De Tijdspiegel. Jaargang 5

bron
De Tijdspiegel. Jaargang 5. K. Fuhri, Den Haag 1848

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_tij008184801_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

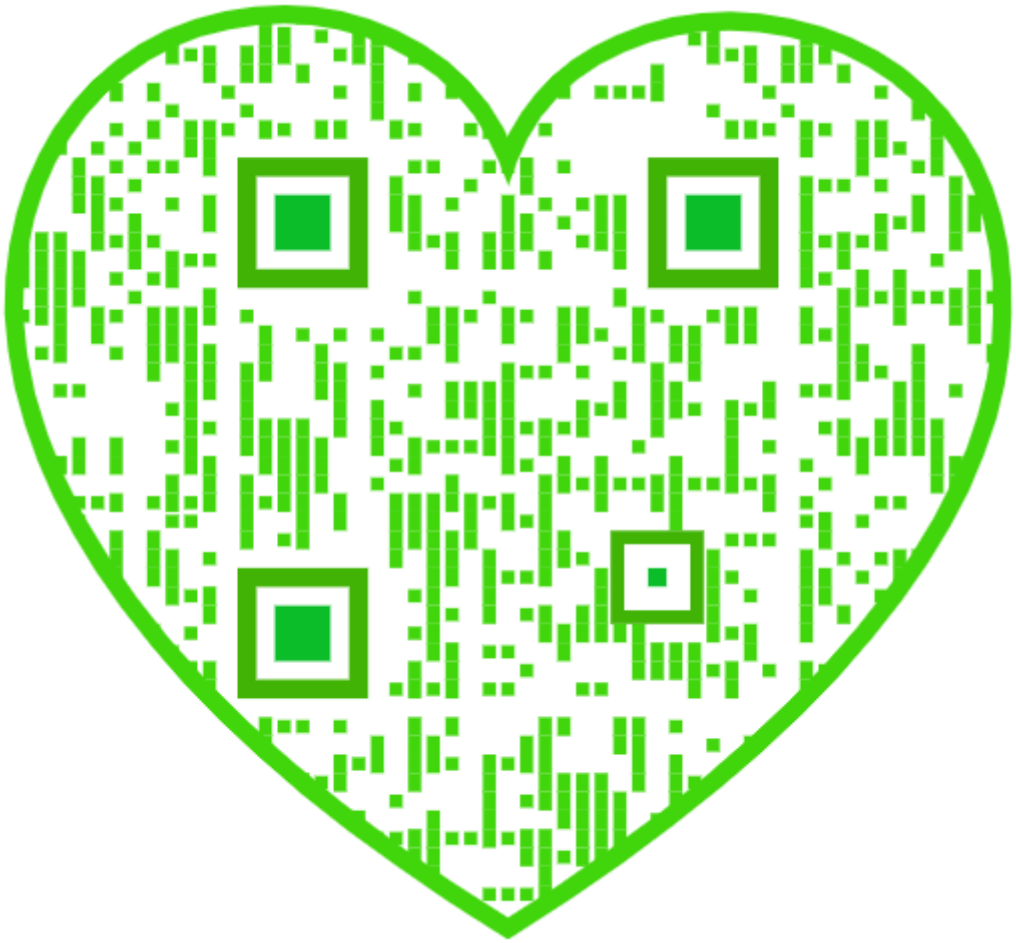

[Eerste deel]

Inhoud.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

	Blz.
Mr. I. da Costa en de Groninger Hoogleeraren.	1
Het ontwerp van wet betreffende de ondersteuning van behoeftigen, inzonderheid van het standpunt der Diakoniën beschouwd	7
Schotland, een voorbeeld van 't geen een goed ingerigt Lager Onderwijs vermag	19
Het Lager Onderwijs in Noord-Braband	23
Een Vondeling op den Kansel, of eene Leerrede over Efez. IV.: 1-6, door B.T. Lublink Weddik	81
Aphorismen over den tegenwoordigen en toekomenden toestand der Protestantsche Kerk	85
Een Christelijk woord over Gevangenen	94
Brief van A. Ruardo, lid der Evang. Luthersche Gemeente te Amsterdam, aan zijn' broeder D. Ruardo te 's Hage	161
Een Christelijk woord over Gevangenen. (Vervolg en slot van blz. 101)	163
Leerredenen door Ab^{m}. des Amorie van der Hoeven. (Tweede deel. Leeuwarden, G.T.N. Suringar 1847)	241
Het Nederlandsch Zendelinggenootschap, en Mr. Groen van Prinsterer, als zijn aanklager	248
Godsdienst en Godsvrucht. Vergelijk tot nadere en diepere ontwikkeling: Jaarboeken voor wetenschappelijke Theologie. Deel V, bl. 431, van der Hoeven, Jr.: de Godsdienst het wezen van den mensch	250
Kleine Amsterdamsche Synode in October 1847. (Ingezonden)	321
De Christelijke Kerk en de heer Nicolaas Beets.	327

Een woord over de kenteekenen der ware kerk van Christus. Tekst met glossen

De Groninger Hoogleeraar en Mr. I. Da Costa 331

Gedachten over het verband der zedelijke en staatkundige beschaving 335

Orde en vooruitgang 342

Een Avondmaalstwist. Van Hengel tegen Doedes.
(De leer van het Avondmaal door Dr. J.I. Doedes. Beoordeeld en deze plegtigheid nader beschouwd door W.A. van Hengel) 401

De leer des Bijbels tegenover de leer der Artikelen van eenheid der Hervormde Kerk, vervat in den Heidelbergschen Katechismus, de XXXVII Artikelen des Geloofs en de V Artikelen tegen de Remonstranten, welke hierbij zijn gevoegd 407

Zedelijke Wijsbegeerte 413

Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap.
(Leerrede door A. Coquerel, uitgesproken den 5 Maart) 422

Stellingen van het ancien Régime, met aanteekeningen van een' vergeten' burger. Bijdrage tot verdediging van het voorstel van wet tot regeling van het Armwezen 427

Letterkunde.

	Blz.
Het Leesgezelschap te Diepenbeek, door P. van Limburg Brouwer. Groningen, bij W. van Boekeren	26
Een reisavontuur en Professor J. Bosscha's Voorlezing, of de Duitschers en de Nederlanden	38
De Pracht-Jaarboekjes Aurora. Jaarboekje voor 1848. Uitgegeven door Mr. J.I.D. Nepveu. Vergeet mij niet. Muzen-Almanak voor 1848.	102
Christendom en slavernij	110
Kosmos	177
De Pracht-Jaarboekjes. (Vervolg en slot van bladz. 109) Aurora. Jaarboekje voor 1848. Uitgegeven door Mr. J.I.D. Nepveu. Vergeet mij niet. Muzen-Almanak voor 1848.	183
Het Letterlievend Maandschrift en Aurora. Een paar woorden over de beoordeeling van Mr. C.L. Schüller	191
Een bedelbrief in den winter. Dichtstukje van H. Tollens Cz. Uitgegeven ten voordeele van de armen te Rijswijk.	194
Correspondentie van het Leesgezelschap te Diepenbeek. (Een woord tot inleiding, aan de Redactie van den Tijdspiegel)	255
Een huisgezin uit den fatsoenlijken stand, door M. Beckman. In twee deelen. Te Groningen bij H.R. Roelfsema, 1848	260
Onzen Koning. Een lied door S.J. van den Bergh. Uitgegeven bij A.C. Kruseman, te Haarlem	262
Een woord tot inleiding	363
I. Portret van Lamartine	364
Eduard van Gelre, door Mr. J. van Lennep	433
De Humaniteit in onze dagen (Volksverlichting en beschaving, door den gepensioneerden Majoor der Artillerie L. Frankamp. - Aanprijzing der onthouding van Sterken Drank, in eene Leerrede over 1 Kor. IX:25, en eenige Dichtstukjes, door C.S. Adama van Scheltema. - Gedachten ten gunste der Planters en Lands-Ambtenaren te Suriname, door P.M.N.)	437

Hoe men 't verst komt. 442
Een blik op het leven en de maatschappij in onzen tijd, door I.F. Bosdijk

Mengelwerk.

Het Poenitentiair Congres, te Brussel 48
De Censor. 53
Belooningen
De Speelbank te Aken 60
Betsy 64
Teekenen des Tijds.
I. Fuhri's Prentenboeken. 68
II. Heldring's Almanak voor Tijd en Eeuwigheid 71
Bladvulling 72
Een roman zonder intrigue 114
Brievenbus.
I. Brief aan den Hoofdredacteur van den Tijdspiegel, van een' zijner medearbeiders 126
II. Brief aan eene Utrechtsche freule, over het ‘Leesgezelschap te Diepenbeek’ 128
III. Antwoord op vorenstaanden brief 132
IV. Brief aan professor X. te L., over den bloei der Rederijkerskamer te Amsterdam 135
V. Brief van een' Instituteur te R., aan den Hoog Wel Geb. Heer baron de X., te 's H. 136
VI. Voorloopig antwoord op Philomathes' brief: over den bloei der Rederijkerskamer te Amsterdam, door een' huisvriend van Professor X. 222

VII. Brief van Jaantje,
dienstbaar bij den

heer Q., voornaam koopman te Amsterdam, aan hare petemoei te Ankeveen 223

VIII. Brief over een opterigten standbeeld voor de Gebroeders de Witt 226

IX. Brief van een meisje op het land aan hare vriendin in de stad, over standbeelden voor vrouwen 228

X. Brief over Hervormingen, nog vóór den 13den Maart geschreven 306

XI. Brief ter handhaving van Mr. Da Costa's Dichter-Vorstelijke waardigheid tegen den emeritus-predikant J.S. 309

XII. Brief met vrome wenschen over het tijdig betalen van rekeningen 388

XIII. Brief van den buitenman aan den corrector van den Tijdspiegel: over ons postwezen, als vatbaar voor eenige verbetering 391

XIV. Brief van een' Predikant aan een' Staatsman, over een artikel in het Ontwerp van Grondwet. 466

XV. Nog een brief van den Emeritus Jan Salie aan zijnen vriend Pruik, bijgenaamd de Oude, over den Grooten Zanger 469

Zie hoe ongelijk een lot. 138

Een paar bladzijden uit het dagboek van den hulpprediker

Manifest of verklaring van de Rederijkkamer de Olijftak 149

De Generaal Dufour 151

De Censor.
Over Volksfeesten 196

Des Censor's collega 204

Armen-Congres 212

Abdera en de Abderiten 215

Lexicon Manuale: of Handwoordenboek voor den Tijdspiegel
Huis. - Ja. - Jaar. - Jeugd. - IJzer. - Ik. - Indië. - Kaart. - Kamer. - Kerk. - Ketter. - Kind. - Koning. - Kruis. - 219, 278, 370.

Punch en de Franschen in Londen 220

Invallen en opmerkingen 231

Het Legaat 266

.....? 275

Het oogenblik 284

De Laster. Proeve eener voorlezing van een buitenman 287

De Concept-wet betreffende de ondersteuning der behoeftigen, en haar bestrijder. (J. van Leeuwen, Bedenkingen op het ontwerp van wet tot ondersteuning van behoeftigen. Te Middelburg, bij E. Hendrikse, 1846. - J. van Leeuwen, het ontwerp van wet ter ondersteuning van behoeftigen, getoetst aan regt en heil. Te Middelburg, bij E. Hendrikse, 1847.) 299

Nachtmijmeringen op den Missisippi 301

Aan Lamartine 312

De Censor aan Nederland 377

Over den adel en de adellijken onder ons 383

Eene episode uit den oorlog in Kaukasië 445

Correspondentie van het Leesgezelschap te Diepenbeek. (Vervolg van bladz. 255) 455

Het Legaat. (Vervolg van bladz. 275) 457

KRONIJK VAN DEN DAG 73, 154, 232, 313, 393, 473.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

M^r^. I. da Costa en de Groninger hoogleeraren.

> De Groningsche school, even als de genoemde (Schleiermachersche) Duitsche, wijsgeerig, Platonisch van kleur en oorsprong, zoude door dieper opvatting, door inniger onderzoek, vooral door mindere ingenomenheid met zich zelve, tot een dergelijke omsmelting en loutering kunnen gekomen zijn. - Die hoop werd tot hiertoe NIET bevestigd.
> DA COSTA.

Men moge voor of tegen de zoogenaamde Groninger School ingenomen zijn, tot hare bekende verdedigers of bestrijders behooren, om verschillende, openbare of bedekte redenen, hare rigting goed- of afkeuren - dit is zeker, dat de heer M^r^ Da Costa met onvermoeiden ijver aan zijne roeping meent te voldoen, om die school naar zijn oordeel in een bijzonder licht te plaatsen, en het dreigend onheil als handtastelijk aan te toonen, dat hare voorstanders en aanhangers over het godgeleerd Nederland zullen brengen. Niemand zal het den heer M^r^ Da Costa ten kwade kunnen duiden, wanneer hij zijne overtuiging op menigerlei wijze bekend maakt, en het verloren terrein tracht te herwinnen. Welke de eigenlijke beweegredenen zijn die den man uit Israël, die onder de kruisbanier vooraan strijdt, tot dergelijke onvermoeide pogingen aansporen, ligt buiten het bereik van den eenvoudigen toeschouwer dezer aanhoudende schermutseling aan de Theologische voorposten. Er moeten voor den man uit Israël alles afdoende motieven zijn, die hem telkens dwingen het godgeleerd borstharnas aan te gespen, en zich bij monde of pen tegen de Groninger School te verklaren. Om die redenen te vinden, moesten wij in het binnenste van den steeds vaardigen strijder kunnen dringen, 't welk alleen aan den Alwetenden Hartenkenner toekomt. Genoeg zij het voor ons om in het algemeen het voordeel, het nut aan te toonen, dat de gedurige aanval van den heer Da Costa ten behoeve der Groninger School te weeg brengt; ja, welligt heeft zij juist in de hoogste mate thans behoefte aan zulk een bondgenoot, die volijverig medewerkt om haar die vastheid en kracht te geven, welke zij volstrekt noodig heeft; want, wanneer men het voor waarheid mag houden, dat de tegenstrever meer onversierde en nadrukkelijke lessen geeft dan de vleijende vriend, of de alles toestemmende aanhanger; wanneer men door eene vingerwijzing op zijne gebreken en onhoudbare stellingen wordt opmerkzaam gemaakt, en daardoor tot meer inwendige kracht en vastheid komt, dan is een dergelijke censor hoogst nuttig, en de Groninger School, vooral hare Hoogleeraren, zijn al-

tijd veel aan den heer Da Costa verpligt, naar mate hij hunne rigting en ontwikkelings-gang min of meer gelukkig en nadrukkelijk bestrijdt. De man Israëls is de welmeenende geneesheer, die aan het nog niet volmaakt gezonde ligchaam, de zwakkere deelen, de hier en daar nog zigtbare *ulcera* aantoont, om ze zoo spoedig mogelijk te helpen genezen. Uit dit oogpunt den strijd voorstellende, erkenne ieder den lofwaardigen ijver, de zuivere menschenliefde, de broederlijke neiging, waarmede de beschaafde en dichterlijke man, met zoo vele gaven uitgerust, zich, als ondanks zichzelven, als een bevorderaar, ja een negatieve steun der Groningsche School duidelijk openbaart. 't Is dus, van nabij beschouwd, eene warme belangstelling in de goede zaak der Theologie, welke den heer Da Costa aandrijft, om hier verder te louteren, te zuiveren, en de onmiskenbare gebreken met geoefende hand weg te nemen, en alzoo, als op eenigen afstand, der School tot gids en leidsman te dienen. - Wonderspreukig moge zoo iets klinken, 't is intusschen zoo helder als de dag. - Of de heer Da Costa moest zwijgen, en den voortgang der Groningers roerloos aanzien, óf hij moest zich laten hooren - in het laatste geval stonden hem weder twee wegen open - óf, om haar voorwaardelijk of onvoorwaardelijk aan te hooren, óf om haar even zoo nadrukkelijk tegen te spreken. In het eerste geval zouden hare onvolmaaktheden en oneffenheden niet zoo duidelijk in het oog gesprongen zijn; nu daarentegen legt de heer Da Costa de beschavende, de genezende, de hulpvaardige hand mede aan, en werkt krachtdadig mede aan de gewenschte vestiging en loutering der welbekende Groninger School. Daar zal niemand zijn die dit eenigzins bedekte bondgenootschap in twijfel trekt, alleen de oningewijden, de oppervlakkige beschouwers staan nog in de meening, dat de heer Da Costa door zekeren wrok of godgeleerden haat gedreven, de Groningers, bij name de Hoogleeraren, werkelijk in vollen ernst zoude bestrijden, alleenlijk om, ware het mogelijk, hen te verdelgen en alleen regt te behouden. Zoo iets is ongeloofelijk; wij blijven bij onze stelling: de strijder zal zoo lang, zoo onvermoeid, alle gebreken, leemten, inconsequentiën in de Groninger School aantoonen, en onophoudelijk zuiveren, afscheiden, verbeteren, dat eens de geheele school den heer Da Costa tot zich roept, de bewezene diensten dankbaar erkent, den hoofdman eindelijk in zijne ware bedoelingen waardeert, ja, zelfs in het steeds luider sprekende orgaan: *Waarheid in Liefde*, de welsprekende bijdragen van den schijnbaren bestrijder harer stellingen met vreugde opneemt. - Wij vermeenen tot eene dergelijke blijde verwachting aanleiding en grond te vinden, in *eene beoordeeling* welke de heer M^{r} Da Costa heeft uitgegeven, betreffende *het Latijnsche handboek over Christelijke Dogmatiek en Apologetiek*, *door de Hoogleeraren Pareau en Hofstede de Groot.* (Overgenomen en afzonderlijk afgedrukt uit het maandschrift: *de Vereeniging*, redacteur D^{o}. Heldring. Höveker, Amsterdam 1847.) - Wel verre dat wij deelen in de algemeene opinie, dat hier alleenlijk eene verpletterende kritiek zoude te vinden zijn, eene doorgaande vinnige bestrijding der beide Hoogleeraren, erkennen wij hier eene zachte, welwillende, Christelijke poging om de twee Groninger heeren op het onvolledige en het gebrekkige in hun handboek opmerkzaam te maken, opdat bij eene *derde* of latere uitgave, met behoorlijke inachtneming der wenken, door den heer Da Costa gegeven,

het nuttig handboek aan innerlijke gehalte en waarde moge toenemen; want de geheele wijze van beoordeeling, de toetsing der verschillende godgeleerde begrippen, de opmerkingen over en tegen de stellingen der Hoogleeraren, alles strekt eenparig om aan den naauwkeurigen en onbevooroordeelden lezer, de eenvoudige en duidelijke Christelijke waarheid in het Handboek ontsloten, kenbaar te maken, en de hier en daar verstrooide onjuistheden, van de andere zijde, in een helder licht te plaatsen. - Wij gelooven dat men in het algemeen nog niet genoeg erkent, hoeveel wezenlijke diensten de heer Da Costa juist door *deze* taktiek aan de Groninger School bewijst; wij wenschten wel dat men deze belangstelling met een weinig meer erkentelijkheid te gemoet kwam. Is het niet ergerlijk om den man Israëls steeds als een onbuigzaam vervolger der Groninger School, door baardelooze knapen en gehuurde recensenten te hooren voorstellen? Is het langer te dulden, dat men den onvermoeiden strijder voor Christelijke waarheid geene andere beweeggronden wil toeschrijven, dan enkel de zucht om *zijne* geloofsrigting, om *zijn* systeem, om *zijn* theologisch standpunt te verdedigen, zonder dat hij aan anderen het regt laat ook *hunne* wijze van zien en oordeelen te behouden? Hoe iemand den heer Da Costa, die met den geest des Bijbels bezield en 'dooraademd' is, met zoodanige aantijgingen waagt te beleedigen, bekennen wij niet te kunnen begrijpen. Het schijnt wel, bij eene eerste oppervlakkige lezing, dat in deze kritiek, de hoofdleiders en de hoofdstelling der meer vrijzinnige Groninger School ernstig bestreden worden, maar bij naauwkeurige inzage, kan hier geen ander doel erkend worden, dan om de twee Hoogleeraren als uit te lokken en aan te moedigen, hunne geloofsrigting op de aangevoerde gronden, nog breeder en steeds volledige te ontwikkelen. Wij wagen het even, den heer Da Costa te volgen, wanneer hij een gewigtig leerstuk behandelt: dat der Godheid van Jezus, en daar de onomstootelijke waarheid der eenswezenheid van den Vader met den Zoon tracht te betoogen, bl. 27-32. Wat de *drieeenheid* betreft, mogen wij de hoogstmerkwaardige woorden niet onaangeroerd laten. bl. 26. 'De Heer, de God Israëls, de God des Evangelies is en blijft één, terwijl Hij driemaal heilig, drievuldig heerlijk, drievoudig levend is.' In hoeverre deze dichterlijke, sierlijke spraakwending en uiteenzetting met het strengorthodoxe kerkelijke begrip van het welbekende leerstuk in allen deele strookt, laten wij in het midden. Ook is het opmerkenswaardig, dat juist de heer Da Costa eerst afzonderlijk den God Israëls noemt - andere Theologanten zouden welligt alleen den God des Evangelies genoemd hebben. - Ons wordt bewezen dat de eenswezenheid van den Zoon met den Vader volstrekt gegrond moet zijn naar de bekende uitspraken des Nieuwen Verbonds. Er wordt bovenal gedrukt op de bewijsplaatsen naar het Evangelie van Johannes, in het eerste Hoofdstuk, de woorden van Thomas, in hooge geestverrukking uitgesproken, Joh. XX:28, en de nog altijd voor verschillende uitleggingen vatbare plaats, Rom. IX:5. - Deze en eenige andere worden, zoo als men zegt onder de Theologanten, *geurgeerd*: krachtig aangedrongen om het leerstuk der Godheid van Christus te bewijzen. Ook het slot van Johannes zendbrief is niet vergeten. Dat alles nu, wilden wij vooronderstellen dat het werkelijk tegen de Groninger School ware gerigt, is alleen dienstig om *hare* bewijs-

plaatsen en *hare* argumentatiën in een des te helderder licht te stellen, want de volstrekte *geheimhouding* van elke uitspraak des Nieuwen Verbonds, alwaar de menschelijke natuur des Heilands, niet minder duidelijk, wordt geleerd - deze geheimhouding moet ons immers overtuigen, dat de heer Da Costa het niet zoo geheel oneens is met de Groninger School: anders was hij juist bij *deze* ontwikkeling dáár bepaaldelijk op terug gekomen, en had hij de opvatting der Groninger School, wat de menschelijk-goddelijke natuur van Christus betreft, niet opzettelijk geïgnoreerd. Dit *ignoreren* nu laat zich niet anders verklaren, dan uit een stilzwijgend toestemmen; want in een tegenovergesteld geval mogt de beoordeelaar althans daarover zich niet houden alsof hij er geene kennis van droeg. Daarin nu vinden de beide Hoogleeraren steun en aanleiding, ja grond van bevestiging, om hunne denkbeelden aangaande de Goddelijke natuur des Heilands, gerustelijk verder te ontwikkelen, en kunnen den heer da Costa zijne bewijzen voor een *tweede* persoon *in* den EENIGEN God Israëls, EN God des Evangelies, gerustelijk overlaten. - Zoo gaat het al verder. - Het leerstuk der Drieeenheid dat - 't is overbekend, nergens duidelijk en onbetwistbaar in het Nieuwe Verbond geleerd wordt, en daar niet gelezen *kon* worden, omdat het een gewrocht is van veel later' tijd - wordt door den heer Da Costa op verschillende wijze, bij gebrek van schriftuurlijken grond, gededuceerd. Deze deductie gaat wel eens zonderling te werk, en vervliegt, zoo als wij uit 's mans woorden reeds aantoonden, in eene poëtische phraseologie, zoo als bl. 33. ‘Één is het wezen, drievoudig het leven, de heerlijkheid, de kracht.’ Zoo iets luidt inderdaad dichterlijk-wijsgeerig, en ook de Groninger Hoogleeraars zullen er even bij meesmuilen, en erkennen dat het kerkelijk dogma hier tamelijk nieuwerwetsch-Da-Costiaansch te voorschijn treedt; maar als nu de welmeenende en altijd onvermoeide man Israëls de deductie ook tot het *doopbevel* uitstrekt, en den ongelukkigen misgreep doet, dan zullen de Groninger Hoogleeraren welligt zich beklagen, dat zij geen beter geneesheer voor hun krank systeem gevonden hebben; want, zoo lezen wij bl. 33. ‘En wanneer in hetzelfde doopbevel *één naam*, die beleden moet worden, wordt toegeschreven aan den Vader, den Zoon, en den Heiligen Geest, is het niet openbaar dat *die naam* de *éénheid* van het Wezen te kennen geeft, en dat in de *drieheid* onmogelijk de een alleen God, de ander een Ondergod, de Derde een bloote invloed, een min zelfstandige Werker dan of de Eerste of de Tweede, kan zijn?’

't Is onmogelijk om met eene dergelijke Theologie vrede te kunnen houden, en wij dachten dat hier of daar eene misstelling, eene drukzonde ware ingeslopen. Wat zullen de twee professoren wel zeggen van zulk eene taktiek om - wij spreken met de Germanen: *etwas heraus zu exegesiren?* Men behoeft geene Godgeleerde opleiding genoten te hebben, om dadelijk te zien, dat in het doopbevel niet, volstrekt niet één naam genoemd wordt, maar (wie gezonde oogen heeft kan het dáár lezen) drie verschillende namen: Vader, Zoon en Geest. Hoedanig nu hier eene eenheid of drieheid bij te pas komt, of een Ondergod, of een Werker, of een bloote invloed, dit gaat al de exegetische kunstbewerkingen van den ouden en lateren tijd nog verre te boven. In hoe verre het ‘openbaar’ is, dat de *naam* de *éénheid* van het Wezen te *kennen* geeft, zal niemand openbaar worden, dan mis-

schien *hem*, die zulk een mysterium zelf openbaarde; maar genoeg, de beide Hoogleeraren moeten den heer Da Costa wel zeer verpligt zijn, dat hij hen op nieuw zoo duidelijk geleerd heeft, hoe treurig de kerkelijke theoriën omgehaald worden, als de ware exegetische scherpzinnigheid ontbreekt, en een poëtisch-mystisch waas over de geheimzinnige en ondoorgrondelijke natuur des oneindigen Wereldbestuurders roekeloos wordt gelegd.

Hoe geheel tegenstrijdig de heer Da Costa met zichzelven wordt - en dit zij een enkel proefje der hooggeroemde consequentie, welke het streng-kerkelijk dogmatisch leerstelsel zoude bezitten - blijkt, uit de uitdrukking meermalen gebezigd, b.v. bl. 42: ‘dat God Zijn Zoon overgaf, de menschwording van Gods Zoon’ en dergelijke. Deze, hoewel echt Bijbelsche uitdrukking, is niet bestaanbaar met God den Zoon, de *tweede* persoon in den *eenigen* God. Of ‘God zelf,’ of de Zoon Gods! ten zij men ons eerst bevattelijk bewijze, dat God zelf, in de persoonlijke gedaante van den mensch Jezus, zich aan zichzelven hebbe opgeofferd! Door soortgelijke ongelijkmatigheden in het dogmatisch betoog van den man Israëls, zullen de beide Hoogleeraren hun Theologisch standpunt telkens als gewaarborgd en bevestigd zien.

Wij volgen den bedekten bondgenoot der Groninger School nogmaals bij zijne eenigzins beknopte voorstelling van het leerstuk der *Erfzonde.* - Een der beide Hoogleeraren (wij vermeenen prof. de Groot), had de menschelijke natuur vergeleken, naar Plato, ‘met zeker standbeeld van den zeegod Glaucus dat, uit de zee opgehaald, zoodanig met wier en allerlei vuil bemorst was, dat het gantsch onkenbaar geworden was, en eerder een dier dan eene godheid geleek. Alzoo dan nu moet de menschelijke natuur alleenlijk van die uitwendige korst gezuiverd worden, om hersteld te zijn tot hare oorspronkelijke heerlijkheid en gelijkenis naar God.’ Dit Platonisch-Groningsch beeld wordt door den heer Da Costa hoogelijk afgekeurd, en daarvoor, bij wijze van ruilhandel, een ander beeld, mede uit de ongewijde oudheid, aangeboden, bl. 47: ‘de Hercules der Dichteren, die den lijfrok, in het bloed van den vijandigen Centaurus geverwd, zich niet weder van het ligchaam kan rukken dan met de zelfstandigheid van zijn eigen huid en vleesch, noch van het pijnigend vergif, hem aldus in de aderen gestort, anders kan genezen worden dan door op den aangestoken brandstapel zijn lichaam door den dood gelouterd en in een nieuw en godlijk lichaam alzoo veranderd te hebben gezien.’ Wanneer wij deze twee zinnebeelden naast elkaâr plaatsen, zijn ze beide onvoldoende om te bewijzen of op te helderen, wat bewezen of opgehelderd moet worden. Glaucus bewijst te weinig; Hercules te veel. De mensch met de neiging en overhelling tot de zonde, is niet alleenlijk uiterlijk, als omkorst met het zedelijk kwaad, hij wordt er helaas weldra mede doordrongen; maar Hercules, die met den pijnigenden lijfrok werd *aangedaan* en *bekleed*, en *zelf*, onvoorzigtig genoeg! het gevaarlijk geschenk van Dejanira aannam, is een nog veel ongelukkiger beeld om de erfzonde - zoo als de Troonrede zegt - te *verduidelijken;* want *wie* is dan degene, die den zoon Adams met den inwendigen lijfrok der erfzonde zoude hebben omkleed? Moet alweder vader Adam en moeder Eva de algeheele schuld dragen? Moet men tot deze ‘Entrepreneurs van het menschelijk geslacht,’ zoo als Jean Paul onze stamouders noemde, de toevlugt nemen, dan komt het beeld vol-

strekt niet te pas; aangezien wij dan bij hen eenen allerverbazendst grooten eersten lijfrok der zonde moeten vooronderstellen, die voor al hunne nakomelingen, waaronder ook wij behooren, tot eenige millioenen zeer kleine lijfrokken versneden ware; maar de heer Da Costa leerde ons, buiten de beeldspraak, bl. 47 reeds 'volgens de Schrift is juist het inwendige des menschen beleedigd en verdorven.' Voorzeker! wanneer men slechts niet *die* beleediging en *dat* verderf als competent erfgoed van 's vaders en moeders zijde gelieft te erkennen, en den neutralen aanleg van den mensch als kind, tegen alle waarheid en ook tegen alle Schrift aan, loochent. Eenige aangevoerde Schriftuurplaatsen, zoo als: 'dat het gedichtsel des harten boos is,' de scherpzinnige en menschkundige redenering van Paulus, Rom. VII. - ook de wedergeboorte, pleiten even sterk *voor* de zonde en hare ontwikkeling, als zij *niet* pleiten voor het leerstuk der erfzonde, dat alweder, om hetzelve staande te houden, kunstmatig moet *gededuceerd* worden. - Nog eenmaal zullen wij met onze lezers hoogst verwonderd stilstaan bij eene dergelijke *deductie*, die welligt, in het gebied der dogmatische godgeleerdheid, hare wedergâ niet vindt - de eer der uitvinding moge den heer Da Costa dan ook alleenlijk toevallen - bl. 47, 48. 'De ontfangenis uit den Heiligen Geest geeft te kennen, dat zonder die onmiddelijke ontfangenis, door de overschaduwende kracht des Allerhoogste, ook hetgeen uit Maria geboren is, *onheilig* zoude zijn geweest,' - derhalve, *omdat* Maria door de heiligende kracht des Allerhoogsten is overschaduwd, *daarom* is elke andere ontvangenis - onheilig? Omdat ik, Bilderdijk of Da Costa, een geboren dichter ben - *daarom* zijn de andere menschen *geene* dichters?? Als er ooit eene ongehoorde, valsche gevolgtrekking uit eene diepliggende verborgenheid der Schrift is afgeleid, dan voorwaar, vinden wij die hier aangeduid, want zoo luidt de consequentie: 'ligt alzoo niet, door tegenstelling, de meest algemeene omvatting van al wat mensch heet onder een aangeboren zondebederf en schuld, juist in die uitzondering van den geborene uit Maria, *omdat* hij ontfangen was uit den Heiligen Geest?' Als wij de onvergetelijke redenering te dezer plaatse wèl begrijpen, dan laat zij zich in de volgende stellingen duidelijk voorstellen:

De kracht des Allerhoogsten overschaduwde Maria:

Wat uit Maria geboren is, is derhalve volstrekt heilig:

Omdat alles wat op die wijze uit Maria geboren wordt, heilig is, is gevolgelijk alles wat *niet* uit Maria geboren is, onheilig.

De *grond en oorzaak* van het onheilige ligt dus mede daarin: dat alles *niet* uit Maria geboren, en *niet* door de kracht des Allerhoogsten overschaduwd is!!!

Wij gelooven dat de beide hoogleeraren, wier handboek door den heer Da Costa naauwkeurig nagezien, gelouterd en verbeterd is geworden, hunne theoriën aangaande de erfzonde, door de syllogismen van den kritikus op nieuw niet weinig zullen bevestigd zien, en den verborgen bondgenoot in dezen voor zijne hulpvaardigheid, om het kerkelijke leerstuk, als volstrekt zich in zichzelve oplossende, voor te stellen, dankbaar moeten zijn. Wij meenen den lezer, die in de doornstruiken der leerstellige godgeleerdheid niet gaarne langer dan noodig is vertoeft, reeds te veel vreemde zaken te hebben medegedeeld. Zeer wenschelijk zouden wij het, onder verbetering, oor-

deelen, wanneer de heer Da Costa, die zich als bij voorkeur met de verschillende rigtingen der theologie en derzelver resultaten schijnt te bemoeijen, en daarin zijne bijzondere en bepaalde roeping erkent, in de gelegenheid kon gesteld worden, om bij sommige onzer degelijke Hoogleeraren - wel niet bij de Groningers - maar b.v. bij prof. van Hengel te Leiden, om anderen niet te noemen, eenige collegien over de Exegese des Nieuwen Verbonds te hooren, alwaar grondige, grammaticale taalkennis, en onbekrompene, niet *vooraf* door het *dogma geaetheriseerde*, *Hermeneutica* wordt gedoceerd. - Bovenal zoude eene juiste, onbevooroordeelde *historia dogmatum* allerbelangrijkst voor den man Israëls moeten zijn, om die te vergelijken met de Oud-Testamentelijke ontwikkeling der verschillende theologische grondbegrippen, zoo als die uit het Jodendom, ook aan den tot Christen bekeerden zoon Adams, blijven aankleven.

De roeping van den heer Da Costa, om in zijn leeftijd voor het Evangelie te strijden, is zoo gewigtig, vereischt ook buiten eenige dichterlijke grepen, en overgenomene denkbeelden, zoo veel grondige studie, dat de beide Hoogleeraren, wanneer zij zich met eenen dergelijken welgewapenden kampvechter moeten meten, zekerlijk den handschoen gaarne zullen opnemen. - Zoo poogden wij onze lezers op nieuw bekend te maken met een belangrijk teeken des Tijds, namelijk:

Mr Da Costa en de Groninger Hoogleeraren.
Spiritus Asper en *Lenis.*

Het ontwerp van wet betreffende de ondersteuning van behoeftigen, inzonderheid van het standpunt der diakoniën beschouwd.

> Perculit animum, conturbavit et contristavit omnem meam mentem, rogatio legis de pauperum cura in patria nostra, jam porro sic constituenda, scilicet destituenda deserendaque, ut gravis haec sanctaque portio muneris regii, per ipsam imperii legem in regis corde posita, demeretur ab rege et abrogaretur, ut nescio quot quibus aut qualibus Diaconiis dispergeretur atque disperderetur.
> TYDEMAN, *fragmenta Sermonis a decedente rectore Magn. Acad. L.B. habiti.*
> De diakenen zijn bestuurders van kerkelijke Gemeente-fondsen, zelfstandig werkzaam, en niet ondergeschikt aan den Staat, schoon de besluiten omtrent de Diakoniën onderworpen blijven aan de sanctie van den Koning.
> *Algemeene Christel. Synode der Herv. Kerk in het Koningrijk der Nederl.* 1844.

Het pauperismus behoort tot de levensvragen van Europa. Verschillend zij het oordeel over de onderscheiden oorzaken, over de middelen ter bestrijding: omtrent het feit stemmen allen overeen: de armoede neemt alom op eene schrikbarende wijze toe, en tot heden is het redmiddel niet gevonden. Of ons vaderland in de algemeene ramp deelt, wie kan het betwijfelen, die ook maar een' oppervlakkigen blik rondom zich slaat? Cijfers spreken met eene vreesselijke duidelijkheid: zes maal honderd duizend bedeelden op eene bevolking van nog geene drie millioen zielen! Wij zwijgen van de stille armen, van zoo menig burgergezin, welks bloei, schijnbaar nog frisch en levendig, reeds lang is ondermijnd, welks val het

getal der erkende armen weldra zal vergrooten. Is het wonder, dat het oog der volken is geslagen op de kabinetten der staatslieden, van wier wijsheid men doeltreffende middelen wacht ter bestrijding der hardnekkige kwaal? Staatsbelang eischt die middelen, het Christendom zoekt ze met het vernuft der liefde. Aan het Christendom heeft de geregelde zorg voor kranken, bejaarden, hongerenden haar oorsprong te danken: de godsdienst der liefde is de moeder der Diakonie. Wel was die zorg minder innig, toen niet liefde, maar geloofsbegrip als het kenmerk des waren Christens gold, maar de hervorming herstelde de armenzorg in haren hoogen rang. Sedert de kerkvergadering van Wesel (1568) was de Hervormde Kerk in ons vaderland ernstig bedacht op de leniging van den nood der armen: het lag echter in hare roeping, alleen voor hare leden te zorgen, aan den Staat over te laten wie tot haar niet behoorde. Wel deed de vermenging van Staat en Kerk ook hier haar invloed gelden en als staatslast opleggen wat lust der liefde moest blijven, maar de Kerk vergat haar goed regt niet en deed het gelden op de kerkvergadering van Dordrecht, in 1618 en 1619. Nevens de Diakoniën verrezen inrigtingen om den nood te lenigen van wie niet tot eenig kerkgenootschap behoorde, ofschoon ook aan de kerkelijke armbesturen door den Staat, de Kerk beheerschend, verpligtingen bleven opgelegd, waaraan de zwakke zich moest onderwerpen.

De omwenteling bragt tot beter besef van den aard der Diakoniën, van den pligt des Staats: de wet voor het armbestuur van 15 Julij 1800 erkende de armen als kinderen van den Staat, wiens roeping het was, voor hen zorg te dragen: de liefdedienst der diakoniën aan de leden harer gemeenten, onder toezigt van het algemeene armbestuur, werd in haren aard erkend, dankbaar aangenomen. Deze les der omwenteling scheen althans niet verloren voor den nieuwen Staat, die uit de verdrukking verrees; de grondwet bepaalde: ‘Als eene zaak van hoog belang wordt ook het armbestuur en de opvoeding der arme kinderen aan de aanhoudende zorg der Regering bevolen.’ Van den Staat zelven gingen de kerkelijke reglementen uit, waarin de onafhankelijkheid der diakoniën erkend werd en geschreven stond: ‘Aan diakenen blijft de zorg voor de armen der gemeente naar plaatselijk gebruik aanbevolen[1)].’ De wet van 28 Nov. 1818 eindelijk moest in ons vaderland het hoogst belangrijk onderwerp, bij de grondwet aan de aanhoudende zorg der Regering aanbevolen, bepaaldelijk regelen.

Hoogst belangrijk zijn hare beginselen, later zoo deerlijk miskend: de arme heeft geen regt op onderstand; hij mag echter onderstand vragen van zijn domicilie van onderstand: deze onderstand is burgerlijk, wordt door en ten koste der burgerlijke gemeente verleend, als burger, niet als belijder eener godsdienst, wordt de behoeftige ondersteund. Vrij gelaten wordt de bijzondere liefdadigheid der diakoniën, die, als kerkelijke instellingen van liefdadigheid erkend en gewettigd, hare onafhankelijkheid van het burgerlijke gezag, behoudens het bloot policie-toezigt, uitgesproken, de eerbiediging van hare reglementen en verordeningen door het staatsgezag gewaarborgd, hare onge-

1) H.J. Royaards, de concept-wet omtrent de ondersteuning van behoeftigen, in hare betrekking tot de Diakoniën kerkregtelijk beschouwd. Utrecht, 1846. J. van Leeuwen, de Diakonie beschouwd in hare betrekking tot het Armwezen, Middelburg, 1842.

houdenheid tot armenverzorging erkend zagen. Deze beginselen heerschten nog in 1821, toen het reglement voor de Israëlieten, door den koning gesanctioneerd, bepaalde, dat ongehoorzaamheid aan het kerkbestuur de aanspraak op onderstand deed vervallen, en er dus van verpligten onderstand, door den Staat aan de Diakoniën opgelegd, nog geene sprake was[1]. De indruk van de gehouden beraadslagingen in de Tweede Kamer was trouwens nog te versch, dan dat men toen reeds van verpligten onderstand durfde gewagen. Die indruk verflaauwde, die beginselen traden op den achtergrond, de Hervormde Kerk scheen in 1824 (Algem. regl. voor de kerkenr. art. 31) zelve de afhankelijkheid der Diakoniën van den staat te erkennen, en toen dertien jaren na de aanneming der wet van 1818 verloopen waren, werd weder in November (een invloedrijke maand op de armenzaken!) door een koninklijk besluit eene verklaring aan die wet gegeven, welke eene nieuwe wetgeving konde heeten, zoo haar het karakter van wettigheid niet ontbrak: de regering plaatste zich op het standpunt van den wettelijken onderstand, de *bijzondere* fondsen der Diakoniën werden verklaard te behooren tot de fondsen van den *algemeenen* onderstand (Koninkl. besl. van 27 November 1831, n°. 91): voor de Diakoniën begon een tijdperk van druk: de gemeente-besturen legden haar de lasten op, die zijzelve behoorden te dragen, het restitutiestelsel verhief het hoofd met al zijne schreeuwende onregtvaardigheden en drukkende lasten. De kerk zweeg, bukte gedwee onder den looden schepter, en kerkregtsgeleerden ontwikkelden de roeping der Diakoniën uit - koninklijke besluiten.

Het staatkundige zelfbewustzijn begon bij de natie, door harde stooten wakker geschud, eenigzins te ontwaken: de Grondwet werd ingezien, en zie, zij waarborgde de vrijheid der kerk: van de koninklijke besluiten bleek menigeen op een' zandgrond te rusten, de kerk begon hare roeping, hare regten te beseffen; enkele Diakoniën waagden eene stoute poging om het juk, jaren lang gedragen, af te werpen, en de regterlijke magt bezat onafhankelijkheid genoeg, om het goed regt der verdrukten te handhaven; de hoogste kerkvergadering van het talrijkste kerkgenootschap wilde de Diakoniën tot hare oorspronkelijke roeping terugbrengen: de sanctie van den Staat werd echter uitgesteld.

Eene nieuwe armwet was intusschen dringend noodig: het toenemende pauperismus, de geblekene ongenoegzaamheid der wet van 1818, de algemeene verwarring, het gevolg van de verkeerde uitlegging dezer wet en van den tegenstand, door de Diakoniën aan den onregtmatigen druk geboden; de ongenoegzaamheid hier, het geheele afwezen elders, van middelen ter beteugeling van den kanker der armoede, waren zoovele drangredenen tot bespoediging van den noodzakelijken arbeid. Den 28 November 1845 droeg de regering een ontwerp aan de vertegenwoordiging voor: dat het niet op algemeene goedkeuring zoude kunnen rekenen, lag in den aard der zaak: er waren te veel strijdige belangen, uiteenloopende gezigtspunten, verouderde misbruiken, diepgewortelde vooroordeelen, dan dat volkomen eenstemmigheid mogelijk zoude zijn, en de regering zelve

1) J. van Leeuwen, de Armwet in haar ontstaan, zin en strekking geschiedkundig toegelicht. Leijden, 1847. Mr. A.S. van Nierop, verdediging van de onafhankelijkheid der Diakoniën. Zaandijk, 1846.

was verre verwijderd van aan hare voordragt volmaaktheid toe te kennen; maar eene afkeuring, zoo algemeen, zoo ernstig, met zóóveel gronden gestaafd, viel zelden aan een wetsontwerp ten deel als aan dat omtrent de ondersteuning van behoeftigen: staathuishoudkundigen, regtsgeleerden, kerkgenoootschappen, gematigden en Ultra's verklaarden zich bijna eenstemmig tegen het ontwerp, hoogleeraren verkondigden het in geschriften en van de katheder, dagbladen en vlugschriften wezen het aan, bij herhaling en uitdrukkelijk, dat het ontwerp onaannemelijk was, en de Rector Magnificus van 's lands oudste hoogeschool deed het groote auditorium weergalmen van de klagten over eene voordragt, die zijne inspanningen en verwachtingen van dertig jaren tot schande maakte. Het wetsontwerp bleef buiten behandeling en de zaak in *statu quo.*

De Troonrede van 1847 kondigde op nieuw de behandeling der aangelegen zaak aan: wat voorgedragen werd, was het oude ontwerp, en terwijl wij deze woorden nederschrijven, beraadslagen de afdeelingen der Tweede Kamer over de toekomst der armen in Nederland.

De Tijdspiegel ware ontrouw aan zijne roeping, zoo hij alleen het stilzwijgen bewaarde; nieuwe gezigtspunten zal hij echter niet openen: door begaafde mannen, grijs geworden in de wetenschap, is de stof uitgeput. De geschriften van Royaards, van Leeuwen, van Nierop, de handhaving van de regten der Diakoniën door een' Hervormd predikant, de adressen van onderscheiden kerkenraden, het concept-adres van de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, liggen voor ons: wat dáár gezegd is, zamenvatten, wat dáár betoogd werd, op nieuw aandringen, dát kunnen wij, maar daartoe ook gevoelen wij ons duur verpligt: niet om nieuwe gezigtspunten aan te geven, maar om oude regten te handhaven, - niet om onszelven een' lauwer van wetenschap of kennis te vlechten, maar om eene wèlgemeende, zij 't ook zwakke, poging tot heil des vaderlands te wagen, vatten wij de pen op, om in naam van wie 't met vaderland en kerk wèl meent te protesteren tegen een ontwerp, welks aanneming voor vaderland en kerk niet anders dan verderfelijk kan zijn.

Geenszins willen wij geacht worden, de lichtzijde van het ontwerp voorbij te zien of gering te achten, wanneer wij bij voorkeur op de schaduwzijden wijzen; gaarne roemen wij den moed der regering, de belangstelling in het heil des vaderlands, die haar deze moeijelijke taak deed aanvaarden; wij brengen onze hulde aan de vastheid van beginselen, in de wet gehandhaafd, prijzen met den hoogleeraar Royaards de openhartigheid, waarmede deze beginselen zijn blootgelegd; in onderscheiden bepalingen zien wij met blijdschap wezenlijken vooruitgang, ja, wij wenschen in de herhaalde, onveranderde voordragt niet de halsstarrigheid der dwaling, maar de kracht der overtuiging te zien; maar bij deze algemeene verklaring meenen wij te mogen berusten, overtuigd, dat de deugden van het wetsontwerp door de regering en menig lid der vertegenwoordiging genoegzaam in het licht gesteld zullen worden, en verzekerd, dat het vaderland best door aanwijzing van het gebrekkige wordt gediend. Sterk in het bewustzijn van de zuiverheid onzer bedoelingen, protesteren wij tegen elke beschuldiging van miskenning der bedoelingen van de regering, wanneer wij de gebreken van het wetsontwerp aanstippen in zijne voorbereiding, beginselen, strekking, afzonderlijke

bepalingen en vermoedelijke gevolgen.

De zorg der regering, om het ontwerp behoorlijk voor te bereiden, valt niet te miskennen: de geheele bewerking draagt blijken te over, dat de verklaring, door de regering in den aanhef der memorie van toelichting afgelegd, ‘dat zij zich diep doordrongen heeft gevoeld van het hooge gewigt van het onderwerp,’ meer is, dan eene phrase: en toch achten wij die voorbereiding eenzijdig en gebrekkig. De regering heeft zich doen inlichten omtrent de noodzakelijkheid en den vereischten inhoud eener nieuwe armenwetgeving; maar waar heeft zij die voorlichting gezocht? Bij de Gedeputeerde Staten, en bij hen alleen: ‘Alvorens een daartoe strekkend voorstel aan de overweging der Staten-Generaal te onderwerpen, is zij te rade gegaan met de onderscheidene Collegien van Gedeputeerde Staten, die, schier dagelijks tot de toepassing der bedoelde wet geroepen, allezins in staat geacht moeten worden, om over het al dan niet aanwezig zijn dier noodzakelijkheid een op volledige kennis van zaken gegrond gevoelen te uiten.’ 't Is waar, de geschillen over het onderstandsdomicilie moesten, overeenkomstig de wet van 1818, grootendeels door Gedeputeerde Staten beslecht worden, de grondwet (art. 143) belast hen ‘met de uitvoering der wetten opzigtelijk het armbestuur,’ en toch moet het uitsluitend raadplegen van deze magt tot eenzijdige, d.i. tot verkeerde resultaten leiden: de zienswijze der Gedeputeerde Staten was gevestigd, en, vreezen wij, niet vrij van vooroordeelen. Zij toch waren het, die aan de koninklijke besluiten een wettig gezag toekenden, hetwelk deze nimmer bezaten; zij waren het, welke aan de wet van 1818 jaren lang eene strekking gaven, haar oorspronkelijk vreemd; zij waren het, die aan de diakoniën de lasten oplegden, waarover deze zich zoozeer beklaagden. Daarenboven, het voornemen der regering was (met welk regt, zien wij nader) de diakoniën in het wetsontwerp te begrijpen: deze worden door de regering zelve, ook in het ontwerp en de memorie van toelichting, erkend als kerkelijke armbesturen, d.i. als armbesturen in de kerk, of althans tot de kerk in betrekking staande. Waren hier Gedeputeerde Staten de bevoegde magt, om inlichtingen te geven en voorstellen te doen? In geenendeele konde een staatscollegie geacht worden, met de regten, den aard, de billijke wenschen der kerkgenootschappen bekend te zijn. Deze kerkgenootschappen worden in ons vaderland, ook bij de regering, vertegenwoordigd door besturen, welke door den staat erkend, zoo al niet ingesteld zijn: mag men het niet een vreemd verschijnsel noemen, dat deze besturen niet door de regering werden geraadpleegd? Wij willen niet eens doen gelden, dat de vertegenwoordiging van het talrijkste kerkgenootschap, hetwelk door zijne diakoniën het meest tot leniging der armoede bijdraagt, reeds vóór drie jaren in een uitvoerig adres hare denkbeelden omtrent kerkelijke armenbedeeling heeft kenbaar gemaakt; wij zouden anders kunnen vragen, waarom de regering dit adres geheel ignoreert; - zouden kunnen vragen, waarmede deze hooge kerkvergadering zulk eene minachtende behandeling heeft verdiend? Maar wij willen alleen opmerken, dat het geheel voorbijgaan der kerkelijke besturen onverklaarbaar is, wanneer wij zien, hoe groot gewigt de regering zelve aan de kerkelijke armbesturen hecht, wanneer wij uit haren mond hooren, ‘dat er van ruim 1200 aanwezige gemeenten, 370 en dus bijna een derde

zijn, in welke niet anders dan diakoniën of kerkelijke en dus geene burgerlijke of algemeene armbesturen gevonden worden, terwijl in 539 andere gemeenten, diakoniën of kerkelijke armbesturen te gelijk met burgerlijke of algemeene bestaan, en de eerste, in de meeste derzelve, de laatste in belangrijkheid van werkkring overtreffen (Mem. v. toel.)' Geheel anders voorzeker handelde de regering bij de voorbereiding der wet van 1818, toen der Commissie, daarmede belast, uitdrukkelijk werd voorgeschreven, 'met de Diakoniën te corresponderen.' Inderdaad, men moet met den kerkeraad der Herv. Gemeente te Rotterdam in zijn adres[1)] tot het besluit komen, dat de regering de bezwaren, aan haar ontwerp voor de kerkgenootschappen verbonden, eenigermate heeft gevoeld, daar niet één kerkbestuur is geraadpleegd. Nu alleen Gedeputeerde Staten werden geraadpleegd, wier onbevoegdheid om over kerkelijke zaken te oordeelen, wel geen betoog behoeft, was het ligt te voorzien, in welken geest het wetsontwerp zoude uitvallen; nu moet het eer verbazing wekken, niet dat er '*slechts*,' maar dat er '*toch*' een enkel der collegien van Gedeputeerde Staten een met deze beschouwingen strijdig gevoelen heeft geuit, dit namelijk, dat de wet zich enkel zou behooren te bepalen tot de aanwijzing der burgerlijke gemeente, welke het domicilie van onderstand is, en dat het aan de plaatselijke besturen zou moeten worden overgelaten, om in de noodige ondersteuning der behoeftigen zelven te voorzien of te doen voorzien, hetzij door de oprigting van algemeene of gecombineerde armbesturen of van werkhuizen, hetzij door overeenkomsten met de Diakoniën, hetzij door de verzorging der armen aan de Diakoniën, buurtschappen of andere onderdeelen der burgerlijke gemeenten over te laten (Mem. v. toel.)' Van dergelijke ligchamen kunnen wij een' raad verwachten, als door acht van de elf collegien van Gedeputeerde Staten aan de regering werd gegeven, en met den meesten nadruk aangedrongen, om in geen geval 'degenen, die, hoezeer in een kerkgenootschap of eene kerkelijke gezindte ingelijfd of daartoe in betrekking staande, echter geene ledematen zijn, in den regel, naar de algemeene armbesturen te verwijzen. (Mem. van toel.),' - een raad, welken niemand, die slechts op eenige oppervlakkige kerkregtskundige kennis aanspraak mogt maken, der Regering zoude gegeven hebben, maar alleen te wachten is van een ligchaam, hetwelk aan zijne natuurlijke (en hem geenszins euvel te duiden) onkunde in kerkelijke zaken, het streven moet paren, om den Staat van de meest mogelijke lasten te ontheffen.

Ziedaar den wortel van het hoofdgebrek der voorgedragen wet, ziedaar, waarom de regten der Kerk moesten miskend worden, maar ziedaar ook den weg gebaand tot bepalingen, inbreuk makende op het eigendomsregt, drukkend, onuitvoerlijk, verderfelijk voor vaderland en kerkgenootschappen beide.

Tot de regeling van het armwezen, zal het inderdaad dien naam verdienen, behoort allereerst het stellen van een doelmatig hoofdbeginsel, vervolgens het maken van bepalingen voor zijne toepassing in bijzondere gevallen, eindelijk het voorkomen of bestrijden van het paupe-

1) Van dit adres, reeds bij de eerste aanbieding van het wetsontwerp in 1845 bij de Tweede Kamer ingediend, is ons door eene hooggeachte hand welwillend inzage verleend.

rismus, met volstrekte wering van het bedelen[1]. Toetsen wij aan deze eischen de voorgestelde wet, de ongenoegzaamheid van hare beginselen valt terstond in het oog. Algemeen is de klagt, niet alleen over het ontoereikende der bestaande inrigtingen ter bestrijding der armoede, maar ook over de onvruchtbaarheid der middelen, door haar aangewend: inmiddels heeft de Regering zich geenszins ten doel gesteld, eenen nieuwen weg in te slaan ter bestrijding van het pauperismus, haar doel is eeniglijk ‘om aan het aanwenden der middelen tot leniging der armoede, voor zooverre die ter beschikking van besturen staan, zoodanige rigting te geven, als meest strookt met derzelver wezenlijke bestemming en met het belang van den Staat (Mem. van toel.).’ Algemeene, doortastende maatregelen ter bestrijding van het kwaad, geene palliativen, welke de kwaal slechts verergeren, worden algemeen verwacht, en de Regering begint haren arbeid met de erkentenis, ‘dat eene wet betrekkelijk de ondersteuning van behoeftigen de armoede zelve niet kan weren (ald.)’ Bestrijding van het kwaad zelf, is het dus niet, wat de Regering beoogt, leniging van den nood der armen alleen bedoelt zij. Maar leert de geschiedenis en dagelijksche ervaring dan niet, dat de armoede, waar zij niet wordt gestuit, voortwoekert. Wij vragen het onmogelijke van de Regering niet, wij willen van haar geene uitroeijing der armoede eischen; belagchelijk wie 't van een wetsontwerp durft hopen; maar wij hebben toch regt, méér te verwachten dan een voorschrift van bedeeling; wij hebben het regt, van Staatslieden maatregelen te vragen tegen den voortgang van het kwaad, en wanneer wij deze geheel missen, zal men ons toch niet onbillijk noemen, wanneer wij over ongenoegzaamheid van het beginsel der wet klagen, en het standpunt der Regering, die armen ondersteunen, geene armoede weren wil, met eene menschlievende maatschappij[1] een noodlottig standpunt noemen, en het betreuren, dat men zich bepaalt tot maatregelen tegen de verschijnselen, in plaats van een' ernstigen strijd tegen de oorzaken aan te gaan.

Wij gaan verder, en noemen het ontwerp in zijne beginselen valsch. Wij hebben het oog op zijn eerste art. *Niemand heeft regt op onderstand*: 't luidt zeker fraai en verovert al aanstonds den bijval van wie eene armbelasting als het vreesselijkste schrikbeeld schuwt: wij willen het art. zelfs, zoo als het daar staat, toestemmen; wij willen den arme het regt om onderhoud te vragen van de maatschappij, wier inrigting, wetten, eigendomsregt hij eerbiedigt, weigeren; maar iets anders is het regt des armen, om onderstand te eischen, iets anders de pligt van den Staat, om onderstand te geven, en dit verschil schijnt de Regering niet genoegzaam in het oog gehouden te hebben. Zulks blijkt uit hare zucht, om den Staat van de zorg voor het onderhoud der behoeftigen, zooveel immer mogelijk is, te ontheffen en anderen dezen last op te leggen. En toch, armbedeeling is een zedelijke pligt, waaraan ook de Staat, zal hij niet onzedelijk worden, zich niet onttrekken mag; daarenboven, algemeene onderstand, bienfaisance publique, wèl te onderscheiden van wettelijke bedeeling, charité légale, is een pligt, door

1) Van Leeuwen, de Armwet, bl. 5.

1) De maatschappij: *Tot nut van 't Algemeen* in haar Concept-adres aan den Koning. Bijdragen, 1846-1847, n°. 4.

den Staat aan zichzelven verschuldigd: hij behoort te weren wat zijnen bloei kan verhinderen, wat de regten zijner burgers in de waagschaal stelt, de armenzorg maakt een deel uit van de policie van den Staat[1]. Maar wanneer die pligt der Regering duister voor den geest schijnt te staan, laat zij zich afschrikken door het tooverwoord: armbelasting, - alsof een pligt ophield pligt te zijn, wanneer zijne vervulling met bezwaren gepaard ging! En wat vreest men dan toch van zulk eene armbelasting? Op Engeland wijst men, alsof geene armbelasting mogelijk ware zonder de misbruiken en nadeelige gevolgen, welke zij dáár na zich sleept; - men roept u toe: dan zoude de arme regt hebben om te eischen, alsof tegenover algemeenen staatspligt individueel regt stond, alsof men, ware dit zoo, aan dit regt van eischen geene voorwaarden konde verbinden, waardoor het misbruik zoude geweerd worden; maar nieuwe lasten zouden wij op de natie moeten laden, zegt men, en gaarne erkennen wij, dat wie van de natie kortzigtig genoeg is, om alleen op het eindcijfer der begrooting te letten, niet op de offers, welke inderdaad van hem gevorderd worden, reden tot nieuwe klagten zoude meenen te hebben; wie zich echter niet door den schijn liet verblinden, zoude erkennen, dat er tusschen twintig millioen armbelasting en twintig millioen liefdegaven alleen dit verschil bestaat, dat de eersten door alle burgers gelijkelijk, de laatsten door den gewillige alleen worden gedragen. Zonderling, inderdaad, is in dit opzigt de verblinding der Regering: van liefdegaven, bij uitsluiting bijna van alle overige middelen, wil zij den arme ondersteunen; is het dan niet klaar als het daglicht, dat liefdegaven door den meêdoogende alleen gegeven, door den onbarmhartige geweigerd worden; dat de medelijdende burger uit den middelstand menigen penning uitreikt, dien de rijke vrek voor zich behoudt, en is het dan iets minder dan eene schreeuwende onbillijkheid, eene belasting, waarvan de geheele Staat de vruchten plukt, alleen van den gewillige in te vorderen en den onwillige een' vrijbrief te geven? Is het niet eene ongelijk drukkende belasting, wanneer de weinig gegoede ingezetenen eener arme gemeente zich offers ver boven hunne krachten moeten getroosten, terwijl van den inwoner eener naastbijgelegen plaats weinig of niets wordt geeischt? Men had mogen verwachten, dat dit bezwaar, reeds bij de eerste aanbieding tegen het ontwerp geopperd, eenigen invloed op de overtuiging der Regering zoude gehad hebben; maar 't was met deze tegenwerping als met alle gegronde vertoogen tegen de voordragt: surdo narratur fabula. De memorie van toelichting geeft bijna aanleiding tot het vermoeden, dat de Regering in hare blijdschap over de ruime gelegenheid, waarin zij de Nederlanders stelde, tot beoefening der liefdadigheid, bijna vergeten had, dat de armoede een kwaad en de aalmoes een offer is.

Reeds hebben wij het hoofdbezwaar tegen het ontwerp aangeroerd, een bezwaar, gewigtig genoeg, om de aanneming, wij zeggen niet te ontraden, maar te verbieden: wij bedoelen de aanranding van de regten der Diakoniën, d.i. der kerkgenootschappen. De Grondwet (art. 226) bepaalt: ‘Als eene zaak van hoog belang wordt ook het armbestuur en de opvoeding der arme kinderen aan de aanhoudende zorg der Regering bevolen,’

1) v. Rotteck, Staatslexikon, von Armenwesen, aangeh. door van Nierop l.l. bl. 9.

de Regering schijnt van oordeel te zijn, dat aan den eisch der Grondwet wordt voldaan, wanneer zij zich van de zorg voor de armen ontslaat, om haar aan de kerkgenootschappen op te dringen. In de wet van 1818 werden, als wij boven zagen, de regten der Diakoniën geëerbiedigd, gehandhaafd: koninklijke besluiten miskenden die regten, en wezen aan de Regering, aan het administratieve gezag een' invloed op de kerkelijke armbesturen toe, waarop zij geene aanspraak hadden: het wetsontwerp is de kroon op die besluiten, de grenzen, die het kerkelijke gebied van dat des staats scheidden, worden omver gerukt. 't Klinkt vreemd van eene Regering, welke bij herhaling verklaard heeft, geen jus in sacra te willen, 't klinkt vreemd in onze eeuw, nu de staatkundige wetenschappen het ten overvloede hebben aangetoond, dat de Staat op de Kerk geen ander regt toekomt dan het regt van toezigt, van policie, ne respublica damnum capiat. En toch, met voorbijgang van alle andere inrigtingen van liefdadigheid (en hoe groot is haar aantal niet in ons vaderland!) wordt de last van het onderhoud der behoeftigen bijna uitsluitend op de schouders der Diakoniën gelegd: voor alle andere inrigtingen van liefdadigheid worden de reglementen, voor haar geldende, gehandhaafd (art. 22), de reglementen voor de Diakoniën alleen worden niets geacht. Wat zijn dan toch die Diakoniën, dat zij van alle overige bijzondere inrigtingen van liefdadigheid worden uitgezonderd? Zelfstandige instellingen immers zijn zij van de Kerk, *in* (niet *naast*[1]) de kerk, vrije instellingen van liefdadigheid, door de bijzondere gemeenten in het aanzijn geroepen, om uit Christelijke beginselen aan de behoeftige leden dier gemeenten om Christus' wil te doen: kerkelijk, Christelijk zijn zij, haar oorsprong, hare ontwikkeling bewijst het, de Regering stemt het toe, hare fondsen, uit liefdegaven der gemeenteleden aangevuld of geschapen, worden door dienaren der gemeente, volgens reglementen, van de kerk uitgegaan, bekrachtigd door den Staat, beheerd; van de afzonderlijke gemeenten zijn zij dus de eigendommen, alleen aan haar toezigt en aan dat der kerkbesturen, welke de gemeenten vertegenwoordigen, onderworpen. Geen ander dan een negatief regt heeft de Staat op haar, d.i. zijne zorg mag zich niet verder uitstrekken, dan noodig is om te verhoeden, dat de werkzaamheid der Diakoniën ten nadeele van den Staat worden gerigt: het placet op hare reglementen is het regt, maar ook het éénige regt, hetwelk de Regering door de Diakoniën niet betwist kan worden, niet betwist wordt. Maar de Regering vergenoegt zich hiermede in het ontwerp niet: zij beschouwt daar de Diakoniën als aan hare wetgevende magt onderworpen, zij beschikt over hare fondsen. Vraagt gij: met welk regt? De Regering antwoordt u, dat hare wet anders slechts in geringe mate zoude kunnen werken, - alsof de wensch, om uitgebreid nut te stichten een genoegzame grond ware om heilige regten te schenden! Zij beroept zich, wijsselijk niet op de wet van 1818, maar op vroegere provinciale wetgevingen, als leefden wij nog in de tijden der republiek, met hare heerschende en door staatsgezag beheerschte Kerk, als ware de scheiding van Staat en Kerk geen feit. Zij vreest, de burgerlijke armbesturen boven mate te bezwaren, als ware het genoeg, dat een bezwaar u te veel drukte, om het op den schouder van een' ander te laden!

1) Royaards, de Conceptwet enz. bl. 30 volgg.

Dàt zijn de gronden, waarop de Regering haar stelsel bouwt, dàt de wapenen, waarmede zij zich tegen het protest der Kerk verdedigt! Waarlijk, het ware openhartiger geweest, zich op het regt van den sterkste te beroepen: een ander regt op de Diakoniën zal de Regering bezwaarlijk kunnen aanwijzen. Diakoniën worden nevens burgerlijke armbesturen geplaatst, als waren beide geheel gelijksoortige inrigtingen: weet de Regering het dan niet, dat zij hemelsbreed verschillen in oorsprong, doel, middelen, resultaten? Staatkundig is de oorsprong der laatsten, kerkelijk, aan het Apostelschap naauw verwant, die der eersten, voeding van den hongerenden burger uit staatsbelang bedoelen de burgerlijke armbesturen, handreiking aan den behoeftigen broeder, uit Christelijke liefde, beoogen de Diakoniën; burgerlijk is het doel der algemeene, zedelijk het doel der kerkelijke armbesturen; en de middelen? Genen geven slechts brood aan den hongerige, dezen troosten ook den verlatene, droogen de tranen der bedroefden, leiden, raden, besturen den zwakke en neêrgebogene, zoeken door spijs niet slechts hem voor den hongerdood te bewaren, maar hem naauwer aan Christus te verbinden. Diakoniën, in één woord, zijn geurige vruchten van den boom des Christendoms, het ontwerp scheurt ze af, en ziet er slechts een rad in voor de staatsmachine. Het ontwerp wil de verbindende voorschriften, aan de Diakoniën door de Kerk gegeven, opheffen: de Kerk vraagt van haar onderstand voor de leden der gemeente, het ontwerp eischt van haar onderhoud voor wie verre van hare gemeente is verwijderd (art. 2), voor wie er zelfs het levenslicht niet zag (art. 6); de Kerk wil hare *leden* bedeelen, de Regering eischt de zorg der Diakoniën voor wie geen lid der gemeente is, wie zelfs door den doop niet in haar kerkgenootschap is opgenomen (art. 11); de Kerk verbiedt, door liefdegaven den onwaardige te stijven in de ondeugd, het ontwerp eischt onderstand ook voor elken zedelooze, iederen luijaard, voor ontuchtige vrouwen en bastaarden (art. 8); de Kerk vraagt van de diakenen Christelijk toezigt op de bedeelden, het ontwerp maakt dit onmogelijk: - en toch, die voorschriften der Kerk zijn een uitvloeisel van haar heilig regt op autonomie, die reglementen zijn door den Staat gesanctioneerd; de Diakoniefondsen zijn bijzondere eigendommen der gemeenten, de Grondwet (art. 4) waarborgt bescherming van eigendommen, en - het ontwerp beschikt er over als over bezittingen van den Staat. Zouden de kerkgenootschappen te veel vragen, wanneer zij toepassing eischten van den regtsregel: ‘Hij, die beweert eenig regt op eens anders zaak te hebben, moet dat regt bewijzen[1)]?’ De Grondwet waarborgt (art. 188) volkomen vrijheid van godsdienst, het ontwerp maakt de uitoefening van de godsdienst der liefde onmogelijk; de Grondwet waarborgt (art. 189) aan alle godsdienstige gezindheden, in het koningrijk bestaande, gelijke bescherming, het ontwerp wil ze gelijkelijk drukken. Het regt om zichzelve, onder sanctie van den Staat, hare wetten te geven, is aan de kerkgenootschappen door den Staat zelven toegekend, art. 57 der voordragt heft de wetten der Diakoniën op. Besluiten, waarbij de Diakoniën innig betrokken zijn, zullen aan de goedkeuring van Gedeputeerde Staten onderworpen worden: die der kerkbesturen wordt niet gevraagd (art. 49 § 3); het regt eener vrije Diakonie, om met andere

1) Burgerl. Wetb. II. Boek, 3de titel, art. 627.

Diakoniën overeenkomsten aan te gaan, wordt door art. 10 miskend. De kerkgenootschappen beschouwen, volgens reglementen, door den Staat bekrachtigd, alleen hen als hunne leden, die door belijdenis tot hen zijn toegetreden, het ontwerp (art. 11) stelt, in strijd met die reglementen, in strijd met het gezond verstand, dat men ook door afstamming (bij wijze van erfelijken adel of erf-deugd) tot eenig kerkgenootschap kan behooren en op dat kerkgenootschap regten hebben. Het collecteren wordt van diakenen door de gemeente als liefdedienst gevraagd, het ontwerp (art. 50 § 2) legt het als een' staatslast op; aalmoezen worden van Christenen door de Kerk in naam van den Heer gevraagd, het ontwerp dreigt op de weigering met de straf van door bedelaars bestormd te worden. (Art. 13).

Gij meent nog eene schaduw van de vrijheid der Diakoniën overgelaten te zien door art. 17, 't is waar, de beslissing, of en hoeveel onderstand de behoeftige zal genieten, wordt aan de Diakoniën, op hare zedelijke verantwoordelijkheid, overgelaten; maar, wij bidden u, wat moet die zedelijke verantwoordelijkheid beteekenen bij een ligchaam, dat gedwongen wordt tegen pligt en geweten te handelen; wat beteekent die, wanneer de Regering de opperste regter is over die zedelijke verantwoordelijkheid (art. 18), de Regering, die zóó weinig de zedelijke verantwoordelijkheid van een' diaken begrijpt, dat zij hem (art 20) volmagt geeft tot eene handeling, in strijd met zijn' eenig geldigen lastbrief, dien van de gemeente?

Is het dan te veel gezegd, wanneer wij beweren, dat het ontwerp in zijne beginselen en strekking onbillijk, ondragelijk voor de kerkgenootschappen, inbreuk makende op hunne heilige regten, weinig overeenkomstig de Grondwet is?

De bijzondere bepalingen passen wonder wèl in dit stelsel: zij zijn drukkend voor de diakoniën, die, als het mannelijk adres van den Rotterdamschen kerkeraad verklaart, er door ontmoedigd, ontzenuwd, ten onder gebragt worden. Vroeg of laat toch zouden alle diakoniën, gedrukt onder een' last, te zwaar voor hare schouders, behoefte hebben aan subsidiën; maar het verkrijgen er van wordt haar hoogst moeijelijk gemaakt (Art. 50): verkregen zij ze, ze hielden op te zijn, wat zij zijn moeten, en werden (als met zoo menige reeds geschiedde) ‘daardoor onder eene magt gebragt, die haar vreemd moet blijven, omdat die magt haar niet besturen, zelfs’ ('t ontwerp getuigt het op nieuw) ‘niet begrijpen kan.’ - Het restitutie-stelsel, door de wet van 1818 *niet* gekend, wordt gevestigd door art. 16 § 3, art. 29, en daarmede eene wijde deur opengezet voor drukkende, onbillijke lasten: onbillijk, - of welk onderpand, dat de declaratie billijk zal zijn, heeft eene diakonie, wanneer de verklaring dat er ‘ter zake van ziekte of andere zeer dringende omstandigheden’ en ‘tot een billijk bedrag’ bedeeling heeft plaats gehad, wordt overgelaten aan een besluit van het bestuur der verblijfplaats van den behoeftige? Wat hebben de diakoniën te wachten van eene wet, die haar in hare heiligste belangen slechts laat ‘verhooren,’ terwijl met de burgerlijke algemeene of gecombineerde armbesturen ‘in overleg’ getreden wordt? (art. 49 § 2) Onder het plaatselijk bestuur worden de diakoniën gesteld: het plaatselijk bestuur moet aanwijzen (art. 44), tot welk diakoniebestuur de behoeftige zich kan wenden; aan het plaatselijk bestuur wordt het

overgelaten (art. 48), te beoordeelen, of de oprigting van een algemeen armbestuur noodzakelijk is. Het plaatselijk bestuur mag (art. 16 § 2, 3) den behoeftige ondersteunen, over wiens toewijzing verschil bestaat, en den verstrekten onderstand verhalen, niet, als de wet van 1818 bepaalde, 'op wien zulks toekomt' d.i. op de personen, door het burgerlijk wetboek[1)] aangewezen, maar op het Diakoniebestuur. Onbillijk, zegt gij; stil, het is niet de éénige onbillijke bepaling: art. 4 stelt vast, dat iemand, toevallig in eene burgerlijke gemeente geboren, geacht wordt geboren te zijn dáár waar, tijdens de geboorte, de woonplaats was der ouders, - mits het bestuur der plaats, waar de toevallige geboorte geschiedde, daarvan binnen ééne maand na de inschrijving der geboorte, kennis geve aan het bestuur der gemeente, waarin de ouders woonplaats hadden: bij gebreke daarvan wordt de toevallige geboorteplaats als de geboorteplaats aangemerkt, d.i. dan kan de diakonie der toevallige geboorteplaats in de behoeften van den toevallig geborene, zoo hij arm is of wordt, voorzien, en dus boeten voor het verzuim van het burgerlijke bestuur. De kinderen van militairen komen ten laste van de diakoniën der garnizoensplaatsen (art. 5), ofschoon zeker wel allerminst de kerk zich over het garnizoen van militairen heeft te verheugen.

Welk eene verwarring daarenboven! De *burgerlijke* gemeente, tot welke de plaats, alwaar iemand is geboren, behoort, op het oogenblik, waarop hij behoeftig wordt, is zijn domicilie van onderstand, en met dien onderstand belast men de *kerkelijke* gemeente! Waarom dan ook niet de grenzen der kerkelijke gemeenten ten rigtsnoer genomen? Welk eene verwarring moet er uit het beginsel, dat de geboorteplaats het domicilie van onderstand is, voortvloeijen: eindelooze correspondentie, moeijelijke verplaatsing van behoeftigen, - en ware men het beginsel nog maar getrouw gebleven; maar neen, een behoeftige kan achtereenvolgend vier onderscheidene domiciliën van onderstand hebben: een minderjarige volgt bij het leven zijns vaders diens domicilie van onderstand; sterft de vader, dan verkrijgt hij dat der moeder, gaat deze een tweede huwelijk aan, hij volgt zijnen stiefvader in diens domicilie van onderstand: sterft nu ook de moeder, dan komt hij eindelijk ten laste van zijne eigene geboorteplaats (art. 8).

Nòg waren al die bezwaren te dulden, wanneer door de voorgedragen wet het lot van den behoeftige werd verbeterd; maar, helaas! wat stelt men voor? Aalmoezen geven, geven altijd aan den arme, als voedde het geven de zedeloosheid niet, als deed de aalmoes, den onwaardige toegeworpen, hem niet nóg dieper zinken, als vernederde zij den nijveren, eerlijken arme niet in eigen oog! Wat moet er van de zedelijkheid der armen worden, wanneer (art. 8) voor het kind, in ontucht geteeld, een domicilie van onderstand wordt aangewezen; wat, wanneer de Diakoniën al hunnen zedelijken invloed op de bedeelden verliezen? En hoe wordt er in hunne ligchamelijke behoeften voorzien? Zij worden verwezen naar Diakoniën, die hen niet *mogen* en weldra ook niet meer *kunnen* bedeelen; zij worden gestraft voor dier Diakoniën ongehoorzaamheid aan de wet: worden zij door het Diakoniebestuur niet erkend, dan geeft het ontwerp de ongelukkigen prijs aan 'de bijzondere liefdadigheid,' d.i. aan de gruwelen der bedelarij, aan

1) Boek I, Titel XV, derde Afd. art. 376 volgg.

de zedeloosheid van den lediggang, aan de verschrikkingen van den hongerdood! Dat heet het armbestuur regelen!

En de Staat zelf, zal hij gediend zijn met de wettige onwettigheid, met de geformuleerde onbarmhartigheid? Zal de Staat bloeijen bij gedurige twisten tusschen gemeentebesturen en Diakoniën; zal hij bloeijen bij uitgeputte gemeenten; zal hij bloeijen, wanneer benden bedelaars, in zedeloosheid en lediggang rondzwalkend, op grond van art. 13 hunne vrijspraak van den regter eischen en - verkrijgen?...

Wat wij willen, wat wij bidden van den Koning, van de Vertegenwoordigers? Verwerping, geheele verwerping van het ontwerp, om den wil van den Staat zelven, om den wil van heilig regt en onschendbare vrijheid, om den wil van bloeijende gemeenten, om den wil van deugd en zedelijkheid, om den wil van zesmaalhonderdduizend armen. Opheffing van duizend bezwaren, welke nu de armbedeeling drukken, o, wij zien ze te gemoet met smachtend verlangen; maar wij kunnen ze alleen verwachten van eene wet, die regelt, niet aan willekeur van Diakoniën of burgerlijke besturen overlaat, - van eene wet, die lasten oplegt, maar niet uitmergelt, - van eene wet, die regten erkent, niet ze vertreedt, - van eene wet, die de ziekte bestrijdt, niet in een' vruchteloozen kamp tegen de verschijnselen kostelijke krachten verspilt, - eene wet, die de liefde eerbiedigt, niet haar uitbluscht, - eene wet, die den arme opheft, niet hem neêrstort in den poel van bedelarij en zedeloosheid...

't Is veel wat wij vragen van de Regering; maar groot zou hare zelfvoldoening ook zijn, en onverwelkelijk de lauwer, dien zij zich vlocht.

- S -

Schotland, een voorbeeld van 't geen een goed ingerigt lager onderwijs vermag.

Naar Victor Cousin.

Waar wij tegenwoordig in Europa rondzien, het is bijna overal armoede, misdaad, ontzenuwing; hier en daar ook groot wantrouwen bij de rijken tegen de armen, en zamenspanning van de armen tegen de gegoeden; - ja op vele plaatsen is het een dansen rondom den krater van een vulkaan, een vooravond voor omwenteling en - ondergang.

Welke de oorzaken van dezen gevaarlijken toestand zijn, kunnen wij hier niet ontvouwen; zekerlijk hebben overbevolking en machinerie er een groot aandeel aan; maar zekerlijk ook vele andere redenen, en onder deze het uitbreiden der regten des volks, zonder dat men zorgde, hetzelve geschikt te maken, om die regten goed te gebruiken, waardoor er nu weinige geringere burgers zijn, die hunne *regten* niet overvloedig inroepen, vele,

die van hunne *pligten* noch kennis hebben, noch werk maken.

Maar één volk is er, 't welk eene uitzondering schijnt in het tegenwoordige Europa, 't welk in de couranten bijna niet vermeld wordt, omdat de tooneelen van roof, moord, hongerdood, waarmede onze journalistiek gaarne hare lezers lokt, vandaar zelden te ontleenen zijn; het is Schotland. Te opmerkelijker is dit, dewijl het land dezelfde Regering heeft, als de twee koningrijken, waaruit onophoudelijk de verschrikkelijkste verhalen ons worden medegedeeld, Engeland en Ierland, en de volksstam bovendien dezelfde is als in Ierland, de godsdienst weinig verschillend van die in Engeland. Vanwaar dan nu, dat terwijl het eerste en derde der drie koningrijken in menig opzigt op het laatste peil der ontzenuwing en ellende staan, het middelste, in oorsprong, regering en godsdienst niet van die twee verschillende, evenwel in velerlei opzigt op den hoogsten graad van deugd en welvaart staat aangeteekend?

Het antwoord geeft u de opmerking, dat het Lager Onderwijs, in Engeland en Ierland verwaarloosd, in Schotland op hoogen prijs wordt gesteld en sedert eeuwen gesteld is.

Lang was den steller dezes dit feit bekend, zelfs wilde hij er wel eens iets over ter nederschrijven; doch nu kan hij zich niet weêrhouden, de groote zaak met de woorden van een groot man voor oogen te stellen, met die van Victor Cousin. Eene inleiding tot zijne geschiedenis der Schotsche wijsbegeerte wordt ons gegeven in de *Revue Britannique*, *Nov.* 1846; een stuk, den beroemden schrijver waardig. Daarin nu wordt ook een verrassende blik geslagen op den zamenhang van die wijsbegeerte, welke die des gezonden verstands en des zedelijken gevoels is, met het Lager Onderwijs in Schotland, en over dit laatste het volgende gezegd.

‘Men moet niet meenen, dat de zedelijke kracht in Schotland de dochter was van eene onwetende dweeperij. Neen; zij vereenigde zich, integendeel, met een algemeen verbreid volksonderwijs, hier meer beperkt maar grondig, daar omvattend en verheven, naar dat de verschillende klassen der bevolking dit behoefden.’

‘De geestelijke Hervormers van Schotland hadden spoedig de noodwendigheid gevoeld, om hun werk te grondvesten op den voortgang der verlichting in al de klassen der maatschappij. In 1560 leverden Knox en zijne vrienden bij het Schotsch Parlement een volledig plan van volksopvoeding in, 't welk zoowel de kinderscholen, als de universiteiten omvatte. In de opdragt van de eerste Schotsche Bijbelvertaling, aan koning Jakob VI gerigt en gedateerd Edinburg 10 Julij 1579, herinnert de Presbyteriaansche Geestelijkheid “de dagen van duisternis, waarin men naauwelijks in eene geheele stad het woord van God kon vinden, en dan nog slecht overgezet in eene vreemde taal, door zeer weinigen gelezen, door niemand verstaan;” waarop tevens geprezen worden “de dagen van het nieuwe licht, waarin elk huis het boek der Goddelijke wet bezit, door allen gelezen en door allen begrepen.” In ditzelfde jaar 1579 beval eene Parlements-acte, dat elk edelman, die 300 mark, en elk burger, die 500 livres inkomen had, “een Bijbel en Psalmboek in de volkstaal in hun huis zouden hebben, ter nuttige onderrigting van henzelve en van hunne gezinnen in de kennis van God,” en dit wel onder bedreiging

eener vrij hooge boete. Ten gevolge van deze acte werd last gegeven aan John Williamson, burger te Edinburg, “om de huizen te onderzoeken van allen, in de Parlementsacte bedoeld, zich hun Bijbel en Psalmboek te doen vertoonen, en met zijne eigene hand of die zijner plaatsvervangers den naam der eigenaars er in te schrijven, om alle dwaling of bedrog voor te komen, en, zoo zij een huis vonden, waar geen Bijbel was, de bedreigde boete in te vorderen.”

“Sedert dien tijd verloor de Geestelijkheid dit merkwaardig onderwerp nooit uit het oog. Niettegenstaande al de pogingen, door Karel I in het werk gesteld, om de Bisschoppelijke kerkregering in Schotland te herstellen, dwong hem de Presbyteriaansche kerk de vrijheid af, om op het einde van 1638 bijeen te komen. Onder de verschillende bepalingen, welke deze bijeenkomst nam, merkt men eenigen op, die betrekking hebben op de lagere scholen, en op de universiteiten. Eindelijk, toen de dagen van vrijheid en overwinning kwamen, met de omwenteling van 1640, leide het Covenant aan elke kerkelijke gemeente de verpligting op, om eene school en een schoolmeester te onderhouden. Deze acte (*Act for founding schools in every parish*, in de handelingen van het Schotsch Parlement te vinden), op den 2^{den} Februarij 1646 gegeven, is een merkwaardig gedenkteeken van den ijver der Presbyteriaansche kerk voor de volksopvoeding. Het kenmerkende er van is, dat de school en schoolmeester, onder het kerkelijk gezag der gemeente of van den kerkeraad wordt geplaatst, dat elke gemeente een schoolhuis moet hebben, en den meester een behoorlijk inkomen verzekeren, en dat hiertoe, elke gemeente een afzonderlijk schoolfonds moet grondvesten, waarvoor de inwoners, elk naar zijn vermogen, worden belast. Voorschriften, die tot in de minste kleinigheden gaan, zijn gegeven, om het inkomen des meesters te verzekeren. Indien eene gemeente kwalijk hierin voorziet, heeft het kerkelijk gezag het regt, om 12 brave mannen aan te stellen, bekleed met de magt de school op te rigten en den meester een behoorlijk inkomen toe te leggen.”

“Ten gevolge van deze krachtige acte had elke gemeente sedert 1660 haar Predikant, elk dorp eene school, elk huisgezin een Bijbel. Deze instelling bragt verwonderlijke zeden voort. Ik heb verscheidene jaren,” zegt een geschiedschrijver van dien tijd[1)], “in een kerspel geleefd, zonder er ooit een vloek te hebben gehoord. Er was geen huisgezin, waar de naam des Heeren niet werd vereerd, door Bijbellezing, gezang en gebed. Iedereen was tevreden over het kerkelijk gezag, behalve de kroeghouders, die zich beklaagden, dat hun bedrijf te gronde was gegaan, daar het volk matig was geworden.” De Bisschop Burnet, hoewel een vijand der Presbyteriaansche Kerk, erkent, dat onder hare handen, Schotland, het best onderrigte land was geworden, dat ooit had bestaan. “Ik was verbaasd,” zegt Burnet[2)], arme gemeenten te zien, waar men in staat was over Godsdienst en Staatkunde verstandig te spreken en zelfs te redetwisten. Zij hadden Bijbelteksten bij de hand en waren nooit verlegen, op eenige zaak, die hun werd voorgesteld, te antwoorden. Al deze kundigheden waren in eene zekere mate verbreid tot in de laagste standen, onder de boeren en dienstboden.’

1) Kirkton, *History of the church of Scotland.*
2) *History of his time.*

‘De herstelling der Stuarts vernietigde dit werk der Presbyteriaansche Kerk, en deze kerk zelve; de acte van 1646 werd ingetrokken; men herstelde de Bisschoppelijke kerk; 300 Presbyteriaansche predikanten werden verjaagd, of onderwierpen zich liever aan eene vrijwillige ballingschap, dan zich te *conformeren* met den voorgeschreven eed; de scholen stierven weg of kwijnden, met het gezag, dat ze had geplant, en verzorgd. Maar de omwenteling van 1688 herstelde de Presbyteriaansche kerk, de predikanten, de schoolmeesters in eere. Een parlements-acte van den 9 Oct. 1696 vernieuwde die van 2 Febr. 1646. De Presbyteriaansche geestelijkheid hervatte haar werk. Een waakzaam en onvermoeid toezigt vervolgde de ondeugd en de wanorde, die mogten insluipen. Sedert den aanvang der 18de eeuw was Schotland tot zijne oude zeden teruggekomen, zoodat in 1717 de beroemde schrijver van *Robinson Crusoë*, verslag doende van zijne reis in Schotland, verhaalt, dat hij meer dan 20 steden is doorgekomen, zonder een enkelen twist gezien of vloek gehoord te hebben. ‘Onderstel,’ zegt hij, ‘dat een blinde uit Schotland in Engeland komt, dan zal hij bemerken den Engelschen bodem betreden te hebben, dewijl hij den naam van God hoort misbruiken en lasteren door kleine kinderen op de straten.’

‘Gedurende de geheele 18de eeuw, schoot de instelling van het volksonderwijs volgens de acte van 1696 diepe wortelen in Schotland en verbreidde er die ware beschaving, welker zeker teeken de vooruitgang van verlichting en zedelijkheid is. Ik zal er deze treffende proeve van bijbrengen, dat in 1757, gedurende de herfstzitting der Geregtshoven, er niet een enkele hals-misdaad in geheel Schotland behandeld werd. Sedert het begin van deze eeuw, ondernam daarom ook het Britsch Parlement, overtuigd van de voordeelen van elke soort, welke de acte van 1696 had voortgebragt, om deze nog weldadiger te maken door enkele gedeelten er van te verbeteren, bij acte van 11 Junij 1803, onder de Regering van George III. Er is in bepaald, dat elke gemeente een schoolhuis moet hebben, met eene onderwijzerswoning van 2 kamers, en een tuin, ten minste ⅓ morgen groot. Ontbreekt de tuin, dan moet de gemeente het inkomen des meesters vermeerderen. Dit moet ten minste 200, ten hoogste 300 mark zijn (ongeveer *f*225 en *f*340). In gemeenten van groote uitgebreidheid, waar eene enkele school niet voldoende is, moet 600 mark voor het lager onderwijs besteed worden, ten behoeve van twee of meer meesters. Behalve dit vast traktement, moet er een schoolgeld door de kinderen van gegoede familiën worden betaald. Het bestuur der scholen blijft bij het kerkelijk gezag, dat de reglementen maakt, voor hunne uitvoering waakt, de meesters onderzoekt en toelaat, op hun gedrag toeziet, en het regt heeft van berisping, schorsing, en zelfs afzetting, zonder eenig beroep op eene andere regtbank, wereldlijke of kerkelijke. Dit is zonder twijfel eene buitengewone magt; maar de Presbyteriaansche geestelijkheid heeft er zich niet van bediend dan voor het heil des volks. *Nergens is het menschelijk geslacht verlichter en braver*, *en dus ook waarlijk gelukkiger*.’

Dusverre Cousin, die als Opvoedkundige, Wijsgeer, Staatsman en Katholiek Christen zoowel onpartijdig, als grondig het Schotsche schoolwezen kan beoordeelen. Natuurlijk wenschen wij het verband tusschen eene staatskerk en staatsschool,

gelijk dat in Schotland bestaat, in ons vaderland niet hersteld te zien. Juist omdat er geene staatskerk meer bij ons is, maar allerlei gezindten zich hier vrij kunnen vestigen, onder gelijke bescherming der wet, bij gelijke onderwerping aan haar: - juist daarom *kan* hier het schoolwezen niet kerkelijk of liever kerkgenootschappelijk zijn. Maar dat is ook niet het wezenlijke en kenmerkende in het Schotsche schoolwezen; maar dit, dat er een geregeld en naauwkeurig toezigt is op school en meester, dat elke gemeente behoorlijke schoolhuizen *moet* oprigten en onderhouden, elke meester een voldoend *vast* inkomen heeft, de arme kinderen zonder schoolgeld gaan leeren, en geheel de natie op Christelijke beginselen in maatschappij, huis en school prijs stelt. Het zijn dezelfde beginselen, welke nog bij ons bestaan; en ik deel Cousin's woorden niet mede, om bij ons eene andere inrigting van ons schoolwezen aan te bevelen, maar om de bestaande aan te prijzen, opdat zij door de zorg der natie worde gekweekt, en na vele jaren gebloeid te hebben, eenmaal ook die rijke vruchten drage, welke Schotland van eene dergelijke inrigting des schoolwezens plukt.

Het lager onderwijs in Noord-Braband.

Wanneer men aan de verhalen van ingezetenen van Noord-Braband, van den Evangelischen Kerkbode en van menig vlugschrift geloof mogt schenken, zag het er in die provincie ten minste hier en daar zeer slecht uit met het Lager Onderwijs. Doch wie kon dit in 't algemeen en zeker bewijzen? Welk man of collegie van eenig gezag in dezen verklaarde hetzelfde? Ja, verzekerde nog niet onlangs een Minister in de vergadering der volksvertegenwoordigers, dat *overal*, dus ook in Noord-Braband, aan de wetten op het onderwijs de hand werd gehouden?

Men kon dus, hetgeen men meende als waar te moeten aannemen, nog voor mogelijk-onwaar of ten minste overdreven houden. Doch aan dien staat van zaken is nu een einde gekomen. Van regeringswege is aan de Staten-Generaal omtrent het Lager Onderwijs in Noord-Braband het volgende berigt:

‘De Provinciale Commissie van onderwijs doet over 1845 hare jaarlijksche opgaven wegens den staat van het lager schoolwezen voorafgaan door de volgende beschouwingen:

Wanneer wij telkens, zegt de Commissie, bij het eindigen van eenig dienstjaar, met hooge belangstelling in de zaak ons toevertrouwd eenen blik op den afgeloopen jaarkring werpen, en naauwlettend en onpartijdig gadeslaan wat ons gewestelijk en lager schoolwezen en onderwijs wedervoer, dan voorzeker vordert onze pligt en ons welbegrepen eigenbelang, om zoowel de schaduw- als de lichtzijde in het op te hangen tafereel naar waarheid te doen uitkomen, zoo getrouw als het wezen der zaak zulks vordert, opdat daardoor het goede meer en meer zoude bevestigd en verhoogd, en het kwade door krachtige middelen hersteld en uit den weg geruimd worden.

Met deze gedachten ziet de Provinciale Commissie van onderwijs met hoogen ernst terug op het jaar 1845, waarin wel geene aanmerkelijke veranderingen in den gang van het onderwijs plaats hadden, maar toch eenige omstandigheden niet zonder invloed op het schoolwezen bleven.

Regtstreeksche tegenkantingen, van welke zijde dan ook, werden nergens ondervonden, maar daarentegen hartelijke en werkdadige belangstelling en aanmoediging tot meer algemeenmaking en verbetering van het onderwijs bleef men evenzeer missen bij diegenen, welke daarop in de eerste plaats den weldadigsten invloed konden uitoefenen.

De Commissiën van Plaatselijk Toevoorzigt zijn overal in werking gebragt. Zij geven echter geene bewijzen van werkzaamheid. De Provinciale Commissie van onderwijs beklaagt zich bovendien, dat door de Plaatselijke Schoolcommissiën in de steden 's Hertogenbosch, Breda en Bergen op Zoom de schriftelijke verslagen, bij de algemeene schoolverordeningen bepaaldelijk voorgeschreven, niet worden ingeleverd, alleen door die der provinciale hoofdstad in algemeene bewoordingen en onvolledig.

Ook bij de Plaatselijke besturen vindt men over het algemeen niet die medewerking en belangstelling in het schoolwezen, die men zoude wenschen, en het is zeldzaam dat zij zich daaraan uit eigen beweging laten gelegen liggen.

De pogingen van het Schoolopzigt, om aan het onderwijs der armen en behoeftigen meer uitbreiding te doen geven, hebben weinig vrucht gedragen. Het is daarom te wenschen dat door het gewestelijk bestuur te dezen aanzien krachtige maatregelen worden genomen, en, hoe moeijelijk dan ook uit den aard der zaak, zoodanig ten uitvoer gelegd, dat dezelve aan het voorgestelde doel volkomen beantwoorden.

Het ware belang wordt bij de besturen hieromtrent niet begrepen. Verreweg de meeste, om den schijn van opvolging der bestaande verordeningen aan te nemen, vermeenen genoeg gedaan te hebben door het verstrekken eener nietige geldelijke toelage bij wijze van afkoop voor dat onderwijs, met inbegrip zelfs van de levering van schoolbehoeften, en het is dus, bij den besten wil der onderwijzers, om bij deze bekrompene handelwijze der besturen zich vele opofferingen te getroosten, maar al te zeker, dat een overgroot aantal behoeftige kinderen de slagtoffers van deze nalatigheid worden, en niet zelden van alle onderwijs verstoken blijven.

Desniettegenstaande blijven de onderwijzers, volgens de verzekering der Provinciale Commissie van onderwijs, aan eed en pligt getrouw. Ondanks het diep gevoel van hetgeen hun wordt onthouden, blijven zij volstandig werkzaam, om met de hun gegevene hulpmiddelen al het hunne bij te dragen, ten einde de scholen te doen bloeijen en daardoor volksgeluk en volkswelvaart te verspreiden, welke prijsselijke dienstijver wordt opgeluisterd door een voorbeeldig levensgedrag.

Afstand doende van alle neven-beroepen, blijven de onderwijzers er hun genoegen in vinden, om gedurende het gansche jaar zich uitsluitend aan hunne onderwijzers-betrekking toe te wijden, en, van die zijde beschouwd, vindt men, naar het oordeel der Commissie, waarlijk eenige opbeuring in de bemoedigende gedachte, hoeveel wezenlijk goeds er voor het onderwijs te wachten is, wanneer de groote struikelblokken, hiervoren geschetst, te eeniger tijd zullen zijn uit den weg geruimd.'

Waarlijk, merkwaardige woorden, door wie en tot wie ze ook mogten gesproken zijn! Maar ze zijn gesproken *door de Provinciale Commissie van Onderwijs*, een collegie boven alle anderen bevoegd, om over den toestand van het schoolwezen in Noord-Braband een juist en onpartijdig oordeel te vellen. Een collegie bovendien bijna geheel zamengesteld uit mannen, der Roomsch Katholieke geloofsbelijdenis toegedaan, die dus de geestelijkheid, welke het onderwijs tegenwerkt (want dat deze bedoeld wordt, behoeft geen betoog), wel niet noemen, maar toch zoozeer in hare verachtelijke pogingen, om het volk dom te houden, leeren onderscheiden, dat zij hunne verontwaardiging niet langer kunnen inhouden, maar haar lucht moeten geven - bij de Regering.

Tot de Regering zijn ze dus gesproken, deze krachtige woorden, in de hoop, dat de Regering eindelijk met vaste hand de woelingen der Ultramontanen zal tegengaan, en doen wat haar pligt haar voorschrijft, het openbaar onderwijs handhaven als eene zaak *haar* door de Grondwet toevertrouwd, als eene zaak, welke zij dus niet prijs mag geven aan wie of welke factie ook.

Maar deze woorden zijn niet alleen gesproken door eene commissie tot de Regering. Ze zijn ook door deze overgenomen in een officiëel stuk aan de volksvertegenwoordiging.

Ze zijn dus ook gesproken *door de Regering*, welke wel overtuigd moet zijn van de volkomene waarheid der klagten, door de Provinciale Commissie aangeheven, dewijl zij anders aan deze eene teregtwijzing zou gegeven, of de klagten althans met stilzwijgen overgeslagen hebben. Maar nu deze vrijwillig door de Regering zijn medegedeeld aan de Staten-Generaal, nu klaagt ook de Regering haren nood over de woelingen der Ultramontanen aan de volksvertegenwoordigers.

Tot de Staten-Generaal zijn dus deze woorden gesproken. Tot hen, die de Regering moeten steunen en sterken, opdat het onderwijs bloeije en een verstandig en deugdzaam volk aan het land schenke. Tot hen, die door wijze waakzaamheid den Staat mede moeten bewaren, opdat hij niet geheel of gedeeltelijk een prooi worde van dweeperij, domheid, bijgeloof, en - Zwitserland leert het! - burgeroorlog.

Maar niet alleen tot de volksvertegenwoordigers spreekt de Regering; in hen ook *tot de geheele natie.* Openlijk spreekt zij; niet in eene geheime nota, in eene confidentiële bijlage, maar in een verslag, 't welk door de Dagbladen wordt publiek gemaakt. Zij wil dus de natie wakker maken, en haar ijver en belangstelling inboezemen voor haar hoogste goed, dewijl dit ernstig bedreigd wordt, voor hare vrijheid en zelfstandigheid van geest, en dus ook voor hare staatkundige onafhankelijkheid, voor hare zedelijke, en dus ook voor hare stoffelijke welvaart.

Welkom zijn ons dan deze krachtige woorden. Regering, volksvertegenwoordiging, natie worde wakker, en were, vóór het te laat is, het gif van het Ultramontanisme uit ons schoolwezen!

Letterkunde.

Het leesgezelschap te Diepenbeek, door P. van Limburg Brouwer.

Groningen, bij W. van Boekeren.

> His humor was of that particular species, which does honor to our atmosphere.
> *The life of Tristram Shandy.* Ch. XXI.

§ 1. *Opmerkingen.*

Wij voorspellen aan dit boek het lot van Napoleon: *Apotheose* - vergoding - of een' *descensus ad inferos*, eene hellevaart. De liberaal zal er welligt mede dweepen, de dweeper zal er tegen lostrekken; ergernis hier, ergernis dáár. Intusschen moet er ook in de letterkundige wereld nu en dan ergernis komen, en dat geve ons aanleiding om vooraf iets in het midden te brengen over de ergerlijke, stoutmoedige, ongemuilbande schrijvers onzer dagen, om later een en ander in toepassing te kunnen brengen. 't Is niet onbekend dat alle auteurs, heele, halve of zestiende, met een zeker doel schrijven en laten drukken: brood, eer, nut, tijdverdrijf, zelfs gewoonte, de *pruritus scribendi*, de schrijfjeukte: onder deze rubrieken vallen de meeste gildebroeders. Eigenlijke schrijvers van professie, letterkundigen om den wille der letterkunde alleen, zijn er weinig. De *tüchtige Kuh* is ten onzent reeds voor jaren op stal, ziet er schraal uit, en eet mager, slecht hooi, geeft dunne melk, *die Butter* wordt niet meer gezocht en verkocht. Wie om brood schrijft, ga liever in de verwarmde lokalen, waar de koffij- en broodlootjes, ook gedurende dezen winter, aan de schamele gemeente worden uitgereikt. De boekhandelaars klagen, de schrijvers klagen over de klagende boekhandelaars, het publiek klaagt mede, de boeken zijn te duur en te dun, of te dik en te flaauw; gaf de boekhandelaar de exemplaren present, het zoude nog even lukken - vrouw en kind, huis en kleed kosten zooveel, - en nu nog de boeken!! - 't Veld der Letterkunde is met distelstronken en molshoopen overdekt, en de vruchtdragende halm wil niet voort. Wie dáár brood wil vinden, denke vooral onophoudelijk aan de woorden: ‘de mensch leeft niet van brood alleen;’ dan welligt van de *eer?* Als de ziel ook voedsel behoefde, een versterkende gelei, een restauratief bij het hongerlijden, dan

ware de *honos*, *qui alit artis*, altijd nog iets; maar auteurs-eer is het allermiserabelste ding, dat op deze planeet bekend is: de schitterende en welbekende zeepbel van Young, die op het minste geblaas uit elkaâr spat, en dan somtijds bitter, walgelijk schuim nalaat. De eer-schrijvers hebben eene merkwaardige overeenkomst met de *Aëronauten*, de luchtreizigers, de heeren Green en consorten, die hoog en hooger opstijgende, van anderen bekeken worden, zelve veel last lijden door de koude en de duizeligheid van den hoogmoed en de roemzucht, en meermalen, in de takken verward, blijven hangen, als zij geen grooter ongeluk krijgen. Komen ze weder naar beneden, dan zijn er nog wel sommigen, die hen wegens het waagstuk heimelijk uitlagchen; deze zijn de beoordeelaars, de recensenten, op wie wij intusschen aanmerken, dat het veel gemakkelijker is eene letterkundige luchtreize, al loopt die goed of kwaad af, te bedillen, en te bevitten, dan om die in eigen persoon mede te maken. De schrijvers, die alleenlijk *nut* (niet het Nut van 't Algemeen, maar het Algemeene Nut) bedoelen, die hunne pennen gebruiken om te verbeteren, te stichten, te onderwijzen - de paedagogen, de philanthropen, de prijsvraag-beantwoorders, de kinderenboekjes-auteurs, deze dienen dan wel gerespecteerd - en zij meenen het over het algemeen goed. - Menschenheil en volksverlichting te verkondigen, en de middelen aan te wijzen, om de theoriën in praktijk te brengen, verdient hooge achting en aanmoediging, en deze bouwlieden, al schijnen ze ook nu en dan aan een' vruchteloozen Babel-bouw te arbeiden, brengen toch de steenen aan voor den waren tempel Gods, die, even als de Domkerk te Keulen, wel zeer langzaam, maar toch zeker hare voltooijing nadert. De schrijvers uit *tijdverdrijf* en *gewoonte*, de letterkundige *desoeuvrés*, dievan hunne renten leven, of op buitenplaatsen wonen, en toch ook wenschen, dat hunne namen, ten minste bij het levende en lezende geslacht, niet vergeten worden, staan van nabij beschouwd, onder de rubriek 2 der eer-schrijvers; zij kunnen echter ook, en dit geschiedt mede gelukkiglijk, onder de derde klasse der nut-schrijvers gesubsumeerd worden. Dikwerf zijn ze louter stroopers, die op het vreemde gebied een stuk wild, dat reeds door anderen aangeschoten was, nederschieten, en het dan voor eigene jagt-contributie uitgeven; maar de ergerlijke, de lastige, de ongemuilbande auteurs zijn van geheel anderen aard; zij staan in zekeren zin op zichzelven, en men laat zich liefst niet met hen in, wanneer dit niet om zekere redenen noodig is. Wij zouden ze welligt kunnen verdeelen in de oppositie-mannen - de recensenten - en de hekelschrijvers; want door hen komt de meeste ergernis in de letterkundige wereld. Hoeveel ergernis (om louter afschrikkende namen te noemen), de *Asmodée*, de *Arnhemsche* en *Vlissinger*, alsmede de *Kamper* couranten gegeven hebben, en mogelijk nog zullen geven, is wereldkundig, is bekend in en buiten 's Gravenhage, en hoe nuttig het geweest is, om hier bij tijds den muilkorf voor de bijtende en bassende oppositie-doggen aan te leggen, behoeft, na al het gebeurde, volstrekt *niet* verder bewezen. De recensenten, wij bedoelen de geijkte, de kundige, de scherpziende beoordeelaars, verwekken niet minder jammer en leed in deze wereld, en men zit dikwerf zeer in den brand, om zich dat tuig van den hals te schaffen. Een recensent is ruim zoo lastig als eene kijfachtige manninne, als een onbeschaamde tafelschuimer, of een tot woede en wanhoop aan-

drijvende praatvaâr. Vampyrs, bloedzuigers, Spaansche vliegen, moxa's in de geleerde wereld; veld-chirurgen, die met harde handen opereren, en zich niet storen of de patienten allervreesselijkst kermen - met dergelijk volk is niets te beginnen! - De beste raad, dien wij, *Spiritus Asper* en *Lenis*, in gemoede geven kunnen, is, om hen maar te laten praten, razen en tieren, om alles te ignoreren, om maar stil voort te gaan en voor den man der ergernis uit den weg te treden, ten zij men zich bij magte gevoelt, om weêrom te bassen en te bijten. Het laatste letterkundige quartaal-jaar heeft twee merkwaardige proeven opgeleverd van dergelijke publieke ergernis. Wij bedoelen de beoordeeling van de preken des heeren Oosterzee door prof. S. Muller, en eene dito van het dichtstuk des heeren Ter Haar, de *Sint-Paulus Rots*, door den heer Potgieter. De quadrille was hier goed geëngageerd; man tegen man, en wel zonder het masker der anonymiteit. - Wij hebben toch gelezen, en velen met ons, dat de beide heeren recensenten hunne partij eerst vriendelijk, waarlijk minzaam, uitnoodigden, om de hand vol preken en verzen toe te reiken.

Toen hebben deze beide prosectoren - wij zouden zeggen, dat zij bij prof^{r}. Tilanus, Vrolik of anderen (want zij zijn Amsterdammers), de Anatomische lessen op de snijkamer met vrucht hadden gehoord - het *corpus delicti* op de tafel gelegd, en de twee hooggeprezene werken, die de eer van een tweeden en derden druk hebben mogen genieten, zijn, onder het scherpe scalpel zoo juist ontleed, dat ons en velen de tranen over de wangen liepen, en toch, die ergernis lag in den aard der zaak. Toen de beide heeren beoordeelaars, afgezien van alle andere beweeggronden - de Heer alleen is hartenkenner! - zich in hunne kamerjaponnen, met het boekwerk vol preken en verzen, schrap hebben gezet, om het groote zondenregister op te maken; toen was er toch geen aardsche of hemelsche magt die hen kon verbieden: ‘gij ende sult alsoo niet handelen met uwen naeste.’ Zij staan en blijven in hun goed en eerlijk regt als beoordeelaars, en geen *jus divinum* of *humanum* kan de twee geoefende heeren beletten, om de Anatomiserende recensiën zoo ver voort te zetten als zij dit zullen goedvinden. Maar juist daardoor komt ergernis en spijt en wrevel; want men is niet zoo gereed, om een voor een de veêren te laten uittrekken. Al geschiedt deze kunstbewerking, deze *poeliers-expilatie* der letterkundigen, nog zoo behendig, zacht en vriendelijk, 't doet altijd zeer, 't kan niet anders: ergernis moet er wezen.

De hekelschrijvers, de satyrische auteurs, de achterkleinkinderen naar den geest van Rabener en Swift, hebben niet minder, nog veel meer op hunne rekening; zij maken vooreerst eene algemeene, reeds zeer oude oppositie uit tegen de dwaasheden, de vooroordeelen, de ingewortelde dwaalbegrippen van hunnen leeftijd; zij recenseren eene geheele eeuw, een geheel geslacht, eenen geheelen maatschappelijken of kerkelijken toestand en huishouding. Zij zijn de beoordeelaars, niet van boeken, maar van menschen, en dit gaat nog dieper en dringt in het vleesch. Wij mogen de hekelschrijvers als integrerende gedeelten van het menschdom beschouwen, aangezien ook de dwaling, het vooroordeel, een eigen deel is van ons geslacht. - Wij vinden den eersten hekeldichter reeds zeer vroeg op de bladen der geschiedenis, en wel in de oudste oirkonden, welke tot heden toe bekend zijn, in het boek *Genesis*, in den geheimzinnigen persoon der oude slang,

wie men, het is wel bekend, de eer heeft gegeven, om den Boozen geest zoo vroeg mogelijk te vertegenwoordigen. - Het welbespraakte gedierte maakt de eerste satyre op het Godsgebod, en keert het bevel juist om: ‘de oogen zullen geopend worden,’ die nog maar half geopend waren. De profeten waren mede, als het pas gaf, scherpe hekelschrijvers: Johannes aan het hof van Herodes was niet de laatste, en Paulus mede als hij de roede opheft - dan later Persius, Juvenalis, Horatius, en zoo als afdalende langs de ladder der middeleeuwen, Desiderius Erasmus, deze prins der hekelschrijvers, Ulrich von Hütten, Boileau, Pope, en eindelijk prof. Limburg Brouwer in het *Leesgezelschap te Diepenbeek*, een splinternieuw boek, onlangs opengesneden, nog weinig bekend. Dat alle deze personen, van de oude slang af tot op den waardigen Groninger Professor, veel ergernis hebben gegeven, ligt bloot, uit en naar den aard der menschelijke zaken, en menschelijke harten. Zij, die de waarheid hebben gezegd en geschreven, stonden daardoor dadelijk in de oppositie met hunnen tijd, met 15/16 deel hunner medemenschen, met het gekwetste eigenbelang der huichelaars op den troon, of in den tabbaard, of wel het meest met de geestelijke wolven in het schaapskleed, die in eene zeer hevige oppositie van hunne zijde kwamen, toen men hun de lammerenvacht, vrij onzacht, van de ruige, borstelachtige huid afstroopte, en de wereld leerde, dat zij ook hier op eene ongehoorde wijze werd bedrogen. Er waren steeds dergelijke ongemanierde, ongemuilbande, ijsselijk lastige menschen, die de epidemische dwaasheden van hunnen leeftijd volstrekt niet verkozen te bemantelen, of te bedekken, of te vergoêlijken, die een dwaas een dwaas, een huichelaar een huichelaar, een dweeper een dweeper noemden, en de belagchelijke zijde van hun geslacht in een helder en duidelijk licht plaatsten. 't Doet niets, of zij dit in rijm of onrijm deden, zij spaarden den dwaas of den boosaardigen broeder niet, en het louterend vuur van den hekel deed ook hier goud en zilver, veen, hout, stoppelen en stroo onderscheiden. - Wie dus, deze regel kent *geene* uitzondering, wie het waagt om als hekelschrijver op te treden, staat voor een gedeelte naar de leer van Hobbes: *unus contra omnes;* zijne vijanden zijn talloos; zijne bondgenooten weinig; want men wil liever in Gods naam stil medegaan, mede dartelen, mede slenteren, dan zich aan de vereenigde en geconcentreerde boosheid van 15/16 der waarde tijd- en landgenooten blootstellen. - Zietdaar de reden, waarom wij voor ons, op degelijke, eerlijke, vrijmoedige hekelschrijvers hoogen prijs stellen; zij zijn als de geneesmeesters van en voor hunnen tijd; mannen, met Nathans-zielen, die de waarheid, zelfs aan den voet der troonen niet bedekken: profeten der eeuw, die gehoord moeten worden; tolken en herauten der waarheid, wier rijk ook niet dezer wereld was, omdat zij de bedreigingen der Judas- en Sejanus-zielen, die deze wereld mede beheerschen, onder de oogen traden, en de gebalde vuist ophieven, waar anderen de nekspieren en den rug gewoonlijk reeds zeer diep gebogen hadden. - Wij gaan verder: het vrijmoedig optreden van den eerlijken, voor deugd en menschenheil gloeijenden, hekelschrijver, die niet langer zwijgen *wil*, omdat hij niet zwijgen *mag*, is telkens eene hernieuwde openbaring der Hoogste Wijsheid, welke waakt, dat ook daardoor de invretende kanker van huichelarij, vooroordeel en dwaling wordt tegengegaan,

en de oorspronkelijke levenskracht van ons geslacht zooveel mogelijk hersteld. Daarom spreekt het als van zelfs, dat de duisterling, de dweeper, de huichelaar, de egoïst, de vorsten-handen- en voetenlekker, die het aanbiddelijke stof der koningsschoenen met zijne lippen zoude wegkussen en opslikken, benevens het gansche heir van serviele geesten, dat voor Paus, formulier en kerkroede onmagtig beeft - 't spreekt van zelfs, dat zij allen voor den hekelschrijver bang, onbegrijpelijk bang zijn, en zich liever met kanonnen en bajonetten zien bestreden, dan dat zij met de scherpe geeselroede der satyre op de naakte schouders bloedig getuchtigd worden. - Zulk eene breede inleiding, vraagt gij, lezer! met verwondering, op een verhaal, welks titel zoo eenvoudig, zoo burgerlijk, zoo plattelandsch luidt: *Het leesgezelschap te Diepenbeek?* Matig uwe verwondering, en schenk ons nog eenige oogenblikken uwe aandacht, wanneer wij eene tweede paragraaf laten volgen:

§ 2. *De Inhoud.*

De geleerde en waardige man, die over Griekenland en Caesar werken geschreven heeft, waarbij onze trage ingeslapen litteratoren blozen, en de buitenlanders zich verheugden dat er binnen Groningen zoo veel echt klassieke wetenschap, zoo veel ernstige onderzoeking te vinden was, - de man, wien het Koninklijk Nederlandsch *Instituut*, niet alleen een uitwendigen, een *naam-* en *titel-luister* bijzette, die meer deed, als lid van het Instituut, dan een *ledig* geworden stoel *aan te vullen* en te *be-zitten*, maar de acta aanvulde, en die niet alleen behoorde tot de *knikkende* hoorders, maar tot de ijverige doenders, naar Jakobus, deze trad van het wereldtooneel af, maar liet een eigenaardig testament na; een verhaal, eene zeer uitvoerige karakterschets van een half dozijn menschen, welke hij, toen het levenslicht hem nog in de oogen straalde, met die oogen, zoo helder, zoo juist, zoo naauwkeurig, als gezien had, dat ze allen weder als op zijn schrijfblad herleefden, en daar als bezield tot ons spreken. Het handschrift was gereed, en het legaat kwam in de beste handen - in die van den broeder. - De leeraar G.A. van Limburg Brouwer, meende het werk van den Hoogleeraar niet achterwege te mogen houden, en hij beveelt hetzelve met een kort woord, als voorberigt, aan. Wij zijn het met dezen uitgever (want de broeder is hier de eerste en ware uitgever) volmaakt eens, wanneer hij dit boek ‘een meesterstuk’ noemt, en wij zijn het niet minder met hem eens, wanneer hij verklaart, dat: ‘er zullen zijn, die er zich bezwaarlijk mede kunnen vereenigen, ja die er zich aan stooten.’ Dit lijdt geen twijfel, ergernis zal dit boek verwekken, en wij wenschen opregtelijk, dat het juist en alléén dáár ergernis verwekke, waar de scherpe schicht der eerlijke satyre tot in merg en been doordringt en doordringen moet. De onbevooroordeelde lezer, dit verzekeren wij aan den waardigen broeder van onzen ontslapen landgenoot, zal de innerlijke waarde van dit geschrift diep erkennen en levendig toejuichen. - Wij hebben den moed van eenen prediker bij de Hervormde Kerk in Nederland bewonderd, om eene zoo krachtige voorstelling luide aan te bevelen, waarin de ergerlijke gebreken van dat Kerkgenootschap, waartoe hijzelf behoort, zoo vrijmoedig, zoo zonder eenige

terughouding worden blootgelegd. Om deze reden verdient de Amsterdamsche prediker zelf eenige van die lauweren om het hoofd, die de broeder zich eens gevlochten had, al bereidden sommigen hem juist deswege eene martelaarskroon.

Wij zullen pogen om den inhoud van het hoogst merkwaardige boek, met de grootste beknoptheid, onzen lezeren mede te deelen, met het vriendelijk verzoek, dat zij zoo spoedig mogelijk het gebrekkige dezer onvolledige schets behoorlijk aanvullen door de oplettende lezing van het *Leesgezelschap te Diepenbeek.* Het verhaal verplaatst ons in een klein dorp in Gelderland, alwaar op het nabijgelegen kasteel Ammerstein (waarvan het keurige vignet eene aanschouwelijke voorstelling geeft), een oude, bejaarde zeekapitein, van Berkel, stil en tevreden leeft, met twee dochters, de eene Esperança, een levendig, vrolijk, pittig vrouwtje, gehuwd, en eene ongehuwde, Charlotte, eene lieve, zachtmoedige, orthodoxe blondine. Deze laatste verloofd aan den zoon van den burgemeester de Lange, residerende en presiderende te Diepenbeek. Willem, student te Utrecht, is een voorstander der kerkelijke rigting, daarbij bedaard van natuur, zeer verliefd, en heeft het niet breed. Op het kasteel vereenigen zich van lieverlede de hoofdpersonen. Kapitein van Berkel is een ronde, flinke, echt beminnenswaardige zeerob, zoo als zij er zijn, die het hart op de lippen heeft en regt door zee stevent, al laveert alles om hem heen. Nu is er op Diepenbeek eene vacature ontstaan; dezelve moet vervuld, en wel spoedig. De afgestorvene prediker, Hamer, was een echte, ferme orthodoxe prediker, zoo als er nog slechts weinig gevonden worden, en de herderlooze goede gemeente wenscht een' tweeden Hamer, die even zuiver in de leer is. Om nu het dreigend gevaar te ontwijken, dat er een vrijzinnig, een onregtzinnig leeraar wordt beroepen, vereenigt zich het leesgezelschap te Diepenbeek op het kasteel, mede uitgelokt door den keurigen wijn en tabak van den gastvrijen kapitein van Berkel, en wordt herschapen in een kerkvergadering, alwaar men met vereenigde krachten de noodige maatregelen beraamt, om het dreigend gevaar af te weren, en men zich schrap zet, om de leer der Hervormde Kerk, in hare oorspronkelijke zuiverheid, te bewaren. - Nu treedt het hoogst originele personeel, het *corps d'élite* van Diepenbeek, te voorschijn, en schaart zich om de tafel van den wakkeren, vrolijken zeekapitein. De deftige, eenigzins diplomatische burgemeester de Lange, de tamelijk verwaande schoolmeester, Peperkamp, de in het geloove vastgewortelde en vastgemetselde timmerman Hartman, nog een chirurgijn, diaken, en eenige ouderlingen. Deze heeren verbinden zich op raad van den schoolmeester, om de formulieren eens duchtig na te zien, daarvan eene juiste kennis te verkrijgen, en door onderlinge vergelijking van dezelve, den toetssteen in handen te verkrijgen, waarnaar zij de regtzinnigheid van den toekomenden leeraar te Diepenbeek kunnen beoordeelen. Alles gaat in den beginne naar orde en regel, en zeer geleidelijk, en het laat zich verwachten, dat de respectieve leden van het leesgezelschap waardige keurmeesters van het formulier-geloof der Hervormde Kerk zullen worden, te meer nog, omdat men den bedaarden student, Willem de Lange, als bijzitter en raadsman, waar het onverwachte moeijelijkheden geldt, heeft geassumeerd. Maar helaas! het vreemde gezelschap, uit zulke heterogene deelen bestaande, wordt weldra oneens. Het gezond verstand van den kapitein, die overigens

zijn' Heidelberger wel kent, komt telkens in oppositie met de aangenomen leerstellingen der kerk; hij wordt al meer en meer een geweldig opposant, en sleept zelfs eenigen der anders tamelijk regtzinnige ouderlingen mede, meester Peperkamp en de burgemeester de Lange geraken in het naauw, en de formulieren nog ruim zoo erg; de wakkere zeeman geeft geen kamp, en verzet zich, met een onbuigzaam gezond verstand, tegen de leerstellingen der *verkiezing*, der *erfzonde*, der *onvoorwaardelijke genade.* Ouderling Hartman vliegt eindelijk op, en werpt den ‘grouwelijken ketterschen mensch’ in de opene hel; maar de student en de burgemeester maken den vrede zoodat zelfs een algemeen: *Vivat Hellenbroek!* op de valreep, zooals de kapitein zegt, gedronken wordt. - Te midden van al deze tribulatiën, welke het kasteel Ammerstein verlevendigen, verschijnt een nieuw persoon, de heer van Groenendaal van Utrecht, een lid van den Raad, tevens ouderling, een echt diplomaat, vol trots, en hoogst kerkelijk regtzinnig - ‘on ne peut plus.’ - Hij introduceert zijn' gunsteling van der Goot, die met den tweeden kandidaat Rusting, benevens den achtbaren diplomatischen heer van Groenendaal, op het kasteel het middagmaal nuttigen. - Hier ontwikkelt zich het karakter van den grooten man uit Utrecht, die het kleine Diepenbeek met een bezoek vereert, uitmuntend. Weldra prediken de twee kandidaten: de gunsteling van den heer van Groenendaal, in den steilsten orthodoxen trant: Rusting, die voor een Groninger doorgaat, helder, eenvoudig, Christelijk. Ziedaar nieuwe partijschap in Diepenbeek! De kapitein, en de levendige, aardige Esperança, bepaaldelijk voor Rusting, terwijl de eerste, de regtzinnige leerrede van den heer van der Goot aldus beoordeelt: ‘de kerel is gek.’ - De kerkelijke intrigue begint zich te vertoonen. Om het geheel te voltooijen, komt er nog een derde kandidaat, als proef-prediker, bij, Kootje van der Klos, een neef van den zeer geleerden schoolmeester Peperkamp. Deze vergast de Diepenbeekers op een zeer sierlijk en echt mystiek sermoen: over de liefdekoetsen, naar het Hooglied van Salomo, en maakt diepen indruk, zoowel op mannen als vrouwen. - Intusschen begint het den hooggeplaatsten en zeer aanzienlijken, uiterst vromen heer van Groenendaal ongemeen te bevallen op het kasteel Ammerstein. De bekoorlijkheden der jeugdige Esperança, wier echtgenoot, een zeeofficier, afwezig is, maken op zijn regtzinnig vleesch een' geweldigen indruk, en hij neemt, onder ootmoedig opzien tot den Heer, het voornemen, om haar - de schoone vrijzinnige - te bekeeren; maar, daar de vleeschelijke mensch bij den streng kerkelijken man in het geheel nog niet ten onder gebragt, behoorlijk *gemortificeerd* was, loopt debekeering op iets geheel anders uit. Esperança (mevrouw Weenink), weet den onstuimigen aanval van den Utrechtschen *Tartuffe* allergelukkigst af te keeren, en tracht hem te bekoelen, dat niet geheel gelukt, en waarbij het groote bekeeringswerk zoo wat op den achtergrond geraakt. Intusschen komt het Consistoriale leesgezelschap weder op het kasteel te zamen; de kapitein opponeert al meer en meer, en de beroepingszaken gaan langzaam voorwaarts. De welmeenende Willem en de smachtende Charlotte vrijen er dapper op los, en de eerste vertrekt weder naar de Universiteit te Utrecht. - Als Episode verschijnt ook de pastoor Labarius, een vriend van den kapitein,

die gaarne te zamen des morgens hun elf-uurtje, een ‘kloddertje’ genaamd, onder een vriendschappelijk pijpje, gebruiken, en zich geheel origineel over de belangen der Protestantsche en Katholieke kerk onderhouden. De wet van den 2^{den} Januarij 1842, nopens de schoolboeken, komt mede in het spel, en geeft tot eene onvergelijkelijke geestige scene aanleiding, alwaar de kapitein, met zijne zeemans-*bonhommie*, aan de leden van het Gereformeerde Diepenbeeksche kapittel den voorslag doet, om ten behoeve van zijn vriend, den pastoor Labarius, voor dezen de suspecte schoolboeken na te zien, en omdat het toch ééne moeite was, de geïncrimineerde plaatsen weg te schrappen.

Nieuwe onheilen. - De zoon van den vromen heer van Groenendaal, een echte rekel van een student, weet door een listigen streek den braven welmeenenden Willem de Lange in het verderf te storten. De studentenbeurs, die hem door den heer van Groenendaal was bezorgd, wordt hem ontnomen. Wanhopend keert hij naar Diepenbeek terug, en is, benevens zijne lieve Charlotte, ten einde raad. - Alles is verloren; de heer van Groenendaal blijft onverbiddelijk.

De aanvallige Esperança is, onder al die bedrijven, naar Utrecht bij hare boezemvriendin, mevr. van Arkel, gaan logeren. Naauwelijks verneemt de vrome van Groenendaal deze blijde mare, of hij is weder ter plaatse, en wil nu het quasi-bekeeringswerk ernstig voortzetten, met hoop op gelukkiger uitslag dan op het kasteel Ammerstein. De *volharding der heiligen* komt ter bane, en terwijl de Stichtsche *Tartuffe* de schoone vrouw belaagt, en zich verdedigt met theologische gronden, weet de schalksche Esperança hem zoo geheel schaakmat te zetten, zoo te kneeden, dat hij eindelijk zegt: ‘doe met mij wat gij wilt!’ Nu neemt de looze Eva haren slag waar, en bewerkt, dat Willem de Lange de studentenbeurs terugkrijgt, ja, de kerkelijk-regtzinnige ouderling gaat nog verder: hij begint nu, om aan zijne Dulcinea maar genoegen te geven, te intrigueren, en werkt zoolang, dat niet zijn protegé, de overregtzinnige v.d. Goot, maar de Christelijk-vrijzinnige Rusting te Diepenbeek beroepen wordt; een triomf voor de lieve mevrouw Weenink, die er zich - dit verstaat zich - niet op laat voorstaan. Nu gaat alles frisch voorwaarts. De heer van Groenendaal bedrijft nog een zeer curieusen misstap: hij schrijft eene impertinente liefdesverklaring aan de betooverende jeugdige vrouw; die brief komt helaas! in handen van de mama, de reeds bedaagde *oude* mevrouw Weenink; deze verwacht den vromen, vleeschelijk gezinden man, op het zoo vurig gewachte *tête à tête*, en wascht hem duchtig de ooren. - Alles neemt een goed einde. Hartman en Kootje Klos met de liefdekoetsen gaan naar Amerika met de afgescheidenen; de heer van Groenendaal wordt een Groninger en leest: *Waarheid in Liefde;* Willem en Lotje blijven gelukkig, en de brave kapitein van Berkel heeft voor zijn gansche leven genoeg van alle Godgeleerde twisten, formulieren en kerkelijke leesgezelschappen. - Alles eindigt met een goed einde!

Vergeef ons, lezer! deze dorre, nietsbeteekenende schets van een meesterstuk, waarvan de lezing alleen de inwendige verdiensten kan doen kennen; om deze te waarderen bepalen we ons verder bij:

§ 3. *Den vorm.*

Elk aesthetisch voortbrengsel in het gebied der fraaije kunsten moet, ook wat den vorm betreft, gewogen kunnen worden - en hierin staat het *Leesgezelschap te Diepenbeek* op eene door onze schrijvers minst bereikte hoogte. - Wij zouden niet weten in welk een genre dit boek geschreven was, wanneer wij tot vergelijkingen onze toevlugt moesten nemen. Wat de scherp opgevatte en juiste karaktertrekken aangaat, wedijvert hetzelve met de beste gedeelten van *Willem Levend;* wat den lossen, gemakkelijken verhaaltrant aangaat, met van Lennep's *Ferdinand Huyck;* wat de fijne en bijtende satyre aangaat, weten wij slechts enkele stukken uit van Effen's *Spectator* te noemen, die hier in aanmerking komen; maar wat de vereeniging van dat alles betreft, staat het uitmuntend legaat van den edelen van Limburg Brouwer, als echt origineel kunstgewrocht, volstrekt op zichzelve, en wijst alle vergelijking van de hand. - Voorzeker, de *horribilia* en de *indecenties* der latere Fransche school ontbreken hier; de *excentrique whims* der Engelschen, die in een Hollandsch kostuum eene miserabele figuur maken, zult ge vruchteloos zoeken; maar echte, oorspronkelijke, onwillekeurige, naïve geestigheid, vereenigd met eene ongemeen diepe en juiste kennis van het menschelijk hart, gekleed in den meest mogelijk lossen, eenvoudigen, aan de natuur als afgeluisterden verhaaltrant, geeft aan dit werk eene eigenaardige, betooverende kracht. Men bedenke daarenboven, dat de stof, die bewerkt moest worden, vrij schraal en eentoonig schijnt, en zeker een' schrijver van den tweeden of derden rang tot eene letterkundige misgeboorte zoude gebragt hebben; want eenige dorpelingen, die met een zeekapitein over de formulieren van eenigheid redeneren, en den aanstaanden proefprediker bij voorraad zullen toetsen, een paar vrouwen, een student, een orthodox diplomaat - wat zoude daarvan teregt komen, wanneer de genie hier niet met haren tooverstaf aanwezig ware geweest, en de vergaderingen van het leesgezelschap, tot in de kleinste nuances, als van het leven hadde opgesnapt, en doen herleven op het papier? De greep om tegenover het gezeur en het geleuter van bekrompene menschen, de ronde, fiksche, gezonde taal van eenen zeeman te laten hooren, die soms wel eens wat al te logisch, te beredeneerd argumenteert, was allergelukkigst. - Het eigenaardige flegma van den pastoor Labarius, dien wij als eene excellente type zijner medebroeders kunnen beschouwen, staat tegenover het naïve en heldere verstand van den kapitein, in het ware aesthetische licht. Met één woord: wat den vorm betreft, zoo zijn alle handelende en sprekende personen, echte, oorspronkelijk Nederlandsche typen, die bij de hedendaagsche Typo-manie (almede een erfstuk onzer letterkundige naburen) eenen onbetwistbaren voorrang verdienen. - Wat de intrigue betreft, zekerlijk, voor de bewonderaars van Eugène Sue en zijne quasi-school, is het hier te eenvoudig, maar daarom des te natuurlijker, en er is geene situatie, geene zamenstelling van karakters, waar het oude woordeke: *hyper*, toepasselijk ware. De hekel is scherp en gevoelig: zoowel de overdreven kerkgeloovige, als de huichelaar met de Christelijke godsdienst, worden onbarmhartig ten toon gesteld; de twee zijden, waardoor zich de moderne orthodoxie vertoont:

bekrompene opvatting, en huichelende femelarij, verbonden met vleeschelijken lust, worden, achtereenvolgens, in een helder licht gesteld. Vergunt ge ons eene vergelijking uit deze dagen, dan was prof. v. Limburg Brouwer, in beide genoemde opzigten, een letterkundige generaal Dufour, die eerst Freyburg, en dan als met dezelfde magt, Lucern overweldigt, en zijne strategische kunst juist berekende, om beide kantons als te gelijker tijd te bemagtigen. - Dat de schrijver eene uitgebreide kennis bezat van het gansche formulierendom en-wezen der Hervormde Kerk, en niet minder van de geheele nomenclatuur der scheepstermen, zal menigeen met verwondering erkennen, en daarin den klassieken oudheidkenner niet vermoeden. - Hoe dit zij, *het Leesgezelschap te Diepenbeek* is een treffend bewijs, hoe zeer de grondige studie der ouden, met den echten, genialen, naïven verhaal- en schrijftrant kan gepaard gaan, en daar geen afbreuk aan doet, zoo als men somtijds vermoedt. Ware dit boek, zoo als het daar ligt, door een Duitscher of Brit geschreven, hetzelve zoude in duizendtallen van exemplaren het geletterd Europa overstroomen, en de waarde Nederlandsche vertalers en uitgevers zouden er, zoo als zij dit meer gewoon zijn, om vechten. - Daar het nu een Hollandsch boek is, geschreven door een Hollander, in het Hollandsch, vooronderstellen wij, dat de welkomgroet iets flaauwer zal zijn. Intusschen kan het zijn, dat wij ons hier vergissen, en dit hopen wij opregtelijk. - Een oppervlakkig verslag kan bij een zoo meesterlijk uitgewerkt geschrift als het onderhavige (men vergeve ons *dezen* verworpeling der taal!) slechts onvoldoende proeve zijn. Men veroorlove ons dus, om voor deze reize, naar oude getrouwe recensenten-manier, een eenigzins uitvoerig staaltje over te leggen, wat betreft den *geest* en den *vorm* van dit kibbelend leesgezelschap. De vriendelijke lezer verplaatse zich dus vooraf op het kasteel Ammerstein; de heeren leden zitten aan de tafel; de schoolmeester Peperkamp dirigeert alles, en leest uit Hellenbroek de vragen voor. Men is eindelijk gekomen aan het *negende* hoofdstuk: ‘Over Adams val en de erfzonde.’ Willem de student zit al op de wacht, om den onstuimigen kapitein bij tijds te beteugelen. Baas Hartman, de extra regtgeloovige timmerman en ouderling, is reeds tegen den vrijzinnigen zeeman geanimeerd, en nu volge een gedeelte van de beschrijving in naturâ:

‘De kapitein alleen schudde het hoofd, en, toen nu meester Peperkamp, weder voortlezende, kwam aan de vraag: *Wie rekent ons Adams zonde toe?* en het antwoord. *God*, toen kon de goede man het niet langer houden, maar stond op, en riep niet minder hevig dan den vorigen keer: Dat is onmogelijk!

Dat zeg ik ook, kapitein, riep nu de chirurgijn uit, en natuurlijk voegde zich hier de ouderling Rietveld bij. De meester, van zulk eene *levée en masse* gansch ontsteld, zag elk hunner beurtelings aan, zonder een woord te spreken. Baas Hartman daarentegen haalde zeer bedaard het boekje naar zich toe, en, de keerzijde van den titel geopend hebbende, waarop de woorden te lezen staan, *Uitgegeven volgens kerken-ordre*, hield hij die, met een triomfant gezigt den kapitein voor, zonder 'er een woord bij te voegen. - Ja, riep de kapitein, dat weet ik ook. Maar wie geeft die kerkorders? - Wel, die zijn vastgesteld door de wijze en heilige mannen, die God daartoe verordineerd heeft, de leeraars en hoogleeraars bijvoorbeeld, verzameld in de dordtsche Synode, vereenigd met vele wijze man-

nen ook uit andere landen. - En waren dat dan alle profeten? - Wel neen, maar... - En hoe had God hen verordineerd? - Wel, kaptein... hier aarzelde baas Hartman, terwijl de kapitein, zijn voordeel vervolgende, 'er terstond op liet volgen: Ik begrijp het al: Hellenbroek heeft zijn boek gemaakt; zijn naam staat 'er voor. Daar behoeven wij dus niet naar te vragen. En Hellen broek heeft nageschreven wat anderen voor hem in hunne boeken geschreven hadden. Maar nu die anderen, wie waren dat? - Ja, ik ken al die namen niet uit mijn hoofd? - De kapitein zag nu Willem de Lange aan, die terstond het woord nam, en zeide: De Geloofsbelijdenis, bij voorbeeld, is gemaakt door Guydo Bres, en de heidelbergsche Catechismus door Olevianus en Ursinus. - Waren dat dan profeten? - Volstrekt niet, antwoordde Willem, maar zij hebben hetgeen zij geschreven hebben geheel ontleend uit Gods Woord.

ô Ho, riep hier de kapitein uit, nu weet ik genoeg. Dus konden 'er ook wel anderen komen, die iets anders uit Gods woord ontleenden. - Konden! antwoordde Willem, ach, ware 't daar bij gebleven! Niet enkelen, maar velen, zeer velen, hebben hunne dwalingen zoeken te bewijzen, en allen gronden zich op de heilige Schrift. - Accoord, maar gij zegt *dwalingen*, omdat gij niet gelooft wat zij zeggen. Gij meent dus niet, zou ik denken, dat zij met opzet iets anders zeiden, dan gij, of uw Catechismus, zegt. - Het zou zeer liefdeloos zijn zulks te vermoeden. Evenwel... - Nu, laat 'er een enkel schurft schaap onder geloopen hebben: over 't algemeen, dat zullen we wel eens zijn, meenden zij wat zij beweerden. Dat doet gij ook. Maar even goed als gij meent dat zij dwalen, meenen zij 't ook van u. Wel nu, mijn lieve jongen, lijkt dat dan nu naar een algemeene leer? Wat praat gijlieden dan, net als de Roomschen, als of onze gereformeerde kerk de alleen zaligmakende ware! Als ik op zee ben, en mijn bestek komt niet uit met dat van mijn' stuurman, dan zal geen van ons beide zoo gek zijn van te denken dat hij 't alleen bij 't regte end heeft. Er kan wat aan de instrumenten mankeren, 'er kan een fout in de berekening zijn ingeslopen, 't weêr kan tegengevallen zijn, bij 't nemen van de poolshoogte.

Doch, ik weet nu al genoeg. Wat een mensch zich de dingen toch verkeerd kan voorstellen! Ik heb dat nooit zoo geweten. Nu zie ik duidelijk dat wij althans geen zonde doen, met het ding eens te bepraten. En, om dan nu op onze questie terug te komen, daar schiet me juist een geval te binnen, dat hier uitmuntend te pas komt. Toen ik mijn eerste reis als ligt matroos deed, hadden we een' stuurman, die een ellendeling was: lui, zorgeloos, een ligtmis van belang, in een woord, niet van het hout waaruit zeelieden gemaakt worden. Daarbij was hij verschrikkelijk driftig, en zoo had ik dan ook altijd wat van hem te lijden. - Vijftien jaren daarna, toen ik zelf als stuurman voer, kreeg ik een jongetje aan boord, niet grooter dan een blindzeilsschootsteek, niet zwaarder dan een peperhuisje met zwartsel, en niet sterk genoeg om eene elft van den rooster te halen; maar, voor 't overige, toen hij zijn zeebeenen onder zich gekregen had, en 'er wat meer oorlams begon uit te zien, een voorbeeld van ijver en vlugheid, en daarbij een vrolijke hartelijke jongen en een goed kameraad. Nu, dat jongetje was de zoon van dien schoft, die voor jaren mij zoo dikwijls mishandeld

had, die eens, toen ik doodziek was, en de hofmeester vroeg of men niet wat rijst voor mij zou koken, ten antwoord gaf: Neen - verrek! Zeg hem dat hij zout vleesch vreet en hard brood, als de rest. - Stelt nu eens dat ik dat jongetje aldus had aangesproken: Kameraad, ik reken u de zonde toe van uw' vader, en daarom zal ik u nu eens afstraffen voor de stompen en oorvegen, die ik van uw' papa gekregen heb, wat zoudt gij dan toch wel van den toestand van mijn harsenkast denken? Kom, kom, laat 'er ons den gek niet meê steken. Ik heb den jongen de ongeregtigheid van zijn' vader niet toegerekend; en, al had ik het willen doen, zou ik niet geweten hebben hoe het aan te leggen, om het hem te beduiden, zonder bij hem het vermoeden op te wekken dat 'er een bij mij liep spelen. Integendeel, ik heb hem goed behandeld omdat *hij* goed was, zoo als ik zijn' vader, had ik maar gedurfd, menigen ribbenstoot zou gegeven hebben, omdat *hij* kwaad was. En ons lieve Heer, naar 't schijnt, dacht 'er ook zoo over. Want die heeft den vader laten verzuipen, en den zoon heeft hij gezegend en tot een knap matroos gemaakt. Thans is hij een kerel, zoo lang als een waarlooze steng, sterk genoeg om een' os te vellen, en hartig genoeg om hem op te schaften.'

Wij eindigen met een woord:

§ 4. *Over de strekking.*

Deze was blijkbaar om de echt Christelijke, liberale begrippen, tegenover de bepaalde voorstellingen, alleenlijk naar de kerkleer ontwikkeld, zegevierend te doen erkennen, en om die reden zal dit boek veel aanstoot geven en veel aanstoot lijden; want de voorstanders van het regte kerkbegrip, zoo als dit, naar den letter, in het leesgezelschap voorkomt, kunnen met zulk eene wijze van voorstelling onmogelijk vrede hebben, en wij vertrouwen dat zij tegen den, op zijne lauweren zacht rustenden schrijver, ernstig zullen te velde trekken. Er is *te* veel waarheid hier verspreid, *te* weinig condescendance gebruikt jegens de leerstellingen der huichelaars. Het beeld van den wulpschen en vromen van Groenendaal is al *te* juist naar de natuur genomen. De orthodoxe v.d. Goot en de mystieke Kootje Klos zijn zeker in dezen lande bij levenden lijve te zien en te hooren; alles: met één woord, is hier zoo onmiddellijk uit het leven gegrepen, dat de vrienden, die zich in dezen spiegel herkennen, een bitter zuur gezigt zullen trekken, en, wij vermoeden dit - ook den wakkeren broeder hard vallen - dat hij deze tafereelen niet terughield. - Ja! prediker! gij deedt wèl, dat deze erflating van uwen broeder niet is verloren gegaan; gij toondet dat u het echte, ware Christendom, juist dierbaar was, waar men hetzelve, in tegenstelling met beknellende kerkvormen, regt leert erkennen. Gij hebt de waarheid en den ontslapen broeder hooger gesteld, dan het oordeel dergenen, die, nevens kandidaat v.d. Goot en baas Hartman gezeten, u in den ban zouden doen. Dit boek is een krachtig geneesmiddel. 't Kan hier en daar nuttig werken, en de oogen openen die nog gehouden zijn; ja, 't is een verblijdend teeken des tijds, dat, te midden van het zieldoodend en geestverlammend Orthodoxismus, een Nederlandsch Hoogleeraar in het karakter van kapitein van Berkel de stem durft verheffen, en tegenover alle Peperkampen en Hartman's volhoudt, en eindelijk de zegevaan ontplooit. Dit boek

is een kostelijk boek, een *vade mecum* voor den huichelaar, die thans in de groote en voorname wereld de huik naar den wind hangt, en *te* aanzienlijk, *te* groot in de wereld is geworden, om met de burgerklasse nog verstandig te blijven - en niet te dweepen. - Dit boek zal ook aan zijne bestemming beantwoorden, en weêrklank vinden in menig hart en menig hoofd, waar de kerkelijke regtzinnigheid nog niet rondspookt, en een bajert van onzin te weeg brengt, waar het groote woord: het worde licht! nog niet is vermen. - Dit boek is een echt Nederlandsch boek, en behoeft zijne waarde niet te ontleenen van een *vreemden* naam, of van een *vreemd* land. Ja, een Napoleon onder onze letterkundige voortbrengselen; maar niet zoo bloeddorstig, niet zoo eerzuchtig!

Ontslapen broeder! eens rijk aan geest, en edel van hart! Wij brengen u in uw graf eene enkele bloem en danken u voor deze gave; gij hebt niet vruchteloos gearbeid voor waarheid, vrijheid, en licht; daarvoor legt getuigenis af èn uw meesterlijk geschrift èn uw rein Christendom, èn uwe onbeschroomde karakterschets - maar gij behoeft onze lofspraak thans reeds niet meer!

Spiritus Asper en *Lenis.*

Een reisavontuur en professor J. Bosscha's voorlezing, of de Duitschers en de Nederlanden.

Voor eenige jaren bevond ik mij in eene stad aan den *Main.* Men noodigde den reiziger uit Holland, om in een avondgezelschap tegenwoordig te zijn, hetwelk uit verscheidene Duitsche heeren zoude bestaan. Een van deze, een *Herr Rath* trad met een vrij norsch gelaat het vertrek binnen en, zich tot mij wendende, gaf hij lucht aan zijn gevoel. Het was opgewonden door de kwestie over het *jusqu'à la mer*, die toen als eene levensvraag van Duitschland beschouwd werd. ‘Gij Hollanders!’ - zoo sprak hij mij aan, - ‘die op eenen bodem leeft, welken wij u, door de aanspoelingen van onzen Rijn hebben gegeven, gij vergeet zoo geheel den oorsprong van uwen grond, dat gij u onderwindt de gift van den stroom tot zijnen grendel te maken! - Gij, een volkje van een paar millioen menschen, durft het waarlijk in de hersenen krijgen, het groote Duitsche volk met uwe Rijntollen te tarten, terwijl gij, met uw koel verstand nadenkende, beven moest voor de sterke hand, die wij slechts noodig hebben op te heffen en te laten neêrzinken om u te vermorzelen! - Neen, nimmer had men moeten toestaan, dat gij u voor meer hieldt en dat gij meer waart, dan eene provincie van het groote Germanje. Maar men is kortzigtig en zwak geweest; daarvan hebt gij misbruik gemaakt. Gij zijt zoover gegaan, van u te emanciperen, en sedert hebt gij u in het hoofd gezet, dat gij waarlijk een volk zijt, en zelfs met uwe taal en letterkunde iets beteekent. - De huishouding, die gij daar op uwe eigene hand sedert een paar eeuwen gevoerd hebt, is het verderf van Duitschland geworden. Ware dit door u niet afgesneden geweest van de zee, de Duitschers hadden den oceaan met hunne

schepen bedekt; de nieuwe wereld ware de onze geworden, en onze reuzenkracht zoude een wigt in de schaal gelegd hebben, meer dan toereikend om op te wegen tegen de Engelsche magt. Nooit of nimmer ware dan het scandaal gebeurd, dat de Britten het rijk der vrije Amphitrite sluiten alsof het hun eigen huis ware! - Intusschen het is nu meer dan tijd, om het verzuim van zooveel eeuwen te herstellen. Nog kunt gij uzelve voor onzen toorn en voor het verderf, dat u boven het hoofd hangt, behoeden. Keert terug tot hen van wie gij zijt uitgegaan; wordt weder Duitschers. Wij zullen u dan aannemen, en, vereenigd met ons, zult gij eene betere toekomst te gemoet gaan!'

Zoo ten naaste bij woordelijk was de expectoratie van den man. Ik had hem naar hartelust laten uitspreken. Toen verzocht ik hem en het gezelschap mij het woord te gunnen. Ik begon met mijne gevoeligheid te betuigen voor de uitstekende gunst, die men wel aan onze kleine natie wilde bewijzen door haar op te nemen in de groote Staatshuishouding van Duitschland. Ik zeide, dat die weldaad te hooger was te schatten, naarmate men meende meer reden te hebben, om zich over onze zoo langdurige aanmatiging te beklagen. Intusschen moest ik toch dadelijk eene kapitale bedenking in het midden brengen, die ik met mijne beurs staven zoude. De beurs op de tafel leggende toonde ik aan het gezelschap eene menigte *Scheidemünze*, die zich op mijne reis daarin had geaccumuleerd. Het geen ik op den morgen van den dag bij de betaling van het nachtlogis had terug ontvangen, kon ik, na eenen halven dag mijne reis voortgezet te hebben, niet weder uitgeven; men wees de munt terug, zeggende: 'dat geldt hier niet!' En wat ik des middags, mijn *diner* voldoende, weder ontving aan kopergeld kon ik des avonds niet aan den man brengen: 'het heeft hier geene waarde,' zeide men. En zoo is het voortgegaan, heer *Rath!* tot hiertoe. Meer dan twintig verschillende landsmunten zoudt gij uit deze kostelijke verzameling kunnen sorteren. - En zoo als de munt is ook de maat, is ook de regeringsvorm, is ook de wet. In het kerkelijke ziet het er waarlijk niet beter uit, dan in het burgerlijke. - Uwe staats-éénheid vertoont het beeld van een bedeldeken, die uit lappen groot en klein en verbazend verschillend van kleur is aanéénngeregen. Eilieve, zeg mij toch bij wie wij eigenlijk ons moeten vervoegen, als wij de eer en het geluk wilden hebben van in het huis van uwen staat eene wijkplaats te zoeken?'

- 'Aan ons volksbestaan,' zoo ging ik voort, 'geeft gij de schuld er van, dat Duitschland niet geworden is wat het had kunnen zijn; wij hebben u afgesneden van de zee. Vergun mij u te doen opmerken, dat de zuidkust der Oostzee geheel ter uwer beschikking is gebleven; dat ook de zoom der Noordzee van de Eems tot de Elve toe nooit van ons is bezeten. Zoowel van de eene als de andere hadt gij vloten kunnen zenden om de groote wateren te bedekken, in de nieuwe wereld uwe banieren te planten en haar tot de uwe te maken. Van waar, dat gij het niet gedaan, dat gij het niet eens beproefd, dat gij er niet eens aan gedacht hebt? Omdat de Duitsche natie, nadat de Hanse zich had opgelost, in eenen staat van *lethargie* is verzonken, omdat, - vergun mij om ook eens met Schiller te spreken, - het Duitsche *rijk* Duitsch *arm* is geworden. Uwe geschiedenis na de Reformatie is die van een volk, dat zijne edele krachten verspilt om zichzelf te verscheuren; dat zich laat uitzuigen om een ontelbaar heir van pyg-

meënvorsten te voeden, die alle het zwak hebben, de vertooning te maken van reusachtige magthebbers te zijn. Een slaafsche zin is die van Arminius' nazaten geworden; heeren en knechten - ziedaar de beide bestanddeelen, waarin, bij elke scheikundige ontleding, uwe groote natie zich oplost. - Maar, mijne heeren! die eeuwen van uwe schande zijn die eener glorie voor ons volk geworden, welke met onverdoofbaren luister straalt van het historieblad. Nederland trad de zestiende eeuw in met het gevoel van eene kracht, sterk genoeg om het hoofd te bieden aan eene monarchie, zoo uitgestrekt over den aardbol, dat de zon in haar niet onderging. In tachtigjarige worsteling heeft het gestreden, - maar het zwaard in de eene hand, legde het met de andere de grondvesten van zijnen staat en bouwde dien op. Van uwen dertigjarigen oorlog was eene gevestigde vrijheid van godsdienst het gevolg; maar eene nog zeer beperkte. Voor de *Romanopapie* trad eene *Cesareopapie* in plaats; voor eene betere orde van zaken in het burgerlijke bleef die inspanning zonder gevolg. Maar eene republiek zoowel in het burgerlijke als godsdienstige was het resultaat van *onzen* strijd. Van het verbond van beide ging eene eigenaardige ontwikkeling uit, die natuurlijk zich al meer en meer van den Germaanschen stilstand verwijderde; rijk niet alleen, groot is Nederland geworden door eigen kracht. Onze staat is een historisch verschijnsel, geheel eenig in de jaarboeken van de latere eeuwen; hij mag ook in zijne voortduring *een wonder* genaamd worden. - En terwijl gij Duitschers, die Protestanten zijt, met achting niet alleen, maar ook met de blijdschap, die de broederlijke betrekking met zich brengt, op ons behoordet te zien, smaadt gij ons en wilt ons nu vermorzelen, omdat wij de regten, verkregen bij verdragen, even heilig als die, waardoor uwe vorstenhuizen regeren, niet dadelijk willen overgeven?'

'Gij hebt besloten met raadgeving; ik ben ze wederkeerig aan u verschuldigd. Ei lieve, denkt er toch nooit aan, eene natie van koophandel of zeevaart te worden. Uwe bestemming is het evenmin de zeeën te beheerschen, als het vaste land door uwe wapenen te veroveren. De voorzienigheid heeft voor elk volk, in zijnen aard en aanleg, in zijne ligging en zijn lot eene vaste bestemming aangewezen. De uwe is de wetenschap te kweeken. Te midden van andere landen besloten, met eenen aanleg voor diepzinnig onderzoek, met vlijt en volharding, die niet rusten, zijt gij bestemd om een licht te wezen voor de omliggende volken. De slotsommen van uw onderzoek nemen ook wij volgaarne over, doch de hersenschimmen uwer opgewondenheid weren wij als contrebande aan onze grenspalen. Als gij eens de moeite wildet nemen, onze taal te leeren, gij zoudt niet alleen in staat zijn over haar te oordeelen; gij zoudt ook veel aantreffen, dat u met hooge achting voor onze letterkunde moest vervullen. De tijd zal komen, waarin gij ophoudt u schuldig te maken aan de onregtvaardigheid en bespottelijkheid van te veroordeelen wat gij niet kent; en de toekomst ligt niet verre, waarin gij veel, vooral in de Godsdienst en het bestuur der Kerk, van ons zult overnemen. Doch blijft vooral voortgaan onze koloniale waren over te nemen. Volop zullen wij u toevoeren thee en suiker en koffij, welke laatste gij uitmuntend praepareert. En als al die vorstjes zijn verdwenen en de groote volkséénheid ook eene staats-éénheid is geworden; als de hergeven of herkregen regten in

het burgerlijke en kerkelijke u het tijdperk doen intreden van eene ontwikkeling waarvan wij u het voorbeeld gaven, dan willen wij één zijn met u, dan zal het oude Germanismus, herleefd, op nieuws in de wezenlijkheid treden.'

Mijn glas opnemende zeide ik: 'daarop stelt de gast eenen toast in, mijne Heeren!' En allen vatteden de kelken op en ook de *Herr Rath* dronk mede op de *bessere Zukunft!*

Ik had dit reisavontuur met de meer kalme redewisselingen, - waarbij ik de valsche denkwijze dier heeren over de taal en letterkunde van Nederland wijzigde, - reeds vergeten, toen de heer J. Bosscha mij het een en ander weder in het geheugen riep. Hij deed het door zijne redevoering: *de Duitschers en de Nederlanden voor den Munsterschen vrede*, - welk stukje onlangs in het licht is gegeven. Stil op zijne studeerkamer te Amsterdam nederzittende, heeft de Hoogleeraar stemmen vernomen, niet ongelijk aan die van den *Herr Rath.* Duitschers hebben ze in geschrift aangeheven. Zij kunnen hunne droefheid er niet over verbergen, dat men de Nederlanden '*zu unserm* (*der Deutschen*) *Verderben ihr eignes Wesen liess treiben.*' Ja, in ons eigen land zijn er geweest, die met zoo vele woorden, zwart op wit hebben laten drukken: 'wij moeten onze jeugd Duitsch leeren gevoelen en Duitsch leeren denken.' Ik ben er zeker van, de *Herr Rath* zou den toegekaatsten bal, evenwel als van mij, van den Amsterdamschen Professor hebben terug ontvangen. Althans het stuk is met warmte geschreven; het *pectus disertos facit* wordt op elke bladzijde hier weder bewaarheid.

De zienswijze van den heer Bosscha kenmerkt zich door eigendommelijkheid. Hij stelt, 'dat er, behalve eene staatséénheid ook eene volkséénheid aan Nederland tegenover het Germanismus is toe te kennen; en hij beweert, dat die volkséénheid reeds vier eeuwen voor den Munsterschen vrede een begin heeft genomen'

Het is van belang den redenaar in den gang zijner voorlezing op den voet te volgen. - De Nederlanders zijn herkomstig van de Germanen, want geslachten uit dezen grooten volkenstam hebben zich neêrgezet aan de monden van den Rijn, de Maas, de Schelde en in de kustenlanden van de Noordzee. Zij waren van die streken de eerste bewoners; zij bleven de eenige; - hunne nakomelingen zijn Nederlanders geworden. 'Daar de Germaansche Franken in Gallië, de Angel-Saksen in Brittannië eene geheele ongermaansche bevolking vonden, waarin zij als versmolten, zoo moest wel de overeenkomst van familietrekken tusschen Duitschers en Nederlanders langer aanwezig blijven en meerdere sporen achterlaten.'

Doch uit het Pangermanismus traden zij in verloop van tijd. Het zelfstandig bestaan van een wezen, één en zelfstandig, 't welk wij Nederlanders natie noemen, wordt in het midden der dertiende eeuw duidelijk zigtbaar; het bestuur van Graaf Willem II kan men, als tijdstip daarvoor aannemen. 'Ik grond,' zegt de schrijver, 'deze meening niet zoo zeer op het berigt, dat, toen Willem II, ten jare 1246 tot Roomsch Koning was verkozen, de afgunst der Duitschers gaande wierd, die, na den dood van Keizer Frederik liever den *Duitscher* Koenraad hadden, dan den *Hollander* Willem, ofschoon de Paus met al zijnen invloed aan dezen de voorkeur zocht te doen geven; maar ik grond deze meening op

velerlei verschijnselen van een eigenaardig volksleven, welke op dien tijd in de geschiedenis zich voordoen.'

Het eerste en voornaamste bewijs is het aanwezen van eene Nederlandsche schriftentaal, die, zoo niet veel vroeger, voor 't minst in de dertiende eeuw bestaan heeft, - die van de Hoog- en Nederduitsche talen van Duitschland zeer kennelijk onderscheiden is, - in welke Nederlandsche taal met hare eigene bloeijende letterkunde van dien tijd aan de Landsbrieven en staatsstukken gesteld zijn, waarvan er, ten bewijze der juistheid van deze bewering, nog aanwezig zijn. De taal is de spiegel van het volk, 't welk haar spreekt, en vertoont die spiegel een ander beeld, dan kan men zeker zijn, dat er een ander volk aanwezig is. 'De overtuiging van deze waarheid' vaart de Hoogleeraar voort, 'is zoo algemeen, dat zij, die van geene Nederlandsche nationaliteit hooren willen, zelden verzuimen daarbij van onze taal te gewagen, als van een Duitsch dialekt.'

Hoe echter is het gekomen, dat bij eene afdeeling van den Germaanschen hoofdstam de elementen van dien stam eene zoo bijzondere ontwikkeling hebben gekregen, dat daaruit eene afzonderlijke volkséénheid is voortgekomen? *Drie* omstandigheden geven het algemeene antwoord. *Vooreerst* de worsteling van de eerste bewoners dezer gewesten met de natuur vormde een geheel bijzonder karakter. 'Zoo lang' zegt de heer Bosscha, 'de grondgesteldheid van ons land gebleven is, zoo als de Romeinen die hier gevonden hebben, waren de bewoners dezer landen aan andere Germanen gelijk. Ons land lag toen buitenwaarts, veel digter aan Engeland, dan waar nu de Hollandsche duinen zijn, open voor de zee, en binnenwaarts was het bedekt met moerassen en andere stilstaande wateren en uitgestrekte bosschen en wildernissen; en in die gesteltenis des lands was er zelfs nog onder de regering van Karel den Groote even weinig in de taal als in eenige andere volkseigenaardigheid, een zoo kennelijk onderscheid tusschen den Nederduitscher en den Nederlander, dat wij het bestaan van een bijzonder volk kunnen aannemen. Maar nadat met de 10de tot de 11de eeuw de bedijking van ons land algemeen is tot stand gekomen, en met de uitroeijing der grootste en wildste bosschen ook andere gronden zijn in cultuur gebragt, toen eerst is die landsgesteltenis ontstaan, waaruit een geheel eigenaardig soort van landbouw zich ontwikkeld heeft.' - Uit die vreedzame en gezellige bedrijvigheid op onze akkers en in onze beemden moesten orde en eerbiediging van het eigendomsregt voortvloeijen; in karakters, zeden en taal moest eene verandering plaats hebben even groot, als er in het land had plaats gehad; te meer omdat die landherschepping door volharding van menschelijke vlijt was tot stand gebragt. Met het landbouwend element onzer natie, dat ten gevolge der bedijking hier een eigenaardig leven had te weeg gebragt, wordt het uittreden eener bijzondere volks-éénheid uit het algemeene ligchaam van het Germanismus in de geschiedenis zigtbaar. In die ontwikkeling is dan reeds door den Hoogleeraar de *tweede omstandigheid* opgenomen, die hij dus uitdrukt: 'de bodem van het land deed een' geheel eigenaardigen landbouw ontstaan.'

De *derde omstandigheid* is deze: 'de ligging van het land maakte visscherij en koopvaardij tot het hoofdbedrijf.' De scheepvaart brengt verkeering met vreemdelingen te weeg en deze is oorzaak eener eigenaardige ontwikkeling van den volks-

aanleg. ‘De Duitschers bleven als in een groote bijenkorf rondzwermen, zonder dat de invloed van andere volken tot het binnenste der overtalrijke natie heeft kunnen doordringen; - de bevolking der Nederlandsche gewesten daarentegen heeft hare nationale ontwikkeling gekregen onder den invloed van het wereldverkeer.’ - De Hoogleeraar verplaatst zijne hoorders in de tijden toen Brugge en Antwerpen en Amsterdam de groote marktplaatsen waren geworden. De koopvaarders uit het Zuiden en het Noorden kwamen er hunne volgepropte bodems lossen; duizenden verzamelden zich om te deelen in den overvloed, van alle zijden aangevoerd. In treffende taal gaat de heer Bosscha voort: ‘Hoe vertoonde zich toen hier in de Nederlandsche gewesten eene woeling van koophandel, eene levendigheid van nering en bedrijf, een luister van rijkdom, eene dartelheid van levensgenot! Voorzeker, die in die dagen, na Duitschland bezocht te hebben, vol regeringsloosheid en ruwheid, waar geene maatschappelijke banden de veiligheid van personen en bezittingen verzekerden, onze Nederlanden binnentrad, en hij zag daar dat nergens overtroffen fabriekwezen vrucht van eenen levendigen, helderen, praktischen geest in volkomen contrast met de weemoedigheden en duisternissen van den Duitschen bespiegelings-geest; en hij zag dien zindelijken akkerbouw, en die havens vol schepen en die pakhuizen met allerlei waren volgestuwd, en die geheel eigene nationale kleederdragten, en hij hoorde daar die Nederlandsche taal, door de betrekkingen met Frankrijk en Spanje verrijkt met eenen schat van ongermaansche bestanddeelen, - voorzeker hij moest de overlevering der geschiedenis te hulp roepen, om zich te overtuigen, dat de bewoners van dat Duitschland en de bewoners van dat Nederland uit denzelfden stam gesproten waren.’

Na eenen uitstap over de Hanse komt de schrijver op andere verschijnselen, waarin het, zijns bedunkens, zigtbaar is hoe in het tijdvak der middeleeuwen eene Nederlandsche volks-éénheid is te voorschijn getreden. Het *eerste* leveren in zijn oog de *Edelen* van Nederland op. ‘Wat er van de geschiedenis en het leven dier oud-adellijke geslachten tot ons gekomen is, het geeft ons karaktertrekken en het schetst ons zeden, geheel verschillende van die van den Duitschen adel. De bijna algemeene deelneming van den Nederlandschen adel aan de kruistogten, terwijl die deelneming bij Duitschlands Edelen geringer en bij die van Noord-Duitschland zeldzaam was, moesten noodwendig daarop een allergewigtigsten invloed hebben; en zoo het Ridderwezen teregt beschouwd is als de jeugdige krachtsontwikkeling der Germaansche volken, niet in den Duitschen adel is dit zigtbaar, maar veel meer in de eigenaardige Ridderglorie, waarmede wij de Hoven onzer Nederlandsche Vorsten en Edelen omringd zien.’ - Een blijk, dat de krachtsontwikkeling van onze adellijke geslachten in verband heeft gestaan met de opleiding van het Nederlandsche volk tot een zelfstandig geheel, meent de schrijver ook te zien in het eedgespan tegen graaf Floris V, dat in denzelfden tijd invalt, waarin ook andere verschijnselen de vestiging eener volkséénheid in de Nederlanden aanduiden. - Eindelijk de Nederlandsche adel werd niet gelijk de Duitsche in de Domkapittel-scholen opgevoed, en tot hooge kerkelijke waardigheden opgeleid: neen, de oefeningsplaatsen van ridderlijken wapenhandel waren die zijner vorming; de krijgsstand was zijne bestemming.

Een' *tweeden karaktertrek* eener bij-

zondere volks-éénheid vindt de schrijver in de werking der denkbeelden van volksvrijheid en regeringsvorm in de Nederlanden ontkiemd. Levendig gevoel van zelfstandigheid en individuëele vrijheid was een kenmerk van den Germaanschen stam; dat gevoel werd verwarmd en gewijzigd door de Christelijke zedeleer. Doch verschillend heeft het zich ontwikkeld in het groote Germaansche huisgezin daar in Engeland, ginds in Frankrijk, hier in de Nederlanden; het heeft dit gedaan naarmate van de verschillende omstandigheden. Volken, die handel drijven, stellen hoogen prijs op persoonlijke vrijheid, en veiligheid van eigendom. Hunne begrippen van staats-instellingen en regeringsvorm worden daardoor bepaald. Deze ervaring is toepasselijk op ons land; de Nederlandsche volks-éénheid werd er door bevorderd.

Nederland, van vele kanalen en rivieren doorsneden, had geene uitgestrekte vlakten en aanéénliggende gronden. Aan het gevaar, dat enkelen groote grondbezitters, dat de landheeren landsheeren werden, stond het niet bloot. Integendeel werd het land in vele groote en kleine districten verdeeld, die hunne eigene besturen hadden, gesteld over dijken en waterleidingen. - En terwijl men aldus op het land voor slaafsche onderwerping werd behoed, vereenigden de steden burgers, die zich ontsloegen van alle afhankelijkheid aan hunne bijzondere heeren en hunne eigene overheden kozen. De schutterijen en schuttersfeesten zijn eene eigenaardige Nederlandsche instelling; juist in de dertiende eeuw gewaagt de geschiedenis daarvan het eerst. - ‘Zoo ontwikkelde zich tegelijk met onze nationaliteit de zoogenoemde derde stand of derde staat. Ja, reeds in het laatst der twaalfde eeuw en zeker in het begin der dertiende ziet men hier te lande den derden stand, nevens de edelen deel nemen aan plegtige staatshandelingen: op dien tijd kan men alzoo den aanvang stellen van den invloed van den derden stand in de staatsvergaderingen, en toen was in Duitschland de invloed der burgerij in staatshandelingen nog verre te zoeken.’ - ‘Dat vroegtijdig aanzien nu van steden en die vroege invloed van den derden stand bragten te weeg, dat keizer Karel V aan ridderschap en steden toestond, één *staatsligchaam* uit te maken, dat is, eene door den vorst gewettigde Vergadering van vertegenwoordigers des geheelen Nederlandschen volks; uit de volkseenheid was wettig een staatsligchaam geboren.’

Dit is de hoofdinhoud van de redevoering des Amsterdamschen hoogleeraars. Ik mogt dien niet korter mededeelen, wilde ik den rijkdom niet verbergen, die met kwistige hand op deze weinige bladzijden is uitgestort. Elke greep in de geschiedenis gedaan haalt eene groep te voorschijn, die de oogen boeit evenzeer door het gewigt der verschijnselen als door eene niet gewone bevalligheid, die de smaakvolle geleerde er over verspreidt. Ware de orde in de rangschikking der zaken gelijk aan inhoud en stijl, wij zouden in dit stuk een model ontvangen hebben van eene redevoering, die, terwijl zij een moeijelijk historisch vraagstuk tot onderwerp legt, het met licht en gloed en leven doet treden uit de donkerheid, en plaatst voor de verbeelding der hoorders.

Doch terwijl men den hoogleeraar van meer dan ééne zijde over dit zijn letterkundig voortbrengsel bewondert; terwijl ook niemand ontkennen zal, dat hij alles voor *zijne* stelling in het midden heeft gebragt, 't geen de historie hem

kon verleenen, zal er menige twijfeling overblijven bij den lezer, die der zake kundig is. Vele bedenkingen wekte het lezen en herlezen van het stukje des heeren Bosscha bij mij op; twee slechts deel ik mede.

De eerste en hoofdbedenking is deze: kan men naar waarheid zeggen, dat Nederland uit het *Pangermanismus* is uitgetreden; en wel in die mate, dat Nederlandsch en Germaansch element van het standpunt der volkseenheid contrasten zouden zijn, te vergelijken met den onnatuurlijken staat, waarin de Germaansche Elzas gebragt werd, toen Frankrijks staatkunde haar met het Gallicisme verbond? De heer Bosscha beweert dit; hij beweert dit zelfs, zich terug verplaatsende op het standpunt van den Munsterschen vrede, ten jare 1648 gesloten. Men zie de inleiding blz. 7, 8.

Ik geloof niet, dat er van zoodanig uittreden uit het *Pangermanismus* ten opzigte van ons volk sprake kan zijn. De Scandinaviërs en Engelschen mogen zich zooverre verwijderd hebben van de Germaansche afstamming, dat men hen als vreemd aan het *Pangermanismus* kan beschouwen; - niet de Nederlanders. De Hoogleeraar noemt te regt in de boven aangehaalde plaats blz. 18 de *taal* den spiegel van het volk, 't welk haar spreekt. Maar vertoont die spiegel een ander beeld, dan het Germaansche? Bestaat er tusschen het Nederlandsch en het Hoogduitsch een verschil, gelijk te achten met dat, hetwelk er is tusschen het Hoogduitsch en de talen der Noormannen, der Deenen, der Zweden? - Ei lieve, neem eens ééne bladzijde van die Scandinavische talen en leg er tegenover ééne pagina van het Hoogduitsch, gij zegt dadelijk: ‘die volken zijn andere in oorsprong, of elkander ten eenenmale vreemd geworden.’ Neem daarentegen de proef met twaalf regelen van het Hoogduitsch; gij zult van de honderd woorden er negentig Hollandsche in vinden; in een gelijk getal regels uit een Hollandsch boek moet gij negen tiende gedeelte Duitsche woorden herkennen. En dringt gij dieper in, - gij staat versteld op zooveel overeenkomst. ‘Die beide talen moeten zusters wezen uit hetzelfde huis,’ roept gij onwillekeurig uit.

Ik weet wel, dat de Duitschers die overeenkomst gaarne doen opmerken. Ook de *Herr Rath* bleef niet in gebreke ze later op dien avond in het midden te brengen, en van alle zijden viel men mij aan, zeggende: ‘uwe zoogenoemde taal is een dialekt; het Nederduitsche plat hebt gij Hollanders wat beschaafd!’ - Doch hun zeide ik: ‘en uwe Hoogduitsche taal is het Opperduitsche dialekt; dat plat hebt gij wat beschaafd!’ En teruggaande in de middeleeuwen toonde ik aan, dat in dat tijdvak geen spoor van het zoogenaamde Hoogduitsch wordt gevonden. In het zuidelijk gedeelte van Germanië werd het Oberdeutsch, - in het noordelijk het Nederduitsch gesproken. Eerst de Zwabische zangers begonnen uit dat platte Zuidduitsch een hooger Duitsch te vormen. Anderen volgden hen. Maar ten zelfden tijd werd in onze streken uit het Nederduitsch de Nederlandsche taal gevormd. - Wilt gij dat Oberdeutsche plat kennen, gaat aan den Neckar en Donau; - gij kunt het er nog hooren. Wilt gij met het Nederduitsche kennis maken, komt in ons land en verder in de noordelijke streken van Germanië. Het leeft nog bij de landlieden in onderscheidene tongvallen. Hadde Luther het Nederduitsch, zooals het uit de volkstaal reeds beschaafd was geworden, voor zijne Bijbelvertaling genomen, het Neder-

landsch zoude de schrifttaal van geheel Duitschland zijn geworden. - Wij beide hebben ieder zelfstandig gehandeld met het Germaansche taalelement; weest billijk, mijne heeren! en erkent, dat wij van hetzelfde regt hebben gebruik gemaakt, als gij. Wij bewonderen den éénen tak, dien gij van denzelfden wilden stam hebt gekweekt; weigert aan de inspanning, die wij gedaan hebben voor den anderen, althans uwe oplettendheid niet. In de overeenkomst van beide onze talen ligt met de letterkunde in beide het eeuwig bewijs, dat wij niet hebben opgehouden broeders te zijn!'

Doch, om tot den heer Bosscha terug te keeren, door hem is op eene ontegenzeggelijke wijze aangetoond dat er eene bijzondere ontwikkeling in het volksleven van onze streken heeft plaats gehad; vele bijzonderheden uit de historie zijn daarvoor door hem in het midden gebragt. Doch terwijl hij de oorzaken er voor zoekt, waaruit men het vrijheidsgevoel moet afleiden, dat de bewoners van onze landen kenmerkte, vindt hij die in eene reeks van toevallige omstandigheden, na en door de bedijking in de tiende en elfde eeuw. Den geleerden schrijver schijnt geheel het Friesche element te zijn ontgaan. Wel gewaagt hij, blz. 32 van een bijzonder levendig gevoel van zelfstandigheid en individuëele vrijheid, doch als kenmerk van den Germaanschen stam in het algemeen, waar hij zich ook nederzette; - van het karakteristieke der Friezen gewaagt hij niet. En toch waren zij de oude bewoners van verre weg het grootste gedeelte van ons land niet alleen, maar ook de voorvaders van de latere en tegenwoordige bevolking. Drusus vond aan de linkerzijde van den Rijn de Batavieren, doch van den *oostelijken Rijnarm* af tot aan de Eems toe was het geheel noordweslijk deel van Germanië met Friezen bedekt; Brukters woonden naast hen en Chaukers, een verwante stam, zaten ten oosten. - Weldra verspreidden zich de Friezen ook over de eilanden, die door de monden van Maas, Schelde en Rijn gevormd werden, en de Chaukers lieten hunnen naam voor dien der Friezen varen. Zij hadden van ouds hun eigen Regt. Toen Karel de Groote het Friesche Regt in geschrift liet brengen, verzamelde hij 't geen van eeuwen herwaarts bestond. De oude Friesche geest trad in het verbond der zeven Zeelanden op eene kenmerkende wijs te voorschijn. De wetgevende magt, de rigterlijke, de uitvoerende waren berustende in handen des volks. Terwijl het verdeeld was in gemeenten, die bestonden uit den adel en de vrije boeren, kozen deze jaarlijks hunne rigters en uit die rigters werden de afgevaardigden genomen tot den grooten landdag, en in den boezem van dien landdag vereenigde zich de hoogste magt. Eerst in de dertiende eeuw werd het tegenwoordig Noord-Holland, het land van Alkmaar en Hoorn tot aan het Vlie, van dit verbond losgerukt; later andere gewesten; terwijl het nòg zoo genoemde Vriesland zich nooit aan de Hollandsche Graven of Utrechtsche Bisschoppen onderwierp, maar bij het Duitsche rijk zich voegde. En die hen onderwierpen, waren evenwel Friezen als die onderworpen werden. De overwinning door Pepyn van Herstall, 689 op Radbod behaald, de zege door Karel Martell op Poppo 734 bevochten, de volkomene vestiging der Frankische magt door Karel den Groote roeide het volkskarakter niet uit; Frankische vormen bluschten den geest niet, die geworteld was in de diepte des harten. Hij verhief zich telkens weder, waar hij

onderdrukt was, en slechts in een gedeelte des lands was hij onderdrukt. - Daarom mag het oog des geschiedschrijvers, dat vraagt: ‘van waar is het, dat de bevolking van ons vaderland zich in de dertiende eeuw vertoont zoo wars van slaafsche onderwerping, zoo veel prijs er op stellende om vrij te zijn, en dat te zijn door orde en regt?’ het Friesche element niet voorbijzien. Hij zal het aantreffen geheel op den voorgrond staande; hoofdoorzaak is het. Al het andere vindt in den achtergrond zijne plaats; het is bijkomend. - Althans ik betuig dat, zonder dit oud Friesch nationaal gevoel interoepen, het verschijnsel van den algemeenen vrijheidsgeest in onze landen mij hoe langer hoe onverklaarbaarder wordt. Immers de bedijking bepaalde zich niet tot ons land; zij strekte zich over de kusten en rivierboorden van het geheele noordelijk Duitschland uit. Ook daar is kleibodem. - De koopvaardij werd ook in de verder oostelijk liggende streken aan Noord- en Oostzee beoefend; steden rijk en bloeijend door handel en industrie had Duitschland niet alleen aan de zee, ook in het hart des lands, Keulen, Mentz, Augsburg, Neurenberg. Zij waren, wat hare inrigtingen betrof, nagenoeg aan die van ons vaderland gelijk. En toch - nergens ontstond een volksleven als bij ons. De Friesche stam ontbrak, die krachtige saprijke vrijheidsstam, die, zijne wortelen geschoten hebbende in het hart der bevolking, onuitroeibaar was. De hand des tijds entte op hem de loten, - en de levensboom van Nederland verhief zich, die nog staat.

Doch ik moet eindigen, en ook het over het Nederlandsche Ridderwezen, alsmede over den invloed des Bisschoppelijken bestuurs in ons land reeds neêrgeschrevene doorhalen, zal mijn opstel niet te lang worden. Alleen nog een woord over eene vraag, die de Hoogleeraar oppert. Het is deze: ‘of Nederland, 't welk ten jare 1748 in een Dank- en Bededag, met een gedenkpenning het eerste eeuwgetijde van den Munsterschen vrede gevierd heeft, bij het tweede eeuwgetij dier gewigtige gebeurtenis, in het aanstaande jaar 1848 eenig nationaal blijk van herinnering zal geven, of het onopgemerkt zal laten voorbijgaan?’ De heer Bosscha heeft deze redevoering vooral opgesteld om de meening, alsof ons bestaan als natie met den Munsterschen vrede eerst zou zijn begonnen, te wederleggen. De vraag zelve beantwoordt hij noch ontkennend, noch bevestigend. Ik zou een volmondig *ja* er op zeggen. Ik zou het zoo luide willen uitspreken, dat *allen* in het vaderland het hoorden. Gemeenschappelijk met de Duitschers wilde ik eenen vrede herdacht hebben, waarbij het staatkundig bestaan van het vrije Nederland erkend, en dit openlijk in de rij der natiën geplaatst werd. Ook op dien gedenkdag reike de Protestant van Duitschland aan dien van Nederland de hand, en terwijl het gevoel ons niet verlaat, dat wij Nederlanders zijn, die ons volksleven liefhebben, worde de godsdienstige band, die helaas! geheel verbroken ligt, weder aangeknoopt, opdat de eendragt, ook tegen den algemeenen vijand van de vrijheid des geloofs, meerdere magt geve.

Ik leg het stukje uit de hand met dank aan den heer Bosscha, dien ik niet de eer heb van persoon te kennen. Hij heeft waardiglijk eene schoone baan van onderzoek gebroken. Mogt zijn stuk in het Duitsch vertaald worden, en de *Herr Rath* nog in leven zijn, dan zou ik dien door de toezending er van wenschen te verrassen. Ik wilde toch wel eens hooren, wat die er van zeggen mogt.

Mengelwerk.

Het poenitentiair congres, te Brussel.

Even gelijk, in het vorig jaar, te Frankfort, vereenigden zich dit jaar te Brussel allen, die eenige sympathie gevoelden voor de groote zaak der hervorming van het gevangeniswezen en der strafwetgeving in de verschillende staten van ons werelddeel. Hoedanig moeten dergelijke vereenigingen, met een woord van den dag Congressen genoemd, beschouwd worden? Het antwoord op die vraag hangt af van het oogpunt, waaruit men die Congressen beziet. Schenkt men haar, in zijne verbeelding, het karakter eener *wetgevende* vergadering, en beziet men hare besluiten uit *dit* gezigtspunt, dan, voorzeker, zijn zij van luttel belang; maar erkent men in haar, vereenigingspunten voor alle deskundigen, die belang stellen in de zaak en die de bevoegdheid bezitten daarover het noodige licht te verspreiden, dan zijn die Congressen van eene groote beteekenis. Uit dit oogpunt beschouwde haar de beroemde Gustave de Beaumont, toen hij zich, op het Congres te Brussel, volgenderwijze uitliet, na vooraf te hebben gesproken over de openbare meening, die zich, in Frankrijk, langs zoo meer, in het voordeel der gevangenishervorming, verklaard heeft: ‘Messieurs, cette opinion publique favorable sur laquelle nous nous sommes appuyés, est une force désormais acquise à la grande question qui nous occupe. Si quelque chose peut l'accroitre, ce sont les délibérations des congrès, tels que celui de Francfort et celui de Bruxelles. Ces congrès, messieurs, sont une belle et grande institution, à laquelle j'applaudis de toute ma force.’ - En nu ontwikkelt de spreker, in weinige woorden, het hoofd - ja, het levensbeginsel van deze vereenigingen, als volgt: ‘Autrefois, les gouvernements seuls se réunissaient en Congrès. Aujourd'hui ce sont les populations eclairées qui envoient leurs représentants dans ces grandes assemblées pour y déliberer de la conduite des gouvernements, heureux de pouvoir s'appuyer sur les sentiments constatés du pays.’

Maar - zegt men welligt - bevat die verklaring, zoo al geene grootspraak, wel iets meer dan eene dichterlijke, of rhetorische redefiguur, die men in geenen te ruimen zin moet opvatten? Dezelfde spreker beantwoordde, reeds vroeger, deze vraag, waar hij de getuigenis van den Inspecteur der gevangenissen in Frankrijk, den heer Moreau-Christophe, in deze woorden bevestigde: ‘Il est vrai que le gouvernement a adopté presque toutes les résolutions sanctionnées par la grave autorité du congrès de Francfort, comme en fait foi le projet de loi présenté à la chambre des pairs. Mais, ce qui est plus

que l'opinion du gouvernement, quelque respectable, quelque considérable qu'elle soit, c'est l'opinion publique. En France, les vives repugnances de l'opinion publique pour le régime cellulaire se sont apaisées; et les inquiétudes, telles qu'elles alarmaient ceux mêmes qui, comme moi, sont convaincus que ce systême est excellent, ont aujourd'hui cessé. Au milieu de quelques petites dissidences non encore complétement eteintes, il n'y a plus de dissidences graves. Il existe aujourd'hui un sentiment géneral, profond, que le régime d'emprisonnement cellulaire est le meilleur. Vous avez pu juger vousmêmes que les vives attaques, dirigées naguère contre ce système par les organes de la presse liberale et nationale en France, ne se reproduisent plus maintenant. On ne pourrait citer aucun organe accrédité de la presse de Paris, qui montre la même hostilité que par le passé au système sanctionné par l'autorité du congrès de Francfort, et qui le sera également, j'ose l'espérer, par l'autorité de celui-ci.'

Van dit standpunt bezien, hebben deze congressen eene beduidende beteekenis; als invloed oefenende op de besluiten der regeringen van de verschillende staten van Europa, nopens strafwetgeving en gevangeniswezen, en tevens op de algemeene denkwijze der volken van ons werelddeel; deze over twee, zóó belangrijke aangelegenheden, voorlichtende en leidende. Immers wat, ten aanzien van Frankrijk, door den heer de Beaumont, is medegedeeld geldt evenzeer ten aanzien van het meerderdeel der regeringen en volken, die op de beide congressen hunne vertegenwoordigers hebben vereenigd gezien.

Maar - vraagt men verder - van waar ontleent eene vergadering, die de bevoegdheid mist om als wetgeefster op te treden, zulk eene mate van gezag, dat de gouvernementen zich voegen naar hare besluiten en de volken daarmede instemmen?

Het antwoord op deze vraag kan uit het eigenaardig karakter der congressen meest voegzaam afgeleid worden; en schijne dat antwoord eenigzins wonderspreukig, zoo moet de waarheid er van, bij eenig gezet nadenken, een ieder in het oog vallen: het gezag der congressen vloeit juist daaruit voort, dat zij zich niet als *wetgevende* - maar alléén als *raadplegende* en *raadgevende* ligchamen geconstituëerd hebben.

Bij elke wetgeving vormt de wetgever, vooraf, zich een bepaald stelsel en zekere vaste beginselen, die hem, naar zijne bijzondere kennis van zaken, wijze van zien, en innerlijke overtuiging, meest gepast voorkomen. Het zij zoo, dat hij daarbij, zoo dit bestaat, een ander stelsel overwege, of wel beginselen, die van de zijne verschillen, zijner opmerking geenszins onwaardig keure; maar ligt het niet in den aard der zaak, en in de natuurlijke voorliefde van ieder mensch voor eigen inzigt en meening, dat hij *zijne* begrippen, boven die van *anderen*, de voorkeuze geeft? Intusschen en hoe groot zijne bekwaamheid, kennis en ervaring zij, hij is feilbaar en geenszins boven dwalingen en misvattingen verheven; en is dit het geval en volgt de wetgever, in zijne wetgeving, alléén eigen in- en doorzigt, dan, voorzeker, zal zijn wetsontwerp geenszins de algemeene goedkeuring kunnen verwerven, hoe lofwaardig zijn streven, overigens, geweest zij.

Dit schijnen zij, die tot het bijeenroepen van een poenitentiair congres besloten, opgemerkt en gevoeld te hebben, toen zij aan dat congres niet een *wet-*

gevend maar een *raadplegend* en *raadgevend* karakter verbonden. De uitkomst toonde dat zij goed gezien hebben!

Allen te zamen roepende, die sympathie gevoelden voor de zaak der hervorming en van de strafwetgeving, werd daarmede niet één der bestrijders van het een of ander stelsel uitgesloten, en tevens de gelegenheid geschonken tot het hooren en overwegen van uiteenloopende gevoelens. Op de beide congressen had dit, met de meest mogelijke vrijheid, plaats, en wel onder eerbiediging van ieders bijzondere denkbeelden. Het congres te Brussel leverde hiervan een voorbeeld: de heer Pearson, lid van het Britsch parlement, verklaarde, dat zijne tegenwoordigheid niet behoorde aangemerkt te worden als een bewijs, dat hij instemde met de besluiten, die, te Frankfort, genomen waren. Hierop werd geantwoord, dat men de billijkheid zijner verklaring erkende en dat zijne tegenwoordigheid beschouwd werd als een blijk van overeenstemming ter bereiking van een gemeenschappelijk doel, waartoe allen bereid waren mede te werken; dat men zich vereerd achtte in hem een regtschapen bestrijder van het stelsel van afzondering te vinden, en dat zijne tegenwoordigheid hem tot niets verpligtte hetwelk strijden mogt met zijne overtuiging.

Zoodanige wijze van handelen, omtrent eene zoo belangrijke zaak, schonk aan de beide congressen die mate van gezag naar buiten, die haar zulk eenen grooten invloed verzekerde op de overwegingen der regeringen en tevens op de overtuiging der volken. Men bespeurt het: die invloed is geheel *zedelijk* - het geoefend gezag is dat der *waarheid*, die schoone vrucht van een onbevooroordeeld onderzoek, een grondig overwegen en eene onbelemmerde wijze van raadplegen. De volkomene vrijheid der deliberatiën schonk de gelegenheid tot het hooren en wederhooren van geheel verschillende partijen, van wie men billijk mag vooronderstellen, dat het hen om de bevordering van het goede en van de zaak der waarheid te doen was.

Maar - zegt men - het congres nam dan toch *besluiten!* Zou men dan liever gezien hebben, dat men tot in het oneindige had geraadpleegd, zonder aan een einde te komen? Ja, het congres nam *besluiten* - maar het maakte geene *wetten!* In een enkel geval werden die besluiten bij de meerderheid genomen; maar - men lette hierop wel! - zonder de minderheid, al bestond deze ook slechts uit twee leden, tot iets te verpligten. Het congres had een geheel ander karakter dan de Zwitsersche landdag, die de minderheid der kantons gehoorzaamheid en onderwerping aan de meerderheid oplegt en, bij weigering, gewapenderhand tusschenbeide komt! Het congres - nogmaals zij het herhaald - kwam niet bijeen, om *wetten te maken*, maar om *beginselen vast te stellen.* Wie zich met die beginselen niet vereenigen konde, werd zijne bijzondere overtuiging gelaten. Zóó behoort het te wezen bij ieder vrij en onbevooroordeeld onderzoek naar waarheid! Wie de dwaling blijft aankleven, hij hebbe zijnen wil! later zal hij wel tot betere overtuiging geraken.

Om een en ander duidelijker te doen uitkomen zullen wij nog een voorbeeld aanhalen, door het Brusselsch congres geleverd.

Een der leden van het congres, het was de geneesheer Chassinat, wilde de nadeelen der afgezonderde opsluiting, voor de gezondheid der veroordeelden, in een breedsprakig betoog, aantoonen en met bewijzen staven; hij nam daartoe

het cellulair gesticht te Parijs, la Roquette genaamd en voor jeugdige veroordeelden bestemd, ten voorbeelde. Hij verklaarde, bij de breede ontwikkeling zijner berekeningen, dat hij bij de beide eerste jaren van de invoering van het stelsel (1840 en 1841) niet stil wilde staan en slechts de drie jaren van 1842 tot 1844 wilde in aanmerking nemen, waarbij hij, met cijfers, bewees, dat de sterfte, jaarlijks 12½ ten honderd bedragen had, tevens aantoonende, dat de sterfte der jeugdige bevolking in de centrale gestichten, waar geene afgezonderde opsluiting bestaat, jaarlijks 4 ten honderd beliep. Zeker een verbazend verschil; wel geschikt, om een krachtig argument tegen het stelsel van afzondering op te leveren, vooral bij een ieder, die, met de zaak onbekend, den geneesheer een onbepaald vertrouwen schenkt en er niet aan denkt om te vragen: hoe de zaken *thans* gesteld zijn?

Men hoorde de langgerekte rede van den heer Chassinat, met geduld; maar men hoorde ook daarna de beknopte ophelderingen van den heer Horace Say, lid van den algemeenen raad van het departement van de Seine. En wat gaf deze te kennen?....

Dat de sterfte in la Roquette, *vóór* de invoering van het cellulair stelsel, schrikbarend was geweest en, in 1839, het cijfer van 13 ten honderd had overtroffen;

dat *na* die invoering de jaarlijksche sterfte, in 1840 tot 1843, verminderd is, en 12 ten honderd heeft beloopen;

dat men daarna de wijze van voeding had veranderd en middelen beraamd om de veroordeelden meerdere beweging in de vrije lucht te verschaffen;[1)]

dat, ten gevolge daarvan, de gezondheidstoestand zich verbeterd heeft, in diervoege,

dat de sterfte die in 1843 was	12 ten 100,
in 1844 is afgenomen tot	10 ten 100,
in 1845 is afgenomen tot	9 ten 100,
in 1846 is afgenomen tot	4 ten 100,

terwijl zij over het verloopen deel van het jaar 1847 1,81 ten honderd bedraagt.

Ziedaar het gevolg eener vrije wisseling van gedachten, eener onbelemmerde mededeeling van denkbeelden, gevoelens en daadzaken! De heer Say ontkent niet, dat de sterfte in la Roquette, in een *gegeven* tijdvak, 12 ten honderd hebbe beloopen; hij wijst alléén aan, dat de heer Chassinat zijne onderzoekingen niet *verder*- en niet *tot heden* heeft voortgezet, en alzoo tot verkeerde resultaten moest komen. En de heer Say had regt tot die aanwijzing als medelid der commissie van administratie over genoemd gesticht.

Wij zouden nog meer voorbeelden kunnen bijbrengen ter staving van de stelling, dat de vrije en openbare raadpleging van het congres de waarheid heeft aan het licht gebragt; maar nu behoeft men ook niet langer te vragen: van waar het kome, dat de gouvernementen met de meeste besluiten van het eerste congres te Frankfort hebben ingestemd en de publieke opinie zich daarmede aldra geheel heeft kunnen vereenigen? Overal

1) Voor hen, die met *la Roquette* onbekend zijn, diene de vermelding, dat dit gesticht niet oorspronkelijk voor eene cellulaire gevangenis, maar, voor het systeem van *Auburn* was ingerigt, en men zich genoodzaakt heeft gezien, om, nevens de gevangenis, eene voldoende ruimte voor wandelplaatsen beschikbaar te stellen, waartoe de vijf bedompte binnenplaatsen niet dienen konden; terwijl, daarenboven, de plaatsing van het gesticht in eene straat, geheel afwijkt van hetgeen de wetenschap en de ervaring voor het terrein eener cellulaire gevangenis vorderen.

waar en door wien het stelsel van afzondering worde goedgekeurd, geschiedt zulks, niet *omdat* het Poenitentair congres dit alzoo heeft besloten; maar *omdat* die besluiten op de waarheid, den aard der zaak en de behoeften van den tijd gegrond zijn.

Er is echter en na al het aangevoerde nog ééne opmerking, die wij, om regtvaardig te zijn, niet mogen terughouden, zij is deze: hoe beduidend de deliberatiën en besluiten der beide congressen ook mogen geweest zijn en welk eenen invloed zij ook geoefend hebben en nog oefenen; zoo hoede men zich voor het denkbeeld, dat die besluiten het karakter der onfeilbaarheid zouden bezitten! Volmaakt is het stelsel van afzondering niet, en (gelijk dit bereids het geval was) zal de ervaring, in de toepassing, aanleiding geven om op verbeteringen bedacht te wezen. Zal men, uit dien hoofde, het principe verwerpen? dat ware wel eene onredelijke vordering! Het streven en trachten van wetgevers, regtsgeleerden en philanthropen strekt toch niet tot iets onmogelijks - het vinden van een *volmaakt* stelsel; maar het aannemen van dat, wat van de drie bestaande stelsels *het beste* behoort gekeurd te worden.

Wat leerde desaangaande de ondervinding?

Dat men zich verpligt heeft gezien, om van het *hoofdbeginsel*, waarop het stelsel van Auburn berust, te moeten afzien;

dat men de toepassing van het stelsel van Auburn en van Pennsylvanie, in één gesticht, (of het *gemengd* systeem), als principe heeft moeten laten varen;

dat het stelsel van afzondering (niet dat van *eenzame opsluiting*, 't welk geheel iets anders is) in beginsel en toepassing, tot hiertoe, de proef heeft doorgestaan, en daarom voor het aanbevelenswaardigste en beste van allen behoort gehouden te worden.

Ook uit een ander en wel een zeer gewigtig oogpunt is dit stelsel *het beste* te noemen; wij bedoelen het punt der financiën. De zaak ligt onder ieders begrip en bevatting: want met geringe kosten kan een cellulair gesticht, des gevorderd, voor eene Auburnsche gevangenis of een gesticht waarin men het gemengde stelsel mogt willen toepassen ingerigt worden; maar de gebouwen, die voor de beide laatstgenoemde wijzen van opsluiting bestemd zijn, kunnen niet dan met groote kosten en dan nog zeer gebrekkig cellulair worden ingerigt. Het voorbeeld van la Roquette heeft zulks bewezen voor elk wie er aan twijfelen mogt.

En hiermede hebben wij onze lezers bij het belangrijke der Poenitentiaire congressen bepaald, en deze in hunnen waren aard en karakter eenigzins nader doen beschouwen. Als een merkwaardig verschijnsel des tijds verdienen zij die beschouwing ten volle, en van daar dat wij vermeenden bij die vereenigingen, voor eenige oogenblikken, te moeten vertoeven.

W.H.W. Bz.

De Censor.

Belooningen.

Doe wel en zie niet om.

Ik moet bekennen, dat eene constitutionele monarchie met het republikeinsche principe van Montesquieu steeds onder mijne idealen heeft behoord. Ik behoef dus naauwelijks te zeggen, dat zijn monarchaal of liever zijn Fransch principe van *eer* mij nooit bijzonder heeft bekoord, en dat het stelsel van belooningen, daarop gegrond, tot dus ver nimmer mijnen bijval heeft kunnen verwerven. Inderdaad! schoon het mij verheugt, dat men, al is het ook onbewust, algemeen de leer van Plato omtrent de menschelijke ziel erkent, dat zij namelijk, door het verlies harer vleugels, uit hooger spheren neêrgetuimeld, slechts eene flaauwe herinnering aan het Goddelijk schoone, ware, heilige, dààr door haar aanschouwd, behouden heeft; schoon het mij, om Plato's wil, eenigzins aangenaam is, dat men ook thans nog, moge het dan al weder onbewust zijn, eene verwonderlijke liefde toont voor hetgeen blinkt en schittert, omdat dit toch een' zekeren schoonheidszin verraadt en de ontwikkeling van dien zin de eerste trap is der opvoering van de menschelijke ziel tot hare voormalige waarde, - het doet mij toch om dienzelfden Plato innig leed, dat men op dien allereersten trap zoo onbewegelijk blijft staan en, misschien uit vrees dat zij zal wegvliegen, geen nieuwe vleugels verlangt aan te schieten.

Maar ik wilde van belooningen spreken, *niet* van Plato, *niet* alweder eene verhandeling schrijven; ook is het inderdaad niet zooveel omslag waardig, om te doen gevoelen, dat men, in het stuk van belooningen, er niet zoo zeer op uit is, om gezegde zielevleugels te doen uitschieten, dan wel om die, waar zij dit willen, weg te zengen en de ziel zelve in een' poel van slijk en modder te doen neêrploffen. Neem b.v. den schoolknaap van ongeveer acht of tien jaren, die nog bijna alleen door auctoriteit wordt bestuurd. Door de wonderbare voortreffelijkheid der menschelijke natuur staan zijne ouders verreweg boven aan in zijne kinderlijke ziel en is in hem reeds op eene aandoenlijke wijze het besef ontwikkeld van een alomtegenwoordig wezen, dat ook kinderen met vaderlijke belangstelling gadeslaat. Wel nu, zijn dat in de kinderziel geene zwellende punten, die zwanger gaan van breede schachten met ligte vederen overtogen, waarop zij eens de statige vlugt naar haren oorsprong zal mogen aannemen? Maar wat doet men? Men maakt den knaap diets, dat niet de tevreden glimlach der ouders, niet de goedkeuring van den hemelschen Vader het heerlijkst kinderloon is, maar dat het bestaat in de afgedwongen toejuiching van menschen, die hem niet kennen en al zeer weinig belang in hem stellen. Daarom verzamelt men hem, God betere het, dikwijls in een kerkgebouw, en laat er hem eene harangue houden, waaruit blijken moet, niet zoozeer, dat hij zich naar vermogen kweet, dan wel, dat hij anderen heeft overtroffen; daarom geeft men hem een boek met een fraaijen band,

waaraan hij te meer waarde moet hechten, naarmate het dikker is; daarom stelt men hem bloot aan het gevaar, van zijne grootheid te stellen in de vernedering zijner jonge vrienden; daarom eindelijk leert men hem veel meer het oordeel schuwen, dat hij bij de prijsuitdeeling als een stijve Klaas is opgetreden, dan dat hij met de meeste vrijmoedigheid, d.i. met onbeschaamde pedanterie zijne dankzegging heeft uitgesproken. Als dat nu niet heet, de vleugels der ziel weg te schroeijen, dan weet ik niet, wat het is. Of zou de kinderziel, wier vleugels in den zonneschijn van moeders glimlach begonnen uit te botten, die begon te klapwieken in de vrome overtuiging, dat Gods tegenwoordigheid om haar ruischte, zou die niet neêrploffen in het slijk der aarde, als zij staren moest op de vergulden letters van een boek, als zij hooren moest naar het geruisch der vrouwenkleêren, als de ijdele moeders zich oprigten, om te zien, of de opgeschikte pop zich wel gek genoeg van zijne taak zal kwijten.

Maar zie daar eene andere vertooning. Gij ziet daar eenige bejaarde dienstboden, mannen en vrouwen, gedeeltelijk reeds gekromd, maar voorzeker niet alleen van ouderdom; met trouw en eerlijkheid in de vaste wezenstrekken, met practische schranderheid in den bescheiden blik. Toen zij voor 30, 40 jaren in dienst traden, was hunne kennis gering, maar hunne beginselen golden hun voor axiomata, waarop zij hunne handelingen bouwden, zoo als de mathematicus op *zijne* axiomata zijne wiskunstige bewijzen. Zij hebben vele verzoekingen doorgestaan, vele bewijzen gegeven van heldhaftige belangeloosheid, vele fouten van hunne meesters verdragen, verzwegen, bedekt. Daarvoor hebben zij dan ook nu den hemel in het oog, waar zij waarlijk vrij zullen zijn. Maar zie, wat gebeurt daar? Er liggen daar ronde schijfjes van zilver, met ik weet niet welk opschrift, ik weet niet welke zinnebeelden. Die dienstbaren zullen er zoo aanstonds meê beloond worden, zij, die de getuigenis van een goed geweten bij zich omdragen, zij, die gereed staan, om de eeuwige vergelding des loons uit de handen van hun hemelschen Vader te ontvangen. Welk doel stelt men zich daarmeê voor? Is het, om die oude getrouwen nog eerlijker te maken, of is het, om de nalatenschap voor hunne heeren te vergrooten? Hoe! zouden zij om het bezit van een blinkend schijfje van aard veranderen? God zelf beware hen! of is het ten voorbeelde van anderen? Ja! niet waar? die willen ook gaarne eene goede dienst, waar zij lekker eten mogen en drinken, mits zij maar braaf zijn... Inderdaad! men is wel bezorgd, dat eenige menschelijke ziel de vlugt naar den hemel onderneemt, zeker uit vrees, dat zij zal komen te vallen.

En nu verwacht men welligt, dat ik van ridderorden zal spreken, maar men vergeet dan, dat ik van *beloóningen* handel. Neen! ik zal er maar voor uitkomen, al wat ik tot dusver zeide, is slechts een aanloop, om gevoegelijk te komen tot één punt van belooningen, waarin als in een corollarium al de dwaasheid van menschelijke inconsequentie is zamengetast. Zal ik het noemen? Waarlijk, ik huiver er voor, te meer, daar er een eerwaardige, laat mij liever zeggen de eerwaardigste stand in betrokken is; daar er, gelijk in zooveel andere dingen, volstrekt geen kwade wil, maar integendeel, goedhartigheid, dankbaarheid, zelfs godsdienstig gevoel bij in 't spel komt. Maar wij willen het noemen, niet, omdat het *ons* ergert, maar omdat het ergerlijk *is;* wij zullen het noemen, omdat, zoo ergens, hier

het heil van zielen tot eene financiële kwestie wordt verlaagd, omdat, zoo ergens, hier het grofste materialismus tot verderf van belooner en beloonde wordt gehuldigd.

Merkt gij daar ginds dien drukken aanloop aan dat deftige huis? Dat heeft nu al zoo den ganschen dag geduurd. Nu eens bedienden van wijnkoopers, dan eens van kunstwerkers in goud en zilver; nu eens bedienden van schrijnwerkers, dan weer kantoorbedienden, die louter een' brief schijnen af te geven. Zou men niet zeggen, dat er een hoogepriester woont, die tienden ontvangt? of liever, want hoogepriesters kennen wij niet, zou men niet zeggen, dat daar een bureau was, waar men offers kon storten ter leniging van eene volksramp? en toch, gij vergist u, er woont een predikant. - ‘O! die heeft dan zeker eene advertentie in de courant laten zetten van eene zwakke weduwe met een zestal kinderen?...’ Dat ik weet, niet, maar hij heeft voor een beroep bedankt... ‘En...?’ Wel, daar krijgt hij geschenken voor.

A. Weet gij ook, of die dominé reeds vóór zijn bedanken aanbiedingen heeft gekregen; of hij uit eigen overtuiging of ten gevolge van drang van buiten bedankt heeft; of hij al dan niet hoop op geschenken gehad heeft?

B. Gij vraagt zooveel en ik weet zoo weinig. Eigenlijk ken ik dien man in het geheel niet, en al kende ik hem, ik zou mij niet gaarne in eene ontwikkeling van zijne beweegredenen inlaten. Wilt ge evenwel over de *zaak* zelve spreken, welaan! ik heb tijd in overvloed.

A. Gij hebt gelijk en ik schaam mij over mijne nieuwsgierigheid. Intusschen, gij zult mij toestemmen, dat die vragen, die ik daar op een bijzonder geval toepaste, zeer wel algemeen kunnen gemaakt worden, en dus, laat ons zien...

B. Op dien voet ben ik uw man. Gij wilt zeggen b.v., dat een predikant, die een beroep ontvangt, al of niet aanbiedingen van zijne tegenwoordige of wel van de roepende gemeente kan ontvangen.

A. Ongetwijfeld; want wij zien het gebeuren. Maar 't is mij altijd voorgekomen, dat zulke aanbiedingen niet anders waren dan eene poging, om het begrip te bestrijden, alsof een beroep Goddelijk kon zijn.

B. Zeker, het wordt op die wijze al zeer menschelijk, en men moet bekennen, dat een predikant, die nog hecht aan dat denkbeeld, nadat hem zelfs ter ooren is gekomen, hoe wonderbaarlijk zich de meeningen der constituërende deelen van een kerkeraad hebben gekruist, voor het eindelijk tot een beroep kwam, door die aanbiedingen al ligt uit de spheer der gemoedelijkheid omlaag wordt getrokken naar die, waarin zich de heidensche Mercuur bewoog. Maar wat denkt gij over die aanbiedingen zelve?

A. Ik vind ze met alle respect voor de rijke menschen ongeoorloofd en ongepast, of laat ik liever zeggen, dwaas. Zie eens, iedere gemeente heeft het regt van roepen en iedere leeraar van gaan of blijven. De gemeente of liever hare vertegenwoordigers kunnen de innige overtuiging hebben, dat deze of gene bijzonder voor hare behoeften berekend is, maar daarentegen kan de predikant zich in gemoede verzekerd houden, dat hij de geschiktheid voor haar mist en dat hij op zijne tegenwoordige standplaats eerst regt nuttig kan zijn. Tot zoo ver zijn beide in hun geheel en werken vrij. Maar wat wordt er nu van het regt der roepende gemeente, als die andere met grof geschut den armen predikant aanvalt? en wat wordt er van hemzelven, als hij met zulk geschut bres laat

schieten? Wordt die roepende gemeente niet zoodoende genoodzaakt, om van stemtot bankbilletten over te gaan, en was het niet oneindig beter, dat de predikant bij openbaren verkoop geveild werd, opdat niet alleen hijzelf tot op eene cent mogt weten, hoeveel hij kon opbrengen en dus niets te kort behoefde te komen, maar ook de koopende gemeente het eigendomsregt bekwam en dus er gerust op kon wezen, dat de predikant niet te eeniger tijd met zijn' schat in aarden vaten verhuisde? Die onzekerheid, aan de eene zijde of men wel op regten prijs is gesteld, aan de andere of men ook slechts een zeer precair vruchtgebruik heeft verkregen, moet al zeer pijnlijk zijn.

B. Ik merk het al, gij zoudt geen vriend zijn van die aanbiedingen. Maar hebben die wel ooit plaats? De wereld kan zooveel vertellen; moeten wij dat alles gelooven? Ei lieve! als gij 's morgens voor uw gezin in den Bijbel leest, hoe zijt gij te moede, als de vischboer zijne waar komt aanprijzen, of zelfs als eene achterstallige rekening wordt betaald, en zoudt ge dan meenen, dat iemand zoo onbeschoft lomp kon zijn, om den predikant, die zich om licht en raad tot het gebed gewend heeft, te komen toeroepen: ‘gij behoeft zoo niet te bidden: wij zullen wel uwe kinderen voor onze rekening nemen, wij zullen wel maken, dat gij een man *in bonis* wordt.

A. Nu goed, wij willen dat punt laten varen en zulk eene dwaasheid voor onmogelijk houden: maar aangenomen, dat er van aanbiedingen geene spraak is geweest, blijft het nog altijd de vraag, of hij zijne eigen overtuiging al dan niet gevolgd is.

B. Hoe meent gij?

A. Ik bedoel het zoo. Eigen overtuiging noem ik de gevestigde meening, waartoe de predikant, onder opzien tot God, geraakt, als hij, na strenge toetsing van eigen kracht in verband met de hem voorgestelde keus, een bepaald besluit neemt. Ik behoef niet te zeggen, dat hij zich hierbij op het hoogstmogelijke standpunt moet plaatsen, te weten dat, waaruit hij overziet, hoe hij best zijne gewigtige roeping zal vervullen.

A. Maar denkt gij, dat sommige predikanten dat niet doen?

B. Ik twijfel er aan; want ik heb wel gehoord, nu eens, dat men de traktementen vergeleek, dan weêr, dat men het aanzien der plaatsen tegen elkander in de schaal legde; nu eens, dat men de pastory niet comfortable vond, dan weêr, dat men den aanstaanden collega afkeurde. Zelfs is het mij voorgekomen, dat men de zusters-collega in aanmerking nam en niet zelden, dat men tegen eene combinatie opzag. Nu gun ik den predikanten wel zeer hartelijk, dat zij betamelijke zorg dragen voor hun gezin en ik wil dat de gemeenten hen tot eene betamelijke onafhankelijkheid in staat stellen, maar men zal mij toestemmen, dat, waar deze zorg wegvalt, de weger van voordeelen meer van een koopman, die van aanzien meer van een adellijk heer, en eindelijk die van pastoryen, combinaties, collega's meer van een epicurist heeft dan van een predikant, die zich op het eenige standpunt heeft geplaatst, waarvan zijn handelen mag uitgaan.

A. Ik begrijp u; gij wilt niet, dat predikanten het tijdelijke uit het oog verliezen, en ik geloof ook, dat zij in den tegenwoordigen tijd de waardigheid van hun stand en van hun werk wel bepaald door eene onafhankelijke positie moeten handhaven, maar aan de andere zijde wilt gij niet, als zij voor hunne zelfstan-

digheid onbekommerd mogen zijn, dat zij allerlei wereldsche beweegredenen boven die ééne, die wij noemden, mogen laten gelden. Gij hebt gelijk, maar dwalen wij niet van ons chapitre af?

B. Mij dunkt van neen: want een van beide is waar; zij hebben of hun persoonlijk belang op den voorgrond gesteld, toen zij voor een beroep bedankten, of het belang der kerk, die zij dienen. Nu vraag ik u, wat hebben beide die gevallen met kostbare geschenken gemeen? Hoe! zoudt gij uwen kantoorbediende opslag geven, als gij hem in koopmanstermen overluid op uw kantoor hadt hooren droomen van de redenen, die hem bewogen, bij zijn patroon te blijven? en gij gaat den predikant rijk maken, die met ongeloofelijke angstvalligheid de vooren nadeelen van zijn gaan en blijven berekend heeft, alleen omdat in *zijne* taal die redenen iets zalvends hebben, dat de u meer eigen taal van den kantoorbediende mist? Maar stel nu eens, dat de predikant alleen met God en zijn geweten is te rade gegaan en langs dien weg tot de afwijzing van een voordeelig of aanzienlijk beroep is gekomen, zult gij er hem dan voor betalen, dat hij de stem van zijn' pligt volgde? Waarlijk er zijn zoo van die dingen, die uit hunnen aard zulk een' zuiveren glans en klank hebben, dat de glans en klank van het zuiverste goud en zilver er dof en wanluidend bij is. Als gij door uwen raad een jongeling of eene maagd van den rand des afgronds térugbragt, zou het u niet bedroeven, als de vader zijne goudbeurs trok, en als gij uwen vijand eene grievende beleediging kwijtscholdt, zoudt ge niet verontwaardigd zijn, als hij u van zijnen rijkdom een uitspruitsel toewierp?

A. Wij willen hopen, dat de engel der barmhartigheid zulke daden, zulke besluiten in het boek des levens opteekent. Maar na al het gehoorde behoef ik u niet te vragen, hoe gij er over denkt, als de predikant al of niet op geschenken voor zijn bedanken heeft gehoopt? Wij kunnen, wel is waar, het eerste geval naauwelijks vermoeden, maar als het soms plaats had, mij dunkt, gij zoudt er u in verheugen, als zijne speculatie mislukte, en in het andere geval zou het u smarten, dat men zoo jammerlijk zijnen hoogen geest durfde miskennen?

B. Gij raadt volkomen mijne gedachte, en wij behoeven dus niet nader op uwe derde vraag terug te komen; maar het is er nog verre af, dat wij een volledig begrip hebben van het bespottelijke, het hatelijke, het onchristelijke van die overdreven geschenken, waarvan men nu en dan hoort, nu wij 't er over eens zijn, dat aanbiedingen vóór de beslissing van den predikant zelven eene inbreuk zijn op erkende regten, en dat geschenken na die beslissing nimmer kunnen te pas komen.

A. Schoon ik voor mij reeds weet, waaraan mij te houden, zou niets mij aangenamer kunnen zijn, dan u verder daarvan te hooren. Ik beloof u, ik zal u niet in de rede vallen.

B. Ik wil u gul weg bekennen, dat ik dikwijls over de zaak heb nagedacht en mij dan vooral heb zoeken voor te stellen, wat er al zoo in het hart van gevers en begiftigden, van ambtgenooten en leden der gemeente moet omgaan, waar een bedanken het bedoelde gevolg heeft. In de eerste plaats trokken de gevers mijne aandacht. Wie waren dat? Rijke menschen, niet waar? En wat gaven zij? Verkochten zij hun land en bragten zij den prijs aan de voeten van den dienaar des Heeren? Och neen! zij gaven

een gedeelte van hunne inkomsten en verminderden slechts het bedrag hunner overwinst. Had de predikant daarom gevraagd? Die had hen nooit iets gevraagd, of 't moest een penning zijn voor den armen broeder, of 't moest wezen, dat hij hun het offer van hunne troetelzonden gevraagd had.

Maar heet dat nu niet met valsche munt betalen? - Welligt zal het zijn, dat zij zich door zijn voorbeeld en zijne prediking den hemel nader gebragt gevoelen. Wel nu, zou men zeggen, laat zulk een waardig leeraar ook elders zijn licht laten schijnen. Ja maar, zij vreezen, dat zij, als hij gaat, in hunne zonden terug zullen vallen. Ha, nu begrijp ik het, zij geven iets, b.v. vijf procento van hunne inkomsten, op rekening voor hunne zaligheid onder de stilzwijgende conditie, dat de predikant daarvoor verder mooije preken zal houden. Met uw verlof, goede rijken, gij moet die zelve uitwerken met vreezen en beven, maar met klinkende munt koopt men den hemel niet. Het loon van den predikant zal oneindig groot zijn, als gij voor den regterstoel van God goede getuigenis van hem zult afleggen, maar houdt uwe bankbilletten te huis. Of heeft die herder welligt trouwer dan alle anderen armen naar de wereld bezocht, heeft hij vuriger gebeden voor den zondaar op het ziekbed, met meer vrucht de zaden van het Evangelie in de jeugdige harten gestrooid, ijveriger den verdoolden zondaar op het regte pad zoeken terug te brengen? Als gij dat niet met een goed geweten beweren kunt, waarom, ei lieve, nemen dan uwe bankbilletten den weg naar de woning van hem die de mooiste preken maakt, of van hem die ze het mooist opzegt? Welaan, *ik* zal het u zeggen, als *gij* het niet bekennen wilt: gij stelt den predikant op ééne lijn met kunstenaars als Vieux-temps of Rachel of hoe ook anders die trekvogels mogen heeten, en terwijl gij u fraai denkt af te sloven, doet gij met uwe afgoderij van de kunst onzeggelijk veel kwaads.

Kwaads? Zegt gij. Ja, zeg ik en ik zal 't u bewijzen. Vooreerst aan den begiftigde. Of is het eene belooning voor hem, die *u* van het aardsche zoekt af te trekken, dat gij *hem* met geweld aan dat aardsche vast kluistert? Is het wel verdienstelijk van u, dat gij den leeraar, die zich zoo gaarne den dienaar des Heeren, den opvolger der apostelen noemt, in zulk een jammerlijk contrast met hen plaatst? Hoe moet hij te moede zijn, als hij er aan denkt, dat zijn meester niet had, om het hoofd op neder te leggen en de discipelen er vreugde in stelden, om smaadheid te lijden om Zijns naams wil, terwijl hijzelf nog boven het ‘gezegend is hij, die komt in den naam des Heeren,’ dat hem dagelijks in de ooren ruischt, genoodzaakt wordt, uit een zilveren servies zijne thee te nuttigen, terwijl zijne voeten rusten op prachtige tapijten en zijne eerwaardigheid door formidabele spiegels wordt teruggekaatst. Want, gelooft mij, als de smaakvolle predikant er zelf niet op komt, zijne lieve echtgenoot zal er spoedig het wanstaltige van inzien, om bij een zilveren servies een keukenspiegel of eene tafel met een gewast kleedje of Brusselsche stoelen te hebben en er zullen dus eenige van uwe banknoten moeten springen, om het *decorum* niet te kwetsen. En wat zal hij met de overige doen? Hij is nu in eens een geheel ander man geworden en mag daar wel aan *denken....* En als nu die of die arme havelooze broeder of zuster eens komt, waar zal men met hen heen? Doch ik wil aannemen, dat men hen op

de studeerkamer laat; wat rigt daar de predikant uit? Hij stelt eene leerrede tegen den volgenden zondag. Tien tegen een, dat hem zijne duizenden niet voor den geest komen. Het begrip van zegen op zijn werk vermengt zich met het begrip van geldwinst en daar hij zeer wel weet, wanneer hij meest werd toegejuicht, is het honderd tegen een, dat hij niet op dat gezegende genre, dat hem eigen is, doordraaft, en dat het zich in zichzelf door overdrijving verbastert. En nu moet die predikant u nog wel komen bedanken! Waarvoor? Voor dat gij hem zijne zedelijke vrijheid roofdet? Voor dat gij het brood des levens met schuim betaaldet? Ik weet niet, wie zich meest bij zulk eene pligtpleging diende te schamen.

Maar dit is niet alles; gij stelt ook de zelfverloochening van zijne ambtgenooten op eene moeijelijke proef en brengt hen in gevaar van aan de deugdelijkheid van hun werk te twijfelen en een' anderen, misschien minder goeden weg in te slaan. Waren dat dan luije dienstknechten, mannen zonder geest en leven, zonder liefde voor het heil der gemeente? 't Is waar, deze en gene hunner maakte minder werk van de prediking, maar bezocht hij er niet te trouwer zijne kudde om? Zult *gij* nu uitmaken, wat loffelijker is? Zult *gij* die mannen op uwe goudschaal wegen en den eenen laten zinken, den anderen, als was het een stofje, omhoog laten vliegen? Inderdaad! gij zijt de mannen ook niet om met eene andere schaal te wegen. Maar niet min zeker dan dit is, is het ook, dat er schaars met andere schaal gewogen wordt. En daarom doet gij zoo veel kwaads zelfs bij de ambtgenooten van uwen lieveling. Of loopen zij niet gevaar van verband te stellen tusschen de onverderfelijke vrucht van hun werk en de vergankelijke, die dwaasheid laat inoogsten? Ik wil niet als regter spreken, hoe zou ik dat mogen? maar op hun eigen hart wil ik mij beroepen en vragen, of zij wel niet eens moedeloos worden, als hun bij de inspanning van al hunne krachten zoo weinig, een' ander zoo veel goedkeuring te beurt valt; als hun werk nimmer aan het hooge doel, maar altijd aan de regelen der kunst wordt getoetst; als bij hunne prediking de tempel ledig gelaten, bij die van anderen tot barstens toe gevuld wordt? Van de twee een: of zij zijn niet vrij van wereldsgezindheid en dan liggen in hun hart de vruchtbare zaden van menschelijke ondeugden, of zij staan daarboven en met welk hart zullen zij dan hun ambtgenoot begroeten, die de zwakke zielen tot afgoderij verleidt! Hoe gevaarlijk ook, om kracht te behouden van op den eens beproefden, en deugdelijk bevonden weg te blijven voortgaan! Is het niet zeer mogelijk, dat zij, zelfs met de beste bedoelingen, hun eigen trant verwerpen, om middelmatige navolgers te worden, of om het zwaard, dat door de zielen moet gaan, slechts te gebruiken, om er meê in de oogen te flikkeren?

En wat sticht gij in de gemeente? Ik wil niet spreken van hen, die gij verleidt, om uwe splendide giften welstaanshalve na te volgen, maar van het gros, dat dit niet eens kan doen. Ei lieve, hoe moet dat gros zich den predikant voorstellen? Zou het niet zijn als den man, die, gelijk hij anderen aanspoort, om het hemelsche eerst te zoeken, zoo ook zelf het aardsche op den achtergrond plaatst, en zijn loon van hooger hand verwacht? Mij dunkt, zoo lang men een afzonderlijken geestelijken stand noodig acht, en vooreerst zal men dien nog wel niet kunnen ontberen, zoo lang moet men wel vooral in dien stand de ge-

trouwste afdruksels vinden van de type, die wij allen zoeken nabij te komen. Maar welke nadering tot die type zal men daar waarnemen, waar of lijdelijk of wel gretiglijk, als in ruil voor geestelijke gaven, geldelijke geschenken worden aangenomen? Hoe ver denkt gij, dat die predikant van het koningrijk der hemelen verwijderd is, die niet de vruchten zijner prediking als offers der liefde inoogst voor het heil zijner gemeente, maar die de vruchten, welke trotschheid en wereldzin afwerpt, inoogst als den wierook, die toekomt aan zijne talenten, die er niet op aandringt, dat men ter gedachtenis aan zijne nieuwe verbindtenis, een prytaneum oprigt ten behoeve van afgeleefde waardige broeders of zusters, of dat men uit dien schat der Christelijke dankbaarheid duizenden ongelukkigen te hulp komt, maar die de gelegenheid waarneemt, om een rijk man te worden en zijne kinderen, zonder hun toedoen, goed gezeten na te laten? die niet als Paulus te Corinthe.... maar ik wil niet verder over henzelven spreken, ik had nu de gemeente op het oog. Welaan dan, welk besluit zal zij opmaken, als die of die predikant gelukkig wordt geroemd, omdat hij rijk werd? Zal zij niet eerbied krijgen voor den rijken predikant allereerst, omdat hij gelukkig werd en vervolgens voor ieder, die rijk wordt, omdat dit de weg tot geluk is?.... en waar blijft gij dan met uwe Evangelieleer?...

De speelbank te Aken.

Op zondag, den 3^{den} October 1847, bevond ik mij in de aloude keizersstad Aken. De herfstmorgen was, bij mijn ontwaken, in nevelen gehuld en, omstreeks zeven ure, uit *Noellners-hotel*, naar buiten ziende, wist ik niet te bepalen of de dag, al dan niet, even bewolkt en treurig als zijn voorganger, voorbij zou gaan. Het regende niet; dit was, voor 't minst, een troost en ik besloot mij naar de omstandigheden te schikken.

Tegen acht ure werden de neveldampen dunner, omstreeks half negen ure zag ik, hier en daar eene blaauwe lucht, en naauwelijks had de klok der hoofdkerk het negende uur aangekondigd, of de zon stond, in al haren luister, aan den onbewolkten hemel; eenen schoonen dag voorspellende. Die voorspelling werd niet gelogenstraft.

Ik voorzag mij van een geleider, ten einde de korte oogenblikken van mijn verblijf te Aken niet, met navragen, afdwalen en doelloos heen en weêrloopen, te verspillen. In elk ander geval ben ik geen vriend van die *garçons de place*, die u dáár brengen waar zij goedvinden, en voor hen het meest gewin te halen valt; maar thans had ik geene keuze en het toeval begunstigde mij evenzeer in het aantreffen van een geschikten en bekwamen wegwijzer, als de uitmuntende herfstdag mijnen togt veraangenaamde.

Aken is zoo vaak bezocht en wat dáár te bezoeken valt zóó dikwerf beschreven, dat ik met de beschrijving van al wat ik bezocht heb, mijne lezers niet vermoeijen wil. Ik zou hen slechts bekende zaken weten te vertellen. Als elk ander reiziger, van het op- en neêrloopen vermoeid,

nam ik, met mijne drie reisgenooten, eene *calèche*, en wij bezochten het bekende Borchette en den teregt beroemden Louizenberg. Ik heb geene bedoeling om van dit aangenaam tourtje eene beschrijving te geven, om de zeer eenvoudige reden, dat ik de daarvan bestaande beschrijvingen niet vermeerderen wil en die ook niet zou kunnen verbeteren. En dan is er nog iets, dat ik den lezer gaarne wil mededeelen, namelijk: de beste beschrijvingen blijven wel altijd verre beneden het oorspronkelijk *zien.*

Des zaturdags, des namiddags, in schemerdonker, aangekomen en met onzen avond, zoo men zegt, in de kraam liggende, had ik mij aanstonds naar het theater geïnformeerd. Helaas! 't was in de oude keizerszetel, zoo als dat ook in het oude Amsterdam, nu en dan, het geval is, te weten: het theater-gezelschap had goedgevonden met de noorderzon te verhuizen. '*Ist kein Theater!*' was alzoo het *parool* en '*zu Hause bleiben!*' het *contreseign.*

Dat 'in huis blijven' viel ons niet moeijelijk; want, wij waren vermoeid van de reis en van onze *excursiën* op den langen dag. Daarenboven hadden wij laat gedineerd, en wilden wel eens, daar het nu toch zoo uitviel, wat vroegtijdig met de bedden in *Noellners-hotel* kennis maken.

Zondag was dit een ander geval. De morgenpromenade had ons wel wat vermoeid; maar wij waren in de gemakkelijke *calèche*, waarvan ik melding maakte, weêr opgefrischt en daarbij was er, naar Duitsch gebruik, niet laat gedineerd; waar zouden wij nu met onzen avond belanden?

Maar mijn bekwame en geschikte geleider, dien ik, met pleizier 'een Berliner Thaler' voor eene fooi, had in de hand gestopt, was niet in gebreke gebleven te vertellen, dat wij, des avonds, de speelbank konden bezoeken, en dat woord was voor geene doove ooren gesproken. Over onzen avond was alzoo beschikt.

Ik wilde zulk eene speelzaal en de spelende liefhebbers wel eens inspecteren; en, toen de tijd daar was, togen wij naar het ruime en prachtig ingerigt en gemeubeleerd lokaal.

Wij waren de laatsten der gasten niet, maar ook geenszins de eersten. Op eene met rood fluweel of trijp gevoerde sopha zat eene zeer fatsoenlijk gekleede jonge dame, in hare eenzaamheid, in een Journaal te lezen; een uur later zat zij aan de *roulette-tafel* hare fortuin te beproeven. 's Lands wijs, 's lands eer!

Terzijde van de speelzaal bevindt zich een groot salon, waar men, des verkiezende, voor eene keurige piano, muziek maken, of lezen kan. Hier vond ik Journalen, Maandwerken, en wat niet al; ik ging zitten lezen en later gebruikten wij eenige ververschingen. Intusschen trok mijn hart naar de speelzaal. Twee, met groen laken bekleede, tafels waren bezet, met de geemployeerden der bank en de speellustige individu's van allerlei natiën, stand, ouderdom en sekse. In het ronde stonden de toekijkers. Ik rekende mij als bij dit bataillon ingelijfd.

De gebruikelijke spelen zijn te zeer bekend, dan dat ik den lezer met eene beschrijving daarvan zou mogen vermoeijen. Die hazardspelen bieden, daarenboven, ook niets anders dan een eentoonig eenerlei; maar de menschen- de spelersverschillen tot in het oneindige. Tot dezen wilde ik mij alléén bepalen.

Ik hoop niet, dat mijne lezers mij voor een spotter zullen uitmaken, wanneer ik hun verklaar, dat ik, dien avond, den

wensch ‘alwetende’ te zijn, moeijelijk kon onderdrukken, en dat ik (dwaas die ik was!) op het zijden kleed eener dame, of op den rok en het vest van de heeren staarde, als konde ik haar of hen, onder dat gewaad, in het hart zien! Maar ik moest mij, *nolens volens*, met die kleedingstukken en de gelaatstrekken der aanwezigen vergenoegen: de laatste waren en bleven, voor 't minst, onbedekt.

Men zegt en zegt het elkander na, dat: ‘het oog de spiegel der ziel is.’ In de speelzaal te Aken vroeg ik mijzelven: of die stelling niet meer poëzy dan proza in zich bevat? Want er viel in die zoogenaamde zielenspiegels, voor mij althans, bedroefd weinig op te merken! Ik weet dit én aan mijne bijziende oogen én aan mijne onopmerkzaamheid. De bril werd daarom opgezet en de opmerkzaamheid, met 95 opcenten, vermeerderd. Ja, toen begon ik iets te bespeuren, en daarvan ga ik nu verslag doen:

Hier niets ziende en *dáár* niets waarnemende, vestigde zich mijne aandacht op een fatsoenlijk gekleed jong mensch, naar gissing, van achtentwintig of dertig jaren. Zijne gelijkenis naar eenen mij bekenden jongeling deed mijn oog op hem vallen, en juist had hij een goud vijfje gezet en... verloren.

Hij zag bleek; maar het verlies deed hem noch verbleeken noch zijne wangen kleuren.

Hij staarde, schijnbaar kalm, op de speeltafel en liet eenen toer der *roulette* voorbijgaan.

Weder werd er een goud vijfje gezet en weder verloren.

Hij bleef dezelfde, en liet andermaal eene beurt voorbijgaan. Maar, onder het tafelblad, waren de handen in beweging. De regterhand kwam boven. - Er blonk weder een goud vijfje tusschen de vingers. - Hij wisselde dit, bij den *croupier*, voor zilvergeld. - Een vijffrancsstuk werd weder gezet; verloren en door de onverbiddelijke geldschop genaast.-

Het tweede vijffrancsstuk werd op eene andere serie van nommers gezet en was gevlogen. De nommers, waarop hij vroeger gezet had, waren door het rollend balletje aangeduid! 't Was, dacht mij, om het geduld te verliezen!

Maar het jong mensch bleef onbewogen.

Ik vermoedde, dat er een inwendige strijd bij hem plaats had; want tweemalen riep de *croupier: six!* en: *vingtquatre!* en de speler zat stil.

Neen; de handen waren weder bezig met onder de tafel te moffelen, en... er werd een gouden Willem gewisseld, een vijffrancsstuk gezet en... gewonnen!

Gelaat en oogen bleven onbewegelijk; maar toen er nu weder een vijffrancsstuk gezet en verloren werd, scheen hij met de tanden aan zijne lippen te knagen.

Na weinige oogenblikken waren de vijffrancsstukken tot de bank teruggekeerd.

Er kwam nu weder een goud vijfje voor den dag. - Ik vermoedde, dat mijn ongelukkige speler weder wisselen wilde; maar neen; hij zette dit met dezelfde schijnbare kalmte als vroeger een vijffrancsstuk; maar met geen gelukkiger gevolg.

Nu werd er weder een gouden Willem ter verwisseling aangeboden, als de onbeduidendste zaak van de wereld! Maar nu kon ik niet langer bedaard blijven toezien! Eene mengeling van gedachten en gewaarwordingen kwam op in mijn binnenste, en, met een hart vol medelijden, ging ik in eene aangrenzende, maar ledige zaal, voor een geopend venster staan om eenige lucht te scheppen. Heerlijk en met stille majesteit, flonker-

den de sterren aan den onbewolkten hemel. Dáár was alles kalm en rustig, en ginds... in de speelzaal... in het hart van mijnen ongelukkigen speler... Wist ik het, hoe het in zijn binnenste stormde, woelde en kookte?...

Mijn gezelschap was in het salon teruggekeerd. Ik ging het opzoeken. Ik moest de speelzaal door. Ik kon het oog van de *roulette-tafel* niet afwenden; ik hoopte dat ik den speler verdwenen zou zien; maar neen; datzelfde bleeke, onveranderde gelaat zat daar, op een vijffrancsstuk starende, dat voor hem op het groene laken lag! Ik wilde niet langer getuige wezen van het lot, dat hem scheen te vervolgen!

Ik was naar ons hotel teruggekeerd en wij hadden ons ter rust gelegd; maar ik kon niet slapen. De verlichte speelzaal stond voor mijne verbeelding daar... de jonge dame op de sopha... en de bleeke, onbekende jongeling. Wie was hij? welke waren zijne betrekkingen? Welken stand bekleedde hij in het maatschappelijk leven? en... *wiens* geld waagde hij aan de groene tafel?... het *zijne...* of dat van *anderen?* Ik begon het opstel van een roman. Hij was de zoon eener weduwe; met moeite, in dezen moeitevollen tijd, op een kantoor geplaatst en voor zijnen patroon reizende om orders op te doen en gelden te incasseren. Een betrekkelijk gering inkomen liet hem niet toe, gelijk anderen, te schitteren in kleeding en leefwijs; hij had schulden gemaakt en de betaling daarvan weten uit te stellen; maar wanneer hij nu weder huiswaarts keerde, moest er aan dat uitstellen een einde komen! Hij wist dit. Maar had hij dan, te Aken, geene gelden ingevorderd? en kon één gelukkige avond, aan de groene tafel, den kwaden post op zijn budget niet sluitende maken? Daartoe vond ik hem in de speelzaal. De kans liep tegen, en het geweten liet zich hooren, toen de vijffrancsstukken de gouden vijfjes vervingen! Maar nu kwamen de schuldeischers hem voor den geest en hij begon weder met gouden vijfjes of tientjes te zetten. ‘t Moest er nu op of er onder!’ zóó dacht hij, toen hij zich op de lippen beet...

Zoo verre was ik, met de schets voor mijn roman; maar hoe zou ik dien doen afloopen? Met eenen zelfmoord?... ja, dat moest het einde wezen! Dat bleeke, onveranderde gelaat, dat staroogen op één punt zeiden het mij; maar hoe zou ik hem, op de meest tragische wijze, doen sneven?... Hierover peinzende en nadenkende, ben ik, van vermoeidheid, in slaap gevallen en, ontwakende, heb ik weinig roeping gevoeld, om mijnen, overigens zeer onbeduidenden, roman te voltooijen. Maar zoo stellig als ik mijnen lezers hiervan de verzekering geef, even stellig verklaar ik hun, dat zij, in het vorenstaande, geen roman, maar de eenvoudige voorstelling der waarheid zullen vinden, waaraan geenerlei verdichting eenig aandeel heeft.

(*Overgeschreven uit mijn reisjournaal.*)

Betsy.

- Ziet ge Betsy Dalhuis nog wel eens? - vroeg mevrouw Groenhoven aan de jeugdige Suze van Bergen, toen zij, op eenen schoonen zomermorgen, in de koele schaduw van een treuresch gezeten, zich met eenig vrouwelijk handwerk onledig hield; want daar de thermometer op 82 gr. in de schaduw stond en geen blad zich verroerde, werd er aan geen wandelen gedacht. De vader van Suze had zich juist bij de dames gevoegd, om, op het door haar gekozen plekje de blakende morgenzon te ontwijken, en haar, zoo zij dit verkozen, iets uit het, daags te voren ontvangen, Leeskabinet voor te lezen. Toen de oude medicus de gedane vraag van mevrouw Groenhoven en het ontkennend antwoord van zijne dochter gehoord had nam hij deel aan 't gesprek, met te zeggen: - Wij behooren tot die wereldlingen, afvalligen, verdoolden, of hoe men ons verder noemen moge, waarmede Betsy Dalhuis geene gemeenschap meer oefenen kan.

- Ge waart toch vroeger, heb ik dit wel, bijzonder met haar bevriend.

- O ja; maar, sedert het meisje, onder de zoogenaamd orthodox-regtzinnigen, nieuwe vrienden gevonden heeft, liet zij den liberalen doctor loopen; en ik wil haar niet dwingen ons gezelschap te zoeken.

- Hoe is dat mogelijk van een anders, naar ik meen, zoo verstandig meisje?

- Ja, mevrouw! wat zal ik daarop antwoorden? Weinig baat geeft ons het bezit van verstandelijke vermogens, wanneer wij die niet gebruiken, om den schijn van het wezen en waarheid van dwaling te onderscheiden. Daarenboven verliezen die verstandelijke vermogens hunne kracht, wanneer wij die door gevoel en verbeelding laten overheerschen. Dit was het geval met Betsy, en ik meende dit, reeds voor eenige jaren, bij haar te bespeuren. Destijds stonden wij op eenen vertrouwelijken voet met elkander en achtte ik mij verpligt, om haar te waarschuwen voor het gevaar dat haar bedreigde. Haar prikkelbaar gestel, levendige aard, zwakke zenuwen en opgewekte verbeeldingskracht maakten haar bijzonder vatbaar voor al wat op het gevoel werkte, en schertsende zeide ik haar, dat zij zich nog eens onder de orthodox-regtzinnigen rangschikken zou; maar, met het enthusiasmus, dat haar altijd kenschetste, gaf zij mij de verzekering, dat dit nimmer zou gebeuren! Die verzekering had echter bij mij weinig waarde; niet, omdat ik aan hare opregtheid twijfelde, maar omdat ik in hare betuiging meer eene oogenblikkelijke opwelling des harten, dan wel de vrucht eener verstandelijke overtuiging meende te herkennen en daarom zeide ik, altijd op denzelfden schertsenden toon: Nu, Betsy! wij zullen zien! - Zij scheen mijnen twijfel wel niet kwalijk op te nemen, maar ik meende toch te bespeuren, dat mijn: wij zullen zien! haar niet bijzonder welkom was.

- Maar, hoe is het mogelijk, dat uwe welmeenende en vriendschappelijke waarschuwing zonder gevolg gebleven is? Het meisje had zich aan uwe leiding en raad moeten overgeven.

- Wie weet wat er gebeurd was, indien zij onder mijn bereik gebleven

ware! maar, na eenig tijdsverloop, verliet zij ons en sedert kwam zij in aanraking met hen, die de kerkleer nevens, ja boven den Bijbel plaats en, en nu kon de vervulling mijner voorspelling niet uitblijven.

- Het is toch zonderling! Dat onkundigen en menschen van weinig doorzigt zich tot het aannemen van bekrompene begrippen in het godsdienstige laten overhalen laat zich gereedelijk verklaren, maar van een zoo verstandig en geestig meisje als Betsy blijft het mij onbegrijpelijk.

- Dat onbegrijpelijke wordt veroorzaakt door de redelijke overtuiging die gij bezit, dat, zoo als een Apostel zegt: ‘God ons het verstand heeft gegeven, opdat wij den Waarachtigen zouden kennen,’ en die overtuiging is Bijbelschregtzinnig; maar de formulier-regtzinnigen staan aan de menschelijke rede en het gezond verstand niet de minste regten toe. De kerkleer alléén heeft bij hen gezag, vermits deze, *altijd naar hunne meening*, met Gods woord overeenkomt; en vermits nu die kerkleer alle verstandig, redelijk en wetenschappelijk onderzoek buitensluit, blijft er niets over dan een onvoorwaardelijk toestemmen en gelooven, wat de kerk gelooft.

- Maar dat is immers het stelsel der Roomsch-Katholieke kerk!

- 't Verschilt niet veel; want terwijl Rome's kerkleer hare onfeilbaarheid predikt, verzekert men, dat de Dordsche Theologen niet hebben kunnen dwalen; men kan de beide zegswijzen verwisselen. 't Zijn: ‘het kranke wijf - en - de zieke vrouw.’

Mevrouw Groenhoven schudde het hoofd en vroeg: - Maar maken zij, die dit stellen, dan nog aanspraak op den naam van Protestanten?

- Of zij op dien naam bijzonder gesteld zijn zou ik niet durven verzekeren; maar dat zij gaarne ‘Gereformeerd’ heeten mag niet betwijfeld worden. Protestant klinkt zoo algemeen en is niet karakteristiek genoeg!

- Wat al menschelijke dwaasheid en verwaandheid! en die goede Betsy heeft zich dan al dien onzin laten wijsmaken? Hoe is een zoo verstandig meisje er toe gekomen? Nog eens: het blijft mij onbegrijpelijk.

- Mij is dat zoo onbegrijpelijk niet; want het bezit van uitmuntende geestvermogens waarborgt ons niet voor dwalingen des verstands, inzonderheid niet wanneer gevoel en verbeelding daarbij eene rol spelen. En dat dit laatste met de arme Betsy het geval werd is ontegenzeggelijk. In het huiselijk leven en te midden van hare naaste betrekkingen stond zij, in zekeren zin, op zichzelve en beroofde de dood haar van die leiding en zorg, die eene teederhartige moeder zoo gaarne aan eene geliefde en liefhebbende dochter betoont. Betsy's vader was te zeer met bezigheden van allerlei aard overladen, om dit gemis te kunnen vergoeden en vermeende welligt, dat het zich zoo gunstig ontwikkelend meisje het bijzonder bestuur des vaders gemakkelijk ontberen kon. Onder deze omstandigheden zou er van het goede kind een onbeduidend meisje geworden zijn, indien zij de haar geschonkene gaven ongebruikt had gelaten. Zij deed dit niet; zij droeg het besef harer verstandelijke en zedelijke kracht met zich en het bewustzijn, dat zij die, zonder medehulp van buiten, zou kunnen versterken en ontwikkelen. Zedig van aard hadden de vermaken der wereld voor haar geene bekoorlijkheid en daarbij was zij niet van de sterksten; wat wonder, dat huiselijke rust en de stille kamer haar

aantrok, waar zij haren leeslust en de zucht tot uitbreiding harer kundigheden voldoening schenken kon!

- Gij kent haar, mevrouw! en ik behoef u dus niet te zeggen, dat de natuur haar met geene ligchamelijke schoonheid bedeelde. Ware het tegenovergestelde het geval geweest en had zij de oogen van een braaf en verstandig jongeling tot zich getrokken, dan, gewis, had die jongeling in haar bezit gelukkig kunnen wezen; maar dit was het geval niet, en zij was te verstandig om niet te beseffen, dat de ongehuwde staat haar deel zoude blijven, en toch wilde zij nut stichten, zooveel zij vermogt, hoewel het haar donker bleef, op wat wijze zij dit doel zou kunnen verwezenlijken.

Het is de natuurlijke bestemming der maagd gade en moeder te worden, maar niet met allen ligt dit in het plan der Voorzienigheid. Is het vreemd wanneer, in dien toestand, het meisje, vooral het met verstand en geest begaafde, naar eenen bepaalden werkkring uitziet? En is zulk een meisje zwak van gestel, sterk van verbeelding, gevoelig van zenuwen, is het dan te verwonderen, dat zij, als ware het, dweept met het verlangen, dat zich in haar binnenste gevoelen doet?

In dien toestand verkeerde, naar mijne meening, Betsy Dalhuis. Ware zij in de Roomsche kerk geboren en opgevoed geweest, dan zou zij, dunkt mij, een kloosterzuster hebben kunnen worden; maar, Protestante zijnde, moest haar godsdienstig gevoel eene andere rigting nemen, en dat gevoel hechtte haar aan den strijd, die, met warmte, gevoerd begon te worden tusschen de voorstanders der oude, bij velen schier vergetene kerkleer, en hen, die den geest der Hervorming als steeds voortgaande wilden beschouwd hebben. Zij aanschouwde dien strijd, en daaraan deel te nemen, beschouwde zij als hare roeping en eenen werkkring, waarin haar tot hiertoe, zoo zij waande, onnut en onbeduidend leven een werkzaam aandeel zou kunnen nemen.

- Dat was dan toch zeer onverstandig!

- Volkomen toegestemd. Maar dit nu eens geheel daargelaten. Leert nu, wat ik, zoo aanstonds, omtrent de leiding harer denkbeelden opmerkte, niet duidelijk, dat Betsy's veranderde denkwijze niet zoo onbegrijpelijk is, als zij oppervlakkig schijnt? Zij voelde een treurig ledig in haar hart, en dit moest, op de eene of andere wijze, worden aangevuld. En zie! daar schenkt de strijd, over kerkelijke leerbegrippen, aan haar godsdienstig gevoel de bepaalde rigting om zich onder de voorstanders van het verouderd kerkgeloof te scharen. Hierin zie ik niets, dat mijne verbazing wekt.

- En hebt gij nooit eens beproefd, om het arme meisje van haren dwaalweg terug te brengen?

- Zij heeft mij daartoe de gelegenheid niet geschonken, en al ware dit het geval geweest, dan zou de genomen proeve wel zonder vrucht zijn uitgevallen. Wanneer men in meening van elkander verschilt in zaken die het Christelijk geloof betreffen, dan is bij mij de Bijbel de eenige scheidsregter; maar wanneer partij, in de plaats daarvan, de kerkleer aanneemt, is er wel aan een voortdurenden strijd maar aan geene overeenstemming van meeningen te denken. Maar, behalve dit, is er nog iets, dat mij van zulk nutteloos strijden terughoudt, te weten: de geest van veroordeeling, die de orthodox-regtzinnigen vervult. Ik beklaag hen wel, die, omdat zij het hart tot den Algoeden God niet schijnen te kunnen verheffen, Hem uit

den hoogen hemel tot zich trachten neder te halen en Hem met al hunne bekrompene, booze, partijdige en gruwelijke gevoelens vervullen. Ik betreur het, dat zij God tot een slechter en kwaadwilliger wezen maken, dan wij, arme zondaren zelven zijn, en Hem met zijne schepselen erger en vijandiger doen handelen, dan de slechtste vader onder de menschen met zijne kinderen doen zou; maar bij dat beklagen en betreuren laat ik het berusten; vertrouwende, dat de Vader van alle barmhartigheid hen, omdat zij niet weten wat zij doen, hunne dwalingen en wanbegrippen niet zal toerekenen. Ik veroordeel hunne leerstellingen, henzelven oordeel ik niet. Maar zij veroordeelen mij, zich beroemende tot Gods uitverkoren volk en de ware kerk van Christus te behooren, met uitsluiting van mij en allen, die niet voor waarachtig houden wat de Dordsche Theologen hebben gelieven te decreteren. Neen, met die orthodox-regtzinnigen is evenmin eene overeenkomst te sluiten als met Ultramontanen en Jezuïeten!

- Hoe komen de menschen toch aan zulke spoorbijstere begrippen?

- Hoogmoed brengt er hen toe, lieve mevrouw! Niet tevreden met de dingen die God geliefde te openbaren, willen zij den aard van het Goddelijk wezen en de geheimen van Zijne besluiten en bedoelingen verklaren. Het is dezelfde ondeugd, die ook onze eerste ouders ten val bragt: van dezen toch lezen wij, dat zij als God wilden wezen, kennende het goed en het kwaad; maar hoe droevig kwam niet die hoogmoed ten val!

- 't Is regt treurig. Hoe smart het mij, dat die arme Betsy zich zoo heeft laten medeslepen!

- Mij niet minder! Het gaat haar en hare tegenwoordige vriendinnen en vrienden als eenmaal Saulus, die, in zijnen orthodox-regtzinnigen ijver voor de Joodsche kerkleer, de belijders van het Evangelie vervolgde; maar hun ijver is, even als die van den leerling van Gamaliël, een ijver zonder verstand. Wij kunnen niet meer doen, dan de Christenen in die dagen, dat is: te staan in de vrijheid, waarmede Christus ons heeft vrij gemaakt en ons door niemand eenigen last te laten opleggen, en tevens God te bidden, dat Hij der blinden oogen doe opengaan.

- Maar, vriend! zouden tijdgeest en modezucht ook niet krachtig medewerken tot die algemeene regtzinnigheidsmanie?

- Ongetwijfeld. En voeg er gebrek aan grondige Bijbelkennis maar gerust bij; want deze maakt het aan de hoofdorganen der orthodoxie zoo gemakkelijk, om, uit hun natuurlijk verband en zamenhang gerukte Bijbelplaatsen, tot staving hunner begrippen aan te voeren en Joodsche leerstellingen in een Christelijk kleed te hullen. Het kunstje is niet nieuw, maar werd reeds in den vroegsten tijd van de invoering des Christendoms in praktijk gebragt, door hen, die het oude diensthuis niet konden vergeten. Hoe zouden die Zeloten opzien, wanneer een Paulus uit den doode verrees, om hen van hunne dwalingen te overtuigen, en de groote Tarser weinig eerbied toonde voor de besluiten der Dordsche kerkvergadering! Maar welligt werd de Apostel der Heidenen, door de navolgers van Bogerman en Trigland, veroordeeld, als der nieuwe leere toegedaan! Maar wij willen die dwaasheden daarlaten, met de inconsequenties, waaraan de kerkelijk-orthodoxen zich schuldig maken, wanneer zij, aan den eenen kant, den voortgang der wetenschap pogen te belemmeren en haar alle gezag willen ontnemen, en, tenzelfden tijde, de menschelijke wijsheid der

zeventiende eeuw als den eenigen grondslag van kennen en gelooven verklaren. Men zou er mede kunnen spotten, indien de zaak niet zoo ernstig ware.

- En wat moet er toch van die arme Betsy Dalhuis worden?

- Ik vermoed, dat zij zich met hare gevoels- en regtzinnigheids-theorie hoogst gelukkig gevoelt, en ik wil haar de zelfvoldoening, die zij daarbij ondervindt, niet ontnemen. Vroeger of later komt er ook voor haar een tijd, wanneer zij zien zal, dat zij kunstiglijk verdichte fabelen is nagevolgd en de Vader in den hemel is rijk in goedertierenheid: Hij weet wat maaksel wij zijn en gedenkt dat wij stof zijn. Meer kan ik er niet van zeggen. Maar hoor ik daar niet den donder in de verte?... Ziet eens, hoe in 't zuiden de lucht betrekt!... Reeds begint er, hier en daar, een droppel regenwater te vallen... Het zou niet kwaad wezen ons gesprek af te breken en naar huis te keeren, alvorens de bui ons overvalt.

Teekenen des tijds.

> Alles durch einander
> Wie Mäusedreck und Coriander.
> GÖTHE.

I. *Fuhri's Prentenboeken.*

De lieve- stoute- aanvallige- blonde jeugd heeft in deze dagen veel verpligting aan den uitgever van den Tijdspiegel, en mag hem wel bedanken, dat hij ook een' geïllustreerden Tijdspiegel, *à la portée des enfans*, heeft uitgegeven, en daaraan noch moeite, noch kosten - twee zaken, die bij vele menschen, ook bij boekhandelaren, meest altoos gepaard gaan - heeft gespaard. 't Was geene geringe onderneming om twaalf duizend exemplaren op te leggen, in een landje, waar ook het boekenkoopen onder de hoofddeugd - de bezuiniging - geteld wordt, en de wonderbaarlijkste middelen moeten gebruikt worden, om de gedrukte en ingenaaide bladen aan den man te brengen; want de Nederlandsche man heeft thans voor zoo veel te zorgen en te werken, voor aardappelen, en het altijd noodzakelijke toilet van het vrouwelijk personeel, voor zijn fatsoen en zijne belastingen, voor zijn crediet en zijn onmisbaar wintervermaak, dat de lieve lectuur meer en meer op non-activiteit komt, en menig auteur zichzelven als emeritus begint te verklaren, niet *salvo*, maar helaas! *sine honore et stipendio;* van de *honor* houdt hij nog wel wat over, maar van dien zilveren schotel alleen kan men niet eten, als het *stipendium* geen koksmaat is gebleven. Om deze valabele redenen heeft de heer Fuhri een verstandig stuk begonnen, hoewel het steeds een waagstuk was, om goedkoope en zeer nuttige, zeer net uitgevoerde en zeer amusante prentenboeken uit te geven, bepaaldelijk voor kinderen, en de heeren Ising en van Zeggelen, ondersteund en gelijfstaffierd door den bekwamen *Xylograaf* (houtsneêgraveur), hebben medegewerkt om de prentenboeken zoodanig uit te rusten, dat de heer Fuhri gerustelijk mag rondzien en vra-

gen: ‘waar zijn ze, die met mij kunnen wedijveren in dit letterkundig genre?’ 't Was daarom billijk en edel van het publiek, deze dikwerf boosaardige coquette, die even wispelturig als bedilziek is, dat *hetzelve* (wij vragen het Instituut excuus, wegens deze taalzonde) de poging van den boekhandelaar en uitgever, in die mate aanmoedigde, dat hij reeds nu met een dacapo! is verschenen, en voor de tweedemaal eenige duizendtallen prentenboeken in de kinderenwereld - eerst bij zijne correspondenten - gezonden heeft. Dat de heer Fuhri hierbij een betamelijk en zeker zeer geoorloofd debiet, als schadeloosstelling, heeft verwacht, zal niemand hem ten kwade duiden, vooral niemand onder de confraters, die, dit vertrouwen wij, met de zuiverste, opregtste vreugde en deelneming, den gelukkigen uitslag dezer kolossale onderneming gadeslaan, en allen in de handen klappen. - (Wij hopen dat geen hunner *hier* een vraagteeken zal zetten).

Weet ge wel, heer of dame, die leest, wat wij thans schrijven - nu is het al lang gedrukt - dat goede, verstandige prentenboeken, eene eerste plaats moeten beslaan in uwe opvoeding, naar welke, gelukkige of ongelukkige, theorie, gij dezelve hebt geëntameerd? Weet ge wel, dat hier de eerste *vormleer* is voor uwe zeer lieve kinderen, en dat zij in de papieren-wereld schier even veel leeren, als in de werkelijke wereld, waarin gij ze, vleesch van uw vleesch, bloed van uw bloed, eens hebt geïntroduceerd? Weet ge wel, dat de eerste verstandelijke, intellectuëele ontwikkeling uwer lievelingen juist vandáár uitgaat, en dáár het eerste levensvoedsel ontvangt? Een goed, fiksch, onderhoudend, zedelijk prentenboek, beter dan *Moeder de Gans*, of de extra leelijke kunstgedrochten van den GEMEENEN *Tijl Uilenspiegel*, - (Fuhri's Uilenspiegel is geestig, adres aan vriend van Zeggelen), of *Jan de Wasscher* en consorten, een degelijk boek met afbeeldingen, waar zich het kind geheel te huis bevindt, is in het elementaire leven geene kleinigheid; daarom beweren wij, dat de twee afleveringen, met eenige honderdtallen houtsneêfiguren beladen, - allen wel niet even mooi, juist zoo als het met ons menschen is - ook bijzonderlijk voor de ouders, grootouders, meesters, maitressen en bonne's zijn uitgegeven, die zeker met een dankbaar hart den heer Fuhri zullen prijzen, als zij bij de treurige, maar kapitale, telkens herhaalde opvoedings-quaestie: ‘komaan, kindertjes! wat zullen we nu eens weêr beginnen?’ de prentenboeken ter hand nemen, en, als rarekiek-vertooners, dapper opdreunen; want deze bundels zijn ongemeen geschikt om den ouders en verdere opvoeders stof en aanleiding tot een zeer aangenaam en nuttig onderwijs en onderhoud te geven. Bij elk figuurtje laat zich iets vertellen, er laat zich hier of daar iets aanknoopen, en waar de lieve ouders zelven daartoe te dom of traag zijn, helpen de heeren Ising en van Zeggelen hen wat voort, en zij kunnen vooreerst, maar langzaam en duidelijk, voorlezen. - Overigens zij hier aangemerkt, dat de gansche wereld, het geheele leven, met al deszelfs licht en bruin, een groot prentenboek is, waarin wij allen kijken, bladeren, ons amuseren, somtijds ons vervelen, of ook wel eens treurig zien en weenen, als wij de figuurtjes niet begrijpen, of als ze ons smartelijk treffen. Wij hebben allen onze prentenboeken voor ons: keizers, koningen, ministers, geleerden, wijsgeeren en dichters, ook kooplieden en fabrikanten, maar trekken meestal weinig nut van die prentverschijningen der wereld, welke

als levende beelden op het blad van ons leven staan gedrukt, en waar toch zoo onbegrijpelijk veel van te leeren valt. Menig aardsch leven is inderdaad evenzoo variabel, en rijk gestoffeerd, als Fuhri's twee prentenboeken. 't Is ook een *Rarekiek*, een *Allerlei*, en als men hetzelve doorgebladerd heeft, en *Freund Hain* het boek digt slaat, paf! blijft het sommigen nog groen en geel voor de oogen, en het is goed dat er, na die talloos afwisselende beelden, eindelijk - *rust* komt.

Voor den humorist, die met zijn' weemoedigen glimlach om den mond het levensprentenboek in handen heeft, en er gedurig aanteekeningen *in margine* bijvoegt, is die groote prentenwereld, *ici bas*, hoogst interessant.

Bijzondere voorregten hebben deze kunstkabinetten voor de kleine menschen, die er even veel behagen in scheppen, als de groote menschenkinderen in de prentverzamelingen van wijlen de heeren Verstolk en Roothaan; want zij zijn ingerigt naar den algemeen geldigen stok- en maat-regel: *varietas delectat* - altijd weder: rrrrrt! nu weêr een andere vertooning! Het kind is, even als de mensch, die wat grooter is opgewassen, bang voor het eentoonige. Vervolgens zijn de onderwerpen zeer geschikt, om het kind te interesseren; welligt hier en daar een klein weinigje *boven* zijne spheer. Zoo kwam het ons voor, dat de *klassieke* bijschriften bij de vaderlandsche portretten in de tweede aflevering, hoog genoeg staan voor de prentenboek-bekijkers, en met den familiaren verhaaltoon in den ouden *Tijl* en elders, zóó gelukkig gevonden, niet volmaakt overeenstemmen. - De Bijbelsche *rébus*' zijn goed gezocht, en het is verstandig van den heer uitgever, dat hij *dit* genre mede heeft opgenomen, anders zouden de vromen en orthodoxen, die alle te zamen: ‘moord en brand’ roepen, als er niet *overal* Bijbelsche en Christelijke strekking aanwezig is, ook waar het *niet* te pas komt, zich ergeren over een louter wereldsch prentenboek. Dat hetzelve intusschen op de *Christelijke*, anders gezegd: *Dordsch-Gereformeerde* kinderscholen, niet wel kan ingevoerd worden, spreekt van zelfs, aangezien men dáár de bepaalde behandeling van het leerstuk der *genade* (zeer onlangs) heeft geëischt, en dit artikel zeker niet in deze prentenboeken kon gevonden worden, hoewel ze ook in het orthodoxe 's Gravenhage zijn uitgegeven. - Eindelijk is het zedelijke beginsel niet uit het oog verloren; want de kinderen zullen uit deze bundels niets kwaads leeren, of in eene wereld gebragt worden, die zoo boos en verdorven is, als diegene, waarin zij langzamerheid worden geëngageerd om als volwassenen hunne plaats te vinden. - Met één woord: de heer Fuhri en zijne assessoren in dezen zijn mannen van den vooruitgang, ook in de uitgave van kinder-prentenboeken, en zij zullen wel doen, bij verdere voortgezette afleveringen telkens eene hoogere volmaking te bejagen, waartoe het welwillende publiek ook de bijdragen levere, door deze twee bundels in alle huis- en kinderkamers te brengen, waar de blondkopjes aan het reeds zoo woelige leven een levendig leven bijzetten. - Wij bedanken den heer Fuhri voor zijne winteravondlectuur, uit naam van een half dozijn menschen in miniatuur, die wij dezer dagen met de lieve prentenboeken hebben verheugd.

II. *Heldring's Almanak voor Tijd en Eeuwigheid.*

Men heeft altijd gedacht dat een almanak eigenlijk voor den tijd en dit leven geschikt was, waar dagen, maanden en jaren, toch onder het begrip van den Tijd behooren. Intusschen gaan de menschen al verder en verder, en leveren ons ook volksalmanakken voor *Tijd* en *Eeuwigheid.* Gelukkig intusschen dat daarboven geene almanakken meer noodig zullen zijn! De heer Heldring heeft ons deze Germaansche aardigheid opgedischt, zoo als wij reeds voor geruimen tijd in de *Evangelische Kirchenzeitung* van papa Hengstenberg, den *Almanach für Zeit und Ewigkeit* krachtig vonden aanbevolen. - Wij zijn dus alweder dit nieuwe teeken des Tijds aan onze Germaansche broêrtjes verschuldigd, die van hunne groote vruchtboomen, welker takken ver over onze grenzen hangen, rijp en groen afschudden en ons toewerpen.

De heer Heldring bekent in het voorberigt, dat hij, met de hand op het hart, wegens *zeer* geldige redenen, niet langer redacteur van den Gelderschen Almanak kon blijven, want dat boekje is te wereldsch, en staat ook - dit moet ieder bekennen - *meer* met den tijd dan met de eeuwigheid in verband. Dat de uitgever ook hier, zoo als elders, waarlijk iets goeds meent en wenscht, is boven allen twijfel verlieven, en wij hopen maar dat de *tijdelijke* Gelderschman onder goede handen zal komen of gekomen is. De heer Heldring wil eene *andere* taal spreken, - en welke? dat zal hij u zelf zeggen:

'Men hoore ten minste (zoo eindigt het voorberigt), *die* taal ook; zij vervulle het hart met dat *Heimweh*, dat alleen verzadiging vindt in het aanschouwen van den eeuwigen Middelaar Gods en der menschen.' - Zoo iets snijdt zoo als men zegt, hout; maar het klinkt toch geweldig Germaansch-sentimenteel-mystiek, hoewel dit thans meer en meer *en vogue* komt.

Over den inhoud van dit jaarboekje voor *Tijd en Eeuwigheid*, moet de lezer, als hij zijne 60 cts. betaald heeft, zelf oordeelen. Er komen, zoo als zich laat verwachten, zeer wonderlijke dingen in voor; over het algemeen korte bespiegelingen, kleine verhalen, hier en daar naïf-volksmatig, echt Germaansch al weder, en somtijds zeer onbijbelsch, hoewel ook de Bijbelsche termen (dit laat zich verwachten) alom worden ingelascht - ja, ergerlijk flaauw, en voor een *waar* Christen hoogst bedroevend. Wij verwijzen alleenlijk naar eene korte beschouwing van *Jezus lijden*, bl. 22-37. Tot heden toe eerbiedigden wij van ganscher harte het verhevene en heerlijke der uitdrukking 'dat de Heiland voor ons geleden heeft en gestorven is,' als algemeene waarheid, om het gewigt en de bedoeling van Zijn kruisdood te erkennen; maar de heer Heldring, of zijn Germaansche voorwerker, is *daarmede* niet tevreden. - De zaak is daardoor nog niet genoegzaam - *exegetisch?* en *populair?* - behandeld; wij worden onderwezen, dat:

Jezus, voor *ons*, bloed gezweet heeft,
dat Jezus, voor *ons*, gegeeseld is geworden,
dat Jezus, voor *ons*, met doornen gekroond is geworden,
en Jezus, voor *ons*, het zware kruis gedragen heeft.-
en alles wat het lijden betreft, wordt, naar deze verdeeling, met eene echt

barbaarsche naauwkeurigheid ontleed.

Wij laten dergelijke almanaks-theologie voor rekening van den heer uitgever, en verheugen ons, dat de stichtelijke, *echt* Nederlandsche volks-litteratuur toch nog van een' geheel *anderen* aard is, en zich gunstig onderscheidt van dergelijke vooze, flaauwe, mystieke voorstelling, die met het krachtige, heldere Nederlandsche volks-karakter in dadelijke tegenspraak staat. - Het is zeer te bejammeren, dat een zoo practisch, zoo werkzaam man, als de predikant te Hemmen, bij de naburen moet ter school en in de leer gaan, om ons met een almanak voor Tijd en Eeuwigheid aan boord te komen; de man, die zooveel te gelijk onderneemt, moest ook hier zijne krachten beproeven, in het werkelijke leven nuttig arbeiden, en de almanakken voor Tijd en Eeuwigheid, als ze niet beter uitvallen, aan de Germanen overlaten.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Bladvulling.

Amerikaansche industrie. In een der laatste nommers van den *New-York Sun* vinden wij de volgende aankondiging, die wij woordelijk aan onze lezers mededeelen, het aan hen overlatende welke gevolgtrekkingen zij daaruit willen afleiden omtrent de zedelijkheid van een oord, waar dergelijke aanbiedingen openlijk gedaan worden:

> ‘SPEELKAARTEN! SPEELKAARTEN!
>
> Bij John J. Mirabeau, n°. 100, Nassaustreet, te verkrijgen, *gemarkeerde kaarten* van alle soort, benevens eene handleiding tot het voordeelig gebruik daarvan bij de volgende spelen, als: Bluff, Poker, Brag, Seven up, Faro, Vingt et un, enz.; door iemand die *praktisch* daarmede bekend is. Wie in deze voordeelen, die handigheid vereischen, onderwijs wenscht te erlangen, adressere zich bij bovengenoemden.’

Gloria Mundi. Een onlangs in Engeland verschenen werk geeft de volgende inlichtingen omtrent de tegenwoordige omstandigheden der nakomelingen van de verschillende geslachten, die vroeger den Engelschen troon bekleed hebben. Een afstammeling der Tudors woont te Wapping en drijft handel in oude flesschen; een Plantagenet is conducteur van een omnibus die te Londen tusschen Paddington en de bank van Engeland rijdt; en een nakomeling der Stuarts is onlangs in Schotland als rondzwervend muzijkant gestorven. - Onwillekeurig denkt men daarbij aan Béranger's: ‘*Faites l'aumône au dernier de vos rois*,’ in de prophetie van Nostradamus.

Kronijk van den dag.

November. - December.

BINNENLAND. - Op het tot stand komen van den Overijsselschen spoorweg is thans geen uitzigt meer. Het langgerekte dralen moede hebben de buitenlandsche aandeelhouders aangedrongen op het houden eener algemeene vergadering van deelhebbers. De hoofdreden der voor alle daarbij betrokkenen zoo schadelijke vertraging bleek geene andere te zijn dan de achterlijkheid der regering in het nemen van die besluiten en maatregelen, welke noodig waren om de werkzaamheden met goed gevolg te kunnen beginnen. In het door de vergadering genomen besluit, hetwelk met eene ontbinding der maatschappij gelijk staat, is deze reden ook uitdrukkelijk aangewezen. Dit besluit was van den volgenden inhoud: 1°. dat vermits het gebleken is, dat ten gevolge van de door het hooge bestuur veroorzaakte vertragingen, nog geen begin is gemaakt met de werken van den Overijsselschen spoorweg, en aangezien bij art. 8 der concessie uitdrukkelijk bepaald is, dat de concessie van zelf zal zijn vervallen indien de werken bij het einde van het derde jaar niet tot de helft mogten gevorderd zijn, en vermits dit derde jaar den 12den April aanst. zal zijn verstreken, en er alzoo nu reeds de volkomene zekerheid is verkregen, dat op gezegd tijdstip de maatschappij van regtswege zal zijn geëindigd, - er eene commissie zal worden benoemd, ten einde de maatregelen te beramen, die door dezen staat van zaken worden vereischt; 2° dat de vergadering op nieuw hier (te Amsterdam) bijeen zal komen den 26sten Januarij aanstaande, om het rapport der commissie aan te hooren; 3°. dat, uit aanmerking van de zekerheid dat de maatschappij den 12den April aanstaande van regtswege geëindigd zal zijn, geene verdere uitgaven hoegenaamd tot voorbereiding of daarstelling der geconcessioneerde werken gedaan mogen worden, en dat elke vraag of aanvaarding van eenige verlenging, wijziging of verandering der concessie zal zijn willekeurig, nietig en onwettig, en komen voor rekening en ten laste van hen, die zich zoodanige aanvraag of aanvaarding mogten hebben veroorloofd. - Weinige dagen na deze vergadering, die op den 2den December gehouden werd, is wel een koninklijk besluit afgekondigd, van reeds vroegere dagteekening, waarbij de onteigening van eenige gronden ten behoeve van bedoelden spoorweg wordt gelast, maar dit zal wel van weinig invloed zijn op de handelingen der aan-

staande vergadering van deelhebbers, zoodat de definitive ontbinding der Overijsselsche spoorweg-maatschappij op den 26sten Januarij 1848 als zeker te gemoet gezien mag worden. Een treurige afloop voor eene onderneming, waarvan velen hoopten dat zij den bloei van een belangrijk gedeelte des lands zou ondersteunen en bevorderen.

In de nieuwe of vernieuwde ontwerpen van het tweede en derde Boek van het Wetboek van strafregt door de regering aan de Tweede Kamer gezonden, is alles bij het oude gebleven, wanneer men de invoeging van het artikel betreffende het *placet* uitzondert, waarmede de Kamer gezind schijnt genoegen te nemen. Waarmede zij echter in de afdeelingen geen genoegen schijnt te nemen en, het is te hopen, ook nooit genoegen nemen zal, zijn de onveranderd weder aangebodene bepalingen wegens drukpers-overtredingen. Indien die bepalingen aldus werden aangenomen zou de vrijheid der drukpers geheel en al afhangen van de uitlegging, welke de regering, of zoo men wil de regters, verkozen te geven aan bewoordingen, die ja in eenen redelijkerwijs beperkten zin kunnen en zouden moeten opgevat worden, maar die ook zoo ver zouden uitgestrekt kunnen worden, dat elke afkeuring van eenigen regeringsmaatregel onder het bereik der strafwet zou vallen; want wat zou niet kunnen gebragt worden onder de bepaling van *aan de minachting van anderen prijs geven.* Voor het overige hebben zich, toen de bedoelde artikelen voor de eerste maal in beraadslaging zouden komen, zoo vele stemmen verheven om de onaannemelijkheid van zulke wetsbepalingen in eenen constitutionelen staat aan te toonen, dat het onderwerp inderdaad is uitgeput, en men hopen mag, dat, al mogten geene nieuwe stemmen daartegen opgaan, de Tweede Kamer deze ontwerpen liever nogmaals zal verwerpen, dan de vrijheid der drukpers, door de Grondwet gewaarborgd, zoodanig in de waagschaal te stellen.

ZWITSERLAND. - De binnenlandsche oorlog is geëindigd. Geheel Europa had de oogen gevestigd op het kleine land, waar het tot eenen openbaren strijd zou komen tusschen de twee beginselen, welke bijna in alle staten vijandig tegen elkander overstaan. Aan de eene zijde zag men de afzonderlijk verbondene kantons, Lucern, Schwyz, Uri, Unterwalden, Zug, Freiburg en Wallis, verdedigers van verouderde begrippen en vormen, aan de andere den Landdag met de magt der overige kantons, vertegenwoordigers der partij van vooruitgang. Men zag eene hardnekkige verdediging van het afzonderlijke verbond te gemoet. De Jezuïten, de geheime aanleggers en aanstokers van het twistvuur, schenen echter niet gerust aangaande den afloop te zijn; velen van hen namen nog voor het uitbarsten der vijandelijkheden de wijk, hoewel in Freiburg, hun hoofdzetel, de kantonnale regering gezind scheen te zijn om tot het uiterste tegenweer te bieden. Nadat de Landdag, met eene gematigdheid, waaraan zelfs de Fransche Jezuïten-vrienden regt laten wedervaren, nog eene laatste poging had aangewend om tot eene vreedzame schikking te komen, trok zijne krijgsmagt op onder het opperbevel van den generaal Dufour; deze begaf zich den 11den November naar het leger, en reeds den 14den had Freiburg gekapituleerd. Te gelijker tijd hadden op verschillende

DE ZWITSERSCHE GENERAAL DUFOUR.

punten schermutselingen en gevechten tusschen de troepen van den Landdag en het afzonderlijke verbond plaats, die echter meestal ten nadeele van het laatste afliepen, zoodat, toen den 19den eene kolonne der eedgenootschappelijke troepen Zug naderde, ook deze stad terstond kapituleerde. Dufour rigtte zich toen op Lucern. Hier was de tegenstand inderdaad ernstig, en eerst nadat de bondstroepen de toegangen tot de stad met geweld van wapenen hadden overmeesterd, werd er door de kantonnale regering eene kapitulatie voorgeslagen. Dufour wees dezelve nu echter van de hand, en den 24sten gaf de stad zich onvoorwaardelijk over. Tusschen den 25sten en 27sten onderwierpen zich Schwyz, Unterwalden en Uri; Wallis volgde den 29sten dit voorbeeld, en hiermede was het afzonderlijke verbond geheel vernietigd. Het bondsleger had in de verschillende gevechten, waarvan dat bij Gisicon in de nabijheid van Lucern het bloedigste is geweest, 48 gesneuvelden en 222 gekwetsten verloren. Het verlies, dat de troepen van het afzonderlijke verbond hebben ondergaan, is tot nog toe onbekend.

De overwinnaars hebben zich met eene lofwaardige gematigdheid gedragen. Wel hadden na de inneming van Freiburg eenige ongeregeldheden plaats, maar het is onzeker aan welke partij de schuld daarvan is toe te schrijven. Zij werden dadelijk door generaal Dufour tegengegaan, die in het algemeen zich hoogst verdienstelijk heeft gemaakt door zijne ondergeschikten in ernstige vermaningen en waarschuwingen onder het oog te brengen, dat zij hen, die thans als vijanden tegen hen overstonden, als misleide broeders behoorden te beschouwen en zich van alle noodelooze gewelddadigheden onthouden.

Weldra werden in alle onderworpene kantons provisioneele regeringen benoemd, en het was wel te verwachten dat de eerste maatregelen dezer nieuwe besturen tegen de Jezuïten en de leden der vorige regeringen gerigt zouden zijn. De Jezuïten zijn verbannen, en men is voornemens de kosten van den oorlog, welke door de afzonderlijke kantons vergoed moeten worden, op hunne bezittingen te verhalen. Ook de goederen van eenige hoofden van het vorige bestuur werden met beslag belegd. Deze hoofden hadden terstond de wijk naar buiten 's lands genomen, en de openbare kassen medegevoerd, welke echter later, hoezeer niet ongeminderd, te Lucern zijn teruggekomen. De zachtheid der overwinnaars schijnt zelfs de anti-liberale partij reeds wederom eenigen moed in te boezemen om hare zaak nog niet als geheel verloren te beschouwen, hetgeen echter wel vooreerst het geval zal zijn, daar ook de kwestie met Neufchatel gelukkig ten einde gebragt is.

Dit kanton, dat te gelijk als vorstendom onder het gezag van den koning van Pruissen staat, had geweigerd zijn contingent aan geld en troepen te leveren. Later had hetzelve het eerste wel ingezonden, maar deszelfs ongehoorzaamheid aan den Landdag, bleef ook na het einde van den strijd een punt, dat tot nieuwe verwikkelingen, ook met den koning van Pruissen, aanleiding kon geven. Deze vorst had het kanton tegen den Landdag in zijne bescherming genomen, en de Landdag daarentegen zijne tusschenkomst op eenen vasten toon afgewezen, daar hij alleen een kanton, geen vorstendom Neufchatel erkende. In de zitting van den Landdag van den 11den December, is de zaak op deze wijze geschikt, dat Neufchatel als boete voor deszelfs ongehoorzaamheid eene som van 300,000 franken zal be-

talen; en hiermede mag men hopen dat verdere verwikkelingen, die tot onberekenbare gevolgen zouden kunnen leiden, zullen zijn voorgekomen.

De diplomatie heeft in deze geheele aangelegenheid eene erbarmelijke rol gespeeld. Terwijl de groote mogendheden over eene tusschenkomst onderhandelden, en het afzonderlijke verbond hoogst waarschijnlijk op zulk eene tusschenkomst rekende, tastte de Landdag door, zoodat eerst na de beslissing van den strijd eene nota van het Fransche ministerie werd ingezonden, welke blijkbaar reeds eenigen tijd vroeger was gesteld. Het afzonderlijke verbond werd daarin als nog bestaande en als eene partij beschouwd, over welker regten tegenover den Landdag door bemiddeling van vreemde magten zou beslist moeten worden. De geheele toon dezer nota, die het voorstel bevatte om de vijandelijkheden te staken, en de punten in geschil over te laten aan de beslissing eener conferentie van vertegenwoordigers der groote mogendheden, waartoe de Landdag en het afzonderlijke verbond beide eenen afgevaardigde zouden zenden, gaf duidelijk eene gezindheid te kennen, om de partij, van welke het afzonderlijke verbond het werktuig mogt heeten, in bescherming te nemen. Nog sterker straalde deze gezindheid door in de taal, welke het Fransche ministeriële dagblad voerde. De Landdag beantwoordde deze nota door het punt, van waar dezelve uitging, geheel en al te ontkennen. Volgens zijne beschouwing was de gevoerde strijd geen burgeroorlog, maar een gewapender hand ten uitvoer leggen van de wettige besluiten van den Landdag tegen eene oproerige minderheid, en kon daarom de Zwitsersche overheid geene tusschenkomst van vreemde mogendheden dulden. De later ingezondene en met de Fransche bijna eensluidende nota's van Oostenrijk en Pruissen, werden op dezelfde wijs beantwoord. Het bleek derhalve, dat Zwitserland niet gezind was om zich de Jezuïten, die het met de wapenen had verdreven, weder door protocollen te laten opdringen. Wel bleef het Fransche ministeriële blad beweren, dat het afzonderlijke verbond, hoewel door geweld onderdrukt, nog regtens bleef bestaan; maar toen het Engelsche ministerie ronduit verklaarde, dat er in den tegenwoordigen staat der zaken geene gronden voor eene tusschenkomst meer bestonden, veranderde het van toon, en wilde deszelfs vroeger geschrijf doen voorkomen als niets meer dan theoretische beschouwingen, niet bestemd om in het werk gesteld te worden. Over het geheel heeft het Fransche ministerie zich in de Zwitsersche aangelegenheden zeer ongelukkig bloot gegeven, en deszelfs tegenstanders hebben niet verzuimd van deze gelegenheid gebruik te maken om Guizot aan te vallen. Blijkbaar wenschten de diplomaten de Zwitsersche zaak slepende te houden, en de liberale partij in dat land door de gedurige tegenwerking der Jezuïtenvrienden de handen te binden. Het vermoeden dat Frankrijk in het geheim het afzonderlijke verbond begunstigde en door beloften van ondersteuning stijfde, is zeer waarschijnlijk gemaakt door de handelwijs van den Franschen gezant Bois le Comte, die, terwijl het bondsleger tegen Lucern optrok, zijnen onder-secretaris daarheen wilde zenden, en toen de Landdag dezen vrijgeleide weigerde, zeer verbolgen van Bern naar Bazel vertrok, terwijl het Fransche bewind, anders gretig genoeg om eene beleediging op te vatten, dit voorval onopgemerkt heeft gelaten.

DUITSCHE STATEN. - Het treurige Polenproces is eindelijk afgeloopen. Acht der beschuldigden zijn ter dood veroordeeld, 56 tot levenslange gevangenis of eene vestingstraf van 15 tot 25 jaren, 26 tot 8 of 10 en 27 tot 2 jaren gevangenisstraf. Tevens zijn de goederen der ter dood veroordeelden en van drie der tot 25 jaren vestingstraf verwezenen verbeurd verklaard, eene straf welke hunne betrekkingen treft, en waarvan de stuitende indruk in dit geval nog vergroot wordt door het gerucht, dat eenige speculanten daarop reeds lang te voren eene winstberekening hadden gevestigd, vooruitziende dat de verbeurd verklaarde goederen waarschijnlijk voor spotprijzen te koop zouden zijn, ja dat zelfs de regering van Pruissen zich met deze speculatie zou hebben ingelaten, om namelijk de uitdenkers daarvan een voorschot te doen, ten einde aldus gelegenheid te hebben om Posen, dat nog te veel eene Poolsche kleur heeft, door den invloed van Duitschers meer te germaniseren.

In verschillende streken van Duitschland, doen zich de gevolgen van twee jaren van misgewas nog op de treurigste wijs gevoelen. Vooral is dit het geval in Gallicië en Oostenrijksch Silezië, waar ten gevolge van nieuwe rampen armoede en nood even hoog geklommen zijn als in het vorige jaar, zoodat geheele benden uitgehongerde bergbewoners het land doorkruisen. De regering zal verschilllende maatregelen nemen om dien nood zoo veel mogelijk te lenigen. Er zullen openbare werken op eene groote schaal worden aangelegd, aan zieken en gebrekkigen zal voedsel uitgereikt worden, terwijl aan de landlieden koorn zal worden gegeven ter bezaaijing van hun land, dat anders onbebouwd zou blijven liggen. Verder hoopt men door groote toevoeren van granen, de marktprijzen op eene matige hoogte te houden. De oprigting van een fonds tot leniging van den algemeenen nood, is door de Stenden-vergadering van Hongarije met bijna algemeene stemmen goedgekeurd, en tevens is met eene groote meerderheid besloten om den adel, even als de andere standen, in de zoogenaamde domestikaal-belasting te doen dragen.

De groot-hertog van Baden heeft, den 9^{den} December, de zitting der Stendenvergadering in persoon geopend met eene aanspraak, welke in meer dan een opzigt merkwaardig is. Onder anderen gaf hij daarbij de ontwerpen van wet op, welke aan de vergadering zouden worden voorgedragen. Het opnoemen dezer ontwerpen alleen gaf een blijk van eene lofwaardige zucht tot staatkundigen vooruitgang, want daaronder bevonden zich voordragten tot verbetering van het belastingstelsel en de regterlijke instellingen, en tot opheffing van eenige feudale regten. Het laatste ontwerp betrof de drukpers. Ik ben, zeide de groot-hertog, volgens den wensch mijner getrouwe Stenden, bedacht geweest op eene strafwet voor de drukpers, *met ter zijde stelling der censuur.* Gelijk andere regeringen van het Duitsche Verbond, heb ik in dit opzigt, volgens de verordeningen van dat Verbond, stappen gedaan, en ik wensch dat het gelukken moge, deze moeijelijke gemeenschappelijke taak op eene voldoende wijs te volbrengen, zoodat noch de vrijheid, noch de orde en goede zeden daarbij lijden.

ITALIAANSCHE STATEN. - In de meesten derzelve heerscht eene gisting en spanning, welke zich ieder oogenblik in oproerige bewegingen dreigt lucht te geven

en bij de minste aanleiding op een of ander punt werkelijk uitbarst. De hertog van Modena spreekt niet meer zoo stout van zijne 300,000 Oostenrijksche bajonetten, het schijnt hem zelfs te spijten dat hij deze geheime gedachte heeft verraden. Ten minste verklaart het officiële blad van Modena, dat deze uitdrukking slechts in eenen vertrouwelijken brief is gebezigd en ook door de dagbladen niet geheel juist is medegedeeld.

De tijdingen uit Napels zijn zeer tegenstrijdig, en de gebeurtenissen zijn zulks insgelijks. Bij het bewegelijke karakter en de ligt ontvlambare driften der Italianen doet de minste aanleiding hen van het eene uiterste tot het andere overslaan. Een gerucht van ophanden hervormingen in het bestuur en eenige geringe blijken eener meer vrijzinnige rigting bij de regering gaven aanleiding tot zulke uitbundige betooningen van blijdschap, dat de koning het noodig achtte er zijn ongenoegen over te doen blijken. De teleurstelling der opgevatte hoop deed daarop weder aanstonds oproerige volksbewegingen volgen. Geruchten van eenen algemeenen opstand op Sicilië worden telkens vernieuwd en telkens gelogenstraft. De demonstratiën der liberale partij, door de zigtbaar aarzelende houding der regering aangemoedigd, worden stouter; de uitbarsting der overal, maar vooral op Sicilië, smeulende ontevredenheid, kan bezwaarlijk lang meer uitblijven en de volksbeweging zal even moeijelijk te bedwingen als te leiden zijn.

De paus begint te vreezen, dat zijne onderdanen stouter stappen op den weg der staatkundige ontwikkeling van hem zullen verlangen, dan waartoe hij genegen is. De gezindheid der *consulta* heeft hem in het begin ongerustheid ingeboezemd. Tot nog toe blijft dit ligchaam echter in de onderschikte houding, die hetzelve is aangewezen. Deszelfs leden laten het zich welgevallen raadslieden der regering, geene vertegenwoordigers des volks, te wezen, en behandelen met gematigdheid de hun voorgelegde onderwerpen. De ongunstige toestand der schatkist is vooral ter sprake gekomen, maar men schijnt goede gedachten te hebben van de voorstellen, welke de tresorier Morechini ter verbetering van dien toestand heeft gedaan. - Terwijl de paus de Jezuïten in zijne bescherming neemt, heeft de bevolking van Rome luidruchtig hare blijdschap betoond over den val der jezuïtische partij in Zwitserland.

In Sardinië wordt de hervorming van wetgeving en staatsbestuur van stap tot stap voortgezet. Met den eersten Mei des volgenden jaars zal het nieuwe wetboek van strafvordering worden ingevoerd, waarin openbaarheid en mondelinge behandeling der regtszaken als beginselen zijn aangenomen. Een koninklijk besluit heeft eene nieuwe verdeeling van de provinciën des rijks in gemeenten en districten voorgeschreven en de administratie in eenen vrijzinnigen geest geregeld, terwijl de koning ook bij de toelichtende memorie zijne liberale denkwijs op nieuw aan den dag legt.

RUSLAND. - De keizer heeft een besluit genomen, waarbij de vestiging van vreemde handwerkslieden en personen van minderen rang in het rijk geheel verboden wordt. Evenwel zullen fabriekanten arbeiders van buitenslands kunnen laten komen, mits met verlof van de overheid van hun district, en zich borg stellende voor de gezindheid en handelingen der vreemden. Engelschen zijn van dezen maatregel uitgesloten. Daar deze gunstige

uitzondering bezwaarlijk een gevolg van 's keizers vertrouwen op de monarchale gezindheid der Engelsche werklieden kan zijn, mag men het er voor houden dat alleen de vrees voor het ongenoegen van het Engelsche kabinet hun dezelve heeft verschaft. Het wantrouwen, waarmede Rusland de ontwikkeling van den volksgeest in het overige Europa gadeslaat, en de angstvallige zorg, waarmede het zijne grenzen bewaakt, blijkt ook uit de wijziging, welke onlangs gebragt is in het verlof voor de Pruissische grensbewoners om zonder pas, alleen voorzien van zoogenaamde legitimatie-kaarten, door het bestuur hunner woonplaats afgegeven, acht dagen in Polen te mogen vertoeven. Sedert de opening van den spoorweg in Polen was deze tijd des noods toereikend om een togtje naar Warschau te doen, en om deze reden heeft de Russische regering bepaald, dat diegenen, die met zulke legitimatie-kaarten over de grenzen komen, zich niet verder dan drie mijlen in het land zullen mogen begeven. Keizer Nicolaas zet op alle mogelijke wijzen zijn voornemen door om het westelijke gedeelte van zijn gebied aan het oostelijke gelijkvorming en geheel Russisch te maken. Daartoe zal ook moeten strekken een besluit, op het koningrijk Polen toepasselijk, waarbij eene belasting is gelegd op alle joodsche boeken. Ook de Joden moeten er toe gebragt worden, hunne onderscheidende eigenaardigheden af te leggen, en de Russische taal moet, zoo al niet de alleen gebezigde, toch de heerschende worden. Reeds lang is bepaald dat niemand in Polen tot ambtenaar kan worden aangesteld, die niet het Russisch volkomen magtig is, en op de geringste scholen zelfs moeten de leerlingen in het Russisch worden onderwezen. Alles wijst heen op het bepaalde plan om Polen in den kortsten tijd tot niets anders te maken dan eene historische herinnering, en zelfs deze herinnering zoo veel mogelijk uit te wisschen.

ENGELAND. - De treurige toestand van Ierland heeft het parlement en de dagbladen bezig gehouden. Of de thans aangenomen wet daarin eene gunstige verandering zal brengen, wordt echter zeer twijfelachtig geacht. Daarbij doen de gevolgen der geldcrisis zich nog gevoelen, en het naar buiten zoo magtige Britsche rijk lijdt inwendig aan gevaarlijke kwalen, waarvoor slechts verzachtende, geene afdoende geneesmiddelen schijnen te vinden te zijn. De toestand der West-Indische koloniën wordt als allerongunstigst afgeschilderd. Gebrek aan arbeiders doet de plantaadjes alle waarde verliezen. Om de planters bij te staan heeft de regering den overvoer van vrije negers uit Afrika bewilligd; wat zal dit echter anders wezen dan slavenhandel onder eenen anderen naam?

FRANKRIJK. - De partijen verzamelen en berekenen hunne krachten voor den strijd in de zitting der kamers. Gelijk gewoonlijk wordt aan de eene zijde de val van het ministerie voorspeld, terwijl men aan de andere beweert, dat het zich zal kunnen staande houden.

BELGIE. - De ministers en afgevaardigden zoeken tot nog toe vruchteloos naar een middel tot herstel van den ongunstigen toestand der financiën. Buiten de gewone begrooting zal er voor een en ander eene som van 70 millioenen noodig zijn. Een regt van successie in de regte lijn is ter sprake gebragt, maar ontmoet veel tegenstand.

Ook is in eene geslotene vergadering der gedeputeerden het voorstel opgeworpen om in de tegenwoordige drukkende omstandigheden hunne maandelijksche vergoeding van *f*200 in te trekken; maar tot zoo iets bleken de leden zeer ongenegen te zijn. Ondertusschen beginnen de clericale en liberale partijen eene gedurig meer vijandelijke houding tegen elkander aan te nemen. België schijnt thans het brandpunt der Jezuïtenpartij te zullen worden; een aantal leden van die orde, uit Zwitserland gevlugt, heeft daarheen de wijk genomen. Volgens officiële opgaven bestaan thans in België 550 geestelijke broederschappen, dat is bijna 100 meer dan toen Jozef II aan de regering kwam.

VEREENIGDE STATEN. - De oorlog in Mexico kan nog lang niet als geëindigd worden beschouwd. Wel handhaaft generaal Scott zich in de hoofdstad, en worden er expeditiën in het binnenland ondernomen, maar bij den ingewortelden haat der Mexicanen tegen de Vereenigde Staten, is aan eene vereeniging wel niet te denken. Een verdrag van vrede wordt in de Vereenigde Staten gehoopt en gewenscht, maar het is de vraag of er in Mexico nog eene autoriteit bestaat, met welke zulk een verdrag kan gesloten worden. De rol van Santa Anna, reeds zoo dikwijls beurtelings met het hoogste gezag bekleed, en als balling vlugtende, zal nu wel uitgespeeld zijn. Door zijne troepen verlaten, heeft hij eene poos met eene kleine bende huzaren rondgezworven, en men wist niet regt wat er van hem geworden was. Het waarschijnlijkste is dat hij zich te Tampico aan boord van eene Engelsche stoomboot heeft begeven en naar Engeland oversteekt.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Een vondeling op den kansel, of eene leerrede over Efez. IV:1-6, door B.T. Lublink Weddik.

In de meeste landen is het lot van het menschenkind, dat ergens gevonden wordt en welks ouders onbekend zijn, niet gunstig. Vondelingshuizen zijn sterfhuizen - en die er het doodslot ontkomen, staan later geheel alleen in de wereld. Vondelingen zijn:

> schapen, die 't aan herder en weide faalt,
> bloemen, in wier kelken geen regen daalt.

Alleen in Spanje is hun lot in veel opzigten benijdenswaardig. Vreezende, dat men de regten van den vondeling zou kunnen te kort doen, gaat men daar van de vooronderstelling uit, dat de vondeling wel het kind van eenen adellijke zijn kon. Alle vondelingen worden om die reden daar te lande als kleine edellieden beschouwd; men rangschikt hen onder de Hidalgos, die den benedensten rang van den Spaanschen adel vormen.

Niet lang verleden trok er een, die reeds lang te vondeling gelegd was geweest, de oogen tot zich. Het was eene spreuk der Christelijke oudheid: '*eenheid in het noodige*, *vrijheid in het twijfelachtige*, *in alles de liefde.* - Het droeg geene kenteekenen van herkomst. Men heeft het bekeken van alle zijden; men heeft overal gevraagd naar den vader; - te vergeefs! - Toen is men begonnen onderzoek te doen naar de *moeder*, - en Professor des Amorie van der Hoeven is er voor uitgekomen, dat *de waarheid* voor de moeder moet gehouden worden. En dadelijk heeft hij het onbekende kind op zijne armen genomen, en is er mede getreden in de jaarlijksche vergadering van de Remonstrantsche Broederschap. En tevreden stelde hij zich daarmede niet. Hij begon daar zeer breed uit te wijden in diens lof; hij deed het met eene ingenomenheid, die niet grooter had kunnen zijn wanneer hijzelf de vader van dat kind geweest ware. Immers het was van kop tot teen welgemaakt; geen het minste gebrek kon men er aan vinden. 'Waarlijk 't is een Engel, juist een kind voor onze eeuw!' - Zoo wilde hij, zou geheel Nederland uitroepen en de Duitschers zouden er mede instemmen. Daarom liet hij zijne lofrede op den vondeling drukken, met eenen openen brief er voor aan den Heidelberger Professor Ullmann, die - het zij in het voorbijgaan gezegd - in veel dingen, het systema-

tische betreffende, geheel anders denkt, dan de *Heidelbergsche Katechismus.*

Maar terwijl de Remonstrantsche Hoogleeraar den vondeling slechts in eene vergadering van Predikanten brengt, doet een ander nog meer. Ds. Lublink Weddik brengt hem op den kansel. Hij zegt: 'Het is mij voorgekomen, dat ook de Christenleeraar op den kansel, die spreuke des tijds, deze "vondeling" der oude kerkelijke wereld, zich mag toeëigenen, tot zijn bijzonder oogmerk dienstbaar maken aan hoogere belangen, en zich daardoor tevens als aansluiten aan het heerschend veelzijdig ontwikkeld denkbeeld; want, H.! ook ons als Christenen geldt het mede: "*Eenheid in het noodige*, *vrijheid in het onzekere*, *in alles de liefde*," dat is mede Christelijke taal, en ik wensch u eenen Apostel te doen hooren, die zijn zegel hecht aan de welbekende spreuk der oude wereld.' - En het na die aankondiging uitgesprokene is gedrukt. De spreuk staat aan het hoofd van den titel, en hetgeen de Christenleeraar er over levert is omschreven: *Leerrede*, *naar aanleiding van Efezen IV:* 1-6; *uitgesproken door B.T. Lublink Weddik*, *Ev. Luth. Predikant te Amsterdam. Uitgegeven ten voordeele van een behoeftig huisgezin.*

Eene korte opheldering van den tekst, overvloeijende van treffende beelden, gaat vooraf. Daaruit blijkt, dat dezelfde denkbeelden, die de spreuk der Christelijke oudheid bevat, reeds in de Paulinische woorden zijn begrepen. De vondeling is dus uit het geslacht van Paulus - een echt Christenkind!

Drie leden heeft de spreuk, - *drie* deelen de Leerrede. Eerst zal de Prediker handelen over *eenheid in het noodige.* - Men weet, dat Prof. Opzoomer den vondeling in dezelfde mate gelaakt heeft, waarin van der Hoeven dien prees. Vooral dit eerste gedeelte, het hoofd van den vondeling, is door Opzoomer aangetast. 'Het arme wicht!' riep wel menigeen uit, die 's mans *Voorlezing ter opening der Akademische lessen* doorbladerde. Doch Opzoomer bevindt zich niet op het Christelijk grondgebied; - buiten het Godsrijk, dat Jezus vestigde, heeft hij zijn standpunt gekozen. Daar moge hij dan met zijn modaliteitsbegrip van noodzakelijkheid rondzwerven zoo ver en zoo lang hij wil, - *in* het Godsrijk is de bepaling van het *noodige* niet zoo moeijelijk. *Noodig* is daarin datgene, zonder welk het Christendom *niet* kan *gedacht* worden, zonder welk het niet *mogelijk* is. Zoo iets moet er *in* het Christendom zijn, omdat het bestaat. Maar even zeker als het is, dat dit noodige *kan onderscheiden worden*, even zeker is het ook, dat het niet altijd onderscheiden werd. Men plaatste zich op een *kerkelijk* standpunt; men vroeg: 'wat is voor mij als Grieksche, als Roomsche, als Protestantsche Christusbelijder noodig?' - en nu sloeg men de uitspraken van conciliën, kerkhoofden en katechismussen op. Van daar de verschillende antwoorden. Eerst wanneer men zich terug verplaatst in de eeuw vóór die geloofsleuzen, wanneer men treedt op het standpunt der wording van het Godsrijk, zal men het *noodige* vinden; men zal de eenheid in dat noodige, - en daarin de verwezenlijking van het Godsrijk, aantreffen.

Lublink Weddik is teregt tot dit standpunt terug getreden. De vraag: *wat is noodig?* wil hij niet beantwoord hebben uit eenige geloofsbelijdenis of uitvoerigen katechismus. Feilbare menschen buiten den Bijbel leent hij het oor niet. Tot de Apostelen, tot den Heer en Meester van hen wendt hij zich. De leus der

eenheid in het noodige is de spreuk des Heeren: *dit is het eeuwige leven*, *dat zij U*, *den alleen waren God en dien Gij gezonden hebt*, *Jezus Christus*, *kennen.* 'Kunt gij,' roept hij uit, 'meer waarheid, meer eenvoud, meer kracht, in een' enkelen volzin bevat, aantoonen? Welnu, toont mij dat alles, gel.! - Wilt gij het eenige noodige vinden, ik denk hier, hier is het verstaanbaar, heerlijk, helder, volledig uitgedrukt. Is dan deze vraag: wat is noodig? niet gelijkluidend met de vraag: wat is het eeuwige leven? Wijst de Eengeborene Zoon Gods ons hier niet, als met den vinger, aan, waarin Hij *zelf* het eeuwige leven, de zaligheid, het doel Zijner zending, als oppermagtig, zamenvat? - Ik belijd voor u, Hoorders! heden mijn geloof, en voor den Almagtige! Dáár, dáár ligt de kern, de kracht, de spil, de geheele inhoud van het Evangelie. Daar staat *mijn*, God geve ook *uw* geloof.' - Dus de spreker vindt in de beide hoofdwaarheden: *er is één God*, en *Jezus Christus is van dien gezonden* - het *noodige*, zonder welke het Christendom niet het bestaan zou ontvangen hebben. Natuurlijk, dat hij dan ook in het geloof daaraan de eenheid vindt, de hoogere van *alle* Christenen, die in *deze* confessie *verwacht* en *bereikt* kan worden. Met krachtige en scherpe taal wordt het gebrek onzer eeuw gegispt, dat uit die eenheid eene veelheid maakt.

Het tweede lid der wijdbekende spreuk is het tweede deel, *vrijheid in het onzekere of twijfelachtige.*

Prof. Opzoomer heeft zoowel het eene als het andere woord ontleed. En waarlijk, er zijn wel weinig begrippen, meer moeijelijk, meer aanleiding ook gevende om te twisten, dan de begrippen van het *vrije* en *twijfelachtige.* Het valt niet zwaar bij 's mans vraagteekenen er nog een paar dozijn te voegen. Doch op het standpunt van het Godsrijk is de zaak van weinig bezwaar. Toen Jezus het Christendom stichtte, wilde Hij het geenszins doen door eenen vastbepaalden kring van begrippen, vormen en instellingen. Het oogmerk had Hij evenmin, om eene geslotene godsdienstige maatschappij te vestigen, die op traditie en voortdurende inspiratie berustte en onder een zigtbaar opperhoofd stond - de zoogenoemde ééne, algemeene, onfeilbare Kerk buiten welker bepalingen geen heil is te vinden, als het zijn bedoelen was, eene Protestantsche te stichten, die aan vastgeslotene formulieren zich hecht. In zijne ἐκκλησία, zijn βασιλεία τῶν ὀυρανῶν, - zijne קְהִל werd veel overgelaten aan hen, die leden van haar zouden worden. Wat niet tot het noodzakelijke behoorde (en wat noodzakelijk was, dat had Hijzelf als zoodanig aangewezen), daarin zou geen dwang bestaan. Vrij zou daarover het oordeel; sprekende, schrijvende, handelende, - der Christenen zijn. De den mensch aangeborene vrijheid is dus eene voor den Christen door Christus bevestigde. Zoo wordt het tweede lid der spreuk volkomen duidelijk en toereikend bepaald.

Lublink Weddik beroept zich, om aan te wijzen, dat er vrijheid in het twijfelachtige is, eerst op Christus, die zelf de Farizeesche banden (NB. juist ook in het twijfelachtige) verbrak en daarvoor geene nieuwe leggen wilde; - hij beroept zich op de Apostelen, die de spreuk voerden: *onderzoekt alle dingen en behoudt het goede; als tot verstandigen spreek ik*, *oordeelt zelve;* - hij beroept zich op de Hervormers, die niet het ijzeren juk van Rome verbreken wilden om ons een ander ijzeren juk op de schouders te

leggen, - die wilden, dat wij hunne schriften vergelijken, toetsen en beoordeelen zouden; hij beroept zich op het gevoel zijner hoorders zelve, die, evenmin als hunne voorvaders, zouden toegeven, dat men, wat het onzekere of nevenzaken betreft, inbreuk maakte op hunne vrijheid. ‘Daarom,’ zoo besluit hij die afdeeling,’ is die Christelijke vrijheid, hier en ginds, juist door Christus zelven, en door ieder, die in zijnen geest werkt, gewaarborgd; ja, wat betreft de wáre kern des Christendoms, daar is de roeping: één Heer, één Geloof, één Doop; - maar wat vorm en omkleedsel aangaat, dáár geene beknellende boeijen meer!’

Het *derde* lid der spreuk is ook het *laatste* deel der leerrede: *in alles de liefde.* Eenheid en vrijheid worden beide als zamengevlochten door de liefde. Van der Hoeven zegt: ‘de liefde is de kroonlijst, die beide pilaren verbindt en den tempelbouw volmaakt.’ - Lublink Weddik zegt, met het oog op den tekst: ‘geen hardnekkig, onbuigzaam twisten, maar nederigheid; geen dwaze, onverstandige ijver, maar langmoedigheid; geene opzettelijke afscheiding, maar éénigheid des geestes.’ Het beklag over het gebrek hieraan is in mannentaal gesproken; de opwekking tot zulk eene liefde is roerend: zij moet eenen diepen indruk gemaakt hebben, vooral omdat zij, alle bedenkingen afsnijdende, zich in taal, die uit het hart komt, tot het hart wendt. Verpletterend zijn voor hen, die het aangaat, woorden, als deze: ‘Brengt uw leven door, al twistende, al strijdende, al vervolgende: - wanneer ge op uw sterfbed ligt, een Engel Gods zal u dit woord in de ziel donderen: gij hebt den band des vredes verscheurd! gij hebt, o Kaïn! uw' Abel verslagen! God zij u genadig!’

Wij danken den welsprekenden en echt Christelijken prediker voor deze bladzijden. *Evangeliesch* en niet anders behoort er gepredikt te worden voor de *Evangeliesch*-Luthersche gemeente; maar niet allen is het gegeven, dit te doen met die kracht en bevalligheid, met dat vernuft en die oorspronkelijkheid, welke dit kanselwerk kenmerken. De vondeling, door den leeraar bij zijne gemeente ingeleid en haar met nadruk aanbevolen, worde van haar als peetekind met opene armen en harten aangenomen: zij zal er eenen Engel in ontvangen hebben.

Aphorismen over den tegenwoordigen en toekomenden toestand der Protestantsche Kerk.

> Loin de modifier son essence, le christianisme ne peut se perfectionner qu'en se dégageant, en s'affranchissant de plus en plus de tout ce qui l'enveloppe, le représente, l'exprime. COQUEREL, *le Christianisme Expérimental.* Der Herr Vetter weiss, dass die Wahrheit einem ehrlichen Kerl über alles geht.
> CLAUDIUS.

1.

De Protestantsche Kerk is immers tot heden toe zelve een aphorisme in de geschiedenis? Drie eeuwen zijn nog niet voldoende, om het fragment af te sluiten, dat zich aan onze ernstige beschouwing aanbiedt. Ook hier geldt het: γινώσκομεν ἐκ μέρους - wij kennen ten deele. - Men hecht geen gewigt genoeg aan deze fragmentarische wijze van beschouwing, hoewel zij in den aard der zaak gegrond is, en elke beoordeeling van een groot geschiedkundig feit alleenlijk in het verband met het verledene en toekomende juist kan gewaardeerd worden. De geheele geschiedenis, zoo als ze ons is overgeleverd, de aaneengeschakelde brokstukken, de breede vloer van mozaïek, waar telkens de aanvullende gekleurde steentjes ingelegd worden, ligt nog voor de helft in het duister. Van achteren schijnt de zon, en werpt genoegzame stralen op datgene wat geweest is en bestaat, maar wat er eens van worden *zal*, dat ligt aan gene zijde in middernacht - en wat geeft toch de waarde aan eenig menschenwerk, dan alleen datgene, wat het eens, als een afgesloten geheel, als het laatste doel bereikt is, *worden* en *blijven* moet? Om deze reden is het ten minste zeer voorbarig, om over eenig geschiedkundig indrukmakend en krachtig werkend feit, reeds nu een beslissend oordeel te vellen; men moet den inhoud van den cirkel niet willen berekenen, voordat de passer *geheel* rond is getrokken; want de peripherie kan zich verwijden of vernaauwen, ook dan wanneer de gebogene cirkelvorm ons toeschijnt weldra voltooid te zullen worden; - dit geldt het Christendom en even zoo de Katholieke en Protestantsche Kerk. - De wijsgeerige beschouwer vergenoegt zich met een medelijdend schouderophalen, waar hij de kinderen des tijds, over het Godsrijk, over den worstelstrijd tusschen de oudere en nieuwere kerk, eene orakeltaal *ex tripode* hoort uitspreken, die haren eenigen toereikenden grond vindt in datgene, wat *thans* geschiedt; de gevolgtrekking van het tegenwoordige op het toekomende is ongeloofelijk gevaarlijk, en neemt gelijk de Nijl-overstrooming, altijd zeer veel slib van eigenbelang en eigenwaan mede, welk *residuum* en slib echter de vruchtbaarmakende kracht voor den toekomenden oogst volstrekt mist. Men gelieve bij de goed- of afkeuring over het groote Katholieke en Protestantsche *Verein*, dit fragmentarisch oogpunt niet te vergeten; ja welligt zoude op beiden het welbekende randschrift, dat vader Cats onder zijne beeldtenis plaatste, zeer toepasselijk kunnen gemaakt worden:

> Wat ik was en is niet meer,
> Wat ik ben is wonder teer,
> Wat ik namaals worden zal -
> Lieve God! dat is het al!

2.

Wonder teêr? - Buiten allen twijfel! Wat is zoo teêr en breekbaar en splintert zoo ligtelijk af, dan menschelijke opiniën, te zamen gebonden door het bindwerk van het gezag? - het gezag, de autoriteit is uit den aard uiterst zwak, hoe sterk ook geprezen en gehandhaafd; - want alle mogelijk gezag, in staatkundige, kerkelijke en wetenschappelijke betrekking, hangt van de goedkeuring en de opinie over de opiniën van den gezagvoerder af: zoo leert ten minste de ondervinding en de geschiedenis, - als het gezag niet meer erkend wordt, valt de troon, de kerk, dat stelsel, of blijft alleen staan, en verliest deszelfs beteekenis in de rij der verschijnselen, die wij gewoon zijn onder het breede woord - leven - te subsumeren. - Wonder teêr? buiten twijfel, wanneer gij de hand legt op het tijdvak tusschen 1517-1848, en met de andere hand de vroegere *vijftien* eeuwen ontplooit, en daar telkens onrijpe vruchten, distelstruiken, doornbosschen van Arius tot op Karlstadt ontmoet, dan zult ge toch wel moeten bekennen, dat het gewas eerst driehonderd jaren oud - en dat is voor den ernstigen beschouwer nog zeer jeugdig - wonder teêr is, en de grootste zorg vereischt, om eens namaals te worden, waartoe de hoogste Wijsheid en Liefde hetzelve bestemde, en waarom deze hetzelve uit den sluimerenden bodem der zestiende eeuw te voorschijn riep. Of zoudet gij welligt beweren, dat onder alle onvolmaakte menschelijke zaken, de Protestantsche Kerk, uwe Kerk, alleen volmaakt is, en eene zonderlinge uitzondering maakt? Hebben dan de Katholieke pennen, de onbevooroordeelde en doortastende kritiek der Protestantsche wijsgeeren, ja, de gevoelige aanvallen van ongemuilbande godgeleerden, u nog niet geleerd, dat bij uw voorgewend batig saldo van driehonderd jaren, een groot deficit blijft bestaan? Als gij uwe begrooting maakt voor de tweede helft der negentiende eeuw, en de hemel vergeve het u, nog al verder, ziet ge dan de oploopende renteschuld over het hoofd, waaronder het Protestantismus gebukt gaat tot heden toe? 't Is het toppunt van verwaandheid en aanmatiging om te zeggen, het teedere, half ontwikkelde gewas, is een driehonderdjarige eik geworden, die voor geen stormgeweld behoeft te vreezen. Komt er nu bovendien nog de grootste dwaasheid onder alle dwaasheden bij, om den kranken toestand der Protestantsche Kerk te willen *ignoreren*, om te doen alsof hier niets meer te doen was, om alom louter goddelijke schoonheid, en geene enkele onvolkomenheid te willen erkennen, dan, wij bekennen dit gaarne, heeft de fel bestreden Kerk, die zich de Hervormde waagt te noemen, geene grootere vijanden dan deze dwaze en valsche vrienden, deze begunstigers, die even ver van de waarheid staan, als zij tot de logen genaderd zijn.

Met dergelijke zwakhoofden aan het hoofd, zal de Protestantsche Kerk weldra datgene worden, wat zij gewoon is aan hare bejaarde zuster te voorspellen: een bouwval!

3.

Gij vraagt, en te regt: Toon ons dan de zwakheid der Protestantsche Kerk, opdat wij de hand aanleggen, en haar ten minste, voor het oogenblik, in een dragelijken toestand herstellen, en alzoo aan den nakomeling overleveren, zoo als

ze ons overgeleverd is geworden, en, als God wil, nog iets beter, vaster, meer deugdelijk. Die zwakheid ligt in hare voorgewende sterkte, in haar ijdel pralen, alsof ze elken vijand te sterk is; dat hoog opgeven van verlichting en uitbreiding; dat hoogmoedig nederzien op de oude zusterkerk, die zich onophoudelijk aan de uitvallen der jongere zuster ergert: met één woord, de zwakheid der Protestantsche Kerk ligt zeer duidelijk bloot, in haren waan dat ze sterk, boomvast, ijzersterk is geworden; want wie met de tering onder de leden toch, tegen de uitspraak van alle artsen en vrienden, blijft beweren, dat hij zich evenwel bijzonder gezond en welvarend gevoelt - diens toestand is dubbel gevaarlijk. - Ter geruststelling van onze aandachtige lezers, de Protestantsche namelijk, de leden der nog altijd wat zeer heerschende Hervormde, of die der vrijzinnig gemaakte Luthersche, of die der ongebondene en stil bloeijende Remonstrantsche en Doopsgezinde Kerk; ter geruststelling van hen allen, voegen wij hier de noodzakelijke onderscheiding bij tusschen de Protestantsche Kerk in haren *tijdvorm*, en de Protestantsche *beginselen*; aangezien - dit is boven allen twijfel verheven - menige Gemeente of Kerk den naam van Protestantsch draagt, zonder de eigenlijk Protestantsche beginselen met den naam te hebben overgenomen, evenzoo als menige adellijke zoon of kleinzoon, den breeden, zwaren titel van zijnen doorluchtigen stamvader blijft dragen, en zich intusschen naar ligchaam en ziel ontadeld en geëncanailleerd heeft. - Zoolang de Protestantsche Kerk tegenover de Katholieke, tegenover den geest des tijds, tegenover de schepterdrukking van sommige vorsten, tegenover den geheimen aanval der Protestantsche Jezuïeten en tegenover de stedenverwoestende Demetriussen - de afbrekende Theologanten - zichzelve niet zwak en in gevaarlijken toestand gevoelt en erkent - zoolang is er weinig uitzigt op eene gelukkige toekomst, voor het dikwerf geplaagde maar ook neuswijze, bedorven kind der zestiende eeuw, dat als eene pinksterbloem, met linten en bonte lappen getooid en opgepronkt, aan het menschdom wordt gepresenteerd, en dan vrolijk in de handjes klapt, als zij van alle zijden wordt aangestaard.

4.

Een der eigenaardige vooroordeelen, waaronder de Protestantsche Kerk altijd lijdt, en waarvan zij moeijelijk schijnt ontheven te kunnen worden, is dit: dat men haar onder alle volken, in alle talen en tongvallen voorpraat en voorspreekt, dat zij hare bestemming *reeds* bereikt heeft, en nu vooreerst wel op hare lauweren kan rusten. Ons ministerie van Eeredienst voor de Hervormde Kerk geeft haar eene les. Op de cedullen, behoorlijk gezegeld, die den predikanten het kinderengeld verzekeren en bezorgen, worden de heeren geestelijken verzocht, zelfs van de twee- en driejarige kinderen te getuigen: ‘dat ze nog niet tot gevestigden stand gekomen zijn;’ dit moet in de kolom der bijzondere aanmerkingen wel uitdrukkelijk ingevuld worden. Het groote ministerie der geschiedvorschers, die billijkerwijze de bloote geschiedschrijvers moeten voorafgaan, en hun als Johannessen den weg bereiden, deze vullen in hunne kolommen, wat het Protestantsche kind betreft, eensluidend met ons klein tijdelijk ministerie alzoo in: ‘nog niet gekomen tot gevestigden stand.’ De Protestantsche Kerk groeit, en wie nog in de jaren van groei is, mag niet beweren

dat hij reeds volwassen is; - men noemt wel eens jongelieden volwassen, die alleen opwassend zijn - evenzoo het Protestantismus - want evenzoo zeker als het is, dat het, over 't algemeen, de eigene zwakheden niet kent, evenzoo zeker is het dat ook de eigene krachten nog niet gekend zijn, ook nog niet gerijpt. Tot heden toe heeft de Protestantsche Kerk alleenlijk voorgewerkt, voorbereid, geordend, alles hier en daar geschikt, zij is nog bezig om haren ganschen inboedel klaar te maken, alles op de regte (zoo veel staat op de verkeerde plaats) te stellen; zij heeft hare lijst van beschikbare winkelgoederen nog niet geheel gereed, zij begint in de negentiende eeuw haren bazar eerst regt te openen; dat *schijnt* ons wel geheel *anders*, wanneer men eene kerkelijke geschiedenis openslaat; de vier kolossen van Ypey en Dermout, als de vier torens op het schaakbord der moderne geschiedenis, aanschouwt; of de legermagt van Schröckh en Mosheim ziet aanrukken; doch het is juist omgekeerd: voorwaar! men behoeft geen diepzinnig denker te zijn, om aanstonds op te merken, dat de ontzaggelijke tegenwerking waarmede de Protestantsche Kerk thans nog te strijden heeft, voor hare *tegenwoordige*, verdeelde, onzekere, toe- en afnemende krachten, volstrekt niet berekend is, waaruit dadelijk volgt, dat zij juist om die reden aan hare bestemming nog in geenen deele heeft beantwoord, en eerst later, misschien veel spoediger dan wij verwachten, de handen vrij zal krijgen en zal leeren uitsteken, om als eerste en laatste hefboomskracht der wereldgeschiedenis en ontwikkeling van ons geslacht, hare ongeloofelijk gewigtige roeping te aanvaarden.

5.

En deze roeping nu? Gij helpt en behelpt u zoo gaarne met algemeene woorden: verlichten! of hervormen, of den Bijbel verspreiden! Voorzeker! maar gij zult ons veroorloven, dat wij zeer bepaald etymologisch te werk gaan, en beweren, dat de roeping van het Protestantismus vooral in de eerste plaats ligt in het - protesteren - maar dit is nog altijd het voorbereidende, het halve werk, opdat, waar het protesteren niet meer noodig zal zijn, het rijk Gods gekomen of teruggekomen is, gelouterd, door- en afgestreden, nadat hetzelve de vuurproef der eeuwen had doorgestaan. Zoo dunkt mij is de dubbele roeping der Protestantsche Kerk duidelijk te erkennen - de *strijdende*, de *voorbereidende*, om eenmaal de *overwinnende* te worden; nu hoede men zich echter om niet door te groote vooringenomenheid, den strijd, die welligt pas begonnen is, reeds voor eene aanvankelijke overwinning te houden. - De Protestantsche Kerk is nog eene rekruut. Zij moet voortdurend gedrild, geoefend worden; zij is waarlijk nog zoo langen tijd niet geleden als eene bevreesde kloosterling uit de cel ontsnapt, en heeft zich geëmancipeerd. Gij kunt het haar aanzien, dat ze nog niet vergeten is wat er achter en binnen de kloostermuren geschiedt. De Protestantsche Kerk heeft zich evenmin van de Katholieke elementen geheel ontslagen, als het Christendom in deszelfs verouderden vorm de Joodsche elementen heeft afgelegd. Zij is een Paulus, de Benjaminiet, die hoewel hij ‘allen alles trachtte te zijn,’ den geleerden rabbi niet altoos verloochent. Tot heden toe heeft de Kerk, over wier toekomst men zich zoo beangst maakt, steeds blijven voortprotesteren, daarin ligt hare eerste

grondkracht, terwijl hare zwakheid ligt in de verkeerde, overijlde en overdrevene *wijze*, waarop ze hare protesten opstelt en inlevert. Ook hier geldt het weder: '*la forme emporte le fonds.*' Zij is werkelijk somtijds nog te driftig, te onbezonnen, en heeft den karaktertrek van haren eersten voedsterheer Luther behouden; men kan dit van eene zoo jeugdige *Jeanne d'Arc* (want zoo staat de Protestantsche Kerk dikwerf op het blad der geschiedenis) niet anders verwachten. Welligt dat men haar hier en daar de overwinningen *te* gemakkelijk heeft gemaakt, en zij zich daardoor te veel aanmatigde, en zich reeds als erfgename der waarheid beschouwde, toen zij dezelve alleenlijk had gevonden en gered; maar een Protestantismus, dat niet blijft protesteren, is eene ongerijmdheid; wij hopen dat zij vooreerst aan deze hare roeping getrouw blijve, en al is ze somtijds gedurende drie eeuwen heesch geschreeuwd en ter dood toe vermoeid, toch den moed niet opgeve, en denke aan onze vaderlandsche spreekwijze: 'de aanhouder wint.'

6.

En tegen wie protesteert de Kerk dan zoo onophoudelijk? Op deze vraag kan meer dan één antwoord volgen. Zij protesteert tegen hare vijanden, tegen hare vrienden, tegen den Tijdgeest en tegen den vorsten- en volkengeest. Zij is eene geboren opposante, een *animal disputax*, zij behoort onder die lastige personen, welke ons altijd in het vaarwater liggen, en daarin ligt hare kracht. Ook van haar heet het: als zij rust, roest ze - vergelijk Hooft. - De vijanden, welke zij te bestrijden heeft, zijn steeds talrijk geweest, en zullen vooreerst wel talrijk blijven. Is het aan de Protestantsche Kerk bevolen en voorgeschreven om een voortdurend afschaffings-genootschap der duisternis, der dweepzucht en des bijgeloofs te zijn, dan staat ze daardoor in de meest scherpe tegenstelling met die duizenden, die zich èn uit ingezogene en opgedrongene overtuiging, èn wegens wereldsche belangen en om den lieven broode, tegen haar verklaren, en juist in de protesterende rigting hun verderf ontdekken. - Voert zij de Christenen dadelijk en regtstreeks tot de hoofdbron, dat is: de H. Schrift terug, en beroept zij, om hare roeping te wettigen, zich alleenlijk op het geopenbaarde Woord Gods, dan wordt het leger der opposanten hier schier onafzienbaar; aangezien zeer velen het Christendom ook nevens en boven en buiten en beneden het Woord Gods vinden. Zij heeft hier met hare oudere zuster, de Katholieke Kerk, onbegrijpelijk veel te vereffenen, en daar deze zusters, zoo als dit bij vleeschelijke zusters dikwerf gaat, wat hevig, driftig en onverdraagzaam van aard zijn, kan of wil men zich niet verstaan. Somtijds was de verhouding dezer zusters niet ongelijk aan die van Elisabeth en Maria Stuart, die beide op denzelfden troon aanspraak maakten, en tot ergerlijke en droevige tooneelen aanleiding gaven. Eenmaal begonnen zijnde om de overmagt der oudere zuster te trotseren, is de klove wijder en wijder geworden, en men bepaalt zich gewoonlijk om elkaâr, bij elke gelegenheid, van weêrszijde alle mogelijke beleedigingen, misslagen, overdrijvingen, baldadigheden, voor de voeten te werpen; maar om van de andere zijde, het goede en het nuttige, dat zoo wel hier als daar geschied is, onpartijdig te erkennen, dat gebeurt zeer zelden. Wanneer wij de kerkelijke geschiedenis der drie laatste eeuwen vol-

gen, is het kibbelend, hoofdig en hardnekkig zusterpaar eene echt *menschelijke* vertooning, waar dikwerf dezelfde kleine *moue's* en *caprices*, de humeuren terugkeeren, welke de lieve dochteren Eva's in huiselijke betrekking openbaren. - Intusschen kan er van beide zijden niet veel worden toegegeven, zonder groot gevaar, om, als men den vinger geeft, tevens de geheele hand te verliezen. Zelfs toegeeflijkheid is, hoe gewenscht ook, nu het eens zoo ver gekomen is, alleen schijn van vrede. De Protestantsche Kerk heeft al hare jeugdige krachten noodig, om het verworven, met moeite verkregen regt, tegenover de oudere Kerk te bewaren. Zij is op eens, schier te plotseling, te onverwacht, te onbeleefd, zonder pligtplegingen te voorschijn getreden, en heeft de banden der hiërarchie niet losgemaakt, maar losgescheurd, en dit wordt haar niet vergeven. Men spreke veel of weinig over eene toenadering der Katholieke of Protestantsche Kerk - de geschiedenis predikt en blijft prediken, hier aan doove, maar dáár aan scherp luisterende ooren: het leven der Protestantsche Kerk is de dood der Katholieke, het leven der Katholieke de dood der Protestantsche Kerk.

7.

Maar hare vrienden? Op die kan zij toch wel rekenen? O ja, wanneer al die vrienden eerst wisten, wat *eigenlijk* de Protestantsche Kerk is, wanneer zij er geen fantazij-, geen droombeeld van gemaakt hadden, of ook eene karikatuur der verlichting, of een ideaal, dat zeer goed in een ode of lierdicht past, maar niet in de werkelijke wereld, die zoo ongemeen prozaïsch is. Een handvol uitlegkundige boeken, eenige sierlijke preken, eenige afgesletene invectiven tegen de Katholieke zuster, eenige jubelkreten over licht en waarheid, allerminst eenige bundels formulieren, maken het grondelement der Protestantsche Kerk uit. Menigeen gelooft reeds een goed Protestant te zijn, alleen omdat hij *niet* Roomsch-Katholiek is, omdat hem eenige algemeene, onbestemde begrippen van vrijheid, van eensgezindheid, van vooruitgang zijn aangewaaid. Hij beschouwt het Protestantismus als een zamenraapsel van maçonnieke en communistische beginselen, ondergeschikt aan den algemeenen inhoud des Nieuwen Verbonds, en vermeent dat *daarmede* de wereld overwonnen zal worden! O gij arme Protestantsche Kerk met zulke armen naar den geest om en bij u! met zulke verdedigers, die uwe innerlijke waarde van alle mogelijke zijden miskennen! Met dezen heeft de Kerk welligt het meest te stellen; - met verwaande, onkundige, onhandige vrienden, die alles bederven en toch altijd regt meenen te hebben is het jammerlijk te moeten leven. Er zijn ook aristocraten *in* en *door* het Protestantismus. Zij hebben de waanwijsheid medegebragt, en zullen, naar hun begrip, alles wel schikken, regelen en vereffenen, mits men hun onvoorwaardelijk gehoorzame en hunne wijze van zien eerbiedige. Deze autoriteitsmannen wenschen het Protestantismus tot een middel voor hun doel te bezigen. Zij schijnen te gelooven, dat de Kerk alleen vorm is, waarin zij, naar willekeur, eene gehalte kunnen brengen, terwijl juist omgekeerd, het echte Protestantismus slechts gehalte en inhoud is, en zich alleen in zooverre van tijdvormen bedient, als dit onder menschen en voor menschen, kinderen des tijds, noodig is. Deze Protestantsche aristocratie heeft, misschien wel zonder kwade bedoeling, het oude hiërarchische beginsel op de jeugdige Kerk trachten in te enten. Zij wil de vrijheid en het licht

wijzigen en terugbrengen tot vaste vormen, en daartegen protesteert de Kerk met luider stemme, en verlangt de ketens niet terug, die men haar voor drie eeuwen heeft afgenomen. Deze vrienden, die overigens zeer hevig tegen de Katholieke zuster te velde trekken, ontzenuwen de groeikracht der Protestantsche Kerk juist daar, waar zij haar meenen te versterken, - de jeugdige maagd wordt in een stalen keurslijf geregen, en wij weten hoe gevaarlijk die kunstbewerking is voor den behoorlijken wasdom.

8.

Deze vrienden, die ook gaarne mede protesteren, zouden in de eerste plaats willen, dat elk protest, hetwelk de Kerk uitvaardigt, door hen werde nagezien, verbeterd, geregistreerd en gelegaliseerd. Zij wenschen als bij voorkeur de geheele Protestantsche Kerk te vertegenwoordigen - eene Synode aller Synoden te zijn, die slechts aan zichzelve verantwoording schuldig was. - Daar nu de Protestantsche Kerk, als zelfstandige persoon, eens in hare eigene regten getreden, en volgens eigene ondervinding handelende, zelve hare protesten uitvaardigt, komt zij met deze aristocratische partij in gedurige botsing. Zij wil en moet zich langzamerhand van alles ontdoen, wat niet het reine, zuivere en eenvoudige Christelijke beginsel als zoodanig wettigt, en vraagt volstrekt niet naar de bijzondere belangen en inzigten harer voorstanders, en dit nemen de aristocraten in de Kerk, de autoriteitsmannen, die even gaarne wetten maken, als zij weder wetten afschaffen, zeer kwalijk. De Kerk mag wel protesteren, maar slechts in zooverre *zij* dit toestemmen, en daar nu de Kerk in deze toestemming somtijds eene dadelijke poging tot teruggang en verduistering erkent, protesteert zij eindelijk, noodgedrongen, *tegen* hare vrienden, die zulks op hunne beurt zeer kwalijk nemen, en een groot getier maken. Dergelijke abnormiteiten hebben wij immers beleefd? Zijn niet de blinde drijvers van een beperkt formulier-geloof als deze aristocraten te beschouwen, die den vrijen en onderzoekenden geest terugdringen in de banden van eene belijdenis, welke alleen *tijdelijke* en *geschiedkundige* waarde kan bezitten, en evenmin eenig inwendig, werkelijk gezag kan legitimeren, als de Katholieke decretalen, of de zich onderling tegensprekende en vernietigende besluiten der conciliën? Daarom schuilt er in den boezem der Protestantsche Kerk eene anti-Protestantsche factie, die den stillen, maar daarom krachtigen voortgang der Kerk tracht te belemmeren of tegen te gaan, en juist het hoofdbeginsel, waardoor en waarmede zij bestaat, roekeloos tegenwerkt. Het Protestantismus is in de hoogste en edelste beteekenis van het woord - *kritiek* - zuivere kritiek. - Wat zij ter zijde stelt, moet, uit den aard der zaak, als vreemd aan het rijk Gods erkend worden. Wie haar nu beletten wil om die kritiek voort te zetten, die bewijze eerst, dat hij daartoe regt en gezag heeft, vergete niet, dat waar deze kritiek ten nadeele van het rijk Gods werkzaam is, daardoor de Protestantsche Kerk reeds dadelijk onprotestantsch wordt, en als zoodanig van zelfs buiten den kring onzer beschouwing valt.

9.

Maar moogt ge haar dan, als zij zich vergrijpt aan de geopenbaarde waarheden, niet toeroepen: ‘Tot zoo verre en niet verder?’ Voorzeker, goede vriend!

mits ge haar en ons eerst *bewezen*, duidelijk bewezen hebt, dat zij inderdaad al protesterende te verre is gegaan - dat is toch billijk! - Wij ontkennen niet, dat de Protestantsche Kerk, zoo als de Hegelsche school, hare twee vleugelen heeft, en daarmede tevens aan de Fransche ministeriëlen en liberalen herinnert; hier, ter regterzijde, Krummacher, en de mystieke Berlijnsche school, daar, ter linkerzijde de Tubinger school, en op de uiterste spits de vleugelmannen Strauss, Bauer, Ruge, Feuerbach; als gij u aan geen dezer legermagten aansluit, zullen wij u zeer prijzen, en wenschen met u in het centrum, waar het juste milieu is, onze plaats te vinden en te behouden; want, in zekeren zin, is de ware Protestant conservatief, dat wil zeggen, de ontbolsterde kern, de geconcentreerde kracht van het woord Gods, vrij van tijdvormen en tijdsbegrippen, is hem heilig - daar is hij een man des behouds - maar wat de menschelijke belijdenissen, zij mogen van Augsburg of Heidelberg afkomstig zijn, betreft, daar is hij volstrekt niet conservatief, maar in de oppositie, omdat hij niet gaarne aan de oudere Katholieke zuster een gewonnen spel in handen geeft, waar deze met heimelijk welgevallen ziet, dat de vrijere en ongedwongen zuster genoodzaakt wordt voor een *papieren Paus* te knielen - als er dus aan de vleugels van het staande leger hier en daar gestreden wordt - de verwoestende Hegelianen met kritische en wijsgeerige wapenen vuren, de mystieken met de houten leest van den schoenmaker Jacob Böhme rondslaan, - dan ligt de kracht van het Protestantismus in het centrum, alwaar de kalme en bezadigde staf zich vergadert en de keurbenden zich vereenigen. Niemand zal het u of mij ten kwade duiden, wanneer wij ons tegen de roekelooze en eindelijk zichzelve vernietigende pogingen der genoemde vleugelmannen verzetten, maar men vergrijpe zich niet aan de waarheid en de billijkheid, om, gelijk vele Katholieke voorvechters doen, de Protestantsche Kerk *alleenlijk* volgens *die* beklagelijke ontaarding hier en daar te beoordeelen: evenzoo min staat het den Protestant vrij om de Katholieke Kerk, *alleenlijk* volgens de woelingen der Ultramontaansche Jezuïeten-partij, of naar den waanzin van sommige duivel-uitdrijvende en reliquïen-aanbiddende prelaten te veroordeelen. - Wie het Protestantismus wil aantasten, valle het centrum aan; dáár waar de echt geleerde, wijsgeerig gevormde, onpartijdige mannen staan. Als de Katholiek de *chronique scandaleuse* dezer Kerk wil bekend maken en uitgeven, moet hij niet slechts een Ruge, Feuerbach, Krummacher, Wislicenus met den vinger aanwijzen, hij moet, om hier slechts enkelen te noemen, het onbijbelsche beginsel, de grove *dwalingen* van een' Ullmann, Lücke, Neander, of ten onzent, bij eenen van Hengel, Kist, Royaards, Hofstede de Groot, aantoonen, en *dat* zal wel meer bezwaarlijk zijn. - Wij beweren dus, dat de kern en de kracht, de eigenlijke gehalte der Protestantsche Kerk, als in een bijzonder *receptaculum*, op het heilige altaar der waarheid wel en goed bewaard is, en ieder die met zijne Protestantsche beginselen en begrippen ongelukkig overhoop ligt, dit slechts aan zichzelven te wijten heeft, omdat hij uit het centrum is gedeserteerd en dienst genomen heeft bij een der beide vleugelkorpsen.

10.

De toestand der Protestantsche Kerk is dus nog niet zoo geheel hopeloos verloren, als velen dit thans beweren;

zoo lang zij nog beginselen heeft, en volgens dezelve blijft protesteren, is haar verlies tijdelijk, en langzamerhand gaat zij, al strijdende, den dag der zegepraal te gemoet. Die dag zal nu zeker *niet* komen, waar men de Kerk en het vrije Woord Gods in *Dordsche*, *Heidelbergsche* of *Augsburgsche* papieren vormen heeft geëncadreerd; alle papierwerk, al is het ook zoogenaamd stevig *papier maché*, houdt niet tegen het levende en bezielende Woord Gods, dat, naar de eigen uitspraak des Eenigen meesters, *geen* vleesch, en dus geen *stof*, maar geest en leven is. De Protestantsche kerk neemt ook tijdvormen aan, maar alleen als vormen, om de waarheid, die zij handhaaft, kenbaar te maken. Zij heeft een hooger doel, dan om vastgevroren te blijven in eenig Belijdenisschrift, ja zelfs de koude, doodende letter, waarin de Goddelijke waarheid besloten en omvat ligt, is niet de zegebanier der Protestantsche kerk; ook daarvan zal zij, in den loop der eeuwen, zich, naar den wil van Hem, die zelf louter en geest en waarheid is, ontslaan, gelijk de beroemde prediker en tevens wijsgeerige theologant, Coquerel, in zijn *Christianisme expérimental*, onder de rubriek *des affranchissements*, nadrukkelijk betoogd heeft. Het voortdurend protesteren is, van nabij beschouwd, een voortdurend emanciperen en wegnemen der belemmerende en ongelijksoortige bestanddeelen, waarmede men hier en daar het Protestantismus heeft willen doordringen, en, uit dit oogpunt beschouwd, is de Kerk, die zich uit de Molochs-armen der oudere zuster eindelijk losrukte, de waarborg voor de emancipatie van het geheele menschelijke geslacht, dat eenmaal, als hetzelve doortrokken, en doorgegest en doorzuurd zal zijn met het eigenlijke Protestantsche beginsel, daarmede zamenvloeit, en deszelfs einddoel naderbij zal gekomen zijn. Om die reden vreest de Protestantsche Kerk, in hare trapsgewijze ontwikkeling en zuivering, volstrekt niet voor den stevigen, krachtigen tred der wetenschappen en ook der wijsbegeerte, die nevens haar, op den weg der eeuwen voortwandelen. Zij beeft niet terug voor eenen Galilei, voor de ontsluijerende hand der natuuronderzoekers, voor het scalpel der kritische wijsgeeren; want zij deelt het algemeene beginsel der voortgaande ontwikkeling met deze bondgenooten, - en de onwrikbare waarheden, welke zij, de Protestantsche Kerk, als de laatste en ontbolsterde kern van het eens geopenbaarde Godsrijk, handhaaft en predikt, deze hebben niets te vreezen, waar het wegstervend vooroordeel en de toenemende verlichting elkaâr vervangen, om het geslacht der menschenkinderen nader te brengen tot de hoogste Waarheid. en Liefde - en deze is - God.

11.

Vraagt ge nu, of de Protestantsche Kerk, hier door listige en laaghartige vijanden bestookt, daar door aristocratische gezagsmannen bekneld, evenwel hare eigenaardige verkregene regten zal weten te bewaren en in werking te brengen, wij twijfelen daaraan niet; wij mogen daaraan niet twijfelen, als het oude en heerlijke woord des Aartsvaders ook voor ons waarheid bevat: ‘De Heer zal voorzien.’ Ook wat hare verdere ontwikkeling, hare emancipatie betreft, rust zij onder de beveiligende vleugelen der onfeilbare Wijsheid en heilige Liefde. - Het goud in den smeltkroes wordt meer en meer gezuiverd, - alle strijd is oefening van krachten. - Laat

ons, en dit is ook in onze dagen van woeling en verduistering, van het hoogste belang, - laat ons niet vergeten, dat de Protestantsche Kerk zich nog in *zeer* jeugdigen leeftijd bevindt, in verhouding tot de geschiedenis en ontwikkeling der menschheid. Wanneer gij de kerkelijke geschiedenis slechts tot aan het jaar 348 onzer telling reeds als *gesloten* wildet beschouwen, zouden we uwe dwaasheid beklagen. Evenzoo moet de geschiedenis der nog jeugdige gelouterde Kerk beoordeeld worden tot aan 1848, zij die naauwelijks de kinderschoenen is uitgetreden, en eene, door God reeds bestemde, toekomst te gemoet gaat. Laat ons, en dit zij mede den onpartijdigen beschouwer op het hart gedrukt, ook hier den *tijdvorm* van het onwankelbare innerlijke Protestantsche *beginsel* onderscheiden. De *Augsburgsche*, de *Heidelbergsche*, de *Dordsche* vorm is evenmin de eenige, blijvende, als de *Gustaaf-Adolfs-vereeniging*, of welk *Verein*, welke Kerkelijke combinatie ook eens zal verschijnen, of verschenen is; de elementen wisselen niet, hoewel de *wijze*, waarop zij onder de menschen komen, moge wisselen. Ook hier is een *horror vacui.* Wat uit den aard de kracht van zelfsbehoud in zich houdt besloten, staat boven het dringen en drijven en woelen van den tijd; wat als menschelijke vorm wordt aangeboden, valt vroeg of laat uit een, en kan dikwerf moeijelijk weder aaneengehecht worden. - Wij sluiten onze aphoristische voorstelling van de Protestantsche Kerk, met een woord, kostbaar als goud, en diep van zin: ‘Maar is die raad of dat werk uit menschen, zoo zal het te gronde gaan, maar is het uit God, zoo kunt gij het niet verhinderen, opdat gij niet bevonden wordt, zelfs tegen God te strijden.’ - Zietdaar de hoeksteen, de toekomst der Protestantsche Kerk, in het woord van den Joodschen wijze voor altijd en aan allen - voorgelegd.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Een Christelijk woord over gevangenen.

I.

Ons vaderland is in de beschouwing, hoe gevangenen zijn te behandelen, door het aannemen van het poenitentiair stelsel, een nieuw tijdperk ingetreden. Men vergunne ons een *Christelijk* woord over dit onderwerp mede te spreken.

Onze Heer mogt teregt en naar waarheid verklaren: ‘mijn Koningrijk is niet van deze wereld;’ want zijn Rijk is een hemelsch Rijk; en toch zijn zijne voorschriften en wetten zoo zeer op den geheelen mensch en alle zijne redelijke en zedelijke behoeften van toepassing, dat een zijner Apostelen zich aan geene grootspraak schuldig maakte, toen hij verklaarde: ‘De godzaligheid is tot alle dingen nut, hebbende de beloften des *tegenwoordigen* en toekomstigen levens.’

En geen wonder! Of heeft de geest des Christendoms, vooral nadat Christen-vorsten aan het roer van staat werden geplaatst, in staats-burgerlijke en strafwetten, en in de hervorming van de

gewoonten, zeden, gebruiken en denkwijze der volken, ja, in geheel het burgerlijk leven, zich niet voordeelig doen kennen? De geschiedenis is daar, om deze vraag toestemmend te beantwoorden.

De oude Godsmannen, in profetische taal, gewagende van het heil, dat de beloofde Messias zou aanbrengen, telden daaronder het voorregt, dat Hij den gevangenen loslating verkondigen zou. - Hijzelf noemde, toen hij op de wereld verscheen, onder de toekomstige toespraken, gerigt tot zijne ware vereerders, in den dag der ware vergelding, ook deze: 'Ik was in de gevangenis en gij zijt tot mij gekomen;' en een zijner Apostelen vermaande zijne medechristenen met deze woorden: 'Gedenkt der gevangenen, als of gijzelve gevangen waart!' Men zou desaangaande kunnen opmerken, dat, onder de benaming van gevangenen, in de zoo even aangehaalde Bijbelplaatsen bedoeld, alleen behooren te worden verstaan de zoodanige, die, ten gevolge van vijandelijke invallen of oorlogen, naar Oostersch gebruik, in gevangenschap werden weggevoerd; of wel hen, die, van wege hunne Christelijke belijdenis, in boeijen mogten zuchten; terwijl men hieruit zou kunnen afleiden het besluit, dat, in de aangehaalde plaatsen der Heilige Schrift, alleen aan zulke gevangenen en geenszins aan eigenlijk gezegde misdadigers, als de zoodanigen gevangen en opgesloten zijn, kan gedacht worden. Maar, indien men ook al deze opmerking mogt willen doen gelden, en het daaruit afgeleid besluit als wettig mogt beschouwen; zoo zal men toch te vergeefs in de Evangeliesche bladeren naar eenig stellig bewijs zoeken, hetwelk eene afkeuring inhoudt eener menschlievende behandeling van misdadige gevangenen. Bij wettige gevolgtrekking mogen wij veeleer het tegendeel beweren, uit de wijze, waarop onze Heer zich, ten aanzien van den met Hem gekruisten moordenaar, heeft gedragen. Dan al ware ook dit blijk van trouw des goeden Herders, in de wederbrenging van dit afgedwaalde schaap tot de kudde, in de Evangelie-geschiedenis niet opgeteekend, dan zou het woord des Heeren: 'De zoon des menschen is niet gekomen, om regtvaardigen, maar zondaars te brengen tot bekeering;' alsmede de aandoenlijke gelijkenis van den verloren zoon het besluit wettigen, volgens hetwelk het Evangelie ook eene blijde boodschap is voor hen, die, afgedwaald van het pad der geregtigheid, tegen Gods geboden en de burgerlijke wetten hebben gehandeld, en, die voor de bevoegde regtbanken aangeklaagd en door deze veroordeeld, als gevangenen, aan de straffen onderworpen zijn hun door de wetten van den lande opgelegd.

Of zouden wij, die ons in het burgerlijk leven onberispelijk voor de wet gedragen, onze gevallene of ook wel diep gezonkene natuurgenooten ons mededoogen en onze belangstelling mogen weigeren? Zouden wij hen hard en liefdeloos beoordeelen, niet denkende aan hetgeen geschreven is: 'Die meent te staan, zie toe dat hij niet valle?' Dan ware de gelijkenis des Heeren, van den hardvochtigen mededienstknecht, voor ons wel te vergeefs in de gewijde bladeren opgeteekend, en zou het medelijdend oog van den grooten Meester, waarmede Hij den gevallen Apostel tot berouw en tranen bewoog, en de poging door Hem aangewend, om nog den verrader te redden, toen hij Hem den valschen kus gaf, ons diep beschamen. Intusschen blijkt uit dit een en ander, dat *een woord over gevangenen*, ook over *misdadige ge-*

vangenen, geene bevreemding kan wekken in een maandschrift, 't welk den tijd zoekt af te spiegelen en uit Christelijke beginselen toe te lichten, maar veeleer, dat dit woord hier als te huis behoort. Te aangenamer is het ons, zulk een woord hier te spreken, dewijl het eene regtvaardiging poogt te zijn van den weg door de Regering en de wetgevende magt, in de behandeling der gevangenen ingeslagen. En goed is het voor ons hart, dat wij bij vele afkeuring van den gang der openbare zaken bij ons, ook nu en dan van geheeler hart, en nu zulk eene gewigtige zaak, kunnen goedkeuren en als eene groote weldaad dankbaar aannemen. Dan achten wij het pligtmatig, deze dankbare vreugde niet te verbergen, en dit te minder, als er nog tegenspraak, gelijk in deze zaak, blijft bestaan. Er wordt toch, over het algemeen, omtrent gevangenen niet op dezelfde wijze gedacht; doorgaans is het oordeel over hen bijzonder ongunstig; niet zelden acht men hen alle deelnemende belangstelling onwaardig. - Wat mag hiervan wel de voorname oorzaak zijn? De voorname oorzaak is, zoo wij ons niet bedriegen, over het algemeen deze, dat men de gevangenen te uitsluitend uit een *burgerlijk*, te weinig uit een *Christelijk* oogpunt beschouwt.

Het *burgerlijk* oogpunt doet ons den gevangene beschouwen als een misdadiger, die zich, door list, bedrog of geweld, nu eens in koelen bloede, dan weder met weloverlegd opzet, heeft vergrepen tegen de veiligheid van personen of bezittingen; die zich, niet zelden bij herhaling, aan misdrijven schuldig maakte, in weerwil der daarvoor ondergane straf; die in het vrije leven, zich vaak door losbandigheid, ruwheid en ongodsdienstigheid onderscheidde, en in den kerker, omringd van de deelgenooten zijner misdrijven en schande, volleerd is geworden in de rampzalige dienstbaarheid der zonde; die, als verhard in het kwade, voor onverbeterlijk mag worden gehouden en van wien de maatschappij alleen dán niets te vreezen heeft, wanneer hij in de gevangenis de straf ondergaat voor zijne wanbedrijven. Voor hem, die met misdadigers bekend is en die zich niet door den schijn, of de huichelarij der gevangenissen laat wegslepen, is er in deze beschouwing, helaas! veel waars; en dat ware wordt nog versterkt, door de volgende omstandigheden.

a. Door onzen natuurlijken afkeer, om schade te lijden aan onze personen of bezittingen, en de vrees voor de onaangename, treurige, somtijds schrikkelijke tooneelen, die daarbij kunnen plaats hebben. Afkeer en vrees die, van de misdaad, zoo ligtelijk tot den misdadiger overgaan.

b. Door het algemeen bestaand ongunstig vooroordeel omtrent gevangenen, hetwelk ons, van kinds af, door de stem der publieke opinie, eigen is geworden.

c. Door het gestreng oordeel, hetwelk door sommige regtsgeleerden en regters in vele bijzondere gevallen, over het algemeen, nopens veroordeelde misdadigers wordt geveld.

d. Door het gebrek aan kennis, die, nopens gevangenen en gevangenissen, bij verre weg het grootste gedeelte van het beschaafd publiek, wordt waargenomen.

e. Door de onkunde, waarin het publiek leeft van de oorzaken welke vele misdadigers tot hunne zonde bragten, gebrek aan opvoeding, hooggaande armoede, het leven onder dierlijke menschen enz. Oorzaken, welker bestaan minder aan de armen, uit welke de meeste misdadigers voortkomen, dan aan

de maatschappij zelve moet geweten worden.

Vatten wij dit een en ander te zamen, dan blijkt het, dat de veroordeelden uit een *burgerlijk* oogpunt niet gunstig beschouwd worden, en dat zij daarom zelden worden aangezien als voorwerpen eener deelnemende belangstelling.

Men zou, wel is waar, kunnen vragen: of de strafwetten ook zouden kunnen worden vergezeld door wettelijke bepalingen, die het vóórkomen van vele misdrijven ten doel behoorden te hebben? Als mede: of de toepassing der gevangenisstraf ook meer en beter als middel tot verbetering van den misdadiger zou kunnen gebezigd worden, dan zulks tot hiertoe het geval was? - maar deze vragen en derzelver beantwoording vallen zelden onder de beschouwing des publieks, op voorgang van anderen en uit onkunde, vooroordeel en gewoonte, zoo ligtelijk overhellende, om den misdadiger alléén als zoodanig te beschouwen. Vestigen wij nu onze aandacht op het Christelijk standpunt.

Ook bij den *Christen* wordt een onveranderlijke afkeer van de misdaad gevonden; immers geene enkele overtreding, geene misdaad noch wanbedrijf wordt door de burgerlijke wet, als zoodanig, gestraft, hetwelk niet tevens in strijd is met de voorschriften van het Evangelie; maar die afkeer van de misdaad wordt bij den Christen, op den persoon des misdadigers niet overgebragt. Den misdadiger beschouwt hij, als iemand, die, door een' zamenloop van omstandigheden, als daar is, eene verwaarloosde opvoeding of gemis van alle zedelijke en godsdienstige opleiding, door slecht gezelschap of kwade voorbeelden, door onbeteugelde hartstogten en driften, somtijds door overijling, tot het bedrijven van slechte daden is vervallen; of wel, die door verleiding, valsche schaamte, armoede of hopelooze omstandigheden tot het bedrijven van misdaden is gebragt. Het wanbedrijf zelf verfoeijende is hij, in de beoordeeling van den bedrijver gematigd; bedenkende, hoe hijzelf zou hebben gehandeld, indien de opvoeding, de opleiding, de mate van kennis en beschaving van den veroordeelde en de omstandigheden, die de misdaad vergezeld hebben, *de zijne* geweest waren. De Christen herinnert zich, bij dit alles, aan de bede, die de Heer zijne volgelingen leerde: ‘Vader in den hemel! Leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den booze!’ Hij herinnert zich de veel beteekenende vraag des grooten Meesters: ‘Wie zijt gij, die anderen oordeelt?’ de roerende gelijkenis van den verloren penning en van het verloren schaap en de veelzeggende woorden: ‘Wie van u zonder zonde is, werpe den eersten steen!...’ en, bij dit alles, gedachtig aan het gebod van Hem, die eens de wereld zal oordeelen: ‘Oordeel niet, opdat gij niet geoordeeld wordt!’ voegt hij bij afschuw tegen de misdaad medelijden jegens den misdadiger, gelijk de Heer de overspelige vrouw niet, maar hare misdaad wel veroordeelde, en zoo denkt de Christen over den misdadiger als over een gevallen medemensch, met meer deelneming en belangstelling, dan zulks den Staats-burger gegeven is te doen.

Wij weten het, die deelneming en belangstelling worden, door sommigen, ook van hen, die bij uitnemendheid Christenen en regtzinnig willen zijn, hoogelijk afgekeurd en aan weekhartigheid, philanthropische droomerijen en menschlievende dweeperij toegeschreven. Wij laten deze soort van tegenspraak onbeantwoord; omdat wij alvorens te antwoorden, het

bewijs afwachten, dat Hij, naar wiens naam wij ons noemen, een feilbaar mensch als wij geweest is, die, door weekhartigheid gedreven, philanthropische droomerijen en menschlievende dweeperij heeft aangemoedigd. Zoo lang men ons echter dit *bewijs* schuldig blijft, behoeven wij, die onzen Heer wenschen na te volgen, ons wel niet op ongegronde beschuldigingen te verdedigen; voor het tegenwoordige aangewezen hebbende, dat het *burgerlijk* en *Christelijk* oogpunt, waaruit men de veroordeelden beschouwen kan, de maatstaven oplevert voor eene geheel uiteenloopende oordeelvelling; terwijl wij deze aanwijzing, gerustelijk, aan het oordeel onzer lezers onderwerpen, onder bescheidene herinnering van de Apostolische vraag: ‘of het geoorloofd zij Gode minder te gehoorzamen, dan den mensche?’ De *Christelijke* deelneming en belangstelling in den persoon des misdadigers is, daarenboven, geenszins strijdig met onze *burgerlijke* en *maatschappelijke* verpligtingen of den eerbied, dien wij aan de wetten en de oefening van regt en geregtigheid in het land onzer inwoning schuldig zijn. Ware het de bedoeling, om het lot der gevangenen aldus te verzachten en te veraangenamen, dat de straf uit de straf wierd weggenomen; dan zou de betooning van zulk eene deelneming en belangstelling voorzeker zijn af te keuren niet alleen; maar zij zou tevens alle regt van aanspraak op haren *Christelijken* naam verliezen. De *Christen* toch onderwerpt zich gaarne aan de bestaande wetten en de bediening des regts, en hij eerbiedigt ook de overheid, als Gods dienaresse, die het zwaard der wet draagt, en eene wreekster is, tot straffe dergenen, die kwaad doen. Dat ware wel eene kwalijk bestuurde, onverstandige menschlievendheid, onwaardig dien naam te voeren, die tot zwakheid en weekhartigheid vervallen, de deelneming en belangstelling zooverre dreef, dat zij als eene aanmoediging tot het bedrijven van misdaden zou kunnen beschouwd worden! Wij vermeenden daarom *onze* denkbeelden, op *Christelijke beginselen* rustende, eenigzins te moeten uiteenzetten, ten einde wèl begrepen en niet misverstaan te worden; en mogt men dezelve met den naam van *philanthropisch* bestempelen, wij zullen er geen woord tegen inbrengen; vermits de *ware philanthroop* en de *echte Christen* met elkander op het naauwst vereenigd zijn en door dezelfde beginselen geleid worden. ‘Indien wij de overtreding ligt wilden achten, en wij namen door spitsvindige redenering, zij het dan ook door verschoonend en verzachtend medelijden daartoe bewogen, het onderscheid van zonde en deugd, van schuld en onschuld, van misdrijf en eerlijken wandel weg; ik vreeze, dat wij het heilige doel der verlossing van Christus zouden voorbijzien, Gods genade tot zonde zouden misbruiken en den heiligen Jezus tot eenen dienaar der zonde zouden verlagen. Neen, wie in de zonde en het misdrijf leeft, al heeft hij dan ook anders den Christelijken naam ontvangen, verloochent dien naam met de daad, en mag niet voor een waar lid der Christelijke kerk worden erkend, tenzij hij afstand doe van zijne zonden, en tot bekeering kome.’ Deze woorden ontleend uit de *Christelijke toespraak van den Eerw.* H.J. Spijker, *ter gelegenheid van de bediening des Heiligen Doops aan eene jeugdige gevangene*, *in het huis van Arrest en Justitie te Amsterdam*, komen zóó geheel overeen met onze innige overtuiging, en zijn zóó geschikt, om onze gevoelens en de begin-

selen, de *Christelijke* beginselen, die ons besturen, klaar en bestemd uit te drukken, dat wij niet konden afzijn, ze over te nemen.

Maar wie is er nu, die het zich tot een voorregt rekent een *Christen* te zijn, die de betooning van *zulk* eene deelneming en van *zoodanig* eene belangstelling in onze misdadig gewordene natuurgenooten zou kunnen afkeuren? en dit te minder, aangezien deze deelneming en belangstelling zich eerst en vooral betoont, door het aanwenden van gepaste middelen, die de zedelijke verbetering van den misdadiger kunnen bevorderen en in het vóórkomen of uit den weg ruimen van de beletselen, die de verbetering van den misdadiger in den weg staan en dezelve moeijelijk of ook wel onmogelijk maken.

Aan dit *laatste* werd zelden of niet gedacht in de tijdperken, die onzen leeftijd zijn voorafgegaan; en geen wonder! Immers bleef men reeds achterlijk in het dadelijk aanwenden van gepaste middelen ter verbetering van veroordeelden, die men *te veel* uit een *burgerlijk- te weinig* uit een *Christelijk* oogpunt had leeren beschouwen, of, om juister te spreken, die hoogst zeldzaam de voorwerpen van *eenige* beschouwing uitmaakten.

Het is zoo, in enkele gevangengestichten was eenige *arbeid* ingevoerd, of hoorden de veroordeelden des zondags, een of ander *Godsdienstig voorstel* van eenen dusgenoemden Ziekentrooster of Katechizeermeester. Maar de *arbeid* ontbrak veelal en in de meeste gestichten; en waar hij gevonden werd, werd hij meer *als toevoegsel tot straf*, dan wel *als middel ter verbetering*, aangewend. Ook de *Godsdienstige toespraak* maakte vroeger veeleer *een deel der huisorde* uit, waaraan de veroordeelden zich *moesten* onderwerpen; dan dat men dezelve den gevangenen leerde aanzien, als een *voorregt* en een *weldadig middel*, om hen tot de kennis van zichzelve en hunne verkeerdheden en tot berouw, boete en geloof aan Gods genade op te leiden. Alles bleef, bij die dusgenoemde voorstellen, ook bij het algemeene, zonder tot de bijzondere personen zich te bepalen, en het zeer betrekkelijk nut van die godsdienstige toespraken mogt, over het geheel, als twijfelachtig worden aangemerkt. De teekening, die wij hier schetsten, is niet te donker voorgesteld. Al wat met gevangenen en gevangenissen in verband stond, had het voorkomen van *tucht* en *straf.* Thans moge men de gevangenen, opgesloten in de dusgenoemde *huizen van opsluiting en tuchtiging* somtijds den daarvan afgeleiden naam van *tuchtelingen* geven; vroeger heette men de tuchtelingen, in het Rasphuis te Amsterdam, *Rasphuis-boeven*; terwijl in die benaming al wat slecht en afkeerwekkend was lag opgesloten. ‘Een ontslagen gevangene’ - zoo heette het - ‘had met de *boeven* gezeten!’ Men dacht alleen aan die *boeven*, en zag den *mensch*, den *beklagenswaardigen mensch*, *den gevallen natuurgenoot*, geheel voorbij; en waarom? omdat men zich te uitsluitend op het *burgerlijk* standpunt plaatste.

Werden *arbeid* en *godsdienst*, in vroegere dagen, over het algemeen niet als middelen ter verbetering, in de eerste plaats aangewend, en hadden beide voor den gevangene, veeleer het voorkomen van tucht en straf; nog minder dacht men aan de aanwending van middelen, om de *beletselen uit den weg te ruimen*, die de verbetering van den misdadiger in den weg stonden.

Dat men daaraan niet dacht, werd veroorzaakt door het algemeen vooroordeel, hetwelk alle misdadigers als onverbeterlijk beschouwde. ‘Er viel aan zulke uitvaagsels der maatschappij’ - zoo sprak men - en sommige criminalisten spreken nog zoo - ‘niet te bederven! en aan het vóórkomen van nieuwe wandaden viel niet te denken!’ Zoo sprekende, vermits men zoo dacht, en zoo denkende, omdat men de gevangenen en de oorzaken en aanleidingen van hunnen val niet kende, deed men niets, om het bestaande kwaad te stuiten of, voor 't minst te verzachten, en door dat niets doen maakte men, zonder dit te willen of er over na te denken, de kerkers tot hoogescholen van het misdrijf; dat is: men liet de gevangenen het vrij en onverhinderd genot van derzelver verderfelijk gezelschap genieten.

Had men zich op een *Christelijk*, voor 't minst op een *Bijbelsch* standpunt geplaatst, dan zou men zich herinnerd hebben, dat er geschreven staat: ‘dat kwade zamensprekingen *goede* zeden bederven;’ en dat derhalve *slechte* zeden, door kwade zamensprekingen, nog slechter moeten worden! Maar men dacht zoo min aan het een als aan het ander, en handelde als de onberaden arts, die, bij het uitbreken eener besmettelijke ziekte, in stede van zijne patienten van elkander afgezonderd te houden, de ligte ongestelden met de hopelooze kranken in één vertrek opneemt, op het gevaar af, om die allen aan eenen gewissen dood ter prooi te geven!

Reeds is het opnemen van mans en vrouwen, jongens en meisjes in ééne en dezelfde gevangenis zelfs met behoud van inwendige afscheiding, als, voor de goede zeden, hoogst bedenkelijk en daarom als onraadzaam, ja gevaarlijk te keuren; maar onverantwoordelijk is de plaatsing van den jongeling in jaren en in misdrijf nevens den bejaarde, die volleerd is in de rampzalige kunst, die het bewandelen van den weg der zonde gemakkelijk maakt.

Maar ook het bijeenvoegen van aan elkander gelijkzijnde boosdoeners is af te keuren; omdat de een, in het gezelschap van den ander weinig vorderingen in het goede, maar des te meer in het kwade en het bedenken daarvan zal maken.

Op deze wijze worden de gevangenissen de kweekscholen der misdaad; waar de minderbedorvenen, door de gesprekken, de raadgevingen en het schandelijk voorbeeld der meerbedorvenen, onzedelijker, misdadiger en slechter moeten worden; immers is het tegenovergestelde wel niet denkbaar. In plaats, derhalve, dat men de elkander verdervende bestanddeelen van elkander verwijderd hield, ten einde den besmettelijken invloed van het kwade voorbeeld te weren en de treurige gevolgen daarvan vóór te komen; bevorderde men veeleer die besmetting, door de gevangenen in elkanders ligchaam- en zielverwoestend, gezelschap te laten, en handelde men alzoo, alsof men niet wist, wat men deed.

In onze dagen heeft men gepoogd, om dit kwaad eenigermate te verzachten, door de invoering van een dusgenoemd stelsel van classificatie, volgens hetwelk men de schuldigen- meerderschuldigen- en meestschuldigen, zoo veel mogelijk, van elkander heeft pogen af te scheiden. Wij zeggen: *pogen;* want wáár bestaat de zedelijke barometer, die, voor deze drie hoofdkategoriën, den juisten graad der afscheiding bepaaldelijk aanwijst? Maar al ware ook die schaal te vinden: wat is men daarmede dan nog voorwaarts gegaan? Vroeger had men 300 gevangenen bijeen, die elkander wederkeerig

bedierven; nu verdeelt men deze, naar den vooronderstelden graad van juistheid, in 150 schuldigen, 100 meerderschuldigen en 50 meestschuldigen, en houdt deze *drie* kategoriën, als zoodanig, streng van elkander afgezonderd. Zullen nu de 150 der eerste - de 100 der tweede - de 50 der derde elkander niet onderling en wederkeerig ten verderve zijn? De geheele maatregel komt derhalve, in het wezen der zaak, op hetzelfde neder, alsof men de 300 gevangenen, weleer in één gesticht vereenigd, in *drie* gestichten, voor 150, 100 en 50 veroordeelden ingerigt te zamen bragt; want het gevaar der verleiding wordt niet eer weggenomen, dan nadat men - *niet de soorten* - maar de *individuën* van elkander afscheidt. Eerst *dàn* kan de onderlinge besmetting radicaal worden vóórgekomen! Aan dit alles werd vroeger niet gedacht, en evenmin dacht men aan den gevangene na zijn ontslag uit den kerker! Men vergat, dat volleerde booswichten in de gevangenis plannen beraamden, die zij, na hunne invrijheidstelling, gezamenlijk, ten uitvoer bragten; men scheen niet te vermoeden, dat zij, die, in den kerker, bekenden en vrienden in het kwade waren geworden, elkander later zouden zoeken en vinden; men beefde niet terug voor het denkbeeld, dat de minstschuldige, na ontslagen te wezen, in eenen voormaligen meestschuldigen medegevangene, een verleider en kwelduivel vinden zou, gereed om hem in den afgrond van het misdrijf mede te slepen. Dit alles vergat men; dit alles scheen men niet te vermoeden; voor dit alles beefde men niet terug; men bepaalde zich alleen tot klagten over het toenemend getal misdadigers, tot het inroepen van de meestmogelijke gestrengheid in het straffen, tot het behouden van alles, op den bestaanden voet; maar - het beramen en toepassen van gepaste middelen, die de zedelijke verbetering van den misdadiger konden bevorderen, en het vóórkomen of uit den weg ruimen van de beletselen, die deze verbetering in den weg stonden en moeijelijk of ook wel onmogelijk maakten - dit een en ander bleef, in vroegere tijdperken, geheel of ten deele, achterwege en was voor de dagen, die wij beleven, bewaard. Wij wenschen daarop nader terug te komen.

(*Het vervolg hierna.*)

Letterkunde.

De pracht-jaarboekjes.

(Aurora. Jaarboekje voor 1848. Uitgegeven door Mr. J.I.D. Nepveu. Te 's Gravenhage, bij K. Fuhri.
Vergeet mij niet. Muzen-almanak voor 1848. Te Amsterdam bij J.H. Laarman.)

Zoo moeijelijk als vereerend, mijn broeder Johannes, is de taak, die ge mij oplegt. Aan mij wilt gij de beslissing laten, welk jaarboekje uwer Maria op haren verjaardag een' dankbaren glimlach zal afvergen: weet ge wel, dat gij 't mij zult wijten, wanneer haar oog niet zóó vriendelijk u tegenblinkt, als ge verwacht hadt - weet ge, dat 't op mijn hoofd zal nederkomen, wanneer zij zich teleurgesteld vindt, en in den prachtigen band alledaagsche gedachten vindt of kreupele rijmen? Maar gij wilt het, dit is mij genoeg, mits gij de wijze, waarop ik aan uw verzoek voldoe, geheel aan mij overlaat. Openhartig zal ik u mededeelen, welken indruk de jaarboekjes op mij hebben gemaakt, en geef ik u dan een' raad, het zal althans geen ongemotiveerde zijn. Maar ge hadt u beteren raadsman kunnen kiezen, ik ben geen letterkundige van beroep, geen dichter vooral, 'k ben dilettant, en dan - jaarboekjes beoordeelen! Toon mij een' nieuwen rok, en gaarne zeg ik u, of de stof mij fijn en deugdzaam voorkomt, maar toon mij eene monsterkaart, en ge maakt mij inderdaad verlegen. En zulk eene monsterkaart is een almanak, door onderscheiden schrijvers, met onderscheiden gaven, van onderscheiden rigting zamengesteld. Ik wil hiermede niet zeggen, dat wij billijk zijn, wanneer wij de almanakken als de thermometers van den stand onzer letterkunde aanmerken; want dan moest ik vergeten, hoe deze weken lang op zijne bijdrage zwoegt, om zich toch met eere in het jaarboekje te presenteren; gene daarentegen, alleen om aan de dringende aanvrage te voldoen, eene kleinigheid, een niets zendt. Dít wil ik er mede zeggen, dat de beoordeelaar van een jaarboekje geroepen wordt, op onderscheiden standpunten zich te verplaatsen, aan vaak tegenovergestelde rigtingen regt te doen weêrvaren, en dat hij, ten dank voor zijne inspanning, met vijftig vijanden gezegend wordt, waar de beoordeelaar van een ander boekwerk er met één' afkomt.

Maar wat spreek ik van beoordeelen? Eene recensie in den eigenlijken zin wacht ge toch wel niet van mij? Ik zoude moeten beginnen met u te betuigen, dat ik hiertoe geheel ongeschikt ben, vooreerst, omdat geen der redacteurs van onze jaarboekjes tot mijne bijzondere

vrienden of vijanden behoort, ten tweede, omdat ik op geen' der auteurs, die hunne bijdragen leverden, een' ouden wrok te koelen heb. Maar een verslag!

Ik sla de

AURORA

op.

Na de inhoudsopgave vindt gij een blaadje, waarop de drukfouten vermeld zijn. Een berigt van den heer Nepveu bekleedt hier de eerste plaats. Zijn Edele acht het noodig, aan onze schoonen mede te deelen, dat hij aan verkeerde gevolgtrekkingen gewoon is, dat wil niet zeggen, dat hij gewoon is, verkeerde gevolgtrekkingen te maken, maar aan verkeerde gevolgtrekkingen van anderen bloot te staan: een berigt, zeker hoogst bedroevend voor elken vriend des heeren Nepveu, minder interessant echter voor onze dames. Deze klagt is echter alleen inleiding tot het berigt, dat alleen de groote voorraad van hoogst verdienstelijke stukken, den redacteur in de noodzakelijkheid gebragt heeft, zijn tamelijk uitgebreid verhaal achter te houden, - ‘tot het volgende jaar te bewaren,’ zegt de heer Nepveu eigenlijk; maar dit kan hem geen ernst zijn. Ik voor mij althans hoop, dit tamelijk uitgebreide verhaal weldra in het Letterlievend Maandschrift te zullen ontmoeten: de schrijver zelf zal wel gevoelen, dat het bewaren van een geheel afgewerkt en voor de pers gereed gemaakt verhaal gedurende een geheel jaar, ligt weder tot verkeerde gevolgtrekkingen aanleiding zoude geven, en ZEd. zal ons toegeven, dat verkeerde gevolgtrekkingen, al zijn wij er ook als echte martelaars aan gewoon, altijd een' minder aangenamen indruk op ons plegen te maken.

Hebt gij nu, mijn waarde, uwe tranen over het gemis des uitgebreiden verhaals van den mede-redacteur (want eene noot op bl. 214 leert ons, dat ook de heer S.J. van den Bergh, schoon op den titel niet genoemd, tot de redactie behoort) gedroogd, dan zeg ik u, dat *Mareike. Schets uit het krijgsmansleven van prins Maurits*, door Mr. W. van de Poll zijn' plaats in den bundel wèl verdient; ge vindt juist wel geene diepe karakterstudie, geen kunstigen knoop, maar toch een lief, aardig verhaaltje. Mareike is eene flinke, knappe boerenmeid, bekend met een' trompetter, wien zij het leven redde, toen hij (en zij was er de middellijke, schoon onschuldige, oorzaak van) op het punt stond van door Prins Maurits gehangen te worden: een huwelijk van redster en geredde is natuurlijk het slot. Mr. W. van de Poll maakt geene aanspraak op schitterende talenten, en ik zie niet, waarom wij geen' vrede zouden hebben met wat hij - zelf slechts als ‘schets’ aankondigt.

Zomer, van Gewin: een krachtig, regt poëtisch, en wat, ongelukkig genoeg, bij mij nóg meer zegt, een Christelijk woord.

Grietjes verzuchting, van van Zeggelen: 't is het oude en tóch nog maar niet verouderde, thema, de liefde, gevarieerd met eene zuiverheid van behandeling, met eene eenvoudigheid en oorspronkelijkheid, den meester-kenner van vrouwelijk hart en volkstoon tevens ten volle waardig. - Bereid u op een' grooten sprong: 't zal de laatste niet zijn, dien ik van u verg: van de zuchtende dochter der negentiende eeuw breng ik u terug naar de middeleeuwen (wilt ge in ‘zuchten’ de overeenkomst zoeken, mij is 't wel) immers in krachtige, gespierde verzen betuigt de Kanter zijne hooge ingenomenheid met den *Dom van Keulen*, als den vertegenwoordiger der Gothische bouworde, en slingert zijn anathema tegen het ‘dwerg-

geslacht' (waartoe de dichter echter ook behoort), dat

> ..... Vraagt aan 't dartel Griekenland
> Zijn ligten vorm, en rigt dan templen op,
> Waar niets aan faalt dan - slechts de geest alleen.

Ziet ge, vroeger ontnam men de middeleeuwen allen geest, nu krijgen ze den geest alleen, en wij, arme menschen van den nieuwen tijd, hebben alleen den vorm, dien we ook nog geleend hebben.

De Gothische bouworde? O, ik ken den diepen indruk, dat verheven gevoel, dat u overmeestert bij 't binnentreden van die statige gewelven, en waar men 'tempels' meent te moeten oprigten, zie daar ken ik geen' meer geschikten vorm; maar zoo men nu eens geene tempels, zoo men bedehuizen wilde oprigten? Zoo men nu eens meende, dat de Gothische bouworde dáártoe minder geschikt ware; zoo men nu eens van oordeel was, dat de schoone regels:

> 't Verhelderd oog, dat in de toekomst blikt,
> Aanschouwt alreeds 't profetisch woord vervuld;
> 't Aanschouwt den vorst, den Christus, weêrgekeerd,
> Heel de aarde in vreê, gebogen voor Zijn staf,
> En u, voltooide tempel, - o te stout,
> Maar hemelsch zoet is 't denkbeeld, - van Hem zelf
> Welligt betreên, vervuld van Zijn genaê,
> En schittrend van uws Heeren heerlijkheid.

meer poëtisch dan profetisch waren; zoo men 't minder stout en nóg zoeter achtte, zich 's Heeren wederkomst op de wolken, niet in een steenen huis voor te stellen; - zoo men eindelijk meende, dat God niet in tempelen woont, met handen gemaakt?... Ja, dàn liep men ligt gevaar, zijne vatbaarheid voor dichterlijke verrukking, zijn' zin voor het poëtische en grootsche der middeleeuwen betwijfeld te zien, en....

maar is het toeval alleen, of hebben wij 't aan het wijze overleg der redactie te danken, dat *de dom van Keulen* onmiddellijk gevolgd wordt door *de Non*, van ten Kate? Ik weet het niet, maar het is, alsof mij toegeroepen wordt: audiatur et altera pars, 't is alsof de dichter van *de Non* in zijne meesterlijk uitgedrukte, onberispelijk geversifieerde, bitter- zoete en roerende gedachten, ons wilde doen gevoelen, hoeveel *waarachtige* poëzij in die poëtische middeleeuwen werd vermoord, hoeveel liefde versmoord, hoeveel harten gebroken; wanneer wij haar zien,

> Maar bleek en spraakloos als een doode,
> Staat ginds een Non aan 't vensterkijn:
> Krank bloemtjen op een kerkhofzode!
> Hoe smacht zij naar wat zonneschijn!

Zie, dan dank ik God, dat die zonneschijn ons bestraalt, al is dat licht menigeen te helder; dan bid ik: God, bewaar ons voor middeleeuwsch-poëtische kranke bloemtjens op kerkhofszoden, bewaar ons voor middeleeuwsch-poëtische gebroken harten van aan hare bestemming ontrukte maagden, schenk ons in plaats van die kranke bloemtjens liever negentiende-eeuwsche, wel prozaïsche, maar degelijke vruchten, zij 't ook ten koste van Keulsche en andere dommen! - Eere ten Kate en zijn lied!

Van Lennep: *Feestlied*, *toegezongen aan de Rederijkerskamer*, *opgericht te Amsterdam*, *in den jare* 1844, de dichter zelf noemt het een 'kunstloos lied;' dat het daarom toch goed is, dat het dáárom juist goed is, zult ge op het crediet voor den naam van van Lennep wel gelooven. De dichter loopt met de oude rederijkerskamers

(toch niet, omdat zij *oud* zijn?) hooger dan ik, van de nieuwe wacht hij veel. Dichters zullen ze wel niet voortbrengen: kunnen ze den smaak voor het oude treurspel en daardoor ook voor onze moedertaal opwekken en aankweeken, hartelijk zult

ook gij en zal ook ik mij daarover verheugen. Vooreerst kunnen de liefhebbers van den renaissance-stijl er zich mede vermaken, en *de Tijd* met hoogdravende verslagen zijne lezers onderhouden: dit heeft óók zijn nut.

Regt van pas komt *Het instituut der Jezuiten te Freyburg*, van Kneppelhout. Gaat het u als mij, gij slaat het eerst dit stuk op; ge hebt met te veel belangstelling den treurigen strijd in Zwitserland gadegeslagen, ge weet te wèl, aan welk vuur de toorts van den rampzaligen burgeroorlog is ontstoken, dan dat ge niet met belangstelling zoudt hooren naar wie u meldt, hoe het treurige drama, waarvan wij een bloedig bedrijf aanschouwden, werd voorbereid. Kende ik u als een' oppervlakkigen, onnadenkenden lezer, ik zou u voorspellen: gij zult u teleurgesteld vinden: een lief verhaaltje, natuurlijke, ongedwongen, boeijende dialoog, scherpe teekening van personen, een Klikspaantje, voilà tout, omtrent de Jezuiten zult gij niet veel wijzer worden. Maar tot u spreek ik niet zoo, ik reken er op, dat gij op dezen en genen wenk, dien menigeen niet zal opmerken, naauwkeurig zult acht geven, dat gij geene, schijnbaar onbeduidende, bijzonderheid, niet een enkel woord, schijnbaar los daarheen geworpen, onopgemerkt zult voorbijgaan, - en dàn houd ik mij overtuigd, dat gij wel degelijk de Jezuiten meer zult leeren kennen, en dat gij een' dieperen blik zult slaan in hunne wijze van werken, hunne middelen, hunne bedoelingen. Met schrik zult gij zien, hoe zij de gemoederen aan zich weten te onderwerpen en te boeijen, gij zult zien, hoe zij de vaderlandsliefde uitblusschen, en - de tusschenkomst van den landdag, om het wespennest te verstoren, zal u in een beter licht voorkomen. 't Verblijdt mij, dat Kneppelhout bij voorkeur deze bladzijde uit zijn reisjournaal heeft medegedeeld, en 'k verheug er mij in, dat de naam des schrijvers en de algemeene verspreiding van het jaarboekje dit woord onder menig oog zal brengen, 't welk nimmer een' blik in eene der vele Catilinariae tegen de Jezuiten wil of - mag slaan.

Dorbeck heeft den moed van Beets te verschillen: trots de uitspraak van dezen, ‘dat de Nederlandsche letterkunde in het vak der Oosterlingen genoeg heeft’ voert de Beverwijker dichter nog *de dochter Herodes* voor ons op: er is veel goeds, ook veel gloeds in de schilderij: de grootheid der zonde, in den roes der zinnelijkheid bedreven, het looden wigt der schuld, en diepen indruk maakte op mij het slot: de wulpsche danseres, zwevende in den draaikolk der zonde, de gemartelde godsgezant, die

> .... bidt voor eene in purper zij:
> Dat haar uw hand genadig zij!

Maar het korte, kernachtige, puntige, dat met één woord een' toestand schetst, met een' enkelen fikschen trek een portret teekent, dát miste ik te veel in deze Oosterlinge.

Ik sprak u in den aanhef van mijn' brief over het bezwaarlijke van de beoordeeling eens bundels, door onderscheidene schrijvers bijeengebragt: ik kan er bijvoegen, dat het zelfs moeijelijk kan vallen, één enkel stuk in weinige woorden te beoordeelen. Ten voorbeelde wijs ik u op *Duurstede* van Hasebroek. De geloofskracht der vaderen in de dagen der Hervorming, de moedige strijd tegen Rome en Spanje, het diep verval onzes volks in een godsdienstig opzigt, de verwachting, dat God het licht niet van den kandelaar nemen, maar de nevelen

verdrijven zal, zij 't ook door stormen, worden met dichterlijken gloed bezongen, en weldadig, bezielend, opwekkend is de indruk, dien het geheel op u maakt. Maar de détails? Heerlijk, krachtig is de slotzang, en met welgevallen ziet ge, welk een' helderen blik regels verraden als:

Geen Luther heeft het werk voltogen,
Geen Zwingli heeft de taak volbragt,
Waarop al de eeuwen starende oogen,
Waarnaar de schepping hijgend smacht.
Veel nieuwe Luthers moeten dagen,
Veel Zwingli's martlaarskroonen dragen,
Eer 't menschdom van 't hervormen rust:
Nog menig waterbad moet stroomen,
Nog menig vuurdoop op ons komen,
Eer de aarde Christus voetzool kust.

Maar zie nu de eerste afdeeling; hoe mat, hoe flaauw! ergert 't u niet, wanneer H. zich ‘het licht van Christelijk genie’ toekent? Ergert ge u niet, méér nog, wanneer de dagen van krachtsinspanning in den strijd tegen Rome worden verheven ten koste van onzen tijd, wanneer tegen ‘schoon verleden’ 't ‘droevig heden’ wordt overgesteld, wanneer ge moet hooren:

Ja, het zonlicht, dat de dagen
der Hervorming heeft bestraald,
Is tot maneschijn verminderd
En tot weêrglans afgedaald.

Zult ge met mij niet glimlagchen, wanneer de dichter ons nog eens wil diets maken, dat onze vaderen het tweede Isrel waren; zult ge met mij niet van oordeel zijn, dat wij, wanneer we Gods naam in onze harten pogen te schrijven, althans de vergelijking wel kunnen doorstaan met het geloof:

Dat den naam des Heeren Heeren
in de Staatsche vendlen schreef?

En wanneer hierbij gevoegd wordt:

En het woord des Evangelies
in den Staatschen muntslag dreef.

zie, dan zoudt gij immers met mij kunnen vragen, of 't van zóó overwegend belang zij, het Evangelie-woord in stukjes zilver, waarmede zeer onchristelijk gekocht, verkocht en gewoekerd wordt, te drijven, en of 't niet veeleer in de zielen van onsterfelijke menschen moet gedreven worden? Maar gij vraagt niet meer, ook niet, of in onze eeuw de gloeijende minnetaal van het Hooglied nog op den geestelijken band tusschen Christus en zijne Kerk toegepast dient, wanneer gij den dichter, een' astroloog der negentiende eeuw, in de starren hoort lezen:

Holland heb ik uitverkoren
als een erve mijner keus!
Holland heb ik groot doen worden,
van een dwergbeeld tot een reus enz.

Zie, ik lees de toekomst niet in het sterrenschrift; maar wanneer ik mijn hoofd ten hemel verhef, dan spreken mij de sterren van een ander, een hooger vaderland.

Wordt het sterrenschrift zóó verkeerd verstaan, is het dan wonder, dat wat den dichter omringt door hem wordt miskend? of is 't geen hoon den Christelijken geest, die, Gode zij dank! ook in onze dagen nog niet is uitgebluscht, aangedaan, wanneer men jammert:

> Ach, een bouwval, naauwlijks meer,
> Is er van de burgt gebleven,
> Die GELOOF heet in den Heer.

Lees voor geloof, *geloofsbegrippen*, en gij zult de klagt verstaan, en gij zult het met mij betreuren, dat de heerlijke gaven van een' Hasebroek worden verspild aan wanhopige pogingen, om een' bouwval weder op te trekken, gij zult eene verblinding beklagen, die het dwaallicht der orthodoxie verheerlijkt als het licht van het Christelijke genie.

Bij de zee, vatte S.J. van den Bergh een oud denkbeeld op nieuwe, oorspron-

kelijke wijze op! de liefde der zon tot de zee, door keur van gaven en een' regen van goud betoond, onverbiddelijk, trotsch, wrokkend weêrgegeven door het stugge meir.

Bij een graf, en wel bij een graf, waarin twee arme kinderen, door bloemen vergiftigd, nevens elkander eene rustplaats vonden, zoude ik ligt geene verhevener gedachten koesteren dan de heer C.G. van der Star; maar zeker zou ik ze dan ook niet laten drukken, vooral niet in een pracht-jaarboekje, of 't moest zijn in de hoop, dat men mij het alledaagsche van 't geheel zou vergeven om den wil van het dichterlijke en eenvoudige slot:

> Geen tranen dan meer op uw groeve geweend:
> Een Engel onttoog u aan zorgen!
> Zoo vaak wordt het vlammende zwaard hem verleend,
> U was hij in bloemen verborgen!

Niet te vergeefs zoekt gij den naam der éénige Toussaint: ze is onze trots, het juweel onzer Letterkunde, ook van de Aurora het sieraad. *Eene scherts van Filips II* geeft ze u; ze is dus weder in Spanje, 't welk haar echter, als ge weet, niet verhindert, te huis te zijn. Ze kent de leefwijze en het hart der zwartoogige Madridsche Duenna als der blaauwoogige Alkmaarsche juffer, ze spreekt de ridderlijke galante taal der Spaansche verliefden, als hoorde zij ze dagelijks fluisteren; zij leidt u binnen aan het hof van den man, wiens naam wij alleen kennen om hem te vloeken, en wanneer ge den ‘Spaanschen tyran’ weêr verlaat, dan heeft ze u zachter jegens hem gestemd. Wanneer zij u vraagt: ‘heeft deze novelle u eenige oogenblikken vermaakt, eene wijle ontspanning gegeven van ernstige bezigheid, of van pijnlijke gedachten eene wijle afgeleid,’ dan weet zij wel, wat uw antwoord zal zijn, - en wanneer ze er bijvoegt: ‘bij eene geschiedenis van serenaden, duel en Spaansche dames, vraagt men hoop ik niet veel meer,’ dan weet zij wel, schalke als zij is, dat zij veel, veel meer gegeven heeft, dat zij een' commentaar gaf op Paulus' woord: de liefde zoekt zichzelve niet; dat zij u wees op de breede klove, die de waarachtig minnende, zij 't ook als de schuchtere duive, van de zelfzuchtige coquette scheidt: - dat zij hare zusters wilde leeren, hoe de vurige jongeling door ligchamelijk schoon wel voor een' oogwenk veroverd, maar alleen door de tooverkracht eener schoone ziel bestendig geboeid kan worden.

E's *Gedachte bij het zien eener gravure*, *voorstellende eene vrouw, die in het Oude Testament leest*, is helder, waar, nuttig.

Kinder-toekomst, zingt Withuys den Prins en der Prinses Frederik der Nederlanden toe: hij is, als ge weet, een geoefend, een keurig zanger, en van hem hadt gij reeds terstond na den eersten regel:

> Een schaar van Cherubynen

geen' anderen,

> Naar 't Eeuwig raadsbesluit

verwacht, alleen om den wil van het rijm *uit.*

Van hem wacht ge zeker ook niet

> Gij hebt om mij geen reên,

voor: gij hebt geene redenen, om mij te betreuren. Maar allerminst zoudt gij van hem verwachten, dat hij in de droeve ouders, die een dierbaar pand beweenen,

meer de vorsten dan den vader en de moeder zou zien, en - wanneer hij een' prins voorzingt van zijn kind

Dáár ziet het vorstentroonen
Van onverganklijk stof,
En zingt met koningszonen
Den Hoogsten Koning lof,

dan ligt u zeker als mij een hard woord op de tong; dan zegt gij zeker: Gode zij dank, dat het een logen is: dáár althans zijn vorst en bedelaar gelijk. - Rein menschelijk gevoel voor menschelijke smart, door wien ook geleden, dát is 't wat ik wenschte; het treedt bij Withuys geenszins geheel op den achtergrond. Gevoel, waarachtige poëzy is er in de toespraak van den geest des kinds tot zijne ouders, en roerend naif is:

Hoe zou ik bij uw lijden
Volkomen zalig zijn?

Krachtig, vurig, mannelijk is het lied van den zoon des vroeg ontslapen' A. van der Hoop, J^{r}. *Geloofs-belijdenis.* Zoo gevoel, verbeelding, heldenmoed den dichter vormen, dan roep ik den jeugdigen bard van ganscher harte het welkom toe. Er ligt adel in de rondborstige verklaring van wat hij als dichter zijn wil, er spreekt kracht uit die gespierde verzen, waarin de jongeling verklaart, geene treurtoonen om ingebeelde smarten te zullen slaken, maar moedig te willen strijden met het lot, - en toch, hij kon klagen, die naar waarheid kan verklaren:

'k Ben oud van hart, schoon jong van jaren,
In vreugde jong, in zielsmart oud.

Oorspronkelijkheid in vorm en wezen is zijne leuze: kracht bid ik hem toe, om aan die leuze getrouw te blijven, en in vertrouwen op den ernst van zijn voornemen, wil ik in de regels:

En nooit voor d'afgod dezer eeuw
De knie aanbiddend nederbuigen.

geen' zweem eener navolging van zekere partij zien.

'*t Gerecht der minne* van Alberdingk Thijm behoort tot de uitvoerigste en schoonste stukken van den bundel: 't voert u voor eene der middeleeuwsche minnehoven, waar het vonnis wordt geveld over een' ridder, van ontrouw jegens zijne dame verdacht. Adelberts liefde voor zijne zuster, zijn dulden om harentwil, Godelijn's verdenking, hare opofferende liefde voor den schuldig gewaande en toch nog innig beminde, zijn zoovele schoonheden van dit gedicht. Zangerig en zoetvloeijend, en dit is, wil men, geene gewone deugd van den heer A.Th., is vooral *het lied van Bertha.*

Weldoen van Bennink Janssonius, is Christelijk gevoeld, helder gedacht, dichterlijk uitgedrukt.

Bilderdijk's gelukwensch *aan den Neef en naamgenoot des grooten Valkenaers*, onzen wakkeren vertegenwoordiger Luzac, is èn om den dichter belangrijk, èn om de gespierde verzen, èn om den man, tot wien niet te vergeefs gesproken werd:

Maar had uw jeugd den moed, hun[1)] voetspoor in te treden,
Volhard, en neem by 't bloed geheel hun wezen aan.

De *Mijmering* van Greb is in den aanhef weder niet vrij van die zucht tot jammeren en klagen; maar bij hem zijn 't geen gewaande rampen, en 't is geen ijdele klingklang,

1) Valkenaer en Luzac.

waarmeê hij ze beschrijft. Greb nadert meer tot het eenvoudige, en daardoor tot het ware en schoone. Het slot is: berusting, dankbare vreugde over 't geen hem nog werd gelaten. *Een avond op het duin* (het plaatje heeft zeer weinig overeenkomst met een duin) van P-R. wijst op stille onderwerping, vertrouwend wachten tot de Heer roept. *Regen na droogte* van

Meppen getuigt van open' zin voor de natuur, van naauwkeurige opmerking, van levendig gevoel der waarheid, dat de Heer der stoffelijke ook de Heer der geestelijke wereld is; melodieus, in den psalmtoon is het slot:

De akker van 't hart is vaak dor en verschroeid,
't Zaad des geloofs dreigt verstikken en sneven,
Maar als de regen van boven 't besproeit,
ô, Dan ontwaakt weêr 't verstervende leven,
Drenk ons, verkwik ons, daal rijkelijk neêr;
Regen na droogte, geschenk van den Heer!

Een juweeltje van het eerste water geeft u *van Koetsveld* in *de St. Pietersberg. Herinneringen van een' Hollandschen reiziger.* Zijn' ongedwongen, natuurlijken verhaaltoon kent gij; in dien toon leidt hij u rond door de gewelven van den bekenden Maastrichtschen berg, schildert u zijne aandoeningen; hij verdwaalt, door de onkunde van zijn' gids, met een' modephilosooph en een' practischen industrieel, maar wèlmeenenden katholiek: waar, roerend, maar zonder overdrijving, wordt de tragische toestand geschetst, donker, maar niet zwart. Het geloof, ook 't met dwaling vermengde, houdt stand bij 't aangrimmen van den dood, de gewaande wijsbegeerte geeft den wankelende geen' steun, maar doorboort zijne hand. Maar in dát vuur wordt de ongeloovige ook gelouterd. Ja, van Koetsveld met zijne grondige wetenschap, zijn warm, en niet minder helder geloof, zijn edel hart, is een goed mensch, en wanneer hij zijne gouden vruchten in de zilveren schaal van levendigen, warmen, gekuischten stijl voorzet, minstens een onzer eerste prozaschrijvers.

Nu zij u nog gezegd, hoe Brester in zijn: *Een huis te Rijswijk* eene hulde brengt aan Tollens, - eene wèlverdiende, had ik daar in de pen; zoudt ge niet meêlijdend geglimlacht hebben? Tollens als natuurlijk, vaderlandsch, volksdichter geprezen in goede, vloeijende verzen, - *moet* dat niet een verdienstelijk stuk zijn?

Veler starren zijn gevallen,
Veler roem verbleekt in glans;
Maar de zijne aan onzen trans
Flikkert in het oog van allen
Als voor veertig jaren thans.

Wilt gij een bewijs voor de waarheid dezer uitspraak? lees: *een drietal Weezen*, *op de zilveren bruiloft van hunne pleegouders.* 't Is van Tollens.

De jeugdige de Génestet toont in *Bidden*, dat hij weet, wat bidden is, ook, dat hij de verwachtingen, op hem gebouwd, niet zal teleurstellen.

Kinderen openen en sluiten den bundel: 't eerste in eene keurige gravure, 't laatste met een zangerig gedicht.

Ik ben ten einde. En de platen? Allen van Nederlandsche meesters, maar met Engelsche keurigheid en virtuositeit bewerkt. De band? Waardig de handen onzer beminde kroonprinses. Dus raadt gij mij....? Ik raad nog niets, maar verzoek u, een weinig geduld te hebben, tot ik u ook den Muzen-almanak heb voorgesteld: tot zóólang uwe keuze opgeschort!

t.t.

- S -

Christendom en slavernij.

> La plus révoltante inconséquence de notre etat social actuel consiste peut-être dans ce simple fait, qu'il puisse y avoir encore des esclaves parmi les chrétiens. L'idée d'esclavage et la sainte égalité de la rédemption par Christ, la propriété de ses frères changés en un bétail mobilier et l'idée de leurs ames immortelles et précieuses devant Dieu; un meneur de noirs le fouet à la main et Jésus Christ le sauveur de tous; est il possible de se figurer un plus abominable contraste? Après ces tristes rapprochements hâtonsnous d'ajouter qu'en Europe du moins la question de l'esclavage est jugée. Quant à nous, nous ne consentons nullement à la discuter. Discuter si un frère chrétien, qui a une peau noire, est ou non une bête de somme, cela fait un colloque deshonorant pour les deux interlocuteurs. Entre honnêtes gens on ne pose plus ce problême. Nous aimons mieux remarquer que sur notre continent occidental, de ce côté-ci de l'Atlantique, il n'est pas une assemblée délibérante ou cette thêse puisse être sérieusement soutenue, et ou elle n'excite un sentiment d'horreur. Cependant il ne faut pas que nous soyons encore trop fiers.
> *Le Lien,* No. 14, Juillet 1847, p. 105.

Brochures, blaauwboekjes, flaauwe of geurende vlugschriften, vertegenwoordigen voor een gedeelte onzen tijd en den tijdgeest, dezen *renommist* onzer dagen, zoodat het eene gewoonte is geworden, om tegen die kleine geschriften op velerlei wijze los te trekken, of er zich, naar Duitschen aard, *lustig über zu machen.* Wij deelen tot heden geenszins dit heerschend vooroordeel, en zullen slechts herinneren, dat zeer vele onderwerpen van en voor den dag juist bij voorkeur door de vlugschriften, beter dan door uitvoerige, zwaarlijvige werken worden in het licht gesteld; dat de kleinere omvang en de geringere uitgave van dergelijke brochures bijzonder geschikt is, om het publiek met de behandelde zaken bekend te maken, en dat hier op de kleinere schaal somtijds zwaar gewigt genoeg kan gelegd worden. Wij wilden toch wel eens hooren bewijzen, dat noodzakelijk in het begrip van een vlugschrift ook dat van oppervlakkigheid *moet* opgesloten liggen; - men zal toch wel zóó verstandig zijn, om van het gewone verschijnsel der oppervlakkige, eenzijdige behandeling, geene doorgaande consequentie op alle brochures af te leiden. - Lieve vrienden! *abusus non tollit usum* - vele groote en werkelijk diepdenkende mannen, b.v. Bilderdijk en anderen, hebben vele brochures uitgegeven, en zijn dan zoo vele krachtige en rijke opstellen, in sommige tijdschriften verspreid, ook niet mede vlugschriften?

Wij zullen ons hier in het voorbijgaan op den vurigen dichter, ‘geen zoon der laauwe Westerstranden,’ maar den warmen Oosterling beroepen, die in den aanvang van zijn *Wachter* (bekend genoeg), aldus aanheft:

> Geen boeken evenwel die deze dorst verzaden!
> Neen! op der stormen vlerk, gelijk de orakelbladen
> Der Pythonis, gevoerd, of liever, over volk
> Aan volk van uit den schoot der bliksemzwangre wolk
> Bij vlagen neêrgedaald, brengt Kennis en Beschaving
> Ons menschdom, stond voor stond, in 't Vlugschrift versche laving!
> Een breede plas van licht, die oogen scheemren doet!...

't Is zoo, en wat de dichter verder volgen laat, plaatst ons op het regte standpunt van beoordeeling: intusschen nemen wij onze opmerking niet terug, en verheugen

ons dat vele zaken ons niet in ‘boeken,’ maar in ‘de versche laving van 't vlugschrift’ worden verhelderd, en later welligt aanleiding geven tot eene meer bepaalde, uitvoerige, wetenschappelijke behandeling. - Wij achten het, bij dien stortvloed van kleinere geschrif-

ten, pligtmatig, de lezers van den Tijdspiegel op een dezer brochures opmerkzaam te maken, welker inwendige gehalte zwaarder weegt, dan eene eerste inzage zoude doen vermoeden, - de titel luidt:

Mag de Christen eigenaar van slaven zijn? beantwoord tegen het Algemeen Handelsblad van 3 *December* 1847. *Amsterdam*, *J.C. Loman Jr.* 1847.

De schrijver, die zich alleen als H.C.M. onderteekent in het korte woord ter inleiding, heeft de wapenen aangegord om eenen ongenoemde, die in het Handelsblad trachtte te bewijzen, ‘dat de Christen eigenaar van slaven mag zijn,’ te wederleggen. Wanneer wij ons niet vergissen, is deze wederlegging uit de pen van een' der Amsterdamsche Hoogleeraren gevloeid, ten minste durven wij, op inwendige gronden, deze conjectuur hier, al is het ook slechts een vermoeden, in het midden brengen. Hoewel de naam van den persoon aan de waarheid, als zoodanig, *niets* toe- of afdoet, is de strijd in onze dagen belangrijk genoeg, om de aandacht te wekken. Het geldt hier een dubbel beginsel - dat des *Christendoms* en der *humaniteit* - beiden wordt als de hartader afgestoken, wanneer men den slavenstand, den slavenverkoop, en daarmede noodzakelijk verbonden menschenroof, verdedigt, of op listige wijze tracht te vergoelijken. - Wat ons betreft, wij dachten zoo dikwerf, bij dergelijke geslepene en infernale bewijsvoeringen, om het materieel voordeel boven het Christelijk en humaan beginsel te doen zegepralen, aan het woord des Heeren: ‘want de kinderen dezer wereld zijn bedachtzamer dan de kinderen des lichts in hun geslacht’ Luc. XVI:8. - Wij begroeten in deze brochure een kind des lichts, dat zeer bedachtzaam en zeer ernstig, ja, zeer warm, de regten van het Christendom handhaaft, en aan het kind dezer wereld (dat waarschijnlijk in Amerika, de nieuwe wereld, veel belang stelt om den slavenstand voor te staan) den beteren weg aanwijst met den vinger op het Bijbelblad, en met de gevestigde overtuiging in de ziel, dat hij hier eene goede zaak verdedigt.

Het Handelsblad - men vergeve ons deze poëtische persoonsverbeelding, hoewel gemeld blad niet zeer poëtisch is - had in een zijner kolommen gezegd: ‘dat het Christendom de slavernij *niet* verbiedt,’ en er zich met eenige holle phrasen afgemaakt, ja, om zich groot te houden, zelfs eene uitdaging daarbij gevoegd, alzoo: ‘Wij verlangen geene declamatiën, maar geldige bewijzen.’ - Deze nu, en zeer geldige bewijzen, en geene declamatiën, zijn aan het Handelsblad, in ruime en voldoende mate, geleverd, en daardoor is tevens aan het beschaafd, lezend publiek de gelegenheid aangeboden, om over den slavenstand in *onze* kolonien een eenigzins beter oordeel te kunnen vellen; een *beter* oordeel, zeggen wij met nadruk, dan zich laat opmaken óf uit de zeer eenzijdige en bevooroordeelde en ligtzinnige reisjournalen van latere Kotzebue's in miniatuur, óf uit de snedige en onbekookte opmerkingen van sommige scheepskapiteins, die beter over tuigaadje, kompas en scheepskost kunnen oordeelen, dan over de hoogere belangen der verdrukte menschheid, óf uit de verstandige en extra-materieele opmerkingen en *speeches* van deftige heeren kooplieden, ook in *ons* land, die, wat hun commercieel belang betreft, de wijsheid hebben gepacht. Uit dergelijke onzuivere en troebele bronnen putten velen onder ons hunne kennis der kolonien, en dus ook van den toestand der zwarte broeders en zusters aldaar, -

daarom was een krachtig en ernstig woord van een Nederlander, die hier volstrekt onzijdig optreedt, en alleenlijk het Christelijk beginsel verdedigt, tegenover het overoude Mammons - beginsel (Milton noemt in zijn *Paradise Lost* Mammon reeds *the meanest of the Gods*, den laagsten aller Goden) hoogst welkom. Onze lezers zullen aan de fiksche taal, die aan het hoofd van ons opstel geplaatst is, ontleend uit het Fransche journaal: le Lien, bespeurd hebben, dat ook elders in dienzelfden geest gewerkt wordt.

De lezing van dit vlugschrift vereenigt alles, wat men billijkerwijze in zulk een kort bestek kan verlangen, om den toestand, de regten en de eischen der slaven, ook *onzer* slaven, in de kolonien regt te begrijpen. De schrijver beweert, bl. 9 en volgg., ‘dat menschenroof en slavernij, en dus ook het verwerven en houden van slaven strijdig is met alle ware Godsdienst, en dus ook met het Christendom.’ 't Is wel vreemd, dat zoo iets, in de negentiende eeuw, nog bewezen *moet* worden! - Het Handelsblad heeft dit op zijne papieren conscientie. - Wij zouden gaarne wenschen, dat een onzer slavenopzieners, of blankofficieren, of eigenaars van plantaadjen, met het levend ameublement van eenige honderdtallen slaven zoo pittoresk gestoffeerd, deze eerste bewijsvoering wilden behartigen; - wij zouden wenschen, dat, wanneer de Afrikaansche menschen-ballast (dezelve wordt, zoo als bekend is, ook wel eens over boord geworpen, evenzoo als de zakken zand) wordt ontscheept, en uitgestald, en getaxeerd, en verkocht, - dat alsdan onze schrijver, midden op de markt, deze woorden aan de voorname en zeer geachte eigenaren mogt herhalen en in de ziel kunnen donderen: bl. 12.

‘De bron der slavernij is menschenroof - (Uw) menschenroof: zonder *menschenroof* en *menschenhandel* zouden onze kolonien (en gij, edele heeren) ook geen slaven kennen. Een gruwel naar Gods woord des doods schuldig, is het geweest, die menschen aan hun vaderland ontrukt, hen als slaven naar vreemde landen, in de handen van... (U) Christenen heeft overgeleverd, en nu zou hun bezit (voor U) het koopen en verkoopen dier *gestolen* menschen, of hunner, volgens dezelfde beginselen, als slaven beschouwde nakomelingen, geen onregt, geen misdaad en gruwel voor God en menschen, - geoorloofd en onschuldig zijn!’

Welligt zoude zulke taal hier of daar op de slavenmarkt ingang vinden, hoewel wij voor ons, wat de Christelijke beginselen der Nederlandsche heeren kooplieden in de Oost en niet minder in de West betreft, uiterst geringe vruchten verwachten, en er, wat de bekeering der eigenaren van plantaadjes aangaat, zeker een bijzonder zendelings-genootschap behoorde opgerigt te worden, om de Overzeesche agenten en kooplieden met de eerste gronden des Christendoms bekend te maken.

Onze schrijver bewijst eerst, naar de uitspraken van het Oude Verbond, en vervolgens naar die des Nieuwen, bl. 15-24 de volstrekte tegenstrijdigheid van den slavenhandel met de stellige en welbekende eischen der twee Bedeelingen, en wij verzekeren het Handelsblad, dat hier volstrekt ‘geene declamatiën’ te vinden zijn, maar resultaten van eene zuivere, en op gronden steunende Bijbelkennis. Ten dezen opzigte alzoo heeft de Christen (*scilicet quoad nomen*), die het met zijn geloof en belijdenis kan overeenbrengen, om zijne broeders en zusters,

gestolen goed, te koopen en te verkoopen; deze heeft hier het pleit glad verloren - kan niet appelleren - dan aan zijne beurs, die misschien *meer* voor hem geldt dan het woord Gods, of de publieke opinie. Van het *geweten* spreken we niet eens; men weet, dat blijft meestal aan *deze* zijde van de linie, en wordt - zinnebeeldig genoeg - bij den Neptunus-doop, in zee weg- en afgespoeld.

Onze apologeet vervolgt zijnen weg, door een' blik te werpen op de Nederlandsche Kolonien, en hangt een tafereel op, dat in geenen deele voor het Nederlandsche hart streelend is, en waarbij wij ons met den verontwaardigden schrijver innig bedroeven, dat het zoo veel waarheid, ontegensprekelijke waarheid bevat.

Bovenal wordt er met nadruk herinnerd, dat de zoogenaamde menschelijke behandeling (het breede schild, waar achter de voorstanders der slavernij zich verschuilen), uit den aard der zaak een droombeeld is; want de slavenstand sluit die hooggeroemde menschelijkheid voor het grootste gedeelte uit. Het is reeds schreeuwend onregt, zoo als teregt wordt aangewezen, dat de eene mensch onbepaalde magt over den andere heeft; wat hier van de eene zijde de menschelijkheid welligt zoude KUNNEN vergoeden, dat wordt zeer STELLIG van de andere zijde, door het gezag, door overmoed, door wreedheid, door de gewoonte, niet minder door de *verhouding* der slaven tot hunne meesters en omgekeerd, *tegengewerkt* en verontmenschelijkt. Wanneer eindelijk de schrijver, - en hij is waarlijk ten dezen opzigte ingetogen en zachtmoedig genoeg - den toestand der slaven in onze Kolonien vergelijkt met dien in de Engelsche Kolonien, en ons zoo veel te denken, te wenschen en te bidden overlaat; wanneer hij met het zegevierend woord der waarheid de goede zaak van onze broeders en zusters met de zwarte huid, met de onsterfelijke ziel en met de bloedig opgereten rug, met de verkrachte menschenregten, verdedigt, en als onbeschroomd pleitbezorger der ook hier in het stof verdrukte en neêrgetrapte onschuld optreedt: dan zeggen wij op zijne hartige en indringende taal: ja en Amen! Wij zijn er verzekerd van, dat elk onzer lezers, die zichzelven als Christen en Nederlander erkent, het zegel aan deze woorden zal hechten, waarmede de weldenkende en welschrijvende schrijver besluit:

‘Moge dat verlangen, de overtuiging der onafwijsbare eischen des Christendoms, weldra geheel ons volk vervullen, de bestuurders van onzen Staat doof zijn voor alle drogredenen van eigenbaat en heerschzucht, het aan Willem den II. zijn voorbehouden, aan de regten des Christendoms, van beschaving en menschelijkheid te voldoen, en de roepstem tot vrijheid ook te doen komen tot de slaven in de Kolonien van Nederland!’

Spiritus Asper en *Lenis.*

Mengelwerk.

Een roman zonder intrigue.

> Greif nur hinein in 's volle Menschenleben
> Und wo du es fassest, ist 's interessant.
> GÖTHE.

- De lamp opgestoken, de kagchel aangelegd, de hond uitgelaten, thee gezet, alles in orde! Maar wacht... de torn in mijnheers chambrecloak! Ik zal dat nog maar even beneden opknappen, dan is alles klaar als hij t'huis komt. Ik kon wel naar bed gaan heeft hij gezegd... och maar dan vindt hij ook alles zoo doodsch als hij in den winkel komt... ik zal bij 't eene gasvlammetje en met een warme stoof maar opblijven. - Zoo sprekende, en terwijl zij nog even de kamer van den kommensaal met een veldheersblik in 't rond zag, ging de oude meid de trappen af met den kamerjapon over den arm, en nam in den banketbakkerswinkel, waar zij sinds jaren hare veelvuldige diensten presteerde, aan het eind van de toonbank plaats.

Zij was, zoo als er meer van dat slag zijn, half jufvrouw en half meid; maar miste geheel en al de boosaardigheid anders veelal aan dergelijke kreaturen eigen. Haar meester had zij geboren zien worden; en wel had zij, toen hij vaders affaire overnam, de handen ineengeslagen bij de veranderingen die hij den winkel deed ondergaan; wel had zij het hoofd geschud bij hare vruchtelooze pogingen om het Fransche opschrift boven de deur te lezen; maar haar trouw of ijver waren er niet door verflaauwd, en wat zij aan den eenen kant van den ‘Franschen flikker’ met zijn ‘leelijken poesbaard’ te lijden had, als zij in de werkplaats of winkel zijn moest, werd haar ruimschoots opgewogen door de goedhartigheid van den kommensaal. Al de haat dien de goede ziel vermogt te koesteren, hoopte zij zamen op het hoofd van den meesterknecht; al haar goeden wil daarentegen besteedde zij aan de dienst ‘van den jongen heer.’ Zij waschte zijn fraaijen patrijshond of 't fijn linnen geweest ware, en droeg voor 't laatstgenoemde deel zijner bezittingen niet minder ijverig zorg. Zij keek zijn oppasser scherp op de vingers of hij 's morgens ook een spatje op den pantalon, of een pluisje op den frak over 't hoofd zag; zij wreef zijne rottingen met angstvallige naauwgezetheid; en wat was zij gelukkig als hij dan bij 't uitgaan even staan bleef aan de toonbank, waar zij ulevellen zat te vouwen, eens ter loops in den spiegel achter haar zag, en met een: ‘wat heb je weêr keurig voor mijn boorden gezorgd! Mijn vrienden zullen jaloersch worden!’ en met een vriendelijken groet de deur uitstapte. Dan mompelde zij gewoonlijk met een opgeruimd gelaat iets van ‘zoo'n knap jong heer’

en dat zij nog lang ‘als 't God bliefde’ voor alles zorgen zou, terwijl zij 's morgens alweêr op middelen dacht om tegen den middag haar Franschen tegenvoeter te verschalken voor een fijn hapje na het eten voor den kommensaal.

En hare gehechtheid pleitte luid en welsprekend voor het karakter van den jongeling. Wat oud is bromt graag, wat jong is speelt graag, zegt het spreekwoord. Hij was joolig en prettig en spaarde haar zelfs niet als hij een opgewonden bui had; maar hij was open en vriendelijk, en zijne vrolijkheid deed het oude mensch zelfs goed. Zij kon alles van hem verdragen; want zijne goedhartigheid hield immer den teugel van zijn luim, en zoo doende harmoniëerden de beide uitersten volkomen.

Het was één uur, het werd half twee... onverdroten bleef zij in den winkel zitten. Het torntje was gemaakt, de chambrecloak boven gebragt; ze had een ouden roman van Loosjes te voorschijn gehaald, dien zij achter die toonbank wel al twintigmaal had gelezen, - in spijt van den Franschman, die haar onophoudelijk in gebroken Hollandsch de Charivari en annexe karikaturen opdrong, omdat hij verzekerde dat in elke aflevering haar sprekend portret voorkwam in de gedaante van oude leelijke portiersters. - Ze keek nu en dan naar de winkelklok die boven de porte-brisée prijkte... eindelijk hoort zij stemmen op de stoep... ‘Wil jelui niet nog even boven komen en een glas wijn drinken, jongens?... Niet?... Adieu dan! Tot ziens!’ klonk de stem van den kommensaal; de oude vrouw sprong bijna van haar taboeret, ging achter de deur staan, en zoo als hij den sleutel in 't slot stak, sloot zij vaardig open. ‘Wel dat is aardig van je, goede sukkel! kijk! zoo als jij, is er geen één, honderd uren in 't rond! Maar dat je nu nog zoo laat op zit! Over een uur of drie, vier, moet de winkel al weêr open en je krijgt je dagen... Maar je doet me regt veel pleizier, hoor! laat dat je troost zijn!’ en hij klopte haar vriendelijk op den schouder. ‘Wel jongeheer! als u 't maar naar den zin heeft, dan ben ik dubbel tevreden,’ antwoordde het vrouwtje, ‘ik kan het nog wel tegen een jonge deern uithouden, als 't er op aankomt om wakker te blijven; en me dacht mogelijk heeft u nog wel iets noodig.’ - ‘Dank je! ik zal me nu zelf wel kunnen helpen verder!’ sprak hij lagchend, terwijl ze al pratend op de kamer waren gekomen: ‘Thee gezet ook! Wel drommels, je hebt supra-best opgepast! Jij weet toch precies hoe ik 't graag heb! Wel te ruste nu!’ Zij ging; - ‘Zeg, hoor nog eens even!’ riep hij haar na. De oude vrouw kwam terug en bleef met den tip van haar voorschoot in de hand aan de deur staan. ‘Wat blieft jongeheer?’... ‘Als Zondag je petekind komt stuur je 't dan eens bij me boven?... Goê nacht, oudje!’... En toen zij de deur digt had, en den trap naar haar kamertje opstommelde, blonk er een traan in haar oog; en voor ze ter ruste ging vouwde ze de bleeke handen - ze bad voor zich en haar petekind - en de brave ziel vergat ook toen haar jongen meester niet!...

Deze had zich half ontkleed, en nog te veel geëchauffeerd om te gaan slapen, draaide hij de lamp op, vlijde zich op de kanapé met een geurigen kop thee voor zich, en een dito cigaar tusschen de lippen. Wie om een hoekje had mogen zien zou zich verlustigd en verwonderd hebben tevens, wanneer hij den jongeling ten minste eenige uren vroeger, of wel wanneer hij hem ooit meer, maar nooit alleen, gezien had. Hij zou zich verlustigd

hebben bij den aanblik van de fiksche gestalte en kloeken bouw van den bewoner der elegante kamer, ongegeneerd als hij daar zat. Die krachtig gespierde bloote nek, die breede borst, dat slanke middel, die wanordelijke maar weelderige lokken... Hij zou zich verwonderd hebben echter over de verandering die het gelaat vertoonde; wel was de edele grondtrek dezelfde, maar de uitdrukking verschilde hemelsbreed. Dat schitterend oog, dat immer van levenslust en geestdrift tintelde wanneer hij zich in bijzijn van anderen bevond, staarde nu ernstig voor zich, maar even welsprekend als altijd; die lagchende trek om de frissche roode lippen was verdwenen, en had voor een melancholischen plaats gemaakt; en de vrij sterk geteekende wenkbraauwboog, die zich anders even levendig bewoog als het rustelooze oog dat er onder gloeide, was nu effen en stil als op het schoone voorhoofd gepenseeld, en lager dan gewoonlijk. Dat gelaat was een heldere spiegel der ziel; en snel en duidelijk beeldden zich de gewaarwordingen van de laatste er op af. Een naauw merkbare glimlach, die geen vrolijkheid maar een zoete herinnering verried, plooide nu en dan zijne lippen. Wat om hem was zag hij niet, en toch stonden er beelden en tafereelen voor zijn oog, waarmeê zijn geest zich bezig hield. Eindelijk stond hij op, zag en passant naar de pendule, en haalde toen een half voltooiden brief uit zijne cassette. ‘Zoo kom ik nooit tot bedaren,’ sprak hij in zichzelf, ‘ik zal mijn oud hulpmiddel maar weêr gebruiken en aan mijn zuster schrijven.’ Die zuster was zijn eenige vertrouwde; duizend jammer voor hem dat ze niet in dezelfde stad woonden. Zoo ergens, dan bestond tusschen die twee harten bloedverwantschap. Het lot had ze gescheiden. Zij waren eenigste kinderen; de vader was vroeg gestorven en de moeder, eene hoogst voortreffelijke vrouw, had met de teederste zorg de lievelingen opgevoed. Naauwelijks was die taak voltooid of zij stierf. Toen reeds werden hare kinderen gescheiden. Het meisje werd secondante op de kostschool waar zij was opgevoed; de knaap surnumerair op een der landsbureaux. Zij huwde met den jeugdigen notaris van het dorp in welks nabijheid het instituut lag; hij werd ambtenaar in de hoofdstad. Uiterst zelden zagen zij elkander, maar die uren waren feesturen. Doch de correspondentie was meer dan levendig, en briefport een der immer voorkomende posten op zijn weekboekje. En in de brieven die hij schreef lag de geschiedenis van zijn hart, van zijne ontwikkeling van uur tot uur. Naauwelijks was de eene afgezonden, of de andere werd begonnen, en een vel was nooit genoeg om dien ten eind te brengen. Hij schreef alles; zijn hart moest een trouwen boezem hebben om zich in uit te storten; en hoeveel vrienden zijn goede inborst en genoegelijke omgang hem ook bezorgden, zijn gevoel was te fijn, zijne aandoeningen waren niet van dien aard dat hij ze aan mannenharten kon openbaren. Vandaar dat hoe openhartig hij ook was, geen zijner vrienden hem eigenlijk goed kende. En toch - om hun regt te doen - daar klopten boezems voor hem, warm en sympathetisch; maar hij durfde zich uit natuurlijken schroom niet geheel en al aan hen toevertrouwen. Hij vreesde spot, waar hij welligt des te warmer vriendschap zou gevonden hebben. Daarbij kwam nog dat het geheel in zijn karakter lag, zichzelf liever dienstbaar te maken aan het geluk van anderen, dan anderen dienstbaar te maken aan het zijne. Wel bespiedde hij met onverstoorbare goedhartigheid wat zijnen vrienden genoe-

gen kon doen; wel trachtte hij hunne gedachten te raden, om daarnaar, zonder evenwel zijne eigene zelfstandigheid op te offeren, zijne conversatie te regelen, en zijne handelingen die rigting te geven, welke hun het leven en onderling verkeer des te aangenamer maakte; wel was hij de vertrouwde van velen, die bij wat hun ontmoette op den levensweg nooit vergeefs op den ‘flinken vent’ rekenden; maar hij dacht er niet aan om bij anderen te zoeken wat deze bij hem vonden. Zijne zuster echter was zijn alles; dat zachte vrouwelijke gemoed verstond het zijne. Die teedere hand beteugelde met gemak zijne wilde hartstogten; zij was zijn goede engel. Zij verzachtte de teleurstellingen die hij in zijne loopbaan gedurig ondervond. Zij wist zijne fierheid te leiden en voor ontaarden te bewaren. Zij voltooide zijne opvoeding als mensch.

Hij vouwde 't papier open en een nieuw hoofdstuk, zou men 't kunnen noemen, werd aan den brief die weêr op stapel stond toegevoegd. Snel vloog de pen over 't fijne azuré. - ‘Les choses qu'on comprend s'énoncent clairement!’ Zóó schreef hij, en al was de zusterlijke blik minder fijn geweest, leerde zij niet den bodem des harten van haren broeder kennen, als zij binnen weinige dagen de volgende regelen onder het oog kreeg: ‘ik heb mij dezen avond weêr koninklijk geamuseerd, Sofie! Mevrouw van Winter gaf een soirée. Altemaal jongelui, waaronder mijn beste vrienden. Ik vloog van 't bureau naar mijn kamer, sprong in mijn zwarten rok - soit dit en passant: dank voor de mooije foulards die je voor me gezoomd hebt; zeker met de kleine Louise op je schoot, hè? - toen even bij den kapper, en daarna in galop naar de Heerengracht. Ik kwam nog te laat, want ik heb 't weêr schroomelijk druk; enfin, als ik den lessenaar niet meer zie, denk ik, Goddank! aan 't saaijenwerk ook niet meer. Had ik mij maar aan de muziek gehouden! Les geven is ook wel zoo prettig niet, maar toch... doch dat daar gelaten. Mevrouw bestrafte mij vriendelijk, en stelde mij daarop aan een paar meisjes voor, die uit Haarlem, geloof ik, waren komen logeren. Nog al aardig zagen ze er uit; rijk gekleed - maar zonder smaak. Alzoo daar ontbreekt nog iets, waarin de geele schilfertjes die de geleerden goud noemen, slechts gebrekkig kunnen voorzien. Ik sprak een oogenblikje met die vreemde eendjes in de bijt, had ik haast gezegd, en brak zoo spoedig mogelijk het discours over niemendal af, omdat... omdat... ja omdat ik, dacht mij, voelde dat er door een ander naar mij werd gezien... weet je, zoo in dien geest als je 't op straat wel eens hebt, dat twee menschen gelijktijdig omzien. Nu ik bedroog mij niet; Marie was er! 't was haar eerste bezoek na den dood van hare mama. In zwaren rouw, natuurlijk; bleek, bleek, maar schoon... o als je in stad komt dan moet je dat meisje zien, want op mijn eer ze is zeldzaam. En dan nu zoo innig bedroefd... wij begrijpen dat, niet waar Sofie! over acht dagen wordt het nu vijf jaar dat onze moeder stierf. Och als je 't maar eenigzins schikken kunt, kom dan over, want je weet hoe dan mijn dagelijksche droefgeestigheid om haar, om haar en nog altijd om haar, die lieve doode! het toppunt bij mij bereikt. Dan moet je komen hoor! Onze oude meid is nu al bezig om de kamer in orde te brengen, en ik zal 't vuur uit mijn sloffen loopen om 't je naar den zin te maken; dan zal ik hemel en aarde bewegen om je gelegenheid te geven dat je Marie te zien krijgt. Ik wed ze maakt op u denzelfden indruk als op mij toen ik haar verleden zomer voor 't eerst buiten bij Me-

vrouw van Winter zag. Imposant en toch meisje, meisje in den schoonsten, edelsten zin. Geestig zonder scherp te zijn; ongedwongen, zoo aantrekkelijk bevallig, en toch zoo iets dat weêrhoudt om bij voorbeeld een kus te stelen, maar dat des te zaliger maakt wie dat voorregt geniet. Toen 't mij te beurt viel, dacht ik dat de wereld te klein voor mijn verrukking was! We zaten buiten onder de veranda bij een goddelijken avond, en spraken over een toertje dat we dien morgen naar Zeist gedaan hadden; toen kwamen we over de Hernhutters aan 't spreken en Mevrouw vroeg mij om hun avondlied te zingen. Ik was niet zoo vlug als anders in 't ja zeggen, en weet je waarom? Onder 't praten had ik gehoord dat de lieve logeergast lang geen vreemdeling in de muziek was, en hoewel Mevrouw den uitmuntenden tact heeft om vrienden die zij ontvangt terstond, als waren het kennissen, prettig familiaar te maken, durfde ik niet zingen uit vrees dat ik Marie tegen mogt vallen. 't Was of die gevatte mevrouw van Winter 't begreep; want schalk en ongedwongen als ze is, zei ze flinkweg met haar jovialen lach: ‘Niemand mag mij hier tegenspreken; ik ben zoo despotiek als de Russische keizer. En dus, Louis! om mij genoegen te doen moet je zingen, al ware 't ook niet, dat ik zeker weet dat Marie je met een kus beloonen zal!’ Weg was alle schroom, en ik zou haast zeggen dat ik nooit beter gezongen heb. En nog eer de laatste toon tusschen het ruischend gebladerte weggestorven was, stond Mevrouw op, met Marie aan de hand, terwijl ik blozend tegen de begroeide pilaren der veranda leunde. En onbegrijpelijk! Zoo kiesch als je 't met mogelijkheid denken kunt, en toch zoo vrij tegelijk, sloeg ze glimlagchend den blooten arm om mijn hals, en... lieve Hemel, Sofie! je hebt er geen idée van! Je kunt denken wat ik blij was haar weêr te ontmoeten; gedurende de ziekte van hare moeder was zij niet uit geweest, en slechts een paar maal had ik haar in dien tusschentijd gesproken. Zooveel mogelijk hebben wij ons zamen onderhouden; ik kon hare positie zoo goed begrijpen, en zij is te degelijk om zich veel met de gewone salonvlinders af te geven, die zij wel beleefd behandelt, dat spreekt van zelfs, maar onbegrijpelijk fijn den afstand weet te doen gevoelen, die een ontwikkeld meisje van een gefatsoeneerd leeghoofd onderscheidt. Zij kan zich niet anders gedragen dan natuurlijk, en uit haar aanleg en ontwikkeling vloeit dus van zelf de eigenschap voort, die ik u zoo even noemde. Maar nu ga ik bijna eene lofrede op mijzelf schrijven, als ik je meêdeel, dat ze zooveel en zoo lang met mij sprak. Bedenk echter, dat alles hiertoe zamenliep; onze gastvrouw drong er op aan, dat we muziek zouden maken, en mijn verzoek om haar te accompagneren bij eene romance die zij zingen zou, werd gunstig beantwoord. Toen speelden we een quatre-mains... dat was delicieus, Sofie! Ik deed mijn best, dat begrijpt ge, en zij speelt voortreffelijk met een onbeschrijfelijk gevoel. Hare droefgeestigheid week eenigzins, en ik, die zoo levendig in hare stemming gedeeld had, volgde ook nu hierin. Dit had veel invloed op ons spel, dat als dubbel bezield werd, en men juichte ons daverend toe. Allergenoegelijkst liep de avond af. Ieder vond conversatie naar genoegen; dat leverde een geanimeerd geheel, en Mev. hield den toon perfect gaande. Maar mijn grootste geluk komt nog! Begrijp eens! Ze sprak een oogenblik met Mev.; deze riep mij en er kwam een verzoek voor den dag,

waarmeê ik razend in mijn schik ben. Een harer neven had een paar zeer fraaije coupletten voor haar gemaakt; dat moet een jongen zijn, dien ik wel om den hals zou willen vliegen, zoo eenvoudig maar vloeijend en schoon zijn de regels, waarin hij letterlijk woorden aan hare smart heeft gegeven. Mev. deed nu het woord en Marie stond er bij als had ze kunnen vreezen dat ik nul op 't request geven zou, nota bene! Ik werd verzocht om het voor hare stem te arrangeren; hoe Mev. van Winter 't weet, dat ik wel eens iets aan compositie doe, weet ik niet, maar dat ik gretig: ja! zei, weet ik wel. Opregt voegde ik er echter een voorloopig excuus bij, zoo mijn talent beneden hare verwachting was, of mijne compositie te arm voor hare buigzame en rijke stem. Ze was zoo blij met mijn gunstig antwoord, dat ze mijn hand in hare fijne vingeren greep, en met een hartelijken druk mij verzekerde, dat zij Mev. niet tot dit verzoek zou hebben aangezocht, ingeval zij niet uit ons gesprek duidelijk bemerkt had, hoe diep en levendig ik haar gevoel begreep. Ik heb beloofd, binnen vier en twintig uur breng ik haar het gevraagde, en morgen aan den dag ga ik voor mijne piano zitten, en sta niet op voor ik klaar ben.

Ben ik niet gelukkig met zulk een vriendin, Sofie! Eén jammer maar... die flaauwe en ellendige convenances, altemaal bewijzen voor de flaauwheid en ellendigheid van den grooten hoop, die zijne zedelijke zwakheid te stutten zoekt door zulke middelen. ‘Foei, wat vaar je weêr uit!’ zult ge mogelijk zeggen. Maar begrijp dan toch ook! Is 't niet alsof men het er op toelegt, om allen vrijen omgang tusschen de beide seksen den hals te breken? Wij spraken geen woord of hare gouvernante was er wel wat deugdelijk bij, en de hartelijkheid waarmeê Marie mij vroeg, of ik mijne compositie dan zelf brengen kwam, omdat zij die terstond in mijn bijzijn wilde uitvoeren, werd afgrijselijk tegengewerkt door dat hatelijke Zwitsersche vel, dat eerst in geaffecteerd Fransch eene soort van berisping durfde opsnijden, en toen het uur bepaalde, omdat zij het zich ten pligt rekende over de conversatie van hare ‘chère demoiselle’ te waken. Nu bid ik je! Is dat niet om dol te worden? Moeten dan absoluut alle heilzame middelen ter veredeling, ter verfijning, ter voltooijing van onze hoogere opvoeding, belemmerd worden? Waarom gedoogt onze maatschappij geen openhartig, vrij verkeer? Juist door de gedwongene terughouding die zij eischt, sticht zij zedelijk kwaad; in onbedorven harten doet zij een allernadeeligst nadenken oprijzen, en de verbeelding wordt te sterker geprikkeld, naarmate de realiteit te minder voldoet... Maar ik zou waarlijk zoo den ganschen nacht doorpennen, Sofie! ik zou daar weêr op mijn stokpaardje komen, en daardoor stellig morgen ochtend, och hemel! laat mij liever zeggen straks, te laat op mijn bureau arriveren.’

Hij stond op, wierp zijne pen neêr, sloot den brief, die dus weêr onvoltooid liggen bleef, weg, en ontkleedde zich. Toen hij zijn nachtlicht had aangestoken, trad hij naar zijne boekenkast, nam daaruit een klein portret, bezag het eenige oogenblikken met eerbiedige teederheid en kuste het; - toen hij daarna de beeldtenis zijner moeder weêr had weggeborgen, had hij zijn laatste werk verrigt, en begaf zich ter rust.

Vol ijver en blakende van zucht om het beste beentje vooruit te zetten, verbeidde Louis den volgenden dag met brandend ongeduld het uur, waarop hij

gevoegelijk zijn bureau verlaten kon. En toen naar huis, en terstond aan de piano. Hij slaagde meer dan gelukkig; zijne muziek verhoogde den indruk der fraaije verzen, en schoon de fijnste snaren zijner ziel getrild hadden bij de zamenstelling, en de diepe weemoed, dien hij zoo wel had teruggegeven, hem zelf schier tranen in de oogen bragt, was hij echter uitgelaten van blijdschap over zijn succes. En het was niet het vooruitzigt van te schitteren in hare oogen, dat hem zoo opgewonden deed zijn; neen, maar hij was in staat een harer liefste wenschen te voldoen, een naauwelijks geuit verlangen te bevredigen. Had hij haar terstond zijn werk mogen opdragen, dan ware het meisje welligt verschrikt van den gloed dien zij ontstoken had. Hij trilde, de vurige kunstenaar; en de stroom die in zijne ziel bruischte, loste zich eindelijk op in eene zee van treffende melodiën, die hij snel en geniaal aan zijn vleugel ontlokte. Alleen en onbespied, werd hij door niets uit zijne dichterlijke stemming gerukt; en waren die bezielde klanken in een ander land voortgebragt, en door andere ooren opgevangen, wie weet welke gouden poorten, welke schitterende toekomst hij onwetend voor zich ontsloten had!

Eindelijk verliet zijn voet het pedaal; de toetsen die onder zijne vingeren gebeefd hadden kregen rust, en terwijl de klank nog binnen in het instrument van de snaren trilde, ruischten de levendig opgewekte aandoeningen nog zachtkens voort in zijn gemoed. Hij kopiëerde zijne compositie, schreef er de woorden onder en borg toen het papier dat zij hem ter hand gesteld had bij een pakket brieven van zijne zuster weg - de schoone weeze had het zelf geschreven!

En zoet was zijne belooning. Marie had naauwelijks het blad ingezien of zij bloosde van genoegen en tevredenheid. Met een bevallige geste wenkte zij hem naar hare piano, schoof hem de taboeret toe, ging achter hem staan, boog zich zacht over zijn schouder... zijn vingeren gleden langs het klavier... zilverzuiver trilde hare stem in zijn oor... haar adem voelde hij op zijn gloeijend gelaat, nu en dan zachtkens aangeraakt door hare geurige lokken. En tot tweemaal zong zij die weemoedige verzen, die zachte betooverende melodie. Aan een vleijende dankbetuiging dacht zij niet, en al zijn geluk ware verstoord geworden zoo zij hem die had toegevoegd. Maar lang en zwijgend blikte haar oog hem aan, toen hij na de finale tot haar opzag, en de innige verwantschap tusschen hunne zielen werd beiden duidelijk.

Maar de gruwzame wet van wat de ziellooze, ijskoude wereld zich verstout heeft welvoegelijkheid te noemen, verstoorde die goddelijke harmonie der geesten, en de spraak der oogen werd afgegebroken door de fleemende stem der gouvernante. Zij kon echter niet verhinderen dat er nog eene korte woordenwisseling plaats vond, en dat Marie de meid wegzond die door haar gescheld was; zijzelve deed haren vriend tot aan de deur uitgeleide. Hij stapte driftig en staroogend de straat op; hare slanke gestalte zweefde in het slepend rouwgewaad langzaam door den breeden marmeren gang; en terwijl hij in koortsachtige opgewondenheid zijne kamer op en neêr ging met haar beeld voor zijn' geest, en nog onder den invloed van haren blik, haar stem nog in zijn oor ruischende, zat Marie op den divan, waar hij een oogenblik te voren had plaats genomen, met de eene hand onder het hoofd en het muziekblad in de andere, die op hare knie was neêrgezonken.

Dikwijls nemen wij schoone proeven waar, dat, hoe naauw de geest met de stof zamenhangt, hoezeer ook de eerste zijne indrukken schier uitsluitend door de laatste schijnt te ontvangen, de verwantschap der geesten echter niet van de stof afhankelijk is. Op die waarneming, waarbij ons hart van heilige blijdschap trilt, gronden wij de zoete hoop dat verwante zielen hunne zalige gemeenschap, de bron van hemelsche genietingen reeds hier op aarde, ook buiten de stoffelijke wereld zullen voortzetten. En wie zoo gelukkig was de door aanleg en ontwikkeling met zich sympathiserende ziel te onderkennen; in betrekking te geraken met de door de Natuur als uitsluitend voor zich bestemde wederhelft - schoon, onbeschrijfelijk schoon woord, dat een wereld van denkbeelden schildert! - heeft ontelbare malen de bewijzen ontvangen, hoezeer de geest zich van de banden van tijd en ruimte ontslaan, en als boven de stof verheffen kan; al is zijne uiting dan ook niet anders dan door de laatste mogelijk. Het zieleleven openbaart zich het meest daar, waar de stof het minst werkzaam schijnt. Waar de geesten elkander verstaan en zich vereenigd hebben, duurt eene onafgebroken gemeenschap en weêrkeerige werking voort, al bieden ook de stoffelijke omkleedselen geene punten van aanraking. Het moge tot de geheimen onzer Natuur behooren, het behoort zeker tot hare schoonste eigenschappen, wier waarneming ons verheft en veredelt, omdat zij ons gedurig herinnert dat we van Gods geslachte zijn!

Zoo in den geest waren ze steeds bijeen, die krachtvolle, fiere, geniale jongeling, die fijngevormde, zachte, diepgevoelende jonkvrouw; en als een gelukkig toeval hen tot elkander bragt, dan scheen het beiden alsof er geen tijd tusschen hun jongste zamenzijn verloopen was, en in den eersten oogopslag werd schier onwillekeurig door beiden weêrkeerig meêgedeeld wat er in beider boezems was omgegaan.

Beider opvatting van hunnen toestand was echter zeer verschillend. Zij hechtte zich met al den zachten gloed dien zij vermogt te koesteren aan de schoone tafereelen harer levendige verbeelding; zij leefde buiten de realiteit. En hiertoe liep alles zamen; sinds den dood harer moeder schier altoos alleen, - want zelden of nooit onderhield zij zich met hare gouvernante; door hare onafgebrokene tegenwoordigheid aan het langdurige ziekbed der dierbare ontslapene aan de conversatie eenigermate ontwend, en door hare droefheid weinig opgewekt die weder te zoeken; niet ondersteund, de lieve gebogene, door haren vader die nooit veel werk gemaakt had, afgetrokken en koel als hij was, van de kennis zijner dochter, - stond zij nagenoeg alleen. Daarenboven, wat de werkelijkheid betrof, was hare toekomst bepaald. Familiebetrekkingen, en onverzettelijke familieplannen hadden reeds nagenoeg van de wieg af aan over hare hand beschikt. Hare denkbeelden van huwelijk en huwelijksgeluk waren daardoor zeer oppervlakkig. Zij had het eene nooit anders leeren beschouwen dan als een maatschappelijk verdrag, het laatste als het meer of min goed gewijzigde gevolg van het eerste. Het voorbeeld eener oudere vriendin had haar bovendien in deze beschouwingswijs versterkt. Zoo was zij als van zelf geleid geworden haar geluk in eene denkbeeldige wereld te zoeken, en dat zij dit gevonden had bewees hare meer en meer toenemende zucht voor de eenzaamheid, die zij echter bevolkte en vervulde met de bevallige en schoone beelden die hare

reine verbeeldingskracht te scheppen wist.

Louis had echter rust noch duur sinds zijn toestand hem duidelijk was geworden. Hoe dichterlijk zijne ziel ook gestemd ware, de werkelijkheid vergeten vermogt hij niet. Daartoe kende hij leven en wereld te goed. Hij begreep juist en diep dat zijn tegenwoordige toestand niet kon voortduren. Wel sierde zijn dichterlijke geest de werkelijkheid op, maar hij kon de laatste niet wegdenken en den eersten slechts met idealen voeden. De overtuiging dat hij zijne wederhelft gevonden had, wankelde in zijnen boezem niet; maar de maatschappij vorderde meer dan de Natuur. En kon hij die eischen der maatschappij vervullen? Daarop had hij met doffe stem en rollenden blik, het hoofd neêrgezonken op de borst, en de handen krampachtig zamengeklemd, reeds zoo vaak neen! gezegd. Al die slingeringen, al die plannen, de gevolgen van dit levendig besef, waren getrouw aan zijne zuster meêgedeeld, die bedaard en voorzigtig eene omkeering in zijne ziel zocht te weeg te brengen; maar te vergeefs! De Natuur is magtig; en breekt de maatschappij hare zelf gesmeede boeijen niet, de Natuur ontknoopt hare reine banden evenmin. Waar de laatste den jongeling naar de vervulling eener verhevene bestemming, naar het opvolgen eener goddelijke roeping aan hare zachte hand zocht heen te leiden, sleurde de ijzeren vuist der andere hem gewelddadig terug. En doodsbleek en bevende lag hij voor het eerst zijns levens een brief van zijne zuster ter zij, toen hij daarin van hare zachte lippen het vreesselijk harde woord hoorde: ‘geloof mij, beste Louis! zoover mijne ondervinding reikt kan ik u verzekeren, dat het tot de hooge zeldzaamheden behoort dat de jongeling de voor hem bestemde huwt; dat het meisje de waarachtige man harer keuze in de armen wordt gevoerd.’ - Zijn lijden was folterend; want hij leed alleen. Daar was nooit een woord van liefde over zijne lippen gekomen tot Marie. Al wist hij, al gevoelde hij, hoe dezelfde snaar in hunne harten trilde, hij mogt haar, die hij lief had, niet opofferen. En dit voorzag hij dat het gevolg eener bekentenis zou zijn. Hij kon de eischen der maatschappij niet vervullen, en zij dwingt onverbiddelijk het geluk dat hij beoogde op de voorwaarden die zij stelt te erlangen en wie het waagt die voorwaarden te verachten, - zelfstandig, en door de hoogste redelijkheid bestuurd alleen naar de stem des Eeuwigen in den boezem zijner schepselen, te handelen - dien geeselt zij met schorpioenen tot den dood!

En geeft nu diezelfde maatschappij de middelen aan de hand om aan hare eischen te voldoen? De arme Louis wist het tegendeel. Beloonde zij met onpartijdigheid verdienste en deugd; ging zij te werk naar de goddelijke voorschriften van Hem, die als het slagtoffer harer boosheid viel, omdat Hij haar wilde hervormen naar het plan dat in Zijn goddelijk brein met grootsche trekken stond geteekend; streefde zij er naar om Zijn ideaal te verwerkelijken, waarvoor zij vatbaar was, en hare instellingen en regelen te doen zijn ‘les reflets et les traductions des lois de Dieu?’[1)] Neen, verre van daar! Zij voedstert flaauwe troetelkinderen in haren onreinen schoot; spitst er zich op ongelijk te verdeelen wat gelijkelijk verdeeld moest zijn, naar onderscheidene behoeften en gaven, krachtens de wet der Natuur; tracht met verfoeijelijke driestheid haar willekeur wet te doen blijven; ontneemt waar zij geven

1) Lamartine.

moest; dwingt de eene hand tot den arbeid om de vruchten die zij oplevert weêr te ontnemen, en de ledigheid van de andere te bevorderen; wringt vrije leden in onnatuurlijke houding, in een ijzeren keurs; durft hare stem en de vreeze voor haar oordeel verheffen en stellen boven de stemme en het oordeel Gods - en brandmerkt wie het waagt zich aan haar prangende vuist te ontwringen!... Geen middel liet Louis onbeproefd om zich in staat te stellen zijn liefsten wensch te bevredigen; maar de loopbaan waarin de gang der omstandigheden hem geplaatst had, was welligt de minst geschikte om hiertoe te geraken. Wel was er bevordering, maar niet voor hem die een afschuw van intrigue had; niet voor hem wiens edele ziel gruwde van wat naar kruipen geleek, juist omdat zij vatbaar was voor de hoogste inspanning om zich onbeschroomd te verheffen. Eens had hij zich, niet wetende wat meer aan te vangen, tot zijn voornamen chef gewend, en met vuur en ridderlijke openhartigheid zijne zaak bepleit, en niet verzwegen welke hartstogt hem tot dien stap aanspoorde, al achtte hij ook den naam zijner uitverkorene te heilig om dien te mengen in zulk een onderhoud; maar vlijmend was het antwoord in zijne ziel gedrongen, en bloedig de nieuwe wond die hij ontving. ‘Men mogt in inferieure betrekking de oogen niet opheffen tot wie op de maatschappelijke ladder boven ons geplaatst was; en het was onbillijk dat men na dien misstap begaan te hebben, hulp eischte om er een tweeden naast te zetten.’ En toen hij van die meer dan vergeefsche reis t' huis kwam, verborg hij het gelaat in de handen; wat er toen in die ziel omging, welke vreesselijke plannen toen dat hoofd doorkruisten!...

Verstoken van iedere vertrouwelijke meêdeeling en steeds voortlevende in hare denkbeeldige wereld, brak eindelijk ook de dag des lijdens voor Marie aan. Een neef des huizes had zijne studiën voltooid; hij behoefde slechts te grijpen om in voordeelige betrekking geplaatst te worden, en alzoo was het sinds jaren bepaalde tijdstip voor zijne verbindtenis met zijne schoone nicht daar. Er kwam eene nalatenschap bij in 't spel, die reeds aan het paar vermaakt was, vóór men nog eenig oordeel over beider geschiktheid voor elkander vellen kon. Maar dat vermogen mogt immers niet uit de familie gaan; die reden was toch waarlijk wel gewigtig genoeg om tegen elke zedelijke bedenking op te wegen. De neef kwam en zijne komst schrikte Marie uit hare schoone droomen geweldig wakker. Zijne beleefdheden, want meer kon hij uit den aard der zaak haar niet bewijzen, walgden haar - en tegen zijne nietsbeduidendheid stond fier en grootsch de bloeijende toondichter, de schoon ontwikkelde jongeling harer droomen. Een doffe wanhoop sloop in hare ziel en hare schoone lippen murmelden het vreesselijke woord: ‘te laat! te laat!’

‘Had hij maar gesproken!’ jammerde zij in de eenzaamheid. ‘Had hij zich maar verklaard!’ was de klagt, die de stilte van hare slaapcel verstoorde. Och arme! Juist om de grootheid zijner liefde heeft hij gezwegen! - Juist omdat hij u ten volle verdiende, heeft hij u gespaard. - Zijne liefde was geen egoïsme; hij wilde u niet in den draaikolk meêvoeren, die hem verbeidde. Hij had u te lief om u aan de ellende bloot te stellen, die zijne verklaring en uw gewisselijk ‘ja!’ zou hebben na zich gesleept. Zie hem aan! Gij zult op zijn voorhoofd lezen wat ook uw lot moet zijn! Hij heeft het hoofd

gebogen, zijne houding drukt onderwerping uit - maar hoedanig die onderwerping is - zie! dien huiveringwekkenden blik, dat gefronst voorhoofd, die zaamgebalde vuist!

De neef bemerkte wel dat zijne bruid juist niet hoog met hem liep, maar dat lag zeker zoo in haar aard; zij scheen hem somber en afgetrokken toe, maar hij zou immers over dag op zijn bureau en 's avonds in de societeit zijn; haar kamer verried hem haren smaak voor lectuur, muziek en teekenen, waarvoor hij geheel onverschillig was; maar hij zou om haar op de vrijdagsche concerten in Felix inteekenen, en kon haar door een vriend laten vergezellen, ingeval hij de genoegens van zijn klub verkoos. Alles viel zoo niet met een schaartje te knippen; van beide zijden was het huwelijk reeds voor lang bepaald; een aardig vermogen zou hun deel worden... hij vond, behoudens die kleine uitzonderingen, dat hij ‘wel af was!’

Alle plegtige en niet plegtige formaliteiten werden stipt in acht genomen. Er werd familieraad gehouden over het cadeau dat den predikant zou aangeboden worden die het huwelijk kerkelijk zou inzegenen. De bruid was volmaakt onverschillig voor alles; maar de familie besliste, en men vond het huwelijk allergeschiktst - wat wilde men meer? De effectenmakelaar deed eene keurige felicitatie; hij had in jaren zulke perfect balancerende partijen niet bediend. Geregeld als een uurwerk liep alles af; eindelijk wees de klok het bepaalde tijdstip, toen de wijzer de verschillende tijdruimten tot een en ander vereischt doorloopen had. De wet, in de gedaante van een stereotypen magistraatspersoon, verklaarde hen voor echtelieden; en de rijtuigen rolden naar de kerk. De leeraar en eene nieuwsgierige menigte toefde er den laconieken bruidegom, en de bleeke, schier beweginglooze bruid. De indrukwekkende plegtigheid begon. De leeraar las een formulier voor waarin hunne wederzijdsche verpligtingen in heerlijken stijl werden opgegeven; men dient toch ook wel kategorisch te weten waaraan men zich te houden heeft. Hij prees hen vervolgens in zijne redevoering dat de eerste schrede die zij op den huwelijksweg deden in het Godshuis was; hij vouwde de handen tot een gebed!... toen klonk er een doffe gil door de gewelven van het gebouw; een kloek jongman, maar met diep ingevallen oog, en marmerwit van gelaat, zonk tusschen de omstanders op de koude zerken neder: ‘o God, vergeef die heiligschennis om harentwil!’ mompelde hij bezwijmend, en de onbekende werd door den koster opgenomen en achteraf gebragt. De plegtigheid liep af; de leeraar kreeg zijn cadeau; de bruidegom de bewijzen van inschrijving op 't grootboek; om de bruid dacht eigenlijk niemand; alleen vonden een paar oude nichten het vreemd, dat zij zich zoo sterk tegen een buitenlandsche reis verzette; terwijl zij er toch wel, wat hare gezondheid betrof, behoefte aan scheen te hebben.

De doctor had de jonge dame het gebruik van Racahout aangeraden; zij scheen nog al capricieus te zijn, want zij wilde volstrekt geene andere gebruiken dan die hare kamenier bij een confiseur, wel een half uur ver, gehaald had, terwijl er toch een dergelijke winkel veel naderbij te vinden was.

In die uitverkoren winkel scheen eene oude praatster achter de toonbank te zijn, want de kamenier bleef gewoonlijk nog al lang weg; mevrouw bestrafte haar echter zeldzaam. En toen het meisje eens,

onder meer ander nieuws, gedurende het kleeden verhaalde, dat de heer die bij den confiseur in huis woonde, aan hevige zenuwtoevallen leed, scheen de Racahout veel spoediger verbruikt te zijn dan anders, en het meisje werd telkens bij hare terugkomst naar dien ongelukkigen heer gevraagd. ‘Och mevrouw!’ was eens 't antwoord’ de oude winkeldochter zat te schreijen, zoo had het mensch met hem te doen. Verbeeld u! Gisteren overviel het hem weêr op den trap; hij heeft een vreesselijken val gedaan, zich inwendig gevaarlijk bezeerd en verkeert thans in zorgelijken toestand.’ Mevrouw antwoordde niets, maar zond het meisje terstond om veterband uit; en naauwelijks was zij alleen of een bittere vloed van tranen vloeide gloeijendheet langs hare verbleekte kaken.

Eindelijk vond de kamenier op zekeren dag den winkel half gesloten; zij ging echter binnen. De oude meid was zielsbedroefd, en kon het geld niet wisselen, zoo beefde zij. ‘Ge hebt altijd zóó naar hem gevraagd -’ sprak zij met weenende oogen ‘ik behoef niet te zeggen wat er gebeurd is!... God hebbe zijn ziel!... Dàt was eerst een jong mensch!’ En al pratende kwam het eindelijk zoo ver dat de oude meid zacht de trappen opsloop en de kamenier volgde. Ze traden op de kamer waar de doode lag - met een gelaat vol indrukken van een onbeschrijfelijk lijden... maar edel... edel... het kamermeisje had nooit gedacht dat een doode zoo weinig akeligs had.

Toen zij weêr in den winkel kwamen ontmoetten zij eene jeugdige vrouw in diepen rouw. ‘Dat is zijne zuster’ snikte de oude winkeldochter ‘zij is van buiten gekomen om hem op te passen; ook een engel van een mensch!’ Het kamermeisje bragt hare mevrouw het laatste berigt van den lijder; mevrouw klemde zich vast aan de leuning van haren stoel; - ‘en ik heb hem gezien ook mevrouw!’ vervolgde zij ‘een mooije doode! En...’ maar zij kon niet uitspreken, want hare meesteres zeeg in een, nog bleeker dan de doode waarvan 't meisje verhaalde. En 's middags zei het praatstertje in de keuken, dat hare mevrouw toch razend gevoelig was, ‘want *ik* heb nu het lijk toch gezien, en was er niets akelig van, terwijl mevrouw het vertellen niet eens kon aanhooren.’

Zij kreeg spoedig nieuwe stof tot verwondering; want een paar dagen later liet de dame in den rouw, die zij bij den confiseur ontmoet had, zich aandienen. Met een half gesmoorden kreet van blijdschap kreeg de kamenier order om die dame binnen te leiden, en door het raam van de binnenplaats had zij gezien hoe haar mevrouw die vreemde dame snikkend was om den hals gevallen...

Na het vertrek dier vreemdeling had mevrouw lang op een klein stuk papier gestaard, dat deze haar had ter hand gesteld; het was haar eigen schrift, en zij had het toch met veel zorg in haar Album gelegd...

Dienzelfden avond hoorden de dienstboden hare meesteres voor 't eerst zingen en de piano bespelen, sinds zij bij haar in dienst waren... eene roerende melodie... en zij zong diezelfde melodie tweemaal achtereen...

Terwijl speelde mijnheer in de societeit een kaartje; en wie hem ter loops aansprak en naar zijne gade vroeg kreeg tot antwoord: ‘och ik ben haast nooit t'huis, zoo als je weet... maar ik heb ook zoo niets t'huis... ik begrijp niet wat mijne vrouw mankeert, en de doctor schijnt het ook niet te kunnen treffen.’

Een paar jaren later werd mijnheer

vader. Mevrouw was anders inschikkelijk en toegevend in alles... nu echter stond zij nog al op de keus van een' naam voor haren zoon. ‘Enfin, doe zoo als je wilt!’ zei mijnheer. ‘Hoe moet het dan wezen?’ Zijne echtgenoot zag hem niet aan, en bloosde sterk toen zij antwoordde: ‘Louis - had ik gaarne!’ - ‘Maar zoo heet niemand in de familie, Marie!’ - Zij gaf geen regtstreeksch antwoord... maar de knaap werd Louis genoemd.

Ainsi va le monde!...

Amsterdam, Dec. 1847.

de B.

Brievenbus.

I. Brief aan den Hoofdredacteur van den Tijdspiegel, van een' zijner medearbeiders.

Geachte vriend!

Toen ik, op uwe vereerende uitnoodiging, mij aan de wakkere mannen van den Tijdspiegel aansloot, rekende ik er op, als zij, meermalen misverstaan, miskend, bestreden te zullen worden: ons streven naar vooruitgang, de openhartigheid, waarmede wij onze gevoelens blootleggen, onze strijd tegen dwaling en vooroordeel moest, 't konde niet anders, ons menigen vijand berokkenen; maar ik vatte het stellige voornemen op, mij met u en uwe overige medearbeiders miskenning, laster te getroosten: antikritieken, beloofde ik mij, heeft de Tijdspiegel van mij niet te wachten.

Tot heden hield ik mijn woord, nu sta ik bereid, van mijnen stelregel af te wijken: wat ik in het algemeen, en vooral bij den treurigen toestand van het recensie-wezen in ons vaderland, dwaasheid acht en als overijling eener te prikkelbare jeugd sinds lang heb afgezworen, komt mij ditmaal heilige pligt voor, omdat het niets minder geldt dan den geest en de geheele strekking van ons Tijdschrift. Ter zake.

Toevallig kwam mij in handen N°. 47 van den jaargang 1847 der *Catholijke Nederlandsche Stemmen*, waarin mij, met verbazing zag ik het, de eer eener citatie te beurt valt. In eene aanteekening neemt men voor een gedeelte de woorden over, waarmede ik mijn opstel: *Hervorming der Hervormde Kerk* in N°. 11 van den vorigen jaargang besloot: ‘Wat wij willen?... Eerbied van de Kerk voor de regten van den Staat, eerbied van den Staat voor de vrijheid der Kerk.’ Hierbij voegt de redactie der Cath. Stemmen, of wel haar medearbeider: ‘Men ziet uit deze weinige regelen, hoe de Hervormden zelven de overheersching van de Kerk door den Staat willen afgeschaft hebben. Waarom willen ze dan nu de Katholieke kerk door middel van het *placet* aan die overheersching onderwerpen? Willen ze over ons het kwaad doen komen, dat ze zelven niet langer dragen kunnen?’ Met verbazing las ik deze woorden. Vooreerst toch werd ik of de Tijdspiegel tot tolk verheven der Hervormde Kerk, ofschoon ik opzettelijk mijn standpunt *buiten die* Kerk had

genomen, wèl overwegende, dat de Tijdspiegel geen kerkelijk orgaan is of worden mag; maar, vervolgens, moest mijn opstel ten bewijze strekken, ‘hoe de Hervormden zelven de overheersching van de Kerk door den Staat willen afgeschaft hebben.’ Ik ben mij niet bewust, dit doel voor oogen gehad te hebben, toen ik voor den Tijdspiegel en overeenkomstig diens behoeften mijne gedachten over de hervormende beweging in het Nederlandsche Hervormde Kerkgenootschap verzamelde; volgaarne erken ik echter, dat het wel tot mijn oogmerk behoorde, ook te doen opmerken, niet ‘hoe de Kerk door den Staat wordt overheerscht,’ maar hoe men zich, èn bij de regeling van het Hervormde Kerkgenootschap in 1816, èn vervolgens de betrekking tusschen Kerk en Staat niet altijd duidelijk bewust was; hoe men de uitgesproken scheiding, ten gevolge waarvan de Kerkgenootschappen niet meer door den Staat bestuurd, maar alleen bewaakt worden, niet altijd consequent had volgehouden, ten gevolge waarvan den Staat regten op de kerk waren opgedrongen, waarop hij, volgens gezonde begrippen van Staats-kerkregt geene aanspraak meer mogt maken, en waarop onze regering ook geene aanspraak maakt. Hoe weinig ik aan eene tyrannieke ‘overheersching,’ die altijd kwaden wil vooronderstelt, dacht, blijkt genoegzaam uit mijne woorden in den aanhef van mijn artikel: “'t Is een gelukkige strijd: of kan men de overwinning niet behaald achten, nu.... de Staat bij de Kerk vertegenwoordigd wordt door een' man, die overvloedige blijken gaf, dat hij eerbied koestert voor de regten der Kerk.’ De Cath. Stemmen daarentegen schijnen mijne woorden te *willen* opvatten als eene aanklagt tegen de Regering en in mijn stuk niets anders te *willen* zien dan eene poging om de Hervormde Kerk geheel aan het toezigt van den Staat onttrokken te zien. Had deze gedachte mij voor den geest gezweefd, ik zoude niet hebben durven rekenen op de sympathie van sommige edelen en wèldenkenden in den boezem van het Kerkgenootschap, waartoe ik het mij eene eere reken te behooren; want levendig en innig is bij mij de overtuiging, dat geen lid, geen leeraar der Hervormde Kerk, die het wèl met Kerk en Vaderland meent, den wensch kan koesteren, om den band, die het Kerkgenootschap aan den Staat hecht, te verscheuren, - dat allen die losmaking als eene ramp zouden betreuren Daarom protesteer ik luide tegen deze Jezuïetische verklaring mijner woorden, en werp van mij en den Tijdspiegel verre de blaam, als wilden wij bandeloosheid: de vrijheid is ons immers te dierbaar, om haren heiligen naam tot een' dekmantel voor wanorde en regeringloosheid te misbruiken? Logen is het, wanneer men ons iets anders toedicht dan het streven naar *vrijheid;* of schreef ik niet (en de Cath. Ned. Stemmen zelve halen ook deze woorden aan, maar gaan ze stilzwijgend voorbij): ‘Wij willen *eerbied van de Kerk voor de regten van den Staat!*’ En wij zouden den Staat geene regten op de Kerk toekennen, of 't mogt ligt het regt van den Staat zijn, om de bevelen der Kerk onderdanig uit te voeren?

Maar men wilde ons van onbillijkheid omtrent de Katholieken beschuldigen: ‘waarom,’ vraagt men, ‘willen ze dan nu de Katholieke Kerk, door middel van het *placet*, aan die overheersching onderwerpen? Willen ze over ons het kwaad doen komen, dat ze zelven niet langer dragen kunnen?’ Het antwoord is gereed:

het placet *is* geene overheersching, het is niets dan de uitoefening van een *heilig* en *onvervreemdbaar regt* van den Staat, het is een *pligt*, door den Staat zichzelven verschuldigd, toe te zien, dat geen Kerkgenootschap iets voor den Staat verderfelijks onderneme; de Hervormde Kerk zelve is door het placet gebonden en wenscht de losmaking van dezen band zóó weinig, dat zij, kende zij althans hare belangen wèl, dien band, bestond hij niet, zoude vragen. De Hervormde Kerk kent de beteekenis van het woord: den keizer te geven wat des keizers is, - de Hervormde Kerk weet, wat gevaren den Staat dreigen, die een' Staat in zich duldt, en der Hervormde Kerk is het vaderland te lief, dan dat zij met de Ultramontanen aan den ondergang van dat vaderland zoude willen arbeiden. Wie geen vaderland hebben dan aan gindsche zijde der bergen en door dat vaderland zelf worden uitgespuwd, mogen naar het verderf van Nederland *ad majorem Dei gloriam* hunkeren, de *Nederlandsche* Hervormde Kerk draagt liever een' heilzamen band dan dat ze door regeringloosheid den Staat helpt te gronde rigten.

De Tijdspiegel eerbiedigt dien vaderlandlievenden zin in de Hervormde Kerk, en allerminst dacht hij er aan, toen hij op de reformatorische pogingen in haren boezem wees, revolutie te prediken: de Tijdspiegel kent de klove, die reformatie van revolutie scheidt; maar hij moest eensdeels als een dolle radicaal verdacht gemaakt, anderdeels als een Katholiekenonderdrukker gebrandmerkt worden: daarom werden zijne woorden buiten hun verband medegedeeld, eenzijdig opgevat. De Tijdspiegel (ik houd mij van uwe toestemming overtuigd, mijn vriend!) predikt vrijheid, ook op het Kerkelijke gebied, maar hij heeft regt, te vorderen, dat zijne beschouwingen in onderling verband beschouwd worden, dat men nevens de *Hervorming der Hervormde Kerk* en de beschouwing van het *Ontwerp van de armwet*, den brief over de *beschuldiging in de Tweede Kamer* en dien over de *voorgestelde strafbepalingen omtrent het placet* legge: dán zal het blijken, dat hij wat anders wil dan de organen der Ultramontaansche pers, - dán ook, dat hij in zijne oppositie beter vaderlander is dan menig ministeriëel Jezuïet.

En hiermede, Glück auf zum neuen Jahr! Met moed en volharding den goeden weg bewandeld, verlokt door lof noch ontmoedigd door blaam; het licht op den kandelaar geplaatst, trots het gejammer der duisterlingen; vrijheid, waarheid, ontwikkeling, bevorderd op kerkelijk, staatkundig, letterkundig gebied, en met den moed van het reine geweten den goeden strijd gestreden tegen wat den geest knelt of verlaagt; dán zal ik het mij eene eere rekenen en een voorregt, tot de uwen te behooren.

Uw
- S -

II. Brief aan eene Utrechtsche freule over het: ‘Leesgezelschap te Diepenbeek.’

Lieve, beste Vriendin!

Ja, zóó staat er nu. Ge wilt toch, dat *ik* althans u niet als *freule* zal tituleren, en van uwe lieve nederigheid ben ik even zeker als van uwe vriendschap, sedert wij ons nader, als zusters in den Heere, hebben leeren kennen. Hoe lief is

het van u mij te schrijven u dadelijk te berigten, hoe het met mij gesteld is, daar het gerucht, alsof ik lijdende was, u ter ooren kwam! Maak u niet ongerust over mij, lieve! ik heb het thans, door de Goedheid, wèl; maar, voor veertien dagen, dacht ik ernstig ziek te zullen zijn geworden. ‘Uwe gewone kwaal?’ hoor ik u zeggen. Och! neen, mijne lieve! maar ik heb mij schier ziek gemaakt van edele verontwaardiging. ‘Dat moet niet, zusje!’ zult gij mij toevoegen; maar wanneer ik u de oorzaak mijner diepe verontwaardiging mededeel, dan zult gij mij gewis gelijk geven. Luister!

Daar kom ik dan, moet ge weten, voor ongeveer drie weken, bij den heer Q. Gij kent hem, mijne lieve! en weet dat hij niet tot *de onzen* behoort, maar zijne dochter, met wie ik op de kostschool was, is een meisje niet zonder indrukken, en ik had haar beloofd, om haar, wanneer dit eens schikte, naar de voorlezing van onzen besten vriend te zullen medenemen. Ik vond echter papa te huis en in de woonkamer en nu dacht ik, dat het maar best ware om nergens van te spreken. Mijnheer Q. zat, wegens verkoudheid, te huis, en zoo, onder 't praten, zeide hij: ‘Je bent nog al eene liefhebster van lectuur, niet waar? Nu hier heb ik een interessant boek; neem dat eens mede, om het te lezen.’ Ik nam het boek aan en las op den titel: *Het Leesgezelschap te Diepenbeek, door P. van Limburg Brouwer. Te Groningen, bij W. van Boekeren*, 1847. *Die* naam, en *dat* dit boek uit *Groningen* kwam, beviel mij reeds niet, lieve vriendin! maar dat was toch geen reden om dat boek af te wijzen; en om daardoor, welligt, den heer Q. te indisponeren, dit, dacht ik, was niet zeer voorzigtig gehandeld; tevens was het niet strijdig met de opregtheid, dat ik, naar niets gevraagd, mijne gedachten voor mijzelve hield. Ik nam alzoo, zonder mij over iets uit te laten, het boek mede. Te huis gekomen was het etenstijd en ik deponeerde de lectuur op mijn boekenrekje.

's Avonds zou tante Z. bij ons komen, en alzoo viel er aan geen lezen te denken, mijne lieve! Ik geloof niet, dat dit mensch u bekend is. Men zegt, dat zij ‘eene goede, brave en verstandige vrouw’ is, en de Heere beware mij, dat ik haar zou veroordeelen; ik zeg maar alléén, dat hare kennis, omtrent de grondwaarheden van onze Gereformeerde godsdienst, zeer oppervlakkig en gering is. Sedert ik daarover, door de Goedheid, een helderder inzien heb ontvangen, door die lieve boekjes, die gij mij ter lezing hebt gezonden, heb ik gemeend, dat het van mijn pligt was om haar de oogen der ziele te openen; maar mama wilde dit niet; want ge moet weten, mijne lieve! dat tante Z. eene zeer bemiddelde erftante is, en ik heb dan ook maar, *om des vredes wille* gezwegen, gedachtig aan de vermaning: ‘maakt uzelven vrienden uit den onregtvaardigen Mammon.’ Nu dan en om kort te gaan, het zal u mijne lieve! reeds duidelijk wezen, dat, hoezeer ik met die zoogenaamde ‘goede, brave en verstandige vrouw’ voor het overige wél ben, ik met haar, in den geest, geene gemeenschap kan oefenen! Ik getroost mij het dus met haar, over de onbeduidende en het hart onwaardige dingen van het leven, te spreken, en zoo kregen de boeken dan ook eene beurt. Zij vroeg mij of ik dat boek van Prof. *Hofstede de Groot*, *over de opvoeding des menschdoms door God*, ook gelezen had? Ik had op de tong om te antwoorden, dat ik geene werken las uit de Groninger school afkomstig; maar ik bedacht mij nog in tijds en zeide eenvou-

dig: neen. Maar, *om des vredes wille*, over die zaak niet verder willende uitwijden, vertelde ik haar, hoe ik, daags te voren, van den heer Q. een boek ter lezing had gekregen, en noemde ik haar den titel. Toen hernam zij aanstonds. ‘Dan geloof ik, dat die heer Q. u een weinig gefopt heeft, meid! dat is voor *u* geene lectuur, gij leest immers nooit een roman, en dan is die roman wel geschikt om u te ergeren, maar niet om u te stichten. Ik wil nooit met u of met mama over de regtzinnige leer spreken; want daarover worden wij het toch nooit eens en gaarne laat ik elk zijn gevoelen en overtuiging behouden, zonder iemand de mijne te willen opdringen; maar als ik u een raad schuldig mag wezen, lees dan dat boek niet, meid! en maak geene kennis met dat *Leesgezelschap te Diepenbeek*. Ik zeg dit, omdat ik uwe denkwijze ken en u voor ergernis wil bewaren.’ Ik voelde, onder deze toespraak, allerlei gedachten in mij opkomen. Ja, die verdraagzaamheid van tante Z. omtrent het gevoelen en de overtuiging van anderen, zegt ook veel, daar zijzelve bij hare onregtzinnige gevoelens blijft! Wat zegt gij, lieve! heb ik gelijk of ongelijk? die verdraagzaamheid is niets anders dan geestelijke blindheid en onverschilligheid, omtrent het ééne noodige, dat alléén in de gezegende leer van de Gereformeerde godsdienst te vinden is, en ge begrijpt nu waarom ik straks schrijven kon, dat ik met zoo iemand, in den geest, geene gemeenschap kan oefenen. En dan vond ik het al zeer vreemd, lieve! dat zij maar zoo uit de hoogte oordeelde, wat *mij al* of *niet* ergeren zou! Gelukkig bleef ik bedaard, dat mij te gemakkelijker viel, vermits, aan het einde van hare lange predikatie, mijn oudste broeder de kamer inkwam, waardoor wij op een geheel ander discours geraakten.

Maar ik was (waarom de geheimen van mijn bedorven Adamshart, aan eene hartvriendin, niet opregt medegedeeld?) over dat discours van tante niet weinig gepiqueerd, en, wat ik anders niet zou gedaan hebben, deed ik nu. Ik nam, naar bed gaande, het boek mede naar mijn slaapkamer; want ik mag wel eens zoo in stille eenzaamheid zitten lezen alvorens ter ruste te gaan.

Hoe weinig dacht ik echter, mijne lieve! dat ik nu juist in een strik liep, dien de Satan voor mij gespreid had! Ja, rustig begon ik te lezen, in slaap gesust door het ‘woord aan den lezer’ van dien mijnheer den predikant, G.A. van Limburg Brouwer, en het eerste hoofdstuk (waarom het ontkend) beviel mij zeer goed. Van achteren begrijp ik het, lieve! dat was het Sirenengezang van den Booze. Met het tweede hoofdstuk, den Heere zij dank! begon ik uit mijne geestelijke verdooving te ontwaken en, verder lezende, ontwaakte ik geheel. En wat zag ik nu? In dat boek en in dien professor, P. van Limburg Brouwer, Apollyon voor mij staan, zooals hij door den vromen Bunyan, in zijne: ‘*Christens reize naar de eeuwigheid*’ is beschreven en in plaat gebragt!!! Even als de ratelslang de arme vogeltjes dwingt haar nader te komen, ofschoon die stomme diertjes zeer goed weten, wat lot hen wacht, even zoo werd ik, door die *Diepenbeeksche ratelslang*, aangetrokken! De Heere, lieve! had mij los gelaten, en hoe ook mijn hart klopte en mijn voorhoofd gloeide, ik kon de oogen van dat verderfelijke boek niet afwenden... Niet, dat ik het uitlas; daarvoor bewaarde de Goedheid mij, onwaardige; maar ik liep het door, van het begin tot het einde, en, zoo groot, mijne lieve! is de magt van den vorst der duisternis! ik kon het boek niet digt slaan. Dat is

het gevolg, wanneer men zich op eigen kracht verlaat, even gelijk Petrus in de zale van Kajaphas!

Omstreeks elf ure had ik mij tot lezen gezet, en ik had aan geen tijd gedacht, toen ik op eens de klok, en wel die van drie ure, hoorde slaan. Ik schrikte, en in den schrik sloeg ik het schandboek digt.

Helaas! lieve, beste! in welk een toestand bevond ik mij? Ik was als in het dal der schaduwen des doods! Ik was koud en heet te gelijk en zag kleine sterretjes, als dwaallichtjes, voor de oogen; met moeite legde ik mij ter ruste. Maar rusten? al wat aan mij was (gij kent mijne kwaal, lieve!) klopte en beefde: ik had de koorts. Meer echter dan die koorts kwelde mij het folterend geweten, dat ik niet bij het *tweede hoofdstuk* reeds: '*Ga achter mij*, *Satan!*' had geroepen, maar mij sterk had gewaand in eigen kracht! Ik weende bitterlijk, even als Petrus; maar bidden kon en dorst ik niet, in het diep besef mijner straf- en doemwaardigheid. De nacht liep akelig ten einde, en ik moest den volgenden dag het bed houden. De doktor werd geroepen en, door de Goedheid, werden de calmerende middelen gezegend, zoodat mijne herstelling spoedig volgde. De middelen werden niet weinig versterkt, doordien ik ook inwendig tot ruimte kwam, en levendig leerde inzien dat de Heere mij, ten mijnen nutte, gekastijd had, door namelijk, in zijne aanbiddelijke vrijmagt, toe te laten, dat de stem der verleiding, door het woord mijner tante, onder den valschen schijn van een waarschuwend woord, tot mij kwam. Hierdoor werd, geheel lijdelijk (en wat zijn wij anders dan lijdelijke schepselen?), de lust naar het verbodene in mij gewekt, terwijl de straf op de overtreding volgde. Intusschen moest mijn val, door de Goedheid, tot mijne wederopstanding dienen en ik leeren inzien, dat in mij niets goeds woont, alsook hoe listig de Booze het aanlegt, om zelfs de uitverkorenen te verleiden! Hoe treurig, niet waar?

Maar nu, lieve! sta ik weder in de mogendheden des Heeren, de lendenen omgord hebbende en de kaars brandende! In niet één boek, dat uit Groningen komt of daar gedrukt werd, zal ik voortaan het oog slaan; ik zal er de ooren voor stoppen!

Het wekt mij eene groote vreugde te vernemen dat de schrijver van zulk een verderfelijk, antichristisch boek, door den Heere, ter verantwoording is geroepen! Hoe zwaar zal het hem zijn geweest te vallen in de handen des levenden Gods! 't Is om er voor te sidderen, lieve!

Heeft hij mogelijk, in trotschen eigenwaan, gedacht, om 's Heeren volk afkeerig te maken; die Achitophels-raadslag zal tot zotheid gemaakt worden, en al de pijlen der helle, die hij afschoot, zullen moeten afstuiten op het vaste bolwerk, door de Dordsche vaderen, in cement gelegd! Leefde de verleider nog, dan zou de stem van alle regtgeloovigen hem in de ooren klinken: 'zouden wij niet haten, die de Heere haat? wij haten ze met eene volkomene hatinge!' Dat schandboek zal niemand van *ons* afkeeren van Sion, voor de verfoeiselen der Amorieten van onze dagen, die, in Groningen, ja, helaas! waar niet al? hunne afgoden hebben opgerigt; dat staat bij mij vast, lieve!

Alleen betreur ik het lot van hen, die, ofschoon zij in de Gereformeerde Kerk zijn gedoopt, de dwalingen van Socinus, Arminius en Arius, van Strauss, Opzoomer en de geheele Groninger school aankleven. Deze toch, worden, door zulke boeken, gesterkt in hunnen opstand tegen

den Heere en zijnen gezalfde, en dit vervult mijne ziele met droefheid en rouwe. Zou het niet onze pligt wezen, om een ieder voor zulke hemeltergende geschriften te waarschuwen? Alleen vrees ik, dat onze stemme wezen zal als die eens roepende in de woestijn. 't Is regt bedroevend, lieve! en de eenige troost, die ons overig blijft, is, ‘dat de Heere (om met onzen dierbaren Catechismus te spreken) alle zijne en mijne vijanden in de eeuwige verdoemenis zal werpen; maar mij, met alle uitverkorenen, tot hem in de hemelsche blijdschap en heerlijkheid nemen zal.’

Krachtig ben ik, mijne lieve! in dit bemoedigend uitzigt gesterkt, dezer dagen, door de voorlezingen, die onze waardige vriend en leidsman, wiens naam ons dierbaar is, en dien wij niet behoeven te noemen, omdat hij in ons hart is gegraveerd, over de *Openbaring van Johannes* houdt. Één enkel vers, uit dat profetisch woord, weegt zwaarder, dan honderd boekdeelen van dien mijnheer den Groninger professor! In vroeger dagen zou dat: ‘*Leesgezelschap te Diepenbeek*’ door beulshanden verbrand zijn geworden; dat gebeurt helaas! nu niet meer; maar eenmaal, dit staat vast, zal het vergaan door het helsche vier, en de schrijver zal het aanzien, van uit de plaatse, waar weeninge is der oogen en knersinge der tanden!!!

Zoo heb ik u dan, lieve! het een en ander van mij, mijnen staat, weg en toestand medegedeeld en mijne struikelingen en val voor u niet verborgen; maar tevens mogt ik niet verbergen, dat het den Heere behaagd heeft mij genadiglijk weder op te rigten, zoodat ik, met den Psalmist, mag uitroepen: ‘wat zal een nietig mensch mij doen?’

En nu beveel ik mij in uwe voorbidding en de voortduring uwer zusterlijke vriendschap. Wees gegroet met een heiligen kus, lieve, beste!

Uwe liefhebbende,

X.X.

P.S. Wat is uwe lieve nicht, de freule B.Y., toch engelachtig en geestig! Ik verhaalde haar de bovenstaande geschiedenis. Zij vertrok den lieven mond tot een glimlach, hield den wijsvinger, als bestraffend, in de hoogte en zeide: ‘Meisje! meisje! zóó gaat het, als kleine kindertjes alléén willen loopen!’ Vindt ge dat niet *piquant*, lieve! en toch - hoe *verschoonend*, niet waar? Ik drukte haar, met warmte, de hand.

III. Antwoord op vorenstaanden brief.

Met vreugde, mijn waardste! vernam ik, uit uwen lieven brief, dat het berigt wegens uwe ongesteldheid eenigzins vergroot tot mij was gekomen, en met deelneming de treurige oorzaak uwer kortstondige ziekte, waarvan het den Heere behaagde u weder op te rigten. Ik noemde die oorzaak treurig. Of is het niet bedroevend te zien, hoe de zoogenaamde wijsgeeren onzer dagen er op uit zijn, om hunne verderfelijke stelsels ingang te doen vinden in harten wier gedichtsel boos is van der jeugd af aan? Dat het bedoelde geschrijf uwe verontwaardiging opwekte, is mij, van wege uw teeder en prikkelbaar zenuwgestel, zeer verklaarbaar. Het mijne, de Heere zij daarvoor gedankt! is sterker, en wat u onmogelijk was, dat is mij mogelijk geweest, dat wil zeggen: ik had krachts genoeg, om het boek geheel te kunnen doorlezen. In langen tijd verscheen er geen gevaarlijker boek in 't licht. De boekverkooper Beijerinck (en waartoe zijn boekverkoopers

niet in staat?) gaf, voor een paar jaren, een dergelijk lasterschrift uit, onder den titel van: '*Hendrik van Bronkhorst en zijne betrekkingen. Schetsen uit het leven van Protestantsche Jezuïeten*,' door zekeren C.R.P. de Vrij, ongetwijfeld een van de Groninger philosophen, waarin zij hen die der regtzinnige leere toegedaan zijn in een hatelijk licht pogen te plaatsen. Maar dàt boek, hoe gevaarlijk ook, komt niet in vergelijking met dat, wat uwe verontwaardiging gaande maakte, en waaraan toch uwe aandacht, gedurende zoo vele uren, geboeid bleef. Ja, zoo krachtig werkt de vorst dezer eeuw in de kinderen der ongehoorzaamheid, die, arm aan der duiven opregtheid, zich van de voorzigtigheid der slange meesterlijk weten te bedienen. Want wat trok u anders tot dit vergiftig zielenvoedsel, dan (ik moet het erkennen) de meesterlijke stijl en de groote menschen-wereld- en zaakkennis waarmede het boek is geschreven?

Was er iemand, waarop de wereldwijsheid dezer dagen zich hoogmoedig beroemde, het was die mijnheer van Limburg Brouwer, en had hij zijne talenten besteed in de dienst van den Heer der Kerke, dan had hij als eene ster van de eerste grootte kunnen blinken; maar hij werd overgegeven in een' verkeerden zin, om te doen dingen, die niet betamen. Grieken en Romeinen waren hem dierbaarder dan het uitverkoren volk des Heeren, en over die verdoolde Heidenen schreef hij boeken; zelfs in de Fransche taal, opdat zijn naam, in het vaderland van Voltaire en zijnen aanhang, geroemd en geprezen zoude worden! Dit wist *hij*, die een menschenmoorder is van den beginne, en koos hem als een geschikt werktuig uit, om, als een andere Goliath, de slagordeningen des levenden Gods te honen; maar Hij, die Davids Zoon en Davids Heer tevens is, mijne waardste! heeft den onbesneden Philistijn ternedergeveld, en Neêrlands Israël eene groote verlossing geschonken. Hij zal zich niet meer aangorden ten strijde tegen ons; hij is gevallen, zooals zij vallen zullen, die zich ijdellijk verheffen tegen den Heere en zijnen Gezalfde!

Verontrust u echter niet te zeer over de schade die dit werk der duisternisse zou kunnen aanrigten! Want wat is het doel van dit boek, behalve de toeleg om het volk Gods in een belagchelijk daglicht te plaatsen, dan om *quasi* voor te stellen, hoe eenige, zoogenaamde regtzinnige, Gereformeerden tot de Groninger school zouden zijn overgegaan? Ja, ware *dit* waarheid, dan bestond er gewis alle reden van groote bekommering! Maar het geheel is niets anders dan een *roman*, en daarin kan men, naar welgevallen, met de waarheid omspringen: zoodat het boek letterlijk niets tegen de ware en onvervalschte Gereformeerde religie bewijst of bewijzen kan. Verlies, bid ik u, dit toch niet uit het oog, mijne waardste!

Wie toch zou in de vastigheden zijns geloofs geschokt worden, door een *verdichtsel*, kennelijk geschreven met de bedoeling, om de Groninger dwaalleer te verheffen? Immers dat alles een *verdichtsel* is, is zoo klaar als de dag! Neen! mijnheer de Professor! uwe wijsheid is tot dwaasheid geworden! Wèl doet gij, listiglijk, uwe beste pogingen, om ons die Diepenbeekers en dien heer van Groenendaal als echt-orthodox te schetsen; maar, ondanks al uwe geleerdheid, zijt gij in den kuil gestort, dien gij voor anderen, boosaardiglijk, hadt gegraven! Die door u geschetste *romanhelden* (gesteld, dat zij ooit hadden kunnen bestaan) zijn nooit echt-orthodox Gerefor-

meerd geweest, en daarmede vervallen alle uwe argumenten! Die menschen, door u, in een nadeelig en bespottelijk licht geplaatst, waren slechts Demassen, die de tegenwoordige wereld hebben lief gekregen. Zij waren nooit uit *ons!*

Och! mijn waardste! het ging dien wijzen Professor, zoo als het allen gaat, die ziende blind zijn. Hij waande den vasten rotsgrond te doen wankelen, waarop de onfeilbare Gereformeerde Kerk, in het bloed van de vrome vaderen gevestigd werd, ja, dien te doen wegzinken - en hij heeft een onbeduidend zandheuveltje omgewoeld!!! Hadden die Diepenbeekers waarlijk tot Gods uitverkoren volk behoord, dan hadden zij nooit uit den staat der genade kunnen vervallen. Mijnheer de Professor schijnt dit gevoeld te hebben en daarom met den timmerman Hartman geen raad geweten, evenmin als met den kandidaat Klos. Zoo moeten de tegenstanders, huns ondanks, toch de waarheid erkennen, hoewel zij die pogen te verdonkeren!

Maar het is hun, wat zij ook van de zoogenaamde vrijheid van onderzoek opgeven, nooit om waarheid te doen, en daarom zoeken zij hunne sterkte in zoogenaamde geestige zetten en kwinkslagen. Mijnheer de Professor was daarin een eerste *matador;* maar hij zal zich daarmede niet hebben kunnen verantwoorden bij Hem, die een wreker is en zeer grimmig! en wat zijn dan nog die zoutelooze aardigheden, waarmede de wereldlingen zich pogen te vermaken? Wij gunnen hun het armhartig genot, dat zij er bij smaken; wetende, dat de Heere zal lagchen, wanneer hunne vreeze komt! Sela!

Maar - vraagt ge welligt, mijne waardste! - het ontbreekt toch ook niet in dit schandboek aan scherpte van redenering en puntigheid van betoog; en kan dit geen nadeel doen aan de belangen der Kerke? Wees daarvoor onbezorgd: want het dwaze Gods is sterker dan de wijsheid der menschen. De zoogenaamde wijsgeeren verbeelden zich, dat hun wormenverstand die diepten Gods zou kunnen peilen; terwijl *wij*, als de gekenden des Heeren, niet vragen, maar alleenlijk gelooven! In dat geloof zijn wij sterk, ondanks de tegenspraak der ongeloovigen, en van de stem der wereldwijsheid, die zich soms in ons hooren doet.

Ook dat is den sluwen Professor niet ontgaan, maar wat hij daartegen kon bedenken was niets anders dan een vruchteloos pogen om de formulieren van eenigheid te doen wankelen. Eene dwaze poging! want alléén *zij* verstaan de waarheid, die van den Heere geleerd zijn, en geene wereldlingen; zoo als die Groninger Goliath en zijne medephilistijnen!

En wat zal ik zeggen van de kermisgrappen, die de Hoogleeraar (?) over het staatkundige, over het onderwijs en wat niet al meer, opdischte, om van zijn wereldsch vernuft eenige staaltjes te geven? wat zal ik zeggen van die *scènes* van die mevrouw Weenink en den heer van Groenendaal? Bij de *eerste* haal ik de schouders op; bij de *laatste* sla ik de oogen neder; den man beneden mij achtende, die zóó schrijven kon, bij gebrek aan wat beters, en zich zoo gruwelijk bezondigde.

Daarenboven, hoe droevig heeft de man zich misrekend en hoe laag valt hij van de hoogte waartoe hoogmoed en waanwijsheid hem hadden opgetild! Waarlijk, ik zou medelijden met hem kunnen hebben, indien hij van boos opzet kon vrijgepleit worden! Immers hoe klein en nietig staat hij daar, met zijn *romannetje* onder den arm, tegenover die rij van

achtbare en eerwaardige Dordsche vaderen, met de *formulieren van eenigheid* in de hand! Neen, die formulieren laten zich door geene *vertelseltjes* of *verdichte geschiedenissen*, door geene *onbeschofte taal* van een Oostindischvaarder, of de *drogredenen* van een Groninger dwaalgeest wederleggen! Maar daaraan heeft mijnheer de Professor, in zijn hoogleeraarswijsheid, zeker niet gedacht.

Ge ziet, mijn waardste! dat *mij* dit geschrift geene bekommering noch vreeze gebaard heeft. Bij wankelmoedigen en kleingeloovigen kan het mogelijk eenigen indruk maken; maar deze zal spoedig verdwijnen, wanneer wij, die den Satan als een bliksem uit den hemel zagen vallen, die zwakken ernstig waarschuwen voor den boozen wederpartijder, die omgaat als een brieschende leeuw, zoekende wien hij zou mogen verslinden! Wees daarom, voor de goede zaak, zonder vreeze! Het vast gebouw der Kerke verduurt nu, sedert meer dan twee eeuwen, het woeden des tijds en van de vijanden des Heeren, en wat is, in vergelijking van dat heerlijk gesticht, die stroohut, door dien Groninger wereldwijze in elkander gezet, maar waarvan de plaatse eerlang, even als die van den bouwmeester, ledig zal gevonden worden! Och, mijne waardste! 't is niets dan hout, hooi en stoppelen! 't Zal verstuiven als kaf voor den wind; onze burgt staat vast en zal in eeuwigheid niet wankelen! De Heer is *onze* baniere! Hallelujah!

En nu, geliefde zuster! moet ik eindigen. Wees hartelijk van mij gegroet. De genade zij met u, Amen.

Uwe teederminnende vriendin,

Y.Y.

IV. Brief aan professor X. te L., over den bloei der Rederijkerskamer te Amsterdam.

Hooggeachte en waarde Professor!

Ik werp dezen brief in de bus van den Tijdspiegel, Februarij, hopende dat gij denzelven op die wijze franco mogt bekomen, en mij weder *eodem modo* wilt antwoorden; want daar het hier eene letterkundige quaestie geldt, kan ik mij aan niemand beter wenden dan aan u, den kundigen en hooggeschatten litterator. Mijn schrijven heeft wel meer betrekking tot de nieuwe letterkunde en hare verschillende resultaten, maar gij zijt ook daarin te huis, en kunt mij en het publiek met een van dienst zijn. Het is u niet onbekend dat op onzen Nederlandschen grond de oude leliën, rozen, wijngaarddranken, weder in liefde bloeijende zijn, dat de goede oude tijd der Rederijkers is teruggekomen, dat dappere mannen, met veel smaak, met gevulde beurzen, met forsche longen, en geoefend in het welsprekend handgebaar, zich aan het hoofd hebben gesteld, en de kamers helpen openen en sluiten, ruim zoo vurig en onvermoeid als de ministers hier en elders, onder hoog praesidium, de politieke kamers, ook rederijk genoeg, openen en sluiten. Jeugdige zonen van Themis, van Mercurius, van Aesculapius, van Apollo bovenal, doen de oude verdroogde planten herbloeijen, en de gouden regels van Vondel rollen over de lippen van vele begaafde mannen, tot vreugd en vermaak der aandachtige en toejuichende hoorders en der lieve schoone hoorderessen, al te zamen echte kamerlingen. Zoo iets is een zeer helder en verblijdend gestarnte aan onzen letterkundigen hemel,

en men zegge niet, waarde professor! dat er geene liefhebberij meer is, ook in de hoofdstad, voor de edele poëzij. - Ik meen dat gijzelf eenige van die vergaringen hebt bijgewoond, en uwe verwondering te kennen hebt gegeven over het geheugen, de vrijmoedigheid, den gekuischten smaak der debutanten van het mannelijk geslacht, die zoo krachtdadig worden geruggesteund door eene hulpvaardige debutante van het vrouwelijke dito. Nu is hier de vraag, en daarover moet ik uwe geleerde en letterkundige opinie weten, of er in de verzen van Vondel en andere puikdichters, en in derzelver kunstmatige declamatie, ook een geheimzinnig, hoogstgevaarlijk en onverklaarbaar beginsel ligt - van - ja het luidt wel wat vreemd - van - *zelfvernietiging?* want onder de leden der Rederijkerskamer te Amsterdam, komen eenigen voor, die zich - ik wenschte dat het *deze* Rederijkers niet had getroffen - die zelven de hand aan het eigen leven hebben geslagen. - Deze bijzonderheid wordt *hier*, ik verzeker het u, niet het *eerst* door *mij* opgemerkt en openlijk medegedeeld; zeer vele ernstige en gemoedelijke inwoners der hoofdstad hebben ze *voor* mij gemaakt, en ware de zaak niet zoo hoogst droevig en huiveringverwekkend, ik zoude er u liefst niet mede gemoeid hebben. Ik ben er zeer verre van verwijderd, om eene blaam op de Amsterdamsche kamer te werpen; want elke kunstvereeniging draagt reeds hare eigene aanbeveling aan het voorhoofd, intusschen trekt het duistere levenseinde van *meer* dan *een*, die in naauwe betrekking tot deze kamer stond, onze aandacht. Ik hoorde derhalve gaarne van u in hoeverre, volgens uwe grondige kennis der oudere en nieuwere letterkunde, welligt eenig minder bekend verband bestaat tusschen poëtische opgewondenheid en overspanning, op WELKE WIJZE ook ontstaan en opgewekt, en den verschrikkelijken zelfmoord, of welk een invloed het ongedwongen en kunstlievend vereenigen van jeugdige vrienden, op de zedelijke beginselen van sommigen kan uitoefenen, tevens welke behoedmiddelen men zoude kunnen aanwenden, om in het vervolg dergelijke noodlottige resultaten van een bloeijende kamer tegen te gaan. - Misschien dat gij, waarde professor! uit de levensgeschiedenis van beroemde dichters en letterkundigen, op psychologische, zedekundige gronden, mij eenigzins nader dit verband kunt ontwikkelen, met één woord, ik zal uw vriendelijk antwoord inwachten, eer ik mij aandiene als lid der Rederijkerskamer in onze hoofdstad, vreezende dat de hooge opgewondenheid, de poëtische manie, op WELKE WIJZE ook ontstaan en opgewekt, zoo als ik vermoed dat ze daar heerschende zijn, mijn leven in gevaar zoude kunnen brengen.

Breng mijn hartelijken groet aan al de waarde uwen, en geloof mij met ware achting en vriendschap

Uw dienstvaardigen
PHILOMATHES.

V. Brief van een' Instituteur te R., aan den Hoog Wel Geboren Heer Baron de X., te 'sH.

Hoog Wel Geboren Heer Baron!

Sedert drie jaren heb ik het onuitsprekelijk groote voorregt genoten, om uwen waarden zoon, Louis-Guillaume-Charles-Constance-Elise-Fréderic, onder mijne bijzondere leiding te hebben, en zoo als het aan u Hoog Wel Geb. wel bekend

is, zijn mijne pogingen, ter ontwikkeling van zijn hart en verstand, met den gewenschten uitslag bekroond. - De uitstekende vorderingen, welke uw zoon in kunsten en wetenschappen heeft gemaakt, doen mij het streelende vooruitzigt koesteren, dat de edele jongeling, die uw roemvollen naam draagt, zich denzelven waardig zal blijven toonen, en eenmaal eene schitterende loopbaan in de staatkundige wereld, aan uwe hand, zal vinden. - Weldra zult gij hem dan ook van mij terug ontvangen, ik hoop, edel naar hart, rijk aan kundigheden, en voorzien van die beginselen, welke U Hoog Wel Geb. mij, in vertrouwelijk gesprek, nadrukkelijk heeft aanbevolen, om bij hem te vestigen; ten dezen opzigte echter - en dit is het hoofddoel van mijn tegenwoordig schrijven, - heb ik met eenige bekommering meenen te ontdekken, dat de inzigten en opiniën van uwen waarden zoon, eene vreemde, minder betamelijke, ja, zelfs in de gevolgen eenigzins gevaarlijke strekking dreigen te nemen: waaraan dit toe te schrijven is, zal ik voor het tegenwoordige niet breed onderzoeken, maar ik achtte mij verpligt, om uwe vaderlijke liefde en zorg daar niet onkundig van te laten.

Uw zoon heeft, over den adel, over het hooge voorregt eener voorname geboorte, over het streelend bewustzijn, dat meer dan één doorluchtig voorvader met gouden letteren in 's lands geschiedboek staat aangeteekend, zeer ergerlijke, burgerlijke, vergun mij dit woord, communistische denkbeelden, hoezeer ik hem met nadruk en ernst, gepaard met mijne, U Hoog Wel Geb. welbekende zachtmoedigheid, heb pogen te wederleggen, en zijne schitterende voorregten, als afstammeling van een oud-adellijk Nederlandsch geslacht, ontwikkelde, ben ik hier tot mijne smart, met hoon en spot afgeweken, en moest mij van mijnen waarden kweekeling menig scherp woord laten welgevallen, dat mij, na een driejarig vriendschappelijk verkeer, zeer hard viel.

Ik heb, volgens uwe begeerte, hem meermalen voorgehouden, hoe zijne aanstaande carrière aan het Hof in de Residentie, met zijnen adellijken rang, als Baron, in een zeer naauw verband stond; hoedanig hem daardoor almede de toegang tot het geëerbiedigd Opperhoofd des vaderlands, die uwe verdiensten zoo naar eisch waardeert, en het aanvaarden der hoogste staatsposten werden gemakkelijk gemaakt. - Ik heb hem op al de welbekende voorbeelden gewezen, waarop *jeugdige* mannen, zelfs *jongelingen* van doorluchtige afkomst, eene gewettigde aanspraak, met en door hunnen naam en titel medebragten, op de meest schitterende betrekkingen aan het Hof, - maar vruchteloos! Uw waarde zoon heeft zich het onzalig denkbeeld in het hoofd geprent, dat de ware verdiensten *niet* adellijk of burgerlijk kunnen zijn, dat de Vorst, bij den tegenwoordigen stand van 's lands zaken, niet vraagt naar de door hem met eenige minachting geziene *aristokraten* of patriciërs, uit welke provincie ook herkomstig; maar naar bekwame, moedige mannen, ook uit den burgerstand; ja, uw zoon gaat zelfs zoo ver, om het hoogst gevaarlijke, versletene, revolutionnaire idee van gelijkheid der menschen voor te staan, en zich te beroepen - ik huiver bij de gedachte daaraan - op sommige sprekers en drijvers der afschuwelijke Fransche omwenteling. - Ik gevoel mij derhalve, Hoog Wel Geboren Heer! in gemoede gedrongen, U met deze hoogst bedroevende verandering in de denkwijze van uwen

zoon bekend te maken en ernstig te raden, deze verwerpelijke dwaling, deze ellendige vooringenomenheid met den burgerlijken stand der maatschappij tegen te gaan, waartoe ik, van mijne zijde, ijverig werkzaam ben, en uwen zoon zal trachten te overtuigen, dat de verdiensten, van welken aard ook, als ze door een' hoogen titel en adellijk bloed ondersteund zijn, tienvoudig, ja honderdvoudig meer gelden. - Ik hoop uwen zoon op de geschiedenis van zoo vele volken en hoven, ook uit onzen tijd, terug te wijzen, waar ook mannen van zeer bepaalde, beperkte en problematische bekwaamheid, evenwel door de krachtige aanbeveling van hunnen gewettigden stamboom, de hoogste waardigheden bereikten, en den bloot burgerlijken mensch, die het waagde om hen na te streven, mijlen ver achter zich lieten. - Aan mij, aan mij, Hoog Wel Geboren Heer! zal de schuld niet liggen, wanneer uw waarde en veelbelovende zoon, in wien ik zulk een groot belang stel, met dergelijke vernederende en verfoeijelijke denkbeelden de Residentie binnentreedt, en zich daardoor uwe vaderlijke liefde en uwe verdiensten onwaardig betoont.

Ik vereer mij met den diepsten eerbied te mogen blijven,
Hoog Wel Geboren Heer Baron!
Uw Hoog Wel Geb. ootmoedige dienaar,
MAJORINUS.

Zie, hoe ongelijk een lot.

Een paar bladzijden uit het dagboek van den hulpprediker.

Alle respect voor uw logement, mijnheer Kiesbrink! de kamer, die gij mij aanweest, was zindelijk en net, al bood ze slechts het uitzigt op eene binnenplaats, met diligences en staljongens gestoffeerd, malsch was de beafsteak, mij door den garçon voorgezet, en de rekening - nu ja, gij wist ook niet, dat gij maar een' armen hulpprediker hadt geherbergd; maar ik heb mij doodelijk bij u verveeld. Dat is nu uwe schuld niet, 'k weet het, maar tóch valt het mij moeijelijk, zonder eene ligte huivering aan uwe gastvrije woning te denken. De stampende en snuivende stoomboot had ons, half zeeziek, tot Kampen gebragt, welks lucht ditmaal zonder uitwerking op ons bleef. Eene diligence voerde ons tot Zwol, dán zijt gij het doel uwer reis nabij, had men mij gezegd. Och, die verwaten onkunde der Hollanders! Ze beschouwen hun plekje zoo gaarne als het middelpunt van Nederland, wat achter Groningen of Zwol of Arnhem ligt, ja, bij naam kennen ze 't, maar vraagt ge hun, waar toch Ommen of Doetinchem ligt ‘even boven Zwol’ is het antwoord op de eerste, ‘ja, zoo wat achter Dieren’ het bescheid op de tweede vraag. Reken er maar op, en 't gaat u als mij: acht volle uren was ik nog verwijderd van het vlekje, mij alleen bij naam bekend, waar de kerkeraad, door den kantonregter van 't naburige stadje aangespoord, mij eene predikbeurt had toegestaan. 't Ergste was nog, dat de diligence eerst

den volgenden morgen afreed: een nieuwe post dus, op het hoofdstuk voor de onvoorziene uitgaven! Want wat moest ik doen! Wel voorzag ik, dat mijne vertering in dat groote logement zóó veel zoude verslinden, als Mina naauwelijks voor eene geheele week behoefde, - maar ik had geene andere keuze, onbekend als ik was in Zwol, dan den Kellner eene kamer te vragen.

Waarlijk, ik had de versterking wel noodig, die ik mij liet voorzetten; maar, daar men toch niet onophoudelijk beafsteaks kan eten, begon ik naar eene andere bezigheid om te zien. Eerst zocht ik een gesprek aan te knoopen met een' reisbediende, maar toen ik op zijne vraag, waarin ik deed, ten antwoord gaf, dat ik geen koopman, maar proponent was, benam zijn spottende glimlach mij den moed. Wij boeten nog hard voor uwe dwaasheden, eerwaarde vaderen met uwe korte broek en allongepruik: u geldt, maar ons grieft de spot van den ligtzinnige, die met eene soort van verachtelijk medelijden de schouders over een' godsdienstleeraar ophaalt.

Het Handelsblad was uitgelezen tot op de woorden: *Gedrukt bij C.A. Spin en Zoon*, ik wist reeds, hoeveel hooi, hoeveel kampen akkermaalshout, hoeveel zwartbonte koeijen en wèl gesitueerde huizen en erven eerlang door de ministeries van de openbare notarissen A.-Z. zouden verkocht worden, en had grooten lust, om aan het kategorische: *zegt het voort!* gevolg te geven, wanneer er maar iemand was, die mij wilde aanhooren, en - nóg was het eerst zeven ure! Heerlijke inval: eene wandeling door de stad! Waarlijk, schoon zijn de wandelingen, waarin gij uwe wallen hebt herschapen; maar eindeloos zijn zij toch niet. En de stad zelve? 'k zag er regt fraaije huizen, waarin groote, groote menschen woonden, 'k zag er namen, die mij met eerbied vervulden, ik zag ze nog eens aan, de ramen van die consistoriekamer, waarin ik de belangrijke, maar (dank zij der humaniteit der examinatoren) niet angstige, uren van mijn kandidaatsexamen had doorgebragt; ik riep mij nog eens voor den geest, wat er in die minuut in mij was omgegaan, toen daar binnen mijn lot werd beslist.... Ja, ik herinnerde 't mij, ook in uw oog was vreugde te lezen, waardige mannen, toen gij mij mijne toelating mogt aankondigen. Gij meendet, mij wèl te doen, als gij mijne gaven genoegzaam achttet voor de dienst der kerk: nóg heeft die kerk uwe uitspraak niet bekrachtigd; zoude welwillendheid mijne krachten te hoog aangeslagen hebben? O, konde men 't over zich verkrijgen, strenger te zijn in het opheffen van den slagboom, die den student van het kerkelijke leven scheidt! Ik voel, hoe zwaar die teleurstelling menigeen zou vallen, maar oneindig meer dan die ééne mokerslag grieft de pijniging van telkens weêr opgewekte hoop, telkens weêr teleurgestelde verwachting.

Zóó peinzend, dwaalde ik verder, en bevestigde glimlagchend de opmerking van mijnen goeden Johannes ('t ga u wèl, aan 't barre Noorderstrand, mijn broeder!) dat men in Zwol eenig denkbeeld scheen gehad te hebben, dat tot eene stad poorten behoorden, maar niet regt wetende, wáár ze geplaatst dienden, er maar hier en daar in de stad eene had nedergezet, - toen een digte stofregen mij naar de Keizerskroon terugdreef.

De algemeene kamer met hare tafels en stoelen en courant en publicaties en reisbediende was mij zóó overbekend, dat het mij weinig zelfbeheersching kostte, den trap op, naar mijne eigene kamer te

gaan. Maar ook hier wilde 't mij niet gelukken, mijne naargeestige stemming te overwinnen. Jean Paul's gedachten bleven ongeopend voor mij liggen. Een beangstigend gevoel van verlatenheid maakte zich van mij meester, 't was, als hing een stikdonkere wolk boven mijne toekomst, donkere beelden trokken voor mijnen geest heen; de kinderen der verbeelding reikten de hand aan de gestalten van het verleden. De academiejaren met hunne afdwalingen en struikelingen, maar ook met hun nameloos zoet en verzoenend wederkeeren, eene bonte rij, trokken ze mij voorbij. Zoo menige hand, die ik warm had gedrukt, rustte nu, koud en verstijfd, in het graf; ach, hoeveel kouder was de blik van dezen en dien, in wiens hart de gloed der vriendschap was gedoofd door den killen adem van het werkelijke leven! Stil en vriendelijk, mij oprigtend, met den levende mij verzoenend, heiligend mijne smart om den doode, trad uw beeld voor mij, Mina; maar, ach, de gedachte aan u maakte mij mijne verblijfplaats ondragelijk; uw vriendelijke blik rustte niet op mij; hoe weinig gezelligs had het gonzen des theeketels, nu hij niet aan uwe zijde stond, en hoe doodsch was die rust, niet gestoord door Henriëtte's vleijend gesnap!

Het vooruitzigt van den zwaren dag, die mij te wachten stond, dreef mij vroegtijdig ter ruste: was 't ligt ook de hoop, dat ik mij in uwen kring zou droomen? Ja, droomen; want uwe stem was 't niet, die mij 't ‘Herman kom, 't is tijd’ toefluisterde; eene vreemde, ruwe basstem, met hoorbare moeite tot beleefdheid gedwongen, deed mij met zijn ‘mijnheer! 't is zeven ure, en om acht rijdt de diligence!’ uit een' onrustigen slaap wakker schrikken. De man hield van euphemismen: diligence! een ellendige snorwagen, met gebroken glazen, voortgezeuld door twee schaduwen van paarden, die ons ruim tijd lieten, om onzen blik te weiden aan de heide, die achter Ommen (hoe kwamen wij nog zóóver?) zich uren ver uitstrekt. De arme dieren, ze moesten (mogten ze nog leven) den togt nog terug doen, en de voerman, die tevens als conducteur fungeerde, scheen hunne maag meer te sparen dan hunne huid. Zij steenden en zwoegden voort op den mullen zandweg en dreigden aamechtig neêr te zinken, toen wij uit mededongen besloten, voor eene wijl de schokkende en hotsende en stootende kast te verlaten, om den last der arme dieren eenigzins te verligten. Na een half uur strompelens en sukkelens door zand, afgewisseld met zand, klommen wij weder in, mijne reisgezellen, een soort van zielverkooper of remplacantenleveraar en een grijze candidaat-notaris, die zijne zeventiende reis naar de residentie, om te solliciteren, had volbragt, doken weder in hun hoekje, om hun slaapje te hervatten en ligt van aardbevingen te droomen; - ik peinsde, of de twintig millioenen schats, welke jaarlijks aan zesmaalhonderdduizend behoeftigen worden weggegeven, niet beter besteed waren, wanneer zij als dagloonen voor de heiontginning werden uit betaald, toen... hots, kraak, daar gaat het over eene ophaalbrug; waar bruggen zijn, is water, waar water is, is de Hollander t'huis, - en ik was ook, zoo al niet t'huis, toch ter plaatse mijner bestemming.

Of er een dorstig hert, dan wel eene kroon of een zwaan op het uithangbord der herberg was afgebeeld, 'k weet het niet, wel weet ik, dat het er erbarmelijk was, en het bier, bah! zoo zuur! De kastelein, een lang middelding tusschen boer en burger, met ongekamde hairen en kaalgesleten jas, nam mij eerst van het hoofd

tot de voeten op, stak mij toen, met een' blik tusschen trotschheid en vriendelijkheid in, de groote smerige hand toe, met de woorden: De proponent, die van avond te G. preken zal? Dezelfde, was mijn antwoord, is 't nog ver van hier? Geene vijf minuten: de brug, die gij zoo even overgereden zijt, is de grensscheiding tusschen onze stad en G. Gij moet weten, mijnheer, ik ben daar kerkvoogd; 't zijn daar te G. niets anders dan lompe vlegels, ik heb in mijne jeugd meer gedaan dan knikkeren, 'k heb wat van de wereld gezien, 'k ben in dienst geweest, en dit gaf aanleiding, dat men mij in het kerkbestuur riep. Ik heb nu nog wel eenigen invloed op het beroep, en ik heb mij voorgenomen, bijzonder toe te zien, dat wij een' man krijgen, die wat meer kan dan preken: hij moet voor de conversatie geschikt zijn, hij moet wat kunnen doen tot beschaving van de menschen hier, er moet wat met hem uit te rigten zijn, onder anderen wilde ik een zanggezelschap oprigten;... waar zou dat moeten vergaderen, mogt ik vragen; - wel, waar anders dan hier, mijnheer! beter locaal dan het mijne is er niet, uren in 't rond. Maar, mijnheer; ik wilde u zeggen, wij moeten een' man hebben, die de handen met mij in een slaat, er valt hier wat op te bouwen.

Reeds wist ik, dat ik den dorpsphilosooph voor mij had, een bijzonder soort van menschen: met eenig gezond verstand en magtig veel eigendunk, een zweem van beschaving en een goede voorraad brutaliteit, eenige oppervlakkige kennis en vrij wat aanmatiging, met lange handen en groote zakken, zijn zij de orakels, die den boer leiden en - scheren. Zij stellen requesten, spreken over het ministerie, hebben allerlei heilzame plannen, welke zij moeten uitvoeren, brengen door hoogen toon en eene uitgezochte verzameling magtspreuken elken tegenspreker tot zwijgen en leven op algemeene kosten: nu eens vertoonen zij zich in de gedaante van burgemeesters, dan weder verbergen zij zich onder het nederige kleed van dorpsherbergier, soms heeten zij rentmeesters, soms vindt gij ze in den kerkeraad, hunne medeleden overschreeuwend; maar altijd, ambteloos of groot-dignitarissen, eenvoudige leden of magtige regeerders der kerk, zijn zij de spil, waarom alles zich beweegt; zij vertegenwoordigen het verstand, maar vaak ook de list en de eigenbaat op het platte land, en hebt ge het ongeluk, den monarch, erkend of incognito, te mishagen, meent hij, dat gij nóg verstandiger zijt dan hij, of laat gij hem bemerken, dat ge hem doorgrondt, - van waar de slagen komen, weet gijzelf niet, maar treffen zal hij u, was 't ook maar met speldeprikken; kleine kabalen worden tegen u gesmeed, ge verliest het vertrouwen en - zijt verloren.

- Hij is tegen u, fluisterde mij de schoolmeester toe; - en de man kent mij niet! - Hij wil een' rijken predikant beroepen hebben, daardoor bloeit de gemeente, zegt hij. M. uit O. heeft bij hem zijn' intrek genomen en bij zijn vertrek de kinderen bedacht, en men wil wel zeggen...

- Meester, mag ik u het briefje overhandigen.

- Hoe, dominé (a non dominando), tweemaal gezangen zingen? dán kunt gij er wel op rekenen, dat gij niet in aanmerking komt; of weet gij niet, van welken geest de gemeente is? Dominé H. liet nooit meer dan één klein versje van een gezang tusschen twee psalmen zingen. - Welligt handelde ik in eene gemeente als deze niet anders dan dominé H., meester! - En waarom dan nu uwe

kans juist door eene tegenovergestelde handelwijze bedorven? - Was ik herder dezer gemeente, ik zoude het mijn' pligt achten, den zwakke alle ergernis te sparen, moest ik daarom ook geen vleesch eten, dwaasheid zoude ik het noemen, door dwang het vooroordeel tegen de Evangeliesche gezangen te willen bestrijden; door onderrigt, door minzame gesprekken, door de katechizaties zoude ik het vooroordeel tegengaan, maar zoo lang de kracht der dwaling niet gebroken was, zoude ik haar niet trotseren. - En waarom dan nu anders gehandeld, nu er zooveel voor u van afhangt? - Omdat er zóóveel voor mij van afhangt, meester! Tweemaal psalmen laten zingen, éénmaal een Evangeliesch gezang, is dat niet de leus der regtzinnige kandidaten? mag ik, door die leus aan te nemen, de goede gemeente misleiden; moeten zij mij later kunnen verwerpen, dat ik anders was dan ik scheen?

- Ik kan wel zien, dat de dominé nog niet om eene plaats verlegen is, zeide de man onder 't heengaan. Ik dacht aan u, Mina, en aan onze kinderen; maar God sterkte mij.

Na de prediking de oude verschijnselen: hemelhooge lofspraken, half verborgen, maar niet half gemeende beloften. God, wordt dan de blijde boodschap van uwe genade aan zondaren gepredikt om menschenlof af te bedelen?

Regt goed was mij die avond, bij u gesleten, oude getrouwe van Zwieten; gij waart er niet mede tevreden, dat gij mij eene kans tot plaatsing verschaft hadt, ik moest mij in den vreemde t'huis gevoelen, en ik was t'huis in uwen vertrouwelijken kring; ook onze academievriendschap was een band voor het leven. Ik zag het aan den gullen lach uwer Suze, toen ze mij het welkom toeriep, dat ik haar geen vreemde was: ge hadt haar zoo vaak van mij gesproken, zeî ze reeds vóór ge binnen kwaamt, en menigen avond dien wij te zamen gesleten hadden, hadt gij in de herinnering met haar nog eens genoten. En gij, ge hadt het nog niet verleerd, in mijne ziel te lezen: immers toen ik met uwe kleine op de knie zat, zaagt gij zeker eene donkere wolk op mijn gelaat, als mij de boodschap werd gebragt, dat Jufvrouw Bets mij wenschte te spreken; zij was zóó verzwakt. Gij schijnt niet van ziekenbezoeken te houden, vroegt ge mij. Aan ziek- en sterfbedden, hernam 'k, heb ik onvergetelijke uren gesleten: zondaars heb ik zien sterven, in het vertrouwen op de genade van hunnen Heer gelaten en blijmoedig; eenvoudigen heb ik zien heengaan, zoo als ik God bid, eenmaal zelf de wereld te mogen verlaten; armen zag ik, rijk in hun' God; maar in het algemeen is het krankenbezoek de treurigste taak, mij door mijn' pligt opgelegd.

Ik ben geroepen aan sterfbedden om te troosten, waar ik niet mogt troosten, bij vergrijsde zondaars, die hunne siddering voor de wrake der hemelsche geregtigheid berouw waanden; ik ben geroepen bij stervenden, die door afgebroken snikken alleen meer aanduidden, dat de stofklomp nog bezield was, en dán vraagden vrienden en magen mijne voorbidding, als ware ik een priester, die voor den natuurgenoot bij God moest tusschentreden; ik heb de laatste stuiptrekkingen gezien van ongelukkigen, die mij de magt toekenden, om hun den hemel te ontsluiten, - en o, ge moest het gevoelen, hoe hard het valt, dán, dán nog te moeten bestraffen, dán het gemis te moeten bespeuren van de eerste denk beelden omtrent

God en eeuwigheid; hadt gij met mij slechts éénmaal een' stervende zijne valsche troostgronden moeten ontnemen, ge zoudt...

Niets van dit alles hebt gij nu te vreezen: ga, gij zult tevreden, met heiligen zin, gij zult beter terugkeeren. 't Is eene edele beproefde die u roept, onder smart en wee gebukt, maar gelouterd door den onspoed, maar eene Christin in den hoogen zin van het woord, zij is de weduwe van een' onzer vorige leeraars.....

Voor een laag huisje stond van Zwieten stil: door een klein voorvertrek, oogenschijnlijk tot een winkeltje bestemd, kwamen wij in eene binnenkamer, waar de flaauwe verlichting de duisternis, verhoogd door de donkerbruine kleur der zoldering, niet genoegzaam verdreef, om terstond de gelaatstrekken der aanwezigen, wèl om de armelijkheid van het huisraad, te laten onderscheiden. Hier en daar stonden eenige stoelen, met bekleede, nú kaal gesleten zittingen; eene tafel, die met zijn blad van opgelegd mahonyhout van zekere vroegere welvaart getuigde, was in tegenstelling met de keukenlamp, er op geplaatst, die het geheele vertrek moest verlichten; op een' stoel voor het bed stond een fleschje van groen glas nevens een' tinnen lepel en een kerkboek, waarop de sporen van een gouden slot nog zigtbaar waren; het ledekant was met verschoten groen - saaijetten gordijnen, waarvan het boordsel sinds lang was afgenomen, omhangen, maar de hagelwitte lakens werden alleen door de uitgeteerde handen, die er magteloos op nederlagen, in blankheid overtroffen. De groep, die rondom het leger stond geschaard, verdeelde zich bij het hooren van het kraken onzer voetstappen op den steenen vloer, en de kranke liet de hand eener bejaarde dame los, om de mijne even te drukken. Reeds had de dood zijn merkteeken op zijn offer gezet; de kaken waren diep ingezonken, de oogen stonden hol en werden door eene breede blaauwe voor begrensd; nog speelde één' oogenblik een flaauwe, naauw merkbare, glimlach om de bestorven lippen, maar het klamme zweet, dat op het blanke voorhoofd parelde, maar de hijgende, snikkende ademhaling zeiden genoeg, dat een menschenkind bereid stond, de zigtbare met de onzigtbare wereld te verwisselen. Bereid, was zij het? Die gevouwen handen, die rust, welke sprak uit dat brekende oog, hadden 't mij gezegd, al had zij mij niet toegefluisterd: ‘Ik dank u... nog minder om mij was 't, dat ik naar uwe komst verlangde... dan om die lieven daar; ik weet, dat ik... naar 's Vaders huis ga, en de Heer maakt mij den overgang ligt... o, hij is niet zóó bang, die laatste strijd... met aanschouwen 't geloof verwisselen... wederzien... dank, Heere, voor de bevrijding... maar, Vader, mijne arme kinderen!’

- Hij zal ze niet vergeten, fluisterde ik haar toe; want Hij is immers der weezen Vader; Hij zal het niet doen, want Hij verlaat immers niet wie Hem zich toebetrouwen, heeft Hij u ooit verlaten?

- Neen, hernam zij... altijd kracht naar kruis... altijd balsem in de wonden.

Ik sloeg een' blik op wie ons omringden; behalve van Zwieten en de dame, op wie 't eerst mijn oog was gevallen, zag ik een' jongen man van nog geen dertig jaren: de onmiskenbare overeenkomst van zijne trekken met het gelaat der stervende, zijne betraande oogen en sidderende hand, die de mijne krampachtig drukte, verrieden te duidelijk den zoon, dan dat mij zijne kleeding van het spoor konde brengen: zij was eenvoudig en meer dan dat, zij kenmerkte

den handwerksman, en de vereelte hand, die de mijne hield, moest harden arbeid verrigten. Eene jonge schoone, schoon in dien zin, waarin geest en zielenadel hun' stempel op het voorhoofd drukken, maar met dien onmiskenbaren trek van diepen ernst en weemoed, dien alleen harde strijd met het lot en vroegtijdig leed op het gelaat kunnen griffen, steunde op den arm des jongen mans, en poogde, maar te vergeefs, de tranen terug te dringen, door de oogen onafgebroken op de stervende te vestigen; elken ademtogt bespiedde zij in angstige spanning, iedere snik deed haar krampachtig krimpen. Een meisje van twaalf jaren omtrent, door een dun, vaal verschoten katoenen jurkje naauw voor den invloed der kille lucht in het vochtige vertrek beschermd, lag aan het bed geknield, drukte kus op kus op de stervende lippen, en snikte:

- Ach, moeder, als gij heengaat, zijn wij geheel verlaten.

- God is Vader en Moeder te gelijk, stamelde de kranke.

Ik bad: door het geloof der stervende voelde ik het mijne verlevendigd, verhelderd; voor haar bad ik, dat haar strijd kort, onwankelbaar hare hope mogt zijn; voor haar sprak ik tot God als tot den Vader, die 't geliefde kind t'huis haalt, om 't aan eigen boezem te koesteren. Voor de kinderen, neen, voor hen vroeg ik geene koude onverschilligheid, ik smeekte, ze mogten beseffen, welk eene moeder ze verloren, maar óók gevoelen, dat de Vader in den hemel nóg meer voor haar wilde zijn dan eene moeder vermogt; ik bad, dat wij allen aan het sterfbed mogten leeren leven, voor allen vroeg ik het regte genot van de hope des wederziens, en toen ik 't Amen uitsprak, was ook mijn oog betraand; maar zoet was die traan als de dauwdrop op 't verschroeide kruid.

Intusschen had er eene aanmerkelijke verandering in den toestand der kranke plaats gegrepen, hare gebaren waren levendiger, meer helder haar blik, 't was het laatste opflikkeren van de vlam, die zòò zòò zal uitgaan, 't was de laatste krachts-inspanning, waarmede de natuur zich tegen haren vijand verzette, om weldra magteloos voor hem neêr te zinken. Zij hief zich overeind, sloeg een' langen, langen blik op haar kroost, en zong toen met eene stem, zwak, sidderend en afgebroken, maar innig en diep:

Laat zorg of liefde mijn gemoed
Aan 't aardsche niet doen hangen,
Doe mij naar U, mijn eeuwig goed,
Met alle kracht verlangen;
Dan roep ik onophoudelijk,
Kom, haal m' o Jezus! in uw rijk,
Ja, amen! ja, kom spoedig!

Het laatste woord bestierf op de lippen; de Heer was gekomen, spoedig, spoediger dan een onzer 't hoopte of vreesde. Eene zalige telde de hemel te meer, eene beproefde de aarde te minder, een gelukkig kind te meer in 's Vaders huis, eene zorgende moeder werd hier gemist. Zij had volstreden, het afgematte hoofd zonk op de peluw neder, waarvan het geen rust meer zou vragen; eene betere rust spiegelde zich af in de trekken van het bleeke gelaat, op de bestorven lippen, waarom zich de glimlach der blijde hope geplooid had.

Een warme handdruk, een enkel woord van waarachtige deelneming was al wat ik aan de overgeblevenen geven kon; wat zou in dien oogenblik eene lange troostrede baten; had ik er ook de kracht toe?

De vrouwen vonden tranen, maar de jongeling vond ze niet: in stomme smart stond hij bij het lijk zijner moeder, en hij hoorde het niet, toen de vriendin der zalige hem influisterde: ‘ik zal eene moeder voor u zijn.’

Ik had mij niet bedrogen, toen ik een' naauwen band tusschen de rijke levende en de arme stervende had vermoed. Ik geleidde de vrouw, wier deelneming mijn hart had gewonnen, naar hare woning. Zonderling: met eene vreemde, die ik nimmer zou weêrzien, weende ik over eene doode, die ik vroeger nimmer zag; de smart, de aanblik van een sterfbed had ons gevoel verfijnd voor den band, die menschen aan menschen hecht, wij gevoelden ons verwant. De droefheid verbrak de grenzen der strenge terughouding. ‘Wij waren vereend,’ sprak zij, ‘wij waren vereend van onze eerste jeugd af; zij was mijne onafscheidelijke speelnoot, zamen waren we gelukkig in onze eerste liefde; twee vrienden verkregen op denzelfden dag onze hand, en nú,... alleen sta ik overig van het blijde viertal, dat vóór dertig jaren door den liefdeknoop den band der vriendschap te naauwer toehaalde.’

Wij waren genaderd tot een landhuisje, welks wit gepleisterde gevel ons in den maneschijn helder tegenblonk; reeds op het smaakvol aangelegde terras klonken ons vrolijke stemmen te gemoet. Op de dringende noodiging der bewoonster trad ik een vertrek binnen, dat, vrij van overdreven praal, zich door dat behagelijke voorkomen onderscheidde, waartoe welvaart en smaak moeten zamenwerken; door een mollig tapijt werd de klank der voetstappen gesmoord, eene bronzen ballonlamp wierp door haar' matgeslepen' bol een helder licht op eene console, waarop eene marmeren pendule vrolijk en gezellig tikte, terwijl de porseleinen kagchel, beschenen door het licht der bougies, die in de lustres aan den marmeren schoorsteen hun rustpunt vonden, eene aangename warmte door de kamer verspreidde. Twee, nog jeugdige, heeren stonden bij ons binnentreden van de sopha op, en eene jonge, smaakvol gekleede vrouw, op wier arm een blozend wicht dartelde, kwam met een' innemenden lach hare moeder te gemoet. Deze wierp zich snikkend, het gelaat verbergende in hare handen, op de sopha; ‘die arme kinderen,’ barstte zij eenklaps uit, ‘nu missen zij alles, hoe hartverscheurend moet het verlies van zulk eene moeder niet zijn!’

- Och, mama, - hernam een der heeren, wiens trotsche buiging mij reeds bij het binnentreden had kunnen grieven, ware ik toen niet verheven geweest boven zulk eene kleine smart, - och, mama, gij bekommert u waarlijk te veel om die menschen: een timmerman en eene gouvernante, menschen zonder eenige educatie, zullen wel zóó fijngevoelig niet zijn.

Als door een' electrieken schok getroffen, rigtte mevrouw Buschman zich plotseling op, haar oog fonkelde, en iets, dat tot ontzag dwong, was er in hare stem, toen zij zeide: - Ik verzoek mijnen schoonzoon, niet te vergeten, dat de ouders van dien handwerksman, en van die gouvernante, de boezemvrienden waren zijner schoonouders; ik verzoek hem, onder het oog te houden, dat, buiten een' zonderlingen zamenloop van omstandigheden, zijne echtgenoot met zijn' broeder in de plaats dier nederige weezen zouden staan; ik verzoek hem eindelijk, meer achting te willen betoonen voor de kinderen van den waardigen ambtgenoot zijns vaders.

- Ambtgenoot, foei, ma! een boersche dorpsdominé!

- Een dorpspredikant, hernam mevrouw Buschman, die der aanzienlijkste gemeente tot sieraad konde strekken, die het niet met zelfverwijt, maar met onderwerping aan den wil der Voorzienig-

heid, erkende, dat hij een vergeten dienaar was.

Vreezende, door langer vertoef onbescheiden te zullen worden, verwijderde ik mij, maar vertrok, met innige hoogachting voor de vrouw, wier vriendschap de wisseling des lots weêrstond, wier hart de deugd eerde ook in het schamele kleed der naauw te verbergen armoede.

Wat anders dan de afgestorvene en de haren zoude het onderwerp geweest zijn van het gesprek in den huiselijken kring van van Zwieten? ‘Zij heeft lang gekampt en veel geleden,’ sprak mijn vriend ‘sinds zij alleen stond. Toen haar echtgenoot haar ontviel, waren zeven kinderen vaderloos: voor hen had hij zich afgesloofd. De uren, hem van de zorg voor zijne gemeente gelaten, wijdde hij aan letterkundigen arbeid, om zijn' toestand te verligten; de opvoeding van zijn zevental hield hem daarenboven menige ure bezig. Eene hoogere school, dan de Hollandsche, was hier toen evenmin als nu, aan eene kostschool konde de goede Rets niet denken, en hem restte dus niets, dan zelf aan zijne kinderen de noodige kundigheden mede te deelen. Ook hierin slaagde hij door ijver en volharding, maar zijn' wensch mogt hij niet vervuld zien. Zoo gaarne had hij zijn' Willem voor de predikdienst opgeleid, maar meermalen zeide hij zuchtend tot mij: ““ik kan, ik mag in het hart van den armen jongen geene begeerte opwekken, die nooit kan bevredigd worden; maar 't valt mij hard, zijn' gunstigen aanleg niet te kunnen ontwikkelen en zijne geestvermogens verstompt te zien door bloot werktuigelijken arbeid. En mijne arme dochter, zal ik haar in de koude meêdoogenlooze wereld moeten stooten?”” Die smart werd echter den brave gespaard: toen hij heenging, was de oudste naauwelijks het tiende jaar ingetreden.’

En geen vermogen, vroeg ik.

De grootste ontberingen, onafgebroken inspanning, nachtelijke arbeid was er noodig geweest, om volslagen armoede te voorkomen. Ramp op ramp stapelde zich ook nu op het hoofd der arme weduwe: de ziekten schenen niet van hare woning te willen wijken; dàt putte hare laatste hulpbronnen uit; vier harer lievelingen zag ze ten grave dragen! Wat nijpend gebrek, naauw door kiesche schaamte te verbergen, heb ik in die woning der smarten gadegeslagen!

Maar toch, met den dood van haren echtgenoot, had zij niet alle inkomsten verloren.

Neen! het kindergeld, een pensioentje, zoo groot als de kerk dit kan geven, en honderd guldens werden haar jaarlijks door de regering toegestaan. Dát moest in al hare behoeften voorzien, dát de kosten voor de opvoeding der kinderen bestrijden, dát tevens tot noodpenning strekken bij ziekte of afsterven. Een handwerksman, ziedaar den zoon van onzen beminden leeraar: de jonge mensch had hoogere roeping. En wat is er van zijne Maria, zijn' oogappel, geworden? Eene gouvernante, die het harde brood der afhankelijkheid eet, die de vergulde keten der fatsoenlijke dienstbaarheid moet dragen. Hoe gaarne hadden wij beide geholpen, maar om de som, voor de studie vereischt, hier bijeen te zamelen, wie had er aan kunnen denken in eene arme landgemeente, wier meeste leden naauw meer bezitten dan hun goede hart?

Konde men geene stipendia voor hem verkrijgen?

Zoo ze niet reeds in handen van meer-

begunstigden waren geweest, zoo ze niet voor sommigen waren opeengestapeld.

Maar Maria? bij hare opvoeding, bij haar uiterlijk schoon, was toch op eene betere toekomst te hopen.

Voor de dochter van een' armen dorpsprediker? Wie moest haar zijne hand aanbieden? De stand, waartoe zij door opvoeding zoowel als door afkomst behoorde, werd hier bijna alleen door hare ouders vertegenwoordigd.

En konde er bij de regering niets gedaan worden, om eene verhooging van het nietige jaargeld voor de arme weduwe te verkrijgen?

Zelf heb ik daartoe pogingen aangewend; maar men gaf mij te verstaan, dat de toestand van 's lands financiën niet toeliet, meer dan honderd guldens aan de weduwe van een' dorpspredikant toe te staan, en toen ik wees op mevrouw Buschman, werd mij gevraagd, of ik dan niet wist, dat haar echtgenoot in eene der grootste steden onzes vaderlands was geplaatst. Waarlijk, Herman, die hiërarchie onder u moest niet zijn.

Maar *is* zij er dan? het beginsel van het Protestantismus in het algemeen, en van de Nederlandsche Hervormde Kerk in het bijzonder, sluit alle hiërarchie uit; werpt gij mij tegen, dat de kerk aan haar beginsel niet getrouw blijft, ik ontken het: alle leeraars noemen elkander broeders, en dat dit meer dan een woord is, dat er volstrekte gelijkheid bestaat, blijkt dááruit, dat de predikant van het geringste dorpje lid kan zijn van elk kerkbestuur, en dat de hoogste kerkvergadering zelfs werd voorgezeten door een' dorpsprediker.

Maar vanwaar dan zulk eene schroomelijke ongelijkmatigheid in de weduwenpensioenen?

Vanwaar al het kromme, dat gij noch ik regt zullen maken? Is het de schuld der Kerk, dat de Staat hare beginselen miskent, dat hij de gelijkheid van alle leeraars voorbijziet, verblind door den glans van sommiger aanzienlijken werkkring? De Regering schijnt van oordeel, dat de onderstand, aan de weduwen te verleenen, in evenredigheid moet staan, niet tot hare behoeften, maar tot de inkomsten, vroeger door hare echtgenooten getrokken.

En toch, hernam van Zwieten, is dit hoogst onbillijk; geen officier ontvangt hooger pensioen, omdat hij laatst in eene groote stad garnizoen hield; en de predikantsweduwen, niet meer gehouden aan het stadsleven, kunnen immers op het platte land eene retraite zoeken; zie b.v. mevrouw Buschman.

Haar naam lag mij lang op de lippen: deze vrouw heeft mij met ware hoogachting vervuld. Wie, wat is zij?

Eene predikantsweduwe uit X., de boezemvriendin van de beproefde, wier laatsten strijd ge hebt gadegeslagen. Aan haar had de arme weduwe het te danken, zoo haar last een weinig werd verligt. Zij weet wèl te doen in 't verborgen, zonder te krenken. Vóór weinige dagen nog kwam ze met een blij gelaat tot de kranke, ‘lieve,’ zei ze, ‘doctor R. moest hier toevallig doorrijden, als oud bekende bezocht hij mij eens en toen hij van uwe ongesteldheid hoorde, wilde hij ook u eens komen zien.’ - Ik wist, dat de beroemde geneeskundige uit Zwol was ontboden; omdat onze medicus zijne diensten had geweigerd, zoo lang de vorige rekening niet was afgedaan.

Niet alle vriendschapsbanden, in de jeugd gesloten, worden toch losgerukt!

Veel was hier gebeurd, dat ze naauwer moest toehalen. Bijna gelijktijdig werden de twee vrienden, Rets en Buschman,

en wel tot beider vreugde, in elkanders nabuurschap, geplaatst; innig en hartelijk bleef het verkeer tusschen het zóó naauw verbonden viertal, ook toen de vrienden mededingers werden. Beide waren op het drietal in eene stad van den tweeden rang geplaatst; het was bekend geworden, wanneer de beroeping moest geschieden; zamen wandelde het tweetal heen en weder om den brievenpost af te wachten: Buschman was de gelukkige, en nóg heugt het mij, hoe hartelijk Rets hem de hand drukte, hoe opregt hij deelnam in zijne vreugde. De volgende dag bragt donkere wolken over het huisgezin van onzen leeraar: een al te gedienstige vriend meldde, dat alleen laster den braven Rets van de beroeping had beroofd: hij vergat, zeide men, zijn' kinderpligt jegens zijn' grijzen vader, die - vóór zijne geboorte reeds stierf! Buschman was geheel onschuldig aan den gruwel, hij vertrok, maar naauwelijks was hij een tweetal jaren in zijn' nieuwen werkkring geplaatst, of weder werden de vrienden mededingers: de gemeente in de hoofdstad van eene onzer schoonste provinciën had op beiden het oog geslagen; bij de beroeping staakten de stemmen, het lot besliste - ten voordeele van Buschman. De arme Rets moest in zijne bekrompenheid voortzwoegen, weldra werd hij vergeten; maar nooit kwam er eene klagt over zijne lippen, en wanneer ik in een vertrouwelijk uur eenige toespeling waagde, was 't zijn woord: 't Is de Heer die arm maakt, ook maakt Hij rijk. Met onvermoeide trouw bleef hij arbeiden in zijn' beperkten kring, en toen hij heenging, mogt hij hopen op het woord van zijnen Zender: over weinig zijt gij getrouw geweest, over veel zal ik u zetten. Wat zijne weduwe leed, ge kunt het beseffen; vóór ruim twee jaren drong echter een zonnestraal in haren nacht. Hare oude vriendin, wie zij nooit haren nood had geklaagd, vestigde zich alhier. Ook zij had haren vriend verloren; maar hare kinderen behoefden hare zorg niet meer. Buschman had in zijne aanzienlijke standplaats overvloedige gelegenheid gevonden, om zijne kinderen een onderwijs, overeenkomstig hunnen stand, te laten genieten: wèl voorbereid voor de hoogeschool, zag Eduard zich door den invloed van vermogende gemeenteleden in staat gesteld, zijne regtsgeleerde studiën aan de Leydsche hoogeschool te volbrengen. Spoedig na zijne promotie werd hem zitting in de regtbank verleend. Henri zag zich op een administratief bureau geplaatst, aan aanbeveling kon het ook hem niet ontbreken, en het sterfjaar van zijnen vader zag hem tot ontvanger bevorderd.

Jule hebt gij gezien met haren eersteling op den arm: zij ziet zich de hoogste kringen ontsloten en al de genietingen der weelde zijn voor haar toegankelijk, gehuwd als zij is met een' koopman van den eersten rang, wiens vermogen alleen door zijn' trots wordt geëvenaard. De verjaardag der moeder voerde de familie nu juist te zamen. Onbekommerd kan zij den ouderdom te gemoet gaan: haar vermogen moet, dank zij de milddadigheid van Buschman's laatste gemeente niet onaanzienlijk zijn, en als weduwe van een' predikant eener stad van den eersten rang geniet zij een jaarlijksch pensioen van vierhonderd guldens. Ziedaar de geschiedenis van twee vriendinnen, de geschiedenis van twee predikantsweduwen; ze hadden 't zeker nooit vermoed, dat zij eens als weldoenster en beweldadigde, als rijke en arme tegenover elkander zouden staan; zij bleven vriendinnen, al reikte de eene aan den hoogsten, de andere

aan den laagsten trap der maatschappij, en zij althans deden 't elkander nooit gevoelen, dat de wereld de gelukkige het vierdubbele waard keurde van de beproefde.

Gods wegen zijn niet onze wegen, sprak ik zuchtend.

Maar hoe Zijne wegen ook zijn, onregt is Hem een gruwel, zeide van Zwieten met nadruk.

Onrustig wentelde ik mij rond op het leger, mij door de gastvrijheid gespreid. Lang vlood de slaap mijne oogleden, en toen hij eindelijk zijne vleugelen over mij uitspreidde, was 't, om mij door een' angstigen droom te benaauwen.

Ik zag Mina, maar 't was Mina niet meer: de kommer had hare hairen doen grijzen, en de smart hare diepe voren geploegd op 't eertijds aanminnig gelaat. Zij was uitgeteerd, - van den honger, - zij was krank - van gebrek. Zij was alleen; want de gure windvlaag des onspoeds had de jeugdige bloemen geknakt. Maar tóch was zij niet alleen: eene vrouw, den trots op het gelaat, kostelijk versierd, rigtte op hare uitgebleekte kaken een' giftigen blik, en sprak: gij zijt veracht, gij zijt arm, gij zijt de weduwe van een' dorpsprediker....

Met een' gil van ontzetting vloog ik op: 't was nacht, stikdonker, de najaarsstormen gierden, - ik boog het hoofd, waarvan het angstzweet leekte, en zuchtte: God, niet in nacht of storm openbaart Gij u, maar in licht en windgesuizel. O, wees mij ten Vader: spaar, spaar, o God, haar dien nacht! Mij, mij grieve de smart van 't eenzaam achterblijven.... Vader, niet mijn, Uw wil geschiede!

Herman's beê werd verhoord: nokkend volgde hij Mina's lijkbaar; maar het lot, haar gespaard, loodzwaar drukt het op menige harer zusters.

- S -

Manifest of verklaring van de rederykkamer De Olyftak.

In hare zitting van 4 December ll. heeft de Rederykkamer, DE OLYFTAK, te Antwerpen, dry leden uit haren kring gesloten.

Die leden zyn de heeren L. VLEESCHOUWER, H. CONSCIENCE en J.A. DELAET.

Alhoewel deze uitsluiting enkel een akt van inwendig bestuer der maetschappy is, heeft het publiek, sedert dien tyd, zich veel met dezelve bemoeid en die aen verschillende beweegreden toegeschreven.

Om desaengaende alle onzekerheid weg te nemen en tevens te voorkomen dat men haer van willekeurige strekking beschuldige, acht de Rederykkamer het van haren pligt hier eenige opheldering by te brengen.

Het is schier onnoodig de veronderstelling te wederleggen, volgens dewelke deze dry leden of wel om godsdienstige, of wel om staetkundige redenen zouden uitgesloten zyn. De Rederykkamer heeft

steeds met de meeste zorgvuldigheid zich onzydig buiten alle dergelyke bewegingen gehouden; enkel voor doel hebbende het voortzetten der Nederduitsche tael- en letterkunde, heeft zy nooit aen hare leden gevraegd welke hunne denkwyzen waren, daer zy overtuigd is dat, indien zy zich ooit met zulke vraegpunten zou inlaten, haer val aenstaende, haer ondergang onvermydelyk zou zyn.

Al de leden der maetschappy zyn van deze stelling diep overtuigd; maer indien, niettegenstaende die waerheid, zy zich ooit door dergelyke beweegredenen konden laten misleiden, dan nog kon zeker, in het voorhandig geval, zulks geen plaets grypen. Die leden zouden uitgesloten zyn, volgens den eenen, omdat zy te katholyk zyn, volgens den anderen, omdat zy aen het thans bestaende gouvernement strydig zyn. Alwie de dry uitgesloten leden kent, zal ten vollen overtuigd zyn dat die beide voorwendsels even ongegrond zyn; en zy die ze niet kennen, zullen aen de tegenwoordige verklaring der Rederykkamer, die zich hevig, maer opregt, tegen die aentyging verzet, geloof geven.

Het is nogtans met zulke drogredenen dat men heeft getracht het publiek in dwaling te brengen, om, op die wyze, de ware reden van die uitsluiting verholen en onbekend te houden. Dan, de echte redenen moeten kenbaer gemaekt worden; en hoe onaengenaem deze taek zy, en welken afkeer de leden der Rederykkamer ook gevoelen, om zich hiermede bezig te houden, zullen zy hunnen pligt nakomen.

In meer dan een geval zyn de uitgesloten leden aen de Maetschappy nadeelig geweest; zoo als, by voorbeeld, ter gelegenheid der uitgave van de *Geschiedenis van Antwerpen*, welke, door de onredelyke tegenstreving, inzonderheid van de heeren J.A. Delaet en H. Conscience, op het punt is geweest gestaekt te worden; tot zoo verre zelfs dat de opstellers van gemelde geschiedenis reeds hun ontslag hadden ingediend. Doch wy willen liever hier hoofdzakelyk spreken van een onderwerp dat aen het publiek niet vreemd is en dus niet enkel aen den huishoudelyken kring onzer Maetschappy toehoort.

Sedert een jaer bestaet er hier een weekblad dat, onder den naem van *Roskam*, heel de stad door, en vooral onder de lage volksklassen, verspreid is. Dit schandblad, enkel opgerigt om twist en tweedragt in onze stad te stoken, om een gedeelte onzer medeburgers op eene verachtelyke, zelfs op eene hatelyke manier te doen voorkomen, is telkens opgevuld met alle lasterlyke aentygingen en grove beleedigingen jegens een groot getal onzer stadgenoten. Zonder ontzag voor de overheid, zonder achting voor de verdiensten, valt hetzelve byzonderlyk uit, en op eene eerlooze manier, tegen de meest geachte en eervolste persoonen dezer stad. Huiselyke, zoo wel als publieke zaken worden daer, overladen met alle lage scheldwoorden, onder alle bespottende benamingen, onder het volk geworpen.

Al wie eenig gevoel van eer, al wie eenig denkbeeld van maetschappelyke orde bezit, moet dit voortbrengsel grootelyks afkeuren. Ook, zoo wel de uitzinnige voorstanders en bezoldigers, als de onbeschaemde schryvers van dit blad werden al dadelyk met de algemeene verachting overladen.

Ondertusschen, en tot haer groot leedwezen, moest de Rederykkamer de droevige overtuiging krygen dat al het schandelyke van die onderneming, voor een groot gedeelte, op sommige van hare

leden viel. Zulks griefde haer te meer, daer men haer, om zoo te zeggen, wilde verantwoordelyk stellen voor die leden. Welhaest was het overal bekend dat de heer L. Vleeschouwer, hoofdopsteller, en de heeren H. Conscience en J.A. Delaet medewerkers van gezegd blad waren.

Nog zwaerder werd de Rederykkamer getroffen, wanneer zy zag dat het wederzydsche vertrouwen, hetwelk tot dan toe tusschen al de leden bestaen had, thans verdwenen was. Terwyl de meesten, zoo wel aenmoedigende als werkende leden, zich met afschuw van die dry leden verwyderden, werd er menig ontslag, waervan de oorzaek klaerblykend was, het genootschap aengeboden; sommige leden zelfs wilden zoo weinig hierover hunne gevoelens verduiken, dat zy openbaerlyk verklaerden de reden waerom zy hun ontslag gaven, te zyn '*dat zy niet langer met de opstellers van bedoeld blad konden in betrekking komen*' En inderdaed die betrekking werd voor ieder bedenkelyk.

Die staet van zaken mogt niet langer voortduren. De Rederykkamer zag dagelyks het getal harer leden verminderen, en, na zoo lang luisterlyk bestaen te hebben, gevoelde zy dat zy welhaest verraderlyk, in oneer en schande, zou bezwyken. Het is in dien uitersten nood en om dien schandelyken ondergang te voorkomen, dat zy besloot die verderflyke oorzaken weg te nemen. Diensvolgens zyn de heeren L. Vleeschouwer, H. Conscience en J.A. Delaet, in de zitting van 4 December, met eenparige stemmen, uit haren kring gesloten.

Deze maetregel is hevig; het is ook de eerste mael dat de Rederykkamer gedurende haer bestaen tot dien is overgegaen. Thans mag zy er zich over gelukwenschen; de uitslag heeft aen hare verwachting beantwoord. De inwendige eendragt tusschen hare leden, de goedkeuring dien haer besluit overal bekomt en de buitengewoone byval dien zy hier door verworven heeft, doen haer hopen dat zy nogmaels haren vorigen luister zal zien herleven.

Deze verklaring, alzoo opgemaekt en goedgekeurd, in de openbare zitting van de Rederykkamer, DE OLYFTAK, van 18 december 1847, is door al de leden onderteekend, om ten eeuwigen dage in de Archieven des Genootschaps bewaerd te worden, en zal een exemplaer ervan, door den Sekretaris, namens het bestuer, geteekend, aen elk der dry uitgesloten leden, als ook aen al de leden onzer Maetschappy, afgeleverd worden.

Voor eensluidend afschrift,
Namens het bestuer,
De 1ste Sekretaris,
P.F. VAN KERCKHOVEN.

DE ZWITSERSCHE GENERAAL DUFOUR.

De generaal Dufour.

In den tijd toen de strijd in Zwitserland nog onbeslist was, werden door een met platen versierd tijdschrift, dat in Duitschland het licht ziet, de portretten van generaal Dufour en kolonel Maillardoz medegedeeld. Deze afbeelding van den aanvoerder der troepen van den Landdag, en van den verdediger, of liever

niet-verdediger van Freiburg, waren op één blad naast elkander geplaatst, en een ongelukkig toeval had eene verwisseling der onderschriften veroorzaakt. Ten gevolge hiervan heeft de redactie van den Tijdspiegel, die de lezers van dat werk het portret van den generaal meende aan te bieden, dat van den kolonel daarvoor genomen, en ziet zich nu verpligt om deze onvermijdelijke dwaling te herstellen, waarin ook de redactiën van eenige Fransche en Engelsche tijdschriften eveneens zijn vervallen. Thans deelt zij een welgelijkend portret van generaal Dufour mede, gevolgd naar eene lithographie, welke te Genève vervaardigd is, en neemt de gelegenheid waar om eenige levensbijzonderheden van dien verdienstelijken krijgsman daarbij te voegen.

Ten tijde dat Genève met het Fransche keizerrijk vereenigd was, onderscheidde de jonge Dufour zich voordeelig onder de leerlingen der polytechnische school, en werd daarop, als luitenant naar Corfu gezonden, om den arbeid aan de vestingwerken op die steeds door de Engelsche kruisers bedreigde rots te besturen. In 1814 naar Frankrijk teruggekomen, was hij gedurende de honderd dagen een der verdedigers van het fort *de l'Ecluse* tegen de Oostenrijksche troepen. Waarschijnlijk zou hij met zijne algemeen erkende talenten in Frankrijk eene schitterende loopbaan hebben gevonden; maar, hoewel hij geen vermogen bezat, offerde Dufour, die zich buitendien niet met den geest der restauratie kon vereenigen, deze vooruitzigten op aan de zucht om zijn vaderland van dienst te zijn.

In dien tijd was de Zwitsersche militie nog lang niet wat zij tegenwoordig is. Dufour, tot kapitein der genie van het bondsleger aangesteld, onderscheidde zich weldra onder hen, die dit leger tot een krachtig en bruikbaar geheel trachtten te vormen. Door de voornaamste leden der hoogste militaire magt van dien tijd ondersteund, werd Dufour, als luitenant-kolonel instructeur te Thun, de ziel van dat gesticht, hetwelk het bondsleger met eene geoefende artillerie, een corps pontonniers, en een aantal bekwame genie- en staf-officieren begiftigde, welke dit leger niet minder noodig had dan de eenheid, die hij het reeds had geschonken.

Reeds vóór 1830 werd Dufour, ter vervanging van generaal Finsler, tot de gewigtige werkzaamheden van kwartiermeester-generaal van het bondsleger geroepen. In deze hooge betrekking kon hij zijn werk met nog meer kracht voortzetten en den grond leggen tot die organisatie, welke Zwitserland tegenwoordig in staat stelt om als ware het in eenige uren eene magt van dertigduizend man, en eene reserve van dezelfde sterkte op de been te brengen, voorzien van eene bij die magt passende artillerie, eene geneeskundige dienst en alle verder noodige inrigtingen.

Als kwartiermeester-generaal heeft Dufour ook veel bijgedragen tot het opmaken der groote kaart van Zwitserland (een door den aard van den grond zeer moeijelijk werk), welke een der schoonste gedenkteekenen der topographische kunst van onzen tijd is geworden. Genève heeft aan hem, als burgerlijk ingenieur, de kaaijen aan de Rhone en de schoone brug van Bergues te danken, nuttige verfraaijingen, welke de stad een geheel ander voorkomen hebben gegeven. Verder heeft hij, van 1822 tot 1840, verscheidene geschriften in het licht gegeven, die hem ook buiten Zwitserland eene plaats hebben verschaft onder de beste schrijvers over militaire wetenschappen. Zijn werk: *Over de versterking van vaste plaatsen*,

deed hem in 1824 schitterende aanbiedingen van den keizer van Rusland toekomen; maar de luitenant-kolonel wees den rang van generaal-majoor van de hand, om zich meer en meer aan zijn vaderland te wijden.

Sedert de Geneefsche omwentelingen van 1841 en 1846 behoort generaal Dufour onder de conservatieven. Men achtte het ook twijfelachtig of hij den post van opperbevelhebber van het bondsleger in den oorlog tegen het afzonderlijke verbond zou aannemen. Hij bedacht zich; maar niet lang. Hij gevoelde dat hij geroepen was om zijn vaderland de grootste dienst te bewijzen, welke iemand hetzelve bewijzen kon. Het was in zijn vermogen, eenen burgeroorlog, die langdurig, woest en bloedig dreigde te worden, de bedaardheid en menschelijkheid van eenen geregelden oorlog tusschen beschaafde volken te geven, de krijgstucht te doen in acht nemen, en het onheil, dat hij niet kon afwenden, te verkorten door den uitslag van den krijg te bespoedigen, terwijl hij daardoor tevens de tusschenkomst van vreemden verhinderde, welke waarschijnlijk de rampen van Zwitserland slechts zou vergroot en gerekt hebben.

Met bescheidene schroomvalligheid heeft Dufour, na zijne behaalde overwinningen, alle openbare eerbewijzen ontweken, zelfs heeft men opgemerkt, dat hij geene bulletins heeft uitgegeven van de gevechten, waarin het bondsleger zich inderdaad met eer onderscheiden had. Hij gevoelde, dat in eenen burgeroorlog de godin der zege eenen rouwsluijer draagt. De verschooning, waarmede hij de gevangenen behandelde, zijne krachtige bevelen om baldadigheden te verhoeden, en zijne gestrenge maatregelen om die te straffen, hebben hem de achting en genegenheid van beide partijen doen verwerven.

Kronijk van den dag.

Januarij.

BINNENLAND. - Zwijgend zijn in het laatst van het vorige jaar twee Ministers afgetreden, zwijgend hebben twee anderen de plaatsen ingenomen, welke door deze aftreding en eene kleine verschikking onder de overgeblevene leden van het Ministerie ledig waren geworden. De redenen dezer ministerie-verandering liggen onder den sluijer des geheims, waaronder zoo vele andere dingen liggen. Indien men op den regel mogt afgaan, dat een eerst gerucht meestal de waarheid zegt, zou dit geheim niet zoo geheel donker wezen; maar een blaadje, dat algemeen voor een regerings-orgaan wordt gehouden, heeft verklaard, dat geen verschil van meening over de uitgebreidheid der grondwetsherziening de aanleiding van het ontslag der heeren van Hall en de la Sarraz is geweest, en wie nu nog aan het eerste gerucht blijft gelooven, moet wel bedenken, dat hij dit doet tegen eene half officiële verklaring in. De redenen daartoe mogen dan andere zijn geweest, zeker is het dat thans de heer van Rappard Minister van Financiën, de Graaf van Randwijck Minister van Buitenlandsche Zaken, en Jonkheer van der Heim van Duijvendijcke Minister van Binnenlandsche Zaken is. Volgens het bovengemelde half officiële blaadje is er geene verandering in de rigting der Regering te wachten. Evenwel blijft de verwachting des volks gespannen op de eerste blijken, welke de nieuwe Ministers van hunne gezindheid zullen geven. De gedachte dat eene tweede onvoldoende, of eigenlijk niets beteekenende herziening der grondwet, zoo dat terstond weder om eene derde herziening zou geroepen worden, toch inderdaad eene al te groote verkeerdheid zou zijn, zou nog kunnen doen hopen dat deze groote maatregel thans zoodanig zal worden afgedaan, dat regering en vertegenwoordiging, door de welwillendheid van een niet meer ontmoedigd maar bemoedigd volk gerugsteund, ongestoord hare aandacht zullen kunnen wijden aan zoo vele gewigtige belangen, die reeds sedert lang dringend voorziening vorderden. Heeft eenig land er vooral behoefte aan, dat deszelfs staatsgebouw op eenen vasten grondslag rust, dan is het Nederland, waar de naauwlettende zorg voor ondergeschikte belangen, welker verwaarloozing echter in een land als het onze niet slechts tot onheilen maar tot een geheel verderf zou leiden, niet belemmerd mag worden door onzekerheid aangaande de bestendigheid der

eerste grondbeginselen en bepalingen, waarop alle staatsinrigtingen moeten steunen. Door de volgende grondwetsherziening behoort, tot heil van Nederland, de herzieningskwestie voor goed tot rust gebragt te worden. Het gerucht zeide, dat de heer van Hall was afgetreden, omdat hij voor zulk eene herziening gezind was en zijn gevoelen eenen onoverkomelijken tegenstand ontmoette. Dit gerucht is gelogenstraft. Het zij zoo. Het deed den gewezen Minister geene oneer aan, en van eenen man van zijn karakter en verstand was te verwachten, dat hij niet zonder gewigtige redenen den post zou nederleggen, waarin hij meermalen getoond heeft voor geene kleine bezwaren vervaard te zijn. Zulk eene reden blijft alzoo te onderstellen, al is zij niet openbaar.

FRANKRIJK. - Tot verwondering van velen, die meenden dat de Minister Guizot door de Zwitsersche zaak zeer in achting zou gedaald zijn, is niet alleen de heer Sauzet, naar het verlangen der Ministers, tot voorzitter van de Kamer der Gedeputeerden benoemd, maar zijn ook de benoemingen der ondervoorzitters en die in de bureaux in den ministeriëlen zin uitgevallen. De aanspraak des Konings bij de opening van de zitting der Kamers was even kleurloos en in algemeene bewoordingen alle gewigtige punten ontwijkende, als zulke staatsstukken gewoonlijk zijn. De oppositiebladen laten echter niet na alle zinsneden, welke daartoe eenige gelegenheid aanbieden, scherp te berispen. De uitdrukking van ‘woeling, welke vijandige of blinde hartstogten te weeg brengen,’ wordt op de reformistische maaltijden toegepast. Ook in de beraadslaging over de adressen van antwoord is menige afkeurende aanmerking op de handelwijs van het bestuur gemaakt. In het *Collège de France* is de troonrede door eenige jonge lieden, leerlingen van den hoogleeraar Michelet, op eene belagchelijke manier voorgelezen. Het bewind, de oorzaak der ergerlijke tooneelen, welke daarbij zijn voorgevallen, aan de staatkundige beginselen toeschrijvende, die door dezen hoogleeraar worden verkondigd, heeft hem bevel gezonden om zijne lessen te staken, en dezen maatregel ook tot twee andere hoogleeraren, Quinet en Mickiewicz uitgestrekt. Een groot aantal studenten heeft daarop eene petitie aan de Kamer der Gedeputeerden ingezonden, waarin zij deze verzoeken ‘om tegenover de ministeriële willekeur de kracht der wet te stellen,’ terwijl Michelet een heftig aan zijne leerlingen gerigt stuk in de dagbladen heeft doen plaatsen, waarin hij aan zijne vereeniging met Quinet en Mickiewicz den naam geeft van *la triple chaire de l'Unité moderne* (de drievoudige leerstoel der nieuwere Eenheid) eene klinkende uitdrukking.

Terwijl uit deze en andere bijzonderheden blijkt, hoe ligt in Frankrijk de strijd der partijen de rust en welvaart des lands in gevaar zou kunnen brengen, wordt men door het overlijden van mevrouw Adelaïde, de zuster des Konings, in den ouderdom van 71 jaren, herinnerd aan den hoogen ouderdom, dien Lodewijk Filips zelf reeds heeft bereikt, en aan de gevolgen, welke het nederzinken zijner vaste hand, die tot nog de partijen in gematigde grenzen heeft weten te houden, zou kunnen hebben. Het verlies zijner zuster, die eenen gewigtigen invloed op de staatsaangelegenheden moet gehad hebben, heeft den Koning diep getroffen, en, hoezeer dit ook moge verbloemd worden, zijne gezondheid zwaar geschokt.

Aan ergerlijke processen, waardoor de

beginselen en zeden der hoogere standen in de oogen des volks worden geschandvlekt, komt nog geen einde. De Parijsche notaris Outrebon is in hechtenis genomen, beschuldigd van valschheid en misbruik van vertrouwen. In plaats van het geld van een zijner cliënten in Fransche bankactiën te beleggen, had hij dezen valsche stukken vertoond, die hij zelf onder zich hield. Zijn niet uitleveren van die stukken, toen dezelve werden opgeëischt, had een proces ten gevolge, en gaf verder aanleiding, dat velen, die gelden bij den notaris berustende hadden, deze opeischten. De slechte staat zijner zaken en de door hem bedrevene kwade praktijken kwamen daardoor aan het licht; en vruchteloos bood nu zijne familie hare bemiddeling aan om door schadeloosstelling der belanghebbenden de zaak te schikken. Outrebon was notaris voor het ministerie van Oorlog, commandant van een der battaillons der nationale garde en officier van het legioen van eer. - Een ander voorval, nog onaangenamer voor de bewindslieden, is een schandaal, veroorzaakt door een vlugschrift van zekeren Petit, vroeger ontvanger te Corbeil, waarin een Pair van Frankrijk wordt beschuldigd van Petit tegen betaling van 30,000 francs dien post verschaft te hebben. Vroeger had hij dien Pair geregtelijk vervolgd wegens ongeoorloofde verstandhouding met zijne echtgenoot, zoodat blijkbaar wraakzucht thans zijne drijfveer is. Evenwel schijnen de feiten gegrond te zijn, en onderscheidene dagbladen hebben zich beijverd om dezelve verder in het licht te plaatsen. Een nieuw regtsgeding voor het hof der Pairs zou uit dit alles kunnen spruiten, maar een hooggeplaatst persoon moet den Minister hebben gezegd, dat hij tot geen prijs nogmaals zulk een voorval wilde beleven. De Minister Guizot, door eenige leden van de Kamer der Pairs te rede gesteld, heeft verklaard dat, hoewel het leveren van posten tegen geldelijke belooning een misbruik was, hij evenwel niet kon ontkennen, dat dit nog geschiedde. Thans is echter eene wet voorgedragen om het overdoen van posten strafbaar te stellen. - Het adres der Pairs ter beantwoording der troonrede bevat eene lofspraak op de liberale gezindheid van den Paus en eene afkeuring van de reformistische maaltijden en de uitlatingen der ultraliberalen. De debatten hebben eenige zeer levendige tooneelen opgeleverd, en de oppositie tegen dit over het geheel met de Regering instemmende antwoord was eenigzins sterker dan bij de stemming over het vorige adres, hetgeen in deze Kamer een opmerkelijk verschijnsel is.

Op het punt om den Maroccanen in handen te vallen, heeft Abd-el-Kader de partij gekozen van zich aan de Franschen over te geven. De hardnekkige strijd, welke hij sedert zijnen aanval op Oran in 1832, met alle middelen, die hij zich kon verschaffen, en in weerwil van alle wederwaardigheden, had voortgezet, is thans geëindigd. Een laatste wanhopige, maar mislukte aanslag op de kampen der Maroccaansche prinsen is de naaste aanleiding tot zijn besluit geweest. Door eene nachtelijke verrassing hoopte hij zich van een dier prinsen meester te maken. Naar men zegt had hij door het loslaten van vier met brandende stoffen omhangene kameelen zijne vijanden eenen blinden schrik willen aanjagen. De Maroccanen schijnen echter van zijn voornemen kennis te hebben gekregen. Abd-el-Kader vond hun kamp ledig, en toen de dag aanbrak zag hij zich met zijne magt van 1000 of 1200 man aan alle zijden door vijanden

omsingeld. Het gelukte hem echter, hoewel met zwaar verlies, zich door hen heen te slaan, en zijne legerplaats, waar intusschen de in den omtrek wonende Arabische stammen reeds met plunderen begonnen waren, te bereiken. Doch het was hem onmogelijk zich hier te handhaven. Zelfs naar de sterkere stelling, welke hij daarna innam, volgden hem de Maroccanen, en na zich eenen dag lang tegen hen te hebben verdedigd, en des nachts, door de heimelijke vlugt van een aantal der zijnen, het grootste gedeelte van zijne ruiters verloren te hebben, nam hij de wijk op het Fransche grondgebied, waarop de Maroccaansche troepen hem niet volgden. Nu werd eene onderhandeling tusschen zijne broeders en de Fransche gezaghebbers geopend, en den 24sten December, werd hij, na het eerst door den kolonel Montauban ontvangen te zijn, aan den tegenwoordigen gouverneur van Algerië, den hertog van Aumale voorgesteld, aan wien hij een pand van onderwerping aanbood. - Naar Toulon overgebragt onderschikte Abd-el-Kader zich met echt Mohammedaansche berusting aan zijn lot, toonde zich tevreden met de behandeling der Fransche regering en scheen met gelatenheid te willen afwachten, of die regering de aan hem gegevene belofte zal nakomen. Hij heeft zich namelijk onderworpen onder voorwaarde, dat hij naar Alexandrië of St. Jean d'Acre zou gebragt worden: de hertog van Aumale heeft deze voorwaarde bekrachtigd, en daardoor is het Fransche ministerie op de onaangenaamste wijs in de klem gebragt. Door Abd-el-kader in Frankrijk te houden zou men niet alleen de goede trouw schenden, hetgeen echter geen onoverkomelijke hinderpaal zou zijn, maar ook den hertog van Aumale, na zulk eene afkeuring van zijne handelwijs, niet wel in zijnen tegenwoordigen hoogen post kunnen laten; door hem inderdaad naar Egypte te laten brengen zou het ministerie zich daarentegen blootstellen aan het verwijt van, gelijk eenige Fransche bladen het uitdrukken, een verschrikkelijk wapen in de handen van Frankrijks geduchten vijand, Engeland, te stellen, en zich aan eene daad van hoogverraad tegen het vaderland schuldig te maken. De diplomatie zal echter wel eenen uitweg uit dit dilemma weten te vinden. Het laat zich aanzien, dat men door indirecte middelen Abd-el-Kader zal pogen te bewegen om van de gemaakte voorwaarde af te zien.

ZWITSERLAND. - De groote mogendheden schijnen nog niet geheel te hebben afgezien van eene tusschenkomst in de Zwitsersche aangelegenheden. Oostenrijk vooral vreest in Zwitserland, als brandpunt van het radicale liberalismus, eenen gevaarlijken nabuur te bekomen. Het is daarom te hopen, dat die veranderingen in de staatsregeling, waarvan reeds lang de behoefte is gebleken, in Zwitserland met beleid zullen worden tot stand gebragt, ten einde alle aanleiding tot buitenlandsche bemoeijing te verhoeden. De geslepene politiek van het Weener Congres had Zwitserland opzettelijk eene staatsinrigting hergeven, die alle innerlijke eenheid moest verhinderen en gedurige wrijvingen tusschen de souvereine kantons veroorzaken, naarmate in de verschillende kantons de geestelijke of liberale partij de overhand had. Het verderfelijke hiervan is in Zwitserland lang gevoeld, maar eene hervorming zal niet slechts binnenlandsche tegenkanting te wachten hebben, maar ook zoo veel mogelijk belet worden door naburen, welke het gemeenebest in zwakheid en ondergeschiktheid verlangen te houden. Tot

nog toe is het in Zwitserland zoo rustig, als na het eindigen van eenen inwendigen oorlog te verwachten is. De zeven kantons brengen, hoewel langzaam, de schadeloosstelling der krijgskosten op, waarin de rijkste het meeste achterlijk zijn; de troepen zijn grootendeels ontbonden; de welvaart, die op vele plaatsen geknakt is, zal zich spoedig weder herstellen, indien de Landdag door wijze gematigdheid rust kan bewaren; want het is meermalen gebleken, dat in Zwitserland het volkswelzijn eene groote herstellingskracht bezit, en sporen van geledene rampen daar spoedig verdwijnen.

ENGELAND. - De voorgedragen maatregel om de hindernissen op te heffen, welke de Israëlieten beletten om als leden van het Huis der Gemeenten zitting te nemen, door de verkiezing van Rothschild uitgelokt, wordt meer als een nieuwe hulde aan de heerschappij van het geld, dan als een blijk van vrijzinnigheid beschouwd. Vinnige toespelingen hierop ontmoet men in verschillende Engelsche bladen. - Het half-staatkundige half-kerkelijke geschil over de benoeming van Dr. Hampden tot bisschop van Hereford, door het gouvernement doorgezet, ondanks de tegenkanting van eenige leden van het kapittel en verscheidene aanzienlijke geestelijken, kan in de toekomst gewigtig worden door het uitlokken eener discusie over de koninklijke opperheerschappij over de kerk. De inhuldiging des nieuwen bisschops heeft het ergerlijke tooneel opgeleverd van een openlijk protest tegen zijne benoeming, na de gebruikelijke oproeping daartoe, waardoor de plegtigheid gevaar liep in een schandaal te veranderen. - In Ierland worden thans in de onrustigste districten de bepalingen der jongste strafwet gestreng toegepast, en men meent daarvan eenig goed gevolg te bespeuren. Evenwel acht men het hier en daar niet raadzaam pachten in te vorderen, dan onder bedekking eener militaire magt. - In het laatst van het vorige jaar was de armoede te Londen tot eene tot nog toe ongekende hoogte gestegen; bij eene maatschappij tot onderstand van bedelaars hadden zich 54000 behoeftigen aangemeld, terwijl dit getal in 1846 nog geen 30000 had bedragen. - De staats-inkomsten van het vorige jaar hebben aanmerkelijk minder bedragen dan in 1846, vooral is de uitkomst van het laatste vierendeeljaars ongunstig. De indruk hiervan is echter gering geweest, daar men eene nog grooter vermindering had verwacht.

DUITSCHE STATEN. - Bij de meeste regeringen wordt een steeds toenemende geest van terugwerking bespeurd, en bij het volk steeds grootere zucht voor de tegenovergestelde rigting. Het bondsleger wordt met zorg voltallig gehouden, om zoodra het noodig mogt zijn krachtig te kunnen optreden. Oostenrijk slaat inzonderheid den volksgeest, ook buitenslands, met wantrouwen gade, en wapent zich daartegen. De openbare werken zijn voor eenen onbepaalden tijd geschorst, daar al het beschikbare geld van de schatkist voor militaire toerustingen vereischt wordt. De ijzergieterij te Mariazell neemt geene nieuwe bestellingen van bijzondere personen aan, dewijl er dag en nacht moet gewerkt worden aan het gieten van ijzeren kanonnen voor vestingen en schepen en van millioenen kogels; en een Weener geweerfabrikant moet binnen korten tijd de regering 500,000 geweren leveren. Dezelfde strekking als deze wapeningen heeft het verbod van het invoeren der dagbladen van Toscane, Lucca, den Pauselijken Staat, benevens een aantal Duitsche en Fransche bladen. Binnenslands heerscht niet te min een voor de regering

zeer vijandige geest, vooral in de voormalige vrijstaat Krakau en in Gallicië, waar de ellende des volks niet verminderd is, maar gebrek en ziekten blijven heerschen. Hetzelfde is in Silezië het geval, waar, op afgelegene plaatsen, dikwijls lijken worden gevonden van menschen, die van gebrek zijn omgekomen.

In Baden heeft het faillissement van het kantoor van von Haber und Söhne eene groote verslagenheid verwekt. Het in dat huis uit verschillende oorden van Europa geplaatste kapitaal werd op 10 millioen guldens begroot, en drie groote industriële etablissementen zouden ten gevolge van die bankbreuk hunne werkzaamheden moeten staken, waardoor 10,000 menschen broodeloos zouden worden. De regering van Baden neemt echter maatregelen om dit onheil te verhoeden. Een gerucht, dat het huis von Rothschild den val van dat van von Haber opzettelijk zou veroorzaakt hebben, ten einde de industrie van Engeland van eene gehate mededinging te bevrijden, is door de heeren von Rothschild openlijk wederlegd.

Te Darmstad heeft zich eene Vereeniging voor Landverhuizing en kolonisatie van Duitschers gevormd, onder oppertoezigt der regering. Hoe sterk de landverhuizing uit Duitschland blijft voortgaan, blijkt uit de opgaaf der landverhuizers, die in 1847 uit de haven van Bremen zijn vertrokken, en welker getal dat van 1846 met meer dan 1000 personen overtreft. In 1847 hebben zich namelijk te Bremen 33,682 passagiers op 235 bodems voornamelijk naar Noord-Amerika en verder naar Brazilië en Australië ingescheept.

ITALIAANSCHE STATEN. - Het blijkt meer en meer, dat de paus de magt verliest over de volksbeweging, die zijne verordeningen hebben opgewekt, en genoodzaakt zal zijn tot de gevaarlijke keus om zich tegen die beweging te verzetten of zich geheel daaraan over te geven. Zijne afkeuring van de vreugdebetooning des volks over de nederlaag van het Zwitsersche afzonderlijke verbond en het geregtelijke onderzoek naar de aanvoerders van den daarbij gehouden optogt, hebben slechts eene herhaling dier vreugdeblijken en ten laatste oproerige tooneelen veroorzaakt. Het volk scheen zelfs gezind om de eigendommen der Jezuïeten, die door den paus nog in bescherming worden genomen, te plunderen, en is door eene ontwikkeling der militaire magt en eene uitdeeling van geld gestild moeten worden. Hoewel de generaal der Jezuïeten zich van staatkundige bemoeijingen onthoudt, zijn de geestelijken dier orde te Rome toch aan persoonlijke beleedigingen blootgesteld, welke den haat der menigte tegen dit ligchaam duidelijk aan den dag leggen. Aan den eenen kant schijnt de paus tot de meening te komen, dat hij thans voor de handhaving van zijn gezag moet gaan zorgen, terwijl het volk hoe langer hoe meer neiging aan den dag legt om hem de wet te stellen. Door eene afwisseling van hardheid en vreesachtige inschikkelijkheid loopt de pauselijke regering gevaar de zaak geheel te bederven. Reeds is het zoo ver gekomen, dat de gouverneur een bevel der regering om een der Toscaansche bladen op den post aan te houden niet heeft durven ten uitvoer leggen, uit vrees voor onlusten. Zekere Cicernacchio heeft zich tot volksleider opgeworpen en is op den naamdag van Z.H., 28 December, aan het hoofd van eenen stoet, uit verscheidene duizenden personen, meest uit de laagste volksklasse, bestaande, met vaandels en fakkels naar het Quirinaal getrokken, zoo het heette om den

paus geluk te wenschen, maar tevens om hem schriftelijk de wenschen en begeerten des volks te overhandigen. De menigte riep nog: Leve Pius IX, de liberale! maar er werden ook kreten gehoord, die aan eene gevaarlijke opstoking moesten doen denken. De eischen des volks zijn heimelijk gesteendrukt en verbreid. De lijst is lang en bont genoeg. Vrijheid van drukpers en verwijdering der Jezuïeten staan boven aan, dan volgen ongeregeld door elkander regeringsmaatregelen staatsinstellingen en andere onderwerpen, zoo als: ijzerbanen, polytechnische scholen, een Italiaansch verbond, bevordering der nijverheid, kolonisatie van het land rondom Rome, waarborg voor de persoonlijke vrijheid, vertrouwen op het volk, hervorming van de provinciale en plaatselijke besturen, kortom zoo vele eischen, dat de opstellers van dit stuk blijkbaar geen acht hebben geslagen op het vermogen en de middelen der regering, en het vermoeden daardoor wordt opgewekt, dat zij geen ander oogmerk hebben dan het bestuur in verlegenheid te brengen.

Ferrara is, ten gevolge eener schikking tusschen de pauselijke regering en het Oostenrijksche kabinet, door de Oostenrijkers ontruimd. Het regt van Oostenrijk om niet alleen de citadel maar ook de stad te bezetten schijnt echter te zijn toegegeven.

Het overlijden der aartshertogin Maria Louise, weduwe van keizer Napoleon, dreigt de Italiaansche zaken nog meer te verwikkelen. De gewezen hertog van Lucca, haar opvolger in Parma, blijkt niet genegen te zijn om ook van die regering afstand te doen, gelijk in het eerst werd ondersteld.

Alleen in Sardinië toont het volk zich bestendig den Koning en de regering genegen en durft deze trapsgewijze voortgaan met de invoering van liberale hervormingen, hoewel ook de Genuezen eene sterke neiging aan den dag beginnen te leggen om aan de regering de wet te stellen. Uit Napels zijn de berigten onzeker en onduidelijk, maar spreken gedurig van woelingen en onlusten. Oostenrijk wapent zich op de toekomst door zijne militaire magt in Italië gedurig te versterken. In plaats van 30,000, gelijk in gewone tijden, bedraagt zij thans reeds 75,000 man.

GRIEKENLAND. - Het bijna kinderachtige geschil met Turkije is door Russische bemiddeling bijgelegd. Koning Otto had, gelijk men weet, den Turkschen gezant Mussurus een onvriendelijk gezegde toegevoegd en daarna den rug toegekeerd. Thans heeft de Grieksche Regering zich bereid verklaard om haar leedwezen over het voorgevallene te betuigen, en elken gezant van de Porte, zelfs Mussurus, vriendelijk te ontvangen.

VEREENIGDE STATEN. - De president Polk heeft de zitting van het congres geopend met eene zoo uitgebreide aanspraak, dat een Engelsch dagblad zich verontschuldigt, dat zij die niet in haar geheel overneemt, dewijl zij 15 voet lengte van deszelfs kolommen zou beslaan. In deze aanspraak wordt met veel ophef melding gemaakt van den toenemenden bloei van landbouw, handel, scheepvaart en industrie, en in eenen geest van echt Amerikaansche zelfverheffing geroemd op de voorregten der Vereenigde Staten boven andere landen. De oorlog met Mexico wordt insgelijks in het gunstigste licht geplaatst, en, hoewel het niet ontbreekt aan stemmen die zich daartegen verheffen, zal dezelve waarschijnlijk met kracht worden voortgezet.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Brief van A. Ruardo, lid der evang. Luthersche gemeente te Amsterdam, aan zijn' broeder D. Ruardo te 's Hage.

Hebt gij de leerrede van Ds. Weddik gelezen, die hij onlangs heeft uitgegeven over de *eenheid in het noodige* enz.? - Wel broêr, wat dégelijke taal! En neef beweert nog, dat er geen vooruitgang is, en de leeraars hunne *volle* overtuiging niet durven uitspreken! Zend hem toch vooral eene fiksche teregtwijzing, sluit het nevensgaande exemplaar in, schrijf er bij, dat het van mij is, en bl. 23 eenige woorden door mij onderschrapt zijn. Dan zal hij voelen, hoe onjuist hij laatst bij Oom heeft geoordeeld, toen hij beweerde, dat wij Amsterdamsche Lutherschen bij andere gemeenten van ons vaderland zoo vér ten achter zijn, en daarom nog niet voldaan hebben aan het verzoek der Synode van 1819, om het gebruik van *ouwels* bij het Avondmaal met dat van *gewoon spijsbrood* te verwisselen. Wat was hij dien avond boos, en toch gij kondt hem niet weêrleggen; toen hij zeide: ‘de *Synode had verlangd, dat men bij de invoering naar plaatselijke omstandigheden moest te werk gaan*: en wat is er te Amsterdam gedurende de verloopen 28 jaren gedaan, wegens deze uitnoodiging? Ik geloof de woorden *te werk gaan* als een drukfout veranderd in *te rust zitten.*’ Foei! dat gij daarop antwoordde, dan is er immers *veranderd!* - Wijs hem nu op de bedoelde bladzijde. Mij dunkt ik hoor hem in de handen klappen van blijdschap, als hij leest: ‘dan zal Christus, die oordeelt, niet vragen naar *brood* of *ouwel.*’ En wij stemmen hem toe, wanneer hij beweert: ‘nu zal de Amsterdamsche Gemeente niet langer eene uitzondering maken op de andere Gemeenten van het Kerkgenootschap, nu is zeker aanstaande, wat haar scheidt van de overige.’ Lublink Weddik steekt de vlag uit. Dan wappert ze vrolijk. Een wind van geestigheden blaast haar in luchtige vouwen, waarin het ernstige zich beleefd ten halve verschuilen kan. Die professor had bij hem een lesje moeten halen, om te weten, hoe het doel te bereiken: hij zou zoo dwaas niet gehandeld hebben, om zijne overtuiging zoo duidelijk uit te spreken en daarbij zich te beroepen op de woorden van den Bijbel en het voorbeeld van den Heer. Welk een gemak voor de bestuurders der Gemeente! De *conclusie* is hun op de lippen gelegd. Niet waar? Christus, die oordeelt, zal niet vragen, of wij Avondmaal gevierd hebben met brood of met ouwel. De Synode heeft aanbevolen brood in de plaats van ouwel te gebruiken. Dus

zonder vrees voor de toekomst kan de ouwel door brood vervangen, *en* aan de uitnoodiging der Synode voldaan worden. Maar zegt gij, de menschen! - welke menschen worden hier gevreesd? - De achtingwaardige Ds. Lentz heeft immers zelf laten drukken, dat de verandering zou zijn goed te keuren, als zij niet door dien Professor was aanbevolen. De ingewikkelde aanbeveling van zijn' *collega* zal hem zeker aangenamer zijn, en de zijne is niet minder waard. Zoo hebben wij dan *vier* aanbevelingen: *ééne*, de oorspronkelijke, die van de Synode reeds in 1819, en de *drie* andere, de napratende van den Professor, de aanduidende van Ds. L.W., de niet door personeel vooroordeel gemotiveerde van Ds. Lentz. En wie weet hoevele aanbevelingen nog volgen, die nog niet zijn publiek gemaakt! Het is toch aardig in deze wereld, dat men vraagt *eerst*, wie heeft het gezegd? en daarna, *is het gezegde waar? het aanbevolene goed?* Het pleit voor buitengewonen vooruitgang van ons geslacht. Maar in allen ernst, was het niet beter geweest, dat de Synode de verandering niet had aanbevolen, en alleen aan het bestuur der Gemeenten overgelaten? Zonderling, de aanbeveling van de *toga* in plaats van *mantel* en *bef* vond terstond weêrklank te Amsterdam, zoo zelfs, dat de Herstelden haar overnamen, en om den schijn van oorspronkelijkheid te bewaren nog eerder dan de Evangelieschen haar op den kansel bragten. Maar zegt ge, dat was eene onverschillige zaak. Hé! waarom dan veranderd? En is de wijze van Avondmaalvieren niet onverschillig, waarom dan niet de oude manier elders behouden? Zal Christus niet vragen naar *toga* of *mantel* en *bef:* hij zal het ook niet doen naar *brood* of *ouwel.* - Zoo ver was ik gevorderd, toen A. mij bezocht. Ik las het geschrevene voor. Hij bromde in zichzelven. Ik daagde hem uit. ‘Wat last,’ zeide hij, ‘ik wou, dat die Synode en die Professor maar tot de Remonstranten overgingen. Daar behooren zij. Nog gisteren had ik de waanwijsheid van mijn jongens te verdragen. Vader, vroeg Piet, waar staat in den Bijbel, dat er bij het Avondmaal *brood* moet gebruikt worden? Ik antwoordde, wel in de woorden van de instelling door Jezus gesproken, en die van Paulus aan de Corinthers. ‘Maar vader! vroeg Jan, waarom heeft u dan in de kerk geen brood, maar ouwels?’ Ik was verlegen, wat te zeggen, - dat weet *ik* niet, gaf ik ten antwoord, ik ben geen dominé of ouderling. Vraag het op de catechizatie. ‘Vader! riep daarop Arnold, “op de catechizatie? Daar is wel wat anders te vragen, waarvan ik nooit gehoord heb, toen ik belijdenis leerde: hoe men toch onder de gedaante van brood en wijn het ware ligchaam en bloed van Christus wezenlijk en waarachtig ontvange?” Ik houd zeker geen goed Avondmaal, dat ik niet dan ouwel en wijn proef.’ - Die ellendige Professor met zijn gepreek en geschrijf, dat mijne jongens zulke vragen leert doen! Ik heb ze nooit aan mijn vader gedaan. Eens had ik ook een tekst tegen hetgene hij zeide, en wat was zijn antwoord: ‘zwijg jongen! zou je 't beter weten dan Luther en al die knappe lui! Het staat in den *Catechismus* en de *Belijdenis.* Daarmeê is het uit.’ En wat zal er van worden, als dat zoo voortgaat, en de menschen *denken* over den inhoud en dien vergelijken met de Bijbelplaatsen? Het best is dus, wil men de Lutherschen Luthersch en de Gereformeerden Gereformeerd houden, dat de vrijheid van onderzoek en het denken over de woorvan den Bijbel en catechismus worde af-

geschaft: dan blijven de menschen in rust, de prediker heeft geen last van verketterd te worden, en alles wordt aan de kinderen overgeleverd, gelijk de vaderen het van hunne vaders ontvangen hebben. Ook daarom is het beter, niets te veranderen in de inrigting der Avondmaalsviering, en in dien zin met Ds. Weddik te zeggen: 'naar *brood* of *ouwel* zal Christus niet vragen.' Had de Synode deze wijsheid gehad, de aanleiding tot den laatsten strijd in de Evangeliesch-Luthersche kerk zou zijn achtergebleven, en op de vraag: waartoe dient de Synode? het antwoord zijn: om *niets* te doen, en toch jaarlijks te vergaderen in de residentie. Vaarwel mijn broeder! en troost u bij elken voorslag tot eenige verandering met deze woorden: *de waarheid zal u vrijmaken.* Laat ons intusschen anderen wijzen op het gezegde van den Professor: het Avondmaal is mij te heilig, om het tot een onderwerp van twist te maken.

Uw broeder,
A. RUARDO.
Amsterdam, 6 Februarij 1848.

Een Christelijk woord over gevangenen.
(*Vervolg en slot van bladz.* 101.)

II.

In hetgeen wij tot hiertoe beschouwden vermeenen wij genoeg te hebben bijgebragt, om de bevreemding te doen ophouden, dat er in dit maandschrift *een Christelijk woord over gevangenen* te lezen staat. Wij zagen, op wat wijze de veroordeelden vroeger beschouwd werden, en hoe die beschouwingen, in onzen leeftijd, voor andere hebben plaats gemaakt; en gaven daarbij een kort overzigt, nopens het *burgerlijk* en *Christelijk* oogpunt van beschouwing.

Beide deze oogpunten zijn evenwel niet zoo geheel verschillend, als eene oppervlakkige kennisneming zou doen vermoeden; zij loopen slechts op sommige punten uitéén, terwijl er, in andere opzigten, overeenstemming wordt gevonden. Deze laatste treffen wij vooral aan dáár, waar ook de *Christen* de oogen niet sluit voor de diepe zedelijke verdorvenheid der misdadigers in het algemeen, en tevens niet het minste wil bijbrengen, waardoor de arm der geregtigheid, in de beteugeling en bestraffing der boosdoeners, zou kunnen verlamd worden. Het voorname, het hoofdpunt van verschil betreft de verbetering van den gevangene, die, uit het *burgerlijk* oogpunt, als hoogst onwaarschijnlijk, zoo niet als onmogelijk, uit het *Christelijk* oogpunt als onderneembaar en mogelijk beschouwd wordt.

Maar zelfs zij, die de verbetering van den misdadiger voor onwaarschijnlijk en, bij sommigen, voor onmogelijk houden, ijveren, des niet te min, voor het behoud van gestrenge straffen, als middelen, geschikt tot het verwekken van afschrik voor het kwaad, en in zooverre ligt in de pijnelijke lijfstraffen, die zij wenschen op te leggen, het denkbeeld van verbe-

tering opgesloten. Dit zou men als een punt van toenadering, hunnerzijds, kunnen beschouwen. Wij zijn geneigd het als zoodanig aan te nemen.

Nog is dequaestie, nopens het doeltreffende van pijnelijke lijfstraffen, niet als volkomen beslist en geëindigd te beschouwen; maar de geschiedenis is daar, om te bewijzen, dat een aantal pijnelijke lijfstraffen allengs in onbruik geraakt zijn. De stem der menschelijkheid, versterkt door die van het Christendom, heeft zich, bij de wetgevers der volken, doen hooren; de ruwe barbaarschheid van vroegere tijden heeft voor zachtere gevoelens plaats gemaakt, en men heeft de overtuiging verkregen, dat de bloedgerigten der middeleeuwen onvermogend waren, om den voortgang der misdrijven te stuiten. Had men daarbij tevens aan de toekomst gedacht, en middelen ter verbetering van misdadigers beproefd, men ware, sedert lang, reeds verder gekomen; maar, terwijl men barbaarsche regtsplegingen afschafte, stelde men daarvoor niets anders en beters in de plaats; en ziedaar de dwaling, waartoe het voorgeslacht is vervallen.

Die dwaling kon niet nalaten verderfelijke gevolgen na zich te slepen, en deze trokken de aandacht van de vrienden der menschheid tot zich. Het Evangelie verlichtte daarbij hunne hoofden en verwarmde hunne harten, en de weldadige invloed van hetzelve werd eene krachtige aansporing tot verbetering. De Christelijkgezinde, de menschlievende Howard eenmaal, als krijgsgevangene, met de duisternis van den kerkernacht bekend geworden, sloeg de eerste hand aan het groote werk der hervorming en verbetering. Hij vond navolgers; hij vond ze, in en buiten Europa, en thans is de verbetering der gevangenissen schier overal, in de oude en nieuwe wereld, aan de orde van den dag; vermits in die verbetering de grondslag ter verbetering van den misdadiger aanschouwd wordt.

De kennis zoo wel omtrent gevangenen, als omtrent de kerkers, waarin zij werden opgesloten, en het beheer over deze gestichten, heeft de bestaande gebreken, verzuimen en misslagen van vroegere tijdperken aan het licht gebragt, en de kennis der bestaande kwaal was eene eerste schrede tot het beramen van middelen ter redding.

Is het te verwonderen, dat men, bij het beramen dier middelen, niet overal en niet altijd even gelukkig geslaagd is? Ondervonden wij niet iets dergelijks, in den bangen tijd, toen de verschrikkelijke Oostersche ziekte, de *cholera*, voor eenige jaren, ook ons werelddeel bezocht, in het verschillend gevoelen van deskundige en beroemde geneesheeren, zoo omtrent den aard en het wezen dier vreesselijke kwaal, als omtrent voorbehoedmiddelen en geneeswijze? Moest die verschillende zienswijze niet eigenaardig voortvloeijen uit gebrek aan genoegzame kennis en ervaring; om nu niet te spreken van uiteenloopende wijzen van beschouwing bij hen, die gewis met de beste bedoelingen bezield waren, en toch, als feilbare wezens, tot misvatting en dwaling konden vervallen, ondanks den scherpen blik, waarmede die geleerden gewoon waren andere gevaarvolle, maar meer bekende en gewone ziekteverschijnselen waar te nemen? Lag het niet in de omstandigheden zelve, dat men met het zoeken naar geneeskundige waarheid behoorde aan te vangen, en dat dit *zoeken* geenszins bij allen door *vinden* achtervolgd werd? Op gelijke wijze stond het geschapen met de pogingen tot het verbeteren der gevangenissen en het beheer over de gevange-

nen. De eigenlijk gezegde *gevangeniskunde* was eene geheel vreemde zaak! Wie toch sloeg, eene halve eeuw geleden, immer het oog achter de vreesselijke poort eener gevangenis? - ‘De cipier, bewaarders en regenten over deze gestichten,’ zal men antwoorden. Maar de eerstgenoemden, doorgaans menschen, bij wie meer op ligchamelijke sterkte en zekere mate van ruwheid gezien werd, dan wel op eenen onderzoekenden geest, konden luttel bijdragen tot de kennis der gevangenen; en de regenten of commissiën van bestuur strekten hunne bemoeijingen, in vroegere jaren, meer uit tot het toezigt over den cipier en bewaarders, het handhaven der huisorde en tucht, en de zorg over de ligchamelijke behoeften der veroordeelden, naar bepaalde voorschriften, dan tot menschkundig gadeslaan der individu's, voor wier *bewaring* zij vermeenden wel voornamelijk te moeten zorgen. Verder ging men doorgaans niet, en mannen als een graaf Vilain XIV, ten tijde van keizerin Maria Theresia, regent der gevangenis te Gent, behoorden onder de zeldzame verschijnselen. Werd het gebouw goed onderhouden; de huisdienst behoorlijk waargenomen; waren cipier en bewaarders wakkere, onvervaarde mannen; hielden de gevangenen zich rustig; verrigtten zij het werk hun opgelegd, of hielden zij zich onledig met het maken van pijpendoppen of kleine snuisterijen; gedroegen zij zich stil en bedaard, bij het zondagsvoorstel van den catechizeermeester; dan gaf men van de gesteldheid van het gesticht de beste getuigenis, zonder na te denken hoe weinig door dit alles eigenlijk was verrigt geworden! Wij herhalen het: de *gevangeniskunde* bleef eene geheel vreemde zaak.

Deze onkunde beschouwen wij als de vruchtbare moeder van de dwalingen, die de pogingen ter verbetering van gevangenissen en gevangenen, in onzen leeftijd vergezeld hebben. Deze dwalingen hebben echter tot leering gestrekt en den grond gelegd tot een beter inzigt van zaken. Mislukte proeven hebben tot beter overlegde proefnemingen geleid, en wilden wij dit in de bijzonderheden aantoonen, wij zouden gemakkelijk eenen aanvang, maar moeijelijk een einde vinden. Waartoe zou die aanwijzing kunnen dienen? Liever deelen wij onzen lezers mede, op wat wijze men zich thans, over het algemeen, de verbetering der gevangenissen en gevangenen voorstelt.

De verbetering der laatstgenoemden is zonder de verbetering der eerstgemelde niet mogelijk. Wij zullen dit op de overtuigendste wijze doen zien.

In de oude, thans nog bestaande gestichten worden de gevangenen in afzonderlijke, grootere of kleinere localen, met elkander, opgesloten, en die zamenvoeging (wij merkten dit vroeger op) is voor de gevangenen hoogst schadelijk. De zedelijke verdorvenheid der meeste gevangenen plant zich, door den dagelijkschen en onverhinderden omgang met elkander, al verder en verder, voort. Men heeft wel, in sommige gestichten, het onderling zamenzijn der gevangenen pogen te keeren, door een volstrekt stilzwijgen te gebieden, en elken overtreder van dit gebod, op het oogenblik der overtreding, met zweepslagen, te straffen; maar noch dit wreed verbod, noch de willekeurige strafoefeningen van ondergeschikte gevangenisbeambten - hebben de onderlinge verstandhouding, door middel der teekenspraak, kunnen beletten, en het is de ervaring daarvan, die het krachtigst voor de persoonlijke afzondering der veroordeelden pleit. Voor

den aangeklaagde en beschuldigde, die desonaangezien door den regter geheel onschuldig kan worden bevonden, is deze afzondering als eene wezenlijke weldaad - wat zeggen wij? als een pligt der regtvaardigheid te beschouwen - die den onschuldige vrijwaart van het pijnelijke en afkeerwekkend gezelschap van erkende misdadigers, niet zelden tot het laagste peil van zedelijke verbastering gezonken. Maar ook voor den veroordeelde is die afzondering van de deelgenooten zijner schande, zedeloosheid en misdrijven, uit een Christelijk oogpunt, weldadig; vermits daardoor de onderlinge en wederkeerige besmetting der zedelijk kranken geheel onmogelijk gemaakt wordt, en men alzoo den voortgang van het kwaad, den voortgang der om zich heen woedende en verpestende zedelijke gevangeniskoorts voorkomt.

Die afzondering is ook daarom weldadig, vermits de kalmte, die daarmede onafscheidelijk vergezeld gaat, uitnemend geschikt is, om den misdadiger tot nadenken te brengen en daardoor tot zichzelven te doen inkeeren. Ook thans openbaart zich wel eens, bij dezen of dien, dat nadenken, zigtbaar in een hartelijk leedwezen en berouw over begane wanbedrijven; maar, helaas! hoe vaak wordt niet de stem van het ontwaakt geweten tot zwijgen gebragt, door de spottende smaadredenen van hen, die het kwade doen en beminnen en die er eene helsche genoegdoening in vinden, om den nieuweling in het misdrijf tot een volleerden booswicht te maken. In de stilte der afzondering kunnen noch de spotternijen noch de smaadredenen van verleiders gehoord worden, en vindt het berouw een onverhinderden toegang tot het met schuld bezwaard gemoed. Zondige neigingen, driften en hartstogten ontvangen, in zedelooze gesprekken en handelingen van anderen, geen nieuw voedsel; en de veroordeelde, aan zichzelven overgelaten, kan zich met geen ander denkbeeld bezig houden, dan met de gedachte, dat hij, door het misbruiken zijner zedelijke vrijheid, het genot zijner persoonlijke vrijheid verloren heeft. Het herinneren van vroegere verkeerdheden brengt hem, als van zelve, tot het betreuren van deze; en deze droefheid is de eerste schrede tot een waar berouw en een opregt voornemen tot verbetering van hart en wandel.

De afzonderlijke opsluiting, beschouwd als middel, waardoor bij den gevangene, de verdere voortgang in het kwade wordt voorgekomen, zou echter hare weldadige bedoeling maar ten deele bereiken, indien zij niet, terwijl zij den misdadiger het rampzalig genot van een schandelijk gezelschap ontneemt, hem daarvoor een betamelijk verkeer met welgezinde natuurgenooten in de plaats wedergaf. En dit is een ander voordeel der afzonderlijke opsluiting te noemen.

In eene cellulaire gevangenis is de ligchaamskracht der bewaarders geen hoofdvereischte bij het vervullen hunner betrekking; maar des te meer verlangt men van hen eene beschaafde opleiding, verstandelijke vermogens en zedelijke gedragingen, opdat zij in den dagelijkschen en onafgebroken omgang met gevangenen, door woord en voorbeeld tot de betrachting van het goede kunnen opwekken, aansporen en bemoedigen. In den commandant van het gevangengesticht verlangt men geenszins den ruwen, ontzag- en vrees-inboezemenden oppersten gevangenbewaarder; maar den beschaafden, welopgevoeden en met menschen- en wereldkennis begaafden man, bij wien deugd en godsdienst meer zijn dan klanken zonder beteekenis; den man, dien het bij

het dagelijksch en individuëel bezoeken der veroordeelden aan geen ernst ontbreekt, om verstokten - aan geene welwillendheid, om dwalenden - aan geen menschenliefde, om berouwhebbenden nuttig te wezen; den man eindelijk, die met den opregte opregt, en met den huichelaar voorzigtig handelt en uit Christelijke beginselen werkzaam is, waar hij bestraft of bemoedigt, vermaant of vertroost.

Nevens hem bekleeden de arts, de godsdienstleeraar en de school-onderwijzer eene voorname plaats in den kerker, bij elken afzonderlijk opgeslotene en in den dagelijkschen omgang met hen. De geneesheer ontdekt niet zelden, in kwalen des ligchaams, de gevolgen van de nog grootere gebreken der ziele, en zijne waarschuwingen en vermaningen kunnen van een onberekenbaar nut zijn. En nu de godsdienstleeraar en de schoolonderwijzer? Indien deze, in hunne betrekkingen tot het gesticht iets meer zien dan een middel, om hun inkomen jaarlijks, met eenige honderd guldens, te vermeerderen; indien zij gedreven worden door het Christelijk-Evangeliesch beginsel, om, uit liefde tot hunne natuurgenooten, nuttige kundigheden te verbreiden, door het verdrijven van de nevelen der onkunde en onbeschaafdheid; indien zij vooroordeelen en dwalingen, die bij de lagere volksklasse vaak zulke diepe wortelen hebben geschoten, pogen uit te roeijen; vooral indien zij, door gepaste toespraken, door woorden van ernst en liefde, tot berouw en boete, tot geloof in- en gehoorzaamheid aan Christus, als den Verlosser der wereld en den éénigen Redder van schuldige zondaren, opwekken, aansporen, leiden, en besturen, en gedurig handelen over matigheid, regtvaardigheid en het toekomend oordeel; zou dit alles dan niet, onder Gods zegen, tot verbetering der gevangenen kunnen medewerken?

Ook thans genieten de gevangenen godsdienstige vermaningen en opwekkingen; maar behalve dat, bij zulke algemeene toespraken, tot de verzamelde menigte gerigt, alles in het algemeene moet blijven; zoo gaat de weldadige indruk der stichtelijke rede alras verloren, wanneer de verharde zondaar door laffe spotternij en kwinkslagen, of zelfs wel door godslasterlijke taal en zedeloos gesprek, de kiem verstikt, welke uit het goede zaad der vermaning, hier of daar, mogt beginnen uit te botten. Dit kan niet gebeuren, waar de gevangene, afzonderlijk opgesloten, door niets, dat buiten hem is, wordt belet in een ernstig nadenken en in het bewaren van het goede zaad des woords. Daarenboven worden godsdienstleeraar en school-onderwijzer, even als de arts, bekend met de individuële gesteldheid en de levensgeschiedenis van elken gevangene, en deze kennis kan een onberekenbaar nut aanbrengen.

Heeft de afzonderlijk opgeslotene alzoo niet over gebrek aan gezelschappelijk verkeer te klagen; hij bedenkt tevens, dat de eenzaamheid, waaraan hij overigens is overgegeven, eene straf is, die hem, geenszins willekeurig, maar ingevolge de wet is opgelegd, en dat die eenzaamheid tevens iets weldadigs is, vermits zij zijn oor en hart sluit voor de stem der verleiding van boosdoeners. Dat onttrekken aan de invloeden van een slecht en verderfelijk gezelschap vloeit niet voort uit de bedoeling, om hem te kwellen en het leven te verbitteren; maar hij ondervindt het, het heeft eeniglijk ten oogmerk, alle nadeelige invloeden van hem te weren en hem gelegenheid te schenken tot een gezet, herhaald en ernstig nadenken

over het verledene en het opvatten van goede voornemens voor het toekomende; alzoo wil het eene ernstige en verstandig bestuurde Christelijke menschenliefde.

Er is nog meer op te merken, waarde lezers! Weleer was arbeid straf en verpligting; thans is werkzaamheid, in zekeren zin, weldaad geworden, die den toestand van den afzonderlijk opgeslotene zeer dragelijk maakt. Eene eenzame opsluiting, zonder toespraak en zonder bezigheid, is, voor den, naar gezelligheid en bedrijvigheid hakenden mensch, op den duur onverdragelijk te achten. Maar, behalve de gedurig wederkeerende toespraak van welgezinden, veraangenaamt eene gezette werkzaamheid, en het onderrigt in dezelve, indien de arbeid hem vreemd is, de stille uren van den afgezonderd opgeslotene. - Niet weinige veroordeelden hebben, door hunne geheel verwaarloosde opvoeding, eene natuurlijke neiging tot traagheid; en weldadig is derhalve de inrigting, die hen tot gezetten en ordelijken arbeid verpligt, of, beter gezegd, die hen daarnaar doet verlangen. Op deze wijze worden zij, als uit eigene beweging tot vlijtbetoon, ijver en ordelijk gedrag opgewekt, hetgeen voor hun volgend leven hun tot onberekenbaar nut en voordeel kan strekken. De afzondering doet hen naar bezigheid verlangen, en zij bekomen werk als eene weldaad; werken wordt hun alzoo een genoegen; en wat men met genoegen verrigt, wordt alras hebbelijk; de hebbelijkheid gewoonte. Langs dezen weg wordt alzoo eene der voornaamste oorzaken der zedeloosheid - de verderfelijke luiheid - grondig genezen.

Maar vermits de regtvaardigheid gebiedt, dat geene straf den *misdadiger* opgelegd, in hem, den *mensch* zou mogen schaden; en aangezien het bestendig verblijf in eene wel niet bekrompene, maar toch altijd beperkte ruimte zijne gezondheid zou kunnen benadeelen; zoo wordt aan elken veroordeelde, telken dage, de vrije beweging in de open lucht, gedurende een uur, vergund. Dit heeft echter op zulk eene wijze en onder zoodanige voorzorgen plaats, dat alle onderhoud der gevangenen onderling wordt voorgekomen, en tevens verhinderd, dat de een den ander herkennen kan. Dit *niet herkennen* is daarom noodzakelijk; vermits later, in den herkregen vrijen staat, de bekendheid, dat A. of B. eenmaal een vonnis ten zijnen laste gehad heeft, zeer noodlottige gevolgen kan hebben. *Hier* toch heeft die bekendheid tot het aanknoopen van nieuwe misdadige verbindtenissen geleid; *elders*, den, op den goeden weg zich bevindenden, ontslagene verhinderd, bij zijne goede voornemens te blijven volharden.

Alle deze verordeningen zijn, in het algemeen, in vele Staten en Rijken, van wege het wettig gezag, ingevoerd; maar nu sluit zich daarenboven, aan dezelve aan, de weldadige bedoeling van de vrienden der menschheid en van het Christendom, ter ondersteuning van de oogmerken der Hooge Regering; en ontbreekt het niet aan hen, die de zedelijke verbetering van gevallene en misdadig gewordene natuurgenooten wenschen te bevorderen. Ook in ons vaderland heeft zich, bereids voor vijfentwintig jaren, een afzonderlijk genootschap tot dat einde gevormd; bedoelende, om, door middel van individuële toespraak, bij het bezoeken der veroordeelden en het verschaffen van eene doeltreffende lectuur, voor de gevangenen nuttig te wezen. Het is ons oogmerk niet, om op dat vaderlandsch genootschap, of op soortgelijke vereenigingen in het buitenland eene

lofrede te houden; wat zij, hier of elders, onder Gods zegen, tot stand mogten brengen, is voor hen lofs genoeg. Maar wij willen alleen doen opmerken, dat het Christelijk-Evangeliesch beginsel, vervat in het woord des Heeren: ‘Niet verderven, maar behouden!’ het roersel van hunne pogingen geweest en gebleven is.

Onkunde, traagheid en hoogmoed mogen die bedoeling miskennen, in een verkeerd licht, of liever in het donker zoeken te plaatsen, desonaangezien zijn de vrienden der menschheid en des Evangelies, onder goed en kwaad gerucht, onder heilgroet en lastering, voortgegaan op hunnen weg, en hebben het goede gedaan zonder vertragen.

Te midden van den strijd tusschen *menschelijke* meeningen en begrippen, *burgerlijke* gevoelens en *Christelijke* grondstellingen, hebben zij persoonlijke aanvallen beneden zich geacht, en, wat de zaak zelve betreft, in den tegenstand hunner wederpartij eene aansporing gevonden, om, langs zoo meer, der waarheid te naderen, die zij, van een Christelijk standpunt uitgaande, hebben gezocht. Die aansporing werd vooral ontleend uit het valsche, onware en bedriegelijke der zoogenaamde tegenbewijzen, waarmede de vijanden der afgezonderde opsluiting, de deugdelijkheid van dat stelsel hebben getracht te ontzenuwen, en die, bij nader onderzoek, alle - tot één toe - geheel ongegrond bevonden zijn.

Maar zal dan nu voortaan de zaak der zedelijke verbetering van gevangenen gelukkig voortgaan?

Wie zijn wij, zwakke, bekrompene, nietige stervelingen, wezens van éénen dag, dat wij zouden wanen, in de zedelijke wereld, den steen der wijzen gevonden te hebben? Vindt de zaak van het Ware, Goede en Schoone, de zaak van Godsdienst en Christendom, bij hen, die, voor het oog der burgerlijke wetgeving, geheel onberispelijk zijn, reeds, waar het op gezindheden en daden aankomt, weinig afdoende medewerking en zelden krachtigen voorstand; wat mag men dan wachten van hen, die de meeste voorschriften der menschelijke en Goddelijke wetten, vaak met laakbaar opzet, hebben overtreden? Draagt reeds het groene hout somtijds weinig vrucht, wat is er dan van het dorre te wachten? Die ervaring echter geeft ons geene vrijheid, tot een liefdeloos veroordeelen en nog minder tot een werkeloos stilzitten! Wie niet zaait, zal ook niet maaijen; maar wie de hand aan den ploeg slaat, zonder om te zien, mag, na het strooijen van het goede zaad op eenen tot dus ver dorren akker, voor 't minst eenige vrucht wachten van Hem, die beide den zaaijer en maaijer wil verblijden!

III.

Wij durven bescheiden vertrouwen, dat wij in alles, wat wij in onze voorgaande beschouwingen hebben aangevoerd, van *Evangeliesche* beginselen zijn uitgegaan. Wij hebben het kwade niet pogen te bemantelen, en evenmin den misdadiger in een gunstig licht zoeken te plaatsen; en gewaagden wij van de mogelijkheid der zedelijke verbetering van veroordeelden, wij hadden daarbij het oog op Gods ontfermende genade, in Christus geopenbaard, die niemand uitsluit, wanneer de vraag: ‘wat moet ik doen, om zalig te worden?’ uit het hart voortkomt, alvorens de lippen haar uitspreken. Onder de middelen, die ter verbetering, met vrucht, beproefd kunnen worden, meenden wij arbeid, schoolonderwijs, Godsdienstig onderrigt, lectuur

van goede boeken, en het rigten van een belangstellend woord van ernst en liefde tot dwalende en diepgevallene natuurgenooten te moeten tellen. Onder deze middelen is er niet één, hetwelk met den geest van het Christendom en het Evangeliesch beginsel in strijd is, veeleer mag men elk derzelve daarmede geheel overeenkomende noemen, en, uit dien hoofde, derzelver toepassing als noodzakelijk achten.

Het kan hier de vraag niet zijn, of die middelen niet wel, hier of daar en bij dezen of dien, hunne bedoeling zullen missen? Men behoort veeleer te vragen, of men die middelen onbeproefd mag laten, bij de overtuiging, die de Evangeliesche Christen bij zich omdraagt, dat de Christelijke liefde alle dingen vermag? Al werd ook, door de toepassing dier middelen, van de honderd afgedwaalde schapen, slechts één tot de schaapskooi van den eenigen goeden Herder teruggebragt, dan ware daarin eene dankstof gelegen, die, naar des Heeren woord, de blijdschap van Gods Engelen zou vermeerderen. In geen geval kan het Evangelie tot een voorwendsel verstrekken van traagheid en een liefdeloos oordeel bij hen, die instemmen met de Apostolische belijdenis: ‘wij struikelen allen in vele;’ terwijl de bewustheid van onze eigen misstappen, verkeerdheden en overtredingen ons toegevend zal maken in de beoordeeling van hen, die, in de ure der verzoeking, voor de verleiding tot het kwade, bezweken zijn, en wier val ons alleen kan opwekken tot ootmoedige dankbaarheid jegens Hem, die ons heeft doen staande blijven. Zij, die, in dezen, met ons in gevoelen verschillen, dat is: die gevangene misdadigers alleen uit een *burgerlijk* oogpunt beschouwen, mogen onze bedoelingen verkeerd beoordeelen; dat oordeel ontneemt niets aan het gewigt der verpligting, die op elken Christen rust, om hen, die dwalen, terug te brengen van de verkeerdheden hunnes wegs, en het aanwenden van pogingen, om eene ziel van den dood te redden. Deze pogingen zouden echter eenzijdig en gebrekkig wezen, indien ze zich niet verder uitstrekten, dan tot het terugbrengen der dwalenden tot het goede spoor; en niet tevens ten doel hadden, om den teruggebragte op dat spoor te helpen ondersteunen en schragen. Het is daarom dan ook, dat de zorg voor gevangenen, den ontslagene, na het verlaten van den kerker, niet mag worden onthouden.

Doorgaans worden veroordeelde misdadigers uit een bloot *burgerlijk* gezigtspunt, met des te grooter afkeer beschouwd en te gestrenger veroordeeld, naar mate zij, door herhaling van de misdrijven, waarvoor zij bereids vroeger, ja, somtijds meer dan eens, waren gestraft, de verdenking van verharding in het kwade op zich hebben doen kleven; en, inderdaad is het op nieuw bedrijven van wandaden wel niet als een blijk van verbetering te beschouwen. Maar is nu, met deze oppervlakkige oordeelvelling het pleit nopens de verbeterlijkheid of onverbeterlijkheid van den misdadiger beslist? Wij vermeenen dit te mogen, ja, te moeten betwijfelen.

Het is zoo, er bestaan ongelukkige wezens, die, onvatbaar schijnende voor zedelijke indrukken, in het doen van het kwade rampzalige vorderingen hebben gemaakt; er bestaan misdadigers, bij wie de misdaad eene gewoonte, en, door die gewoonte, als ware het, tot eene tweede natuur geworden is. Wij zouden de waarheid der treurige feiten, door de geschiedenis van het Lijfstraffelijk Regt

te boek gesteld, moeten loochenen, indien wij het tegendeel wilden beweren: - verre zij dit evenwel van ons; want de waarheid gaat bij ons boven al! Maar, gelukkig leert diezelfde geschiedenis, dat het aantal van hen, van wie een zoo bedroevend getuigenis wordt gegeven, in vergelijking van het aantal van hen, die zich nimmer aan herhaling van misdrijf hebben overgegeven, betrekkelijk gering is te noemen. Maar ook behoeven geenszins allen, die zich aan herhaling van misdrijven schuldig maken, geplaatst te worden op de lijst der onverbeterlijke booswichten. Dezelfde geschiedenis der Lijfstraffelijke Regtspleging is daar, om zulks te bevestigen; en de herhaling van misdaad is niet altijd en in alle gevallen een bewijs van een in het kwade verstokt gemoed. Het treurig verschijnsel kan uit andere oorzaken verklaard worden, en deze oorzaken liggen veelal in de omstandigheden, onafhankelijk van de ware zielsgesteldheid des misdadigers: wij willen dezelve wat van naderbij, en aan de hand der ervaring, gadeslaan. Hierbij vestigen wij den blik op den gevangene, die den dag van zijn ontslag ziet aanbreken en die de gevangenis verlaat, met het heilig voornemen, om dezelve niet ten tweede male te betreden. Hoe vaster dit voornemen bij hem bestaat, des te minder wegen bij hem de moeijelijkheden, die hem zullen ontmoeten, in het bewandelen van den weg der deugd, eerlijkheid en goede trouw. De onbedachtzame! Hij vermoedt niet, dat bloedverwant en vriend hem met terughouding zullen bejegenen, en dat hij, door het algemeen vooroordeel, als een voormalige gevangene, die alle vertrouwen heeft verbeurd, in het gedenkboek van het burgerlijk leven staat aangeschreven! - Hij is, voor zichzelven, zeker van de opregtheid zijner bedoelingen. De onkundige! want hij weet het niet, dat de menschen aan de deugdelijkheid dier bedoelingen geloof zullen weigeren! - Hij wil, voortaan, in het zweet van zijn aanschijn, een eerlijk gewonnen stuk broods eten. De dwaas! die niet bedenkt, dat niemand hem eenig werk zal toevertrouwen! - Hij waant, dat, met het einde van zijnen straftijd, de rekening met hem en de maatschappij vereffend is, en dat hij weder op hetzelfde standpunt staat, waarop hij zich bevond, toen hij nog, als onbesproken burger, onder zijne medeburgers, omwandelde. De roekelooze! hij kan het zich niet voorstellen, dat het brandmerk der veroordeeling hem uit het maatschappelijk leven terugstoot, en de harten, evenzeer als de huizen en werkplaatsen, voor den voormaligen gevangene gesloten zijn! - Eindelijk begint hij dit te vermoeden - te weten - te bedenken - en zich voor te stellen, dat hij alléén staat op de wereld, en dat niemand zich zijner aantrekt; eindelijk gaan hem de oogen open, en hij erkent het rampzalige van zijnen toestand, terwijl hij voedsel, deksel en huisvesting behoeft, om niet van kommer, ellende en gebrek te vergaan! Wat zal nu de arme, de verlatene, de van allen teruggestootene, die het niet kan ontkennen, dat hij eenmaal gevangen was? Wat zal hij?

Maar neen, laat ons het beste stellen; een ontslagene behoorde onder de gelukkigen! hij vond werk en gedraagt zich ordelijk, vlijtig, trouw en onbesproken. Hoe streelt hem nu de gedachte, dat hij met God, met de menschen en met zichzelven verzoend is. De onervarene! Daar voert, op eenmaal, een schijnbaar toeval eenen voormaligen medegevangene op zijn' weg, die, minder

gelukkig dan hij, zijn' betrekkelijken gelukstaat met een nijdig oog aanschouwt, en... hem, als eenen voormaligen gevangene, doet kennen! - Op eenmaal heeft hij uitgedroomd!... Zijn patroon, meester of baas wil hem niet langer in dienst houden en... de reden waarom... de schrikkelijke reden waarom kan, in de plaats zijner woning, niet langer verborgen blijven! Wat zal nu de arme, de verlatene, de van allen teruggestootene, die het niet kan ontkennen, dat hij eenmaal gevangen was? Wat zal hij? Wij vragen het bij herhaling.

Het moge gemakkelijk vallen, om de eischen eener strenge zedekunde, onder zulke omstandigheden, en ten aanzien van zulke personen, toepasselijk te willen verklaren; maar het is voorwaar geene ligte taak, om, wanneer de armoede dringt, het gebrek nijpt, en alle redding in den, vaak oogenblikkelijken, nood verre is, gewapend te wezen met dien heldenmoed, die, wanneer het uur der verleiding daar is, zich kennen doet door de krachtige taal: ‘zou ik zulk een groot kwaad doen en zondigen tegen God?’

Wij pogen, door deze en dergelijke redeneringen, de herhaling van het misdrijf in geen geval te verschoonen; maar wenschten, door het aanvoeren van dezelve, alleen te doen opmerken, dat allen, die zich aan nieuwe misstappen overgeven, niet altijd en onder alle omstandigheden, met den naam van onverbeterlijke booswichten behooren bestempeld te worden.

Intusschen rust het oordeel der verwerping niet alleen op de meer dan eenmaal gestraften. Al wie slechts eenmaal den kerker, als veroordeelde, binnentrad, is aan eene algemeene afwijzing en terugzetting blootgesteld.

Wij willen ons niet aan overdrijving schuldig maken, door te beweren, dat de vrees, om een' ontslagenen gevangene in onze dienst, in onze werkplaats, in onze woning of op ons kantoor op te nemen, van allen grond ontbloot zoude wezen. Wij staan zelfs toe, dat die vrees, in vroegere jaren, toen de kennis aangaande gevangenissen en gevangenen eene geheel vreemde zaak was, veel voor zich had, zonder daarbij nog de bekende spreekwijs: ‘wie ééns steelt, is altijd een dief!’ als een bewijs aan te voeren. Wij geven alleen in overweging, of de meerdere kennis, die men, in deze dagen, nopens de individuële gesteldheid en de gedragingen der gevangenen, werkelijk bezit, niet eigenaardig geschikt is, om die vrees aanmerkelijk te verminderen? Door het bezoeken van die ongelukkigen en het spreken met hen leert men hunne levensgeschiedenis, hunne denkwijze en hun doorgaand karakter niet alleen kennen, maar verkrijgt men vaak den sleutel tot de geschiedenis hunner dwalingen en misstappen. Er is meer; men is in staat, om, voor zoo verre dit aan menschen gegeven is, over hun leedwezen wegens het begane misdrijf, over hun innig berouw en hun hartelijk voornemen tot het leiden van een goed en onbesproken gedrag, te kunnen oordeelen en daarvan getuigenis der waarheid af te leggen; en indien dan, bij dit alles, de ondervinding geleerd heeft, dat menigeen, die, na eens gevallen en weder opgestaan te zijn, wel eens vaster staat, dan hij, die nimmer struikelde, dan, dunkt het ons, dat de vrees voor ontslagenen voor een groot deel kan worden weggenomen, indien slechts ons hart niet door een geheel liefdeloos oordeel bevangen is en wij onbarmhartig zijn jegens medezondaren.

Indien de ontslagenen, en onder deze ook de goed- en welgezinden, overal

een liefdeloos oordeel, eene onbarmhartige denkwijze, en niets dan terugzetting en versmading te gemoet gaan, waar zij arbeid hoopten te vinden, en zij, van alomme afgewezen en veracht, de scherpte van het zwaard des hongers gevoelen, terwijl niemand hen eene bete broods wil laten verdienen, en zij dan, in hunne radeloosheid en wanhoop, de toevlugt nemen tot misdadige middelen.... Christelijke lezers! laat dan uw geweten de vraag beantwoorden: op wien de schuld van die misdaden rusten zal, in het oordeel van Hem, die zijne zonne doet opgaan over boozen en goeden, en zijnen regen doet nederdalen over den regtvaardige en onregtvaardige? Laat dan uw geweten beslissen, wie in het oog van den Heilige schuldiger is, de tollenaar, die zichzelven veroordeelt en uitroept: ‘o God! wees mij zondaar genadig;’ of de Farizeër, die hoogmoedig zegt: ‘Ik ben beter dan hij!’

Het Evangeliesch beginsel leidt tot andere oordeelvellingen, besluiten en daden. Indien men den, uit eene zware ziekte, herstelden kranke, ter zijner verdere versterking, de frissche buitenlucht wil doen genieten, en zijne zwakke krachten daarbij zouden te kort schieten, strekt onze arm hem ten steun; en waarom zouden wij dan aan herstellende zedelijke kranken onze zedelijke ondersteuning weigeren? - Dit moge eenige opoffering van tijd en moeite kosten; maar hoe weinig zegt dit voor den echten Christen, waar het aankomt op een werk van Christelijke barmhartigheid en menschenliefde?

De ondersteuning en hulpbetooning, die wij bedoelen, wordt het best bereikt door de oefening van een dusgenoemd patronaat over den ontslagene, dien wij in zijnen gevangenstaat hebben leeren kennen als iemand, die tot betere denkwijs is gekomen, en het ernstig voornemen heeft opgevat, om den goeden weg te bewandelen, hetzij wijzelven dit patronaat op ons nemen, of wel hetzelve aan andere welgezinden overdragen. Wij willen dit patronaat in eenige bijzonderheden doen kennen.

De ontslagene wenscht aan werk te komen; maar vindt het vooroordeel tegen voormalige gevangenen op zich toegepast, en zijne aanzoeken zijn vruchteloos. Nu treedt zijn *patroon*, met de omstandigheden van zijn leven, van zijn misdrijf en van zijne goede voornemens bekend, als eene goede voorspraak op; en hoe dikwerf heeft niet een goed woord eene goede plaats gevonden! Mislukt dit *hier* - het wordt *elders* beproefd - en, in alle gevallen, staat de patroon den ontslagene met zijnen raad, betere kennis en grondiger doorzigt te dienst, totdat de ontslagene arbeid bekomen heeft; is het niet in de plaats zijner woning, dan ergens elders. Men verhele echter, bij deze soort van aanbevelingen, de waarheid niet. Het verzwijgen, dat de gevangene weleer gevangen zat, is hoogelijk af te keuren; immers deze bijzonderheid kan later, door toevallige omstandigheden, bekend worden en het wegzenden van den knecht of arbeider ten gevolge hebben; behalve dat het verbergen der waarheid met het beginsel van goede trouw strijdig is. Deze trouw aan de waarheid is des te noodzakelijker, vermits alle ontslagenen, bewust van de bestaande vooroordeelen, zeer noode tot de erkentenis komen hunner gevangenschap, daarbij tevens door een gevoel van schaamte wederhouden; een gevoel hetwelk later, wanneer hunne schande aan 't licht komt, aan de zucht tot misleiding en bedrog wordt toegeschreven, ter verzwaring van hunne schuld.

De ontslagene was in de gevangenis, gedurende een of meer jaren, werkzaam; hij was oppassend en ijverig, en ontving bij het verlaten van den kerker het deel zijner verdiensten, hem door de administratie toegekend. Het bedrag daarvan kan somtijds van eenige beduidenis wezen, en het is van belang te achten, dat dit geld tot nuttige doeleinden besteed wordt. De patroon dient daartoe van zijnen raad, en zorgt, dat de voorhanden zijnde penningen niet nutteloos verspild worden. Menschen, die vroeger zelden over meer, dan over een weekgeld van eenige guldens konden beschikken, of ook wel gegeven brood aten, loopen zoo ligt gevaar te wanen, dat het bedrag van *f* 30, *f* 60 of *f* 100 onuitputtelijk is; en niet zeldzaam zijn de voorbeelden, dat sommen van dat betrekkelijk groot bedrag, in weinige dagen of weken, niet aan noodwendige behoeften zijn besteed, maar op eene doellooze, indien al niet brooddronkene wijze zijn verkwist. Noodzakelijk is het derhalve deze gelden op eene verstandige en spaarzame wijze, alleen te besteden tot voorziening in de eerste noodwendigste behoefte, en den ontslagene voor alle misbruik niet alleen te waarschuwen, maar hetzelve door alle gepaste middelen vóór te komen! Het beste middel hiertoe is, dat de patroon de uitgaanskas van den ontslagene onder zijne bewaring houde en alle uitgaven met zijn overleg en goedvinden plaats hebben.

De ontslagene heeft somtijds eene onbeduidende of wel geheel geene uitgaanskas, terwijl de gereedschappen, die hij vroeger als arbeider of ambachtsman gebruikte, gedurende zijne gevangenschap, door zijne achtergeblevene betrekkingen verpand of verkocht zijn; ten einde door de opbrengst daarvan eenigzins in den nijpenden nood te voorzien. De patroon van den ontslagene zorge derhalve, òf voor de lossing dier gereedschappen uit de leenbank, òf zoo ze verkocht zijn, voor den aankoop van andere gereedschappen. In de kleine uitgaven, die hierdoor veroorzaakt worden, kan ook van wege het Nederlandsch Genootschap: *Tot zedelijke verbetering der gevangenen*, worden voorzien. Terwijl, wat ten aanzien der gereedschappen is aangemerkt, ook geheel van toepassing is op de meest noodzakelijke kleedingstukken. Al deze voorzieningen zijn daarom van groot belang; vermits de ontslagene, tot zijne betrekkingen terugkeerende, dezelve doorgaans in behoeftige omstandigheden wedervindt; dit is voornamelijk het geval, wanneer hij vroeger, vóór zijne gevangenneming tot den eenigen steun voor zijne naaste betrekkingen verstrekte.

De ontslagene, hoe opregt zijne voornemens ook zijn mogen, heeft met vele moeijelijkheden te kampen, die met zijnen voormaligen toestand, als veroordeelde, in verband staan. Wij spraken reeds van de tegen hem bestaande vooroordeelen, en van den behoeftigen, soms armoedigen staat van hem en de zijnen. De eerstgenoemde kunnen zijne verbittering jegens de menschen opwekken, de laatste kan hem tot moedeloosheid vervoeren en hem in eene stemming des gemoeds brengen, hoogst gevaarlijk voor zijne opgevatte besluiten, om den goeden weg te bewandelen; daarbij kunnen toevallige ontmoetingen met voormalige bekenden uit de gevangenis en de stem der verleiding noodlottig worden voor hem, wiens krachten klein zijn en wiens goede voornemens nog geene genoegzame sterkte hebben verkregen; zelfs zijne naaste betrekkingen kunnen, door ondeugende gewoonten, schadelijk zijn voor zijne

nog weinig geoefende deugd. Het is daarom noodzakelijk, dat de patroon, die zich zijner aantrok, hem niet aan zichzelven overlate, maar hem van tijd tot tijd opzoeke, toespreke, en uit de ervaringen, die hij daarbij opdoet, aanleiding neme, om door raadgevingen, vermaningen, waarschuwingen en bestraffingen, of wel door woorden van vertroosting, bemoediging, opwekking en lofspraak, niet slechts den ontslagene, maar ook den zijnen, zijner vrouw, zijne kinderen of ouders van nut te zijn.

Men wane niet, dat zulke bemoeijingen vruchteloos zullen zijn. Is de ontslagene, als ware het, aan de boosheid verkocht en daarbij tevens een huichelaar, dan, voorzeker, zal al de arbeid der Christelijke liefde weinig baten. Maar - wij zagen het bereids vroeger - het getal dier rampzaligen is betrekkelijk gering, en van het meerderdeel mag men iets beters wachten. De grond voor die verwachting berust niet op eene ijdele inbeelding, maar is op de ervaring en den aard des menschen gegrond. Alleen weinige gevangenen hebben het gevoel voor eer en alle achting voor zichzelven verloren; verreweg de meesten worden door een gevoel van schaamte teruggehouden, om hunne vroegere misstappen te belijden, en onttrekken zich, helaas! uit dien hoofde, te veel aan den omgang met goeden en braven; om nu niet weder te herhalen, dat de bestaande vooroordeelen dien omgang een aantal bezwaren in den weg leggen; maar wanneer nu de goede, brave, menschlievende en Christelijk gezinde, den ontslagene te gemoet komt, hoe is die tegemoetkoming alléén reeds geschikt, om het gevoel voor ware eer en achting voorzichzelven, bij den ontslagene, op te wekken en te versterken.

De Regter kan, bij een wettig vonnis, den misdadiger, ook na zijn ontslag uit den kerker, gedurende eenige jaren versteken van het genot zijner burgerlijke regten en hem tevens eerloos verklaren. Het eerste gedeelte van dit vonnis kan van toepassing gemaakt worden; maar ook zóó het laatste? Wij betwijfelen het. Wij berusten volkomen in de regterlijke uitspraak, dat een misdadiger, toen hij zijne misdaad voorbereidde en ten uitvoer bragt, eerloos gehandeld hebbe; maar heeft hij daarom de eer verloren? Kunnen niet leedwezen en berouw over de bedrevene eerlooze daad hem tot verbetering van handel en wandel brengen en hij zich, in zonderlinge tegenspraak met de regterlijke eerloosverklaring, als man van eer, of, wil men, als eerlijk man gedragen? De ondervinding leerde ons dit van meer dan één' zoogenaamd eerloosverklaarde. Wil men de kiem van alle goede voornemens in de ontwikkeling doen sterven: men verklare den misdadiger, ook den ontslagene gevangene, onverbeterlijk en eerloos; want dit is het gereedste middel, om hem aan zijne verbetering te doen wanhopen! Maar neen! gedachtig aan de Evangeliesche taal, dat men het gekrookte riet niet moet verbreken, de rookende vlaswiek niet moet uitblusschen, willen wij den voormaligen gevangene de verzekering geven, dat hij verbeterlijk is; dat hij schaamte en eergevoel bezit, en dat, wanneer hij die beide, als wapenen tegen de verleiding der zonde aanwendt, hij, met Gods hulp, den goeden strijd zal strijden, en, door Gods kracht zal zegepralen.

Willen wij niet alleen in naam, maar ook inderdaad discipelen van Christus zijn, dan zullen wij Hem trachten na

te volgen, ook daarin, dat wij opzoeken wat verloren was. Mogten velen dit willen en wenschen, en op de breede baan der Christelijke liefde ook voor gevangenen en ontslagenen tot nut en zegen zijn! Het gesproken *Christelijk woord over gevangenen* moge hiertoe een woord van opwekking wezen; eene opwekking, die uit het goddelijk Evangelie voortgekomen, daarvan kracht bezit om, hoe zwak voorgedragen, invloed te hebben op de harten! Het werk, waartoe wij opriepen, is niet gemakkelijk, noch ligt te volbrengen, en wie aan hetzelve de hand slaat, staat aan dwaling, misvatting, misleiding en menigerlei teleurstelling bloot: wij ontveinzen dit niet; maar vragen alléén: wie er leeft op de wereld, die, in nering, beroep, bedrijf, handel, betrekking en stand, laag of hoog, aanzienlijk of gering, *niet* aan dwalingen en misvattingen, misleiding en teleurstelling was blootgesteld? en eindigen deze onze Christelijke toespraak met de onbedriegelijke verzekering, dat DE LIEFDE ALLES VERMAG!

Letterkunde.

Kosmos.

De mensch staat met de natuur in eene naauwe en voortdurende betrekking niet alleen, maar hij maakt er, als zinnelijk wezen, een deel van uit. Hij is hier op aarde haar rijpste vrucht, haar voortreflijkst en schoonst voortbrengsel, zijn geest is bovendien de spiegel waarin de oneindige menigvuldigheid harer voorwerpen, in de beweeglijke verscheidenheid hunner vormen en kleuren, wordt opgevangen, waardoor er niet alleen eene natuur buiten, maar ook in den mensch bestaat.

De wijsgeeren der oudheid waren reeds van die waarheid doordrongen; toen zij hunne blikken vragend op de natuur vestigden, voelden zij meer dan een bloot zinnelijk gevoel van welbehagen of een voorbijgaanden schrik en angstige vrees, bij het zien harer schoonheid, bij het ontzettend verhevene van den strijd waarin soms hare bestanddeelen kunnen geraken. Hun gevoel voor het schoone en verhevene werd opgewekt, en ging niet weder onbewust voorbij. Zij zagen in de natuur orde, overeenstemming, onveranderlijkheid, met beweging, en een telkens opvolgende vernieuwing heerschen.

De orde en harmonie, de eenheid en verscheidenheid, door haar onder den zuidelijk-Italiaanschen hemel zoo schitterend ten toon gespreid, bragten de Pythagorische wijsgeeren tot de schoone gedachte om het denkbeeld der natuur, als één geheel, als wereld opgevat, door het veelbeteekenend woord *Kosmos* uit te drukken, als hunne begrippen van maat en overeenstemming der beweging van de hemelligchamen en de aarde voorstellende, die zij als de harmonie der spheren deden voorkomen. De mensch, die in zijnen geest den weerklank dier harmonie vindt, was voor hen eene wereld in het klein, een *Mikrokosmos*, waarin zich de onmetelijkheid van het heelal, *Makrokosmos*, afspiegelde.

Deze verhevene denkbeelden bleven lang bij vele wijsgeeren, als Plato en Aristoteles, en natuuronderzoekers, als Archimedes en Hipparchus in de oudheid, levendig, zij verloren zich niet geheel in de middeleeuwen; doch het was voor den nieuweren tijd en voornamelijk voor de 19de eeuw bewaard, om die in al hare kracht te ontwikkelen.

In vroegere eeuwen was men dichter, natuuronderzoeker en wijsgeer tevens, men beschouwde de natuur met geen koel gewapend oog, noch spoorde hare wetten door eene strenge berekening na, zonder zich door hare schoonheid weggesleept en aangedaan te voelen. De eerste wijsgeeren waren dichters, en de natuur was het grootsch en alomvattend voor-

werp hunner bespiegelingen. Bij den verbazenden vooruitgang, dien de wetenschappen in de laatste eeuwen gemaakt hebben, is het schoon verbond tusschen de dichterlijke beschouwing, het ontledend wetenschappelijk onderzoek en het zamenvattend overzigt der eenheid van de natuur, door den wijsgeerigen blik, schijnbaar verbroken geworden. De dichter heeft meestal de natuurkennis verzuimd, den geleerde, die zich aan een tak van wetenschap uitsluitend toewijdde, ontbrak het vaak aan schoonheidsgevoel, en de wijsgeer verdiepte zich soms in afgetrokkene bespiegelingen zonder zich tot de verhevene bevatting van den Kosmos te verheffen, waarvan hij de beschouwing der deelen zijne aandacht minder waardig keurde. Wij erkennen het, dat het aan weinigen gegeven is, om eenen fijnen gevoeligen zin voor het schoone, met eenen schat van vele en de verschillendste kundigheden, met eenen algemeenen, alles te zamen vattenden wijsgeerigen blik te paren. Wijsgeer, dichter, kunstenaar, natuurkenner tevens te zijn, is zeldzaam, en echter zoo men dit niet alles te gelijk is, ontsluijert de natuur hare schoonheid en geheimen voor ons oog en voor ons verstand niet, zij vertoont zich dan niet als een grootsch geheel dat slechts de oneindigheid tot grens heeft, en dat zich echter tevens in al hare voortbrengselen als zoodanig afspiegelt.

Zulke bevoorregte geesten zijn er van eeuw tot eeuw verschenen. Gij waart het, goddelijke Plato, die een diep wijsgeerig vernuft, met een dichterlijk gevoel en verbeeldingskracht, en den schoonsten vorm in uwe geschriften vereenigdet, die daarom als zoo vele Grieksche beeldhouwwerken, eene eeuwige schoonheid en jeugdige frischheid behouden. Wij staan heden nog over uwe alles omvattende kennis verstomd, wijze Aristoteles, aan wien geen tak van wetenschap vreemd was, die vele van die takken het eerst uit den stam der menschelijke kennis het aanzijn gaaft, en in wiens voetstappen wij thans nog treden, alhoewel wij met den schat van eene meer dan tweeduizendjarige ervaring verrijkt zijn, uw adelaarsblik omvatte den Kosmos, en uw geest is op een Leibnitz en een Newton overgegaan. De oneindigheid der natuur spiegelde zich in hunne ziel, en zij leerden ons die eenigzins beseffen, omdat zij die in hunne werken terugkaatsten!

Het was voor onzen tijd weggelegd, om ook zulk een zeldzaam genie te aanschouwen in v. Humboldt, die het harmonisch verband van gevoel kennis en wijsbegeerte in zich vereenigt, die, in de beschouwing der natuur grijs geworden, met een jeugdig vuur bezield blijft voor hare onverwelkbare schoonheid, en wiens blik hare oneindige verscheidenheid als een organisch en zamenhangend geheel opvat.

Meer dan een halve eeuw onophoudelijk werkzaam om hare geheimen en wetten op te sporen, door veelvuldige reizen in de twee halfronden ooggetuige van hare schoonste en treffendste verschijnselen, verzuimde hij niet zijne kennis met de kundigheden der vorige eeuwen te verrijken; niets bleef hem vreemd. De schriften der Oostersche volken, de gedenkstukken der klassische oudheid, de nasporingen der middeleeuwen, en de onafzienbare rij der nieuwere dichters, geleerden en wijsgeeren werden door hem opgevraagd en betaalden hem den tol der slotsommen van hun onderzoek en deelden hem den gevoelvollen en diepen geest mede, die hen bezielde. Groot was het aantal van geschriften die hij ons gedurende een lange loopbaan

schonk, even rijk in oorspronkelijke gezigtspunten, in veelzijdige en grondige geleerdheid, rijk aan nieuwe ontdekkingen in het gebied der natuurbeschouwing, versierd met de schoonste en belangwekkendste schilderingen van de tropische gewesten der nieuwe wereld, en de trotsche beschrijvingen der reusachtige bergketenen der Andes, of der gewesten van middel-Azië. Even belangwekkend is hij, wanneer hij in een oordeelkundig onderzoek treedt van de geschiedenis der ontdekking van het nieuwe werelddeel, en hij aan den grooten Columbus het regt laat wedervaren van hem eindelijk in onzen tijd te doen kennen, zooals hij was, ijverig, onverschrokken en volhardend; door zijne tijdgenooten miskend, door het nageslacht vereerd. Maar te midden van dezen rusteloozen werkkring, vergeet hij het hoofddoel van zijn leven niet, onophoudelijk zweeft het hem voor den geest, altijd blijft hij er bouwstoffen voor verzamelen. Hij voelde zich van zijne jeugd af aan door de natuur aangetrokken en betooverd, hij wilde haar in alle hare deelen met juiste en fiksche trekken beschrijven, een tafereel leveren, waar zij zich als een geheel aan ons oog zoude vertoonen. Hij waagde er zich echter niet aan met die jeugdige geestdrift, die vaak onvoorbereid zich aan eene taak overgeeft, welke zoo niet hare krachten, voorzeker hare ondervinding en kennis te boven gaat. Hij stelde die tot eenen rijperen leeftijd, ja tot zijn ouderdom uit, hij mogt dien bereiken; een' gezegenden, helderen ouderdom; want de natuur heeft hem als haren priester tot den schilder van hare schoonheid, tot den verkondiger van hare grootheid, tot den verklaarder van hare wetten bestemd.

Aan den grenspaal van het menschelijk leven genaderd, waarin bij de meesten de geest zoowel als het ligchaam verzwakt is, ondernam hij met mannelijke kracht de reuzentaak waartoe hij zich geroepen voelde. Hij schreef den Kosmos, het tafereel van het Heelal, oneigenlijk de schepping genoemd; omdat het geen afgewerkt geheel is, maar een voortdurend *worden* uit het *zijn*, eene eeuwig voortgaande ontwikkeling.

Drie hoofdgezigtspunten kwamen hem hier voor den geest. 1° Eene klare en duidelijke voorstelling van hetgeen ons de tegen woordige toestand der wetenschap van het wereldgebouw leert, in den vorm van *Natuurschilderingen* voorgesteld. 2° Eene geschiedenis van de *Natuurbeschouwing* volgens de ontwikkeling der menschelijke waarneming en wetenschappelijke vordering. Eindelijk 3° Een verheven blik in de toekomst, over hetgeen volgende eeuwen het menschdom nog over de inrigting van den Kosmos kunnen leeren. Hij omvat dus het tegenwoordige, het verledene en het toekomende, met een ernstigen maar tevens gevoelvollen geest, even verwijderd van eene dweepachtige sentimentaliteit, als van eene koude en stroeve beschouwing. De Natuurschilderingen geven het tafereel van het Heelal van de uiterste grens waartoe wij door den teleskoop en de berekening kunnen geraken, van de nevelvlekken en melkwegen, dubbele en vaste sterren af, die in het onmetelijk wereldruim in eene verwonderlijke orde rondzweven, tot op het gebied van ons zonnestelsel, dat door een tot nog toe ontelbaar getal kometen en aerolithen in alle rigtingen doorsneden wordt. Onze zon en de planeten die haar omringen vestigen vervolgens onze belangstelling; hare loopkringen en onderlinge storingen vertoonen zich voor onzen geest, die in deze schijnbare afwijkingen de schoonste

orde ziet. De maan en voornamelijk onze aarde wekken verder onze aandacht, in de verschillende werkingen en invloed die zij op elkander uitoefenen. Maar het is voornamelijk de bol dien wij bewonen, welken wij in zijne wording, gedaante en gesteldheid van zijne buitenste korst leeren kennen, de verschillende vormen van landen en zeeën, bergketenen, valleijen, steppen, woestijnen, meeren, stroomen en rivieren, ontstaan op eene schilderachtige wijze voor ons oog, even als de voortbrengselen van vroegere tijdperken die zij in haren schoot bewaart, de vroegere toestanden der aarde door de geologische wetenschap doen kennen. De rigting en werking van het aardmagnetismus, de verdeeling der warmte over de aardoppervlakte, die om haar verschillend gebogene gordels, de isothermische lijnen, beschrijft, de uitdampingen der zeeën, derzelver stroomen en de periodieke winden of moussons die op haar regelmatig afwisselen boeijen ook onze opmerkzaamheid. Prachtige luchtverschijnselen als het Noorder- en Zodiakaal licht, wekken onze bewondering op; terwijl de plantengroei der tropische gewesten in al hare weelderigheid, die der gematigde luchtstreken in hare aangename verscheidenheid zich voor ons oog vertoonen. Even als de planten worden de dieren, volgens de hemelstreken waaraan zij eigen zijn, met schilderachtige trekken geteekend, om eindelijk tot den mensch te komen die als het volkomenste voortbrengsel van den aardbol, in zijne verschillende rassen en wijzigingen beschreven wordt; hij is het toppunt der piramide van het geheel welker basis de onafmetelijke ruimte des Heelals uitmaakt, in zijnen geest moet hetzelve opgevat worden wil hij zijne kennis op eene grondige wijze ontwikkelen. Hoe de natuur op hem gewerkt heeft, hoe hij trapsgewijs vorderingen in hare beschouwing heeft gemaakt, ontwikkelt hij in het tweede gedeelte.

Om een denkbeeld te geven van eene onderneming, die de schrijver van den Kosmos zelf eene veel gewaagde en hoogst moeijelijke noemt, kunnen wij niet beter doen dan een gedeelte over te nemen van de woorden, waarmede hij zijne geschiedenis der wereldbeschouwing besluit. ‘De geschiedkundige kennis der langzaam voortgaande uitbreiding der natuurkunde, in beide opzigten van Aarde en Hemel, is naar mijn gevoelen aan zekere uiterlijke en verstandelijk werkende gebeurtenissen gebonden, die sommige tijdvakken haar eigendommelijkheid en kleur verleenen. Zulke gebeurtenissen waren de ondernemingen welke naar den Pontus henenvoerden en achter den Phasis een anderen zeeoever deden gissen, de uitrustingen naar de tropische goud- en wierooklanden; de doorvaart van de westelijke zeeëngte, of de opening van den grooten volksweg op den Oceaan, waarop in lange tijdsafstanden Cerne en de Hesperiden, de noordelijke tin- en barnsteeneilanden, de Vulkanische Azoren en het nieuwe vasteland van Columbus, zuidwaarts van de oude Scandinavische nederzettingen ontdekt werden. Op de bewegingen die uit de kom der Middellandsche zee en het noordelijkst gedeelte van den naburigen Arabischen zeeboezem uitgingen, op de vaarten naar den Pontus en Ophir, volgen in mijne historische schildering, de krijgstogten van den Macedonier en zijne poging om het Westen met het Oosten te versmelten, de werking van den Indischen zeehandel en van het Alexandrijnsche Instituut onder de Lagiden; de wereldheerschappij der Romeinen onder de Caesars; de aan gevol-

gen rijke overhelling der Arabieren tot verkeer met de natuur en hare krachten, tot sterre- wis- en practisch scheikundige onderzoekingen. Met de inbezitneming van een geheel nieuw halfrond, dat in den nevel omhuld lag, met de grootste ontdekkingen in de ruimte, die den mensch ooit gelukt zijn, is voor mij de rij van pogingen en gebeurtenissen gesloten die plotseling den gezigteinder der ideën uitgebreid, tot het uitvorschen der physische wetten aangespoord, en tot het streven naar het eindelijk bevatten van het geheel des wereldgebouws bezield hebben. Het verstand brengt voortaan, zoo als wij reeds hebben aangeduid, groote uitkomsten zonder uiterlijke aansporing van daadzaken voort, als werking van zijne eigene innerlijke kracht, gelijktijdig naar alle rigtingen. Onder de werktuigen die, gelijk nieuwe organen, de mensch zich geschapen heeft, en die het zinnelijke waarnemingsvermogen verhoogen, heeft er een als een plotseling voorval gewerkt. Door de ruimtedoordringende kracht des verrekijkers werd als op eenmaal een belangrijk deel des hemels doorzocht, het getal der bekende wereldligchamen vermeerderd en hunne vorm en baan nagespoord. De menschheid kwam toen eerst in het bezit van de hemelsche spheer van den Kosmos.'

Hooren wij in gespannen verwachting wat het derde deel van dit gedenkstuk, aan de natuur opgerigt, zal behelzen. 'Het derde en laatste deel van mijn werk bevat, tot verklaring der algemeene natuurschildering, de voorwerpen der waarneming op welke de tegenwoordige toestand der wetenschappelijke *meeningen* hoofdzakelijk gegrond is. - Door den glans van nieuwe ontdekkingen verblind en met verwachtingen vervuld, wier teleurstelling dikwijls eerst laat plaats heeft, waant ieder tijdperk het toppunt van het kennen en verstaan der natuur zeer nabij gekomen te zijn. Ik twijfel dat bij een ernstig nadenken zulk een geloof het genot van het tegenwoordige waarlijk verhoogt. Bezielender en meer overeenkomende met het idee van de groote bestemming van ons geslacht, is de overtuiging, dat het veroverde bezit slechts een onbelangrijk deel is van hetgeen bij eene altijd vooruitstrevende werkzaamheid en gemeenschappelijke ontwikkeling, de vrije menschheid in de volgende eeuwen bereiken zal. Elke gevondene en doorgronde waarheid is slechts een trap tot iets hoogers in den oneindig zaamverwikkelden loop der dingen.'

In de inleidingen tot de twee eerste hoofdafdeelingen vertoont zich de gevoelvolle natuurbeschouwer in al zijne beminnelijkheid, fijnen schoonheidszin, en veelzijdige letterkundige beschaving, als hij ons den indruk schildert, dien de natuur op den wetenschappelijken beschouwer maakt, of als hij ons in de oude en nieuwe dichters, redenaars, wijsgeeren en geschiedschrijvers den indruk doet gevoelen, dien zij van de natuur verkregen en in hunne gezangen of geschriften teruggaven, van de oude Indiërs af, die onder den gloeijenden hemel aan de weelderige boorden van den Ganges leefden, van de Arabieren in hunne brandende zandwoestijnen, van de Hebreeuwen in de vruchtbare streken bij den Libanon, tot aan de Grieken, omringd door eene zoo schoone en verschillend afwisselende natuur, tot aan de dichters van Latium onder den helderen zuid-Italiaanschen dampkring. Noch de latere Perzische dichters zijn vergeten, evenzoo min als de Italiaansche zangers der middeleeuwen, een Dante en Petrarca, als de Troubadours en de minnezangers, als Shakespeare

Schiller, Göthe en de latere dichters. Dit is nog niet genoeg, de indruk der natuur wordt ook nog in hare uitdrukking als landschapschildering voorgesteld en de verrassendste opmerkingen daaromtrent vindt men hierover in de oude en nieuwere schilderkunst bijeen verzameld, die van eene juiste en ontwikkelde kunstkennis getuigen.

Wat zullen wij nu van den Kosmos zeggen? Zullen wij ons in lofspraken uitputten? Meesterstukken van dien aard als dit behoeven die niet, het is genoeg in korte trekken een denkbeeld te geven van hetgeen zij bevatten. Het is hier als in de natuur, waarvan dit werk een groote en heldere spiegel is, dat zich orde, eenvoudigheid, met eenen onopgesmukten rijkdom vereenigen, die voornamelijk zich in de aanteekeningen vertoont, welke eenen schat van kennis en geleerdheid, voor den natuuronderzoeker, wis- schei- en sterrekundige, beoefenaar der natuurlijke geschiedenis, voor den oudheidkundige, den geschied- en taalkenner, in één woord, voor den kunstenaar en wijsgeer opleveren. Het is geen pronken met eenen noodeloozen omhaal van citatiën, om zijne belezenheid te toonen, niets is er te veel maar ook niets ontbreekt er aan, tot zelfs die geschriften die nog in de laatste maanden zijn uitgekomen. Men staat hier verbaasd, even als bij den onuitputtelijken rijkdom der natuur, die nergens echter eene wijze spaarzaamheid vergeet.

Even als het Heelal bij al zijne oneindige verscheidenheid ook tevens eene verwonderlijke schoonheid en evenmaat ten toon spreidt, is hier ook een schoone vorm in acht genomen, uitblinkende in eenen eenvoudigen, klaren, duidelijken en naar de onderwerpen gepasten stijl, die zich dan verheft, dan weder met een aangenamen tred voortgaat tot het doel, dat hij bereikt, door de belangrijkste en ingewikkeldste zaken verstaanbaar te maken.

Niemand dan een buitengewoon begaafde geest, toegerust met een zeldzaam vereenigde kennis, was in staat onze eeuw met een werk als de Kosmos te verrijken; zulke voortbrengselen van den menschelijken geest zijn als de afdruksels van het goddelijke, welks verstand in de menschheid, zoowel als deszelfs almagt en oneindigheid in de natuur verwerkelijkt is. Zij zijn het kenteeken van de hoogte waarop de wetenschappelijke beschaving eener eeuw zich verheven heeft; hoogst belangrijke verschijnselen des tijds, die den geest, moede van de woelingen des levens, op eene edele wijze verpoozen; zij strekken het geslacht waaronder zij verschenen tot eer, en zijn de sterkste spoorslag om in beoefening van wetenschap en kunst met verjongden ijver en moed voorttegaan; in één woord: bakens op de oneindige zee der kennis, waarhenen de tijdgenoot en het nageslacht zich kunnen rigten.

Gij zijt niet alleen met uwen tijd medegaan, o verhevene grijsaard! maar gij zijt denzelven vooruitgestreefd, wij oogen u in de verte na, wij zamelen met dankbaarheid den overvloed van veelzijdige kennis op, die gij voor ons uit zoo vele bronnen doet stroomen. Gij noemdet met regt den strijd tusschen gelooven en weten, die nog in de kennis der natuur bestaat, *lastig*, gij hebt dien strijd beslist, en de aanvankelijke zegepraal van de wetenschap gehandhaafd, die door u in al hare bevallige en beminnelijke bescheidenheid, maar tevens met gegronden ernst te voorschijn treedt, om onze eeuw te verlichten. Het moge u gegund zijn,

het derde deel van uwe levenstaak af te werken en dus de kroon op uwe wetenschappelijke bemoeijingen te zetten, die meer dan een halve eeuw u bezig hielden, en waardoor thans een onverwelkbare lauwer uwe zilveren lokken versiert. Uw lot is benijdenswaardig, de avond uws levens is met geene duistere nevelen omhuld, de looden hand des tijds drukt nog niet zwaar op uwen geest; maar helder en kalm, van purper en goud omstraald, daalt de zon uws levens statig ter kimme, om eenmaal bij haren ondergang voor ons lang eene aangename schemering na te laten, totdat wij in de sterrenpracht het oog ten hemel verheffende ons in de oneindigheid verdiepen en verliezen, waarheen gij steeds onzen blik rigttet. Gij hebt uzelven reeds een eerzuil gesticht en behoeft dus geen prachtig grafgesteente, uw naam is bij de wetenschap en bij het nageslacht onsterfelijk. Dat de tijdgenoot alleen met gulden letteren op uw' zerk beitele: ALEXANDER VON HUMBOLDT. HIJ SCHREEF DEN KOSMOS!

J.A.B.

De pracht-jaarboekjes.

(Aurora. Jaarboekje voor 1848. Uitgegeven door Mr. J.I.D. Nepveu. Te 's Gravenhage, bij K. Fuhri.
Vergeet mij niet. Muzen-almanak voor 1848. Te Amsterdam bij J.H. Laarman.)

(*Vervolg en slot van bl.* 109.)

II.

- 'k Wenschte, dat ge een recensent waart, Johannes; weet ge, zoo een van het eerste water, in wiens slaapmuts de woorden gebonden zijn: rigting, aesthetiek, die 's nachts zijne vrouw doet wakker schrikken door zijne overluide droomen van de verschillende rigtingen, door de onderscheidene tijdschriften en jaarboekjes gerepresenteerd, gepersonifiëerd en gepromoveerd. En dan? Dan zond ik u den Vergeet mij niet - Muzen almanak, maar scheurde er het voorberigt met het Latijnsche motto uit. Hoe ge u zoudt aftobben! Eerst een naauwkeurig, diepzinnig onderzoek, welke rigting de Muzen-Almanak in de laatste jaren vertegenwoordigd had, - dan eene litterarisch-philosophische navorsching van de redenen, die de uitgave van de *Vergeet mij niet* noodzakelijk maakten, van de dringende behoeften, welke zij moest vervullen; eindelijk een' kritischen blik geslagen op den toestand der Hollandsche letterkunde in onze dagen, om tot eene regte verklaring te komen van het feit, dat op den 1sten November 1847 de vijandige rigtingen van Muzen-almanak en Vergeet mij niet verzoend waren, dat de Muzen-almanak de behoeften, vroeger alleen door de Vergeet mij niet te vervullen, volkomen kon bevredigen, en deze wederkeerig den honger naar de vruchten uit den lusthof der Muzen kon stillen.

Als ge dan eerst eene hoogst onware, maar hoogst waarschijnlijke hypothese

hadt gesteld, naar die hypothese de geschiedenis der letterkunde in de laatste jaren verwrongen en het geheel nedergelegd in eene keurige verhandeling met motto's, gestolen citaties en al wat er verder tot een echt-wetenschappelijk stuk behoort; als ge dan uit den inhoud van het jaarboekje voor 1848 klaar als het daglicht hadt aangewezen, in welk punt de twee stralen van de zon der poëzij waren zaamgevloeid, en uw stuk voor de pers gereed lag, zond ik u - het voorberigt:

'Habent fata sua libelli.

Eigenaar van den Ned. Muzen-almanak, en in den loop van 1847 ook eigenaar van het jaarboekje *Vergeet mij niet* geworden zijnde, besloot de Ondergeteekende, om verschillende redenen, deze werkjes te vereenigen.

Dien ten gevolge hebben de respective Redacteuren zich over den inhoud van dezen eersten bundel der vereenigde jaarboekjes met elkander verstaan.....

DE UITGEVER.'

Wat ge vreemd zoudt opzien! Terwijl gij stom waart van verbazing, zoude ik ruim den tijd hebben, om uit het voorberigt de volgende waarheden af te leiden:

1°. De heer Laarman was eigenaar van den Muzen-almanak, en Z.Ed. had zich dus niets te bekommeren over de eischen onzer letterkunde, de behoeften van onzen tijd: hij had er tractaatjes of Roomsche misboeken in kunnen plaatsen; wat gaat het u aan, wat de heer Laarman met zijn' eigendom gelieft te doen?

2°. Het debiet van beide jaarboekjes was zoo gering, dat zij de kosten niet meer konden dragen eener afzonderlijke huishouding, en zich daarom eene mesalliance moesten getroosten, te meer daar niemand zijn' naam er meer aan waagde, om de al wat bedaagde Muze aan het publiek voor te stellen, sedert ten Kate zijn' bij vergissing geusurpeerden doctortitel (mijn hemel, is die in onze dagen nog zóóveel geschreeuws waard? Ga naar Giessen!) zoo duur moest betalen.

3°. Dat de respectieve (dat is nog iets anders dan respectabele) redacteuren, waarvan geen den moed had, zich te noemen, gehoorzaam de bevelen van hunnen meester Laarman hebben opgevolgd, en daardoor den laatsten slag aan den Muzen-almanak toegebragt.

Was ik in eene quasi-luimige stemming, ik zou u dan vertellen, hoe men den naam van mevrouw *Vergeet mij niet*, geboren *Muzen-almanak*, reeds had omgezet in: *Vergeet mij*, *Muzen-almanak*, *niet*, in: *Muzen*, *vergeet mij*, *almanak*, *niet*, - en wanneer gij u dan onwillig van mij afkeerdet, zoude ik ernstig met u spreken, en u vragen, wat gij er toch wel op aan te merken hadt, dat de letterkunde eene broodwinning werd, en waarom gij er iets vreemds in vondt, dat de letterkundige, die geen geld heeft, in *onzen* tijd de nederige dienaar is van den uitgever, die wèl geld, en dus ook verstand en kennis der letterkunde, en dichterlijk gevoel en gekuischten smaak en alles heeft?

Maar vergeef mij mijn ijdel gesnap; ge zijt geen recensent (en daar zijt ge niet te minder om), en ik heb dus niets anders te doen, dan u een beknopt verslag te geven van den inhoud onzer prachtjaarboekjes. De *Aurora* kent ge nu eenigzins, treed dan voor

VERGEET MIJ NIET. MUZENALMANAK VOOR 1848.

Bloos maar zoo niet, melieve! Uwe schuld is 't niet, dat uw pleegvader zoo

onbarmhartig met u omspringt. Wat biedt ge ons aan in uw bloemkorfje!

'*k Heb 't land bezocht*, door wijlen A. van der Hoop Jr.: een zangerig zangstukje. *Een groen. Sedeprint op sijn Huygens*, zeker verdwaald uit den een' of anderen studenten-almanak, onschadelijk, daar onze schoonen de onkieschheden wel niet uit het voor haar onverstaanbare oud-Hollandsch zullen opdelven.

Voorts anonym. *Een verjaargroet*, dáárom van dichterlijke waarde, omdat er 't hart uit spreekt: ze minnen elkaâr innig en teêr, nooddwang scheidde hen, en nu bidt hij zegen voor haar af op haar geboortedag; bereikt zijne stem haar al niet, ze leest toch in het jaarboekje, haar ligt door een vriendin geschonken, hoe zij nóg zijn hart vervult. Eerbied voor zulk een' toestand, zulk een gevoel!

Hofdijk 's *Manneneer en Vrouwentrouw*, kras-middeleeuwsch, de gedachte niet nieuw, maar gelukkig ingekleed: vele treffende, enkele mislukte, drie onverstaanbare regels.

Gods liefde jegens het zondige menschdom, bezongen door de bewoners van andere wereldbollen, die gedachte in uw: *Aan de nieuw ontdekte planeet*, is niet minder verheven en zeker niet minder Bijbelsch en waar, dan die gij in uw lied aan Keulen's dom hadt uitgedrukt, de Kanter! Heb dank voor die parel aan de kroon der Muzen!

Alberdingk Thym geeft *Silhouetten* van Jan van Eyck, Rembrandt, Arie Scheffer: marmeren busten zou ik ze heeten, na diepe studie van het origineel met meesterhand gebeiteld; klaagt ge over wat strams en stroefs, de gelijkenis is er niet te minder om, en denk ook, 't is marmer.

Spelevaren van Tom Little, in den regten, zangerigen toon, het bekende:

> Kaatje, kom aan,
> Nu op de baan

wel wat van nabij gevolgd.

Maar ge vraagt ligt meer orde in mijn verslag: het zij zoo, naar de rij zal ik ze u vermelden, wier namen ik u niet noemde; alleen eisch geene uitvoerige kritiek van elk stuk: een' brief schrijf ik, geen' lijvigen foliant.

Brester, wiens beeldtenis, der graveerstift van Lange waardig, dezen jaargang versiert, opent de rij met *Mijn portret*, bescheiden, nederig: de dichter stelle zich gerust; wie hem zijn regt op die eere nog wilde betwisten, schaamrood zal hij zwijgen bij het *Lied van de zwemschool*: fiksch, levendig, Hollandsch, den naneef van Jan-maat waardig, verkwikkend en versterkend, te krachtig ligt voor de Jan-salie-bent.

Everard, *de wapensmid.* Ja, hoe het stuk aan dien titel komt, zult ge moeijelijk raden: alleen om het plaatje is het, dat in het verhaal de bijzonderheid voorkomt, waarnaar 't gedoopt moest. De naam doet niets ter zake, voert ge mij te gemoet, en ik laat het gelden, schoon ik openhartig erken, weinig gunstige vooringenomenheid te hebben voor den man, die zich zóó onhandig van zijne taak kwijt. De inhoud? Een romannetje uit de echte, onvervalschte middeleeuwen, 1235, 't welk zeker ook eene echt middeleeuwsche kleur zou hebben, zoo een tournooi, ridderslag, pauken en wat middeleeuwsche namen en feiten daartoe voldoende waren, - maar dat zoo magtig weinig poëtisch, zóó weinig verheffing, zóó veel stijfs, gedwongens en ploertigs in zijne gesprekken en verhaaltrant heeft, dat ik, ware het stuk anonym in plaats van pseudonym, zeker aan een' overlooper uit het *Nederlandsche Muzeum* zou denken. Ik kan u echter, à la Letteroefeningen, verzekeren,

dat 't een onschadelijk stuk is, waarbij uwe Maria zich hoogstens - wat kan vervelen. Dat is het gevolg van dat ongelukkige werken naar plaatjes, van dat zoogenaamde geinspireerd worden door wat zelf zoo weinig spiritueus is als watermelk, zegt ge, en ik ben de eerste, om 't u toe te stemmen, te meer, omdat men elkander toefluistert, dat het geen middelmatige letterkundige is, die zich achter den naam Everard verschuilt.

Hasebroek schildert in *dertig jaren* met eenvoudige, maar natuurlijke verwen de droomen van den knaap, de idealen van den jongeling, de smart der teleurstelling, den troost van het Godsbewustzijn, den heiligenden en zaligenden invloed van den vrede met God. *God te dienen is het al*, is hem de slotsom van dertig jaren strijds en smarts. Heil den man, die op dien leeftijd die hoogte beklommen heeft, heil hem, die zóó de Apostolische vermaning toont te verstaan: *het zij dan dat gijlieden eet*, *het zij dan dat gijlieden drinkt*, *doet het al ter eere Gods.* En toch, die slepende, zwaarmoedige toon op den leeftijd, waarin de mannelijke kracht in hare volle ontwikkeling bloeit, hij heeft iets pijnlijks voor mijn gevoel. Het *ijdelheid der ijdelheden* van den afgeleefden, door weelde ontzenuwden, Oosterschen heerscher, is 't natuurlijk op de lippen van den krachtvollen man? In zoete mijmering vergoeding zoeken voor verloren idealen, 't is zoo verleidelijk! maar de krachten inspannen, de lendenen omgorden, oprigten de trage handen en de slappe kniën, zou 't minder godsdienstig, minder den man van dertig jaren waardig zijn?

Gemeenschap van woonplaats, verwantschap van bloed (want de naam der schrijfster van *Te Laat* dient nu toch wel niet meer verzwegen) verontschuldigen mijn' sprong van de *dertig jaren* op de *Herinnering. Eene fantasie*, door de schrijfster van Te Laat. Lief is 't u als mij, niet waar, dat ze eindelijk het stilzwijgen breekt, de beminnelijke, en in uwe vreugde, *dat* zij spreekt, vraagt ge naauw, *hoe* en *wat* zij spreekt. Vraag 't *mij* ook niet: zij 't u genoeg, dat eene vrome, innige stemming uit de *herinnering* spreekt, dat van dichterlijke warmte, zoo al niet van dichterlijken gloed (want gloed *verlicht* immers ook?) menig verkwikkend spoor op te merken valt; dat de godvruchtige zin u goed doet aan 't hart. Noode voegde ik er bij, dat de warmte van het hart de helderheid van het hoofd wel eens minder doet uitkomen; dat de weelderige phantasie der begaafde wel eens te stoute sprongen waagt, en u nu eens dwingt, in het schip, dat de baren klieft, dan in den reiziger, dan weder in de baren uw beeld te herkennen, - dat haar penseel, keurig als ge weet, de kinderen der verbeelding wel eens met één' enkelen, flaauwen trek afmaalt, die weldra spoorloos verdwijnt als de schuimende golven, waarvan zij zingt.... Neen, neen, als wij eene lieve vriendin, na lange scheiding, wederzien, dan wegen wij niet angstvallig elk woord; dan houden wij onder het oog, dat wij eerst dàn al het aantrekkelijke van haar onderhoud weder kunnen genieten, wanneer zij zich eerst weder aan ons heeft gewend: het wederzien is immers vooreerst al genoeg, genoeg althans, om een hartelijk welkom haar toe te roepen!

Driewerf zij 't Viehoff gegund, wanneer hij in *De dood van den laatsten Apostel* het vredige heengaan bezingt van den discipel, dien de Heer liefhad, het sterven van den herder, te midden zijner kudde met die kern des Evangelies op

de lippen: kinderkens hebt elkander lief. Roerend als dichtstuk, Johanneisch, Christelijk de behandeling; schilderachtig de beschrijving van

Een Grijsaard.....,
  Wiens enkele aanblik liefde wekt!
Een togtje kust de zilvren lokken
  Die 't voorhoofd lijsten in een krans
Van glinsterende wintervlokken,
  Te schooner door den lenteglans
Waarvan zijn englenoogen blaken:
De vrede die Gods kindren smaken,
  Ligt op zijn wezen uitgespreid,
Als mocht er reeds een lichtstraal weemlen
Heenscheemrend door 't gordijn der Heemlen -
  Een dageraad der eeuwigheid!....

Met dien roerenden eenvoud wil ik een' Apostel geschilderd hebben, die lag aan 's Heeren borst en stond aan 's Heeren kruis en gevoelt, dat hij weldra de vrucht van dat kruis in al hare zaligheid zal smaken. Wij hebben den geest van Johannes noodig, en had ik duizend koperen keelen, ik zou 't toeroepen aan mijne broederen

O hadt Gij nooit dat woord vergeten,
  Gemeente Christus toegewijd!
  Dan hadt ge nooit in bittren strijd
Zijn Ligchaam woest van één gereten;
  Dan had geen kostbaar broederbloed
Deze aard gedrenkt in breede stroomen;
Dan was het Godsrijk reeds gekomen.
  Waar nog de Hel der tweedragt woedt!...
Keert weêr, gij gouden lentedagen!
  Gij eerste broedermin, keer weêr!
En haast zij 't heuglijk uur geslagen,
Dat we één geloof in 't harte dragen,
  Één kudde zijn van éénen Heer!

Dát woord worde gepredikt op de daken, in een' tijd, waarin de verblinding van *begrippen* het heil der wereld, de zaligheid van den Christen wacht, een' tijd, waarin de hartstogten, die in vroeger eeuw het broederbloed deden stroomen, weder koken en bruischen, en ook nu weder het mom van ijver voor God en Zijne dienst voor het furiëngelaat drukken!

Dorbeck rigt *Stanzaas aan een' vriend*, wien, dichter en schilder tevens, hij de kracht toewenscht, om Gode ter eere zijne talenten te besteden. Nieuw is dit denkbeeld niet, edel zeker, en dus ook schoon; maar dat de heer Dorbeck daarbij al te hoog gestemde, ja bombastische lofliederen op dicht- en schilderkunst uitgalmt, is zeker minder schoon, en ik geloof, dat menigeen regelen als de volgenden zal lezen, zonder zich rekenschap te kunnen geven van 's dichters bedoeling:

Gy, door Zijn gunst met dubble vonken
Van 't scheppend kunstvuur mild beschonken,
  Dat schepslen door Zijn liefde ontstaan,
En toegereed met stouter vlerken,
  Dan ooit de Seraf heeft ontfaân,
Als Scheppers naar Zijn wondre werken
  Rondom den voet Zijns throons doet staan.

Nog zoude ik kunnen vragen: hoe de dichter het toch wel aanlegt, om te doen wat de heer Dorbeck hem laat doen:

> Die zielen kneedt en ingewanden,
> Ze hijgen, tintlen doet en branden, -
> Ze meêsleept in zijn forsche vaart, -
> Ze heen doet zweven boven de aard, -
> En ze in zijn rijk van idealen,
> Ondanks zich-zelf, dwingt rond te dwalen.

Die hijgende, tintelende, brandende, meêgesleepte, zwevende, ronddwalende ingewanden mogen ligt magtig poëtisch zijn; maar of beelden als deze beantwoorden aan het doel, door Dorbeck zelven den dichter met dat hijgen, tintlen enz. voorgeschreven,

> Niet om met dwaze fantazy
> 't Gezond verstand in slaap te wiegelen -
> Maar 't EEUWIG SCHOON steeds af te spiegelen
> In beelden, rein en frisch als zy.

moet ik betwijfelen. Het eeuwig schoone is het eenvoudige.

Dáárom verdient *de bouwval* van Wijsman het epitheton: schoon allezins, al verrast het gedicht niet door oorspronkelijke gedachten en onverwachte wendingen: vergankelijkheid van het aardsche bestendigheid van het hemelsche; de

bouwval en de sterrenhemel, is de inhoud, maar geene vergezochte tegenstellingen, geen ijdele woorden- klingklang: gezond gevoel, heldere gedachten, eenvoudig voorgedragen.

De heer A. Ising, dien ik nog alleen uit Fuhri's Prentenboeken kende, geeft onder den titel *Op het IJs* een lief verhaaltje, in afwisselenden, levendigen, vloeijenden stijl; zelfs hoogere verdienste heeft het: de toestand van den beschroomde, die zich niet te huis gevoelt in grooten kring, is met treffende waarheid voorgesteld, en mij komt het voor, dat de schrijver meer aanleg voor het schetsen van situaties dan van portretten heeft: deze zijn minder uitgewerkt, meest nog de jonker en de baron, Angelica is een schaduwbeeldje. Toch zou ik niet aarzelen, *Op het IJs* tot de gelukkige stukjes in den bundel te rekenen.

Dat daartoe zeer zeker behooren de beide stukjes van Janus = van Zeggelen, behoeft gij van mij niet te vernemen; zijne beide aangezigten vertoont hij u beurt om beurt. Zijne frissche, jolige luim herkent gij in zijn' *negatieven Nieuwjaarswensch;* ernstig en weemoedig daarentegen is de grondtoon van het ongekunstelde, fijn gevoelde lied van *St. Silvester*, dien

> ..... man, zoo stram en stijf
> Het ruige kleed aan 't kille lijf,
> Die telken jaar - 't is strijk en zet -
> Voorbij ons treedt met wanklen tred,
> Een fakkel draagt hij, die, naar 'k gis,
> Op 't punt van uit te dooven is?

Van Zeggelen behoort tot de dichters, die weten, wie zij zijn en wat zij vermogen, en dááraan schrijf ik 't voor een deel toe, dat gij hem altijd gaarne hoort.

M^{r}. J. van Lennep was in eene satirieke bui; *Aan mijn Vaderland* zegt hij harde waarheden, of wat hij voor waarheden houdt: over zijne groote consequentie hebt ge daarbij niet te klagen. Eerst komt de man u magtig hervormingsgezind voor: onze politieke magteloosheid en nietigheid worden met enkele, maar sprekende trekken geschetst. Juich niet te vroeg! Vrijheid der drukpers, minachting voor afkomst en beschaafdheid, jenever- en theedrinken, taalverbastering, staatsexamen, vrijheid van godsdienst, conscriptie, belastingen en wat niet al wordt aan het vaderland verweten, welks éénige lof nog is, dat men er ‘lekk'ren haring eet.’ Of de heer van Lennep nu in het eten van haring eene hoofddeugd van den echten Nederlander en een duchtig bewijs van achting voor afkomst en beschaving ziet, weet ik niet, wèl, dat hij hun, die in de pekel zitten, het niet zóó kwalijk moest nemen, dat ze zich niet zoo vreedzaam als haringen door beschaafden van hooge afkomst laten opeten, - wèl, dat van Lennep's staatkundige denkbeelden, spijt zijner afkomst en beschaving, waarvoor ik allen eerbied koester, magtig verward schijnen. Het vaderland wordt te gronde gerigt, zegt de heer van Lennep, en wie er tegen waarschuwt, kastijdt hij. Mogten de voorstanders van het oude toch wat consequentie van de ouden leeren, en de heer van Lennep geene harde lessen meer noodig hebben om tot de erkentenis te komen, dat hij wel een uitstekend dichter en romancier, maar een erbarmelijk politicus is.

Requiescat, naar Freiligrath, van denzelfden, is eene satire op den ongelukkige, die niet, als de heer van Lennep, voor louter uitspanning schrijft, maar de vruchten van zijn' geest moet inruilen tegen brood voor zijne kinderen. Wie zich op de gaven van zijnen geest verheft, noemt men hoogmoedig, voor den rijkaard, die

zijn' armen broeder hoont, heeft onze taal nog een ander woord.

> Bedelkind'ren erven niets,
> Dan een naam, met eer gedragen,

erkent de dichter-zelf: wàt hij schijnt voorbij te zien, is, dat zulk een naam óók eenige waarde heeft, al staat hij niet op de Amsterdamsche beurs genoteerd.

Bij den weelderigen Stahlstich *Amor en Psyché* (hoe komt Laarman toch aan zijne Hollandsche onderschriften bij zijne Duitsche platen?) heeft Withuys een stukje gefabriceerd, vloeijend en luchtig genoeg, en waarmeê ge (er *moest* toch wat bij het plaatje) genoegen kondt nemen, zoo de dichter niet volstrekt aardig had willen zijn, en dit gezocht had in eene manier, waarover ik geen woord meer behoef te spillen, wanneer ik u voorlees:

> Dat moest wel VENUS grieven, en
> (*Dit 's weêr romantiesch*) kwellen. Men
> Verbond zich tegen 't meisjen;
> (*Hier siddert mijn klassieke pen.*)
> Zoo kwam zij tot een reisjen.

Was het, omdat ik wat piquants van Lublink Weddik verwachtte, dat mij zijne *Magdalena*, *een Stil-Leven* bij de eerste lezing minder aantrok? 'k Weet het niet, wèl weet ik, hoe 't mij berouwde, dat ik een' vriend, zijn vriend ook, had medegedeeld, dat ik meer van L.W. gewoon was. 'k Herlas zijne Magdalena in eene dier (waarom zoo schaarsche?) uren, waarin de geest zich boven de zinnelijke wereld met hare tegenstellingen verheft, om in stille verrukking de toonen op te vangen van het gefluister der geestenwereld. Toen werd ze mij lief, zijne reine van hart en groote van geest, toen werd ik weldadig aangedaan door de harmonie in en rondom haar; toen dankte ik in mijn hart den schilder, dat hij met geene bonte kleurenpraal het beeld der nederige brave had ontsierd; toen leerde ik, niet maar den dichter achten, maar den mensch liefhebben, die open' zin heeft voor dát waarachtige schoon. Zie zijne Magdalena, kinderlijk met kinderen, lijdend met geduld, opbeurend den lijdende, door rijken geest en reinen zin den wereldwijze beschamend en veredelend onder het beschamen, - en zoo haar beeld geene phantasie is, zult ge wie tot den kring behoort, die om die menschelijke engel zich schaart, met mij gelukkig prijzen.

Van den Bergh's *de* 18de *Junij* 1847, herinnert u den zoogenaamden vaderlandschen toon, vóór wat jaren bij onze dichters zoo geliefd. ‘Dapperen’ is een heerlijk rijm op ‘wapperen’, niet te vergeefs zoekt gij naar ‘Spanje's moordrot’, naar de vergelijking met ‘Israël weleer’, naar ‘de horden des dwingelands’; het tafereel wordt gestoffeerd met ‘den gier, wiens klaauw ons trof,’ met ‘wilde tijgersprongen?...’ in één woord, de heer v.d. B. betreurt het, dat de gedenkdag van Waterloo's veldslag niet beter, niet met meer geestdrift gevierd wordt, dát betreurt gij zeker met hem, maar acht het den gewonen loop van zaken dat men, na de bekoeling der geestdrift, meer nuchter de zaken beschouwt; dat de grievende teleurstelling in de heiligste verwachtingen den vreugdetoon aanmerkelijk lager heeft gestemd. De dichter erkent dit ook in het laatste gedeelte van zijn dichtstuk: toestemmend is zeker uw antwoord, wanneer hij vraagt:

> Of wordt dees dag wellicht vergeten,
> .....
> Wijl uit het bloed der legerschaar,
> Wie 's vijands kogelregen velde,
> Ter nood een enkle vrijheidsair

Ontsproot, waar 't volk er duizend telde? enz.

En vraagt hij in weêrwil hiervan nog eene hulde voor den dag, waarop Hol-

land zijn volksbestaan en Europa den vrede herkreeg, - dan zult gij die hulde niet weigeren, ook niet die aan den vaderlandschen geest des dichters, al stemt ge mij toe, dat van den Bergh's naam door betere stukken in de herinnering zal leven.

Toussaint, schitterend

veluti luna inter stellas minores.

Zie die leelijke, stijve, houterige figuren van den Duitschen Stahlstich van Dworzack, of hoe het moffenkind heeten mag, en waaronder de naam van *Richard Leeuwenhart* gelezen wordt, en zie dán, hoe de Alkmaarsche muze een onderwerp behandelt, waartoe ‘het plaatje haar dwingt,’ en ge zult erkennen, dat het genie goud schept uit slijk. Zij inspireert het plaatje, en gunt ge aan de stokkerige figuren na de lezing nog een' blik, tien tegen één, dat ze u eenig belang beginnen in te boezemen. De schets voor eene opera geeft Toussaint u, maar eene schets, waarin de situaties zoo meesterlijk afgeschilderd worden, als geen decoratie-schilder vermag, de gebeurtenissen zóó levendig voorgesteld, de karakters zóó meesterlijk geschetst, dat ik, kende ik haar van aangezigt, de dichteres zou bidden, die gebeurtenissen uit te werken, die karakters te ontplooijen, die harten open te leggen, en onze verkleumde sympathie voor de eeuw der kruistogten weder te verwarmen. Er is diepte in het schijnbaar luchtige weefsel van de eerste draden voor een' operatekst, en wanneer ge met de trekken van Alexia voor oogen een slot leest, dat ge zeker niet verwacht hadt, zult ge erkennen, dat er méér overeenkomst is tusschen de dichteres en hare heldin, dan tusschen schepper en gewrocht noodzakelijk is.

Aan *de moeder bij haar kind* herkent gij ten Kate, 't is een diep gevoeld wiegelied, waarmede ik den dichter slechts geluk kan wenschen: het ouderhart spreekt er uit. Met den Theoloog wisselde ik gaarne een enkel woord over den ingevlochten tekst: wordt den kinderkens gelijk, en over den ‘God, die de moederborst ook heeft gezogen.’ Die dichters, die dichters! nu ze de oude mythologie hebben laten varen, klemmen zij zich met hand en tand vast aan het oude kerksysteem. In dít opzigt althans prozamenschen blijven, Johannes! geene godenleer *ver*dichten! In dit opzigt, en in alle opzigten dus, kunt gij vrede hebben met *Het kind* van denzelfde.

Zijt gij tevreden? Wilt gij nóg in de jaarboekjes de thermometers onzer letterkunde zien? Zie toe, hoe gij 't voor van Lennep verantwoordt, dat gij hem naar het *feestlied aan de Rederijkerskamer*, naar *Aan mijn vaderland*, naar *Requiescat* beoordeelt. Kunt gij 't over uw geweten verkrijgen, dat ge den vreemdeling, die naar Withuys u vraagt, op *Amor en Psyché* wijst? Is de schrijfster van *Te laat* u niet te lief, dan dat ge heur *Herinnering* ten maatstaf van uw oordeel over haar zondt nemen? Ware het geen schreeuwend onregt, van den Bergh naar zijn' 18^{den} Junij af te meten!

Wilt gij tóch uit de jaarboekjes omtrent onze letterkunde besluiten? Welnu, mij dunkt, aan eene litteratuur, die van Zeggelen's *Grietjes verzuchting*, ten Kate's *Non*, Kneppelhout's *Instituut der Jezuïeten*, Hasebroek's *Duurstede*, Koetsveld's *St. Pietersberg*, Toussaint's *Richard Leeuwenhart* en *Scherts van Filips II*, Alberdingk Thym's *Silhouetten*, Viehoff's *dood van den laatsten Apostel*, en Lublink Weddik's *Magdalena* voort-

brengt, behoeft men nog niet te wanhopen. Brak de tijd eens aan, dat men geene beuzelingen om een' beroemden naam, geen bombast tot plaatsvulling, geene laffe vertelsels om afgedrukte platen te verklaren, behoefde te plaatsen, wij konden trotsch zijn op onze jaarboekjes.

En nu, welke keuze te doen? Gister verjaarde mijne goede Louise: ik gaf haar beide almanakken, en zei: lieve, wel is de band van den Muzen-almanak los, wel zijn vele platen beneden kritiek, maar stukken als Lublink Weddik's *Magdalena* en Toussaint's *Richard Leeuwenhart* moogt ge toch niet missen; denk daarenboven, dat 't ligt eene zieltogende is, wie gij eene laatste hulde bewijst. Nu, Johannes, doe als ik, en is een hartelijke kus uw loon, denk: aan hém heb ik 't te danken.

t.t.
- S -

Het Letterlievend Maandschrift en Aurora. Een paar woorden over de beoordeeling van M^{r}. C.L. Schüller.[1)]

Mijnheer Fuhri!

Ik leen nu en dan aan een mijner vrienden wel eens een boek en daaronder de recenserende Tijdschriften, die hij niet aankoopt, of die tot zijn abonnement in de leesbibliotheek niet behooren. Hij zendt mij die meestal met een paar regelen schrifts terug en niet altijd zijn die regelen onbelangrijk. De man is Emeritus-predikant, en behoort dus niet tot het jonge Holland. Hij is zoo wat een half origineel daarenboven. Hij ziet doorgaans op zijne wijze en met zijn eigen oogen, dat niet bij iedereen het geval is. - Het billet, dat ik gisteren van hem ontving, lokte mij uit hem te doen vragen, of ik dat epistel niet eens in de Brievenbus van den Tijdspiegel mogt steken, en ik ontving daarop zijne gereede toestemming niet alleen, maar tevens vrijheid, om er zijn naam onder te laten staan, wanneer ik dat verkoos, als zijnde hij niet gewoon te schrijven, wat hij niet zou durven onderteekenen. Wij willen ons echter ditmaal tot zijne cijfers bepalen. Welligt bezorgt hij, hetzij regtstreeks, hetzij door mijne tusschenkomst, in 't vervolg aan uw postkantoor wel iets meer, en, bij nadere kennismaking, zal men dan ook zijn naam kunnen vernemen. - Van zijne vergunning gebruik makende, sluit ik zijn billet van gisteren hierin. - Ik heb de eer te zijn, enz.
P.B.d.O.

15 *Januarij* 1848.

Amice!

Met dankzegging enz.
Ik heb met bijzondere belangstelling in het *Algemeen Letterlievend Maandschrift* n°. 1, de beoordeeling gelezen

1) De geachte inzender houde ons ten goede, dat wij 't geen hij voor de Brievenbus bestemd had, in eene andere rubriek hebben geplaatst. Wij meenden, dat zijne opmerkingen zeer gevoegelijk en eigenaardig zouden volgen op de beoordeeling der Prachtjaarboekjes in ons Tijdschrift.
De Redactie.

van het jaarboekje Aurora. Juist had mijne lieve pupil mij in de vorige week het boekje gebragt, en ik had mij de twee laatste avonden met de lektuur er van bezig gehouden. Ik was daarom dubbel nieuwsgierig te zien, wat men zoo al van een werkje zeide, dat mij zoo geheel versch in 't geheugen lag, en ik ga u deswege een paar mijner opmerkingen mededeelen.

De heer Schüller, aan wiens pen men deze beoordeeling te danken heeft, geeft inzonderheid hoogen lof aan de poëtische bijdragen van de heeren Hasebroek, van Lennep en Thijm. Ik zal mij wel wachten, daarop iets af te dingen, alleen zou ik eenigen meerderen lof ook aan enkele andere stukjes hebben gegund. Als echter de heer Schüller in éénen adem de heeren van Lennep en Thijm vorsten der Nederduitsche taal noemt, wenschte ik te weten welke taal hij bedoelt, de grammaticale of de poëtische? Ik gis de laatste. Maar in dat geval schijnt mij zijne combinatie niet boven alle bedenking verheven, omdat de poëtische taal van den heer van Lennep hemelsbreed van die des heeren Thijm verschilt. De eerste toch is meestal los, gemakkelijk en natuurlijk; de laatste is gekunsteld, moeijelijk en zwaar. Er schijnt hier alle overeenkomst en dus alle grond tot zamenvoeging te ontbreken. Als de heer Schüller, almede in éénen adem zegt, dat de diep doordachte en kunstig gewrochte werkstukken van de heeren Hasebroek en Thijm niet geschikt zijn voor oppervlakkige lezers, maar dat zij bestudeerd moeten worden, dan is alweder deze vereeniging niet gelukkig, althans bewijst zij den heer Hasebroek te weinig, en den heer Thijm te veel eer. Het stuk van den heer Hasebroek, dat, tusschen beide gezegd, in een prachtboekje, vooral ook ten geschenke aan dames bestemd, niet op zijne plaats is, *verdient* voorzeker om den hoog ernstigen inhoud wel eene zeer ingespannen lezing, maar *vordert* die niet, omdat de dictie overal helder en duidelijk is; terwijl daarentegen het gedicht van den heer Thijm, dat, wat het onderwerp betreft, in een jaarboekje als dit, regt op zijne plaats staat, eene zeer ingespannen lezing - niet *verdient*, maar *vordert*, omdat de dictie ingewikkeld en duister is. Men mist alzoo ook hier weder alle overeenkomst tusschen de beide door den heer Schüller in verband gebragte stukken. Wèl beschouwd, maakt de heer Schüller, tegen zijnen wil voorzeker, den heer Thijm een zeer dubbelzinnig kompliment door *studie* te vorderen voor een minnekozend en liefde ademend stukje, dat zich alleen door ongedwongenheid en bevalligheid aanprijzen moest. Ik heb het hoofd geschud bij het onoverdacht en onverdiend verwijt, door den beoordeelaar den heer Hasebroek gedaan, als ontbrak het dezen aan genoegzame taalbeheersching, terwijl er zoo vele doorslaande bewijzen van zijn meesterschap over de taal, zoo wel in proza als in poëzij voorhanden zijn. Daarentegen heb ik mij niet van glimlagchen kunnen onthouden bij de bewering des recensents, dat de heer Thijm over de moeijelijkheden, *die hij zichzelven schept!* heen huppelt, en de dichteren, die hem zouden willen navolgen, tot wanhoop dwingt. Inderdaad, al ware ook aan de mislukking geen wanhoop verbonden, toch zou ik het nadoen van dergelijke kunstjes iederen dichter ontraden, omdat er iets zeer kinderachtigs in steekt, over zelfgezette hinderpalen heen te springen. De heer Schüller heeft mij, tegen zijn wil voorzeker, aan de gymnastie der straatjongens doen denken.

Uit de beide laatst gedachte stukken leidt de heer Schüller af, dat de poëzij in Nederland noch in haar idée, noch in haar mechaniek gestorven is. Het is mij niet regt duidelijk willen worden wat sterven is in idée en in mechaniek. Maar ondanks dit zijn gunstig gevoelen, schijnt de heer Schüller evenwel die *hooge*, *hemelsche* poëzij, *die door het nageslacht zal bewonderd worden*, niet in het prachtboekje te hebben gevonden, ook schoon hij even te voren met zoo vele woorden verzekerd heeft, dat het vers van den heer Hasebroek *diens naam tot naar de verre geslachten voeren zal.* Men zou hier eenige tegenstrijdigheid kunnen vermoeden.

De recensent spoort eindelijk sommige achtergebleven dichters aan, om hunne medewerking aan de Aurora niet te onttrekken. Hij roept, onder anderen, den heer Da Costa daartoe op, en, gelijk hij vroeger van vorsten der Nederduitsche taal heeft gesproken, zoo noemt hij nu dezen den vorst der poëten. 't Is mij niet duidelijk gebleken, of hij constitutionele of souvereine vorsten bedoelt; maar al ware het ook dat een of meerder vorsten in het Gemeenebest der letteren geduld konden worden, twijfel ik nogtans of onze poëten den heer Da Costa als den hunnen zouden willen huldigen. (Als ik den heer Da Costa noem, spreek ik niet van den jongen dichter, die vóór meer dan vijfentwintig jaren zoo veel goeds en voortreffelijks van zich deed hopen, maar van den thans schrijvenden en dichtenden heer van dien naam). Waarlijk ik ken geen *eentooniger* en *slordiger* poëet dan hem, en men zou anderen moeten willen napraten of tot de clique der ultra-orthodoxen behooren, om zijne verzen te verheerlijken. *Eentoonig* zijn zij, omdat zijn idée (gelijk de heer Schüller het noemt) geen ander dan ultra-orthodoxie is. Ieder zijner bladzijden is als bevlekt met bloed. 't Is offerbloed, zoenbloed, wasschen en zelfs drijven in bloed! Verjaargedichten, bruiloftszangen, verwelkomst- en afscheidsverzen, alles is bebloed, het kome te pas, of niet. De goede smaak walgt er van en het Christelijk gemoed gruwt van de ontheiliging door het misbruik. Maar ook *slordiger* verzen dan de zijne, heb ik gezegd, niet te kennen. Wil men bewijzen, men sla slechts zijnen laatsten bundel op. Geen onzer dichters heeft zijn poëtisch voertuig minder onder bedwang. Wat al leemten van allerlei aard! gebrekkige *dictie*, verwaarloosde *scansie*, stootende *caesuur* en rijmen, die men geen schoolknaap zou vergeven, als *weduw* op *peluw*, *huwt* op *Instituut*, enz., gezwegen van zoo veel triviaals, waarop men meermalen stuit. En een zoodanig poëet wil men tot vorst der poëten proclameren! En een zoodanig poëet heeft men naast Bilderdijk durven plaatsen, die, vooral als versificateur, zonder mededinger is! - Indien de heer Da Costa bij een ander dichter mogt kunnen vergeleken worden, het zou misschien - schoon nog altijd op een onberekenbaren afstand - met Loots mogen zijn. Ook Loots had gebrek aan goeden smaak en is hard en ruw van versificatie, en in zoo verre komt Da Costa hem op zijde; maar in spranken van waarachtig genie, die door den korstigen bolster heen vonkelen, laat de eerste den laatste verre achter zich. - Neen, mijnheeren de redacteurs van de bevallige Aurora! noodigt, wat ik u bidden mag, den heer Da Costa niet tot inzending zijner onbehagelijke modeproducten uit. Als de ultra-orthodoxie weêr ouderwetsch zal geworden zijn, zal niemand de meeste zijner verzen meer lezen; en mogt de heer Schüller met de

hooge en *hemelsche* poëzij, *die door het nageslacht bewonderd zal worden*, dergelijke poëzij hebben bedoeld, zoo zal hij buiten den waard hebben gerekend.

Het verblijdt mij, opgemerkt te hebben, dat de redactie der Aurora met een poëet, en wel met een veelbelovend poëet, is vermeerderd. Dat zal haar goed doen. Eindelijk, den heer Schüller volstrekt de bevoegdheid niet betwistende, om over het prozaïsch gedeelte van het prachtboekje zijn gevoelen uit te brengen, zou ik hem welmeenend geraden willen hebben, zijn oordeel over poëzij niet andermaal te openbaren.

Verder enz,
t.t.
J.S.
Van huis, 14 *Januarij* 1848.

Een bedelbrief in den winter.

Dichtstukje van H. Tollens, Cz. Uitgegeven ten voordeele van de armen te Rijswijk. te 's Gravenhage, bij K. Fuhri.

Wanneer, in December en Januarij, de zon is ondergegaan - en dat gaat in die beide maanden met den ‘versnelden pas’ - wordt er, in het vroege avonduur, doorgaans, aan de huisdeur gebeld; maar dan ook klinkt het, even luid, in de eetkamers, waar de respectieve huisgenooten aan tafel zitten, uit aller mond: ‘Dat 's vast weêr een *bedelbrief!*’ - en, van de zeven reizen dat dit gezegd wordt, heeft men stellig vijf malen niet misgeraden.

Die *bedelbrieven* zijn onwelkome *epistels;* minder om den wille van den weinig *engageanten* titel en den doorgaans *lamentabelen* inhoud; dan wel vermits er op die schrifturen, overhoops, zoo weinig staat is te maken, wanneer men gaat onderzoeken

De hier aangekondigde *bedelbrief* maakt eene uitzondering op den gewonen regel. Hij werd op klaar lichten dag aan huis bezorgd, ziet er van buiten en van binnen netjes uit en komt van een persoon die navraag velen kan. Onwaarheden, draaijerij, of wat men ook wel eens koolverkoopen noemt, zal niemand er in vinden en, daarenboven, bedelt de briefschrijver niet voor zichzelven, maar voor anderen ‘Nu, dat gebeurt meer!’ zal men zeggen. Het is zóó; maar *hier* behoeft men niet te vragen: of er, in dat bedelen voor een ander, ook iets achter steekt? iets dat niet zeldzaam is. Eindelijk is de *bedelbrief* in verzen geschreven.

‘Dat laatste is juist geene aanbeveling,’ zal men zeggen, en daar is wel iets aan. Wij hebben, in onzen, aan poëzij zoo rijken, tijd en bij de inzage van zoo menigen dichtbundel of dichtstuk, dikwijls een half uur lang zitten te peinzen, om te weten te komen, wat de poëet ons, in vijf regels, b.v. aan 't verstand wilde brengen, en eindigden doorgaans met even wijs te blijven. Wij vonden vaak woorden, uitdrukkingen en zegswijzen, waarop wij Kiliaan, Stoke, Maerlant en wie niet al meer moesten naslaan, en bewonderden eene taalgeleerdheid, die iets zeer verstaanbaars uit de dagen van Anna Bijns, in onzen tijd, zeer onverstaanbaar wist voor te stellen. Wij eerbiedigden de trouw, waarmede Bilderdijk's spelling bewaard werd, terwijl men Bil-

derdijk's geest en genie niet wist te bevatten of te behouden. Wij stonden verbaasd, wanneer wij een alledaagsch denkbeeld zagen construeren in bewoordingen, zoo vreemd en *barocq*, dat het ons groen en geel werd voor de oogen, en wij den hoogvliegenden, poëtischen, Icarus niet konden nastaren. Of wel kregen wij hoofdpijn, bij de poging tot het ontcijferen van poëtische *phraseologiën*, niet minder ingewikkeld, dan eene wiskunstige figuur der klootsche driehoeksmeting; en uit dit alles trokken wij het zeer eenvoudig resultaat: ‘dat een poëet toch wel iets anders, dan een gewoon mensch wezen moest!’

Somtijds, evenwel, dachten wij, dat een dichter het, met een helder hoofd en een warm hart en met wat eenvoud, natuur en waarheid, al heel ver kon brengen; maar vermits wij de drie genoemde *ingrediënten*, in een aantal hooggeroemde of wel hoogopgevijzelde dichtprodukten, zoo schaars aantroffen, begrepen wij, dat ons prozaïsch brein geene ruimte genoeg bevatte voor het idealisch begrip, dat men zich van de dichterlijke wereld moet kunnen vormen en wij lieten de zaak maar blaauw blaauw en onze hedendaagsche poëten, althans hen die 't meest *en vogue* zijn, op hunne duizelingwekkende hoogte!

Maar, dáár komt nu die *verstaanbare* en *doodeenvoudige*, die even *ware* als *natuurlijke bedelbrief* onze prozaïsche denkbeelden weêr wakker maken! Een kind kan den inhoud van dien brief begrijpen; neen, men heeft niet te *begrijpen* en zelfs het *denken* valt weg; want men *voelt* wat de *bedelende* dichter heeft willen uitdrukken en uitgedrukt heeft in woorden, die de eenvoudigste mensch verstaat, als hij ze leest of hoort lezen. Onze Rijswijker maakt geen jagt op verouderde spreekwijzen; maar toont, dat hij onze schoone en rijke taal in zijne magt heeft. Hij toovert er mede; maar dat tooveren is niet de *hocus pocus* van menigen poëtischen goochelaar! Elk couplet, iedere regel is zoo *waar*, zoo *eenvoudig*, en zoo *natuurlijk*, dat men geen zweem van verwaandheid behoeft te bezitten, om te zeggen: ‘O! zóó kan ik het ook!’

Die beschrijving van den strengen winter - dat tafereeltje van die wintervermaken - die regte schatting der waardij van 't goud - die drie miniatuurportretjes van die ‘moeder’, van dien ‘grijzen schooijer’, van dien armen ‘brooddief’, welke van die drie schilderijtjes hebt ge wel het liefste? en dan dat ‘bedelen’ en nog eens ‘bedelen’ met het ‘liedje’ dat de bedelaar ‘met Gods zegen bovendien’ op den koop toegeeft. - Zegt het ons, lezers en lezeressen! (de hooggeleerde poëten van onze dagen hooren u niet, en wij zullen het aan niemand weêr vertellen!) zoudt gij, voor dien *Rijswijkschen bedelbrief*, niet menigen hedendaagschen dichtbundel willen afstaan?

Of had de oude zanger anders moeten zingen en de methode der nieuwere school moeten volgen? Maar hebben wij dan geene zinledige klanken, geene woorden zonder beteekenis genoeg? Hebben wij gebrek aan onzin en *bombast?* Zoeken wij vergeefs naar *pendanten* bij van Effen's luimig maar hekelend: ‘Hijsch op! hijsch neêr in 't knekelhuis! enz.: *Ergo....?*

En hiermede zij den Rijswijkschen *bedelaar* dank gezegd, zoo wel in naam der menschheid, als in dien der dichtkunst.

Mengelwerk.

De Censor.

Over volksfeesten.

Eene stem des roependen in de woestijn.

Onlangs heeft iemand, ik denk, aan zijn stijl, een Amsterdammer, en als ik 't wel heb, teekende hij zich E.K., schoon 't wel mogelijk is, dat ik de voorste letter vergeten ben, enfin zeker iemand heeft onlangs in N°. 3, van de losse blaadjes, uitgegeven door de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, eenige wenken gegeven omtrent het vieren van huiselijke feesten en daarbij eenige concepten gevoegd. Schoon nu dit stukje op last der Maatschappij, zeker niet zonder eenige opoffering van kosten, veertienduizendmaal moet zijn afgedrukt en dus in veler handen is, wil ik toch voor hen, die niet tot de 14000 behooren, die concepten of liever recepten, zoo veel mijn geheugen toelaat, afschrijven.

Recept 1., dat zeker, men zal het niet ontkennen, wat eenzijdig voor stedelingen gesteld is, schrijft tusschen de lenteen herfstevening eene wandeling aan gehuwde burgerlieden met hunne kinderen voor naar een naburig dorp. Deze wandeling moet des zondags morgens worden ondernomen; er moeten boterhammen in een mandje worden meêgebragt, de preek in het dorp gehoord en de terugtogt op het heetst van den dag aangevangen. Men had gewenscht, dat er voor bewoners van de meeste Noord-Hollandsche en Friesche steden een ander feest ware uitgedacht.

Met stilzwijgen gaan wij voorbij, wat de schrijver zegt van het feestelijk vieren van jaardagen met *salie*melk als anderszins, niet, omdat ook dit niet zeer betrachtenswaard is, maar omdat, zoo als hijzelf zal toestemmen, wat daaromtrent in het midden is gebragt, meer recept is van routine dan van een' genialen kop.

Recept 3 is oneindig meer oorspronkelijk: het is een recept voor een *erwtenfeest.* Een papieren tabakszak met erwten gevuld is het mikpunt voor de kinderen, meisjes dus zoowel als jongens. Wie al de erwten op den grond heeft doen vallen, behoeft in het saizoen niet te doppen, maar mag in den Bijbel lezen.

Recept 4 is voor een *appelfeest*, dat in een jaar, als wij, door Gods zegen, laatstelijk beleefd hebben, gedurig kan herhaald worden. Twee gebraden appelen worden daarbij aan ieder kind gegeven, om in stilte op te muizen. Na den afloop worden de ramen opengezet.

Recept 5 is wat uitvoeriger, omdat de schrijver, bij wijze van Aaltje, zich verdiept in de wijze van toebereiding van

het hoofdingrediënt voor het feest, dat het *aardappelfeest* heet. De ordonnantie er van herinnert aan het utile dulci van den Venusynschen zwaan: immers, terwijl de kinderen aan de gesmoorde aardappelen zitten te *blazen*, *dat het een' aard heeft*, spreekt de vader over de liefde van den Almagtigen en Wijzen God.

- Lees dat eens, zei ik aan een vriend, die aan de andere zijde van de kagchel zat. Hij nam het blaadje op en lei het met eene *zekere* deftigheid weder op de tafel. Wij keken elkander aan, om naar elkaârs gevoelen te vragen, maar ongelukkig schoten wij tegelijk in den lach. Te vergeefs beproefden wij het, een enkel woord te spreken, wij lachten gedurig sterker: eindelijk werd het ons te benaauwd, en terwijl hij als bezeten door de kamer vloog, snelde ik naar buiten, om er tot mijzelven te komen.

Toen het ons gelukt was, weder bij de kagchel te kunnen zitten, spraken wij, door instinctmatige vrees van te stikken, geen woord meer van het stuk. Trouwens het was reeds beoordeeld, en er zou b.v. niet weinig zelfbeheersching toe hebben behoord, om den wensch te kunnen uiten, dat aan den bedoelden ontwerper van feesten, ten loon van zijn philanthropisch vernuft, de commissie mogt worden opgedragen, om in eene Amsterdamsche wijk gedurende een jaar te praesideren bij al de gezegde heugelijke gelegenheden, ten einde de ouders, die daar welligt nog zoo den slag niet van hadden, in het feestvieren te initiëren. Dat zou eerst *pleizier hebben* wezen!

- Ik voor mij, zei mijn vriend, nog met neêrgeslagen oogen, en op den diepen toon van iemand, die zich geweld aandoet, ik voor mij acht het niet doelmatig, en ook niet noodig, huiselijke feesten te formuleren. 't Is waar, men kan het den volke niet genoeg inscherpen, dat huiselijkheid beter, oneindig beter is dan uithuizigheid, maar zoudt ge niet meenen, dat men het feestvieren in den huiselijken kring ook aan huisgenooten moest overlaten, en dat dát huisgezin wel het gelukkigst zal te roemen zijn, waar *steeds* een feestelijke tint over de aangezigten verspreid is, ook zonder behulp van gebraden appels en gesmoorde aardappels?

Ik stemde mijn vriend toe, zeggende, dat tevredenheid een eindeloos feest bereidt, schoon verschillende omstandigheden er eene verschillende kleur aan gaven; maar, vroeg ik (ik weet zelf niet, hoe ik er zoo toe kwam), hebt gij dezer dagen de hardrijderijen bezocht?

- *Bezocht?* zei hij, als had ik aan dat woord de beleedigende beteekenis van *nageloopen*, gegeven: wel neen! Ik heb vlaggen gezien en lijnen, die door palen liepen en banen voor de hardrijders en de toeschouwers en nog andere palen met handwijzers, en ik heb trommelslagers gehoord en blaas- instrumenten en een bont gewemel van landen stadvolk heb ik gezien in deftig winterkostuum en de heerlijke zonneschijn, die dat levendig tooneel verlichtte en er een schilderachtig aanzien aan gaf; met dat al, ik heb die vermakelijkheden niet *gefrequenteerd*, zoo als gij mij toeschijnt met uwe vraag te bedoelen.

- Hoe is het mogelijk, zei ik, dat gij zoo spoedig verzadigd schijnt van zulk een echt nationaal vermaak? Mij dunkt, met al mijn aanleg voor rheumatisme zou ik bij zulk een tooneel koude voelen, noch vreezen, en ik zou aan de plaats als gespijkerd wezen.

- Met uw verlof, zei hij, ik heb nog meer gezien en gehoord, dan ik gezegd

heb. Ik heb ook de aangezigten gezien van de hardrijders, als ze afreden. Zijzelve waren, bij de strenge koude, maar half gekleed, doch hunne gelaatstrekken hadden iets van tijgers of leeuwen. Kwamen zij van hun toer terug, dan teekenden zij afmatting of uitputting; de verwinnaar en de verwonnene hadden vaak evenzeer het voorkomen van verslagen te zijn. Ook heeft men mij in het oor gefluisterd, dat nu en dan de baan der eer de regte, d.i. de kortste weg is naar het graf en dat bij anderen de versnelde inademing van den snijdenden wind de langzame wegtering der long ten gevolge had. Schoon ik dus toestem, dat het schaatsenrijden een nationaal vermaak is, ik beweer, dat het hardrijden er geen behoort te zijn. Ei lieve! welk ander doel heeft het dan het divertissement der toeschouwers? Ontwikkeling van kunstvermogen kan er bezwaarlijk het gevolg van zijn. Niemand bond ooit een paar schaatsen onder de voeten, die niet in zichzelven den grootst-mogelijken prikkel gevoelde, om met de meeste snelheid voorwaarts te streven. Maar zijne natuur stelde aan die snelheid grenzen en bewaarde hem voor overdrijving. Doch wat heeft bij eene hardrijderij plaats? Door opwekking van het beginsel van cupiditeit wordt die snelheid boven hare natuurlijke grenzen gedreven en daardoor te afzigtelijker, naar mate men er het denkbeeld van gevaar meê verbindt. En nu wil ik nog zwijgen van de gemaskerde feesten en de wedstrijden, waaraan vrouwen deel nemen en van die, welke tusschen kinderen gehouden worden onder het toezigt van kinderen; zwijgen wil ik van de orgieu, die op sommige hardrijderijen *moeten* volgen. Geloof mij, als ik een kenner was van het gelaat der paarden en ik zag er bij de harddraverijen zulke hartstogten in te lezen als in dat der menschen bij het hardrijden, ik zou ze afschaffen, al was het bewezen, dat ze het ras verbeterden: maar nu ik ten aanzien dier menschelijke wedstrijden overtuigd ben, dat zij ligchaam en ziel te gelijk kunnen schaden, geloof mij, zeg ik, ik wenschte, dat zij ophielden te bestaan.

- Wat zouden de Friesen boos zijn, zei ik, als zij u zoo hoorden spreken.

- Laat ze mij liever, zei hij, van dwaling overtuigen. Ik voor mij verlang als de vrije Fries mijne meening te mogen zeggen. Kom aan, zei hij, een weinig gebelgd, dat ik aan zijn' moed had durven twijfelen, laat mijne opinie in den Tijdspiegel drukken en voeg er bij, dat zij oppassen, dat hun wezenlijk echt-nationaal vermaak, het hardzeilen, waarvan, dunkt mij, niets dan goeds te zeggen valt, niet aristocratisch worde.

- Ja maar, zei ik, als ik *uw* gevoelen meêdeel, zullen zij het toch.... ik wilde gezegd hebben, aan mij toeschrijven, maar ik verzweeg dit, omdat ik bloosde op het denkbeeld, van onder Friesen geen waarheid te durven zeggen.

- Wat meent gij? zei mijn vriend.

- Ja, zei ik, wat wilde ik ook weer zeggen? 't Is er wezenlijk door: of neen, wacht, ja, daar heb ik het weêr, ik geloof, dat ik over volksvermaken wilde spreken, of eigenlijk, ja, 't is ook zoo, over volksfeesten.

- Ha! zei mijn vriend, dat 's een heerlijk onderwerp, of liever, dat is een bedroevende tekst. O heilig land, riep hij in geestvervoering, met uwe godsdienstige vreugdefeesten, o Griekenland met uwe opvoedende spelen! En daarop in den toon van diepe droefheid: O Christenstaten met uwe ontelbare kroegen! O Nederland! met uwe vernederende philanthropie!

Er was bijna iets kluchtigs in deze tegenstelling, maar, zijn enthusiasmus kennende en daarbij zijn welmeenend hart, durfde ik er niet om lagchen. Weldra ging hij voort.

- Toen was geen enkel burger van het bijwonen der feesten uitgesloten, ja de koning kon er in de wedstrijden door den nederigen grondbezitter worden overwonnen. Toen was het niet om geld, eeuwig om geld, maar om eer te doen voor zich en zijn land. Niet slechts het ligchaam werd geoefend, de geest werd beschaafd en niet het minst plukten van die geestbeschaving de minstgegoeden de vruchten. Maar thans... waar zijn uwe nationale feesten? Kent gij anders dan wedstrijden van pracht en weelde van de bovenste kasten der maatschappij af tot de benedenste, maar waarvan het menu peuple d.i. ieder, dien men wat minder waant dan zichzelven, is uitgesloten.

- Maar mijn lieve vriend! zei ik, vergeet gij, dat men in Attica op 135000 vrijen 365000 slaven telde en dat 7 Heloten een' enkelen Spartaan naar den strijd voor hunne meesters verzelden? 't Is waarlijk daar ook al geen goud, wat er blinkt.

Ik zag, dat hij bloosde, bij de gedachte, dat in dien gouden tijd zoo vele slaven hadden moeten kruipen in het stof, om aan een' enkelen vrijen zijn' toestand aangenaam te maken. Maar opgewonden als hij was, herstelde hij zich spoedig en zeide:

- Maar geeft dat aan de Christen-Maatschappij regt, om van de groote meerderheid des volks Heloten te maken naar den geest? Wie is er, ik zeg niet, onder de heffe des volks, maar onder de arbeidende klasse, onder den middelstand, die thans wat weet van de zaken van zijn vaderland en dus eigenlijk bevoegd is, om nationale feesten te vieren? Heeft men niet tegenwoordig het toppunt van nationaal geluk bereikt, als men den arme om niet, den arbeidsman door zijn' arbeid den buik kan vullen en als de middelstand zijne beurzen niet al te zeer ziet ledigen? Hoe! gij legt den vinger op den mond en fluistert het: bona verba, quaeso! Ik wil, ik, de kwalen der maatschappij noemen. Ik wil, ik, het communismus van den geest, de ontwikkeling van het talent.

Ik ken mijn vriend genoeg, om te weten, dat hij meent, wat hij zegt, maar ik ben ook innig overtuigd, dat hij voor al die fraaije dingen niet meer kan dan bidden. Welligt, zei ik, zullen het kredietstelsel, de steeds toenemende vlugt der fabrijken, de centralisatie van den rijkdom, de uitbreiding van het pauperisme iets voor u doen. De hevigheid der kwalen voert tot eene crisis en de crisis tot beterschap. Evenwel, gij weet, ik ben geen politicus en gewoon in dat opzigt veel aan wijzer en alles aan Gods liefderijke Almagt over te laten: dit alleen weet ik, dat hoe wijzer en beter men het volk maakt, men er te minder van te vreezen heeft. Daarom juist wilde ik het volk door feesten zoeken te ontwikkelen.

- Door feestvieren ontwikkelen? zei hij met eenige luim. Nu ja, dat was goed, als de ziel des volks gelijk was aan eene tabula rasa, waarop men kon schrijven, wat men wilde; maar gij zult mij toestemmen, dat zij meer overeenkomst heeft, althans in dit opzigt, met die van Megapenthes bij Lucianus, die vol was van brandmerken of schandvlekken.

- Hoe meent gij? vroeg ik.

- Wel, zei hij, ik meen, dat men wel beginnen mogt, met het volk af te leeren, feest te vieren, om zoo iets van eene tabula rasa te krijgen. Wij zijn daar straks,

zei hij, toevallig op de hardrijderijen gekomen en hebben gemeend, ze niet te kunnen goedkeuren; maar denkt gij niet, dat, als wij de overige feesten, tegenwoordig in zwang, eens de revue lieten passeren, er veel zou moeten afgesneden worden.

Ik betuigde mijn vriend, geen eigenlijke feesten te kennen.

- Nu ja, zei hij, gedwongen glimlagchende, ik ook wel niet, maar neem b.v. eens het kermisfeest, dat, bij een gelukkigen aardappeloogst, allerwege gevierd wordt. Denkt gij, dat dit tot ontwikkeling van het volk dient, of eer een twijfelachtige steun is voor de stadskassen en de hoeksteen van het welvaren van tappers?

- Vooral het laatste, zei ik, ofschoon er toch ook wel gegeten wordt.

- Dat spreekt van zelfs, zei hij, in Nederland geen feest dat niet eene variatie is van het thema: *eten en drinken.* Maar zie nu ook eens, wat nog vaak hier en daar met de kermis verzeld gaat, of ook wel een zelfstandig feest uitmaakt, ik bedoel het katkneppelen, het aftrekken of afhakken van een' ganzenkop, het loopen in zakken en dergelijke dingen; zoudt ge dat niet voor brandmerken houden op de ziel des volks? En dan het feestvieren bij zondag tot laat nacht in stikkend heete kroegen, waar men op de viool (helwagen, zegt het volk) den houten vloer aan stukken danst en iederen dans à la Polyphème met een brandewijntje en een eindeloozen zoen bezegelt, vindt gij dat niet een belangrijk brandmerk?...

Ik kon niet anders dan toestemmen.

- Welnu, ging hij voort, als wij zoo eens al de feesten, niet van het zoogenoemde volk alleen, maar ook van den beau monde nagingen, en als wij in het algemeen tot de overtuiging kwamen, dat bij de laatste tergende trots het beginsel, noodelooze praal een vereischte, verveling en nijd het wezen uitmaakten; terwijl bij het eerste, als de groote heeren feesten geven, slechts het beginsel van hebzucht wordt opgewekt, en als zijzelve pleizier maken, onbeschoftheid er de saus, zwelgerij het begin en het einde van is, zoudt gij het dan niet met mij eens zijn, dat men ons eerst moest afleeren, feest te vieren?

- En denkt gij, dat dan de bede zou vervuld worden om een stil en gerust leven, vol van eerbaarheid en ware godzaligheid?

- 't Zou nog al droomerig zijn, zei hij, maar wat is het nu? De hemel beware mij, dat ik dat zou durven aan de hand doen, maar ik geloof, dat men als maatregel van bezuiniging, in plaats van de meeste feesten en tot ruime schadeloosstelling zeer goed het rooken van opium zou kunnen invoeren. Beide zijn eene bedwelming, op beide volgt afmatting, maar de drukte voor de pret en de kosten zijn niet te vergelijken. Sommige dure bladen konden dan afgeschaft en de emigratie, ter zake van godsdienstige begrippen, was dan bezworen.

- Gij hebt mij verbazend nieuwsgierig gemaakt, zei ik, naar hetgeen gij in de plaats zult geven, om ons, onder den druk der tijden en vooruitzigten, wat op te beuren.

- Beste vriend, zei hij, ik wist niet, dat *gij* zulk een dolle liefhebber waart van pleizier. Gij zult u vooreerst wat moeten behelpen, zoo ge best kunt. Waarom ook niet gezocht, zoo als de voorname menschen doen, om op alle mogelijke wijze een feestelijk leven te leiden? Zij beproeven het met bals, diners diploma-

tiques, recepties; ja, zij reizen er voor, heel naar Italie, of zij het ook mogten vinden. Wij spreken nu immers slechts over het volk, en gunnen dat ook graag wat genoegen.

- Ja maar, gij begint, met het alles te ontnemen...
- Weet gij dan niet, wat de wijze Horatius zegt:

> Virtus est vitium fugere, et sapientia prima
> Stultitia caruisse.

Wij zijn, dunkt mij, nog niet half weg, want wij dienen eerst wel het volk te *leeren*, pleizier te hebben. Gij ziet mij verwonderd aan? Ja wel, ik zeg het met volle bewustheid, en denk nu niet, dat ik, bij volksfeesten, alleen het oog heb op gymnastische oefeningen, die men zou moeten leeren. Die hebben wij eerstdaags te wachten, want de Maatschappij Tot Nut van 't Algemeen heeft het dikke boek van den heer Rijkens verspreid en er is daarenboven eene ministeriële aanschrijving over gedaan, zoodat, als die oefeningen niet al te revolutionnair zijn, wij met den eerste het geheele opkomend geslacht in een bonte groep van positiën zullen zien. Dat is dus een afgedane zaak.... maar als ik hier van leeren spreek, dan bedoel ik vooral het leeren van feestvieren in den geest.

- Menigeen, zei ik, zou ons uitlagchen, als hij ons hoorde spreken. Wat? zeggen ze, is er iets gemakkelijker dan pleizier hebben? Neem twee flesschen wijn per persoon, doe ruime bestellingen bij den confiseur, bij den poelier, bij den pastijbakker, behandel al de praatjes van den dag en laat het ook niet aan een ernstig woord ontbreken over de fraaije paarden van mijnheer A. en den sierlijken collier van mevrouw B. en gij zult een pret hebben, uw leven zoo niet.

- In den geest? zei hij, ik mag het lijden, maar gij spreekt altijd over de groote wereld. Ik beweer, dat de boer meer heeft aan: ‘Schep vreugde’ dan aan de schepping van Haydn, dat hij zijne vedel liever hoort, dan de kunst van Paganini, dat hij liever te gast is bij zijn buurman, dan bij zijn HoogWelGeb., wien hij de pacht betaalt. Of denkt gij, dat, als het provisioneel bestuur van eene stad in opstand, die meent, veroveringen op onderdrukking te hebben gemaakt, vreugdebedrijven aankondigt, denkt gij, dat de massa des volks begrijpt, waarom het eigenlijk blijd moet zijn. En is er nu iets zinneloozer, dan feest te vieren, zonder te gevoelen, zonder te begrijpen, waarom? Geloof mij, er behoort geen geringe mate van ontwikkeling toe, om op eene den mensch waardige wijze feest te vieren.

- Ik geloof, dat gij gelijk hebt, zei ik, maar, wat wilt gij op de tabula rasa schrijven, of liever, want wij willen dat beeld laten varen en eer aan de palimpsesten denken, die, onder de onzinnigheden van monniken, de meesterwerken der oudheid verbergen, welke trekken van goddelijk schrift wilt gij van onder de dwaasheden der zinnelijkheid in de ziel terugroepen?

Toen ik, bij deze vraag, mijn vriend aanzag, bemerkte ik, dat, terwijl om zijn mond ironische trekken speelden, uit zijn oog stralen schoten van echte philanthropie, en ik luisterde met inspanning naar zijn antwoord.

- Hoor eens, zei hij, er zijn drie voorwerpen, waarop ik die ziel vooral wilde rigten, God, Natuur, Vaderland. Mij dunkt, dat zelfs de bedelaar daarvan weten mag, mij dunkt, dat dit de encyclopaedie mag zijn ook van den minst ontwikkelde. Hoe! zou het schepsel zijn' Schepper niet kennen, of de woonplaats, die Hij hem bereidde, of

de huisgenooten, die met hem tot hetzelfde gezin behooren? Vraagt gij, of niet de geringste burger daar voldoende van is ingelicht, ik zeg, neen, al blijkt zelfs uit de statistiek der gevangenissen, dat bijna ieder Nederlander kan lezen, schrijven, rekenen. Zou niet Nieuwenhuyzen vreemd opzien, als hij de emancipatie des volks naar den geest slechts zoo weinig gevorderd zag? En vanwaar komt die brutale domheid, die men nog wel iets hooger dan onder de heffe aantreft? Die komt van andere oorzaken ook, maar toch goeddeels van de eenzijdigheid der opleiding. Waarin bestaat die? Eigenlijk slechts in het bekend maken met de noodzakelijkste instrumenten tot boekenkennis en om, zoo men zegt, in de wereld voort te komen. Zoodra men zich die min of meer heeft eigen gemaakt, wordt men voor uitgeleerd verklaard, en de verdere ontwikkeling van den mensch kan niet eenzijdiger zijn, dan zij is. Terwijl hij met meer of min kommer zijn stuk brood zoekt te verdienen of geld bijeen te zamelen, hoort hij niets dan preken, niets dan vrome vertoogjes in zondagscholen of afschaffingsgenootschappen, leest hij niets dan traktaatjes, volksvrienden, Bijbelsche almanakken. Keur ik die zaken af? Geheel niet, ik heb eerbied voor de bedoeling, eerbied voor hen, die ze zoeken te bereiken. Maar ik verlang, dat men mij ook met eenig geduld aanhoore, als ik beweer, dat al dat godsdienstig onderrigt, al dat praten over moraal in de lucht zweeft en wiskunstig doel moet missen. Hoe! men durft thans bekennen, dat er nog andere openbaringen zijn dan de geschrevene in het woord van God; men bekent, dat de natuur ook eene openbaring is en de geschiedenis insgelijks, en men zoekt het volk slechts met de hoogste bekend te maken, alsof de kennis van God en van zichzelven slechts kinderspel was. Men zegge niet, dat men wel degelijk ook de jeugd op natuur en geschiedenis aandachtig maakt. Ja wel, men leert, dat de val na de schepping, dat David na Saul, dat Claudius Civilis voor Karel den Groote moet gesteld worden; men leert, dat de zon het licht, de wolken regen, de regen vruchtbaarheid geven; maar waartoe leidt dat onderrigt anders dan dat de natuurbeschouwing van duizenden eene sensatie, hun geschiedkundige blik een staren is in de duisternis. Men noemt natuur een opengeslagen boek; ja wel, maar het is een handschrift, dat moet ontcijferd worden; men noemt de geschiedenis het getuigenis van het geweten der menschheid; ja wel, maar men vergeet de afleiding van het woord *geweten.*

- Ziedaar, zei mijn vriend, waarom ik het volk in natuur en geschiedenis wilde onderrigt hebben, niet op de scholen slechts, maar ook later in de maatschappij. Kunt gij u aangenamer, kunt gij u leerrijker, kunt gij u heilzamer onderrigt voorstellen: kunt ge met iets anders den wezenlijken rijkdom der natie meer vergrooten, dan wanneer ge al wat haar omringt tot haar eigendom maakt? met iets anders den mensch beter op zijne bestemming wijzen, dan wanneer ge hem zulk een grootsch tafereel ophangt van de pogingen, om er toe te geraken? Beweert men, dat het volk op deze openbaringen minder regt zou hebben? Ei lieve, zijn zij dan minder van God, minder tot den mensch? Of wil men zich behelpen met de uitvlugt, dat er toch vele nuttige boekjes, ook voor die gewigtige wetenschappen, door de zorg der hoogst loffelijke maatschappij Tot Nut van 't Algemeen bestaan? Weet men dan niet,

dat het onderwijs in natuur en geschiedenis òf niet òf hoogst gebrekkig in het volksonderwijs is opgenomen, en dat alleen de viva vox weêrklank vindt in het hart van kinderen en minkundigen? Of zou zich de Godsdienstleeraar behoeven te schamen, als hij op zondagscholen of in wekelijksche oefeningen de gronden hielp leggen voor de kennis van die openbaring, die hij geroepen is, den volke te verkondigen? Ik durf mij inbeelden, dat hij zich op vasteren bodem zou gevoelen en dat hij in vruchtbaarder bodem zou zaaijen. Of staan niet natuur en geschiedenis tot de bij uitstek dus genoemde openbaring als in de mysteriën de μιχρα en μεγαλα tot de ἐποπτιχα en pleegt men dus thans niet hetzelfde geweld, als de Atheners ten tijde van Demetrius Poliorcetes, dien zij zonder voorbereiding in de ἐποπτιχα inwijdden? Het zou inderdaad bespottelijk zijn, indien ik mijn gevoel hier in eenige phrasen wilde lucht geven, zonder eene uitgewerkte verhandeling te schrijven. Het onderwerp behoort tot die, welke men slechts behoeft te noemen, om op bijval te kunnen rekenen: ik zeg er dus niets meer van, dan dat God zelf, vóór Hij zijne hoogste openbaring schonk, vierduizend jaar het menschdom heeft opgevoed door natuur en geschiedenis.

Ik wilde mijn vriend, ingenomen als hij was met zijne zaak, niet tegenspreken, schoon mij deze en gene aanmerking op de lippen zweefde. Toen hij dus een' oogenblik met spreken ophield, gaf ik hem over het algemeen mijnen bijval te kennen, maar verzocht hem, nu verder het verband te willen aanwijzen, waarin zijn betoog stond tot ons gesprek over feesten.

Wel, zeide hij, dat verband is zeer eenvoudig. Hebben wij het volk eens op de hoogte gebragt van te kunnen feestvieren, dan moeten wij onze feesten ook toepasselijk maken op die onderwerpen, die het meest de ziel des volks vervullen, en daarin, door hun natuurlijken zamenhang, als toteen smelten: en welke zijn dat anders dan God, Natuur, Vaderland. Doen wij dat, wij zullen daardoor van zelfs treden in het voetspoor der oude Israëlieten en Grieken en er een waarborg in vinden, dat wij op den weg der natuur zelve zijn. Alleen geloof ik, dat wij nimmer dat nationale aan onze feesten zullen kunnen geven. Natuurlijk! wij hebben ook zoo veel lijfeigenen niet en wij verkeeren daarenboven oneindig drukker met elkander door middel van stoom en drukpers en genootschappen. Gij ziet mij vragend aan, welke feesten ik dan zou wenschen gevierd te hebben; welaan! ik ben met mijn antwoord geenszins verlegen, ik wilde gevierd hebben een echten biddag, een vaderlandschen vreugdedag, een algemeen oogstfeest.

Gij begrijpt nu wel, zeide hij, na eenige oogenblikken zwijgens, dat wij uitvoerig zouden kunnen spreken over de middelen, om zulke feesten waardiglijk te vieren, over de dagen, die men daartoe zou moeten kiezen, over de hulp der kunsten, die men daarbij zou moeten inroepen en dergelijke zaken meer, maar laat ons niet vergeten, dat het idée zelf type moge zijn, doch dat het er ver af is, dat men iets typematigs in de uitvoering zou mogen stellen. Die uitvoering zal te eer mogelijk zijn, naar mate men tentoonspreiding van pracht en overdaad, van fijne geregten en spijzen minder noodzakelijk houdt.

Ziedaar, zeide hij, mijn hoofddenkbeeld. Men ontwenne het volk vermaken, die slechts de zinnen bedwelmen, men make het vatbaar voor edeler genot en rigte

de feesten op zijne gewigtigste belangen. Is eens het genie voor feestvieren opgewekt, waarom zou men dan niet schrander worden in het uitvinden van middelen van min algemeenen aard? Waarom zou de Godsdienstleeraar niet nu en dan de Godsdienstige feesten zoeken op te luisteren? Waarom niet het plaatselijk bestuur plaatselijke aanleidingen aangrijpen, waarom niet de natuur verfraaijen, kolf- of kaatsbanen aanleggen, tooneelen openstellen, tot tentoonstellingen toegang verleenen? Waarom ook de landheer geen landelijke feesten geven of de burger van de stad, als hij zijn zilveren feest viert, of zijne dochter naar het echtaltaar verzelt?

Eensklaps nam het gelaat van mijn' vriend, die middelerwijl hoog ernstig was geworden, eene gansch andere plooi aan. Hij lachte ongeloovig en ik kon duidelijk zien, dat het om zijn eigen woorden was. Voor het geval, zei hij, dat de zaak niet opneemt, houden wij een nationaal aardappel- appel- en erwtenfeest in reserve.

Des Censor's collega.[1)]

De Tijdspiegel van de voorlaatste maand bevatte, onder den titel van Censor een artikel: Belooningen, duidelijk zinspelende op eene predikantsberoeping, onlangs in de hoofdstad voorgevallen, en gerigt tegen de geschenken, bij zulke gelegenheden gewoonlijk, en bij deze in ongewoon ruime mate gegeven aan den Leeraar die verkiest voor eene opgedragen beroeping te bedanken.

Wij zijn het over die zaak in 't geheel niet met den Censor eens, maar van een tegenovergesteld gevoelen. Wanneer een begaafd en in zijne gemeente hooggeacht en geliefd leeraar het besluit neemt, om, *ter harer wille alleen*, een eervol en voordeelig beroep af te wijzen, dan vinden wij het niet alleen zeer natuurlijk, maar zelfs pligtmatig dat de gemeente, eensdeels hare dankbaarheid door daden, naar vermogen, aan den dag legge, anderdeels hem vergoede het gemis van het geldelijk voordeel dat hij zich om harentwille getroost heeft.

Van zijne zijde vinden wij het noch onnatuurlijk, noch onzedelijk, dat hij ze in die beide betrekkingen, als dankbaarheidsbewijzen, en als vergoedingen aanneme. Natuurlijk ook dat hij ze verwacht en er op rekent, natuurlijk dat hij zich vindt teleurgesteld en zijne gemeente bij hem daalt wanneer ze niet volgen, ja natuurlijk zelfs dat hij, wanneer hij dat laatste kan vóóruit zien, zulks als een niet onwigtig gewigt in de schaal van zijne beraadslagingen werpe. - Dacht ge anders? Meendet ge dat het geld voor hem minder behoefte was, minder waarde had dan voor andere standen? Duidt gij het eenen Hoogleeraar, of ander verroepbaar ambtenaar kwalijk, wanneer hij, na bedanken voor voordeeliger post, geschenken der erkentelijkheid aanneemt?

Wil hij de geschenken heuschelijk afwijzen, dàt staat aan hem. 't Is edelmoedig, vooral wanneer hij niet gegoed is, maar geen pligt; gij hebt geen regt om hem, wanneer hij anders doet, zulk als onzedelijke handel wijze, kwalijk te duiden.

Men denke evenwel niet, dat zulke ge-

1) t.w. Als Censor, niet in de gewone beteekenis des woords. De Censor is geen kerkelijk persoon, gelijk de steller van het hier volgend artikel.
De Redactie.

schenken, *bij allen*, geheel belangeloos zijn. Een predikant die volk trekt, is *einträglich* voor de diaconie. Dat kan in een jaar ettelijke duizend guldens verschillen, welker gemis toch door de meergegoeden der gemeente moet aangevuld worden. Niet alles is hier verloren geld.

Maar - hetgeen onze ergernis en afkeuring gewekt heeft, is de kwakzalverij die er bij zulke gelegenheden gedreven wordt in de gemeente, en die ook ditmaal op breede schaal gedreven is (door den leeraar zelven, dát zeggen, dát gelooven wij niet) over de redenen ter aanneming of weigering van het beroep.

Wij zijn destijds in een gezelschap geweest, waar met warmte over die redenen gesproken werd. Het woord: geldelijk voordeel, werd daar niet eens genoemd, 't zou er heiligschennis geweest zijn, even alsof wij geestelijken zoo geheel zonder vleesch en been zijn, dat wij van den geest (Hebr. rouach, d.i. wind) kunnen leven; even alsof onze tractementen zoo toereikend voor onze behoeften waren, dat ze ons geheel boven die aardsche beweegredenen moesten verheffen. Van gelegenheid tot opleiding van kinderen, van wetenschappelijken omgang, van letterkundige hulpmiddelen werd slechts flaauw en in de verte gesproken, alles kwam neder op gemoedelijke beweegredenen, van meer of minder nut doen (waarvan wij sommige niet eens regt begrepen). Wij hadden groote moeite om onzen glimlach te wederhouden; en dat moest toch; want die zou daar zeer zeker schade gedaan hebben; wijzelven waren er ten minste voor dien avond in eene hoogst onaangename positie door geraakt, het genoegen en het nut van het vriendschappelijk uurtje ware gestoord; wij waren misschien bij die vrienden voor altijd uit de synagoge geraakt.

Toch vergaten wij niet, wat wij op dien avond gedacht hebben. De Censor gaf ons aanleiding om het nog eens te herkaauwen; en wij gelooven dat het nuttig kan zijn, om hier een woord van gezond verstand te spreken, en een weinigje koud water in dien bruisenden en geraasmakenden ketel te werpen.

Wij stellen vooreerst, dat een leeraar overal op zijne plaats, overal geroepen is, in de grootste stad zoowel als op het kleinste dorp. Wanneer God zijnen arbeid zegent, kan hij overal nut doen. Het bedanken voor, of aannemen van een beroep is dus, op zichzelve, uit het algemeen oogpunt van pligt, eene onverschillige zaak. Niet het bedanken voor eene beroeping, maar het nalatig waarnemen van het ambt, dáár waar men geplaatst is, is pligtverzuim en onzedelijkheid. Uitzonderingen hierop kunnen wel door bijzondere omstandigheden veroorzaakt worden, maar blijven altijd afwijkingen van den algemeenen regel. En: *exceptio confirmat regulam.* (De uitzondering bevestigt den regel.)

Slechts in geval dat een predikant geroepen wordt tot eenen geheel andersoortigen werkkring, zou, zonder eenige bijomstandigheden, dadelijk de gemoedsvraag opkomen: mag hij de dienst der Kerk verlaten? In de meeste der gevallen, waarin zoodanige vraag noodig is, zal het antwoord wel wezen: Ja, niet alleen mogen, maar moeten. Want niet zonder zeer gewigtige redenen heeft zulk eene roeping van eenen geestelijken naar eene wereldlijke betrekking plaats, niet, of hij moet geoordeeld worden, bij uitsluiting van alle anderen geschikt en bijna onmisbaar voor die betrekking te wezen. En daarom: aannemen: - want men kan in elken stand nuttig zijn, iedere stand, eerlijk en ijverig waargenomen, is eer-

vol; er zijn predikanten en aspiranten genoeg; de predikant zal, in het bedoelde geval, waarschijnlijk meer nut doen dan in zijne kerkelijke betrekking. En - zooveel hooger staat dat ambt niet boven andere standen, dat bedanken in dit geval regel, aannemen uitzondering zou wezen.

Augustinus wilde, dat elk opziener voor zijn leven lang aan zijne gemeente verbonden en als gehuwd zoude wezen. Dat kwam te pas in die dagen, bij de toenmalige zeer naauwe betrekking tusschen opzieners en gemeenten; misschien ook bij het zeer kleine getal der landgemeenten, waar niet de bisschoppen, maar de land-bisschoppen (Chorepiscopi) werkzaam waren. - Tegenwoordig vermeenen wij veilig het tegenovergestelde als algemeenen regel te mogen opgeven. *Aannemen!* indien er geene hoogstgewigtige bedenkingen tegen zijn. En wel om *vier* redenen.

Vooreerst, dan hebt ge altijd de zekerheid van eene roeping te hebben gevolgd; wel niet van den Heiligen Geest, dááraan hadden wij 't geloof reeds verloren, nog eer we predikanten waren, en we hebben het, ook bij onze deelneming aan beroepingswerkzaamheden, nog niet teruggekregen. Maar toch eene roeping. In elk geval, niet uwen eigen' wil, maar eene roeping die van elders kwam, en ge gelooft toch wel, onder hooger, onder Goddelijke besturing. Neemt ge niet aan, dan hebt ge altijd voor uzelven de gedachte, dat er te veel menschelijke, te veel eigen wil op uw besluit gewogen hebbe. - Daarentegen, vindt ge in uwe nieuwe gemeente niet wat ge er gewacht of gewenscht hadt, gij hebt toch de zelfvoldoening van niet uwen wil gevolgd, maar aan eene roeping gehoorzaamd te hebben.

Ten tweede, uit beginsel van nederigheid. Ge moet altijd denken, dat er voor u toch wel een geschikt opvolger, zelfs misschien een die u ver overtreft in wezenlijke bruikbaarheid en nuttigheid zal te vinden zijn. Wij moeten altijd lagchen (wij zijn nog al Democriet-achtig van aard), wanneer wij predikanten in hunne afscheidsrede, met zoo weemoedige en bange vrees hunne bezorgdheid voor de lieve gemeente die zij toch maar zóó prijs geven, en voor de vruchten van hunnen arbeid hooren te kennen geven. In gemeenten van meerdere predikanten is het voor de collegen juist niet bijzonder vleijend. Wij zien dan altijd eens naar de ooren....

Ten derde. Indien ge uzelven voor bijzonder knap houdt, dan is het niet meer dan billijk, dat ook eene andere gemeente eens eenigen tijd genot van uwe gaven hebbe. Gij behoort immers niet ééner gemeente, maar der geheele kerk toe.

En ten vierde, in het tegenovergestelde geval, dan is het evenzoo billijk, dat ook eene andere gemeente eens den last drage van uw aanzijn in de predikende wereld.

Intusschen, zoo zoude men wel altijd moeten gaan. Zoo zoude eene dorpsgemeente slechts te roepen hebben, om der hoofdstad haren nuttigsten dienaar te ontrooven, die, zekerlijk of waarschijnlijk, de geschiktheid voor eene eenvoudige dorpsgemeente reeds lang verloren heeft. Versta het dus *cum grano salis.* - En bovendien, er zijn uitzonderingen op.

Bij voorbeeld: gij zijt een welbemiddeld man, en staat in eene arme gemeente; gij zijt weldadig en doet veel goeds, deels door giften, deels door wijsselijk werkzaamheid te verschaffen en inrigtingen van werk te ondersteunen. Er is niet veel kans om eenen opvolger te krij-

gen die haar uw gemis vergoedt... Wat nu? Wilt ge gaan, ge hebt er volkomen vrijheid toe; niemand mag het u in 't minst euvel duiden; gij zijt *geroepen.* Maar voor uzelven wordt het eene gewetenszaak (als ge namelijk gemoedelijk denkt, 't geen in zulk geval wel waarschijnlijk is). Maar... spreek daar nu maar niet over, zeg het vooral niet op den predikstoel... Pronken zult ge er wel niet mede, daar zijt gij te edel voor, maar houd het buitendien vóór u. 't Is eene zaak tusschen u en God.

Een tweede voorbeeld. Uwe gemeente heeft bijzonder veel goeds aan u gedaan, op eene of andere wijze u zeer verpligt, en zich daarvoor opofferingen getroost. Zij dringt nu bij u aan, om bij haar te blijven. Nu verpligt u de dankbaarheid, misschien zelfs de goede trouw. Door te vertrekken zoudt gij haar, onedel of oneerlijk, teleurstellen, hare geldelijke opoffering vruchteloos maken. - Nu moet u het blijven zeer na aan de gedachte zijn. En, zeg dat nu ook openlijk, schrijf het zelf aan de roepende gemeente, dat dankbaarheid en goede trouw u verpligten te bedanken. Niet om met uwe goede beginselen te pronken, maar ter eere van uwe gemeente.

Een derde. Ge staat in eene gemeente, waarbij grootelijks neiging aanwezig is tot separatisme en mystiekery, of wel, waar vele zaden van twist en tweedragt liggen. Gij zijt door uw veeljarig verblijf, door uwe kennis van menschen en betrekkingen, door uw karakter, uwe manier van zijn en van prediken, bijzonder geschikt om in die gemeente den vrede te bewaren, den voortgang van het mysticisme te stuiten, het zal niet gemakkelijk zijn om eenen plaatsvervanger voor u te vinden.... gewigtige reden om te blijven. Maar zeg dat, deels uit nederigheid, deels om andere redenen, niet al te luid. En, ware het dat gij wist, dat invloedhebbende leden uwer gemeente reeds het oog hadden gevestigd op eenen haar schadelijken opvolger, zeg dan vooral die beweegreden aan niemand, want dat zou in het vervolg de vrucht van uwen arbeid aanmerkelijk verminderen.

Ten vierde. Het tegenovergestelde kan ook plaats hebben. Gij kunt in eene gemeente geroepen worden, waar alles in de war is. Men roept u, omdat men u kent, als bekwaam om de orde te herstellen, er is groote waarschijnlijkheid dat men daar naar u zal luisteren, en dat uw invloed en werk daar zeer weldadig zullen zijn. Wigtige reden om er heen te gaan. Maar ook al wederom: er geen ophef van maken, er niet te breed over zijn, in de aankondiging van uw besluit. 't Ware misschien zelfs best om het slechts aan uwe beste vrienden in de gemeente confidentiëel mede te deelen, aan hen, wie uw vertrek het meest aan 't hart gaat. *Zij* vooral zullen er u te meer om achten, en, ook op eenen afstand, te meer om lief hebben.

De opgegevene gevallen, die gij nog met andere kunt vermeerderen, zijn echter doorgaans slechts aanwezig in gemeenten van éénen leeraar. In de grootere moeten dergelijke conscientiegevallen hoogst zeldzaam en in veel geringer kracht voorkomen. Want die gemeenten staan meer gelijk; - daar is ook de afstand tusschen leeraar en gemeente te groot, zijne werkdadige inmenging in hare belangen te gering, om tot zulke gevallen aanleiding te geven. En, dat hier of daar meerder nut doen, als men eenmaal in een ruimen werkkring staat, - die bij zulke beroepingen zoo warm besproken, zoo casuistisch gewogene reden, alsof er 't welzijn van Kerk en Staat aan hing, och, geloof toch

dat dáár veel, àl of niet zelfbewuste kwakzalverij onder loopt. Als gij te A. of B. veel nut doet, zult gij het met Gods zegen te C. of D. ook wel doen. Uw opvolger te A. of B. zal, met denzelfden zegen, ook hetzelfde doen. En de collegen ook. Wees toch voorzigtig dat de duivel des hoogmoeds zijnen staart niet buiten de coulissen slingere. GAAN! De nederigheid gebiedt u te gelooven, dat uw opvolger beter zal zijn dan gij! En gij weet niet vooruit, wáár het God believen zal, u de meeste vrucht op uwen arbeid te geven. Maar, spreek, wanneer gij uw besluit aankondigt, niet van die nederigheid, want die deugd is tegenwoordig zoo zeldzaam, de menschen gelooven er zoo weinig meer aan, dat zij meenen zouden, dat gij niet in ernst spraakt. Laat ook dat maar tusschen u en uwen God. - En van dat meerder nut in die grooter gemeente.... is het wel raadzaam, om dien mantel zoo heel breed te nemen.... er zijn in de gemeente, die door uw besluit in hare warmte voor u aanmerkelijk verkoelt, niet weinigen die.... er om glimlagchen. Te regt of te onregt. Zou 't wel geheel te misprijzen zijn, om eenvoudig te zeggen: ik ga, omdat ik geroepen ben, en omdat redenen, voor mij afdoende, mij daartoe dringen?

Laat ons echter ook voor de stedelijke betrekking eenige gevallen en beweegredenen van blijven en gaan opnoemen.

Vooreerst, ook hier kan de gemeente u bijzonder verpligt hebben, en het beginsel van dankbaarheid of goede trouw kan aandringen om bij haar te blijven. Of gij kunt, van uwen kant, bijzondere hechting aan die woonplaats en die gemeente hebben, er door banden van vriendschap of bloedverwantschap aan verbonden zijn; of, gij hebt er zware verliezen ondervonden, de treffende deelneming uwer gemeente en van sommige bijzondere vrienden heeft u onverbreekbaar aan hen verbonden... Ik zou geen reden weten, waarom gij geene zedelijke vrijheid zoudt hebben, om die reden te doen beslissen ter afwijzing van ieder beroep. Hoogstnatuurlijk tevens dat ge die beweegreden onbewimpeld aan beide de gemeenten mededeeldet.

Mag ook de gelegenheid ter opvoeding van uwe kinderen invloed hebben op uw besluit? Neen, niet invloed hebben, maar beslissen, over elke andere bedenking overwegen! Gij zijt dat als vader verpligt aan hen, uwe allernaaste betrekkingen, die, naast God, van u alleen alles verwachten. Gij zijt eerst vader, en daarna leeraar. Uw huisgezin is uwe natuurlijke gemeente. Geene andere betrekking vermag iets over dien heiligsten band. Wil de Kerk dát, dan moet zij haren dienaren het huwelijk verbieden. Juist dat is een der weinige zedelijk geldige redenen, die de Roomsch-Katholieke Kerk voor haar priestercoelibaat kan aanvoeren, dat daardoor de priester geen hooger betrekking, geen heiliger band heeft, dan die welke hem aan de Kerk *huwt.* Wanneer gij, door eene beroeping in staat gesteld wordt, om de toekomst van uwe kinderen te verbeteren, zie gij dan wel toe dat gij door geenen, in dit geval kwalijk begrepenen, overdrevenen en dwazen kerkelijken zin, u bittere beschuldiging van hen en van uzelven op den hals haalt.

Gij twijfelt nog? Ik zal u dadelijk overtuigen. Wanneer gij, om den wil uwer kinderen, uwe woonplaats ergens moest nemen, waar het voor uw ligchaamsgestel bijzonder nadeelig was, gij zoudt, als vader, verpligt zijn u dááraan te onderwerpen, gij zoudt uwe gezondheid of leven aan hunne toekomst offeren. En, wanneer gij door een beroep, in

de gelegenheid komt, om eene ongezonde woonplaats tegen gezonder te verwisselen, zult ge geene bedenking maken? Ge misprijst het niet, wanneer om die reden koninklijke collatiën verzocht worden. - Zijt ge overtuigd?

Maar, gij beroept u nog op de Voorzienigheid, die toch even goed voor het lot uwer kinderen zorgen kan... wacht even, - ik wilde u ook juist op de Voorzienigheid wijzen, die wel zorgen zal dat er in uwe gemeente een goed opvolger komen zal, aan welke gij haar, met nog minder bezorgdheid dan uw huisgezin, kunt toevertrouwen. En,... er is nog geen gebrek aan predikanten, die uwe standplaats wel willen aannemen...

In dezelfde klasse der overwigtige redenen, schoon ook minder zwaar dan deze, rekenen wij beweeggronden van gezondheid, en zelfs van levensgenot, dat op de werkzaamheid van onzen geest zulk eenen grooten invloed heeft, en niet enkel van uzelven, maar ook van uwe vrouw, van uw tweede ik, van wier geluk en genoegen een groot deel van uw eigen afhankelijk is; dus bijv. aangename ligging, goede pastorij, karakter van den collega, ja zelfs van de zuster collega (alles door den Censor afgekeurd!) Bijv. in de gemeente, waar gij geroepen wordt, is een lastige, of tegen uwe rigting geheel gekante collega, gij ziet onaangename betrekking vooruit, gij zijt niet van een karakter om over zulke bezwaren luchtig of forsch heen te stappen; - wel zeer zeker moet ge bedanken!... Wilt ge u aan uw levensgenot, dat eens vergald, niet ligt weêr te herstellen is, gaan bezondigen? Weet ge wel, dat ge niet zeker zijt, of ge dáár ginds, naast dien onbroederlijken en hatelijken broeder, niet uw geheele leven zult moeten doorbrengen. Bedanken! bedenk u toch geen oogenblik. - Die omstandigheid openlijk bekend te maken als drangreden, zou wat onvoorzigtig zijn, niet waar? Maar die der andere gevallen, hé! waarom die geheim houden. 't Zijn immers redenen van gezond verstand? Schaamt ge u, of schroomt gij, om gezond verstand op uwen predikstoel te brengen?

En nu de beweeggronden van geldelijk belang. Maar neen, eerst even eene vraag, die daar zóó bij ons opkomt. Wat zoudt ge wel zeggen van eenen predikant in eene kleine en afgelegen gemeente, die zijn besluit op de volgende wijs aankondigde: Vrienden, ik heb besloten om het beroep naar die plaats aan te nemen. Niet alsof ik meende dat ik, als predikant, dáár meer genoegen, rust, vrede zou hebben, meer liefde zou genieten, dan ik hier ontvangen heb. Maar ik heb nu het leven op een zoo afgezonderd plaatsje als dit, bij winter en zomer, verscheidene jaren bij ondervinding leeren kennen; houdt het mij ten goede dat ik het leven in grootere plaats, dat ik ook bij ondervinding ken, voor verreweg verkieslijk houde. Ik heb die bezwaren en ontberingen met geduld gedragen, als een mij door de Voorzienigheid opgelegde last, met blijmoedigheid zelfs, althans ge hebt nooit kunnen bemerken, dat ze op mijne werkzaamheid eenigen invloed hadden. Het is heden voor 't eerst dat gij het van mij hoort. Ik gevoel geene vrijheid, om nu de hand derzelfde Voorzienigheid terug te wijzen, die mij eene sinds zoo lang gewenschte verbetering van mijne uitwendige omstandigheden aanbiedt. En, heb ik dat ongerief ettelijke jaren lang, geduldig en blijmoedig, ten uwen behoeve gedragen, ik vertrouw volkomen dat gij mij er dankbaar voor

zijn zult, en u thans met mij verblijden, over de vermeerdering van mijn levensgenoegen. Gij hebt mij te lief om dat niet te doen. We zullen met wederkeerige dankbaarheid scheiden en in liefde aan elkander gedachtig blijven.

Hé! wat zoudt ge zeggen? Ge zoudt ten minste niet twijfelen aan 's mans *gezond verstand* en *opregtheid.* Twee deugden van zeer groot belang in eenen leeraar; twee, daar weinige andere tegen opwegen!

En ik, als ik zijn ouderling was, ik zou hem dadelijk na de preek de hand gaan drukken, en gaan zeggen: Dominé, gij verloochent uwe opregtheid niet, maar nog nooit heeft ze mij zoo bevallen als heden; man, trek met Gods zegen heen, en wees ten minste van mijn dankbaar aandenken en mijne blijvende liefde overtuigd.

En nu dan de financiële vraag. Mag het geldelijk voordeel bij de keuze mede in aanmerking komen? - Dat hangt af van uwe omstandigheden. Zijt ge welbemiddeld, niet onder de *f*50 mille gegoed, verkoop dan, om eene jaarlijksche honderd of tweehonderd gulden datgene niet wat gij hebt, zoo gij geene zekerheid hebt, dat hetgene gij er voor inruilt, beter is. - Maar - zijt ge dat niet, dan - ga het geldelijk belang boven alle andere beweegredenen. Niet om het geld, maar om hetgene men er voor koopt en noodig heeft. Dat zijt ge aan uzelven en huisgezin, aan hun en uw levensgenot en toekomst ten allerduurste verpligt. En indien er iets is, dat deze redenering zedelijk wettigt, dan is het de bezoldiging, die aan onzen stand gegeven wordt.

Wanneer gij een voordeelig beroep krijgt, beschouw dat als eene weldadige en liefderijke besturing der Voorzienigheid, neem die met dankzegging aan, en zie toe, zie wel hoog ernstig toe, eer gij besluit om door eene, hier zoo ergens misplaatste, kerkelijkheid, hare voor u zorgende hand af te wijzen; zie wel toe, dat gij u niet jegens Haar bezondigt!

Het is het éénige onder de gewone middelen, waardoor zij ons in de tijdelijke dingen zegent. Het is het antwoord op onze ‘smeekingen, waarmede wij in geen ding bezorgd zijnde, onze begeerten *in alles* bekend laten worden bij God.’ Het is ook eene vrucht en zegen op uwen arbeid. Een koopman kan een voorspoedig jaar hebben; in menigen anderen stand evenzoo; een ambtenaar eene voordeelige verhooging van betrekking; wij, niet anders dan op deze wijze. Of het evenwel oorbaar is, om ook die beweegreden openlijk te erkennen? - Voor ons, wij vinden er geen bezwaar in. Zou de ambtenaar zich schamen om u te zeggen, voor welken zegen hij aan God dankbaar is? Zoudt gij hem gelooven, wanneer hij *alleen* sprak van de eervolle vermeerdering van zijnen werkkring, van de gelegenheid om meerder nut te stichten? - Denkt gij er anders over, wel nu, houd het dan voor u. Maar, in den naam van de achting, die gij uwen stand schuldig zijt, laat dan ook de gemoedelijke en alle andere beweegredenen weg, en zeg alleen, als boven reeds opgegeven is: ‘om redenen, voor mij voldoende.’ De gemeente zou u toch immers niet gelooven, al zeidet gij het ook onder eenen vloed van tranen, - wanneer er tevens geldelijke aangelegenheid in gemengd was, en ge dáárvan zweegt. Ze weten dan toch wel beter, dat wij geene apostelen zijn, die zonder buidel en male worden uitgezonden.

Ons is een predikant bekend geweest, die, te D. staande, eene beroeping naar H. kreeg. De koster bragt hem de tijding

en den beroepsbrief. Zijne eerste vraag was: hoeveel tractement geeft H? - ‘Zooveel;’ antwoordde deze. ‘Zeg aan den kerkeraad dat ik komen zal’ was het wederwoord. De verstandige man begreep wijsselijk, dat voor hem, onbemiddeld en met huisgezin, geene andere reden boven deze mogt gaan. Hij begreep tevens, dat hij te H., met Gods zegen, even zoo nuttig kon wezen, als te D., en dat dààr, hoe geleerd hij ook was, wel een opvolger voor hem te vinden zou zijn. Maar gij zult misschien denken dat die man een ijskoud en ijverloos loondienaar was?... Hij weigerde zijn emeritaat te vragen, ofschoon hij de jaren had, maar nog fiksch en kras van ligchaam en ziel was; hij maakte toen nog menige nieuwe leerrede, hij preekte nog met ijver en lust, die zijne gemeente wist te waarderen, zelfs nevens hoog begaafde ambtsbroeders. Maar misschien was hij toch geldziek, inhalig, een man van den Mammon? Niet bemiddeld was hij, gelijk ik u zeg; en toch durfde hij, als hij de arme buurten zijner gemeente bezocht, wel eens een' zeeuw of dukaton uithalen. De armen dier gemeente zijn den weldadigen S. nog niet vergeten. - Maar hij was toch een koud verstandsmensch? Ja - een man van gezond verstand, en van veel geleerdheid en kennis ook. Dat was hij. Hij had weinig overhelling tot mystiek. Wij hadden hem lief.

En waarom hebben wij nu dit artikel geschreven en laten drukken? Om de kwakzalverij der geestelijken (die onder de *Charlataneria eruditorum* niet de minste is) tegen te gaan, die kwakzalverij bepaaldelijk, die bij bedanken of aannemen van beroepingen, en niet minder bij afscheidspredikatiën zoo ergerlijk menigmaal gedreven wordt. En reken daar ook veilig bij, de ophef die er bij intree-predikatiën gemaakt wordt, van de ontzettende zwaarte van het ambt, en het angstvallige opzien tegen het werk. Wel mogen wij het hooren van eenen jongeling, die het heilig ambt aanvaardt, als een bewijs van zijne nederigheid niet alleen, maar ook als een teeken, dat hij het nog met die schoone illusien intreedt, die wel ras vervliegen, maar wier herinnering toch altijd weldadig blijft, en al is het slechts als een schoone droom, toch het geheele ambtsleven blijven kleuren. Maar, van een' predikant, die eenige jaren ondervinding heeft? Kom, kom, het is immers nog nooit vertoond, dat een predikant er voor staande is gebleven. Wel gebeurt het somwijlen, dat zij hun emeritaat binnenstijds moeten vragen, maar de reden daarvan is altijd ligchaams- of zielszwakte, en niet de zwaarte van het werk. Wanneer dáártegen met vrees wordt opgezien, en dát bij de intreerede gezegd wordt, daar ligt in opgesloten dat het niet regt goed is in het ligchaam, òf in het hoofd, òf in beide; en dat de gemeente berouw mag hebben van eenen zoo zwakken dienaar te hebben beroepen. Charlatanerie! - -

Ze belagchelijk maken (anders het beste geneesmiddel) hebben wij niet willen doen, omdat onze eigen stand ons te lief, omdat de zaak ons te heilig is. - Dat ze doorgaans ter goeder trouw plaats heeft, willen wij, om den wil der liefde, gaarne gelooven. En in de zaak der door den Censor al te diaphaan aangeduide beroeping, gelooven wij dat de leeraar zelf geene aanleiding gegeven heeft, dat de gemeente ze dreve. Althans het tegendeel is ons niet bekend geworden. - Maar, even zoo goed als de liefde, heeft ook het gezond verstand zijne regten. Die

hoog opgevijzelde, en breed uitgemeten gemoedelijke bezwaren en redenen, vóór of tegen aannemen of bedanken, zijn niet anders dan de vruchten eener door de verbeeldingskracht opgewonden, door eenen bedwelmenden dampkring gevoede valsche gemoedelijkheid, eene zeepbel, in wier kleuren zich wel verheugt, wie ze geblazen heeft, maar die berst zoodra ze het gezond verstand aanraakt. En waar ze zich aan de gemeente mededeelt, mag het wezen òf bij de eenvoudigsten en trouwhartig alles geloovenden, òf bij de kunstmatig opgewonden enthusiasten, wier gemoedelijkheid nog van ligter en broozer aard is dan die der predikers, maar, de denkenden en verstandigen zien de kwakzalverij met diep en innig leedwezen, ze betreuren het, dat de regten van het gezond verstand zoo miskend worden, ze achten den leeraar die er voedsel aangeeft, er te minder om; gelukkig indien de belangstelling in de godsdienst zelve er geene schade door lijdt.

Broeders, wat we ook doen of zeggen, laat ons toch datgene vermijden, waarop de booze en achterdochtige wereld waarin wij leven gelegenheid zou hebben om toe te passen het: *mundus vult decipi*, *decipiatur ergo*.

Armen-congres.

Met genoegen zagen wij, dat onze *Letteroefenende* Collega, in het nommer voor deze maand,[1)] het woord heeft uitgesproken, dat wij daar zoo aanstonds aan het hoofd van dit opstel nederschreven. De vraag is nu maar of dat woord al dan niet behartigd zal worden?

Ten aanzien van het Armwezen, doet de Regering reuzenschreden op den weg van nietsdoen. Toen de eerste dag van het jaar 1848 aanbrak had het verslag, nopens den staat van het Armwezen over 1845, de drukpers nog niet verlaten! Waartoe ook spoed gemaakt? Stoomkracht en magnetismus hebben *menschen* en *gedachten*, als ware het, vleugels aangeschoten; maar (wie zal 't ontkennen?) men had menig spoorweg-onheil te betreuren, en het onweder kwam wel eens in eene onvriendelijke aanraking met den electromagnetischen telegraaf: waartoe dus die spoed met de zaken van het Armwezen? Daarenboven, het bedoeld verslag mist, in den regel, zoo zeer alle vereischten, die het goed, voldoende en belangrijk zouden kunnen maken, dat het er weinig op aankomt of men het, twee, drie jaren, nadat het werd opgemaakt, onder de oogen krijgt.

Verder is de zaak van het Armwezen eene zeer moeijelijke zaak, en het is geen wonder wanneer eene Regering tegen moeijelijke zaken opziet! Het heeft reeds zooveel voeten in de aard gehad om te bepalen, *waar* een arme drommel eenige centen zou kunnen bekomen, en *wie* het wezen zou, die daarbij de beurs behoorde te trekken; en nog is dat vraagstuk niet opgelost. Is het nu niet onredelijk te willen, dat *de zaak zelve* worde aangevat, terwijl men het over *de vormen*

1) Pogingen tot het weren der Armoede. Letteroef. Febr. 1848.

niet eens heeft kunnen worden? Waartoe ook die geweldige haast? Wie het hier te lande niet langer kan houden, heeft immers vrijheid naar elders te gaan? Klimt de nood onder die klassen, die de middelen niet bezitten om te verhuizen, tot eene schrikbarende hoogte, dan heeft de weldadige, godsdienstige en Christelijk gezinde Natie immers honderden van wegen en middelen in handen, om in den nood te voorzien? En roept het gemeen *wat al te hard* om het noodige, er zijn dan, in de tuighuizen of arsenalen, *blaauwe boonen* voorhanden! Redenen genoeg, om, ten aanzien van een zoo moeijelijk vraagstuk, vooral niet bij overhaasting te werk te gaan! Is er, ten gevolge van het stelsel van volharding, een deficitje van honderd zeven en twintig millioenen in 's lands kas ontstaan, dan weet men deze kleinigheid, binnen het korte tijdsverloop van *achttien maanden*, in de beurzen der ingezetenen, door eene vrijwillige *leeningwet*, al zeer spoedig te vinden; maar sedert ongeveer *tweemaal achttien jaren* blijft de Natie nog altijd wachtende op eene *Armenwet!*

En daarom proponeert nu die mijnheer Candidus, in de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, dat de Natie zal beproeven, wat boven de krachten der Regering te liggen schijnt. In allen gevalle heeft de Natie er meer belang bij, dan een Minister, die heden Minister is en welligt in de volgende week zijne portefeuille aan een ander Minister overdraagt. De Natie blijft en is, daarenboven, bij de zaak geinteresseerd, terwijl de Minister slechts voor zijn departement heeft te zorgen, opdat het, bij het te arresteren budget, niet te karig bedeeld worde. Daarbij zijn die Staten-Generaal soms zoo wonderlijk, dat men regt tevreden is, wanneer men dit of dat moeijelijk onderwerp tot eene nadere gelegenheid kan verschuiven.

Maar van al dat verschuiven en uitstellen plukte de Natie reeds zulke wrange vruchten, dat het niet te verwonderen is, dat men elkander begint toe te roepen: ‘Wat moeten wij doen, mannen, broeders?’

Met betrekking tot de *Armoede* en eene *Armenwet* is het gelijk die mijnheer Candidus heeft opgemerkt. Men schrijft en wrijft; maar men komt elkander niet nader en geen stap verder, en, intusschen, neemt de kwaal hand over hand toe en *laat men* nog langer, zoo als het spreekwoord zegt, *Gods water over Gods akkers loopen*, dan zou de zaak wel eens een reddeloos aanzien kunnen verkrijgen! De Regering zit stil, en dat zij, door dat stilzitten zoetelijk insluimert, en, in hare sluimering, geen acht kan geven op de onheilspellende teekenen des tijds, is zeer natuurlijk. Wordt zij, door een of ander noodlottig voorval, uit den slaap opgeschrikt, dan heeft zij de middelen in handen om zich te verdedigen - een Minister van oorlog en soldaten - maar, wanneer de krijg tusschen minder- en meervermogenden - armen en rijken - uitbreekt; waarmede zullen vreedzame burgers zich dan verdedigen tegen een' uitgehongerden en woesten hoop?

Tot heden toe was er, bij al de volksbewegingen, een geluk bij een ongeluk; te weten: het volk gedroeg zich, ja, baldadig - maar ook tevens lafhartig. Dat heeft slechts te veranderen, en de menigte te beseffen, hoe groot hare kracht is, om tot een ontzettend uiterste te komen! En wat zal dan het lot van het beste deel der Natie wezen? De goede God beware ons er voor!

Maar wij behooren ook *onszelven te willen bewaren*, en dit bedoelt die

mijnheer Candidus. Het middel, dat hij er toe voorslaat, is even gepast, als eenvoudig en natuurlijk. Hij wenscht de groote zaak, in een Congres van deskundigen en desbevoegden, behandeld te zien.

Het is te hopen, dat dit doel verwezenlijkt moge worden; het zou eene eerste schrede wezen tot herstel. Men ontveinze het zich echter niet, dat er bezwaren tegen bestaan. Men is hier en daar zoo overhellende tot het ‘stelsel van behoud’ dat elke rede, waarin de woorden ‘herstel, herziening en vooruitgang’ voorkomen, aan niet weinigen een bangen schrik aanjaagt. Van daar staan zij, die deze woorden, zoo bedaard mogelijk, uitspreken, in het ministeriële ‘zwarte boek’ en hooren zij zich met de namen van ‘Volksleiders, demagogen, revolutionnairen en jacobijnen’ betitelen. Zeker klinken de woorden ‘jonkheer, ridder, commandeur, grootkruis, staatsraad enz’ oneindig zachter, en zijn ze dan ook, bij niet weinigen, bijzonder gewild; maar daarom behoort er eene groote mate van cordaatheid toe, om, bij het betrachten van den burgerpligt, gevaar te loopen, zijns ondanks, met de bovenvermelde, kwalijk beruchte titels begiftigd te worden!

Het ware te bejammeren, wanneer een zoo treurig verschijnsel, door het stelsel van intimidatie voortgebragt, het edelste en beste deel der Natie zou terughouden, om zich in een *Armen-Congres* te vereenigen; want waarlijk! de Natie kent den toestand der lagere volksklassen, den nood waarin zij verkeeren en de middelen om hen daaruit op te heffen naauwkeuriger, dan een ministeriëel ambtenaar, die, hoe bekwaam en braaf hij overigens wezen moge, van uit het bureau-vertrek, waarin hij zijne beste dagen slijt, zijnen blik niet in de verblijven der ellende kan laten rondweiden. Hij moge het in het vak van administratie, bureaucratie en centralisatie en het scheppen van tabellen, staten en wat niet al wonderlijk verre gebragt hebben; maar zijne kennis van het volksleven zal wel niet veel verder reiken dan tot de registers en cijfers, die hij dagelijks voor oogen heeft.

Anders is het bij en met de Natie gesteld. Zij laat die cijfers, registers, staten en tabellen voor 't geen ze zijn, omdat zij het zoogenaamde ‘volk’ dagelijks, ja, te ieder ure, voor zich ziet en daarom al dien omslag van schrijfwerk kan ontberen. Het ‘volksleven’ is het boek waarin zij gedurig het oog slaat; het levende boek, dat haar de nooden van het ‘volk’ doet kennen en ook tevens de middelen om daarin, zoo veel mogelijk, te voorzien.

De een leest in dat opengeslagen boek deze, een ander gene bladzijde; de bewoner eener groote stad weêr iets anders, dan hij die het platte land of eene kleine stad bewoont. Maar dat alles kan verzameld, bijeengebragt, vergeleken worden en tot leering en opleiding verstrekken. Ziedaar reeds de schoone taak voor een *Armen-Congres.*

Er is meer. Naast het volk staat de wet; zij is gelijk voor allen en allen staan gelijk voor de wet. Theoretisch klinkt dit schoon; maar de praktijk doet wel eens vragen: of dit wel zoo schoon is als het schijnt, en of de wet, die voor den bemiddelde slechts eene belemmering van gering belang daarstelde, ook bepalingen inhoudt, die voor den onbemiddelde te zwaar zijn om te dragen? Men zou dit op een *Armen-Congres* kunnen wikken en wegen.

Maar wat zou men niet op zoodanig Congres kunnen behandelen? Zeker, nog

veel meer, dat der behartiging overwaardig is. Zóó doende zou de Regering behoorlijk voorgelicht en zoowel met de behoeften des ‘volks’ als met de wenschen der ‘Natie’ bekend worden. Thans is zij dit slechts ten deele en hoogst onvolkomen.

Er blijft te vragen over: ‘Wie zal zulk een Congres bijeenroepen?’ In Frankrijk of Engeland, bijv., zou dit weinig bezwaar inhebben; maar in Nederland is men zoo bescheiden, om niet te zeggen schroomvallig, dat, zelfs in eene nuttige zaak, alles eerst gewikt en gewogen moet worden, alvorens men met naam en toenaam voor den dag komt. Daarin ligt wel iets goeds ten grondslag, en de degelijkheid der Natie kan daaruit worden afgeleid. Welnu dan, dat men wikke en wege! de zaak is het waard. Maar dat men niet wikke en wege, zonder tot *handelen* te besluiten! dat ware onvergeeflijk!

Konden A., B., C., D., E en F. (wij noemen, uit kieschheid, geene namen) besluiten, om zich aan het hoofd *dezer* beweging te plaatsen, dan ware reeds de eerste steen gelegd en het zou niet aan bouwlieden ontbreken. Bouwlieden, wier doel niet is, om af te breken, maar om op te bouwen en Oranje te doen regeren over een vrij en gelukkig volk.

Of zou men liever willen, dat, na verloop van eenigen tijd, ‘het gemeen’ *zijne* Congressen bijeenriep? Het nam er reeds proeven van, te Harlingen, Franeker, Leeuwarden en Groningen. Gelukkig bleven zij zonder verdere gevolgen! maar wie berekent wat de toekomst baren kan? Candidus heeft aan Ierland herinnerd. Die herinnering zij niet vergeefs!

POPLICOLA.

Abdera en de Abderiten.

De beroemde Duitsche letterkundige, Wieland, heeft ons, in zijne ‘*Geschichte der Abderiten*,’ een, voor den menschenkenner allerbelangrijkst werk achtergelaten. Het is zoo, dat beruchte volkje der aloudheid is, even als de stad zijner woning, van de aarde verdwenen; maar dat, bij velen, ook in ons Koningrijk, in stede van Nederlandsch, *Abderitisch bloed door de aadren vloeit*, is meermalen opgemerkt en menige tijdgenoot van den wijsgeer Kinker zou, even als de tijdgenooten van Democritus, in goeden ernst, beweren, dat eene buste van Euripides welgelijkend wezen *moet*, vermits de stadsbeeldhouwer, den naam ‘*Euripides*’ op het voetstuk der buste heeft gelieven te beitelen!!!

Teregt mag men, uit zúlke en dergelijke ervaringen, tot het besluit komen, dat het geslacht der befaamde Abderiten geenszins uitgestorven is, maar alléén van naam veranderd, in een groot aantal neven (en nichten), bewaard bleef tot op dezen dag.

Deze naneven hebben echter niets, in gelaat of wezenstrekken, hetwelk van hunne afkomst doet blijken, en men leert hen alléén, als echte Abderiten, aan hunne woorden en daden kennen, hetzij hun een hooge of lage rang in de maatschappij, de kerk of den staat, is te

beurt gevallen; want men zou zich zeer bedriegen, door te wanen, dat hooggeplaatste personen vrij zouden wezen van datgene, wat men gewoon is met den naam van *Abderitische streken* te bestempelen! Wie er aan twijfelen mogt, of wij wel zuivere waarheid spreken, hebbe slechts de goedheid, na te gaan wat er al zoo, met den bouw van een tempel voor Mercurius in de hoofdstad des Rijks, is voorgevallen, en daarmede *Wieland's Geschichte*, vooral het proces: *over de schaduw van den ezel*, te vergelijken. Hij zal alsdan de materiële en morele overtuiging verkrijgen, dat er in Amsterdam, zoowel als in Haarlem enz. Abderiten van de echte soort worden aangetroffen.

Het is een karaktertrek der Abderiten, dat zij onveranderlijk dezelfde blijven. De oorspronkelijke stamvaders lieten zich door Democritus of Euripides niet van hunne meeningen terugbrengen; (getuige hun gevoelen, dat de Aethiopische Andromeda onmogelijk *zwart* had kunnen zijn!) en even zoo is die karaktertrek bij hunne naneven, in den tempel zoo wel als op het kapitool, dezelfde als voor honderden van jaren. Een Abderiet is en blijft een Abderiet! kon hij van denkwijze en gevoelen veranderen, hij zou ophouden Abderiet te wezen en tot den rang der gewone menschen, die gaarne, van deskundigen, leeren wat zij niet weten, terugkeeren. In één woord: de echte Abderiet is ook tevens een man des behouds.

- Maar dat zijn slechts redeneringen! zal men zeggen. Men vordert alzoo bewijs.

Eilieve, lezer! sla het 5e stuk van den 4^{den} jaargang der *Bouwkundige bijdragen*, *uitgegeven door de Maatschappij*: *Tot bevordering der Bouwkunst* eens op, en lees daar, blz. 341-344, den brief, door de Redactie aan den heer A. Oltmans geschreven, over de Abderitische streken, die er, met de Roomsch Katholieke kerk, genaamd *Geloof Hoop* en *Liefde*, gepleegd zijn!

Men zou denken, dat zulks anderen moest hebben afgeschrikt, om in dergelijke dwalingen te vervallen; dit ware ook zeer natuurlijk en hoogst eenvoudig, en zou ook werkelijk zoo zijn, ware het geslacht der Abderiten ten grave gedaald. Maar dat geslacht is nog springlevende, niet alleen bij de Roomsch-Katholieken, maar ook bij de Protestanten. Immers de brief zegt het volgende: ‘Bij de Hervormde Nieuwe Kerk bezijden het paleis, is de baksteen gepleisterd, de gehouwen steen beschilderd en aan het zink de vorm gegeven, die den gehouwen steen alleen toekomt en daarna als hardsteen geverwd.’

‘Zonderling verschijnsel bij twee Kerkgezindten, wier godsdienstige gevoelens zoo zeer verschillen, doch die elkander in wansmaak evenaren, en wie het gevoel voor het ware en het schoone schijnt te ontbreken!’

Dat is alles waar, zeer waar! Maar de Redactie schijnt *Wieland's Geschichte der Abderiten* niet te kennen: ware dit toch het geval geweest, zij zou het woord *zonderling* door *gewoon* vervangen hebben. De eeredienst, in de tempels van Latona en van Jason, verschilde insgelijks; maar (zou vader Cats gezegd hebben) *des al niet te min en evenwel nogthans*, bleven de inwoners van Abdera, van top tot teen en in- en uitwendig, Abderiten. Ook zij zouden, *selon leur bon plaisir*, baksteen gepleisterd, gehouwen steen beschilderd, aan zink den vorm van gehouwen steen gegeven, en daarna, als hardsteen, geverwd hebben; hunnen Amsterdamsche naneven ten exempel!

En toch is er iets *zonderlings* bij dit alles! te weten: dat de *niet*-Abderiten, onder de Amsterdamsche Hervormden, de commissie, belast met het opzigt over de kerkgebouwen en fondsen der gemeente, tot hiertoe, over hare Abderitische streken, niet ter verantwoording geroepen hebben!

Niet alléén toch wordt, bij elke godsdienstoefening, voor het kerkenfonds gecollecteerd; maar ook wendt de genoemde commissie zich, eenmaal 's jaars, in een deftig en bewegelijk adres, tot hare geloofsgenooten, ten einde der goede lieden aalmoezen te ontvangen. De gevers hebben dus wel eenig regt van spreken, wanneer de gelden van het kerkenfonds besteed worden, om met anderen te wedijveren in het geven van bewijzen van wansmaak en van gebrek aan alle gevoel voor het ware en schoone!

Maar, vermits niemand sprak, is het te prijzen dat de Redactie van de *Bouwkundige bijdragen* hare Anti-abderitische gevoelens, in de volgende bewoordingen heeft uitgesproken:

‘Zulk eene valsche en bedriegelijke architectuur kunnen wij, zonder protest, niet laten voorbijgaan. Is het niet genoeg, dat men in de staatkundige wereld komedie speelt, dat de handel soms met logens te kampen heeft, en dat bij de nijverheid vervalschingen worden aangetroffen? Dat men bij den burgerman versierselen van pleister, kalk of eenig ander deeg ontmoet, die den steen of het brons nabootsen, kan men toegeven, want daarin bestaat zijne weelde, en het is vooruitgang, wanneer de burgerman behoefte gevoelt aan versieringen, al zijn de beeldjes in zijn bezit van met aluin doortrokken pleister, zijne vazen van hennep met jodenlijm vermengd, zijne ornamenten uit de fabriek van Straatsburg; maar het valsche, het logenachtige, het bedriegelijke te willen invoeren bij publieke gebouwen, bij kerken, die zoowel de eigendom van het publiek als van de gemeenten zijn, bij monumenten, die in de opene lucht al de verwoestingen van den tijd moeten verduren, en de volgende hoedanigheden moeten bezitten: sterkte en zuivere waarheid in het gebruik der bouwstoffen: daartegen willen wij ons openlijk verzetten.’

‘Dat is nog al een kras protest!’ zal men zeggen; maar er verschoonend bijvoegen: ‘Men bedenke, evenwel, dat de leden der commissie geene bouwkundigen zijn!’

Juist gesproken! maar daarom behoorden zij naar den raad van een bekwaam architect, een man van kennis, smaak en ervaring te luisteren en diens raad te volgen.

Dit verkiest men evenwel niet. Getrouw aan het echt-Abderitisch beginsel, vermeent men, dat niemand, die tot eenige betrekking geroepen wordt, de noodige bekwaamheid daartoe ontbreken zou. Immers, ofschoon de beroemde Euripides slechts een beperkt aantal treurspelen vervaardigde, wist de opperpriester van Abdera dergelijke poëtische kunstgewrochten, bij tien- en twintigtallen, in het aanzijn te roepen, en, naar het gevoelen der Abderiten, was Euripides niet in staat die te verbeteren! Op dezelfde wijze dacht men ook in het Abdera, aan den Amstelvloed. Onder de leden der commissie tot de kerkgebouwen waren niet weinige eigenaren van gebouwen, huizen en pakhuizen aan te wijzen en, bij gevolg, menschen van ervaring, wetende wat *timmeren* en *metselen* was! Tegen dit *axioma* viel niets in te brengen! Men benoemde derhalve een, overigens niet ongeschikt, persoon, onder den titel van

‘architect’, tot *opzigter* over de werklieden, onder het opperbestuur van die leden der commissie, die, gedurende jaar en dag, *genoeg* getimmerd en gemetseld hadden, om niet te weten op wat wijze de kerkgebouwen der gemeente behoorden hersteld te worden!!!

De een had, in zijn leven, veel laten pleisteren, terwijl de ander vrij wat had laten verwen en schilderen en de verklaring kon afleggen: ‘dat men, met een kwastje, vrij wat kan opknappen!’ Welke behoefte was er derhalve aan een bouwkundige? Al die bouwkundige wijsheid kwam, in de *eerste* plaats, niet te pas, omdat de heeren zelve wijs genoeg waren; en, ten *tweede*, was de kennis van die architecten alléén aan Grieken en Romeinen, en dus aan blinde Heidenen, ontleend; en welk eene absurditeit ware het niet, eene heidensche kunst, ten behoeve van Christelijke, van Hervormde kerkgebouwen, in te roepen? Ten *derde* lag er, voor de hooge betrekking van de leden der commissie, iets vernederends in, om den raad en het inzigt van een architect te volgen en alzoo, in het wezen der zaak, *onder* iemand te staan, dien men zelf had aangesteld en, daarenboven, als een loontrekkend dienaar, bezoldigde. Slechts bij hen, die niet, door geboorte en opvoeding, tot het geslacht der Abderiten behoorde, kon een tegenovergesteld denkbeeld post vatten. En liepen de kosten van al die Abderitische kunstwerken al eens wat hoog! Geene zwarigheid: de gemeente zag dan toch hare giften en gaven... in pleister- en schilderwerk converteren!!!

‘Maar waarheid en schoonheid, hebben deze ook niet hare regten?’ Wie durft, evenwel, met zulk eene wijsgeerige vraag voor den dag komen? De Nieuwe Kerk ving aan, van buiten, een oud en bouwvallig aanzien te verkrijgen en het werd *pligt* haar te herstellen. Welnu! zij *is* hersteld. Zeker niet als een afgodstempel der Heidenen; maar zoo als het vroom en godvreezend voorgeslacht zijne heiligdommen herstelde; zij is gepleisterd en geverwd! Wat begeert men meer? En behoefde men hiertoe bouwkundige bekwaamheden? Deze mogen aan een schouwburg worden ten toon gespreid; aan een Christentempel kan men al die praal ontberen! ‘Hoor! hoor!’ zou men in Engeland roepen.

Zóó spreken de Abderiten, in eenen Abderitischen zin en geest. Zij vergeten echter, dat al dat pleisterwerk, na verloop van weinige jaren, geen pleisterwerk meer wezen zal en dat het ongunstig klimaat de verwen zal verteren! Bij aanhoudendheid zal men alzoo, op nieuw, moeten pleisteren en verwen; bij opvolging den wansmaak huldigen; bij herhaling de vorderingen der kunst voorbijzien, en, wat het ergste is, het kerkenfonds zal de gevolgen van al deze Abderitische streken, op den bodem eener ledige geldkist, aangeteekend vinden. Of die aanteekening een volgend geslacht wijsheid zal leeren, zal te bezien staan! want toen Democritus het waagde de Abderiten beter te onderrigten, verklaarden zij hem voor een godslasteraar en de meer bezadigden hielden hem voor beroofd van zijn verstand!!!

Inmiddels, en in afwachting van de dingen die daar komen zullen, handhaaft het geslacht der Abderiten zich op de gestoelten der eere, die het heeft ingenomen, pleisterende, wittende en verwende en het zink als hardsteen schilderende, in spijt van de bouwmeesters van Rome en Griekenland, in spijt van Nederlands éénigen van Campen, wiens meesterstuk, onder de handen van de

kerkencommissie, gevaar zou loopen, om opgepleisterd en opgeverwd te worden; ten einde, als blijk van onverstand, onkunde en wansmaak, met de geheel bedorven Nieuwe Kerk te kunnen wedijveren!!!

Mogt *dit* eens gebeuren, welk een jubeltoon zou er dan niet, in de woningen der Amsterdamsche Abderiten, gehoord worden!

Waarlijk, het wordt hoog tijd, dat het tafereel van zulke dwaasheden, voor het glas van den Tijdspiegel gebragt en, van daar, teruggekaatst worde! Of is het betamelijk daarvoor het oog te sluiten en lijdelijk toe te zien, dat, door onkunde en waanwijsheid, niet slechts de kunst met schande wordt overladen, maar de belangen der gemeente tevens op het spel worden gezet, door het doen van belangrijke uitgaven, die nimmer aan het doel kunnen beantwoorden? Dat kerkelijke, handeldrijvende of neringdoende personen geene bouwkundigen zijn - wie zal hun dit euvel duiden? - maar dat zij zich als de zoodanigen gedragen en de kerkenfondsen tot geheel doellooze ondernemingen besteden, vordert gewis voorziening, zoowel in het belang der kunst als in dat der Kerk.

Maar die *voorziening*, van waar zal zij komen? Zij kan alleen van de publieke opinie uitgaan, en van daar kwamen wij er toe, om de algemeene aandacht des publieks op zoovele blijken van wansmaak en geldverspilling te vestigen, die, trouwens, bij de minste oplettendheid iedereen, die niet tot het geslacht der Abderieten behoort, in 't oog moeten vallen! Zoo heeft men onlangs den Dam, vóór het paleis, door de daar doel- en smakeloos aangebragte *paaltjes*, in eene *ossenmarkt* herschapen, der nagedachtenis van den beroemden van Campen ten hoon.

Ex ungue leonem!

ANTI-BORROMEUS.

Lexicon manuale, of: handwoordenboek voor den Tijdspiegel. *Zie Tijdspiegel* 1847, *II*, *Blz.* 568.

HUIS. - Er ligt in dit woord iets - huiselijks - niet voor den taalkundige alleenlijk, maar ook voor den gezelligen mensch. Wie geen huis heeft, geen dak boven het hoofd, geen tafel voor het middagmaal, geen bed voor de vermoeide leden - die is waarlijk wel arm - daarom is de uitdrukking: te huis! zoo rijk, zoo veelomvattend. - Eigenlijk is deze aarde ons aller huis, onze gemeenschappelijke herberg, gedurende dit leven: ons *goed logies* voor den reizenden man, en wij moeten in de eerste plaats dáár trachten te huis te zijn - maar, allen verlangen, in dat verbazend groote huis, nog een afzonderlijk huisje - hetzij een hutje of een paleisje - waar zij beschermd door de lucht- en waterdigte muren, kunnen regeren en bevelen, alles naar eigen lust en zin ordenen, en zich met vrouw en

kind, naar het hun aangenaam is, afsluiten van de buitenwereld, waar de andere huizen zijn, die ook hunne bewoners hebben - daarom brengt het huiselijk leven een' zekeren zin van afscheiding, eene eigenaardige acte van seclusie te weeg, - jammer intusschen, dat menigeen te huis *nooit* te huis is, en veeleer buiten het huis zijn t'huis vindt; maar dergelijke lieden komen hier niet in aanmerking. - Hoeveel ligt er aan gelegen, in welk een huis, en welk eenen huiselijken geest men ons heeft opgevoed! Waren Nero, Lodewijk de Veertiende, en Marat, om geene anderen te noemen, als knapen en jongelingen echt huiselijk opgekweekt, de bloedvlek kleefde niet op hun graf, en het regtmatige oordeel der nakomelingschap drukte niet op hun schuldig hoofd. Wanneer men spreekt van het ‘huis des Konings’ hecht zich daaraan de gedachte van den *eersten* post op het budget, en van vele rijke meubelen, kostbare dienaren, en uitgezochte kunstverzamelingen. Wij wenschen daarom dat het huis des Konings ook een gelukkig huis moge zijn. Het huis Gods heeft ook een eigenaardig ameublement, ten minste wedijvert menige Katholieke kerk, wat pracht en rijkdom betreft, met het huis des Konings, en de onkosten daarvoor staan op het geestelijk budget, dat de priesters den rijken leeken voorleggen, en waarover niet *gestemd* behoeft te worden. Welligt werd die post alsdan hier en daar verworpen! Zekerlijk dat het eerste Christelijke huis (of kamer) Gods, te Jeruzalem, op den dag van Pinksteren, van geheel anderen aard was, dan de latere huizen, die, wanneer ze allen verpand of verkocht werden, of beleend, met prolongatie voor de eerste vijf eeuwen, ten minste de helft der arme leden van ons Christelijk Europa konden voeden. - Elk huis Gods is toch ook een menschenhuis, en wanneer de geest Gods daar niet woont, niet *om*, maar *in* den mensch - dan zal (het zij met eerbied gezegd; want het is ernstig gemeend), dan zal de Allerhoogste in geen enkel huis, Hem toegewijd, werkelijk te huis zijn.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Punch en de Franschen in Londen.

De brief van den Hertog van Wellington over het gevaar, hetwelk Groot-Brittannie, volgens het gevoelen van dien ouden krijgsman, loopt, om door eene op stoombooten overgezette armee te worden ingenomen, heeft den Londenschen Charivari, *Punch*, op den inval gebragt, om den volgenden verdichten brief te plaatsen, waarin hij onderstelt dat de Fransche Maarschalk Bugeaud van de werkelijke inneming dier hoofdstad, aan zijne regering kennis geeft.

‘Hoofdkwartier in het paleis van Buckingham, te Londen (zonder dagteekening).

‘Mijnheer! Ik heb de eer u kennis te geven van het landen der armee, onder mijn bevel te Douvres, en van de onderwerping van Engelands hoofdstad. Ik schrijf u uit het paleis der Guelfen, op hetwelk de drie kleuren zegevierend boven de vaan van onzen natuurlijken vijand wapperen.

‘Onze troepen, te Boulogne, Calais

en Duinkerken ingescheept, hebben zich halfweg het Kanaal met elkander vereenigd. Daar de wind stilde, zijn de transportschepen door de Comte de Paris, de Chateau d'Eu, de Charter en andere stoombooten gesleept geworden. Met het aanbreken van den dag hebben wij het anker laten vallen, en ten 7 ure zijn onze troepen met paarden en artillerie geland. Zoo lang de ontscheping plaats had, heeft het geschut uit het kasteel van Douvres aanhoudend op ons gevuurd, eindelijk heeft een handvol onzer helden van Algiers, door deze hardnekkigheid des vijands geërgerd, op het horologie af in vijf minuten, de rots beklauterd en de stukken vernageld. Terstond daarna woei de driekleurige vlag op Caesars kasteel. Toen het ingenomen was, kwamen de maire en gemeenteraad van Douvres ons de sleutels der stad brengen en eene eerlijke kapitulatie vragen, welke ik geacht heb hun te moeten verleenen, om eene zeer vriendschappelijke gezindheid achter ons te laten.

'Ten negen ure is de directie van den spoorweg ons biljetten der eerste klasse voor geheel de armee komen aanbieden, gelijk ook middelen van transport voor onze bagaadje en artillerie. Ons leger is ten elf ure frisch en vol krijgsdrift te Londen aangekomen. Wij hebben ons aan het station in slagorde geschaard, en zijn de brug van Londen overgerukt. Aan den ingang der Koning-Willemsstraat zijn de Lord-major en de Aldermen ons te gemoet gekomen. Zijne edelheid heeft mij verzocht de stad te willen sparen tegen eene brandschatting van 50 millioenen sterling. Daar het geld gereed lag, heb ik er in bewilligd. (De vrouwen en dochters der kooplieden en bankiers zullen aan het overwinnend leger een bal in Mansions-house geven.) Vervolgens heeft de Lord-major ons een panorama laten kijken en inkwartieringsbriefjes voor het leger uitgedeeld, ter keuze der officieren.

'Toen wij in Lombard-straat aankwamen vernamen wij, dat de garde onder bevel van Graaf Esewhare, Londen langs den weg naar Windsor ontruimd had. De armee hield halt, om eens even een' blik in de Bank van Engeland te werpen; vervolgens, na een hartsterkingje genomen te hebben, is zij voortgerukt naar Cheepside. De driekleurige vlag woei van al de kerktorens. De vrouwen, die aan de vensterramen stonden, hadden alle driekleurige linten op hare hoeden. Van het station tot aan het hoofdkwartier is onze geheele marsch een onafgebroken triumftogt geweest. In Fleet-straat aangekomen, heeft geheel het leger zich weder in slagorde geschaard voor N°. 85. dat in geheel Europa als het bureau van Punch bekend is. Wenschende nutteloos bloedvergieten te voorkomen, hebben wij Punch tot kapituleren gesommeerd, maar terwijl wij met hem aan het handelen waren, is een detachement der genie door een achterdeurtje in de vesting geraakt.

'Met groot geschreeuw eischte het leger het hoofd van Punch, maar ik heb gemeend het niet terstond aan de armée te moeten leveren. Onze vijand, de vijand van Frankrijk, ligt op dit oogenblik in den Tower in ketenen. Mijn voornemen is, de galg als ons tijdperk van beschaving onwaardig, af te schaffen en Punch te doen guillotineren. Het leger is weder door het Strand op marsch gegaan en ik heb mijn hoofdkwartier in het paleis van Buckingham gevestigd, op welk gebouw men thans met gouden letters lezen kan: 'Hier wordt Fransch gesproken.' Overal zijn de troepen met eerbied door den vijand ontvangen; die thans van de onvergelijkelijke meerderheid onzer wapenen

volkomen overtuigd is. Ik wilde het 59ste regement Aethiopische jagers in de Nationale Gallerij kazerneren, maar de paarden wilden er niet binnen, dat gewis een blijk is van den verlichten smaak van het Fransche paard.

‘Het standbeeld van den grooten Charlatan Nelson is tegen den grond gehaald en ik heb het op zijne zuil door het beeld van onzen waren zeeheld Jean Bart doen vervangen. Ik heb ook het beeld van Napoleon, dat sedert zoo vele jaren in den kelder des Hertogs van Wellington schandelijk bedolven lag, op den zegeboog voor Apsleyhouse doen oprigten; dat huis zal voortaan den naam van loge van Austerlitz dragen. Het standbeeld des Hertogs van Wellington ligt reeds in den smeltoven, en zal ons geschut vermeerderen. Twintig duizend Franschen, te Londen woonachtig, allen livereibedienden, teekenmeesters, koks of speellieden, toonen zich overal op straat, in de uniform van nationale gardes. Ik heb noodig geacht, den heer Julien, een' Fransch onderdaan, naar den Tower te zenden, totdat ik daarover nieuwe bevelen van mijn gouvernement ontvangen zal hebben. Ik heb aan Madame Celeste, eene andere Fransche onderdane, geoorloofd, op het woord af in het Adelphitheater te spelen. Binnen weinige dagen zal ik u een inventaris van Londens schatten kunnen toezenden, waar ik voornemens ben tot na den afloop van het opera-saizoen mijn hoofdkwartier te houden.

‘Ontvang enz.

(*get.*) BUGEAUD.

‘Aan den Minister van Buitenlandsche Zaken.

Brievenbus.

VI. Voorloopig antwoord op Philomathes' brief: over den bloei der Rederijkerskamer te Amsterdam, door een' huisvriend van Professor X.

Mijn waarde Philomathes!

Wat heb je daar een gekke streek begaan! Vergeef mij dat ik zoo met de deur in huis kom vallen; maar ik heb heden tijd noch lust, om een fraaije inleiding te schrijven; want wat ik dezen avond heb gehoord, heeft mij eenigzins tegen je in 't harnas gejaagd, en tegelijk genoopt om je zoo spoedig mogelijk te prepareren op de donderbui, die zich boven je eerwaardig hoofd zamenpakt.

Je moet dan weten dat ik, zoo als gewoonlijk op dezen dag, bij onzen vriend professor X. eene kop thee ging drinken. Tot mijn groote verwondering vond ik den anders zoo kalmen man, duchtig opgewonden. Ik zag er vreemd van op; hij merkte 't spoedig, en naauwelijks betrapte hij mij op een ondervragenden blik aan een van zijn dochters, of hij vatte, driftig en verdrietig te gelijk, het woord. ‘Heb je den Tijdspiegel al gelezen? Zeker niet, want dan, dunkt me, zou je alles duidelijk zijn. Lees eens!’ en hij gaf mij tegelijk het laatste nommer, op blz. 135 opengeslagen, in de hand. Ik zette groote oogen op, dat de Tijdspiegel hem in die onaangename stemming bragt, omdat hij er anders zoo veel meê opheeft. Ik vond uw brief, onder den dood onschuldigen titel: *over*

den bloei der Rederijkerskamer te Amsterdam, en begreep er toen bijkans nog minder van. Ik zag even over het blad heen, en ontmoette zijn blik, strak op mij gerigt, als om den indruk te bespieden, dien uw epistel op mij maken zou. Hij bemerkte dat ik nog niet verder dan het opschrift, en daardoor nog in het duister was. ‘Neem maar vast nota dat die titel liegt’ voerde hij mij toe ‘en op het stuk slaat, als tang op varken. Lees maar verder, verder!’ Ik deed het, en moet je openhartig bekennen, dat uw schrijven mij ook de wenkbraauwen deed zamentrekken. Op ironieken toon te spreken over het diep ongelukkig uiteinde van leden dier vereenigingen, welke gij, hoewel schertsenderwijs, eerst toch eenige goede woorden geeft! ‘*Ware de zaak niet zóó droevig en huiveringverwekkend*’ schrijft gezelf ‘*ik zou er u liefst niet meê gemoeid hebben*,’ Dus, *omdat zij dit is*, gaat ge er hem over schrijven, en de eene bêtise op de andere stapelende, kiest ge daartoe bovendien een middel uit, waardoor ge u schijnt te willen beijveren om, zooveel ge kunt, de publieke attentie op die vreesselijke voorvallen te vestigen. Dat is onvoorzigtig of hoogst onedel, om geen harder woord te gebruiken; ge begrijpt wel wat ik zeggen wil, al is uwe scherpzinnigheid in de laatste dagen ook zoo zeer afgenomen, dat ge onzen vriend uitnoodigt, om in schoone verzen, beginsels tot zelfmoord te willen opsporen, en die corvée een letterkundige quaestie acht! Enfin, ik begrijp mij niet op WELKE WIJZE gij op 't idée gekomen zijt, zóó te schrijven over zulke gebeurtenissen.

Professor X. liet zich vrij wat minder gematigd over uw schrijven uit, dan ik thans doe. 't Griefde hem, omdat hij 't een vlek op uw karakter achtte, en omdat gij hem diep beleedigd hebt te gelijk. ‘Hoe kan hij 't zich in 't hoofd halen, dat ik daarop zou willen antwoorden, zoo als hij 't wenscht! Antwoorden zal ik, maar alleen om hem een krachtig woord van afkeuring toe te duwen over zijn onverklaarbare onkieschheid; waar medelijden pligt is, schandvlekt ironie; en de rampzalige afdwaling van enkelen te helpen rondkraaijen, om velen een gevoeligen steek toe te brengen, of een loffelijke vereeniging te doen wantrouwen en minachten, verdiende zwaarder straf dan 't verliezen van mijn achting!’

Er zit dus wat voor je op, Philomathes! En 't komt je eerlijk toe, geloof me. Voor u, hoop ik, dat hij u maar briefport zal laten betalen, en niet zoo publiek, al is het dan ook onkostbaar, zal antwoorden als gij hem geschreven hebt. Gegroet! Niet voor dat je amende honorable gedaan hebt, noem ik mij weer als voorheen

Uw Vriend,
de - ll.
Amsterdam,
Febr. 1848.

VII. Brief van Jaantje, dienstbaar bij den heer Q., voornaam koopman te Amsterdam, aan hare petemoei te Ankeveen.

Lieve beste peetemeu!

Zoo als ik belooft heb, om je spoedig te laten weeten, hoe of ik het nou hier in mijn eerste dienst heb, neem ik de pen om uwé te melde, dat ik regt fris en gesond ben, en mijn nieuwe dienst mij regt goed bevald. - O lieve peetemeu! dat is hier een leeventje van vroleke Frans in huis, en met de booijen kan ik het goet schippere - 't gaat hier van de hooge boom af. - Jongens! dat moest peetemeu reis zien, als menheer of me-

vrouw eene *swoireeje*, dat is een avontpartij geven, wat er al aan het hantje is, dan moetten we allemaal op de been, de twee lijfknechts, Cris en Jan in derlui ligtbruine rokken met witte koussen; o, ze hebbe dan zulke knappe beenen - en wij, meissies, met het beste pak an. Je kan je niet begrijpen, wat zulk een huishoude al een ijsselijke boel gelt kost, we kunnen dat zoo wat omme en bij nagaan, als de reekeninge betaalt worden, jongens, dan komme er zulke vette fooije in de pot, en menheer en mevrouw zijn warempel zoo goed. Ze hebben hier in de groote stad, alle groote luij tot kennissen en vriende, dat komt, als het slecht weer is, alle dagen fisite maken in de koets, dan zitte de ijsselijk mooi gekleedde daames, met geele en bruine bowa's om de hals, kostelijke moffen, bij malkaar te praaten, o zoo druk, de een laat de andere geen tijd. 't Is wel aardig om die groote luij over allerlij dingen, op eens, te gelijk, te hooren reedeneeren, ik begin er nou ook wat van te vatten. Over conserten, kommedies, kassinoo's, musikkaale avondtjes, en heel dikwels, maar hoe ze dat *daar* bij haalen, weet ik niet, over het lieve, stichtelijke *Vrijdagje*, zoo als het heet, waar ze zich zullen zien, en een onbegrijpelijk knap man, ik loof, hij is of heet *de Koster* - maar van welke kerk hier hij koster is, weet ik niet - redenaties houdt, die wel zoo wat van onze preeken, zoo als peetemeu ze ook Sondags hoore kan, moete hebben, maar ijsselijk mooi moete zijn, want mevrouw en een heele boel andere daames, gaan er meest na toe, in het zwart, menheer komt dan later, als hij van het kantoor komt. O lieve men, op dat groote kantoor moet alle dage toch ijsselijk veel geit gewonne worde; anders konde deze rijke luij het zoo niet volhouden. - Ik heb die groote dikke heeren, met rooije gezigten en zware sikken, en die zware deftige daames, ook de jonge komme er wel reis bij, al een keer of drie vier zien speelen, aan kleine vierkante groene tafeltjes, ze lijke wel een beetje op heele mooije kinderentafeltjes; daar kome zilvere kandelaars op met waskaarsse; dan legt menheer zelf, op elk tafeltje, twee spulle dure kaarten, met zulke mooije fijne poppetjes, als ze bij ons in het dorp nooit gezien zijn, en dan als de heeren en dames, krek altoos vier aan vier, aan een tafeltje zitten, dan, o lieve peetemeu, dan moest je eens zien, die briljante zijde beursse, root, groen en geel - en dan die tientjes op de tafeltjes - dat haald en strijkt en lacht, ik heb het wel gezien, 't kijkt ook wel reis even wat knorrig, maar t' is raar, al wordt er nog zoo veel gewonne of verlore, die rijke luij gaan altijd weer ijsselijk lief en vriendelijk heen, en buigen en nijgen voor malkaar, dat ik er wel reis om gelagche heb; och ze hebbe zich tog zoo lief, al zette ze zich al die nieuwe tientjes ook een, twee, drie, af. 't Spijt me altijd maar, om die arme koetsiers en knechts, die, als het zoo koud is als het nou nog was, in de eerste dagen van Januarij, tot een of twee ure op de paarde moet te passe, en al hebben ze ook nog zoo veel bont aan het lijf, toch in de nacht ellendig staan te blaauwbekke. - Eigenlijk, lieve peetemeu! kan ik me dit alles, dat hooge speelen, dat gelt vertere, dat ijsselijk verkwiste op een avond, en ook wel reis, 't is wel waar hoor, dat duchtig drinke en pooije van de groote, rijke heere als er een partij is, zoodat ze, t' is waar peetemeu! half besist heengaan, en zelfs met ons, de booije, in de gang allerlei lelijke gekheid wille make - ik wou zegge, dat ik dit nou niet goed begrijpe

kan van diezelfde rijke heere en daames, die zegge, dat ze *niet voor* en *van* de werelt zijn, en als ze over die groote man, *de Koster*, die alle Vrijdage preeke houdt, spreeke, wel halve monnikke en nonnen lijke, zulke uitgestreke gezigte zette ze dan - maar al begrijp ik dat niet, dat zal ook wel zoo hoore bij de groote werelt. O lieve peetemeu! wat zou je opkijke, als je die kleedasie der kinderen, vooral de jonge jufvrouwe eens kont zien, als ze uitgevraagd zijn, en met de koets worde weggebragt - als het een danspartij is of een kassinoo - dat is ook zoo wat gedans loof ik - dan, t' is zoo zondig waar, 't lijke wel kommedie-prinsesse, zoo mooij, net alsof ze al trouwe gaan, en al een bruitsjurk an hebben; maar je kunt dan niet begrijpe, en ik ook niet, hoe ellendig veel koû die teêre rijke mooije jonge daames, met bloot hoofd, en een ligt kleetje an, moete uitstaan, en dan nog, als ze regt warm gedanst zijn, weer in de koû moeten, - daarom zijn ze hier ook meest altijd ziek en bleek, en ik beloof je, peetemeu! de dokter gaat alle jaren met een sommetje heen - wis meer dan onze goede burgemeester in tien jaar verdient - want de groote luij doen alles met groot geld af, en dat wete de leferanciers wel. Ik jok niet, als ik zeg, dat hier alles zeker dertigmaal duurder is, als te Ankeveen. Groente, vleesch, fruijt, en wat mijn menheer en mijn mevrouw voor de kleeren, hoeden, *sjaals*, dat zijn ijsselijk mooije halsdoeken, die van achter tot op de hielen hangen en over de straat sleepen, en heel uit Afrika komen, wat ze daaraan geve, dat alles heet de mode: jongens! dat wou ik wel reis wete. Ik zeg maar, bij zulk een huishoude, moet allerijsselijkst veel gewonnen worden, anders vat ik 't niet. Ik kan toch niet merke, dat de groote luij schulde maken, want alle andere burgermenschen zijn zoo beleefd tegen hen, staan altijt met de hoet in de hant. - Nou is menheer ook een der grootste koopluij in de stad, ze hebbe me gezegd, dat hij wel twaalf eigeschepen in zee heeft, hij is van alles wat, zeker wel schepen van de stad, 't is een deftig heer en vriendelijk ook, maar ik loof toch niet dat hij van Amsterdam geboortig is, want ze spreken hier allemaal, de jongeluij ook, altijd Frans, vooral als wij booije in de kamer zijn, ik denk ze kenne dat beter als het Hollands, maar dat is ook, lieve peetemeu, de mode; en dat komt eigenlijk omdat hier nog twee Franse daames al lang in huis woonen, de eene voor me mevrouw, om met haar in hare taal te spreke, een rijke kamenier, maar zij is eene mooije daame, maar een trots mens, dat mijn menheer - nou, oele! peetemeu! ik heb het al gemerkt, loof me - wat al te graag lijde mag; nou, meu! ik zal maar zwijge! de andere is eene goufernandte, ook uit Frankrijk, die de jonge jufvrouwe alles moet leeren, maar toch zoo heel veel, denk ik, al weer niet; want er kome hier per dag, wel zeve of acht meesters, om aan de daames van alles te leeren, teekene, op de piano speelen, met alle bei de hande tegelijk even vlug, en dan uit wel honderd boeken leze; nou dacht ik eerst, dat de Franse goufernandte dat alles ook moest kenne leeren aan de jonge daames, maar ze spreken maar wat zame, wandelen veel, en maken altijd fisites bij de groote luij. O lieve beste peetemeu! t' is hier een heel ander leventje als te Ankeveen, onder de boeren. Ik ben al een heele stadse geworde, en ik heb ook een regt voordeelige dienst; we kunne het, nou dat beloof ik je, in de keuken heel goed, de booije onder mekaâr vinde, ook met

Cris en Jan, 't zijn vrolijke en prettige jongens, hebben we veel plaisier; we eeten en drinke wis veel beter, als de burgemeester of de domenee te Ankeveen; en dan valt er nog al wat af, zoo als ze 't noeme voor *keuke-prefijt*, dat komt er zoo bij, maar eerst dacht ik dat het steelen was; nou doe ik ook maar mee; ik wil bij de andere booije de kwaaije pier niet worde om te verklappe, wat er hier al in de keuke gebeurt, vind je dat ook niet, peetemeu? ze zegge me hier telkens: 'hoor Jaan! als menheer en mevrouw het er zoo ruim van kunne neme, dan moge wij het ook wel doen, ze hebbe geld als water en merke het toch niet.' Je begrijpt wel dat ik nou al een mooije duit heb gespaard; ik weet ook niet of Cris - o! hij is zoon knappe jongen, als hij gekleed is in zijn lifereij - ik meen Cris hier, met die flinke twee beene, ik weet niet of hij niet een goed oog op mijn heeft, maar, dat begrijp je, ik zal wel oppasse om me niet te verslingeren.

Nou, beste peetemeu! ik denk hier in de groote stad wat dikwels om je. Schrijf me ook maar eens gaauw, hoe het gaat met al de vrienden en de buuren. Zeg aan Krelis, de lange zoon van Piet de grutter, dat ik niet meer van hem hoore wil, zoolang hij nog geen goet bestaan heeft, en wat beter plunje aan het lijf heeft. - Neen, dan ziet Cris er hier nog wat anders uit.

Je wordt wel hartelijk omhelsd, lieve beste peetemeu
van je liefhebbende nicht,
JAANTJE.

VIII. Brief over een op te rigten standbeeld voor de gebroeders de Witt.

Amice!

Gij vraagt mij in uwen laatsten op eene wijze die duidelijk de verwachting mijner toestemming verraadt: of men onzen tijd niet wel ook dien der standbeelden en monumenten mogt noemen, en of men in het oprigten van deze niet een uitvloeisel mag zoeken van de Rococomode, welken naam gij meer geestig dan waar van het Latijnsche *recoquo* afleidt, alsof het eene opwarmingsmanie zou zijn. - Er mag bij sommigen in dit opzigt iets van St. Anna onder loopen en enkele stichters en oprigters mogen zulke gedenkteekenen beschouwen als eene kaars, welke men draagt om er licht van te hebben en daardoor in het licht te staan; bij velen ligt eene edeler bedoeling au fond. Men wil verdiensten huldigen, zich dankbaar betoonen, jegens zijne groote mannen niet minder dan andere natiën zijn. En dan zouden wij het ongaarne wraken, dat men de gedachtenis van eenen de Ruiter, Willem I, Laurens Coster, en des noods van eenen Rembrandt, vernieuwt en tracht te vereeuwigen; al vroegen wij ook of het overbodige ook in het goede niet altijd overbodig blijft, en al dachten wij ook, vooral bij de beide laatste, aan imitatie en aemulatie, aan weerga en tegenhanger van de andere stukken van het kabinetstel te Mainz en Antwerpen. - Kon het met de financiële omstandigheden worden overeengebragt, dan zouden wij genoeg voorstanders van Neerlands roem wezen om te wenschen, dat men een Vaderlandsch Walhalla (Heidenscher benaming!) stichtte, waartoe onze geschiedenis stof genoeg levert. Het zou afdoen van eene schuld der dankbaarheid zijn.

Ik voedde bij het vernemen van de plannen ter oprigting van bovenvermelde monumenten andere bedenkingen. - Wat voor de daar genoemde mannen geschiedde mag het vlechten van een blad heeten in den lauwerkrans, die onbetwist en ongeschonden hunne slapen drukt. Meent men daarmede eene schuld der erkentelijkheid af te doen; er is er die dringender voldoening vordert, die het nakroost luider opeischt, dat het zich daarvan kwijte.

Onze geschiedenis bewaart de namen van mannen die miskenning inoogstten, die hunne misvattingen, indien die plaats hadden, te duur hebben geboet, voor wier eerherstelling weinig en zeker niet genoeg geschiedde. Dáár moet miskenning, verguizing en erger, althans zoo veel mogelijk, worden vergoed. - Mag men een volk eenigermate als een geheel, als een individu beschouwen, de feiten in de geschiedenis aanmerken als de vroegere of latere daden van eenig mensch, dan roepen wij Neerlands volk in het geding en vragen *billijkheid.* Wij roepen de menigte, die iets van het bare ten offer bragt om zich bij herhaling dankbaar te toonen jegens verdienstelijke mannen uit het voorgeslacht, op om *regt* te vragen. En dan mogen wij voor meerdere de stem kunnen verheffen; er is er een, er zijn er twee welligt, die daarop meer aanspraak dan andere hebben. Gij vermoedt reeds wie de hier bedoelde zijn, hun naam zweeft op uwe lippen. Uw geest keert terug tot den tijd, waarin Nederlands geschiedmuze nood en gevaren, maar ook bewijzen van heldenmoed en schitterend krachtbetoon op te teekenen vond; doch zij ook met bloed eene bladzijde moest beschrijven, die alleen in eene schandkronijk plaats verdiende, die als vlek en bezoedeling te midden van zoo veel heerlijks staat en het schoone ontluistert. - Gij ziet in uwen geest het plekje in onze hoofd- en hofstad, onder den naam van het groene Zoodje bekend, en vraagt met mij, of het nog langer ledig blijven, of die ledigheid verder eene stille goedkeuring van den eens daar gepleegden gruwel zal blijven? of Jan de Witt en zijn broeder, die martelaars niet voor het volk, maar door het volk, althans door de heffe daaruit, niet openlijk de kroon der eere zal dragen, die hem door ieder vriend van het vaderland, door ieder onpartijdige moet worden gegund? - Kon een de Ruiter opzien; de edele, nederige held zou gaarne van een deel van hetgeen een dankbaar nakroost voor hem deed afstand doen en daarvoor eene hulde voor zijnen vriend vragen, die als een offer der blinde verbittering viel.

Of zouden bedenkingen terughouden? Het is geene daad van partijgeest. Hoedanig Willem III den man eens mogt beschouwen, die minder zijne verheffing dan wel de bevordering van den Engelschen invloed vreesde, voor Willem II ligt dat in diepe vergetelheid. - Welk stelsel onze ministers ook aankleven, niemand zal aan de Witt den eernaam van eenen Wijze in raad en kabinet ontzeggen, niemand hunner zal op zijn werk en tractement en op de Witt's arbeid en belooning ziende beweren, dat deze te weinig verrigtte en te veel genoot. Niemand zal beweren, dat de Witt 's lands belang niet inzag en behartigde, dat hij de ware vijanden en vrienden van ons volk niet onderscheidde, dat hij 's lands hulk niet met ervaren oog en vaste hand langs klip en bank heeft gestuurd. Hoe vele zijner inzigten zijn door de latere ondervindingen als waar, hoe vele zijner bekommeringen als gegrond, hoe vele zijner bemoeijingen als op 's lands welzijn doelend geijkt!

Maar wie zal hier onze choryfée zijn? - Gij en ik verkeeren niet in eene maatschappelijke positie, die ons daartoe regt en bevoegdheid geeft. Wij verlangen niet naar publiciteit. Wij willen niet naar de zijde van de mannen des behouds of naar die der oppositie uitzien; wij wenschen de zaak zoo vreemd mogelijk van staatkundige partijen te houden. Misschien zou dit best opgedragen wezen aan een' der zonen van den waardigen man, die ons ‘Jan de Witt en zijn' Tijd’ zoo waardig heeft voorgesteld, en zoo dikwerf 's mans verdediger kon en moest worden.

Wij hopen dat onze geëerbiedigde Koning die zoo veel voor de kunsten voor zijns volks en zijner vaderen roem deed, hier ook zal voorgaan en daarmede een bewijs geven, dat alle veete vergeten, alle hatelijkheid om oude verdeeldheden bij hem is uitgewischt, of liever nooit plaats vond in zijn hart.

Nog eens! Wij vragen vergoeding, billijke, regtmatige vergoeding voor Joan en Cornelis de Witt. De natie hebbe oor en hart en handen open!

K.

IX. Brief van een meisje op het land aan hare vriendin in de stad, over standbeelden voor vrouwen.

Lieve, beste!

Ge kunt u niet begrijpen, hoe somber en naar de eindeloos lange avonden hier op ons dorp voor mij zijn. Soms zou ik wenschen, dat ik nimmer bij u de genoegens van het stadsleven in den winter had leeren kennen: dan mogt misschien mijne fantazij de vleugelen uitslaan, en ik mij de bekoorlijke afwisseling, die gij, bevoorregte stedelingen, smaakt door het bezoeken van schouwburgen, het bijwonen van concerten als anderszins, in den tooverspiegel der verbeelding voorstellen: ik was althans bevrijd van dat heimwee (want dien naam verdient het ten volle), dat mij thans kwelt, en mij schier tot een geraamte doet vermageren. Ik behoef u niet te zeggen, welk een hemelsbreed verschil er bestaat, tusschen het eentoonig leven op ons dorp, en den kring, waarin gij u thans beweegt. Niet dat ik het u misgun, veel min u benijde, maar ik gevoel mij, sedert uw vertrek, geheel verlaten. Hier gelijkt de eene dag zoo volmaakt op den anderen, dat men zich suf zou peinzen, om eenig punt van verschil te vinden. 't Is waarlijk een onschatbaar voorregt, dat thans de loterijen voor de armen zoo aan de orde van den dag zijn. We hebben er hier ook eene, en ik heb mijne vingers schier lam gebreid, gehaakt, geborduurd, gevlamd, en er eene weldadige afleiding tegen de verveling in gevonden. Dezen winter heb ik voor 't eerst bij ondervinding geleerd, wat verveling is. Verbeeld u eens: papa heeft in zijn hoofd gekregen, dat er geen romans van Sue bij ons in huis mogen komen, althans mijne zuster noch ik mogen ze lezen. Mijn broeders hebben in dát opzigt meer vrijheid, gelijk ze zich die in andere opzigten nemen, en, als ik er niet een weinig trotsch op was dat ik een meisje ben, zou ik kunnen verlangen een man te wezen. Pa had zich reeds in den vorigen winter een afkeurend woord over den schrijftrant van Sue laten ontvallen, maar toch nog oogluikend toegelaten dat ik den *Juif errant*, zoo als hij het geliefde te noemen, *verslond.* Maar van de *Sept péchés capitaux*, waarvan er, geloof ik, reeds één geheel of gedeeltelijk het licht ziet, wil hij niets weten. Hij heeft altijd een of an-

der voorwendsel, als ik mij met lectuur bezig houd, om mij voor een oogenblik uit de kamer te verwijderen, en, zoodra ik de deur uit ben ('k heb het door een kier gezien), snuffelt hij eens eventjes in mijn boek, of het ook contrebande is. Ook onze krans, lieve, beste! waarvan gij vroeger het sieraad en de kroon uitmaaktet, kwijnt allengs een' gewissen dood te gemoet. Het gesprek, dat er altijd zoo levendig en geanimeerd was, is naauwelijks meer door allerlei kunstmiddelen levendig te houden. Men kan het aan de gezigten bespeuren, hoe blijde ieder is, als de pendule hare tien slagen laat hooren; want, sedert uw vertrek is het uur van scheiden ook al van elf tot op tien vervroegd. Zoo lang de massa voorwerpen voor de loterij, welke de krans - hij bestaat steeds uit het u bekende zevental - op zich genomen heeft te leveren, nog niet gereed waren, was het er nog eenigzins uit te houden. - We hadden althans met de handen iets te doen, al was er ook niets voor hoofd of hart. Nu reikhals ik naar het eind van den winter. Want, met het voorjaar moet pa eene Duitsche reis doen, en hij heeft mij beloofd, dat ik hem vergezellen zal. Mijne zuster Marie zal dan zoolang in mijne plaats de huishouding bestieren, tot groot genoegen van mijne twee broeders, die nu al van tijd tot tijd verdekt te kennen geven, dat zij onder een milder bestuur zullen geraken. Ik trek mij hunne schimpscheuten niet aan, en verheug mij, zoo dikwijls de week ten einde is, en mij alweêr een zevental dagen nader bij de verwezenlijking van een' mijner vurigste wenschen brengt. Ge weet dat het reizen altijd mijn ideaal geweest is, en ik vaak als kind wenschte om met de trekvogels te kunnen meêvliegen. Als ik later Schiller's overheerlijke woorden, die hij Maria Stuart in den mond legt:

> Eilende Wolke, Segler der Lüfte!
> Wer mit euch wanderte, mit euch schiffte enz.

bij de piano zong, dan rolde mij vaak een traan langs de wang, bij de gedachte, dat ik misschien mijne dagen als eene eerzame kloosterzuster, op ons dorp, zou moeten slijten. Maar ik heb u iets mede te deelen, dat mij zeer, zeer ter harte gaat. Eenige liaison? vraagt ge, een hartsgeheim? Neen! gij zoudt gewis de eerste zijn, wie ik zoo iets mededeelde. Maar, misgeraden! 't Is geheel wat anders. Ik heb een denkbeeld opgevat, waarmede ik dweep. Dag aan dag houdt het mij bezig, zelfs des nachts, als ik niet slapen kan. 't Maakt niet zelden den inhoud mijner droomen uit. Helaas! niet één hart vind ik hier, dat mij verstaat of begrijpt. Mijne zoogenaamde vriendinnen zijn hier al te gader zoo koud, zoo prozaïsch, zoo huiselijk, ze hebben zulk een onbegrijpelijk phlegma, dat ze niet kunnen beseffen, hoe ik zoo kan ingenomen zijn met hetgeen zij eene hersenschim, eene dwaasheid durven heeten. Gelijk ge weet, lezen wij hier ook het Handelsblad en de opregte Haarlemsche Courant, waarvan ook mij voortdurend de lectuur blijft toegestaan, hoewel er soms ook in dat Handelsblad al voorkomt, wat, gelijk papa het noemt, naar den mosterd riekt (ik weet wel, dat het eigenlijk is: naar den mutsaard; want van u behoef ik niet te vreezen, dat ge mij, als mijne dorpsgenooten, eene savante zult schelden). Dank zij dan de genoemde, nieuwsverbreidende organen, heeft zich hier ook eene soort van sub-commissie ter oprigting van een standbeeld voor Laurens Coster gevormd. Eerst wilde pa daar volstrekt niets van hooren; hij beweerde, dat de drukkunst reeds vóór tal van eeuwen in China was uitgevonden, en dat dus eigenlijk een Chinees, en geen

Haarlemmer het standbeeld verdiend had, die al genoeg had aan dát op de Groote Markt, en aan het gedenkteeken in den Hout, en aan den zegen, dien de drukkunst reeds zoo vele eeuwen verspreid heeft, en tot aan het laatste menschengeslacht verspreiden zal. Eindelijk heeft hij zich toch laten verbidden door onzen burgemeester, wiens zoon uitziet om hier of daar eene drukkerij over te nemen, en met wien hij bijzonder bevriend is. Nu is waarschijnlijk door al dat hooren en wederhooren van een standbeeld voor Coster een denkbeeld bij mij ontwaakt, dat reeds lang in mijne ziel moet gesluimerd hebben. Toen ik verleden week op de krans was, heb ik de vraag geopperd: of de tijd thans niet zou zijn aangebroken, om eindelijk ook eens in ons vaderland een standbeeld voor eene vrouw te doen verrijzen? Is het niet genoeg, zeide ik onder anderen, dat de mannen, die zich de Heeren der schepping noemen, en het waarlijk maar al te veel toonen, dat zij zich daarvoor houden, ons geheelenal buitensluiten van al wat tot het maatschappelijk en staatsleven betrekking heeft; dat zij al onze werkzaamheid tot keuken, kelder en zolder willen beperken, moeten zij ook de standbeelden, als hun praerogatief, bij uitsluiting bezitten? Is onze leeftijd buitendien niet onridderlijk, ongalant, onhoffelijk genoeg jegens onze sekse? Moet men alle delicatesse en politesse zoo geheel met voeten treden, dat ook de standbeelden louter voor de mannen worden opgetrokken? Waarom, zoo vervolgde ik, al meer en meer opgewonden, waarom ook niet voor eene of andere beroemde vrouw uit vorige dagen een gedenkteeken opgerigt? Heeft onze geschiedenis dan geene namen van merkwaardige vrouwen in hare gedenkrollen opgeteekend, die de hulde der nakomelingschap overwaardig zijn? Is het niet een bewijs van eenzijdigheid en partijdigheid, van de gewone heerschzucht en overheersching der mannen, om hier de vrouwen geheelenal voorbij te zien? Is het geene allerbeleedigendste flétrissure? Zou het niet, zelfs uit het oogpunt van goeden smaak en behagelijke afwisseling, aan te prijzen zijn, om nevens het standbeeld van een beroemd man dat van eene evenzoo beroemde vrouw te plaatsen? Is er geen overvloed om uit te kiezen? Bestaat hier niet letterlijk l'embarras du choix? Wilt gij moed, geestkracht, vaderlandsliefde huldigen? Gij hebt Kenau Hasselaar! Wilt gij trouwe huwelijksliefde eeren, schrandere tegenwoordigheid van geest, die het gevaar niet vreest, de hinderpalen weet te verwinnen? Gij hebt Maria van Reigersberg! Wilt gij talenten en geestesgaven den tol der bewondering betalen? Gij hebt Anna Maria Schuurman, Roemer Visschers's bevallige dochters, - de minnelijke Tesselschade! Wilt gij een' duurzamen lauwer vlechten voor eene dichteres? Gij behoeft u niet alleen te bepalen bij Lucretia Wilhelmina van Merken - die flonkerstar - zoo als de dichter der Hollandsche Natie haar noemt. Welaan, laat ons dorp, al is het klein, ook eens iets groots beproeven, laat ons met de daad toonen, dat ook Neêrlands maagdenrij niet onverschillig is omtrent de eervolle gedachtenis van vrouwen, die vroeger als kostbare diamanten aan de kroon des vaderlands schitterden, en zijn luister verhoogden. Laat ons het voorbeeld geven, en onze zusteren hier en elders uitnoodigen om de handen met ons in een te slaan, opdat de nazaat erkenne, dat in de negentiende eeuw, toen de mannen hunne standbeelden deden verrijzen, ook de vrouwen niet achterbleven!

Wat meent ge, waardste, dat ik door mijne taal bewerkt heb? Niets anders, dan dat drie mij beloofden er te huis eens over te zullen nadenken, en inmiddels zweefde haar een spottende glimlach om den mond, twee mij, zonder nadere opheldering, in het aangezigt uitlachten, en ééne, 't was de dochter van den burgemeester, hier, zoo als ge weet, de smachtende savante genoemd, zuchtend den blik naar boven sloeg!

Ik kan mij evenwel door den eersten tegenstand niet zoo dadelijk laten ontmoedigen, en ben volstrekt niet voornemens mijn plan als hopeloos op te geven. Intusschen verlang ik zeer naar uw oordeel en wijzen raad, wel overtuigd dat die mij uitmuntend te stade zal komen. Laat mij, bid ik u, niet te lang op uw antwoord wachten

Uwe vriendin,
HELÈNE.

Invallen en opmerkingen.

Eene vlag uitsteken is niet altijd het bewijs van buitengewonen moed, van zeldzame geestkracht: 't geeft niet steeds te kennen, dat men geschikt is om een voorganger en leidsman te zijn op de baan, die naar een of ander gewenscht en gewigtig doel heenleidt. - Daar zijn er maar al te veel, die in 't wetenschappelijke, of staatkundige, of in 't godsdienstig, liever kerkelijk: geloof, zonder veel na te denken, schier machinaal de vlag laten waaijen, min of meer als de wachters langs den spoorweg.

Te Oudewater ‘dat geen Naftali meer is’ (zoo als vóór meer dan veertig jaren door den toenmaligen Amsterdamschen predikant Kuyper, zeer naar waarheid, is opgemerkt), bestond vóór meer dan honderd jaren de gewoonte, om de vrouwen, die verdacht werden gehouden van eenige nadere betrekking tot den Booze, op de stadswaag te wegen. Waren ze niet te zwaar, of niet te ligt van gewigt, dan ontvingen ze een declaratoir, dat haar voor het vervolg de gewenschte vrijheid en veiligheid waarborgde. Wij zouden aan elk gouvernement, bij de aanstelling van ambtenaren, eene soortgelijke weegproefdurven aanraden, opdat de Staat geene dienaren bekomen mogt, die te veel of te weinig bekwaamheid, regtschapenheid, naauwgezetheid enz. bezitten, maar louter - onschadelijke wezens!

Het is zeer verstandig gezegd: maak geene complimenten; maar het is zeer schandelijk, om in quasi-Hollandsch te zeggen: maak geene pligtplegingen. Wie gewoon is zijn' pligt te doen is eigenlijk de pligtpleger, en wie zal iemand in ernst mogen aanraden, om deze gewoonte af te schaffen?

Kronijk van den dag.

Februarij.

ITALIAANSCHE STATEN. - Italië is tegenwoordig het tooneel eener zoo snelle ontwikkeling van gebeurtenissen, dat niemand in staat is te voorzien, welke wending zij reeds zullen genomen hebben eer nog deze regelen onder de oogen des lezers komen. De koningen van Napels en Sardinië hebben beide hunnen onderdanen eene constitutie toegezegd. De toedragt en den zamenhang der omstandigheden volkomen in het licht te plaatsen blijft voor den toekomstigen geschiedschrijver van Italië bewaard, even als de toekomst nog zal moeten leeren of die geschiedschrijver, als een gevolg der tegenwoordige beweging, de zegepraal der volksvrijheid en de ware herleving van Italië, dan wel eene reeks van jammeren en de onderdrukking van het beginsel der vrijheid door Oostenrijksche of mogelijk Russische kanonnen, bajonnetten en beulen zal hebben te boeken. De uitbarsting van het misnoegen der bij uitstek slecht geregeerde Sicilianen is eindelijk te weeg gebragt door een dier niets verschoonende uitoefeningen van het overmoedige oppergezag, welke voorheen haar doel troffen om den ontwakenden volksgeest door schrik te bewingen. Thans echter was of het geduld uitgeput of het plan tot opstand gerijpt, en het in hechtenis nemen van eenige aanzienlijke personen te Palermo deed de bevolking in massa opstaan, de bewoners van den omtrek naar de stad stroomen en gezamenlijk op de bezetting aanvallen, die naar het kasteel de wijk moest nemen. Eene barbaarsche poging om de stad door een bombardement tot onderwerping te dwingen mislukte volkomen. De opstand werd door eene provisionele regering georganiseerd, welke standvastig de constitutie van 1812 bleef eischen, en toen de koning, het geraden achtende eenigzins toe te geven, te laat, gelijk het bleek, eene administratieve scheiding van Napels en Sicilië, onafhankelijkheid der regterlijke magt en de instelling van eenen staatsraad toezegde, deze beloften verwierp en bij haren eersten eisch bleef volharden. Op het eerste berigt van den opstand was eene aanzienlijke krijgsmagt van Napels afgezonden, maar voor hare aankomst hadden de insurgenten zich in eenen voldoenden staat van tegenweer gesteld. De pogingen der gelande troepen om de stad binnen te dringen werden verijdeld, en na eenige dagen door de onophoudelijke aanvallen der verbitterde bevolking geteisterd te zijn, waren zij genoodzaakt het eiland weder te verlaten; tot de helft verminderd en in eenen deerlijken toestand kwamen zij te Napels terug. Nog voor hunne terugkomst was ook in die stad de staat der zaken geheel veranderd. De berigten van Sicilië hadden zulk een dreigende spanning te weeg gebragt, dat de koning zich naauwelijks veilig meer achten kon. Hij was op het punt om te Napels denzelfden geweldigen

De Koning van Napels.

maatregel te verordenen, die te Palermo zoo weinig doel getroffen had; maar de verklaring van den commandant van het kasteel St. Elmo, dat hij liever zijn ontslag wilde nemen, dan zich laten gebruiken om de stad te bombarderen, bragt hem tot andere gedachten en deed hem schoorvoetend tot het besluit overgaan om zijnen biechtvader en den minister Delcaretto weg te zenden en het volk door de toezegging eener constitutie te bevredigen. De algemeen gehate minister scheepte zich terstond op eene stoomboot in, en ondervond, indien hij nog daaraan mogt getwijfeld hebben, hoe algemeen verfoeid zijn naam was, daar hij op onderscheidene kustplaatsen van Italië, waar hij aan land wilde stappen, door de dreigende houding der bevolking werd terug gedreven en eindelijk in Frankrijk eene wijkplaats moest zoeken. Te Napels sloeg intusschen de menigte van verbolgene gisting tot luidruchtige blijdschap over. De koning werd, toen hij in het openbaar verscheen, met het levendigste gejuich ontvangen, en men toonde zich zelfs gezind om hem genoegen te geven toen hij te kennen gaf, dat hij de Italiaansche kokarde, waarmede het volk zich had versierd, door de Napelsche wenschte vervangen te zien. Te gelijk openbaarde zich echter eene reactie onder de Lazaroni's, van welke de gevallene partij van het absolutismus zich als werktuigen had willen bedienen. Deze onkundige lieden verkeeren in den waan, dat de voorgenomene veranderingen in het staatsbestuur hunne godsdienst met gevaar bedreigen, en de blijken van hunnen tegenzin konden slechts door eene vertooning van militaire magt bedwongen worden. De toezegging eener constitutie was echter tot het vasteland des koningrijks beperkt. Tegenover Sicilië scheen de koning nog gezind om te blijven volharden; eerst door latere ongunstige berigten van het eiland liet hij zich tot verdere toegeeflijkheid bewegen. Zijn doel om Sicilië te bevredigen, schijnt echter daarmede nog niet bereikt te zullen worden.

De voorvallen te Napels, waarvan het gerucht zich met buitengemeene snelheid door geheel Italië verspreidde, vonden op onderscheidene plaatsen terstond weêrklank bij de bevolking. Ook in Sardinië, waar, hoezeer men ingenomen is met de door den koning tot stand gebragte verbeteringen, de meening heerscht dat verdere vooruitgang eene dringende behoefte is, was dit zoo zeer het geval, dat de gemeenteraad van Turin het besluit nam, den koning een ernstig verzoek aan te bieden om zijn volk insgelijks eene constitutie met eene volksvertegenwoordiging te schenken. Het is te betwijfelen of Karel Albert bij zijne hervormingen wel ooit voornemens is geweest om zoo ver te gaan, maar waarschijnlijk heeft hij ingezien, hoeveel waarde in zulke omstandigheden zelfs de schijn van vrijwilligheid bezit, en de door hem uitgevaardigde proclamatie doet zijn besluit om eene constitutie in te voeren als een geheel uit eigene beweging genomen stap voorkomen. In den aanhef van dat stuk geeft hij zijne overtuiging te kennen van de hechte vereeniging tusschen hem en zijn volk, waarvan hij de troostvolle bewijzen heeft gevonden in de gevoelens, waarmede zijne onderdanen de door hem ingevoerde hervormingen hebben ontvangen. - Thans (vervolgt de proclamatie) nu de tijden zijn voorbereid voor grootere dingen, en te midden der veranderingen, die in Italië hebben plaats gegrepen, aarzelen wij niet aan de bevolking het plegtigste bewijs te geven van het vertrouwen, hetwelk wij in hare gehechtheid en voorzig-

tigheid stellen. Door onze overwegingen worden de in rust en kalmte voorbereide staatkundige instellingen tot rijpheid gebragt, welke onze weldadige hervormingen zullen voltooijen en bevestigen op eene met 's lands toestand overeenkomendewijs. Intusschen verkondigen wij nu reeds met genoegen, dat wij, overeenkomstig het oordeel van onze Ministers en van de voornaamste raadslieden onzer Kroon, besloten hebben de volgende grondslagen eener Grondwet aan te nemen, ten einde in onze Staten een volkomen stelsel van regering bij vertegenwoordiging te vestigen. - Deze grondslagen worden vervolgens vermeld en zijn de volgende: 1°. De Roomsch Katholieke godsdienst is de godsdienst van den Staat. De overige thans bestaande eerdiensten worden niet geduld dan volgens de wetten, 2°. De persoon des Konings is heilig en onschendbaar. Zijne Ministers zijn verantwoordelijk. 3°. Aan den Koning alleen behoort de uitvoerende magt. Hij is het opperhoofd van den Staat. Hij heeft het opperbevel over de land- en zeemagt, verklaart oorlog, sluit tractaten van vrede en handel, benoemt tot alle bedieningen en geeft de noodige bevelen tot uitvoering der wetten, zonder deze te mogen schorsen of dispensatie daarvan te verleenen. 4°. De Koning alleen bekrachtigt de wetten en vaardigt dezelve uit. 5°. Alle regtspraak gaat van den Koning uit en in zijnen naam wordt regt gedaan. Hij mag genade verleenen en de straffen veranderen. 6°. De wetgevende magt zal gezamenlijk door den Koning en door twee Kamers worden uitgeoefend. 7°. De eerste dezer Kamers zal bestaan uit door den Koning voor hun leven benoemde leden; de tweede zal verkozen worden volgens een te bepalen census. 8°. De Koning en elk der beide Kamers zullen wetten mogen voordragen. De belastingswetten zullen echter het eerst aan de verkiesbare Kamer worden voorgesteld. 9°. De Koning roept de beide Kamers jaarlijks bijeen; hij verdaagt hare zittingen en kan de verkiesbare Kamer ontbinden; maar in dit geval roept hij eene nieuw benoemde binnen vier maanden te zamen. 10°. Geene belasting mag opgelegd worden zonder door de Kamers toegestaan en door den Koning bekrachtigd te zijn. 11°. De drukpers zal vrij zijn, maar onderworpen aan strafwetten. 12°. De persoonlijke vrijheid zal gewaarborgd zijn. 13°. De regters, met uitzondering van die van het *mandamento*, zullen onafzetbaar zijn, nadat zij hunne betrekking gedurende eenen te bepalen tijd zullen bekleed hebben. 14°. Aan den Koning blijft de oprigting eener burgermilitie voorbehouden, die onder de bevelen der administratieve overheid zal staan. - De Koning van Sardinië blijft aldus inderdaad aan het hoofd der beweging van zijn volk, en daar hij tevens getoond heeft vastheid genoeg te bezitten om niet alleen onberadene eischen stellig af te wijzen, maar zich ook voor geene dreigende houding van den kant der geestelijkheid te ontzetten, kan Sardinië met grond hopen, dat het dit tijdperk van hervorming zonder geweldige schokken zal doorstaan en zich in korten tijd onder eene welgevestigde staatsregeling in eene rustige ontwikkeling verheugen.

In de overige Italiaansche Staten zal de indruk der gebeurtenissen in Napels en Sardinië waarschijnlijk aanleiding tot onlusten en botsingen geven. De haat tegen de Duitschers wordt op alle wijzen aangevuurd. In Lombardije, waar krachtige uitbarstingen van dien haat door de dreigende tegenwoordigheid der Oostenrijksche militairen worden bedwongen, vertoont hij zich echter duidelijk genoeg,

daar de bevolking zich van deze militairen afscheidt, alsof elke uniform met de pest was besmet. In Milaan kunnen officieren bijna geene huisvesting meer bekomen, en worden zelfs sommigen aangeduid, die in de eerste plaats om hals zouden gebragt moeten worden. In Toscanen geeft die volkshaat zich onbewimpeld lucht. Te Florence is zelfs in den schouwburg openlijk de kreet van ‘dood aan de Duitschers’ aangeheven. Te Rome waar de opgewondenheid der bevolking thans tot eenen trap gestegen is, dat men de eigenlijke onbeduidendheid der pauselijke magt geheel vergeet en zich schijnt te verbeelden dat de paus, des verkiezende, zeer gemakkelijk de Oostenrijkers uit Italië zou kunnen verdrijven en de hersenschim eener Italiaansche eenheid verwezenlijken, is de Napolitaansche omwenteling met een volksfeest gevierd, waarbij op de Piazza del Populo oorlogzuchtige liederen zijn gezongen, en op het Kapitool vaandels zijn geplant met het opschrift *het oude Italië.* Zulk eene driekleurige vlag heeft men zelfs het reeds met de pauselijke kokarde versierde standbeeld van Marcus Aurelius in de hand gegeven. Ten slotte wilde men in optogt naar het Quirinaal trekken om den paus te begroeten, maar deze verzocht dringend van dit eerbewijs verschoond te blijven, daar de koude hem verbood zich aan het volk te vertoonen. Deze bijzonderheden zijn genoegzame kenmerken van den geest, welke in de verschillende Italiaansche Staten heerscht. In de gewesten, die zich onder het vaderlijke bestuur, of gelijk de Italianen zich uitdrukken onder het tirannieke juk van Oostenrijk, bevinden, vervult eene bittere wraakzucht de gemoederen, en is het maar al te zeer te vreezen dat deze wraakzucht in bloed bevredigd en daarna in bloed gedoofd zal worden. In Toscanen vertoont zich de eeuwen lang ingewortelde volkshaat tegen de Duitschers, reeds dagteekenende uit den tijd toen de Duitsche Keizer ook Roomsch Koning was of heette, en thans versterkt door de gedachte dat Oostenrijksche invloed de invoering der gewenschte hervormingen in het staatsbestuur verhindert. Bij de Romeinen is, vreezen wij, weinig anders te ontdekken dan de tuimelgeest eener opgewonden menigte, die, nog trotsch op de lang verdwenen grootheid harer stad, wanneer zij met hare hersenschimmen speelt aan geene mogelijkheden of onmogelijkheden denkt, en zich met de gewigtigste belangen met zulk eene ligtvaardigheid bezig houdt, alsof het haar slechts om tijdkorting te doen was. De paus, door wien de tegenwoordige beweging van Italië is opgewekt, heeft tegenover zulk eene bevolking eene zeer moeijelijke taak; hare driften en luimen te willen breidelen schijnt even gevaarlijk te zijn als haar bandeloos te laten voorthollen. Pius IX schijnt thans den uitweg te hebben gekozen om zich zoo lang mogelijk doof te houden voor de eischen der tegenwoordige Romeinen, totdat deze op het punt zijn om ernstig onvergenoegd te worden, hen dan weder door een blijk van inschikkelijkheid in eene goede luim te brengen, en aldus tijd te winnen om zonder verder beslissende stappen te doen den loop der gebeurtenissen af te wachten. De Oostenrijksche regering heeft in hare Italiaansche staten zulk eene geduchte magt vereenigd, dat zij genoegzaam gezind blijkt te zijn om voor hare tegenstanders niet zonder strijd te wijken; te Milaan en Venetië worden ook voortdurend verdachte personen in hechtenis genomen. Nu schijnt het bestuur eene volksbeweging tergend

uit te dagen, gelijk bij de cigaren-oproeren te Milaan en te Pavia, dan weder alle aanleidingen tot opschudding te willen vermijden en voor de blijken van den haat der bevolking in schijn de oogen te sluiten. Deze tegenstrijdige houding kan zeer wel de voorbode zijn eener plotselinge geweldige inspanning om door de ontwikkeling eener geduchte magt de Italiaansche beweging in eens te bedwingen. Dat Oostenrijk, wanneer het daartoe kans ziet, niet zal verzuimen de beginselen van vrije instellingen in Italië met geweld te vernietigen, mag wel onbetwijfelbaar zeker worden geacht; het is reeds lang bedacht geweest om zich voorwendselen te verschaffen tot eene bemoeijing met de inwendige aangelegenheden der Italiaansche Staten, gelijk blijkt uit de onlangs openbaar gemaakte, maar reeds vroeger geslotene overeenkomsten met Modena en Parma ter verdediging tegen binnen- en buitenlandsche vijanden. Deze daadzaken en de blijkbare strekking der geduchte wapeningen van Oostenrijk en van sommige Italiaansche Staten, benemen bijna alle waarde aan de verklaring van den Engelschen minister Lord Palmerston, in het huis der gemeenten, dat hij met genoegen kon verkondigen, *voor zoo ver namelijk het Britsche gouvernement onderigt was omtrent de inzigten van het Oostenrijksche kabinet*, dat er geene reden bestond om te vreezen, dat de staatkunde van dit kabinet hetzelve zou nopen om zich in de aangelegenheden van Italië te mengen op eene voor de belangen van dat land nadeelige wijze, of om eenige maatregelen te nemen, die beschouwd zouden kunnen worden als eene tusschenkomst in de gebeurtenissen, welke aan de overzijde van den Po voorvallen.

FRANKRIJK. - De discussie over het adres van antwoord op de troonrede in de Kamer der Gedeputeerden is in meer dan één opzigt hoogstbelangrijk te noemen. De moeijelijke toestand, waarin de Fransche regering zich gebragt heeft, is daarbij ten volle gebleken. Drie weken heeft de bedoelde discussie geduurd en dagelijks hebben de bewindslieden ten doel gestaan aan aanvallen, heftiger dan misschien ooit eenig ministerie heeft verduurd. Bij de stemmingen hebben hunne aanhangers de overhand behouden, maar men vergete niet, dat de Kamer omtrent 200 leden bevat, die als ambtenaren van de ministers afhankelijk zijn, en de namen der meest vermaarde mannen op de lijst der oppositie voorkomen. De gewezen minister Thiers heeft onderscheidene malen het woord gevoerd en is daarbij in vinnige personele redewisselingen met Guizot gekomen. De toestand der financiën werd door Thiers als verre van gunstig afgeschilderd, en de Italiaansche en Zwitsersche aangelegenheden werden in uitgebreide redevoeringen door hem behandeld, welke besloten werden met den ministers toe te voegen, dat zij onvoorzigheden hadden begaan, waarvan tot nog toe in de geschiedenis geene voorbeelden werden aangetroffen; hij voegde er echter verzachtend bij, dat hij aan de zuiverheid hunner bedoelingen niet wilde twijfelen. De minister, thans geheel afziende van het stelsel om zich achter verkeerde inlichtingen te verschuilen, heeft zijne handelwijs ten opzigte der gebeurtenissen in Zwitserland trachten te verdedigen door deze gebeurtenissen in dat licht te plaatsen, waarin zij steeds door de vrienden van het afzonderlijk verbond zijn gesteld. Over het geheel is de minister in den loop der discussie zoodanig genoodzaakt geworden om zijne staatkundige denkwijs bloot te leggen, dat de magt der oppo-

sitie van dag tot dag toenam, en zelfs verscheidene gedeputeerden daartoe overgingen, die tot nog toe steeds het ministerie hadden ondersteund. De Lamartine heeft zich vooral in eene welsprekende redevoering over de Italiaansche aangelegenheden laten hooren. Zijne redevoering over dat onderwerp werd door de ministeriëlen zoodanig gevreesd, dat zij op Lamartine's verzoek om een dag uitstel, daar hij nog eenige bouwstoffen moest verzamelen, door een algemeen rumoer eene dadelijke stemming wilden afdwingen, maar juist door deze onstuimigheid hun oogmerk verijdelden, dewijl de verwarring zoo groot werd, dat de voorzitter, om de eer der Kamer te redden, de zitting sloot. Dergelijke tooneelen hebben gedurende de beraadslaging meermalen plaats gehad, daar de redewisseling bij de behandeling der zinsnede, welke op de reformistische maaltijden doelt, tot een onstuimigen twist oversloeg, waarbij de opgewondene driften geheel losborsten, en nadat Odillon Barrot de ministers dreigend aan het lot van Polignac en Peyronnet had herinnerd, de zitting werd gesloten onder een tumult, hetwelk in een vuistgevecht dreigde te ontaarden. Bij het hervatten der discussie waren de leden der oppositie wel minder onstuimig, maar hunne gezegden niet minder scherp en dreigend. Zij kwamen zelfs tot de verklaring, dat zij de uitdrukking ‘vijandige hartstogten’ niet afkeurden, maar integendeel op zichzelven toepasten, als hunne gezindheid ten opzigte der bewindslieden inderdaad kenmerkende, en De Lamartine noemde het houden der reformistische maaltijden een noodzakelijk gevolg van de ongelukkige wijs, waarop Frankrijk geregeerd werd, van de teleurstelling der natie, van de zedeloosheid, die zelfs de hoogste standen had besmet, en waarvan het laatst verloopen jaar de treurigste voorbeelden had opgeleverd, van het opofferen der algemeene belangen aan familiebelangen, eindelijk van het verdrukken van den geest van ware vrijheid, waar die zich elders openbaarde. Ten slotte heeft de oppositie bij de stemming over het geheele adres zich verwijderd, en is het ontwerp aangenomen met 241 tegen 3 stemmen, terwijl het geheele aantal der te voren aanwezige leden 411 bedroeg. De hoop der ministeriëlen dat het ministerie Guizot zich weldra zou herstellen van het nadeel dat het zichzelven door zijne handelwijs ten opzigte van Zwitserland had toegebragt, is derhalve niet verwezenlijkt. Integendeel wint de meening veld dat de tegenwoordige regering van Frankrijk meer het belang der dynastie van Lodewijk Filips dan dat des lands in het oog houdt, en er inderdaad eene dringende behoefte bestaat aan eene parlementaire hervorming, bij welke ambtenaren onbevoegd zouden worden verklaard om als afgevaardigden zitting te nemen. De jongste verrassende gebeurtenissen, die het ministerie Guizot hebben doen vallen, en waarvan nader een beknopt overzigt zal gegeven worden, bewijzen welk eenen diepen indruk de discussie over het adres had gemaakt.

Abd-el-Kader, in het fort Lamargue opgesloten, doet boete voor zijn vertrouwen op het woord van eenen generaal of eenen prins; want het is nog in geschil op wien de verantwoordelijkheid der aan hem gegevene belofte rust. De minister Guizot heeft ten opzigte van den Arabischen vorst, bij de discussie over het adres verklaard, dat er reeds maatregelen waren verordend ter bereiking van het tweeledige doel: het gestanddoen der gegevene belofte en het bevorderen van 's Rijks belangen. Of de eerste uit-

drukking niet zal blijken te beteekenen: het verijdelen der gegevene belofte, zonder dezelve regtstreeks te verbreken, is bijna niet twijfelachtig. De uitdrukking aan het slot van den brief, waarmede Abd-el-Kader Lodewijk Filips aan de ontvangene toezegging herinnert: Frankrijk is groot en schoon, regtvaardig en grootmoedig; uwe natie is sterk, en gij zult doen wat ik u verzoek - heeft al het voorkomen eener bittere ironie.

ENGELAND. - In het begin der maand heeft het Parlement zijne werkzaamheden hervat. Bij beide Huizen waren een aantal petitiën ingekomen tegen de toelating der Israëlieten als leden van het Huis der Gemeenten. Evenwel is de tweede lezing der bill dienaangaande door dat Huis goedgekeurd en twijfelt men niet of deze maatregel zal zijn beslag krijgen. De toestand der West-Indische koloniën is zeer ernstig ter spraak gekomen, en er is eene commissie benoemd om onderzoek te doen naar middelen ter verbetering van dien toestand. De minister Landsdowne heeft in het Huis der Lords eene wet ingediend ten einde de regering tot het aanknoopen van diplomatieke betrekkingen met het Hof van Rome te magtigen. Het is te verwachten dat deze maatregel, bij de in Engeland bestaande bekommering voor den invloed der Roomsche geestelijkheid, niet weinige bezwaren zal opwekken. Dit is reeds dadelijk gebleken door de verklaring van Lord Eglintoun, dat hij de ontbrekende bepaling zou voorstellen om te verhinderen dat een geestelijke tot pauselijk gezant werd benoemd, daar hij anders vreesde, dat de ambassade van Rome in Engeland een broeinest voor de Jezuïeten zou worden. In het Huis der Gemeenten is door den heer Anstey eene zeer uitgebreide motie ter tafel gebragt, strekkende, om de buitenlandsche staatkunde van Lord Palmerston als verderfelijk voor Engeland en evenzeer strijdig met de wet des lands als met het regt der volken, het natuurlijke gevoel en de godsdienst, af te keuren, en met bijvoeging, dat hij na de aanneming van dit voorstel eene bepaalde beschuldiging van hoogverraad tegen den bedoelden minister zou indienen. Het Huis heeft een gewoon middel te baat genomen om in netelige gevallen een bepaald besluit te vermijden; de leden hebben zich langzamerhand verwijderd totdat het overgeblevene getal te gering was om de zitting voort te zetten. De heer Anstey heeft zich echter daardoor niet laten ontmoedigen, maar aangekondigd dat hij bij gelegenheid der discussie over de begrooting zijn voorstel nogmaals zal indienen. Op eene klagt over de onvoldoende uitvoering der nieuwe armenwet in Ierland heeft de regering moeten bekennen, dat de uitvoering dier wet inderdaad grootere bezwaren ontmoette dan men verwacht had. Zoo heeft het begin dezer parlementszitting reeds gewezen op de voornaamste kwalen, welke het magtige en trotsche Engeland ondermijnen en deszelfs welvaart aan gedurige schokken bloot stellen.

Wat Ierland aangaat, de zedelijke toestand van dat land, welke in deszelfs tegenwoordige omstandigheden van bijna nog grooter belang is dan de materiële toestand, wordt genoegzaam gekenmerkt door eene aanmerking, kort geleden in een Iersch dagblad (*Dublin Evening Mail*) geplaatst aan het slot van een verslag der zittingen en vonnissen van de Bijzondere Commissie in het graafschap Tipperarij. - Het meest opmerkelijke verschijnsel is het geveinsde gebrek aan belangstelling onder de lagere standen. De zittingen van het geregtshof worden

door geen grooter aantal personen bijgewoond dan wanneer er gewone onbeduidende zaken worden behandeld. De broeder van John Lonergan (de man, die wegens den moord van den heer Roe werd veroordeeld) zeide na de uitspraak van het vonnis, in de zaal: Wat beteekent het? Er is menig beter man gehangen dan hij is. En de vrouw van den veroordeelde ontving het berigt van het doodvonnis met de aanmerking, dat het geen ongeluk voor hem was te sterven, daar hij zijn vaderland eene goede dienst had gedaan. Welk vooruitzigt bestaat er op eene verbetering in den toestand des lands, terwijl het volk zulke gevoelens koestert? De moordenaren worden als martelaren beschouwd.

Reeds geruimen tijd is de afschaffing of wijziging der bekende scheepvaartwetten ter sprake gebragt, en de voorstanders dier wetten (de kooplieden en reeders, die daarin hun voordeel zien), hebben eene petitie voor derzelver behoud aan de Koningin ingediend en bij die gelegenheid eene demonstratie willen geven, waaruit blijken moest, dat de geheele Engelsche zeemansstand tegen de bedoelde afschaffing opkwam. Reeds lang te voren werd er in de dagbladen gewag gemaakt van de 20,000 zeelieden, die in plegtigen optogt de petitie zouden overbrengen. Het Londensche stadsbestuur scheen inderdaad iets van belang te verwachten en gaf deszelfs toestemming tot die ceremonie alleen onder voorwaarde, dat de togt grootendeels te water zou geschieden, om opschudding in de stad te voorkomen. Zelfs de aanleggers dezer demonstratie zijn echter genoodzaakt te bekennen, dat, wat den toeleg betreft om door de dreigende vertooning van een overgroot getal indruk te maken, de zaak geheel mislukt is. In plaats van 20,000 werden naauwelijks 3000 zeelieden met twee stoombooten en een aantal roeivaartuigen den Teems op naar het Trafalgar-plein gevoerd, en van daar te voet naar het ministerie van Buitenlandsche Zaken trekkende, verloor de stoet onder weg nog wel de helft, daar zeer vele matrozen zich in kroegen gingen ververschen en daarin bleven zitten. Bovendien merken de bestrijders der scheepvaartwetten aan, dat de meeste deelnemers aan den optogt van de kolenschepen afkomstig waren en derhalve met de bedoelde wetten niets te maken hadden.

DUITSCHE STATEN. Juist een jaar lang heeft het ergerlijke schouwspel eener openbare maitresse-regering in Beijeren geduurd. De val der bekende gravin van Landsfeldt (Lola Montes) is even plotseling en onverwacht geweest als hare verheffing. De wijze, waarop zij haren invloed op den koning had verkregen en het ultramontaansch-gezinde ministerie Abels doen wijken, wordt verschillend verhaald. Algemeen gelooft men, dat zij van het begin af een werktuig van de vijanden der geestelijkheid is geweest; maar sommigen verzekeren, dat zij juist door de ultramontaansche partij in het spel was gebragt om den koning des te gemakkelijker te kunnen leiden, maar dat zij, haar eigen hoofd volgende, dit opzet aan den koning had geopenbaard, en dat juist daaraan haar overwegende invloed op dien vorst en de woedende haat der ultramontanen tegen haar moet worden toegeschreven. Zeker is de achting voor de zedelijkheid te Munchen niet zoo groot om daaruit de algemeene verbittering tegen de koninklijke favorite te verklaren. De uitbarsting dier door de geestelijke partij gedurig aangestookte verbittering tegen eenen aanhang, dien Lola Montes onder de studenten der uni-

versiteit te Munchen had verworven, heeft tot zulke gevaarlijke opschuddingen aanleiding gegeven, dat de koning zich heeft laten bewegen om zijne beminde te verbannen. Dat deze zelve haren invloed op hem niet had verloren blijkt genoegzaam, dewijl de vorst haar eerst nog in zijne bescherming wilde nemen, en zelfs de lessen der universiteit deed staken. Het was hem echter onmogelijk alleen stand te houden tegenover de menigte aanzienlijke vijanden, voor wie de Spaansche favorite om staatkundige redenen een doorn in het oog was, en tegenover den algemeenen haat, dien zij zich door hare zonderlinge en hartstogtelijke handelwijs had berokkend. De ultramontanen zullen het thans gewis niet laten ontbreken aan pogingen om hunnen vroegeren invloed terug te bekomen; maar of dit hun zal gelukken en niet veeleer de koning, aan wien de verwijdering der gravin van Landsfeldt blijkbaar is afgedwongen, haar zal terugroepen, wanneer hij meent zulks veilig te kunnen doen, of tot eenen anderen stap besluiten om zijne neiging te bevredigen kan alleen de tijd leeren.

DENEMARKEN. - Het overlijden van koning Christiaan VIII op den 20sten Januarij heeft de verwikkelingen aangaande de troonsopvolging, welke de toekomst kan aanbrengen, op nieuw ter sprake gebragt. Zijn opvolger Frederik VII is kinderloos en heeft zijnen insgelijks kinderloozen oom Frederik Ferdinand tot Erfprins benoemd. Terstond bij het aanvaarden der regering heeft Frederik VII eene nieuwe constitutie toegezegd, met eene gemeenschappelijke Stenden-vergadering voor het koningrijk Denemarken en de hertogdommen Sleeswijk en Holstein, welke constitutie echter nog aan het oordeel eener vergadering van 52 personen, voor de helft door de Stenden gekozen, en voor de andere helft door den Koning benoemd, zal worden onderworpen. Aan de eene zijde vindt deze stap van den nieuwen vorst ook den grootsten bijval, doch aan de andere zijde koestert men in de hertogdommen de vrees, dat in de toekomstige Stenden-vergaderingen de belangen dier hertogdommen voor die van Denemarken zullen moeten onderdoen. Tevens is het bevreemdend dat in de bedoelde toezegging geene melding wordt gemaakt van het hertogdom Lauenburg, dat aldus van de constitutie uitgesloten schijnt te zijn.

VEREENIGDE STATEN VAN AMERIKA. - In het Huis der Vertegenwoordigers van het congres is een voorstel goedgekeurd strekkende om te verklaren, dat de oorlog met Mexico onnoodig was en door den president op eene met de constitutie strijdige wijs was begonnen. In weerwil dezer afkeuring der handelwijs van den president Polk meende men echter niet, dat deze de rigting zijner staatkunde zou wijzigen, of dat dit besluit aanleiding zou geven tot andere om de voortzetting van den oorlog te verhinderen. In den senaat was te gelijker tijd een voorstel in eenen tegenovergestelden geest ter tafel gebragt. Generaal Scott is uit Mexico teruggeroepen, en zal zich voor een hof van onderzoek moeten verantwoorden over de oneenigheden, welke onder de hoogere officieren van het Amerikaansche leger zijn ontstaan. Het Mexicaansche congres te Queretaro is thans zeer genegen tot het aanknoopen van vredesonderhandelingen; maar het schijnt dat de Vereenigde Staten nu hardere bedingen zullen voorschrijven dan zij vroeger hebben geëischt.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Leerredenen door Ab^{m}. des Amorie van der Hoeven.

(Tweede Deel. Leeuwarden. G.T.N. Suringar. 1847.)

Indien men op de Protestantsche kerk het staatkundig leven in deszelfs verschillenden vorm wilde toepasselijk maken, zouden wij welligt (het ergere niemand) bij de Remonstrantsche en Doopsgezinde broeders het republikeinsch-dogmatisch beginsel erkennen: het beginsel der vrijheid en onafhankelijkheid van het monarchaal gezag der confessiën. - De revolutie, die hier ten jare 1618 en later is geschied, heeft hare bestendigheid verkregen, en de twee genoemde gemeenten des Heeren bewaarden hunne duur verworvene geestelijke vrijheid. Ten aanzien der twee overige meer talrijke afdeelingen, die zich ten minste *geschiedkundig*, als de *Hervormde* (Calvinistische-Zwinglische), en *Luthersche* (Evangeliesch en zoogenoemd Herstelde), laten bestempelen, zoude, consequent, het monarchale confessioneele element aanwezig moeten zijn, zoolang de geschiedkundige belijdenissen kracht van regering hebben; misschien dat ook hier meer en meer geldt: *le roi gouverne*, *mais ne règne pas.* - Het gouvernement der confessiën en der formulieren nadert met zeer langzame, maar des te zekerder schreden, zijn eindpaal. De papieren koningen, uit hoe vele ledematen - *articuli* - ook bestaande, zinken allengskens van hunne troonen, en de onbedwongene, vrije Bijbelstudie en Bijbelverkondiging wint veld, dikwerf reeds ongevoelig bij hen, die nog vermeenen, aan den uiterlijken vorm gehecht te moeten blijven, maar door een gezonden zin en zuiver hart tot den Bijbel eeniglijk terugkeeren, en buiten de belijdenissen om, regtstreeks op de Heilige Schrift afgaan, en dáár, *ongefiltreerd*, leven, licht en kracht voor hunne eigene ziel, en voor de zielen, die hun toevertrouwd zijn, vinden. De reactionairen, die tot de reeds stokoude monarchie der 16 en 17^{e} eeuw teruggaan, en de *norma normata* en *normans* te Heidelberg en te Augsburg vermeenen te moeten zoeken, handelen gewisselijk ter goeder trouw. - Zij kunnen intusschen het heerschend gevoelen en verlangen naar eene Grondwetsherziening ook in godsdienstige, eens vastgemetselde begrippen, niet wel uit den weg ruimen, en wij zijn er van overtuigd, dat na verloop van dien tijd, welken de Voorzienigheid daartoe bepaald heeft, alleen de kern en de ware gehalte der verschillende kerkelijke belijdenissen zal overblijven, waardoor men dezelve tevens als kern en gehalte van de zuivere Bijbelsche leer zal blijven waarderen en

laten staan. De eeuw is hier de bekwame chemist. Hij werpt menschelijke belijdenissen almede in den smeltkroes, en wanneer het groote chemische proces is voltooid, zal het echte goud te voorschijn komen, en de onzuivere, onbruikbare bestanddeelen worden weggeworpen.

Op zulk een standpunt meenden wij onze lezers (het ergere niemand) te moeten plaatsen, bij de aankondiging van den *tweeden* bundel Leerredenen van den verdienstelijken Remonstrantschen Hoogleeraar van der Hoeven, zekerlijk reeds in veler handen. - Uit verschillende geschriften, ook in den Tijdspiegel aangekondigd, bovenal uit de sierlijke en welsprekende verhandeling over de 'Eenheid, de vrijheid en de liefde,' is de Hoogleeraar onderscheidend gekenmerkt, als een geleerd man, die het republikeinsch-dogmatisch beginsel huldigt, en bepaald afkeerig is van het monarchismus der belijdenissen, onder welk een vaandel hetzelve zich ook vertoont. - Zoodra wij derhalve den blik werpen op de bloot leerstellige, dogmatische strekking dezer twaalf leerredenen, die zoowel uit het Oude als uit het Nieuwe Verbond ontleend zijn, dient opgemerkt, dat zij geene bepaalde leerstellige kleur hebben, dat zij niet zijn uitgegaan of terugkeeren uit of naar eenig kerkelijk stelsel, maar ontsprongen zijn, *recta via*, uit de Heilige Schrift. Het is er verre van af dat zij, om die reden, kleurloos zouden zijn. Wij vinden er het echte, zuiver Christelijke beginsel in terug, hetgeen wij in eenen enkelen heerlijken Bijbeltekst, krachtig zaamgedrongen, en door den Christus zelven, dus wel *onverbeterlijk*, alzoo uitgedrukt, lezen: '*En dit is het eeuwige leven*, *dat zij u*, *den alleen waren God*, *en dien Gij gezonden hebt*, *Jezus Christus*, *kennen*.' Joh. XVII:3. Wij gelooven, dat de lezers van dit kanselwerk zullen erkennen, dat hierin de grondtoon der dogmatische voorstelling en ontwikkeling ligt. - Gelukkig is het voor Nederland, dat, met weinige uitzonderingen, de bekwame, de te regt gezochte en bezochte predikers, ook buiten de Remonstrantsche gemeente, dit algemeene beginsel, zonder den bedwingenden en beperkenden invloed van vastgestelde confessiën, huldigen; want indien wij u op bijna al de gedrukte, en zeker ook op de gesprokene leerredenen van Oosterzee, op andere van Kist, Steenmeijer, enz. enz. heenwijzen, dan zult ge daar het beknellend kerkelijk dogma niet terugvinden. Wilden wij hier verder gaan, en u den bundel leerredenen van eenen anderen Hoogleeraar, bij een ander kerkgenootschap, wij bedoelen Prof. Domela Nieuwenhuis, voorleggen, bezwaarlijk zoudet ge dáár het confessioneel onderscheidend en strijdend kenmerk erkennen - en ook niet verwachten. - Genoeg dus wat dit eerste punt betreft. De dogmatiek van den Remonstrantschen Professor, in zoo verre men die ook in preken mag en moet vinden, is van dien aard, dat ieder, die het zuivere en eenvoudige Christendom hoogschat, te dezen opzigte het zegel der goedkeuring bereid moet houden.

Van den welsprekenden redenaar, die nog altijd zijn Kerkgenootschap tot een sieraad verstrekt, wacht men van eene *aesthetische* zijde niet minder goeds, en zoude, bij eene onverhoopte teleurstelling, wat dit tweede punt van beoordeeling betreft, welligt eene mindere toejuiching moeten toeschrijven aan den ingedrongen, en meer en meer toenemenden, bedorven preektrant, die van de oude eenvoudigheid afgeweken, aan den wansmaak

ruim baan maakte. - Indien wij hier eene vergelijking wilden beproeven (bovenal wat den uiterlijken vorm betreft, het bloot *formeele*) tusschen de onlangs ter sprake gekomene leerredenen van Oosterzee, Hasebroek, Beets, ook terugziende op de geniale en zeer vrijmoedige beoordeeling van *Mens ingenua Deo grata* (wiens *Homiletische lessen* in de Boekzaal niet minder waarde hebben dan de *Lessen uit Parijs* in het Handelsblad, Februarij l.l.), dan is het verschil in het oog loopend. De renaissance-methode, die, naar de individualiteit der drie genoemde predikers, in verdeeling, taal, stijl, woorden-beelden-teksten-greep, zoo sprekend treft, ontbreekt in deze leerredenen van den Hoogleeraar van der Hoeven. Eene ongezochte, edele eenvoudigheid, treedt ons hier weldadig tegen; zoo iets (wij weten het niet beter uit te drukken) van de bezadigde kalmte, die eenen geoefenden en omzigtigen veldheer eigen is, waar hij zijne scharen ten strijde aanvoert, en de taktiek der Homiletica niet laat bestaan in woedende en gevaarlijke onverwachte aan- en uitvallen, maar met zijne strijdkrachten spaarzaam omgaat, om des te zekerder van de overwinning te zijn. - De Homiletische kunst van den Hoogleeraar herinnert ons aan Wellington en Soult, die het met eenen magtigen vijand welligt beter zouden opnemen en gelukkiger ten einde brengen, dan een der jeugdige helden van onzen prekenden tijd, die zeer spoedig bevorderd zijnde, met zeer gewaagde, zeer frappante strategisch-homiletische kunstgrepen, dadelijk willen zegepralen. Wij vinden in de leerredenen van den Hoogleeraar van der Hoeven nog altijd eene herinnering aan de eenvoudige kalmte, welke in de kerkelijke redevoeringen van den dikwerf onnavolgbaren van der Palm heerscht. - Wilt ge het intusschen wel gelooven, waarde lezers! dat wij onlangs eene gemoedelijke en verstandige, echt Christelijk gezinde vrouw, of Vrouwe, hoorden zeggen: ‘sedert ik de preken van Beets en Hasebroek lees, kan ik de eentoonige en koude stukken van van der Palm bijna niet meer verdragen;’ maar het was ook eene *vrouw*, die zoo sprak! De verdienste van taal, stijl en inkleeding, welke deze twaalf leerredenen onwedersprekelijk openbaren, zullen welligt door andere beoordeelaars meer naauwkeurig worden opgemerkt. - Hier vindt ge niet den storm der Oostersche beeldspraak, het geloei van antithesen, die elkaâr als uit den weg dringen; het gegons van brommende en klinkende woorden; het gejoel en gehuil van homiletisch-sentimenteele uitboezemingen; het gedruisch van hoogopgevijzelde regtzinnigheid, dat zich vermengt met een' aanrukkenden legertros van anathemata, en de afgewerkte longen van den spreker niet minder dan den verbaasden hoorder vermoeit. Van der Hoeven heeft stof en vorm genoeg, en ook wijsheid en smaak daarbij, om niet tot dergelijke *tours de force* en hedendaagsche *tours d'adresse* de toevlugt te nemen. Hij blijft bedaard en zichzelven geheel meester, ook daar waar hij warmer en warmer wordt. Hij weet zich als kanselredenaar te doen respecteren. Wanneer wij dit bedaarde, waardige en ernstige genre, waarin de Remonstrantsche broeder spreekt, vergelijken met de onstuimige, ziedende, kokende, excentrieke, volstrekt eigenaardige welsprekendheid des heeren Da Costa, waar het Oostersche element ons, Westerlingen, geheel bedwelmt, en benevelt, en verwart, dan, voorzeker! behoort deze *kerkelijke* spreker tot eene oudere school, waar de eenvoudigheid, de gematigdheid, de waardigheid, de echt Christelijke rust, wel-

dadig terugwerken, zoodat de hoorder en de lezer dezer redenen, welgemoed, onbevreesd, gemakkelijk, vriendschappelijk als naast en met den leidsman, op den zacht glooijenden weg heenwandelt, niet verschrikt en angstig opspringt, waar hij den Oosterschen spreker, in geweldige uitbarsting, hoort losvuren en ontploffen, en een oorverdoovend leeuwengebrul aan zijne zijde verneemt, dat de wangen doet verbleeken en de Christelijke zielen doet sidderen, zonder om *die* reden innige en waarachtige en duurzame stichting voort te brengen.

Nog iets over de keuze der teksten en stoffen - hier is de verscheidenheid in acht genomen, ook in de opvolging der verschillende leerredenen. - De menschen, ook die goede, vrome menschen, welke gaarne en met nut leerredenen lezen, plegen, uit achting voor den schrijver, de preken te lezen zoo als ze volgen. Ook om die reden is het goed de schikking zóó te maken, dat er eene behagelijke verscheidenheid ontstaat; aan dezen eisch, hoe schijnbaar gering ook, heeft de Hoogleeraar gedacht, intusschen meenen wij toch eene zekere geleidelijke orde in die schikking der bewerkte stoffen te bespeuren. De eerste drie leerredenen (over 1 Tim. III:15^{b} en 16, 1 Cor. XV:28^{b}, Predik. XI:9, tot XII:7), staan in naauwere betrekking tot de Kerk Gods, het Godsrijk. De volgende vier (Eph. IV:1-6, Matth. XXV:10^{b}, Matth. XXV:14-30 en Lucas XIII:23 en 24^{a}), meer in verband tot het Christelijk godsdienstig en gemoedsleven. De leerredenen over Matth. XXII:42^{b} en Johan. XIV:27^{a}, sluiten zich meer bepaaldelijk aan den persoon van Christus; terwijl de twee laatste, zoogenaamde gelegenheids-leerredenen, ter gedachtenisviering van vervulde vijfentwintigjarige Evangeliedienst, en ter bevestiging van des Hoogleeraars oudsten zoon, den bundel sluiten. Welligt intusschen dat deze orde der schikking niet zoo bepaald door den schrijver is bedoeld. Als een bijzonder kenmerk dezer redenen moeten wij, buiten de eenvoudigheid in de verdeeling en voorstelling, op de uitnemende *helderheid* van *begrippen* en de *Christelijke verdraagzaamheid* opmerkzaam maken. Hier is, in deze twaalf preken, wij zouden dit kunnen bewijzen, niet eene enkele zinsnede, welke de eenigzins beschaafde en geoefende lezer drie- of viermaal *moet* overlezen, om ze te begrijpen; helder en verstaanbaar is de gedachte in gepaste, en niet in gezochte bewoordingen uitgedrukt, en inderdaad! men weet niet welk een ongemeen groot voorregt alleen reeds daarin gelegen is voor de Christelijke gemeente inzonderheid wat het hooren, of wat nog iets *meer* beteekent, het luisteren betreft: daar op den stoel of in de bank neêrgezeten, heeft de dikwerf min opgewekte, of half ontstemde, of, door de zinnelijke wereld, die ook niet ganschelijk buiten de kerk gesloten is, half verstrooide hoorder, al zijne hersenen (zooveel hij daarvan bezit), al zijne - attentie - volstrekt noodig, om de altijd voort en immer voort voortvloeijende, en nooit stilstaande rede te volgen - ons ten minste is het altijd een pijnlijk, moeijelijk, veel inspanning eischend werk, om, in den waren zin des woords, den spreker - werkelijk te volgen - hem niet nu en dan uit het gezigt te verliezen, altijd nevens hem stap voor stap te gaan, berg op en berg af, over hoog en laag, door dik en dun, in nacht en nevel, en dan weder in licht en half licht. Als nu de spreker, om den wille van zijne arme schapen, niet altijd helder, eenvoudig, als doorschijnend spreekt - hoe weinig komt er dan van de geheele,

naauwkeurig uitgewerkte rede met de deelen en onder- en onder-onder-deelen, te regt! Aan deze helderheid van gedachte, aan deze algemeene verstaanbaarheid der zinsneden - elk op zichzelve eene preek in miniatuur - schrijven wij het toe, dat men de redenen van den Hoogleeraar met even veel gemak en genoegen hoort als leest. Ja, de bijzondere kortheid der volzinnen - o, dat alle sprekers voor het volk hier meer acht op gaven - maakt het behouden en het onthouden der denkbeelden zeer gemakkelijk. - De lange, huiveringverwekkende lange Germaansche volzin, de over-volzin, met volzinnetjes opgestopt, dat afgrijselijk en noodlottig ellen meten, waar geen eind aan te vinden is, is zekerlijk een der zeven homiletische doodzonden - een der hedendaagsche Sept péchés capitaux onzer kansels. - Lange, uitgerekte volzinnen verwateren het kostelijk merg der Heilige Schrift, dat ook geconcentreerd, zoo als het ons op het Bijbelblad wordt aangeboden, moet genoten zijn. Leest de Bergrede en de gelijkenissen: gij zult dadelijk de eigenaardige welsprekendheid van Hem terugvinden, die sprak, zoo als nog geen mensch gesproken had.

Wat de Christelijke liefde en verdraagzaamheid aangaat, leggen deze leerredenen een eervol getuigenis af voor hem, die ze stelde, en dus ook, dit vertrouwen wij, voor den heerschenden geest in het kerkgenootschap, aan welks hoofd de spreker staat. Liberaal, vrijzinnig - ja gewisselijk - echt liberaal, warm, Christelijk liberaal, zijn de uitboezemingen in eenige dezer preken; voor velen welligt te ruim, te welwillend, te veelomvattend: maar wij dagen den orthodoxen, den aan confessiën vastgekluisterden, den in formulieren van eenigheid ingekerkerden Godgeleerde uit, om ons te bewijzen, dat de Hoogleeraar, als hij op dit aanbeeld slaat - hij doet het met een' zilveren hamer, zoodat ook hier alles wel luidt - overdrijft; neen, neen! daar is het niet alleen de hand en de vinger, die, met de pen gewapend, over het blad heenzweeft, daar is het niet alleen de beweegbare tong die spreekt; dieper, dieper komt die grondtoon van liefde en verdraagzaamheid, hij komt uit het hart; hij is aanwezig, vóórdat de gemeente en de spreker aanwezig zijn, om te hooren en te spreken; hij bezielt den redenaar, die de vuurspranken als van het Bijbelblad in zijne ziel opnam, en zoo ontgloeid in hemelsch vuur het woord der liefde, dat hij uit het Evangelie als inzoog, herboren teruggeeft aan zijne gemeente. - Wilt ge eene proeve, wij zullen ze gaarne voor u afschrijven:

‘Het verschil van denkwijs onder de belijders van het Evangelie mag derhalve voor hen geen oorzaak van twist en verdeeldheid zijn. Zij moeten zich bevlijtigen om daarbij de eenigheid des geestes te bewaren *door den band des vredes.* De Apostel geeft door deze bijvoeging duidelijk te kennen, welk eene éénheid of eenstemmigheid hij bedoelt. Van vrede kan slechts sprake zijn, waar zich verschil van meening openbaart en aanleiding tot strijd of tweedragt wordt gevonden. Het is derhalve éénheid des harten, éénheid van zin en geest, waarop Paulus bij de Christenen aandringt. Zij moeten door geen anderen band dan dien des vredes verbonden, *één hart en ééne ziele* zijn. Ik zeg: door geen anderen band. De Apostel spreekt slechts van den *band des vredes.* Wie in de kerkgeschiedenis geen vreemdeling, noch onkundig is van de godsdienstige geschillen onzer dagen, hij

weet, dat velen de éénheid onder de Christenen door andere uitwendige banden, door menschelijke voorschriften en bepalingen willen handhaven. Maar wij vragen het vrijmoedig: wie geeft hun het regt zoodanige bepalingen te maken? Menschelijke inrigtingen mogen door menschelijke wetten en regelen binnen zekeren kring worden beperkt; maar zult gij het rijk Gods omheinen, en tot uwen broeder zeggen: omdat gij niet volmaakt hetzelfde geloof hebt, als het mijne, zoo stoot ik u uit de kerk, en wil met u geen gemeenschap houden? - “Maar” - zegt gij - “wie in de uitlegging van belangrijke bijbelplaatsen, in de opvatting van bijzondere leerstukken geheel van ons verschilt, hoe kunnen wij dien als onzen broeder erkennen en als een lid onzer gemeente beschouwen, zonder Gods woord prijs te geven aan menschelijke willekeur?” - Ik vraag u op mijne beurt: zijt *gij* dan onfeilbare uitleggers der Heilige Schrift? En meent gij door uwe zwakke menschelijke steunsels de hemelsche waarheid krachtiger te zullen schragen, dan God door Zijnen geest? Welk mensch mag bij de voorwaarde van geloof en bekeering, waarop de Heer-zelf den ingang in zijn koningrijk voor allen openstelt, nog andere voegen? Gelijk hij ons een voorschrift des gebeds heeft nagelaten, zou hij ons ook gewis een regel des geloofs hebben voorgeschreven, bijaldien zijne Goddelijke wijsheid dit noodig en heilzaam had gekeurd. Neen, Mijne Broeders! geen andere band, dan die des vredes, strengele de harten der Christenen zamen! Daardoor en daardoor alleen kan de eensgezindheid onder hen bewaard en bevorderd worden. Uit formulieren van éénigheid - de geschiedenis leert het - ontstaat slechts tweedragt en scheuring. Doch waar de vrede, de Goddelijke vrede, de geesten en harten als met een gordel omsnoert, daar zijn zij vereenigd door den band der volmaaktheid.’

En elders:

‘Aandoenlijk is de taal, waarmede Paulus zijne ernstige vermaning tot eensgezindheid aandringt. Hij, een gevangen man, voor de zaak van Christus in ketenen geklonken, zelfs met den dood voor oogen, bidt de Christenen uit de Heidenen, voor welke hij die ketenen draagt, dat zij een wandel mogten leiden, hunner hemelsche roeping waardig. En welk een wandel wordt hier door hem bedoeld? Wij hebben het in deze ure overwogen. Het is, met één woord: *een wandel in de liefde.* De liefde is het einde des gebods; zij is de vervulling der wet; zij is het onderscheidend kenmerk van den waren Christen. Men hoort in onze dagen veel van *regtzinnigheid* spreken. Verstaat men deze in een kerkelijken zin, dan is zij van zeer onzekere beteekenis. Zij hangt af van tijden en plaatsen. Wat in het ééne land of tijdvak als regtzinnig wordt beschouwd, wordt in het andere als grove ketterij verworpen. Maar wilt gij weten, wat de ware regtzinnigheid in den geest van Jezus is? Zal ik u met de eigene woorden van den Heer het echte, het éénige kenmerk opgeven, dat den waren Christen van den naamchristen onderscheidt? Gij leest het in het Evangelie van Joannes, in het XIII^{de} Hoofddeel, het 35ste vers: *Hieraan zullen zij allen bekennen*, *dat gij mijne discipelen zijt*, *zoo gij liefde hebt onder elkander.* De ware regtzinnigheid bestaat in liefde. Jaagt naar die liefde! Zij is de kostelijkste aller gaven. Zij blijft in eeuwigheid. Verheft u boven de twisten van den dag. Reikt de broederhand aan allen, die met u leden zijn van één ligchaam. Tracht zoo veel in u is mede te werken

ter bereiking van het groote doel des Christendoms: de verbroedering der menschen; opdat zoo éénmaal de voorspelling van den Heer vervuld worde: *het zal ééne kudde onder éénen Herder zijn!* Een man, die het sieraad was van ons Vaderland, aan wien de kerk zoowel als de wetenschap onschatbare verpligtingen heeft[1)], zond in zijn morgenlied de vrome bede ten hemel:

God, die 't al vermeugt,
Doe ons deze deugd,
Doe dit wonderwerk:
Wil genadig heelen
De verbroken deelen
Van de Christenkerk!

Het zij ook onze dagelijksche bede, Geliefden! De verhooring zal niet achterblijven. Ééns zal de tijd aanlichten, waarin, gelijk Paulus in het 13de vers van ons teksthoofddeel schrijft, allen zullen gekomen zijn tot de éénheid des geloofs en der kennisse des Zoons van God; waarin het ligchaam van Christus, de Christelijke kerk haren vollen wasdom zal bereikt hebben. Dan zullen alle namen en scheidsmuren verdwijnen Dan zal men zelfs niet langer van Catholicismus en Protestantismus hooren, maar het zal in waarheid de ééne algemeene Christelijke kerk op aarde zijn. Uwe en mijne oogen zullen het niet zien, Geliefden! Maar het zal blijdschap geven in Gods Vaderhuis daarboven, waar liefde en vrede wonen tot in eeuwigheid. Zalig zijn ze die waardig zullen geacht worden die eeuwe te verwerven en de opstanding uit de dooden! Nog éénmaal, Broeders! Jaagt de liefde na! Wie in de liefde blijft, die blijft in God, en God in hem: God is liefde. Amen.'

Waar in dien toon en in dien geest gepredikt wordt, vindt de fel bestreden Protestantsche kerk haren waarborg in haarzelve, en verdedigt zich op *deze wijze* beter, dan waar men met het grof geschut uit de oude arsenalen der polemica begint te vuren. Deze twaalf leerredenen zullen aan den Nederlandschen lezer van smaak en onbedorven godsdienstig gevoel hoogst welkom zijn. Wie nu verder lust en tijd en een' bijzonderen aanleg heeft om de gebreken en feilen, in deze redenen aanwezig, met de kritische *loupe* gewapend, op te sporen, en deze twaalf vruchtboomen in Christus gaarde van den wortel tot aan den top te onderzoeken, waar er een kwast in het hout is, of een enkele doode tak is overgebleven, dien wenschen wij veel vreugde en veel succes op dit werk, en staan hem hetzelve hartelijk gaarne af. - De heer van der Hoeven weet zeker evenzoo goed als elk zijner lezers en beoordeelaars, dat hij, als mensch, menschelijk werk heeft geleverd, en wanneer hij voor zijne beoordeelaars vreesde, verdiende hij den roem niet, welken de tijdgenoot hem niet heeft willen of mogen onthouden. Hij vreeze niet 'achteruit gegaan te zijn' (Voorberigt bl. VIII) en al mogt dit aan de hedendaagsche beoordeelaars, die den orthodoxen-overspannen-mode-renaissance-preektoon huldigen, alzoo toeschijnen, daarmede is niets verloren. Wie met de wapenen, hem verleend, voor waarheid, liefde en licht strijdt, *kan* niet achteruit gaan, maar bouwt mede krachtig voort aan den onverderfelijken tempel, waar ieder bouwmeester eens het loon vinden zal, hem weggelegd, ter zijner tijd. - Wij eindigen met den wensch, dat onder al de leerredenen hier vereenigd, de *zesde*, ten opschrift voerende: *de vergelding onzer getrouwheid in het ons aanbevolen werk*, in den ruimsten zin, nog gedurende menig levensjaar, op den Hoogleeraar zelven van toepassing blijve!

Spiritus Asper en *Lenis.*

1) H. de Groot.

Het Nederlandsch zendelinggenootschap, en m^{r}. Groen van Prinsterer, als zijn aanklager.

Indien het u, waarde lezer! als mij is gegaan, dan hebt gij den 19^{den} December van 't vorige jaar een regt blijden dag genoemd. Het was de dag, waarop het Nederlandsch Zendelinggenootschap gedachtenis vierde van zijn vijftigjarig bestaan. Wie, die de bede: Uw koningrijk kome! gedurig tot de zijne maakt, zou zich er niet van harte in verblijden, als hij het opmerkt, hoe dat genootschap, door weinige mannen voor een halve eeuw gesticht, zich al meer en meer begint te ontwikkelen en aan zijne heerlijke bedoelingen steeds meer beantwoordt? Wie, die Nederlander en Christen is, jubelde niet mede toen de Algemeene Vergadering in Julij plegtig aan de stichting van 't genootschap dacht, dat in ons vaderland en in onze overzeesche bezittingen het heerlijke doel najaagt: verlossing van onkunde, bijgeloof en afgoderij, door verspreiding van 't licht des Evangelies? Wie, die Nederlander en Christen is, verblijdde zich niet in de hope dat eens, ook door de bemoeijingen van het Zendelinggenootschap, het Evangelielicht door zou dringen tot allen, die onder het Nederlandsch gezag staande, nog in diepe onwetendheid en gruwelijke zonden, verre van den Zaligmaker voortleven? Meer nog dan de berigten van die feestviering door de Bestuurders van een genootschap in een onzer steden, verblijdden mij echter de mededeelingen van de wijze waarop er door de *gemeente* van Nederland op den 19^{den} December feest gevierd is. Toen ik des avonds opging naar het heiligdom in de stad mijner inwoning en daar door den leeraar werd gewezen op die heerlijke toekomst, die de Heer bezig is door menschen te scheppen, was het mij wèl om 't harte. Ik zag de geheele gemeente in aandacht en belangstelling verdiept bij 't hooren van 's leeraars woorden; ik gevoelde mij hooger opgevoerd toen ik daar met zoovele honderden in de bede en 't loflied stemde. ‘Och drong eens dat alvermogen Uwer Liefde alomme door!’ Het strekte mij tot innige blijdschap toen ik aan de gesprekken, die er in den loop der weke gevoerd werden over het gevierde feest, bespeurde, dat de zaak, die zich het Zendelinggenootschap voorstelt, hooge belangstelling aan de gemeente had ingeboezemd. Ik meende dat een mijner vurigste wenschen vervuld zou worden, namelijk, dat het zendelingswerk meer de zaak der geheele gemeente worden mogt.

Zal toch het doel van onzen Heiland worden bereikt, dan moeten niet slechts *enkelen* uit de gemeente zich vereenigen in de gehoorzaamheid aan Zijn bevel: ‘Maakt alle volken tot mijne discipelen!’ dan is het nog niet genoeg, dat *sommigen* jaarlijks eenig geld bijdragen tot bevordering van het verhevene doel, - dan is het nog niet voldoende, dat er een gelegenheid bestaat in de meeste steden van ons land om op den eersten maandagavond van elke maand daarvoor te bidden, neen, dan moet er in de gemeente een geest van ijver, en van kracht levendig zijn geworden. Dan moet het de algemeene overtuiging zijn, niet enkel dat het een goede zaak is, dat men zich met de Heidenen bemoeit, maar dat het is eene volstrekt noodwendige taak, eene heerlijke en zalige roeping, die der ge-

meente van Christus door haren Heer is opgedragen. Dan moet de gemeente, die hare verpligting kent en wil vervullen, om arme broeders en zusters te onderhouden en voor tijdelijk gebrek te bewaren, evenzeer het zich tot pligt en zaligheid rekenen, alzoo te werken aan de wegneming van geestelijke ellende onder degenen, die nog den naam van Christus niet kennen, als dezulken, die haar zijn toevertrouwd. Een iegelijk zou daartoe doen, naar 't geen hem gegeven was. De staatsman, de geleerde, de rijke, de burger, de arme, zou aanbrengen, wat elk te geven had. Invloed, kennis, goud, de kracht zijns levens of zijner gebeden, alles zou ten offer worden gebragt voor den grooten Koning en Heer zijner gemeente. Zoo stel ik mij voor, dat het gebod des Heilands, aan de gemeente gegeven, door de gemeente vervuld wordt, zoo meen ik, dat die krachtige werking der gemeente, naar buiten en naar binnen, de heerlijkste vruchten zou opleveren en de vervulling onzer beden bespoedigen. En nu die 19de December! Blonk u niet op dien winterdag een heldere lichtstraal tegen, die u wijst op iets beters? Zaagt gij niet toen het morgenrood van de gewenschte toekomst doorbreken? Zie, niet alleen vereenigen zich met mij in mijne woonstad, honderden en duizenden in den gebede, in de dankzegging voor den bloei van 't Godsrijk. Door geheel het vaderland klinkt de blijde mare. In de afgelegenste dorpen zoowel als in groote steden en vlekken, wordt door leeraars van verschillende geestesrigting, door voorstanders van eene orthodoxe of meer liberale denkwijze, hetzelfde werk bekend gemaakt, en voor dat werk één Heer eenstemmig geprezen! Allen zijn één in bede en dank. O hoe verblijdde ik mij dat het Nederlandsche Hervormde Kerkgenootschap hierin zijne roeping begreep, dat zulk een groot gedeelte van zijne leeraren en gemeenteleden het toonden te gevoelen, waar het henen moet, wat het eens moet worden. Eens, voorspelde ik, neemt het Hervormde Kerkgenootschap de taak op zich, die door weinigen uit hetzelve is begonnen en op zekere hoogte gebragt. De teekenen des Tijds duiden daarheen. Maar hoe? Nog heerlijker dingen heb ik gezien en gedroomd. Ik zag, dat ook de Doopsgezinde, de Luthersche, en Remonstrant zich vereenigden met één doel, één zin, één bede! Ik droomde: alle scheidsmuren waren omgevallen en men beijverde zich nu om de puinen weg te ruimen; die vreemde namen werden vergeten; men reikte elkander de broederhand; door met elkander te bidden tot éénen Vader om ééne zaak, - door met elkander te werken aan één werk voor en met één Zaligmaker, hadden zij allen elkander liefgekregen. Het was mij als zag ik den Heer tot hen allen nu komen in eene nog nooit vroeger aanschouwde heerlijkheid. Op Hem staarden allen, van Hem alleen wenschten zij te hooren, wat zij doen moesten. En Jezus sprak: ‘Mij is gegeven alle magt in hemel en op aarde. Gaat dan henen, maakt alle volken tot mijne discipelen, dezelve doopende in den naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes: leerende hen onderhouden alles wat ik u geboden heb.’ - Het scheen mij alsof zij, die te voren zulke verschillende namen droegen, zich verwonderden dat zij zulks te voren niet, of niet duidelijk hadden begrepen. En....

Ik word gewekt uit mijnen droom. Ik hoor eene aanklagte: het Nederlandsch Hervormd Kerkgenootschap geeft geen gehoor aan 't bevel des Heeren: predikt het Evangelie aan alle creaturen! Het Zendeling-

genootschap, waarvan ik zooveel goeds aanschouwde heeft geen vrije werking, draagt geen rijke vrucht, is niet getrouw aan de zinspreuk: Vrede door het bloed des kruises. De Groningers verpesten alles.[1)]

Het is een nieuwe aanval, die gerigt wordt tegen eene zaak, waaraan reeds zooveel goeds in en buiten 't vaderland is dank te wijten. Eene school, die naar haar voornaamsten voorstander Groen zeer geschikt de *Groeninger* school kan genaamd worden, heeft reeds langen tijd tegen velen onzer verlichtste, gemoedelijkste en werkzaamste godgeleerden, den strijdkreet aangeheven, omdat dezen zich niet aan het woord van feilbare menschen, maar enkel aan Gods woord wilden onderwerpen. Zij heeft het woord uitgevonden, waardoor de menigte, - die, naar 't zeggen van Swift, religieus genoeg is om anderen te haten, maar niet genoeg om ze lief te hebben, - met vrees, wantrouwen, afkeer en haat tegen de waardigste mannen is vervuld geworden. Het heet: *Groninger School.* Tegen deze moeten alle pijlen worden gerigt. Wat verkeerd is in de Hervormde Kerk, wordt van de *Groningers* afgeleid. Wat goed is in hetgeen door dezen wordt tot stand gebragt, wordt bij den grooten en bevooroordeelden hoop verdacht gemaakt. De *Groeningers*, die van uit de hofstad velerlei wapenen tot hunne beschikking hebben, hebben aan de *Groningers* den ondergang toegedacht. Maar dezen weten te zwijgen, te spreken, te handelen, waar het pas geeft en wijken geen schrede achterwaarts. Ik heb echter in het hoofd en in vele voorstanders en kweekelingen der *Groeninger* school te vele blijken meenen op te merken van hartelijke ingenomenheid met het Evangelie, dan dat ik aan hen wil wanhopen. Zoodra zij tot het lezen en verstaan van Matthaeus XVIII:3, zijn genaderd, zullen zij afstand doen van het thans krachtig voortgezette werk om ginds een school te vinden en hier er zelve een te gronden. Neem een' enkele scherpe vokaal slechts weg; de beide partijen zullen elkander ontmoeten op het gebied der hartelijke liefde voor Christus. De *Groeningers* worden *Groningers*, of liever, de beide, nu schijnbaar zoo zeer verschillende partijen smelten in een. Beide namen zullen worden vervangen door den eenigen naam, die aan belijders van den gekruisten en verheerlijkten Heiland voegt, den naam Christenen....

Mijn droom zal dàn vervuld worden. Ik hoop het en geloof het. Amen!

Godsdienst en godsvrucht.

Vergelijk tot nadere en diepere ontwikkeling: Jaarboeken voor Wetenschappelijke Theologie. Deel V. bl. 431 van der Hoeven, Junr.: de Godsdienst het wezen van den mensch.

1.

Onder de duizendtallen woorden, welke de menschen gestadig verwisselen en onderling vermengen, behooren die twee aan het hoofd van ons kort vertoog; men werpt ze als uit de eene in de andere hand, gelijk de behendige goochelaar zijne voorwerpen, men spreekt ze in éénen adem uit. Godsdienst en godsvrucht zijn

1) Zie Mr. G. Groen van Prinsterer. Het Parijsche Zendelinggenootschap, werkzaam in Zuid-Afrika, vooral ook in Nederland aanprijzenswaard. Blz. 16 volgg.

door het taalgebruik eene soort van twee-ëenheid geworden - tot schade der waarheid, en tot nadeel der Christelijke wereld, ook der hedendaagsche. - Zekerlijk moesten Godsdienst en godsvrucht steeds gepaard gaan, tweelingen, gelijk de Siameesche, aan elkaâr gegroeid, maar daarom behoeft men den een nog niet voor den anderen te houden, ook is de gelijkenis niet zoo volkomen, dat ze niet spoedig te onderscheiden zijn.

2.

Godsdienst klinkt regt universeel, er ligt onder het practische: dienen, iets contemplatiefs, iets dat naar de bespiegeling terugdrijft. Van nabij beschouwd is de dienst van God geboren uit het gevoel onzer afhankelijkheid en verpligting van en aan het hoogste Wezen. Alle Godsdienst ontspringt uit het diepe, ontwaakte gevoel, uit de behoefte, om de gemeenschap met den Oneindige te bevestigen, te herstellen, te louteren; om die reden is het oorspronkelijk, het wijsgeerig grondbegrip van Godsdienst zeer ruim, ongemeen veelbevattend, welligt naauwkeuriger gezegd - Godsvereeniging. - De dienst van of aan eene Godheid vooronderstelt reeds eene voorafgaande, eene reeds aanwezige, eene in het leven en bewustzijn getreden kennis en vereering van en behoefte aan God. De oude gewone verklaring en omschrijving, zoo als die in de meeste compendia en handboeken door en voor Theologanten gevonden wordt: Godsdienst = gelijk aan kennis en vereering van God - is onbestemd en taalkundig valsch. Godsdienst is meer of minder dan kennis en vereering, het woord is een overblijfsel, eene ruïne uit den Heidenschen tijd, uit de cultus-eeuw, uit den zinnelijken offertijd, toen men den mensch als een bloot dienend wezen voorstelde, en de godenwereld even als de keizers- en konings-wereld moest gerieven, ten goede stemmen, innemen, verzoenen, weder omkoopen. - Welligt ware, uit een zuiver Christelijkwijsgeerig oogpunt, het woord Godsdienst niet meer aannemelijk. Wij laten dit aan de denkende lezers over, die de woorden niet slechts uitspreken, maar wegen.

3.

Wegens de medegedeelde gronden is de uitdrukking: *Christelijke*, *Joodsche*, *Mohammedaansche* Godsdienst, evenmin juist als volledig, en zegt veel minder dan zij *wil* en *moet* zeggen - hier zoude het alleenlijk den uiterlijken vorm der Godskennis, zoo als hij zich in het offer- of tempel- of kerk-leven vertoont, mogen beteekenen, en toch, wij gevoelen en weten dit allen, het woord Godsdienst eischt en verlangt iets meer. Het inwendig beginsel der Godsvereering, het Christelijk gemoedsleven ligt reeds buitengesloten, waar wij alleen het woord Godsdienst bezigen.

4.

't Is merkwaardig intusschen dat men altijd blijft spreken van eene Christelijke, van eene Joodsche, van eene Protestantsche, van eene middeleeuwsche *Godsdienst*, en toch wel niet of hoogst zeldzaam van eene Joodsche, Christelijke, Protestantsche of Katholieke *Godsvrucht* - dat klinkt niet. - Wildet ge daaruit afleiden, dat Joden,

Christenen, en onder deze weder Protestanten en Katholieken, *eo ipso* (uit den aard der zaak) reeds godvruchtig zijn bij hunne verschillende Gods-dienst, wij zullen u die gevolgtrekking gaarne toegeven, mits ze waarheid

is, waaraan wij tot op dezen dag billijk twijfelen. Wij gevoelen alweder door een zeker taalkundig instinct dat in de godsvrucht iets meer praktisch, meer levenwekkends, een innerlijk en krachtiger werkend beginsel ligt opgesloten, dan in Godsdienst. Zonderling! dat de taal onzer Germaansche naburen, dit, schier naïf, bevestigt. Men doopte dezen en genen, onder anderen den braven Gellert: *Furchte gott*, toch wel niemand: *Diene-gott?* Gij vindt *Gottlieb - Gotthold - Gotthelf - Treugott* - maar niet: *Dienegott.* Vrucht is ook zeker meer dan dienst, hoezeer alle dienst vrucht moet dragen - daarover nader onder § 7.

5.

Blootelijk godsdienstig is dus, uit een zuiver Christelijk standpunt voorgesteld, slechts de eerste, de kleinste helft van ons leven in verband tot een hooger Wezen. Christelijke Godsdienst heeft bovenal met kerk en kansel, met waskaars en stool, met ouwel en brood, met koorkleed en toga - met stof en vorm te doen, en is in zooverre zeer nuttig en noodig. - Zonder vorm nemen wij, arme menschenkinderen, de hoogere waarheden, die eene onzigtbare wereld ons hier op deze zigtbare aanbiedt, toch niet aan. - De geestenwereld *moet* zich voor ons verligchamelijken, in vaste stoffelijke vormen verschijnen; reeds de *taal* is een zoodanige vorm voor de begrippen der geesten, een kleed dat aangetrokken moet worden, een omvatsel waarin de onzigtbare waarheid alleenlijk kan gevonden, gehouden en erkend worden. Uit dien hoofde is de Godsdienst, als algemeene menschelijke vorm, een vereischte voor de zonen en dochteren Adams. Ook de wijsgeeren, die de Logica en Dialectica *dienen*, b.v. de heeren Kant, Hegel, Krause en Opzoomer, kunnen zich van dien vorm maar niet geheel ontslaan. Zoolang ook zij taalvormen moeten gebruiken, om hunne begrippen behoorlijk onder de menschen te brengen en te presenteren, zoolang zijn ook zij - 't is immers waarheid? - evenzoo vorm-dienaren als de Katholieke boeteling, die voor het gevormde beeld van een kerkheilig nederknielt. Het verschil ligt hier alleenlijk in de *stof*: dáár een beeld van steen, hier een hoorbaar woord, een volzin, *gevormd* door tong, hand en lippenpaar - toch ook vorm!

6.

Zult ge het ons ontkennen, dat Mozes meer Godsdienst - Christus meer Godsvrucht heeft geopenbaard? - Genade en waarheid, zie Joh. I:17, is immers reeds de basis der godsvrucht; de Farizeër was uiterlijk godsdienstig - Johannes en Petrus waren innerlijk godvruchtig. De godsvrucht staat tot de Godsdienst als het ligchaam tot de ziel, als de gezigtskracht tot den oogappel, als de denkkracht tot de hersen-massa, en toch, wij hebben het reeds opgemerkt, men zal altijd blijven spreken, bij voorbeeld: van Hervormde, Luthersche *Godsdienst*, en wel nimmer van Hervormde of Luthersche *Godsvrucht?* Waarom dat? De godsvrucht kent geen secten-naam, zij is in den ruimsten zin des woords wereldburgerlijk; zij behoeft geene confessiën, geene formulieren, geene symbolen, geene Synoden of Synodale besluiten. Wij hebben nog nooit gehoord, dat eene kerkvergadering, ook zelfs die van Nicaea of Dordrecht, de godsvrucht in artikelen gesplitst en afgedeeld en geordend heeft - dat gaat niet aan. - De godsvrucht is zoo als de Heilige Geest, één in allen die daarom bidden; zij kan geen partij-

ganger zijn, zoo als de Godsdienst; zij is er te zelfstandig toe; - waar Christus regeert, ook buiten de kerk, dáár is de godsvrucht.

7.

Naar onze ontwikkeling zoude het mogelijk kunnen zijn, dat iemand bepaald godsdienstig ware en volstrekt niet godvruchtig - maar dat stuit ons tegen de borst - dat verdragen we niet. - Laat ons daarom beproeven om eene mogelijke vereeniging, eene alliantie tusschen beide vast te stellen. Voordat wij dit wettig burgerlijk en kerkelijk huwelijk sluiten, zullen wij eerst onze grieven (zie § 4), en wel de taalkundige, tegen het woord *Godsvrucht* in het midden brengen. Een echt, oud, reeds vergrijsd Germanisme, eene klankoverzetting, op het gehoor af, van het Duitsche - *Gottesfurcht* - 't is welligt gemakshalve overgegoten, sans façon, in godsvrucht - de klankverwantschap was hier gevaarlijk - daarom is dit woord op de weegschaal der Etymologie, en niet alleen op de tong gewogen, mede als contrebande in de taal te beschouwen. Wat is dan godsvrucht? immers vrucht voor God - zoo als Godsdienst (altijd nog beter) dienst voor God kan beteekenen - moet het zijn: de vruchten van ons leven aan God aanbieden? - Maar dan is het weder menige handbreed afgeweken van den naamgever, de oude taalpeet: *Gottesfurcht* - dat is *vreeze Gods* - en daar zullen wij heen moeten: vreeze Gods, eerbied voor, huldiging Gods, beter, juister, rijker, en minder dubbelzinnig en dubbeltongig woord dan godsvrucht. In het voorbijgaan zij opgemerkt, dat de oudere, eerwaardige, en zoo welgemeende vertalingen *ad litteram* der Heilige Schrift, uit het *Hoogduitsch* naar vader Luther, ongevoelig, een geheel verkeerd, verward taalgebruik, een heirleger van Germanismen in onze taal hebben gebragt; waarom men te regt bij het Evangeliesch Luthersch kerkgenootschap eene herziene en gekuischte, minder germaniserende, meer Hollandsche, Nederduitsche vertaling, op Synodale beweeggronden, heeft ingevoerd. Intusschen blijft de oude halfslachtige vertaling door overgrootvader Adolf Visscher, nog altijd in de kerkbanken op de Evangeliesche en Hersteld-Luthersche Gemeenteleden wachten, - ja wachten - op eene verbeterde en meer verstaanbare vertolking. Godsvrucht vloeit dus over in Gods vreeze, Godzaligheid. Met één woord, om er eindelijk eens uit te komen, en vasten grond onder de voeten te krijgen: de geheele praktijk der Godsdienst, de dienst van God ingelijfd, ingetreden en krachtig aan het werk gezet, *door* en *in* het leven. Zoo iets bedoelen wij, wat de Schrift ook bedoelt met haar rijk en krachtig: ‘van ganscher ziele, van ganscher harte en van ganschen gemoede.’

8.

Nu zal het huwelijk wel dadelijk ingezegend kunnen worden, hopen wij. Godsdienst houde zich met vorm en stof onledig: Liturgie, Litanie! alles wat ge wilt - ritus op ritus - in de eerste plaats, de twee oude, getrouwe Sacramenten - jammer van dat nare woord, een treurig Latinisme! Bondzegelen, oude echt Christelijke onwaardeerbare vormen, die de Christelijke Kerk, met hand en voet, πίξ χαὶ λάξ, vasthoudt, om niet als Protestantsche geest- en waarheid-kerk geheel hyper-geestelijk en vormloos te worden. Uiterlijke kleeding zelfs, 't staat mede in verwijderd en afdalend verband tot de

Godsdienst. Zwart *en* wit, of zoo als bij de Episcopalen en bij de kooplieden, die securiteit willen, wit *op* zwart: beffen en mantels, toga's, met en zonder fluweel, ronde, driekante hoeden, plat of met opstaanden achterrand, alles voortreffelijk - vorm! stof! buitenwerk! - zoo gij wilt: Godsdienst in den *buitensten* zin, bovenal voor de zwakken, de kinderen, die, naar Paulus wenk, *melk* behoeven, waar de tanden, om het *vleesch* te vermalen, nog in de benedenste kassen schuilen.

Maar nu is er nog iets anders, menschen, die nog een Christendom gelieft te erkennen, er is nog iets anders onder en achter die namen te vinden en te wachten, iets geheel anders. Wij moeten allen *Furchte-Gott* gedoopt of herdoopt worden, al wierden we maar half zoo vroom als vader Gellert. In onzen tijd, bepaaldelijk in April 1848, en ook later, moest de vreeze Gods, de eenige, de algemeene, de onverdeelde, de werkzame Geest, ver boven alle Godsdienst, met haar legio bijvoegelijke secten-naamwoorden uitgerust, zich verheffen en vertoonen! Wat de vreeze Gods, en deze zal weder geheel in liefde en gehoorzaamheid aan God opgelost worden, wat de vreeze Gods aangaat, daar hebben we voor geene Afgescheidene of Herstelde of Antieke-Dordsche Gemeente te duchten; de praktijk des Christendoms kent en duldt geen holof schoonklinkenden sectennaam; ook hier geldt het: *Les ames n'ont point de sexe.* Wij zullen niet scheiden wat de Heer vereenigd heeft: Godsdienst en Godsvrucht; maar bidden dat dit verbond heilig blijve en ons heilige, -

> Laat ons beter worden,
> En 't zal beter zijn.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Letterkunde.

Correspondentie van het leesgezelschap te Diepenbeek.

(Een woord tot inleiding, aan de Redactie van den Tijdspiegel.)

Mijne Heeren!

Door een' onverwachten zamenloop van omstandigheden, ben ik in staat gesteld ulieden met eene bijzondere correspondentie bekend te maken, waarvan welligt de opname in uw Tijdschrift niet geheel ongepast zoude kunnen zijn: niet meer of minder dan eene briefwisseling van eenige der leden van het *Leesgezelschap te Diepenbeek*, genoegzaam aan onze smaakvolle lezers bekend uit het merkwaardig geschrift van onzen verdienstelijken landgenoot, den overleden Hoogleeraar van Limburg Brouwer. De personen, wier brieven achtereenvolgende, zooverre dezelve mij ter hand komen, uwer zorg worden toevertrouwd, staan reeds met een groot deel der lezers van uw Tijdschrift in vriendschappelijke betrekking, en zijn door de mededeelingen van den wakkeren van Limburg Brouwer geene vreemdelingen meer in de letterkundige kringen der beschaafde wereld. Het is uit dien hoofde dat ik ulieden, - altoos onder verbetering van mijn voorslag - de volgende brieven, die ik in den loop dezer maand van het slot Ammerstein ontving, welmeenend aanbiede, u voorts de geheele vrijheid latende, om, ook bij onverhoopte afwijzing of terughouding van sommige brieven, in dezen te handelen naar uw verlicht en onpartijdig oordeel. Het spreekt van zelfs dat de correspondenten in deze brieven, even als in hunne reeds bekende gesprekken, zelven voor alles verantwoordelijk blijven wat zij verkozen te schrijven.

Spiritus Asper en *Lenis.*

I.

Slot Ammerstein, Maart 1848.

Lieve Esperança!

Sedert gij weder bij mama Weenink te Amsterdam zijt, en Lotje de Lange mij verliet, is het hier vooral 's morgens wat al te stil en te doodsch. Gij weet, ik moet nu en dan wat leven om mij hebben; wel niet te veel op eens, zoo als voor twee en een half jaar, toen wij het met Hellenbroek, en meteen met baas Hartman en consorten hier op Diepenbeek te kwaad hadden, - dat is nu, God dank! alles gepasseerd, en ik heb sedert dien tijd een grooten tegenzin gekregen in alle godgeleerde disputen. Ik heb er voor mijn heele leven op eens genoeg

van; ik was buiten den koers verzeild; ‘schoenmaker houd je bij je leest,’ dat leerde ik toe te passen. Gelukkig dat we, door al die stormen heen, toch maar dominé Rusting hebben gekregen, die mijn trouwe huisvriend is, en het met de Diepenbeekers regt goed kan vinden, zoo als gij weet. Nu ik hier bijna moederziel alleen ben, met den ouden zeerob, en onze deftige jufvrouw Margarethe, die het huishouden op orde houdt, heb ik onbegrijpelijk veel aan den predikant, die even als de bedaarde voorzigtige Labarius, om beurten mij komt opzoeken. Jongens, Esperança, wij hebben deze drie laatste weken, onder het oude kloddertje, wat afgepolitiseerd. 't Was hier op Diepenbeek alles in rep en roer. Meester Peperkamp kwam telkens met het eerste nieuwe nommer van den Haarlemmer of het Handelsblad aandraven, en las ons dan voor, alsof hij voor den lessenaar in de kerk stond, wat er al in Parijs gebeurd was. Gij zult dat te Amsterdam bij mama Weenink ook wel spoedig vernomen hebben uit de eerste hand; hier was het op Ammerstein weêr des avonds net zoo druk, als toen we met de proponenten, voor een paar jaren, bezig waren; maar het was nu uit de couranten en niet uit Hellenbroek, dat de meester debuteerde, en onder ons gezegd, dat bevalt mij beter; er is ook volstrekt niet bij gekibbeld of getwist, en geloof mij, we hebben hier op het dorp waarlijk nog niet geroepen: Vivat de republiek! dan is het nog beter om te roepen, als er toch wat geroepen moet worden: Vivat Hellenbroek! Peperkamp heeft ons bij die gelegenheid wel tienmaal de Fransche revolutie van 89 en 92 en al verder verteld, akelig om aan te hooren. Mevrouw de Lange - zij is nog dezelfde en schenkt ons nog even voorzigtig en langzaam de thee - heeft het meer dan eens op de zenuwen gehad, als Peperkamp over dat leelijke ding, de guillotine, zoo natuurlijk sprak, of hij er zelf bij was geweest; vader de Lange schudde dan bedenkelijk het hoofd en verzocht den meester om dit maar over te slaan, maar dàn ging het er eerst regt op los; ik weet niet waar de meester al die geleerdheid van daan haalt; 't is intusschen belangrijk om dat fatale ding - de Lange noemt het, deftig genoeg, het bloedige drama - te hooren vertellen. Maar, lieve Esperança, wat kom ik u ook aan boord met staatkundige zaken! 't is echter aan de orde van den dag. Schrijf mij toch eens wat ze er te Amsterdam, in de groote stad, van denken. Dominé Rusting heeft verleden zondag kostelijk en rondweg gepreekt uit het boek der Koningen, ik weet niet regt meer waar, maar over het volk Gods, en ons bewezen, helder en klaar, dat orde en gematigdheid, onderwerping aan 's lands overheid, nu bovenal noodig was, en dat een waar volk Gods den Koning moest eeren. Zóó hoort het. Subordinatie moet er zijn, anders wordt het schip door het volk afgeloopen, en als ze den kapitein en stuurman over boord werpen, dan wilde ik wel eens zien hoe zij, al hebben ze ook een kompas en scheepsboek, zonder haverij binnen zullen loopen. Dat is mijn staatkunde, daarin zijn we het allen eens hier te Diepenbeek, allen, uitgenomen een zwager van baas Hartman, die sedert zijn vertrek met Klos naar de West, de timmeragie heeft opgevat. - Flip Bastiaans (ge hebt hem wel eens hier gezien, toen ik in November den gevel moest laten ophalen), heeft zich zoo wat in de oppositie gesteld; 't lijkt wel of hij het oude vuurtje, tij-

dens het leesgezelschap op Ammerstein, weêr wil aanstoken; want hij prevelt overal in het dorp, ook al bij Peperkamp, dat nu de toorn des Heeren over Europa, eerst in Frankrijk en Parijs, en dan ook al over Nederland staat te ontbranden, dat we allemaal naar den drommel gaan, dat nu de laatste dagen komen, waar visioenen aan hemel en aarde zullen gezien worden; ja, ik weet al niet wat, waarbij hij telkens de heele Openbaring van Johannes aanhaalt en bijbrengt, even alsof die iets te maken heeft met de nieuwe republiek te Parijs! Lieve Esperança, ge zoudt lagchen, als gij den man hoordet uitvaren tegen alles wat er gebeurt. Bastiaans was gisteren avond even hier, toen Peperkamp het nieuwste Handelsblad weêr voorlas, van al die burgers, van gelijkheid, vrijheid en broederschap; hij stond ook te luisteren, maar trok zulke scheeve gezigten, net als Hartman, zoodat ik wel zag waar het heen moest. ‘Daar hebben we 't nu, viel hij uit, de zevende wraakphiole, Apollyon te Parijs; daar is het nu vervuld, de oude draak komt los, en de.... (ik zal ze maar niet noemen) van Babel rijdt voorop! Dat is de tuchtroede des Heeren. Hoort vrienden! vervolgde hij, en zag Peperkamp sterk in de oogen: nu wordt de Schrift vervuld, 't is zoo klaar als de dag, 't staat daar in het boek der Openbaringen - de republiek is het eene wee - er komen nog twee weeën. Abaddon, dat is hij, die man met zijne verzen en proclamatiën, die vijand van den Koning, dat hoofd van het oproer. Apollyon - ja, ze dachten dat het Napoleon moest beteekenen: mis! Odillon, dat is de man, en de duivelen, zoo als het daar staat, die ze aanbidden, de gouden, zilveren, koperen, steenen en houten afgoden, wat zijn ze? 't zijn die mannen van den helschen raad, de republikeinen, de schreeuwers, de moordenaars’ - en zoo ging het al voort. Peperkamp was half verbluft; dominé Rusting keek mij eens even op zijde aan, en nam een snuifje. O lieve Esperança, het werd me al weêr benaauwd; want ik dacht aan die hevige uitvallen van baas Hartman, die het juist zóó zoude opgevat hebben. Eindelijk kwam de brave Rusting ook eens aan het woord; ik zag het wel, hij was niet op zijn gemak, èn Bastiaans ook niet; ik verwachtte dat hij nu den wind vlak van voren zoude krijgen, dat er een Noordwester zou uitschieten: 't ging heel anders, Rusting kwam den man zachtjes aan boord: ‘Ei, Bastiaans, sprak hij, legt ge zóó de Schrift uit; wel man, ik wilde wel eens van u weten, wie u dat geleerd heeft; ik zou er dan ook zondags partij van kunnen trekken. Gelooft ge werkelijk dat Johannes, door den Geest geleid - Bastiaans, vergeet dat niet, door den Geest Gods, zeg ik, het oog zal gehad hebben op de nieuwe Fransche republiek ten jare 1848, en op de nieuwe leden van het bestuur, Lamartine en Odillon, en dat was mis, vriend, want die laatste behoort al niet eens meer bij uwen helschen raad - komaan, dan moest ge ons maar verder uitleggen, en ook de andere voorstanders der nieuwe orde van zaken evenzoo spoedig in de Openbaring aanwijzen, als ge met Apollyon en Abaddon gereed waart. Hoor eens, vriendlief, sprak Rusting op ernstigen toon, weet ge wel dat het een zeer gewaagd en gevaarlijk, eigenlijk een ongeoorloofd werk is, als ongeoefende leeken en onkundigen de Schrift, door den Heiligen Geest aan de mannen Gods ingegeven, zoo op hun eigen houtje gaan uitleggen, en dat zij daarvoor verantwoordelijk zijn aan Hem, die van een iegelijk onnut

gesproken woord rekenschap eischt.' Toen bromde Bastiaans nog zoo wat in den baard van jeugdige en onregtzinnige predikanten, die de wijsheid alleen in pacht meenen te hebben, maar ruimde bij tijds het veld. O het deed mij toch goed, toen die kerel zoo duchtig de laag kreeg en 't stuur omgooide: hij komt wis nog eens op lager wal. Meer weet ik u van Diepenbeek en Ammerstein voor het oogenblik niet te melden; vader de Lange en zijne vrouw wenschen ook maar dat gij, onze lieve, vrolijke Esperança, spoedig terugkeert. Van Willem en Lotje ontving ik gisteren een' aangenamen brief; zij hebben gepasseerde week een kort bezoek gehad van *uwen* vriend, van Groenendaal, zoo als ge lezen zult, want ik leg den brief hierbij. Ik hoop nu maar, dat ge van uwen braven Weenink dezer dagen weder een gunstig berigt krijgt; als Z.M. stoomboot op den bepaalden tijd is afgestoomd, het weder goed blijft, en er niets aan de machine hapert, kunt gij den man tegen Julij bij u aan boord halen en de vlag uitsteken. Nu, lieve dochter! dat geve God, die niet minder voor de wakkere zeeluî waakt, dan voor de nieuwbakken republiek, al zetten ze dáár in Parijs ook op de nieuwe munt: 'God beware Frankrijk' God bewaart ons allemaal, groot en klein. Sedert acht dagen heb ik weder veel pijn aan den regtervoet, dat komt van die stijve Oosterkoelte, anders is het hier alles wel. Breng mijne hartelijke groeten aan mama Weenink, en vergeet niet spoedig te schrijven wanneer ik u weder op Ammerstein zal zien.

Uw liefhebbende Vader,
VAN BERKEL.

II.

Waarde, lieve Vader!

Op uitdrukkelijk verzoek van mijne beste Lotje, die het heden met den kleinen kapitein, zoo als gij onzen Johannes gelieft te noemen, zoo druk heeft, breng ik u onzen groet, en de meest gewenschte berigten uit onze kleine stad. Bij de afwezigheid van zuster Weenink, gevoelen wij wat gij mist, en hopen nu, wanneer de Meimaand in het land is, dat ge volgens belofte ons hier spoedig zult komen zien, en met den kleinen kapitein, die reeds drie tandjes heeft, u zult vermaken. - Lotje hoopt dat Esperança niet al te lang te Amsterdam blijft huizen, waar ten minste des winters vrij wat meer vermaak voor de vrolijke zuster te vinden is, dan op het stille Diepenbeek. Ik kan mij levendig voorstellen, hoedanig onze goede, trouwe dorpsbewoners het hoofd vol zullen hebben met de nieuwe republiek, en hoe zij zich dikwerf op het gastvrije kasteel zullen bevinden, om als echte staatkundige tinnegieters de wereld te helpen regeren. Voor den braven Peperkamp is het weder een gouden tijd; het oude dorpsorakel zal zich regts en links laten hooren, en ik denk dat de kinderen zelfs een lesje meer krijgen over de jaren 95 en volgende. Mijn waarde ambtsbroeder Rusting, zal even als ik, het woord des vredes en der waarheid thans met vreugde verkondigen, hoewel ik niet vrees dat men ooit te Diepenbeek, ten minste zoolang vader de Lange nog aan het hoofd is, eene driekleurige vlag zal uitsteken. Mijne lieve Lotje was tot tranen toe geroerd, toen ik haar de vlugt, de bijna romantische lotgevallen der verdrevene koninklijke familie voorlas; zij heeft geschreid, toen ik haar het vreesselijk tooneel

mededeelde, als de arme hertogin, door het verwoede gepeupel omringd, haar kind moest aanbieden. Zoo iets gevoelt eene moeder dieper dan eene geheele schaar van diplomaten. Het lieve vrouwtje wordt nu reeds bevreesd, dat de kleine kapitein ook eens zal moeten meêvechten tegen de republiek, even alsof tegen dien tijd de nieuwe republiek niet weder verouderd zal zijn, en onze woelende naburen weder eene dynastie zullen improviseren. Genoeg, waarde vader! over dit punt. Kon ik thans mijne gemeente te O. verlaten, ik kwam eens spoedig een paar dagen met u en met vader de Lange en de wakkere Diepenbeekers over alles redeneren, onder ons pijpje, en uw kelder zoude er weêr aan moeten gelooven. - Als eene merkwaardigheid moet ik u melden, dat wij vereerd zijn geworden door een onverwacht bezoek van den heer van Groenendaal, die hier mede eenige grondbezittingen heeft, en de oude kennismaking van Ammerstein nog niet vergeten is. Gij weet hoeveel ik en Lotje aan dezen heer verschuldigd zijn, en gij zult u tevens herinneren, wat er eens tusschen ons is voorgevallen, toen ik door die ongelukkige beurs zoo erg in den brand zat. Gij weet ook genoeg van de geheele wonderlijke geschiedenis met zuster Esperança, en van de toenmaals veranderde denkwijze des heeren van Groenendaal. Ik blijf intusschen steeds eenigen schroom koesteren, wat de godgeleerde en zedelijke beginselen van den aanzienlijken man betreft: welligt ten onregte, maar er is zoo veel tusschen ons voorgevallen, dat ik niet uit het hoofd en hart kan wisschen. Wij hebben den heer van Groenendaal, zoo veel wij dit vermogten, goed en deftig ontvangen, en in onze nederige pastorij alles voorgezet wat er te vinden was. Voor Lotje was het erg genoeg met den kleinen Johan, die niet zonderling in de genegenheid van den Utrechtschen diplomaat deelde, vooral niet als hij dapper schreeuwde onder ons gesprek, en zich volstrekt niet stoorde aan de tegenwoordigheid van den aanzienlijken heer. - Het was wel niet mogelijk, om met den heer van Groenendaal geheel buiten het terrein der godgeleerde en staatkundige zaken te blijven. Gij zult verwachten, en het kan niet anders, dat hij een bepaalde conservatief, een man des behouds is, zoowel in zijne diplomatische, als kerkelijke betrekking. De Groninger leer, waarmede hij zich, kort na de beroeping van vriend Rusting te Diepenbeek, bekend maakte, is hem gansch niet naar den zin, en ik weet niet of het door hemzelven gearrangeerde beroep van uwen wakkeren predikant ook nu nog zoo geheel zijne goedkeuring wegdraagt, hoewel hij zich vrij scherp en stellig tegen van der Goot uitliet, die eene echt Afgescheidene gemeente bestuurt, en naar men zegt, omstreeks Mei eerstk. met zijne volgzame schapen naar Amerika denkt te zeilen - welligt zoudt gij, waarde vader van Berkel, hier liever lezen - verzeilen. - De heer van Groenendaal doet ten minste van zijne zijde alle moeite, om een man van het juiste midden te worden; ik geloof dat hij het oog heeft op een' voordeeligen en eervollen post in den Haag; want hij moest daarheen en scheen op eenen bijzonderen goeden voet te staan met de tegenwoordige ministers, die hij evenzoo hoog opvijzelde, als eens - 't zal u nog niet ontgaan zijn - op Ammerstein de vertegenwoordigers, welke hij - 't gaf ons een beetje ergernis - bij den voornaam plagt te noemen, alsof het zijne broêrtjes waren. 't Was goed dat gij bij onze godgeleerde gesprekken niet tegenwoordig waart: de altijd nog streng

regtzinnige kerkelijke man begreep tegenover een jong Gereformeerd predikant den toon des gezags te moeten bewaren, en zijne meerderheid te moeten toonen. Somtijds dacht ik wel eens, en ik denk mijne lieve Lotje ook, aan de bekeeringsproeve op de schalksche en onbekeerbare Esperança beproefd, die den eerwaarden heer menige duchtige les heeft gegeven; maar die zaken zullen we maar laten rusten. - Het bezoek was voor ons beiden even vereerend als onderhoudend, en verwekte leven genoeg in de stille pastorij. Het zal u verheugen, waarde vader! om te vernemen, dat de geest in mijne gemeente, bij de staatkundige woelingen, uiterst goed is, en er zich alom een groote afkeer openbaart van eenige poging, die met den vreedzamen aard van ons volk strijdig is. Ook wij, die het Woord prediken, zien thans de verpligting ons voorgeschreven, is het ook niet naar ministeriëele, dan toch naar oud-Evangeliesche aanschrijving, om de waarheid in liefde te verkondigen, en den Staat door de Kerk te schoren Zoo ver ik uwe beginselen ken, en ik leerde die immers bij de revolutionnaire Leesgezelschap-avonden op Ammerstein duidelijk genoeg kennen, wenscht ook gij vrede van binnen en van buiten. Laat ons beginnen - en hierop zegt mijne nog altijd zoo regtzinnige Lotje: Amen - laat ons beginnen, om eerst bij onszelven den waren vrede te vinden, dan zal de vrede der wereld ook wel volgen. Weldra verwachten wij de meest gunstige berigten van Diepenbeek, en bijzonder van Ammerstein, in welk vooruitzigt wij ons, als steeds, noemen met opregte, kinderlijke liefde, ook uit Lotjes naam:

Uwen u liefhebbenden Zoon,
WILLEM DE LANGE.

O... den 11^{den} Maart, 1848.

Een huisgezin uit den fatsoenlijken stand, door M. Beckman.

In twee deelen. Te Groningen bij H.R. Roelfsema, 1848.

Even als onder de overige nieuwigheden en uitvindingen en ook door deze, onze huiselijke zaken, ameublement enz. in sierlijkheid en veelvoudigen, en toch ook weder vereenvoudigden vorm hebben gewonnen, heeft ook de roman, na veelvuldige ontwikkelingsphasen te hebben doorloopen, eenen trap bereikt, die duidelijk door vooruitgang is gekenmerkt. Zelfs waar de roman zich meer beweegt op het gebied, waarop hij een tijd lang geleden te huis scheen, is het er, even als bij de rococo-mode, verre af dat wij den ouden vorm en wijze van bewerking geheel terugvinden. Hij heeft althans dat wijdloopige, stijve, buikige verloren, waardoor én roman én meubel uit dien tijd iets kregen, dat het oog beleedigt. Het verdicht verhaal beweegt zich nergens meer zoo in den hoepelrok als dit bij Richardson en Fielding het geval is.

Maar het zij verre, dat de roman, althans de betere, in onze dagen zich daardoor alleen zou onderscheiden. Wij verlangen daarin niet enkel opmerkingsgave en trouwe voorstelling van personen en situaties, er wordt meer poëzy, meer gloed van schildering en vooral meer

wetenschap gevraagd. Een roman, waarin men zich enkel amuseert, mag alleen daarom bereids onder de ellendige worden gerekend. De minder wetenschappelijke, hoezeer daarom niet altijd oppervlakkige mensch, moet er kunnen leeren; de man van wetenschap wil er althans *Anklänge* en *Reminiscenzen* (men vergeve ons zoo veel Duitsch!) in vinden. Men kan niet slechts de stijfheid van een rijglijf, de langdradigheid van eene menuet, maar ook de nietsbeduidendheid en het enkel gesnap niet meer dulden. De romanschrijver moet ook iets degelijks te zeggen hebben en weten, hoe hij het zeggen zal.

En dit is nog veel meer het geval bij de romans van dezelfde soort als die der bovengenoemde Engelsche schrijvers, welke men romans de caractère noemde, die minder aan verdichte voorvallen en uitkomsten dan aan den inwendigen mensch en gebeurtenissen uit het gewone leven hunne stof ontleenen. Daar is dat stijve, langdradige, nietsbeduidende eene klip, die even moeijelijk te vermijden als verderfelijk is voor iederen indruk dien men daar gemaakt vinden, voor alle belangstelling welke men daaraan toewijden kan.

Op dit standpunt stelde zich, of wil men, staat de beoordeelaar van bovengenoemd werk. - Of de schrijver aan die eischen heeft voldaan? - Wij antwoorden volgaarne: ja! - Hij heeft onzen weinig romantischen tijd met zijne dwaasheden en berekeningen; zekere klasse van menschen met hare vermolmde aanmatigingen en onbeschaamdheid tegen God en regt en de maatschappij; sommige standen met hunnen uitwendigen schijn en inwendige nietigheid meesterlijk voor - en daarmede ten toon gesteld. Hij heeft de vraag ‘wat het leven daar gemaakt wordt,’ zoo wel als die ‘wat het eigenlijk is?’ meesterlijk beantwoord. Wij dachten onwillekeurig aan eenigen uit de haute volée, welke wij vroeger het displeizier hadden te ontmoeten en zagen, dat de dwaasheid overal dezelfde is. Het werk is een greep in (liever *uit*) het leven en geen misgreep, volgens de voorrede; bij de lectuur koesterden wij den wensch: mogt het ook een greep worden in verstand en hart en dan *in* het leven van menig huisgezin uit den aanzienlijken, fatsoenlijken (wij hebben die woorden altijd om hunne juistheid bewonderd) stand! Wierd het slechts niet enkel een greep in het humeur! Want dat doet de onaangename waarheid meest, en dit niet, omdat zij zoo onhandig is, dan wel omdat de menschen waarmede zij te doen krijgt, zoo onhandelbaar zijn.

Hoe en hoezeer door de in hoogere standen heerschende vooroordeelen híer menschen van gunstigen aanleg bedorven, dáár menschen ongelukkig gemaakt worden, hoe in ieder opzigt de degelijkheid aan den schijn wordt opgeofferd, hoe de betere natuur, door de harde maar heilzame hand der ondervinding geholpen, zich laat gelden, maar zelden geheel hersteld wordt, hoe onverbeterlijk de echte hoogmoed is, is in den eenen tak der familie Hattesohl trouw en krachtig geschetst; even trouw als in die loot van den anderen tak de waardij van het klare verstand en der gezonde opvatting van het leven aan den dag komt. De advocaat Hattesohl is onze vriend en een dier vrienden, zoo als wij wenschten, dat ieder mensch van ingebeelde distinctie ontmoette. Aan scherpte die tot scherpheid wordt ontbreekt het hem en Heldman niet, en menige zet deed ons goed.

Nu nog iets; onze aanmerkingen! -

En dan mogt de schrijver als hij ooit van ons hoorde vernemen, dat wij een paar malen op onjuistheden stieten, dat hij Clara hartelijk liet lagchen, waar zoo eene stellig niet zou lagchen, dat wij enkele huishoudelijke partijtjes gaarne wat meer hadden zien uitwerken, terwijl wij daarvoor nu en dan wel iets uit de huishouding hadden willen missen. Een paar andere malen stieten wij op reminiscenzen uit Jean Paul naar het ons voorkwam.

Eene erger fout is deze, dat hij onder al die personen uit den aanzienlijken stand ons enkel nietsbeduidende wezens, en geen enkel fiksch mensch heeft geschetst. Die zijn er immers ook nog wel onder. Het is daar niet zoo te eenenmale als in Sodom; gevloekter en treuriger gedachtenis! - Spittler zeide: man kann ja dem Pabste selbst zu viel thun. - Den vertaler heeft het Duitsche ‘den Korb bekommen’ beet gehad; maar misschien is hij Groninger, en onder dezen meenen wij het een paar malen te hebben gehoord. Overigens is de vertaling los, doch hier en daar wat nalatig. Evenwel liever zóó, dan dat gepende en geprikte.

Maar nu nog iets aan den uitgever! Op het titelblad staat er géén, in de voorrede een énkel woord van - dat het werk uit het Hoogduitsch is vertaald. Het kan speculatie zijn, en dat halve zwijgen mag geene onwaarheid wezen; maar de waarheid is het niet.

Wij hebben geen woord uitgeschreven. Onze lezers mogen lezers worden van het werk zelf. Wij zouden ons volgaarne disponibel willen stellen, om enkele scènes er uit op eene of andere soirée voor te dragen. Hadden wij dan daarbij het gelaat van Sterne, dat zoo zonder een woord te zeggen het ‘de te fabula narratur’ predikt!

Onzen koning.

Een lied door S.J. van den Bergh. Uitgegeven bij A.C. Kruseman te Haarlem.

> Le domaine de la poësie s'est agrandi de la politique.

Wij ontleenen dit motto aan het verslag door Alexandre Dumas van een bezoek gegeven, door hem aan Jean Reboul gebragt, en onder den titel van: *visite a Nimes*, aan de gedichten van dien poëtischen broodbakker, bij wijze van voorberigt, toegevoegd. En of nu die woorden bij die gelegenheid door Jean Reboul zijn gesproken of niet, - wij vertrouwen die uit het geheugen opgeteekende discoursen weinig, sceptici als we zijn! - volkomen zijn wij het er mede eens. Wil de poëzy in eere blijven, of liever wil zij eene behoefte blijven uitmaken om eene andere te bevredigen tevens, dan moet zij de kleur dragen van haren tijd, hetzij ze zich in eene geliefkoosde rigting mede voortbeweegt, of er met kracht tegen te velde trekt. De menigte vervuld met de denkbeelden die de dag aan den dag verkondigt; vervuld met den indruk der feiten die onder hare oogen plaats grij-

pen, en die wij als de natuurlijke gevolgen der eerste, als daad gewordene gedachten, beschouwen, die menigte kan geene andere poëzy welkom zijn, dan die, welke mede verwant is aan de opgewekte gevoelens. Men werpe ons hier niet tegen, dat daar de kunst eene verheffende, eene verkwikkende verpoozing moet schenken aan den afgematten geest, aan de geschokte ziel, en het er dus op aan komt, dat zij de stemming der gemoederen verandere, de gedachte op een ander terrein overbrenge, en dat zij juist daarom vreemd moet blijven aan dat, waarop de oogen tot blindheid toe staarden, en waarvan zij zich juist hadden afgewend, begeerig om andere tafereelen te aanschouwen, die zij van de weldadige en milde hand der kunst verwachten. Wij achten eene dusdanige redenering valsch, en der kunst nadeelig, omdat *waar* en *onwaar* er innig in zijn dooreengemengd, en alzoo ligtelijk tot in praktijk brengen verleiden zou; te meer, dewijl die wijze van kunstbeoefening zeker verreweg gemakkelijker is, dan die, welke wij wenschelijk achten. Wij beamen ten volle dat de kunst geestverheffende, zielverkwikkende verpoozing zijn, en de stemming veranderen moet; maar wij willen dit in dézen zin zien opgevat, en daardoor der kunst eene hooge, eene heilige roeping te vervullen geven: zij moet ingrijpen in het leven, zich meester maken van de gemoederen, en dier stemming leiden, verbeteren. De kunstenaar moet de geschiedenis, der gedachten en der feiten, in zich opnemen; geleid door zijn genie, oorzaak en gevolg, actie en reactie tegelijk waarnemen: daardoor boven den alledaagschen hoop staan, en van dat verhoogd standpunt, zijn tafereel, het geheel door hem zamengesteld uit zoovele verwijderde deelen, der menigte te beschouwen geven, opdat zij begrijpe wat zij zag, de beteekenis vatte der geschiedenis die zij helpt daarstellen, orde in den schijnbaren chaos leere zien, in die orde de Hand leere erkennen die uit wanorde de hoogste orde schept, - en zoo door de kunst in eene andere, betere stemming gerake, welligt aangevuurd worde om een warm aandeel te nemen in het streven, *naar het doel*, *waarvan de Heilige oorkonden gewagen*, *als zij spreken van den tijd*, *dat er vrede zal zijn over de geheele aarde*, *en alle kniën zich buigen zullen voor eenen hemelschen Opperheer!*

Zóó zullen wij verschoond blijven van de duizend en een voortbrengsels, wier onbeduidendheid ons walgt, vervuld als we heden ten dage zijn van groote gebeurtenissen, groote denkbeelden; zóó zal de dichternaam een eertitel, de kunst eene eerdienst worden, en de poëzy den rang hernemen dien zij bekleedde in de grijze oudheid, onder een groot volk, onder groote gebeurtenissen - mogt zij worden voor ons wat zij voor Israël had kunnen zijn!

Tot nog toe heeft de groote beweging op het godsdienstige terrein bij ons geen' dichterlijken tolk gevonden. Enkele schimpschoten tegen het *ongeloof* onzer dagen aan eene zij, achten wij geene dichterlijke manifestatie voor het *geloof* aan eene andere. En waar wij al eenige sporen waarnemen van inspiratie, (?) godsdienstige inspiratie, (?) bij enkele dichters van onzen tijd, vinden wij deze, men vergeve onze rondborstigheid, weinig meer dan meer of min fraai opgedischte, onde *lieux communs*, berijmde, oudkerkelijke, duistere spreekwijzen, vage voorstellingen van flaauwe begrippen; en onze dichters schijnen bij uitsluiting de respectieve eigenaars te zijn van boezems, geheel ongevoelig voor een stem,

die overigens in alle andere weer- of tegenklank gevonden heeft - die der wijsbegeerte. Niet dat wij naar berijmde filozofiesche verhandelingen verlangend uitzien; men versta ons wél! Maar wij zouden zoo gaarne kennis maken met eenig dichtstuk waaruit ons bleek, dat de auteur niet vreemd gebleven was aan de gewisselde opiniën, waarin wij resultaten zagen doorblinken van de nieuwere zienswijs, tegenover de oude, nieuwe begrippen in plaats van de afgesletene, eenvoudige opvatting voor duistere voorstellingen van hooge waarheden.

En is het beter gesteld ten opzigte der staatkundige bewegingen? Al verklaarde een Fransch dichter ook reeds voor acht jaar, *que le domaine de la poësie s'est agrandi de la politique*, voor onze dichters schijnt die uitbreiding nog niet geproclameerd. De overtuiging, of het besef der regten van het individu; het evenwigt tusschen volk en regering; de eischen van het een, het al of niet inwilligen der andere; de verhouding tusschen vooruitgang in ontwikkeling van de onderdanen, en het stereotyp karakter van regeringen, met de daaruit voortvloeijende gevolgen, of de daardoor noodzakelijk geworden veranderingen - alles, alles is niet door de dichters, maar alleen door de prozamenschen, en wel bij name de dagbladschrijvers, opgemerkt en verkondigd geworden. Eene enkele stem verhief zich, trillend van den indruk dien de taal der laatsten had te weeg gebragt, tot een klaaglied over het heden, tot een klaaglied bij voorraad voor de toekomst - en Holland heeft reeds keus van lijkzangen en grafschriften. De dichter wiens naam aan het hoofd van dit opstel voorkomt, en wiens lied er ons aanleiding toe gaf, verdient eene loffelijke uitzondering. Nu en dan klonk van zijne fiksche snaren een krachtige toon, om eene krachtige impulsie te geven, en hij heeft bewijzen te over geleverd, dat hij meer kon dan kermen over Hollands duistere toekomst. Welke genieën er welligt sluimeren, en door de schokken van thans ontwaken zullen, weten we niet; maar voor 't oogenblik rigt ons oog zich met gespannen verwachting op hem - hij schenke ons dichterlijke voorstellingen en opvattingen van onzen politieken toestand, - hij vermag het! Hij vermag het.... want als wij ons niet vergissen in hetgeen wij voor volksstem houden; als wij niet dwalen in het denkbeeld dat wij ons van het volkskarakter vormen; als wij niet miszien in hetgeen wij voor overblijfsels van nationaliteit houden, - dan weet hij de taal des volks te spreken, als het volk te combineeren, als het volk te gevoelen, en duidelijke woorden te geven aan wat het meerendeel zijner landgenooten op het hart ligt. Zie, 't was een gelukkige greep die zijn snaren dat Lied aan den Koning ontlokte, en een juist partij trekken van de gelegenheid om te winnen in populariteit. Lang heeft het volk met taai geduld op de vervulling van hooge beloften gewacht; de stemmen, die op de steeds verschoven vervulling aandrongen werden sterker en dringender... eindelijk zal het tijdstip der vervulling dagen! Maar de lippen die zich openden tot een jubelkreet bij dat vooruitzigt, trekken zich bij de verwezenlijking tot een bitteren glimlach zamen, of prevelen een woord, dat een vreesselijke leus worden kan... Strak blikken de oogen rond, wie er op zal staan om van de verijdelde hoop te getuigen, van de bittere teleurstelling te spreken, op de schrikwekkende toekomst te wijzen, en reeds strekt de hand zich uit om, bij gemis van een verdediger,

zelf te grijpen;... maar op eens treedt het Hoofd van den Staat, zelf voor de oogen des volks op, als de gezochte pleitbezorger... hij begrijpt het oogenblik, begrijpt zijn volk; hij wil het doel en aarzelt voor het middel niet... hij bezweert den naderenden storm...

En nooit was het Nederlandsche volk ondankbaar; met verrukking en geestdrift vangt het de woorden des Konings op, en denkt aan niets meer dan aan het erkentelijk beantwoorden van zoo edele, Koninklijke tusschenkomst...

Dat alles heeft van den Bergh meê gevoeld, en evenzoo gevoeld, en zijn heerlijk lied is als uit den boezem des volks opgeweld! Het volk zal er in uitgesproken vinden wat het op de lippen zweefde; ja en amen zeggen op de woorden die de dichter den Koning toezong.

En nu - aan ruime stof kan het zijner Muze niet ontbreken. Een krachtig woord op zijn tijd gesproken uit het hart tot het hart; diep en grondig dat volk en zijne eischen, zijne behoeften en zijnen toestand, zijn graad van ontwikkeling en bestemming bestudeerd, en de hand vaardig gehouden om duidelijk en nadrukkelijk het voor- en opwaarts te wijzen!

Zij het in 1848 ook ten onzent waar, wat reeds in 1800 waarheid in Frankrijk was: *le domaine de la poësie s'est agrandi de la politique!*

Amsterdam,
19 Maart 1848.
de B.

Mengelwerk.

Het legaat.

Het was een donkere, stormachtige herfstdag; de regen die als met stroomen uit de lucht stortte kletterde tegen de vensterramen. In mijn leuningstoel gedoken, was ik juist in geene blijmoedige stemming, toen mijn bediende mij een' brief binnenbragt. De breede rouwrand en het zwarte lak verkondigden mij al aanstonds zijn' treurigen inhoud. Het kon voor mij wel niet twijfelachtig zijn, wien die rouwmare gold. Ik was er op voorbereid en toch het verraste mij. Zóó spoedig had ik de doodtijding van mijn' vaderlijken vriend niet verwacht. Steeds had ik gehoopt hem vóór zijn' dood nog eens te zien en te spreken. Ja, het was altijd een mijner levenswenschen geweest hem te zien sterven. Misschien maakte ik mij daarvan te groote illusies, gelijk dit veelal het geval is, wanneer men eenige overhelling tot het ideale heeft en bij dichters veel van de poëzy des levens gelezen heeft, - maar ik stelde mij toch voor, hoe zijn laatste blik mij de spiegel zou geweest zijn van den vrede zijner ziel, zijn laatste woorden de blijde getuigen zijner onwankelbare hoop, zijn laatste handdruk het heilig, onvergetelijk verbond eener eeuwige vriendschap, door dood noch graf te verbreken. Diep was ik daarom getroffen door het maar al te zeker berigt van zijn verscheiden. Met welk een weemoed las ik daar: ‘hij is niet meer!’ In de eerste opwelling van smart lette ik minder op hetgeen lager stond, en in bedaarder oogenblikken mij tot troost en verkwikking strekte: ‘zacht en kalm is hij ontslapen.’ Hij is niet meer! Ik weet niet hoe dikwijls ik deze woorden herhaalde, om mijn' geprangden boezem lucht te geven. Ik was hem ook zooveel verschuldigd, den leids- en raadsman mijner jeugd, wiens levenswijsheid zoo menige baak voor mij had opgerigt waarop ik veilig aanstúúrde en waardoor ik zoo menige klip ontweken was, wiens hand zoo menige bloem gestrooid had op mijn doornig levenspad, wiens blijmoedige geest zoo menige half uitgedoofde vonk weder aanblies, om eene heldere vlam in mijne ziel te ontsteken.

‘Hij is niet meer!’ ach, waarom die treurmare juist op dezen somberen dag, waarop geen enkele zonnestraal door de zwaar bewolkte lucht kan heendringen, en de wolkgevaarten door wind en stormen voortgezweept mij in hunne vliegende vaart schijnen toe te roepen: wij ijlen heen, om nimmer weder terug te keeren? Waarom? - doch neen! zoo had ik in de tegenwoordigheid van mijn' ontslapen vriend niet durven voortgaan en te veel eerbied had ik voor zijne nagedachtenis om nu den vrijen loop aan ontevredene klagten te laten! Het was mij of de geest des dierbaren om mij

heen zweefde en ik hem mij dus hoorde toespreken: ‘Wat klaagt gij over een' donkeren hemel, over het verborgen licht der zon, alsof gij, die u op uwe zedelijke vrijheid steeds zooveel liet voorstaan, u geheel afhankelijk wildet maken van de wereld buiten u, die u in zoo verre slechts aangaat als voor u noodzakelijk is en gij voor haar tot instandhouding van de harmonie der dingen! Wat phantaseert ge op klagelijken toon over wolkenmassa's die in een eeuwig niet zouden verdwijnen, alsof met den vorm ook het wezen der zaak vernietigd werd! Daar hebt gij als oningewijde nu het gevolg van uw inmengen in dat eindeloos redetwisten over weten en niet weten, gevoelen en niet gevoelen, van dat philosopheren onzer dagen, waardoor men langs onafzienbare wegen waarheden gaat opzoeken, die de eenvoudigste reeds gevonden heeft, wanneer hij slechts eenige schreden op zijn levenspad heeft afgelegd. Laat philosophen philosopheren! zamel hunne resultaten als kostbare schatten voor practische levenswijsheid op, maar gij begeef u niet op het veld hunner onderzoekingen, opdat gij daarop ronddwalende niet verdwalen mogt, - gij, zoek niet van verre, wat gij zoo nabij u hebt. Wat gaat het u aan, of de hemel donker is, als het maar helder in uw binnenste is; of zwarte wolken het zonlicht beletten door te breken, als de straal der hoop slechts in uw harte schijnt en het licht der onsterfelijkheid slechts uw oog verheldert. Schep u uit de buitenwereld liefelijke beelden van troost, en laten de stormen, die boven uw hoofd gieren, u te hooger doen waarderen de rust en kalmte van een effen gemoed, onder al de stormen en droefenissen des levens!’

Als eene ingeving werkte deze aan mijn' geest voorgestelde toespraak van mijn' overleden vriend in mijn ontroerd en geschokt gemoed. Nu beklaagde ik mij niet meer, dat ik hem niet had zien sterven. Ik had zijne stem gehoord, en met een hart vol troost, een oog vol hoop staarde ik den dierbare na, dien ik hoop eens weder te ontmoeten.

Na verloop van eenigen tijd ontving ik eene uitnoodiging, om bij de opening van het testament des overledenen tegenwoordig te zijn, omdat ik, gelijk men mij meldde, daarin mede bedacht was. Ik ontveins het niet, dat dit berigt een' aangenamen indruk op mij maakte. Zoo had hij dan, de vriend mijns harten, nog aan mij gedacht in het gewigtig tijdstip van zijn leven, waarin hij zich zijne stervensure vertegenwoordigde. Zoo wilde hij mij dan na zijnen dood nog een bewijs geven van zijne vriendschap en toegenegenheid. Ik was wel bij mijzelven overtuigd, dat zulk een bewijs niet noodig was, om mij zijn aandenken levendig te doen bewaren; maar waar leeft het menschenkind, dat geheel onverschillig zou zijn omtrent de leer van het experimentale?

Ten bestemden tijde begaf ik mij naar A*. Ik waag het niet, de aandoeningen te schetsen die mij aangrepen, toen ik den drempel van het sterfhuis betrad, en zich de deur van het vertrek voor mij opende, waar de afgestorvene gewoonlijk zat, en ik zoo vele genoegelijke uren met hem had doorgebragt. Aandoenlijk en hartelijk was de wederzijdsche ontmoeting tusschen mij en de kinderen mijns overleden' vriends, die, gelijk ze vroeger eene teederhartige moeder verloren hadden, thans een' braven vader beweenden. Ik was een der laatst binnengekomenen, en nadat men mij verzocht had plaats te nemen, werden ook de bedienden, die

mede in het testament bedacht waren, binnengeroepen.

Het was voor de eerste keer, dat ik zulk eene plegtigheid bijwoonde: de opening van een testament. In het deftig zwart gewaad zat daar de notaris, met het lijvige testament en andere stukken vóór zich, te midden van der overledenen wettige erfgenamen en gelegateerden, onder welke laatsten er waren, die hun ongeduld onder den schijn van bedaardheid naauwelijks konden verbergen. De notaris, aan zulke tooneelen gewoon, kuchte en hemde een paar malen, nam met de uiterste bedaardheid een snuifje, en begon toen tegen veler verwachting eene toespraak, waarin hij formuliersgewijze het aandoenlijke der hem opgelegde taak schetste, onuitputtelijk was in den lof des overledenen, en als ware het, om zich bij de aanwezenden bij voorkomende gelegenheden te recommanderen, niet weinig uitwijdde over het vertrouwen, waarin hij de eer had gehad bij den afgestorvene te staan. ‘Ach!’ dus besloot hij, ‘waren alle menschen van zulke ankervaste beginselen, verzekerden allen hun vertrouwen met zooveel gewisheid, onder de bescherming der wetten, als de nu zalig ontslapene, er zou veel minder over schennis van vertrouwen geklaagd en over het verval dier oud-vaderlandsche deugd getreurd worden!’

Hoe werd het indrukwekkende van dit oogenblik door zulk eene inleiding bij mij verstoord! Mij zweefde hier slechts de gedachte aan den uitersten wil eens overledenen voor den geest. De afgestorvene, dunkt mij, moet daarin alleen nog eens tot ons spreken, en hij die met de uitvoering van zijn' wil belast is, kan daarbij nimmer eenvoudig genoeg te werk gaan. Een testament moet notariëel zijn. Het zij zoo! - maar hoe geheel anders kon de vorm zijn ingerigt. - Ik weet wel, dat het materiële hier een hoofdrol speelt en spelen moet, maar zijn er dan geene andere en hoogere belangen nog, die men den zijnen na zijn dood wenscht op te dragen en aan te bevelen? Zou eene morele wilsbepaling niet met eene materiële kunnen gepaard gaan? Ik had met mijn' vriend meermalen over dat onderwerp gesproken; doch hij achtte het geschikter ‘eene geestelijke nalatenschap’ zoo als hij zich uitdrukte, met eene stoffelijke niet te vermengen, opdat men de eerste om de laatste niet over het hoofd zou zien. Want, ‘geloof mij,’ zeide hij, ‘de vleeschelijke mensch is nergens vleeschelijker dan wanneer hij bij de opening van een testament tegenwoordig is’

Doch hoe dat vleeschelijke wederkeerig den geest des menschen hier kan inspannen, daarvan was ik geheel getuige.

‘Op den... compareerde voor ons... openbaar Notaris, residerende te.... in bijzijn van de natenoemene getuigen de WelEdelgeboren heer..... enz.’ Naauwelijks toch waren deze woorden voorgelezen, of er heerschte eene stilte, die menige kerkleeraar, met hoeveel ernst hij zijn zielevoedsel ook toedeelt, zou benijd hebben. De aandacht was op ieders gelaat te lezen, en menig hart klopte hoorbaar, bij elke bijzondere beschikking door den erflater gemaakt. Een notaris is bij de opening van een testament gelijk aan een geneesheer, van wiens uitspraak zoo veel afhangt van hetgeen men te hopen of te vreezen heeft. Men blijft, om zoo te zeggen, aan zijne lippen hangen, en ieder woord wordt met eene belangstelling opgevangen, alsof leven of dood er van afhing. Ik was hier in de gelegenheid niet weinig physiognomie-kennis op te doen. Teleurstelling, blijdschap, onverwacht geluk, benijding, jaloezij, ja, wat

niet al was op de gelaatstrekken te lezen. In geene vergadering zag ik immer zoo weinig onverschilligheid, zoo weinig verzaking van het *proximus sum egomet mihi*, zooveel enthusiasme, zoo vele contrasten. De man in het zwart alleen bleef bedaard; elk zijner woorden was de uitspraak van een vonnis, waarbij hij niet verzuimde een regterlijke koelbloedigheid in acht te nemen. Slechts nu en dan verwaardigde hij met een vriendelijk glimlachje den een' of ander, dien hij hoop had, onder zijne cliënten te zullen kunnen tellen.

Eindelijk kwam de beurt aan mij. Bij het hooren van mijn' naam ging het mij, hoe bedaard ik tot hiertoe geweest was, niet anders, dan de overige hier aanwezige menschenkinderen. Mijn hart sloeg sneller dan gewoonlijk, en ik twijfel er niet aan, of dit zal ook bij mij wel zijn op te merken geweest. Het mogt dan uit andere oorzaken hoofdzakelijk zijn voortgekomen, aandoening bovenal dat mijn vriend mij niet had vergeten - ik ontveins het echter niet, er liep ook wat menschelijks onder.

'Ik vermaak,' dus luidde de periode, die mij betrof, 'aan mijnen dierbaren vriend, het bij mijn testament gelegen driedubbel verzegeld pakket, welks inhoud op de keerzijde is omschreven. Het is onnoodig hierbij de bepaling te voegen,' en bij het uitspreken dezer woorden merkte ik op, dat de deftige notaris een bedwongen glimlach naauwelijks kon terughouden, 'vrij van successie.'

Met eene ligte buiging overhandigde de eerzame notaris mij het pakket, terwijl hij mij daarbij over zijn bril met een' satirieken trek om zijn mond scherp fixeerde. Niet zonder ontroering nam ik het pakket aan, doch wie schetst mijne verbazing, toen ik met groote letters daarop geschreven zag: 'EEN PAK MET KWITANTIES.' Indien de lezers van den Tijdspiegel iets gevoelen kunnen van hetgeen er thans in mijn binnenste omging, dan zal het niet noodig zijn, dat ik het voor hen blootlegge. Ik kan ook niet zeggen, welke gedachten al mij door het hoofd gingen, en met welk eene vreemde uitdrukking op mijn gelaat ik den deftigspottenden notaris aanzag. Bij den eersten schok had ik mij de woorden: 'een pak met kwitanties' vrij luid laten ontvallen. Te laat had ik berouw over deze onvoorzigtigheid. Want sneller verandering heeft er in geen toover-ballet plaats, dan er hier in houding en gebaren der aanwezigen was op te merken. Indien ik de beide overgebleven kinderen des afgestorvenen, op wier gelaat ik, haast zou ik zeggen, eene moedgevende uitdrukking opmerkte, en den notaris, die zijne contenance wonderwel bewaarde, uitzonder, dan bleef er niemand in diezelfde onbewegelijke houding zitten, die tot hiertoe was aangenomen. Het plegtige van het oogenblik was als met een tooverslag verdwenen. Het lange aangezigt, dat ik moet gezet hebben, deed eenigen in een luid gelach uitbarsten, terwijl anderen zich alle geweld aandeden, om hun lachlust te onderdrukken, maar daarbij de zonderlingste minen maakten. Eene zaak troostte mij echter: was mijn toestand niet in staat het medelijden op te wekken, voor een oogenblik waren alle onedele gezindheden van jaloezij en wangunst uit aller hart verbannen, en de teleurstelling van éénen was het middel om het eigenbelang te vergeten en eene tijdelijke harmonie te doen ontstaan. Hoewel ik niet verontwaardigd was, zoo kon ik toch niet beletten dat de gedachte bij mij opkwam: 'dat heb ik aan mijn overleden vriend niet verdiend, om mij zulk eene

bespottelijke figuur te laten maken en mij dus te compromitteren!' Gelukkig liep de voorlezing van het testament ten einde en was ik weldra uit mijn' pijnlijken toestand verlost. Eer ik mij echter verwijderde, waagde ik het den notaris te vragen, of hier ook eene vergissing kon plaats hebben? Niet zonder eenig gekrenkt eergevoel antwoordde hij mij kortaf: dat zulks onmogelijk was, naardien hijzelf bij de verzegeling van het pakket was tegenwoordig geweest; terwijl hij er vrij naïf bijvoegde, dat de clausule in de testamentaire beschikking: 'vrij van successie' mij wel allen twijfel dienaangaande zou ontnemen. 'Nu' hernam ik, 'dan moge het pakket voor de erfgenamen eene negatieve waarde hebben, maar... 'Juist daarom' viel de notaris mij in de rede, 'verzoek ik u ten vriendelijkste het secuur te bewaren. Het kon voor hen nog wel van belang zijn.'

Daar de notaris met de erfgenamen nog het een en ander te bespreken had, en mijn tijd bepaald was, had ik geene gelegenheid om nog een afzonderlijk woord met de kinderen mijns overleden vriends te spreken. Ik nam een hartelijk afscheid van hen, groette het overige gezelschap en vertrok.

Op mijne terugreize peinsde ik over het zonderlinge voorval nog eens na. Eerst dacht ik aan de kisten met steenen gevuld van Tijl Uilenspiegel, maar hoewel mijn vriend een humorist was, zoo was hij toch te ernstig, om na zijn' dood nog te spotten. Die eerste gedachte werd verdrongen door eene tweede, die mij mijne goede luim teruggaf en mij den laatsten inval van den notaris deed zegenen, zonder welken ik het pakket zeker had laten liggen: wie weet, welk eene verrassing mij bereid is! De successie kan mijn vriend bij zijn leven wel voldaan hebben en misschien heeft hij het niet voor ieder willen weten, met hoeveel hij mij bedacht heeft.

Niet ligt zal ik de uitwerking vergeten, die het opschrift op mijn legaat bij mijne tehuiskomst op mijne vrouw maakte, en in mijn hart had ik al degenen vergiffenis geschonken, die mij aan het sterfhuis hadden uitgelagchen. Spoedig herstelde zij zich echter en zeide: 'gelukkig, dat het kwitanties zijn; als het rekeningen waren, zouden wij er erger aan toe wezen. Indien echter uwe promotie in de testamenten van overledene vrienden op die wijze toeneemt, dan kan men u bij eene volgende gelegenheid niet minder legateren dan onvoldane rekeningen.' Ik gaf nu mijn vermoeden aan mijne echtgenoote te kennen, die mij daarop aanmoedigde om de geheimzinnige zegels te verbreken en den twijfelachtigen toestand te doen eindigen.

De raad werd opgevolgd. Daar sprongen de zegels los en de opheldering van het vreemd geval was nabij. 'Papieren!' riep ik mijne vrouw toe, 'maar geene effecten, beschreven papieren, - o, ik begin te vermoeden, dat mijn vriend mij een gedeelte zijner geestelijke nalatenschap gelegateerd heeft!' Moeijelijk kan men zich de bevreemding voorstellen, die zich bij deze woorden op het gelaat mijner wederhelft zigtbaar vertoonde. Zij zag mij aan, of zij geheel andere vermoedens had. Toen zij bemerkte, dat ik ernstig bleef, en bij het vlugtig doorbladeren blijmoedig ernstiger werd, riep zij uit: 'kwitanties en geestelijke nalatenschap, - dat wordt mij te geleerd. Ik hoor u zoo dikwijls van het verband der dingen spreken, maar welk verband bestaat er tusschen deze twee en het derde, dat

voor mij het meest verstaanbare was - een legaat?'

'Een weinig geduld, vrouwlief! en dat verband zal u duidelijker worden, dan dat tusschen de onlangs beloofde schuldvermindering en het te kort in de Staatskas. Bedrieg ik mij niet, dan zult gij u weldra met mij in het bezit van ons legaat verheugen. Hier vind ik een' brief van mijn vriend, lezen we dien eerst.'

Waardste vriend!

Indien gij u niet door den geest des Tijds hebt laten medeslepen, door aan het uiterlijke te blijven hangen, zonder tot het wezen der zaak door te dringen; wanneer gij kracht van ziel genoeg bezit, om door eene teleurgestelde hoop - waaraan wij trouwens in onze dagen nog al zijn gewoon geworden - u niet geheel te laten ontmoedigen, dan hebt gij het pakket, u door mij toegedacht, niet ongeopend in een hoek daarneêrgeworpen, maar dan leest gij op dit oogenblik de woorden van uw vriend, die niet meer op uwe wereld leeft.

Op uwe wereld.... daar is het nog het goud en goed, waaraan zoo menig hart hangt, waarmede zoo veel afgoderij wordt gepleegd, waardoor zoo vele hartstogten in beweging komen, en dat als de spiritus op den thermometer des levens geluk of ongeluk aanwijst. Waar ik mij bevinden zal, als gij dezen leest, is mij onbekend; doch dit weet ik, dat het rekening houden en afsluiten, en een niet onvoordeelig saldo dáár wat meer te zeggen heeft, dan op uwe wereld, waar men met cijfers alles verantwoorden kan, al is de pen, die ze schreef, ook gedoopt in het zweet van menigen vermoeide en bezwaarde, al kleven aan die cijfers ook de zuchten en tranen van menigen kommervolle en bedrukte.

Kan ik mij uwe bevreemding voorstellen, als gij dit pak ontvangt - mij dunkt, gij zult mij niet veroordeelen, als gij deze u toegedachte nalatenschap hebt doorsnuffeld. In allen gevalle zijn het 'kwitanties' en geene rekeningen, waardoor de eene of andere vordering ten uwen laste zou zijn.

Van mijne bedoeling met dit legaat, behoef ik wel niets te zeggen - de dooden mogen voor de levenden nog wel leven.

Op drie dingen verzoek ik u echter te letten.

Vooreerst, daarop, dat deze kwitanties mij meer gekost hebben dan geld: veel opoffering van zin en wil en lust; hevige strijd vaak tegen de begeerlijkheid mijns harten; geduld en lijdzaamheid in onnoembare gevallen; onderdrukking van ontevredenheid, driften en andere hartstogten; oplettendheid en waakzaamheid zonder ophouden.

Ten tweede: dat deze kwitanties mij niet armer, maar steeds rijker gemaakt hebben. Wat ze mij ook kostten; meer dan tiendubbel zijn mijne moeite en zorg, mijne inspanning en werkzaamheid vergoed. Niet alleen ben ik rijker geworden in zelfkennis, maar ook in zelfbeheersching. Niet slechts konden met deze kwijtbrieven armoede mij niet arm, ramp en onheil mij niet ongelukkig, smart en verlies mij niet rampzalig maken; maar ik draag daardoor een' schat in mijn binnenste, die voor al het goud en goed der aarde niet is te koopen: eene zalige zelfvoldoening namelijk, al komt er op menige afgesloten rekening door toegevendheid van den eischer nog veel te kort; want en houd dit

Ten laatste onder het oog: deze kwitanties hebben mijne schuld op verre na niet afgedaan. Al hield ik de rekeningen

voor gekwiteerd, de te korten zijn mijzelven te zeer bewust, dan dat ik op eene finale afsluiting, veel minder op een batig saldo zou rekenen. Mijn ootmoedige wensch is, dat mijne gebrekkig afgesloten rekening in den dag der groote verantwoording goedgunstig zal worden aangenomen, en als zoodanig voor mij zal valideren.

En nu.... doch wanneer gij dezen leest, dan kan ik niet meer tot u spreken, als toen ik nog bij u was. Mijn vaarwel zij u, alsof het u uit andere gewesten wordt toegeroepen door eenen u dierbaren afgestorvene.

Ik wischte een traan uit mijn oog; hij was den dierbaren afgestorvene in dankbaarheid gewijd. Ook mijne vrouw was bewogen en na eene tusschenpoos begonnen wij ons geestelijk legaat na te zien.

Mijn overleden vriend had zijne kwitanties verdeeld in patriotische, philanthropische, familiaire en casuistische. De eerste, die ons ter hand kwam was van den volgenden inhoud:

EENE KWITANTIE VOOR MIJN VADERLAND.

Vaderland! een schoon woord, in het Lexicon van alle volken te vinden.

Land der vaderen, aan wier nagedachtenis.... doch neen! ik wil niet philosopheren, veel minder oude koeijen uit den sloot halen. Genoeg: der vaderen land, waarop ik ook een plekje mogt beslaan, is mij tot aan mijn levenseinde te dierbaar gebleven, om het met een ander te verwisselen, al werd mij dat ook beschreven als de tuin der Hesperiden, en al beloofde men mij daar de *aurea secula* te zullen beleven.

Het vaderland heb ik altijd beschouwd als een' teederen bloedverwant, die regt heeft op mijn hulp en bijstand en van wie ik daarentegen bescherming en beveiliging kan eischen. Zoo heb ik er geheel mijn leven vrede meê gehad. Wel hinderde het mij en was ik niet weinig verstoord, wanneer de bloedverwant wat veel en zoo dikwijls wat veel van mij eischte, en nog meer werd ik het, wanneer ik van goede vrienden hoorde of door de vrije drukpers vernam, dat de oorzaak daarvan in de kostbaarheid zijner huishouding gelegen was. Maar dan dacht ik ook alweder, dat mijn bloedverwant tegen wil en dank in een' hoog fatsoenlijken stand was geplaatst, en wat de kostbaarheid der huishouding betreft: de heer financie-raad van mijn bloedverwant heeft, toen hij nog in die betrekking was, met cijfers bewezen, dat er nog wel kostbaarder tijden voor zijn patroon waren geweest, natuurlijk toen hij er nog niet aan kon denken, om met het financiëel beheer belast te worden, en daarenboven met eene menigte woorden beloofd, dat er groote verminderingen zullen plaats hebben, indien men maar geduld heeft en een zeker jaartal hem niet fopt, en daar ik nu een voorgevoel had, dat ik dat zekere jaartal niet zou beleven, zoo troostte ik mij!

Ofschoon ik vele redevoeringen gehoord en gelezen heb over en nog meer verzen op het vaderland en de vaderlandsliefde, zoo moet ik echter eerlijk bekennen, en de schuld daarvan zal wel bij mij liggen, dat ik daardoor nimmer in dien hoog opgewonden toestand van vaderlandsche bedwelming gekomen ben, dien de dichters vooral mij wilden aanprijzen als een probatum voor echte vaderlandsliefde.

De thermometer mijner vaderlandsliefde steeg nimmer tot bloedwarmte, ofschoon ik gerust mijn gelaat in den spiegel durfde

bezien, als het op bloedstorten voor het vaderland aankwam. Ik heb het er altijd voor gehouden, dat de liefde tot het vaderland vooral daarin bestaat, dat ieder in zijn' kring en in zijne betrekking medewerke, om de welvaart, de eer en den roem van het vaderland te bevorderen. Als middelen daartoe beschouwde en betrachtte ik, zooveel in mijn vermogen was, de oud-vaderlandsche trouw en regtschapenheid.

Mijne staatkundige belijdenis kwam hoofdzakelijk hierop neder:

Ik geloof, dat een koninklijk grondwettig bestuur het beste is voor het voormalig gemeenebest der Vereenigde Nederlanden.

Ik geloof dat zoolang de Vorsten onvolmaakte menschen zijn, eene constitutionele regering, hoe kostbaar ook, onder de onafschafbare zaken behoort, mits zij zoodanig is zamengesteld, dat de tong van den staatkundigen evenaar daardoor werkelijk in het huisje staat en de zwaartekracht der inconstitutionele lasten in de reeds op zichzelve wigtige ministeriëele regeringsschaal de balans niet gedurig doet doorslaan; daarom: geloof ik aan de hooge waarde van een ongefiltreerd kiesstelsel.

Ik geloof aan de kunde, eerlijkheid, naauwgezetheid en homogeniteit der ministers - zoo lang het tegendeel niet is bewezen.

Ik heb het, ter voorkoming van vele bezwaren, steeds noodzakelijk geacht, bij mijn geloof aan eene goede administratie te voegen: *in zooverre* (*quatenus*) zij met de grondwet overeenkomt.

Ik geloof eindelijk, aan het hoog belang eener grondwets-herziening, waardoor de teleurstelling van 1840 vergoed wordt, en meer goeds zal worden tot stand gebragt, door verandering en wijziging, dan waarop wij vóór eenigen tijd slechts hope hadden.

Met nieuwigheden heb ik nimmer te veel weggeloopen. Alleen dan, wanneer zij bleken goed te zijn, was ik er een ijverig voorstander van, al kon ik mij ook voorstellen, dat menig oud-vader, wanneer hij de oogen nog eens kon opslaan, er het wee! over zou uitroepen. Ik was een ijveraar voor vaderlandsche zeden en gebruiken, omdat ik meende, dat daardoor de eigenheid des lands goed werd bewaard, en al zag men mij dan ook niet met de statige pruik en den driekanten hoed der vorige eeuw, in den schuit mijner kleedingstukken bewaarde ik altijd iets van den deftigen oud-vaderlandschen stijl.

Zoo wars ik er van was, om door ongeoorloofde middelen een plaatsje op de wipplank te verkrijgen, waardoor ik over veler hoofden henen in den een' of anderen post of in het eergestoelte kon worden overgezet, zoo gerust wil ik na mijnen dood eene knie-schouwing toelaten, daar ik er zeker van ben, dat zij door het kruipen niet zullen vereelt zijn.

Hoogschatter van mijne taal, als ik was, liet ik mij geduldig uitkrijten voor een *ongalant* man, die geen *idée* had van den *bon ton*, wiens *conversatie* weinig *sociaals* had, en dergelijke uitheemsche uitvallen meer, wanneer ik met Nederlanders in gezelschap zijnde, mijne moedertaal geene schande wilde aandoen, door haar als ware zij te onduidelijk, te onbuigzaam, te onfatsoenlijk, voor de Fransche te verwisselen. Uit de geschiedenis der volken was mij te duidelijk gebleken, welk een invloed de taal heeft op

de waardering van en de liefde tot het vaderland, om haar dus te verzaken.

En daar ik door mijn beroep en mijne betrekkingen getracht heb, zoo nuttig mogelijk te zijn, kunsten en wetenschappen, zoo veel ik vermogt, bevorderd en ware verlichting begunstigd heb; daar ik van de stelling uitging, dat de Staat zonder Godsdienst niet kan bestaan en daarom de daaromtrent gemaakte openbare verordeningen geëerbiedigd en ondersteund heb, zoo heb ik gemeend, aan het einde mijner dagen de rekening met mijn vaderland te kunnen sluiten, en haar zoo goed mogelijk, zonder een al te groot nadeelig saldo, te vereffenen.

Nota bene. Hoewel voorstander van kunsten en wetenschappen, heb ik niet zoo heel veel bijgedragen voor de oprigting van standbeelden voor groote en beroemde mannen van mijn vaderland, niet zoozeer omdat ik vreesde voor eene eerdienst van het genie, maar omdat het mij altijd toescheen, alsof men daarin een behoedmiddel zocht tegen het in vergetelheid raken van mannen, die in ieder vaderlandsch hart reeds van zelf een plaatsje innemen.

'Hoe noemt gij dat ook,' zeide mijne vrouw, 'protest aanteekenen, geloof ik? Wilt gij dat dan doen tegen dat *nota bene*? Want ik had juist eene kleinigheid uit mijn spaarpotje afgezonderd voor Lourens Coster's standbeeld en heb er met eenige dames van mijne kennis onlangs over gesproken, om ons tot eene commissie te vormen, ten einde voor de oprigting van standbeelden voor Kenau Hasselaar, Tesselschade en andere beroemde vrouwen gelden in te zamelen.'

'Verzint, eer gij begint, luidt het spreekwoord, vrouwlief! Ik recommandeer het u, opdat gij er de hand niet mede aan hebt, dat die standbeelden misschien te eeniger tijde daar staan als treurige getuigen tegen ons geslacht.'

Doch zien wij eene andere kwitantie in. Zij heeft ten opschrift:

KWITANTIE VOOR MIJNE LANDGENOOTEN.

Ik heb het altijd voor een mislukt wijsgeerig stelsel gehouden, wanneer men de liefde voor zijne landgenooten wilde beschouwd hebben als vermomden hoogmoed, en in strijd met die algemeene liefde, die ons jegens alle menschen betaamt. Voorstander, als ik was, van de Apostolische les, om bij de broederlijke liefde, liefde jegens alle menschen te voegen, hield ik het er toch voor, dat die onbepaalde liefde aan eenige wijzigingen onderworpen was. Toen ik nog een kleine jongen was, wierp ik eens een steentje in een stil en effen water. Terstond na den plomp vertoonden zich kleine kringetjes op de watervlakte, die tot grootere en grootere kringen zich vormden en zich eindelijk geheel verloren. Op lateren leeftijd kwam mij dit voor den geest en toen dacht ik: ik heb het beeld gevonden der ware menschenliefde! Gelijk de eindelijk zich verliezende kringen in het water, zoo moet de liefde, als uit één middelpunt zich al verder en verder verspreiden. Tot degenen, die zich het naast aan dat middelpunt bevinden, strekt zij zich het eerst en het meest uit. En na de teederste betrekkingen van bloedverwant- en vriendschap komen zij wel het eerst in aanmerking, die met ons in dezelfde maatschappij en onder dezelfde wetten leven, met wie wij dezelfde taal, dezelfde gewoonten en zeden gemeen hebben, die met ons hetzelfde voorgeslacht het hunne noemen. Zoo dacht er, dunkt mij, Mozes ook over, die liever met zijn bemind Israël wilde leven en sterven, dan zijn volk vernietigd en zich-

zelven tot het hoofd van een ander volk verheven te zien. Zoo ook David, die wenschte, dat het ongenoegen des hemels op hem en zijn huis alleen mogt nederdalen, terwijl hij ten aanzien van zijn volk smeekende vroeg: ‘Wat hebben deze schapen gedaan?’

Het bovenstaande erken ik voor mijne wijsbegeerte in deze, die ik verklaar volgens den regel steeds in beoefening te hebben gebragt. En opdat de nakomelingschap zich overtuige, dat ik de rekening met mijne landgenooten heb afgesloten, zijn aan deze kwitantie gehecht:

Vooreerst: onderscheidene kopijen van aanbevelingsbrieven ten aanzien van landgenooten boven vreemdelingen, tot verkrijging van posten en betrekkingen, van hulp en ondersteuning in hunne ondernemingen;

Ten tweede: kopijen van protesten, bij onderscheidene besturen ingediend, tegen dat al te gereed toelaten van vreemdelingen in den lande, die, òf door een fatsoenlijke bedelarij den behoeftigen landgenoot benadeelen, òf door allerlei handwerken en handelbedrijf den landgenoot meer en meer op den achtergrond schuiven, en gebruik maken van de toegenomene zucht om het vreemde boven het inlandsche te schatten. Benevens wenken betreffende het verkeerd geregeld liberalismus ten aanzien van deze vreemdelingen, die 's lands lasten niet dan in zeer geringe mate gevoelen, terwijl de landzaat, bij het nadeel dat zij hem toebrengen, het drukkende van 's lands lasten te meer gevoelt;

Ten derde: eenige brieven van dankbetuiging van zoodanige mijner landgenooten, die door mijn' geringen invloed en mijne zwakke hulp niet in het vergeetboek geraakt zijn, terwijl men naar elders de reddende hand met gevulde beurzen uitstak;

Ten vierde: vereerende aanzoeken, waaraan ik, dankbaar voor het vertrouwen in mij gesteld, gehoor heb gegeven, betreffende het waarnemen van zoodanige betrekkingen, die mij belastten met de zorg hetzij voor het arm-wezen, hetzij voor eenige weldadige of welvaart bevorderende instelling, waaraan ik mijn' tijd gaarne besteed en waarvoor ik van mijne rust, mijn gemak of voordeel gewillig iets opgeofferd heb; en

Eindelijk: eene menigte voldane rekeningen aan landgenooten van al die benoodigdheden, die hier te lande te verkrijgen zijn. Hierbij eenige prijscouranten van buitenlandsche handelsartikelen, en een vergelijkende staat, waarbij het verschil van kwantiteit en kwaliteit is aangewezen, en het door veeljarige ondervinding bekomen resultaat: dat men de bevoordeeling van den landgenoot op onderscheidene wijze met voordeel in zijn eigen zak terugvindt.

(*Het vervolg hierna.*)

.....?

Het steendrukplaatje op den omslag van *de Tijdspiegel*, is, als men het niet bloot *bekijkt*, maar *beziet*, dat is: *met opmerkzaamheid beschouwt*, iets meer dan een eenvoudig plaatje. 't Is eene vrucht van den tijd. Die groote *spiegel*, *à la*

renaissance, doet ons denken aan het verband, dat er bestaat tusschen den ouden en nieuwen tijd, dat maar al te veel, door Staatkundigen en Godgeleerden, om geene anderen te noemen, wordt voorbijgezien; en zit Grootvader *Tijd* dáár zoo rustig, het is om ons de gelegenheid te geven, even rustig, na te gaan wat er al zoo voor zijnen *spiegel* voorbijtrekt. Dat doen dan ook die *staats*- en die *krijgsman*, terwijl de *stille burger* bedaard de pijp heeft opgestoken, om de dingen, die zich op het glas vertoonen, op zijn gemakte bestuderen. Ook het *jeugdige geslacht*, door die *drie* beeldjes vertegenwoordigd, staat daar als rustige toeschouwer. Op verderen afstand worden de *verschillende standen* der Maatschappij, in even zoovele afbeeldingen van personen, voorgesteld. Groote haast schijnen zij niet te maken, om zich voor den *spiegel* te plaatsen. Of de ontwerper daarmede de doorgaande onverschilligheid en *weinige belangstelling* in de algemeene en bijzondere aangelegenheden van het vaderland, de provincie, de stad of de gemeente, waar deze goede luidjes t' huis behooren of garnisoen houden, heeft willen te kennen geven, willen wij met geene Da Costiaansche onfeilbaarheid verzekeren.

Maar wie van den *Tijdspiegel* niets schijnen te willen weten, zijn die *geestelijke* heeren, in ambtsgewaad, die, *en colonne*, achter den *spiegel*, opmarcheren. Er is iemand, die hun *de hand boven 't hoofd houdt.* Wie is die iemand? Ja, Lezers! wij weten het niet, en houden niet van gissen, omdat dit, zoo vaak, doet missen: maar wanneer wij die *hand* met de *beelden* dier *geestelijke* heeren vergelijken, dan moet de *persoon*, aan wien die *hand* behoort, een heele *Piet* zijn: een *Man van belang*, een Nimrod, een Goliath, of een *potentaat* van dien aard!

Met die *stoompijpen*, en den daaruit voortkomenden *damp* of *rook*, zitten wij verlegen. Moet dat aanduiden, dat de genoemde *geestelijke* heeren op *klaar*- en *helderheid* niet bijzonder gesteld zijn; of wel, dat zij *gepraedestineerd* waren, om in de *duisternis* te wandelen? Wij zijn niet hoogmoedig genoeg om dit *apodictisch* te beweren. Wij houden er nog al van, om de leer der *vrijheid in het twijfelachtige* te verkondigen, en wij doen dit, met de *stoompijpen*, te liever, omdat de teekenaar daarbij ook aan *den geest van vooruitgang*, als kenmerk van onzen tijd, kan gedacht hebben. Zoek nu maar uit, lieve Lezer! wat *u* meest vleit! En weet gij er wat anders en beters van te maken, wij zullen er u niet om verketteren. Is dat niet liberaal?...

En nu die *menigte van papieren* - die *keten* - dat *ridderteeken* waarop een soort van *arlequin* ligt te rusten; daarbij dringt zich zoo veel *grappigs* en tevens zooveel *ernstigs* voor ons op, dat wij zouden vreezen A, of B. te kwetsen, wanneer wij dat *grappige* en *ernstige*, in bijzonderheden, wilden ontwikkelen. Wij zouden er eene verhandeling over kunnen schrijven; na alvorens *de lof der zotheid* van den grooten Rotterdammer nog eens bestudeerd te hebben; maar de menschen houden thans niet meer van *verhandelingen*, gelijk vroeger, en *voorlezingen* vallen tegenwoordig, onder eene zekere klasse van individu's, meer in den smaak. Hoeveel ware er niet te zeggen van dat *vonnis*, en wat al geleerde gissingen waren er niet te opperen, of dat *vonnis* betrekking had tot - een vergrijp tegen *de wet op de drukpers*, bij voorbeeld! Ook dat woord *Actie* kon eene wijde deur voor

bespiegelingen openen, nopens *spoorwegactiën* - staatkundige en Godgeleerde *actie* en *reactie* - om *juridieke actiën* van X. *contra* Q. niet te vergeten. De overige charters, bescheiden, boeken, papieren, documenten dragen geen leesbaar opschrift, en dat maakt het veld der bespiegeling uitgebreider. Dat *cahier*, met een *keten* er om, zal toch wel onze *Grondwet* niet moeten verbeelden of wel de *Canones Synodi Nationalis Dordracenae?* En dan die andere stukken? Zijn dat projecten van eene *Wet op het Armwezen* - van eene *Wet op de verkiezingen* - of wel *toelichtende memorien*, die, nu en dan, nog eene *toelichtende memorie* noodzakelijk maken - of ook, welligt, *staten*, *tabellen*, *ministeriële Besluiten*, uitnemend geschikt om het geheugen van Prof. Eduard Pick op de proef te stellen? Vinden wij hier *boeken*, waarin een Hoogleeraar in de Theologie aan een dilettant in deze *zware wetenschap* overtuigend doet zien, dat hij in Latijn en Grieksch niet te huis is, en over zaken spreekt waarover hij behoorde te zwijgen; of zijn het schrifturen, die, in de twee woorden: Amsterdam, Höveker, het *Schibboleth* uitspreken der oud-Dordsch-gereformeerd-regtzinnige-kerkleer???

Maar, lieve lezer! houd toch op met al die vragen, die wij u niet *kunnen* beantwoorden! Wilden wij onze onkunde verbergen en ons het voorkomen geven van *veel*, ja van *alles* te weten, dan zouden wij u wel wat zand in de oogen kunnen werpen, en, wanneer het u groen en geel voor 't gezigt geworden was, u voor onze tooverlantaren kunnen plaatsen, onder den uitroep van: ‘Dáár zie je nu dit - en dáár zie je nu dat! kijk maar regt uit! eene andere kanne biers! eene andere vertooning!’ maar dan zouden wij *u* en *onszelven* bedriegen: *u* door onze valsche en onbewijsbare hypothesen - *onszelven* - aangezien wij ons nooit, in goeden ernst, zouden kunnen voorstellen, dat gij onze, zichzelve wedersprekende, woorden voor waarheid zoudt kunnen houden.

Daarom dan houden wij ook het vraagstuk, over die *papieren*, voor een vraagstuk, dat een ieder, naar *zijne* wijze van zien en meening, kan beantwoorden, zonder dat wij ons daartegen als partij zullen stellen. Die *documenten* kunnen ook wel, doodeenvoudig, beteekenen, dat er in den Tijdspiegel over allerlei onderwerpen en geschriften van allerlei aard zal worden gehandeld, zonder meer; terwijl die *arlequin* kan te kennen geven, dat de medewerkers aan dit Maandschrift niet altijd met de deftige tronie en gebaren van een katechizeermeester voor ons gezigt verschijnen zullen. En, waarlijk, het ware een kniesoor in folio die dit kwalijk nam!

Het titelblad van den Tijdspiegel vereenigt, in die *beelden* en afgebeelde *zaken*, onze *subjectieve* en *objectieve* beschouwingen over de *voorwerpen* en *onderwerpen*, die zich, maandelijks, voor het glas van den spiegel vertoonen, en het komt er nu maar op aan, dat dit glas helder zij, en de daarvoor geplaatste *voor-* en *onderwerpen*, met getrouwheid, wedergeve! Het schijnt dat zulks het geval is; immers staan de personen uit den *hoogen* en *beschaafden* stand zeer attent op het glas van den *spiegel* te staren, en de *man* uit de *burgerklasse*, de *man met de pijp* is de persoonlijke voorstelling van *ons*, die de vorenstaande regels nederschreven. Dit kunnen wij u stellig verzekeren.

In die regels zijn *onze* gedachten, nopens het *titelvignet*, vervat; maar

daar wij, als *echte liberalen*, *onze* gedachten aan niemand, als de *eenige ware*, wilden opdringen, zoo plaatsten wij, aan het hoofd van dit opstel, eenige tittels en een vraagteeken; want wij laten het een ieder vrij, om boven dat geschrijf te plaatsen, wat hem zal goeddunken. De een zal ons opstel voor *iets* - de ander zal het voor *niets* houden; wij willen hier geene stem hebben, en beslissen alzoo niet. Het hindert ons zoo magtig, dat er menschen zijn, die *hunne* opinie voor een Evangelie houden, dat wij zeer inconsequent zouden handelen door hun voorbeeld te volgen, en zoo maar, stout weg, te beslissen welk een' naam ons papieren kind, bij den doop, behoorde te ontvangen. *Hoe* men het alzoo doope is ons tamelijk onverschillig! Één ding verzoeken wij: dat men het niet besnijde; want, eensdeels, zijn wij geene Oosterlingen, en anderdeels kunnen wij ons niet te best verdragen met *hen*, *die uit de besnijdenis zijn*, en haar in de Christelijke kerk wel zouden willen introduceren; iets, dat tot menigerlei verwarring, wanorde, twist en onrust aanleiding geven moet. Wij, voor ons, houden ons toch het liefste aan de, reeds vóór achttien eeuwen verkondigde, waarheid: 'Het oude is voorbijgegaan en alle dingen zijn nieuw geworden.' Sela!

SCRUTATOR.

Lexicon manuale, of: handwoordenboek voor den Tijdspiegel. *Zie Tijdspiegel* 1848, *I, Blz.* 220.

JA. - Woorden, die onophoudelijk over de lippen *moeten* gaan, woorden, die het geheele huiselijke, maatschappelijke, staatkundige bestaan, als de cement bij het metselen, zamenhechten, genieten het voorregt der kortheid. - Één ademtogt is immers genoeg om het eindeloos terugkeerend denkbeeld van toestemming, zoo spoedig mogelijk, uit te drukken. - *Ja!!* zulk een kapitaal woord kan nooit uit vier of vijflettergrepen bestaan, daardoor zoude te veel tijd in het korte leven verloren gaan; dit geldt tevens van de woordjes - *ik* - *neen* - *kom* - *zie* - *ga* enz. Men weet dat deze klank, vreemd genoeg, verwantschap heeft met het aangeboren kunstmatig nabootsend keelgeluid der graauwe langooren - I-ja! - waaruit welligt ware af te leiden, dat vele menschen, die altoos en op alles, tegen en voor alles dadelijk ja! zeggen, wat de gronden hunner toestemming betreft, gelijk staan met de vierbeenige I-ja-schreeuwers. - Men spreekt, vreemd genoeg, in betrekking tot staatkundige en kerkelijke en genootschappelijke vereenigingen van *Ja-broers;* - men moest even zoo ook van *neenbroers* spreken. Waarom kent de taal, die soms zeer eenzijdig - despotisch, grillig te werk gaat - ook geene *ja-zusters?* Moet hier de grond dieper uit de zielkunde worden opgedolven, b.v. om-

dat de vrouwen, oude en jeugdige, meest altijd in den negatieven zin spreken, vergelijk de vischetende vrouw bij vader Gellert? - Maar waarom, als dit alzoo bewezen is, niet reeds voorlang het woord: eene *neen-zuster* tegenover de altijd knikkende *ja-broers* op onze lippen? Dit kleine woordje doet meestal groote dingen; de meeste soort van beloften, openbare, en afzonderlijke, burgerlijke, kerkelijke, vooral huwelijksbeloften worden door dezen lippenklank - geëxploiteerd. - Het beslissend jawoord is dikwerf de eerste intrede in een paradijs, of een kerker, of ook wel eene uittrede. De eerste schalm van eene schakel, gevormd uit knellende, stalen boeijen, of de zijden rozenband, der liefde bij voorbeeld, die intusschen na verloop van jaren door 's levens weêr en wind uitrafelt en van kleur verschiet, en doodsbleek wordt. Ja! is een woord zoo zwaar, dat de arme zwakke mensch er meermalen onder bezwijkt, als het hem zijn geheele aardsch bestaan, als met looden platen op elkaar gestapeld zamendrukt. Een goede, brave ja-broer is onder de talrijke oppositiemannen van onzen tijd niet geheel te verwerpen, reeds om den wille van het contrast bij de opvliegende neen-zeggers. Ook de nullen moeten immers de getallen volmaken, anders kan men ze niet uitspreken, en *uitspraak* moet er gedaan worden, b.v. in eene regtbank, waar het allesbeslissende woordeke veel tijd, moeite, papier en discussiën bespaart, en een half dozijn ja-broers alleen om die reden zeer wenschelijk is. - Wij bejammeren het, om de medegedeelde redenen, dat onze eigene taal, het zoo veelzeggende en tijdmatige woord der Germanen: *bejahen* (volkomen toestemmen) niet durft over te nemen, anders ware in veel opzigten, in vele kamers, in staats-kerke- en huiskamers, dit nieuwe werkwoord: ik beja, gij bejaat, wij bejaa-ën hoogst aanbevelingwaardig.

JAAR, - is een bewijs voor de welbekende reeds verouderde leer van vader Kant, wat tijd en ruimte aangaat; de vormen waarin wij, arme menschenkinderen, alles *moeten* opnemen, ook tegen wil en dank. De tijd, als een ondeelbaar geheel, ligt op de menschelijke pijnbank, en wordt, gehonderd- en geduizenddeeld, in eeuw, jaar, maand, dag, uur, minuut, en sekonde; maar het jaar is hier de koning - denk slechts aan het oude en nieuwe jaar - en wat daarmede in een zeer materiëel verband staat - de rekeningen van een gepasseerd jaar, dat tusschen de roode lijnen in cijfers terugkeert, die evenzoo min uitblijven als de nieuwe jaren zelve. - Men weet dat de jaren even als de gutta percha en het budget, voor uitzetting en inkrimping vatbaar zijn. Buiten ons schrikkeljaar levert de geschiedenis, vooral de zeer oude, zeer onbepaalde, problematische, Oostersche jaren, maan-jaren en halve jaars-jaren; nu is de kring bestemd, en de 365 dagen (de nachten verkrijgt men op den koop toe, en zij zijn toch evenzoo veel), omsluiten het jaar. Deze deeling-methode van den ouden - eigenlijk nooit ouden, altijd nieuwen tijd - is in vele opzigten zeer gemakkelijk. Men spreekt nu van een gezegend, en een treurig jaar, een helder en duister, een lief en leelijk jaar, en wordt ongevoelig als ingedrukt en geklemd tusschen den 1sten Januarij en 31sten December, even alsof 's werelds lief en leed daarom van *deze* twee datums afhankelijk ware! Het jaar des Heeren is helaas! bloot en enkel chronologische, tijdrekenkundige spreek- of schrijfvorm; kwam het eens zoo ver, dat elk jaar in een' *zedelijken*, in

eenen godsdienstigen zin, niet alleen omdat er 1800 tijdvakken ontsliepen, een degelijk jaar des Heeren was, een Christelijk en Christusjaar, dan eerst zouden de oudere en nieuwere jaartellingen der Joden, der Muzelmannen onze jaartelling - dan eene jaarzegening geworden - moeten erkennen. 't Is voorts zeer goed, ook om den wille der geschiedschrijvers, dat men alles in jaarboeken, annalen verdeelt - want men vindt schrale, dorre, en rijke, vruchtbare jaren - somtijds enkele dagen (Februarij 24-28 l.l.!) en weken, die wat de geschiedkundige gehalte betreft, meer gelden, dan eenige trage jaarkringen. - Eindelijk herinneren wij onze lezers, dat, naar Christelijk en vroom begrip, de Alwetende ook groote jaarboeken laat houden en bijschrijven - door wie, doet niets ter zake - en dat deze, wat ons betreft, eigenlijk uur- minuten- en sekonden-boeken zullen blijken te zijn, - aangezien Hij, de Eenige en Oneindige, die alleen boven en buiten den tijd is, ons veel of weinigjarig leven, niet naar onze nietige menschen-vormen, maar naar de innerlijke gehalte, waar een uur of een kwartier soms onafzienbaar veel afdoet - beoordeelt.

JEUGD. - *Die Jugend hat keine Tugend!* en *jeugd verheugt!* en wat al niet meer over en van de jeugd - alles, betrekkelijk, voorwaardelijk op te vatten. Wijsgeeren (en alle lezers van den Tijdspiegel worden daarvoor, *a priori*, gehouden, ook de tweede lezer van denzelven, dat is: de waarde, de geduldige letterzetter), wijsgeeren spreken gaarne over de jeugd des menschelijken geslachts, en denken dan, 't kan niet anders, buiten Adam, Eva, Kaïn, Abel, Noach en de Arke, noodzakelijk aan de Egijptische, de Indische, het Zendvolk, en de Assyriërs en Mediërs, al die oude-jeugdigen - ook de Chinezen! eene vreemde jeugd! die ons thans in onze jeugdige eeuw, nu als zeer oud voorkomt! zoo haspelen wij ook hier met onze woorden en tijdvormen, met onze voorstelling van oud en nieuw. Wij laten *die* lieve-geschiedenis-jeugd van ons geslacht voor de vrienden van die jonkheid, en zonder te bepalen, of wij thans, na zesduizend jaren, wij - dat is hier, volgens konings-spraakgebruik, wij, de menschheid - werkelijk oud of jong zijn, zoo gevoelen wij ons, faute de mieux, tevreden, in onzen leeftijd. - Prof. Krug beweerde dat het menschdom slechts even de eerste tanden had gekregen, en dus nog in zeer jeugdigen ouderdom verkeerde, tijdens hij in het begin dezer eeuw philosopheerde. - De Hoogleeraar had derhalve goede gedachten van de ontwikkeling des menschdoms, waar hij de reeds verloopen zestig eeuwen voor zestig levensdagen telde - 't kind is dus nog gebakerd, aan de pap en in de luren - is dàt waar, dan maakt het wicht toch reeds ongemeen veel leven, en heeft nog al wat afgeschreeuwd tot op dezen dag toe. - Maar de eigenlijke, de natuurlijke, de individuëele jeugd, de lente, de bloei- (de raas- de zwier- de galop- de polka-) tijd des levens, is van alle zijden met lofzangen gehuldigd. - Jammer intusschen dat men, evenzoo als dit de menschheid geldt, evenzoo der menschen jeugd of ouderdom niet kan of durft bepalen; want, al ware het mogelijk om te zeggen: dáár begint uwe jeugd, o mensch! wie zoude durven bepalen: daar is ze geëindigd? dat is hoogstgevaarlijk, 't is ongeoorloofd, 't is onmogelijk: men is toch zoo dwaas niet, om zich hier aan de burgerlijke wetsbepaling te storen, die de heeren en dames mondig verklaart,

als de uurwijzer en de klokslag dit aanduidt, en de regten plotseling kunnen worden toegepast - 't blijve verre! - bovenal wat de dochteren Eva's betreft, is de eindpaal der jeugd nooit, nooit te begrenzen, zelfs niet te gissen. - Zij blijven allen zoo lang jeugdig, als de taille, de huid, de tanden en het hoofdhair dit toelaten; dat zijn hier de jaartellingen, die nog meer gewigt hebben in het leven der vrouw, dan de jaartelling in onze almanakken, van de Joodsche schepping der wereld af, tot aan de nieuwste Fransche republiek - die twee polen der chronologie. - Jeugdige ligchamen, die reeds veertig- of vijftigmaal verjaarden, zijn de zegeteekenen onzer eeuw, en de nog altijd schoone, aangebedene 70jarige Ninon de l'Enclos, staat als eene heldin, de korijfée van haar geslacht, aan het hoofd en voert het leger der oude-jeugdigen moedig aan. Jeugdige zielen en harten, ook in stokoude ligchamen, zijn hoogst liefelijk en opwekkend. De mensch is misschien nooit werkelijk zulk een behagelijk en vriendelijk wezen, dan waar gemoed en hart door de jaren onverdoofd, onverkoeld, lentewarm zijn gebleven, en dus is een jeugdige grijze eene weldadige verschijning onder de grijzen van twintig en dertig jaren, die hunne respectieve jeugd reeds vóór het twintigste jaar, als een fait accompli, eindigden, en zorgden door spoedig en te veel te leven, om toch niet te lang te leven! Deze kunstbloemen der negentiende eeuw zijn gelijk de welbekende, kostbare ééndags-gewassen, die slechts gedurende één etmaal, als in der haast ontluiken, zich sluiten en verwelken; een echt hocus-pocus- bestaan hier op aarde.

IJZER. - Waaraan is onze eeuw meer verschuldigd, aan het ijzer of aan het goud, aan de rails en het geschut (al zijn de stukken ook van metaal, de kogels zijn steeds van ijzer en de bommen mede), of aan de nieuwe zilveren munt? Men weet of moet weten, dat de verandering der metalen in lateren tijd door de chemisch-staatkundige bewerkingen, tot ongehoorde en ongeloofelijke resultaten heeft gebragt. Zoo maken sommige staten, door de uitwendige applicatie van eenige ijzeren zware ballen, met buskruid omgeven, en daardoor voortgestuwd, eene rijkvloeijende bron van zilver en goud; zoo wordt het goud door den filter der spoorweg-actiën weldra getransfigureerd in eenige honderd-duizendtallen ijzeren staven, die Europa bevloeren, of wederom in ettelijke ijzeren stoombooten. Het ijzer is als een dof, somber, ernstig, treurend delfstof, een zeer sprekend teeken des tijds; dichters, die, als ze met de bloemen en engelen ten einde raad zijn, ook met hunne zachte weeke handen de harde metalen behandelen, zingen mede van de ijzeren eeuw, in gestadige afdaling van de gouden, even alsof *elke* eeuw niet hare gouden en ijzeren zijde vertoont. - Dit onbillijke beoordeelen van den leeftijd mag den dichter, die veel te hoog in de wolken zweeft om de zaken op aarde van nabij juist en naauwkeurig en bedaard te beschouwen, en te betasten - vergeven worden; maar de wijsgeer, die op de aarde staat tusschen de verschijnselen, en ze onderling overziet, weet dat in de ijzeren stoffen, als dezelve goed en doelmatig gebezigd en omgewerkt en aangebragt worden, de gouden en zilveren bestanddeelen voor het nijvere volk reeds verborgen liggen. - Wat zoude Fijenoord en de kolossale Leehgwater en alle groote machineriën worden, als men alleenlijk goud en zilver, en geen ijzer kon aantoonen? Hoe meer alzoo de industriëele eeuw ver-

ijzerd is, des te meer kan ze in zilver en goud overgaan. Wij wenschen opregtelijk, dat thans ons vaderland in deze overgangsperiode leve, omdat, naar onze overtuiging, een paar magazijnen, gevuld met het edele ijzer, dat gereed ligt ter bewerking, meer innerlijke waarde en gehalte heeft en blijft behouden dan een paar brandkasten met effecten gevuld, die immers, - let wel - hunne problematische waarde, buiten de eb en vloed der beursnotering, verschuldigd zijn aan de *brandvrije* zamenstelling van het beveiligende ijzer, dat de nominale geldswaarde zeer krachtig beschermt en de vlammen afwijst, die voor geene arme of rijke speculanten de allerminste pligtpleging maken.

IK. - Wij verwijzen bij dit allergewigtigst woordje naar onze algemeene aanmerking op het reeds behandelde *ja* - zie hiervoren - en geven dadelijk aan hetzelve onbedenkelijk den eerepalm boven alle woorden, die wij in ons woordenboek reeds hebben opgenomen of nog wenschen op te nemen. - 'Ik de Koning' - '*Io el Rey*' ziedaar het koningschap van dezen eersten grondtoon des levens reeds gewaarborgd. Als de koningen: *ik!* zeggen, zouden we verwachten dat de volken in het meervoudig: *wij!* mogten zeggen; maar het woordje is zoo jaloersch van aard, dat de kroondragers ook dat meervoud hebben geind. - Ook het *wij* is in koninklijke genade aangenomen, alzoo blijft er aan de volken wel niets anders over dan een onschuldig, maar toch veelbeteekenend *ons*, dat alweder iets zwaarder weegt, wanneer het volk tegenover het magtige koninklijke: ik en wij, *ons* regt, *onze* eischen, *ons* geld, *ons* bloed laat hooren. Waarom heeft de taal van dit algemeen en onmisbaar persoonlijk voornaamwoord schier geen enkel zelfstandig-, of werkwoord durven afleiden? Welligt uit eerbied voor den grooten omvang van het geweldige, allesbeheerschende, despotische - Ik? - Alleenlijk - het duistere, extra-wijsgeerige, ikheid! daarom snellen ons de vreemden hier vriendelijk te hulp, met een *Egoïsmus*, volstrekt onvertaalbaar, maar des te meer verstaanbaar. Daarover nu spreekt vader Bilderdijk, en wel niet ten onregte, den grooten ban uit:

> 'IK zal, IK wil, IK moet! - Dat IK
> Verneemt men ieder oogenblik.
> De Duivel haal dat trotsche woord!
> By hem is 't dat het t'huis behoort.'

In den streng kerkelijk regtzinnigen toon, waarin ook deze regels moeten opgevat worden, is de verloochening, de dooding van ons ik, de mortificatie der zelfzucht en de verootmoeding onder de hand en den wil des Heeren een eerste vereischte. - Het blijft intusschen zeer moeijelijk, zelfs voor de ikheid-verloochenenden, voor de volstrekte ondergeschikten aan den wil des Heeren, om te dien opzigte altijd even consequent te blijven; want, waar het persoonlijke gevoelens en verschillen geldt, eigene opvattingen, bepaalde kerkelijke rigtingen, daar komt het oude ik der alle zelfzucht afzwerende strijders, met de geestelijke wapenrusting aangedaan, zeer merkbaar op den voorgrond, en de duivel der ikheid vergeet geheelenal de les, welke hem geleerd is. - Egoïsmus ligt zelfs voor den indringenden beschouwer in de beloften des Christendoms, waar 15/16 deel der vromen, met een of ten minste een half oog, op het toekomend loon gevestigd, uitkijken, en alle mogelijke deugden zouden willen beoefenen, indien het loon maar iets meer onder het bereik van

aardsche blikken en handen ware gelegen. - Ik beslis, ik oordeel, ik beaam, ik ontken, ik begeer, ik eisch - aan dergelijke krachtwoorden wordt men weldra zoo gewoon, dat ze, even als het klotsen der golven door den zeeman, niet meer gehoord worden. Al de respectieve ikken, van den keizer van China tot aan den halfnaakten schoenenpoetser, staan als ik - in waarde gelijk. - De groote kunst voor Vorsten, Ministers, burgemeesters, voor echtgenooten, huisvaders, en bijzonder voor huispapa's en huismama's, is, om hun ik juist dáár te plaatsen en te houden, dat al de andere talrijke ikken, waarmede zij in aanraking (geestelijke of ligchamelijke) komen, netjes en goed zamenpassen, en het eene ik het andere vreemde ik, dat is: het gij - niet wegdringt. - Niets is zoo loodzwaar voor den mensch, al heeft hij alle wijsheid en ondervinding in pacht genomen, dan om dit juiste midden te bewaren, om welke reden wij allen in de echt menschelijke en onbetwistbare erfzonde van het Egoïsmus deelen, dat zich door geene predikatiën, folterbanken, schandborden, of hevige dreigementen, ooit bij iemand laat uitbannen, ook niet bij u lezer! dezer woorden - gij groote Ik-mensch!

INDIë. - (Bij uitnemendheid Java.) Gij zult ons vergunnen, dat wij dit geographisch buitenlandsch woord, in onze Nederlandsche woordenlijst, niet voorbijgaan, en ons daar liever aan houden, dan aan het burgerlijke, eenigzins triviale: de Oost. Voor het fijne oor ligt er iets meer bemoedigends in als het heet: ‘hij is naar de Indiën vertrokken,’ dan wel: ‘hij is naar de Oost gezeild.’ - Ons Indië heeft genoegzaam niets meer te maken met Indianen, maar wel met de cultuur. Een Indisch heer verwekt onwillekeurig een gevoel van achting wegens het grondbegrip van rijkdom, dat met het denkbeeld Indië zoo naauw verwant is, als een theeketel met kokend water; is de ketel over het vuur, het koken zal weldra volgen. Is de Europeaan, de Nederlander, genoegzaam Indisch geworden, wat hier vooral betrekking heeft op zijne beginselen, zijn geweten, zijne ressources en zijne handelsconnectien, dan is de Indische Europeaan, duchtig rijk, wederom voor Europa en het Vaderland geschikt geworden. - Hij ging Europeesch-arm heen, komt Indisch-rijk terug. De Indië heeft hem, vreemd genoeg, door zijn gevulde beurs, eigenlijk voor het land der vaderen voor de tweede maal genaturaliseerd. Voor ons lief en eenig vaderland zijn de Indische koloniën de echte suiker-oomes en tantes, die den kinderen zooveel geven als zij kunnen, altijd meer en beter (ten minste in de verwachting) dan de eigene ouders in het Westen, die met hun talrijk kroost zoo gaarne de lieve familie aan gene zijde der linie gerieven, en de fatsoenlijke en geoctroijeerde exportatie bevorderen. Wij weten niet wat eenmaal, als de ministers van koloniën (echte Indianen) philanthropen zijn geworden, voor het pauperismus te verwachten is van de vruchtbare gronden op Java, Borneo, of ergens, waar geene belasting, geene broodzetting, geene opcenten, geene accijnsen, met de beschaving en het Christendom tegelijk, zijn overgeplant. Welligt ontfermt zich de verzengde luchtstreek over onze verarmde luchtstreek, en roept de legioenen bedelaars eindelijk tot zich, om aan een der beden van het: Onze Vader! - de eenigste, die thans bijna met wanhoop wordt gebeden - gevolg te geven: ‘Geef ons heden het dagelijksch brood.’ Amerika is voorgegaan. Zal Indië volgen? Wij wenschen dat de

kolonie met ons armenleger eene *entente cordiale*, geene ministeriëele, maar eene echte philanthropisch-Christelijke moge sluiten, - Java, om vooreerst daarbij te blijven, o! rust- en steunpunt des vaderlands, o! geldbuidel voor het erf der vaderen - o! kip uit de fabel, die altijd gouden eijeren leggen *moet*, vooral op het jaarlijksche Budget! Wij wenschen dat de Indiën, die zooveel geven, ook onze arme landgenooten nemen, en daardoor het groote, maar ook het dreigende vraagstuk in betrekking tot het pauperisme beantwoord worde, ter eere der vorsten, en tot heil der volken.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Het oogenblik.

Donkere wolken hadden zich aan den gezigteinder zaamgepakt; kortzigtigen droomden nog van stille, zwoele dagen, wiens oog verder reikte waande het onweder aanstaande, maar geenszins kort op handen, een enkele gevoelde bij 't boezemhijgen in den drukkenden dampkring, dat de strijd der natuur, die hare zuivering is, niet meer konde uitblijven. Enkele wolkjes waren naauw genaderd, weldra zullen zij afdrijven, droomt men in verleidelijke rust, daar flikkert een straal, daar klatert een slag.... een troon ligt omgeworpen, velen schudden op hunne pijlers.

Met bezorgdheid werd de doodsure te gemoet gezien van den man, die door 's volks hartstogten op den troon geplaatst, 's volks hartstogten had weten te bedwingen, af te leiden althans. Was zijn leven van den vrede niet de waarborg? Men had het niet bemerkt, hoe de burgerkoning zijnen lastbrief had ter zijde geschoven, hoe de parvenu in de maatschappij der volksbestuurders zich had genesteld in de achting, in de geslachten der monarchen, maar - ten koste van de sympathie der Franschen, die hem aan hun hoofd hadden gesteld, maar - als primus inter pares. Men had de oogen gesloten voor de misslagen van den staatsman, in wiens staatskunst te veel vertrouwen werd gesteld; men had vergeten, dat de tijd voorbij is, waarin een volk zich beschouwde als een aanhangsel eener dynastie, waarin het straffeloos regten liet schenden en beloften breken. De huwelijken in Spanje, niet om der Franschen wil, maar om den wil van den Koning der Franschen gesloten, de zamenstemming met Oostenrijk, de toegeefelijkheid voor Engeland, het verbond met de Jezuiëten-partij, in Frankrijk zelf schijnbaar gefnuikt, in Zwitserland bijgestaan met méér nog dan goeden raad, de weinige sympathie, aan Italie, dat ondragelijke dwangjukken wilde afwerpen, betoond, - in Frankrijk zelf verloochening van de beginselen, waarop de Julijtroon was gevestigd, beknibbeling van volksregten, vroeger uitgeoefend door wie ze nu belemmerde, - ziedaar zoo menigen worm, die knaagde aan den troon van Louis Philippe, door Europa nog stevig gewaand en wèlgevestigd. De oppositie werd tot het uiterste gedreven, de Koning hield stand, en Europa, gewoon hem in tijds te zien wijken, als hij wist, den storm

niet te kunnen bezweren, achtte hem sterker dan hij was. Concessie op concessie werd aan het verbitterde volk geboden: het was te laat, geliefde staatslieden werden opgeofferd: het mogt niet meer baten, een troon werd afgestaan, mogt hij maar voor het geslacht bewaard blijven: het geslacht moest met den stamvader verdreven. Louis Philippe koning, bedelaar - vlugteling in weinige uren, eerlang eene wijkplaats zoekend aan Engelands krijtgebergte; Frankrijk constitutionele monarchie, oproerig, in opstand, republiek: een voorloopig bewind, gekozen in weinige oogenblikken, weldra erkend door het verbaasde Europa.

Vraagt gij naar de oorzaken van dien ommekeer, zoo plotseling als gewigtig? Men wijst u op eenige heethoofden, spreekt van republiekeinsche zamenzweringen, van de eerzucht eens Lamartine; - eene revolutie is de vrucht van den tijd, niet van het brein eens teleurgestelden heerschzuchtige, een volk wordt niet door enkelen geleid, als 't zich niet wil laten leiden, een troon wordt niet door eene bende oproerlingen omgeworpen, als hij in de harten des volks is gegrondvest, de natiën veranderen niet van regeringsvorm als de coquette schoone van toilet: de Fransche omwenteling was een noodzakelijk moment in den ontwikkelingsgang des volks, des menschdoms. Toen Lodewijk XIV sprak: l'état, c'est moi, was hij het orgaan van zijnen tijd, - als Ledru-Rollin de souvereiniteit des volks proclameert is hij 't orgaan van de onze. De laatste jaren der vorige eeuw zagen de volken krampachtig worstelen, onder tranen en bloedzweet, om het zware, zware juk af te werpen, door de aardsche goden hun opgelegd. Dat was het eerste, vreesselijke barenswee der vrijheid, waaronder Europa zamenkromp - nog was de tijd der geboorte niet daar. De smarten zwegen onder den invloed van den slaapdrank der reactie, de natuur hernam hare regten, de Julij-stormen deden Karel X neêrtuimelen in het stof. Nog was het tijdstip niet gekomen: eene nieuwe reactie, voorzigtig en meer bemanteld eerst, daarna stouter en openlijk, bedroog de natie, die van een burgerkoning had gedroomd, andermaal in hare verwachtingen. Hevige kwalen woedden in de ingewanden, verdorven waren de hoogere standen, en het volk wist het, de kanker van het pauperisme woekerde voort met vreesselijke snelheid, het volk gevoelde het; overdreven verwachtingen werden het voorgespiegeld, communistische droomen vervulden het hoofd en verleidden het hart, en dan, de groote natie, nu binnen grenzen beperkt, te eng voor den volkstrots, nu in verbond met den erfvijand, nu met Jezuiëten en volksverdrukkers in verbond geklonken tegen de zaak der vrijheid!

Eén storm, de troon lag in puin met de eerzuchtige ontwerpen eener dynastie van achttien jaren, - één storm en de wrekende Nemesis wierp den koning van zijn' zetel door dezelfde hand, die hem er op plaatste; één storm, en op de puinhoopen van achttien jaren zorg en staatskunst en nachtwaken prijkte het ranke gebouw der Fransche republiek met het opschrift: *vrijheid*, *gelijkheid en broederschap:* zal dat opschrift méér zijn dan een blinkende logen? Wie durft beslissen, waar de dag den dag beschaamt? Wanneer de beelden, die onze Spiegel op dezen oogenblik weêrkaatst, onder de oogen komen onzer lezers, hoe menige profetie zal dan gelogenstraft, hoe menige verwachting teleurgesteld of overtroffen zijn! Zeker is het, dat de republiek niet door geheel Frankrijk wordt

gewenscht; zeker dat het voorloopige bewind bij meer dan één blijk van goeden wil, doorzigt en energie, reeds stappen heeft gedaan, welke ons met bezorgdheid doen vragen, of het wel krachts genoeg bezit om de togten te breidelen en den stroom te leiden; zeker, dat in de beloften, aan de natie onder den eersten indruk van het oogenblik gedaan, bij veel welmeenends veel onbedachts en onuitvoerlijks was; zeker is het, dat verdeeldheid in den boezem der provisoire regering wel kan betreurd, maar niet geloochend worden; zeker, dat communistische begoochelingen menig hoofd doen duizelen; zeker, dat in vele clubs de geestdrift tot opgewondenheid stijgt, en de opgewondenheid tot razernij kan overslaan; zeker, dat een enkele vonk de opgehoopte brandstof kan doen ontvlammen, de eerzucht der *grande nation* prikkelen, hare gevaarlijke sympathie voor verdrukten of verdrukt gewaanden opwekken, en tot bloedige pogingen, om het rijk van vrijheid, gelijkheid en broederschap uit te breiden, kan aanstoken.

Maar wat wagen wij in de toekomst te lezen, nu, nú reeds heden is, wat nog verre toekomst werd gewaand? Een blik op dezen oogenblik is immers al wat wij mogen wagen?

De schok, die den Julijtroon deed omtuimelen, doet zich gevoelen door geheel Europa; met een zeker voorgevoel, 't welk, zoo al bij den enkelen mensch, toch bij natiën niet altijd geloochend kan worden, schijnen de volken gewacht te hebben op dezen schok, om hunne ligte of zware ketens te doen schudden, dat paleisbewoners sidderden en verbleekten. Geheel het vasteland van Europa (en slaat ook Engeland niet een' bezorgden blik op het vertreden Ierland?) weêrgalmt van den kreet: hervorming, vrijheid. De vervulling van oude beloften wordt geëischt, het afleggen van nieuwe gevorderd met onweêrstaanbare magt; vroegere waarborgen worden versterkt, op het geven van nieuwe aangedrongen met eene drift, die van geen uitstel weet. Italië was reeds in vuur, de Belgische Regering kwam met concessiën te gemoet, Pruissen's koning sprak weder veel, maar gaf ook toe onder het spreken, en Oostenrijk!... Metternich is gevallen, Oostenrijk, de type van het behoud, slaat den weg der hervorming in. Wie vroeger aan de hoven niet werden geduld, bekleeden er nu den eersten rang, de proscripti van gisteren nemen heden de plaatsen der consules in.

Gedankt zij de Hemel, dat de staatslieden thans toonen, dat de staatswijsheid meer is dan een ijdele klank, dat de vorsten den dreigenden, neen, reeds loeijenden storm trachten te bezweren, en eeuwenoude ketens verbreken en menig zwaar juk nemen van al te diep gedrukte schouders! Zoo ééne, dan is dit de ware kunst, om hunne troonen te beveiligen tegen den stortvloed der omwenteling, zoo iets, dan is liefde het eenige, dat de volken kan bewegen om een' ringmuur te sluiten rondom den troon, en den constitutionelen regeringsvorm, de beste welligt, voor onze eeuw althans, tot eene waarheid te maken.

Ook Willem van Oranje heeft het gevoeld, en afgeschud de kluisters, die hem ketenden aan de vijanden des volks: de verbondenen der Jezuïeten zijn gevallen, het behoud, dat ten verderve voeren moest, verworpen, en de stille, maar bange, bange zucht is vervangen door den juichtoon van een dankbaar volk, dat de banden met het vorstenhuis op nieuw heeft toegehaald. Wat van de nieuwe regering zij te wachten? Veel

moet zij doen, om de hoop, op haar gebouwd, niet te beschamen. Ontwikkeling der instellingen overeenkomstig den trap, waartoe de natie is genaderd; vrijheid naar binnen, kracht naar buiten, regeling van duizend belangen, vroeger gering geacht of geheel veronachtzaamd, helende balsem op diepe wonden, bestrijding der kwalen, aan het volksbestaan knagend, zekere, niet nuttelooze krachtsverspilling tegen verschijnselen, Nederlandsche zin in de waarachtige beteekenis van het woord, geen geheim verbond met Nederlands erfvijanden.

Nòg loeit de stormwind en klatert de donder. Den Alwetende alleen is 't bekend, wat de naaste toekomst zal baren. Mogen de volken maar gematigdheid leeren en de vorsten wijsheid, moge Christelijke zin beiden vervullen, dán, geen nood! Boven alle vorstentroonen is Hij gezeten, die de weegschaal der volken houdt en het hart der koningen leidt als waterbeken: Hij is de God der vrijheid en de God der orde: Hem zij Europa's, Neêrlands toekomst bevolen. Goed is 't, wat van Zijne hand ons komt.

- S -

21 Maart.

De laster.
Proeve eener voorlezing van een' buitenman.

Difficile est, satiram non scrihere.

Onder-

Een goed begin, een onontbeerlijk woord bij elken aanloop tot eene voorlezing. Laat gij moedeloos het klamme voorhoofd rusten in de bevende hand, die nog geen' enkele letter voor de redevoering van overmorgen op 't papier zette, schrijf: onder, en 't gaat, b.v. ‘Onder al de landen van den aardbol is er voorzeker geen, waarop zijne bewoners met meer regt trotsch kunnen zijn, dan ons Vaderland.’ Nu komen de Batavieren, gij redeneert, of nòg liever ('t gaat met nòg minder verstand) declameert over den grond, door der vaderen noeste vlijt aan de baren ontwoekerd, noemt Claudius Civilis, Hambroek, Beiling, de Trompen en de Ruiters, laat u een woord ontvallen over het Nederlandsche Israël, waarvan Maurits de Mozes is (geene zinspeling op horens, als 't u belieft), slaat ten slotte een' blik op den tiendaagschen veldtogt (de toon een octaaf hooger, draagt gezelf 't metalen kruis), spreekt een hartig woordje over het Belgische rot à la Engelberts Gerrits, doet dapperen op wapperen rijmen, besluit met eene der hoogdravendste fanfaronnades van Helmers en verlaat onder daverend handgeklap de katheder: dank er 't woordje *onder* voor.

Of: ‘Onder - de groote mannen, wier naam in de vaderlandsche geschiedrollen met gouden letteren staat aangeteekend, bekleedt Desiderius Erasmus eene eerste plaats.’ Nu eene schets van den toestand der wereld tijdens 's mans geboorte, waarbij ge, om de zaak niet te hoog op te halen, met Constantijn den Groote be-

gint; een uittreksel uit Kok's Vaderlandsch Woordenboek, voor surrogaat des noods eene vertaling uit het Conversations-lexicon, daarop eene verdediging van zijn hinken op twee gedachten, waarin hij zijnen tijdgenooten drie eeuwen vooruit was, een brokstuk uit zijn' Lof der Zotheid (vertalingen in overvloed!) en - klaar zijt gij.

Welaan: Onder....

Maar wat nu?

‘Onder de uitmuntende hoedanigheden van ziel en ligchaam, in wier bezit ik mij mag verheugen....’ pedant genoeg: och neen, 'k zeg maar wat elk redenaar denkt zonder 't te durven zeggen; waarom van ‘zwakke krachten’ gebeuzeld, als ieder toch ziet, hoe magtig we in onzen schik zijn met die zwakke krachten? Dus: ‘Onder de uitmuntende hoedanigheden van ziel en ligchaam, in wier bezit ik mij mag verheugen, bekleedt eene eerste plaats mijne levendige belangstelling in den zwakke, miskende, verdrukte. 't Is zeker niet zeer verstandig en nòg minder vaderlandslievend, dat ik meer sympathie gevoel voor den armen huisvader, die zijnen kinderen een stuk brood moet onthouden, om de betaling naar den ontvanger te kunnen brengen, dan voor den Minister, die onder het genot zijner paté de foie gras op een nieuw middeltje tot productiefmaking peinst; maar 'k ben nu eenmaal zoo, en deze zwakheid, als u mijne deugd ligt toeschijnt, neemt van dag tot dag toe, zoodat 't nu reeds zóóver gekomen is, dat ik niet meer met personen alleen, maar met zaken en handelingen, mijns inziens miskend, hoog ingenomen ben, tot dweepens toe, en mij geroepen of ongeroepen tot haren verdediger opwerp.

En hiermede ben ik genaderd tot mijn onderwerp. Eindelijk? Ja, maar niet te veel nadruk op dit woord, als ik u verzoeken mag; gij meet eerst de lezing, toen de inleiding er voor getimmerd; de lezing was wat kort uitgevallen, dus.... Dus een kind met een waterhoofd? Zoo als gij wèl gelieft aan te merken; maar een groot hoofd is tóch een hoofd, en heeft 't wurmpje er water in, er is dan toch wát in.

Ik weet geen' gepaster overgang, en gevoel weinig lust om mij over een' ongepaste door u te laten bespotten. Zonder eenige nadere voorbereiding dus gezegd, dat ik in uwe ziel mijne sympathie wil overstorten voor eene deugd, door velen miskend, mij dier en lief; dat ik u wil verkondigen

DEN LOF DES LASTERS.

Laster! die pest der zamenleving, uit de hel opgedaagd, om haren giftigen zwadder uit te braken over al wat edel is en schoon....? Magtig fraai; maar als ik u bidden mag, geene declamaties, zaken. Over uwen weêrzin kan ik mij niet anders dan verheugen: waart ge ingenomen met mijn onderwerp als ik, overbodig ware dan mijne verhandeling, vergeefsch mijn peinzen, verkwist mijne welsprekendheid, maar nu gij u onwillig van mij afkeert, zal mijne zelfvoldoening te streelender, te grooter mijne zegepraal zijn, wanneer gij, klim ik af, mij met warmte de hand drukt en zegt! ‘Kom, broeder, laat ons zamen lasteren’ .....

Maar ik kan het denkbeeld naauwelijks van mij weren, dat gij het woord meer haat dan de zaak, en 't is waar, het woord heeft een' min aangenamen klank, en liefst stel ik er *piquant discours*, *interessante conversatie* voor in de plaats; maar laat ons toch niet aan de woorden blijven

hangen, in den aard der zaak door te dringen, is de roeping van den wijsgeerigen beschouwer (en de wijsgeeren schieten immers thans op als paddestoelen?): en wat is de laster dan anders dan die Christelijke deugd, welke met de beste oogmerken de kwade zijden van den naaste opzoekt, ze wel eens, bloot om het effect, een weinig vergroot of verdicht, om ze in vertrouwen aan anderen mede te deelen?

Eene deugd zeg ik, en ik weet, wat ik zeg; want hetzij wij Ammon's verklaring van deugd aannemen, die haar bepaalt als ‘een standvastig streven van den wil naar de hoogste volmaking van onzen eigen' toestand;’ hetzij wij ons onder de vanen van Reinhard scharen, die de strijdende deugd noemt ‘de vaardigheid, om zich van de uitoefening der zedelijkheid zelfs niet door de zinnelijkheid of door zoodanige belemmeringen, als een' schijn van pligt hebben, te laten terughouden,’ - altijd zal de laster op den eernaam van deugd regtmatige aanspraak kunnen maken. Want wie meer dan de lasteraar streeft naar de volmaking van zijn' eigen' toestand, zelfs ten koste van anderen; bij wien vindt gij zulk een' standvastigen wil, zulk een ijverig voortstreven naar het eenmaal voorgestelde doel? Kunt gij u de strijdende deugd beter vertegenwoordigen, dan onder het beeld van een' lasteraar? Geene zinnelijkheid vermag hem van zijne roeping af te trekken: zijne tafel is gedekt, maar wat denkt hij aan tafelgenot, als het er op aankomt, voor zijn heerlijk doel te arbeiden! Den slaap trotseert hij, peinzend, hoe en wien hij belasteren zal; onrustig wentelt hij zich om op zijn leger, hunkerend naar het morgenrood, dat hem zal vergunnen, zijne afgebroken taak weder op te vatten. Wat schijn van pligt heeft, den bekrompen' moralist moge het weêrhouden, den lasteraar weêrhoudt het niet: vriendschap, liefde, trouw, ootmoed en dergelijke banden, waarmede bekrompen geesten den vrijen mensch boeijen, hij telt ze niet, geene hinderpalen weêrhouden hem, moedig streeft hij voorwaarts op de ingeslagen baan. Deugd is overwinning na innerlijken strijd, zegt gij; te gereeder stem ik het toe, omdat ik in uw woord een nieuw bewijs voor mijne stelling vind: met volle gerustheid beroep ik mij op uwe ervaring, edele lasteraars, zoo gij onder mijn gehoor vertegenwoordigd zijt, kostte 't u geen innerlijken strijd, eer ge 't over u kondt verkrijgen, den broeder van zijn' goeden naam te berooven, klopte het daar binnen niet wel eens; hadt gij wel niet eens last van dien indringer, dien zedeleeraars zedelijk gevoel, van dien brutalen knaap, dien femelaars geweten noemen; was 't u wel niet eens bang in de eenzaamheid? Maar gij hebt gestreden met fieren moed en ingespannen krachten, gij hebt uwe vijanden ten onder - althans tot zwijgen - gebragt, gij zijt overwinnaars gebleven: onbillijk wie u de kroon onthoudt; maar smade u het vooroordeel, ik vereer u als krachtige helden, vol eerbied vlecht ik u den lauwer om de slapen, en de laster, waaraan gij uwe edelste krachten hebt gewijd, mij is hij eene verhevene deugd.

Wilt gij bewijzen te over, M. H? Ik zal ze u geven. Waar worden de ondeugden, waar de onreine hartstogten, waar de gruwelen eener verfijnde zedeloosheid gevonden; is 't niet in de groote steden, die broeinesten van wat verdorven is en zondig? Maar wordt daar gelasterd? Immers neen, men kent er elkander niet, men stelt geen belang in elkaars zitten en opstaan, men heeft

geen tijd om te lasteren of lasteringen aan te hooren; maar komt buiten bij ons, op het land, den zetel van eenvoud en onschuld, daar waar de slak haren weg door een glibberig spoor aanwijst, daar buiten, waar in één' vochtigen nacht duizend veelkleurige paddestoelen opschieten; daar buiten, waar de vos met eene scherpzinnigheid, die ons beschaamt, onze hoenders wegkaapt; daar buiten, waar het ranke eekhorentje de uitbottende knoppen der boomen, op wier takken het steunt, afknaagt; daar buiten, waar de klimop met duizend liefdearmen den statigen eik omhelst en onder de omhelzing verstikt; daar buiten, waar de braambeziënstruik voor ééne vrucht tien doornen u geeft; daar buiten, waar een kleine worm knaagt aan den wortel van den trotschen den en hem velt; daar buiten, waar onder het weemoedig zuchtende loof de heerlijk gekleurde adder hare gadeloos schoone kronkelingen verbergt, - dáár bloeit de nachtbloem van den laster in al hare kleurenpracht, - en terwijl men in de goddelooze steden op concerten verzonken zit in het zondige genot eener weelderige muzijk, terwijl men daar ligtzinnig voorthuppelt in bonte rijen, zit men daar buiten in landelijke (en tóch niet landerige) onschuld onder eene kop koffij vriendschappelijk te lasteren.

Maar men doet 't ook in kleine steden, zegt gij; maar vergeet dan toch niet, hoe na zij aan het buitenleven grenzen, verliest niet uit het oog dat ook de deugd iets aanstekends heeft. Maar ook in de groote steden wordt gelasterd. Och ja; hebt gij wel eens een theetuintje gezien van een' Amsterdamschen of Rotterdamschen mijnheer? 't is omtrent zoo groot als een mijner saladebedjes, de paadjes zijn er zóó smal, dat men er op ganzenmanier moet loopen, en dan heeft men hier een perk met tien pelargoniums, dáár een, waarin, denkt eens, zeven maandroosjes, ginds vier bessenboompjes, en tegen de omheining zelfs een' perzikenboom, waaraan verleden jaar twee heele perziken zijn gegroeid, en o, hij heeft nu alweêr twintig bloesems;.... dat alles is nietig, dat alles verkwijnt onder den invloed der muffe stadslucht en van den rook der stoomfabrieken. Met den laster gaat het niet anders: wel beproeft men het ook dáár die geurige plant aan te kweeken, maar ras kwijnt zij en verdort, alleen onder den helderen, blaauwen hemel, alleen daar buiten, spreidt zij al hare kleurenpracht ten toon.

Ge meent daarom ligt, dat de laster iets boersch heeft, iets onbeschaafds? Gaat heen naar Afrika's woestijnen, waagt u onder Nieuw-Zeelands kannibalen, onder geen wild volk zult gij een' lasteraar vinden: alleen waar de zon der beschaving door hare koesterende stralen den grond heeft verwarmd, tiert de laster. Ja, van die beschaving is hij eene der edelste vruchten: hij is eene verhevene kunst.

Kunst is immers niets anders dan de bekwaamheid van een redelijk wezen, om zich, in het oogenblik, waarin zij moeten toegepast worden, de velerlei regelen, van wier opvolging de uitoefening eener vaardigheid afhangt, bewust te zijn, en daarnaar te handelen? Dat de lasteraar nu een redelijk wezen is, zal wel geen betoog behoeven: geen redeloos gedierte kan tot den rang van lasteraar opklimmen, alleen zegt men, dat de slang er eenigen aanleg toe verraadt. Dat de laster aan vaste regelen verbonden is, valt niet te betwijfelen: wel schijnt hij vrij, willekeurig zelfs te

zijn, maar uit de gevolgen bemerkt gij ligt, hoe er naar bepaalde regelen gearbeid is, al kunt ge die evenmin doorzien als ge weet, wáárdoor de schilder of toonkunstenaar u weet te boeijen, te roeren of te schokken. Lasteren is eene kunst, geene gave der natuur: hoe menigmaal treffen wij menschen aan, wier vatbaarheid zóó gering, wier ontwikkelingstrap zóó laag is, dat zij nimmer tot goede lasteraars opgekweekt kunnen worden, en even als er muzijkaal-dooven gevonden worden, zijn er ook laster-dooven, die hunne ooren voor het liefelijke gefluister van den lasteraar sluiten: den een' en den ander noemt de bevooroordeelde wereld brave menschen. Lasteren is eene kunst: zie, met hoeveel scherpzinnigheid de lasteraar den grond onderzoekt, dien hij bearbeiden wil, - hoe naauwkeurig hij toeziet, van waar de wind komt, - hoe hij verschillende draden zamenweeft, - hoe onderscheiden zaden hij uitstrooit, al naar omstandigheden. Zijt gij kuisch, hij beticht uwen vriend van ontucht, behoort gij tot de matigen, hij klaagt uwen makker van dronkenschap aan; zijt gij een oppervlakkige kop, een' stroom van woorden zal hij spillen, - nadenkend, een enkel gebaar zegt u genoeg, - en dát zoude geene kunst zijn? Ja, eene vrije kunst, al werd de *obtrectatio* niet (een treurig blijk van den lagen trap, waarop de oudheid stond) onder het *trivium* en *quadrivium* begrepen: vrij is zij in elken zin, vrij, omdat zij zich niet laat belemmeren door de hatelijke boeijen der gewone zedelijkheid, waarmeê de groote hoop zich laat kluisteren, - vrij, omdat zij door vrijen alleen wordt beoefend; of is in de lagere standen der maatschappij het lasteren niet veel zeldzamer? Gij wijst mij op uwe dienstboden; maar vergeet, hoeveel uw goede voorbeeld tot hunne vorming vermag; - en wordt de lasterkunst niet bij voorkeur door dames van zekere jaren, die zich op hare vrijheid (men wil wel, niet van ganscher harte) beroemen, beoefend? Edele kunst, door de edelsten van ons geslacht gekweekt, hoe kondt gij edeler voorwerp kiezen dan den goeden naam van een mensch, en tóch, toch zou men den moed hebben om u het burgerregt onder de schoone kunsten, onder de verhevenste deugden van ons geslacht te betwisten? Komt, wij willen een' blik slaan op de bronnen, waaruit gij voortkomt.

Zij zijn verschillend, die bronnen, M.H.; maar hoe ook onderscheiden, dàárin komen allen overeen, dat zij innig verwant zijn met 's menschen hoogeren aanleg. Eene der eerste drijfveêren van den lasteraar is levendige belangstelling in den medemensch. Ziet, hoe koel en onverschillig de man daarheen gaat, die onder het mom van afkeer van den laster zijne liefdeloosheid verbergt: hij laat u uwe eigen zaken over, hij bekommert zich niet om uw karakter, uw huisgezin, uwe middelen van bestaan, uwe vooruitzigten. De lasteraar daarentegen gevoelt het levendig, dat alle menschen kinderen zijn van één huisgezin, dat allen aanspraak hebben op zijne broederlijke belangstelling: daarom doet hij naauwkeurig onderzoek naar uwen aard, uwe hoofddeugden, uwe heerschende gebreken, - daarom wil hij 't weten, hoe uwe levenswijze is in den huiselijken kring, hoe intiem of koel de betrekking is tusschen Mijnheer en Mevrouw, welke zorg voor de opvoeding der kinderen gedragen wordt, wat uwe vooruitzigten zijn, hoe uwe kas is gesteld; geen onderzoek is hem te moeijelijk, uwe buren gaat hij bezoeken, uwe dienstboden raadpleegt hij, en wat hem in weêrwil zijner belangstellende naspo-

ringen nog onbekend blijft, vult hij aan met vernuftige hypothesen, niet minder waar dan die der nieuwste wijsbegeerte, - en de kleine zwakheden, waarvoor gijzelf in onzalige verblinding de oogen sluit, hij merkt ze op, deelt ze mede aan een' vriend, aan eene vriendin, opdat deze er weder hunne vrienden mede bekend maken, en allen zich alzoo kunnen vereenigen, om u hun Christelijk mededoogen te schenken en aan uwe verbetering te arbeiden. Ziet, door welk eene fijne kieschheid hij hierbij bestuurd wordt! De zoogenaamde eerlijke man kwetst u door grofheden, werpt u onbewimpeld uwe gebreken voor de voeten, verwijt u uwe kleine zwakheden; - niet alzoo de lasteraar: een glimlach speelt om zijne lippen, wen hij u nadert, met warmte drukt hij u de hand, vuurt uwen ijver ten goede door eene gepaste loftuiting aan, en wacht zich wèl van door hardheid u het levensgenot te vergallen: alleen aan anderen, wanneer zijne woorden u niet kunnen grieven, deelt hij mede, wat hij verkeerds in u heeft opgemerkt. Hij maakt zich daarbij aan overdrijving, aan onwaarheid schuldig, zegt gij; ik beweer, dat het den lasteraar om waarheid te doen is, eene waarheid, die gij door uwe verblinding niet hebt ingezien. Mevrouw A. is eene minnende, trouwe gade, meent gij, eene zorgvuldige moeder daarenboven; maar de lasteraar heeft opgemerkt, dat de educatie der kinderen nog al wat te wenschen overlaat, en dat die mevrouw A., toen zij nog jufvrouw B. heette, wel eens wat al te vrolijk was en al op een' zeer fidelen voet met zekeren eersten luitenant stond. Ziet gij nu niet, klaar als het daglicht, dat gij niet mevrouw A., maar een ideaal van mevrouw A. hebt vereerd, en moogt gij 't den lasteraar wijten, dat uw oog te zwak is voor het licht der waarheid?

Doctor C. is een groot geleerde, een geliefd auteur, een gevierd humorist; och, gij moest eens weten, fluistert u de lasteraar in, hoe hij met eens anders ossen ploegt; met mij moest gij eens nagegaan hebben, van waar hij al die geleerde citaties heeft uit boeken, hem slechts bij naam bekend, en zijn humor, bah, UEd. leest zeker geen Engelsch?... Nu weet gij, wat gij aan doctor C. hebt, maar is 't de schuld van den lasteraar, dat zijne waarheidsliefde zijne broederliefde nóg overtreft, en moogt ge 't hem wijten, dat de zeepbellen uwer verbeelding door zijn' adem uiteenspatten?

Bedenkt daarenboven, wat hij aan zichzelven is verschuldigd: een regtmatig gevoel van eigenwaarde bezielt den lasteraar; wát is het, dat hem met zóó diepe verontwaardiging over de zonden der menschen doet spreken, wát, dat ze hem doet vergrooten, zoo 't niet is een edele trots, omdat hij zich vrij kent van die overtredingen, omdat hij verheven is boven die zwakheden, - en zult gij dat edele gevoel van eigenwaarde, waaruit zóóveel goeds kan ontspruiten, dat zoo menigen mensch weêrhield van diepen val, niet eerbiedigen? Afkeer van de ondeugd, ook in hare grootste vermomming, huwt zich aan dit gevoel van eigenwaarde. Zóó groot is 's lasteraars afkeer van het kwaad, dat hij het niet verschoont, in vriend evenmin als in vijand; dat hij het niet vergeeft, al wordt het door honderd deugden overschaduwd; dat hij het niet over het hoofd ziet, al sluimert het nog in de kiem, voor elk ander oog dan het zijne verborgen; dat hij het niet vergeet, al voeren er jaren op jaren overheen; dat hij het niet verbergt, al kost het den ondergang van huisgezinnen. En zulk een' blakenden ijver voor het goede en schoone, zulk een' innigen, onuitroeibaren weêrzin

tegen al wat den mensch ontadelt, zoudt gij uwe hulde weigeren?

Maar wat sta ik stil bij beginselen? Op de vruchten alleen heb ik te wijzen: zijn deze goed d.i. voordeelig, dan is mijn pleit gewonnen, gewonnen in onze schoone eeuw, die de droombeelden van verhevenheid, deugd, zielenadel en ander sentimenteel gebeuzel reeds lang heeft vaarwel gezegd, en bij alles teregt alleen vraagt: wat geeft het?

Het lasteren geeft veel: 't geeft in de eerste plaats eene aangename, afwisselende conversatie; dat zegt wat in onze dagen, nu allen in de trafijken, die men kostscholen, pensionnats, instituten noemt, zóó glad gepolijst worden, dat er niets hoekigs, niets scherps meer overblijft en er dus ook geen houvast aan is; in deze dagen, nu allen van alles leeren, en het geheugen wordt verrijkt met allerlei kundigheden, althans met namen en puntjes van kundigheden, van muzijk af tot astronomie toe; in deze dagen, nu de conversatie wel moet kwijnen, daar de een reeds weet wat de ander hem wil mededeelen, en er dus van onderlinge ontwikkeling en opscherping geene sprake kan zijn, - nu het indringen in eene wetenschap teregt voor veel te ennuyant gehouden wordt, en ook voor den man van talenten bijna onmogelijk is, daar hij bezwijkt onder den last der velerlei kennis, waarvan hij althans den schijn moet vertoonen.

Daar hebt gij een uitgelezen gezelschap, heimelijk geeuwend, steelswijze blikken werpend op de pendule, de politiek van den dag is besproken, een bejaard heer heeft eene wanhopige poging gewaagd om over oude geschiedenis te spreken, maar met schrik bemerkt, dat de jonge dames even goed als hij weten, dat Alexandrië naar Alexander den Groote genoemd, en Caesar over den Rubicon getrokken is; de Engelsche en Fransche jaarboekjes zijn doorbladerd, eene veertigjarige schoone heeft bij de plaat in den Muzen-almanak, Amor en Psyche voorstellend, zóó natuurlijk gebloosd, dat elk zich afvroeg, hoe komt zij er toch toe, totdat men op den inval kwam, dat die blos niets was dan eene weêrkaatsing van den koortsgloed der stervende Muzen; mevrouw zit in doodsangst, en kan naauw meer hare verlegenheid achter een' glimlach verbergen,.... daar treedt Jonker van Wouwelen binnen; ziet gij den glans wel, die zich verspreidt over elks gelaat? De geestdrift waart door het salon als de verveling door eene openbare vergadering van het Instituut, waar koninklijk wordt gegeeuwd. ‘Laat ik u niet storen, dames, ik meende daar den naam van Lamartine van uwe bekoorlijke lippen te hooren; wat dunkt u van de rol die hij speelt, de dichter der *Meditations* een volksmenner! dát is eerst *La chute d'un Ange*, un ange, nu ja, voor sommige dames misschien, want gij weet toch wel....’ Het gesprek wordt fluisterend voortgezet, door de heeren met een' glimlach, door de dames met neêrgeslagen blik aangehoord. ‘Apropos, van omwentelingen gesproken, zijn de dames reeds bekend met het ongeluk van mijnen vriend D.? De arme man heeft surseance van betaling moeten vragen, 't is doodjammer, zulk een soliede koopman, een beetje onvoorzigtig misschien, maar eerlijk als goud; gelukkig, dat het huwelijksgoed van Mevrouw wat hoog staat aangeschreven; die arme Betsy, wat zal zij onder dien slag lijden; ze was mij sedert jaren eene lieve vriendin, ja, eigenlijk ben ik nog de bewerker van haar huwelijk; D. kwam uit Duitschland en was niet bekend met de dubieuse geruchten, die er

omtrent hare liaison met baron van E. liepen, ik was zijn eenige vriend, en ik had medelijden met haar....' 'O ja, zegt jufvrouw Serpens, ik was nog bij de inzegening van haar huwelijk door dominé F. tegenwoordig, dát was eerst regt dierbaar, 'k was er waarlijk door geroerd; ja, die man wist harten te treffen, en dát verzoende mij weder met zijne kleine gebreken, want waarlijk voor de gemeente droeg hij al bitter weinig zorg, trouwens hij had toen eerst sedert kort de academie verlaten, wij weten wat het studentenleven is, en of F. in zijn' tijd zonder blozen den een en veertigsten Zondag van den Catechismus had kunnen lezen, wordt door de booze wereld wel eens betwijfeld. 't Is echter nu een respectabel man, zijne vrouw heeft hem wel weten te temmen, ja, dát is eerst....;' maar wij worden onbescheiden, als we langer luisteren, M.H. Gij hebt immers genoeg gehoord, om te bemerken, hoe levendig en gekruid de conversatie wordt, hoe piquante anecdotes weldra zullen worden meêgedeeld, tot hoevele geestige bonmots het toilet van freule G. op het laatste bal aanleiding zal geven, hoe het uit logeren gaan van de jonge jufvrouw H. zal worden uitgelegd, hoe men bekend zal worden met de verhouding tusschen mevrouw K. en hare dienstboden, en met het echtelijke heil van mijnheer en mevrouw L. en de dringende verlegenheid van den notaris M. En niet alleen voor dezen avond is men gered: morgen vindt gij de bestanddeelen van dezen lieven kring in tien andere opgenomen, het gehoorde van dezen avond wordt gerepeteerd, geëxpliceerd, gecommentariëerd, gegrosseerd, en overmorgen weet elk, dat Lamartine (op wiens bijzonder leven geen vijand tot heden eene vlek wist aan te wijzen) een mauvais sujet, D. een frauduleus bankroetier, zijne vrouw eene oude ligtekooi, dominé F. een huichelende wellusteling en zijne vrouw eene helleveeg is. En wááraan hebben al die kringen en kransjes, die thee's en soireetjes die levendigheid, die gesprekken, met evenveel vuur gevoerd als met belangstelling aangehoord, te danken; wááraan anders, dan aan den edelen laster?

Maar gij hebt regt, méér te vragen, alvorens gij den laster als deugd, d.i. als rentegevend kapitaal erkent, en, echt Nederlander van de negentiende eeuw als ik ben, stem ik het u volgaarne toe, dat wij in de eerste plaats op materiëele, op handtastelijke voordeelen moeten zien. Maar meent gij dan, dat de laster zich ook van deze zijde niet ruimschoots aanbeveelt?

Een vrijzinnig man, van waarachtige vaderlandsliefde blakend, bezit het vertrouwen der beste staatsburgers, vrijmoedig gispt hij gebreken en misbruiken.... daar verschijnt in een gekocht dagblad eene levensschets van dien man, in de geschiedenis zijner familie wordt rondgewroet, de struikelingen zijner jeugd ziet men hemelsbreedte uitgemeten, een verstaanbare wenk wordt gegeven omtrent zijne geheime eerzuchtige bedoelingen: 't is laster; want de man denkt er niet aan, om zich boven zijne medeburgers te verheffen, hij is te groot om niet met lintjes en gegalonneerde rokken te spotten; maar het zaad van wantrouwen is uitgestrooid, 't ontkiemt, 't draagt vruchten, en de staatsdienaar, die weldra zijn hooge standpunt aan hem scheen te moeten afstaan, houdt zich staande: eene portefeuille zult gij toch wel tot het materiëele rekenen?

Wat is dat paartje gelukkig! Zijne vooruitzigten zijn schoon, door arbeid heeft hij zich den benijdenswaardigen werkkring waardig gemaakt, dien bescherming

hem ontsloot. Zij is aanvallig, de éénige dochter van een' rijken bankier. Daar fluistert men elkander in, dat het toch jammer is, dat zóó schoon eene bloem moet verwelken aan de borst van een' nietswaardigen losbol, de geruchten houden aan, winnen in bepaaldheid en nadruk: eene arme verlatene klaagt hem aan van eene overtreding, waarvan het onmogelijk is de onschuld te bewijzen; de vader der bruid wordt nadenkend, de schoone wantrouwend, het komt tot onaangename verklaringen, het engagement wordt verbroken. Over een jaar wordt de rijke erfdochter naar het altaar geleid door den armen baron van O., die vroeger de nadeelige geruchten verspreidde en thans zich verwaardigt, om de ongelukkige bedrogene te vertroosten. Is eene huwelijksgift van een paar ton u materiëel genoeg?

Ja, ik zie uwen blik verhelderen, en tóch weigert ge mij nog uwe volle toestemming? Hebt gij nóg bezwaren, verzwijgt ze niet, ik maak mij sterk, ze allen te weêrleggen. De laster is eene vrucht van den haat, zegt gij; ik zoude kunnen vragen, met wat regt gij naar iemands beginselen vraagt, wanneer die beginselen voor hem slechts goede vruchten dragen; ik zoude u kunnen vragen, waarom gij den lasteraar, die zich op zijne goede bedoelingen beroept, niet evenveel geloofschenkt als aan Potgieter, wanneer deze uit louter blakenden ijver voor de poëzij de St. Paulus' Rots van het lid des Instituuts, ter Haar, door den modder sleurt? Maar gij mogt dat eene uitvlugt achten, en daarom herinner ik u, dat de ware lasteraar (en van dilettanten spreken wij niet) zijne vrienden zoowel als zijne vijanden belastert. Ziet gij niet, hoe snoeperig lief die twee jonge dames daar bij elkander zitten te keuvelen, honigzoet zijn hare woordjes, - naauw hebben zij met een' hartelijken kus en een ‘au revoir, lieve’ afscheid genomen, of Henriette vertelt u, dat die Louise toch onverdragelijk ennuyant, haar toilet weder magtig ridicuul, en hare coquetterie insupportable was, - en dán zoudt gij mij nog willen opdringen, dat de laster uit haat voorkomt!

Maar, herneemt gij, is 't niet onedel, den medemensch opzettelijk te grieven door 't verbreiden van kwade geruchten; kan hij ons geene verantwoording vragen van de smart, die wij hem veroorzaken? Maar, lieve ongezeggelijke menschen, wat gaat het u aan, of gij een' ander grieft, wanneer gij u maar amuseert, wat bekommert gij u om zijne schade, zoo zij uw voordeel is? Maar méér, één' bedroeft gij, vijftig, honderd anderen vermaakt gij, die van verveling moesten sterven, schonk hun de laster geene nieuwe levensvreugde. Moet dan het bijzondere niet aan het algemeene ondergeschikt, moet het welzijn van één' niet aan dat van velen ten offer gebragt worden?

Maar 't is oneerlijk, 't is diefstal van eer en goeden naam. Mijn hemel, waar haalt gij toch die oude, steile begrippen van daan? Vergunt mij, uw geleider te zijn op eene kleine wandeling door eene onzer grootste steden. In dat prachtige huis met dien hardsteenen gevel woont een koopman, die zijne fortuin grootendeels te danken heeft aan eene gelukkige speculatie: een valsch gerucht, door zijne agenten uitgestrooid, deed de fondsen, waarvan hij een' goeden voorraad had, plotseling een paar percent rijzen; hij zette zijne stukken af, den volgenden dag had er eene aanmerkelijke daling plaats, een paar bedrogenen moesten springen; maar onze vriend had eenige tonnen gouds binnengehengeld: binnenkort wordt hij lid van de regtbank van koophandel. Maar daar gaat zijne deur open, met neêrgesla-

gen blik verlaat zijn knecht het huis, zijn gewezen knecht, bedoelt gij, de kerel is op diefstal van eene flesch Bourdeaux betrapt en wordt door zijn' braven heer weggejaagd.... Maar hoe komen wij daar zoo plotseling in het gedrang? ik kan er mij niet uitworstelen: zie, welk eene roode stellaadje, gij kent hare bestemming niet! over eenige oogenblikken zult gij het gejammer hooren van een' ellendige, die ten bloede toe gegeeseld en daarna met een brandend ijzer geschroeid wordt (leve het behoud!), omdat hij liever eene glasruit stuk sloeg, dan zijne kinderen van honger zag omkomen,... plaats, plaats, daar is het rijtuig van mijnheer R., die naar zijne buitenplaats rijdt; die prachtige barouchette, met wapens beschilderd, en die buitenplaats beide zijn de vruchten van zijn overleg, neen, zijner menschlievendheid: meêdoogend hielp de man wie in geldelijke verlegenheid zal tegen een nestige zestien procent. Gevoelt gij nu het hemelsbreede verschil tusschen den dief en den eerlijken man; wat is de lasteraar anders dan een speculant op den goeden naam zijner medemenschen, en gij zoudt van oneerlijkheid durven spreken; kruipt dan ook niet in het stof voor den handelaar, die door eene gelukkige operatie eenige dozijnen huisgezinnen in den grond boorde, maar daarom ook fijne dinés kan geven.

Maar de laster is immers strafbaar bij de wet! sluiken ook, wisselruiterij ook; dat leert u voorzigtigheid, maar gij begrijpt toch wel, dat de wetten alleen voor domooren zijn. Maar ik ben het nog niet zoo volkomen met u eens; leest Art. 367 volgg. van het Code penal (een Nederlandsch strafwetboek wordt zeker nog vóór het jaar 2000 in ernstige overweging genomen) eens aandachtig.

‘Schuldig aan het wanbedrijf van lastering zal zijn, die, hetzij op of in openbare plaatsen of bijeenkomsten, het zij in eene authentieke of publieke akte, het zij in een gedrukt of ongedrukt geschrift, dat aangeslagen, verkocht of verspreid is geworden, aan iemand, wie het ook zij, daden ten laste gelegd zal hebben, die, ingeval zij plaats hadden, dengenen, tegen wien zij geduid zijn, aan lijf- of boetstraffelijke vervolging of wel enkel aan de verachting en den haat der burgeren, bloot zouden stellen.’

‘Als valsch wordt aangemerkt alle te lastlegging, ter ondersteuning van welke het bewijs, in regten vereischt, niet aangevoerd wordt. Dienvolgens zal de te lastlegger niet tot zijne verdediging kunnen vorderen, dat het bewijs der zaak als nog opgemaakt moge worden. Hij zal ook tot zijne verschooning niet mogen inbrengen, dat de stukken of daden openbaar kennelijk zijn of dat de te lastleggingen, waarover hij aangesproken wordt, uit vreemde papieren of uit andere gedrukte schriften zijn overgenomen.’

‘Als bewijs naar vereisch van regten zal niet aangemerkt worden, dan het gene uit een vonnis of eenige andere authentieke akte ontstaat.’

Eilieve, ik heb de eer niet, om regtsgeleerde te zijn, maar nu ben ik óf stekeblind, óf de laster, waarvan ik spreek, wordt in geenen deele door de wet bedoeld. Welk regtgeaard lasteraar laat zijne lasteringen in eene authentieke of publieke akte opnemen, drukken en verspreiden? Dat moest al een ongelukkige stumper zijn, en voor de onnoozelheid van den aankomeling is toch waarlijk de laster niet aansprakelijk! Particuliere bijeenkomsten, geene openbare vergaderingen, de zoele lucht van kransjes en soirées, niet de kille wind van openbare

plaatsen, - doen den laster groeijen en bloeijen. De laster strafbaar! welk mensch van eenige educatie had dan zijne burgerregten nog! Lees voor ‘lastering,’ ‘waarheid, door geen regterlijk vonnis of authentieke akte gewaarborgd,’ en gij zijt nader bij den geest der wet. Wilt gij een voorbeeld, één uit honderd? Iemand heeft eene kas, hem toevertrouwd, zóó zorgvuldig en bij herhaling overgeteld, dat er, ongelukkigerwijze, iets van aan zijne vingers bleef hangen. De man verwacht een' liefdemantel, maar gij geeft hem een scherp courantenartikel. Eene aanklagt wegens lastering is uw loon: gij hebt zijn' diefstal zien plegen, 't baat niet, zijne ontrouw is algemeen bekend, 't helpt niet. Zoo lang hij wijs genoeg is, om niet in eene authentieke akte te verklaren, dat hij een dief is, zoo lang hij zich door de mazen der wet weet heen te wringen, is hij een eerlijk man, gij wordt veroordeeld tot eene gevangenis van eene tot zes maanden, eene geldboete van vijftig tot twee duizend franken en ontzetting van vijf tot tien jaren van de regten, bij Art. 42 van het Code penal omschreven; - maar dát zult gij nu toch wel geene veroordeeling wegens lastering noemen.

Klaagt daarentegen alle opposanten van Jacobinisme aan, noemt Thorbecke een' democratischen droomer, zijne voorstellen holle theoriën, 't is laster, maar ziet eens, hoe goed gij zult aangeschreven zijn, hoe spoedig gij uwe carrière zult maken, en - hebt gij ook plaats voor een lintje[1)]?

Zijn uwe bezwaren uit den weg geruimd, mag ik de streelende voldoening smaken, u gunstiger gestemd te hebben omtrent eene deugd, maar al te veel miskend, - geenszins mag ik mij dan ontslagen rekenen van den pligt, om broederlijk aan uwe laster-opvoeding te arbeiden, en geen ander besluit voegt aan eene voorlezing als deze, dan eene korte aanwijzing, hoe gij goede lasteraars kunt worden. Ik zeg, eene korte aanwijzing, verzekerd, dat de wenken, reeds hier en daar door mij gegeven, voor u niet verloren zijn gegaan: een paar stelregels is dus al wat ik nu u geef.

Allereerst roep ik u toe: maakt u vrij van vooroordeelen; van één mogt ik u reeds genezen, maar ik vrees, dat er nog vele andere uwer vorming in den weg zullen staan. Ontslaat u van die boersche begrippen omtrent eerlijkheid, die ook dán den diefstal wraken, wanneer hij te slim is aangelegd, om strafbaar te kunnen zijn, - van die dwalingen omtrent den broederpligt, die u het heil van éénen mensch boven het vermaak van honderden doen stellen, - van overdreven waarheidsliefde, die der verbeelding alle spel ontzegt, - van opregtheid, die spreekt als zij denkt. Vooral, wacht u voor de verleidelijke stem van het zoogenaamde zedelijke gevoel: zoo lang gij aan zijne raadgevingen het oor leent, moogt ge zijn wat domooren een' braaf mensch noemen, - een goed lasteraar wordt gij nooit.

Zorgt vervolgens, het geloof aan de deugd te onderdrukken; beoordeelt altijd anderer hart en beginselen naar de uwen. Niets is belagchelijker dan het geloof, dat er menschen zijn, die uit gevoel van pligt, uit besef van hoogere roeping, uit achting voor edele beginselen handelen; gelooft het, ook bij de schijnbaar onschuldigste daad schuilt een adder onder het gras, ook de edelste van ons geslacht

1) Men ziet wel, dat de buitenman de couranten eenige dagen te laat ontvangt. *Corrector.*

is niets dan een belangzuchtig wezen; er zijn geen groote mannen, er bestaan geene edele menschen: wie als zoodanig door kortzigtigen worden vereerd, zijn slechts wat slimmer dan de menigte, die hen viert. Spoort dan de lage bedoelingen dier huichelaars op; kunt gij ze niet vinden, verdicht ze: zoo lang gij nog aan het droombeeld van deugd gelooft, moet gij wanhopen aan uwe roeping tot lasteraar.

Kweekt vervolgens de eigenliefde aan; vraagt altijd, wát uw tijdelijk belang het beste dient: roept u steeds voor den geest, dat gij de beste, de edelste, de verstandigste zijt van uw geslacht; gij zult dan leeren inzien, dat alle lof, aan anderen gegeven, uw wettig eigendom is, dat u schandelijk wordt ontstolen, en die gedachte zal u opwekken om den usurpateur zijne aangematigde regten te betwisten.

Legt u wijders toe op de ontwikkeling van uw verstand, inzonderheid op die edele rigting er van, die men list pleegt te noemen: dát zal u helpen in het uitdenken van lasteringen, dát zal u de zwakke zijden van uwen broeder terstond doen herkennen of des noods verdichten; dát zal u den goeden grond leeren uitkiezen, waarin gij het zaad moet uitstrooijen; gij zult leeren, te regter tijd de vruchten van uwen arbeid in te oogsten.

Ziet wèl toe, wáár gij lastert: er zijn menschen, die het lasteren niet kunnen verdragen, die dwaas genoeg zijn, om de partij voor een' afwezige op te nemen, - die u, door den belasterde te waarschuwen, waarlijk in ongelegenheid zouden brengen.

Sluit u aan aan het bestaande: onhandige lasteraars verdichten de gebreken hunner medemenschen geheel, verliezen daardoor het vertrouwen, staan aan beschaming bloot en missen vaak de vruchten hunner inspanning. Gij niet alzoo: een' vrolijken mensch beticht gij van ligtzinnigheid, een' ernstige van huichelarij, een' spaarzame van gierigheid, een' verstandige van doortraptheid, een' eerlijke van domheid. Vooral aan het goede moet gij uwe lasteringen aansluiten. Stemt in met den lof, een' afwezige toegezwaaid; voegt er eene betuiging van uwen eerbied bij, verheft hem tot de wolken, en laat er dan een *jammer* of *maar* op volgen, waardoor gij het geheele gebouw zijner eer omverhaalt, om op de puinhoopen er van eene schandzuil op te rigten. Beticht zelden van slechte daden, altijd van kwade beginselen: daden kunnen soms bewezen worden of weêrlegd, beginselen nooit. Moet gij daden vermelden, kiest dan onbepaalde uitdrukkingen, zinspelingen, vooral op zoodanige misdrijven, waaraan men zijne onschuld niet kan bewijzen.

Eindelijk, want ik moet ook wat aan uw eigen nadenken overlaten, legt u toe op de gebarentaal. Tegen den geest der wet worden de Art. van het Code penal, nu en dan inderdaad, tegen lasteraars toegepast: 't komt alleen van 't onvoorzigtige lasteren. Spreekt weinig met de lippen, veel met de oogen: een neêrgeslagen blik doet veel, een oogwenk meer, eene vrome verdraaijing der oogen alles. Hier zijt gij aan of reeds over de grenzen eener zusterdeugd, de huichelarij. Een ijverig gebruik uwer schouders, eene afwerende beweging met de linkerhand, een zucht, diep uit de borst opgehaald, kunnen ook wonderen verrigten.

Volgt gij deze aanwijzingen op, ik durf u voorspellen, dat gij met eenigen aanleg en een' ernstigen wil zult rijpen

tot eene eer en een sieraad van de groote maatschappij der lasteraars.

Maar ons geweten? Fi donc, hoe commun! welk mensch, die zijne carrière wil maken, bekommert zich in onze dagen nog om zijn geweten!

- S -

De concept-wet betreffende de ondersteuning der behoeftigen, en haar bestrijder.

(J. van Leeuwen, Bedenkingen op het ontwerp van wet tot ondersteuning van behoeftigen. Te Middelburg, bij E. Hendrikse, 1846.
J. van Leeuwen, Het ontwerp van wet ter ondersteuning van behoeftigen, getoetst aan regt en heil. Te Middelburg bij E. Hendrikse, 1847.)

Onbillijk en ondankbaar tevens mogten wij schijnen, wijdden wij niet ééne enkele kolom aan de bovengenoemde geschriften. Zij vloeiden uit de pen van een' man, boven velen door betrekking, studie, helder inzigt bevoegd tot een oordeel over het voorgedragen ontwerp van wet, hetwelk nog altijd als Damocles' zwaard hangt boven het hoofd van de Nederlandsche kerkgenootschappen, van den Nederlandschen staat. Reeds terstond na de aanbieding van het ontwerp verklaarde de heer van Leeuwen in het eerstgenoemde geschrift zich tegen deszelfs strekking en afzonderlijke bepalingen. Het standpunt der diakonie gekozen zijnde, wordt aangewezen, dat er in het ontwerp is een tweeledig beginsel; - dat het heterogene, onvereenigbare bestanddeelen poogt te vereenigen; - dat het strijdt tegen regten, gewaarborgd door de grondwet en burgerlijke wetsbepalingen; - dat het bepalingen bevat, wier vaststelling niet is van de competentie der burgerlijke wetgeving; - dat het eene bron wordt van botsing tusschen de diakoniën en de regering.

In betrekking tot het armwezen is het Concept geheel af te keuren, als niet gebouwd op de ware en juiste beginselen eener verlichte menschenliefde; niet op juiste begrippen van hetgeen behoeftigen zijn, waaruit een te wijde omvang ontstaan is van de roeping, die aan de liefdadigheid wordt toegeschreven.

Zaakkennis, warme belangstelling, geregeld betoog behoorden dit stuk aan te bevelen aan wie belang stelt in de groote zaak en op hare beslissing eenigen invloed kan uitoefenen. De regering echter, die in hare hooge wijsheid vermeent geene voorlichting te behoeven, die eigendunkelijk beschikt over de bezittingen van bijzondere inrigtingen van liefdadigheid, zonder deze zelve te hooren, die de vertegenwoordiging, welke zijzelve eenmaal aan de Hervormde kerk opdrong, thans alle aandacht onwaardig keurt en hare stem met een verachtelijk stilzwijgen beantwoordt, om alleen te bouwen op de eenzijdige, niet op zaakkennis gebouwde, raadgevingen van onbevoegde Collegiën, heeft het ook beneden zich geacht, eenige aandacht te schenken aan de woorden van den man, die boven velen geroepen is om zijne stem te doen hooren over diakonie- en armen-zaken.

Is het wonder, dat de toon warmer is

van de tweede brochure, geschreven als zij werd onder den indruk der tweede, geheel onveranderde, voordragt van een wets-ontwerp, door alle bevoegden afgekeurd als verderfelijk in zijne gevolgen niet minder dan onwettig in zijne beginselen? Na eene korte inleiding, wordt in het Eerste Hoofdstuk aangewezen de *onregtmatigheid van de bepalingen in het Concept van wet tot ondersteuning van behoeftigen*, en wel de onregtmatigheid in het regelen der vijf onderscheiden betrekkingen, waarop het concept wordt toegepast: 1. De betrekking van den Staat tot den behoeftigen burger. 2. Van den behoeftige tot de liefdadige gezindheid zijner natuurgenooten - speciaal van hen, die door overeenstemmende godsdienstige begrippen met hem verbonden zijn. 3. De grenzen van staat en kerk ten opzigte der burgerlijke of godsdienstige verzorging. 4. Het gebruik van de private fondsen en eigendommen der kerkgemeenten - derzelver betrekking tot de liefdadigheid, welke uitgeoefend wordt jegens geloofsgenooten. 5. De aard der verzorging en de voorwaarden, onder welke zij kan genoten worden, zoowel aan de zijde van den staat als van de kerk.

Het tweede hoofdstuk is aan beschouwing der gevolgen eener eventuele aanneming des ontwerps gewijd, en beschouwt de *verderfelijkheid van de werking der wet in 't algemeen*, *en van sommige harer bepalingen in het bijzonder.* Het woord verderfelijkheid is niet te sterk; want 1, Er ontstaat conflict tusschen het vertegenwoordigende gezag der Nederlandsche Hervormde kerk en de regering. 2, Tussschen deze en de Nederlandsche Hervormde kerk zelve. 3, Tusschen de massa der behoeftigen, de diakoniën, en de leden der burgerlijke gemeenten. 4, Tusschen de Diakoniën, als deelen der Nederlandsche Hervormde kerk, en de burgerlijke besturen. 5, Tusschen de massa en het gezag.

Het betoog is klemmend, de toon klimt al meer en meer, voor de verbeelding van den schrijver treden de vreesselijke gevolgen der aanneming, en geeft hij een' belangrijken wenk omtrent het waarschijnlijke innerlijke verband des Concepts met andere bedoelingen, met zekere banden tusschen de Ultramontanen en de mannen des behouds.

Tot eene eigenlijke beoordeeling gevoelen wij ons te minder geroepen, daar wij reeds in een vroeger artikel over de zaak zelve handelden, ons hoofdzakelijk met de gronden van den hooggeachten schrijver vereenigden, en dankbaar, hem een deel van het licht toeschreven, waarin wij ons verheugden. Maar waarom dan met eenige vlugtige regelen op deze zaak teruggekomen? Om eene wèlverdiende hulde aan den ijverigen en moedigen van Leeuwen te brengen, méér nog, om voor de laatste maal de waarschuwende stem te verheffen. ‘De teerling is nog niet geworpen,’ is van Leeuwen's laatste woord in 1847; dank zij de vertraging der beraadslagingen van de Tweede Kamer, is de teerling in 1848 nóg niet geworpen. Nóg is het tijd, om de rampzalige gevolgen dezes ontwerps te voorkomen: nóg zijn de kerkgenootschappen niet verbitterd, nóg de diakoniën niet uitgeput, nóg de armen niet aan den hongerdood overgegeven. Men trede terug, eer het te laat en op nieuw een pijler aan ons volksbestaan en volksgeluk is ontrukt. Dáárom zij nu, nu nog gewezen op de bovengenoemde geschriften: wie ze leest en het ontwerp aanneemt, heeft schellen voor de oogen of staal voor het geweten; wie eenigen invloed op het

lot des ontwerps kan uitoefenen, en geschriften als deze onnadenkend laat liggen, pleegt verraad aan zijn vaderland.

Blijve de regering doof voor de stem van regt en staatswijsheid, der vertegenwoordiging roepen wij met nadruk toe: Videant Consules... Maar terwijl we nederzitten en peinzen over de toekomst des vaderlands, en terwijl donkere wolkgevaarten den horizon bedekken, - dringt tot ons door eene stemme des volks, en, den Hemel zij dank! dítmaal is het geen jammerklagt: een juichtoon wordt gehoord in het verarmde, gezonken, vertrapte Nederland!... Gevallen zijn de mannen des behouds, die heilige regten miskenden, doof voor iedere andere stem, dan die tot voortgang hen aanspoorde op den weg des verderfs. Staatkundige hervorming, vooruitgang is de leuze: wij verwachten veel van de mannen, die het staatsroer in handen grijpen, zij 't met vaste hand! Wij verwachten eerbied voor heilige regten en onschendbare vrijheden, wij verwachten eerbied voor bij het toezigt op de kerkgenootschappen, wij verwachten van wie reeds blijken gaven van achting voor den mensch en den burger, iets beters dan den arme te hooren toeroepen: wij snijden u af, wij verloochenen u, want gij zijt ons tot niets nut, wij geven u prijs aan honger en ellende, wij weigeren u de hand, om u uit den poel van zedeloosheid op te heffen. De nieuwe regering sla ook omtrent het armwezen een' nieuwen weg in, den weg, door gezonde staatshuishoudkunde, door regt en menschenliefde voorgeschreven, door Christendom gebillijkt: intrekking van het voorgedragen ontwerp ter ondersteuning van behoeftigen behoore tot hare eerste daden, en wenscht zij de stem van bevoegden te hooren, van Leeuwen heeft ruime aanspraak op de eer van over eene nieuwe, degelijke, regtmatige armwet geraadpleegd te worden.

De kerkgenootschappen, het vaderland, de menschheid zal er door worden verpligt.[1)]

- S -

Nachtmijmeringen op den Missisippi.

Wij waren des avonds van New-Orleans vertrokken; de *côte des Allemands*[1)] lag reeds achter ons; wij naderden met snelle vaart de *côte des Acadiens.* De avond was zoo koel, zoo verkwikkend; wij hadden eenstemmig besloten ons souper op het dek te laten brengen. Zoo zaten wij in gezelschap van een half dozijn gentlemen, waaronder twee Franschen, een geruimen tijd aan den met ligte spijzen bezetten disch; de vertrouwelijke avondkout scheen ons allengs in

1) Te laat ontvingen wij deze Bijdrage, om haar onder onze eerste rubriek te kunnen opnemen, wij wilden haar evenwel, als geheel tijdmatig en tijdswoord, aan onze lezers niet onthouden, en plaatsten haar hier.
De Redactie.

1) *La côte des Allemands*, acht uren boven New-Orleans, aan den regter oever van den Missisippi. De nakomelingen dezer Duitschers telen rijst en moesgroenten voor de markt der hoofdstad. Sommigen hebben aanzienlijke suikerplantaadjes.

zachte rust te willen wiegen - toen ons drijvend huis eensklaps eenen stoot kreeg, die het in alle naden deed kraken en glazen en flesschen het onderste boven wierp. De beide Franschen sprongen van hunne stoelen op; onze dames verschoten van kleur en glimlachten, maar op een wijze die verried, dat, hoewel niet onvoorbereid op zulke waarschuwingen van den riviergod, het hart bij haar toch een weinig begon te kloppen. De scherts was eensklaps verstomd en had bij allen voor eene ernstiger stemming plaats gemaakt.

't Is altoos een eigenaardige gewaarwording die bij zulke gelegenheden in ons opwelt; een gevoel, dat ook de sterkste niet van zich af kan zetten, dringt zich tegen wil en dank aan hem op, zoodra hij ontwaart, dat zijne kracht hier hare perken vindt, dat hij zich aan een onzigtbare magt heeft toevertrouwd waarmede niet te schertsen valt. Terwijl wij daar zoo zaten, twintig voet boven de bruisende golven; waarvan het schuim ons bij wijlen bespatte, en naar beneden staarden in den driehonderd voet diepen stroom, en dan weder het oog lieten rusten op de welige landouwen die zich aan de beide oevers mijlen ver landwaarts in uitstrekken, - kwam de magt van den riviergod die zijne geweldige watermassa onwederstaanbaar naar den alles verslindenden Oceaan voortstuwt, ons inderdaad ijzingwekkend voor; in de stilte die onder ons heerschte lag iets angstigs. Eerst toen wij op eenigen afstand eene andere stoomboot pijlsnel en eene vurige streep van vonken achter zich latend zagen voorbijschieten, werd die stilte afgebroken en een diepe ademtogt toonde bij de meesten, dat zij zich door het gezigt van het trotsche vaartuig merkelijk opgelucht gevoelden. Het was inderdaad een aangenaam gezigt: een zeker behagelijk gevoel van veiligheid keerde langzamerhand op aller gelaat terug en nam toe, toen er bij afwisseling barken en platbooten en kielbooten te voorschijn kwamen, met wachtvuren op het dek, waarvan de weerschijn door den onafzienbaren waterspiegel schilderachtig teruggekaatst werd, rondom de vuren groepen van vrolijke schippers, die een westelijk lied zongen.

Ja! het is een heerlijke stroom, onze Missisippi! De aarde schijnt zich neder te buigen voor den ontzaggelijken reus die trotsch op haar neêrziet; de oevers schijnen voor hem terug te deinzen en in de diepte te verzinken. Toch zijn zij verrukkelijk schoon, die oevers, het penseel van eenen meester waardig; de opkomende maan heeft haar zilveren licht over hen uitgegoten; een bleek-grijze nevel ligt over het gansche bekoorlijke landschap als een tooverachtige sluijer uitgespreid, waarin het gewelf des hemels zich schijnt af te spiegelen. Slechts hier en daar enkele punten die zich in den wonderbaren glans van het maanlicht verheffen - ver op den achtergrond de cipressen-wouden die als bronzen muren het vergezigt afsluiten. Eenige zilveren wolkjes zweven aan het uitspansel; geen zuchtje beweegt ze; in het westen is het gulden avondrood met het lichte groen des hemels zamengesmolten, die boven ons met het donkerste blaauw bedekt is, - de starren sidderen als bedeesd voor de koningin des nachts, wier milde en lieflijke stralen zich uit het oosten verspreiden. Van den oever schitteren ons enkele lichten te gemoet en beschijnen voor eenige oogenblikken de groepen van oranje- en citroenboomen. Zij komen uit de heldere vensters der planterswoningen die achter de boomgroepen verscholen liggen. Daar zitten

welligt vaders of moeders, die aan hunne kinderen of kleinkinderen de lotgevallen hunner groot- of overgrootvaders verhalen, die van het gevaar waarmêe de stroom hen bedreigt geen het minste besef hebben; de kinderen luisteren, schudden ongeloovig het hoofd, als de kleinen bij het hooren der vertellingen van Moeder de Gans. Ja, het is moeijelijk te gelooven, moeijelijker nog te schilderen, wat onze voorouders, die zich het eerst in dit land vestigden, hebben moeten doorstaan. Het waren Duitschers die onder aanvoering van een Zweedschen of Hollandschen baron geimporteerd werden om voor den beruchten Law zijn nieuw hertogdom aan den Arkansas te bevolken. Om tucht en orde onder hen te handhaven werden zij door een compagnie dragonders vergezeld. Het kaartenhuis der Missisippi-societeit viel juist in duigen toen de ongelukkigen in de wildernissen aan den Arkansas aangekomen waren, en natuurlijk liet niemand zich verder iets aan hen gelegen liggen. Negen tiende stierven en bedierven in de wouden en op den weg langs den Missisippi naar beneden; het rampzalig overschot bereikte met moeite New-Orleans, waar zij eindelijk de vergunning kregen om twintig mijlen boven de stad hunne hutten te bouwen. En zij bouwden ze te midden van ellende en gebrek, strijdend met de golven en met alligators en ander ongedierte, maar hunne kinderen en kindskinderen genieten de vruchten van hun zwoegen en leven in overvloed onder het gezegende schild der vrijheid.

O! het moet er voor honderd jaren langs dezen rivier-zoom verschrikkelijk uitgezien hebben! Wij aan den Red-River en onze buren aan den Midden-Missisippi kunnen ons nog een flaauw denkbeeld vormen van den chaos, waarin geheel Neder-Louisiana destijds als begraven lag; maar het is toch slechts een flaauw denkbeeld, omdat aan de rivier hooger op, bij al haar onstuimig geweld, toch door het hooger gelegen landschap een perk gezet wordt, dat zij alleen bij buitengewone vloeden voor eenigen tijd overschrijdt. Maar Neder-Louisiana stond bijna geheel aan hare verwoestende werking bloot; dezelfde oevers die ons nu zoo bekoorlijk tegenlagchen, waren een onafzienbare modderpoel, door aangespoelde kolossale boomstammen bij millioenen bedekt, die niet zelden den loop van den geweldigen stroom zelven belemmerden en hem noodzaakten om zijne wateren met vreesselijk gedruisch over het gansche land uit te storten. Slechts het snerpend gekras der tallooze watervogels, het gebrul der alligators en bul-vorschenklonk te midden van het onheilspellende bruisen der baren. Voorwaar, aan deze akelige oevers het eerst zijne hut gebouwd te hebben, dat wil wat zeggen; daartoe was eene ijzeren ziel noodig. Dat is een gedenkteeken van mannelijke kracht, waarop de Franschman zich verhoovaardigen mag. Veldslagen te winnen, rijken overhoop te werpen onder een allesoverwinnenden aanvoerder, landen te verwoesten, volken in boeijen te kluisteren - daartoe wordt voorwaar geen sterke nationale geest, geen buitengewone kracht vereischt. Dat doen de Hunnen, en Tartaren en Turkomannen even goed, en nog beter. Onder eenen Attila, Timurchan, Soliman, hebben zij het gedaan. Maar zich als scheppende geest in een ijzingwekkende modderwoestijn te vestigen, met de natuur te worstelen, met hitte en koude, met ziekten, met den ontembaren vloed te strijden en te volharden in dien strijd, dien geen courantenlof aan tijdgenoot of nakomeling verkon-

digt, dat is een vonk van Prometheus' vuur, - dat is ware mannelijke kracht. En al lieten de Franschen geen ander gedenkteeken na, dan de beginselen der landontginning in Louisiana, dan zouden toch deze alleen genoegzaam zijn om een schitterend getuigenis af te leggen van hunne kracht en volharding. Want - men houde het wel in 't oog - de geschiedenis der kolonisatie van dit westelijk Egijpte door de Fransche regering vermeldt een menigte van dwaasheden, misstappen en onbekookte ligtzinnige beschikkingen, die eerder den naam van invallen eens ijlhoofdigen dan dien van maatregelen eener verlichte regering tot vestiging eener kolonie verdienen; maar gelukkig was de geestkracht der Fransche kolonisten grooter dan de ligtzinnigheid hunner magthebberen, en aan die geestkracht gelukte het eindelijk, in spijt van de onnoemelijke hinderpalen die de natuur en de menschen haar in den weg wierpen, om de grondslagen voor de beschaving van een werelddeel te leggen, dat voorzeker geroepen is om in de toekomstige geschiedenis der wereld eene der grootste rollen te spelen.

Neen! de Franschman is niet de ligtzinnige dansende Johnny Crapaud, waarvoor de lompe John Bull hem zoogaarne bij de wereld uitkrijt; en zoo hij al niet geheel dat is wat Uncle Sam en John Bull zijn - en dat is hij niet wat kracht van wil en ijzeren volharding betreft - dan heeft hij toch aan den anderen kant een deugd, die gij niet hebt, een deugd die welligt tegen al uw koude Kwaker-deugden kan opwegen, en die een ware goddelijke vonk is. Het is de vatbaarheid voor groote verhevene gewaarwordingen, voor zuiver menschelijke gevoelens. Wel waren het dagen van weemoed, de dagen van 't jaar tachtig en een en tachtig, toen de vaders der nieuwe vrijheid uitkeken naar het oosten, met een hart, nedergedrukt door vruchteloos hopen en verwachten! Hunne armen waren bijkans verlamd, hunne zwaarden stomp geworden in den vijfjarigen kampstrijd. Zij streden als mannen; maar ook mannen zwichten eindelijk voor de overmagt; en zij was vreesselijk, die overmagt. Toen verhief het edele Frankrijk zijne krachtige stem, en reikte broederlijk de helpende hand aan den afgematten strijder toe. Dat destijds de dertien starren zegevierend aan den bewolkten ten hemel te voorschijn traden daarvoor mogen wij veilig, zonder het minste nadeel voor onze eigen glorie, ten deele aan de groote natie dank betuigen; ja, het gansche menschdom mag haar daarvoor dankbaar zijn.

O! HOE MENIGE KONINGS- EN VORSTENZOON ZAL EENMAAL IN DE SCHADUW DEZER VRIJHEID LAFENIS VINDEN, ZAL HAAR ZEGENEN, DEZE ONZE GODDELIJKE VRIJHEID, DIE THANS EEN GRUWEL IS IN DE OOGEN HUNNER VADEREN!

Doch de maan is achter de westelijke wouden verdwenen; het landschap is reeds in diepe rust begraven; 't is tijd om op te breken. Wij zijn de *Côte des Acadiens*[1)]

1) *La côte des Acadiens*, twintig uren boven New-Orleans, oorspronkelijk door Fransche Canadiers of liever Acadiers gecoloniseerd, die gedurende den oorlog van 1756, niettegenstaande de bij den vrede van Utrecht uitdrukkelijk bedongen neutraliteit van deze door Frankrijk aan Engeland afgestane provincie, door Engeland genoodzaakt werden om de wapens tegen hunne landgenooten op te vatten, en, toen zij dit standvastig weigerden, terstond uit Acadië (Nova Scotia) verdreven werden. Zij zwierven meer dan zes jaren lang in de wouden rond, vervolgd door de Britten, en slechts een klein gedeelte bereikte Louisiana, dat bij den vrede van 1763 insgelijks door Frankrijk aan Spanje afgestaan was.

voorbij. Hoe betooverend schoon strekt zich daar ginds die mat-zilveren streep naar het noorden uit! Het zijn de Cipressenwouden die door de laatste stralen der maan beschenen worden. Misschien wel dezelfde zilveren schijn, die eenmaal voor de arme Acadiërs hun met doornen bezaaid pad verlichtte, toen zij drie duizend mijlen ver van de kusten van Nova-Scotia naar herwaarts kwamen vlugten. Het waren twaalfduizend familiën, die op last van den tweeden George en zijne tory's uit hun vaderland, van hunne haardsteden verjaagd werden, omdat zij niet tegen hunne vaders, hunne broeders, hunnen koning Louis-Quinze wilden strijden.

Midden in den winter werden zij uit hunne valleijen, van de akkers en velden verdreven, die hunne handen op de wildernis veroverd hadden. Mannen, vrouwen, grijsaards, meisjes, zuigelingen werden meêdoogenloos over de grenzen van hun eigen land gezet, met bloedhonden gejaagd. Duizenden kwamen van koude en honger om of werden door wilde dieren verscheurd. Slechts een gering gedeelte was zoo gelukkig van over de meiren en langs den Illinois tot aan de oevers van den Missisippi te komen, dien zij op brooze houtvlotten afzakten. Aan zijne oevers en in de Attacapas vonden zij eindelijk bij hunne landgenooten en de Spanjaarden hulp, en een plaatsje om het moede hoofd neder te leggen en van de doorgestane ellende uit te rusten.

Hoe wonderbaar zijn toch de wegen der Voorzienigheid! Tachtig jaren geleden was ons land nog een vergeten hoek der aarde, bewoond door naauwelijks honderd duizend familiën arme kolonisten, op wie zelfs hunne landgenooten met hoogmoed en minachting nederzagen als op een ontaard ras, minder nog dan een aanhangsel van het groote Europesche Statenstelsel, zelfs door de Britten als uitschot beschouwd en niet veel beter behandeld, bij de overige wereld naauwelijks bekend. Wie had destijds, toen deze arme Fransche Acadiërs door Britten uit hunne hutten verdreven werden, toen Amerikaansch-Britsche kolonisten, half in beestenvellen gekleed onder de Webb's tegen den Franschen Montcolm vochten, omdat hunne meesters het zelfde in Duitschland deden - wie had destijds kunnen voorspellen, dat dezelfde verachte kolonisten weinig tijds daarna een rijk zouden stichten, dat in minder dan zestig jaren de glorie van het menschelijk geslacht worden, dat aan het magtige moederland het hoofd bieden, tweemaal zegevierend het hoofd bieden, en thans zelfs voor de magtigste natiën niet zou behoeven onder te doen? Nog zestig jaren verder en dat rijk staat welligt, als beheerscher der wereld en als heilzaam tegenwigt, tegenover den grooten Noordschen kolossus, die van even duisteren oorsprong, maar oneindig ruwer en wilder uit de kille ijsvlakten van het noorden, door nederlagen en overwinningen, over lijken en puinhoopen, onophoudelijk voorwaarts gerukt is, en zijne reusachtige armen, nu eens dreigend dan weder vleijend, maar met vast vertrouwen op de eindelijke zegepraal, uitstrekt over het in zijne vrijheids-weeën stuiptrekkende Europa. Die arme jonkvrouw Europa! Moedig tart zij den barensnood, en vleit zich dat zij ze verkrijgen zal, de heerlijke dochter, schooner en schitterender dan wij; maar zij vergeet den schrikbarenden reus, en de zon gaat voor haar onder in het Westen, en de schemering overvalt haar, en zij wordt door den nacht bedolven, terwijl voor ons het heldere morgenrood aanbreekt!

Maar de nachtlucht wordt vochtiger; middernacht is voorbij, het gezelschap breekt op om zich naar het salon te begeven; onze dames vorderen mijn geleide en maken een eind aan mijne mijmeringen.

C. SEALSFIELD.

Brievenbus.

X. Brief over Hervormingen, nog vóór den 13^{den} Maart geschreven.

WelEdele, Zeer Geleerde, Amice!

Ik wil gaarne bekennen, dat uwe laatste letteren wel mijne bevreemding gaande maakten. Hoe komt gij er toe om mij te vragen naar de veelbesprokene onderwerpen van den dag, naar Grond wets-herziening en daarmede mogelijke veranderingen in ons verkiezingsstelsel en armenzaken, ondanks ik u reeds schreef, dat de omstandigheden mij hadden verhinderd daarover iets te lezen. Ik ben te zeer overtuigd van de waarheid van het gezegde: ‘il y a un aplomb complaisant pour ceux qui se croient hommes de science et de sagesse, que leur donne l'ignorance des choses déjà dites,’ om mij daaraan te wagen. Ik heb te weinig opinie van mijn eigen doorzigt, en te groot krediet voor dat van vele anderen, om ook maar in de verte te vermoeden, dat gij op hen die daarover gehoord, gelezen en gesproken en geschreven hebben het: ‘Sie sehn den Wald vor lauter Bäume nicht’ zoudt willen toepassen. Ik wil daarom, meest om aan uw verlangen te voldoen, slechts eene enkele aanmerking ten beste geven omtrent uwe vraag, die het ongelijksoortige in éénen adem noemt, waarbij mij onwillekeurig inviel dat men er omtrent een raadsel van zou kunnen maken. Mij althans kwam het zoo voor dat men gevoegelijk kon vragen: waarbij ziet men te veel en waarbij te weinig op geldelijke omstandigheden en maatschappelijke positie? Ik opperde reeds mijne overtuiging dat ik u wel weinig nieuws over een en ander zou hebben mede te deelen.

Doch ter zake! Eerst een paar woorden over de verkiezing en zamenstelling van onze hoogste vergadering. Ehre dem Ehre gebührt! - Ik ben au fond een voorstander van den stelregel:

> For forms of government let fools contest:
> The best administrated is the best,

en ben van oordeel dat ‘onder barbaren slechts een edel barbaar met goeden uitslag kan werken en regeren.’ Die hebben, even als kinderen, tucht, dwang, leiding in alles noodig. - Evenwel kunnen die forms of government dikwijls veel kwaads verhoeden en beletten, en zijn daarom niet onverschillig. Zij moeten overeenkomen met het verstandelijk en zedelijk standpunt - met de behoeften der volken, of men ziet dat zij worden verbroken en verbrijzeld. Zoowel om dat standpunt, als om zijne geheele geschiedenis, die den Nederlander met denkbeelden van - en behoefte aan eene betamelijke vrijheid als ware het doet geboren worden, acht ik onze natie voor eenen vertegenwoordigenden regeringsvorm ge-

schikt. Zij wil zich volgaarne laten besturen, maar niet geregeerd worden. Daarvoor zit er nog te veel republikeinsch bloed in en heeft zij te gevestigde en ingewortelde ideeën van persoonlijke vrijheid en regten. Dit is dan ook bij de inrigting van ons staatsbestuur in het oog gehouden, en daarbij het gronddenkbeeld, het leidend levensidee geweest; ofschoon het naar het inzigt van velen zulks nog niet genoeg was, naar de meening van anderen alleen eene te eenzijdige en daardoor verkeerde rigting nam. Was een deel des volks, en wel zijn kern, niet te onverschillig geweest omtrent den gang der zaken bij de verkiezingen en vertegenwoordiging, men zou wel minder grond tot beklag ook bij den bestaanden vorm hebben gevonden.

Hiervoor willen nu sommigen in regtstreeksche verkiezingen en een meer uitgebreid kiesstelsel een geneesmiddel zoeken. Men make dat in Gods naam niet al te uitgebreid en neme een waarschuwend voorbeeld aan het Old-England! Bij ons zouden de zaken zulks minder kunnen velen dan dáár, waar men met die gebreken groot, en het staatsligchaam aan die ziek testoffen en hare uitwerkselen meer gewoon geworden is. En evenwel, hoeveel kwaads doet het ook dáár?

Niettemin heb ik, zoo als het met onze Tweede Kamer tot dus verre geschapen stond, nooit het denkbeeld van geldaristocratie kunnen weren. Immers de groote vraag en eisch om te kunnen kiezen en verkozen te worden was: ‘hoeveel betaalt de man?’ - De enkelen, die zonder dit vereischte zitting en stem erlangden, waren uitzonderingen, en meer teekens dat men iets beters behoefde en verlangde, dan reeds werkelijk gekregen had. - Hoewel nu de mogelijkheid en zelfs waarschijnlijkheid bestaat, dat onder de ἄριϛοι (de besten), wat beurs en kas betreft, ook de ἄριϛοι, de besten ten aanzien van ontwikkeling des geestes en ijver voor 's lands belang, zijn te vinden, huldigde men deze zienswijs, mijns bedunkens, al te eenzijdig. Bijna geen andere stand dan die der bezitters werd zoo doende in de Staten vertegenwoordigd. Als par bricole waren er enkele kooplieden, geleerden etc. bij. - Krijgswezen, zeevaart, koophandel waren er als vergeten. Het was alsof deze bijzaken waren. Het minder materiëele was nog minder in het oog gehouden. Welke vruchten dit droeg mogen zij beoordeelen, die van meer nabij dan anderen den loop der beraadslagingen en gang der zaken konden gadeslaan. - Ik voor mij althans zou al die belangen gaarne minder op den achtergrond gesteld zien en weet daartoe geen beter middel, dan dat men in stede van die eenzijdigheid te huldigen, waaruit slechts eenzijdigheid voortkomen kan, den verschillenden belangen hunne regten gunde, dat men bedacht dat het staatsligchaam niet enkel eene maag, maar ook handen, hoofd en een hart heeft. Men moest de aanmerking, die reeds in enkele opzigten, vooral ten aanzien van het krijgswezen, als niet vertegenwoordigd, werd te berde gebragt, meer algemeen geldig maken.

Ik weet daartoe geen beter middel, dan dat men den officieren van de Landmagt, zoowel als van de Marine, van nader te bepalen rang af, het regt toekende om een' of twee afgevaardigden te benoemen; dat aan de Kamers van Koophandel in onze groote handelssteden hetzelfde voorregt werd gegund; en ook iedere Academie de bevoegdheid erlangde om zich door eenen uit den kring der Hoogleeraren vertegenwoordigd te zien. Het laat zich verwachten, dat men de benoeming tot zulke

vertegenwoordiging niet tot een ijdel compliment aan jaren of relatiën zou maken, maar dat al die corporatiën, zoowel om het belang der groote zaak en tot algemeen best als om harer eigene eer wille, zouden trachten zulke mannen te kiezen, als het best in staat waren hunne Medeleden der Tweede Kamer voor te lichten met hun inzigt, zoo dikwerf zaken hun vak betreffende daar ter sprake kwamen, en dat zulks meermalen van gewenschten invloed op raadpleging en besluiten zou zijn. Men zou daarentegen de Provinciale Staten zooveel minder Leden kunnen laten benoemen. Indien ergens toch, dan mag het dáár heeten: 'non multa, sed multum.'

Overigens hoop ik dat de Grondwetsherziening met de tot spreekwoord geworden Nederlandsche langzaamheid tot stand komt. Daardoor zullen er mogelijk meerdere andere elementen in het hoogste staatsligchaam komen, en hebben wij misschien iets beters te verwachten dan eene simpele reprise van 1840. - Het kan hier welligt heeten; 'bene dat qui non cito dat.'

Wat het standpunt van beschouwing der armen betreft, die in onze staten eenmaal regtens niet ten laste der Godsdienstige genootschappen moesten komen en waarbij ik de waardij en beteekenis van het geld miskend en te weinig geteld achtte, wilde ik u in bedenking geven, of het vragen van onderstand, het klaarblijkelijk onvermogen, niet ook de maatschappelijke betrekking meer dan tot dusverre moest wijzigen. Over het algemeen wacht, vraagt, eischt soms de arme, hij houdt zijne hand op, krijgt meer of minder, en gaat daarmede heen om het naar lust en welgevallen te besteden. Hij blijft, als ieder burger, zelfstandig en vrij. En toch is zijn vragen om onderstand een daadzakelijk (of willen het onze taalverbeteraars) 'met de daad gegeven' bewijs, dat men niet op zichzelf kan staan en de hulp en dikwerf ook de leiding van anderen noodig heeft. Daarmede stelt men zich als ware het onder *voogdij.* Het armenpatronaat is eene toenadering tot hetgeen wij in dezen verlangen. Maar wij wenschten dit van staatswege ingesteld, gesteund en gesterkt te zien. Zedelijk toezigt op de armen is een onmisbaar vereischte. Dat erkennen allen die de behoeftigen in hun leven en werken, in hunne huiselijke betrekkingen gadeslaan. Zonder dat toezigt, dan geve men den armen al zijne have, ja zichzelf'; wanneer de luiheid, de verkwisting, de zedeloosheid bij velen hunner onverhinderd voortvreet, wordt het pauperismus een zinkput die alles verslindt. - Onthouding van bedeeling, correctioneele straf, policiearrest bij dronkenschap, inlijving bij armee of marine, van de geschikte voorwerpen, wanneer de minvermogende die ondersteuning vroeg niet kon aanwijzen, dat zijn zoon zich aan eenig beroep ernstig had toegewijd, zijn de hardere maatregelen waarvoor men in het belang van den staat en der armen zelve niet moest terugdeinzen, en die zeker regtvaardiger waren dan wanneer men den werkzamen, reeds zwaar belasten burger nog wilde dwingen, om niet enkel het ongeluk te lenigen, maar om de luiheid en de ondeugd te onderhouden en zoo doende te voeden. Daarmede ontrooft men den weldenkenden en onthoudt men den waarlijk armen het hunne. De misdaad hebbe het kleinste deel! Ik wil gaarne bekennen, dat ik wel eens met weerzin heb gezien, hoe de gedetineerden in onze strafgevangenissen wat voedsel, huisvesting, ligging etc. aangaat, het zooveel beter hadden, dan menig nijver werkman in dagen van nood. De voorbeelden zijn er, dat enkelen een deel van hunne eer opoffer-

den en een ligter misdrijf begingen om in de gevangenis te worden gehuisvest. Dat verschil is iets, wat den eerlijken arme ligt tot wrevel en vertwijfeling zou brengen.

Overigens kon men de voorgeslagene maatregelen en middelen van contrainte niet veel harder noemen, dan wanneer de maatschappij of staat quarantaine laat houden, koepokinenting eischt om aan het onderwijs deel te erlangen enz.

Doch reeds genoeg! misschien overgenoeg en allerwaarschijnlijkst niet genoeg. Mogt gij daarom iets beters, krachtigers en met gewenschten uitslag geven!

De Uwe.

XI. Brief ter handhaving van M^{r}. Da Costa's Dichter-Vorstelijke waardigheid tegen den Emeritus-predikant J.S.

Mijnheer de Redacteur!

Ik heb in de IIIe aflevering van den Tijdspiegel, de brieven van de Heeren, die zich P.B.d.O en J.S. onderteekenen, gelezen. Ik ben geheel niet nieuwsgierig wie de *personen* zijn, die zich achter die naamletters verschuilen; want ik heb alleen met hun *geschrijf* te doen en wel inzonderheid met dat van den zich noemenden Emeritus predikant, J.S., en of nu zijn Eerwaarde Jan Steen - of Jan Sul heeten moge doet niets ter zake.

Wat dan die mijnheer, nopens de heeren Hasebroek, van Lennep en Thym, of, om juister te spreken, omtrent hunnen dichterlijken arbeid, zegt, desaangaande kan ik wel instemmen; maar ik verschil van zijn Eerw. in meening nopens den heer Da Costa, qua Poëet beschouwd.

Die Emeritus-predikant woont voorzeker niet in - of in de nabijheid van Amsterdam; want ware dit het geval, dan zou hij zijn ongunstig gevoelen, over de dichtwerken van genoemden heer, gematigd en zich gewacht hebben daarover op beslissenden toon te spreken; hij zou met de publieke opinie (en van hoeveel gewigt is deze niet?) zijn te rade gegaan en eigen meening gewantrouwd hebben. Ware die mijnheer J.S. een jongeling, dan, ja dan zou ik zijne ingenomenheid met eigen begrip kunnen plaats geven, zonder dit nogtans goed te keuren; maar van een Emeritus-predikant (zeker al een man op jaren) had ik meer eerbied voor de publieke opinie verwacht, en, om zijn Eerw. niet te hard te vallen, wil ik liefst gelooven, dat hij, op een of ander afgelegen dorpje zijne dagen slijtende, niet weet wat er in Amstels muren voorvalt.

Naauwelijks toch wordt het bekend, dat Mr. Isaäc Da Costa, waar dan ook, een dichtstuk zal voorlezen, of aller begeerte is opgewekt den bewonderden dichter te hooren, aller verwachting is gespannen, en de lokalen zijn (om met ons Handelsblad te spreken) eivol. Na den afloop is er slechts ééne stem van goedkeuring; wat zeg ik? van bewondering en lofspraak. Da Costa inspireert, electriseert, magnetiseert zijne hoorders zóó, dat zij (altijd figuurlijk gespoken) aan zijne lippen hangen en men aller aanschijn ziet blinken van onvermengd genot. Ja, Ds. J.S., dat is letterlijk waar.

Komt het voorgedragen dichtstuk in druk, men koopt het, leest het, herleest het, leent het uit, laat het circuleren, roemt het, prijst het, verheft het en, daar men woorden te kort schiet, vergenoegt men zich om, zooals de heer Schüller gedaan heeft, Da Costa, den grooten, eenigen Da Costa, den Vorst der poëten te noemen. Dat is ook al de zuivere waarheid.

Had die Emeritus-predikant dit alles geweten, dan zou hij, in zijn oordeel over dien Vorst en diens vorstelijk werk, gematigder gedacht, bescheidener geschreven hebben.

Ge zult welligt zeggen, mijnheer de Redacteur! ‘dat het publiek, als zoodanig, niet altijd een bevoegd regter is over producten van kunst en smaak’ en daarom wil ik mij op eene bevoegde autoriteit beroepen, den heer J.S. citerende het oordeel van den recensent der dichtwerken van Mr. I.D.C. in de Vaderlandsche Letteroefeningen van deze loopende maand, die met zooveel goedkeuring en lofspraak van 's mans laatste gedicht: ‘*Wachter! wat is er van den nacht?*’ gewag maakt. Eilieve! laat de Emeritus-predikant die recensie eens lezen, en ik vleije mij dat zijn Eerw. tot andere gedachten komen zal. De Letteroefeningen gaven toch, meer dan eens, bij verschillende recensiën, overvloedig blijken, dat het den medewerkers in dat maandwerk niet voor de oogen schemert, en het is uit dien hoofde, dat ik *dat* maandwerk, voor 't minst, eenig *gezag* in de Republiek der Letteren mag toekennen.

In allen gevalle *stelt* de heer J.S. *meer*, dan hij wel *bewijst!* Ik erken dat het rijmen van *weduw* op *peluw* en van *huwt* op *Instituut* niet gelukkig te noemen zij; maar vraag, op mijne beurt, of de groote Homerus ook niet wel eens een' dut had?

De heer J.S. wil den heer Schüller welmeenend geraden hebben ‘zijn oordeel over poëzy niet andermaal te openbaren’ en dat is al vrij *apodictisch* gesproken! Wat mij betreft, ik vermeet mij niet den Emeritus-predikant een raad te geven (de man is zeker geleerder dan ik, die maar een Emeritus-fabriekant ben), maar ik zou zijn Eerw. wel in bedenking willen geven, over hetgeen hij dacht nog eens na te denken, en tevens de denkbeelden van anderen niet zoo geheel gering te achten!

De heer P.B.d.O. zegt van zijn vriend J.S. ‘dat hij zoo wat een half origineel is en doorgaans op zijne wijze en met zijn eigen oogen ziet.’ Nu, dat mag ik wel, mits het niet te verre gaat, in welk geval die originele karakters wel eens lastig kunnen worden. Tevens wordt gezegd ‘dat J.S. een emeritus-predikant is en dus niet tot het jonge Holland behoort.’ Ook dit wil ik aannemen; maar daar zijn Eerw. in zijn brief gewag maakt van ‘de clique der ultraorthodoxen,’ is het mij waarschijnlijk, dat de rustende leeraar tot de Groninger school behoort. En is dít zoo; dan zou het raadsel opgelost zijn en de bron ontdekt, waaruit de oppositie tegen Da Costa's dichtwerken voortvloeit!

Kende ik dien D^{o}. J.S., dan zou ik zijn Eerw. schrijven; maar, zijn waren naam evenmin als zijn domicilie kennende ben ik zoo vrij u te verzoeken om dezen brief in den Tijdspiegel te plaatsen; opdat de heer J.S. en zijn vriend P.B.d.O. weten mogen, dat er eene menigte uitleggers is (zoo spreken toch de Theologen) die van J.S. in meening, nopens de dichterlijke verdiensten van Mr. I. Da Costa, verschilt.

Denk nu niet, mijnheer de Redacteur! dat ik mij als advocaat voor den dichter Da Costa opwerp. Ik verklaar alleen: 1°. dat de algemeene opinie nog al iets bij mij beteekent; 2°. dat kundige recensenten niet te verwerpen zijn, en 3°. dat D^{o}. J.S. verre is van bewezen te hebben, dat Mr. I.d.C. een *eentoonig* en een *slordig* poëet is. Zoo lang zijn Eerw. alzoo in gebreke blijft zijn beweren met bewijzen te staven, blijft de heer Schüller,

mijns inziens, in zijn goed regt, om den zanger van het lied '*Wachter! wat is er van den nacht?*' voor den vorst der poëten te proclameren. In de politieke wereld moge dat onttroonen van vorsten thans aan de orde wezen, maar in het gebied der dichtkunst is de stem van een emeritus-predikant (de man moge overigens een monster van geleerdheid wezen) niet genoeg om eene revolutie te bewerken!

Die D°. J.S. moge zoo wat een half origineel wezen, maar ik ben origineel genoeg, om zijn Eerw., met alle bescheidenheid, in zijnen eisch en conclusie niet ontvankelijk te verklaren, ten ware hij de bewijzen voor zijne stelling levere. Hij geeft er eenige hoop op, ten minste uit den brief van P.B.d.O. schemert daarvan iets door, dat hij zich nader verklaren zal; maar tusschen *zeggen* en *doen* ligt eene groote klove - en daarom moet zijn Eerw. mij het niet euvel duiden, dat ik, nevens den Heer Schüller en duizend anderen, Zijne Majesteit Isaäc I. als souverein vorst in het rijk der poëzy erkenne. *Bewijst* nu D°. J.S. dat deze waardigheid aan Mr. I.d.C. *niet* toekomt, dan zal ik mij nader verklaren.

Ook ik neem de vrijheid dezen brief, niet met mijn naam, maar met mijne aangenomene naamletters te onderschrijven. De drommel moge er wijs uit worden, maar voor de ingewijden zijn die letters zeer verstaanbaar en ook voor u, mijnheer de Redacteur!

Ik heb de eer te zijn,
Uw gehoorzame dienaar,
A. 13 Maart, 1848. L.W.v.W.

P.S. Na het schrijven dezes brengt men mij het Handelsblad van heden. In het zoogenoemde Bijblad tot de Zondagseditie vind ik eene hooge lofspraak *op* en eene proeve *van* het dichtstuk van Mr. I.D.C., dat thans in aller handen is. Ik wil van den emeritus-predikant geene *amende honorable* vergen; 't zou den ouden man welligt te zwaar kunnen vallen en gaarne vereer ik grijze hairen; maar wanneer zijn Eerw. kon goedvinden voortaan stil te zwijgen, dat zou, dunkt mij, aan de rust zijner ziele bevorderlijk zijn. De *autoriteiten*, die hunne *adhaesie* aan de vorstelijke waardigheid van den heer Da Costa inzenden, vermeerderen met den dag!

Aan Lamartine.

Helaas! helaas! hoe diep zijt gij gevallen,
Sinds gij der Kunsten koor en Christus' School verliet,
En u, aan 't hoofd van duizendtallen,
Tot Volkstribuun verheven ziet.

Gij leidt den storm en.... Orleans moet wijken;
De luister van zijn kroon verdwijnt met Hem in 't niet;
Gij stapt langs stervenden en lijken,
Ten zetel, dien Hij open liet.

De grijze Vorst, door 't volk ten troon verheven,
Ervaart het thans hoe laag de wankle volksgunst staat,
En dat de magt Hem eens gegeven,
Geen schaduw zelfs meer achterlaat.

Ge aanschouwt het; maar dat lot doet u niet schromen;
Geen toekomst baart u schrik - gij denkt niet aan 't voorheen,
En, in uw dichterlijke droomen,
Alphonsus! ziet ge uzelf alleen.

Gewis, uw geest gaat van ontwerpen zwanger,
Nooit door des Heilands graf gewekt in uw gemoed;
Hoe! gij, eens Frankrijks vrome zanger,
Staat dáár, bespat met broederbloed.

Eens staarde uw oog - en gij smolt weg in tranen -
Op Thabor, Bethlehem en 't vreesslijk Golgotha;
Thans baauwt gij 't lied der Marseillanen,
Den kreet der Girondisten na.

Besnaar uw lier - aan God gewijd voor dezen -
Uw lied verheff' den lof van opstand, roof en moord!
't Parijsche bloedbad zij geprezen;
Bezing het! - Gansch Europa hoort!

Het streele uw trots, dat ge Orleans deedt vallen,
En 't opgehitst gemeen zich op uw trouw verlaat.
Gij hebt uw wensch - thans - boven allen -
Omklemt uw hand het roer van Staat.

Wat wilt ge meer? Het Zuiden, West en Noorden
Erkent 's volks oppermagt, 't biedt u den vredegroet;
Hij klinkt aan Spree en Tiberboorden,
Aan Rijn en Theems en Donauvloed.

Maar luister!... Dáár, waar zich de Seine kronkelt,
Verneemt men 't schor geluid des donders, keer op keer;
De rosse bliksem straalt en vonkelt
Op zaamgepakte wolken neêr.

Het onweêr naakt, welhaast is 't losgebroken;
't Ontvlamt en zet Parijs, heel Frankrijk zelfs, in vuur;
De storm is dreigend opgestoken;
Het slaat voor u - 't vergeldingsuur.

Hoort gij dien kreet, 't gebrul dier duizendtallen,
Dat woest orkaangeloei, in 't krijschend: ‘Weg met hem!’
Dat wraakgeschreeuw: ‘Hij, hij moet vallen!’
Dat volksgejoel, die jubelstem?

Door 't volk gekroond, zal 't u die kroon ontrooven,
En de eerzuil stort in puin, u, door uzelf, gesticht. -
De volken slaan den blik naar boven
En staamlen: ‘Dát is Gods gerigt!’

W.H. WARNSINCK, BZ.

16 *Maart*, 1848.

De Lamartine.

Kronijk van den dag.

Maart.

BINNENLAND. - Ook in ons vaderland veroorzaakte de tijding der Fransche omwenteling eene diepe aandoening; maar bekommering voor onszelven had daarin de overhand. Nederland heeft behoefte aan rust en orde; wanorde, ja zelfs de vrees daarvoor, heeft oogenblikkelijk eenen heilloozen invloed op de middelen van bestaan van duizenden, en bij onzen financiëlen toestand zijn de gevolgen van staatsschokken onberekenbaar. Dit bleek terstond toen bij de heropening der beurs de effecten eene schrikkelijke daling ondergingen en een aantal groote bankroeten daardoor werd te weeg gebragt. Daarbij kon niemand zich ontveinzen, dat ook in den boezem onzer maatschappij de zaden van binnenlandsche onlusten lagen verscholen. De Regering had een voorstel tot Grondwets-herziening toegezegd, en de bekende gezindheid der Ministers deed voorzien, dat dit voorstel geenszins aan den wensch van de groote meerderheid des volks zou voldoen. Deze verwachting werd verwezenlijkt. Over den gezamenlijken inhoud der 27 wetsontwerpen, welke aan de Tweede Kamer werden gezonden, bestond slechts ééne stem; zelfs zij, wier beginselen niet met groote staatkundige hervormingen strookten, achtten die ontwerpen in den tegenwoordigen tijd geheel onvoldoende. Tot openbare uitbarstingen van misnoegdheid kwam het niet, maar dat deze in de toekomst dreigden was uit de algemeene ontevredenheid genoegzaam op te maken. Een maatregel, onmiddellijk van den Koning uitgaande, deed eensklaps de spanning wijken, de bekommering bedaren, en opende het uitzigt op eene meer gelukkige toekomst dan men zich anders had durven voorspellen. Z.M. gaf aan den voorzitter der Tweede Kamer mondeling te kennen, dat hij bereid was om tot eene ruimere herziening der Grondwet mede te werken en de gedachten der Kamer daarover wenschte te vernemen. Zeer spoedig werd aan het verlangen des Konings voldaan. De Tweede Kamer beantwoordde de koninklijke boodschap met een verslag, waarin de hoofdpunten werden opgegeven, welke bij de herziening der Grondwet op den voorgrond zouden moeten gezet worden; terwijl zij het initiatief aan de Regering overliet. Wederom bestond over deze voordragt slechts ééne stem, die van hartelijke goedkeuring. Op een enkel punt mogt bij sommigen eenig verschil van meening bestaan, dit was toch niet gewigtig genoeg om zelfs in dit opzigt eene afkeuring te doen uitspreken. Terstond nadat Z.M. den bovengemelden stap had gedaan, namen al de Ministers hun ontslag, om slechts zoo lang in functie te blijven tot er een nieuw kabinet zou zijn benoemd. Vijf mannen van bekende libe-

rale beginselen, de heeren Donker Curtius, de Kempenaer, Luzac, Storm en Thorbecke, werden daarop door Z.M. benoemd in eene commissie, om een volledig ontwerp van Grondwets-herziening voor te dragen en den Koning tevens hunne denkbeelden omtrent de zamenstelling van een nieuw ministerie mede te deelen. Dadelijk na het bekend worden van des Konings gewigtig besluit, legden de ingezetenen van onderscheidene steden hunne blijdschap daarover door illuminatiën en andere vreugdebetooningen aan den dag. In de residentie werden optogten met fakkels en vaandels gehouden, welke tot laat in den nacht eene verbazende menigte van menschen op de straten hielden. Bij velen ontstond daardoor bezorgdheid voor ongeregeldheden, waartoe, vooral des nachts, wanneer de duisternis zoo ligt verwarring veroorzaakt, bij zulk eenen toeloop, zelfs eene onschuldige toevalligheid aanleiding kan geven. Tot nog toe was echter de orde ongestoord gebleven, en de verdere publieke demonstratiën, waartoe nog het voornemen bestond, werden verhinderd door de tijding van het overlijden van prins Alexander, die zich tot herstel zijner gezondheid op Madera bevond. - De weg is aldus geopend om met behoud van rust en orde die verberingen in het Staatsbestuur tot stand te brengen, waaraan inderdaad behoefte bestaat, en die met den geest des tijds overeenstemmende instellingen te verkrijgen, welke het volk verlangt. Moge Nederland daardoor bewaard blijven voor de treurige tooneelen van bloedstorting en verwoesting, waarvan zoo vele gewesten van Europa thans de schouwplaatsen zijn.

FRANKRIJK. - Toen ons vorig nommer ter perse moest worden gelegd, hadden wij nog juist den tijd om eene toespeling in te voegen op den val van het ministerie Guizot. Wij - en wie niet met ons? - hielden deze gebeurtenis voor het einddoel der volksbeweging in Parijs. Maar nog voordat ons geschrift den lezers onder de oogen kwam, was er geschied wat niemand eenen dag vroeger kon verwachten, en sedert dien tijd hebben in geheel ons werelddeel de gebeurtenissen elkander als ware het verdrongen. De bedwelmende snelheid, waarmede zij elkander opvolgen, maakt het onmogelijk zich op een standpunt te plaatsen, van waar men het geheel kan overzien. Wij zullen slechts trachten een denkbeeld van den zamenhang te geven door de voornaamste punten aan te stippen. - De oppositie wilde hare krachten ten toon spreiden door eenen reformistischen maaltijd in de hoofdstad, en de ministers hadden eindelijk besloten om deze manifestatie voorshands toe te laten, toen het programma daarvan in het licht kwam en hen van besluit deed veranderen. Op het uiterste oogenblik zag de oppositie nu van haar voornemen af, maar te laat om daardoor eenen zamenvloed van menschen te voorkomen, die aan den optogt hadden willen deelnemen of dien bijwonen. Weldra kwam het tot opschuddingen en gevechten tusschen de municipale garde en de opgewondene menigte; de winkels van wapensmeden werden door het volk geplunderd, barricaden opgeworpen, bestormd en hernomen; maar op den avond van dezen eersten dag behield de militaire magt nog de overhand. De nacht werd echter door het volk besteed om zich tot een krachtiger strijd gereed te maken; met het aanbreken van den dag werd die hervat. Wederom zou de slecht gewapende volksmenigte het onderspit hebben gedolven, maar thans

verklaarde zich de nationale garde, die den vorigen dag niet in de wapenen was geweest, ter gunste der beweging, en vereenigde zich met de menigte om de afzetting der ministers en de verzekering der verlangde hervormingen te bekomen. De linietroepen wankelden en lieten zich op de meeste punten tot werkeloosheid bewegen. De Koning moest toegeven; en het berigt dat Guizot en zijne ambtgenooten verwijderd waren, en Molé met de zamenstelling van een nieuw kabinet was belast scheen de rust te zullen herstellen. Blijdschap verving de vijandige opgewondenheid; vele straten werden geillumineerd, en luidruchtig vrolijke volkstroepen trokken door de stad rond. Een ongelukkig voorval deed het vreugdegejuich wederom in een dreigend wraakgeschrei verkeeren. Een misverstand gaf aanleiding dat door de troepen, die het ministerie van Buitenlandsche Zaken nog bewaakten, op het volk geschoten werd. De gedachte aan opzettelijk verraad vatte dadelijk wortel; de menigte vloog op nieuw te wapen en werd thans versterkt door den aanhang der republikeinen, die bij de vernieuwing der volksbeweging de hoop opvatten om thans hunne, waarschijnlijk reeds lang in het geheim gekoesterde, ontwerpen te kunnen verwezenlijken. Door deze nieuwe strijders werden sommige wijken van Parijs gedurende den nacht in eene vesting van ontzaggelijke barricaden herschapen. Met den dageraad werden deze barricaden door de militairen bestormd; maar thans behield het volk de overhand. Andere volkstroepen vielen de wachtposten aan en ontwapenden de soldaten, die dit op vele plaatsen toelieten, maar in het Palais Royal eenen hardnekkigen tegenstand boden. Intusschen had de Koning tot nieuwe toegefelijkheid besloten en een ministerie uit de leden der voormalige oppositie benoemd. Dit kon echter thans niet meer baten. De dreigende menigte, welke de Tuileriën omringde, werd hoe langer hoe onstuimiger, en ‘weg met Lodewijk Filips!’ was thans de kreet geworden. De Koning deed afstand; de Graaf van Parijs, onder het regentschap der Hertogin van Orleans, zou zijn opvolger zijn. Maar nog bedaarde het volk niet; het geweervuur in het Palais Royal deed het in woede toenemen; het beproefde reeds door de hekken der Tuileriën door te breken, en Lodewijk Filips, thans voor zijn leven vreezende, nam de vlugt. Eenige dagen was het onbekend waar hij eene wijkplaats had gevonden; het stormige weder hield hem zoo lang in eene zeeplaats op, vanwaar hij vervolgens naar Engeland overstak. Terwijl de Koning vlugtte en het volk de Tuileriën, welke door de troepen werden ontruimd, overmeesterde en plunderde, begaf de Hertogin van Orleans zich met hare kinderen in de vergadering der Gedeputeerden. Nog verhieven zich wel verscheidene stemmen ter gunste van het regentschap, maar nu deden de republikeinen zich gelden; eene gewapende volksmenigte, de zaal binnengedrongen, riep om de republiek; Lamartine, die thans als ware het tot den held des volks werd verheven, ondersteunde dit verlangen, en onder eene opschudding en verwarring, grooter dan misschien ooit eene wetgevende vergadering heeft aanschouwd, werd het regentschap verworpen en eene provisioneele Regering benoemd. Deze Regering, bestaande uit, Dupont, Lamartine, Crémieux, Arago, Ledru-Rollin, Garnier Pagès en Marie, met de secretarissen Marrast, Louis Blanc, Flocon, en Albert, proclameerde terstond de republiek en kondigde de bijeenroeping eener Nationale Vergadering aan,

waarin over den regeringsvorm zou worden beslist. In alle departementen werd deze proclamatie verspreid, en de republiek erkend, in sommige steden niet zonder geweldige opschuddingen, waarbij wraakzucht en baldadigheid de menigte tot verwoestingen en plunderingen dreef, waarvan ook Parijs en deszelfs omtrek in de eerste dagen het tooneel waren. Er kwam echter spoedig een einde aan deze buitensporigheden, en de provisionele regering begon hare moeijelijke taak om de grondslagen van een geheel nieuw staatsbestuur te leggen. Van den aanvang af werd zij zeer bemoeijelijkt door de eischen der communistische partij, of door de met den geest dier partij doortrokkene arbeidende klasse van Parijs, die terstond de heilrijke gevolgen der revolutie in de verbetering van haren toestand wenschte te ondervinden. Het was een eerste misslag der provisionele regering deze klasse gerust te willen stellen met de verklaring dat zij den arbeid waarborgde; maar de onmogelijkheid om deze belofte gestand te doen moest iedereen in het oog vallen. Vergaderingen van eene commissie van werklieden onder het voorzitterschap van Louis Blanc hebben tot nog toe geen ander gevolg gehad dan een besluit om de werkuren te verkorten, over welks nut de gevoelens zeer verdeeld zijn, en verder de moeijelijkheden van het vraagstuk meer en meer te doen uitkomen. Sommige klassen, zoo als straatmakers en voerlieden van omnibussen, die zich onmisbaar konden achten, lieten reeds terstond hunne aanspraken op hooger loon gelden; werklieden aan de spoorwegen weigerden allen arbeid uit wangunst op de gebezigde buitenlanders. Duizende personen, die meenden zich bij de omwenteling verdienstelijk te hebben gemaakt, maakten nu aanspraak op winstgevende betrekkingen, en het plaatsen van sommigen deed reeds dadelijk door anderen de klagt aanheffen, dat de provisionele regering even als de vorige hare gunstelingen voortrok.

Van het grootste gewigt was de staatkundige rigting, welke de republiek ten aanzien van het buitenland zou inslaan: een zeer uitgebreid manifest door Lamartine uitgevaardigd, van zulk eene vredelievende strekking, als in deze omstandigheden slechts mogelijk was, stelde in dit opzigt de gemoederen eenigzins gerust. De goedkeuring, welke de revolutie aanvankelijk bij de geestelijkheid vond, scheen een gunstig teeken te zijn voor de eendragt binnenslands; een besluit van den commissaris in het departement der Rhone, waarbij alle niet bij de wet veroorloofde congregatiën worden ontbonden, zal echter, wanneer de provisionele regering hetzelve handhaaft, dien bijval wel in heftige afkeuring doen veranderen.

De financiële toestand der jonge republiek geeft grond tot zeer ernstige bekommeringen. Ondanks de geruststellende verzekeringen der provisionele regering bleek het vertrouwen eenen zeer hevigen schok te hebben bekomen. Bij de wederopening der beurs, die verscheidene dagen gesloten was gebleven, ondergingen de staatspapieren eene ontzettende daling, verscheidene voorname kantoren waren genoodzaakt hunne betalingen te staken, en de terugwerking dezer omstandigheid op de handelswereld had overal eenen hoogst ongunstigen invloed. De hoop der provisionele regering, dat de geldmiddelen vooreerst geene bijzondere voorzieningen zouden behoeven, verwezenlijkte zich niet. De ontdekking eener vlottende schuld van ontzettend bedrag (870 millioen) verspreidde nieuwen schrik. Beperking der teruggaaf van het in de spaarbanken

gedeponeerde, eene zoogenaamde nationale leening van 100 millioenen, de gelijkstelling der bankbiljetten met klinkende munt, 43 opcenten op de vier directe belastingen, eene conversie of uitstelling der schatkistbiljetten, en de aanwijzing van 60 millioenen ter oprigting van disconto-kantoren om den kleinhandel te ondersteunen, waren de maatregelen, waartoe men aanvankelijk de toevlugt moest nemen om het staatscrediet te ondersteunen, en die ook inderdaad het vertrouwen eenigzins schenen te herstellen.

De eensgezindheid der provisionele regering en der bevolking, zoowel onderling als wederzijds, in de eerste dagen na de omwenteling hoog geroemd, is reeds onderscheidene malen op het punt geweest om in verdeeldheid te veranderen. Verschillende regeringsmaatregelen worden door sommige dagbladen met weinig minder vinnigheid gegispt, dan alsof zij nog van Lodewijk Filips afkomstig waren. Vooral was dit het geval met eene aanschrijving van Ledru-Rollin aan de prefecten, waarin deze werden opgewekt om hunnen invloed op de verkiezingen aan te wenden, ten einde geene anderen dan echte republikeinen zouden benoemd worden. Dit stuk wekte zulk eene algemeene ontevredenheid op, dat er een prcolamatie door de gezamenlijke regering werd afgevaardigd, waarin dit stelsel van invloed op de verkiezingen uit te oefenen geheel werd verworpen, en verklaringen en verzekeringen werden gegeven, die berekend waren om alle ingezetenen, welke staatkundige denkwijs zij ook waren toegedaan, gerust te stellen. De republikeinen zelven splitsen zich reeds in twee partijen, de heftigen, die de beginselen der omwenteling tot het uiterste willen drijven, en de meer gematigden. De eerste partij heeft reeds een aantal clubs opgerigt, die den gang der regering niet weinig dreigen te bemoeijelijken, hoewel sommigen hare pogingen als geheel magteloos bespotten. De nationale garde is met eene zoogenaamde mobile nationale garde vergroot, die betaling ontvangt en in kasernen gehuisvest wordt, en waarin iedereen wordt opgenomen die zich aanmeldt. In Parijs zou deze mobile nationale reeds 150,000 man tellen. De eigenlijke nationale garde, wier tusschenkomst het volk op den tweeden dag der omwenteling heeft beschermd, begint door deze gewapende volksmagt reeds op den achtergrond te worden geschoven; en hare demonstratie om de zoogenaamde keurcompagniën voorloopig in stand te houden, had, als een bewijs van trotschheid en ijdelheid aangemerkt, door tegenkanting des volks reeds bijna een gevecht doen ontstaan. Onder deze omstandigheden is de provisionele regering waarschijnlijk volkomen opregt, wanneer zij in hare proclamatie zegt: Wij branden van verlangen om de republiek in handen der natie te stellen. Hunne verantwoordelijkheid is zeker de moeijelijkste, waarmede een bewind ooit beladen is geweest, en eerst de beslissing der nationale vergadering kan tot eenen meer gevestigden toestand voeren. Deze constitueerende vergadering was aanvankelijk tegen den 20sten April bijeengeroepen. De verkiezingen zouden den 9^{den} dier maand beginnen. Alle Franschen, die den ouderdom van 21 jaren hebben bereikt, zijn kiezers; de afgevaardigden zullen naar den maatstaf der bevolking, namelijk een afgevaardigde op de 40,000 inwoners, worden benoemd, zoo dat het geheele getal 885 zal zijn.

DUITSCHE STATEN. Door geheel Duitschland heeft de Fransche omwenteling de volksbeweging tot eenen verbazenden trap doen stijgen. Allerwege eischen de

volken vrije instellingen en dwingen, waar de regeringen de vervulling van het algemeene verlangen weigeren, dezelve met geweld af. Zelfs de stevigste bolwerken van het absolutisme zijn aan het wankelen gebragt. Hier en daar is ook de wensch levendig geworden om Duitschland eene meer vaste en krachtige staatkundige eenheid te geven. Aan dezen wensch en aan het verlangen naar meerdere vrijheid heeft zelfs de Bondsvergadering, dat uiterst conservatieve ligchaam, eenigzins toegegeven, door de vergunning aan de Bondstaten om vrijheid van drukpers in te voeren; zij toonde zich ook gezind om tot eene herziening der Bondsacte te komen en voortaan eene vertegenwoordiging niet alleen der vorsten maar ook der volken tot stand te brengen, maar de gebeurtenissen zijn den gang der diplomatie ver vooruitgesneld en hebben hare pogingen om de beweging te stillen of te leiden verijdeld.

De verzekeringen der Oostenrijksche regering van het geluk en de tevredenheid der bevolking zijn op het beslissende oogenblik gelogenstraft door het uitbarsten van eenen opstand te Weenen, die den Keizer heeft genoodzaakt om Metternich te verwijderen en eene vrijzinnige hervorming te beloven. Wel verre dat Metternich de genegenheid van de bewoners der keizerstad zou hebben bezeten, legde de menigte thans zulk eenen wraakzuchtigen haat tegen hem aan den dag, dat zij schreeuwde, hem levend of dood in handen te willen hebben, zijn buitenverblijf geheel verwoestte en voor zijne woning in de stad eene galg plaatste om hem in beeldtenis op te hangen. - Ook in Boheme en Hongarije wordt luide om vrijzinnige hervormingen geroepen, en heerscht eene spanning, welke ieder oogenblik met eene geweldige uitbarsting dreigt.

In Pruissen shceen de hervorming eenen meer vreedzamen weg te zullen bewandelen. De Koning ontbond de commissiën van den Landdag, in eene bedarende aanspraak kennis gevende van zijn besluit om den Landdag zelven op bepaalde tijden te doen vergaderen, en hief terstond daarop de censuur op. Evenwel bleef men in Berlijn petitiën teekenen, waarin op nog meer hervormingen werd aangedrongen, en staatkundige vergaderingen houden, die weldra door de regering gestreng verboden werden. Nu verliet de beweging des volks haren vreedzamen weg, en kwam het te Berlijn tot bloedige gevechten tusschen de militaire magt en de burgers, en tot eenen geheelen omkeer van zaken, welker gevolgen voor geheel Duitschland onafzienbaar zijn.

De hoofdstad van Beijeren is gedurig de schouwplaats van oproerige tooneelen: ten laatste heeft de koning afstand gedaan van den troon.

In Wurtemberg, waar zich reeds in het laatst van Februarij dreigende volksbewegingen vertoonden, en vervolgens door vele steden petitiën aan de regering werden gezonden, daarna een nieuw benoemd ministerie nog denzelfden dag voor den volkskreet had moeten wijken, en de Koning alle wenschen des volks had ingewilligd, zoodat de bevolking der steden met deze verandering der zaken voldaan scheen te zijn, borst in de landgewesten een boerenopstand uit, waarbij plundering, verwoesting, en wraak over geledene onderdrukking de drijfveren waren, en die de welvaart des lands ernstig bedreigt.

De Koning van Hanover bleef lang stand houden tegenover de ook in dat land bestaande dreigende spanning, die eindelijk door ééne geweldige uitbarsting hem noodzaakte om alle eischen des volks in te willigen.

Het koningrijk Saksen blijft tot nog toe tamelijk rustig door de bijeenroeping van eenen buitengewonen Landdag en de opheffing der censuur.

In onderscheidene Duitsche Staten van minderen rang is de regering door volksbewegingen genoodzaakt om den weg eener staatkundige hervorming in te slaan. In sommige heeft zij daarbij eenigermate den schijn van vrijwilligheid bewaard, in andere zich eerst door geweld laten dwingen. Dit laatste is inzonderheid in het Keurvorstendom Hessen het geval geweest; eerst nadat zich te Hanau eene provisionele regering had gevormd en eene gewapende magt verzameld om naar Kassel te trekken, heeft de Keurvorst eene toezegging gedaan, waarvoor hij later, belagchelijk genoeg, op de eer van bereidwilligheid aanspraak maakte.

In Hamburg heeft de senaat de dreigende beweging moeten bedaren door de afschaffing der censuur en het doen van zeer uitgestrekte inwilligingen, die echter niet hebben verhoed dat deze beweging zich later heeft herhaald en het zelfs tot een gevecht is gekomen. De bevolking van Frankfort, de zetel der bondsvergadering, heeft hare regering insgelijks tot opheffing der censuur en inwilligingen genoodzaakt, daar de ontwikkeling eener geduchte militaire magt niet voldoende bleek te zijn om haar vrees in te boezemen.

Deze bewegingen hebben doorgaans eene staatkundige kleur, maar het ontbreekt ook niet aan zeer bedenkelijke verschijnselen; die op eene vijandige houding van de ongegoede volksklasse tegen den gezeten burgerstand en de hoogere kringen der maatschappij wijzen, en die met eenen vernielings oorlog van fabriekarbeiders en landlieden dreigen tegen al wat naar hunne meening hunne belangen in den weg staat. De plunderingen door de boeren in Wurtemberg en de verwoestingen door de arbeiders in de fabriekstad Solingen aangerigt zijn onrustbarende verschijnselen van zulk eene verblinde vijandschap.

ITALIAANSCHE STATEN. - Terwijl de Oostenrijksche regering in den zetel van haar gezag door eenen opstand werd verrast, bleef in hare Italiaansche Staten, waar men als terugwerking der gebeurtenissen te Parijs bijna zeker eene schrikkelijke uitbarsting te gemoet zag, de bevolking nog eene poos bedwongen onder de vrees der krijgswet, welke het bestuur terstond deed afkondigen; later evenwel is ook Lombardije in opstand gekomen, en de magt van Oostenrijk schijnt aldaar haar einde nabij te zijn.

Te Rome heeft de tijding der Fransche onwenteling de menigte in beweging gebragt en den senaat bij den paus op het onmiddellijk verleenen eener constitutie doen aandringen, aan welken eisch de paus dralend heeft voldaan.

ENGELAND. - In Ierland, Schotland, ja zelfs in Londen hebben, na het ontvangen der berigten uit Frankrijk, opschuddingen plaats gehad, waaraan de ministeriële dagbladen geene staatkundige kleur of beteekenis willen toeschrijven, maar die niettemin van eenen zeer bedenkelijken aard zijn. Te Glasgow, Manchester, Hull en Leith waren het grootendeels ledigloopende werklieden, die, in woeling gebragt door de voorstelling dat zij door het voorbeeld der Franschen te volgen, volop werk en goedkoop brood zouden bekomen, gelijk zij zich verbeelden dat de arbeiders te Parijs reeds hadden verkregen, te hoop liepen, en winkels plunderden, maar door de policiemagt, versterkt door de vrijwillige hulp der gezeten burgers, werden bedwongen. In

Londen was het insgelijks meer een groot straatrumoer dan een opstand. Evenwel is er onder de laagste klassen der bevolking eene gevaarlijke vonk geworpen. Zoo heeft kort na de oploopen, waarvan Trafalgar-square in Londen het tooneel was, zekere Reynolds in eene vooraf aangekondigde volksvergadering op Kensington-Common de menigte willen betoogen, dat de Engelschen het voorbeeld der Franschen moesten volgen, het kostbare monarchale bestuur afschaffen, en eene goedkoope republikeinsche regering tot stand brengen; ook in de vroeger opgenoemde steden was de kreet der moeitemakers ‘weg met de Koningin,’ een zeldzaam verschijnsel in Engeland, waar de onschendbaarheid des Konings anders een in den geest der geheele bevolking vast geworteld begrip was, en, welke staatkundige woelingen er ook mogten plaats grijpen, niemand eene onverwerping der geheele constitutie op den voorgrond durfde plaatsen. - De toestand van Ierland is zeer verontrustend. - Onder deze bedenkelijke omstandigheden heeft het Parlement de wet tot voortduring der belasting op de inkomsten met eene zeer groote meerderheid aangenomen.

ZWITSERLAND. - De commissie tot herziening der constitutie van het Zwitsersche eedgenootschap moet tot het gewigtige besluit zijn gekomen om de vertegenwoordiging der kantons niet op dien grondslag te behouden als bij de Bondsacte van 1815 is bepaald, maar den Landdag op zulk eene wijs te doen benoemen, dat daardoor de overdreven invloed van den kantonnalen geest worde tegenwerkt, terwijl door eene andere instelling de belangen der afzonderlijke kantons behoorlijk zouden verzekerd worden. - Neufchatel heeft de gehoorzaamheid aan Pruissen geheel opgezegd, en het schijnt dat de Koning van Pruissen zoowel ongenegen als in de tegenwoordige omstandigheden onvermogend is om zijn gezag over dit gewest te handhaven.

BELGIË. - De toestand der financiën heeft de regering genoodzaakt om tot eene gedwongene leening te besluiten. De bevolking schijnt echter meer gezind om het tegenwoordige bestuur te behouden en te ondersteunen, dan om zich in de armen van Frankrijk te werpen of op eigene hand eene republiek te stichten. In Gent hebben wel opschuddingen plaats gehad, maar deze schenen hoofdzakelijk door de vijandschap der menigte tegen de Jezuïeten verwekt te zijn. Intusschen is deze oogenschijnlijke rust niet geheel te vertrouwen.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Kleine Amsterdamsche Synode in october 1847. (Ingezonden.)

Aan de Redactie van het Tijdschrift de Tijdspiegel.

Onlangs werd ik bekend met een zeker belangrijk maandschrift: *Evangelical Christendom, its state and prospects, a Monthly Journal* enz., te Londen geregeld verschijnende, hetwelk mededeelingen bevat uit verschillende oorden van Europa, betreffende den toestand des Christendoms, en de pogingen om eene Evangeliesche vereeniging (*Evangelical Alliance*) te vestigen. Bij het vlugtig doorbladeren van het voorlaatste nommer voor Maart, trof mijne aandacht eene mededeeling uit en over Holland, en bepaaldelijk uit Amsterdam, waar mij de namen van eenige welbekende heeren, die tot de eigenlijk gezegde Gereformeerde Kerk (oude scil.) behooren, en van leden van andere kerkgenootschappen in het oog vielen. Ik heb de getrouwe vertaling van deze merkwaardige kleine Synodale - meeting - vergadering op mij genomen, en vermoed dat, om vele redenen, deze eigenaardige kerkelijke acte voor uwen Tijdspiegel juist geschikt is, om eensdeels de strekking dezer heeren nader te leeren kennen, tevens hunne beoordeeling der Hervormde kerk hier te lande, en hunne pogingen om te hervormen; anderdeels, opdat men wete, hoedanig thans door den heer Jamieson, steller van dit verslag, de Hervormde kerk aan het buitenland wordt kenbaar gemaakt. Verdere opmerkingen zullen de lezers van uw Tijdschrift zelve maken. Gaarne deel ik later meerdere dergelijke curiosa mede, zoodra ik verneem, dat deze bijdrage door de Redactie welwillend is opgenomen. Men vindt het oorspronkelijke stuk in de aflevering voor Maart dezes jaars, bl. 80-82.

Uw bestendige lezer,
F.G.M.
R-m, April.

Holland. Bijeenkomst te Amsterdam, medegedeeld door den weleerw. heer W. Jamieson, predikant bij de Engelsche episcopale gemeente aldaar.

De zesde vergadering van de vrienden des Christendoms (Christian friends) uit verschillende oorden van het land had plaats in de hoofdstad, op den 20sten en 21sten October 1847. - Onder anderen waren de volgende personen te-

genwoordig: Mr. GROEN VAN PRINSTERER, H J. KOENEN, de baron MACKAY, de WelEerw. heer LUDW. C. LENTZ, Dr. A. CAPADOSE, ISAäC DA COSTA, H.M. LABOUCHERE, de WelEerw. heer W. JAMIESON, de WelEerw. heer O.G. HELDRING, J.A. SINGENDONCK, de WelEerw. heer C.C. CALLENBACH,..... ELOUT, W. VAN LYNDEN, W.H. VAN LYNDEN, TEDING VAN BERKHOUT, de WelEerw. heer SÉCRETAN enz. enz.

Onder voorzitting van den eerstgenoemden, werden de volgende onderwerpen ter overweging gesteld:

1. De toestand der Evangelieprediking, en van het hooger onderwijs in de Nederlandsche Hervormde kerk.
2. Het Christelijk school-onderwijs.
3. Het Christelijk huisbezoek bij de armen.
4. De vereeniging der vrienden van Israël.
5. Het genootschap tot verbreiding van Christelijke lectuur.
6. De roeping van den Christen bij de staatkundige bewegingen onzer dagen.

Men kwam algemeen overeen, dat het eerstgenoemde punt in deze vergadering behoorde behandeld te worden. Hoewel toch de werkkring der vereeniging langzamerhand een meer algemeen Christelijk karakter had verkregen, was men niettemin van oordeel, dat het algemeene beginsel in geenen deele het kerkelijke uitsloot. - Bovendien, daar het geloof der Hervormde kerk het meest in overeenstemming is met den godsdienstigen zin der natie, en die kerk dus ook het grootste gedeelte van de Protestantsche bevolking der Nederlanden onder hare leden telt, moet met haren bloei of haar verval, ook het ware Christendom dezer gewesten, staan of vallen. Bij de levendige en belangrijke beraadslaging hierover, openbaarde zich de noodzakelijkheid en de wensch, om deze vereeniging bij voortduring te doen strekken tot openbaring en onderhouding van de eenheid der heiligen in het geloof eener eenige heilige algemeene kerk. Bovendien legde men algemeen de hartelijkste belangstelling aan den dag in den toestand zoowel van de Hervormde kerk, als van de overige Protestantsche kerkgenootschappen, welker belijdenis gevestigd is op de erkentenis van Christus, als God geopenbaard in het vleesch, en op Zijne regtvaardigheid als de eenige voldoening voor de zonden. Uit dien hoofde werd de behandeling van het opgegeven onderwerp niet ongepast geacht, en stelde de voorzitter de volgende punten ter overweging voor.

1 Welke is de toestand der Nederlandsche Hervormde kerk?
2 In hoe verre is deze toestand te wijten aan de geloovige leden der Kerk?
3 Wat behoorde door hen in de tegenwoordige omstandigheden gedaan te worden?
4 Kan er te dien opzigte ook iets gedaan worden in het bijzonder door deze bijeenkomst?

Het resultaat der beraadslaging was dat men bij een zeer groote meerderheid der vergadering tot het volgende besluit kwam:[1)]

'Dat in de Hervormde Kerk in de Nederlanden op eene schandelijke wijze onregt gepleegd wordt aan de belijdenis van die waarheden, welke algemeen in de Christelijke kerk, en in het bijzonder in de Gereformeerde Kerk zijn aangenomen, zoo als de ingeving door den Heiligen Geest van de Schriften des Ouden en Nieuwen Testaments, de Drieëenheid,

1) Het is bijna onnoodig aan te merken, dat er in de belijdenis der hier vermelde waarheden, *geen* verschil bestond.

de erfzonde, de schuldvoldoening door het bloed des kruises, de regtvaardiging door het geloof alleen, de wedergeboorte, de heiligmaking, en de vrije genade; welke waarheden afgeleid uit de Schriften der profeten en Apostelen steeds op den voorgrond zijn geplaatst in elk tijdperk waarin zich een levendig geloof openbaarde, bijvoorbeeld in de eerste eeuwen des Christendoms, in het tijdperk der Hervorming, en evenzoo bij de Christelijke opwekking onzer dagen; - waarheden waarvan het begin en het einde, de ziel en de grond zijn, de persoon en het werk van onzen grooten God en Verlosser, en wier onafgebroken verdediging tegen dwaling en aanranding, de geschiedenis der Christelijke kerk uitmaakt, welke op zichzelve het bewijs is, hoe de Heilige Geest, overeenkomstig de belofte van den Heer, door alle tijden henen, zijne kerk geleid heeft en steeds wil leiden, in dezelfde geheele waarheid, tot op de komst van den Heer. Want, zegt de Apostel, Jezus Christus is gisteren en heden dezelfde en in eeuwigheid. Daarom, wordt niet omgevoerd met verscheidene en vreemde leeringen.

'Dat dit onregt niet kan geloochend worden en inderdaad wordt gepleegd, niet alleen door het dulden, maar ook door het opdringen, bijzonderlijk door het prediken en het openbaar onderwijzen van leerstellingen gelijk die, welke tegenwoordig voornamelijk in de Nederlandsche Gereformeerde Kerk worden voorgestaan; bij voorbeeld: dat de Bijbel een menschelijk boek is, niet het woord van God, maar een boek waarin Gods woord moet gezocht worden; dat de Zoon Gods, geen God is, maar een schepsel, en wel het naaste aan God; dat de Heilige Geest geen wezen is, gelijk de Vader en de Zoon; dat tot de behoudenis des zondaars volstrekt geene voldoening aan Gods straffende regtvaardigheid vereischt wordt; dat de dood van den Heere Jezus niets anders is dan een openbaar worden van de grootheid der zonde, een bewijs van Gods onvoorwaardelijke liefde, en geenszins een lijden en sterven in onze plaats; dat het afgoderij is den Zoon als waarachtig God te aanbidden; dat het *bloedtheologie* is in zijn verzoenend offer den losprijs der zonden te zien; dat het Apostel-vergoding is de onfeilbaarheid der Apostolische schriften te stellen; in één woord door al die leerstellingen waardoor de eenheid van den levenden God, Vader, Zoon en Heilige Geest, de verdorvenheid der menschelijke natuur, de noodzakelijkheid en algenoegzaamheid van het offer, eenmaal aan het kruis gebragt, de noodzakelijkheid der bekeering en heiligmaking geloochend of betwijfeld worden, en waardoor de verborgenheden der Heilige Schriften, welke de natuurlijke mensch voor dwaasheid houdt, en niet kan begrijpen 'omdat zij geestelijk moeten geoordeeld worden' op zijde worden geschoven, door de philosophie en bedriegelijke leering, overeenkomstig met de eischen der bedorvene rede.

'Dat het laakbare van zulk eene prediking op verscheidene wijze blijkt, wanneer men eenvoudig let op den aard van eene kerk in het algemeen, en van de Nederlandsche Gereformeerde in het bijzonder - naardien het wezen eener kerk staat of valt met hare belijdenis; naardien hartelijke aankleving van de kerkleer een wezenlijk vereischte is in hare leden en leeraars; naardien een beroep op den Bijbel, welken 'de twijfelaars verwringen tot hun eigen verderf' geen het minste regt geeft om in de kerk als schriftmatig en noodzakelijk voor te stellen, wat deze als strijdig met de

Schrift en als verderfelijk voorstelt, of om te loochenen en belagchelijk te maken, wat zij voor het eene noodige houdt; - naardien daarenboven, bijaldien deze verpligting, hoe duidelijk en eenvoudig ook, zulks niet genoegzaam ware, de handhaving der kerkleer opgelegd wordt door het negende artikel der algemeene bepalingen voor de Nederlandsche Gereformeerde Kerk; naardien de poging om de kracht eener verbindtenis te ontduiken en te ontwijken door middel van een dubbelzinnig formulier van onderteekening, volstrekt onbestaanbaar is voor de regtbank der eerlijkheid en der goede trouw; - naardien de Synode zelve, welke men niet beschuldigen kan dat zij te streng toeziet op de handhaving der kerkleer, de verbindende kracht van de Belijdenis en den Katechismus, wat de hoofdzaken en de wezenlijkste punten aangaat, erkend heeft; naardien, in één woord, de belijdenis van die waarheden welke nu in de kerk worden geloochend en verkracht, niet maar alleen betrekking heeft op, maar inderdaad uitmaakt de belijdenis der Hervormde, der Protestantsche, der Christelijke Kerk; de eenige die gelegd is Jezus Christus een steen des aanstoots en een rots der ergernis, maar die tot een hoofd des hoeks geworden is, en tot wien komende als tot een levenden Heer, de geloovigen zelven als levende steenen worden opgebouwd tot een geestelijken tempel.

‘Dat een onbepaald vertrouwen op de Almagt Gods, die met een enkel woord het licht uit de duisternis kan te voorschijn brengen, in geenen deele de leden der Nederlandsche Gereformeerde Kerk ontslaat van de verpligting om in die betrekking mede te werken tot verdediging van hare regten op het geloof dat zij belijdt, en dat de vervulling van dien te veel verwaarloosden pligt, van het hoogste belang is in de tegenwoordige omstandigheden.’

- Ofschoon een groot gedeelte van den tijd dezer vergadering toegewijd werd aan de overweging van de belangen der Nederlandsche Hervormde Kerk, werd evenwel de zaak van het Koningrijk van Christus in het algemeen niet vergeten. Met levendige belangstelling werd de mededeeling vernomen, dat de bestuurders van de school der eerste klasse,[1)] met vergunning opgerigt te Amsterdam, desniettemin met moeijelijkheden te worstelen hadden om al de voordeelen dier vergunning te verkrijgen, maar dat dit hen echter niet weêrhield om in de maand November, tot het examen van onderwijzers over te gaan, en dat zij de hoop niet lieten varen om op den eersten Februarij van het jaar 1848 de school te openen.

Met betrekking tot de school te Nykerk waarvan de oprigting in de bijeenkomst van April l.l. was aangekondigd, berigtte de WelEerw. heer Callenbach, dat het gebouw reeds voltooid was, en dat het onderwijs, aan ongeveer zeventig kinderen gegeven, volkomen aan het doel beantwoordt. Dit gaf den spreker de vrijmoedigheid, om aan de broederen het bezwaar te kennen te geven, dat men voor het gebouw nog duizend gulden, boven de raming, noodig had. Dit bezwaar wordt hier medegedeeld ter behartiging en uit den weg ruiming door tegenwoordige en afwezige vrienden.

1) Daar het leerstellig Christelijk onderwijs op de openbare scholen in Nederland verboden is, veroorlooft de wet de oprigting van *bijzondere scholen der eerste klasse*, waar de kerkleer onderwezen wordt; het verlof om zulk eene school op te rigten moet gevraagd worden aan de gewestelijke of stedelijke overheid, ter plaatse waar dezelve gevestigd zal worden.

Wat aangaat de school te Nymegen, deelde Mr. van der Brugghen mede, dat zij vooruitging. Zij telde twee honderd kinderen. De klasse voor toekomstige onderwijzers vereischt meer zorg, alsmede de geldelijke ondersteuning, van hen die in de zaak belang stellen; er ontbrak nog achthonderd gulden, en tot dekking van het nadeelig slot der rekening, drie honderd zeventig gulden; er wordt dus hulp gevraagd welke men hoopt dat de Heer geven zal, door de hand zijner vrienden. Maar er bestond nog grooter behoefte, te weten een bekwaam en bedaard man om de geheele leiding van het instituut op zich te nemen, en behoefte bovenal aan wijsheid om te waken tegen het gevaar, dat onzen leeftijd bedreigt, om te veel bij het onderwijs van de leerlingen te vergen. Om dit te voorkomen hadden de bestuurders, het belang inziende van eene alles omvattende en wetenschappelijke opvoeding gymnastische en muzikale oefeningen ingevoerd, de laatste vooral als noodzakelijk behoorende tot het volksonderwijs. Het berigt van den heer van Lynden, dat drie der kweekelingen reeds den derden graad[1)] hadden verkregen, werd met genoegen door de vergadering vernomen; en met vereischte belangstelling hoorde men zijne aanbeveling van het Nymeegsche schoolblad waaromtrent door de vergadering eenige wenken en aanmerkingen in het midden werden gebragt. Verblijdend waren de berigten omtrent het Christelijk huisbezoek bij de armen te Amsterdam en te Haarlem. Aangaande eerstgenoemde stad vermelde een der bezoekers, dat de bezoeken zoo talrijk waren en zoo begeerd werden, dat hij genoodzaakt was geweest om op bepaalde avonden bijeenkomsten te houden. Niet minder aangenaam was de mededeeling van den heer Oijens, aangaande de Bijbellezing van den heer Looman, welke tweemalen in de week gehouden werd; gewoonlijk waren er twee honderd hoorders, en de zaal was veel te klein geworden. De heer Pierson zeide dat de Commissie een derden bezoeker in het oog had, van wien men veel verwachting had. Ook te Haarlem had het bezoeken der armen van zelfs geleid tot het houden van bijeenkomsten. Een bezoeker uit deze stad sprak over de bezwaren, die aan zulke bijeenkomsten verbonden waren, en het al of niet raadzame derzelve, over welk punt de meeningen uiteenliepen. Des te meer reden is er om de zaak in ernstige overweging te nemen, bedenkende dat God is een God van orde, maar tevens in het oog houdende dat in dát Protestantsche Kerkgenootschap, hetwelk de meeste leden hier te lande telt, de schroomelijkste verwarring heerscht, voortspruitende uit de daarin heerschende dwalingen en verkeerdheden. Verblijdend was het te hooren, dat deze bijeenkomsten zich door stichtelijke eenvoudigheid kenmerkten.

Met genoegen hoorde de vergadering dat er ook in de Betuwe steeds meer kerkelijk leven begon te ontwaken. En uit Friesland berigtte de WelEerw. heer Heldring, dat men ook daar eene steeds toenemende begeerte toonde naar eene levendige en overvloedige prediking van het Evangelie. De personen die in de eerstgenoemde provincie belast waren

1) In Holland worden diegenen, welke tot onderwijzers opgeleid worden, *kweekelingen* genoemd; de onderwijzers zijn verdeeld in vier klassen; het eerste examen van den kweekeling, geeft hem, als hij voldoet, den vierden rang gelijk men het noemt; de tweede graad geeft hem het regt om schoolmeester in eene stad te worden; weinige onderwijzers derhalve staan naar den eersten rang die slechts in sommige gevallen wenschelijk is.

met de taak om de huisgezinnen te bezoeken en oefeningen te houden, zetten die onafgebroken voort. Ook deze zaak verdient aan de belangstelling der broederen, en niet minder aan hun gebed aanbevolen te worden, dat de Heer wijsheid moge geven, in deze teedere en belangrijke aangelegenheid, waarvan de bezwaren ook uit de tegenwoordige gesprekken daarover kenbaar werden.

Gelijk bekend is, werd er niet lang geleden eene vereeniging gesticht van de vrienden van Israël. De heeren Capadose en Da Costa gaven daaromtrent aan de vergadering berigt. De eerste, na hartelijk te hebben aangedrongen op de bevordering van de Evangelieverkondiging onder de Joden, in verband met de teekenen des tijds, en vooral op het doen van opzettelijke gebeden voor het oude volk van God, berigtte dat de vestiging van dit genootschap ook van de zijde der Regering bemoeijelijkt was geworden. Blijkbaar was de zaak aan den Koning uit een verkeerd gezigtspunt voorgesteld; althans het Gouvernement scheen te vreezen dat de pogingen des genootschaps eenen verkeerden invloed op de Joden zouden hebben; ten gevolge waarvan de concessie tot vestiging van een genootschap nog niet was verleend. De spreker had krachtige maatregelen genomen, om verandering in dit besluit te verkrijgen. Inmiddels werden de bidstonden te Amsterdam en in den Haag onafgebroken gehouden; ook op andere plaatsen, ofschoon minder geregeld. In den Haag had men tot dat oogmerk de Engelsche kerk vriendelijk afgestaan.[1)] Het bestaan dezer vereeniging, scheen de aandacht der Israëlieten te trekken. De belangsteling in deze zaak werd niet weinig verhoogd door de aanspraken van den heer Da Costa, en den WelEerw. Heer Westhoff van Nymegen, van welke de laatste zeide dat het gewigt der voorbidding voor Israël hem uit eigen ondervinding volkomen kenbaar geworden was.

Omtrent de vereeniging tot bevordering van Christelijke lectuur, deelde de heer Da Costa mede, dat dezelve al meer en meer ondersteuning vond, en dat de uitgegeven werkjes reeds bij honderdtallen in omloop waren. Er bleef echter overigens nog iets te wenschen, te weten, werken die aan de behoeften van den tijd en van het volk beantwoordden. Hij gaf daarom den wensch te kennen, dat de wetenschap hare gaven dienstbaar mogt maken aan de verspreiding der waarheid onder het volk; en hij drong er op aan dat alle mannen van talent zich wilden verledigen tot het opstellen van oorspronkelijke goede geschiedkundige en godsdienstige geschriften.

Eindelijk werd de aandacht der vergadering gevestigd op de vraag naar de verpligting des Christens in dezen tijd van staatkundige ontwikkeling. De heer Da Costa drong er op aan dat deze zaak met allen ernst zou overwogen worden, en de WelEerw. Heer Brummelkamp vermaande de broederen in het algemeen om ook van dien kant de goede zaak van waarheid en regtvaardigheid voor te staan. De tijd was bij het einde der tweede zitting te ver verstreken, en de aandacht te veel op andere onderwerpen gevestigd, om ten opzigte hiervan in vele bijzonderhe-

1) Later is de vergunning ten tweede maal geweigerd, uit *staatkundige gronden*. Dit betreft evenwel slechts den uitwendigen vorm van een genootschap; maar belet niet dat Christenen waar en wanneer ook bijeen komen om te bidden voor de bekeering van Israël. Uit dien hoofde, en om dezelfde redenen, werd ook de vestiging van het Engelsche zendelinggenootschap voor de Joden door het Gouvernement geweigerd.

den te treden of tot een bepaald besluit te komen. De zaak werd aan de verdere behartiging en het gebed der broederen aanbevolen.

Het gewigtige punt der slavernij in onze koloniën door den heer Elout te berde gebragt, kon slechts zeer kort behandeld worden; maar wij mogen hopen dat de heer van Eik, aan wien de zaak is opgedragen, ons dienaangaande naauwkeurige berigten zal mededeelen, en zijne bemoeijingen in deze tot een gewenscht einde zullen leiden op de volgende vergadering welke in het aanstaande jaar omtrent Paschen zal gehouden worden.

Als iets belangrijks kunnen wij ook melding maken van een brief, welken de heer Jamieson ons mededeelde van den schrijver van een Engelsch traktaatje getiteld de Vriend des Zondaars, waarvan reeds de 165ste uitgave het licht ziet, en hetwelk ook in onze taal is overgebragt; in dezen brief drukte de schrijver (J.V. Hall) den wensch uit, dat de Heer het ook in Nederland zegenen mogt.

Moge de Heer voortdurend den zegen van deze broederlijke bijeenkomst schenken aan allen die haar bijwoonden, en Zijne genade rusten op het werk van deze twee gedenkwaardige dagen[1)].

De Christelijke kerk en de heer Nicolaas Beets. Een woord over de kenteekenen der ware kerk van Christus. Tekst met glossen.

De WelEerwaarde Heer N. Beets heeft eene rede uitgesproken op den 15den September, te Zeist, in de kerk der Evangeliesche Broedergemeente, in betrekking tot de uitbreiding van het Evangelie onder de Heidenen. Aan deze redevoering heeft deze heer den titel gegeven, des Christens schuld aan de Heidenen, en dezelve verrijkt met belangrijke aanteekeningen en bijvoegsels. Om vele redenen is dit stuk der belangstelling en behartiging onzer tijd- en landgenooten waardig, en met een bijzonder oogmerk vestigen wij uwe aandacht, opmerkzame lezers, op den aanhef daarvan, ten einde wij eene juiste en volledige kennis verkrijgen der bestanddeelen, welke de heer Beets vaststelt, dat behooren tot de ware kerk van Christus; voor ons allen kan zulk eene kennis niet dan zeer gewigtig zijn, en daarom laten wij dadelijk de eigene woorden van den spreker, in de vergadering der Evangeliesche gemeente te Zeist, hier volgen:

‘Welkom is mij de gelegenheid, waarin ook ik toonen kan de gulden spreuk te behartigen: eenheid in 't noodige, vrijheid in 't betwistbare, in alles de liefde. Het bloed van Jezus Christus, het eenig slachtoffer voor onze zonden, acht gij onmisbaar ter verzoening met God, van voor God en hunne conscientie veroordeelde zondaren. De Godheid onzes Heeren en Zaligmakers acht gij onbetwistbaar. Gij kent geene ware liefde op aarde, dan die van het door den Heiligen Geest wedergebo-

1) Op den 25sten November had er te Utrecht eene bijeenkomst van Predikanten plaats, in verband met de bijeenkomst van October te Amsterdam.

ren hart. Wat gij noodig acht voor u zelven, acht gij ook noodig voor anderen. Wat gij gelooft daarvan getuigt gij voor de wereld. De drang uwer liefde drijft u uit tot allen, die van nature hatelijk en elkander hatende, niet dan onder het kruis van Christus leeren kunnen, elkander lief te hebben. In dit alles zie ik de kenteekenen eener ware kerk van Christus.'

Zietdaar den tekst - de bestanddeelen der ware kerk des Heeren, achtereenvolgend opgenoemd, en tevens, dit eischt de consequentie, de ontwikkeling der spreuk, eenheid in het noodige, vrijheid in 't betwistbare, in alles de liefde. Men veroorlove ons nu eene eenigzins breede kantteekening daar nevens te mogen voegen.

De ware kerk van Christus, in tegenstelling met de valsche, als het onderwerp dat hier wordt aangetoond en nader omschreven, heeft de volgende kenteekenen:

Het bloed van Jezus, als onmisbaar ter verzoening voor veroordeelde zondaren.

De Godheid des Heeren Jezus Christus.

De liefde uit een door den Geest wedergeboren hart.

Billijkheid jegens anderen, als voor onszelven.

Eene openbare getuigenis des geloofs.

De drang der onderlinge liefde, voor den mensch van nature hatelijk en hatende, aangekweekt onder het kruis van Christus.

Alzoo verdeelen zich de kenteekenen in de zoodanige, die op het geloof, de aanneming van Bijbelsche waarheden, en op de uitoefening der onderlinge pligten en der Christelijke liefde betrekking hebben - theorie en praktijk.

Indien wij nu teruggaan van den heer Beets tot de eerste Christelijke Kerk, die waarschijnlijk de ware kenteekenen der kerk, niet minder naauwkeurig dan ZEerw. zal gekend en gewaardeerd hebben, ontdekken wij een zeer merkwaardig verschil, waaruit blijken moet, òf dat de eerste Apostoliesche kerk slechts ter halverwege is blijven stilstaan, en eene latere volmaking moet wachten, òf dat de heer Beets, op een hooger standpunt dan de eerste Christelijke kerk geplaatst, als boven haar opgewassen, dezelve aanvult en teregtwijst; want, de oude Apostoliesche geloofsbelijdenis, hoewel ook niet door de Apostelen zelve aldus uitgevaardigd, behelst, eerstelijk, het geloof aan God den Vader, het geloof aan den Zoon Gods, en het geloof aan den goddelijken en heiligen Geest, welke geloofsstukken zich onderling als doordrongen en aanvulden, en het eenvoudige, eerste, echt Christelijke symbool, zullen blijven uitmaken, 't geen echter later, in verschillende tijdsvormen, als het bloot kerkelijk leerstuk der Drieëenheid verschijnt. De heer Beets schijnt onder de kenteekenen der ware Kerk, het eerste en wel het hoofdartikel, of ter zijde te leggen, of als minder noodzakelijk te beschouwen, of wel aan te nemen dat het geloof aan den Eenigen en Almagtigen God, reeds als volstrekt bekend en als iets dat gegeven is, worde aangemerkt, dat bij de kenteekenen der ware kerk van Christus minder noodzakelijk op den voorgrond behoort geplaatst te worden. - Naar ons gevoelen zal de oude Christelijke kerk hier eenigzins van den heer Beets verschillen; want bij de *eerste* godsdienstige vereeniging in den tempel te Jeruzalem, bij het eendragtiglijk te zamen zijn der eerste broeders, kwamen zij bij elkaâr 'en loofden God, en hadden genade bij het geheele volk.' Het kenteeken der openbare erkentenis en aanroeping van den Eenigen Almagtigen, ontbrak dus niet, ge-

lijk bij den heer Beets, bij onze eerste Christelijke broeders. Intusschen erkende de heer Beets zekerlijk het geloof in den Eenigen God, als een geloofsstuk, dat minder krachtig en meer gewoon en dagelijksch, welligt minder bepaald geschikt was om den gemeenschappelijken band des geloofs met de Evangeliesche broeders te Zeist aan te knoopen.

Als eerste kenteeken der ware kerk, herinnert de spreker ons aan ‘het bloed van Christus, onmisbaar ter verzoening met God.’ Zonder hier in te breedvoerige verklaring over de Apostoliesche uitdrukking, het bloed van Christus, ons in te laten, is het bekend, dat de eerste Christelijke broeders, bij name Petrus, Johannes en ook Paulus - het geloof in den *geheelen* Christus, den Zoon Gods, als algemeene voorwaarde stelden, om tot de Christenen over te gaan, en daarmede den waterdoop verbonden. - Wij merken alleen in het voorbijgaan op, dat Christus zelf, bij de opname der zeer verschillende menschen, als zijne volgelingen, in zijne gesprekken met Nicodemus, met Zacheus, met bereidwillige zondaren en zondaressen, en ook bij de inlijving der Apostelen in zijn rijk, dit kenteeken van zijn bloed ‘als het bloed des slachtoffers,’ *niet* bezigt, en alleen later, bij de instelling des Avondmaals, het Nieuw Verbond en de daarmede naauw vereenigde vergeving der zonde, met zijn weldra te vergieten bloed, verbindt. In hoeverre dus ook hier het Joodsche begrip der offerdieren, in den Brief aan de Hebreën, op de Christelijke begrippen zoo krachtig ingeënt, eene eigenaardige wijziging aan de leer der verzoening gegeven heeft, blijve aan het nadenken van den lezer overgelaten. - Bij de eerste Christelijke broeders, stond buitendat de bloedige kruisdood met de verrijzenis in een dadelijk en onverbreekbaar verband, van welk hoogst gewigtig kenteeken des geloofs door den heer Beets geene melding wordt gemaakt.

Over de onbetwistbaarheid der ‘Godheid onzes Heeren,’ zullen wij met het oog op de oudste Christengemeente niet behoeven te twisten. Het geloof in den Eeniggeboren Zoon Gods, ‘ontvangen van den Heiligen Geest, geboren uit de maagd Maria,’ staat in onverdoofbaren luister als de noordstar boven de Apostoliesche kerk; welke latere spitsvindigheden, welke Gnostische en Docetische vormen en droombeelden daaraan gegeven en daarmede verbonden zijn, behoort *niet* aan de Bijbelsche waarheid, maar aan de kerkgeschiedenis, en vervult ons steeds met droefheid en tegenzin wegens de bekrompenheid of hardnekkigheid der zoogenaamde kerklichten, die dikwerf zoo veel duisternis maakten, waar het licht was. In zooverre de Godheid van den Zoon Gods, geboren uit Maria, als Eeniggeboren Zoon Gods, geene afbreuk doet aan den Eenigen God, Schepper van hemel en aarde, nemen wij dit kenteeken der ware Kerk van Christus, in overeenstemming met de uitspraken des Bijbels, van harte gaarne aan, en vinden daarin een veilig bolwerk tegen zekere in lateren tijd, als meer modern en mystisch-joodsch ingevoerde spraakwending, door sommigen bij voorkeur gebezigd - Jezus=Jehovah - aldus omschreven - God=Zaligmaker.-

Opregtelijk wenschen wij dat de broeders te Zeist, en alle Christelijke broeders, als een volgend kenteeken der ware kerk, ‘de liefde van het door den Heiligen Geest wedergeboren hart’ voor het eenigste erkennen. Deze liefde, welke haren uitstekenden lofredenaar in Paulus gevonden heeft, staat, volgens den Apostel, dan ook *boven* het geloof, 1 Cor. XIII - boven alle kennis der verborgenheden, b.v. die van

offers, slachtoffers enz., boven de gave der profetie, en de Heer zelf stelt dit kenmerk zoo onloochenbaar en nadrukkelijk op den voorgrond, dat bij de betwistbaarheid of onbetwistbaarheid van sommige kerkelijke geloofsleerstukken en geloofsmeeningen, de liefde altijd onbetwistbaar zal blijven.

Niet anders luidt de volgende eisch, waaraan de broeders te Zeist, wij willen dit wel gelooven, trachten te voldoen. ‘Wat gij noodig acht voor uzelven, dat acht gij noodig voor anderen.’ Wij hebben allen zoo veel noodig, de Herrnhutsche gemeente, de heer Beets, alle gemeenten, alle leeraren en herders, met ruimere en meer beknelde begrippen; reeds die heerlijke getuigenis der eerste Christenleden, dat zij waren ‘*eendragtiglijk* bij elkaar,’ zonder bepaalde formulieren of belijdenissen, maar één in den geest, één in liefde, één in hoop, waarborgt ons dat ook zij voor anderen datgeen noodig achtten, wat hunzelven noodig scheen; indien men nu altijd weet, wat *werkelijk* noodig is, dan is daardoor de voorwaarde der groote eenheid in Christus' kerk voor allen en door allen gevonden.

Ook de eenparige en vrijmoedige getuigenis des geloofs, is een onbetwistbaar kenmerk der ware kerk. - Christus getuigde - de Apostelen getuigden - de Hernnhutters getuigen - de heer Beets getuigt - als alle getuigenissen met liefde en vrijmoedigheid gepaard gaan, en bovenal, zonder eenige bijoogmerken, in de *waarheid* gegrond zijn en daaruit voortvloeijen, dan zijn die getuigenissen der ware kerk zeer nuttig. Ook wij getuigen heden vrijmoedig voor en tegen den heer Beets, en dit zullen we ook doen bij het laatste kenmerk der ware kerk door hem opgegeven: ‘De drang uwer liefde drijft u uit tot allen, die van nature hatelijk en elkander hatende, niet dan onder het kruis van Christus leeren kunnen elkander lief te hebben.’ - Wij bejammeren het, dat de zoo welmeenende spreker die de verdiensten der Broeder-gemeente, wat de zending der Evangelieboden tot de Heidenen betreft, zoo juist erkent, de ware kerk met zulk een stigma heeft - bedorven. - Het valt eenigzins moeijelijk te begrijpen, hoedanig men ‘elkander van nature hatende en hatelijk zijnde,’ toch door den drang der liefde voor aller heil zorgt. De goede broeders te Zeist zullen deze taalkundige inconsequentie volstrekt niet kwalijk hebben genomen, daar de geheele loop der belangwekkende Christelijke rede juist moest strekken om hen te overtuigen, dat de heer Beets hunne hatende en hatelijke nature volstrekt *niet* erkent, maar daarentegen hunne liefderijke belangstelling in het leven der onbekeerden. De spreker was zelf, toen hij dit stuk opstelde en voordroeg, evenmin van nature hatende en hatelijk, anders had hij niet in dezen geest gedacht en gesproken. Wij kunnen dus de vooringenomenheid van den heer Beets met deze, zoo verbazend sterk naar Smytegelt en d'Outrein riekende, oud-kerkelijke terminologie, moeijelijk anders verklaren, dan volgens eene aangenomen gewoonte, om zekere eenvoudige en heldere Bijbelsche begrippen, opzettelijk ten gunste van sommigen die daar zeer op gesteld zijn, met een waas van regtzinnige kerktaal, en verdubbelde overdrijving te beademen, om zich daardoor verder aan te bevelen. De broeders te Zeist zijn van nature zoo goed, zoo deelnemend, zoo liefderijk, nu en dan een weinig ernstig, teruggetrokken, maar toch, op de gewone uitzonderingen na, wakkere Christelijke mannen en vrouwen. Zij zullen den heer Beets zoo hartelijk en welwillend zijn te gemoet

gekomen, maar dan moest de heer Beets ook niet hebben gezegd, dat de *menschen*, binnen en buiten Zeist, van nature zoo hatende waren. Of zouden die epitheta welligt de arme *Heidenen* alleen gelden, als van nature zoo bijzonder hatelijk en hatende? en behooren de broeders te Zeist met vele anderen tot de menschen van *andere* nature? Dit laat zich bezwaarlijk vermoeden, daar de drijvers van het kerkelijk leerstuk der erfzonde immers ons *allen*, als van nature geneigd om God en den naaste te haten, gelijkelijk in de holle hand zamenvatten. - Dat de drang der liefde *alleen* onder het kruis van Christus kan opgewekt worden, moet voorts als eene meer gewone, redekunstige kanselfiguur worden opgenomen - (pars pro toto); aangezien de drang der liefde, ook zeer zekerlijk, zeer krachtig, *voor* den kruisdood, en *na* den kruisdood wordt opgewekt, en zich dan, naauwkeuriger gesproken, meer concentreert bij den gekruisten Christus, waarvoor men gaarne zegt, om meer aanschouwelijk en dichterlijk te spreken: het kruis, dat is: het levenlooze kruishout, waaraan Christus was gehecht! Wij kunnen het met het oog op de Heilige Schrift, en vooral op de *eigene* uitspraken des Éénigen Meesters, den heer Beets moeijelijk toegeven dat in dit *hatende* en *hatelijke* - het kenmerk der *ware* kerk van Christus zoude te vinden zijn. Wij zouden het, als men het ons maar vergunnen wilde - velen zullen dit ons volstrekt *niet* vergunnen - geheel omkeeren en lezen: de liefde Gods in Christus geopenbaard, ontvlamt onze, uwe liefde, om uit ootmoedige dankbaarheid aan den ontfermenden Vader, allen te laten deelen in de blijde boodschap, waarin wij ons verheugen. - Maar dat luidt welligt te schraal, te onkerkelijk, te *zuiver* Evangeliesch, te weinig oudkerkelijk en katechismus-achtig; zoo iets van *hatend* en *hatelijk* heeft meer klem en nadruk, en past beter in den theologischen tijdsvorm.-

Wij mogen onzekantteekening niet breeder maken, en hebben reeds genoeg gezegd. Mogten alle Christenen, leeraren en leeken, op het voetspoor der broeders te Zeist en elders, de schuld aan de Heidenen trachten te betalen met het krachtige en levende Woord Gods, dat *rein* en onbedorven uit de Heilige Schrift voortgevloeid, de duisternissen der onbekeerde wereld verheldere, opdat ook daar en alom het rijk van waarheid, liefde en licht verkondigd worde, en de ware Christuskerk heerlijk bloeije; want wat wij hier noodig achten voor onszelven, achten wij ook noodig voor anderen.

Spiritus Asper en *Lenis.*

De Groninger hoogleeraar en M^{r}. I. Da Costa.

Even als er menschen zijn, bij wie men gedurig al meer deugden en schooner hoedanigheden ontdekt, worden er ook gevonden, wier gebreken en onvolmaaktheden ons telkens op nieuw en telkens in grooteren getale in het oog vallen, zoodat onze koelheid tot weêrzin, onze weêrzin eindelijk tot innigen afkeer stijgt. Tot deze laatste soort behooren vooral de zoogenaamde Groningers: was hun

zondenregister reeds uitgebreid genoeg, en kwamen daarop niet minder voor dan verloochening der hooge waarde van Christus, miskenning van den aard der zonde, ontkenning van de Bijbelsche leer der voldoening aan Gods strafeischende geregtigheid, en bovenal afwijking van de éénig-ware leer der vrome vaderen, - wij meenen eene nieuwe en schroomelijke zonde in hen te hebben ontdekt, en haasten ons, uit broederlijke beginselen, onze lezers ernstig tegen die verdorvene rigting te waarschuwen, opdat men zich wachte voor den zuurdeesem der Groninger school. De zonde, liever nog de misdaad, waaraan zij nu schuldig blijken, is geene andere dan ondankbaarheid, zwarte ondankbaarheid jegens een' waren weldoener.

Die weldoener is Mr. I. Da Costa. Als onzen lezers bekend is, zij 't ook niet door de lezing van 's mans laatste geschrift, dan althans door de aankondiging van onzen *Spiritus Asper* en *Lenis*, behoort aan den jurist-dichter en dilettant-theoloog eene eerste plaats onder de ware, warme vrienden der Groningsche hoogleeraren, tot die vrienden, welke niet hen vleijen en napraten, maar door humane kritiek de gebreken van het Groninger stelsel aanwijzen, opdat 't zich loutere, versterke, volmake in één woord. Met eene standvastigheid, die inderdaad bewonderenswaardig is, vervult de vriend zijne taak: geene miskenning, geene harde woorden, geene zoogenaamde weêrlegging, geene verdenking van zijne beginselen, konde hem ontrouw maken aan zijne roeping: hoe zwaar dit den heer en Mr. I. Da Costa moest vallen, aan welke aantijgingen hij bloot stond, kunnen onze lezers zich voorstellen, wanneer zij zich gelieven te herinneren, dat *Spiritus Asper* en *Lenis*, die toch de eerste was, welke den vriend te dezen opzigte regt liet wedervaren, wiens scherpe blik 't eerst doorzag, waaraan niemand tot heden had gedacht, dat namelijk Da Costa het waarlijk goed met de Groningers meende, - dat, zeggen wij, diezelfde *Spiritus Asper* en *Lenis* het wenschelijk kon oordeelen, wanneer de heer Da Costa in de gelegenheid kon gesteld worden, om bij sommige onzer degelijke hoogleeraren, b.v. bij prof. van Hengel te Leyden, eenige collegiën over de exegese des Nieuwen Verbonds te hooren, als wist de heer Da Costa alles niet veel beter dan eenig vaderlandsch godgeleerde, Ds. Heldring misschien uitgezonderd, en als ware het mogelijk, dat de man nog van eenigen hoogleeraar ter wereld iets konde leeren.

Mr. Da Costa bleef aanvallen en bij zijne aanvallen antwoord en weêrlegging eischen, natuurlijk, opdat de Groningers het onhoudbare van sommige hunner stellingen zouden inzien, ze laten varen en den gestrengen, maar welmeenenden vriend hartelijk danken voor zijn louteringswerk. Lang bleven de Groningers stom, en erkenden hunne verpligting niet, om te antwoorden, wanneer de heer Da Costa dit geliefde te eischen: eindelijk toch hebben zij geantwoord, de hoogleeraar P. Hofstede de Groot, als onzen lezers ten overvloede bekend is, een der voornaamste hoofden van de Groninger school, heeft dezer dagen een boekske uitgegeven, ten titel voerende:

DE BERIGTEN OMTRENT HET ONDERSCHEIDEND KARAKTER DER GRONINGSCHE GODGELEERDE SCHOOL, VAN Mr. I. DA COSTA, TOEGELICHT. (te Groningen, bij C.M. van Bolhuis Hoitsema, 1848).

Onze lezers zullen moeten erkennen, dat de titel reeds genoegzaam is, om ons tegen het geschrift in te nemen; in

plaats van eene *schuldbelijdenis*, eene *erkentenis van de hooge waarde der berigten* van Mr. I. Da Costa, vinden wij eene *toelichting*, d.i. met een zachter woord, eene wederlegging. Nog méér: alleen de berigten omtrent de Groningsche Godgeleerdheid worden toegelicht, niet de redeneringen tegen de Groningsche school bestreden of in hare grondigheid erkend, en dít toch was het, wat de heer Da Costa wilde. De hoogleeraar maakt zich dus aan eene verregaande ongehoorzaamheid en weêrspannigheid schuldig, welke ons niet dan smartelijk kan treffen. Te meer gevoelen wij ons bedroefd, omdat de hoogleeraar zijnen miskenden weldoener op eene zwakke plaats heeft aangetast. Deze had, als wij weten, een handboek over Christelijke dogmatiek en apologetiek, door twee Groningsche professoren in de Latijnsche taal uitgegeven, beoordeeld in een tijdschrift, minder voor geleerden van het vak, dan voor geleerde on- geleerden en on- geleerde geleerden geschreven. Vijanden hebben hieruit alweder afgeleid, dat het den geheimen vriend te doen was, om onder die soort van lezers, voor wie *de Vereeniging* bestemd is, den weêrzin tegen de Groningsche rigting aan te vuren; wij zagen daarin natuurlijk slechts een nieuw blijk van 's mans waarachtige belangstelling in de veel besproken theologische school; maar moesten toch, onzes ondanks, toegeven, dat de beoordeeling van zoodanig werk in zoodanig tijdschrift hare eigenaardige bezwaren had: niet alleen waren de lezers der *Vereeniging* minder bevoegd te achten, om over eene wetenschappelijke rigting te oordeelen, maar zij maakten het ook, juist door hunne onwetenschappelijkheid, noodzakelijk, de proeven, door den recensent uit het handboek aan te halen, te vertalen, waaruit, onze lezers gevoelen het ligtelijk, gemakkelijk verschil van gevoelen, onderscheiden voorstelling konde ontstaan. Wat wij vreesden, is geschied. De hoogleeraar Hofstede de Groot gelieft het goede doel van den heer Da Costa niet slechts voorbij te zien, weigert niet alleen om met zijn' vriend in een' redetwist te treden, maar betwist aan zijne berigten omtrent de Groninger school veel van hare waarde. Dát is nu zeer ondankbaar van den hoogleeraar, en zeer grievend voor zijn' weldoener, te meer, daar de hoogleeraar veel schijn van regt aan zijne zijde heeft. De heer Da Costa wordt beschuldigd van verkeerde vertaling; wij, die de eer niet hebben van met een' doctorhoed te zijn gesmukt, matigen ons geenszins een oordeel aan over de meerdere of mindere kennis der Latijnsche taal van een' doctor in de letteren, als de heer Da Costa, te minder hebben wij hiertoe den moed, daar die heer zulke verbazende vorderingen in de Latiniteit gemaakt heeft, dat hij nu in de Groninger hoogleeraren eene uitdrukking gispt, welke hij vroeger zelf in zijn academisch proefschrift gebruikte, - maar een onzer vrienden, die op denzelfden titel als de heer Da Costa aanspraak kan maken, verzekerde ons, dat die heer zich inderdaad zeer had vergist, eigenlijk gebruikte onze vriend, die van de vriendschap des bekeerden Israëliets voor Groningen onbewust was, eene sterkere uitdrukking, welke wij niet mogen overnemen.

Vervolgens poogt de lastige professor aan te toonen, dat hij en zijn ambtgenoot niet gezegd hebben wat de heer Da Costa hun toeschrijft, en wèl wat deze verzwijgt. Ook hier is veel schijn, maar wij houden ons overtuigd, dat de beoordeelaar hiervoor zeer grondige en voldoende

redenen zal gehad hebben, welke wij zeker zouden moeten goedkeuren, zoo hij ze geliefde mede te deelen, en wij vinden het gansch niet fraai van den hoogleeraar, dat hij dit ook niet bedacht en dus gezwegen heeft.

De professor gaat nóg verder, en betoogt dat hij op Bijbelsch en Evangeliesch terrein staat, - dat hij de kerkvaders der eerste eeuwen op zijne zijde heeft, en wil zelfs doen gevoelen, dat de heer Da Costa, zijn miskende vriend, nog al te veel Joodsch is: wij voor ons vinden dit alles zeer ongepast; het is hier volstrekt de vraag niet, of de Groningsche hoogleeraren Bijbelsch en Evangeliesch, maar of zij orthodox-gereformeerd zijn, en de heer de Groot had dus behooren aan te toonen, dat zijne leer overeenkwam met die der Dordsche vaderen: zijn hooggeleerde gevoelde echter maar al te wel, dat hem dit onmogelijk was. En wat de Joodsche rigting van den beoordeelaar aangaat, wij zien volstrekt niet in, dat deze ook maar eenigzins is af te keuren, en allerminst kunnen wij toegeven, dat Paulus' woorden iets voor Gods zorg voor de Heidenen bewijzen: was Paulus zelf toch een Jood, en wel een Farizeër, dan is het onmogelijk, dat hij gedacht heeft wat zijne woorden ons bijna zouden doen denken, - en zeer liefdeloos vinden wij het van den hoogleeraar, dat hij den Christen uit Israël niet een' hoogeren rang dan dien uit het Heidendom toekent: de toeleg hiervan kan geen andere zijn, dan den heer Da Costa te grieven.

Eindelijk gaat de hoogleeraar zóó ver van tegen zijnen weldoener staande te houden, dat ook de geschiedenis der Christelijke kerk eene bron is voor de kennis der waarheid; wij achten deze stelling met hare gevolgtrekkingen hoogst gevaarlijk, niet alleen omdat het dan bezwaarlijk wordt, om dwalingen, als de Groningsche, met eene enkele uitspraak, behoorlijk geexegetiseerd, te weêrleggen, maar ook, dewijl men zoodoende al spoedig komt tot het denkbeeld, dat de waarheid in de kerk zich allengs ontwikkelt, en het dus mogelijk is, dat men thans een helderder inzigt in de waarheid heeft, dan in de jaren 1618 en 1619: hoe diep zulk eene stelling den edelen miskenden vriend der Groninger school moet grieven, behoeft geene aanwijzing!

In één woord: de Groningsche professor heeft de lessen van zijn' beoordeelaar moedwillig in den wind geslagen, zich een' balsturigen weêrspannigen leerling betoond, op gelijk - hebben aanspraak gemaakt, waar hij ootmoedig moest aannemen en zich onderwerpen, en eindelijk het vurige verlangen van den moedigen Da Costa, om in een' formelen strijd te treden, weder onbevredigd gelaten. In plaats van ons dus verder over dit geschrift uit te laten of onze lezers door zijnen inhoud te bedroeven, teekenen wij een nieuw en hoogst bedroevend teeken van onzen Tijd aan:

DE ONDANKBAARHEID DER GRONINGER SCHOOL JEGENS HAREN VRIEND EN WELDOENER, Mr. I. DA COSTA.

- S -

Gedachten over het verband der zedelijke en staatkundige beschaving.

In eenen tijd, waarin men overal een' kreet hoort opgaan om de staatkundige regten te verkrijgen of uit te breiden, waarin het woord *vrijheid* een vereenigingsleus is, om zamen te spannen ten einde zich van deze regten te verzekeren, is het natuurlijk dat een onpartijdig beschouwer van de onrustige bewegingen dezer eeuw zich gedrongen gevoelt, om de natuur dezer staatkundige regten te onderzoeken, en tevens om de middelen, die men in het werk stelt, om zich van derzelver bezit te verzekeren, met de pligten te vergelijken, welke aan ieder zedelijk wezen opgelegd zijn, die in eene maatschappelijke huishouding leeft. In één woord, dat hij over het verband der zedelijke en staatkundige beschaving nadenkt, met toepassing op den tegenwoordigen toestand van Europa.

Het begrip der zedelijke beschaving is van de grootste uitgebreidheid; het bevat niet alleen, dat het voornaamste gedeelte der burgers van eenen staat eene meer of min verlichte kennis bezitte van hunne pligten als mensch, en als leden der maatschappij, maar ook dat een zekere trap van stoffelijke welvaart in alle standen heerscht, dat armoede en gebrek niet het deel der grootste menigte is; dat de kunsten, letterkunde en de wetenschappen met vrucht in eene vooruitgaande ontwikkeling beoefend worden, en vooral dat er een godsdientige eerbied bestaat voor alles wat betrekking heeft op de hooge bestemming van den mensch als zedelijk wezen, vereenigd met eenen krachtigen wil om alle pligten te vervullen die hieruit voortvloeijen. Zoo het waar is dat de mensch, die zedelijk is beschaafd, waarlijk vrij is, en dat hij het regt heeft om al de hinderpalen opgeruimd te zien, die zijne vrijheid in den weg staan, dan kan dit niet anders dan daaruit voortspruiten, dat de zedelijke mensch zijne wet en regel in zijn binnenste omdraagt, en dat hij als zoodanig niet gedwongen kan worden door eene willekeurige magt buiten hem, van welken aard die ook zou mogen zijn.

In den maatschappelijken toestand is het anders gelegen; hier is zijne individuele vrijheid door die van zijne medeburgers begrensd en beperkt, en hij heeft omtrent hen zoowel pligten te vervullen als hij kan eischen dat zij zijne regten eerbiedigen. De regel hiervan is uitwendig, hij bestaat in de maatschappelijke instellingen en wetten, die van hem gehoorzaamheid eischen, zoo als hij verpligt is, om de regering te eerbiedigen die met de handhaving dier instellingen en wetten is belast.

De overtuiging van het noodzakelijke dezer pligten maakt den overgang tot de staatkundige beschaving uit, waartoe ieder individu als zedelijk en gezellig wezen geroepen is. Deze beschaving rust op de meer of min volledige kennis van de verschillende instellingen en haar onderling verband, der maatschappij waarin hij leeft, en ook van hare geschiedenis, dat is: het tafereel van haren oorsprong, lotgevallen, veranderingen en trapsgewijze ontwikkeling, waardoor zij den vorm aangenomen heeft dien zij thans bezit. Het is alleen hierdoor dat hij in staat is te beoordeelen, of deze vorm met de

behoeften des tijds overeenkomt, en met het doel waarvoor de mensch in eene maatschappelijke orde op aarde leeft. De staatkundige beschaving vooronderstelt dus eenen hoogen graad van verstandelijke ontwikkeling, en aan weinigen slechts is het gegeven, om zich tot dezen trap van kennis te verheffen. Deze is echter min of meer noodzakelijk om ons in staat te stellen van de overeenstemming der regten en pligten van den burger in de maatschappelijke huishouding te overzien. Het is door deze kennis dat wij overtuigd worden, dat door den maatschappelijken toestand de mensch in den uitgebreidsten kring der pligten wordt geplaatst, die allen op de veredeling van zijne zedelijke natuur uitloopen. Buiten de maatschappij wordt de mensch niet zedelijk beschaafd, zijne ontwikkeling, het zij godsdienstig, of in het gebied van kunst en wetenschap, blijft altijd éénzijdig; maar het is ook de zedelijke mensch alleen, die tot de ware staatkundige beschaving kan geraken, die er een heilzaam gebruik van maakt, door haar te verspreiden, en daardoor anderen te verlichten. De staatkundig beschaafde mensch kent zijne pligten als burger van den staat, zoowel als zijne regten, zijne zedelijkheid legt hem de vervulling van de eersten op, en doet hem beseffen dat het daardoor alleen is, dat hij zich kan gronden op de eerbiediging die men aan zijne regten is verschuldigd. Wij zien hierdoor dat het verband tusschen de zedelijke en staatkundige beschaving zoo onverbrekelijk is, dat de laatste zonder de eerste niet bestaan kan, en dat het als een zeker teeken aangenomen kan worden, dat de zedelijke beschaving nog geene groote vorderingen gemaakt heeft, als men van alle zijden het volle genot van staatkundige regten hoort eischen, waarvan men over het algemeen slechts duistere, onbestemde en oppervlakkige begrippen heeft, terwijl niemand van de pligten spreekt die hij daartegen ook heeft te vervullen, en velen die schaamteloos en zonder wroeging met voeten treden.

De staatkundige beschaving bestaat daar geenszins, als zij haren zedelijken grondslag mist, die haar tot eenen hefboom maakt om den mensch tot de veredeling van zijne gevoelens en handelingen te brengen en hem het genot van het maatschappelijk geluk te doen smaken. Deze schijnbare staatkundige ontwikkeling die alleen van regten spreekt, die alleen zonder onderscheid tot het uitoefenen dier regten roept, onverschillig of zij er zich eenig begrip van kunnen vormen, is meestal eene oorzaak van wanorde, van verwoesting, en een doodelijk vergif voor alle maatschappelijke welvaart.

De zedelijke beschaving heeft voorzeker vorderingen in de Europesche menschheid gedurende de 19de eeuw gemaakt, zij is meer tot alle standen doorgedrongen; doch is haar invloed nog niet meer schijnbaar dan wezenlijk, heeft zij nog wel die ondeugden kunnen uitroeijen, die aan den wortel van het geluk der volken knagen, heeft zij den trek tot zelfverheffing, de overdrevene eerzucht, de weelde en het baatzuchtig egoïsmus kunnen beteugelen? Is het met allen wel ernst die het algemeen belang van volksvrijheid schijnen voor te staan, en in plaats van dit, zoeken zij niet dat van henzelven? Worden velen niet door hunne schoone woorden weggesleept, zonder genoegzaam acht te geven op hunne daden? Hebben zij, die zich voor staatshervormers uitgeven, wel allen hiervoor de genoegzame kennis, en de zuiverste bedoelingen, en zijn niet dikwijls wrevel en wraakzucht voor persoonlijke grieven,

de drijfveren, die hen als verdedigers van de regten des volks doen optreden? Vergeten zij zichzelven in den strijd voor de vrijheid, offeren zij hun bijzonder belang voor het algemeene op? Er zijn zulke helden der menschheid; maar zij zijn schaarsch, de geschiedenis heeft hunne enkele namen met een stralenkrans omstrengeld, zoodat zij in het talloos heir der volksleiders uitblinken!

De verdeeling die Montesquieu in de verschillende regeringsvormen vaststelt, de beginselen die hij voor ieder in het bijzonder aanwijst, zoo als: de *vrees* in het despotismus, de *eer* voor de monarchie, en de *deugd* voor de republikeinsche regering, is misschien te willekeurig en te stelselmatig, niettegenstaande is het onloochenbaar dat, zonder de zedelijkheid der burgers, de republikeinsche vorm niet lang bestaan kan. Zij moet op hunne onbaatzuchtige opoffering voor de algemeene zaak, op hunne onomkoopbare eerlijkheid, op hunnen onkreukbaren eerbied voor de wetten en onderlinge regten, steunen. Wij durven het openlijk en gerust vragen, of zij allen, die zich thans als de voorvechters der staatkundige vrijheid op den voorgrond gesteld hebben, van deze deugden de schitterendste blijken gegeven hebben, en zijn verzekerd, dat men genoodzaakt zal zijn hierop neen! te antwoorden. Wij behoeven de Cato's en Brutussen onzer eeuw niet af te schilderen, de daden der meesten hebben gesproken, en het onpartijdig nageslacht zal velen met een Saturninus en Clodius gelijk stellen, die de vrijheid onder de wanorde van de regeringloosheid deden verloren gaan! Het zal hunne drijfveren ontmaskeren en de middelen in het licht stellen die zij bezigden om tot hun doel te geraken, en terwijl het de ware volksverlichters en bevrijders zal zegenen, zal zijn vloek rusten op hen, die met heiligschennende hand de steunsels van het maatschappelijk gebouw omverwierpen, om op zijne puinhoopen dat van hun eigen gezag en invloed op te rigten.

Het blijft nog altijd een onopgelost vraagstuk, of zelfs in de beschaafdste landen van Europa de zedelijke ontwikkeling eene genoegzame hoogte heeft bereikt, dat men er een goed gebruik van de staatkundige regten zoude kunnen maken. Deze zedelijke beschaving bestaat nog nergens onder de mindere standen der maatschappij. Men ontmoet bij hen wel een duister en onverlicht zedelijk gevoel, dat soms luid en krachtig spreekt; maar over het algemeen is het slechts de vrees voor de gestrenge straffen der wet, die den breidel voor de misdaden onder hen uitmaakt. Het Christendom en eene meer algemeen gemaakte opvoeding en onderwijs hebben tot nog toe die vruchten niet gedragen, die men hiervan zoude kunnen verwachten.

In vele landen van Europa is het volksonderwijs tot nog toe op eene onverantwoordelijke wijze verzuimd. Dit gebrek aan zedelijke beschaving maakt het volk tot een blind werktuig van diegenen, die het door schoonklinkende beloften aansporen om de bestaande staatkundige instellingen omver te werpen; om - weldra een slagtoffer van zijnen onberedeneerden ijver te worden. In plaats van meerdere stoffelijke welvaart, mindere belastingen, meerder werk, is het juist het tegendeel van dit alles dat het ten deel valt: werkeloosheid, vermeerdering van lasten en een nijpend gebrek zijn meestal het gevolg van omwentelingen, die het door zijn onstuimig geweld deed ontstaan.

Het denkbeeld hetwelk men zich van de vrijheid maakt is een ondubbelzinnig

teeken van de vorderingen, die men in de zedelijke en staatkundige beschaving bereikt heeft. Of men die in het ongestoorde genot van zijne persoonlijke bekwaamheden en bezittingen stelt, die onder de bescherming der wet staan, in de uitoefening zonder eenige beperking of hinderpaal van een eerlijk beroep, en in het onbetwistbaar regt van zijne stem in het belang van regt en waarheid te verheffen; of wel in dat van zich met zaken van wetgeving en regering te bemoeijen, en zonder eenige kennis der staatswetenschap het roer van staat te willen in handen houden, ten nadeele van zichzelven en zijn gezin, waarvan men de belangen - verzuimt; hierdoor moet het blijken, op welk een trap van ontwikkeling men gekomen is. - De ware vrijheid bestaat voornamelijk in het volkomen bezit der persoonlijke en burgerlijke vrijheid, en niet uitsluitend in die der staatkundige; en het is een doorslaand bewijs dat een volk staatkundig beschaafd is, als het de twee eerste op de hooge waarde, die ze verdienen, weet te schatten, en die niet blindelings opoffert om de laatste te veroveren. Waarlijk! de staatkundige beschaving van een volk, dat zich beroemt aan de spits van elke beschaving te staan, moet nog wel in hare kindschheid zijn, als men het alles voor eene ingebeelde staatkundige vrijheid ziet ten beste geven, en daardoor de orde en de rust der maatschappij aan de stormen van de regeringloosheid en de woelingen der factiën blootstelt. Men kan zich tevens ook geen groot denkbeeld van de zedelijke beschaving eener natie maken, als men deze de rol eens voorvechters ziet vervullen, die zich geroepen waant om aan andere volken, des noods door middel der wapenen, het gevaarlijk geschenk eener dergelijke vrijheid over te brengen, en dat zich geregtigd houdt om overal het misnoegen tegen de regeringen aan te vuren, en daar, waar de opstand uitgebroken is, dien met alle middelen te ondersteunen, terwijl het zich niet ontziet de verwoesting van zijne openbare gebouwen toe te juichen, en het Vandalismus eener woeste menigte als blijken van patriotismus en vrijheidsmin op te hemelen.

Er bestaat in de maatschappijen een vast en onveranderlijk beginsel, dat in alle tijden en in alle omstandigheden moet worden gehandhaafd, als zij in het gewoel eener omwenteling niet geheel ten onderste boven willen gekeerd worden. Dit is het beginsel van orde, van regtvaardigheid, van gehoorzaamheid aan de wetten, dat nimmer uitgedoofd kan worden, en nooit straffeloos kan worden vergeten, zoo min als dat van ondergeschiktheid aan de regeringen, die met de handhaving dezer wetten belast zijn; want zonder eene regering, van welken aard die ook moge wezen, is geene maatschappij of een staat denkbaar. De burgers, die zedelijk beschaafd zijn, gevoelen den pligt om dit beginsel te eerbiedigen, en zoo zij het ook staatkundig zijn, zien zij er met de volste overtuiging de noodzakelijkheid van in.

Tevens bezit de maatschappij ook veranderlijke bestanddeelen, die naarmate van de omstandigheden kunnen gewijzigd worden, en verbeteringen kunnen ondergaan, welke door de ontwikkeling der denkbeelden en de bestaande belangen worden vereischt. Deze bestanddeelen bestaan in alles wat de staatsvormen aanbetreft, die zich naar de behoeften des tijds moeten wijzigen, om de maatschappij aan haar doel te doen beantwoorden. Maar een volk, dat eenen zekeren graad van zedelijke en staatkundige beschaving bezit, zal niet door middel van een ge-

welddadigen opstand deze noodzakelijke wijzigingen trachten te verkrijgen, het zal met geene roekelooze hand de steunsels van het maatschappelijk gebouw schudden en schokken, en daardoor gevaar loopen van onder deszelfs puinhoopen verpletterd te worden.

Het zal integendeel slechts door wettelijke middelen de aandacht der regering op deze noodzakelijke veranderingen vestigen, op de misbruiken die moeten worden afgeschaft, en op sommige heilzame instellingen, die zouden kunnen worden ingevoerd. Door deze wijze en voorzigtige hervormingen wordt de maatschappij gewaarborgd tegen de stormen, die de omwentelingen noodzakelijk vergezellen, de oorzaken van misnoegen worden weggenomen, en de vaderlandslievende geest der burgers verhoogd en veredeld. De staatkundige instellingen der volken moeten niet van den geschiedkundigen grondslag worden afgescheurd, eene natie, die geheel haar maatschappelijk gebouw omverwerpt, en te vergeefs uit de verspreide bouwstoffen een geheel verschillend poogt op te bouwen, verloochent zichzelve.

Zij is niet meer de erfgename van de wijsheid en den roem harer voorvaders, zij heeft met heiligschennende hand de onvervreemdbare erfenis van zich afgestooten, die zij door hare zorgen vermeerderd aan de volgende geslachten moest overleveren. Een volk daarentegen, zedelijk zoo wel als staatkundig beschaafd, zal de nagedachtenis en de instellingen der voorouders eerbiedigen, het zal handhaven hetgeen door de ondervinding der eeuwen als heilzaam bevestigd is, en het zal slechts datgeen met voorzigtigheid veranderen, hetwelk niet meer in overeenstemming met de behoeften van den tegenwoordigen tijd is.

Niet alleen de volken, maar ook de regeringen moeten de zedelijke beschaving met een diep inzigt in den staatkundigen toestand van den tijd vereenigen. Zij zijn in den tegenwoordigen strijd der overdrevene meeningen geroepen om de ware vrijheid, met de rust, de orde en den voorspoed der Staten van Europa te handhaven. Zij kunnen, door met eene vaste hand en eene voorzigtige wijsheid den stroom der beweging te leiden, door zich aan het hoofd daarvan te stellen, misschien nog den storm bezweren, die hunne troonen dreigt om ver te werpen. Maar de willekeur en het onbeperkt gezag heeft uitgediend, en kan slechts hun val verhaasten. Zij kunnen zich nog staande houden en daardoor de vrijheid en orde in de maatschappij redden, als zij waakzaamheid, strikte regtvaardigheid, met eene openhartige en grootmoedige handelwijs paren, die hen de liefde en de medewerking der eerlijke burgers doet deelachtig worden.

In de groote omwentelingen vergaan de volken niet; want zij kunnen door de staatsstormen niet vernietigd worden, al zijn de golven nog zoo onstuimig, de wind bedaart eindelijk, en de zee wordt weder effen; al is het strand met wrakken en lijken bedekt, de gansche vloot verzinkt niet, en menig ontredderd schip bereikt eene veilige haven, terwijl de scheepslieden eene heilzame ondervinding hebben opgedaan. Maar de regeringen, die het vertrouwen des volks verloren hebben, die hardnekkig een verkeerd stelsel van behoud of terugwerking volhouden, of zwakheid en besluiteloosheid verraden; voor haar is niet anders noodig dan de rukwind des opstands, om haar gezag te doen instorten, als de muren van Jericho door den klank der bazuinen. De tijd gaat zwanger van groote gebeurtenissen, die eene staatkundige en maatschappelijke

hervorming voorspellen; allen die aan het hoofd der regering geplaatst zijn mogen toezien of zij tegen de rigting der eeuw bestand zijn, en of zij voor de hoogst gewigtige ontwikkeling die aanbreekt zijn opgewassen.

Dit waren nagenoeg onze overdenkingen in 1830, en in 1848 zijn zij nog van volle toepassing. Toen dreigde reeds de omwentelingsgeest gansch Europa om te keeren, groote staatsschokken hadden er plaats, en een algemeene oorlog stond op het punt van uit te barsten; de algemeene woeling bedaarde, en eene nieuwe koningsdynastie stelde, na vele moeiten en gevaren, een perk aan de republikeinsche partij in Frankrijk. Doch deze was nooit werkeloos om haar doel te bereiken. Herhaalde opstanden, naauwelijks beteugeld of weder uitgebarsten, geheime en openlijke genootschappen tot omverwerping van de bestaande regering opgerigt, de overdrevenste gemeenebestgezinde gevoelens, tot in het aangezigt van het hoogste geregtshof der Pairs met eene drieste stoutmoedigheid volgehouden, en eindelijk talrijke en wonderbaar mislukte moordaanslagen op het leven des konings, waren zoo vele onmiskenbare teekenen van een voortdurend misnoegen en van de zucht tot eene staatkundige verandering, die voornamelijk in de mindere standen der maatschappij bleven voortwoelen.

Ééne vonk was genoegzaam om de brandstoffen, sedert achttien jaren onophoudelijk bijeenvergaard, in eens in volle vlam te doen uitbarsten. De Julijtroon, in drie dagen door middel van straatversperringen ontstaan, ging ook in drie dagen door straatversperringen ten onder. Europa sidderde en was verbaasd te hooren dat de Fransche republiek geproclameerd was, en eer eene maand was verloopen, is in vele landen van dit werelddeel de gedaante der regeringen en de orde der staatkundige betrekkingen veranderd. Het oude stelsel der terugwerking, sedert meer dan dertig jaren, met zoo veel taaije volharding, met zoo list en geslepenheid, tegen dat van eene ijverige republikeinsche propaganda volgehouden, is gevallen, toen het zich misschien meester waande en aan eene zorgelooze gerustheid was overgegeven; de geest der omwenteling heeft gezegepraald. Niet alleen constitutionele koningen hebben met hem in onderhandeling moeten treden, maar absolute monarchen, die zich boven zijne magt verheven waanden, hebben het hoofd voor hem moeten buigen. Niets is er meer dat dien geest kan tegenstaan, de strijdkrachten der legers zijn ongenoegzaam geweest tegen het volksgeweld, dat door dien geest in beweging is gebragt; bekwame staatsmannen, grijs geworden in den kamp tegen beginselen, die hun verderfelijk toeschenen, zijn eensklaps verjaagd van hunne plaatsen, waarop zij zich zoo vast gezeteld waanden.

Men is als overrompeld en verpletterd geworden door de verbazende snelheid, waarmede de grootste en onverwachtste gebeurtenissen elkander zijn opgevolgd, en men gevoelt zich niet in staat om de zamengestelde schakel daarvan te ontwarren. Een hoofdkenmerk van de omwenteling van 1848 is echter voorzeker dat zij algemeen Europeesch, en nog meer van eenen maatschappelijken dan staatkundigen aard is, dat zij zich voordoet als een oorlog van hen die *niets*, tegen degenen die nog *wat* bezitten; dat zij een gevolg is van St. Simonistische, socialistische, communistische, Utopische theoriën, die schoon klinken, omdat zij voorgeven, het voor de staatshuishoudkunde onoplosbaar vraagstuk, van de

leniging en eindelijke uitroeijing van het Pauperisme, dat als een invretende kanker aan het hart der hedendaagsche beschaving knaagt, volledig te kunnen oplossen. De armoede is met de vermeerdering der bevolking en hare opeenhooping in hoofd- en fabrieksteden te gelijk met de uitbreiding der industrie, op eene schrikbare wijze toegenomen, en even als het Romeinsche volk onder de keizers om *brood* en *schouwspelen* riep, schreeuwt het volk nu overal om *brood* en *werk.* Een voorloopig bestuur in Frankrijk, door de omwenteling als uit den grond opgekomen, heeft aldaar aan het volk brood en werk beloofd, terwijl door de onvermijdelijke gevolgen der staatsberoeringen, de industrie verlamd, en de gelegenheden om werk te verkrijgen, aanmerkelijk verminderd zijn. Men is met woede op fabrieken en spoorwegen aangevallen, en ziet hierin het middel om hooger arbeidsloon te bedingen, en het spoediger vervoer te begunstigen; in naam der vrijheid maakt men bepalingen, die alle vrijheid der industriëele operatiën dooden, en die moeten doen stilstaan; het brood zal uit de staatskas moeten gegeven worden, en de zoo nijvere menigte zal, naar ik ducht, weldra allen lust tot werkzaamheid verliezen, indien zij niet spoedig tot betere inzigten in haar waarachtig belang komt. De communistische leer zal weldra schipbreuk lijden op de ijzeren rots der werkelijkheid, en het onuitroeibaar beginsel van het bijzonder belang.

Er behoort meer toe om eenen grooten en volkrijken staat te regeren dan een dichterlijke geest, die zich alles als mogelijk voorstelt, dat zijne opgewondene verbeeldingskracht hem voorspiegelt. Hetgeen waarheid schijnt in de socialistische theorie, is meestal onuitvoerbaar in de wezenlijkheid. Lamartine en Louis Blanc zullen de vruchten zien van hunne schriften: van de *geschiedenis der Girondijnen*, waarin, door den eersten hunner, zoo welsprekend het kwade en overdrevene, zoowel als het goede van de eerste Fransche omwenteling wordt vergood, waarin hij het bloed van het schrikbewind poogt af te wasschen, alsof deze bloedstroomen, die naauwelijks gestold zijn, immer spoorloos konden verdwijnen, en voetstukken voor een Danton, Robespierre en St. Just oprigt, alhoewel hij een apostel van het humanismus is; van de *geschiedenis der tien jaren na de omwenteling van Julij* en die der *Fransche revolutie* van den laatsten, waarin het belang des volks tegen dat der burgerij immer scherp overgesteld wordt; van zijne gevoelens over de *Verdeeling van den arbeid*, die ook door den alom bekenden romanschrijver Eugène Sue in zijne laatste overal gelezene verdichte verhalen gehuldigd worden. De uitkomst zal het leeren, of hierin zedelijke en staatkundige beschaving hand aan hand gaan, en of waar volksgeluk, vrijheid en beschaving op deze grondslagen kunnen gevestigd worden.

Wij wanhopen echter niet; veel hetgeen voor de staatkundige vrijheid en den vooruitgang der volken hinderlijk was, is thans voor altoos weggevallen. Het oude absolutismus is verdwenen, tot zelfs op den troon van het Katholicismus is de staatkundige verlichting geklommen, de afgezonderde volken van het Italiaansche schiereiland en van het verbrokkeld Duitschland reiken elkander de broederhand, vele beletselen tot hunne naauwere vereeniging bestaan niet meer. De algemeenheid van den omwentelingsgeest doet de vrees voor een algemeenen oorlog meer en meer verdwijnen, en als een-

maal de hartstogten hebben uitgewoeld, zal de staatkundige ondervinding haren heilzamen raad geven, en de stem der zedelijkheid zich meer gehoor kunnen verschaffen. Europa is een nieuw tijdvak ingetreden; wat voor eenige jaren niet mogelijk was, is het thans; dit hebben wij ook in ons vaderland gezien, waar met eene hardnekkige stijfzinnigheid wezenlijke verbeteringen werden gekeerd en oude misbruiken werden staande gehouden. Even als in de natuur volgt eene aangename en verfrisschende kalmte de staatkundige stormen en onweders op, en met een meêwarig oog op de slagtoffers van eene gevallene grootheid, en den kamp der strijdende partijen, zien wij in vertrouwen op de Voorzienigheid de toekomst met meerdere kalmte te gemoet, en wenschen dat men weldra zal overtuigd worden, dat de ontzettende volksbeweging van 1848 tot een aanvang moest strekken om het verband tusschen de zedelijke en staatkundige beschaving meer te verwezenlijken, dan zulks tot nog toe ooit plaats had.

J.A.B.

Orde en vooruitgang.[1)]

Waarheen men tegenwoordig in Europa de blikken wendt, overal ontwaart men de geweldige werking van den revolutionnairen geest, en de gewigtige vraag, hoe men die werking zou kunnen stuiten en orde en vooruitgang voor goed verbinden, is meer dan ooit aan de orde van den dag. Van eene juiste beantwoording dezer vraag hangt het geluk der volken af. De jongste gebeurtenissen, welke zoo vele voorspellingen hebben gelogenstraft en de hoog geroemde bekwaamheden van zoo menigen staatsman te schande gemaakt, hebben ook dit op nieuw aan het licht gebragt, dat eene geheele maatschappelijke hervorming, zoowel in het zedelijke als in het staatkundige, noodzakelijk is en dat de orde in de maatschappij op andere, hechtere grondslagen, dan de tegenwoordige (welke zoovelen voor alle tijden voldoende waanden), moet gevestigd worden. De heer Auguste Comte, reeds voor dertig jaren van die waarheid innig overtuigd, doch tevens wetende, dat de zedelijke en staatkundige hervorming, zal zij duurzaam zijn, door eene verstandelijke hervorming moet worden voorafgegaan, - dat de crisis, waarin het beschaafde Europa reeds sinds zoo lang verkeert, en die thans plotseling tot zulk eene schrikverwekkende hoogte is geklommen, vooral aan het ongeregelde der tegenwoordige verstandelijke ontwikkeling moet worden toegeschreven, - de heer Comte, zeggen wij, heeft het groote werk ondernomen, de oorzaak van die regelloosheid te ontdekken, en in zijnen

1) Ofschoon geenszins in allen opzigte met de hier voorgestelde denkbeelden van den wijsgeer Comte instemmende, is de Redactie echter overtuigd, dat die vooral in de tegenwoordige dagen het ernstig onderzoeken en toetsen van desbevoegden in nadruk verdienen, en zij heeft daarom nevensgaand stuk gaarne eene plaats in hare kolommen verleend.

Cours de Philosophie Positive[1] als slotsom zijner onderzoekingen aangegeven, dat zij te vinden is in het gelijktijdig werken van drie met elkander in strijd zijnde wijsgeerige stelsels; het theologische of godsdienstige, het metaphysische of bespiegelende en het positive of wetenschappelijke.[2]

'Het is inderdaad klaar' zoo zegt hij 'dat er eene bepaalde maatschappelijke orde zou bestaan, indien een dier stelsels, welk dan ook, werkelijk een algemeen en volkomen overwigt verkreeg, dewijl het kwaad noodzakelijk gelegen is in het gebrek aan alle waarachtige regeling. Het gelijktijdig aanwezig zijn van die drie, met elkander strijdige, stelsels belet volstrekt, dat men zich onderling omtrent eenig hoofdpunt versta. Indien nu deze wijze van zien juist is, komt het er alleen op aan, te weten welk van die drie stelsels van wijsbegeerte uit den aard der zaak de bovenhand kan en moet verkrijgen; ieder verstandig mensch zal, welke vóór de oplossing van het vraagstuk ook zijne bijzondere meening moge geweest zijn, daarna zich moeten beijveren om dat stelsel te helpen zegevieren. Wanneer het onderzoek eenmaal tot die eenvoudigheid is teruggebragt, schijnt de uitslag er van niet lang onzeker te moeten blijven; blijkbaar is, om velerlei redenen de stellige wijsbegeerte alleen, volgens den gewonen loop der dingen, bestemd om de overhand te behouden. Zij alleen is, sinds vele eeuwen, bestendig vooruitgegaan, terwijl de beide andere stelsels sedert lang in verval zijn geraakt. Of het teregt of te onregt zij, zulks doet hier weinig af; het feit is onbetwistbaar, en dit is voldoende. Men kan het betreuren, maar niet het vernietigen, noch derhalve verwaarloozen, dan op straffe van tot volslagen ijdele bespiegelingen te vervallen.

'De algemeene omwenteling der menschelijke begrippen in dien geest is tegenwoordig bijna volbragt: er blijft niets te doen over dan het positive stelsel te voltooijen door daarin de studie der maatschappelijke verschijnselen op te nemen, en het aldus te vormen tot één gelijkslachtig geheel. Wanneer deze twee-

1) Uitgegeven te Parijs bij Bachelier, VI Dln. 8°. 1830-1842.

2) 'Plus nous examinons la condition présente des sciences,' zegt een beoordeelaar van Comte's werk (*Revue Britannique*, Août 1843), 'plus nous sommes frappés de la confusion qui y règne. Toutes ne sont pas avancées au même degré, et nous appliquons à chacune d'elles autant de méthodes différentes. Ainsi nous employerons la méthode positive en astronomie, la méthode métaphysique en physiologie, la méthode surnaturelle en histoire ou en sociologie: voilà quel est le vice de notre éducation philosophique; voilà comme nous comprenons peu ce que c'est qu'une méthode scientifique. Trois au lieu d'une! de là, la confusion et l'anarchie.

'Le remède à cet abus est de supprimer toutes ces différences et de ne procéder que d'une seule manière. Tant qu'une explication surnaturelle des faits était admise, il y avait unité dans la pensée, parce qu'une doctrine générale était appliquée à tous les phénomènes. Il en fut de même dans le stage métaphysique; il en sera de même quand toutes les sciences seront parvenues au stage positif; et il est incontestable, que la méthode positive est la seule vraie, elle seule prévoit les choses; or, ce qui caractérise une science, c'est la prévision. Du moment que, par vos connaissances déjà acquises, vous êtes en état d'annoncer d'avance certains résultats, lesquels arrivent ainsi que vous l'aviez prédit, vous possédez une science réelle. Si le vent souffle de la volonté de Borée, nous pouvons chercher à nous le rendre propice, mais nous ne pouvons pas calculer sur sa faveur. Il n'y a pas moyen de s'assurer d'une manière positive si le vent soufflera ou s'il ne soufflera pas. Mais si, comme toutes les autres choses, il est sujet à certaines lois, il ne s'agit plus que de les pénétrer, l'on n'aura plus de doute à ce sujet, et l'on prédira telle saute de vent comme l'on prédit le retour d'une telle comète, ou l'instant du lever de telle constellation.'

ledige arbeid genoegzaam zal gevorderd zijn, moet de stellige wijsbegeerte van zelf voor goed de zegepraal behalen en de orde in de maatschappij herstellen. De onbetwistbare voorkeur, welke tegenwoordig bijna alle verstanden, van de verhevenste tot de meest alledaagsche, aan stellige *kennis* boven onbepaalde en mystieke begrippen geven, voorspelt reeds voldoende, welk onthaal aan die wijsbegeerte zal ten deel vallen, wanneer zij de eenige haar nog ontbrekende eigenschap zal verkregen hebben, namelijk eene genoegzame algemeenheid.

'In het kort, de theologische en de metaphysische wijsbegeerte betwisten elkander tegenwoordig de taak (die voor de krachten van elke van beide te zwaar is) om de maatschappij te hervormen: tot nog toe bestaat die strijd tusschen haar beide alleen. De stellige wijsbegeerte heeft zich daarin slechts gemengd, om het gebrekkige van elke dier wijsbegeerten aan te toonen, en zij heeft zich van die taak zoo voldoende gekweten, dat zij beide geheel in mistrouwen heeft gebragt. Het is thans de tijd om haar in staat te stellen, eene werkzame rol te vervullen, zonder dat men zich langer verontruste over twisten, die voortaan nutteloos zijn.

'Vervolgen en voltooijen wij het groote verstandelijke werk, door Baco, Descartes en Galilei ondernomen; laten wij vóór alles het stelsel van algemeene denkbeelden zamenstellen, hetwelk door de stellige wijsbegeerte voor altijd de overhand moet verkrijgen bij het menschelijk geslacht, en de omwentelingscrisis, welke de kwelling van alle beschaafde volkeren is, zal ophouden te bestaan.'[1)]

Deze korte inleiding zal, naar wij vertrouwen, voldoende zijn, om het wijsgeerig standpunt aan te wijzen, waaruit in het volgend vertoog het vraagstuk, hoe orde en vooruitgang kunnen zamengaan, beschouwd wordt. Dat vertoog is getrokken uit de 46ste les van het vermelde werk van Comte[1)], welker korte inhoud aldus door hem wordt opgegeven:

Staatkundige beschouwingen over de noodzakelijkheid en gepastheid van de leer der maatschappijen, *afgeleid uit eene grondige ontleding van den hedendaagschen politieken toestand.*

Orde en vooruitgang moeten door elk deugdelijk staatkundig stelsel bevorderd worden. Geen duurzame orde kan gevestigd worden, indien zij geen vooruitgang toelaat, geen vooruitgang van eenige beteekenis kan plaats hebben, indien er de orde niet door bevestigd wordt. Ieder, die meent genoeg gedaan te hebben, als hij heeft getracht, de eene dier grondbehoeften ten koste van de andere te bevredigen, miskent geheel en al den waren aard van het staatkundig vraagstuk. Eveneens als in de biologie de begrippen van *bewerktuiging* en *leven* onafscheidbaar zijn, zijn in de maatschappelijke natuurkunde[2)] de begrippen van orde en voor-

1) Zie *Cours de Philosophie positive*, le Dl. 1e les, en *Algemeene grondslagen der stellige wijsbegeerte*, ('s Grav. 1846. 8.) bl. 45-47.

1) Deze les is geschreven in 1839. - Men merke op, dat, hoezeer Comte voornamelijk Frankrijk op het oog heeft, zijne beschouwingen op iederen staat van het beschaafde Europa in meerdere of mindere mate toepasselijk zijn, alsmede dat, waar in de volgende bladzijden van de Fransche revolutie gesproken wordt, daarmede natuurlijk geene andere dan die der vorige eeuw kan bedoeld zijn.

2) Comte onderscheidt zes hoofdwetenschappen, welke hij aldus rangschikt: wiskunde, sterrekunde, natuurkunde, scheikunde, biologie of physiologie, en maatschappelijke natuurkunde of leer der maatschappijen (sociologie).

uitgang innig met elkander verbonden. Beide die begrippen zijn gevolgen van een zelfde beginsel.

Het is er echter verre van daan, dat in de staatkundige wereld een klaar denkbeeld zou bestaan, hoe die begrippen tegenwoordig zouden overeengebragt kunnen worden. Zij schijnen vijandig tegenover elkander te staan. Sedert eene halve eeuw, dat de revolutionnaire crisis haar eigenaardig karakter doet uitkomen, heeft men de orde altijd willen vestigen op denkbeelden van teruggang, den vooruitgang daarentegen op eene leer die tot regeringloosheid leidt. Te dezen opzigte zijn de verwijten, welke de meest vijandige partijen elkander doen, maar al te zeer gegrond.

Hoe groot ook het aantal der staatkundige partijen schijnt te zijn, het blijkt uit een oordeelkundig onderzoek al spoedig, dat hare meeningen zich enkel gronden op twee, vijandig tegenover elkander staande, beginselen, waarvan het eene niets anders is dan eene eenvoudige ontkenning van het andere, die tot geene eigene leer kan leiden. De tegenwoordige toestand der maatschappijen kan niet verklaard worden, dan wanneer men er het vervolg in ziet van den algemeenen, reeds sinds drie eeuwen tegen het oude staatkundige stelsel gevoerden, strijd. Maar uit dat gezigtspunt wordt het dan ook terstond begrijpelijk, hoe, terwijl in de laatste vijftig jaren de onherroepelijke ontbinding van dat stelsel, meer en meer aan het licht gekomen is, de noodzakelijkheid om een nieuw stelsel te vestigen de voorname staatkundige beweging allengs van aard heeft doen veranderen, en haar van zuiver critisch, zoo als zij was, meer en meer organisch heeft doen worden. - Doch vermits de theoretische denkbeelden betrekkelijk het nieuwe stelsel, door middel van welke het alleen mogelijk zou zijn de practische behoeften vooruit te zien en, daardoor, haar op eene regelmatige en vreedzame wijze voldoening te schenken, nog niet gevormd zijn, zoo is, ten gevolge van deze groote leemte, elke poging tot reorganisatie der maatschappijen door geene andere denkbeelden geleid kunnen worden, dan door die, welke aan de verschillende partijen in haren langdurigen strijd tot wapenen hadden gediend, en met welke een ieder gemeenzaam was geworden. De verdedigers en de bestrijders van het oude stelsel hebben allen getracht om op grond van hunne denkbeelden eene reorganisatie tot stand te brengen, zonder, zelfs in de verte, te vermoeden, dat die denkbeelden de geschiktheid daartoe ten eenemale missen, omdat zij, òf in strijd met den gang van de beschaving, òf zuiver critisch zijn.

Zoo is tegenwoordig nog de verstandelijke toestand van de staatkundige wereld. Al de begrippen van orde worden ontleend aan de leer, waarop het theologische en militaire stelsel is gevestigd geweest; al de begrippen van vooruitgang zijn gegrond op eene zuiver ontkennende wijsbegeerte, welke voortgesproten is uit het Protestantisme en in de laatstverloopen eeuw haren eindvorm en geheele ontwikkeling heeft verkregen. Door geen van die beide soorten van begrippen kan het vraagstuk betrekkelijk de maatschappelijke reorganisatie, namelijk, om eene leer uit te denken, waarin men consequent kunne zijn, bij welker ontwikkeling men nooit de beginselen waarop zij berust behoeve te verzaken, - opgelost worden. Ten einde dit aan te toonen zullen wij al die begrippen, zoo wel van orde als van vooruitgang, omvattende, eerst de theologische of anti-

revolutionnaire staatkunde, daarna de metaphysische of revolutionnaire staatkunde, en eindelijk de stationnaire staatkunde beschouwen, en daarbij telkens doen zien, dat hare voorstanders inconsequent zijn, ja, niet consequent kunnen wezen.

Hoe verderfelijk de theologische staatkunde heden zou zijn, geen waar wijsgeer mag ooit vergeten, dat eenmaal haar invloed weldadig werkte, en dat de maatschappij zich onder dien weldadigen invloed ontwikkeld heeft. Doch het door haar gevestigd stelsel heeft zich, bij den vooruitgang van den menschelijken geest, niet staande kunnen houden en ongerijmd moet het heeten, een zoodanig stelsel aan te prijzen als middel om de hedendaagsche maatschappij te reorganiseren. Dit blijkt gereedelijk wanneer men let op de oorzaken van het verval van dat stelsel. De voornaamste is voorzeker de voortdurende ontwikkeling van de wetenschappen en van de nijverheid[1)]. Men zou derhalve, ten einde het theologische stelsel, bij eene wederinvoering, duurzaamheid te verschaffen, moeten beginnen met die ontwikkeling stelselmatig te onderdrukken. Wie der voorstanders van dat stelsel zou zulks durven doen? Geene regering, welke ook hare ingenomenheid met den ouden maatschappelijken toestand was, heeft ooit daartoe de hand willen leenen. Bonaparte zelf, die meer dan eenig ander heeft getracht de wederinvoering van het theologische stelsel tot stand te brengen, heeft zich steeds als beschermer van de nijverheid, kunsten en wetenschappen voorgedaan, en datgene bevorderd, wat later den val van zijn stelsel moest veroorzaken. Zulks kan echter geen verwondering baren als men bedenkt, dat zelfs zuiver bespiegelende geesten zich niet aan den invloed der algemeene beweging hebben kunnen ont-

1) ‘En faisant de plus en plus prévaloir la vie industrielle, la sociabilité moderne doit donc puissamment seconder la grande révolution mentale qui aujourdhui élève définitivement notre intelligence du régime théologique au régime positif. Non seulement cette active tendance journalière à l'amélioration pratique de la condition humaine est nécessairement peu compatible avec les préoccupations réligieuses, toujours relatives, surtout sous le monothéisme, à une tout autre destination. Mais, en outre, une telle activité est de nature à susciter finalement une opposition universelle, aussi radicale que spontanée, à toute philosophie théologique. D'une part, en effet, la vie industrielle est, au fond, directement contraire à tout optimisme providentiel, puisqu'elle suppose nécessairement que l'ordre naturel est assez imparfait, pour exiger sans cesse l'intervention humaine, tandis que la théologie n'admet logiquement d'autre moyen de le modifier que de solliciter un appui surnaturel. En second lieu, cette opposition, inhérente à l'ensemble de nos conceptions industrielles, se reproduit continuellement, sous des formes très-variées, dans l'accomplissement spécial de nos opérations, où nous devons envisager le monde extérieur, non comme dirigé par des volontés quelconques, mais comme soumis à des lois, susceptibles de nous permettre une suffisante prévoyance, sans laquelle notre activité pratique ne comporterait aucune base rationnelle. Ainsi, la même co-relation fondamentale, qui rend la vie industrielle si favorable à l'ascendent philosophique de l'esprit positif, lui imprime, sous un autre aspect, une tendance anti-théologique plus ou moins prononcée, mais tôt ou tard inévitable, quels qu'aient pu être les efforts continus de la sagesse sacerdotale pour contenir ou tempérer le caractère anti-industriel de la philosophie initiale, avec laquelle la vie guerrière était seule suffisamment conciliable. Telle est l'intime solidarité qui fait involontairement participer depuis longtemps tous les esprits modernes, même les plus grossiers et les plus rebelles, au remplacement graduel de l'antique philosophie théologique par une philosophie pleinement positive, seule susceptible désormais d'un véritable ascendant social.’
A. COMTE, *Discours sur l'esprit positif. Paris. Février* 1844. pag. 31-33.

trekken. Hoe afkeerig zij er van waren om het gezag van de rede te erkennen, hebben zij niettemin, in hunne ijdele pogingen om de rede aan het geloof te onderwerpen, geenen anderen uitweg kunnen vinden, dan de rede eerst tot regter over het geloof te maken. Zij is het die opgeroepen wordt om bewijzen voor de waarheid eener openbaring te geven! De uitstekendste denker van de hedendaagsche Katholieke school, de beroemde de Maistre, heeft zelf op eene treffende wijze de noodzakelijkheid om de wijsbegeerte op de rede te vestigen erkend, toen hij, in zijn voornaamste werk, alle theologische redeneringen ter zijde latende, getracht heeft, de herstelling van de pauselijke oppermagt te verkrijgen door middel van eenvoudige, dikwijls bewonderenswaardige, geschiedkundige en staatkundige redeneringen, in plaats van haar op grond van het regt van Godswege te vorderen, gelijk zijn stelsel het medebragt en hij zeker ook gedaan zou hebben, indien hij geschreven had in eenen tijd, waarin dat stelsel nog in volle kracht was[1)].

Meer regtstreeks toont zich de inconsequentie van de voorstanders van het theologische stelsel in hunne eenstemmige huldiging van de vroeger voor kettersch gehouden meening, dat de zedelijke magt aan de wereldlijke magt ondergeschikt moet zijn. Grove inconsequentie voorzeker, waardoor de voornaamste grondslag van hun stelsel vernietigd wordt. Vergetende dat geene zedelijke magt op den duur invloed kan uitoefenen, wanneer die niet onafhankelijk is, hebben zij eene meening toegestemd, waaromtrent alle staatkundige partijen het thans eens zijn, doch die de ware wijsbegeerte moet aanmerken als eene grove dwaling. Te dezen opzigte zijn de koningen niet minder revolutionnair dan de volken; wat meer is, - de geestelijken zelf, niet alleen in de Protestantsche landen, maar ook bij natiën, die in naam Katholiek zijn gebleven, laten zich de ondergeschiktheid aan de wereldlijke magt welgevallen. Maar dit bewijst tevens hoezeer de tot nog toe erkende zedelijke magt in verval is geraakt[1)]. Nooit echter is dit duidelijker gebleken dan na den val van Bonaparte, toen de koningen zich verbonden en eene hooge Europesche regtbank ingesteld hebben, om nieuwe uitbarstingen van den revolutionnairen geest te keer te gaan en hunne geschillen onderling te beslissen, zonder dat zij er in het minst aan gedacht hebben om aan de oude zedelijke magt, in welker werkkring zij aldus traden, in die regtbank zitting te geven.

De ijdelheid der pogingen van hen, die het oude stelsel weder willen invoeren, blijkt evenzeer uit de kortstondige overwinningen, welke hunne partij behaald heeft, als uit de door haar geleden nederlagen.

Toen, tijdens de restauratie, de partij

1) Ook in het onlangs verschenen werk van den heer Groen van Prinsterer, *Ongeloof en Revolutie*, merken wij eene dergelijke afwijking op. In plaats van, zoo als volgens het plan van dat werk te verwachten was, zich te bepalen tot het betoog, dat de beginsels van de anti-revolutionnaire leer in overeenstemming, die van de revolutionnaire leer daarentegen in strijd met het Evangelie zijn, ontwikkelt de schrijver bovendien, in het voornaamste gedeelte van dat werk, de gronden voor zijne meening, dat de instellingen der oude maatschappij nuttig, die der tegenwoordige verderfelijk zijn, en legt daardoor ingewikkeld de bekentenis af, dat het nuttig of schadelijk zijn voor de maatschappij de toetssteen bij het beoordeelen van instellingen is.

1) Dat verval blijkt ook uit de tegenwoordig bijna algemeen heerschende meening, dat het onderwijs geheel aan den invloed der geestelijkheid moet onttrokken worden.

van teruggang de bovenhand had verkregen, kwam er al spoedig verdeeldheid onder hare leiders. - De voorstanders van het Katholicisme scheidden zich van de voorstanders van de feodaliteit, terwijl de verdedigers van het koningschap met die van de aristocratie in strijd geraakten. In één woord, gedurende het korte tijdperk, dat de partij van teruggang het gezag in handen hield, zijn dezelfde gronden tot tweedragt en ontbinding aan het licht gekomen, welker langzame ontwikkeling in de vorige eeuwen eindelijk den val van het theologische en feodale stelsel ten gevolge heeft gehad.

Sedert dat de partij van teruggang, door den gedenkwaardigen schok van 1830, tot de oppositie is overgegaan, is haar gebrek aan zamenhang op eene niet minder beslissende wijze aan den dag gekomen. Dit gebrek, zonder nieuw te zijn, had zich echter nog nooit zoo volkomen geopenbaard. Reeds meermalen nam de partij van teruggang, wanneer zij zich moest verdedigen, de beginselen van de revolutionnaire leer te baat, zonder afgeschrikt te worden door het gevaar van de beschuldiging van grove inconsequentie niet te zullen kunnen ontgaan. Zoo zag men de Katholieke school ten voordeele van hare geloofsgenooten in Engeland en vooral in Ierland de vrijheid van geweten inroepen, terwijl zij niet ophield de krachtige onderdrukking van het Protestantisme in Frankrijk en in Oostenrijk te vorderen. Zoo zag men, in onze eeuw, de coalitie der koningen, hoezeer nooit het voornemen latende varen om later het oude staatkundige stelsel weder in te voeren, een beroep doen op de beginselen der revolutionnaire leer, met het doel om de volken van Europa tegen de ondragelijke overheersching van Bonaparte in beweging te brengen, en daardoor het onloochenbaarste bewijs leveren, èn van de kracht dier leer, èn van het onvermogen der leer van teruggang, welke laatste aldus geheel ongeschikt verklaard werd om eenen werkdadigen invloed op de beschaafde natiën uit te oefenen. Maar de onwillekeurige bekentenis van de afgeleefdheid der oude of theologische staatkunde is nooit zoo volkomen geweest als thans, nu de school van teruggang het geheel van de revolutionnaire leer ten haren gebruike tracht te hervormen en tot de herstelling van het Katholieke stelsel zich van dezelfde beginselen bedient, die dat stelsel hebben vernietigd, daarbij niet schromende zelfs dezulke goed te keuren, welke tot volslagen regeringloosheid leiden. Zij, die deze zonderlinge herschepping trachten ten uitvoer te brengen en daardoor niet alleen het beginsel verloochenen, dat door hunne partij vertegenwoordigd wordt, maar die partij zelf in een zedelijk opzigt vernederen, worden bij deze voor uitstekend bekwaam gehouden!

Bij het beoordeelen van de metaphysische staatkunde, moet men nooit uit het oog verliezen, dat hare leer, hoezeer uitsluitend critisch en bij gevolg zuiver revolutionnair zijnde, evenwel langen tijd de benaming van vooruitgaande verdiend heeft, als hebbende zij werkelijk, gedurende de drie laatst verloopen eeuwen, den voornaamsten staatkundigen vooruitgang, die toen niet anders dan geheel negatief kon wezen, te weeg gebragt. Ten gevolge van eene even klaarblijkelijke als betreurenswaardige wet, waaraan onze zwakke natuur onderworpen is, kan de overgang van het eene maatschappelijke stelsel tot het andere niet regtstreeks geschieden; gedurende den tijd, waarin het oude stel-

sel te niet gaat en de bestanddeelen van het nieuwe stelsel zich ontwikkelen, is er eene tusschenregering, welke, de beginselen van het oude stelsel verloochenende en zich niet op die van het nieuwe kunnende gronden, alle vastheid moet missen. Het oordeel omtrent de metaphysische staatkunde zou al zeer ongunstig uitvallen, als men er niet iets transitoirs in zag, namelijk den overgang van de theologische tot de stellige staatkunde; doch uit dat gezigtspunt laat zich de ingenomenheid van de volken en van zoo vele uitstekende mannen met die staatkunde, gemakkelijk verklaren, hoe ongeschikt hare grondslagen ook zijn, om daarop een hecht staatkundig stelsel te vestigen.

Het is voor onzen zwakken geest zoo moeijelijk, zich een ander staatkundig stelsel te denken dan dat, waaronder wij leven, dat er noodzakelijkheid schijnt te bestaan, om eerst dat stelsel omver te werpen, alvorens zich tot het begrip van een nieuw stelsel te kunnen verheffen. De grootste denker der oudheid, Aristoteles zelf, is zoo zeer aan den invloed van de denkbeelden zijner eeuw onderworpen geweest, dat hij zich geene maatschappij zonder slaven heeft kunnen voorstellen: en echter is de slavernij eenige eeuwen na hem afgeschaft. De metaphysische staatkunde nu heeft aan de menschheid de onschatbare dienst bewezen, dat zij het oude theologische stelsel geheel heeft doen vallen en ons daardoor in de gelegenheid heeft gesteld, om een helder denkbeeld te verkrijgen van den waren aard der maatschappelijke reorganisatie, welke thans nog voor zoo vele uitstekende mannen in het duister ligt. Indien bij het groote werk der revolutionnaire slooping veel is verrigt, dat, al moet het minder geweten worden aan de personen, dan wel aan de consequentiën eener leer welke zij absoluut waanden, echter afgrijzen bij ons verwekt, - vergeten wij daarom toch nooit, dat onze vaderen ons het licht van eene fakkel hebben doen zien, welker vlam eerst door het wegruimen van de beletselen zich aan ons oog heeft kunnen vertoonen.

Uit welk gezigtspunt men de revolutionnaire staatkunde ook beschouwe, men ontwaart altijd dat zij, - het transitoir karakter voorbijziende, hetwelk eigen is aan den toestand, waarin de meest ontwikkelde volken moesten geraken, zoodra de onmagt van de oude staatkundige leer om de beweging der maatschappij te bestieren niet meer kon geloochend worden, - dien toestand als normaal en blijvend wil doen voorkomen. De meest eenvoudige staatkundige hoofdbegrippen vernietigende, verkondigt de revolutionnaire leer, dat elke regering moet aangemerkt worden als een vijand der maatschappij, wiens werkkring men niet genoeg beperken kan, wien men immer moet wantrouwen en aan wien men alle werkdadige deelneming aan de bestiering der maatschappelijke ontwikkeling ontzeggen moet. Doch hoezeer men deze strekking bij de revolutionnaire leer niet kan ontkennen, men zou bij de beoordeeling dier leer onregtvaardig handelen, door niet in aanmerking te nemen, dat het voor het krachtdadig voeren van den strijd, die de vestiging van een nieuw stelsel mogelijk kon maken, volstrekt noodig was, zulke beginselen op den voorgrond te plaatsen. Immers indien niet, - bij de onbekendheid met den waren aard van een zoodanig stelsel en het gemis van het begrip, hoe het mogelijk zou zijn eene betere uitoefening der regelende magt dan vroeger te verkrijgen - het nut van *elke* magt van dien aard ontkend ware gewor-

den, zou men zich gedwongen hebben gezien om het gezag weder op te dragen aan dezelfde staatsmagten, welker vernietiging vereischt werd.

Wanneer men de critische leer van naderbij beschouwt, dan blijkt het dat de toekenning van het onbeperkte regt van onderzoek, of het dogma van de gewetensvrijheid, haar hoofdbeginsel is, waaruit de vrijheid van drukpers, van onderwijs en van elke andere wijze om de meeningen te verspreiden, regtstreeks voortvloeit. Het regt om alle maatschappelijke vraagstukken te onderzoeken is te aanlokkelijk, dan dat niet iedereen het zou willen uitoefenen, en het kan dus geen verwondering baren, dat zelfs de meest stelselmatige verdedigers van de oude staatkunde, te dezen opzigte niet minder revolutionnair zijn, dan hunne tegenstanders en eigenlijk geene andere uitspraak erkennen, dan die van hunne rede, al is die ook in strijd met de uitspraak van de magten, welke zij het meest ophemelen. Doch hoe eenstemmig de gevoelens daaromtrent ook mogen wezen, en hoe noodzakelijk het zij geweest en nog zij, dat een iegelijk zich een zoodanig regt hebbe aangematigd en vooralsnog blijve aanmatigen, het valt echter niet moeijelijk in te zien, dat in eenen normalen maatschappelijken toestand niet aan een ieder het regt kan worden toegekend om de grondslagen der maatschappij telkens weder tot voorwerp van beraadslaging te maken. Zoodra de beginselen, waarnaar de maatschappij zal kunnen gereorganiseerd worden, gevonden en aangenomen zullen zijn, zal het regt van onderzoek van zelf beperkt en teruggebragt worden tot hetgeen het moet wezen, namelijk dàt, om, onder zekere verstandelijke voorwaarden, te onderzoeken, welke gevolgtrekkingen uit algemeen geëerbiedigde regels kunnen worden gemaakt. Niemand dergenen, die er niet toe opgeleid zijn, acht zich bevoegd om sterrekundige, natuurkundige, scheikundige en andere wetenschappelijke vragen te beslissen. Geen derzulken schroomt sterrekundige of andere wetenschappelijke stellingen op vertrouwen aan te nemen. En hoe zou dan op den duur een ieder zich in staat achten om de moeijelijkste en meest ingewikkelde maatschappelijke vraagstukken op te lossen; en waarom zou de oningewijde alle oplossingen daaromtrent door bevoegden gegeven met wantrouwen bejegenen?

Geene associatie, al bestaat zij slechts uit een gering aantal personen, kan in stand blijven, wanneer er niet onderling vertrouwen heerscht bij hare leden, die zich telkens in de noodzakelijkheid bevinden om eene menigte van zaken op elkanders gezag aan te nemen. En men zou durven beweren dat deze hoofdvoorwaarde, waaraan elke associatie, zal zij duurzaam zijn, moet voldoen, niet vereischt zou worden voor de maatschappij, die de grootste van alle associatiën is en welker meeste leden gewoonlijk niet in staat zijn om de algemeene voorschriften waarnaar zij hun gedrag moeten regelen op de regte waarde te schatten? Welke verstandelijke ontwikkeling men ook bij de massa der menschen vooronderstelle, het is klaar dat orde altijd onvereenigbaar zal zijn met eene vrijheid, welke aan een ieder, zonder dat hij eenige rationele voorwaarde vervuld hebbe, zou vergunnen, door het verkondigen van allerhande meeningen de grondslagen van de maatschappij te schokken. Eene stelselmatige verdraagzaamheid kan niet bestaan en heeft ook nimmer bestaan dan ten opzigte van meeningen, welke men als onverschillig of twijfelachtig beschouwde. Bij de volken,

die niet verder dan het Protestantisme zijn gegaan, is ieder van de menigvuldige secten, waarin het Christendom is verdeeld, op zichzelve te onmagtig om naar eene volkomene zedelijke overheersching te streven; maar omtrent de verschillende punten der leer, welke haar gemeen zijn, is hare onverdraagzaamheid jegens andersdenkenden, vooral in de Vereenigde Staten, zeker niet minder groot dan de onverdraagzaamheid der Katholieken, welke aan deze zoo dikwerf verweten is. Niettegenstaande hunne verkondiging van de volstrekte gewetensvrijheid, zijn de leiders van de Fransche onwenteling meer dan anderen onverdraagzaam geweest. Ieder weet met welke verschrikkelijke veerkracht zij, in het begin van die omwenteling, toen de critische leer voor organisch werd gehouden, getracht hebben de algemeene toestemming te verkrijgen tot de verschillende leerstellingen van eene wijsbegeerte, welke men toen beschouwde als den eenigen mogelijken grondslag van de maatschappij en welke men daarom boven elke discussie verheven achtte.[1)]

Wanneer men de overige voorname dogma's van de revolutionnaire leer op dezelfde wijze analyseert zal men steeds ontwaren dat zij even heilzaam als noodzakelijk geweest zijn om het oude staatkundige stelsel te vernietigen, maar tevens dat zij, als leidende tot de ontkenning van het nut van elke regering, het vestigen van eene nieuwe maatschappelijke orde in hooge mate bemoeijelijken. Vooral is dit het geval met het dogma van de *gelijkheid* der menschen, dat, toegepast op het oude stelsel, de natuurlijke ontwikkeling van de beschaving zeer heeft bevorderd, door mede te werken tot het doen vervallen van de oude maatschappelijke classificatie. Zonder dat dogma zouden de toekomstige bestanddeelen van de nieuwe organisatie zich niet genoegzaam hebben kunnen ontwikkelen, noch een staatkundig karakter hebben kunnen verkrijgen. De volstrekte gelijkheid van alle menschen moest verkondigd worden, omdat, ware zulks niet gedaan, de begunstigde klassen, bij de onmogelijkheid om eene nieuwe, op rationele gronden berustende, classificatie uit te denken, immer haar overwigt zouden behouden hebben. Doch zulk een beginsel, waardoor de vernietiging van de oude corporatiën, die in den beginne de ontwikkeling der maatschappijen bevorderd hadden, doch later bij hun verval onderdrukkend waren geworden, heeft kunnen plaats vinden, belet ook iedere nieuwe classificatie, omdat het elken mogelijken grond er voor ontkent. Want welk ook het beginsel van eene zoodanige classificatie moge wezen, het zal altijd in strijd zijn met die voorgewende gelijkheid aller menschen. Ongetwijfeld heeft ieder mensch het regt om van zijne medemenschen te vorderen, dat zij zijne waardigheid als mensch nooit uit het oog verliezen. Maar het is daarom niet minder waar, dat de menschen niet gelijk zijn en dat zij derhalve niet dezelfde regten in de maatschappij kunnen bezitten. Voor een ieder, die de menschen oordeelkundig heeft nagegaan, is hunne ongelijkheid ten opzigte van de verstandelijke en zedelijke vermogens veel grooter, dan hun

1) Het schijnt dat sommige van de tegenwoordige revolutionnairen nog eveneens zouden willen handelen.
Het dagblad *la Presse* gevraagd hebbende, wat men doen zoude, indien de meerderheid van de nationale vergadering zich voor het koningschap verklaarde, kreeg ten antwoord, dat men eene zoodanige meerderheid fusilleren of in het water werpen zou.

verschil in uiterlijk en in physieke krachten. De vooruitgang der beschaving, verre van ons tot eene hersenschimmige gelijkheid te brengen, ontwikkelt hoe langer zoo meer die ongelijkheid, terwijl daarentegen het gewigt van de materiële onderscheidingen er meer en meer door verminderd wordt.

Eene gelijksoortige wijsgeerige schatting van het dogma der *souvereiniteit van het volk* zal tot dezelfde uitkomsten brengen. Indien niet de volken zich het regt aangematigd hadden, om naar hunnen wil alle instellingen te veranderen, zou het oude stelsel altijd zijn blijven bestaan en zou de omwenteling hebben moeten mislukken. Alleen ten gevolge van dat dogma zal het mogelijk wezen, wanneer de verstandelijke hervorming genoegzaam gevorderd zal zijn, een deugdelijk regerings-stelsel te vestigen. Maar al moet elk waar wijsgeer de tijdelijke nuttigheid van dit revolutionnaire dogma toestemmen, hij kan echter de noodlottige strekking er van, om tot regeringloosheid te voeren, niet ontkennen, daar het, absoluut toegepast wordende, de geregelde werking van elke instelling verhindert, doordien het de bestuurders geheel afhankelijk maakt van de menigte en aan de volken het *regt van Godswege* schenkt, welks aanmatiging zoo dikwerf den koningen is verweten geworden.

Ten opzigte van de betrekkingen der volken onderling, zijn de revolutionnaire leerstellingen even volstrekt als alle andere metaphysische begrippen. De noodzakelijkheid van eene regeling dier betrekkingen kon ligt ontkend worden, omdat de gronden waarop zij berust niet terstond in het oog vallen. Ook was zulk eene ontkenning onmisbaar en openlijk moest het beginsel van non-interventie verkondigd worden, opdat de staatkunde van de meest beschaafde volken niet afhankelijk zou blijven van die der minst in beschaving gevorderde. Men kan dus de bewonderenswaardige veerkracht van de Fransche natie, ten gevolge waarvan zij het regt heeft verkregen om hare staatkundige instellingen geheel naar eigen goedvinden te veranderen, niet op te hoogen prijs schatten. Deze stelselmatige afzondering is eene hoofdvoorwaarde om tot eene staatkundige hervorming te geraken, welke ongetwijfeld niet bij alle volken van Europa gelijktijdig kan plaats hebben, niettegenstaande zij alle in eenen zekeren staat van crisis verkeeren. Maar van den anderen kant kan het niet geloochend worden, dat de strekking van het beginsel van afzondering hoogst nadeelig is, wanneer men het *absoluut* waant en er zich op grondt, om de vestiging van eene magt, tot het regelen van de betrekkingen der volken onderling, voor altijd te beletten. Aldus opgevat, zou dat beginsel werkelijk tot teruggang leiden en de nieuwe staatkunde beneden die der middeleeuwen plaatsen, in een tijdperk, waarin de betrekkingen der volken onderling dagelijks menigvuldiger worden.

Om de schatting van de revolutionnaire leer te voltooijen blijft nu slechts over, het logisch criterium op haar toe te passen, dat ons tot eene juiste beoordeeling van de theologische leer heeft gebragt, en het volslagen gebrek aan consequentie van hare voorstanders aan te toonen.

Laat ons daartoe doen zien, hoe die leer, welker strekking wordt gezegd vooruitgaande te zijn, bij eene consequente toepassing tot teruggang leidt.

Bij het vormen van de revolutionnaire leer is men van het denkbeeld uitgegaan, dat de menschen in den beginne in eenen zoogenaamden natuurstaat hebben ver-

keerd, welke verre boven den maatschappelijken toestand zou te verkiezen zijn. Dit denkbeeld, zoo geheel strijdig met het waar begrip van vooruitgang, en hetwelk niets anders is dan het onder eenen anderen vorm gebragte theologische leerstuk betrekkelijk den onzondigen staat van den eersten mensch vóór zijnen val, is gemeen aan alle wijsgeeren, die tot de vorming van de revolutionnaire leer hebben medegewerkt. Het is geenszins bij uitsluiting eigen aan den grooten sophist (Rousseau), die eigenlijk niets anders heeft gedaan, dan ook in dit opzigt de verste gevolgtrekkingen van de leer zijner voorgangers te maken. Doch hoe dit ook zij, een zoodanig denkbeeld moet tot het hervormen van den staat in eenen zin van teruggang leiden. Van het oogenblik dat de behoefte aan eene hervorming ontstond, hebben de menschen steeds getracht, om in plaats van het gebrekkige stelsel, waaronder zij leefden, een nog gebrekkiger te vestigen, dat, ouder zijnde, minder afweek van den oorspronkelijken type. Uit haat tegen een achterlijk Katholicisme heeft men het door een soort van metaphysisch polytheïsme, en de instellingen van de middeleeuwen door die van de Grieken en de Romeinen willen vervangen. Ook zijn op dien weg, in het begin der Fransche omwenteling, toen de revolutionnaire leer in volle kracht was, de grondslagen der nieuwe beschaving niet onaangetast gelaten. Woeste maar krachtige kreten hebben zich toen, in naam van de deugd en de oorspronkelijke eenvoudigheid, doen hooren tegen de vlugt, die de nijverheid en de kunsten bij de nieuwere maatschappijen genomen hadden. Zelfs de wetenschappelijke geest, die alleen de beginselen zal kunnen aangeven, waarop eene duurzame maatschappelijke organisatie zal moeten berusten, is, in weêrwil van zijne uitstekende verdiensten, niet ongemoeid gebleven. Hij is voorgesteld, als te kunnen leiden tot eene aristocratie van het verstand en veroordeeld, als in strijd zijnde met de oorspronkelijke gelijkheid. Te vergeefs heeft de metaphysische school zulke gevolgtrekkingen van hare leer als afdwalingen willen doen voorkomen. Voor ieder onpartijdige is de afleiding zeer juist, en die onzinnige kreten zouden zeker weder gehoord worden, wanneer de metaphysische staatkunde ooit zulk een overwigt op nieuw verkreeg.

Ook is, van het oogenblik dat deze logische maar ontzettende gevolgtrekkingen van de revolutionnaire leer haar geheel in mistrouwen hebben gebragt, de inconsequentie harer voorstanders vooral daardoor aan het licht gekomen, dat zij zich gedrongen hebben gevoeld om te erkennen, dat de algemeene grondslagen van het oude stelsel, welks bestaan zij onmogelijk gemaakt hebben, onvermijdelijk behouden moeten worden. Ook volgens hen kan eene maatschappij zonder godsdienst niet bestaan; maar in plaats van zich aan de Christelijke te onderwerpen, hebben zij voor hunne maatschappij eene zoogenaamde natuurlijke godsdienst uitgedacht, alsof eene godsdienst zonder openbaring niet onzin ware! Na deze bekentenis van het noodzakelijke eener godsdienst, zal de school van Bossuet en de Maistre ontegensprekelijk altijd overwigt hebben boven de dwaze minachters van het Katholicisme,[1)] die, hoezeer zij eene godsdienstige organisatie noodig achten, evenwel daaraan alles willen ont-

1) Hetzelfde geldt van elke theologische school tegenover hen, die eenen God en eene godsdienst zouden willen, zonder openbaring en zonder kerkelijk gezag.

houden, wat tot hare maatschappelijke werking vereischt wordt.

Betrekkelijk het wereldlijke heeft zich de inconsequentie van de revolutionnairen evenzeer geopenbaard. Niets kan voorzeker het verval van het oude stelsel meer beletten dan de krijg; niets is zeker meer in strijd met den gang der hedendaagsche beschaving. En toch, hoe dikwerf heeft men hen niet een beroep op het zwaard hooren doen, zoodra de revolutionnaire belangen zulks schenen te vorderen? Eene theorie is zelfs uitgedacht geworden, om door den oorlog de werking van de meest beschaafde volken op de achterlijk geblevene te bevorderen. Jammer maar, dat zij, logisch toegepast wordende, eenen algemeenen strijd zou doen ontbranden, die de vestiging van een nieuw, vreedzaam stelsel voor eenen onbepaalden tijd zou verschuiven. Het meest overtuigend bewijs eindelijk van die inconsequentie vindt men in de zonderlinge pogingen van al de onderdeelen van de revolutionnaire school, om den man (Bonaparte) te verheerlijken, die, door een onbeperkt gezag tot de herstelling van het militaire en theologische stelsel te bezigen, meer dan eenig ander naar staatkundigen teruggang gestreefd heeft.

Zoo hebben wij dan de anti-revolutionnaire en de revolutionnaire staatkunde beoordeeld, en beider ongeschiktheid aangetoond, om eene ware maatschappelijke reorganisatie tot stand te brengen. Wij gaan er thans toe over om de stationnaire staatkunde, of die van het behoud, te doen kennen.

Ziende dat noch de theologische staatkunde, welke allen vooruitgang uitsluit, noch de metaphysische staatkunde, die tot regeringloosheid leidt, aan de hedendaagsche behoeften kan voldoen, heeft men zonder eigen denkbeelden eene leer willen vormen, rustende op beginselen welke aan beide soorten van staatkunde ontleend zijn. Die leer, welke zoo vele bewonderaars telt, heeft gedurende de laatste vijf-en-twintig jaren, nadat de oude en de revolutionnaire leer in verval waren geraakt, allengs de eerste plaats op het staatkundig tooneel ingenomen. Er is zeker geen sterker bewijs voor den afkeer, welken de publieke geest van alle volstrekte beginsels heeft, dan die ingenomenheid met theoretici, die, zich nu op de theologische dan op de revolutionnaire staatkunde grondende, de eene door de andere trachten onschadelijk te maken.

Doch hoezeer de mannen van het *justemilieu* geenszins zulk eene bewondering verdienen, en het ijdel zou zijn, van hen de oplossing van het vraagstuk der maatschappelijke reorganisatie te verwachten, is het niet te ontkennen, dat zij, door daarbij zoowel de behoefte aan orde als die aan vooruitgang in aanmerking te nemen, dat vraagstuk veel beter gesteld hebben, dan vroeger is gedaan.

Het kan bijna overbodig geacht worden op de staatkunde van het behoud het criterium toe te passen, in hoe verre hare voorstanders aan de voorwaarde van consequent te zijn voldoen. Deze, door beginsels te huldigen, welke geheel in strijd met elkander zijn, leggen de bekentenis af, dat zij daarop geen aanspraak kunnen maken. Terzelfder tijd dat zij openlijk verkondigen de voornaamste grondslagen van het oude stelsel te willen behouden, zoeken zij, door allerlei hinderpalen, de werking van zijne deelen te verlammen. Eveneens, na eerst hunne goedkeuring aan de algemeene beginselen van de revolutionnaire leer geschonken

te hebben, deinzen zij voor de gevolgtrekkingen terug en maken van het woord vrijheid eenen ijdelen klank. Dit ziet men onder anderen in hunne beperking van de vrijheid van drukpers, van het kiesregt, enz., door het opleggen van irrationnele, geldelijke voorwaarden, die ten hoogste willekeurig en drukkend zijn, zonder tot het beoogde doel, het op den duur behouden van rust in de maatschappij, te kunnen brengen, naardien het aantal uitgeslotenen veel grooter is dan het kleine getal bevoorregten en de wrevel van de eersten veel sterker moet wezen dan de tevredenheid der laatsten, aan wie op zulke valsche gronden regten worden toegekend.

Dit overzigt van de drie stelsels van denkbeelden, waaraan tegenwoordig de voornaamste staatkundige meeningen worden ontleend, zal, naar wij vertrouwen, hunne ongeschiktheid om eene ware maatschappelijke reorganisatie tot stand te brengen ten klaarste kunnen doen blijken. Ten einde te doen beseffen hoe dringend noodig zulk eene reorganisatie echter is, moeten wij een oogenblik de aandacht vestigen op de groote gevaren, die uit de verstandelijke regelloosheid ontstaan, gevaren welke elken dag dreigender worden.

De uiteenloopendheid der meeningen omtrent de beginselen, die den grondslag der maatschappij moeten uitmaken, (welke uiteenloopendheid een regtstreeksch gevolg van de verstandelijke regelloosheid is), springt dadelijk in het oog. Zij wordt tegenwoordig waargenomen door allen, hoe verschillend hunne inzigten omtrent de oorzaak der kwaal en hare geneesmiddelen ook zijn. Onregtvaardig zou het wezen het kwaad, zoo als gewoonlijk wordt gedaan, geheel aan de revolutionnairen te wijten. Ongetwijfeld hebben zij er aanleiding toe gegeven door het regt van onderzoek aan allen toe te kennen. Maar daaruit volgt nog geenszins dat de mensch altijd onderzoeken, nimmer beslissen zou, en, wanneer er nog geen eindbeslissing is genomen, dan moet het alleen daaraan geweten worden, dat de beginselen waarop die moet rusten nog niet gevonden zijn. De stationnairen nu, die op den voorgrond stellen dat zoodanige beginselen niet behoeven gezocht te worden, verhinderen het ophouden van de verstandelijke anarchie evenzeer als de mannen van teruggang, die om haar te doen eindigen geen ander middel weten, dan den terugkeer tot dezelfde beginsels, ten gevolge van welker afgeleefdheid de revolutionnaire crisis onvermijdelijk was geworden. Doch het is onnoodig, te onderzoeken, wie te dezen opzigte het meest schuldig zijn; genoeg de kwaal bestaat en niemand kan haar loochenen.

Wat ons verwonderen moet is minder het bestaan van de verstandelijke regelloosheid, dan het nog aanwezig zijn van eenige orde. In eenen tijd dat iedereen, zonder voorbereiding daartoe, zich bevoegd acht om de moeijelijkste maatschappelijke vraagstukken te beslissen, moet alle tucht verdwijnen; er ontstaan evenveel meeningen, als personen, die zich met de beantwoording van zulke vraagstukken bezig houden. Dan alleen ziet men vereeniging, wanneer het de omverwerping van deze of gene maatschappelijke instelling geldt; maar zoodra wil niet de overwinnende partij er iets voor in de plaats stellen, of wie gisteren hare bondgenooten waren worden heden hare tegenstanders. Bij zulk eenen strijd kunnen geene algemeene regelen op den duur geldend zijn en gaat het ware begrip van het algemeene welzijn geheel verloren. Zoo ingewikkeld zijn

de maatschappelijke vraagstukken, dat het vóór en het tegen van de eene of andere oplossing, bij oppervlakkige beoordeelaars, even goed kunnen volgehouden worden; want er bestaat zeker geen zedelijk voorschrift, geene instelling, hoe noodig ook, of er zijn nadeelen aan verbonden en, wederkeerig, is er geene utopie, zelfs niet de meest buitensporige, waaraan niet eenige goede zijde te vinden zou zijn. En wanneer men nu ziet dat mannen, voor wie men overigens achting moet hebben, de meest tegenovergestelde meeningen voorstaan en zulks op schijnbaar even goede gronden, moet het dan verwondering baren dat bij de toeschouwers van den strijd geene duurzame overtuiging kan gevestigd worden, en dat de ware staatkundige zedelijkheid te niet gaat?

Gelukkig dat de zedelijke voorschriften voor den mensch, als individu en als lid van een huisgezin, op minder verborgen gronden berusten. Zij spruiten meer uit het natuurlijk gevoel voort, terwijl tevens, van den anderen kant, de verstandelijke ontwikkeling en het zachter worden van de zeden de werking der ontbindende leerstellingen in dit opzigt veel verhinderd hebben. Doch die voorschriften zijn ook niet onaangetast gebleven en thans schijnt de tijd der grootste afdwalingen daaromtrent gekomen te zijn.

Reeds bij het ontstaan van den revolutionnairen toestand is aan de zedeleer een gevoelige slag toegebragt door de instelling van de echtscheiding, welke in de Protestantsche landen het huwelijk allengs vernietigd zou hebben, indien niet het gezond verstand en de openbare welvoegelijkheid zich tegen een veelvuldig gebruik van die instelling verzet hadden. Daarna evenwel is niet alleen het huwelijk maar zelfs het huisgezin aangetast geworden. Onzinnige secten zijn opgestaan om als hervormingsmiddel de afschaffing van het huwelijk en van het erfregt aan te bevelen, ja zelfs heeft ééne de driestheid gehad, om het meest algemeene voorschrift der zedeleer, namelijk dat de driften aan de rede moeten onderworpen worden, om te keeren, en ons eene heilrijke toekomst te voorspellen, wanneer aan de driften de vrije teugel werd gevierd.

Een regtstreeksch gevolg van de bestaande wanorde is de stelselmatige omkooping, welke thans een onmisbaar middel van regering is geworden. Hoe beklagenswaardig zulk eene noodwendigheid zij, men moet er echter niets anders in zien dan een onvermijdelijk gevolg van onzen tegenwoordigen verstandelijken toestand. Bij de onmagt der algemeene denkbeelden en het gemis eener onwankelbare overtuiging, is er geen ander middel tot het in standhouden van orde, dan het beroep op geheel persoonlijke belangen. Dit kan ongetwijfeld de regeringen niet vrijspreken, die met graagte van zulk een middel gebruik maken, doch de omkooping moet evenzeer aan de volken als aan hunne bestuurders geweten worden, in dezen zin namelijk, dat de eerste zich laten omkoopen en de laatste het doen. Wat de schuld der regeringen verzwaart is haar dwaze afkeer van elke theorie, ten gevolge waarvan zij allerlei beletselen aan hen in den weg leggen, die, ten einde de kwaal in den grond te genezen, naar het middel zoeken om in de maatschappij onwankelbare meeningen te vestigen. Zoo handelende wettigen de regeringen het vermoeden, dat zij van het, voor de luiheid en de middelmatigheid zoo verlokkelijk, middel van omkooping ongaarne afstand zouden willen doen.

Om den grooten omvang van het kwaad

te beseffen, moet men onder de middelen, welke aan het stelsel van omkooping ten dienste staan, niet alleen de stoffelijke voordeelen rekenen, maar daaronder ook begrijpen de zoogenoemde eervolle onderscheidingen, welke, naardien de ijdelheid er door wordt opgewekt en gestreeld, dikwijls eene veel sterker begeerlijkheid dan de gouddorst zelf doen ontstaan en een levendige prikkel kunnen zijn, om het algemeene belang aan het bijzondere op te offeren. Aldus beschouwd, blijkt dat stelsel veel uitgebreider en gevaarlijker te zijn, dan men gewoonlijk waant. Maar hetgeen het ergst moet geacht worden is, dat onze staatkundige instellingen er toe medewerken, om bij allen, die met eenige veerkracht begaafd zijn, de eerzucht in hooge mate op te wekken en te voldoen. Wanneer eerzuchtigen, bij voorbeeld, nagaan, door wie de voornaamste staatkundige betrekkingen in de laatste halve eeuw zijn bekleed geworden, kunnen zij dan niet met grond de hoop voeden, ook op hunne beurt de magt in handen te krijgen? Niet meer door de algemeene meening in toom gehouden, geene beletselen meer vindende in de oude, thans onherroepelijk ontbonden, maatschappelijke classificatie, heeft een ieder zich geworpen op de openbare bedieningen, wier aantal bijgevolg onophoudelijk is moeten vermeerderd worden, om aan de menigvuldige aanvragen te kunnen voldoen. Na daartoe in den beginne te zijn gedrongen geworden, hebben de regeringen later met gretigheid dit middel gebruikt, in de meening dat het tot haar behoud medewerkte door de belangen van een aantal eerzuchtigen innig met de hare te verbinden. Doch het is klaar dat zulk eene zienswijze zeer bekrompen is en dat het onnoodig vermeerderen der ambten eene geheel tegenovergestelde uitkomst moet hebben; want daar het aantal personen, wier eischen niet kunnen bevredigd worden, altijd veel grooter blijft dan dat van hen, aan wier vorderingen is voldaan, zoo maakt men zich door die handelwijze veel meer vijanden dan bondgenooten.

Hetgeen de taak der regeringen om orde te houden verzwaart is bovenal de verkeerde rigting van de openbare meening, die, in weerwil van de ondervinding der laatste vijftig jaren, nog altijd het geneesmiddel voor de maatschappelijke kwalen tracht te vinden in eene verandering der staatkundige instellingen, in stede van dat middel te zoeken, waar het moet gezocht worden, namelijk in eene hervorming van de maatschappelijke theoriën. Inderdaad, deze eenmaal gevonden en goedgekeurd zijnde, zouden daaruit van zelf de voor den nieuwen toestand passende instellingen voortvloeijen. Uit de verkeerde rigting van de openbare meening volgt dan ook, dat men al het kwaad dat geschiedt gewoonlijk aan de regeringen wijt, in plaats van het toe te schrijven aan de aangenomen denkbeelden en zeden, waarvan het meestal een gevolg is. Wat met regt van de regeringen zou kunnen gevorderd worden is, dat zij dit zouden inzien, en dat zij zouden begrijpen dat voor de kwaal een zedelijk geneesmiddel moet gezocht worden. Zij begrijpen het niet en daarin zijn zij schuldig. Ook wij willen echter daarom nog geene volstrekte afkeuring uitspreken omtrent elke staatkundige hervorming, die gemaakt zou worden vóórdat eene nieuwe maatschappelijke leer gevestigd zij. Integendeel gelooven wij dat het nuttig kan wezen, reeds nu hervormingen tot stand te brengen. Maar verderfelijk zouden wij die achten, indien men daaraan een overwegend belang

hechtte en zich alzoo van het streven naar het hoofddoel liet afleiden. In dien zin moeten wij er met ernst tegen waarschuwen.

Om door een enkel voorbeeld te doen zien, hoezeer de verbetering van onzen maatschappelijken toestand meer van eene verandering der algemeene denkwijze, dan van die der instellingen afhankelijk is, wijzen wij op het gebruik van den eigendom, welks regt in den jongsten tijd zoo hevig is aangevallen. Wanneer men al de ijdele bedenkingen, welke betrekkelijk dat regt zijn gemaakt, ter zijde stelt, zal men toch moeten erkennen, dat zeer gewigtige bezwaren geopperd zijn, die wel verdienen zooveel mogelijk te worden opgeheven. Doch wie ziet niet in, dat daartoe alleen zedelijke middelen moeten gebezigd worden en dat de voorschriften van de wereldlijke magt niets vermogen om het kwaad te keer te gaan; immers hier hangt alles af van de vestiging der overtuiging, dat het gebruik van den eigendom, ín welke handen deze ook geplaatst zij, altijd voordeelig voor het algemeen moet wezen.

Ongelukkig wordt de oplossing van het vraagstuk van het vinden eener nieuwe maatschappelijke organisatie nog steeds van de tegenwoordige leiders van de wereldlijke magt verwacht, die zeker het minst in staat zijn om haar te geven. Sinds het staatkundig gezag meer en meer is verbrokkeld geworden, zijn de menschen, die met verheven gevoelens bezield en met uitstekende bekwaamheden begaafd zijn, van het bezit van dat gezag afkeerig geworden en hebben zij de magt moeten overlaten aan zoogenoemde staatsmannen, die haar bejagen, niet ten einde het algemeen belang te bevorderen, maar om, òf aan eene lage hebzucht, òf aan eene ijdele heerschzucht, voldoening te verschaffen. Daarbij komt, dat in de constitutionele landen alleen de hoofden van partijen de magt in handen kunnen krijgen, zoodat men, om daartoe te geraken, zich aan eene partij moet aansluiten. Zoo iets schrikt natuurlijk een ieder af, die weet hoe zwaar het valt aan de eischen eener partij te voldoen en die voorziet, dat hij zijne beste krachten zal moeten besteden om de aanvallen van de andere partijen af te slaan. Kan het derhalve verwondering baren, dat bij het bestaan van zulke hinderpalen, mannen, in wie een edel en rationneel eergevoel huisvest, niet dingen naar het bezit van eene magt, die zij weten, dat tot geen nuttig gebruik zal kunnen aangewend worden? Aldus laat het zich verklaren, dat in bijna alle landen de magt in handen is geraakt van hen, die zich om het algemeen belang doorgaans weinig bekommeren. In Frankrijk, bij voorbeeld, is zij uitsluitend toevertrouwd aan metaphysici en regtsgeleerden, of liever, aan letterkundigen en advocaten. Tegenwoordig kan in dat land een ieder, die eene pen weet te voeren of redenaarstalent bezit, de hoop voeden om eenmaal in de zedelijke of in de staatkundige wereld eenen gewigtigen invloed uit te oefenen. Zoo hebben thans ondergeschikte begaafdheden, die dan slechts waarde verkrijgen, wanneer zij tot een nuttig einde worden besteed, een allerverderfelijkst overwigt; aan den vorm wordt meer gehecht dan aan den inhoud. Te dezen opzigte zal eene nieuwe, waarlijk rationnele, leer groote moeijelijkheden te overwinnen hebben. Van de zijde der bestuurders zal zij op tegenkanting, geenszins op ondersteuning, moeten rekenen. Doch even als de invloed van de regters is verbroken, zal

die van de advocaten moeten zwichten, zoodra zij regtstreeks in hare grondslagen zal worden aangetast.

Wanneer wij thans terugzien op hetgeen wij meenen aangetoond te hebben, dan kunnen wij deze uitkomsten van ons betoog opsommen:

Dat noch de theologische, noch de revolutionnaire, noch de stationnaire staatkunde de geschiktheid bezitten om de tegenwoordige maatschappelijke crisis te doen eindigen;

Dat het evenwel dringend noodig is aan die crisis een einde te maken, omdat de gevaren er van steeds dreigender worden;

Dat van de bestuurders het doen ophouden der crisis niet kan verwacht worden.

Treurig voorzeker zijn deze uitkomsten en het kan ons niet verwonderen, dat zelfs uitstekende mannen, bij de beschouwing van onze maatschappelijke gesteldheid, aan de toekomst hebben gewanhoopt en tot de overtuiging zijn geraakt, dat de maatschappij door een onoverwinnelijk noodlot veroordeeld zou wezen, om tusschen het strengste despotisme en eene afschuwelijke anarchie heen en weder geslingerd te worden. Een middel echter is nog niet beproefd; het is de toepassing van eene stellige staatkunde, van eene staatkunde op de zuivere wetenschap gegrond.[1)]

Een ieder die, wars zijnde van de hedendaagsche twisten en een rustpunt daarbuiten zoekende, zijne blikken over de wetenschappen laat gaan, moet getroffen worden door de schoone uitkomsten op haar veld verkregen. Dáár bespeurt men vooruitgang; dáár ziet men de eenmaal gevestigde waarheden altijd als zoodanig door allen erkend. Vooruitgang en orde gaan er hand aan hand. De stelling van het quadraat op de hypothenuse is thans even waar als toen zij ontdekt werd. Newton's zwaartewet wordt heden nog door allen aangenomen. Evenzoo met de andere waarheden. Het is gewis allerbelangrijkst, zich van dien vooruitgang en van die eenstemmigheid rekenschap te geven en tot hare oorzaak op te klimmen. En welke is die? Immers alleen deze, dat de mannen der wetenschap zich enkel met waarneembare verschijnselen bezig houden, geenen anderen gids dan de ondervinding kennen en eene onfeilbare methode volgen. Men stelle gelijkerwijze bij de behandeling van maatschappelijke problema's op den voorgrond, dat de leer der maatschappijen, evenzeer als de andere wetenschappen, vaste wetten moet hebben, dat de mensch niet verder kan komen dan tot de kennis dier wetten, dat alleen eene natuurlijke verklaring van het verleden de toekomst kan doen voorspellen. In één woord, men erkenne ook voor die wetenschap de beginselen, welke thans in de andere wetenschappen algemeen beaamd worden en passe op de maatschappelijke vraagstukken eene rationnele behandelingswijze toe - en de eerste schrede tot het oplossen dier vraagstukken op eene wijze, waaraan ten laatste allen hunne goedkeuring zullen hechten, zal gedaan zijn.

Dit is hetgeen de stellige staatkunde aanraadt, deze zijn de beginselen welke

1) Men verwachte hier niet een eenigzins volledig overzigt van de stellige staatkunde, hetwelk zelfs een veel ruimer bestek dan het onze niet zou toelaten te geven. Hen, die verlangen met de grondslagen dier staatkunde nader bekend te worden, moeten wij verwijzen naar het reeds aangehaalde, uitvoerige werk van Comte, waarvan de drie laatste deelen aan de uiteenzetting van de leer der maatschappijen zijn gewijd.

zij verkondigt. - Laten wij nu nagaan, in hoe verre die staatkunde aan de behoeften van onzen tijd, orde en vooruitgang, zal kunnen voldoen.

Wat het bevestigen van de orde betreft, daartoe zal de stellige staatkunde van zelf medewerken, omdat zij op wetenschap gegrond is. De wetenschap, met welke klasse van verschijnselen zij zich moge bezig houden, bevestigt telkens meer de orde, door het verband op te sporen, dat tusschen schijnbaar onafhankelijke zaken bestaat. - Een ieder die, al is het maar eenigzins, de wetenschappen beoefend heeft, weet dat de wetenschappelijke geest, meer nog dan de theologische, afkeerig is van wanorde. Voeg daarbij dat de stellige methode alleen de geschiktheid bezit, om algemeen geldende bewijzen te leveren en dat deze gretig aangenomen zullen worden, in weerwil van de schijnbaar sceptische geestes-rigting van onzen tijd. De behoefte aan onwankelbare overtuiging is bij den mensch zoo groot, dat hij reeds nu iedere bewijsvoering, al is zij niet volkomen, goedkeurt, zoodra daaraan maar een zweem van stelligheid wordt gevonden. De stellige staatkunde, zich grondende op eene wijsbegeerte, wier hoofdleerstuk is, dat alles volgens vaste, onveranderlijke wetten plaats grijpt en eene methode volgende, welke door eene langdurige ondervinding is bewezen proefhoudend te zijn, zal te regt op de goedkeuring van hare voorschriften mogen hopen en van de opvolging van deze het verdwijnen der tegenwoordige wanorde mogen verwachten.

Die staatkunde zal eene onschatbare dienst aan de zaak der orde bewijzen, door de kracht van den revolutionnairen geest geheel te breken. Zij zal dit doen, door beter dan de revolutionnaire staatkunde de behoefte aan vooruitgang te vervullen. De regtmatigheid van het streven der revolutionnairen om het oude staatkundige stelsel geheel te doen verdwijnen erkennende, zal zij in zoo ver hunne zaak tot de hare maken, doch het doel trachten te bereiken langs eenen anderen weg, waarop het haar mogelijk zal zijn de anarchieke strekking hunner beginselen krachtig te bestrijden.

Niet minder zal de stellige staatkunde tot de algemeene bevrediging medewerken door eene naauwkeurige wetenschappelijke beoordeeling van den waren aard der maatschappelijke kwalen. Daaruit zal blijken, dat verscheidene er van, welke thans niet dan met wrevel en ongeduld worden verdragen, omdat men haar bestaan aan de staatkundige instellingen wijt en hare genezing nog algemeen van eene verandering dier instellingen verwacht, niet kunnen verdwijnen vóórdat de verstandelijke en zedelijke reorganisatie tot stand gekomen zij, en dat zij van zelf zullen ophouden, zoodra deze zal zijn tot stand gebragt. De stellige staatkunde zal aantoonen, dat er een onafscheidelijk verband bestaat tusschen den aard der instellingen bij eenig volk en den trap van beschaving, waarop het staat, en dat het derhalve eene dwaasheid is, in alle tijden en op alle plaatsen denzelfden regeringsvorm te willen vestigen. Belagchelijke dwaasheid inderdaad, doch welke nog dikwerf als wijsheid wordt uitgekreten, getuige onder anderen het gebeurde met Otaheite, dat men door de invoering van het Protestantisme en de vestiging van eenen parlementairen regeringsvorm heeft willen beschaven. Door aan de volken te doen gevoelen, dat, bij de tegenwoordige gesteldheid der denkbeelden, geene staatkundige verandering van zoo groot belang kan zijn, dat die tegen de gewigtige nadeelen, uit

de storing der orde ontstaande, zou kunnen opwegen, zal de stellige staatkunde voorloopig de magt verzekeren in de handen harer tegenwoordige bezitters, doch zij zal hun de verpligting opleggen om de hinderpalen, welke aan de verstandelijke en zedelijke reorganisatie in den weg staan, zoo veel mogelijk weg te ruimen. Die staatkunde zal tot het behoud van orde bijdragen, als zij, na het ongeneeslijke van sommige kwalen der maatschappij, in zoover met sommige van het ligchaam gelijkstaande, bewezen te hebben, rationnele onderwerping aan eene onveranderlijke noodwendigheid zal prediken. Zij zal dit eindelijk doen, door de behandeling van vraagstukken, welke behooren tot eene wetenschap (de sociologie), die op alle andere berust, enkel te vergunnen aan uitstekende mannen, die zich daartoe zullen hebben in staat gesteld door eene grondige beoefening van alle wetenschappen. Het regtstreeksch gevolg van het opleggen dezer voorwaarde zal zijn het doen ophouden van het geschrijf van vele onzer hedendaagsche pennevoerders, die, zich niet bekwaam gevoelende om deze voorwaarde te vervullen, van zelf het strijdperk zullen verlaten.

Het zal niet noodig wezen breedvoerig te betoogen, dat de stellige staatkunde de behoefte aan vooruitgang kan voldoen. Hoezeer het Christendom, door zijne plegtige verkondiging van de voortreffelijkheid der nieuwe wet boven de oude, het besef van maatschappelijken vooruitgang heeft opgewekt, zoo is echter eerst ten gevolge van den gang der wetenschappen het klaar denkbeeld van dien vooruitgang, als zijnde een voortdurend en noodwendig naderen tot een bepaald doel, levendig geworden. De wetenschap streeft steeds naar vooruitgang en met iedere vordering, die zij maakt, wordt al wat van haar afhankelijk is volmaakter. Eene op wetenschap rustende staatkunde kan derhalve niet dan vooruitgaande zijn. Zulk eene staatkunde alleen zal eene ware vrijheid kunnen vestigen, onafhankelijk van elken goddelijken of menschelijken wil, maar geheel ondergeschikt aan de wetten onzer natuur, die nooit straffeloos geschonden worden. Steunende op den wetenschappelijken geest, die reeds uit de verschillende vakken van kennis, het maatschappelijke uitgezonderd, den theologischen en den metaphysischen geest verdreven heeft en hunne volslagen onbeduidendheid heeft aangetoond, zal de stellige staatkunde ten laatste allen invloed aan de priesters en aan de advocaten ontnemen en daardoor eindelooze twisten doen ophouden. Zij zal niet, als de revolutionnaire staatkunde, aan de laagste klassen der maatschappij het lokaas van staatkundige regten voorhouden, doch des te ernstiger er naar streven om haar lot te verbeteren. Te dezen opzigte kan zij over hulpmiddelen beschikken, welke geene andere heeft. Vrij van vooroordeelen, geene andere beperking kennende dan die, welke uit den toestand der dingen voortvloeit, zal zij den mensch als waarachtigen heerscher over de natuur kunnen doen handelen. De stellige wijsbegeerte, welke geen uitzigten op een toekomstig leven kan openen, legt de dure verpligting op om den toestand van de talrijkste, doch minst begunstigde, klasse, in dit leven zoo dragelijk mogelijk te maken. Die dure verpligting zal de stellige staatkunde moeten vervullen; daardoor zal zij eene populaire staatkunde zijn. In het volk zal zij hare kracht zoeken en haren roem zal zij vinden in het streven om dat volk gelukkig te maken.

Zou zulk eene staatkunde geene sympa-

thie opwekken, geene voorstanders vinden? Aan allen regt latende wedervaren, doch tevens de bekrompenheid der tegenwoordige inzigten aantoonende, mag zij bij onbevooroordeelden op een gunstig onthaal rekenen. Bij de partij van teruggang zullen, in den regel, geene bekeeringen gemaakt worden; de theologische geest verschilt te veel van den wetenschappelijken, om dezen op prijs te kunnen stellen. Doch de stellige staatkunde, als vervullende zoowel de behoefte aan orde als die aan vooruitgang, mag met grond toetreding verwachten, èn bij de stationnaire partij, die de zaak der orde voorstaat, èn bij de revolutionnaire partij, die steeds vooruitgang beoogt. Dat die partijen het wèl bedenken! Met hare tegenwoordige beginselen en inzigten, zal noch de eene noch de andere ooit een duurzaam overwigt verkrijgen en zullen zij altijd eenen onvruchtbaren strijd blijven voeren. Dat zij zich dus hervormen, of liever, vereenigen tot ééne partij, welke, orde aan vooruitgang en vooruitgang aan orde verbindende, aller belangen zal bevorderen. Zóó alleen zullen zij het waarachtig heil van het menschdom kunnen bewerken.

Letterkunde.

Een woord tot inleiding.

Wij vervullen heden een aangenamen pligt, door den lezers van den Tijdspiegel een beeld des tijds aan te bieden, naar het leven genomen, en zoo warm op het doek (het papier) gebragt. - Aller oogen zijn naar de stad en het land der beweging gerigt, ook de oogen onzer welwillende lezers, en de getrouwe afbeelding van een der Koryfeën, Lamartine (het woordeke *de* is reeds in het water gevallen, met zoo veel meer, dat echter wel eens weder kon bovendrijven), Lamartine is de held van den dag. - Het portret dat hier volgt is afkomstig van een zijner beroemde tijdgenooten, van een dier mannen, die thans mede aan het hoofd der beweging staan, en wiens naam niet onbekend is in de letterkundige en staatkundige annalen van Frankrijk. Ja, dat zult ge ten minste moeten bekennen, gij, die gaarne een blik werpt in onzen Tijdspiegel, warm, levendig, krachtig is hier het koloriet opgelegd, echt Fransch, maar toch echt innig. De schilder penseelt met breede trekken. Hij portretteert als een Gudin - daarom gelooven wij met de aanbieding van dit borstbeeld des grooten dichters en redenaars, aan de eischen van den tijd te voldoen, en wenschen in volgende afleveringen, van *dezelfde* hand, de even naïve, vrijmoedige en gespierde voorstellingen van de heeren Thiers, Guizot, Odilon Barrot, Arago, en anderen te laten volgen. Zeer waarschijnlijk zullen onze gerespecteerde lezers den *naam* van onzen auteur, die thans mede te Parijs - ageert - willen weten. 't Doet ons om hunnentwil van harte leed dat wij genoodzaakt zijn dien wensch vooreerst te verijdelen; want, onze lieve broeders, die mede voor den Tijd, en door den Tijd, aan Tijdschriften arbeiden, zouden welligt, uit groote genegenheid onswaarts, den berigtgever en schilder evenzoo spoedig aan hun publiek presenteeren, als wij dit deden, nadat we het voorregt hadden met hem eene letterkundige kennis aan te knoopen. - Wij kunnen het hun echter niet verbieden, om te zoeken, of ze hier of daar het atelier van onzen Franschen schilder kunnen binnendringen - dàt staat hun vrij. - Liefst bleven wij daar alléén de baas, totdat de overige portretten afgewerkt en afgeleverd zijn, dan zullen wij zeer gaarne, als een opregt Christenmensch, den man en het paard, gelijk men zegt, noemen. - Men vergete eindelijk niet, dat het een moeijelijk, ja, een zeer moeijelijk werk is geweest, om dergelijke oorspronkelijke portretten in verstaanbaar Hollandsch te copiëeren; wij deden wat wij konden, en

wenschen hetzelfde van onze lezers, dat hier beteekent: dat ze onze vrije, losse (ook al republikeinsche) vertaling, met toegevendheid aannemen, en deze beelden des tijds, hoewel reeds ten jare 1847 geschilderd, met dankbare erkentenis onder de oogen leggen, gedenkende dat het veel gemakkelijker is, zulk eene eigenaardige schets te lezen - dan ze te vertalen.

Spiritus Asper en *Lenis.*

April, 1848.

I. Portret van Lamartine. (Januarij 1847.)

Ziedaar, waarde lezer, ik waarschuw u, het moeijelijkste mijner portretten. - Twintigmaal heb ik het beeld begonnen en weder begonnen, van zijne plaats genomen, en weder op den schildersezel gezet. Hoeveel aanmerkingen moest ik niet hooren van hen, die mij de eer bewezen om mijne werkplaats binnen te treden? ‘Gij maakt het beeld te schoon of te leelijk. Hij is meer vrijzinnig, hij is meer koningsgezind, hij is meer man van het behoud, hij is meer republikeinsch, hij is meer socialist, hij is minder socialist; hij is meer of minder godvruchtig, dan gij hem geschilderd hebt.’ Ik weet inderdaad niet meer, wien ik gelooven moet. Ik stond op het punt om mijne penseelen weg te werpen, want dat beeld heeft mij geen oogenblik rust gelaten, zoolang ik voor mijne schets was gezeten. Wat dan te beginnen, goede hemel! om - ik zeg niet de dichters te believen; zij zijn nooit tevreden, als men hen niet boven anderen, en boven henzelven prijst en lofzingt - maar het publiek, dat eenheid in eenig portret eischt, al gelijkt het beeld ook niet, met deze eenheid uitgewerkt, en mijne tegenstrevers, die mij beschuldigen, dat ik mijne verwen veranderde, als Lamartine van gelaat veranderde? Wat hier te doen? Ik ben eindelijk tot het volgende besluit gekomen. Ik stel mijne verschillende schetsen nevens elkaâr, met de dagteekening er onder, zoo als ik Lamartine ontmoet heb, in verschillende tijdperken, als dichter, als redenaar, als staatsman. - Dat is alles wat ik ter mijner regtvaardiging behoef. - Laat men nu zeggen, dat hij niet alzoo is geweest, toen ik hem afbeeldde! Ik ben toch niet gehouden om de menschen anders te schilderen, dan ik hen zie, zoo als zij er uitzien, op het oogenblik als ik ze verkies af te beelden? Ik neem mijne maatregelen vooraf: ik sta er niet borg voor, dat Lamartine in 1848 en de volgende jaren dezelfde zijn zal, als hij, naar het mij toeschijnt, thans is in 1847. Is het niet eenigzins zijne eigene schuld, dat men verklaren moet, dat hij tot geene partij behoort? Helaas! ik geloof het, omdat ik het zie, maar aan geene partij te behooren, in eene kamer waar elke strijd door een gemeenschappelijken aanval gevoerd wordt, en zich door eene gemeenschappelijke stemming oplost - zich daar op zijde te plaatsen, als scherpschutter hier en daar heen te vuren; alleen op het goed geluk af te stemmen - dat is, noch zijn invloed, noch zijn pligt te kennen -

dat is zijn doel te miskennen - dat is door niemand geleid te willen zijn, en ook niemand te willen leiden, dat is, wanneer men er toe geroepen wordt, roem, talent, staatskracht, van de hand te wijzen - dat is zijne eigene zaak niet te willen laten zegepralen, al weet men ook dat zij de beste is, noch zijn land nuttig te dienen - 't is de rol van een harp te spelen, op een spil rond te draaijen, naar alle winden heen - 't is eindelijk (vergunt mij om dit er bij te voegen), het middel om uw schilder alle mogelijkheid te benemen, om u naar het leven te schetsen, zoo veel dit gelukken wil, waar hij u zoo verschillend met uzelven, zoo tegenstrijdig met uzelven, zoo veelvormig moet afteekenen. - Intusschen wij zullen het wagen, omdat ge het wilt, en welligt dat ik nog poog om u te verdedigen, wanneer ik u nader ontleed.

Men laat mij alweder den tijd niet! Op dit oogenblik verneem ik deze tegenwerping: nu legitimist, dan socialist, dan man des behouds, dan koningsgezind, dan vrijzinnig, dan bijna republikein, dan Katholiek, dan rationalist, - wat was hij? Wat is hij niet geweest? Wat is hij thans nog? Wilt gij dan dat ik zeggen zal: ik weet er niets van! ik kan er niets van weten, ik kan voor niets meer instaan? Neen! ik zoek eerder te weten, wat die tegenwerping bedoelt, en wat er uit af te leiden is. - Kunnen deze beschuldigingen van staatkundige, maatschappelijke, godsdienstige onstandvastigheid werkelijk een *dichter*, bovenal een lyrisch dichter, treffen?

Wie een lyrisch dichter beschrijft, beschrijft Lamartine. Dichter boven alles, overvleugelt de dichter bij hem en den afgevaardigde en den staatsman meteen. Wie is een lyrisch dichter? een allesomvattende geest, veelvormig, bewogen als de natuur welke hij schildert; als de natuur, waar elke opvolgende dag, elke voortstroomende golf, elke zingende vogel, elk zacht windgeruisch, elke schoongeverwde bloem, elk zachtademend insekt, elk bevend blad, elk mensch, onder die millioenen menschen, welke komen en gaan, elke wereldbol, onder die schitterende starrenwerelden, welke door de hemelruimte wentelen, - waar dat alles zich vereenigt en zamensmelt, onderling eene heerlijke eenheid vormt, ziedaar den lyrischen dichter, en ziedaar Lamartine!

Hij zingt als hij spreekt, hij zingt als hij schrijft, hij zingt als hij peinst, hij zingt als de nacht nederdaalt, hij zingt als de dag aanbreekt, hij zingt als de storm loeit, hij zingt als de vogel tjilpt, hij zingt als hij zingt, hij zingt altijd! Wanneer ik hem beoordeeld heb, zoo als ik andere lieden zoude beoordeelen, wanneer ik eene onwankelbaarheid van meening en eene eenparigheid in zijne taal verwacht, die niet in zijn' aard gelegen zijn, en waarvan hij mij geen rekenschap schuldig is, dan beken ik mijn misslag, en ik zal dien later herstellen. 't Ware hier evenzoo goed, alsof ik het jaar wilde veroordeelen, dat hetzelve vier getijden heeft, of de zon, dat ze nu, zich verbergende, de aarde in duisternis hult, en dan met hare liefelijke stralen het voorhoofd van reine maagden verheldert. Evenzoo heeft Lamartine zijne jaargetijden - zijne lichtstralen en zijne duisternissen. - Welke ongehoorde gedaanteverwisselingen in dezen eenigen mensch! Weinige jaren geleden verdedigde hij de rugwaartsgaande staatkunde, welke wij bestreden, en heden (1847) stelt hij op de ongemetene velden van het socialismus zijne vaste punten, en doet uitvallen, waarvoor wijzelven verschrikken. - Hij was niet meer dan een log, nevelachtig,

uitgerekt prozaschrijver - thans schrijft hij bladzijden die de diepte der gedachte en den stijl onzer grootste meesters evenaren. - Hij was eens niet meer dan een spreker, vol geheugenwerk, thans improviseert hij over elk opgegeven onderwerp, met eene hevigheid, met een moed, met eene lieftalligheid, met een juist gevoel van kieschheid, met een rijkdom van beelden, met een overvloed van beweging, met een gelukkigen greep van uitdrukking, welke welligt geen der levenden kan bereiken.

Anderen laten vuurspranken van vernuft in hunne redekunstige wapenen schitteren - anderen verschansen zich in de verdediging van hunne veste, die zij alleen met het leven zullen verlaten; anderen verdedigen de goede zaak der wisselruiterij, der ijzermijnen en van den tabak - maar de groote zaak welke Lamartine bepleit, is die der regtvaardigheid en der menschheid.

Ik versta hier het belang der Fransche menschheid, zoo als de ondersteuning der armen, de vrijheid van het onderwijs, het heil der vondelingen, enz.

Maar wat de regtvaardigheid, en de regten der menschheid in het algemeen betreft, betreur ik, dat Lamartine zich ten minste eenmaal heeft laten bereiken en bevlekken door die onzalige kwaal, door die flaauwe vaderlandsliefde, door die dorre en onmeêdoogende zelfzucht, welke aan ons nationaal belang het heil der geheele wereld wenscht op te offeren. Zoo veel kracht, zoo veel noodlottige valsche kracht kan de drift om te overwinnen op den edelsten geest, op de Christelijkste karakters uitoefenen!

Wilde Lamartine niet in 1840, dat wij een Oostersch Ancona, Saint-Jean-d'Acre, bezetten zouden, en dat zonder de minste beleediging van de zijde des Sultans? Waarom dan niet liever Malta aan de Engelschen ontroofd? Neen! omdat de Engelschen magtiger zijn! en waarom Saint-Jean-d'Acre aan den Sultan ontnomen? omdat de Sultan zwak was, of misschien omdat hij een Turk was? O schoone zedekunde!

Dat Engeland Alexandrië roofde en behield, 't welk haar niet toekwam: schande, driewerf schande! maar dat Frankrijk roove en behoude Saint-Jean-d'Acre, 't welk haar niet toekwam: roem, driewerf roem! - 't Was met *zulk* gewigt dat Lamartine, en met hem alles, wat wij toen goeds bezaten, als ministers, redenaars, krijgslieden, dagbladschrijvers, zedemeesters en vaudevillisten de staatkundige daden der Europesche mogendheden afwogen. - Roem en schande, zoo oordeelkundig aangewezen of ontnomen, klinkende woorden, wat wilt ge van mij? Magt der volzinnen, wanneer zult ge ophouden om ons te vermeesteren! regtvaardigheid, eeuwige, onzijdige, regtvaardigheid, wanneer zult gij alle natiën regeren en zegenen?

Toen Lamartine, leerling van Mauguin, zijne van buiten geleerde redevoeringen woord voor woord opzeide, was zijn woord flaauw, krachteloos, slepend, traag, en verliet de lagere streken der redekunst niet, maar hij is heden zoo zeker van zijne improvisatie, dat hij zich niet meer vastklemt aan de leuning van het spreekgestoelte. Hij geeft zich geheel over aan al de kracht van zijne zwanenvlugt - hij breidt de wateren voor zich heen - slaat de vleugelen breed uit, even als een schip dat met volle zeilen, zachtkens door de westerkoelte gezwollen, op een effen meirvlakte voortglijdt.

Hij spreekt eene magtige, schilderachtige, betooverende taal, welke men de taal van Lamartine zoude kunnen noemen; want er is niemand dan hij, die

haar spreekt en spreken kan, eene taal waar zich eene menigte gelukkige gedachten, en zinnebeeldige voorstellingen vertoonen, als overvloedige lichtvonken, die het oor en de ziel der hoorders begoochelen, overrompelen, vervullen, als in verrukking wegslepen.

Deze opeengehoopte sieraden van klank en bijwoord zouden zekerlijk bij een ander redenaar te gezocht schijnen; deze redekunstige figuren te dichterlijk; deze voordragt te oogbenevelend; deze taalvormen te gekunsteld; intusschen is ieder die hem aanhoort, en aanziet, gedrongen, om te begrijpen en te gevoelen, dat naar den aanleg van zijn genie, hij zich niet anders uitdrukken kan, dan hij zich uitdrukt; dat er evenzoo veel natuurlijks in het verhevene van zijne taal ligt, als er gemeens te vinden is, in den bloot pleitenden pleitbezorger, en dat deze schoone volzinnen, deze edele gevoelens, welke men eerst als voorbereid, geleerd, in zijn hoofd gerangschikt beschouwde, lijnregt bij hem uit het hart komen.

Hier moet ik echter herhalen, aan de heeren beoordeelaars van mijn portret, dat ik, de schilder, niet veranderd ben, maar wel degenen wier beeldtenis ik mededeel, en dat, als ik ze niet zoo had geteekend, in het oogenblik toen zij voor mij gezeten hebben, zij zich beklaagd zouden hebben dat de gelijkenis niet getroffen was, en dat zij hunne portretten niet zouden opgenomen hebben, om zich eens op hun gemak te beschouwen. Ik vraag het u, of Phidias den donderenden Oppergod der menschen en der Goden, zal voorgesteld hebben met de lieftalligheid van een blonden jongeling, en of de staatsman, die gedurende twintig jaren heeft mede bestuurd, en de redenaar, die grijs is geworden bij den worstelstrijd der tribune, niet bij afwisseling de verschillende, met rimpels overdekte, aangezigten moeten vertoonen: de gelaatstrekken van hun karakter en talent? Zij veranderen omdat alles om hen heen verandert, dat is de wet der natuur, en het droevig lot der menschen. Wie zijn meer veranderd (opdat ik hier slechts twee redenaars noeme), dan Guizot en Lamartine?

Guizot treedt op als man der tribune onder de Polignac; hij is log, droog, stelselmatig, duister - hij blijft als in de eerste jaren der Julij-revolutie hangen, is daar vastgenesteld, hij omwikkelt zich met drogredenen - hij lost zich op en dampt weg in de afgetrokkene spitsvondigheden zijner onderscheidingen, hij is bovendien bitter en hevig in zijne aantijgingen en in zijne - ontschuldigingen. Ik had er moeten bijvoegen, dat hij toen meer spraakkunstenaar, dan redenaar is geweest, want zoo stond hij werkelijk voor ons. Weldra bemerkt hij dat het staatkundig spreekgestoelte geene leerstoel van het Lyceum is; hij tempert en verzacht de vinnigheid zijner uitvallen. Door de gedurige behandeling der staatszaken neemt hij eene heldere en vaste taal aan. Zijn volzin verandert van vorm, en vloeit met meer rijkdom daarheen. Hij daalt neder van de nevelachtige luchtstreek der afgetrokkene bespiegelingen in de werkelijkheid der staatkunde; zijne welsprekendheid verkrijgt meer beweging en leven; hij wordt bezield, hooger gekleurd, hij breidt zich uit, verheft zich, zweeft met majesteit naar boven. Ik voeg er bij dat hij dikwerf, bij verschillende aanleidingen, eene onbedwingbare geestkracht vertoonde, en dat hij in zijne jeugd de vrijheid beter bestudeerd, begrepen, ontleed en beoefend had dan gij, dan ikzelf, als ge zoo wilt. En nu, is dat alles niet geschied, is het niet waar? en als dat alles

geschied is, en als dat alles waar is, waarom mag men dat alles dan niet zeggen, nu in deze dan in gene uitgave van biographiën, naarmate wij voortwandelen van het jaar 1830 naar het jaar 1847? Moest ik hem niet aanwijzen, veranderd en steeds veranderend, naarmate hij zich anders liet zien?

Wat Lamartine, tot wien ik terugkeer, betreft, verklaar ik gaarne, met velen, niet te kunnen begrijpen, hoe men ooit heeft kunnen zeggen, dat hij niet steeds improviseerde. - Zonder twijfel dat hij niet improviseerde, toen wij, en velen met ons, stellig verklaarden, dat hij dit niet deed - maar toen reeds hadden wij moeten gissen, dat Lamartine bij uitnemendheid een redenaar voor de vuist was. Wij oningewijden! hebben we dan niet gevoeld, toen wij zijne gedichten lazen, dat Lamartine onder de hedendaagsche groote dichters de eenige is, die zijne dichtregelen improviseerde? Dergelijke dichtregelen - en welke bewonderenswaardige, zoetvloeijende, welluidende, te improviseren, en dat in de meest didactische en de meest kleurlooze aller talen? Met welk een aanleg moet de Hemel hem uitgerust hebben! En dat konden zijne beoordeelaars, en ik met hen, vooraf niet gissen! - Wij zijn niets meer dan barbaren! bezaten we dan geene ooren, om die akkoorden eener trillende en als door goddelijk vuur bezielde dichterharp te vernemen? - Hoe, hoorden wij niet, dat hij, al sprekende in plaats van te dichten, de inwendige gave zijner dichterlijke taal bewaarde - dat hij slechts veranderde van maat en van harp? Ja, ik was bedrogen, ik erken dit te laat, maar het is zijne schuld, die zoo langen tijd wachtte, om over tallooze onderwerpen den onuitputtelijken rijkdom zijner welsprekendheid uit te storten.

Wanneer gij met Lamartine niet wilt heen en weder geslingerd worden, klem u aan zijne voeten vast, druk die verhevene vleugels naar den grond, die vleugels, welke hem in de ongemetene ruimte heenvoeren, midden door de werkelijke werelden van Gods schepping, midden door de dichterlijke werelden, welke de zoon van Apollo zich eigenmagtig vormt.

Als hij legitimist geweest is, toen socialist, toen man des behouds, als hij heden vrijzinnig, morgen republikein is - wat gaat mij dat aan? Zoude ik den slechten smaak hebben, om van zulk een *dichter* de stijfzinnige staatkundige hardnekkigheid van een *dwaas* te eischen? Zoo als de bij der velden den honig inoogst zoowel op de hooggetopte ceders, als op het nederige viooltje, op de rozen, of in den kelk der cythisus, zoo heeft Lamartine, deze honigbij der staatkundige wereld, gevonden en gezocht, hier en daar, wat er meest rein, en heerlijk was, in de sociale, in de republikeinsche, in de legitimistische, en in de behoudende partij. Op die wijze behoorde hij beurtelings aan al die partijen en behoort er welligt nog bij, zonder evenwel opgehouden te hebben zichzelve te zijn. - Daarom zal ik niet, gelijk een gewoon schilder, mij gaan beklagen, dat Lamartine mijn doek laadt en overlaadt met zijne verwonderlijke, altijd veranderde gelaatstrekken; ik schilder hem, telkens waar mijn oog zijn beeld ziet, als op een der stralen van eenen regenboog gezeten, juist zoo als hij daar schittert, zoo als ik hem daar zie, zoo als ik hem daar bemin!

De spruit van een adellijk geslacht, die zijn stengel en stam tusschen de banken der wetgevende kamer weet omhoog te drijven, beklimt de tribune - noem ons zijn naam niet, en wij zullen nooit kunnen weten of hij een hertog of een

pruikmaker is - maar dat Lamartine van zijn zetel oprijze, aan zijn fier gebaar, aan de eerste woorden, die hij laat hooren, zullen de vreemdelingen dadelijk de edele houding, het behagelijk voorkomen, den beschaafden toon der oude Fransche ridders herkennen. Men zegt dat Cato de laatste der Romeinen geweest is, welnu, wat betreft zijne openbare en huiselijke persoonlijkheid, is Lamartine de laatste der overgeblevene Fransche ridders.

Meermalen heb ik mijzelven gevraagd, wat Lamartine zoude gedaan hebben op de banken der Conventie (in 1792), en het schijnt mij toe, dat hij daar door zijne aandoenlijke beroepen in meer dan een woest gemoed, het medegevoel, de menschelijkheid, de zachtmoedigheid zoude teruggeroepen hebben - en wat zoude hij onder Napoleon geweest zijn? Een echt diplomaat, een deftig en verheven gezant van den grooten keizer en der groote natie - en wat zoude hij heden zijn (1847) als men hem tot minister bevorderde? O hij zoude het kabinet met de eigenaardige geestdrift van een eerlijk man binnentreden, maar na verloop van drie maanden, vermoeid door zijne onmagt, overstelpt van tegenzin, aan den rijkuitgedosten deurwaarder zijne roode marokijnen portefeuille teruggeven, en in zijne geliefde eenzaamheid de verkoelende schaduw zoeken, en een dampkring meer rein en minder benaauwd, dan de verpeste dampkring van het Hof.

Niemand bij de Constituante, bij de Conventie, of bij onze tegenwoordige vergaderingen heeft een dergelijk bijzonder redenaars-gelaat vertoond als hij, zoo wel uit de verte, als van nabij gezien. - Als zulk een man uit de kamer verdween, zoude zijne plaats daar voor altijd ledig blijven, ja het ware dan, alsof met hem de verhevene welsprekendheid der beelden, de poëzij der staatkunde, de bezielde verdediging van maatschappelijken toestand, de edelmoedigheid van volksmatige ontwerpen, de ridderschap der waarlijk groote gevoelens, voor altoos ontvloden waren.

Ik vrees daarom niet dat men mij van overdrijving zal beschuldigen, als ik beweer, dat heden, op den 30sten Januarij 1847, Lamartine moet gehouden worden voor de meest bloemrijke, de meest lyrische, de meest menschelijke onzer volksredenaars, voor de meest welluidende der dichters, zonder zelfs Racine hier buiten te sluiten, ja de eerste onzer improvisateurs, een uitmuntend prozaschrijver, een allesomvattende geest - een edel hart!

Mengelwerk.

Lexicon manuale, of: handwoordenboek voor den Tijdspiegel.
***Zie Tijdspiegel* 1848, *I, Blz.* 284.**

KAART. - Als opvoedingsmiddel dezer eeuw in ons woordenboek onmisbaar: de lieve jeugd geraakt reeds zeer vroeg op den politieken weg, waar zij de groote en kleine landkaarten, de wereld op het karton, en in rijken en staten gesmaldeeld, begroet, en de gronden der geographie hoort, de basis der geschiedenis. Later beschouwt de, uit het schoolkind tot het levenskind, dat is: tot mensch opgewassen kaarten beschouwer, dezen platten grond van de aarde, met andere oogen, en erkent niet de hand des teekenaars of de stift des graveurs alleen, maar die der geheimzinnige Nemesis, welke de grenslijnen der rijken en staten verandert, verwijdt of vernaauwt. - Hoe verschillend ligt de kaart van Europa voor ons in de jaren 1793-1812-1830-1848! en welke nieuwe afdeelingen zijn daar te wachten, wanneer het groote, onberekenbaar groote drama, dat plotseling in de laatste dagen van Februarij l.l. werd aangekondigd en ook dadelijk is begonnen, zijne bloedige bedrijven zal voortgezet hebben, waar de vorst, als de vorst in Shakespeare's Hamlet, komt en gaat, waar het volk zich opheft of daalt? Zijn het dan de koningen alleen, de Metternichs, de Talleyrands, die de kaart der wereld verbeteren, omwerken, en de grenslijnen der rijken met kronkelende *bloedroode* strepen aanteekenen? 't Is verre! de groote, onzigtbare geest, die alles ordent en bestuurt, smelt de volken met de volken zaam, of lost ze op in vele deelen, monarchie of gemeenebest, koningskroon of volksstand; de hand uit de wolken leidt het woelend menschdom, totdat eens de laatste kaart der wereld ontworpen wordt, waar de groote wereld-harmonie de laatste grenslijn uitwischt. - Als tweede opvoedingsmiddel behield onze eeuw, te midden harer ernstige bezigheden, de *speelkaarten*, de erflating van eenen onnoozelen, en daarom zeker overconstitutionelen en *niet* despotieken Franschen koning; de intieme connectie met Heer, Vrouw, Boer en Aas is voor menig *hombre-mensch* ('t is synoniem), op den duur meer genoegelijk, dan de beschouwing der groote, bonte wereldkaart; met die kleine, langwerpige, sierlijk uitgedoste poppen-kartonnen in de handen, wordt, den Hemel zij dank, de Tijd, dat booze lastige, leelijke ding, verdreven, of

heldhaftig gedood, het gezellige verkeer door het kaarten-quartet eerst waardig en onderhoudend gemaakt, de beurs tevens geligt of gevuld, en de sociale geest der hoogbeschaafde menschen van de groote wereld wordt, onder het voorzitterschap van levende heeren, met doode heeren en vrouwen in de handen, van edele vrouwen, met zwijgende vrouwen en heeren in de schoone handen - waarlijk geculmineerd - dan worden de aanzienlijke vrienden zelfs - boersch. - Men houde het gezellige en zoo nuttige kaartspel, waardoor de schoone aandoeningen van deelneming, voorkomenheid, hulpbetoon, zelfs galanterie, gevoedsterd worden, in eere, en vergete niet, dat de groote kinderen, als zij *eten* en *spelen*, zoo als de kleinere, veel minder kwaads uitrigten, en ten minste, aan de groene tafel gezeten, de reeds zoo beroerde wereld niet verder beroeren.

KAMER. - Zonderling woord, dat beurtelings gebezigd wordt in de anatomie, in de huishouding, in de politiek, in den constitutionelen en half-monarchalen vorm - en ook mede in de optica! en waar niet al? - de twee hart-kamers, de huis-, kinder- en speelkamer, de eerste en tweede kamer, vol sprekers, - de donkere kamer, - de chambre-obscure! - Het beteekent daarom onbegrijpelijk veel, als men zegt: deze of gene zit, spreekt, of zwijgt ('t geschiedt mede) in de kamers, geene huis- of donkere optische kamers, maar in die groote vertrekken, waar het heil van land en stad, met de geannexeerde budgetten, belastingen, leeningen, oppositiën en contra-oppositiën - gekamerd zijn, om later publiek te verschijnen en beoordeeld te worden: daarom hebben de eerste en de tweede politieke kamer, als gij den staat bij een menschelijk ligchaam vergelijkt, eenige overeenkomst met de twee hart-kamers, en gij zoudet een homogeen ministerie bij het *pericardium* kunnen vergelijken - maar zoo iets vooronderstelt meer anatomische en politieke scherpzinnigheid, dan mijn geduldige lezer welligt bezit. - Wat in deze eeuw uit de kamers komt, rijp of groen, olijftak of zwaard, zin of onzin, dat kwam in vroegere eeuwen langs de breede marmertrappen van den troon nederdalen - daarom ligt er in onze constitutioneele kamer-regeringsvormen iets, dat zoo bijzonder huiselijk, burgerlijk, fideel is - want de kamers kunnen meer menschen en meer stemmen bevatten, dan de naauwe troonzetel, die toch maar voor *één* persoon geschikt is, en waar de fauteuil slechts één lijf omvat, welks armen dan ook kunnen rusten met den rug in de leuning, terwijl de bewoners der twee kamers wel eens lang moeten staan of wachten. Zal men bij al de politieke gedaante-verwisselingen, die de 15 boeken van Ovidius beschamen, in de staatkundige wereld den troon welligt voor vast *in* de kamers plaatsen - ook daar waar zij er nu nog *buiten* of *boven* staan - of (want er is hier geen oog meer op te houden) zullen de troonen evenzoo breed, zoo wijd gemaakt worden als canapé's, als zes of achtvoudige causeuses, zoodat er eene halve of kwart kamer tegelijk op zit en heerscht? Profeten des tijds, wachters op uwe torens, met dichterlijke voorspellingen altijd zoo gereed, o, leert het ons toch bij tijds, al ware het slechts om weder eens gelukkig te kunnen speculeren; want dan zullen we in onze huiskamers, u ter eere, met meer gerustheid de coupons afknippen dan thans!

KERK. - Kom oude Graecus, met een

Hollandschen tongslag genaturaliseerd: κυριακη! ‘des Heeren!’ huis des Heeren, gij zijt ons hier welkom, en behoort ook in ons midden: waren we het maar geheel eens, wat uwe beteekenis betreft; want ook hier oefent de tijd zijnen magtigen invloed, schier onverantwoordelijk despotiesch uit. Hoe vele kerken in de kerk? Waar is de ware, zuivere kerk, - of moeten wij haar onder het getal der idealen stellen, die door de dichters, de kunstenaars, als phantastisch gevormd, in de werkelijkheid vergeefs gezocht worden? Dat wij hier het oog op de Christelijke kerk hebben, behoeft in geene noot aangeteekend; intusschen laat zich veel verklaren, wat de onkerkelijkheid, de onchristelijkheid der Christelijke kerk betreft, zoodra wij niet vergeten, dat zij uit louter menschen is zamengesteld, hoewel ook gesticht door Hem, die nog iets meer dan het menschelijke openbaarde; - als maatschappelijke inrigting, moet dus de kerk, uit louter menschen bestaande, op- en afgeteekend, opgevat en beoordeeld worden; dàn alleen staat men op het ware standpunt der geschiedkundige beschouwing. Het altoosdurende idealiseren der kerk zullen we derhalve aan de dichters overlaten, die overigens, hoe zoetvloeijend zij zingen, minder geschikt zijn om de kerk te besturen, te bewaken, te zuiveren, te herstellen. Hoeverre de Christelijke kerk der negentiende eeuw ook verwijderd is van die der eerste, hoever b.v. de Grieksche van de Apostoliesche, de Jezuïet van Johannes afgezonderd staat door de klove van 17 eeuwen omstreeks, zoo leeft intusschen de grondkracht, de eerste levenskracht, tot in het oneindige gewijzigd, in de kerkelijke gemeenschap voort, en wanneer wij de krachtige, en dikwerf zoo schoone pogingen ontdekken, hier bij de Protestanten in het algemeen, daar in het bijzonder bij de Waldenzen, bij de Herrnhutters, zelfs eenigzins als overdreven tijds-karikatuur bij de Kwakers en Methodisten, om de eenvoudige, de meer reine bestanddeelen der oude, voor langen tijd ingesluimerde kerk te doen herleven, dan denken wij aan de wonderbare spijziging des Heeren, waar uit de overgeblevene grondstof, de vijf brooden, honderden brooden in onverklaarbare vermenigvuldiging werden voortgebragt; dat zinnebeeld troost den Christen, waar hij het onchristelijke van alle zijden, als door een tal van reten en spleten, in het overoude gebouw der kerk ziet indringen. - Over de reeds eeuwen lang verwachte, voorbereide, aangekondigde, altijd verdwijnende, en toch altijd naderende *eenheid* der gesplitste kerk, laat zich veel zeggen, meer dan hier gelezen behoort te worden. - De menschen met eene overoude kerk om, en het zuivere woord Gods voor zich, en daarenboven met een Christelijk hart, passen hier de spreuk: haast u langzaam, verbazend langzaam - toe, - elk grijpt *eene* zijde der kerk aan, waar hij zich naar ziel en ook naar het ligchaam wèl bevindt: bouwt in den grooten, heiligen tempel, eene kleine sakristy, of een afgezonderd koor voor zich en de zijnen (*pour nous, et nos amis*), sluit dit af, kon het geschieden, *hermetisch*, luchtdigt, en gelooft nu dáár alzoo de ware kerk gevonden te hebben, en hangt er dan als uithangbord eene menschelijke gedaante voor - een paus, een zoogenaamden heilige, een Loyola of een vader Luther - Calvijn - Zwingli - ja ook wel andere mannen - Bogerman - om maar niet verder te gaan - voorts dienen de geloofsbelijdenissen als admissie-billetten - toegang-kaartjes - en daarmede is nu de ware kerk gevonden - triomf! Lieve vrienden, gij die daar in

uwe kleine afgeslotene sakristyen te zamen zucht, en mokt en mort, en u zoo in staat van theologisch beleg stelt - 't lijkt immers een weinig op der kinderen ‘kerkje spelen’ - en die doen het beter, en roepen de kinderen uit de buurt ook. - 't Vreemdst van allen is, dat de hoogwijze en zeer geleerde splitsers de onbestaanbaarheid eener deugdelijke eenheid in de kerk beweren, en op geschiedkundige gronden betoogen, dat het, zoo geledebraakt, toch beter is, dan vereenigd - en goed is het, dat men niet altijd tot op den bodem hunner motieven (die tamelijk troebel zijn) kan zien; want het is bij velen toch wel geen doodzonde, om Christus en Zijn woord altijd een weinigje aan het *eigen* belang, aan het *eigen* hoofd, aan de *eigene* gevoelens op te offeren, welke alle bij de allesomvattende eenheid veel minder figuur zouden maken en op den voorgrond komen. Denk er over na, Christenmensch! sapienti sat! - ook hier is het hemd nader dan de rok.

KETTER, afgeleid van allerlei talen, te veel om te noemen, waarschijnlijk verwant met het Grieksche καθαρος, de reine, dewijl sommige secten makers zich den naam van *Cathari*, de reinen, gaven, bijzonder de Waldenzen - en waarom niet! Dikwerf keert de taal het begrip om, en stelt den kegel met de spits naar onderen - ook de taal is luimig. - Over de ketters in onze eeuw zoude een tweede Arnold eene vreemde kettergeschiedenis moeten zamenstellen; ja, hij zoude heden ten dage het werk moeten staken; want het onderscheid tusschen regtzinnigheid en ketterij is zoo verbazend moeijelijk geworden, dat de grenslijn van vorige eeuwen niet meer zigtbaar is - want de grove, de kolossale ketterijen - deze zekerlijk zijn merkbaar - Atheismus, Pantheismus, Deismus, maar wie hoort en ziet al die kleine, humane, fashionabele, gepermitteerde, met conniventie behandelde ketterijen, waarmede ⅞ deel der Christenmenschen bezet zijn - die altoosdurende afwijkingen van de eens in belijdenissen vastgevroren theologische begrippen? Zouden op verre na de meesten der predikers, vooral de meer jeugdigen in ons vaderland, niet behooren tot het ketterdom, en zelfstandig op den weg des onderzoeks en der Bijbelstudie voortgaande, eenige dorre of zelfs doode takken van den theologischen boom der kennisse afrukken? Het is derhalve een werk dat microscopische oogen vordert, om te bepalen waar de ketterij *begint* en *ophoudt*, en wij zijn er verzekerd van, dat zeer vele regtzinnigen uit overijling zich mede aan ketterijen schuldig maken, die in der haast niet worden opgemerkt. - Is de vrijheid der geesten, het Protestantsch, hervormend (niet Hervormd-kerkelijk) beginsel werkzaam, en heeft ook de homo-theologus - de godgeleerde - zich eindelijk geëmancipeerd, dan komen noodzakelijk de zoogenaamde ketterijen, als paddestoelen na den regen, alom te voorschijn. - Want elke schrede voorwaarts, elke lichtstraal in het halfduister, elke waarheid, die zich ten laatste uit de knellende boei van een volks- of bloot kerkgeloof losworstelde, in de handen klapt en zegt ‘eindelijk vrij’ - deze allen zullen met den naam van ketterijen dienen begroet te worden, omdat de nieuwe en betere vormen zich niet verkiezen te buigen onder de oudere, die vergrijsd en verjaard zijn, en eene eigenaardige stijfzinnigheid medebrengen. - Wij weten - en mogten alle godgeleerden, die zoo gereed zijn met hunne banvloeken, dàt ook beter weten - wij weten *hoedanig* en *waarom*, de echte typen der ketterjagers, de Fari-

zeën, den Heer die de vrijheid en de waarheid sprak en bewees, op zijde kwamen, en waar deze wolven in schaapskleederen de ketterij zelfs bij eenen Christus wisten te zoeken, te vinden, te bevestigen, te verkondigen. Dat ééne voorbeeld sta als krachtige troost ook in onze dagen voor de vrienden van waarheid en vrijheid, die, juist op dezelfde wijze, aan den hoogen- en grooten raad der kettermeesters worden overgeleverd, omdat ze evenzoo, het licht meer lief hebben dan de duisternis. - Dat elke ketter zijne letter heeft, is voorts bekend - men vergete niet dat al deze letters bij elkaâr een enkel zeer gewigtig woord doen ontstaan: vrijheid! - en eindelijk neme de lezer deze les mede, dat de grootste, de hevigste, de meest onkerkelijke, de minst confessionele ketterij onder alle ketterijen, is: onverdraagzame, hoogmoedige, liefdelooze beoordeeling van eenen broeder die niet op alles: ja en amen! zegt.

KIND is een ongelukkig woord, eene verwarring van begrippen, eene tegenstrijdigheid - een onding - taalkundig non ens - want sedert het kinderlijke uit het kind geweken, of daaraan ontnomen is, is het kind geen kind meer, maar een kind-mensch, een kind-heer, een kind-vrouw, een kind-geleerde, een kind-virtuoos. Het begrip valt in en door zichzelve in duigen: men kan slechts van de ongecultiveerde, zeer burgerlijke lieden, zeggen, dat ze nog kinderen hebben, de hoogere standen waar de cultuur den mensch reeds opvangt, eer hij regt weet, wie en waar hij is, deze hebben geene kinderen meer, helaas! het zijn reeds geborene menschen, wezens, die eene ontwikkeling des geestes, lang voor de ontwikkeling der ligchamen, eischen en verkrijgen, en eigenlijk den kinderlijken leeftijd overspringen, en als een fait accompli, geheel als mensch - vergelijk stamvader Adam - deze aarde begroeten. Waarom heeft de taal van dit woord geene derivata, afgeleide werkwoorden, verkiezen te maken? Waarom niet ontkindschen, verkindschen - als men van ontmenschen spreekt? - Evenwel loven wij den leeftijd, die voor de kinderen behoorlijk zorgt; want toen de dieren, de schoothondjes, bezorgd waren, en voor het paardenras met vaderlijke welwillendheid gewaakt was, toen kwamen ook de kleine menschdieren, de lieve kinderen, aan de beurt, en men heeft nog iets anders en beters dan de scholen - de *bewaarscholen*, uitgevonden, een zegen dezer dagen, die eerst later zal genoten worden; want de bewaarschool bewaart zoo veel wat stellig verloren zoude gaan, en levert ten minste een handelbaar, voor vorming vatbaar, menschelijk iets aan de burger-tusschen- of volks-school, die het menschenblokje verder rondt, polijst, en genoegzaam afwerkt, om in deze of gene maatschappelijke vormen te kunnen passen, zonder uitstekende randen of opene gaatjes; kinderen af te rigten of te dresseren, juist gelijk de jagthonden en apen, behoort, naar den tijdgeest, onder de ontbrekende punten van het examen voor den *tweeden* en *derden rang*, aangezien menig onderwijzer, die nooit een opvoeder zal worden, en er ook volstrekt niet aan denkt, als vaardige jockey en menagerie-man aan zijne hooge bestemming voldoet. De opvoeding vertakt zich mede gereedelijk in voeding, overvoeding, doorvoeding, afvoeding - zoowel naar het ligchaam als naar den geest. - Daar, gelijk bewezen is, de kinderen eigenlijk geen tijd hebben om kinderen te zijn en te blijven, verdwijnt, na verloop van eenige eeuwen, dit woord uit alle verstandige woorden-

boeken voor den aanzienlijken stand - en blijft slechts over in den Bijbel, in het doopformulier, in de geboorte- en sterflijsten, op de vaccine-bewijzen, en welligt hier en daar in het hoofd en hart van een enkelen Salzmann naar den ouden stijl.

KONING. Sedert eenige maanden is het moeijelijk om aan dit woord, een geregeld, bepaald begrip te hechten, en als gij vraagt, of de schuld daarvan ligt aan de koningen zelven, dan aan de onderdanen, zullen we u het antwoord schuldig moeten blijven. Vader Bilderdijk leidt het woord af van *kunnen*, *magt hebbben*; anderen als verwant aan *kunne*, *kiem*, en wonderbaar genoeg geparenteerd, taalkundig, aan *kind;* waarbij wij dadelijk aan de gewijde spreukenverzameling denken: 'Wee u o land! welks koning een kind is,' maar de taal staat hier onder de voogdijschap der eeuw, en het vermogen der koningen kent ook eene ebbe en vloed. Vragen als deze: is de koning om des volks wil, of het volk om des konings wil? schijnen geëxploiteerd. De koningen naderen meer en meer tot den ouden stand der primitieve, aartsvaderlijke, herders- en familie-koningen, Abrahams der negentiende eeuw, die weder van de trappen der troonen, tot het volk dat beneden staat te kijken, te wachten, te petitioneren, te begeeren, afdalen, en de koninklijke hand in de volkshand leggen; dat ook deze manoeuvre, die gewoonlijk met de zoogenaamde *concessiën* naauw verbonden is, met zeer veel voorzigtigheid moet geschieden, leert de ondervinding, daar, bij dat handenreiken, nu de konings- dan de volkshand de sterkere is, en het hier geldt letterlijk: als men den vinger geeft, wil men de geheele hand; wij breiden de spreekwijze verder uit: heeft men de hand, men wil den arm, het lijf, - eindelijk het hoofd ook, vooral als de kroon er nog op staat, en zoo heeft de volkspartij den geheelen koning in zijne magt, waardoor het begrip en met een de persoon - koning - wegvalt. Als bemiddelaarster dezer eeuw komt de constitutie te hulp, het huwelijk van vorst en volk, waarbij, helaas! de partijen dikwerf weder op scheiding aandringen, niet van tafel en bed, maar van troon en ministerie; want de ministers, als trouwpeters, als trouwgetuigen, nevens de vertegenwoordigers, komen er ook bij te pas, waar men hen, zooals dit oudtijds behoorde, als verantwoordelijk stelde, ter nakoming der trouwbelofte. Koningen hebben heden, niet meer *boven*, maar in het *midden* der volken staande, een juisteren blik gekregen dan voorheen; toen zij nog zoo hoog stonden op de troonen, twintig trappen boven de hoofden der onderdanen, zagen ze ook alleen *op* de hoofden, en *op* de schouders neder, ook al volgens Horatius: '*quid valeant ferre humeri*,' - hoeveel die hoofden, die schouders konden dragen, aan belasting, leening, en ook aan helm en kuras, thans zien zij hunne volken meer van nabij, vis-à-vis, *in* en *onder* de oogen: zij staan naderbij de harten, ook bij de voeten, zoodat men zich wel eens onverhoeds van beide zijden op de teenen trapt. Door deze *entente cordiale* met de onderdanen zullen de koningen gehumaniseerd, volkmatig, meer populair worden. Het middeleeuwsche koningschap is toch voor een groot gedeelte gevallen, onder het snoeimes der republikeinsche beginselen, dat soms al te scherp en onbehouwen wegsneed. Uit dien hoofde is thans een waar, een verstandig, een populair koning geen barbaarsch dierentemmer meer der 13^{e}, 14^{e}, of 15^{e} eeuw, die zijne onderdanen niet veel meer telde dan de marmeren trappen tot zij-

nen zetel, of als geldbuidels, die naar willekeur kunnen uitgeschud worden; maar een echt volksvriend, een volksleider, een regent, met magt bekleed, en niet met magt geboren, met eene kroon op het hoofd, die daar niet op gewassen is, toen het eerste hoofdhair zich vertoonde, een echte staatsburger, die aan de spitse van het volk staat, niet afgescheiden, maar eigen aan het volk, gelijk het volk hem eigen is; een broeder onder broeders, die dan ook de koningin, als de zuster, gereedelijk kan medebrengen. - Wij zullen het niemand ten kwade duiden, wanneer hij onze voorstellingen van het koningschap afkeurt, b.v. een Rus, een Kroaat, die God en den Czaar in éénen adem uitspreekt; doch het standpunt, waarop de Voorzienigheid de koningen, in *ONZEN* tijd, heeft geplaatst, is zoo verheven, zoo lang gewenscht, zoo onafzienbaar nuttig in de gevolgen, dat de voorstanders der absolute monarchie, of die der oudtestamentelijke theocratische regeringsvormen, het ons wederom niet euvel afnemen wanneer wij beweren, dat zij, met de meeste politieke welgemeendheid van hunne zijde, eenigzins *hors de saison* zijn. - Zooveel is zeker, dat de koningen duidelijk beginnen in te zien, hoedanig zij de liefde en de gehechtheid des volks kunnen verkrijgen en behouden, en daar de koningen ook menschen zijn, zullen ze de hoogste Wijsheid danken, die hun eindelijk het ware standpunt heeft aangewezen, waar zij behooren, om aan hunne zeer gewigtige bestemming als leidslieden, herders en vaders der volken te beantwoorden.

KRUIS. - Hoe zonderling is dit ernstig en zuiver Christelijk zinnebeeld met de eeuwen als afgedaald, en weggevloeid in het burgerlijk leven! Wie zoude voorspeld hebben, of durven te gissen, dat eens het folterwerktuig, waaraan de Heiligste, die meer liefde kende, dan de geheele wereld kon bevatten, zoude terugkeeren, als verduizendvoudigd verkleind teeken van verdienste, op de borst, of op het kleed dergenen, die, als bekruisten, dikwerf den Gekruiste niet eens aannemen; of niet in Hem gelooven! En toch ligt er in dat zinnebeeld eene stille, welsprekende overwinning van den Christelijken invloed, tot zelfs in het geringste. Andermaal, en hoe geheel verschillend, behoudt het kruis, als leenspreuk der smart en ellende, steeds zijne waarde, en vloeit over in het dagelijksch spraakgebruik; want booze vrouwen, oude huizen, ondeugende kinderen, lastige vrienden, onbetaalde rekeningen, aanhoudende schuldeischers, nemen, als *patronymicum*, het veelbeteekenende woordje - een kruis - mede - zelfs moeijelijke Bijbelplaatsen, de *cruces interpretum*, martelen de uitleggers. Het eerekruis is aan de meeste Christelijke Staten eigen gebleven, en de vorsten, als kruisuitdeelers, bekennen immers daardoor aan de Christelijke geloofsbelijdenis te zijn toegedaan? Kruisbeelden in de kerken en op de wegen als geheel nutteloos te beschouwen, is welligt te voorbarig - wederom een stilzwijgende hulde aan den stichter eener Godsvereering gebragt, die eenmaal, wanneer men over beeld, en vorm, en al het uitwendige gebrekkige is heengekomen, de kinderlijke eenvoudigheid niet zal veroordeelen, welke door zinnelijke aanschouwing moest gesticht worden. - Later, als de vormen en de beelden voor de zaken en waarheden zullen plaats gemaakt hebben, valt deze reflex uit het afgeleefde Heidendom van zelfs weg, en men moest zich daar zoo boos niet over maken; want de mensch wil toch gaarne *zien*, als het kan, betasten, wat hij gelooft - de gewoonte om een kruis te maken, of, wat smids-

aardig gesproken, te *slaan*, is zoo kwaad niet, wanneer men dit deed niet juist altoos vóór of na den eten, niet alleen voor een beeld of eene kerk, maar waar men een valsche handteekening zal zetten, een logen over de lippen laten gaan, eene kleine lastering uiten, of eene onschuldige ziel verleiden wil - dáár ware het toch niet kwaad om eerst over en weêr een paar dozijn groote kruisen te maken - en er dan ook iets - bij te denken.

Spiritus Asper en *Lenis.*

De Censor aan Nederland.

- Si quid novisti rectius istis,
Candidus imperti; si non, his utere mecum.

De heer Groen van Prinsterer, in zijn laatste stuk over de Vaderlandsche Geschiedenis, onderscheidt, na de revolutie van 1813, een tijdperk van algemeen zelfbehagen, waarin de Nederlander, hoog ingenomen met eigen voortreffelijkheid, *zijne* deugd, *zijne* godsvrucht boven die van alle natiën stelde, *zijn* lot boven allen gelukkig prees. Hoe men ook overigens de politieke denkwijze van dien heer moge beoordeelen, ontkennen zal men niet, dat gezegde zienswijze maar al te veel waarheid behelst, en dat de fout, door hem onzer natie te laste gelegd, maar al te wrange vruchten heeft gedragen.

En toch, wij vreezen, dat die smet nog niet geheel, of liever, in het geheel niet is uitgewischt; zelfs in dit tijdsgewricht, terwijl vorsten op hunne troonen beven, en volken naar de eigen hartader steken, of zich tot een onderlingen strijd op leven en dood voorbereiden. Waarom ik er zoo over denk, zal ik kortelijk zeggen.

Een onbedriegelijk kenmerk voorwaar van den enkelen mensch, die in zichzelven een mishagen heeft, is dit, dat hij zich zijne wezenlijke gebreken niet ontveinst, dat hij die in hunne bronnen naspoort en het aanwenden, des noods van heroica, niet schuwt, om in Gods naam radicale genezing te erlangen. Voor hem, die aan kanker lijdt, is het in acht nemen van diëet niet genoeg; hij moet hem laten uitsnijden, op leven en dood: voor hem, wiens euvel trotschheid is, is 't niet genoeg, dat hij voor den daglooner het eerst den hoed ligt; hij moet hem vergiffenis kunnen vragen, hij moet zich der wereld kruisigen.

Ons vaderland geniet tot op dit oogenblik eene rust, die benijdenswaardig afsteekt bij andere volken van Europa, en sedert de Koning zijne gezindheid openbaarde, om het bestuur des lands in overeenstemming te brengen met den geest des tijds, bestaat er eenig uitzigt, om die rust te behouden. Wordt dat uitzigt verwezenlijkt, waarlijk, men zou er grootsch op kunnen zijn, dat de Vorst des Behouds aan Nederlandschen haard veilig de staats-orkanen mag laten loeijen, die elders, en niet het minst in het gebied van zijn alvermogen alles dreigen omver te smijten.

Maar al gunnen wij van harte, bij zulk een' gang van zaken, der Nederlandsche natie een' oogenblik van genoegelijke zelfvoldoening, van lofspraak op liefde voor orde, wet en koning, wij hopen niet, dat zij in een' sluimer van zelfbehagen zal vervallen, omdat wij vreezen, dat zij er zeer gevoelig uit zou kunnen

worden wakker geschud. Ik neem zelfs de vrijheid, haar nu reeds even aan te stooten, voor of terwijl zij zich welligt tot een kort middagslaapje gereed maakt, en wil daarom met een woord de gronden toetsen voor zelfbewondering over de diepe kalmte, waarin wij leven, en tevens de gronden van verwachting, dat wij, ook na het uitwoeden der staats-orkanen, niet door andere stormen zullen worden bedreigd.

Vooraf achten wij het noodig, onzen lezers te herinneren, dat het er weinig toe afdoet, of zij al dan niet weten, onder welke vlag of vaan wij ons scharen. Men zal moeten erkennen, dat een zuiver vaderlandsch gevoel ons deed spreken, en dat onze bedenkingen even goed kunnen passen in den mond van een echten republikein als in dien van een echten koningsgezinde.

Ei lieve, welke gronden van zelfbewondering heeft de Nederlander, als hij den rustigen toestand van zijn vaderland met dien van andere landen vergelijkt? Ik geloof, niet heel vele en niet heel degelijke. Eene natie heeft hare conscientie, zoo als het individu, maar als onze natie eens in haren boezem tastte en hare individus zich onderling bekenden, waarom ieder hunner zich rustig houdt, zoudt ge denken, als ge het facit van die bekentenissen voor de nationale conscientie verklaardet, dat er in onze rust zoo veel bewonderenswaardigs lag? Wat verwonderlijks steekt er in, dat wij de Franschen niet navolgen, die den onschendbaren Koning te gelijk met zijne verantwoordelijke ministers verjagen, omdat de zedeloosheid der natie zich noodwendig bij de regering vertoonen moet? of dat wij niet als de Duitschers naar de wapenen grijpen, nadat zij zoo lang door hunne vorsten en grooten werden verdrukt? of niet als de Italianen, die van den dubbelen last, die hen kwelde, den godsdienstigen en staatkundigen, althans den laatsten van zich afschudden? of niet als de Engelschen, die... maar ik wil den schijn niet hebben iets af te keuren in een land, dat ons bijdragen moet leveren tot eene constitutie.

Maar laat ons meer in bijzonderheden treden. Wij tellen drie millioenen zielen, niet waar? - Wat zegt ge? Zoudt ge het niet enorm vinden, als wij van de tien één stelden, die in Nederland politiseren? Wij vragen verschooning voor die enormiteit, maar handhaven ze en beweren, dat in Nederland 2,700,000 zielen leven, die, met het beste hart van de wereld, om oproer te maken, niet zouden weten, wat zij moesten roepen, als zij de straat opliepen. Nu goed, maar die andere 300,000? die kunnen toch een geducht leven maken! Zeker, maar ik houd van ontleden. Onder die 300,000 zijn leden van de Tweede Kamer enz., zijn renteniers enz., beurslieden enz., geestelijken enz., kooplieden enz. Wij verzoeken nu al die Nederlandsche heeren, de hand in den boezem te steken en zich gemoedelijk af te vragen, of zij bewondering verdienen, omdat zij zoo dood stil zijn. Of is er één lid der Tweede Kamer (wij verzwijgen niet zonder opzet de Eerste), die zich niet aan een stroohalm vasthoudt? één rentenier, die niet buitendien reeds tegen Julij aan zorgt? één man der beurs, die niet à la hausse speculeert? één geestelijke, die niet den andere eene vlieg zoekt af te vangen? één koopman, die niet zijne bijzondere berekeningen heeft? - En nu de rest van de 300,000? Ik weet niet, maar ik denk, dat zij te 's Hage of te Amsterdam of te Zierikzee wonen en dat de glazenmakers alleen verpligting aan hen zullen krijgen.

En denk nu, wat ik u bidden mag, aan al de kostelijke zaken, die wij, uit de eigen hand des konings, door het votum van allerlei staatsligchamen cadeau krijgen; zou het niet door het onbeschofte heen wezen, nog al niet tevreden te zijn? Of welken afstand denkt gij dat er nog is tusschen de hemelsche zaligheid en het geluk van dien staat, waar regtstreeksche verkiezingen zijn en verantwoordelijke ministers en eene ontbindbare kamer en waar geen ridderschap is en geen accijnsen en geen zwart boek? Wie zou oproer willen maken, terwijl het verschiet zoo glansrijk, het leven zoo kostelijk wordt; terwijl wij in den toestand van Tantalus ons gaan bevinden met dit belangrijk onderscheid, dat wij kunnen eten en drinken, zooveel ons hart lust? 't Is waar, die 2,700,000 zielen, waarvan wij spraken, hebben wel geen duidelijk begrip van al die heerlijkheid en onder die 300,000 anderen zijn welligt ook enkele kooplieden, geestelijken, beurslieden, renteniers, ambtenaren, zelfs leden van de Tweede Kamer, die het zaligend voordeel der regtstreeksche verkiezingen niet begrijpen, maar men verbindt er toch het denkbeeld van voordeel meê en schrijft de eventuele revenuen op den post van onvoorziene baten.

Wat dunkt u lezers! als wij dit alles eens bedaard nagaan, heeft dan de Nederlandsche natie zooveel reden, om zichzelve te bewonderen, dat zij rustig is. Wij voor ons kunnen er dat niet in zien en zouden haar integendeel ten toppunt van dwaasheid achten, als zij het niet was. Maar laat ons nu eens zien, of zij ook op hare rust kan blijven bouwen, als die woelingen in het buitenland zullen hebben opgehouden, of als die eens lang, zeer lang aanhouden.

Men hebbe de goedheid met ons terug te gaan tot voor den 24sten Februarij l.l. Ik verg veel van uw herinneringsvermogen; want de Franschen zelve hebben gezegd, dat wij in drie dagen wel eene eeuw doorleefd hebben en als wij nu de Weener- en de Berlijner zaken ook eens op een paar eeuwen stellen, dan zijn wij inderdaad al zeer oud geworden: evenwel, wat ik u bidden mag, beproeft het toch. Mij staat nog van voor die drie eeuwen levendig voor den geest, dat het groote op te lossen probleem toen en vroeger reeds het pauperisme was, dat met verbazenden aanwas tegenover den insgelijks aanwassenden rijkdom der *terrarum domini* zich stelde en met wisheid dreigde, de verpleging der groote meerderheid, binnen kort onder den naam van Christelijke weldadigheid, aan eenige weinige agenten van de goddelijke Voorzienigheid te zullen overlaten. Voor die drie eeuwen vond ik er een zeker vermaak in, over dat onderwerp dikwijls na te denken en ik verheugde mij telkens, als ik zag, dat anderen het met mij deden.

Helaas! op dit oogenblik is dat probleem op den achtergrond, of liever, men schijnt te meenen, dat regtstreeksche verkiezingen en eene ontbindbare kamer brood en vleesch in overvloed zullen verschaffen. Zou men dat waarlijk gelooven? Wij voor ons gelooven het zeker niet, al geeft men ons de jury en de vrijheid van volksvergaderingen op den koop toe. Laat ons maar eens zamen de kansen berekenen, die daarop zijn: men mag het voor onbetwistbaar houden, dat het geruimen tijd zal aanhouden, eer de gewone loop der dingen zich hersteld heeft en handel, nijverheid, welligt ook landbouw hunne zegeningen als voorheen verspreiden. Ieder ziet in, dat dit ongeloofelijk nadeelig moet terugwerken op 's lands inkomsten, en dat er

belangrijke offers van de vaderlandsliefde zullen moeten gevraagd worden. Was het nu daarmeê te doen, de natie zou zich laten vinden en daarbij welligt in staat zijn, om, naar het gewone stelsel van weldadigheid, den armen den mond te stoppen. Doch wie weet niet, dat velen dezer dagen geruïneerd, nog meerderen in hunne middelen van bestaan gekrenkt zijn en dat de toekomst duizenden dreigt met verval en met volslagen onmagt, om anderen te helpen? Wat dunkt u? Is dat de weg tot verbetering van het lot des armen, tot opheffing van den zoogenaamden geringen stand? Dieper en dieper zal hij zinken, afgrijselijker steeds het communismus met zijne gruwelen dreigen.

Maar stel eens, dat de orde der natuur van omwentelingen thans wordt omgekeerd, dat wil zeggen, dat eensklaps uit wanorde de schoonste harmonie te voorschijn treedt; stel eens, dat zelfs de Spanjaarden hunne coupons betalen, denkt gij, dat er de armen en minvermogende burgers meê geholpen zijn? Altijd zal de nu geleden schok een' ongunstigen invloed geoefend hebben op de vermeerdering van het armental, altijd zal er bij slot van rekening de centralisatie van den rijkdom meê bevorderd zijn. Zoo zal dan het probleem al weder moeijelijker ter oplossing zijn geworden. Ja maar, zegt men, door de opheffing der accijnsen zal de nood der mingegoeden merkelijk worden verligt, hun levensgenot aanmerkelijk worden verhoogd. - Is er één Nederlander eenvoudig genoeg, om te gelooven, dat dit op den duur het geval zal zijn? Wat heeft men van die opheffing der accijnsen te wachten? Het is er verre af, dat wij dien maatregel niet beschouwen als een blijk van de zucht der regering, om wenschen, die den schijn van billijkheid voor zich hebben, in te willigen; maar wat kan men er van wachten? Vooreerst naar het eenparig getuigenis van bevoegde beoordeelaars teleurstelling omtrent het bedrag der verligting, omdat waarlijk het al of niet heffen der accijnsen de bedoelde voorwerpen niet duur of goedkoop maakt, maar de wezenlijke duurte of goedkoopte afhangt van den prijs der markt. Maar ten andere, de te kort schietende millioenen moeten over gegoeden verdeeld worden, die schatrijk zijn en die zoo even hun fatsoen kunnen houden: denkt ge nu, dat die millioenen, die in de schatkist gestort worden, ook gestrooid zullen worden onder de arbeidende klassen of dat de inkomsten van deze nagenoeg in evenredigheid zullen verminderen? En verder: wij leven in een tijd van geweldige concurrentie, van centralisatie, van gedurig zich uitbreidende ontwikkeling van nijverheid. Ei lieve, als de kleine burger thans zijn gezin kommerlijk voor *f* 4 of *f* 5 den buik kan vullen, denkt ge niet, dat, bij de overbevolking, spoedig duizend handen zich aan den koopman of fabrijkant voor *f* 3 of *f* 4 zullen aanbieden, omdat de ongelukkige sloof zal berekenen, dat hij thans, bij de opheffing der accijnsen, voor die som genoeg water en meel of aardappels en rogge zal kunnen koopen, om zijne kinderen tot de gewone grootte van menschen te laten opgroeijen? Neen, voorwaar! de groote zwarigheid zit in de *f* 70,000,000. Zoo lang men die noodig heeft (en op groote vermindering is waarlijk niet veel uitzigt), hoe schrander men ze ook verdeele, hun druk zal altijd op de lagere standen nederkomen en bij elk stelsel blijft het gevaar dreigen, dat het getal der bezitters afneemt en dat der niet-bezitters aanwast.

Daarom vraag ik het nog eens met vertrouwen: heeft Nederland, ook bij de gunstigste schikking der politieke omwentelingen, op duurzame rust te hopen? en ik antwoord met vertrouwen: neen! Nederland wordt evenzeer als andere landen en meer dan vele gewesten van Europa door het monster van communismus bedreigd, dat, als het eens zijne duizend koppen opsteekt, de beschaafde maatschappij met leeuwenwoede zal vermorzelen. Gelijk ik reeds aanduidde, al wat thans gebeurt, heeft de strekking, om den moed der niet gegoeden te stijven, om hunne teleurstellingen te vergrooten, hunnen wrevel te tergen, hunne gelederen voltallig te maken. Naarmate zij zich recruteren uit de vroeger gezeten burgers, zullen zij zich minder met het vernederend stelsel van weldadigheid laten paaijen, zullen zij het minder kunnen verkroppen, dat zij, zoo talrijk, uit de hand van zoo weinigen hunne bete broods moeten ontvangen, en de revolutionnaire geest, gewekt door de geschiedenis van den dag, zal door een misgewas, door eene fiscale vervolging, door een toeval tot eene uitbarsting kunnen komen, vreesselijker dan ooit politieke revolutie teweeg bragt.

Gave God, dat ik dwaalde! gave Hij mij dan slechts de gunst, van tot inzien mijner dwaling te komen! Maar als ik niet dwaal, als ge met mij erkent, Nederlanders! dat het geschilderde gevaar iets meer is dan een benaauwde droom, ei, beraadt u dan met mij over de beste middelen, om het te bezweren. Kunt gij het arme volk ongelijk geven? O! mogten wij het om onzentwil kunnen! Wij zouden een gerust geweten hebben, wij zouden met hooghartigheid de woelingen van wat men gepeupel noemt, kunnen afwachten. Maar dat volk, ik zeg het met innige overtuiging, zoo het al geen gelijk heeft, het heeft toch ook niet geheel ongelijk. Waarom zou een zoo groot deel van het menschdom tot den bittersten kommer gedoemd, een aanzijn moeten voortslepen, dat hen niet eens voorbereidt voor een beter leven? Ei, waarom zouden juist hunne dochters ten doel moeten wezen van den wellust uwer weekelingen, om later door hen versmeten te worden? Ei, waarom zouden zij juist geschapen wezen, om hunne morele kracht te laten vernietigen door het wigt der zoogenaamde Christelijke weldadigheid. Wat? gij spreekt van Christelijke weldadigheid? Weet gij dan niet, dat bij de oude volken de slaaf in den regel ruime voldoening van nooddruft genoot, en dat hij nog een' spaarpenning kon overwinnen, om zich zijne vrijheid te koopen? Weet ge niet, dat de grooten der aarde in Rome's verval ‘brood *en* spelen’ gaven? En hoe is dat nu? Ja, gij geeft de vrijheid vooruit, maar 't is slechts, om er den last van te doen gevoelen; gij laat te naauwernood een' spaarpenning verdienen, om het zondagskleed uit den lombard te lossen: brood geeft ge, maar spelen niet eens.

Zoo dus het lot van honderdduizenden onzer landgenooten eenig beklag van hunne zijde althans regtvaardigen kan, wat dan gedaan, om dat lot te verbeteren en zooveel mogelijk op den duur te verzekeren? Voor eenigen tijd, ik beken het volgaarne, zou ik den moed niet gehad hebben, mijne gedachten mede te deelen, maar nu er, door den terugstuit, toch een eenigzins revolutionnaire geest in de harten mijner landgenooten gevaren is, welaan! nu zal ik het wagen, uit kracht van de roeping, die ik als vaderlandlievend burger in mij gevoel, mijne bijdrage ten beste te geven. - Ik verbeeld mij drie middelen te weten, het eene strekkende om het getal der armen niet

te vergrooten, het tweede, om het te verminderen, het derde, om het tot het noodzakelijke getal terug te brengen. Men leze en oordeele!

1°. Het is zeker zonderling, dat men in een' tijd, waarin men zoo veel van regten hoort spreken, zoo weinig van pligten hoort gewagen, zonderling dat men in een' tijd, waarin men zoo veel eischt, zoo weinig schijnt te geven te hebben. En toch weet ik wat te geven, waardoor men zelf rijker wordt. Wil men weten, wat? Het zijn onze ondeugden, vooral die, welke een staat te gronde rigten, weelde en gierigheid. Wat ik u bidden mag, landgenooten! laat *ons* daarvan afstand doen, terwijl de koning reeds zooveel gegeven heeft, en zeker nog wel iets geven zal. Laat ons zoo dwaas niet wezen, van te meenen, dat wij onze waarde verhoogen met lekker eten, fraaije kleeding, rijke meubelen, kostbare partijen enz., maar laat ons pogen, een spaarpenning gereed te hebben voor het lieve, lieve vaderland. Zoo doende zullen wij, met Gods zegen, het getal der armen niet vermeerderen.

2°. Laat ons het gouvernement bestormen met verzoeken om kolonisatie naar Oost en West; laat het ons in de onmogelijkheid stellen, om langer te weigeren; maar laat ons tevens zeggen: ‘als gij geld noodig hebt, welaan! wij zijn bereid: wij leven in een revolutionnairen tijd; wat is onzekerder, dan wereldsch goed? Wij brengen het gaarne ten offer voor het algemeene best. In 1795 kostte ons de vrijheid *f* 100,000,000, nu, zoo als ze zeggen, geen cent, waarom dan niet blijmoedig aangeboden, wat anders zoo ligt genomen werd? Ook in ons is de revolutie aangevangen; het geld is onze afgod niet meer, maar het vaderland beminnen wij meer dan onszelven.’ - Op die wijze zullen wij het aantal armen verminderen.

3°. En hoe het teruggebragt tot het onvermijdelijke cijfer? Landgenooten, ik wilde, dat ik de gave had van Prodicus of van Plato, om in eene fabel te hullen wat ik te zeggen heb. Helaas! dat talent ontbreekt mij en te naauwernood heb ik de bekwaamheid, om u mijn derde middel te laten raden. Welaan beproeft, of gij het raden kunt, maar niet met den geest van eigenbelang, die u koud en hard maakt, maar met den geest der echte menschender echte vaderlandsliefde, die u in uwe naasten broeders doet zien. Ik vraag u dan, waartoe heeft ons de goede God ons land gegeven? - Als het is, om in te wonen en ons te voeden, hoe beantwoordt het aan zijn doel? Rukt men al of niet de wijze oogmerken van den Schepper uit hun verband, als men den geboortegrond aanwendt tot het eenzijdig kweeken van zulke voortbrengselen, waardoor, terwijl het landskind op zijn erfdeel van gebrek vergaat, des vreemdelings gehemelte gestreeld, zijn ligchaam gesierd wordt?

Maar ik gevoel het, ook het opgeven van raadsels is mijne zaak niet. Gij zijt mij reeds lang met uwe gedachten vooruit. Wel nu, geene fabelen, geene raadsels meer! Het is, laat het mij in onmiskenbare woorden uitdrukken, het is mijne innige overtuiging, dat Gods verordening, waardoor Hij aan ieder volk zijn erfdeel schonk, om van deszelfs vruchten te leven, te jammerlijk uit het oog werd verloren. Wraak ik dan den koophandel? Verre van daar, maar ik wraak het, dat men eenen toestand laat voortduren, die in Rome en zoo vele oude staten zulk eene reeks van heillooze twisten baarde, dien toestand, bedoel ik, waardoor, *ik zeg niet*, *alle landbezit*, *maar alle landgebruik*, aan verre het grootste deel der natie is onttrokken, en waardoor het grootste deel der natie niet zoo zeer van

God, als van de zoo hooggeroemde Christelijke weldadigheid wordt afhankelijk gesteld. Geef aan den nijveren arbeidsman een stuk gronds, dat hem met zijn gezin een goed eind wegs helpt in de vervulling zijner behoeften, gij zult hem vaderlandsliefde inboezemen, kalmte in het hart storten, zijne ziel tot God zich leeren verheffen. God laat de stralen zijner zon niet partijdig den grond verwarmen, gelijk de Christelijke philanthropen hun vriendelijk aangezigt laten schijnen: Hij laat de druppelen van zijnen regen niet partijdig in de aardkluiten dringen, gelijk de menschenvrienden hunne weldaden uitdeelen: waarom zou men dan niet liever aan God de bedeeling der minvermogenden overlaten, oneindig liever dan aan zwakke en feilbare menschen? En geeft Hij al zijne vruchtbare tijden eens niet, vervult Hij al niet eens ieders hart met vrolijkheid, wel nu, dan is, o rijken! de tijd voor u geboren, om uwe schatten ten toon te spreiden, en naar Zijn' raad Zijne Voorzienigheid te vervangen.

Weet gij een beter middel, landgenooten! om de verantwoordelijkheid van u af te wentelen, dan het door mij genoemde? O mogt, als gij mijn voorstel voor dwaas houdt, mijne dwaasheid u tot wijsheid prikkelen; maar zoo ge soms geen beter wist aan te wijzen, gordt u dan aan met edelmoedigheid, en staat er met mij op, om het voorgeslagene te doen toetsen. In eenen tijd als de onze is, waarin aller harten door allerlei aandoeningen worden bewogen, kan men groote dingen afbreken, groote dingen tot stand brengen. Welk een zegen voor Nederland zou het zijn, als men niet alleen gelukkig de staatsstormen ontkwam, maar ook voor langen tijd sociale omkeeringen bezwoer, eenvoudig, door zich tot deugd te schikken, door in onze koloniën de ware goudmijnen te openen, door aan den geringen burger *in gebruik* een stuk gronds af te staan, waar hij voor zich en de zijnen zijn stuk brood en zijne toespijs winnen kan!

Ziedaar het communismus, dat ik huldig, waarvan ik de zegepraal hoop. Als het velen niet smaken mogt, ik ben er gerust op, dat het nooit aan mijn geweten zal knagen: maar dit staat vast bij mij, dat geen nieuwe ministers, geen ontbindbare kamer, geene hoe zeer dan ook wenschelijke bezuinigingen de lijdende menschheid zullen redden uit de ellende, waarin zij bewust en helaas onbewust gezonken is.

Over den adel en de adellijken onder ons.

Het ligt in de bestemming van onzen Tijdspiegel, gelijk reeds uit het vignet op den omslag blijkt, dat verschillende levensstanden daarvoor geplaatst en in het licht van onzen tijd bezien worden. Nu weet ik wel niet bepaald, door welke figuur op den omslag van het Tijdschrift de klasse van menschen, welke wij bedoelen en waarop wij een oogenblik de aandacht willen vestigen, wordt voorgesteld; maar wij mogen er niet aan twijfelen, of haar eene plaats, en dan zeker eene place d'honneur is ingeruimd. Ware het niet zoo, de omissie zou leelijk en

inderdaad onvergeeflijk wezen. - Uit hoofde van het blijkbaar vertoon van poids en de teekenen van onderscheiding en waardigheid vermoed ik, dat wij in den persoon op den voorgrond geen ongeschikt vertegenwoordiger van de door ons bedoelde klasse zien, namelijk: van den adelstand, en wel van den regten, erfelijken adel, die door wijdere of engere maar altijd diepe klove, met al hare praedicaten van bij ons niet te vinden Hertogen af tot de bij ons in overvloed te vinden Jonkheeren toe, van de vulgar crowd zijn gescheiden, over wien wij thans enkele losse gedachten willen opperen. Wij willen, even als bij vader Homerus, ook het τις; ποϑεν εἶς; τινες σοι γονεῖς, ἤδε τοχηες; vragen en in losse trekken trachten te beantwoorden.

Maar dan zitten wij bijna terstond met de natuurlijke historie van den adel en de vraag naar zijn' oorsprong verlegen. Niet in die verlegenheid, waarin het vorschen naar de wijze van ontstaan van het menschelijk geslacht in het algemeen (waarop de groote physioloog Carus eenvoudig ‘wir wissen nichts davon’ antwoordt) ons en zoo velen brengt; maar wij weten er zelfs geene regte beschrijving van te geven. Het geslacht deelt zich in zoo vele soorten, en die soorten zijn weder zoo gewijzigd; het kenmerkende vertoont zich nu zoo essentiëel en dan weder zoo echt chimérique; die adel beteekent in het oog van sommige adellijken zelve zoo veel, in de schatting van sommigen hunner zoo luttel, dat men op het τις; ποϑεν; op het wie en van waar? moeijelijk kan antwoorden. Zouden wij in een' catechismus voor adellijken de vraag: ‘d'ou la difference entre nous et les autres?’ beantwoorden, het was daar gemakkelijk met een: ‘c'est le bon Dieu, qui le fit’ gedaan. Ik vrees echter dat men in onzen minder aristocratischen en minder geloovigen tijd weinig vrede daarmede zou hebben. Claudius geeft eene gemoedelijke oplossing, als hij den regtschapen, belangeloozen, grootmoedigen en edelen man door het vorstelijk welbehagen en 's volks vertrouwen tot eenen edelman promoveert, en diens zoon en geslacht met een aanhangsel van land en lieden, als het ijzervijlsel aan den magneet, in die promotie deelen laat. Maar, zoo als wij zeiden, die oplossing is meer gemoedelijk dan gegrond, en wel slechts ten aanzien van enkelen historisch waar. - Hooge ambten, uitgestrekte grondbezittingen, die bekleed of erfelijk bezeten werden door eenig geslacht u de tijden van het leenstelsel, en later het *bon plaisir* der Keizers, Koningen en Vorsten, dat die waardigheid aan ware of dubbelzinnige verdiensten schonk (Lola Montes), of ook wel aan onverdienstelijken verkocht, waren de voornaamste bronnen, waaruit de adelstand is af te leiden. Doch hoe die adel ook mogt verkregen zijn, het was een voorregt, waaraan menig voordeel vast was, dat (getuige zulks het droit d'aubaine) waarlijk niet altijd de regten der minderen ongekrenkt liet. Nu bragt het belang der familiën mede, dat men daaraan diezelfde regten zocht te verzekeren, en de staatkunde der vorsten zette dezen aan of dwong hen, om die voorregten toe te kennen of te gunnen. Later geraakten de redenen, waarom eenig voorvader edelman was geworden, veeltijds in het vergeetboek en zag men slechts op ouden en hoogen adel. Dat deze van vaders op zonen overging was eene meening en instelling, die door tijdsverloop en heerschende denkbeelden werd bevestigd en geijkt, zoodat men van adellijk bloed sprak, alsof dit in de natuur der dingen lag, en het: fortibus creantur

fortes et boni, ten opzigte van menschen en karakters nog zoo veel vaster stond en zekerder was, dan dit bij paarden in eene stoeterij het geval is. - Kant beschouwde het niet zoo en noemde den erfelijken adel eenen rang, die vóór de verdiensten kwam, maar die deze laatste geenszins gewoonlijk, veel minder noodzakelijk en zeker ten gevolge had. En inderdaad, welke hoop men a priori ook mogt voeden, dat van een edel menschenras een' edele teelt voortkwam, dat in de verdiensten der vaderen een magtige prikkel lag tot veel groots en goeds; bij de gewone verkeerdheid der menschen liet zich evenzeer verwachten, dat die voorvaderlijke verdiensten eene bron van trots en een duivelsoorkussen werden, vooral wanneer daaraan reeds, volgens den gewonen loop der dingen, begunstigingen en bevorderingen vast waren. Het kwam hier alles aan op het oogpunt, waaruit de adellijken zelve zich beschouwden, op de rigting, welke zij dien ten gevolge aan hun leven en streven gaven. - Dat een onbezoedelde naam, roem van dapperheid en trouw aan het vaderland, die als het eigendom van eene reeks van geslachten waren, het nakroost aanzette om zich daardoor te onderscheiden, dat wat het voorgeslacht was en deed dat nakroost meermalen tot een vurig nastreven spoorde, lag in den aard der zaak. Er waren familiën, die de spreuk van hun huis niet enkel in het wapenschild, maar ook in het hart voerden, en die liever alles trotseerden, dan ontrouw te worden aan de leus, welke zij als kinderen leerden stamelen, als jongelingen ter harte nemen, als mannen gestand doen. - Maar er waren er ook die met den aangeboren adel waarlijk geen verworven adel paarden. Heldenmoed, zielskracht, trouw, en vooral zedelijke reinheid, gingen niet, even als het stamgoed, van de vaderen aan de zonen over; er had verbastering en ontaarding plaats, bij welke men het moest beklagen, dat aanzien en voorregten aan menschen te beurt vielen, die zich noch door zedelijke beginselen, noch door zielshoedanigheden, noch door geestvermogens onderscheidden. En toch waren adellijken van deze soort, bij welke het voorregt der geboorte het meest tot ijdele nietigheid werd, veelal het meest op onderscheiding gesteld. Dezen veroorloofden zich aanmatigingen, die bij hen louter en enkel aanmatiging werden. Zij waren de krachtigste bewijzen, dat de menschelijke natuur geen adeldom kent. Hun moest het gezond verstand met de woorden van eenen Shylock bij Shakespeare het: ‘if you pick us, do we not bleed, if you tickle us, do we not laugh?’ toeroepen. Bij hen het meest besefte de burger de waarheid van het woord, dat Lamartine in 1830 sprak: ‘nos mères nous ont faites tous du même limon.’

En wel niet anders ging het met andere der eigenschappen, die den adel zijne meerderheid en regten moesten verzekeren. Hoe meer maatschappelijke orde veld won en de tijden van barbaarschheid en heerschappij der ruwe kracht weken, des te minder kwam de enkele oorlogsmoed in rekening; hoe meer de zaken in de verschillende rijken tot eenen gevestigden stand kwamen en aan de eene zijde de magt der vorsten en aan den anderen kant de invloed en regten der burgers meer uitgebreid en bevestigd werden, des te ongunstiger werden de tijden voor de vroeger gedulde aanmatigingen van enkelen, des te minder behoefde men de bescherming en vriendschap der vele kleine heeren. Wetenschap en beschaving lieten hunnen invloed gelden en namen allengskens de haar toekomende plaats

in. Een en ander moest noodzakelijk invloed uitoefenen op de magt des adels, op het aanzien en de regten, welke hij zich had toegeeigend. Zijne diensten waren niet meer zoo noodig, tegen zijne aanspraken leerde men zich verzetten, tegen zijne magt zich verdedigen, en langzamerhand zag men hem dalen van het verheven standpunt, dat hij vroeger innam. Hij schikte zich meer of minder gewillig naar den staat van zaken, terwijl hem evenwel uit den aard der zaak, hoezeer in het eene rijk meer dan in het andere, de toegang tot hoogere posten en bedieningen en bijzonder tot de hoogere rangen in het leger vooral aanvankelijk meer geopend bleef.

Maar ook deze voorrang werd in verloop van tijd meer beperkt. Het lag in den aard der dingen en in den loop der menschelijke lotgevallen, die het hooge niet altijd hoog laten, dat vele familiën, vooral toen de steunen van hunne vroegere magt en van hun vorig aanzien meer wegvielen, hunnen vroegeren voorspoed zagen verminderen en verdwijnen, en dat daarmede hun voormalige luister taande. Ongenade van vorsten, staatkundige omkeeringen, ongeschiktheid of onwil om zich naar de veranderde omstandigheden te schikken, verspillingen, ontaarding, ongevallen die troffen, deden vele geslachten van hunne vorige hoogte afdalen. De nimbus van vroegere grootheid verdween, naarmate de burgers helderder besef kregen van hunne regten, en het immer meervermogende geld zijnen invloed deed gevoelen, naarmate dezen meer in het bezit kwamen van hetgeen de maatschappij behoeft en wat den enkelen mensch daarin kan verheffen. Aan het deel dat zij zich daarvan behielden of verwierven, meer dan aan de enkele geboorte, had de adel het aandeel te danken, dat hij daarvan nòg behield.

En die toestand kon ook niet zonder invloed blijven. Waren de bronnen van vroegere grootheid verdroogd of gestopt, was het tij verloopen, én het welbegrepen belang en beleid van sommigen, én de harde noodzakelijkheid noopte om de baken te verzetten. Meer en meer zag men menschen van adellijke geboorte naar posten staan en beroepen ter hand nemen, welke men als daarmede minder strookend mag beschouwen. De Fransche staatsomwenteling, die Louis Philippe ten minste in naam onderwijzer te Reichenau deed worden, maakte velerlei van vele edellieden. Maar ook elders zag men Hoog Welgeborene heeren kooplieden worden, en meer dan eene freule prêteerde zich tot diensten, welke men minder in overeenstemming met hare geboorte rekende. Verbindtenissen tusschen adellijken en burgerlijken werden steeds menigvuldiger, en de lijnen van afscheiding werden door velen als meer uitgewischt beschouwd, ofschoon er onder den adel velen de middeleeuwsche denkbeelden nog altijd vasthielden.

Wij achten den edelman, die het opvatten van zoodanig bedrijf tot eigen onderhoud en dat der zijnen ter hand neemt, daardoor verre van gecompromitteerd. Wij eeren hem en schatten er hem te hooger om, dat hij zich geheel met eigen kracht de baan door het leven tracht te breken. Wij kunnen in geenen deele zien, dat werkzaamheid onteert. Moest er in onze dagen een adel worden opgerigt, het gezond verstand zou raden dit ten minste evenzeer uit de industrieële klasse als uit eenige andere te doen. Wij hadden gaarne sommige handelsoperatiën met iets meer dan met een batig saldo of deficit in de kas, sommige uitvindingen met iets meer dan met een octrooi

of met een brevet d'invention beloond willen zien. Ik zou er geene zwarigheid in vinden dat, vooral in een land en in eenen tijd als de onze, de eigenaars van uitgebreide fabrijken, die deze tot in het derde geslacht en met goed gevolg dreven, de hoofden van groote huizen, die even solide en werkzaam van grootvader tot kleinzoon overgingen, tot den adelstand werden verheven, en achtte dit ten minste ruim zoo billijk, als dat men zich op eenen adel beroemt, die geene andere verdienste heeft dan die, waartegen geen ding dezer wereld op den duur kan, deze namelijk, dat zij oud is.

Er is iets anders in onzen tijd, dat den adel in de opinie van het algemeen meer kwaad doet, en dat toch steeds meer gewoon wordt. Ik bedoel het dingen naar posten, en vooral naar die welke men meer als louter gesalariëerde mag beschouwen, bij registratie, directe belastingen, posterijen enz. - Dit zou, zoo lang het zich bij enkelen bepaalde, met den drang der omstandigheden kunnen worden verschoond. Dan kon men zeggen dat iemand dien post kon ambieëren, óndanks hij baron of jonkheer was; maar, zoo als het begint te staan, wordt het allengskens nog zoo, dat men zal zeggen, dat zij zulks doen en met zoo goed gevolg doen, omdàt iemand van adellijke geboorte is. - Wij zien die betrekkingen, vooral om de menschen die ze bekleeden, als fatsoenlijk aan, wij achten den adel fatsoenlijk; maar desondanks ligt er iets incompatibels in beider vereeniging. Het is omtrent als wanneer iemand uit eene patricische familie in eenige stad naar eenen post aan de groen- of vischmarkt, naar het opzigterschap over het schoonmaken van stadhuis of plein, of dergelijke ambten staat. - Reeds het solliciteren om betrekkingen als de bovengenoemde stelt den adellijken met den burgerlijken mensch te zeer op ééne lijn. - Nu komt de benoeming. Deze doet al ligt aan vóórtrekking, nepotisme, patrocinium denken. Ik althans wil gaarne bekennen, dat deze gedachte wel eens bij de lectuur der publieke bladen onwillekeurig en dus dood onschuldig bij mij ontstond. - Daarop volgt de borgtogt. En in deze ligt een stil bewijs van gebrek aan vertrouwen, dat men den staat ten overstaan van den burgerlijke minder euvel kan duiden, maar waarin voor den man van adel iets beleedigends ligt. Nu komt de waarneming der betrekking, die op zichzelve niets vernederends heeft, maar die niettemin voor den adel evenzeer past, als het corsettenmaken voor een' colossalen man; die met iedere aanspraak op onderscheiding en verheffing des adels in tegenspraak staat en deze met der daad vernietigt. ‘Ce n'est pas un crime, mais c'est une faute,’ zouden wij zeggen, zonder het ‘c'est plus’ te willen gebruiken. Daarmede predikt de adel luid het Ovidiaansche: ‘nam avos et proavos et quae non fecimus ipsi, vix ea nostra voco;’ maar komt daarmede, hoezeer contre coeur, de eischen van het verstand en der billijkheid te gemoet, die in zulke geboorte niet zooveel kunnen vinden. Zij zijn als ingezetenen tot het vragen om en waarnemen van die posten natuurlijk geregtigd; maar dáárin ligt het onbillijke, dat men er in evenredige verhouding zooveel meerderen uit den adel ziet kiezen, dat zij zoo dikwerf door relatiën gefavoriseerd worden, dat de adellijken zich nog desondanks iets laten voorstaan op hunne afkomst. - Ook hier blijve het verre van ons, dat wij het bepaald op eenig individu willen toepassen. De ondervinding heeft geleerd, dat iemand ambtenaar en adellijk wezen, en daarbij zeer wel door echt edele beginselen ge-

dreven kan worden, dat hij ook in die betrekking zijnen naam en zijn geslacht eer kan aandoen. Wij denken hier aan een voorbeeld, dat vóór eenigen tijd te Zutphen werd gegeven. Maar toch neemt dat den ongunstiger' indruk niet weg.

Wij zouden volgaarne zien, ofschoon wij geene betrekking bekleeden of ambiëeren, waarin de adel ons zal in den weg staan, dat deze inzag, dat het hier op den duur op het: ‘to be or not to be’ uitloopt, al was het maar om de verlegenheid, waarin wij konden geraken, wanneer wij heden op een ontvangerskantoor belasting betaalden, en met het eenvoudig ‘mijnheer’ wat weinig eer meenden te geven, terwijl wij morgen welligt een ‘Hoogwelgeboren’ op een adres moesten plaatsen. Een Januskop zou welligt geen overtollig artikel op sommige kantoren zijn, en kon dan bij het mobilair van kasten, lessenaars, balie etc. worden overgenomen. Daar wij dien evenwel minder gemakkelijk in naturâ dan in den figuurlijken zin kunnen krijgen, zou ik wel willen voorslaan, dat men ten minste iets deed, en de heeren, die in het geval zijn, zich eene mom of grijns aanschaften, waarvan zij, zoo dikwerf zij in hunne ambtsbetrekking waren, zich bedienden, maar dan vooral een vrolijk mommetje. Dán konden de ingezetenen bij een zoo treurig werk als het belasting betalen nog eens lagchen, en hadden zij, bij het dure voorregt van Nederlanders te wezen, dat ten minste op den koop toe.

Hoewel ik overigens ten aanzien van hooge geboorte en erfadel zoo tamelijk een Turk ben, die daaraan niet gelooft en er weinig om geeft, heb ik toch nog hart genoeg voor mijn land en voor alle Hoog en Edel Geborenen, om te wenschen, dat zij zich door waarlijk vereerende denkwijs en zeden onderscheiden, dat zij aan hunne versterkte roeping, om edele gezindheden aan den dag te leggen, voldoen. Dan willen wij volgaarne, met Claudius, voorvaders en ouderdom van geslachten, die van ouders tot zonen eeuwen lang de lust en vreugde der menschen en een zegen voor die hen omgaven waren, voor iets rekenen en brengen wij zulken heeren von Hochheim gaarne ons: Lebe hoch!

Brievenbus.

XII. Brief met vrome wenschen over het tijdig betalen van rekeningen.

Den Heere, redacteur van den Tijdspiegel.

Ik weet niet, mijn goede mijnheer, of ik den titel wel naar behooren heb geschreven, maar wèl weet ik, dat het nog maar veertien daag geleden is sedert mij ter ooren is gekomen, dat gij er zoo wat een brievenbus op nahoudt, die voor elk en een iegelijk, die wat te vertellen of voor te stellen, wat door te strijken of te verbeteren heeft, openstaat. Kijk, mijnheer de redacteur, ik moet het u zeggen, maar ik houd dat reis voor een heerlijk ding - en daar ik gisteren een leelijke zaak voorhad, die me nog nooit in mijn leven is overkomen, en ik voor een herhaling er van bijna even bang ben als mijn neef de makelaar voor de nieuwe Fransche schatkistbons, zoo wil ik dan van de door u aangeboden gelegenheid profiteeren en u zeggen wat die belangrijke zaak is - en wat ik wel wenschte, dat er op gevonden werd, om te voorkomen dat ik niet meer zoo de waarheid van 't oude spreekwoord moet

ondervinden: beroofde kassen berooide hersenen! Uwé moet mij wèl verstaan, mijnheer de redacteur, want met dat beroofde wil ik juist niet te kennen geven dat ik bestolen ben in mijn kas, de Hemel beware mij - dat ik zoo iets zou durven zeggen! - een beetje geplukt door allerlei opcenten, ik geloof dat we er 32 hebben nu dat voor 't krankzinnigengesticht niet meer op mijn belastingpapier te lezen staat - nu ja, dat wil ik niet tegenspreken - maar bestolen! foei in wie zou dát opkomen; maar toch, mijnheer de redacteur, zag het er bij mij in mijn geldlâ uit als met de schatkisten van meest alle landen, waarvan zooals ik heb hooren verzekeren door mijn buurman, een geleerd mensch, die dan allerverbazendst knap is, de bodem ongemakkelijk zigtbaar is. Of ik al graaide en weêr graaide, en mijn fok al eens verzette, ik zag er geen enkel Van Halletje meer in, ik kon er geen enkel 25centsstuk uit opgrabbelen - en dat, terwijl ik een wissel van een goede *f* 80 te betalen had. Mijnheer de redacteur, gij kunt er niet akeliger aan toe zijn als gij geen genoegzame copie, zoo heet het immers? op het einde van de maand hebt, als ik was toen ik daar mijn wissel moest uitstellen. Uitstellen! mijnheer de redacteur - en dat voor iemand die nog nooit een kassiersbriefje heeft terug gestuurd, die altijd op den vervaldag tegen den looper van 't kantoor aan S.O. of K. gewoon was te zeggen, ‘je komt om zooveel - ik zal het je halen!’ Uitstellen! voor iemand die nog al geen nulletjes in zijn boek heeft staan. Kijk, mijnheer de redacteur, ik had me wel in den winkel willen..... Maar hoe dom! ik heb u nog niet eens gezegd, wie ik eigenlijk ben, en wat ik eigenlijk voor affaire aan de hand heb. U moet dan weten, ik doe zoo wat een kom-en-eisch-winkel (mijn buurman, de geleerde, daar ik u straks van zeide), kapittelt me er altijd over dat ik niet kommenijswinkel schrijf, zooals hij zegt, dat het wezen moet - maar eilieve, wat is kommenijs? roep ik niet als 't ware stilzwijgend, als ik zoo nu en dan met mijn sloofje voor op stoep sta te kijken, mijn voorbijgaande klanten toe: kom en eisch! en heb ik dus geen gelijk, mijnheer de redacteur, als ik mijn zaken dus betitel? - Nu dan ik doe dan zoo'n kom-en-eisch-winkel, en schoon ik nog al veel contante betaalders heb - zoo ben ik toch ook nog al opgescheept met anderen, die nog al zoo iets op krediet halen. Wie het geweest is, weet ik niet, en uwé misschien ook niet, mijnheer de redacteur, maar de kerel, die het eerst het artikel krediet aan de markt heeft gebragt, verdient altijd bij Joost het kredietboek te houden van de onvervulde beloften der menschen in 't algemeen, en van de kwade betaalders in 't bijzonder; want dan is hij reeds meer dan zeventigmaal zevenmaal gestraft voor zijn malle uitvinding; 't is toch voor de slechten alleen voordeel, en de goede lui die toch betalen... Doch ik zou zoodoende van 't apropos afraken, en dat mag niet; want ik heb geen tijd te verliezen, daar ik zoo aanstonds weêr aan 't koffijbranden moet. Onder mijn klanten dan, die op krediet halen, zijn er verscheiden, wie men 't niet aan zou zeggen, dat ze een mensch zoo lang naar zijn geld laten wachten; want er zijn er onder, die er uitzien als echte millioenairs, en vooral de mevrouwen - maar ik denk, dat ze met de kleêrmakers en de modemaaksters net zullen omspringen als met mij, en ze laten fluiten naar hun geld, doch je zoudt niet gelooven, mijnheer de redacteur, dat er bij zijn, die me meer dan twee jaar naar de betaling laten zuchten. Zuchten, mijnheer de redacteur, dat 's

't ware woord! Want het heeft er mij al menigeen gekost als ik hun daarvan de rekening moest toesturen! Toen ik daar dan nu dien wissel weer aan den looper had moeten meêgeven. - was ik dan obstinaat nijdig, in een oogenblik had ik mijn boek voor den dag gehaald en opgeteld wat ik te innen had en raad eens, mijnheer de redacteur, - die som beliep niet minder dan *f* 2000. Ik schreef een aantal kwitanties - zond ze uit - en kreeg net van een armen drommel, dien het uit het hoofd was gegaan, een onnoozele driegulden binnen: de andere gaven allemaal nul op 't rekwest. Hoe ik nu mijn wissel betaald krijg, moog de knapste minister van financiën beslissen: ik zie er geen gat op, - en als dat zoo voort moet gaan, bij mij en bij een ander, dan is de kleinhandel spoedig voor goed naar zijn grootje. Terwijl ik nu zoo dacht, en in pijne zat - brengt net de krantenjongen juist het Handelsblad - en wat lees ik me daarin onder de ingezonden stukken - een heerlijk artikel, mijnheer de redacteur, waarin de rijkdom wordt aangemaand wat meer op zijn tijd te betalen, opdat wij, kleine koopluidjes, niet genoodzaakt zullen zijn, door het een, twee, ja driejarig wachten naar hun geld, te beleenen tot onze schade - als er een geaccepteerde wissel vervalt - of grof geld voor intrest te betalen aan dezen of genen hongerigen notaris of bankier. Ik vond dat zoo'n mooi artikel, dat ik 't mijn zoon Klaas heb laten overschrijven in leesbaar middelsoort, waarna ik 't geplakt heb in den winkel, dat een ieder het lezen kan. Die het nu bij me lezen, zullen nu misschien wel denken, dat *ik* het gesteld heb - nu dat mogen ze wel, want ik zeg er ja en amen op, of is het geen schande, dat op zulk een ongeoorloofde wijze andere menschen rijk worden van of speculeren met ons geld? Weet je wat ik nu al verder daarbij dacht. De koning heeft een commissie benoemd om de grondwet, geloof ik, dat dát ding heet - te herzien, maar nu moest u, mijnheer de redacteur, om voor te komen, dat ik en mijns gelijken geen wissel meer behoeven uit te stellen, omdat er zooveel slechte betalers zijn, eens een petitie opstellen aan de heeren van die commissie om vooral niet te vergeten er een artikel in te maken, dat luidt: dat ieder die langer dan een jaar wacht met zijn rekeningen te voldoen 5, die twee jaar uitstelt met te voldoen 10, en die drie jaar wacht 15 percent meer moest betalen dan de schuldige som. - Kijk - er zou wel een eind komen aan al die kwade praktijken. Die het geld hadden zouden wel op zijn tijd dokken; die het *niet* hadden, zouden er wel niet eerder om betalen, want die zouden het evenmin kunnen; maar ik geloof dat door die wet - de handel en dus elk en een iegelijk wat minder lijden zou, en zoo die wet nu bestond, zou ik zeker mijn *f* 80 hebben kunnen voldoen. Wat dunkt u er van? Zou het ook goed zijn dat er over gepetitionneerd werd? Ik wed om een flesch wijn dat al mijne buren terstond hun naam onder dat verzoekschrift zetten, vooral de zilversmid; want die moet van baron Z. het geld nog hebben van de vier zilveren kandelaars, die hij hem vier jaren geleden heeft geleverd, en door wien hem laatst de deur is gewezen, toen hij, door den nood gedrongen, hem om betaling kwam vragen. En wie er niet terstond toetreedt, zeker ook de platenkoopman, die van een van goud bulkenden graaf maar geen jota krijgen kan van de gravures, waar hij tot zelfs zijn stal meê heeft laten behangen. Ik zie er uw antwoord verlangend op te gemoet, mijnheer de redacteur, en hoop

dat u het mij maar niet kwalijk zal nemen, dat ik dezen in uw bus heb gestoken. De zaak is echter wel waard eens te worden nageplozen - en wat zouden we een boel kwade schuld binnen krijgen van de... maar laat ik de huid van den beer nog maar niet verdeelen. Zeg het, asjeblieft, mijn buurman de geleerde niet, dat ik u heb geschreven, want hij heeft me juist van uw Brievenbus verteld en hij zou regt boos zijn als hij hoorde dat ik u dat voorstel heb gedaan, omdat hij ook nog in 't krijt staat - maar die man heeft het niet - en het geldt enkel de lui die 't hebben en met ons geld den gebraden haan uithangen of speculeren. De tijd echter roept: ik moet eindigen, en teeken mij met volkomen achting; mijnheer de redacteur,

Uw dienstwillige Dienaar
H.

XIII. Brief van den buitenman aan den corrector van den Tijdspiegel: over ons postwezen, als vatbaar voor eenige verbetering.

Amice corrector!

Vergun mij, mijn opstel te beginnen met eene welgemeende hulde aan uwe naauwkeurigheid, ijver en geduld: er zijn weinige menschen, voor wie ik zulk eene achting heb als voor een' goeden corrector: dat onzalige, afmattende, geduld-uitputtende, oogenbedervende proeven corrigeren! En dan dat heerlijke schrift, die hieroglyphen, die ge bij wijle onder het oog krijgt. Waarlijk, ik bewonder u, dat ge mijn gekrabbel kunt ontcijferen, en heb ik ooit over ridderorden te beschikken, de zetter kan rekenen op het groot-, gij op het commandeurs-kruis. Ik zou hier kunnen eindigen, ja, als mijne lofspraak niet maar eene inleiding ware: ik heb ernstiger zaken met u te bespreken: gij hebt kúnnen goedvinden de nederige correctorsrol met de meer schitterende van auteur te verwisselen, en op bl. 297 van het vorige nommer mijn geschrijf met eene aanteekening te verrijken. Dit ‘verrijken’ zegt u reeds genoeg, hoe weinig gebelgd ik ben over uwe kleine vrijheid; en toch heb ik eene belangrijke aanmerking op uwe aanmerking: is mijn tekst u ligt veel te lang voorgekomen, ik beklaag mij over de kortheid uwer noot. ‘Men ziet wel, dat de buitenman de couranten eenige dagen te laat ontvangt,’ zegt gij in uw Haagsche gevoel van verhevenheid boven den plattelandsbewoner, dien ge u moeijelijk anders dan met eene ruige pet en een paar stevige klompen kunt voorstellen: ik ben verre van u dit weinigje regtmatigen trots tot eene misdaad aan te rekenen: 'k herinner mij nog zeer goed de dagen, toen ‘buitenman’ en ‘stijf, houterig, bekrompen mensch’ mij synoniemen waren; 'k durf wedden, dat gij dacht als ik voorheen, toen gij die aanteekening neêrschreeft, - en toch, deedt gij mij en menigen buitenman onregt. Dat er in de residentie reeds gejubeld, te Amsterdam en Rotterdam reeds gevlagd en gewimpeld werd over 's konings veranderde overtuiging, terwijl wij buiten nog met een bedrukt hart de toekomst te gemoet zagen, is waar; dat koelheid, onverschilligheid daarvan de oorzaak zouden zijn; dat wij niet even gaarne de tweede editie van het Handelsblad lazen als de beste leden der Amstel-societeit, is onwaar. Weet ge, en dít wilde ik, zoudt gij in uwe aanteekening uitgedrukt hebben, weet ge, waaraan ik 't te danken had, dat ik uwe aanteekening verdiende? Aan de inrigting van ons postwezen. Dat kunt gij weinig vermoeden, die drie-, viermalen per dag de gedien-

stige brievenbestellers de nieuwstijdingen, zoo even per spoortrein aangebragt, ziet uitdeelen: eilieve, kom mij eens bezoeken in mijne ballingschap, en 'k zal u die spoorweg-vlugheid wel verleeren. De regering begreep wijsselijk, dat het postwezen eene soort van belastingfonds, wilt gij liever, een tak van handel was. Daarom werden in alle groote steden koninklijke postkantoren opgerigt, met directeurs, eerste, tweede, derde, vierde, vijfde en zesde commiesen, ja surnumerairs. Wilt gij eens kennis maken met mijn' postdirecteur? Ik heb de eer, ZEd. u hierbij te presenteren; zijne hoofdhairen zijn niet in de beste orde, waarschijnlijk heeft zijn coiffeur hem teleurgesteld, een knoopsgat van zijn grove blaauwe buis prijkt niet met een ridderorde, maar met een' gebreiden zak, die het voedsel inhoudt voor het kleine doorrokertje, dat hij in den mond heeft. Aan de luxe van handschoenen doet de man niet, waarschijnlijk omdat ze niet in genoegzame grootte voorhanden zijn; zijn voetbekleedsel heeft daarentegen veel boven het uwe vooruit, vervaardigd als het is uit één stuk - hout; is 't versleten, dan warmt hij er de handen nog bij. De man is een sprekend voorbeeld, hoe schroomelijk in ons vaderland de posten gecumuleerd worden: hij is niet minder dan postdirecteur, eerste, tweede, derde, vierde, vijfde en zesde commies, surnumerair, brievenbesteller, postillon, en voegt daarbij nog het eervolle beroep van baardscheerder. Gij moet weten, dat de regering wijsselijk inzag, dat ze van hare winsten op het brievenvervoer bij u wat zou moeten afstaan, wilde ze zich ook met de bezorging der schrifturen aan mijn nederige adres belasten. Daarom brengt zij de brieven niet verder dan haar voordeelig is, d.i. juist vijf uren van mijne woonplaats verwijderd, en laat het aan onze zorg over, hoe ze verder teregt zullen komen. Eene gemeente, die ruim 1 ½ uur van mij verwijderd is, heeft een' voetbode aangesteld, op wien niets valt aan te merken, dan dat hij soms te beschonken is om den weg te zien en te oud om vlug te loopen; deze man torscht ook de couranten, brieven en drukproeven, voor uwen onderdanigen dienaar, en stelt ze in handen van den bovengenoemden directeur-brievenbesteller enz. enz. enz., die uit de gemeente-kas wordt bezoldigd, en voorts nog van elken brief vijf cents verlangt, om zich tegen den hongerdood te bewaren.

Nu zijn er hier wel domooren, die meenen, dat wij ook op een postkantoor met postkarretje cum annexis aanspraak hadden, omdat wij ook staatsburgers en belastingbetalers zijn, - maar gij begrijpt, dit zijn menschen, die het ware belang der regering niet beseffen en het hoofd vervuld hebben met holle theoriën; ik mor niet, want ik zie op eene naburige gemeente, waar men op een vel druks, 't welk het geheele land door voor 2 cents verzonden wordt, nóg 20 cents aan den voetbode moet betalen; ik mor niet, want ik hoop, dat wij met eene Engelsche constitutie ook weldra Engelsche postinrigtingen zullen verkrijgen. Mogt dit het geval zijn, ei lieve, doe dan een goed woord bij de regering, dat ze voor behoorlijk onderwijs in de aardrijkskunde aan de postambtenaren zorg drage: ons vaderlandje is toch niet zóó groot, dat een dorp met omtrent vierduizend inwoners bij de postdirectiën van twee onzer voornaamste steden onbekend moest zijn.

Weet gij nu, amice! waarom de buitenman de couranten te laat ontvangt? Gelief het dan ook aan onze lezers mede te deelen.

t.t.

- S -

Kronijk van den dag.

April.

BINNENLAND. - Nederland heeft het begin van een gewigtig tijdperk doorleefd op eene wijs, die gegronde hoop doet koesteren, dat, hoewel wij ons naauwelijks mogen vleijen ons vaderland geheel verschoond te zullen zien blijven van den invloed der rampen, welke een ontembare revolutiegeest over Europa dreigt uit te storten en reeds werkelijk uitstort, het toch voor die uitersten zal bewaard blijven, welke in sommige landen reeds alle welvaart voor eenen geruimen tijd hebben vernietigd. Het gezond verstand en de goede gezindheid der bevolking hebben in dagen van spanning de rust en de orde bewaard en de pogingen van kwaadwilligen verijdeld; op nieuw is gebleken, dat eene redelijke vrijheid, geene bandeloosheid, datgene is wat de meer en meer ontwakende volksgeest verlangt.

In het laatst der vorige maand, terwijl, bij de toezegging eener ruime en liberale grondwetsherziening, de vorming van een ministerie in den geest van staatkundigen vooruitgang, door later volkomen opgehelderde omstandigheden, langer dan men verwacht had werd vertraagd, en de vorige ministers, met weerzin en openlijk verklarende dat zij reikhalzend naar hun ontslag uitzagen, op hunne posten bleven, heerschte er eene onzekerheid en spanning, welke aan onruststokers eene gunstige gelegenheid moest aanbieden. De aanstelling van den heer Donker Curtius tot Minister van Justitie vond wel algemeene goedkeuring; maar de kalmte kon niet terugkeeren eer het geheele ministerie was benoemd, en onbepaalde maar onrustbarende geruchten schenen dreigende onlusten te voorspellen. Inderdaad poogden onbekende booswichten van de stemming der gemoederen, welke zij verkeerdelijk voor hunne oogmerken gunstig achtten, gebruik te maken om in de hoofdstad eene oproerige beweging te doen ontstaan. Uitgestrooide briefjes riepen te Amsterdam de werklieden op, om op eenen bepaalden tijd op den Dam bij een te komen; doch toen een aantal nieuwsgierigen zich aldaar had verzameld, scheen hij, die zich waarschijnlijk tot volksleider had willen opwerpen, het niet raadzaam te achten zich te vertoonen. De menigte ging, misschien teleurgesteld, maar zonder opschudding uiteen, doch in een ander gedeelte der stad achtte een troep uit de heffe des volks de kans gunstig om ongestraft hunne baldadigheid en roofzucht bot te vieren. Zich hier en daar verspreidende begon deze bende vensterglazen in te slaan en te plunderen. Eene politieke kleur had deze beweging niet, vernielen en rooven bleek het eenige doel te zijn. Verscheidene zilversmidswinkels werden opengebroken en geplunderd, maar weldra werden deze ongeregeldhe-

den gestuit door de onverschrokkenheid van den directeur der politie, de heer Provo Kluit, en de aan hem ondergeschikte ambtenaren, die later daarvoor bewijzen ontvingen van de goedkeuring des konings en de erkentelijkheid hunner stadgenooten. Spoedig werden ook eenige punten door militaire magt bezet, en toonden de ingezetenen van alle standen hunne bereidwilligheid om tot herstel en handhaving der orde mede te werken. Een groot aantal burgers, die zich daartoe aanboden, werden als vrijwilligers bij de schutterij ingedeeld, en alle gevaar voor ernstige rustverstoring daardoor verhoed. Verscheidene plunderaars werden op heeter daad of later in hechtenis genomen, en eenige dagen daarna deed de politie, door militaire magt ondersteund, eene huiszoeking in een paar straten, ten einde de leden eener zoogenoemde communistische club, meerendeels uit vreemde werklieden bestaande, op het spoor te komen.

Niet gering was de ontsteltenis, welke de eerste en, gelijk altijd, overdrevene geruchten der ongeregeldheden te Amsterdam in de residentie veroorzaakten. Reeds eenigen tijd had aldaar het plan bestaan ter oprigting eener gewapende burgerwacht, om des noods tot beveiliging van personen en eigendommen mede te werken. Aan de verwezenlijking van dit plan werd nu met spoed de hand gelegd, en ook later is hetzelve, hoewel de rust ongestoord bleef, verder ten uitvoer gebragt, en de burgerwacht, ten minste gedeeltelijk, georganiseerd en gewapend. In verschillende andere steden werden voorzorgen van denzelfden aard genomen, en toonden zich de ingezetenen even bereidwillig om deze maatregelen te ondersteunen. Nergens werd echter eene ernstige poging tot rustverstoring aangewend, eene enkele stad uitgezonderd, waar briefjes werden uitgestrooid van gelijken inhoud als te Amsterdam, maar waar de toeleg om de bevolking door dit middel in beweging te brengen geheel mislukte. De houding, zelfs der geringste klassen, bleef zoo rustig, dat te Amsterdam de vrijwilligers, welke de wachtdienst der schutterij hadden gedeeld, met dankbetuiging weder daarvan werden ontslagen, hoewel zij, ten einde in onvoorziene omstandigheden wederom beschikbaar te zijn, gewapend bleven.

Het behoud dezer zoo gewenschte kalmte werd niet weinig bevorderd door de benoeming van een voorloopig ministerie, namelijk: graaf Schimmelpenninck president en minister van Buitenlandsche zaken en Financiën, de heer Luzac voor Binnenlandsche zaken en Hervormde Eerdienst, de heer Lichtenveld voor R.K. Eerdienst, de admiraal Rijk voor Marine en Koloniën, en de generaal Nepveu voor Oorlog. Terstond na deze benoeming verschenen de nieuwe ministers in de Tweede Kamer, met uitzondering van den toen nog afwezigen minister van Oorlog, en ontwikkelde graaf Schimmelpenninck in eene hartelijke toespraak de beginselen en voornemens, waarmede hij zijne betrekking had aanvaard, waarop de leden der Kamer eenstemmig hunne gezindheid te kennen gaven om het nieuwe bestuur krachtdadig bij te staan. Van deze gezindheid gaven zij dan ook weldra blijk door de reeds vroeger voorgestelde, in de tegenwoordige tijdsomstandigheden gevorderde verhooging der begrooting voor Marine en Oorlog, de eerste met algemeene stemmen, de tweede met uitzondering van slechts ééne stem (die van den heer Corver Hooft, op grond van het hooge bedrag der reeds voor Oorlog toegestane uitgaven) goed te keuren.

In dezelfde zitting werd door den mi-

nister-president de verklaring gegeven, dat hij eerlang de medewerking der Kamer zou inroepen op ontwerpen van wet ter wijziging der accijnswetten op het gemaal en geslagt, ten einde den knellenden druk derzelve te doen ophouden. Hadden vorige verklaringen des minister weerklank gevonden bij hen, die door hunne beschaving in staat zijn om staatkundige beginselen te waarderen, deze vonden zulks vooral in den geringeren stand, die inzonderheid naar eene ontlasting der eerste levensbehoeften verlangt. Er is geen twijfel aan of de minister zal zijne belofte pogen te verwezenlijken, maar even weinig is er aan te twijfelen of de blijde verwachting van zoo velen zal teleurgesteld worden en de gewenschte daling van den prijs der levensmiddelen naauwelijks merkbaar zijn, indien de stedelijke belasting op deze voorwerpen op dezelfde, op sommige plaatsen buitensporige, hoogte blijft als tegenwoordig. In het algemeen zal de werking van het beste rijksbelastingstelsel de bevolking teleurstellen, zoo lang de stedelijke belastingen niet daarmede in overeenstemming en op zich zelf tot een welberekend stelsel zijn gebragt; zonder nog van de bezuinigingen te spreken, welke in de huishouding der steden nog meer dan in die van den staat vereischt worden. Tegenwoordig bestaat er naauwelijks eenig spoor van zulk een stelsel; over het algemeen drukken de stedelijke belastingen met de grootste onevenredigheid op zekeren stand der ingezetenen of op sommige voorwerpen, terwijl het misverstand dien druk veelal aan de rijksbelastingen wijt, die, hoe hoog de noodzakelijkheid dezelve ook heeft doen klimmen, toch met zorgvuldigheid zijn berekend om het bezwaar niet noodeloos te vergrooten. Dit gedeelte der staathuishouding, hoewel het minder dan andere de aandacht trekt, heeft evenzeer dringend herziening en verbetering noodig. Hopen wij ook in dit opzigt op beter, daar het ontwerp eener gewijzigde grondwet, dat eerlang in overweging zal komen, de burgerij eensdeels eenen gewenschten invloed verzekert op de keus der stedelijke besturen, anderdeels bepaald, dat de wet algemeene regels ten aanzien der plaatselijke belastingen zal geven. Het is eene dringende behoefte dat zulke algemeene regels, tegenwoordig geheel uit het oog verloren, ingevoerd en gehandhaafd worden. Alsdan zal men voorzeker niet meer zien dat de rijksaccijns op het gemaal met 300 of meer opcenten wordt verhoogd, of de plaatselijke belasting geheven wordt door middel van eenen willekeurigen hoofdelijken omslag, welke sommigen, die voor hun hoofd 600 tot 800 gulden moeten betalen, inderdaad verarmt; maar dan zal integendeel de stedelijke belasting de ingezetenen in eene behoorlijke evenredigheid naar hun vermogen treffen, en op eene wijze worden geheven, die aan de rijksbelastingen niet den schijn geeft van eenen onmatigen druk, welke inderdaad aan de stedelijke verhooging is te wijten. Alleen eene doelmatige inrigting en verdeeling kan de zware belastingen dragelijk maken, die bij onzen financiëlen toestand, in weerwil der meest mogelijke bezuiniging, wel onvermijdelijk zullen blijven. Wanneer men dit overweegt, zou men bijna vermoeden, dat de minister bij het doen zijner belofte ook de stedelijke belastingen op het oog heeft gehad, en bedacht is op het voordragen der zoo hoog noodige wetsbepalingen om aan de bestaande verkeerdheden een einde te maken.

Wij hebben reeds zijdelings melding gemaakt van het gewigtigste, hetwelk in de jongste dagen is geschied, de open-

baarmaking van het ontwerp eener gewijzigde Grondwet, door de commissie, aan welke deze taak was opgedragen. Dit ontwerp is derhalve in aller handen, en de mededeeling van een uittreksel of van sommige der meest gewigtige bepalingen zou overbodig wezen. De geest en strekking van het ontwerp zijn zoodanig als men van de bekende liberale beginselen der opstellers kon verwachten. De behandeling der vraag, of zij ten aanzien van sommige punten de juiste maat hebben getroffen om aan de regering de noodige kracht en aan het volk de gewenschte vrijheid te waarborgen, hebben zij zelven, door de vroegtijdige openbaarmaking van hunnen arbeid, opengesteld; het kan niet anders of in dit opzigt zullen de meeningen eenigzins verschillen.

Daar de tijdsomstandigheden eenen noodlottigen invloed uitoefenden op veler middelen van bestaan, en inzonderheid een aantal werklieden van arbeid en brood beroofden, werden in verscheidene steden maatregelen genomen om den nood der arbeidende klasse te leenigen door aan dezelve werk te verschaffen, en de weldadigheid ingeroepen om deze pogingen te ondersteunen. De hoofdstad des rijks gaf daarvan het voorbeeld, en in weinig tijd werd eene aanzienlijke som bijeengebragt, verrijkt door de ruime bijdragen der leden van het vorstelijk huis en den afstand der jaarwedden van het stedelijk bestuur. Waarschijnlijk zullen deze gelden aanvankelijk worden besteed tot het droogmaken eener plek lands aan de overzijde van het Y.

In ons vaderland bestaat derhalve reeds met de daad die welgezinde zamenwerking van bevolking en regering, welke voor den bloei, ja zelfs voor het bestaan van eenen staat zoo noodwendig is; eene vrijzinnige Grondwet behoeft deze zamenwerking slechts te regelen en in vaste vormen te brengen, waardoor zij ook voor de toekomst wordt gewaarborgd; de noodige verbeteringen in onderscheidene takken van staatsbestuur zullen dan geene punten van twist, maar onderwerpen van algemeene eendragtige behartiging zijn.

FRANKRIJK. - Jammerlijk klinken de berigten uit het land, waar, volgens de beloften der republikeinsch gezinde volksleiders, de vrijheid tot nog toe ongekende zegeningen zou verspreiden, wanneer hunne beginselen slechts zegevierden. Zij zijn niet in staat geweest eene enkele hunner beloften te verwezenlijken, en hebben dan ook, met uitzondering van Lamartine, het vertrouwen en de genegenheid der gezetene burgers reeds verloren. De kwalen der vroeger bestaande maatschappij - wie zal ontkennen dat zij smartelijk en gevaarlijk waren? - zijn, in plaats van door hen genezen te worden, onder hunne behandeling zoodanig verergerd, dat men bijna aan genezing zou gaan wanhoopen, indien niet reeds eenige verschijnselen voorspelden, dat juist de overmaat van het kwaad het goede zal doen zegevieren. De onberadene en heerschzuchtige Ledru-Rollin, ongelukkig met het bestuur der binnenlandsche zaken belast, heeft reeds in de departementen, waar de door hem gezondene commissarissen zich een willekeurig gezag aanmatigen, dat zelfs onder eene absolute monarchie ondragelijk zou geacht worden, de zaden van binnenlandsche verdeeldheid gestrooid, en getoond hoe weinig hij voor zijne taak berekend is. Even weinig heeft Louis Blanc de proef kunnen doorstaan, toen het op de verwezenlijking zijner communistische theoriën aankwam. In weinige weken is, onder de provisionele regering, de nijverheid, in plaats van opgebeurd, voor eenen

t.o. 397

Frederik Willem, Koning van Pruissen.

onafzienbaren tijd geknakt, zijn de financiën in eenen bijna onredbaren toestand gebragt, en heeft men door willekeurige magtspreuken instellingen, gelijk de onafzetbaarheid der regters, vernietigd, welke tot nog toe voor de beste waarborgen van ware vrijheid werden geacht; terwijl ook reeds in dien korten tijd is gebleken dat een aantal der nieuwe gezagvoerders wat hunne zedelijke waarde betreft wel niet op een hoogeren trap staan dan zij, die vroeger door hen in verachting zijn gebragt; ook zij worden bedreigd met de ontdekking van schandalen. De gezetene burgers van Parijs hebben reeds ingezien, welk eenen schromelijken misslag zij begaan hebben door het ledigloopende gepeupel gelegenheid te geven om den meester te spelen, en dit getoond door de provisionele regering met kracht in bescherming te nemen tegen de dreigende manifestatie van Blanqui en zijnen aanhang. Het is echter niet te verwachten dat deze het bij eene enkele poging zullen laten berusten, en aldus schijnt alleen van de manhaftige houding der nationale garde en de gezindheid des legers, de beantwoording der gewigtige vraag af te hangen, of het mogelijk zal zijn in Frankrijk wederom eene vast en geregeld bestuur te vestigen. Doch wij leven in het tijdperk van het onverwachte, en eene of andere nieuwe omkeering is mogelijk digter op handen dan iemand vermoedt.

DUITSCHE STATEN. - De volksbeweging in Duitschland heeft eene rigting ingeslagen, welke op eene volkomene hervorming niet alleen der inwendige staatsinrigtingen, want deze is grootendeels reeds beslist, maar ook van de betrekking der verschillende Staten van het Duitsche Bond moet uitloopen. Eene Duitsche eenheid was sedert geruimen tijd de leus eener talrijke partij in geheel Duitschland, maar de beteekenis dier leus was zoo onbepaald, dat het moeijelijk te zeggen was wat men eigenlijk bedoelde of verlangde. Kort na de gewigtige gebeurtenissen te Berlijn beproefde de koning van Pruissen zich aan het hoofd der Duitsche eenheid te stellen; in een uitgevaardigd patent sprak hij van eenen Bondstaat, een Bondsleger, eene voorloopige vertegenwoordiging bij het Duitsche verbond uit de stenden van alle Duitsche Rijken gevormd, een algemeen Duitsch domicilie-regt en eene algemeene tolvereeniging. Deze aanmatiging werd echter in de meeste streken van Duitschland niet alleen ten sterkste gelaakt en afgewezen, maar had zelfs ten gevolge dat de vorst op onderscheidene plaatsen door bewijzen van vijandschap en verachting zoo diep werd verguisd als nog zelden met een gekroond hoofd is geschied. Het werk der vereeniging van Duitschland zou buiten hem plaats hebben. Eene vergadering van afgevaardigden ten getale van 500, op verschillende wijzen benoemd, sommigen ook zonder andere roeping dan hunne bekende gezindheid, kwam te Frankfort bij een, en werd door de Bondsvergadering als staatkundig ligchaam erkend. Bij het openen der zitting had de geheele stad, welker bevolking door eenen verbazenden toevloed van vreemdelingen was vermeerderd, een feestelijk aanzien, en de leden trokken in plegtigen optogt, onder het luiden der klokken en het lossen van het geschut, naar de Pauluskerk. De professor Mittermaijer werd tot voorzitter verkozen. Reeds voor de opening der zitting was de vraag beslist, dat deze bijeenkomst geene constituerende vergadering zou zijn, maar dat deze later zou worden bijeengeroepen, en dit zoogenaamde voor-parlement slechts voorloo-

pige maatregelen zou bepalen. Inderdaad werd dan ook besloten, dat zulk eene constituerende vergadering over vier weken zou bijeen komen, en benoemde men eene commissie van 50 leden om intusschen de zaken te behandelen. Eene poging der republikeinen om terstond een voorloopig bewind aan te stellen werd verijdeld; in het algemeen bleek de republikeinsche partij zeer zwak te wezen en weinig bijval bij de menigte vinden. Een opkomend geschil, of van de Bondsvergadering terstond zou worden gevorderd de exceptionele bepalingen tegen de liberalen in te trekken, gaf de republikeinen en andere opposanten grond om zich in gramschap te verwijderen; maar de vrijwillige toegefelijkheid der Bondsvergadering op dit punt maakte weder een eind aan deze scheuring. Daar mede liep deze vergadering af, zonder eigenlijk de zaak der Duitsche eenheid veel verder te brengen; en de permanente commissie bleef met die taak belast. Dit ligchaam bepaalde daarop, dat in geheel Duitschland afgevaardigden zouden benoemd worden, in de evenredigheid van een door elke 50,000 inwoners, en dat bij deze verkiezingen elk Duitscher in zijn land stemgeregtigde zou zijn; en zoo groot is het gezag, hetwelk de commissie eigenmagtig uitoefent, dat in Pruissen, waar de afgevaardigden reeds door den landdag waren verkozen, op haren last, deze keuzen vernietigd en andere verkiezingen bevolen zijn. Het verwachte volksparlement zal nu moeten beslissen, welke beteekenis de nog tamelijk onbepaalde uitdrukking van Duitsche eenheid zal hebben; het is maar al te zeer te vreezen, dat onberadene pogingen om zulk eene eenheid te vestigen tot grootere verdeeldheid zullen voeren dan tot nog toe bestond. De alom in Duitschland heerschende wanorde en regeringloosheid toonen duidelijk aan, dat niemand gezind is om zijne meeningen of belangen aan die van anderen te onderschikken, of zich naar de eischen van noodzakelijkheid, regt of billijkheid te voegen; integendeel, iedereen, die zich door eenige bestaande inrigting, of door wie of wat het ook wezen moge, benadeeld acht, meent in de tijdsomstandigheden eene gunstige gelegenheid te vinden om zijne eigene belangen met geweld te doen gelden, en wil zijn gedrag regtvaardigen door het gebruik van een der tegenwoordig gangbare leuzen. Zelfs de boven bedoelde commissie heft luide klagten aan, dat de veiligheid van personen en eigendommen daardoor verkort, het verkeer belemmerd en de vrijheid, welke men tracht te bevorderen, benadeeld wordt. Geheel Duitschland is thans het tooneel van gedurige woelingen en ongeregeldheden, welker onophoudelijke afwisseling elke poging zou verijdelen om een geregeld overzigt van den staat der zaken in de verschillende gewesten te geven, maar die ook slechts een oogenblikkelijk en plaatselijk gewigt hebben, en geen andere duurzame werking uitoefenen, dan dat zij de ware zedelijke en materiële belangen der bevolking een voor langen tijd onherstelbaar nadeel toebrengen. Sommige gewesten, Posen, Sleeswijk en Holstein, worden door volslagene regeringloosheid en oorlog geteisterd, andere door de uitbarstingen van opgewondene hartstogten of wraakzucht en roofzucht gedurig in diepere onheilen gestort.

ITALIAANSCHE STATEN. - Lombardije, het juk der Oostenrijksche regering steeds met wrevel torschende, heeft hetzelve thans afgeschud. Dat de krijgsmagt van Oostenrijk het land wederom zou overweldigen

en onder den keizerlijken schepter brengen, ligt voorzeker in den kring der mogelijkheid; maar nimmer kan het na de jongste gebeurtenissen een vreedzaam deel der Oostenrijksche monarchie uitmaken. De gruwelen door de woeste bende van Radetsky gepleegd, de barbaarsche vernieling, waarmede deze grijze veldheer zelf den opstand heeft willen bedwingen, de smaad van zijnen terugtogt, de wraak en wederwraak van eenen oorlog uit langgesmoorden volkshaat gevoerd, hebben de kloof tusschen Italië en Oostenrijk zoodanig verbreed, dat alleen de dwinglandij van een militair schrikbewind in staat zou zijn om een hernomen gezag te bewaren. De behaalde overwinningen der Italianen mogen al niet van zoo veel gewigt zijn als hunne berigten willen doen voorkomen, en het uitzigt op eene Italiaansche eenheid moge, even als in Duitschland, al weinig meer dan eene hersenschim zijn, onvermogend om de van ouds bestaande jaloezij der verschillende staatjes en steden te bedwingen, voor het oogenblik ten minste maakt geheel Italië gemeene zaak tegen Oostenrijk. Welligt zullen de Sardinische hulpbenden spoedig door die van andere staten worden gevolgd, waar de bevolking evenzeer brandt van verlangen om den haat tegen Duitschland te bevredigen, en de vorsten, wel verre van Oostenrijksche bajonetten te hulp te roepen, voor het uiterlijke de vijanden hunner voormalige vrienden moeten zijn. Onafzienbaar is ook hier de reeks der gebeurtenissen, welke zich uit de tegenwoordige omstandigheden kan ontwikkelen. De meest liberale instellingen eensklaps overgebragt onder volken aan de strengste voogdij gewoon; de paus, wiens doel wel niet verder ging dan eenige verbeteringen in het ellendige bestuur van den kerkelijken staat te brengen, gedwongen om zich aan het hoofd eener revolutionaire beweging te plaatsen, alle eischen des volks toe te geven, zelfs met de daad de Jezuïten te verbannen, en gedurig wankelende tusschen zijne betrekkingen als vorst en kerkhoofd; het geroep om eenheid en dat om afscheiding en verbrokkeling even sterk, dit alles schijnt voor Italië een tijdperk van zware beproevingen, maar tevens eene geheel nieuwe toekomst te voorspellen.

ENGELAND. - De treurige tooneelen van bloedstorting en vernieling, waarvan Parijs in Februarij het tooneel is geweest, schenen zich in Londen te zullen herhalen. Ook daar wilde eene partij van het regt van vereeniging een gebruik maken, waarvan de wettigheid door de regering werd ontkend, en dreigde eene botsing, door welke de geheele staat in hare grondvesten kon geschokt worden. Bij eenen optogt tot het indienen eener petitie voor de invoering van eene volstrekt algemeen kiesregt en eenjarig parlement, wilden de Chartisten eene magt ten toon spreiden, voor welker dreigende houding alles zou moeten zwichten. Doch met al hare gebreken bezit de constitutie van Engeland in den geest der gezetene burgers en in hunnen eerbied voor de wet eene vastheid, waarop zulke pogingen moeten afstuiten. De volksleiders, die de menigte op Kennington-Common hadden bijeengeroepen, om van daar naar het parlements-gebouw te trekken, deinsden terug, minder nog voor het verbod der regering en hare maatregelen, dan voor de houding der inwoners, die zich bij duizenden hadden doen aannemen om als buitengewone geregtsdienaren (*special constables*) de politie te ondersteunen. De monster-petitie werd slechts door eene deputatie overgebragt, en het doel der onruststokers was gemist. Thans werd de waarde dezer petitie

als uitdrukking der verlangens van een gedeelte des volks, met kalmte onderzocht en gering genoeg bevonden om de commissie van het Huis der Gemeenten regt te geven tot de verklaring, dat het beneden de waardigheid van het Huis was zich langer met de zaak bezig te houden. Evenwel blijft de aanhang der Chartisten magtig genoeg om zich door deze teleurstelling niet geheel te laten ontmoedigen, en zijn van dien kant voorzeker nieuwe woelingen te verwachten. Ook in Ierland blijft de staat der zaken, hoewel voor het oogenblik eenigzins minder onrustbarend, bedenkelijk genoeg, en dreigt de vijandige geest der zich heimelijk wapenende bevolking met eene uitbarsting, welke dat ongelukkige land waarschijnlijk slechts met nieuwe rampen zal overstelpen.

BELGIë. - Dit land, door deszelfs ligging van zoo veel gewigt voor Nederland, werd, zoo lang de gezindheid der bewoners zich nog niet had verklaard, met wantrouwende bekommering door ons gadegeslagen. De vrees dat Brussel, gelijk meermalen was geschied, ook thans het voorbeeld van Parijs zou willen volgen, en de bestaande financiële ongelegenheden, welke op de belangen der arbeidende klasse zulk eene treurige terugwerking uitoefenen, tot geweldige uitbarstingen zouden leiden, waardoor ook België eene prooi van regeringloosheid zou worden, werd echter gelukkig niet verwezenlijkt. Integendeel de meerderheid der bevolking bleef rustig en der tegenwoordige regering toegedaan, en de poging van den befaamden Gregoire om aan het hoofd eener zamengeraapte bende, met oogluiking, zoo niet met onderstand, van de Fransche voorloopige regering in België te vallen en zijn vaderland te revolutioneren en tot eene republiek te maken, waarbij hij en zijn berooide troep zeker het meeste voordeel zouden hebben gevonden, had eenen inderdaad bespottelijken uitgang. De republikeinsche strijders verlieten de wagens van den spoortrein, waarmede zij op hun gemak waren aangekomen, slechts om zich te laten ontwapenen en het hazenpad te kiezen. Zij schenen verwacht te hebben dat zij, met hunne vaandels en proclamatiën, met opene armen ontvangen zouden worden en toonden volstrekt geene geneigdheid om de geweren te gebruiken, waarmede hunne thans schuil blijvende vrienden hen voorzien hadden.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Een avondmaalstwist.
Van Hengel tegen Doedes.

(De leer van het Avondmaal door Dr. J.I. Doedes. Beoordeeld en deze plegtigheid nader beschouwd door W.A. van Hengel. Leyden. P. Engels. 1847).

Ook onze Duitsche buren beginnen klaagtoonen aan te heffen over de menigte van brochures, terwijl het *nonum prematur in annum* hoe langer zoo meer vergeten wordt. De voortbrengselen van onzen tijd zijn voor een groot gedeelte ligt en digt. Zoo gaat het met het bouwen van huizen, het planten van bosschen, en ook met het opbouwen van de theologische wetenschap. Men wil zoo spoedig mogelijk de vruchten plukken. Onze vaderen plantten eiken, met taai geduld den langzamen groei van den koning der boomen afwachtende, maar dan hadden zij ook de heerlijke schaduw van zijne breede takken, wanneer zij tegen den avond des levens uitrusteden van den arbeid der mannelijke kracht, of zoo de hemelsche Vader hen reeds vroeger opnam in de hoogere ruste van den hemel, genoten hunne kinderen de vruchten van der ouderen vlijt. Zoo waren ze ook in de wetenschap, die oude werkzame mannen, met taai geduld bleven zij jaren lang aan het onderzoek, zij overdachten wat anderen spraken en schreven, en vooral lazen en herlazen zij de Heilige Schriften, voordat zij het waagden hunne meeste stukken aan het licht te brengen. Zij bouwden geene theorie op eene enkele plaats van den Bijbel, vooral niet wanneer zij die eerst moesten beschouwen onder den kijker van hunne opgevatte meening, maar integendeel geheel uit de Heilige Schrift trachtten zij hunne beschouwingen af te leiden. Hadden wijsgeerige stelsels een grooten invloed op hunne denkwijze, het waren dan ook stelsels. Hoe geheel anders is het dikwijls tegenwoordig? Men zoekt de eene of andere theorie, somtijds hoe vreemder hoe beter, en daarna vraagt men naar plaatsen, waarmede men dezelve ondersteunen kan. Daar neemt de naauwkeurige uitlegger der Heilige Schrift zoodanige brochures in handen, de grondslag ontzinkt niet zelden door eene enkele taalkundige opmerking, en het gebouw zweeft in de lucht, en valt ineen als een kaartenhuis. - Bepalen zich deze onderzoekingen tot kritiek, exegese of geschiedenis, dan zijn alle opmerkingen welkom als bouwstoffen voor de wetenschap, dan zouden ook geene jeugdige geleerden de vaderlijke vermaning ontvangen van mannen van algemeen erkende degelijke geleerdheid, om het opbouwen der leerstellige godgeleerdheid over te laten voor rijper jaren.

Met vreugde nemen wij daarom dit geschrift in handen van den geleerde, die door zijne wonderlijk naauwkeurige exegese, door juiste gevolgtrekkingen, door bezadigde redenering aan alles wat hij behandelt licht geeft. Jaren lang had hij nagedacht over de instelling van het avondmaal onzes Heeren, en na zijne gedachten te hebben ontwikkeld eindigt hij met de bescheidene verklaring, dat hij hoopte het een en ander in het midden gebragt te hebben, waarvan bekwamer hand zich bedienen kon, om eenig nieuw licht over het behandelde onderwerp te verspreiden.

In eene verhandeling over doop en avondmaal in de Nieuwe Verhandelingen van het genootschap tot verdediging van de Christelijke godsdienst over het jaar 1811, en in eene verhandeling over het verband tusschen den liefdemaaltijd en het avondmaal bij de oudste Christenen. Jaarb. IV, 2^{e} stuk. blz. 211 enz., had de Hoogleeraar van Hengel het gevoelen geopperd, dat de schriften des N.T. van geene zamenkomsten weten, om *eene bete broods* en een *teugje wijns* te gebruiken, en daarbij gedachtenis van 's Heilands lijden en sterven te houden; maar dat zij slechts eenen disch kennen tot voeding van het ligchaam, zoowel als tot voeding van den geest ingerigt, en dat Jezus zelf zijne leerlingen gelast heeft, als zij, na zijn vertrek van deze aarde, weêr zoo met elkander aanzaten, bij het gebruik van brood en wijn zijner te gedenken. Tegen dit gevoelen van den Hoogleeraar van Hengel, uitgesproken na jaren van overdenking, kwam een geschrift uit van den heer Doedes, toen predikant te Hall, eene vrucht van minder langdurig nadenken. De heer Doedes verdedigde het gewone gevoelen, dat, gelijk de leerlingen van Jezus aan den Paaschmaaltijd op zijn bevel eene bete broods gegeten en een teugje wijns gedronken hebben, Hij zoo ook gewild heeft, dat zij en al zijne belijders naderhand eene bete broods eten en een teugje wijns drinken zouden tot zijne gedachtenis; en tevens beweert hij, dat zoowel zulk eene viering van het avondmaal in de gemeente van Corinthe, als zoodanig eene instelling van hetzelve, uit den eersten brief van Paulus aan die gemeente duidelijk blijkt. Dit geschrift wordt door den heer van Hengel beoordeeld. Wij hebben dus weder een wedstrijd der minne over het avondmaal. Waarschijnlijk zal die strijd echter spoediger beslist zijn ten opzigte van dit verschil, dan die tusschen Luther en Zwinglius, want de heer Doedes zal liever vis à vis den heer van Hengel zijne minderheid erkennen, dan Luther voor Zwinglius; voor de kracht der redenering van Zwinglius vreezende had deze toch de woorden: *dit is mijn ligchaam* in de tafel gesneden, voor welke hij stond in den redetwist tegen den Zwitser.

Wij hebben met groote ingenomenheid deze beoordeeling gelezen. De wapenen der taalkennis en vooral van die echt grammaticale exegese, die de heer van Hengel zoo uitnemend weet te gebruiken, worden aangewend tegen de beweringen van den heer Doedes, en wel met die juistheid, dat zij in hare oppervlakkigheid en onhoudbaarheid worden in het licht gesteld, zoodra de taalkunde haar licht werpt op de aangevoerde gronden. En vooral lazen wij met goedkeuring dien toon van beoordeeling, zoo vaderlijk ernstig als zachtmoedig. Ook de heer Doedes was in zijn geschrift niet onbescheiden, hoe zoude men dit ook anders kunnen verwachten. Maar toch had hij zich nu en dan eene wijze van spreken veroorloofd, die minder overeenkomt met den nog jeugdigen leeftijd

des schrijvers, minder overeenkomt met de waarde van zijn geschrift. Zoo had hij trachten te bewijzen dat het woord αἱματεκχυσία Heb. IX:22, moest beteekenen bloedsprenging (dat woord kon evenwel zijne oorspronkelijke beteekenis evenmin verliezen als ἔκχυσις αἵματος, die daarmede gelijk staan), blz. 63; om dit te bevestigen wordt bijgebragt, dat de Grieksche overzetters voor het Hebreeuwsche woord (זרק) hetwelk sprengen beteekent, hebben gebruikt προσχέω en eenmaal ἐκχέω; zonder dat opgemerkt wordt, dat het woord die kracht ontleent uit de zamenstelling met het voorzetsel πρός. En na deze geheel mislukte proef om te bewijzen dat αἱματεκχυσία beteekent bloedsprenging zegt hij: 'Dat sommige exegeten van een ander gevoelen zijn, bewijst niet voor hunne bekendheid met het spraakgebruik der LXX en des N.T.!'

Naar het ons voorkomt, heeft de heer van Hengel de gronden, tegen zijn gevoelen ingebragt, volkomen wederlegd. Bij de zekerheid van zijne overwinning en bij de bewustheid van zijne meerderheid, heeft hij niet anders dan zeer bezadigd geschreven, terwijl hij zijn geschrift niet alleen doet strekken tot wederlegging, maar ook tot meer algemeen nut door de ontwikkeling van zijne denkbeelden. Hij laat niet na de bekwaamheid van den heer Doedes te prijzen, waar hij dat doen kan. Wie zoude niet gaarne het gevoelen hooren van den man, die sedert twintig jaren tot stelregel aangenomen heeft, over geen leerstuk van den Bijbel beslissende uitspraak te doen, eer dat hij al de plaatsen, die tot hetzelve in betrekking staan, door hetgeen kritiek, uitlegkunde en geschiedenis aan de hand geven, naauwkeurig getoetst heeft. Welke jeugdige godgeleerde zoude zich niet liever aan de voeten van dezen man nederzetten, dan in het openbaar met hem in het strijdperk treden.

In de inleiding van zijn werk: de leer van den doop en het avondmaal op nieuw onderzocht, zegt de heer Doedes op goeden grond: 'dat wij hier niet te doen hebben met waarheden waarin de kerk voortdurend dieper moet indringen, maar met instellingen, waarvan de beteekenis in den geest en naar de bedoeling des instellers moet uiteengezet worden.' Door dit over het hoofd te zien heeft men de oorspronkelijke beteekenis zoo kunnen miskennen; door dit over het hoofd te zien zijn de beschouwingen over het avondmaal nog in onzen tijd zoo uiteenloopend. Na eene algemeene inleiding verdeelt de heer Doedes zijn werk in drie deelen: *de vorm der avondmaalviering*, *de beteekenis der avondmaalviering* en *de ontwikkelingsgang der avondmaalsleer.*

In de algemeene inleiding was een onderscheid gemaakt tusschen de strekking van doop en avondmaal. De schrijver steunt op het onderscheid tusschen de uitdrukkingen *dat Christus wegens onze zonden gestorven is* en *dat hij der zonde gestorven is*, Rom. VI:10; te regt wordt door den heer van Hengel gevraagd: of Paulus die zoo naauwkeurig heeft onderscheiden, of die uitdrukking Rom. VI:10, aan het hoofd der redenering staat of als iets dat tot aandrang van de redenering in den gloed van des Apostels rede wordt bijgebragt? En nu wordt deze uitdrukking van Paulus gebruikt als met den doop in verband staande om dezen tegenover het avondmaal te kenmerken, terwijl wij die uitdrukking te vergeefs in de andere schriften van Paulus, te vergeefs bij de andere schrijvers zoeken. De vergeving der zonde zoude naar de uitdrukking, Christus is wegens de zonde

gestorven, met het avondmaal in een onmiddellijk, niet den doop in een middellijk verband staan, waartegen van Hengel aanvoert dat men het even goed zoude kunnen omkeeren volgens Hand. II:39, dat het N.T. zulk eene onderscheiding niet kent, dat er vele plaatsen zijn, waar de schrijvers van het N.T. de vergeving der zonde met den doop in verband brengen, en dat er geen grond voor is om te denken dat het *der zonde sterven* bijzonder met den doop verbonden zoude zijn.

Vervolgens betoogt onze schrijver dat Doedes in strijd is met Paulus, als hij zijne theorie daarop bouwt, dat de Apostel nergens de bekeering en de heiligmaking uit den dood van Christus zoude afleiden voor zoo ver Hij wegens onze zonden gestorven is.

Immers spreekt Paulus onder anderen Gal. I:4, *die zich zelven gegeven heeft voor* (*wegens*) *onze zonden*, *opdat Hij ons trekken zoude uit de tegenwoordige booze wereld.* Eindelijk maakt de Hoogleeraar de aanmerking dat Doedes niet genoeg onder het oog gehouden heeft het onderscheid tusschen hetgeen de doop (der volwassenen) was, en hetgeen de doop (der kinderen) nu is, anders zoude hij toch niet kunnen ontkennen dat het leerstuk: *Christus is tot vergeving der zonden gestorven*, met den doop in de naauwste betrekking wordt gesteld.

Het is vooral in het eerste hoofdstuk over den vorm *der avondmaalsinstelling*, dat de heer Doedes optreedt tegen de bovengenoemde verhandeling. De wederlegging volgt hem dan ook vooral in dit hoofdstuk op den voet. De Hoogleeraar toont aan dat zijn bestrijder in de eerste afdeeling: *over den vorm*, *dien Jezus aan het avondmaal heeft gegeven* 1) uitgaat van losse vooronderstellingen, zoodat hij onder anderen uit de woorden: *doet dit* den last afleidt, dat de leerlingen naderhand eten en drinken moesten, zoo als zij het toen deden en hieruit dan besluit, dat hun hier is voorgeschreven slechts eene bete broods te eten en een teugje wijns te drinken. 2) Het een en ander beweert, waarvan de onjuistheid iederen onpartijdige in het oog moet vallen. Onder anderen dat Jezus zeggende: *zoo dikwijls gij drinkt* bezwaarlijk heeft kunnen meenen, waar en wanneer gij ook drinkt, moet gij het ter mijner gedachtenis doen, terwijl het van zelf sprak dat Hij niet het afzonderlijk drinken maar *het gezamenlijk drinken van de aan een disch vergaderde broederschaar bedoeld heeft.* Hoe kon de heer Doedes daaruit opmaken, als wilden zij te kennen geven, zoo dikwijls gij uit zulk een drinkbeker weêr zulk een teug neemt? Dat Jezus geen woord spreekt van een maaltijd, waaraan men zich voeden en laven zou wordt er bijgevoegd. Maar van een maaltijd behoefde de Heer immers niet te spreken, omdat Hij aan een maaltijd aanzat, men moet integendeel zeggen: Hij zegt er geen woord van dat men slechts eene bete broods eten en een teugje wijns zoude drinken. Maar wij kunnen niet alles opgeven wat de heer van Hengel aanvoert. Alleen zij het nog opgemerkt, dat Doedes de woorden *desgelijks den drinkbeker ook na den maaltijd* (Luc. XXII:20, 1 Cor. XI:25), om zijn gevoelen te verdedigen bijbrengt. Hij neemt den degen bij de punt om zijn tegenstander het gevest in handen te geven, immers daaruit blijkt dat het eten van het brood hetwelk te voren geschiedde in den paaschmaaltijd opgesloten geweest is Belangrijke punten door den Hoogleeraar in zijne verhandeling opgegeven worden overgeslagen, terwijl onze schrijver ten slotte opmerkt, dat het zingen van den lofzang,

d.i. van het hallel waarmede de Joden den Paaschmaaltijd eindigden, aantoont, dat hetgeen wij avondmaal noemen in den Paaschmaaltijd opgesloten was.

Wanneer de heer Doedes het eerste bewezen had, dan zoude men uit de voorstelling van Paulus wel het een en ander vinden, hetwelk strekken konde ter bevestiging van zijn gevoelen. In de tweede afdeeling *handhaving van dien oorspronkelijken vorm door Paulus* brengt hij dan ook eenige woorden des Apostels bij die voor zijn gevoelen schijnen te spreken, zoo als *hebt gij dan geene huizen om te eten*? De heer van Hengel toont echter aan dat men uit die woorden van Paulus zulk een besluit niet trekken kan, terwijl hij zich ten slotte beroept op 1 Cor. X:21, *gij kunt den drinkbeker des Heeren niet drinken en dien der duivelen*, *gij kunt aan eene tafel des Heeren niet deelachtig zijn en aan eene tafel der duivelen*, waar men door tafel een maaltijd verstaan moet; en vraagt hoe men in Corinthe er toe gekomen zoude zijn om van het avondmaal een maaltijd te maken, waarop men zich aan brassen en zwelgen overgaf, wanneer Paulus het had ingesteld als eene plegtigheid waarbij men slechts eene bete broods at en een teugje wijns dronk? Wij voegen er bij: zoude zulk eene verandering van des Apostels oorspronkelijke instelling niet duidelijker blijken uit zijn brief, waarin hij hunne verkeerdheid bestraft?

In de beoordeeling van het tweede hoofdstuk *over de beteekenis der avondmaalviering* bepaalt zich de heer van Hengel slechts bij eenige punten. Hij merkt op dat het woord *dit* (τουτο) door Doedes verkeerd is opgevat, terwijl hij weêr eene proeve geelt van zijne naauwkeurigheid door te vragen of de schrijvers zich niet opzettelijk van het onzijdige dit (τουτο) bediend zouden hebben, omdat zij het gebroken brood voor den geest hadden? Bekend is het gevoelen van den heer Doedes aangaande de beteekenis van de uitdrukking bloed van Christus.[1)] Nu tracht hij hier aan te toonen dat het bloed waarvan Christus spreekt, bij de instelling des avondmaals *reeds vergoten bloed was.* Veel wordt daartoe in het midden gebragt. Hij noemt zelfs de gewone verklaring eene ongerijmdheid. ‘Bevreemdend,’ zegt hij ‘is het, dat Jezus nog afzonderlijk van zijn bloed gewaagt, nadat Hij eerst (niet van zijn vleesch (σάρξ) maar) van zijn ligchaam (σῶμα), waarin ook het bloed begrepen was gesproken heeft.’ Zeer juist beantwoordt van Hengel dit door te zeggen: dat Jezus een geheelen maaltijd tot zinnebeeld van zijn sterven makende, de aandacht der zijnen zoowel op wijn als op brood vestigde. Door brood hetwelk eene vaste zelfstandigheid is, stelde Hij zijn ligchaam, en dus het algemeene, door den wijn, welke eene vloeibare stof is, zijn bloed en dus het bijzondere voor. Hij wijst op hetgeen Hij zelf doen zou: het geven van zijn ligchaam, daarna op hetgeen gevolgelijk aan hem geschieden zou, het uitgestort worden van zijn bloed.’ De geheele theorie van Doedes op dit punt wederlegt hij voldingend, vooral ook door de geheel willekeurige vertaling van het woord door vergoten vertaald (ἐκχυνόμενον) alsof dit niet anders dan besprengen beteekenen kon aan te toonen. Nog kort spreekt de beoordeelaar over de andere afdeelingen van dit hoofdstuk, als ook over het derde hoofddeel. Een paar voorbeelden worden aangehaald van onnaauwkeurige

1) Jaarb. voor Wet. Theol. III D. 2e st. bl. 210, IV D. 2e st. bl. 313.

schriftverklaring. Een misbruik van de woorden des Apostels: *die zal schuldig zijn aan het ligchaam en bloed des Heeren*, van welke de heer Doedes zelf erkent dat Paulus die wel in een anderen zin kan gebruikt hebben, wordt ernstig bestraft (blz. 82), omdat bevooroordeelden daardoor in hunne wanbegrippen kunnen gestijfd en zwakken verontrust worden.

Na deze beoordeeling deelt de Hoogleeraar ons de slotsom mede van zijn langdurig nadenken over de plegtigheid des avondmaals. Reeds voor zes en dertig jaren zag hij eene verhandeling over doop en avondmaal bekroond, sedert dien tijd dacht hij dikwerf na over de beide plegtigheden des Christendoms. Wij danken den bescheiden geleerde voor dit geschenk, hetwelk aan velen welkom zal zijn, om zich eene juiste voorstelling te vormen van de oorspronkelijke instelling van het avondmaal. Na te hebben opgemerkt dat de hervormers veel door nevelen hebben bedekt gelaten, toen zij over de tegenwoordigheid van Christus bij het avondmaal strijd voerden, begint hij met de vraag of 'het niemand ooit bevreemd heeft, dat de doop door Jezus, volgens de schriften van het N.T. na zijne opstanding uit de dooden is ingesteld, het avondmaal voor die opstanding?' Hoe vroegen wij onszelven bij het lezen van deze woorden, is dan de doop door Jezus eerst na zijne opstanding ingesteld? Was dan de doop niet reeds ingesteld door Joannes, had Jezus dien doop niet goedgekeurd door zijn eigen doop? Doopten de discipelen van Jezus niet? De jongeren des Heeren doopten waarschijnlijk vroeger alleen Israëlieten, doch na zijne opstanding ontvingen zij het bevel allen te doopen die tot de gemeente wilden toetreden, zoowel Heidenen als Joden. Nu moge de doop vroeger van den doop van Joannes niet onderscheiden geweest zijn, kan men daarom echter zeggen, dat de doop eerst na de opstanding is ingesteld. Anders zoude reeds Olshausen[1)] ons daarop opmerkzaam gemaakt hebben, immers hij zegt bij zijne verklaring dezer plaats: 'het is opmerkelijk dat de doop na het avondmaal ingesteld werd enz.'

Waarom stelde Jezus het avondmaal niet later in, dan zouden zijne discipelen beter hebben kunnen begrijpen, wat Hij met die plegtigheid bedoelde? De Hoogleeraar stelde zich deze vraag voor, en merkt daarbij op, dat de discipelen zich niet begrijpen konden, dat Jezus zoude sterven, en dat uit de redenen van onzen Heer tot zijne jongeren blijkt, hoe Hij hen zocht voor te bereiden. Daarin ziet hij de reden, welke Jezus bewogen heeft om nu te spreken en te doen wat steeds de instelling des avondmaals geheeten wordt. Jezus wilde namelijk zijne jongeren vergewissen van de nabijheid zijns doods door symbolisch onderwijs, om hen zoo in het gebroken brood en den vergoten wijn aanschouwelijk voor oogen te stellen dat Hij zoude sterven. Hierbij wordt het gevoelen verdedigd, ook tegen den heer Doedes, dat het breken des broods eene hoogere beteekenis had dan het opvolgen van eene Oostersche gewoonte; vooral is het van gewigt dat Paulus het breken des broods ook in Corinthe had ingevoerd, waar men gewoon was het brood te snijden. Derhalve zouden de woorden: *dit is mijn ligchaam*, *en dit is mijn bloed*, uitdrukkingen zijn waarvan de Heer zich bediende, om aan zijne leerlingen zinnebeelden te geven van zijn dood. Daarna wordt aange-

1) Comment. über das Evang. Joann. enz. p. 582.

toond dat Jezus zijne discipelen zocht op te leiden, om het heilrijke van zijn dood in te zien, door te zeggen: *dit is mijn ligchaam* dat voor u verbroken wordt, en dit is het bloed des *Nieuwen Verbonds* enz. Eindelijk ging de Heer verder voort door zijne leerlingen te gelasten naderhand aan Zijnen dood te gedenken.

De Heer heeft dus aan zijne leerlingen het eten van het brood en het drinken van den wijn ter Zijner gedachtenis geboden; terwijl het eene Apostolische instelling was om het sterven van Christus zoo te gedenken, dat men met zijn ligchaam en bloed, waarvan het brood en de wijn aan den eenvoudigen liefdemaaltijd, de zinnebeelden waren, in den geest gemeenschap hield. Maar, zoo kwam het ons voor bij deze redenering, zoude de gedachte aan gemeenschap geheel buitengesloten geweest zijn bij de eerste instelling? Had Jezus zelf niet de gedachte daaraan reeds vroeger aan zijne jongeren gegeven door te zeggen: mijn vleesch is waarlijk spijs? Ligt de gedachte aan gemeenschap niet in den gemeenschappelijken maaltijd, in de belofte van vergeving van zonden, in de hoop op een toekomstig heerlijk feestmaal?

De slotsom van het onderzoek des heeren van Hengel is dus hoofdzakelijk overeenstemmend met het gevoelen van Zwinglius.

Neen, de hoogleeraar bedroog zich niet toen hij meende aan meer dan ééne plaats eenig licht te hebben bijgezet. Niemand zal dit boek uit de handen leggen zonder ingenomenheid met de edele en eenvoudige wijze, waarop de teregt beroemde man zijn onderwerp behandelt. Geen vastgesteld kerkelijk dogma magnetiseert zijne exegese. Geene a priori gevormde theorie beheerscht zijn geest, wanneer hij den zin der Heilige Schrijvers navorscht. Hij bouwt geene châteaux en Espagne, maar met vaste hand legt hij de grondslagen van zijn gebouw door de juist bepaalde beteekenis der Schriftuurplaatsen, waarb ijde voor velen zoo moeijelijk toegankelijke goudmijnen van echt grammaticale taalkunde hem hare schatten aanbieden, terwijl hij met redeneerkundige vastheid het gebouw verder optrekt. Nu moge er aan de kroonlijst het een en ander ontbreken, men moge het niet hoog genoeg opgebouwd oordeelen, of de grondslagen niet breed genoeg, in zulk een huis wil de nadenkende Christen gaarne vertoeven; want het is daar licht en gemakkelijk. Nu moge zulk eene poging niet strekken om in navolging van Calvinus de verschillende partijen spoedig te verzoenen; de onafhankelijke onderzoeker vraagt: wat hebben Jezus en Zijne Apostelen geleerd, en dan vogue la galère. - -

D-l.

De leer des Bijbels tegenover de leer der artikelen van eenheid der Hervormde kerk, vervat in den Heidelbergschen katechismus, de XXXVII artikelen des geloofs en de V artikelen tegen de remonstranten, welke hierbij zijn gevoegd.

Te Leyden, bij P. Engels. 1847.

Wij vangen ons verslag over dit werkje met eenige verlegenheid aan. Niet alsof ons gevoelen daaromtrent in het algemeen twijfelachtig ware; maar meer uit hoofde van de veelheid der zaken die daarin behandeld worden, en die toch van dien

aard zijn, dat men daaruit bezwaarlijk eene enkele kan uitkippen. Ieder enkel punt der godsdienstleer toch is, even als eenig ligchaamslid, een deel van hetgeen wij eene organische eenheid noemen, en staat daarmede in te naauw verband, dan dat men het geheel op zichzelf kan behandelen. - Het exegetische vertoont zich hier met het philosophische, anthropologische en historische te zeer zamengesmolten, dan dat eene scheiding en afzonderlijke behandeling mogelijk is.

Wij zijn derhalve onzes ondanks genoodzaakt ons verslag minder gedetailleerd in te rigten en ons bij het algemeene te bepalen. De titel geeft allezins juist op wat men in dit werkje, dat met zijne derdehalfhonderd pagina's schier al te beknopt mag heeten, kan vinden. En toch is het eene vergelijkenderwijs uitvoerige bewerking van een klein boekje van dezelfde strekking, dat voor ruim vijftien jaren te Groningen werd uitgegeven, naar wij meenen onder den titel: ‘Wien moet ik gelooven? Menschen of het Woord van God?’ Evenwel willen wij over de meerdere of mindere uitgebreidheid van het werk ons niet te zeer uitlaten. Men berekent immers de waardij eener lading niet naar de menigte van ballast. Er zijn enkele gedachten die tegen vele geheele boeken opwegen.

Wij beschouwen minder het werk, dan de zaak daarin behandeld; omdat het eerste zijne kritiek in de Godgeleerde Bijdragen en elders reeds heeft gevonden.

Wat hier ter sprake wordt gebragt is belangrijk genoeg, en mag weder eene wapenkreet en strijdleus in de reeds zoo woelige theologische wereld heeten, waartegen waarschijnlijk wel weder kreten zullen opgaan. In de voorrede vernemen wij beschuldigingen tegen de misschien overdrevene voorzigtigheid der synode in 1816, die door de daarop gevolgde gebeurtenissen in de kerk verre van wederlegd zijn. De schrijver meent, dat de mannen die toen aan het hoofd van het Kerkbestuur stonden niet genoeg deden; gelijk van elders de beschuldiging werd ingebragt, dat zij veel te ver gingen en men hun hun Kryptoliberalismus verweet. Weder een bewijs dat het ‘medio tutissimus ibis’ ook al niet doorgaat en er tegen het ‘de waarheid ligt in het midden.’ vrij wat bezwaren zijn in te brengen, Trouwens, dat midden is, al naar mate men het tusschen deze of gene partijen en meeningen zoekt, vrij wat verschillend en bewegelijk. Het juste milieu is in de godgeleerde wereld veel minder dan in de politieke op te geven. Zelfs het onbestemde, zwevende ‘overeenkomstig den Bijbel’ kon niet voldoen, gelijk dan ook daarmede inderdaad over menig artikel des geloofs en vele woorden uit den Heidelbergschen Katechismus het vonnis geveld en de staf gebroken werd.

Dit is het wat de schrijver van het werk tracht aan te toonen en waarvoor hij, gelijk op den titel met zijn ‘tegenover’ bereids wordt aangeduid, cordaat uitkomt. - Hij heeft zijn' naam verzwegen, en wij keuren dit goed. Nomina sunt odiosa. En hij heeft het immers niet met personen, maar met zaken te doen. Hij is blijkbaar theoloog, en een die veeltijds helder ziet.

Hij heeft de belijdenisschriften achtervolgens behandeld, gelijk deze op den titel worden genoemd en er nog de formulieren bij den Doop en het Avondmaal aan toegevoegd. Hij volgt die schriften op den voet en plaatst vóór de behandeling van ieder daarvan eene korte inleiding. - In die vóór den Heidelbergschen Katechismus zegt hij op bl. 11, dat hij het zeer gepast rekent dat die Katechismus

als een leiddraad wordt gebruikt om der gemeente op eene eenvoudige wijs de leer der godsdienst voor te houden en te herinneren; ofschoon hij hem, en zulks voorzeker te regt, als niet geschikt bij het onderwijs van kinderen acht. - Maar, mijn goede schrijver, waar moet het dan heen als men uwe denkwijze deelt? Bij schier ieder antwoord wordt uw Katechismus een σημειον αντιλεγομενον en op menig punt eene aanwijzing van hetgeen men *niet* gelooven, *niet* leeren moet, en van wat in het leven en sterven *niet* tot troost kan zijn, omdat hij *niet* met den Bijbel overeenkomt. En waarom dan den Katechismus nog ten leiddraad genomen? - Onzes inziens was het eene fout, dat men in 1816 den Katechismus als zoodanig liet blijven, en daardoor gestadig in heugenis riep wat de vaderen hadden gemeend, en bij bijna iedere preek vernam wat het nakroost niet meer, of wat het geheel anders meende en leerde. Zie slechts de 7^{e} vraag en hare behandeling op bl. 18 en vervolgens. - Bij de verklaring der bij dat punt aangehaalde woorden Ps. LI:7 heeft de schrijver het parallelismus niet in het oog gehouden; anders was zijne uitlegging meer Katechismusmatig geworden, ofschoon hij ook daarom zijne geheele denkwijs wel niet had behoeven te veranderen. - Dat nu, waar eenmaal het vrijzinniger standpunt door hem ingenomen was, veel in den Katechismus hem moest mishagen en stuiten, lag in den aard der zaak. Zoo worden dan ook achtervolgens de leerstukken van 's menschen zonde en van de verlossing, van de middelen des heils, van de sacramenten enz. behandeld; maar dit zóó, dat zeker de regtzinnigen van den ouden en van den nieuwen, dieper ingesneden en scherper stempel het hem weinig dank zullen wijten.

De zoogenoemde zeven-en-dertig artikelen of Nederlandsche Geloofsbelijdenis komt daarna ter sprake. Het vonnis over deze als behelzende slechts geloofspunten is waarlijk niet zachter, en inderdaad dikwerf niet ten onregte. Bij geest en letter denkt men onwillekeurig aan het: plus royalistes que le roi. Veel wat Bijbelsche waarheid en Christelijk leerstuk mag heeten is daarin voorgesteld met eene eenzijdigheid en overdrijving waardoor het geene waarheid meer blijft. Men verzweeg en verwrong ter gunste van eenmaal opgevatte meeningen en geliefkoosde stelsels, terwijl men zich zijner moedwillige verblinding niet meer bewust was. Zoo werd er door sommigen ter goeder, door enkelen ter kwader trouw gedwaald, terwijl men zich in later tijd ontzag om ook voor het betere inzigt uit te komen. Een en ander kweekte een' geest en denkwijs aan, die in het meest krasse en in het verst gedreven uiterste behagen vond. Dát leert de regt en juist beschouwende, genetisch behandelende Dogmatiek overal. - Voegt men nu hierbij de partijzucht, de hitte van den strijd, de bijoogmerken die door sommigen gekoesterd en bevorderd werden; dan behoeft men waarlijk geen ketterpatroon te zijn om, bij alle hulde welke men aan de hier en daar doorstralende echte vroomheid en scherpzinnige naauwgezetheid brengt, geen voorstander te wezen van formulieren en symbolische boeken en om ook het gekeurde, geijkte en gestempelde aan eenen nieuwen toets onderworpen te willen zien. - Of welk denkend mensch kan vrede hebben met die meesterachtige bepalingen, met die subtiliteiten, die tot verklaring van sommige verborgenheden moesten dienen? Wie sprak niet onwillekeurig een' Lichtenberg zijn: ‘mein Herz macht mich gläubig,

aber die Vertheidiger stören mich in meinem Glauben' na? Op ons althans maakte de lezing van den Bijbel na de lectuur van zulke belijdenisschriften, eenen indruk niet ongelijk aan dien, welken iemand moet ontwaren, die uit een muffen, donkeren kerker in eene heldere en behagelijke woning komt. Men zie b.v. hoe het leerstuk der Drieëenheid, de bewijzen daarvoor uit de Schrift, van den val en de verdorvenheid des menschen, de erfzonde, Christus' voldoening en zoo veel meer wordt voorgesteld, van welke argumenten daar al gebruik wordt gemaakt; en wie zou niet met een' overleden predikant onwillekeurig: 'ja, waarachtig het staat er; maar wie kan zich voorstellen dat zoo iets bij iemand van gezonde hersenen kon opkomen!' willen zeggen?

Dat men nu veel daarvan in vroeger tijd heeft gemeend en vastgesteld mogt misvatting wezen; - de laatste dwaling wordt erger dan de eerste, wanneer men aan zulke schriften ook voor volgende eeuwen bindende en verbindende kracht wil toekennen. Wij hebben ons daaromtrent in der tijd reeds verklaard bij gelegenheid der aankondiging van het werk: De geloofsbelijdenissen der onderscheidene Godsdienstige Gezindten, naar het Hoogduitsch bewerkt door J.G. Liernur (zie Tijdspiegel 1844, blz. 172, en volgg.), en dien eisch als onredelijk, onchristelijk en inderdaad het onmogelijke vragend van de hand gewezen. - Of moet men daarmede niet iederen vooruitgang, al was het maar op het gebied der hulpwetenschappen, Geschiedenis, Archaeologie, Philosophie, die tot eene juistere Exegese en beter verstand van de Heilige Schriften leiden, negeren, althans ignoreren? - Is het niet het werk der aanmatiging om schijnbaar mét, maar dikwerf boven en buiten het Woord wijs te willen zijn voor allen in alle toekomst? Werpen zij die meer dan de Bijbel leeren, en toch de schrift (art. V) aannemen voor heilig en kanoniek, om hun geloof daarnaar te rigten, daarop te gronden, daarmede te bevestigen, werpen zij niet hunne eigene stellingen omverre? - Hoe weinige leeraars en denkende leeken zijn er, die de belijdenisschriften van hun kerkgenootschap als zoodanig, dus onvoorwaardelijk en in hun geheel, zouden willen onderschrijven? - Terwijl wij nog eens hulde doen aan de naauwgezetheid en de goede trouw, aan het vrome hart, aan de diepe geleerdheid van sommigen der zamenstellers dier schriften, kunnen wij toch aan gewrochten, die door strijd tot aanzijn geroepen, wier bestanddeelen boven het twistvuur gesmolten, die in de kleingeestig opgewerkte vormen van den dwang gegoten werden, het regt niet toekennen om te bepalen wat waar en niet waar is.

Of waren vele dier symbolen en formulieren iets anders? Men ga de geschiedenis van hun ontstaan na en beschouwe derzelver strekking, men denke aan het Niceensche, Athanasiaansche Symbolum, men zie het aan de meer onschuldig ontstane Augsburgsche Confessie; en alle dragen duidelijke sporen ván - hun geheele geest wordt gewijzigd dóór den tijd waarin zij ontstonden. Dikwerf vervielen zij in den strijd tegen één uiterste tot het tegenovergestelde, en schroefden zij althans het gevoelen dat zij voorstonden zoo hoog mogelijk op.[1)]

1) Symbolisch komt van συμβάλλειν, welk Grieksch werkwoord onder anderen ook beteekent: zamenbrengen, tegen elkander opzetten, aanhitsen, b.v. kemphanen, menschen, vrienden. (Zie Riemer's Wörterbuch). Het verwondert ons, dat men niet reeds dikwerf ook op die beteekenis van het grondwoord lette. Dát mag althans *nomen et omen* heeten!

En dit bleek mede in de vijf artikelen, die tegen de Remonstranten waren gerigt. Daarin werd wat Augustinus en Calvyn hadden voorgestaan ten top gevoerd. Men dreef de leerstukken der Goddelijke voorbeschikking, der verkiezing en verwerping, der verzoening door Christus' bloed, van het bederf des menschen en zijne bekeering door de genade, van de volharding der heiligen ten toppunt, zonder te bedenken dat hetzelfde woord Gods, waarop men deze leerstukken wilde gronden ruimte voor andere zienswijze en opvatting liet, die als ware het de andere helft der waarheid mogten heeten. Men sprak over menschelijk onvermogen en kortzigtigheid als dit te stade kwam, terwijl men straks met eene stoutheid bepaalde, alsof men mede in Gods raad had gezeten. En zoo werd er een mengsel van wijsheid en verkeerd inzigt, van ootmoed en aanmatiging, van ijver voor waarheid en menschenheil en menschen- of ketterhaat geboren, dat door zijne consequentie (zie Calvini Institutio) het verstand overreedde, maar het hart verschrikte, en dat consequent voortgezet tot zedeloosheid en Godslastering leidde, ondanks alle magtspreuken waarmede men dit wilde ontkennen. - Men houde bij al wat van voorbeschikking en de daarmede zamenhangende duistere punten wordt vastgesteld en geleerd onder het oog, dat Gods bestaan een ander dan het onze, dat het standpunt des Eeuwigen, als wij zoo mogen spreken, een ander dan het onze is. Misschien, als wij het eenige en onvergelijkbare mogen vergelijken, eenigzins als dat van ons menschen die den oorzakelijken zamenhang der dingen kunnen gadeslaan, in verhouding tot het standpunt van het dier, dat van zulken zamenhang geen of flaauw besef heeft. - Men houde bij de beschouwing der Goddelijke voorbeschikking, die nevens de menschelijke vrijheid, hoezeer niet op zoo vele plaatsen des Bijbels als deze laatste, wordt geleerd, onder het oog dat vrijheid of noodzakelijkheid geen dilemma zijn, waarop de formule *a* is òf *b* òf *niet b*, is toe te passen. Zij zijn antinomiën, gelijk Kant ze noemt, sléchts voor óns. - Het liefst zou ik ze these en antithese noemen, waarvan het menschelijk inzigt de synthese nog niet heeft gevonden en hier niet vinden zal. Eene toenadering tot het begrip daarvan meer voor het hart vinden wij in het zelfbestuur en de opofferingen der liefde, om met een schoon woord uit de artikelen zelve te spreken, in de gewillige en opregte gehoorzaamheid des geestes (die noode anders dan goed en Gode behagelijk handelen kán), en waarin toch de ware en geestelijke herstelling en vrijheid van onzen wil bestaat. In het volmaakte Wezen, dat niet anders dan goed handelen kán, is de hoogste vrijheid en volstrekte noodzakelijkheid identisch. - De geheele oudheid en ook wel de Apostel Paulus kende de tegenstelling tusschen vrijheid en Godsbestuur niet. Die Apostel geeft ons het beste standpunt op, als hij de Christenen te Filippi vermaant: werkt uws zelfs zaligheid met vreeze en bevinge; want het is God, die in u werkt, beide het willen en het werken naar zijn welbehagen. Daar predikt de Apostel een eigen streven te gelijk met de noodzakelijkheid van den Goddelijken bijstand. Het heet bij Paulus te regt op het gebied des geestes en in het rijk des goeden: niets zonder Hem! doch hoe verre is hij nog van de bekeering (zie § 12 van het III en IV artikel), eene geheel bovennatuurlijke, allerkrachtdadigste en te gelijk allerbeminnelijkste (ook voor de verzuimde, verworpene?) verwonderlijke, verborgene, onuitsprekelijke werking te

noemen. - Wij althans zijn het met den schrijver eens dat de leer van het bederf en de onmagt des menschen en der voorbeschikking geenen ernst maar ligtzinnigheid, geen ijver maar luiheid kan kweeken, en dat het gevoel van onze afhankelijkheid van den Allerhoogsten ook in het hoogste daardoor ligtelijk eene zeer verkeerde rigting erlangt.

Men bespeurt overal dat de schrijver voor zijne zaak ingenomen is. Hij spreekt met warmte, soms b.v. bl. 233 met een weinig sarcasme, waarbij wij wel wenschten, dat hij dien toon niet had aangeslagen. - Uit enkele gezegden en sommige gevoelens meenden wij te moeten vermoeden, dat iemand uit een ander Kerkgenootschap den opregten onvervalschten Gereformeerden al die harde waarheden had gezegd. Op bl. 173 lezen wij echter ‘ons Hervormd Kerkgenootschap.’ Hij houdt daar zijn goed regt staande om in dat genootschap te blijven. - Er zijn er die hem dat zouden betwisten en die van hem en die hem gelijken volgaarne een' ἀποσυναγώγος zouden maken. - Nu, hij zou niet alleen gaan.

Wij zagen hem voorslagen doen ter afbreking en wegruiming, geene ter opbouwing. - Ter aangehaalde plaatse in den Tijdspiegel van 1844 deden wij reeds een' voorslag tot eene geloofsbelijdenis, die, zoo wij vertrouwen, Christelijker mag heeten dan menig met subtiliteiten overladen, en toch, om régt voldoende te wezen, niet genoeg beladen Symbool.[1)]

Over de exegese van sommige plaatsen zouden wij volgaarne eens nader spreken. De ruimte, ons vergund, gedoogt zulks echter niet.

1) Ter herinnering, en voor hen, die den Tijdspiegel van 1844 niet bij de hand mogten hebben, volgen hier de bedoelde artikelen: I. Ik geloof in God, den allervolmaaktsten Geest (Joh. IV:24), den Schepper en Bestuurder van alles, als in onzen Vader, die ieders lot met wijze liefde regelt. (Matth. VI:9, X:29-31). II. Ik geloof in Jezus den Christus, als den Eeniggeboren Zoon Gods, dien de Vader in de wereld zond (Joh. VI:38), om het licht der wereld te zijn (Joh. VIII:12), om onze Leeraar Leidsman en Verlosser te wezen (Joh. XIV:6); dat Jezus tot dat einde met goddelijke wijsheid, reinheid en liefde en hoogere krachten, als het beeld des Vaders, op aarde verscheen, leefde, werkte en stierf (Joh. X:30). III. Wij gelooven, dat wij, als dwalende, zondige menschen, aan den Heiland, aan Zijne waarheid, leiding en verlossing behoefte hebben (Joh. XVI:6), dat Zijne komst in de wereld, Zijn werken en lijden noodig was tot ons behoud en onze zaligheid; en dat Jezus en hetgeen Hij tot dat einde leed en deed toereikend is (Joh. X:28). IV. Wij erkennen, dat wij, met betrekking tot dien Heiland, verpligt zijn tot een dankbaar, ootmoedig, vertrouwend geloof, dat ons het hart aan Hem doet hechten, ons met Christus vereenigt en ons in Zijnen naam doet wandelen, zoodat ons in- en uitwendig leven een leven in Christus, een leven in God, een leven der reinheid en der liefde wordt (Joh. XV:9-14). V. Wij gelooven, dat wij tot zulk een heiligend geloof de hulp behoeven van Gods geest of bijstand, en dat God dien aan allen, die daarnaar regt verlangen en vertrouwend daarom bidden, wil schenken (Luc. XI:13), en dat Gods woord en de Sacramenten de middelen zijn, ons door God tot opwekking en versterking van zulk een aan Jezus verbindend geloof gegeven. VI. Wij gelooven, dat wij, gelijk Christus is opgewekt uit den dood, zullen overgaan in het eeuwige leven, waarin God eenen iegelijken geven zal, naarmate hij heeft geleefd en gedaan. (Joh. V:25-29)

Zedelijke wijsbegeerte.

In de school van Hegel is het groote gebouw der wijsbegeerte niet meer de tempel, waarvan de spits ten hemel wijst, vanwaar het licht door de hooge kruisramen van den koepel in het binnenste heiligdom stroomt. Neen, de wijsbegeerte is de spelonk geworden, waarin de mensch, geboeid door eene keten van sophismen, zijne oogen afwendt van het licht om de schaduwen voor de dingen zelve, de begrippen voor de zaken te houden. Wij willen de groote verdiensten van den eersten denker onzer eeuw niet miskennen; maar wij kunnen niet anders dan met afkeer ons den vuilen poel voorstellen, in welken die stroom van wijsheid, van Hegel uitgegaan, in hare linkerrigting zich verliest. Wie kan zonder verontwaardiging de godslasterlijke taal lezen die door een Feuerbach en consorten wordt uitgebraakt? Men ziet met medelijden op het voorgeslacht, hetwelk de aarde voor het middelpunt hield, waarom zon, sterren en de geheele hemel draaiden. Komt deze dwaasheid wel in vergelijking met de dwaasheid eener wijsbegeerte, die zichzelve als het volmaakte weten voorstelt? Naar die wijsbegeerte zal de absolute geest eerst persoonlijk zelfbewust bestaan verkrijgen in den mensch, alsof er geen redelijker wezen in het gansche heelal konde bestaan. Eenigen zochten het systeem huns meesters anders te verklaren, zoo als Daub en Marheinecke. Zij wilden het schip des Christendoms op sleeptouw nemen, om hetzelve ware het nog mogelijk te redden van eene onvermijdelijke schipbreuk tegen de rots der speculatieve wijsbegeerte. Maar hoe kan eene zedelijke wijsbegeerte mogelijk zijn bij zulke grondstellingen als waarvan Hegel is uitgegaan? De zonde wordt een onschadelijk blaffend hondje dat niemand leed doet, wanneer al het *werkelijke redelijk* is; gaan niet alle beweegredenen tot nederige lijdzame deugd verloren, bij het loochenen van eene persoonlijke onsterfelijkheid? Is het niet gebleken door de schaar van Hegel's jongeren aan de linkerzijde, die de zuivere consequentie van het systeem huns meesters hebben opgenomen, tot welke resultaten die misosophie moet voeren? En wat zoude er plaats hebben indien dat systeem eens algemeen werd in het maatschappelijk en huiselijk leven?

Bij zoovele onzedelijke wijsbegeerte ontvingen wij met belangstelling eene *zedelijke wijsbegeerte* van den heer Martensen, hoewel het dan ook slechts eene grondschets voor een stelsel der zedelijke wijsbegeerte is.[1)] Maar wij begonnen voor teleurstelling te vreezen, toen wij in het voorberigt van Prof. Nieuwenhuis al dadelijk lazen van des schrijvers eenzijdige Hegeliaansche beschouwing. Volgens den Hoogleeraar Nieuwenhuis schijnt het jammer te zijn, dat de geleerde Martensen niet liever den mode-philosooph van België, Krause gevolgd heeft, dan zoude hij volgens den Leidschen oud-Hoogleeraar vrij gebleven zijn van de meeste dwalingen in

1) Grondschets voor een stelsel der zedelijke wijsbegeerte ten gebruike voor acad. voorl., uitg. door Dr. H. Martensen, hoogl. der godgel. en hofprediker te Koppenhagen. Utrecht bij van Heiningen.

de ontwikkeling en in de toepassing - die in het stelsel van Krause schier eene onmogelijkheid zouden zijn. Maar wie weet of hij dan niet van den regen in den drop zoude gekomen zijn. Want verwachten wij de opbouwing der ethica niet van Hegel, wij gelooven waarlijk ook niet dat Krause de hoeksteen der zedelijke wijsbegeerte worden zal, ofschoon Krause de nederigheid had te zeggen: 'Meine Lehre - wird die Grundlage des Neulebens der Völker seyn.' (Lebenlehre bl. 455). Wij verwachten van geen van beiden een nieuwen hemel en eene nieuwe aarde.

Alhoewel wij des schrijvers Hegeliaansche beschouwing geenszins goedkeuren, hebben wij zijne grondschets met genoegen gelezen. Het boek bevat vele geniale en vruchtbare denkbeelden, die in hare ontwikkeling en toepassing veel zouden gewonnen hebben, indien de schrijver den invloed eener oorspronkelijkheid doodende wijsbegeerte op zijnen geest minder had gedoogd. Zal het philosophische de typus zijn, waarnaar de theologische zedeleer moet ontwikkeld worden (voorrede XV)? Zouden wij van u, prediker van Christus in de hoofdstad van Denemarken, niet hebben mogen verwachten dat gij het zoudt omgekeerd hebben in deze stelling, dat Christus de typus is waarnaar de zedelijke wijsbegeerte moet ontwikkeld worden? Dan voorzeker hadden wij een vasten grondslag, want Jezus Christus is gisteren en heden dezelfde en tot in eeuwigheid. Dan zouden wij voorzeker geene grondschets voor een stelsel der zedelijke wijsbegeerte ontvangen hebben, in hetwelk de liefde zoo weinig op den voorgrond geplaatst is. En waar zouden wij dien philosophischen typus vinden, naar welken wij de theologische zedeleer moeten ontwikkelen?

'Mislukt zijn de ondernemingen,' zegt de schrijver te regt, 'om eene ethica naturalis te schrijven, die als eene andere soort van zedeleer, eene plaats naast de Christelijke zoude moeten bekleeden.' Zoo heeft de geschiedenis reeds geoordeeld. Hoe kan er ook eene zedeleer worden opgesteld op welke de Christelijke ideeën geen invloed uitgeoefend hadden? Zal zulk een zedeleer de hoogere Christelijke ideeën niet opnemen, dan blijft zij een kind in vergelijking van de Christelijke, en zal zij ze opnemen, dan mist zij de consequentie die de Christelijke hebben door hun verband met de positief Christelijke openbaring. Eene zedeleer die geene kennis draagt van het Christendom is onbekend met de wezenlijke zedelijke wereld. Eene zedeleer die geene kennis draagt van het hoogste goed, zoo als het in Christus is geopenbaard, geene kennis draagt van den zondeloozen volmaakten mensch, geene kennis draagt van Gods liefde in Christus, hoe zoude zij ook zelfs in de verte kunnen vergeleken worden met de Christelijke? Teregt zegt daarom Dr. Martensen (pag. 8): 'Leven en volheid kan de ethica slechts verkrijgen, door de onderstelling der persoonlijke menschwording van het hoogste goed in de geschiedenis, en het door het Christendom gevestigd gemeenschappelijk leven.' Maar hoe kan dan het philosophische de typus zijn, waarnaar de theologische zedeleer moet ontwikkeld worden?

In de inleiding, zegt de schrijver onder anderen: 'Het godsdienstig en zedelijk bewustzijn, staan tot elkander als vrede en rust tot den strijd en den arbeid des levens. *Ora et labora.* Hoe scherper het zedelijk bewustzijn den eisch van het ideaal uitspreekt, des te meer zal de godsdienstige behoefte aan ver-

zoening zich doen gelden en hoe luider het bewustzijn der aanwezige verzoening spreekt, des te krachtiger zal weder de eisch zijn, aan het godsdienstig beginsel zijne ontwikkeling in de wereld te geven. Juist in derzelver scherpste tegenstelling bevestigen zich onderling de wet en het Evangelie.'

Daarna gaat hij uit van de leer van 's menschen vrijen wil, waarin alle zedelijke begrippen hun leven en middelpunt hebben. De zelfbepaling van den vrijen wil kan slechts gedacht worden als zelfbepaling van het redelijk wezen. Naar hunnen wezenlijken wil hebben alle menschen den wil tot het goede; de mensch is naar Gods beeld geschapen. Die goede wil verkrijgt evenwel eerst zedelijke waarde als hij overgaat in den subjectieven wil, welke volgens het getuigenis der geschiedenis boos is. De zegepraal der vrijheid over de uit- en inwendige natuurnoodzakelijkheid kan slechts door aanhoudenden voortgang verkregen worden, en daar de menschelijke wil wezenlijk bepaald is door den scheppenden wil, volbrengt de mensch zijn eigen wezenlijken wil als hij Gods wil doet.

Het ware vrijheidsbegrip wordt op tweeërlei wijs ontzenuwd, vooreerst door de indifferentisten, die eene volstrekte willekeur aannemen, zoodat de wil belangloos en onbepaald boven alle beweeggronden zweeft. Zij beroepen zich op de daadzaken der toerekening en des berouws ten bewijze dat de mensch niet alleen anders had moeten maar ook had kunnen handelen. Zoo vertoont het zich in de theologische gedaante als Pelagianisme. Naar deze beschouwingswijze zoude het den mensch mogelijk zijn in ieder oogenblik anders te handelen dan hij handelt, dan zou de deugdzame elk oogenblik het slechte en onedele, de booswicht desgelijks het edele en groote kunnen willen. De verdedigers van het liberum arbitrium verwisselen de wezenlijke mogelijkheid met de empirische. Ten tweede door het determinisme en fatalisme die de geheele afhankelijkheid van den wil trachten te bewijzen. Het bespiegelend determinisme trad op als Augustinianisme, het heeft zijn laatsten grond in het fatalisme, waarbij de goddelijke magt als noodlot verschijnt. Wordt die noodlottige magt gehouden voor den immanenten grond der wereld dan ontstaat het grof pantheisme, hetwelk het begrip van vrijheid wegneemt, door de menschen te beschouwen als bloote doorgangspunten voor de Godheid, wordt die noodlottige magt daarentegen opgevat als de transcendente oorzaak der wereld, dan ontstaat het theistisch fatalisme hetwelk als Islamisme en praedestinatie in de geschiedenis voorkomt.

In de Christelijke leer wordt de menschelijke vrijheid met de goddelijke vereenigd. De fatalistische God kan aan zijne wereld de vrijheid niet geven, maar de God der voorzienigheid volbrengt de eeuwige raadsbesluiten zijner wijsheid, zelfs door den gang der menschelijke vrijheid.

De algemeene voorstelling van het goede is de voorstelling des oneindigen doels, en daar alleen vrije wezens een doel kunnen hebben, is het goede de vrije wil zelf in zijne ontwikkelde volwezenheid, en haar idée vloeit ineen met het idée van Gods wil, zoodat het goede nader bepaald wordt als de eenheid van den menschelijken wil met den goddelijken, gelijk er niets goeds kan zijn dan de goede wil, zoo is er ook geen wezenlijk kwaad zonder den kwaden wil. Het kwade wordt dus gedacht als tegenstelling van het goede, als ontkenning van Gods wil en afval des menschen van zijne

eigene d.i. van het idée der vrijheid. Het heeft zijn oorsprong in den subjectieven wil, die zich als eigen wil bepaalt, in den eigen zin, die zich als egoïsme bepaalt.

Wanneer de oogen des menschen zich openen voor de wereld der vrijheid treedt hem de wet tegemoet, als de gebiedende redenoodzakelijkheid, in tegenstelling met zijn natuurlijken wil. De wet verschijnt hem eerst als de bestaande rede van het gemeenschappelijk leven, als de practische wijsheid van den algemeenen geest, maar als zedelijke wet in engeren zin, vertoont zij zich eerst, als zij niet bloot in den positieven vorm van autoriteit te voorschijn treedt, maar wanneer het bewustzijn haar in zich zelf vindt, *wanneer zij is de wet geschreven in des menschen hart.*

De immanente zedelijk noodzakelijke verhouding der wet tot den subjectieven wil is *de pligt.* Het hoogste beginsel der wet wordt gevonden noch in het menschelijk bewustzijn noch in den redelijken wil van het historisch menschengeslacht; want de geest van het menschdom zoowel als ieder individu is onderworpen aan ontwikkeling en komt slechts trapswijze tot een wetenschappelijk inzigt van hetgeen hij eigenlijk wil; waarom hij in de strengste beteekenis des woords niet wetgevend zijn kan. De wetgevende wil kan slechts gedacht worden als de zich zelven denkende scheppende wil of als God. In de echt godsdienstige beschouwing van het begrip van pligt ligt, dat de wet noch eene afgetrokken (abstract) goddelijke is (gelijk in den Joodschen decalogus), noch eene abstract menschelijke (zoo als bij Kant); maar eene Godmenschelijke wet. De pligt van den wil kan niet gedacht worden zonder zijn regt of zonder zijn in de rede gegronden eisch van uitwendige vrijheid en hare aanneming. Het Christendom emancipeerde den mensch tot zijne oorspronkelijke regten door den geest terug te brengen tot zijne hoogste verpligtingen. De zekerheid nu des menschen van het goede van pligt en regt als van de absolute werkelijkheid van den wil is het *geweten.* Dit bestaat niet alleen in het weten van het goede door het individu bij zich zelf: het is tevens zijn medeweten met het gezamenlijk zedelijk bewustzijn en zijn medeweten met God in de Godsdienst.

Nadat de schrijver gehandeld heeft over onverschillige dingen, over verdienstelijke werken, over botsing van pligten en Casuistiek, over handeling als van gebeurtenis en daadzaak onderscheiden, gaat hij over tot den strijd en de verzoening van den wil met de wet.

De strijd van den handelenden wil met de wet wijst ons op een oorspronkelijk voorhanden strijd. De antinomie tusschen Pelagius en Augustinus is de tegenstelling tusschen het individu en het geslacht. Van die antinomie wist de oudheid niet omdat zij het idée niet kent van een allen omvattend menschengeslacht evenmin als het vrije persoonlijke individu. De kennis der zonde is de eerste handeling in de inwendige crisis van het zelfbewustzijn, waardoor de mensch zelf de scheiding maakt tusschen goed en kwaad, de voltooide zelfbeschuldiging is het berouw, waarin de straf haar toppunt bereikt en de wil het kwade van zich stoot. Bij den nieuwen mensch is het egoïsme in zijn beginsel vernietigd en de subjectieve wil met den wezenlijken verzoend, terwijl het goede is overgegaan in de natuur van den wil.

Voor het beoefenend streven des menschen vertoont zich thans het goede als ideaal, terwijl de rigting van den wil naar hetzelve *deugd* is.

Nu gaat de schrijver over tot eene beschouwing van het goddelijk ideaal, en hier schijnt hij ons toe den vasten bodem te verliezen, hier vooral heeft de Hegeliaansche beschouwing haren invloed op den geest des schrijvers doen gelden.

De eenheid van God en mensch, zegt hij, is niet de mystische, niet de abstract-zedelijke eenheid, maar eene *persoonlijke.* Het godsdienstig ideaal is absoluut verwezenlijkt door de persoonlijke menschwording van God in Christus. Zijne eenheid met God is niet alleen de zedelijke overeenstemming van wil, maar de metaphysische wezens-eenheid. Zijne eenheid met God is eene hem van natuur toebehoorende, en aan den anderen kant eene zoodanige, die door zijne subjectieve vrijheidsontwikkeling eerst wordt voortgebragt. Wie het vatten kan vatte het! Daarop volgt eene beschouwing van het wereld-ideaal en eene critiek van het optimisme en pessimisme, van de romantische en humoristische wereldbeschouwing, van zaligheid en deugd. Het wezen der deugd is niet alleen werkzaamheid (Fichte), ook niet alleen genot (Schlegel), het deugdzaam en zalig leven bestaat in de rythmische afwisseling van werkzaamheid en genot, het is eene vaste en eeuwige wet der geregtigheid dat er slechts voor den werkzamen rust is. Uit hoofde van het contrast tusschen de werkelijkheid en het ideaal kan het niet missen dat de deugd met hare buitenwereld in botsing komt. De levenswijsheid zocht de collisie tusschen het subjectieve en objectieve weg te nemen. De Stoïci hakten den knoop door, het Christelijk bewustzijn lost den strijd op. Dengenen die God liefhebben moeten alle dingen medewerken ten goede. Smart, lijden en sterven worden gekend als eigen noodzakelijkheid der vrijheid, als middel voor de eeuwige zaligheid.

Het laatste gedeelte behandelt het rijk der persoonlijkheid. 1 In zijne onmiddelbare werkelijkheid (huisgezin, huwelijk, opvoeding). 2. In de afspiegeling zijner werkelijkheid (staat, kunst, wetenschap). 3. In zijne absolute werkelijkheid (de gemeente, het rijk Gods als zoodanig).

Deze grondschets gaat dus uit van de grondmomenten van den vrijen wil. Het goede is de vrije wil zelf in zijne ontwikkelde volwezenheid, en haar idée vloeit in een met het idée van Gods wil. Dat goede wordt nu ten eerste beschouwd als *wet*, ten tweede als *ideaal*, en ten derde als het rijk der persoonlijkheid.

De vertaler heeft zich verdienstelijk gemaakt, door dit werk van den kundigen Martensen in onze taal over te brengen, het bevat toch waarlijk eene menigte van oorspronkelijke en treffende denkbeelden, die tot verder nadenken aanleiding geven en behartiging verdienen. De godgeleerde lezer zal er menigen nuttigen wenk vinden voor eene wetenschappelijke opvatting der Christelijke zedekunde. De wijsgeerige lezer moge er weder uit leeren hoe de antinomiën der verschillende philosophische rigtingen in het Christendom worden opgelost, en dat de zedelijke wijsbegeerte, zal zij op eenheid en algemeene toestemming aanspraak maken, in het Christelijk bewustzijn moet wortelen. Eene wijsgeerige zedeleer, die gebouwd is op de leer van een wijze der aarde, zal altijd de vergankelijkheid en de armoede vertoonen van den zwakken stam op welken zij gewassen is, vooreerst omdat zij is gebouwd op eene leer en ten tweede op de leer van een mensch, terwijl de menschheid altijd voorwaarts streeft op de baan van ontwikkeling. Maar eene zedeleer die gebouwd is op Jezus Christus, den grondslag door God gelegd moge voorwaarts streven om meer en meer het goddelijk-

menschelijk leven te begrijpen, zij zal altijd heerlijke bloesems en voedende vruchten dragen uit hoofde van den rijken stam op welken zij gegroeid is. Het verheugt ons dat de heer Martensen, die op het gebied der nieuwere wijsbegeerte zoo te huis is, deze waarde van het Christendom aantoont. Bij de beoordeeling van deze grondschets moeten wij onder het oog houden, dat zij eene grondschets is *voor* eene zedelijke wijsbegeerte, gelijk ook in het voorberigt door den Hoogleeraar Nieuwenhuis wordt aangemerkt. Het idée van persoonlijkheid door den schrijver voorgesteld heeft eene zedelijke strekking, wanneer hetzelve niet als Hegel het leven in den staat als het einddoel beschouwt van de zedelijke wereld.

Eene groote leemte in deze grondschets ontstaat door de miskenning der liefde als hoofdidée in de zedelijkheid. Vrijheid en liefde zijn de grondvormen der ware zedelijkheid. Deze moeten in ware rythmische vereeniging elkander doordringen. Vrijheid en liefde moeten elke gezindheid, elke handeling bezielen. Het groote vraagstuk van onzen tijd zal niet worden opgelost door de ontologische tegenstellingen van zijn en niet zijn, niet door de eenzijdige beschouwing van vrijheid en noodzakelijkheid. Maar vrijheid en liefde zijn de lentezon en de lenteregen aan welke de akker der menschheid behoefte heeft.

De volkomen vrije wil is ook de volmaakte liefde. Het goede in Jezus Christus geopenbaard is ware vrijheid en ware liefde. De schrijver vooronderstelt de kracht der liefde, als hij spreekt van de noodzakelijkheid der zelfverloochening; hij heeft die kracht gevoeld als hij spreekt van eene overgave der liefde aan eene persoonlijke Voorzienigheid.

Zietdaar den invloed eener wijsbegeerte in welke het denken hoofdzaak is. ‘Leven en volheid kan de ethica slechts verkrijgen door de onderstelling der persoonlijke menschwording van het hoogste goed in de geschiedenis en het door het Christendom gevestigde gemeenschappelijk leven.’ En was niet Christus het beeld van God die liefde is; heeft hij de zelfverloochenende liefde niet in hare hoogste kracht betoond, is niet de liefde een hoofdbeginsel van het gemeenschappelijk leven door het Christendom gevestigd?

De vertaling schijnt goed te zijn. Ofschoon wij in de vertaling van een wijsgeerig boek geen streng purisme willen handhaven, kunnen wij toch woorden als *verwerkelijken*, *vermiddeling*, niet goedkeuren; daardoor ontslaat men zich van de moeite om den zin des schrijvers in onze taal uit te drukken. De overzetting van sommige philosophische uitdrukkingen als de ongelukkige vertaling van transcendent door overklimmend blz. 19, zullen ook wel geene navolging vinden.

D-l.

Repertorium voor buitenlandsche theologie.

Uitgegeven door J.P. de Keijser, Predikant te Varsseveld. Utrecht en Meppel, W.H. van Heijningen. 1848.

Wij zien hier eenen arbeid ondernomen, dien wij verre zijn van overtollig te achten. Mag toch ook de kennis van vreemde talen in den lateren tijd meer algemeen eigendom zijn geworden; de ondervinding heeft ons geleerd, dat dit bij de mannen van de vroegere vorming vooral onder predikanten zelfs geenszins

het geval is. Men hebbe de kennis dier vreemde talen minder noodig tot het zamenstellen van eene preek en het overig ambtswerk; - de ruimere blik op de Godgeleerdheid, het aandeel aan verdere wetenschap, die meer en meer onmisbaar worden ook voor den Evangeliedienaar, maken die kennis tot een wezenlijk vereischte. Om nu het volslagen of gedeeltelijk gemis te gemoet te komen, en in het besef, dat het menig predikant bezwaarlijk, zoo niet ondoenlijk was, om door aankoop van Godgeleerde werken en tijdschriften au courant te blijven, en uit den algemeenen stroom ook maar eenige rivuli naar zijne stille, vergeten pastorij, om welke niet altijd een Pactolus vloeit, heen te leiden, - besloten mannen van het vak ‘Bijdragen van buitenlandsche Godgeleerden’ uittegeven, - die evenwel na een paar jaren ophielden te bestaan. Wij willen ons over de staking van dat werk niet verder uitlaten; genoeg! de heer van Heijningen, wien niemand den naam van een' verdienstelijk uitgever zal ontzeggen, had den moed den versleten draad op te nemen en dien verder voort te spinnen. Hij doet zulks sub auspiciis van eenen predikant en theoloog (geen ἓν διὰ δυοῖν) uit den achterhoek, die ten bewijs is, dat ook in de kerkelijke wereld wel eens eersten de laatsten zijn, en misschien ook omgekeerd.

In de voorrede vinden wij de omschrijving van het gebied waar binnen het Repertorium zijne stof zal zoeken; - eene omschrijving waaraan wij, na het lezen van de bezwaren, die zich tegen eene verdere uitbreiding van kring opdeden, gaarne ons zegel hechten. De rigting van Lücke, Ullmann, Neander, moet ieder' vriend van Godsdienst en waarheid, die beide even weinig met vadzige rust als met onbesuisd voorthollen gediend zijn, welkom wezen. Wetenschappelijkheid is bij uitnemendheid haar kenmerk. - Dat aan verhandelingen de voorkeur ter opneming werd toegekend, zonder daarom de mededeeling van uitgebreidere werken bij wijze van schets en uittreksel uit te sluiten, kan niet anders dan de goedkeuring wegdragen. Is toch een tijdschrift bestemd vooral om op de hoogte (gelijk men zegt) des tijds te blijven; de tijdgeest spreekt nog meer in die korte losse stukken van dag of maand, dan in werken van grooter omvang, terwijl men daarom, bij eene goede keuze, ook geene wetenschappelijkheid behoeft te missen.

Nu is de vraag: hoe is aan die bestemming aanvankelijk voldaan? - Wij ontvangen hier de vruchten van den geest van mannen, wier namen eenen guten Klang hebben. Meestal autoriteiten, tegen welke men bijna huivert de zwakke stem te verheffen. Doch wij zijn uitgenoodigd die te laten hooren. Wij willen dan ook, al zijn het slechts een paar woorden, laten vernemen. In het algemeen verklaren wij de Bijdragen hare plaats hier en meerdere bekendheid ook onder ons waardig.

In de schets van den gang der nieuwere theologie vonden wij menige schoone gedachte. Wij weten dat het altijd hoogst moeijelijk is eenen geheelen tijd te overzien, dat men bezwaarlijk iets kan zeggen wat algemeen en van allen geldt. Ook de theologische wereld is als de oranjeboom, waaraan verdroogde, rijpe en halfrijpe vruchten ja bloesems hangen. Het is daarin, gelijk, vóór jaren, Ulrich het treffend en waar uitdrukte:

> Welche Stunde hat wohl geschlagen im Reiche der Geister? -
> Frage so albern doch nicht. Rund ist der Erde Gestalt.
> Nicht allenthalben erscheint im nämlichen Moment die Sonne;
> Mitternacht ist es noch hier; dort schon der helle Mittag.

Evenwel heeft Dr. Ehrenfeuchter zijn best gedaan om onzen tijd als een' tijd van *overgang* te kenmerken, een zoeken van eene nieuwe gedaante voor den blijvenden inhoud der eeuwige waarheid. Dat die waarheid in zulke omstandigheden nog al wat verfatsoeneerd, gedrukt wordt, en dat er dus nog al wonderlijk mede wordt geleefd, mag ons diensvolgens minder bevreemden. Het vaste en blijvende in de theologie moet eene gestalte krijgen. Maar hoe dikwerf heeft men die reeds pogen te geven? - De beste leermeesteres doet ons hier vreezen en hopen beide. Zulke tijden van overgang zijn in het geestelijke als in het physieke hagchelijke tijden, waarin ziekteverschijnselen en krankheden vrij gewoon zijn. En die symptomen van den overgang ontbreken niet. - De schrijver beschouwt onzen tijd als, wij zeggen niet Hegeliaan, maar toch als een kweekeling uit die school. De zilverader der waarheid loopt door donkere erts heen. These en antithese die zich in de synthese moeten oplossen worden aangewezen; (?) maar toch erkend, dat de voltooijing van het Godsrijk, dat de regte synthese is, de grenzen der tegenwoordige wereld te boven gaat. In de aanduiding van den ontwikkelingsgang der Theologie stuitten wij op zamenstelling van namen en personen, aan wier vereeniging wij waarachtig! nooit hadden gedacht en die ons aan eene tamelijke mate van willekeur deed denken. - Die twijgen van den ontwikkelingsboom zijn wonderlijk door elkander gegroeid, of gevlochten (?). - Het kwam ons hier gelijk elders voor, dat het standpunt waaruit sommige geleerden het Christendom beschouwen zóó hoog was, dat het een vogelperspectief mogt heeten, waaruit veel, maar dit zóó wordt gezien, dat de dingen hare gedaante verliezen. En zulke philosophie mag zorg dragen, dat zij nog eene gestalte verkrijgt. Het is gemakkelijk om te zeggen ‘dat kritiek en dialektiek in het zelfbewustzijn der geloovige bevinding worden opgenomen.’ Eene bijzondere vertering, waarbij zeker eene goede geestelijke maag en krachtig maagsap noodig is! - Enkele gedachten troffen en bevielen ons veel meer dan het gehéél.

Bij de verklaring van ‘Jakob's boezemstrijd’ door Umbreit hebben wij bewonderd, maar zijn niet bevredigd. Wij vinden dezen als Mythe of Sage behandeld; maar niet zóó dat nu de zwarigheden opgehelderd zijn. Wij erkennen, dat het een keerpunt in Jakob's in- en uitwendig leven schijnt uit te maken; - maar wie kan zich vereenigen met redeneringen als deze: ‘Hoe krachtiger wij ons Jakob's ligchaamsgestel moeten voorstellen, daar hij zonder inspanning een' zwaren steen van de bron wentelde, des te *meer* (*?*) werd ook zijn ligchaam geschokt door dezen strijd met God in zijnen geest’ enz. Dat zijne verwrikte heup, waarop in later tijd een godsdienstig spijsverbod werd gegrond, niets meer was dan eene smartelijke herinnering aan de hand die hem geslagen had, zouden wij niet gaarne mede beweren. Al is dat vers verdacht, het strekt toch ten bewijze dat men in eenen tijd, die den toenmaligen zooveel nader was, er dat wel niet in gevonden heeft. De verklaring geeft echter altijd nog meer, en is eene betere dan elke zoogenoemde natuurlijke, die dikwerf tamelijk onnatuurlijk uitviel. Wij vermeten ons niet een verhaal te verklaren dat zoo menig uitlegkundig visioen baarde, en waaraan meer dan een exegeet zijne heup ontwrichtte.

De academische redevoering van Dr. K. Hase over den oorsprong der kerke-

lijke magt in fragment, is zijner waardig; en daarmede is niet weinig gezegd. Het is echt Protestantsch. Grondig, helder, waardig, en een woord, dat vooral in onze dagen in Duitschland wel mogt worden gezegd. Gouden appelen in zilveren schalen. - Eene bijdrage die moge medewerken om de kerk, de elders heerschende, schitterende, afpersende, maar ook weder elders, als bij weêrwraak, de in het tijdelijke op den achtergrond gestelde, vergetene, stiefmoederlijk verstootene tot haar goed regt te brengen. Een pium votum zeker!!!

En toch nog boven deze spant de verhandeling over de verborgenheden der moderne speculatieve wijsbegeerte enz. de kroon. Reeds het Motto: ‘Voor negen tiende deel van jongen en ouden bestaat deze wijsbegeerte alleen in dialectische vormen, waarmede men aan de meest gewone waarheden en de ledigste gemeenplaatsen een geheimzinnig voorkomen zoekt te geven van diepte van gedachten’ aan de Morning Chronicle ontleend, was ons als uit het hart geschreven. - Inderdaad hebben de stellingen dier wijsgeerte veel van sommige extracten uit de apotheek, waarvan de plant zelve wel zoo goede diensten doet, maar die na eene kunstmatige toebereiding, die geene verbetering is, namen ontvangen, waaronder de verbouwer zelf ze niet herkent. En dat mag men van de moderne wijsbegeerte zeggen, ook wanneer men de goede diensten erkent welke zij bewezen heeft en nog bewijzen kon. - Het heet, ontdaan van inkleeding en figuren, daarin werkelijk: ‘geen God, geene onsterfelijkheid, persoonlijk zelfbewustzijn wordt een levenskorte droom, moraliteit vervalt, het Christendom wordt een spook.’ - Dat wordt hier der speculatieve wijsbegeerte als acte van beschuldiging voorgehouden. Daartoe kwamen ook ultras en niet-ultras. Doch er wordt haar voorgeworpen, wat althans in de schatting van velen harer jongeren nog de ergste invectieve van alle is; namelijk, zij is NIET NIEUW. - Dat zij van vele oude systemen iets heeft, zal de speculatieve wijsgeer Hegel nazeggen, is natuurlijk bij het systeem, dat als het culmen van alle wijsbegeerte moet beschouwd worden. - Máár niet meer dan een zuiver pantheïsme, zoo als het vóór 3000 jaren in Indië bekend was, dat is toch voor den hoogsten en diepsten, scherpstzienden en meest dichterlijken, voor den wijsgeer κατ᾽ ἐξοχήν wat hard! - En toch, er wordt hier gezegd en gestaafd, dat wij in de nieuwe, speculatieve wijsbegeerte weinig meer dan echo's uit lang vervlogene tijden hooren, en wij ook hier het ‘niets nieuws onder de zon’ bevestigd vinden. Uitkomst en weg, wijze van redenering en resultaten is geheel of grootstendeels herhaling van hetgeen meermalen werd gezegd. Dit alles is nu voor hen, die met de geschiedenis der wijsbegeerte en der kerk en daardoor met Gnostieken en Scholastieken bekend zijn, geen geheim; maar toch deed het ons wel, dat hier zoo voldingend gestaafd te vinden. - Overigens wordt de speculatieve wijsbegeerte geenszins miskend. Zij wordt voorgesteld als een ontwikkelingsmoment, dat uit de vorige systemen voortvloeide en den overgang tot volgende stelsels moet banen, eene ontwikkeling wier gang wij nergens duidelijker aangewezen vonden dan door Chalybaeus in zijne bekende schets der systemen van Kant tot Hegel.

Eene eigenlijke beoordeeling van de moderne speculatieve wijsbegeerte, gelijk deze vooral door Strauss, Bauer, Ruge en Feuerbach is ontwikkeld, staat ons nog te wachten. - Wij verlangen daar-

naar. Verdedigingen der waarheid als die van Dr. Wohlfarth overtuigen ons, dat er voor het Protestantismus, en daarmede voor het zuiver opgevatte Christendom eene toekomst bloeit.

Daarop geeft dan ook het werk van Schenkel, waarvan het Repertorium ons eene beoordeeling van Dr. de Wette mededeelt, allezins hoop. - Het was ons niet aangenaam, dat wij hier andermaal eene wijze van behandeling ontmoetten, die men dikwerf als verduisterend en inwikkelend in plaats van ontwikkelend en verhelderend mag noemen, en die bij eenigen schijn van waarheid den weg tot willekeur opent. Schenkel zoekt het hoogste theologische beginsel van het protestantisme in het idée der Goddelijke liefde-openbaring, in welke hij ook het Evangelie en den eigenlijken inhoud van het woord Gods, ja dat woord zelf en de kern der H. Schrift vindt. - Wonderlijk vindt men daar evenwel geabstraheerd; en men ontmoet, wij mogten zeggen, gemaakte punten van geschil, die zulks waarlijk niet behoefden te wezen, als men zich meer aan het eenvoudig Woord hield, dat wel allerminst om zoo kunstmatig te worden ontleed is gegeven. Welk een omhaal (bl. 134 en volgg.) om te stellen wat Christus zelf zegt: ik ben niet gekomen om de wet en de profeten te ontbinden, maar om die te vervullen, en wat Paulus commentariëert met te zeggen: de liefde is de vervulling der wet! - En waarlijk, wat wij verder lazen kon ons geen gunstiger oordeel afdwingen. Men ga na wat er over het Sacrament wordt gezegd; en hoe veel korter, klaarder, en zeker niet minder Bijbelsch en wijsgeerig tevens, had het Anselmiaansche gevoelen omtrent de voldoening kunnen worden wederlegd! Waarlijk, men moest den vorm wantrouwen, waarin men slechts met zooveel moeite de waarheid kan wringen.

Maar hoe dan ook; met vreugde zagen wij dat men ook langs dezen weg Christus zoekt, dat ook de wijsgeeriger denker in nieuwen vorm Hém tracht te naderen, in wien alle waarheid en alle wijsheid is; en dit niet enkel met schijn van kerkelijke woorden en Bijbelsche uitdrukkingen, gelijk zulks vroeger met de Hegelianen het geval was.

Wij kunnen de moeijelijke vertaling in het algemeen aanbevelen. Het stuk van Wohlfarth kwam ons voor aan zeer bevoegde hand toevertrouwd.

Moge men vooral niet vooringenomen en als uit de hoogte op het Repertorium nederzien! Gelijk voor ons, zal er voor meerderen veel uit te leeren zijn. Redacteur en Uitgever mogen hunne poging bekroond vinden!

Vrijheid, gelijkheid, broederschap.

(Leerrede door A. Coquerel, uitgesproken den 5^{den} Maart. - Paris, J. Cherbuliez.)

> Drei Worte nenn ich euch, inhaltschwer. Sie gehen von Munde zu Munde.
>
> VON SCHILLER.

O gruwel! - o jammer! - o schrikbarende tijding! Ook op den kansel de drie ijzingwekkende woorden, waarbij de Rus en de Kroaat, en menig trouwhartig Nederlander verbleekt! - de leuze der republiek in den mond van eenen Christenleeraar! de taal der oudere koningsen koninginnen-moordenaren, op de lippen van eenen prediker! Waar zullen we ons nu bergen, als de republiek, in de gedaante van eenen welsprekenden kerk-

redenaar, mede de trappen van den preekstoel beklimt, en zich niet meer schaamt, om luide uit te roepen: Ook hier vrijheid, gelijkheid, broederschap! Goede brave liên, landgenooten, die deze leerrede van A. Coquerel, nog niet anders, en niet beter kent, dan bij geruchte, of bij verminkt partijdig uittreksel in sommige dag- of maandbladen, - wij kunnen beginnen met u gerust te stellen. - De Fransche, en bij name de Parijsche *driehoofdige Cerberus*, die u zoo vreesselijk aanblaft, is hier in eene *driekleurige vredevlag* herschapen, en gij kunt gerustelijk zonder schade voor uw Christelijk, oudvaderlijk (Heidelbergsch of Dordsch) geloof, de sierlijke rede, liefst onvertaald, ter hand nemen. 't Is geen republikeinsch vergif, geene dosis arsenik, en uw biechtvader, wanneer gij er een' op nahoudt, zal u de absolutie geven, wanneer gij deze leerrede hebt gelezen en herlezen. - Maar toch, zegt ge, is het wat te kras, wat te erg, wat te overloijaal, om ook al met *die* drie, zeer *omineuse* woorden, op den kansel te treden, om ze daar te durven uitspreken. - Ja, vrienden! wanneer een der heeren predikers in den Haag b.v., of te St. Petersburg b.v., daarmede had gedebuteerd, wij zouden u dit gaarne toegeven. Men hecht aan deze drie woorden onbedenkelijk de nevenbegrippen van omvergeworpen troonen, verjaagde, gevangen, of onthoofde koningen, loeijende volkshoopen, vertrapte kroonen, bloedige executiën. Intusschen blijkt het, bij meer bedaard en onpartijdig nadenken, dat er aan dit drietal een zeer verstandige, menschelijke, Christelijke zin, kan en moet gehecht worden; dat ze zeer goedgekeurd, aangenomen, zelfs aanbevolen kunnen worden, mits men zich gelieve te houden aan den echten, oorspronkelijken, verheven zin. Zeer zeker, er bestaat een groot verschil wanneer Robespierre, Marat, Danton, of Athanase Coquerel deze woorden uitspreken. Wij verheugen ons om die reden, dat een echt vrijzinnig, geleerd en krachtig redenaar, zich dezer gruwelijk miskende volks-leuze heeft aangenomen, en als pleitbezorger voor dezelve is opgetreden. - Wat ons en onze kerk betreft, zouden we voor het tegenwoordige niet gaarne zien, dat onze predikers zulk een thema aan het hoofd hunner leerrede plaatsten. Waarom niet? Niet omdat er - Coquerel's voortreffelijk stuk bewijst dit - geene Christelijke elementen in de drie begrippen: vrijheid, gelijkheid, broederschap liggen opgesloten; niet omdat deze woorden, *eo ipso*, uit derzelver aard uit den Booze zijn - maar omdat onze goede, brave, beste, trouwe Hollanders, over het algemeen op de hoogte der eerste, duistere, alles verpletterende revolutie in Frankrijk bleven staan, en met onbegrijpelijk veel moeite, het groote verschil tusschen de jaren 1793 en 1848 bevatten, omdat ze aan het denkbeeld ‘revolutie en republiek’ het vreesselijke nevenbegrip eener guillotine, van onbetaalde, nietige Fransche *Bons*, (lees met de alpha privativum: a-bons, niet-bons) hechten; de huiveringverwekkende voorstelling van eene zeer lage beursnotering (het grootste onheil voor een vaderlander), onbetaalde renten enz. - De waarde landgenooten, hoe hoog ze ook in cultuur gestegen zijn, worden nog altijd bij voorkeur, waar het zekere groote, verhevene en rijke begrippen geldt, door den ouden Mammon getravailleerd. - Niet altijd rekenen zij de waarde der dingen, en der zaken naar waarheid, maar naar de waarde der effecten-bezittingen; en misschien dat menig deftig hoorder, die anders heel wat in de mars en in het

hoofd heeft, angstiglijk aan zijne brandkas of effecten-trommel zoude denken, als een Nederlandsch prediker hem op den kansel eene aanprijzende rede voordroeg, over vrijheid, gelijkheid en broederschap. 't Is ook hier al weder: 's lands wijs, 's lands eer; maar wij mogen onze waardige, verstandige, trouwhartige landgenooten een weinigje meer onpartijdigheid ten dezen opzigte toewenschen. - De meeste vrienden onder ons kunnen daar nog wel iets van bergen en opdoen, zonder schade voor land en stad, voor hoofd en hart.

Geheel vervuld en opgewekt door den indruk der omwenteling, ontboezemt de rijkbegaafde spreker zijn gevoel op den eersten Zondag, waarop hij het woord voerde voor eene talrijke schare. - De hoorders zullen, reeds voordat zij den beroemden redenaar zagen, met hem in datzelfde nationale gevoel gedeeld hebben - de zamenstemming tusschen spreker en hoorders kon in die dagen - den 5den Maart - 14 dagen na den grooten sprong door de ton, niet problematisch zijn. - Intusschen verklaart de gekozen tekst dadelijk het standpunt, waaruit Coquerel de beweging, bij uitnemendheid, de beweging, beschouwt: Jerem. XXIX:6, (7) ‘Zoo heeft de Heer gesproken: zoekt den vrede der stad, waar de Heer u heeft gevestigd, want in zijne vrede zult gij den vrede hebben.’ Jammer alweder, dat hier de vertaling minder juist, zeer vrij is. Wanneer wij ons eerstelijk bij vader v.d. Palm bepalen, leest ge heel wat anders: ‘En zoekt den vrede der stad werwaarts Ik u gevankelijk heb doen wegvoeren, en bidt voor haar tot den Heere; want haar vrede zal ook uw vrede zijn.’ Wilt ge er vader Luther nevens leggen, wederom anders: ‘Suchet der Stadt Bestes dahin ich euch habe lassen wegführen, und betet für sie zum Herrn, denn wenn's ihr wohl geht, so gehts euch auch wohl.’ - Vrij, naïf, overgebragt. - Gij ziet lezer! uit dit staaltje, dat het met de vertaling van het Oude Testament nog niet zoo geheel *in's reine* is, en de verschillende overzettingen eene latere, eenparige revisie behoeven, die ook wel eens komen zal, als de tijd daarvoor gekomen is. - Nu tot de leerrede teruggekeerd. - Zij is, zoo als ze voor ons ligt, niet van top tot teen gesmaldeeld en gevierendeeld, in grootere en kleinere apartementen, die onder één dak, het thema, zijn opgebouwd; die verbazende, keurslijfmatige houding ontbreekt hier. - De allesbeheerschende rhetorica heeft hier met de deelen en onderdeelen, op de logische goudschaal afgewogen, niets te maken gehad, zoodat men op elk presenteerbordje juist zooveel zoude krijgen, als er op liggen kan, zonder dat er iets over den rand heenloopt. Deze methode (en zij heeft onbegrijpelijk veel voordeel), kon deze maal den man, dien de warme revolutie-dagen nog in het hoofd en hart spookten, niet toelagchen. Ook was deze rede, luidens de annonce achter den titel, eene improvisatie, en daar wordt alles zoo naauw niet genomen, althans niet zoo naauw, als door de scherpziende Nederlandsche recensenten, die den divident op den kansel voor de *letteroefenende* balie roepen, en de logische, homiletische, rhetorische doodzonden, *peccata omissionis*, en de *peccata commissionis*, met onbarmhartige naauwkeurigheid aanwijzen. Neen, de Fransche prediker had één hoofddenkbeeld, ook reeds in het hart, als levensbeginsel op den kansel medegebragt. Wilt ge het hooren, maar verschrikt niet te erg, brave, trouwe,

landgenooten, en loopt nog niet weg met beide de handen voor de ooren: ‘Liberté, Egalité, Fraternité, ces motsla ont été des mots Chretiens avant d'être des mots politiques: il s'agit de les prendre et de les appliquer dans une signification Chretienne....’ (p. 8). Zijt ge nu ten minste een weinig van uw eersten schrik bekomen en gerustgesteld? Zoo, niet waar, vrienden! kan het toch nog wel door den beugel? Ge zijt zoo verstandig en gemoedelijk; maar welligt hebt ge er nooit aan gedacht, dat de drie ijsselijk slechte woorden, deze *verba fulminantia*, uit den aard echt Christelijk, alzoo voor u in allen deele aanbevelingwaardig zijn. - Intusschen zult ge in den verderen loop der rede, afgezien van vrijheid, gelijkheid en broederschap, wel iets aantreffen, dat u minder aanstaat; want Coquerel is een voorstander van den vooruitgang. Hij predikt, als maarschalk Blücher, zijn theologisch - voorwaarts! ‘Cette insatiable ardeur de progrès n'a rien qui nous étonne, nous mes frères, à qui le Christianisme révèle la nature humaine. L'idée, l'espoir, l'attente du progrès est naturelle à l'homme. C'est Dieu qui l'a mise en notre âme; c'est Dieu qui nous a proposé ce but, c'est Dieu qui nous porte à vouloir que le jour de demain soit meilleur que celui d'hier, et même que le jour d'aujourd'hui.’ (pag. 10). - Nu zet ge toch een bedenkelijk, treurig gezigt, gij mannen des behouds! voorstanders van het stationnaire, erfvijanden van alle vooruitstrevende, ontwikkelende pogingen - verdedigers der oude bolwerken - dat gaat u wat te ver, dat slaat door, zouden wij in onze jeugd gezegd hebben - progrès - altijd progrès! - zelfs naar den wil, naar de orde, naar de impulsie van God, den Oneindige? Ja, wat zullen we hier op zeggen - om toch iets te zeggen: wanneer gij ons uit de Openbaring ook een God des behouds, van den teruggang, van den stilstand, apocalyptisch kunt aantoonen, dan zullen we nader spreken, vrienden! Vooreerst schijnt het ons een zuiver, diepzinnig, onwedersprekelijk Christelijk begrip, dat alles in gelijkmatige ontwikkeling, naar een hoog en heerlijk einddoel wordt heengevoerd, en dat zelfs de groote, de ongehoorde wereldgebeurtenissen, door den Almagtigen aan dat einddoel worden dienstbaar gemaakt. - Dat gij, mannen van den stilstand of van den teruggang, *uwe* zeer goede en gegronde redenen hebt, waarom ge dit, al gelooft ge het ook met uw hart, met den mond tegenspreekt - dat weten we reeds voorlang, maar dat doet eigenlijk, wat de zaak zelf betreft, niets af. - Coquerel pleit voor een progressief Christendom, en vindt de aanwijzing daarvoor in de drie, door hem als Christelijk geijkte, begrippen - vrijheid - gelijkheid - broederschap. - Hij toont in geleidelijke opklimming, dat deze gronddenkbeelden, door den Éénigen Meester zelf op den voorgrond gesteld, inhaerent zamengevlochten zijn met den echt Christelijken geest, maar vooral beijvert hij zich, en dit zal u, goede liên, nu geheel van den eersten republikeinschen schrik doen bekomen, om het misbruik, ja het gevaar der drie revolutie-woorden aan te toonen. Hij beperkt de vrijheid binnen de grenzen eener verstandige orde en onderwerping aan de wetten. De gelijkheid, ook wat het *communisme* betreft, wordt tot het ware standpunt teruggebragt: de door God geordende verdeeling tusschen rijk en arm, en de broederschap in den hoogeren zin, als door het Evangelie alleen gewettigd, gewaarborgd, aangeprezen.

Wilt gij den spreker nog eens hooren. p. 17? ‘L'ordre, qui est votre premier devoir, est aussi votre premier intérêt. Il n'est, vous le voyez, aucun prétexte de reste, qui vous justifierait dans votre fuite loin de la défense de la paix publique. - Les rois abdiquent, quand ils en croyent l'heure venue; les citoyens ne peuvent jamais abdiquer, parce que la patrie est toujours là. Obéissez donc à votre Maître, qui vous a commandé de rendre à Dieu ce qui est à Dieu, et à César ce qui est à César; et puisque César, aujourd'hui, c'est la nation entière, en la servant vous vous réunirez vous-mêmes, et vous chercherez la paix de la cité où Dieu vous a établis.’

Wij hebben het wel gezien, goede vrienden! gij hebt alweder naar een steen gezocht, toen het daar heette: ‘maar Cesar (of de Keizer) is heden de geheele natie geworden,’ - dat luidt geweldig anti-monarchaal, - en als ge een stevig koningsgezinde zijt, lag uw anathema reeds gereed; - vergeet dan toch niet, door wien en waar die gruwel is uitgesproken, - op den 5^{den} Maart! - te Parijs, - niet door een hoogbejaard, bekruist, en geridderlint legitimist, maar door een warm, opgewekt, vrijzinnig spreker, - doe hem toch niet zoo spoedig, om dien Cesar, in den ban. 't Zal later immers wel weder beteren? Hoogstbelangrijk zijn de woorden des sprekers, waar hij, en wel opzettelijk tegen de gedrochtelijke eischen van het *communisme*, zoowel den eigendom (la propriété) als het huisgezin (la famille) verdedigt. Gij zult wel doen, om deze uitstekende pleitrede op bl. 20 en 21 te herlezen. Gij zult zien, hoe straks dezelfde man, die in alles progressief is, deze twee heiligdommen, als onder zijne vleugelen neemt, en op Evangeliesche gronden handhaaft, - ja, gij zult hem deswege dien boozen ‘Volks-Caesar’ van zoo even (gij zijt er nog van onthutst), - vergeven, - en voorwaar! waar ge den spreker hoort over den krijg, gij zult den Christelijken zin wel moeten erkennen, onaangezien de republikeinsche tint, welke over zijn stuk ligt uitgespreid. ‘Sur sa frontière elle (la France) sera invincible, et Dieu la bénira. A deux pas plus loin, la question change du tout au tout, et le peuple, qui le premier a inscrit dans ses codes une liberté de conscience complête, et qui condamne toute propagande réligieuse, Dieu ne le bénira pas, s'il se laisse emporter à une propagande politique.’ Dat laat zich hooren en lezen, en is een klein bewijs dat onder de meer gematigde republikeinen, de oude εἰρηνοποιοί (Matth. V:9) de vredemakers ook kunnen gevonden worden, en daar met klem en kracht van taal het groote beginsel der regtvaardigheid en broederliefde verkondigen.

Genoeg reeds ter aanbeveling van eene eigenaardige leerrede, geboren onder den invloed der onvergetelijke gebeurtenissen onzer dagen, gevormd, toen de orkaan nog loeide boven Parijs, uitgesproken door eenen man, die zeker niet minder dan Père La Cordaire op de banken der nationale vergadering mag en zal gehoord worden. Heeft buitendien Athanase Coquerel, eens de beroemde kerkelijke redenaar in onze hoofdstad, niet een zeker burgerregt bij ons, Nederlanders, behouden, en is hij niet op nieuw onder de rij der meer solide godgeleerden getreden, met zijn *Christianisme expérimental* in de hand? - Dit is zeker, en geen lezer van onzen Tijdspiegel zal het ontkennen, eene preek, te Parijs gehouden, over Liberté, Egalité, Fraternité, is een hoogst opmerkenswaardig teeken des tijds, dat

onze aandacht niet mogt ontsnappen. - De vertaling is ons nog niet onder de oogen gekomen, maar zij zal wel goed en getrouw zijn, nu veroorlove men ons, om ook maar te eindigen met eene flaauwheid, het gewone vooze slot van zekere recensien, dat in den regel aldus luidt: ‘Wij wenschen het boekje in veler handen.’

Spiritus Asper en *Lenis.*

Stellingen van het ancien Régime, met aanteekeningen van een' vergeten' burger.

Bijdrage tot verdediging van het voorstel van wet, tot regeling van het armwezen. (Maart 1848.) Te Arnhem, bij Is. An. Nijhoff. 1848.

Ex ungue leonem.

Uit den zetel van den gouverneur der provincie Gelderland heeft zich eene stem verheven tot verdediging van het ontwerp van wet betreffende de ondersteuning der behoeftigen; die stem komt laat: het ontwerp is sinds lang geoordeeld, het is dood en de plegtige begrafenis door de Tweede Kamer is alleen door omstandigheden uitgesteld. Toch waren wij gespannen, wát tot lof van het doodgeboren wicht kon in 't midden gebragt worden: 't is als in meer lijkredenen, klingklang, grandisona verba. De toon van het geheele stuk is zóó meesterachtig-brutaal, herinnert zóózeer aan de plakkastijdingen, welke de Tweede Kamer van de nu gevallen regering geduldig plagt te ontvangen, verraadt zóózeer het steunen op materieële magt, het verachten van de publieke opinie, het gemis van de eerste kennis van de beginselen des regts, van de eischen van een' constitutionelen staat, dat wij gelooven, niet te dwalen, als we in de Bijdrage eene doodgeboren redevoering ter verdediging van het ontwerp meenen te herkennen, en althans alle regt gelooven te hebben, om de Bijdrage ter verdediging als eene Bijdrage tot de kennis van de gevallen bewindslieden en hunne denkbeelden aan te merken. De schrijver zal het zich moeten getroosten, als zijne taal, die vroeger Edelmogenden ligt tot den aftogt drong, thans slechts een' medelijdenden glimlach inoogst. Onze dagen zijn in te snijdende tegenspraak met de aanmatiging en den hoogen toon hier gevoerd, dan dat wij den man niet zouden beklagen, die toont, zijn' tijd zóó weinig te begrijpen.

Het stuk moet eene doorloopende weêrlegging heten van de Bedenkingen des heeren van Leeuwen, reeds in 1846 uitgegeven. Die wederlegging weder op den voet te volgen, eischte een boekdeel, geene aankondiging in een Tijdschrift. Doe 't wie er lust toe gevoelt: de heer van Leeuwen doe 't allerminst: hij is boven zulke aanvallen uit gewaande hoogte verheven. Voor wie hooren *wil* en oordeelen *kan* heeft hij reeds woorden genoeg gesproken, die geene verdediging behoeven.

Wij willen iets anders: we willen een paar randteekeningen mededeelen, die onder de lezing op 't papier kwamen. Om den wil onzer lezers zullen wij ons ook het afschrijven van den tekst daarbij moeten getroosten.

Tekst: bl. 3: Toen de volgende beoordeeling werd geschreven, was mij het werk van professor Royaards over hetzelfde onderwerp nog niet bekend, en evenmin de verdediging van de onafhankelijkheid der Diakoniën van Mr. A.S. van Nierop.

Aanteekening: Beide verschenen in 1846, en zijn onontbeerlijk voor wie de zaak in quaestie wil beoordeelen. Mag de man, die beide geschriften, zoowel als het latere van van Leeuwen, de adressen der kerkeraden, der maatschappij tot Nut van 't Algemeen, de redevoering van den Hoogleeraar Tydeman, de beschouwingen in Tijdschriften en dagbladen òf niet kent òf opzettelijk ignoreert, een bevoegd spreker geacht worden?

Tekst: bl. 5: Aan onderscheidene der meest zaakkundige ingezetenen werden (bij de voorbereiding van het ontwerp) de vele strijdige vraagpunten ter beantwoording onderworpen, en voorts de Gedeputeerde Staten van alle Gewesten over eene eerste schets geraadpleegd.

Bl. 37: Geestelijken kan men bezwaarlijk raadplegen, als (ofschoon dan ook met goede bedoelingen) eenzijdig of partijdig.

Aanteekening: Wie zijn die zaakkundige ingezetenen? Als er over Diakoniën gehandeld wordt, toch wel kerkelijke personen? Werd ligt Prof. Tydeman geraadpleegd? Waarom zwegen die zaakkundige ingezetenen, toen het ontwerp van *alle* zijden werd aangevallen? - Men wilde eens een minderjarige berooven: den voogd zullen wij niet raadplegen, sprak men, die is eenzijdig of partijdig.

Tekst: bl. 8: Naar verhouding (met Engeland, werd hier een armentax ingevoerd) zouden wij een vijfde van ons budget van 70 millioen guldens, dus 14 millioen guldens, moeten inzamelen. Of, onze bevolking van 3 millioen met de 16 van Oud-Engeland vergelijkende, 17½ millioen guldens.

Aanteekening: Volgens het officieële verslag over 1845, door den schrijver zelven medegedeeld, besteedden

3716 instellingen tot het verleenen van onderstand	7 millioen.
2410 instellingen tot vermindering van het getal armen	1 millioen.
461 instellingen tot voorkoming van armoede	9 millioen.
	17 millioen.
Voeg er bij de giften der bijzondere Commissiën, om levensmiddelen en brandstoffen uit te deelen	*x* millioen.

Verschil tusschen Oud-Engeland en Oud-Nederland? Dáár wordt ondersteund wie hier nog als welvarend geldt, - dáár betaalt elk staatsburger, hier de gewillige alleen.

Tekst: bl. 10. De arme wordt (bij een' armentax) zorgeloos en laat een ander voor werk en onderhoud zorgen; schaamteloosheid, luiheid en bedrog zijn de nasleep.

Aanteekening: Bij diakonismus, bij geven, eeuwig geven, ja. Bij een' armentax ook dán, wanneer eene krachtige, wijze regering het genot van den armentax aan moeijelijken arbeid verbindt?

Tekst: bl. 33: Of de arme behoeftig is als staatsburger, dan wel als lid eener gezindte, is eene ledige vraag.....

Aanteekening: Als ze aan een ledig hoofd gedaan wordt.

Tekst, bl. 33: Wordt de behoefte erkend, als zoodanig, dan bepaalt de staat, onverschillig hoe zijne betrekking tot de kerk is, wie, bij ontstentenis van wettelijke verpligting, zedelijk verantwoordelijk wordt gesteld. Geen andere dwang wordt opgelegd, dan die voortvloeit uit

de betrekking tusschen den arme en de Christelijke liefde.

Aanteekening: De staat legt wettelijke verpligtingen op, voor zedelijke verpligtingen is er een hoogere Wetgever. De betrekking tusschen den arme en de Christelijke liefde leert het Evangelie kennen, dat even weinig van ‘dwang’ weet als de schrijver der Bijdrage van Christendom en Christelijke kerk.

Tekst: bl. 41: Wil men niet toegeven, dat het eene beschouwing (lees: bescherming) is in den zin van art. 190 der Grondwet, aan alle godsdienstige gezindheden gelijkelijk te verleenen, dan kon de zorg voor het rigtig beheer der armengelden worden vergeleken met de toegestane penningen, uit 's lands kas voor de Godsdienst betaald. De koning zorgt, namelijk, ingevolge art. 194, dat zij tot geene andere einden besteed worden, dan waartoe zij bestemd zijn.

Aanteekening: Zoolang bescherming en onderdrukking geene synoniemen zijn, zal men moeijelijk kunnen toegeven, dat door het ontwerp alle gezindheden gelijkelijk worden beschermd. Omdat de koning zorgt, dat de gelden uit 's lands kas verstrekt, volgens hunne bestemming besteed worden, daarom moet de koning ook zorgen, dat de gelden, uit mijne kas aan de diakenen verstrekt, niet volgens hunne bestemming besteed worden.

Tekst: bl. 41: De Grondwet zegt zelfs, bij art. 227, dat het *armbestuur* (niet armwezen), als eene zaak van hoog belang, aan de *aanhoudende* zorg der regering wordt bevolen.

Aanteekening: En de regering meent, hare gehoorzaamheid aan dat artikel te bewijzen, door de diakoniën als burgerlijke armbesturen te beschouwen, en aanhoudend zorg te dragen, dat zij door armen overstroomd, uitgeput worden.

Tekst: bl. 42: Het kan even goed beweerd als geloochend worden, dat de intrekking der diakoniën onder de burgerlijke instellingen op geschiedkundigen grond rust.

Aanteekening: Het kan beweerd worden als elke blijkbare onwaarheid, en geloofd ook door wie volslagen vreemdeling is in kerkgeschiedenis, kerkregt en staatskerkregt.

Tekst: bl. 42: Tijdens er eene Godsdienst van staat was, waren kerk en staat één. De regering verordende wat zij oorbaar achtte. Bij de kerkelijke twisten vóór en na de Synode van Dordrecht, werden de twee secten der heerschende kerk als middelen gebruikt, om meer gezag te krijgen. Men leide aan banden, of liet de teugels schieten, naarmate het belang der staatkunde dit medebragt.

Aanteekening: Nu is er geene godsdienst van staat, en zijn kerk en staat niet één. Is het der kerk euvel te duiden, dat zij eene hoogere roeping erkent, dan het belang der staatkunde te dienen? Een' oud-minister moge de godsdienst een rad in de staatsmachine zijn, één' Christen is zij nog iets méér.

Tekst: bl 44: De kerk mag niets bepalen, dat met de wetten van den staat strijdt.

Aanteekening: Volkomen toegestemd; maar sluit dit ook in, dat de kerk niet mag waarschuwen, wanneer de staat op den weg is, om eene wet vast te stellen, verderfelijk voor kerk en staat beide?

Tekst: bl. 45: Alle erkende gezindten behouden het regt, zichzelve onder de daartoe door en voor hen gestelde magten te besturen. Maar eene onvoorwaardelijke autonomie zoude eenen staat in den staat doen ontstaan. Zoo beslist de gewone regter, wanneer twee kerken over een eigendom twisten. Zoo regelde

de staat het nu weder slapend regt van *placet*, door eene overeenkomst, in 1827 met den Paus gesloten.

Aanteekening: Onvoorwaardelijke autonomie wordt alleen door dát kerkgenootschap gewild, hetwelk het regt van *placet* in slaap suste, en door hen toegelaten, die het wilden laten slapen.

Weet men nog niet, dat het regt van autonomie alleen door negatieve, niet door positieve bepalingen kan worden beperkt? Dat het jus politiae, vooral het jus majestaticum circa sacra niet verdergaat, dan te *verhoeden*, NE respublica damnum capiat.

Omdat een twist tusschen de handelmaatschappij en eene stoombootmaatschappij over een' eigendom door den gewonen regter wordt beslist, heeft daarom de regering het regt, om aan beiden het dividend voor te schrijven, 't welk zij aan hare aandeelhouders moeten uitkeeren?

Tekst: bl. 54: Is deze nadere wet eenmaal in het leven geroepen, dan vervalt alle kwestie, voor zooverre er geene nieuwe leemten blijven bestaan; dan is elk ingezeten, hetzij als lid eener gezindte, hetzij als burger van den staat, hetzij als mensch, verpligt, zich daaraan te onderwerpen.

Aanteekening: En deze onderwerping wordt reeds bij anticipatie geëischt voor een ontwerp, dat nog niet tot wet verheven is, maar, tot wet verheven, duizend oude en nieuwe leemten zou bestendigen of doen ontstaan. Dán is ernstige waarschuwing pligt voor leden eener gezindte, burgers van den staat, menschen, althans in een' constitutionelen staat.

Tekst: bl. 55: De vraag, of de Diakoniën alsdan een burgerlijk of een kerkelijk karakter zullen krijgen, bevat geen onoverkomelijk bezwaar. Haar zedelijk doel, verzorging der armen, stemt met de grondwettige verpligting der regering overeen, om voor een behoorlijk armbestuur te zorgen.

Aanteekening: En daarom onttrekt zich de regering aan hare grondwettige verpligting om voor een behoorlijk armbestuur te zorgen, laat die zorg, vriendelijk genoeg, over aan de kerk, en ziet in die hohe, himmlische Göttinn slechts die fette Kuh, die sie mit Butter versorgt.

Tekst: bl. 55: De diakoniën zijn en blijven zuiver kerkelijk.

Aanteekening: Wat haren oorsprong en hare bronnen betreft, met de vruchten zal de staat voor lief nemen!

Tekst: bl. 13. De giften zullen (wanneer de woonplaats, niet de geboorteplaats domicilie van onderstand is) in den blinde geschieden, zonder kennis van het wezenlijke der behoefte, noch van de zedelijkheid der armen, omdat zij (vagebonderende) geene antecedenten in de verblijfplaats hebben.

Aanteekening: Wij wenschen allen diakoniën heldere oogen toe, om de behoeften en zedelijkheid van een' arme te beoordeelen, die onder haar ressort geboren werd, maar sinds twintig, dertig jaar elders woonde.

Tekst: bl. 37, 38: Bijzondere associatiën, als Dorcassen, soepcommissiën enz., kunnen niet met diakoniën worden vergeleken. Hare werking staat meer gelijk met de giften, uit de hand verstrekt. Het zijn, bij tegenstelling met de diakoniën geene alomvattende, algemeene, steeds voortwerkende instellingen. Haar werkkring is beperkt. Op haar rust geene zedelijke verantwoordelijkheid. Zij helpen 1, 10, 100 armen, naarmate de beschikbare middelen, of van eigen inzigt.

Aanteekening: De diakoniën zijn niet alomvattende, bijzondere gemeente-instellingen. Haar werkkring is beperkt. Op haar

rust geene andere zedelijke verantwoordelijkheid dan op Dorcassen enz. Zij helpen 1, 10, 100 armen, naarmate de beschikbare middelen, of van eigen inzigt.

Het ontwerp wil haar alomvattend, algemeen, wettelijk verpligt *maken*, haar boven de beschikbare middelen, naar vreemd inzigt *doen* helpen, - derhalve kunnen zij niet met Dorcassen enz. worden vergeleken!

Tekst bl. 44: De wet (van 1818) geeft aan een gemeentebestuur regt op restitutie, van wien zulks aan hetzelve toekomt... Het voorstel vult dit slechts aan, door er de diakoniën in te betrekken...

Aanteekening: De wet van 1818 geeft regt van verhaal van wien zulks toekomt (de bloedverwanten), het ontwerp van wie zulks niet toekomt (de diakoniën). Wij zouden wenschen van zulk eene aanvulling verschoond te mogen blijven.

Tekst: bl. 50: Werd eene meer volkomene onafhankelijkheid der diakoniën toegegeven, dan zoude een ander beginsel, dan dat der liefdadigheid, ter verzorging der armen moeten worden aangenomen.

Aanteekening: Wilde ik anderer regten eerbiedigen, dan moest ik andere beginselen aannemen: dit wil ik niet.

Tekst: bl. 49: De liefdadigheid werd (bij vrije diakoniën, met algemeene armbesturen er nevens) den bodem ingeslagen. Zonder verband of regelmaat, zoude een ieder daarin naar eigen begrip voorzien. Over het algemeen zoude de verzorging van de Kerk op den Staat worden overgedragen, en alsdan niets, dan in wezenlijkheid eene verpligte verzorging uit het oogpunt van wet, ontstaan.

Aanteekening: Gelukkig Nederland, waar de regering zóó ruime gelegenheid tot beoefening van den liefdepligt openstelt, en landsvaderlijk dwingt, om van die gelegenheid behoorlijk gebruik te maken; waar de beslissing, wat Christen-roeping is, niet aan eigen begrip, aan Christelijk bewustzijn, maar aan de staatswet wordt overgelaten; waar de staatsburgers door de kerk worden gevoed volgens voorgeschreven regelen!

Tekst: bl. 28: De onafhankelijkheid (der diakoniën) tot eene afscheiding te maken, waarbij men zonder regt van inzage of contrôle, autonomisch eenen staat in den staat zoude vormen, kan alleen door zoodanige geestelijken worden verlangd, die naar gezag en invloed haken. De diakenen fungeren te kortstondig, om er groot belang in te stellen. Zij hebben de mogelijkheid van misbruik van nabij leeren zien. Als leeken, vrij van geestelijken invloed, oordeelende, zullen de ledematen eener kerk moeten erkennen, dat het wenschelijk is, niet eenigen, naar willekeur, zonder eenig toezigt, over liefdegaven te doen beschikken!

Bl. 30, 31, 32: Van meer teederen aard is de vraag of zij, die geene ledematen zijn, maar geacht worden tot eene gezindte te behooren, almede onder de armlastigen behooren. De ondervinding leert, dat velen, soms uit gebrek aan ijverige opwekking van de zijde der geestelijken... geene ledematen worden, maar niettemin meest al de predicatiën bijwonen... Hen van de werking der diakoniën uit te sluiten, die zich zelve tot het kerkgenootschap rekenen,... maar het formele lidmaatschap niet ontvingen, zoude niet alleen liefdeloos zijn, maar ook tot de grootste verwarring leiden... Hangt de meêwarigheid alleen aan een ceremonieel?... Weinige kerken hebben daarvan (van de ledematen) behoorlijke registers. Men diende dus te beginnen, met deze aan te leggen.

Bl. 40: Zal men de zaak bij zijnen naam

noemen, dan wordt het beklag aangeheven door weinige heerschzuchtigen, en door de zoodanigen, die er eene eer in stellen, dat zij weerstand durven bieden.

Bl 47: De kerk had eerst dán kunnen klagen, wanneer men de armverzorging op een beginsel had gegrondvest, strijdig met de godsdienstige beginselen.

Bl. 48: Gaarne zagen eenigen hunne godsdienstige verpligtingen beperkt tot een gering, ligter te onderhouden getal behoeftigen.

Bl. 63: Leert eene treurige ondervinding, door voorbeelden te staven, niet, dat werkelijke ledematen onder een gezocht voorwendsel worden geschrapt, opdat men van de verpligting tot onderhoud zou ontheven zijn?

Bl. 64: Verkiest eene diakonie liever te gronde te gaan, dan van hare handelwijze te doen blijken (door contrôle van het burgerlijk bestuur toe te laten), dan zoude die zedelooze handelwijze spoedig door andere ledematen gewraakt worden, voor zooverre de geestelijke Heeren niet tegenwerken.

Aanteekening: Wanneer een man, die zich geroepen acht, om de voorstellen der gevallen regering te verdedigen, eene geloofsbelijdenis een ceremonieel durft noemen, - werkelijk in den waan verkeert, dat ledematenregisters tot de zeldzaamheden en het doorschrappen van ledematen tot de gewone gebruiken behooren, - ijver voor toevertrouwde belangen aan lage, heerschzuchtige bedoelingen toeschrijft, - beuzelt van geestelijken, waar geen geestelijken zijn, - van ‘weerstand durven bieden’ durft spreken, waar die weêrstand geboden werd in een' constitutionelen staat, door middel der vrije pers, binnen wettige grenzen, ter verdediging van regten, door eene verloochende grondwet gewaarborgd, - niet inziet, dat de armverzorging op een beginsel, met alle ware godsdienst in strijd, wordt gebouwd, waar men de Christelijke liefdegaven tot stijving in luiheid en zedeloosheid wil misbruiken, - wanneer hij achtingwaardige stille burgers, wie 't overheerschen slechts in passieven zin bekend is, als heerschzuchtige woelgeesten wil brandmerken, - opent dit ligt iemand de oogen omtrent zekere maatregelen der vorige regering, omtrent de vrucht der inblazingen van zekere bondgenooten - omtrent den duren pligt der waakzaamheid, die op elken burger, die het met vaderland, vrijheid en godsdienst wèl meent, rust; - maar dan wordt het ook tijd, met de aanteekeningen op zulk geschrijf ten einde te spoeden.

Tekst: bl. 69: Wil de kerk het doel - en zij werkt de middelen alleen tegen omdat de diakoniën minder uitsluitend onder de contrôle der geestelijkheid staan - dan toont zij, alles ondergeschikt te maken aan haren lust tot heerschappij. Zullen de Staten-Generaal zoo iets in de hand werken? Het is niet te hopen.

Slotaanteekening: Wilde de staat het doel, maar, steunende op zijne materiëele overmagt, door onchristelijke, onregtvaardige, drukkende middelen, opdat alles uitsluitend onder de contrôle van onbekwame staatslieden stond - dan zoude hij toonen, alles ondergeschikt te maken aan zijnen lust tot overheersching, zijne roeping te miskennen en zijne toekomst nog meer verwoesten. Zal de nieuwe regering, zal de volksstem zoo iets in de hand werken? Van geen van beiden is het te wachten.

- S -

Letterkunde.

Eduard van Gelre, door Mr. J. van Lennep.

Terwijl zoo velen onzer meest geliefde dichters de lier aan de wilgen schijnen te hangen, of zeldzaam nog enkele toonen laten hooren, als afgeschrikt, òf door het onpoëtische van onze dagen, òf misschien wel door de minder aangename klanken van zangers eener lagere klasse, die hen overschreeuwen, doet het ons goed, van Lennep weder te vinden op het door hem zoo eervol betreden spoor. Nog zoo levendig staat het mij voor den geest (en ik vertrouw dat velen zulk een gevoel met mij deelen) hoe ik als jongeling de eerste deelen der Legenden verslond, vooral hoe ik den Strijd met Vlaanderen las en herlas! Voor mij waren de verontschuldigingen in het voorberigt onnoodig, en veeleer dan dat ik den dichter eene zoo onbeleefde vraag zou toevoegen, als hij schijnt te verwachten, zou ik hem rekenschap willen afvragen, waarom hij, die zoo berekend is om den zinkenden luister onzer Dichtkunst staande te houden, ons zestien jaren lang zoo karig bedeelde met de voortbrengselen zijner Muze. Het zou voorwaar een bedroevend teeken zijn, zoo deze Legende niet met toejuiching en belangstelling werd ontvangen; zoo die geheele schaar van vroegere bewonderaars door den tijd ware verslonden of zóó geheel veranderd, dat zij zich onder andere banieren voegde, en zoo het nieuwere geslacht den smaak voor zulke poëzij miste: dan ware het bijna te wenschen, dat er maar geene Hollandsche verzen meer verschenen. Maar waartoe zulke zwartgallige vooronderstellingen? Toen eenige gedeelten door den dichter bij verschillende gelegenheden waren voorgedragen, verspreidde zich alras het gerucht tot in de hoekjes onzer provinciën, dat het publiek eene nieuwe Legende, de vorige waardig, van van Lennep te wachten had: die het geluk gehad hadden er iets van te hooren, deelden het aan anderen mede: de algemeene verwachting werd gespannen: en zij werd niet teleurgesteld. - Zal ik nu eene regelmatige beoordeeling van Eduard van Gelre gaan leveren? ik geloof dat de aard van den Tijdspiegel dit niet medebrengt: maar zal hij inderdaad de beelden van het opmerkelijkste, wat de tijd in verschillende vakken oplevert, volledig en getrouw teruggeven, dan mag voorzeker het beeld van een werk, in zoo menig opzigt opmerkelijk en belangwekkend, er niet in ontbreken.

Wie zich een waar genot van de lezing dezer Legende wil verschaffen, die doe even als ik gedaan heb, en neme eerst het tweede deel ter hand van de Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland, door den geleerden Is. An,

Nijhoff, zonder zich te laten afschrikken door het deftige kwarto formaat, en nog veel minder door de onlangs in het midden gebragte bewering, dat Nijhoff niet onder de letterkundigen zou behooren; eene bewering, waardoor hij die ze opperde, in mijne oogen althans, zijne volkomene onbevoegdheid heeft bewezen om over Hollandsche letterkunde te oordeelen, ja zelfs mij in het vermoeden heeft gebragt, dat hij de Gedenkwaardigheden nooit gezien, ten minste zeker niet gelezen heeft. Hij leze eens, zoo hij den tijd vinden kan, de eerste honderd bladzijden van het genoemde deel; hij vergelijke daarmede van Lennep's dichtstuk (dat hij toch wel voor goede poëzij zal erkennen), en ik vertrouw dat hij in Nijhoff niet enkel den Archivarius, den *historien de localité* zal zien, maar met mij zal instemmen, dat weinige van de eerbewijzen, die tot zijne beoordeeling aanleiding gaven, zoo volkomen verdiend waren, en dat geen van de namen, die hij (wonderlijk genoeg bijeengezameld) als letterkundigen op den voorgrond stelt, regtmatiger aanspraak had op zulk eene onderscheiding. Dat ik overigens niet alleen van dat gevoelen ben, kan degene, die er belang in stelt, zien bij eenen zeker zeer bevoegden regter, bij van Lennep zelven, Dl. I bl. 88.

Kon het mijn plan zijn, na deze uitwijding den lezer bekend te maken met Eduard van Gelre door proeven en uittreksels, dan moest ik dadelijk met den aanhef beginnen, een juweeltje van beschrijvende poëzij: maar ik zou den dichter onregt doen met een dor geraamte te vervaardigen, ontdaan van allen dichterlijken tooi, of met enkele brokken af te schrijven, waar het geheel in ieders handen verdient te zijn. In de plaats daarvan vind ik juist in dien aanvang reden tot een beklag, dat wij namelijk hier die Inleidingen missen, die den Strijd met Vlaanderen versieren, en door hare gemakkelijkheid en vloeijende poëzij den lezer wegslepen. Maar het is eenigzins ondankbaar, daarover met van Lennep te regten; geeft hij ons al niet alles wat wij zouden wenschen, hetgene hij geeft is van goed gehalte; en hij is volkomen in zijn regt, om zoodanige stukken, die niet noodzakelijk bij het onderwerp behooren, er af te laten of er bij te voegen.

Ik vrees eentoonig te worden, en den schijn van een' lofredenaar te krijgen, als ik telkens de woorden: schoon, heerlijk enz. herhaal: om dit te vermijden zal ik den recensent eens laten doorschemeren, en zien of er niet, bij zooveel dat uitmuntend geslaagd is, enkele partijen gevonden worden, die minder voldoen; of laat mij liever zeggen, die mij minder bevallen: want ik zal zoo vermetel niet zijn om mij als de woordvoerder van het geheele lezende publiek op te werpen: het zijn dus slechts bedenkingen, die ik ter liefde van de waarheid niet terughoud, en waarop ik gaarne beter wil onderrigt worden.

Wat mij in het geheele stuk eenigzins hinderde, en wel eens het genot der fraaiste plaatsen bedierf, is de hoofdpersoon, of liever, de onwettige positie, waarin de hoofdpersoon zich bevindt als overweldiger van zijns broeders troon: zonder juist een overdreven voorstander der legitimiteit te zijn, kan ik mij niet wel daarmede vereenigen: zelfs het fatalistische, eenigzins op bl. 85, 1ste Dl. aangegevene denkbeeld, dat de bekende bedreiging der Hertogin Eleonora, op die wijze hare vervulling moest vinden, is niet in staat om mij daarmede te verzoenen. Eduard moge door persoonlijke hoedanigheden verre boven Reinout uitgemunt

hebben, hij had zich van die meerderheid moeten bedienen, niet ten nadeele, maar ten behoeve van zijnen broeder, door hem met raad en daad ter zijde te staan, en zijne zwakke handen in het sturen van het staatsschip behulpzaam te zijn: en regtmatig is het schampere verwijt, door Holland's krankzinnigen Graaf hem toegevoegd, Dl. I bl. 175. Het is waar, in de geschiedenis laat zich menige verontschuldiging voor het gedrag van Eduard aanvoeren, en in de eerste plaats de drang der omstandigheden, het verlangen van vele Edelen, enz. maar in de dichtkunst blijft Reinout uit zijnen kerker op Nyenbeek eene donkere schaduw werpen op Eduard, bij alle ridderlijke deugden, die dezen versieren, en genen geheel ontbreken, en waarvan van Lennep (Dl. I bl. 13) een prachtig tafereel ophangt, als om ons met zijnen held te verzoenen. In den vijfden zang daarentegen is de beschrijving van Reinouts gevangenis niet van dien aard, dat wij gunstig gestemd worden voor den overweldiger, die zijnen broeder in zulk eenen toestand laat zuchten. Had hij werkelijk den slotvoogd zulke bevelen gegeven, als deze zegt:

> Ik ken den omvang van den last
> My door den Hertog opgedragen.
> Sints Reinout my werd aanbetrouwd,
> Heb ik in hem een krijgsgevangen,
> Doch tevens ook een Vorst beschouwd,

hoe kon dan Reinout in zulk eenen toestand verkeeren, daar toch zijne wenschen waarlijk bescheiden genoeg zijn.

> ‘Ha!’ dacht hij, viel mij eenmaal nog
> Een ruimer sponde, een beter maal
> Ten deel op 't slot te Rozendaal.’

Mij dunkt het ware niet moeijelijk geweest, hem die genoegens te laten genieten, waardoor Eduard zeker broederlijker zou gehandeld hebben. Zeker, het zoude een verkeerde eisch zijn, den held van het gedicht van alle verkeerdheden vrij en volmaakt te verlangen: maar men wordt geneigd om met zijnen beklagenswaardigen dood, als met eene regtmatige straf, vrede te hebben. Reinout ware meer geholpen geweest met een' zachteren kerker, dan met Eduards verontwaardiging over het lied van den Meistreel des Bisschops, in den tweeden zang. Maar dat lied zelf, is dat wel overeenkomstig met de waarschijnlijkheid? de toespelingen daarin zijn zóó duidelijk en zóó beleedigend, dat voorzeker geen zanger, die prijs stelde, ik zeg niet op goedkeuring, maar op den naam van bescheidenheid, daarmede voor den dag zou durven komen in tegenwoordigheid des broeders van den zoo grof daarin gehoonden Reinout. Nog in één punt komt het mij voor dat aan de waarschijnlijkheid is te kort gedaan; mij dunkt toch, het is wat dom van den schranderen hertog Eduard, dat hij bij het omstandig verhaal der ongelukkige liefde van Herman Leers, waarbij zelfs de tijd der gebeurtenissen wordt opgegeven, en alleen de naam ontbreekt, niet op de gedachte komt, dat zijne verdwenen geliefde en de bruid van zijnen zanger en vriend ééne en dezelfde persoon zijn: en toch is hij gereed om op hetzelfde oogenblik eene toespeling op zijne minnarij te vinden in het onschuldige ‘lied van Floor’, dat mij onder de ingevlochten liederen wel het meest behaagt. Maar is daar niet in den eersten regel eene lettergreep te weinig, en daardoor het vers hortende? of schuilt daaronder misschien eenige drukfout, zooals die op bl. 23 van het eerste deel, die in het ‘Bericht aan den lezer’ zoo gelukkig hersteld wordt? Dit laatste is wel het waarschijnlijkste, want wie zal van Lennep van fouten tegen de metriek verdenken,

terwijl hij op nieuw het bewijs geleverd heeft, dat juist het vloeijende en afwisselende zijner maten eene kenmerkende eigenschap is van zijne dichtwerken? Daarmede verbindt zich eene hoedanigheid, die des te meer lof verdient, naarmate zij minder in vele dichtstukken van onzen tijd gevonden wordt; de volkomene duidelijkheid en gemakkelijkheid, waardoor men zonder overmatige geestinspanning deze Legende uitleest. Ik kan mij niet voorstellen, hoe het tot de schoonheid van een dichtstuk kan bijdragen, als het er op ingerigt schijnt om den lezer niet dan met veel hoofdbrekens te laten gissen wat de schrijver eigenlijk bedoeld heeft, dat groote doel van raadsels en charades. Het onderwerp kan zeker duisterheid mede brengen; en wil men een leerdicht over de sterrekunde of zoo iets geven, ja, dan zullen vele lezers hunne hersens moeten inspannen; maar ook dan, en zelfs dan nog te meer, moet de schrijver trachten die duisterheid door algemeen verstaanbare taal zooveel mogelijk weg te nemen: en waarom dan, bij andere onderwerpen, ze als opzettelijk veroorzaakt? Wil iemand dat met gezaghebbende voorbeelden ontschuldigen? Bilderdijk is zeker lang niet altijd gemakkelijk te verstaan; nemen wij maar tot voorbeeld den Ondergang der eerste Wareld; maar de moeijelijkheid zit daar in de zaken, niet in de woorden en constructies. Neen, als ik Pindarus lees, getroost ik mij gaarne de moeite, die hij mij kost, en houd het daarvoor, dat het meer aan mij, dan aan hem ligt, als ik hem niet versta: maar als ik bij eenen nieuweren dichter die moeite moet aanwenden, dan zeg ik met hem, die Persius wegwierp: ‘si non vis intelligi, non vis legi.’ Over dit gebrek zal niemand zich bij van Lennep beklagen; de stroom zijner verzen rolt zoo gemakkelijk voort

> ut sibi quivis
> Speret idem, sudet multum, frustraque laboret
> Ausus idem:

met een glimlach van medelijden met mijzelven herdenk ik, hoe ook ik eens tot het dwaze idée verviel ‘het moet toch zoo moeijelijk niet zijn, om zulke eenvoudige verzen te maken.’ Stel u gerust, lezer! gij wordt althans van mijnen kant met geene proeve van navolging bedreigd, ik was wijs genoeg om, nadat ik met oneindige moeite een aantal regels had aaneengelijmd, en ze eens bedaard overlas, alles terstond aan Vulcaan te offeren; en sedert dien tijd lees ik liever de goede verzen van van Lennep, dan dat ik mij afpijnige om er naar dat voorbeeld slechte te maken. Is het ook misschien den eenen of anderen even als mij gegaan? Wie zal zich wagen aan het navolgen van die heerlijke plaatsen, die hier telkens voorkomen? Ik vermeldde reeds den aanhef van den eersten zang; en zeker, nooit zal iemand, die die regels gelezen heeft, den spoorweg bereizen, of hij zal er aan terugdenken. Lees iets verder het tafereel van den Biltschen weg: lees - maar ik zou elke beschrijving evenzeer kunnen aanhalen: laat mij alleen nog vermelden het optreden van den dollen hertog op het Haagsche feest, in den vierden zang, waarbij eene huivering den lezer door de leden vaart, zoo treffend komt de verschijning van den krankzinnige de bruiloftsvreugde verstoren: en dan - lees het werk zelf in zijn geheel!

Eene aangename taak is het, de verschijning van zulk een boek aan te kondigen. Onze Tijdspiegel zou aan zijne verpligtingen te kort gedaan hebben, zoo hij voor zulk een schitterend verschijnsel

dof en kleurloos ware gebleven; maar een langere duur dan die van een spiegelbeeld behoort aan een dichtwerk van zoodanige verdiensten: het worde niet door den tijdstroom medegevoerd naar de vergetelheid, maar blijve naast zijne oudere broeders een sieraad onzer letterkunde!

De humaniteit in onze dagen,

Naar aanleiding van
Volksverlichting en Beschaving, door den gepensioneerden Majoor der Artillerie, L. Frankamp. te 'sHertogenhosch, bij Gebr. Muller, 1848.
Aanprijzing der onthouding van Sterken Drank in eene Leerrede over I Kor: IX, 25 en eenige dichtstukjes door C.S. Adama van Scheltema, Predikant te Hoorn, bij Gebrs. Vermande.
Gedachten ten gunste der Planters en Lands-Ambtenaren te Suriname, door P.M.N. 'sGravenhage, bij de Erven Doorman.

Wij hebben bovengenoemde ons toegezonden stukjes bij de aankondiging in ons Tijdschrift onder één gezigtspunt gebragt; iets wat onzes inziens bij al het heterogene van stof, behandeling, vorm, ja zienswijs gevoegelijk kon geschieden, en waardoor wij tevens die stukjes meer à portée van den Tijdspiegel hoopten te brengen.

Humaniteit toch is het, wat zij behandelen, al geschiedt dit in de meest uiteenloopende rigtingen. Ja, al is het dat hun streven daarmede inderdaad strijdig kan worden geacht, zij willen den stempel dier humaniteit dragen, zij willen haar niet in het aangezigt loochenen. Daarmede spraken zij immers hun eigen vonnis uit en braken zij over zichzelve den staf. - Die humaniteit toch heeft zoo eeuwige, zoo welgevestigde regten, dat menschen, ook waar zij die regten schenden, zelden brutaal genoeg zijn om voor het schennig oogmerk open uit te komen. Zij is als de geborene en inderdaad bij de gratie Gods tot het rijk bestemde vorsten, die, gehoond en tegengestreefd, nog eenen geheimen en nooit volslagen verheelden eerbied inboezemt.

Maar nu wat is die humaniteit? Wij antwoorden: het naar alle zijden ontwikkelde, krachtige hooger menschelijke, waarvan de zucht naar waarheid, de stemmen des eeuwigen regts, de vatbaarheid voor liefde, het vermogen om het Goddelijke te erkennen de kiemen zijn, - waarvan wij in kennis, deugd, kiesche wellevendheid en zuivere vroomheid de vruchten ontmoeten. - Zij is de toewijding aan het ware, schoone, edele en Goddelijke, waardoor van zelfs de afkeer van - en strijd tegen de onkunde, en het vooroordeel, de barbaarschheid, het slechte, het goddelooze wordt geboren. - Met één woord: het beantwoorden aan - en verwezenlijken van het ideaal der menschelijkheid, dat wij vinden in een helder verstand, een rein en gevoelig hart, een' gekuischten smaak en echt vroom gemoed, en al wat daardoor wordt verworven en teweeg gebragt.

Naar dit begrip van humaniteit, dat natuurlijk, ofschoon het in de grondtrek-

ken hetzelfde blijft, naar landen en tijden grootelijks werd gewijzigd, willen wij onze dagen en vooral ons volk, waarvoor de aan het hoofd dezes genoemde schriften in de eerste plaats bestemd zijn, toetsen.

Wat zijn onze dagen onder ons daarvoor? Er wordt op onderscheiden wijzen en van verschillende kanten op gewerkt. Staat- en staatshuishoudkundige, eigenlijk zedekundige schrijvers, godsdienstleeraars geven er hunne gedachten over; enkele personen en maatschappijën en genootschappen spannen er hunne krachten voor in. - De zendeling, de maçon, de wijsgeer, en het lid van het genootschap tot zedelijke verbetering van gevangenen trachten er het hunne aan te doen. - De romantiek tracht der beoefening van de klassieke letteren, die lang als een hoofdvoertuig naar het rijk der echte humaniteit golden, de loef af te winnen. - Scholen en teekenakademies en zangvereenigingen, alles beschouwt zich als pelgrims en wegwijzers naar het beloofde land. Het is één streven en werken; híer meer met afbreken, dáár meer met opbouwen bezig, om den grooten tempel te stichten, te verbreeden, te bevestigen; of moeten wij klagen, om den Babelstoren te bouwen. Immers aan misverstand, aan verwarring der spraken, aan be- en veroordeeling van elkanders doel en rigting en arbeid ontbreekt het waarlijk niet.

De heer Frankamp, die hier het WelEdelGestrenge wel niet zal vorderen, brengt zijnen steen aan tot dien bouw. Het zal er, blijkens het opschrift ‘Volksverlichting en Beschaving’ een zijn, die ten minste voor de façade is bestemd; maar die waarschijnlijk wel niet door allen, die bouwlieden willen heeten en door alle toekijkers, daarvoor geschikt zal worden gerekend. Is hij van pas? zal hij houden? is hij goed bewerkt? - Vraagt men ons oordeel, dan is hij meer zandsteen dan hardsteen. Het denkbeeld van beschaving is niet duidelijk ontwikkeld. De heer F. heeft dit gevoeld en er veredeling (bl. 8) bijna voor in de plaats gesteld. Het woord ‘beschaving’ duidt reeds aan, dat deze het meer met den vorm en het uiterlijke te doen heeft. Aan het hof van Lodewijk XIV b.v. heerschte veel beschaving; maar wie had er de eigenschappen, welke de heer F. op diezelfde bladzijde als daartoe behoorende voorstelt, ‘menschlievendheid, welwillendheid, hulpvaardigheid, grootmoedigheid, vermogen over zichzelven, reinheid en adeldom der ziel, arbeidzaamheid en spaarzaamheid, met één woord alle deugden’ gevonden? Hij maakt bl. 10 wel een onderscheid tusschen *ware* en *valsche* beschaving, maar waarom niet woorden gekozen, wier zin althans bepaald genoeg is om geene verwarring te veroorzaken?

Qui bene distinguit, *bene docet.* Qui male, male - vloeit daaruit natuurlijk voort. Zoo troffen wij in deze brochure vele goede en zelfs heerlijke gedachten, maar des ondanks vele slechte gedachtenreeksen aan. Wij ontmoetten een warm hart met edele wenschen, doch welke wij weinig uitvoerlijk rekenen. Hij klaagt, dat onze natie vroeger weinig publieken geest en nationale belangstelling bezat en meent dat dit nu aanvankelijk reeds beter is gesteld, maar toch nog beter worden moet. Wij weten, dat ook de zoogenoemde gemeene man en zelfs de burger meer leest, meer parlementeert dan vroeger, dat staatkundige onderwerpen bij hem meer ter sprake komen; maar kunnen ons nog niet overtuigen dat dit bewijs zou zijn van meer publieken geest en nationale belangstelling. Die kende de Nederlander van de XVII eeuw

vast meer, ofschoon de natie dien schat toen meer onbewust bezat, even als dit meestal met de lieve gezondheid, zoo wel der ziel als des ligchaams het geval is. Trouwens die belangstelling in, althans de ware gehechtheid aan het ons nog altijd lieve Vaderland is in de latere en laatste jaren ook den volke genoeg *verleidet.* Er bestaan ziektestoffen, malaise, pijn in het staatsligchaam, waarin velen deelen en waarover velen klagen, sommigen schreeuwen. De arme kranke krijgt thans, misschien laat genoeg! een nieuw of gewijzigd recept uit den Haag. De doctoren genoten toen zij het voorschreven veel vertrouwen; moge het in de apotheek goed gelaten, zoo mogelijk verbeterd worden, en van goed effect zijn! Maar hij is onder zoo vele kranken in het gasthuis onzer dagen, al woelen en ijlen dezen meer, zieker dan althans velen meenen.

De Heer F. wil hem een régime voorschrijven en den patient eene soeur de charité toevoegen, en wel in eene Maatschappij tot Bevordering van Volksverlichting en Volksbeschaving, eene soort van Staatkundig Nut van het Algemeen, dat den mensch over zijne staatsburgerlijke regten en vrijheden juist leerde denken en oordeelen. Wij weten wel, dat regtbegrepen vrijheid zonder kennis en betrachting van pligten onzin is; maar vertrouwen niet genoeg op het inzigt en den goeden wil van velen, om niet die pligten gaarne op den voorgrond gesteld en vooral door het voorbeeld van hoofd en grooten aangedrongen en aangeprezen te zien. Vandáár vooral moet de Hervorming, de zedelijke en ook financieële herschepping uitgaan.

Wij zijn geene voorstanders van de leer dat men den armen zijne luiheid en domheid niet moet ontnemen, omdat men hem daarmede ongelukkiger maakt; maar waarlijk de regte public spirit is dun gezaaid onder ons. Het gemeen waartoe niet enkel zij behooren die geen *f* 20 personeel betalen, vraagt, gelijk in Caesar's dagen brood en renspelen, nóg brood en een beetje pleizier. Het vaderland moet hun en dit althans aanvankelijk aangenaam gemaakt worden door het lekkers, dat zij er krijgen. Het grooter deel van ons volk en van meerdere, behoort, om met Carus te spreken, onder de morgenmenschen, waarvoor het nog dag moet wórden; of gelijk de dichterlijke Jean Paul eenigzins forsch zegt: het is als het lieve vee, dat, wanneer het onweder zich laat hooren, den kop nu en dan opheft, wanneer het zich sterk laat hooren heul bij elkander zoekt, maar dat weldra als het wat bedaarde stillekens voortvreet.

Naïf vonden wij het zeggen des schrijvers op bl. 22 dat vele wetenschappelijke *kunstwerken* in ons land getuigen van de belangstelling in opvoeding en onderwijs der jeugd.

Vroeg men, hoe men den onbeschaafden, ruwen onder ons tot deelneming in het onderrigt door de Utopiaansche (?) maatschappij zou opwekken; het oog op het geschrift van den predikant Scheltema geslagen, zou men raden: schenk er vooral met ruime hand sterken drank!

Men denke bij dezen minder ernstigen overgang niet, dat wij het ernstig punt in preek en dichtstuk behandeld minder ernstig zouden beschouwen. Integendeel. De heer S. kon, blijkens zijn' warmen ernst, die overal doorstraalt en die hem elke bedenking tegen het houden en uitgeven zijner leerrede deed ter zijde zetten, zeggen: ik geloof; dáárom spreek ik en spreek ik zóó!' - Kon de keuze van onderwerp: 'Eene aanprijzing ter onthouding van sterken drank' iemand wat

al te dagelijksch of liever in het dagelijksch leven ingrijpend achten; wij zouden vragen: waarvoor wordt dan gepreekt? wij zouden hem op kerkvaders en vooral op Chrysostomus wijzen, die daarmede den roem zijner welsprekendheid niet verloor, dat hij de heerschende verkeerdheden bij name noemde en met den vinger aanwees. Eene bepaalder rigting op het gewone leven, een meerder grijpen in en uit dat leven zal den kansel waarlijk niet schaden. Het geschiede slechts der heilige zaak waardig. ‘Men is er zoo niet aan gewoon,’ is, zoodra het de eenige grond is, een zeer zwakke grond, die alles goeds zou hebben geweerd. Genoeg! de heer S. meende vrijheid te vinden om dat onderwerp ter sprake te brengen, en moest daarom reeds geene vrijheid vinden om er van te zwijgen. Hij arbeidt aan een' der zijvleugels van het gebouw der volksveredeling, waar de werkende hand zeer noodig is, waar sloopen en optrekken beide onmisbaar vereischt wordt.

Over de eischen en de vrijheden bij het kanselwerk is reeds genoeg geschreven om het hier niet te herhalen. Dat er klippen lagen van verschillende soort vloeide uit den aard van het onderwerp voort. Hoe ligt worden daardoor en door de warmte die tot het behandelen van zulke stoffen aanzetten de dehors van den kieschen smaak, ja wel eens de grenzen der waarheid en billijkheid uit het oog verloren. Men zegt zoo ligt iets, wat men ten minste niet moest laten drukken. Zoo vroegen wij bl. 5. Is eene koemarkt (vooral gelijk die in de noten beschreven wordt) een roem en kroon eener stad? Is dat herhaald voorkomende ‘verbranding van het graan’ juist? - Is het niet wat al te weelderig om van de zaligheid der toekomst te zeggen ‘hij ontvangt uit de hand des genadevollen en regtvaardigen een vorstelijk diadeem van eeuwigen luister?’ - Is de tirade over soldatenkleed en soldatenstand op bl. 18 wel geheel waar? - Is het niet wat erg als de schrijver op bl. 19 vraagt: ‘waar, waar is bijna een geslachtsnaam in ons vaderland, waarop het rampzalig vocht zijn brandmerk niet drukte (?), waar bijna eene woning, in welke geene tranen gestort zijn over panden die als zijn slagtoffer vielen?’ Lieve hemel! als zulke dingen tot het nakroost komen, moeten zij dan niet eens zeggen dat hunne voorouders van de negentiende eeuw een hoop dronken lappen waren? Maak toch onzen, toch reeds niet al te goeden, niet te edelen tijd niet zwarter dan het ook om der waarheid wille behoeft.

Doch daarmede komen wij van zelfs op een paar gedachten aangaande het punt in quaestie, die bij de lezing der preek van den heer S. in ons werden opgewekt.

Wij lazen op bl. 20. ‘Was iemand uwer sterk tot matigheid, hij zij voortaan sterk tot onthouding.’ - Wij geven daarbij den voorstanders der afschaffing in bedenking, of zij dit niet zelve in bedenking mogten nemen. Wij hoorden meermalen de objectie en maakten die ook, als wij van Madera- en fijne wijnen hoorden, óf hun voorbeeld niet meer opwekkend, hunne eischen niet meer geregtvaardigd zouden worden, wanneer zij zich daarvan onthielden. Dát zou eene dégelijke opoffering zijn. Zoo als het nu is heeft het wel iets van het vasten van een rijk en smulgraag Katholiek, waarbij de arme, met zijn sober voedsel, zoo gaarne eens medevasten zou.

Wij erkennen dat er veel, zeer veel kwaads en ellende uit de onmatigheid voortvloeit; maar wordt het niet wel eens, alsof er buiten dit kwaad geen an-

der bestond? Bij sommige althans werd zij dezer dagen de zondenbok, waarop alles wordt geladen, terwijl veel schandelijks vrij uitgaat.

Wat den sterken drank betreft, als de oorzaak van het gebrek aan granen, geven wij toe, dat er ook veel bruikbaars wordt vernield; maar geven in bedenking, dat de productie zich ook regelt naar de aanvragen, en dat er voor de fabrieken (b.v. in Groningen en Gelderland), duizenden mudden aardappelen werden verbouwd, die bij de hoogere prijzen voedingsmiddelen voor menschen werden.

Op een weinig eenzijdigheid en overdrijving na, welke wij om onpartijdig te wezen moesten aantoonen, prijzen wij de leerrede hoog, zoowel wat strekking en inhoud als wat enkele gedachten en wijze van voorstelling betreft. Meermalen hooren wij echte welsprekendheid. Men zie op bl. 6; men leze de voorstelling des kampvechters; men sla bl. 12 op; men neme bijna het geheele stuk!

Als dichter prijzen wij S. niet zoo hoog. Zijne verzen zijn verstandswerk, zijne overbrengingen mat. Zij rieken naar de sermoenen. Gelukkig trouwens, dat zijn kanselwerk zoo veel beter is! Hij leide daarmede velen tot het ware, goede, heilige! Hij helpe lang het slechte, ruwe, verlagende bannen, en werke zoo mede ter bevordering der humaniteit.

Hebben wij nu gedacht aan pogingen ter oprigting of instandhouding en uitbreiding van Genootschappen met dit doel; thans wordt onze opmerkzaamheid geroepen op een punt waar minder humaniteit wordt gewild en bevorderd. Daar vinden wij den minder in het oog vallenden achtergevel van den humaniteitstempel, waar men wilde optrekken, maar nu eene zoo niet sloopende dan toch belemmerende hand wordt aangelegd. Wij weten dat van de menschheid zoo veel meer geldt wat Pascal van de natuur zegt: ‘qu'elle a des perfections pour montrer qu'elle est l'image de Dieu, et des défauts pour montrer qu'elle n'en est que l'image.’ Maar erger is het dat de slechte zaak verdedigers vindt, erger dat dezen zich op het gezond verstand en op het Woord van God durven beroepen om eene kwade zaak te verdedigen. Daar hult de Satan zich in de gedaante van een' Engel des Lichts.

Al haalde de schrijver honderd Bijbelplaatsen aan uit het O.T., die de slavernij wettigden, en even zoo vele uit het Nieuwe, die haar schenen te gedoogen; dan zouden wij hem op den geest des Christendoms wijzen, die zeker tegen zulk een handel ín- en beschouwing en behandeling ván menschen strijdt. Dat Christendom moest, wilde het geen Communismus zijn, dat omverwerpt en vernielt, ontwikkeling en ingang der eeuwige ideeën van vrijheid en menschenregten aan den tijd overlaten. Dat erkent de heer P.M.N. op bl. 7, terwijl hij tevens op dezelfde bladzijde zegt, dat wanneer de gebeurtenissen van eeuwen herwaarts terug te roepen waren, zeker niemand in den tegenwoordigen tijd in Nederland er aan zou denken om medemenschen als slaven weg te voeren en te verkoopen. - Wij houden het er voor dat C.H.M. (zie Tijdspiegel, Febr. 1848, bl. 110, volgg.) zich in warme belangstelling enkele uitdrukkingen liet ontvallen, die wat hard klonken, dat hij de behandeling der slaven, die door wetten van gouvernementswege en om bedenkingen des eigen voordeels zachter werd dan vroeger, misschien met wat grille kleuren heeft voorgesteld; maar kan men den slaaf gelijk stellen met den eigenwillig dienenden matroos, met den het vaderland en dat voor kor-

ten tijd dienende soldaat? Heeft deze niet wettiger behandeling van zijne zaak te wachten?

De slavenstand blijft een vlek der menschheid, des Christendoms vooral. Bij ieder bezwaar tegen de vrijlating moesten wij zeggen, dat wij ook hier den vloek ontmoetten, die aan zooveel verkeerdheid en ondeugd kleeft, dat het treden in het regte spoor dat men verliet zoo zwaar is en bemoeijelijkt wordt. Moge de Nemesis niet eens de verkeerdheid met den spaden terugkeer straffen, en voor goud en bloed niet te veel bloed eischen! Dat de tanden der kinderen niet al te stomp worden door de onrijpe druiven, welke de vaderen hebben gegeten!

Men erkenne en herstelle de fout zoo veel en zoo spoedig mogelijk! Men make haar niet zwaarder! De eigenaren van slaven mogen het ‘festina!’ behartigen; de voorstanders der emancipatie mogen het ‘lente’ gunnen! - De slaven zijn niet rijp voor de vrijheid (adres aan St. Domingo vroeger, aan de Engelsche koloniën nu); maar men make hen daarvoor rijp, rijp naar hunnen in- en uitwendigen toestand! Herrnhutters, maar vooral verstandige Herrnhutters kunnen er veel goeds doen. Weest humaan en maakt den slaaf humaan! De aanleg daartoe is ook bij hem aanwezig. Velen hunner kenden dankbaarheid en roerende trouw. Hoe veel beter is de slavenmagt op de eene plantaadje dan op de andere!

Zoo dringe humaniteit naar alle zijden en ook daardoor, in Nederland en zijne koloniën!

Hoe men 't verst komt.

Een blik op het leven en de maatschappij in onzen tijd, door I.F. Bosdijk.

Daar is een zeker soort van verhalen, waardoor wij ons geboeid en aangetrokken gevoelen, waarbij wij de gewone *malaise* niet gewaar worden, die zich openbaart bij het quasi-genot van overspannen, overdreven kunstvoortbrengselen, die ons van de eene onwaarschijnlijkheid naar de andere drijven, zoodat wij eindelijk den schrijver of verdichter voor een fatsoenlijken logenaar moeten houden. Wij laten de historische romans hier stil rusten, over wier inwendige kunstwaarde het oordeel van stemgeregtigden nog steeds verschilt, - maar de eenvoudige verhalen, die ons de historie en de historiën des werkelijken levens herscheppen, en ons de wereld op het schrijfpapier *daguerreotyperen*, deze hebben wij hier op het oog. - Door het koninklijke kenmerk der waarheid staan zij hoog in waarde, en dragen hunnen aanbevelingsbrief in de handen. Onbevooroordeelde lezers zullen, dit wenschen wij, het nieuwste werk van den heer Bosdijk, onder den karakteriserenden titel: *Hoe men 't verst komt*, onder deze laatste afdeeling van letterkundige detachementen gelieven te rangschikken, en hem dank wijten, dat hij het waagde om zich op een gebied te vertoonen, dat voor den Nederlandschen lezer steeds groote aantrekkelijkheid heeft; - want wij hebben nog zooveel nationaal eergevoel overgehouden, om bij de onzen,

het verlangen naar waarheid in de voorstelling, als een gunstig kenmerk te blijven erkennen. Het zweven in de lucht, in de fantastische dichterenwereld, wil er bij den gemoedelijken Nederlander nog niet in. Hij vindt zich gaarne terug zoo als hij *is*, zoo als hij anderen *ziet*, zoo als hij de wereld met eigene oogen aanschouwt; 't komt welligt van zijn dikwerf gepersifleerd phlegma. - 't Zij zoo, maar het onteert hem niet, vooral niet op het gebied der kunsten.

Wij hoorden het werk van den heer Bosdijk verschillend beoordeelen. - Sommigen waren met hunne afkeuring niet al te achterhoudend, en vonden gemis aan intrigue, aan schitterende, frappante situatiën, aan hevige tafereelen, zoo als Sue en zijne medestanders die opeenhoopen; zij verzekerden ons, dat de historiele gloed, die in het 'Beleg van Haarlem' krachtig boeide, hier ontbrak; zij vermeenden, dat in dit verhaal alles over de gewone schijven liep, en wisten zelven niet regt, wat er toch aan het boek haperde. - Anderen, op een ander standpunt van beschouwing geplaatst, betuigden ons, dat zij een ontkiemend talent voor dergelijke meer maatschappelijke en burgerlijke verhalen erkenden, dat zij in de voorstelling der handelende personen, meer de terugkaatsing eener werkelijkheid, schier eener werkelijkheid, door ondervinding bevestigd, gevoelden, dat zij in de ontwikkeling en den loop des verhaals de karakterisering der individuën met juistheid en naauwkeurigheid vonden aangewezen en volgehouden, en derhalve den schrijver den betamelijken lof niet wilden of konden ontzeggen. - Alleen de lezers van het boek zullen geregtigd zijn, om zich aan deze of gene zijde te scharen, en welligt dat zij onze voorlichting hier niet meer behoeven of die versmaden.

Eenvoudig, dit zullen de beide partijen toestemmen, is het ontwerp; voor velen, die digt in elkaâr gevlochtene, ongehoorde intrigues in soortgelijke verhalen verwachten, wederom *te* eenvoudig. Een eerzuchtig, krachtvol jeugdig man wil zich, à toute force, in de wereld opwerken - hij wil een naam en meteen geld maken. - Zijn plan is weldra gekozen. - De uitgave van een dagblad, dat alle andere dagbladen moet overschijnen, en in de schaduw stellen, speelt hem in het hoofd - de *Ster* zijns levens is opgegaan. - Om zijn doel te bereiken, werpt hij de beginselen van trouw en braafheid onder den voet; hij misleidt, bedriegt, verguist eenen voortreffelijken vriend, offert hem en zijne geliefde op aan zijne eer- en geldzucht; de listen van den geslepen advocaat, gepaard met de huichelarij van den wereldling, staan hem te dienste. - Hij wordt voor een gedeelte gerugsteund door een paar nietswaardige wezens, die ons door den heer Bosdijk als een laaghartige fat en een gewetenlooze magnetiseur worden voorgesteld. Het geld en de aandeelen in de onderneming als hoofdraderwerk, komt telkens in beweging, eindelijk - en hier moet het wel op uitloopen - wordt de huichelaar, de eerzuchtige Mephistopheles, ontmaskerd. - Zijn Faust, waarmede hij een duivelsch spel speelde, stelt hem aan de kaak. Gretchen (om bij de vergelijking te blijven), komt in de armen en aan het hart van den regten man, en op alles past wederom het bekende woord van von Schiller:

> Wenn sich das Laster zerbricht, setzt sich die Tugend zu Tisch!

Maar dat alles is dorre schets, niets meer. - Waar de schrijver zijne karak-

ters, zijne helden, zijne booze geesten, zijne stijve Amsterdamsche heeren en dames, ook moge opgedaan hebben, zoo veel is zeker, dat hij met een scherpen blik, met een helder oog, in het zamenweefsel der groote wereld heeft gezien, en dat menig blad met eene weldadige warmte is geschreven, die ons ten minste overtuigde, dat hij niet alleen om den wil van den uitgever, of om zijn lezer te amuseren, heeft opgeteekend. Wij zouden meer dan eene, regt diep gevoelde uitboezeming, regt fiks uitgewerkt zedelijk begrip kunnen aantoonen, waaruit blijkt, dat de schrijver, niet blootelijk voor de pers, maar voor het hart en het hoofd van zijnen lezer schreef, - ja, het is ons soms - wij kunnen ons bedriegen - voorgekomen, of de grond van dit verhaal reeds meer als waarheid was *gegeven*, dan men, aanvankelijk, zou vermoeden, doch dit laten wij voor rekening van den schrijver. - In allen gevalle, hetzelve is uit onzen levenstijd gegrepen, en wekt herinneringen op, die men liefst in den eigen boezem bergt. - De strekking is, zoo als wij dit van een Nederlandsch schrijver verwachten, streng zedelijk, ja nog meer, bepaald nuttig, eene nadrukkelijke waarschuwing voor die jeugdige, vurige, ondernemende lieden, welke ook thans nog, *à tort et à travers*, zich in de wereld willen bekend maken, - of meer verstaanbaar, in hunne taal gesproken, *pousseren*, die met de heilige beginselen van trouw en eerlijkheid bedektelijk den spot drijven, en gaarne alles aan den bewierookten afgod opofferen. Voor dezulken, en wij zullen ze nog wel eens ook in Amsterdam, waar men ook al het verste tracht te komen, aantreffen; voor dezulken is de geduchte les, welke de gewetenlooze journalist hier ontvangt, zeer nuttig, en er mag wel bijgevoegd worden: ‘Zegt het voort!’

Wij wenschen dat deze eersteling van een begaafd schrijver, in dit genre, hem niet minder algemeene goedkeuring aanbrenge, dan zijn krachtig, wel wat breed uitgevallen, Beleg van Haarlem, waarmede de litteratuur onzer historische romans, onmiskenbaar door hem is verrijkt.

Mogt ieder Nederlander, in dezen tijd, door de waardering der lessen, in dit werk van den heer Bosdijk, een duidelijk inzigt verkrijgen: hoe men *waarlijk* 't verste komt.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Mengelwerk.

Eene episode uit den oorlog in Kaukasië.

(Verhaald door een Russisch Officier.)

De strijd van Rusland tegen de onder den algemeenen naam van Circassiërs bekende bergvolkeren van den Kaukasus, is welligt minder een aanvallende dan een verdedigende oorlog om de grenzen van het Russische rijk voor de invallen dier talrijke horden te beveiligen, die in de dertiende en veertiende eeuw schrik en verwoesting onder de volken van het noordelijk Europa verspreid hadden. Sedert omstreeks vijftig jaren vormt de regteroever van de Kaban-rivier de noordwestelijke grensscheiding tusschen de Kaukasische volksstammen en Rusland. Van de oevers dier rivier af strekken zich langs den voet van het lagere voorgebergte grasvlakten en bosschen uit, die als ware 't als neutraal gebied beschouwd worden. Langs de Russische grenzen heeft de regering versterkte dorpen laten aanleggen, die door kozakken bewoond worden en vijf of zes uren van elkander verwijderd liggen. Tusschen deze dorpen liggen kleine, insgelijks versterkte wachtposten, en tusschen deze laatste worden gedurende den dag sterke detachementen soldaten geplaatst, die bij het aanbreken van den nacht in de forten terugtrekken.

Het tot verdediging van dit gedeelte der grenzen bestemde leger wordt op 128,000 man geschat. De tegen een weinig talrijken vijand genomen maatregelen van voorzorg bewijzen genoegzaam van hoeveel gewigt de Russische regering de beveiliging van haar gebied tegen zijne vernielende strooptogten acht - maatregelen, waardoor intusschen de bergvolkeren niet verhinderd worden dikwijls den Kaban over te steken, kudden weg te rooven en gevangenen te maken, waarbij zij met eene inderdaad bewonderenswaardige stoutmoedigheid en snelheid te werk gaan.

Meest altijd voeren de Circassiërs zulke strooptogten des nachts uit, wanneer de soldaten naar de versterkte posten teruggetrokken zijn en uitrusten; omdat zij dan minder bevreesd zijn voor eene vervolging. Maar de kozakken hebben een bijkans onbedriegelijk teeken, waaraan zij de nadering van den vijand en zijn doordringen tot in de naburige bosschen herkennen. Die wouden namelijk worden door eene groote menigte van wolven bewoond, wier vreesselijk gehuil zich den ganschen nacht laat hooren. Zoodra nu die beesten hun gehuil staken en een plotselinge diepe stilte de woeste klanken vervangt, kan men verzekerd zijn dat de bergbewoners naar de vlakte afgedaald zijn en in de bosschen rondzwerven. Gemeenlijk zwemmen zij te paard de rivier over en dringen dan dieper op het Russische gebied door, om de in diepen slaap

liggende bevolking te verrassen. Even als de Indianen van Noord-Amerika gebruiken zij allerlei listen, om alle sporen van hunnen doortogt uit te wisschen of te bedekken, zoodat zij dikwerf even ongemerkt weder tusschen de grensposten door aftrekken als zij gekomen zijn. Worden zij echter ontdekt dan stijgen de Russen terstond te paard om hun den terugtogt naar het gebergte af te snijden, en behalen ook meestal de overwinning, omdat de Circassiërs door de vermoeijenis hunner paarden en door den buit waarmede zij beladen zijn, in het vechten belemmerd worden. Meestal zijn zulke gevechten zeer bloedig. Terwijl het eene gedeelte van den troep aan de Russen het hoofd biedt, tracht het andere den buit in veiligheid te brengen, en daarom slaagt men er slechts zeer zelden in hun de vrucht van hunne strooptogten wederom af te jagen. En deze invallen zijn zoo menigvuldig, dat de Russen zich somtijds genoodzaakt zien eene expeditie naar het gebergte te ondernemen, ten einde de volksstammen voor hunne rooverijen te tuchtigen.

Ten gevolge van een dezer nachtelijke invallen op het Russische gebied, waarbij de bergbewoners talrijke kudden vee geroofd hadden, besloot de generaal Sass, bevelhebber eener afdeeling van de bovengemelde kleine forten, tot eenen strooptogt tegen den stam der Abasseschessen, die tot de magtigsten van het gebergte behoorde. Het door dezen stam bewoonde land, de voetpaden en bergpassen die naar zijne dorpen leidden, kende de generaal slechts zeer weinig; maar men vindt hier als overal menschen genoeg, gereed om voor geld hun vaderland te verraden. Verscheiden Circassiërs boden aan om als gidsen te dienen.

De generaal liet een dier mannen bij zich komen, toonde hem een volle beurs en beloofde ze hem, indien hij de hem opgedragen taak met naauwgezetheid vervulde. Vervolgens gaf hij hem een sterk zilveren zakhorologie met den last om alléén naar het hoofd-dorp der Abasseschessen te gaan, en wel juist zoo alsof er een korps troepen op hem volgde, om derhalve overal, waar de troepen wegens moeijelijkheden van het terrein of het overzetten van rivieren zouden worden opgehouden, insgelijks zoolang te vertoeven als voor het overwinnen dier hinderpalen noodig zou wezen, en terstond na het doel zijner reis bereikt te hebben terug te keeren, na naauwkeurig opgelet te hebben hoe dikwerf gedurende zijne heenreis de wijzer van het horologie rondgeloopen was. Want de generaal wilde weten hoeveel tijds een klein legercorps noodig zou hebben om het dorp te bereiken, indien het zich een weinig vóór zonsondergang op marsch begaf.

Het was in het midden van October, een jaargetijde waarin dikke nevels de bergen bedekken, en ze dikwijls geheel aan ons gezigt onttrokken. Maar juist van die omstandigheid wilde de generaal partij trekken om zijnen marsch door het gebergte bij dag voor den vijand verborgen te houden.

Toen de afgezonden Circassiër terugkeerde bevond de generaal dat de afstand tusschen zijn hoofdkwartier en de legerplaats der Abasseschessen te groot was om hem in éénen nacht te kunnen afleggen. Desniettemin beval hij nog dien eigen avond aan de troepen zich gereed te houden, want hij had besloten gedurende den nacht een geforceerden marsch te doen om voor het aanbreken van den dag eene bergkloof te bereiken die hem door den gids als uitnemend geschikt voor een bivouacq afgeschilderd was.

Daar wilde hij den ganschen dag in diepe stilte vertoeven. In zulk een stelling mag geen soldaat vuur aanleggen, of rooken, noch zelfs een woord spreken; want het minste gedruisch zou onmisbaar de aandacht der bergbewoners tot zich trekken en het geheele leger in het grootste gevaar brengen. Daarom wordt ook bij de Russische troepen in den Kaukasus elk paard dat gewoon is te hinniken, als onbruikbaar voor de dienst aan de grenzen, door de kozakken gedood.

Ik verzocht van den generaal Sass vergunning om de expeditie te mogen bijwonen, en verkreeg mijnen wensch. Terstond na zonsondergang werd bevel gegeven om op te breken. Wij marscheerden met den meesten spoed en zoo stil mogelijk naar het gebergte. Eenige Circassiërs van met ons bevriende stammen maakten de voorhoede uit. Daarop volgde de generaal Sass, op een schimmel gezeten en gevolgd door een kozak, die zijn pijp, zijn sabel en zijn jagtgeweer droeg; want hij was gewoon altijd zonder wapenen te rijden. Na hem kwamen de officieren van den staf, daarop een half regement kozakken van 1200 man en een bataillon infanterie van 1000 man met eene bergbatterij van 4 stukken met den benoodigden trein. De snelheid waarmede onze voorhoede in het gebergte doordrong, en de weinige breedte der voetpaden en holle wegen gaven aan onze kolonnes een lengte die aan hare sterkte geenszins geëvenredigd was: de generaal scheen echter daarin geen bezwaar te vinden.

Nadat wij dezen eersten nacht voortgemarscheerd waren en den volgenden dag aan den voet van de bergketen doorgebragt hadden zonder ontdekt te worden, gingen wij bij het vallen van den avond weder op marsch totdat wij na eenige uren aan den voet eener hemelhooge steile rots aankwamen, langs welken men met onbeschrijfelijke moeite een kronkelend voetpad had uitgehouwen, zoo naauw dat wij er slechts één voor één op konden voorttrekken. Naauwelijks hadden wij eenige schreden op dezen gevaarlijken weg gedaan, toen wij eene niet minder hooge rots zagen, wier top naar onzen kant overhelde en aan den voet waarvan insgelijks een voetpad uitgehouwen was, nog smaller dan het eerste. De kanonnen moesten van de affuiten genomen en in eene soort van hangmat door twaalf man gedragen worden, terwijl de losse stukken der affuiten op den rug der kanonniers gepakt werden.

Men kan zich geen denkbeeld vormen van al de maatregelen van voorzorg die genomen moesten worden, omdat het minste gedruisch, door de echo tot in de verst verwijderde dalen voortgeplant, onze aanwezigheid op deze gevaarlijke plaats verraden zou hebben. En waren wij ontdekt geworden dan zou een terugtogt onmogelijk geweest zijn; wij zouden tot den laatsten man onder de door den vijand naar beneden gewentelde rotsblokken verpletterd of door de kogels zijner buksen gevallen zijn. Op dit oogenblik gevoelde een ieder de uitgestrektheid van het gevaar en er heerschte dan ook het diepste stilzwijgen. Zelfs onze paarden schenen de hoeven zachter neêr te zetten, als hadden zij besef van het gevaar waarin wij ons bevonden. Intusschen werd onze marsch door geen ongeval gestoord, en weldra hadden alle troepen en de geheele pakkaadje het einde van dezen moeijelijken weg bereikt.

Het was nog geheel nacht toen wij op zoo korten afstand een dorp voorbij trokken, dat wij het gekraai der hanen en het hondengebas konden hooren. Gelukkig wisten de bewoners niet dat wij hun

zoo nabij waren. Intusschen achtte de generaal het voorzigtig twee van onze Circassische vrienden hier achter te laten om hen gade te slaan. Eensklaps stak een onzer gidsen de hand omhoog. Dit signaal werd terstond langs de geheele linie herhaald en zoo goed verstaan dat het gansche corps plotseling als door een tooverslag stilstond. Een oogenblik daarna klommen de ruiters van hunne paarden. Niemand die zulk een zonderling tooneel niet heeft bijgewoond kan zich een denkbeeld vormen van de buitengewone regelmatigheid, waarmede elke beweging uitgevoerd werd. Rondom ons lag de natuur in diepe stilte begraven. De heldere hemel, met tallooze starren bezaaid, de koele nachtlucht, bezwangerd met de geuren der in de dalen gelegen bloemrijke weiden, wekten gewaarwordingen in mij op, waarvan de herinnering nooit bij mij zal verflaauwen.

De generaal kwam zacht naar mij toe. Terwijl hij mij met de ééne hand een wenk gaf om op den grond te gaan zitten, wees hij met de andere naar het oosten, waar een ligte schemering het naderen van den morgen verkondigde. De roodachtige schijn aan den oostelijken horizon contrasteerde zonderling met de diepe duisternis die in de klove heerschte waar wij ons zoo onverwachts opgehouden zagen. Op een afstand van ongeveer tweehonderd passen ontwaarde ik in de door den generaal aangewezen rigting twee Abasseschessen, wier scherpe omtrek zich op den licht wordenden hemel afteekende, en die zich van tijd tot tijd naar den afgrond vooroverbogen, alsof zij naar de reden van het gedruisch vorschten, dat door de stilte van den nacht tot hunne ooren doorgedrongen was. Duidelijk hoorde men hen spreken tegen een derden, die een weinig meer achterwaarts stond. Men moet langen tijd aan den oorlog in het gebergte deelgenomen hebben om op zulk een afstand en bij een zoo duisteren nacht iets van dien aard waar te nemen. De oogen der Kozakken en Circassiërs zijn gewoon de duisternis te doordringen en de kleinste voorwerpen op grooten afstand te onderscheiden. Zoo ben ik ook overtuigd dat de geheele troep op hetzelfde oogenblik waarop het sein om stil te staan gegeven werd, ook de reden daarvan begrepen had. Uit het gesprek der beide vijanden was het duidelijk dat zij het gerucht gehoord hadden en het alléén omtrent de aanleidende oorzaak daarvan niet eens waren. De een verzekerde dat het de voorhoede van een Russisch korps was, terwijl de ander het aan wilde dieren toeschreef.

Indien zij de waarheid ontdekt hadden, dan zouden zij onverwijld een groot vuur op den berg aangestoken hebben; andere vuren op de verder afgelegen bergen zouden daarop gevolgd, en zoo doende het geheele district binnen weinig tijds in rep en roer geweest zijn. Naar de berekening van den generaal kon het bataillon infanterie, dat de achterhoede uitmaakte, nog niet bij het straks vermelde gevaarlijke voetpad aangekomen zijn. Het was dus blijkbaar dat de goede uitslag der onderneming en zelfs de veiligheid van het gansche legercorps van het verdwijnen dier twee vijandelijke *vedette's* afhing. Op een gegeven teeken naderden twee jongelingen den generaal; zij fluisterden hem eenige woorden in het oor, en terstond gingen zij op den grond liggen en begonnen langzaam de met digt struikgewas begroeide helling van den berg op te klimmen, waarop de twee vijanden stonden. Met angstige spanning wachtten wij den afloop van het drama af, waarvan wij zoo aanstonds getuigen

zouden wezen, en dat onze belangstelling te meer gaande maakte vermits het daarbij niets geringers gold dan ons leven en onze eer. Onze oogen waren onveranderlijk op de beide schildwachten gevestigd, die geen gerucht meer hoorende op den grond waren gaan zitten. Kort daarna rees de één weder op en scheen naar beneden te staren; een zwart ligchaam was hem genaderd, en wij hoorden plotseling een dof geluid als van een onderdrukten gil, waarop hij nederviel. Te gelijker tijd zagen wij den anderen schildwacht, die was blijven zitten, eenige oogenblikken met een anderen man worstelen en beiden te zamen de hoogte afrollen. Terstond daarop verschenen op den top van den heuvel twee mannen die eenige teekenen gaven, en na weinige minuten waren onze beide jonge lieden weder bij den generaal en gaven hem de verzekering dat alle gevaar geweken was.

De generaal gaf bevel om voorwaarts te trekken, en wij gingen met verdubbelden spoed op marsch, om den verzuimden tijd in te halen. Ondertusschen werd het aan den oostelijken hemel lichter. Wij bereikten in korten tijd eene bergvlakte, aan welker kant het dorp lag, dat het doel van onzen togt was en waartegen onze aanval gerigt zou worden.

De dorpen der bergbewoners in den Kaukasus gelijken naar kleine vestingen. Zij bestaan uit een menigte huizen, die niet in geregelde orde, maar zonder groote tusschenruimte naast elkander staan, en door een vrij hoogen muur van gebakken steenen of een digte levende haag omringd zijn, waarin zich een of twee openingen bevinden die gedurende den nacht gesloten worden. Van de hoogte waarop wij ons bevonden zagen wij in het dorp verscheiden vuren branden, een zeker teeken dat de vijand onze aankomst volstrekt niet vermoedde en zich volkomen veilig achtte. Honderd kozakken ontvingen den last om in stilte en met de grootste behoedzaamheid naar het dorp te trekken en aan den éénen ingang post te vatten; honderd andere werden evenzoo naar den tweeden ingang gezonden. Nadat alle maatregelen genomen waren ging de generaal op zijn gemak op een grooten steen zitten, en liet door een kozak zijne pijp aansteken.

Ik vroeg hem waarom wij niet onmiddellijk aanvielen, terwijl het gansche dorp nog in slaap lag. Hij antwoordde bedaard: de honden zullen wel van zelve het sein tot den aanval geven. In het eerst verstond ik niet wat hij daarmede zeggen wilde, maar toen bij de eerste stralen der zon de Muezzins hunne stem verhieven om het Mohammedaansche volk tot het gebed te roepen, begreep ik zijn onverstaanbaar antwoord. Want bij het eerste woord der Muezzins begon de aanval die met een salvo uit het klein geweer geopend werd; daarop bestormden de kozakken de pallissaden, braken de poorten open en drongen in het binnenste van het dorp door. De Circassiërs waren spoedig op de been en er begon thans eene slagterij zooals zij bij deze soort van oorlogvoeren slechts al te dikwerf voorkomen maar geheel onvermijdelijk zijn. De vijanden verdedigden zich als leeuwen. Elk huis was een kleine vesting, waarvoor een goed aantal kozakken dood of gekwetst bleef liggen. Men zag vrouwen, kinderen, grijsaards met dien wanhopigen moed strijden, dien de liefde voor de eigen haardstede en voor het vaderland in kan boezemen. Terwijl de helft onzer soldaten vocht, zocht de andere helft de stallen op om de paarden, runderen en schapen weg te voeren. Zoodra

de buit groot genoeg geacht werd, liet de generaal den terugtogt blazen.

Gedurende het gevecht waren onderscheiden bewoners naar de naastbijgelegen dorpen gesneld om hulp tegen den vijand te zoeken. En naauwelijks hadden wij onzen terugtogt begonnen of wij zagen eenige ruiters, later zelfs talrijke afdeelingen der Circassiërs op onze flanken, die allen in de grootste haast en in dezelfde rigting naar het gebergte joegen zonder ons aan te tasten. Verwonderd over deze manoeuvre vroeg ik den generaal, wat zij beteekende? Dat zou ik vroeg genoeg zelf zien, antwoordde hij.

Toen wij weder aan het gevaarlijke voetpad waren gekomen dat wij schertsenderwijs onze Thermopylae noemden (want een handvol volks zou voldoende geweest zijn om ons geheele korps te vernielen), - vonden wij het door onze infanterie bezet, die onzen terugtogt tot aan den ingang van een omstreeks vier wersten verder gelegen woud dekte, waarin zich een uitgehouwen plek van omtrent vierhonderd voet in doorsnede bevond. Deze voor het houden van een bivouacq uitnemend geschikte plek, was tot verzamelplaats voor de troepen aangewezen. De Circassische ruiters die ik zoo haastig had zien voorbij jagen, hadden het op dezen engen doortogt gemunt, maar waren door onze infanterie zoo krachtig afgeslagen dat zij de hoop om ons tegen te houden moesten opgeven.

Wij hadden eenige gevangenen gemaakt. Gedurende de verwarring die op de overrompeling van het dorp gevolgd was, waren zij door elkander op de karren geworpen, waarop de pakkaadje en de buit vervoerd werd. Toen wij de verzamelplaats bereikt hadden, gaf de generaal, die gedurende het gevecht even koel en onbuigzaam was als hij zich na de overwinning deelnemend en goedhartig betoonde, bevel om de gevangenen van de karren te verlossen en ze met de meeste zachtheid te behandelen. Het waren vrouwen, kinderen en grijsaards, allen in den slaap verrast en dien ten gevolge half naakt. De kinderen werden aan de moeders teruggegeven; men verdeelde pelzen en dekens, en maakte voor de vrouwen die tot eene meer aanzienlijke klasse schenen te behooren, bedden gereed. Onder de gevangenen bevond zich ook eene prinses, of beter gezegd de dochter van een der magtigste opperhoofden van den stam der Abasseschessen, welke zich dien nacht toevallig in het dorp bevonden had. Dit jonge meisje, dat een buitengewone schoonheid bezat, werd de heldin van een merkwaardige episode, die wij zoo aanstonds zullen mededeelen.

Terwijl onze soldaten met het bereiden van hun avondmaaltijd bezig waren, vroeg ik den generaal wat er van de talrijke ruiters geworden was, die wij vroeger op den kam van het gebergte gezien hadden? In plaats van mij te antwoorden, vroeg hij op zijne beurt: - Hoeveel Circassiërs denkt gij wel dat op dit oogenblik rondom ons in het bosch verzameld zijn? - Tot mijn groote verbazing vernam ik dat de geheele stam opgestaan was, en dat meer dan tienduizend vijanden het woud omsingeld hadden om ons aan te tasten. Ik kon mij niet weêrhouden om een onrustigen blik rondom mij te werpen, toen ik op een afstand van omstreeks honderd passen van den zoom des wouds een lange linie van onze scherpschutters ontwaarde, die deels op den grond waren gaan liggen, deels achter boomstammen of struikgewas verscholen waren, hunne geweren gereed houdend maar te gelijker tijd eene volmaakte onbeweeglijkheid in acht nemend.

Een oogenblik daarna kraakte een vreesselijk salvo uit het klein geweer; het waren de Circassiërs, die ons aantastten. - Welkom hier! - riep de generaal terwijl hij beleefd den hoed afnam. Een tweede salvo bragt ons een hagelbui van kogels, die aan alle kanten rondom ons in den grond sloegen. Wij verroerden ons niet. De Circassiërs hadden het plan om ons vrees aan te jagen. Verwonderd over ons zwijgen en aangemoedigd door onze onbeweeglijkheid, naderden zij onze legerplaats en waagden zich in het lage struikgewas waarin onze scherpschutters lagen. Ieder van deze kon nu een man voor zijne rekening nemen, en zoo kwam het, dat toen het sein om te vuren gegeven werd, een groot aantal Circassiërs dood of gewond nederviel; terwijl de anderen overhaast aftrokken laadden onze soldaten hunne geweren op nieuw. Maar de Circassiërs lieten zich niet afschrikken. Zij tastten bij herhaling aan, maar moesten ook telkens met groot verlies weder aftrekken. Ook wij hadden een gevoelig verlies geleden, maar alle pogingen van den vijand konden ons niet bewegen om onze legerplaats eerder te verlaten, dan nadat onze maaltijd afgeloopen zou zijn.

Op eenigen afstand ontwaarden wij honderdvijftig tot tweehonderd Circassische ruiters, die ons met een nieuwen aanval schenen te bedreigen. Vijftig kozakken werden tegen hen afgezonden en achter dezen liet de generaal de vier kanonnen die met schroot geladen waren, voortrukken. Zoodra de Circassiërs de kozakken zagen naderen, stieten zij een vreesselijk geschreeuw uit, terwijl zij hunne sabels boven het hoofd zwaaijend zich tot den aanval gereed maakten, toen eensklaps de kozakken hunne gelederen openden en de artillerie vuur gaf. Menschen en paarden, dooden en gekwetsten vielen door en over elkander en vormden een verwarde massa, die zich als een onverwinnelijke hinderpaal aan de kozakken in den weg stelde. Nadat de schrik, die de Circassiërs bevangen had, een weinig bedaard was, naderden zij weder om hunne dooden en gekwetsten weg te voeren. Ook wij hadden dooden en gekwetsten genoeg, die wij genoodzaakt waren mede te nemen, omdat het in dit land, als in vele andere landen van Azië en Afrika, voor een schande gehouden wordt, de dooden in de magt des vijands achter te laten. De lijken werden op de paarden gebonden. Om de gekwetsten te transporteren werden uit boomtakken ruwe draagbaren vervaardigd, waarvan de vier uiteinden in dier voege aan de stijgbeugels van twee paarden bevestigd werden, dat het eerste paard vooruitging en het tweede achter de draagbaar volgde. Eene afdeeling kozakken werd gelast het transport gekwetsten te bewaken; eene andere afdeeling kozakken was met de zorg voor den buit belast en maakte de achterhoede van het hoofdcorps uit. De generaal bevond zich met een uitgelezen detachement bij de achterhoede.

Zoo marscheerden wij, door kudden rundvee, wagens, dooden, gekwetsten en gevangenen niet weinig belemmerd, langzaam en meest langs ongebaande wegen voorwaarts. Gedurende den terugtogt was het boven vermelde jonge meisje op een paard gaan zitten dat zij onder de buit gemaakte voor het hare herkend had. Zij werd door een der met ons verbondene Circassiërs bewaakt, aan wien de generaal uitdrukkelijk aanbevolen had haar geen oogenblik uit het oog te verliezen. Zij droeg een langen sluijer die van het hoofd tot de voeten nederhing, zonder echter hare gelaatstrekken, waarop een eigenaardige uitdrukking van neêr-

slagtigheid en zachtmoedigheid lag, en met name hare oogen te bedekken, die zij steeds op de bergen gevestigd hield. Naar mate wij ons van deze verwijderden, vertoonde zich op haar engelachtig gelaat een diepe wanhoop. Op hetgeen haar omringde verwaardigde zij zich naauwelijks eenen blik te werpen, en in diep gepeins verzonken gaf zij op de vriendelijkste toespraak geenerlei antwoord. Intusschen werd zij kalmer en opgeruimder naarmate wij het doel van onzen marsch naderden. Eenige officieren die even als ik in het lot der schoone gevangene belang stelden en zich over deze gunstige verandering verheugden, deelden hunne opmerking aan den generaal mede. Maar deze was in de politiek een echt scepticus, en vermoedde terstond dat het jonge meisje eenig kwaad oogmerk had, weshalve hij aan den haar geleidenden Circassiër verdubbelde waakzaamheid aanbeval.

Nadat wij verscheiden afgronden en bergstroomen overgetrokken waren, en verscheiden nachten zonder ander beschutsel dan onze dekens konden opleveren, op den grond doorgebragt hadden, bereikten wij eindelijk den oever der Chadsa, wier bruisende golven, in haren loop door ontzettende rotsblokken gestuit, schuimend in een verrukkelijk schoon dal nederstorten. De overtogt van deze rivier leverde groote moeijelijkheden op, men beproefde dien op eene plaats welke daarvoor geschikt scheen te zijn; de infanterie en kavallerie bereikten zonder ongeval den overkant, maar toen de beurt aan de artillerie kwam, geraakte een kanon met het affuit in de diepte en kon er slechts na eenige uren arbeids weder uitgebragt worden. De gevangenen en de pakkaadje werden op eene hooger op gelegen plaats overgezet.

De generaal was bij de troepen gebleven en hield het toezigt over de redding van het kanon, toen wij eensklaps een luid geschreeuw hoorden, en een wit voorwerp door een zwart gevolgd pijlsnel te midden der schuimende golven zagen voorbijdrijven. Het was de jonge Circassiërin en haar bewaker. In het midden der rivier aangekomen had zij zich van het paard geworpen, en de getrouwe wachter was haar terstond achterna gesprongen om haar te redden. Twintigmaal was hij op het punt om door de golven verslonden of tegen de rotsen verbrijzeld te worden eer hij haar bereiken kon, en toen hij haar eindelijk met krachtige hand gegrepen had en naar den oever wilde brengen, ontsnapte zij hem op nieuw. Andermaal greep hij haar, en nu sloeg zij hare armen om zijn lijf en trachtte hem met zich in de diepte te doen zinken. Wij waren getuigen van die vreesselijke worsteling. De Circassiër, een jong man van buitengewone ligchaamskracht, was bijna het slagtoffer zijner trouw geworden, daar hij liever omkomen dan den hem toevertrouwden buit verliezen wilde. Het meisje daarentegen wilde liever sterven dan in gevangenschap leven. Aller blikken waren op de strijdenden gerigt; ieder hield den adem in; geen woord, geen kreet, geen beweging verried de hooggespannen belangstelling. De Circassiër kon zich slechts met de grootste moeite uit de armen van het meisje los wringen, maar liet haar daarbij weder ontglippen. Zij verdween onder de golven om terstond daarna weder boven te komen. Nu vatte de Circassiër haar bij de lange hairen en sleepte haar uitgeput van vermoeijenis aan den oever. De worsteling had een half uur geduurd.

Sidderend, maar niet overwonnen, stond het meisje op den rotsachtigen oever; haren sluijer had zij gedurende den strijd

in de rivier verloren, zoodat zij slechts met een wit hemd bekleed was 't welk zich door het water vast rondom haar schoone vormen vlijde. Het zwarte hair golfde over boezem en heupen naar beneden; de schoone dweepachtige oogen waren voortdurend op de rivier gerigt en schenen met eene soort van wanhopig verlangen in den afgrond te staren.

De generaal Sass trad nader bij haar en beschouwde haar een oogenblik, zonder een woord te spreken. Toen wendde hij zich tot een der met ons verbonden Circassiërs en vroeg: - Hoeveel Russische gevangenen zou de vijand voor dat jonge meisje uitwisselen? - Zes, - was het antwoord. - Neemt haar dan mede, en brengt mij morgen zes Russische gevangenen, - sprak de generaal. Het opperhoofd der Circassiërs vatte de regterhand van den generaal, bragt die aan zijn voorhoofd en kuste ze toen ten teeken van gehoorzaamheid en dankbaarheid. Terwijl de jonge trotsche gevangene den generaal voorbijging nam zij hem met verachtelijke blikken van het hoofd tot de voeten op en hulde zich in een nieuwen sluijer. Daarop verloren wij haar uit het oog.

Den volgenden morgen verschenen de zes tegen haar ingewisselde gevangenen in onze legerplaats. Onze expeditie tegen de Abasseschessen liep niet zonder groote verliezen af. Wij werden voortdurend door de onvermoeide bergbewoners verontrust, zoodat onze marsch een aanhoudend gevecht was. Eerst toen wij het einde van het gebergte bereikt hadden en weder in het vlakke veld waren, staakten zij hunne vervolging, en na eene afwezigheid van tien of twaalf dagen keerden wij in onze forten en kantonnementen terug.

Correspondentie van het leesgezelschap te Diepenbeek. (Vervolg.) (*Zie Tijdspiegel*, 1848. *Blz.* 255.)

III.

Waarde vader!

Ik had reeds voor langen tijd uw lieven brief moeten beantwoorden, maar de hoop om u meer bepaald te kunnen opgeven, wanneer ik te Ammerstein kon terugkomen, hield mij tegen. Wegens de aanhoudende zwakte van mama Weenink, durf ik haar nog niet verlaten, en gij zult mij dus wel vergunnen, dat ik nog eenigen tijd hier vertoeve. Bij het naderend voorjaar wil ik anders de groote stad gaarne voor mijn lief stil Diepenbeek verruilen, en nog te meer om u, lieve vader, gezelschap te houden. - Wees er maar verzekerd van, zoodra het een weinig beter wordt met de goede mevrouw Weenink, ziet gij uwe Esperança weder bij u. Wat hebben we ons met uw brief vermaakt, en er zoo geheel het Diepenbeeksche leven in teruggevonden! Ik dacht eigenlijk niet dat de nieuwgebakken republiek bij u zooveel sensatie zoude maken, en toch, ik lees dat vriend Peperkamp weder op zijn stokpaardje heeft gereden, en de levende extra-courant van het dorp vertegenwoordigde. 't Is alsof ik het hoor, hoe onze brave schoolmonarch zijne wijsheid verkoopt, en de

boertjes met zijne Fransche woorden en kunsttermen naar het hoofd werpt. - Als die geheele historie eens een paar jaren vroeger ware voorgevallen, o, vaderlief! wat zoude het theologisch avondgezelschap een politieke kleur hebben gekregen! Nu, ik heb het tot mijne geruststelling gelezen, dat gij toch geen revolutionnair of republikein zijt, en de heeren en dames (met en zonder klompen) te Diepenbeek ook niet. - Vriend Rusting vertrouw ik maar half. - Hij is een man van den vooruitgang, maar een edel, helderdenkend mensch, en dat gij mij hebt geschreven van zijne preek, deed mij regt goed, en waarlijk niet minder het gesprek met Bastiaans over de Openbaring; hoe goed is het, dat men zulke dweepende uilskuikens den mond kan snoeren. - Wij hebben gelukkig aan Rusting een bolwerk tegen de Afgescheidenen, die hier en daar onder de goede Diepenbeekers schuilen. Gij weet immers wel dat een hunner, verleden najaar, op eene oefening heeft gezegd tot de devote zieltjes: ‘Sedert Hartman, die man des geloofs, naar de West is vertrokken, is Diepenbeek weder onder de klaauwen des Satans geraakt, en het slot Ammerstein een kettersnest.’ - We zullen er ons maar niet over dood ergeren, lieve vader! niet waar? Als ze den wakkeren Rusting ook maar konden wegdrijven. - O! als die oolijke en zeer onwaardige heer van Groenendaal (ondeugender gedachtenis!) maar half wist, hoeveel genoegen Z.Ed. mij, zijne kwelgeest, en velen met mij gedaan heeft, om uit louter onregtzinnige genegenheid ons dien prediker te bezorgen!

Regt verheugd ben ik voorts, dat uit uw brief blijkt, dat gij wel verzorgd en tevreden zijt, en de berigten van Willem en Lotje zoo gunstig zijn - daar vond ik alweêr in de pastorij mijn Seladon van Utrecht. - Laat Lotje maar oppassen; die heiligen zijn niet veel te vertrouwen. Wat zal ik u veel vertellen van mijn Amsterdamsch winterleven? Gij bemint de groote, woelende stad niet, en te regt. Iemand van uwe *trempe* is te natuurlijk, en te rondborstig, om het met de verfijnde stedelingen op den duur goed te maken. Gij zoudt te dikwerf die heeren en dames onzacht aan boord komen. Ook mij is het wel eens wonderlijk, als ik, in de zoogenaamde groote wereld, zooveel kleingeestigheid ontdek, en mij half dood erger over de huichelarij onder die menschen, welke zich op alles laten voorstaan, maar dood arm zijn aan beginselen. Gij hebt uwe Esperança wel eens beknord, dat zij dan wat scherp kon uitvallen, en mijn braven Weenink gewaarschuwd voor dat tongetje, scherp als eene els; maar lieve vader, ik kan het waarlijk niet helpen, wat op het hart ligt dat moet er af, daarin heb ik uwen aard overgenomen, en het booze vrouwtje meent het toch goed. - Gelukkig, dat de goede mama Weenink niet in de zoogenaamde hooge kringen converseert, maar alleenlijk met eenige eenvoudige burgerfamiliën omgaat, die minder *bon ton*, maar meer *bon sens* hebben, en waar men zich niet behoeft te generen, als men gaat zitten, of zal opstaan, of iets zal gebruiken, om niet eene doodzonde tegen de etiquette te begaan; dat is een jammerlijk ding, die etiquette, en daarenboven zoo belagchelijk. - Ik heb hier in de laatstverloopen weken, waarde vader! al zeer rare dingen gezien en gehoord, en er mijne opmerkingen over gemaakt. Als gij geduld en lust hebt zal ik er u een en ander van verhalen, en gij moet mij maar stil, op mijne wijze, laten voortpraten. Ook mama Weenink

heeft haar offer aan den Mammon moeten brengen. Al kan ik u dat alles zoo hairklein niet mededeelen, zoo komt het hier op neder. - Een tweede vriend van Groenendaal (want er zijn ook de zoodanigen hier in Amsterdam bij de kop en bij het mud zoo als men zegt), heeft H.Ed. zeer leelijk behandeld, om maar geen *ander* woord te gebruiken; want ik word warm als ik er aan denk, en gij zult het ook worden. Een van die extra-orthodoxe, ernstige, gemoedelijke, stijve, aanzienlijke heeren, komt mij in de pen, zoo als ik ze hier leerde kennen, die nog in verre bloedverwantschap met mama Weenink is, en haar *nietig*, stoffelijk, tijdelijk vermogen, voor een gedeelte administreerde, en zich altijd, als hij hier kwam, bitter beklaagde, dat de belangen eener booze wereld hem zoo zeer aftrokken van die der hoogere wereld - een halve dominé, die ons altijd onthaalde op de schets en den hoofd-inhoud van deze of gene stichtelijke preek, die hij van D^{o}. die of die - meestal in de middagkerk had gehoord. Wij zaten dan met ongeduld te luisteren; als het relaas was geëindigd, kwam de aanval op de liberale, neologe predikers hier in de stad, die duchtig werden geroskamd, vervolgens de laauwheid en de onverantwoordelijke onregtzinnigheid der groote kerkvergadering, waartoe ik geloof dat onze vriend behoorde; dan ging het los op de Synode, die de boosaardige predikanten niet afzette en wegjoeg. De Remonstranten en Lutherschen kregen meteen een paar duchtige vegen uit de pan, en alles eindigde met een' diepen zucht en een half dozijn Bijbelteksten uit het Oude Testament. Dat was nu, waarde vader! gij kunt het wel begrijpen, voor uwe Esperança niet geheel aangenaam, om telkens aan te hooren; voor mama Weenink ook niet; maar we hadden toch een zeker respect voor den reeds bejaarden en ernstigen heer, die onder zijn kopje thee (altijd zonder suiker) en zijn pijpje, zoo gemoedelijk, zoo geheel op zijn Dominé's spreekt, en wie weet of ik langzamerhand ook niet al een beetje vromer zoude geworden zijn; ten minste zat ik duchtig in den brand, toen de orthodoxe man mij over de groote ketterijen der Groninger School, en over den zoo en zooveelsten Zondag van den Heidelberger begon te examineren, en mij ondervroeg naar welke leerboeken en bij wien ik mijne belijdenisse des geloofs had afgelegd. - 't Is een beetje zonde, dit beken ik, maar telkens kwam mij de geliefde Groenendaal met zijne redenatiën voor den geest, en had ik niet eenigzins gevreesd mama Weenink te beleedigen, die veel van den Amsterdamschen vriend hield, ik zoude wel eens eventjes naar den bewusten brief van van Groenendaal gevraagd hebben, die door ons zoo bewaard wordt als eene kostbare reliquie. - Maar, wat is er nu gebeurd! Ja, wie had dat ooit kunnen denken! de gemoedelijke man, die ons zoo dikwerf verzekerde, dat men geene twee heeren tegelijk dienen kan, die zich zoo hoogst onverdraagzaam tegen dit verderfelijke kettergeslacht uitliet, dat, zoo als hij zeide (en dan werd hij rood van boosheid), ook de Amsterdamsche Gereformeerde kansels verpestte, diezelfde man, die het *aardsche* en *nietige* slijk zoo heel verre van zich afwierp, heeft, met het vermogen van mama Weenink, op eene zeer onchristelijke, zeer onregtzinnige, zeer ongepermitteerde wijze gespeculeerd, en nu hij geheel aan lager wal is, haar een aanzienlijk deel harer jaarlijksche inkomsten ontroofd. - Ge kunt u eenigzins voorstellen, hoedanig wij op-

hoorden, toen het bleek, dat de vrome man, die op ieder wat aan te merken had, en om er zichzelven bij te noemen, - en dan sprak hij eene groote waarheid, - meermalen verklaarde, dat hij een arme zondaar voor den Heer was, - met mama's bezitting had *gespeeld*, om zijne eigene berooide zaken weder in orde te brengen! - Lieve, beste vader! als men zulke dingen onder de eigene oogen beleeft, en zoo van nabij de Farizeën van onzen tijd leert kennen, dan geloof ik, dat we allen moeten overtuigd zijn, dat de wereld in het booze ligt, en ik zoude haast de erfzonde van Adam en Eva af streng kerkelijk gaan verdedigen, maar dan in de eerste plaats in betrekking op die vrome menschen, die zichzelven wegens hunne regtzinnigheid voor uitverkorenen houden, en op anderen uit de hoogte neêrzien, even alsof zij alleen het ware geloof in pacht hebben. Gij weet, ik heb mijn Utrechtschen Seladon, van Groenendaal, een paar malen duchtig de les gelezen, toen de geestelijke man, als mijn zeer vleeschelijke Tartuffe, naar de verboden vrucht greep; maar, ik beloof het u, als ik mijn Groenendaaltje hier ooit ergens aantrof, ik zoude hem niet sparen, - en gij ook niet. - Wie denkt hier niet aan de wolven in schaapskleederen, die thans nog rondloopen, maar als de schaapsvacht wordt uitgetrokken, o! dan komt er zulk een leelijk beestje voor den dag!

Mama Weenink heeft zich bij haar verlies, en velen deelden hier en elders in haar lot, regt goed en Christelijk gehouden. Zij was eene der eersten, die, uit eigen beweging, tot eene schikking wilde komen, om den ongelukkigen man niet ongelukkiger te maken. Ik hoor het de waardige vrouw nog zeggen: ‘Ja, wel een arme zondaar! God geve dat hij nu van zijne onverdragelijke verachting jegens anderen is genezen, en wat zachter leert te oordeelen.’

Zoo hebben we hier wonderlijke dingen beleefd, - de geldcrisis verdrong de revolutiën. Gedurende eenige weken hebben mijne ooren getuit van al die effectenzaken, van al die surplus', beleeningen, enz. Men kon het de lieden op straat op het aangezigt zien, als er weêr van nieuwe faillissementen werd gesproken. 't Is nu, meen ik, zoo wat afgedaan, en de storm is voorbij, maar dit vrees ik, dat mijn brave, cordate, eerlijke Weenink, die dagelijks verwacht wordt, met den orthodoxen quasi vriend, die zijne moeder zoo schandelijk bedroog, een hartig, ernstig woordje zal spreken, dat niet malsch zal afloopen.

Zie, waarde vader! nu heb ik u ook, op mijne wijze, wat nieuws, - 't is wel geen mooi nieuws, - medegedeeld. 't Is revenge voor uwe aardige beschrijving van Rusting's en Bastiaan's gesprek over Apollyon = Odilon. Ook ik vrees niet, dat de driekleurige vlag, ik bedoel de Fransche, vooreerst op den ouden kerktoren van Diepenbeek zal wapperen, evenmin als hier van den Dam of den Westertoren. We hebben het nog al zoo kwaad niet; ten minste hier in de groote stad gaat het alles op den ouden voet. De mislukte opstand heeft ons gerustgesteld aangaande den geest van het volk, en onaangezien de slechte tijden, koopen de dames bij Sinkel en Bahlmann en Koster hare voorjaarshoeden en kleedingstukken, en de heeren, denk ik, nemen ook hunne gewone amusementen; dat er menigeen zit te treuren, kan ook niet anders; maar ik geloof dat alles op de eene of andere wijze weder teregt zal komen, al begrijpen wij vrouwtjes ook niet, hoe het eigenlijk weêr te regt kan

komen. Breng mijne hartelijke groeten aan de vrienden de Lange, en uwe goede Martha, en allen die u, en mij daarom ook, lief zijn. Nu de boomen hier in de stadstuinen groen worden, verlang ik naar mijn stil Diepenbeek. Maar als Weenink komt - God geve spoedig! - blijf ik nog eene week hier. Ik mag vooreerst zijne zwakke moeder niet verlaten.

Hartelijk wordt ge, beste, trouwe Vader, omhelsd door
Uwe u liefhebbende dochter,
ESPERANÇA.
Amsterdam,
April 1848.

Het legaat.
(*Vervolg van bladz.* 275).

Kwitantie voor mijne vrienden.

Met vrienden en vriendschap gaat het als met Christenen en Christendom. Gelijk er velen Christenen heeten, zonder Christendom te bezitten, zoo dragen velen den naam van vrienden, zonder een flaauw idée van vriendschap te hebben. Wanneer ik mijn brieven-magazijn doorwandel of de leden van de binnen- en buiten-societeiten in mijne gedachten de revue laat passeren, hoevele vrienden had ik dan niet, om niet eens te spreken van die puik puike vrienden, die mij met de allerliefste en zoetsappigste namen aanspraken: ‘goede vriend, gij zoudt mij een groot pleizier kunnen doen...; ‘beste vriend, voor u alleen kan ik het blootleggen, dat ik mij op dit oogenblik in eenige geldverlegenheid bevind...;’ ‘lieve vriend, onder al mijne vrienden ken ik er geen', die zóó welwillend, zóó milddadig is als gij. Bij u klopt niemand te vergeefs aan: wees dus zoo goed...’ Maar toen ik eens bedaard die rij van vrienden overzag en bedacht, wat eigenlijk vrienden zijn en voor elkander behooren te wezen, was het mij, alsof ik een' bril met verminderingsglazen op mijn' neus had; want toen werd die reeks hoe langer zoo kleiner, totdat er slechts enkelen in bleven staan. Maar die zagen er dan ook als echte vrienden uit; en het is met dezen, dat ik op de volgende wijze getracht heb te verrekenen.

U, mijne waarde vrienden, heb ik altijd beschouwd als het kostelijkste geschenk des Hemels, als zoodanig u gewaardeerd en getracht u te verdienen en te behouden. Geen zonnegloed der liefde verduisterde ons oog, om het liefelijk licht der vriendschap te blijven aanschouwen. Want bij het aangaan onzer vriendschap hebben wij gelet op elkanders hoofd en hart, op overeenkomst en verschil in denkwijs en jaren, op stand en betrekking in de maatschappij: en op dit laatste vooral, opdat *vriendschap* en *ikschap* niet zouden worden verwisseld. Was verhoogd genot des levens het doel onzer vriendschap, wij hebben dat doel veredeld door het nuttige er mede te paren, en door toenemende vertrouwelijkheid elkanders welzijn te bevorderen. Openhartig verklaar ik echter niet zooveel van

mijn' tijd, van mijn vermogen, van mijn verstand en hart aan de vriendschap voor u te hebben opgeofferd, dat ik daardoor onregtvaardig werd omtrent mijzelven, mijne betrekkingen en medemenschen; evenmin haar misbruikt te hebben tot schandelijk eigenbelang of lage zelfzucht. Doch daartegen hadden wij ook een behoedmiddel gekozen in de deugd, waar onze vriendschap haren heiligen glans aan ontleende. Hoe aangenaam was het mij, mijne vrienden, met u te gevoelen, dat gij gelukkig waart. Zoo deelde ik niet alleen in uw geluk, maar uw geluk maakte een deel van het mijne uit. Hoe troostrijk met u kommer en leed te dragen; want ik gevoelde, dat ik, met u lijdende, uwe smart verligtte.

Waar gij ook aan mogt twijfelen, aan mijne opregtheid deedt gij het niet. Want nimmer toonde ik onverschillig te zijn omtrent uwe gebreken of ondankbaar, wanneer gij ze in mij aanweest. En was ik ten uwen opzigte vrijmoedig, ik geloof niet, dat gij mij van gebrek aan verschoonende liefde en bedachtzaam beleid daarbij zult hebben kunnen beschuldigen. Ik wensch, dat mijne gemeenzaamheid nimmer in het onbescheidene moge gevallen zijn en dat aan mijne raadgevingen het bevelende steeds ontbroken hebbe, terwijl ik mijzelven bewust ben, dat ik aan mijne dienstbewijzen, zooveel mogelijk, eene verpligtende gedaante ontnomen en ze niet betoond heb, om ze mij op andere wijzen rijkelijk te doen vergoeden.

Meent echter niet, mijne vrienden, dat ik geheel belangeloos was in mijne vriendschap! Neen, in uwe toegenegenheid te mijwaarts vond ik steeds eene schoone lofspraak voor mijn hart, in uwe achting het zegel mijner opregtheid. Wat ik in u waardeerde heb ik getracht te wezen en zoo trok ik een voordeel van uwe vriendschap, dat op de balans onzer rekening een gelijk saldo oplevert ten aanzien van onze wederzijdsche verpligtingen.

Kwitantie voor mijne vijanden.

Toen ik nog in den gelukkigen lentetijd mijns levens verkeerde en de wijze leermeesteressen van den mensch, de wereld en de ondervinding die men in haar opdoet, nog niet kende, zag ik in den voorgevel van zeker huis een in steen uitgehouwen tafereel, voorstellende een roofvogel, die eene duif in zijne klaauwen trachtte te vangen, met het mij destijds vreemd klinkende onderschrift: *niemand zonder vijand.* Dit schijnt het werk van een' zwartgallige, riep ik uit. Maar ach! ik wist toen nog niet, dat zoovele belangen der menschen vaak tegenover elkander staan, dat er zooveel eigenbelang heerscht onder die als broeders moesten zamenwonen en dat de hartstogten der menschenkinderen dikwerf zoo hevig zijn. In lateren tijd moest ik dit maar al te treurig ondervinden, toen ik mij door zoo velerlei vijanden omringd zag, dat ik ze naauwelijks zou kunnen classificeren: mededingers, tegenpartijders, beleedigers, benadeelaars, geheime en openbare, listige en dwalende, gouddorstende en vleijende, hatende en vervolgende, lompe en beleefde vijanden enz. enz. - altemaal vijanden! Ik behoef het naauwelijks te zeggen, hoeveel moeite het mij gekost heeft, om met die allen de rekening te vereffenen.

Nadat ik begonnen was met tegen kwaadsprekendheid en het aanhitsen van derden, die in twistende partijen hun genoegen - niet zelden daar hun voordeel bij vinden, het oor te sluiten, verplaatste ik mij in den toestand des vijan-

digen en beschouwde zijne vijandige gezindheid jegens mij uit *zijn* oogpunt. Hierdoor ontdekte ik, dat ik tot verzoenlijkheid te eerder kon gezind zijn, naarmate er meerder misverstand, onvoorzigtigheid en oploopendheid aan de zijde van partij had plaats gehad. Ik heb altijd mijn best gedaan, om de ontstane vijandelijkheden *tijdig* te onderdrukken, en daar meermalen het beste gevolg van ondervonden. Doch wanneer deze poging mislukte en ik mijnen vijand ook niet kon winnen, dan nam ik steeds eene verdedigende houding tegen hem aan, bediende mij evenwel niet van het strengste regt en was op mijne hoede, zooveel het: *mensch ben ik*, het mij vergunde, om het wezenlijk goede, het beklagenswaardige en medelijden verdienende in mijne tegenpartij over het hoofd te zien. Zoo werd ik verzoenlijk niet alleen, maar ook hetzij inderdaad, hetzij in mijn hart met mijn' vijand verzoend. Maar zoo min ik mij aan mijn tegenpartij ter verzoening opdrong, zoo min knoopte ik aanstonds een' zeer vertrouwelijken omgang met mijn voormaligen vijand aan. Ik had het genoegen te bemerken, dat, hoe ouder ik werd, hoe meer het aantal van mij vijandig gezinde menschen verminderde en geloof dit aan de middelen te mogen toeschrijven, die ik er toe in het werk stelde. Ten aanzien van die nog mogten overgebleven zijn, verklaar ik, mijne handen in onschuld te kunnen wasschen. En daar ik nu tegenover de moeite, die het verzoenen mij dikwijls kostte, stel de winst, die ik er voor mijzelven van getrokken heb, zoo houd ik de rekening voor gelikwideerd, waarvan deze is kwitantie.

Kwitantie voor mijne geburen.

Mijne philanthropie strekte zich nimmer zóó ver uit, dat het mij onverschillig was in welk eene buurt ik woonde. Op eene goede buurschap stelde ik altijd hoogen prijs. Ik ontken het echter niet, dat daar een weinigje egoïsme onder liep. En bij wien mag er dat niet onder schuilen, die bij slecht weder of voeteuvel van een uitgangje in de buurt houdt; die bang is voor brand; die nog íets te verliezen heeft; die prijs stelt op een' goeden naam; die goede dienstboden heeft en ze niet gaarne bedorven ziet?

Hoe ik met *mijne* buren de rekening opgemaakt en afgesloten heb, moge blijken uit het volgende gesprek, dat ik eens met mijn' buurman A. had.

- Wat doet gij mij een genoegen, goede buurman, dat gij mij eens komt opzoeken. Maar, als ik het zoo eens zeggen mag, wij zien elkander veel te weinig. Goede buren moeten dagelijks met elkander omgaan, en *ik* verzeker u, overloopen zult gij *mij* niet.

Ik zou mijn buurman zeer tevreden gesteld hebben, indien ik geantwoord had: en gij *mij* ook niet, goede buurman! Maar een vrij ontevreden trek vertoonde zich op zijn gelaat, toen ik beweerde, dat tot eene goede verstandhouding onder buren een dagelijksch verkeer niet alleen niet noodig was, maar dikwijls schadelijk kon zijn, omdat men zich niet gaarne altijd op de hand gezien en in den pot gekeken zag.

- Ja maar, als men zoo familiaar bij elkander in- en uitloopt, dan kan men nog eens vertrouwelijk over de wederzijdsche- en overbuurtjes spreken. Hebt gij al gehoord, hoe de zaken van buurman G staan, en hoe het er in huis toegaat? Mij dunkt, we moesten ons daar eens mede bemoeijen.
- En zijt gij daartoe aangezocht?
- Dat laat zich wel beter denken; maar dat brengt de goede buurschap mede.

‘Bemoeizucht’ smoorde ik op de lippen, en ik meende mij van de zaak reeds afgemaakt te hebben, door te zeggen, dat ik mij niet gaarne ongeroepen in eens ander zaken mengde en mijnen huisgenooten eens voor al had verboden, om mij praatjes uit de buurt ten nadeele van den een' of anderen buurman over te brengen, toen hij mij vrij hard te gemoet voerde: ‘dan is mijnheer ook van dat verfoeijelijk stelsel van *non-interventie*, zoo als het versje zegt:

Staat uw buurmans huis in brand,
Roept hij adsistentie,
Zeg dan: vriend, ik leg te bed,
Zie dat gij u zelven redt:
Dat 's *non-interventie.*

- Hoor eens, vriend! - was mijn antwoord: met de zaken van buurman G. bemoei ik mij ongeroepen niet. Maar heeft hij mijn' raad, hulp of bijstand noodig, dan ben ik zijn man, onder dat beding, dat hij het niet in de buurt rondvertelt.

- Uwé houdt er dus van, om op eene distantie te leven?

- Geraden, buurman! Maar versta mij wel! Tusschen buurlieden moet dezelfde wet heerschen als in het zonnestelsel: er moet eene middelpuntvliedende en eene aantrekkende kracht tusschen hen bestaan. Dan blijft ieder op zijne plaats, maar dan ook hebben ze elkander onderling noodig.

Kwitantie voor mijne naaste betrekkingen.

Gedurende vele jaren mogt ik in het bezit gesteld blijven van een' schat, waarbij al de rijkdommen van Salomo niet konden halen, ofschoon zij hem in geld en goed ver, zeer ver overtroffen. Ik was zoo gelukkig vroegtijdig de waarde van dien schat te leeren kennen en op prijs stellen. Geen wonder, dat hij mij na aan het harte lag, en ik er de meeste voordeelen van zocht te trekken. Ik erken gaarne, dat ik dien schat lief had met de liefde mijner ziele en dit betoonde door er de meest mogelijke zorg voor te dragen en te verhoeden, dat verzuim of verwaarloozing te zijnen aanzien immer tegen mij zouden kunnen getuigen.

Beefde ik op het denkbeeld, dat die schat mij ontvallen kon - hij ontviel mij nogtans! Maar tot mijne blijdschap en hartelijke vreugde ontdekte ik, dat ik er een goed gebruik van gemaakt en er mede gewoekerd had, omdat ik er steeds rijke renten van getrokken heb en die voorzeker tot aan mijn levenseinde trekken zal.

Nota Bene. De bezitter van mijne geestelijke nalatenschap geve van deze kwitantie mijnen kinderen een afschrift, opdat zij weten mogen, hoe ik over mijne lieve ouders dacht en hoe ik in de liefde mijner kinderen eene aangename belooning mijner ouderliefde vond.

De rekening met vrouw en kinderen.

‘En als wij eens de rekening met elkander zouden opmaken,’ dus sprak ik op zekeren tijd (het was helaas! niet lang voor haren dood) tot mijne vrouw, ‘hoe zou het ons dan om het harte zijn?’ Mijne onvergetelijke levensgezellinne kon op deze vraag niet antwoorden; maar goedwillig reikte zij mij de hand, terwijl ik in haar vochtig oog meende te lezen: schrijf gij de kwitantie maar!

- Maar dan roep ik er de kinderen bij als eischers en getuigen.

‘De rekening met u, mijne geliefden,’ dus sprak ik, toen wij allen bij elkander zaten, ‘is voorzeker eene der gewigtigste, die ik kan opmaken. Welke posten moeten er tegenover het *debet* niet staan, om goed te sluiten! Beproeven we, hoe ver wij het brengen:

DEBET **of hetgeen verschuldigd is.**	**CREDIT** **of hoe aan het verschuldigde voldaan moet worden.**
HUWELIJKS-TROUW.	Haar nooit op eenigerlei wijze, hetzij regtstreeks, hetzij zijdelings te schenden; maar altijd haar te waarderen als de beschermengel van de liefde der echtgenooten.
WEDERZIJDSCHE GENEGENHEID EN TEEDERE VRIENDSCHAP.	Steeds trachten die te verdienen en te bewaren. Alles te vermijden, wat tot koelheid kan aanleiding geven, zoo ook, wat wezenlijke oneenigheid zou kunnen veroorzaken. Daartoe niets overdrevens van elkander te vorderen, kleine gebreken in elkander te dulden en de meest openhartige vertrouwelijkheid aan den dag te leggen, zóó echter, dat opregtheid, door bescheidenheid gematigd, de bron van ware hoogachting blijve. Kleine oneenigheden of ontstane geschillen zoo spoedig mogelijk en uit den weg geruimd op eene wijze, waardoor de onderlinge liefde en de wederzijdsche genegenheid slechts winnen kunnen.
GEDRAG BIJ HUISELIJKE RAMP, ONDER LIJDEN EN SMART.	Getrouwe ondersteuning bij alle wederwaardigheden des levens, gemakkelijk gemaakt door de liefde, die met het meeste medegevoel den lijdenden echtgenoot behandelt, en onderschraagd door stille onderwerping en tevredenheid met hoogere beschikkingen.
BEVORDERING VAN HUISELIJKE WELVAART.	Door werkzaamheid, orde, beleid en spaarzaamheid alles aan te wenden, wat eigendom en inkomsten behouden en vermeerderen kan. De eer des huizes te zoeken en van allen omgang en elke verbindtenis met andere menschen af te zien, die door een' der echtgenooten niet wordt goedgekeurd, zonder dat eigenzinnigheid of dwaze ijverzucht daaronder schuilt.

OMGANG DER ECHTGENOOTEN MET ELKANDER.

Elkander, bij gelijke bedoeling, door raad en hulp te ondersteunen en er zich op toe te leggen, om de beste voorbeelden voor elkander te zijn. Elkander wel beurtelings zijne inzigten te leenen, maar ze door hoogmoedige verheffing zich niet te laten betalen. Den akker der deugden in den huwelijken staat gemeenschappelijk te bearbeiden, zoodat hij vruchtbaar wordt, om schoone vruchten voort te brengen. (Hier zou iets gestaan hebben van het regt, dat den man als hoofd des huisgezins toekomt, - indien mijne wederhelft op het hooren daarvan niet had uitgeroepen: ‘maar lieve man, moet ik u dat nog eens voor de zooveel en zooveelste maal zeggen: wij vrouwen zijn het Parlement, en gij mannen, de koninklijke uitvoerders van de wetten, daar gemaakt,’ - waarop ik echter de vrijheid nam, om te antwoorden: ‘welnu, beste vrouw, ik heb het u immers zoo dikwijls gezegd, dat ik volkomen vrede heb met uwe vergelijking; want ik had steeds zitting in het Parlement.’)

OPVOEDING DER KINDEREN.

‘Wat beteekent dat?’ vroeg ik mijne kinderen, toen zij mij beletten, om deze *credit* - bladzijde in te vullen.
‘Gij hebt ons hier geroepen als eischers en getuigen,’ antwoordden zij mij; ‘onze *eisch* is, dat wij hier voor onze lieve ouders *getuigen* en deze bladzijde invullen mogen.’
De gezondheid, die wij genieten, zijn wij voor een groot deel verschuldigd aan de zorg, die gij voor onze *ligchamelijke* opvoeding gedragen hebt. Dat ons *verstand* en ons *hart* eene niet zoo geheel verkeerde rigting genomen hebben, dat ons oordeel ontwikkeld en opgescherpt is, dat wij niet misnoegd en verdrietig,

dat wij aan een stipte orde gewoon, voor godsdienstige en zedelijke indrukken niet ongevoelig zijn, - hoeveel hebben we van dat alles aan uwe leiding en uw voorbeeld te danken! Niet minder beschouwen wij het als een groot voorregt ons door uwe wijze opvoeding te beurt gevallen, dat gij ons niet oud hebt laten worden boven onze jaren en uit ijdelen trots of praalzucht ons niet in de broeikas met hooge beenen, maar verzwakte en aan schielijke verwelking bloot staande ligchamen getrokken hebt; - dat gij daarenboven op onzen stand en onze betrekking in de maatschappij gelet hebt, en daarmede overeenkomstig met ons eene keuze gedaan hebt voor den werkkring, waar wij ons in bevinden; - dat gij boven alles voor onze godsdienstige en zedelijke vorming en opleiding gezorgd hebt, waardoor ons geen gering gedeelte van ons geluk zoodanig verzekerd is, dat wij alles kunnen verliezen en nogtans rijk blijven.
Voor het overige zouden wij u gaarne, indien wij het konden, nog meer vergoeding geven, dan u door onze blijvende kinderlijke liefde en hoogachting wordt toegebragt, voor uwe onafgebrokene ouderlijke liefde, opoffering van rust, gemak en genoegen, en de angsten over ons uitgestaan.

Terwijl ik mijne kinderen dankte voor hunne goede meening te onswaarts, zeide mijne vrouw: ‘en nu, lieve man, zou ik de rekening maar sluiten. Mijnentwege kunt gij er gerust VOLDAAN onder schrijven.

‘En mogen wij dan,’ vroegen mijne kinderen, ‘mede onderteekenen, als getuigen?’

Kwitantie betrekking hebbende op den tijd mij verleend.

Een lastige schuldeischer - de tijd, die iederen dag, wat zeg ik? ieder oogen-

blik van den dag terugkomt, en met wien ik niet finaal kan afrekenen, vóórdat mijn laatste tijd daar zal zijn. Wanneer ik hem wel eens wilde wegzenden en de voldoening tot nader uitstellen, dan haalde hij eene groote schaar, die hij altijd bij zich droeg, voor den dag, zette die dreigend in een eindje garen, verzette die nog eens en nog eens en zag mij dan aan, alsof hij mij vroeg: zal het maar door? Maar dat kunt ge begrijpen: ik verrekende zoo goed ik kon en beloofde betere betaling.

Die onophoudelijke bezoeken zijn mij echter nuttig geweest. Hoe meer ik mijn' gestrengen schuldeischer leerde kennen, hoe meer ik hem leerde hoogschatten en waarderen.

'Gelijk de woudstroom,' dus sprak hij mij meermalen toe, 'vliet ik voort, om nimmer terug te keeren; die mij verliest, verliest mij onherroepelijk, maar ongewroken blijf ik zeker niet. Leer dus met de afgewogene uren te woekeren.'

Het werd mij bij zulke toespraken wel eens bang om het hart. Maar toen ik bij het opmaken van deze rekening kon ter nederschrijven, dat ik, in aanmerking genomen wat er in dit kortstondig en wisselvallig leven al te doen is, zoo weinig mogelijk mijn' tijd gering geacht en verkwist, - dat ik, zooveel mogelijk, alles op den *regten* tijd gedaan en mij daartoe op eene ordelijke verdeeling des tijds had toegelegd; - het moeijelijkste en bezwarendste afgedaan had, wanneer ik er de meeste kracht en lust toe gevoelde, - niet tot den volgenden dag verschoven had, wat op den vorigen moest worden ten uitvoer gebragt; - en eindelijk den omvang van den tijd vergroot had door mij den slaap wat vroeger uit de oogen te wrijven, den maaltijd wat minder lang te rekken, de rust wat te verkorten, de pligtplegingen te vereenvoudigen, en de uitspanningen en vermaken wat schaarscher te kiezen en wat sneller te eindigen, - was mijn schuldeischer geneigd tot *transigeren* en deze afrekening voor kwitantie mij goed te doen.

Kwitantie voor mijn geweten.

Met definities en uitpluizing van zaken, die de praktijk mij genoegzaam leerde kennen, heb ik nimmer veel op gehad. Of sommigen dan ook demonstreerden, dat het geweten niets anders is, dan het natuurlijk gevolg van onze opvoeding, die, naarmate zij meer of minder vrij van vooroordeelen was, ook eene meerdere of mindere zuivere uitspraak doet ten aanzien van het zedelijke en goede, of anderen er nog iets wonderlijkers van maakten, ging mij weinig aan. Dit weet ik, dat gij, mijn geweten, een meer dan lastige, een moeijelijke, ja, de moeijelijkste schuldeischer zijt; want wie men nog eens geheel tot zwijgen kan brengen, u niet. Wie men nog een rad voor de oogen kan draaijen, u niet. Gij weet alles, gij hoort alles, gij ziet alles wat er in ons omgaat en wat wij naar buiten openbaren, en gij zijt altijd en overal tegenwoordig bij al ons doen en laten. Ja, gij eischt, dat wij er u altijd bij roepen, en ziet gij ons dan somtijds gewapend met een' blinddoek voor uwe oogen of met wolletjes voor uwe ooren bestemd, dan roept gij uit al uwe magt: met opene oogen wil ik zien, met opene ooren hooren! terwijl gij er op zachteren toon bijvoegt, dat dit zoo nuttig voor ons is; dat wij daardoor het meeste profijt van uwe lessen in de zelfkennis kunnen trekken en dat wij door u met geweld te blinddoeken, of de ooren te stoppen uzelf voor een tijd op den dwaalweg zouden kunnen brengen, - iets, dat

voor ons de allernoodlottigste gevolgen kon hebben.

En met dezen schuldeischer moest ik verrekenen! Hoe ik het gedaan heb en verder nog doen zal, dat moet een geheim blijven tusschen hem en mij. Maar dit weet ik, dat ik met mijn' schuldeischer hoe langer hoe meer bevriend ben geworden, niet door hem met mooije woorden te paaijen en hem tot goedkeuring van den lust mijns harten en de begeerlijkheid mijner zinnen over te halen, of, mijzelf vergetende, hem het stilzwijgen te gebieden, - maar door mij van tijd tot tijd door hem duchtig de waarheid te laten zeggen en onzacht te laten doorhalen. Toen bemerkte ik, hoe goed en opregt hij 't met mij meende. Nu werd hij in nadruk mijn vriend, dien ik altijd naar de oogen zag en van wiens uitspraak ik meen nog al iets te hopen te hebben bij de groote verrekening, die mij eerlang te wachten staat.

- Wat dunkt u, melieve, zeide ik tot mijne vrouw, zouden wij het er ditmaal met het nazien van ons legaat niet bij laten berusten? Het komt mij voor, dat wij thans stoffe genoeg hebben tot ernstig nadenken en reden te over, om ons over de geestelijke nalatenschap van onzen overleden' vriend te verheugen.

- Volgaarne, ofschoon ik u niet wil beschuldigen, dat gij te veel van mijn vrouwelijk geduld hebt gevergd. Integendeel, om eens parlementair te spreken, ik wensch eene tweede en derde lezing van het geschreven legaat, terwijl het mij aangenaam zou zijn, indien gij mij van deze en gene kwitantie een afschrift wildet geven, om die in den kring mijner vriendinnen en in de buurt te laten circuleren. Inderdaad, ik moet u bekennen, dat ik met de geestelijke nalatenschap van uwen vriend nu ook volkomen vrede heb en haar niet minder belangrijk acht, dan dat wij met een pakje effecten gelegateerd waren.

- Vooral in onze dagen, waarin de *effecten* der effecten niet te berekenen zijn en het communismus door alle berekeningen wel eens de pen kon halen. Hoe zouden we ons voor een maand of drie nog verheugd hebben, gelijk kinderen in eene waterbel, wanneer ons gezegd was geworden, dat wij bedacht waren in het testament van zijne Excellentie die, van den grooten heer die - en nu teleurgesteld zijn, nu er van de heeren A - ZZ niets dan moeijelijk te onderhouden kostgangers is overgebleven. Ach, indien mijn overleden vriend nog eens de oogen kon opslaan, wat zou hij van de tegenwoordige wereld wel zeggen?

- Spreken we daar verder niet van, lieve man; van de politiek tuiten mij de ooren reeds en van de akeligheden, die wij tegenwoordig hooren, ben ik al naar genoeg. Bepalen wij ons liever nog eens tot ons legaat. Dat ik tevreden ben met hetgeen gij mij daarvan tot hiertoe hebt medegedeeld, lijdt wel geen twijfel, maar ik kan het niet helpen, dat het in onzen aard ligt, altijd nog meer te wenschen. Zoo bijvoorbeeld kan ik den wensch niet onderdrukken, dat eene vriendin mij ook eene dergelijke nalatenschap legateerde, waarin ik kwitanties vond voor dienstboden, schoonmaaksters, naaisters, bonnes, gouvernantes, jufvrouwen van gezelschap, modemaaksters enz.

- Welnu, die moest gijzelve maar eens opmaken, dan zoudt gij uwe philanthropie terdege kunnen doen uitkomen.

- Van philanthropie gesproken: vindt gij onder de kwitanties er geene voor de armen?

- Neen, en dit zou mij bevreemden,

indien ik 's mans bijzondere denkwijze op dat punt niet kende. Zoo b.v. gaf hij, ofschoon hij veel en allerwege weldeed, nimmer iets aan bedelaars, eensdeels omdat hij de luiheid niet wilde voeden en andersdeels omdat hij er niet toe wilde medewerken, om den werkelooze een veel hooger dagloon toe te voegen, dan de vlijtige arbeider met al zijn zwoegen vaak kan verdienen. Moest daar een enkele waarlijk ongelukkige bij lijden, dit gaf hem, zeide hij, geene vrijheid, om het groote kwaad in de hand te werken. Doch deze waren zijne eigene ideën, waar hij zich niet in geschrifte over heeft uitgelaten, omdat hij zelfs den schijn wilde vermijden, om zijn gedrag in deze anderen in het minst ten regel te stellen. Voor het overige was hij lid der vereeniging: *Hulpbetoon aan eerlijke en vlijtige armoede;* was hij een Louis Blanc in het klein, met dat onderscheid, dat hij voorzigtiger was in het beloven en practischer dan deze. En waren in zijn' tijd de plannen van den heer W.H. Suringar betreffende het armen-patronaat reeds tot verwezenlijking gebragt, hij zou er een ijverig voorstander en medewerker van zijn geweest. Doch genoeg... wij zouden haast vergeten, dat Morpheus ook zijne regten moet hebben. In ons avondgebed willen wij danken voor het geestelijk voedsel, dat onze overleden vriend ons mededeelde en dan bidden, dat wij onzen nakomelingen geene minder rijke erfenis mogen nalaten, dan wij heden ontvingen; eene erfenis voor hen bestendiger dan geld en goed, en voor ons, die haar konden nalaten, eene oorzaak, om ons eene vreedzame likwidatie te bezorgen.

H.

Brievenbus.

XIV. Brief van een' Predikant aan een' Staatsman, over een artikel in het Ontwerp van Grondwet.

.... En het nieuwe Ontwerp van Grondwet? Och, ge weet, 'k houd niet van staatkundig tinnegieten. Veel is er in 't ontwerp, dat ik van ganscher harte toejuich, niet minder, waarover ik mij onbevoegd acht, een oordeel uit te brengen, - enkele punten, waarover ik mij gaarne eene bescheiden aanmerking zou veroorloven, - bescheiden, niet omdat ik de overtuiging mis, dat elk staatsburger het onvervreemdbare regt heeft, om zijne stem over die zaken te doen hooren, maar omdat ik mijn eigen inzigt mistrouw. Eene enkele bepaling vergunt ge mij hier aan te roeren: zelf hebt gij mij tot spreken uitgelokt.

Het nieuw Ontwerp verklaart de geestelijken onbevoegd, om het volk in de Eerste en Tweede Kamer te vertegenwoordigen. Dát had ik van Thorbecke niet verwacht. Lang heeft mij de vraag naar het waarom? bezig gehouden: nóg vond ik geen voldoend antwoord. Allereerst vraag ik: wie zijn geestelijken? De Roomsche kerk erkent een' geestelijken stand: worden de leden van dien stand alleen bedoeld, ik zie niet, hoe men de bepaling van hardheid zal kunnen vrijpleiten, van onregtvaardigheid schreef ik, vreesde ik niet, ge mogt mij tegenwerpen, dat wie zich boven zijne broeders verheft, met

het zoet ook het bitter dier verheffing moet smaken; - wachtte ik niet uw wederwoord: wie als middelaars tusschen God en menschen zich stellen, moeten geacht worden, te ver boven - of beneden - de behandeling van wereldsche zaken te zijn.

Bedoelt men de godsdienstleeraars in het algemeen? De Protestantsche leeraar zegt u, dat hij geene onderscheiding tusschen geestelijken en leeken kent, wèl tusschen geestelijken en vleeschelijken, maar dat 't een ware ramp voor het vaderland geacht mogt worden, werd het volk alleen door vleeschelijke menschen vertegenwoordigd. Weet ge wel, dat eene Protestantsche priesterorde onzin is? Geestelijken? Dus ook geene ouderlingen? In de Hervormde kerk, waartoe ik behoor, zijn zij even veel of even weinig geestelijk als de predikanten: in het herderlijke opzigt, het kerkelijke bestuur deelen beide. Zij toch, zegt gij, zijn slechts voor weinige jaren aangesteld. Maar heeft dan de Protestantsche leeraar een character indelebilis? Morgen kan hij door zijne kerkelijke overheid ontslagen worden, vrijwillig zijne dienst nederleggen, een' anderen werkkring kiezen: op hetzelfde oogenblik houdt hij op, geestelijke te zijn. Geestelijke, zeg ik, en 'k gebruik het woord in den zin, dien de ontwerpers der nieuwe Grondwet er blijkbaar aan gehecht hebben: laat ik voor een' oogenblik die beteekenis gelden, het is alleen, om mijne vraag met te meer nadruk te herhalen: waarom is de godsdienstleeraar boven allen onbevoegd om deel te nemen aan de volksvertegenwoordiging? Door wetenschappelijke opleiding is hij boven velen bevoegd, door werkkring boven menigeen bekend met de behoeften, de wenschen des volks. Zijn rang is een ondergeschikte; minder, dan ge welligt denkt; vrij is hij, als gij, geene andere pligten heeft hij te vervullen dan elk staatsburger: die hij boven u te betrachten heeft, zijn van kerkelijken aard, en liggen dus buiten den kring van de bemoeijing der Regering. Men wil scheiding van Kerk en Staat: goed, ik wil ze ook, als gij bedoelt: scheiding van Staat en Kerkgenootschappen; maar ik wil ook geene vertegenwoordiging der geestelijkheid als zoodanig, ik eisch, dat den geestelijke zijne regten als burger niet worden onthouden. Neemt gij Kerk in hoogeren, zedelijken zin, dán zoude ik scheiding van Kerk en Staat eene ramp achten, de zwaarste ramp, die den Staat treffen kan: geen Staat zonder zedelijkheid. De geestelijke wordt bezoldigd door den Staat. Schijnbaar: een heilig regt is het, waarop de meesten aanspraak hebben; ware 't anders, wordt een hoofdofficier, worden zoovele andere verkiesbaren 't ook niet? ‘Geestelijken hebben eene andere taak dan deel te nemen aan politische verrigtingen, waarin kerkgeloof en kerkverschil niet mag worden gemengd,’ zegt de commissie. 'k Dacht, dat Thorbecke goed logicus was; geef mij die sluitrede, en ik weer er allen mede uit de kamer, die ik er niet in wil zien. Medici hebben eene andere taak dan deel te nemen aan politische verrigtingen, waarin het verschil over somatisch en psychisch, over spiritualisten en materialisten niet mag worden gemengd. Hoofdofficieren hebben eene andere taak dan deel te nemen aan politische verrigtingen, waarin het verschil over den voorrang van kavalerie of infanterie niet mag worden gemengd. Ik ga verder: eene schreeuwende onregtvaardigheid noem ik het, alle leeraren als twistende over kerkgeloof en kerkverschil te brandmerken: verdienen zij die blaam, men banne hen

ten lande uit. Maar de staatslieden mogen het weten, dat de leeraars eene andere roeping hebben, dat het meerendeel eene hoogere roeping kent en volgt. Dát is een jammerlijk liberalisme, 't welk met één' pennestreek een' achtingwaardigen stand, waaraan het vaderland dure verpligting heeft, doemt.

Men vreest geestelijken invloed op de staatszaken. Wat bedoelt men toch daarmede? De geheime invloed des Protestantschen leeraars is zóó luttel, dat 't dwaasheid is, er één woord over te spillen: alle middelen, waardoor eene priesterschaar zich van de menigte meester maakt, mist hij, verwerpt hij. Maar menigen Roomschen geestelijke zou men in de kamer zien verschijnen: dán is zijne verkiezing de uitdrukking der volksstem, die ik betreuren mag, gij eerbiedigen moet. Maar meent gij in allen ernst geestelijken invloed te kunnen weren? België is van ons afgescheurd door geestelijken, - toen er geene geestelijken ter vertegenwoordiging werden gezonden. De nu gevallen behoudsmannen hielden zich staande door de hulp der geestelijken, toen geen geestelijke verkiesbaar was. In België ziet ge abten onder de volksvertegenwoordigers: het liberale stelsel zegeviert. Een creatuur van een' heerschzuchtigen priester, eene draadpop, door een' Ultramontaan bestuurd, vrees ik veel meer, dan den priester zelven: dezen dwinge men tot openlijk handelen: zijne kracht is verlamd, zijn invloed gebroken.

Burgers worden door burgers vertegenwoordigd; waarmede heeft de leeraar zijne burgerregten verbeurd; draagt hij niet de zware lasten?

Ik wil eene gissing wagen: gij, politici, hebt in de leeraars eene partij tegen u meenen te zien: teregt welligt, waar gij te doen hebt met eene digt aaneengesloten priesterschaar, afhangende van den wenk van één hoofd, godsdienst tot wereldlijke oogmerken misbruikend; - ten onregte, waar gij afzonderlijke leeraars van afzonderlijke gemeenten, Christen-voorgangers, pares inter pares, zonder priestergelofte, tonsuur, wereldlijkgeestelijk hoofd, priesteraanmatiging voor u hebt. Tóch vonden wij tegenstand bij hen, werpt ge mij tegen; ja, omdat gij u met inwendige zaken wildet bemoeijen, zooals gij tegenstand zoudt vinden bij elke maatschappij of vereeniging, in wier huishoudelijke zaken gij u wildet mengen; omdat gij heilige regten woudt schennen, aan den eenen kant het wanschepsel der nieuwe armwet opdringen, aan de andere zijde het placet laten slippen, u zoowel als ons ten verderve.

Ik vraag, ik eisch antwoord van u. De zaak gaat mij ter harte. Omdat ikzelf Protestantsch leeraar ben? Ja. Omdat ik zelf hunker naar de eer van volksvertegenwoordiger? Moest ik bevestigend antwoorden, ik zou mij des niet schamen, luttel oneers als ik het acht, prijs te stellen op miskende regten. Tóch is mijn antwoord ontkennend: ik strijd niet voor personen, allerminst voor den mijne, voor regten is het, dat ik strijd. Gij hebt ze miskend en daardoor een' veel lageren rang onder de constitutionele staten ingenomen, dan u toekwam. Mijne stem zal wel die eens roependen in de woestijn zijn: 'k weet het, ik weet ook, dat het regt eenmaal zal zegevieren over onregt en onderdrukking. Tot zoolang zullen wij ons vergenoegen met voor u te bidden: gij kunt er behoefte aan hebben.

- S -

XV. Nog een Brief van den Emeritus Jan Salie aan zijnen vriend Pruik, bijgenaamd de Oude, over den grooten zanger[1)].

Mijn waarde Oude Pruik!

Ik heb op uw verlangen er in toegestemd, dat mijn knijpbriefje van den 14^{den} Januarij in den Tijdspiegel werd opgenomen en zelfs u de vrijheid gegeven, mijnen naam er onder te laten staan. Gij hebt echter verkozen, alleen mijn naamletters te zetten, gelijk ook de uwen. Is dat van uwe zijde valsche schaamte geweest om het ouderwetsche van onze geslachtnamen, waaraan wij toch geheel onschuldig zijn, zoo had ik u meerder wijsheid toegerekend. Zou het misschien op onze jaren gepaster klinken, indien gij *vrolijke Frans* en ik *Spring in 't veld* heette? Man! wij zijn beide te oud geworden, om aan nietigheden te hechten. Namen doen niets ter zake; ik schaam mij den mijnen niet, en, gelijk ik u weder vrijheid geef om deze regelen met mijne onderteekening aan de Redactie van den Tijdspiegel in te zenden, zoo verbied ik u daarentegen uitdrukkelijk, zulks zonder mijn naam te doen.

Er heeft zich een onbescheiden grappenmaker tusschen onze correspondentie ingedrongen. De kwant teekent zich L.W.v.W., maar dewijl hijzelf zegt, dat de drommel uit die naamcijfers niet wijs zou kunnen worden, wil ik er niet naar gissen. Hij zegt, een emeritus-fabrikant te zijn. Ik wil ook dat niet onderzoeken, gelijk ik hem evenmin bevestigen of tegenspreken wil, dat ik tot de Groninger school behoor, zooals hij vermoedt. Al deze bijzonderheden doen even weinig ter zake als onze namen. De spotvogel, die, naar aanleiding van de uitspraak des heeren Schüller, den heer Da Costa tot koning Isaäc I, souverein vorst in het rijk der dichtkunst proclameert, daagt mij uit, om met nadere bewijzen te staven, wat ik gesteld heb, namelijk dat die dichterenvorst een tamelijk slordig en eentoonig poëet is. De sluwert schijnt mij, gedeeltelijk althans, op een theologisch terrein te willen lokken, waarop ik mij volstrekt niet plaatsen wil, al ware het alleen om hem geen verderen voet te geven, om mij de blaam van Groninger begrippen aan te dichten. Eene nadere uiteenzetting toch van de eentoonigheid der poëzy des heeren Da Costa zou mij alweder in het bloed, waarin alle zijne verzen gedoopt zijn, doen plasschen en mij op de mystiekerijen, 't zij theologische of politische, die de schering en inslag van zijne gedichten uitmaken, terugbrengen. Als rustend leeraar, wil ik mij van alle, vooral van kerkelijke onrust, onthouden. Wat evenwel de slordigheid, het onvolkomene, onvaste en onbestemde der gedachte poëzy betreft, daarover wil ik nog wel vlugtig den emeritus-fabrikant te woord staan en zulks naar aanleiding zelve van de hiernevens gaande boekjes, die ik u weder in dank terug zend.

Ik heb het lied, getiteld: *Wachter! wat is er van den nacht?* met inspanning en oplettendheid gelezen. Ik ving aan - zooals dat doorgaans mijne gewoonte is - zulks overluid te doen, op dat mijne oude Stijntje, die al haar leven een liefhebster van verzen geweest is, het genot met mij zou deelen. Spoedig echter ontwaarde ik, dat zij zat te dutten, en later beklaagde zij zich, dat er thans zoo vele verzen gemaakt werden, waarvan een fatsoenlijke vrouw zoo wei-

1) Zie Tijdspiegel 1848, blz. 191-194.

nig begrijpen kon. Ik troostte haar door haar te verzekeren, dat vele fatsoenlijke mannen, in dit opzigt, met vele fatsoenlijke vrouwen in hetzelfde geval verkeeren.

Ter zake. Het genoemde vers heeft, naar mijn inzien, veel gelijks met een vroeger van denzelfden auteur, getiteld *Vijf-en-twintig jaren.* Het is een *vol d'oiseau.* De vogel zweeft over de daken van rijken en staten; zet zich nu en dan eens neder, kijkt in 't rond, en vliegt weêr op, om elders weêr neêr te strijken. 't Gaat van den hak op den tak. 't Is als een tooverlantaarn, waarin allerlei verschijningen en vertooningen elkander opvolgen en afwisselen. 't Zijn ruwe en losse omtrekken; brokstukken zonder zamenhang. 't Is een fantastische *pot pourri*, afgewisseld door het referein: *Wachter! wat is er van den nacht?*

't Is er nogtans verre van af, dat men er geen zeer goede verzen en enkele fraaije en stoute passages in aantreffen zou, waaronder ik vooral de aanspraak aan Rusland op bladz. 23 meen te mogen rangschikken; maar daarentegen, hoeveel verwaarloozing, hoeveel onvastheid, hoeveel onjuistheid in beelden en versbouw op ontelbare plaatsen! In den aanvang leest men reeds van *stroomen*, die *ingezogen* worden. 't Zal een werk van langen adem geweest zijn, eer men die stroomen binnen had, want met zuigen pompt men niet hard. Elders leest men van een *kolk*, die door een *zwaard verslonden* wordt - van een *beeld* en een *stem*, die *naar 't leven* en *versch* herbaard wordt, en dergelijke dwaasheden meer. Nu eens wringt zich de stijl naar de hoogte, dan weder daalt hij tot plat en betoogend proza af: *En voorts! En straks! En toch!* Geen bladzijde bijna leest men ten einde, zonder op onduitsche woorden te stooten, als *feuilleton*, *argot*, *acte*, *abolitie*, *communisme* en soortgelijken' die te midden van hoogernstige en deftige verzen een bont hansworstenfiguur maken. Ook leest men van *na-tegen nagebuur*, dat onzin is, en zeker *buur tegen nagebuur* moest geweest zijn. Men leest... maar genoeg! de heer Da Costa bekreunt zich weinig om juistheid en verstaanbaarheid, en somtijds komt men in verzoeking om te twijfelen, of hij zichzelven wel verstaat. Wat toch beteekenen, om een enkel voorbeeld bij te brengen, verzen als de volgenden? ('t Is geen uit het verband gerukte, maar een geheel op zichzelven staande volzin:)

> Als of, - wen door Parijs met moord vertrouwde straten
> De keten rammlend schuift van 't schuim der onverlaten, -
> Geen naamloos roofgebroed - alleen gewaarschuwd zijn,
> Maar ook - de zaal der Pairs weêrgalmen *moest:* 'Praslin!'

Zie, vriend Pruik! die dat verstaat, is vatbaarder van begrip dan ik en waarschijnlijk ook dan gij.

Evenmin als de heer Da Costa de gaaf bezit, om met juistheid uit te drukken, wat hij zeggen wil, evenmin is hij het rijm meester. Boileau heeft gezegd. *La rime est une esclave et ne doit qu'obéir;* maar de heer Da Costa keert het om. Bij hem sleept de knecht den heer holder de bolder door dik en dun met zich meê, zoodat men wel eens in duizend vreezen is, dat er een ongeluk van komen zal.

't Zou misschien wenschelijk zijn, ter verheldering en opscherping van 't gezigt van vele verblinden, dat een bevoegd voorproever van dichterlijke geregten zich tot eene critische ontleding en uiteenzetting van dit zoo luid geprezen product des heeren Da Costa zette, in dier voege als zulks onlangs met *de klok van Delft* en *de St. Paulus'rots* (indien men deze beide stukken in eenen adem mag noemen) geschied is: in eene ontelbare menigte zouden de leemten en gebreken

van dit wild en wonderlijk lied te voorschijn komen. Of - als men het eens in eene andere taal overbragt? Wat zouden de naburen, bij al hunnen thans verbasterden kunstsmaak, van dat Hollandsch mengelmoes zeggen? Zij zouden er de schouders van ophalen, en met meerder regt, dan Bilderdijk zulks van Feiths Julia beweerde, verklaren, dat zij, na eene dergelijke proeve, niets meer van de Hollandsche poëzy wenschten te weten.

Ik sprak daar van vertalen. Wilt gij, mijn goede Pruik! en ook gij, aartsgrappenmaker L.W.v.W! een afdoend bewijs, dat de heer Da Costa geen gezag over taal en versificatie heeft? Eilieve, sla in zijne *Zangen uit verscheidenen leeftijd* bladz. 124 nog eens op, en zie eens, hoe hij tot vier keeren toe, tobt en wurmt, om eene strophe van Victor Hugo in 't Hollandsch over te brengen, met geen ander gevolg, dan dat hij telkens verre beneden het voorbeeld blijft en de uitheemsche kleur niet weet te verbergen. Geef deze regels eens aan Beets of aan ten Kate of aan een paar andere onzer jongere dichters ter vertolking op, en zie eens, hoe zij de Fransche woorden niet alleen, maar ook het Fransche denkbeeld verhollandschen zullen, alsof het hunne eigen gedachte, hunne eigen vinding ware. Bilderdijk zegt ergens te regt, dat men den bekwamen versificateur het best uit eene vertaling herkent.

Ik zou mijn epistel hier besluiten, als ik u nog niet zeggen wilde, dat ik N°. 7 van de Tijd heb ingezien en daarin alweder een Lied van onzen Zanger heb gevonden. Het bedroeft mij inderdaad, dat ik mij niet met het gevoelen vereenigen kan van zoo velen als ook weder dit Lied hebben toegejuicht, noch met de lofspraak van den redacteur, die er den GROOTEN ZANGER voor bedankt. Kom, zien wij maar eens even de twee eerste coupletten een weinig van nabij.

> De Eeuw hernam hetgeen zij gaf.
> Orléans naar alle kanten
> Schudt zijn koningsdiamanten
> Als onrijpe druiven af!

'Dat klinkt mooi' zegt men misschien, en, waarlijk ja, het klinkt nog al, ofschoon: 'naar alle kanten schudt' in plaats van 'schudt naar alle kanten' niet zeer zuiver klinkt. Meer dan klank echter is het waarlijk niet. Alle waarheid ontbreekt. Orleans heeft zijn koningsdiamanten niet als onrijpe druiven afgeschud; ze zijn hem afgereten. Ook waren de druiven niet onrijp, maar overrijp. Verder moet ik vragen, of de volgende twaalf regels, waarin onder anderen van 'de snikkingen der Weeuw' (misschien de Hertogin van Orleans) gesproken wordt, tot den zin van de vier aangehaalde verzen behooren. In dat geval, is het een zin met een geweldig langen staart. Deze twaalf regels hadden voorop behooren gezet te zijn en door de vier eersten moeten gevolgd worden. Of, vangt met den vijfden regel een nieuwe volzin aan, gelijk de interpunctie doet vermoeden? dan loopt deze nieuwe volzin niet af, maar blijft halverwege steken. Trouwens, dat is bij den heer Da Costa niet zonder voorbeeld. Overigens zijn de aangehaalde regels niets dan een onhandige navolging van de prachtige strophe van Bilderdijk:

> Europa schudt haar koninkrijken
> Gelijk het woud zijn blaadren af. enz.

alwaar dit treffend beeld even waar en schitterend is als de navolging van den heer Da Costa valsch en klinkend.

En ondanks dit alles en van wat ik er meer over zou kunnen zeggen, mijn waarde Pruik! 't is zoo, gelijk de grappenmaker L.W.v.W. gezegd heeft: Amsterdam is in opschudding als de heer

Da Costa zijn gezangen aanheft; de toehoorders hangen aan zijne lippen en de gehoorzalen dreunen van toejuiching en handgeklap. Is het omdat de heer Da Costa zoo luid schreeuwt en zoo heftig gesticuleert? Is het om de zonderlingheid, het ongewone, de afwijking van al wat eenvoudig, bevattelijk en duidelijk is? Is het omdat de groote hoop het luidste toejuicht wat het onverstaanbaarst en oorverdoovendst is, en het meest bewierookt wat in een geheimzinnig duister is gehuld? Ik weet het niet, mijn goede Pruik! Bilderdijk, die vele dingen wist, en, bij vele paradoxen, vele waarheden heeft verkondigd, schijnt eenig licht in deze duisternis en eene oplossing van dit raadsel te geven. Ik onthou mij van alle toepassing, maar sla voor de grap blz. 42 van het eerste deel zijner *Verspreide Gedichten* eens op; of, dewijl ik toch de pen in de hand heb, wil ik, om u die moeite te sparen, de regels, die daarop voorkomen, wel afschrijven en daarmede besluiten. Er staat:

Groot.

Ach! 't is geringe kunst, den naam van GROOT te winnen:
Die naam is bij 't gemeen voor luttel winds te koop
Wees onbegrijplijk slechts, en toon verdraaide zinnen;
De grootheid van uw naam zal eerst met spot beginnen;
Verwondring volgt weldra; het vreemde doet zich minnen;
Een blinde volglust rijst, bekruipt den grooten hoop;
En eindlijk, niets zoo dwaas, of 't krijgt een vollen loop,
In spijt van Pallas zelve en al de Zanggodinnen.

Stijntje verzoekt, als gij weêr eens verzen zendt, dat het dan toch zulke zijn mogen, die de goede sloof kan verstaan. Zij groet u en Klazijntje van harte. Ik ben als van ouds

Uw vriend
JAN SALIE.
Van huis
30 April 1848.

BARBES LAMENNAIS. PAGNERRE.

CORMENIN. DUVIVIER. AUDRY DE PURIVEAU.

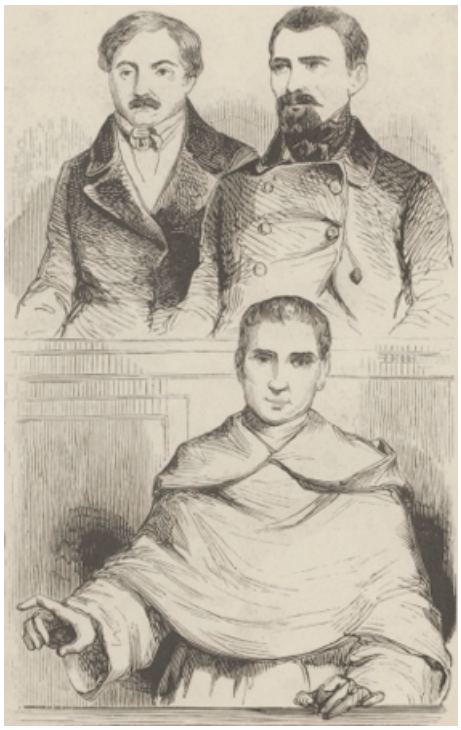

FLOCON. LACORDAIRE. ALBERT.

GUINARD. DAVID (D'ANGERS.)
BERANGER.

Kronijk van den dag.

Mei.

BINNENLAND. - In de zitting der Tweede Kamer van den 28sten Maart maakte de heer Corver Hooft de aanmerking, dat de uitdrukkingen van den president-minister Schimmelpenninck, volgens welke hij eene gewijzigd Britsche constitutie wenschte ingevoerd te zien, voor verschillende opvattingen vatbaar waren. De toenmalige minister liet deze aanmerking onbeantwoord. Het ware voor Nederland wenschelijk geweest, dat hij toen had verklaard, welke instellingen uit het verwarde zamenstel van ten deele nog uit de middeleeuwen afkomstige privilegiën, regten, wetten en gewoonten, waaruit de zoogenaamde Engelsche constitutie bestaat, hij wenschte te zien overnemen. Als dan zou het terstond zijn gebleken, dat de goedkeuring, waarmede men zijne eerste redevoering had opgenomen, het gevolg van een misverstand was geweest, en zou er geene kostbare maand tijds nutteloos verloren zijn gegaan. De tijd behoorde voorbij te zijn dat staatslieden het volk en deszelfs vertegenwoordigers met dubbelzinnige uitdrukkingen zoeken op te houden. De heer Schimmelpenninck en zijn ambtgenoot Nepveu hebben na hunne aftreding hunne wijze van zien door middel van brochures, in den vorm van brieven aan den koning, openbaar gemaakt. Het is inderdaad onbegrijpelijk, hoe de heer Schimmelpenninck ooit heeft kunnen verwachten, dat de wijziging der Grondwet met zijne gedachten zou overeenstemmen. Beide schrijvers gelaten zich in het ontwerp der commissie de gemaskeerde republiek te vinden. De mannen des behouds schijnen alzoo in hunne laatste verschansing terug te trekken en het woord republiek te willen kiezen als een alarmkreet, om door het schrikbeeld, dat het oproept (want zij stellen republiek en anarchie gelijk), iedereen te doen terugdeinzen, die eene hervorming der staatsinrigting verlangt, hoewel de noodzakelijkheid en onvermijdelijkheid daarvan reeds jaren lang is gebleken. Het is van eenig belang deze tactiek te doen opmerken, daar het wel te verwachten is dat nu ook door anderen, wanneer het ontwerp der gewijzigde Grondwet in behandeling komt, die veranderingen, welke *zij* niet verlangen, bestreden zullen worden met de bewering dat zij de strekking hebben om naar de republiek te voeren. De thans voor Nederland ontworpene constitutie heeft de meeste overeenkomst met die van België, welks bevolking, anders wel niet bijzonder rustig, in dezen tijd met die instellingen algemeen kalm is gebleven en getoond heeft geene republiek te willen. Niet het aannemen, maar het hardnekkig onthouden van liberale instellingen, hetzij door

gezag of list, is het middel om eene monarchie in eene republiek te doen overgaan.

Het was in de zitting der Tweede Kamer van den 11den Mei, dat de heer Schimmelpenninck verklaarde, dat, ten gevolge der oneenigheid van het ministerie ten opzigte der Grondwets-herziening, een gedeelte der ministers zou moeten aftreden. Een korten tijd bleef het onzeker of de liberale of wel de behoudende partij het veld zou moeten ruimen. De beslissing onthief de ware vrienden des vaderlands van eene ernstige bekommering. De heeren Schimmelpenninck en Nepveu traden af. In de zitting van den 13den maakte de heer Donker Curtius bekend, op welke grondslagen hij en zijne ambtgenooten het nieuwe staatsgebouw zouden trachten te vestigen. Zijne redevoering, door alle dagbladen medegedeeld, is algemeen bekend. In de volgende dagen werden door den koning tijdelijke benoemingen gedaan voor de vacante portefeuilles. Mr. J.M. de Kempenaer werd benoemd tot minister van Binnenlandsche Zaken, welk departement tot nog toe door den heer Luzac, tevens met dat van Hervormde Eeredienst was waargenomen; daarna de generaal majoor J.H. Voet voor Oorlog, en de baron A.A. Bentinck voor Buitenlandsche Zaken, terwijl de heer P.A. Ossewaarde, raad-adviseur bij Financiën, tijdelijk met de functiën van minister werd belast. Thans houdt het ministerie zich met ernst bezig met de voorbereidende werkzaamheden tot indiening der wijzigingsontwerpen bij de Staten-Generaal. De wijze, waarop deze door dat ligchaam zullen worden beschouwd en behandeld, is voor Nederlands toekomst van het hoogste belang. Een aantal adressen en petitiën uit alle oorden des lands leveren onmiskenbare blijken van de vurige belangstelling der ingezetenen in dit hoogst gewigtige onderwerp, en ontnemen allen grond aan het voorwendsel dat de natie onverschillig zou zijn voor hare staatkundige belangen en burgerlijke regten.

FRANKRIJK. - De gebeurtenissen van Februarij hadden de geheele verwijdering van troepen uit Parijs ten gevolge gehad, en eene sterke partij onder de bevolking toonde zich zeer ontevreden over het voornemen der bewindslieden om de hoofdstad weder van eenige bezetting te voorzien. De voorloopige regering volhardde echter bij haar besluit en poogde de vijandige stemming des volks ten aanzien van het leger weg te nemen door het vieren van een zoogenaamd verbroederingsfeest. Detachementen van verschillende wapenen, benevens de gewone en de mobiele nationale garde, stonden langs straten en kaden geschaard, en nadat de leden van het bewind op eene verhevenheid hadden plaats genomen en Arago, als minister van oorlog, eene aanspraak had gerigt aan de verzamelde hoofdofficieren, werd door dezen de eed van trouw afgelegd, en daarna had, onder het aanhoudend lossen van het geschut, het uitdeelen der nieuwe republikeinsche vaandels plaats. Eene proclamatie der regering, bij deze gelegenheid uitgevaardigd, gaf breed op van de heerlijke gevolgen van dit verbroederingsfeest en van de welvaart, welke de republiek thans te gemoet ging. Eenen geheel tegenstrijdigen indruk maakte echter bijna gelijktijdig de uitschrijving eener belasting op de hypotheken, welke, naar men berekende, 120 millioen zou opbrengen.

Weinige dagen later begonnen de verkiezingen voor de nationale vergadering. Te Parijs namen de lagere standen bijna geen deel daaraan; zij schenen voor de uitoefening hunner staatsburgerlijke regten zeer onverschillig te zijn. Reeds vooraf

was daaruit op te maken dat de verkiezingen in de hoofdstad in eenen gematigden geest zouden uitvallen, en dit bleek ook bij de eindoptelling der stemmen, welke met zekere plegtigheid werd verrigt, het geval te zijn. Evenwel waren al de leden der voorloopige regering gekozen, ook Ledru-Rollin, die echter eerst de vierentwintigste op de lijst was, terwijl Lamartine de eerste plaats innam. Ook in de departementen behoorden de verkozene afgevaardigden over het algemeen tot de gematigde republikeinen. Zeer groot was bij dezen afloop der verkiezingen de verbolgenheid der heethoofden, die thans als *roode republikeinen* of *republikeinen van den vorigen dag*, van de gematigden, *blaauwe* of *republikeinen van den volgenden dag* onderscheiden werden.

Te Parijs hadden de verkiezingen zonder ongeregeldheden plaats gehad; in de departementen was dit niet overal het geval geweest; in sommige steden, inzonderheid te Rouaan en Limoges, hadden zelfs zeer ernstige onlusten plaats gehad.

Te Rouaan verlangde de partij der ultra's de verkiezing van den regeringscommissaris Deschamps door te drijven, en sloeg, toen dit haar niet gelukte, weldra tot geweld over. De ongeregeldheden begonnen met beleedigingen door een troep gepeupel aan de nationale garde aangedaan. Van het plein verdreven, waarop dit tooneel plaats had, verspreidde deze bende zich door de geheele stad en bragt haar in eene opschudding, waarvan de misnoegden gebruik maakten om barricaden op te rigten en op de wachthuizen der nationale garde aan te vallen. De menigte werd echter overal teruggeslagen en tegen den avond was de stad weder rustig. Dit geschiedde op den 27sten April. Den volgenden dag hervatten echter de oproerigen hunne pogingen en zwichtten niet voordat de barricaden met grof geschut waren nedergeschoten en in een bloedig gevecht tegen de nu oprukkende linietroepen aan beide zijden een aantal dooden waren gevallen.

Te Limoges was een voormalig lid van de Kamer der Gedeputeerden, Tixier, benoemd. Eene deputatie der ultra's eischte van hem, dat hij van deze benoeming zou afzien, maar de heer Tixier achtte het zijnen pligt hieraan geen gehoor te geven. De volksmenigte maakte zich hierop van de stembussen meester, vernielde de biljetten, ontwapende de nationale garde en benoemde een voorloopig bewind, welks eerste maatregel daarin bestond, dat het den gegoeden burgers eene willekeurig omgeslagene belasting van 750,000 *francs* oplegde. Dit revolutionnaire bewind hield zelfs nog eenigen tijd stand nadat de stad omringd was door de troepen, welke, nadat de nationale vergadering was geconstitueerd, tegen haar waren gezonden.

Het was op den 4^{den} Mei dat de opening dezer constitueerende vergadering plaats had. Nog voor deze gebeurtenis had de provisionele regering het gewigtige besluit genomen tot afschaffing der slavernij in de koloniën, evenwel voor de vergadering het bepalen der schadevergoeding aan de slavenbezitters overlatende. Van deze en andere even gewigtige en in de hoogste staatsbelangen ingrijpende maatregelen zou de provisionele regering thans verantwoording moeten doen. Zij begaf zich in statigen optogt naar het paleis Bourbon, waar een groot aantal leden der nationale vergadering in de zaal vereenigd was. De plegtigheid van dezen openingsoptogt had zeer weinig dat haar van dergelijke ceremoniën onder monarchale regeringen onderscheidde, en hoewel de leden der regering te voet gingen, lieten zij zich toch door hunne rijtuigen volgen, waar-

onder dat van Ledru-Rollin bijzonder prachtig was. De eenige inderdaad opmerkelijke omstandigheid bij dezen optogt was, dat de nationale garde duidelijk hare weinige ingenomenheid liet blijken met haren opperbevelhebber, den generaal Courtais, wiens gezindheid zij toen reeds scheen te wantrouwen.

In deze eerste zitting der nationale vergadering konden nog geene zaken worden behandeld. Nadat Dupont eene korte aanspraak had gehouden, en een voorstel om de leden der vergadering den eed van trouw aan de republiek te doen afleggen was afgewezen, op grond, dat in den laatsten tijd reeds al te veel misbruik was gemaakt van politieke eeden, scheidde de vergadering zich in afdeelingen tot het onderzoek der geloofsbrieven, waarvan de uitslag in de namiddagzitting werd bekend gemaakt.

De tweede zitting leverde niet veel belangrijks op. Daarin werd de heer Buchez tot voorzitter benoemd, doch slechts voor ééne maand. In de derde zitting bleek eerst meer de geest der vergadering, dewijl ook de benoemingen der ondervoorzitters in den zin der gematigde partij uitvielen. Het was ook in deze zitting dat de provisionele regering verzocht werd verslag te doen van den toestand des lands. Dupont wenschte het doen van dit verslag aan zijnen ambtgenoot Lamartine op te dragen, en met toestemming der vergadering nam deze heer daarop het woord, en gaf in eene welsprekende redevoering eene schets van den loop der gebeurtenissen en de vestiging der republiek, waarbij hij niet verzuimde de toekomst met schoone kleuren af te schilderen. Na deze redevoering begonnen de ministers afzonderlijk verslag van hunne handelingen te doen. Onderscheidene leden der vergadering waren voornemens geweest aanmerkingen te maken op sommige maatregelen der provisionele regering, maar de geestdrift, welke Lamartine door zijne redevoering had opgewekt, was zoo groot, dat zij geene gelegenheid hadden om hun voornemen ten uitvoer te brengen. Niet alleen over het gewigtige punt van de verantwoording der provisionele regering werd alzoo driftig heen gestapt, maar ook de hoofdvraag van den toekomstigen regeringsvorm, welke eigenlijk nog beslist had moeten worden, werd zonder beraadslaging of stemming afgedaan. Bij acclamatie werd de republikeinsche regeringsvorm als wettig aangenomen en nogmaals uitgeroepen, waartoe de leden der vergadering zich gezamenlijk op het balcon van het paleis begaven. De proclamatie, bij die gelegenheid afgelezen, was van den volgenden inhoud:

De nationale vergadering, de getrouwe tolk van de gevoelens der natie, welke haar heeft benoemd, verklaart, alvorens hare werkzaamheden te aanvaarden, in naam van het Fransche volk en ten aanhoore der geheele wereld, dat de republiek, die op den 24sten Februarij 1848 is geproclameerd, de regeringsvorm voor Frankrijk is en steeds zal blijven. De republiek, welke Frankrijk begeert, heeft tot zinspreuk: Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap. In naam van het vaderland bezweert de constitueerende vergadering alle ingezetenen, welke staatkundige gevoelens zij ook belijden, om vroegere vijandschap en verdeeldheid te vergeten en slechts één gezin uit te maken. De dag, welke de volksvertegenwoordigers vereenigt, is voor alle burgers een feest van eendragt en broederschap. Leve de republiek!

In deze zitting had het verslag van den minister van Financiën niet ten einde kunnen gebragt worden; dit geschiedde

in eene volgende. De openingen, welke Gàrnier-Pagès van den staat der zaken gaf, waren gunstiger dan men na eenen tijd van gedeeltelijke regeringloosheid zou verwacht hebben. Volgens zijne verklaring zou zelfs de omwenteling Frankrijk van een staatsbankroet hebben gered. Na de verslagen over Oorlog, Marine en Openbare Werken, nam Lamartine nogmaals het woord en wekte door zijn verslag over de buitenlandsche zaken wederom in hooge mate de geestdrift der vergadering op. Daarna begon de beraadslaging over de benoeming eener commissie, aan welke het uitvoerend bewind zou worden opgedragen. Een voorstel van den afgevaardigde Dornès gaf tot eene hevige opschudding aanleiding. Na het bedaren daarvan besloot de vergadering tot eene dankbetuiging aan de leden der nu afgetreden provisionele regering. Aldus had Dornès gedeeltelijk zijn doel bereikt, maar de benoeming eener commissie, waarin ook Ledru-Rollin zou worden opgenomen, kon hij vooreerst niet doordrijven. Naauwelijks was deze zaak zoover afgehandeld, of de bekende ultra-republikein Barbès begon in de heftigste uitdrukkingen over het voorgevallene te Rouaan te spreken, doch zonder ander gevolg, dan dat hij de meerderheid der vergadering nog sterker tegen zijne partij innam.

Over de benoeming eener nieuwe regering werden in de volgende zitting heftige en verwarde redewisselingen gehouden. Na het verwerpen van verschillende voorstellen werd dat van Dornès, namelijk om eene commissie van vijf personen uit de leden der afgetredene provisionele regering te benoemen, weder opgevat en thans aangenomen, doch eerst des anderen daags had de verkiezing dezer commissie plaats, waarbij de heeren Arago, Garnier-Pagès, Marie, Lamartine en Ledru-Rollin benoemd werden. Verschillende aangelegenheden kwamen daarna nog ter sprake; het gewigtigste was de bepaling van eenen dag, waarop de bewindslieden inlichtingen zouden geven aangaande hunne staatkunde ten aanzien van Polen en Italië.

De regeringscommissie benoemde nu spoedig ministers voor de bijzondere departementen ten getale van tien, over welke vermeerdering, dewijl vroeger acht reeds te veel werd geacht, menige aanmerking werd gemaakt, schoon de benoemingen zelven vrij algemeen genoegen gaven. Louis Blanc en Albert bleven thans van alle bewind uitgesloten.

In eenige der zittingen, welke die, waarin de gewigtige verklaringen ten opzigte van Polen en Italië zouden gegeven worden, nog voorafgingen, werd eene commissie van achttien leden benoemd om het ontwerp eener constitutie op te stellen. Daarna werd ook besloten om de geheele vergadering te scheiden in zestien bijzondere commissiën tot onderzoek der algemeene aangelegenheden, terwijl elk afgevaardigde zou kunnen verklaren tot welke commissie hij wenschte te behooren. De meerderheid was van oordeel dat deze commissiën zeer wel naast de afdeelingen konden bestaan en van veel nut zouden zijn om de vergadering spoedig in te lichten.

Aldus naderde de gewigtige dag, waarop waarschijnlijk over de vraag van vrede of oorlog zou worden beslist, dewijl alsdan de zaken van Polen en Italië zouden ter sprake komen. De stemming der bevolking van Parijs was onrustbarend genoeg. Niet alleen onder de lagere maar ook onder de meer gegoede standen was men ontevreden over het gedurig uitstellen van het groote feest, dat bij de opening der nationale vergadering zou

gevierd zijn geworden, en hetwelk de bewindslieden thans onbepaald schenen te willen verschuiven. De ontevredenen namen zelfs zulk eene dreigende houding aan, dat het niet vreemd was geheime bedoelingen bij hen te onderstellen. De Regering was blijkbaar beducht voor opschuddingen en wenschte de aanleiding daartoe te vermijden door het verschuiven van het feest; de volgende dag bewees dat de bezorgdheid niet ongegrond was geweest.

Op maandag den 15^{den} Mei verzamelden zich de leden der clubs op het plein der Bastille, volgens hun reeds vroeger aangekondigd voornemen om eene demonstratie ter gunste der Polen te doen. Weldra was het geheele plein opgepropt met eene menigte volks, gedeeltelijk tot het uitschot der maatschappij behoorende; en toen men wist dat de nationale vergadering geopend was, trok deze geheele bende naar het paleis Bourbon. Aldaar waren intusschen de beraadslagingen begonnen en had, na eene redewisseling over de Italiaansche zaken, de afgevaardigde Wolowski het woord genomen over den toestand van Polen. Het gerucht der volksmenigte in den omtrek van het gebouw nam echter zoodanig de overhand, dat de spreker niet kon voortgaan, en weldra werd de geheele vergadering met schrik vervuld door het berigt van een der questoren, die van buiten kwam en aankondigde, dat hij voor de veiligheid der vergadering niet meer kon instaan, daar de bevelhebber der mobiele nationale garde weigerde het volk af te weren. Kort daarop drong de menigte inderdaad de zaal binnen en maakte door een geducht rumoer alle geregelde behandeling van zaken onmogelijk. De afgevaardigden bleven echter grootendeels bedaard en protesteerden met waardigheid tegen het geweld, dat men de vergadering aandeed. Langer dan een uur had deze opschudding geduurd eer het iemand van diegenen, die het woord wilden nemen, kon gelukken zich te doen verstaan. Eindelijk las Raspail, een der indringers, in weerwil der vergadering, eene petitie ter gunste der Polen voor, en daarna eischte de bekende Blanqui, als ultimatum des volks, dat de vergadering terstond den oorlog ter gunste der Polen zou verklaren, de moordenaren van Rouaan te regt stellen en maatregelen nemen om het lot der arbeidende klassen te verbeteren. Het razen en tieren werd daarop hervat, totdat een valsch, misschien opzettelijk alarm, dat eene galerij instortte, de meeste afgevaardigden en andere aanwezigen de zaal met schrik deed verlaten. Thans meester gebleven verklaarden de hoofden der oproerigen, bij monde van zekeren Hubert, de nationale vergadering voor ontbonden, en nadat Blanqui nog had uitgeroepen dat men de rijken eene belasting van duizend millioenen zou opleggen, begaven zij zich naar het stadhuis om een nieuw provisioneel bewind te benoemen. Dit bewind werd ook inderdaad afgekondigd en bestond uit de meest bekende ultrarepublikeinen benevens Ledru-Rollin, Louis Blanc en Albert. Het plan dezer lieden om zich van het gezag meester te maken werd echter door de beradenheid van Lamartine verijdeld, die, zoodra de vergaderzaal ontruimd was, zich daar wederom met een honderdtal afgevaardigden vereenigde en maatregelen nam om het oproer te dempen. De nationale garde, spoedig in de wapens gekomen, omsingelde het stadhuis, en de hoofden der beweging werden spoedig genoodzaakt om zich over te geven. In den avond kwam de nationale vergadering wederom bijeen, en nam het besluit om

als aanleggers van den opstand ook de afgevaardigden Barbès en Albert, benevens den generaal Courtais, die blijkbaar met de oproerigen gemeene zaak had gemaakt, geregtelijk te doen vervolgen. Het bleek terstond dat deze beweging de uitvoering van een te voren beraamd plan moest zijn geweest, waarin zelfs onderscheidene bewindvoerende personen betrokken waren, onder anderen de afgevaardigde en prefect van policie Caussidière, die het raadzaam achtte onmiddellijk zijn ontslag te nemen.

Op zondag den 21sten Mei werd het aangekondigde feest evenwel gevierd. Een optogt waaraan ongeveer 300,000 personen deelnamen, trok door de voornaamste straten naar het Mars-veld, waar op eene ontzaggelijk groote schaal toebereidselen voor plegtigheden en volksvermaken waren gemaakt. In den stoet trokken vooral de praalwagens met zinnebeeldige voorstellingen van verschillende beroepen het oog, en de illuminatiën en vuurwerken, waarmede het feest werd besloten, werden geroemd als het luisterrijkste wat iemand ooit van dien aard had gezien. Het reusachtige standbeeld der republiek, waarvan te voren veel ophef was gemaakt, werd daarentegen, wat de kunstwaarde betrof, ver beneden de verwachting gevonden. Geene rustverstoringen of onheilen had Parijs dien dag te betreuren.

Te Lyon gaven de gebeurtenissen van den 15den tot ongeregeldheden in het door fabriekarbeiders bewoonde gedeelte der stad aanleiding, welke de policie door eenige arrestatiën poogde te stuiten. Deze maatregel had echter het ongelukkige gevolg van een volslagen oproer te doen uitbarsten, het welk de reeds zoo dikwijls geteisterde stad met nieuwe rampen dreigde. Gelukkig werd nog de orde hersteld zonder tot uiterste middelen de toevlugt te nemen.

De zittingen der nationale vergadering onderscheidden zich in het eerst door zulk eene onstuimigheid en verwarring, dat dit ligchaam zich door deszelfs eigene verdeeldheid scheen te zullen oplossen, ten minste in de onmogelijkheid te stellen om iets tot stand te brengen, doch later schijnen de meeste leden het verkeerde dezer drift te hebben ingezien en merkt men in de discussiën, hoewel nog hartstogtelijk en ongeregeld genoeg, reeds meer orde en bedaardheid op. Eene steeds scherper wordende verdeeling in verschillende partijen wordt echter insgelijks met bekommering waargenomen.

DUITSCHE STATEN. - Terwijl Pruissen, de aanspraken van Duitschland handhavende, de Denen uit Sleeswijk verdreef, en de vijandelijke maatregelen van Denemarken tegen den Duitschen handel beantwoordde door ook in Jutland te dringen; terwijl verder door geheel Duitschland eene verwarring en regeringloosheid heerschten, waarvan in de geschiedenis geen voorbeeld bestaat, werden tevens pogingen aangewend om den grondslag te leggen voor instellingen, waarop men de welvaart van Duitschland voor de toekomst hoopt te vestigen. De daarmede belaste commissie maakte een ontwerp voor de staatsregeling van Duitschland als eene eenheid openbaar. Daarbij zou de zelfstandigheid der afzonderlijke staten gewaarborgd worden, maar in zoo verre beperkt, dat aangelegenheden van internationaal of algemeen belang door het algemeene Rijksbestuur zouden behandeld worden. Dit bestuur zou bestaan uit eenen erfelijken keizer, te Frankfort gevestigd, en twee kamers; het Hoogerhuis zou zamengesteld zijn uit de regerende vorsten, afgevaardigden der vrije steden en rijksraden, het Lagerhuis uit

afgevaardigden van het volk. Verder zou een rijksgeregtshof te Neurenberg worden gevestigd, en eindelijk zouden eenige algemeene bepalingen worden vastgesteld, welke in de constitutiën van alle afzonderlijke staten tot grondslagen zouden moeten strekken. De gedachte om eene nieuwe dynastie te vestigen vond terstond veel tegenspraak en afkeuring, en inderdaad scheen uit het ontwerp niets anders op te maken dan dat de nieuwe Duitsche keizer slechts eene kostbare staatsiefiguur zou zijn. Voorshands gaf de voorbereiding eener zoogenaamde Duitsche eenheid in onderscheidene gewesten tot hooggaande onlusten aanleiding. In Posen, dat in een Poolsch en Duitsch gedeelte zou worden gescheiden, werd de tegenstand der Polen door eene bloedige slagting der opstandelingen gedempt. In Boheme staan voortdurend twee nationale partijen tegen elkander over; de Czechen beschouwen de Duitschers als indringers en dreigen de inlijving van het land hunner woning in het nieuwe Duitsche rijk met geweld te beletten.

De taak der permanente commissie van het Voorparlement is thans geëindigd; het Duitsche parlement heeft zich te Frankfort reeds geconstitueerd, en daarmede heeft de voorheen zoo invloedrijke bondsvergadering al hare magt verloren, waarvan toch ook in den laatsten tijd slechts een schijn was overgebleven.

De Oostenrijksche monarchie schijnt op het punt om geheel uiteen te vallen; de Italiaansche gewesten moeten in alle gevallen als voor Oostenrijk verloren worden beschouwd, en Boheme, Gallicië en Hongarije kunnen alleen door het onmiddellijk toestemmen van alle vorderingen worden weêrhouden van zich geheel van het keizerlijke gezag te ontslaan. Weldra misschien zal Oostenrijk alleen tot de erflanden en Tyrol beperkt zijn, en zelfs is het twijfelachtig of deze den naam van keizerlijk zullen blijven voeren. De constitutie, in het laatst van April uitgevaardigd, scheen in het begin de bevolking tevreden te stellen, maar later werden door dezelve gedurig nieuwe eischen gedaan, welker inwilliging zoo weinig vermogend was om de rust in de hoofdstad te verzekeren, dat de keizer, misschien voor zijne veiligheid beducht, onverwacht het besluit nam om Weenen te verlaten en zich, zoo het heette tot bevordering zijner gezondheid, naar Tyrol te begeven.

De schrik, welken deze onverwachte stap onder de bezadigde burgers van Weenen heeft te weeg gebragt en de vrees voor eene geheele regeringloosheid, geeft voor het oogenblik het aangeblevene ministerie eenen steun, waarvan misschien tot reactionaire maatregelen gebruik zal gemaakt worden.

ITALIAANSCHE STATEN. - De zaken van Italie zijn nog in geen opzigt tot eene beslissing gekomen, dan alleen in zoo verre dat de paus genoodzaakt is geweest om zijne wereldlijke magt geheel uit zijne handen te geven, daar hij anders niet had kunnen nalaten persoonlijk op te treden in den oorlog tegen Oostenrijk. De leiders der volksbeweging schijnen er echter prijs op te stellen, dat deze oorlog steeds door de pauselijke goedkeuring den naam van eenen heiligen strijd kan blijven dragen. Om deze reden dulden zij de eenigzins dubbelzinnige houding als vredestichter tusschen Oostenrijk en Italië, welke de paus voorzeker meent te moeten aannemen ten einde te verhoeden dat Duitschland zich geheel aan zijn kerkelijk gezag onttrekke.

[Tweede deel]

Inhoud.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

	Blz.
Mode-orthodoxie	1
De stellige Wijsbegeerte. Algemeene grondslagen der stellige Wijsbegeerte door Auguste Comte. Uitgegeven door eenige voorstanders van de stellige Wijsbegeerte	9
Het wezen der Deugd. Voorlezingen in den Winter van 1847-1848, te Utrecht uitgesproken door Mr. C.W. Opzoomer	14
Petitie van den Censor om verdraagzaamheid	20
Vereeniging der Protestanten in 1848. Een vriendelijk woord aan, voor en tegen Musculus, ‘de Munstersche Vrede, aan de Christenen in Nederland.’	81
Christendom en Ongeloof. Twintig voorlezingen over de godsdienstige geschillen des tegenwoordigen tijds, door Dr. D. Schenkel. (Met een voorwoord van Dr. J.J. van Oosterzee)	93
De studie der vrijheid	96
Aan de algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk, ingezonden door Mr. C.J. van Heusden, Oud-Ouderling en President van het Provinciaal Collegie van toezigt op de kerkelijke administratiën bij de Hervormden in Noord-Braband, c.s.	102
Teekenen aan den Staatkundigen Hemel	106
Communismus en Socialismus	161
De Censor. Physiologisch-Politische beschouwing	167
Julianus de afvallige, in de vierde en in de negentiende eeuw.	173

Een hekelschrift van Dr. Strauss: der Romantiker auf dem Throne der Caesaren, oder Julian der Abtrünnige

Teekenen aan den Staatkundigen Hemel 186

De roeping der Duitsche Kerk in onze dagen.
Iets over het heden en voor de toekomst door Dr. C. Ullmann. Overgenomen uit de Stud. u. Krit., 2tes Heft. In het Repert. voor Buitenl. Theol., I D. 3 St. Een woord ook voor ons vaderland en onzen tijd 241

Is vrijheid van Onderwijs wenschelijk en weldadig voor de Roomsch Katholieken? 246

Onpartijdige gedachten over Protestantsche Genootschappen en Maatschappijen 249

Over het Communismus 253

De Geloofsbelijdenis, voorgesteld in den Tijdspiegel (1844 en 1848), onvoldoende bevonden op grond der Schrift 257

Uitzetkunde, in een avond-collegie gedoceerd door de Regering der stad Leyden, volgens den leiddraad van Professor T. 261

Armoede 263

Het voorstel van Legerorganisatie van de heeren Meurs en Rose 266

De Hervormde Kerk in Nederland. Beweging en Vereeniging. Het Odeon te Amsterdam op den 18 Augustus, en het Odeon te Zwolle op den 30 Augustus 321

De stellige Wijsbegeerte, tegenover Geloof en Bespiegeling. Eene Wijsgeerige proeve 332

De Amsterdamsche Bij-Synode der driehonderd eenentwintig getrouwen 340

Oorlogsverklaring der stellige Wijsbegeerte aan Geloof en Bespiegeling 349

Ontleding van de eerste Politische Bijdrage van den heer Mr. C.W. Opzoomer, getiteld: Volkswil en vrije verkiezingen, door Anonymus 358

De Priester in en buiten de Kerk. Twijfeling en overtuiging. A.H. Albert 401

Bijbelsche waarheid en kerkelijk stelsel. 406

De hoogste aangelegenheden ter sprake gebragt door M. Reville, Predikant te Dieppe, drie Godsdienstige geschriften, als: 1° over den regel van geloof en wandel voor de Protestanten. 2° over de Voorbeschikking. 3° over het menschelijk bederf

Het leven des menschen voor de wereld, voor zichzelven, en in betrekking tot God. 410

Het geloof in Jezus Christus ons licht, onze kracht en onze rust ook in dezen zorgvollen tijd, door L.G. Pareau

Over het blijvende en veranderlijke in de stoffelijke en zedelijke wereld 416

De Volksopvoeding, beschouwd als grondslag van Nederlands toekomstige Staatsregeling, door C.L. van Woelderen 420

Voorheen en thans 434

Letterkunde.

Portret van Arago. - 1847 27

De Huisvriend. Gemengde Lektuur voor Burgers in Stad en Land, verzameld door J.J.A. Gouverneur 31

Aan den heer Recensent mijner Brochure: Volksverlichting en beschaving 32

Spanje en Portugal in de negentiende eeuw 33

Lectuur voor Vrouwen. Flora, tijdschrift voor jonge Dames. No. 1-6 111

Het blanke meisje onder de Roodhuiden. 114

Eene schets van Noord-Amerikaansche zeden. Naar het Hoogduitsch van Charles Sealsfield

Dr. Rovius, in en buiten praktijk, onder 116
gezonden en kranken.
Tooneelen uit het leven van den geneesheer ten platten lande, naar eene veeljarige ondervinding geschetst

Warnasarie. 1848. 189
Letterkundig Jaarboekje, uitgegeven door J. Munnich

Othello, de Moor van Venetiën. Uit het 195
Engelsch v. Shakespeare, door Jurriaan Moulin

Hoe men boeren moet schilderen. 199
Ons Dorp. Schetsen en teekeningen door Thineus. Tweede vermeerderde druk

Wetsontwerp, betreffende de oprigting 202
van eene Kweekschool voor Recensenten, (zoo als het aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal konde voorgedragen zijn)

De Romantiker in Nederland. 268
J.A. Alberdingk Thijm, Legenden en Fantaiziën

Waarheid en Fantazij. 272
C. van Schaick, tafereelen uit het Drentsch Dorpsleven. Twee deelen

Twee Lieven en een Flaauwert. 276
Mina en Betsy. - Jurrien Raap of de Stads-Instituteur. Door den schrijver van de Schetsen uit de Kosterie te Kleihuizen

Eenige wenken nopens den 280
tegenwoordigen toestand der Geneeskunde in Nederland.
Handboek voor Pleegzusters en Ziekenoppassers, naar het Hoogduitsch, door Dr. G.H. Meijer

Muzen-Album, uit te geven bij Gebr. 361
Diederichs te Amsterdam, onder redactie van den heer C.G. Withuys

1849. Holland 437

Eene vrome vreemde, ingeleid door een' 444
braven vriend.
Alice of de Christin, in de verschillende betrekkingen des levens. Een verhaal uit

den tegenwoordigen tijd, door Emma Jane. Naar het Engelsch

Laatste Gedichten van H. Tollens Cz. 446

Mengelwerk.

		Blz.
Hoe men nabij kan vinden, wat men dikwijls verre zoekt		39
Aan de Redactie van den Tijdspiegel. Entens van Mentheda. Eene geschiedkundige Novelle		50
Correspondentie van het Leesgezelschap te Diepenbeek. (Vervolg v. blz. 457, 1ste deel)		64
Brievenbus.		
I.	Brief over eene hoogst wenschelijke populariteit van de Leden der Staten-Generaal	68
II.	Brief over het afschaffen der fooijen aan de dienstboden van anderen	70
III.	Brief van een Hervormd Predikant aan een lid der Synode, over de uitnoodiging des heeren Heldring, cum suis, om de Kerk te verbeteren	139
IV.	Brief aan den Redacteur van den Tijdspiegel, over een keffend napratertje	143
V.	Brief van een' Drentschen boer, over het droogmaken van een stuk land aan de overzijde van het Y	144
VI.	Tweede brief van een' Predikant aan een' Staatsman, over eene voorgestelde bepaling in de Grondwet	146
VII.	Brief van een' Drentschen boer, na het lezen van 't Verslag van de gebeurtenissen, voorgevallen te Amsterdam op den 24 Maart 1848, enz. door de HH. Mrs. Nolthenius en Ploos van Amstel	230
VIII.	Brief aan den Censor over een punt van publieke zedelijkheid	306

IX.	Aan den Dichter T.B.v.A.	307
X.	Brief aan Johannes, over eene op te rigten Levensverzekerings-maatschappij voor Predikanten	311
XI.	Brief voor den Emeritus-Predikant Jan Salie, naar aanleiding van zijn geschrijf aan zijnen vriend Pruik, bijgenaamd de Oude, in dato 30 April 1848	389

Entens van Mentheda. (Vervolg van blz. 64) 119

De politieke Tinnegieters. Een physiologisch fragment 132

Snippers en splinters.

I.	Zwaarwigtige drukzonde der opregte Haarlemsche Courant	147
II.	De schouwburgen in Parijs en derzelver twee pleitbezorgers Victor Hugo en Pyat	148
III.	Het standbeeld van den Aartsbisschop te Parijs	149

Republikeinsche Catechismus, of: beginselen van algemeene Wijsbegeerte, Zedeleer en Staatkunde, ten gebruike voor alle volken 150

De Secondant 204

Het Vlugschrift. (Zie Tijdsp. 1848, II. blz. 132) 215

Zullen de menschen dan nooit wijzer worden? 222

Lentemijmering.
Variatie op een thema van F.W. Carové 227

Entens van Mentheda. (Vervolg van blz. 132) 286

De Cipier uit den goeden, ouden tijd 303

De Demonstratie te Batavia in Mei 1848 364

Een bezoek in de nieuwe cellulaire Gevangenis te Amsterdam 368

Teekenen des Tijds.

I.	Mr. Isaac Da Costa, als spreker in de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen	373
II.	Het Handelsblad en Gods Woord	375

Entens v. Mentheda. (Verv. en slot v. blz. 303) 377

De ‘Kreeftsgewijze’ vooruitgang der hedendaagsche Vertalers 391

Het verslag van het tijdelijk Ministerie (13 Nov.) 454

Over Kiezers en Verkiezingen. 467
Aphorismen en meditatiën van een soi-disant Vaderlander

Een paar woorden van dankbetuiging aan ‘de Fakkel’ 471

KRONIJK VAN DEN DAG 73, 153, 233, 313, 393, 473.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Mode-orthodoxie.

> Veelvormige Astaroth.....
> BILDERDIJK.

Niemand zal ontkennen, dat zekere tijden zekere woorden en benamingen voortbrengen; dat elk tijdvak, zoo als elke oude classicus, een eigen, afzonderlijk woordenboek behoeft, waarin verschillende uitdrukkingen voorkomen, die eene bepaalde beteekenis hebben. - Evenzoo als in het Grieksch van Plato en Aristoteles geheel andere verba verschijnen, dan in dezelfde taal bij den apostel Paulus en den kerkvader Origenes, zoo heeft elk tijdperk eene eigenaardige nomenclatuur. De stellers van deze bijdrage voor den Tijdspiegel hebben, door de mededeeling van het *Lexicon Manuale*, in voorgaande afleveringen, zoo veel in hun vermogen was, aan dezen eisch trachten te voldoen, en zij gevoelden zich onwillekeurig genoopt, om op meer breede schaal een enkel van die tijds-woorden ter beoordeeling aan hunne lezers voor te leggen. - Dynastiën, revolutiën, kerkelijke vergaderingen, in het algemeen, woelende gistende tijden, zijn taalverrijkende magten. Men schept bij den stortvloed van nieuwe, of weder opgewarmde denkbeelden, nieuwe en minder bekende woorden; zij worden geijkt en verkrijgen een zeker burgerregt, totdat ze, even als de menschen zelve, weder plaats maken voor andere geslachten, naar de oude, maar nooit verouderde les van vader Homerus:

> 't Geslacht der menschen valt als 't blad der boomen af, enz.

Het is ons in zekeren zin tamelijk onverschillig, welke gewaarwordingen er ontstaan bij de lezing van een dergelijk temporair woord, als wij boven onze afdeeling plaatsten, een woord, hetgeen we in de laatste jaren meer dan eens over de lippen hoorden vloeijen, en waarbij ook wij ons in den beginne ergerden - want, zulk een woord, als mode-orthodoxie, moet ergernis verwekken. Wij zullen ons vooreerst bepalen, om te onderzoeken, in hoe verre aan deze uitdrukking eenige waarde kan gehecht worden, of het als een bloote fantastische dichterlijke klank moet beschouwd, dan wel als eene waarheid kan aangenomen worden. Later volgt eene lijst van opmerkingen en toelichtingen, bont en verschillend door elkaâr; wij wenschen alleenlijk dat de lezer eerst oordeele, voordat hij uitspraak doe, en zijne ergernis zoolang inbinde, totdat hij reden heeft gevonden, om die te matigen of er in verschillende mate aan toe te geven. - Wij leven immers, de schrijvers en de lezers van den Tijdspiegel, in de gouden dagen der vrijheid, 't is

niet goed om thans een slot voor den mond, of eene keten om de drie voorste vingers, die de schrijfpen besturen, te hebben; alles gaat los op hervorming, herziening, hernieuwing, herstelling; welnu, men veroorlove ons mede, om de grieven te laten hooren, en petitiën neder te leggen. - Wanneer ze maar voor de griffie van het gezond verstand komen, is er reeds veel gewonnen, en wij verkeeren - in de zekerheid of in den waan? dat elk, die onzen Tijdspiegel ter hand neemt, evenveel gezond verstand als onpartijdigheid bezit. - Wanneer we ons daarin bedriegen, komt de schuld van onbillijke beoordeeling niet ten onzen laste.

Mode-orthodoxie schijnt, als zamengesteld woord, met zichzelve in dadelijke tegenspraak te staan, eene contradictio in adjecto. Orthodoxie (maar voor de vuist weg als regtzinnigheid vertaald) heeft niets te maken met de mode, deze alleenheerscheresse, die zich over alle stoffelijke en zinnelijke voorwerpen uitstrekt, maar toch, zouden we verwachten, buiten het geestelijke gebied blijft gesloten, en daar althans haar grillig spel niet zal drijven. 't Klinkt daarom hard en bar, als men de orthodoxie mede onder de mode-artikelen rangschikt, alsof ook zij uit Parijs en Londen in de grootere en kleinere bazars wordt aangeboden en verkocht. - Wat heden orthodox was, is dit gisteren geweest, en zal het morgen blijven. - Wie zal gelooven dat de kerkelijke regtzinnigheid ook aan een' zekeren modus, aan eene wijziging, aan eene verbuiging onderhevig zoude kunnen zijn? Wij zullen hier in de eerste plaats onze lezers verwijzen naar de verhandeling over de regtzinnigheid, door den heer Mensinga in de Boekzaal der geleerde wereld (Februarij l.l.), alwaar de eenvoudige en populaire voorstelling, benevens de kernachtige toepassing, niet weinig lof verdienen. - Vervolgens zullen we als een axioma moeten aannemen, dat helaas! ook op de meest geestelijke, onstoffelijke zaken, op de meest spirituëele onder- en voorwerpen, de oude dame Astaroth wel zeer bepaaldelijk invloed uitoefent, en dat er niets te zien, te hooren, te gevoelen, te bedenken, te betasten, te schrijven, te lezen, te erkennen is, hetgeen niet, volgens vader Kant, aan de kategorie der *modaliteit* is onderworpen, en derhalve gemodificeerd wordt, en wederom onder den schepter der mode staat. - Dit axioma zal wel geene bewijsvoering behoeven - alles is aan wijziging, verschillende opvatting, veranderde of vernieuwde tijdsvormen onderhevig, en kan, al ware het ding of het begrip ook zoo snelvoetig als Achilles, daar niet aan ontsnappen. Of weet mijn lezer iets, dat *niet* onderhevig aan modificatie, aan wijziging, aan - om een woord te bezigen, dat thans hoog en hooger staat - aan *herziening* is blootgesteld? Gelieft onze lezer de goedheid te hebben, om maar eens bij zichzelven te beginnen, - bij zijn eigen ligchaam, bij zijne hoofdhairen, zijne gelaatskleur, zijn verzwakt gezigt - dan voort te gaan bij zijne vrouw en kinderen, zijne bezittingen, zijne begrippen, zijne kleederen, zijn hoed en rok - nu en voor 20 jaar! - zijne politieke denkbeelden, zijne vrienden, zijne verwachtingen - is hij niet altijd min of meer gemodificeerd? heeft hij zich niet van modus in stoffelijke en geestelijke betrekking veranderd? Loochen het maar niet langer, goede, verstandige vriend! al trekt ge ook bij deze onverwachte interpellatie van uwe deelnemende vrienden, *Spiritus Asper* en *Lenis*, een beden-

kelijk gezigt. - Welnu, gelooft ge dan dat de regtzinnigheid, de orthodoxie, op u en op allen alleenlijk eene uitzondering maakt? Is u dat woord nog eenigzins te piquant - lees er dan voor in de plaats: gewijzigde orthodoxie - gemodificeerde orthodoxie - als wij daardoor slechts vrienden blijven, doen wij gaarne, zoo als heden ten dage de heeren volksbestuurders, deze en dergelijke *concessiën* zelfs ongevraagd.

Intusschen willen wij uwe toestemming nu verder, ten behoeve onzer stelling, dat het in den aard van den mensch, en in den aard der zaak mede ligt, dat de regtzinnigheid nu en dan een modekleed aantrekt, en zich daarin vertoont aan de oogen der wereld. - Wilt niet denken, dat wij het woord *mode*, als het bepalend adjectief van de regtzinnigheid, hier in een ergerlijken, slechten, wereldschen, verwerpelijken zin nemen - zoo als men spreekt van een modepop, een modegezelschap, of dergelijke. - 't Zij verre, gij kunt en moogt het woord, om alle ergernis te vermijden, als modus, eene wijziging, in eenen zeer neutralen en goeden zin opvatten; niemand kan u dat verbieden. Nu is het met het kerkelijk leerstelsel toch niet anders gesteld dan met elke theorie, welke ook - men neemt hetzelve aan, óf uit overtuiging, volgens onderzoek; óf op gezag, volgens autoriteit; óf uit eene zekere trage, onverschillige gewoonte, om toch iets te hebben waaraan men zich - zoo als het heet - kan houden. - Tot deze drie soorten zullen velen behooren, maar deze maken het bestaan van eene vierde soort niet onmogelijk; wij bedoelen die lieden, die werkelijk, *omdat* zij bij sommigen een kerkelijk leerstelsel zien bovendrijven, zich daarbij voegen, zich daarnevens plaatsen, en eigenlijk geene andere geldige reden daarvoor weten dan deze: de Heer die, Vrouwe die, behooren bij die kerkelijke kleur, alzoo ook ik - *accessorium sequitur suum principale* - en deze lieden nu, die weder naauw vereenigd zijn met de tweede klasse, die op gezag, op autoriteit volgen, deze nu noemen wij de mode-orthodoxen. - Heeft men het dan nooit opgemerkt, en zouden wij de eersten zijn, die het wereldkundig moesten maken, dat de ingeschapene natuur der nabootsing, zelfs bij eenige dierensoorten aanwezig, mede waarneembaar is op het leerstellig-kerkelijk gebied? dat men zich aansluit aan zekere partij, die om de eene of andere reden, magtige aanbevelingen medebrengt, en hetzelfde kleed draagt dat anderen dragen, *omdat* men daardoor vermeent nader met die anderen, welke men om zekere reden in hooge waarde houdt, verbonden te zijn? en is dàt dan geene mode? Of - wij spreken eens zeer ernstig en rondborstig - gelooft ge in goeden ernst, dat zoo vele menschen, wien het volstrekt aan de noodige godsdienstige kennis en de noodige opgewektheid en de noodige belangstelling ontbreekt, en die zich, vrij kennelijk en geruchtmakend, aan de streng-kerkelijken aansluiten, gelooft ge dan, dat zij dit doen naar eene rijpe overtuiging, na een bezadigd onderzoek, naar innige opregte behoefte van hart en geest? Neemt ze maar eens, als gij in hun vertrouwen deelt, neemt ze maar eens in de biecht, ook al de oorbiecht, als er gelegenheid toe is, vraagt hen, *waarom* zij aan de leerstukken der Dordsche vaders, aan de tegenwoordige werking van den boozen geest, aan de streng-Calvinistische voorverkiezing, aan dergelijke leerstukken gelooven. Zij zullen zich eindelijk op dezen of genen regtzinnigen prediker beroepen, en, van nabij beschouwd, zal het blijken,

dat zij volgden, *omdat* anderen waren voorgegaan - is dàt geene mode? Gaat het anders in de werkelijke, stoffelijke, onkerkelijke wereld, waar men, let wel: ook de *oudere* kleederdragten van vroegere eeuwen weder op de baan brengt, en als er tien menschen met zulk een kleed verschijnen, weldra tienmaal tien ook zulk een kleed laten maken, waarom? omdat het mode is, omdat men zich nu in een ander kleed niet gaarne wil laten zien en laten beoordeelen? - Waren de menschen, wat hunne kerkelijke aangelegenheden betreft, maar half zoo opregt, als wat hunne ligchamelijke belangen betreft, zij zouden met een olijk glimlachje moeten zeggen: ''t is wel jammer, maar daar is toch wel wat van aan!' Als de regtzinnigheid uit de zuivere bronnen vloeit, heeft zij het onuitwischbare kenmerk van eenvoud, van ootmoed, van stille, kalme rust; zij paradeert niet op de hoeken der straten, evenmin paradeert zij in couranten-artikelen, in courantenadvertentiën, in opgepronkte termen, die weldra als stereotypen, als geschrevene, gedrukte, aan de courantiers betaalde vroomheid, tamelijk veel aan inwendige waarde verliest. Men neme de zaak zoo als men wil, het is en blijft eene ellendige droevige vertooning, wanneer men, in het reine Christendom, anderen de regtzinnigheid, in vorm, in woord, in gebruik, in gebaar, in alles - tracht - na te doen - na te doen - na te bootsen - en dat welligt - wij gaan een groote schrede verder - en dat welligt, om daardoor hier of daar in de groote, aanzienlijke, regtzinnige, kerkelijk-orthodoxe, aan invloed rijke wereld, wat meer geïntroduceerd te worden, om daardoor digter bij het neusje en het staartje van den zalm te komen, om daardoor onder de onmiddellijke protectie en het patronaat van den WelEdelen heer N.N., van Vrouwe N.N. te staan, als aan hunne zijde mede te bidden, te oefenen, te zingen, om later eens mede in de booze wereld wat hooger te stijgen! - Ergert u die voorstelling? Wij wenschten, dat wij ze als eene onwaarheid konden wegwerpen. Waagt gij intusschen om dit in goeden ernst te beweren? - Wij gelooven dat velen kerkelijk-regtzinnig zijn geworden, en het nog vooreerst blijven, zonder dat zijzelven weten, hoe zij daaraan gekomen zijn, even als de kleêrmaker het kleed maakt, waar gij, als het u aan tijd en gelegenheid ontbreekt, tot hem zegt: 'Maak het nu maar zoo als het thans behoort, als het mij maar goed staat.' Velen nemen dan de snede aan, die thans gedragen wordt, als het kleed is afgedragen, begint het oude liedje weêr van voren af.

Wij mogen, eens op weg zijnde, niet blijven staan, en moeten hier iets laten volgen over de verschillende mode-orthodoxie, zoo als deze zich bij de twee geslachten vertoont. Wij hebben de oude spreuk dikwerf gelezen en aangehaald: *Les ames n'ont point de sexe* - alles voorwaardelijk! de heeren en mannen hebben, uit den aard, eene meer stevige, vaste constitutie, en gevolgelijk ook wel eens eene meer degelijke, doortastende, naar buiten werkende orthodoxie. Zij moeten er iets mede verrigten. Is het dan eene zonde, als wij vooronderstellen, wij houden het slechts voor eene vooronderstelling, dat een koopman, een man die zoo juist optelt, vermenigvuldigt en deelt, waar hij zich ook al aan het kerkelijke stelsel, in al deszelfs oude kracht heeft aangesloten - op koopmanswijze - speculeert en handel drijft, en zijne waren tracht aan te bevelen, en anderen, ook al op het kerkelijk gebied, eene vlieg tracht af te vangen? Strijdt

dat lijnregt tegen alle psychologische ondervinding onzer dagen? Of een advocaat, waaronder wij hier iets meer dan een groote M. met een kleine *r* (M^{r}.), een regtsgeleerde verstaan, dat ook hij zijne pleitende ziel en zijne pro's en contra's op het kerkelijke stelsel inent, altoos verdedigt of wederlegt, en het oude geschut van Dordrecht op echt regtsgeleerde affuiten plaatst? Dat is nu immers zeer goed en geoorloofd - 't kan niet anders. - Maar als nu de andere nabootsende heeren, die dat alles wel zien, maar toch niet geheel begrijpen of beoordeelen kunnen, ook dàt willen nadoen, nabootsen, dan is het dikwerf met een ellendigen uitslag, en het komt, wat hen betreft, weder neder op het oude:

'*Non tali auxilio*, *nec defensoribus istis* etc.'

(Zulke voorvechters hebben we niet noodig, zij bederven meer dan zij verbeteren).

Geheel bijzonder vertoont zich de kerkelijke orthodoxie, waar zij onder de handen van geboren of gemaakte *dichters* komt te staan of te vallen. 't Is merkwaardig genoeg om de verschijnselen hier naauwkeurig waar te nemen - een dichter beziet alles - niet van nabij, maar uit de verte, van zijne hoogte; op den rug van Pegasus gezeten, brengt het vleugelpaard hem ver boven de gewone spheer, waarin de lieden van het proza behooren; op die geweldige luchtreizen is het reeds moeijelijk, goed en vast in den zadel te blijven, en niet eenigzins duizelig te worden. Intusschen worden de dichters aan deze stijgende en gevaarlijke equitatie gewoon, en zijn op hun Muzen-paard even goed en veilig te huis, als de dragonder, die eenige veldtogten heeft medegemaakt, met dit verschil, dat somtijds in den krijg een of meer paarden onder den krijgsman worden doodgeschoten, terwijl de zoon van Apollo ongedeerd en veilig zijnen togt voortzet, en, op zijn hoogst en ergst genomen, eenige lauwerbladen uit zijn' krans ziet wegstuiven. Het gezigtpunt, de beschouwingswijze van den geboren dichter is derhalve ook zeer eigenaardig; er moet iets profetisch bij hem aanwezig zijn - hij is - hoe dat eigenlijk toegaat, begrijpt de prozamensch nooit - hij is in de toekomst te huis; daar is het hem reeds klaar en duidelijk wat ons nog duister is. Hij ziet ook, wanneer hij zich op het vleugelpaard met de beide handen op den zadelknop omkeert en ruggelings voortsnelt, hij ziet ook niet minder scherp in het verledene. - Ook dáár combineert zich alles voor zijnen blik tot één groot geheel, - en om die reden beschouwt ook hij het kerkelijk leven uit een standpunt, dat ons somtijds evenveel verbazing als schrik verwekt. Een kalm, bezadigd, zuiver geschiedkundig resultaat moogt ge van hem niet verwachten, die door den geest der poëzy doorademd en doortinteld is, het langzaam en bedachtzaam vorschen naar de waarheid, naar de zuivere waarheid, ontdaan van het kleed der Oostersche, Westersche, antieke of moderne beelden, zult ge in hem toch niet verwachten, bij wien elke zenuw trilt, bij wien alles gespannen is, die het opgekropte gemoed, het ga hoe het ga (hij kermt het zelf uit), moet ontlasten, en die misschien een ongeluk zoude krijgen, als ge hem daarin wildet verhinderen. De dichter, ook waar hij op het Theologische, kerkelijke gebied staat, men vergete dat niet, zingt, hij moet zingen, hij wil zingen; hij doet dat, zonder dat hij het zelf weet, en dat is zeer welluidend, behagelijk, het is wegslepend, het is profetisch, het is alles wat gij wilt, mits gij ons tegenover den dichter het regt laat, om zijne in geestver-

voering gezongene, kerkelijke leerstellingen, eerst bedaard na te zien, te toetsen, te beproeven, of ook misschien Pegasus wat al te hevig met hem op en neêr schommelde en schokte, en daardoor het *evenwigt* in de gedachten verloren ging, waardoor aan de ijskoude, prozaïesche waarheid groot nadeel wordt berokkend. Gij zult het dus wel begrijpen, dat de wijsgeeren, die beneden op de aarde staan, en vasten grond onder de voeten hebben, met de dichters gewoonlijk in tweestrijd komen, en somtijds zeer ergerlijke, onbetamelijke, onbeleefde aanmerkingen maken, als ze de goede luchtreizigers, hoog boven hen, tusschen den Sirius en Orion, gevaarlijke evolutiën zien verrigten. - Als derhalve de geboren dichter ook al eens neiging en smaak begint te gevoelen, om het kerkelijk-orthodoxe leerbegrip te bezingen in gebonden of ongebonden stijl, en zich aangordt om het een of ander oud systema voor te staan, moet hij bovenal zijne eerste oorspronkelijke roeping, en zijn hoog standpunt van beschouwing nooit vergeten. Hij moet weten op welk een gebied hij zich verplaatst, wat hij daar geven of nemen kan. Hij mag als een raisonnabel, verstandig man zichzelven het gevaar niet verbergen, waaraan hij blootstaat, om het dichterlijke element in het kerkelijke element over te brengen; hij mag, op den Pegasus gezeten, de strenge en ernstige eischen der wetenschap niet uit het oog verliezen, en vooral gedachtig zijn, hoe ligtelijk de dichter den godgeleerde, zoo als men zegt, vreemde parten speelt; maar wanneer hij het doode kerkelijke geschiedkundige stelsel bezielt, als Prometheus eens zijne Pandora, wanneer hij het oude verlatene gebouw van binnen met zijne vuurvlammen verlicht, - welnu, als man der kunst is hij ons in het eentoonige leven allezins welkom, en als we hem ook niet in alles kunnen en mogen gelooven, wij willen hem toch gaarne voor ons laten zingen, en is het niet de Theologische Doctorale hoed, dan toch een paar frissche lauwerkransen toereiken. Indien we echter van den geboren dichter, die nu eens niet anders kan, tot den gemaakten dichter, die ook wil mede doen, en de orthodoxie in flaauwe en leelijke rijmen zamenvat, afdalen, dan is ons oordeel gestrenger. - Er is een zeker geslacht van rijmenmakende heeren, die met de spelling van den krachtigen Bilderdijk ook wanen zijnen poëtischen geest in één koop meteen overgenomen te hebben, die zich getrouw aan zijne streng kerkelijke rigting aansluiten, zonder dat zij voor een zestiende deel zooveel katechismus en theologische kennis bezitten, als de meester; jeugdige en minder jeugdige heeren, die, even als hij, maar honderdmaal onverdragelijker (want aan M^{r}. Willem mag men veel vergeven), over alles wat er geschiedt, geschreven en gedacht wordt, klagen, kermen, pruilen, of zich, met slepende en staande eindrijmen, komisch boos maken, die eene gelijke orthodoxie *affecteeren*, en daarmede gelooven niet weinig lauweren verdiend te hebben. De mode om op dergelijke wijze de kerkelijke regtzinnigheid op te vangen en af te dreunen, om over de eigene doemwaardigheid en die der geheele wereld, een hoogstvervelend Elegiacum aan te heffen, zal ook wel weder eens uit de mode raken; wij weten voor deze soort van zwaarmoedige nabaauwers des meesters geen beteren raad, dan die welke hijzelf gegeven heeft, in zijne vertaalde fabel van Yriarte, waar de ezel met den doedelzak speelt, en het keurige muzijk-instrument een zeer naar geluid geeft. Als de geboren dichter den ge-

heelen zendbrief van Paulus aan de Romeinen op rijm wilde brengen, of de Openbaring van Johannes eens overdichten, zoo zoude er toch nog poëzy voor den dag komen, maar als de jongeren, die zich, ondanks alle vermaningen en smeekgebeden, tot poëten willen maken, mede instemmen, dan komt men ook heden ten dage niet verder, dan het oude: *imitatorum pecus* van Horatius.[1)]

Eenigzins anders is het, wat de mode-orthodoxie betreft, gesteld met de *vrouwen* en dames, de zonzijde van ons geslacht, de bloemen des levens, de sentimenteele vergeetmijniet, de teedere roos, ook met de doornen, de rijkbloeijende hyacinth, het nederige en capricieuse kruidje roer-mij-niet. Wij erkennen en waarderen, welligt meer dan onze lezers, het warme, godsdienstige gevoel der vrouwen, wij zijn er van overtuigd dat het levensbeginsel der godsvrucht rein en krachtig in het vrouwelijk hart leeft, en dat de moeders Eva, jeugdig en oud, meer ware devotie (ook in Protestantsche beteekenis) bezitten, dan de magtige heeren der schepping, de Adams, met hunne wetenschappen, en drogredenen, en twijfelingen; maar het is evenmin te ontkennen, dat de orthodoxie, wanneer ze zich bij de vrouwen openbaart, met meer harde, meer bonte kleuren verschijnt, en de vrouw in vele opzigten prejudiciëert. Eigenlijk is het van niemand, die tot het zoogenaamde schoonere geslacht behoort, te vergen, dat zij, zelfs in de verte, iets weten van datgene, wat wij orthodoxie of neologie noemen; zij moeten die woorden schuwen als verzoekingen der oude slang, die haar tot de verbodene vruchten heenleidt: eerst demoedig aannemen, dan wat aangenomenis, gevoelen, en dan wat gevoeld is, in praktijk brengen, zietdaar de katechismus voor de vrouwen; als men haar geleerd, kritisch wil maken, is er veel leeds te voorzien, nog meer, als zij zich eens in het hoofd hebben gezet, om zichzelve daartoe te vormen. - De orthodoxie der vrouwen is als het spiegelgevecht der tooneelvertooningen in de balletten. Zij slaan er ook op los, maar het is zoo voor de leus; zij kunnen het niet in gemoede meenen; want zij verstaan er niets van, en wat zij er van verstaan, dat kunnen ze niet beoordeelen, en als zij beoordeelen, is het weder de getrouwe echo van den heer en meester, echtgenoot of broeder, die haar dikwijls - die booze mannen - maar wat voorpraten, om er zich af te maken. - Eene gevoelige, diep godsdienstige vrouw is een juweel; eene geforceerde orthodoxe, die u met hare kerkelijke leerstellingen onhandig naar het hoofd werpt, is een stuk geslepen glas. Nu is het intusschen zeker dat de mannen, die overal gaarne der vrouwen eene eereplaats inruimen, er op gesteld zijn, dat ook zij deelen, *quand même*, in het orthodoxe spiegelgevecht - en dit streelt de schoonere helft van het geslacht, en zij kiezen mede, ik beloof het u, partij. Zij scharen zich mede onder deze of gene banier; zij matigen zich mede het onvertrapte, het regtstreeksche kiesregt aan, waar het geldt dezen of genen orthodoxen gezochten redenaar of leeraar, en gij moogt het gerustelijk gelooven, wien zij eens, op deze wijze, in hare bescherming hebben genomen, die heeft magtige bondgenooten. Als de vrouwen de orthodoxie slechts gevoelen - begrijpen, toetsen op geldige gronden, dit blijft ter zijde - dan is het genoeg, dan trekken zij mede, paar aan paar, heldhaftig op, nevens en voor en achter den kerkelijken vaandeldrager,

1) Nabootsend vee.

en de anders zoo zachte wezens verkrijgen iets van den aard der zuster Kenau, strijdlustiger gedachtenis. Daardoor vestigt zich ongevoelig bij onze waarde vrouwen eene mode-orthodoxie, die men eigenlijk nooit met grievenden ernst, maar liefst met vriendelijke ironie moest bejegenen. Wie toch zoude op eene oude of jonge dame in vollen ernst *boos* kunnen worden, als zij met radde tong en vlammend oog voor de kerkelijke stellingen van Calvijn, d'Outrein - of wilt ge meer moderne lichten - voor een Berlijnschen Krummacher of zijne medestanders in de bres springt; als zij u, met hare eigenaardige welsprekendheid, de oud-Gereformeerde praedestinatie-leer zoekt aan te prijzen, en dezelfde kracht en rijkdom van woorden bezigt, waarmede zij hare trage of oneerlijke dienstmaagd aan den keukendrempel te regt stelt? Of als zij zich in de mode ook hier schikken, en gelijk lammeren der groote kudde volgen, waar anderen haar voorgaan, zullen wij dit dan zoo hoog opnemen? Dàt ware eerst zonde, en verried weinig menschenkennis! - Is de vrouw uit den aard - 't is tot walgens toe herhaald, maar het is daarom toch waarheid - niet zeer nieuwsgierig? Welnu, als er ook iemand optreedt, die zich door scherp geteekende orthodoxie afteekent, en in de geschriften en gesprekken van den dag als zoodanig gesilhouetteerd wordt, zal zij en moet zij dan niet onder de eersten zijn om mede te gaan, mede te hooren, mede te gevoelen, mede te gelooven, mede in en boven de wolken geheven te worden, en een weinigje mede te dweepen? Ware het niet onmenschelijk om haar dit voorregt, dit amusement gebiedend te weigeren, en als nu - wij merkten dit reeds aan - bij alle mogelijke gelegenheden, *der Damen schöner Kranz* moet aanschouwd worden, dan kan het niet anders dan dat ook zij, onze kostbare levensbloemen, ook ter harer tijd, eens mede defileren in de gelederen der kerkelijk-regtzinnigen. - Het doet ook volstrekt geen kwaad, mits de lieve vrouwen, als de eerste of tweede gevoels-aandoening, de geestvervoering voorbij is, slechts weder getrouwelijk voor de huishouding, voor keuken en wasch zorgen, de kinderen verplegen, de dienstboden in orde houden, en als ze als waardige huismoeders weder op hare regte plaats verschijnen, het hoofd en de tong niet vol hebben met zaken die wel eens op den huiselijken vrede, ja zelfs op een mislukt middagmaal, of verwaarloosde linnenkast invloed konden uitoefenen. Gij ziet, lezer! dat wij de zaak, wat de vrouwen betreft, tamelijk ligt hebben opgenomen, en het hier lieten berusten bij een *ridendo dicere verum* van onzen ouden dichter. Om kort te gaan, en dit betoog, dat reeds niet al te kort is, te eindigen, de mode-orthodoxie is een van die teekenen des tijds, waaraan men zich aan de eene zijde moge ergeren, aan de andere vrij gerust blijft voor de toekomst. De ware regtzinnigen, die een echt Bijbelsch, ongeketend Christendom aankleven, en daarin zijn ingedrongen, zullen niet wenschen dat men *hen* uit mode dáár volge. Ieder die zocht en vond en vasthield, wat hem als eeuwige, onvervreemdbare waarheid geldt, laat een ander de keuze zijner overtuiging en van zijn stelsel, als hij er niet buiten kan, vrij; hij lokt den buurman of de buurvrouw niet met het vogelaarsfluitje, maar spreekt en verkondigt rondweg zijne overtuiging, en het moet hem onverschillig zijn, of anderen daarop een amen! of een anathema! laten volgen.

Wil men nu, met geweld, eene of andere

orthodoxie onder de menschen brengen, nu men doe dat dan maar, mits men eerlijke middelen beproeve, zoolang men er tijd, lust en geduld toe heeft; eindelijk zal de eenvoudige, zuivere waarheid toch het pleit winnen, en wij doen zekerlijk verstandig om stil te wachten, altoos scherp toeziende, totdat het eens zoo ver zal gekomen zijn.

Spiritus Asper en *Lenis.*

De stellige wijsbegeerte.

Algemeene grondslagen der stellige Wijsbegeerte door Auguste Comte. Uitgegeven door eenige voorstanders van de stellige Wijsbegeerte. Te 'sGravenhage bij Gebroeders Belinfante. 1846.

Vele wetenschappen en kundigheden worden er met den naam van wijsbegeerte bestempeld, zonder dien eigenlijk, in den strengsten zin, te verdienen; zoo als de benaming van natuurlijke wijsbegeerte, die na Newton zoo zeer in zwang gekomen is, van wijsbegeerte der wetenschappen, van wijsbegeerte der natuur (*Naturphilosophie*), die slechts op de wetenschappelijke natuurkunde, de algemeene kennis en rangschikking der wetenschappen, en op eene meer dichterlijke en phantastische, dan wetenschappelijke natuurbeschouwing betrekking hebben. Wat de eigenlijke philosophie zelve betreft, in de vorige en in onze eeuw heeft deze wetenschap zich ook onder verschillende namen vertoond, waaronder de sensualistische, de kritische, en de speculatieve, de voornaamste zijn. Locke, Kant en Hegel zijn als de hoofden van deze drie verschillende rigtingen aan te merken.

In Duitschland heeft de sensualistische wijsbegeerte nimmer veel opgang gemaakt, en de kritische wijsbegeerte heeft bijna geheel voor de speculatieve moeten wijken, totdat de bespiegeling tot eene zoo groote hoogte is opgevoerd, dat men het raadzaam begint te oordeelen van op den kritischen weg terug te keeren, ten einde niet door eene duizeling naar beneden te storten. In Frankrijk en Engeland heeft het sensualismus nog altijd veel aanhangers behouden. Des Cartes, die speculatief was, werd in de 18de eeuw voor Locke vergeten, en het sensualismus werd er de bijna uitsluitende rigting. In onze eeuw verkreeg de Schotsche school door Royer-Collard in Frankrijk zooveel invloed, dat er eene omwenteling in de wijsgeerige methode plaats greep, en er eene nieuwe rigting ontstond, de psychologische, die door Cousin met grooten bijval werd voorgedragen, om weldra, ondersteund door uitgebreide geschiedkundige wijsgeerige studien, in gematigd eclectismus over te gaan, waarin het speculatief bestanddeel een groot overwigt behield. De voorstanders der oudere rigting streden, hoewel met weinig goed gevolg, voor hunne wijze van zien, tegen Cousin en zijne talrijke leerlingen, die ook van den kant der geestelijkheid, en van dien der nieuwste Fransche bespiegelende school, zoo als van Leroux en Quinet, vele beschuldigingen en tegenwerpingen te verduren hadden.

Ondertusschen poogden verschillende halfwetenschappelijke, industrieele en staatkundige partijen, hare Utopien in Frankrijk te verwezenlijken. St. Simon en Fourier hadden beide talrijke aanhangers, hunne plannen kwamen tot geene rijpheid of vielen in duigen, echter waren het socialismus en communismus de vruchten van hunne bespiegeling, waaraan zij den naam van maatschappelijke wijsbegeerte (*philosophie sociale*) wilden gegeven hebben.

Auguste Comte, die op zijne beurt eenen anderen naam voor de wijsbegeerte zoude uitvinden, was een der geliefste leerlingen van St. Simon. Hij hield in 1830 te Parijs voorlezingen over de stellige wijsbegeerte (*philosophie positive*), die tot een groot werk van zes deelen, bevattende zestig voorlezingen, aangroeiden. Wij komen terug op hetgeen waarmede wij begonnen, en houden het er voor, dat men hetgeen Comte in deze lessen behandelt, eigenlijk geen wijsbegeerte noemen kan, evenmin als de natuurlijke wijsbegeerte der Engelschen, waarvan zij altijd den mond vol hebben.

Wij zien dadelijk in den naam van stellige wijsbegeerte eene poging van Auguste Comte, om de philosophie tot eene stellige wetenschap te verheffen, en haar eene plaats aan het hoofd der zoogenoemde *sciences exactes* aan te wijzen. In hoever de Fransche geleerde hierin geslaagd is, kan ons de inhoud van de twee eerste lessen van zijn hoofdwerk: Algemeene grondslagen der stellige wijsbegeerte, die ons door eenige voorstanders derzelve vertaald worden aangeboden, doen beoordeelen: zij bevelen zich door rijkdom van inhoud en oorspronkelijkheid van gezigtspunten aan.

De eerste voorlezing levert ons algemeene beschouwingen over den aard en het gewigt der stellige wijsbegeerte. Reeds in den aanvang kan men bemerken, dat Auguste Comte uit de school van St. Simon gesproten is. Hij is doordrongen van het daarin heerschende denkbeeld, om de geschiedenis der wetenschappen zoowel als die van het menschdom, in *organische*, en *kritische* tijdvakken te verdeelen. Een organisch tijdvak is eene periode van orde, rust, welvaart en geloof, een kritisch daarentegen, een tijd van twijfelarij, bedillend onderzoek, misnoegdheid, van omverwerping, ongeloof en revolutie, doch waarin de zaden voor eene volgende organische periode worden uitgestrooid en beginnen op te schieten om instellingen te vormen, die geëvenredigd zijn aan de behoeften des tijds. Comte neemt diensvolgens drie trappen in de ontwikkeling der wetenschappen aan, volgens eene hoofdwet die hij meent ontdekt te hebben. ‘Deze wet, zegt hij, bestaat hierin, dat ieder onzer hoofdbegrippen, iedere tak onzer kennis, achtereenvolgens drie onderscheidene toestanden doorloopt; den *theologischen* of fictieven, den *metaphysischen* of abstracten, den wetenschappelijken of *stelligen* toestand. Met andere woorden de menschelijke geest gebruikt uit zijnen aard, bij alle vraagstukken achtereenvolgens drie wijzen van onderzoek, wier kenmerkende eigenschappen wezenlijk verschillen, en volstrekt aan elkander tegenovergesteld zijn; eerst de theologische wijze, vervolgens de metaphysische, en eindelijk de stellige wijze. Van dáár drie onderling elkander uitsluitende soorten van Wijsbegeerte, of van algemeene stelsels van begrippen nopens den zamenhang aller verschijnselen: de eerste is noodwendig het punt van aanvang des menschelijken verstands, de derde deszelfs blijvende toestand: de tweede maakt den overgang uit van de eerste tot de derde.’

Deze hoofdwet wordt met veel scherpzinnigheid in de eerste les ontwikkeld; maar hij is eigenlijk toch geene andere dan die opvolging der organische en kritische tijdvakken. De theologische toestand is het primitieve organische tijdvak des geloofs, de metaphysische die van een sceptische en omverwerpende kritiek, en eindelijk de stellige, die van een nieuw organisch tijdperk waarin alles op vaste en wetenschappelijke gronden gevestigd zal worden, en geloof en bespiegeling tot een zeker weten, op waarneming gegrond, zal overgaan. Het is niet te ontkennen, dat de gang der wetenschappelijke beschaving eenigzins overeenkomt met die, welke Comte door zijne hoofdwet aanwijst. De wetenschappen waren in de oudheid in het Oosten en Egypte het eigendom der priesterkasten; het kon dus niet anders of zij moesten een geheel theologisch karakter aannemen. De Grieksche Wijsbegeerte deed haar dit karakter voor een groot gedeelte verliezen. Zij moge de wetenschappen volgens Auguste Comte niet hooger dan op het metaphysische standpunt gebragt hebben, het menschdom is haar hiervoor eenen onsterfelijken dank schuldig. In de middeleeuwen zijn zij weder op het theologisch standpunt gedaald, en het was de nieuwere Wijsbegeerte, die door Baco en des Cartes aan het licht gebragt, haar uit de duisternis en den nevel ophief, waarin zij verzonken waren. Het metaphysisch standpunt redde dus tweemaal de wetenschappen voor den ondergang.

Wij geven het Auguste Comte volgaarne toe, dat in de wetenschappen, die op de kennis der natuur betrekking hebben, zoo als de sterrekunde, de scheikunde, en de physiologie, het theologisch standpunt gebrekkig en geheel onvoldoende is. Men verklaart de natuur niet door eene onmiddellijke tusschenkomst der Goddelijke Almagt, even als de tragische knoop door een *Deus ex machina* ontward wordt, en door de leer der eindoorzaken. De metaphysische toestand is ook zeer onvoldoende voor de vorderingen in die wetenschappen, die voornamelijk op de waarneming gegrond zijn. Geene theorien a priori, geene bespiegelingen der natuurphilosophie, geene leer van verborgene eigenschappen (*propriétés occultes*) brengen haar een stap verder, integendeel zij doen er haar vele teruggaan. En toch moesten volgens den aard der menschelijke natuur de wetenschappen dien kring doorloopen, de astrologie moest aan de sterrekunde, de alchemie aan de scheikunde den weg banen. De wis- en natuurkundige wetenschappen zijn sedert Baco en des Cartes tot den rang van stellige wetenschappen opgeklommen, maar dit is niet zonder den invloed van eene algemeene wetenschap geschied, waarvan Comte geen denkbeeld schijnt te bezitten. Het is door die der wijsbegeerte, welke den aard en de strekking van iedere wetenschap doorgrondt, dat de ware methode voor de natuurkundige wetenschappen aangewezen is, waarvan iedere tak zoo wel als de wiskunde een metaphysisch gedeelte heeft, dat zonder eene oppervlakkige éénzijdigheid niet kan verzuimd worden. Deze éénzijdigheid komt voornamelijk sterk uit, waar Comte zich met minachting en ironie over de voorgewende psychologische methode uitlaat. ‘Het is inderdaad tastbaar, zegt hij, dat de menschelijke geest door eene onoverkomelijke noodzakelijkheid, alle verschijnselen regtstreeks kan waarnemen uitgenomen zijne eigene’ en verder: ‘Maar tastbaar onmogelijk is het op die wijze de verstandsverschijnselen waar te nemen, terwijl zij plaats vinden. De denkende persoon kan zich niet

in twee deelen splitsen, van welke het eene zou redeneren terwijl het andere zou toezien bij de redenering. Wanneer zoo als in dit geval het orgaan dat waarneemt tevens datgene is hetwelk waargenomen wordt; hoe zou dan de waarneming kunnen geschieden.... Onze nakomelingen zullen gewis zulke ijdele beweringen in blijspelen zien opvoeren.'

Men kan in zulke beschuldigingen eenen aanval op de psychologische school van Cousin zien. Wij vragen of het mogelijk is de verschijnselen te kunnen kennen, zonder kennis van het wezen te bezitten dat die verschijnselen waarneemt; of de menschelijke geest slechts een bloot orgaan is, als het oog waardoor men ziet en het oor waardoor men hoort; werktuigen die geene zelfbewustheid bezitten. Maar is dit zelfbewustzijn niet de hoofdeigenschap van den menschelijken geest, waardoor hij al de indrukken die hij ontvangt, tot in één punt verzamelt, waardoor hij in staat is zichzelven van die indrukken af te zonderen en zich in zijne vermogens te beschouwen, om vervolgens tot de kennis der wetten van zijn denk- en kenvermogen te geraken. Indien de inwendige waarneming onmogelijk is, kan men gerust de wijsbegeerte uit den rang der wetenschappen schrappen; want zij vermeende op de kennis van den menschelijken geest te rusten. De logica en de zedekunde zijn dan slechts ijdele bespiegelingen, omdat zij op eene onbestaanbaarheid gegrond zijn; alles wat niet berekend, gemeten, gewogen, gezien en getast kan worden is dan onzin, en de menschelijke geest is slechts het werktuig dat deze bezigheden verrigt, maar toch een werktuig met zelfbewustheid, hoe zoude het anders uit die bouwstoffen eene wetenschappelijke theorie kunnen vormen? Het materialismus, dat de oorspronkelijke krachten van den geest en zijne spontaneele werking loochent, verwart zich in zijne eigene grondstellingen, en zal wel in de 19de eeuw vruchtelooze pogingen doen, om het onbepaald gezag, dat het in de 18de uitoefende, terug te krijgen.

De tweede les, die eene openlegging van het plan des leerboeks geeft of algemeene beschouwingen over de rangschikking der stellige wetenschappen oplevert, is vol van de belangrijkste opmerkingen, aangaande de volgorde en de verdeeling der natuurkundige en staatkundige kennis, maar indien de schrijver meent, dat hij hier den kring van de gansche encyclopaedische volgorde, zooals Baco en d'Alembert die zamengesteld hebben, en die berusten op de onderscheiding der verschillende vermogens van den menschelijken geest, geheel heeft omschreven, is hij op een verkeerden weg geraakt, doordien hij eenen geheel éénzijdigen leiddraad gekozen heeft. Indien men de logica en de zedekundige wetenschappen verzuimt, omdat zij tot het metaphysisch standpunt behooren, en de kennis der ziel en de leer van God zeker weggelaten heeft omdat zij tot den theologischen toestand te rekenen zijn, waarboven de wetenschap reeds lang verheven moet wezen, sluit men de eigenlijke Wijsbegeerte buiten den kring der wetenschappen. Wat vinden wij in de schets van den omvang der stellige wijsbegeerte van Auguste Comte? Wiskunde, waaronder zich rangschikken de rekenkunde, de meetkunde, en de rationele mechanica. De wetenschap der onbewerktuigde ligchamen, waartoe sterrekunde, in geometrische en mechanische sterrekunde verdeeld, behooren, benevens de natuur- en scheikunde. De wetenschap der bewerktuigde ligchamen in physiologie en sociologie of leer der maatschappijen gesplitst. Voor iemand, die als Auguste

Comte, de psychologie onder de hersenschimmige theorien plaatst, is het te begrijpen, dat hij de sociologie onder de stellige kundigheden, die als de natuur- en scheikunde op de waarneming en inductie rusten, rangschikt, en de geschiedenis, de kennis van de menschelijke natuur, en de begrippen van regt en wet onder de theologische en metaphysische toestanden rekent, waarmede de wetenschap thans niets meer te maken heeft. - Wij vragen of eene grondige physiologische kennis genoegzaam is, om zich tot die der maatschappij te kunnen verheffen, of het zoo duidelijk is, ‘dat men ten einde de maatschappelijke verschijnselen naar behooren te kunnen beoefenen (?) zich eerst eene grondige kennis van de wetten betrekkelijk het leven van den afzonderlijken mensch moet hebben eigen gemaakt?’ Is deze kennis alleen genoegzaam, daar de physiologie ons slechts den natuurlijken, en geenszins den zedelijken mensch doet kennen? De lezers van dit tijdschrift zijn in de gelegenheid geweest om zich met de staatkundige wetenschap van Auguste Comte bekend te maken, en hebben voorzeker hierin die beperkte eenzijdigheid aangetroffen, die haar bij al het goede dat er in voorkomt, hoogst gebrekkig en onvolledig doet zijn.

De einduitkomst van het stelsel der positieve wijsbegeerte van den Franschen schrijver is dus: ‘Wiskunde, sterrekunde, natuurkunde, scheikunde, physiologie en leer der maatschappijen, deze is de encyclopaedische formule, die onder het zeer groot aantal mogelijke rangschikkingen der zes wetenschappen de eenige is welke logisch overeenkomt met de natuurlijke en onveranderlijke ondergeschiktheid der verschijnselen.’ Deze slotsom moge waar zijn, wat de sciences exactes aangaat, dat wij gaarne willen toestemmen; maar de encyclopaedie is hiermede niet volledig, en al hetgeen Auguste Comte over deze zes hoofdwetenschappen gezegd heeft, heeft wel eene eenigzins wijsgeerige strekking, omdat hij in den waren aard derzelve tracht door te dringen, maar kan nog geene wijsbegeerte genoemd worden. Hij moge van Baco, des Cartes, Leibnitz en Newton met lof spreken, die groote geesten hebben zich, volgens zijne zienswijze, ook dikwijls aan ijdele en onvruchtbare bespiegelingen overgegeven, die uit den stelligen toestand der wetenschappen moeten gebannen zijn. Niet alleen Plato en Kant, maar zelfs Aristoteles en Locke hebben zich aan herschenschimmige droomerijen schuldig gemaakt; want zij waanden zich tot eene algemeene verstandelijke beschouwing en een reflecterend zelfbewustzijn te kunnen verheffen. Lichten der menschheid, die bewust waart dat er eene algemeene wetenschap is, die den mensch, de natuur en God tot eeuwige onderwerpen heeft, die de algemeene beginselen der wetenschappen en de denkwetten van den geest opspoort, gij hebt allen gedwaald, en het menschdom op een bekrompen theologisch en op een éénzijdig afgetrokken metaphysisch standpunt doen verwijlen! Auguste Comte heeft, reeds voor achttien jaren, de banden, waarin de wetenschappen bekneld waren, verbroken, en de waarneming der verschijnselen als de eenige methode in de staatkundige zoowel als in de physische kennis aangewezen.

Wie zal zich thans met een zoo bekrompen en éénzijdig standpunt kunnen vergenoegen? Slechts diegenen, welke geen het minste denkbeeld van eene algemeene wijsgeerige kennis bezitten, en dus geene behoefte gevoelen om tot één hoofdbeginsel der menschelijke kennis op te klimmen. Maar zij die overtuigd zijn

dat de godsdienstige, zedelijke, staatkundige, kunst- en wetenschappelijke kennis, zich in den menschelijken geest tot eene hoogere eenheid oplossen, die in zich eene hoogere behoefte gevoelen, dan alleen hunne aardsche en stoffelijke belangen voldaan te zien, en hunne weetgierigheid verder uitstrekken, dan tot hetgeen gezien, gewogen en gemeten kan worden, die zullen voorzeker met dit modern materialismus niet voldaan zijn.

Wij gelooven niet dat de stellige wijsbegeerte zelfs in Frankrijk veel opgang heeft gemaakt, voorzeker heeft zij de psychologie, het eclectismus, en de neo-Christelijke bespiegelingen van het humanismus niet kunnen verdringen. De mensch wil iets meer dan hetgeen slechts tot het zigtbare betrekking heeft; te midden van de beslommeringen des levens en der staatkundige woelingen heeft hij behoefte aan iets, dat blijvend en onvergankelijk is. Wij zijn overtuigd dat de stellige leer van Comte, evenmin als het overdreven Idealismus der Duitschers, weinig bijval bij onze landgenooten zal vinden, en dat zij zich, bij de herleving der wijsgeerige studie, voor die beide uitersten zullen wachten. Alleen tot de juiste en natuurkundige wetenschappen bepaald, is het *positivismus* niet zonder groote verdiensten; jammer dat dit het toezigt van eene algemeene wijsgeerige methode verwerpt. Op de leer van Auguste Comte is dus ook het juiste en diepe gezegde van Leibnitz toepasselijk ‘Tous les systêmes sont vrais, dans ce qu'ils affirment, ils sont souvent faux, dans ce qu'ils nient.’

J.A.B.

Het wezen der deugd.

Voorlezingen in den Winter van 1847-1848, te Utrecht uitgesproken door Mr. C.W. Opzoomer.

Er is geen onderwerp dat meer belangrijk is voor den mensch, dan over zijne bestemming, en de taak die hij hier op aarde te vervullen heeft, na te denken, zich rekenschap van zijne gevoelens en handelingen af te vragen, en tot de diepten zijns gemoeds door te dringen, opdat de zelfkennis hem den weg tot het doel zijns bestaans aanwijze. Echter wordt niets meer in onzen tijd verzuimd; de stoffelijke belangen, de staatkundige regten, hebben de zedelijke overwegingen verdrongen, en zelfs de wetenschap houdt zich meer bezig met hoogdravende bespiegelingen over het verband van God met de natuur, dan met eene ernstige en gevoelvolle zelfbeschouwing, die den mensch het wezen der deugd, en de pligten der zedelijkheid, zuiver en onbeneveld, ontdaan van de wanbegrippen der eigenliefde, der maatschappelijke, en zelfs der godsdienstige vooroordeelen, zou doen kennen. Het is eene dringende behoefte, dat de wijsbegeerte weder tot de beschouwing van 's menschen zedelijke natuur terugkeere, dat zij op het voetspoor van den onsterfelijken Kant en van Fichte den draad weder opvatte, waar dezen dien niet verder hebben afgesponnen. Het is dus een

belangrijk verschijnsel, wanneer iemand met een jeugdigen ijver, verhevene bedoelingen en onbeschroomden moed bezield, met een ruimen blik het gebied der zedelijkheid overziende, in eene welsprekende taal, zijne toehoorders en nu het beschaafd publiek bepaalt, bij hetgeen voor ieder het *ééne noodige* is, dat hij den sluijer wegrukt - die ons belet onszelven en onze verpligtingen in alle omstandigheden des levens, duidelijk en zonder misleiding te aanschouwen. Zijne taal is openhartig, hij ontziet geene vooroordeelen, geene verontschuldigingen der traagheid, geene drogredenen der zelfzucht en menschenvrees; het egoïsme en de zedelijke laauwheid vinden bij hem geene verschooning, en hij tast moedig het kwaad aan, onder welke gedaante het zich ook moge vertoonen, zelfs dáár waar het zich onder de mom van onverschillige of zelfs onschuldige genietingen verschuilt, is hij voor hetzelve onverbiddelijk.

Wij juichen zijne woorden toe, omdat zij ons in deze oogenblikken vooral gepast schijnen. Te midden van godsdienstige en staatkundige twisten, waarin ieder vermeent gelijk te hebben, waar men niet kiesch is op de middelen om zijne meeningen te doen zegepralen, hetzij door ongegronde veroordeeling en miskenning, hetzij door geheime of openlijke terugwerking, of het woest geweld eener opgewondene en misleide menigte, is het heilzaam, dat iemand zijne stem verheft, om ons aan te duiden dat noch in de godsdienst noch in de maatschappij, de deugd op haren zetel verrijzen zal, en het waarachtig welzijn en geluk niet zullen heerschen, dan dáár, waar echte zedelijkheid de grondslag van het geloof en der staatsinstellingen zal uitmaken. Europa thans krimpende onder de barensweeën der godsdienstige verlichting en der staatkundige vrijheid zal geen betere toekomst te gemoet gaan, tenzij deugd en zedelijkheid meer algemeen hare zachte heerschappij zullen verspreiden.

Wij worden het eerst met het *beginsel der deugd* bekend gemaakt; voorzeker, indien men iets grondigs over deugd en zedelijkheid wil zeggen, moet men dadelijk tot de bron, tot het beginsel opklimmen, waarop zij rusten en waaruit zij voortvloeijen. Het zijn hier de handelingen niet zoo zeer, die slechts de omkleedsels der zedelijke gemoedsstemming zijn, die dikwijls slechts den schijn en geenszins het wezen daarvan uitdrukken, dan wel de bedoelingen, de roerselen, de beweeggrond, in één woord, de deugdlievende toestand der ziel, waarop het voornamelijk aankomt. Op het einde der vorige eeuw was niet alleen bij velen de verachting der godsdienst algemeen geworden, hiermede was ook eene geheele verkrachting van het zedelijk grondbeginsel gepaard, het was door de heerschappij van het zoogenoemd welbegrepen eigenbelang, door de zucht tot aardsch geluk en welstand, door de stormen der omwentelingen bijna ten onder gegaan. Het menschdom in den strijd tegen godsdienstige meeningen en staatkundige instellingen, die verouderd en ongeschikt waren geworden, had meestal godsdienst en deugd, in het zoeken naar verlichting en vrijheid uit het oog verloren; doch de kiem voor beiden, onuitroeibaar in zijnen boezem voorhanden, zou spoedig weder krachtig opschieten. Kant herstelde de regten der zedelijkheid op onwrikbare grondslagen, zijne volgelingen mogen op zijne beginselen van onvoorwaardelijke achting voor de zedewet en van eigen wetgeving (*autonomie*), eene

louter verstandelijke zedeleer uit wettelijke bepalingen en voorschriften bestaande, gevestigd hebben; bij hem ontbrak het niet aan warmte des gemoeds; als hij over deugd en pligt sprak, dan eerst verhief zich zijn eenvoudige en streng wetenschappelijke stijl tot de hoogte der welsprekendheid. Het godsdienstig en zedelijk gevoel, weldra te veel uit het oog verloren, of voor eene dweepende geestdrijverij uitgemaakt, zou weldra door Schleiermacher zijne regten terug erlangen, doch ook om bij velen weder tot aankweeking van een blind mysticismus te dienen.

Het beginsel der deugd is in de menschelijke natuur, die zoo wel gevoelig als verstandelijk is en daardoor redelijk wordt, te zoeken. De zedelijkheid is geene koude opvolging van eene stellige wet, het is eene warme en innige overtuiging van de verhevene beminnelijkheid der eeuwige en onveranderlijke voortreffelijkheid van het goede, en van Hem die de volmaakte heiligheid is, waartoe de deugdzame mensch als tot den oorsprong daarvan opklimt. De zedelijkheid rust tevens op heldere en opgeklaarde verstandsbegrippen, op eene onbenevelde beschouwing van de betrekkingen waarin wij geplaatst zijn, zij is redelijk en gevoelig tevens. Het is geen blinde ijver die haar aandrijft, de fakkel die zij tot verlichting des gemoeds vasthoudt, zou weldra eene toorts worden, die brand en verwoesting zoude aanrigten. Het beginsel der zedelijkheid is liefde, liefde tot God - en tot het menschdom; zoo krachtig in het Christendom uitgedrukt - zoo welsprekend door den redenaar hier voorgedragen; maar tevens eene liefde, die waarlijk redelijk overtuigd is, en zich door geene blinde neiging, door geen onbestemd gevoel, door geene voorbijgaande indrukken laat wegslepen. De deugd wordt dan geene plotselinge opwelling voor hetgeen goed en edel is, maar eene doorgaande en gestadig aanwassende stemming der ziel waarin liefde en eerbied voor God en het goede, zusterlijk verbonden, met de menschenmin, haren zetel gevestigd hebben. Het kwaad wordt dan allengs gemakkelijker bestreden, en het verbond van godsdienst en deugd naauwer toegehaald. Wij maken hier de woorden van den redenaar tot de onze. ‘Godsdienst en deugd! edel zusterpaar! ga voort ons op den weg des levens te geleiden. Gij draagt een fakkel in uwe hand, die onze paden verheldert en ons het doel onzer reis doet aanschouwen. Wie u volgt wandelt in het licht, wie van u afwijkt treedt voort in nachtelijk duister. Onze keus is gedaan, gij alleen zult onze gidsen zijn!’

Hij, die over het wezen der deugd spreekt, moet, even als een ervaren en moedig heelmeester, de diepten der wonden pijlen en het kwaad tegengaan onder welke gedaante het zich ook vertoont, en des noods hierin het gebruik van het mes en brandijzer niet ontzien. Geen verdrag met de valsche meening, alsof er onverschillige daden zouden kunnen bestaan, *de eenheid en algemeenheid der deugd* moet hij ten klaarste aantoonen. Zoo de liefde tot God, tot de naasten en het goede, in den mensch woont, zal hij die nimmer uit het oog verliezen, hij zal niet rusten op den weg der zelfvolmaking en het doel zijns bestaans soms geheel vergeten, om zich aan het vermaak, dat hij zich als onschuldig voorstelt, gedachteloos over te geven, of zich in sommige omstandigheden des levens aan handelingen schuldig te maken, die den toets der regtvaardigheid en der goede trouw niet kunnen doorstaan. De

mom der schijnvroomheid waarachter dikwijls zoo vele ondeugden zich verschuilen rukt men weg, terwijl men de drogredenen der ligtzinnigheid en wereldschgezindheid door eene krachtige wederlegging ontzenuwt. Niet dat de deugdzame zich al de genoegens der aarde en des gezelligen verkeers zoude moeten ontzeggen, integendeel zijn zij voor den mensch, die zoowel een zinnelijk en gevoelig als zedelijk wezen is, noodzakelijk, een kluizenaars- en monnikenafzondering doodt zoowel de krachten der ziel als die van het ligchaam, maar altijd moeten de zinnen zoowel als het gevoel aan de rede en zedelijkheid gehoorzamen. Het eigenbelang mag nimmer de regtvaardigheid en liefde tot den evenmensch doen zwijgen. Iedere genieting, ieder verzuim, dat ten koste van beiden gesmaakt wordt of plaats heeft is kwaad, en een te erger kwaad, omdat men het meestal over het hoofd ziet of niet verkiest op te merken. Er is in onzen tijd van verslapping niets zoo noodig dan zedelijke kracht. ‘Deze kracht kan men alleen verkrijgen als men de liefde tot het goede zich als eene voortdurende gesteldheid der ziel eigen gemaakt heeft. Hiertoe moet alles medewerken, godsdienst kunst en wetenschap moeten van deze kracht zijn doordrongen, zij alleen is onvergankelijk, maar neemt tevens gestadig toe.’

De redenaar heeft voldingend de eenheid en algemeenheid der deugd betoogd, en hierdoor zich den weg bereid om ons daarvan het doel aan te wijzen. Is dit doel het geluk, hoe verfijnd en veredeld men dit zich ook moge voorstellen? Neen! dan was de deugd niet anders dan een verborgen egoïsmus, dat alle aanspraak op liefde en achting zoude verliezen; het *doel der deugd* bestaat niet eens in onze zelfvolmaking; zij is doel voor zichzelve, het doel van ons bestaan, en moet tot geen middel worden verlaagd; de innige zelfvoldoening, de veredeling des gemoeds en het reine geluk zijn hare onafscheidelijke gevolgen. De volmaakte deugd kan door ons niet bereikt worden, maar voorzeker wel altijd worden genaderd; men ontzenuwe zich niet door de beklagelijke vooroordeelen eener zedelijke onmagt, en der eigen geregtigheid, wij zijn niet onmagtig, noch door onze zinnelijkheid, noch door een aanklevend verderf; maar door de verkeerdheid van onzen wil, zoude die niet ten goede kunnen geneigd worden? De inspraken van het zedelijk gevoel en de voorschriften van de godsdienst waren dan ijdel en vergeefsch. Streng omtrent zichzelve, toegevend voor anderen, doch onverbiddelijk voor het kwade, waar het zich moge vertoonen, streve men moedig voorwaarts, en wij zullen voorzeker het doel der deugd allengs nader komen.

Voor den mensch, op het standpunt waarop hij hier op aarde staat, zijn er echter benevens het verheven grondbeginsel van de deugd om haarzelve te beminnen, verschillende drangredenen en *hulpmiddelen* noodig, die hem tot de deugdbetrachting brengen en hierin versterken moeten, naarmate hij hierin verder vordert, worden zij minder noodzakelijk, en de heerschappij van het grondbeginsel wordt krachtiger uitgebreid. Onder deze drangredenen en hulpmiddelen zijn het gevoel der zedelijke vrijheid, de inspraken van het geweten en het gebed de voornaamsten, nimmer worden zij onontbeerlijk. Zonder een levendig gevoel der vrijheid kan er geene echte deugdsbeoefening bestaan; indien het verzwakt en verdoofd is, of in eenen doodslaap verzonken ligt, is de kracht tot werkzaamheid, tot wederstand aan de verleiding

en aan het kwaad verlamd, en men wordt al meer en meer naar het verderf en den zedelijken dood medegesleept. ‘Kant en Fichte verheffen zich en prediken der wereld dat 's menschen waarde in zijne vrijheid te zoeken is. Al kan men die vrijheid niet volkomen wetenschappelijk verklaren en al moge de hooge bespiegeling ons soms tot het determinismus en de leer der noodzakelijkheid voeren, ons inwendig gevoel druischt tegen zulk eene leer aan, alle verantwoordelijkheid en zedelijke waarde en onwaarde wordt hierdoor vernietigd. De stem van het geweten zou dan een bedriegelijke wanklank in ons binnenste zijn. Hare krachtige en onomkoopbare uitspraken tot goed- of afkeuring rustten dan slechts op eenen ijdelen schijn. Integendeel men luistere altijd naar deze onfeilbare stem, en hare vermaningen strekken ons tot rigtsnoer van onze gevoelens en handelingen. Het gebed zij voor ons het verheffen van den geest tot de bron van het goede, tot de zon der zedelijke wereld, die even als die der stoffelijke onafgebroken hare stralen uitschiet om die koesterend te verlichten en te verwarmen. Het is geen belangzuchtig smeeken, even alsof op ons verlangen de orde der dingen door God zoude omgekeerd en veranderd worden, maar een invloeijen der ziel in de oorsprong van haar bestaan, en eene volkomene berusting in Hem wiens wil volkomen wijs en goed is.’

Door het gevoel van vrijheid, de inspraak van het geweten en het gebed gesteund, wordt de beoefening der deugd voor den mensch gemakkelijker en de liefde tot het goede gloort, als eene onuitdoofbare vlam, allengs helderder in onze ziel op en verkondigt ons de *opstanding der deugd.* Wij gaan niet altijd op de baan onzer bestemming voorwaarts, niet alleen staan wij veelal daarop stil, maar wijken vaak jammerlijk af en vervallen in een afgrond van zedebederf, dat al de zaden van deugd en zedelijkheid in ons dreigt te verstikken. Hoe zullen zij dan in ons gemoed weder opkiemen, groeijen, en heilzame vruchten dragen? Het innig berouw, droefheid en schaamte zijn de middelen om in onze ziel de opstanding der deugd te doen plaats hebben. Geen hoogmoed, geene valsche menschenvrees, geene wereldschgezindheid, noch de aanlokselen der zinnelijkheid, houden ons van het besluit onzer zelfverbetering af. De eerste pogingen hiertoe mogen ons zwaar vallen, bitter moge het afscheid van onze geliefkoosde neigingen zijn, al worden zij met een pijnlijk gevoel van ons afgescheurd, die smart zal spoedig verdwijnen, even als de wonden, waarmede wij geslagen worden, weldra zullen genezen. De strijd des berouws is in het eerst moeijelijk en zwaar, maar de overwinning des te heerlijker, de geest, van de slavenboeijen der zinnelijkheid, der baatzucht, van den hoogmoed en der veinzerij ontslagen, gevoelt zich vrij in de kennis van zijne ware bestemming en verheven boven de kleingeestige berekeningen der wereld, hij ziet weder met kalmte de toekomst en den eindpaal des levens te gemoet, met de vaste overtuiging dat, wat ook gebeuren moge, hij hier niet te vergeefs zal hebben geleefd, omdat in hem ook de deugd het feest van hare opstanding heeft gevierd.

Het zestal der voorlezingen, wier geest wij doen kennen, sluit op eene waardige wijze met eene over de *zegepraal der deugd.* Hetgeen waar en goed is zal eindelijk, trots allen tegenstand, de overwinning behalen; niet alleen bij ieder

die het goede lief heeft en het in zijne handelingen wil verwezenlijken, maar in den toestand des menschdoms over het algemeen. Er moge soms veel duisters en onverklaarbaars voor ons, die slechts eenige schakels van de oneindige keten der dingen kunnen overzien, schijnen te bestaan, alles gaat zijne bestemming onder het bestuur der Voorzienigheid te gemoet, hetgeen kwaad gebrekkig en onvolledig is verdwijnt, om voor het goede meer volkomene en volledige plaats te maken. De deugd zegepraalt zelfs in het ongeluk, zij verheft zich boven de slagen des rampspoeds en de mishandelingen der boozen, en treedt als overwinnares uit den strijd des doods, even als Socrates, en nog verhevener in den persoon van den Goddelijken stichter des Christendoms, dat door zijne hooge zedelijke voortreffelijkheid, de Godsdienst voor alle volken en tijden is, die het menschdom tot het doel van haar bestaan zal geleiden, omdat het daardoor tot de kennis van God, vrijheid en onsterfelijkheid gekomen is.

Er zijn verschillende wijzen, waarop men den gang des zedelijken wereldloops kan beschouwen. De eene leert dat het kwade altijd innig met het goede verbonden blijft. De stelling dat het menschdom vooruit zou gaan bespot zij als een droom, die wel aangenaam is, maar toch geen waarheid bezit. Het menschelijk geslacht zou dan altijd eene andere gedaante aannemen, maar toch op dezelfde hoogte blijven staan, beschaving, verlichting, vooruitgang in kunsten en wetenschappen, invloed van godsdienstige denkbeelden en instellingen, dat alles zou onvermogend zijn, om hetzelve een voet breed op den weg des zedelijken vooruitgangs verder te brengen. Die onbevooroordeeld de geschiedenis nagaat, hij zal dien vooruitgang ontdekken.

De gezigteinder moge nog met duistere wolken omzet blijven, nadat het onweder der omwentelingen over Europa is losgebarsten, voorzeker zal de lucht eenmaal opklaren, en de zon der vrijheid en orde overal haren heilzamen invloed verspreiden. Men moge verbaasd staan, en het geen valt en weggevaagd wordt beklagen, eenmaal zal daarvoor iets beters en duurzamers uit de gisting der maatschappelijke, staatkundige, zedelijke en godsdienstige bouwstoffen en bestanddeelen oprijzen.

‘De ware wereldbeschouwing is dus die, welke het bestaan der strijdende magten erkent, maar te gelijk van dien strijd de beslissing te gemoet ziet en de overwinning van het goede niet twijfelachtig rekent.’ Zij is meer gegrond dan die welke in het heden overal volkomene bevrediging gevoelt, en daardoor zóó dikwijls teleurgesteld wordt, dat zij vaak tot het tegenovergestelde uiterste overslaat.

Hoezeer van de eindelijke zegepraal der deugd overtuigd, zij men niet blind voor het verkeerde en gebrekkige van het bestaande, men houde nimmer op te streven naar het doel, dat nog maar ten deele bereikt, ja, slechts in de verte aanschouwd wordt. Wat is er nog niet in het huisgezin en de maatschappij, in den Staat en in de Kerk veel dat verkeerd is, en geheel anders moet worden? Men zij niet beschroomd om in het binnenste van den toestand daarvan den blik te slaan en dien te vergelijken met hetgeen zij wezen moesten, men zal overtuigd zijn dat hierin de zegepraal der deugd en van het goede nog slechts in het verst verschiet begint te schemeren, en veel onkruid met wortel en tak dient uitgeroeid te worden.

Hoe is het nog met de wetenschap, hoe met de kunst gesteld? Is de eerste in het

beschaafd Europa overal in het bezit dier vrijheid, waarop zij aanspraak mag maken; ontmoet zij ook die belangstelling en dien ijver, die alleen haren bloei kan bevorderen? ‘Vraagt men naar het lot der kunst, het is heerlijk in schijn, maar niet in wezen. Moest men hare grootheid afmeten naar het aantal feesten dat zij viert en de bloemkransen die men haar voor de voeten werpt, het goud dat haar toevloeit, men zou wanen, dat zij haar toppunt had bereikt.’ Is onder al dit klatergoud de kunstzin en het schoonheidsgevoel meer ontwikkeld, beoefent men de kunst en is men met haar ingenomen, om zijn gevoel en zijnen smaak te veredelen? Wie zou hierop volkomen toestemmend durven antwoorden, en toch moeten de echte beoefening en schatting der wetenschap en kunst medewerken tot de eindelijke zegepraal der deugd.

Europa verkeert thans in eene soort van crisis, waarin het goede met het kwade in eenen hevigen strijd om de overwinning gewikkeld zijn, even als de koorts met de ziektestof in het ligchaam worstelt. In het gezin, in de maatschappij, in den Staat en in de Kerk, moeten nog vele misbruiken, vooroordeelen, en verkeerdheden worden opgeruimd. Het zijn niet zoo zeer de instellingen in den Staat, en de leerstukken in de Kerk, dan wel eene goede opvoeding, eerlijkheid en gehoorzaamheid aan de wetten, en de geest der liefde en verdraagzaamheid, die hierin ware vrijheid, en echte godsdienstigheid zullen doen heerschen. Met deze kan de strijd tegen overheersching hetzij van vorsten of van eene woeste volksmenigte, die van de verlichting en zedelijkheid tegen een blind aanhangen van oude formulieren, en middeleeuwsche inrigtingen, met hoop op eene eindelijke zegepraal volgehouden worden. Tot dezen kamp worden wij ten slotte door den redenaar aangemoedigd. ‘Zoo gij volhoudt, zult gij nader komen aan het doel, aan uw nageslacht zal de strijd weêr ligter vallen, en als eindelijk de heerschappij van het kwaad gebroken is, dan is alle moeite en leed vergeten, dan licht de dag der zaligheid voor ons geslacht aan, en met storelooze blijdschap in het hart viert de menschheid het schoonste feest, het zegefeest der deugd. Zoo zij het!’

Wij wenschen dat deze voorlezingen, waarin de deugd op eene zoo welsprekende wijze in al hare voortreffelijkheid geschilderd wordt, een' heilzamen prikkel in het gemoed der hoorders en lezers zullen achterlaten, en dat de waarheden, die in eenen zoo krachtigen en, misschien soms hier en daar wat al te, bloemrijken stijl worden voorgedragen, in de overtuiging wortel zullen schieten, ten einde vruchten te dragen, God en de deugd ter eer, en de menschheid tot heil!

J.A.B.

Petitie van den Censor om verdraagzaamheid.

Ik verbeeld mij, dat er in den laatsten tijd benaauwde droomen gedroomd zijn, zoowel door Gereformeerde Dominés als door ouderlingen en leeken. Ik verbeeld mij verder, dat Jezuïeten, processies en in het verschiet brandstapels met martelaren de hoofdzakelijke ingrediënten zijn geweest van die droomen, en dat de galm van

een *Te Deum* als een zang van duivelen in de hel daarbij menigeen in het ontstelde oor klonk. Maar ik verbeeld mij ook, dat de Jezuïeten en hunne handlangers in de politieke en in de maatschappelijke wereld, dat deze, zeg ik, niet minder benaauwd gedroomd hebben, en dat hun het beeld van St. Pieters stoel en hun eigen biechtstoel, wien het verging als den stoel van Louis Philippe, het angstzweet zal hebben afgeperst. Inderdaad! men moet erkennen, dat er allezins elementen voor zulke droomen aanwezig zijn, en dat, zoo al bij eenen liberalen Dominé, te midden van zijne verbijstering, het gezigt der formulieren, die te gelijk met het woord *quia* op dien brandstapel gesmeten werden, eene soort van ontspanning te weeg bragt, of bij eenen zoon der kerk, die trouwens nog niet was *even als een lijk*, het gezigt van een bekoorlijk vrouwtje, dat hij te midden van dien stoelenbrand, naar het echtaltaar geleidde, eene niet onaangename sensatie verwekte, dat, zeg ik, over het algemeen, de toekomst der kerk zich in een licht aan hen opdoet, waaraan zij zich vooreerst niet ten volle zullen kunnen gewennen. Het is nu maar de vraag, of die heeren, ter eene en ter andere zijde, op een behoorlijk standpunt zijn geplaatst, waaruit men aan hunne droomen, zoo benaauwd als zij zijn mogen, eenig gewigt kan hechten: en de zaak zóó beschouwd, dan geloof ik, als eenvoudig leek, dat men hun, tot hun eigen best en dat der Kerk, gerust eene teug kon toewenschen uit den vloed Lethe, opdat zij, bij hun verfrischt ontwaken, met de keur hunner leeken eene nieuwe schoone loopbaan mogten intreden.

Want waarin bestaat, althans naar mijn gevoelen, de groote misslag der kampioenen van beide kleuren? Daarin, dat zij de zegepraal willen, niet van Christus' Kerk, maar van die, waartoe zij behooren. Wilt gij bewijs? Gij behoeft het niet te zoeken in de groote afdeelingen der geloovigen, die helaas! maar al te vijandig tegen over elkander staan, gij ziet het in de zoogenaamde dissenters, die in ons vaderland hun bestaan verlengen. Wees Luthersch en spreek met eenen Gereformeerde: gij zult toestemmen, dat Luther de consubstantiatie niet begrepen heeft, en dat gij er niets van gelooft: laat de Genèver tot u zeggen: ‘dat wij broeders zijn,’ gij neemt iets aan van de houding van den vogel, die op uw kerkgebouw praalt. Wees Gereformeerd en spreek met den Doopsgezinde: zeg hem, dat gij den kinderdoop niet alleen niet noodzakelijk acht, dat gij zelfs den bejaardendoop toestaat en even hoog schat. Wint gij er hem meê? Och neen! hij verheugt zich in zijn nederig bidhuis als weleer en in den eenvoud zijns harten zou hij wenschen, dat op het voorhoofd van geen kind meer het water des doops ooit droppelde. Wees Remonstrant en zeg tegen den Hervormde: ei lieve! waarover zullen *wij* twisten? Laat ons een nieuwen of liever laat ons een ouden naam bedenken, die ons beider eernaam zal zijn! Zal hij niet vorderen, dat gij u bij de Contra-remonstranten voegt? En toch tart ik den Lutheraan, den Gomarist, den Mennoniet, om te durven beweren, dat hij aan zijne Kerk eenige bijzondere zaligmakende kracht verbonden acht. Inderdaad! zij zijn zoo bescheiden, dat zij aan de poort des hemels elkander met duizend complimenten zouden laten voorgaan. En hier.... op dit zondig wereldrond? Zie eens, hoe zij elkander eene vlieg zoeken af te vangen. Zij zeggen, dat in het voortbestaan der verschillende gemeenten de kiem ligt van eene veelzijdige,

rijke ontwikkeling van het Evangelie, maar ik zeg, dat in hoofd en hart der 13 Apostelen (Paulus daaronder begrepen), hoezeer ten naauwste vereenigd, ook allezins de kiem gelegen was van eene veelzijdige, rijke ontwikkeling van datzelfde Evangelie, en ik zeg er bij, dat ik de deftige of bekrompen fondsen der verschillende secten insgelijks voor eene rijke kiem houd van de blijvende verdeeldheid der Christenen, die toch immers slechts éénen Heer hebben. Ook ziet men niet in, waarom er geen veelzijdige ontwikkeling zou kunnen plaats hebben in eene vrije gemeente, niet gekneld in de keurs van kerkelijke formulieren.

Wat dunkt u? Is het niet waar, wat ik zeide: men wil niet zoo zeer de zegepraal van Christus' Kerk als van zijn eigen? Maar is dit waar, zelfs bij de dissenters, die elkaâr op het kerkebriefje plaatsen, bij wie men coulant weg voor elkaâr preêkt, men zal toestemmen, dat het, vooral thans, bij de beide groote afdeelingen, nog iets anders is dan het broederlijke egoïsmus, dan men blijft voeden, neen! maar dat er broederlijke haat gemengd is onder het zoogenaamde kerkelijke leven, dat men zoekt op te wekken.

Helaas! dat men zoo weinig acht geeft op de teekenen des tijds, dat men die zoo weinig aanwendt, om de dagelijksche bede tot vervulling te brengen: ‘uw Koningrijk kome!’ Wie twijfelt er aan, of het zijn vooral de dusgenoemde geestelijken, die zich grootelijks in die teeke nen vergissen, of het zijn zij vooral, die die benaauwde droomen droomen? Waarom anders zich zoo ellendig gekweld? Waarom anders uwen broeders de doodschrik op het lijf gejaagd? Merkt gij het niet, dat de Roomsche ingewikkeld de onfeilbaarheid opgeeft van den paus; dat hij niet *alle* reliquiën voor echt erkent; dat hij het coelibaat der priesters niet onvoorwaardelijk noodig keurt; dat hij aan den voet van St. Pieters stoel den Protestant zijne plaats verzekert, om hem eerlang te volgen in het gebied der eeuwige belangen, gelijk hij thans protesteert op dat der wereldsche? Hoe ver, denkt gij, dat die Roomsche verwijderd is van het zoeken zijner eigen zaligheid, die meent, dat hij geroepen is, om zichzelven te regeren? Ei lieve, onverdraagzame Protestant! bedenk het wel, dat gij met al uw besturen, al uw vreezen, al uw inboezemen van achterdocht slechts zooveel hebt uitgewerkt, dat Nederland, vroeger het bolwerk van het protestantisme, thans het land der belofte is van duisterlingen en, dat, terwijl in Rome de Jezuïet siddert voor zijn eigen schaduw, hij zich hier veilig waant als in Abrams schoot. Waant gij dan, dat de Roomsche nimmer Katholiek zal worden, waant gij, dat hij, die de grondwet van zijn land bestudeert, nimmer het zal wagen, de grondwet van zijn geloof ter hand te nemen; dat hij, die weten wil, wie zijne tijdelijke belangen besturen, nimmer, ook hier te lande, zal durven onderzoeken, wie zijne leidslieden zijn op den weg der zaligheid? Ei lieve, wilt gij het dan nimmer inzien, dat duisterlingen, die vrijheid van godsdienst en onderwijs vorderen, even als razenden in hunne wanhoop een doodelijk wapen verlangen, waarmeê zij alleen zichzelven den doodsteek zullen geven? Of meent gij, dat de Roomsche te onzent, die bij den gedurigen vooruitgang zijner geloofsgenooten elders, meer en meer op zichzelf zal staan, eeuwig die vrijheid van godsdienst en onderwijs voor synoniem zal houden met de oefening van uiterlijke plegtigheden en de vernietiging van onderwijs?

Voorwaar, Protestantsche en vooral Gereformeerde leeraren, gij vergist u groo-

telijks, als gij meent een Gode behagelijk werk te doen met het opstellen en rondzenden uwer petities. Geen vooruitgang werkt gij, maar tegenstand: die tegenstand is stilstand, en stilstand, teruggang. De Roomsche Christenen, gelooft mij, zijn onmondig; maar zij naderen den staat der mondigheid. Verlengt hun onmondigheid niet, door omstandigheden in het leven te roepen, waarin zij zich met kinderlijke gehoorzaamheid op hunne voogden beroepen. Laat hen zichzelve ontwikkelen: welras zullen de meest ontwikkelden hunne voogden rekenschap vragen, en als zij dan mogten bemerken, dat deze hen misleidden, dat zij slechts zichzelven zochten, dat zij hen het doel van hun leven, ontwikkeling, wilden doen missen, denkt gij niet, dat zij aan hunne broeders de oogen zullen openen en dat *zij* meer op deze zullen vermogen, dan al uwe pogingen, om hen Protestantsch te maken? Inderdaad! het ware beter, dat gij u slechts toelegdet op de ontwikkeling van uwe eigen beginselen, dat gij de eenheid der Christelijke gemeente zocht te bevorderen. Hoe! gij zijt overtuigd van de rampzalige vruchten der Formulae Concordiae, omdat zij tot tweedragt leiden, gij beroept u allen op het woord van Christus, als het eenige afdoende gezag, en gij blijft u Lutherschen, Doopsgezinden, Gereformeerden noemen. Gij Lutherschen beroept u op die plaatsen, waar uw groote voorganger zich verklaarde tegen het zweren bij zijne woorden! gij Doopsgezinden geeft alles op, behalve uwen bejaardendoop! en gij Gereformeerden verslindt in het *Leesgezelschap van Diepenbeek* eene bittere satyre op uwe eigen geloofsleer, en gij aarzelt nog, u te vereenigen? zegt mij, welk Luthersch consistorie zal het lid zijner gemeente uitsluiten, dat niet, als Luther, aan den persoonlijken invloed van den duivel gelooft? of welke broedergemeente van Doopsgezinden hem, die de wapenen voor zijn vaderland wil dragen? of welke Gereformeerde kerkeraad hem in de censuur doen, die niet aan de kerkleer der praedestinatie gelooft? En als gij nu in uw midden allerlei nuances duldt, als gij hem slechts onwaardig acht, die zijn geloof niet uit zijne werken toont, waarom dan niet tot één geheel zamengesmolten? Waarom niet ieder in de groote gemeente die vrijheid gelaten, die ieder zich ook in de kleinste veroorlooft? Niet dat wij die vereeniging het werk van éénen dag achten, maar door den invloed der voorgangers oordeelen wij, dat die krachtig kon voorbereid worden en dat wij er veel nader door zouden komen aan de Katholieke Kerk, die wij wenschen, dan door het tegenwerken van vorderingen, wier inwilliging aan de eischers, om het misbruik, dat zij er van zullen maken, verre weg het meest zal schaden. Maar het zijn juist de voorgangers der verschillende gemeenten, die eene geheele vereeniging tegenwerken: deze, omdat zij niet kunnen vergeten, dat eens de Gereformeerde Kerk de Kerk was van den Staat; gene, omdat zij niet willen vergeten, dat die Gereformeerde Kerk soms drukkend was voor hare medeprotestanten. Alsof de Gereformeerde Kerk de eenige kerk van Christus was! Alsof die druk niet in het wezen der dingen gelegen was en of zich diezelfde druk niet in Duitschland vertoond heeft ten aanzien van de Gereformeerden, waar die de minderheid hadden. Waarlijk het is te beklagen, dat duizenden van leeken in dit opzigt op veel hooger standpunt staan dan hunne voorgangers, schoon zij anderzins standdaarddragers mogen zijn van godsdienstige vrijheid en verlichting.

Maar, zoo het ons voorkomt, dat vele voorgangers onder de Protestanten niet ten volle hun tijd begrijpen, dat zij tegenover sommige leiders in de Roomsche kerk een laakbaar mistrouwen toonen in hunne beginselen en tegenover elkander eene scheuring handhaven, die, omdat zij van allen grond ontbloot is, belagchelijk zou zijn, als zij niet beklagenswaardig was, nog ontwijfelbaarder komt het ons voor, dat die bewuste leiders in de Roomsche Kerk hun tijd niet begrijpen en dat zij in de kerkelijke politiek nog meer ten achteren zijn dan het kabinet van Weenen in Maart en dat van Napels op den oogenblik welligt, waarop ik dit schrijf. Gij wrijft in uwe handen, omdat gij mij van Napels hoort spreken?... Maar hebt gij dan inderdaad hoop, dat die reactie bestendig zal zijn? Gelooft mij, goede heeren! een koningschap, dat met den eenen voet op Jezuïeten, met den anderen op lazzaroni steunt, mag geschikt zijn, om den koning in een klooster of tot den bedelstaf te brengen, maar zeer zeker voldoet het niet aan de eischen van het volk, tot gevoel zijner regten ontwaakt. *Gij* telt ook uwe aristocraten, niet waar? *gij* ook uwe lazzaroni, en wilt het welligt beproeven daarop uwen voet te steunen. Wat wij u bidden, denkt aan de spreuk van Solon en wacht het eindelijk lot van den Napelschen Bourbon. 't Is waar, wij weten het, *gij* ook kunt eene reactie te weeg brengen; Zwitserland heeft het bewezen: maar waartoe heeft zij u geleid? waartoe heeft uwe poging maar alleen in Frankrijk gestrekt? En vergeet gij dan ook, dat de steun, voor drie eeuwen niet aan de zaak van van Christus Kerk, die *wij* willen, maar aan de Roomsche Kerk, die eene instelling is van zwakke menschen, opzettelijk aangebragt, dat die steun u geheel dreigt te ontvallen, en wel daar het meest, waar hijzelf zijn steunpunt moest vinden? Ei lieve, van waar dat verschijnsel? Zou het ook zijn, dat, niet *uwe* lazzaroni, niet *uwe* aristocraten, maar dat het volk had begonnen in te zien, dat die steun zijn grondslag had in den poel eener onchristelijke zedeleer, in de duisternis der half heidensche middeleeuwen. Gij proclameert Vrijheid van Godsdienst en Onderwijs! Wij zeggen het met de hand op het hart, wij gunnen u die niet alleen, wij wenschen u die van harte toe. Wij gaan verder: wij verkondigen het luide, dat wij voor ons de openlijke hulde aan eenen heiligen of aan de moeder van Christus niet wraken, als gij in gemoede gelooft, dat er het dienen van God in geest en waarheid door bevorderd wordt, evenmin als wij het zouden wraken, dat opregte vereerders van Luther, van Willem I, van Michiel de Ruiter aan hunne nagedachtenis openlijk hulde toebragten: wij verkondigen het luide, dat wij het geenszins wraken, zoo gij er prijs op stelt, dat uwe kinderen door hunne geloofsgenooten worden onderrigt, als gij vreest, dat de zaligheid hunner zielen elders schipbreuk kon lijden. Maar eilieve, bedenkt toch wel, wat gij proclameert, als gij vrijheid wilt van Godsdienst en Onderwijs. Is zoo iets eigenlijk bestaanbaar met uwe Godsdienstige overtuiging? Of verstaat gij er onder de vrijheid voor u, om uwe kweekelingen in Kerk en school te leeren wat *gij* goedvindt, en niet de vrijheid voor hen, om van dat onderwijs aan te nemen, wat zij verkiezen. Eene manke vrijheid, voorwaar! die gij verlangt. En als nu eens uwe leeken consequenter zijn dan gij, en zeggen, dat zij met dankbaarheid zullen gebruik maken van de onschatbare voorregten, die gij, waarlijk in den protestantschen geest,

voor hen verwierft, zult gij dan eeuwig met uw concilie van Trente aankomen, zult gij dan eeuwig de waarheid smakelijk maken, dat de door u bedoelde vrijheid slavernij was. Inderdaad! gij zijt niet op de hoogte van den tijd, gij weet niet, wat gij doet. 't Zou eenigen schijn hebben, als wij in Paraguay woonden en Paraguay hermetisch gesloten was, maar goede hemel! denkt gij dan, dat Noord-Braband om cholera of gele koorts in den loop der eeuwen steeds onder de verdachte landen zal behooren? Van protestanten wilt gij niet leeren. Kostelijk! Ik geef u gelijk. Maar zult gij dan tot die hoogte van verwaandheid komen, dat gij uwe Italiaansche, uwe Spaansche, uwe Fransche, uwe Duitsche, ja en ook reeds een goed deel uwer Belgische broeders onder den invloed van den duivel acht, omdat zij de Jezuïeten verjagen, de kloosters verminderen, doode kapitalen vruchtbaar maken?

Nog eens: als het waar is, wat men beweert, dat sommigen van u, leiders in de Roomsche kerk, niet ingenomen zijn met hetgeen elders in Europa plaats heeft, dat gij haters zijt van alle denkbare vrijheid, dan mis ik grootelijks uw beleid in de wijze, waarop gij beginselen proclameert. Het moest dan zijn: dood aan de drukpers! dood aan de vrijheid van Godsdienst, aan de vrijheid van onderwijs! Thans bereidt gij uwen volgelingen de straf van Tantalus en bedenkt niet, dat zij de magt in zich moeten voelen, om toe te tasten en zich tot walgens toe te verzadigen, tot dronkenschap toe vol te drinken. Want zoo gaat het gewoonlijk, zoo ging het in Frankrijk, zoo ging het in Spanje en in Belgie; in plaats van alleen de banden der slavernij verbreekt men de banden ook der vrijheid en er is geen eind te zien aan het hollen, waartoe die bandeloosheid voeren moet.

Maar genoeg tot u leiders in de Roomsche kerk, zoo als men beweert, dat er zijn. Nog een enkel woord tot u, verlichte voorgangers en leeken in de onderscheiden afdeelingen der Christelijke kerk. Hoe is sedert onze kindschheid, o mannen van middelbaren leeftijd! de gedaante van zaken veranderd! Toen droomden wij van eene zegepraal van het kruis op de halve maan, maar van eene Katholieke kerk droomden wij zeker niet, of, zoo wij er van droomden, wij achtten, dat de Roomsche, de Luthersche, de Gereformeerde kerk de Katholieke zou zijn. Niets van dat alles: de heerlijke glans van eene algemeene Christelijke kerk doemt op in het verschiet. Bedriegen wij ons, of zien wij in de verdeeldheden, maar dan toch meestal onbloedige verdeeldheden der Kerk juist een heugelijk voorteeken daarvan? Ei! wat bewijzen die verdeeldheden? Dit slechts, dat geene kerk, die op concilies, geene, die op formulieren gebouwd is, ooit de ware kerk van Christus kan zijn. En waarop wijzen zij? Op Christus, als op het eenig fundament der zaligheid. Inderdaad! of uw formulier het eenige artikel van den bejaardendoop bevatte, of uit min of meer dan 37 artikelen besta, altijd zullen zij het Schibboleth der algemeene vereeniging blijven uitmaken, altijd onbewijsbare, onhoudbare, soms ook onredelijke, onchristelijke stellingen bevatten, die het doel en wezen van het Christendom eer schadelijk dan bevorderlijk zijn. Want wat is dat doel? Gelijkvormigheid aan God, nog meer, volmaaktheid als die van den hemelschen Vader. En wat is dat wezen? Liefde, niet voor één of voor sommigen, maar voor allen. Daarom draagt ook de hemelsche Vader alle eerdiensten, als zij maar

dat doel, dat wezen niet uit het oog verliezen, maar daarom laat hij ook Jezuïeten, wederdoopers te niet gaan, omdat zij dat doel en wezen miskennen, en daarom zal hij ook de zegepraal der communisten niet gedoogen, omdat hunne leer eene bespotting is van onze volmaakbaarheid, omdat zij voor liefde het grofste egoïsmus willen gehuldigd hebben.

Christenen, Roomsche en Protestantsche! kent gij ééne leus, door formulieren omschreven, die aan de behoeften van uw naar vrede met God en uzelven smachtend hart voldoet? Laat ons opregt zijn, en het, voorwaar niet tot oneer van Athanasius of Augustinus, niet tot oneer van Luther, Menno, Calvyn of andere geloofshelden, maar laat het ons ter eere van Christus bekennen, dat Hij de eenige ware leuze heeft aangegeven, dat alleen Zijn leven en sterven ons geleerd heeft, hoe wij leven en sterven moeten. Gij zegt Roomschen! de paussen zijn de opvolgers van Petrus, en wij willen niets tegen uwe meening inbrengen: gij zegt Protestanten! Luther, Menno, Calvyn hebben ons eerst regt op Christus gewezen: welaan, ook uwe overtuiging eerbiedigen wij. Maar zoo dan allen op Christus als op den hoeksteen van hun geloofsvertrouwen door alle eeuwen henen hebben teruggezien, en voorwaar thans meer dan ooit terugzien, waarom zouden wij aarzelen in Hem als in ons middelpunt ons te vereenigen? Waarom zouden wij altijd politiek zijn in onze Godsdienst, en niet liever Godsdienstig in de politiek? Dunkt u, dat 's Heeren voorspelling: ‘Ik ben niet gekomen om vrede te brengen, maar het zwaard’ nog niet genoeg vervuld is? O laat ons den tijd verhaasten, dien de profeet reeds zag, dat het kind de hand zal steken in het hol van den basiliscus, den tijd, dat het wezen zal: ééne kudde en één herder. Laat dat de propaganda zijn, waartoe wij onze krachten inspannen, geene vijandige petities, geene genootschappen, die eene leus voortplanten, geene bladen, die de toorts der tweedragt zwaaijen, geene proselyten-makerij in eenen eenzijdigen zin. Willen wij daarop elkander de hand reiken?

5 Junij.

Letterkunde.

II. Portret van Arago. - 1847.
(*Vergelijk Tijdspiegel* 1848, *blz.* 364 *en volgg.*)

Daar gij, Arago! uwe pose wel voor mij wilt nemen, veroorloof mij, terwijl ik mijne palet reinig, om u eene vraag voor te leggen.

Welke mag de oorzaak zijn dat de mannen der wetenschappen en letteren, die voor het grootste deel uit den boezem van het volk voortkomen, die, wèl beschouwd, de eenige en ware en degelijke aristocratie in Frankrijk uitmaken; want er is geene eigenlijke aristocratie dan die van het talent - welke mag de oorzaak zijn dat deze mannen hunne zielen aan de voeten van een ministerie nederbuigen, dat zij de gestadige verdedigers daarvan zijn, dat zij geen gevoel schijnen te hebben voor eene stelselmatige onderdrukking, dat zij zelfs alle bewustheid van staatkundige eigenwaarde hebben verloren? Waarom herschept zich dit verschijnsel in Oostenrijk, in Beijeren, in Pruissen, in Rusland, in Holland, in Italië, en in alle landen van Europa? Vreemd inderdaad! Want, niet in de rangen der rijken, der magtigen, der groote heeren, vindt de onderdrukking hare meest getrouwe en vurigste aanhangers, maar, 't zij tot hunne schande gezegd, in de rijen der hoogleeraren, der akademieleden, der geletterden.-

(NB. Is het, in de maand Julij 1848, niet juist omgekeerd in Nederland, of....?)

Zij hebben het bestuur over de dagbladen, de manifesten, de geheime nota's, de vlugschriften, welke het despotische Europa (altoos 1847) ons liberalen toewerpt, en welke de ootmoedige ministers met even veel nederbuiging ontvangen, als de minste der muzelmannen een firman van den Grooten Heer zoude aannemen.

Deze onbegrijpelijke zelfverguizing, deze vrijwillige zelfvernietiging van onze edelste landskinderen, die door het talent zoo magtig zijn bevoorregt, zal toch niet toegeschreven moeten worden aan een algemeen menschenbederf, of, om Rousseau na te praten, aan den mensch die denkt, en toch een verbasterd dier is, of aan de stelling, dat de vrijheid *niet* voor het volk is geschikt, en dat hetzelve met geeselslagen door de koningen en koningsknechten moet voortgedreven worden?

Verklaar ons toch, Arago! op welke wijze wij dit bedroevend vraagstuk kunnen oplossen? Verklaar ons toch, of het

ook uwe meening is, dat men de staatkundige slavernij, die schier algemeen geworden is, aan de geleerden en letterkundigen moet toeschrijven, aan den onzaligen maatschappelijken toestand, waardoor ook zij van de barmhartigheid en de ontferming der regeringen afhankelijk zijn?

(NB. De geleerden en hooggeleerden in ons lieve vaderland, zullen zich bij deze vergelijking, als volstrekt onafhankelijk, onuitsprekelijk gelukkig gevoelen, of....?)

Hebben zij niet door laffe loftuiting, door een uitstekend talent, helaas te veel gewaarborgd, het bestuur op nieuw bedorven? - Is de dubbele verdrukking, de stoffelijke van den arme, en de zedelijke van den geleerde, geen gevolg van onze zoo hooggeroemde staatkundige instellingen? Kunstenaars, letterkundigen, wiskunstenaars, natuurkundigen! wanneer ge niet van honger wilt omkomen, moet ge u aan de regering met lijf en ziel verkoopen. (NB. Hoe benijdenswaardig is hier uw lot, geleerde en kunstbeoefenende landgenooten, bovenal als ge leden zijt van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, of...?)

Want de geleerde wordt in den regel niet, zoo als de oudste zoon des konings, met twaalf millioen op de civiele lijst geboren, of zoo als de jongere zonen met eene toekomst van vijfmaal honderdduizend franken, die later een millioen waardig zijn. - Als men het niet zeer luide heeft gezegd, ten aanhoore van getuigen, driemaal achter elkaâr, met de handen op de borst gekruist: dat men zijn koning zeer sterk bemint en huldigt boven alles - dan - geen academische leerstoel, geen inspecteurspost, geen buitenlandsche zending, geen rood lintje aan het knoopsgat, geen leuningstoel in de academie, geene opzienerspostjes over boekerijen, schilderijen en beelden, geen pensioen naar de onvoorziene uitgave op het budget! - Niets van dat alles!! Als gij uwen koning niet boven alles bemint en huldigt, en wie hem ter zijde staan meteen, zal het u zelfs van hooger hand verboden worden door den grootmeester der Universiteit, die zelf een ezel kan zijn, om uwe wetenschap, uwe letterkunde, uwe wijsbegeerte, openbaar te onderwijzen. - Gij zult op uw talent insluimeren, als op eenige goudstaven die weggeborgen zijn in een grooten koffer, met driedubbel slot. - Als in Frankrijk een geleerde, een degelijk letterkundige, een kunstenaar, zich niet wil vernederen om de lakkei van den koning of zijn' minister te worden, dan is hij, op zijn hoogst genomen, een slaaf, een heloot, of nog minder. - Is dat niet, Arago! de ware oorzaak, de eenige oorzaak, waardoor de geleerde wereld nederknielt aan de voeten van het wereldlijk bestuur, of moeten wij met u die oorzaak bij de sterren gaan zoeken? Neen, zij ligt veeleer in dien slijk- en modderpoel van maatschappelijk bederf, welke ons terughoudt om eene schitterende toekomst tegemoet te snellen, zij ligt helaas! diep in de ondeugd zelve, zij is onherstelbaar, vrees ik, in onzen staatkundigen en maatschappelijken toestand geworteld.

(NB. Nederlandsche geleerden en letterhelden, hoe klopt u het hart, waar ge hier uwe voorregten, die ontelbaar zijn, in tegenstelling met deze schets optelt, of...?)

Wat u betreft, Arago! Gij hebt u door eene zeldzame en heldenmoedige poging weten los te rukken van dat vernederend slavenjuk, waaronder zoovele stoute geesten en edele karakters gebogen gaan; gij hebt verkozen om aan onze zijde te gaan, liever dan om u neder te vlijen aan de

voeten van een prinsje in een der kabinetten van het hof, of om uw vaderland te regeren met de onderdrukkers der vrijheid. - Als ik verklaar dat Arago de meest geleerde onder de geleerden van Europa is, zoude ik hem niet bijzonder prijzen - maar ik wil hem prijzen. - O menschelijke zwakheid! ik verkondig dat hij een onovertreffelijk schrijver is, en dàt is waarheid. Als hij niet bij de academie der wetenschappen had willen behooren, zoude hij toch het eigendom zijn der letter- en taalkundige academie; - want hij bezit de geheimen der taal niet minder dan de geheimen der hemelen.

Wonderbaarlijke toestand van ons land! (NB. Frankrijk, 1847) Een prins die volmaakt geschikt is om een bisschop te zijn, moet commandant der troepen wezen! Een vooze fat wordt als hertog geboren; hij is pair van Frankrijk! Een deugniet heeft zesduizend livres rente, hij is kiezer en verkiesbaar! Als Arago *niet* meer dan een groot genie had gehad, zoude hij niet eens kiezer in zijn dorpje geweest zijn, hij was een eenvoudige paria gebleven! maar door een gelukkig toeval betaalt hij vijfhonderd franken in de belasting, en ziet daar, hij is afgevaardigde van Frankrijk! de beschaving gaat tegenover het gouvernement den kreeftengang - de eene gaat terug, de andere voorwaarts.

(NB. Hear, hear him! waarde landgenooten, en denkt nog eens rijpelijk na over het vertrapte, onvertrapte en regtstreeksche kiesregt, eer het te laat is!)

Onze kamers, die de oppermagt van het talent en der deugd nog niet erkennen, maar wel de uitsluitende oppermagt van het eigendomsregt, der grondbezitting, en der belasting, zijn, van nabij beschouwd, welk een vrijzinnigen naam men haar geve, niet anders dan feodale kamers. De belastingwaardige afgevaardigden zijn allen min of meer aristocraten, mannen des behouds, aristocraten door het geld, dat ook meer beteekent dan door geboorte. Aristocraten door privilegiën, dat ook al iets beteekent, zoo als de baronnen der middeleeuwen, omdat de afgevaardigden leden zijn van den koning, die koningen en ministers, zoo als zij wanen, naar welgevallen maken, die de belasting uitschrijven, wanneer zij er eens lust toe hebben. En dàt zijn de menschen wien het opgedragen is om de wetten te maken in het belang van het volksheil? Weet ge een kiesstelsel, dat zoo onzinnig is, in de geheele wereld; want kan het gevolg juist zijn, als het beginsel valsch is? Verwondert u dan niet meer dat er in de kamer zoovele grondbezitters en zoo weinig geleerden zijn!

De eerste, de edelste, de meest verhevene onder alle wetenschappen is de staatkunde; want zij leert de menschen om zedelijke wezens te worden (NB. O!???), tevens vrij en gelukkig; eene wetenschap, die zoo hoog boven alle andere wetenschappen staat, als de mensch boven de dieren staat, en de geest boven het stof verheven is - eene wetenschap door alle Europesche regeringen zonder uitzondering (NB. Nederland hier buiten gelaten, Fransche vriend! of.....?) *gehaat*, omdat zij door hare daden alle staatkundige beginselen streng veroordeelen. - De regeringen zullen juist integendeel de natuurkundigen, die de vergelijkende ontleedkunde van den olifant met het schaaldiertje beproeven, die in de diepte des Oceaans afdalen, om den groei van den schier onzigtbaren polyp te onderzoeken - de regeringen zullen de natuurkundigen pensioneren, eeren, decoreren, streelen, rijk maken. De meesten der geleerden zijn in den regel niet liberaal, omdat de studie

van en over den mensch zelven, van zijne inwendige verschijnselen, van zijne natuurlijke behoeften, van zijne zedelijke eischen, hun zeer weinig belang inboezemt, en wat mij betreft, ik zie hen liever in de academie, dan in de kamer, achter de ministers zitten. Maar dit beweer ik geenszins in betrekking tot andere geleerden, scheikundigen, werktuigkundigen, waterweegkundigen, bouwmeesters, wier wetenschappelijke kennis de ontwikkeling van ons industrieel bestaan bezielt en tot hooger' stand moet brengen. Dergelijke geleerden zijn er tot heden toe in onze kamers niet al te veel - men kan ze echter niet ontberen, daar heden ten dage (NB. al weder 1847!) de kern der geheele natie zich schijnt vereenigd en zamengetrokken te hebben in de bloot stoffelijke belangen, daar immers de spoorwegen, de kanalen, de publieke werken, het budget voor een groot deel verslinden. De geleerden, als ze op gelijke lijn met Arago staan, wijden de kamers in de geheimen der wetenschap in - zij berekenen met meer juistheid de inkomsten en uitgaven. - Zij vergelijken de verschillende voortbrengselen der fabrieken. Zij peilen elk gebied der ondervinding. Zij ontmaskeren de listen der speculanten en aannemers. Zij verstrooijen de begoochelingen der verwaandheid en onkunde; zij verklaren wat uitvoerbaar en niet uitvoerbaar is; zij leiden de mannen van het geld, de mannen der praktijk op den weg der bezuiniging. Zij brengen de bewijsstukken telkens ter tafel, ontleden het vraagstuk, laten u het inwendige der zaken aanschouwen, openbaren het raderwerk der verschillende stelsels, en verlichten elk gedeelte van eene bestredene stelling. Wanneer Arago de tribune beklimt, is de kamer nieuwsgierig, en luistert met opene ooren. De toeschouwers buigen zich over de borstwering heen om hem te zien. Zijne gestalte is rijzig, zijn hoofdhair gekruld en golvend, zijn schoon Zuidelijk hoofd beheerscht de vergadering. Reeds in de zamentrekking der spieren om de slapen, ligt eene redenaarskracht en diepzinnigheid, welke eene verhevene ziel openbaren. - In tegenstelling met die redenaars, die over alles spreken, over alles waar zij niets van weten, gedurende het drievierde deel van den tijd, spreekt Arago alleenlijk van onderwerpen, die hij wel heeft overdacht, die bij het belangwekkende der wetenschap, het gewigt van den oogenblik voegen. Zijne redenen zijn derhalve rijk aan algemeen en bijzonder tijdelijk belang. Zij rigten zich tegelijk tot het verstand en het gemoed van zijn gehoor. En voorwaar hij is ook meester van dat gehoor. Zoodra hij de zaak aangrijpt, vereenigt hij aller blikken op hem. Ziet hoe hij het onderwerp, de wetenschap, als in de beide handen omhoog houdt! - Hij ontdoet het van de schoolsche termen en den geleerden tooi, hij maakt de wetenschap zoo ontvankelijk, dat de onkundigsten even verheugd als verwonderd zijn, om haar te kunnen verstaan. Zijn levendig gebarenspel bezielt den geheelen redenaar. Er is iets lichtgevends in zijne voorstellingen, er schijnen zonnestralen uit zijne oogen, uit zijnen mond, uit zijne vingeren uit te gaan. Hij verlevendigt zijne rede met bijtende uitvallen, die elk antwoord tarten, door belangwekkende mededeelingen, die zich met zijn onderwerp zamenhechten, het versieren, zonder te overladen. Bepaalt hij zich om daadzaken te verhalen, dan heeft zijne voordragt de natuurlijke bevalligheid van den eenvoud. Maar als hij in het aangezigt der wetenschap haar beschouwt, om hare diepten te peilen en

hare geheimen te ontsluijeren, dan neemt zijne taal het schitterende kenmerk eener bezielende bewondering aan, zijne stem klinkt voller, zijn woord wordt sterker gekleurd, en zijne welsprekendheid wordt even groot als zijn onderwerp.

Spiritus Asper en *Lenis.*

De huisvriend.

Gemengde Lektuur voor Burgers in Stad en Land, verzameld door J.J.A. Gouverneur. Te Groningen, bij C.M. van Bolhuis Hoitsema. Vijfde Deel.

Wij bezitten onzen Huisvriend nu reeds sedert geruimen tijd en mogten hem zijne bezoeken onafgebroken zien voortzetten. Bleef het met sommige bij de enkele vraag of zij ook belet zouden doen; staakten andere na korte aanraking het verkeer; hij komt geregeld en vindt deur noch oor gesloten. Trouwens over het geheel verdient hij dat men hem vriendelijk ontvangt, en weet hij zijn discours, indien al niet altijd even interessant, dan toch onderhoudend genoeg in te rigten. Er is bij hem veelheid en verscheidenheid te ontmoeten; gezwegen van zijn fatsoenlijk voorkomen, waarmede wij geen enkel woord in strijd hebben gevonden. Vooral weet hij dat, wat hij in den vreemde verneemt (‘Uit den vreemde’ zegt hij immers bl: 3), wat het Noorden en naburiger land hem aanbiedt, getrouwelijk en in goeden vorm weder te geven. Wij zien hem meestal gaarne komen en zouden bij zijn wegblijven hem missen. Toen hij ons dat School en Leven, de Camelia van Japan, de Geschiedenis van August Mars en zooveel meer vertelde, hingen wij aan zijne lippen en keurden wij hem de goede plaats welke hij innam waardig.

Maar onze lezers bespeuren dat wij hem niet onvoorwaardelijk prezen, en dàt konden wij in gemoede niet. Wij willen onze berisping niet in het verguldsel van den lof toedienen. Wij gaan gaarne open en eerlijk te werk en achten ons jegens onze Huisvrienden daartoe dubbel verpligt. Wij rekenen het hem niet hoog aan, dat hij ons somwijlen dingen verhaalt welke wij reeds van andere bezoekers vernamen, b.v. de Jose Juan; want anderen vertelden wel eens op hunne beurt na wat wij van den Huisvriend reeds hadden gehoord; en daartegen kan niemand, of hij moet de eenige wezen die met ons omgaat. - Maar dàt duiden wij hem in alle vriendschap en opregtheid euvel, dat zijn discours somwijlen wat weinig interesseert en dat hij zich nu en dan oude praatjes laat opdisschen als nieuw, om die evenzoo, ofschoon minder met zijne schuld, op zijne beurt ons voor te zetten. - En wat erger is; dat minder belangwekkende is grootendeels niet uit den vreemde. - Herlees eens de redevoering van kapitein Bluf, E.D.S. of het Nieuwerwetsch Huwelijk enz. - De Muzen als Koopvrouwen zijn niet nu eerst ter markt gekomen, en geene Hollandsche meisjes of Groninger wichten; maar echte moffinnen, die wij reeds vóór jaren, slechts een beetje anders geëquipeerd, in Unzer's Arts of Geneesheer ontmoetten, zonder dat zij toen vertelden waar zij eigenlijk vandaan kwamen. - De Twee Doodgravers is eene ongelukkige combinatie van het ernstige en komische, van iets plats en eene poging naar iets

hoogers, een *would be* humor met verzen gelardeerd, waarin hier en daar nog te veel goeds is, om den steller niet te waarschuwen voor eene manier, die eene steile hoogte mag heeten aan de grenzen van den wansmaak. ‘Dichters zijn *niet* geboren gekken;’ maar wie absolute dichter en nog meer humorist wil worden zonder daartoe geboren en gevormd te zijn, begaat ligt gekheden, al is het maar op het gebied der letterkunde.

Maar nu nog een woord ten afscheid, Huisvriend! Gij hebt bij velen toegang en men is aan u gewend. Gij zoudt nog iets beters kunnen dan het bijna uitsluitend op amuseren toeleggen. Gij zijt Huisvriend; word meer vriend! - Behandel meer iets ernstigs en gewigtigs, gelijk gij nu en dan bewijst, dat gij in meer dan éénen trant kunt. Converseer niet slechts, maar raad, troost, gisp wanneer het noodig is. Stem meer den toon aan, dien wij in uw ‘Te huis’, in uw ‘Johan de Witt,’ in uwe ‘Schetsen uit het Dagelijksch Leven,’ in uwe ‘Beestachtige? (beestige of beestelijke) Ideën,’ in ‘Keetje’ en ook in ‘Almelo’ vernamen. Een weinig meer op het *utile* gezien, opdat wij van u *tulit punctum* kunnen zeggen.

Wij laten u thans gaan, ofschoon niet zonder dat u ons ‘tot weêrziens!’ naklinkt. - Maar nog iets! Jan de Rijmer, hoe kunt gij de poëzy zoo uit de handen geven? Wij weten van ouds, dat die bezwaarlijk aan betere handen dan aan de uwe kan worden toevertrouwd. Zult gij er om denken?

Aan den heer recensent mijner brochure: Volksverlichting en beschaving.

Mijnheer de recensent!

Ik heb met veel aandacht uwe recensie op mijne brochure: *Volksverlichting en beschaving* gelezen. Indien mijn wil, om het goede bevorderlijk te zijn, meer in de schaal heeft gewogen, dan mijne krachten, zoo kan ik mij redden met de woorden van Jacotot: ‘*Si vous n'avez pas le courage de mal parler*, *vous ne parlerez jamais bien.*’ Ik verheug er mij intusschen over, dat gij tegen mijne beginselen niet te velde getrokken zijt, en mijne denkbeelden u niet zijn voorgekomen nadeelig te zijn voor de waarheid. Dit is, mijns bedunkens, veel, zeer veel; voorzeker niet genoeg, de aesthetische vorming vraagt meer; zij is streng in hare eischen; zelfs uwe recensie schijnt ze niet te bevredigen, want zij komt mij voor in zulk een donker kleed, op enkele plaatsen, gehuld te zijn, dat men naar hetgeen daarbij bedoeld wordt moet raden.

Ik dank u intusschen voor de nuttige wenken, welke gij mij gegeven hebt, voor zooverre zij mij hebben overtuigd. In uw gevoelen kan ik evenwel niet deelen omtrent de verklaring van het woord: *beschaving*: wanneer men toch van eene beschaafde natie, van eene beschaafde opvoeding spreekt, dan zal men, zoo ik meen, door beschaving in het algemeen

verstaan de ontwikkeling der geestvermogens, de uitbreiding van kennis, het zoeken der waarheid en hare vereering, het betrachten der regtvaardigheid, in één woord dat streven naar volmaaktheid, waardoor rust en geluk op aarde wordt gesticht, en de mensch voor hoogere genietingen, in een toekomstig leven, wordt vatbaar gemaakt.

Wil men *le savoir vivre*, *le tact de société*, *le bon ton* en wat dies meer zij, waardoor men zich zoo bijzonder bij het hof van Lodewijk den XIV wist te onderscheiden, tot den werkkring der beschaving brengen, dan stem ik daarin toe, in zoo verre daarbij het voorschrift der natuur, wet, rede en zeden wordt geëerbiedigd.

Er bestaat alzoo, mijns inziens, eene verstandelijke en zedelijke beschaving. De eerste sluit de fijne vorming, de beschaafde bevalligheid niet uit, evenmin als zij zich bloot tot dezelve bepaalt. De tweede strekt zich uit tot deugden van allerlei aard, en daar de geheele waarde dezer deugden niet alleen daarop berust, dat men dezelve kenne, zoo vordert zij nog die zelfbeheersching, waardoor wij onze gedragingen meer en meer met onze pligten in overeenstemming trachten te brengen.-

Ik verzoek u de verzekering mijner bijzondere achting wel te willen aannemen.

UEd. Dw. Dienaar

L. FRANKAMP.

Spanje en Portugal in de negentiende eeuw.

Er is geen land in Europa, dat meer de aandacht van een' staatkundigen beschouwer verdient, dan het Spaansche schiereiland. De beide koningrijken, die hetzelve uitmaken, zijn sedert veertig jaren in eene gisting, die alle rust en welvaart belemmert. Zij strekken ten speelbal der verschillende partijen, die beurtelings de overhand over elkander verkrijgen, en in eenen gedurigen staat van worsteling of scherpe spanning tegen elkander overstaan. Hier vertoont zich de strijd van de oude verjaarde instellingen, voorregten, misbruiken, en de hedendaagsche verlichte staatkundige begrippen, die sedert de Fransche omwenteling, en vooral sedert 1830, in Europa meer algemeen geworden zijn, op eene levendige en geheel karakteristieke wijs. De eerste kunnen de laatste niet onderdrukken, terwijl die niet over het oude geheel kunnen zegevieren. De bevolking schijnt daar over het algemeen nog niet rijp te zijn voor een' echt constitutionelen regeringsvorm, en toch weinig geneigdheid te hebben om zich weder aan het juk eener volstrekte alleenheerschappij te onderwerpen.

Omwentelingen zijn hier op omwentelingen gevolgd, en eene kortstondige kalmte was slechts de voorbereiding van eene nieuwe omkeering van zaken. Hierbij komt nog, dat in plaats van eene krachtig-mannelijke vuist in Spanje en Portugal eene zwakke vrouwenhand met eene wankelende onbehendigheid het roer van staat besturen, en daardoor alle zoo wel ministeriëele als politieke kuiperijen den vrijen teugel laten moet.

Voor hem, die met de geschiedenis der beide hoofddeelen van het Spaansche schiereiland genoegzaam bekend is, kunnen de oorzaken van zoodanigen heilloozen toestand geene raadselen zijn. Op het einde der middeleeuwen hebben zich die koningrijken, toen zij zich zegevierend uit eenen eeuwenlangen worstelstrijd tegen de Moorsche overheersching verhieven, tot een' trap van luister en magt zien klimmen, die hen aan het hoofd der Europesche staten plaatste; doch naauwelijks waren zij op hunne grootste hoogte onder Karel en Philips, of hun teruggang en verval was nabij. Juist hetgeen bij andere natiën een bron van voorspoed en welvaart zoude geweest zijn, was de aanleidende oorzaak van hunne eindelijke uitputting en verarming. De ontdekking van Amerika en hunne heerschappij over de zuidelijke helft van dit werelddeel, dat zijne schatten en voortbrengselen als een' cijns voor deszelfs ontvolking moest betalen, bragt hier luiheid in plaats van de oude werkzaamheid en volharding, armoede in plaats van rijkdom, zorgeloosheid in stede van waakzaamheid en ondernemingszucht te weeg.

Toen Philips op het punt stond om na de verovering van Portugal tot de algemeene heerschappij in Europa, waarvoor zijn vader Karel gestreden had, te geraken, scheurden zich de Nederlanden voor een gedeelte van zijn gebied af, en een langdurige krijg was begonnen, die niet dan met de erkenning van hunne onafhankelijkheid, en de uitputting der Spaansche monarchie eindigde. Sedert dien tijd vertoonden Spanje en Portugal, al mogt dit onder het huis van Braganza zijn afzonderlijk volksbestaan terugkrijgen, slechts de sporen van eene voormalige grootheid.

Een kleinzoon van Lodewijk XIV, die in het begin der vorige eeuw de vorsten uit het huis van Oostenrijk op den Spaanschen troon verving, kon het verval niet stuiten, hij en zijne opvolgers traden meestal in het oude spoor, en op het einde dier eeuw waren Spanje en Portugal tot mogendheden van den tweeden en derden rang gedaald.

Hiertoe hadden buiten de reeds genoemde oorzaken ook voornamelijk het onbeperkt gezag der geestelijkheid, het groot aantal kloosters en monniken, en bovenal de inquisitie medegewerkt, hierdoor waren Spanje en Portugal, waar in de 16de eeuw de kunsten en wetenschappen gebloeid hadden, verre beneden den laagsten trap van beschaving in het overige Europa gezonken, en leverden hierin bijna niets op dat aan hunnen vorigen luister konde herinneren.

In de 19de eeuw echter zoude het Spaansche schiereiland, zich door buitenlandsch geweld aangetast ziende, uit zijnen dommeligen slaap opstaan, en eene veerkracht, heldenmoed en volharding ten toon spreiden, waarvoor men het niet meer vatbaar zoude gerekend hebben. In de dagen des rampspoeds vertoonde het zich groot, en gaf een beschamend voorbeeld aan Europa, dat voor het meerendeel aan de voeten van Napoleon gekromd lag.

Toen na de omwenteling de Fransche republiek overal hare wapenen zag zegevieren, en de verschillende coalitiën door het goud en den invloed van Engeland daargesteld, door gebrek aan eenheid en doortastende maatregelen vruchteloos te niet liepen, waren Spanje en Portugal onder de eersten die weder het Fransche bondgenootschap zochten, en gehoorzaam de wenken van het Directoire en van den eersten Consul volgden. Doch toen deze zich op den Keizerlijken troon

verheven had, en door eene onafgebroken reeks van overwinningen waande dat niets hem meer konde weêrstaan, vooral geene ontzenuwde koningrijken, wier regerende geslachten door hunne onbekwaamheid, nietigheid en belagchelijken hoogmoed hem de diepste minachting inboezemden, kon niets natuurlijker in zijnen heerschzuchtigen geest oprijzen, dan het denkbeeld van op hunne zetels aan hem leenpligtige vorsten te plaatsen, die even als hij zulks in Napels en Holland gedaan had, daarheen zouden gezonden worden, om het Fransche keizerrijk in het Zuiden door geheel aan zijnen wil onderworpene staten te dekken.

Een schijnbaar gunstige zamenloop van omstandigheden gaf Napoleon aanleiding, om zijn voorgenomen plan hieromtrent spoediger in het werk te stellen. Portugal was reeds door zijne troepen onder Junot bezet en het koninklijk geslacht naar Brazilië geweken, toen er in Spanje in het paleis van den zwakken koning Karel IV een hevige twist uitborst, waarvan de alles vermogende invloed van Godoy Prins de la Paz, gunsteling des konings en nog meer die der koningin, de oorzaak was.

Ferdinand, prins van Asturie, een geslagen vijand van deze, was hoewel jong en zonder eenige kunde en ondervinding, reeds ongeduldig om den troon zijns vaders te bestijgen, en den gehaten staatsdienaar uit den weg te ruimen. Hij noodzaakte zijn vader tot den troonsafstand, waarvan deze spoedig berouw gevoelde. Alles geraakte hierdoor in Spanje in de schroomelijkste verwarring, waarmede Napoleon zijn voordeel trachtte te doen.

Hij gaf voor als bevrediger te willen optreden, en liet inmiddels Spanje door een leger bezetten, terwijl zijne machiavellistische staatkunde het geheele koninklijke geslacht te Bayonne bijeenriep om alles in der minne bij te leggen. Toen het in den strik gevallen was voor hen gespannen, kwamen de ware bedoelingen van den Franschen keizer aan het licht. De zwakke vorsten uit het huis van Bourbon werden, zoowel vader als zoon, genoodzaakt afstand van den troon ten behoeve van zijnen broeder Joseph, die toen koning van Napels was, te doen; die toen als zoodanig in Spanje geproclameerd werd.

Deze verraderlijke stap, die den doodsteek aan de onafhankelijkheid van het schiereiland gaf, was de aanleiding tot de herleving van de geestkracht des volks, die sedert drie eeuwen had geslapen. Verontwaardigd over het gedrag des keizers, stak het de vaan des opstands uit wanhoop op, en begon met wisselende kans een' verschrikkelijken strijd op leven en dood, die gedurende zes jaren als een kanker aan de magt van den tot hiertoe onverwinnelijken veldheer knaagde, en die eene der oorzaken van zijnen val was.

De Spaansche onafhankelijkheidsoorlog is een der belangrijkste episoden van het groote oorlogsdrama, dat in de eerste vijftien jaren onzer eeuw plaats had, en dat met de herstelling van het oude vorstenhuis eindigde. Zoo als het de aandacht van den tijdgenoot bezig hield, zoozeer verdient het ook die van de geschiedenis, en het nageslacht. Vele schrijvers van onzen tijd hebben de groote gebeurtenissen die daarin voorvielen met meer of minder naauwkeurige onpartijdigheid behandeld, en daardoor een leerzaam tafereel gegeven wat een ontwaakte volksgeest, door dappere en bekwame bondgenooten ondersteund, tegen de overmagt van geoefende legers kan te weeg brengen. Terwijl bijna geheel Europa voor Napoleon zwichtte, weêrstonden hem de Spanjaarden

moedig, en hoezeer zij soms bijna geheel ten onder gebragt waren, herstelden zij zich weder om met moed eene worsteling te hernieuwen die eindelijk het schiereiland van zijne Fransche onderdrukkers zuiverde.

De Spaansche vrijheidskrijg is even merkwaardig door de geheime en sluimerende krachten die hij in beweging bragt, als door de uitkomst die hij opleverde. De geestelijkheid en de monniken die zoozeer het hunne hadden toegebragt tot de vernedering der oude monarchie werden ijverige verdedigers der onafhankelijkheid, zij bliezen het vuur des opstands aan, en gingen het volk in dapperheid en volharding voor. Van den anderen kant gaf het monarchale Spanje aan het Europeesch vasteland weder het eerste voorbeeld van de liberale constitutionele beginselen, die op hetzelve door Napoleon waren uitgedoofd. De Cortes, die het bestuur in naam van Ferdinand VII aangrepen, gevoelden hunne waarde en roeping als vertegenwoordigers des Spaanschen volks, en toonden dat zij niet alleen voor den troon maar ook voor de nationale vrijheid den strijd volhielden. Het kan waar zijn, dat zonder Engelsche hulp en de krijgsbekwaamheden van eenen Wellington Spanje eindelijk zoude bezweken zijn: deszelfs ondergang ware niettemin roemrijk geweest, terwijl Portugal voorzeker spoedig zonder noemenswaardigen tegenstand de prooi van een overmagtigen overwinnaar zoude zijn geworden.

Een Engelsch schrijver, Archibald Alison, heeft met eene groote uitvoerigheid de geschiedenis van Europa, van 1789 tot 1815 behandeld, hij omvat dus geheel het allergewigtigst tijdvak der nieuwere historie van het begin der Fransche omwenteling, tot aan het herstel der Bourbons na den slag van Waterloo. De geschiedenis van het Spaansche schiereiland van 1807 tot 1814 maakt daarvan een belangrijk deel uit, waarin men alles te zamen vereenigd vindt, de staatkundige- en krijgsgebeurtenissen, den toestand der landen en de gemoedsgesteldheid der inwoners, de woelingen der partijen, de handelingen en besluiten der Cortes, de vestiging der constitutie van 1812, den partijgangers-oorlog der Guerillas, en het patriotiek gedrag der geestelijken en monniken, die de bitterste vijanden der Franschen waren. Geene der bronnen, die hieromtrent Alison ten dienste stonden, zijn door hem over het hoofd gezien.

Men vindt door hem eene geheele reeks van Engelsche, Fransche, Spaansche en Duitsche schrijvers aangehaald, zooals Southey, Napier, Lord Londonderry, Thibaudeau, de Pradt, Jomini, Capefigue, les Victoires et Conquêtes des Français, Foy, Torreno, Hardenberg en Venturini met nog vele anderen; zelfs de parlementsdebatten van Engeland werden door hem met vrucht geraadpleegd.

Het is jammer dat de generaal Foy zijne zoo meesterlijk begonnen taak van de Histoire de la Guerre de la Péninsule niet mogt ten einde brengen, hetgeen hij daarvan leverde, doet om deszelfs voortreffelijken stijl en behandeling het gemis van het overige te levendiger gevoelen. Het is als een schoon voorportaal, waarvan, door den onverwachten dood des bouwmeesters, het hoofdgebouw is onvoltooid gebleven.

Het werk van Alison stelt ons voor dit gemis in vele opzigten schadeloos. Hoezeer in een Engelschen zin en geest geschreven, kan het echter op onpartijdigheid en naauwkeurige uiteenzetting der gebeurtenissen aanspraak maken. Het doet aan de dapperheid der Fransche troepen zoo wel als aan die der Engel-

sche soldaten volkomen regt wedervaren. De wanhoop de vertwijfeling en de volharding der Spanjaarden wordt er voortreffelijk in geschilderd. Hoe zeer hij de veldheers-talenten van Wellington overal op het sterkst doet uitkomen, ziet hij die van de Fransche legerhoofden, zoo als Massena, Suchet en Soult, niet voorbij, en geeft aan den snellen winterveldtogt van Napoleon den lof, dien hij uit een krijgskundig standpunt verdient. Volgens Alison zouden de moorden en wreedheden, door de Fransche soldaten jegens de inwoners van sommige steden en streken van Spanje en Portugal gepleegd, zelfs op order van het hoofdkwartier zijn geschied. Het kan waar zijn, en dit is dan een vlek te meer op eene natie die zich reeds lang als de beschaafdste van Europa heeft willen doen doorgaan; maar zouden die wreedheden soms ook wel niet het gevolg hebben kunnen zijn van de sluipmoorden, aan Fransche militairen gepleegd, die men tot afschrik op eene bloedige wijze heeft willen straffen?

Nergens dan in Spanje verkreeg de oorlog meer het karakter van een volksopstand voor onafhankelijkheid en tegen vreemde overheersching, en het was daarom, dat de Fransche legers dit land nimmer konden overmeesteren: waar het volk in massa tegen vreemde onderdrukkers opstaat, schieten eindelijk krijgskunde, overmagt, en de dapperheid van den soldaat te kort, zij moeten bezwijken voor eenen tegenstand, die nimmer rust en verademing toelaat.

Echter had Wellington zich dikwijls over de ongeregelde en slappe medewerking der Spanjaarden en vooral der Portugezen te beklagen, zelfs over hunne achterdocht en soms geheimen tegenstand aan zijne krijgskundige maatregelen. Doch kon dit wel anders bij eene natie die bij al haren gloeijenden haat tegen vreemde verdrukking haren oorspronkelijken trots en traagheid niet kon afleggen, en dikwijls met wangunstige blikken de magt en bekwaamheid harer bevrijders en bondgenooten moest aanzien?

De verdienstelijke vertaler van dit belangrijk gedeelte van het werk van Alison, de heer G. Kuijper, Hz. heeft aan onze geschied- en krijgskundige litteratuur eene gewigtige dienst bewezen, en aan alle liefhebbers der hedendaagsche geschiedenis een aangenaam geschenk geleverd, terwijl het voor den militairen stand eene hoogst leerzame lectuur uitmaakt.

Alison moge in het strategische, in zijne beschrijving van de krijgstogten, belegeringen, gevechten en veldslagen, de meesterlijke voorstelling, die den man van het vak, zoo als den generaal Foy, kenmerkt, niet bezitten; hij moge den schilderachtigen stijl, het aanschouwelijke in het verhaal, zoo als Thiers in zijne Histoire du Consulat et de l'empire, die zoo zeer in het descriptieve der krijgsoperatiën uitmunt, niet op zijde komen; naauwkeurige uitvoerigheid kenmerken hem overal, en daarom is zijne Geschiedenis van Europa van 1789-1815 voor den krijgsman even als voor den staatkundige en geschiedonderzoeker van groote waarde, zoodat wij wenschen dat de vertaler en de uitgevers de heeren Broese en Comp. in staat mogen gesteld worden om het geheele werk, waarvan wij een zoo voortreffelijk gedeelte ontvingen, in onze taal over te brengen.

Spanje en Portugal waren onder de lezing van Alison's Geschiedenis de voorwerpen van ons medelijden en onze bewondering tevens. Hunne bevrijding wekt bij den lezer de aangename gewaarwording op, van het geweld en de overmagt voor de regtvaardige zaak der nationale onaf-

hankelijkheid het onderspit te zien delven. Zij konden met het overige Europa in 1814 en 1815 het feest hunner verlossing van de Fransche heerschappij vieren.

Maar evenmin als Europa hebben zij rust geluk en welvaart genoten. Overal, en hier voornamelijk is de kamp der tegenstrijdige beginselen, die het beschaafde menschdom in onzekerheid houdt, voortdurend met hevigheid blijven voortwoelen. Eene vrijheidszucht die zichzelve geen juist doel en bepaalde rigting bewust is, en daardoor ten speelbal der partijen, en heersch- en baatzuchtige leiders wordt, kampt daar onophoudelijk met zwakke onkundige of sluwe regeringspersonen, die zich zoo gaarne weder van een volstrekt gezag zouden meester maken, dat zij buiten staat zijn te handhaven, waardoor zij de waggelende troonen, zoo onbeduidend door ligtzinnige en onbedrevene vorstinnen bezet, in plaats van steun en onderschraging te geven die nog meer schudden en schokken; terwijl eene uitgeputte staatskas en hoogopgevoerde belastingen het volk en de regering met ellende en ondergang dreigen. Dat Europa en vooral Nederland zich aan den toestand van Spanje en Portugal spiegelen, en het waarschuwend en leerzaam voorbeeld dat zij opleveren, vooral voor ons en onze Staatsdienaren niet onopgemerkt moge voorbijgaan, indien dezen zich de moeite willen geven, eens hierop hunne aandacht te vestigen!

Oct. 1847.

Mengelwerk.

Hoe men nabij kan vinden, wat men dikwijls verre zoekt.

> Stelt u dit voor een vaste wet,
> Dat ghy op alle dingen let,
> Dat ghy gestaeg u voordeel doet,
> Met al wat yewers u ontmoet!
> CATS.

Julij-maand, hoe verlangend zag menigeen naar u uit, toen wij naauwelijks dit jaar waren ingetreden! Welke vrolijke vooruitzigten opendet gij in de salons van de grooten der aarde, toen, bij den knappenden haard, de cahiers werden geopend, die het prachtige plaatwerk bevatten der heerlijke natuurtafereelen, die men dit jaar *in loco* wenschte te aanschouwen. Hoe reikhalzend werdt gij te gemoet gezien als een afleider voor huiselijke verveling, of bevrijder van de banden der *haute société!* En hebt gij niet eerzame koopman, bedrijvige makelaar, accurate notaris, terwijl gij op het heet gestookte en des avonds door het lamplicht vol gestoomde kantoor zat te muffen, u bij voorraad verheugd, dat de zoogenaamde *komkommertijd* u in de gelegenheid zou stellen, om aan de boorden van den Rhijn of in de valleijen en op de bergen van Baden-Baden eens ruimer adem te scheppen, terwijl gij het loopende werk gedurende dien tijd gerust aan den oudsten bediende, dat groote drijfrad uwer machinerie, kunt overlaten? Vloeide er niet een stroom van nieuwen levenslust door uwe geleerde zielen, thans meer dan ooit gefolterde rector, in diepe studiën verzonken professor, toen gij bij het lezen der Romeinsche en Grieksche classici met uwe vlugge en stompe voedsterlingen der wetenschap naauwelijks den uitroep bedwingen kondet: ‘heilige vacantie-tijd, in u hoop ik den grond, waarop de wijste mannen der oudheid geleefd hebben, te betreden!’? Jeugdige edelman, teldet gij niet reeds, in uwen Voltaire-stoel gezeten, met Byron's *Childe Harold* in de hand, de weken, die u nog van de Julij-maand verwijderden, om dan dezelfde streken, maar, gelijk we u zouden toewenschen, met een reiner hart dan uw wegslepende dichter, te doorreizen? Mannen van aanzien en rang, zaagt gij niet reeds vol zielsverlangen uit naar den tijd, wanneer gij, in het schitterend gezelschap op de voornaamste badplaats verzameld, uwe diplomatieke grootheid en tóen nog veel beteekenende ridderlijkheid den vreemdeling in het breede ordelint, het kleine of groote sterretje op de borst kondet doen lezen, of den hoogen adel van uw geslacht in de weêrkaatsing der Julij-zon op het gloeijend wapenschild van uwe rijke equipage of het prachtig gewaad en de vonkelende kleinodiën om hals en arm uwer gemalinnen kondet doen opmerken?

Julij-maand, hoe verlangend zag menigeen naar u uit, toen wij naauwelijks het jaar waren ingetreden, - en welke

teleurstellingen doet gij thans velen ondervinden! Één jaar teruggedacht, en de schitterende revolutie-kroon omstraalde nog uw hoofd en de luisterrijke feesten u ter eere aangerigt wiegden de duizendtallen der toegestroomde massa's in den zwijmel-slaap van steeds wisselend genot. Één jaar teruggedacht, en het heilig ontzag voor den burgertroon der *grande nation* was de stevige grondzuil waarop geen der vorsten-troonen waggelden. Zijt gij dan tot revolutie-maand gedoemd, die de grootste omwentelingen in de plannen van zoovele reislustigen thans teweeg brengt?

Wel zag men in den aanvang van dit jaar dreigende onweêrswolken opkomen; wel gevoelde ieder aan de drukkende lucht, die naar eene zuivering deed hijgen, dat er een onweder broeide; maar wie had gedacht, dat het zoo spoedig, zoo onverwacht zou losbreken in de winterachtige Februarij-maand, en dat de bliksemschichten, die het uitschoot, zooveel verwoesting teweeg brengen, zijne schorre donderslagen, wier dreuning heinde en ver werd gehoord, zoo vele trotsche gebouwen verpletteren, zijne uitgestorte plasregens zoovele wegen overstroomen en onbruikbaar maken zouden?

‘Van reizen komt dit jaar niets!’ hooren wij een huisvader tot zijne familie zeggen. ‘De Fransche vrijheid, gelijkheid en broederschap heeft mij het vrij gebruik mijner kapitalen ontnomen, zal mij met moeite eene gelijke uitkomst op mijne balans doen verkrijgen en heeft mij van de broeders, die ik dit jaar wenschte te bezoeken, zóó ver verwijderd, als te huis blijven van uitgaan verwijderd is.’

‘Van reizen komt dit jaar niets!’ zegt een ander, vrij ontevreden op de vorsten, die de stem van den tijdgeest in het gedruisch der hoffeesten hebben gesmoord, en door den Sirenen-zang van eigenbatige vleijers verlokt, niet wilden begrijpen, dat de volken denken, en dat hunne denkbeelden voortwerken, en zich door de ijzeren poorten, die te lang den vooruitgang afsloten, niet laten stuiten. ‘Waar zouden wij naar toe reizen? Hier waait ons een republikeinsche luchtstroom te gemoet, die zoo hij ons niet half blind, toch te duizelig maakt, om, zonder gevaar, op de been te blijven; daar klinkt ons uit elken hoek schier tegen:

> Und das Band der Länder ist gehoben,
> Und die alten Formen stürzen ein!

en wij moeten vreezen van het een of ander instortend gebouw de steenen op het hoofd te krijgen; ginds in het land der bergen hooren wij nog te veel zuchten over de gevolgen van den heeten vrijheidskamp, om het genot te smaken, dat uit de harmonie der wonderschoone natuur met den mensch, die in haar ademt, voortvloeit; elders onder dien blaauwen hemel loopen wij gevaar in de barricades verward te raken, door den kruiddamp bedwelmd te worden, of met den voet in menschenbloed te treden. Waar zouden we, in half *Europa* althans heengaan, waar wij de vreesselijke Nemesis niet zouden ontmoeten, die een schrikkelijk oordeel houdt over wie het gebod van wijsheid en gematigdheid roekeloos in den wind hebben geslagen?’

‘Te huis blijven dus!’ Want het eigen land te bezoeken, is al te burgerlijk geworden, vooral nadat de spoorwegen ieder in de laarzen van zeven mijlen geschoven hebben. ‘Te huis blijven!’ dat is wat te zeggen voor wie er vervreemd zijn van het voorvaderlijke zalige hoekje

van den haard; dat is wat te zeggen bij de heerschende reis-manie van onze dagen.

Men meene echter niet, dat ik, die dit schrijf, tegen het reizen ben ingenomen. Integendeel met Claudius zeg ik:

> Als iemand eene reize doet,
> Dan kan hij wat vertellen.

En geeft nu de vrome Asmus zulk een voortreffelijk middel aan de hand, om, wanneer de voorvallen van den dag zijn afgehandeld, en de gesprekken in het gezellig verkeer gevaar loopen tot het peil van nietsbeduidendheid te zinken, niet verlegen met zichzelven te zijn, - of beweert de geestige Jean Paul, dat het reizen het stokkerige uit den mensch wegneemt, even als het stokkerige van de kool weggaat met het verplanten, - wie zou dan nog wenschen te blijven zitten aan het hoekje van den haard, '..... daar moeder eten kookt;' of aan niet verplante en daardoor stokkerige en knoestige kool gelijk te zijn?

Op mij althans bleef de geest dier mannen niet zonder invloed. Dikwijls werd ik door reislust overmeesterd. En heeft men eenmaal de oevers van den Rhijn bezocht, dan gaat het ons als met een spijs of drank waar men op verlekkerd is geworden: wij rusten niet voordat wij er van verzadigd zijn. Ik ontken zelfs niet, dat er wel eens een communistisch denkbeeldje bij mij is opgerezen: bezat ik iets van den overvloed dier rijken, die met onverzadelijken lust hunne schatten oppotten, om door geld-aristocratie nog magtiger te worden, dan door het meer en meer verouderend gezag van hooge afkomst en aanzienlijke geboorte, - dan zou ik met de mijnen een genot kunnen smaken, dat thans tot de privilegiën van de uitverkorenen behoort. Evenmin wil ik ontveinzen, dat er in het denkbeeld: nu althans is te huis blijven eene *res communis* geworden, een zweem van gelijkheid, een weinigje vertroostende *Schadenfreude* voor mij gelegen is. Doch gelijk het met zulke opwellingen gaat: het zijn palliatieven, die na de uitwerking de kwaal nog erger maken; troebele bronnen, die geen zuiver, verkwikkend water opleveren.

Ik was nog op verre na niet genezen van mijne reislustige kwaal, en klaagde met velen over de slechte tijden, die zoovele plannen verijdelden, toen mijn goede genius mij ter goeder ure verscheen en mij toefluisterde: 'Bekrompen klager, die om de kleine teleurstelling, die gij ondervindt, de geheele wereld wel zoudt willen veranderen! kortzigtige tevens, die in de verte wilt opzoeken, wat ge zoo digt in uwe nabijheid hebt! Gij wilt de wereld zien in het groot, terwijl gij de kleine wereld, die u omgeeft, ter naauwernood misschien kent. Gij wilt in verre landen overblijfsels van voormaligen roem aanschouwen in onder de asch bedolven steden en met mos overdekte ruïnen van trotsche burggevaarten, terwijl gij ze nabij u hebt en ze telkens als met een' tooverslag voor uw oog ziet ontstaan. Gij wilt in vreemde streken oudheden en nieuwigheden zien, wereld- menschen- en zelfkennis opdoen, terwijl gij dat alles in uwen naasten omtrek, in uw eigen huis kunt vinden. Wilt gij dit jaar volstrekt reizen, welaan, onderneem dan eene reis door uw huis; want wat de wereld in het groot is, is een bewoond huis in het klein.'

't Is waar, dacht ik, na deze teregtwijzing: men kan nabij vinden, wat men dikwijls vèr zoekt; en nadat ik de couranten nog eens had doorgeloopen, riep ik als een van reistogten vermoeide uit: Oost, West, t'huis best! Neen, niet naar elders, maar door mijn eigen huis ga ik

reizen. 't Is zeker wel wat warm in deze maand voor zulk een reisje, en aangenamer zou het zijn een buitenluchtje te scheppen, maar waar is het tegenwoordig niet warm? Al was de Julij-maand nog zoo koud en guur, in menig land zou ons het zweet toch kunnen uitbreken. In mijn huis kan ik het indringen der heete zonnestralen nog afsluiten; tegen het gure weder mij beveiligen, en zoolang mijn dak nog digt is, tegen plasregens gedekt zijn.

Het reisplan was spoedig gemaakt, en weldra droomde ik mij gelukkig over al hetgeen ik zien, hooren en ondervinden zou.

Aan eene huisreis zijn eenige voordeelen verbonden: vooreerst reist men nergens meer op zijn gemak. Geen bagaadje, waar men op spoortrein, in stoombooten of diligences gedurig het oog op moet houden; geen pas, die men telkens in stad en dorp moet laten viseren, geen last van ambtenaren en tolkantoren, geen.... parapluie zelfs; maar in zijn *chambrecloacq* en met de pantoffels aan des noods, kan men de reis ondernemen en vervolgen.

Ten tweede, reist men nergens goedkooper, dan in zijn eigen huis. Want het is en blijft waar, wat Vondel zeide:

> De wereld is wel schoon en waardig om t'aanschouwen;
> Maar 't reizen heeft wat in; de kosten vallen zwaar.

Bij deze voordeelen komt een derde: tijdwinst namelijk. Er is misschien geen volk op aarde, dat zooveel prijs stelt als het onze op het welbekende spreekwoord: tijd gewonnen, veel gewonnen. Doch voor het tegenwoordige is tijdwinst een onwaardeerbare schat, nu de tijd sedert eenige maanden met arendsvleugelen vooruitsnelt, alsof elk twaalfde gedeelte van het jaar een eeuw was.

Regt in mijn schik met al die voordeelen aan eene huisreis verbonden, aan gevaren, ongemakken, noch onaangename ontmoetingen denkende, aanvaardde ik den togt, ging uit de achterdeur naar buiten, om vóór in mijn huis ingaande mijne reis te openen. Gelijk de meeste reizigers doen, hield ik ook eenige aanteekeningen. Zij bevatten slechts losse opmerkingen en wenken. Misschien kunnen zij den een of ander dienen, die een soortgelijk togtje wilde ondernemen, en het is daarom, dat ik de vrijheid neem ze publiek te maken.

Daar stond ik dan nu voor het doel mijner reize, en gedachtig aan hetgeen vader Cats zegt:

> Ghy doet niet als de meeste hoop,
> Maar doet met aandacht uwen loop;
> - - - - - - - - - - - -
> - - - - - - - - - - - -
> In 't korte, waar ghy d' oogen keert,
> Siet, dat je 't een of 't ander leert.
> Al wat men hoort, of wat men siet:
> Die leeren wil, die leert er yet!

was het eerste waar mijn aandacht op viel de door een ring in den muil gebreidelde halve leeuwenkop (het laatste model van het Hollandsche wapen), die wanneer men hem aanraakt en naar zich toetrekt geen woest gebrul, maar het deftig geluid eener huisschel laat hooren. Als schelknop tegen een der posten van de voordeur geplaatst is hij als ware het een type van gelijkheid en broederschap. Want is het niet, alsof hij eene buiten het huis uitgestrekte vriendenhand vertegenwoordigt, die

aan allen zonder onderscheid, aanzienlijken en geringen, rijken en armen wordt aangeboden, om hen met gelijke dienstvaardigheid te hulp te komen en als met de snelheid van een electro-magnetische telegraaph aan de bewoners van het huis het verlangen der buitenstaanden te doen weten?

Ook mij bewees hij zijne diensten, - en de huisschel ging over. Eer de deur geopend werd had ik nog tijd om eens na te denken, hoe de huisschel de gemeenschap binnen- en buitenshuis onvermoeid levendig houdt en menig hart van blijde verwachting of angstige vrees tegen posttijd doet kloppen; hoe zij der moeder, bezorgd voor hare slapende kinderen, wel eens een schrik op het lijf jaagt of de bezige dienstmaagd in drift doet uitbarsten, wanneer zij zich met onstuimig geweld of wat schielijk achtereen laat hooren, maar toch steeds eene gedienstige en nuttige kamerjuffer is, die den bezoeker behoorlijk aandient, om hem te ontvangen of te woord te staan. ‘Door u’ riep ik uit, ‘kan men zijne nieuwsgierigheid eerst voldoen, om te weten, wie gehoor verlangt, den onwelkomen gast (een leugentje om best wil is geen zonde) een ‘niet t' huis!’ geven, en den schuldeischer een oogenblik laten wachten, om eerst te overleggen, waarmede men hem ditmaal weder zou kunnen afschepen....

Nog was mijne lofspraak niet ten einde, toen de deur geopend werd en ik op den drempel stond. Zonderling was ik hier te moede. ‘Hoe menigeen’ dacht ik, ‘die u vóór mij betrad, is niet meer! Gij hebt den luchtigen tred van den blijmoedige, die over u zweefde, gedragen en den deftigen stap van den adellijke en rijke gevoeld; maar ook u drukte de voet van den treurende, ongelukkige en bekommerde, die met schroomvalligheid of diepe ontroering daar stond, om raad, troost of ondersteuning te vragen.’

‘Gelukkig, dat gij hier zoo glad niet zijt, als de glibberige drempel van ons tegenwoordig ministerie, waar zoo menige voet op uitglijdt en zoo menig ministerieel hoofd den grond raakt. En hoeveel veiliger sta ik hier, dan op de trappen van het Luxemburg of het verlaten paleis van den schuilhoekje spelenden keizer!’

Een booze vijand, die mij in mijne huiswereld meer vervolgt, de togt, rukte mij uit mijne gepeinzen. Ik sloot de deur achter mij toe, en daarmede mijn vijand gemakkelijker er buiten, dan andere verstoorders van rust en vrede zich laten verdrijven.

Mijn huis begroet met zijn voorpui het glansrijk oosten. Ik deel deze bijzonderheid mede, omdat ik, volgens mijn ontworpen plan, besloten had eerst zuidwaarts te reizen, en dus met den rug tegen het oosten gekeerd links afslaan moest, om mij te begeven naar een oord, waar ik mij verbeeldde veel kennis van de huiswereld op te doen, - de huiskamer.

Eer ik haar binnentreed, een enkel woordje aan den lezer. Is hij al te nieuwsgierig, dan wapene hij zich tegen eene ligte ontevredenheid, als hij mij misschien te achterhoudend vindt; is hij bescheiden, dan zal hij mij gereedelijk toestemmen, dat ik niet alles kan mededeelen wat in eene huiskamer voorkomt en voorvalt.

Vóór de deur mijner huiskamer staande herinnerde ik mij, dat ik in vroegeren tijd van een eigen gezin droomende het voornemen had opgevat, om vóór den ingang der huiskamer als motto te plaatsen de dichtregelen van Bilderdijk:

> Een liefde zoo haar God aan 't zalig Eden schonk,
> Wen zij met d'elpenglans der reinste onschuld blonk,
> En aard, en englensfeer tot één gezin verbond.

Maar ik begreep toen nog niet, dat de poëzy des levens zonder een goede dosis prozaïsche werkelijkheid in een huiskamer evenmin bestaanbaar is, als de *paroles d'or et de pourpre* van Lamartine zonder geld in de schatkist en werk voor

de menigte het Fransche met de republiek dweepende volkje bevredigen kunnen.

Ik treed de huiskamer binnen en bevind mij op een gewigtig punt mijner reize. Haar zou ik de hoofdstad der huiswereld noemen. Hier toch is de zetel van het Bestuur, dat in sommige huiswerelden despotisch, in andere monarchaal, in nog andere aristocratisch of democratisch is. Welken regeringsvorm ik dáár voor de beste houde? Om den knoop door te hakken zou ik met Cicero kunnen zeggen: ‘eorum nullum ipsum per se separatim probo, anteponoque singulis illud, quod conflatum fuerit ex omnibus.’ Misschien verschil ik niet veel van hem, als ik, getrouw aan mijn politiek beginsel, den monarchaal- constitutionelen roem. Volgens dat regeringsstelsel is de man het hoofd, de vrouw de nek,

> die het achtbaar mannenhoofd doet heffen of laat buigen.

O gij ijverige voorstanders der republiek vertegenwoordigt u eens voor een oogenblik in eene republikeinsche huiskamer, waar het gezin vereenigd is. Ontwerpt daar uwe schetsen voor uwe grootsche plannen. Voegt eenige duizendtallen van zulke huiskamers bij elkander om uwen staat te vormen en zegt mij dan eens of gij consequente doorvoerders uwer geliefkoosde ideën wilt blijven! Maar vindt gij die duizendtallen eens geoefend tot ‘regt en orde, tot liefde en inschikken, tot billijk regeren en gereed volgen,’ daar hebt gij er mijn hand op, dàn roep ik met u mede: leve de republiek!

Wij keeren tot de hoofdstad der huiswereld terug: van hier gaat het bestuur over het geheele huisgebied uit; hier worden orders uitgevaardigd, decreten genomen, depêches afgezonden, geheime comités gehouden met geslotene deuren, klagten aangehoord, petities ingeleverd, pleitredenen gevoerd en twisten bijgelegd.

Hier worden vier à vijfmalen 's daags geregelde bijeenkomsten gehouden, die gewoonlijk van een' vreeTzamen aard zijn; hier worden budgetten gemaakt, plannen ontworpen en zoete rust en heilzame verpoozing na drukke werkzaamheid genoten.

De reiziger, die naar vreemde oorden trekt, verlangt altijd iets te zien, wat hij in zijn eigen land niet zien kan, of niet weet op te merken. Hij denkt aan de trotsche natuurtooneelen, die hij aanschouwen zal: steil stijgende bergen, dreigende rotsgevaarten, vallende sneeuwklompen, onstuimige zeeën, of hij droomt zich gelukkig in het hemelsch Arcadie, het zoete Tempe, het kunstrijk Attica.

Plaatst u naast mij in de huiskamer, geachte medereizigers! dan behoeft gij zoover niet te reizen, om hooge bergen te aanschouwen en steile rotsen, wier beklimming met schier onoverkomelijke zwarigheden gepaard gaat; dan behoeft gij zoo vèr niet te reizen, om stormen te hooren loeijen of hemelhooge golven dreigend op u te zien afkomen. Maar dan behoeft gij ook niet naar de welige landouwen van Griekenlands vruchtbaren bodem of van Helvetiës betooverende valleijen te trekken, om de zoetste rust te smaken aan helder vlietende beken bij het zachte licht der maan, of in de weêrkaatsing van den Westerzonnegloed. Neen, wat halen vèr opgezochte murmelende watervalletjes, ruischende beekjes, spiegelende maantjes, flikkerende sterretjes, zacht lispelende zephyrtjes en dichterlijke hutjes met schaapjes en bokjes bij een gelukkig tafereel, dat een huiskamer oplevert, waar liefde en eendragt wonen!

Daar grepen een paar dartele jongens

mij aan, om met hen te spelen, daar vatte mijne vrouw mijn' arm en wees mij op de onschuldige lieveling, die als het klimop zich aan haar hechtte.... ik ontwaakte uit mijne gepeinzen, en werd als van zelve gedrongen om tot mijne vrouw te zeggen: o, die bedilzieke schrijvers, die zulke scherpe aanmerkingen maken op het huisselijk leven, hebben voorzeker hunne opstellen niet in eene vreedzame huiskamer gemaakt!

Ik verliet de huiskamer, om, noordwaarts trekkende, mijn' reistogt te vervolgen. Ik open eene kamer, die niet elken dag gebruikt wordt, en, even als een land, dat minder bezocht wordt, daarom ook ongezelliger is, er mij niet in die opgeruimde stemming deed vertoeven, waarmede ik zoo even de huiskamer verlaten had. En dat mag de reden wel zijn, waarom mijne aanteekeningen hier ernstiger en somberder geworden zijn.

Een zoogenaamd best vertrek wordt gewoonlijk afgezonderd, om bezoekers en gasten te ontvangen, en, zoo als men vrij zonderling gewoon is te zeggen, menschen te zien. Het is waar, men is deze onderscheiding en beleefdheid aan zijne medemenschen verschuldigd en toch, ik kon de gedachte niet van mij afzetten: tot in het gebruik der kamers toe verzaakt de mensch zijn natuurlijk eigen niet, om zich namelijk aan anderen op de beste wijze voor te doen. Kon de eene of andere gast uit de receptie- of onthaalkamer eens een' geheimen blik slaan in sommige huiskamers, hoe zou hij versteld staan, in denzelfden norschen, ontevredenen en onstuimigen huisvader, den beleefden gastheer, den vriendelijken man, den voorkomenden echtgenoot, den zachtzinnigen huisvader, of omgekeerd in de twistzuchtige gade, de hebzuchtige vrouw, de ijverzuchtige bedilster, de liefdevolle echtvriendin, de gulle gastvrouw, de zachtzinnige beoordeelaarster van andere gebreken te aanschouwen!

‘O best vertrek!’ riep ik uit, ‘hier ben ik op het juiste punt, om wereld- en menschenkennis op te doen. Want die kunst bestaat vooral in het opligten der maskers, waar de menschen, als zij bij elkander zijn, zich mede bedekken.’ ‘Alsof het zoo gemakkelijk ware,’ zeide ik tot mijzelven, ‘alsof gij de waarheid door het digte kleed der dusgenaamde beleefdheid en wellevendheid, als door een dun gaas kondt heenzien; alsof gijzelf door vergevorderde zelfkennis en zelfbeheersching reeds magt genoeg over uzelven verkregen hebt, om voor de tong, die u roemt, als voor zoete vleitaal het oor te sluiten; alsof gij...’ doch al genoeg tegenwerping om mij ontevreden te maken, en in eene niet zeer goede luim zou ik het vertrek verlaten hebben, ware mijn oog niet op den spiegel gevallen, die mij met stomme taal vertelde, dat ik er thans niet uitzag als een vriendelijk en wel tevreden gastheer betaamt.

Een spiegel bezit eene aantrekkende kracht. Ik plaatste er mij een oogenblik voor, en, mij herinnerende, wat zeker schrijver zeide, hield ik nagenoeg met zijne eigene woorden, de volgende lofspraak op hem: ‘wat de menschen ook van elkander te zeggen hebben, gij zijt nog door niemand berispt geworden; voor allen die u bezien, zijt gij een volmaakt beeld, waar niets op te zeggen valt. Het is voor u, dat de liefde hare pijlen scherpt, hare mijnen aanlegt, hare bewegingen berekent en beproeft. Gij alleen vleit of lastert niemand, en onder alle raadgevers der grooten zijt gij het alleen die de waarheid zegt,’ - en met den wensch, dat er ook een spiegel mogt bestaan, waar men

zijne inwendige gesteldheid even duidelijk kon aanschouwen als zijne uitwendige gedaante, maar met de vrees tevens, dat zulk een meubel welligt nutteloos zou zijn, omdat, zoo weinig men doorgaans aan zijn uiterlijk te berispen vindt, men het vooral niet meer aan zijn innerlijk zou vinden, - verliet ik het best vertrek, om mij naar de slaapkamer te begeven.

Het eerste en voornaamste, dat ons hier in het oog valt, is de legerstede, waar na den arbeid van den dag rust en verkwikking in de armen van den slaap genoten worden. Gelukkig zij, die hier ongestoorde rust kunnen smaken, van wier matte oogleden de zoete slaap door drukkende zorgen, pijnlijk harteleed, of, wat erger is, door een knagend geweten niet wordt verdreven! Weemoedige ernst vervulde mij, toen ik daar voor de legerstede stond. ‘Gij,’ dacht ik, ‘ziet ons geboren worden, - gij zult ons zien sterven. Beurtelings zijt gij ons eene met rozen omkranste wieg en - een graf!’

‘Gij zijt de zachte troosteresse van lijdenden, bedroefden en ongelukkigen, als stille rust in uwe nachtelijke woning heerscht en de slaap als een liefelijke Engel in uw verblijf nederdaalt. En laat het geweten ons in u zijn scherpen angel niet gevoelen, dan rust men op u zacht en kalm; want spreidt ook de nacht zijne vale vlerken over het aardrijk uit en hult hij de natuur in het kleed des doods,

> ..... Im Himmel wacht
> Ein heitres Aug die ganze Nacht.’

‘Viel de avond misschien reeds,’ vraagt ge welligt, ‘toen gij uw slaapvertrek bezocht?’ Ofschoon ik die vraag ontkennend beantwoorden moet, zoo herinnert zij mij het verloop van den tijd, die mij wenkt, om verder te gaan.

‘Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas’ zegt de lezer misschien, als ik hem verzoek mij op een' kleinen uitstap te volgen, naar de keuken, het groote rad, dat de physieke wereld in eene gedurige beweging houdt. Wee uwer! als hier anarchie heerscht. En waar valt het regeren moeijelijker dan dáár! Ik heb mij wel eens vermaakt met schermutselingen, die hier tusschen huisvrouw en dienstmaagd plaats hadden, wanneer beide, hoe ongelijk de strijd wegens rang en stand ook zijn moge, in het keukenrijk koningin willen zijn. Wilt ge een type van stand-abolitie, ga dan tegen etenstijd naar eene keuken, waar mevrouw wil, dat haar wil onbepaald geschiede, en de keukenmeid ten aanzien van haar gebied zegt, wat Lodewijk XIV van het zijne zeide: ‘l'état c'est moi!’

Een goede vriend hing mij eens een keukentafereel op, waar het op den genoemden tijd toeging, als tusschen de Christino's en de Carlisten vóór eenige jaren. Als hoofd des huisgezins wilde hij tusschenbeide treden, toen zijne vrouw hem in het Fransch waarschuwend toeriep: ‘Soyez prudent, le roi gouverne ici, mais ne règne pas!’ terwijl zij hem aanried, om wel altijd met eene interventie te dreigen, maar er niet toe te komen.

Bevreesd voor een veeg uit een pan of voor andere smeervlekken spoed ik mij uit de keuken, waar de rook mij daarenboven niet weinig kwelt en begeef mij naar den toegang tot den kelder. Niet ernstiger kan een onderzoekend reiziger naar de kostbare ingewanden van het Hartzgebergte afklimmen, dan ik in mijn' kelder nederdaalde. Dat nederdalen geeft eene zonderlinge gewaarwording, als men daar iets meer bij denkt. Het licht wordt allengs flaauwer; een vochtige en kille lucht komt ons te gemoet; stilte als die van het graf heerscht daar beneden. Nu

nog met zelfbewustheid, dacht ik, treed ik deze groeve in en eigenwillig scheide ik mij voor eenige oogenblikken van mijne levensgezellen, die zich boven mij bevinden en leven, af; - maar eens, ik zal er dan geene bewustheid van hebben, eens zullen anderen mij laten nederzinken in eene soortgelijke diepte, nadat ik ze met moeite en noode misschien verliet die mij lief en dierbaar zijn aan het harte. Bij die gedachte, wat rest ons anders dan de hoop: ‘Mais taisons-nous; la tombe est le sceau du mystère.’

Is het om de verkoeling, maar toch altijd ongezonde verkoeling, dan is het wel, maar anders is de Julij-maand niet de meest geschikte tijd voor een kelderbezoek. Het late najaar is daartoe aangenamer. Het is dàn, dat die mijngroeven, om bij mijne eerste vergelijking te blijven, het vruchtbaarste zijn. Hoe vele rijke aders vloeijen hier dan niet! Kuipen, tonnen, kisten, ze bieden als om strijd haren inhoud aan, die in bakken, manden en korven naar boven gedragen, dáár tot verder gebruik worden verwerkt en waardoor in onze noodwendigste behoeften beter voorzien wordt, dan door de edelste metalen, die de bergmijnen werkelijk opleveren.

In het vorige najaar stond een mijner kinderen op den uitkijk, wat vader uit het winter-magazijn zou medebrengen, toen ik den jongen tot mij riep en hem *in ipso loco* den lieven Winterzang van onzen van Alphen liet opzeggen. En toen hij met begeerige oogen rondziende nog eens bij herhaling opdreunde:

> Winterpeeren, kool, en appels,
> Boter, vleesch, ja wat niet al,
> Ligt er reeds in onzen kelder,
> Dat ons lekker smaken zal.

rigtte ik zijn kinderoog door het keldervenster naar boven, en met den vromen huisvader, dien Hebel ons schetst in zijn zoetvloeijend lied: *das Habermusz* geheeten, zeide ik tot hem: ‘dat dit alles gewassen en rijp geworden is, daar heeft uw vader niets aan gedaan, mijn jongen! - dat doet de Vader in den hemel.’

‘Hebben alle menschen zulke kelders,’ vroeg hij met kinderlijke eenvoudigheid, en ik dacht toen: mogt het welopgevatte, welbestuurde, van ware Christelijke liefde uitgaande communismus u eens het antwoord geven op die vraag.

Doch ik keer tot mijn tegenwoordig kelderbezoek terug: een paar schreden vooruit en ik stond voor het duisterste gedeelte van den kelder, gewoonlijk wijnkelder genoemd.

‘Geestrijke bron van licht en leven,’ riep ik uit, ‘wat al toovermiddelen bezit gij, om de zorg van het hart te drijven, geluk en genoegen te verspreiden! Wijn, artsenij voor den zwakke, Lethe voor den bekommerde, troost voor den met zijn' tijd verlegene, spraakwater, krachtverheffer, moedgever, - wat is aan u het gastmaal, de lange winteravond, het gezellig verkeer verpligt!’

‘Voor hoe velen waart gij de drievoet, waaruit hooge orakeltaal klonk! Hoevele helden vormdet gij in enkele uren tijds! Hoe veler bezitting verhonderdvoudigdet gij in weinige oogenblikken! Wie telt de duizende hyperbolen, die gij voortbragt, en het onnoemelijk getal dichters, dat door u den Helicon bestormde! Door het latwerk, waar de wijnkelders gewoonlijk mede zijn afgesloten, een' blik werpende, dacht ik aan onzen oud-vaderlandschen dichter Poot, die, als hij onder het tegenwoordige belastingstelsel leefde, misschien niet zoo onvoorwaardelijk zou gezongen hebben:

> Gij woont zoo ver niet van den Rhijn,
> Daar muskadellen groeijen!

want onwillekeurig rijmde ik op zijne woorden:

> Maar altijd vèr genoeg, dan dat
> Haar edel sap hier als van zelf zou vloeijen.

Met dezen uitroep had ik den wijnkelder den rug toegekeurd, was ik naar boven geklommen en bevond mij weldra in mijne studeerkamer, ditmaal het laatste doel mijner reize; want van een zolder- en vliering-bezoek had ik al aanstonds afgezien wegens de warmte onder het pannendak in de maand Julij.

Naauwelijks had ik de studeerkamer betreden, of ik beschuldigde mijzelven, dat ik, als het reizenden zoo dikwijls gaat, mij bij het begin mijner reis te lang had opgehouden. Hier toch behoefde ik slechts een oog te slaan op boekenkast en studeertafel, om duidelijk in te zien dat ik nergens verder had behoeven te gaan, om de wereld rond te reizen, met de beschaafdste, edelste, geleerdste en grootste mannen bekend te worden en wereld- menschen- en zelfkennis te vergaderen.

Ik wierp mij in mijn armstoel en dacht nog eens over mijn Julij-reisje na: ik had toch een weinigje van de wereld in het klein gezien. Voor eenige dagen had ik vader Cats uit zijn schuilhoek te voorschijn gehaald. Nog lag de foliant opengeslagen en mijn oog viel op deze regels:

> De werelt is een wonder boeck,
> Het maekt zyn lezer wonder kloeck,
> Maar wie het sonder oordeel leest,
> Die blyft gelyck hy is geweest.

Vraagt gij, lezer, waarom ik dit stukje schreef? Omdat ik wenschte, dat niemand een vreemdeling in zijn eigen huis bleve, maar nog meer, opdat niemand elders een geluk zoeke, dat aan den eigen haard zoo vaak miskend en voorbijgezien wordt. Of wilt ge een ander antwoord nog? Omdat de gegeven wenken misschien iets zouden kunnen bijdragen tot huiselijk geluk en huiselijken vrede, en tot welk geluk van den staat dit kan leiden en wat dit zegt in tijden van onrust, als wij beleven: gij verneemt het van den in wijsheid grijs geworden Broes in zijn *extraalmanak voor den loop der maand Junij:* ‘Ps. CXXXIII:1. *Ziet*, *hoe goed en hoe liefelijk is het*, *dat broeders ook zamenwonen!...*’ Bij dezen tekst en bij het lezen van geheel den fraaijen en lieven Psalm, zijt ge gereed te denken aan het onschatbaar genot van huiselijken vrede in tijden van onrust. O ja! deuren en vensters gesloten, is dáár de stormwind des tijds in merkelijke mate buiten gesloten; maar ik dacht aan nog iets anders: hoe op den huiselijken vrede de vrede van den staat als op zijn hechten grond gevestigd staat. Sparta zag dat voorbij, en toch is het zoo klaar; want voeg eenige duizendtallen van huisgezinnen zamen, die geoefend zijn tot regt en orde, tot liefde en inschikken, tot billijk regeren en gereed volgen, dáár hebt ge een staat in gouden eeuw, het zij, naar den vorm, koningrijk of republiek; gouden eeuw! mogt er ook aan de Grondwet nog wel iets te herzien zijn. Ook zal in dien staat de welvaart, immers doorgaans, niet ontbreken; want waar liefde woont, zegt onze Psalm, gebiedt de Heer den zegen. Uw huis dan, Nederlanders! strekke tot school, waar de burger, zoo als die zijn moet, gevormd wordt, of, wilt ge, strekke tot klub, om er het beste ontwerp van liefde en vrede, regt en orde in den Staat te beramen en te overleggen.’

H.

Aan de redactie van den tijdspiegel.

Mijnheer de Redacteur!

In n°. 2 van uw geacht Tijdschrift, jaargang 1848, las ik eene recensie van de jongst uitgekomen Aurora. Terwijl van mijn stukje Mareike: eene Schets uit het Krijgsmansleven van Prins Maurits, eene loffelijke vermelding werd gemaakt, werd tevens opgemerkt, dat het zich evenwel niet onderscheidde door diepte van karakterstudie. Met dit oordeel kan ik mij zeer goed vereenigen; ik geef nogtans aan den geëerden beoordeelaar in bedenking of in zulk een luchtig daarheen geworpen tafereeltje als het bedoelde stukje is, eene diepgaande karakterschildering wel te pas kan komen, en daarin niet eenigzins *hors de saison* zoude geweest zijn. Wat daarvan zij, de gemaakte opmerking deed mij herinneren, dat ik voor eenige jaren eene schets schreef, genomen uit een belangrijk tijdsgewricht onzer vaderlandsche geschiedenis, te weten uit de geschiedenis der Watergeuzen. Ik had mij voor oogen gesteld hierin het karakter te schetsen van eenen man, die onder zijne tijdgenooten eene treurige vermaardheid heeft verkregen, eensdeels om zijne toomelooze losbandigheid, anderdeels om zijne opregte toewijding aan de zaak van godsdienst en vaderland, en die daarbij in de trekken, ons door de geschiedenis overgeleverd, het beeld vertoont van iemand, die hoe ook verbasterd en door de stormen van het lot geteisterd, nimmer geheel betere gevoelens en edeler gewaarwordingen verloochende en uit dien hoofde voor den romandichter een merkwaardig onderwerp van studie aan de hand geeft. Ik heb tevens willen aantoonen, hoe gemakkelijk die geschiedenis zich voor eene romantische behandeling leent, en hoe weinig het noodig is om zijne toevlugt te nemen tot verdichte personen en gebeurtenissen, daar zij van zelve voor de poëzy zulke voortreffelijke elementen bevat. Voor mijne schets koos ik juist een tijdstip, dat eene opmerkelijke keerzijde oplevert in de geschiedenis der Watergeuzen, namelijk de verovering van den Briel, welke die stoute mannen, waaraan het vaderland zoo veel te danken heeft, van vrijbuiters verhief tot grondleggers der vrijheid.

Dit stuk kwam mij voor niet ongeschikt te wezen om als proeve van historische karakterstudie in uw Tijdschrift te worden opgenomen, en ik ben zoo vrij het u als zoodanig aan te bieden.

Op te geven wat in mijn verhaal historisch, wat romantisch is, acht ik onnoodig: ieder die de geschiedenis van den Nederlandschen vrijheidsoorlog en in het bijzonder het voortreffelijk werk van van Groningen: Geschiedenis der Watergeuzen (waaruit ik als zijnde eene uitmuntende bron vooral heb geput), slechts eenigermate kent, zal het ligt vallen zulks te onderscheiden.

Terwijl UWE. mij met de plaatsing zult verpligten, heb ik de eer te zijn
Mijnheer de redacteur!
UWE's Dw. Dienaar
W. VAN DE POLL.
Geldermalsen,
20 Junij 1848.

Entens van Mentheda.

Eene geschiedkundige Novelle.

I.

- En op den schoonsten dag van mijn leven, den dag, waarop zich allen met mij verheugen, zijt gij alleen niet blijde, mijne Tetta? waarom die wolk van droefheid op uw lief gelaat, melieve?

Hij, die deze woorden sprak was een jonkman van eenen forschen en gespierden ligchaamsbouw, statig van gestalte, blond van hairen en blaauw van oogen; blijkbaar was hij een Fries, doch hij had in zijn uiterlijk voorkomen niets van de plompheid, die in die dagen velen van zijnen landaard, zelfs de aanzienlijksten onder hen kenmerkte, maar hij onderscheidde zich integendeel in zijne manieren door veel hoffelijkheid en met deze scheen zich geestbeschaving in hem te vereenigen. Hoe zacht - tot verteedering toe - zijne gelaatstrekken ook op dit oogenblik waren, zij waren toch gansch niet innemend; daar lag zelfs iets in, dat naar norschheid, zoo het geen trots mogt heeten, zweemde, iets dat meer terugstuitte dan wel tot zich trok. Zijn hart scheen niet voor iedereen geopend, maar voor wien het zulks was, des te meer opregtheid en trouw te voeden. In zijne groote blaauwe oogen was eene gemengde uitdrukking van goedaardigheid en van opbruischende hartstogtelijkheid: aan hun vurigen opslag, aan de heftigheid, waarmede hij sprak en aan zijn levendig gebarenspel was dan ook duidelijk te bespeuren, dat drift en opgewondenheid tot zijne eigenschappen behoorden, en dat hij in dit opzigt zijn volkskarakter niet verloochende. Zijne kleeding was uiterst net en hij had ze oogenschijnlijk aangetogen voor eene feestelijke gelegenheid: de rok, die hem tot de knieën reikte, was van zwart fluweel, zijn korte broek van eene fijne stoffaadje van dezelfde kleur en zijne kousen van zwarte blinkende zijde: zijne lubben en halskraag waren met de keurigste kanten omzet, terwijl het gevest van zijnen degen en de gespen aan zijne schoenen van louter goud waren; in één woord alles in hem duidde den man van vermogen en van deftige geboorte aan.

Zijne woorden waren gerigt tot eene jonge maagd, wier kleederdragt verried, dat ook zij eene Friesche was. In eene mijmerende houding was zij nedergezeten in een armgestoelte; droevig zag zij voor zich heen, zonder dat zij den jonkman, die vlak voor haar stond, eenen enkelen blik schonk. Terwijl zij met de regterhand haar hoofd ondersteunde liet zij den anderen arm achteloos over het gestoelte hangen, en zoo mogt men, daar de mouwen van haar gebloemd jak slechts tot den elleboog reikten, en dit ook de borst vrij liet, de bevallige ronding van haren arm en de volheid van haren boezem bewonderen. Beide waren zoo blank en zoo teeder van kleur, dat men als ware het den bloedstroom zag vloeijen; ook aan haren overigen welgevormden ligchaamsbouw, zoo ver men daarover oordeelen kon, zou men zeggen dat gezondheid en frischheid der Friesche eigen moesten zijn.

Zij hief nogtans hare oogen op, toen de jonkman andermaal op innigen toon tot haar sprak:

- Tetta, mijne lieve, zeg mij, wat deert u?

Blaauw en zacht als die oogen waren, ontbrak het dezen niet aan levendigheid; ook die wangen - nu bleek en dof - sierde anders wel een blos, en die lippen - nu eenigzins strak - plooiden zich vaak tot een lach van blijheid; maar nu scheen zij droevig, of liever, een inwendig verdriet, eene ongekende zielsbeklemming, eene heimelijke bezorgdheid scheen haar het gemoed zoo zeer te prangen, dat haar het bloed in de aderen stolde en hare kaken nu zoo mat en flets waren. De jonge maagd, anders zoo bloeijend, zoo frisch en nog zoo jeugdig, zij had naauwelijks twee en twintig zomers zien ontluiken, geleek nu der bloeijende roos, wier tengere blaadjes, bevracht met den morgendauw, voor een poos kleurenschittering en gloed verloren hebben.

- o Ocko, antwoordde zij op de herhaalde toespraak van den jongeling, terwijl zij hem aanzag met eenen blik, waarin weemoed en teederheid zich te gelijk afspiegelden, het is mij, alsof een duister voorgevoel mij spelt, dat deze dag niet die van ons huwelijk zal wezen.

- En van waar dit vermoeden, mijne Tetta? vroeg de jongeling.

- Herinnert gij u dan niet dien akeligen droom, dien ik onlangs had en dien ik u aanstonds mededeelde?

- Hoe! antwoordde Ocko lagchend, als om hare ligtgeloovigheid te bespotten, gij gelooft aan eenen droom? gij Tetta, gij, die zoo verstandig zijt, gij hecht aan dit ijdel spel der verbeelding?

- Neen, neen Ocko, spreek zoo niet, hernam deze met veel warmte, als om zich te verdedigen, mijn droom was al te levendig, dan dat hij onwaar zoude wezen. Zie, ik gedenk het nog met schrik, in dien nacht droomde ik, dat op het oogenblik, dat ik mijne hand legde in de uwe, er op eens een booze geest, een duivel in menschelijke gedaante toeschoot, die scheurde ons van elkander en voerde mij weg uit uwe armen...

- En toen? wat gebeurde er verder? vroeg Ocko als zij ophield met spreken.

- Toen, antwoordde Tetta, ontwaakte ik met eenen gil van angst.

- Wel nu, hernam Ocko, wie zegt, of gij niet weder van dien boozen geest werdt verlost; uw droom was immers niet uit. Heugt het u dan niet uit de sprooken van ouds, die wij zamen lazen, hoe de reuzen en aardmannetjes aan de ridders hunne schoone jonkvrouwen ontroofden; maar die ridders togen uit met lans en zwaard en ontnamen hun weder hunne bruiden, of wel de booze geesten moesten ze vrij laten, bezworen door de kracht van het geloof. - En zoo zal ik ook doen, besloot Ocko met een glimlach - wanneer men u, Tetta mijne, mij afsteelt!

- Spot niet met mij, Ocko, hernam Tetta, die niet was gerust gesteld. Ik houde dien droom voor eene waarschuwing, mij door de Heilige Moeder Gods gegeven. Of werd mij de dood mijner zalige moeder ook niet door eenen droom gespeld, en zij stierf immers kort daar na?

En zij blikte weder even droevig als te voren; toch zou men zeggen, er moest iets meerders zijn dat haar beklemde, dan wel die angst, veroorzaakt door een louter droomgezigt, maar het was duidelijk, dat zij zulks wilde verhelen.

Ocko nogtans scheen zulks niet te bemerken; hij was alleen verlegen, wat te antwoorden op den aangevoerden bewijsgrond: hij plaatste zich voor het venster der landwoning, waar het medegedeelde

gesprek plaats had, en die even buiten Norden gelegen was; hij zag uit naar buiten; het was in het begin der maand Maart, en reeds een dier zoete dagen, waarmede het voorjaar zijne liefelijke komst aankondigt, een dag, waarop de zon reeds verwarmt en koestert en zich de hemel helder en klaar zonder wolken noch vlagen vertoont; de aanblik der schoone natuur bezielde hem; hij snelde henen naar Tetta, vatte haar ijlings bij de hand, hief haar als ware het van haren stoel op en voerde haar naar het venster.

- Zie, Tetta, zeide hij, ook ik heb mijne voorteekens, waaraan ik hecht, zie eens, hoe vrolijk de zon schijnt aan den effen hemel! hoe zij zich terugkaatst in de wateren van de Eems, hoe zij glimlacht op de groene graanvelden! Is dat geen gelukkig voorteeken? De zon, zoo prachtig schijnend op onzen huwelijksdag, en dat wel op eenen tijd, dat zij zich anders achter wolken pleegt schuil te houden? o Tetta, vrees niets, de Hemel is met ons!

En hij sloeg zijne hand om de ranke gestalte zijner bruid en hij blikte haar in de blaauwe oogen, die nu voor een wijl weder hoopvol glansden en hij drukte met zoo veel innigheid, dat men wel kon zien, dat hij haar opregt lief had, haar een kus op de lippen, waarlangs nu weder een glimlach van geluk zweefde.

- Bravo, bravo! dat mag ïk zien! riep eene krachtige stem en toen de geliefden opzagen, ontwaarden zij voor de deur, die zij in hunne zoete bedwelming niet eens hadden hooren opengaan, eenen man met reeds grijze hairen, gezet en lijvig van postuur, ernstig zelfs eenigzins barsch van wezen en over het geheel van een deftig voorkomen, dat nog werd bevorderd door zijne statige kleeding. Op dit oogenblik echter glinsterden zijne kleine oogen van genoegen en was zijn norsch gelaat bij het aanschouwen der jonge lieden als verhelderd.

- Mijn vader! riep Tetta verheugd uit, terwijl zij naar den ouden man heensnelde.

- Heer Drost, zeide Ocko, beleefd buigend.

- Mijne kinderen, sprak deze, weest van harte gegroet, en hij drukte Tetta een kus op het voorhoofd en schudde den jonkman trouwhartig de hand.

- Maar hoe Tetta, zeide de nieuw aangekomen gast, nadat hij zijne dochter had opgenomen, nog niet gereed; het zal toch dra tijd wezen.

- Het is goed, dat gij mij daaraan indachtig maakt, mijn vader, zeide deze, en na haren vader en bruidegom vaarwel te hebben gezegd, spoedde zij zich ijlings van daar.

- Gij hebt eenen schat aan haar, zeide de eerste, haar met welgevallen naoogende.

- Dat heb ik, heer, en een, dien ik zorgvuldig zal bewaren, antwoordde de ander.

Beide zetten zich nu neder en knoopten een gesprek aan, dat wij onzen lezers liefst niet mededeelen, daar het meest liep over plannen de toekomst betreffende der aanstaande echtgenooten.

Hij heeft echter regt, om te weten, wie die personen zijn, die wij zoo even sprekend noemden, en terwijl twee hunner zamen kouten en de andere haar bruidsgewaad aandoet, zullen wij trachten hem met hen in kennis te brengen.

Het gesprek dan, door ons medegedeeld, had op eenen morgen plaats in de voorkamer van een aanzienlijk landhuis, dat, zooals wij reeds zeiden, even buiten Norden, niet ver van de rivier de

Eems, was gelegen. Het behoorde aan den Drost van Emden, Oene Frese - den man, dien wij het laatst zagen binnenkomen - iemand, die om zijne bedrijvigheid en om den ijver, dien hij in dezen moeitevollen tijd betoonde bij den graaf Edzant van Oost-Friesland in groote eere stond en om zijn aanzienlijk vermogen niet minder bij zijne stad- en landgenooten gezien was. Heden zou op zijn landhuis het huwelijk zijner dochter Tetta met dien jongeling, Ocko Hammingha geheeten, worden gevierd, want Tetta had verkozen, dat zulks niet in de stad, maar daar zoude plaats hebben. De Drost, die zijne vrouw had verloren, had een talrijk kroost; Tetta was de oudste zijner telgen; aan hare opvoeding had hij moeiten noch kosten gespaard, zij had die te Groningen genoten; daar was hare jonkheid toevertrouwd gweest aan de zorgen der Abdis van een klooster. In die stad had ook Tetta naderhand meermalen vertoefd, want zij had er vele bloedverwanten en toegenegene vriendinnen. Zij zoude daar, zoo als men wel wilde zeggen, eenen geheimen minnehandel hebben gehad met eenen Ommelander edelman, die aan Groningen's Hoogeschool studeerde, maar die liefdesverbindtenis zou ontknoopt zijn geworden ten gevolge van diens onwaardig gedrag. Wat daarvan zij, naderhand had zij te Emden kennis gemaakt met den zoon van een rijk koopman uit Norden, die zich in de eerstgenoemde stad op den handel toelegde, het mogt den jonkman, die vele voortreffelijke hoedanigheden bezat, gelukken hare liefde te winnen: nu onlangs was hij teruggekeerd van eene reize, die hij in Duitschland gedaan had, om meerdere bekwaamheid in den handel op te doen; hij had daar in vele koopsteden verkeerd, met de aanzienlijkste familien omgegaan, en zoo zijne kennis en geestbeschaving vermeerderd. Na zijne terugkomst was zijn huwelijk met Tetta bepaald en heden zouden beide door den echt worden verbonden.

Op den middag had de groote voorzaal van het landhuis van Emden's Drost een vrolijk aanzien: de bruid en bruigom waren daar thans niet alleen, maar met en om hen een breede stoet van verwanten, geburen en vrienden, om dezen heugelijken dag te vieren: allen waren op het statigst en rijk uitgedost; het ruischte er van zijde, het golfde er van fluweel en het blonk en schemerde er van goud, zilver en juweelen; het oog van een nieuwsgierig toeschouwer zou daar gaarne rondgeweid hebben, want het was een nog veel treffender gezigt, om de weelde en pracht dier dagen te aanschouwen dan die van onzen tegenwoordigen tijd; de smaak was toen zooveel eenvoudiger en gekuischter als hij nu vaak bont en wanstaltig is.

De gasten verbeidden het oogenblik, dat het klokkengelui zich zou doen hooren, om alsdan het jeugdige paar naar het altaar te geleiden. Zonder ons met al die aanwezigen op te houden, vestigen wij slechts de aandacht op een hunner, te weten op den vader van de bruid. De Drost, die - wij merkten zulks reeds op - geheel het uitzigt had van een straf en geducht regter, was op dit oogenblik in den hoogen leuningstoel nedergezeten; hij scheen los van alle de moeitevolle zorgen aan zijn ambt verbonden en bereid zich toe te wijden aan al de genietingen die het huwelijksfeest zonde opleveren; toch moeide hij zich weinig met de genoodigde gasten, de vadervreugde, die zijne schijnbaar koude borst warm doortintelde, deed hem hen vergeten, hij had

slechts oogen en hart voor ééne; het was voor de bruid, voor zijne dochter. Met een blik vol welwillendheid staarde hij aanhoudend naar haar: op zijn gelaat lag zigtbaar de uitdrukking eener hartelijke genegenheid van den vader tot zijn kind. In die aanschouwing was hij diep verzonken, want hij scheen te peinzen; welligt ook overkwam hem eene zoete herinnering uit de dagen zijner eigene jeugd en gedacht hij het tijdstip, dat hij zijne gade, nu leider! niet meer, ten altaar voerde, eene herinnering die des te dierbaarder moest wezen voor hem, wien het zoo weinig gegund was, ze zich voor den geest te roepen. Tetta zag er nu geheel anders uit dan dezen morgen, met het kostbaar bruidskleed, dat zij had aangetogen, had zij ook een blij gelaat aangenomen: de drukte en het gewoel hadden een levendigen blos op hare koonen gejaagd en hare oogen schitterden van maagdelijk genoegen bij het aanschouwen van al den luister, die haar omgaf op haren bruiloftsdag. Toch moest er te midden van al dien glans nog iets zijn overgebleven, dat, even als een wolkje aan den nu kalmen hemel den storm kenmerkt die is voorafgegaan, zoo ook op haar gelaat de gemoedsaandoening verried, die haar nog pas had bewogen. Haar vader ten minste, beter in staat zulks te beoordeelen dan iemand anders, merkte het aanstonds op.

- Tetta, zeide hij, terwijl hij zijne dochter tot zich riep, hoe is het, mijn kind, deert u iets, prangt u iets het gemoed? o zeg het dan aan uwen vader!

- Niets, niets, mijn vader, haastte zich deze om te zeggen, niets, of het mogt zijn de volheid van mijn geluk: maar toch ik heb eene smart....

- O, ik begrijp die! viel haar de Drost snel in de rede: gij dacht aan uwe moeder! ook ik gedacht haar, zeide op weemoedigen toon de oude man, toegevende aan eene oogenblikkelijke opwelling van droefheid.

Maar als schaamde hij zich die, en als wilde hij de blijheid van dezen dag niet verstoren, riep hij aanstonds Ocko tot zich en legde de hand zijner dochter, die hij tot nu toe gevat had gehouden in die van den jongeling.

- Daar, zeide de Drost, bevaar gij met haar voortaan de levenszee.

- O ik zal een goed stuurman trachten te wezen, antwoordde vrolijk Ocko, en veilig ons huwelijkshulkje door zee doen stevenen. Het kan niet anders, of onze vaart zal voorspoedig wezen; vrouw Venus en de minnegoodjes varen immers met ons meê: de Min zal ons kompas zijn!

- Moge de Heere u zegenen, mijne kinderen, sprak de vader, en u vele dagen schenken! Maar hoor! vervolgde hij, toen zich klokgebengel liet hooren - de klepel slaat alreê: wij moeten ter kerke.

Het jeugdig echtpaar was dan ook spoedig met den stoet der feestvierders op weg naar de naastbij gelegen kapel.

De kleine kerk, waarin de huwelijksinwijding zoude plaats hebben, was heden op het smaakvolst ingerigt: reeds de weg, die van het landhuis van den Drost daarheen voerde, was bestrooid met palm en loover en met het schaarsch gebloemte, dat het jaargetijde opleverde: van binnen waren de wanden behangen met keurige kleeden en kostbare tapijten, terwijl alle ornamenten der kerk daar waren ten toon gespreid. De toonen van het orgel doorgalmden reeds het gebouw, het *Deo in excelsis* klonk statig door de gewelven, en aan het altaar, waar de heilige waskaarsen brandden, verbeidde de eerwaar-

dige priester, gekleed in zijn hoogmisgewaad, de aanstaande echtelingen.

Op dit oogenblik trad de feeststoet binnen: de bruid had zoodra niet den drempel der kerk overschreden, of zij ontwond zich ijlings aan den arm van haren verloofde en snelde, door den aandrang van haar hart gedreven, naar het altaar, waar zij aanstonds nederknielde hare handen vouwende tot een aandachtig gebed. Haar aanstaande echtgenoot had haar voorbeeld gevolgd en had zich naast haar nedergelaten. Het was waarlijk een treffend gezigt die beiden dus vereenigd te zien nedergezonken in het gebed, dat op de toonen van het koorgezang en op den adem van den wierook, dien de priester deed walmen, opsteeg tot den troon des Allerhoogsten.

De hooge mis was afgeloopen; het koorgezang had opgehouden; de priester zoude nu Ocko en Tetta, die omringd van hunne magen aan het altaar stonden, in den echt vereenigen. In de kerk heerschte eene plegtige stilte, want ieder luisterde aandachtig naar den eerwaardigen priester, die zijne woorden rigtte tot de verloofden, ten einde uit hunnen mond de bevestiging van beider voornemen te vernemen. Reeds hadden zij geantwoord: reeds begon de priester hunne ineengelegde handen met het heilig sacrament vast te snoeren, ter gewijde beteekenis dat hunne huwelijksverbindtenis onontknoopbaar was, toen zich aan den ingang der deur een gedruisch van voetstappen en een verward rumoer deed hooren. Dat gedruisch nam hoe langer hoe meer toe, zoo zelfs, dat men noode de woorden des priesters meer kon verstaan: men zag verwonderd op en keek naar den kant, van waar dat verstorend gerucht kwam: op eens stortte een aantal gewapende mannen in eene bonte kleeding en gansch niet vriendelijk van uitzigt de kerk binnen onder den uitroep: ‘Leve de Geuzen!’ Die kreet was voldoende om de geheele gemeente in diepe verslagenheid te dompelen en als van schrik te versteenen: men kende toch genoeg den woesten aard dier vrijbuiters: men wist hoe fel zij het geladen hadden op kerken en kloosters; men vernam menigmaal, hoe zij zich niet ontzagen hunne schendige handen aan het allerheiligste te slaan, en geen ander voornemen dan om te rooven kon hen op dit oogenblik herwaarts voeren: redenen genoeg om aan mannen, die geheel weerloos waren, angst en vertwijfeling aan te jagen.

De oude Drost was woedend van drift en spoorde hen, die hem omringden, tot tegenweer aan: Ocko was insgelijks uiterst verbolgen en de doodelijke bleekheid, die zich over zijne trekken verspreidde werd minder teweeg gebragt door angst, dan wel door ziedende gramschap over die ergerlijke rustverstoring. Hij had echter te veel te doen met zijne bruid, die op het vernemen van den naam der Watergeuzen eenen doordringenden gil had geslaakt en daarop bewusteloos voor het altaar was nedergevallen.

Daar naderde een man van eene rijzige gestalte en wiens gebiedende houding en ordelijker gewaad deden vermoeden, dat hij de hoofdman der bende was, den Drost.

- Heer, zeide hij tot hem, terwijl hij zijne handen in de zijde zette en zich voor hem als in postuur stelde, zijt gij de Drost van Emden?

- Die ben ik, en wat wilt gij van mij? antwoordde deze met fierheid.

- Ha, zeide de Watergeus met eenen woesten lach, terwijl hij hem van het hoofd tot de voeten opnam, zijt gij die onverbiddelijke vijand der Watergeuzen? Zijt gij het, die aan ons, ballingen uit ons vaderland, geene enkele rustplaats op het

land hebt willen gunnen? Zijt gij het, die ons ook nog de eenige toevlugt, die wij nog overig hebben, de zee, hebt willen ontzeggen? Zijt gij die Oene Frese, die zich steeds zoo vinnig tegen mij en de mijnen gedroeg?

- Die ben ik; of verdiende uw woest bedrijf eene betere behandeling? antwoordde even onvervaard de Drost.

- Zoo dan, heer Drost, hernam de ander, wanneer gij schuld hebt aan al die ongeregtigheid jegens ons begaan, wanneer gij de man zijt, die beslag liet leggen op de schepen, uitgerust om Vlissingen en Enkhuizen te nemen, dan ben ik gekomen, om daarvoor wraak te nemen op u; en hij sprak deze laatste woorden op eenen zoo langzamen en plegtigen toon uit, als ware hij daar verschenen om regt over hem uit te spreken.

- En wie zijt gij, dat gij zoo spreekt? en wat is uw begeeren? riep de Drost eenigzins onrustig uit.

- Spreek niet op zulk eenen toon, alsof gij hier meester waart. Gij vraagt wie ik ben: gij kent mijnen naam wis bij geruchte: ik ben Entens van Mentheda, onder-admiraal op de vloot van den heere van Lumey, zeide hij met zekere trotschheid. Gij vraagt mij wat mijn begeeren is? vervolgde hij met nadruk: - gij hebt mij, wat mij het dierbaarste op aarde is, de vrijheid willen ontrooven, daarvoor zal ik u het dierbaarst wat gij bezit, ontnemen. Drost van Emden, ik zal uwe dochter met mij voeren.

- Mijne dochter, riep de vader met onuitsprekelijk angstgevoel uit, mijne dochter, o, ik zal u alles geven, heer, wat gij verlangt, al mijne schatten, al mijne rijkdommen, alles wat ik bezit staat u ten dienste, maar laat mij mijn kind! zeg, heer, welk rantsoen begeert gij voor haar?

- Neen, neen, riep de ander afwijzend: ik begeer uwe have en goed niet, ik vraag geen rantsoen, maar ik wil uwe dochter; zij zal het wijf van den hoofdman wezen! - En hij sprak deze woorden uit met eenen glimlach van wreede zelfvoldoening over de wraak, die hij nam op zijnen vijand, terwijl tegelijk zijne oogen schitterden van eenen zonderlingen gloed, die getuigde van den bitteren haat, die hem bezielde.

- Mijne dochter, gilde andermaal de Drost, zijne handen smeekend tot Entens van Mentheda uitstrekkend, o heer! wees toch niet zoo wreed, ontneem aan den vader niet zijn geliefd kind, niet aan dezen, en hij wees naar Ocko, zijne teêrbeminde vrouw.

Maar verwoed had de Watergeus zich reeds afgewend; hij was op Tetta afgegaan, die zoo even uit hare bezwijming ontwaakt, hem met schrik haar zag naderen.

- Tetta, fluisterde hij zich tot haar nederbukkend, deze in het oor, ik kom aan mijne gelofte gestand doen; maak u gereed met mij te gaan.

- o Heere, wees mijner genadig, riep de arme jonkvrouw, terwijl zij, hare handen vouwend, op de kniën nederzeeg.

Entens van Mentheda wilde haar in zijne armen opheffen, maar op dat oogenblik werd hij van achteren door eene krachtige hand aangegrepen en met eenen forschen ruk op den grond gesleurd. Er had eene worsteling plaats tusschen hem en Ocko, die het plegen van geweld voorziende zijne drift niet langer had kunnnen bedwingen: Entens zou dan ook waarschijnlijk het onderspit hebben gedolven, bijaldien de Watergeuzen niet aanstonds waren toegesprongen om hunnen hoofdman te ontzetten.

- Dat was verraderlijk, riep Entens van Mentheda, terwijl hij weder opsprong

en nu zijn pistool ter hand vattende, spande hij den haan en legde op Ocko aan, doch op het angstgegil van de arme Tetta veranderde hij zijn bloedig voornemen en riep hij zijnen gezellen toe: Houdt mij dezen vast, - en voegde er bij: bewaakt mij ook dien dollen grijskop daar, op den Drost doelende.

- En nu mannen, sprak hij een poos later de kerk rond blikkende, nu voort, sleept den buit bij elkaâr; deze, en hij wees op Tetta, beding ik voor mij en zal ik als mijne prooi meê scheep nemen.

De Watergeuzen hadden, zonder het bevel van hunnen hoofdman af te wachten, het kerkgebouw geheel leeg geplunderd; de kelken, de heilige offerschalen, de hostiën en verdere sieraden hadden zij aangevat en tot zich genomen: zij hadden zich zelfs niet ontzien den priester te mishandelen, terwijl zij hem ontdeden van zijn prachtig misgewaad. De verslagenheid der geheele schare, die toeschouwen van dit tooneel moest zijn, is niet te beschrijven: aan wederstand viel echter niet te denken, het aantal der bespringers was veel te groot.

In den verschrikkelijksten toestand verkeerden evenwel de Drost en de arme Ocko: beide waren magteloos, want zij werden door woeste handen teruggehouden: beide uitten echter hunne smart op verschillende wijze, want terwijl de een tranen van bittere droefheid vergoot, knarsetandde en schuimbekte de andere van radelooze woede, vooral toen hij moest aanzien, dat Entens van Mentheda zijne bruid opnam en haar aan de ruwe handen van twee zijner vrijbuiters overleverde, om haar mede te slepen, God weet, naar welk eenen afgrond!

De hoofdman, zoo het scheen aan dusdanige tooneelen gewoon, bekommerde zich niet om den treurenden vader en den spijtigen bruidegom, wat meer is, hij scheen er behagen in te scheppen hun hart als ware het open te rijten en hun gevoel te tergen.

- Kom aan mannen, riep hij met eene forsche stem, terwijl hij zijne nog roovende benden bij elkaâr zocht te vergaderen, rept u wat, het wordt tijd, dat wij vertrekken.

En hij keek met zijn woest ligtblaauw oog de kerk in het rond, als wilde hij het terrein zijner ligt behaalde zege nog eens overschouwen. Zijn blik viel op een zilver crucifix, dat prijkend op het altaar door den glans der waskaarsen hem in de oogen schemerde. Hij strekte zijne hand aanstonds naar het gewijde verlossingsteeken uit en gaf het over aan een zijner om hem staande gezellen.

- Daar Douwe, neem dit en bewaar het zorgvuldig; het kan ons te pas komen.

- O gruwel, riep op dit gezigt op hartverscheurenden toon de priester, groote God! kunt Gij zulk een schanddaad gedoogen!

- Houd uwen mond, valsche Baälspriester, schreeuwde Entens met dreigend gebaar tot den geestelijke, zoo gij niet zwijgt, nemen wij ook u meê en werpen u over boord als spijs voor de haaijen. Komt mannen! riep hij andermaal, voort, voort.

En terwijl hij Tetta voor zich uit liet dragen, stapte hij zelf aan het hoofd zijner vrijbuiters de kerkdeur uit, om zich met hen naar de schepen te begeven, die in de Eems voor anker lagen.

Maar nog was dit tooneel niet ten einde. De Watergeuzen hadden naauwelijks de kerk verlaten, of Ocko wist zich door eene geweldige inspanning zijner krachten aan de handen zijner bewakers te ontwringen en snelde nu ijlings den Watergeus, die zijne bruid droeg, ach-

terna om nog eene poging te wagen tot hare verlossing. Reeds had hij dezen aangegrepen, reeds hem zijne geliefde uit de handen gerukt, toen Entens van Mentheda woedend over die vernieuwde weêrbarstigheid toesnelde, in zijnen gordel greep en zijn pistool op hem losbrandde. Met een smartelijken kreet zeeg de ongelukkige jongeling badend in zijn bloed op den grond neder, de kogel scheen hem het hart getroffen te hebben. Tetta, die sedert hare ontvoering meer dood dan levend was, voelde zich, toen zij zich zoo onverwacht door haren verloofde ontzet zag op nieuw met hoop en moed bezield, doch toen zij dezen stervend zag nederzinken, werd zij door eenen nieuwen schrik bevangen. Zij sloot andermaal hare oogen en een eeuwige nacht scheen nu op de rampzalige te zijn nedergedaald.

De Watergeuzen ijlden echter met hunnen buit voort en bereikten zonder eenigen verderen tegenstand te ontmoeten hunne schepen.

Het bruiloftsfeest was nu droevig verstoord; de bruid geroofd, de bruigom ter dood toe gewond, zonder bewustzijn noch bezinning; verslagen zaten de gasten bij elkander, zij waren ten einde raad. Slechts één herkreeg spoedig zijne gewone geestkracht, het was de oude Drost van Emden, die nu besloten om op leven en dood de vijand der Watergeuzen te wezen, aanstonds op middelen bedacht was zich op hen te wreken.

II.

Voor de reede van Douvres lag eene vloot van een veertigtal schepen voor anker. Die vloot was vreemdsoortig zamengesteld: schier ieder vaartuig verschilde in bouw van het ander, er was naauwelijks een, dat den naam van oorlogsfregat kon verdienen. De meesten waren getuigd als koopvaardij- of kofschepen, hoewel de monden der kanonnen, die uit hunne zijden te voorschijn kwamen, bewezen, dat zij niet voor den handel bestemd waren: enkelen zelfs dier bodems waren eenvoudig booten met twee masten en een slecht zeildoek voorzien; kortom al die kielen, die hier bijeen lagen, waren slecht gebouwd, armelijk getuigd en ordeloos toegerust. Zij schenen niet bestand tegen eenen krijg te water, en het was zelfs, als verschuilden zij hier voor de ruwe vlagen, die in de maand Maart nog vaak den Oceaan teisteren, en als waagden zij het niet de onstuimige zee te beploegen. Geheel dat schepental had dan ook noch het ontzagwekkend voorkomen, noch het majestueus gezigt, dat anders eene oorlogsvloot oplevert; toch was in het laatst der zestiende eeuw de zeemagt zoo onaanzienlijk en kleinstaltig niet als zij zich hier voordeed, en Engeland, ofschoon nog in lang niet de trotsche beheerscheres der zee die zij thans is, mogt reeds op eene geduchte scheepsmagt bogen.

Maar ook de vlag van dat koningrijk was niet geheschen aan de masten en stengen dier vaartuigen: de wimpels die daar wapperden waren onderling even onderscheiden als die schepen zelve: zij waren verschillend van kleur en voerden verschillende wapenen: hier en daar echter zag men den oranje-standaard fladderen op den adem des winds en dit reeds was genoeg om in deze schepen de vloot der Watergeuzen te herkennen.

Het is niet onze taak, om de geschiedenis eener zeemagt te schetsen, eenmaal zoo toevallig in wording, zoo arm in beginselen en straks onder de bestierende hand der Voorzienigheid, die groot

maakt wat klein is, zoo geducht voor den vijand en zoo zegenrijk voor het vaderland. Ter verduidelijking van ons verhaal achten wij het echter noodig te herinneren, wie de Watergeuzen waren op het tijdstip dat wij ze voorstellen.

Waren de vaartuigen, die thans in de reede van Douvres lagen vreemdsoortig, niet minder was zulks het geval met de mannen, die thans die schepen bewoonden. Het waren zoowel Nederlanders, vooral zonen van het vrije Friesland als vreemdelingen, mannen van allerlei rang en stand, verjaagde edelen, van have en goed beroofde kooplieden, vreedzame poorters en dorpers, allen even verschillend van karakter als uit verschillende inzigten bij elkander gevloeid; velen gedreven door armoede, maar ook anderen om aan Alva's wreede vervolgingen te ontvlugten, om geleden onregt of den dood van geliefde betrekkingen te wreken, terwijl zich sommigen daarbij hadden gevoegd, die zóó iets meenden uit te rigten, strekkende tot verlossing van het dierbaar vaderland. Het waren, in één woord, allen ongelukkige ballingen, wier hoofdmisdaad was geweest, dat zij de prediking der Evangelieleer hadden aangehoord, en die nu op de zee een toevlugtsoord zochten, daar het land hun geen veilige schuilplaats meer aanbood. Daar waren ellendige vaartuigen hunne huizen en paleizen, maar de wraakzucht zat aan het roer, de vertwijfeling deed hen onbevreesd de soms holle zee beploegen; een door godsdienstig gevoel hooger opgevoerde moed hunne zeilen ruimer zwellen. Hunne leuze was de vrijheid van het geweten; hun doel de herstelling van de gezuiverde godsdienst, en nu waren hunne gedachten even vrij als de blaauwe baren, konden zij ongehinderd hunnen Heer met de lippen belijden, zonder dat zij behoefden te duchten voor priesterdwang of hatelijke inquisitie en mogten zij hunne lofzangen vermengen met het geklots der bruischende golven. De zee was dan ook hun element geworden: zij getuigde van hunne dappere daden, want stormen en gevaren hadden de harten verhard en den moed gescherpt van mannen, meestal aan vreedzamer bedrijven gewoon, en waarvan velen nooit een zwaard hadden getorscht. Trotsch blikten zij van de bodems hunner vliebooten af in het onmetelijk rijk der baren; elk schip, dat zij bejegenden, beschouwden zij als hunnen buit, even als de gevreesde Vikings van den voortijd zwierven zij rond op den oceaan, en maakten zij hunnen naam geducht door hunne stoute bedrijven. Zij waren vrijbuiters, maar zij moesten immers zulks wel wezen om het ellendig leven te rekken en zich voor hongerdood te vrijwaren; want het land had hen uitgeworpen, de zee moest hen nu voeden; vandaar dan ook die roof gepleegd aan de schepen, onverschillig welke vlag zij voerden; vandaar die gedurige strooptogten op de kusten om kerken en kloosters leeg te plunderen: ondanks zichzelven waren zij zeeroovers geworden.

Op hen nogtans had Willem van Oranje, de Genius van den Nederlandschen vrijheidsoorlog, het oog geslagen. Hij had zijne ondernemingen te land deerlijk zien mislukken, er bleef hem nu nog overig eene kans ter zee te beproeven. De zee had eenmaal den grondslag gelegd van de welvaart des vaderlands, zou zij daaraan ook niet de vrijheid kunnen schenken? dacht de groote Zwijger; en in die gedachte had hij getracht het tot nu toe ordeloos en woest bedrijf der zeeschuimers dienstbaar te maken tot edeler doeleinde, te weten, om door hun toedoen

eenige vaste plaatsen op het land te veroveren, en in hunne rooverijen zich een middel te verschaffen tot verkrijging van geld ten einde zijne krijgstoerustingen tegen den hertog van Alva voort te zetten. Zijne pogingen hadden echter tot op dit tijdstip nog geene gewenschte vruchten voortgebragt, zij waren afgestuit op de bandeloosheid der Watergeuzen, die zonder zich eenig vast doel ten algemeenen nutte voor te stellen, slechts roofden tot eigen bate. De krachten dier vrijbuiters - hoe gevreesd zij ook waren op de zeekusten - waren nog veel te gering en niet bestand tegen het magtige Spanje. Oranje vreesde dus, dat hij met die mannen, die orde, wet noch krijgstucht kenden, niets goeds zou kunnen uitvoeren tot bereiking van zijn voornemen; maar de Voorzienigheid, die zoo dikwijls menschelijke verwachtingen te leur stelt, beschikte het anders. Zij deed uit de geringste middelen de rijkste gevolgen ontstaan: de zeeschuimers werden in hare hand de grondleggers van Nederlands opkomst.

De vloot der Watergeuzen, die op dit oogenblik voor het kasteel van Douvres lag, had zich daar niet slechts een schuiloord gezocht tegen het ruwe jaargetijde, maar ook eene wijkplaats opgespoord tegen 's vijands vervolgingen. Het was de eenige haven, die den armen ballingen nog gegund was. Emden noch Rochelle verleende hun den toegang meer in hunne reeën. De graaf van Oost-Friesland, beducht voor den hertog van Alva, in het eerst slechts in schijn hun vijand, was het nu inderdaad geworden, verbitterd als hij was over de aanhoudende rooverijen door hen in zijne staten gepleegd. In Frankrijk daarentegen was Oranje's vriend, Odet de Chatillon gestorven, de prins vertrouwde daarbij niet de gezindheid van het Fransche hof en evenmin die van den wankelmoedigen Karel IX, de Parijsche bloedbruiloft bewees dan ook overtuigend hoe gegrond dit wantrouwen was! Denemarken noch Zweden duldde de vrijbuiters, en de havens der vaderlandsche steden waren voor hen gesloten, want daar heerschte de vijand of een hun vijandige geest. Slechts Elizabeth, de maagdelijke Koningin van Engeland, scheen hen nog te begunstigen, want zij, die de hervorming in hare staten beschermde, was op dit tijdstip gansch niet vriendschappelijk gezind jegens Spanje en den hertog van Alva; zij ontving de kapers nog te gereeder in hare havens, omdat zij van hen voor luttel gelds den roof van kerken en kloosters kocht, en om diezelfde reden gunde zij den zeelieden van Condé deze binnen te loopen.

De vloot der Watergeuzen had thans tot admiraal den grimmigen vijand van Spanje, Alva en de Roomsche geestelijkheid, Willem van Lumey, graaf van der Marck, doch al mogten onder zijn bevel meer orde en krijgstucht heerschen dan voorheen, wat heils voor het vaderland was er te wachten van eenen man, slechts berucht om zijn' woeste bedrijven, die dorstende naar wraak zijne handen bezoedelde met het bloed van onschuldige priesters? wat in één woord van eenen afstammeling van *het wilde zwijn der Ardennen?*

Het was vroeg op den morgen; de nacht was stormachtig geweest, en ook nu nog blies er eene meer dan stevige koelte, ten minste de schepen der vloot gingen voor hunne ankers knarrend heen en weder; de masten kraakten even als de door den orkaan bewogen eiken; de zeilen fladderden met akelig gehuil en de golven kookten schuimend onder en om de bodems der kielen.

Op het verdek van een niet onaanzienlijk vaartuig trad op dit uur een man van een rijzig postuur heen en weder: hij was in eenen langen Spaanschen mantel en zijne kruin dekte een hoed met breede boorden, waaraan eenige vederen smakeloos waren vastgehecht; hij had over het geheel een barsch uitzigt; het was duidelijk, dat hij hier bevelhebber was, want hij deelde aan het hem omgevende scheepsvolk gestadig bevelen uit. De manschappen, die er even vreemd als zonderling gekleed uitzagen - velen toch droegen de pijen, kappen en kasuifelen van monniken of priesters - vlogen als op zijne wenken, deels uit toegenegenheid, deels uit ontzag voor dien man, die hun werk bestierde; deze sprak dan eens op eenen gemeenzamen, zelfs schertsenden toon tegen hen, was dan weder bits en viel vaak in ruwe vloekwoorden tegen hen uit, al naar dat hij geluimd was en zijne gemoedstemming hem ten goede of ten kwade neigde. Er was in hem een zonderling mengsel van hoogheid en laagheid; dat zulks eigenlijk de grondtrek van zijn karakter was zou men veilig kunnen opmaken zoo wel uit zijne overige kleeding als uit zijne wezenstrekken. Terwijl zijn rok en zijne hozen - van tijd tot tijd zigtbaar, wanneer de wind zijnen mantel openwoei - van de fijnste stoffaadje waren en hem gansch deftig stonden, waren daarentegen zijn halskraag en zijne manchetten slordig en zonder smaak geplooid en pasten gansch niet bij dat anders zoo hoffelijk gewaad; zijne lange bruine hairen fladderden haveloos om zijne kaken, hetgeen hem gepaard aan zijn rossen baard een woest voorkomen gaf. Hij scheen nog in de jongelingsjaren te verkeeren, doch hij was verouderd voor zijnen tijd: want zijn gelaat was bleek, zijne wangen waren mat en ingevallen, en over zijne oogen, die diep in hunne kassen lagen, was een doffe glans verspreid, allen zoo vele sporen van wellust en zwelgerij, En toch, wanneer hij - zooals zulks menigmaal plagt te geschieden - tegen den mast van het schip stond geleund, den blik naar den grond geslagen, even als peinsde hij, dan had hij in die houding iets edels, iets dat als een overblijfsel was van vroegere betere gewaarwordingen: zijne overige gelaatstrekken vielen zoo minder in het oog en dan de statige gestalte, het verheven voorhoofd en den gekromden neus van dien man opmerkende, zou men geneigd zijn hem iets edels en ridderlijks toe te schrijven. Zelfs, als hij zijne blaauwe oogen ophief, lag er in hunnen opslag een zweem van zachtmoedigheid, die eenmaal mogelijk zijn deel was - maar naauw niet werd hij van zijne mijmering afgetrokken, naauw niet zijne drift of hartstogt gaande gemaakt, of zijn gelaat nam eene gemeene, zelfs hatelijke uitdrukking aan, en men ondervond eene onaangename gewaarwording bij deszelfs aanschouwing. Het was dan ook duidelijk, dat die man een spel was van de luimen en grillen des oogenbliks, dat hij ontvankelijk was voor alle indrukken, zoo wel voor goede als voor slechte, en dat hij, gelijk de menschelijke natuur zich sterker ten kwade neigt en zich spoedig met de ondeugd gemeenzaam maakt, zich liever en beter te huis bevond onder die ruwe zeebonken dan onder beschaafd gezelschap.

Die man - wij leerden hem reeds kennen uit eene zijner handelingen - was de onder-admiraal der vloot, was Entens van Mentheda.

Wij willen slechts een oogenblik bij hem verpoozen, al ware het alleenlijk om het harde vonnis, dat vele geschiedschrij-

vers over hem hebben gestreken, een weinig te verzachten. Zij hebben hem voorgesteld als een laag, een gemeen roover, op wien zelfs de smet eens moordenaars zou kleven, in één woord als een man tot allerlei schanddaden in staat. Maar de Ommelander edelman, wij herhalen het, had vele voortreffelijke hoedanigheden: van nature was hij goed geweest, en welligt ware hij beter geworden dan hij nu was, hadde hij kalmer dagen beleefd; maar nu was hij als het slagtoffer geworden dier rampzalige tijden; hij had smaad, hoon, miskenning, bittere teleurstelling, lijden moeten verduren, deze hadden zijn hart opengereten en zijn gemoed verbitterd, en zoo had het lot zijn karakter van lieverlede misvormd. Zijne groote fout was, dat hij een slaaf was zijner driften, dat hij gereedelijk toegaf aan hartstogten, te ligter opgewekt door de rampspoeden, waaronder hij leed; vandaar die woestheid en wreedheid, die hem wraakzuchtig deden handelen jegens zijne vijanden, vooral tegen de Groningers, terwijl zijne toomelooze losbandigheid hem verleidde tot uitspattingen van allerlei aard. Door deze grove ondeugden werden zijne deugden, bovenal zijne onwankelbare gehechtheid aan Godsdienst en Vaderland, zijne trouw voor vrienden en zijne stoutheid, die - al paarde hij er niet altoos bedachtzaamheid en beleid aan - tot heldenmoed opklom, als ware het overschaduwd.

Toch was die man, die zooveel edels met zooveel laags in zich vereenigde, die een treffend beeld was van die bange dagen van Godsdiensthaat en vervolging, een der grondleggers van Nederlands vrijheid. Gesproten uit een roemrijk geslacht wijdde hij zich reeds vroeg aan de zaak der vrijheid: te Groningen had hij op de Hoogeschool vertoefd, maar daar een zeer weelderig en losbandig leven geleid; hij ging, zegt de geschiedschrijver van Meeteren, gemeenlijk in 't wit gekleed. Spoedig daarop trad hij op als mede-onderteekenaar van het verbond der edelen: dien ten gevolge door Alva gebannen hielp hij onder den ridderlijken graaf Lodewijk van Nassau de zege bij Heiligerlee bevechten, en leed hij met hem de nederlaag bij Jemgum.

Bijna naakt aan de handen der Spanjaarden ontzwommen, begaf hij zich op de schepen der Watergeuzen en nam hij deel aan alle hunne verrigtingen: als zoodanig heeft hij zoo door onversaagde bedrijven, als door wreede gruweldaden roem en smaad tegelijk op zijne nagedachtenis doen kleven. Wij hebben gepoogd in ons verhaal van beiden het bewijs te geven en het tweeledig karakter van dien altoos merkwaardigen man in zijne handelingen te ontvouwen.

Terwijl de matrozen hunne werkzaamheden verrigtten, bleef hun hoofdman tegen den mast geleund staan: hij staarde nu eens naar de wolken, die met snelle jagt aan het firnament voortdreven, even als wilde hij uit derzelver gang den storm voorspellen, dan weder blikte hij aandachtig naar den oceaan, als telde hij de golven, die onophoudelijk voortkrulden. Eene poos later zag hij weder in het rond en liet hij zijn oog gaan over de schepelingen. Onder dezen had zich thans een jong varensgezel gemengd, die zoo even het verdek was opgekomen en er nu behagen in schepte met zijne makkers te snappen en te schertsen. Naar zijne kleine ronde gestalte te oordeelen was hij nog maar een knaap: zijne kleeding, het zeemansbuis, de wijde hozen en de ronde hoed - gaf hem een luchtig voorkomen: op zijn gelaat stonden zoowel schalkheid als goedhartigheid te lezen en om zijne lippen

zweefde bestendig een glimlach als een kenmerk van zijn blijmoedigen aard. Hij scheen over het geheel een regte guit te wezen.

- Daamke! riep Entens van Mentheda, toen hij den knaap gewaar werd.

Deze trad snel toe en boog zich eerbiedig voor zijnen meester, terwijl hij hem vroeg:

- Wat is er van uw begeeren, heer?

- Zijt gij dezen morgen reeds bij haar in de kajuit geweest? vroeg hij zachtkens, terwijl hij naar beneden wees.

- Ja, heer, antwoordde Daamke, ik was zoo even daar.

- En is zij nog altijd zoo droevig?

- o Nog immer, en het is toch wonder, zeide de knaap lagchend: zij heeft het toch zoo goed; ik bedien haar even statelijk als een paadje de koningin van Engeland, en mijn meester behandelt haar ook zoo eerbiedig.

- Zij zal het niet naar haren zin hebben - Daamke!

- Dat geloof ik juist ook niet. Dezen morgen heeft zij, hetgeen zelden gebeurt, een woordeke tot mij gesproken.

- En wat zeide zij dan?

- Wel, zij heeft mij eens duchtig het jak uitgestoft, heer!

- Dan hebt gij het wis verdiend, ellendige guit, heb ik u niet bevolen haar met achting te behandelen, maar wacht u voor schade, zeide de meester op strengen toon.

- Bij mijne ziel, heer! ik heb het niet verdiend! verzekerde Daamke, ik zal u zeggen wat het was; ik bragt haar dezen morgen haar ochtendmaal en om haar eens regt prachtig te bedienen, had ik het brood op eene zilveren offerschaal gelegd en de melk in een zilveren miskelk geschonken; gij weet, heer, wij hebben die beiden uit de kerk van Norden gehaald; dat zal haar genoegen geven, als er zoo vorstelijk voor haar wordt aangeregt, dacht ik, maar ik vergat, dat zij eene Papistische was. Toen ik haar nu haar maal aldus aanbood weigerde zij het aan te nemen; zij wilde noch eten noch drinken, want zij wilde, zeide zij, hare ziel niet bezondigen.

- En wat hebt gij haar daarop geantwoord, Daamke? vroeg Entens, die opmerkzaam naar het verhaal van den knaap had geluisterd.

- Ik zeide haar, dat zij gerustelijk konde toetasten, want dat dit slechts ijdele dingen waren en altemaal verzinselen van die looze papen!

- Fij, gij domme knaap, dat hadt gij haar niet moeten zeggen, hernam op strengen toon Entens.

- En gij hebt mij dat steeds zoo voorgepredikt, heer, zeide Daamke verwonderd.

- Maar niet om zulks aan haar te vertellen, schavuit, doch hoe heeft zij dat opgenomen?

- Zij zag mij bij dit woord zoo ernstig aan, heer, dat het mij door de ziel ging, en zeide mij daarop, dat het schade was, dat een knaap nog zoo jong als ik en die er zoo goedaardig uitzag - en Daamke nam bij het vermelden dier lofspraak eene zoo beteekenisvolle en koddige houding aan, dat zulks eenen glimlach aan zijnen meester afperstte - zulke woorden sprak, dat ik aan het behoud mijner ziele moest denken en tot den schoot der Heilige Moeder de Kerk moest terugkeeren; anders ware ik voor eeuwig verdorven en dergelijke redenen meer, die ik niet bij magte ben alle terug te geven.

- Wat hebt gij haar op die vermaning gezegd, Daamke?

- Ik heb haar gedankt voor hare goedheid, en ik deed dit van ganscher harte,

want zie zij sprak zoo gemoedelijk en zij zag er zoo lieftallig uit, dat ik niet met hare redenen wilde spotten noch lagchen: ook nam ik eene zeer ernstige tronie aan en heb maar niet gepoogd te wederleggen, wat zij zeide, want ik kan niet zoo redekavelen als die predikanten en ook gij mijn meester doet. Maar waarlijk, vervolgde de snapachtige Daamke, zij is al eene zeer schoone juffer en hoe schoon moet zij niet wezen wanneer zij wat vrolijk en jolig is - jammer, dat zij nu zoo triestig ziet.

- Ja, dat is ook zoo, maar wat is daaraan te doen, Daamke? zeide Entens, schouderophalend tot den knaap.

- Wel heer! gij weet zoo sierlijk te kallen; ga gij haar eens troosten, zeide Daamke, zijnen meester olijk aanziende.

- Zoude dat baten, denkt gij? zeide deze glimlagchend.

- Gewis, gewis! zij vroeg nog dezen morgen naar u, haastte zich Daamke te zeggen.

- Naar mij? vroeg Entens verwonderd, en wat vroeg zij u dan?

- Of gij aan boord waart, heer?

- Anders niet, en wat hebt gij gezegd?

- De zuivere waarheid, heer, dat gij dezen nacht aan land hadt doorgebragt, maar dat men u ieder oogenblik terug verwachtte.

- Nu het is goed Daamke, ik weet thans genoeg, scheer u nu weg en ga aan uw werk, zeide Entens tot den knaap, die aanstonds aan het bevel zijns meesters gehoorzaamde.

(*Het vervolg hierna.*)

Correspondentie van het leesgezelschap te Diepenbeek. (Vervolg.)

(*Zie Tijdspiegel*, 1848. *Blz.* 457.)

> Hartman - gaat, met Jacobus Klos, den neef van den meester hier, naar de nieuwe wereld, als landverhuizers. Volgens hem zijn wij alle verrotte leden, die hij afsnijdt, waarloos touwwerk, dat tot niets meer deugt....
> *Het Leesgezelschap te Diepenbeek,* bl. 370.
> NOORD-AMERIKA.
> Kolonie Nieuw Winterswijk.
> Februarij 1848.

Heil en vrede van uw broeder Hartman aan den veel geliefden broeder in den Heere, meester Peperkamp te Diepenbeek!

Eindelijk zal het mij vergund zijn om u, uit de verre gewesten, den heilgroet te brengen, en schriftelijk te verzekeren, dat gij niet uit mijne gedachtenisse zijt, hoewel de groote wateren tusschen ons zijn, en de nieuwe betere wereld, waar het rijk des Heeren ongehinderd is door de dienaren des Satans te uwent, mij heeft opgenomen. Sedert mijn vertrek met den knecht Gods, uw' neef, den WelEerwaarden Klos, ben ik, met mijne togtgenooten, aan niet weinig aanvechtingen, naar den vleesche en naar den geest, blootgesteld geweest, en de hand des Heeren heeft zwaar op mij gedrukt; 't is echter de weg, mij aangewezen, en ik ben stille en zwijgend onder de beproeving van boven. - Veel heb ik naar het vleesch op de heenreize uitgestaan, en niet het minst van de onstuimigheid der golven en de brul-

lende wateren, waardoor ik tot in mijne binnenste en diepste ingewanden ben geschokt en gestraft, zoodat ik als een ellendige kranke, even buiten Hellevoet reeds ben weggedragen, en vele doodsbenaauwdheden heb doorgeworsteld, die ik u niet allen verhalen kan of mag. - Toen heb ik ondervonden, dat het ligchaam der menschenkinderen is broos en zwak, en dat de kinderen Adams niet zijn geschapen om op de golven der zee, op een hobbelend schip, op hunne eigene krachten te vertrouwen. O, waarde Peperkamp! toen ik zoo als een arme zondaar in mijne benaauwde slaapstede lag te kermen, heb ik al gedacht of het ook reeds eene straf was voor mijne verlatinge van het vaderlijk erfdeel, en of ook mij het lot van den profeet Jona was beschoren. - Ik ben echter, getuchtigd naar den uitwendigen mensch, en tot mijne verdere bekeering zwaar naar het lijf beproefd, met de verdrevene kinderen Sions, na ruim vijf weken op zee gezwalkt te hebben, behouden in de groote en schoone stad New-York aangeland, en daar, door de broeders, die onze komst reeds verwachteden, met vreugde en heilbeden op de vrome lippen ontvangen. - Drie dagen na onze aankomst hebben we onze eerste zamenkomste tot openbare dankzegginge gehouden, bij een' der broeders, alwaar de man Gods, uw neef Klos, ons aan den lande Kanaän herinnerde, en de zegeningen des Heeren beloofde, wanneer wij in boete en bekeering, in vrede en liefde onze nieuwe kolonie zouden bewonen, en daar als kinderen Gods de hutten bouwen, waar het ons goed zoude zijn; aangezien de boosaardige vijanden des geloofs, de vele anti-Christussen in Nederland, zelfs in Diepenbeek, ons niet meer zouden kwellen in de openbare belijdenisse van het dierbare geloof der vaderen, waarvoor ik, de Heer is getuige, naar mijne geringe krachten, mede geijverd heb, en zelfs tegenover den zoon Belials, den ongodist, kapitein van Berkel, op het duivelsnest Ammerstein, heb volgehouden, aangedaan met de gansche wapenrustinge Gods, zoo als te lezen is in den brief Pauli aan de Ephesen, Hoofdst. VI:13-17.

Gesterkt naar den inwendigen mensch, zijn wij onder aanheffing der psalmen Davids - hoe duizendmaal beter dan de kettersche Evangeliesche gezangen, die nooit over mijne lippen zullen komen - met de onzen, als schapen des Heeren, met onze goederen op groote wagens nevens ons, juist als de kinderen Israëls in de woestijn, naar ons nieuw Kanaän heengetrokken, door schoone landouwen, overvloeijende van melk en honig. Wel ging die togt, even als in de woestijn, in het zweet onzes aanschijns, en kwamen de kleine stekende gedierten, niet als de kwakkels, uit den hemel vallen, om onze lijdzaamheid te beproeven; maar weldra, na vier dagreizen en behoorlijk nachtleger, dat ons was toebereid door de eendragtige liefde der broederen, kwamen wij aan onze nieuwe rustplaats, waaruit ik u dezen brief schrijf. - Gij zult mij, waarde Peperkamp! wel gelooven, als ik u verklaar, dat ons Nieuw Winterswijk door de hand des Heeren is gezegend met alle rijkdommen dezer aarde, en dat we ons hier, met den herder onzer zielen aan het hoofd, in de vrijheid des geloofs gelukkiger bevinden dan onder den druk der Farizeën, waaronder gij nog gebogen gaat, hoewel ik u, de Heer is getuige, zoo vuriglijk heb gesmeekt, om ons naar het land der kinderen Gods alhier te vergezellen, en u te onttrekken aan de vervolgingen der goddeloozen. - Maar ook gij hebt toen de verzenen tegen den prikkel geslagen, en uw hoofd afgekeerd

en zijt liever gebleven in de magt der aartsvijanden onzes geloofs, die u, als de Heer dit niet verhoedt, ook zullen verleiden en afvallig maken van de gezonde leer; want alhoewel gij als voorlezer het Woord mede verkondigt naar de Schrift in de geheiligde vertaling onzer Dordsche vaderen, hoort ge toch elken Zondag, of ge wilt of niet, de taal des ongeloofs van het kind der zonde, den leugenprofeet, den Groninger ketter, dien stoutmoedigen Rusting, die het woord nimmer regt snijdt, maar is toegedaan aan de leer der On-gereformeerde nieuwlichters. - O, waarde broeder Peperkamp! dat uit de verre landen mijne stem u tot in het harte en nieren mogte dringen; wacht u voor het zuurdeesem van dezen Farizeër, en weet dat een weinig zuurdeeg alles verzuurt. - Red uwe ziele uit de klaauwen des Boozen, sela! - Om tot onze kolonie terug te keeren, zoo heeft de Heere ons zekerlijk aanhoudend met beproevingen en aanvechtingen bezocht, maar het was immers niet *onze* weg hierheen? Was het niet de geest van boven, die tot ons sprak, als tot Abraham: ‘maak u op en trek heen naar het land dat ik u aanwijzen zal?’ Hij alleen, en niet wij, scherven van den pottenbakker, Hij alleen, die in ons werkt het willen en het doen, heeft ons hierheen gebragt, en tot heden toe de bezwarenissen van dit ondermaansche bestaan, tot verdere bestraffing onzer zonden, laten ondervinden, want wat aanbetreft het tijdelijke, dat wel door de motten en den roest verteerd wordt, zoo hebben we vele beproevingen doorgestaan. - Eenige broeders, maar zij waren ook uit deze landen geboortig, en behoorden niet tot de kinderen Gods, die uit Nederland hierheen kwamen, hebben ons zeer droevig misleid, en de gelden, die wij hun toevertrouwden, zoek gemaakt, zoodat ik met behulp van den WelEerwaarden Klos, mijn zielenherder, den sterken arm der geregtigheid, die binnen New-York voor de regten der kinderen Gods waakt, heb moeten inroepen, en mijne zaak in handen moeten geven van een man des regts, om de regten der verdrukten te handhaven, - tot heden toe zonder vrucht en uitkomst, want de valsche broeders laten mij hier zitten, en ik ben arm aan geld, maar rijk aan geloof en vertrouwen, en dank den Heere ootmoediglijk voor deze zware tuchtiging, noodig tot heil mijner verlorene ziel; gaarne had ik ook mijn Hollandsch zuur verdiend geld, dat in de handen van die Alexanders is (gedenk aan Pauli zendbrief) terug, maar het past ons te wachten totdat de Heer zal helpen, die de zijnen niet verlaat. - Er is hier, onaangezien al de wasdom der gronden, veel geduld en spierkracht noodig, om aan het dagelijksch brood te komen, daar de houtsoorten, waaraan het hier niet ontbreekt, als van ijzer en steen zijn, hoog en zwaar als de cederen Libanons, en zeer moeijelijk tot de timmeragie kunnen worden gebruikt, waarin ik almede eene bijzondere beproeving des Heeren heb willen erkennen, broeder Peperkamp! om mij en anderen hier in de kolonie Nieuw Winterswijk levendig te herinneren, dat wij allen, sedert Adams zondenval, in het zweet onzes aangezigts, het brood moeten vinden, totdat we weder stof worden, welke voorspelling uit het boek Genesis, onder ons, ook wat mij bijzonder betreft, zeer letterlijk dagelijks wordt vervuld. - Somtijds, als de aanvechtingen komen, en de herinnering aan het verlaten vaderland mij bestookt, moet ik in de kracht der gebeden alle steun en hulp vinden, om niet in de murmeringen der kinderen Israëls te vallen, gedenkende aan de vleeschpotten van Egypte,

die ik hier nog niet terugvond; maar als dan de gedachte bij mij oprijst, dat de wegen des Heeren zijn wonderbaar en duister, en wij allen, die onder het kruis waren in Nederland, bepaaldelijk door den geest en niet door de menschen, gelijk Filippus, zijn weggevoerd over de wateren, naar ons Kanaän alhier, dan schept mijn beangstigd harte weder moed, en ik leer mij te vernederen voor de hand des Heeren, en roem in de verdrukking. - 't Is daarom dat ik mij ook in uwe voorbidding aanbevele, waarde broeder Peperkamp! in de verheugende vooronderstelling, dat de nieuwlichters en ketters te uwent uwe eenmaal zoo vrome en geloovige ziel nog niet hebben overgeleverd aan den Booze, die rondgaat als een brieschende leeuw. Wat betreft de eensgezindheid der kinderen Gods in de kolonie, die sterk zijn in den geloove, naar den voorgang en het geestelijke herderschap van den WelEerw. Klos, uw' neef, zoo laat zich ook daar de invloed van den Booze nu en dan waarnemen, en moet ons overtuigen, dat de moordenaar van den aanbeginne ook zelfs tot deze gewesten zijne netten uitbreidt om te vangen de zielen der menschenkinderen; want daar hebben zich reeds scheuringen en vleeschelijke twisten onder de geloovigen geopenbaard, juist zoo als te Corinthe, niet over de gezonde of valsche leer, maar over de eigendommen en woningen, daar het ook, als ten dage Abrahams en Lots, de meer of min vruchtbare streken gold, en ieder, kort na de aankomste in de kolonie, gelijk Loth, het beste deel koos, en daar de woning opsloeg. - Dat heeft aan onze Christelijke liefde groote afbreuk gedaan, en, ik mag het u niet verbergen, broeder Peperkamp, en de Heer is getuige, de booze vijand heeft zelfs onzen voorganger en herder mede verblind en aangevallen, waarover ik en velen met mij bittere tranen hebben gestort; want de WelEerw. Heer Klos, uw neef, die rijkelijk met tijdelijke middelen was uitgerust - 't was ons allen bekend - en de reize mede heeft ondernomen, begeerde een zeer uitgestrekt en vruchtbaar deel dezer landen, als zijn eigendom en zijne wettige have, te bezitten, terwijl wij met harden en barren grond ons moesten tevreden stellen, waarover wij hem, dien de Heere ons aan het hoofd stelde, ernstig hebben onderhouden, maar zijn afgewezen en herinnerd geworden, dat de Levieten en priesters, naar de bedeeling des Ouden Verbonds, ook hun groot en regtmatig deel, het beste deel, de vettigheid der aarde onder de kinderen Gods moesten bezitten. - En dit heeft verwekt oneenigheid des harten, en er is getwist en heftig aangevallen, zoodat de herder der naaste kolonie, die van den strijd gehoord had, niet met de Urim en Thummim, maar met de roede des Woords, ter tuchtiging heeft moeten komen, en uw' WelEerwaarden neef, onzen herder, die gevangen was geworden in de strikken des Boozen, tot betere gedachten heeft pogen te brengen; maar 't heeft niet mogen gelukken, en de liefelijke band des vredes is nog steeds verbroken; want wij hadden niet vermoed, dat uw WelEerwaarde neef, als een dienstknecht des Heeren en man des geestes, zoo zeer gezet was op buit en ergerlijke vermeerderinge van tijdelijk gewin. - Waarde broeder Peperkamp! neem ook hem, die eens zoo zeer was verlicht door den geest, en als een tweede Petrus op den Pinksterdag het volk bekeerde, in uwe voorbiddinge op, en gedenk onzer allen in Christelijke liefde. - Breng de groeten aan de broeders en zusters te Diepenbeek, die zich eens met ons van de dienaren

Baäls hadden afgescheiden, en nog zitten zuchtende onder den druk van het Sanhedrin, genaamd de Synode, alwaar de Annassen en Kajafassen den Heer onophoudelijk jaarlijks weder kruisigen en de ware kudde des Heeren met de woede der wolven verscheuren. Meld mij spoedig, onder opzien tot den Heer zijner kerke, uw' geestelijken en vleeschelijken toestand, en gedenk onzer in uwe gebeden. - Gaarne zal ik bij eene volgende gelegenheid u meer bijzondere berigten, misschien meer zielverheffende, uit onze kolonie Nieuw Winterswijk mededeelen - en verblijve na heilbeden en heilgroeten, u den Heer zijner kerke, met uw Christelijk gezin, ootmoedig aanbevelende,

Uw toegenegen en voorbiddende broeder en vriend
HARTMAN.

Brievenbus.

I. Brief over eene hoogst wenschelijke populariteit van de Leden der Staten-Generaal.

WelEdel Heer!

Het is aardig of bedroevend om te zien, hoe er in onze dagen dikwerf quaestie wordt gemaakt van dingen, die voor het gezond verstand gemakkelijk zijn op te lossen, hoe men peinst en zoekt naar weg en pad, dat door het gevoel van billijkheid van zelfs wordt getraceerd. Een dier betwiste en eigenlijk reeds besliste dingen vond ik in de door den heer Roest van Limburg opgeworpen en ook tegengesproken bewering, dat het Ontwerp voor de Herziening der Grondwet níet aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal moest worden aangeboden, maar dat de discussie over en de aanneming van het Ontwerp van de competentie eener daartoe bijeen te roepen vergadering van Notabelen zou zijn.

Wat tot dusverre met de ontwerpen van wet gebeurde pleit voor de Staten-Generaal, wat eens met de Grondwet plaats had pleit eenigermate voor de meening van den heer R.v.L. - Wij zeggen eenigermate, omdat de geschiedkundige bodem en de stand van zaken in 1816 eenigzins anders was dan tegenwoordig. Was er sprake van eene geheel spiksplinternieuwe Grondwet, dan moesten de leden van de Tweede en Eerste Kamer, na de aanneming van eene provisoire Grondwet, waarvoor de tot hiertoe bestaande tijdelijk kon worden gehouden, aftreden en bij de nieuwe organisatie hunne ál- of níet benoeming afwachten. Immers met veel meer regt en nog noodzakelijker dan het in Frankrijk heette: ‘le Roi ne meurt pas,’ mogen wij beweren: ‘la loi ne meurt pas!’ Er mag in geen geval wetteloosheid zijn. - Daarmede toch kreeg het staatsligchaam eene beroerte. Want hoevele dingen daarin ook hunnen gang mogen gaan, omdat zij dien zoo lang gingen, en hoeveel sleuren slenderachtigs er onder hebbe geloopen; daarmede werd het eerste levensbeginsel aangetast en werden alle organen van hunne kracht beroofd. Eene totale slooping om daarna te vernieuwen kan dáár bezwaarlijk worden geveeld. Dit of

iets dergelijks zal dan ook wel door den heer R.v.L. zijn gewild.

Maar eene andere vraag is het, of de Staten-Generaal ter bediscutieering van het Ontwerp der Herziening in hun goed regt zijn. Al wil men daartoe eene dubbele kamer bijeenroepen, het zou bij die uitbreiding van regtverkrijgenden nog altijd behouden blijven van een regt, dat ik geloof dat aan dat hooge staatsligchaam niet toekomt. Immers de meerderheid dier Kamer, en daarmede die Kamer zelve heeft zich bij het vroeger daartoe strekkende voorstel *tegen* zoodanige Herziening verklaard. Sommigen hunner mogten zulks doen op uitgedrukten grond, dat zij het er voor hielden dat de Troon het initiatief moest nemen; anderen verklaarden zich minder voorwaardelijk daartegen. Bij dezen moet men dit toeschrijven aan beginselen, inzigten. Die toch moet men bij Leden der Tweede en Eerste Kamer vooronderstellen, omdat zij zonder die allerminst dáár (wij willen niet zeggen wáár), zouden te huis behooren.

Nu verandert de staat van zaken. Het verlangen van enkelen blijkt meer en meer de begeerte der natie te wezen. - Men erkent als de stem der waarheid wat vroeger in het oog van mannen des behouds als ketterij gold Men komt tot het inzigt, dat het hooge staatsligchaam den wil des volks, niet van het plebs maar van het populus niet gekend ten minste niet erkend heeft, van datzelfde volk welks plaatsbekleeders en vertegenwoordigers zij zijn. Wij ontveinzen niet, dat wij het er voor houden, dat hiermede is gebleken, dat die heeren meer vertegenwoordigers uit en door het volk, dan van en voor het volk waren. Zij moeten inzien dat zij, blijvend hetgeen zij naar hunne *zienswijze* zijn, niet kunnen blijven wat zij naar hunne *betrekking* zijn. Zij moeten inzien, dat hun een hoofdvereischte, het regte vertrouwen des volks ontbreekt, dat hunne stem niet meer als de vox populi kan gelden, maar daartégen als een snijdende wanklank klinkt. Zij moeten het voorbeeld dat een lid des Senaats in Belgie dezer dagen gaf volgen, en - voor goed aftreden, of ten minste zich aan eene herkiezing onderwerpen.

Dat zijn de heeren onzes inziens aan hunne eer, ja, aan de eerlijkheid verpligt. Zij kunnen dit, naarmate hunne overtuiging is, terstond doen, óf wanneer er artikelen ter spraak komen, die tegen hunne vroeger te kennen gegeven denkwijs indruischen. - Daarmede zullen zij hunne voormalige houding wettigen, voor het tegenwoordige de loyaliteit huldigen, en zich voor de toekomst het vertrouwen verzekeren. De Kamer zal zoodoende populair worden, iets wat zij voorzeker nu, althans in het oog van zeer velen, niet is. Zoo spoedig mogelijk worde de wijze van verkiezing, al is dit provisoir, vastgesteld. Of zal eene vergadering die eene orde van zaken voorstond, welke blijkbaar aan behoeften en verlangens des volks niet voldeed, aan welke men de belangen die meer belangen voor het oogenblik waren niet gaarne toevertrouwd ziet, die belangen voor eene God geve zulks! lange toekomst regelen? Zal men veler bedenkingen, hunne afkeuring mogelijk, niet met argwaan vernemen? Zal het niet timeo Danaos et dona ferentes zijn?

Al ontbindt de Koning de Kamer niet, dan zijn hare leden toch geroepen om niet enkel naar boven, maar ook naar beneden te zien. Mogen er wezen die bij dien blik het hooge standpunt onder hunne voeten voelen wankelen; het is immers verkieslijker zulk een wankel punt zelf tijdig te verlaten, dan er later wel-

ligt afgebonsd te worden, of er met weêrzin op te worden gezien. Er zijn er die hunne plaats te goed bekleedden, dan dat zij niet met grond kunnen verwachten dat die hun bij eene herkiezing gaarne zal worden gegund. Wij verlangen geene omkeering maar eene zuivering, en deze in het belang van allen, in de eerste plaats van het hooge staatsligchaam zelf en in dat van vorst en volk beide.

Gebeurt dit niet, hetgeen wij trouwens na vroegere ondervinding zelve hoogstonwaarschijnlijk achten, dan blijft er niets anders over voor zoo velen als er met ons verbetering wenschen maar geweldige omkeeringen schuwen, dan geduldig te wachten totdat de tijd der aftreding voor de genoemde heeren komt en dan de heugenis der vroegere bezwaren te verlevendigen, de redenen te zoeken, die hen welligt tot hunne staatkundige houding bewogen, de gronden van verdenking aan het licht te brengen en vooral den ontwaakten volksgeest wakker te houden, om zoo doende met den tijd te verkrijgen wat het oogenblik niet geeft.

Met achting als steeds
de Uwe.
14 April 1848.

II. Brief eener Dame over het afschaffen der fooijen aan de dienstboden van anderen.

Mijnheer de Uitgever!

In het leesgezelschap van mijn' echtgenoot is, sedert verleden jaar, uw Tijdspiegel opgenomen en ik heb daardoor gezien, dat de redactie zich, nu en dan, met de omstandigheden en voorvallen - en somtijds met den *geest* en de *gebreken* van den *Tijd* bezig houdt. Dat laatste mag ik wèl, mits het met bescheidenheid geschiedt en niet op vitten en bedillen uitloopt, en ik ben geene vriendin van het bekende spreekwoord: ‘de waarheid wil niet altijd gezegd wezen!’ maar des te meer van dat, hetwelk ons aanmaant: ‘een steeg een steeg en geen straat te noemen.’

Nu wilde ik een woord, over een bestaand gebrek of, zoo men wil, eene verkeerdheid, in 't midden brengen, waarvan wij, *vrouwen*, wel inzonderheid het slagtoffer zijn: een gebrek of eene verkeerdheid, die inzonderheid tot *dezen tijd* behoort, en daarom, naar 't mij bescheidenlijk voorkomt, door middel van den Tijdspiegel, wel eens ter sprake mogt gebragt worden. De eer niet hebbende met de redactie bekend te wezen, neem ik de vrijheid aan u, als Uitgever, te schrijven en mijn billet in uw' Brievenbus te werpen; van uwe beleefdheid jegens eene dame verwachtende, dat deze letteren door u ter kennis van de redactie mogen gebragt worden. Zie hier de zaak:

Er bestaat welligt geene klagt, wier algemeenheid en gegrondheid meer erkend wordt, dan die over de verkeerde gedragingen en gebreken der dienstboden. Denk nu niet, dat ik daarover, in 't breede, wil uitwijden, zooals, op zoo menig *salet* of dameskransje, maar al te vaak geschiedt; want het zou voor u eene vervelende en tevens nuttelooze lectuur uitmaken. Daarenboven geloof ik tevens, dat wijzelve, in al ons doen en laten, ten aanzien van onze onderhoorigen, veel zouden kunnen toebrengen, om hunne gebreken voor te komen en te verbeteren; maar de uiteenzetting daarvan, ik beken dit openhartig, gaat het bereik mijner krachten te boven. Ik had iets bepaalds voor de aandacht, waarop ik die van anderen wenschte te vestigen; een gebrek in *onze* wijze van handelen,

hetwelk, uit welwillendheid ontsproten, in plaats van ons, voor onze goedheid, met dank en erkentenis te loonen, niet zelden de rust des gezins verstoort en die zucht tot verandering bij de dienstboden voedt, waarover, in onze dagen, zoo teregt, geklaagd wordt. Ik bedoel: *het geven van* dusgenoemde *fooijen.*

Men versta mij wel: ik heb hier het oog niet op de *giften*, die wij, b.v. ter gelegenheid van nieuwjaar of kermis, aan *onze eigene* dienstboden schenken. Ik beweer niet, dat men, ingeval van het afsterven of het huwelijk van een der leden des gezins, *onze* onderhoorigen niet, door het schenken eener dusgenoemde draagplaats of eener zoogenaamde bruidsgift, eenigzins zou vergoeden de drukten, die een sterfgeval of een huwelijk, doorgaans eigenaardig en als iets buitengewoons, veroorzaken; maar ik bedoel het geven van *fooijen* door *ons* aan de dienstboden van *anderen*, ter gelegenheid van bijeenkomsten, partijen, maaltijden enz. Ik bedoel de *fooijen*, die doorgaans door leveranciers of werkbazen, bijhet voldoen van nieuwjaarsrekeningen aan de dienstboden worden uitgereikt.

Kon dit *gebruik*, allengs tot gewoonte, ja, schier tot wet geworden, *algemeen worden afgeschaft;* hoeveel zou daardoor niet voor de rust der huisgezinnen gewonnen wezen!

Wij leven op eenen zeer fatsoenlijken voet, mijnheer! maar zijn niet gewoon, gelijk men zegt, vele menschen te zien; wij wonen in ons eigen huis, maar bezitten overigens geene eigendommen; wordt ons iets geleverd, dan zijn wij gewoon den leverancier dadelijk te betalen, want mijn echtgenoot is geen vriend van nieuwjaarsrekeningen. Het spreekt dus van zelf, dat de *fooijen*, die onze dienstboden *van anderen* ontvangen, van geringe beduidenis zijn. Maar hoe geheel anders is het met den compagnon van mijn' echtgenoot gesteld; hoewel het fortuin van den een zeer geëvenredigd is aan dat van den ander.

De heer X. ziet dikwerf menschen, heeft een aantal eigendommen en laat alles, wat het gezin behoeft, op de nieuwjaarsrekening stellen. *Zijne* dienstboden kunnen derhalve op een *groot* - de *onze* slechts op een *zeer matig verval* rekenen, en in hoe vele deftige huisgezinnen ontdekken wij hetzelfde verschil!

En welke zijn daarvan de gevolgen? Ontevredenheid onder de dienstboden, die over een *matig verval* hebben te klagen en de daaruit ontstaande zucht tot zoogenaamde verbetering van dienst.

Dat *mijne* dienstboden een rustiger leven leiden, op hunnen tijd ten bedde kunnen gaan, zich niet behoeven te overwerken, is het hun uitgaansdag niet in huis moeten blijven, omdat er een *diner* of *souper* is; dit alles en wat ik nog meer zou kunnen noemen wordt niet in de minste aanmerking genomen. Mijne drie dienstmeisjes en één knecht denken alléén aan de *fooijen* en het *verval* bij den heer X., en, aangezien *onze* dienst hun die voordeelen niet oplevert, is het verhuizen naar elders, waar op *grooter verval* gerekend wordt, aan de orde.

En die *fooijen der nieuwjaarsrekeningen?* Ja, leverancier en werkbaas *geeft* die; maar wie *betaalt* ze eigenlijk? immers *wij.* Of zouden die menschen niet zoo slim wezen, om het 1%, dat *zij* aan *onzen* knecht of dienstmaagd ter hand stellen, bij wijze van opcenten, *ons* in rekening te brengen? Wie er anders over denken mogt kent de menschen niet!...

Maar somtijds zijn leveranciers en werkbazen, naar 't oordeel onzer dienstboden, karig in het geven van *fooijen;*

somtijds geeft een gast, die ten onzent ter maaltijd was of wel een *logé*, naar de meening van knecht of meid, te weinig; en al dadelijk zijn hunne humeuren van streek, ten nadeele van onze huiselijke rust en die der onzen. Menig treurig voorval heb ik daarvan bij ondervinding gehad. De stem der redelijke overtuiging is alsdan buiten staat om die der eigenbaat tot zwijgen te brengen, en wij, *vrouwen*, worden, ondanks onszelve, wel genoodzaakt, al het verdrietige, dat daaruit voortvloeit, ons te laten welgevallen!

Het zij verre van mij, dat ik onze dienstbaren, in de billijkheid, eenig voordeel zou willen onthouden; immers is de arbeider zijns loons waard; maar het *onredelijke* van de vorderingen der hebzucht verwekt mij een des te pijnlijker gevoel, naar mate zij, al wat zij poogt bijeen te schrapen, zeldzaam voor een nuttig doel bestemt, maar meestal aanwendt om aan de zucht tot opschik of zinnelijk vermaak voldoening te geven.

Er is nog iets, dat ik niet onvermeld mag laten. Sommige individu's schijnen van hunnen welstand en fortuin, ook door het wegschenken van *rijkelijke fooijen* aan de dienstboden, een blijk te willen geven, en men kan hun dit onmogelijk beletten; maar niet alle onze vrienden zijn zóó welvarend en evenzeer gunstig door het lot bedeeld; deze geven dus, natuurlijk, minder; maar met welk gevolg? dat zij door *onze* dienstboden op de onbillijkste wijze beoordeeld en ten toon gesteld worden! Hoe vaak heb ik mij, over die scheve oordeelvellingen en het daarmede doorgaans verbondene kwaadspreken en belasteren van brave en achtenswaardige personen, geërgerd en daarbij den wensch gekoesterd, dat de gewoonte, om *fooijen* aan de dienstbaren van *anderen* te geven, met gemeen overleg, werd afgeschaft. Hoeveel zou daarbij niet, voor de rust en tevredenheid der huisgezinnen gewonnen worden!

Ik bedoel met den voorslag hiertoe niet, onze dienstboden eenig geldelijk nadeel te veroorzaken, maar, ware het mogelijk, de bron te dempen, waaruit, gedurig, zoovele onaangenaamheden voortvloeijen. De opbrengst der zoogenoemde *fooijen* is toch eene geheel onberekenbare bate voor onze dienstbaren. Beantwoordt zij aan hunne verwachting (eene verwachting die allen grondslag mist), dan zijn zij tevreden - wordt die verwachting teleurgesteld, dan zijn zij onvergenoegd en verlaten vaak de dienst, alléén omdat het *verval*, naar *hunne* manier van zien, te onbeduidend is.

Meest gepast ware dit onaangename voor te komen, wanneer men *eenparig* konde goedvinden *het schenken van fooijen aan de dienstboden van anderen geheel na te laten*, en, daarentegen het *vaste loon*, met eenige guldens, in 't jaar, te vermeerderen. Geldelijk nadeel zouden *wij* daarbij voorzeker niet lijden, daar het geld, dat wij nu, van tijd tot tijd, aan de *onderhoorigen van anderen* schenken, ten bate van *onze dienstboden* kon worden aangewend, en deze, hierin, eene schadeloosstelling, voor het *gemis der fooijen*, zouden vinden. Hieruit zou het voordeel ontstaan, dat elke dienstbode, zich ergens verbindende, dadelijk, met genoegzame zekerheid, zijne of hare *vaste inkomsten* zou kunnen berekenen, zonder dat desaangaande later onvergenoegdheid en geschillen zouden kunnen ontstaan.

Inmiddels heb ik de eer mij te noemen,
UEd. Dv. dienaresse,
Mevrouwe w. geb. H.

Kronijk van den dag.

Junij.

BINNENLAND. - De benoeming van den heer Mr. P.P. Bosse, vroeger referendaris, tot tijdelijk Minister van Financiën was de eenige gebeurtenis, welke gedurende geruimen tijd de aandacht voor een oogenblik kon aftrekken van den langzamen gang der overwegingen van den staatraad, welke, naar de geruchten van tijd tot tijd zeiden, zich bestendig met de ontwerpen der grondwetsherziening bezig hield. Eindelijk werden deze ontwerpen aan de Tweede Kamer medegedeeld, en openbaar gemaakt. Men zou derhalve bij allen, die in het lot des vaderlands belangstellen, thans reeds eene naauwkeurige kennis derzelve mogen veronderstellen; doch de vorm is niet slechts onbehagelijk, maar tevens zoo vermoeijend voor de aandacht, dat misschien velen onzer lezers niet ongaarne de volgende korte opgaaf zullen vinden van de voornaamste bepalingen, waardoor deze ontwerpen van de tegenwoordige grondwet verschillen. Men leest daarin onder anderen:

In het eerste hoofdstuk. - De wet kan provinciën en gemeenten vereenigen en splitsen. - Allen die zich op het grondgebied van het rijk bevinden hebben gelijke aanspraak op bescherming van persoon en goederen. De werking van dezen regel kan, met opzigt tot vreemdelingen, worden geschorst door eene wet, die den Koning met zulk eene wet bekleedt als noodig schijnt. - Het regt der ingezetenen tot vereeniging en vergadering wordt erkend, behoudens eene wet de uitoefening daarvan regelende in het belang der openbare orde.

In het tweede hoofdstuk. - Behalve het inkomen uit de domeinen, door de wet van 26 Augustus afgestaan, geniet de koning een jaarlijksch inkomen van één millioen guldens uit 's lands kas.-

De koning is onschendbaar, de ministers zijn verantwoordelijk. - Verdragen, welke hetzij afstand of ruiling van eenig grondgebied des rijks in Europa of andere werelddeelen, hetzij eenige andere bepaling of verandering, wettelijke regten betreffende, inhouden, worden door den koning niet bekrachtigd, dan nadat de Staten-Generaal die bepaling of verandering hebben goedgekeurd. - De koning heeft het opperbestuur der koloniën en bezittingen van het rijk in andere werelddeelen. Het reglement op het beleid der regering in deze overzeesche bezittingen wordt door de wet vastgesteld. Het muntstelsel wordt door de wet geregeld. Andere onderwerpen deze koloniën en bezittingen betreffende, kunnen door de wet worden geregeld. - De koning heeft het regt om de Kamers der Staten-Generaal, elk afzonderlijk of beide te zamen, te ontbinden. - Er is een Raad van State, welks zamenstelling en bevoegdheid worden geregeld door de wet.

In het derde hoofdstuk. - De leden der Tweede Kamer worden in de kiesdistricten, waarin elke provincie verdeeld wordt, gekozen door de meerderjarige ingezetenen, Nederlanders, in het volle genot der burgerlijke en burgerschapsregten, en betalende in de directe belastingen eene som, die, overeenkomstig met de plaatselijke gesteldheid, doch niet beneden het bedrag van *f* 20 tot *f* 160, in de kieswet zal worden vereischt. - Het getal der leden van de Tweede Kamer wordt bepaald naar de bevolking, voor ieder 45,000 één. - De Eerste Kamer telt niet meer leden dan de helft van het getal der Tweede. Zij moeten in de directe belastingen, met uitzondering van het patentregt, ten minste *f* 500 of 1200, naar de plaatselijke gesteldheid, dragen. Zij worden verkozen door dezelfde kiezers als de leden der Tweede Kamer. - De leden der Eerste Kamer hebben zitting gedurende negen jaren. Een derde gedeelte treedt om de drie jaren af. Zij genieten reis- en verblijfkosten volgens de wet. (Geene schadeloosstelling gelijk die der Tweede.) - De zittingen der beide Kamers worden in den regel in het openbaar gehouden. - De Tweede Kamer heeft het regt om wijzigingen in een voorstel des konings te maken.

In het vierde hoofdstuk zijn de voornaamste nieuwe bepalingen, dat de leden der provinciale staten en die der stedelijke raden onmiddellijk door de ingezetenen zelven verkozen worden.

In het vijfde hoofdstuk zijn de artikelen over de geregtshoven en het Hoog Militair Geregtshof weggelaten, waardoor het uitzigt op vereenvoudiging en bezuiniging wordt geopend.

In het zesde hoofdstuk. - Aan alle kerkgenootschappen in het rijk wordt gelijke bescherming verleend. - Alle openbare godsdienstoefening binnen gebouwen en besloten plaatsen wordt toegelaten, behoudens de noodige maatregelen ter verzekering der openbare orde en rust. Onder dezelfde bepaling blijft de openbare godsdienstoefening buiten de gebouwen en besloten plaatsen geoorloofd, waar zij thans naar de wetten en reglementen is toegelaten. - De tusschenkomst der regering wordt niet vereischt bij de briefwisseling met de hoofden der onderscheidene kerkgenootschappen, noch, behoudens verantwoordelijkheid volgens de wet, bij de afkondiging van kerkelijke voorschriften.

In het zevende, achtste en negende hoofdstuk hebben de minste gewigtige veranderingen plaats gehad. De bepaling dat de dienstpligtigheid voor de militie een jaar later zal aanvangen heeft hare goede en kwade zijde. Menig jong mensch wordt door den dienstpligt van het laatste jaar zeer in zijne vestiging belemmerd en dit zal nog meer het geval zijn, wanneer hij een jaar later dienstpligtig blijft.

In het tiende hoofdstuk. - De inrigting van het openbaar onderwijs wordt met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen door de wet geregeld. - Het geven van onderwijs is vrij, behoudens het toezigt der overheid, en bovendien, voor zoover het lager en middelbaar onderwijs betreft, behoudens het onderzoek naar de bekwaamheid en zedelijkheid des onderwijzers; het een en ander door de wet te regelen.

In het elfde hoofdstuk is het eene zeer gewigtige bepaling, dat over veranderingen in de Grondwet de Kamers in vereenigde zitting besluiten.

Onder de additionele artikelen trekken vooral de aandacht: - Allen, die, uit kracht der bepalingen van de Grondwet of van andere wetten, voor hun leven wa-

ren aangesteld, en wier betrekking ten gevolge der herziening of der uit kracht daarvan in te voeren orde komt te vervallen, blijven twee derden genieten der vaste jaarwedde of retributie, hun, onder welken naam ook, verleend. - De heerlijke regten, betreffende voordragt of aanstelling van personen tot openbare betrekkingen, zijn afgeschaft. De opheffing der overige heerlijke regten en de schadeloosstelling der eigenaren kunnen door de wet worden vastgesteld en geregeld.

DUITSCHE STATEN. - In geheel Duitschland heerscht eene verwarring en regeringloosheid, welke het onmogelijk maken een geregeld overzigt van den loop der gebeurtenissen te verkrijgen of hare gevolgen en einduitkomsten met eenige waarschijnlijkheid te gissen. Wantrouwen tusschen bevolking en regering door gedurige vrees voor reactie opgewekt, vijandschap tusschen de verschillende nationaliteiten en de verschillende klassen der maatschappij zijn de meest in het oog vallende trekken van het tafereel. In dezen staat van zaken kan de constituerende vergadering, welke de taak op zich heeft genomen om eene Duitsche eenheid tot stand te brengen, zeer weinig verrigten. In het begin liet het zich aanzien dat zij vertrouwde zich boven bevolkingen en regeringen te kunnen doen gelden, daar zij reeds in eene der eerste zittingen het gewigtige besluit nam, dat al de constitutionele verordeningen der bijzondere staten van Duitschland volkomen met de tot stand te brengen algemeene constitutionele verordening zouden moeten overeenstemmen, of bij gebreke van dien niet verbindende zouden zijn. Ook de benoeming van den heer von Gagern tot president, terwijl deze zijnen post van minister van Hessen Darmstad nederlegde, om zich geheel aan zijne nieuwe betrekking te kunnen wijden, scheen een gunstig voorteeken te zijn; doch terstond daarop ontstond in de vergadering zelve groote oneenigheid over de vraag, of een algemeen uitvoerend bewind door de regeringen of door het parlement moest worden benoemd. De verdere zittingen leverden slechts woordenwisselingen op, die tot geen resultaat van eenig belang leidden, behalve het besluit om de Bondsvergadering het heffen eener som van zes millioenen daalders voor te slaan, ter oprigting eener Duitsche zeemagt, sedert jaren de lievelingsgedachte van eenige dagbladschrijvers, die niet bedenken dat tot vestigen eener zeemagt meer behoort dan eenige schepen te bouwen of aan te koopen. De bijeenkomst van een democratisch congres te Frankfort, welke stad aldus drie zich het oppergezag over Duitschland toeschrijvende en inderdaad magtelooze staatsligchamen bevat, dreigt de verwarring nog te doen toenemen. Dezelfde toestand als op de plaats, waar het centraal bestuur gevestigd heet, vindt men in de bijzondere staten terug. Overal wordt het gezag betwist door personen of ligchamen, wier magteloosheid, wanneer het op handelen aankomt terstond in het oog valt.

Terwijl te Weenen de ministers zonder keizer trachten te regeren maar niet verder gehoorzaamd worden dan het iedereen belieft, daar eene veiligheids-commissie zich eigenmagtig naast hen heeft geplaatst, wordt te Praag het zoogenaamde Slaven-congres geopend, hetwelk tot leus heeft, dat Oostenrijk, als voornamelijk eene Slavonische bevolking hebbende, ook een Slavonische monarchale staat moet zijn en blijven, en werpt zich daar een bewind op, dat regtstreeks met den keizer wil handelen, zonder het Weener ministerie te kennen, hetwelk van zijnen kant wederom dit bewind voor onwettig verklaart. Ten

laatste komt het tot openbare vijandelijkheden tusschen de partij der Czechen, die, onder den schijn van meer keizersgezind te willen zijn dan de keizer zelf, de stichting van een Boheemsch rijk bedoelen, en de Oostenrijksche, de Duitsche partij vertegenwoordigende, bezetting van Praag, waarbij de bevelhebber der troepen, generaal Windisch-Grätz, alleen door een tijdig ontzet van den kant der zijnen wordt behoed voor het lot van aan een lantarenpaal te worden opgehangen, en eerst na een hardnekkig gevecht de militaire overheid, aanvankelijk ten minste, wederom meester van de stad blijft.

In Pruissen vertoont zich de geest van vijandschap minder tusschen verschillende nationaliteiten, dan wel tusschen de lage en de hoogere klassen der maatschappij. Terwijl de burgers de regering wantrouwen en voor eene reactie vreezen, houdt de volksklasse een wangunstig oog op de burgerij en beschouwt politieke opschuddingen als gelegenheden om zich door plundering te verrijken. Slechts met moeite had de regering de burgerij van Berlijn bewogen om zich niet met geweld tegen de terugkomst van den prins van Pruissen te verzetten. Men hoopte evenwel dat de Berlijners met eene soort van liberale geloofsbelijdenis, door den prins afgelegd, zouden voldaan zijn, en nu rustig den uitslag der bijeengekomene constituerende vergadering afwachten. Doch de minste omstandigheid, welke grond tot het vermoeden van reactionaire plannen opleverde, gaf telkens aanleiding tot opschuddingen, tot er eindelijk een volslagen oproer uitbrak, hetwelk door de burgerwacht met moeite werd gedempt, doch niet nadat het volk uit het overweldigde arsenaal eene menigte wapenen had geroofd. Voorhands schijnt echter het gevaar geweken dat de laagste volksklasse te Berlijn eene zoo dreigende houding en magt zal aannemen als te Parijs het geval is; maar de staatkundige toestand blijft toch zeer donker, daar ten gevolge van een besluit der constituerende vergadering om de door de regering voorgestelde constitutie zelve geheel om te werken, het vroeger zoo hoog geprezene ministerie is gevallen en alles wederom op losse schroeven gesteld.

De oorlog in Sleeswijk is nog verre van beslist. De Denen vertrouwen blijkbaar op den bijstand der Noordsche mogendheden, terwijl Pruissen door de vrees voor eenen algemeenen oorlog de handen wordt gebonden. De Duitsche troepen, die reeds een groot gedeelte van Jutland in hadden, zijn zoo ver teruggetrokken, dat de Denen wederom een gedeelte van Sleeswijk hebben bezet, en de gehoopte Engelsche bemiddeling schijnt groote bezwaren te ontmoeten. De handelsbelangen lijden door dezen staat van zaken ontzettend, misschien die van Denemarken, hoewel het de Duitsche schepen aanhoudt en verbeurd verklaart, niet minder dan die der Duitsche koopsteden.

ITALIAANSCHE STATEN. - Eene gebeurtenis, over welker ware toedragt nog een geheimzinnige sluijer hangt, heeft Napels tot een tooneel van moord en plundering gemaakt. Hoe gaarne men tot eer der menschheid mogt willen gelooven, dat een slechts ongelukkig toeval aanleiding gaf tot de gruwelen, waardoor Koning Ferdinand voor het oogenblik zijn gefnuikt gezag heeft herwonnen, geeft de vroegere handelwijs van dien vorst maar al te veel reden om hem tot het snoodste verraad in staat te achten, en in de voorvallen van 15 Mei de uitvoering van een lang overlegd plan te zien. Met meer stijfhoofdigheid dan eenig ander vorst tegenstand geboden hebbende aan den

ontwakenden volksgeest, wilde hij toch op het onbeschaamdst de hem afgedwongene bewilligingen als geschenken zijner goedwilligheid doen voorkomen, en terwijl hij in Italië voor eene poos den menschlievenden liberaal speelde, liet hij Messina aanhoudend bombarderen, eene barbaarschheid, welke niet het minste kon toebrengen om Sicilië weder aan zijne magt te onderwerpen. Eenige overdrijving in de eerste berigten van het gebeurde is wel te vermoeden, maar het ontbreken van nadere, de zaak geheel ophelderende tijdingen, de doodsche stilte, waarin de stad Napels sedert dien tijd is verzonken, doen het ergste vreezen, en op Ferdinand de verdenking rusten, dat hij voorbedachtelijk een gedeelte zijner hoofdstad heeft verwoest en het door hem opgeruide gepeupel losgelaten om een groot aantal zijner onderdanen te doen slagten, en aldus eene bloedige wraak te nemen op hen, die het gewaagd hadden zijne volstrekte oppermagt te miskennen, en hem door schrik tot vernieuwde onderwerping te dwingen. Hoe hij de oogen heeft kunnen sluiten voor het lot dat hij zichzelven daardoor in de toekomst moet bereiden is moeijelijk te begrijpen. Reeds vertoonen zich daarvan de duidelijke voorboden in den opstand, welke in de provinciën van zijn rijk zich van stad tot stad verspreidt, zoodat zijn wezenlijk gebied bijna tot zijne hoofdstad is beperkt, en den kreet van verontwaardiging, die overal tegen hem opgaat, de schandnamen, waarmede hij in de Italiaansche nieuwsbladen wordt bestempeld, en de straf, die hem voorspeld wordt.

In de Lombardijsche gewesten schijnt de beslissing van den strijd tusschen Oostenrijk en Italië nog even ver verwijderd te blijven, indien deze ten minste met de geheele overwinning van eene van beide partijen zal moeten eindigen. Het is echter meer waarschijnlijk dat beide op eene schikking bedacht zijn en daarom opzettelijk dralen. Na de laatste voordeelen, door de Oostenrijkers behaald, heeft het Oostenrijksche ministerie verklaard thans in eenen toestand te zijn gekomen om met eer te onderhandelen. Het laat zich aanzien dat deze onderhandelingen tot eene schikking zullen leiden, waarbij Oostenrijk afstand doet van de Italiaansche gewesten, tegen de overname van een gedeelte der Oostenrijksche schuld en eenige voorwaarden, met de vaart op de Adriatische zee in betrekking staande.

ENGELAND. - Nadat eenigen der heethoofdigste Iersche volksleiders door de regering voor de regtbank gebragt, maar ook, tot groote blijdschap hunner partij, wederom ontslagen waren, daar de leden der jury het niet eens hadden kunnen worden over de uitspraak, is het eindelijk gelukt een der driftigste volksredenaren, Mitchell, tot deportatie te doen veroordeelen. Doch wel verre van daardoor voor meer kalmte te doen ontstaan, heeft de woeling onder de lagere klassen, niet slechts in Ierland, maar ook in Engeland en vooral te Londen, een nog dreigender voorkomen dan ooit aangenomen. Bij verscheidene vergaderingen van Chartisten in den omtrek van Londen en op andere plaatsen is het reeds tot bloedige vechtpartijen gekomen, en hoewel de organen van het gouvernement volharden met in deze uitbarstingen eener langdurige gisting niets ernstig gevaarlijks te willen zien, toont zij toch genoegzaam hoe zeer ook in Engeland de eerbied voor het wettelijk bestaande is ondermijnd. In het parlement heerscht bovendien weinig eensgezindheid met het ministerie; door het Hoogerhuis is de wet, waardoor aan Israëliten zitting moest wor-

den verleend, verworpen, en, tegen den zin der bewindslieden besloten tot het benoemen eener commissie om de werking der Iersche armenwet te onderzoeken; terwijl in het Lagerhuis de ministers eene gewigtige nederlaag hebben ondergaan, door het aannemen van een voorstel, waarbij verklaard werd dat zekere som (te weten het verschil tusschen de zuivere en onzuivere opbrengst der belastingen) ten onregte aan de contrôle der wetgevende vergadering wordt onttrokken. Bij de latere hervatting der Parlementszittingen heeft lord Russell reeds dadelijk veel tegenstand ontmoet tegen de door hem voorgestelde maatregelen om in den toestand der West-Indische koloniën te voorzien. Deze toestand wordt hoe langer hoe meer bekommerend, en aan den anderen kant is in den laatsten tijd het berigt ontvangen van dreigende onlusten in de Oost-Indische bezittingen. In eene der voornaamste steden van het nog niet lang onderworpene Lahore was een opstand uitgebarsten, welke zich spoedig scheen te zullen verspreiden, en waarvan het dempen voor het minst eene zeer groote inspanning van krachten zou vorderen.

FRANKRIJK. - Onder gedurige schokken, welke somtijds zelfs haar geheel bestaan bedreigden, is de Fransche republiek wederom eene maand ouder geworden. De nationale vergadering hield zich in dien tijd met de meest uiteenloopende onderwerpen, ook dikwijls met geheel nuttelooze, verwarde en onstuimige redewisselingen bezig. De uitbanning der leden van het geslacht van Orleans werd met vrij veel moeite door gedreven. Daarna had er een hevige strijd plaats over de vraag, aan wien de zorg voor de veiligheid der vergadering zou worden opgedragen, aan de regerings-commissie of aan den voorzitter, waarbij het wantrouwen op de regering maar al te duidelijk bleek. De onzekere houding derzelve gaf tot nog scherpere aanmerkingen aanleiding in de zaak van Louis Blanc, daar, toen het voorstel om dezen in staat van beschuldiging te stellen, wegens zijne deelneming aan het oproer van 15 Mei, de regeringsleden tegen hetzelve stemden, hetgeen vooral in den Minister van Justitie, Cremieux, zulk eene dubbelzinnige wankelmoedigheid aan den dag legde, dat deze, hoezeer hij zijn gedrag ook trachtte te regtvaardigen, genoodzaakt was zijn ontslag te nemen. Bethmont werd zijn opvolger, nadat Senard tot voorzitter der vergadering voor de volgende maand was benoemd. Na voorloopige, reeds heftige beraadslagingen over de onteigening der spoorwegen, kwam eene wet tegen de zamenscholingen tot stand, welke echter spoedig bleek weinig te baten; en vervolgens werd eene nieuwe begrooting aangeboden, sluitende met het weinig heugelijke resultaat, dat ten gevolge der voorschotten voor openbare werken, tot welke de schatkist verpligt zou zijn, voor den eersten Januarij 1849 op eene of andere wijze voorzien zou moeten worden in een bedrag van 282 millioenen. Van het voorstel van een maandelijks crediet van 100,000 francs, tot uitgaven voor de veiligheid van den Staat, werd eene soort van regerings-kwestie gemaakt. De beraadslaging daarover werd gestoord door het berigt eener gevaarlijke opschudding, bij welke de naam van Lodewijk Napoleon de leus was, en het geroep van leve de Keizer werd gehoord. Lamartine bekende bij deze gelegenheid, dat hij vooraf niet onwetend was geweest van den aanslag van 15 Mei. Gedeeltelijk door den indruk van den schrik dier opschudding werd aan de regering, als een bewijs van vertrou-

wen, het verlangde crediet toegestaan. Kort daarop moest zij echter eene gevoelige nederlaag ondervinden, daar de vergadering tot de toelating van Lodewijk Napoleon als haar medelid besloot, terwijl de regerings-commissie zijne uitsluiting wilde doordrijven. Thans geliet deze commissie zich te willen aftreden, hetgeen haar echter weinig ernst scheen te zijn, daar zij zich door eene tamelijk onhandig gespeelde comedie spoedig weder liet bevredigen. Van Lodewijk Napoleon werden twee tegenstrijdige brieven ontvangen; bij de eerste nam hij den hem opgedragen last aan, in bewoordingen, welke het in het midden lieten, of hij de republiek erkende; bij de tweede nam hij daarentegen zijn ontslag, waardoor voor het oogenblik de ongerustheid, welke zijn naam had ingeboezemd, eenigzins werd verminderd. Geheel onverwacht kwam een voorstel tot het mobiel verklaren van 300,000 man der nationale garde, terwijl de memorie van toelichting scheen te doelen op een voornemen om de vergrooting der magt van Karel Albert, door het vestigen van een Opper Italiaansch koningrijk, niet toe te laten zonder voor Frankrijk eene evenredige aanwinst, waarschijnlijk Savoije, te bekomen. Eerst na al deze verschillende voorvallen werd het ontwerp eener constitutie ingediend, waarvan de hoofdtrekken bestaan in eene wetgevende vergadering van 750 leden, regtstreeks en met algemeen stemregt voor drie jaren benoemd; een president, op dezelfde wijs doch bij geheime stemming, voor vier jaren aangesteld, en niet dadelijk weder verkiesbaar; en een staatsraad van 40 leden, door de wetgevende vergadering voor drie jaren gekozen.

Er is reeds met een enkel woord melding gemaakt van de schokken, welke het bestaan der republiek bedreigden. Het voornaamste gevaar voor haar ontstaat uit den toestand der laagste volksklasse, welke door de jongste omwenteling eer verergerd dan verbeterd is, terwijl deze klasse tevens hare kracht heeft leeren kennen en eene gewelddadige omwerping der geheele burgerlijke maatschappij schijnt te beoogen, tot voorwendsel om in beweging te komen elke leus aangrijpende, welke de gebeurtenissen van den dag aanbieden. Het uitschot der Parijsche bevolking schijnt thans in de zoogenaamde nationale werkplaatsen vereenigd te zijn, en elke poging om over de verwarring en verkwisting, welke bij de uitdeeling van onderstand of aalmoezen, die onder dezen naam plaats heeft, eenig licht te verspreiden, doet oproerige bewegingen ontstaan, waardoor het even gevaarlijk wordt deze inrigting aldus te laten bestaan als haar te willen opheffen of zelfs maar te regelen. Emile Thomas, die, zonder dat men regt weet hoe, aan het hoofd dier werkplaatsen was gekomen en alle verbetering in den weg stond, werd door eene kunstgreep verwijderd, maar daarmede was men nog weinig gevorderd; Parijs bleef blootgesteld aan al de woelingen eener niets ontziende menigte, die de gezetene burgers noodzaakte om ter beveiliging van goed en leven bijna dagelijks in de wapens te komen. In de provinciën waren de zaken niet beter gesteld. Verschillende aanleidingen deden op vele plaatsen oproerige bewegingen ontstaan, geheele gewesten kwamen in openbaren opstand tegen de uitgeschrevene verhooging der belastingen met 45 opcenten, zoodat de inning daarvan onmogelijk werd, daar het volk ieder die de verhooging zou betalen met den dood bedreigde. Lyon en Limoges boden wederom treurige tooneelen van geweld en

bloedstorting aan. De nieuwe verkiezingen, door de dubbele benoemingen van een aantal leden voor de nationale vergadering veroorzaakt, vermeerderden nog de gisting, daar verscheidene personen verkozen werden, wier invloed nieuwe gevaren dreigde. Vooral was dit met Lodewijk Napoleon het geval, wien men te regt of ten onregte het voornemen toeschreef om de republiek omver te werpen en Keizer van Frankrijk te worden. Hoe dit zij, zijn naam werd de leus eener talrijke partij, die waarschijnlijk niets anders dan eene volslagene regeringloosheid beoogde, en inzonderheid van de werklieden te Parijs. De toestand der nationale werkplaatsen was in den laatsten tijd in de nationale vergadering breedvoerig ter sprake gekomen bij een voorstel tot het verleenen van een nieuw crediet ten behoeve dier werkplaatsen, en het scheen dat de vergadering, hoewel genoodzaakt dit cerdiet toe te staan, toch meer en meer inzag dat deze aangelegenheid op eene of andere wijs zoodanig moest worden geregeld, dat zij niet een ondragelijk last voor den Staat bleef. Dagelijks herhaalde zamenscholingen, met moeite door de nationale garde uiteengedreven, namen nu een steeds dreigender voorkomen aan. De minister Trelat had aangekondigd, dat een aantal werklieden hij de kanalisatie in de departementen Marne en Boven Seine zou worden gebezigd, en binnen acht dagen 15000 hunner uit Parijs daarheen zouden worden gebragt. Geduchte zamenscholingen deden het ongenoegen blijken van de klasse, welke men door dezen maatregel hoopte te verzwakken. Op vrijdag, den 23sten Junij, begonnen de werklieden, nadat de nacht reeds onrustig was geweest, barricaden op te werpen, en het duurde niet lang of de strijd nam een aanvang. Onder de oproerigen werden beurtelings de kreten aangeheven: Leve de roode republiek! Leve Lodewijk Napoleon! Leve de Keizer! Leve Hendrik V! Leve Barbes! De nationale vergadering was intusschen bijeen, de regeringscommissie bleef werkeloos; eerst nadat de nationale garde de meeste barricaden had overmeesterd en, op vele punten niet zonder een hevig gevecht, de oproerigen verjaagd, kwamen de linietroepen aanrukken. Men verheugde zich reeds over het dempen van het oproer, maar weldra moest de strijd hervat worden. Deze werd heftiger, hardnekkiger en bloediger dan Parijs nog ooit had aanschouwd. Het was een veldslag binnen de stad. Den geheelen nacht werd er met verbittering gevochten bij het licht van brandende huizen. De nationale vergadering was den 24sten des morgens ten acht ure reeds wederom vergaderd. Verschillende proclamatiën gingen van haar uit, want de regeringscommissie bleef werkeloos, en gaf nog denzelfden morgen haar ontslag, daartoe bijna genoodzaakt door de nadeelige geruchten, welke omtrent haar in omloop waren. Reeds was generaal Cavaignac tot bevelhebber van alle troepen en nationale garden benoemd, doch de doortastende maatregelen door hem genomen, waren niet in staat om het oproer spoedig te bedwingen. Het kanon bulderde den geheelen dag. Ook den daarop volgenden zondag, duurde de strijd bloedig en moorddadig voort. De laatste tijdingen op het oogenblik dat dit berigt ter perse moet gelegd worden, melden dat het oproer is gedempt, doch eerst op maandag den 26sten, en nadat het gevecht meer menschen had gekost en grootere schade veroorzaakt dan in de Julij- en Februarij-dagen te zamen.

t.o. 80

PARIJS IN JUNIJ 1848

Ruïne van een huis in de voorstad St. Antoine n°. 29.

PARIJS IN JUNIJ 1848

Eene kamer van het huis n°. 29 in de voorstad St. Antoine.

t.o. 81

De Generaal Lamoricière en de Colonel Rapatel, onderhandelende met de opstandelingen bij de barricade in de voorstad St. Martin.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Vereeniging der Protestanten in 1848.

Een vriendelijk woord aan, voor, en tegen Musculus, ‘de Munstersche Vrede, aan de Christenen in Nederland.’ Groningen, A.L. Scholtens.

> De ware Nederlandsche Christen zal zich schamen en met zijn volk zich voor den Heer verootmoedigen, dat er nog zoo vele naweeën der partijschappen van 1648 in later' tijd aanwezig bleven, ja nog aanwezig zijn.
> MUSCULUS.

וְלֹא יִתְכֹּשָׁשׁוּ

> GENESIS II:25.
> Καὶ ἀπέστειλε τὸν δοῦλον αὐτοῦ - ἐιπεῖν τοῖς κεκλημένοις· ἔρχεσθε, ὅτι ἤδη ἕτοιμά ἐστι πάντα.
> LUCAS XIV:17.

Wij vragen onze lezers, om dadelijk met hen op den besten voet te komen, wat zij achter deze woorden: ‘Vereeniging der Protestanten,’ wenschen gedrukt te zien:
Een vraagteeken-
Een verwonderingsteeken-
Een punt-
Een dubbele punt, of een
sterretje, dat naar eene noot heen wijst? De keuze is hier vrij, en zal tevens het standpunt kunnen beteekenen, waaruit de geneigde lezer het onderwerp beschouwt - want als Protestant, zelfs als a-Protestant=Katholiek, heeft hij er dadelijk belang bij om ook hier als stemgeregtigde op te treden, en zijne petitie, al is het ook slechts in den geest, neder te leggen. - Het algemeene streven naar eenheid, naar vereeniging, zoowel in de staatkundige, als in de kerkelijke wereld, legt ook aan den Tijdspiegel de zedelijke verpligting op, om het vraagstuk ter maandelijksche tafel te brengen, en er niet mede om te gaan als de kat met de muis (*musculus*) - maar het Groningsch liberaal muisje behoorlijk te ontvangen, zonder hem in allen deele toe te stemmen; men houde zich vooraf verzekerd, dat ons betoog niets zal vertoonen dat naar eene muizeval gelijkt, veeleer naar eene *amica collatio*, zoo als vader Limborch, vredelievender gedachtenisse, plagt te houden - sine ira et studio - zonder gal in de pen; - want, om de zaak dadelijk aan te grijpen, waar zij zich wil laten aangrijpen, b.v. bij het hoofd, zoo zijn wij het en velen met ons, wat eene vereeniging der Protestanten in 1848 betreft, thans nog meer eens, dan vóór Februarij dezes loopenden of vliegenden jaars, niet wegens de horribilia van Parijs, maar wegens de groote veranderingen, de inwendige hervormingen, waarmede de Kerk des Heeren, gedurende deze dagen wordt begroet, of gezegend, of bedreigd. - De geruchtmakende Grond-

wetsherziening en de herdenking aan het jaar der bevrijding 1648, vereenigen zich immers onwillekeurig om eene vereeniging der Protestanten voor te bereiden, zoo ge dat beter verstaat, te applaneeren: πάντα ἕτοιμα! en Musculus afficheert, als een δοῦλος τοῦ κυρίου, nog eens in zijn vlugschrift: alles is bereid! - maar daarover straks nader.

Wij keeren tot ons vraagteeken terug. - Er is zeer veel in deze eeuw, en bovenal in deze dagen, waar dit leesteeken ongemeen gepast is. - Wij herinneren ons hier de boosaardige aardigheid van een zekeren jongen borst, die ons zijn teeken-portefeuille liet zien, waarin wij de busten van verschillende groote en beroemde heeren terugvonden, terwijl de stoutert aan het knoopsgat van sommigen in plaats van het welbekende ridderkruis, een *vraagteeken* aan een driekleurig lintje had - geïmproviseerd - maar ook bij meer ernstige en gewigtige zaken, zoude dit signum thans bijkans onmisbaar zijn. Eigenlijk moet men alles, wat nog rust

In den schoot der duistre toekomst,

zonder onderscheid met een vraagteeken begiftigen. - De *mogelijkheid* van eene werkelijke vereeniging der Protestanten, onderling, zal wel in de eerste plaats ter sprake dienen te komen. Bij God is niets onmogelijk - zeer zeker - toegegeven - mits wij, aardwormen, ons niet vermeten, om datgeen dadelijk voor mogelijk, zeker, als nabij, als voor de deur en de hand te beschouwen, wat welligt naar het raadsbesluit der Hoogste en Heiligste Wijsheid, mijlen en eeuwen ver verwijderd is. Men veroorloove ons, dat wij den Heidenschen *Deus ex machinà*, die ook wel eens in de Christelijke wereld, zeer ten onregte, te hulp wordt geroepen, niet aanroepen, maar, uit den aard der zaak zelve, zoo als ze daar voor ons ligt, de eenvoudige en natuurlijke gevolgtrekkingen afleiden. - Men moet hier een gewigtig onderscheid maken, dat dikwerf over het hoofd wordt gezien; niet alleen: is eene vereeniging der Protestanten thans mogelijk, maar ook in *hoeverre* is zij mogelijk. Niemand ontkent dat - factisch, - wij zullen er daadwerkelijk naast voegen, eene dergelijke zoogenaamde eenheid, die aangevangen en voortgezet wordt, eene toenadering, handreiking, verbroedering aanwezig is; intusschen is het een vraagstuk minder gemakkelijk om te beantwoorden: hoeverre is dan in waarheid die assimilatie der heterogene kerkelijke deelen in het *leven* getreden, en waar is heden ten dage de juiste grenslijn die ons verzekert, zooverre, op die graden van breedte en lengte zijn wij gekomen? Hoeverre zijn wij nog van de linie verwijderd, waar de breedte naar het getalcijfer - 0 of 0 - gesteld wordt? Want, met alle achting voor de geschrevene, gedrukte, verkochte eenheid, zoowel in brochures en preken, als in vrome wenschen - met alle achting voor onzen Musculus, voor ons eigen betoog, dat hier door u gelezen wordt in den Tijdspiegel - is het nogtans niet bewezen, dat de vereeniging in letters, op het papier, reeds geworden is eene vereeniging met der daad. De mogelijkheid eener voortgaande toenadering der Protestanten vindt, dit is meermalen gezegd en gevoeld, haren waarborg in de geschiedenis, in de ervaring, in de openbare aandrift, om het doel te bereiken, dat velen bereikbaar schijnt. Intusschen geeft dezelfde geschiedenis toch eenige bedenkingen aan de hand, wanneer wij zoowel de eerste vijftien eeuwen, als het latere supplement der drie sluitende eeuwkringen raadplegen, waar, bij de kracht om de

eenheid te vinden, de tegenkracht der afscheiding zich vertoont, als de oude anti-Christus, die afbreekt wat min of meer volbouwd was. - Als onze lezer, wien wij zooveel ergernis geven en nog zullen moeten geven, niet al te verstoord wordt over eene zeer ongepaste vergelijking, dan denken wij bij de vereeniging der Christelijke partijen, aan eene danspartij, waar in de bekende figuren - en avant, en arrière! - de vrienden zich naderen, de hand toereiken, te zamen op en neêr gaan, maar zich spoedig weder verwijderen en de kortstondige verbinding oplossen. Voor onze lezers zoude eene diepere, meer zielkundige ontwikkeling van dit verschijnsel in de menschenwereld: waarom bij het streven naar eenheid, telkens weder een gelijk streven naar afscheiding gepaard gaat, waarschijnlijk te hoog stijgen, en ons ongevoelig van ons onderwerp afbrengen - een gevaar, waaraan wij meer dan anderen bloot staan, eene onzer hoofdzonden, waarvoor wij bij deze gelegenheid om verschooning vragen. - Onze vriend Musculus schijnt mede eene volmaakte, eene eigenlijke vereeniging, als een pium votum, een vromen wensch te beschouwen. - ‘Neen,’ schreef hij, ‘niet om de verschillende kerkgenootschappen tot een te versmelten, dat zou eene onmogelijkheid, ten minste eene ontijdigheid zijn. Wat dwaasheid om te willen beginnen met eene zaak waarmede men ten beste genomen moest eindigen! In tegendeel, bij den tegenwoordigen stand van zaken in het Christelijk Nederland, oordeel ik het juist zeer voordeelig ter bevordering van het ware Christendom, dat de onderscheidene Protestantsche kerkgenootschappen hunne zelfstandigheid en vrijheid behouden.’ blz. 6 en 7. - Opperbest, mi Muscule! maar hier juist ligt de knoop. Waar die onderscheidene Protestantsche kerkgenootschappen zelfstandigheid en vrijheid behouden, daar sluiten zij door die zelfstandigheid zich immers onderling uit, en wij zouden tot eene eenheid komen, die, van nabij beschouwd, geene eenheid was - want ook de eenheid is slechts eene eenige, ware, volstrekte, absolute, onvoorwaardelijke - elke voorwaardelijke, aan de zelfstandigheid der kerkgenootschappen overgelatene eenheid is geene eenheid - eene pseudo-eenheid, en evenzoo min als er in eenig genootschap eene dergelijke werkelijke eenheid bestaan kan of bestaan heeft, evenzoo min en nog veel minder zal dezelve bij de verdeelde Protestantsche kerk als zoodanig bestaan. Zoo staan wij nog altijd op het oude gebied van toenadering, op dat der *concessien.* Ja, concessiën! groot woord des tijds, leuze des jaars 1848! ridderlijk woord van keizers en koningen, die met hunne concessiën, van den troon, naar en onder het volk zijn afgedaald - Universiteits-dispuut-term, die zich van de geleerde lippen der promovendi en opponentes, op de lippen der hoogmagtigen dezer aarde wonderbaarlijk heeft verplaatst:

Ergo concedo!!

Waarom zouden wij bij eene niet zeer waarschijnlijke vereeniging, maar zeer wel mogelijke toenadering der Protestanten, ook niet tot de liefelijke concessiën teruggaan? Hier dan mede te beginnen, vriend Musculus - waarmede te eindigen, dat mogen onze achterkleinkinderen uitmaken, wanneer zij onze wederkeerige concessiën voortdurend hebben gefiatteerd. - Als wij ons niet bedriegen, is er werkelijk min of meer bewerkt, een zeer goed begin gemaakt met dergelijke kerkelijk-leerstellige concessiën. Men is nergens zoo vreedzaam, zoo geleidelijk, zoo zoetvloeijend

van nature, dan waar men concedeert; men kan dat doen op *negatieve*, men kan het ook op *positieve* wijze. Negatieve toenadering is de meest gewone - b.v. als predikers of hoogleeraars ('t is hier factisch), in kerkgebouwen van andere genootschappen, voor andere gemeenten optreden, en daar hun respectief Hervormd, Luthersch of Remonstrantsch geloof neutraliseren, en met dat der vreemde gemeente nivelleren; als zij hun bijzonder kerkelijk stelsel op de studeerkamer achter slot te huis laten, en voor allen alles - ('t is wel eens wat gevaarlijk; want elk is geen Apostel Paulus) - willen worden, dan is hier reeds eene stilzwijgende, eene negatieve concessie. 't Gaat dan als eene ruiling met gesloten beurzen; men roert het verschilpunt niet eens aan, men denkt er niet aan. Nu vergete men intusschen niet, dat dergelijke concessie dikwerf blootelijk van de zijde des leeraars of hoogleeraars geschiedt, een autonomische actus - zelfstandige handelwijze - waarin niet alle gemeenteleden toestemmen, de zoodanigen bedoelen wij, die het kerkgenootschappelijk element in den meest *uitgebreiden* zin opvatten, logisch consequent, die b.v. niet alleen spreken van een Hervormd genootschap, van eene Hervormde Synode, van eenen Hervormden leeraar, maar ook op het levenlooze en onbezielde overgaan - en spreken van een Hervormd kerkgebouw (dat nog wel eenige Katholieke bouwsieraden verraadt), van Hervormde houten of steenen kansels, van Hervormde zitplaatsen, van Hervormde mantels en Hervormde beffen; voor dezulken is de negatieve concessie eene positieve afwijking van het kerkgeloof. De positieve concessiën zijn uit den aard meer zeldzaam, meer gevaarlijk, meer in het oogloopend. Alleen dappere mannen, die zich gaarne in het vuur begeven, ook in een theologisch vuur, geestgenooten van vader Luther, deze wagen het om met stellige concessiën van hunne zijde op te treden, bovenal wanneer zij meer onafhankelijk in de wereld staan, en des noods, als hunne partij de nederlaag verkrijgt, zelve niet verloren zijn. Wij geven dus gereedelijk toe, dat eene algemeene en voortdurende toenadering werkelijk bestaat en bestaan moet, hoewel eene volstrekte eenheid, onaangezien het aanhoudende concederen, onder die zaken behoort, welke aan de andere zijde van onzen menschelijken gezigteinder liggen. Vriend Musculus neemt de zaak ook zeer in het algemeene, wanneer hij alzoo zegt: ‘Ik roep u op, mede-Christenen! om in dit jaar alle sporen eener vroegere partijschap uit te wisschen, en u in liefde zamen te scharen onder ééne banier, die des kruises, bl. 6.’ Zulk een roepstem moet niet slechts in dit jaar 1848, maar gedurende elk jaar gehoord en gedaan. Inderdaad! het zoude jammerlijk in de Christelijke Protestantsche kerk gesteld zijn, wanneer eene gewenschte en noodzakelijke verbroedering der strijdende of ten minste afgescheidene partijen afhankelijk werd gemaakt van - eene geschiedkundige herinnering!

Wij zullen thans meer bepaaldelijk onze kleine grieven tegen den irenischen Musculus moeten bloot leggen, en hem herinneren dat hij, altijd met de beste oogmerken, een zeer gevaarlijk werk heeft ondernomen, en wel niets meer en niets minder dan om met ééne pennestreek de verschillende Protestantsche kerkgenootschappen te karakteriseren. Deze kleine catalogus luidt, bl. 7 alzoo:

Hervormde kerk - geest van redelijk geloof.

Luthersche kerk - kerkelijke eenheid.

Doopsgezind kerkgenootschap - be-

trachting der voorschriften van Christus.

Remonstrantsch kerkgenootschap - vrij onderzoek en krachtige Evangeliewaarheid.

Afgescheidene gemeente - gemoedelijkheid en strijd tegen de zonde.

Nu zal toch wel niemand, onder welke dezer vijf kategoriën hij geplaatst is, beweren, dat hiermede de geest dezer verschillende genootschappen, juist en beperkend genoeg is gekenmerkt. Want, wij staan er borg voor, de Hervormde zal zich het bovenstaand kenteeken der Lutherschen en Doopsgezinden wel degelijk toeëigenen, en evenzoo de Doopsgezinde en de Remonstrant het eerste, Hervormde signum terugeischen, terwijl allen wederom zeer sterk op het laatste kenteeken, dat der gemoedelijkheid en strijd tegen de zonde, aanspraak zullen maken. De arme Luthersche kerk komt hier bij vriend Musculus wel wat zeer schraal op den voorgrond. - Als ze buiten de kerkelijke eenheid, geene andere en betere onderscheidingsteekenen konde aantoonen, ware het met die kerk in ons vaderland zeer ongunstig gesteld, en wij zouden durven vooronderstellen, dat ook dit kerkgenootschap, tegen deze stigmatische beperking, een algemeen protest zal opstellen en wederom op de merken, sub n°. 1, 3, 4, 5, aanspraak maakt. - Of, dachten wij, bij de optelling dezer kenteekenen, zoude Musculus juist daardoor op eene ingewikkelde, geestige wijze hebben willen te kennen geven, dat de verschillende kerkgenootschappen deze onderscheidene teekenen *niet*, elk in het bijzonder, bezitten, opdat men daaruit, *viâ negationis* - ontkennender wijze - stilzwijgend mogt afleiden, dat er werkelijk eene eenheid bestaat? Wie weet wat er onder dien kleinen catalogus schuilt! men zal ons ten minste deze gevolgtrekking niet ten kwade duiden. Ja, wij voor ons vinden juist in de onjuistheid en onvolledigheid dezer merken van 1 tot 5, een onverwacht en geldig bewijs, dat al de genoemde kerkgenootschappen min of meer in dezelfde strekking deelen, welke hier als een dadelijk verschil worden opgegeven. - Zekerlijk zullen de meesten onzer lezers, die niet geheel vreemd zijn in de godgeleerde wereld, weten, dat er nog geheel andere verschilpunten bestaan, of zouden aangewezen kunnen worden, vooral wanneer men op het confessioneel, symbolisch standpunt gelieft te klimmen, en van daar het geheel en deszelfs deelen overziet. Inderdaad, 't is eene geenszins gemakkelijke taak, om, bij de toenemende vrijheid der Evangelieprediking aan de eene zijde, en de vasthoudendheid aan het symbolische oppergezag aan de andere zijde, het Protestantsche kerkgenootschap te *tatouëeren*, te *stigmatiseeren.* - Ook hier zoo als elders, b.v. in de staatkundige wereld, vloeijen de kleuren in elkaâr, en hij zal de groote Apollo zijn, die ons thans bij de over- en zamenvloeijing van den dogmatischen regenboog, rood, groen en geel, duidelijk de grenzen aantoont, die reeds zijn verdwenen. Wil men nu hierin alweder eene toenadering bespeuren, wij zijn het volmaakt eens, en niet minder met onzen wakkeren Musculus, waar hij vreest, ‘dat door het ineenvloeijen dezer Christelijke elementen, deze onkenbaar zouden worden.’ Laten de kerkgenootschappen hunne eigenaardige, door tijd en gebruik, in zekeren zin voorwaardelijk gewettigde vormen en usancen behouden, de ἀδιαφόρα, de middeldingen, deze Eva's vóór den zondenval, onschuldig, onzijdig. Er is eene kracht die niet is tegen te gaan, en zij ligt diep in den mensch zelve, waardoor dit buitenwerk aan Christus kerk eens zal ver-

dwijnen - langzaam en zeker - stuk voor stuk - de onthulling van het groote standbeeld! - Nog staat er hier en daar het plankenwerk omheen, of zoo ge wilt, de steenen muur, dien onze voorvaderen om het beeld der Goddelijke Waarheid hebben opgebouwd, en zij verstonden de kunst om vast en stevig te metselen, ik beloof het u; dat was geen kunst- of (droeviger gedachtenis) Cazius-cement, waarmede zij de dogmatische muren zamenvoegden, en de opperman met den troffel in de hand was niet, zoo als bij de Broederen Vrijmetselaren, voor de leus met een onbeduidend zilveren troffeltje uitgerust. Zij hebben als aandragers gewerkt, die oude, stevige knapen, met hunne massieve geleerdheid en godgeleerdheid; maar niemand kan het ons thans beletten, om over en achter het oude symbolische muurwerk te klimmen en te onderzoeken, wat er binnen die muren te zien is. Zou de voortdurende, eerlijke, warme en vurige *trek* naar de hoogere en ondeelbare eenheid, geen aangeboren en ingeschapen pligtgevoel zijn? Was het dat niet ten jare 548, 1048, 1448, 1648, en niet minder thans in het crisis- en culminatie-jaar 1848?

Doch reeds genoeg - wenken ten minste over den aard en de mogelijkheid eener problematische eenheid. - Wij gaan verder en willen weten, op *welke wijze* zulk eene vereeniging zoude beproefd kunnen worden. Muscule! ga ons weder eenige schreden voor, wij zullen u later weder op zijde komen, en ten minste trachten bij deze wandeling u niet onvoorzigtig op de hielen of op de teenen te trappen, want dat verdient ge niet, liberaal Groningsch muisje!

Bl. 6. ‘Broeders! hoe schoon zou het zijn, wanneer eenmaal alle afdeelingen der Christelijke kerk elkanders regten verdedigden, elkanders eer handhaafden, elkanders wezenlijke belangen bevorderden, en in warme vriendschap met elkander zamenstemden en zamenwerkten tot het invoeren van het groote werk der roeping van Christus: de uitbreiding van het hemelrijk op aarde. Dat kunnen wij beginnen,’ alzoo:

ἔρχεσθε, ὅτι ἤδη ἑτοιμά ἐστι πάντα.

Reeds zijn alle dingen bereid - hoe jammer, dat wij hier dadelijk met ons omineus vraagteeken moeten optreden.

Reeds???

in zoo verre als de broederliefde en eendragt in den aard van het Christendom gevestigd ligt en daarmede volstrekt onafscheidbaar verbonden is, in zoo verre was van den Apostolischen tijd alles reeds bereid. Helaas! dat de menschen, ook zij die geroepen zijn, de κλήτοι, van datgene wat inderdaad bereid is, geen gebruik gelieven te maken, juist zoo als de Heer zijner kerke dit voorstelde, toen de gasten met den akker, met de ossen, met de vrouw en de bruiloft te veel bezet, weigerden om tot het avondmaal te komen - de groote tafel der Goddelijke liefde en broedermin - hier wel eene waarachtige, werkelijke ‘open tafel,’ (denk aan de gelijkenis), blijft op de gasten wachten, alles is daar bereid; men kan gerustelijk naast elkaâr eene plaats nemen; zij die komen van het Noorden, Zuiden, Oosten en Westen, maar de lieden, die ook hier genoodigd zijn versmaden die algemeene tafel, en zetten zich bij voorkeur in hoekjes en hokjes, van elkaâr verwijderd; ieder wil ook in de Christelijke kerk zijne eigene bediening, zijn eigen gereedschap, en neemt de vrienden nevens zich - iets, dat ook zeer goed zoude kunnen geschieden, waar men zich ook aan den algemeenen disch plaatste,

- dáár intusschen vervalt het aanzien des persoons - en aangezien vele personen gaarne bijzonder aangezien willen worden, en niet gaarne verloren raken in de groote massa, komt de geest der afscheiding, de oude acte van seclusie onophoudelijk te voorschijn. - Om deze redenen is het met het woordeke: nu reeds??? zeer bedenkelijk gesteld. Wat de algemeene voorwaarden van meerdere toenadering geldt, daar, dit is zeker, worden de concessiën (zie hier boven) gemakkelijk gegeven; - men is toch ook welstaanshalve, uit welvoegelijkheid (*condescendance* zegt de groote wereld), niet zoo geheel van ijzer en staal, om niet met eene zekere koude pligtpleging, dadelijk veel, zeer veel toe te geven en af te staan. De uiterste linker- en regtervleugel moge nog wat hardnekkig zijn, maar in massa, wat het algemeene betreft, b.v. de uitdrijving van den duivel bij den Doop, de Kapernaïtische Avondmaals-theorie, de tot het uiterste gedrevene Kalvinistische praedestinatie-leer, daarin is men het wel eens, en zal met een eigenaardig glimlachje vol medelijden zeggen: ‘wel foei, mijn waarde vriend! wat denkt ge wel van mij, daar zijn we reeds lang over heen;’ maar, als het nu meer bijzondere leer- en kerkstellingen aangaat, die het genootschap toch als aangeboren schijnen, en die men op prijs moet houden, dan komen de oude muren der voorvaders weder voor den dag, en het heet: ‘zacht wat, lieve man, met uw verlof, daar zult ge met uwe handen afblijven, zoover is het nog niet tusschen ons gekomen,’ derhalve:

πάντα ἕτοιμά;;

Reeds???

Wij willen onze goede, brave Doopsgezinde broeders vragen - en Musculus geeft er ons regt toe, want hij zegt: ‘dat zij gekenmerkt zijn door de betrachting der voorschriften van Christus’ - wij willen hen vragen, in hoeverre zij ten gunste der eenheid in 1848, en ter liefderijke gedachtenis aan den Munsterschen vrede in 1648, van den doop der bejaarden afstand zouden willen doen, of zij dan niet eindelijk ook de kinderkens tot de doopvonte willen toelaten, terwijl wij, van onze zijde, de volwassenen even gaarne, waar de omstandigheden zulks noodig maken, zullen doopen. Wat zal naar uw oordeel, lezer! een goed, braaf Doopsgezind broeder bij zulke voorstellen antwoorden? Wij mogen dat volstrekt niet beslissen, maar welligt dat op ons verzoek: ‘Ei, broeder! laat ons over dit muurtje heenstappen, wij zijn reeds in 1848’ een klein dogmatisch schrootvuur werd geopend. - Welligt dat de brave Doopsgezinde ons bewees, dat alleenlijk en uitsluitend en geheel bepaaldelijk, het leerstuk van den Doop der volwassenen, als volstrekt integrerend, constitutief, en normaal Christelijk leerbegrip, moet volgehouden worden, terwijl men over alle *andere* voormalige integrerende, constitutieve, normale, afscheidende leerstukken, reeds gelukkig is heen gekomen, dat hier intusschen, eens en vooral, niets kan en mag veranderd worden, aangezien het geheele kerkgenootschap, wel voornamelijk alleenlijk op dit punt, zich in zijn geheel houdt en blijft houden, tegenover alle andere kinderdoopende kerkgenootschappen. - Wat zullen wij, vriend Musculus! in dergelijke bezwarende omstandigheden en tegenover onzen broeder in Christus moeten aanvangen? en waar blijft ge nu met uwe woorden: ‘Broeders! hoe schoon zou het zijn, wanneer eenmaal alle afdeelingen der Christelijke kerk elkanders regten verdedigden!’ - gelooft ge dan niet dat deze

onze Doopsgezinde broeder wel degelijk zijn regt vindt en handhaaft, in de verwerping van den doop der kinderen, en de bepaalde toediening van den doop der bejaarden? Zal de Doopsgezinde, om den wille der jaren 1648 en 1848, uwen kinderdoop gaan verdedigen? Ja, zoude er misschien niet hier of daar een enkele te vinden zijn, die gelooft, dat met *dit* leerstuk het geheele Christendom staat of valt? Gij ziet, vermoeden wij, dat er ook hier zelfs aan de toenadering nog wel eenige bezwaren in den weg staan.

Of, om allen schijn van partijdigheid te vermijden, wanneer een der oud-Lutherschen, die nog geheel op het confessioneel standpunt gelieft te staan, en daar het *herstelde* Christendom erkent, vader Luthers gestrenge consubstantiatie-leer, naar de letter der Schrift, vasthoudt - Musculus heeft er welligt bij zijn kenmerk van ‘kerkelijke eenheid’ aan gedacht - zal de man, die in gemoede overtuigd is, dat hij niet anders gelooven mag, uw Hervormd of Remonstrantsch Avondmaals-teeken of onderpand aannemen, al had hij ook de geleerde en uitvoerige geschriften van de heeren Doedes en van Hengel behoorlijk doorgelezen en begrepen? Zoude hij, om den wille des vredes en der liefde, en met eenen Christelijken terugblik op den Munsterschen vrede, het oude kerkelijke plegtanker, dat sedert 1530 is uitgeworpen, laten varen, en het zware confessionele kabeltouw, waaraan het kerkschip vast ligt, afhouwen om met u, die de vlag van Zwingli voert, dadelijk den stroom af te zakken? Ook hier zoude zeer waarschijnlijk, ‘het bevorderen van elkanders wezenlijke belangen,’ op den achtergrond treden, en de gewenschte zamenwerking al weder schipbreuk lijden op het altijd terugkeerende: nu reeds???

Men vergeve ons, dat wij, bij de beschouwing van ons onderwerp, een paar grepen uit het werkelijke kerkelijke leven hebben gedaan. Wij laten het aan den onpartijdigen lezer over, om te beslissen in hoeverre deze twee voorbeelden onder de *argumenta ad hominem* zouden gerekend kunnen worden.

Na deze episode keeren wij tot onzen Musculus terug. - Wat die gewenschte zamenstemming betreft, zie hier boven - zegt hij:

‘Dat kunnen wij beginnen. - Ook hier te lande worde, gelijk in Engeland is geschied, een Christelijk congres of concilie geopend! - Elke Christelijke gezindheid zende derwaarts hare vertegenwoordigers.’ (bl. 8). Wat de Engelsche Union betreft, moeten wij onze lezeren naar een zeer lezenswaardig opstel van den heer van Herwerden in het Tijdschrift: *Waarheid in Liefde*, heenwijzen, alwaar de strekking, de werkzaamheid, en ook de minder gunstige zijde van deze vereeniging, juist worden medegedeeld, terwijl het maandschrift, onder den titel: *Evangelical Christendom*, *its State and prospects*, *a monthly Journal* (London) geregeld de berigten bevat, die in verband staan met de Evangeliesche vereeniging - *Evangelical Alliance.* - In hoeverre nu reeds werkelijk eene eenheid is geboren door deze Britsche Alliantie, laat zich moeijelijk bepalen; zooveel is intusschen gebleken, dat zeer verschillende Godgeleerden, uit verschillende landen van Europa, daardoor met elkaâr in persoonlijke aanraking zijn gekomen, en in hoever deze persoonlijke aanraking, wezenlijke persoonlijke en Christelijke liefde ten gevolge heeft gehad, zal de toekomst openbaren. - Vriend Musculus slaat ons hier te lande eene dergelijke alliantie, een soortgelijk congres voor. Als wij ons niet

bedriegen, heeft er onlangs werkelijk in Vriesland eene zoodanige vereeniging plaats gevonden, alwaar, naar de berigten der Kerkelijke Courant (van Julij), ettelijke Hervormde predikanten met een vijftal Doopsgezinde leeraren vergaderd zijn geweest, welke laatste echter, als de berigten juist waren, zich, toen er over een en ander zoude gediscutiëerd worden, 'kieschheidshalve' hebben verwijderd. Welke punten toen ter tafel gebragt zijn, is ons niet bekend geworden, maar dit verwijderen der Doopsgezinde broeders 'kieschheidshalve' luidt toch wat vreemd en bedenkelijk, en gaarne zouden wij in de kolommen van onzen Tijdspiegel in staat gesteld worden, om over dit duistere punt meer licht te verspreiden. - Ook vereenigen zich bepaaldelijk in Gelderland en elders, de Hervormde predikers immers geregeld, en nemen belangrijke onderwerpen ter behandeling onder de handen, en onder de oogen, zelfs afdalende tot eene verandering van het ambtskleed, waarbij intusschen de Luthersche en Remonstrantsche toga voor den Hervormden mantel en Hervormden driekanten hoed de vlag heeft moeten strijken, en de kleinere *gens togata* in ons vaderland ook heeft gezegd: 'nu reeds??? - Neen, nog niet!!' - Maar dat alles is het niet, wat Musculus begeert en verwacht van de herinnering aan den jare 1648. 'Elke Christelijke gezindheid moet hare vertegenwoordigers daarheen zenden.' - Wie is er hier, die niet dadelijk den vriend Mus bij de hand grijpt en vraagt: hoe zal dat geschieden, man! bij regtstreeksche of bij vertrapte, opklimmende verkiezingen? Wie zal hier kiezer zijn? Zijt gij het eens met de heeren W. Cn. Koopmans en H. Beijerman, 'Algemeen stemregt, met behoud der orde?' of met het legio dergenen, die de trappen aanraden? Staat gij a parte Opzoomer, of a parte Vreede? Waar behoort gij? Vertegenwoordigt gij, Musculus! in uw persoon geheel Groningerland, zoo als onze wakkere J. van Lennep, onlangs de hoofdstad, het magtige Amsterdam, alleen, op eenmaal, vertegenwoordigde? Wie zullen die legati verkiezen? De gemeenten? De kerkeraden? Of de Synoden, de broederschappen? en met welke volmagt zullen ze heengaan, en zitting nemen onder de broeders? Zegt toch niet dat die vragen overtollig zijn. Gij antwoordt slechts: 'maar geene vertegenwoordigers uit eigene beweging; integendeel bevolmagtigde afgevaardigden der besturende collegiën hunner genootschappen.' Ge zijt dus niet de man der regtstreeksche verkiezingen. Zie toe dat men u het vel niet over de ooren hale! Welnu, wij willen vooronderstellen, dat de collegiën, de grootere en kleinere, tot eene dergelijke verkiezing overgaan, dat de vertegenwoordigers gevonden zijn - reisvaardig - met eene volmagt uitgerust - maar wat zal die behelzen? Gij antwoordt (bl. 9): 'Men zal de betrekkingen der genootschappen onderling nader bepalen, elkander daarin handhaven, proselytenjagt te keer gaan, vrije overgangen gemakkelijk maken enz.' Deze laatste volmagt kwam ons, als wij die regt verstaan, eenigzins vreemd en zonderling voor; want vroeger immers was uw raad en wensch: 'om elkanders regt te verdedigen,' en hier: 'om vrije overgangen gemakkelijk te maken.' Als er op dit congres van eenheid over overgangen moet gehandeld worden, vreezen wij dat daardoor die eenheid niet zeer zal bevorderd worden. Nog vreemder is uw voorslag, 'om geene afgevaardigden toe te laten, dan dezulke die bewijzen leverden dat zij vertegenwoordigers waren van kerkgenootschappen, welke het uitsluitend bezit der middelen tot zaligheid *niet*

eenig en alleen aan het *hunne* toeschreven.' (bl. 9). - Wij kennen geen enkel Protestantsch kerkgenootschap, waar werkelijk geleerd wordt dat bij hetzelve alleen de middelen tot zaligheid te vinden zijn; dit kan slechts op de Katholieke kerk, welke zich de alleenzaligmakende noemt, betrekking hebben; vriend Musculus zal toch niet wenschen of begeeren, dat ook de kerk van Rome hare vertegenwoordigers zende, ter gedachtenis aan de *heugelijke* godsdienstvrijheid, ten jare 1648 gewaarborgd door het gezag der vorsten, nadat zij reeds heldhaftig was bevestigd door de scherpte van het zwaard? en wanneer op het congres over: 'de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, over de Bijbel- en Zendeling-genootschappen,' zal gehandeld worden - dan sluit deze voorwaarde de Katholieken immers van zelfs uit? Wat dus de bedoeling is van onzen vredemaker, is hier niet geheel duidelijk. Over het algemeen hebben alle congressen en conciliën, nevens eene goede, ook eene minder aanprijzenswaardige zijde. Wij zijn nog altijd van meening, dat de tijd niet rijp is voor eene dergelijke vereeniging, waar de vertegenwoordigers der verschillende kerkgenootschappen - indien zij inderdaad hun respectief genootschap wilden vertegenwoordigen - in veelzijdige botsing zouden geraken. Wij kunnen ons met het denkbeeld van eene *materiëele Unitas* gemeenzaam maken, waar men zijne giften in eene algemeene kas stort, om verdrukte geloofsgenooten te ondersteunen, maar het is met het geloof, bovenal met het leerstellig-kerkelijk geloof, anders gesteld dan met het geld; bij u en bij mij en bij ieder is een tientje werkelijk *f* 10 waardig, en wordt als zoodanig geind, gekasboekt, gewisseld, uitgegeven; maar, om ons verschillend geloof met zulk een algemeenen stempel te voorzien, om het tot zulk eene gangbare munt te verklaren, daar zoude de zwarigheid zeer handtastelijk aan het licht komen. Wij zien in zulk een congres vooreerst denzelfden toestand tegemoet, waarin de Nederlander zich bevindt als hij aan den Ryn reist en de beurs gevuld heeft met Pruissisch, Hessisch, Nassausch geld, en met al de verschillende Groschen in de war geraakt. Zekerlijk, als men deze vertegenwoordigers eerst geheel vooraf kon neutraliseren, onzijdig maken, - wanneer men de afgevaardigden, zooverre als ze nog doortrokken zijn met de Heidelbergsche, Augsburgsche, Dordsche of Doopsgezinde stellingen kon - remonstrantiseren - dan, zoude het concilie eene onvoorwaardelijke eenparigheid, maar ook eene droevige kleurloosheid vertoonen. Louter orthodoxen en louter liberalen, zoudet gij er toch niet gaarne zien. Welnu, neem van beiden eenige tientallen bijeen, en, wij voorspellen dit, onaangezien het naderende jubel over 1648, men zal zelfs in ons phlegmatisch Nederland, een' theologischen Cavaignac behoeven, om deze vertegenwoordigers tot volstrekte eenparigheid te brengen. Naar ons oordeel is Musculus, juist omdat hij zoo hartelijk en Christelijk wenscht, wat wij, meer bedaard, met hem wenschen, op een eenigzins dichterlijk standpunt gekomen. Hij neemt de kerkgenootschappen, ook in ons vaderland, zoo als ze *konden* en *moesten* zijn, hij springt over veel heen, wat hem als struikelblok voor de voeten ligt, hij anticipeert op het jaar 1948 of beter nog op het jaar 2048. - Hij houdt de tijden voor rijper dan ze zijn. In zijne voorstelling is het: πάντα ἑτοιμά, en daarom hebben wij den ons onbekenden broeder van harte lief, en zijn bedroefd zijne plannen niet te kunnen aanbevelen, omdat ze ons, voor

als nog, onuitvoerbaar schijnen. - Men moet zich door den schijn niet laten misleiden. - Ja, wij weten het, en daarover jubelen wij nog veel meer dan over het jaar 1648, ja, er zijn warme en echt Christelijke leeraren, die inderdaad tot de eenvoudigste grondvormen des Christendoms zijn teruggekeerd, die, na ernstig en aanhoudend onderzoek, voor zichzelven, onder biddend opzien tot God, tot een eenig, algemeen, verzoenend en vereenigend Evangelie zijn opgeklommen, die hun geloof uit en naar de Schrift gevestigd hebben, en elke menschelijke belijdenis, met erkentenis der waarheden daarin vervat, eerbiedigen, maar toch het Bijbelwoord als eerste en laatste rigtsnoer erkennen. Als men deze, uit het gros der gewone Christenleeraars, kon uitkiezen en uitschieten; wanneer zij dikwerf niet zoo beschroomd of al te voorzigtig waren, om hunne overtuiging openbaar te maken, zij voorzeker zouden het congres of concilie op eene waardige wijze openen, leiden en sluiten; maar, wie kent ze ook niet even goed, die Godgeleerden, welke, óf naar aangeërfd gezag, óf naar ingegoten vooroordeel, óf uit aangeborene traagheid, óf uit andere zeer wereldsche bedoelingen, bepaaldelijk voor hun bijzonder genootschap ijveren met eenen on-Pauliaanschen, onverstandigen ijver, die ook thans nog de mug zuigen en den kameel inzwelgen, die vertienen de munt, de dille en den komijn, maar het voornaamste in de wet nalaten: de regtvaardigheid, de barmhartigheid, de opregtheid. Wilt gij hen volstrekt van uw congres uitsluiten, ge zult met eenen ongemeen scherpen blik begaafd moeten zijn, om hen dadelijk op den tand te voelen en te onderscheiden, want er zijn onder deze lieden ook, die somtijds, òf uit Godgeleerde Staatkunde, òf uit een zeker savoir-vivre, òf uit bijzondere andere oogmerken, eene liberale kleur, à la chaméleon aannemen, meer welligt dan zij wenschen of weten, mannen, die onder vrienden met een pijpje in den mond en een glaasje voor zich, *inter parietes*, binnen de muren - eene geheel andere taal voeren, dan waar zij gemanteld en gebeft voor de gemeente staan. Zult gij hen uit uwe vergadering kunnen weren? 't Ware niet eens goed, 't ware partijdig, 't ware een bewijs, dat gij hen vreesdet. Welnu, wanneer zij met hunne adviesen over kerk en kerkelijke aangelegenheden moeten optreden, wij gelooven, Musculus! gij zoudet het al te spoedig bekennen: de dagen zijn nog *niet* gekomen voor eene harmonische zamenstemming der onderscheidene Godsdienstige genootschappen in ons Vaderland.

Van eene andere zijde beschouwd, zijn de tijden, waarin wij ons bevinden, niet geheel geschikt om eene godsdienstige vereeniging, met duurzaam gevolg, daar te stellen. De gemoederen zijn te gespannen, de verwachtingen te veel opgewekt, de oogen te veel op de staatkundige toekomst gevestigd, om met de noodige kalmte, onpartijdigheid, inschikkelijkheid, aan het groote en goede werk de hand te kunnen aanleggen. De verhouding der Protestantsche kerk tegenover de Katholieke is buitendat zoo vreemd, zoo zonderling geworden, en de *Toelichting* der regering heeft over hare bijzondere gezindheid, in betrekking tot de Protestantsche kerk, reeds zulk een eigenaardig licht verspreid, dat ook van deze zijde juist thans, naar den wensch van Musculus, omstreeks October of November, eene congregatie van afgevaardigden uit alle oorden des lands, waarschijnlijk eene bijzonder vijandige strekking tegen de

oudere Zusterkerk zoude openbaren, of zeker doen vermoeden. Naar ons gevoelen zijn dagen van groote en geweldige politieke gisting en woeling veel minder geschikt, om op eene doeltreffende en gelukkige wijze tot de bereiking van irenische, verzoenende oogmerken te brengen. Ongevoelig - bewezen behoeft dit niet te worden - nemen de goede, anders zoo zachtzinnige geestelijken, iets van dien gistenden tijdgeest over, zij worden met den stroom medegesleept: waar het hart vol van is, daarvan loopt de mond, ook de pen over, en het staatkundige tinnegieten gaat als van ouds - men denke aan den Keezen-tijd in ons vaderland - *ab integro* aan den gang. Als de groote vraagstukken in betrekking tot de kerk beslist zijn, als de maatregelen eener bedachtzame en wijze regering, en de krachtige stem onzer volksvertegenwoordigers het hangend pleit zullen beslecht hebben, als men over vrijheid van Godsdienst en vrijheid van Onderwijs eindelijk geheel *uit* - of de Hemel verhoede het - *in* den brand is gekomen, met één woord, als koning, vertegenwoordigers en volk, Protestanten en Katholieken, alle te zamen uit dien dikken nevel zijn uitgetreden, waarin zij nu gehuld zijn, waardoor men elkaâr niet goed *zien*, dikwerf ook niet goed *verstaan* kan - dan zouden wij wel eens met den heer Musculus en zijne bondgenooten naar het congres willen heenreizen, mits men ons behoorlijk de reiskosten vergoedde, en niet al te lang vasthield; maar dan moesten ook niet, gelijk wij hiervoren van de vijf Doopsgezinde leeraars aanteekenden, sommigen zich al te vroeg, kieschheidshalve, absenteren. Neen! er moest eenparig, onverdeeld gewerkt worden, aan het groote en toekomende Christen-verbond, als het eenig en echt Heilig Verbond, dat niet onder voorzitting van wereldsche vorsten, maar onder het hooge praesidium van den Heiligen Geest der waarheid en der liefde, werd geopend en gesloten. Laat ons derhalve vooreerst dag en jaar niet al te naauwkeurig bepalen. Is de tijd nog niet rijp om het doel te bereiken, dat Musculus zich voorstelt; - dit is zeker: de tijd wordt rijper; wordt het congres niet gehouden in het jaar 1848, God geve dit, dan eens later; en nu wij ten einde zijn, eindigen wij met de woorden van den vredemaker: ‘De ware Nederlandsche Christen zal zich schamen, en met zijn volk zich voor den Heer verootmoedigen, dat er nog zoo vele naweeën der partijschappen van 1648 in later' tijd aanwezig bleven, ja nog aanwezig zijn;’ terwijl wij eindelijk bij de woorden uit Genesis aangehaald, ten behoeve van elk onzer lezers in betrekking tot hemzelven, die ze vertaald of onvertaald behartigt, slechts plaatsen:

een vraagteeken. (?)

10 Julij.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Christendom en ongeloof.

Twintig voorlezingen over de Godsdienstige geschillen des tegenwoordigen tijds, door Dr. D. Schenkel. (Met een voorwoord van Dr. J.J. van Oosterzee.) Rotterdam, van der Meer en Verbruggen.

Een onzer vrienden pleegt te zeggen: 'ik wensch slechts dat de goede Hemel mij elken dag *drie* goede dingen laat ontmoeten: een goed mensch, een goed boek, eene goede tafel,' en onze lezers zullen zich met dit trifolium mede te vreden stellen.

Daar wij ons nu in den Tijdspiegel alleen, of ten minste bij voorkeur met n°. 2 moeten onledig, dat is: bezig houden, zoo is het ons een aangename pligt, waartoe niet alle recensentenverpligtingen behooren, om een goed boek te kunnen noemen, aanbevelen, en met weinige trekken te kenmerken.

Onder de algemeene eigenschappen van een goed boek rekenen wij, dat hetzelve nuttig van strekking, duidelijk en verstaanbaar is, geschikt voor den tijd, waarin hetzelve verschijnt, buiten dat zonder al te veel druk- en spelfouten, met groote letters gedrukt, vooral ook niet te dun, en ook niet te groot van omvang; de overige kenmerken, zooals onpartijdigheid, afwisselende toon in stijl en voorstelling, onderlinge zamenhang moge de lezer hier zelve bijvoegen. Indien, au surplus, het boek door eenen goeden, eerlijken, wijzen man wordt geïntroduceerd, door middel van voorrede, of een (germaniserend) *voorwoord*, zouden wij er, welligt al te onberaden, toe kunnen komen, om het goede boek deswege als beter te verklaren, iets dat al weder te bewijzen is, wanneer wij eerst van het voorwoord tot aan hot laatste na-woord gekomen zijn: het telkens terugkeerende EINDE, dat thans mede uit gebruik geraakt, eene bezuiniging van den uitgever! - Dit goede en nuttige boek, uit het Hoogduitsch vertaald, is uitgerust met een voorwoord ter aanprijzing van den heer J.J. van Oosterzee, en wij en velen met ons hechten aan de eerste afteekening der binnenlandsche reispas van onzen Zwitserschen vriend, het betamelijke gewigt. De heer van Oosterzee is te wel bekend met de theologische litteratuur onzer naburen, en staat zelf op een te vast en wijdomgrijpend standpunt, om niet als een bevoegd beoordeelaar van soortgelijke werken, als het ons hier aangebodene, begroet te worden. Wij zijn het geheel eens met het *voorwoord*, dat er een verlangen bestaat, om van de talrijke verschijnselen op het kerkelijk en wetenschappelijk grondgebied eene nadere inlichting te verkrijgen. Het beschaafde publiek, en voor hetzelve worden de goede, middelmatige en slechte boeken geschreven, omdat hetzelve lezen en betalen kan, eischt teregt van deskundige en geleerde schrijvers, eene dergelijke toelichting aangaande de belangrijkste en indrukmakende teekenen des Tijds; want de vliegende, en met duivenvleugelen uitgeruste couranten, de eenzijdige en dikwerf te oppervlakkige tijd- en maandschrift-berigten, waar het ook, naar willekeur der bijdragers, op eens lichte, volle maan, en dan weder laatste kwartier wordt, de welgemeende, naar de tijdsnede geknipte leerredenen, die we-

gens de plaats, het gehoor en den kansel, eventjes aan de teekenen dezer dagen kunnen nippen, en zich anders de lippen zouden branden; deze allen zijn voor het godsdienstig en beschaafd publiek onvoldoende, om over de belangrijkste onderwerpen meer juist ontwikkelde en uitgewerkte voorstellingen mede te deelen. Daarom verklaart de heer van Oosterzee, dat de Zwitsersche broeder hemzelven is voorgekomen, en dat er door dit werk, getiteld: *Christendom en Ongeloof*, aan eene groote behoefte is voldaan. Inderdaad! zoowel de inhoud, de vorm, de geest, de strekking dezer twintig voorlezingen zijn van dien aard, dat ieder, die gaarne iets meer wil weten dan wat hem toevalligerwijze van hier of daar toewaait of voorgepraat wordt, hier een rijk en volledig antwoord vindt op zijne vragen. Godsdienstige voorlezingen zijn in onze dagen min of meer en vogue gekomen. Naar het oordeel van sommigen vergoeden zij het gemis aan diepte en wetenschappelijkheid bij de gewone kerkelijke redenen, die immers - wij hoorden het beweren - het drooge en eentoonige kenmerk eener doordachte voorlezing volstrekt moeten abhorreren, als eene doodzonde tegen de homiletica onzer dagen, aangezien het beschaafde, Godsdienstige kerkpubliek op den kansel moet zien, wil zien, en eischt te zien: een redenaar=orator, een' godsdienstig spreker, niet slechts onderwijzer, een' man die de geesten niet alleen verheldert, maar schokt en treft, in de hoogte heft of naar de laagte werpt, die niet leert of redeneert, maar *preekt*, dat is: ja, waarde lezer! wat dat thans geworden is en nog worden kan, daarover hier liefst gezwegen! Godsdienstige voorlezingen, die het pathetische, oratorische, cholerische kansel-element nederig van de hand wijzen, zijn bijzonder geschikt om over de gewigtige tijdsvragen - wij germaniseren niet gaarne met de *levensvragen* - een onmisbaar en veelal ontbrekend licht te verspreiden. De omvang der rede, waar de perken niet zoo juist behoeven geplaatst, is als uitgekozen, om telkens eene van die phasen des tijds behoorlijk van alle zijden toe te lichten; daar de vorm hier den spreker, die intusschen ook wel redenaar worden kan, niet bindt, en het zijn doel niet is, om de hoorders bij uitnemendheid te roeren, te schokken, te trekken, te jagen, te drijven, en dus minder het stuk alleen op effect af te leveren, maar blootelijk te onderwijzen; daarom is het nut van zoodanige voorlezingen, als surrogaat voor hetgeen elders het beschaafd en Godsdienstig publiek vruchteloos zoekt, niet te loochenen. Niemand zal intusschen durven ontkennen, dat ook bij *dit* genre van openbare mededeeling, al weder deze of gene booze geest in het spel kan komen, wanneer eigendunk, verwaandheid, geaffecteerde regtzinnigheid, waarmede de mode-orthodoxie zamenhangt, of theologische partijzucht en guerilla-strooptogten op het dogmatisch gebied verschijnen, wanneer deze booze geesten de welgevulde vergaderzaal, waar de voorlezing geschiedt, willen binnensluipen, zich nestelen onder de hoorders of hoorderessen, of zelf op het wereldsch-geestelijk spreekgestoelte klimmen en zich daar min of meer ontmaskeren, dan zouden ook hier de oude ‘bezemen’ niet te onpas komen, om het ‘huis te keeren’ Deze Godsdienstige wetenschappelijke voorlezingen van een geleerden, verstandigen, en over het algemeen onpartijdigen Zwitserschen Godgeleerde, behandelen bij voorkeur die onderwerpen. waarover men thans veel voor en tegen hoort spreken. Wij kunnen, ten gerieve

van onze goedgunstige lezers, ons de moeite niet besparen, om die onderwerpen alleenlijk te noemen: *Het wezen van de Godsdienst. - Het wezen van het Protestantismus. - De Protestantsche orthodoxie. - De Verlichting. - Het Pietismus. - De Broedergemeente en de Wijsbegeerte, - De Kantiaansche Wijsbegeerte. - Het Rationalismus. - De Wijsbegeerte sedert Kant. - Het moderne anti-Christendom. - Het Jezuïtismus. - Het Duitsch Katholicismus. - De Duitsch Katholijke Geloofsbelijdenis. - De Lichtvrienden. - De Communisten. - De reactie des Geloofs.* - Zietdaar de onderwerpen, die hier in achtereenvolgend verband, even duidelijk, als geschiedkundig, wijsgeerig, en in het algemeen vrij onpartijdig worden behandeld.

Wij oordeelen deze voorlezingen, als eene noodzakelijke bijdrage tot het grooter werk van Hagenbach (minder gelukkig in onze taal overgebragt), van het grootste belang, en nog te meer, omdat, zooals de heer van Oosterzee dit in het voorwoord te regt deed opmerken, Schenkel en Hagenbach broeders en kinderen zijn van éénen geest, beide verstandelijke conservatieven, mannen van het juste milieu, die hunnen, en dat is ook *onzen* tijd, lezers! wel verstaan en begrijpen, en zich niet bevinden aan de uiterste vleugelen, waar hier de Berlijnsche Krummacher, daar Feuerbach en Ruge, het tijdelijk commando voeren. Ook Ullmann, die immers bij ons als genaturaliseerd is, heeft dezelfde gematigde dogmatische strekking, welke in deze voorlezingen bijzonder gunstig doorschijnt, en het is bovenal van dit standpunt beschouwd, dat deze rijke en veel toelichtende vertoogen zich als van zelfs aan onzen Nederlandschen aard aansluiten, en ook bij de meer strenge mannen des behouds, en bij de meer doortastende liberalen goedkeuring zullen vinden. Men verlieze echter niet uit het oog, dat ook bij dergelijke meer wetenschappelijke en uitgewerkte betoogen, eene groote moeijelijkheid voor den spreker of onderwijzer bestaat, die niet onopgemerkt mag blijven. Hij staat altijd aan het gevaar bloot om te weinig of te veel te geven, en, dit verzoeken wij bijzonder te behartigen, hij meet de heerschende rigting van den tijd meermalen te zeer af naar den invloed, naar de geschriften, naar den naam van *enkele* personen, van enkele hoofdleiders, van enkele voorvechters; daardoor hecht men zich meer aan hem, die eene zekere school of rigting in het leven riep, dan wel aan de voortgaande en doorgaande ontwikkeling der school zelve; daardoor verkrijgt men eene zekere vooringenomenheid voor den held des tijds, of tegenzin tegen hem, en verliest, wegens het individu, den tijdgeest uit het gezigt. Naar het ons toeschijnt, heeft zelfs de geleerde, gemoedelijke, en onpartijdige Zwitser, dit gebrek niet altijd even gelukkig kunnen ontwijken; eene opmerking die wij ook in het algemeen op de anders zoo onschatbare (maar minder schatbaar vertaalde) voorlezingen van Hagenbach wagen toe te passen. Het spreekt overigens van zelfs, dat dit twintigtal betoogen eene Duitsch-Zwitsersche kleur behouden, en zeer veel wat bij de buurmannen, in hunne betrekking als rationalisten of pietisten geldt, bij ons, die gewoonlijk den middelweg bewandelen, van zeer beperkte toepassing is; maar het is toch altoos, uit achting voor den schrijver, beter, om hemzelven alleen te laten spreken, oordeelen en beslissen, dan om eigendunkelijk de voorlezingen van den vriend te besnoeijen, te verbeteren - zoo als men meent zijn

eigen pot te koken, waar die van een ander ons niet smaakt. - Men moest aan dergelijke letterkundige geldsnoeijers ten minste eene kleine boete opleggen, alleenlijk tot hun eigen voordeel.

Een goed boek heeft de heer van Oosterzee ons aanbevolen, en gezorgd dat het goede boek goed vertaald werd; het na woord, dat de *vele* verbeteringen behelst, is zoo interessant *niet* als het voorwoord, alwaar wij reeds eene recensie bij anticipatie aantreffen, die de beoordeelaars op de hoogte kan houden, waaruit zij dit Christendom en Ongeloof ter tafel kunnen brengen. Wij zouden er borg voor durven staan, dat dit goed, nuttig boek aan onzen tijd, aan onze tijd- en landgenooten, nevens de predikatiën, vlugschriften, traktaatjes en vertoogjes, eenen hoogeren rang inneemt, en in de eerste plaats onderwijst. Onderwijs over belangrijke zaken is voor ons beschaafd, godsdienstig publiek, dat anders door de Theologische Ascetische pers nog al krachtig genoeg bewerkt wordt, broodnoodig. Om den tijd te verstaan, behoeft men nog wel iets meer dan Christelijke Albums, Bijbelsche Magazijnen, ook met platen; alles goed, nuttig, ook goedkoop, ook waarlijk Christelijk, ook al tamelijk liberaal; maar om iets meer te weten en te vinden, om de verschijnselen des tijds op het kerkelijk gebied te leeren begrijpen en beoordeelen, en zichzelven voor alle schade te wachten, daarvoor moet weder een brave, trouwe Zwitser ons te gemoet komen. Wij wenschen dat zijne voorlezingen in het hoofd en hart van menig Nederlandsch lezer ingang vinden, en dit goede boek de lieve menschen, als het kan zijn, steeds beter maakt.

12 Julij.

Spiritus Asper en *Lenis.*

De studie der vrijheid.

> The proper study of mankind is man.
> POPE.

Het tooverwoord vrijheid, met een paar andere die gewoonlijk in zijn gevolg aangetroffen worden, is thans weêr op vele plaatsen de kreet geworden, die oogenblikkelijk wordt aangeheven, waar twee of drie vergaderd zijn. Welke verschillende beteekenissen moet dat woord wel niet hebben? Het was de leus van de roode republiek, toen mannen als Robespierre, Conthon, en St. Just, de proefstukken eener bedorvene vrijheid, op moordschavotten heerschten. Het was 't wachtwoord der Socialisten in de straten van Parijs, zoowel als van de Nationale gardes die hunne barricades bestormden. Vrijheid van godsdienst = godsdienstvrijheid is het geroep der Ultra-montanen, die voor eenigen tijd die roepstem wilden versmoren in den dikken verstikkenden rook der brandstapels. Vrijheid van godsdienst = geene godsdienst is evenzeer de kreet der zoogenaamde wijsgeeren, die hemelbestormend de Godheid willen ontgoden om den mensch te vergoden. De vrijheid schijnt wel te zijn *das verschleierte Bild zu Sais*; want telkens als de sluijer even wordt opgebeurd, komt een heir van rampen over de volken. Vrijheid zonder zedelijkheid is een onding. Als de volken

uitwendig ontbonden, als de uitwendige steunpilaren van voogdij en gezag worden omvergerukt, wee dan het volk, wee den mensch, indien zij niet inwendig gebonden zijn door den redelijken band der zedelijkheid. Dat leert de geschiedenis van onzen tijd, treffender nog dan eenig vroeger tijdperk van de geschiedenis der menschheid. Het is daarom een ernstig, een zeer gepast woord, hetwelk de beroemde Ullmann heeft uitgesproken, tot de godsdienst-leeraren van zijn Duitsche vaderland: 'Beleven wij een tijd dat er zeer velen zijn die tot het volk van zijne *regten* spreken, vergeet gij niet ernstig en getrouw aan hetzelve zijne *pligten* te herinneren.'

De ware vrijheid moet iets heerlijks zijn: volken hebben voor haar hun bloed gestort in den heiligen strijd voor godsdienst en vaderland, de edelsten en de besten van het menschelijk geslacht gloeijen voor haar van geestdrift, en de Eeniggeboren des Vaders stelde de vrijheid voor als de heerlijke vrucht der waarheid: de waarheid zal u vrij maken.

Gevaarlijk is evenwel een eenzijdig of verkeerd begrip van vrijheid; de burgeroorlog die onlangs van Parijs, de zich noemende hoofdstad der beschaafde wereld, een slagveld maakte, is daarvan een waarschuwend voorbeeld. Verkeerde begrippen van vrijheid waren ook allerwaarschijnlijkst de praemissen van het stelsel van Spinosa enz.

Zonder een zuiver Godsbegrip kan men geen goed idée van vrijheid hebben. Eene wijsbegeerte, die de godheid voorstelt als bewusteloozen, immanenten wereldgrond aanschouwt overal en altijd slechts eeuwige noodzakelijke natuurontwikkeling. En in het algemeen kan geene wijsbegeerte tot een hooger idée, dan eene formeele bepaling van vrijheid opklimmen, zonder tevens zich te verheffen tot aanbidding van den wereldschepper die wijsheid en liefde is. Zonder kennis van den absoluut vrijen God der Voorzienigheid en des Christendoms staat men altijd voor een afgrond van noodzakelijkheden. Waarom wil men dan toch altijd de godsdienst buitensluiten? Waarom verheffen journalisten en dagbladschrijvers, die zich zoo gaarne vleijen de organen van het volk te zijn, zoo dikwijls hunne stem, zelfs op eene min of meer versmadende wijze tegen godsdienstleeraars, wanneer ook zij hunne roeping gevoelen, om van het standpunt der godsdienst over de vrijheid te spreken? Waarom schijnt tegenwoordig bij velen een tegenzin tegen de godsdienst te heerschen, alsof godsdienst en pietisme, mysticisme, onverdraagzaamheid, woorden waren van dezelfde beteekenis? Waardoor heeft zij dat aan de menschheid verdiend? Is zij het niet die in tijden van voorspoed de grondslagen moet leggen van regt, orde en burgerlijke veiligheid, die in den tegenspoed de menschheid troostte door het vertrouwen op de wijsheid en magt des hemelschen Vaders? Is het niet de godsdienst die het Nederlandsche volk vrij en groot heeft gemaakt? Is het niet de godsdienstzin onzer vaderen, die zoo vele inrigtingen en gestichten van weldadigheid heeft gebouwd voor weezen, grijsaards en zieken? Is het niet de godsdienst, die als eene troostvolle dochter des hemels de laatste oogenblikken verhelderde en verzachtte van uwen stervenden vader? Is het niet de godsdienst die ook u wil vormen tot ware hemelsche vrijheid? Dan als voor al de schatten der aarde geene minuut levens te koopen is, als geene vorstenkroon u troosten kan, dan is zij het die u nadert, die u ver-

zoenlijk de hand biedt, ook als gij haar vroeger hadt teruggestooten.

Vrijheid zonder godsdienst is de Satanische die beeft en siddert. Vrijheid zonder godsdienst is slavernij. Vrijheid is des menschen eigene, hartelijke, geheele overgave aan God, waardoor hij verlost wordt van de meest onteerende slavernij der zonde. Vrijheid en liefde in de godsdienst geworteld zijn de groote factoren der zedelijke schepping.

Naar eene zoodanige vrijheid streefde ook Dr. Heinroth; als geneesheer had hij zich vooral de beschouwing en behandeling van zielskrankheden ten doel gesteld. Door de opmerking, dat vele van deze ziekten gevolgen zijn van het verliezen der heerschappij over neigingen en begeerlijkheden, schijnt hij tot de overtuiging gekomen te zijn dat de mensch moet streven naar vrijheid, naar spontaneiteit. Dagelijks dacht hij daarover na en op het laatst van zijn leven schreef hij zijne gedachten op; zij werden uitgegeven na zijn dood door Dr. G. Herman.[1)]

'De hoofdgedachte, zegt Dr. Hermann (Voorr. VI), die in dit geschrift overal op den voorgrond treedt, is deze: dat de mensch *naar vrijheid moet streven*, dat: is zich aan de heerschappij van al die dingen moet onttrekken, welke in het leven hem van alle kanten belemmeren en gevangen nemen, en, indien hij niet bestendig over zichzelven de wacht houdt, hem des te ligter in hare magt krijgen, naarmate zij, 't geen dikwijls het geval is, geheel onbeduidend en onverschillig schijnen te zijn.' De eerwaarde vertaler noemt het een dagboek, wij zouden ons evenwel teleurgesteld vinden, als wij hier een dagboek zochten in den smaak van *het geheim dagboek van* Lavater, of dat van Feith. Het bevat aphoristische opmerkingen, bijna allen met betrekking tot vrijheid, levensondervindingen, bespiegelingen, die in geene geregelde orde voortgaan, maar dagelijks opgeteekend zijn, (van 27 Januarij 1841 tot 27 Januarij 1842). Alleen in dezen zin kan men het dan ook een dagboek noemen. Het dagboek van een denkenden, dankbaren, Christelijken grijsaard, zoude meer bevatten dan zoodanige bespiegelingen. Indien des schrijvers vriend ons niet verzekerde dat het boek gedachten behelst, die de schrijver dagelijks nederschreef, dan zouden wij tot het vermoeden gebragt zijn, dat hij dezen vorm slechts gekozen had, om zijne gedachten mede te deelen, zonder zich aan eene logische orde te moeten binden. Zoo schrijft hij op den eersten dag: 'zij zal mij voor den oogenblik nog niets objectiefs zijn, deze vrijheid: enkel iets subjectiefs. Zij zal mij niet eens iets positiefs wezen: enkel iets negatiefs,' enz 'maar zij verandert ongemerkt in iets positiefs: in leven en zaligheid.' Hoe konden bij des schijvers vromen zin de eerste aanteekeningen zoo weinig godsdienstigs bevatten in vergelijking van het volgende? En aan den anderen kant zijn er tegenstrijdigheden die alleen kunnen verklaard worden door den vorm dien het boek heeft. De vorm behaagde ons dan ook het allerminste. Deze is de oorzaak van vele herhalingen, van eene zekere eenvormigheid, die den lezer vermoeit enz.

Wij vinden hier levensstudiën eenigzins in den smaak van Socrates en Seneca. Gelijk de scheikundige proeven neemt met zijne stof, zoo nam onze schrijver experimenten met zijne ziel. Hij begint met beperkingen van gekunstelde gewoonten, als tabakrooken enz. Nietigheden!

1) Dr. J.Ch.A. Heinroth's Levensstudiën of zijn testament voor tijdgenoot en nakomelingschap. Vertaald door R.P. Verbeek, pred. te Doorn, 2 st. Utrecht. C. van der Post, 1846.

zal menigeen uitroepen. Eletherometers (vrijheidsmeters)! antwoordt Heinroth. Eenige zijner experimenten mogen dan ook aan sommigen minder belangrijk voorkomen, zij zijn toch in allen gevalle wat meer Christelijk dan die van den Atheenschen wijsgeer, welke zooals bekend is, zijne Xantippe nam om zich in den omgang met lastige menschen te oefenen.

In den vrijen wil hebben alle zedelijke begrippen hun middelpunt. De vrijheid is het hoogste goed en de absolute voorwaarde van den zedelijken mensch. Zij is niet iets dat onmiddellijk voorhanden is of wordt: zij is onderscheiden zoowel van de wereld der dingen, der doode voorwerpen als van het natuurleven. Hare ontwikkeling staat niet gelijk met den wasdom der planten of met de levensverschijnselen der dieren; zij is en wordt slechts datgene, waartoe zijzelve zich maakt.[1)] Oorspronkelijk is de vrijheid alleen het vermogen van kiezen, hetwelk ontaarden kan in eene van God verwijderde overhelling tot het kwade, en slavernij der zonde wordt, of ontwikkeld wordt tot eene geestelijke, zedelijke kracht, tot vrijheid van zonde, verlossing ven de magt van alles wat den zedelijken wil dwingt en onderdrukt, - de vrijheid van vrije zonen Gods.

Naar die vrijheid streefde de edele Heinroth met den ernstigen wil van den denkenden Christen. Op 68 jarigen leeftijd gloeit zijn hart van geestdrift voor de ware hemelsche vrijheid, gelijk een edelaardige, vurige jongeling voor de vrijheid van zijn vaderland. Zijne hooge jaren verzwakken de kracht zijns geestes niet, neen met het oog op God, is hij een voorbeeld van zelfstandige werkzaamheid voor het goede ware en schoone. ‘Wij hebben, zoo zegt hij, eene kracht des geestelijken levens, die zelve van geestelijken aard is, de kracht der vrijheid, de zedelijke kracht, die in den wil en in de zelfbepaling door den wil werkzaam is. Deze kracht, de geneeskracht onzer ziel, moeten wij handhaven, door verzet tegen alles wat ons bepaalt, zonder dat wij ons zelven daartoe bepalen.’ ‘Matigheid is dus de sleutel der vrijheid, gelijk de vrijheid de sleutel is tot het Hemelrijk.’ De schrijver beklaagt zich over zijn vroeger leven; het was geen *leven*, het was *lijden.* Men had van den beginne aan zijne spontaneiteit moeten opwekken; dat had men niet gedaan, daarom was het karakter van zijn leven lijdelijkheid geweest. Nu wil hij ernstig in den aether der geestelijke vrijheid omhoog streven, om zijne lijdelijkheid te overwinnen en een vrije te worden. ‘Eene kleine schrede dan en de poort der vrijheid is geopend. C'est le premier pas qui coute.’ Hoe wenschten wij dit door onze ervaring te kunnen bevestigen! De eerste schrede op den weg der ondeugd maakt eene tweede gemakkelijker, want de weg der zonde loopt met eene sterke helling naar beneden, maar de weg der deugd, der zelfverloochening, der ware vrijheid is een weg naar boven. Hoe dikwerf doet de mensch, in wien het licht nog niet geheel duisternis geworden is, eene schrede op den weg der deugd? Hoe dikwijls deden wij een stap op den weg der matigheid, der vrije werkzaamheid, der overwinning van traagheid, een ernstig gemeenden vasten stap. De moeijelijkheid der zelfverloochening, menigvuldige verleidingen, onverwachte gebeurtenissen waren zoo dikwerf oorzaken van stilstaan, van teruggaan. De geest is wel gewillig; maar het vleesch is zwak.

1) Martensen, Grondschets voor een stelsel der zedelijke wijsbegeerte, blz. 9.

Neen, wij kunnen niet door ons zelven vrij worden, zoo gaat dan ook onze schrijver voort, want wij wenschen geene absoluut vrije geesten te worden. Wij willen vrijheid met God, ware hemelsche vrijheid als Gods kinderen. Het voorbeeld van Christus, den zelfstandigen en vrijen, gelijk geen ander die uit eene vrouw geboren is, leert ons dat alleen in vereeniging met God de zekerheid des eeuwigen levens te vinden is. Weest volmaakt gelijk uw vader in de Hemelen volmaakt is. Ook reeds Plato heeft de gelijkvormigheid aan God als de hoogste bestemming des menschen voorgesteld. Maar de volmaaktheid van Christus heeft eene geheel andere strekking dan die van Plato. Het is de volmaaktheid welke Christus zelf volkomen bezat: de alles omvattende liefde. Zonder liefde is en blijft de mensch slaaf van zichzelven, (zonder liefde, kunnen wij er bijvoegen, is geene zedelijke gemeenschap van vrije wezens mogelijk). In en door de liefde wordt de mensch volkomen vrij. Hoe volkomen hangt nu de liefde zamen met matigheid. Matigheid is zelfbeperking en hoe minder wij onszelven beperken, des te zekerder zijn wij onderworpen aan vreemde heerschappij. Liefde nu is de hoogste zelfbeperking. Ons ik behoudt door de liefde niets uitsluitend voor zichzelf, maar juist daardoor gewint het alles, de volkomene vrijheid. Doch wij zouden te uitvoerig worden, indien wij den schrijver ten einde toe wilden volgen, het gezegde zal genoeg zijn om ons een denkbeeld te geven van de hoofdzaak, die in dit boek behandeld wordt. Eenige aanmerkingen willen wij ons nog veroorloven.

Daar verlossing en overwinning van de zonde het doel is, hetwelk de mensch zich moet voorstellen, zoo is het noodzakelijk dat bij zijnen vijand kenne. Het is niet goed een gevaarlijken vijand gering te achten, daardoor zouden wij ons gerust nederleggen waar wij waken moesten, daardoor zouden wij te veel op onze kracht, op onze spontaneiteit vertrouwen, hetwelk voor onze nederigheid juist niet voordeelig is, daardoor verzuimen wij de wapenen aan te nemen die ons worden aangeboden. Het grootste gebrek nu in de levensstudiën van den ontslapenen, ook door den vertaler niet onopgemerkt gebleven, is, eene oppervlakkige, onwijsgeerige en onbijbelsche opvatting van de zonde. Daarom bouwt hij te veel op de kracht zijns geestes, daarom beschouwde hij de verlossingsleer eenzijdig, daarom begreep hij den grooten Evangelieschen weg der wedergeboorte niet, daarom is de leer van Gods genade voor hem duister, daarom eindelijk miskende hij op eene onbillijke wijze den Apostel onzes Heeren, die zulk een vermoeijenden strijd tegen de zonde gestreden en in Christus de verlossing gevonden had. Eene slechts oppervlakkige lezing doet ons dit reeds opmerken. ‘Het is immers, zegt hij (I. blz. 50), juist zwakheid waaraan wij lijden.[1)] Zouden dan de zwakste karakters ook altijd de boosaardigste zijn? o neen de mensch kan onverzettelijk sterk zijn in de boosheid. Zoo spreekt onze schrijver immers zelf (blz. 108) van menschen, die bij al hunne geestkracht diep te beklagen zijn.

Gedurig komen in dit boek bespiegelingen voor aangaande den mensch, zijn drievoudig leven en zijne bestemming, aangaande de Openbaring, Evangelisten, en Apostelen enz, waartoe de veelzijdige ontwikkeling zijner denkbeelden van 's menschen vrijheid hem voerde. Deze kwamen ons niet voor de belangrijkste

1) Ook de Wette schijnt in zijne Glaubenslehre de zonde voor wilszwakheid te houden.

stukken van zijn boek te zijn, hoewel zij getuigen van zijn redelijk en zelfstandig geloof aan de Openbaring. Onder de spreuken vonden wij interessante gedachten, als o.a. De vreeze des Heeren is het *begin* der wijsheid, Hem lief te hebben hare *voleindiging.*

Met verwondering merkten wij op dat de schrijver zich voorgenomen had evenmin iets philosophisch als theologisch meer te lezen. Wij kunnen ons begrijpen dat vele philosophische boeken van onzen tijd hem niet konden behagen. Vooral was de Hegeliaansche wijsbegeerte hem onaangenaam, 'hij had die wijsbegeerte altijd gehouden voor eene soort van razernij, die zich nu als ijlhoofdige wartaal voordeed in den mond van een Feuerbach. Men wachte er zich voor zich in zulk een spinneweb te verwarren, men beschouwe dezelve wel van digt bij maar toch van buitenaf.' Dat Dr. Heinroth zich in lateren leeftijd niet aangetrokken gevoelde door de producten van dergelijke dwaalgeesten kunnen wij heel goed begrijpen. Maar hij moest daarom niet onbillijk zijn jegens andere philosophische schriften. Hoeveel heeft hij niet van wijsgeeren geleerd? Hij erkent zelf veel aan Fichte verschuldigd te zijn.

Ditzelfde geldt ook van theologische boeken; ja, zeer vele theologische boeken hebben vooral in Duitschland het licht gezien, aan de lezing van welke Dr. Heinroth zich met volkomen regt konde onttrekken. Maar om nu niets theologisch meer te willen lezen, - was dat wel een woord van vrijheid? Is dat niet een zeer onbillijk vonnis over de Duitsche theologische litteratuur geveld, des te vreemder nadat hij vroeger met zooveel ingenomenheid had gesproken over een werk van Ullmann, nadat hij hetzelve aan alle waarheidzoekenden had aanbevolen? Het stond hem volkomen vrij, geene theologische boeken meer te lezen; maar wanneer hij over Paulus zoo oppervlakkig, zoo onjuist, zoo minachtend oordeelt, omdat hij den man en zijne prediking van het geloof niet begrijpt, wanneer hij door het lezen van een tamelijken Commentar betere gedachten van Paulus had kunnen hebben, dan hij hier ter nederschreef, in zijn testament voor tijdgenoot en nakomelingschap; dan moeten wij zulk eene handelwijze onbillijk noemen. Neen, dat betaamt den wetenschappelijken en naar vrijheid zoekenden man niet.

Het boek bevat eene menigte variatiën op het thema: vrijheid; vele gedachten worden herhaald met eene geringe verandering van uitdrukking. Zijn regel was: *nulla dies sine linea;* er komen dan ook wel eens opmerkingen voor die niet veel te beduiden hebben, en niet zelden groote tegenstrijdigheden zoo als zijn oordeel over de Apostelen: 'zij waren mannen die alle menschelijke zwakheden hadden afgelegd, van alle menschelijke vlekken waren zij gereinigd enz' vergeleken met zijn gevoelen over Paulus, aangaande welken hij onder anderen zegt. 'Christus is de levenbrenger in een geheel anderen zin dan Paulus meent.' (II. 162). In zijn beeldrijken stijl stoot men nu en dan wel eens op beelden, als standbeelden in welke de geest Gods leeft. (I. 13).

Deze levensstudiën getuigen van des schrijvers vromen zin en werkzame Godsvrucht; zijn geloof aan Gods openbaring steunt op gronden die voor zijne overtuiging gewigtig waren. Wij vergunnen ons slechts eene enkele aanmerking. De schrijver zegt onder anderen van Mozes: 'hij was zich bewust een dienstknecht van God te zijn, of gaf hij dit misschien slechts voor? hoe groot hij ware, was

hij dan toch slechts een bedrieger, daar hij eene zending voorgaf die niet bestond.' Dr. Heinroth stelde zich dus dit alternatief: hij was degene, dien hij zich zeide te zijn of een bedrieger. Op dezelfde wijze wordt meer in de apologetiek geredeneerd en zoo als wij vreezen onjuist. Wij beoordeelen die mannen te veel naar onze verstandelijke, bedaard overwegende, Westersche bewustheid, niet naar hunne Oostersche beschouwing. Wij zullen toch wel al die menschen uit het Oosten niet voor bedriegers kunnen houden die zichzelven Godsgezanten noemden, of hun woord als Gods woord predikten. Klimmen nog niet in onzen tijd de Indische Braminen, bij eene volstrekte zelfverloochening van het menschelijke, tot de Theosophische beschouwing op van mystieke verbindtenis met God, waarvoor zij hun leven zelfs opofferen?

Wij bevelen gaarne deze levensstudiën van een denkenden braven aan een ieder aan, die een vrije worden wil, aan een ieder die vrijheid zoekt, niet die vrijheid, die met burgerbloed is geschreven op de banieren van anarchie, welke op Parijsche barricades wapperen, maar de vrijheid in geloof en liefde. De tempel der ware vrijheid heeft niet gelijk de middeleeuwsche kerken behalve den hoofdingang ook nog zijdeuren, maar gelijk de tempel der deugd van de classieke oudheid, gelijk het ware Christelijke Godsgebouw, slechts éénen hoofdingang, waarop dit opschrift staat: Waar de geest des Heeren is, aldaar is vrijheid.

D-l.

Aan de algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde kerk.

ingezonden door Mr. C.J. van Heusden, Oud-Ouderling en President van het Provinciaal Collegie van toezigt op de kerkelijke administratiën bij de Hervormden in Noord-Braband, c.s.

's HERTOGENBOSCH, 26 Junij 1848.

Hoog Eerwaarde Heeren!

Steeds wenschten wij ons te doen kennen als voorstanders van volkomene vrijheid voor ieder om zijne godsdienstige meeningen te belijden, in de volle overtuiging, dat dit beginsel geheel en al met de echte Godsdienst en met het zuivere Christendom niet alleen overeenstemt, maar daarvan een volstrekt vereischte is.

Het moest hierom onze bevreemding wekken, toen wij in het adres uwer commissie aan Z.M. den Koning, onder dagteekening van 18 Mei dezes jaars, met betrekking tot het ontwerp van gewijzigde Grondwet, de verklaring lazen: 'onder de artikelen, welke de Godsdienst betreffen, komen er in dat ontwerp voor, die beginselen behelzen geheel en al strijdig met den geest, den toestand en de behoefte der Nederlandsche Hervormde Kerk; beginselen, die in de toepassing niet dan vreesselijke gevolgen doen duchten en zullen na zich slepen. Het beginsel van onbepaalde vrijheid, om godsdienstige meeningen te *belijden* (156), waardoor eene wijde deur voor het verspreiden en inscherpen van zedelooze grondstellingen en onchristelijke denkbeelden wordt opengezet; om alle godsdienst *openbaar* uit

te oefenen (159), waardoor religiehaat en burgertwist zal worden opgewekt, die ligt in burgeroorlog uitbarst.'

Wij maken, Hoog Eerwaarde Heeren! even als de ontwerpers der Grondwet, onderscheid tusschen Godsdienst, 'als de belijdenis door elk bijzonder persoon van zijne meening omtrent de heilige betrekking, waarin de mensch tot den oorsprong van alles - tot God, staat,' en tusschen eeredienst, 'als de uitoefening van godsdienst of de uitwendige handeling dier belijdenis.'

De godsdienst wenschen wij volkomen vrij; de eeredienst mede zoo vrij mogelijk, maar onderworpen aan wetten ter verzekering van orde en rust.

Ook uwe Commissie heeft deze onderscheiding in het oog gehouden, maar zij verklaart zich zoo wel tegen het *beginsel* van onbepaalde (volkomen) vrijheid in belijdenis van een ieders godsdienstige meening, als tegen openbare eeredienst. Tegen het eerste, *omdat* hierdoor eene wijde deur voor het verspreiden en inscherpen van zedelooze grondstellingen en onchristelijke denkbeelden wordt opengezet; en tegen de laatste, *omdat* daardoor religiehaat en burgertwist zullen worden opgewekt.

In de eerste plaats zou dus, volgens het adres, het belijden, dat is: 'het met mond[1)] en schrift[2)] uiten van godsdienstige meeningen', aan een ieder niet volkomen vrijstaan. Men zou zich alzoo daarbij moeten schikken, niet enkel en alleen naar eigen meening, maar, althans ten deele, naar het begrip van anderen. De belijdenis zou gedeeltelijk aan het gezag, de magt en den wil van anderen ondergeschikt moeten blijven, en derhalve geene volkomen eigene belijdenis meer zijn! - Zou zoo iets bij de Grondwet verordend, in het algemeen niet met den naam van *ongodsdienstig* verdienen bestempeld te worden? - Zou zoo iets zich, in het bijzonder niet lijnregt in strijd stellen met het apostolisch voorschrift: 'een iegelijk volge de volle overtuiging zijns eigen gemoeds,'[1)] en dus niet tevens *onchristelijk* te achten zijn?

Met opzigt tot openbare oefening van eeredienst, gelooven wij, dat deze, voor als nog, niet onbepaald vrijgelaten kan worden, immers wij moeten, tot ons leedwezen, ontwaren, dat ook de Christenen onzer dagen nog niet verdraagzaam genoeg zijn jegens elkander; dat nog niet elk een, die God vreest en geregtigheid betracht onder ieder volk bij allen aangenaam is; dat men nog te zwak is in het vertrouwen op de eigene kracht der waarheid, zoodat men het nog niet durft wagen het onkruid te laten opgroeijen tot den oogst, noch den raad van eenen Gamaliël op te volgen. - Buiten twijfel, zoo lang men hem nog voor goddeloos, onchristelijk of ongeloovig houdt, die, ten aanzien der godsdienst verschillend met ons denkt, en in zijne eeredienst verschillend van ons handelt; - zoo lang men niet tot eene onbepaalde verdraagzaamheid in het godsdienstige gekomen is, zoo lang ook zal er, meenen wij, uit hoofde van de hardheid der harten, geene onbepaalde vrijheid van eeredienst kunnen toegelaten worden. Doch wij meenen tevens, dat de ontwerpers der grondwet niet zulk eenen toestand als een behoorlijk uitgangspunt mogten beschouwen, en zoo zelfs de hoop op eene schoonere toekomst opgeven.

1) Door welken men *belijdt* ter zaligheid. Rom, X:9 en 10. 2 Cor. IV:13. Ph. II:11.
2) In *belijdenissen* des geloofs.
1) Rom. XIV:5.

Maar het adres heeft niet alleen ons bevreemd, het heeft ook onze bezorgdheid in hooge mate gaande gemaakt.

De Synodale Commissie, vertegenwoordigende de Nederlandsche Hervormde Kerk, stelt het *beginsel* van volkomen vrijheid om godsdienstige meeningen te belijden, voor, als geheel en al strijdig met den *geest*, der *toestand* en de *behoefte* der Nederlandsche Hervormde Kerk.

Deze door de Commissie aan het hoofd van den Staat gedane verklaring komt ons in beginsel allergewigtigst, maar tevens in zijne gevolgen allerbedenkelijkst voor.

Wat moet men verstaan door: *de kerk?* Zonder bepaalde en duidelijke beantwoording dezer vraag, valt het moeijelijk te beoordeelen, of godsdienstige vrijheid strijdig te achten zij met haren geest, toestand en hare beboefte. De Commissie verzekert alleen, dat dit ten aanzien der *door haar* bedoelde *Kerk* het geval is. Die Kerk moet dan zulk eene zijn, met welke geene volkomen godsdienstige vrijheid bestaanbaar is.

Had uwe Commissie regt de *Nederlandsche Hervormde* Kerk als eene zoodanige te kenmerken?

Wij voor ons nemen dat kenmerk niet aan, en spreekt de Commissie van *strijdigheid* met den geest en toestand der Nederlandsche Hervormde Kerk, dan zij het ons vergund even vrijmoedig ons gevoelen over dit ontwerp aan uwe vergadering bloot te leggen, als de leden uwer Commissie daaromtrent hun woord tot den Koning rigtten, en te belijden, dat die strijdigheid niet te wijten is aan het beginsel van volkomene godsdienstige vrijheid door de ontwerpers der Grondwet gehuldigd, maar aan den bekrompen geest en den treurigen toestand der Nederlandsche Hervormde Kerk.

Letten wij toch op de godsdienstige schriften en de kerkelijke twisten, ook binnen die Kerk, daar zien wij wel algemeen, alle geloofsbanden verbroken, maar hooren niet te min de bijzondere zienswijze van velen uitkrijten als goddeloos en onchristelijk. Zoo wel de aanhangers van formulieren en catechismussen, als de voorstanders van wijsgeerige opvatting des Christendoms in gelijke mate veroordeeld. Van zeer verschillende zijden hoort men de verzekering: niet dáár, maar hier is de Christus! Beroepen sommigen zich op het bloote *gevoel*, als op den eenigen grond van alle godsdienst, dan stellen daarentegen anderen de afgetrokkene rede tot bron van alle Godsdienstig *weten*, terwijl elders eenigen de grammaticale uitlegkunde des Bijbels uitsluitend aanbevelen als den eenigen vasten grondslag van alle Christelijke *kennis.* - De strijd over dit alles wordt niet gevoerd in dien zin, als trachtte men door onderlinge voorlichting de waarheid te naderen, maar zóó, dat elk der twistenden beweert, de waarheid gevonden te hebben, en daarom zijn tegenstander een *ongeloovige* noemt.

Zoekt men nu, bij alle deze verschillende beweringen, te vergeefs naar een' degelijken grond, naar een vast en algemeen geldend beginsel, dan mag het verwondering baren nog te hooren gewagen van eenen geest *der Kerk*, maar die men òf nergens òf overal verschillend vindt. Velen noemden daarom onze hedendaagsche Nederlandsche Hervormde Kerk *geesteloos*, en gaven als hare kenmerken op: beginselloosheid, onzekerheid, laauwheid en twijfelzucht, in zoo verre, dat hij, die thans een vast Godsdienstig beginsel verlangt, dat niet bij de Kerk, maar door eigen onderzoek moet trachten te vinden.

Zulk een gemis van innerlijke kracht en eigen leven kan zeker geenen frisch bloeijenden uitwendigen toestand doen verwachten. De tegenwoordige Hervormde Kerk mist dien, naar aller gevoelen, dan ook ten eenemaal. Half gescheiden, half verbonden met den Staat, zonder bepaald democratischen, republikeinschen, aristocratischen of welken anderen vorm, is hare uitwendige gesteldheid ingerigt naar reglementen, welke aan niemand meer voldoen, maar welke hebben toegelaten, dat het bestuur der Kerk veel meer in eenen aristocratischen dan in eenen democratischen zin werd uitgeoefend, met eenen steeds wankelenden, temporiserenden en ontwijkenden gang, zoo dikwijls het op beslissing van hooger punten en op eene krachtige werking aankwam.

Van waar, vragen wij met velen, zulk een treurige en bedroevende toestand der Kerk? Naar onze innige overtuiging is die alleen toe te schrijven aan de steeds voortdurende practische miskenning van het eerste en groote beginsel van het Protestantismus: *volkomene godsdienstige vrijheid voor allen.* - Men erkent wel theoretisch dat beginsel, maar het mist zijne toepassing in het dagelijksche leven, omdat men nog te veel eene bepaalde uitwendige, zoogenaamde kerkelijke eenheid behouden wil; schoon men overigens de onmogelijkheid van gelijke vormen erkent, wil men toch in het Godsdienstige zulk eene gelijkheid; omdat men er nog niet toe gekomen is, om in iederen vorm slechts het wezen te eerbiedigen, kan men om het wezen nog niet elken vorm verdragen.

Wat bij zulk eenen geest en toestand der Kerk, behoefte voor haar is, dat is welligt juist door het adres aangewezen, namelijk verbod van volkomene vrijheid tot belijdenis van zijne Godsdienstige meening voor een ieder. Een verbod, dat niet alleen den Jood zou beletten, zich onchristelijk te uiten, maar ook den wijsgeer zou verhinderen de nog in geschrift bestaande kerkleer te bestrijden; geschikt almede, om bij nog meer toenemenden aristocratischen invloed, zelfs alle grondstellingen en denkbeelden te onderdrukken, welke de gezagvoerders in de kerk mogten goedvinden als zedeloos of onchristelijk aan te duiden.

Maar, om zulk een verbod in uitvoering te brengen, zou de Kerk den wereldlijken arm behoeven; om geloofsonderzoek te schragen en kerkelijke uitbanning of meer te verzekeren zou uitwendig geweld te baat moeten genomen worden, - eene Staats-kerk zou langer onmisbaar zijn.

Kan het verwondering baren, dat onze bezorgdheid gaande gemaakt is door de verklaring van hen, die zich vertegenwoordigers der Nederlandsche Hervormde Kerk noemen, dat: ‘het beginsel van onbepaalde vrijheid om Godsdienstige meeningen te belijden, geheel en al strijdig is met den geest, den toestand en de behoefte der Nederlandsche Hervormde Kerk?’

Wij wenschen, Hoog Eerwaarde Heeren, steeds pal te staan voor datgene, wat wij, uit overtuiging, als waarheid in het godsdienstige aannamen, maar zullen wij het van de zijde der Kerk steeds met volkomene, onbepaalde vrijheid mogen doen? - De weifelende geest der Kerk noopte ook ons naar een eigen vast godsdienstig beginsel te zoeken. Maar zal het ons, vragen wij, als lidmaten der Hervormde Kerk, vergund zijn en blijven dat, wat wij naar *onze* opvatting voor Christelijke waarheid houden, met onbepaalde vrijheid openlijk te belijden, aan anderen in te scherpen en daarop ons godsdienstig geloof verder te bouwen?

De verklaring uwer Commissie moet het ons doen in twijfel trekken.

Wij mogen en willen echter *uwe* instemming met die verklaring betwijfelen. Hoe vaak ook in de practijk miskend, blijft toch nog het beginsel van volkomen godsdienstige vrijheid onder ons geldend geacht. De Hervormde Kerk bleef zich steeds de *Christelijke* bij uitnemendheid noemen. In het Christendom nu is *liefde* het hoogste beginsel, het koninklijk gebod, de band der volmaking en de vervulling der wet; doch liefde, als uitvloeisel van dwang, magt of gezag is ondenkbaar, want zij is de vrije, ongedwongene overeenstemming van den mensch met den mensch en van alle menschen met God. Zulk eene overeenstemming kan echter onmogelijk plaats grijpen zonder verdraagzaamheid jegens andersdenkenden en in belijdenis van ons verschillenden.

Het rumoer der volken in Europa moge veelzijdig vreesselijke oogpunten opleveren; maar toch, wie zal in datgene, wat zoo ongedacht, als in één punt des tijds, bij zoo vele verschillende volken plaats had; van Rome uitging en de gedaante van Oostenrijk geheel en al deed veranderen; wie zal in dat alles de voorzienige hand van God durven loochenen? en toch zijn grondtoon en leus (hoe vaak verkeerd toegepast) van al die beweging: *vrijheid*, *gelijkheid* en *broederschap.* Deze zijn de magtwoorden die alle de volken drijven; zij maken den stroom uit, die in zijne vaart millioenen gemoederen met zich sleept. Zal men in Nederland trachten dien stroom te stuiten, zoo niet in het Staatkundige, dan toch in het Godsdienstige? - Zou men het wagen, zóó, als ware het de hand tegen den Almagtige op te heffen? Moet het niet veel verstandiger geacht worden, dien stroom weldadig te leiden, dan dammen op te werpen, die slechts eenen vernielenden vloed kunnen te weeg brengen? - En wie, Hoog Eerwaarde Heeren! zijn door hunne stelling beter en meer in staat om tot die weldadige leiding der vrijheidszucht in Nederland mede te werken, dan gij?

Wij smeeken u daarom, handhaaft en bevordert de vrijheid, welke wij met u aan Christus dank weten, die tot overeenstemming en verdraagzaamheid leidt; die geene losbandigheid evenmin als onverschilligheid is; maar die allen vereenigt door den band der liefde, en die wil dat ieder, voor zichzelven Gode rekenschap gevende, zijne Godsdienst doe blijken uit zijne werken, zijn leven en zijnen wandel, opdat de aanwijzing door Jezus Christus zelven van de ware geloovigen gegeven, blijve: ‘zoo zult gij hen dan aan hunne vruchten kennen;’ en opdat de Hervormde Kerk in Nederland nooit het kenmerk verlieze, dat de geest des Heeren in haar woont, 't welk is: VRIJHEID.

Teekenen aan den staatkundigen hemel.

I.

In onze dagen, waarin zooveel over vrijheid gesproken, geschreeuwd en gebulkt wordt, behoort er inderdaad kracht toe en moed beide, om waarlijk vrij te zijn. Wie de onbeperktste vrijheid voor zich begeert om de vrijheid van anderen

best te kunnen fnuiken, - wie het minst gezag boven zich erkent en het meest gezag over anderen wil uitoefenen, - wie het hardst om bandeloosheid schreeuwt voor zich en om slavenketenen voor anderen, geldt langs hoe meer voor werkelijk vrij. Wij gelooven, dat het tijd wordt voor elken eerlijken man, om ter wille van waarheid, vrijheid en vaderland tegen dit misbruik van een heilig woord te protesteren en zich den smaad en de verguizing, waarmede de tegen- stroom- op- roeijers worden overladen, te getroosten. In drie partijen heeft Europa en Nederland zich verdeeld: in de partij van behoud, van teruggang is opregter naam, - in die van ultraliberaal (voor zich, ultra-illiberaal voor anderen), - in die van den gematigden vooruitgang: de eerste gebruikt vele fraaije woorden en nog meer slinksche streken; - de tweede zoekt door vervaarlijk geschreeuw en donderende Kraftsprache schrik aan te jagen en het terrein te behouden; - de laatste zucht te veel en werkt te weinig. Hare leden worden door die der tweede - en dit niet zonder doel - als blinde volgers der eerste afgeschilderd.

Tot de vreemde verschijnselen onzer dagen behoort niet het minst het verbond tusschen protestantismus en conservatismus, hetwelk, zoo al niet gesloten is, beproefd schijnt. Terwijl de synodale commissie der Nederlandsche Hervormde Kerk petitioneert om behoud van het middeleeuwsche, onbillijke, onprotestantsche collatieregt, wordt gratis verspreid eene opwekking tot het inleveren van petitiën omtrent, zoo heet het, Nederlands dierbaarste belangen: de phrase: ‘de Kroon en de Regering worden van die waarborgen, voorregten en vormen beroofd, die moeten dienen om haar te onderschragen; een regeringsvorm is voorgesteld, die de ware vrienden van Vaderland en Oranje doet huiveren een' blik in de toekomst te werpen,’ - wordt gevolgd door eene bestrijding van de vrijheid van godsdienst en onderwijs, - en vreedzaam staan nevens elkander het verzoek, om geene onbepaalde vrijheid van godsdienst en onderrigt toe te staan, en de bede, om aan de regering die veerkracht, aan de vertegenwoordiging die waardigheid niet te ontnemen, die de waarborgen eener voor het algemeene welzijn zoo wenschelijke bestendigheid zijn. - Of de behoudsmannen, die vroeger zich met behulp der Ultramontaansche partij staande hielden, thans zoo plotseling tot het protestantisme zijn bekeerd, dan wel of zij het protestantismus als stoomsleper wenschen te gebruiken, om hen tegen stroom op te brengen en de liberale kogels op te vangen, - zouden wij liefst niet onderzoeken. Van de protestanten hadden wij wel gewenscht dat zij de moraal van de gelijkenis des onregtvaardigen rentmeesters wat meer voor oogen hadden gehouden. Ze hadden dan welligt bedacht, dat een behoudsman zich nog onlangs heeft uitgelaten in den zin, als ware de godsdienst niet veel meer dan een bruikbaar rad in de staatsmachine; misschien hadden zij 't dan niet zoo spoedig vergeten, door wie de belangen des protestantismus aan de societas Jesu zijn verraden; wenschelijk ware 't in elk geval, dat de protestanten minder hadden uit het oog verloren, dat protestantismus en vooruitgang broeders zijn, en dat het protestantismus, heulend met teruggang, moeijelijk van eene poging tot zelfmoord vrijgesproken zal kunnen worden.

Vrijheid van onderwijs is de speelpop onzer dagen; grijpt men slechts naar de pop, dan begint het kind, dat er meê speelt, vervaarlijk te schreeuwen en te huilen. Voor 't welzijn van het kind ware het welligt toch beter, dat men 't die gevaarlijke pop ontnam. Hebt ge wel opgemerkt, vroeg ons onlangs een vriend, wiens hoofd en hart we gelijke achting toedragen, hoe dat woord overal wordt gebruikt, maar in geheel tegenovergestelden zin? Elders vraagt men vrijheid van onderwijs, om het aan de geestelijkheid te ontrukken, hier om het der geestelijkheid in handen te spelen: de menigte gaat op het woord af en schreeuwt dapper meê met hare (ver?) leiders. - In den strijd der protestanten tegen de vrijheid of losbandigheid van het onderwijs zagen wij niets meer of minder dan een blijk hunner vaderlandsliefde. Zij voorzien, dat burgers tegen burgers zullen worden opgezet, en bij de algemeene ontwikkeling der natiën Nederlands volk achterlijk zal blijven: dáárvoor wenschten ze 't vaderland bewaard. Als protestanten zullen zij toch wel genoeg vertrouwen hebben in hunne zaak, om geen' strijd tegen het Jezuïetismus te schromen; zij weten het immers te goed, dat het licht *altijd* zegepraalt.

De Katholieken in Nederland mogen de Regering wel dankzeggen voor hare gunstige opinie, dat *allen* Ultramontanen zijn (⅓ der bevolking zegt zij, zie Memorie van toelichting op de ontwerpen van grondwet). Wij dachten altijd, het Jezuïetismus vertegenwoordigde slechts eene factie in de Katholieke Kerk, en men kan zeer goed Katholiek zijn, zonder met de Loyolisten te heulen. 't Is misschien jammer voor de Katholieken, dat ze dat ook niet eens van tijd tot tijd gezegd hebben.

Zonderling kan men toch redeneren, als men gronden zoekt voor 't geen men wil om de eene of andere reden, die men liefst niet openbaart.

Een derde deel der bevolking, zegt de Regering, erkent een buitenlandsch geestelijk hoofd, waarmede zij eene correspondentie houden, die bedekt is met den sluijer des geheims. Bedenkt men nu, dat dit geestelijke hoofd zich ook wel eens met wereldlijke zaken inliet, door b.v. de zijnen aan te sporen, om de bestaande orde omver te werpen, dan zou men alligt tot het besluit komen, dat het placet zoo geheel overbodig niet was. Maar de Regering meent juist dáárom, dat zij het placet moet laten varen. 't Klinkt ook zoo illiberaal, nog van een placet te spreken, en de Jezuïeten, elders sinds lang verjaagd, schreeuwen zoo hard!

Wat men onzen staatslieden ook later moge verwijten, idealismus zeker niet: de menschen zijn magtig materialistisch. Kerk en Staat moet gescheiden, zóóverre, dat de eerste de laatste niet met denkbeelden en zedelijkheid kan besmetten. Van monopolie van het onderwijs wordt gesproken als elders van het monopolie van zout of tabak. De verstandigste menschen en de beste vaderlanders zijn die *f* 500 tot *f* 1200 in de directe belastingen betalen. Geen wonder, dat men dagelijks van staats*machine* hoort spreken: geld is de stoom, die haar voortdrijft. Laat de machinisten toezien, dat de ketel niet springe! Zou de afkeer van godsdienstleeraars, welke bij onze Ultraliberalen zoo in het oog springt, ook meer

de godsdienst dan de leeraars treffen? De godsdienst is ligt niet liberaal genoeg, zij leert, dat vrijheid zonder zedelijkheid een onding is, - ze is daarenboven zoo weinig materiëel. Zij betaalt geene directe belastingen, zelfs geen patentregt.

Twee altaren heeft onze tijd opgerigt; aan de vrijheid is het eerste gewijd, het andere aan het volk: hierop zou men het opschrift kunnen beitelen: *aan den gemeenen God.* Bij voorkeur dweept men met de laagste standen: in zoo verre dit leidt tot waardering van den mensch, ook in zijne vernedering, tot opprijsstelling van den nijveren stand, zonder welken geen staat kan bloeijen, tot veredeling van eene menigte, vroeger te veel veronachtzaamd en maar al te vaak vertrapt, hebben wij vollen vrede met die eeredienst, plengen ook wij, mannen als ook wij zijn uit het volk, onze offers op het altaar. Maar men is verder gegaan: het lage en gemeene heeft men gaan liefhebben, niet in *weêrwil* van, maar *om* zijne laagheid. De Fransche romanciers hebben ons in kennis gebragt met allerliefste moordenaars en hoogstbeminnelijke bloedschenders; 't kwam eindelijk zóóver, dat men in verzoeking kwam, om van een' mensch, die door zijne voortreffelijkheid ons hart innam, te zeggen: 't is toch doodjammer, dat hij niet gebrandmerkt is. Dit zaad heeft vruchten gedragen; velen hebben om vrijheid geroepen voor het volk, onder de stilzwijgende voorwaarde, dat de eerlijke menschen verbannen of geguillotineerd zouden worden. Wij hebben er inderdaad gehoord, die veel meer meêdoogen betoonden met de arme (gebrandmerkte) galeiboeven, die Cavaignac liet fusilleren, dan met de huisvaders, die de orde kochten met hun bloed. Jammer, dat zoo menige volksberoerder tal van nijvere handwerkslieden door zijn lokaas verleidt, om honger voor arbeid, een' kogel voor een stuk brood te kiezen. Jammer ook, dat de leiders van den Parijschen opstand van 24 Junij zich door de mazen schijnen heen te wringen van het net, waarin de mindere zondaars (de galeiboeven) gevangen zijn.

Belagchelijk zou 't zijn, kostte 't niet zooveel bloed en tranen, die republiekenmakerij der Franschen te aanschouwen. Een dictator alleen heeft de groote natie voor het terrorismus kunnen bewaren. Voor waarachtige volksvrijheid verwachten wij van Frankrijk niets, dan hoogtens eene impulsie: veel daarentegen van Duitschland: niet, omdat wij blind zijn voor de verderfelijke stoffen, welke ook dáár gisten, - maar omdat het Germaansche karakter toch nooit zich verloochent. Ernst, diepte is het kenmerk der Duitsche wetenschap, moet het kenmerk worden van het Duitsche volksbestuur en volksleven. Vergelijk de vergadering te Frankfort met von Gagern aan 't hoofd, met den razenden, tierenden hoop, die het Fransche volk heeft te vertegenwoordigen. Zou zedelijkheid ook iets afdoen tot geluk van een volk? of zijn regtstreeksche verkiezingen, lage belastingen en spoorwegwetten daartoe genoegzaam? Zoo ja (wat wij in onzen tijd naauwelijks openlijk durven bevestigen), ligt heeft dan Duitschland nòg iets voor boven Parijs en zijn' aanhang.

‘Het Christendom is republikeinsch,’ riep Coquerel, te midden der Februarij-stormen; ‘het Christendom is streng-monarchaal’ hoorden we een' gevierden

Nederlandschen kanselredenaar prediken. Hoe dien strijd op te lossen? Zou de eerste spreker het Christendom welligt in zijne uitwendige verschijning, als zigtbare vereeniging van menschen in deze wereld hebben beschouwd? Dàn zeggen wij amen op zijn woord. De tweede redenaar kon dan meer de geestelijke betrekking van den Christen tot zijn' Heer op het oog gehad hebben: we zouden er ook vrede mede hebben, ofschoon dat ‘monarchaal’ ons toch wat despotisch, wat aristocratisch in de ooren klinkt voor eene betrekking der liefde. Zou 't welligt niet beter zijn, de menschen met den geest des Christendoms te vervullen, dan in naam van het Christendom partij te kiezen voor staatkundige kleuren? De volken zijn al genoeg door gekroonde en ongekroonde on-christenen in naam van het Christendom vertreden of verleid; de eersten hadden meest het goddelijke regt der koningen, de laatsten de Christelijke vrijheid op de lippen: beide vaak met even veel (d.i. met geen) regt.

- S -

Letterkunde.

Lectuur voor vrouwen.

Flora, tijdschrift voor jonge dames. N°. 1-6. Utrecht, W.H. van Heijningen. 1848.

U zal ik 't niet weigeren, meent ge, maar weet ge wel, goede Marie, dat uwe vraag naar mijn oordeel over het nieuwe tijdschrift voor jonge dames, ligter gedaan dan beantwoord is. Een ongemotieveerd: goed, of 't gaat nog al, 't ziet er lief uit, zult ge niet voor lief nemen, en eischt ge meer, ik ben dan verpligt, u iets van mijne denkbeelden omtrent lectuur voor vrouwen op te disschen; ik loop dan ligt gevaar, om te ernstig, te dor te worden, - toch u weiger ik 't niet, omdat gij mijne Marie zijt, bij wie ik nog wel eens een woordje kan spreken, wat ernstiger dan de honigzoete, maar zinledige taal, waarmede nu eenmaal menige jonge dame wil onderhouden worden, dank zij de wet van de mode-godin Parijs, die 't in nieuwe bloedplassen aan de wereld heeft getoond, hoe onwaardig zij den naam van hoofdstad der beschaafde wereld draagt, zoo beschaving althans nog iets méér is dan gepolijste zedeloosheid en vergulde kannibalenwoede.

Zoo verontwaardiging mij het bloed sneller door de aderen jaagt, is 't minder nog om de gruwelen, waarmeê Parijs zich op den 24sten Junij bevlekte, dan om de misdaad welke het tegen uw geslacht beging. Wanneer geheel valsche, verderfelijke denkbeelden omtrent de vrouw, hare waarde, hare bestemming, een groot deel der wereld bezielen, de schuld er van kome op het zonden-register der Franschen, die 't meest de vrouw vieren, om te dieper haar te doen zinken, te meer haar te vertrappen. Hun hebben wij de blinkende logen te wijten, dat de vrouw geboren is om te genieten en genot te schenken. Wat is hunne vereering van vrouwelijk schoon anders dan verfijnde zinnelijkheid, - ligt bij al hunne afgodische hulde aan uw geslacht geene miskenning van de geestelijke en zedelijke waarde der vrouw ten grondslag? O, ge kent me, Marie! ik heb niet door onnatuurlijken dwang of zelfbedrog mij het regt aangematigd, om met kouden blik en onbewogen hart neêr te zien op de schoonheid, waarmede de Schepper de edelste helft van ons geslacht heeft begaafd; de adel der vrouw heeft niet te vergeefs mijne hulde gevraagd, en 'k heb 't u niet verzwegen, dat gij mij lief waart, ook om uw schoon; maar wanneer men alleen voor ligchamelijk schoon, alleen voor schitterende gaven oog heeft en oor, - wanneer men der argelooze maagd het sirenenlied voorzingt, dat bekoren hare eenige bestemming is, dan noem ik dat met den naam, dien het verdient, een schandelijke logen, eene poging tot zie-

lenmoord. Neen, ik wil het niet vergeten of op den achtergrond geschoven hebben, dat er in die schoone vormen een zedelijke geest, eene onsterfelijke ziel woont, die ontwikkeling eischt en door den beker der zinnelijkheid slechts vergiftigd kan worden; - mijne ziel gruwt er van, als ik de vrouw zie opgevoed, alleen om te schitteren en harten te veroveren, dat is: mannen door zinnelijkheid te bedwelmen; - ook ik acht liefde de bestemming der vrouw, maar liefde tot wat schoon en edel en Goddelijk is, niet maar de zucht om togten te vieren en lusten te blusschen. Gij vergeeft mij mijnen toon, Marie: hij wordt aangegeven door waarachtige liefde voor u en hoogachting voor uw geslacht. Ge stemt het mij immers toe, in zoo menig huisgezin schijnt de opvoeding der meisjes er alleen op berekend, om haar éclat te doen maken; vele en velerlei kundigheden moet ze zich eigen maken, - maar de zoodanigen, waarmeê ze schitteren kan in de wereld; - degelijkheid, huiselijkheid, waarachtige Godsvrucht blijven haar vaak vreemd. En daar treedt zij dan op, het hart met ijdele wenschen vervuld, de verbeelding door overdreven verwachtingen gespannen, met opgewekte zinnelijkheid, zonder teugel om haar te breidelen; niet, goed te zijn, maar lief te schijnen, is haar doel; de bedwelmende toonen der vleijerij ruischen om haar heen, - welligt valt ze voor de wereld, en wordt vertreden, de arme bloem; welligt blijft ze staande voor het oog der menschen, maar heeft een hooger regter haar vonnis reeds geveld; - zij huwt een' man, die hare schoonheid aanbad (de zonde heeft in hare verblinding het ware woord gekozen: afgoderij pleegt zij met de vormen der stof): 't ontwaken volgt spoedig, hij vindt niet wat hij zoekt, zij mist wat zij hoopte te verkrijgen; - zij was eene bloem, zij is verwelkt, - welnu, eene verwelkte bloem wordt vergeten, zij achte zich gelukkig, zoo ze niet wordt vertrapt. Wenschte ze een beter lot? Had zij, had de kweeker dan niet vergeten, dat ze bloesem moest zijn, bloesem van eene vrucht, die voor de eeuwigheid moest rijpen.

Die vrucht te ontwikkelen, haar te hoeden voor nachtvorst en schroeijende hitte, haar te bewaren voor giftige spin en schennende hand - wilt gij dat ik duidelijker spreek, - het hart der vrouw te vormen en te leiden, haren geest te verrijken, hare vermogens te ontwikkelen, hare deugd te oefenen, haar met ingenomenheid voor al wat goed is en edel, met afkeer van het lage en onreine te vervullen, - dát moet het doel zijn der opvoeding van het meisje, de mensch moet niet om de vrouw vergeten worden. Zijzelve en wie haar leidt moet 't levendig gevoelen, dat er hooger schoon is dan van gestalte en gelaat - zedelijk schoon; - dat er meer bestendige goederen zijn dan een flonkerende blik en een lagchende rozenmond. Heldere denkbeelden moet zij hebben van hare hooge, maar moeijelijke bestemming als vrouw en moeder. Verfijnde wreedheid, niets anders is het, Marie, als men u de wereld afmaalt, als een bloemgaard, waar alleen liefde en minnekozerij Eva's dochteren wacht. Strijd, smart en teleurstelling vallen later des te bitterder, en al zijn wij boven u geroepen om aan de stormen des levens het hoofd te bieden, de storm ontwortelt niet alleen eiken, ook bloemen kan hij ontbladeren en knakken. Hoe kil een schrik moet der arme door de leden varen, die uit hare weelderige droomen door dien storm wordt wakker geschrikt! Voor dien schrik te

bewaren, kalm den storm te gemoet leeren zien in kinderlijk vertrouwen op den Heer ook van den storm, - bereiden voor een vaderland, waar geen stormen meer loeijen, - daartoe moet mijns inziens de opvoeding van het meisje, de leiding der vrouw strekken. Behoef ik 't u nog aan te wijzen, dat hare lectuur een der krachtigste middelen is om het goede zaad in haar te verstikken of te ontwikkelen? Ontzenuw hare ziel door sentimenteel gebeuzel en maanzieke droomerijen, en zij bezwijkt voor den eersten aanval, valt in den eersten strik; poog haar te voeden met de piquante voortbrengselen der nieuwe Fransche romantiek, overprikkel haar gevoel, hare verbeelding; laat Paul de Kock hare zenuwen doen trillen van verboden' lust, of Sue de fijne snaren van haar gevoel verstompen door horreurs, - en zoo zij niet valt, reddeloos diep, hooger bewaring hebbe er alleen de eer voor en den dank, uwe schuld is er niet minder zwaar om. Voor de vrouw, die minder zich in de gelegenheid ziet gesteld, om het leven door eigen aanschouwing te leeren kennen, die de wereld voor een groot deel alleen door de oogen van anderen ziet, is verderfelijke lectuur verre weg schadelijker dan voor den man, die vroeger en meer uit eigen oogen ziet, wien de blinddoek vroeger van de oogen valt, en die - valt hij, niet plotseling zóó diep zinkt als de vrouw.

Wat ik niet in geschriften voor vrouwen wensch te ontmoeten, zal ik u thans niet meer behoeven aan te wijzen, melieve. Een enkel woord kan ook volstaan over 't geen ik er wel in wensch te vinden. Schoonheid van vorm en voorstelling moet geenszins veronachtzaamd, zal het stuk ingang vinden bij de vrouw, wier fijn gevoel en kiesche smaak het wanstaltige, plompe, alle disharmoniën schuwt. Ik verlang echter niet, dat de fijngeslepen bokaal ledig zij; wat degelijks wil ik haar geven, om haren dorst te lesschen. De wetenschappen moeten haar niet vreemd blijven, wel ontdaan worden van strengen schoolschen vorm, weinige vrouwen hebben roeping of geschiktheid voor streng-wetenschappelijke studiën: geene jonge dame zou 'k ligt moeijen met de Barneveldsche quaestie, al doorgrondde de éénige Toussaint haar ligt beter dan menig historieschrijver. Wat ik nooit wil missen, is zedelijke strekking, godsdienstige zin. Versta mij wèl, Marie, 'k wil u geene godgeleerde verhandelingen opdisschen, u niet mengen in godsdiensttwisten, u zelfs geene dorre zedeleer opdringen, als ge u wilt vermeijen in 't genot der schoone letterkunde, 'k ken geen onvrouwelijker vrouwen dan de theologiserenden, geene, die zich in het oog van den man belagchelijker en hatelijker maken, en, zoo 'k u de verveling mocht afmalen, ik schilderde ze u als mevrouw P., die mij de leer der Dordsche vaderen zat aan te prijzen; - begrippen, ze hebben ons, mannen, reeds genoeg van elkander en van God verwijderd, - uw heden en uwe toekomst mogen ze niet verwoesten; maar wát ik wil, wát ik eisch met onverbiddelijke gestrengheid, is godsdienstige zin: het beminnelijke der deugd moet u in 't oog springen, de ondeugd en misdaad moet ge in hare ware, dat is: afschuwelijke, gedaante aanschouwen: 'k duld niet, dat men u een gelukkigen echtbreker schildert of het bekoorlijke van verboden' lust met gloeijende kleuren afmaalt. Gevoelen moet gij 't, dat de misdaad hare straf niet ontgaat, al blanket ze zich met de kleur der deugd, al hult ze zich in hermelijn. In één woord....

Maar een' brief zou ik u schrijven, geene verhandeling: mijn oordeel over de Flora hebt ge gevraagd... ‘het eerste nommer is niet veel bijzonders, de volgenden zijn beter,’ was het kategorische oordeel eener dame van smaak: verlangt gij van mij meer? Toch geene kritiek van elk opgenomen stuk? 't zou mij moeijelijk vallen, en aan mijn' brief kwam geen einde. Dat mijne eischen hoog zijn, zaagt gij, - dat ik moeijelijk te bevredigen ben als 't lectuur geldt voor u en uwe zusters, volgt van zelf. Toch aarzel ik niet, u de Flora aan te bevelen; omdat zij aan al mijne eischen beantwoordt? Eene bevestiging bragt u ligt op het denkbeeld, ik ware vooringenomen voor de redactie. Neen, maar ik geloof haar op den goeden weg: niets vond ik, wat met mijne beginselen in strijd is, veel wat er meê overeenkomt. Goede, hoogverdienstelijke stukken zult gij niet missen, 'k las er, van wie 't mij moeite kostte te scheiden; - edel zijn de gevoelens, die worden aangeprezen, - zedelijk de strekking van menig verhaal, treffend menige opmerking. Wordt de redactie goed ondersteund, vooral door onze begaafde schrijfsters, die meer dan iemand onzer weten, wat gij zijt, wat gij worden moet, - wordt nu en dan een ernstige toon aangeslagen en een of ander belangrijk tafereel uit de geschiedenis voor u ontrold, - onthaalt men u bovenal op beminnelijke huiselijke tafereelen, - 'k geloof, dat Flora's verschijning een' heilzamen invloed op uw geslacht zal uitoefenen, en zoowel om 't geen zij reeds gaf als om 't geen zij belooft, heet ik haar welkom in uw werkmandje.

En het bijblad? foei, moet ge mij weêr plagen, dat 'k onlangs eene mantille met eene mantelet verwarde. Toch zou ik een' langen blik aan een modeplaatje gegund hebben? Ja, toen ik in eene der snoeperige figuurtjes uwe beeldtenis meende te herkennen.

En nu genoeg, kleine plaagster, spoedig nader van uwen

- S -

Het blanke meisje onder de roodhuiden.

Eene schets van Noord-Amerikaansche zeden. Naar het Hoogduitsch van Charles Sealsfield. Te Amsterdam, bij J.D. Sybrandi. 1847. Twee deelen.

Wij hebben lang gedraald met de aankondiging van dezen roman. Niet omdat wij dien met een: ‘al weder een roman! en al weder uit en over Noord-Amerika!’ uit het oog legden; - ons verzuim was meer onwillekeurig. De naam van Sealsfield toch was ons borg dat wij onder zijn geleide de in de romanwereld bijna al te bekende streken gaarne nog eens zouden doorwandelen. - Wij hebben ons tot de lectuur gezet en... beklaagden den tijd en de moeite in geenen deele.

Hij heeft iets meer gedaan dan hetgeen in zoo menigen roman geschiedt, waar men de meer of minder waarschijnlijke voorvallen als kralen aan een snoer rijgt, totdat de draad vol en de knoop gelegd is. Sealsfield heeft bij het zamenstellen van

dit werk een hoofdidée gehad en dit uitgewerkt; hij heeft een getrouw tafereel geleverd van hetgeen in de werkelijkheid bestond en bestaat en zóó bestaat; het is geen enkele vorm, geen stof slechts, er is ziel en leven in.

Dit idée is de strijd tusschen den oorspronkelijken toestand van land en lieden in Noord-Amerika met den geweldigen, wegstuivenden en ondermijnenden stroom van hetgeen beschaving heet en ook gedeeltelijk is. Hij heeft met krachtig penseel een der paden geteekend, waarop de Voorzienigheid hare raadselachtige plannen met ons geslacht, maar waarvan wij eene zegenvolle uitkomst verwachten, verwezenlijkt. Het is een tooneel uit het groote drama der wereldgeschiedenis, waarin wij den triomf van het Caucasische ras zien voorbereiden, dat inmiddels door eene roode zee van bloed en tranen en door eene woestenij van beproeving, om met Jean Paul te spreken, naar het beloofde land der waarheid en des vredes trekt; - een tooneel uit het groote drama, dat in Frankrijk, Italie, Duitschland enz. wordt gespeeld gelijk in Noord-Amerika, en dat gínds koningen hunne kroon, hun gezag, híer opperhoofden hunne magt kost.

Vraagt men: ‘zijn de menschen er beter en gelukkiger bij?’ Wij antwoorden: ‘Zij moeten en kunnen dat worden; wanneer zij slechts den weg weten te bewandelen, dien een Albesturend Opperwezen hun daardoor aanwijst en baant. Volken en menschen kunnen daardoor beter en gelukkiger worden, wanneer zij in hunnen tijd weten te leven, het beste te kiezen en zich daarbij te handhaven. - Blindelings vooruit te rennen is even gevaarlijk als traag achter te blijven. Het is niet enkel de ruwe onbeschaafdheid die zich haar' ondergang ziet bereiden, de tergende overmoed, de slimme eigenbaat doen zulks evenzeer; maar zonder dat tragisch medegevoel, die sympathie op te wekken, welke wij bij den ondergang der onschuld of der wezenlijke grootheid ontwaren. - Metternich of Tokeah in onzen roman bij voorbeeld, beide puissances dechues, maar welk hemelsbreed onderscheid! Wij althans vergezelden het Noord-Amerikaansche stamhoofd met eene belangstelling, die ons bij den sluwen diplomaat vreemd bleef. Gaarne hadden wij den één' geheele streken gegund om naar de wijze zijner vaderen rond te zwerven, terwijl wij den ander noode een plek wenschen om het hoofd neder te leggen, althans zoolang dat hoofd diplomatieke plannen brouwt en staatkundige aanslagen uitbroeit.

Wij hebben het penseel van Sealsfield krachtig genoemd, zijne voorstelling levendig geheeten; wij konden het daarenboven fijn en teeder noemen. Zijn detail is niet minder dan waar hij met breede trekken voorstelt. - Zijne natuurbeschrijvingen zijn schoon. En toch zouden wij die bijna, gelijk voor zoo vele anderen, zoo ook voor hem, de klip noemen, waarop zijne kunst schipbreuk lijdt. Dat wordt die natuur, vooral waar zij het meest tot beschrijven uitlokt, waar zij haren rijkdom ten toon spreidt. Dan komen ons die schetsen altijd voor als kostelijke wijn, maar die ons bij kleine druppen wordt toegediend, en waarbij alleen het verlangen ontwaakt om dien eens regt te proeven. Het is alsof de natuur niet wil beschreven worden. Zonder daarom ‘*manum de tabula*’ te willen zeggen, raden wij vooral ‘*caute*’ en ‘*ne quid nimis*’ aan.

Als een model van voorstelling prijzen wij vooral de schets van smart en rouw over dooden (ID. bl. 243 en volgg.) aan.

Doch wij willen de schoonheden niet tellen.

De vertaler kweet zich goed van zijne taak. Op bl. 214 van het eerste deel is hem ‘huidwerk’ zeker ontglipt.

De uitvoering is behoorlijk, gelijk de heer Sijbrandi steeds werkt. Het steendrukprentje op den titel wil ik bij gelegenheid er afknippen. - Foei! Welke figuren en posities! Het is alsof men een' kleinen troep kermiskunstenmakers ziet.

Dr. Rovius, in en buiten praktijk, onder gezonden en kranken.

Tooneelen uit het leven van den geneesheer ten platten lande, naar eene veeljarige ondervinding geschetst. Met platen, in vier afleveringen. Te Schoonhoven bij S.E. van Nooten, 1848.

Wij namen het hier aangekondigde werk met gunstige verwachting ter hand. Hoezeer geen geneeskundigen van professie hadden wij toch het genoegen om met veel in het vak, waar dit aan wijsbegeerte en menschkunde grenst, kennis te maken, wat hoogst belangrijk mag heeten, zoowel om inhoud als vorm. Het is alsof de meer practische rigting van het denken, de gelegenheid om door proeven de resultaten welke men a priori verkreeg te toetsen, de bepaalder rigting van den geest op enkele gevallen en voorwerpen, de gewoonte om de meer verholene kenteekenen gade te slaan aan ziel en oog scherpte en naauwkeurigheid bijzetten, en een' weldadigen slagboom stellen op het pad, dat naar het nevelachtig land der afgetrokkenheid en holle theoriën voert, waar men zoo ligt zichzelf verliest en het spoor bijster wordt. Komt het op het verwerven van menschenkennis aan; wie is daartoe beter in de gelegenheid gesteld dan de arts, wien het niet aan voorstudie ontbreekt, en die zijne natuurgenooten, ook wat het zielkundige en zedelijke betreft, meer dan iemand en profond negligé ziet? Welke biechten worden bij hem afgelegd, hoe groot is het vertrouwen hem geschonken, welke blikken worden hem in raderen en drijfveeren van het gecompliceerde werktuig des inwendigen menschen gegund! Van welke tooneelen tusschen den man en zijn' naaste wordt hij getuige! ‘Medicus sit amicus!’ (Laat de geneesheer vriend wezen!) is niet enkel een raad en les, maar althans van ééne zijde bijna eene noodzakelijkheid.

Dat er door den arts iets goeds, iets belangwekkends en nuttigs kon worden geleverd, bewijst het werk van den Engelschen Physician, dat onze landgenooten uit de vertaling kennen onder den bescheiden titel van ‘Dagboek van eenen geneesheer.’

Wij verwachtten in het boven aangekondigde werk een tegenhanger van het genoemde boek, dat wij in der tijd met belangstelling ter hand namen, met veel genoegen lazen, en waaruit ons menige vruchtbare herinnering bijbleef. De ongunstige recensie, welke wij van Dr. Rovius elders ontmoetten, vernielde die verwachting niet. - Lamartine zegt in zijne Histoire des Girondins: - ‘on déteste plus ceux qui se séparent de notre camp, que ceux qui nous combattent’ - en dit kon misschien onwillekeurig tot de minder gunstige uitspraak ligt iets hebben bijgedragen; althans wanneer ons vermoeden

omtrent den ongenoemden schrijver, doch dien wij overal meenen te herkennen, gegrond is.

Eene beoordeeling, die den schrijver het geheele werk door op den voet volgt, zal men wel niet van ons verwachten. Het is daartoe weinig geschikt. Men is in het boek, als op een' drukken dag, nu met den een' dan met den ander' bezig; en toon en voet verschillen, naarmate der verscheidene menschen waarmede men in aanraking komt. Wij vonden op menige plaats eenen helderen blik en naauwkeurige opmerkingsgave, zoodat het ‘naar het leven geteekend’ er niet onder behoefde te staan. De stof is evenwel, om een wat medischen term te bezigen, niet genoeg gedigereerd. Het ontbreekt aan die fijne trekken, die eerst regt de gelijkenis daarstellen, en waarin een Sterne b.v. een zoo zelden bereikt model mag worden genoemd. - De schrijver is te subjectief gebleven, en heeft ons te veel van doctor Rovius' eigen-ik, eigenbelang, en misschien wel van zijn' eigenwaan en gevoel van eigenwaarde gegund. Er is veel in omtrent bijzondere personen, b.v. omtrent de leden van de Geneeskundige Commissie in Stampelaar, omtrent den predikant te Sennerhorn, omtrent het gezelschap ‘dat men zeide dat een kerkeraad was,’ in het hoofdstuk: de kostbare proef, wat te zeer onder de zeldzaamheden, indien al tot de juiste, volle waarheden behoort, dan dat wij het zoo onbepaald medegedeeld gaarne kunnen hooren. Wil men zulke dingen publiek maken, dan kome men des noods liever met namen voor den dag. Dat is meer cordaat, en zoo doende werpt men geen vlek, geene verdenking op eenen geheelen stand of betrekking, die alleen aan eenen of weinige daaronder kleeft.

De schrijver kan iets beters leveren. Enkele greepen in de stukjes ‘het Nachtelijk Rumoer,’ zeer enkele in ‘Neef Sloep,’ meerdere in ‘de Zelfmoord’ dragen daarvan de blijken. Hij vermijde het outreren! De bontheid en het hooge der kleuren maken den schilder niet.

In de reflectiën, die veelal aan het hoofd van ieder tafereel zijn gesteld, vonden wij geenszins het fort van den schrijver, niettegenstaande (of moeten wij soms zeggen: ‘omdat?’) die naar de lamp rieken. Daarin is iets gezwollens en toch plats, iets gezochts en toch iets lams. Er is jagt op gemaakt om anders te spreken en andere gedachtensprongen te doen dan de gewone menschen. Om aan te duiden dat iemand van droefheid niet kon eten, wordt er gezegd ‘geen enkele bete kon het slokwerktuig passeeren, dat de ijzeren hand van het diepe zielelijden scheen digt te knijpen.’ - Van schapen die de nabijheid des wolfs bespeuren lezen wij: ‘de wollige vacht ontkrult zich tot stijve borstels.’ Wij dachten een oogenblik, dat wij in Ovidius' Gedaante omscheppingen lazen. - Wij vonden ook gesproken van *lelieblanke* snorren en *groene* blikken eener kat. - Als dat descriptieve poëzy moet heeten uit de nieuwere school, dan zou ik, even als bij de valeriaan en rabarber, welke men in de nieuwere keuken bezigt om den haut goût te wijzigen of te verhoogen, vragen: doe er in 's hemels naam, als het er in móet, zoo weinig mogelijk bij! - Een enkel vers, dat in het boek verdwaald schijnt, heeft iets van ondermeesters-poëzy. In de woorden des priesters is goeds, maar deze zijn ook

> De schitterende zonnestraal,
> Die speelde door de lichte zaal,
> Met graauwe nevelen omtogen.

Verre van blasé te wezen (zie dat groot stuk kasteleins- en dokterskrijt met *twee* punten bl. 200), is het er toch ook verre af,

dat Rovius (toch niet van roof? of buit?) eenen helderen blik op menschen en dingen werpt. Hij heeft met allerhande weêrbarstigheden te kampen en slaat met de verzenen achteruit. Hij hekelt gebreken, maar ziet veel goeds over het hoofd. Hij trekke ten aanzien van zijn waarlijk schoon, wetenschappelijk vak, en zijne edele, ja heilige betrekking, les en leer uit het woord van Schiller:

> Einem ist sie die hohe, die himmlische Göttinn, dem andern
> Eine tüchtige Kuh, die ihn mit Butter versorgt.

En hiermede nemen wij afscheid van het werk, waarin wij wel iets vonden te prijzen, maar ook veel wat te laken was. Het is als het plaatje op de eerste aflevering, dat eene apotheek voorstelt. Men vindt er vele wonderbaar verwerkte ingrediënten in, waaronder wel iets nuttigs en ook aangenaams wordt gevonden, maar waarin de praedominerende geuren weinig behagelijk zijn en de groote massa degoûtant en bitter om te slikken is.

Mengelwerk.

Entens van Mentheda.

Eene geschiedkundige Novelle.
(*Vervolg, zie Tijdspiegel*, 1848. *II. Blz.* 64.)

Uit het medegedeelde gesprek zal de lezer reeds bij zich hebben afgeleid, dat Daamke de vertrouweling was van Entens van Mentheda. Dit was ook inderdaad het geval; de knaap nam niet alleen bij den onder-admiraal de dienst van paadje waar, maar hij omgaf dezen ook schier altoos, wanneer hij niet in het gezelschap van andere scheepsbevelhebbers verkeerde: zijn meester betoonde hem zigtbaar veel genegenheid, want hij was oneindig zachter jegens hem, dan tegen de andere zeelieden: uit deze omstandigheid maakten velen op, dat de knaap door naauwe banden des bloeds aan hem verbonden was, maar zij die zulks meenden, vergisten zich. Daamke was de zoon van eenen landman van Middelstum, waar Entens zijne jeugd had doorgebragt: de jonker had aan den vader de redding van zijn leven te danken, en uit dankbaarheid had hij den zoon, toen hij wees was geworden, tot zich genomen. Reeds als jongske had hij den knaap verpleegd en hem - voor zooverre de tijden zulks gunden - eene ordelijke opvoeding doen geven. Daarna had Daamke zijnen pleegvader op al zijne omzwervingen verzeld, was hij getuige geweest van alle zijne bedrijven, en had hij gedeeld in alle zijne geheimen. Beide waren dus innig aan elkander verknocht en Daamke was een levend bewijs, dat uit het hart van den schijnbaar diep bedorven Entens van Mentheda niet alle beter gevoel was weggevaagd.

Het verhaal van den knaap scheen echter op dezen eenigen indruk gemaakt te hebben; want met verhaasten tred ging hij nu op het verdek heen en weder, als om zich te beraden, hoe te handelen. Eindelijk scheen hij tot een besluit gekomen te zijn, want kort daarna zag men zijne rijzige gestalte onder den trap, die naar het vooronder leidde, verdwijnen.

In de kajuit zat Tetta, de dochter van Emdens Drost in droevige stemming neder. Zij had dan ook allezins reden om treurig te wezen; wel ondervond zij hier geene mishandeling; integendeel zij werd met achting bejegend en zorgvuldig verpleegd, maar de scheiding van alles, wat haar dierbaar was, de onzekerheid van het haar nakend lot, en de zekerheid van zich op eene plaats te bevinden, die zij voor zich het graf van deugd en onschuld waande, waren haar zoo pijnigend, zoo martelend, dat de gedachte daaraan haar

gestadig folterde en haar rust noch duur gunde. Wat zij leed, dat getuigden hare bleeke, uitgeteerde wangen, hare matte, roodgeweende oogen! zij was slechts eene schim van hetgeen zij eenmaal was; hare schoonheid was vergaan als de wintersneeuw voor den gloed der lentezon. - Zij was nu kalmer en bedaarder: Godsdienst en gewoonte hadden haren vermogenden invloed op haar uitgeoefend: in het eerst echter toen zij in de kajuit, die haar nu tot woning verstrekte, tot het leven en daarna tot het klare bewustzijn van haren toestand was ontwaakt, had het besef daarvan hare smart tot wilde vertwijfeling doen overslaan: straks was de rede weder gekeerd: die overspanning harer prikkelbare zenuwen, waaronder hare gezondheid zoozeer had geleden, had nu opgehouden: zij vreesde den dood niet, zij wenschte dien zelfs; maar wat zij vreesde was de woestheid diens mans, in wiens magt zij zich wist; aanvankelijk trilde zij van angst bij elke beweging aan de deur, duchtende dat hij de kajuit zou binnentreden: maar toen zij dag aan dag niemand anders zag verschijnen dan Daamke, voor wien zij eenige genegenheid had opgevat, omdat hij haar zoo meêwarig behandelde, toen was haar jagend gemoed ook langzamerhand tot meerdere rust gebragt, en kwelde haar bij die diepe smart over het verlies van haren verloofde en het afzijn van hare magen bovenal de volslagen onzekerheid aangaande hare toekomst.

Wat had Entens van Mentheda toch met haar voor? vroeg zij zich menigmaal zelve af, en telkens kon zij zich geen voldoend antwoord geven op die vraag. Vreemd genoeg, sedert den dag dat hij haar zoo wreed had ontvoerd, had zij hem nog niet voor hare oogen gezien; vreesde hij dan welligt voor haar te verschijnen? duchtte hij de verwijtingen van eene, die hem voor God en de menschen zoude aanklagen als haren martelaar?

En toch - het wordt tijd, dat wij zulks mededeelen - die man was eenmaal haar geliefde geweest. Toen Entens aan Groningen's Hoogeschool verkeerde, had hij daar Tetta leeren kennen; bekoord door hare bloeijende schoonheid - zij was toen nog in het prille der jeugd - had hij steeds hare gangen nagegaan, was hij bestendig om haar geweest, en had hij zonder ophouden om hare liefde gedongen; zij had hem ten leste toegestaan haar te beminnen en zij mogt zulks toenmaals veilig doen, want de jonker was nog smetteloos van zeden en rein van wandel; sinds had hij haar lief gehad met eene hartstogtelijkheid, eene heftigheid, die zoo geheel in zijn opbruisend karakter lagen. In het vuur zijner drift had hij haar de belofte afgevergd, dat hij alleen, en geen ander ooit ter wereld, de hare zou worden: jong en onbedachtzaam als zij was had zij, de zachtmoedige maagd, die bede niet durven weigeren aan iemand, wiens liefde zij niet eens begreep en wiens hartstogt haar zelfs eenigermate verschrikte. Maar juist bij eenen man zoo veranderlijk van aard als Entens was kon die liefde niet in diezelfde mate voortduren: zij verloor spoedig al de aantrekkelijkheid, al de zoetheid, die eene eerste min eenen tijd lang altoos schijnt te geven: het leven bood hem nog andere genoegens aan, die hij nog niet had gesmaakt; de nieuwheid daarvan verlokte hem; hij vond bekoring in de uitspattingen van woeste makkers; hij zocht straks hunnen omgang, en weldra overtrof Entens van Mentheda hen allen in bandeloosheid, zoo zelfs dat het gerucht hem noemde als eenen der losbandigste jongelieden. De mare daarvan bereikte welhaast Tetta,

die reeds bij Entens eene verkoeling in zijne liefde voor haar had opgemerkt; zij brak af met den onwaardigen en verliet kort daarna de stad om hem voor altoos te ontvlieden.

Juist die omstandigheid deed nog een vonk van den reeds sluimerenden hartstogt in den diepgevallen jongeling ontwaken; maar zijne liefde veranderde van aard en verkeerde in heftigen spijt. In zijnen wrevel zwoer hij zichzelven, om zich op Tetta, zoo zij ooit hare gelofte vergat, streng te wreken. En zij vergat die gelofte inderdaad: alleenlijk op haren trouwdag benaauwde haar uit een zeker instinct, dat sommigen menschen eigen schijnt te wezen, een angstig voorgevoel van een dreigend gevaar. Zij bedroog zich niet: Entens, die haar nooit uit het oog had verloren, verscheen op het oogenblik, dat zij den man harer keuze zou gaan toebehooren als een wraakheraut om haar met dubbele slagen te treffen.

De deur der kajuit ging open. Tetta zag niet op, want zij meende, dat hare gewone bediening, Daamke binnentrad; zij ontstelde hevig, toen zij op eens Entens voor zich zag en werd bleek als eene doode.

Ook Entens, wien het anders nooit aan stoutheid ontbrak, was op dit oogenblik verlegen: hij wist niet wat te zeggen, toen hij haar wederzag.

- En nog steeds zoo treurig, Tetta? sprak hij haar op eenigzins ontroerden toon toe.

- O, riep zij schier weenend, terwijl zij haar gezigt van hem afwendde, heb ik geene reden om zulks te zijn?

- Stel u gerust, Tetta, antwoordde Entens, u zal geen leed geschieden.

- Of mij niet reeds leeds genoeg geschied ware, riep zij driftig, en vervolgde daarna op verwijtenden toon: hebt gij mij niet ontsleurd aan Ocko - aan mijnen grijzen vader - aan mijne magen, aan mijne woonstede? heeft niet uwe schendige hand mijnen geliefde bloedig getroffen? hebt niet gij mijn geluk voor altoos verwoest? en ben ik niet uw gevangene, heer Entens? - en zij zag op dit woord dezen aan - want zij had tot nu toe haar hoofd steeds afgewend gehouden - om te zien, welken indruk hare woorden op hem zouden maken, en toen zij in zijne gelaatstrekken een zweem van deernis meende op te merken, ging zij op smeekenden toon voort: o Barthold, zoo er nog eenig gevoel in uw hart voor mij, die eens uwe verloofde was, overig is gebleven, o, hergeef mij dan aan mijne magen, aan mijn vaderland - en ik zal er u eeuwig voor danken, u mijnen weldoener heeten, en bidden voor het behoud uwer ziele, o doe dat, Barthold; en zij stak hare vermagerde handen naar hem uit en zag hem met eenen zieldoordringenden blik aan.

Entens voelde zich getroffen door de woorden, die zij tot hem rigtte, en over dat lijdend voorkomen, dat nog sprekender hare diepe smart uitdrukte; hij scheen besluiteloos; hij scheen zelfs genegen aan haren wensch toe te geven; maar daar ontwaarde hij aan haren vinger den verlovingsring, en die aanblik scheen hem eensklaps van gedachte te doen veranderen, want snel hervatte hij:

- Tetta, gij spreekt daar een waar woord; eens was ik uw verloofde, die ben ik nu niet meer; doch gedenk aan uwe gelofte, herinner u wat ik u toen heb toegezworen. Toen gij mij ontrouw zijt geworden, heb ik aan mijzelven dien eed telkens herhaald; had ik dus geen regt zoo met u te handelen als ik deed?

- Neen, dat hebt gij niet, heer, ant-

woordde driftig Tetta op die aanmerking; gij hebt geen regt mij ongelukkig te maken: gij zult u, als gij voor den regterstoel van God moet verschijnen, nimmer kunnen verantwoorden wegens het ongelijk mij en de mijnen aangedaan. Toen ik die belofte, waarop gij nu uw vermeend regt grond, aan u aflegde, was het zoo veel anders heer, dan nu, vervolgde zij met warmte; gij waart toen ter tijde nog een braaf jonkman; ik nog een onnoozel maagdje, wij hadden elkander lief, gij hebt mij toen eene belofte afgeperst, die ik, kind als ik was, u, zonder te bedenken, wat ik deed, gegeven heb; maar sinds gij van lieverlede verbasterdet, en ten leste de Booze zich geheel van u meester maakte, en gij zijn trouwe dienaar werdt, - want gij zijt wis met hem in verbond getreden - en zij sprak deze woorden op scherp verwijtenden toon - sinds, ik herhaal het, was het mijn pligt met u te breken. Geen woord kon mij meer binden aan eenen man, die van een hoffelijk, welgemanierd edelman een lage, gemeene roover geworden is, ja, wat erger is van een godvreezend jongeling een gruwzame ketter, die den spot drijft met mijn geloof en op eene hemeltergende wijze zijne schendige handen aan het allerheiligste slaat.

Tetta had met al het vuur eener innige overtuiging gesproken, en zelfs met welsprekendheid hare verdediging gevoerd, maar zij voelde ook nu hare krachten als uitgeput en zonk vermoeid voor een poos achterover in haren leuningstoel.

- Tetta, sprak Entens gelaten, nadat hij haar met kalmte had aangehoord, gij hebt een hard woord tot mij gesproken, en zoo mijn bloed op die taal niet ziedend kookt van drift, het is omdat gij eene vrouw zijt, en eens mij dierbaar waart; maar hoor ook mij. Zie, ik zal mij niet verantwoorden, omdat gij mij een roover, mij een ketter scholdt; gij zoudt mijne woorden niet kunnen noch ook willen begrijpen, omdat gij eene Katholijke zijt; geloof mij alleen dit, dat ik handel uit opregte gezindheid voor mijn vaderland en de gezuiverde godsdienst, al mogten de middelen, die ik bezig, ook aandruischen tegen mijn beter gevoel; ik heb mij daaraan moeten gewennen; de nood, mijne vijanden hebben mij daartoe gedwongen. Maar ik wil u rekenschap geven, waarom ik u ontvoerde aan uw's vaders huis; het was niet slechts om aan mijnen eed gestand te doen, niet uit booze zucht om u en de uwen te kwellen, maar het was bovenal om reden, dat gij, Tetta, mij steeds dierbaar zijt gebleven. Te midden van de bloedige en gruwzame tooneelen, waarvan ik gedurende mijne omzwervingen getuige ben geweest, zelfs aan de vrolijkste en drokste maaltijden is mij uw beeld verschenen als de Genius van zaliger levensdagen, als eene herinnering aan betere gevoelens: bij dat herdenken voelde ik mij dan weder voor een poos gelukkig en tevreden, hetgeen anders zoo zelden het geval mogt wezen! Hij sprak die laatste woorden uit met eenen zucht, en vervolgde toen schier smeekend: o Tetta, ik gevoel het, in uwe magt alleen staat het mij weder aan het geluk en aan de gemoedsrust te hergeven: gij alleen kunt mij beter doen worden, o ik bid u dan in 's Heeren naam, neem mij weder aan tot uwen geliefde, tot uwen echten man, en straks wanneer het vaderland zijne vrijheid herwonnen heeft, wanneer de zuivere Evangelieleer ongehinderd mag uitgeoefend worden, zeg ik dit rusteloos leven vaarwel en ga ik vreedzaam met u wonen, waar het u

zal gelusten uwe woonstede te vestigen.

Hij plaatste zich, toen hij uitgesproken had, voor haar, nam hare hand, die zij niet terugtrok in de zijne, en zag haar teeder aan, terwijl hij er met vurigheid bijvoegde:

- o Spreek, spreek, wilt gij de mijne wezen, voor nu en voor eeuwig?

Tetta was aanvankelijk diep bewogen bij die uitstorting van het zielsgevoel van dien anders zoo ruwen man: toch sprak zij later, hoewel op zachten toon:

- Hoe kan ik de vrouw wezen van eenen ketter als gij zijt, heer Entens?

- Noem mij niet ketter: wij dienen beide denzelfden heer: ik belijd zoo wel als gij de Christelijke godsdienst, maar de Christelijke religie ontdaan van alle menschelijke vonden; ook gij zult die aankleven, Tetta, ik ben daar zeker van, wanneer gij slechts mogt onderrigt worden van de eenvoudige waarheden van het Evangelie.

- Waarlijk heer, uwe daden wederspreken uwe woorden: gij zegt de Evangelieleer te belijden en die predikt immers liefde; hoe betracht gij die? dus doet gij der nieuwe leer slechts schande aan, en zijt gij den naam eens Christens niet waardig.

- Ben ik geen Christen, of houd ik mij niet, gelijk een Christen betaamt, zoo wil ik nogtans Christus' zaak voorstaan en het vaderland dienen met mijn lijf en bloed. Zie, Tetta! ik vergelijk de kerk dikmaals bij eenen kruidtuin en mijzelven niet bij een dier kruiden, die daarin wassen, maar voor het minst bij den hagedoorn, groeijend in de hegge, die den tuin beschut, antwoordde Entens op plegtigen toon.

- Maar wat erger is, hernam Tetta, gij zijt de moordenaar van mijn wettigen gade, van Ocko, reeds den mijnen. Neen, neen, vervolgde zij heftig, terwijl zij in eene opwelling van toorn snel hare hand terugtrok, ik kan geene gemeenschap langer hebben met iemand, aan wiens handen het bloed kleeft van hem, wien ik liever had dan mijn leven, neen, neen ik kan uwe vrouw niet wezen, nimmer ofte nooit! en zij wendde met afkeer haar gezigt van hem af.

- Hoe, zeide Entens, die zijne drift voelende herleven een stap terug trad, gij weigert mij!

- Ja, ik weiger u, ik veracht u, antwoordde Tetta op fieren toon.

- Gij weigert mij, gij veracht mij, sprak Entens langzaam, als verwonderd over die taal, en hernam straks: - onvoorzigtige! weet gij niet tot wien gij spreekt, weet gij niet, dat gij in mijne magt zijt?

- Dat weet ik, antwoordde Tetta, onverschrokken, maar liever de dood dan uwe gade.

- De dood! o gij begeert hem niet, Tetta, aan mijne zijde wacht u nog geluk, o volschoone, o gij zult, gij moet de mijne wezen; ik begeer het, riep in vervoering Entens, die zijn eenmaal opgevat voornemen niet scheen te willen opgeven.

- Neen, neen, nooit, riep andermaal Tetta.

Maar Entens was reeds naar haar toegetreden, en terwijl hij haar krampachtig den arm drukte, wilde hij haar in zijne armen sluiten. Luid gilde de ongelukkige bij die uitbarsting van hartstogt van den gevreesden man, en vol vertwijfeling trachtte zij zich te ontwringen aan zijne omarming.

Op dit zelfde oogenblik werd aan de deur gebonsd, knarrend sprong deze open, en daarvoor stond een man van een eenvoudig maar deftig voorkomen, die de burgerkleeding van dien tijd droeg: hij

wilde de kajuit binnentreden, doch op het zien van het tooneel, dat daarin plaats greep, bleef hij verwonderd bij den ingang staan.

Entens liet op de komst van dien man aanstonds van Tetta af, en staarde hem met een eenigzins gramstorig gelaat aan, als ware hij ontevreden dus verstoord te worden.

- Wat beduidt dit? heer Entens? vroeg deze.

- Hoe, gij hier, heer de Rijk! luidde het antwoord, dat op hooghartigen toon werd uitgesproken.

- Ik kom uit naam van Lumey, zeide de ander, die inmiddels de kajuit was binnengetreden.

Entens wilde antwoorden, maar hij brak af, want terwijl die twee deze weinige woorden met elkander wisselden, had Tetta, door wanhoop tot het uiterste gebragt, hare kans waargenomen, was zij ijlings door de geopende deur weggevlugt, en met bliksemsnelheid den trap naar het verdek opgevlogen. Entens eene vlaag van razernij bij zijne gevangene duchtende, spoedde, gevolgd door zijnen gast, haar aanstonds achterna, maar toen hij het verdek bereikte, zag hij slechts even het kleed van Tetta over het boord van het schip henengolven; - de ongelukkige had zich in zee geworpen.

- Op, op, mannen! redt haar! redt haar! brulde Entens met eene vervaarlijke stem.

Door angst en vertwijfeling gedreven, wilde hij zichzelven in de golven werpen, om zijn slagtoffer aan den dood te ontrukken: maar de krachtige hand van den man, die hem was komen bezoeken, hield hem terug. Inmiddels waren de scheepslieden heengesneld, en Entens riep hun nu andermaal toe:

- In 's hemels naam! redt haar! redt haar! ik zal u rijkelijk beloonen!

Reeds had zich een jong, kloek varensgezel, niet door het uitzigt op belooning, maar door deernis gespoord in zee gestort; te gelijker tijd lieten zich anderen van boord neder om in de boot te springen. De ongelukkige vlotte nog op de schuimende golven, zij stuwden haar, die in haren schoot den dood zocht, telkens weder naar omhoog, terwijl hare kleederen oorzaak waren, dat zij op de oppervlakte bleef drijven. Er was dus alle kans op behoud: haar moedige redder was haar alreê nabij; maar ook hij worstelde met de onstuimige golven: tot driewerf was hij weder digt bij haar, doch ook tot driewerf wierp hem een woedende baar weder van haar terug; hij hield nogtans onversaagd vol: ten leste gelukte het hem de reeds zinkende te grijpen: Tetta was behouden; maar neen! de last scheen te zwaar voor de armen van den jongeling, beide dreigden in de diepte weg te zinken.

Met kloppende harten aanstaarden de zeelieden van het verdek die bange worsteling. Entens, die zichzelven reeds aanklaagde als haren moordenaar, liep radeloos heen en weder; eindelijk, o vreugde! daar naderde de boot, en het mogt na eenige vergeefsche pogingen den manschappen gelukken den arm te grijpen van den jongen zeeman, en redder en geredde behouden aan boord te brengen.

Druipnat, wezenloos, strak en bleek als een lijk lag Tetta op het verdek neder. Het was een droevig, een deerniswaardig gezigt haar - de nog kort geleden zoo gevierde en aangebedene bruid - in dien toestand te aanschouwen, haar, steeds omringd door liefhebbende magen en vrienden, te zien overgeleverd aan de handen van ruwe zeegasten, die alles in het werk stelden om haar terug te geven aan een aanzijn, dat zij moede was geworden,

voor altoos had versmaad. Ook Entens gevoelde zulks: hij stond daar als verpletterd onder het gewigt zijner eigene schuld; hij dorst niet uit te zien naar haar, wier toestand nog steeds hagchelijk bleef; hij sprak geen enkel woord, en het was zelfs als schaamde hij zich voor zijne matrozen, want hij bleef geheel achteraf staan, en nam ongemerkt alleen de gelegenheid waar aan den jonkman, die haar gered had, zijne erkentelijkheid te betuigen.

Ook de man, dien wij als Jakob Simonszoon de Rijk hebben leeren kennen, was diep bewogen met de ongelukkige: hij gaf aanhoudend aan degenen die haar omgaven middelen aan de hand om haar tot het leven terug te roepen. Het meest echter hield zich Daamke met haar bezig: onvermoeid in zijne pogingen, rustte hij niet voordat hij haar hart weder kloppen en haar vervolgens zacht hoorde ademen.

- Goddank! Goddank! zij is gered! riep de knaap in vervoering van vreugde uit, toen hij de levensvonk zag teruggekeerd.

Al de aanwezigen vernamen die tijding met blijdschap, en bovenal scheen zij Entens te verheugen, die nu aanstonds bevel gaf, om Tetta naar de kajuit over te brengen en haar met de meeste zorgvuldigheid te verplegen; hij deed zulks te gereeder, omdat hij een einde wenschte te maken aan een tooneel, dat voor hem zoo drukkend was.

- Hoe moet ik mij dit verklaren, heer? zeide de Rijk, toen hij zich met Entens, met wien hij zich naar de voorplecht van het schip had begeven, alleen bevond. Wie is die ongelukkige?

- Wie zij is, heer, antwoordde eenigzins verlegen Entens, het is de dochter van den Drost van Emden en te gelijk mijn bruid.

- Uw bruid! zeide verwonderd de ander, zij schijnt zulks ondanks zichzelve te wezen, en den dood boven uwe liefde te verkiezen, voegde hij er met eenen glimlach bij.

- Kan ik het helpen, heer! ik vermeende regt te hebben op haar bezit, en roofde haar daarom uit haars vaders huis: zij schijnt zich zulks aangetrokken en geen behagen gevonden te hebben in het leven ter zee.

- Ha! zeide de Rijk, nu begrijp ik waarom de graaf van Oost-Friesland ons uit zijne havens heeft geweerd. Voorwaar, vervolgde hij hoofdschuddend, hij had eene geregte reden tot gramschap! zoo wordt de goede zaak, waarvoor wij strijden, bedorven; zoo scheldt men ons met reden voor piraten; en hieraan hebt gij bovenal schuld! duwde de ronde koopman Entens op verwijtenden toon toe.

- Gij liegt, heer! dat ik daaraan schuld heb! Het was eene zaak tusschen haar en mij, en kon ik er voor, dat de graaf Edzart partij trekt voor eene, die haar gegeven woord heeft geschonden; sprak Entens, die zijne gewone onbeschaamdheid had hervonden. En gij zegt heer dat ik de goede zaak bederf, vervolgde hij met warmte, maar ik tart u er een te noemen, die er meer voor gedaan heeft dan ik, die van den beginne af aan goed en bloed daarvoor veil heeft gehad, en die hier niet gelijk menig ander op de vloot is gekomen uit nooddrang, omdat hij zich aan 's lands wetten vergreep, voegde hij er op sarcastischen toon bij, zijdelings doelende op de Rijk, die een banvonnis ten zijnen laste had.

- Twisten wij niet verder, heer Entens, zeide de voormalige Amsterdamsche koopman, die begreep dat het zaak werd aan hunne woordenwisseling een einde te maken - laat ons zulks tot gelegener tijd uitstellen. Ik ben, zoo als ik u zeide,

gekomen uit naam van Lumey, en de tijding, die ik breng, is gewigtig.

- Laat eens hooren, wat het is? heer, vroeg de ander blijde van de zaak af te wezen.

- Ik kom u boodschappen, dat de koningin van Engeland ons bevel heeft gezonden, om zonder eenig verwijl hare havens te verlaten.

- Dat haar de hel verderve, die vervloekte Elizabeth, riep Entens oogenschijnlijk uiterst verstoord over dit berigt. En waartoe dat?

- Zij heeft vrede getroffen met Alva, en eene der voorwaarden is, onze verwijdering uit hare reeën.

- Voorwaar, het staat haar fraai zoo te handelen! doch wat nu begonnen?

- Het is juist dit, wat Lumey in den raad der hopluiden wenschte te doen beslissen: hij heeft mij deswegens herwaarts gezonden om u uit te noodigen met mij naar het admiraalschip te zeilen, om daar met de overigen te beraden wat te doen.

- Ik ben bereid u te volgen, heer; gun mij nogtans dat ik mij voor één oogenblik naar het vooronder begeef om daar eenige bestellingen te doen, zeide Entens zich haastig verwijderende.

Doch het was niet zoo zeer daarom, dat hij naar de kajuit afdaalde, maar hij brandde van begeerte om nog vóór zijn vertrek te vernemen naar den toestand van Tetta. Toen hij geruststellende tijdingen omtrent de drenkelinge had erlangd, spoedde hij zich weder naar het verdek, om af te stijgen naar de boot, waarin hopman de Rijk hem bereids wachtte.

III.

Het bevel van Engelands koningin, dat den Watergeuzen allen toegang in hare havens ontzeide, was hun geheel onverwacht overkomen, zoo onverwacht als een donderslag bij helderen hemel. Tot nu toe had Elizabeth hen oogluikend in hare havens geduld; want even weifelend als de koningin in haar karakter was, was zij het ook in hare staatkunde. Zij had zich niet openlijk durven verklaren voor de zonen der vrijheid, voor wie zij als hare geloofsgenooten in haar grootmoedig hart opregt sympathie gevoelde: toen nu Alva bij haar aandrong om de zeeschuimers uit hare havens te verwijderen, had zij, die op dit oogenblik in moeijelijkheden met Schotland gewikkeld was, eene botsing met Spanje vreezende, door den nood gedrongen aan dit aanzoek toegegeven en de arme zwervers aan hun lot overgelaten. Haar bevel mogt op dit oogenblik dubbel wreed heeten, niet slechts omdat nu alle havens voor hen gesloten waren, maar ook omdat het gepaard ging met het verbod aan hare eigene onderdanen, om eenig proviand aan hen te leveren. En juist hiervan waren de Watergeuzen zoo slecht voorzien, en zij, die alle ongemakken, de woede der golven en de hitte des strijds hadden doorstaan, zouden nu ook nog de scherpte des hongers gevoelen. Zij waren nu ballingen van alle landen; ballingen te land, ballingen ter zee.

Maar ook datzelfde bevel gegeven in zulke omstandigheden zoude onder de leiding des Almagtigen, wiens bestierende hand gedurende den geheelen Nederlandschen vrijheidsoorlog zigtbaar te bespeuren is, de ballingen nopen tot eene stoutmoedigheid, tot eene daad, waartoe zij zich in voorgaanden tijd nog te onsterk dachten; het zou het middel wezen om weldra de verlossing voor te bereiden van het verdrukte vaderland.

Op het verdek van het admiraalschip

waren een dertigtal hopluiden bijeen. De meesten hunner stonden aan groepen geschaard met elkander te kouten, enkelen echter hielden zich meer afgezonderd van de anderen, of gingen naar zeemanstrant met afgemeten tred het verdek op en neder. Aan de drukte hunner gesprekken en de levendigheid hunner gebaren bespeurde men aanstonds, dat de ontvangen tijding eenen diepen indruk op hen had gemaakt; maar geene verslagenheid - niet een enkel dier stoute mannen had zijne geestkracht verloren - maar veeleer woede en gramstorigheid scheen zij te weeg te hebben gebragt. Daar stonden nu de afstammelingen van Hollands edelste geslachten, mannen wier voorzaten beroemd waren in de gedenkboeken van voorgaanden tijd, en wier namen de poëzy en geschiedenis van volgende dagen om strijd zouden vereeuwigen; zij, gewoon op hunne trotsche sloten in weelde en overvloed te leven, en bij openbare feestelijkheden zich door het volk geëerd en gevierd te zien, moesten nu aan ellende ten prooi, door hemel en aarde als ware het verstooten, ronddobberen op het wisselziek element. Maar al had de druk der tijden en het woeste leven, dat zij leidden, hunnen stempel afgedrukt op hunne gelaatstrekken, waarvan er sommigen door wonden geheel waren ontsierd, toch waren zij niet geheel afgestorven van hunne ridderlijke afkomst, en was er nog iets overig gebleven in hunne houding en manieren, dat van eene beschaafde opvoeding en van treffelijke hoedanigheden getuigde. Ook hunne kleeding was niet bij allen die van de edellieden van dien tijd. In stede van den deftigen mantel droegen velen de pij of het misgewaad eens priesters, en ook geen gepluimde hoed maar eene monnikskap dekte hunne kruinen, bij allen hing nogtans aan de heup ridderzwaard of degen, iets hetgeen zonderling afstak bij hun overigens zoo vreedzaam gewaad. Geen hunner schaamde zich echter over dusdanige dragt, integendeel zij schenen er behagen in te scheppen zich door den nood gedrongen te zien tot zulk eene gedaanteverwisseling

Drie mannen traden in druk gesprek het verdek op en neder. De middenste was een van eene vervaarlijke grootte en van een bijzonder woest voorkomen: het was de admiraal der vloot Willem graaf van der Marck, heer van Lumey; aan zijne regtertrad Adriaen van Zwieten, die door Alva gebannen, omdat hij de Hervorming was toegedaan, zich eerst onlangs op de vloot der Watergeuzen had begeven, terwijl aan zijne linkerzijde ging Lancelot van Brederode, de bastaardbroeder van den beroemden Hendrik van dien naam, een edelman, die bij den lof zijner daden den roem paarde van een der schoonste mannen van zijnen tijd te wezen.

Gelijk Lumey in rang boven de anderen uitstak, zoo ook deed hij zulks in zijne handelingen. Hij was op dit oogenblik het doldriftigst van allen, ziedend van toorn en woede was hij niet in staat een geregeld gesprek te voeren, maar uitte hij slechts afgebroken woorden en gaf hij zijne gramschap lucht in de ijsselijkste smaadredenen en lasteringen. Even ruw als zijne taal was geheel zijn uiterlijk, slechts zijn lange neus en zijne groote oogen, die als ware het vlammen schoten, waren te onderscheiden, voor het overige was zijn gelaat bewassen met eenen ruigen baard en overschaduwde zijn lang hoofdhair bijkans zijn voorhoofd; want naar het voorbeeld der oude Germanen had Willem van der Marck gezworen zijn hair en baard niet te scheren, voordat hij den dood van Egmond en Hoorne

had gewroken. Hoe hij aan die gelofte gestand deed, getuigt zijn woelziek leven, het was eene aaneenschakeling van gruwelen en moorden, de geschiedenis noemt hem als den vreesselijksten vijand van Alva en Spanje, als den heftigsten hater der dienaren van Rome. Lumey was het sprekendst voorbeeld dier woelige tijden, en leverde een treurig bewijs op, waartoe de woede van den godsdienstoorlog den mensch kan vervoeren.

- En het is bij den hemel, sprak hij, zich tot den heer van Zwieten wendend, alsof de hel al hare jammeren op ons heeft uitgebraakt. Nu krijgt het die vervloekte koningin in 't hoofd om hare havens voor ons te sluiten, zij deed zulks wis op aanblazing van dien snooden Alva, wiens ziel de Satan moge hebben. Maar wat het ergst is, wij mogen ons zelfs geen proviand meer in Engeland halen. Voorwaar thans wacht ons zelfs hongerdood! Voor dat ongehoord gebod, vervolgde hij op bitteren toon, moge een regtvaardig God dat hardvochtig wijf straffen met eene eeuwige verdoemenis.

- Ik erken heer, antwoordde bedaard de heer van Zwieten, het is ongehoord, het is wreed van haar, maar wat baat ons dat schelden en smalen, laat ons veeleer handelen als kloeke mannen en op middelen peinzen, hoe ons te redden uit dien bangen nood.

- Gij hebt goed praten, heer! hernam Lumey, maar eilieve wijs ons dan eens aan, waarheen nu den steven te wenden.

- Waarheen? naar het vaderland! gaf van Zwieten kloekmoedig ten antwoord.

- Naar het vaderland! naar Holland dus, zeide verwonderd Lumey; doch daar is ons alle toegang geweerd, daar heerscht immers Alva met zijne vloektrawanten?

- Nemen wij dan met geweld, wat men ons niet goedwillig wil geven, antwoordde op even krachtigen toon van Zwieten.

- Regt gesproken, zeide Lancelot van Brederode, ook mij hangt het hart naar het vaderland.

- Ha, ha, mijn waarde neef, zeide Lumey op spottenden toon tot Brederode, even als achtte hij diens woorden niet, wis begeert gij bij vrouw en kinderen op uw huis te Kleef te wezen, maar bij God, ik zit ook liever aan den gastvrijen disch met vrolijke vrienden en zoetelijke maagdekens, dan hier op het verdek, maar die vervloekte Spanjool heeft ons wel gedwongen het pekelnat te bewonen.

- Ik haak niet slechts naar vrouw en kinderen heer, hernam op ernstigen toon Brederode, maar ik verlang er ook naar om iets beters te doen dan dit wild bedrijf. Wat wij nu uitrigten is noch ten nutte van het geloof noch ten oirbaar van het land; slechts roof en plundering is ons doel en ons streven. Zie, dat verdriet mij sinds lang; dat, ik beken het, voegde hij er plegtig bij, ergert mijn eerlijk gemoed.

- Maar wij kunnen immers niet van den wind leven, hernam even luchthartig Lumey: wat wilt gij dat wij doen. Wat wij niet voor geld kunnen krijgen, moeren wij immers wel met geweld nemen, dat is het regt van den oorlog, besloot kortaf de admiraal.

- Doch zoo verdienen wij met regt den naam van piraten, dien men ons alom geeft; ik wenschte ons een edelen naam te verwerven heer, sprak op fieren toon Brederode.

- Regt zoo, regt zoo, dat is eerst mannentaal, beijverden zich twee jonge hoplieden te zeggen, die zich nu bij het drietal voegden. Het waren Frederik van

Dorp en Johan van Duivenvoorde, beide afkomstig uit het geslacht der Wassenaren, beide nog in bloeijende jongelingschap, beide met eere bekend onder de bevrijders des vaderlands.

- Ja, ja, zoo is de jeugd, altijd voortvarend en driftig, hernam wederom Lumey, maar eilieve, vervolgde hij spottend, mijne heeren gij die zoo wijs zijt, toont gijlieden ons eens aan, wat ons in dezen nood te doen staat.

- Vergun ons te zeggen, heer, sprak van Duivenvoorde het woord opvattende, dat wij ons niet om roof en plundering op de vloot begeven hebben, maar om iets uit te voeren dat dienstig mogt wezen voor de regtvaardige zaak, waarvoor wij het zwaard hebben opgevat. Daarom niet langer eens vrijbuiters leven geleid, maar uitgezeild naar de vaderlandsche kust. Zoeken wij daar den vijand op, ons zal de zege zijn, want God, de helper der verdrukten is met ons en heeft Hij het in Zijnen raad anders beschikt, dan ten minste zullen wij met eere eens krijgsmans dood sterven.

- Zie, dat mag ik hooren, hernam de heer van Zwieten. Geloof mij heer, vervolgde hij zich tot Lumey wendend: die raad is gansch niet verkeerd, ik ken de gezindheid in Holland, nog onlangs kreeg ik kondschap van den prins: Zijne Hoogheid berigtte mij, dat de harten der landzaten reeds zoo afkeerig van den Duc d'Alva om zijne wreede tirannye, thans geheel tegen hem waren, nu hij den tienden penning wil heffen. Zoo wij dus den steven naar het vaderland wenden, vinden wij daar geopende harten en bereidwillige handen; mogelijk valt het ons ligt eene haven te winnen, die ons niet slechts tot schuilplaats kan verstrekken, maar waarin wij ook telkens na volbragten togt kunnen binnenloopen.

- Uw raad heer, zeide Lumey, die aandachtig had toegeluisterd, moge niet verwerpelijk, zelfs goed wezen, maar wat wilt gij uitvoeren met zulk een gering getal?

- Niet het getal, maar de moed die ons bezielt, de nood die ons dringt, de geregte zaak die ons ten strijde voert, zal de kans tot ons voordeel doen verkeeren, sprak op mannelijken toon de heer van Zwieten.

Het gesprek werd op dit oogenblik afgebroken door de komst van Entens van Mentheda, die met Jakob Simonszoon de Rijk het verdek optrad. Naauwelijks ontwaarde Lumey dezen, of aanstonds ging hij naar hem toe, blijkbaar verheugd hem te ontmoeten; hoe kon het ook anders of mannen van zulk een gelijk gestemd gemoed moesten met elkander bevriend zijn?

- Wat zegt gij er wel van, mijn waarde luitenant, zeide hij, terwijl hij hem trouwhartig de hand schudde.

- Wat ik er van zeg, riep Entens, moge Elizabeth ter helle varen!

En beide braakten op nieuw zulk een tal van verwenschingen en lasteringen uit, dat zoo de wind die alle hadde opgevangen en overgebragt naar Windsors kasteel, waar Engelands koningin omgeven door hare hovelingen in hoogheid zetelde, zij aan haar, slechts gewoon om vleitaal te hooren, ruw in de ooren zouden hebben geklonken; het trotsche gelaat der ijdele vrouw zoude van woede en spijt te gelijk zijn verbleekt, ontzet, als zij zoude geweest zijn in stede van loftuitingen slechts smaadredenen te vernemen.

Terwijl de beide bevelhebbers zich aldus welkom heetten, trok de Rijk Lancelot van Brederode ter zijde, en sprak tot hem op fluisterenden toon. Deze keek bij hetgeen hij hem mededeelde verwon-

derd op en vroeg zelfs als ongeloovig:

- Hoe zou het waar wezen?

- Mijne eigene oogen hebben het gezien, verzekerde de Rijk.

- O gruwel! riep Brederode, en aanstonds van Zwieten tot zich roepende, gaf hij ook hem berigt van hetgeen hij gehoord had.

- Ha, zeide van Zwieten hoofdschuddend, nu bevreemdt het mij niet, waarom de graaf van Oost-Friesland ons zijne havens sluit. Bij God! het wordt meer dan tijd, dat aan al dat ruw bedrijf eens een eind wordt gemaakt. Mijne heeren, zeide hij zich daarop tot Lumey en Entens wendend: bedenkt het tij verloopt, bedaard overleg en welberaden moed kunnen ons alleen helpen, en geenszins die vloed van woorden, die gijlieden uitstoot.

- Ik ben tot uwe dienst, heer, zeide Lumey: wij moesten eerst ons hart eens lucht geven, niet waar, mijn brave luitenant? vervolgde hij Entens met een glimlach aanziende. En nu mijne heeren, ving de admiraal aan, zijne stem verheffende terwijl hij zich wendde tot de hopluiden, die zich om hem schaarden. Gij weet allen in welk eenen grooten nood wij verkeeren; nu is ons ook deze haven ontzegd; wij zijn thans van alle wijkplaats verstoken, zonder eenige proviand, noch amunitie, en ik heb u dus opgeroepen om u te raadplegen, werwaarts wij nu koers zullen rigten. Voor mij - en hij sprak deze woorden met eenige fierheid uit - ik ken geene vrees; waarheen gij wilt, daarheen zal ik den steven wenden; al verkoost gij te varen naar de poorten der hel, ik zal er u heen voeren.

- En al moesten wij de zeilen er bij zengen, wij volgen u heer, riepen vol geestdrift sommige hopluiden.

- Ik herhaal den raad, dien ik u zoo even gaf, heer Lumey, zeide van Zwieten terstond het woord opvattende: deze is, om te trachten eene haven aan Hollands kust te winnen. Daartoe is nu de regte tijd gekomen; want terwijl ons de nood dringt, vinden wij ten gevolge van Alva's dwingelandij ligtelijk bij den landzaat een gereed onthaal.

- Doch welke haven moet dat wezen? vroeg Lumey.

- Enkhuizen of wel Texel, gaf van Zwieten ten antwoord.

- Maar daar ligt de vloot van Boshuizen, merkte hopman Brand aan.

- Sinds wanneer hebben wij gevreesd ons met den Spanjaard te meten? vroeg van Zwieten.

- Het ontbeekt ons nogtans aan leeftogt, bragt hopman Daam van Haren in het midden; mijn schip is slechts voor luttele dagen daarvan voorzien.

- Die kunnen ons Ameland en Oost-Friesland nog overvloedig verschaffen; daarheen slechts koers gezet, gaf Entens van Mentheda te kennen.

- Wij hebben voortaan wel iets edelers te doen, dan vrouwen te schenden en kerkenroof te plegen, heer, voegde van Zwieten Entens toe, terwijl hij hem scherp aanzag.

- Ha! dat hebt gij verraden! antwoordde hij zich toornig naar de Rijk keerend.

- Dat heb ik heer, zeide deze: uwe handeling is ook zoo onbetamelijk, dat zij niet verzwegen mag worden.

- Integendeel zij is betamelijk, verzekerde onbeschaamd Entens; ik had regt op die vrouw, die gij zoo even zaagt in mijne kajuit; zij is mijne verloofde.

- Eene vrouw in de kajuit! uwe verloofde! riep nieuwsgierig Lumey, wat hoor ik heer, gij verloofd!

- Verneem de waarheid heer, zeide Entens bedaard. De dochter van Em-

den's Drost is sinds lang aan mij verloofd; zij wilde haar woord breken en met een ander huwen: op het eigen oogenblik, dat zij met hem door den echt zou worden verbonden, heb ik haar uit de kerk van Norden geroofd, om haar voortaan tot de mijne te maken.

- De dochter van Emden's Drost! welk een koen bedrijf! riepen eenige hopluiden vol verbazing uit!

- De ongelukkige! zeide op somberen toon de edeldenkende Brederode.

- Gij zijt in trouwe gansch keurig van smaak, daaraan herken ik u weder, mijn dappere luitenant, voegde Lumey er bij.

- Zoo nogtans heer, hernam met nadruk van Zwieten, wordt de goede zaak bedorven, en maken wij ons zelfs vrienden tot vijanden.

- Dat moge zoo zijn; maar niemand zal Entens van Mentheda straffeloos honen: was hierop het antwoord van den Ommelander edelman.

- Kom, kom, mannen, niet langer getwist ter wille eener vrouw; daar zijn er zoo vele op de wereld: de zaak is zooveel geredekavels niet waard, zeide Lumey, laat ons verder raad schaffen.

- Voor mij, zeide de Rijk, menigmaal heb ik God om een graf op het strand van mijnen geboortegrond gebeden; moge Hij het gehengen er mij een in deszelfs wallen te geven. Ook ik ken den geest in Holland, gij weet ik verliet eerst onlangs Amsterdam, nu men den landzaat ook den tienden penning wil afvorderen, is alles weêrbarstig tegen den Spanjaard en zal men de Geuzen, zoo zij het slechts wagen te komen, als verlossers begroeten.

- Ja, ja, gij kunt dat weten: gij die zelf koopman zijt, en zoo men dezen de beurs te na komt, beweert men, geraakt hij eerst regt in opstand. Maar honger, vriend, is een scherp zwaard, en hoe ons voor dien togt proviand verschaft?

- Nu dan, hervatte de Rijk, dan vooraf naar de Sond of de Oostzee gezeild, daar de koornschepen gevrijbuit; vervolgens voorzien van mondkost naar het vaderland den steven gewend en eene haven veroverd!

- Gij spreekt mannelijk, de Rijk, sprak van Zwieten, terwijl hij hem op den schouder klopte - voorwaar het wordt tijd, dat wij aan 's Prinsen begeerte voldoen en onze krachten naar iets beters rigten.

- Maar welke haven moet het dan gelden? vroeg wederom Lumey.

- Enkhuizen, antwoordde de Rijk, geloof mij, geene is beter geschikt dan deze, en eene haven moeten wij hebben; de nood dringt, laat ons niet vijg zijn heer en onze vroomheid eens op de proef stellen, sprak hij dringend.

- Ik voor mij, hernam Lumey, ben getroost het uiterste af te wachten en gij mannen! vroeg hij zich tot de overige wendend.

- Wij volgen! wij volgen u heer, was het algemeen antwoord.

- Nu dan niet langer gemard! De ankers geligt, de zeilen geheschen, en op Gods genade de zee in gevaren, sprak Lumey.

- Hij zal met ons zijn! zeide op vromen toon de moedige van Zwieten, nooit laat Hij de verdrukten in nood of heeft Hij niet gezegd: Roep mij aan in den dag der benaauwdheid en Ik zal er u uit helpen!

- Amen! spraken de overigen, terwijl zij eerbiedig hun hoofd ontblootten.

En de hopmannen gingen na een trouwhartig afscheid weder uit elkaâr, om elk zich te begeven naar zijnen eigenen bodem. Geen hunner duchtte de bange toe-

komst; integendeel allen waren met frisschen moed bezield. Hoe zouden mannen, die zoo velerlei gevaren hadden doorgestaan, die gewoon waren om elken dag den dood onder de oogen te zien, ook de vreeze kennen? Onder al hunne lotwisselingen verzaakten zij ook nimmer dat vrome vertrouwen op het goddelijk Albestuur, dat een eigenaardig kenmerk was van al hunne gedragingen. En hoe kon het ook anders? Zij wisten dat zij kampten voor de zaak van het gezuiverd geloof.

(*Het vervolg hierna.*)

De politieke tinnegieters.

Een physiologisch fragment.

> Lass ihm doch seinen Humor; Er muss wissen, was er daraus machen kann.
> JEAN PAUL.

Waarschijnlijk is het aan sommigen onzer lezers bekend, dat er een geestig blijspel van den Deenschen dichter Holberg bestaat, getiteld: *den politiske Kandestöber*, dat is: de staatkundige tinnegieter, maar meer waarschijnlijk is het, dat dit stuk aan de meesten onbekend is; eensdeels omdat de oudere Deensche letterkunde weinig fortuin bij ons maakte, en anderdeels omdat men alleenlijk leeft, ademt, perst, drukt, uitgeeft en betaalt, ten gunste der Duitsche, Fransche en Engelsche letterkunde, uitgenomen het Skandinavische sterrenpaar, Andersen en Bremer, die ook den zuidelijken weg tot onze uitgevers, vertalers en boekenventers wisten te vinden. De staatkundige tinnegieter van Holberg is echter, zoo als deze piquante dichter zelf, verouderd, en wij herinneren onze lezers alleen, dat men ook eens in Denemarken die soort van menschen kende en ten toon stelde, welke zoo eigenaardig als tinnegieters werden genoemd, - want even zoo goed zoude er sprake kunnen zijn van staatkundige kleêrmakers, hairsnijders, kosters, parfumeurs, banketbakkers enz. De tinnegieter, als een van hen allen, vertegenwoordigt, verstaanbaar genoeg, het genre, en wij konden de aangeborene aandrift niet langer wederstaan, om, eer een ander ons den pas afsnijdt, over staatkundige tinnegieters een hoofdstuk te schrijven, daar immers in deze dagen geen merkwaardiger verschijnsel in de menschenwereld te aanschouwen is, dan de politicus, onder welken vorm hij ook gelieft op te treden. Maar terwijl de dichter Holberg, als volkstooneelschrijver dergelijke personen in zijnen tijd ten toon stelde, kunnen wij hem moeijelijk navolgen, dat was de zaak te overdrijven. - 't Kan, ten jare 1848, omstreeks de helft, van ons toch niet verwacht worden, dat wij, zooveel later levende, derhalve zooveel wijzer zijnde, zijne zienswijze zullen deelen. - Verre van ons die aanmatiging! Ons hoofdstuk zal zich gereedelijk splitsen in eenige vooronderstellingen, men noemt ze *hypothesen*, dan in eenige stellingen - of *thesen* - eindelijk in eenige tegenstellingen of *antithesen.* - De inlassching dezer vreemde woorden kan niet anders beschouwd worden, dan als eene onweder-

legbare aanbeveling voor de grondigheid van ons betoog, daar bij voorlezingen van verschillende kleur, en betoogen, die veel of weinig beteekenen - onduitsche woorden op de lippen of in de pen, op beschaafde menschen, en dat zijn al de Tijdspiegellezers - een' hoogst gunstigen indruk maken.

Hypothesen.

De eerste is deze, en zij gaat lijnregt op den lezer dezer bladen af, en is dus een *argumentum ad hominem*: Gijzelve zijt thans een dergelijk persoon - een staatkundige..... het zelfstandig naamwoord tinnegieter kunt ge er nog wel eenige oogenblikken aflaten. Wij zullen het er beide, of met ons drieën, straks beter kunnen bijvoegen.

Wij vooronderstellen dat in deze dagen, waarin gij zeer zeker de Haarlemmer Courant, die altijd even *opregt* blijft, 't is daarom een Christelijk dagblad, het Handelsblad en de Nieuwe Rotterdamsche Courant behoorlijk leest, niet zoo als de boeren en landlieden, acht dagen te laat, als het warme brood reeds oudbakken is, als de eene revolutie door de andere reeds over-gebarricadeerd is - nu - zoo heet uit de pan, zoo versch van de duif, al hebt ge dezen vleugelbode ook niet altoos met *eigene* oogen van Parijs naar de Bloemmarkt te Amsterdam zien vliegen, dat hindere u niet; duiven vliegen snel, en als er staat '*duivenpost*,' dan moet ge dat, al heet het Handelsblad ook niet, zoo als de Haarlemmer confrater, *opregt*, toch gelooven, en gij gelooft het. - Wij vooronderstellen verder, dat het mogelijk koude zijn, dat ge bovendat nog iets hooger stondt in de staatkundige wereld, dat ge de Staats-courant, nog al hooger, de *Times*, het *Journal des Debats*, zelfs, huiver niet, de *Presse*, ook met anderen - voor u alleen is het te duur - geregeld onder de oogen vondt, ook de *Augsburger Zeitung*, - dat ge dus, stoutmoedig genoeg, aan de bronnen zelve stondt met lippen, brandende van dorst, waar de courantiers, deze ingewijden, alleenlijk meenen te mogen staan. Wij vooronderstellen dat gij, als Numa Pompilius bij de politieke nimf Egeria, in de grot, uwe bezoeken bragt, en dan ook de orakels deedt hooren. Dat alles vooronderstellen wij van u, lezer! als een beschaafd en fatsoenlijk man in deze dagen, en het zoude ons zeer leed doen, wanneer gij bij onze hypothesen het hoofd moest schudden. Neen, wie ge ook zijt, beste vriend! thans, waar de politiek binnen en buiten 's lands u van alle zijden bestormt, thans moet ge met de gansche massa mede een staatkundige, of ten minste een staatkundige tinnegieter geworden zijn. Zelfs de maandschriften helpen u op den weg. Ziet den waarden *Gids*, brengt hij u niet, als gij de geleerde wereld gelukkig doorgeworsteld zijt en de zeer uitvoerige recensiën over zijt geklommen, brengt hij u niet het *staatkundig overzigt?* en hebben wij in den Tijdspiegel dat niet reeds veel *vroeger* gedaan? en het Letterlievend Maandschrift en alle die maandbloeijers, en vooral de halve maandbladen, de *Tijd* van vriend Boudewijn, neemt hij niet de politiek als van het vreemde blad, uit de levende hand, hier werkelijk zoo heet uit de pan, voor u over, en geeft hij u niet de platen er bij, op den koop toe, en dan nog een bundel advertentiën, waar zelfs de levens-assurantiën, de logementen, de hair-oliën, alles uit letterkundige gezigtspunten beschouwd, niet eens vergeten worden? Voorwaar, wij moeten staatkundigen worden; 't is volstrekt onmogelijk om er buiten te blijven, en ik zeg het met een verhoogd en fier zelfbewustzijn: 'Ja wij

zijn, ten minste, staatkundige tinnegieters - ten minste - want op verre na de meesten onder ons, zijn nog veel meer.'

Gij vraagt welligt, wat er toe behoort om een politicus te zijn? Ons antwoord ligt gereed:

Eerst algemeen: een mensch te zijn, een Europeesch, een Nederlandsch mensch te zijn, en te leven in de wereld ten jare 1848. Meer bijzonder: den ouderdom van 13 jaren bereikt te hebben, de taal genoegzaam te verstaan om de dagbladen te kunnen volgen, de centen over te hebben om de courantenwijk, waartoe gij behoort, te helpen ondersteunen, en dan een weinig aardrijkskunde, een weinig minder oordeel, en al weder een weinig minder nationaal gevoel. - Wanneer ge aan die vereischten voldoet, behoort gij onder de politici - de jaren - wij moesten toch een *terminus a quo* vaststellen, vallen buiten alle tegenspraak - de jongeling of jonge man, die de eerste kinderschoenen uittrapte, en met laarsjes of hooge schoenen verschijnt, omstreeks de 13 jaren, gevormd door het leven, door de school, door het gezellig, door het maatschappelijk verkeer; reeds gevestigd van beginselen, reeds gewoon zijne meening mede te deelen en zijne cigaar te rooken, - deze ontwikkelt de eerste staatkundige kennis, aan de zijde van vader-papa en moeder-mama - als de ouden zongen, piepen de jongen. - Nemen de jaren toe, bereikt men den *rijpen* leeftijd, zoo ook de ondervinding van 17, 18 of 19 jaren - o, de staatkundige impulsie is reeds tot eene schromelijke hoogte - de vlugschriften, de redeneringen in het Handelsblad, de onderlinge gesprekken der gevormde jonge heeren, die dezen rijpen leeftijd bereikten, dat alles vereenigd, waarborgt ons, dat mannen die reeds nabij het 20 tal staan, en hunne eigene baarden, hunne eigene denkbeelden, hunne eigene zakduiten of zakcenten, hunne eigene kamers hebben, en zichzelven geheel kunnen helpen, wasschen, verschoonen, en den dasknoop, zonder vreemde hulp, ordenen - dat deze niet alleen als staatkundigen, maar welligt reeds als staathuishoudkundigen moeten begroet worden. - Niemand zal hier het bedenkelijk - tinnegieten - willen toepassen; maar wij, die nu reeds zooveel honderd couranten gelezen hebben, en er nog eenige honderdtallen hopen te lezen, wij die mede spreken van het jaar 13, het jaar 30, en nimmer zullen uitgepraat zijn over het jaar 48, wij gevoelen onze politieke bestemming dieper dan taal of pen die kan uitdrukken - want deze politieke aanblazing bewerkt ons allen in drievoudige betrekking - wij politiseren over het verledene, over het tegenwoordige, over het toekomende. Waarheen de oogen zien, waarheen de ziel zich rigt, van alle zijden prikkelt ons de staatkundige geeuwhonger, en wie zoude ons dan kunnen of durven verbieden, om, waar het geldt het belang van werelddeel, land en stad, ook ons oordeel uit te brengen? Hebben wij geene vrijheid van denken, spreken, beslissen - vrijheid van droomen, gissen, wenschen, raden, gevolgtrekkingen maken? Zijn wij, wij drieën, die thans te zamen spreken: *Spiritus Asper*, *Spiritus Lenis*, en *gij Spiritus Legens* (lezende geest), zijn wij ook niet evenzoo goed, zoo wijs, zoo verstandig, zoo rijk aan inzigten, als anderen? Wie het waagt ons hier in den weg te treden, tot dien zeggen wij ons krachtig, fatsoenlijk, Virgiliaansch: wacht ik zal u! - quos ego - - -

Op het *Oogenblik* werpt zich de staatkundige thans als op zijne prooi. - Het oogenblik moet aangegrepen, ontleed, scherp in de oogen gezien, bedild of ge-

prezen, geliefkoosd of bedreigd worden en het oogenblik - waaronder wij eene massa millioenen oogenblikken moeten verstaan - 't is eene rhetorische figuur, is ongemeen rijk om staatkundigen (tinnegieters?) te kweeken. Men mag niet zwijgen, men kan niet zwijgen, men wil niet zwijgen - men kan het niet langer verkroppen, wat er omgaat in hart en hoofd. - Het *oogenblik* moet er uit, daar is het er uit, 't is er waarlijk uit: geschreven, gecorrigeerd, gedrukt, aangekondigd, gekocht, gelezen. Het Oogenblik is bij den boekhandelaar te krijgen! wacht nog een oogenblik, weldra ook de toekomst en de verledenheid - ziet ge nu, wat wij aan de politiek verschuldigd zijn, aan Februarij, Maart, April, Mei, Junij, Julij, al te zamen! aan de gevlugte, of concederende, of buiten gelogeerde vorsten? of aan de revolutiën? aan de barricaden? aan de Grondwetsherziening? aan den ministerraad? aan den geheelen wilden, woesten, gistenden, kookenden, overkookenden ketel, dien wij Europa noemen? Maar het is zoo gevaarlijk om over het oogenblik te schrijven, vooreerst omdat wij het oogenblik wel eens enkel naar den blik van *onze* oogen konden zien, en dien ten gevolge, zeer eenzijdig, daarom toch volstrekt onfeilbaar, beoordeelen. Als b.v. (wij komen tot de voorbeelden), als een regtzinnig aristocraat het staatkundig *oogenblik* excerpeert uit de rij der oogenblikken - ons aantoont, dat alle magt uit God is, ook al weder (horribile dictu) de magt der republiek, omdat ze toch ook eene magt is, en waar eene magt is, die van God *moet* zijn, en evenwel de magt meer bepaaldelijk bij de koningen, als gezalfden des Heeren, moet bestaan, wanneer die magt eenigzins ingepalmd terugkeert bij de aristocraten des lands, die elk in het bijzonder en in hun geheel het volk en de provinciën - 't is eene soort van bezuiniging - vertegenwoordigen - als het oogenblik, waarin wij zijn (een vrij ruim oogenblik), zulke dingen leert, dan zoude men op de onschuldige vraag kunnen komen: maar zal een volgend oogenblik niet weder iets anders leeren? Hoe komen wij eindelijk heelshuids uit die verwarring en uit dien bajert van staatkundige, gedrukte oogenblikken? Wij zien daar echter, het blad omkeerend, dat het opschrift van dit deel der fragmenten als *hypothesen* betiteld is, en verzoeken dus de lezers onze bemerkingen over het ‘staatkundig oogenblik’ louter als vooronderstelling aan te nemen.

Over de verledenheid zijn de thans levende en aanstaande staatkundigen het beter eens - aan de verledenheid is niets meer te doen - zij is een fait accompli. - Men mag er over klagen, en zuchten, men mag er zich over verheugen: het ligt er toe, zegt de eenvoudige mensch, men heeft er bij verloren of gewonnen, de verledene tijd, le plus que parfait, is koud als een lijk; maar het oogenblik, daar kan ten minste nog iets mede aangevangen worden; 't is het ijzer dat heet is, men moet het smeeden, smeeden met monarchale, constitutionele, republikeinsche, met serviele of liberale hamers, dan komt het ijzeren kamerornament der negentiende eeuw spoedig voor den dag, òf als geheel modern, dààr middeleeuwsch à la rénaissance, al naar dat men gemeubeld is, niet alleen in huis, maar ook in het hoofd en in het stelsel. Wij zien dus ook, en het kan niet anders, dat men de verledenheid als eene afgedane zaak buiten het spel laat, of alleen zegt: men had eens anders, zoo en zoo moeten doen, men heeft dat niet gedaan, 't is jammer, maar enfin, de verledenheid leert wel, maar wat laat, echter beter

laat dan nooit. - Intusschen is het een slechte troost en eene droevige gedachte, dat men eens, als *ons* oogenblik ook verledenheid zal geworden zijn, hetzelve niet anders en niet beter zal beoordeelen. Ja, wij durven het naauwelijks schrijven, - maar het vloeit ons uit de pen - dat men vele staatkundige lichten van deze dagen, aristocraten of demagogen, zal rekenen onder de politieke - tinnegieters.

De toekomst wordt gewoonlijk - 't gaat in ééne moeite door - met het politieke en zeer uitgerekte oogenblik verbonden. Wij allen, staatkundigen van nature, zijn in zekeren zin mede profeten. Ja, vrienden! ziet ons maar eens aan, wij weten het wel, al zeggen wij het u niet dadelijk, wat er eens gebeuren zal. Of gelooft gij, dat onze onvermoeide couranten-lectuur, ons aanhoudend opsnappen der vlugschriften, ons herhaald indringen in den geest des tijds, ons wikken en wegen van al die adressen en petitiën, van al die redeneringen in de kamers, onze memorie, die de memoriën van toelichting zoo letterlijk opneemt, gelooft ge dan dat dit alles voor de toekomst geene vruchten draagt? Zijt ge dan zoo stomp van begrip, zoo egoïstisch, zoo beperkt, om onze gave van voorzegging, onzen scherpen blik niet te bewonderen, als wij u leeren om te besluiten wat er gebeuren *zal*, omdat er dit en dat gebeurd *is*? Hebt ge dan nog geen onbepaald geloof aan onzen staatkundigen drievoet, of zoudet ge zoo vermetel zijn, om te durven staande houden, dat wij op het vuur, dat, zooals bekend is, onder den *tripos* branden moet, alleen kinderspeelgoed uit *tin* goten? Neen, lieve vrienden! daarvoor hebben we geene uren opgeofferd en ons onledig gehouden om de staatkunde uit de dagbladen bij praeferentie te bestuderen; daarom hebben we de werken van Thiers, Lamartine en Cormenin, en onze Nederlandsche ‘Oogenblikken en Toekomsten’ niet zoo geduldig gelezen, om niet te weten wat er op handen is. Gij erkent den staatkundige juist in zijne kracht en grootheid, waar hij als profeet optreedt; waar hij u demonstreert, 'tgeen indemonstrabel schijnt, maar hem geopenbaard is. O! hij is een gelukkig menschenkind, want hij neemt eenige handenvol der verledene oogenblikken bij elkaâr, doet er eenige dito's tegenwoordige oogenblikken bij, roert alles duchtig dooreen, en de toekomende oogenblikken verschijnen na deze chemische bewerking voor uwe oogen, zoodat ge den profeet ten minste zoo hoog stelt als eene somnambule, die buiten dat voor *f* 3 à *f* 10 slaapt of dommelt; hier hebt ge alleen de uitgave van uw geloof noodig.

Wij keeren tot onze vooronderstellingen terug; wij hopen en wenschen van harte, dat ge, waarde lezer, ons hier niet te leur stelt, dat ge ook, zoo als de geheele wereld, over het verledene, over het tegenwoordige en over het toekomende *uwe* politieke gedachten laat gaan, dat ge ook behoorlijk hebt mede gepetitioneerd, bij de liberalen of servielen, dat is uwe zaak; dat ge uwe partij, uwe kleur, uwe vrienden, uwe club hebt; dat ge toch - dit verhoede de Hemel - niet neutraal, onzijdig, kleurloos zijt; want dat is in dit jaar 1848 in Nederland het ergste, het ondragelijkste van alles. Wanneer ge zoo nietig, zoo verwerpelijk zijt, zoo beginselloos, om tot geene partij te behooren, dan zouden we u dit nommer van onzen Tijdspiegel uit de slappe handen willen rukken. In Augustus des jaars 1848 aan geene partij te behooren? Onverschillig te zijn, waar de grondwet gemetamorphoseerd wordt? Waar de sprekers uwe belangen in den Haag zoo luide verdedigen, dat men het hooren kan van

Dokkum tot aan Limburg? Kleurloos te blijven, waar ieder eene kleur heeft? 't Is ongeloofelijk, 't is niet mogelijk! Neen, ik zie het aan de verhelderde trekken van uw gelaat, gij hebt ook uwe partij en uwe beginselen, dat is hetzelfde; uwe staatkundige overtuiging of uw geweten, dat is hetzelfde; uw politiek gevoel en uw belang, 't is hetzelfde. Gij weet zeer goed, waarom gij, verleden jaar, met of zonder aanzoek, per Handelsblad of confidentiëel briefje, uwe kiezers hebt gekozen. Gij weet zeer goed, waarom ge u voor of tegen dit amendement, voor of tegen deze of gene wet zult verklaren, met één woord, gij weet zeer goed dat gij zijt een staatkundige....??

En als ge nu een aristocraat zijt, man! wij hebben er vrede mede, als ge maar ook met ons vrede hebt. Het is niet wel mogelijk dat een aristocraat ooit een staatkundige tinnegieter zoude kunnen zijn of worden: 't is niet denkbaar; redenen en gronden; vooreerst, iemand kan in die mate bevoorregt zijn, dat hij de opinie, de overtuiging, altijd wèl te verstaan, de staatkundige van eene geheele stad, b.v. van eene hoofdstad, in zichzelven vereenigt, en als concentreert, en als tolk van die opinie optreedt; ten tweede, iemand kan ver boven zijne tijd- en landgenooten, op die hoogte staan, dat hij ziet en weet en erkent, dat de volksstem en de volkswil, van nabij, dat is uit de hoogte beschouwd, een onding, eene tegenstrijdigheid, een hors d'oeuvre, in deze wereld, ook ten jare 1848, is; en dat zekere bevoorregte personen en standen, alleen het volk kunnen vertegenwoordigen, en in den naam van het volk alles afdoen, wat het volk zelve, uit verregaande dwaasheid ten minste meende - bescheiden te mogen *vragen.* - Ten derde, - Iemand kan beter dan alle andere iemanden te zamen genomen weten en inzien, dat een oudere regeringsvorm, al heeft hij ook vele oude en nieuwe gebreken, evenwel de beste is, omdat hij den waarborg heeft en behoudt voor zekere regten, die iemand niet wil afstaan, welke met zijn tijdelijk bestaan naauw zijn verbonden, waarom hij die regten, van regtswege, ook niet kan prijs geven; - ten vierde, omdat men niet anders verkiest - en dat sluit de deur. - Maar ook dergelijke stellingen, waarde lezer! aristocraat of geen aristocraat, zijn immers louter vooronderstellingen, hypothesen?

Wij willen nu nog eens na de gegevene memorie van toelichting beproeven, om u eenen staatkundigen tinnegieter te beschrijven, zoo als hij in deze dagen behoort te zijn, en voldoet aan al de betamelijke eischen van verstandige menschen, altijd als vooronderstelling.

Philodemus erkent sinds langen tijd, dat, hoewel onmiddellijk, het land ook door hem geregeerd kan worden; hij heeft wel geene zitting in den Raad, ook is hij nog geen lid der Tweede Kamer, hij is zelfs niet eens kiezer, maar hij heeft zitting in zijne societeit, alwaar de belangen der wereld, altijd in het klein, maar toch nadrukkelijk genoeg, behartigd worden. Daar is hij de toongever en heeft zijne eigene vaste plaats aan de tafel, in het midden van het vertrek, met den linkerelleboog op het laatste nommer van het Handelsblad rustende, in de regterhand zijne pijp, met het gewone halve fleschje voor zich, het regter over het linkerbeen heen geslagen, en het hoofd fier omhoog geheven, om de vergadering te overzien en te beheerschen; zoo is hij

het middelpunt der kleine staatkundige wereld. - Hij heeft, wij beloven het u, alom zijne vrienden, die hem niet de laatste, maar de nog onbekende berigten mededeelen, bovenal in den Haag; men houdt hem au fait van de zaken; hij heeft een oor aan de deur waar de ministerraad vergadert; hij heeft een oog in de nieuwste wetsvoordragt; hij glimlacht zoo veelbeteekenend, wanneer gij het waagt, om eens uwe opinie te zeggen: 'ja,' zegt de brave Philodemus, terwijl hij even de schouders ophaalt, en u met een meêwarigen blik aanziet: 'ja goede vriend, zoo zoudet gij over de zaak denken; ik respecteer in zekeren zin uwe opinie, maar daar gij met de eigenlijke toedragt van alles zeer oppervlakkig bekend zijt, en die berigten onmogelijk kunt weten die mij dezen morgen confidentiëel geworden zijn, beklaag ik uwe verkeerde zienswijze. - Neen man! daar steekt iets meer achter, gijl. kunt dat niet doorzien; ik heb mijne redenen, om u hierin tegen te spreken, zij denken er in den Haag juist geheel anders over, maar ik mag mij niet verder over dat punt uitlaten. Gij weet dat ik in staat gesteld word om het fijne der zaak nog al heel spoedig te weten, en dat is mij weder vergund enz. enz.' Philodemus begrijpt dat de staatkundige Clubs, b.v. de Amstel-societeit, onmogelijk zonder hem kunnen bestaan; hij heeft reeds voorlang zijn advies gegeven, het is hem bekend welke adressen en petitiën nog gemaakt zullen worden, ook wie er boven aan op zullen teekenen, en niet minder welk een indruk zij bij de regering zullen te weeg brengen. Hij weet bovendien welke wet, en door hoeveel stemmen die telkens zal aangenomen of afgestemd worden. Zijne politieke kleur is bekend. 'Ik steek,' zegt hij, met een zeer merkbaar zelfvertrouwen, terwijl hij zich een paar maal onder de kin strijkt, 'ik steek mijne opinie onder geen stoelen of banken, volstrekt niet! 't zou ook niet baten; want de regering weet zeer goed hoe *ik* over haar denk; dat is haar geen raadsel meer, en *ik* weet ook zeer goed hoe *ik* over de regering denk, *ik* beloof het u; wij hebben te zamen nog heel wat uitstaan en te vereffenen, daar zult gij later van hooren; maar ik ga om den dood niet van mijn beginsel af, dat weten de heeren ook wel in den Haag; ik heb er reeds genoeg over gehoord, maar het heil van land en stad gaat mij te na aan het hart, om er niet alles voor op het spel te zetten.' Zoo erkent Philodemus in het streelende gevoel zijner eigenwaarde, zichzelven als niet den minste van zijne broeders. Zijne tafels liggen vol met al de brochures, die de pers ook hem toewerpt; hij weet ze juist te schatten, en loopt er mede in zijn zak naar de beurs, naar het koffijhuis en naar de club, daar leest hij de meest treffende zinsneden voor, verrijkt dezelve met geïmproviseerde nooten en aanteekeningen; eindelijk legt hij zelf handen aan het werk, en kruipt voor den dag bij een hongerig boekverkoopertje, dat zijne 'allerbelangrijkste' brochure, op gedurig en aanhoudend verzoek, eindelijk op vrij slecht papier met een leelijke letter drukt, geen enkele cent honorarium geeft, en met 60 afdrukjes begint. Nu is Philodemus de man; hij is gejaagd als een hert, en kan niet zwijgen over zijn staatkundig meesterstuk. Hij vraagt of gij dat 'alleraardigste stuk,' en tevens haalt hij het uit den zak, nog niet gelezen hebt, zoo neen! ge moet het lezen, de schrijver is - hier glimlacht hij wat *al te* veel beteekenend - wel niet bekend, maar (hier glimlacht hij weder) dat zal de tijd wel leeren! Intusschen gaat al-

les, buiten Philodemus, zijn' gewonen gang; hoewel hij er zeker van is, op dezen en genen krachtigen invloed uit te oefenen. Eindelijk loopen zijne wereldsche, onstaatkundige zaken, geheel in de war, en terwijl hij een derde en vierde vlugschrift opstelt, komen zijne onstaatkundigeschuldeischers, en wekken hem uit den droom. Ja, zegt hij, ik zie wel dat het met mijne zaken niet in orde is, maar wacht slechts, als ik met dit vlugschrift gereed ben, dan is mijn fortuin gemaakt. - Weldra staat Philodemus in de courant, niet als schrijver van gewigtige staatkundige stukken, maar als gesteld in staat van faillissement.

Arme Philodemus.!

Spiritus Asper en *Lenis.*

(*Het Vervolg later.*)

Brievenbus.

Ill. 18 Augustus!?!
Brief van een Hervormd Predikant aan een lid der Synode, over de uitnoodiging des heeren Heldring, cum suis, om de kerk te verbeteren.

Hoog Eerwaarde Heer - of liever, zeer geachte Vriend!

Uit een' echt philantropische beweegreden, om u het briefporto te besparen, schrijf ik u dezen open brief, ook ten gerieve der lezers van den Tijdspiegel, opdat deze, in zooverre zij er genoegen mede nemen, een oog daarin kunnen werpen - en ook wel beschouwd is het slechts het regt van wedervergelding, het stokoude *jus talionis*, het regt van den talioen; want, de 'noodiging aan leeraars, opzieners, leden der Hervormde Kerk,' door den heer Heldring en kerkelijke medestanders, is ook, *viâ* de (papieren) *Vereeniging*, en afzonderlijk, tot de menschenkinderen in het hervormde Nederland gedaan, en het is niet meer dan beleefde welvoegelijkheid om aan eene uitnoodiging te beantwoorden, al luidt ze dan ook minder aangenaam: een cartel, dat op de degenspits wordt aangeboden, is immers ook eene uitnoodiging? Gij, waarde vriend, moet in uwe betrekking als vertegenwoordiger der Hervormde kerk, van deze uitdaging, de behoorlijke kennis dragen, en zult welligt gezind zijn, om mij spoedig op mijne vragen en bedenkingen te antwoorden. Gij zult als een man des geloofs en der wet, weten, wat men met dit tweede, nieuwe zevengesternte, deze zomerplejaden aan den kerkelijken hemel, moet aanvangen. Is het eerste zevental geantiqueerd, eenige bestanddeelen daarvan zijn in het nieuwe opgenomen, en het meteoor verdient ten minste, zooals de eklipsen en kometen, in oogenschouw genomen te worden. In hoeverre, naar middeleeuwsch geloof, deze *zeven* hemelteekens, 'booze tijden, duurte, pest en oorlog,' voorspellen, is nog niet geheel te bepalen. Oorlog welligt, al is het slechts met de pen en met den mond, zoude er, onder bijkomende omstandigheden, uit kunnen voortkomen; - daarom, zooals het thans heet links en regts: '*si vis pacem*, *para bellum*' d.i. wilt ge vrede, bereid u voor den strijd - maar strijden, waarde vriend, de zeven heeren, onze *septemviri* (gij moogt ze nooit voor kerkelijke *septembriseurs* houden), doen

immers nog niets anders dan uitnoodigen, verzoeken, inviteren, en als ge hunne kerkelijke nota voor een gemotieveerd invitatie-kaartje wildet aanzien, zouden wij er met deze onze pen, ten hunnen behoeve, gaarne dadelijk onderschrijven: *R-eponse F-avorable*, *S-'il V-ous P-lait!* Vooreerst is het merkwaardig dat deze uitnoodiging bepaaldelijk geschiedt door *drie* predikers en *vier* gemeenteleden. *Tres faciunt collegium*, het element, wat de quantiteit betreft, der leeken is hier dus overwegend. Men zoude welligt in twijfel staan, in hoeverre de twee zonen Israëls, nu wakkere en opwekkende Christenen, de heeren Da Costa en Capadose (als geïmproviseerde geestelijk-wereldlijke sprekers en redenaars, reeds connivente mannen), als onberoepene, maar toch predikende heeren, mogen erkend worden. Deze beide heeren maken dus, in zekeren zin, een overgang, een intermezzo uit, tusschen de zuivere en geordende geestelijken, de heeren Heldring, Sécretan en Toorenenbergen ter eene, de heeren Groen van Prinsterer en Mackay ter andere zijde; en zoo ligt er reeds eene zekere hoogere harmonische eenheid bij dit zevental ten gronde. De uitnoodiging gaat u, waarde vriend! meer regtstreeks, mij en eenige honderdtallen meer zijdelings aan. Wij worden uitgenoodigd om op den 18^{den} Augustus, op een vrijdag, juist één dag *voor* het eindigen der hondsdagen, Beverwijksche paardenmarkt, ons te Amsterdam te vereenigen, om te beraadslagen ‘over belangrijke aangelegenheden, zoowel den vorm als de leer dier kerk (der Hervormde) betreffende;’ helaas echter, dat er bijgevoegd is: ‘alle leden en in het bijzonder leeraars en opzieners der gemeenten, die in de boven uitgedrukte gevoelens deelen.’ Deze uitgedrukte gevoelens nu zijn als volgt:

1°. dat de Hervormde Kerk - is afgeweken van de groote beginselen van Gods eigen Woord, zoo ten aanzien van de leer, als van den vorm.

2°. dat daaruit volgt de kwetsing van veler geweten in de uitoefening der heiligste plichten.

3°. dat derhalve allen, die de waarheid in Christus liefhebben, verpligt zijn tegen den toestand der kerk te protesteren.

Verder:

dat de kerkelijke organisatie een dadelijk herstel eischt.

dat de tegenwoordige kerkvorm eene dubbele schending te weeg brengt, zoowel wat betreft de schending der rechten van een gedeelte der Opzieners, als ook de schending der rechten van geheele gemeenten.

dat alzoo het bestaande stelsel van kerkregering veroordeeld moet worden, en daarvoor een andere grondslag moet aangenomen worden.

dat die beginselen gelegen zijn in het recht der gemeenten, om deel te nemen aan de verkiezing der leeraars en opzieners.

Van al deze zaken nu, was de vergadering (de heer Heldring cum suis namelijk) overtuigd, en dien ten gevolge worden de belanghebbenden uitgenoodigd, om - - om te protesteren - te hervormen - te verbeteren - met één woord, om aan het Hervormd Kerkgenootschap, hetwelk gij, Hoog Eerwaarde heer, mede bestuurt en vertegenwoordigt, een' beteren vorm te geven, en daarom gaat deze uitnoodiging ook u, al wilt ge het niet weten, bepaaldelijk aan, en het zoude mij inderdaad niet verwonderen, als ook gij op den 18^{den} Augustus het Amsterdamsche congres met uwe tegenwoordigheid vereerdet, al ware het ook, om

eens te hooren, ter verdere inlichting, wat er bij dezen *ellendigen*, *onchristelijken*, *ondragelijken* toestand van de kerk des Heeren, moet gedaan worden. Ik weet het zeer goed, gij deelt nog niet in de ‘boven uitgedrukte gevoelens;’ maar, wie kan dat weten, welligt zoudet ge u door de ter tafel gebragte redenen en motieven kunnen laten overhalen, om de zeven heeren, die de hervorming in het hoofd hebben, te ondersteunen; welligt dat de dringende, de wel wat flaauwe quasi-Claudiaansche, de juridisch-kerkelijke, de streng-Dordsche, de Israëlietisch-verchristelijkte argumenten, uwe ziel zouden verwinnen, en gijzelf zoo hard mede zult protesteren, dat ons de ooren suizen. Daarom noodig ik u uit, om bij deze uitnoodiging uzelven te beproeven, en te overleggen, of ook gij, als lid der Synode, niet gehouden zijt, deze zeker hoogst belangrijke Amsterdamsche Synode *in nuce*, in miniatuur, maar altijd toch onder voorzitting van een georderd anti-synodaal geestelijke uwer kerk, bij te wonen. Neem dit, nu het nog tijd is (gij hebt nog ruim drie weken ter beslissing), ik bid het u, ernstig ter harte.

Gij zult met velen opgemerkt hebben, dat het toekomend protest, dat aan al de kerkdeuren behoorde aangeplakt en gelezen te worden, en niet alleen in de Kerkelijke Courant van deze maand Julij, hoofdzakelijk op het *formele* in de regeneratie, de uiterlijke wedergeboorte van ons diepgezonken kerkgenootschap heenwijst; over de eigenlijke leer wordt deze maal weinig gesproken, welligt omdat dit reeds zoo dikwerf is geschied, of omdat er weder eene tweede uitnoodiging bepaaldelijk deleer der Kerk betreffende te wachten is. Maar ge zult toch niet over het hoofd hebben gezien, dat de *regtstreeksche*, de *onvertrapte verkiezingen*, die thans aan de orde van den dag zijn, op den heer Heldring cum suis eenen geweldigen invloed hebben uitgeoefend? 't Is merkwaardig hoe in deze dagen de politieke ideeën, beginselen en theoriën, van de staatkundige in de geestelijke wereld overvloeijen, hoe de politica eene onbeschaamde indringster wordt, die zich in het regtzinnig of onregtzinnig hoofd, in het koele of warme hart der geestelijken nestelt, en het staatkundig element op de bloeijende of kwijnende kerkvormen inent. - Als wij wel gelezen hebben, is de heer Da Costa in zijn *Oogenblik*, op het oogenblik, nog een bepaald voorstander der regtstreeksche verkiezingen, en hoezeer deze heer de nederigheid ook zoo *verre* drijft om te beginnen met de betuiging: ‘dat hij *geen* staatsman is,’ kon het toch wel mogelijk zijn, dat zijne niet-staatkundige beginselen op de uitnoodiging eenigen invloed hebben gehad, en de heeren predikers, die eens *zelve* door den kerkeraad beroepen zijn, nu eischen, verwachten en verlangen, dat hunne broeders voortaan door de gemeenteleden in massa, onvertrapt, regtstreeks tot herders en leeraars worden gekozen, - Dat voor zulk eenen eisch wel zeer *bepaalde* gronden zullen aangevoerd worden, dit zal, buiten allen twijfel, de 18de Augustus op de meest voldingende wijze openbaren. Wij beide, gij en ik, zijn er *a priori* van overtuigd, dat de zeven uitnoodigende heeren volstrekt ter goeder trouw handelen; zij voelen de onvoorwaardelijke roepstem om te reformeren, en hebben daarin het voorbeeld van Luther, Zwingli, Bugenhagen, Oecolampadius voor den geest, en dit werk gaat thans met eindeloos minder gevaar van lijf en leven gepaard, dan toen men met de brandstapels, met den banvloek, met de verbanning, of met een

beveiligend Loevesteintje gereed stond. De heer Heldring en medestrijders behoeven voor geen Bogerman of Trigland te vreezen, er ligt eene diepe klove tusschen de jaren 1618-1619 en 1848; en als wij, zonderling genoeg, de heeren met hunne grieven en beschuldigingen van 'schending' met de vervolgde Remonstranten wilden vergelijken, als ik u, Hoog Eerw. heer, lid der Synode, nevens een der barsche, onhandelbare Dordsche vaderen durfde te stellen, dan zelfs zouden de protesterende en contra-Remonstrantsche-nieuw-hervormde broeders er thans heelshuids afkomen, en zich alleen, als de uitnoodiging niet behoorlijk beantwoord wordt, moeten beklagen over de kleine Paulusrots, waarop zij gezamenlijk zijn gestrand, en weder moeten gered worden, en over de gemaakte uitgaven, onafscheidbaar van een fatsoenlijk Amsterdamsch congres. - Dit is klaarblijkelijk, dat de zeven heeren zich volstrekt in kerkelijken zin niet vereenigen met de spreuk dezer dagen: *après nous le déluge*; want zoo als er eens ten tijde van den zondvloed acht menschen in de arke des behouds overbleven, zoo zijn hier, naar het oordeel van sommigen, zeven mannen, kerkelijke aartsvaders, vader Heldring een Noach, als ge wilt, in deze papieren ark, die te Amsterdam als op den veiligen berg Ararat zal komen aandrijven, terwijl alle afgewekene leeraars en leden, ook leden der Synode, in de golven der ketterij verdrinken. - Wij hopen slechts dat de regenboog des vredes dan ook mag gezien worden op den 18^{den} en na den 18^{den} Augustus. - Dit verwachten wij en hopen dat deze plejaden niet, zoo als oudtijds, regenachtig en stormweder aanbrengen. Wij vermoeden juist zonneschijn en lentewarmte; want zij bidden alzoo in de slot-periode van hunne uitnoodiging: '*Genade en vrede zij met ons en met het geheele Israël Gods.*' Nu laten wij het in het midden, of het ook mogelijk zoude kunnen zijn, dat juist de twee kinderen Abrahams, de overgangs- en intermezzo's-heeren Da Costa en Capadose, dit slotwoord hebben geeischt en gesteld, als eene liefelijke herinnering aan oud-Israël, terwijl wij gewoonlijk onze Christelijke beden zamenvatten in den naam van den Vader, van den Zoon, van den Geest; - dit laten we in het midden, omdat welligt bij de nieuwe hervorming een Oud-Testamentelijk kleurtje niet onbehagelijk is, maar wij verwachten dat genade en vrede dan ook ter regter- en linkerhand van den voorzitter of woordvoerder op het congres zullen aanwezig zijn, dat alle hatelijke partijdigheid, alle belagchelijke overdrijving, alle trouwelooze verdraaijing, alle ingebeelde kerkwijsheid, buitengesloten blijven, en de zeven heeren, als eene *tweede* afdeeling van ware Christelijke 'zeven wijzen,' aan de gansche wereld zullen bekend maken, wat ze eigenlijk begeeren, waarop hun vurige wensch naar hervorming eigenlijk rust, en welke middelen zij eigenlijk aan de hand geven, om de 'schending der rechten van gemeente en leeraars' te verbeteren, en dat, geachte vriend! is nu op *onze* beurt *onze* hierbij overgelegde en zeer ernstige uitnoodiging aan de protesterende broeders: wij noodigen hen, even openbaar, even gemoedelijk, en even algemeen uit, om hunne protesten voor het geheele hervormde Nederland *zoo* te motieveren en *zoo* toe te lichten, dat zezelve geen ergerlijk, geen bespottelijk figuur maken, en men op hen, die zich niet zonder groote redenen voor groote zaken in de bres stellen, niet toepasselijk moet maken: 'zij ijveren voor God, maar met onverstand.' - Reeds genoeg

over deze zaak; meld mij, geachte vriend! als gij het met uw geweten en met uwe bezigheden kunt overeenbrengen, om den 18^{den} Augustus het congres bij te wonen, meld mij dan eens even openhartig, als ik u geschreven heb, wat er van deze zaak zij; want ik schreef in een vrolijke luim zoo even onder het boekverkoopers-adres:

te Amsterdam bij H. Höveker,
prijs 2½ cent, deze woorden:
Parturiunt montes - nascitur ridiculus mus!
geheel de uwe
MURZUFFLUS.
U - Julij 1848.

IV. Brief aan den Redacteur van den Tijdspiegel over een keffend napratertje.

Amice! Ge kent welligt den Rotterdamschen Maasbode niet? 't Is een aapje van de Kamper-Courant, dat ook dominées-briefjes geeft. Gemengde berigten vindt ge er in, waaraan ook het weinigje ploertengeestigheid van zijn modelletje ontbreekt. *Allerlei* dient tot plaatsvulling; uit dat allerlei van een der laatste nommers wil ik u het volgende staaltje meêdeelen.

'Ten bewijze hoe liberaal men tegenwoordig is, diene dat in den *Tijdspiegel* voor Mei, is opgenomen een opstel van den bekenden Franschen atheïst *Auguste Comte;* waarin hij, onder anderen, tracht te betoogen dat de theologische en metaphysische wijsbegeerte voor goed hebben afgedaan en plaats maken voor eene stellige wijsbegeerte, bij welke het denkbeeld eener scheppende en zorgende Godheid noodzakelijk wegvalt; eene wijsbegeerte, die aantoont, hoe de groote revolutie in de geesten, die vooral ter gunste van het industriële leven werkt, den nekslag geeft aan het theologisch *régime*; hoe het werkzame pogen onzes tijds ter verbetering van den staat der menschheid noodzakelijk onbestaanbaar is met alle *préoccupation réligieuse*, vooral onder het ééngodendom; hoe het industriële leven onmisbaar alle aanleiding uitsluit om eenigen bovenmenschelijken bijstand interoepen; hoe alle moderne geesten, de grofste niet uitgezonderd, deel nemen aan het remplaceren der theologische wijsbegeerte door eene geheel positieve, de eenige welke voortaan maatschappelijken invloed zal uitoefenen; hoe men, aangezien *de stellige wijsbegeerte geen uitzigten op een toekomstig leven kan openen*, verpligt is den aardschen toestand van de talrijkste doch minst begunstigde klasse zoo dragelijk mogelijk te maken, enz. enz.

Zoodanig stuk neemt de *Tijdspiegel*, die naar men zegt, *door predikanten geschreven wordt*, in zijne kolommen op, zonder een enkel woord van wederlegging, neen, met eene aanbeveling, niet tot bestrijding, maar tot *ernstig onderzoek en toetsing!*

Men zegge nu eens dat de liberaliteit geen vorderingen maakt in onze dagen.'

Gij meendet, door uwe aanteekening bij het stuk van Auguste Comte genoegzaam getoond te hebben, dat de denkbeelden van dien materialist geenszins de uwen, geenszins die van den Tijdspiegel waren, - dat gij ze opnaamt tot ernstig onderzoek en toetsing, opdat men er het bruikbare en goede van mogt overnemen, met verwerping van het verderfelijke en verkeerde, overeenkomstig het Apostoliesche woord: *onderzoekt alle dingen en behoudt het goede.* Gij meendet zeker, dat eene aanteekening geene verhandeling mogt worden, en

dat de Tijdspiegel nadere gelegenheid zoude hebben, om zijne denkbeelden over Comte en diens stelsel te ontwikkelen: die gelegenheid heeft zich aangeboden, en mijn vriend J.A.B. heeft in zijne beoordeeling van Comte's zoogenaamde stellige wijsbegeerte genoegzaam getoond, hoe weinig de Tijdspiegel materialist en ongodist is. Met regt zult gij u verwonderen, dat de Maasbode u den 8sten Julij nog eene beschuldiging naar het hoofd werpt, die den 1sten Junij reeds hoogst onwaarschijnlijk, den 1sten Julij echter volslagen ongerijmd is, om geen harder woord te bezigen. Gij zult ook vragen, wat toch die bijvoeging: ‘die naar men zegt, *door predikanten geschreven wordt*’ moet beteekenen, - daar 't toch van algemeene bekendheid is, dat de Tijdspiegel geenszins uitsluitend door predikanten wordt geredigeerd, - daar 't bovendien van genoegzame notoriteit is, dat er geen tijdschrift van gemengden aard in ons vaderland verschijnt, waaraan geene predikanten medewerken, zonder wier hulp onze letterkunde al eene hoogst ongelukkige figuur zoude maken. Ik geloof, voor u veel te kunnen ophelderen. Het redacteurtje van den Maasbode heeft uwen Tijdspiegel nooit gezien: we moeten dat gelooven, willen we hem niet van boosaardigheid verdenken. Maar van waar dan die citatie? overgeschreven, dood-onschuldig overgeschreven, mijn waarde, - weet ge waaruit? Uit eene aflevering van den Spektator, die verscheen vóór uw nommer 7 het licht zag. Nu is het duidelijk, vooreerst, waarom de Tijdspiegel van Julij wordt geignoreerd, - vervolgens waarom die arme predikanten door cursijf als loochenaars van God en onsterfelijkheid staan gebrandmerkt. Ge weet toch, onder welke vlag de Spektator vaart?

Die arme Maasbode, met zijne dominees-briefjes; wist de sukkel eens, wie hij door zijn overdrukken had gediend!

Begrijpt ge nu ook, mijn waarde, hoe lasteringen worden voortgeplant?

Uw

- S -

V. Brief van een' Drentschen boer, over het droogmaken van een stuk land aan de overzijde van het Y.

Mieneer de Riddekteur!

I kenne me vast niet! wadde? Nou dat doet er ook niks toe. Mien vaeder heet van Kloas en mien moeder van Triene en ik heet van Jaopik. Oeze huus steet in Drent, dat weet i toch wal waor 't leit: aors mut i maer es komme dan zal 'k oe wal wiezen waer 't is. Oeze buurman, o jonk! wat heit dat ventien 'n miseraobele bult boeken! dasje es biester, nou hi doet ok 'n bult leezen! Oeze buurman gaf mi 's anderen lesten zoo'n boekie, 'k leuf 't van 'n Tijdspiegel heet, daer je ik weet niet langer hoe zukke dingen, betoeren al miseraobel mooi in te laezen staon, meer as zoo'n boerenmenske wal begriepen kan. Achterin steet je sins 'n *Kronijk*, krek of zoo'n krant is. Dae las ik op 'n Zundag nao leste praeke, toe ik 'n poossie an tied had, in. Neet da 'k dat boekie koft heb, mieneer! Want as ik oe zeggen mag, geld is 'n beteunde waer, en ne tied is veul te krap, um boeke te kopen; maer buurman gaf ze me maer zoo um te laezen. Uut zoo'n boekie heb ik zien das ze in Amsterdam zoo wat roobollig west zind;[1)] dat me dune kaoters spiet; maer dat leit er alweêr toe.

1) Zie Aflevering V, blz. 393-396, Kronijk van den dag. April.

Nou hebben 'n mennigte goê luû in Holland mit menaer geld uutlegt, 'n kelekte is 't neet, zoo'n uutzet hebben ze daen veur 't arbeidsvolk, om ze anne gang te helpen en zoo'n tikkeltien op en been te holden.

Dao mot je toch 'n biesteren geld in dat land zitten! das je es raor, mien beppe heit er me wal van verteld. I kunnen 't haest niet g'leuven.

Mit dat geld willen ze nou land anmaeken, midden in 't waeter, an ginne kant, zoo as ze in oew boekie zegge, van het Y.

Maer kiek, mieneer de riddekteur! das je nou of ze staepel gek zind; das je, van kant of, allemaol malligheid. I meugen zeggen wat i willen, das ze de menschen werk geven heb ik niet op in tegen. Maar nim me niet kwaolik, as 't mit oew believen is! dao kan je altwisse niks van kommen. Heb ik in mien levent! 't is je geld in 't waeter smieten. Nao mien oogemark, konne ze dat geld beter besteden. Ik bin je wel 'n boer, maer zooveul hek toch al leerd en zien, dat et duzendmaol makkelikker is en proffitelikker ok, wuustland te ontginnen, as koele en plassen, die je van ende an gelieke vol waeter zind, digt en dan ten leste tot land te maeken. Dao is je nou es geen gedoe mit te hebben. 'T is je allemaol motterije anders niks. En wat kost 't dan nog niet 'n geld an dieken en dingen om 't waeter te keeren! en dat alle jaoren weêr an. 'K mag er niet an denken.

Wat ik ze raôd?.... ze mosten in oeze Drent vaorten en kenaolen graeven, dat wi er van die Amsterdamsche straotendrek hin konnen kriegen. Want dao zit et um! 'T ontbrek oes an mist. As we van dat spul hadden! nou ik zeg 't oe dan waeren we er uut. En kerels an en ende! wat leit hier nog 'n veen, er kon je wat zweers van turf of kommen, en dan nog de ondergrond tot land! ik stao er oe veur in, 't zou wat opsmieten.

En dan zoo'n bult heide, dao kon je wat op verbouwd worden; 't wil der wassen; as 't maer mist heit. En dan nog zoo'n miseraobelen zand, kiek! er is je geen ende an. En dan van die dikke steen die er alderwegges inzit en ok geld weerd is.... Um miens part mogte ze dao wol wat in Holland van hebben, as ze ons maer wat waeter en van die straotendrekke wollen doen.

Ik heb 't buurman al zoo vaek, en 's anderen lesten nog, zegd, en die zeî ok van goed. Maer dao blief et bi. 'T kereltien is anders wel zoo driest, he heit 'n kwaô bek, as ze sins zeggen, en veul vrunden dao in Holland, waer i nog al 'n bult gemeenschap mit heit, maer offe 't niet anduurt, en waer 't um in zit, kiek! dao kan 'k oe nou ok al niet veul meer van zeggen. Maer zooveul wee 'k wal, as ik in zien plaesse was, zou ik et er toch es teugen bezien. Maer ik heb er je geen firmelie, jao! geen enkele goê vrund.

Nou wou ik oe wal verzoeken, as 't mit oew believen is, dat i dat es in oew boekies zette en de menschen 'n tikkeltien baeter an 't verstand bragte. I begriepen toch ok wal dat oeze heide gouwer klaor te maeken is dan van waeter land te maeken. Zeker! 't begroot me van 't goeije geld. Want al is er nou in Holland genog van, i huven 't daerom toch maer niet over 'n balk te smieten: - 't kan je wel op. We kunnen hier nog wal bij duzende volk bergen. 'T komp ons op 'n stuk of mennige niet an.

As i dat rond kunnen kriegen, doe i me 'n groot pleizier en veulen tot me; die er regt bliede van wezen zolden, as ze mit die kenalisasie weêr an de gang gingen. Ik zal oe wel es weer 'n pleizier

doen. As de neije rogge komp wil ik oe wel 'n dikke krentstoete sturen. Mien moeder bakt uut te kiek, ze heit et je maer es goed inne slag.

Nou mieneer de riddekteur! al wat wenschelik is! 'k zeg oe goên dag en gezondheid en de groete an oew volk. I mutte de groetenissen hebben van oeze volk.

Oew vrund JAOPIK
uut Drent.

VI. Tweede brief van een' Predikant aan een' Staatsman over eene voorgestelde bepaling in de grondwet.

Of ik tevreden ben met de wijziging, door de regering in het artikel der commissie gemaakt, waarover ik mij bezwaarde? Volkomen, omdat men het beginsel in al zijne valschheid en onhoudbaarheid bloot ligt. De personen worden nu gespaard, de stand van godsdienstleeraar alleen incompatibel verklaard met dien van volksvertegenwoordiger: de verkozen godsdienstleeraar doe afstand van zijn ambt, en hij wordt in de kamer toegelaten. Uitmuntend: te meer kan het blijken, dat ik voor personen niet, wel voor regten in het strijdperk treed. Godsdienstleeraars kunnen geene volksvertegenwoordigers zijn, - dus ook geene onderwijzers in de godsdienst, geene catechizeermeesters? Wie uwen kinderen walzen en galoppades leert, mag u in 's lands vergaderzaal vertegenwoordigen, niet, wie hen op het hart drukt, God te beminnen bovenal en den naaste als zichzelven. Eilieve, zeg 't mij, is uw staat zóó in den grond verdorven, zóó zedeloos in beginsel en strekking, dat hij zich met de godsdienst van verre niet kan verdragen, dat de godsdienstige geen staatsman, de staatkundige niet godsdienstig kan zijn? God verhoede, dat 't met onzen Staat zóóverre zou gekomen zijn!

Maar er is niets onbillijks in de bepaling: de godsdienstleeraar legge zijn ambt neder en vertegenwoordige het volk, 'k stem 't u toe, van onbillijkheid is geen spoor te ontdekken, als ge maar de bepaling niet vergeet, dat de koopman bij zijne benoeming zijne zaken moet liquideren, de regter zijn ontslag vragen, de katheder van den verkozen' hoogleeraar vacant verklaard worde. Ik wensch u geluk met het vooruitzigt van eene kamer van leêgloopers. Maar de belangen der gemeenten zouden worden veronachtzaamd, werd een prediker ter Statenvergadering afgezonderd. Ei, 'k meende, Staat en Kerk werden gescheiden, ik waande vernomen te hebben, dat de regering de vrijheid der kerk voorstaat, aan de kerk vrijheden opdringt, welke zijzelve niet verlangde; - vanwaar plotseling die vaderlijke zorg voor het zielenheil der gemeenteleden, van waar die bekommering over ledige predikstoelen? Laat het aan de gemeenten, aan de wettige kerkbesturen over, voor de trouwe pligtvervulling der godsdienstleeraars te zorgen. De wettig geconstitueerde kerkelijke vertegenwoordiging verklare den prediker onbevoegd om het volk te vertegenwoordigen, ik zal bukken voor de bevoegde magt; de regering drijve haren zin door, en zie toe, hoe zij zich zuivere van de blaam van in te grijpen in de regten der kerk.

Ik kan meer open spreken dan in mijnen vorige: sinds ik u schreef hebben de partijen zich scherp van elkander gescheiden, godsdienstige secten hebben getracht, van de grondwetsherziening partij te trekken; sommigen schijnt dit meer te gelukken, dan voor het heil des vaderlands bevorderlijk kan zijn. Wat ik toen ver-

zweeg om des vredes wil, behoeft nu niet meer verzwegen. Niet op mij drukt de schuld, als mijne woorden grieven of kwetsen. Het moet gezegd: gij gevoelt het, dat eene Ultramontaansche priesterschaar het volk niet mag vertegenwoordigen, omdat ze priesters zijn en afhangen van den wenk eens buitenlanders. Hen alleen uit te zonderen, daartoe ontbreekt u de moed, omdat gij vervaard zijt door het geschreeuw der ingeslopen Jezuïeten, en dáárom, dáárom moeten wij tegelijk met hen getroffen worden: 't is onbillijk, maar Roothaan laat u met rust. Wat predikanten-haat, aangeblazen door Ultramontaanschen laster, doet welligt het overige. Durven wij klagen, eene bedreiging tegen stille, vreedzame, nuttige burgers moet ons het zwijgen opleggen. Is dát uwe hooggeroemde liberaliteit? mij is 't wèl, maar schrijf dan een nieuw woordenboek voor onze dagen.

Dit zij mijn laatste woord: God alleen weet, welke dagen wij te gemoet gaan; maar wát stormen dreigen, de leeraars der Protestantsche kerkgenootschappen zullen het toonen, dat zij Nederlanders en minnaars van hun vaderland zijn, al schijnt hun stand bij velen een schandmerk te zijn geworden.

- S -

Snippers en splinters.

I. Zwaarwigtige drukzonde der opregte Haarlemsche Courant.

Wanneer gij met eenige aandacht het Haarlemsche dagblad, te voren drie-dagsblad, van den 4^{den} Julij dezes jaars, hebt gelezen, is het welligt aan uw opmerkzaam oog niet ontsnapt, welk eene interessante drukfout-combinatie dáár te lezen was, en wel op de laatste kolom, de allerlaatste aankondiging. - Gij kunt u door de aanvrage van het gemelde nommer overtuigen, dat er alzoo letterlijk stond: ‘Bij J. Roering, te 's Gravenhage, is gedrukt en alom verkrijgbaar gesteld:

VRIJHEID, GELIJKHEID, BROEDERSCHAP,
door
Mr. G. Groen van Prinsterer,
prijs 80 cent.

ieder afzonderlijk en daarna vereenigd worden geveild.’

Deze curieuse, schier echt humoristische bijvoeging, mag toch niet onopgemerkt blijven. Waarschijnlijk dat een der koffij-, huis- of scheeps-veilingen in der haast een regel verloren had, en dezelve juist ongelukkiglijk was aangeland, onder de aankondiging van het werk des heeren Groen. Hoedanig zulk eene typographische abnormiteit mogelijk is, kan alleen een drukkersgezel verklaren; wij intusschen, die op alle groote en kleine teekenen des tijds letten, willen uit deze toevallige drukzonde eene toepassing in het voorbijgaan oprakelen; want, inderdaad, het schijnt alsof zoowel binnen Parijs als ook in ons goede land, ‘vrijheid, gelijkheid, broederschap,’ afzonderlijk en vereenigd, aan het groote publiek geveild worden. - Men heeft zich met kracht en geweld op dit driemanschap geworpen; hier om hetzelve te kroonen, daar om hetzelve te verscheuren; de leuze der eeuw is bepreekt, bediscutiëerd van alle zijden, en,

in den waren zin des woords - *geveild.* - De letterzetter, die wat slaperig was, wist niet welk eene *groote* en zwaarwigtige waarheid door hem aan de thans levende geslachten is bekend gemaakt. - Hadden wij het werkje van Mr. Groen (een onzer Duitsche naburen noemde dien heer den *goeden* Groen) - (vergelijk Tijdspiegel 1847, II, blz. 435) bij de hand, welligt zouden wij dáár reeds de stelling der Haarlemsche Courant van 4 Julij bevestigd vinden: ‘dat ieder afzonderlijk en daarna vereenigd is geveild.’ Wat bieden de menschen thans voor deze drie partijtjes, ten openlijken verkoop aangeslagen, en weder uit de oude magazijnen van 1789 tot 1802 aan het licht gebragt? ‘Elk wat wils,’ zegt onze almanak tot Nut van 't Algemeen. Twee predikers, de Eerwaarde Heer Coquerel te Parijs, en de Eerwaarde Heer Krummacher te Berlijn, hebben de drieledige tijdsspreuk, den Cerberus, al vast op den kansel in publieke veiling gebragt, en onze hedendaagsche schrijvers hebben zich van het brullende ondier bemagtigd; zelfs, als wij op ons zwak geheugen in dezen mogen afgaan, heeft de redactie der *Vaderlandsche Letteroefeningen* mede eenige gerijmde *aardigheden* over de spreuk opgedischt; maar niemand heeft dat zoo oorspronkelijk en aardig gedaan, als de oolijke letterzetter van den heer Enschedé. - Nu vragen wij heden enkel: hoe lang zal dit politiek trifolium nog in slag blijven? Wat zullen wij er voor ons van inkoopen? Kaveling 1: de vrijheid, - kaveling 2: de gelijkheid, - of kaveling 3: de broederschap? - Wij noodigen zeer ernstig onze medewerkers uit, om deze vraag ten spoedigste te beantwoorden; want als de Tijdspiegel thans zwijgt over ‘vrijheid, gelijkheid, broederschap,’ zoude men hem voor een Uilenspiegel kunnen uitkrijten.

Wij wachten dus met den eersten postdag onze inkoops- of verkoops-orders en commissiën, in betrekking tot de Fransche emballage, die

‘ieder afzonderlijk en daarna vereenigd zullen worden geveild’

(zegt de Haarlemsche Courant.)

II. De schouwburgen in Parijs, en derzelver twee pleitbezorgers, Victor Hugo en Pyat.

De leden der Nationale vergadering hebben reeds vele blijken van hunne menschenkennis gegeven; somtijds, 't is waar, hebben ze wat onberaden en voorbarig gehandeld, zoodat de rijks- en stadsvoogd, vader Cavaignac, met de scherpte des zwaards de scherpte der tongen doeltreffend heeft ondersteund, maar nu de lijken eens begraven, de gewonden verpleegd zijn, de lijkstoet als naar gewoonte gedefileerd heeft, en alles weder op eenige honderdtallen dooden na in orde is, nu wordt het tijd dat men aan de *meer* gewigtige belangen der achtbare gemeente te Parijs denke, en zorge, gelijk een der vertegenwoordigers teregt heeft opgemerkt: ‘dat de Parijzenaars zich onder de zegening der republiek niet vervelen,’ dat ze zich weder amuseren, - want verveling en ledigheid is ook hier des duivels oorkussen - derhalve zijn de heeren Victor Hugo en Pyat, beide afgevaardigden, in de bres gesprongen voor de verlatene en geslotene schouwburgen; deze zedelijke ateliers voor het volk; deze onmisbare leerscholen der wijsheid; deze broeikasten der beschaving - ook het materiëele element werd door de twee welbespraakte pleitbezorgers niet

vergeten - want: 500 schrijvers en letterkundigen zonder brood, 100,000 menschen die van de twee dames Melpomene en Thalia, en de soubrette - Terpsichore er bij - hun dagelijksch brood ontvangen, dat was wel waardig eene som van 690,000 francs, en 5,000 francs voor de inspectie. De twee heeren der kunst hebben de Nationale vergadering dan ook in de ziel getast, en bewezen, dat de Parijzenaars zich des avonds niet meer zouden vervelen, en derhalve liever de schouwburgen bezoeken, dan weder barricaden oprigten.

In onze hoofdstad, waar zeker ook wel sommigen aan verveling blootstaan, nemen wij een volstrekt tegenovergesteld verschijnsel waar. De directie van den Hollandschen schouwburg deed immers tot tweemaal toe een krachtig beroep op het hart der geabonneerden, om zich voor het naderend speelsaizoen, eerst met hunne beurzen, later met hunne personen beschikbaar te stellen, tot handhaving van:

> ‘der kunsten God aan 't Y met *geestdrift* aangebeên!’

Wij weten den uitslag niet, maar de heer Pyat heeft gezegd: ‘dat geheel Europa het Fransche tooneel erkent.’ Ja hij heeft er in republikeinschen overmoed bijgevoegd: ‘dat zelfs de keizer aller Russen genoodzaakt is geweest, om eenen Franschen schouwburg te St. Petersburg toe te laten;’ hij heeft zijne pleitrede besloten, zeggende: ‘neemt de schouwburgen uit Parijs weg, en Parijs zal een ligchaam zonder ziel zijn.’ Zoo iets immers snijdt hout, en wij mogten er ten minste in de hoofdstad wel eenig nut uit trekken. - Intusschen is het nog ten onzent de vraag: of, zelfs bij gesloten en in staat van faillissement verklaarde nationale schouwburgen, onze hoofdstad ook een ligchaam zonder ziel zoude zijn, iets, waaraan wij, ten spijt der beide heeren Victor Hugo en Pyat, gelooven tot heden toe te moeten twijfelen.

III. Het standbeeld van den Aartsbisschop te Parijs.

Niet minder pleit het, waarde lezers! voor den aesthetischen en godsdienstigen geest der republiekeinsche stuurlieden, dat zij in de hitte der voortgaande revolutie, bij het akelig hol en dof klinken der ledige staatskas, bij de toenemende verwarring binnen en buiten Parijs, toch niet vergeten om aan *standbeelden* te denken, en te midden van zoovele slagtoffers, den wakkeren Aartsbisschop een beeld voteren, dat immers, vergelijk de berigten, zelfs door den prediker Coquerel dikwerf zal bezocht en begroet worden; 't is zeer loffelijk: de geestdrift die zich als afkoelt in het koude marmer. Minder gelukkig schijnt intusschen de keuze van het opschrift, ontleend uit de Heilige Schrift: Joh. X, vs. 11. ‘De goede herder stelt zijn leven voor de schapen’ Wel is waar, te midden der republiekeinsche geestdrift, mag men alles zoo naauw niet nemen, en niet altoos de kalme bedaardheid van constitutionele en monarchale menschen verwachten; maar de parallel, die hier tusschen den eenigen *waren* goddelijken Herder, en tusschen zijn dienstknecht, den heer d'Affre, getrokken wordt, is een weinig ergerlijk, en als wij ons een juist begrip van den' overleden Aartsbisschop hebben gevormd, dan zoude hij uit zijn graf antwoorden: ‘Delg die woorden uit, hier bovenal is de jonger niet meer dan de meester!’ Wij zijn er overtuigd van, dat

bij den diep godsdienstigen nabuur, dit opschrift, hoe vleijend hetzelve ook klinke voor den moedigen Prelaat, nadrukkelijke afkeuring zal erlangen. - Standbeelden zullen echter in deze eeuw noodig worden als brood en schouwburgen; want al de groote en dappere mannen, die voor of tegen de republiek zijn gestorven, moeten maar zoo niet uit het geheugen gewischt - men zal vooreerst met de 3 of 4,000 namen der gesneuvelden en gewonden de handen vol hebben - en wij wenschen dat de Nationale Vergadering niet te lang toeve met een voorstel te doen ter oprigting van een Nationaal Fransch Walhalla, naar de snede van het Beijersche, waartoe welligt de eenigzins verhevene Mont-martre de geschikte localiteit kon aanwijzen; in zulk een geval hopen wij, dat er ook nog een plaatsje voor ons *toekomend* Coster's *standbeeld* moge openblijven, dat nu wel, toch voor de helft ten minste, zal gereed zijn.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Republiekeinsche catechismus, of: Beginselen van algemeene wijsbegeerte, zedeleer en staatkunde, ten gebruike voor alle volken.

(Zooveel doenlijk, woordelijk naar het Fransch gevolgd).

Wie zijt gij?
Vrij, Franschman, 's harten keus op republiek gezet;
Ik ben geboren om mijn broedren te beminnen,
Mijn land te dienen en door werk mijn brood te winnen,
'k Verfoei de slavernij, maar buig mij voor de wet.
Wie heeft u geschapen?
Hij, die alom het al schiep door Zijn magtgebod,
Het licht, de sterren, d' aardkloot waar we op wonen;
Wiens hand de hemel, dieren, menschen toonen,
In hem geloof ik, en noem hem bewondrend GOD.
Wie is God?
Ik weet niet wie Hij is; Zijn werk verkondigt Hem:
En doet Zijn grootheid mij in de oogen schittrend stralen;
Mijn geest is veel te zwak zijn beeldtnis af te malen;
In 't binnenst van mijn hart verneem ik slechts Zijn stem.
Hoe moet men God eeren?
De wereldharmony getuigt den mensch Zijn magt,
Die 't zij dan wondren, of weldadigheên verkonden.
Zijn dienst is diep ontzag met dankbaarheid verbonden;
Hij huldigt God het meest die 't meeste goed volbragt.
Wat is het leven?
Reeds van de wieg af aan leidt iedre stap naar 't graf;
't Is de aangewezen baan, van meengen kuil doorsneden.
Wie haar met vasten blik en voet ook mag betreden,
Veraangenaamt haar duur en vreest den eindpaal niet.
Wat is de dood?
Het perk der smart, de drempel tot een beter leven,
Een oogwenk, dien alleen de laffe of booswicht vreest,
Begeerlijk, als 't zij schande of kluisters ons doen beven;
Roemruchtig, is hij nut voor 't vaderland geweest.

Wat is de ziel?
'k Weet dat ik voel en denk - meer kreun ik mij niet om, -
Ik wil, ik handel, ik herdenk mijn werken;

Een wezen leeft in mij dat buiten mij kan werken.
'k Weet niet waarheen ik ga, 'k weet niet vanwaar ik kom.
Is de ziel onsterfelijk?
't Al wisselt, niets vergaat; de ziel zal dus niet sterven:
De ziel blijft onverdeeld, als 't ligchaam wordt gesloopt.
God zal vervullen wat de stervling heeft gehoopt,
Had Hij zooveel gedaan om ras haar te verderven?
Welk lot wacht ons na den dood?
De deugd wacht ginds haar loon! het misdrijf toeft zijn straf;
Ziedaar der boosheid toom, de hoop bij de ongelukken,
De troost des braven die voor de overmagt moet bukken.
Hoop bij uw twijfling dan en leg de deugd nooit af.
Wat is de deugd?
Wie voor zijn pligten leeft en de ondeugd schuwt en vliedt,
Mag dààrom zich geenszins een braven burger roemen;
Die 't schuldige betracht is eerlijk man te noemen,
De deugd wordt slechts gekend door de offers die men biedt.
Wanneer is een offer verdienstelijk?
Indien 't het vaderland, der maatschappij ten zegen
Gedijt; want zonder dàt is 't slechts een ijdle gril:
Der menschheid diene een elk, die deugdzaam wezen wil;
Het is geen offer waar geen nut door wordt verkregen.
Hoe onderscheidt men goed en kwaad?
Den onervaren mensch wil God het spoor doen vinden
Door fijner, eedler zin, dien ons Zijn goedheid gaf,
Die slaat ons hand'len gade, en keurt het goed of af:
De rede hoedt altoos 't geweten voor verblinden.

Wat is het geweten?
't Geweten is die stem, die inspraak, zoo verheven,
Die onze daden volgt; - zij spreekt ook zelfs vooraf;
Die haar gehoor verleent, kan steeds in kalmte leven;
Die haar bedriegen wil, vindt ook door haar zijn straf.

Hebben wij geene hartstogten? *Waardoor ontstaan ze*?
De hartstogt strekt elk mensch ten drijfveer tot het werken,
Daar moet genot en smart en vrees en hope zijn;
Maar rede moet ook hier 't onstuimig woên beperken
En zonder matigheid kweekt hartstogt folterpijn.

Gaf God ons onze hartstogten niet?
Gewis verleende ons God naar Zijnen wijzen raad
't Verlangen naar geluk, de bange vrees voor plagen:
Maar 't schijngoed dat men zoekt, en de angst voor 't schijnbaar kwaad,
Versperren steeds den weg dien we ons ontsloten zagen.

Hoe omschrijft gij de hartstogten?
Der zinnen opstand bij het teugelloos begeeren,
Zij blusschen in ons hart de vlam van 't hemelsch vuur,
Tirannen voor de ziel die al haar vrijheid keeren.
Zij toonen 't lokaas; maar verhaasten 't wroegingsuur.

Waarom gaf het Opperwezen onshartstogten nevens de rede?
Een tweespan heeft de ziel als menner te besturen:
Één ros is mak en traag, maar 't ander bandloos vrij;
't Één moet de sporen, 't andre 't bit verduren,
Zij moeten zaam gepaard, en 't voertuig hoort er bij.

Ware 't niet beter geweest, *ons zulke vijanden niet te geven*?
Den vijand te verslaan is echte krijgsmansglorie;
't Is God die tot den kamp 't vereischte wapen biedt,
Hem die het moedig voert ontgaat de zege niet.
Hoe hagchlijker de strijd te schooner de victorie.

Hoe moeten wij overrompelingen ontwijken?
De rede heeft altoos haar wachtpost uitgezet,
Grijpt dan 't geweer ter hand, als zij 't gevaar komt wijzen,
Den dwingland u gemerkt en 't blanke staal gewet,
Terstond de vonk gebluscht vóór vlammen opwaarts rijzen.

Wat zijn de vier hoofddeugden?
Regtvaardigheid, beleid, en matigheid, en moed,
Is 't viertal dat gewis al onze deugden voedt.
't Is de eerste, die den band snoert voor de maatschappijen,
't Persoonlijk heil van elk doen de andre drie gedijen.

Wat zijn de vier tegenovergestelde ondeugden?
Welk gevaar is daaraan verbonden?
Het onregt wordt gevolgd door ieders felsten haat;
Uit onvoorzigtigheid ontstaan vaak ongelukken;
De onmatigheid doet smart en dood voor vruchten plukken,
En op lafhartigheid kleeft de algemeene smaad.

Wat eischt de regtvaardigheid?

Doe nooit een andren 'tgeen gij voor uzelven vreest,
Houd naauwgezet wat eens uw mond beloofde;
Heb lust in 't weldoen, schoon geen tong u dààrom loofde,
Ducht andrer ondank niet, vlied eigen ondank 't meest.

Waartoe is de voorzigtigheid nut?
Zij waarschuwt, ziet vooruit, en leert bedachtzaam kiezen,
Spoort iedrer hulpbron op, ontneemt 't gevaar zijn wigt,
Zij leidt het toeval, en blijft nooit uit 't oog verliezen
Wat heden steunsel geeft, of voor de toekomst licht.

Wat eischt de matigheid?
Dat elk zijn neigingen en zijn behoeften merkt,
Wie buitensporig is, geniet het minst van allen;
Hij is de wijste, die zijn lusten steeds beperkt,
Het misbruik van het goed' zou zelfs 't genot vergallen.

Wat is moed?
Moed is 't, noch koud, noch woest zich storten in den kamp;
Maar met bedaardheid voor 't gevaar, dat naakt, te bukken;
Verduren wij dus kalm het prangen van de ramp:
Wie haar durft tarten, kan er zich schier aan ontrukken.

Welke zijn de voornaamste ondeugden waartoe onze hartstogten ons vervoeren?
Toorn, hoogmoed, gierigheid en nijd, dus heeten zij;
't Verstand misrekent zich, de rede slaat aan 't dolen.
Twee zijn er vuiger nog die vaak te zamen scholen:
De snoode logen en de lage huichlarij.

Is de logen dan een groot kwaad?
Wie liegt vernedert zich, hem kan men niet meer achten;
Gelooft hem niet die vaak de waarheid heeft verkort.
Men moet de waarheid nooit vertreden noch verkrachten
't Is altijd kwaad, dat soms een schaadlijk misdrijf wordt.

Wat is de huichelarij?
't Is 't zedelijk bederf ten hoogsten trap geklommen,
Dat met den schoonen glans van deugden zich vernist.
Eens blijkt ze afzigtlijk, naakt, wen zij dien luister mist,
Eene ondeugd is 't te meer om de ondeugd te vermommen.

Wat is de toorn?
De toorn is de aanval van een korte razernij,
Verblindt het oordeel, legt den vrijen geest aan banden,
Hoe schandlijk ook terstond zijn eerste uitbarsting zij,
Misdadig wordt hij als hij 't wraakvuur doet ontbranden.

Wat is het behoedmiddel tegen den hoogmoed?
Acht andren niet te min, uzelven niet te veel,
Dit schaadt, hadt ge ook een tal verdiensten reeds verkregen.
De ware roem is wars van hoogmoeds zoet gestreel,
En streeft naar 't toppunt steeds, maar waant het nooit bestegen.

Wat is de gierigheid?
De gierge wenscht naar goud, om 't in den grond te graven!
Hardvochtig, geemlijk, norsch, daar hij zijn rust steeds derft,
Hij leeft niet als hij leeft, geen mensch weent als hij sterft:
En elk genot ontvliedt der vuige hebzucht slaven.

Wat is de nijd?
Naijver hebt gij wèl van wangunst te onderscheiden:
Slaagt 's naasten werk, daardoor wordt de eerzucht niet gestuit;
Maar nijd zwelt op van gal en stort zijn zwadder uit;
De een baant den weg tot roem, tot schand' zal de andre leiden.

Is de luiheid ook geen ondeugd?
Elk lid der maatschappij bekleed' er zijne plaats,
Wie d' arbeid mijdt of schuwt verbeurt haar zegeningen,
De luiheid baant welras den weg tot alles kwaads:
En ledigheid zal vaak tot snoode misdaad dwingen.

Wat zijn de verschillende standen waartoe de mensch moet geroepen worden?
Wat moet hij worden?
Regtschapen burger, zoon, en echtgenoot, en vader;
Wat heilge titels! Wèl elk die u voeren mogt!
Wat zorg en pligten zijn aan uwe taak verknocht,
Vervul ze waardig, dan verdient ge ze ook te gader.

Wat zijn de algemeene pligten van den burger?
Hij is aan 't vaderland geheel zichzelv' verschuldigd;
Zijn broedren trouwe zorg, zijn kennis 't wereldrond,
Aan 't ongeluk zijn hulp, der wet, dat hij haar huldigt:
Maar wie zijn pligten schendt, verbeurt elk regt terstond.

Wat zijn de regten van den burger?
In denken en geloof, in woord en daden vrij zijn;
De vrucht te smaken die hij van zijn arbeid plukt,
Bij veilging van persoon en van bezitting blij zijn,
En tegenstand te biên aan elk die hem verdrukt.

Wat is de vrijheid?
De vrijheid komt van God: zij is Zijn schoonste werk;
Zij kan slechts 't reine hart haar vollen zegen geven,
Toont, vrijheidszonen! dan van elke deugd het merk.
Dat onze hulde nooit een smet doe op haar kleven.

Geeft de vrijheid het regt om alles te doen?
Neen, vrijheid is geenszins die neiging bij de menschen
Die elk gezag verfoeit en iedren teugel ducht:
Ze is 't regt tot handlen zoo als elk zijn daân moet wenschen;
Regtvaardigheid bestuurt ze, en, zwijgt de wet, zij vlugt.

Is het regt van eigendom heilig?
Wil nooit op andrer goed begeerige oogen hechten,
Maar acht, verdedigt steeds hun leven en hun goed,
De veiligheid van elk is 't die ook de onze hoedt;
Wie andrer regten krenkt, vernietigt eigen regten.

Hoe kan de zwakke den sterken tegenstand bieden?
Het Eeuwig Wezen heeft ons ongelijk gemaakt,
In gaven van den geest, in zielsvermogens, krachten;
Maar wil dat menschen door maatschaplijke orde trachten
Hoe al dat ongelijke in evenwigt geraakt.

Hoe geschiedt zulks?
't Verdrag waarvan de knoop het groot geheel vereent
Doet 't groot getal aan 't mindre een hechten slagboom zetten;
Zorgt, dat door aller steun de zwakke krachten leent,
Gelijke regten heeft door de uitspraak van de wetten.

Wat is de wet?
De wet is aller wil, ze is de algemeene regel,
Der euveldaadren schrik, der schuldeloozen stut,
't Bevel der overheid wordt geldig door haar zegel,
Zoodra de wet slechts spreekt, dat elk haar dan beschutt'.

Wat is de constitutie?
Zij waarborgt aller regt, zij doet den volkswil kond;
Ze is 't veilig rigtsnoer onzer pligten, onzer zeden.
Republiekeinen! waakt, beschermt haar te allen stond,
Opdat de vrijheid nooit weêr roekloos wordt vertreden.

Wat is het kort begrip der algemeene maatschappelijke pligten?
Vrees God, dien 't vaderland, bemin uw naaste' opregt;

Eer grijsaards; wil aan 't leed uw mededoogen schenken;
Dat gij voor 't kunsttalent verdiende lauwren vlecht,
Beklaag den schuldigen, en wacht u hem te krenken.

Is 't genoeg beschuldigd te zijn om schuldig te wezen?
't Vermoeden kan somtijds den schuldeloozen treffen!
Uw vonnis zwijge tot de wet zich hooren laat:
Veroordeel nooit waar ge ook den schijn niet op moogt heffen:
Geloof terstond aan 't goed, maar twijfel lang aan 't kwaad.

Welke maatschappelijke hoedanigheden en bezigheden moeten den regtschapen burger onderscheiden?
Wees menschlijk, braaf, opregt, en blijf altoos verfoeijen
Hebzuchtige eigenbaat en sluwheid, dwinglandij,
Dat iedre geurge bloem die ge op uw pad doet bloeijen
Gekweekt door vaderland, beschaving, vriendschap zij.

Wat is vaderlandsliefde?
Een heilge aandrift, die de borst in vlammen zet,
In 't echte burgerhart wekt ze onuitspreekbre blijheid;
Zij schept een heldenteelt, die dwinglandij verplet:
Zij is een spruit, gekweekt door de eer en door de vrijheid.

Waartoe dient de studie?
Zij onderwijst het kind, is 't sieraad van de grijsheid,
Zij kroont den voorspoed, biedt haar troost in droefenis;
Geeft waarheid waapnen, waar 't vooroordeel vijand is,
Ontdekt de dwaling door het heldre licht der wijsheid.

Is de onwetendheid schadelijk?
Al 't kwaad wat de aard bedekt is door haar uitgestort,
De regten van den mensch heeft zij miskend, gelasterd,
De dweeperij gediend, de vrijheid steeds verkort,
De menschlijke natuur en wat zij eischt verbasterd.

Wat is de vriendschap?
Gevestigd op 't gevoel der zoetste eenstemmigheid,
Streelt ze elk die haar verwekt. - Waar ooit heur stralen vielen,
Smaakt ieder beurtelings 't genot, dat zij verbreidt,
De ware vriendschap is vereeniging der zielen.

Wat zijn de pligten van kinderen jegens hunne ouders?
Ontzag en leerzaamheid en dank - dit eischt Natuur.
Mijn kindren zullen mij die op hun beurt betoonen.
Zou 'k anders dan bezield door heilig liefdevuur
De zorgen, die mijn jeugd mijn moeder kostte, loonen?

Wat zijn de wederzijdsche pligten van echtgenooten?
Weêrkeerige achting, gul en minzaam dienstbetoonen;
Gewillig deelen van genoegens, arbeid, zorg;
Vertrouwen moet bij 't paar, wiens regten een zijn, wonen:
Voor 't wederzijdsch geluk koos men elkaâr tot borg.

Welke zijn de pligten van ouders en onderwijzers?
Voor 't jeugdig hart de baan der pligten af te perken
Opdat voor burgerzin een schoone tempel rijz';
't Gezag te matigen door vriendlijk onderwijs,
En door hun voorbeeld steeds hun lessen te versterken.

Welke zijn de pligten der heeren jegens hunne dienstboden?
Mijn evenmensch verkoopt mij zijne dienst gedwongen,
Maar 'k wil niet dat hij voor een harden meester beev';
'k Heb door ontbeerlijk goud zijn staâge dienst bedongen,
Terwijl ik bij dien ruil gewis het minst hem geef.

Welke die van den dienstbode jegens zijn heer?
Naauwkeurigheid en trouw, vlijt bij zijn werkzaamheden,
Geen pligt vernedert ooit; slechts de ondeugd werpt in 't slijk.
Een eerloos knecht stell' zich met slavennaam tevreden;
Een brave dienaar is een braven heer gelijk.

24 Julij 1848.

Kronijk van den dag.

Julij.

BINNENLAND. - Weinig verblijdends is van de verloopene maand te berigten. - Reeds in het begin derzelve was de Minister Luzac genoodzaakt zijn ontslag te nemen, daar de toestand zijner gezondheid hem niet toeliet langer werkzaam te blijven, de baron van Heemstra werd in zijne plaats tot Minister van Hervormde Eerdienst benoemd. - Voor die leden der tegenwoordige Tweede Kamer, die weldra moesten aftreden, werden andere gekozen, en deze keuzen - het zal voldoende zijn te zeggen dat, indien er nog iets aan de impopulariteit van het bestaande *getrapte* verkiezing-stelsel ontbrak, dit ontbrekende daardoor is aangevuld. - De Tweede Kamer bragt haar voorloopig onderzoek der ontwerpen van Grondwets-herziening ten einde, en het verslag daarvan werd openbaar gemaakt. Het is niet te verbloemen, dat door dit verslag de hoop op het spoedig tot stand komen eener zoodanige Grondwets-herziening als het grootste en beste gedeelte des volks verlangt, vervlogen is. De Kamer heeft zich toch ten opzigte van die herziening geheel tegenover de Regering en het volk geplaatst. Wat het laatste verlangde en de Regering goedkeurde, verklaart zij volstrekt niet te verlangen of goed te keuren. Het antwoord der Regering op deze bedenkingen wordt nog te gemoet gezien; dat het de kamer tot andere meeningen en overtuigingen zal brengen is niet te verwachten, en wat moet dan volgen? - De heer Nedermeijer van Rosenthal had eenen uitweg uit de bestaande moeijelijkheid voorgesteld, misschien den eenigen, die behoudens formeele wettigheid mogelijk is; maar zijn voorstel vond bijna geene ondersteuning. - Als ware het bovenstaande niet genoeg om de flaauwe hoop op eene betere toekomst door eene algemeene mismoedigheid en neerslagtigheid te doen vervangen, moest er nog een nieuwe belasting worden voorgesteld ter dekking van een te kort van elf millioenen, voor een klein gedeelte spruitende uit eene gedeeltelijke afschaffing der accijnsen op de eerste levensbehoeften, waarbij toch al het hatelijke en drukkende van de formaliteiten dier belasting blijft bestaan; voor het overige het gevolg van vroegere misrekeningen, waarbij nog het ergste is eene bijna zekere nieuwe misrekening, die binnen korten tijd een nieuw te kort zal doen ontdekken. De belasting, waardoor dit te kort zou moeten gedekt worden, zou eene percents gewijze heffing op de bezittingen en inkomsten zijn. Het beginsel van zulke eene heffing onaangeroerd latende, is het niet te ontkennen dat de uitvoering daarvan bezwaren aanbiedt, welke, voor al in een land als het onze, bijna met eene onmogelijkheid gelijk staan. Ook uitwendig

wordt Nederland met een gevaar bedreigd, dat alleen door de uiterste behoedzaamheid der Regering zal kunnen worden afgewend. De nieuwe centrale Regering van Duitschland maakt op het halfslachtige Limburg aanspraken, waarbij het onmogelijk schijnt dat deze provincie een integrerend deel van Nederland blijve. Luxemburg heeft reeds eene nieuwe Grondwet, welke in de afgeloopene maand door den Groot Hertog (onze Koning) is bezworen. Wenschelijk ware het dat Limburg, zonder verder nadeel voor ons vaderland, in denzelfden toestand kon worden gebragt. Dat wij aldus ook Venlo en Maastricht verloren, zou eer voordeel dan nadeel zijn, daar deze vestingen, wat men ook ten tegendeele zegge, toch slechts ten onzen koste en ten nutte van anderen door ons worden bewaard. - Het eenige lichtpunt in dit donkere tafereel bieden de nog van onze voorvaderen bewaarde deugden aan het Nederlandsche volkskarakter van. Indien de drang der omstandigheden de uitwerking mogt hebben van deze deugden wederom te verheffen, dan zou een latere tijd zich mogen gelukwenschen met het doorstaan der moeijelijkheden van het tegenwoordige oogenblik. Het is onnoodig dit gezegde te ontwikkelen of toe te lichten, daar elk burger door eenig eenvoudig nadenken ligt tot de gemoedelijke overtuiging zal komen wat in dezen tijd en in zijnen kring zijn pligt is.

FRANKRIJK. - De man die door de Februarij omwenteling het meest op den voorgrond was geplaatst, en van wien Frankrijk deszelfs heil scheen te verwachten, is weder in het duister verdwenen, gelukkig dat hij dit in veiligheid heeft mogen doen; en een ander, wiens naam toen naauwelijks genoemd werd, bevindt zich thans aan het hoofd der republiek, met eene magt bekleed, waarvan het aan hemzelven is overgelaten de grenzen te bepalen. Lamartine heeft plaats gemaakt voor Cavaignac. Er is zelfs spraak geweest van den dichterlijken staatsman in beschuldiging te stellen voor het bestuur, waartoe zijne hand te zwak is gebleken; en indien men mag onderstellen, gelijk inderdaad het geval is, dat Lamartine in zijn gedrag door edele beweegredenen van menschlievendheid en vaderlandsliefde is gedreven, zal men meer genegen zijn om zijne bittere teleurstelling te beklagen, dan hem te veroordeelen dewijl hij zich zoozeer in zijne krachten en vermogens heeft misrekend. Hij zal gemeend hebben dat zijne welsprekendheid voldoende zou zijn om al de hartstogten, welke door de omwenteling in beweging waren gebragt, te stillen of te leiden, en zijne poëtische verbeelding zal hem verlokt hebben om zelf geloof te slaan aan de vleijende lofspraken, waarmede hij de volksklasse van Parijs overlaadde. Deze volksklasse heeft in de Junij-dagen getoond wat er van haar te wachten is - maar wij bedenken ons dat het onbillijk is, den naam volksklasse te geven aan een dergelijk uitschot der maatschappij, dat zich, ongelukkig genoeg, in alle groote steden verzamelt, en van welks zedebederf en boosheid de door sommigen schrijvers opgehangen tafereelen als fabelen, ten minste als grove overdrijvingen werden beschouwd, terwijl men thans met huivering aan de waarheid daarvan moet gelooven. De Junij-dagen hebben voorbeelden van eene barbaarschheid opgeleverd, welke men naauwelijks onder de dierlijk woeste volkstammen van Afrika zou hebben verwacht. In ons vorig nommer hebben wij met weinige woorden den uitslag van den strijd vermeld, en wij achten het daarom onnoodig op deze

t.o. 154

Generaal Cavaignac.

afschuwelijke tooneelen terug te komen.

De tegenwoordige toestand van Frankrijk kan met een enkel woord het voorloopige van het voorloopige worden genoemd, en het zou de moeite niet beloonen indien men een algemeen gezigtspunt wilde kiezen om zulk eenen toestand te overzien. Wij zullen dan slechts de voornaamste gebeurtenissen der afgeloopene maand vermelden in dezelfde orde, waarin zij zich opdoen; van sommige vallen beteekenis, verband en strekking toch van zelf genoeg in het oog.

De eerste zorg van generaal Cavaignac - wien men, hoewel hij dien naam niet officieel draagt, den Dictator van Frankrijk zou kunnen noemen - was het aanstellen van een nieuw ministerie - Bedeau Buitenlandsche Zaken, Lamoricière Oorlog, Senard Binnenlandsche Zaken, Goudchaux Financiën, Recuzt Openbare Werken, Thouret Landbouw en Koophandel, Bethmont Justitie, Carnot Onderwijs en Bastide Marine. In plaats van Senard werd daarop Marie, en op het eind der maand Marrast tot voorzitter der nationale vergadering gekozen. Een der eerste maatregelen van het nieuwe ministerie was het intrekken van het ontwerp tot onteigening der spoorwegen. Generaal Cavaignac wijdde intusschen voornamelijk zijne aandacht aan het dempen der laatste verschijnselen van den opstand. De gevlugte insurgenten werden vervolgd, opgespoord en in hechtenis genomen. Het aantal der gevangenen werd weldra op 14000 geschat, doch een later officieel berigt in den *Moniteur* vermeldde 8686. Dezelfde overdrijving had eerst plaats in de opgaaf der gesneuvelden in de laatste gevechten, wier getal, vroeger op vele duizenden begroot, volgens den *Moniteur* 1400 bedroeg. Parijs bleef in staat van beleg; het gestrengste toezigt over de dagbladen werd uitgeoefend, en de bevolking der stad zoowel als de verdachte of kennelijk kwaadwillige legioenen der nationale garden werden ontwapend. De nationale werkplaatsen, het struikelblok van het vorige bewind, werden terstond opgeheven, hoewel voortdurend aan hulpbehoevende werklieden geld werd uitgereikt, maar als vrijwillige onderstand. De stad bleef over het geheel rustig, doch er vertoonden zich nog sporen genoeg van kennelijke kwaadwilligheid; schildwachten werden op hunne posten vermoord gevonden, enkele mobile garden verradelijk aangevallen, en bij de plegtige begrafenis van een aantal slagtoffers des gevechts durfde men den lijkstoet niet naar het plein der Julij-kolom laten trekken, daar men bevreesd was voor eenen moordaanslag door middel van een dergelijk werktuig als dat van Fieschi. Deze begrafenis liep echter zonder rustverstoring af, alsmede die van den Aartsbisschop van Parijs, die bij zijne edele poging om een einde aan den burgeroorlog te maken eene doodelijke wond had ontvangen. Nog voordat de opstand gedempt was, had de nationale vergadering het besluit genomen om de schuldigen naar een of andere overzeesch gewest te doen deporteren. Het verhoor der gevangenen werd door militaire commissiën ijverig voortgezet; maar het onderzoek naar de geheime hoofdaanleggers had weinig gevolg, hoewel het duidelijk genoeg bleek, dat hoog geplaatste personen in de zaak betrokken waren geweest. Kollonel Constantin, lid van een der commissiën, werd door een der gevangenen zelf als een der aanvoerders aangewezen, en daar het bleek dat de bezwaren tegen hem zeer gewigtig waren, in hechtenis genomen. Tot nog toe is echter de toedragt der zaak en haar zamenhang

met het oproer van Mei niet duidelijk gebleken, ten minste niet bekend geworden.

De vergaderingen der Nationale Vergadering werden intusschen bijna dagelijks voortgezet. De geldmiddelen eischten spoedig voorziening. Er is niet aan te twijfelen of onder het Voorloopige Bewind is eene ontzettende som bijna nutteloos uitgegeven, van daar weder een nieuwe finantiële nood. Ter voorziening daarin werd eene leening van 150 millioenen door de Fransche bank op het onderpand van Staatsdomeinen goedgekeurd. Drie millioenen werden terstond weder aangevraagd voor het openbare onderwijs en ook toegestaan, doch eerst na zulke heftige aanmerkingen over den ongerijmden inhoud der door den Minister Carnot ingevoerde schoolboeken, dat deze moest aftreden. Generaal Cavaignac had de wetten op de drukpers van 1830 wederom van kracht verklaard; dien ten gevolge werd, ook met goedkeuring der Vergadering, de borgtogt voor de dagbladen weder ingevoerd, en bovendien de uitgaaf van een aantal verboden; ook de *Presse* moest gestaakt blijven, hoewel de redacteur Girardin, ten tijde van het oproer in hechtenis genomen, eenigen tijd later weder ontslagen werd. Eene wijziging van het vroegere besluit aangaande de terugbetaling der in de spaarbanken geplaatste gelden maakte eenen goeden indruk, hoewel niet veel beters daarvan kan gezegd worden, dan dat daardoor het onregt den eigenaren dier gelden aangedaan eenigzins minder werd. Voor de geheime politie werd een buitengewoon crediet verleend. Hoe sterk de misnoegden zich nog achtten bleek genoegzaam uit een verzoekschrift door de *Club des Antonins* ingezonden, waarin een onderzoek werd verlangd naar de vroegere onlusten te Rouaan, en geëischt werd dat de aldaar destijds gezagvoerende overheidspersonen in staat van beschuldiging zouden worden gesteld. Terwijl de vergadering omtrent dit stuk een besluit nam, berekend om den moed der kwaadwilligen te dempen, achtte zij den toestand der stad toch geenszins geruststellend. Een besluit waarbij, in het belang der werklieden, tien jaren vrijdom van belasting voor nieuw gebouwde huizen werd verleend, had blijkbaar ten doel de arbeidende klasse gunstiger te stemmen. Evenwel bleef men zeer bekommerd voor den verjaardag der inneming van de Bastille; er vertoonden zich voorteekenen eener nieuwe uitbarsting van oproerige bewegingen, en mogelijk bleef ook die uitbarsting alleen achter ten gevolge der ontzagwekkende krijgstoerustingen van het Bewind. Een nieuw blijk van de stoutheid der misnoegden vertoonde zich echter gelijktijdig door het aanzoek van den abt Lamennais, lid der vergadering, om hem geregtelijk te laten vervolgen voor een artikel in *Le Peuple constituant*, waarvan hij zich als schrijver opgaf, en dat zich met voorbeeldelooze heftigheid over het bestuur en de drukperswet uitliet. Zelfs in het Ministerie vond deze wet geene algemeene goedkeuring; Bethmont vond daarin eene reden om af te treden. Laatstelijk kwam nog in de vergadering de jammerlijke toestand der West-Indische koloniën ter sprake, waar de negers door het overhaaste besluit tot emancipatie in opstand zijn gekomen; bij de discussie scheen de zaak voor reddeloos te moeten worden gehouden en een onderstand van drie millioenen slechts als uitvlugt te kunnen dienen om ten minste eenen hongersnood af te weren. Door hetzelfde middel, eene geldelijke toelaag, heeft men den geheelen ondergang der schouwburgen moeten voorko-

men; want 250,000 der meeste gegoede inwoners van Parijs, die de voornaamste steun van alle inrigtingen en beroepen van weelde uitmaakten, hebben sedert Februarij hunne woonplaats verlaten, en denken er gewis niet aan om naar eene stad terug te keeren, waar het ontzag voor een leger van 50,000 man in de nabijheid naauwelijks de uitbarsting van nieuwe onlusten kan voorkomen. Wanneer men de onberekenbare nadeelen bedenkt, welke zulk een toestand voor Parijs en het geheele land moet te weeg brengen, en ziet dat het eenige middel, hetwelk de Regering tot nog toe tot leniging van den nood weet te vinden, bestaat in het verleenen van millioenen van onderstand, die in denzelfden bodemloozen afgrond verdwijnen, kan het niet bevreemden, dat de provinciale bladen de republiek eene onmogelijkheid beginnen te noemen.

DUITSCHE STATEN. - De woeling der bevolkingen scheen in de verloopene maand eenigzins tot bedaren te komen. Hoe wel het nog niet ontbrak aan enkele uitbarstingen van opgewondenheid en ontevredenheid, had toch nergens zulk eene verregaande ongeregeldheid of algemeene opstand plaats, als nog kort geleden deden vreezen dat Duitschland voor geruimen tijd de prooi van regeringloosheid zou worden. Het Duitsche parlement zette deszelfs arbeid voort, en hoewel zeer belemmerd door de verwarring en oneensgezindheid in den boezem der vergadering zelve, kwam het reeds den 29sten Junij tot de gewigtige benoeming van eenen opperbestuurder voor het aanstaande vereenigde Duitschland. Met 436 stemmen werd de Aartshertog Johan van Oostenrijk tot Rijksbestuurder gekozen. Kort na het bekend worden dezer verkiezing gaven verschillende vorsten, onder anderen de koningen van Saksen, Pruissen, Beijeren en Wurtemberg, hunne goedkeuring daarover te kennen. Aan de bevolking scheen zij over het algemeen aangenaam te zijn, hoewel niet geheel zonder uitzondering, daar zelfs eenige steden formeel protesteerden. De koning van Hanover, wiens gezindheid bekend genoeg is, was de eenige Duitsche vorst, die, hoewel eenigzins van ter zijde, zijn ongenoegen te kennen gaf; bij eene boodschap aan zijne stenden verklaarde hij zich met die benoeming te vereenigen, doch te protesteren tegen elke aanranding van de onafhankelijkheid der afzonderlijke Staten, met de zonderlinge bijvoeging, dat hij liever zijn Rijk zou verlaten dan daaraan toegeven. In het Duitsche parlement maakte deze verklaring zulk een hevig misnoegen gaande, dat de reeds niet zeer hooggeachte vorst openlijk een *rebel* werd genoemd, en er onder groot gejuich werd besloten, hem eene bepaalde verklaring af te vorderen, of hij het gezag van den Rijksbestuurder al of niet als wettig erkende. Aan de deputatie, welke den Aartshertog zijne benoeming ging mededeelen, antwoordde hij terstond, dat hij dezelve aannam, hoewel zijne pligten als plaatsbekleeder des Keizers te Weenen hem als nog verhinderden om zich geheel aan zijne nieuwe betrekking toe te wijden. De zeven en zestig jarige vorst, wiens liberale denkwijs algemeen bekend is, en die zelfs een meisje uit den burgerstand tot gemalin heeft gekozen (over welk huwelijk eene vrij romaneske anecdote in omloop is) begaf zich daarop terstond naar Frankfort op reis. Zijn togt door Duitschland geleek eene zegepraal; in alle steden, welke hij moest doortrekken, werd hij met feestelijke vreugdebedrijven vereerd; den 11^{den} Julij deed hij zijnen plegtigen intogt in Frankfort, en

den volgenden dag, de 42ste verjaardag der stichting van het Rijnverbond, waardoor het oude Duitsche Rijk werd vernietigd, nam hij zitting in het parlement. De verwelkomende aanspraak van den voorzitter van Gagern werd door hem aldus beantwoord: De spoed, waarmede ik herwaarts ben gekomen, levert het duidelijke bewijs op van de waarde, welke ik hecht aan de mij opgedragene waardigheid, en aan het vertrouwen, door de vertegenwoordigers van het Duitsche volk in mij gesteld. Terwijl ik het ambt van Rijksbestuurder aanvaard, herhaal ik de verklaring, dat ik de wet op het voorloopig algemeen bestuur, mij zoo even voorgelezen, tot roem en welvaart des vaderlands, zal handhaven en doen handhaven. Ik verklaar tevens, dat ik mij onverdeeld aan dit ambt zal toewijden, en onverwijld Z.M. den Keizer verzoeken, om mij van de reeds toegezegde opening des Rijksdags en van het bekleeden zijner plaats in Weenen te ontslaan. Op het vreugdegejuich, hetwelk deze woorden deden opgaan, voegde hij er nog bij: heeft men eenmaal het besluit genomen, dan moet men zich geheel aan datgene toewijden, waartoe men geroepen is, te weten aan het Duitsche volk. Terstond daarop begaf hij zich naar het paleis der Bondsvergadering, waar de voorzitter derzelve verklaarde, dat deze vergadering de haar opgedragene taak, om voor de veiligheid, rust en orde van Duitschland te waken, als geeindigd beschouwde, en het haar opgedragen gezag, namens de verschillende regeringen, aan hem overdroeg.

De Rijkbestuurder en het parlement zijn derhalve thans wettig de opperste magt in Duitschland; of zij als zoodanig hun gezag zullen kunnen handhaven en doen gelden, wanneer het er op aankomt om bijzondere belangen en meeningen voor het algemeene belang te doen buigen, is echter nog eene vraag, welker beantwoording in de toekomst vrij onzeker mag worden geacht. De thans opgeloste Bondsvergadering was dan alleen sterk, wanneer het er op aankwam om door zamenwerking der regeringen de opkomende vrijheidszucht des volks te willen dempen, of de grooten te helpen om aan de kleinen de wet voor te schrijven; tegenover een der groote bondsstaten bleek, in geval eener botsing van belangen, terstond hare magteloosheid, wanneer zij er zich al aan waagde haren invloed te beproeven; meestal hield hij zich wijselijk buiten het spel. Indien het jonge oppergezag dezelfde jammerlijke rol moet spelen zal het weinig tot het geluk van Duitschland kunnen bijdragen; en tot nog toe blijkt het niet, waarop het eene wezenlijke magt zal kunnen grondvesten; ten minste zal het dit evenmin op eene door de verschillende regeringen onderhoudene krijgsmagt, als op de medewerking eener wispelturige volksmenigte kunnen doen.

Evenwel heeft het nieuwe Rijksbestuur reeds terstond eenige maatregelen genomen, als of het met deszelfs gezag over Duitschland ernstig gemeend was. Op de benoeming van drie Rijksministers, (een voor Binnen en Buitenlandsche zaken, een voor Justitie en een voor Oorlog), volgde eene door hen geteekende proclamatie, welke, de hoogdravende uitboezemingen daarlatende, in de hoofdzaak luidde: Duitschers, na jaren van druk ontvangt gij de vrijheid, ten volle en onverkort. Zij zal u nooit ontnomen worden, want gij zult haar weten te handhaven. Uwe vertegenwoordigers zullen het werk der staatsregeling voor Duitschland voltooijen. - Uwe vlijt zal arbeid vinden, uwe wel-

vaart zal zich herstellen, indien gij uwe vertegenwoordigers en mij (den Rijksbestuurder) vertrouwt. Misdadige woelingen en teugelloosheid zal ik met al de kracht der wetten te keer gaan. Den vrede te handhaven is mijn heiligste pligt; mogt echter het Duitsche regt, de Duitsche eer aangerand worden, dan zal ons dapper leger voor het vaderland weten te strijden en te overwinnen. - Dit leger, de zeemagt en de grondregten der Duitsche burgers trokken vooral de aandacht des Parlements. Omtrent het eerste heeft men reeds het beginsel aangenomen, dat het op 2 ten honderd van de bevolking, dien ten gevolge op 900,000 man gebragt zal worden; voor de vloot is eene vrijwillige inschrijving geopend, die echter tot nog toe slechts eene niet noemenswaardige som bedraagt; over de regten heeft men na langdurige en heftige woordenwisselingen eenige algemeene punten vastgesteld. Intusschen is de Rijksbestuurder weder voor eenen korten tijd naar Weenen vertrokken, waar zijne tegenwoordigheid vereischt werd om het ontstaan eener nieuwe regeringloosheid te voorkomen.

Te Weenen had namelijk het ministerie gedurende de afwezigheid des Aartshertogs, zich in de onmogelijkheid bevonden om aan het bestuur te blijven, vooral daar de veiligheidscommissie de spanning der bevolking eer opwekte dan hielp uitdooven. Verschillende onrustbarende geruchten werden in omloop gebragt, en nieuwe onlusten schenen te dreigen. In deze omstandigheden moest de oud-minister Dobblhoff, hoewel daartoe eigenlijk niet gemagtigd, de benoeming van een voorloopig nieuw ministerie op zich nemen, hetwelk zich echter bijna lijdelijk gedraagt. Hongarije en Croatië handelen geheel op zichzelven; terwijl in het nabijgelegene Wallachije eene beweging is uitgebroken, welke door de nabijheid der Zevenbergsche en Hongaarsche grenzen ook voor Oostenrijk niet onbelangrijk is. Prins Bibesco heeft uit Bucharest de vlugt moeten nemen, en terstond daarop heeft zich eene voorloopige regering gevestigd; de Russische commissaris was reeds vroeger vertrokken. Rusland schijnt echter niet gezind om deze beweging in de onder deszelfs zoogenaamde bescherming staande vorstendommen lijdelijk aan te zien. Eene afdeeling Russische troepen is naar Bucharest in aantogt, en Turkije laat aan den anderen kant eene krijgsmagt oprukken.

Een wapenstilstand tusschen Denemarken en Pruissen is in den laatsten tijd het ontwerp van vele tegenstrijdige berigten geweest. Eindelijk is slechts eene korte wapenschorsing tot stand gekomen, na welker afloop de hervatting der vijandelijkheden wordt verwacht.

ITALIAANSCHESTATEN. - Voor het schoone en sedert eeuwen zoo ongelukkige Italië schijnt zich thans werkelijk, hoewel nog in het verschiet en na het doorstaan van eene moeijelijke worsteling, eene betere toekomst te openen. Dat Sicilië niet weder onder het juk van den koning van Napels zal terugkeeren, mag voor zeker worden gehouden. Engeland heeft hetzelve reeds als afzonderlijke staat erkend, en het Siciliaansche parlement heeft een der zonen van Karel Albert tot constitutioneel koning verkozen, waardoor men hoopt dat de grond zal zijn gelegd tot eene dergelijke vereeniging der staten van Zuid-Italië, als tusschen die van Noord-Italië wordt voorbereid. De koning en vriend der Lazaroni is buiten staat om op de ontwikkeling der gebeurtenissen eenigen invloed meer uit te oefenen en beeft, in zijne hoofdstad opgesloten, voor de hulp

welke Sicilië zijne opgestane provinciën zullen toezenden, terwijl in Opper-Italië de vestiging van eenen geregelden nieuwen toestand door de laatste voordeelen, welke de Oostenrijkers hebben behaald, misschien meer zal worden bespoedigd dan vertraagd. Hoewel nadat het hun gelukt was het Venetiaansche gebied wederom te bezetten, het Weener ministerie besloot om, in plaats van nieuwe onderhandelingen te beproeven, alle beschikbare troepen naar Italië te zenden, heeft Venetië, welks spoedige overgaaf men gewis achtte, zich staande te gehouden, en heeft tevens de nood een einde gemaakt aan de verdeeldheid tusschen de verschillende partijen in die stad. De republikeinen hebben aldaar moeten zwichten, een nieuw voorloopig bewind is tot stand gekomen, en de volksstem heeft zich verklaard voor eene vereeniging met Lombardije en Piemont. Reeds vroeger had de Kamer der afgevaardigden van Piemont de wet omtrent de vereeniging van dat Rijk met Lombardije aangenomen, zoodat thans de vertegenwoordigers van Venetië zich slechts te voegen hebben bij de constituerende vergadering welke over de grondslagen dier vereeniging onder de heerschappij van het huis van Savoije zal beraadslagen. De krijgsbedrijven in Italië zijn in dien tijd van weinig beteekenis geweest. Het voordeel was voor het oogenblik aan de zijde der Oostenrijkers, terwijl het Piemontesche leger zoo goed als werkeloos bleef. Thans echter schijnt Karel Albert voornemens om met kracht te handelen, waartoe de oproepingen en ligtingen in geheel Opper-Italië, vooral die in zijne eigene Staten, waar reeds in het begin van Julij eene ligting van 50 bataillons door eene wet was goedgekeurd, hem zullen in staat stellen. Geheel Opper-Italië schijnt eendragtig gezind te zijn om de zaak der verschillende gedeelten niet van elkander af te scheiden, en de Oostenrijkers niet slechts uit Lombardije, maar ook uit Venetië te verdrijven.

ENGELAND. - In het begin der afgeloopene maand wilden de ministeriële dagbladen het doen voorkomen, als of de toestand des lands de gunstigste vooruitzigten aanbood. De regering, heette het, had door hare krachtige houding de misnoegden zulk een ontzag ingeboezemd, dat zij het hoofd niet meer durfden opsteken, en de groote meerderheid der bevolking sloeg de handen ineen om alle bewegingen te bedwingen, die op eene omwerping der bestaande instellingen konden uitloopen. Het is waar, de regering achtte zich sterk genoeg om weder eenigen der onvoorzigtigste en heethoofdigste volksleiders geregtelijk te doen vervolgen, en zelfs den bekenden Meagher in de nabijheid van Dublin in hechtenis doen nemen, terwijl het voorstel van het parlementslid Hume ter uitbreiding van het kiesregt in het Huis der Gemeenten met eene groote meerderheid werd verworpen. Het was niet te verbloemen, dat zich in Ierland nieuwe genootschappen en gewapende clubs organiseerden, maar men deed deze als zeer weinig gevaarlijk voorkomen. Eensklaps evenwel komt de tijding aan, dat Dublin en de omliggende streken in staat van oproer zijn gesteld, en de lord-luitenant, uit hoofde der bestaande spanning in Ierland, zijne reis naar Londen zou uitstellen; en acht het ministerie het noodzakelijk bij het parlement op buitengewone maatregelen aan te dringen om het uitbarsten van eenen oogenblikkelijk dreigenden opstand te voorkomen. In plaats van door schrik te zijn gedempt, blijkt integendeel de gisting in Ierland gevaarlijker te zijn geworden dan misschien ooit te voren.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Communismus en socialismus.

> Cherchons le mieux, soit! cherchons-le ardemment; c'est le plus noble emploi que l'homme puisse faire de son intelligence, mais cherchons-le dans la sphère du possible, et sans rêver dans les destinées humaines une solution de continuité, une metamorphose soudaine, un changement à vue!
> L. REYBAUD.

Theoriën.

Welligt zijn er geene woorden, meer aan de orde van den dag, dan het tweetal welke aan het hoofd van dit blad staan, door duizenden uitgesproken, door duizenden verworpen, door duizenden voormaals aangeprezen. Voor eenige jaren beschouwde men deze beide stelsels als op eenen afstand, mijlen ver verwijderd, als geheel in de lucht hangende, als meteoren, die in vreemde gedaante hoog boven het hoofd aan den hemel stonden; thans zijn ze tot ons genaderd op weinige voeten afstands, men heeft, willens of onwillens, met de communistische en socialistische theoriën kennis *moeten* aanknoopen, en zoo als het gewoonlijk gaat, de bestrijders, de verdedigers zijn te voorschijn gekomen. Ja, te voren waren slechts de geleerde, de wetenschappelijke mannen, bekend met de zonderlinge, den tijdgeest zoo sterk karakteriserende systemen der Fransche staatkundige Utopisten; thans is communismus en socialismus tot vlugschriftvoeder, tot couranten-lectuur herschapen; elk deelde in het verlangen om toch iets van de duistere zaak te weten, bovenal toen de laatste, wij hopen de allerlaatste, opschudding in de hoofdstad, met de woelingen der communisten in verband werd gebragt, en over de lippen der Amsterdamsche kruijers en straatjongens deze woorden vloeiden: ‘Heb je het al gehoord, ze hebben de communisten gepakt.’ - Waarschijnlijk zouden wij tot een belangrijk resultaat komen, wanneer dergelijke welgezinde, maar overigens onbeschaafde menschen, ons opregtelijk wilden mededeelen, welke voorstellingen zij zich maken van het gevreesde en veelbesproken communismus. Misschien zouden we ontdekken, dat er een algemeen begrip aan gehecht wordt van geheime zamenzwering tegen koning, burgemeester en policie; een vermomd getal van oproermakers, die het allen op plunderen en rooven aanleggen, en de rijken willen uitschudden, om zelf op eens wat rijker te worden. Intusschen gevoelt zelfs de gemeene man, dat hij er met deze begrippen toch nog niet geheelenal achter is, eigenlijk begrijpt hij, dat hij er niets van begrijpt, - hij ziet de uitwerkselen, zoo als de nieuwsgierige kermisgasten de verwonderenswaardige experi-

menten van physische kunstenaars, - zoo veel begrijpt men, dat het al zeer wonderlijk toegaat, maar hoe alles in elkaâr zit, dat ligt buiten den gezigteinder. Daar zijn zekerlijk weinig stelsels, die aan zulk eene miskenning en verkeerde opvatting ten doel stonden, als het communismus en socialismus, en wel om de eenvoudige reden, dat men eensdeels hier de theorie geheel van de praktijk, de praktijk geheel van de theorie heeft gelieven te scheiden; want het is nog steeds eene bedenkelijke spreuk: *valet in praxi*, *quod valet in thesi.* - Over die thesis liet zich een klein twistschrift schrijven.

Wij zijn tot de overtuiging gekomen, dat blootelijk in theorie als theorie, de communistische en socialistische stelsels mede een echt geschiedkundig verschijnsel zijn, en eerstelijk als zoodanig, naar de wetten der billijkheid moeten beoordeeld worden, en men zoude die billijkheid verkrachten, door de latere absurde, bespottelijke, zichzelve vernietigende toepassingen, aan het oorspronkelijke, zuivere grondbegrip te wijten; want op die wijze zoude men zelfs het Christendom, waar het zich onder den onchristelijken vorm van banvloek, inquisitie en auto da sé vertoont, kunnen beschuldigen, en welke goede zaak heeft niet, in derzelver ontaarding en verbastering, kwade uitwerkselen teweeg gebragt, die toch niet ter verantwoording komen van den oorspronkelijken goeden grond? Wanneer het onze lezers gelukt om dit minder gewoon, meer wijsgeerig, en daarom ook zuiver geschiedkundig standpunt te bereiken, wanneer zij zich door het gegons en gesuis van onkundige of bevooroordeelde voor- of napraters, of voor- of naschrijvers, de ooren niet laten verdooven, zal er over het eerste, oorspronkelijke, reine communismus en socialismus een geheel ander licht opgaan. Hoogst wenschelijk ware het ten dezen opzigte, dat men het uitmuntende werk van Louis Reybaud raadpleegde: *Études sur les reformateurs ou socialistes modernes*, en aldaar in de eerste plaats het *eerste hoofdstuk*, *origine et filiation des Utopies sociales*, alwaar de groote keten van Plato tot aan de Jezuïeten in Paraguay, het communismus in deszelfs verschillende tijdsvormen, voor ons oog wordt ontwikkeld, en zelfs de blik gevestigd op de geheime eerste *Christelijke* sekten, de Esseërs en Therapeuten, vervolgens op de Moravische broeders. - Velen, die zich enkel tot het oogenblik bepalen, en het geschiedkundige verschijnsel, van welken aard ook, *buiten verband* met de noodzakelijke ontwikkeling van vroegere eeuwen beschouwen, zullen eenigzins verwonderd, ja, verbaasd zijn dat de bekwame Louis Reybaud, den wortel van den hedendaagschen giftigen wonderboom reeds aantoont bij Plato, bij de eerste voor-Christenen, waaronder men zoo als welbekend is de Esseërs en Therapeuten heeft gemeend te moeten rangschikken, wij willen niet onderzoeken in hoe verre met of zonder grond. Waar de geschiedenis zoo als hier (men vergelijke dat aangehaalde hoofdstuk uit de *Études*), krachtig en eenvoudig spreekt, zwijgt het schreeuwend en tierend vooroordeel, en het geldt ook hier weder, zoo als van ouds: men moest in dergelijke zaken deskundigen laten oordeelen, en zoo lang wachten totdat zij gesproken hebben, om dan ook eens mede te spreken. - Gewisselijk ligt het in den aard van den mensch, om zich een beteren toestand in theorie te scheppen, dan diegene, waarin hij zich op deze onvolkomene wereld bevindt. Ja, elk mensch, hij zelfs die nooit iets van communismus of socialismus ge-

droomd heeft, is een Utopist, een Eudaemonist van nature - met andere woorden: hij vormt zich op zijne wijze, naar zijne wijze van zien, volgens zijn eigenaardig standpunt, een beter, gelukkiger levensbestaan, dan hij in de werkelijkheid aantrof, en poogt hetzelve met de mond, met de pen, of met de hand, alleen, of door anderen ondersteund, te verwezenlijken, en in dezen den mensch als ingeschapen trek naar eene steeds verbeterende, voortgaande verandering, daarin ligt de kiem van al die telkens bloeijende en verwelkende stelsels en theoriën, die slechts zelden een hoogen ouderdom bereiken, maar meest als doodgeboren kinderen in de wereld komen. Of zoude het dan niet inderdaad nog ongelukkiger op deze ongelukkige wereld gesteld zijn, wanneer men niet naar iets dat *beter* is in alle levensbetrekkingen streefde? - Ligt het denkbeeld van vooruitgang niet bepaaldelijk opgesloten in het begrip: menschdom? en logenstraft de geschiedenis alweder niet de stelling van hen, die een teruggaan prediken of verlangen of voorspellen? Wij bedoelen hier niet de geschiedenis van een of twee of drie eeuwen, maar het geheele, groote, breede tafereel, dat in zestig eeuwperken voor ons ontrold ligt, en dat oneindig krachtiger spreekt, dan een legio holle en partijdige betoogen?

Ook de leerstelling van een vereenigd, verbroederd, gezaligd menschengeslacht, behoort geheel aan de geschiedenis, en is er mede als zamengegroeid. Of zult ge bij onpartijdig onderzoek geen verband vinden tusschen de onnavolgbare schildering der gelukzalige tijden, door den profeet Jesaïas; tusschen de telkens terugkeerende tafereelen der *gouden eeuw*, bij de dichters der oudheid; tusschen de *republiek* van den dichterlijk-wijsgeerigen Plato, en de latere pogingen van den kerkvader, om eene ‘stad Gods,’ eene *civitas Dei*, te vestigen, waarbij wij nog ten overvloede de droomerijen van het duizendjarig rijk zouden kunnen voegen. Is het niet die onverdoofbare algemeene aandrift, wij zouden zeer gaarne deze aandrift: het *algemeene nationale gevoel der menschheid* noemen, waardoor in verschillende vormen en straalbreking de gouden eeuw onder de menschen wordt verwacht? Zult ge dan moord en brand schreeuwen, wanneer dit grondbegrip, in den mensch aanwezig, onder de handen van een Fourrier, Baboeuf, Cabet, om van de andere drijvers, ons wel bekend, hier te zwijgen, tot eene caricatuur der negentiende eeuw, tot eene gevaarlijke absurditeit wordt verlaagd, tot eene gistende stof, die alleen door stroomen bloeds kon gedempt worden? Integendeel, wanneer ge den mensch en zijne geschiedenis eenigzins van nabij kent, zult ge zoo iets verwacht, ten minste vermoed hebben - want - hier ligt immers de oplossing: ‘de verwezenlijking der theorie ligt buiten en boven het bereik des menschen zelven.’ Wij herinneren u aan de woorden van Reybaud: ‘*mais cherchons-le dans la sphère du possible*, *et sans rêver dans les destinées humaines une solution de continuité, une metamorphose soudaine*, *un changement à vue!*’ - De theorie van het meer zuivere communismus behoeft niet eens geregtvaardigd of verdedigd te worden; de vereeniging en verbroedering van het geslacht der menschen, op gronden van regt en billijkheid, waarbij de regten van elk gehandhaafd en gewaarborgd worden, en eene groote eenheid ontstaat, die wortelt in de onderlinge liefde, daartegen zult ge, vooral niet als een Christen, protesteren, het beeld is zoo verrukkelijk

schoon. Gij zult het ook gedurende al de eeuwen getrouwelijk terugvinden; want het is eene behoefte voor den redelijken en zedelijken mensch, om er zich mede bezig te houden; maar als nu het beeld in het *leven* zal geroepen worden, dan ontbreekt de Prometheus, of wel Prometheus misvormt, waar hij het leven geeft, het in theorie zoo schoon en evenredig gevormde beeld. - Met één woord, er bestaat altijd eene ontzaggelijk diepe klove tusschen denken - bespiegelen - ontwerpen - en tusschen verwezenlijken - verwerkelijken, aan dezen grooten hinderpaal tot bevordering van menschenheil wordt ook thans niet genoeg gedacht. Aan weinigen is het voorregt verleend, om de harmonie tusschen theorie en praktijk reeds te voren, a priori, zoo te vestigen, dat beide den gemeenschappelijken grondtoon van het menschelijk geluk uitmaken. Ook weder eene *harmonia praestabilita* van Leibnitz. De theoristen die buiten het praktisch leven geplaatst zijn, de mannen der kamergeleerdheid en van het boekenstof, blijven met hunne phantasmagorische kunstvertooningen altijd merkwaardig; zij verdienen, al ware het enkel uit een artistisch, aesthetisch oogpunt beschouwd, aanmoediging en bijval; het philanthropisch-dichterlijke element, dat hun eigen is, moet ons welbehagen en onze deelneming opwekken; doch waar nu de theorie in het maatschappelijke, burgerlijke, staatkundige leven, als handelende persone zal optreden, en zich alzoo zal legitimeren, daar, helaas! komt de schipbreuk gestadig terug, en deze opmerking geldt in alle opzigten het veelbesproken en veelbeschreven communismus en socialismus onzer dagen. Men verkeert hier in een zonderlingen, exceptionelen toestand. Hier zeggen het hart, de behoefte, de begeerte, de menschenliefde, ja, de nood, zij zeggen al te zamen: ‘dit stelsel van menschen-gelijkheid, van menschenverbroedering, van menschen-eenheid, is immers voortreffelijk, 't is heilzaam’ - daar hernemen de tegenovergestelde magten, de ondervinding, het onderzoek, de tijd zelve, al degenen die bedaard uit de oogen zien: ‘Neen, dat nooit en nimmer; want op die wijze geraakt de geheele menschelijke maatschappij over hoop, alles gaat te gronde,’ en daaruit nu ontstaan wederom twee strijdende partijen: hier de theoristen, die beweren en blijven beweren: zoo als wij u allen voorspiegelen en ontwikkelen en uiteenleggen: zóó kan, zóó moet, zóó zal het gaan. - De mannen van praktijk van de andere zijde: juist op uwe voorgestelde wijze moet alles ten verderve gaan, en wij veroordeelen uwe theorie, niet naar de theorie, maar naar de uitkomst, naar de praktijk.

Zouden inderdaad de voorstanders en bestrijders der communistische en socialistische leerstellingen niet in deze twee partijen gesplitst zijn? Hebben beide niet eenigzins regt? Mag de theorist niet vragen: ‘bewijs mij de onhoudbaarheid, de ongerijmdheid mijner stelling,’ terwijl de praktikus herneemt: ‘en gij, bewijs mij dat uwe theorie mogelijk, uitvoerbaar, aannemelijk is.’ Wat dunkt u, lezer?

Indien wij in onzen tijd alleenlijk met bedaarde, onpartijdige, door wijsbegeerte en geschiedenis gevormde lieden, over de hoogste belangen der menschheid moesten handelen, ware de zaak spoedig onder ons gevonden. Wij zouden elke theorie, in haren oorsprong en ontwikkeling op de schaal der waarheid werpen, en wat er goeds en heilzaams aanwezig was aantoonen; maar de ondervinding leert genoegzaam dat, wanneer een stelsel eenmaal in een kwaad gerucht is gekomen,

wanneer de ontaarding van hetzelve merkbaar en schadelijk in het leven treedt, allen als één man zich daartegen verklaren, en wie het wagen durft op een ander standpunt dan het standpunt der massa te staan, met den grooten en kleinen ban bedreigd wordt. - Zouden niet op verre na de meesten die akelige huivering bij de woorden communismus en socialismus gevoelen, *omdat* zij er voor hunne respectieve beurzen en effecten een bedenkelijk teeken des tijds in meenen te bespeuren? Ja, zouden de meeste staatkundige, en maatschappelijke opiniën en prae-opiniën niet gewijzigd worden, naar de vrees voor persoonlijk, *financiëel* nadeel, zoodat het nationaal gevoel voor een groot gedeelte van de *meer* of *min* geleedigde geldkassen afhankelijk ware? Ook dat blijve den verstandigen lezer, ter eigene beslissing, overgelaten. Bij de overdrevene, en voor den vrede en rust der menschen hoogst gevaarlijke strekking, welke de verbasterde, en tot in het ongerijmde als voortgezweepte communistische stellingen kenmerken, achten wij het voor het grootere publiek, dat alleenlijk bij de uitwerkselen blijft staan, en ook wel niet hooger en dieper behoeft in te dringen, zeer wenschelijk, om dit gevaar duidelijk en algemeen verstaanbaar te doen uitkomen; van deze zijde staan wij ook, *ne quid respublica detrimenti capiat* (spraken de ouden), geheel tegenover de theoristen, en houden ons aan de lieden der praktijk. Uit dien hoofde moeten wij de aandacht onzer lezers op een klein geschrift heenleiden, dezer dagen verschenen, onder den titel:

HET SOCIALISMUS, WAT HET IS EN WAARTOE HET LEIDT, UIT HET FRANSCH VERTAALD NAAR A.E. CHERBULIEZ, MET INLEIDING EN NASCHRIFT VOORZIEN DOOR IS. D. LION. Gebr. Diederichs.

De inleiding van den vertaler is in vele opzigten belangrijk, en verspreidt over het onderwerp hier en daar een zeer noodig licht. Wij vinden, en dit strekt den heer Lion ganschelijk niet tot oneer, de meest onontbeerlijke reminiscenzen uit het werk van Louis Reybaud terug; het ware te wenschen dat men zich steeds in dergelijke omstandigheden, bij inleidingen enz. altijd aan goede en eerlijke voorgangers en leidslieden aansloot, zoo als de vertaler deed, maar tevens de vrijheid (deze is zeer geoorloofd) nam, om hen ook te noemen.

De schrijver dezer brochure gaat juist in tegenovergestelde rigting als de voorstanders der socialistische stellingen, en tracht te bewijzen: ‘dat elk volk, 't geen het socialismus huldigt, tot een staat van woestheid en barbaarschheid terugkeert,’ welke hetzelve door de voorspiegeling en aanneming van genoemd stelsel schijnbaar zoude ontwijken - waar, anderen derhalve vooruitgang vinden, vindt hij onbetwistbaren teruggang. - De vrij naauwkeurige ontwikkeling dezer waarheid maakt den hoofdinhoud van zijn geschrift uit. Over het algemeen beschouwt de schrijver den toestand der maatschappij uit het *materiëele* oogpunt; de kapitalen komen telkens bij hem op den voorgrond, en wij zouden schier zeggen, dat hier geen idealiserende Franschman, maar een Nederlandsche staatsminister, die tevens chef van een groot handelshuis is, de pen voerde. Nu achten wij het voor ons Nederlandsch publiek zeer goed en nuttig, om de zaak van *deze* zijde aan te vatten, aangezien de hoofdspil der kapitalen te onzent het staatkundig planetarium nog altijd doet draaijen, en de verschillende conjunctiën vertoont, waarmede ons financiëel *to be or not to be* verbonden is. - De aandacht der Nederlandsche lezers,

vooral in Amsterdam, Rotterdam, ook in den Haag wordt door redenering van kapitaal, honderdmaal meer levendig en opgewekt gehouden, dan waar blootelijk afgetrokkene bespiegelingen, wijsgeerige theoriën te berde komen, die met het budget, met uwe brandwaarborgkas, of groote effecten-trommel, in geen het minste verband staan. Ook om *die* reden is het geschrift van den heer Cherbuliez voor onze hedendaagsche lezers bijzonder aanprijzenswaardig. Volgens de even juiste als klemmende bewijsvoering van den schrijver, brengt het socialismus den mensch gaande weg door de vernietiging van den eigendom, de volstrekte gelijkmaking van alle standen, tot den staat van barbaarschheid terug; waarbij, met bedaarden blik en kennis van zaken, het allerbelangrijkst vraagstuk betreffende: 'het regt van den arbeid,' in eenige korte hoofdstukken wordt beschouwd en beoordeeld, en wel als eene bedreiging van den eigendom, als eene vermindering der voortbrenging - waarop de regeling van den arbeid ter sprake komt, als eene verarming der maatschappij, als eene bedreiging van den eigendom, als gemeenschap van goederen, enz. Niet het minst belangrijk, hoewel zeer oppervlakkig en kort zijn de voorgeslagen middelen, om het vraagstuk betreffende den nood en de regten der arbeidende klasse tot eene gewenschte oplossing te brengen. Onder dezelve worden opgenomen: de verstandelijke en zedelijke ontwikkeling van de arbeidende klasse - een werkzaam en welwillend beschermheerschap (patronaat), maatregelen ter begunstiging van den omloop der kapitalen. De middelen, die meer dadelijk onder het bereik der regering liggen, zijn hier: de opvoeding, de meer materiëele maatregelen, die tot herstel en bloei van den handel kunnen medewerken. - De schrijver besluit zijn weldoordacht betoog met deze woorden:

'Al die mannen van wetenschap zullen u de woorden toeroepen, waarmede ik deze bladzijden sluit. '"Door middel der staathuishoudkunde alleen regelt gij den vooruitgang, bewerkt gij de beschaving, door het socialismus bereidt gij uw eigen val.... gaat gij tot den staat van barbaarschheid terug - kiest een van beiden."'

Wij gelooven met een paar woorden de algemeene strekking van het geschrift over het groote vraagstuk des tijds, genoegzaam gekenschetst te hebben. Wij vonden daar eene zekere, den Nederlander zoo welbehagelijke, kalme wijze van beschouwing, eene naauwkeurige opvatting van het faktische, den vasten blik van eenen staatsman, of staathuishoudkundige tegenover de Utopiën en droomgezigten der dichterlijke philanthropen, die zeker met veel nut bij den heer Cherbuliez eenige lessen zullen hooren, zonder misschien geheel overtuigd te worden.

Naar den tegenwoordigen stand van zaken, schijnt het tot in den grond toe verbasterde en ontaarde communismus en socialismus, zelfs door de mannen der beweging, binnen Parijs en elders geëxploiteerd, in den zin van eene gefailleerde spoorweg-onderneming. De bloedige dagen van Februarij en Junij hebben welligt - wij wenschen dit - aan het monster dezer eeuw den genadeslag gegeven, en daardoor kan in later eeuwen de baan geëffend worden, om een zuiver, echt, inderdaad Christelijk communisme te vestigen. - Dat wij deze gouden vrucht der Hesperiden vooreerst niet verwachten aan de doornstruiken, tusschen welke wij heenwandelen, is bewezen. - Daar zijn groote, ongemeen groote lessen der wijs-

heid uit de geschiedenis der beide, zoo naauw vermaagschapte, stelsels te trekken. Wij hebben in den aanvang van ons betoog (het moge als onpartijdig door onpartijdigen onpartijdig beoordeeld worden), reeds daarop heengewezen - de toekomst zal er zekerlijk nog meerdere bijvoegen. - Wij eindigen met den opregten wensch, dat in ons vaderland het communismus en socialismus blootelijk als theorie en bespiegeling, als geschiedkundige meteoren mogen behandeld en toegelicht worden, en men nimmer genoodzaakt zal zijn, om over de praktijk der stelsels een weeklagt aan te heffen, die niet alleen met tranen, maar met bloed zoude gepaard kunnen gaan.

Spiritus Asper en *Lenis.*

De Censor. Physiologisch-politische beschouwing.

De natuurkundigen hebben reeds lang uitgemaakt, dat wolven en honden tot hetzelfde geslacht behooren; ook is het algemeen bekend, dat er honden zijn van eene verbazende gelijkheid met wolven, en dat, gelijk deze laatste van die omstandigheid dikwijls hebben partij getrokken, om een heerlijk schapenboutje in hunne klaauwen te krijgen, zoo omgekeerd de herders diezelfde omstandigheid hebben doen dienen, om zich en hunne schapen te beschermen. Jammer dat de herders er tot dusver niet in geslaagd zijn, om wolven in honden te herscheppen, en nog meer jammer, dat sommige honden soms eene aanritseling krijgen van hunne wolven- en vossen-natuur en zich eene schapenbout heerlijk laten smaken.

Er is op deze aarde, zoo als wij allen wis als goede orthodoxen gelooven, slechts één geslacht van menschen; maar wij mogen aannemen, zonder met orthodoxie in strijd te geraken, dat er verschillende rassen zijn. Maar zelfs bij één en hetzelfde ras, goede hemel! Welk een verschil! Neem eens het Kaukasische, en dat niet in de drie of ook in de vijf werelddeelen, maar alleen in Europa. Als men b.v., om in het oude rijk van Lotharius eene greep te doen, den Italiaan, den Duitscher, den Nederlander beschouwt, zou men niet zweren, dat er tusschen hen even veel verscheidenheid bestaat, als tusschen vossen, wolven en honden? Hoe gelukkig, dat het goddelijk geschenk der rede aan die uitspruitsels van denzelfden stam geschonken is, en hoe driewerf gelukkig, dat hun het niet min goddelijk geschenk van lood en buskruid ten deel viel: zoo doende werden zij over het algemeen er voor bewaard, elkaâr te verscheuren en vergenoegen zij zich, gelijk dagelijks in Italië gebeurt, met elkaâr dood te schieten.

Het is eene gewigtige vraag in de natuurlijke historie: hoe zijn vossen, wolven, honden ontstaan? Moet men ze tot dezelfde stamouders terugbrengen en gaat de voortplanting bij vermenging al of niet tot in het oneindige voort? Ik voor mij weet daar niet voldoende op te antwoorden: alleen op het laatste punt weet ik te zeggen, dat bastaarden van verschillende soorten waarlijk nog weêr, niet als

bij muilezels dus, zich hebben voortgeplant, maar hoe ver dat gaat, weet ik niet. Ik voor mij denk, dat de verre naneven uit een gemengd huwelijk langzamerhand weder tot eene bepaalde species zullen behooren, en dan leid ik daaruit verder deze gevolgtrekking af (waarin ik al de Ultramontanen op mijne zijde heb), dat indien er b.v. 15 maal meer wolven dan honden waren, welhaast het echte hondenras van den aardbodem zou verdwenen zijn.

Ik ben niet zonder zorg, dat sommige onzer lezers, zonder te bedenken, dat deze beschouwing op het gebied der wetenschap te huis behoort, haar eenigzins triviaal zullen vinden, maar ik moet denzulken herinneren, dat ik steeds een groot bewonderaar was van de Socratische ἐπαγωγη of inductie, en dat ik die wel eens, ondanks mijzelven, zoek na te volgen. Ei lieve, laat ons vooreerst niet meer aan honden, wolven en vossen denken, laat ons zelfs niet meer van Italianen reppen en laat ons eenvoudig wat keuvelen over Duitschers en Nederlanders.

Welk eene verbazende gelijkheid, niet waar? niet alleen in taal, maar ook in Godsdienst, zeden, middelen van bestaan en wat dies meer zij! Zou men niet zweren, dat zij broeders waren van hetzelfde huis? De Duitscher zou er zeker op willen vloeken. Neem daar nu bij hunne aardrijkskundige ligging en dat de Duitscher met meer regt dan Napoleon zou kunnen beweren, dat Nederland slechts eene aanslibbing is van *zijnen* Rhijn, is het dan niet eene belagchelijke ongerijmdheid, dat die broeders nog langer gescheiden zijn?

En toch (de Duitscher zal het niet willen erkennen, maar wij houden het vol) er is nog al eenig onderscheid tusschen beide. De Duitscher leeft in idealen, de Nederlander in de werkelijkheid; de eerste zoekt zijne idealen te verwezenlijken, de laatste de werkelijkheid te behouden; deze protesteert voor het Christendom of, is hij geen protestant, hij houdt zich aan zijne kerk; gene protesteert zelfs tegen Christus of scheurt zich af van Rome; deze vreest zijne meerderen niet, maar acht zijne minderen; gene kruipt voor den meerdere, terwijl hij den mindere vertrapt. Dat is gewis een onderscheidend kenmerk van beide, dat de Duitscher zich bij den Nederlander, ook daar, waar zijn goddelijke Rhijn niet stroomt, volmaakt 't huis en gaarne meester gevoelt, terwijl de Nederlander met Rhijn en al niet zoo op zijn gemak is in zijn stamland, maar het liefst verkeert in zijne moerassen. Hoor den Duitscher en Nederlander om hun Frühstück of Bütterbrot vragen; terwijl de laatste zijn mond in eene onaangename plooi moet brengen, vraagt de eerste op een' toon, die u in den waan brengt, dat Butterbrot het geijkte woord is voor een Hollandsch ontbijt.

Ei lieve, hoe zou het komen, dat de leden der *groote natie* (wij moeten dien naam nu endosseren op de Duitschers) hoe zou het komen, dat zij, veel meer dan *wij*, die ons van nu af wel de *kleine* natie mogen noemen, van hun hoog standpunt afdalen, om eenvoudig Nederlander te zijn; zij, die toch, of in ons midden of reeds van uit de verte, die Holländischen Bauern met schimp en smaad overladen? Hoe zou het komen, dat tienduizenden als gras- of koorn-maaijers of als turfmakers naar het land der kikvorschen gaan, en hoe zou het komen, dat honderdduizenden den Goddelijken Elbe en den Goddelijken Rhijn afzakken, om ze nimmer weder op te varen?

Sommigen, met een gevoel van mede-

lijden bezield, dat hun hart eer aandoet, beweren, dat er tusschen Weichsel, Rhijn, en Donau veel heerlijkheid naast veel armoede woont, maar wij voor ons gelooven, dat de Duitscher meer dan eenig volk ter wereld zijne verwantschap voelt met al de takken van het Kaukasische ras en dat hij waarlijk in een' eenigzins communistischen zin hun lief met zijn leed zoekt te deelen. Doch voor wien ook den Duitscher het broederhart moge slaan, voor niemand klopt het wis sterker dan voor den Nederlander, ja, wij houden ons overtuigd, dat hij niets inniger wenscht, dan dat de namen van Neder- en Boven-lander in den enkelen van Duitscher mogten zamensmelten, dat het kinderachtig verschil over de woordjes *tot aan* of *tot in* mogt wegvallen en dat men tot aan de Javaansche stranden geen verschil mogt ontdekken in de drie kleuren van ons beider driekleurige vaan.

Gij ziet, mijne dierbaarste landgenooten! dat gij en ik, dat wij zamen de bruid zijn, om wie de Duitsche vrijer danst: ik geloof ten minste, dat hij aan een ernstig engagement denkt en durf er daarom te eer voor uitkomen, dewijl niet eene te vergeefs ontveinsde neiging maar veeleer een... nu ja, laat mij eens prude zijn, maar wezenlijk gemeend, een sterke afkeer voor dien vrijer mij zijne liefde influistert.

Zijt gij het met mij eens, dat de Duitscher zijne vues heeft of althans spoedig kan openbaren? Welaan, laat ons dan zamen eens overleggen, hoe wij ons zullen houden, als hij eens omtrent ons, die toch wel een mondige bruid zijn, den smoorlijk verliefden, den wanhopigen, den woedenden minnaar, mogt spelen.

Ik laat mij voorstaan, mijne lezers! een echt Nederlander te zijn en te gevoelen, zoo als het den Nederlander betaamt. Mijn hart, ik durf het zeggen, is een der tallooze vezels van het groote Nederlandsche hart, dat, men mag zeggen, wat men wil, nog in de Nederlandsche natie klopt; en daarom, ik twijfel er niet aan, trilt de gedachte aan zulk eene verbindtenis even krampachtig bij u, als zij het doet bij mij, en wordt gij als ik er tot stikkens toe door benaauwd.

Maar, wat ik u bidden mag, laat ons bedaard blijven. Welligt dat de Sleeswijk-Holsteinsche, welligt dat de Italiaansche bruid wel eenigen weerzin tegen het vrijen wekt en dat de Duitscher ons vooreerst ongemoeid laat. Daarbij, wij moeten niet vergeten, dat het altijd eene zekere eer is, gevraagd te worden, en dat men de noodige kieschheid nimmer uit het oog moet verliezen. Wat dunkt u, als wij dan, bij een eventueel aanzoek, ons vooreerst bepaalden bij beleefde dankbetuiging voor de eer, ons aangedaan en bij de verklaring, dat het ons oneindig leed deed, dat wij zijne gevoelens van liefde niet konden beantwoorden, maar dat wij juist daardoor hem een sprekend bewijs wilden geven van onze hooge achting voor hem, dat wij al dadelijk, zonder hem op te houden, ronduit onze meening zeiden, dat wij niet geschikt zijn, om *elkander* gelukkig te maken. Wij konden er iets bijvoegen van de al te naauwe bloedverwantschap, tusschen ons bestaande, die ons verhinderde, of althans zeer huiverig maakte, in nadere betrekking te treden.

Maar als hij nu eens terugkwam en hartstogtelijk begon te worden, zeggende, dat hij van liefde ons wel zou willen opeten, of althans, wel niet zichzelven, maar ons voor den kop zou kunnen schieten, wat zullen wij dan met den driftigen minnaar aanvangen? Zullen wij uit medelijden, uit schrik, uit vrees in

zijne armen vallen? Maar zouden die drijfveren geschikt zijn, om ons inniger liefde voor hem in te boezemen, of zouden zij veeleer den afkeer in haat doen overgaan? Bedenken wij het wel, voor wij eene onnatuurlijke verbindtenis sluiten, die welligt niet zoo gemakkelijk als in 1813 en nog kostbaarder dan in 1830 zou ontbonden worden.

Neen, mijne landgenooten! laat ons dan tot onze buren zeggen: ei lieve, laat ons toch met rust en geeft ons daarmeê het eenige bewijs van genegenheid, dat wij van u verlangen. Reeds vóór Christus waren de bewoners dezer landen de Dido en de Tyriërs, die een nieuw Karthago zouden stichten, want toen reeds voegden zij onder u niet, en sedert waren zij nimmer regt innig vereenigd met Duitschland, gelijk er nimmer tot op heden de regte eenheid in Duitschland was. 't Is waar, gij hebt als de oude Tyriërs, het uwe gedaan, dat nieuw Karthago niet onder den nieuwen Xerxes kwam te vervallen, maar wij hebben die diensten dubbel vergolden, en wij hebben duizenden bij duizenden uwer landskinderen als de onze opgenomen, of ruim gezegend weder huiswaarts gezonden. En ziet het nu zelve, of wij geene reden hebben van stellige en onherroepelijke weigering....

Ons, zullen wij zeggen, zit de vrijheid in het bloed en is met ons opgegroeid, en niet hun alleen, die titels of schatten hebben, maar, sedert geruimen tijd allen, die Nederlanders zijn, van den aanzienlijksten tot den geringsten, en omdat die vrijheid tot ons wezen behoort, kunnen wij ze dragen, zonder ze te misbruiken: U daarentegen is die vrijheid vreemd en 't zal de vraag zijn, of gij ze dragen kunt. Waartoe ons dan gewaagd in den maalstroom van eene reeks van omwentelingen, waarbij *wij* alleen kunnen verliezen.

En weet gij wel, zullen wij vragen, dat wij niet meer dezelfde voorouders hebben? Weet gij wel, dat onze geschiedenis niet dezelfde is? *Gij* noemt uwe keizers tot in deze eeuw, en dat geeft voorwaar gemak in het behandelen uwer geschiedenis; maar weet gij wel, dat *wij* omtrent drie eeuwen geleden onze stadhouders hadden, dat wij onze eeuw hadden van de Trompen en de Ruiters. Zoudt gij willen, dat men na twee of drie eeuwen hunne onsterfelijke daden in compendiën van geschiedenis zou beschouwen als de daden van een Duitschen stam, en niet als die van Nederlanders, die *toen* reeds de sleutels der Sont hadden? Zoudt gij willen, dat wij zulk een verraad pleegden aan hunne nagedachtenis, zulk een ongeloof toonden aan Gods onverminderde magt, zulk een wantrouwen openbaarden in onze eigen vaderlandsliefde?

Onmogelijk, zullen wij zeggen, wij hebben ook onze eigen taal, en u moge die taal van Hooft en Vondel, van Bilderdijk en van der Palm het gekwaak zijn van kikvorschen, ons klinkt zij als muzijk in de ooren, ons vormde zij tot Godsdienstigen burgerzin. Zoudt gij dan willen, dat wij die taal vergaten, en dat zij over een paar eeuwen in uwe geleerde genootschappen behandeld werd als een Germaansche taaltak, waarin nog wel eenig goeds voorkwam. God verhoede het, dat Neêrlands kinderen in een anderen geest ooit onderwezen worden dan in dien van Cats of van Alphen; hij verhoede het, dat de Nederlander ooit een Duitsch patois spreke, als zijne taal heeft opgehouden eene levende taal te zijn.-

Misschien vindt gij deze afwijzing van den vrijer door de bruid te deftig, te

ernstig, te eerlijk. Waarom, zegt ge welligt, zulk eene taal gevoerd tot eenen vrijer, dien het niet om de bruid zoozeer als om den bruidschat te doen is? Inderdaad! gij kondt wel gelijk hebben; wij willen er ten minste op rekenen, om ook een antwoord gereed te hebben, dat op het bedoelde geval toepasselijk kon zijn. Wel nu, als wij bemerken, dat uw vermoeden juist is, wij zullen hem onder de hand (want die dingen laten zich minder *en face* zeggen) onder de hand zullen wij hem doen weten, dat wij ons in gemoede verpligt rekenen, in zijn eigen belang, voor de eer van zijn aanzoek te bedanken. Welligt rekent ge er op, zullen we zeggen, dat nadere liaisons met ons, schoon eenigzins naar de linkerhand neigende, convenabel konden zijn, dewijl ons fortuin zou kunen strekken, om den min of meer gederangeerden staat uwer eigen zaken te redresseren. Maar, ei lieve, laat ons op dat punt u uit den droom helpen; wij zouden ongaarne de eer, die ge ons toedenkt, met eene teleurstelling betalen. 't Is waar, wij gelooven zelve, dat bij eene goede administratie van ons voorvaderlijk erfgoed, onze hand niet ten eenemale verwerpelijk is; zoo als ge weet, heeft de *Leeuw*, die *ons* schoothondje is, voor twee, drie eeuwen in Oost en West paarlen voor zijne *Maagd* bevochten, die tot de schoonste der aarde behooren en buiten kijf zou deze omstandigheid kunnen strekken, om den roem uwer Westphaalsche hammen in de Indische Archipels uit te breiden. Maar zoo als op dit oogenblik onze zaken staan, zijn onze possessies onder zwaar hypothecair verband en zouden wij de bekende Duitsche trouw op eene zware proef stellen, zoo wij met in- en uit-schulden overgingen. Of zoudt ge niet leelijk op den neus kijken, zoo ge bevondt, pas na het sluiten eener verbindtenis bevondt, dat uwe bruid 12 of 1400 millioenen rijk was in schulden en zoudt ge wel, met uwe ingeschapen eerlijkheid, en dat reeds in de wittebroodsweken, de kracht hebben, om te zeggen: ‘de paarlen willen wij wel, maar uwe rekeningen laten wij onbetaald?’ En als wij dan met onze boersche bekoorlijkheid het waagden, u met tranen in de oogen te smeeken, dat ge toch, om het geluk van honderdduizenden niet met voeten te treden, aan onze heilige belofte mogt gestand doen, als wij u bezwoeren, om ons liever te dooden, dan ons te dwingen, woordbreukig te zijn, zoudt ge dan kunnen besluiten, om ons liever te dooden? Wij moeten het vreezen, zullen wij zeggen, vooreerst omdat wij zoo weinig denkbeeld hebben van den invloed onzer eigen bekoorlijkheid en van hare tooverkracht op u, en ten anderen, omdat gij reeds begonnen zijt, eene sinecure te maken van eene onzer bezittingen, die ge nog onlangs zoo plegtig daarvoor hadt erkend. - Neen! laat ons elkander als broeders liefhebben, maar laat ons ook, zoo als goede broeders doen, die ieder hun eigen pak te dragen hebben, laat ons elkander niet met lasten bezwaren, die wij onszelve opleiden, en die wij er ons eene eer in stellen, moedig te dragen.

Ik weet niet, mijne lezers! of wij zoo half in scherts, half in ernst van den vrijer zullen afkomen; ook weet ik niet mathematisch te bewijzen, of er ooit eene liefdes - d.i. eene oorlogsverklaring volgen zal, maar dit weet ik, dat zoo immer een ernstig, een duurzaam gevaar onze nationaliteit kan bedreigen, dat wel het meest te vreezen is van de

Duitsche zijde. Duitschland heeft vele sympathiën onder ons, en, God vergeve het hun, reeds deed zich deze en gene luide hooren voor eene innige aansluiting. Toen dat plaats had, was er veel nog niet gebeurd, wat thans gebeurd is en wij willen hopen, dat in die zoekers van materiëel welvaren thans het gevoel van nationaliteit weder zal ontwaakt zijn. Want, ziet gij, *die* staat eigenlijk op het spel. Stelt eens, dat men ons opnam in het groote Duitsche ligchaam en stelt eens, dat daarin alle staten afzonderlijk bleven bestaan. Denkt gij, dat men ten onzen behoeve de bondswet zou veranderen, die aan iederen Duitschen burger het regt geeft, om zich in iederen Duitschen bondsstaat neder te zetten? en denkt gij, dat men onze kostelijke kolonies zou blijven beschouwen als Nederlandsche bezittingen? Neen, vergeet het niet, er zijn 15 Duitschers tegen éénen Nederlander en zoo zou aldra uw erf met Duitschers overstroomd, in uwe scholen zou de Duitsche taal geleerd, in uwe tempels vaak een troosteloos Christendom verkondigd worden. Reeds thans is uwe taal vermengd met eene menigte bastaardwoorden, in die mate, dat zelfs de verdienstelijkste schrijvers ze als echte munt in omloop brengen; maar hoe lang, denkt gij, zou het duren, dat er nog eene Nederlandsche taal bestond? En dat is eigenlijk het palladium van eene zelfstandige natie. Philips heeft de Walen met gemak, de Vlamingen met de uiterste moeite, maar de zeven gewesten heeft hij niet bedwongen: Napoleon heeft ons drie jaren lang overheerd, drie jaren Fransche burgers genoemd, maar wij behielden onze taal, en wij bleven Nederlanders. Wat dunkt u, zou dat ook het geval zijn, als wij onder Duitschen invloed kwamen? Neen! dan ging onze taal met onze nationaliteit te niet. En ik behoef u niet te zeggen, dat dit te eer het geval zal zijn, naar mate er grooter éénheid in Duitschland tot stand komt, naar mate er meer staten zich in die groote eenheid zullen oplossen.

Kom ik u welligt voor eene ontijdige opgewondenheid bij u op te wekken, of het zaad van nationalen haat te strooijen? Dat zij verre! neen maar ik doe een beroep op uw nationaal geweten, omdat ik wensche, dat gij uzelven afvraagt, of gij Nederlanders wilt blijven? Bedrieg ik mij, of antwoordt uw hart vol en luide, dat gij als Nederlanders wilt leven en sterven? Zoo gij het niet doet, vaarwel dan gelukkigste plek der aarde, waar men nog ware godsdienstigheid, zedelijkheid, vrijheid huldigt! Maar, ik weet het, gij antwoordt bij honderdduizenden tegen honderden als *wij* en zamen hebben wij dus besloten, Nederlanders te leven en te sterven. Wel nu, laat ons dan het oog slaan op Duitschland. Dat is een krater, die nog pas rook vertoont, maar die, God verhoede het, welligt bestemd is, om vuur en vlammen te braken. Duitschland is het hart van Europa; die ader is tot barstens toe gevuld en tracht zich naar alle zijden uit te zetten. Herinnert gij u ook de geschiedenis van Frankrijk? Herinnert gij u ook de geschiedenis onzer inlijving in Frankrijk? Waarom zou het dan opwekken van haat zijn, als men op zulke sprekende gevaren wees? En nu dan ons geweten afgevraagd: wat zullen wij doen? Zullen wij den schat berekenen, dien het kosten mogt, om van ons land een moeras te maken, als wij daarin het vuur en de vlammen van den krater konden dooven? Neen! zegt ons geweten, er is niets zoo kostbaar als nationaliteit, niets zoo gemakkelijk terug te bekomen als goud en zilver.

Welaan dan, dat geen dag voorbij ga, waarop wij niet aan onze vaderen denken en aan het erfgoed dat zij ons vermaakten; dat geen dag voorbij ga, waarop niet de gedachtenis aan hunne zegepraal ons hart met godsdienstig vertrouwen vervult en laat ons niet vergeten, dat nog geen 18 jaren geleden met den Almagtigen tot bondgenoot onze arm luisterrijk den smaad en de verguizing verbroken heeft, door opgedrongen broeders over ons gebragt.

Quae quis pericla est passus, hoc lucri hinc habet,
In posterum vitare ut illa noverit.

Julianus de Afvallige, in de vierde en in de negentiende eeuw.

Een hekelschrift van Dr. Strauss: der Romantiker auf dem Throne der Caesaren, oder Julian der Abtrünnige. Mannheim, 1848.

De onvermoeide pogingen, tot eene staatkundige wedergeboorte in Duitschland sedert vijftien jaren aangewend, zijn eindelijk door eene zegepralende omwenteling bekroond. De revolutie van 1830 heeft de Duitschers doen ontwaken, die van 1848 heeft hun gegeven wat zij zochten, het bewustzijn van hunne waarde als burgers, en hunne intrede in de rij der vrije volken. Een nieuw tijdvak is voor hen aangebroken. Al de staatkundige schrijvers, wijsgeeren en dichters, waarvan wij de handelingen met belangstelling gadesloegen, hebben voor het vervolg nog hoogere verpligtingen op zich genomen. Zij hebben de gebeurtenissen die wij zien voorvallen voorbereid; het behoort aan hen om hiervan al die gevolgen te trekken die deze in hunnen schoot bevatten, tot de vestiging van de éénheid, de orde, en de vrijheid van het Duitsche vaderland.

Geen land heeft zoo vele wijsgeerige stelsels uitgedacht, zoo vele godsdienstige hervormingen, zoo vele staatkundige theoriën doen geboren worden dan Duitschland sedert den dood van den beroemden Hegel. In dezen vredelievenden strijd der denkbeelden, of liever in dezen plegtigen kamp der bespiegelingen, waarvan Europa de deelnemende toeschouwster was, heeft het vaderland van Schiller en Kant, van Fichte en Hegel eene roemrijke rol vervuld.

De staatkundige litteratuur echter zal nu eerst een' aanmerkelijken aanwas verkrijgen, en de belangrijkste vorm der Duitsche gedachte worden, als zijnde zij de noodzakelijkste uitdrukking van de begeerten en de behoeften, die de nieuwe toestand van zaken heeft doen ontstaan. Tot nu toe was zij door de censuur onderdrukt, en moest zich meestal de theorie tot hare strijdplaats verkiezen, omdat eene regelregte praktische toepassing haar ontzegd was. Zij was wel genoodzaakt eenen vorm aan te nemen, die weinig overeenkomst had met de vlugtige en geestige satire van Voltaire of de bijtende scherts van eenen Paul-Louis Courier; zij was van eenen ernstigen wijsgeerigen aard, en voor de Duitschers moet zij, hoewel van de theorie tot de praktijk overgaande, altijd ernstig blijven, en niet naar het ideaal volkomene, maar naar het bereikbaar goede en mogelijke streven.

Duitschland heeft evenwel geestige staatkundige hekelschriften opgeleverd.

In het begin der 16de eeuw is daarvan een voortreffelijk bewijs uitgekomen, dat een geheel tijdvak schildert, en dat een besliste overwinning behaalde. De *Epistolae obscurorum virorum* zijn een meesterstuk van letterkundige strijdvoering, geheel in den Duitschen geest. Frederik de IIde heeft die met de *Provinciales* vergeleken, en zoo Ulrich von Hütten de Pascal van Duitschland is, het is omdat hij even voor het uitbreken der hervorming, al de hevige hartstogten, al de grieven en begeerten van den Duitschen volksstam krachtig uitgedrukt heeft, even als de schrijver der *Kleine brieven* met een onvergelijkelijk genie zijne opregtheid en zijn' afschuw voor de dubbelzinnigheid der Jezuïeten heeft doen uitkomen. Niets is meer overeenkomstig met den Franschen geest, dan de *Provinciales*, en met den Duitschen dan het zonderlinge geschrift van Ulrich von Hütten. Men kan evenwel thans in een staatkundig hekelschrift de eenigzins grove boert van de 16de eeuw niet verwachten, de scherts moet een fijner' vorm en een beschaafder toon aannemen, en hieraan voldoet dat van Dr. Strauss in alle opzigten, terwijl het door zijne veelomvattende, doch gepaste geleerdheid, het Duitsche karakter handhaaft.

Het is een juist en oorspronkelijk voortbrengsel der ironie, geheel vreemd aan de lompe navolgingszucht der geschriften van het *jonge Duitschland.* Het is moeijelijk om beter aan de vereischten van het oogenblik te voldoen, en zich meer openlijk te vertoonen. De schrijver is een geleerde, en zijn geschrift draagt er de gegrondste bewijzen van. Hij is hoogleeraar en godgeleerde geweest, dit kan hierin het duidelijkst blijken, zonder dat het eene theologische les wordt. Men ontmoet hier geen valschen pronk, geene gemaaktheid, noch ijdele woordenpraal, zoo afkeurenswaardig in iedere omstandigheid en voornamelijk in staatkundige geschriften. De openhartigheid schaadt niet aan de fijnheid der satire; het hekelschrift van Strauss is vol van geest van den echten stempel. Onder het stille gezond verstand, en de goedhartigheid van den Duitschen geleerde schitteren de stoutste trekken met eenen onverwachten glans, en deze geschied- en staatkundige verhandeling met hare menigvuldige en juist gekozene aanhalingen, met haren kalmen en bedaarden stijl, kan als de volledigste en beslissendste slotsom van den liberaal staatkundigen strijd, sedert de laatste vijftien jaren, aangezien worden. De schrijver die, eenigen tijd voor de omwenteling van Berlijn, met zoo veel kracht en geestigheid, den gekroonden vertegenwoordiger van de geschiedkundige school aangreep, is de bekende godgeleerde, die de theologische wetenschap door zijn *Leben Jesu* een geheel andere gedaante wilde geven, en dit oogenschijnlijk onschuldige geschrift over Keizer Juliaan is een soort van manifest dat een geheel tijdvak sluit, en den weg tot een krachtiger strijd tegen het Romantismus in Kerk en Staat aanwijst.

Onder de menigvuldige geschriften, waartoe het *Leben Jesu* aanleiding gegeven heeft, is vooral dat van Edgar Quinet opmerkelijk, omdat het de rol van Strauss in de wijsgeerig godsdienstige beweging van Duitschland op eene juiste wijze verklaart. Het boek van Strauss, dat als een bliksemstraal in het gebied der godgeleerdheid viel, heeft dien verbazenden indruk niet door de nieuwheid van het standpunt gemaakt, waarop de schrijver zich plaatste. Het bevat weinig hoofdgedachten, die aan Strauss oorspronkelijk toebehooren. Al de groote godge-

leerden sedert Lessing hebben ieder een hoofdstuk voor dit zooveel geruchtmakend werk geschreven. Toen de Duitsche uitlegkunde, na meer dan eene halve eeuw zich aan kritische onderzoekingen te hebben overgegeven, het oude gebouw der regtzinnigheid had ondermijnd, trad een scherpzinnig logische geest op, om dezen langen arbeid te ordenen en de slotsom daarvan onbewimpeld uit te spreken. Dit was het werk van Dr. Strauss, zijn grootste verdienste bestaat in eene bijzondere geschiktheid om de ingewikkeldste redeneringen te ontwarren. Hij heeft weinig uitgevonden; maar veel begrepen. Niemand heeft een juister blik, eene grootere koelbloedigheid en helderder voorstelling. Deze eigenschappen beloven aan Strauss eenen regtmatigen invloed in de staatkundige letterkunde, als hij zijn scherp verstand voor de algemeenmaking der slotsommen van deze wetenschap wil gebruiken. Het is slechts voor een wetenschappelijk publiek dat hij zijn *Leben Jesu* geschreven heeft, zijn stijl, die met wijsgeerige formulen doorweven is, kwam met zijn onderwerp en de soort zijner lezers, die hij begeerde, overeen, maar hij is ook voor eenen anderen werkkring geschikt; even als hij vroeger wijsgeerig-theologische onderwerpen behandelde, toont hij ook een staatkundig schrijver te zijn, wiens geschriften bij een grooter, bij het geheele beschaafde publiek ingang zullen vinden. Hij kan door de helderheid zijner denkbeelden en de netheid van zijnen stijl hier op eenen algemeenen bijval rekenen, het tegendeel van hetgeen hem bij zijne vroegere geschriften te beurt viel. Hij is door zijne talenten geroepen, om de beginselen der wijsgeerige en staatkundige wetenschappen in eenen voor allen toegankelijken vorm meer algemeen te maken. Reeds voor eenige jaren heeft Strauss dezen weg ingeslagen toen hij zijne belangrijke *Zwei friedliche Blätter* uitgaf.

Het komt er voor hem weinig op aan, dat de jonge Hegelsche school hem in stoutheid of liever vermetelheid van begrippen is voorbijgestreefd, en Bruno Bauer hem een verwijt van beschroomdheid gedaan heeft; Bruno Bauer is reeds door Feuerbach overtroffen, en die weder door Max Stirmer, die hem ver achter zich laat. Dit is geenszins in het nadeel van Strauss, integendeel het is een bewijs voor zijne meerdere bedaardheid, die hem met de jaren ten deel gevallen is, en die hem eenen anderen werkkring, dan die zijner vroegere onderzoekingen, heeft doen verkiezen. Hij zou hierin ook het door hem verloren terrein niet kunnen herwinnen, al mogt men die dwaze eerzucht in hem vooronderstellen. Hij is sedert de uitgave van zijne *Zwei friedliche Blätter* uit de nieuw Hegelsche school getreden en heeft voorzeker met eene geheime afkeuring hare uitersten gadegeslagen. Het schijnt dat hij van de somtijds duistere en diepzinnige onderzoekingen heeft afgezien, om slechts hetgeen de wetenschap als algemeen geldend oplevert, ten algemeenen nutte te verspreiden, en dat hij niet meer uitsluitend voor de geleerden maar voor geheel Duitschland schrijft. Zijn invloed zal dan niet alleen grooter, maar tevens heilzamer voor de vrijheid en beschaving zijns vaderlands worden. Dit was ook het doel dat hij beoogde met het voortreffelijk en geestig hekelschrift, dat hij in het licht heeft gegeven, waardoor hij op zijne beurt zijne mededingers vooruitgestreefd is, niet in overdrevene, en excentrische bespiegelingen, maar in een gebied dat goede en heilzame vruchten voor het algemeen kan opleveren, en waarin zij

geheel vreemd schijnen. Komen wij tot de hoofdzaak, de hoogleeraar is op de katheder, het gehoor is talrijk en het onderwerp der voorlezing is Keizer Julianus de afvallige.

Wij kennen Keizer Juliaan, dezen heldhaftigen en geestigen liefhebber van het oude, van eene beschaving die haren tijd had gehad, en die zijne terugwerkende geestdrift aan de onwederstaanbare beweging der menschheid wilde tegenoverstellen. Hij was een hartstogtelijk vereerder van het Hellenismus. Te vergeefs had de godsdienst van Christus voor den menschelijken geest den verwonderlijken gang der toekomst geopend; Julianus, de blikken naar het verledene gerigt, wendde zijne voortreffelijke vermogens slechts aan, om eene beschaving te herstellen die reeds lang zieltogende was. Het zoude evenwel een eenigzins treffend schouwspel kunnen opleveren, een groot man zich hardnekkig voor eene wanhopige zaak te zien opofferen, indien het bij hem voornamelijk geen ijdele speling van zijnen geest, geene geheime wraak over hetgeen hij van zijnen zoogenaamd Christelijken oom Constantinus had moeten verduren, geweest ware. Gelooft niet dat de ziel van Juliaan met eene opregte en diepe godsvrucht voor de goden van den Olympus bezield was; hij was eer een kunstenaar dan een geloovige, zijne verbeelding was in vuur, doch zijn hart bleef koud. Wat zijn verstand aangaat, het was te gelijk levendig en zwak, stoutmoedig en beuzelachtig, het kon de groote verandering des menschdoms door het Christendom niet bemerken, en sloot zich in den naauwen kring der Grieksche wereld op, waarin de bezweringen der Heidensche eerdienst het vastgeketend hielden. Het was hierom dat hij al de kasten, al de instellingen der middeleeuwen wilde herstellen, dat hij de rol van Pontifex maxmus vervullende, den eersten steen bij den weder aangevangen bouw van den Keulschen dom legde.... Maar waar dwalen wij henen, het was over Julianus dat wij spraken; waarom snelt onze gedachte onwillekeurig naar Berlijn? waarom denken wij aan de middeleeuwen? Het is omdat hier Juliaan en Frederik Willem IV met eene zoo verwonderlijke kunst dooreengemengd, zoo geestig en ongezocht tegenover elkander gesteld zijn, dat het moeijelijk wordt in het hekelschrift van Strauss ieder zijn deel aan te wijzen. Wij verzoeken dus onze vrijheid van toepassing te mogen behouden. Wij bezitten hier tevens de bronnen, heilige en wereldsche schrijvers staan ons te dienste, niets ontbreekt er, Gregorius van Nazianze, Libanius, Ammianus Marcellinus, Zozimus, al de schrijvers van de 4de eeuw hebben ons hunne geheimen overgeleverd, en onze geleerdheid is hierdoor zoo fijn als zeker, zoo geestig als stout. Men behoeft ons geene anachronismen te verwijten, er zijn er, die meer waar zijn dan sommige geschiedenissen. Nog eens, het is met Julianus dat wij ons moeten bezig houden, met Keizer Julianus den afvallige en den dom van Keulen.

De naïve en tevens ironische voldoening die Strauss, reeds in den aanvang zijner voorlezing, uitdrukt, maakt aanstonds de aandacht ten hoogste gaande. ‘Het is over den Keizer Juliaan, dat ik u, mijne geachte toehoorders, heb beloofd te onderhouden. Deze taak is tegenover u, ik zeg niet minder moeijelijk, maar zeker aan minder zwarigheden verbonden dan ooit. Twee redenen bemoedigen mij inderdaad: de eerste is dat gij reeds de geschiedenis van Julianus kent; ik ben dus niet genoodzaakt u alle de gebeurtenissen zijns levens en zijner regering uit

voerig te verhalen; ik kan mij op een hooger standpunt plaatsen, en van daar u de omstandigheden aanwijzen waarop wij volgens mijn gevoelen bijzonder moeten letten, als wij ons een ernstig en gegrond oordeel over dezen belangrijken persoon willen vormen. Maar het is de tweede reden vooral, die mij een bijzonder genoegen veroorzaakt; dat ik wel overtuigd ben, dat niemand onder mijn gehoor het teeken des kruises zal slaan, als ik den naam van Julianus den afvallige zal uitspreken, en dat voorzeker niemand een wezenlijken heiligen afschrik zal gevoelen, of zich zal genoopt vinden dien te veinzen. Ik spreek tegen een gehoor dat volkomen onpartijdig is, dat geen vijandig vooroordeel mij zal tegenoverstellen, hetzij voor mij gehoord te hebben, hetzij gedurende den loop mijner voorlezing, over het oordeel dat ik wensch uit te spreken.' Strauss is niet altijd zoo gelukkig geweest, en dit ongeveinsd genoegen is niet zonder een hekelachtige stoutheid in den mond van den schrijver van het *Leben Jesu.* Zijn eerste werken hebben hevige tegenschriften uitgelokt, en zulks kon wel niet anders, dit geschrift zal niet dan koele en nadenkende lezers vinden, en dit is hetgeen hij voor alles wenscht. Zonder twijfel tast hij hier de leerstukken van het regtzinnig Christendom niet aan, het onderwerp is minder gewigtig en belangrijk, al was het dat het eigenlijk op den regerenden Koning van Pruissen doelde. Strauss neemt echter zijne voorzorgen. Verkiezen wij, heeft hij tot zichzelven gezegd, een historischen persoon, door wien de gebreken, die ik wil bestrijden, worden verwezenlijkt, onder zoodanige omstandigheden dat niemand zich geroepen voelt die te moeten verdedigen. Dan zal geen verschil tusschen mij en mijn gehoor oprijzen, en de toepassing niet minder vruchtbaar zijn. De gang van zijn hekelschrift is deftig, met geleerde aanteekeningen voorzien, verbergt het de wapenen waarmede het aanvalt, en behaalt de overwinning zonder een openlijken strijd.

Welke zijn toch de denkbeelden, waarvan Strauss zoo ernstig de zegepraal verlangt? Twee of drie hoofdbeginselen, die vele gevolgen in zich bevatten; de haat tegen het verledene, als dit verledene zichzelve overleefd heeft en hardnekkig weigert af te treden, de haat tegen de afvalligen van hetgeen tegenwoordig behoefte is, de eeuwige haat eindelijk, om hier het woord dat alles uitdrukt te gebruiken, tegen het Romantismus. Men noemt in Duitschland Romantismus die beuzelachtige en gevaarlijke school, die in staatkunde en godsdienst, in letterkunde en kunsten gelooft dat het ware, het regte en schoone, niet dan in de middeleeuwen hebben bestaan. In het gebied der kunst, heeft deze school eenige kostbare diensten bewezen, en de denkbeelden over derzelver geschiedenis verruimd, hetgeen het vraagstuk lang verward heeft. Het Romantismus, dit is zeker, heeft een juist inzigt en een verwonderlijk gevoel voor de volksletterkunde gehad, het heeft den smaak voor de oorspronkelijke middeleeuwsche litteratuur opgewekt, die versmaad en bijna vergeten was, en de dichtkunst, door afgetrokkene voorstellingen uitgeput, heeft uit deze verfrisschende bron een verjongd leven gekregen. Echter hebben de beroemde schrijvers uit deze school den gelukkigen invloed, dien zij op een beperkt gedeelte der letterkundige studiën uitoefenden, duur doen betalen; zij hebben de geesten in slaap gewiegd; zij hebben langzamerhand het stoute levensgevoel uitgedoofd, dat sedert Lessing zoo vele bevoorregte geniën bezielde. Op

de helden der gedachte en der kunst, op het groote geslacht waarin Fichte en Schiller, Herder en Jean Paul, Göthe en Hegel schitterden, heeft men in het begin dezer eeuw eene groep van levendige maar ziekelijk aangedane geesten zien opvolgen, melancholische droomers, en dweepende mystieken, die de groote eeuw, waarvan wij de zonen zijn, durfden te verloochenen, en die dronken door hunne overspannen verbeeldingskracht, zich geheel verdiepten in een logenachtige voorstelling der middeleeuwen, slechts zoo in hunne phantasie bestaande. Eene verkeerde rigting der letterkunde, die op de godsdienst en wijsbegeerte nadeelig inwerkte, was daarvan het gevolg, vandaar dat het Piëtismus, en de reactionnaire beginselen in de staatkunde weder meer veld begonnen te winnen. De *Hallische Jahrbücher* van Arnold Rüge begonnen in 1840 eenen hevigen strijd tegen het Romantismus, in het eerst met het beste gevolg, eindelijk zoo overdreven en roekeloos dat hij hierdoor genoodzaakt werd Duitschland te verlaten, echter niet dan nadat hij aan het Romantismus een doodelijken slag had toegebragt. Het verdween uit het gebied der letterkunde en der wetenschap, doch vond in den hoogsten kring der maatschappij eene schuilplaats. Was het niet in 1840 dat het staatkundig Romantismus met Frederik Willem IV den troon beklom? Van toen af werd eene scherpe letterkundige kritiek ongenoegzaam. Men moest eens vooral de terugwerking openlijk aantasten, en in de staatkunde en godsdienst, met het zwaard der overreding en den geesel der satire de weder oprijzende schimmen der middeleeuwen verjagen. Al de ernstige geschriften der staatkundige pers in Duitschland hebben dit zich sedert acht jaren ten doel gesteld en de voorlezing van Strauss herziet thans dezen langen worstelstrijd met eene onverwinnelijke kalmte, juistheid, en alles omvattenden blik. Eer hij tot het schetsen van het beeld van Keizer Juliaan overgaat, verklaart Strauss op eene zeer scherpzinnige wijs eene vreemde omstandigheid, waarvan men tot nog toe het geheim niet bezat. Van waar komt het dat in de schatting van den afvalligen Keizer al de nieuwe geschiedschrijvers om zoo te zeggen van rol verwisseld hebben? Wat is de oorzaak dat Juliaan zoo veel inschikkelijke goedheid bij de kerkelijke schrijvers ondervindt, terwijl hij zoo streng door de wijsgeeren beoordeeld wordt?

In de XVIII^{de} eeuw doet zich de piëtistische schrijver van de kerkelijke geschiedenis, Gottfried Arnold, als de verdediger van Julianus voor, terwijl daarentegen de wijsgeer Gibbon, alhoewel hij de uitstekende hoedanigheden van den neef van Constantyn prijst, den diepen afkeer dien hij jegens zijn persoon koestert geenszins verbergt. In onzen tijd, waarin men zich veel met Keizer Juliaan heeft bezig gehouden, heeft hetzelfde verschijnsel plaats. Schlosser, die, zoude men wachten, in dezen vorst de stoutheid van eenen vrijen geest regt zoude doen wedervaren, spreekt zonder schroom het strengste vonnis over den afvallige uit. Zie hier nog een treffender voorbeeld. Er zijn in Duitschland twee beroemde godgeleerden, die de steunsels zijn eener verlichte Christelijke regtzinnigheid, Neander en Ullmann, zij zijn altijd de ijverigste verdedigers voor de zaak der godsdienst geweest, en beide hebben met voorliefde de geschiedenis van de eerste eeuwen der kerk behandeld. Neander heeft een zeer volledig tafereel van Julianus en zijne eeuw geleverd. Ullmann gaf eenen voortreffelijken arbeid over Gre-

gorius van Nazianze in het licht. Ditmaal wordt de uitkomst hoogst verrassend. Gregorius en Juliaan zijn hier voor de tweede maal tegenover elkander en raken weder in strijd. Men weet dat Gregorius zich tegen den Keizer de hevigste scheldwoorden veroorloofd heeft; het was die bisschop, die, toen hij den dood van dezen Jeroboam, dien *draak* en *goddelooze* bekend maakte, al de volken der aarde en al de engelen des hemels opriep, om te zamen een algemeen dank- en loflied aan te heffen. Maar hebben Neander en Ullmann aan de dringende oproeping van Gregorius gehoor gegeven? Verre vandaar. Neander heeft voor Juliaan groote toegevendheid, en Ullmann wordt hierin den held van zijn geschrift zoo ongetrouw, dat hij ook de verdediger van den afvalligen Keizer wordt, die door Gibbon zoo gestreng is behandeld. Het is voorzeker eene hoogst bevreemdende zaak de rollen zoo geheel veranderd te zien. Zoude het aan Neander en Ullmann gelukt zijn, het ware karakter van Juliaan in een geheel ander licht voor te stellen? Voorzeker niet. In de lofspraken, die zij den Keizer toezwaaijen, zal ieder onbevooroordeeld verstand datgeen zien, hetwelk juist de wijsbegeerte in den voorstander van het verstorvene Heidendom afkeurt. Hoe is de afvallige door Neander en Ullmann geregtvaardigd? Op dezelfde wijze, zeggen zij, als iedere vruchtbare waarheid in het begin krachtige voorstanders opwekt, zoo brengt iedere verdwijnende godsdienst nog hardnekkige aanklevers voort, die ongehoorde pogingen aanwenden om den nieuwen geest in de versleten vormen der vermolmde beschaving in te wringen. De verdienste van Keizer Julianus bestond in de geestige herschepping, der oude wereld, in eene wijsgeerige opvatting van het Polytheïsmus. Maar, antwoordt Strauss hier op, deze lofspraak is eenigzins onbestemd, brengen wij die in onze hedendaagsche taal over. De groote verdienste van Juliaan is dat hij een Romantiker geweest is. Wat is het Romantismus anders dan eene ongerijmde poging om hetgeen dood is te doen herleven? Ziedaar in één woord het geheim der tegenspraken, die zoo even onze verwondering gaande maakten. Het is omdat Julianus de held bij uitnemendheid van het Romantismus is, dat hij door de wijsgeeren wordt gelaakt, en door sommige godgeleerden verdedigd wordt. Er waren dan Romantikers bij het verdwijnen der oude beschaving, zoo als er tegenwoordig bij het ineenvallen der oude orde van zaken zijn. Het Christendom naauwelijks tot eene erkende godsdienst opgeklommen heeft tegenover zich schitterende, maar valsche geesten gezien, die het Heidendom weder poogden te herstellen, zoo als de hedendaagsche vrije staatkundige beschaving mannen opgewekt heeft, die in hunne beuzelachtige verbeelding waanden, de middeleeuwen, met haar leenregt en hare standen, met het goddelijk regt der Vorsten te kunnen herstellen. Pruissen is het eenige land niet, dat een zoo droevig en vreemd schouwspel opleverde, zijn troon is niet de eenige die bezet is met die Vorsten die hardnekkig de behoeften van hunnen tijd loochenen. De wereld heeft een' dezer Romantikers op den zetel der Caesars gezien, en hoe groot ook zijn heldenmoed moge geweest zijn, het is niet alleen de kerk maar de wijsbegeerte en de menschheid in het algemeen, die regt hebben gehad hem Julianus den afvallige te noemen. Dit is het besluit dat Strauss bij den aanvang zijner voorlezing opmaakt, hooren wij nu hiervan het bewijs.

Er zijn in Julianus drie verschillende personen vereenigd, die men beurtelings moet ondervragen, de opperpriester, de keizer en de mensch. Deze drie personen zijn evenzeer romantisch. Bezien wij het eerst den opperpriester, hij is een ijverig aanbidder van het heidensche veelgodendom, is dit niet het karakter dat ons het meest in het leven van den afvalligen vorst in het oog valt? Het was niet door staatkunde, zoo als men gezegd heeft, dat Julianus aan de eeredienst der Grieksche goden gehecht was, het was de rigting van zijnen geest die hem er natuurlijk toe bragt, het was zijn romantismus dat hem tot een dweeper maakte. Maar Juliaan was zoo verklaard romantisch, zoo als allen die zich in Duitschland tegen de vrije beweging van den menschelijken geest verzetten, hij was zoo zeer overeenkomend met Frederik Willem IV en zijne oude ministers, dat hunne woorden in gelijke omstandigheden dezelfde waren. Strauss wijst deze opmerkelijke overeenkomsten met de geestigste bekwaamheid aan.

In het romantismus van de Alexandrijnschen opgevoed even als de tegenwoordige koning van Pruissen in dat der historische school, vervuld met de gevoelens van Plotinus en Jamblichus even als Frederik Willem met de gedachten van Schelling, moest Julianus met wrevel tegen zijnen oom, die het Christendom beschermde, en hem persoonlijk slecht en verraderlijk behandelde, vervuld zijn. Strauss schildert zeer juist zijn kwalijk verborgenen wrok en de voornemens, die in zijnen levendigen en verkeerd geleiden geest moesten omgaan. Constantinus en de overledene koning van Pruissen waren de nieuwe leerstellingen meer toegedaan, de staatkunde moge hiervan de grootste beweeggrond geweest zijn, meer dan eene persoonlijke vooringenomenheid; maar het Christendom is tot de godsdienst des rijks verheven, en de wijsbegeerte van Hegel is alvermogend te Berlijn. Welke goddeloosheden, welk schandaal! waar zijn de goden van Griekenland? Waar de middeleeuwsche instellingen in kerk en staat? Maar als de jonge romantische vorst op den troon zal geklommen zijn, als hij zich keizer Julianus of Frederik Willem IV zal noemen, zal alles plotseling veranderen. Libanius en Schelling zullen de meesters in de wetenschap zijn, Gregorius van Nazianze en de Hegelsche wijsbegeerte zullen uit de school verdreven worden. Eene alvermogende hand zal de deuren des tempels van Jupiter Panhellenius weder ontsluiten, en de kroon, zoo lang onbeweeglijk, zal zich weder in werking stellen, om den dom van Keulen af te bouwen. De eerste zorg van Julianus, en zijne voortdurende bemoeijing is het herstellen van de Heidensche eeredienst. De waardigheid van *Pontifex maximus* die eene oude overlevering aan de keizers toekende, is hem dierbaarder dan zijn staatkundig gezag. Zijne tegenwoordigheid bij alle godsdienstige plegtigheden, zijn kinderachtige eerbied voor reeds vergeten vormen, zijne bevelschriften, zijne rondgaande brieven, dit alles is zoo vreemd, dat de Heidenen zelfs hunne verwondering daarover niet konden verbergen. ‘Er was bij hem meer bijgeloof dan waarachtige godsdienst,’ zegt Ammianus Marcellinus, en hij drukt hiermede den kenmerkenden geest van het Romantismus uit. Men heeft dikwijls eene juiste verklaring van de beroemde historische school van Frederik Willem IV en van zijne raadslieden Savigny en Eichhorn gevraagd, en sedert vijftienhonderd jaren is deze verklaring reeds gegeven. Vraagt haar aan de han-

delingen van Julianus, aan de juiste opmerking van Ammianus, en aan de gegronde verwijtingen van Gregorius van Nazianze. Merken wij op, hoe treffend deze gelijkende overeenkomst is! Het beruchte edict van Juliaan, dat aan de Christenen het onderwijs in de Grieksche letteren ontzegt, dit besluit waartegen Gregorius met eene zoo echte welsprekendheid zich verhief, en dat door de Heidenen zelf werd afgekeurd, is, wonderlijk genoeg, door de romantische Godgeleerden van onzen tijd geregtvaardigd. Ullmann gelooft gegronde redenen te vinden, om deze hatelijke dwingelandij te verontschuldigen. Wat waren de Grieksche schrijvers, en voornamelijk de dichters? vraagt Ullmann. Homerus, Hesiodus, Aeschylus en Sophocles, die de heilige overleveringen van het veelgodendom bevatten. Kon Julianus de verklaring van deze godsdienstige gedenkstukken aan mannen toevertrouwen, die aan de gebeurtenissen die zij verhalen geen geloof konden slaan? Voorzeker zou eene dergelijke regtvaardiging in een boek, tot lof van Gregorius van Nazianze opgesteld, waarlijk onverklaarbaar zijn, indien van het standpunt van Strauss al deze schijnstrijdigheden zich van zelven niet oplosten. Ullmann is hier getrouw aan het beginsel van zijne school, hij keurt bij den Heidenschen romantiker goed, hetgeen de voorstanders van het romantismus der middeleeuwen bij iedere gelegenheid doen. Als men den voortgang van den menschelijken geest wil terugdringen tot vormen, die niet meer gangbaar zijn, kan men het edict van Juliaan zijne goedkeuring niet weigeren. Doch na het verbod van den afvallige vergoelijkt te hebben, kan Ullmann zich niet geheel van het gezag der waarheid losmaken, zij dwingt hem eene bekentenis af, die al zijne vorige gronden omverwerpt. Ullmann eindigt met de verklaring dat uit een ander, veel hooger standpunt, het besluit van Juliaan slecht en veroordeelingswaardig is. De meesterstukken der oude dichtkunst zijn niet alleen de heilige boeken van het heidensche Polytheïsmus, zij hebben een hooger leven, zij zijn het eigendom der geheele menschheid geworden, dat van iederen mensch die denkt, van iederen geest die aandoenlijk voor het schoone, en vatbaar voor het ware is. Basilius en Gregorius van Nazianze hebben even veel regt op dit voedsel der ziel als Libanius en Zozimus. ‘Ik laat u al het overige’ roept Gregorius uit, ‘den rijkdom, de geboorte, den roem, het gezag en al de goederen der aarde, waarvan de glans als een droom verdwijnt, maar ik grijp naar de welsprekendheid, en heb geen berouw van de moeiten, de reizen te land en ter zee, die ik ondernomen heb om haar deelachtig te worden.’ En wij ook, zegt Strauss, wij erkennen dat de boeken van het Nieuwe Testament eene groote geschiedkundige waarde bezitten buiten de belangen der kerk; geloovig of niet, behooren zij ons toe, wij beklagen onze doorgewaakte nachten, onze onafgebrokene onderzoekingen niet, al de pogingen, die wij in het werk stelden, om de waarheid in de levensvragen der menschheid te bereiken; en evenmin als het edict van Julianus de Christenen belet heeft van de gedichten van Homerus te verklaren, zullen de geheime vervolgingen der hedendaagsche Romantikers aan de denkende geesten het regt niet ontzeggen, van de Evangeliën te ontleden, en het goddelijke, dat er in vervat is, aan de volken kenbaar te maken.

Wij hebben in Julianus den opperpriester beschouwd, de vorst is niet minder

belangrijk om van nader bij te bezien. Het is een natuurlijke eisch van eenen romantischen Keizer zijn gezag als een goddelijk regt te doen voorkomen. Juliaan doet het openlijk in zijnen *brief aan Temisthius*, waar hij de schoone woorden van Homerus op zich toepast. ‘De herder der volken heeft eene meer dan menschelijke ondersteuning noodig, de goden kunnen alleen hem zijn geheele taak doen vervullen.’ Op dezen goddelijker, bijstand komt Julianus gedurig terug in zijnen *brief aan de Atheners*, in zijne *zevende redevoering* enz., het zijn de goden die hem tot den troon geroepen hebben, en die hem dikwijls hunnen wil in wonderdadige verschijningen hebben geopenbaard. En het geen Juliaan aan de Atheners zeide, deed zulks ook Frederik Willem IV in 1840 niet aan de afgevaardigden van den adelstand, die hem met zijne troonsbestijging kwamen gelukwenschen? ‘Ik weet, mijne heeren, dat ik mijnen troon alleen van God verkregen heb. Wee die hem aanraakt! Maar ik weet ook, en ik verklaar het voor u allen, dat deze kroon een pand is, aan mijn huis door God almagtig toevertrouwd, dat ik Hem rekenschap moet geven van mijn bestuur, van dag tot dag, van uur tot uur. Indien iemand waarborgen aan zijnen koning vraagt, geef ik hem die in deze woorden; hij kan van mij, noch van iemand op aarde een vaster verzekering hebben.’ Zoo heeft na vijftien eeuwen, niettegenstaande de grootste veranderingen in de menschelijke zaken, eene gelijke omstandigheid dezelfde taal uitgelokt en voorgeschreven.

Vergeten wij een' belangrijken trek niet, een' trek die aan alle romantische vorsten gemeen is, zij beroepen zich op het goddelijk regt, maar zij gelooven er niet aan. Zij halen er een vers van Homerus of verscheiden Bijbelteksten tot staving van hun gevoelen bij, maar dit is meer een speling van hunnen geest, dan wel eene naïve overtuiging. Welke pogingen doen zij niet, om zichzelven dit onmogelijk vertrouwen te geven? Een schilder van Frankfort voleindigt in dit oogenblik eene zeer sprekende schilderij, waarvan de ordonnantie hem door den koning van Pruissen zelf opgegeven is. God in den Hemel en het Koningschap door zijne handen gezalfd, troont plegtig tusschen hemel en aarde, even als de Alexandrijnsche Demiourgi, waarmede Julianus zich plagt te vergelijken. Onder hem zijn de stervelingen verdeeld in groepen van edelen, burgers, en boeren, die allen een eerbiedigen blik naar den plaatsvervanger der Godheid slaan. Voorzeker was de man verblind, die hardnekkig het veelgodendom zocht te behouden, toen de leer van Christus de wereld begon te hervormen, maar nog verblinder en meer te beklagen is hij, die, achttienhonderd jaren na den Verlosser, niettegenstaande de vorderingen der hedendaagsche menschheid, en de overwinningen der wijsbegeerte, zijne oogen voor het licht sluit, en meent nog een soort van middeleeuwsche alleenheersching te kunnen vestigen, op het oogenblik dat de grondwettelijke monarchiën ineenstorten door het geweld van eenen op nieuw ontvlamden omwentelingsgeest.

Een eenigzins bespottelijk karakter van het gevoelen, waarvan Strauss de onmededoogende uiteenzetting vervolgt, is dat die vorsten, spijt van hunne voorgewende geheime verstandhouding met de Godheid, zeer openlijk door menschen geleid worden. Julianus mogt zich, zooveel hij wilde, op den bijstand der goden beroemen, het was een soort van wijsgeeren en sophisten die hem volgens hunne inzigten geleidden, het was de Alexan-

drijnsche school die hem zijne meesters leverde. Aedesius te Pergamus, Maximus te Ephese, met Eusebius en Chrysantius en allen die hem in de geheimenissen van Eleusis inwijdden. Men weet ook welk eenen invloed de historische school op de opvoeding van Frederik Willem IV gehad heeft. Strauss wijst in eenige woorden zeer opmerkelijke overeenkomsten van de opleiders van Julianus met de meesters van den koning van Pruissen aan. Het beroepen van Stahl en Schelling aan de hoogeschool van Berlijn, was eene belangrijke gebeurtenis voor Duitschland; het was eene soort van omwenteling in de academien; men is de opschuddingen onder de studerende jeugd nog niet vergeten, met de gedwongen overeenkomst van professor Stahl, de weinige opgang en vele tegenspraak die de voorlezingen van Schelling verwekten, en men zal met belangstelling de geestige geleerdheid van Strauss opmerken, die met een levendig genoegen de bijzonderheden dezer gebeurtenissen in de *Levensgeschiedenissen der Sophisten* van Eunapius terugvindt.

Een andere trek nog, gemakkelijk te herkennen bij al deze vorsten, is dat zij zich zoo gaarne willen vertoonen en hunne wijsheid willen doen uitblinken, ingewijd in de scholen waar eene onuitputtelijke woordenpraal voor diepzinnige geleerdheid doorgaat, is het natuurlijk dat zij gaarne gerucht willen maken, en dat zij elke gelegenheid aangrijpen om hunne zucht tot redeneren bot te vieren. Zie Julianus, hij moet spreken, bij elke omstandigheid, onverschillig over welk onderwerp en met een eindeloozen woordenvloed. Hij zal de gelegenheid niet verzuimen om tegen het volk, den senaat en het leger redevoeringen en aanspraken te houden... of wel tegen de municipaliteit van Berlijn; want men weet niet regt van wien van beide, den keizer of den koning, sprake is, op wien men de vermakelijke aanhalingen van Strauss moet toepassen, aan wie ‘de gedurige uitwijdingen van eene ongetemde tong’ volgens Ammianus het meest toebehooren. Is het wel voornamelijk de vijand van den Galileër, dien Strauss met zijne ironie vervolgt? Het antwoord is niet twijfelachtig, en toch geeft hiervoor Ammianus de sprekendste bijzonderheden aan. Juliaan heeft het woord genomen, hij is vloeijend en schitterend in zijnen woordenvloed, en wil zoo gaarne toegejuicht zijn. Als zijne redevoering te Antiochie geen bijval vindt, valt Antiochie bij den vorst in ongenade. Nog eens waar zijn wij? Is het in de hoofdstad van Syrie of te Königsberg dat men de stoute onvoorzigtigheid gehad heeft van behaagzuchtige en vorstelijke welsprekendheid niet wegslepend en overtuigend te vinden? De onzekerheid duurt voort als Strauss de ligtvaardige besluiten van Julianus verhaalt, zijne dagelijksche tegenspraak met zichzelven, zijne edicten, spoedig op elkander gegeven, herroepen, en weder in werking gesteld, deze beweeglijke onstandvastigheid, die men niet dan bij de dilettanti verschoont.

Maar deze bijzonderheden, hoe persoonlijk zij ook op den Koning van Pruissen zijn, vergenoegen Strauss nog niet. Zijne geleerdheid somt ons nog meerdere overeenkomsten op. Hij vraagt aan Ammianus Marcellinus, Zozimus, Eunapius en Libanius, de juiste narigten over de godsdienstige en staatkundige gevoelens van den Pruissischen monarch.

Eindelijk na den opperpriester en den vorst komt de mensch. Vervolgen wij het onderzoek en vragen wij aan de getuigen hunne laatste geheimen af. Strauss wil in het binnenste van den beschuldigden nederdalen, hij wil aan zijnen

haard zitten, aan zijne tafel plaats nemen, en zijne gewoonten, bewegingen, ja zelfs tot zijne zenuwtrekkingen begluren; dit zijn schalkheden der geleerdheid, waarvan Strauss, bij het afloopen van zijne taak, zoo geestig en ernstig tevens, zich niet kan terughouden, daar de boert, met juistheid van tact aangewend, het hekelschrift moet bekroonen. Het is dus onder het masker van Juliaan dat hij ons het portret van Frederik Willem ten voeten uit zal geven. Het zal Gregorius van Nazianze zijn, die hiervan het silhouet zal teekenen. ‘Deze ongekamde hoofdhairen, die scheve schouders, die wankelende beenen, die opgewipte neus, deze belagchelijke gezigtsvertrekkingen, die plotselinge en onmatige lachuitschateringen, de gewoonte om het hoofd altijd zonder noodzaak te bewegen, die eenigzins stotterende spraak, de onverwachte, dringende en opeengestapelde vragen, en die antwoorden, die zoozeer naar deze vragen gelijken’ - al deze teekenen hadden Gregorius getroffen, toen hij met Julianus op de scholen van Athene leerde. Met eene zoo welsprekende naauwkeurigheid geschilderd, heeft dit portret van den Godgeleerde der IV^{de} eeuw, Strauss moeten treffen. Gelukkige omstandigheid voor den geleerde, die hier door een zoo beroemd bisschop en kerkvader de levendigste, de aangenaamste, maar tevens de meest sarcastische bladzijde van zijn hekelschrift geschreven vond.

Is dit genoeg na deze vergelijking uit de schrijvers van de IV^{de} eeuw gemaakt?

Neen, Strauss zal een' laatsten en beslissenden slag toebrengen. Julianus en Frederik Willem zijn overwonnen, maar om de nederlaag zijns vijands nog volledi ger te maken, zal hij Juliaan weder verheffen, en de hedendaagsche Romantiker zal alleen en verlaten blijven staan.

Wat is, niettegenstaande de menigvuldige en treffende overeenkomsten, het kenmerkend onderscheid tusschen den Romeinschen keizer en den Duitschen koning? Zij gelijken elkander door hunnen blinden haat tegen de nieuwe denkbeelden, en door de ongerijmde pogingen om het verledene te willen herstellen. Maar dit verledene, dat de verbeeldingskracht van Juliaan geboeid houdt, hoeveel verheven is het niet boven de godsdienstige en staatkundige middeleeuwsche instellingen waarmede de koning van Pruissen in zijn dilettantismus dweept? Hetgeen Juliaan in geestdrift brengt, is ook wel het verledene, dat niet meer teruggeroepen kan worden, maar het is tijd van roem, van de heldhaftige en eeuwig beminnelijke jeugd van het menschelijk geslacht, het is die schoone Grieksche beschaving, waaraan Plato en Sophocles eenen onsterfelijken invloed verzekerd hebben. Daarom bezit de geestdrift van Julianus, met zijne verkeerde toepassing, nog iets edels en grootsch. Julianus was, - alhoewel een Romantiker, tevens een held. Zijne verbeelding is meer weggesleept dan zijn hart overtuigd was, maar deze verbeelding spoort hem tot ernstige deugden aan. Hij heeft matiger dan een Cincinnatus geleefd, zoo kuisch als Scipio, zoo werkzaam en dapper als Caesar zich betoond, en hij is na een rusteloos leven met de moedige opgeruimdheid van Socrates gestorven. Zonder twijfel, voegt de schrijver hierbij, de pogingen van Julianus zijn voor ons, zonen van het tegenwoordige, en die naar eene betere toekomst streven, waarvan wij den dageraad reeds meenen te aanschouwen, verkeerd en ongerijmd, omdat hij zich tegen den gang der menschheid verzette, maar haten kunnen wij hem niet, zelfs kunnen wij hem eenigzins onze achting niet ontzeggen. Als men de bescha-

ving der oude wereld, voor welke hij zoo ingenomen was, met die der duistere middeleeuwen vergelijkt, kan dan nog onze keus twijfelachtig zijn?

Een woord nog, roept Strauss uit, een laatste woord, eer ik eindig. De Christenschrijvers hebben de roemrijke oogenblikken van den dood van Julianus misvormd, zij hebben hem woedend en Godslasterend voorgesteld, dezen kreet van wanhoop slakende: 'Galileër, gij hebt overwonnen.' Deze leugen heeft echter eenen waren zin, hij bevat eene algemeene voorspelling die de geschiedenis heeft gestaafd, die is dat al de Julianussen, die eene voorbijgegane maatschappelijke orde zouden willen doen herleven, hoe begaafd of magtig zij ook mogen zijn, allen door den Galileër zullen overwonnen worden; omdat hij de genius der toekomst is.

Het is met dit opmerkelijk geschrift dat Strauss zijne loopbaan als staatkundig schrijver geopend heeft. Weinig tijds nadat dit het licht zag, heeft de omwenteling van 1848 den toestand van geheel Europa veranderd. De Julianus der 19de eeuw is voor den geest van vooruitgang bezweken, en de vorst die vermeende zijn gezag alleen aan de genade Gods verschuldigd te zijn, is nu slechts koning door de genade des volks gebleven. Dat hij zich nu opregt aan het hoofd der beweging voor Duitschlands éénheid en vrijheid wil plaatsen, is minstens twijfelachtig, na hetgeen hij in het vorig jaar in de Stendenvergadering plegtig verklaarde, dat hij geen geschreven grondwet tusschen Hem en zijn volk zoude dulden.

Wij hebben met genoegen gezien, dat Strauss het veld der wijsgeerig-godsdienstige polemiek voor dat van de staatkundige geschiedbeschouwing heeft verlaten, en als kampvechter voor den vooruitgang, op de orde en zedelijke beschaving gegrond, te voorschijn treedt. Strauss heeft op eene duidelijke wijs zijne bewondering voor hetgeen de oudheid voortreffelijks heeft opgeleverd, te kennen gegeven, dit voortreffelijke heeft het veelgodendom en deszelfs bijgeloovige eeredienst overleefd, en blijft immer het eigendom en de roem der menschheid. Evenzoo is het met het Christendom, de vormen der middeleeuwen, die het nog beknellen, zullen vergaan, deszelfs leerstukken mogen veranderen, de geest daarvan blijft eeuwig de gids van het menschdom op den weg der deugd en der beschaving.

Dit zijn ook de gevoelens van Strauss, in zijne redevoeringen voor de verschillende kiesvergaderingen geuit, toen hij zich als candidaat tot de Duitsche nationale vergadering van Frankfort voorstelde, en waarin hij zich als een gematigd voorstander eener redelijke vrijheid deed kennen, ver verwijderd van dien rusteloozen tuimelgeest, die thans zoo velen bezielt, en die slechts op regeringloosheid en burgeroorlog uitloopt. Het is hem echter niet mogen gelukken voor deze gewigtige betrekking gekozen te worden. Zijne vroeger bekend geworden godsdienstige gevoelens schijnen, zelfs volgens zijn eigene meening, hierin den grootsten hinderpaal uitgemaakt te hebben. Wij zien, met hem, niet in, waarom hij echter hierdoor voor deze roeping ongeschikt zonde zijn. Iemand van zijne bekwaamheden, en zulk eenen ruimen blik in de behoeften van zijnen tijd, kan ook in andere opzigten zijne landgenooten van dienst zijn, al was het slechts dat hij voortging het Romantismus te bestrijden, dat evenmin als na den dood van Julianus heeft opgehouden, en Duitschland te beduiden dat de vrijheid op de gehoorzaamheid aan overheid en wet, op orde en eendragt gegrond is.

J.A.B.

Teekenen aan den staatkundigen hemel.

II.

De wijsgeerige beschouwing van het woelen en streven der menschen, de beschouwing, die van den schijn doordringt tot het wezen, van de individu's tot de beginselen, waardoor zij geleid worden, - heeft eene schaduwzijde, die vooral op het praktische leven nadeeligen invloed uitoefent. Men vergeet te ligt, dat een beginsel zelden zuiver wordt uitgedrukt en vertegenwoordigd, maar in de uitwendige verschijning meermalen gepaard en vaak vermengd is met heterogene bestanddeelen. Onze dagen strekken er van ten bewijze: poog het karakter van onzen tijd, het idée dat volken en individu's beweegt en drijft, aan te wijzen, - zoo gij voorbijziet, dat verschillende beginselen, wij zeggen niet met elkander strijden (dit ligt in den aard der zaak), maar zich met elkander vermengen, zal uw oordeel regtmatige tegenspraak niet kunnen ontgaan. Een streven naar vrijheid, naar ontwikkeling, waaraan ge den eernaam van edel niet kunt weigeren, zoo ge nog sympathie hebt voor 's menschen betere deel, springt in het oog van wie niet, willig of onwillig, blind is. Let op de schaduwzijde. Overdrijving van de vrijheidszucht? Wij spreken niet van onvermijdelijke overdrijving van 't geen in zich goed is. Ziet gij den diep verdorven' karaktertrek onzer eeuw niet voorbij? Zegt de naam Communismus u niet genoeg? Waan ons niet ijverige behoudsmannen, aristocratische millionairs, meen niet, dat wij voor ons in 't verlies van luttel have of goed zoo onoverkoombaar eene ramp zouden zien, - maar de jammerlijke verblinding, die in materiëele middelen alleen de heeling zoekt van eene kranke menschheid, - maar de kannibaalsche woede tegen huisgezin en menschelijkheid, - maar de Vandaalsche heirtogt-prediking tegen beschaving, en wetenschap, - maar de dierlijke razernij tegen de éénig ware aristocratie, die van den geest, - maar de onbeschaamde woestheid, waarmeê den redelijken mensch de oorlog tegen al wat niet tastbaar is wordt aangekondigd, - maar de slavernij, die op hare vrijheid boogt, - maar de genotziekte van duizenden, tot ijlende koortshitte geprikkeld door wie als geneesmeesters zich opdringen: dát is het, wat soms angstig doet kloppen de harten van wie letten op de teekenen des tijds, - dát is het wat alleen door wie gelooft aan God en aan de zegepraal des lichts, met hoop kan bestreden worden.

Ook in ons vaderland zijn de beide hoofdbeginselen van onzen tijd vermengd. Zucht naar meerdere volksvrijheid, hier door het phlegma des landaards gematigd, valt niet te miskennen. Het communismus heeft zich in zijne afschuwelijke gedaante nog niet durven vertoonen aan een volk, dat op den naam van zedelijk en godsdienstig eenige aanspraak kan maken: maar toch, de volstrek te scheiding van kerk en staat, - het prijs-

geven van het onderwijs, - de materiëele maatstaf voor burgerregt en burgerdeugd, en zooveel meer, wekken tot waakzaamheid. Verwerpen, bestrijden daarom van alle hervorming? 't Ware 't gemakkelijkst zeker, 't bespaarde onderzoek en nadenken; met de gave der onderscheiding het goede ziften van het kwade, bevorderen 't eerste, met nadruk te velde trekken tegen 't laatste, is zeker meer burger- en ook Christen-pligt.

Of de Duitsche nationaliteitszin wel niet eens de Duitsche gemoedelijkheid en eerlijkheid achter zich laat, zou na de Frankfortsche beslissing omtrent Limburg betwijfeld kunnen worden. Een magtig rijk, alle Duitsche mannen vereenigend, sterk door eendragtige zedelijke kracht, schijnt Theut's zonen voor den geest te zweven: mogen ze niet vergeten, dat zedelijkheid de hechtste steun is van éénheid inwendig, van kracht naar buiten; mogten ze liever inwendige smeulende vonken van verdeeldheid blusschen, dan de Duitsche vlam zoeken aan te blazen in onduitsche harten.

De Hollandsche gehechtheid aan het bestaande heeft zich weder geopenbaard in den wensch der Eerste Kamer, om onmenschelijke lijfstraffen te behouden. Smartelijk was de indruk, door de verwerping van het wetsontwerp tot afschaffing der geeselstraf op menig meêdoogend hart gemaakt. Toch hebben wie zich meest over die verwerping verwonderd toonden, daarmede bewezen, dat zij minst bekend zijn met geschiedenis en menschenhart. Het oude te laten varen, 't nieuwe aan te nemen, is een eisch, voor ouden van dagen zwaarder dan menigeen vermoedt. Nieuwe denkbeelden, als die van verbetering als het doel der straf, kunnen nooit zonder harden kamp met de verouderde beschouwingen tot algemeene erkenning en gelding komen.

De Christen weet, dat 't verouderde toch voor de nieuwe ontwikkeling *moet* wijken, en daarom is hij, terwijl anderen jammeren en weeklagen, gemoedigd, maar tevens werkzaam,

De beweging van onzen tijd heeft dit opmerkelijke, dat zij is uitgegaan van eene zijde, vroeger tegen allen vooruitgang, tegen elke hervorming gekant: van den Paus. Men bewere niet, dat de volksgeest hem drong en dwong; menige zijner voorgangers was doof voor de stem van volk, tijdgeest, geweten, en wilde liever in de branding vergaan dan de veilige haven binnenloopen... Pius heeft hervormd. Later weigerde hij met onverzettelijkheid de oorlogsverklaring aan Oostenrijk: omdat hij nog onder Oostenrijkschen invloed staat? Of wel, omdat hij door geen volksgeschreeuw zich van zijne vreedzame roeping wil laten afbrengen? Deze vragen zullen welligt eerst door de geschiedenis beantwoord worden; enkele ingewijden kennen het antwoord, vele politieke tinnegieters maken het. Christelijke liefde en achting voor den priester, wien men bewustzijn zijner roeping niet ontzeggen kan, dringen tot een bevestigend antwoord op de laatste vraag.

De reactie verheft het hoofd: Frankrijk heeft een' dictator voor een' koning en ziet zich door de revolutionnairen ontnemen wat het door revolutie hoopte te verkrijgen; Radetzky zetelt te Milaan, tegen de Duitsche éénheid begint de Duit-

sche veelvuldigheid te protesteren, in het vaderland poogt men van gematigden vooruitgang en zwak behoud een dragelijk brouwsel te koken. 't Wiel ligt te wentelen: volken, de menschheid doen geen reuzenschreden: de winst van de laatste maanden kan toch niet gering zijn. Zóóveel vrijheid, als de volken *kunnen* genieten, *zullen* zij ontvangen, - niets minder, hiervoor dragen zij zorg, niets meer, hiervoor zorgt de opvoeder van menschen en volken.

De regering heeft aan Gedeputeerde Staten gelast, de geschillen over restitutie van aan armen verleenden onderstand, voortaan aan de beslissing des regters over te laten. Tot heden pleegde het administratieve gezag hieromtrent eene beslissing te nemen, die door zwakke armbesturen werd geëerbiedigd, door moedigen bespot. De oude regering wist niet van toegeven: wettig verzet werd als ongehoorzaamheid, getrouwheid aan den geest en de letter der wet, tegenover koninklijke besluiten, bijna als opstand aangemerkt en door administratieve ambtenaren gebrandmerkt met eene brutaliteit, als soms uit het bezit van materiëele magt en onkunde voortspruit; de nieuwe regering toont eerbied voor de wet, eerbied voor de regten der kerkgenootschappen, eerbied voor de regterlijke magt. Nederland mag geluk gewenscht worden met zoodanige verschijnselen. Wij begroeten ze met blijdschap, zij ook de weg der regering niet in alles de onze.

- S -

Letterkunde.

Warnasarie. 1848.

Letterkundig Jaarboekje, uitgegeven door J. Munnich. Drukkerij van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

Bij de eerste ontvangst van bovengenoemd werkje dachten wij, dat *Letterkundig Jaarboekje* eene appositio, of liever eene vertaling was van *Warnasarie*, en, onkundig als wij zijn in de Javaansche taal, onderstelden wij in het woord een Javaansch taaleigen, waardoor het begrip van letterkundigen, die de uitgave bezorgden, op het jaarboekje zelf overging: al spoedig echter kwamen wij uit den droom en zagen, dat Warnasarie *veelkleurigheid van bloemen* beteekent.

Hoe het nu ook met dat woord Letterkundig moge gelegen zijn, of het van Letterkundigen moet opgevat worden, dan wel in dien zin, dat het Jaarboekje van Letterkunde getuigt, in lang ontvingen wij geen geschenk van den Oosterschen grond, dat ons meer welkom was. Tot dus ver stond de gember bij ons boven aan, hoe dankbaar wij ook kofij, thee, rijst en zelfs, bij de duurte der manilla- en Havana-cigaren, eene eenvoudige Java-cigaar gebruikten; maar nu diezelfde grond niet alleen het ligchaam voedt en kleedt, niet alleen het gehemelte prikkelt, maar ook voedsel begint voort te brengen voor den onsterfelijken geest, maar ook den hoogeren smaak voor het onzienlijke, het onvergankelijke begint te streelen, nu, ja, smaakt er ons de gember niet te minder om, maar wij schatten het Oosten nog oneindig hooger.

Behoort niet inderdaad de verschijning van dit jaarboekje tot de verblijdende teekenen des tijds? Eere onzen vaderen, die inzagen, dat materiëele welvaart de grondslag is van verstandelijke ontwikkeling en die, om de laatste door de eerste te vestigen, voor geene gevaren, geene afstanden terugdeinsden! Maar helaas! diezelfde vaderen, hebben zij, om het middel, niet al te dikwijls het doel uit het oog verloren? Hebben zij niet vaak den inboorling gruwzaam verdrukt, hem in barbaarsche domheid gehouden, zichzelve alleen gezocht? Was het niet vaak hunne hoogste zaligheid, als Nabob terug te keeren, en wisten zij wel een ander middel, om hunne grove ondeugden te bedekken, dan door ze, onbehendig genoeg, te vergulden met het metaal, daar ginds gewoekerd?

En ziedaar nu van *onze* tijdgenooten een letterkundig product, op voortreffelijk papier en in zeer goeden druk, een product, dat van edelen, zedelijken, vromen zin getuigt, en het ons op iedere bladzijde doet gevoelen, dat mannen, die zóó schrijven, niet behooren tot die jongens van vroeger dagen, die niet wilden

deugen en daarom naar de Oost gingen, om fortuin te maken. Het hart klopt ons van vreugde, als wij bedenken, dat met zulke mannen in het morgenland de morgen moet aanbreken van een' beteren dag voor die daar zitten in donkerheid en schaduwen des doods. Want waarlijk wij hebben daar eene groote schuld af te doen, en God onthoude ons de genade niet, van te gehengen, dat dezelfde hand, die wonden sloeg, ze ook weder moge heelen.

Maar komen wij tot het boekje zelf. Een enkele blik in den inhoud doet ons zien, hoe gepast de titel: *Warnasarie* is. Maar er wordt ons hier niet slechts een bouquet aangeboden, zoo als wij de Franschen nazeggen, maar wezenlijk een bloemruiker; want er is hier niet slechts verscheidenheid van kleur, maar ook van geur. Wij vinden er van verschillende schrijvers proza en poëzy, luim en ernst, oorspronkelijk werk en navolging, natuur- en zedenschildering, Oostersch en Westersch. Natuurlijk, dat niet alle kleuren even levendig, niet alle geuren even frisch zijn: want eerst zeer laat kwam de redactie op den inval, om met het nieuwe jaar, wat zij zedig bloemenvlecht noemt, aan hare landgenooten in den vreemde aan te bieden, en schoon wij nu weten, dat het weinig moeite zou kosten, vooral in dien tijd daar ginds een zeer fraaijen ruiker te maken van echte bloemen, de bloemen des geestes, wier kleur en geur onsterfelijk zijn, tieren zoo min bij ons als op Java in het wild, en kunnen niet maar zoo bij de greep tot eene vlecht worden zaamgebonden zonder dat er eene of andere mede in sluipt, die al wat verflenst is, of welligt niet zeer ongemeen is of ook wat onbehendig is afgeplukt.

Mogen wij met bescheidenheid eene meening opperen?.... Gij Oosterlingen zijt in een' bijzonderen toestand. Met hart en ziel Nederlanders, woont gij toch en werkt gij bezuiden de linie; terwijl al uwe zinnen gefolterd, geschokt, geroerd, gestreeld, verrukt worden door het lijden, voelen, genieten, zoo als men dat slechts onder uwen hemel kan, zijt gij toch slechts ten halve daar, en terwijl ge de vlugheid van de landmail als een' slakkengang vloekt, zoudt ge wel een' electro-magnetischen draad wenschen tot in de kamer van uwe moeder of zuster. Waarlijk geen wonder, zoo uw jaarboekje een getrouw beeld is van uwen toestand; geen wonder, zoo wij hier en daar waarnemingen vinden ter loops in de natuur- en de menschenwereld, die u omringt, opgedaan, maar zoo we integendeel gedurig naar het Westen teruggaan, en duidelijk ontwaren, dat ge daar met uwe ziel onder ons verkeert. - En nu eene vraag. - Verzamelt gij uw Warnasarie ook voor ons, uwe ouders, broeders en vrienden? Zeker doet gij dat. Wel nu, verzamelt ons dan eene vlecht van Oostersche bloemen, aan wier kleur en geur wij ons verkwikken. Niet dat wij zouden wenschen, dat gij ophieldt, als Nederlanders te denken en te gevoelen, en als Nederlanders uw gevoel uit te storten, maar zendt ons langs den verren omweg van 4000 mijlen geene Westersche vruchten terug, die zoo als ge wel weet, niet alle de zeereis kunnen doen. Met één woord, vergunt ons te hopen, dat wij ook door het kanaal van uw Warnasarie zoo wel in gloeijende poëzy als in wijsgeerig proza, zoo vertrouwd worden met het Oosten, als gij het zijt met het Westen. Ja maar, zegt gij, wij kunnen onzer natuur geen geweld aandoen; nimmer kunnen wij vergeten, wat wij achterlieten: het is behoefte voor ons hart, aan u en aan elkander te klagen, wat wij lijden, meê te deelen, wat wij

hopen, den geheelen toestand onzer ziel open te leggen. Welaan, verdeelt dan uwen bloemruiker in twee vlechten, waarvan de eene in gloeijende kleuren, zoo als alleen het Oosten oplevert, uw aardsch paradijs ons schildert en hoe dat paradijs door den gevallen mensch wordt bewoond, en de andere ons met min opzigtige, maar toch niet min vaste en levende verwen uwe eigen inwendige wereld maalt, en hoe gij met Sehnsucht naar onze moerassen vervuld zijt.

Twee opmerkingen zijn ons, bij het lezen van dezen bundel, gedurig onwillekeurig voor den geest gekomen. De eerste is deze. Onmiskenbaar is ook hier het voorname kenmerk der Nederlandsche poëzy, de geest voor het huiselijke, die zich uitspreekt in innige liefde voor bloedverwanten en vrienden. Aandoenlijk teeder, uit het volle hart gestroomd is de zang van van Soest aan zijn zestal ontslapen lievelingen, bij zijn laatste bezoek op hun kerkhof, toen hij op het punt stond, naar Europa terug te keeren. Wien roert niet dadelijk de aanhef?

Daar is Vader nog eens weer
Op uw zoden
Lieve dooden!
't Is misschien de laatste keer!
Op uw groeven
Te vertoeven
Is mij dra niet mooglijk meer.

Toen 'k u de aard tot rustplaats gaf,
Hoe verslagen,
Kon ik 't dragen;
Want mij restte nog uw graf; -
Maar, wat smarte
Voor mijn harte!
't Lot rukt van die plek me ook af.

Wien stort het geen balsem in 't hart, als hij een vader, die zóó moest lijden, hoort zingen!

Dierbaar zestal! slaapt gerust!
Ziet, ook vader
Komt al nader
Bij u aan de gindsche kust;
't Blij hereenen
Is verschenen
Als de dood in slaap hem sust.

En hoe weemoedig vrolijk worden wij aangedaan, als hij verder zegt:

'k Zie u allen met elkaâr
Naauw omstrengeld
En verengeld,
Uit de Godgewijde schaar
Mij ontmoeten
En begroeten:
‘Vader! Zijt gij eindlijk daar?’

Maar tot tranen worden wij bewogen, als dan de vader ieder zijner lievelingen in eene of twee strophen gedenkt en afscheid neemt van zijn oudste hem in Europa geboren, maar waar hij nu haar stof niet zal terug vinden of van zijne laatst gestorvene Johanna met deze woorden:

Ach, eens sliept ge aan vaders hart;
'k Mogt in de armen
U verwarmen -
En het graf is koud en zwart!

Van gelijken aard is het vers van den heer Munnich, ter nagedachtenis van eenen broeder, wees als hij, doch jonger nog, verdronken in de rivier van Paramaribo. Het is onmiskenbaar, dat, toen dit stuk vervaardigd werd, de diepte der smart reeds eenigzins door Christelijkwijsgeerige gronden was aangevuld. Intusschen wij vinden ook hier, bij minder heerschappij over de taal, onder meer of min zwakke, strophen, aandoenlijke gedachten regt eigenaardig uitgedrukt, zoo als b.v.

Geen sterv'ling wijst ons 't graf diens dierbren aan.
Wij mogen daar geen krans ten offer brengen,
Geen bloem, geen zerk - slechts kan ons oog een traan
In 't zilte nat der wereldbaren plengen.

en op het einde:

Onmeetbre zee! uw toomloos golfgewoel
Moog levenslang mij scheiden van de mijnen;
Welk stof uw nat vergeten overspoel',
Aan d'overkant ontmoet eens elk de zijnen.

Het is ons voornemen niet, van alle stukken afzonderlijk melding te maken

en nog minder, om met het scherpe mes der kritiek elk vers en iederen regel te ontleden en er koud als ijs de meerdere of mindere gezondheid, de meerdere of mindere poëtische waarde van aan te toonen. Wij kondigen slechts de verschijning van het jaarboekje aan en geven er de strekking van op, om het onzen lezers aan te bevelen, als zij het mogten kunnen bekomen of om hun, als zij het ten geschenk kregen, te doen gevoelen, dat zij het vooral niet minder moeten schatten dan een pot met gember of tamarinde.

Van verschillende soort, maar van hetzelfde genre zijn de *Ramissa* van van Soest, een allerliefst stukje, waarin eene Indische vrouw wordt geschetst, die, bij al hare liefde voor haren man, toch door dezen voor den priester tot echtscheiding wordt verpligt, omdat hun echt kinderloos blijft, maar die, van een' wenk des priesters gebruik makende, eene fijne list aanwendt, om den beminden man op nieuw, en nu voor goed aan zich te verbinden: - voorts van een' ongenoemden: *Aan mijne dochter op haren vijftienden verjaardag*, en van Dr. Buddingh: *de doop van een kindje*, regt lief, vooral in den aanhef, waar de doopeling wordt geschilderd, en aan het slot, waar de moeder den vriend en broeder der kinderen, die zelf eens kind was en eene moeder had, smeekend aanroept. - Ten bewijze, hoezeer de huiselijke geest ook bij onze Oostersche broeders woont, mag wel dienen het lofdicht van den heer de Bruijn op den boven al beminden Tollens, waarin onder andere dit couplet voorkomt:

> Tollens! ja, het vaderland
> Is uw kunst verpligt.
> Gij hebt hemelreinen gloed
> Aangekweekt, versterkt, gevoed
> Door uw zielvol dicht.

Wij behoeven overigens naauwelijks te zeggen, dat die deugden, die zoo gemakkelijk uit huiselijkheid zich ontwikkelen, of zonder welke huiselijkheid niet kan bestaan, in dezen bundel vurige zangers hebben gevonden. Liefde en vaderland zijn de snaren, die gedurig worden aangeslagen. Men zie eens den *Middernacht* van Mr. Rinia van Nauta bij den overgang van 't jaar 1833 in 1834, waarin zeker wel eenigzins egoïstisch aan het vaderland wordt gedacht, of *Het tweede eeuwfeest*, van Munnich, waarin wij deze schoone regels lezen:

> Land der vrijheid! wellustdreven!
> Wieg en oorsprong van ons leven!
> Aangebeden plek van de aard,
> Die der oudren stof bewaart!
> Erfdeel, door Gods hand beveiligd,
> Door der vadren deugd geheiligd!
> In het afgelegen Oost
> Zegent u een dankbaar kroost.

of wat verder:

> Leert het aan uw panden, moeders!
> Hoe de gunst des Albehoeders
> Neêrland, diep in rouw gehukt,
> Aan den dwingland heeft ontrukt.
> Komen ze u om wijsheid vragen:
> Houdt den spiegel van die dagen
> Hun voor de oogen; vormt uw teelt
> Naar dat glansrijk deugdenbeeld. -
> Maagden! dat uw boezem rijze

Van verrukking! Hun ten prijze,
Hun ter eere vlecht bij vlecht
Aan hun praalgesteent' gehecht!
Klopt u 't hart niet hoog, o schoonen!
Verwt geen eedle blos uw' koonen,
Als de schim van 't voorgeslacht
Uit de verte u tegenlacht?
Is het u niet wel daar binnen,
Streelt het niet den lust der zinnen
Dat ge nog na langen tijd
Dochtren van die moeders zijt?....

Inderdaad! als onze vaderlandsliefde soms onder den druk van geldelijke lasten mogt verkwijnen, wij voelen ze weder heftig opblaken bij de herinnering aan onze vaderen, die zoo veel meer en zoo veel zwaarder lasten moedig en geduldig hebben getorscht.

Maar ook de schoone sekse is niet vergeten en het doet ons innig goed, dat geen enkelen keer ter eere van de Aphrodite πάνδήμος de snaren worden getokkeld, maar dat immer de bekrooning der liefde door een reinen echt als het toppunt der wenschen wordt voorgesteld. Men zie b.v. het eenigzins naïve stukje van Mr. L.J.A. Tollens, *Elize*, of het liedje: aan *Lize*, in muzijk gebragt door Mr. Schill. De dichter er van, van Deventer, heeft ons in zijne *Rozen en doornen of de drie kusjes*, eene uitmuntend geslaagde proeve van zijne geschiktheid voor het erotische gegeven, waaruit wij gaarne eene proeve afschreven, als die kusjes niet in 't naauwste verband met elkaâr stonden. - Ook de drie laatste stukjes zijn in strekking met dit onderwerp verwant: het voorlaatste is een snoepige *zusterlijke brief aan de in Indië geboren dames*, waarin de onderteekenaarsters hare zusters voorstellen om van den aanstaanden 29sten Februarij gebruik te maken, om zelve naar haar harte eene keus te doen.

De tweede opmerking is deze: Er heerscht in sommige stukken een zweem van onvoldaanheid, die door al den rijkdom van natuur en grond, door al de gemakken des levens, die het Oosten biedt, door al den eerbied der inlanders voor hunne blanke meesters niet schijnt te kunnen worden bevredigd. Reeds dadelijk in de *Opwekking* van Munnich vinden wij deze opmerking, die trouwens verre van nieuw is, bevestigd. Het is daar in het 5de couplet:

> Verkondig op de wiek der winden
> Aan 't onvergeetlijk Westerstrand,
> Dat in 't priëel der tamarinden
> De geest nog leeft van Nederland.
> Al pronkt er in de loovertente
> Natuur in 't bruidskleed niet der lente
> Met al haar dartle aanvalligheid,
> Al werpt de keerkring op de gaarde
> Van 't immer groenend oord der aarde
> Den sluijer der eentoonigheid: enz.

Nog sterker komt dit gevoel uit in het stukje van Dr. Buddingh: *In den vreemde.* Waartoe, zoo vraagt de een den ander, in het uur van middernacht zoo eenzaam hier aan het strand, onder tranen en zuchten? Of ligt daar ginds uw vaderland?

> O! dan, - dan blijf ik met u weenen
> In 't somber uur van middernacht,
> En zend met u mijn zuchten henen
> Bij manelicht en sterrewacht!
> Dan blijf ik met u klagend staren,
> En toef met u nog laat aan 't strand;
> Want, achter gindsche verre baren
> Ligt ook *mijn* land, - mijn vaderland.

En het zou ons weinig moeite kosten, bij deze trekken nog andere te voegen, zoo uit het poëtische als uit het prozaïsche gedeelte ontleend. - Maar wat beduidt deze opmerking? Ik zal het u zeggen. Reeds voor de laatste overlandmail ons de tijding bragt van uwe vergadering van 22 Mei, las ik met bijzondere belangstelling het opstel getiteld: *Het voorregt eener Europesche Opvoeding.* Dat opstel is met talent, het is met waarheid geschreven, maar, neemt het mij niet kwalijk, met overdrijving. Toen ik het las, dacht ik niet, dat ik er zoo spoedig weder aan zou herinnerd worden en het versterkte mij slechts in de overtuiging, dat gij nimmer, althans niet ligt in het

Oosten uw vaderland zoudt vinden, en dat ge daaraan met onverbrekelijke banden zijt vastgehecht.

Sedert zag ik, dat gij de zaak u anders hadt begonnen voor te stellen. Terwijl ge in het *Voorregt* enz. de Javaansche ouders beneden de tijgers hadt gesteld, die hunne welpen opvoeden, en dus hunzelven de schuld hadt aangewreven, dat hunne kinderen van hen vervreemd en de banden des bloeds werden losgemaakt, zijt ge later op het denkbeeld gekomen, dat het moederland niet genoeg deed voor opvoeding en

onderwijs, en hebt ge van deze en gene grieve herstel gevraagd. Verre van mij, dat ik u in het ongelijk of de regering in het gelijk zou willen stellen. Maar ei lieve, hoe zou het komen, dat ge die ouders bij tijgers kunt vergelijken, als toch bij het gouvernement de schuld ligt? Ik denk dat beide partijen iets te wenschen overig lieten. Wij gelooven, dat èn de regering voor het lager en zoo ge wilt voor het middelbaar onderwijs meer zon kunnen doen, èn dat de Javaansche ouders oneindig meer voor hunne kinderen konden zijn. Hoe! gij zegt, dat zij ze reeds op achtjarigen leeftijd naar Holland zenden, en gij geeft zulke voortreffelijke jaarboekjes uit? Mogen wij gelooven, dat er op Java op dien leeftijd voor die knaapjes niet meer zou te leeren zijn, en dat hunne ouders dan reeds het bot ten eind zouden wezen?

Neen maar zoo zal het zijn, dat noch de regering voor voldoend onderwijs zorgt tot op den leeftijd van 14 of 16 jaren, noch de ouders hunnen pligt vervullen omtrent het kroost, dat God hun gaf. En waarom niet? Och, omdat het klimaat zoo drukkend is, de bezigheden zoo talrijk zijn en het geld winnen zoo veel zaliger is dan het geven van onderwijs.

En wildet gij dan waarlijk de Delftsche school te Batavia hebben? Waarom ook niet eene akademie? Maar gesteld, dat gij die hadt, en te Samarang en te Sourabaija en te Padang op den koop toe: hoe zou het daar ginds met u gaan? Ei lieve keert tot uzelve in. Wat wordt de Europeër, ik zeg niet, tusschen de keerkringen, maar onder de linie, na verloop van twee, drie geslachten? En wat leert men aan de Delftsche school? Ontwikkelt zich daar de mensch tot den hoogsten adeldom, waarvoor hij vatbaar is, tot gelijkvormigheid aan God, of is er de strekking van het onderwijs geheel materiëel en dat, wat men nuttig noemt? Gelooft niet, dat vele scholen als de Delftsche, dat zelfs eene akademie u zouden bewaren voor teruggang in zedelijke en verstandelijke ontwikkeling. Het streven bij u is te eenerlei, te veel alleen op winst gerigt, dan dat men zou kunnen verwachten, dat ook niet de wetenschap bepaald daaraan werd dienstbaar gemaakt. En wat is verachtelijker dan eene maatschappij van materialisten? Maar ook de oorspronkelijke bevolking, die altijd, mijns inziens, de meeste regten op haar land behoudt, zou zij er bij winnen, als gij te uwent het noodige onderrigt kondt bekomen? Ei lieve, hoe pleegt gij haar te beschouwen? Als uwe gelijken, of als uwe minderen? En zou dat wel beter worden, als gij langzamerhand meer en meer aanmerktet als geboren heeren en meesters, als uwe kinderen en kindskinderen nimmer het land der vrijheid en gelijkheid zagen en van hunne geboorte af steeds geëerd werden als eene hoogere kaste? Want Europa, het mag het land zijn van revolutionnaire gruwelen, van onchristelijke daden, het is toch ook het land der edelmoedige denkbeelden, waar nog altijd het licht op den kandelaar staat, waar nog altijd het duidelijkst het pad wordt aangewezen, dat de mensch ter volmaking bewandelen moet.

En nu op den tekst terug. Immer zijt gij daar ginds onvoldaan, niet waar? Uw bundel getuigt het en uwe brieven verkondigen het luide. Geen wonder! De heilige vlam van kennis en verlichting, ook in u ontstoken, wordt daar niet genoeg gevoed; te midden der heerlijke natuur, te midden der prachtige bergen ondervindt gij het heimwee van den Zwitser; de daguerreotype van uwe geliefden hier en hunne met tranen besproeide

brieven ontsteken slechts in uw hart een heftiger verlangen naar den geboortegrond: kortom gij vindt u daar niet te huis. En zoudt gij dan van het land daar ginds uw vaderland willen maken? Zoudt gij langzamerhand de heilige banden willen losknoopen, die u aan ons vastsnoeren? Zoudt gij het durven wagen, met uwe duizenden onder honderdduizenden op Gods genade voort te drijven, op de kans af, van spoedig u onder den inboorling te verliezen, of den Engelschman of Duitscher in de handen te vallen? Niet alzoo, mijne geliefden! maar herneemt liever uwe regten als ouders en voedt uwe lievelingen tot hun veertiende of zestiende jaar op en, als de goede God u daartoe de middelen schonk, zendt hen dan toch zoo mogelijk allen naar het verlichte Europa, opdat zij daar niet alleen zich voeden aan de bron der kennis maar opdat zij er, te midden van het volkengewoel leeren vast te staan als de rots in het hart der zee, opdat zij er, te midden van den strijd der hartstogten, mogen zien, tot welke hoogte van volkomenheid het Christendom den mensch opvoert. Wij gelooven althans niet, dat uwe kinderen als dandys behoeven terug te keeren, wanneer zij door uw voorbeeld, door uwe lessen gesterkt, niet als een factuur aan kooplieden, maar als uw kostelijkste schat aan brave lieden worden aanbevolen.

Zietdaar uwe roeping. Ἔσσεται ἦμαρ, er zal welligt, in den aanbiddelijken raad der Goddelijke Voorzienigheid, een dag komen, waarop de Oostersche bevolking ook hare regten herneemt. Uwe taak is het, door voorbeeld en leer, dien dag te bespoedigen. Van zelf zal zich dat dan aanwijzen: maar, wat er ook gebeure, zoo veel in u is, bewaart voor Nederland zijne koloniën, bewaart ze voor de regtmatige bezitters en geeft nimmer aanleiding, dat een ander vreemdeling er begeerig de hand naar uitstrekke, of, zoo al, besproeit liever den grond met uw bloed, dan dat gij aan hem de eer zoudt laten, van onze schuld aan Javas bevolking af te doen.

Wij zouden van de goedgeschreven vertellingen van M^{r}. van Heerdt en M^{r}. Schill getiteld: Embok Djaïna en Biedja zeer gemakkelijk gebruik kunnen maken, om het bovengezegde nader aan te dringen, maar wij bepalen ons bij de taak van aankondiger en houden onze aanteekeningen betrekkelijk verschillende meer of min belangrijke stukjes terug. Dit ten slotte: gelijk wij aanbevelen, houden wij ons aanbevolen.

De Censor referent.

Othello, de moor van Venetiën.

Uit het Engelsch van William Shakespeare, door Jurriaan Moulin. Te Deventer, bij A. ter Gunne, 1848.

Engeland mag, voor zoo veel geniën, die het eigendom der menschheid zijn, een vaderland hebben, trotsch wezen op zijnen Shakespeare, ondanks het smalen van een' Voltaire, wien bij al zijn vernuft en wetenschap oog en hart voor het hooge en heilige ontbrak. Rijk en schoon, stout en krachtig, nu kunstig in het kleine,

dan groote, verhevene gedachten in volheid als uitstrooijend, dragen zijne werken den stempel van het θεῖοντι, van dat hoogere en goddelijke, dat gave en geen werk is, dat van aanblazing en bezieling de bewijzen draagt, waardoor de echte dichter wordt geboren. Hij blijft op die hoogte, ondanks de geest die zulke meesterstukken schiep, maar dit meer als een offer aan den smaak zijns ruweren tijds, soms in het lage en gemeene schijnt om te wroeten. Van hem geldt met eenige verandering het woord dat hij van Caesar laat zeggen: ‘that Nature might stand up and say *this* was a *poet!*’ - Toestanden, gewaarwordingen, wat eens menschen ziel kan vervullen, engelenreinheid en duivelenboosheid, vinden wij door hem geschetst met eene juistheid en kracht, die ons schier overal de meesterhand doen erkennen. Wij gevoelen, dat is ‘nicht der Masse mühsam abgerungen;’ dáár waait een goddelijke adem; dáár is schepping, kracht, leven. Het is als tooverde hij ons zij ne beelden voor aanschouwelijk, trouw, als rukt hij de ziel in dezelfde wereld, waarover zijn geest het magtig: ‘daar zij!’ uitsprak. Wij zien de karakters zich in den loop der dingen ontwikkelen, vrij en toch door lot en toestand voortgestuwd, als de mensch in de wereld. Nu forsch en geweldig als onweder en storm, dan zacht en liefelijk als kalmte en zonnestraal, kunsteloos en toch vol ware kunst is hij als de natuur, terwijl zoo menig dichtstuk decoratie blijft. In zijne fantaziën zelfs vol waarheid, diepzinnig te midden zijner grillen, in het excentrieke zelfs berekenend, is hij als een Canova in de poëzy, die schijnbaar blind en woest op het marmer toeslaat, terwijl toch ieder slag zoo juist is aangelegd; draagt ieder voortbrengsel van zijnen geest den stempel van het echt en hoog dichterlijke, dat evenwel langdurige kennismaking en vertrouwdheid vraagt om op zijn' regten prijs te worden geschat. Voor den nuchteren verstandsmensch kon Shakespeare ligt de proef van eenen Aeschylus noodig hebben om zich tegen de beschuldiging van dolheid te verdedigen. Evenwel zou zoo iemand hem daarvoor ligtelijk in des te dieper en steviger hok willen opsluiten. Maar genoeg! Shakespeare's vrienden hebben aanbeveling noch verdediging noodig; en welke weg ligt er open en leidt er tot hen, die hem niet *willen* kennen?

Doch er zijn er ook die hem niet konden kennen, die met het Engelsch, of in welke taal men trachtte hem over te brengen, niet genoeg vertrouwd zijn om den Meisterdichter te begrijpen, en die toch voor zijne gedachten een open hart en ziel hebben. Die zijn er ook onder onze landgenooten, voor wie daarom het hagchelijk werk der overplanting op onzen bodem noodig is, en wien uit dien hoofde met de vertaling van een zijner stukken een wezenlijke dienst is bewezen. Wij zeggen vertaling van een zijner stukken, omdat de vertaler (de heer Moulin getrooste zich voor het oogenblik en op zijn eigen voorgang, zie voorrede bl. 1, dezen naam) gerust even goed menig ander uit de reeks had kunnen nemen, om Shakespeare's dichterlijke reuzengrootheid te doen uitkomen. Hij werd tot die keuze bewogen, ‘omdat dit stuk den meest geleidelijken overgang tot den modernen vorm des drama's aanbiedt.’ - Voor eene introductie is die reden allezins geldig. Wie schrikt gaarne door een vreemd en zelfs barocq voorkomen af? Men mogt Shakespeare de zonde tegen eenheid van plaats en tijd anders al te hoog aanrekenen. Maar wij durven verzekeren dat men deze eenen Shakespeare gemakkelijk leert

vergeven, even als men het een' Correggio vergeeft, dat er in zijne schilderij soms licht komt van punten, waarvan het naar alle regelen der kunst bezwaarlijk uitgaan kan en het den photometer niet of noode kan velen. Ons kwam het stuk te allen tijde schoon en vreesselijk voor.

Goed gegrepen is het, dat de dichter, om de liefde en jaloezij in hare krachten werking voor te stellen, geen' zoon der laauwe westerstanden neemt, maar den moor, wiens bloed gloeit als de Afrikaansche zonnestraal, veel liefde en eenig Christendom als tegenwigt stelt. - Goed gegrepen is het, dat hij hem de phasen der jaloezy, de ergernis, het gekrenkt gevoel van eigenwaarde, de woede laat doorloopen, om zoo die jaloezy tot hare hoogste hoogte, de schijnbare kalmte en vastberadenheid der passie te laten stijgen. - Goed gegrepen is het, dat de meesterdichter verre van eene moderne Schicksalstragoedie (die basterd en aap van hetgeen bij de Grieken zoo mogt heeten) daaruit zamen te stellen, ons nog altijd in de opwellingen van wijze matiging en liefde in Othello's gemoed de paden laat zien, die van het nachtelijk gebied der zonde en hartstogt tot het betere leiden. - Goed gegrepen is het, dat de moor prikkel en aansporing tot de vreesselijke daad in zijne eerzucht en gevoel van eigenwaarde vindt. - Desdemona is niet minder goed en juist opgevat. Zij laat zich voor den moor winnen en belezen door den roem dien hij zich verwerft, door medegevoel met den man, die zooveel ondervond en deed. Hare liefde is eene eenzijdige, blinde, hartstogtelijke. Zij koestert die liefde en huwt met den moor tegen den wensch haars vaders. Dat is een karakter en handelwijs die een zoenoffer vragen. Haar dood is, hoe beklagenswaardig ook, een gevolg van hetgeen zij was en deed. Zij boet zwaar, maar boet. - Cassio is het slagtoffer der boosheid, ofschoon niet geheel onschuldig, even als, hoezeer met meer regt Rodrigo, terwijl Emilia door hare betrekking met eenen onverlaat in het ongeluk wordt gestort. - Jago is een duivel in menschengedaante. Hij kent en weet den prijs der deugd, maar om haar des te schandelijker te verguizen. Zijn karakter is een zamenweefsel van list en laagheid, van hebzucht en haat; hij begaat den eenen gruwel na den anderen. In zijn karakter, of liever in den aanleg daarvan, is de minste waarschijnlijkheid, de meeste overdrijving. En toch is zijn gang - geven wij eens den dichter vrijheid tot zulke verdichting - natuurlijk. Hij is de hoofdpersoon, de groote drijfveêr die alles in beweging brengt en houdt op de nachtzijde van het stuk; ofschoon Shakespeare het heeft weten te vermijden, dat hij de aandacht te zeer boeit en hij Jago meer, wanneer wij het zoo mogen uitdrukken, tot den knoop dan tot de ziel van het stuk maakt. - De groepering der karakters in den Othello heeft ons altijd zeer behaagd en is een meesterwerk, waardig dat een schilder daaraan zijne krachten wijdde en er ons in eene plaat eene voorstelling van gaf.

De inhoud en gang van het stuk is haast te bekend dan dat wij deze hier behoeven op te geven. De dichter komt terstond ter zake en leert ons van den aanvang af Jago's list en arglist kennen, die zich van Rodrigo, in liefde jegens Desdemona ontstoken, bedient als van een middel om zijne plannen uit te voeren. Hij schendt het vertrouwen der vriendschap met door Rodrigo Desdemona's geheim huwelijk aan Brabantio, haren vader te verraden, terwijl hij den moor tot eenen aanslag op het leven van Brabantio tracht te verleiden. Othello's

edele ziel versmaadt dit, ja hij denkt naauwelijks aan zulk een' gruwel en komt veeleer open voor zijne zaak of misdrijf uit. Brabantio geeft tegen wil en dank zijne toestemming en Desdemona vertrekt, door Othello aan Jago's geleide toevertrouwd, naar Cyprus. Hier ontmoeten zij Cassio, die ook derwaarts ging en die nu door Jago wordt verleid tot eene drinkpartij, hetgeen aanleiding wordt tot eenen twist met Rodrigo, die in ieder geval des snoodaards eerzucht of gierigheid in de hand moet werken. Meesterlijk zien wij daarop Cassio in de opwinding der dronkenschap, en zijne latere ergernis over zijn gehouden gedrag voorgesteld, waaruit Jago aanleiding neemt om hem met Desdemona in eene betrekking te brengen, die de achterdocht van Othello kan gaande maken, en in diens hart het vuur der jaloezy ontsteekt, waaraan Jago op allerlei wijze gedurig nieuw voedsel verschaft. Hard is nu de kamp tusschen liefde en minnenijd, tusschen achterdocht en goed vertrouwen in Othello's borst, terwijl Jago als een ware duivel de brandstof opeenhoopt, het gloeijende in lichtelaaije vlam doet opgaan, het uitdoovende aanblaast, totdat een onschuldig iets den moor de noodlottige zekerheid schijnt te geven. Een zakdoek, die tegelijk amuleet is, welken Desdemona van Othello ten geschenke ontving en die door Jago aan Cassio in de handen wordt gespeeld, dient ten laatst en doorslaand bewijs der ontrouw, en Othello heeft tot den moord zijner gade besloten, welken hij oogenschijnlijk in koelen bloede maar na vreesselijke weifeling en kamp volbrengt; doch om straks daarna door Jago's eigene gade van zijne dwaling te worden overtuigd, die daarvoor den dood door de hand van haren echtgenoot ondergaat. Brieven in den zak van den ook door Jago omgebragten Rodrigo gevonden, verspreiden licht over het weefsel van ongeregtigheid en gruwel, welks aanlegger wordt gegrepen om het loon zijner euveldaden te ontvangen.

Zoo is de loop van het stuk, dat gelijk meerdere van Shakespeare eene slagterij schijnt, maar waarin het gruwelijk bloedige door zooveel schoons, door zoo vele treffende situaties en rijke gedachten wordt afgewisseld, dat men den dichter dikwerf den in het menschenhart zienden profeet mogt noemen. Hij is ook hier de overvloedige rijke, die zonder zich uit te putten met zoo volle handen geeft, dat menige Irus onder de dichters zich betrekkelijk rijk kon zamelen aan de kruimen die van de tafel vallen. Dit zij echter het allerminst gezegd van den heer Moulin! Referent weet bij ondervinding wat het inheeft om Shakespeare te verstaan en over te brengen door enkele proeven ter vertaling, waaraan hij zich vroeger wel eens waagde, en erkent hem volgaarne als meester in het vak.

Vraagt wat gij in redelijkheid van eenen vertaler kunt vorderen, trouw, indringen in den geest van het stuk, ongedwongenheid voor zooverre de naauwgezetheid zulks toelaat, rythmus, welluidendheid, - en gij zult aan die eischen beantwoord zien. Het is Shakespeare waardig, en dat is veel gezegd! Wij brengen den heer Moulin, dien wij niet kennen en het eerst in zijnen Domperridderrekelzang ontmoetten, gaarne onzen dank.

Als bescheidene aanmerkingen en ten bewijze dat wij zijnen Othello hebben gelezen, zouden wij den heer Moulin vragen, of hij voor ‘windgebreek’ voor bombast circumstance en voor ‘oorlogswoordenpraal’ op bl. 1 niet andere woorden zou willen kiezen? of hij *beleed* op bl. 2 niet beter kon vertalen door ‘den

loef afsteken?’ of hij bl. 7 voor zend die hem - uit, niet dat laatste woord zou willen weglaten? of door ‘heen’ vertalen? op bl. 9 ‘de handen ruim laat,’ liever maar immer toelaat? een weinig lager ‘zal zijne klagt verstommen’ voor *doet* zijne klagt verstommen. Op bl. 11 zegt Cassio ‘wat maakt hij hier?’ waarom niet: ‘wat deed hij hier?’ Op bl. 22 is eene drukfout ‘en ramp’ voor ‘in ramp.’ Op bl. 23 lezen wij ‘gewoonte's dwinglandij,’ waarom niet ‘gewoonte's sterke magt?’ Op bl. 80 zouden wij den tweeden regel liever overbrengen ‘hij wete 't niet, dan is hij niet beroofd.’ Op bl. 99 zouden wij ‘may draw with you’ met terugslag op het echtgareel teruggeven door ‘trekt ligt dienzelfden last.’ Op bl. 113 ‘ook mij ging hij verloren.’ liever ‘hij zij voor mij verloren!’ Op bl. 118 voor ‘en dat zocht hij aan u’ (heimsuchen?) liever ‘en dat wreekt hij aan u.’ Op bl. 119 zegt Rodrigo ‘elken dag zet gij mij af’ voor ‘scheept gij mij af.’ Op bl. 126 lezen wij ‘ja, bij douzijnen, en wel zooveel meer, de wereld’ voor ‘ja, bij douzijnen, wel genoeg om heel de wereld’ enz. Doch genoeg! wij passen het: *ubi plura nitent* toe, en brengen gaarne onze hulde voor eene vertaling, die waarlijk met zorg en keurig is behandelden dikwerf verklaring mag heeten. Konden wij haar aan de directie van den Amsterdamschen schouwburg of op eenig ander nationaal tooneel aanbevelen! Zij verdient dit zoo veel meer dan het ‘marionettenkonterfijtsel’ naar Ducis.

Onder de Hoogduitsche vertalingen van Shakespeare, had ook die kunnen genoemd worden van Eschenburg, Schlegel, St. Martin, Benda en andere, welke wij vroeger gebruikten, en die als eene bloemlezing uit verschillende vertalingen is.

Hier en daar is tegen het metrum gezondigd en vindt men taalfouten. Dit wilden wij nog zeggen om mogelijke aanmerkingen te voorkomen. Wie laken durft schenke ons iets beters!

Hoe men boeren moet schilderen.

Ons dorp. Schetsen en teekeningen door Thineus. Tweede vermeerderde druk. Te Groningen, bij A.L. Scholtens. 1848.

‘'t Liekt krek, of de schriever van dat buekske dao zelbst 'n boerenminse ist,’ zei mij een gemeenteassessor van een ander ‘ons dorp,’ toen hij mij met ‘schoon dank’ de schetsen en teekeningen van Thineus wederbragt. Ik voor mij dacht, dat 'n boerenminse 't schrieven van zolch 'n buekske wel uit zijn hersens zou laten, maar accepteerde toch gaarne voor en in naam van Thineus 't wèlgemeende compliment over de natuurlijkheid en getrouwheid der schetsen. Inderdaad scholte Derk had gelijk: wie zich in een' dergelijken kring beweegt of bewogen heeft, als hier voor ons afgeteekend wordt, zal met ware ingenomenheid de vrucht gadeslaan van eene gave van opmerken, als weinigen met ‘de Podagristen’ deelen. Dikwijls zweefde ons een glimlach op de lippen, als we zagen, hoe de schrijver boerentoestanden bestudeerd, boerengesprekken beluisterd, boerenharten niet minder dan boerenkeukens doorsnuffeld had. ‘Ons dorp’ is gedaguerreotypeerd, - en toch,

neen, dat koude, doffe, lijkachtige, die glazige oogen der daguerreotypeportretten dat alles zal u hier niet hinderen; leven en beweging, woelen en draven ziet ge; geen beelden, geen poppen, menschen, handelende, slovende, genietende, worden voor u ten tooneele gevoerd met eene trouw, die der natuur slechts weinig toegeeft.

Maar de roeping der fraaije letteren is niet het leveren van kopijen, - ze moet idealiseren, zegt ge. Met de noodige restrictie zij 't toegestemd; maar onze toestemming verbiedt ons niet, u te vragen, of eene trouwe kopij van menschelijke toestanden en karakters niet ook hare waarde kon hebben; of ze niet zou kunnen medewerken tot bevordering van volks- en menschenheil? Of, zoo de vrees, dat de beantwoording dezer vraag ons te ver zoude afleiden, ons weêrhoudt, we bidden u dan toch, te bedenken, dat der werkelijkheid eene poëtische zijde af te zien, den dichter toch wel niet onwaardig kan zijn. Heeft Frederika Bremer en de schrijfster van ‘Te laat’ geene aanspraak op uwe hulde, omdat zij u niet opvoeren in eene wereld van idealen, - omdat zij geene trotsche luchtkasteelen voor u optrekken? Aan het huiselijke leven, schijnbaar eentoonig, dor-practisch, weten zij punten te ontdekken, waarvan ge 't oog naauw kunt afwenden, die u roeren en heiligen tevens.

Wanneer gij in ‘ons dorp’ *onzen dokter* ziet worstelen met het lot, offer van vooroordeelen en van zijne eerlijkheid; - wen gij bij *eene vrouw en een Zaturdagavond in de pastorij* u stillen vrede voelt tegenruischen en 't engelengefluister meent te vernemen bij 't bespieden der echtelingen in den heiligsten stond, waarin zij lagchend en weenend 't hem belijdt, dat zij moeder zal worden, en hij siddert van weelde bij de gedachte aan de vadervreugd, die hem toeft, en ge bij 't zwellen der toonen:

> Loof, loof den Heer, mijn ziel met alle krachten

een' traan moet terugdringen, zeg 't mij, is dat geene poëzy? - Wij wijzen u nog (want de zaak gaat ons ter harte) op het hoofdstuk: *onze smid.* O, 't is doodeenvoudig, 't is iets, dat gij dagelijks met onverschilligen blik voorbijgaat. Een oude smid (denk eens hoe prozaïesch, een smid!) heeft eene kleindochter, die zijne huishouding waarneemt, hem een paar kousen en eene slaapmuts vereert, en kort daarna sterft. Hoe alledaagsch, hoe prozaïesch, niet waar? lees 't, en als gij bij dat paren van mannelijke, forsche kracht aan kinderlijke onschuld de poëzy niet gevoelt, als gij bij 't tafereel van de liefde des grijzen voor zijn één en zijn al, bij die naïve, half-kinderlijke zorg der kleine, bij den vroegen dood der teêre bloem, koud kunt blijven, zullen wij uwe kleiziel beklagen. Maar ge zult 't niet, ge zult den traan voelen opwellen en dien traan u niet schamen; waarom hebt gij dan die poëtische zijde aan het practische leven niet opgemerkt? Heeft de dichter ze er bij verdicht? Waan 't niet: zijn blik is slechts helderder, fijner zijn gevoel. Het dagelijksche leven, dat gij in uwe voorname kortzigtigheid als plat en prozaïesch en dor voorbijgaat is vol van waarachtige poëzy: de eeuwige idéën spiegelen zich ook in toestanden af, die gij uwer aandacht niet waardig keurt.

Om er 't schoon in op te merken, moet ge die toestanden hebben bestudeerd. Dat heeft Thineus gedaan: hij kent den boer in zijn wel en zijn wee, in zijn lust en zijn last, in zijn goed en zijn kwaad: 't laatste verbergt hij evenmin als hij blind is voor het eerste. Gij vindt geene

Arcadische herders en maanzieke herderinnetjes, maar lange boerenslungels, den pet op één oor, en stevige boerendeerns, met volle wangen en dikke lippen, die zoenen, dat 't klapt, en waarover menig glaasje ‘met zeute’ heenglipt, als 't kermis is. Ge vindt geene landelijke onschuld uit de emeritus-sentimentele school, - den mensch der zonde mist gij hier evenmin als in de stad: slechts zijn de zonden wat minder gepolijst, wat minder elegant, wat meer bij den regten naam genoemd, en dus wat minder aantrekkelijk voor den beschaafden, fatsoenlijken zondaar. De boer spreekt geen Fransch.

Aan de andere zijde wordt het goede in den boer niet voorbijgezien: zijn ijver, zijne gulheid, zijne volgzaamheid, wen ge hem goed aanpakt, worden in het licht gesteld; het goede wordt erkend ook onder den ruwen vorm. De schrijver heeft open' zin voor het menschelijke, hij is geen knijnzer, die voor oefeninghouders schreef: hij heeft er niet tegen, dat de jongelui op marktdag (-avond liever) eens frisch er op losdansen, stampen ze ook wat hard, en zoenen, dat ze er den adem bij verliezen, - mits 't er maar bij blijft, en hij ziet ze er niet over den schouder om aan, dat hun pleizier wat minder verfijnd, maar ook wat minder onnatuurlijk is dan waarmede de stedelingen zich amuseren, die er toch ook al niet te beter om zijn, dat ze minder publiek zoenen en dansen, op zooltjes als postpapier, in plaats van op schoenen met spijkers.

't Boek moet wel eenige overeenkomst hebben met de pastory van Mastland? Veel zelfs, mevrouw, maar niet eene zoodanige, als aan slaafsche navolging kan doen denken. De Mastlander schetste Zuidhollandsche boeren, Thineus Groningers: 't ras is 't zelfde, de familie verschilt nog al. Thineus daarenboven schildert zijn dorp, de Mastlander zich op zijn dorp; bij dezen is de dominé, bij genen het dorp 't middelpunt. Meer objectiviteit bij Thineus, meer subjectiefs bij Koetsveld is een onmiddellijk gevolg; de waarde, die Mastland voor de pastoraal heeft, springt bij ‘ons dorp’ niet zoo duidelijk in het oog, ofschoon wij den brief van den schoolmeester wél ter overweging durven aanbevelen aan wie groote of kleine boeren moeten onderwijzen en leiden; eindelijk, in den Mastlander is meer gemoed, in Thineus meer hart. Mastland is eene godsdienstige, stille, waarlijk vrome boerendochter, ons dorp eene frissche, levendige, brave deern, die jolig genoeg is en 't nog zoo naauw niet neemt. Eene enkele maal vonden we haar zelfs wat te natuurlijk, b.v. bl. 66, 't meske moet een beetje op haar mond passen.

En de schrijver? Thineus is toch zeker weêr zoo'n pseudo, om de menschen nieuwsgierig te maken. We gelooven 't ook, maar moeten bekennen, dat we van hem niet meer weten, dan elk bl. 176 volgg. kan lezen. Hij zou een theologant-aflegger zijn, die van ooms erfenis rentenierde. Of 't waar is? Wel 't steet dao edrukt, zoude scholte Deirk zeggen. 't Zal toch geen dominé zijn? foei, een dominé, die geen kippenvel krijgt, als er van dansen en zoenen gesproken wordt! Wat zouden de menschen wel zeggen!

‘En nu, lieve kinderen! (Zoo besluit Thineus een zijner laatste hoofdstukken) ‘gaat henen en reist voorspoedig en... komt hier, ik wil u wat in het oor fluisteren - tracht eens te vernemen, hoe men het vinden zou, wanneer nog eens eenige broêrtjes en zusjes - gij begrijpt mij wel...

Jongens, maak mijn compliment aan den ouden heer, en zeg hem, dat ons

huis altijd voor zijne familie openstaat. A propos, loopt eens even aan bij den heer Scholtens, die u zoo netjes heeft aangekleed, en vraagt hem, of de steendrukker Backer nog na zijnen dood voor hem werkt, of heeft hij u welligt uw pakje van 1844 weêr aangetrokken? En nu, goêndag saam!

- S -

Wetsontwerp betreffende de oprigting van eene kweekschool voor recensenten.

(zooals het aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal konde voorgedragen zijn.)

Wij Willem, enz.

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het noodzakelijk is bepalingen vast te stellen betrekkelijk de opleiding der beoordeelaars van letterkundige voortbrengselen,

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Art. 1. In de hoofdstad onzes rijks zal eene kweekschool voor toekomstige recensenten worden opgerigt.

Art. 2. Het onderwijs zal alle takken van wetenschap en kennis omvatten, welke voor de rigtige uitoefening van het recensentenberoep worden vereischt.

Art. 3. Een vader van de Societas Jesu zal voorlezingen houden over laster en woordverdraaijing.

Art. 4. Een lid der Eerste Kamer zal in een' halfjarigen cursus betoogen, dat geeselpaal en brandijzer ook in de letterkundige wereld onmisbaar zijn voor het heil der schrijvers en het vermaak der lezers.

Art. 5. Dagelijks zullen de geheime levensbijzonderheden der meest gevierde letterkundigen worden behandeld door een' spion der geheime policie.

Art. 6. Onbekrompenheid zal worden onderwezen door eene zeventigjarige vrouw, lid eener afgescheidene gemeente.

Art. 7. Hoogere taalkunde, inzonderheid van de Engelsche taal, zal worden toegelicht door Boudewijn.

Art. 8. Wetenschappelijke consequentie zal den kweekelingen worden aanbevolen door Yntema.

Art. 9. Over de kieschheid der uitdrukkingen, als gevolg van innerlijke roeping en zuivere beginselen, zullen éénmaal 's weeks voorlezingen gehouden worden door den redacteur van de Hydra.

Art. 10. Het onderwijs in de vaderlandsche geschiedenis, ter opwekking van het ware patriotismus, zal gegeven worden door een' Ultramontaan.

Art. 11. Hollandsche taal- en letterkunde zal beoefend worden onder de leiding van een' daartoe te ontbieden' Parijzenaar.

Art. 12. De collegiën over de deugd der zelfverloochening en de blijvende waarde des Christendoms zullen gehouden worden door een' communist, die tevens een repetitorium zal houden over de heiligheid van den letterkundigen eigendom.

Art. 13. Een beëedigd Amsterdamsch makelaar zal zich belasten met het onderrigt in het monstersteken.

Art. 14. De pligt der belangelooze men-

schenliefde zal, in gemeenzame gesprekken, worden ontwikkeld door een' Israëlietischen geldschieter.

Art. 15. De wetenschappelijke hulpmiddelen voor het onderwijs zullen in twee verzamelingen gesplitst worden:

De eerste, tot boekerij ingerigt, zal de vereischte werken bevatten voor de opleiding der kweekelingen. Deze boekerij zal voorloopig bevatten:

Compendia van alle wetenschappen, van hoogstens 25 bladzijden druks.
Nomenclaturen van alle kunstwoorden.
Het Woordenboek der zamenleving.
Witsen Geysbeek's rijmwoordenboek.
Het Nieskruid voor Nierstrasz.
De Hippokreen-ontzwaveling.
Een jaargang van het algemeen letterlievend maandschrift van Maronier.

De verzameling van instrumenten zal bestaan uit:

Eene verzameling brillen met verschillend gekleurde glazen.
Een stalen voorhoofd.
Twaalf geeselroeden.
Zes brandijzers.
Vier honigkwasten.
Twintig doozen Hollowayspillen, met aanbevelingen uit den *Tijd.*

Art. 16. De practische oefeningen zullen in de onderscheiden klassen geregeld worden als volgt:

De eerste klasse zal boeken beoordeelen, welke door de leerlingen gelezen en begrepen zijn.
De tweede zal kritieken leveren van die werken, waaruit zij hare kennis van het behandelde onderwerp heeft geput.
De derde zal haar oordeel moeten gronden op de voorrede, de inhouds-opgave en de laatste bladzijde des werks.
De leerlingen der hoogste klasse zullen zich moeten toeleggen op de recensie van werken, wier titel en schrijver alleen zij kennen.
Is de beoordeeling anonym en bezwijkt de beoordeelde schrijver aan de tering, alsdan wordt de leerling more majorum gepromoveerd en behoort als erkend wetgever in het gebied der letteren geëerbiedigd te worden.
De zoodanige kan tevens als redacteur van een Ultramontaansch dagblad worden geadmitteerd.

Art. 17. De onderscheidende kleeding der leerlingen zal bestaan uit

een' roodlakenschen frac en pantalon, gewatteerde handschoenen, verlakte chacot, aan de linkerzijde een dolk, met gouden handgreep, een' lederen zak op den rug, waarin zij hunne eigene letterkundige zonden zullen werpen, een' pijlkoker met vergiftigde schichten, eindelijk eene patroontasch met duimschroeven en valsche gewigten.
Lasten en bevelen enz.

DE MEMORIE VAN TOELICHTING

wordt geleverd in de binnenkamer;

DE VERDEDIGING

zal beproefd worden in de eeuwigheid.

- IJ -

Mengelwerk.

De secondant.

- Blijd toe! - riep een jongman van ongeveer negentien jaren, terwijl hij de groote gelakte deur van een aanzienlijk huis, op een der voornaamste grachten van zekere stad in ons vaderland, achter zich toetrok, en de trappen van de stoep meer afsprong dan afliep: - blijd toe! dat de dag om is.

- Lieve hemel! vervolgde hij, terwijl hij zijn hoed voor een oogenblik afnam, en met de regterhand zijn toilet zoo wat in orde bragt, of liever 't kastanjebruin hair zoo wat in de hoogte streek, om er de avondkoelte door te laten spelen: - hoe houd ik dàt uit? Dat is een leven! Zoo'n godganschelijken dag onder die kwâ jongens, en dan die mufferige, benaauwde, kinderachtige lucht! bah!... en dan nog geen pijp of cigaar te mogen aansteken! dat is voor geen schepsel om te harden.

Hij zou zeker nog langer gesproken en 't harte nog al meer lucht gegeven hebben, was hij niet gestoord door een kruijer, die hem met zijn kruiwagen, vrij onzacht en zoo als 't leek opzettelijk, tegen 't lijf reed.

Daar hij wel zag dat het volstrekt geen zaak was, zich te wagen aan den forschen, gespierden knaap, met zijn gouden ringetjes in de ooren, de pet op zeven hairtjes en een paar handen aan 't lijf, groot en grof genoeg om hem dood gemakkelijk te maken en te breken, koos hij de wijste partij, keek hem met een oog vol minachting aan, en stapte heel bedaard voort, sloeg een straat in, ging een sluis over naar een dwarsstraat en verdween ten laatste in een heel groot huis van een somber uiterlijk op een der achtergrachten, waar we hem later weêr zullen vinden.

Uit een en ander zal de lezer reeds gemerkt hebben wat hij was. Hij was secondant, zoo als de groote wereld zegt, of liever in zuiver Hollandsch de knecht van een schoolmeester. Als gij 't huis, waar hij uitgekomen was, bedaard hadt gadegeslagen, zoudt ge daar onder 't eene schuifraam vlak bij de deur in Romeinsche letters gelezen hebben: Pensionnat, - ofschoon 't getal van kostscholieren nog alles behalve groot kon heeten en niet boven de één ging; - die alleen dan nog maar mêe at als oom aan de overzij dien dag elders een partijtje bijwoonde, of, dat echter nooit langer duurde dan een dag, om affaires van huis was.

Dat onze secondant nog een groentje in 't vak was, kondt ge bij den eersten opslag al zien. Hij had volstrekt nog niets van dat pedante en kwasterige dat aan die mannen van de plak zoo eigen is en waar ge ze ontmoet altijd uitkomt. Hij had integendeel iets, hoe zal ik het noemen? iets los, en lustigs, zoo wat joviaals in zijn wijze van voordoen, - iets, dat

aan den stand dien hij bekleedde niet eigen was, en een zonderling contrast vormde met de schoolsche zeden en gebruiken. Die hoed scheen hem te hinderen, en boord en halsdoek zaten hem heel anders dan bij die schoolmannen. Met inachtneming van alle mogelijke bescheidenheid was hij vrij en bediende hij zich heel weinig van complimenten en excuses. Waart ge dien dag in de school geweest, en hadt ge hem dáár gezien en gehoord, ge zoudt er u van overtuigd en meer dan eens gemerkt hebben dat hij zwaar zondigde tegen de wetten en statuten van den heer instituteur. Dan zoudt ge gezien hebben dat hij heel familjaar en zonder verlof te vragen naar beneden geloopen en weêr boven gekomen was met een brandenden cigaar in den mond, een soort van pet zonder klep zoo wat achterwaarts op 't hoofd en de handen in de broekzakken, tot geen geringe verbazing van oud en jong, op die groote, ruime opkamer, die in een lief tuintje, met een soort van tuinhuis 't uitzigt had. Dan zoudt ge gezien hebben dat de jongens, daar hij 't opzigt over had, veel slechter schreven, minder werkten, luidruchtiger waren en meer op hun ellebogen leunden, dan anders: - nademaal de secondant zeer bedaard was gaan zitten lezen. Dan zoudt ge wel gemerkt hebben hoe 't hoofd der inrigting van tijd tot tijd de lippen zamentrok en 't voorhoofd fronste, ofschoon er toch een verschoonende en meêlijdende glimlach voor den dag kwam.

Van dat alles intusschen had onze held volstrekt niets bespeurd: en 't leed geen twijfel, of hij zou voortgelezen hebben, had monsieur l'instituteur niet de goedheid gehad hem te herinneren dat de huisdeur geopend moest worden, en mijnheer zoo vriendelijk moest zijn om de jongelui uit te laten en eens na te kijken of ze zich op straat wel fatsoenlijk gedroegen. Juist had hij in den mond: ‘wat jongelui! laat ze naar den d... loopen!’ toen hij zich gelukkig nog bezon en tot zijn' verwondering gewaar werd waar hij was.

Een' koude rilling liep hem door de leden.

In geen twee jaren had hij zoo gerust gezeten.

Het was hem daar net geweest alsof hij op de kamer zat van zijn leermeester, op dat vriendelijk, Zuid-Hollandsche dorp, waar hij zoo menig zalig uur gesleten had. Daar had hij, voor 't open venster, terwijl hem de frissche buitenlucht de geuren der bloemen tegenwaaide, zitten mijmeren en droomen. Daar had hij kasteelen gebouwd, zoo hoog, zoo hoog, dat hij 't haantje van den spitsen kerktoren niet meer zien kon. In dien tuin had hij loopen spelen en draven of zitten visschen, of met de schuit op de rivier rondgevaren en gezongen dat het klonk over 't water.

En dan die nederige, die goedhartige Mentor zijner eerste jongelingsdagen, aan wien hij zoo innig verbonden was en dien hij lief had als een vader; die hem de schoonheden van een' Homerus, 't aandoenlijk gevoelige van Ovidius, 't echt landelijke van een' Virgilius en van wie weet al meer had leeren tasten en voelen, proeven en smaken! O die eenvoudige landprediker, die hem smaak voor oud en nieuw had weten in te boezemen, hij kon hem maar niet vergeten. 't Was nog net of hij daar voor hem stond. Bij zijn vertrek uitde pastory had hij hem zoo hartelijk de hand geschud en den afscheidskus zoo vaderlijk op de wangen gedrukt, - hij kon niet aan dien landprediker denken of tranen kwamen hem in de oogen.

En dan dat afscheid! - 't was op een Zondagmorgen. De vrome man had man-

tel en bef al omgedaan, de kerkklok had geluid en hij moest naar de woning des Heeren om zijne, hem dierbare, kudde in den gebede voor te gaan en te leiden tot den troon des Vaders daarboven. Zooals hij daar stond, gereed om zijn pastory te verlaten had hij zijn kweekeling immers nog een hartelijk en treffend woord toegesproken en zegenend vaarwel gezegd...

Beide moesten weg. De een naar de kerk, en de ander naar 't beurtschip, waar men al op hem wachtte en zijn goed 's avonds te voren reeds heen gebragt was.

En nu?... hij was secondant!... Hij mogt zich met de kleintjes bezighouden; want met de grooteren, o 't leek er niet naar! dat was hem vooreerst nog niet toe te vertrouwen. Hij mogt ze nakijken, ja! als ze op straat waren, of ze elkaâr ook kwaad deden, of een pak slagen gaven, of hier en daar aan de huisschellen trokken, de meiden en knechts voor niemendal lieten loopen, - en zoo al voort, - om ze als zoo'n verklikker bij monsieur aan te brengen ten einde later weêr school komende straf te krijgen.

En dat moest hij doen, die juichte als hij er een paar zag stoeijen en ravotten! die zelf nog zoo graag langs 's Heeren wegen pret had en zoo menig guitenstuk had uitgevoerd en er nog op peinsde hoe hij den een of ander in 't ootje zou kunnen nemen. Hij zou die kleine guiten aanbrengen om een kleinigheid, terwijl hij den diepsten afkeer had van elken verrader, en aanbrengers en verklikkers schuwde als de pest!

Gelukkig dat er niets voorviel! De kleine bazen kenden hem niet, en namen zich voor den nieuwen secondant in acht.

- Hij mogt eens net doen als die andere, - zeî kleine Jakob, - weet jelui nog wel met dien citroenenjood?... as je blieft wat Herman er van gelust heeft!-

- Sloeg monsieur hem dan? - vroeg Frits die er niet bij en in lang niet school geweest was, omdat hij de mazelen had gehad.

- Ja, nou! slaan?! - zeî Herman en maakte een beweging met zijn lange, slungelige armen of hij zoo dadelijk aan 'tvechten wou. - Dat zou ik hem wel!... Ze mogen op school niet slaan. Dat moest monsieur eens proberen! 'k zei het dadelijk tegen papa en roef! wat hij me gaauw van school afnam! versta je? dadelijk! zonder complimenten. Maar verbeel je, 'k heb duizend malen netjes op papier moeten schrijven: J'ai battu un juif; en toen nog bovendien de heele echtscheiding van Tollens van buiten moeten leeren en récitéren.

Langzaam met de handen in de broekzakken en de schrijfpen achter 't oor, stapte onze secondant den marmeren gang door, den trap weêr op, naar boven. 't Hart klopte hem nog en 't gezigt gloeide hem als vuur.

Net toen hij de deur opende en de jongelui hem voorbij wilden om de stoep af te gaan zag hij een paar huizen verder bekende gezigten, waar hij vroeger wel langs 's Heeren wegen mêe rondgeslenderd en menigmalen pret mêe gehad had en die even lustig als anders daar heen gingen. 't Bloed vloog hem naar 't hoofd toen hij ze zag. Gelukkig dat ze hem niet gemerkt hadden. Wat hij er anders van gelust zou hebben!

En toch, 't was immers geen schande, 't was immers geen misdaad, dat hij daar stond en die jongens uitliet?... Och 't was voor hem de grievendste vernedering die hem kon treffen, een helsche straf op aarde. Hij was er niet voor in de wieg gelegd, om aan de deur te staan en op kinderen te passen en hen na te kijken. Niet dat hij rijk was! niet dat hij onaf-

hankelijk was! Och neen! niets minder dan dat. Hij was een eenvoudige burgerjongen. Hij had vroeger een ander pad bewandeld dan de loopbaan die hij sedert dien morgen was ingeslagen. En van een jongen van tien, elf jaren tot gisteren toe had hij dien weg bewandeld, althans in naam.

En nu? hij had dien verlaten, met voorbedachten rade en vrijwillig verlaten. Ten minste niemand had gezegd: ge moet schoolmeester worden!...

Voor de eerste maal was hij van daag secondant, voor 't eerst had hij daar van morgen vóór half negen een bos of wat pennen vermaakt, om groot en middelslag en klein meê te schrijven. Niet dat hij 't vroeger ook niet gedaan had, maar... altijd voor eigen gebruik. En de eerste ramp die hem trof, was dat zijn werk met algemeene stemmen werd afgekeurd. De eene kraste, de andere spatte, die was te stijf en die weêr te ver opgespleten, of te stomp afgepunt om er een enkele letter meê te kunnen zetten.

De zon scheen zoo lief dat het een lust was, en de beide wilde kastanjeboomen met hun piramidale witte bloesems, voor de groote vensterramen van de school, wierpen eene aangename schaduw in 't vertrek. Wat hij nu graag een loopje zou maken! de stad uit, naar buiten; daar heel ver, nog verder dan dat eerste dorp, waar ge zoo vrij kunt zitten aan dat breede klotsende water. Daar, o daar had hij zoo graag heen gewild. 't Was of hij nog nooit zoo gevoeld had wat buiten was. Met den rug tegen een tafel zat hij op een bank met de beenen in 't vensterbank uit het opgeschoven raam te kijken, net zoo als hij vroeger wel deed, toen hij daar nog op dat dorp was: - maar in een heel andere stemming als toen. Hij was moedeloos, en een loodzware last scheen hem op de borst te liggen, zoo zwaar zuchtte hij en zoo diep haalde hij adem.

- Vrij! - riep hij met een doffe stem en dacht weêr aan de schooljongens, die nu naar hartelust heen en weêr konden loopen en stoeijen mogten en draven, en in huis of in den tuin een paar uren konden ronddartelen, tot ze eten moesten en weêr naar school gingen.

- Waarom niet gestorven, toen ik nog in de wieg of op moeders schoot sliep! - vervolgde hij. - Had me dat mogen gebeuren!... dat moet zacht sterven zijn! Maar!... en zijn stem klonk hol en akelig, - moeder is dood!... laat zien! met October, zeven en twintig October, wordt het...

- Verkiest meneer beneden te kommen, om te eten? - klonk de krijschende stem beneden aan den trap, van iemand, hij meende de meid. Hij kende de menschen in 't pensionnat nog niet.

- O God! - zuchtte de secondant, - dat is 't eerste brood der dienstbaarheid dat ik eten zal! Moeder, moeder... wat is er een boêl gebeurd!

En zoo als de morgen was geweest was de middag ook; alleen hij las en rookte nu niet en leed wat meer. - Monsieur had gezegd: - permitteer me meneer!... maar... hé... hé... rooken en...n... lezen op school?... me comprenez-vous? mon cher ami!... och! der steekt wel niks in, maar... hé... hé... de wereld, à ça... de bon ton, de coutume.., zie.

De man lachte op zijn manier en wreef de poezele handjes met een zeker air en een mate van zelfvoldoening door elkander alsof hij zeggen wou: - C'est moi qui puis ordonner. Quand la classe est faite, eh bien! C'est une autre... de secondant was al weêr boven en op school. Een pijn-

lijke lach speelde om zijn lippen en een zucht van smart en van moeijelijk te verkroppen spijt ontsnapte hem. Was 't wonder dat hij 's avonds toen de jongens weg waren dadelijk naar zijn hoed greep en op een drafje de deur uitliep?... Kamerarrest van 's morgens acht tot 's avonds zeven, en dat... om op die jongens te passen, hen 't A.B. te leeren en de les te laten spellen of lezen; tweemaal twee te leeren of aan 't verstand te brengen hoeveel vier minder is dan negentien... en een lidwoord geen werkwoord en wat het onderscheid is tusschen een vraagteeken en een punt...

En toch was 't zijn keuze! toch had hij 't zoo gewild. - Had hij niet voor een week of drie gezegd? - 'k wil schoolmeester worden. - En had hij ze t' huis geen groote oogen doen opzetten toen hij dat zeî en had hij niet zelve eene advertentie zitten schrijven en naar den courantier gebragt en tot tweemalen laten plaatsen om een conditie te vinden, waar hij als secondant kon werkzaam zijn? Hij had immers met een luchthartigheid en koelbloedigheid zonder weêrga den eersten stap gewaagd op de baan die hij nu betrad?

En toch, die eerste stap!... hij had hem onbegrijpelijk en onbeschrijfelijk veel gekost. Hij lachte en juichte terwijl zijn hart in een kromp en zijn' ziel bedroefd was tot der dood toe. En de houding die hij aannam, misleidde elk, en deed ieder gelooven, dat hij nu eerst in zijn element en een school het Eldorado zijner wenschen was. En toen hij 's morgens opstond met de anderen en al zingend en fluitend zich kleedde en al schertsend ontbeet en zich klaar maakte om voor 't eerst de rol te spelen, die hij op zich had genomen, wie zou toen gedacht hebben, dat achter die vreugde en onder die scherts, bittere droefheid en namelooze kommer schuilden?...

Hadt ge hem 's nachts kunnen bespieden op dat kleine kamertje waar hij sliep, ge zoudt hem hebben hooren schreijen als een kind, en ge zoudt hem hebben hooren zuchten dat er u het harte van brak.

Maar hij wist zijn leed en zijn kommer te bedekken en begroef ze op den bodem zijns harten, en hij zong te luider en was te uitgelatener naarmate hij den last van zijn lijden voelde en er al meer en meer onder gebukt ging. Hij had een vreesselijken nacht doorgebragt.

Voor twintig guldens 's jaars en verder onderrigt om zich meer te bekwamen had hij zijn vrijheid verkocht, en voor die kleinigheid een last op den schouder genomen dien hij niet kon dragen, al deed hij zelfs een kinderschouder niet eens doorbuigen, en al kon een ander 't niet begrijpen dat zoo iets een last was. Immers 't was te voorzien dat zijn plannen verijdeld zouden worden en er niets kwam van 't geen waar hij op hoopte. 't Was immers eene hagchelijke kans en een waagstuk zoo roekeloos mogelijk als hij had ondernomen, vurig had hij gebeden dat God hem mogt sterken en zegenen. Want hij had niemand op de wereld met wien hij raadplegen en aan wien hij zijn zaken toevertrouwen kon... Moeder was dood! - en sedert was hem de steun ontvallen dien hij behoefde.

- Leefde zij nog! - had hij snikkend, met het gezigt in 't kussen gedoken, uitgeroepen! - 't zou nooit gebeurd zijn! En had het dan al moeten wezen, 'k had me in mijn lot, stout den besten, kunnen schikken. Och! vader mag de Mentor, de genius, de vriend zijn, moeder, een' ware moeder is een halve God voor het kind.

Wie zijn moeder verliest, oud of jong, en er ongevoelig onder blijft en haar stof met drooge oogen in den grond kan zien neêrlaten, is niet waard dat hij leeft. De

lieve Heere God mag 't hem vergeven! maar, o dat is heiligschennis! gruwelijk is het en niet uit te staan.

Nog was 't hem of hij haar hoorde en zag, en of zij hem warm toestopte op dat de koude noordewind op straat hem niet mogt hinderen, wanneer de meid hem naar school bragt. Nog voelde hij haar hand op zijn gezigt toen zij hem t' huis komende streelde en een kus op de wangen drukte omdat hij den eersten prijs meêbragt. Toen had zij hem aan 't harte gedrukt en, o zoo dikwijls, gekust en, dat had hij wat goed gezien, toen had ze haar oogen afgeveegd, en ze had hem vermaand om toch zoet te zijn en braaf te leeren; want hij zou studeren... dominé zou hij worden. 'tStond hem nog klaar voor den geest of 't pas gebeurd was, hoe hij een bef maakte van postpapier en op zijn morsjurk onder de kin vastgespeld had, - en toen was hij op een stoof gaan staan. Maar dat was niet hoog genoeg geweest, toen was hij op een stoel geklommen en met de handen en armen, net als zoo'n dominé doet, had hij van Alphens: ach, mijn zusjen is gestorven! opgezegd. - En moeder had gelagchen, o! zoo vriendelijk, en gedaan of ze bad met de oogen naar boven en de handen zoo wat zamen tegen haar borst. En de meid was binnen gekomen met theewater en had gezegd: - nou jufvrouw! dat wordt een domené! dat 's te peine waard! wat doetie dat mooi! - En moeder lachte nog eens, maar toch nog weêr anders dan straks...

En toen kwam hem die zaturdag weêr te binnen, dat hij examen zou doen om voor de Latijnsche school ingeschreven te worden. Dat was een dag! Moeder had hem 't blaauwe buisje met glimmende knoopen en zijn mooije grijze broek aangetrokken! zijn beste pak dat hij had; en ze had hem een' schoonen boord omgedaan en den zijden halsdoek, dien hij pas voor zijn verjaring had gekregen, omgestrikt met lange, op de borst hangende tippen, en ze had hem een schoonen, rooden bonten zakdoek in den zak gestoken, met de heusche vermaning, om nu toch wat voorzigtiger te wezen en beter op te passen en dien ook niet te verliezen, zoo als de anderen; en zijn handschoenen, zij had ze zelve uitgewasschen, omdat de meid het niet goed naar haar zin kon doen; zijn handschoenen reikte ze hem toe en zijn hoed schuijerde ze af, en toen had ze hem nog eens van alle kanten bekeken en eenen kus gegeven, terwijl vader reeds vooruitliep om met hem naar de school te gaan, waar de heeren hem 't examen moesten afnemen. Zijn hart klopte hoorbaar, nu, geen wonder! 't kon immers zoowel kwaad als goed uitvallen. - Jongen, pas goed op! - had moeder hem nog eens toegeroepen, toen hij den trap afging. Zij had hem zoolang nagekeken als ze hem zien kon.

En toen hij weêr t' huis kwam en *er door was*, o wat ze hem met groote oogen aankeek en blijmoedig aan 't harte drukte! Dat was dan de eerste stap op den weg dien zij voor hem gebakend had. Ze had getracteerd op koffij met koek, en 's avonds op chocolade een ferme tulband en poffertjes, en er was feest gevierd of haar oudste al dominé was geworden. En toen hij in bed lag was zij nog eens komen kijken of hij goed lag en wel toegedekt was, en zij had gezegd, ‘slaap je al dominé? pas nu toch maar goed op, hoor! nu komt het er op aan.’

Dat alles kwam hem 's nachts voor den geest.

't Was nu duizend tegen één of hij wel ooit dominé zou worden. Hij had wel gelijk toen hij zei, - leefde moeder nog,

't zou nooit gebeurd zijn! - maar... moeder was dood. En sedert haar dood was zijn lot niet beter geworden. Toen hij buiten was had hij weêr ruimer geademd en leefde hij weêr op. Maar sedert!.... 't was of van toen af zijn gansche leven een en al teleurstelling en miskenning, verdriet en rampspoed moest zijn.

Student was hij geworden, maar hij was 't slechts in naam. Och! er was geen hoekje voor hem leêg en geen plekje voor hem open - en geen ander licht voor hem te krijgen, dan dat de lieve Heere God aan den hemel doet schijnen, en er was niemand die zich zijns ontfermde, want of hij student was of niet, helaas! 't kon niemand scheelen. Moeder was dood! Och! waarom zoo vroeg!... Zij telde nog geen veertig. En zij was zoo vroom en zoo goed! - Wat er menig grijsaard treurde omdat hij van haar niets meer zou ontvangen! en wat er menige weduw zuchtte toen zij hoorde dat haar weldoenster dood was! en wat er menige traan is gestort van dankbaarheid en liefde. Van Bram ook; niet waar? Bram!.... weetje nog wel van 's woensdags en 's zaturdagsmiddags daar bij ons aan tafel en daar buiten in dien tuin? En heugt het je nog van die schoenen en die broek?.... Nu niemand zal het weten.... moeder woû 't immers ook niet hebben dat iedereen 't wist.

Zoo dacht en zoo droomde hij, want de slaap had ten langen laatste zijn oogen gesloten.

Vrolijk en wel stond hij 's morgens op, en liet niemand merken wat in zijn harte omging; en opgeruimd als 't leek en wonder in zijn schik ging hij voor 't eerst naar school om op de kinderen te passen en monsieur wat te helpen. 't Was al een heele gracie dat hij 't zonder examen voor de plaatselijke school-commissie doen mogt.... maar meneer was student geweest en zoodoende... - Ook dat nog! à - dacht hij... Monsieur wilde 't eens met hem proberen. Salaris, 't sprak van zelf, zou zeer klein wezen; provisioneel.... maar de lezer weet het al, - en 's middags kon hij met mijnheer en mevrouw aan tafel dinéren. Als er meer pensionnaires kwamen zou men daaromtrent eene andere schikking maken. Nu....

En och! wat hij liever alleen had zitten eten, al was 't op school of achter in dat tuinhuis geweest. Hij had dan ten minste rust gehad en 's Heeren goede gaven vrij en ongestoord kunnen genieten, zonder altijd op de handen gekeken te worden. Hij zou er graag een stuk vleesch minder om willen gehad, en met een kleiner portie van het overige zijn maal gedaan hebben. - Vooral nu hij eens meê aan tafel had gezeten. Och 't had hem niets gesmaakt en hij kon haast niet eten, hoe goed en hoe overvloedig alles ook was. 't Was of over alles een bittere saus was uitgegoten. Hoe het toch zoo kwam, vroeg mevrouw, dat hij de studie gequiteerd had, en of hij 't vak van onderwijzer niet heerlijk, niet allergenoegelijkst vond, vroeg monsieur. - En bij elke vraag werd hij bloedrood en bij ieder antwoord sloeg zijn harte zoo hevig, dat hij dacht dat men 't makkelijk kon hooren. Want hij moest toch wat zeggen; en al wat hij zeî en al wat hij antwoordde was tegen zijn gemoed gesproken Hij speelde de rol van veinsaard en leugenaar. Hij sprak van een heerlijk vak en van spijt hebben dat hij er niet vroeger bij geweest was. En hij bad den lieven Heere God in stilte dat hij weêr zou kunnen keeren in de loopbaan die hij voor een oogenblik verlaten had, alleen om te zekerder het doel te bereiken dat hem dag en nacht voor oogen zweefde, en waar hij van daag reeds verder dan ooit

verwijderd van was en met elken dag nog verder zou verwijderd worden. Geen wonder dat hij zich wel vijftig ponden ligter om 't hart gevoelde toen hij weêr boven op school onder de jongens was en ze liet spellen en lezen, groot, klein, grand, petit liet opzeggen, dan toen hij daar beneden was in die mooije kamer met keurige karbonaden en heerlijke groenten en aardappelen. En niemand blijder dan hij toen 's avonds de pendule beneden en de klok in den gang zeven uren sloegen. Dat was althans voor van daag: afgelost!

Bij Dirk.

- Morbi causa abest! - was 't antwoord op de vraag van den secondant die tegenover iemand stond van zijne jaren, in een hagelwit overhemd dat op de borst open hing, terwijl hij zich achterover wierp in zijn stoel en uitrekte als iemand die zich schreeuwend verveelde en razend het land leek te hebben.

- Morbi causa abest! - liet de secondant er langzaam op volgen, alsof hij die woorden niet verstond of wel een bijzondere waarde er aan hechtte. - Morbi causa abest! - ging hij nog langzamer voort, en wierp zijn hoed op een stoel achter zich neêr, zoo dat hij op den grond rolde en de cipersche kat die bedaard te slapen lag deed opspringen, waarop hij in een schaterend gelach uitbarstte als of hij geen plan had op te houden.

- En pruik heeft je ook opgeroepen, zeî de andere, - 't was je beurt om op 't Hebreeuwsch te responderen, dat weet je wel.

- En? - vroeg de secondant altijd lagchend.

- 't Zelfde compliment! - liet de ander er op volgen. - Maar wat duivel beteekent het dat je dat laat vertellen? Als je er toch niet meer komt, kon je 't ook wel schrijven als je geen plan hebt om 't die kerels te zeggen.

Maar de secondant hoorde 't niet, ten minste scheen er geen notitie van te nemen, stak een pijp op en rookte alsof hij de schade van dien dag zocht in te halen.

- Ben je gek of wat mankeert je? - vroeg de ander die tegen hem overzat en den boêl op tafel zoo wat opruimde. - Is dat rooken? je maakt nog dat ik van nacht geen oog digt doen kan. Maar zeg! hoe is 't je van daag onder de jongens gegaan? Als ik niet lagchen moet ben ik geen mensch. Een mooije schoolvos!... en daarop begon hij uit den treuren te zingen:

> Voorheen ben ik student geweest,
> Nu pas ik op de kleinen.

Maar eensklaps hield hij op en zong nog luider:

> Ein freies Leben führen wir
> Ein Leben voller Wonne.

- Hoe is 't? mosjeu! - vroeg hij en rekte zich alweêr uit, - zing je niet meê?

Och! hij wist niet wat hij deed en hoe hij den armen secondant griefde en martelde. Elk woord was een nieuwe wond in 't kranke hart des jongelings, die zich gedurig nieuw geweld aandeed en zich al meer inspande om zich goed te houden en niets te laten blijken van 't geen in zijn binnenste omging.

- Morgen is 't je beurt om te responderen bij den krommen, weet je wel? mosjeu! Maar wat scheelt je? ben je ziek?

De secondant mompelde zoo wat van benaauwd op de kamer en van zware tabak, andere als gewone.

- Nou nog mooijer! 't is dezelfde die je hier altijd rookt. Nou geloof ik, verbruid! dat je een mooi eind op weg bent om gek te worden. Wordt schoolvos en laat op collegie zeggen als men naar hem vraagt: morbi causa abest, kan mijn tabak niet meer rooken... Hoor man, negen en

negentig schoolmeesters honderd gekken, adres aan jou. Breek je pijp maar niet verder aan stukken. 't Is pas een schoone en mijn ouwe vrouw gaat toch genoeg aan dat ik zoo veel tabak en pijpen noodig heb.

Op dit oogenblik had hij geen ongelijk. Onze secondant had zijn pijp meer dan halverwege aan kleine stukjes zitten breken en knipte de brokjes een voor een het venster uit alsof hij de glazen in 't pakhuisvenster daar tegen hem over poogde in te werpen, ofschoon hij ze ter naauwernood half zoo ver bragt en er al een paar malen van beneden geroepen werd: - hou jelui daar op met dat gegooi!-

De lezer zal wel bespeurd hebben dat de jonkman in zijn overhemd een student was. En zoo was 't ook. Hij was de eenige zoon eener timmermans weduwe, die op eene der achtergrachten in een heel groot huis woonde, dat van buiten een allersomberst voorkomen had en weinig deed denken, dat het bewoond werd. 't Was heel hoog, wel zes, zeven verdiepingen boven elkander. Op elke derzelve was in 't midden een heel groot luik dat even als een dubbele deur naar buiten open ging. Ter weêrszijden waren kleine vensters en luikjes. 't Benedengedeelte was een heele groote werkplaats, met dubbele glazen deuren aan de straat. Eenige schaafbanken, zagen, boren, beitels, schaven en zooalvoort in mandjes onder die banken geplaatst of in rekken aan de wanden hangende, bewezen genoegzaam dat hier een meester timmerman zijne zaken verrigtte; want dat hij er woonde, kondt ge waarlijk, al waart ge ook halver wege die lange donkere werkplaats binnen getreden, niet denken.

Onze oude man, want dat was hij, en zwakkelijk er bij, had met zijn Dirk onbeschrijfelijk veel op. Hij was de zoon zijns ouderdoms en zijn eenige met een. Op aandrang van moeder zou hij studeren en dominé worden, want in de heele buurt liep geen jongen zoo statig, kon er geen een zoo goed van buiten leeren, en geen een zoo mooi catechismusvragen in de kerk opzeggen als hij. En dan kwam er nog bij, Dirk was bijziende en vader met timmeren niet rijk geworden, en zoo'n dominé heeft maar een heerlijk leventje. Ieder neemt den hoed voor hem af en de boeren weten niet hoe zij zijn keuken en kelder zullen verzorgen... en... item het geneest. 't Was toch vrij wat beter dan timmeren. En dan in zoo'n mooi huis en in zoo'n heerlijken tuin, waar van alles groeit, dat men in de stad duur moet betalen en dan nog niet versch heeft... O dat zou een leventje wezen! dan gingen de oudjes bij Dirk inwonen en sleten een regt genoegelijken ouden dag. - En dan, wie weet hoe'n rijke vrouw hij kreeg! Och zij was de eenigste niet die zoo dacht en zoo droomde. En zij, want moeder gaf vooral den toon in dezen aan, en zij was de eenigste niet die vergat dat alle vóór zijn tegen heeft.

En Dirk kwam op de Latijnsche school, en kreeg menigen prijs, werd student en verloor zijn vader. Van toen af dagteekent zich vooral de meer dagelijksche omgang der beide jongelieden. Zij hadden als buurkinderen wel eens met elkander gespeeld, maar later elkaâr uit het oog verloren, vooral sedert onze secondant naar buiten was gegaan om zich voor te bereiden en verder te bekwamen voor 't academisch onderwijs. Van toen af dat ze aan 't Athenaeum hunner geboortestad de lessen der Hoogleeraren bijwoonden, zagen zij elkander dagelijks en werden vrienden. Waar ge den een' zaagt, kondt ge ook zeker zijn den anderen te vinden. O wat er op dat kleine vlieringkamertje met dat schuin afhellend dak menig plan werd

gevormd en menig luchtkasteel hemelhoog opgetrokken werd. Maar dat dàargelaten.

Toch werd het geen vriendschap waardoor men voor elkander leeft. Er was iets in beider karakter waardoor geen sympathie geboren wordt, of zoo 't al gebeurt, niet duurzaam is en slechts voor een oogenblik plaats heeft. Een vriendschap was het, zooals men altijd en overal aanknoopt omdat men niets beters vindt, en toch iemand hebben wil waar men meê omgaat. Dat innige, dat hartelijke, dat regt vertrouwelijke en broederlijke ontbrak er aan, zonder 't welke niets op den duur stand kan houden. Van daar dan ook dat Dirk zoo min 't geheim te weten kwam als iemand anders en nooit vernam wat den secondant bewoog om van zijn studien af te zien en een andere loopbaan in te slaan. Dat woest opbruisende en scherpe gepaard aan een zucht naar materiëel belang en materiëel genot, dat gedurig meer en meer bij hem op den voorgrond kwam, harmoniëerde niet met het vrolijke en gulle, dat ronde en zachtmoedige, dat somtijds iets zwakkelijks had, van den secondant, die uren aaneen kon zitten dweepen en droomen, en hier of daar rondliep alsof hij wat zocht en dan met een vrolijken sprong en in een kinderdraf voortholde alsof hij wat gevonden had. De een kon zich in 't zweet werken om te schaven en te zagen en kistjes en doosjes in elkaâr te spijkeren en de ander... O een plaat, een bloem en zoo al meer kon hem uren lang bezighouden. En dan kwam er een zucht over de lippen en een paar tranen in de oogen totdat hij weêr schaterend lachte en zong dat het klonk. Waar de laatste meê dweepte, kon de eerste om lagchen of vond hij laf en kinderachtig. En wat bij Dirk hoofdzaak was, was bij den ander bijzaak. Zijn leven, zijne verbeelding had meer eene poëtische rigting, dat van den ander der werkelijkheid aangenomen.

Daarom had Dirk niet mogen deelen in 't geheim van den secondant en geen vertrouwelijken blik mogen werpen in 't hart van zijn vriend. En daarom zag hij dien stap ook aan als iets onbezonnens en wispelturigs; wel wist hij dat diens lot niet benijdenswaardig was, en wel wist hij wat hem hinderde, maar dat zijn hart en zijn eergevoel daarbij zoo vreeselijk konden lijden, dat kwam niet bij hem op. En kwam er al eens een woord van beklag over diens lippen, als een bergstroom vol woest geweld, brak Dirk los en zou dit en zou dat, en wilde alles door zijn ijzeren vuisten dwingen.

Langzamerhand kwam de secondant in een bedaarde stemming, sloeg een der voor hem liggende boeken open, zuchtte en schoof het langzaam ter zijde. - Zou hij er nooit weêr een blik in kunnen werpen? - 't waren de werken en dagen van Hesiodus.

- Nou gooi dat maar op zij, daar heb je niet meer meê te maken, mosjeu! neem een Agron of zoo wat, dat past je beter.

De sarrende toon waar hij die laatste woorden vooral op uitsprak, drongen den armen jongman door merg en been. Vooral toen Dirk in 't breede begon uit te meten hoe hij van daag met Frans en Gerrit naar buiten geweest was en een pret gehad had om dol te worden met een aanspreker en een aschman en een paar halfdronken soldaten, terwijl de ander op school had zitten puffen en blazen en sommen mogt nakijken of op de jongens kon passen. Nu hing hij een tafereel op van het akelige en slaafachtige van den nieuwen stand dien zijn vriend gekozen had. - Duizendmalen liever soldaat! - riep hij driftig uit, - dan zoo'n miserabel leven. Vrijheid, blijheid!

Zijn doodsbleek en mager gezigt werd eensklaps door een hoog rood gekleurd, dat vreesselijk afstak bij het witachtig sluike hair dat door de beweging, die hij maakte tot aan de wenkbraauwen naar beneden hing, terwijl de anders diep liggende oogen, nu uit de wijd opgesperde kassen, akelig naar buiten puilden.

- Student of soldaat! - vervolgde hij en begon met luider stemme te zingen:

> Io-vivat! Io-vivat!
> Nostrorum Sanitas.

Eensklaps werd hij gestoord, daar een zuivere basstem beneden aan den trap aanhief:

> Hoc estamoris poculum.

't Was Gerrit die inmiddels al zingende naar boven kwam en hun zijn: - bonjour, jongens! - uit de verte toeriep.

- Ik ga! - zei de secondant.

- Blijf maar, - liet Dirk er op volgen en maakte eene beweging met de hand of hij zeggen wou: geen nood, geen nood!

- Nog mooijer! - riep de ander, zit jij hier? 'k dacht dat je ziek was!

Och! wist hij eens hoe ziek de secondant was. Zielsziek was hij en doodelijk krank naar den geest.

- Maar verbruid! - ging Gerrit voort, - als ik niet beter wist zou ik gezegd hebben dat ik je van morgen, laat zien! hoe laat was het?... ja! zoo wat twaalf, een uren, of daaromtrent, op een stoep had zien staan om de schooljongens uit te laten. Bij mijn arme ziel! net een jongen als jij, zoo'n blaauwe rok aan, precies als die en de pen achter de ooren. De vos was te gaauw naar binnen, want toen ik voor 't huis was ging de deur digt. - Maar!... in allen gevalle dat is te gek om van te praten. Geen Pallaszoon wordt ooit een plakmonarch. Zeg Dirk! waar is mijn pijp! kom jelui morgen middag bij me? ik krijg nog een paar groenen.

- Wis en drie! zeî Dirk en knipte op zijn vingers.

En de secondant?... hij had geen tijd, moest uit en stapelde uitvlugt op uitvlugt. Toch ontging het Gerrit niet dat hij anders was dan vroeger, en daar ook Dirk niet zoo spraakzaam was als naar gewoonte, lag hij een oogenblik later zijn pijp op tafel, praatte van nog een boodschap te moeten doen en verliet het tweetal, tot geen' geringe vreugde van den secondant, die onophoudelijk in angst verkeerde dat Dirk zijn geheim mogt verraden en vertellen zou, dat Gerrit zich 's morgens niet vergist had.

Pas was hij vertrokken of Dirk begon alweêr te praten en te vragen waarom de secondant zoo geheimzinnig handelde en voor niemand wilde weten wat hij gedaan had en dat hij niet langer voortstudeerde, terwijl hij nog altijd als student wilde aangemerkt worden. - 'T duurt toch geen veertien dagen of 't is bekend - liet hij er op volgen. Maar Dirk werd niet wijzer. Hoe hij vroeg en wat hij deed 't bleef hem alles een raadsel. En toen hij alweêr begon te smalen en al luider begon te lagchen, beijverde de ander zich om een stand te verdedigen, waar hij zoo min geschiktheid als lust voor had, maar dien hij gekozen had om het doel te bereiken dat het toppunt van zijn verwachtingen en den heiligsten zijner wenschen uitmaakte.

Van nu af zagen de beide vrienden elkander zeldzamer.

Er scheen een klove tusschen hen ontstaan te zijn; en zoo was het ook. Eene klove die nooit weêr zuiver geheeld is geworden, omdat beide elkander niet goed begrepen.

En zoo als 't bij Dirk was gegaan, ging 't hem ook bij anderen. Met dien verstande dat zij den stap prezen dien hij gedaan had

en zich niet konden begrijpen waarom hij al niet vroeger zoo wijs was geweest.

En toch, hoe hij het die menschen naar den zin had gemaakt, toch vond de arme jongman geen hart dat voor hem klopte. En geen moederziel werd gewaar hoe vreesselijk hij leed en hoe vele slapelooze nachten hij sedert nog doorbragt. En niemand hoorde de zuchten die uit zijn geprangde borst opstegen en niemand zag de tranen die hij in stilte gestort heeft. En zoo sleet hij menigen langen dag en zoo doorwaakte hij menigen akeligen nacht, biddende tot den lieven Heere God om een vroegen dood of kracht naar kruis. En Hij die 't gekrijsch hoort der jonge raven en waakt over de kinderen der menschen, zag op den armen jongman neder... En aan de borst eener liefderijke weduwe, die hem de Heere God op zijn pad deed ontmoeten heeft hij geweend en gezucht en in haar meêlijdend hart zijn zieleleed uitgestort.

Van toen af ging hij niet langer naar school om op de kleinen te passen en hen te leeren tellen en lezen; en van toen af stond hij niet meer aan de deur om de schooljongens na te kijken en bij monsieur en mevrouw aan tafel te eten. Zij deelde met hem haar brood en haar huis; en zij kleedde hem als haar eeniggeborenen en gaf hem een kamertje daarboven, waar hij mogt peinzen en mijmeren, bidden en werken. En de arme zwerver is weergekeerd op den weg dien hij verlaten had om het doel te bereiken dat zijn lust was en zijn leven. En zijn kranke ziele herstelde en de vreugde herleefde in zijn hart, want hij had een' moeder weêrgevonden die de plaats innam van die welke de Heere God hem weleer ontnomen had.

Menschenkind! wanhoop dan niet! de lieve Heere God regeert! en is het al op aarde heel donker en naar, bij den Heer zijn uitkomsten in nood en dood.

V.S.

Het vlugschrift.
(*Zie Tijdspiegel,* 1848, II, *bladz.* 132.)

> Geen boeken zijn het meer die deze dorst verzaden!
> Neen! op der stormen vlerk, gelijk de orakelbladen
> Der Pythonis, gevoerd, of liever, over volk
> Aan volk van uit den schoot der bliksemzwangre wolk
> Bij vlagen neêrgedaald, brengt Kennis en Beschaving
> Ons menschdom, stond voor stond, in 't Vlugschrift versche laving!
> Een breede plas van licht, die oogen scheemren doet!
> Een even snel vergaan als weêr gewassen vloed!
> Een zee van letters, waar, bij 't zweepen van de winden,
> Steeds vreemder schaduwen op rijzen en verzwinden
> In allerhande vorm, - en dan op eens één beeld
> ('t Is 't uwe, o Geest des tijds!) zich afdrukt en herteelt,
> Volledіger, dan of Daguerre 't onder 't zweven
> Bespied had, aangelokt, en op zijn vlak doen kleven.
> DA COSTA.

Als een noodzakelijk vervolg op het reeds medegedeelde vertoog: *de Politieke Tinnegieters*, wenschen wij thans over het Vlugschrift, vlug schrift mede te deelen, en wel naar onze belofte, eenige stellingen, theses, - toen wij den blik lieten rusten op de staatkundigen van verschillenden aard, was alles immers blootelijk - hypothese - vooronderstelling; wij nemen thans, als voormalige akademie-burgers, ons oud regt te baat om eene theses te schrijven en te verdedigen, en zullen geene

jammerkreet aanheffen, al blijft de geheele of halve Nederlandsche Tijdspiegellezende wereld daartegen opponeren:

du choc des opinions jaillit la vérité.

I Thesis: Het vlugschrift is noodzakelijk in onzen tijd.

Dadelijk eischt ge de omschrijving, de definitie van het onderwerp, iets waar nog al iets aan vast is, waarde lezers - wij zullen ten minste beproeven:

Een boekje in groot octavo, met wit, rood of geel of groen omslag, hoogstens drie vellen druks beslaande; buiten af ziet ge den titel reeds, het uithangbord aan den grooten weg; het behandelde onderwerp met groote letters, den naam van den schrijver wat lager, met *dessendiaan* of *garmond*, liefst een motto, tusschen twee streepjes geklemd, om niet verloren te gaan, en dan den naam van uitgever, plaats en jaartal; daardoor, wat het uitwendige betreft, staat het vlugschrift, de brochure reeds nader aan de gretige lezende wereld, dan die grootere meer lijvige werken, die op den buitensten overrok u niets aanbieden, maar op den rug alleen hunne waardigheid, zoo als de kamerheeren ergens anders, vertoonen en afficheren - verder, eenige korte hoofdstukjes, alles in nuce, als geconcentreerd, binnen de perken der 20, 40 of 60 bladzijden. - Zooveel wat het formele, het uiterlijke betreft; - de uitwendige voordeelen springen hier in het oog: bezuiniging van de zijde des schrijvers, die zich, zoo als de veelschrijvende naburen zeggen: '*kurz gefaszt hat*,' bezuiniging voor den uitgever, die van de knagende zorg voor inteekenaars en groote rekeningen aan den papierverkooper ontheven wordt, en eindelijk, eene meer dan gewoon groote oplage waagt, daar de onkosten, al blijven er nog enkele exemplaren à prendre, zoo hoog niet loopen; ook de kostbare platen en vignetten vallen gelukkiglijk bij het vlugschrift weg. - Veel moeijelijker is het, om de inwendige gehalte, het materiëele hier te omschrijven, en daaruit moeten we echter straks de noodzakelijkheid der brochures afleiden, deduceren. - Beknoptheid schijnt het vlugschrift als aangeboren te zijn, en evenwel kennen wij sommige van die dunne boekskens, die hoogst langdradig zijn; omdat men, ook een enkel kwartieruurs doorsprekende of doorschrijvende, toch verbazend droog en eentoonig kan worden; de brochuren-man moet echter, alsof een Asmodëus met een zweep hem achterna jaagt, voort, altijd voort; hij heeft slechts een klein perk, waarin hij mag ronddraven, hij mag niet buiten de 32 of 48 voetmaten, welke hem voor deze maal zijn toegestaan; vandaar dat er in stijl, vorm, ontwikkeling, eene soort van gejaagdheid en agitatie merkbaar is; eene haast om de zaak hier en daar en toch overal aan te voeren. Wij verbeelden ons, dat de schrijver van het vlugschrift altijd eenigzins buiten adem is. Zietdaar de meer ongunstige zijde - daarentegen heeft hij het voorregt om steeds, zonder vrees van beschuldiging, tamelijk oppervlakkig te kunnen blijven; hij effleureert zijn onderwerp, hij nipt er even met den mond aan; doorgronden ware hier een dwaze eisch. Om die redenen vereischt het vlugschrift, welligt meer dan eenig ander soort van geschrijf, de groote kunst om met weinig woorden veel te kunnen zeggen; om het onderwerp stevig aan te vatten, en beurtelings links en regts in dat licht te stellen, waarin men hetzelve in de klem der twee of drie vellen druks kan lijsten. Voor wijsgeerige hoofden, voor lieden die alles tot in de kleinste bijzonderheid ontwikkelen, en alle mogelijke gevolgtrekkingen maken, en er altijd nog eenige schijnen vergeten te hebben, die er als een postcriptum achter na komen, is de bro-

chure een echte Tantalusproef, eene foltering, eene Jakobs-worsteling, waar zij niet als een Israël uit het worstelperk treden; voor hen zoude het gansche vlugschrift alleenlijk als het eerste hoofdstuk, als de voorbereidende inleiding gelden. Hebt ge nu deze onze voorloopige opmerkingen behartigd, zoo moge de stelling nader onderzocht worden, in hoeverre de brochure als noodzakelijk mag aangemerkt worden, en hier komen vier punten ter toelichting op den voorgrond:

de eischen des tijds,
de uitgevers,
de schrijvers,
het publiek.

Daar zijn *tijdperken*, waarin volstrekt geschreven, gedrukt, gelezen *moet* worden; als de geesten geprikkeld, de hoofden warm, de harten vol zijn, dan is het eene voorwaarde van dien gistenden tijd, dat de radde vingers met de schrijfpen gewapend worden; zij worden even als Mercurius, gevleugeld, - de staatkunde bovenal staat hier in een zeer naauw en dadelijk verband met de stalen en ganzen pennen, met de riemen wit schrijfpapier, den gevulden inktkoker. De regering lokt vaak de vlugschrift-auteurs evenzoo uit, als eene harde regenbui, na langdurige droogte, de paddestoelen: er worden van hooger hand uit het kabinet of uit de ministeriën bedenkelijke wetten aangeboden en voordragten gedaan; als daardoor de algemeene volksbelangen, de beurzen, de bezittingen, de inkomsten, de privilegiën bedreigd worden, terstond wordt het algemeen appel geslagen, de bevoegde of onbevoegde beoordeelaars mogen niet langer zwijgen; zij worden opgeroepen; 't is het uur der parade, elk moet naar zijn loopplaats, - de Tijd eischt - hij eischt ook stemmen des tijds - maar daar het ieder niet vergund of geraden is, om als publiek staatkundig *spreker* op te treden, en dewijl men *daar* zijne anonymiteit niet bewaren kan, worden de stemmen geschrevene stemmen, geschriften, en de brochure vliegt, versch van de pers, de menigte in het aangezigt - als gebraden duiven in den mond; waar de onrustige, woelende tijd de menschen wakker schudt, grijpen ze eerst naar de pen, later somtijds, wij hebben dit onlangs beleefd, naar steen, zwaard en moordtuig. - De ondervinding leert ons nog dagelijks, dat de onvermoeide, nooit geëindigde, de eeuwige couranten, den eersten schok moeten doorstaan, aldaar komen reeds zeer vroegtijdig de korte vertoogen, de ‘ingezondene’ stukken, de ongedoopte kinderen, zonder vader- of moedernaam, aan het licht, de kleine sappeurs in het staatkundige, die het vliegende leger der brochuren aankondigen. Zoo zien we immers dat, bij onverwachte of bedreigende maatregelen, die de regering neemt of schijnt te willen nemen, onze dag- en avondherauten, het Handelsblad, de Amsterdamsche en Rotterdamsche couranten, den eersten alarm-roffel laten hooren. - Weldra komt het fluitje, of de triangel van den Arnhemmer, Kamper of Vlissinger vriend daarbij, en het concert neemt een' aanvang; maar, hoe weinigen willen toegang tot deze organen, of achten het beneden zich, om daarvan in de gegevene omstandigheden gebruik te maken, of vreezen door de redactie, die met al het ingezondene tuig eenigzins in den brand zit, afgewezen te worden - welke uitweg, welke uitkomst in den nood? Is het niet het Vlugschrift, 't geen aan den eisch des tijds voldoet, waaraan men, na aftrekking van het middagmaal en de volstrekt noodzakelijke bezigheden, hoogstens een paar dagen behoeft toe te wijden? Is het niet het Vlugschrift, dat juist be-

rekend is, de drift, de hitte, den overvloed der gewaarwordingen, der grieven, der beschuldigingen, te omvatten, en als met één tooverslag aan het publiek mede te deelen? Is het niet het Vlugschrift, dat gelijk de heete en dampende plaatkoek, uit de kraam ieder toegeworpen wordt, die honger heeft, waarbij wij, om het beeld te volmaken, de dame Politieka, als de hooggezetelde, warmgestoofde en behendige bakster voorstellen, die voor den gloeijenden vuurplaat gezeten, onophoudelijk de sissende massa over de vuurtafel heenspreidt, en gehuld is in een dampkolom van geur en wierook? - Nimmer brak de dag van omwenteling of veranderden regeringsvorm aan, zonder dat de pers als met stormmarsch vooraan optrad, en de vliegende bladen als zoovele zegevaandels omhoog hief. Bij onze oude liefhebbers, die zeldzamer worden, vinden we nog hier en daar geheele kasten met vlugschriften uit de jaren 1789 tot 1802, die er verbazend boosaardig uit zien: politieke bliksemstraaltjes, boeren-, stads- en schuitpraatjes, waar de overheid volstrekt niet gespaard is, met vinnige houtsneêguurtjes; dat was toen de eisch des tijds, thans is het staatkundig vlugschrift iets meer beschaafd. Hebben wij het niet gelezen, hoedanig men zich, vooral in de zoogenaamde *Brieven* (van 2 vellen druks zonder zegel, postmerk en postgeld), de allerliefste impertinentiën in het aangezigt zegt? Heeft de brochurenmanie zich niet in het regt der postkantoren ingedrongen, waar wij al die ‘gedrukte brieven,’ die niet opengemaakt, nu opengesneden moeten worden, overziet, waar de heeren meesters, wij bedoelen hier de meesters regtsgeleerden, hunne correspondentie met de ministers publiek openen, en dan weder door andere meesters fameus beantwoord worden, zoodat de boekhandel, vreemd genoeg, in de geheiligde regten van het postwezen treedt; maar reeds genoeg - als een eisch des tijds is het Vlugschrift onontbeerlijk - Q.E.D.

Wij komen tot de *uitgevers.* - Men veroorlove ons, om de uitgevers en boekhandelaren in het staatkundige leven eene hooge plaats aan te wijzen - zij volgen dadelijk op de courantiers. - Is iemand courantier en uitgever tevens, hij vertegenwoordigt eene geduchte magt - ‘*c'est un pouvoir*,’ zoude Napoleon gezegd hebben. Het is zeer ligtelijk te begrijpen, waarom de uitgevers en boekhandelaren met ijzeren en stalen armen, het groote raderwerk der staatkunde, als de spaken aan de wielen, ondersteunen. Wanneer er met letters gestreden moet worden, en de pennehouder als de veldheersstaf in miniatuur in veler handen is, verklaren de heeren uitgevers zich eenparig bereid, om den strijd te helpen voeren, al zijn zij ook mannen des vredes en des behouds, dikwerf overstrooid met boekenstof, en volstrekt buiten en beneden den strijd. Gaarne nemen zij de handhaving der Vlugschrift-litteratuur, als een tak van negotie, op zich: men ziet kleine, tot nog toe onbekende boekhandelaren, wier namen buiten het patent en het naambordje niet gelezen worden, als uitgevers verschijnen; zij hebben op hunnen levensweg eenen staatkundigen tinnegieter ontmoet, en een zeker meêwarig gevoel beweegt hunne ingewanden in die mate, dat zij het manuscript vóór, liefst tegen de regering, en vóór het volk, uit loutere ontferming laten drukken. De heeren uitgevers weten niet, hoe zeer ook zij, waar men hen bloot als middelen, als werktuigen beschouwt, door de spoedige en getrouwe uitgave der Vlugschriften, op

den geest des volks en der wereld terugwerken. Wij zullen ze voortaan, in dagen van woeling, als *passieve*, *lijdelijke* staatsmannen beschouwen, die de geschreven bladen aan het actieve publiek aanbieden, en zwijgend en ernstig, in den lijdelijken toestand zoo lang blijven, totdat de noodlottige verantwoordelijkheid hen achter de toonbank voor den regter te voorschijn roept, waar zij dan gelijk de oude held van Haarlem zeggen:

Zoo gij den vaandrig zoekt, laat *dezen* los - *ik* ben 't,

en de schrijver onder de toonbank blijft zitten, en op zijn minst zeggen moet, waar hij het hoofd weder durft op te steken: ‘mijn uitgever is een cordate kerel!’ Wij mogen bij deze gelegenheid over dit stelsel van vertegenwoordiging bij absentie, ons oordeel niet vellen. Genoeg zij het om er uit op te maken, dat de lijdelijke toestand der heeren uitgevers, in zeker opzigt, een *lijdende* kan worden, waar men hen in plaats van den schrijver inpalmt, en niet anders doet dan men voormaals deed, en den booswicht die absent was, ‘in effigie,’ als beeld of stroopop, op de markt onthalsde of verbrandde. - Intusschen mag een wakker uitgever in zulk een geval van borgtogtelijk aardsch lijden, een zeker fier eergevoel onder den eenvoudigen rok voelen ontbranden, dat men hem, dien anderen als *middel* en *werktuig* om waarheid en licht te verspreiden, eenigzins uit de hoogte beschouwden, thans als ware hij zelf *schrijver* voor licht en waarheid behandelt, en in al die gunsten en voorregten laat deelen, - b.v. eenige heilzame jaren van stille en gemoedelijke afzondering - die anders alleen den schrijver zijn voorbehouden. Met één woord, al de uitgevers van het staatkundige Vlugschrift, moeten een zekeren aangeboren moed, een gevoel van zelfstandigheid bezitten, waardoor zij zich somtijds vlak tegenover het lands- of stadsbestuur plaatsen, en eene schilderachtige pose nemen, met den fieren blik omhoog, aan de regterhand den omsluijerden schrijver vasthoudend, in de linkerhand eene natte drukproef - eene pose, waar een Kruseman of Pieneman hen gerustelijk kon excerperen uit de rijen dier helden, die zich aan het kunstpenseel onderwerpen.

De *schrijvers* als volgende op de uitgevers, komen thans aan de orde, en ons eerste onderzoek, om hier geregeld voort te gaan, is de aanleiding, de drangreden op te sporen, waarom zij het Vlugschrift aan de wereld aanbieden. Wij zullen deze redenen van henzelven moeten vernemen:

Het belang van staat en volk is de stilzwijgende, de geanticipeerde voorwaarde bij elk staatkundig geschrift. Hoe zouden er andere drijfveren kunnen aanwezig zijn? Hoe zouden wij ooit tot de ongerijmde stelling komen, dat sommigen, om de regering te vleijen, of zich bij hooggeplaatste personen aannemelijk en welbehagelijk te maken, de politieke pen opvatten en de brochure vervaardigen? Meer of min ingewikkeld, komt dan ook geregeld deze drijfveer op den voorgrond, gewoonlijk in de eerste vijf of zes volzinnen, die zich laten vergelijken bij het omineuse ‘hm, hm!’ waarmede de redenaars beginnen, en dikwerf niet meer waarde bezitten, (schijnbaar altijd); want wij mogen de goede trouw der schrijvers, die over volk en vorst hunne denkbeelden openbaar maken, niet verdenken. 't Is eeniglijk het belang van den staat, afgezien van alle andere aanleiding, welke hen noopt en gebiedend voorschrijft, om met korte, ronde en soms ook hoekige

woorden, over eenig, zoo als men zegt, hangend punt, licht te verepreiden.

De roeping van den burger om van zijn aangeboren regt als mederegent van den staat een betamelijk gebruik te maken, komt in de tweede plaats in aanmerking. Bij den eersten oogopslag, luidt dit wel eenigzins republikeinsch, waarde lezer! maar van nabij beschouwd heeft ieder het onbetwistbaar regt, om, altijd onder de bestaande beperkingen, zijne gedachten over sommige onderwerpen te laten *gaan.* Nu kan men ook in ligchamelijken zin op verschillende wijzen gaan; men kan huppelen en over alles heen springen; met loomen tred drentelen; met vaste schreden, als de militairen, voorwaarts stappen; men kan ook, op de wijze der kreeften, teruggaan. 't Is altijd gaan. Wij laten het aan uwe beslissing over, in hoeverre de gedachten van sommigen ook op deze wijze - gaan - maar de roeping om toch ook eens uit den hoek te komen, om mede een advies in de groote zaak uit te brengen, om ook een zwart of wil boontje in de staatkundige ballotagekas te werpen - deze kan niemand ontstreden worden.

De pligt om den menschen de oogen te openen, die maar half goed of in het geheel niet zien, wat de tijd echter wil dat ze zien zullen, dit derde motif voor den vlugschriftschrijver ligt ter ontwikkeling gereed. Menig schrijver gevoelt zich tegenover zijne lezers in dezelfde verhouding, als de oogenarts tegenover den lijder; hij wil ze, zoo als de heer Mensert en andere menschenvrienden, gaarne om niet, voor een ‘God loone het u!’ aan het gezigt helpen; zij moeten leeren zien; dit ligten van de staar geschiedt geleidelijk door een 20 of 40 tal gedrukte bladzijden, die u de toedragt der zaak, het regte standpunt ter beoordeeling en de onwedersprekelijke slotsom, zonneklaar voor en onder de oogen plaatsen, zoodat ge op eenmaal in staat zijt, eene geheel duistere, bedreigende wetsbepaling te doorzien; alles wordt doorschijnend als een Engelsche glasruit. Moeten de schrijvers, die als helderzienden, te midden van zoovele duistere geesten geplaatst zijn, niet de zedelijke verpligting gevoelen, om van hunne talenten het beste, het edelste gebruik te maken?

De voorlichting van de bestaande magten, de teregtwijzing van eene dwalende regering, ook deze bedoeling zullen wij, ten vierde, niet vergeten.

Het is niet aan ieder vergund om met de volksleiders, wetontwerpers, wetbeschouwers en wetafstemmers van aangezigt tot aangezigt te verkeeren. Men fraterniseert niet zoo ligtelijk met de mannen van staat. Vooronderstelt nu dat een wettig burger, b.v. een jeugdig advokaat, wiens praktijk nog in den eersten Mei-bloei staat, wiens naam zeldzaam in het parket genoemd wordt, die als een geleerd desoeuvré, zijne vergaderde kundigheden vooreerst nergens aan den man weet te brengen: vooronderstelt dat een zoodanig lid der wereldmaatschappij, de feilen, de dwalingen, de misslagen, de abnormiteiten der regering, die de handen vol heeft, terwijl hij ze ledig heeft, en de beurs meteen - erkent en diep gevoelt - wat is zijn pligt? Moet hij niet, in zijn regtsgeleerde *otium cum dignitate*, in zijne eervolle rust, op zijn

wel voorzien studeervertrek, gehuld in zijne chambercloacq, op de gemakkelijke pantoffels, de regering tot gids en leidsman dienen? Mag hij, die over den ganschen dag, uitgezonderd het koffijhuis- en het avond-whist-uurtje, vrijmagtig kan beschikken, den kostbaren tijd laten ontglippen, zonder in een of meer vlugschriften, als met de fakkel in de hand, den ministerraad of de leden der Kamers voor te gaan en hun den weg te toonen die onfeilbaar leidt tot behoud en bevordering van 's volks heil? Zoude het niet onverantwoordelijk zijn, waar hij zich aan de moeite wilde onttrekken, om de staatkundige brochures in het licht te geven, opdat de dankbare erkentenis eener afgedwaalde regering hem later vriendelijk te gemoet kwame?

Eindelijk is de bestrijdende, de polemische rigting van het vlugschrift, ten vijfde, onzer beschouwing waardig; want indien men erkent dat verkeerde, gevaarlijke theoriën of staatkundige bepalingen de overhand zullen verkrijgen, dan is het groote oogenblik geboren, om dezelve te wederleggen, te vernietigen, te verpletteren, te vermorselen. Zoo iets mag niet uitgesteld worden, men moet dadelijk in de bres springen, afweren, aanvallen, pareren, de partij onder de oogen zien en uit het veld slaan. Gelooft ge dat een dergelijke strijd in groote lijvige boekdeelen kan geschieden, waar men dagen en weken noodig heeft om den geleerden schrijver te volgen? Neen! een kort en krachtig woord: twee, drie, vier assauts en passen, dat is genoegzaam, en het stelsel is in de hartader gedood, de tegenstrever ontwapend, of van boven tot beneden toe gewond; juist daartoe is het Vlugschrift als bij uitnemendheid geschikt; het houdt ons warm van pag. 1 tot aan de slotbladzijde, waar alles geresumeerd wordt, en bewezen, dat de schrijver in allen deele regt heeft, regt wil hebben, en nu verder geen tegenspraak duldt. Neemt ge alle deze aanleidingen, die een verstandig en wakker staatkundig mensch aandrijven om te schrijven, bij elkaâr, gij zult tevens de noodzakelijkheid van het vlugschrift in betrekking tot den auteur, bewezen zien.

Nog een enkele blik op het *publiek* geworpen.

Ongemeen geschikt is de vorm en de aard van het vlugschrift, om het grootere publiek met *plassen van licht* te overstorten; men huivert terug voor het groote en breede boekwerk, dat in vervolgdeelen optreedt en bedreigend aankondigt, dat de zaak grondig van alle zijden onderzocht, en behandeld is, en behandeld zal worden; dat ontneemt den gewonen mensch den moed om te beginnen. Behoort er niet eene zekere heldhaftigheid toe, bovenal in dezen tijd, waar de tijd honderdmaal meer geeft in eene maand, dan voorheen in een jaar, om eenen geheelen romeinschen Stuart, een geheelen Vaderlandschen Wagenaar door te werken, om Westerbaan's Algemeene Geschiedenis aan te grijpen. Eenigzins meer bemoedigd aanvaardt men den strijd met de moderne breede werken, b.v. van Thiers, de revolutie- en consulaattafereelen. Wij staan nader aan die tijdperken: de weêrkaatsing van dat licht valt nog op het begin van ons leven of op dat onzer ouders. Derhalve is het korte, bondige Vlugschrift, als het dessertschoteltje na eene voedzame tafel, voor onzen oppervlakkigen, fel bewogen en geslingerden leeftijd, als geknipt. Wij hebben meermalen met geleerde heeren op den

stoomwagen gezeten, die op de ijzeren spoorvlugt, de Vlugschriften voor den dag haalden, en van station tot station één der vliegende boekjes opsnapten. Men verkrijgt nu op eens, en buiten dat voor den zeer gematigden prijs van 40, 60 centen, een over- en inzigt in den staatkundigen bajert; men koopt een *lichtplas* voor even zooveel geld, als men in het koffijhuis voor een kop koffij of bouillon betaalt, en daarmede is veel gewonnen. Men behoeft zich niet gedurende geheele dagen op het eenzame studeervertrek op te sluiten, om den tijdgeest te leeren kennen en beoordeelen. Een paar uren in het koffijhuis of museum, cene verpoozing in het eene of andere Doctrinâ, ja de kalme rust aan de theetafel is voldoende, om in de diepte der zaken te dringen. Gevoelt ge het voorregt niet, dat ons publiek, wij beide en gij met ons, van de Brochuren-litteratuur trekt? Zij deelen ons de geschiedenis van den leeftijd beknopt, juist, volledig mede; wij hooren de strijdende partijen, de conservatieven en liberalen, kort en manhaftig met elkaâr spreken; zij pleiten over en weêr; wij houden een geheel levensjaar in de hand, als wij eene greep doen op onze schrijftafel, waar de vlugschriften, als kleine bergen, dagelijks hooger en hooger opwassen. Gij gevoelt mede, welk een middel van beschaving, verlichting, en ontwikkeling door deze kinderen des tijds wordt aangeboden. Elk is nu in staat om met de regering of tegen de regering gelijken tred te houden. Er is geen verschijnsel van eenig belang, waarover niet het een of het ander Vlugschrift u dadelijk het noodige pro en contra mededeelt. Wij zouden anders niet weten, op welke wijze in deze dagen het leven ware te torschen en te dragen, wanneer onze vriendelijke, wel toegeruste landgenooten, niet ter gereeder ure met hunne ‘brieven, bedenkingen, opmerkingen, antwoorden, toelichtingen,’ bij de hand waren, om ons op de hoogte van den tijd te houden. Wij eindigen ons kort vertoog, wenschende dat hetzelve door elken welgeaarden vaderlander met de noodige belangstelling moge gelezen en onderzocht zijn, en gelooven onze stelling: dat de Vlugschriften volstrekt noodzakelijk zijn, zoo overtuigend bewezen te hebben, dat wij elken opposant moedig onder de oogen zien.

In hoeverre dit tweede hoofdstuk met het eerste, ‘over de Staatkundige Tinnegieters,’ in eenig wezenlijk verband staat, blijve geheel aan het eerlijke oordeel van den geneigden lezer overgelaten.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Zullen de menschen dan nooit wijzer worden?

Is dat niet eene dwaze vraag, wanneer wij het oog vestigen op de verbazende vorderingen, die de wetenschappen, gedurende de laatste vijftig jaren en vooral in den laatsten tijd, gemaakt hebben? Hoeveel verder staan wij niet op het gebied der natuur- schei- en werktuigkunde, dan het voorgeslacht, en welke afdeeling der menschelijke kennis zou men kunnen opnoemen, die zich niet in eenen staat van uitbreiding en vooruitgang bevindt? En desonaangezien hoort men

de vraag, aan het hoofd van dit opstel geplaatst, gedurig herhalen. Wat mag de oorzaak hiervan zijn?

Het valt niet moeijelijk haar op te sporen en wij ontdekken haar al aanstonds in de gebrekkige toepassing der menschelijke kennis op het bedrijvig leven, en zijne betrekking tot God, den evenmensch en zichzelven. Werden de verkregene kundigheden op de verschillende toestanden van het huiselijk, maatschappelijk en godsdienstig leven behoorlijk toegepast, dan zouden zij de schoonste vruchten dragen, en zij doen zulks bij hen, die, door den tempel der wijsheid, tot het heiligdom der deugd den toegang hebben gevonden.

Maar het aantal dier gelukkigen is, betrekkelijk, gering te noemen, en de meerderheid is òf van kundigheden ontbloot, òf in zooverre zij die moge bezitten zijn zij voor hen te beschouwen als een dood kapitaal, hetwelk geene, of hoogstens eene niet noemenswaardige rente oplevert.

Kennis en *geleerdheid* zijn hoogst aanzienlijke kapitalen; maar blijven deze ongebruikt of worden zij op eene verkeerde wijze aangewend, dan zullen zij haren bezitter weinig bate opleveren. Zonder *wijsheid*, die het regt gebruik dier kapitalen regelt, is haar bezitter, bij al zijne schatten, arm te noemen. En vermits de ondervinding leert dat de minste menschen, in den regel, de *wijsheid* tot leidsvrouw kiezen, is het natuurlijk, wanneer men zoo vaak hoort vragen: *zullen de menschen dan nooit wijzer worden?*

Van maand tot maand bewegen zich een aantal van verschillende voor- en onderwerpen van menschelijke kennis en wetenschap voor het glas van den Tijdspiegel. Die allen in oogenschouw te nemen, ter bevestiging van de gegrondheid der opgegeven vraag, zou te veel gevergd zijn, en daarom bepalen wij ons bij eene van die: *de geschiedenis.*

Gesteld dat iemand de grootste vorderingen in de *mnemotechnie* gemaakt hebbe en in staat zij alle geschiedkundige vragen uit de oude en nieuwe, algemeene en bijzondere historie, als een andere Prof. Pick, te beantwoorden; wij zullen den *geleerden* veelweter met bewondering aanstaren; maar hij zal in onze schatting dalen, wanneer wij in hem niet meer dan eene wandelende kronijk beschouwen, die het aan *wijsheid* ontbreekt, om, in het bijzondere en openbare leven, de lessen, die de geschiedenis in zoo groote mate oplevert, behoorlijk toe te passen.

Anders handelde Alexander van Macedonië, die de merkwaardigste geschiedenis der oude Hellenen, door Homerus bezongen, op zijne verre togten, als een handboek, met zich voerde; - anders handelde Julius Caesar die zich naar den grooten Alexander poogde te vormen; - anders zoo menige held en staatsman uit vroeger en later eeuw. Maar volgden alle helden en staatsmannen, wetgevers en vorsten dit edele voorbeeld?

Een der merkwaardigste verschijnselen, op het einde der achttiende eeuw, was de ontzettende omwenteling in Frankrijk, die de vernietiging van het vorstelijk gezag, den dood des konings, en de oppermagt des volks ten gevolge had en een einde vond in de verheffing van een gelukkig veldheer tot alleenheerscher der Franschen, die, op zijne beurt, verpligt werd den overweldigden troon af te staan aan het verdreven koninklijk geslacht. Maar strekten die gebeurtenissen, die Frankrijk en Europa op zooveel schats, bloed en tranen te staan kwamen, tot

leering van vorsten en volken? Zagen de eersten, in al het gebeurde, eene krachtige aansporing, om de vaders hunner volken te zijn en de belangen hunner onderdanen, door wijze wetten en een regtvaardig bestuur, te bevorderen; beschouwden zij in de liefde hunner onderhoorigen den hechtsten steun van hunnen troon? In een woord: maakten de lessen der geschiedenis hen *wijzer?*

Het tegendeel had plaats. Overal, waar de loop der gebeurtenissen gestrekt had om het gezag der vorsten te herstellen, was het de kennelijke bedoeling, om den stand van zaken terug te voeren tot op de hoogte waarop deze zich eene halve eeuw vroeger bevonden had. Noodlottig was die dwaling, en in Frankrijk boette een Karel X. haar met het verlies van zijnen, op willekeur rustenden, troon.

De les was hard en ontzettend, en aanvankelijk scheen zij aan den opvolger van den onttroonden vorst niet te vergeefs gegeven te wezen; maar allengs begon Lodewijk Philip de vermeende belangen van zijne dynastie, staatslieden en hovelingen, boven het volksbelang te stellen en te vergeten dat hij den schepter uit handen der Parijzenaars ontvangen had, en... weinige uren waren toereikende om hem in het noodlot van zijnen voorganger te doen deelen.

Zijne dwaling was die der meeste vorsten van ons werelddeel. Het was bij de Metternichs van alle hoven vergeten, dat de geestkracht en liefde der volken, in de onvergetelijke jaren van 1812-1815, de koningen van Europa van het ondragelijk juk eens overweldigers hadden bevrijd. Vergeten waren de toezeggingen en beloften, in dagen van bangen nood, aan de reddende en alles opofferende volken, gedaan, omdat men het zoo zoet vond oppermagtig en willekeurig te regeren. Vergeten werd het, dat de volken in den bevrijdingsoorlog mondig waren geworden, en... aan Po en Spree, Donau en Rhijn verhieven zich duizenden stemmen tegen het onverantwoordelijk gedrag der vorsten en hunne raadslieden.

De geschiedenis had vorsten en staatsmannen niet wijzer gemaakt.

En de volken - waren zij wijzer geworden?

Een boek ware er te schrijven wilde men dit in de bijzonderheden onderzoeken, en den blik slaan op het *beroerd Europa* dezer dagen. Vestigen wij slechts op Frankrijk het oog!

Een enkele Februarijdag is genoeg, om het koningschap te vernietigen en de oude republiek te herstellen. Als de wonderboom van Jonas verheft zich de Fransche vrijheidsboom in weinige uren; maar niemand schijnt er aan te denken, hoe het met de vrijheidsboomen van 1789 en 1793 gegaan is; het is toch ook niet te vermoeden, dat de Parijzenaars aan het *vroeg rijp*, *vroeg rot*, van vader Cats, zullen gedacht hebben; evenmin als dat de leiders van den opstand tegen den troon gevraagd hebben: of Frankrijk en de Franschen ook rijper zijn voor eenen republiekeinschen regeringsvorm, dan het Frankrijk van 1789 of de Franschen van 1793?

Het kost weinig moeite eene republiek te proclameren, eene dynastie vervallen te verklaren van den troon, nieuwe vaandels te doen vervaardigen, eene nieuwe geldmunt te doen slaan, *burger* in stede van *mijnheer* te zeggen, de woorden *vrijheid*, *gelijkheid* en *broederschap* op alle publieke gebouwen te doen schilderen, enz. enz. enz. met dat alles vormt men evenmin echte republikeinen, als door het geweervuur van een zestigtal barricaden; en toch is men dwaas ge-

noeg zich te verbeelden, dat men, met al die uitwendigheden en met al dat rumoer, den geest en zin eener natie van eenige millioenen eene geheel andere rigting kan doen aannemen. Kinderen, die de verschijnselen in eene tooverlantaarn of de vertooning van zoogenaamde chineesche schimmen aanschouwen, mogen zulke plotselinge veranderingen begrijpelijk vinden; de bezadigde man glimlacht er bij en haalt er de schouders voor op.

Wil men bewijzen, voor hetgeen wij beweren; men neme de geringe moeite om de geschiedenis te raadplegen. Karel X. komt ten val, omdat hij de zoogenaamde vrijheid der drukpers wilde beteugelen door zijne koninklijke ordonnantiën, en de Republiek van Februarij 1848 verkondigt de volkomene vrijheid der pers; maar naauwelijks heeft de Republiek vier maanden bestaan, of de Dictator Cavaignac verkondigt aan de vertegenwoordigers van het souvereine volk: ‘dat men aan de drukpers hare vrijheid niet kan wedergeven, dan nadat men zich tegen hare misbruiken behoorlijk had gewapend.’ Deze verklaring wordt met alle blijken van goedkeuring ontvangen. Wat zou men gezegd hebben, indien Lodewijk Philip, in Julij 1847, eene gelijksoortige verklaring hadde afgelegd?

In Februarij 1848 is, zoo het heet, gansch Frankrijk overtuigd, dat de *groote* natie *te groot* is, om onder het koninklijk bestuur de hoogte te bereiken waarvoor het bestemd is en dat, om daartoe te komen, een Republikeinsch bewind het monarchaal bestuur moet vervangen; maar vier maanden zijn naauwelijks verstreken, of men verkondigt openlijk, in de dagbladen, de vrees, ‘dat de gevestigde regering der Republiek op den duur niet bestaanbaar is en dat men, vroeg of laat, tot eenen Constitutionelen Koning zal moeten terugkomen.’

Bezat Frankrijk dan geene geschiedenis? Waren de jaren van 1789 en 1793 vergeten? Dacht niemand meer aan het Comité van algemeen welzijn, aan het Directoire, het Consulaat en het Keizerrijk? Gevoelden mannen, van eene Europesche vermaardheid, het niet, dat zij zich verlaagden tot acteurs, bij het opvoeren van een treurspel, dat, voor vijftig jaren, met zooveel ophef was aangekondigd, en een zoo jammerlijk onthaal genoten had? en mogen wij, die, met de geschiedenis in de hand, de wereldgebeurtenissen beschouwen, niet vragen: *zullen de menschen dan nooit wijzer worden?*

Zonderlinge vraag! Begrijpelijk wordt zij ons waar wij haar op onkundigen en onbeschaafden - onbegrijpelijk, waar wij haar op letterkundigen en geleerden toepassen. En toch ligt hare oplossing in het onbegrensde der menschelijke eer- en hebzucht. *Tel brille au second qui s'éclipse au premier* is eene spreuk, waarmede weinigen zich kunnen vereenigen. Het zij zoo; maar zij behoorden voor dit hun gevoelen openlijk uit te komen. Arm zijn zij evenwel aan opregtheid, maar des te rijker in huichelarij. Zij versmaden het koninklijk purper, maar onder den gelapten Diogenes-mantel verbergt zich de toekomstige Robespierre of Napoleon. Sully's en Washington's vindt men zoo zeldzaam op aarde!

Men zegge niet, dat de Republiek van 1848 eene geheel andere is dan die van 1789 en 1793, noch beroepe zich op de meerdere gematigdheid der bewindsmannen van Februarij ll. in vergelijking van de bloeddorst der volkstribunen uit de dagen der eerste omwenteling! Toen had men Augustus- en September-mannen, en thans de geweldenaars van Mei

en Junij. Destijds verkondigde men den oorlog aan de koningen, den adel en de geestelijkheid, en thans is de krijg tusschen armen en rijken losgebroken! De handelende personen in de beide groote treurspelen zijn veranderd, maar de tooneelen van geweld, opstand, moord en verwoesting zijn dezelfde gebleven, en de tegenwoordige *montagnards* hebben de vroegere *sans-culottes* vervangen! Voor vijftig jaren namen graven, baronnen en priesters de vlugt en thans ontwijken gezeten burgers, fabriekanten en kooplieden de stad des bloeds en des gewelds! Reeds zijn de bewindsmannen van Februarij gevallen voor die van Junij, de dichterlijke geschiedschrijver week terug voor den moedigen veldoverste; maar hoe lang zal deze voor het vuur van nieuwe barricaden beveiligd blijven? of wat naam draagt de man, die door de Voorzienigheid bestemd is, om aan Frankrijk de verlorene orde en rust weder te geven?

De eerste revolutie, haar loop en gevolgen heeft voor vorsten en volken, geenszins tot een waarschuwend voorbeeld gestrekt; maar zullen ook de bloedige bladzijden der laatste te vergeefs geschreven worden en *de menschen dan nooit wijzer worden?* Het zegt weinig, de negentiende eeuw eene eeuw van kennis, licht en vooruitgang te noemen, wanneer die kennis, dat licht en die vooruitgang niet dienstbaar gemaakt worden aan de bevordering van orde, rust en het geluk der volken! De lessen der ervaring waren zoo duidelijk, zoo bestemd, zoo alles afdoende en zij werden zoo dikwerf herhaald, dat het tijd wordt haar eindelijk ter harte te nemen. Worden die lessen, bij voortduring, door gekroonden en ongekroonden, door aanzienlijken en geringen in den wind geslagen, dan storten de troonen in puin en keeren de volken terug tot de barbaarschheid der middeleeuwen.

Waarom toch versmaden vorsten en volken het onderwijs der geschiedenis, die verstandige leermeesteresse der natiën? Waarom besturen de vorsten hunne onderhoorigen naar een verouderd stelsel van regering, hetwelk, op vroegere tijden van toepassing, thans als uitgediend is te beschouwen omdat de gedaante der wereld veranderd is? Waarom verdiepen zich de volken in holklinkende theorien, die voor geene verwezenlijking vatbaar zijn? Het antwoord is gereed: omdat de menschen niet wijzer zijn! *zullen zij dan nooit wijzer worden?*

En waar ligt de oorzaak van het verstandeloos gedrag der menschen? Men behoeft hiernaar niet lang te zoeken. De menschen gedragen zich niet wijzer, omdat zij zich, niet door de voorschriften van rede en godsdienst, maar door onbeteugelde hartstogten en driften laten besturen en het genot der zinnen tot het hoogste doel des levens stellen. Men sluit het oog voor de lessen der wijsheid en opent het oor voor de vorderingen eener onbepaalde roem- en eerzucht. De vorst, die een hoogstonbeduidend burgerman zoude wezen, ware hij niet in een koninklijk paleis geboren, verheft zich dwaasselijk op den titel van Majesteit en verbeeldt zich een Numa te zijn! De burgerman, die zijn eigen huis niet weet te besturen, waant, door hoogmoed verblind, dat hij geroepen is om volken te regeren! Poogde de een zoowel als de ander, in den stand waarin de Voorzienigheid hem plaatste, aan zijne roeping getrouw te zijn, dan ware het beter in de wereld en de menschen gelukkiger. De staatsdienaar en de landbouwer zijn even onmisbaar in den staat, als de

koopman en de winkelbediende; maar waar zou het heen, wanneer alle landbouwers ministers - alle bedienden kooplieden begeerden te worden? Het klinkt zoo fraai, dat het volk souverein genoemd wordt; maar wanneer alle staatsburgers wetgevers worden, wie zullen dan gehoorzamen?

Slechts dan en dan alléén, wanneer de menschen hunne onbeteugelde hartstogten en driften, de eischen eener bandelooze zinnelijkheid, de onbepaalde vorderingen van rang- eer- en roemzucht, door rede en godsdienst, zullen hebben leeren bedwingen, zullen zij de lessen der geschiedenis en der ondervinding ter harte nemen en, door middel van dat leerzaam onderrigt, zullen zij *beter* en tevens *wijzer* worden. Dat zij zoo!

W.

Lentemijmering.

Variatie op een thema van F.W. Carové.

Voor Europa, en in Europa voor de menschheid, brak een nieuwe lente aan, toen vóór vier eeuwen de boekdrukkunst werd uitgevonden. Ontdekkingen en uitvindingen volgden weldra elkaêr met snelheid op. De klassieke wereld, Oud en Nieuw Testament, Oost- en West-Indië verhieven het hoofd uit den digten nevel, waarmeê ze waren bedekt; Zwingli en Luther begonnen de hervorming van het kerkelijke, Copernicus van het wetenschappelijke zonnestelsel.

De eeuw van 1435-1535 werd als de lente van een' nieuwen tijd begroet.

Ook deze eeuw eindigde, na menigen harden kamp, innerlijk verscheurd en verdeeld, om ('t was vóór ruim honderd jaren), een pheniks uit zijne asch, als jongste tijd te herrijzen.

Weder verdrongen zich de ontdekkingen en uitvindingen, zoo onderscheiden van aard als groot en gewigtig. Wat drie eeuwen vroeger de boekdrukkunst was, werd nu de *openbaarheid*, die zich uitbreidde met onweêrstaanbare magt. De oudste letterkunde van het Oosten, de heilige schriften van elken tijd en ieder volk, vooral het boek, voor allen bestemd, het boek der natuur, der kunst, der wetenschap, der wereldgeschiedenis, - werden geopend, gelezen, verklaard; Harvey en Halley ontdekten den omloop des bloeds en der kometen, Mesoner vond eene nieuwe, Washington en Lafayette hervormden de staatkundige wereld.

Nog heeft deze lente geen eind: nog steeds hooren wij het springen van eeuwenoude ijsschorsen, vergruisd door de magt van opborrelende levensstroomen: - nog dagelijks weidt zich onze blik aan 't verrassend losbreken van bloesemknoppen, nooit gezien, en te midden der algemeene opstanding ruischen wonderbare toonen, luide hier, ginds nog overstemd door onweder en voorjaarsstorm.

Algemeenheid is de heerschende geest van de aangebroken lente: niet in een' enkele spreekt hij; niet maar in eene kleine schare van uitverkorenen, niet voor één volk, voor ééne kerk spilt zij hare schatten. Als het zonlicht eene wereld

bestraalt, als de glans van myriaden tintelende starren aller oog tegenblinkt, zoo ontwaakt een geest van algemeene liefde, van alomvattende en alles doordringende waarheid. Geen slavernij wacht den een, opdat de ander boven den gekromden nek van zijn' broeder alleen de stralen der lentezon opvange; niet meer zal 't geloofsbegrip des een' het andere kind van God voor eeuwig in den afgrond slingeren. Ontwaakt is in de menschheid het bewustzijn van haren gemeenschappelijken, goddelijken oorsprong, - ontwaakt het bezielende gevoel van algemeene verbroedering, de zaligende hoop op gemeenschappelijk heil. Humaniteit is het Godswoord, gesproken tot wie smachtten naar vrede en vrijheid, gesproken te midden van de stormen der revolutie. De wegen, gebaand door trotsche veroveringszucht, begeerigen handelsgeest, bekrompen fanatismus, zij zijn geopend voor menschenliefde, waarheid, voor den triumftogt van schoonheid en liefde.

Harmonie, door de poëzy vermoed, door het geloof erkend, door de wetenschap gevonden, zal ordenen en effenen wat nog woelt en bruischt, zal het leven hervormen met bijna onmerkbare, zeker onweêrstaanbare magt. De sterveling had haar nagespoord in de zigtbare schepping, de wegen der sterren ontward, de banen der kometen afgebakend, in den schoot der aarde hare schoonheid bewonderd; de geschiedenis der natiën en de gedenkrollen der eeuwen toonden van harmonische ontwikkeling de onmiskenbare sporen. Maar wat der wetenschap in natuur en geschiedenis levenswet bleek, is tevens de ziel van het streven en pogen: het streven naar harmonie in bestaan en werken, is de hoogste taak, het verheven doel van elke poging in kunst, wetenschap, godsdienst: verzoening, het tooverwoord, dat de baren effent.

Dáárom juist is het hoogste streven van onzen tijd een *godsdienstig*, gerigt op den waren band van alle bestaan en werken. De wetenschap wil de harmonie kennen als waarheid, de kunst haar als schoonheid aanschouwelijk maken, de zedelijkheid haar als regt in het goede verwezenlijken, de godsdienst zelve in alles, in waarheid, schoonheid, regt, deugd, den alomtegenwoordigen, albesturenden alles verzoenenden Werkmeester der harmonie vereeren en beminnen.

Dat is de geest, die rede, verbeelding en wil moet heiligen, om door 't gewijde verbond der drie de menschheid met volle bewustheid harer bestemming te gemoet te voeren: genoeg is 't voor 't oogenblik, veel reeds gewonnen, dat wij tot bewustheid van dit doel en streven gekomen zijn, - genoeg, om met vast vertrouwen de ligt nog verwijderde, maar eenmaal zeker aanstaande verwezenlijking van dit ideaal te gemoet te zien.

De zon rijst, lentezefirs suizen, onmerkbaar maar gewis gaat de verjonging voort; alles snelt den helderen dag tegen; alles haakt naar mededeeling, naar gemeenschap. Gelijk 't jubelend klokgelui de geheele gemeente ter blijde feestviering roept, gelijk 't zonlicht op de vleugelen der liefde heensnelt naar de arme dwaalsterren, zoo klinkt nu het vrijgemaakte woord in ruime kringen, zoo dringt nu het licht der waarheid en der liefde met steeds versnelde vaart door tot de verst verwijderde volken. En ieder, wiens voorhoofd door de stralen der rijzende zon is aangeroerd, wiens hart door het liefdevuur der nieuwe lente is ontstoken, - hoe brandt hij, om zijne denkbeelden, zijne gevoelens in aller har-

ten uit te storten, omdat in zijn' geest het vermoeden, in de diepte zijns harten het gevoelen leeft, dat dàt alleen het ware, goede, schoone en regte kan zijn, wat allen toestemmen, allen huldigen, omdat allen daardoor bevredigd, verheven, gelukkig gemaakt worden.

De vrijheid des woords, ze is ons waarborg eener heerlijke toekomst; gaat zij niet uit van het heilige vertrouwen op de magt, op de onoverwinnelijkheid der goddelijke waarheid? Het doode kristal alleen schuwt het levende licht: wat leven heeft, in de koesterende stralen der zon alleen kan het tieren. Zelfzucht en logen mogen zich verbergen, de liefde kent geene vrees, de waarheid vreest tegenspraak noch aldoordringend licht.

Waarheid en liefde, waarom zouden ze elkander vreezen of vlieden? Nemen wil de liefde niets, geven alleen, bevredigen, verzoenen! Een' ieder laat, gunt zij 't zijne, wat zij hem ontneemt is de zelfzucht alleen, die van het geluk der gemeenschap hem beroofde. En de waarheid? de waarheid, die alles vereent, is niets anders dan de gedachte der liefde, het goddelijke wereldplan zelf, dat niet goddelijk was, zoo 't op onverwinbare tweespalt kon stooten. En dit juist is de hoogste vreugde van 't aanzijn, dat de mensch zich geroepen weet, om dit wereldplan steeds meer te doorgronden, aan het gekende in vrijheid mede te werken, - dat hij zijner onsterfelijkheid zeker is, omdat zijn verlangen, zijn streven oneindig is als zijne goddelijke roeping.

Zoo peinzend, zat ik neder en droomde van een' blijden dag en helderen zonneschijn... dof gerommel als van een naderend onweder wekte mij uit mijne mijmering: 'k hief den blik opwaarts, en ziet, 't was donker geworden om mij heen; onheilzwangere wolken werden voortgezweept door het zwerk, waarachter de dagvorstin zich onheilspellend verborg; stormen gierden en deden eeuwenheugende eiken kraken; kil viel de sneeuwjagt mij op het brandend gelaat; dwaallichten flikkerden dansend om mij heen. Sidderend zonk ik neer en jammerde: o, mijn God, heb ik mij bedrogen in zoo zoet eene hope; was, wat ik lente waande de gunst slechts van een enkelen straal der zwakke winterzon; verkondden zefirs zuchten den naderenden storm alleen; zal ligt nog lang de morgen niet dagen, is uw kind gedoemd ten eeuwigen nacht, ten weerloozen speelbal der woedende elementen?... Daar ruischte eene stem, melodisch als de klank van hemelsche cithersnaren om mij heen, en sprak: Was immer lente zonder storm, ooit Meidag zonder morgennevel? Doet 't kraken van het dorrende loof des vorigen wereldjaars u sidderen, kleingeloovige? Meent gij, de harmonie ware verstoord, het hemellicht gedoofd, omdat één oogenblik het wolkenfloers u 't vooruitzigt benevelt? De storm, moet hij niet het luchtruim zuiveren; de onweêrswolken, zullen ze niet neerdalen als regen, verkwikkende het verjongde aardrijk? Uitgebluscht zullen ze worden, de dwaallichten, die u tegenblinken met bedriegelijken glans; donker zij nog de nacht, te schooner verrijst weldra de zon; eeuwig en onvergankelijk zijn God, deugd, vrijheid, - vooruitgang, door nacht en storm vaak, vooruitgang toch is de leuze des wereldbestuurs. Geloof en strijd!

Gesterkt stond ik op: geloof verlichtte mijn levenspad en kweekte zoete hoop, vast vertrouwen te midden van den strijd om mij heen. Met kinderlijk toevoorzigt trad ik het nieuwe wereldjaar, welks ge-

beurtenissen mij een oogenblik deden sidderen, te gemoet, vast verzekerd, dat de toekomst niets dan heerlijke, ongedachte wonderen van goddelijke wijsheid en liefde kan openbaren.

- S -

Brievenbus.

VII. Brief van een Drentschen boer, na 't lezen van 't Verslag van de gebeurtenissen, voorgevallen te Amsterdam op den 24 Maart 1848, enz. door de HH. Mrs. P.M. Nolthenius en B.J. Ploos van Amstel, te Amsterdam, bij G.J.A. Beijerinck.

Mieneer de Riddekteur!

Dat steet me nou es regt goed an, dat i mien breefien in oew boekies zet hebben. Dao heb i me 'n biester groot pleizier mit daon. Ik doe der oe wal veur bedanken. I hadden oeze volk es mutten zien toekieken, toe teuterige Lumme oes dat boekie van 'n post in huus bragt. Mien olde moeder kreeg de kniepbril uut der testementien in ne vensterbank, en zette um oppe neuze, um dat schildertien, daer buten umme toe, te bekieken. En ‘wonder an 'n ende!’ zeî mien vaêr, ‘pas es op! as oeze Jaopik niet nog 'n schoelmeister wordt, of zoo'n menister uut ten Haoge, of 'n perfester oppe schoele ligt wel. Heb ik mien levent!’

En zoo ging 't oppe straete ok. Want Lumme vertelde overal, da 'k zoo'n groot dik boek kregen had. Tot oeze veldwachter toe, zeijen ze alle gelieke, da 'k nou wel kans had, as oeze schoelmeister er uut kneep, of op ofging, um in zien plaesse te kommen.

Nou begriep i wal dasje altwisse gekkenpraot. Ik zou ze wal schoelmeister, bah! 't is 'n goed baentien en gef riekelik geld genog, maer dao he 'k je gien letters genogt toe eten. Maer das tot daer an toe! de oezende is ok gien perfester.

Maer nou wou ik oe wal verzuken, as 't mit oew believen is, of i zoo vrundelik willen wezen, um nog es weêr wat in oew boekies te zetten. 'k Zal oe zeggen waerum. Luuster, mieneer! buurman dao 'k oe 's anderen lesten van sproken heb, heit me daer weêr 'n boekien daon, van zoo'n paer dokters uut Amsterdam, Nolthenius en Ploos van Amstel; dat schrief over die rebelderij in de Meerte, en heet van verslag van de gebeurtenissen, voorgevallen te Amsterdem, op den 24 Maart 1848, en kort overzigt van het regtsgeding daarop gevolgd. I kunnen 't te koop kriegen bi zoo'n boekebiender Beijerinck.

Van die pleiterijen, dat begriepste wal, weed ik gien zier of. En of die kerels, die ze vrijsteld hebben, zuver onschuldig bint, da wil ik niks geen gedoe mit hebben. Dat motten ze mit menaer weten, want dao bint de regters um toesteld. Maer dat wol ik eigenlijk nou maer zeggen: regt zuver is de zaek toch niet. Want dat Duutsche gezelschap mag nou nog niks kwaods daon hebben, die bieenkomsten stao ik je niet. Nao mien oogemark heit de schriever 't an 't regte ende, asse op pag. 9 zegt: De vereeniging ten huize van Gödeke, het zoogenaamde Bildungsverein, Bildungs-Geselschaft, was tot heden zeer onschuldig, doch dat genoot-

schap zoude ongetwijfeld in het vervolg de kern geworden zijn van eene vereeniging waar men alles van had kunnen vreezen.

Dat spreek je van zelfs; 'n regter kan niemand straffen veur 't giene niet daon heit, al kanne ok wal nagaon en berekenen, wat de kerel in 't zin had. En dat die knaopen niet veul goeds in 't zin hadden, en mitter gezelschap wat vremds zochten, kiek das je zoo klaor as twie maol twie vier is. Wat deden ze aors mit die honderd boekies van zoo'n manifest des kommunistischen partei. Zoo ien of twie dat kan er deur, das um te laezen, maer honderd toegelieke, dao schuult meer achter. En zoo denk er de schriever ok over asse zeg: Hoezeer het genootschap qua talis, geene betrekkingen buiten 'slands aangeknoopt had, telde hetzelve leden die met communistische vereenigingen in verband stonden, en die zeker alles zouden aangewend hebben om deze strekking te bevorderen.

Onder 't lezen docht ik zoo: das je toch miseraobel vremd dat die boekies in 't Duutsch bint. Das je nou toch 'n taele die iedereen lang niet versteet, wat hebben ze dao nou mit kunnen uutrigten? Want zoo'n cegarenmaekersjongen en zoo'n straotenveger, begriepen je dao niks van: krek zoo veul as oeze kat, asse in testamentien kiek. Zukke luude hebben je buten of in den vremde gien kennisse. Maer toe 'k verder lezen had, mieneer! toe docht ik, nou heb ik oe! Dao waeren je 'n bult Duutsers onder, snieders en zoo al meer.

‘Dao heb i 't nou,’ zei mien vaêr, ‘dat vremde goed zou 't oes daon hebben. Ze mosten die butenlanders maer alle gelieke 't land uutjaegen. Wat doen we 'r mit? 'T is net of oes luu volk niks kennen as eten en drinken.

O 't ventien was zoo biester kwaed. Da was je nou raor. He reerde 't uut. En der is je wat van an ok, mieneer! want as je es wusten hoe 'n bult van die vremde pottendraegers in oeze dorp komp, 't bint je niks as poepen, en dan die turfgraevers, 't is alles uut Munsterland en ne graofschop. 'T is je dan betoeren biester naer. En dan zoo as buurman zeg, bint de meeste snieders in Amsterdam moffen en allerlei vremd volk; ze kommen hier in ons landtie naekend en bloot, en asse effen kunnen, kniepen ze 'r uut mit oeze goeje geld, en lagchen ons oppe koop toe lekker uut. En hoe 'n bult arm volk van die schooijers mit kassies en dreiorgels loopen er langs de huuzen, net of 't hier maar zoo'n stal is en we gien armen genog van oeze volk te onderholden hadden. (Ja wa 'k zeggen wol die armwet is je ok 'n miseraobel misselik ding. Komp er haost 'n neije? 't is offe uut 'n andere wereld of nog wieder weg hin kommen mot. 'T houd je biester an).

Och jonk! dat most niet. Da wee 'k wal, as ik 'n toertien baos was, alle gelieke wegjaegen, dat geet niet, maer 'k zou ze toch wal anders kriegen. Dat geet maer zitten, en 't duurt niet eens biester lang, of dao heb i ze an 'n armkasse. Anderen kommen en nemen petent, zetten miseraobel groote winkels op en maken 'n ander kapot en te langen leste slaon ze 'n bankrot of kriegen brand, maeken anderen ongelukkig en um zelvers rieke. - Dat geet nou toch niet an.

Buurman zeg wal, doe er es wat teugen? maer dao wou ik et dan wel es teugen bezien. Ze motten met die vremden net zoo doen, as wi sins hier in vorige tieden in oeze Drent 't gebruuk hadden. Kwamp er ien uut 'n andere gemeinte, of uut 'n vremd karspel, al wasse nog zoo rieke, dan moste een borgtogt mit hebben uut de plaesse waer e van daon kwam, das

ze um, asse in armoe kwam te vallen, wollen onderholden, en ne niet ten laste der neije gemeinte was. Dat deeën we over ent weêr, - en zoo wou ik 't mit dat vremde volk van buuten weg ok an. Dat docht me nae mien oogemark zou 'n tikkeltien helpen.

Ze liggen altied te raggen op oes land en oeze volk, en ze weten niet hoe gouw ze hier hin kommen willen, wat isje dat nou? Laet ze blieven in eur land.... Maer wat zal 'k er ok al veul van zeggen? We bint er mit menaer ok wat schulddaodig an. As 't niet uut 'n vremde komp, deug 't niet. En zoo doende lop alles hop en de top inne gekheid. 'T is betoeren wel slum a is 't ziet, hoe mennig ambachtsman van older tot older Hollander, veur 'n vremde achteruut zet wordt. En zoo as 'k betoeren ok van buurman wal heur, doen ze 't mit andere gestudeerde en knappe luu ok zoo. Maer as oeze volk ok alles willen hebben en draegen zoo as de vremden, dan zit er ok altwisse niks anders op, as zoo maer mit geduld of te wachten hoe 't geet. Maer 't spiet me dasse zoo duvelse gek bint, om altied nae te aopen en hin in vremden te loopen. En och, mieneer! oeze boeren doen 't ok al. Ze bint van ende of an niet meer as oeze veurvaeders. Alles verandert, alles mot nae de leste mode, 't ien nog al meer as 't ander. Pas es op! mit al die neije fratsen zeggen de vremden nog es: goen dag zaems! we bint zoo goe vrunden, we willen maer mit menaer onder één dak en uut een pottien voortboerken. En.... weg is Neêrland, krek of 't er nooit west is.

I mutten niet zeggen, mieneer! Jaopik hoe kompst er an jongen? nou bist an deur slaen! 'T liek er niet nae, mieneer! dasje wel es meer zoo kommen. Weede nog wal van Napoleon? Nou as 't mit oew believen is!.... dat ging er ok raer langs. En waor kwam 't van daen? 't was je alle te gelieke: bonjour Fransche vrunden, ha! i bint ferme kerels, i bint oeze broeders.... 'T was maer spietig dat dat breurschap zoo duvekaeters veul geld en bloed kost heit. En zoo kon 't nog wel es kommen. O jong wat die Duutsers oes, onneuzele stumpers, mit oeze geld graeg in dat Duutse land insmokkelden! - God bewaere oes as dat gebeuren most!

Och! mieneer de riddekteur, as ik oe bidden mag, schrief es 'n stukkien in oew boekies um de menschen an 't verstand te brengen, dasse wat zuneger huuft niet, want de armoê wordt je al dagelieks grooter, maer dasse wat wiezer en wat meer an er land gehecht worden. Kiek, 't is mien werk zoo niet en kan 't niet wachten, want in ne bouw is 't er druk, anders zou ik ze schrieven 'n stukkien over vaederlandsliefde en godzaoligheid en zoo al meer. Want nao mien oogemark kan 't er betoeren niet langer deur.

Nou wil ik er maer uutscheijen. 'T is je ok al wal zoo. Oeze roobonte heit kalft, o jong! zoo'n eeuwig mooi veêrs kalfien! i mutte es kommen kieken. Zeker! dat muste es doen, dan kanste tegelieke de krente stoet mit kriegen, of i mogten willen wachten tot de jagt los is. Deksel das je 'n tied, zoo'n haeze laot um wal gebruuken, wadde? en zoo'n patriesie ok wal. Nou kom maor! i binnen wellekom, heur! De groetenisse van oeze volk, al wat wunseliek is, mieneer!

Oew vrund JAOPIK
uut Drent.

Kronijk van den dag.

Augustus.

BINNENLAND. - Een geheel onverwacht teeken van leven door de Eerste Kamer gegeven, dreigde in het begin dezer maand de bestaande moeijelijkheden te vermeerderen door de aftreding van den Minister van Justitie, die zeer waarschijnlijk eene stremming in de behandeling der gewigtige aanhangige aangelegenheden zou te weeg gebragt hebben. De verwerping der wetten ter afschaffing der lijfstraffen en tot niet aanvulling der vacatures in de geregtshoven door genoemde Kamer werd door den heer Donker Curtius, misschien niet ten onregte, beschouwd als een blijk van persoonlijke tegenwerking, en zijne aanvraag om ontslag was aldus eenigermate een beroep op de gezindheid des Konings, om hem door eene vernieuwde opdragt van het ministerie een openlijk blijk van onveranderd vertrouwen te geven. Dit had dan ook plaats. De redenen, om welke Z.M. verklaarde het verlangde ontslag niet te kunnen verleenen, behelsden de goedkeuring der handelwijs, welke tot nog toe door den minister was gevolgd, en het gebeurde had geene andere uitwerking, dan dat daardoor de ultra behoudende gezindheid van de meerderheid der Eerste Kamer volkomen was gebleken. In hare tegenwoordige zamenstelling was het niet onwaarschijnlijk, dat zij zich ook bij de behandeling van de herziening der Grondwet in eene houding van tegenwerking zou plaatsen en daardoor het vaderland aan gevaarlijke schokken blootstellen. Met allen eerbied voor verkregene regten zou het echter in de tegenwoordige omstandigheden bedenkelijk zijn geweest lijdzaam af te wachten op hoedanige wijs de Eerste Kamer haar regt van afstemming verder zou willen uitoefenen; en de aanvulling der vijf opene plaatsen in die Kamer door nieuwe benoemingen, waartoe de Koning thans is overgegaan, was een maatregel, waartoe de openstaande gelegenheid een gelukkige uitweg mag genoemd worden uit eene moeijelijkheid, die de geheele Grondwetsherziening dreigde te doen stuiten, zoo de regering niet besloot om van den tot nog toe gevolgden wettigen weg af te wijken. Intusschen was het antwoord der regering op de bedenkingen door de afdeelingen der Tweede Kamer, in haar algemeen verslag over de ontwerpen van Grondwetsherziening, reeds aan die Kamer medegedeeld, en daarbij eene reeks van wijzigingen in de voorgestelde ontwerpen gevoegd. De gewigtigste dezer wijzigingen betrof de zamenstelling der Eerste Kamer, waarvan thans de verkiezing door de provinciale staten werd voorgedragen; de overige moesten strekken om door toegeven aan de bedenkingen der Kamer in sommige punten het geheel meer aannemelijk te maken. Een nieuw verslag der

Kamer toonde echter, dat deze wijzigingen nog niet groot genoeg waren om hare goedkeuring voor het geheel te verwerven. De raad van state, het placet, de vrijheid van onderwijs, het regt van vereeniging, en het inkomen der kroon waren thans de voorname punten van bedenking. Velen verwonderden zich dat, terwijl de Kamer in vele opzigten zoo sterk aan het behoud gehecht toonde te zijn, zij tevens wat den raad van state en het inkomen der kroon betrof, op de afschaffing der eerste en de vermindering van het laatste sterker aandrong, dan zelfs door de grootste voorstanders van bezuiniging tot nog toe was gedaan. Intusschen had zij wat deze vorderingen betrof de denkwijs des volks even sterk voor zich, als zij die ten aanzien der andere punten algemeen tegen zich had, en het is niet te ontkennen dat de regering, door het behoud van dien raad en het bedrag van dat inkomen ten uiterste te verdedigen, hare opregte gezindheid om de lasten des volks zooveel mogelijk te verligten bij velen zeer twijfelachtig heeft gemaakt. Reeds was de dag bepaald, waarop de openbare beraadslaging over de herzieningsoutwerpen zoude beginnen, toen een voorstel van nadere wijzigingen dezelve wederom deed uitstellen. Deze nieuwe wijzigingen hadden inzonderheid de strekking om de door de Kamer gevreesde nadeelen der afschaffing van het placet voor te komen, en de belangen van het lager onderwijs te verzekeren. Ook werd een nieuw voorloopig kiesreglement daarbij gevoegd, waarbij voor de keuzen eene volstrekte meerderheid werd voorgeschreven. Wederom volgde een nader algemeen verslag der Kamer, waaruit bleek dat op onderscheidene punten, ondanks de reeds voorgestelde veranderingen, de vorige bedenkingen nog waren blijven bestaan. En nu werden eindelijk, den 16^{den} Augustus, de beraadslagingen begonnen en bijna onafgebroken tot laat in den avond voortgezet. Nog twee nota's van wijzigingen werden door de regering gedurende de discussie voorgesteld; het regt van vereeniging, de Eerste Kamer, de rekenkamer en de militie waren de punten, waaromtrent nog nieuwe bepalingen werden voorgedragen. De discussie eindigde, gelijk wel niemand onzer lezers onbekend zal zijn, daarmede, dat al de ontwerpen met eene aanzienlijke meerderheid werden aangenomen.

Op eenen tusschendag, werd over de verhooging der begrooting voor het ministerie van Oorlog beraadslaagd, en het daartoe strekkend ontwerp van wet met eene meerderheid van elf stemmen verworpen; doch, naderhand met eenige vermindering op nieuw voorgesteld zijnde, aangenomen.

Het wetsontwerp voor eene belasting op de bezittingen is ingetrokken.

Wij wenschten hiermede het verslag over de aangelegenheden des vaderlands te kunnen besluiten, maar eene ongelukstijding uit de overzeesche bezittingen eischt nog eenige regelen. De expeditie naar het eiland Balie is mislukt, en de verschoonende bewoordingen, waarmede de uitslag van het gevecht wordt berigt, kunnen de daadzaak niet bewimpelen dat onze troepen aldaar met zwaar verlies het hoofd hebben gestooten. Het is te duchten dat deze gebeurtenis ook finantiële bezwaren zal aanbrengen, en onze staatslieden eene nieuwe les zal geven hoe wisselvallig de voordeelen zijn welke Oost-Indië ons oplevert, en waarop ongelukkig zoo dikwijls als vaste inkomsten is gerekend.

FRANKRIJK. - Het gevoel dat de republiek, in plaats van het heil van Frankrijk

uit te maken, het slechts aan een onafzienbare reeks van moeijelijkheden zal blootstellen en tot nog toe niets dan rampen heeft gebaard, wint meer en meer veld; en indien zich thans een ernstige pretendent voor den Franschen troon kon opdoen, is er weinig twijfel aan of hij zou door de meerderheid des volks als een redder worden ingehaald. Ongelukkig - of mogelijk zullen sommigen meenen gelukkig - voor Frankrijk, ontbreekt het echter aan zulk een pretendent; en de republiek moet haar bestaan voortzetten zoo goed zij kan. De afgeloopene maand is wat de ontwikkeling van haren toestand betreft bijna een tijdperk van stilstand geweest; Parijs is in staat van beleg gebleven, handel en industrie hebben flaauwe en vruchtelooze pogingen aangewend om zich uit hunne kwijning te verheffen, de nationale vergadering heeft hare zittingen besteed aan maatregelen voor het oogenblik en bijna nuttelooze debatten, en de vestiging van eenen blijvenden staat van zaken door het tot stand brengen eener constitutie is nog geen stap gevorderd. Het voornaamste wat de wetgevende magt heeft verrigt is eer een terugtred dan een vooruitgang geweest, namelijk het beperken der vrijheid van de drukpers en van het regt van vereeniging binnen grenzen bijna nog enger dan onder het vervallen koningschap. De wet op de clubs, en die op den borgtogt der dagbladen en de misdrijven der drukpers werden aangenomen, wel na langdurige en heftige debatten, maar zonder dat de bevolking zich daaraan veel liet gelegen zijn, of de vergadering zelve veel gewigt aan den geest dier bepalingen scheen te hechten. Zij waren voor het oogenblik noodzakelijk om de woelingen van misnoegden en kwalijkgezinden voor te komen; later moest men zien, hoe ze met de hooggeprezene en zoo ruim beloofde vrijheid in overeenstemming te brengen. De redevoering van Proudhon ter verdediging van zijn voorstel om op een derde gedeelte van alle opbrengsten van kapitalen ten behoeve van den staat beslag te leggen, heeft alle bezitters van eigendom met schrik vervuld voor de ontwerpen der communisten. Het verslag over dit voorstel, waarin Thiers dit in al deszelfs ongerijmdheid en de geheele maatschappij in hare grondslagen aantastende strekking ten toon stelde, en waardoor men meende dat de zaak der communisten een onherstelbare slag was toegebragt, heeft Proudhon niet afgeschrikt om later in zijne verdedigingsrede met eene heftigheid het woord te voeren, als tot nog toe slechts in communistische vlugschriften van de dolste soort het geval was geweest. De hoofdinhoud zijner redenering, welke hij eindelijk ook in al hare naaktheid verkondigde, was, dat na de Februarij omwenteling niemand meer gehouden was zijne verbindtenissen na te komen of zijne schulden te betalen. Het voorstel is eindelijk afgewezen met eene gemotiveerde orde van den dag, waarbij Proudhons redevoering werd gelaakt, als inbreuk makende op de zedelijkheid, een beroep bevattende op lage en booze hartstogten en lasterlijk voor de omwenteling van Februarij. Er is echter niet aan te twijfelen of het getal van hen, die met dezen ultra-communist instemmen, is groot genoeg om ernstige bekommering voor nieuwe onlusten te doen koesteren. De tegenwoordige regering blijft dan ook voortdurend op hare hoede, en houdt bestendig eene geduchte krijgsmagt gereed om elke poging tot het hernieuwen van den burgeroorlog te dempen. Intusschen dreigen haar nieuwe moeijelijkhe-

den door het openbaar maken van het rapport der commissie van onderzoek over de vroegere gebeurtenissen. Dit rapport en de daarbij behoorende bijlagen beslaan niet minder dan drie lijvige boekdeelen, waarvan vooral het laatste stukken bevat, welke de leden der vorige provisionele regering en andere personen van aanzien en invloed zeer bezwaren. De commissie heeft lang gedraald met het openbaar maken van haren arbeid; ook generaal Cavaignac had dit gaarne willen vermijden of ten minste eene openbare discussie over deze ontdekkingen in de nationale vergadering willen voorkomen. Het is dit rapport hetwelk de algemeene aandacht thans vooral bezig houdt, zoodat men zelfs de laatste gewigtige tijdingen uit Italië met tamelijke onverschilligheid heeft vernomen. De discussie daarover heeft voorshands minder opschudding veroorzaakt dan men gevreesd had. De meeste bezwaarden hebben zich vergenoegd met de aangevoerde daadzaken te loochenen; evenwel zijn Caussidiere en L. Blanc in staat van beschuldiging gesteld. De toestand des lands vervult den tegenwoordigen regent van Frankrijk blijkbaar met de grootste bekommering, want niet alleen merkt men, in plaats van eene meerdere verbroedering en eendragt een steeds heftiger wordenden tweespalt tusschen de partijen op, maar ook vertoonen zich in Parijs de verschijnselen eener onrust en spanning, welke voor eene nieuwe uitbarsting van oproerige bewegingen doen vreezen.

DUITSCHE STATEN. - De erkenning van het algemeene rijksbestuur schijnt geene bezwaren te vinden, ten minste zoolang die erkenning zich tot eenige pligtplegingen kan blijven beperken. Er vertoonen zich echter zoo vele blijken van de ijverzuchtige waakzaamheid der afzonderlijke staten voor hare eigene zelfstandigheid, dat de rijksbestuurder zich wel niet ligt aan eene botsing van bevelen zal wagen. De militaire huldiging had in Pruissen reeds bijna tot moeijelijkheden aanleiding gegeven; na de verklaring echter dat de uitdrukking *huldiging* niet in haren uitgestrektsten zin, maar alleen als eerbewijs moest opgevat worden, hebben de militairen aldaar en door geheel Duitschland ter eere van den rijksbestuurder driemaal vivat of hoera geroepen, en daarmede is de netelige huldigingszaak, waarop de Duitsche eenheid terstond schipbreuk dreigde te lijden, gelukkig uit den weg geruimd. Het parlement te Frankfort gaat intusschen voort met de algemeene grondregten der Duitsche burgers vast te stellen. Onder de laatstelijk aangenomene bepalingen, die na langdurige redetwisten aldus zijn geregeld, vindt men: Alle Duitschers zijn gelijk voor de wet. Aan geen stand zijn bijzondere voorregten verbonden. (De geheele opheffing van den adelstand is niet kunnen doorgedreven worden.) De doodstraf is afgeschaft, behalve voor militaire misdaden. Ook alle andere lijfstraffen zijn afgeschaft. Het geheim der brieven, aan de posterij toevertrouwd, is onschendbaar. Ieder Duitscher heeft het regt om zijne meening in woorden, geschriften, drukwerken en teekeningen vrijelijk te uiten. Deze vrijheid zal onder geene omstandigheid en op geene wijze, noch door censuur, noch door het stellen van zekerheid, noch door de uitgaaf van staatswege, noch door het belemmeren der drukkerijen of van den boekhandel, noch eindelijk door postverordeningen, of andere beletselen, beperkt of opgeheven mogen worden. Over drukpers-delicten zal door regtbanken van gezworenen, volgens eene op te stellen rijkswet, geoordeeld worden. - In de zittingen van dit parle-

De Aartsherlog Johan.
RIJKSBESTUURDER VAN DUITSCHLAND.

ment blijft het nog even onstuimig toegaan als te voren. De geringste aanleiding is voldoende om de leden in drift te doen ontvlammen, en deze opgewondenheid voert wel eens tot tooneelen waaraan de belagchelijke kant niet ontbreekt. Bij de beraadslaging over de petitiën, waarin eene amnestie voor staatkundige misdrijven werd verlangd, over welk punt de commissie voorstelde over te gaan tot de orde van den dag, sprak zekere Brentano met vuur voor het uitvaardigen van zulk eene amnestie, en liet zich daarbij ontvallen, dat men de lieden, die in Baden de wapenen hadden opgevat, toch niet harder moest behandelen dan een prins van Pruissen. Deze woorden gaven het sein tot een geweldig rumoer. De monarchaal gezinde leden schreeuwden zoo hard zij konden: Weg met dien spreker; de liberalen daartegen in: Ga voort, ga voort. Eindelijk, na vruchtelooze pogingen te hebben aangewend om de orde te herstellen, moest de vice-president Soiron de vergadering schorsen, die daarop met groot tumult uiteenliep. Brentano, die door de verbolgene Pruissische afgevaardigden reeds staande de vergadering met vuisten was gedreigd, werd daarna door verscheidenen van hen uitgedaagd. In de volgende zitting wilden zij doordrijven, dat Brentano tot de orde geroepen zou worden. De liberalen schreeuwden wederom daar tegen in, en toen de voorzitter, zonderling genoeg, uit naam der vergadering verklaarde dat Brentano zich aan eenen edelen volksstem en aan de vergadering had vergrepen, werd de opschudding zoo hevig, dat de zitting voor een uur werd opgeheven, ten einde de leden tijd te laten om te bedaren. Bij het hervatten der zitting begon echter het geweld op nieuw, en thans schreeuwden ook de toeschouwers met de liberalen mede en werden daarop met moeite verwijderd. Na dit alles begon men te bedenken wat nu eigenlijk in de zaak behoorde verrigt te worden, en besloot vervolgens met eene groote meerderheid om haar maar voor afgedaan te houden. - Van eene vergadering, welker leden zulk eenen ligt geraakten volkstrots aan den dag leggen en toonen zich zelven zoo weinig te kunnen beheerschen, zal toch wel bezwaarlijk de eenheid en het heil van Duitschland te verwachten zijn. De zaak van Limburg is door het parlement niet weder opgenomen, en het zou niet te verwonderen zijn, dat, wanneer het zulks deed, dit geheel ondergeschikte belang de Duitsche eenheid reeds uiteen deed spatten, daar niet ligt een der Duitsche vorsten de hand zou willen leenen tot het eerste voorbeeld eener gewelddadige beschikking over grondgebied, waarvan zijn eigen land, indien het parlement in deze magtsuitoefening smaak kreeg, ligt het volgende voorbeeld zou kunnen opleveren.

De tijdsomstandigheden hebben niet verhinderd dat het feest van den dombouw te Keulen met grooten luister is gevierd. Zoowel de rijksbestuurder als de koning van Pruissen waren daarbij tegenwoordig. Beiden hebben elkander op de openbare straat omhelsd en zijn daarna gearmd voortgewandeld; ook heeft de koning eene deputatie van het parlement ontvangen en eene aanspraak van den president aangehoord en beantwoord; bij het gastmaal heeft de koning den rijksbestuurder aan zijne regterzijde laten zitten en hebben deze hooge personen elkander feestdronken en gelukwenschen toegebragt. Hoe weinig echter uit zulke vertooningen van eensgezindheid tusschen regerende vorsten is op te maken, welke houding hunne kabinetten weldra tegen-

over elkander zullen aannemen, heeft de jongste geschiedenis genoegzaam getoond.

De keizer van Oostenrijk is, na herhaaldelijk en dringend daartoe te zijn aangezocht, naar Weenen, ten minste naar Schönbrunn teruggekeerd. Zijne verdere verwijdering zou zijne hoofdstad met eene volkomene regeringloosheid bedreigd hebben. De inwendige toestand van Oostenrijk blijft moeijelijk genoeg. In de hoofdstad heeft het geluk der Oostenrijksche wapenen in Italië eenen voor de regering gunstigen indruk gemaakt; maar in Hongarije, Gallicië en Croatië duurt de vorige toestand voort, en lijden de materiële belangen des lands ontzaggelijk onder de vijandigheid, waarmede de verschillende gedeelten der bevolking tegen elkander over blijven staan.

ITALIAANSCHE STATEN. - De gebeurtenissen in Italië hebben een zeer onverwachte wending genomen. Reeds op 23, 24 en 25 Julij waren bij Rivoli verschillende gevechten tusschen de Oostenrijksche en Italiaansche troepen geleverd, in welke beide partijen aanzienlijke verliezen hadden geleden, en derhalve beide den vijand eene nederlaag konden toeschrijven. De gevolgen bewezen echter maar al te zeer, dat het voordeel aan de zijde der Oostenrijkers was gebleven; want niet alleen was Karel Albert genoodzaakt om het grootste gedeelte van Lombardije aan den vijand over te laten, maar de Oostenrijksche magt was ook in staat om aanvallender wijs te blijven handelen en op Milaan aan te trekken. Het scheen in het eerst, dat deze stad zoowel door de inwoners als door het Piemontesche leger hardnekkig zou worden verdedigd; maar bij de overmagt der Oostenrijkers, koos Karel Albert de partij om over de overgaaf te onderhandelen. Het gerucht hiervan vervulde de Milanezen met verontwaardiging over het vermeende verraad van den vorst, die als het ware Italiës bevrijding op zich genomen had; en de vroeger zoo hoog geprezene beschermer zag door de opgewondene menigte zelfs zijn leven bedreigd en moest zich ter sluiks uit de stad verwijderen. Het Piemontesche leger, waarvoor vrije aftogt was bedongen, trok over de grenzen terug, en de stad, welker ingezetenen veiligheid was verzekerd, werd door de Oostenrijksche troepen bezet. Tot nog toe schijnt het inderdaad te blijken, dat Radetsky van zijne hernomene magt met gematigdheid gebruik maakt. Evenwel heeft een groot aantal der inwoners de wijk genomen, en duizende Italiaansche vlugtelingen zijn reeds in Zwitserland aangekomen. In de steden van Piemont verspreidden deze tijdingen eenen schrik, die te naauwernood onder den schijn van wraakzuchtige opgewondenheid kon worden verborgen. Men trachtte zich gereed te maken ter verdediging van de grenzen des lands, waar een inval der Oostenrijkers werd te gemoet gezien; maar ook aan deze kans vond Karel Albert het niet raadzaam zich te wagen. Hij gaf de voorkeur aan eenen wapenstilstand van zes weken op voorwaarden, die inderdaad vernederend mogen genoemd worden, dewijl daarin bepaald wordt dat de Piemontesche troepen ook Venetië zullen ontruimen en die stad voorloopig aan Oostenrijk zal in handen gesteld worden. Venetië weigert echter voor als nog zich aan deze bepaling te onderwerpen, en meent sterk genoeg te zijn om zich alleen te verdedigen; doch na de wijs waarop de gewapende bevolking van het overige noordelijke Italië zich heeft gedragen, is het niet zeer waarschijnlijk dat het met deze verdediging ernst zal worden. De eenige hoop voor Italië schijnt thans in eene tusschenkomst van vreemde magten

gelegen te zijn. Werkelijk is deze tusschenkomst ook door Frankrijk en Engeland aangeboden, maar alleen op den vreedzamen weg van onderhandeling. De voorwaarden, welke door de gevolmagtigden dier mogendheden zijn voorgesteld, zouden, naar het gerucht, de vereeniging van Lombardije met Piemont en de verheffing van Venetië tot eenen onafhankelijken Staat onder Oostenrijksche bescherming wezen; waarschijnlijk zal Oostenrijk deze bedingen niet aannemen dan met bijvoeging van andere, strookende met de voordeelige houding, welke het thans heeft aangenomen. In eene proclamatie verkondigt Karel Albert op hoogen toon zijn besluit om, indien binnen de bepaalde zes weken geen vrede tot stand komt, weder ten strijde uit te trekken; waarschijnlijk zal hij zich echter daarop nog wel eens bedenken, daar zijne magteloosheid tegenwoordig maar al te blijkbaar is. Zoodanig is thans de toestand van Opper-Italië geworden door het arglistige dralen van den vorst, die deszelfs bevrijder wilde worden, maar eerst de nood hoog genoeg wilde laten klimmen om Lombardije en Venetië te dwingen, zich voor eene vereeniging met Piemont te verklaren. Door dit vertoef heeft hij Oostenrijk tijd gelaten om deszelfs krijgsmagt in Italië te versterken, terwijl de opgeraapte benden welke het grootste gedeelte van de magt der Italianen uitmaakten, en wier aanval in de eerste opgewondenheid misschien geducht zou zijn geweest, door de ongemakken van eenen slependen oorlog ontmoedigd werden en van zelve wegsmolten.

In het overige Italië doen zich voor de zaak der vrijheid geene gunstiger vooruitzigten op. Modena is door de Oostenrijksche troepen bezet en deszelfs hertog weder teruggekomen, nadat hij vooraf eene algemeene amnestie had afgekondigd, waarvan echter de hoofden en leiders van vroegere oproeren waren uitgezonderd, over wie het banvonnis is uitgesproken. Blijkbaar maakt dit hertogje zich gereed om binnen kort weder op zijne gewone wijs te gaan regeren, thans inderdaad onder bescherming der Oostenrijksche bajonetten, waarmede hij reeds vroeger heeft gedreigd. De hertog van Toscane heeft den Oostenrijkschen generaal van Welden beloofd, dat hij de orde in zijne staten zal weten te handhaven; ware dit het geval niet dan zoude de Oostenrijkers dit voor hem komen verrigten. Ook het pauselijke gebied heeft de Oostenrijksche krijgsmagt niet ontzien, maar hier evenwel eenen tegenstand ontmoet, waarop waarschijnlijk niet was gerekend. Bologna, reeds door hen bezet, is weder ontruimd moeten worden, en het bombardement, waarmede het dusgenaamde verraad der Bolognezen moest gestraft worden, is op het protest van de aanwezige vertegenwoordigers der vreemde mogendheden gestaakt. De tijding der overgaaf van Milaan en der schennis van het grondgebied zijner staten schijnt een einde te hebben gemaakt aan de aarzeling van den paus om tegen Oostenrijk eene openlijk vijandige houding aan te nemen. Een protest tegen den inval der Oostenrijkers is de eerste handeling geweest van een nieuw benoemd ministerie, en er is weinig twijfel aan of bij een verder voortrukken der vijandelijke troepen zou de gewapende tusschenkomst van Frankrijk worden ingeroepen; hoewel het zeer twijfelachtig is of dezelve bij de tegenwoordige gesteldheid van Frankrijk zou verleend worden.

ENGELAND. - De dreigende vrees voor de uitbarsting van eenen geduchten opstand in Ierland is wederom geweken,

en de Engelsche dagbladen hebben ten opzigte van dit rampzalige land hunnen gewonen toon hernomen; zij zijn vol uitweidingen over de dwaasheid en ondankbaarheid der Ieren, die hunnen ellendigen toestand aan hunne eigene schuld hebben te wijten, en de goedheid en weldadigheid miskennen, waarmede de Engelschen de diep gezonkene bevolking van dat gewest voor een uitsterven door den hongerdood bewaren. Zij wijzen daarbij steeds op den laatsten tijd en plaatsen de oorzaak, waardoor Ierland sedert eeuwen hoe langer hoe dieper is gezonken, namelijk dat hetzelve stelselmatig aan de belangen van Engeland werd opgeofferd, zooveel mogelijk in de schaduw. - Terstond nadat de opschorting der *habeas-corpus* acte voor Ierland was doorgegaan, werden de strengste maatregelen genomen om zich van de voornaamste volksleiders te verzekeren. Er werden aanzienlijke prijzen uitgeloofd voor diegenen, die hen in handen der regering zouden leveren. Een van deze, O'Brien, had met eene kleine gewapende bende in het gebergte nabij Kilkenny post gevat, maar de toeloop van landvolk, waarop hij schijnt gerekend te hebben, had geene plaats, en na een weinig beteekenend gevecht tegen de krijgsmagt, die uitgezonden was om hem te vatten, verstrooide zich ook zijn geringe aanhang, daar de geestelijkheid thans, in plaats van de bevolking op te ruijen, deze vermaande om zich stil te houden, en aldus eene gelijktijdige uitbarsting van eenen algemeenen opstand voorkwam, waardoor alleen de magt der Engelschen had kunnen gevaar loopen. Thans kon het in hechtenis nemen van de meest verdachte personen op verschillende plaatsen zonder moeite of groote opschudding geschieden. Daarna had een bediende in het stations gebouw van den spoorweg te Thurles het geluk van den prijs op het vatten van O'Brien gesteld te verdienen, door dezen, terwijl hij wachtte om naar Limerick te vertrekken, te herkennen en aan de politie aan te wijzen. Later werd ook Meagher gevat, en hiermede achtte men de beweging zoo goed als gedempt te zijn, daar de andere volksleiders zich naar buiten 's lands schenen te hebben begeven. Evenwel luiden de laatste berigten in die gewesten van Ierland, welke als brandpunten der gisting kunnen beschouwd worden, wederom niet gunstig, en is de toestand van dat beklagenswaardige land, hoewel door het voorkomen van eenen opstand de rampen van eenen binnenlandschen oorlog voor als nog zijn afgewend, niet minder wanhopig dan te voren; want het is de wanhoop, in de eigenlijke beteekenis des woords, die de bevolking in de armoedigste streken beurtelings tot gewelddadigheden opwekt en deze wederom dempt; dezelfde ellende, waarvan de dagbladen zoo kort geleden de akeligste beschrijvingen hebben medegedeeld, dreigt weder op nieuw, en misschien in nog hoogere maat, daar de aardappelen, letterlijk het eenige voedsel van den armen Ierschen landbouwer, door het ongunstige weder nog minder schijnen te zullen opleveren dan in de vorige slechte jaren. Dat het innen van pachten en belastingen wederom het teeken zal geven tot geweldadig verzet en wraakoefening is derhalve maar al te zeer te duchten.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

De roeping der Duitsche kerk in onze dagen.

Iets over het heden en voor de toekomst door Dr. C. Ullmann.

Overgenomen uit de Stud. u. Krit., 2tes Heft. In het Repert. voor Buitenl. Theol., I D. 3 St.

Een woord ook voor ons vaderland en onzen tijd.

Wij achten het eene gelukkige keuze, dat de redactie van het Repertorium voor buitenlandsche Theologie het Woord voor onzen Tijd, van den verlichten Heidelberger Godgeleerde, wiens heldere, bezadigde denkwijs door velen onder ons wordt gehuldigd en met wien zeker vele Godgeleerden in ons vaderland sympathiseren, ook tot het Nederlandsch publiek liet komen. Past het ook niet zoo ten volle op onzen kerkelijken en staatkundigen toestand, het bevat beschouwingen en wenken, die onze aandacht en behartiging verdienen.

Moge men toch ook ten onzent bijna angstvallig den geestelijken stem in de openlijke aangelegenheden ontzeggen en wil men hen als minderjarigen behandelen; - doen onze politici den geestelijken stand de eer aan om hem als eene Cassandra te beschouwen; - de Heidelberger Hoogleeraar meent dat de theoloog een lid is van het ligchaam zijns volks; hij houdt het er voor dat ieder, en daarom ook hij, moet vragen, welke zijne bijzondere taak is in dit oogenblik, waarin God, ook ‘in de reuzenschreden der noodzakelijkheid, tot de volken en koningen spreekt, en in den donder van zijn gerigt over Europa gaat.’

Maar daarom giet hij niet, gelijk sommige staatkundigen, die als zij een paar raderen van het groote werktuig in hunne beweging gadesloegen εὑρήκα schreeuwen, zouden verwachten, met dweepzieke bekrompenheid de wraakfiolen uit, en loopt hij niet als een andere Ananus weeroepend door het bedreigde Jeruzalem; - neen! hij behoort onder die mannen, die ja de teekenen des tijds gadeslaan, maar die toch het geloof het hoofd laten opheffen tot de vrije zonne Gods, ook terwijl hun voet in onweders staat, die wenschen en willen, ‘dat de beweging tot eene waarachtige, zedelijk gegronde (op zedelijkheid gevestigde en gebouwde) verheffing des volks worde, en dat de dag voor het edele en regte inderdaad kome,’ en die vermeent, dat de oproeping om daartoe mede te werken niet het minst tot de godgeleerden en geestelijken komt.-

Hij verlangt eene vrijheid, die tot eenheid brengt, maar niet naar die vrijheid,

die met boei en geesel in de handen vernielt en vertreedt en verwildering en brutaliteit predikt, maar eene wezenlijke, die regten vraagt, doch ook regten ontziet, die zich aan wet en zedelijkheid houdt; - niet eene vrijheid die de vernielende toorts eener valsche wijsheid zwaait en verwoestenden brand sticht, maar die het licht draagt met voorzigtigtige hand en het zijne stralen alom laat verspreiden. - En dat het tot eene zegepraal dezer vrijheid komt, zij het dan door geregelde ontwikkeling en spoediger, óf spader en na storm en strijd hoopt Ullmann, op grond dat de mensch mensch blijft, en er voor hem daarom wetten en behoeften blijven bestaan, die niet vernield, niet op den duur kunnen worden geschonden en verloochend - omdat er geen staatsleven kan bestaan, hetwelk op het tegendeel van dit alles steunt.-

Ullmann predikt dit nu in geenen deele, om zich door zulk eene *speech* eene plaats te bezorgen in de kamer der Badensche Stenden of in de vergadering te Frankfort; - hij heeft er vrede mede dat de godgeleerde en geestelijke niet op het staatkundig tooneel wordt geroepen. - En dit behoefde en behoeft in Baden trouwens ook niet. - Niet omdat men dáár den geestelijken invloed vreest. Die wordt door uitsluiting uit Stenden of Staten-Generaal allerminst geweerd - adres aan hetgeen in Leycester's tijd en later bij ons plaats had - adres aan de nietherkiezing van enkele leden uit de Staten-Generaal, waarbij eene zekere partij duidelijk deed blijken wat zij vermogt.

Het openlijk optreden en werken van eenig priester is niet te vreezen, maar in het heimelijke woelen, dáár zit het gevaar. Wij althans zien liever den priester dan het werktuig der priesters tegenover ons.

De vergaderingen behoefden niet te ontaarden in een theologisch strijdperk; dat gebeurde immers niet ten tijde van Kantelaar en Bernardus Bosch. - Het weren van den Godsdienstleeraar uit de hooge landsvergadering van staatswege is niet regtvaardig; maar het is der godsdienstleeraren waardig om van dat voorregt of die eer afstand te doen. Wij zouden op de verdenking, dat zij welligt de vergaderingen tot een theologisch strijdperk zouden maken, kunnen antwoorden, dat regtsgeleerden daarvan een broeinest van chicanes en hairkloverij, dat kooplieden er eene lucratieve speculatie van konden maken. - Sedert de herstelling van onzen staat is de Tweede Kamer, en ook de Eerste, goeddeels door regtsgeleerden bezet geweest; - is daaruit zoo veel heils geboren? In bijna alle takken van bestuur en administratie, in wetgeving e.z.v. hebben zij aan het roer gestaan; - is daaruit zooveel helderheid en eenvoud gesproten? - Nog eens! de geschiedenis leere! - Nog eens! Ullmann begeert niet, dat men in Baden theologen deel gunne aan het bestuur. Nog eens! in het land der Welcker's en von Rotteck's, dat in Duitschland de eerste, later door gedwongen achteruitgang gevolgde, schreden op den weg der vrijzinnige staatkundige ontwikkeling deed, was misschien zulk een element, als door toelating van een meer humaan, wetenschappelijk beginsel in onze Tweede Kamer kon worden gebragt, minder noodig.

Men heeft ook aangevoerd, dat wel geen predikant zijne gemeente, zoolang en op den duur als de zittingen zulks vorderen, zijne gemeente zou kunnen verlaten; - maar hebben niet velen hunner ambtgenooten? Zijn niet de spoorwegen dáár om hen tot de verrigting althans van een goed deel hunner werk-

zaamheden in staat te stellen? - Zijn andere maatschappelijke betrekkingen dan zoo niets beteekenend, óf voeren de daarin geplaatsten zoo weinig uit, dat *zij* daarin zooveel gemakkelijker kunnen worden gemist? - Nog eens; niet om hetgeen de predikant is en in de maatschappij is; want dan zouden onverstand en onchristelijkheid vereischten bij de vertegenwoordigers des volks moeten wezen; - maar omdat de wet spreekt, omdat de algemeene opinie in de vereeniging van beide betrekkingen bij hen iets incompatibels ziet, en de groote hoofdzaak er van die zijde iets bij zou kunnen lijden; ziet daar waarom de meeste predikanten gaarne van aanspraak en kans op benoembaarheid en keuze als afgevaardigden ter Tweede Kamer afstand zouden doen. Doch daarom willen zij zich nog niet beschouwd hebben als onmondigen aan wie alle regt van inzage en stem is ontzegd. - Waar de publieke zedelijkheid, de hoogere belangen des volks ter sprake komen, dáár hebben zij zoo mogelijk een plus van regt en bevoegdheid om daarover na te denken en bij gevolg van dien luid te denken, dat is: te spreken en te schrijven. Of moeten zij in de lasten, niet in de regten der burgers deelen? Is hun stand eene misdaad, waarvoor men levenslang de burgerregten kan ontzeggen? - Zijn zij onmondigen?

Doch genoeg over dit punt. Wij hebben daardoor, was zulks noodig, Ullmann en met hem anderen willen verdedigen, die in deze dagen, ofschoon godgeleerden, meenden dat het hunne roeping was om in en voor hunnen tijd te spreken. De Heidelberger Professor rigtte tot het publiek een fiksch en hartig woord. Zulk een woord had hij voor regeringspersonen, voor wijsgeeren, voor orthodoxen, voor ultraliberalen, voor dienaren der Godsdienst, waarvan wij eene enkele proeve voor ieder willen mededeelen.

Voor regenten.

‘Geweld en list, trouweloosheid en leugen, zelfzucht en onbeschoftheid kunnen voor eenigen tijd eene bende of horde zamenbrengen, maar geen' staat vormen. De waarlijk staatbesturende wetten en magten zelve hebben haar zeker steunpunt niet in de bajonetten, niet in het geweld, maar alleen in de gemoederen, in den wil en de gezindheid. Zonder deze laatste is de staat een levenloos nietig formalisme. De gezindheid echter is alleen zeker en duurzaam, als zij op zedelijke fondamenten rust en in zedelijke karakters zich afdrukt. - En de zedelijkheid zelve? - kennelijk heeft ook zij weder eenen dieperen grond, uit welken alleen zij een vol leven en duurzame deugdelijkheid verkrijgt; het is de erkenning eener zedelijke wereldorde, eener boven alles zwevende heilige magt, die zich als wetgevend en rigtend openbaart; het is met één woord de Godsdienst.’

Voor wijsgeeren.

‘Al predikt gij voor menschen en volkeren nog zoo veel en nog zoo goed van de redelijkheid van het regtvaardige en goede en van de schoonheid der deugd; wanneer zij de eeuwige geboden der zedelijkheid niet als stemme Gods in hun geweten vernemen en gevoelen; wanneer alzoo de zedelijkheid niet rust op ernstige godsvrucht en levendige liefde tot God, welke haren zekeren grond in de geloofwaardige openbaring Gods vindt, dan zal alles vruchteloos en wankelbaar zijn. Geen openbaar (algemeen?) zeker geluk zonder zedelijkheid, geene zedelijkheid zonder

godsdienst. - Geene waarlijk voor het volk geschikte godsdienst buiten de Christelijke.'

'Het Christendom heeft zich gedurende eeuwen proefhoudend betoond, en doet dit nog aan ieder heilbegeerig gemoed en aan de in hunne vrijheidsliefde zedelijk ernstige innerlijke (?) volken, terwijl het tevens in zijne kracht tot het voortbrengen van zedelijk vrije persoonlijkheden het eigenlijke beginsel van eene hoogere staatsinrigting in zich draagt. Deze eeuwig frissche kracht des Christendoms is ook heden niet uitgeput. Ook heden nog is Christus de gestalte, die hoog boven al het menschelijke, zondige en beperkte verheven, de volkeren voorgaat in de volheid van (een) goddelijk en in de reinheid van een echt menschelijk leven; - ook heden is Hij het die, één met God en tevens zich overgevende aan de geheele menschheid, de ware verzoening en den vollen vrede brengt; - ook heden is Hij het, uit wien de echte vrijheid voortkomt, de vrijheid uit God en in God, de vrijheid, die geen deksel der boosheid is, maar die uit inwendige aandrift der liefde alles goeds volbrengt. Toont ons ook slechts ééne gedachte, slechts ééne daad, waardoor de nieuwe tijd zich waarlijk boven Christus en boven het Christendom in zijn onvergankelijk wezen (het eeuwige daarin) heeft verheven.'

Voor ultraliberalen.

'Hetgeen onze tijd waarlijk goeds heeft, in het idée der broederschap, der menschelijke gelijkheid, der gezonde vrijheid, der deelneming voor bedrukten, armen, zwakken en lijdenden: dat is uit het Christendom ontstaan en daar in zijne reinste bron voorhanden. In datgene, waarin deze tijd van het Christendom afwijkt of zich aan hetzelve tegenstelt, in den geest der zelfzucht, der losmaking van hoogere magten, des hoogmoeds, in het overgegeven zijn aan zinnelijke, stoffelijke belangen, blijft hij oneindig ver beneden het Christendom.'

'Zijn de uiterlijke palen, die den mensch terughouden neêrgerukt' - zegt de Semeur - 'dan moet zich innerlijk de stem van het geweten verheffen, en eene maatschappij heeft nooit meer behoefte aan Godsdienst, dan wanneer zij in zekeren zin aan zichzelve overgelaten is. Wordt met de burgerlijke wet tevens de zedelijke verstoord, dan is alles verloren en niets blijft ons over dan ons hoofd te bedekken, in de verwachting, dat dit volk, van God verlaten, zichzelf in zijn graf sluite.'

'Maakt de Godsdienst, de Christelijke Godsdienst overal den mensch eerst tot waren, vollen mensch; zoo geeft zij hem vooral in zulke oogenblikken, als die welke wij beleven, maat en steun, vertrouwen en vrede, echte diepgegronde menschelijkheid. Wee ons echter, als ons volk eene nieuwe geboorte en een hooger welzijn verlangend, het eeuwige en heilige kon vergeten! Dan zou de Heer nog in andere onweders nederdalen, en wij zouden voor onszelven door ontbinding en verwoesting de zwaarste straf zijn.'

Voor ultraorthodoxen.

'Onder Christendom en Christelijke beginselen verstaan wij niet eene geformuleerde dogmatiek, maar het volle gehalte (de volheid?) des levens hetwelk uit Christus voortkomt. - Daardoor slechts kunnen menschen en volken waarlijk vernieuwd en inwendig en in waarheid vrij worden.'

Voor godgeleerden en geestelijken.

‘Zij moeten, zoo als altijd, vooral in dezen tijd, op de eeuwige waarheid en op hunnen alles besturenden beschermer vertrouwende, met de eenvoudige trouwhartigheid der overtuiging of met het profetische vuur, zoo als het aan ieder gegeven is, in hunnen kring, in hunne gemeenten, onder hun volk optreden, en met verdubbelden ijver, met volle en reine aandrift (geestdrift?) den levensgrond in de gemoederen leggen, op welken alleen ook de ware burgerlijke vrijheid en welvaart opgebouwd worden kan, den levensgrond des eeuwigen onder al het wisselvallige, de steun die niet bezwijkt, ook als alles om ons heen instort.’

‘Thans vooral moet de geestelijke de man wezen die, waar anderen tot het volk van zijne *regten* spreken, datzelfde volk op zijne *pligten* wijst.’

‘Leert nood bidden; de geestelijke make van den tijd van verootmoediging en algemeenen druk eenen tijd van verheffing!’

‘Hij werke door het *woord* des Evangeliums, maar vooral ook door *daden* des Evangeliums, en toone zóó, dat hij het ambt der liefde als een heilig erfdeel heeft ontvangen. Hij neme deel aan alles wat gegronde hoop geeft om het groote sociale vraagstuk onzes tijds, het pauperismus, op te lossen.’

‘Het zou te betreuren zijn, indien kundige, welmeenende Christelijk gezinde Godgeleerden zich juist thans van de schouwplaats wilden terugtrekken.’

Wij hebben Ullman zelf laten spreken, en meenen gedachten te hebben aangevoerd, die naar alle zijden behartiging verdienen, die vuur- en wolkkolommen op den weg door de woestijn naar het heilige land der waarheid en des vredes zijn. - Vroomheid, matiging, zelfverloochening, dàt zijn de deugden welke onze dagen van allen vragen. Allen moeten elkander leeren vertrouwen, maar daartoe wordt gevorderd, dat wij het vertrouwen waardig worden. Kleingeestigheid, eigenbaat, bekrompenheid worden den Nederlander verweten; hij bewijze zich, en dat van den hoogsten af, daarvan vrij en rein.

De geschiedenis is het leven der menschheid, de openbaring Gods, waarin zich alles met en uit vrijheid en toch naar eeuwige wetten ontwikkelt. Hooger dan alle vanen met het opschrift: ‘Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap,’ of welke andere inscriptie ook, staat de eeuwige leuze: ‘wat de mensch zaait dat zal hij oogsten,’ staat het: ‘geregtigheid verhoogt een volk, maar de zonde is het verderf der lieden.’ Het heet van Godswege tot allen in onze dagen: ‘ziet, gij allen die een vuur aansteekt, die u met spranken omgordt! wandelt in de vlam van uw vuur, en in de spranken, die gij ontstoken hebt. Dat geschiedt u van mijne hand, in smart zult gij liggen.’

Worde ook ten aanzien van de belangen der kerk onder ons het brutale woord van Frankrijks afgezant: ‘nous agirons de vous, chez vous, mais sans vous’ gehuldigd; wij raden alle kerkelijke personen en besturen, dat zij hunner roeping gedachtig blijven, Ullmann's voetspoor drukken, zich vergenoegen met de mate van vrijheid, die aan den vrijheidszin onzes volks vast is, en dat zij vooral zich het woord voor den geest roepen: ‘wie onder u de grootste wil zijn, die zij aller dienaar!’ - De ecclesia patiens (lijdende kerk)

mogt zich minder uitbreiden; zij legde en stevigde de grondslagen voor de ecclesia triumphans (de zegevierende kerk) beter en hechter dan de ecclesia militans (de strijdende kerk) zulks, althans op den duur, zal vermogen.-

Aanschouwen wij slechts de teekenen des tijds die luide spreekt! Hoe werd magt en heerschappij in onze dagen gefnuikt van eene kerkelijke overheid die vroeger naar lust en willekeur heerschte! Hoe menige verovering werd haar ontrukt; hoe werd aan haar het woord bevestigd: 'wie het zwaard (ook dat van list en logen en brutaliteit) nemen, zullen door het zwaard vergaan!' - Strijdt met het licht! Dat is het eenige waardige en afdoende wapen en een beter zwaard dan alle, die ooit door Paus of Bisschop werden gewijd. - Al gelukken ook voor 's hands in ons midden de pogingen ter vestiging en uitbreiding van Rome's magt, waarin wij overigens een zoeken naar en innen van dubieuse en kleine praetensiën mogen zien, die inderdaad de insoliditeit bewijzen, - het zijn pogingen die geene genezing zullen aanbrengen. - De hierarchie is niet meer van onzen tijd. Zij heeft den haren gehad. - Het eeuwig Christendom gaat eene andere ontwikkelingsphase te gemoet, ofschoon het scheiden van de oude en de intrede in de nieuwe een tijd is van gevaar en smarte. 'Eene vrouw wanneer zij baart heeft droefheid, dewijl hare ure gekomen is.' Wij wenschen als de tijd daar zal zijn, den val van de Roomsche kerk, die nevens goeds zooveel kwaads stichtte; - wij wenschen den val van het Roomsche, van het heerschzuchtige, onware dat ook in de Protestantsche is. Wij wenschen de eenheid van de Katholieke en Protestantsche kerk in het goede, ware en heilige, in het stichtende en verheffende element, dat in beiden is aan te treffen. - Zoo moge de Kerk als levenssfeer van het hoogere in den mensch nevens den Staat bestaan en beide ongestoord zamenwerken! - Wij danken gaarne de redactie van het Repertorium voor de mededeeling, en bevelen ons voor soortgelijke aan.

Is vrijheid van onderwijs wenschelijk en weldadig voor de roomsch katholieken?
Open brief aan....

Amice! Ik zie nu eenmaal ongaarne dat menschen eene domheid begaan. Vooreerst spijt het mij, reeds om de domheid op zichzelve, die nooit te prijzen is, ten anderen, om de menschen, en vervolgens omdat dit mijne geliefkoosde stelling omverwerpt, dat niemand van gezonde zinnen dom behoeft te wezen in die dingen, waarvan hij iets weten *wil;* gelijk men dat in Jodenhoek en bij praatjes van den dag kan opmerken. Dáár spreiden menschen eene scherpzinnigheid ten toon, die bij hetgeen zij in andere opzigten ten aanzien van ontwikkeling, van wetenschap en vaardigheid van oordeel zijn, treurig en wonderbaar afsteekt.

Doch ik hoor u, dunkt mij, reeds vragen, wie is er dan dom geweest? waarover hebt gij u boos gemaakt? - Ik wil u maar in één woord zeggen, dat het over het petitioneeren is om vrijheid van onderwijs, en dat wel vooral van de zijde der Roomsch Katholieken. Gij ziet, dat ik niet Roomsch Katholieke geestelijkheid schrijf; want die is er maar voor een klein gedeelte bij: een paar bisschoppen in partibus, een stuk of wat aartspriesters, op het oog af een honderd of meer pastoors; maar wat wil dit in verhouding tot de duizenden en tienduizenden zeggen? Het is in vergelijking te naauwernood zoo veel, als wanneer men van een' haring den kop afneemt. Ik wil niet hebben dat gij zegt, dat het beest zonder deze ook geene oogen en hersens heeft, dat die kop overal en altijd voorop gaat, dat het lijf zonder den kop een doode romp wordt. Ik verklaar dat alles voor chicanes, die niets ter zake doen. - Ik meen maar, dat ik deze mannen *niet* van domheid beschuldig, omdat zij welligt geldige redenen hebben voor hunne wijze van handelen. Maar die duizenden medeteekenaars wilde ik wijzer hebben.

Ik geloof, namelijk, dat hunne wijze van doen in dezen nadeelig voor de Katholieken zal wezen in hetgeen zij willen bevorderen, nadeelig voor hun maatschappelijk belang; ik zie daarin een' stap, die consequent doorgezet tot onmogelijk te vervullen eischen zal voeren.

Gaan eens de kinderen naar de Roomsche school, dan is daarmede menig punt van aanraking, dat in jeugdigen leeftijd vooral een middel van verbroedering, althans tot verdraagzaamheid kon worden, weggenomen; de lijnen van afscheiding worden scherper getrokken. Men loopt groot gevaar, dat de klove der verwijdering, die van lieverlede werd aangevuld, wijder en dieper zal worden. - Zoo als de zaken nu staan, zijn in de meeste gedeelten van ons vaderland burgerlijk aanzien, invloed, vermogen om voor anderen iets te doen, meerendeels aan de zijde der Protestanten. Wordt den Roomsch Katholiek op zijne school ligt meerdere onverdraagzaamheid ingeboezemd, al was dit maar enkel door zijne afzondering, dan kan dit niets anders ten gevolge hebben, dan dat men zich van hem afzondert en van zijne diensten minder bedient. Daardoor zal voor velen de weg tot vooruitkomen in de maatschappij bemoeijelijkt worden.

Nu mogt men meenen dat die geldelijke toestand welligt een beletsel zou worden voor de oprigting van bijzondere scholen; ik verwacht van deze zijde minder bezwaar voor de Katholieken. De toestand der Protestanten kon in dezen ligt meerdere bezorgdheid baren. - Voor het kerkelijke ontbreekt het den Roomschen zelden aan middelen, en ook aan dat hoofdmiddel niet. Sleept de vrijheid van onderwijs meerdere onttrekking áán den Staat, doch daarmede de onttrekking ván den staat áán die zaak na zich, dan zou daaronder veeleer menig Protestantsch onderwijzer en daarmede het onderwijs lijden. - De bezoldigingen voor de Katholieke onderwijzers zullen wel worden gevonden. Maar ik vraag waar halen zij de onderwijzers van daan? Het moeten (ten zij wij een cargasoentje Vlamingen over krijgen, of dat velen der aankomelingen in ons vaderland, welke men uit Katholieke landen uitdreef, onze barbaarsche taal nog leeren en genaturaliseerd ofschoon wel nooit genationaliseerd worden), Katholieken en Hollanders zijn. Die zijn er niet velen. En ook in België, dat wel geleerden heeft, vindt men te weinig burgerlijke beschaving en weten-

schap, dan dat men op ruime bezendingen van geschikte voorwerpen kan rekenen. Dit bleek duidelijk, tijdens de vereeniging met onze Zuidelijke naburen, in dát ligchaam, dat voor *allen* opneming en bevordering aanbood, namelijk, in het leger. Bij het wapen dat minder wetenschappelijke opleiding eischte, de kavallerie, vond men in het cadre officieren vele Belgen. De infanterie, die meer studie en ontwikkeling des geestes vroeg, telde minder Belgen als officieren. De artillerie had, indien ons geheugen ons niet bedriegt, onder honderd en twintig officieren twaalf Belgen; terwijl men er bij de genie, die hoogere studiën vraagt, zeer enkelen aantrof. Wij willen aan de marine niet denken, dan voor zoo verre deze zeker door menig Hollander werd gekozen, die anders van artillerie of genie zijn vak had gemaakt, en de verhouding dáárdoor nog meer afstekend was geworden.

De Katholieken zullen dus voor'shands eenigermate gedwongen wezen om te nemen wat men kan krijgen - ouder en jonger, geschikter en minder geschikt. Het beste zullen de Vlamingen ook niet verzenden, de besten zullen zich van daar noode laten verzenden. Zoo moeten zij menig ongeschikt voorwerp opnemen, en zijn de arme Katholieken er jaren aan vast. Den Mechelaar kunnen de kinderen leeren op hun duimpje, vaderlandsche en algemeene geschiedenis zullen zij zóó leeren als men dat verlangt; maar in hetgeen tot eene goede, burgerlijke opleiding behoort zullen velen ten achteren blijven.

Maar nu nog iets, mijn vriend! - Wij hebben te doen met menschen, die den vinger vragen en de geheele hand nemen; - zullen zij later niet eene Katholieke Hoogeschool eischen, om vooral Roomsche doctoren en Roomsche advocaten te krijgen? Zullen zij niet eene Katholieke burgerlijke, en ook eene dito militaire academie willen hebben?

De eerste elementen doen wel veel af, maar stellen toch niet geheel gerust. Wat een professor in de Litteratuur al in het hoofd kan komen is immers duidelijk gebleken in het ‘Leesgezelschap te Diepenbeek.’ Zij zijn niet te vertrouwen.

Maar komt het zoo verre, dan weet ik er maar één middel op. Dit is, dat de regering hare onderdanen niet enkel *telt*, maar ook *weegt*, en dat wel waar het toch vooral om het financiëele gaat, ook in het financiëele. Dan wenschten wij wel, dat de directe belastingen, en bij approximatie volgens deze ook de indirecte belastingen, tot maatstaf werden genomen, en dat de minister van Financien eenen staat liet opmaken van hetgeen door Katholieken en Protestanten wordt opgebragt, en dat pro rato aan de eene en andere partij werd gegund voor de zaak van onderwijs enz. - Dan moge ieder zien, hoe ver hij komt!

Maar iets anders wensch ik vuriger. Dat het den zaaijers van onrust en tweedragt niet gelukke, om ons vroeger eendragtig en verdraagzaam volk *te verontrusten*, *te verdeelen*, en zoo doende te beheerschen. - Dat de wetgeving zóó worde ingerigt, dat de regering met eene krachtige hand elke aanmatiging, iedere regtsverkrachting kan te keer gaan. Ik wensch dat men, terwijl men over en voor godsdienst en vaderland ijvert, zijne duurste verpligtingen ten opzigte van godsdienst en vaderland niet vergete. - Weldenkende Katholieken en ook Protestanten kunnen in dit opzigt het meeste doen, ieder in zijne eigene omgeving en in zijn eigen kring, door zoo velen mogelijk te overtuigen, dat er wij bezigen woorden welke een Katho-

liek vóór jaren schreef): ‘in ons land geene behoefte bestaat aan Loyolisten, die de jeugd onderwijzen in alles wat strekken kan om haar zevenhonderd jaar achteruit te zetten.’ - Men moet niet dom willen worden, het niet willen blijven. Er komen eens dagen waarin de mannen van den stilstand en achteruitgang voorwaarts worden gedrongen of gesleurd. En dát is harder dan mede te gaan. - De tijd wreekt elke zonde die men tegen hem begaat, hoe spader des te strenger Dat was Nederlands ondervinding in vele opzigten tot dusverre. Mogten wij wijsheid leeren!

Onpartijdige gedachten over Protestantsche genootschappen en maatschappijen.

> Le faux zèle est un tyran, qui dépeuple les provinces, la tolérance est une tendre mère, qui les rend florissantes.
> FREDERIK DE GROOTE.
> La religion Protestante est tolérante par principe, elle est tolérante essentiellement; elle l'est autant qu'il est possible de l'être, puisque le seul dogme, qu'elle ne tolère pas, est celui de l'intolérance.
> ROUSSEAU.

Het is algemeen bekend, dat, sedert de laatste jaren, in ons vaderland, verschillende Protestantsche genootschappen en maatschappijen zijn opgerigt, die zich ten doel stellen om tegen de proselytenmakerij der Roomsch Katholieken te waken, voornamelijk door het verleenen van geldelijken onderstand aan de genen die verlokt mogten worden tot ontrouw aan hunne belijdenis, en hen alzoo voor de Protestantsche kerk te behouden. Het genootschap Unitas, de maatschappij van Welstand, Christelijk Hulpbetoon, zelfs het eenigzins geheimzinnige Phylacterion, hoezeer ieder zich een' eigenaardig gewijzigden werkkring afbakende, stemmen in dit hoofddoel overeen. Wij voor ons deelen geenszins in de vrij algemeene jubelkreten over den vooruitgang in onze dagen en het veld winnen van het ware liberalismus, en het komt ons voor, dat bij menig onmiskenbaar goeds de genoemde genootschappen een treurigen wanklank vormen. Zij behooren, onzes bedunkens, tot die verschijnselen des tijds, die den opregten en onpartijdigen beminnaar en voorstander van Christelijke waarheid en godsdienst met smart vervullen. Geenszins ontkennen wij, dat vele mannen met een helder hoofd en een edel hart een of meerdere dier genootschappen begunstigen, verdedigen, en aan anderen als heilzaam en weldadig aanprijzen; maar wij zijn overtuigd dat zij zich te veel beloven van, te veel hechten aan maatregelen, die geen doel kunnen treffen, omdat ze in zichzelve afkeurenswaardig zijn.

Wij zijn verzekerd, dat deze stelling door de leden dier genootschappen met allen nadruk zal ontkend en bestreden worden, - dat zij niet slechts als een paradox zal aangemerkt worden, maar òf als een bewijs van volslagen onkunde met de gebeurtenissen van den dag op het gebied van het kerkelijke - òf als verregaande onverschilligheid en flaauwheid - Jan Salieachtigheid zeggen onze hedendaag-

sche letterkundige critici, - òf eindelijk als eene van die hyper-liberale stellingen, die het Ultra-montanismus in de hand werken, gelijk de uitersten elkander raken.

Daarom verklaren wij dat wij van ganscher harte Protestanten zijn, en ons duur verpligt rekenen om onze belijdenis met alle wapenen - die ons te dienste staan - slechts met geene onwaardige - te verdedigen. Deed hier de naam iets af, wij zouden volgaarne den onzen hier onder plaatsen, maar wij houden dien voor als nog terug, om *sine irâ et studio*, en ook zonder vooroordeel, onze onpartijdige gedachten door anderen te laten toetsen.

Wat hebben de Roomsch Katholieken in de laatste jaren gedaan, en wat rekent men hun als eene ongeoorloofde handelwijze toe? Zij verstrekken, beweert men (zonder het evenwel *altijd* genoegzaam te kunnen bewijzen), aan hunne geloofsgenooten voorschotten uit kerkelijke gelden; zij begunstigen degenen, die magazijnen, winkels of neringen hebben, of ondersteunen hen ten nadeele van hunne Protestantsche concurrenten, - en wat de voornaamste grieve uitmaakt, zij trachten vooral in gemengde huwelijken door geldelijke ondersteuning den overgang tot hunne kerk te bevorderen, of zich de kinderen, in de Protestantsche kerk gedoopt, toe te eigenen. Kan en mag de Roomsch Katholieke zóó handelen? Kan hij bij zulk eene handelwijze vrede hebben?

Voor zoover hij in gemoede overtuigd is, dat er buiten zijne alléén zaligmakende kerk geen heil te vinden is, en hij allen die daar buiten zijn voor eeuwig verloren rekent, - want alleen de meer vrijzinnige (of minder slaafs aan der priesteren leiband loopende) houdt nog eene achterdeur open, door de bekeering tot de Heilige Moeder *in articulo mortis* - voor zoo ver hij slechts werkt op het getal, gewis! Maar rekent de Protestant ook zoo? Mag en moet hij zoo rekenen?

Men heeft in de laatste jaren meenen op te merken, en gewis, wij zullen dàt niet onbepaald loochenen, dat de ijver der Roomsch Katholieken tot uitbreiding hunner kerk en de proselytenjagt aanmerkelijk zijn toegenomen, en het is dus wel zeer natuurlijk, dat ook de ijver der Protestanten werd opgewekt, en veler verontwaardiging over de soms allezins laakbare pogingen der Roomsch Katholieken zich luide en heftig in woorden en geschriften openbaarde - maar het is de groote vraag, of de Protestant, bij zijn meerder licht en reiner godsdienstkennis, éénig op het Woord Gods gegrond, geregtigd is om gelijke, of althans gelijksoortige middelen te bezigen, en naar wapenen te grijpen, die hij te regt in de hand van anderen afkeurt? 't Is hier geenszins voldoende om te zeggen: de handelwijs en gedragslijn der Roomsch Katholieken geeft ons Protestanten het volle regt tot wedervergelding; want, als het middel in de hand van den eenen afkeuring verdient, zal het toch in de hand des anderen op geene goedkeuring aanspraak mogen maken. Het komt evenmin in aanmerking, of kleine Protestantsche landgemeenten op die wijze voor verval, en vaste bezittingen voor den overgang in de handen van Roomsch Katholieken bewaard kunnen blijven; maar het is hier de hoofdvraag: of het den belijder van het reine Evangelie, van menschelijke bij- en toevoegselen ontdaan, waardig is, om hetgeen hij als de heiligste zaak beschouwt, door stoffelijke middelen te verdedigen en te bevorderen? De geschiedenis is daar, om het te bevestigen, dat b.v. zelfs persoonlijke haat en wrok, die den dwingeland of verdrukker het staal door

de borst jaagt, den schijn van regtvaardigheid en edele vaderlandsliefde kan hebben, is daarom de daad uit een zedelijk oogpunt goed te keuren, zal men om het goede doel ook zijn zegel hechten aan de slechte middelen? Al is de Protestant ook innig overtuigd, dat hij het heil van den medemensch meest bevordert, zijn wezenlijkst en waarachtig heil, door hem voor den rampzaligen invloed van dwaling en bijgeloof te bewaren, hij mag daarom geene middelen aanwenden, die hijzelf niet onbepaald en onvoorwaardelijk kan goedkeuren. Stel nu dat eenig Protestantsch genootschap of maatschappij insgelijks voorschotten doet, tijdelijk of duurzaam ondersteuning biedt aan Protestanten, die in gevaar verkeeren van tot afval verlokt te worden - dat het ook tracht de magazijnen, de winkels en neringen van Protestanten te begunstigen ten nadeele van de Katholieke concurrenten. Wat is van dit een en ander te verwachten? Vooreerst zal de verwijdering tusschen de beide hoofdafdeelingen der Christelijke kerk nog grooter, de grenslijn scherper nog getrokken, de wederzijdsche verbittering aangekweekt worden. In een land waar Protestanten en Katholieken onder elkander leven, en door duizenderlei betrekkingen dagelijks met elkander in aanraking komen, elkander niet kunnen ontberen, is dit gewis een wezenlijke ramp. Eilieve, waar zal het heen, indien men eens in het groot, in den koophandel, in de industrie dat stelsel van begunstiging der geloofsgenooten, en uitsluiting der andersdenkenden toepast? Daarenboven, welk een veelvuldig misbruik kan en zal er bij en door velen gemaakt worden, om zich den gewenschten, of benoodigden geldelijken bijstand te verwerven, of, zoo daartegen behoorlijk kan gewaakt worden door toezigt en agentschap, is dan het gebezigde middel doeltreffend? Is het bolwerk voor de waarheid, is de handhaving van het Protestantismus en zijne beveiliging tegen hen, die het belagen, in stoffelijke middelen, in het bijeenzamelen van eene belangrijke kas, in aankoopen van landerijen, fabrieken enz. te zoeken? Zal de Protestant, die door geld voor zijne kerk behouden wordt, niet om meer geld, en grooter som voor zijne kerk verloren gaan?

Maar zegt gij - zulken, die alleen met hun tijdelijk belang te rade gaan, worden niet ondersteund of geholpen. Slechts de zoodanigen, die door opregte en ongeveinsde overtuiging aan hunne belijdenis en kerk gehecht, ten gevolge van bekrompene omstandigheden of drukkende armoede het oor zouden leenen aan de vleijende verlokselen, die hun zóó zoet toefluisteren: kom tot ons, en gij hebt geene zorg meer voor uw tijdelijk bestaan, voor uw hulpeloos kroost, voor uw behoeftig gezin! Alzoo moet de overtuiging van de meerdere voortreffelijkheid der Protestantsche kerk boven de Katholieke toch in het binnenste gevestigd zijn, en krachtig genoeg, om tegen schokkende aanvallen bestand te wezen. Gewis, en daarom moet ook door de zedelijke magt der ideën, niet door die des gelds of der stoffelijke middelen het Protestantismus, voor zoover het in het Christentendom geworteld is, worden uitgebreid en gehandhaafd: 't is eene hopelooze zaak, om de overtuiging door geld te vestigen en te bevestigen.

Dan - miskennen wij welligt den aard en het werk der Protestantsche genootschappen en maatschappijen, door ze een doel toe te schrijven, dat haar vreemd is en blijven zal? De Katholiek heeft zijne propaganda, waartoe hij ook, en zulks niet in de laatste plaats, de stoffelijke middelen aanwendt, de Protestant eene tuenda; de

eerste is steeds bedacht op nieuwe veroveringen, de tweede alleen op het behoud van hetgeen hem regtmatig toekomt; de Katholiek wil de Protestanten afvallig maken, de Protestant slechts waken dat zijne geloofsgenooten niet afvallig gemaakt worden; de eerste handelt offensief, de laatste defensief, en verkeert als ware het alleen in een' staat van gewapende neutraliteit. Eilieve, wie zal ons met vereischte naauwkeurigheid de grenzen aantoonen, waar de tuenda haar terrein overschrijdt, en ook eene propaganda wordt of zoekt te worden, of waar de defensieve maatregelen een' zweem van offensieve beginnen aan te nemen? Neen! het is der waarheid onwaardig, door andere wapenen dan door hare eigene te zegevieren.

Onzes inziens, kan het alleen naar het individuëele standpunt van den beschouwer betrekkelijk goed zijn, om zulke of soortgelijke Protestantsche genootschappen en maatschappijen in grooteren of kleineren kring op te rigten en te ondersteunen; absoluut goed te keuren zijn zij gewisselijk niet. En, waar men, tot stijving der kassen van zoodanige inrigtingen zelfs de spaarpenningen of bewaarde fooijen van dienstbaren, de zuur verdiende penningen van den nijveren handwerker, en kleinen ambachtsman, òf aanvraagt òf ontvangt, is zulks bezwaarlijk zonder afkeuring of zonder medelijden gade te slaan.

Dat men dáár, waar, om eene gemeenzame spreekwijs te bezigen, 't geld de ziel van alles is, en de penning van den meest behoeftige geeischt wordt, zelfs waar het om de vertroosting der godsdienst in de uiterste oogenblikken te doen is, dat men dáár sommen bijeenzamele; dáár is elk middel, om den zoogenaamd verlorene in den schoot der Moederkerk terug te brengen, geoorloofd. Wij kennen de symbolische beteekenis van den deels puntigen, deels gekromden bisschoppelijken staf:

curva trahit mites, pars pungit acuta rebelles,

wij weten, hoe het dáár opgevat en toegepast wordt: dwing ze om in te gaan.

Laten wij dáár, wat bij ons niet behoort, niet mag, niet moet gevonden worden!-

Protestantsche broeders! Nemen wij ons met alle zorgvuldigheid en naauwgezetheid in acht, dat wij, de Katholieken van onverdraagzaamheid, van proselytenmakerij beschuldigende, niet den eigen' voet *aan*, *op,* of *over* den rand van een' kring zetten, waarbinnen wij ons niet behooren te bewegen. Als zij elk middel aangrijpen om zich numeriek uit te breiden - dan zij het onze leuze: niet alzoo! Zouden wij ook te weinig vertrouwen op de inwendige kracht der waarheid? Zouden wij de geschiedenis ook te weinig raadplegen? Hare lessen te weinig opmerken? Bedenken wij het toch, dagelijks, wat er geschreven staat in dat Heilige boek, dat reeds hier en elders de oogen der bevooroordeelde, onder het juk van menschenvonden gebogen scharen, begint te openen: - is dat werk uit menschen zoo zal het gebroken worden, - is het uit God - zoo kunt gij het niet breken - vertrouwen wij vast en onwankelbaar op de belofte van den Heer en het hoofd zijner kerk op aarde: ik ben bij u tot de voleinding der wereld.

Openbaren wij onzen ijver op andere wijze, dan door genootschappen of maatschappijen te schragen, die door vele weldenkende Katholieken en door menigen verlichten en verdraagzamen Protestant evenzeer worden afgekeurd. Verspreiden wij licht en waarheid door de Heilige Schrift, en daardoor alleen, dan zijn wij rein van geweten voor God en de men-

schen, en dan strijden wij als de kinderen des lichts met de wapenen des lichts.

Te zeer en te vaak heeft men immers ook bij de verschijnselen en gebeurtenissen der laatste jaren uit het oog verloren, dat de Katholieke kerk stationnair is. Op de pogingen om den overgang tot haar te bevorderen, heeft men in den jongsten tijd meer gelet; zij was niet minder ijverig, toen men er minder acht op sloeg. Maar zal de Katholieke kerk altijd stationnair blijven? Zal zij dat altijd ook in Nederland? Kunnen er geene lichtstralen aan den gezigteinder doorbreken, zonder dat er stoffelijke middelen worden aangewend om tegen hare sedert de Hervorming bestaande veroveringszucht te waken?

Wij eindigen, om later nog eens op hetzelfde onderwerp terug te komen, en bieden den lezers van den Tijdspiegel onze gedachten ter toetsing aan. Verblijden zou het ons, indien wij toestemming verwierven, terwijl elke teregtwijzing ons hartelijk welkom zal zijn; want wij wilden niets anders, dan, naar ons vermogen, de onderlinge verdraagzaamheid bevorderen, en de reeds zoo veel en zoo verschillend besprokene, behandelde, beredevoerde en bepreekte spreuk in den goeden zin doen behartigen: éénheid in het noodige, vrijheid in het twijfelachtige, in alles de liefde!

Over het communismus.

Er zijn drie onderscheidene soorten van gemeenschap van goederen denkbaar: 1°. die van het Menschelijke Geslacht in het algemeen, den geheelen aardbol bevattende; 2°. de meer beperkte in den Staat, d.i. die van een afzonderlijk Volk, tegenover de andere Volken in het algemeen, en 3°. de meest beperkte, die van een Genootschap - van eenen Staat in den Staat. Wij willen bij den eersten vorm niet stilstaan; want zelfs bij den ijverigsten Communist zal het denkbeeld eener gemeenschap van goederen tusschen Duitschers, Groenlanders, Hindoes, Franschen, Kamschatdalen, Britten en de bewoners der eilanden in de Zuidzee niet in ernst opkomen. Men heeft ook bij alle voorstellen, indien men het al eens waagt, zich op die gladde baan te begeven, hoofdzakelijk de gemeenschap van goederen in den Staat voor oogen, van welke men voorgeeft te verwachten, dat zij aan alle onheilen op deze aarde een einde zou maken. De verschillende Staten echter hebben, gelijk bekend is, zeer verschillende hulpbronnen, in het vermogen van hen, die tot dezelve behooren; in Engeland is meer rijkdom opgehoopt dan in Duitschland, en in Duitschland meer dan in het Russische rijk. Bragt men nu in al die landen het gezamenlijk vermogen der particulieren bijeen en gaf men aan ieder een gelijk regt op de vruchten van den algemeenen schat, het is blijkbaar, dat dan de aandeelen in de onderscheiden landen op zich zelve zeer verschillend zouden uitvallen, en dat b.v. de Engelschen, gelijk tot op heden, zoo ook in het vervolg, zich over meerderen materieelen welstand dan de Duitschers, en deze over meer dan de Russen zouden kunnen verheugen. Het

zou den volken gaan gelijk thans den enkelen personen; zij zouden, volgens hun verschillend erfdeel van vroeger verrigten arbeid, naar hunnen onderscheiden ijver en begrip, naar het door grond en klimaat veroorzaakte verschil van oogst, een zeer ongelijk leven leiden. Tegenwoordig versmaadt de meest behoeftige Engelschman roggebrood te eten of klompen te dragen; de Duitsche *Behoeftige* laat zich beide reeds welgevallen; de Rus merkt beide zaken als voorwerpen van weelde aan! Nu moesten alle Staten binnen hermetisch afgesloten grenzen beperkt worden, of het zich laten welgevallen, dat uit de armere landen jaarlijks onafzienbare scharen verhuisden, om hare plaats aan de rijkere tafel in te nemen, en indien wij aan den eenen kant menige scheepslading van hongerigen naar Engeland konden afzenden, zoo zouden wij daarentegen op de aankomst van ontelbare menigten gebaarde (?) Russen vergast worden, die zich even zeer op hunne regten zouden kunnen verheffen en verlangen konden, dat de Staat voor hen zorg droeg. Er zou eene nieuwe volksverhuizing plaats hebben; want, even zeker als onze Duitsche Boeren, in het Engelsche rundbraad en krachtige bieren smaak zouden vinden, even gewis zouden de Kosakken, Kalmukken en Baskieren den toestand van Duitschland, hoe schrikkelijk die den Communisten ook moge voorkomen, boven hunne steppen verkiezen. De volksverhuizing zou noodzakelijk des te algemeener worden, daar de communistische Staat ook verpligt zou zijn voor het vervoer van de reizigers te zorgen, stoombooten en postwagens om niet te hunner dienst te stellen, daar het booze metaal het uitvloeisel der hel - het geld reeds een onding is in een land, waar niet meer te koopen of te verkoopen valt. In zijne Icarische reisbeschrijvingen vermeldt Cabet zeer uitvoerig dit reizen om niet en schildert met gloeijende kleuren de schoone paarden, de openbare wagens, de reusachtige koffijhuizen zonder tarief, en de overige hiertoe behoorende voortreffelijkheden.

Had er echter b.v. in Rusland eens een mislukte oogst plaats, hetgeen bijna om de zes jaren geschiedt, dan zouden wij door een zoo groot leger Slavoniërs bezocht worden, dat al onze vrije, gemoedelijke Duitsche berekeningen, even zeker omver gestooten zouden worden, als een groot deel van onze drukpers het zich alsdan gewis tot pligt zou rekenen, *ter geruststelling van de gemoederen*, de ongehoorde voorraadschuren te openen, die steeds in hunne verbeelding bestaan en zoo het Volk zoude uitlokken, om, in verderfelijke gerustheid, regt vrolijk voort te eten, tot eens op eenen morgen de bakkers geen brood meer konden leveren. Gesteld eens, dat de communistische Staat daardoor, dat alles in zijne voorraadschuren te zamenvloeide, in staat ware, op een hair na uit te meten, hoe veel broodkorrels aan ieder zijner onderdanen moesten worden uitgereikt, om hem aan den eenen kant eene zoo rijkelijk mogelijke voeding te doen geworden, en aan den anderen het geheel, bij eenen eenigzins of geheel vertraagden of mislukten oogst, niet aan eenen hongersnood bloot te stellen, moesten dan niet, behalve deze omkeeringen in de onderlinge verhouding der Volken, alle dergelijke berekeningen reeds vooruit in de hoogste mate onzeker voorkomen. Was het dan niet mogelijk, dat door den eenen of anderen administratieven misslag, de Burgers een weinig te rijkelijk aan de algemeene tafel gespijzigd werden, en er in het voorjaar of in den zomer een volkomen

hongersnood ontstond, welken geen staatsbeleid vermogt af te wenden? Willen wij ons dan in deze zaak niet liever op den beschimpten korenhandel en woeker verlaten, die wel het brood duurder maakt, maar juist daardoor bewerkt, dat het in toereikende mate aanwezig is?

Wij maken hier nu alleen melding van de behoefte van het dagelijksch brood, niet slechts, omdat deze de voornaamste is, maar ook, dewijl het ons allen nog versch in het geheugen moet liggen, hoe gevaarlijk het zijn kan, een groot land in bedriegelijke gerustheid te doen verkeeren, over den waren toestand en verhouding zijner voedingsmiddelen. Het spreekt echter van zelf, dat dergelijke huishoudelijke verlegenheden in eenen communistischen Staat ook bij duizend andere levensbehoeften niet kunnen achterblijven; welke verlegenheden des te drukkender worden, naar mate men aan bijzondere personen alle mogelijkheid benomen heeft, om zelve voorzorgen te nemen, en ieder slechts vertrouwen moet op de algemeene verzorgster, de Gemeenschap[1)]. Kan een verstandig man zich echter wel een denkbeeld vormen van eene administratie, welke, zelfs bij het bestaan van verschillende standen, in staat zoude zijn, voor 30 of 40 millioenen menschen de noodige schoenen, laarzen, rokken, horologiën, hemden, brood, koffij, groenten en vleesch, met één woord, die duizend en tien duizend benoodigdheden van het dagelijksche leven te verschaffen, en - dit is het hoofdpunt - daarbij al die zaken gelijkelijk te verdeelen?

Wil men echter den laatsten vorm aannemen en de gemeenschap van goederen slechts in bijzondere Genootschappen invoeren, zoo zou alle breidel benomen zijn aan het afnemen of aan den toevloed der bevolking. Dat het eene volk het andere af- en buitensluit, of, zoo als Cabet voorslaat, van iederen vreemdeling, bij zijne aankomst, eene zekere som als inleg verlangt, kan men nog eenigzins begrijpen, ofschoon de werkelijke invoering van zulke maatregelen, voor een nuchter, niet Icarisch verstand, steeds een onoplosbaar raadsel moet schijnen, maar eene uitsluiting van het eene Genootschap van het andere, het afweren van den Broeder door den Broeder kunnen toch de Communisten, die Predikers der broederlijke liefde, niet willen invoeren; in hetzelfde land behoort ten minste onbelemmerde vrijgevigheid te bestaan en moet ieder Burger een gelijk regt op de algemeene voorraadschuur hebben. Het zouden inderdaad wel onnoozele lieden moeten zijn, die zich nog langer op den Hundsrück, op de Lunenbürger-Heide en andere weinig bevoorregte plaatsen zouden willen ophouden, om een leven vol gebrek te leiden, wanneer het aan hen stond, zich in de communistische oorden van de overheerlijke Rhijnprovincie of in het vruchtbare Mecklenburg te gaan neêrzetten.

Doch aangenomen, dat al deze bedenkingen gelukkig zijn opgelost, dat de gemeenschap van goederen werkelijk bestaat, hetzij over geheel den aardbodem of slechts in enkele Staten of Genootschappen, hoe is het dan gesteld, met de verdeeling onder de bijzondere personen; stooten wij hier niet weder terstond aan den ouden steen: de ongelijkheid, de onderscheiden krachten, de verschillende begaafdheden van den mensch? Het gaat de Communisten gelijk die Schrijvers, wier grafschriften zeggen: Zij bragten veel goed en nieuws voort.

1) *Notre bonne Souveraine*, zoo als Cabet in zijne Icarische reis zegt.

Ware het goede slechts nieuw - ware het nieuwe slechts goed.

Goed mag de bekende St. Simonistische uitspraak zijn: voor ieder naar zijne bekwaamheden, voor iedere bekwaamheid naar derzelver voortbrengselen.[1)] Maar nieuw is dezelve klaarblijkelijk niet, en met het wezen van het *Communismus* wel het allerminst in overeenstemming te brengen. De bestaande maatschappij, met haren gehaten omloop van gemunte uitvloeisels der hel, geeft aan ieder naar zijne bekwaamheden en zijne werken. Het *Communismus*, dat aan allen gelijke deelen toekent, doet duidelijk het tegendeel! Niet alleen echter in de bekwaamheid om iets voort te brengen, zijn de menschen zeer ongelijk, maar ook in die om te verbruiken, en zoo lang het *Communismus* het geheim niet gevonden heeft, om alle magen naauwkeurig van dezelfde grootte en verteringskracht te maken, zal gewis zijn deel aan den algemeenen voorraad menigen zwaren eter, die tot nu toe de bevrediging zijner meerdere behoefte met grootere inspanning bestreden heeft, zeer ongenoegzaam voorkomen. De algemeene laarzen, broeken, rokken, welke verdeeld moeten worden, mogen doorgaans van gelijke deugdzaamheid en duurzaamheid zijn, steeds toch zal de een zijn kleedingstuk spoediger verslijten dan de ander, en de Communisten zouden dan, bij den aanblik van eene versleten zool of van eene gescheurde broek, den troost niet meer hebben, hunne vrome handen, gelijk de Onvermogenden ten Hemel te heffen; er zou hun dan niets meer overblijven, dan hunne scherpe critiek op hunne eigen maatschappij toe te passen en alle lompen op rekening van hunnen eigen Staat te stellen, gelijk zij tot nu toe eenvoudig den feudalen Staat der Bezitters, de Rooverbende daarvoor verantwoordelijk stelden. Maar welligt kon hij, wiens kleederen gescheurd waren, zich bij de Overheid om eene nieuwe broek of een paar nieuwe laarzen aanmelden, waarbij ieder lid der maatschappij gemagtigd werd te nemen wat hem aanstond, en dat ware voorzeker het kortst en meest communistisch. Het een of ander van deze middelen zou men klaarblijkelijk moeten aangrijpen; men zou de meer verterenden volkomen moeten tevreden stellen, omdat anders de deelenden van hun aandeel niet meer zeker zouden zijn. Maar gesteld, een spaarzame Communist verheugde zich in eenen nieuwen of wél bewaarden rok, welke redenering zou hij zijnen buurman kunnen tegenstellen, die, op gezag van eenen Heer Dronke, Karel Grün en anderen in deze kleedingstukken eenen feudalen toestand van bezit meende te bespeuren en hem daarvan berooven wilde? Zou hij zich op den Staat beroepen, onder welks toevoorzigt hij den rok bezat? - Voorzeker neen! want dat zou duidelijk zijn, geheel oncommunistisch in den ouden bekrompen kring van denkbeelden terugkeeren, de toevlugt nemen tot het oude onzedelijke regtsgebied.

SCHEIDTMANN.

1) A chacun selon ses capacités, a chaque capacité selon ses oeuvres.

De geloofsbelijdenis, voorgesteld in den Tijdspiegel (1844 en 1848), onvoldoende bevonden op grond der Schrift.

Ademt het woord van den Duitschen keizer: ‘God beware mij voor mijne vrienden, tegen mijne vijanden zal ikzelf mij bewaren’ impieteit, en is het van die zijde hoogelijk af te keuren, aan den anderen kant ligt er eenige waarheid in. - Op het gebied der kerkelijke meeningen en partijen mag die uitspraak als dikwerf geldig worden beschouwd. Ontijdige, onhandige verdedigingen hebben daar dikwerf meer geschaad dan alle aanvallen van buiten. - Vragen wij wie der Christelijke waarheid, harer uitbreiding en bevordering het meest in den weg stonden, dan waren het dezulken, die daarvoor πὺξ καὶ λάξ streden. - Vragen wij wie de meeste harten van die waarheid afkeerig maakten; dan waren zij het die haar met onberaden ijver steil en stout wilden handhaven, of die haar door subtiliteiten en ziftende uitpluizing regt helder poogden voor te stellen. Vragen wij wie der hiërarchie de meeste afbreuk deden; dan waren het degenen die haar het vurigst zochten uit te breiden, het onwankelbaarst wilden vestigen. - Vragen wij wie eene liberaler zienswijs het meest verdacht en onaannemelijk bij velen maakten, het waren de zoodanigen die het liberalismus te ver dreven; even als de hyperorthodoxen inderdaad door hunne geoutreerde orthodoxie tot tegenspraak dwongen en althans velen daarvan terugbragten.

Eenzijdigheid en overdrijving schaadt iedere zaak. Zij brengen eenen abnormalen toestand te weeg en veroorzaken ziekte en kwaal, die evenwel weder hare genezing medebrengt, althans noopt om naar herstel uit te zien. En dat is zooveel meer het geval, als die overdrijving blind maakt door en tot miskenning, als zij tot onbillijkheden vervoert welke geen onpartijdige kan billijken. Dàn worden op die wijze onze tegenstanders onze helpers. De onbevooroordeelde ziet het aangedane ongelijk in en wordt nu gewilliger om te vernemen wat er ter verdediging van de aangevallen zaak in het midden kan worden gebragt.

Uit dien hoofde vertrouwen wij dat de heer Schimsheimer, toen hij in de Vereeniging: Christelijke Stemmen van Julij l.l. onze in den Tijdspiegel voorgestelde Geloofsbelijdenis toetste en daarover den staf brak, die Belijdenis inderdaad heeft verdedigd en geholpen om haar slechts te aannemelijker te doen voorkomen. Wij konden er ons geluk mede wenschen, hoezeer dan minder om onze personen. - Mag ons door den heer S. grove dubbelhartigheid worden te laste gelegd; wij hebben er genoeg aan, dat wij bij de beschuldigingen tegen ons ingebragt rond en met vrij geweten kunnen betuigen: ‘dat hebben wij in geenen deele gewild.’ Wij gaan dan ook de ingewikkelde aantijging van het: ‘in de plaats stellen van Plato als eenen fraaijen Griekschen Christus voor eenen hoe overluid geprezen, toch in stilte gehaten Joodschen Christus,’ met stilzwijgen voorbij. - Wij kennen alleen eenen Christus die van den hemel kwam, eenen Christus der waarheid.

De heer S. noemt onze Belijdenis een' *achteruitgang;* en wel een' verren, die ons van het Christelijk gebied geheel zou afbrengen, omdat zij in den grond der zaak niets anders is dan een uit Christelijke termen zamengesteld formulier van de Mozaïesche wet: ‘doet dat, en gij zult leven!’ en wij het element der genade, de regtvaardigmaking *om niet* DOOR de verlossing, die in Christus Jezus is, miskennen. Nog wordt ons als eene beschuldiging (bl. 57) voorgehouden, dat wij onze stellingen alleen op de Evangeliën, op de uitspraken van den heer Jezus zelf gronden.

Toen wij de aangevoerde proeve eener Belijdenis nederschreven, hoopten wij zulks te doen in den geest die ons tegenademt in hetgeen wij vinden in Melanchton's Loc. comm. p. 8, ed. Augusti, waarvan wij ten behoeve van sommigen onzer lezers hier eene zakelijke vertaling laten volgen: ‘Wij vinden geene reden om veel werks te besteden aan de uiteenzetting van de gewigtige leerstukken omtrent Gods wezen, Zijne eenheid en drieeenheid, van de verborgenheid der schepping en de wijze der komst in het vleesch. Ik bid u, wat is de uitslag geweest van de bemoeijingen der scholastieke Theologen, die aan deze onderwerpen alleen al hunne aandacht wijden? Wilde ik in dingen die niet noodig zijn mijne scherpzinnigheid aan den dag leggen; ik zou gemakkelijk de gronden welke zij aanvoeren kunnen wederleggen, en van menig bewijs dat zij bijbrengen voor hunne tegenpartij kunnen gebruik maken. - Dit mag heeten Christus te kennen, als wij zijne weldaden kennen, niet, gelijk zij leeren, als wij ons verdiepen in den aard zijner menschwording. Heeft Paulus, toen hij in zijnen brief aan de Romeinen eene schets gaf van het Christelijk leerbegrip, over de verborgenheden der Drieeenheid, over de komst van Christus in het vleesch, over een eigen, dadelijk of een lijdelijk uitgaan van den Vader gephilosopheerd?’ - In mijne ziel overtuigd van de Goddelijkheid en waarheid eener leer, die nedergelegd is in Schriften, die ons gegeven zijn ja! om daarin te zoeken, maar zeker minder om die als een diplomatiek stuk of eene regtsgeleerde quaestie uit te pluizen, stelde ik die Geloofsbelijdenis ten papiere, mijne theologische wetenschap meer gebruikende als een dieplood om niet op bank of klip te geraken, waarvan misschien nog niemand zich vrij hield, die al te naauwkeurig wilde bepalen.

Ik bepaalde mij tot woorden van Jezus Christus zelf', om daardoor het allerhoogste gezag in te roepen en den grond, waarvoor niemand eenen anderen kan leggen, duidelijk aan te geven. Noch Paulus, noch Petrus, noch Johannes wilde eene andere leer verkondigen. En ik hoop, dat de heer S. het daarvoor ook zal houden. Indien niet; dan moge hij toezien werwaarts hij daarmede komt. De *hoofdwaarheden* zijn zeker bij Jezus, en dan wel niet eerst in nuce, in den knop en onontwikkeld, te vinden. Wij wilden niet de Apostelen voorbij gaan, maar slechts Jezus boven hen stellen waar het op de opgave van weinige grondwaarheden aankwam. De heer S. heeft er voor een goed deel Apostoliesche uitspraken nevens gezet. Of hij daarin werkelijk iets anders heeft gevonden willen wij laten beslissen.

Wat de beschuldiging van ‘moderne bewoordingen te gebruiken’ aangaat (bl. 61 van het Nommer der Vereeniging), daaromtrent bekennen wij gaarne, dat wij er niet aan hebben gedacht, veel minder daarnaar gezocht, toen wij onze Belijdenis opstelden. Wij hebben de gewone eenvoudige taal gebezigd, niet de tale

Kanaäns gesproken, geene philosophische termen gebruikt. Het is wit glas, geene geschilderde kerkvensters, waardoor het licht zoo bont, mystiek-orthodox heenspeelt en een voor veler oog stichtelijk schijnsel over alles spreidt; het zijn geene verweerde ramen, waardoor het licht zoo zeer wordt verduisterd. Slecht en regt.

Overigens erkennen wij in 's menschen verzoening met God volgaarne het hoofdidée van het Evangelie, deszelfs ziel en inwendig wezen; maar kunnen daarom nog geene vrienden zijn van die theologische rigting, die van die waarheid des geloofs, met eenzijdige overdrijving, schier eene litanie wil maken, waarbij dat denkbeeld telkens en telkens en dikwerf te pas of te onpas wederkeert. In dien zin wilde Paulus zelf zijn: ‘ik heb niet voorgenomen iets te weten onder u dan Jezus Christus, en dien gekruisigd’ wel niet opgevat hebben. Wij zijn verre van eene wet te prediken met onverkrijgbaren zegen en onvermijdelijken vloek; maar behooren onder die Christenen die het daarvoor houden, dat geloof en werken beide in een echt Christelijk gemoedsbestaan even weinig zijn te scheiden als licht en warmte van het vuur. Wij lezen en prediken gaarne nevens het: ‘wij worden zonder verdienste geregtvaardigd, uit Gods genade, door de verlossing die in Jezus Christus geschied is’, des Heilands eigen woord: ‘niet allen die tot mij zeggen Heere, Heere zullen in het koninkrijk der hemelen ingaan, maar die doen den wil mijns Vaders in den hemel.’ - Men scheide toch niet wat niet te scheiden is, en waar afzondering en onderscheiding op ontleding en dood uitloopt!-

Wat nu de beschuldiging van achteruitgang betreft; dan bekennen wij volgaarne, dat het onze bedoeling was om achttienhonderd jaren achter uit te gaan, gelijk een Ullmann, Lücke en Neander zulks willen, en dat wij wat daartoe onzes inziens werd vereischt hebben pogen uit te drukken in woorden van den Verlosser zelf en vooral zulke, wier beteekenis te duidelijk was om te worden misverstaan. Het was onze bedoeling om ruimte te laten voor wetenschappelijke ontwikkeling, voor uiteenloopende zienswijs, zoo lang deze niet tegen de grondwaarheden des Evangelies strijden. Zonder dat men dit doet en men daarentegen naauwe beperking verlangt, is er aan geene eenheid tusschen twee menschen te denken. Waar is die volslagene eenheid zelfs in de werken Gods van één geslacht en ééne soort? - Wil men meer dan enkele grondtrekken leveren, dan heeft men terstond een geheel dogmatisch systeem noodig, Dan moet men met de leer der Verlossing ook die der zonde, der erfzonde, der vrijheid en des duivels behandelen; maar zeg dan gerustelijk alle gedachte aan het henotische, het vereenigende vaarwel! - Dan wordt iedere belijdenis eene leuze van twist en strijd. Indien bij eenig werk dan dáárbij moet Paulus' betuiging: ‘indien maar de Christus wordt gepredikt’ onze leuze zijn. En waarlijk! men heeft, ongelukkig genoeg, bij de onderscheidene kerkgenootschappen te lang en te zeer op het verschil en daarop alleen gezien, om nu eens weder met belangstelling en ernstig te vragen, waarin zij ééns zijn. Dit moet nagegaan, aangetoond, van de daken gepredikt worden. In onze schatting is er zelfs bij de Roomschen veel goeds.

Nu zullen, blijkens den geheelen aanleg van het stukje van den heer S. zijne Teksten ter Toelichting dienen om het Heidensche, Joodsche, wettische, onchristelijke in het licht te stellen van eene

proeve eener Geloofsbelijdenis, waardoor de zielen eeuwig verderven (bl. 61). Maar hoe geschiedt zulks?

Men leze die teksten, en de onpartijdige oordeele of daarin niet eene onverdiende verdenking (bijna zouden wij het harde verketteringszucht bezigen) doorschemert. Het is eene toelichting met fakkels en lampen, die haar schijnsel haast op zwaarden en stokken laten vallen. Ik vraag, of het: 'Ik geloof in God, den Allervolmaaktsten Geest, den Schepper en Bestuurder van alles, als in onzen Vader, die ieders lot met wijze liefde regelt,' eene toelichting had verdiend, waarin wordt aangevoerd, dat de duivelen dit ook gelooven en sidderen? Eilieve, ook als in hunnen Vader? - Wij vragen of het onchristelijk is, wanneer men Jezus den van den Vader in de wereld gezondene noemt, om het licht der wereld te zijn, om de Leeraar, Leidsman en Verlosser van dwalende en zondige menschen te wezen, en door Wien - wanneer wij ons met de hulp van Gods geest in een dankbaar ootmoedig en vertrouwend geloof aan Hem hechten - ons leven een leven in God wordt? - Is het inderdaad iets anders, dan wat Ullmann later in zijne heerlijke verhandeling 'over het wezen des Christendoms' meer uitgewerkt en schoon voorstelde?

De heer Schimsheimer verschoone het, wanneer wij moeten betuigen, dat wij in zijne Teksten ter Toelichting schier niets vonden, wat wij niet ter zelfder of op andere plaats in onze Geloofsbelijdenis hebben gezegd. - Hadden wij van zijne zijde eenen aanval of eene wederlegging kunnen te gemoet zien, wij hadden die op andere punten gewacht. Wij hadden vermoed dat wij van drieeenheid, erfzonde, onmagt ten goede, verkiezing of verwerping zouden hebben gehoord. - Dàt zijn punten welke wij niet hebben aangeroerd, omdat zij meer duister dan essentiëel zijn, en omdat wij het er voor houden, dat de waarheid die ook in deze leerstukken is vervat, dieper en hooger ligt dan de hevigste strijders vóór of tégen welligt vermoeden. Mogt hij of iemand ons op die punten ontmoeten en al te sterk dringen; wij zouden, mutatis mutandis en als tot verstandigen sprekende, Paulus' woord tot de Atheners, Handel. XVII:22^{b}, tot het onze makende zeggen: κατὰ πάντα ὑμᾶς ὡς δεισιδαιμονεστέρους θεωρῶ.

Verre echter van om eenige reden partijziek blaam of verdenking op den heer S. te willen werpen, betuigen wij onze achting voor iedere godsdienstige denkwijs die op overtuiging, al is deze subjectief, steunt, wanneer zij slechts strekt om den mensch tot God en Christus nader te brengen en hem te veredelen en te heiligen. - Moeten wij beschuldigd worden, dan geschiede het liever uit hoofde van ruimte van opvatting, die in de schatting van enkelen misschien onverschilligheid is, dan uit hoofde van zucht om te verketteren. - Het zij verre van ons om in de oude Theologie domheid en enkel bekrompenheid te willen zien; dat kan slechts de domme en bekrompene; onze vaderen hebben veel en diep gedacht. Staan wij hooger, dan doen wij zulks op hunne schouderen. - God beware ons om iemand onze overtuiging te willen opdringen, iemand zijns geloofs halve te veroordeelen; maar wij blijven er ook tamelijk gerust onder als een ander het ons doet, wetend hoe weinig dat van de competentie van eenig mensch is. Wij beschouwen de onderscheidene meeningen, zoo lang het Christelijk element de hoofdzaak daarin blijft, als blad en bloesem en knop aan de plant der eeuwige

waarheid, die wel eerst in de eeuwigheid tot hare volle ontwikkeling komen en ons de volheid harer vruchten schenken zal. - Dan zoeken wij niet meer, wij hebben gevonden; wij jagen daarnaar niet meer, wij hebben bereikt. - God geve dat het pad van den heer Schimsheimer en het onze derwaarts voere! - Slechts niet onverdraagzaam, niet zonder liefde! - Geloofshaat, het zij die vervolgt of verdenkt, onder welken vorm ook, blijft in ons oog de ergste ketterij. - Ik geloof gaarne, dat de heer S. en velen aan zijne zijde de waarheid zoeken in den gemoede en met een' ernst, welken wij gaarne bij het gewigtige ontmoeten en die niet altijd wordt verloochend, al dragen de gedachten en hare uitdrukking daarvan niet geheel het kenbare kleed. - En dan mogen, hij verlange zulks, of wille het niet! onze goede wenschen hem vergezellen.

CHON.

Uitzetkunde, in een avond-collegie gedoceerd door de regering der stad Leyden, volgens den leiddraad van professor T.

De derde Junij 1848 maakte de stad Leyden tot het tooneel eener gebeurtenis, door elken vriend van regt en wijze gematigdheid betreurd, toegejuicht alleen door kraaijers, die 't liberalisme niet anders verstaan dan als onderdrukking van anderen, - door politieken, die hunnen haat tegen de godsdienst konden botvieren in smaadredenen tegen hare dienaren. De zaak is te belangrijk, dan dat zij geene vermelding in onze kolommen zou verdienen; zij mag nog te duister geacht worden, dan dat die vermelding zich niet tot eenige opmerkingen zou bepalen, waardoor eene wettige beslissing, in allen opzigte hoogst wenschelijk, niet kan vooruitgeloopen worden.

Het armbestuur was te Leyden gemengd, verward liever, - een gevolg van onze gebrekkige wetgeving te dier zake, eene vrucht van de verkeerde beginselen of beginselloosheid, door politiek en, eerst althans, ook door kerkelijk gezag gevolgd. Het Huiszittenhuis werd door een gemengd collegie van regenten, deels door de stedelijke regering, deels door den kerkeraad gecommitteerd, bestuurd. Het eigendomsregt is in quaestie: stedelijke regering en kerkeraad beide maken er aanspraak op. De eerste maakt gebruik van hare materiëele magt, neemt het opperbestuur, weigert onderhandeling, brengt de zaak niet voor den wettigen regter, verwijdert met geweld de leden van den kerkeraad, welke in naam van dit collegie de ware of vermeende regten der Hervormde gemeente kwamen handhaven en doen gelden. Tegen het ruwe geweld werd geen weêrstand geboden, de regterlijke beslissing en herstelling gevraagd, thans nog afgewacht.

Wij ontleenen deze bijzonderheden, waarbij wij ons opzettelijk van harde uitdrukkingen en de ware namen voor zulk eene handelwijze onthouden, aan de voor ons liggende brochure:

De breede kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Leyden

in betrekking tot het Huiszittenhuis. Door een lid van den kerkeraad. Leyden, D.J. Couvée. 1848.

Verre genoeg van plaats en personen verwijderd, om niet door voor- of tegen-ingenomenheid in ons oordeel geleid te worden, meenen wij, na gemoedelijk onderzoek, te mogen beweren, dat het volgende blijkt:

I. Dat de Nederduitsche Hervormde Gemeente te Leyden menigen duchtigen grond voor haar eigendomsregt op het Huiszittenhuis kan bijbrengen.

II. Dat het tot heden niet blijkt, of, en zoo ja, welke overwegende gronden voor het tegendeel door de stedelijke regering kunnen aangevoerd worden.

III. Dat het eigendomsregt dus als betwist en onzeker moet aangemerkt worden totdat beide partijen zijn gehoord of eene door haar voortdurend zwijgen hare onmagt om de aangevoerde gronden te weêrleggen, hebbe bewezen.

IV. Dat in elk geval het mede-bezit van de Hervormde Gemeente schijnt te blijken uit het medebestuur, door diakenen namens den kerkeraad dier gemeente uitgeoefend.

V. Dat, werd dit medebestuur (zij 't ook onder oppertoezigt der regering) door den stedelijken raad feitelijk erkend, het regt van dien raad om zich den uitsluitenden eigendom toe te kennen en den kerkeraad van alle medebestuur te verdringen, hoogst bezwaarlijk te bewijzen zal zijn.

VI. Dat de stedelijke raad tegenover de gematigdheid van den kerkeraad met eene hardheid en een' spoed heeft gehandeld, waarvoor de namen overmoed en overijling, in de brochure toegepast, weinigen te hard zullen voorkomen.

VII. Dat de gewelddadige uitzetting blijken draagt van gebrek aan achting voor den stand, de verdiensten en het gesustineerde regt der uitgeworpenen, niet minder van een overmoedig steunen op stoffelijke magt, als zelden met zedelijke kracht en gevoel van regt gepaard gaat.

VIII. Dat eene regterlijke beslissing niet alleen hoogst wenschelijk, maar noodzakelijk is, daar òf de stedelijke regering zich aan misbruik van magt, òf de uitgezetten aan gemis van eerbied voor het wettige gezag hebben schuldig gemaakt: in de eerste plaats is het vertrouwen van den burger, in de tweede de achting der gemeente verbeurd.

IX. Dat in elk geval de genomen maatregel, in een' tijd van spanning, waarin vereenigde goede wil van alle burgers noodig was, om de wankelende regeringen staande te houden, getuigt òf van weinig doorzigt òf van luttel vaderlandsliefde.

X. Dat het wenschelijk ware, dat de man, die alom zijn liberalismus laat uittrompetten, aanweze, dat zijn naam ten onregte in deze zaak is gemengd, opdat zijn liberalismus en zijne staatkunde niet te meer in verdenking komen bij een volk, 't welk op voorzigtigheid en gematigdheid nòg prijs stelt en een' afkeer heeft van liberaliteit, die alleen voor zich en de bentgenooten liberaal is en de zwakken regeert met ijzeren schepter.

Het gebeurde van den derden Junij 1848 beslaat eene donkere bladzijde in de geschiedenis der stad Leyden. De nakomelingschap zal regt dpen, zoo de tijdgenoot 't niet doet.

- IJ -

Armoede.

De Hoogleeraar Hofstede de Groot heeft, in de *Groninger Courant* van den 15^{den} Januarij ll. de belangrijke vraag van den dag geopperd: ‘wat kan elk Nederlandsch burger doen, om de toenemende armoede grondig te genezen?’ en, ter beantwoording daarvan, eenige beschouwingen in het midden gebragt. De genoemde courant wordt echter buiten de Provincie Groningen niet algemeen gelezen, en daarom kan de meerdere verspreiding der medegedeelde bijzonderheden, ook door het glas van den Tijdspiegel, voorzeker eenig nut stichten.

De schrijver noemt zijne beschouwingen beknopt en onvolledig. Het eerste rekenen wij hem aan als eene verdienste; en wat het tweede betreft, zal wel niemand, in een courantartikel, waarin over een allerbelangrijkst onderwerp sprake is, met goed regt, een volledig uitgewerkt stuk kunnen verwachten. En wanneer dan de schrijver, in den aanvang, zediglijk opmerkt: ‘Elk vriend der armen en des vaderlands neme er uit, wat hem waar en nuttig voorkomt; en die nog andere of betere middelen weet op te noemen, vermeerdere of verbetere dit opstel,’ dan hechten wij ons zegel aan deze betuiging, zonder eenige aanmerking nopens beknoptheid of onvolledigheid; immers werd hetgeen hier in het midden is gebragt door elk staatsburger behartigd, dan zou er reeds *veel*, *zeer veel*, tot grondige genezing der toenemende armoede, verrigt zijn!

Laat ons daarom zien wat de schrijver van ons verlangt!

Hij verlangt niet, wat anders, in de meeste aanspraken op het Christelijk mededoogen, tot wegneming der armoede, op den voorgrond staat, te weten: *geld.* Maar, na te hebben aangemerkt, dat de tegenwoordige toestand van zaken niet zóó behoeft te blijven, en dat niet kan of mag, vraagt hij iets zeer eenvoudigs, dat onder het bereik staat van elken burger, te weten: dat men, over middelen tot herstel, nadenken en spreken zal. Daardoor zal toch, gelijk zoo juist gezegd wordt, eene betere *algemeene denkwijze* ontstaan over het aanwenden van gepaste middelen, om de armoede te stuiten.

Veelal zoekt men de oplossing der armenquaestie te hoog, en wel eeniglijk bij het hooge Staatsbestuur; en men komt daartoe door het verkeerd begrip, dat de ingezetenen het kwaad toch niet kunnen verhelpen, en het dus doelloos zoude wezen daarop de aandacht te vestigen. Nu is het wel waar, dat het Staatsbestuur veel, zeer veel, tot het voorkomen en weren der armoede, doen kan, waartoe de eenvoudige burger noch in staat noch bevoegd is; maar het is niet minder waar, dat, in gegevene omstandigheden, de ingezetenen meer kunnen verrigten dan waartoe de Regering bij magte of in staat is. Overeenstemming en wederkeerig hulpbetoon is dus een wezenlijk vereischte op den weg der verbetering, en kan het volk de zorg van den staat niet ontberen, evenmin de staat de medewerking der goede burgerij.

Maar op wat wijze kan die medewerking zich meest krachtdadig betoonen? Dit ligt niet maar zoo aanstonds voor de

hand, maar vordert nadenken, overleg en onderlinge wisseling van denkbeelden. En van daar, dat de schrijver dit inzonderheid aanprijst.

Begeert men eene kwaal te genezen, dan is het een eerste vereischte die te kennen en met de oorzaak, waaruit zij ontstaat, bekend te wezen.

De schrijver noemt die gebreken op, en doet ons daardoor den waren aard der armoede kennen; immers deze ontstaat: 1°. *uit gebrek aan kracht*, of 2°. *uit gebrek aan werk*, of 3°. *uit gebrek aan zedelijkheid.*

Bij weezen, ziekelijken en ouden vindt de schrijver *gebrek aan kracht*, en hij verwijst deze ongelukkigen, teregt, aan de Christelijke menschenliefde. Waarlijk, strekte de armoede zich niet *verder* uit, dan tot weezen en weduwen, ziekelijken en gebrekkigen, ouden van dagen en verstandeloozen, dan zou de armoede, in het godsdienstig Nederland, geen zorgwekkend aanzien vertoonen en de Christelijke milddadigheid zou, in de bestaande behoeften, volgaarne en naar eisch voorzien! Volkomen stemmen wij in met het gevoelen van den schrijver, dat men tusschen *invalide* en *valide* behoeftigen een wezenlijk onderscheid behoort te maken. De massa der noodlijdenden wordt, door deze gepaste verdeeling, op eene voegzame wijze, gesplitst, derzelver verzorging behoorlijk verdeeld en de onderstand gemakkelijk gemaakt. De Christelijke liefde bewijst hierdoor aan de maatschappelijke weldadigheid eene wezenlijke dienst. Men wake slechts, dat niet de gansche last op de Diaconiën worde overgebragt!

De zaak spreekt dan ook zóó duidelijk, dat de schrijver er niet lang bij behoefde te verwijlen, en wij volgen hem gaarne, waar hij 2°. over het *gebrek aan werk* uitwijdt.

Om in dit gebrek te voorzien wenscht hij eenige bepalingen en voorschriften der afgeschafte gilden te doen herleven, opdat, in eene en dezelfde plaats, zich niet te veel personen vestigen, die een gelijksoortig bedrijf oefenen. Op het gevaar af van aan sommige theoristen te mishagen, deelen wij in het gevoelen van den schrijver. Het moge waar wezen, dat het monopolie der gilden, voorheen, schadelijk geweest zij aan de bevordering der algemeene belangen; maar derzelver bestaan had ook menige goede zijde, en dat goede is, bij de vernietiging der gilden, verloren gegaan. De nadeelen daarvan troffen den landgenoot, en de vreemdeling wist daarvan de uitsluitende voordeelen te plukken, en daarom vragen wij: wat ons verhinderen kan, niet om den ouden, verlatenen weg weder in te gaan; maar om, op denzelven, de doolpaden te vermijden, die aan vorige geslachten menig nadeel berokkenden? Gewis, behooren regering en wetgeving ons hier vóór te gaan; maar de eenparige wensch der natie, met bescheidenheid geopenbaard, zal daartoe veel kunnen bijdragen, en de opwekking daartoe is een woord op zijn pas.

De schrijver behandelt dit punt meer zijdelings dan wel regtstreeks, om meer bepaald het bedrijf van den landbouw, op onze heidevelden en in onze overzeesche kolonien, aan te prijzen.

Het groot bezwaar daartegen - gebrek aan genoegzame meststoffen - wordt gewogen en te ligt bevonden, en het voorbeeld van Groningen, in het bewaren der stads-vuilnis, elders ter navolging aangeprezen. Het strekt ons tot genoegen te kunnen mededeelen, dat deskundigen zich onledig houden met raadplegen over de meestgepaste middelen, om de meststoffen, die de hoofdstad des Rijks oplevert, en die grootendeels verloren gaan,

voor den landbouw aan te wenden. Een bewijs, dat de schrijver zijnen tijd kent en niet alléén staat op het wijde veld zijner beschouwingen. Voor eene waarde van drie millioenen, naar men rekent, die nu verloren gaan, zou de landbouw bevoordeeld kunnen worden.

Ook hier is het oog op de Regering en tevens op de natie gevestigd. De eerste kan verordenen, de laatste het verordende ter uitvoering leggen. Het zou gelukkig wezen, wanneer het gezag des Bestuurs en de nijverheid der ingezetenen zich vereenigden, om eene, tot hiertoe nog geslotene, bron van volkswelvaart te openen! Kon dit, op eene ordelijke wijze, maar zonder belemmerende administratieve voorschriften geschieden; het zou den lande ten zegen zijn. De zaak moet slechts overdacht, overlegd en besproken worden, ten einde tot een gewenscht einde te komen, en is men niet te traag of te hoogmoedig om van elders onderrigt te ontvangen, dan zullen, ten aanzien van het verzamelen en nuttig aanwenden der meststoffen, de Chinezen veel wetenswaardigs kunnen leeren.

Nu gewaagt de schrijver van nederzettingen in onze overzeesche bezittingen, en beveelt dit thans zoozeer opgewekt denkbeeld, ter beproeving en nader onderzoek zijnen landgenooten aan. Ook hier ontbreekt het niet aan stemmen, die, in deze dagen, wel waardig zijn gehoord en opgemerkt te worden.

Eindelijk spreekt de schrijver over het *gebrek aan zedelijkheid*, en, naar aanleiding daarvan, over luiheid, traagheid, speelzucht, ontucht, het ligtzinnig aangaan van huwelijken en dronkenschap. Twee hoogsteenvoudige middelen wijst de schrijver tegen deze gebreken aan: ‘voor de kinderen het schoolgaan, voor de volwassenen de afschaffing van sterke dranken.’

Het doeltreffende van deze beide middelen en derzelver zegenrijke gevolgen zijn te over bekend, dan dat de schrijver bij eene uitvoerige omschrijving of aanprijzing daarvan zou hebben behooren te vertoeven. Ten aanzien van het laatstgenoemde zal het den schrijver voorzeker aangenaam wezen te vernemen, dat het *Amsterdamsch Departement* van de Maatschappij: *ter bevordering der Nijverheid* een onderzoek heeft ingesteld, nopens de dranken, die, inzonderheid voor de lagere volksklasse, den sterken drank zouden kunnen vervangen.

Wij bevelen het achttal klein-octavo bladzijden van dit geschrift des waardigen Hoogleeraars aan de inzage, het nadenken en de behartiging onzer landgenooten aan. De thans overal toenemende armoede is geene zaak die langer met verdeelde belangstelling wordt gadegeslagen en de oplossing van het groote vraagstuk: ‘hoe deze kanker te stuiten zij’ is niet langer uitsluitend aan het onderzoek van den staatsman opgedragen; ook de staatsburger vraagt: ‘wat kan *ik* ter herstelling aanbrengen?’ Uit *dit* oogpunt beschouwd is het door ons beschouwde geschrijf van den Hoogleeraar Hofstede de Groot een aanmoedigend teeken des tijds, wel waardig dat wij er aller aandacht, zooveel mogelijk, op vestigen. Het luid worden van *zulke* stemmen is een bewijs, dat de belangstelling meer en meer levendig wordt; en levert dit niet voor de Regering eenen waarborg voor de bereidwilligheid van het beste gedeelte der natie, om alle weloverlegde pogingen, ter genezing der bestaande kwaal, van wege het Staatsbestuur aangewend, naar vermogen, te helpen ondersteunen. Tevens wordt, juist bij het ontwaken dier algemeene belangneming, de verwachting geboren, dat de

Regering het der natie aan geene aanmoediging, ondersteuning en hulpbetoon zal laten ontbreken, waar zij zich eenen eigen weg tracht te banen tot het afwenden van nakende onheilen; of wel, met een gelijksoortig doelwit, aan het Lands bestuur, op zijnen hooger liggenden weg, de helpende hand zou wenschen te bieden.

Eendragtige zamenwerking kan toch ook hier de grootste bezwaren doen wegvallen en het schier onmogelijke mogelijk maken!

Ook *wij* willen niet wijzer zijn dan de schrijver, wiens arbeid wij aankondigden. Ook wij vragen slechts nadenken en onderlinge zamenspreking van deskundigen, desbevoegden en welgezinden, ‘opdat -’ gaarne zeggen wij het den achtenswaardigen geleerde na - ‘er eene betere *algemeene denkwijze* ontsta over de middelen, hoe de toenemende armoede te stuiten zij, en, ten gevolge daarvan, die middelen, welke de eenige gepaste zijn, worden aangewend.’

Het voorstel van legerorganisatie van de heeren Meurs en Rose.

Gij vraagt mij, geachte vriend! mijn gevoelen over het voorstel van legerorganisatie van deze beide heeren. Dit is waarlijk niet gemakkelijk te geven. Ik zal mij daarmede dan ook niet inlaten, maar u alleen op een beginsel wijzen, hetwelk men, mijns inziens, bij elke legerorganisatie, niet uit het oog mag verliezen.

Wanneer de troepen de verschillende exercitiescholen hebben doorgeloopen, dan zijn zij in verre na nog niet op de hoogte, waarop zij staan moeten, zoo als wij zullen trachten aan te toonen.

Een helder hoofd, veel kalmte te houden; tegen alle ongevallen in den oorlog terstond het regte middel te kiezen; in zijn geheel blijven zonder verwarring; en nopens het gebruik der middelen volstrekt niet in het onzekere te zijn; deze middelen, zonder aarzelen, van pas en met nadruk aan te wenden, dit alles kan men in tijd van vrede alleen verkrijgen, wanneer men op afwisselende terreinen, met troepen, uit verschillende wapens zamengesteld, manoeuvreert. Daardoor vormt zich het *coup d'oeil*, en bekomt men zekeren *tact*, en met dezen een zeker zelfvertrouwen, waarop het voornamelijk aankomt. Dit alles kan eene theorie niet geven. Het is hier, als met den paardrijder, die den moed zou missen om door de ton te springen, indien hij door langdurige oefening geen zelfvertrouwen verkregen had. Historische feiten uit den oorlog geput doen zien, wat het zelfvertrouwen en de ondervinding vermogen.

Hebben dergelijke manoeuvres weinig of in het geheel niet plaats, dan is het te voorzien dat het oordeel van menig chef bij eenige manoeuvre zal beneveld worden, en hij geene duidelijke heldere bewustheid zal hebben van hetgeen hem te doen staat. Spoedig zal daarop eene weifeling volgen, die door de troepen wordt opgemerkt, en zich aan het geheel zóó mededeelt, dat het vertrouwen in den chef wordt geschokt. Heeft iets dergelijks werkelijk in den oorlog plaats, dan zal een zich vrij bewegende ongeoefende hoop strijders, met geestdrift bezield voor de zaak waarvoor hij strijdt, meer vermogen dan een chef, die tegenwoordig-

heid van geest en zelfvertrouwen mist, en wat het ergste in de zaak is, is: dat de eer en de roem der wapenen grootelijks gevaar zullen loopen, verloren te gaan.

Op grond daarvan is het manoeuvreren met troepen van verschillende wapens van het hoogste aanbelang, te meer, daar hoofd- en subalterne officieren, bij vele zulke oefeningen, zich mede vormen, spoediger het doel of de voorstelling der manoeuvre raden, waardoor zij minder zijn blootgesteld om grove fouten te begaan, door hunne troepen eene verkeerde beweging te laten uitvoeren, of in eene verkeerde rigting te laten marcheren, of eene ruimte te laten doorloopen, waardoor zij op andere troepen stooten, of eene manoeuvre te maken, die met de voorstelling in strijd is en verwarring veroorzaakt.

Niet minder zijn deze manoeuvres dienstig voor den soldaat, omdat hij ziet en opmerkt welke ondersteuning de gezamenlijke wapenen, in verschillende omstandigheden, zich onderling geven kunnen, waaruit het algemeen zelfvertrouwen geboren wordt, en welke die volharding naijver en moed doet ontstaan, zoo noodig om de afwisselende gevaren het hoofd te bieden.

Elke legerorganisatie nu, welke dergelijke manoeuvres niet grootendeels toelaat, noem ik gebrekkig, evenzoo elke legerorganisatie die niet volkomen toelaat om de manschappen aan ondergeschiktheid, aan krijgstucht te gewennen. Aan het een en ander zal dus, naar mijn gevoelen, het voorstel moeten getoetst worden.

Ik noem mij, enz.

L. FRANKAMP.

Letterkunde.

De romantiker in Nederland.

J.A. Alberdingk Thijm, Legenden en Fantaiziën. Amsterdam, W.C. Ippel. 1847.

Waant niet, dat wij door ons opschrift boven deze regelen eene blaam willen werpen op den begaafden man, wiens dichtvruchten wij straks genoten. Zijne rigting aanduiden, daarbij erkennen, dat zij de onze niet is, niet kan zijn, ziedaar wat wij willen. Alberdingk Thijm heeft eene geprononceerde rigting en hij is er zich van bewust, hij weet, wat hij wil: veel zegt dit reeds in een' tijd, waarin beginselloos dilettantismus zich vaak hoogen toon aanmatigt en den man, die zich zijn doel bewust is, met smaadredenen durft overladen. Zijn weg is de onze niet, maar de open taal, waarmede wij hem aanwijzen, wáárom wij een ander pad inslaan, strekke hem ten bewijze, dat onze tijd niet zoo onbepaald een tijd verdient genoemd te worden ‘van georganizeerde onverdraagzaamheid en miskenning van anderer overtuiging.’ Eerbied hebben wij voor elke overtuiging, en waar wij tegen waarachtige overtuiging streden, is onze kamp nimmer een andere dan een eerlijke geweest. De wetten der eer zoowel als der courtoysie hopen wij ook thans niet uit het oog te verliezen, als we, met een paar trekken, de plaats aanduiden, door A.Th. in onze letterkunde ingenomen.

Die plaats meenen wij niet te miskennen, wanneer wij zeggen, dat A.Th. ten onzent de rigting vertegenwoordigt, als wier hoofden in Duitschland de gebroeders Schlegel, Tieck en Novalis werden aangemerkt. Hooge ingenomenheid met de middeleeuwen, hare instellingen, maatschappelijken toestand, godsdienst is het hoofdkenmerk dier school. Zich vreemd gevoelende aan onzen tijd, het hart sluitende voor de indrukken van hetgeen hen omringt, zich vreemd gevoelende aan het, schijnbaar of in waarheid, meer materiëele streven van het nieuwe Europa, dagen zij door de toovermagt der poëzy lang verloopen eeuwen en toestanden op: het leenstelsel, goddelijk regt der koningen, de heerschappij van het Katholicismus, de zinnelijke vormen der Roomsche eeredienst, middeleeuwsche kunst, ridderlijke galanterie, ziedaar de voorwerpen hunner bewondering, de stoffe van hun lied. Zij zoeken u te ontrukken aan het heden, om met zacht geweld u terug te voeren tot het verleden, en wiegen u in zoete droomen over een verloren Eden. Droomen, ja, want eenzijdig, onwaar is hunne voorstelling: zij idealiseren toestanden en feiten ten koste der waarheid. De éénheid der Roomsche kerk wordt geprezen en bewierookt, de verdeeldheid er in, het bederf in hoofd en leden geloochend of bemanteld, de martelvuren op den

achtergrond gesteld, de inquisitiekerkers met een' bevalligen sluijer bedekt. Het goddelijke regt van de beheerschers der volken ziet gij getooid met den majestueuzen nimbus, - de zwarte vlekken op het hermelijn, het bloed van verdrukten aan het rijkszwaard, de asch van verbrande steden op de kroon, bemerkt gij niet op dien heilzamen afstand. Ridderlijke moed vervult u met bewondering, ridderlijke galanterie vindt sympathie bij de teederste snaren van uw hart, - ridderlijk geweld en ruwheid, ridderlijke roof- en moord-togten, ridderlijke ongebondenheid en gevierde lusten onder het zedige gewaad der courtoysie mist gij in het bevallig geschakeerde tafereel. Hoe eene moegestreden ziel kalmte vindt in de kloostercel, en het afgematte hoofd zachtkens rust op het brevier schetst men u met verleidelijke kleuren, - hoe onrustig menig hart klopte onder de pij, ziet gij niet, hoe menig moegekreten oog door den sluijer wordt bedekt, gist gij naauw, en de dikke kloostermuren dempen den wanklank van bacchanalia, en 't kraken van het loof in den kloostuin verneemt gij evenmin als het dartel gekozel der minnenden, ontstoken in verboden en ontveinsden gloed. Daarom valt het der Romantiek ligt, uw hart te winnen, nu ze uw oog heeft beneveld, daarom wordt gij ligt aangestoken door de zoete dweeperij, omdat het afzigtelijke aan de trekken, de lange slagschaduw aan de beelden is ontnomen. Waan niet, wij zagen in de middeleeuwen slechts een' nacht, akelig en donker, in het Katholicismus een gewrocht der hel, in de hierarchie een bloot gewrocht van menschenheerschzucht: ze moesten er zijn als doorgangsperiode voor Europa, 't is goed, dat zij er waren, en haar regt tot bestaan is te lang miskend; maar wanneer men den noodzakelijken overgang als einddoel, de schemering als daglicht opdringt, dan protesteren wij in naam der geschiedenis, in naam van den jongsten tijd, in naam van het wereldbestuur.

Bij hare onwaarheid, halve waarheid liever, voegt het Romanticismus een ander hoofdgebrek: het is onpractisch. Laat ons voleindigen, eer ge ons overstelpt met uwe verwijtingen: wij willen de poëzy niet verlagen tot eene dienares van het dagelijksche leven, we willen haar niet in het werkpak steken, of op de katheder der moraal, of op den Christelijken leerstoel plaatsen, we eischen niet, dat ze handleidingen voor de bijenteelt berijme, - maar we vorderen, dat ze niet vreemd zij aan onzen tijd, dat ze 't oor niet sluite voor zijne roepstemmen, we eischen, dat ze bloesem zij van het volksleven, en zich niet in aanmatigenden eigendunk hoog, hoog boven het streven der tegenwoordige menschheid plaatse om een verleden te vieren, dat geen heden meer zijn kan, - we verlangen, dat ze hart hebbe voor het lief en sympathie voor het leed van onzen tijd, dat ze de ooren niet sluite voor de angstkreten der in barensweeën zuchtende menschheid, dat ze niet blind zij voor zoo menigen verheven' trots, als ook nu op het gelaat des menschdoms van zielenadel spreekt en van goddelijke herkomst. Maar het Romanticismus snijdt alle banden los, die aan de tegenwoordige maatschappij den dichter hechten, om hem met kunstige snoeren te verbinden aan een' tijd, wiens streven ons vreemd, wiens lief en leed lang gesmaakt en getorscht is en geen' weêrklank vindt in de harten, die zoo vol zijn van eigen vreugd en eigen smart en eigen zorg. De lach van den ridder en de traan van de non, spreken nog wel tot het hart, maar kunnen ze gehoor,

en wel onverdeeld gehoor vragen, wanneer het kraken der lawinen u doet sidderen en de klaagtoonen der natiën over kluisters u roeren tot in het diepste der ziel! Het menschelijke eische onze sympathie, maar versmade het dan ook de vormen niet, die reeds onze sympathie bezittten en - verdienen.

‘... onze Aard - werd van de Hemelen gescheien;
De mensch, dien Zonde en Waan aan ijsren boei geleien,
Brak teêrder, hooger, banden af:
En blind voor 't Hoogste Schoon, voor 't Zonlicht van den Hemel,
Aanbidt de Geest der eeuw, in dompige' avondschemel,
Het dwalend lichtjen boven 't graf!

De Christus wordt miskend; en eigen wanbegrippen
Alom gevierd, vergood, al prevlen soms de lippen
Nog van Geloof en Godsdienstzin.
't Is vrijheid! maar beperkt door de enge grens der rede;
En wie, met brandend hart, daar immer buiten trede
Dien drukt men 't merk der dwaasheid in.

Vaarwel dan, zachte geur der niet ontloken bloemen
Geheimenissen Gods! - in eerbied slechts te noemen! -
Vaarwel, gij, Liefde, vlucht van de aard!
Vaarwel, o Poëzy! en Kunst van hooger orden!
Gij zijt een dartel spel in 't machtloos stof geworden,
Van Hemelstemmen, die gij waart!’

zingt de romantiker, maar wij vragen, heeft onze tijd die blaam verdiend? Heeft hij de banden met den hemel verbroken? De taal der hemelbestormers is ook in onze ooren gedrongen, maar heeft 't aan handen ontbroken, die de banden naauwer, inniger wilden toehalen? Is dat streven der menschelijke rede, om het hoogste te bevatten, niet eerbiedwaardig tot zelfs in zijne afdwalingen toe, en zijn die afdwalingen zelve niet voor waarachtig poëtische beschouwing vatbaar, zouden wij er bijvoegen, zoo ter Haar's: *Aan een' Apostel des ongeloofs* die vraag niet reeds beantwoord had. Waarom de schoonheid miskend in den nieuwen vorm, waarin ze zich alreeds vertoont, of waarnaar ze nog streeft? - Waarom geen woord van troost en bemoediging, van leiding en opbeuring voor die arme schare, die worstelt met stoffelijke en zedelijke armoede, en, beurtelings gevleid door verleiders en vertrapt door verdrukkers, om een' traan vraagt van mededoogen, méér nog dan om brood voor verhongerend kroost? Zet 1789 of 1815 op den titel van de gedichten des romantikers, in plaats van 1847, niemand zal de verandering bespeuren. Vertaal ze goed in 't Fransch, in 't Hoogduitsch liever, Gal of Germaan zal ze voor oorspronkelijk houden. Zóó weinig zijn ze Hollandsch. Onhollandsch noemen wij de romantiek, en wij meenen er regt toe te hebben. Ze is 't reeds door hare onpractische strekking, de Hollander is een man van het werkelijke leven, niet van bespiegelingen, bijna elke poging om een philosophisch systeem op Nederlandschen grond te doen tieren, leed schipbreuk, de proeve om voor het beschouwende, lijdelijke van kloosterafzondering onzen volksaard te winnen, zal het evenzeer. De middeleeuwen hebben te weinig aantrekkelijks voor ons: wij zijn een burgerlijk volk, tournooi en ridderschap laten ons koel; - onze bloei, onze luister dagteekent van na de middeleeuwen; wijs op de zestiende en zeventiende eeuw, en 't hart gloeit, zelfs van Jan Salie. Het protestantismus zit ons te diep in merg en bloed. Roep niet over onverdraagzaamheid, over bekrompenheid: ik spreek niet als theoloog, als historicus, als opmerker, en dan, betreuren moogt gij 't als Katholiek (en ik ben verre

van uwe droefheid te wraken), maar wáár is het, dat het Katholicismus met zijne zinnelijke eeredienst, met zijne autoriteit niet inheemsch is, waar republiekeinsche herinneringen nóg niet zijn uitgewischt, waar de tachtigjarige strijd bij voorkeur als een geloofsstrijd aangemerkt wordt, waar het verstand de zinnelijkheid terugdringt, de vrijheid van denken als 't kostelijkste

kleinood wordt beschouwd. Herinner u de kreten over concordaat, placet, vrijheid van onderwijs en dan (nog eens, ik ken geene partij, maar sluit dan toch de oogen niet), zeg 't mij, is dat het land, waar het romanticismus kan tieren?

Uw ontkennend antwoord kan niet anders dan ons verblijden, eener tegenovergestelde rigting toegedaan als wij zijn. Toch waan niet, we predikten een' verdelgingsoorlog tegen het romanticismus, we waren blind voor zijne goede zijden. Met blijdschap bespeuren wij in de romantiek eene zedelijke, godsdienstige, geestelijke strekking. Ze is hoog ingenomen met de denkbeelden van, de gevoelens van God, deugd, onsterfelijkheid: ze kent wat hoogers voor den mensch dan aardsche genietingen, ze wil hem niet laten rondwoelen in het slijk der zonde, op zelfverloochening, dooding van eigen lust, op berouw en heiliging wijst ze hem. Dat achten wij veel in een' tijd, waarin de stoffelijke belangen zich maar al te veel op den voorgrond dringen en wel alleen gehoor zouden eischen. De roepstem doet goed, die op nog andere behoeften wijst dan den honger naar brood en staatkundige vrijheid. De romantiek is te zeer humaan in den verheven' zin van 't woord, dan dat ze den mensch slechts als een dier zou beschouwen, dat niet meer behoeft dan stilling van den honger en losgespen van den muilband. Ze is er te Christelijk toe. Hooge ingenomenheid met den geest der Christendoms als met zijn' stichter, al wordt de eerste soms verduisterd door dien van het romanismus, de andere overschaduwd door het beeld Zijner moeder, kan alleen blind vooroordeel voorbijzien, alleen dweepen met den Christus-haat eener afgedwaalde wijsgeerte laken. Ons verzoent die Christelijke rigting met veel wat in het romanticismus ons tegenstaat, en al was 't om dien geest alleen, reiken wij, bij alle verschil, gaarne de broederhand aan een' romantiker als Alberdingk Thijm.

Zijn beeld staat u voor oogen, waren onze trekken van de romantiek getrouw: hém hadden wij in de eerste plaats op het oog. Hij vertegenwoordigt haar, hij behoort haar toe door geestesrigting, studie, geloof. Hij vertegenwoordigt haar waardiglijk. Hij kent de middeleeuwen in haar kostuum, in haren geest, hij heeft er zich in verdiept, hij leeft er voor, hij dweept er meê, zijn gevoel is middeleeuwsch, levendig en innig tevens, mystiek, maar helder mystiek. Hij roert u, als hij 't leed schetst der kwijnende non en het berouw der zondares en de liefde van Marië, de beschermster der gevallene. Hij dwingt u tot achting voor menig denkbeeld, menig gevoel, dat de middeleeuwen beheerschte en gij in uw vooroordeel hadt voorbijgezien. Zijne taal is nu hortend en stootend als de lansen op het schild in 't ridderlijk tournooi, dan zacht en liefelijk als 't gebed der vrome kloosterbruid, nu verpletterend als 's opperpriesters banbliksem, dan zalvend als de Apostoliesche zegen. De vorm is in harmonie met de stof, en in deze deugd zien wij eene nieuwe oorzaak van 't gebrek aan sympathie bij ons voor A. Th's gedichten: ze zijn te vreemd, te eigenaardig, dan dat ze, ook zonder hunne middeleeuwsche strekking, op algemeenen bijval konden hopen.

De dichter, die weet wat hij koos en weet wat hij wil, zal zich evenzeer deze koelheid getroosten als den smaad van domme schreeuwers verachten. Onze sympathie kunnen wij hem niet geven; den tol van onze hoogachting mogen wij hem niet onthouden. Nog vaak hopen wij hem weêr te zien, zij 't ook als romantiker.

- S -

Waarheid en fantazij.

C. van Schaick. Tafereelen uit het Drentsch Dorpsleven. Twee deelen. Haarlem, A.C. Kruseman. 1848.

Wie die niet enkel oogen heeft - op een hart komt het er in dezen minder aan - voor hetgeen de Fransche romanpers oplevert, en ook nu en dan zoo genadig is van eens een blik te slaan in wat er in 't vaderland goeds en voortreffelijks de drukkerijen verlaat, weet niet dat er in de laatste jaren veel over Drenthe is geschreven, op onderscheidene wijzen en met verschillende oogmerken? Nu eens werd hij in den volksalmanak van dat gewest gewezen op de oude gebruiken, op de verbeteringen en op de wenschelijke herscheppingen, waaraan die ‘uithoek van ons vaderland’ behoefte heeft. Dan weder riepen hem de dagbladen op om mede een penningsken aan te brengen voor de heilzame ontginning van zoo vele, daar dor liggende heidevelden, of trachtte de Drentsche courant hem op de overtuigendste gronden te bewijzen, dat kanalisatie evenzeer als de vruchtbaarmaking der heigronden voor deze provincie een levenskwestie is. Een andermaal liet hij zich door de dorpen en gehuchten van dit gewest rond voeren aan de hand der drie Podagristen, die zich nu en dan wel eens in de opgave der predikanten van verschillende gemeenten mogten vergissen, maar die toch zoo geestig weten te vertellen, zoo regt onderhoudend kunnen keuvelen over schier onverschillige dingen, en hun gesprekken met zulke duchtige zetten weten te doorspekken, dat wij er inderdaad boos om zijn, dat hunne onderdanen jichtiger worden, waarom wij er al eens over gedacht hebben hun een electro-galvanische ketting te zenden, al was het enkel om niet gecondemneerd te zijn van zoolang in Assen hun intrek te moeten nemen bij den kastelein der ‘koppelpaarden’, tot dat het hun weêr vergund zal wezen den wandelstaf ter hand te nemen. Wij hopen toch niet dat zij zich zoolang blijven ophouden in die provinciale hoofdstad omdat hun 't westland minder bekend is dan het oostelijk gedeelte? Wij wenschen niets sterker dan spoedig bewezen te zien dat die vrees, ongegrond is, terwijl we hun gaarne de verzekering geven, dat we weinig lust hebben om in Assen alléén bekend te worden met een pennelikker en een halven[1)] nuchteren slagersknecht.

Ook van Schaick, ‘de boerendominé’, zoo als hij zich noemt in zijn voorrede, waarin hij zijn dank betuigt voor de verdiende uitnemende ontvangst van zijn meesterlijken *Geert* (waarvan wij hopen, om den wille onzer lezers, niets meer te moeten zeggen) heeft door het bovengenoemde werk een nieuwe zijde van Drenthe doen uitkomen - het boerenleven. Hij heeft dat gedaan op de hem eigene, eenvoudige, maar degelijke wijze, in den vorm eener vertelling. Gelijk hij in *Geert* heeft geschetst hoe een boerenknecht door oppassendheid en vlijt de dochter huwt van een eigenerfden boer (een Drenthsche patriciër, die voor geen ander hooggeplaatst persoon in hooghartigheid en trots onderdoet) en een zeer welgesteld man wordt, zoo heeft hij in deze vertelling, die we gevoegelijk *Klaas*

1) De 3de aflevering van het 2de deel eindigt juist midden in een zin.

konden betitelen, ons afgebeeld waar de duivel der onmatigheid en dronkenschap een welgestelden boer toe leidt; hoe het slechts een enkele maal botvieren van zijn zucht voor sterken drank de bron wordt van huiselijke ellende - en op het onverwachtst den dood in den zomer des levens na zich sleept. Het is eene hooge verdienste van dit boek, dat er waarheid aan ten grondslag ligt, en de karakters naar het leven zijn geteekend; karakters, die bewijzen dat de predikant van Dwingeloo een open oog heeft voor het uit- en inwendige zijn der menschen bij hem te lande, en dat hij niet een stedeling in het boerenpak, maar wel degelijk een echten Drentschen boer heeft geschilderd, zonder dien op te sieren of te kleuren. Onder de best geschrevene karakters behoort ontegenzeggelijk Trientie - de vrouw van Klaas - een brave, liefhebbende vrouw, een voorbeeld van geduld en geloof, een stille in den lande, zoomede de Scholtes (schout) Hilbert, en de herbergier Roelof, een doordrapte deugniet, zooals helaas! de maatschappij er maar al te veel heeft aan te wijzen, een bij wien egoïsme en geldzucht het toeleggen op den ondergang van menig huisgezin, terwijl de overige, Nève Hendrik zoowel als de anderen, bewijzen hoezeer van Schaick de harten zijner dorps- en gewestgenooten als hunne eenvoudige, maar moeilijke taal heeft bestudeerd. De laatste is zóó juist weêrgegeven, dat wij ons nu en dan werkelijk verplaatst waanden op den deel of op den brink, voor den haard of bij een groeve-maal in die provincie, gelijk ons voor zes jaren te beurt was gevallen. Maar nog hooger waarde ontleent dit werk aan de duizend en een fijne opmerkingen, die gij er in aantreft, dikwijls van betrekkelijke kleinigheden, maar die u eene gave van opmerken doen bewonderen, die van Schaick met Thineus deelt, en die u zoowel de tranen uit de oogen lokt als ze u in een schaterenden lach doet uitbarsten. Wat de auteur der pastorie van Mastland voor Zuid-Holland en Thineus voor Groningen is - is de schrijver der Drentsche schetsen voor zijne provincie - en toch verschillen ze onderling veel. Wij voor ons zouden zeggen, dat hij tusschen de subjectiviteit van genen en de objectiviteit van dezen in staat, schoon hij wat den stijl aangaat wel eens aan beide de palm zou moeten afstaan. Maar 't is met hem wat we eens ergens van Kaiser, den graveur, lazen: *quand il attrappe il tue.* Dit wil zeggen, dat wanneer van Schaick niet een zeker loopje aanwendt, daar, waar we hem gaarne met zijn diep gemoed, zijn eerlijk hart, zijn welgeplaatst hoofd zouden hooren doorredeneren; daar, waar het ons zoo welkom zou geweest zijn door hem te worden onderrigt en opgebouwd; daar, waar het ons zoo onbeschrijfelijk zoet zou geweest zijn iets meer van zijne diepte te hebben mogen peilen, in plaats van wel wat magertjes schadeloos gesteld te worden met een.... ‘maar punctum!’[1] dat hij dan, zeggen wij, het hart zoo goed weet te leiden en te verbeteren, en zoo juist philosopheert, dat slechts zeer weinigen het van hem zullen winnen in gemoed en onbenevelden blik, en vooral niet daar, waar het geldt de heilige waarheden van het Christendom, het hoofdgebod er van: Hebt God lief en uw naasten als u zelven. Gij moet hem hooren waar hij den eersten avondmaalsgang schetst van Klaas - en het is u alsof gij met hem weder voor

1) Van Schaick noemt het ergens: (bl. 152 van het 2de deel) 't gewone huismiddel van oom Abram, als hij nog veel te zeggen had, maar begreep er voor ditmaal niet meer aan te moeten doen.

het eerst in tegenwoordigheid van God en de gemeente de gelofte aflegt van Hem toe te zullen behooren in tijd en eeuwigheid. - Gij moet de doopsbediening lezen van den jongen Lammert, Trienties jongste spruit, en van Aaltie, een door haar ongehuwde moeder verlatene, maar door een oom en moei naar zich genomene - en gij voelt u op nieuw uwer roeping bewust en versterkt in uw voornemens, om uw kleenen zoo op te voeden dat ze niet slechts waardige burgers van deze wereld, maar eens, door Gods genade, kinderen van Jezus koninkrijk zijn mogen. Gij moet hem vooral hooren over het: ‘één kudde onder éénen herder’, en gij krijgt den man lief, wiens hart zoo welgeplaatst, wiens hoofd zoo helder is, dat gij u alle menschen, en u zelven vooral, zoo wenscht, opdat de vervulling van die profecy ook door uwe handelingen meer en meer nabij zij. Wat hij den leeraar bij den doop van Klaas jonggeborene in den mond leî? Gij zult ons, vertrouwen wij dank weten, dat wij er hier eene kleine proeve van geven, die tevens kan strekken tot een staaltje van des schrijvers menschenkennis.

- Lieve broeders en zusters! zeî hij (de predikant) onder anderen, er wordt meer gevraagd en er rust veel gewigtigers nog op ons, dan te zorgen dat onze kleinen eten en drinken en kleêren ontvangen. Voeden en opvoeden moeten wij hen. Opvoeden voor de maatschappij en voor den dag des doods; om niet beschaamd te staan, eerst voor de menschen en dan voor den lieven Heere God. Zoo als 't ligchaam verzorgd en gevoed wordt, moet dit plaats hebben met den geest. 't Verstand moet ontwikkeld en 't hart moet veredeld worden. We hebben van onze kinderen geen wandelende schatkameren van wereldwijsheid en geleerdheid te maken, maar vooral te zorgen dat zij edele jongelingen en brave, kuische jonge dochters, deugdzame vaders en vrome moeders, christelijke voorbeelden voor allen worden, die hen omringen. Niet in groote kennis alleen, maar in echt christelijk leven is de groote zaak gelegen. En hoe meer Christus in hen leeft te gelukkiger voor u en voor hen, voor de geheele maatschappij waarin zij eens opgenomen worden en werkzaam zijn moeten’ enz.

Laat vooral uw *voorbeeld* de prent en de schilderij zijn, waar gij ze op wijzen kunt, en waar ze zich, zonder schade, vrij naar vormen kunnen. Hield men dat wat meer voor oogen, het zou er in menig huis en in menige gemeente wat beter uitzien dan dikwijls 't geval is.

Daarop sprak hij van de onverschilligheid van menig vader en moeder op dat punt; en hoe ze door hun gedrag en in de verwaarloozing hunner kinderen toonden, dat zij niet regt begrepen wat zij bij derzelver doop beloofden en op zich namen. - Als de lieve Heere God over ons dacht en met ons deed, zoo als menig ouder over zijne kinderen denkt en met hen handelt, zeî hij, zou 't er ellendig uitzien. Liet Hij ons zoo in 't wild loopen, en liet Hij ons zoo aan 't lot over, als menigeen het zijn kinderen doet, de ellende zou niet te overzien zijn. - Die heele preek te vertellen, kijk, daar is geen raad op, maar dat zeî hij, en nog heel veel andere hoogstgewigtige dingen. - En buurvrouw, die haar oogen niet van den preekstoel af had, knikte als of zij zeggen wou: dominé, je hebt het aan het regte einde. Wie buurvrouw was?.... een stille in den lande; een eenvoudige Drentsche boerin, die na den dood van haar man met zes kinderen bleef zitten en met eere groot gebragt heeft, en er op haar ouden dag veel

vreugde van beleeft. Ze heeft er nog geen andere tranen om gestort, dan van heilige vreugde en moederlijke dankbaarheid. - 't Had vrij wat voeten onder de aarde en heeft heel veel gekost, om ze zoo ver te brengen, zegt zij wel eens, maar met bidden en werken zijn ze op de been gekomen, en geworden wat ze zijn. - En Jan, daar heel achter aan den brink, een eindje voorbij den molen, die zijn jongen in 't wild had laten loopen en er allerlei verdriet en ellende aan beleefde, zuchtte en veegde een traan uit zijn oogen, en dacht bij zich zelven: 't is waar ook wat hij daar zegt. - Toch waren er weêr een paar anderen, die bij zich zelven zeiden: ja hij heeft goed praten, hij heeft ze nog zoo groot niet. - En Geertje, die nooit kinderen gehad had en nimmer getrouwd was geweest, keek Jantie de waschvrouw, die naast haar zat en acht kleine kinderen en een ziekelijk man had, met een paar groote oogen en zaâmgetrokken lippen aan, of ze zeggen woû: steek die in je zak! 't is goed dat hij je de les eens opleest. - En de meester, die op zijn armen geleund zoo wat voorover op zijn bankje lag en naar 't volk keek, glimlachte en meende: dat zou nog eens weêr wat helpen, om de kleinen wat beter naar school te sturen.'

Voor wien met deze proeve niet te vreden is zouden wij gaarne hier nog een andere laten volgen, die we den strijd om den stoel zouden heeten, en zoo allerliefst is beschreven dat wij ter naauwernood den lust weêrstand kunnen bieden, de bladzijden over zulk een schijnbaar niets beteekenende zaak, als het zitten in een stoel van ons zelven, die door een vreemde is ingenomen, achterwege te laten. Het egoïsme van den Drentschen boer en zijne ongemeene sluwheid zijn hier meesterlijk terug gegeven, zoodat men werkelijk zou meenen, een in woorden gebragte Ostade voor zich te zien. Behalven deze voortreffelijke eigenschappen beveelt het boek zich daarenboven nog aan door een praktische kennis van den grond en de bearbeiding er van, gelijk men dit, op vele plaatsen ontwaart in den tekst, maar ook nu en dan in nooten, zoo als op bl. 169 van het tweede deel. In één woord, het is een degelijk werk, aanprijzenswaardig van meer dan ééne zijde en inderdaad medewerkend aan dat waartoe de auteur het geschreven heeft: aan de verlichting en veredeling der menschenheid. Wel geldt het hier: *felix quem faciunt aliena periula cautum.* Nog eene opmerking. D^{s}. van Schaick zegt aan het slot: 'Met mijn gansche hart dank ik den lieven Heere God, dat Hij mij geholpen heeft om dit werk klaar te krijgen, en uit het diepste mijner ziele bad ik er zijn zegen over af.' Wij doen dit met hem, en danken hem voor deze regels. Wij zijn verre van uitsluitend aanprijzers der middeleeuwen te zijn; maar de kenmerkende eigenschap van dien tijd om alles, ook het schrijven van een werk, met God te beginnen en te eindigen, heeft in deze dagen hare waarde en toepassing niet verloren, en het deed ons goed aan het hart den echt Christelijken man dus zijn boek te zien besluiten. Gods zegen zal er ook niet op toeven, en terwijl wij hem gezondheid en kracht toebidden om aan den opbouw der menschen te blijven arbeiden, wenschen wij den ijverigen en kundigen uitgever toe, dat hij altijd zulke fiks geschreven boeken uit zijn magazijn in de wereld doe treden. Er bij te voegen dat hij ze altijd keurig moge uitgeven, is overbodig. Wie op zoo jeugdigen leeftijd reeds als boekhandelaar den lof heeft ingeoogst van te mogen

hooren: ‘het ziet er op zijn Krusemans uit’, heeft aan onzen wensch geen behoefte. Wij vertrouwen dat hij zijn goeden naam in dezen zal blijven ophouden, als dien hij heeft verworven wat de degelijkheid zijner uitgaven betreft. En nu ook zeggen wij met Staring:

Hier kan een punt staan.

- H.

Twee lieven en een flaauwert.

Mina en Betsy. Te Haarlem, bij J.B. van Loghem, Jr. 1848. Jurrien Raap of de Stads-Instituteur. Door den schrijver van de Schetsen uit de Kosterie te Kleihuizen. Te Amersfoort, bij W.J. van Bommel van Vloten. 1848.

De auteur van Mina en Betsy vergeve 't ons, dat wij haar (??) voor een' oogenblik in zoo slecht gezelschap brengen: 't is bloot om de tegenstelling. De lieve schets uit Oversluis heeft niets gemeen met den afschuwelijken Raap, dan de rigting, waarin de eerste zich beweegt, waarnaar de laatste met wanhopige poging grijpt in den blinde. De schetsen uit en naar het leven, het idealiseren van werkelijk bestaande toestanden behooren den Hollander, die, afkeerig van bloote idealen, liever het schoone opmerkt in de werkelijkheid, die werkelijkheid dan zuivert, verheft en zoo tot het ideale opvoert. De Duitscher daalt van het ideale tot de werkelijkheid af, de Hollander klimt van de werkelijkheid tot het ideale op. Voor en tegen beide wordt veel aangevoerd; even veel ware er bij te voegen, dat even weinig baten zoude: gegrond in den volksgeest kan de letterkunde zich niet maar *in einem Nu* omkeeren, al naar 't believen der theorie. Streven beide rigtingen om het waarachtig, het blijvende schoon te bevorderen, zij zullen elkander zusterlijk de hand reiken en gemeenschappelijk arbeiden aan de opvoeding van menschen en volken.

De letterkunde, die een min of meer geidealiseerd beeld van het werkelijke leven schenkt, schijnt zeer gemakkelijk te beoefenen, is inderdaad aan menig bezwaar onderworpen. Wat men daar beschreven vindt in die *Pastory van Mastland*, in *Ons dorp*, is zoo alledaagsch, dat heeft men zelf bijgewoond, die karakters ontmoet men elken oogenblik, in die toestanden heeft men zoo vaak verkeerd: o, men heeft zoo maar op te schrijven wat men ziet en hoort en zelf ondervindt. Menige stumper heeft zich aan dien schijn vergaapt. Hij vergat, dat er meer dan een gewone blik toe behoort om dat dagelijksche leven goed te bezien, om er uit te halen wat er in ligt en door duizenden wordt voorbijgezien, - dat er een ontvankelijk gemoed toe behoort, gevoelig genoeg om elken indruk te ontvangen, niet zóó gevoelig, dat het zich door elken indruk laat wegslepen en zijne spontaneïteit verliest, - dat echte humor, die zich door de kleinheid van het kleine en de grootheid van het groote niet laat verbijsteren, die alles van eene hoogte en toch niet uit de hoogte beschouwt, eene conditio sine quâ non is, - dat hooge achting en levendig

gevoel voor en niet minder grondige kennis van het schoone teregt wordt geeischt. We zouden er bijvoegen, dat geene portretten gefabriceerd, maar typen geleverd, dat de werkelijkheid niet gekopiëerd, maar veredeld moet worden en hooger opgevat; van veel meer zouden wij moeten spreken, zoo we eene verhandeling over aard, beginsel en doel dezer letterkunde wilden schrijven, maar dit willen we niet, konden we 't al, - we wilden u spreken over een paar verschijnselen op dit gebied, allereerst over twee allerliefste dames, waarvan de eerste reeds gehuwd, de tweede zoo even geëngageerd is: zoo we met hooge ingenomenheid van haar spreken, zult ge wel willen gelooven, dat 't alleen vriendschap is, die ons de woorden op de lippen legt, te meer, wanneer wij u bekend maken met de, voor ons zeer gewigtige, u welligt onverschillige, omstandigheid, dat wij in dezelfde positie verkeeren als de eerstgenoemde dame, - dat wij gelukkig gehuwd zijn: - eerstgenoemde? neen, wij hebben u haren naam nog niet gezegd: nu, ze heet Mina, en 't is een lief, snoeperig vrouwtje. Ge moet weten, dat ze eene Haagsche is, nog al van stand, immers hare intime is eene gravin. Toch is ze gehuwd met een' predikant, nog wel een' dorpspredikant en een' dorpspredikant, die niet bedelt of intrigueert om eene betere standplaats.

Wat leert gij hieruit? Dat er dorpspredikers zijn, tevreden in hunnen stand, met te veel achting voor zich en hunne roeping om te kuipen of te kruipen.

Recte tu, pergamus!

Zij is eene vrome vrouw, - schrik maar niet. Over triniteit of praedestinatie heb ik geen woord uit haren mond gehoord. Zij leest het Nijmeegsche schoolblad noch de Vereeniging, ik twijfel, of zij zich wel op de voorlezingen van Da Costa had geabonneerd, en zoo ze lid is van een zendelinggenootschap heeft ze zeker 't Parijsche niet boven het Nederlandsche gekozen. Bij de preken van Beman Brouwer over 't Hooglied zou ze zeker blozen of den ‘Kusset-mij-met de-kussen-uwes-monds’ - man hartelijk uitlagchen. Weet ge, ze is van de vrouwen, die thans zoo niet in de mode zijn: hare vroomheid zit in het hart, minder in 't hoofd of op de lippen; ze meent in hare onschuld, dat liefde het wezen der godsdienst is en godsdienst moet beleefd, niet maar bepraat worden: ze is zoo wat Johanneïsch vroom, en dus verre van orthodox. Jammer, niet waar? 't Is anders zoo'n lief wijfje, ge zoudt er haast Groningsch om worden: 't zou u weinig baten vrees ik. Want vooreerst houdt ze van reinheid, van wandel niet slechts, ook van beginselen, ten tweede is ze verzot op haren Willem, dien ze zoo maar, als ware hij geen deftige WelEerwaarde, ‘mijn ventje,’ ‘mijn kereltje’ noemt. Ze zit daar vrij afgelegen op Oversluis, maar kan er zich best in schikken. Met haar Do. houdt ze regt knusjes huis, plaagt hem een beetje, leest met hem, past hem trouw op, als hij ziek is en laat zich door hem leiden. Rondom zich verspreidt ze zegen en geluk, en dat alles uit godsdienst: ge zoudt zeggen, dat die liberale gevoelens (want Willem heeft magtig veel van een' Groninger) toch zulke goede vruchten kunnen voortbrengen. Zou Mina ook aan de verdienstelijkheid harer goede werken gelooven? Ik heb er nog niets van bemerkt, maar ja, dat zal, dat moet het wel zijn.

Ze heeft eene intime vriendin, Betsy, met wie ze correspondeert op vertrouwelijken, lieven, hoogst beschaafden toon:

die correspondentie hebben ze nu uitgegeven.

Betsy is een lief dweepstertje; hare eerste liefde kan ze maar niet vergeten, in weêrwil van de ontrouw van haren Ernst: deze kiest eene rijke koopmansdochter, met wier geld hij zijne weelderige levenswijze wil bekostigen, - terwijl waagt hij eene poging om 't genot van Betsy's bekoorlijkheden daarbij te paren. Haar hart spreekt nog voor den ellendeling, dien ze door 't glas haar verliefdheid ziet, Mina waarschuwt haar: zij wil, zij kan niet terug, - zij neigt ten val: één oogenblik.... het Godsbestuur redt haar, 't middel is een man, die niet hare zinnen betooverde, maar hare achting won. Eene vereeniging met hem, door wie 't goed met haar meende gewenscht, schenkt haar kalmte, spelt haar hetzelfde heil dat Mina in haren achterhoek met haren Willem reeds smaakt.

Liefde, op achting gegrond, door godsdienst geheiligd, maakt alleen, maakt zeker de vrouw gelukkig, - is het denkbeeld, door de lezing van de correspondentie der jonge dames bij ons verlevendigd. We gelooven, dat de andere idéën, hier voorgesteld, aan dit ondergeschikt zijn. De opvatting, ontwikkeling, voorstelling is meer dan gewoon gelukkig, geleidelijk, schoon. - Maar 'k meende een type van de dorpspredikantsvrouw te vinden? De uitgever heeft goedgevonden, in de nieuwsbladen onder deze vlag het boek eene veilige haven te bezorgen, - of 't op last der dames zij geweest, zou ik niet durven bevestigen. Wel is Mina een juweeltje van eene dorpspastoorsche, zoo innig godsdienstig, fijn beschaafd, geheel liefde voor haren echtgenoot, nederig en lief zich neêrbuigende tot de minder beschaafden, onder wie ze is geplaatst, huiselijk, meêdoogend met den arme, - wel zouden we aan haar niet anders willen hebben, maar iets meer zouden we van haar wel willen weten. De dorpspastoorsche treedt een weinig op den achtergrond voor de vriendin. De strijd van Betsy, 't gevaar, waarin de arme verkeert, boeit u zóó, dat gij onwillekeurig de breischool en den onderstand aan behoeftige moeders wat uit het oog verliest. Welligt hebben de dames 't niet gewild, maar de liefde van de bekoorlijke gravin is zoo zachtjes aan hoofdzaak geworden: de pastoraal verliest er welligt iets bij, onze jonge dames zullen er niet bij verliezen. Voor haar in de eerste plaats is dit boek geschreven, en we zouden den hemel danken, zoo er vele zoodanigen voor haar, en niet te vergeefs, geschreven werden. We vragen van haar voor Mina en Betsy wat Alberdingk Thijm zijne zuster voor zijnen dichtbundel vraagt:

‘Een handjen
Aan 't bandjen,
Twee oogjens er in,
Zoo 't avond
of morgen -
Zult gij daar -
voor zorgen?
Dan heeft 'et zijn zin.’

Uw hartje er bij, bidden we, lieven! 't zal goed zijn voor dat hartje en voor wie dat hartje eens krijgt.

Met weêrzin scheiden wij van de pastoorsche en hare intime en roepen haar 't tot weêrziens toe, om een oogenblik te verliezen bij een' erbarmelijken flaauwert.

De opregtheid eischt van ons de verklaring, dat wij de *Schetsen uit de Kosterie te Kleihuizen* slechts bij name en uit beoordeelingen kennen. Om aan de eischen derzelfde deugd te voldoen, ver-

klaren wij, dat wij ons in dezen oogenblik geen grooter ongeluk kunnen denken dan eene gedwongen kennismaking met die schetsen, - aangezien ze niet anders dan jammerlijk kunnen zijn. Wie *Jurrien Raap* in de wereld kan zenden, *kan* geen dragelijk werk leveren. Grooter vod dan dezen *Stads-Instituteur* herinneren wij ons niet, in lang onder de oogen gehad te hebben, alleen de *Polychrom* van Meester Benjamin kan er van verre mede in vergelijking komen. Wanneer de schrijver met eene opregtheid, die te na aan onbeschaamdheid grenst, om nog op den naam van deugd aanspraak te kunnen maken, in zijn *naberigt* verklaart: ‘Dat het schrijven van dit boek mij niet gemakkelijk is gevallen, dit wil ik u gul uit bekennen, want om 216 bladzijden bij elkander te knoeijen, daar behoort wat toe, al neemt men nu en dan wat over uit andere boeken, -’ gelooven wij hem volgaarne: de ziel heeft er zich op afgesloofd, en alleen het vermoeden, dat de honger er hem toe dreef weêrhoudt ons van eene behandeling als auteur en geschrift beide verdienen. Maar is er dan te Kleihuizen geen armbestuur?

Wie de fabrikant van *Jurrien Raap* is, verklaren wij naar waarheid niet te weten. Wat hij is, blijkt elken lezer: een dorpsschoolmeester, zonder goede opleiding, zonder wetenschappelijken zin; de kerel is aardig, en de boeren zijn regt in hun' schik met geestige invallen als: nu dacht ik in mijn eigen zichzelven, en bij de herschepping van den naam Goliath in Olig.t meenen ze te stikken van het lagchen en gapen meester aan als een meester van vernuft. De meester is niet in de gelegenheid, een' verstandigen mensch te spreken, de weinigen die er zijn mogten in zijne nabijheid, draaijen hem den rug toe, ongeneeslijk als zij hem kennen - en eindelijk moest de man wel gelooven, dat hij bijster geestig en geleerd was. Daar hij nu, als elk, in zijnen kring enkele misbruiken opgemerkt had, of had meenen op te merken, - daar zijn eerste hersenvrucht niet op zoodanige wijze ontvangen was, als vereischt werd om hem den moed tot eene tweede poging te benemen, - zette hij zich neder om, zwoegende en zuchtende, weder eenige bladen bijeen te flansen. Oude voorlezingen op plattelands-Nutten, eeuwenheugende anecdotes, lapwerk, uit halfvergeten almanakken zaamgekookt, aangelengd met zoutelooze redeneringen over alles en niets, neuswijze aanmerkingen op maatschappelijke toestanden en personen, gekruid met flaauwe of vuile kwinkslagen, ziedaar 't kostje, dat u wordt opgedischt. De lafheid klimt inderdaad soms tot totaal gebrek aan gezond verstand, - en we zouden aan krankzinnigheid denken, wisten we niet, dat wij met iemand te doen hadden, die bladen vol wil maken, wanneer wij aan het begin van een hoofdstuk over een *Instituut* eene verhandeling over het getal zeven vinden, uit de Kamper courant overgeschreven. Van de rijmpjes zwijgen wij nog.

Onverklaarbaar is het, dat de uitgever, die in méér dan één opzigt een verdienstelijk uitgever genoemd mag worden, op zulke vodden zijn' naam zet. Dien naam kan hij alleen redden door de verklaring, dat de inhoud hem geheel onbekend was. Maar de Kosterie van Kleihuizen dan? Zouden onze leesgezelschappen en leesbibliotheken en leesinrigtingen waarlijk ook van dezen fabrikant een stuk werk verzwolgen hebben? Dan ware 't tijd dat de minnaar van zijne taal en letterkunde, dat de man van eenigen smaak zich in zak en assche begroef en in stomme smart den onherstel-

baren val betreurde van een volk, reddeloos verzonken in het walgelijkste Jansalienat.

Wij voor ons verklaren, dat 't de laatste maal is, dat wij aan menschen als den koster van Kleihuizen een enkel woord verliezen. Dáárvoor zijn de kolommen van den Tijdspiegel toch nog te goed.

- S -

Eenige wenken nopens den tegenwoordigen toestand der geneeskunde in Nederland.

Handboek voor Pleegzusters en Ziekenoppassers, naar het Hoogduitsch. Door Dr. G.H. Meijer. Te Groningen, bij C.M. van Bolhuis Hoitsema.

Dezer dagen in den boekwinkel van eenen mijner vrienden rondsnuffelende, ten einde wat nieuws - altijd in den zin der letteren, maar niet in dien der staatkunde - op te doen, kwam mij onder eenige andere brochures en boekwerken, een zeer bevallig boekske in handen, hetgeen op eene eenvoudige, maar tevens nette wijze, in eenen gedrukten omslag gewikkeld, reeds dadelijk mijne aandacht onwillekeurig tot zich trok, die het nog te meer scheen te moeten verdienen, omdat het een onderwerp gold, dat niet zoo dagelijks behandeld werd en waarin ik toch eenigermate vermeende t'huis te zijn.

Zoo bescheiden als het werkje er uitzag, evenzoo onbescheiden ontdeed ik het van zijn omhulsel, om een vlugtig oog in den tekst te werpen en zijnen voornamen inhoud in te zien.

Ik vond nu daarin met eenig genoegen eene handleiding of teregtwijzing voor al degenen, die zich aan de verzorging en oppassing van zieken wenschten toe te wijden.

Mijne onbescheidenheid intusschen kwam mij duur te staan: ‘Het schijnt u te bevallen mijn vriend!’ zeide mij de goedwillige boekhandelaar, die mijne gelaatstrekken bij de eerste inzage gadesloeg. - ‘Ik durf mij daaromtrent niet zoo voetstoots uit te laten’ voerde ik hem te gemoet ‘alleen geloof ik dat wanneer de inhoud aan het uiterlijke beantwoordt, en de bedoeling die men hiermede voor heeft, regt begrepen wordt, dit boekske dan vooral daar dient bekend te worden, waar het eenig nut stichten kan.’ ‘Welnu, als dit uw gevoelen is’ was zijn antwoord, ‘wees dan zoo goed om het in een onzer tijdschriften te willen aankondigen.’

Op die wijze eenmaal aan het lijntje vast geraakt zijnde, moest ik nu, zoo onvoorbereid als ik mij had laten inpakken en hoe lastig dit mij, bij mijne veelvuldige bezigheden te pas kwam, *per fas* et *nefas*, aan het lezen, beoordeelen en schrijven. Maar hoe dit aan te vangen, daar het voorproeven mijn dagelijksch werk niet is, verklaar ik niet te weten; vooralniet, wanneer een man als Professor Sebastian zijne bescherming aan dit werkje verleend hebbende, geenszins geaarzeld had, hetzelve in zijne voorrede, aan al de belangstellenden aan te bevelen.

Bij ervaring wetende hoe moeijelijk het

is, om gewigtige lijders, door de zoodanigen verzorgd te zien, die zich, bij gebrek aan iets beters, met het ziekenoppassen afgeven, zonder het minste begrip van verpleging te hebben, noch zonder zich een denkbeeld te kunnen vormen van eene betrekking, die schijnbaar door een ieder kan vervuld, maar in de meeste gevallen, ondoelmatig, onverstandig en deswege ongeschikt zal waargenomen worden; zoo geloof ik dat men hiermede in ons vaderland, waar zoo weinigen met eenen hulpbehoevenden lijder *goed* kunnen omgaan, een nuttig werk verrigt heeft, dienaangaande eenige wenken mede te deelen. Zelfs in onze gewone ziekenhuizen, waar de ziekenverzorging onder het oog des geneesheers een dagelijksch werk is geworden, daar heeft men zich nog gestadig te beklagen over de onhandigheid, waarmede men die ziekendienst ziet ten uitvoer brengen.

Ten bewijze van die onhandigheid vindt men in de inleiding menigen wenk opgeteekend; gevoelende wij met de schrijvers van hoeveel belang het is, om dit gebrek te verhelpen, en zelfs daarin zoodanig te voorzien, als noodig is, om de bedoelingen dergenen te begrijpen en te ondersteunen, aan wien de geneeskundige behandeling is toevertrouwd.

Ten einde dit oogmerk te kunnen bereiken, vindt men in het I. Hoofdstuk eene opgave der noodzakelijkste eigenschappen welke een ziekenoppasser behoort te bezitten, om in allen deele aan zijne verpligtingen te kunnen voldoen.

De vijf volgende Hoofdstukken wijzen den weg, hoe de ziekenverzorgers en pleegzusters zich ten opzigte van de voorschriften des geneeskundigen te gedragen hebben; hoe zij met den invloed der lucht in de ziekenkamers, met de verwarming en met het licht behooren om te gaan; hoe men het voedsel en den drank moet toedienen en welke maatregelen men bij de reiniging der ziekenkamers door berookingstoestellen behoort in acht te nemen; echter dit laatste onderwerp moet nimmer dan met voorkennis van den geneesheer geschieden, omdat de verschillende berookingsmiddelen hetzij naar de gesteldheid van den lijder, hetzij naar den aard zijner ziekte dienen gebezigd te worden. (Zie § 53.)

Het VII^{de} Hoofdstuk, voorzeker een der voornaamsten in deze handleiding, betreft de zorg voor de zindelijkheid der zieken. Over dit onderwerp, waartegen men door een verkeerd medelijden en vrees, of door eene al te overdrevene en ondoelmatige zindelijkheid gezondigd ziet, kan niet genoeg gezegd worden. Het behoort, benevens het zoo noodzakelijke verbedden en wat daarmede in verband staat, zoo geheel in den kring der oppassers, dat deze eigenschap alleen, hen tot aanbeveling verstrekt; de reinheid, verstandig en doelmatig in acht genomen, bevordert de herstelling, verligt het lijden en kan dikwerf meer nut stichten, dan die reeks van ontijdige en bemoeizuchtige reflexien van zoogenoemde deelnemende betrekkingen en vrienden, waarmede lijders, oppassers en geneesheeren gedurig gekweld worden. Deze zoo gewenschte eigenschap der oppassers en pleegzusters kan echter niet dan door eene herhaalde oefening verkregen worden, vindende men de voorschriften ter bevordering van al datgene wat hiertoe kan strekken, zoo beknopt maar tevens zoo duidelijk en klaar opgesteld, dat men dit artikel bijna in iedere ziekenkamer zou voorhanden wenschen.

Even eens is het met de noodwendigheden gesteld, die in eene ziekenkamer moeten aanwezig zijn en welke in het

VIII^{ste} hoofdstuk kortelijk zijn opgegeven.

Niet minder gewigtig is het IX^{de} hoofdstuk over het toedienen van geneesmiddelen. Hierin kan de oppasser of pleegzuster niet zorgvuldig genoeg te werk gaan, behoorende zij eene mate van oplettendheid te bezitten, die als ware het de betrekking van den lijder tot den geneesheer zoodanig weet te verbinden, dat de laatste gestadig bij wijze van een levend journaal met al de bijzonderheden kan bekend blijven, die in het geneesplan liggen opgesloten. Dat hiertoe eene getrouwe waarneming van al de bijzonderheden behoort, die den geneesheer ligtelijk kunnen en moeten ontglippen, zal geen betoog vereischen. Het belang van zulk eene verzorging door de bekende geestelijke zusters zeer van nabij kennende, zoo zouden wij bijna wenschen dat die handelwijze door haar als godsdienstpligt erkend, door oppassers en pleegzusters geleerd mogt worden; wij zouden er zelfs niet tegen hebben, dat zij, die zich op het zieken verzorgen willen toeleggen, door die nuttige nonnetjes eens regt praktisch onderwezen werden. In het liefderijk Christendom, zoo letterlijk door de Roomsch Katholieken nagekomen, ligt zoo veel goeds opgesloten, dat de steile Protestanten, die van geene goede werken willen weten, aan dat gedeelte van hun *geloof* wel een lesje mogen nemen.

In het X^{de} hoofdstuk beginnen de schrijvers min of meer van het terrein van den ziekenoppasser op dat van den heelmeester af te dwalen, door den eersten met de handelwijzen bekend te maken en de handgrepen te leeren, die de laatstgenoemde alleen behoorde te weten. Hoe noodig dit onderrigt zijn moge, zoo zal het zeker meer in ziekenhuizen dan wel bij zoodanige lijders te pas komen, wier stand in de maatschappij niet veroorlooft, om in openbare gestichten verpleegd te worden. Immers in gevallen waar men inspuitingen in den neus, ooren of geslachtsdeelen noodzakelijk vindt, kortom waar men eene verrigting uitoefent, die aan de heelkundigen gewoonlijk wordt aanbevolen, daarover zal men de heeren chirurgijns ongetwijfeld aan den hals krijgen, omdat zoogenoemde onbevoegden, zich met eene bewerking inlaten, die het materieel belang van dengenen benadeelt, die in dezen tak van geneeskunde volgens de wet van den 12^{den} Maart 1818, art. 18 en 19 hun bestaan moeten vinden. Dezelfde aanmerking geldt mede het volgende XI^{de} hoofdstuk in nog hooger mate, waarin de geheele aldus genoemde kleinere chirurgie, behalve het aderlaten, aan de ziekenoppassers en pleegzusters geleerd en opgedragen wordt. Ik weet wel dat het den geneesheer niet aangaat, of de heelmeester al dan niet pleisters legt, spaansche vliegen en fontanellen verbindt, het doorleggen behandelt enz., en het den eersten onverschillig is of de laatste met die bemoeijenissen wat vooruit komt, maar daarentegen loopt hij niet minder gevaar, om even zeer bij particuliere lijders, in zijnen geneeskundigen kring benadeeld te worden, vooral door die soort van heelkundigen, welke aan clinische scholen opgeleid, behalve het latijn, grieksch en mathesis in al de specialiteiten ingelicht worden, die noodwendig den geneesheer moeten vormen en kenmerken. Die heeren, waarvan sommigen zeer vervolgzuchtig schijnen, gelijk uit het proces der plaatselijke commissie van geneeskundig toevoorzigt te Rotterdam tegen de aldaar gevestigde heeren chirurgen is gebleken, zouden wederkeerig ook datgene kunnen ondervinden wat hen grieft, die, naar de thans nog bestaande orde van zaken, daarvan leven moeten.

Men zou, indien dit werkje van Nederlandschen oorsprong was, deswege misschien op de gedachte komen, of de schrijver, dit nadeel beseffende, daarom wijsselijk geoordeeld had, het geheele XIIe Hoofdstuk uit zijn handboek te moeten *weglaten*, ten einde derwijze in het onderrigt der ziekenoppassers voortgaande, niet meer grieven in het gemoed dergenen op te wekken, welke thans ter bescherming en verdediging hunner wetenschappelijke en materiële belangen, hunne toevlugt voor de *balie* moeten zoeken, alwaar, als op een geheel onzijdig terrein, de vraag moet beslist worden, of de heelkunde eene van de geneeskunde afhankelijke en aan haar ondergeschikte tak is; dan of zij als zelfstandige wetenschap, kan, mag en moet gebruik maken van al de middelen, die haar op eene rationele wijze moeten ten dienst staan, om eene aldus genoemde heelkundige ziekte zooveel mogelijk te bestrijden, te lenigen of te herstellen. (Men vergelijke hierbij het arrest van den *Hoogen Raad* in dato 31 Augustus 1848, alsmede het in de kamer van vacantie uitgebragte rapport van den raadsheer Modderman. Zie Weekbl. van het Regt. Maandag, 4 September 1848 n°. 944.)

Maar hoe dit zijn moge, zoo mag men niet vergeten, dat het buiten s' lands met die zaak geheel anders gesteld is, en dat een man als wijlen de Hoogleeraar Dieffenbach, met wien Ref. eenmaal briefwisseling hield, over dit onderwerp geheel anders moest denken, dan de bedoeling was onzer wetgevers van den jare 1818!

Welligt zou het van den verdienstelijken vertaler niet kwaad geweest zijn, om dit een en ander, naar de bestaande gebruiken in ons vaderland, uiteengezet en die voorschriften voor pleegzusters enz. naar onze wettelijke inrigtingen, op de uitoefening der genees- en heelkunde, een weinig gewijzigd te hebben. Tevens zou hij naar den geest, die in de *Geneeskundige brieven* doorstraalt, welke in den 2^{den} jaargang van de *Geneeskundige Courant* zijn opgenomen, vermoedelijk wel hebben kunnen gissen, dat met den vooruitgang der wetenschap, die zich aan geene verouderde gebruiken of landaard kan noch zal binden, er eene neiging tot verandering van deze maatschappelijke betrekkingen moet plaats grijpen, die men behoort te huldigen en te volgen, om aan de behoeften eener kunst te voldoen, die meer dan eenige andere, op een onafhankelijk wereldburgerschap, kan, mag en moet aanspraak maken. Als zoodanig kunnen al die voorschriften voor de belanghebbenden des te geldiger worden; de pleegzuster een nuttiger wezen zijn, en in dit laatste geval zou de vertaler, deze neiging op haren regten prijs wetende te stellen, en met het oog op de thans bestaande geneeskundige staatsregeling in Frankrijk, die men aan het bestuur van Louis Philippe verschuldigd is, (waarbij slechts een stand in de geneeskunde erkend wordt), het ontbrekende XII^{de} Hoofdstuk ten behoeve van de ziekenoppassers in operative gevallen vermeerderd en verbeterd, als bijlage, veilig kunnen doen volgen.

Van het XIII^{de} tot en met het XVI^{de} hoofdstuk vinden wij den ziekenoppasser in de behandeling en verzorging van den lijder bij het baden, de inwrijvingen enz. weder in zijne spheer, waarvan de eigenschappen wel is waar bij ons te lande - eenige weinige zieken- of gasthuizen uitgezonderd - helaas! nog al te onbekend zijn; maar wanneer hij daarentegen al de paragraphen eens goed gelezen en de aanwending alsmede de behandeling der verschillende soorten van baden op-

lettend zal gezien hebben, dan zal hij, na bij Gresser te Amsterdam of bij Heusinger te 's Hage eens rondgekeken te hebben, daarin eene ervaring kunnen verkrijgen, welke spoedig die van menig geneesheer zal overtreffen.

In het XVII^{de} Hoofdstuk wordt de hulp der ziekenoppassers en pleegzusters bij het aderlaten en eenige andere verrigtingen weder met die van den heelmeester vermengd; zij worden hierin met het aanzetten en de behandeling van bloedzuigers, en hetgeen daartoe behoort enz. bekend gemaakt; waaruit wederom kan blijken, hoe geneigd men nog schijnt te zijn, om die beide standen ondereen te mengen; echter men doet tevens zeer wel om in het XVIII^{de} hoofdstuk het verplegend oppassend personeel ook in de hulpbetooning bij bijzondere toevallen den weg te wijzen, dien het bij onverwachte verschijnselen, als de geneesheer afwezig is, te volgen heeft. Ook dit was in dien geest doelmatig, omdat het den geneesheer minder zal krenken, dan wanneer zulks door den heelmeester geschiedt, dien hij niet ingelicht, of bekend gemaakt hebbende met zijne handelwijze welligt alsdan andere oorzaken bespeurt, andere indicatien opgeeft of eene andere prognose vermoedt, die, in één woord, in strijd zijnde met de zienswijze van hem, die zich op het gemengde grondgebied van algemeene geneeskunde het meeste regt aanmatigt, nadeelige verwikkelingen kan te weeg brengen die niet met het belang der lijders overeenkomen.

Eindelijk schijnt men op het einde van het boekje het spoor een weinig bijster te raken, blijkens de verwarring in de geregelde opvolging der hoofdstukken, dermate, dat na het XIX^{de} en XX^{ste} hoofdstuk, over de genezenden alsmede over de stervenden handelende, er nog eens een XIX^{de} hoofdstuk (met doorloopende paragraphen) voorkomt, waarin eenige voorschriften vervat zijn, die de ziekenoppassers voor zichzelve, bij besmettelijke ziekten behooren in acht te nemen, en misschien beter hunne plaats gelijktijdig in het II^{de} hoofdstuk zouden gevonden hebben, waarin men de noodzakelijke eigenschappen van die lieden aangeteekend vindt.

Ziedaar dan den inhoud van dit werkje kortelijk opgegeven, hetwelk, om den naam van Dieffenbach, onze aanbeveling niet behoeft. In het algemeen, men moet dit erkennen, is daarin veel goeds vermeld, en wij kunnen derhalve wel begrijpen, waarom het ook de goedkeuring van den Groningschen Hoogleeraar heeft mogen verdienen, die doordrongen van eene reeds lang gevoelde behoefte, eene handleiding in onze taal wenschte te bezitten, waardoor de ziekenoppassers zoo theoretisch als praktisch, voor hunne betrekking zouden kunnen opgeleid worden. De vertaler houde ons echter ten goede, dat de ingevlochtene aanmerkingen minder voor zijne rekening, dan voor die der schrijvers komen, welke hij gevolgd of geraadpleegd heeft. Maar daarbij in het oog houdende, dat men buiten 's lands slechts zeer weinig van onze geneeskundige wetten schijnt te weten, die niet zeer den geest van vooruitgang ademen; zoo zal de inhoud dezer handleiding zeer goed zijn doel kunnen treffen, wanneer het verschil der geneeskundige standen zal opgehouden hebben, en wij in het vooruitzigt mogen verkeeren, dat het verouderd begrip en de vooroordeelen zullen verdwijnen, die de geneesheeren van de heelmeesters verwijderd houden. Immers de genees- en heelkunde, die onscheidbare takken eener ondeelbare wetenschap, kunnen niet anders dan gelijke

regten hebben; deswege moeten zij in den geest dier onscheidbaarheid onderwezen en op gelijke wijze uitgeoefend worden; de lijders zullen alsdan in beide takken en in beider doel hetzelfde vertrouwen stellen, de heelmeesters in Nederland zullen dan een groot gedeelte van hun thans kwijnend bestaan niet meer aan ziekenoppassers of pleegzusters behoeven te betwisten, en eenmaal het radicaal verkregen hebbende, om de heelkunde met al de haar ten dienste staande middelen uitteoefenen, zullen de laatsten, even als elders de *soeurs de charité*, meer nut kunnen stichten, met datgene ten behoeve van vele lijders te verrigten, wat thans nog voor wettelijke onbevoegdheid erkend wordt.

J.G.V.

Mengelwerk.

Entens van mentheda.

Eene geschiedkundige Novelle.
(*Vervolg, zie Tijdspiegel*, 1848. *II. Blz.* 132.)

IV.

Terwijl er dus werd geraadpleegd op het Admiraalschip, lag de arme Tetta in de kajuit van Entens vaartuig neder nog zwevende tusschen leven en dood. Er was een scherp contrast tusschen haren tegenwoordigen toestand en haren voormaligen staat. Zij, die was opgebragt in weelde en rijkdom, die de lievelinge was harer magen, op wier wenken allen vlogen, kortom zij de gevierde, de aanvallige bruid was nu overgegeven aan de ruwe handen eerst van zeebonken, daarna van de eenige vrouw, die op het schip aanwezig was en die met de bestiering van het huishouden was belast. Oogenschijnlijk moest aan Tetta de aanblik van ééne van haar geslacht vertrouwen inboezemen, maar daartoe was niet het voorkomen van deze geschikt, want die vrouw had een zoo vaal en verouderd gezigt, iets zoo hatelijks en terugstootends in haren blik, eene zoo krijschende stem, dat zij als ware het eene spookgestalte geleek, die nog de ellenden der ongelukkige kwam vermeerderen. Ook schrikte Tetta haar ziende van ontzetting terug en zij sloot hare oogen weder voor eene rust, waarnaar hare ziel verlangend hijgde. Er was ook in de gelaatstrekken dier vrouw geen spoor van meêwarigheid te ontdekken: integendeel zij scheen de drenkelinge slechts als de slavin - de boel van den Hoofdman te betrachten, en terwijl zij haar van haar sierlijk gewaad ontdeed, en in een grof linnen kleed hulde, schold hare schrille stem haar eene zottin, die een leven wilde verbeuren, dat voor haar aan de zijde van den Onder-Admiraal zoo zoet konde wezen! Zij liet haar dan ook spoedig aan haar lot over, om zich niet meer met haar te moeijen.

Maar één toch vergat Tetta niet: het was Daamke. Toen de vrouw zich had verwijderd, trad hij de kajuit binnen en vlijde hij zich op de kniën neder voor de jonge maagd, die op den harden bodem nederlag. Zachtkens vatte hij hare handen, die nog zoo ijskoud waren; hij scheen haren polsslag te bespieden, beroerde met zijne hand haar gelaat dat bleek en kil was als Parisch marmer en luisterde vervolgens naar haren ademtogt en naar het kloppen van haar hart. Toen hij ontwaarde hoe koud en wezenloos de ongelukkige was, onderschraagde hij haar hoofd, wreef hij zacht hare armen en zocht hij hare verstijfde borst te ver-

warmen; de jeugdige knaap ging met zooveel innigheid en zorgvuldigheid te werk, dat het was, als stond hij tot Tetta in eene teedere betrekking, als ware zij voor hem eene zuster of welbeminde. Zijn gelaat was nu ook niet zoo schalk meer als te voren: het drukte medelijden, belangstelling en tegelijk droefheid uit, en men zou hem zoo ziende ingenomen zijn met dien knaap, die bewees hoe de mensch in weêrwil eener verwaarloosde opvoeding, van het bestendig verkeer met ruwe lieden, en onder de dagelijksche aanschouwing van gruwelen en wreedheden, den van nature goeden aanleg kan behouden, hoe het goede zaad, al moge het opwassen onder onkruid, toch niet altoos verloren gaat.

Met een' diepen zucht opende de ongelukkige hare oogen. De overspanning, die haar zoo even tot eene wanhopige daad had vervoerd, was geweken: er was eene diepe afmatting gevolgd en toen zij geheel tot het klaar bewustzijn van haren toestand terugkeerde, stortte zij droevige tranen.

- O wee mij ongelukkige, waarom niet gestorven? riep zij uit, terwijl zij luid snikkend haar hoofd omwendde.

- O spreek zoo niet, jonkvrouw! sprak diep bewogen Daamke, terwijl hij hare hand in de zijne klemde, verlies niet alle hoop, gij zijt nog te jong, te schoon om te sterven.

De toon, waarop de knaap deze woorden sprak, de innigheid van zijnen handdruk trof Tetta: zij hief haar hoofd op en haar oog zag verwonderd den knaap aan, die zoo gemoedelijk tot haar sprak:

- Hoe, gij zoo goed jegens mij? vroeg zij hem.

- O was ik niet altoos goed voor u? was het antwoord van Daamke.

- Dank, dank, riep zij hem erkentelijk toe, voor hetgeen gij doet voor eene verlatene. Moge de Heer u driedubbel daarvoor loonen; ik arme vermag het niet.

- Geen dank, geen loon, maar moed en vertrouwen, jonkvrouw! o wees getroost! Daamke zal voor u blijven zorgen; verlaat u op hem.

Het was inderdaad, alsof die verzekering Tetta gerust stelde; zij was nu meer kalm en gelaten; mat en zwak als zij was sloot zij weldra weder hare oogen en verviel straks in eene diepe sluimering. Een poos bleef Daamke met angstvallige oogen haren slaap bespieden en sloop daarna zachtkens uit de kajuit.

Toen Entens op zijn schip was teruggekeerd, had hij aanstonds te veel bevelen uit te vaardigen en bestellingen te geven om naar Tetta te kunnen omzien. Toen dit echter afgedaan was, riep hij Daamke tot zich en vroeg hij belangstellend naar haren toestand.

- Zij is beter, heer, zeide deze: zij weende sterk en dit schijnt haar te hebben opgelucht; want zij slaapt nu gerust.

- God dank, zeide Entens schijnbaar tevreden, het ware toch schade van haar geweest.

- Wel, wel ware het zulks geweest, hernam Daamke: want zij is, bij mijne ziel, een Engel van goedheid en schoonheid.

- Nu dan, mijn jongen, draag gij verder goed zorg voor haar. Ik ga slechts een oogenblik naar haar omzien.

Entens trad de kajuit binnen. Op den vloer lag Tetta uitgestrekt; hare wangen waren nog doodsbleek en droegen de diepe sporen van haar zielesmart; hare hairen waren haveloos over borst en armen uitgespreid; zij haalde, terwijl zij sliep, diep adem, even als drukte haar iets loodzwaar op het gemoed.

- Slaap, slaap zeide Entens tot zichzelven, diep bewogen bij den aanblik

van eene, van wier lijden hij zich oorzaak wist. O waarom de rust gezocht in den schoot van den killen oceaan? Waartoe niet liever aan dit hart, dat nog warm voor u klopt? Maar neen, gij stoot mij van u af. O mogt ik nog eens uwe liefde herwinnen, dan welligt zou mijn gemoed weder de kalmte smaken, die thans slechts zelden mijn deel is, anders...

Hij sprak de gedachte niet uit, die in zijne ziel omging, maar hij verwijderde zich snel, als vreesde hij verteederd te zullen worden. Spoedig daarop ook ligtte de vloot de ankers. Een gunstige wind blies in de hooggeheschen zeilen; ras was men den oceaan ingestevend, en de vloot der watergeuzen voer, zoo als Lumey zich uitdrukte, op Gods genade voort.

V.

Het was de eerste April 1572. De lente was nog niet ten volle ontloken, en de voorgaande maand had zich over het geheel gekenmerkt door gure buijen en stormvlagen; de winter scheen nog geen afscheid genomen te hebben van de aarde. Ook de eerste April, die op een Dingsdag voor Paschen inviel, was geen regte voorjaarsdag; wel is waar scheen de zon helder en was de lucht klaar en onbewolkt, maar er woei een zoo stevige wind uit het Noordwesten, dat het buiten koud was en men nog gaarne verpoosde aan den verwarmenden haard. De golven van de Maas - want naar hare oevers moeten wij thans het tooneel verplaatsen - gingen vrij hoog en het viel de schepen, die den stroom op wilden varen, moeijelijk om tegen den wind in te laveren.

Op den middag stond aan de havenkan van Maassluis, een krachtig en forsch gebouwd man, doch niet zeer rijzig van postuur, met zijne handen in zijne wijde pikbroek, als in bespiegelingen verdiept, in het water te turen. Men behoefde niet te gissen, welk ambacht hij uitoefende: geheel zijne kleeding duidde den varensgezel aan. Hij was nogtans slechts een binnenvaarder, de veerman Jan Pietersz. Koppelstok, van Brielle op Maassluis. Hij wachtte oogenschijnlijk af, of er zich ook eenige reizigers op zouden doen, die genegen mogten zijn zich in zijne veerschuit naar den overkant te laten varen; maar daar er nog niemand verscheen, zoo ging de veerman voort met in het water te kijken, en zag vervolgens, toen hij bij dit eentoonig gezigt weinig verscheidenheid vond, op naar den horizon. Hier werd zijne aandacht sterker geboeid, want geheel in de verte waren eenige zwarte, schier onmerkbare stippen zigtbaar, waaruit alleen het geoefend oog van den schipper de zeilen van opkomende schepen kon onderscheiden. - Koppelstok scheen nu begeerig uit te vorschen, wat dat voor vaartuigen waren. Welligt zoude de veerman nog lang dus in aanschouwing daar gestaan hebben, wanneer hij niet ware gestoord geworden door een gezet en vrij deftig gekleed man, die hem op den schouder kloppende op gemeenzamen toon tot hem zeide:

- Wel meester Koppelstok, wat staat gij daar te museren, als teldet gij al de golfjens van de Maas? Waarom treedt gij het veerhuis niet binnen en drinkt met ons eene kanne biers? Daar zitten onderscheidene menschen binnen, waarschijnlijk kooplui, en wie weet, of zij niet met u moeten naar den overkant. In allen gevalle laat uw vrolijk gezigt reis zien, dat lokt altoos.

- Als gij er zoo over denkt, meester

Pauwels, zeide de veerman tot den kastelein, dan zullen wij uwen raad eens volgen en zien wat dat voor luî zijn.

En de beide mannen traden, na eerst onderling eenige woorden gewisseld te hebben, het nabij gelegen veerhuis binnen. In de gelagkamer zaten ongeveer een tiental vreemdelingen, waarvan de meesten druk te zamen zaten te kouten, terwijl hun gesprek doorgaans over den handel liep, hetgeen het vermoeden opwekte dat zij kooplieden waren. Aan eene andere tafel meer afgezonderd van dit gezelschap hadden zich twee personen nedergezet, waarvan de een een jongeling was, wiens kleeding aanduidde dat hij tot den deftigen burgerstand behoorde, maar die er bijzonder bleek, lijdend en mistroostig uitzag: zijn medgezel was daarentegen een wakker en levenslustig man en scheen zeeman van beroep. Hij deed zijn best om den droefgeestigen jongman op te beuren.

Meester Koppelstok zette zich, na de gasten gegroet te hebben, met den waard die eene bierkan aangelengd en deze met twee kroezen op de tafel geplaatst had, eveneens neder, en de laatste, die met alle kasteleins ook die eigenschap gemeen had, dat hij bijzonder spraakzaam was, begon alras een gesprek met hem aan te knoopen.

- Het is heden een regt schoone dag, meester Koppelstok; ik hoop maar, dat het zondag even schoon weêr mag wezen, dat trekt nog al veel volks van den overkant herwaarts en dan kan het een lustige paschen geven.

- 't Is er een vrolijke tijd naar, om een lustige paschen te geven. Neen, neen vriend, reken maar op geen volle herberg, zeide hoofdschuddend de veerman: de collecteurs van mijnheer den hertog van Alva hebben ze de zakken geheel leêg geschud. En nu krijgen wij nog tot overmaat van ellende den tienden penning.

- Daar vrees ik niet voor, meester Koppelstok, zeide de waard: dat zullen altemaal maar dreigementen wezen van den hertog, bovendien de Staten zullen niet toestaan dat die van de landzaten geheven wordt.

- Al maken zij nog zooveel demonstraties, het zal hun weinig baten, hernam Koppelstok, de duc d' Alva is besloten de heffing door te zetten: hij heeft zich zelfs laten verluiden, dat hij zich van 't krijgsvolk zou bedienen, om den tienden penning te doen opbrengen; zoo de landzaten hem niet voor ontvangers dienen wilden, zou hij er Italianen en Spanjaards toe gebruiken.

- Groote God! welk een onheil dreigt het land, zoo zulks plaats mogt hebben! In trouwe, ik sidder er van! zeide een der kooplieden, die allen bij het hooren gewagen van den tienden penning een aandachtig oor aan het gesprek van den waard en den veerman hadden geleend.

- Wat moet er van den handel worden! zuchtte een ander.

- Hebt gij ook tijding uit Brussel hoe het daar gaat? vroeg een derde aan meester Koppelstok.

- Zoo ik hoor, antwoordde deze, wil de hertog aldaar met alle geweld den tienden penning doordrijven. Hij heeft der wethouderschap belast dien te doen heffen, en zij, beducht voor Alva's ongenade, is daarmede aangevangen. Maar de vleeschhouwers, bakkers en brouwers zijn ook niet dom geweest: zij hebben hunne winkels gesloten, zeggende niets te koop te hebben. Al 't volk in Brussel is in beweging geraakt en de hertog heeft, zegt men, bevel gegeven, de winkeliers te doen vatten en in hun eigen deur te doen ophangen.

- Zou die tijding echt zijn? vroeg ontzet een der kooplieden.

- Zij is zuiver en echt: ik heb dat alles vernomen uit den mond van lieden, die pas uit Brussel kwamen, verzekerde Koppelstok.

- Bij mijne ziel, het is alsof de hertog er op uit is, het land ten gronde te rigten! zeide wederom een der kooplieden.

- Maar, hernam meester Pauwels, heeft de hertog geen gelijk? staat er niet geschreven in de Heilige Schrift: Geeft den keizer, wat des keizers is.

- Hij heeft niet gelijk; hernam ijverend Koppelstok, hij had zich moeten vergenoegen met de imposten en ons niet bovendien moeten kwellen met den tienden penning, die zeker eene uitvinding des duivels is, om ons arm land te kwellen.

- Houd u bedaard, man, en geef liever toe, zoo als ik van zins ben te doen. Ik moei mij met geene staatszaken; wanneer ik slechts rustig mijne kanne biers kan drinken ben ik wel tevreden. Wat baat u al dat demonstreren? Op 't eind moet gij toch betalen; ik heb u al voor twee jaar gewaarschuwd, toen gij aan den raad der stad die tonne haring niet wildet geven!

- Spreek mij daar niet van, dat zal ik hun nog wel eens betaald zetten, antwoordde Koppelstok, wien, zoo het scheen, de herinnering van dit geschil onaangenaam was.

- Man, man, hernam hoofdschuddend de kastelein; gij zijt al te kregel; ik geloof waarachtig, dat gij zoo wat van de gezindheid der geuzen zijt.

- Dat ben ik, antwoordde de veerman op kloeken toon, ik verkies niet onder de papen te staan en in mijn dagelijksch gebed tot God, vergeet ik nooit Hem te smeeken, dat het Hem behagen moge, den prins tot heil der religie en tot bevrijding van het land in zijne onderneming te doen slagen.

- Maar zoo de prins slaagt, vriend, dan zal hij ook al den baas spelen, geloof dat vrij, zeide meester Pauwels.

- Neen, dat zal hij niet: de prins bedoelt geene eigene grootheid; hij wil slechts, dat elk vrijelijk den naam van God zal aanroepen: hij moge dan geus of geen geus zijn.

- Maar van de geuzen gesproken, hernam wederom de kastelein, ei lieve, die varen toch ook op naam van den prins, en wat voor goeds rigten zij uit? Heugt het u nog wel wat zij deden toen zij vergangen jaar op Ooltgensplaat landden: zij hebben dien armen biersteker Gijsbert Hendriksz. naakt uitgeplunderd en bovendien de klok van de kerk meêgesleept. 't Is waarlijk schoon volk! De Hemel beware ons voor zulke regenten!

- Daar hebben zij gelijk aan, dat zij zoo handelen, antwoordde de veerschipper: zij moeten immers iets hebben om het leven te fristen; daarbij zij varen ten oirbaar van het land.

- Ten oirbaar van het land! sprak op minachtenden toon de jonkman, die alleen gezeten zich tot nu toe niet in het gesprek gemengd, maar op het hooren van den naam der watergeuzen had opgezien. Bij God! hoe kunt gij dat zeggen; het is niets dan roofgebroed, gespuis, dat de hel moge verslinden. Ten oirbaar van het land! vervolgde hij bitter. Vrouwen schenden! - kerken plunderen - 't allerheiligste niet ontzien, dat is hun werk. Verneem er maar naar in Friesland; daar schreeuwen hunne gruwzame bedrijven den Hemel om wraak aan.

- Voor mij, sprak meester Koppelstok, niet vervaard door dien heftigen uitval, ik ben liever Turksch dan Spaansch. Maar sprak hij verder, terwijl hij uit het venster naar de klok van de dorpskerk keek: 't is welhaast twee uur; 't wordt tijd om

te vertrekken, die dus meê naar den overkant wil, die volge mij.

En dit zeggende stond hij op en verliet het veerhuis.

- 't Is een goddelooze kerel, zeide de kastelein bedenkelijk het hoofd schuddend tot de reizigers, die nu allen van hunne zitplaats oprezen om zich scheep te begeven.

De veerman was met zijne schuit, beladen met de bewuste reizigers, halverwege Maassluis en den Briel gevaren, toen men van zeer nabij eene vloot van een dertigtal schepen de Maas zag opvaren.

- Wat zijn dat voor schepen, die daar de zeilen opgijen? vroegen de verschrikte reizigers.

- Het zijn watergeuzen, als ik mij niet bedrieg; was het antwoord van den veerman, die al een poos naar die zeilen had staan te kijken en ze aan hunne schepen en vlaggen herkende.

- Watergeuzen! riepen de verschrikte reizigers allen als uit eenen adem uit.

- Ja, die zijn het, nu zullen wij dan van de Spaansche tirannij en den tienden penning verlost worden. Leve de geuzen, leve de prins! riep de veerman vol geestdrift uit, terwijl hij met zijne muts hoog in de lucht zwaaide.

- Verrader! schreeuwde nog bleeker door woede de jonkman, die in het veerhuis zoo heftig tegen de zeeschuimers had uitgevaren, den veerschipper toe, terwijl hij hem te lijf wilde: gij hebt ons geleverd, schurk, dat ge zijt!

- Hei daar maat, riep Koppelstok, met eene hand den nog zwakken jongeling van zich af stootende. Houd u stil, of anders werp ik u over boord, of wel ik lever u aan de geuzen.

En de jonkman, ziende dat wederstreven hier niets baatte, zette zich vooral op aanraden van zijnen meer bezadigden medgezel rustig neder, ofschoon zijn gemoed kookte van verholen spijt en woede.

- Heere, wees ons genadig! smeekten vol benaauwdheid eenigen der reizigers.

- O zet ons toch spoedig weder aan wal! riepen anderen tot den schipper.

- Ik zal doen naar uw begeeren, voor mij, ik vrees die mannen niet, antwoordde Koppelstok, die nu aanstonds den boeg om wendende haastig terugvoer naar Maassluis, waar de tijding van de komst der watergeuzen, door de weder aan wal gezette passagiers aangebragt, alom schrik en angst onder de inwoners verspreidde.

Het was twee uren op den middag, toen een aantal van zes en twintig schepen regt voor het hoofd van den Briel het zeil streek.

De veerman had zich niet bedrogen, het was de vloot der Watergeuzen. Slechts het toeval had de stoute zeegasten herwaarts gevoerd. Naauwelijks weggezeild van de Engelsche kust, waren zij slaags geraakt met eene Spaansche koopvaardijvloot en hadden zij een rijk geladen schip genomen: straks was hun nog een ander schip in handen gevallen: beide deze vaartuigen werden aanstonds ten krijg toegerust en over het een werd Marinus Brand, over het ander Hopman Daam van Haren tot bevelhebber aangesteld. Onder dusdanige voor hunne onderneming gunstige voorteekenen zetten zij koers naar Texel, doch eensklaps draaide de tot nu toe voorspoedige wind; zij waren genoopt den boeg te wenden en besloten de monding van de Maas in te loopen om daar eenige in de rivier liggende koopvaarders te nemen. Deze ontkwamen hun naar Rotterdam, de wind was inmiddels sterker opgestoken uit het noord-westen en belette hen de Maas weder uit te zeilen.

Daar lagen zij nu in groote vreeze en

onzeker wat te doen, achter hen was de vijand, Bossu met zijne manschappen, voor hen de woedende baren der Noordzee door de wintervlagen beroerd. Ondertusschen deed de behoefte zich nijpend gevoelen; op de schepen van Brand en van Haren was schier geen leeftogt meer voorhanden; er moest een koen besluit worden genomen om het veege lijf voor volslagen ondergang te redden: - in dien nood besloot men den Briel te nemen, dien men verstoken wist van krijgsbezetting, want op bevel van den hertog van Alva was deze naar Utrecht getogen.

Op de plecht van het verdek van een dier schepen stond een man met de armen kruislings over de borst geslagen uit te zien naar de stad den Briel, die zich thans voor zijne blikken uitbreidde. Hij scheen zich in die aanschouwing als te verlustigen, en met een zekeren weemoed naar derzelver torens en vesten te staren. Hoe kon het ook anders: die stad was zijne geboorteplaats, het was de stad, waar hij zijne jeugd had doorgebragt, waar zijne ouders tot hunnen dood hadden gewoond, waar hij onder de inwoners nog vele verwanten en vrienden telde. Die aanblik moest wel van zelve vele aangename herinneringen bij hem opwekken. Die man was de dappere, door zijne tijdgenooten zoo diep miskende Willem van Blois van Treslong, wiens vader eenmaal baljuw was in den Briel. Eerst onlangs had hij zich bij de vloot der Watergeuzen gevoegd, want na eenen moeitevollen togt aan den vijand in de Zuiderzee ontkomen, had hij den steven naar de Engelsche kust gewend, maar vond daar ten gevolge van Elizabeth's bevel zijne lotgenooten reeds gereed tot de afvaart. Bekend met den Briel en met de heimelijke gezindheid van velen onder de burgerij voor het gezuiverd geloof en den prins, wetende dat hij op dit oogenblik ontbloot was van alle krijgsvolk, had hij, de onverschrokken en krachtige man, toen de nood sterker drong, aan Lumey den raad gegeven om de stad zijner geboorte te vermeesteren, een raad, waaraan dan ook door den admiraal gereedelijk gehoor was gegeven.

Terwijl hij daar in gepeins stond, hoorde hij zich op eens bij den naam noemen. Hij zag op: daar ontwaarde hij den hem bekenden veerman Koppelstok, die met zijne boot naar de vloot was gevoerd. Verheugd den moedigen schipper te zien, liet hij hem aanstonds aan boord komen, en schudde hij hem trouwhartig de hand, verblijd als hij, de balling, was, weder eenen stadgenoot te ontmoeten. Spoedig waren beide in een druk gesprek gewikkeld, want Treslong had zooveel te vragen en de ander hem zooveel mede te deelen, wat dienstig kon zijn voor zijne onderneming.

- En gij denkt, zeide tot besluit de eerste: wij kunnen den aanslag wagen?

- Zet slechts uw volk aan land, antwoordde Koppelstok, en men zal u de poort openen. Daar zijn er velen in den Briel der nieuwe leer en den Prins toegedaan

- Welaan, zeide Treslong tot den schipper, volg mij dan naar Lumey.

- Ziedaar, heer, zeide hij, toen hij den stouten veerman aan den Admiraal voorstelde, de regte man om ons te helpen.

Nadat Lumey behoorlijk omtrent de gesteldheid van den Briel was ingelicht, draalde men niet langer. Koppelstok liet zich bewegen om den watergeuzen tot afgezant te strekken, en voorzien van Treslong's zegelring als geloofsbrief, verlaat hij de vloot om zich voor den Raad der stad te stellen en uit naam van de watergeuzen te eischen, dat er eenige ge-

magtigden met hem zouden varen om over de overgave der stad aan Oranje, Lumey en Treslong te handelen.

Op het stadhuis van Brielle zat reeds de Wet in groote verslagenheid vergaderd. Met schrik had men ontwaard, dat de vloot, die men in het eerst voor koopvaarders had aangezien, de schepen waren der watergeuzen, - die zoo wijd en zijd geduchte vrijbuiters. IJlings had men de poorten der stad gesloten en de Raden zaten nu te raadplegen, wat hun in dezen bangen nood te doen stond.

Inmiddels werd de veerman Koppelstok aangediend. Terwijl deze naar het stadhuis was gestapt, was het volk, benieuwd om te weten, wat tijding hij bragt, te hoop geloopen en hadden hem wel eenigen smadelijke woorden naar het hoofd geworpen, maar waren hem daarentegen velen met heimelijke vreugde in het oog te gemoet getreden. Hij, zich echter om niemand moeijend, stelde zich voor den Raad en zeide op eenen toon, zoo plegtstatig als ware hij een koninklijk afgezant, terwijl hij ten bewijze van zijnen last zijnen zegelring toonde:

- Ik kom uit naam van Lumey, Treslong en andere hoofdluiden van den Prins om den magistraat te verzoeken, twee gemagtigden naar buiten te willen schikken om met hen te spreken. Zij zullen vrij en vrank mogen terugkeeren, want men heeft niets anders voor, dan het volk van den tienden penning en Alva's dwingelandij te verlossen.

- Hoe sterk zijn de Watergeuzen? vroeg hem de oudste burgemeester, Jan Pieterszoon Nikker.

- Wel vijfduizend man: verzekerde zonder zich te bedenken stoutweg Koppelstok.

Een kreet van angst ontsnapte schier aan alle raadsleden op dit berigt; men stemde dien ten gevolge wel aanstonds tot eene bezending, maar de schrik die hen om het harte sloeg, was tevens oorzaak, dat niemand gaarne naar buiten wilde. Eindelijk grepen twee hunner moed en vergezelden den veerman die hen naar den graaf van der Marck bragt, die zich reeds aan wal in een huis tusschen den Briel en het havenhoofd bevond. Demoedig vertoonden zij zich voor Lumey, die uit naam van den prins van Oranje de stad opeischte, gevende hun twee uren voor beraad.

Met die boodschap keerden de gemagtigden terug naar de stad, waar de vordering van Lumey den inwoners een volslagen schrik aanjoeg, nog vermeerderd door het zien aanrukken van zijn krijgsvolk, dat brandend van ongeduld uit de schepen aan wal was gekomen en nu met vliegende vanen op de stad aantrok. Daar hield men zich terstond bezig, om alles wat eenige waarde had bij elkander te pakken om vervolgens te vlugten naar de Zuidpoort, want Lumey's benden waren in aantogt naar de Noordpoort. De raad stemde nu voor de overgave der stad, doch de aanzienlijksten ziende vlugten werden ook zij op zelfsbehoud bedacht, en verzuimde men daardoor te antwoorden.

De bepaalde tijd als nu verstreken, en de geus langer wachtens moede zijnde, verdeelde Lumey, vreezende, dat men zich van binnen mogt versterken, zijne troepen in twee benden. De eene trok, geleid door Treslong, onder het steken der trompet naar de Zuidpoort en stuitte daar de vlugtenden, terwijl de andere onder zijnen luitenant Roobol naar de Noordpoort was getrokken, waar men allerlei brandstof vergaderde en zich straks door het vuur in den stapel te steken met geweld eenen toegang baande, dien men niet goedwillig wilde verleenen. Ook de Zuid-

poort was reeds in brand gestoken, toen eindelijk de burgers de poorten vrijwillig openden en van beide zijden trokken nu de Watergeuzen, zonder dat een enkele droppel bloeds was gestort, in zegepraal de stad binnen.

De Watergeuzen hadden nu weder den vaderlandschen bodem betreden: zij waren geene ballingen meer. Aangespoord door de hoop van weldra hunne geliefde betrekkingen weder te zien, zouden zij het eenmaal begonnen werk roemrijk voortzetten, en terwijl zij dat bandeloos leven vaarwel zeiden, hunne krachten wijden aan de verdere bevrijding van het vaderland, waartoe zij nu den eersten grondslag hadden gelegd.

Al mogt de hertog van Alva, juist gereed om aan de wederspannige slijters zijne wreede bevelen te doen voltrekken, op het vernemen van de tijding van de verovering van den Briel met een smadelijken glimlach zeggen: *No es nada*, de Allerhoogste, die den wind had doen keeren en de Watergeuzen sidderend de Maas had ingedreven, zou den overmoed des trotschen mans bestraffen: de vermeestering van den Briel zou het sein wezen tot den val van Spanje's heerschappij.

VI.

De nacht was rustig voorbijgegaan voor de veroverde stad. Men had zich bij de inname aan niemands leven noch eigendom vergrepen en zich alleen meester gemaakt van de gelden op de stadskantoren; deze toch werden beschouwd als aan Alva en zijne regering toe te behooren en diensvolgens aangezien als regtmatige oorlogsbuit. Vooral aan Treslong dankten het Brielle's ingezetenen, dat niemand hunner overlast leed.

Met den nieuwen morgen ontwaakte echter in het hart der Watergeuzen hun vrijbuitersaard. Overeenkomstig de gewoonte der hervormers van die dagen, die vermeenden dat in de kerken geene beelden behoorden, maar alleen de levende verkondiging van het woord Gods maakten zij met het aanbreken van den dag een aanvang met het nederstormen der beelden en het ledigen van kerken en kloosters. Terwijl zij zich met den buit verrijkten, kleedden zij zich, deels uit bespotting, deels uit behoefte aan alle kleeding met het gewaad der monniken. De geestelijken en onder deze de nonnen van St. Clara werden door hen de stad uitgedreven.

Lumey, ziende dat de veroverde stad niet sterk genoeg was om ze tegen de magt van Spanje te behouden, gaf nu aan zijne Luikerwalen bevel om den prijsgemaakten buit naar de schepen te slepen en alles tot de afvaart in gereedheid te brengen. De woeste Admiraal had - zoo liet men zich verluiden - geen ander voornemen, dan om de stad nadat zij uitgeplunderd was in brand te steken, onder den rookwalm der brandende puinen de zeilen te hijschen en in triomf de haven uit te stevenen. Naauwelijks echter vernam Treslong wat het voornemen was van Lumey, of gedreven door voorliefde voor de stad zijner geboorte, snelde hij, gevolgd door Cabeljaauw, de Rijk, Dirk Duivel en Entens, die evenzeer zijne gevoelens deelden, naar den Admiraal.

- Heer, zeide de moedige man, is het waar, wat ik hoorde, hebt gij bereids bevel gegeven om te vertrekken?

- Gewis, zeide Lumey, wat zullen wij nu langer hier doen; wij hebben goeden buit gemaakt, ons van mondkost voorzien en zoo wij langer marren, krij-

gen wij nog Bossu met de zijnen op ons lijf.

- Neen heer! zeide Treslong, wij mogen niet vertrekken; wat wij met God gewonnen hebben, moeten wij met God behouden!

- Regt zoo, zeide Cabeljaauw, het is ook alsof het Zijn wil is dat wij hier verblijven, want ziet de wind is ons tegen en verbiedt ons den aftogt.

- Nu eerst, heer, hebben wij het doel van onzen togt bereikt; wij hebben immers eene geschikte haven gewonnen, verzekerde de Rijk.

- Behouden wij dan de stad uit naam van den prins van Oranje en bewaren wij die tot het uiterste, zeide op moedigen toon Entens.

- Mijn vuist en zwaard zullen de vest tot mijn laatsten druppel bloeds verdedigen, zeide eindelijk Dirk Duivel.

- Welaan dan, mijne heeren, zeide Lumey, die, het dient tot zijne eere gezegd, steeds vatbaar was voor overreding en nimmer ontoegankelijk voor goeden raad: zoo dat uw aller gezindheid is, dan zal het ook de mijne wezen. Gij weet, het faalt mij niet aan moed om het uit te houden tegen wien het ook zijn moge, al ware het tegen Beëlzebub in persoon.

- Welaan dan; hernam Treslong, van de gunstige stemming van de geuzen-opperhoofden gebruik makende: zweren wij dan de stad voor den prins van Oranje te bewaren en tot het uiterste te verdedigen.

En allen ontblootten nu eerbiedig hunnen schedel en riepen gezamenlijk den naam van God aan, als getuige van hunne plegtige gelofte. Terstond werd nu een brief opgesteld aan den prins van Oranje om hem kennis te geven van de inneming van den Briel en werd Zijne Hoogheid tevens uitgenoodigd aan de stad bijstand te verleenen.

Aan de haven van den Briel heerschte nu op den middag veel bedrijvigheid. Men was daar bezig om al het geschut en den krijgsvoorraad uit de schepen te ontladen om vervolgens de kanonnen op de wallen te planten en zoowel de stad als derzelver omstreken in behoorlijken staat van tegenweer te stellen. Niet slechts de geuzen, maar ook de inwoners zelve, mannen en vrouwen, sloegen hiertoe handen aan het werk en het was een verblijdend gezigt om allen eendragtelijk te zien zamenspannen tot behoud der eenmaal verkregene vrijheid.

Onder de bonte menschenmassa, die het anders eenzame havenhoofd van den Briel opvulde, en die, terwijl de voorjaarszon lustig aan den klaren hemel scheen, daaraan een vrolijk aanzien leende, had zich ook Daamke, Entens paadje, gemengd. Het was aan zijn schalk gezigt duidelijk te bespeuren, dat hij behagen schepte in al die drukte en levendigheid, die er nu gaande waren, en welligt ook was de verandering, die nu zijne levenswijze zou ondergaan, hem niet ongevallig. Hij was even dapper in de weer, als de overigen, maar zijne bezigheden waren van vreedzamer aard; want zij bestonden daarin, dat hij alles wat tot de huishouding van zijnen meester behoorde overbragt naar de voor dezen bestemde woning. Desniettemin zette hij eene zeer zwaarwigtige tronie, en was zoo gejaagd, alsof van hetgeen hij verrigtte het heil van het land afhing, zoo zelfs dat hij slechts enkele malen stil stond om naar de omstanders te kijken. Op een keer nogtans, toen zulks plaats had, hield hem de jonkman, dien wij reeds in het veerhuis te Maassluis opmerkten, staande; blijkbaar met het doel om een onderhoud met hem aan te knoopen.

- Zeg mij eens, mijn brave knaap,

sprak hij tot hem op eenen toon, als geschiedde de vraag, die hij tot hem rigtte, uit louter nieuwsgierigheid: welk is wel het schip van den admiraal, den heere van Lumey?

- Dat groote schip, dat gij daar ziet, met dien dubbeladelaar in de vlag, was het antwoord van Daamke.

- En welk wordt door den heere Entens gevoerd? luidde andermaal de vraag van den vreemdeling.

- Ik zal het u zeggen, antwoordde de knaap: ziet ge dat vaartuig, dat dien grooten oranjestanderd op den top van den mast heeft wapperen, welnu dat is van den onder-admiraal der vloot, mijn meester, voegde hij er met eene zekere trotschheid bij. Dan - dus ging hij voort, gezind, zoo het scheen, om aan de weetlust van den anderen te voldoen, volgt het schip van den heere van Treslong, daarna dat van Hopman van Haren, vervolgens van den heer van Zwieten.

- Dus, viel hem de jonkman in de rede, zich haastende om van de snapachtigheid van den knaap gebruik te maken, zijt gij in de dienst van den heere Entens?

- Gij hebt het geraden. Heer, gaf Daamke ten antwoord, ik heb de eer van zulks te zijn.

- Welnu, zeide half fluisterend de vreemde, dan zoudt gij mij wel kunnen zeggen, of zich niet op zijn schip eene zekere Oostfriesche juffer bevindt, die Tetta moet heeten.

- Daamke zag op die vraag den jonkman eenigzins wantrouwend aan, en gaf na eenig aarzelen kortaf ten antwoord:

- Neen vriend, mij is daar niets van bewust.

Doch de ander liet zich zoo spoedig niet afschrikken, en terwijl hij in zijnen zak tastte en den knaap eenige goudstukken in de hand wilde duwen hernam hij met aandrang en schier smeekend:

- Om Gods wil, zeg mij de waarheid, de gansche waarheid; mij is veel daaraan gelegen; en zoo gij mij die openbaart, zal ik u rijkelijk beloonen.

- De angstige toon, waarop de vreemde deze woorden uitsprak, trof den goedhartigen Daamke. Met de hand de hem aangeboden geldstukken afwijzende, gaf hij hem ten antwoord:

- Ik begeer geen geld noch loon van u, heer, maar zeg mij alleen, waarom gij zoo'n belang stelt in die juffer, waarvan gij spreekt, zijt gij soms haar bloedverwant?

- Ik ben meer dan dat, hernam haastig de jonkman, ik ben haar broeder, o mijn beste jongen, vervolgde hij dringend, deel mij in 's Hemels naam mede, hoe de arme Tetta zich bevindt! hoe droevig moet zij het hebben bij eenen man zoo wreed als uw meester is!

- Ik zeg immers niet, zeide lagchend Daamke, dat die bewuste juffer zich bij mijnen meester bevindt. Maar ging hij, na zich een poos bedacht te hebben, voort, stel u gerust heer, uwe zuster leeft en heeft het vrij wel; ik zorg voor haar even goed alsof het eene der mijnen was.

De vreemde wilde antwoorden, maar op dat oogenblik liet zich op eenigen afstand eene stem hooren, die zeide:

- Wat staat gij daar te kallen, gij luiaard! en toen hij op die welbekende stem omzag, zag hij zijnen meester gevolgd door eenige hopluiden regelregt op hem afkomen. Hij haastte zich nu zich tot dezen te keeren, terwijl hij den vreemdeling in den steek liet, die zich ijlings verwijderende zich straks onder de menigte verloor.

- Met wien spraakt gij daar, Daamke? vroeg Entens.

- Ik ken hem niet heer, zeide onvervaard deze: ik geloof echter, dat het een koopman was, die van den overkant komt.

- En wat had hij u alzoo te vragen?

- Hij was nieuwsgierig om te weten, wat het schip van u mijnen meester, van den heer Lumey en van de andere hopluiden was en die heb ik hem aangeduid, vermeenende dat daarin geen kwaad stak.

- 't Is wel zoo, maar ga nu voort met uw werk en houd u niet langer op, of anders zal ik u de beenen breken, zeide Entens dreigend den vinger tot Daamke opheffend.

Terwijl de eerste met de hopluiden verder trad om de noodige bestellingen te doen, spoedde zich de laatste naar de stad, vlugtig bij zichzelven overleggende, hoe in dezen te handelen. Hij zag zeer wel in, dat de jonkman, die voorgaf Tetta's broeder te zijn, plannen beraamde tot hare redding. Moest hij nu zijne ontmoeting eerlijk biechten aan zijnen heer en zoo doende deze verijdelen, dan wel moest hij zamenspannen met dien vreemde en hem in zijnen toeleg doen slagen. De jonkman geraakte in eenen tweestrijd tusschen zijne verknochtheid aan zijnen meester en zijn meêwarig gevoel voor Tetta. Help ik hem, zoo dacht hij - dan verraad ik mijnen heer; help ik hem niet, dan bewerk ik voor eeuwig haar ongeluk. Hij scheen al spoedig over te hellen naar de laatste zijde: want hij had zoodra niet zijn werk verrigt, of hij ijlde weder de stad uit om zich naar het havenhoofd te begeven. Daar blikte hij in het rond, naar den vreemdeling maar te vergeefs - hij mogt hem dien dag niet weder ontmoeten.

Op den avond van dien dag roeide van Maassluis een boot af. Behalve den roeijer was er slechts een enkel man in gezeten. Zachtkens gleed zij, terwijl het maanlicht helder aan den hemel glansde, het water af: naauw zelfs vernam men den riemslag: zij zette koers naar de haven van den Briel. Daar gekomen liet zij zich verder op den stroom afglijden naar de schepen der watergeuzen, waarop zich slechts enkele manschappen bevonden. Zoo stil en ongemerkt mogelijk, voer zij deze schepen langs en hield stil voor het schip van den onder-admiraal. In de kajuit van dit vaartuig brandde een lamplicht; dat scheen de aandacht van den man, die zich in de boot bevond, tot zich te trekken, want hij rigtte zich op en deed zijn uiterste best om door de kleine vensterruiten in de kajuit te kijken. Ter wijl hij dus aldaar stond, was de schildwacht, die zorgeloos en geen gevaar duchtend was ingesluimerd, door het geplas der roeiriemen en het golfnat wakker geworden. ‘Hei daar’ riep hij toen hij vreemde gasten in de boot ontwaarde, en de lont op zijn musket leggende, brandde hij ze af. Sissend vloog de kogel over het water, zonder nogtans iemand getroffen te hebben en aanstonds had de roeijer den roeispaan aangegrepen, roeide met alle magt van het schip af en was spoedig weder uit het gezigt verdwenen.

Op hetzelfde oogenblik, dat het musket afging, sprong Tetta, aan wie nog voor dezen nacht de kajuit tot woning verstrekte, verschrikt uit haren ligten slaap op: het geplas van de riemslagen in het water vernemende, zag zij ijlings uit het venster der kajuit naar buiten, doch naauwelijks had zij de gestalte van den jonkman in de boot ontwaard, of zij slaakte eenen luiden gil. Zij meende haren verloofde, haren Ocko herkend te hebben. Onrustig hijgde nu haar boezem: zij wist zich zijne tegenwoordigheid te

dezer plaatse niet te verklaren; deze was voor haar als eene geestverschijning: zij twijfelde zelfs of zij droomde of waakte. Maar hare onrust verkeerde in zacht vertrouwen, toen een poos later Daamke haar gegil vernemende de kajuit binnentrad en haar zijne ontmoeting van dezen middag mededeelde. Hij verhaalde haar echter niet alles, onder anderen niet, dat de jonkman die naar haar vernomen had, zich als haren broeder uitgaf, maar toch zoo veel, dat Tetta voor de eerste maal sedert hare ontvoering van haars vaders huis weder gerust sliep.

VII.

Het was Paasch-maandag. Er heerschte op den morgen in de stad den Briel eene kalme rust, slechts afgebroken door het klokkengelui eener enkele kerk, dat de geloovigen tempelwaarts riep. Voor de eerste maal mogt in de stad de nieuwe leer ongehinderd worden gepredikt; daar de ongewoonheid van de godsdienstoefening reeds velen naar het tempelgebouw zou lokken, zoo bestond er evenwel nog eene andere reden. Daar zouden dankgebeden worden uitgestort tot den Heer der heirscharen, die op nieuw had getoond krachtigen bijstand aan het verdrukte volk te willen verleenen.

De inname van den Briel was schitterend bekroond geworden door een zegepraal gisteren op den vijand behaald. Graaf Maximiliaan van Bossu, de waakzame stadhouder van Holland en Utrecht, reeds verdacht op een inval der Watergeuzen, had naauwelijks de tijding bekomen van het vermeesteren van den Briel, of hij trekt met tien vendelen Spanjaarden naar Schiedam en Maaslandsluis, van waar ze met eenige schepen naar Zwartewaal, Heenvliet en Geervliet werden overgevoerd. Dus op het eiland Voorne geland, trok men naar den Briel. - Daar vond men de voorstad voor de Zuidpoort afgebrand en de boomgaarden in het Nieuwland omgehouwen, waarin zich een gedeelte der geuzen had gelegerd, die dapper vuur gaven op den vijand. De kans stond nogtans twijfelachtig, maar de wakkere heldenmoed van Rochus Meeuwszoon, stads-timmerman deed deze ten voordeele der geuzen keeren. Met een bijl gewapend springt hij in het water, zwemt naar het Nieuwlandsch sluisje, houwt de deuren aan stukken en komt, schoon dikwijls in levensgevaar, behouden weder in de stad. Ten gevolge van dit koen bedrijf stroomt aanstonds het water het land in, de binnenwegen loopen over en de vijand wordt genoodzaakt den Nieuwlandschen dijk te kiezen. Langs dezen naar de Zuidpoort trekkende, wordt hij daar met grof geschut van de wallen begroet. Genoodzaakt zijn heil in de vlugt te zoeken, meent hij terug te keeren naar de schepen, die men in de Bernisse, een stroom bij Heenvliet, in veiligheid meende geborgen te hebben. Doch een nieuwe schrik stelt weder hunne verwachting te leur; zij zien hunne schepen in vlammen opgaan! Terwijl namelijk bij de stad werd gestreden, waren Treslong en Roobol tegen den avond met eenig volk naar de Bernisse gevaren, en hadden daar de schepen der Spanjaarden in brand gestoken, om hun den terugtogt af te snijden. Zoo door het vuur en het water te gelijk bestookt, zocht nu elk het veege lijf te redden; deels zwemmende, deels door het water loopende, deels op schuiten hangende ontkwam een groot aantal hunner naar Nieuwbeijerland, doch ook velen verdronken en zelfs enkelen vielen in handen hunner getergde vijanden de Watergeuzen, van wie zij

geene lijfsgenade mogten verwerven.

De godsdienstige rust, die op den morgen in de stad heerschte, werd op den middag vervangen door luidruchtige vreugdebedrijven over eene zege, waarin de overwinnaars zoo zigtbaar de hand van den Almagtigen meenden te bespeuren. Op aller aangezigten stond blijdschap te lezen: bevrijders en bevrijden, thans geheel verbroederd, begroetten elkander op straat met gejubel en gejuich en tegen den avond waren de taveernen en herbergen van de stad opgevuld met eene menigte menschen, die zich daar hadden vereenigd om onder het zingen van vrijheidsliederen en het rondgaan van den beker de heugelijke overwinning te vieren, terwijl zij door geestdrift bezield elkander bezwoeren het aangevangen werk krachtdadig voort te zetten.

Wij vinden Entens van Mentheda op den middag van dienzelfden dag terug in de woning van den gevlugten Schepen Karel Gansz.; want zoowel hij als de overige hopluiden waren gehuisvest in de woningen van de aanzienlijkste ingezetenen, die uit de stad waren gevloden. In de gemakkelijkste houding ter wereld zat hij neder in den breeden armstoel, waarin anders de deftige Schepen zich plagt neder te vlijen, en met een oog van welgevallen staarde hij het deftig gemeubileerd vertrek in het rond, want alles wat hij daar zag, scheen hij aan te merken als zijn regtmatig eigendom; het was immers in eerlijken strijd gewonnen! In die meening had dan ook de hopman terstond de welvoorziene kelder en spijskamer aangesproken, en zijn bediende Daamke was op dit oogenblik bezig eene breede tafel in orde te brengen, en mild te voorzien met de edelste wijnen en de keurigste spijzen, die men slechts had kunnen magtig worden; want Entens verwachtte dezen middag Lumey, Treslong, Brederode en nog eenige andere voorname hopluiden bij zich aan den disch. De hoofdmannen toch wilden evenzeer als hunne onderhoorigen den welgelukten aanslag op de stad vieren en ter eere van de jongst behaalde zege den feestwijn plengen. De vreugde der maaltijden na de hitte des strijds, het stroomen van den wijn na het vergieten van het bloed, zie daar ook een eigenaardige karaktertrek bij de watergeuzen.

- Wel Daamke, zeide Entens tot den knaap, die met zeer veel behendigheid de tafel beschikte, zult gij hier aan land niet meer behagen scheppen dan op zee?

- Ik volg mijnen meester, waar het hem goeddunkt te gaan, antwoordde Daamke, maar neen, mijn hart uitgesproken, op den duur ben ik liever op het schip, mij dunkt, het is daar minder eentoonig dan op het land.

- Gij zijt toch een zonderlinge knaap, hernam Entens luidkeels lagchend: op zee minder eentoonig dan op het land! Wel maatje, hier kunt gij immers in de taveerne zitten, met vrolijke gasten of wel met de jonge deernen dansen voor de vedel. En waar vindt gij dat op het schip?

- Och heer! het zitten in de herberg valt minder in mijn smaak, zeide Daamke. Ik voor mij ben liever gezeten op het verdek, waar ik kan kijken naar het dansen der golven, of wel het jagen der wolken, en de vlugt der vogelen in de lucht mag bespieden. Ik verbeelde mij aan boord veel vrijer te wezen, dan hier tusschen de enge muren der stad, en zie, wanneer het dan eens te vechten geeft met den vijand, en wij veel buit maken, dan zwelt de borst van Daamke eerst regt van vreugd, dan eerst is het voor hem een lust en genoegen, riep hij vrolijk

uit en de oogen van den schalken guit glinsterden op die woorden van geestdrift.

- Gij hebt toch een opregt zeemanshart, Daamke! wie weet welk een man nog van u groeit!

- Wie weet! herhaalde Daamke en hij wilde huppelend de deur uit snellen.

- Wacht, Daamke! ik heb u nog iets te vragen, zeide Entens.

- Wat belieft mijn meester? zeide deze terstond terugkeerend.

- Hoe bevalt het juffer Tetta in deze woning?

- O bijzonder goed; zij schijnt regt in haar schik.

- Beter dus dan op het schip?

- Gewis, zij is in de kamer van het wijf van den Schepen, die wij voor haar in orde bragten, meer op haar gemak, dan in de kajuit. Zij ziet er echter nog altoos bleek en treurig uit, en daarom heb ik een voorstel, te weten om dezen middag met haar eens te gaan wandelen aan de havenkant; mij dunkt, dat zou haar eens opvrolijken.

- Uw inval is zoo kwaad niet, Daamke, antwoordde Entens. Ik stem er in toe, dat zij eens een luchtje schept en gij haar geleider zijt. Maar laat het niet geschieden voor den avond, wanneer het begint te duisteren. Breng haar dan zoo stil mogelijk het huis uit; het mogt anders eens opspraak geven.

- Laat Daamke daarvoor zorgen, zeide de knaap, terwijl hij de kamer verliet.

Inmiddels schikte Entens zijnen leuningstoel naar den turfhaard, die lustig brandde en verzonk voor een poos in gepeins.

- Het is toch beter, zeide hij tot zichzelven - een eigen haard te hebben, dan als een balling op zee rond te zwerven! En dan in die woning eene zorgende huisvrouw te mogen bezitten! Kon ik haar vinden in Tetta! hoe gelukkig zou ik dan wezen! Kon zij zich slechts aan mij gewennen, doch nog kan zij haren verloofde, dien Ocko, niet vergeten! Maar, - vervolgde hij na een poos stilzwijgens, - wat mij gisteren is overkomen, moge de Hemel weten! Onder de vijanden, die op de zuidpoort aantrokken heb ik een jonkman opgemerkt, die bijzonder op dien Fries geleek; alleenlijk scheen hij mij toe wat bleeker en matter uit te zien. Ook ik schijn zijne aandacht getrokken te hebben, want hij had het vooral op mij gemunt en scheen grooten lust te gevoelen met mij handgemeen te worden! Hij was echter genoodzaakt met de anderen terug te trekken, hoewel hij het laatste achterbleef en het langst wederstand bood. Of, zeide hij, na zich bezonnen te hebben, zou het ook zijne schim wezen? zou mij die ook vervolgen, even als die van dien koopman, dien ik over zee heb doen werpen, nadat ik zijn schip had beroofd, en wiens lijk nu altoos achter mijn vaartuig drijft? o het is ijsselijk! het is ijsselijk! herhaalde hij jammerend, terwijl hij met beide handen zijn gezigt bedekte.

- Maar kom aan, hernam hij, straks zijne bedaardheid terug vindende, laat ik man zijn en mij bemoedigen! weg van mij, gij spooksel, dat mij rust noch duur laat, weg van mij. Een frissche teug gedronken, begon hij weder ha, dat zal helpen, dat zal de nevelen, die mijn brein verduisteren, verdrijven! wel aan! en hij greep dit zeggende een' kelk die op de tafel stond, vulde dien boordevol met wijn en ledigde dien met zoo veel gretigheid, als bevatte hij de wateren van de Lethe, waaruit hij vergetelheid kon scheppen!

En hij zette zich hierop weder in den armstoel, kruiste zijne armen, sloot

zijne oogen en viel dus, zich voortwiegelende tusschen zalige droomen en akelige schrikbeelden, in diepen slaap.

- Hei daar! riep eene stem, heer Entens! rust gij op uwe lauweren?

IJlings sprong Entens op die roepstem uit zijne kortstondige sluimering op. Welkom, heer Lumey! welkom, mijne heeren! riep hij den admiraal en den anderen hoplieden, die het vertrek binnentraden, toe, driemaal welkom in mijn huis!

Het laatst van allen overschreed Treslong den drempel van de kamerdeur en wel twee jonge meisjes aan de hand geleidende, wier kleeding verried dat zij tot den deftigen burgerstand behoorden en die schroomvallig, schier angstig, het vertrek binnentraden.

Beide zagen er overigens gansch niet onbevallig in houding en gelaat uit.

Entens zag zeer bevreemd op toen hij deze onverwachte gasten ontwaarde: wat is dat? vroeg hij vol verbazing.

- Ik heb de eer, mijn waarde gastheer, zeide Treslong, u bij dezen de schoone juffers Aachje en Maaike dochters van wijlen den schepen Heermans voor te stellen. Een oude bekende van haar zijnde, heb ik haar gebeden mij te volgen, in de hoop, dat u zulks niet ongevallig zou wezen. Mij dacht toch, dat haar treffelijk gezelschap ongemeen de blijheid van uwen maaltijd konde verhoogen.

- Heb dank, heb dank, heer Treslong voor dien inval, riep Entens terwijl hij hoffelijk boog naar de hem voorgestelde meisjes; gij zijt toch een waar edelman, heer, die weet, hoe het wezen moet, vrouwen en wijn! dat is immers wat het best den disch kruidt! en hij wreef zich daarop van genoegen de handen, terwijl de vorigen op die aanmerking glimlachten.

De beide meisjes schenen zich echter niet zeer op haar gemak te vinden in het gezelschap dier krijgshaftige mannen. Niet zonder vreeze waren zij mede ter maaltijd gegaan, doch Treslong had zoo zeer bij haar aangedrongen, dat zij aan zijn verzoek niet durvende te wederstaan daaraan gevolg hadden moeten geven.

De gasten zetten zich nu, zonder dat men rang of stand in aanmerking nam, en alleen zooals het toeval zulks wilde, neder aan den disch. Aan het boveneind nogtans was Lumey geplaatst, en aan zijne regterzijde Aachje, aan zijne linker Maaike Heermans, terwijl naast de eerste Entens, naast de tweede Treslong waren gezeten.

De tafel had een zeer weelderig aanzien; zij was overdekt met een fijn damast kleed en op dezelve prijkte zooveel zilver en porselein als slechts de gevlugte schepen had achtergelaten. Er was overigens overvloed van spijzen en wijnen, en de gastheer, op wiens gelaat men geen zweem meer konde ontwaren van den druk, die eenige oogenblikken te voren zijn gemoed bezwaarde, maar die weder geheel de levenslustige Entens van Mentheda was, staarde met een oog van welgevallen den welvoorzienen disch rond en hield niet op telkens zijne gasten uit te noodigen zich de magen te vullen en den geestrijken wijn te proeven. Zij lieten zich dan ook niet sterk noodigen, want aanhoudend werden de kelken en roemers geledigd en zulks had spoedig invloed op het onderhoud aan tafel, hetgeen hoe langer hoe levendiger werd.

- Wie had dat gedacht, heer, zeide de gastheer zich tot Lumey wendend, toen wij door die vermaledijde Engelsche koningin van Douvres werden weggejaagd, dat wij zoo spoedig in ons eigen land aan zulk eenen kostelijken disch zouden aanzitten?

- En dat in mijne vaderstad! voegde Treslong er bij.

- Ja, ja mijne heeren, zeide van Zwieten, God heeft de Koningin wel beschaamd gemaakt!

- Maar gij zijt een voortreffelijk gastheer en uw wijn is goed, hernam Treslong, den beker ledigend.

- Mogen wij nog vele zulke feesten vieren als deze! zeide hierop Lumey.

- Gedenken de heeren noh lang hier te blijven? vroeg Aachje bedeesd aan Lumey.

- Ja, mijne schoone, wij zullen nog een wijl hier vertoeven; en zijt gij daar niet verheugd over? vindt gij het gezelschap van ons vrolijke krijgslieden niet vrij wat genoegelijker dan dat van deftige Schepenen of stijve kooplui?

- Ook mijn vader was Schepen, zeide Aachje ernstig.

- Welnu mijn kind, hernam Lumey, ik spreek immers geen erg woord over hem. En bij mijne ziel geloof mij, schoone juffer, tegen den vijand moge ik streng en straf zijn, maar voor de vrouwen is mijn hart goed en het lust mij nooit haar in het minst te schaden of te deren.

- Mij dunkt, heer, wij mogten wel eens eenen beker wijden aan het welvaren dezer lieftallige Nymfen, zeide de gastheer zich tot Lumey wendend.

- Merk het niet aan, antwoordde deze, als versmading van den door u voorgestelden dronk, mijn erntfeste gastheer, noch gij schoone juffers als gebrek aan courtoisie, zoo ik u mijne heeren, vooraf verzoek ik met mij eenen frisschen Duitschen dronk te drinken op onze welgeslaagde onderneming en op het verdere heil van religie en vaderland. Laat ons indachtig aan den eenmaal gezworen eed niet rusten voordat wij deze gewesten verlost hebben van Alva's tiranny en in 's vijands bloed den dood van Egmond en Hoorne hebben gezoend. Bezegelen wij dan met dezen beker onze heilige gelofte! en dit zeggende nam hij eene groote kristallen bokaal, kunstig besneden en bemaald en die in het huis van den Schepen bij doop- of feestmalen scheen te hebben gediend, vulde die boordevol met schuimenden Franschen wijn, dronk die in eenen teug uit en gaf ze onder den uitroep van: *Vivent les Gueux! Vive le Roi!* over aan den gastheer.

- *Vivent les Gueux! Vive le Roi!* riep deze onstuimig en ledigde met evenveel vaardigheid de hem aangeboden bokaal.

De andere gasten volgden nu het voorbeeld van Lumey en Entens en onder het heerschen van eene ernstige stilte ging de beker zoo plegtstatig de tafel rond, als ware het een plengoffer ter inwijding van de afgelegde belofte.

- Hoe heugt het mij, zeide Entens tot Lancelot van Brederode het woord rigtend, dezen dronk, in het Kuilenburgsche huis te hebben hooren instellen door uwen broeder den verstorven heer Heinrick! met welk een vuur, met welk eene geestdrift deed hij zulks!

- Ook hij is leider met zoovele braven naar het rijk der schimmen gevaren! zeide deze met een zucht.

- Maar gewis toeft hij daar in de Elyzeesche velden, het verblijf der dapperen! verbeterde Entens.

- Wat had hij niet kunnen zijn voor de zaak van vrijheid en religie! voegde van Zwieten er bij.

- Welk een treffelijk en vrolijk man was hij bij feesten en maaltijden! hoe menigen beker hebben wij zamen geledigd! voorwaar, hij was een echt Duitsch ridder! zeide Lumey.

- Een edelman van den waren stem-

pel! sprak Treslong. Ik kan zulks beoordeelen, die hem zoo lang ter zijde heb gestaan.

- Maar, hernam Entens, als bevreesd, dat het gesprek eene treurige wending zou nemen, wij kunnen met de dooden niet leven, daarom nu gedronken op onze juffers; naar oud gebruik dient na den dronk op het welzijn van het vaderland die op de schoone maagdekens te volgen.

Hoog werden nu de roemers opgeheven en geledigd op de gezondheid van Aachje en Maaike, die verlegen geraakten over de uitbundige bewijzen van hoffelijkheid en vereering haar door Entens en zijne gasten betoond.

(*Het vervolg hierna*).

De cipier uit den goeden, ouden tijd.

Er is een wanbedrijf, dat, althans in beschaafde kringen, niet dan zeldzaam genoemd wordt, en waarvan een der namen, waarmede het, onder minbeschaafden, doorgaans, aangeduid wordt, ons herinnert aan eene stad, die, ten gevolge van geduchte natuurverschijnselen, geheel werd verdelgd en over wier voormalige standplaats de zilte wateren der *Doode Zee*, sedert eeuwen, daarheen vloeijen.

Niet lang na de omwenteling, ten jare 1795, bevond zich, binnen Amsterdam een jongeling in hechtenis, beschuldigd van het bedoelde wanbedrijf te hebben gepleegd. Aan zijne schuld viel niet te twijfelen; want sterk spraken de bewijzen en de ongelukkige ontkende zijne schandelijkheden niet. De vraag was slechts: welk vonnis het toenmalig *Comité van Justitie* over hem zou uitspreken?

Volgens de destijds kracht hebbende strafwet kon hij den dood, door middel van de koord, niet ontgaan. Maar de jeugdige leeftijd van den schuldige en verzachtende omstandigheden konden de regters tot eene zachtere uitspraak bewegen. Het beslissend uur was daar; de stemmen werden uitgebragt en - zóó hagchelijk stond de kans - de meerderheid van slechts ééne stem besliste, dat de schuldige het leven *niet* op een schavot zou eindigen.

Des onaangezien was zijn lot verschrikkelijk genoeg! Op den dag zijner teregtstelling werd hij, met den strop om den hals, wel strengelijk gegeeseld, daarna gebrandmerkt en voorts, levenslang, tot confinement in het toenmalig *tucht- of rasphuis*, en wel op de dusgenoemde *stille plaats*, verwezen.

In deze dagen, waarin men de belangen der menschheid met de strafwetgeving in verband poogt te brengen, door de invoering van het *stelsel van afgezonderde opsluiting*, zijn de tegenstanders van genoemd stelsel er gedurig op uit, om hetzelve in een verschrikkelijk daglicht te stellen. Met voordacht en ondanks beter weten verwart men hetzelve met de *eenzame opsluiting*, die nergens meer wordt toegepast en men spreekt, van eerstgenoemd stelsel gewagende, van niets anders, dan van *ziekte*, *sterfte*, *waanzin* en *zelfmoord* als van onvermijdelijke gevolgen van een stelsel, dat niets anders ten doel heeft dan om, door

onderlinge afzondering, de misdadigers te beletten, dat zij elkander, door woord en voorbeeld, niet ten verderve strekken zullen.

De strengste criminalisten - zij, die ongeroerd den schuldigen medemensch, door beulshanden, kunnen zien sterven en andere lijfstraffen, met zeker genoegen en als *con amore*, bijwonen, doen zich, in den strijd tegen het *afzonderingstelsel* voor, als rommelden hun de ingewanden van zuivere menschenliefde, en als werd aan roovers, huisbrekers en moordenaars, door middel der *afzondering*, een schreeuwend onregt aangedaan.

Maar die gestrenge criminalisten vergeten, dat hunne geëerde voorgangers, bij het *levenslang* confineren van misdadigers op de *stille plaats*, de *eenzame opsluiting* dreven, zoo als niet een *Pensylvaniaan* dit wil, en denken er niet aan, dat zij verwerpen, wat, in veel hoogere mate, door de voorvaders, die niet zoo overdreven menschlievend waren, in praktijk werd gebragt, zonder dat er iemand kikte van *ziekte* en *sterfte*, *waanzin* en *zelfmoord!*

Dit als in het voorbijgaan - en om de zonderlinge inconsequentie der *Anti-pensylvanianen* aan te toonen. Wij vervolgen ons verhaal.

Eenzaam zat de veroordeelde jongeling op de *stille plaats.* Bezaten wij hetzelfde talent als Charles Dickens, en ontbrak ons het gevoel voor waarheidsliefde, welks gemis hem, nopens zijn bezoek in de gevangenis te Philadelphia, niets meer dan *sprookjes van roodkousje* deed nederschrijven, dan zouden wij een roman kunnen dichten en het lijden van den ongelukkige, gedurende dagen en weken, maanden en jaren, in een aantal tafereelen, kunnen schetsen. Maar het talent van den beroemden verdichter is ons niet te beurt gevallen en daarenboven willen wij niets dan historische waarheid en deze uit één enkel gezigtspunt voorstellen.

H. - want wij willen den ongelukkige slechts met eene nietsbeduidende letter aanwijzen, om herhalingen voor te komen. - H. was een jongeling van eene niet geheel onbeschaafde opvoeding, en vermits aan hen, die op de *stille plaats* zaten, geen arbeid werd gegeven, zoo bestond zijne eenige bezigheid in lectuur, waartoe hem geene boeken ontbraken. Onder die boeken bevond zich een exemplaar van: *de Catechismus der Natuur*, door J.F. Martinet. Het werk werd gelezen, herlezen en de inhoud daardoor als in 't geheugen geprent.

Het was den bewoner der *stille plaats* vergund, om, op bepaalde tijden zijne eenzame cel te verlaten en op de niet zeer groote plaats zich te bewegen. Op dezelve bevonden zich een paar boomen, wier aangenaam groen het oog van den gevangene, gedurende eenige maanden verkwikte.

Op zekeren najaarsmorgen wandelde H. onder het lommer der reeds geelwordende bladeren heen en weder, het oog nu eens opwaarts, dan weder naar den grond gekeerd. Zie! daar ziet hij aan den voet van een der boomstammen een voorwerp, vroeger niet opgemerkt. Hij bukt, om het nader te beschouwen en alras neemt hij het vreemde voorwerp in en op het vlakke hand. Hij ziet dat het zich beweegt en op eenmaal valt hem in, wat hij, in Martinet, van rupsen, poppen en kapellen gelezen had. Zorgvuldig wordt het popje (want dit was het), als eene preciosa, in een potje bewaard en met aarde bedekt en voorts de plaats in het boek nageslagen, waar over de kapellen en hare gedaanteverwisselingen gehandeld wordt.

Deze onbeduidende gebeurtenis was de eerste regel van een gansch hoofdstuk, in de geschiedenis van een *levenslang* op de *stille plaats* veroordeelde!

Dat hoofdstuk werd, gedurende de overige herfst- en volgende wintermaanden, al grooter en grooter, door de verwachtingen van H. en de droombeelden, die hij zich daarbij schiep. De boomen waren verdord, hadden weder geknopt en begonnen blaadjes te krijgen, want de lente was eindelijk gekomen. ‘O! wanneer nu eenmaal - zoo dacht H. - de fraaije vlinder het hulsel verbreekt, en in mijne cel rondfladdert, dan heb ik toch één levend schepsel bij mij; één deelgenoot in mijne gevangenschap!’ voorzigtig werd gedurig de aarde ter zijde geschoven; maar niets kondigde nog het uitkomen van den vlinder aan, en hij, die zoo veel geduld geoefend had en dat wel het meest behoefde, begon... ongeduldig te worden.

Op zekeren dag had men hem weder de vrije beweging vergund. De zon scheen helder op de *stille plaats* en de lucht was aangenaam en zoel. Wanneer hij nu - meende hij - de pop aan den invloed der zon blootstelde; wie weet, hoe dat daardoor de vervulling van zijnen wensch bespoedigd zoude worden! Het verdroot hem niet, een kwartier en nog een kwartier, de pop op de vlakke hand in het koesterend zonlicht te houden, en wie maalt zijne vreugde? hij bespeurde beweging en leven!

Daar wordt de deur der *stille plaats* geopend, en de cipier, die, destijds, algemeen ‘de *vader* van het tuchthuis’ genoemd werd, verscheen.

Deze *vader* was, naar de begrippen van voor vijftig jaren, iemand, uitnemend bekwaam en geschikt voor den post dien hij bekleedde. Daarbij had hij den naam van zeer godsdienstig te zijn en niet zelden zat een der Amsterdamsche predikanten bij ‘vader’ eene pijp te rooken en een kop thee of een glas wijn te drinken. Zulk een man was *vader* X.

H. stond, zoo als wij zeiden, met de pop op de vlakke hand; de oogen onafgewend daarop gevestigd. De *vader* trad naderbij.

Wat doe jij daar? wat heb je daar?

H. verhaalde nu de geschiedenis en sprak van zijne blijde verwachtingen.

De *vader.* En zulke gekheid wou jij mij wijsmaken?

H. Het is geen gekheid, vader! uwé kan het lezen in de *Catechismus der Natuur* van dominé Martinet.

De *vader.* Wat weet ik van dominé Martinet! - wat rafel jij van een *Catechismus der Natuur!* Ik ken geen *Catechismus der Natuur!* - Dat's vast weêr een van jou vervloekte goddelooze boeken! Jij deed beter dat jij in den *Heidelbergschen Catechismus* las, versta jij!

In den oogenblik, dat deze vermaning werd uitgesproken, ontving H. van den *vader* een slag op de vlakke hand - en de pop viel op den grond....

H. Vader! Och! er zal zulk een fraaije kapel van voor den dag komen! en ik heb er den geheelen winter zoo....

De *vader.* Zwijg! vervloekte....!

... En met éénen trap was de pop verpletterd....

De *vader.* Alloo! toe! voort! weêr in je hok, zeg ik.

H. ging en zweeg. Hij was in eenen zielstoestand, dat hij aan den *vader*, den ontmenschten *cipier*, *uit den goeden ouden tijd*, een moord zou hebben kunnen plegen.

Ook *wij* zwijgen. Immers, is het wel noodig, om bij het gezegde iets meer te

voegen? Eene uitwijding over het onchristelijk en onmenschelijk gedrag van *dien* ‘vader uit het tuchthuis’ zou den indruk van ons eenvoudig en waarachtig verhaal verzwakken.

Nog één enkel woord, nopens H. Na de omwenteling in 1813, en het doorbrengen van ruim het vierde gedeelte eener eeuw op de stille plaats, verzocht hij, aan den Souvereinen Vorst, om kwijtschelding van de nog overige levenslange gevangenisstraf. Zij werd hem gegund en daarna leerden wij den ongelukkige kennen en tevens de bovenstaande treurige geschiedenis.

W.

Brievenbus.

VIII. Brief aan den Censor over een punt van publieke zedelijkheid.

Gij hebt, mijn waarde Censor, met zóóveel belangstelling de woelingen der volken gadegeslagen, dat uw blik een' oogenblik van het onze is afgewend; met zóóveel vuur hebt ge de handhaving van ons volksbestaan tegen Duitsche verzwelgingszucht voorgestaan, dat ge eene wijle uw ambt als zedenmeester hebt laten rusten. Menig zedenbederver zal wel gewenscht hebben, dat ge maar aan 't politiseren mogt blijven. Die wensch zal, 'k ben er verzekerd van, niet worden vervuld: gij zult uwe roeping beseffen, om op uwe eigenaardige wijze de genezing van onze kranke tijdgenooten te bevorderen. Om u eens weder op gang te helpen, wenschte ik uwe aandacht te leiden op een onderwerp, dat, meen ik, nog niet opzettelijk door u werd beschouwd, ik bedoel de omkooping.

Gij zult 't met mij eens zijn, dat bedieningen in staat en kerk niet bestaan om dezen of genen hongerige aan brood te helpen, dat het salus populi de hoogste wet, het hoogste doel bij de schepping en vervulling dier openbare betrekkingen behoort te zijn. Ik verwacht dan ook van u allerminst tegenspraak, wanneer ik als een axioma stel, dat bij de vervulling eener vacerende betrekking niet de vraag is, wie ze liefst, maar wie ze best vervulde; dat men zich minder er om bekommeren moet, of A. of B. zich gaarne door dat ambt aan nijpende zorg zagen onttogen, dan wel of A. of B. in dit ambt best voor het algemeene welzijn zouden kunnen zorgen.

Maar eilieve, let nu eens op de praktijk. Aan een Gymnasium wordt het conrectoraat aan een' halfbakken litterator wegggesmeten, omdat hij gehuwd is of huwen zal met de nicht van een' zwager van den president-curator. Een broodeloos advocaat wordt tot referendaris gepromoveerd, een substituut-griffier tot raadsheer bevorderd, omdat zij in den honderd-en-eenden graad verwant zijn aan den minis-

ter, van wien benoeming of voordragt uitgaat; een' dommen jonker ziet ge weldra met de toga van kantonregter wijl zijn huwelijk met de nicht van een' of anderen edelmogende aan het ministerie eene stem verzekert; walgelijkst is dat intrigueren bij 't begeven van kerkelijke betrekkingen: in eene aanzienlijke gemeente wordt hemel en aarde door een' invloedrijken prediker bewogen, om een' jongen mensch op het kussen te helpen, - niet omdat die jonge mensch bijzonder geschikt is voor die gemeente, maar omdat hij zoo goed vriend is van den invloedrijken prediker, - omdat hij geëngageerd is met eene dochter van een' magtigen kerkvoogd of een' gewigtigen ouderling - omdat hij de broeder is van een lid der synode en dit lid der synode den invloedrijken prediker wel eene wederdienst kan bewijzen.

Bij al deze diensten wordt geene klinkende munt gewisseld, 'k geef het toe, maar verwacht ook van u de toestemming, dat klinkende munt alleen dáárom op prijs gesteld wordt, omdat zij waarden vertegenwoordigt, en dat het geven dier waarden in naturâ alleen dit verschil maakt, dat de specie nu niet meer in waarde behoeft geconverteerd te worden. Of ik een' jongen mensch aan eene betrekking help van duizend guldens, opdat zijn vader mij, die thans maar tweeduizend geniet, aan een ambt zal helpen, dat mij drieduizend opbrengt, dan wel of ik mij laat omkoopen door eene lijfrente van duizend guldens, zal wel op 't zelfde uitkomen.

Maar dat zijn connecties, zegt ge. Juist en omdat het Fransche woord niet half zoo waar en niet half zoo bar klinkt als het Hollandsche, wilde ik u voorstellen, de zaak voortaan bij den waren naam te noemen en van elke aanstelling, beroeping of benoeming, die niet in het belang van het ambt, maar van den ambtenaar is geschied, te zeggen, dat zij door omkooping is bewerkt.

Misschien zal men dan met minder onbeschaamdheid in talrijke gezelschappen verhalen, dat G. wel te A. aangesteld en H. wel te Z. beroepen zal worpen, omdat zijn vader of zijn schoonbroeder er zooveel connecties heeft. Misschien kan dit iets bijdragen om de zaak zelve te bestrijden. Zeker hebt gij en ik dan 't geweten vrij.

Ik verlang zeer, u over dit punt te hooren.

t.t.

- IJ -

IX. Aan den Dichter T.B.v.A.

Weledele, Zeer geëerde Heer!

Lang heb ik geaarzeld de pen voor u op te vatten en ook nu nog zou ik niet tot het besluit gekomen zijn u te schrijven; maar mijne huisvrouw was van meening, dat ik mij daartoe, door onze toevallige ontmoeting op de Kamper Stoomboot, in Mei ll., en uwe mij betoonde welwillendheid, eenigermate geregtigd mogt achten.

Hoe dit zij, voor dezen oogenblik, daarlatende, wenschte ik, is het niet te veel gevraagd, van u eenige opheldering te ontvangen nopens een onderwerp, hetwelk, naar ik vermeen, in naauw verband staat met de belangen van onze vaderlandsche Dicht- en Letterkunde. Zonder verdere inleiding kom ik, al aanstonds, op de zaak, waaromtrent ik van u eenige inlichting verzoek:

Ik lees de meeste van onze tijdschriften en maandwerken, en daaronder ook onze *Vaderlandsche Letteroefeningen*, maar, sedert eenigen tijd, is het mij niet regt helder voor den geest, wat ik van dit maandschrift denken moet. Daar ik geene eigenlijk gezegde letterkundige opleiding genoot, en mij, bij gevolg, niet onder de *letteroefenaars* kan rangschikken, ben ik gereed om te denken, dat de onzekerheid, waarin ik verkeer, bij mij ligt. Maar er zijn, nu en dan, oogenblikken waarin ik de zaak anders beschouw en de vraag bij mij opkomt: of de *redactie* van gezegd maandwerk wel altijd den goeden weg bewandelt? Gij, mijnheer! zoudt mij, in uwe dubbele betrekking van Letterkundige en Poëet, uit den droom kunnen helpen, en ik hoop, dat de wil hiertoe bij u bestaan zal. Daartoe zal ik mij nu meer bepaald en nader verklaren.

Het bestaan van een maandwerk is van een aantal medewerkende personen, voor de onderscheidene vakken van wetenschap, letteren en kunsten, afhankelijk, en dat een ieder van hen, hetzij in het *beoordeelen* van uitgekomene werken, of in het leveren van *bijdragen* voor het *Mengelwerk*, daarbij zijn eigen weg volgt, spreekt van zelf. Het is echter van belang, dat die groote *verscheidenheid* van aanleg, gaven en krachten eene zekere *overeenstemming* in wijze van beschouwing niet buitensluite; want wordt deze gemist, dan ontstaat er een *verschil* van begrip, waardoor de *eenheid* des geheels noodwendig moet verloren gaan.

Ten einde die *eenheid* te bevorderen en te bewaren is de *redactie* daar, om, uit het groot aantal mannen van wetenschap, letteren en smaak, de zoodanigen tot medearbeiders te kiezen, die, behoudens ieders individueele begaafdheden en zienswijze, in *beginselen* overeenstemmen; waaruit volgt, dat het maandwerk eene *bepaalde rigting* aanneemt en blijft behouden. Met andere woorden: de voorname bemoeijing der *redactie* zij gelegen in de naauwlettende zorg, dat het tijdschrift *zichzelven gelijk blijve.*

Hier naast mij liggen de vier laatstuitgekomene nommers der *Vaderlandsche Letteroefeningen*, VII-X, om van andere niet te gewagen, die mij aan eene naauwlettende zorg der *redactie*, door mij als noodzakelijk voorgesteld, doen twijfelen. Immers vind ik daarin onderscheidene dichtstukjes opgenomen, die onze vaderlandsche dichtkunst in geen geval tot eere verstrekken, en geheel afwijken van *den geest*, die in onderscheidene *recensien* van verschillende poëtische voortbrengselen, in den jongsten tijd, kennelijk doorstraalt, en die niet de minste vergelijking kunnen doorstaan met sommige dichterlijke bijdragen, die het *Mengelwerk* ons, nu en dan heeft aangeboden.

Ik bid u, mijnheer! welk eene overeenkomst bestaat er toch, om slechts iets te noemen, tusschen het gedicht, in n°. IX, *Vaarwel aan Heusden*, door C.G. Withuys, en dat, in n^{o}. X, met den ondichterlijken naam: Labbekakken (en dat nog wel door de *redactie* zelve) betiteld? De persoon van den heer W. zoowel als die van den heer v. J. blijve hier geheel buiten alle beoordeeling; maar ondanks de verzekering van de *redactie*, dat het laatstgenoemde, *berijmde* stukje van *eene geachte hand* is ontvangen; ondanks de benaming van: *Catsiaansche gedicht*, mede door de *redactie*, aan dit product gegeven, zal wel niemand, die eenige aanspraak maakt op het bezit van een goeden smaak, dit stukje met eenen anderen naam, dan die van onbeduidend

van vorm en inhoud, kunnen bestempelen.

In de genoemde nommers worden ons, daarenboven, door den heer J.W. Yntema, eenige zoogenaamde puntdichtjes opgedischt, betrekkelijk tot de staatkundige gebeurtenissen en omstandigheden des tijds. Maar mogt men ook al geneigd wezen, om de bedoeling van den vervaardiger, met het openbaarmaken van die stukjes, niet voorbij te zien en daarin den grondslag voor een toegevend oordeel willen zoeken, dan zal men toch moeten erkennen, dat deze versjes zich niet boven het middelmatige verheffen en gerustelijk ongedrukt hadden kunnen blijven. En intusschen worden ons, en dat wel in de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, van tijd tot tijd, *zulke* en *dergelijke rijmelarijen* aangeboden! hoewel uit sommige recensien overvloedig blijkt, dat er zich onder de medewerkers aan dit maandwerk mannen bevinden, die de eer der vaderlandsche poëzy, ondanks den wansmaak des tijds, krachtig weten te handhaven.

Staat dan de Redactie niet op de hoogte van haren tijd, of is zij geheel onverschillig omtrent hare roeping? Is zij blind voor het schoon der echte kunst, of gaat haar de roem der Redactie zoo weinig ter harte, dat zij het werk van den brekebeen eene plaats naast dat van den meester in de kunst waardig keurt? Ik waag het niet aan laffe toegevendheid, kleingeestige inschikkelijkheid of onmannelijke vleizucht te denken; maar het wordt mij wonderlijk te moede wanneer de vraag bij mij opkomt - niet: hoe komen zulke onbeduidende producten in de wereld? - maar: langs welk eenen weg verkrijgen zij eene plaats in een maandwerk, geroepen en bestemd om het echte Hollandsche ducatengoud van *or de Mannheim* te onderscheiden?

Het beginsellooze, het inconsequente, dat de *Vaderlandsche Letteroefeningen* nu en dan te zien geven, kan wel geenen anderen oorsprong hebben dan in het beginsellooze en inconsequente der *redactie.* Maar begrijpt deze dan niet, hoezeer zij hierdoor de eer, den goeden naam, de waarde en het crediet van haar maandwerk in de waagschaal stelt, en dit ten gevalle van eenige weinigen, die in den ongelukkigen waan verkeeren, dat hunne uilen onder het geslacht der valken geplaatst kunnen worden!

Zeg het mij openhartig, Mijnheer! of ik het bij het regte einde heb, dan of ik dwaal. En, mogt ik de plank niet hebben misgeslagen, deel mij dan eens uwe gedachten mede, nopens de beste middelen, waardoor de bestaande kwaal radicaal genezen zou kunnen worden! Ik herhaal het nogmaals: ik genoot nimmer eenige letterkundige opleiding; maar ik heb te veel liefde voor onze vaderlandsche letteren en poëzy, dan dat ik mij met beginselloosheid en inconsequentie vereenigen kan, en dat wel allerminst in het oudste tijdschrift van letterkundigen aard dat wij bezitten.

In den aanvang van mijn geschrijf komen eenige regels voor, waaruit blijkt, dat mijne vrouw van dit mijn verzoek aan u kennis draagt; trouwens over het onderwerp van dezen brief spraken wij, meer dan eens, met elkander. Hare opgeruimdheid doet haar smaak vinden in stukjes, die hare lachspieren in beweging brengen en zij zou ze ongaarne missen, hoe weinig waarde ik aan de bedoelde rijmelarijen hechten moge. Haar het, tot hiertoe, geschrevene voorlezende, kwam zij op den inval, om aan de *redactie* voor te stellen, voortaan, dergelijke stukken en stukjes, onder eenen algemeenen titel van: *Prullaria*, eene plaats te

vergunnen. ‘Men kan zich dan met de zotheid nog eens vermaken!’ zeide zij. Maar ik maakte dadelijk de opmerking: dat haar vermaak dan wel van korten duur zou wezen; want waar is de schrijver en inzonderheid de poëet, die *zulk* eene vlag aan zijn boord zou willen hijschen? ‘Zie, wijfje!’ sprak ik: ‘de heer v. J. heeft dien titel boven zijn Catsiaansch (?) gedicht, zich wel moeten laten welgevallen; maar had de *redactie* er: *Prullaria* boven geschreven, dat ware toch wat al te erg!’

Maar ik schrik over de uitvoerigheid van mijn geschrijf, die, zoo ik hoop, eenige verschooning in het belang des onderwerps zal vinden, en heb de eer mij, met de meeste hoogachting, te noemen

Uw Weledelens gehoorzame dienaar,
JAN VOS.
R. 31 Augustus 1848.

Ik heb de onbescheidenheid gehad om dezen, mij ter bezorging vertrouwden, brief open te vouwen en in te zien. De heer Vos moge het mij, op mijne schuldbekentenis, vergeven. De zonde begaan zijnde, zet ik een stap verder, zoo als dat gewoonlijk met kwaaddoen gaat. Ik voeg, ongeroepen, eenige regelen aan zijn geschrijf toe, ook daarvoor vraag ik alweêr dadelijk vergiffenis, die mij, hoop ik, te gereeder zal gegeven worden, omdat mijn *postscriptum* geen wederlegging, maar een bevestiging van het door den heer Vos gestelde bevat. Waarlijk ja, 't is regt jammer dat het oudste en vroeger niet het minste onzer tijdschriften zich door verregaande inconsequentie en beginselloosheid moedwillig benadeelt en zijne vijanden en verguizers in de hand werkt. Naast de uitmuntendste en doorwrochtste opstellen en beoordeelingen in velerlei vakken van kennis en geleerdheid, treft men er de erbarmelijkste en oppervlakkigste vertoogen en uitspraken in aan. 't Is nog niet lang geleden, dat ieder, wiens onbedorven kunstgevoel zich verzet tegen den wansmaak en de verwildering onzer jongere dichtschool, zich verheugde over eene even juiste als keurig bewerkte uiteenzetting van een nieuwerwetsch product van den tegenwoordigen stempel, en de hoop opvatte, dat de *Vaderlandsche Letteroefeningen* een slagboom opwerpen zouden tegen het verder bederf der vaderlandsche poëzy. Maar de verwachting werd jammerlijk te leur gesteld en de bedoelde beoordeeling, die men aan een bekend smaakvol en scherpzinnig geleerde, toegerust met de uitgebreidste kennis van oude en nieuwere letteren, meent te mogen toeschrijven, werd weêr opgevolgd door recensiën van onhandige brekebeenen, die althans geen stem hebben in de vierschaar der poëzy. Ik beaam dus ten volle wat door den heer Vos is beweerd, dat namelijk de redactie van het het oudste en meestbekende tijdschrift een zeer verkeerden weg bewandelt, zonder beginselen of bepaalde rigting, in het wild schermt, en met zichzelf in tegenspraak is door de ongelijksoortigste bouwstoffen aan- en op te nemen, zoowel voor zijne Boekbeoordeelingen als voor zijn Mengelwerk.

Ik hoop dat de dichter T.B.v.A., aan wien de bovenstaande brief gerigt is, een voldoende verklaring van dit verschijnsel zal kunnen geven.

DE BRIEFBESTELLER.
L. 9 September 1848.

X. Brief aan Johannes, over eene op te rigten levensverzekerings-maatschappij voor predikanten.

Nu zal ik minder om antwoord op uw waarom? verlegen zijn, amice, dan gij 't mij laatst naar 't hoofd wierpt. Moest ik volmondig mijne onkunde belijden, toen ge mij vraagdet, of predikanten meer dan andere in- of opgezetenen van stad of dorp door brand bedreigd werden, zoodat er eene afzonderlijke brandassurantiemaatschappij voor predikanten moest opgerigt; - geenszins aarzel ik een bevestigend antwoord te geven op uwe vraag: of predikantenlevens aan meer of grooter gevaren zijn blootgesteld dan die van andere stervelingen. Ja, ik acht uwe levensverzekeringmaatschappij, op wat hechter grondslag gebouwd en wat eerlijker geadministreerd dan sommige anderen, voor predikanten eene dringende behoefte, opdat er niet nog meer weduwen en kinderen van protestantsche leeraars in de nijpendste (de fatsoenlijke) armoede achter blijven. Omdat de leeraar vaak aan het leger van den lijder aan besmettelijke krankheden geroepen wordt? Hierop heb ik niet bijzonder het oog: ziekenoppassers en geneesheeren hebben dezelfde roeping, worden bedreigd door dezelfde gevaren, en ik geloof, dat God, tot zware pligten roepend, de krachten niet weigert, tot volbrenging vereischt, - ik meen ook, dat het geloof versterkt en behoedt. Maar, wát mij bekommert, is, dat leeraars aan aanvallen bloot staan, welke hen alleen en bij uitsluiting bedreigen; ik geloof, dat hun werkkring een gevaar van gewelddadigen dood met zich brengt, waarvan andere standen verschoond zijn. De predikant, die, zijner roeping getrouw, éénen meester slechts erkent, Gods woord, niet menschenwoord wil prediken, - de leeraar, die het redelicht te hoog waardeert, om het uit te blusschen of te verloochenen, de dienaar van Christus, welke, als zijn zender, een' heiligen krijg voert tegen vooroordeelen en dwaling, heeft twee vijandelijke legerbenden tegen zich, die, scherp anders gescheiden, in den jongsten tijd zich naauw verbonden hebben tegen waarheid en licht: orthodoximus en mysticismus heeten de aanvoerders, het slagveld vindt gij in ons vaderland en - daar buiten. Maar die strijd wordt met geestelijke wapenen gevoerd? Bedoelt ge daarmede, dat de strijders zich geestelijken wanen, 'k stem 't u toe, maar verzoek u toch, op te merken, hoeveel vleeschelijke zin zich achter het geestelijke schild verbergt, hoeveel hoogmoed, hebzucht, en andere vuile tochten medestrijden in die benden, - hoe menig wereldlijk wapen, als invloed van grooten, adel, gezag, schatten, mode-taal, er wordt gebruikt. Moet gij mij dit, na eenig nadenken, toestemmen, uwe verwondering zal dan iets minder groot zijn, wanneer ik u zeg, dat in dien strijd zelfs grove, zeer grove materiëele wapenen werden aangegord, - dat de kamp tusschen orthodoxismus en liberalismus zelfs met de vuist wordt gevoerd. Mag ik mijne berigten gelooven, dan moet het orthodoxismus zelfs tot een der eilanden van de Zuid-zee zijn doorgedrongen; men meldde mij zelfs, wie dat gebrouwen heeft. Het zaad, voor eenige jaren uitgestrooid, heeft vruchten gedragen; een prediker des Evangelies brengt den troost van de godsdienst der liefde aan een' stervenden eilandsbewoner; eene vrouw, nabestaande van den lijder, verdenkt den

leeraar van haren bloedverwant op Remonstrantsche, en dus heidensche, wijze voor de eeuwigheid, en dus voor de verdoemenis, voor te bereiden; in ijver ontstoken, doet zij hare gebalde vuist op 's predikers hoofd nederdalen, de getroffene stort neder, staat op als krankzinnige, ligt weinige dagen daarna neder, om niet weder op te staan.

Dat gebeurde onder Kannibalen, 'k stem 't u toe, maar zoo die wijze van redekavelen hier eens bijval vond, zoo men door vuistslagen den leeraars eens wilde betoogen, dat zij van de ware leer zijn afgeweken, - zoo de belijdenis van 't reine Christendom eens te staan kwam op den marteldood, wel niet door brandstapel, maar door den gespierden arm van overregtzinnige eiland- of vastelandsbewoners, - zou er dan geene behoefte ontstaan aan eene levensverzekeringsmaatschappij voor predikanten?

Uwe voorstellen omtrent de oprigting zie ik met verlangen te gemoet.

Uw

- IJ -

Kronijk van den dag.

September.

BINNENLAND. - De aanneming der wetsontwerpen van grondwetsherziening door de Eerste Kamer, de onmiddelijk daarop gevolgde verkiezingen van buitengewone leden voor de dubbele Tweede Kamer en het begin der zittingen van deze, zijn de voornaamste gebeurtenissen der verloopene maand geweest. De algemeene aandacht is thans op deze Dubbele Kamer gevestigd; want van de gezindheid van vele buitengewone leden is te weinig bekend om met eenige zekerheid te kunnen voorspellen, wat het lot der herzieningsontwerpen zal zijn. Ongelukkig genoeg is de vraag over het al of niet wenschelijke der aanneming door de omstandigheden der tijden vervalscht geworden, daar velen, die de taak op zich hebben genomen om de vertegenwoordiging met hunne staatkundige wijsheid voor te lichten, de hoofdzaak maken van den indruk, dien de aanneming of verwerping voor het oogenblik op de massa der bevolking zou te weeg brengen, en het, met behoorlijke voorzigtigheid van uitdrukkingen, doen voorkomen als of de bevolking gereed stond om in oproer uit te barsten, wanneer haar verlangen naar grondwetsherziening door de aanneming van deze ontwerpen niet werd vervuld. Wij durven van onze landgenooten iets beters verwachten, wij schrijven hun verstand genoeg toe om, door buitenlandsche voorbeelden geleerd, te begrijpen dat tooneelen van woeste driften niet de middelen zijn om iets goeds tot stand te brengen, maar veeleer om dit voor langen tijd onmogelijk te maken. De aanneming der ontwerpen houden wij evenzeer voor raadzaam als die eigenmagtige tolken der openbare meening, doch niet uit vrees voor oproerige bewegingen, maar dewijl gewigtige belangen vorderen dat regering en vertegenwoordiging ontslagen worden van de reeds te lang alle andere ontwerpen verdringende overweging der gronden onzer staatsregeling, en daardoor eene vastheid van instellingen en bestuur mogelijk te maken, welke bij de steeds toenemende woeling in ons werelddeel het behoud van onzen staat moet zijn. De vraag of de bepalingen, welke door de aanneming der herzienings-ontwerpen tot wetten van den staat zullen worden, allen zoodanig zijn, dat men daarvan de bevordering van het welzijn des lands, zoowel het zedelijke als het materiële, kan verwachten, welke eigenlijk de hoofdzaak zou moeten zijn, wordt door de vrees voor de stoornis der rust al te zeer op den achtergrond geschoven. Wij hopen van Nederlands ingezetenen, dat zij zich van de meeste volken van Europa zullen blijven onderscheiden door zucht voor wettigheid en orde, door kalmte en gezond verstand, en daardoor ons vaderland ook voor de toekomst zal bewaard blijven voor de onlusten en woelingen,

die voor eenen onberekenbaren tijd de welvaart der door de natuur meest begunstigde landen van ons werelddeel hebben geknakt.

FRANKRIJK. - In den jongsten tijd is de uitdrukking *verslijten* in eene morele beteekenis meer dan voorheen in zwang gekomen, en op staatsinstellingen en staatslieden toegepast. Inderdaad verouderen en verslijten deze thans met verbazende snelheid. Na Lamartine, is ook Cavaignac reeds versleten, ja zelfs de republiek, waarvan men weinige maanden geleden het heil van Frankrijk, ja van de geheele wereld voorspelde. Zij is zoo oud en zwak geworden, dat zij vreest omvergeworpen te worden door den blooten naam van eenen man zonder persoonlijke populariteit, talenten, of roem, zonder eenige aanbeveling dan zijn naam Napoleon. De schrik der gebeurtenissen van Junij had voor eene korte poos Cavaignac eene morele magt verleend, welke de republikeinsche willekeur van zijn bestuur zonder veel tegenspraak deed dulden. Maar langzamerhand werden de stemmen tegen den dwang, waarmede hij zoo wel de heethoofden als de terugwenschers van het oude het zwijgen wilde opleggen, al luider en luider. Het protest van de redacteurs der meeste Parijsche dagbladen tegen de schorsing der uitgaaf van *de Gazette de France* en andere bladen, was reeds een teeken dat hij begon te verslijten. Het weinig beduidende van het verslag der commissie van onderzoek naar de gebeurtenissen van Junij, waardoor de ware toedragt der zaken en de eigenlijke aanleggers in het duister bleven, en het oogluikend toelaten der vlugt van Louis Blanc en Caussidiere, wie men niet had kunnen nalaten te bezwaren, deed genoegzaam blijken, hoe weinig men rekenen durfde op de vastheid dier *institutions fortes*, welke men in Februarij had beloofd, en waarvan toch wel eene met algemeen stemregt verkozene vertegenwoordiging de grondslag zou moeten zijn. Men moest integendeel den toestand der zaken voor zoo wankelbaar houden, dat men dien niet aan eenigen schok durfde blootstellen. De bezorgdheid om alle schokken te vermijden bleef dan ook het voornaamste kenmerk van den geest der nationale vergadering. Eenige leden dier vergadering drongen bij het begin der beraadslaging over het ontwerp van constitutie aan op de opheffing van den staat van beleg, daar eene constitutie, die onder de willekeur en de dwinglandij van het zwaard geboren was, reeds door deze omstandigheid een geducht wapen in de handen zou geven van diegenen, die hare geldigheid in het vervolg zouden willen aantasten. Cavaignac verklaarde echter, dat hij, wanneer het republikeinsch beginsel door de drukpers werd aangerand, geen ander middel bezat om de republiek te beschermen dan de staat van beleg; eene bewering, welker gegrondheid zou medebrengen, dat Parijs ten eeuwigen dage in staat van beleg zou moeten blijven, daar het wel nooit aan tegenstanders van het zoogenaamde republikeinsche beginsel ontbreken zal. De groote meerderheid der afgevaardigden liet zich echter hierdoor overtuigen, of liever hunne vrees voor vernieuwde schokken, was zoo groot, dat men met 529 tegen 140 stemmen besloot, dat de staat van beleg gedurende de beraadslaging over het ontwerp der constitutie zou worden gehandhaafd. Ook bij andere gelegenheden bleek duidelijk genoeg, dat de meerderheid der nationale vergadering gezind was zich alles goed te keuren wat Cavaignac voorstelde of verrigtte; zij scheen hem te houden voor den eeni-

gen man, die in staat was om Frankrijk te redden, door de aanhangers der zoogenaamde roode republiek en de reactionnairen in bedwang te houden. Maar eensklaps verloor de generaal den steun, dien hij in vertrouwen deze meerderheid bezat. Het berigt, dat hij voornemens was om een aantal leden der vergadering naar de departementen te zenden ten einde onderzoek te doen naar den geest der bevolking en dien geest te leiden, deed de vrees ontstaan voor eenen dergelijken noodlottigen invloed als de onberadene handelingen der commissarissen van Ledru Rollin hadden uitgeoefend. Een der afgevaardigden bragt het onderwerp terstond in de vergadering ter sprake en protesteerde bij voorraad tegen zulk eene zending. Daarop volgde eene onstuimige en verwarde discusie, waarbij echter bleek dat de meerderheid zoodanig tegen de voorgenomen maatregel was ingenomen, dat de voorzitter, Marrast, van wien het plan gezamelijk met Cavaignac scheen te zijn uitgegaan, geene stemming over dit protest durfde te laten geschieden, uit vrees voor eene besliste nederlaag voor het bewind, en eene gemotiveerde orde van den dag voorstelde, waarbij de beoordeeling van den voorgenomen maatregel aan de verantwoordelijkheid van het hoofd van het uitvoerende bewind werd overgelaten. De zending van commissarissen bleef achterwege, maar het gebeurde had den invloed van Cavaignac eenen schok toegebragt, welke uit de volgende houding der vergadering genoegzaam bleek, en waardoor het zeer onwaarschijnlijk wordt dat hij het oogmerk zal bereiken, waartoe ook die zending had moeten strekken, namelijk om of zelf tot president der republiek te worden benoemd, of dien post aan iemand van zijne keus te zien opdragen. Ook bij de menigte is zijn aanzien zeer gezonken, en alle pogingen van het bewind hebben niet kunnen verhoeden, dat de verkiezingen van nieuwe afgevaardigden voor de in de nationale vergadering opengevallene plaatsen, eenen zeer ongewenschten uitslag hebben gehad. In Parijs is van de candidaten der regering niemand gekozen, maar daarentegen zijn Lodewijk Napoleon, Fould en Raspail benoemd; de eerste nog wettig uit Frankrijk gebannen, de tweede bekend als anti-republikeinsch gezind, de derde in gevangenschap, als beschuldigd van deelneming aan het oproer van Mei. Hoe de generaal de bezwaren zal te boven komen, welke uit de verkiezing van Lodewijk Napoleon en Raspail dreigen voort te komen is eene vraag, welke thans niet weinig bekommering baart. Lodewijk Napoleon als hersteller van een Fransch Keizerrijk is een schrikbeeld, dat de republikeinen van Februarij reeds eenen geruimen tijd met angst heeft vervuld. Het schijnt thans niet te betwijfelen, of de neef des gewezenen Keizers zal zijne benoeming aannemen; en welk eene rol hij zal spelen, of waartoe de partijen, die thans zijn naam als een wapen tegen het tegenwoordige bewind aanwenden, hem zullen gebruiken, zal misschien reeds door de nabij zijnde toekomst worden opgelost. Uit deze en andere voorvallen der verloopene maand blijkt genoegzaam, dat het der Fransche republiek nog aan alle vastheid ontbreekt, ja dat zij in den loop van weinige maanden reeds verouderd en versleten is. Onder deze omstandigheden zijn de beraadslagingen over het ontwerp eener constitutie, waarmede de nationale vergadering zich op den duur bezig houdt, van geen zoodanig belang als zij zouden zijn, indien men niet betwijfelen moest of deze staatsregeling wel immer geheel tot stand en

in werking zal komen. De artikelen, gelijk zij door de commissie zijn voorgesteld en meestal, na het verwerpen van talrijke amendementen, door de vergadering worden aangenomen, ademen doorgaans eenen gematigden geest, zeer tegen den zin der nog in de vergadering zitting hebbende communisten en socialisten. Aan deze is het niet gelukt de erkenning van het zoo veel gerucht gemaakt hebbende regt op den arbeid in de constitutie te doen opnemen, zelfs niet toen een van hen een amendement had voorgesteld, waarin dit regt zoodanig verbloemd lag opgesloten, dat de vergadering eenig gevaar liep van zich daardoor te laten verschalken. Thans is alleen de vrijheid van arbeid en nijverheid gewaarborgd; eene bepaling, welke zoo onbepaald is, dat hare eigenlijke bedoeling een raadsel zou zijn, indien men ze niet daarin vond, dat men in de constitutie toch eene phrase diende in te voegen, waarin het woord arbeid voorkwam. De geheele afschaffing der doodstraf, door den heer Coquerel voorgesteld, werd afgestemd; over de vrijheid van onderwijs deze bepaling aangenomen: de vrijheid van onderwijs wordt onder den waarborg der wetten en het toezigt van den Staat uitgeoefend; het individuele eigendom als een onschendbaar regt erkend. Over het geheel heeft men vermeden in de bepalingen der constitutie zulke overdrevene stellingen en onuitvoerbare beloften op te nemen, als waarmede het eerste provisionele bewind de grondslagen der maatschappij in gevaar bragt en de arbeidende klasse met verwachtingen vervulde, die niet anders dan op teleurstelling konden uitloopen. Iets heeft men echter aan de nieuwere denkwijs over de verpligting van den Staat om voor het onderhoud zijner burgers te zorgen moeten toegeven. ‘De maatschappij,’ vervolgt het artikel waarin de vrijheid van arbeid en nijverheid wordt gewaarborgd, ‘ondersteunt en moedigt de ontwikkeling van den arbeid aan, door het verstrekken van lager onderwijs; door het geven van onderrigt in de beroepen, welke in Frankrijk worden uitgeoefend; door het inrigten van landbouwkundige scholen, door het bevorderen van de gelijkheid der betrekking tusschen arbeider en meester; door het daarstellen van inrigtingen van spaarzaamheid en krediet; door het oprigten van vrijwillige associatiën; eindelijk, door het ondernemen van wege den Staat, de departementen en de gemeenten, van zoodanige openbare werken, als geschikt zullen worden bevonden om aan ledige handen arbeid te verschaffen. De maatschappij verschaft voorts hulp en onderstand aan te vondeling gelegde of verlatene kinderen, aan zwakken en grijsaards, die geene hulpmiddelen bezitten, en wier betrekkingen buiten de mogelijkheid zijn om hen te onderhouden.’ Jammer dat de antecedenten der republiek zoo weinig vertrouwen inboezemen op de vervulling harer beloften.

DUITSCHE STATEN. - Stuiptrekkende woelingen, geweldenarijen zonder bepaald doel, waarschijnlijk uit wrevel over de teleurstelling van dwaze verwachtingen en onbereikbare wenschen aan den eenen, voorteekenen eener dreigende reactie aan den anderen kant, bieden in geheel Duitschland een treurig schouwspel aan. De zetel van het Duitsche rijksbestuur was het tooneel van gebeurtenissen, die de laatste vonk van geloof aan de mogelijkheid eener Duitsche eenheid wel moeten uitdooven. Wanneer een ijdel punt van eer reeds tot omverwerpen van een ministerie, de stremming van het geheele bestuur en een bloedig oproer aanleiding

geeft, wat zal dan het geval wezen, wanneer materiëele belangen in botsing komen? Toen de rijksministers het Frankforter parlement het berigt hadden medegedeeld van den tusschen Denemarken en Pruissen gesloten wapenstilstand, toonde de vergadering hare verontwaardiging over dat verdrag; zij wilde terstond maatregelen genomen hebben om de uitvoering daarvan te staken, en de pogingen der ministers om de meerderheid tot eenige bezadiging te brengen hadden geen gevolg. Een voorstel, dat de vergadering zou gelasten de maatregelen tot uitvoering van den wapenstilstand te staken, werd aangenomen, hoewel met eene geringe meerderheid. Daar het geheele verdrag daarmede moest geacht worden verworpen te zijn, en het parlement zich aldus niet alleen in eene vijandige houding tegenover Pruissen plaatste, maar ook het sein scheen te willen geven tot eenen Europeschen oorlog, legden de ministers gezamelijk hunne betrekkingen neder. Het kon echter niet anders, of eenige leden der vergadering moesten weldra hunne voorbarigheid inzien, en het gevolg hiervan was, dat toen eenige dagen later de commissie van onderzoek voorstelde, om nu ook den wapenstilstand af te keuren, zich eene geringe meerderheid daartegen verklaarde, en de overeenkomst tusschen Denemarken en Pruissen - bevattende eene wapenschorsing van zeven maanden, de aftreding van de provisionele regering der hertogdommen en de benoeming eener nieuwe, niet door de bevolking, maar door de regeringen der contracterende staten - werd goedgekeurd. Intusschen waren de pogingen om een nieuw ministerie tot stand te brengen mislukt en bleven de afgetredene ministers voorloopig hunne betrekkingen waarnemen. Naauwelijks werd het besluit van het parlement in de stad bekend, of er openbaarde zich zulk eene onrust onder de menigte, dat men voor eenen aanval op de vergadering beducht werd. Troepen werden van Maintz ontboden en bezetteden de vergaderplaats, de St. Pauluskerk; maar op het misnoegen van eenige liberale leden trokken zij wederom af. Terstond daarop nam de menigte echter zulk eene dreigende houding aan, dat de troepen nogmaals ter bescherming van het parlement moesten oprukken, en deze beweging gaf het sein tot een gevecht, dat tot in den avond voortduurde, en waarbij door de menigte een aantal barricades werden opgeworpen en met vuurwapenen verdedigd. Ondanks al het gerucht is het getal der gesneuvelden en gekwetsten slechts gering geweest, doch men heeft het omkomen, of veeleer het vermoorden te betreuren van twee leden des parlements, Lichnowsky en Auerswald, beiden afgevaardigden van Pruissen, op wie het gemeen bijzonder gebeten was. De regering nam terstond de maatregelen om de stad in staat van beleg te stellen, bekende deelnemers aan het oproer in hechtenis te laten nemen, de verdachte vreemdelingen, van welke Frankfort wemelde, te verwijderen, en alle wapenen te doen uitleveren; waardoor de rust nu weder hersteld is. Voor de toekomst voorspellen echter deze voorvallen weinig goeds.

Ook Berlijn is het tooneel van zeer bedenkelijke staatkundige gebeurtenissen. Het vermoeden, dat vele officieren bij het leger reactionnaire gezindheden koesterden, in de constituërende vergadering ter sprake gebragt zijnde, nam deze met de meerderheid van slechts eene stem het besluit om den minister van oorlog te verzoeken de officieren te vermanen om blijken van hunne gehechtheid aan den tegenwoordigen regeringsvorm te geven, of

indien dit met staatkundige overtuiging mogt strijden, de dienst te verlaten. Het gevolg van dien stap was dat het ministerie om zijn ontslag verzocht. De koning verleende dit ontslag, tevens verklarende dat hij, even als de ministers, de vergadering onbevoegd achtte om zich met maatregelen van bestuur te bemoeijen. De hoofden der bewegingspartij, aldus in het ongelijk gesteld, begaven zich toen naar eene der democratische clubs en verklaarden aldaar, dat men geen ministerie zou dulden, hetwelk de zaken niet naar het goedvinden des volks regelde, daar de vergadering wist dat het volk haar steun was. Gelijktijdig had te Potsdam eenige opschudding plaats; doch de terugkeer der troepen uit Sleeswijk, die in de tegenwoordigheid des konings met vreugdebetooningen werden ontvangen, herstelde daar weldra de rust en gaf zelfs aanleiding tot een verbroederingsfeest tusschen de militairen en de burgerwacht. De teruggekomene generaal von Wrangel werd tevens tot opperbevelhebber der troepen in Brandenburg benoemd, en aanvaardde deze betrekking met eene proclamatie, waarin hij verklaarde het zijn pligt te achten om, wanneer de krachten der burgerij niet toereikend waren tot handhaving der orde, met den meesten nadruk tusschenbeide te komen. Het misnoegen over deze benoeming en proclamatie was zoo groot, dat de volksclub een openbaar protest daartegen uitvaardigde. Eene vechtpartij tusschen burgers en militairen scheen het voorspel van ernstiger gebeurtenissen te zullen zijn. Ook in de constituerende vergadering begon men achterdocht te koesteren omtrent de reactionnaire plannen, waartoe eenige uitdrukkingen van von Wrangel in eene aanspraak bij de revue van het Berlijnsche garnizoen grond gaven, en stelde men een protest daartegen alleen daarom uit, dewijl men eerst handelingen wilde afwachten. Het nieuw benoemde ministerie, onder het presidentschap van den generaal van Pfuel, werd terstond geinterpelleerd over de aanstelling van von Wrangel. Nadat deze interpellatie tamelijk ontwijkend was beantwoord, deed een ander lid het voorstel om dezen generaal uit te noodigen om zijne legerorde in te trekken, en hoewel dit voorstel niet onmiddellijk doorging, blijft de spanning tusschen de vergadering en de regering toch steeds toenemen, en vreest men dat de eerste zal aandringen op de geheele uitvoering van het besluit hetwelk de aanleidende oorzaak dezer moeijelijkheden is, zonder zich tevreden te stellen met eene halve uitvoering, door eene circulaire aan de divisiegeneraals daaraan gegeven. Alsdan zou het geschil over de souvereiniteit tusschen de constituerende vergadering en den koning dadelijk tot uitbarsting moeten komen, waarvan de gevolgen onberekenbaar zouden zijn.

Terwijl de teekenen eener reactie in Pruissen slechts nog tot vermoedens aanleiding geven, vertoonen deze zich in eenige kleinere Duitsche staten reeds duidelijker in de vervolgingen tegen schrijvers en redacteurs van dagbladen, die zich bij de regering ongevallig maken. Aan de andere zijde doen de gedurige woelingen der heethoofdige liberalen de vrienden van rust en orde verlangen naar het ophouden der thans op vele plaatsen werkelijk bestaande regeringloosheid. Oproeren te Maintz, Chemnitz en Keulen, tot welker uitbarsting geringe oorzaken aanleiding gaven, doen vreezen voor eene toenemende woelzucht der lagere standen, die ten laatste de geheele maatschappij zou omverkeeren; terwijl de inval van Struve met eene zamengeraapte bende

zoogenaamde republikeinen in Baden, hoewel geene reden tot ernstige ongerustheid gevende, een bedenkelijk teeken van de vermetelheid dezer lieden is.

In de Oostenrijksche staten neemt de verwarring steeds toe, en is de binnenlandsche oorlog tusschen de Croaten en Hongaren thans uitgebarsten. Het is thans ook duidelijk gebleken dat de Banus van Croatie, Jellachich, bij zijn vroeger onverklaarbaar gedrag in overeenstemming met de keizerlijke camarilla heeft gehandeld. Nu hij met eene ontzaggelijke magt in Hongarije is gevallen, openlijk verklarende dat het hem te doen is om de monarchale inrigtingen op den vorigen voet te herstellen, heeft de keizer hem in eenen brief zijne tevredenheid verklaard en de vroeger voor de leus tegen hem uitgesprokene veroordeeling herroepen; de Hongaarsche bezending naar Weenen is daarentegen afgewezen. Uit het eigenlijke Oostenrijk wordt alle beschikbare krijgsmagt naar Italië gezonden, en in de hoofdstad is de rust aan gedurige schokken blootgesteld, daar de regering hare magteloosheid niet kan verbergen. Op het land heerscht in sommige streken eene volslagene regeringloosheid. De keizerlijke camarilla schijnt den tijd te willen afwachten, dat de vijandige partijen, die door volkshaat tegen elkander in de wapenen worden gebragt, elkander genoeg hebben verzwakt en afgemat om bij eene gunstige gelegenheid den vroegeren staat van zaken te herstellen.

ITALIAANSCHE STATEN. - Geheel Lombardije weder onder de magt der Oostenrijkers; Venetië, hoe wel nog niet overgegaan, van bezetting ontbloot, ingesloten en geblokkeerd; het Sardinische rijk verdeeld en onrustig, en den Koning wantrouwende, die de wetgevende vergadering geschorst heeft om, naar het voorgeven, de handen vrij te hebben tot hernieuwing van den oorlog; ook te Rome de wetgevende vergadering geschorst, en de verlichte, liberale paus twee jezuïten voor heilig en hunne wonderwerken voor echt verklarende; in Napels oproerige bewegingen door den Koning aangestookt of uitgelokt, om een voorwendsel tot bloedig bedwang te hebben; Sicilie, door Engeland en Frankrijk aan zijn lot overgelaten, op het punt om weder onder het oude juk te moeten bukken; Messina na een langdurig bombardement door de Napolitanen hernomen, met het bedrijven van gruwelen, die aan vroegere eeuwen van barbaarschheid herinneren; en bij dat alles nog snoeven op groote plannen en uitzigten voor de toekomst, onafhankelijkheid en eenheid; dit zijn eenige trekken van den toestand, waarin Italië thans verzonken is; de latere geschiedenis zal misschien eerst de oorzaken weten op te sporen, welke eene volksbeweging, die in het begin zoo veel goeds scheen te beloven, zulk eenen rampzaligen uitslag hebben doen vinden.

ENGELAND. - In het begin der afgeloopene maand werd de zitting van het parlement door de Koningin gesloten met eene aanspraak van de gewone soort, en kort daarop heeft H.M. hare gewone residentie verlaten om wederom eene van die rondreizen door een gedeelte des lands te doen, waarbij feesten op feesten volgen, en alles wordt ingespannen om voor eenige oogenblikken eenen schijn van bloei en welvaart te vertoonen. Hare voorgenomene reis naar Ierland is echter uitgesteld, want nu de woelingen der staatkunde hebben opgehouden, beginnen daar de woelingen der ellende. In het midden des lands verzamelen zich gewapende benden, wier hoofddoel het afpersen, niet

van politieke regten, maar van levensmiddelen is; want de aardappeloogst levert weder eene zeer ongunstige uitkomst op, en de honger staat nogmaals voor de deur. Dat ook in Engeland de algemeene toestand inderdaad ver van gunstig is blijkt genoegzaam uit het steeds toenemend getal van landverhuizers. Een stroom van menschen, meestal tot de landbouwende en arbeidende klasse behoorende, rigt zich gestadig naar de Australische kololiën en de staten van Noord-Amerika, zonder zich te laten afschrikken door de moeijelijkheid om alle banden van genegenheid en gewoonte, die hen aan den geboortegrond hechten, te verbreken, door de onzekerheid der vooruitzigten in de nieuwe woonplaats en de gevaren der reis, waarvan het einde der maand Augustus weder een ontzettend voorbeeld heeft opgeleverd. Het schip de *Ocean Monarch*, met 360 landverhuizers aan boord van Liverpool uitgezeild en naar Boston bestemd, geraakt, nog in het gezigt der haven, door een onbekend toeval, in brand, en wordt in het midden der golven door de vlammen verteerd. De vaartuigen, die zich in de nabijheid bevinden, snellen toe om hulp te bieden, maar kunnen niet verhinderen dat de helft der personen, die zich aan boord bevinden, in de baren omkomen. De overigen, van alles ontbloot, worden naar het land teruggebragt, dat zij voor altijd meenden verlaten te hebben, en verwachten alleen van de liefdadigheid de middelen om hun leven te rekken. Reeds meermalen zijn maatregelen ter sprake gebragt om de landverhuizing van regeringswege te besturen, en te verhoeden dat de reizigers door winzuchtige speculanten gekneveld of met barbaarsche onverschilligheid aan de gevaren van slecht ingerigte en bemande schepen of achteloosheid voor eene veilige reis werden blootgesteld, maar tot nog toe is niets geschied.

t.o. 320

BRAND VAN HET SCHIP DE ‘OCEAN MONARCH.’

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

De Hervormde kerk in Nederland. Beweging en vereeniging.

Het ODEON te Amsterdam op den 18den Augustus, en het ODEON te Zwolle op den 30sten Augustus.

> Weest te vreên - haalt Predikanten
> West en Oost:
> Gaat en zoekt bij Dortsche Santen
> Heil en troost:
> 't Is vergeefs; de Heer komt kloppen
> Met zijn Woort.
> V.D. VONDEL. - *Hekeldichten.*

't Is ongetwijfeld zeker, dat de bouwkundige Griek, die ten tijde van Pericles het schoone *Odeon* naam en vorm gaf, nimmer zal gedacht of gedroomd hebben, dat na omstreeks twee- en twintig eeuwen, in het barre noorden, in het land der Hyperboreërs, twee Odea, niet aan wetenschap en kunst, maar aan kerkelijke aangelegenheden zouden toegewijd worden, dat aldaar zeer verschillende sprekers zouden optreden, die de belangen eener kerk met kracht en nadruk verdedigen zouden. - Gewisselijk, men mag thans den wereldschen, heidenschen naam *Odeon*, overbrengen op het kerkelijk gebied, en wij openen ons verslag met den wensch, dat de welluidendheid, de oude zoetvloeijende ᾠδή, ook dáár altijd gehoord worde, waar Christelijke geestelijken het gebouw der kunsten voor eenige uren tot eene synodale zaal herscheppen.

Merkwaardig was de uitnoodiging, welke eenige predikanten, benevens eenige welbekende leden der Hervormde gemeente, gedaan hebben, om op den 18den Augustus binnen Amsterdam zich te vereenigen, om te beraadslagen wat er moet gedaan worden tot herstel der Hervormde kerk in de Nederlanden, die, blijkens de uitnoodiging, in staat van verval en afwijking der grondbeginselen zich bevond, en derhalve ten spoedigste door bekwame leidslieden tot den *ouden* luister moest worden teruggebragt. - Merkwaardig, omdat er in de uitnoodiging bepaaldelijk was gezegd, dat er *schending* van oorspronkelijke regten bestond, welke niet langer mogt geduld worden. Aan de uitnoodiging der zeven heeren: Heldring, Secretan, van Toorenenbergen, Groen van Prinsterer, Capadose, Da Costa (voormalige Israëlieten) en Mackay is voldaan, en op den 18den Augustus vereenigden zich een zeker aantal predikanten en leeken

binnen het gebouw Odeon in de hoofdstad, om nader te beraadslagen, te bepalen en te ordenen, wat tot heil der verbasterde en geschondene Hervormde kerk moest en kon geschieden. - Wij hadden verwacht, naar de dikwerf hoogdravende opgave der steilregtzinnige heeren, dat het getal der hoorders, sprekers, zwijgers en deelgenooten aan de hervorming *in spe*, veel grooter zoude geweest zijn; slechts vier en dertig leeraren hebben zich als present op de lijst laten vinden, waaronder slechts één enkele der Amsterdamsche predikers, terwijl het getal der leeken (de meesten uit Amsterdam), pro rato der heerschende gisting in de kerk, mede niet aanzienlijk kan genoemd worden, en ons overtuigt dat menigeen om zekere reden nog geaarzeld heeft, zich aan de bestaande vereeniging aan te sluiten. - Maar men moet ook hier de personen en de stemmen wegen en niet tellen, en alsdan zult gij onder de namen enkele aantreffen, die hoog en aanzienlijk nu en dan geleerd klinken, en gij moogt de gevolgtrekking maken, dat velen der minder bekende bijzitters, die nog gezwegen hebben, later, als de vereeniging zich weder vereenigt, niet alleen de ooren, gelijk thans, maar ook den mond zullen openen. Het spreekt van zelfs dat men dadelijk de noodzakelijke vereischten van eene vergadering in het oog hield, en na een' president of leider, den heer Groen, gekozen te hebben, de vergadering met het gebed (D^{s}. Sanders) heeft geopend. - Zoo als anders bij dergelijke aanleiding in den regel eerst positief gehandeld wordt, opdat men wete wat men wil, biedt deze Odeon-vereeniging het eigenaardige kenmerk aan, dat zij negatief is begonnen, en bepaalde wat zij *niet* wilde, om later uit dit niet-willen hare werkzaamheden te ontwikkelen. - Zij wilde niet:

eene afscheiding van het kerkgenootschap;
geene revolutie in het kerkgenootschap;
geen formulierdwang;
geen ontwerp eener kerk-organisatie.

De vergadering was dus in behoudenden zin zamengekomen; zij waarborgt hare leden voor alle bedenkelijke revolutionaire maatregelen, en deze bevredigende inleiding was zeker uiterst geschikt, om de gemoederen tot die kalmte en eendragt te brengen, welke onmisbaar zijn, waar men zich niets meer of minder voorstelt, dan de geschondene regten van een eerwaardig kerkgenootschap te handhaven.

Men zal niet van ons eischen dat wij de bijzondere discussiën zoo als het *Verslag* (Höveker, Amsterdam), dezelve mededeelt, overnemen of afschrijven of bij wijze van uittreksel leeren kennen. De negen *alinea's* zijn behandeld met die zorg en naauwkeurigheid, welke men van verlichte en gematigde hervormers, die geene afscheiding willen, kon verwachten, zelfs met eene *taalkundige* accuratesse, die ons aan sommige leden der Tweede Kamer herinnert, welke mede met eene wonderbare naauwgezetheid, de uitdrukkingen en woorden wegen. Zoo is de zinsnede, alinea 8, waar aan zeker hoog kerkbestuur een revolutionair albestuur wordt toegekend, *waardoor ter verdooving van alle levenskracht, ter begunstiging van dwaalbegrippen, ter verdrukking van de kern der Gemeente, in naam en onder het schild der Regering* (de magt) *aan eenige zeer weinigen in handen was* GESPEELD, omgezet en getemperd, zoodat het omineuse *gespeeld* veranderd is in *gegeven* (bl. 19). Wij halen dit staaltje opzettelijk aan, om aan de bedacht zaamheid der woordvoerders het volle regt te laten wedervaren, en tevens als een be-

wijs hoe negatief, volstrekt niet revolutionair de vergadering is te werk gegaan.

Ook hier heeft, zoo als gewoonlijk, het einde het werk gekroond; want, nadat verschillende sprekers, bij name de heeren Tydeman, Da Costa, Capadose, van Toorenenbergen, Koenen, v.d. Kemp, v. Beeck Calkoen, om anderen niet te noemen, de belangen der geschondene Hervormde kerk gehandhaafd hadden, heeft de voorzitter, de heer Groen, twee concept-adressen ter tafel gebragt, het eene aan de Synode, het andere aan den koning:

Aan Z.M. wordt bekend gemaakt, dat de ondergeteekenden zich verpligt hebben gerekend, hun gevoelen aangaande de waardering en handhaving van de hoofdzaak en het wezen der schriftuurlijke kerkleer en kerkvorm te openbaren, dat Z.M. zich zal kunnen overtuigen, dat zij geene omverwerping, maar veeleer eene hervorming eischen; dat zij echter de onafhankelijkheid en vrijheid der kerk, tegenover het wereldsch bestuur, bescheidenlijk meenen te moeten handhaven, en dat Z.M. wel zal gelieven te begrijpen, dat het kerkbestuur (de Synode), door zich hier weder het regt van hervormen alleen aan te matigen, geheel onbestaanbaar met de regten van kerk en gemeente zoude handelen; terwijl Z.M. eindelijk eerbiedig verzocht wordt, om niet als wettig te erkennen de maatregelen, die alleen door het hooge kerkbestuur zullen genomen worden. (bl. 43, 44).

Aan de Synode wordt bekend gemaakt, dat door de vergadering geene ontbinding van het Nederlandsche Hervormde Kerkgenootschap; maar hervorming en bevestiging op den onveranderlijken, alleen regtmatigen grondslag, stellig verlangd en bedoeld wordt, dat zij, de Synode, bij de herziening der kerkelijke reglementen, zonder geheim overleg, maar met de meeste openbaarheid daarbij zal dienen te werk te gaan, opdat de gemeente niet langer in een onwaardigen toestand van onderworpenheid blijve, eene onderdrukking '*die vooral niet gerekend kan worden aan een Ligchaam* (de Synode) *te betamen, ten aanzien waarvan, bij de meeste verscheidenheid van inzigten, bijkans iedereen erkent dat het, welligt feitelijk en fictief, maar voorzeker in geenen deele regtens, een vertegenwoordigend karakter bezit.* bl. 42.

Volgens deze twee adressen, blijkt het in welk eenen negatieven, somtijds wel eens schijnbaar positieven zin, de vergadering hare grieven openbaart en met de noodige bewijsgronden ondersteunt, welk doortastend negatief beginsel duidelijk blijkt, eerstens in het adres aan Z.M., alwaar de vrijheid der kerk tegenover het wereldlijk bestuur wordt verdedigd, ten tweede, in het adres aan de Synode, welke nadrukkelijk aangemaand wordt, om geene geheime overleggingen, zonder voorafgaande en behoorlijke kennisneming der gemeente, te beproeven, aangezien haar karakter als vertegenwoordigend ligchaam, zoo als ieder erkent, *fictief*, denkbeeldig is.

Overigens hebben de verschillende sprekers zich niet onbetuigd gelaten, en naar de gave, hun verleend, de eerste hand ijverig aangelegd, om het werk der kerkhervorming, 'zonder afscheiding, zonder revolutie, zonder formulierdwang,' te beginnen. - Wij vinden, zoo als dit te verwachten was, volgens het Verslag, de twee heeren Da Costa en Capadose *niet* op den achter-, maar zeer merkbaar op den voorgrond. Zij hebben herhaalde

malen het Christelijk woord gevoerd. De heer Da Costa heeft zich nu en dan als een betrekkelijk liberaal Gereformeerd lidmaat doen erkennen en verklaard (dat is voor de Hervormde kerk in Nederland toch ongemeen belangrijk), dat *hij*, Mr. Da Costa, zich ten volle vereenigt met *alle* groote waarheden, welke den inhoud uitmaken van onze kerkbelijdenis, - hij beweerde (en dit is niet minder heilzaam voor de rust en bloei der Hervormde kerk in Nederland), dat *hij* zich verheugt over de eenheid der leden van de commissie, en dat *hij* zijn eigen standpunt, met betrekking der formulieren, kan verdedigen enz. - Wederom heeft de heer Capadose verlangd, dat men bij de opsomming van onderscheidene hoofdwaarheden, de *praedestinatie-leer niet* moest vergeten, terwijl intusschen de overige leden der commissie het leerstuk der voorbeschikking door het woord *vrije genade* genoegzaam aangewezen achten. Wij verwijzen intusschen naar het gedrukte Verslag zelve, waarin vele bijzonderheden voorkomen, waarmede wij de kolommen van ons Tijdschrift niet mogen bezwaren, hier alleenlijk bijvoegende, dat de gebeden, buiten D^{s}. Sanders, zijn uitgesproken door D^{s}. Callenbach, D^{s}. Molenaar, D^{s}. Hasebroek.

Het oordeel over deze Odeon-vergadering blijve, na het medegedeelde, aan den lezer overgelaten; wij mogen hem, tot heden toe, daarin niet voorgaan om allen schijn van partijdigheid te vermijden; maar wachten den tijd af, die ons en allen leeren zal wat deze vereeniging *werkelijk* tot heil, tot herstel der Nederlandsche Hervormde kerk heeft bedoeld en bijgedragen. Men vergunne ons slechts aan te merken, dat zij in haar goed regt was, en als eenvoudige adressante mag en moet gehoord worden. Welligt dat latere vereenigingen, waar men meer bepaaldelijk op de *kerkleer* zal terugkomen, en nu nadat men den vorm der kerk naar wensch heeft laten en zien veranderen, ook tot de eens vastgestelde formulieren wil terugdwingen en terugdrijven, en er dan een geheel ander, een tegenovergesteld resultaat zal verschijnen als hier voorgespiegeld is; maar wij troosten ons bij die droevige mogelijkheid, met de uitgedrukte stelling, dat men ‘geen formulierdwang’ begeert. Het zal blijken of deze begeerte in *ernst* gemeend is, waar de partijen zich van meer nabij, en meer scherp onder de oogen zien.

In eenen geheel anderen geest opende het Zwolsche Odeon, op den 30sten Augustus zijne deuren voor eene vereeniging, die mede uit geestelijken, maar hier uit enkel leeraren bestond; ook hier was eene uitnoodiging voorafgegaan, en de drie klassen van Zwolle, Deventer en Kampen waren aangeschreven om te beraadslagen over de belangen der Hervormde kerk. Hier ligt dus het punt van overeenkomst tusschen beide vereenigingen, die van Zwolle en Amsterdam, dat zij beide met ernst en nadruk op eene hervorming, op afschaffing van ingeslopene misbruiken in de kerk dringen. Vijf en dertig predikanten (te Deventer vond het voorstel geene goedkeuring) verzamelden zich met het eenparige doel om tot heil der kerk de krachtige hand aan te leggen, en de voorzitter D^{r}. G.H. v. Senden, heeft bij die gelegenheid eene rede gehouden, welke thans eigendom is geworden van het publiek, onder den titel: *de Hervorming van den tegenwoordigen staat der Nederlandsche*

Hervormde kerk, Redevoering door G.H. v. Senden. Met Bijvoegsels. Amsterdam, Wed. Stemvers.

Na eenige voorbereidende werkzaamheden en het vaststellen van eenige hoogstbelangrijke punten die tot nadere behandeling aangenomen werden (zie bl. VI-VIII), heeft de voorzitter eene voor die gelegenheid bepaalde redevoering uitgesproken, welke wij ten minste eenigzins aan onze lezers zullen trachten te doen kennen. Vooraf zij hier aangemerkt, dat bij onderlinge vergelijking der *beide* kerkelijke Odeons-vereenigingen, een zeer groot verschil in het oog springt. Terwijl men te Amsterdam over en weder, voor en tegen gesproken heeft, en sommige der sprekers met hunne individueele voorstellen en voorstellingen niet achterwege bleven, terwijl men daar, hoewel met de meeste bescheidenheid, elkaâr nu en dan bestreden heeft, welligt ook niet altoos even goed verstaan - trok de redenaar te Zwolle zijn verzameld gehoor in eenparige stilte, als in eenen gevestigden en echt broederlijken kring, om en tot zich heen. Hij ontwikkelde, met de hem eigene kracht en helderheid, wat de Hervormde kerk als hervorming mogt en moest verwachten, en werd met warme belangstelling gehoord. Hij heeft, dit getuigt zijne rede, onderwezen, opgehelderd, en bovenal hoogstbelangrijke, historiëele data, in betrekking tot de Hervormde kerk en hare latere geschiedenis medegedeeld. - Hij heeft op vasten grond omzigtig en vrijmoedig voortgebouwd, zonder eenige partij te huldigen, en alzoo is hier, men zal dit niet ligtelijk kunnen of mogen ontkennen, een zeer merkbaar en indrukmakend verschil tusschen de vereeniging der geestelijken te Amsterdam op den 18^{den}, en tusschen die te Zwolle op den 30sten Augustus. - De laatste vertoont dan ook, blijkens het Verslag, vergeleken met dat der Amsterdamsche zamenkomst, eene meer kerkelijke klassikale in zichzelve als afgeronde houding. De sprekers van eenigzins verschillende kleur, vangen zich hier niet op, of komen te regter of te onregter tijde, met hunne bijzondere geliefkoosde stellingen te voorschijn. - Het kan zijn, dat bij dergelijke vergaderingen, de wel wat monarchaal luidende spreuk van vader Homerus:

εἷς χοίρανος ἔστω,

geldige en noodzakelijke toepassing vindt. De redevoering van den heer v. Senden doet:

eerstelijk opmerken, het *gebrek* in de Nederlandsche kerk, als zijnde van dien aard, dat verbetering wenschelijk is,

ten tweede, wordt de blik gevestigd op *de omstandigheden van den tijd*, die gebiedend verandering eischen,

terwijl de spreker, *ten derde*, onder de aandacht zijner hoorders brengt de *middelen*, die er zijn, om tot het gewenschte doel te geraken.

Wij worden op nieuw overtuigd dat de beide vereenigingen, in zekeren zin, hetzelfde doel beoogden, naar een en hetzelfde middelpunt heenstreven, maar, voorzeker vat de heer van Senden de zaak geheel anders op, dan de heeren en broeders van den 18^{den} Augustus, iets dat volstrekt uit den aard der verschillende sprekers te Amsterdam, en den eenigen spreker te Zwolle, moest voortvloeijen.

Het gebrek wordt aangetoond, de wond gepeild en niet verbloemd, dit was trouwens van een' man, die op het kerkelijk standpunt staat, waarop van Senden zich reeds meermalen wist te plaatsen, ook niet te verwachten. Het geldt hier de regten der kerk, en het verband tusschen kerk en staat; gij zult den spreker zelf moeten hooren, en hem, dit vermoeden wij nu reeds, van harte toejuichen.

‘Het was in 1795, dat de band tusschen Kerk en Staat werd verscheurd. Ik vergelijk dien met den huwelijksband. Twee eeuwen waren beide naauw verbonden geweest. Vereenigd, hadden zij het huis van Nederland gebouwd, - hoog de daken opgetrokken, wijd de muren uitgezet, en grooten rijkdom er in verzameld. De nabuur niet alleen, de vreemde ook zag met bewondering dat huis aan, en zij roemden het echtpaar. De vrouw had het beheer van hare eigene goederen, die zij medebragt, aan den man toevertrouwd, en, - enkel verzet uitgezonderd, - zich in het gevoel harer afhankelijkheid gedragen. Doch eensklaps bragt den man de Fransche revolutie het hoofd op hol. Hij meent, dat hij eene verbindtenis heeft gesloten, die onnatuurlijk is; hij verklaart, dat zij allerverderfelijkst is geworden; - geen oogenblik langer zal zij voortduren. Hij verstoot de gade, doch niet hare goederen. Naakt en bloot werpt hij haar het huis uit. En de onmeedoogende heeft nog niet voldaan aan zijnen hartstogt der opgewondenheid. Zelfs verlammen wil hij al hare krachten, ja, kan het zijn, haar vernietigen. - Die booze man! - Zijn beeld is niet te sterk gekleurd, M.H.! - Trouwens de Staat verscheurde met woeste hand al de plakkaten in het belang der Kerk gegeven en nedergelegd in hare heiligdommen. Al hare wetten, bij herhaling door den Staat bekrachtigd, beroofde hij van zijn veelgeldend gezag; zoodat zelfs de wekelijksche dag der eeredienst bij den Staat voortaan niet heiliger zoude geacht worden, dan andere dagen.’

Het eerste deel dezer rede is verbazend rijk aan geschiedkundige merkwaardigheden, waaruit, als voor ons oog, de bestaande gebreken in het administratieve gedeelte der kerkbesturen moeten ontstaan. De zoo belangrijke mededeeling bl. 11, ‘dat de organisatie van 1808 in 1816 in het licht des levens trad, en de vorm der Kerk is geworden,’ is inderdaad gelijk aan de volledige oplossing van het groote kerkraadsel. Wanneer men ooit eene geleidelijke en keurige *filiation desidées* over kerkelijke zaken heeft aangetroffen, gelooven wij dat de vrijmoedige, doorkundige redenaar daarvan een blijk heeft gegeven, dat welligt onder de zeldzaamheden behoort. - Er zijn enkele trekken in deze rede, die zoo geheel *con amore* zijn gedacht en geschreven, dat wij ze aan onze lezers niet mogen onthouden, en ons de moeite van het afschrijven getroosten, ja, die in zekeren zin als pligtmatig beschouwen. Wij moeten den heer v. Senden zelf hooren, waar hij den toestand der predikanten in de droevige jaren 1811 en 1812, met eigenaardige kracht en ongezochte welsprekendheid afschildert:

‘Toen was het bang voor vele onzer ambtsbroeders. Er waren, die de eerste levensbehoeften uit hun tractement moesten dekken, - uit het tractement geheel en alleen, als zijnde zij verstoken van eigene fortuin, en vindende geene tegemoetkoming, noch door ondersteuning, noch door voorschotten. - De armoede trad de woning binnen van het huis des Godsdienstleeraars. Het was, alsof zij onder het dak, altijd beveiligd gebleven van hare aannadering, nu eens al haar verschrikkelijk vermogen wilde ten toon spreiden. - En niet overal kwam de deelneming aan de deur; het leedvermaak verving wel eens de plaats van de dochter der barmhartigheid. Zal ik de tafereelen, in mijne kindsche jaren diep der ziel ingedrukt, - God dank niet door aanschouwing in de ouderlijke woning, - u schetsen? Zal ik herhalen,

wat ik toen gehoord heb omtrent vele van Vrieslands Predikanten? Wat? van het sober maal, dat de hongerigen niet verzadigde, - van het gebrek ook aan dit? Zal ik wedergeven, wat men toen zeide van de winst des woekeraars, die de radeloozen kunstmatig uitzoog? Zal ik treden niet slechts in de kamer der vrouw, ook op het studeervertrek des mans, waar voor spotprijs verdwijnen het voorvaderlijk erfstuk, het lang bewaarde kleinood, de kostbare boekenschat? Of u den armen Predikant doen zien in zijn versleten ambtsgewaad, zijne vrouw en kinderen met het kleed, dat de behoefte kenmerkt? Ja, wat zeg ik? - Predikantenkinderen bedelen aan de openbare wegen, - het huisgezin werpt zich radeloos in de armen der Diakonie, het eergevoel verkroppende, om niet, - gelijk met éénen Predikant inderdaad geschied is, - den hongerdood te sterven? - En uit zulk eenen nood, - het voorspel nog slechts van de ellende, die komen zoude, - stond men eensklaps, als door een wonder, verlost. - Met Oranje was de redder der Kerk, de beschermengel der Godsdienst verschenen op Nederlands bodem. Ziet, nog slechts éénen nacht uitgerust hebbende van de vermoeijing der zeereis, van het verdoovende der juichtoonen, stelt hij het belang der Godsdienst, het deerniswaardig lot van hare dienaars, tot het middelpunt zijner zorg. En met hem is de Hervormde Godsdienst op den Vorstenzetel geklommen; in de schaduw van dien troon vindt de rouw der Predikantsweduw verzachting, de rustende Leeraar ondersteuning, het kind des Predikers opleiding. Zegt, welken invloed op de Kerk konde men Oranje weigeren, - welke beperking stellen aan zijn gezag over haar? Hoe uitgestrekter, hoe voller zijne magt, - des te grooter ook zijne gunst, aan welke de Kerk dringende behoefte had. De Nederlandsche Kerk moest er niets anders dan dank over gevoelen, dat Oranje, reeds gebogen onder de zorgen van den Staat, zich ook nog met die voor haar wilde belasten. - En mogten er enkelen zijn, warziek van geest of verblind door gehechtheid aan het oude, - hen zoude men wel verrassen. Bij een geheim besluit werd er eene Consulerende Commissie benoemd; - onder het zegel des geheims vereenigden de benoemden zich, zonder van elkander te weten, met de grondslagen van het onder 's hands door de regering aangeboden Concept. En toen men hoorde, dat er eene Commissie, uit de Synodale ressorten opgeroepen, zich te 's Hage bevond, om de gedaante der Kerk te veranderen, - hoorde men ook, dat de verandering reeds was daargesteld. In veertien dagen was alles goedgekeurd en onderteekend; eene week later lag het stuk in 's Konings handen, met aanprijzing van deszelfs grondbeginsel en bepalingen. - De Koning hing er zijn goedkeurend zegel aan, nadat er, buiten de Consulerende Commissie om, nog eenige veranderingen in gemaakt waren; onder welke deze de opmerkelijkste was, dat er, ten opzigte van den Koninklijke gevolmagtigde bij de Synode niet zoude gelezen worden: ‘hij *kan* haar bijwonen,’ - maar: ‘hij *zal* haar bijwonen.’ - Aan de wijze der vaststelling was die der invoering gelijk. Zij geschiedde, gelijk de Koninklijke sanctie uitdrukkelijk bepaalde, met den meesten spoed. - Alleen de Klasse van Amsterdam, en later eenige uit die van Leiden en Woerden traden op met bezwaren, - de eerste door eene memorie bij den Koning, de anderen door een adres bij de Synode. Doch zij von-

den geenen ingang, evenmin bij de hoogste Burgerlijke als bij de Kerkelijke magt. In de Kerk zelve hoorde men geenen weerklank. Het was een *coup d'état;* meesterlijk was hij aangelegd, en uitnemend is hij gelukt.'

In het tweede deel der rede wordt kortelijk aangewezen, dat de omstandigheden des tijds gebiedend verbetering van het gebrek eischen. De spreker had zich den weg gebaand en geëffend, om zijn betoog hier met klem voort te zetten. - Hij neemt den leeftijd als bij de hand en opent hem den mond. Hij herinnert aan datgeen wat er ten gunste der kerk is gedaan, is beloofd, had gedaan kunnen en moeten worden. Staat en kerk worden met krachtige en scherpe trekken naast, en somtijds tegenover elkaâr geplaatst - er is hier een gloed van taal en stijl, die ons telkens herinnert aan het: *pectus est quod disertos facit.* Spreek tot ons, onbeschroomde verdediger der Protestantsche regten, en der Protestantsche vrijheid! Leer ons waar de kerk hare kracht noodig heeft:

'En kracht heeft onze Kerk thans vooral noodig. - Of waant gij, dat terwijl de Roomsch-Catholijke zich sterkt in de vrijheid, zij het alleen doet, om haar bestaan te verzekeren, en met meer gevolg te kunnen optreden tegen Ronge's aanhang? Zij doet het ook tegen het Protestantisme; zij moet het doen uit haren aard. De scholen makende tot kerkelijke opvoedingsgestichten, - de Zusters der barmhartigheid tot wegbereidsters voor de Jezuiten, - de Jezuiten, alomme verjaagd, inhalende op onzen gastvrijen grond, - de wet van het Opperhoofd afkondigende voor de altaren, - zoekt zij het grondgebied te herwinnen, dat zij hier op tachtigjarigen moed der vaderen verloren heeft. - Het zoude hun mogelijk gelukken, wanneer de Kerk geen' vasteren uitwendigen band, - geene meer veerkrachtige zamenstelling vond. Het middelpunt der éénheid, mag en moet niet langer een *gegeven* zijn. Een *zelf gekozen* moet het wezen, vol kracht en energie, waaraan alles door betrekking zich sluit, - waarop alles vertrouwen stelt, - dat van allen het orgaan is.'

De aanwijzing der middelen om het gewenschte doel te bereiken, maakt het derde en laatste deel der rede uit.

De heer v. Senden is hier genaderd om het teedere, het omineuse punt der *kerkleer* te behandelen; anderen zouden daarover zijn heengestapt, of wel de kerkelijke, theologische bescheidenheid, zoo ongemeen en ongehoord verre gedreven hebben, om veiligheidshalve, in de gegeven omstandigheden daarover liefst te zwijgen, of er zich met eenige welgekozene en behoedzaam aangebragte *loci communes* af te maken. - Maar dat lag niet in den geest, het ligt wel niet in het karakter des sprekers, het is om meer dan ééne reden van het hoogste belang, om hem over de *geloofsformulieren* zelf te hooren, woorden die zwaar wegen in onzen tijd:

'Gij kent, M.H.! de geschiedenis van de geloofsformulieren der kerk; gij weet, dat men zich meer van de voorgestelde éénheid verwijderde, naar mate men, door meer bijzondere bepalingen, haar zocht te naderen. De theologie van Guido de Bres verschilt in ontwikkeling van die, welke Ursinus volgde. De vijf leerregelen van Dordt hebben weder hunne eigenaardigheden. In strijd daarmede staat op vele punten van het hoogste gewigt de *Liturgie.* De Oud Nederlandsche Hervormde kerk kwam steeds in tegenspraak

met zichzelve, wanneer zij, dat ééne bij het andere voegende, verklaarde een goed gesloten geheel, een eigenaardig formulierwezen te hebben. - De overeenstemming hiermede tot in de kleinste bijzonderheden toe, regtzinnigheid noemende, en die, onder bedreiging van schorsing of afzetting, willende handhaven, - stookte zij het vuur onder eigen dak, - maakte huichelaars en leugenaars, - en kwam in oneerlijken strijd met haar eigen levensbeginsel, dat hervorming is naar de Heilige Schrift. Van daar, dat zij allengskens ruimte moest laten, - al meer en meer ruimte; van daar, dat men thans vrij algemeen die oude opstellen beschouwt bij het licht der historie. Ja, M.H.! het zijn kenmerkende gedenkstukken van de godgeleerdheid der XVI^{de} Eeuw, zoo als die, met al hare schoolsche termen en in al haren schoolschen vorm, bij de Kerk werd ingevoerd en aangenomen. Zij zijn nog meer dan bloot historische antiquiteiten. De leer, die er in voorkomt, is, in het eigenaardige van haren geest, - den geest, die het Hervormde kerkgenootschap in onderscheiding van andere met in het oog loopende trekken kenmerkt, - nog de band, die ons vereenigt. - Maar weest bedachtzaam, eer gij naar de wan grijpt, om dien dorschvloer te zuiveren, eene scheiding willende maken tusschen het kaf, dat daarin is en het koren. Het ware mogelijk, dat gij het eene met het andere verwardet. - Weest ook gij bedachtzaam, die den *teruggang* drijft, geenszins tot het beginsel der Hervormers, het Goddelijke des Evangelies, maar den teruggang ook tot de misvattingen der Hervormers zelven, tot de dwalingen ook hunner schoolgeleerdheid. Zij zijn te openbaar geworden bij het licht der wetenschap. Deze, door de reformatie tot een vrij standpunt verheven, heeft drie eeuwen lang de geschiedenis der Kerk, den gang der leerstellige godgeleerdheid, de oorkonden des Bijbels onderzocht. Dat licht is van den Vader der lichten; zijn stroom kan niet gestuit, zijn aanwezen niet geloochend worden. De kunstmagneet, die vroeger zoo velen van het Evangelie aftrok, hen boeijende aan menschelijk woord, heeft bijna al hare kracht verloren. - Elke poging, om de oud Nederlandsche Kerk met hare Leer en haren Vorm te herstellen, is even dwaas, als de oude republiek te willen bezweeren, ten einde zij, *zóó als zij was* uit het graf verrijze. Zij kan tot niets anders leiden, dan tot verscheuring van het ligchaam des Heeren en tot nieuwe vlekken van tranen en bloed op de reeds bezoedelde bladen der vaderlandsche Kerkhistorie. Intusschen geloof ik ook niet, dat, waar de geest van Christus leeft, men immer weder zijn ligchaam in die koude en doodelijke vormen wringen zal. Veeleer staat het te denken, dat eindelijk allen berusten in *die geloofsleus*, waarop allen gedoopt zijn; - gij gevoelt, ik bedoel die korte, maar alomvattende, die de Heer zelf aan zijn Godsrijk heeft gegeven.

Van eene verandering, ten opzigte van het inwendige afziende, zal die van het *uitwendige slechts eene herstelling zijn.* Het nieuwe zal ontstaan uit het oude; eigenaardig zal het zich er uit vormen; wijsheid en regtvaardigheid zullen daarbij de leidsvrouwen wezen.'

Hier is dus naar de krachtige woorden des heeren van Senden, even als bij de Amsterdamsche vereeniging, 'geen formulierdwang,' ten minste op het papier. Wij zullen zien wie hier het langst consequent zal blijven: de 18de of de 30ste Augustus! doch wij kunnen en mogen den spreker niet verder volgen. Neem

zijne redevoering, welker geest wij door de aangehaalde plaatsen genoegzaam hebben leeren kennen, voor u, gij, die als Hervormd predikant, als ouderling of als eenvoudig leek, in den toestand van uw *kerkgenootschap* of *gezindheid* (vergelijk hier bij deze twee termen de oude en de herziene, herborene Grondwet, en een half dozijn vertegenwoordigers, enkele en dubbele met één) belang stelt. De geheele voordragt van den Zwolschen prediker is ons als een zeer uitvoerig, gemotieveerd *recept* van eenen kundigen arts, voor de lijderes, de Hervormde kerk, voorgekomen; of als eene naauwkeurige huiszoeking, waar de schrijver, met het arendsoog van eenen directeur van policie, naar de verborgene wapens zoekt, welke gevaarlijk konden worden. Niet minder indringend en rijk aan merkwaardige geschiedkundige mededeelingen en herinneringen zijn de 29 *Bijvoegsels*, de noodzakelijke hulptroepen, die het stuk, als eene memorie van toelichting, ongemeen veel waarde bijzetten. Zij overtuigen ons, dat de spreker zijn' materien te voren grondig onderzocht had, en zich had gereed gemaakt, om schier alle eenigzins belangrijke stellingen, sommigen klonken hard en scherp genoeg, te staven. Op die wijze plagt men in vorige, goede dagen, aan geleerde en ook kerkelijke stukken en redevoeringen dubbel gewigt bijtezetten, en sprak niet slechts, als voor den mond weg, zoo als God het ons ingeeft (eene allerfataalste spreekwijze, die pleit voor den ongeloovigen, ligtzinnigen tijdgeest, waarde lezer!), of zoo als de pen over het papier heenvliegt, neen! hier treedt de onwederlegbare geschiedenis, vooral die der laatste jaren, aan de zijde van den redenaar, en licht hem met hare fakkel voor, en daarom is hier een geheel ander en duizendwerf helderder licht, dan waar alleen een' opgewekte, als bij tempo's opvlammende en aangeblazen geestdrift, of een aandruischende stortvloed van Bijbelsche termen en teksten, uit het verband gerukt, als een steeds wassend getij aanstuift, of eene steil en streng kerkelijke, aangeleerde, eens, met blinde oogen aangenomen orthodoxie den spreker eigen is, en hem dikwerf, al wil hij het ook volstrekt niet gelooven, tegenover zijne hoorders in een zeer *valsch* licht plaatst, dat door alle denkbare kunstgrepen en wanhopende pogingen eener gezochte en hoog opgevijzelde welsprekendheid, in geenen deele wordt weggenomen.

Wij hebben den Zwolschen spreker, en in hem de vereeniging van den 30sten Augustus, geprezen, en waren in gemoede verpligt om dit niet na te laten, én wegens zijne bedoelingen, én wegens zijne ronde taal, én wegens zijne echte vrijzinnigheid, én wegens zijne kunde in de zaken, door hem behandeld. Wij gelooven, dat wanneer dergelijke mannen zich aan het hoofd plaatsen, of (het zij tot hunne eer gezegd) daar geplaatst, geroepen en gekozen *worden*, van de beweging in de Hervormde kerk niets dan goeds te wachten is; men vergete niet dat de heer van Senden, al behoort hij *niet* tot de latere of nieuwere *zeven* voorproevers en kerkleiders, die ook hunne vereeniging hebben openbaar gemaakt, onder de meest solide Nederlandsche Godgeleerden geteld wordt, en dat zijn werk over de Apologie des Christendoms, zijn reuzenarbeid over de Bijbelsche Aardrijkskunde, zijne verschillende leerredenen, en zijne grondige kennis van kerkelijke en synodale zaken, hem althans, welligt meer dan anderen, die ook gaarne op den voorgrond dringen, of zich daar door *anderen* bijzonder gaarne

laten dringen, legitimeren, om zijne stem in en buiten Zwolle te doen hooren.

Ook in de Hervormde kerk wordt eene betere toekomst op goede gronden verwacht. Het concept-reglement, de nieuwe organisatie, door de Synode uitgevaardigd - altijd zegt de Amsterdamsche vereeniging: een ‘fictief en alleen feitelijk vertegenwoordigend ligchaam’ - voldoet voor een groot deel aan de wenschen der hervormingsgezinden. De Staat zelve heeft de banden losgegespt, welke de kerk aan den troon, aan den Haag, aan den minister van Eeredienst zeer naauw plagten te binden; de zaam gegroeide tweelingen, de Kerk en de Staat, zijn eindelijk, na eene behendige operatie, genoegzaam gescheiden, en wandelen niet meer zoo als te voren, dos à dos, op en neêr. Vrijzinnige reglementen zijn in de geboorte; men rept de handen om hier een gezegend accouchement voortebereiden, en welgeschapene kinderen ter wereld te kunnen brengen. De vereenigingen, die de bestaande en noodzakelijke bewegingen in de kerk tot meer eenheid en kracht zullen brengen, vermenigvuldigen zich, de kleinere legerbenden komen meer geregeld, beter gewapend op haar respectief drilveld te zamen, en als zij hier en daar, onder het kommando van een' ijverigen van Senden en anderen, zich vertoonen, zal de fictieve, niet vermetele, maar verstandige Synode, in deze vereenigde legerkorpsen geene vijanden, maar hulptroepen erkennen, die haar, als eene getrouwe lijfwacht, krachtig beschermen.

Wij eindigen met den wensch, dat alle vereenigingen, van welken aard, van welke kleur, door welke sprekers ook georganiseerd, niet mogen leiden tot eene verdere desorganisatie van de Hervormde kerk, maar tot waarachtige bevordering van haar in- en uitwendig heil; dat bij verschil van kerkelijk standpunt, toch één doel: bevestiging van het Rijk Gods, op den voorgrond blijve, en alle partijzucht, eigenwaan, betweterij, sectenhaat en overdrevene theologische hardnekkigheid, als een groot offer op het altaar der waarheid en liefde moge gebragt worden, juist zoo, als in de laatste maanden onze achtbare volksvertegenwoordigers, luidens hunne *eigene* woorden, telkens en telkens en telkens, hunne bedenkingen en private aanmerkingen, bij de herziening der Feniks-Grondwet, met ongemeene en bezwarende zelfverloochening, hebben ten offer gebragt. Op die wijze zal uit de beweging en vereeniging weldra ook eene Feniks-hervormde-Hervormde kerk verrijzen, de eenheid in- en uitwendig zal geen waan, maar werkelijkheid geworden zijn.

‘Et pour que cette union (woorden van Lamennais) s'accomplisse, Dieu luimême aide l'homme et se prodigue a lui, par une continuelle effusion de sa puissance, de sa lumière, et de son amour, qui deviennent l'amour, la lumière, la puissance de l'homme, car il ne peut rien sans Dieu.’

Spiritus Asper en *Lenis.*

De stellige wijsbegeerte, tegenover geloof en bespiegeling.

Eene Wijsgeerige proeve. Te 'sGravenhage, bij K.W. Pickhardt. 1848.

Sedert eenigen tijd is men in Nederland met de stellige wijsbegeerte bekend geraakt. In 1845, 46 en 47 verschenen er drie werkjes, die het doel hadden ons aangaande de beginselen van de leer van Auguste Comte in te lichten; namelijk, het *Overzigt* daarvan door E. Littré, de *Algemeene grondslagen der stellige wijsbegeerte* door Auguste Comte, en de *Nieuwe wijsgeerige school;* terwijl er in dit tijdschrift een artikel getiteld: *Orde en Vooruitgang* voorkwam, waarin men de staatkundige strekking van Comte's stelsel vindt ontwikkeld.

Wij hebben reeds ons gevoelen omtrent de positieve wijsbegeerte geuit, bij het beoordeelend verslag van de *Algemeene grondslagen der stellige wijsbegeerte*, dat weldra ook in den Tijdspiegel verscheen, en zouden vooreerst verder over dit onderwerp gezwegen hebben, totdat wij ons nader met de bijzonderheden van deze wijsbegeerte hadden bekend gemaakt. Doch nu er weder een werkje in het licht verschenen is, dat ten doel heeft die wijsbegeerte *tegenover* en *boven* het geloof en de bespiegeling te stellen, en dat poogt aan te toonen dat zij geschikt is, beide niet alleen te doen verdwijnen, maar eindelijk, bij toenemende verlichting, geheel te kunnen vervangen; nu belet ons het hooge belang der zaak dit stilzwijgen langer te bewaren, en spoorde ons aan om voor het geloof zoowel, als voor de wetenschappelijke bespiegeling op te trepen, ten einde beider regt tegen eene leer te handhaven die, zoo als wij reeds hebben aangetoond, zich ten onregte den naam van wijsbegeerte aanmatigt, en waarvan de voorstanders nu aanvallenderwijze tegen Godsdienst en Wijsbegeerte beginnen te handelen.

Wij verdedigden vroeger de Wijsbegeerte tegen de aanvallen der Godgeleerdheid, maar dit was geenszins om hierdoor Godsdienst en Christendom te bestrijden en voor overtollig te verklaren; maar alleen om de regten der rede in deze hoogstgewigtige zaken voor te staan, die door eene onbevooroordeelde beschouwing niet dan winnen kunnen, en die door eene juiste en oordeelkundige bespiegeling wel verre van vernietigd te worden, hierdoor in hare regte waarde en onvergankelijkheid kunnen worden gekend. De echt wetenschappelijke Wijsbegeerte is met eerbied voor Godsdienst en geloof vervuld, maar zij tracht ook daarom beide van de haar vreemde bestanddeelen te zuiveren, daarom strijdt zij tegen dweeperij en bijgeloof, die de grootste vijanden van beide zijn, en die thans de voornaamste oorzaken kunnen genoemd worden, waarom zoo vele denkende mannen tot de minachting van Godsdienstige begrippen, ja zelfs tot het ongeloof worden gebragt.

Evenmin kan de bespiegeling zwijgen, als zij uit naam der Wijsbegeerte zelve aangevallen wordt, en tot eene voorgewende wetenschap verlaagd, die slechts geschikt zoude zijn door haren twijfel het

geloof en de Godsdienst te vernietigen, zonder uit haarzelve in staat te zijn, hiervoor iets anders, iets zekers en onwankelbaars in de plaats te geven. De Wijsbegeerte is zoo wel tot de verdediging van haarzelve, als tot die van hetgeen zij voor heilig en eerbiedwaardig houdt, verpligt.

Het is waar, alles heeft thans in de beschaafde wereld ‘eenen weifelenden gang,’ alle bestanddeelen van den zedelijken, Godsdienstigen, en staatkundigen toestand, zijn in eenen staat van gisting, waarbij men nog niet kan opmaken welk eene soort van orde hieruit kan geboren worden. Intusschen hebben de wetenschappen, de kunsten en de nijverheid, de verbazendste vorderingen gemaakt, en de Wijsbegeerte heeft zich weder met de hoogste bespiegelingen bezig gehouden, zij heeft bovendien eenen grooten invloed op de denkbeelden, de gevoelens, en op ieder wetenschappelijk onderzoek uitgeoefend. Sommige beginselen en waarheden, door haar in het licht gesteld, zijn in het leven en de werkelijkheid getreden, doch heerschen hier nog niet algemeen en onverdeeld, maar wekken nog grooten tegenstand op, omdat velen nog niet rijp genoeg zijn om daarvan de kracht en de voortreffelijkheid te gevoelen. Het is dus niet te verwachten dat de Wijsbegeerte ooit den menschelijken geest oppermagtig zal beheerschen, zij heeft zulks nooit gedaan, en alleen in het hooge gebied van Godsdienst, wetenschap en kunst, onder de meest verlichten des menschdoms, haar gezag door rede en overtuiging, en geenszins door dwang, staande gehouden. De uiterlijke vorm, dien zij in de wereld, onder den vorm van een stelsel moest aannemen, om tot de éénheid en algemeenheid van doel en strekking te geraken, heeft zich altijd naar gelang van tijd, plaats en omstandigheden gewijzigd, en dit zal nimmer ophouden, zoodat er immer een wijsgeerig stelsel heerschende is, dat zijnen invloed op alle takken van kennis en kunst uitoefent, en nadat het niet meer voor de eischen des tijds is geschikt, en aan al deszelfs behoeften niet meer voldoen kan, door een ander wordt opgevolgd. Deze opvolging had reeds in de oudheid plaats, waar Plato en Aristoteles beurtelings het gezag uitoefenden, waar Zeno en Epicurus onder zich de beschaafde wereld verdeelden, waar een gewijzigd Platonismus den laatsten strijd tegen het zegevierend Christendom ondernam. In de drie laatste eeuwen heeft zich die opvolging op eene treffende wijs dikwijls herhaald, hetgeen aan den snelleren voortgang der verlichting en beschaving toe te schrijven is.

Des Cartes en Leibnitz, Baco en Locke, heerschten bijna gelijktijdig in de verschillende rigtingen van den menschelijken geest, totdat het materialismus van de 18de eeuw het hoofd opstak en de Wijsbegeerte met den ondergang bedreigde. Door Kant gered, streefde zij moedig voorwaarts in het veld der bespiegeling waaruit zij bijna was verdreven. Fichte, Schelling, en Hegel hadden beurtelings voor korten tijd den schepter des gezags in het gebied der wetenschap in handen, en al is er thans in Duitschland eene zekere regeringloosheid in het rijk der denkbeelden ontstaan, dit zal slechts zoo lang plaats hebben, totdat zich weder een stelsel gevormd heeft, dat aan de vereischten en behoeften van den tegenwoordigen toestand des menschdoms voldoet. De Godsdienst is geenszins door de nieuwere Wijsbegeerte onttroond, maar uit een ander standpunt bezien en meer in overeenstemming met de eischen der rede gebragt. De bestrijding van de op-

geklaarde Godsdienstige begrippen kwam nimmer uit de wetenschappelijke Wijsbegeerte, maar wel uit die oppervlakkige en eenzijdige verlichting voort, die zich met dien naam tooide om hare woorden meer ingang te doen vinden.

Er is eene leer die zich al sedert Democritus en de Grieksche Sophisten onder de vanen der Wijsbegeerte heeft geplaatst, het is die dat er geen andere kennis dan door de zintuigen te verkrijgen is, dat al hetgeen niet gezien, gemeten en gewogen kan worden, hersenschimmen zijn. Dat de menschelijke geest geene denkbeelden en begrippen dan door de zintuigelijke gewaarwordingen kan ontvangen, en dat dus de zielkunde en de wetenschap die ons de ideën van het oneindige, ware, schoone en goede doet kennen, ijdele bespiegelingen zijn, van geen het minste nut voor den mensch, wiens bestemming zich tot het stoffelijk aanwezen hier op aarde bepaalt

Deze leer, die niet anders dan het materialismus is, heeft zich in den loop der eeuwen onder verschillende namen en vormen voorgedaan. Epicurus, Diagoras in Griekenland, de zoogenoemde Fransche Wijsgeeren der 18de eeuw waren hare voorstanders, het Systême de la Nature is haar wetboek, haar invloed was groot, zij sloot zich bij de vorderingen in de wis- en natuurkundige wetenschappen aan, waarin bij regt de methode van Baco heerscht, in zijn Novum Organon ontwikkeld, en die op juiste waarnemingen en proeven gegrond is, waardoor zij velen der beoefenaars dezer wetenschappen tot ijverige aanhangers verkreeg. In onze eeuw heeft zij echter veel van haar gezag verloren. De redelijke en bespiegelende Wijsbegeerte, op de kennis van den menschelijken geest gevestigd, hernam zelfs in Frankrijk, door de pogingen van Royer-Collard, Maine de Biran, en vooral door Cousin, Jouffroy en Rémusat, haren heilzamen invloed weder; echter niet zonder tegenstand van de eenzijdige rigtingen eener theologische, en materialistische beschouwing, waaraan zich eene ultra-democratische, naar het Socialismus en Communismus strevende, aangesloten heeft. Een dezer materialistische rigtingen is de leer van Auguste Comte, die onder den naam van de Stellige Wijsbegeerte ten doel heeft, het gebied der philosophie tot de kennis der zoogenoemde *sciences exactes* in te krimpen, en het geheel van het menschelijk weten tot de wiskunde, sterrekunde, scheikunde, natuurkunde en de physiologie, met de sociologie, of de leer der maatschappijen beperkt. Al wat daar buiten valt kan wel gemist worden, het is een onnutte ballast voor den menschelijken geest, die daardoor in zijn voortstreven tot eene positieve kennis, die alleen het weten uitmaakt, belemmerd wordt.

Wij hebben reeds vroeger toegestemd, dat, wat de stellige wetenschappen aanbelangt, de verdeeling van Auguste Comte in een theologisch, metaphysisch, en positief standpunt, niet zonder eenige juistheid is, en dat de twee eerste als zijnde gebrekkig en éénzijdig door het laatste overwonnen zijn of moeten worden. In deze wetenschappen een onmiddellijk inwerken der Goddelijke kracht aan te nemen, verklaart niets, en brengt ons geen stap verder in de wetenschap, evenmin als de *entiteiten* en geheime eigenschappen (*propriétés occultes*) ons tot de kennis van de natuur kunnen inwijden. De theoriën *a priori* van eene éénzijdige bovennatuurkunde leiden tot niet anders dan tot dikwijls bespottelijke hypothesen. De stellige wetenschappen moeten niet op vooronderstellingen, maar

op zekere beginselen en daadzaken rusten. Maar zoo de leer van Comte verder gaat, en vordert dat het zinnelijk weten eenmaal het Godsdienstig geloof en de Wijsgeerige bespiegeling zal vervangen, neemt zij eene vijandige houding tegenover de hoogste belangen des menschdoms en der wetenschap aan, hoezeer zij dit tracht te verbloemen. Het is niet genoeg dat de voorstanders van de stellige Wijsbegeerte betuigen: ‘dat hun betoog geenszins de strekking heeft om ten opzigte van onoplosbare vraagstukken in ontkenning te treden.’ De hoofdstrekking van hunne redenering was, volgens hunne eigene erkentenis: ‘dat het geloof niet meer tot grondslag van een maatschappelijk stelsel dienen kan, als zijnde wetenschappelijke bewijsvoering in zaken des geloofs niet mogelijk. -’ ‘Daarom moet de geloovige nimmer wanen zich op wetenschappelijk terrein te bevinden noch trachten bewijzen voor zijn geloof aan te voeren, daarmede doet hij den eersten stap tot vernietiging van zijn geloof, want elke redenering, elke bewijsvoering daarvoor kan wel tot twijfel, maar nooit tot zekerheid voeren.’

De stellige Wijsbegeerte is volkomen onverschillig voor vraagstukken, die zij onoplosbaar acht. Zij zijn dus beneden hare aandacht, en hebben alleen waarde voor hen die zich tot hare wetenschappelijke hoogte niet hebben kunnen verheffen. Comte zegt zelfs in zijn: *Discours sur l'esprit positif:* ‘De ware Wijsbegeerte hoe zeer zich met het behandelen van geen uit haren aard onoplosbare vraagstukken bezig houdende, wacht zich evenwel, bij het aangeven van hare gronden voor die onverschilligheid, iets ten hunnen aanzien te ontkennen, daar dit strijdig zoude wezen met hare stelselmatige gewoonte, om alle meeningen, waarover niet geredetwist kan worden, door zichzelf te niet te laten gaan. Zij is omtrent elk dier meeningen juist ten gevolge van hare onverschilligheid voor alle, veel onpartijdiger en verdraagzamer, dan de tegenover elkander staande voorstanders van verschillende stelsels kunnen zijn. - Zoo doet zij volkomen regt wedervaren, niet slechts aan dat monotheïstische stelsel hetwelk bij ons tegenwoordig zijnen oudergang nadert, maar ook aan alle overige aan het polytheïstisch geloof aan het fetischisme zelfs, - door die stelsels en die soorten van geloof altijd in verband te beschouwen met den overeenkomstigen graad van ontwikkeling van den menschelijken geest.’ Eene verdraagzaamheid die zoo zeer het karakter van eene hoogmoedige onverschilligheid heeft aangenomen, dat zij ons erger voorkomt dan de haat van het vroeger ongeloof, dat tenminste zoo veel belang in de Godsdienstige begrippen stelde dat het die de moeite waardig achtte van dezelve te wederleggen, en hunne ongerijmdheid poogde aan te toonen.

Indien de positieve Wijsbegeerte zich tot haar gebied bepaalde, namelijk tot het overzigt en het verband der wis- en natuurkundige wetenschappen, zoude haar doel en strekking zeer nuttig zijn. Zij heeft hieromtrent zeer juiste begrippen meer algemeen gemaakt; want op iets nieuws kan zij zich niet beroemen. Het is de algemeene wetenschappelijke methode door Baco reeds aan het licht gebragt. Maar als zij zich de ‘ware Wijsbegeerte’ noemt, neemt zij eenen titel aan die haar niet toekomt, want haar werkkring is éénzijdig en beperkt, terwijl die der Wijsbegeerte algemeen is, hare oordeelvellingen kunnen daarom niet anders dan éénzijdig en beperkt uitvallen. - Schoon zij voorgeeft, het geloof en

de bespiegeling niet te willen bestrijden, stelt zij zich echter daar *tegenover* niet alleen, maar daar *boven;* omdat zij zich verre daarboven verheven acht,

Het zoude eerlijk en opregt zijn, indien de voorstanders daarvan ruiterlijk voor hun gevoelen uitkwamen, en openlijk bekenden, dat zij den zinnelijk verstandelijken aanleg van den mensch voor den eenigen kengrond houdende, het heelal aanzagen als van eeuwigheid door deszelfs inwonende krachten bestaande, en daardoor het aanwezen aan alle voorwerpen, die daarin voorkomen gevende, waardoor het slechts tijdelijke voortbrengselen dier oneindig gewijzigde blinde krachten zijn. Dat het weten van den mensch zich alleen bepaalt tot het waarnemen dier verschijnselen, om daardoor de wetten op te sporen, volgens welke die krachten werken, om vervolgens die aan eene theoretische berekening te onderwerpen; want een bloot physisch Pantheïsmus en niets meer is de slotsom eener leer die zich den naam van ‘ware Wijsbegeerte’ toekent.

Het zal wel geen uitvoerig betoog behoeven dat zulk eene leer éénzijdig is, dat zij den mensch slechts als een zinnelijk verstandig wezen aanziet, dat als zoodanig alleen met zinnelijke voorwerpen in betrekking staat. Maar de mensch heeft tevens ook een' redelijken geest, die hem voornamelijk boven de dieren verheft, waarvan men sommigen zoo min verstand als gevoel kan ontzeggen, hierdoor klimt hij tot de begrippen van het oneindige, schoone en goede op, die de beschouwing van de zinnelijke natuur wel in hem opwekken maar niet geven kan. Hij is niet alleen bestemd om zich uitsluitend in de beschouwing der hem omringende voorwerpen te verdiepen, hij moet meermalen in zichzelven terugkeeren om tot de ware zelfkennis te geraken. Deze brengt hem verder tot de overtuiging dat hij ook een zedelijk wezen is, en hoogere behoeften en verpligtingen heeft, dan een ongestoord zinnelijk genot en tijdelijken welstand, en dat de grondslag van zijne daden iets meer is dan een welbegrepen eigenbelang. Dit alles valt buiten den kring van eene leer die zich de ‘ware Wijsbegeerte’ durft noemen, die de kennis van den mensch uit de waarnemingen der Physiologie vermeent te kunnen afleiden, alsof men door de ontleding van het werktuig tot de kennis kon komen van het bezielend beginsel dat dit in beweging brengt. Alle Psychologisch onderzoek is voor haar onzin, omdat het niet binnen het bereik der perken valt, die zij zich willekeurig gesteld heeft. Zij heeft den staf over het Godsdienstig geloof gebroken, niet alleen over het Fetischismus en Polytheïsmus, maar ook over ‘het monotheistische stelsel,’ de leer van een' Eenigen God, die volgens Comte's verzekering in Frankrijk haren ondergang nadert. Zij doet dit alles in zoo verre ‘regt wedervaren’ dat zij dien ondergang met koele onverschilligheid en een geheim welgevallen aanziet. Wat geeft zij den mensch voor het Godsdienstig geloof in de plaats? Wij spreken hier nog niet eens van een leerstellig Christelijk, maar van het geloof aan God, zedelijke vrijheid en verantwoordelijkheid, en een volgend leven, dat den grondslag van iedere bijzondere Godsdienst uitmaakt. Een zamenstel van wetenschappelijke kennis, die hoewel zeer nuttig voor onze aardsche bestemming, ons niets grondigs kan leeren omtrent onze pligten, en onze waarachtige bestemming, en den mensch zonder troost in het ongeluk en de rampen des levens laat.

Allen behoeven geene wiskundigen,

sterre- schei- en natuurkundigen te worden, maar behooren tot zedelijke menschen te worden opgebouwd, hiertoe is een verlicht geloof aan God en de deugd volkomen geschikt en noodzakelijk, terwijl de zoogenoemde Stellige Wijsbegeerte niet alleen volstrekt ontoereikend is, maar zelfs de strekking heeft om dit geloof in 's menschen ziel geheel en al uit te roeijen.

'De mensch moet *weten;* maar hij moet zuiver weten, zonder inmengselen van geloof, zonder verwarringen des twijfels. De rede moet hem niet dienen om te gelooven, evenmin moet zij wanen genoeg gedaan te hebben wanneer zij den twijfel tegen het geloof heeft opgewekt' Deze uitspraken der voorstanders van de Stellige Wijsbegeerte verraden geheel bekrompene en verkeerde begrippen omtrent de natuur van den mensch en den aard en den werkkring der rede. De mensch is niet enkel geschikt tot weten, hier alleen in de beteekenis van de kennis der zinnelijke dingen en hare betrekkingen genomen, hij is tevens een gevoelig zedelijk en redelijk wezen, wiens verstand niet geheel den boventoon over dezen meer verhevenen aanleg verkrijgen moet. Zijne kennis is altijd voor vermeerdering vatbaar, doch hij kan aan zijne bestemming zonder een levendig geloof aan God en zedelijkheid niet voldoen. Zijne rede die tot geheel iets anders dient dan om dit geloof door een scherpzinnigen twijfel te verstoren, strekt zich verder dan het gebied des verstands, tot dat van het oneindige en volmaakte uit, en tracht het geloof aan God, deugd en onsterfelijkheid, van alle inmengselen van bekrompene en bijgeloovige begrippen te zuiveren. Zij verstoort den tempel der Godsdienst niet, maar rigt een heerlijker op de puinhoopen van de oude en verstervende leerstelsels op. Verre van aan het Christendom vijandig te zijn, of het met eene hoogmoedige minachting voorbij te gaan, doet zij meer en meer den goddelijken geest kennen die het bezielt, en zuivert het van den roest der verkeerde menschelijke opvattingen, die er zich in den loop der eeuwen aan gehecht heeft. Is de mensch slechts voor dit aardsche leven bestemd, dan heeft hij aan de Stellige Wijsbegeerte misschien genoeg, maar zegt hem zijne rede dat hij tot eene hoogere roeping als zedelijk wezen geschikt is, dan kan het zinnelijk weten hem alleen niet voldoen, hierin moge geen geloof of bespiegeling te pas komen, maar als een wezen dat voor eene oneindige volmaakbaarheid gevormd is, zal de behoefte aan een redelijk geloof nimmer ophouden. Slechts *Een* weet alles, Hij is het onbereikbaar middelpunt waarnaar alle zedelijke wezens in hunne ontwikkeling moeten streven.

Zoude het noodig zijn dat zich de bespiegeling tegen de Stellige Wijsbegeerte verdedigde? Voorzeker niet voor hen die met haren aard en strekking bekend zijn, en echter is zij verpligt om aan te toonen, dat zij iets meer is dan een ontkennend werktuig, alleen geschikt om de hinderpalen des geloofs uit den weg te ruimen, dat zij meer doet dan de kinderlijke opvattingen der menigte te wederleggen, zonder ooit den mensch verder op den weg der waarheid en der kennis te kunnen brengen.

Heeft de wetenschap der bespiegeling van Thales tot op onzen tijd niets anders gedaan dan godsdienstige vooroordeelen te doen verdwijnen, heeft zij den mensch niet tot de beschouwing der natuur en van zichzelven opgewekt? Aan haar zijn zelfs de stellige wijsgeeren het opsporen der wetten verschuldigd, die hun tot regel in hunne wetenschappelijke

onderzoekingen strekken. In plaats van een afbrekenden twijfel te doen ontstaan, heeft zij de grondslagen van Godsdienst en deugdsbetrachting opgespoord, en de fakkel harer verlichting in de wetenschappen, de kunsten en den staat geplant om hierin tot de kennis van de hoogste belangen der menschheid te geraken. Somtijds dwaalde de bespiegeling wel eens af; doch zij verliet het regte spoor niet, zonder het weldra weder te vinden en het Pantheïsmus van onze dagen, hetgeen echter nog veel rijker en voortreffelijker dan het materialismus der positieve Wijsbegeerte is, keert weder tot het monotheïstisch stelsel terug, dat door Comte uit de hoogte beschouwd wordt. De leer van een' Eenigen God, grond en oorzaak van alles, stelt zij tegen eene natuur over die door blinde en noodzakelijke wetten wordt bewogen, die der zedelijke vrijheid tegen een materieel determinismus, waarin de mensch door zijne zinnelijke hartstogten geleid, niet dan aardsch genot en welzijn volgens de wetten der nuttigheid en het welbegrepen eigenbelang zoeken moet, eindelijk versterkt zij het geloof aan de onsterfelijkheid waardoor de mensch in staat gesteld wordt, om zijne verpligtingen hier beneden met naauwgezetheid te vervullen en de rampen des levens te dragen; in één woord de ware wijsbegeerte wijst de eeuwigheid als den omvang van 's menschen bestemming aan.

De ware wijsgeer is niet hoogmoedig, hij zegt niet even als de aanhanger der stellige leer: ‘Ik geloof niet omdat ik alleen wil weten, ik twijfel niet, omdat ik weet.’ Hij gelooft daar waar hij niet weten kan, hij twijfelt als hij bemerkt dat het geloof op geene redelijke gronden rust. Hij zoekt in het geloof en in het weten tot het goddelijke en volmaakte te naderen, en de twijfel is voor hem slechts een overgangspunt tot de waarheid. -

De bespiegeling omvat den mensch in alle zijne vermogens en in geheel zijnen aanleg, en niet slechts van ééne zijde, zoo als de stellige leer. Zij sloopt niet door den twijfel dan hetgeen bouwvallig is, maar tracht tevens de menschheid op te bouwen, in een verlicht godsdienstig geloof, in zedelijke beginselen en in eene gematigde vrijheid, die op eerbied voor orde en wet rust. Zij is onschuldig aan de woedende vrijheidskoorts die thans Europa beroert, en heeft geene de minste gemeenschap met de socialistische en communistische leerstellingen, welke eenmaal in het brein van een' St. Simon, Fourier, Richard Owen, Cabet, Proudhon en Louis Blanc ontsproten, tot eene verschrikkelijke werkelijkheid zijn overgegaan, die de maatschappelijke orde met den ondergang bedreigen. Deze staan meer in verband met eene leer, die zich alleen tot het zinnelijk weten bepaalt, en zich om godsdienstige en zedelijke beginselen volstrekt niet bekommert, die toch de grondslagen der ware vrijheid en het maatschappelijk geluk uitmaken. Voor het overige behoeft de bespiegeling zich voor de stellige Wijsbegeerte niet te verantwoorden, omdat haar gebied *buiten* en *boven* haar bereik ligt, hare gronden voor het geloof aan Gods aanwezen en hare bewijzen voor de onsterfelijkheid kunnen door haar niet op hunne regte waarde geschat worden. Zij heeft zich het middel hiertoe ontzegd, en van den zedelijken zin afstand gedaan, die hiertoe noodig is. De bespiegeling is geenszins tegen haar gekant noch haar vijandig, zij doet haar regt in haren kring wedervaren. Maar zij wijst haar af, als zij zich van het gansche gebied der kennis zoude

willen meester maken, en gedachtig aan de hooge verpligtingen des tijds, zal zij krachtig hare stem verheffen voor de Godsdienst en de deugd die door velen veracht worden, voor orde, veiligheid en het gerust bezit des eigendoms in den staat, thans door sommigen zoo vermetel met voeten getreden. Zij zal geen verbond sluiten met den geest van twijfel, wanorde en omverwerping, maar haren invloed voor de heiligste regten der menschheid doen gelden.

Het is volgens het gevoelen van Comte zeker dat het geloof en de bespiegeling voor de stellige wijsbegeerte eindelijk zullen verdwijnen, wij vertrouwen integendeel dat het geloof, door eene redelijke Wijsbegeerte gezuiverd, alle materialistische stelsels op hunne regte waarde zal schatten, dat het, hoewel de waarde der positieve wetenschappen erkennende, hierdoor niet afgetrokken zal worden van hetgeen de hoogste belangen der menschheid geldt. Wij kunnen ons dus niet met den geest en de strekking van het boven aangekondigd geschrift vereenigen, maar achten ons verpligt de verkeerde zienswijze hiervan aan te toonen. ‘De toekomst van Europa - van de wereld’ ligt niet in de leer van Comte, maar in de ontwikkeling der menschheid door godsdienst, zedelijkheid en de vorderingen in alle takken van kennis en nijverheid besloten.

Bij het eindigen maken wij de volgende woorden van een Fransch schrijver, na de verschrikkelijke Junijdagen uitgesproken, tot de onze, waaruit men ook zien zal dat in Frankrijk het geloof aan God en Godsdienst nog in alle harten niet is uitgedoofd, en men nog diep geschokt is door den verderfelijken invloed der materialistische leerstellingen, en het verachten van alle zedelijke grondbeginselen betreurt. ‘De Godsdienst’ roept die schrijver uit, over het gemis der godsdienstige overtuiging sprekende, ‘wie onzer heeft niet meermalen geglimlacht, als hij dit woord hoorde uitspreken? Wie onder ons heeft niet het godsdienstig gevoel van hetgeen men een kerksch of devoot leven noemt en de Godsdienst van de vormen waaronder zij zich vertoont, afgescheiden? O! gij wetenschappelijke hoofden, glimlacht maar, gij zijt gelukkig als gij in onbezorgde omstandigheden uwe wis- en natuurkundige vraagstukken kunt overdenken, en het weten bij u de plaats van het geloof vervangt. Maar de menigte, die niets dan een zwak hart heeft, door onkunde en den twijfel verteerd, altijd bloedende door de slagen die de werkelijkheid het toebrengt, deze heeft behoefte aan eene leidende ster waarhenen zij elk oogenblik het oog kan rigten, en die zij duidelijk boven haar hoofd ziet. Het is noodzakelijk dat zij het licht bemerkt. Zij heeft den tijd niet dit licht te zoeken of er een naar haar welgevallen te ontsteken, zij vraagt om te zien, om te gelooven, om onderwezen te worden. Gij zijt gelukkig door uwe positieve vraagstukken te stellen, zij kan zulks niet door de oplossing daarvan worden. Maar er is eene oplossing die gij niet geven kunt. God moet haar op zijde staan, niet in zijne voor haar onbegrijpelijke majestueuze oneindigheid, maar in het zachte licht zijner vaderlijke voorziening. Zij vraagt niet om hem te begrijpen, maar te beminnen. De grootste weldaad der godsdienstige overtuiging zal wel zijn om de onverschilligheid en de verwarring in de gemoederen te doen ophouden. Trachten wij die overtuiging weder te doen ontstaan, door haar zullen eendragt en vertrouwen geboren worden. Een tijd waarin het godsdienstig gevoel

heerscht, is als eene algemeene offerande waarin vereenigd de verschillendste reukwerken branden. Het godsdienstig denkbeeld is voor het geweten, hetgeen de orde in den boezem van den staat is. Het doet de overeenstemming ontstaan, brengt evenwigt in de verschillende vermogens, stort gerustheid en hoop in de ziel, bevrijdt haar van den twijfel en doet haar aan het gevaar ontsnappen. De geest steunende op het geloof brengt zijne vruchten, zonder moeijelijke inspanning, zonder overijling voort, zoo als de natuur steunende op hare eeuwige wetten, de hare te voorschijn brengt.' Dat dus het zusterlijke verbond van Godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap nimmer verbroken worde!

J.A.B.

De Amsterdamsche bij-Synode der driehonderd eenentwintig getrouwen.

Ook in de geschiedenis van kerkgenootschappen zijn dagen, die voor jaren tellen kunnen. Naauwelijks is er een jaar voorbijgegaan, sinds wij een' blik sloegen op de reformatorische beweging in de Nederlandsche Hervormde Kerk[1)]: welke reuzenschreden heeft die hervorming niet reeds gemaakt! Levendig staan ons nog voor den geest de kommer, de weifelende hoop, waarmede wij nederschreven:

'Wat wij willen?

Levendig bewustzijn bij de kerk van hare Christelijke roeping.

Getrouwheid aan het Protestantismus.

Eene wettige vertegenwoordiging.

Autonomie.

Herziening van *alle* kerkelijke reglementen, waarvan niet *één* wettig is, opgedrongen als zij zijn door Staatsgezag, of uitgevaardigd door onwettig bestuur.

Harmonie tusschen de wetten onderling.

Eerbied van de kerk voor de regten van den Staat, eerbied van den Staat voor de vrijheid der kerk.'

Wij weêrhielden onze pen, toen wij er slechts bijvoegden:

'Wat wij vreezen?

Overdrijving van Hollandsche bezadigdheid.

Eindelooze beraadslagingen.

Tallooze commissiën.'

Wij vreesden nog zóóveel meer! Besloten wij met: 'Wij vertrouwen op den Heer der kerk, die de zijnen nimmer verlaat,' dat vertrouwen was onwankelbaar, mogt ook aan de helderheid van ons geloof veel ontbreken. Dat vertrouwen is niet beschaamd: de uitkomst heeft de stoutste verwachting overtroffen.

De Hervormde Kerk staat op het punt, eene reorganisatie te ondergaan, vrijzinniger dan vóór een jaar nog iemand durfde vermoeden.

De eischen werden dringender. De herziening van het *Algemeen reglement,* door de synodale commissie voorgedragen, vond algemeene, luide afkeuring. De aristocratische strekking er van werd alom bestreden. De volksgeest was in de Hervormde Kerk ontwaakt. Predikantenvereenigingen concentreerden vroeger verdeelde krachten. Van de predikanten (het moet gezegd, omdat die historische daadzaak op den achtergrond geschoven of

1) Tijdspiegel 1847, D. II, bl. 385 volgg.

geheel verzwegen wordt) ging de eisch uit, om aan de gemeenten meerderen invloed op het kerkbestuur toe te staan. Onafhankelijke kerkelijke bladen bliezen het vuur aan. Een onhandige verdediger der bestaande inrigting gaf haar jammerlijk bloot. Toch scheen de partij des behouds niet te willen wijken. Botsing scheen onvermijdelijk. Daar kwam God met den donder van Zijn gerigt over Europa. Bolwerken, eeuwen oud, stortten in; banden, die nog eeuwen moesten binden, werden losgerukt. Bergen verzonken, dalen verhieven zich. Voorbij ging het oude, nieuw moest alles worden. De kerkgenootschappen moesten dien schok gevoelen. Ze hebben hem gevoeld. 't Was een heilzame schok, die met nieuwe drift 't al half verstijfde bloed door de aderen joeg. Wie zich staatkundig mondig verklaard hadden, wilden geene kerkelijke voogdijschap meer. Vrijheid was de eisch. Men riep om regtstreeksche verkiezingen. Het regt der gemeenteleden in theorie kon niemand loochenen. Waren zij rijp voor den grooten sprong in de praktijk? De een bevestigde het; laat ons hen rijp maken, riep een ander. Algemeen stemregt werd hier gevorderd, dáár vroeg men heilzame beperking om den wil van den vrede der kerk. Den meesten was de hervorming *doel*: zij eischten die omdat '*t regt* was, dat der gemeente haar deel aan het kerkbestuur, te lang onthouden, werd toegekend, en omdat het regt miskend mag worden noch verkracht. Anderen dweepten minder met het eeuwige idée van regt, dan dat ze hoopten op de practische vruchten. Hun was de hervorming der Hervormde Kerk *middel* ter bereiking van andere, niet hooger liggende, bedoelingen.

De partij, die in Leyden vroeger de afzetting van diakenen vroeg, om tot de improbatie van eene predikants-beroeping, door deze diakenen mede uitgebragt, te geraken, verklaarde thans: ‘dat de Hervormde Kerk, gelijk die zich heden ten dage in ons land bevindt, zoo niet rechtens, althans feitelijk is afgeweken van de groote beginselen van Gods eigen Woord, zoo ten aanzien van de leer als van den vorm. Dat uit dezen stand van zaken noodwendig volgt de kwetsing van veler geweten in de uitoefening der heiligste pligten. Dat op allen, die de waarheid liefhebben, gelijk die in Christus Jezus is, de verpligting rust om tegen een zoodanigen toestand der Kerk te *protesteren* en den terugkeer te vorderen tot de even bedoelde grondbeginselen, in het Evangelie van God nedergelegd. Intusschen heeft eene ondervinding van vele jaren reeds de vruchteloosheid getoond van elken stap tot een zoodanigen terugkeer, zoolang de kerk in het land bestierd wordt naar hare tegenwoordige instellingen. Men heeft alzoo evenzeer erkend, dat in den gegevenen toestand eene gebiedende noodzakelijkheid, vóór alle dingen, het herstel van de kerkelijke organisatie op haren wezenlijken grondslag vordert.[1)]’

De hervorming van den kerkregtelijken toestand des kerkgenootschaps moest den weg banen tot eene leerstellige herschepping der Nederlandsche Hervormde Kerk. Om dit doel te bereiken, werden geene offers ontzien: die in denkbeelden het ware geloof pleegden te zoeken en om denkbeelden anderen doemden, wilden nu, dat ‘aan de wereld worde het getuigenis geleverd, hoe verschil van denkbeelden in eenheid van geloof wordt opgelost.[2)]’

1) Verslag aan de Hervormde Gemeente van de bijeenkomst te Amsterdam, op 18 Augustus 1848. Amsterdam 1848, bl. 8, 9.
2) Verslag, bl. 11.

Zelfs den Christennaam offerde men op: hij mogt ligt iemand hinderen; ‘het Israël Gods’ werd tot eene vergadering, te Amsterdam, den 18 Augustus te houden, opgeroepen.

Het Israël Gods verscheen: 288 gemeenteleden en 33 predikanten, onder welke laatsten ook die weinige dagen vooraf tot de predikdienst waren toegelaten, daarbij verklaard hadden, zich op *orde en eendragt* met allen ijver toe te zullen leggen, onderwerping aan de kerkelijke wetten beloofd hadden, en zoo even begunstigd waren met de collatie van eene gemeente, die met weêrzin de prediking van het Evangelie van Dordrecht te gemoet zag,[1] - jongelingen, die zich met evenveel regt den titel van predikant aanmatigden, als de pas geëngageerde juffer dien van mevrouw.... Genoeg, 321 Gereformeerde Israëlieten, schriftgeleerden en tollenaren, vergrijsden en baardeloozen, kwamen zamen om te raadplegen over de kranke Nederlandsche Hervormde Kerk. Zonderlinge vereeniging! Welmeenende Hervormings-gezinden, wier doel geen ander was dan wegneming van misbruiken en herstel van wezenlijke grieven der gemeenteleden, nevens mannen, die de hervorming slechts als middel wenschten te gebruiken, om de intellectueele en moreele meerderheid in de Kerk onder de heerschappij te brengen van eene intellectueele minderheid, maar (althans gehoopte) physieke overmagt, - kampvechters voor het ijzeren orthodoxismus en ernstige mystieken, van den fijngevoeligen Johannes-jonger tot den dommen dweeper toe; vurige leiders en een drom van makke, onnoozele schaapkens. Een Edelmogende oproeper zond de tijding dat hij niet konde opkomen, maar bad (vrij tritheistisch) dat ‘God de Heilige Geest’ de overwegingen zoude besturen, terwijl hij in de Tweede Kamer de Hervormde Kerk zoude vertegenwoordigen zonder mandaat. Kerkeraads- en gemeenteleden, wier naam noch aantal vermeld wordt, zonden verklaringen van hunne adhaesie aan het Israëlietische renaissance-Gereformeerdendom.

De vergadering werd door Groen van Prinsterer geleid, duidelijker gesproken, beheerscht. Hij besliste, welke punten niet mogten worden bediscussieerd, en met voorkomende welwillendheid drong hij zijne overtuiging aan de vergadering op. Intusschen had elk der leden van de vergadering volle vrijheid om de gevoelens te ontwikkelen, welke die des voorzitters waren, was een hunner echter zóó ontrouw, om daarvan af te wijken, dan ‘achtte de voorzitter zich verpligt de voortzetting der discussie op dit punt te beletten,’ omdat ‘geenerlei behandeling van bijzondere onderwerpen bij de overweging van een algemeen beginsel te pas komt.’ Zoo had Dr. Capadose b.v. volle vrijheid om ‘(onder verwijzing naar hetgeen hij reeds voor 22 jaren daaromtrent medegedeeld heeft) in eene breedvoerige ontwikkeling omtrent den syncretistischen grondslag en de schadelijke rigting van het Nederlandsche Zendelinggenootschap’ te treden, maar toen, na afloop der ‘breedvoerige ontwikkeling’ de heer Voorhoeven het woord verlangde, om, bevoegd als hij boven velen was, het zendelinggenootschap te verdedigen, - werd hem het zwijgen opgelegd.[1]

1) Hervorming, Nieuwsbl. voor de Ned. Herv. Kerk.
1) Verslag, bl. 24.

Wat wilde die vergadering? Waarom wilde zij het?

Wat zij wilde?

Herstelling van den presbyteriaanschen vorm van kerkbestuur, meerdere invloed der gemeenteleden op de kerkelijke zaken, ziedaar haar eisch. Zij beklagen zich, dat door de kerkeorde van 1816 de leden der gemeente in hunne regten zijn verkort. Zij verklaart[1)]: 'Dat, wat de eigen wetgeving (*Autonomie*) der Kerk betreft, het Woord Gods over de Kerk in haar eigenaardigen werkkring, geenerlei gezag van wereldlijke overheden erkent; en dat de leden der Nederlandsche Hervormde Kerk uit dien hoofde, om niet onder wereldlijken invloed te staan, eene geheele verandering behoeven der Kerkelijke Organisatie van 1816, waarbij dit beginsel ten eenemale voorbijgezien en aan het Gouvernement, in menig opzigt, een daarmede onvereenigbaar regt van tusschenkomst en beschikking toegekend is. Dat, onder elken regeringsvorm, eene Kerk vrij behoort te zijn in haar geloof, bepaaldelijk in de vorming en keus der leeraars en in de inrigting van opvoeding en onderwijs; maar dat, waar de staat geene belijdenis heeft, de betrekking tot de gezindheden onder het gebied der algemeene regels van de gewone wetgeving valt. Zoodat dienovereenkomstig, de Nederlandsche Hervormde Kerk vorderen mag en moet de onafhankelijkheid waarop door de Kerkelijke Organisatie van 1816, en door de verordeningen op het hooger en lager onderwijs zoo velerlei inbreuk gemaakt is; en in 't algemeen de bescherming, overeenkomstig haar oorspronkelijk en eigenaardig beginsel, waarop elke corporatie, dus ook de Nederlandsche Hervormde Kerk, een onloochenbaar maatschappelijk regt heeft.'

'Dat, ten aanzien van de vrijheid der gemeente, het Woord Gods, terwijl het de aanstelling van opzieners en diakenen voorschrijft, van het goeddunken ook der geheele gemeente gewag maakt[1)] en het heerschappij voeren over het erfdeel des Heeren verbiedt[2)]; en dat de leden der Nederlandsche Hervormde Kerk daarom de verwerping moeten vragen van den tegenwoordigen Aristocratischen of Oligarchischen Kerkvorm, opgedrongen door de wereldlijke magt, strijdig evenzeer met de voorschriften van den Bijbel als met de Presbyteriaansche herinneringen der Kerk, en waardoor men, onder een schijn van vertegenwoordiging, een revolutionair alvermogen, ter verdooving van alle levenskracht, ter begunstiging van dwaalbegrippen, ter verdrukking van de kern der gemeente, in naam en onder het schild der Regering, aan eenige zeer weinigen in handen gegeven heeft. Dat, bij het ontwerpen van eene nieuwe Kerkelijke Organisatie, de gelijkheid der geloovigen, onder den eenigen Koning der Kerk, en het regt der gemeenten om deel te nemen aan de verkiezing van leeraars en opzieners niet mag worden miskend'

Tot dusverre heeft de vergadering memigen bondgenoot: wie op hervorming aandringen in de inrigting der Kerk, doen min of meer dezelfde eischen. Wáárin zich menigeen van de vergadering onderscheidt, is dit voornamelijk, dat weinigen bij de regering van 1816 en bij de kerkbesturen, krachtens de kerkelijke organisatie van dat jaar bestaande, zóó kwaad opzet vooronderstellen; de meesten

1) Verslag, bl. 40, 41.
1) Hand. VI:2, 5. XV:22.
2) 1 Petr. V:3.

schrijven, en welligt niet ten onregte, voor een groot deel aan de omstandigheden van dien tijd toe wat hier aan boos overleg wordt toegekend.

Of de vergadering algemeen stemregt wil, is niet duidelijk. De aangenomen verklaring laat op dit punt veel duisters over, dat niet geheel wordt opgeklaard door het zeggen des heeren Da Costa ‘dat hier geene bepaling is aangaande de mate of wijze van den invloed der gemeenteleden op de zamenstelling van het Kerkbestuur. Hier is alleen sprake van het Bijbelsch beginsel, *dat elk levend lid der gemeente*, *door den invloed des Heiligen Geestes*, *de bevoegdheid heeft*, *om mede te oordeelen over de gaven welke God ook aan anderen heeft gegeven*, *om in de gemeente voor te gaan*[1].’ Immers is het te verwachten, dat *elk* lid zich een levend lid zal noemen, en voor zich aanspraak zal maken op de erkenning als werktuig des Heiligen Geestes; andere leden zullen meenen, dat dit lid dood is of alleen in koortsachtige spanning de teekenen geeft, die hij levensteekenen acht; zij zullen welligt van oordeel zijn, dat de Geest, dien hij als den Heilige wil opdringen, een zeer onheilige, wereldsche, vleeschelijke is, zoo als zich ook inderdaad zeer dikwijls de uitingen van den wereldschen geest van eigendunk, heerschzucht, liefdeloosheid en volkstrots als vruchten van den Heiligen Geest trachten voor te doen. Nóg neemt de booze zoo gaarne de gedaante van een' engel des lichts aan. Wie zou nu hier moeten beslissen? Een collegie van keurmeesters? Door wie zouden deze gekeurd en aangesteld moeten worden? Had men deze zwarigheid al overwonnen, zou men dan toch, door de aanstelling dier keurmeesters, niet weder vervallen tot de oude, nu zoo verfoeide, Aristocratische en Oligarchische vormen? De heer Da Costa of de vergadering wil toch niet weder *andere* aristocraten en oligarchen in de plaats der nu regerenden stellen? De vergadering vraagt toch geen' meerderen invloed der gemeenteleden, opdat zij bij de levende leden met doode candidatenlijsten zou kunnen rondloopen, ten einde stemmen te werven, en zich alzoo over te geven aan den invloed van den onheiligen geest der wereld, die ook liberalen om hervorming doet roepen, om - die liberalen op 't kussen te helpen?

De vergadering heeft regt te vorderen, dat wij verklaren, dat zij alleen langs regelmatigen weg tot de veranderingen, door haar beoogd, wenscht te geraken. Zij wil geene revolutie: alleen langs den wettigen weg wil zij haar oogmerk bereiken. Zij verklaart uitdrukkelijk aan de synode, dat zij ‘leeraars en leden zijn van..... het Kerkgenootschap, gelijk dit in 1816 opgerigt is[1]’ - en hierin ligt van zelve de erkenning opgesloten

1°. Dat eene hervorming van dat Kerkgenootschap, ook volgens der adressanten overtuiging, alleen van de synode, krachtens de Kerkelijke Grondwet van 1816 bestaande, kan en mag uitgaan.

2°. Dat ook zij, adressanten, als *leden* van dat Kerkgenootschap verpligt zijn, zich aan de wetten en de overheid van dat Kerkgenootschap te onderwerpen, - de eerste en onloochenbare voorwaarde van het lidmaatschap eener vereeniging.

3°. Dat, behaagt het den adressanten in dat Kerkgenootschap niet langer, twee wegen hun openstaan:

1) Verslag, bl. 19.
1) Verslag, bl. 42.

a. uittreding uit de gemeenschap - de wettige, de Christelijke weg.
b. verzet tegen de wettige overheden, - de weg van die ‘die tweedragt, secten ende muyterye in Kercken ende wereltlicke Regeeringen begeeren aen te richten,’ wie in den naam des Heeren verkondigd wordt ‘dat se geen deel in 't Rycke Christi hebben.’

Hoogst verblijdend achten wij deze verklaring, vooral omdat, wen de voorzitter als eene belangrijke aangelegenheid ter bespreking voorstelt[1)]: ‘De pligtmatige houding van getrouwe lidmaten der gemeenten waar de Kerkeraad zich ontrouw en vijandig aan de Kerkleer betoont; vooral wanneer dien ten gevolge, alle gelegenheid om, in de Kerkgebouwen, het waarachtig Evangelie te hooren ontbreekt, -’ dit ligtelijk het vermoeden konde opwekken, als gevoelde die voorzitter eenigen lust om de gemeenteleden tegen hare wettige Kerkelijke overheid op te zetten, - welk vermoeden na eene verklaring als de bovenstaande geheel ongegrond blijkt.

Vooral wenscht de vergadering, bij de Hervorming van het Kerkgenootschap, den invloed des gouvernements geweerd te zien. Zij beklaagt zich, en onzes inziens geheel teregt, over het ingrijpen van den Staat in de regten der Kerk en over de wederregtelijke uitoefening van *jura in sacra.* Hare verklaring hieromtrent deelden wij boven reeds mede. Zonderling moet het hierbij schijnen (en een lid der vergadering zelve merkte dit op), dat men in weêrwil van die verklaring en van dien regtmatigen eisch op diezelfde vergadering een adres aan den Koning arresteerde, waarin de adressanten niet slechts kennis geven van hun standpunt, van hun' wensch en van de middelen, ter vervulling van dien wensch reeds aangewend, maar ook Z.M. ‘eerbiedig verzoeken niet als wettig te erkennen een, enkel door overleg van het Kerkbestuur, zonder voorafgaande en behoorlijke kennisneming der Gemeenten, tot stand gekomen Algemeen Reglement.’

Wij verblijden ons, dat de Synode de teekenen des tijds heeft verstaan en aan de Kerkeraden het Concept van het nieuwe Algemeen Reglement heeft toegezonden, maar wij moeten toch herinneren, dat de Synode, hadde zij alleen de consideratiën der provinciale Kerkbesturen ingewonnen en daarop het nieuwe Algemeen Reglement definitief vastgesteld, volkomen in haar regt geweest ware.[1)]

Adressanten vragen dus, dat de Koning een wettig vastgesteld Reglement niet erkenne. Komt nu der Regering het regt toe, om eene door de als wettig erkende Kerkelijke magt aangenomen Grondwet voor de Hervormde Kerk te verwerpen, alleen omdat die Grondwet aan eene over- over- kleine minderheid, *drie honderd een en twintig* leden, niet behaagt, - komt haar dus het regt toe, partij te kiezen tusschen bestuurders en bestuurden, derhalve zich te mengen in de innerlijke zaken van het Kerkgenootschap, dan schijnt de eisch om losmaking der banden van den Staat naauwelijks ernstig gemeend. De heer Groen van Prinsterer verklaart daartegen:[2)] ‘Het gaat niet aan, wanneer men iemands zaken bedorven of hem in boeijen geklonken en aan zijne tegenpartij overgeleverd heeft, daarna, onder den schijn eener naauwgezette eerbiediging zijner onafhankelijkheid, te beweeren dat men geen deel mag nemen

1) Verslag, bl. 30.
1) Algemeen Reglement Art. 15.
2) Verslag, bl. 28, 29.

aan het vergoeden eener schade die men zelf berokkend, aan het verbreken van een band dien men zelf gelegd heeft. De Regering heeft door het onwettig opdringen eener Organisatie in 1816, de Kerk geleverd aan eene partij, welke zich, onder haar voortdurende bescherming, van bijkans alle Kerkelijke collegiën, met ter zijdestelling der Gemeente en met vertreding van de regten der Kerk, meester gemaakt heeft. De onvoorwaardelijke vrijlating aan dit opgeworpen Kerkelijk beheer, om over de onvermijdelijk geworden wijziging der reglementen naar goedvinden te beslissen, zou uitloopen op de bevestiging ook thans door het Gouvernement van het onregt, met medewerking en ondersteuning van het Gouvernement, jaren achtereen gepleegd.'

Verstaan wij deze plaats wèl, dan wil de heer Groen van Prinsterer, en natuurlijkerwijze de vergadering, door hem geleid, met hem, dat de Staat voor ditmaal den heer Groen van Prinsterer helpe aan eene omkeering der Kerkbesturen, dán kan, dán behoort de Staat zich terug te trekken, dán kan de 'getrouwe' Kerk, d.i. de heer Groen van Prinsterer en de door hem geleide vergadering, zichzelve wel helpen, en de Staat zie wel toe, om der dán lijdende partij niet de hand te reiken: dat was ingrijpen *in sacra.*

Presbyteriaansche Kerkvorm, regtstreeksche verkiezingen met een' hooger of lager' census van Christelijk leven, vrijheid van Staatsinvloed, nadat de Staat de vrienden geholpen heeft, - ziedaar dus het doel der Amsterdamsche bij-synode; echter niet het *einddoel:* dit doel, eenmaal bereikt, moet het middel worden om een ander wit te treffen. Welk is dit einddoel, wáárom wil de vergadering die hervorming? is de vraag, die zich nu aan ons voordoet.

De vergadering verklaart, wat zij niet, wat zij al wil.

'Geene vrije verkondiging van elke leer.'[1] Bedoelt de vergadering vrije verkondiging van Joodsche, Heidensche of Muhamedaansche leer? Zij zegge dan, wie de verkondiging van zulk eene leer in het Hervormde Kerkgenootschap wil: voldoet zij aan dezen eisch niet, zij kan het verwijt niet ontgaan, dat zij in den wind gesproken en een' vrij nutteloozen wensch geuit heeft. Heeft de vergadering alleen het oog op de *Christelijke* leer, en wil zij niet, dat *alle* Christelijke leerstukken, gelijkelijk verkondigd worden, zij zie dan toe, of zij den naam van Christelijk niet heeft verbeurd, en of zij niet meer aan de eischen der opregtheid zou beantwoorden, wanneer zij zich noemde: *Gereformeerd-half-Christelijk*, of:
Israëlietisch-quasi-Gereformeerd-schijn-Christelijk.

Voorts wil de vergadering: 'Geen gelijkstellen van waarheid en leugen, zoodra slechts de schriftuurlijkheid van lasterlijke wanbegrippen beweerd wordt.'[2]

Waarheid en leugen gelijkstellen, wil voorzeker niemand in de Hervormde Kerk: wie voor een onwaar of minder waar denkbeeld gelijk regt als voor de waarheid eischt, doet dien eisch niet in het wanbegrip, dat waarheid en leugen gelijke regten hebben, maar hij verkeert in de dwaling, dat zijne onwaarheid of halve waarheid volle waarheid is. Dwaalt hij hierin, de éénige weg om hem te rigten en de waarheid in haar uitsluitend regt te handhaven, is de toetsing zijner beweerde waarheid aan den algemeen erkenden toetssteen, d.i. Gods openbaring in rede en Bijbel. Beweert iemand de schriftuur-

1) Verslag, bl. 14.
2) Verslag, bl. 6.

lijkheid van lasterlijke wanbegrippen, b.v. Gods welbehagen in de verdoemenis van zondaren, dan blijkt de ongegrondheid van dit beweren terstond uit de Schrift, òf de Schrift is niet waarvoor ze gehouden wordt: in het laatste geval heeft de Kerk een ander gezag noodig, een gezag, boven de Schrift verheven, klaarblijkelijk door God-zelven ingesteld. Dit gezag is nog niet gevonden, ook niet door de Amsterdamsche bij-Synode, althans zij heeft het niet genoemd. Maar daarom had de vergadering ook *die* verklaring van 't geen zij niet wil kunnen achterhouden. Zij bevat niets dan hetgeen *elk* lid der Hervormde Kerk *niet* wil, - òf zij doet een' onuitvoerlijken eisch, en dáártoe behoeft geene vergadering in het Odéon te Amsterdam gehouden te worden.

Eindelijk, de vergadering wil[1)]

'Geen *formulierdwang.* De Commissie is eenstemmig, dat de vraag omtrent onvoorwaardelijke aanneming van den geheelen inhoud der formulieren in deze vergadering niet behoeft, noch behoort ter tafel te worden gebragt.'

Deze verklaring is zeker zóó verrassend, dat wij te vergeefs naar den sleutel er van zouden zoeken, had de vergadering niet met eene waarlijk treffende naïviteit de beweegreden van haar afstaan van formulierdwang opengelegd. Op de vraag van Mr. van der Kemp, 'wat men door *de belijdenisschriften* verstaat? Zijn het de Formulieren van eenigheid met of zonder de Liturgische schriften? worden de leerregelen van de Synode van Dordt hier mede onder de Formulieren geteld?...' antwoordt de voorzitter dat het, gelijk hij reeds in de voorafspraak aangemerkt heeft, ongeraden en ondoenlijk is zich te begeven op dit terrein. Dat het oogmerk der Bijeenkomst vervalt, dat alle gemeen overleg en zamenwerking der Christenen in het Kerkgenootschap ten huidigen dage onmogelijk wordt, zoo men voorafgaande afdoening der Formulierquaestie begeert; dat wij ons vereenigd gevoelen in de aanneming der waarheden die, zoo als de ingeving der H. Schrift, de Drieëenheid, de regtvaardiging door het geloof alleen, de onmisbaarheid der wedergeboorte en der heiligmaking, in ieder tijdperk van waarachtig geloofsleven, de banier der Christelijke Kerk geweest zijn; maar dat diezelfde overeenstemming voor als nog niet in allen deele gezien wordt, ten opzigte òf van het *verbindend gezag* der Symbolische schriften, òf van de wijs, waarop de voordragt en ontwikkeling der Praedestinatie-leer daarin geschied is. Dat, naar het oordeel der commissie, deze en dergelijke strijdvragen, met volkomen behoud van het wederzijdsche standpunt, evenwel, wat de behoefte van het tegenwoordig oogenblik aangaat, kunnen en moeten ter zijde worden gesteld; dat zij ter behandeling niet rijp zijn; dat, indien deze behandeling desniettemin beproefd wierd, het beter ware de vergadering te laten uiteengaan.[1)]'

De vergadering, 't is middagklaar, bestond dus uit ongelijkslachtige bestanddeelen, die, om een gemeenschappelijk doel te bereiken, iets van hun standpunt ten offer bragten. Dat iets was echter veel. Het verbindend gezag der formulieren van eenigheid was lang het aanbeeld, waarop geslagen, de letterlijke inhoud der formulieren vaak het wapen, waarmede de tegenpartij bestreden werd. De verantwoording der concessie zij der vergadering overgelaten, - van de concessie

1) Verslag, bl. 12, 13.
1) Verslag, bl. 15, 16.

zelve nemen wij acte, en herhalen het met nadruk, dat

de vergadering geene beweerde schriftuurlijkheid wil,
GEEN FORMULIERDWANG.

Moet de aandacht niet gespannen worden op de vraag: Wat de vergadering wel wil?

Het beslissende gezag is verworpen van Schrift en Formulieren. Rest er iets dan RATIONALISMUS?

Laat ons zien:

De vergadering wil ‘op de historische lijn vooruitgaan.[1)]’ Goed: verklare zij maar behoorlijk, welke historische lijn, welken vooruitgang zij bedoelt. *Haar* historische lijn kon een cirkellijn zijn. Inderdaad schijnen de denkbeelden der vergadering omtrent de historie vrij zonderling: zoo worden[2)] de leerstukken ‘van ingeving der H. Schrift, van Oud en Nieuw Testament, Drieëenheid, Erfzonde, voldoening door het bloed des kruises, regtvaardiging door het geloof alleen, Wedergeboorte, Heiligmaking en Vrije genade’ gezegd ‘in de eerste eeuwen der Christenheid op den voorgrond gesteld te zijn’ - eene bewering, uit eene historie geput, ons en zeker velen met ons onbekend. Wij meenden te weten, dat sommige dier leerstukken niet vóór het Nicesche Concilie, anderen niet vóór Augustinus, nog anderen niet vóór Anselmus op den voorgrond waren gesteld, en ook bezwaarlijk op den voorgrond gesteld konden worden, daar ze niet bestonden.

Toch hooren wij verder, dat ‘de onophoudelijke verdediging van die waarheden tegen de dwaling de geschiedenis uitmaakt van de Christelijke kerk.’ Dus heeft de Christelijke kerk geene geschiedenis gehad vóór die leerstukken en de tegenovergestelde dwalingen bestonden; daarenboven schijnt dan de geschiedenis der Christelijke kerk een doorloopend verhaal van strijd tegen dwalingen des verstands te zijn, zóó dat zij geen innerlijk levensbeginsel heeft, geene innerlijke ontwikkeling en beweging, maar een bloot parasitenleven op het ligchaam der dwalingen, bij wier dood ook de geschiedenis der Christelijke kerk moet ophouden, d.i. de Christelijke kerk moet sterven. Welligt is de vergadering méér dualistisch dan Zoroaster, gelooft zij niet aan de eindelijke overwinning van het kwaad door het goed, aan het ‘God alles en in allen.’ Welligt is dit geloof ook maar een wanbegrip, waarvan de schriftuurlijkheid beweerd wordt. Zeker is het, dat de denkbeelden der vergadering omtrent de historie zonderling zijn, en weinig geschikt om vertrouwen in te boezemen op haar voortgaan op de historische lijn.

Waarin bestaat bij haar dat voortgaan op de historische lijn? De vergadering behoudt die leerstukken van de oude kerk, welke haar behagen, zoo als ‘de ingeving der H. Schrift, de Drieëenheid, de regtvaardiging door het geloof alleen, de onmiskenbaarheid der wedergeboorte en der heiligmaking,’ - maar laat vallen, althans als ἀδιάφορον ter zijde liggen o.a. - de PRAEDESTINATIE, omdat - al hare leden het daaromtrent niet eens zijn. Weet de vergadering niet, dat de praedestinatie tot het Gereformeerde leerbegrip behoort, dan kent zij dit niet.

De voortgang der historische lijn bestaat dus *niet* in het voortbouwen op de vroeger gelegde grondslagen, *niet* in het ontwikkelen van de kern, in de vroegere, nu verouderde, schors besloten; maar

1) Verslag, bl. 12.
2) Verslag, bl. 45.

in het willekeurig overnemen van sommige leerstukken, met verwerping of onzijdigverklaring van anderen, niet omdat deze niet op den Bijbel gegrond zijn, maar omdat zij zich aan het verstand der vergadering aanbevelen.

De éénig ware naam hiervoor is:

RATIONALISMUS.

Wie al de leerstukken, welke de heer Groen van Prinsterer gelieft te behouden, geloovig aanneemt, is een 'getrouwe, een geloovige.'

De over-over-groote meerderheid der Nederlandsche Hervormde Kerk is ontrouw, pleegt verraad aan de Gereformeerde Kerk, staat schuldig aan onderdrukking, omdat zij niet alle leerstukken aanneemt - niet van den Bijbel, niet van de oude Gereformeerde Kerk, niet van de formulieren van eenigheid, maar - van den leider der Amsterdamsche bij-synode, den heer Groen van Prinsterer.

De geloofsregel voor de Nederlandsche Hervormde Kerk mag dus van niemand anders uitgaan dan van den heer Groen van Prinsterer.

De hervorming der Hervormde Kerk moet plaats hebben, opdat de magt om dien geloofsregel uit te vaardigen en te doen opvolgen kome in handen van den heer Groen van Prinsterer.

- S -

Oorlogsverklaring der stellige wijsbegeerte aan geloof en bespiegeling.

Comment fais tu donc, pour vivre toujours hors du vrai?
SAND.

Reeds dikwijls is het gezegd, dat onze eeuw geweldig materialistisch is. Gelijk men wel eens bij bijzondere personen opmerkt, die hun leven doorbrengen te midden van raderen en raderen, dat zijzelven bijna machines worden, zoo schijnt ook onze eeuw denzelfden magischen invloed te ondervinden. Nog zijn er twee sterke magten, die tegengesteld zijn aan de materialistische rigting, die zich zoowel in de staatkunde als in het volksleven openbaart. De speculatieve philosophie is de verklaarde vijandin van het materialisme, hetwelk zij bestreden en verslagen heeft; zij zweeft in het bovenzinnelijke en veracht te veel de ervaring en de even zekere, even noodzakelijke uitspraken van het menschelijk gevoel, om zich alleen te verheffen tot zuivere logische consequentie. De verwoestingen door een Tamerlan gebragt over de volken, die zijn toorn hadden opgewekt, zouden slechts kinderspel zijn, bij den gruwel der verwoesting, die aangerigt zou geworden zijn onder de volken van Europa, als het geloof eindelijk bezweken ware onder den geweldigen aanval, welken de speculatieve philosophie met hare kunstige sophismen, met hare hairklovende dialectica, met hare verbijsterende metaphora's, met hare hoogmoedige grootspraak op hetzelve ondernomen heeft. Maar nog heerlijker, nog troostrijker, o volken! is het uitmuntend verschiet. Want ook de speculatieve wijsbegeerte ligt daar verslagen, onmagtig om zich te verzetten tegen den magtigen denker, die haar als

met een enkelen slag vernietigde, terwijl zij voor haren val de Christelijke Godsdienst zal onttroond hebben.[1)]

Een magtige toovenaar (Comte) heeft de reeds lang ten grave gedaalde materialistische wijsbegeerte door bezweringen doen opkomen, en gehuld in het schitterend kleed der nieuwste Parijsche mode, treedt zij wederom te voorschijn, met denzelfden eigenwaan als vroeger de speculatieve philosophie, maar met open vizier en met meer opregtheid, en niet als deze onder den schijn van diepen vrede met het Christendom. Waarom o dwaas, zoo spreekt zij, vermoeit gij u met te vragen of er een God is, de geschiedenis heeft u immers geleerd, dat men te vergeefs een bewijs voor zijn aanzijn heeft gezocht. Ik los u immers alle vragen op. ‘Met iedere wetenschappelijke verklaring van een waargenomen verschijnsel, wordt het minder noodig de werking van een God te erkennen, omdat die wetenschappelijke verklaring den mensch geheel en volkomen voldoet’ (bl. 33.) Gij vraagt van waar ben ik? Welnu is niet alles klaar en duidelijk, als men u de verschijnselen verklaart en de geheimen ontraadselt van de ontwikkeling en de geboorte der vrucht. Gij vraagt, waarom moet ik lijden? Al uwe vragen worden immers beantwoord door uwen geneesheer, die u op uw verzoek eene historia morbi geven zal. Gij vraagt, wat is mijne bestemming? Welk eene dwaze vraag: wat kan duidelijker zijn, waarnemen, rekenen, wegen, scheikundige proeven nemen, tot gij niet meer meten en wegen kunt.

In ons vaderland heeft de materialistische philosophie nooit grooten bijval gevonden; ook in Duitschland heeft zij nooit grooten opgang gemaakt. Reeds vroeger bestond in Frankrijk eene groote neiging voor de empirische Wijsbegeerte, lang voordat zij door Condillac methodisch voorgedragen werd. Men moest niet indringen in het wezen der dingen en in de geheimen der natuur, maar den oorsprong van alle menschelijke kennis uit de waarneming verklaren. Helvetius maakte de consequentie van dit stelsel voor de moraal; alle zedelijke begrippen en oordeelen alle deugden en ondeugden, leidde hij af uit waarneming. De menschen zoeken slechts het nuttige; en ook die deugden welke door hem hooger gesteld zijn, worden afgeleid uit eene gelukkige natuur of uit eerzucht. De heerschappij van het sensualisme en empirisme werd immer ruwer en door atheisme vergezeld en ondersteund. Het *Systême de la Nature* was de giftige vrucht van den boom dezer kennis. Gelukkig nam de Wijsbegeerte eene betere rigting aan. De pogingen van Cousin om aan de psychologie meer bijval te geven zijn bekend.

Onder een anderen naam, onder dien van *stellige Wijsbegeerte* wil het materialisme den schepter der heerschappij veroveren over alle menschelijke kennis. Het aangekondigde boekje wil de stellige Wijsbegeerte aanbevelen aan het Nederlandsche volk. Het is te verwachten, dat zij, even als vroeger haar hoofd zal stoten tegen den godsdienstzin onzer landgenooten, die zich hun geloof aan God niet zullen laten ontnemen en hun geloof aan deugd en zedelijkheid niet wenschen verzwakt te zien. Wel zijn er velen in ons midden, die op het oppervlakkige deistische standpunt staan van een Hardy uit den Juif errant, die in de beproevingen bezwijkt en zich werpt in de armen van

1) De Stellige Wijsbegeerte tegenover Geloof en Bespiegeling. Eene wijsgeerige proeve. Te 's Gravenhage, bij K.W. Pickhardt.

het Jezuïetisme, waardoor de schrijver niet onaardig zelf het vonnis uitspreekt over de oppervlakkige wijsbegeerte, welke hij schijnt voor te staan. Doch het grootste gedeelte van Hollands ingezetenen is nog niet afgeweken van den grondslag, waarop onze vaderen den bloei van hun vaderland en de rust hunner zielen wenschten te bouwen. De materialistische wijsbegeerte is reeds geoordeeld, niet door eenige regterlijke magt, want eene philosophische rigting, een wijsgeerige geest kan door geene auto da fez worden onderdrukt, zij is geoordeeld door de regtbank der wetenschap. De geschiedenis heeft geoordeeld, zij is gevonnisd gelijk elk van God afwijkend werk veroordeeld wordt door hare eigene vruchten.

Comte sprak van de stellige Wijsbegeerte, dat zij nooit eene volstrekte ontkenning uitspreekt, zelfs daar waar het leerstellingen betreft, die het meest met den tegenwoordigen verstandelijken toestand van de in beschaving het verst gevorderde volken strijden. Aan dat beginsel is deze proeve dier Wijsbegeerte niet getrouw gebleven. De schrijver schijnt dan de strekking van deze philosophie zelf niet regt te hebben begrepen, of liever hij heeft door den titel van zijn werk, waardoor hij zich plaatst tegenover geloof en bespiegeling, aangetoond hoe weinig zulke verzekeringen van verdraagzaamheid beteekenen. Gewoonlijk maken de ontwerpers van Wijsgeerige Stelsels niet al de consequenties, die daaruit noodzakelijk volgen, daardoor nemen zij dikwijls vele menschen in, die er een afkeer van zouden hebben, als zij de gevolgen kenden, die eerst later worden ontwikkeld. Zoo maakte de Hegelsche Wijsbegeerte veel indruk op brave godsdienstige menschen, toen zij de gevolgen nog niet vermoedden, welke dit stelsel, consequent ontwikkeld, noodzakelijk hebben moest. De titel schijnt ons onjuist, immers de stellige Wijsbegeerte presenteert zich als staande op het derde standpunt van menschelijke ontwikkeling. De mensch begint met geloof, gaat voort tot twijfel en eindigt met het stellige. Staat dan de stellige Wijsbegeerte tegenover geloof en bespiegeling? staat de man tegenover het kind en den jongeling?

Welaan zien wij met welke wapenen deze bestrijder van Christendom en metaphysica in het strijdperk verschijnt. Hij vangt aan met een getuigenis van Matter aangaande den tegenwoordigen wetenschappelijken toestand van Duitschland. ‘Alles - zoo zegt hij - heeft een weifelenden gang, de Wijsbegeerte heeft hare heerschappij nedergelegd.’ Voorzeker men kan alles uit een ongunstig oogpunt beschouwen. Zoo in Duitschland alles een weifelenden gang moge hebben, is het niet in de wiskunde, niet in de sterrekunde, niet in de physiologie dat Duitschlands wijsgeeren weifelen; maar aangaande de hoogste waarheden der menschheid, aangaande God, Christendom, onsterfelijkheid; en zullen die waarheden door de stellige Wijsbegeerte eene meer vaste houding verkrijgen? De inhoud van dit boekje moge het getuigen. Voorzeker toen de Hegelsche philosophie ten ondergang neigde, moest er wel een weifelende toestand geboren worden. Hoe weinig moet men met den tegenwoordigen toestand der Duitsche philosophie bekend zijn, om niet te weten, dat vele kundige mannen ernstig werkzaam zijn aan de wederopbouwing van het theisme. ‘De Godsdienst, reeds sinds lang door de Wijsbegeerte onttroond enz.’ (bl. 1) De godsdienst moge onttroond geworden zijn door de philosophie van een Robespierre, een de la Mettrie, een schrijver van het

Systême de la Nature; in Duitschland is de godsdienst alleen onttroond geworden, door die ongelukkige uitloopers eener philosophie die eenzijdig alle ervaring verachtte, die alleen denken, alleen weten wilde. De godsdienst vindt nog vele warme en tevens geleerde voorstanders, zij is in Duitschland, Gode zij dank, nog niet onttroond. In zulke redeneringen zoekt men de antecedenten, om de behoefte te doen gevoelen aan eene Wijsbegeerte, die even eenzijdig aan de waarneming vasthoudende, als de Hegelsche de waarneming verachtte, aan de behoefte van den mensch niet voldoen kan.

Reeds sinds lang trad de natuurkunde op als eene magtige vijandin des bijgeloofs, als eene scherpe beoordeelster van menigvuldige historische stukken der H. Schrift, maar nu zal zij te velde trekken tegen geloof en bespiegeling in het algemeen. Heeft nu de speculatieve philosophie hare heerschappij reeds nedergelegd na de godsdienst onttroond te hebben, waarom dan op nieuw eene wijsgeerige proeve geschreven tegen het onttroonde geloof, en de verslagene bespiegeling? of meent de schrijver welligt dat de wetenschap in ons vaderland nog niet zoo ver gevorderd is? Welnu dan willen wij zien welke wapenen door hem zijn aangevat om het geloof en de bespiegeling te bestrijden! Men merke deze beoordeeling niet aan alsof wij den invloed van het boekje zouden wezen. Overtuigd dat de stellige Wijsbegeerte in ons land evenmin opgang maken zal, als de materialistische van vorige dagen, behoeven wij dit boekje slechts even in te zien, om alle vrees af te leggen.

Na te hebben opgemerkt wat de stellige Wijsbegeerte aan de menschheid belooft (zij zal namelijk te velde trekken tegen de dwalingen van geloof en twijfel en eene onwankelbare zedeleer vestigen op de waarneming), geeft de schrijver eene biographie van Auguste Comte. Hij wordt zelf sprekende ingevoerd. Nederigheid is juist de deugd van vele wijsgeeren niet. Zelfs Kant verklaarde met niet weinig zelfvertrouwen, dat hij niet vreesde wederlegd maar wel niet begrepen te zullen worden. Comte zegt onder anderen van zichzelven ‘dat hij tot heden de eenige wijsgeer is, die noch in zijne geschriften, noch in zijne gedragingen ooit iets wat met zijne overtuiging in strijd was heeft toegegeven’ bl. 7 van eene taak waartoe hij ‘bijzondere geschiktheid had,’ ‘heeft hij zich gekweten, met een uitslag die door de edele zorg zijner kweekelingen en van zijnen chef, den voortreffelijken Dulong, in de geleerde wereld eene schitterende bekendheid verworven heeft’ bl. 8.

In het tweede gedeelte van zijn werk begint de schrijver met het vermelden van den strijd tusschen theologie en metaphysica, waarbij hij echter alleen Opzoomer en zijne bestrijders schijnt onder het oog te hebben. Is dat nu philosophie, aan te toonen dat een pennestrijd tusschen een wijsgeer en een godgeleerde onbeslist gebleven is; omdat twee personen, ‘die a priori het besluit gevormd hadden’ (bl. 14) om zich niet te laten overtuigen, de kampplaats verlaten hebben, zonder dat een van beiden het slagveld behouden heeft, daarom zal de strijd tusschen theologie en metaphysica onbeslist gebleven zijn.

De beschuldiging tegen de metaphysica ingebragt is hoogst oppervlakkig ‘geene van hare stelsels zal ooit kunnen voldoen aan al de behoeften, die zich bij den mensch doen gevoelen.’ Heeft men dat ooit van de metaphysica kunnen verlan-

gen? Zal de stellige wijsbegeerte aan al de behoeften van den mensch voldoen?

'De mensch moet *weten;* maar hij moet zuiver weten, zonder inmengselen van geloof en twijfel. De wijsgeer zegt ik geloof niet omdat ik weet.' (bl. 19) Welk eene verbazende tegenstrijdigheid. 'Het kan niet bewezen worden dat God bestaat (bl. 20). Men kan van de wonderen (tegenwettelijke feiten genoemd) niet zeggen dat ze onmogelijk, ook niet dat ze mogelijk zijn. De rede eindigt, zegt hijzelf, met een *non liquet.* 'En de mensch moet weten, zuiver weten, zonder inmengselen van geloof en twijfel, en eene wijsbegeerte welke aan die behoefte van den mensch voldoen zal, die niet twijfelt omdat zij weet, eindigt met een *non liquet* in die dingen, welke de eerste behoeften zijn voor den mensch, die behalve een ligchaam ook nog een denkenden geest heeft. De wijsbegeerte, die niet gelooft, omdat zij wil weten, zegt aangaande Gods bestaan: 'ik kan niet verder komen dan tot het geloof dat Hij bestaat.' Die wijsbegeerte staat tegenover de metaphysica die het redelijke wil aantoonen van dat geloof, die wijsbegeerte staat tegenover het geloof.

Ofschoon men in het eerst zoude vermoeden dat de stellige wijsbegeerte alle geloof verwerpt, verklaart de schrijver nu zijne meening duidelijker. Niet alle geloof wordt in de wetenschap verworpen. 'Voor ieder, die het voor zichzelven niet wetenschappelijk bewijzen kan, blijft het een punt van geloof, dat de aarde om de zon draait; hij gelooft wat op de waarneming van anderen berust, wat door anderen geweten wordt.' Wel u, o mensch! die met deze wijsbegeerte het geloof verwerpt, gij hebt te gelooven aan menschen die in de wetenschap boven u staan, welk eene heerlijke leer voor het volk, jammer dat het zich daaraan niet onderwerpen zal. 'Hetgeen op grond van de wetenschap geloofd wordt kan steeds bewezen worden, het wordt telkens meer bevestigd door andere waarnemingen, en is derhalve veilig voor allen gegronden twijfel.' Welke geloofwaardigheid blijft er dan voor de geschiedenis over? De gebeurtenissen van vorige eeuwen kunnen niet meer waargenomen worden; zij kunnen niet meer door waarneming bevestigd of bewezen worden. Hoeveel is er niet door de stellige wetenschappen geloofd geworden, dat naderhand niet bewezen, maar wederlegd werd? Hetgeen men waande te weten, was dikwerf niet meer dan eene meening te voorschijn geroepen door eenige verschijnselen, waartoe de waarneming zich moest bepalen. Hoeveel is er in de natuurkunde nog onzeker: moet men zich met dat onzekere in het geheel niet inlaten, of moet men zich aan het waarschijnlijke houden als men de zekerheid niet verkrijgen kan?

Na aan de uitspraak der Fransche revolutie van de vorige eeuw: *er is geen God* in zekeren zin eene onmiskenbaar wijsgeerige beteekenis te hebben toegekend, werpt de schrijver de beschuldiging van atheïsme van zich af. Ook Comte was van Atheïsme beschuldigd geworden. Interdum naturae bonitate vincuntur. Nu bestrijdt hij den heer Opzoomer en in deze redenering is hij niet het ongelukkigste. Hij spreekt breedvoerig over Opzoomers bekende stelling aangaande het bewijs voor Gods bestaan. Hieromtrent zegt hij zeer juist: 'dat God, juist omdat hij geen grond heeft, volmaakt, en Opzoomers stelling, juist omdat zij geen grond heeft, hoogst onvolmaakt is.' 'Opzoomer kan de stelling dat God bestaat niet bewijzen. En op die gedachte komt het aan, van die

gedachte hangt alles af. Uw standpunt is niet hooger dan dat van de onschuld des geloofs. Uw laatste antwoord is '"van de kennis van God gaat de ware wijsbegeerte uit"' 'uwe ware wetenschap zegt gij te kunnen en te moeten bewijzen, maar de gedachte waarvan gij alles laat uitgaan, waarin gij wilt dat alles gegrond is, deze sluit gij buiten de ware wetenschap.' En nu zal dan eindelijk de aanval komen tegen de *bespiegeling.* Wij verlangen te zien met welk een geducht zwaard de stellige wijsbegeerte tegenover de bespiegeling den aanval beginnen zal - en wij vinden niets meer. De speculatieve wijsbegeerte zal veroordeeld zijn omdat Opzoomer inconsequent is, omdat aan Opzoomer wordt aangetoond dat hij nog staat op het standpunt des geloofs. Zijn ook Spinosa, Hegel, Feuerbach inconsequent omdat Opzoomer inconsequent is? Heet dat nu wijsbegeerte? Is dat nu de philosophie van mannen, die op het derde standpunt staan van menschelijke ontwikkeling? Wat zouden mannen als een Hegel en anderen teruggebeefd hebben voor zulk een aanval? Er is geen twijfel aan: oogenblikkelijk zouden zij hun stelsel hebben opgegeven, om in de armen te vliegen der sensualistische Wijsbegeerte. Wie weet hoe een Feuerbach uit zijne speculatieve droomen zoude ontwaken, als hij deze wijsgeerige proeve las. Zelfs in de verte wordt de speculatieve philosophie niet bestreden. Met geen enkel woord wordt er melding gemaakt van de groote dwaling, waartoe de bespiegeling van onze dagen vervallen is.

Gaan wij nu over tot den aanval tegen het geloof. Wij willen aan de Stellige Wijsbegeerte niet alle oordeel ontzeggen in zaken des geloofs, maar van den schrijver dezer wijsgeerige proeve hopen wij aan te toonen, dat hij niet bijzonder bevoegd is om een oordeel te vellen over het Christelijk geloof. De schrijver kan het zendelingswerk niet goed keuren, 'hetwelk zich het ijdele of gevaarlijke (?) doel voor oogen stelt om den heidenschen fetichist of polytheist eensklaps tot een Christelijken monotheist te vormen. Christus zelf predikte immers zijne leer niet aan fetichisten, maar aan de aanhangers van het zuiverste monotheisme, en de heidenen van dien tijd waren vrij wat meer monotheïstisch dan hun cultus. Inderdaad van de tegenwoordige priesters des Christendoms kan men met regt zeggen: Ils sont plus chretiens que le Christ lui même.' Zal het noodig zijn deze beschuldiging te wederleggen? Eene beschuldiging, uitgegaan van de onbegrijpelijkste onkunde aangaande den aard en de methode van het zendelingswerk. De priesters van het Christendom zullen daarom zijn, plus chretiens que le Christ lui même, die onophoudelijk werkzaam was om menschen tot den Vader te brengen, die met onbezweken geduld twaalf jongeren opvoedde en vormde voor het zendelingswerk, die zelf den kruisdood onderging opdat de waarheid zoude zegepralen? Kent de schrijver de resultaten niet, kent hij den geest niet die het genootschap bezielt? 'Welligt echter, zoo gaat de schrijver voort, is hier alles op den achtergrond gesteld voor de zucht, om den broederen, die eene andere secte zijn toegedaan, vliegen d.i. proselieten, af te vangen quand même!' Geen enkel woord ter wederlegging van dezen hoon aan het zendelingsgenootschap aangedaan; hebt gij dan, die u wijsgeer noemt, geen denkbeeld zelfs van de medelijdende liefde die Christenharten kan doen kloppen voor hunne diep onkundige natuurgenooten? Zelfs dan als de werkzaamheid onverstandig ware, verdiende de wil om menschen te onderwijzen, de goedkeuring van den

man die zelf door eene wijsgeerige proeve zijn volk onderrigten wil. Uw geschrift geeft vele blijken van dwalingen, van gebrek aan Logica, dwalen is menschelijk, maar hier spreekt gij een oordeel uit, zonder kennis van zaken, een onbarmhartig en liefdeloos oordeel.

'On prie dans les églises pour obtenir tantôt de la pluie, tantôt de la séchéresse. Si les lois qui règlent ces phénomènes étaient parfaitement connues, on ne prieroit pas plus pour avoir de la pluie qu'on ne le fait pour que le soleil se lève chaque matin; on sauroit que la chose auroit lieu ou non, et l'on attendrait. Revue Brit. (bl. 33) Wij hopen dat de schrijver beter weten zal, hoe en waarom in onze vaderlandsche kerken gebeden wordt, dan men uit deze woorden door hem aangehaald zoude opmaken.

'Met iedere wetenschappelijke verklaring van een waargenomen verschijnsel wordt het minder noodig, de werking van eenen God te erkennen, (bl. 33) omdat die wetenschappelijke verklaring den mensch geheel en volkomen voldoet.' Wij dwazen, wij hadden gemeend, dat iedere wetenschappelijke verklaring wel de tweede oorzaken deed kennen en het bijgeloof stuitte, maar ook aan den anderen kant de noodzakelijkheid aantoonde van een eersten grond. Gelijk de wiskunde ons leert hoe al hare waarheden op grondwaarheden steunen, die niet meer bewezen kunnen worden; hoe er geene waarheid kan bestaan indien er niet iets is dat op zichzelve waar is (anders toch zoude de afleiding tot in het oneindige voortgaan en allen vasten bodem verliezen), zoo leert ons ook het oorzakelijk verband der dingen, dat er eene grondoorzaak zijn moet, die geene oorzaak heeft. Zonder dat verliest zich elke opklimming van gevolg tot oorzaak in het oneindige. Oneindig in getal mogen de schakels der schepping zijn, de natuurkunde moge die schakels leeren onderscheiden, nooit kan zij loochenen, dat er een vast punt zijn moet waaraan de eerste schakel hangt. De wetenschap zal ons leeren dat eigenlijk niets natuurlijk verklaard worden kan, elke voortgaande ontwikkeling van oorzaken en gewrochten moet in eene eerste oorzaak eindigen, en een wijsgeer die slechts tot een zeker getal van oorzaken opklimt is den naam van wijsgeer onwaardig. De schrijver bedoelde waarschijnlijk eene meer onmiddellijke goddelijke werking.

'Hoe zuiverder, hoe blinder, hoe redeloozer (om het zoo eens uittedrukken), het geloof zij, op des te hechter grondslagen zal het rusten.' Is het noodig hierover eene enkele aanmerking te maken? (bl. 34).

'Welke der openbaringen is de ware?' (bl. 36) Met deze vraag begint de schrijver zijn eigenlijken aanval tegen het Christendom. Eene oude vraag die duizendmaal gedaan is en nog wel eens door zeer oppervlakkige menschen gedaan wordt. Kan men in onzen tijd nog zulk eene onnoozele vraag doen? Indien men eenig denkbeeld heeft van de godsdienst als gemeenschap met God, als verzoening der menschen met God, als opvoeding der menschen voor den hemel, kan men dan nog vragen of de halve maan van het Islamisme kan vergeleken worden bij de zon van het Evangelie? Kent de schrijver de leer van Zoroaster en Confucius, wier namen hij aanhaalt, kent hij de leer van het Evangelie? Hoe kan hij dan vragen: 'wie zal in deze beslissen? Het blijft al weder een punt van *geloof*, een grond tot verdeeldheid, ten ware de rede het vraagstuk konde beslissen, in welk geval zij zich eerst als *hoogste* regter

over den goddelijken oorsprong van eene openbaring zou moeten opwerpen (en dit zou toch niemand anders dan God zelf kunnen doen), om zich naderhand aan het gezag van de door haar als Goddelijk verklaarde openbaring (dat is bijgevolg aan haar eigen gezag) te onderwerpen.' Is dat de taal van een wijsgeer of van een raisonneur? hoe duidelijk komt het voor den dag dat de Logica in de stellige Wijsbegeerte eene specialiteit is. 'Mozes en Christus stelden aan hun volk een God voor zoo als zij zich dien dachten, of welligt zoo als zij meenden dat hij voor dat volk het best geschikt zoude wezen' (bl. 37.)

'In het denkbeeld van openbaring ligt opgesloten dat men bekend gemaakt worde met iets, wat men te voren niet wist (bl. 37) en wat zijn er nu al duisternissen en geheimen waaromtrent men ons afscheept met te zeggen: dat zal later worden opgehelderd. De God dien wij hier leeren kennen is ieder oogenblik met zich zelven in strijd; in het Oude Verbond is hij een God der wrake, in het Nieuwe een God der liefde.' Is het mogelijk! Is het mogelijk dat een mensch van gezond verstand zoo redeneren kan over de openbaring? Is het mogelijk dat men de uitdrukking: *God der wrake* niet verstaat, dat men niet weet dat ook in het Oude Verbond zoo menigvuldige heerlijke bewijzen zijn van Gods ontfermende liefde? Dat in het Nieuwe Verbond ook de regtvaardigheid en heiligheid Gods op den voorgrond staan? De twisten in de Kerk, het bloedvergieten uit hoofde van onderlinge verdeeldheid, ziet daar de lang verroeste wapenen van het Deisme weêr voor een oogenblik uit de wapenkamer gehaald om er een matten slag meê toe te brengen. Zulk een aanval tegen het Christendom zoude men hebben kunnen verwachten uit den tijd van Voltaire en van de Engelsche Deisten, maar van eene wijsgeerige proeve van onze eeuw verwachtte men zulk een door en door onkundigen, oppervlakkigen strijd niet. 'Hij spreekt van de theologen (bl. 45) of wil men, theocraten, belagchelijke voorstanders van het verledene, dwaze verachters van het tegenwoordige, dat zij voor de toekomst willen schenken de denkbeelden en instellingen der vervlogen eeuwen;' en van de metaphysici 'dat zij dorre geschiedkennis en kamergeleerdheid tot bondgenooten nemende, op de puinhoopen van voor immer vernietigde stelsels, het wankelend gebouw willen stichten van een onbruikbaar eclectisme.' En dit is de taal van den begunstiger eener wijsbegeerte 'die veel onpartijdiger en verdraagzamer zijn zal, dan de tegenover elkander staande voorstanders van verschillende stelsels kunnen zijn' (bl. 40).

En daarmede is nu aangetoond dat mannen als Hegel en Ullmann, als Fichte en Schleiermacher, als Plato en Luther, als Socrates en Paulus zich hebben bezig gehouden met kinderspeelgoed en jongelingsdroomen.

In het III^{de} gedeelte spreekt de schrijver over de stellige Wijsbegeerte. Hij houdt zich hier veel aan de schets daarvan gegeven door Emile Saisset[1)] een van de tegenstanders van dit stelsel. Het grondbeginsel dezer poging tot organisatie is, zich geen ander voorwerp ter beschouwing en onderzoek voor te stellen, dan waarneembare verschijnselen, geen ander doel dan de ontdekking der wetten, volgens welke zij plaats grijpen. Er zijn drie

1) Ook bij ons bekend door eene verhandeling over de leer, het regtsgeding en den dood van Michael Servetus, in het Repertorium voor buitenl. theol. I deel, 3 st. en II deel, 1 st.

tijdperken van ontwikkeling des menschdoms, het begint met in den Godsdienstigen toestand te verkeeren, doorloopt vervolgens den metaphysischen en komt na die beide proeven of louteringen tot den stelligen. De Godsdienst rigt de eerste schreden, maar juist ten gevolge van hare aanhoudende zorgen wordt zij noodeloos. Hare rol is geeindigd zoodra het kind tot volwassen leeftijd genaderd krachtiger voedsel verlangt. (bl. 45) De godsdienst bereikt haar toppunt in het Catholicisme.

Er zijn zes hoofdwetenschappen: wiskunde, sterrekunde, physica, scheikunde, physiologie van planten, dieren en menschen, en sociale physiologie. ‘Nu weet men dat zes voorwerpen op zeven honderd en twintig verschillende wijzen kunnen gerangschikt worden. Die wetenschappen kunnen dus voor evenveel classificatien aanleiding geven!!’ - De staatkundige strekking van het stelsel van Comte vindt men duidelijker en grondiger behandeld in den Tijdspiegel van Mei onder den titel: Orde en Vooruitgang.

‘Op dan, theologen, maakt van uw regt gebruik, laat alle bespiegelende wijsbegeerte ter zijde, als onmagtig om u te treffen, en vraagt alleen historie.’ En de bespiegelende wijsbegeerte zal de Godsdienst onttroond hebben! ‘uwe eenige regtbank zij de historische kritiek! Historisch onderzocht of de openbaring van God is uitgegaan enz. Gij wilt uw geloof wagen aan de wetenschap, welaan met moed aan het werk, maar ook onpartijdig en zonder terug te deinzen voor de gevolgen die u wachten.’ De theologen zullen voortgaan zooveel in hen is het regtsgeding te voeren voor de waarheid. Die waarheid evenwel verdedigt zichzelve. Zij heeft zichzelve verdedigd, gedurende de eeuwen van haar bestaan. Het grondbeginsel van het Christendom, eenheid en verzoening van het Goddelijke en menschelijke staat vast van af de eerste tijden der kerk. Zij verdedigt zichzelve in de harten der menschen door hare heerlijke vruchten, door haar verheven Godsbegrip, door het hoog zedelijk karakter van den voortreffelijken stichter.

Dat de wijsgeer een karakter verdichte volmaakt in alles, dat hij den held zijner verbeelding voorstelle in den strijd tegen ongeloof en bijgeloof, in de moeijelijkste levensomstandigheden, in leven en sterven; dat hij anthropologie bestudere, menschenkennis beoefene, toegerust zij met al de kennis van onze eeuw, geleerd hebbe van de grootste denkers der menschheid, de edelste karakters der geschiedenis ten voorbeelde neme. Zal hij een karakter kunnen schetsen, op hetwelk niemand eenige vlek aanwijzen kan? waarvan koningen en slaven, rijken en armen, geleerden en onkundigen getuigen dat het volmaakt is? waarvan niemand zeggen zal: hier handelde hij te gestreng. daar te toegevend? Zal hij een karakter kunnen voorstellen, waarop zelfs volgende eeuwen, bij grooten voortgang in alle wetenschappen, geene aanmerking kunnen maken? En nu zulk een volkomen zedelijk karakter vinden wij in den persoon Christus.

Meer dan achttien eeuwen zijn voorbijgegaan sedert die gezegende op aarde woonde. Met scherpen blik heeft eene aan het Christendom vijandige kritiek, met hoogen ernst hebben de edelste mannen der menschheid dien persoon gadegeslagen; geene meer moeijelijke levensomstandigheden kunnen bedacht worden; nooit werd de zelfverloochenende liefde op zulk eene sterke proef gesteld; en men heeft geen enkelen trek in dat karakter kunnen verbeteren. Menschen van allerlei stand en geleerdheid oordeelen zijne zedelijk-

heid volkomen, en nu dat karakter zoude verzonnen zijn door visschers van de zee van Galilaea! Maar de zich noemende wijsgeer die geene openbaring aannemen kan, zoo lang Gods bestaan niet naar zijn idée bewezen is, dat volgens hem niet bewezen worden kan, die de Godsdienst noodeloos oordeelt, die geene behoefte heeft aan de beantwoording van de hoogste vragen des denkenden geestes, is voor elke overtuiging onvatbaar. *Niemand kan tot mij komen*, *tenzij de Vader hem trekke.* Dan als de mensch het goede zoekt, als hij zijnen hemelschen vader zoo gaarne wil liefhebben, als hij gaarne beter en heiliger worden wil, als hij wil opgevoed worden voor den hemel, dan staat Christus voor zijn geest als de liefelijke hemelgestalte, die elk gevoelig hart met onweêrstaanbare banden aantrekt en steeds naar den hemel wijst als de plaats onzer bestemming. Die de zonde kent, zal verlossing van zonde zoeken. Zal de stellige Wijsbegeerte, die de Godsdienst noodeloos durft oordeelen, den mensch van zonde verlossen? Zal deze een hoogeren vrede aan zijn gemoed schenken? Neen! zoo lang de behoefte aan verlossing van de zonde niet wordt gevoeld, zoolang al des menschen behoeften door wiskundige stellingen bevredigd worden, zoolang is zijne ziel onvatbaar voor het koningrijk der hemelen - wij voor ons zullen het doel van ons leven bereikt hebben, als wij eens aan den avond van ons leven in kinderlijk geloof kunnen sterven. Eene Wijsbegeerte althans die zoo eenzijdig is, die slechts een gedeelte van de philosophie bevattende, zich als de hoogste en eenige wetenschap wil doen kennen; eene Wijsbegeerte die, ongelukkig voor haar, bij ons zulk een onhandigen voorstander heeft, zal ons het geloof wel niet ontnemen.

D-l.

Ontleding van de eerste politische bijdrage van den heer Mr. C.W. Opzoomer,

Getiteld: Volkswil en vrije verkiezingen, door Anonymus. Te 's Gravenhage, bij K.W. Pickhardt.

Onder den bovenstaanden titel verscheen dezer dagen een politiek geschrift, welks strekking ons vooral in den tegenwoordigen tijd van genoegzaam algemeen belang voorkomt om er de aandacht van het publiek eenigzins nader voor in te roepen.

In weinig bladzijden bevat het eene ontkleeding van de politieke denkbeelden van den op den titel genoemden Utrechtschen hoogleeraar, welke ons voor die door zijn hooggeleerde, nog zoo kort geleden, met een echt modemaaksterstalent aangekleede, revolutionnaire spruitjes, uit eene eerste opwelling van medelijden bijna een warm bed zou doen wenschen, als we niet bij nader inzien, voor de publieke veiligheid het verre verkieslijk achtten, dat ze hun naaktheid, die nu toch eenmaal onherroepelijk aan het licht gekomen is, ook maar voor goed in een graf gaan verbergen.

Misschien komen ze dan nog bij gelegenheid van het ‘in duigen vallen der

wereld,' als 'onbezweken uitspraken der wetenschap'[1] in den vaderschoot van den heiligen Jean Jacques, sophistischer gedachtenis, te regt.

Om intusschen het betrekkelijk gewigt, hetwelk wij aan deze aankondiging hechten, eenigzins te regtvaardigen, willen wij trachten, met een paar woorden, den inhoud van de 'Ontleding' aan te duiden.

Bij wijze van inleiding wordt zonder omwegen het doel van het geschrift bekend gemaakt. Den hooggeleerde voor zichzelven, zijn publiek voor hem te waarschuwen, met andere woorden, de verschijning van verdere 'politische' vlugschriften van den heer Opzoomer, zooals de twee die reeds het licht zagen, te stuiten en den invloed van deze twee te breken, ziedaar dat doel.

Daarop volgt een soort van praeludium, waarbij de ontleder tracht eenige onjuistheden van uitdrukking als gevolgen van onjuiste denkbeelden te kenmerken. Het door zijn hooggeleerde uitgedachte *abstracte* 'wezen van den staat' krijgt in het voorbijgaan een eerste veeg en - de meer geregelde aanval begint.

'Aan zich zelve kan de regering haar regt niet ontleenen' en 'het gevoelen, dat de regering op goddelijke instelling rust, kan den toets nog minder doorstaan,' zoo schreef Opzoomer. De onwaarde der bewijzen, welke deze voor die stellingen meent gevonden te hebben, toont onze schrijver, naar wij meenen, met juistheid aan, en geeft bij die gelegenheid een paar definities, waaruit hoofdzakelijk blijkt, dat, naar zijne meening, op de geschiktheid alleen het gezag der regering en op dat gezag het regeren zelf uit den aard der zaak berust, zoodat er van een door de regering aan iets *buiten haar* ontleend regt om te regeren, in den eigenlijken zin, geen spraak kan komen.

Hoe de zoogenaamde souvereiniteit van het volk, waartoe Opzoomer concludeert, vervolgens wordt aan de kaak gesteld, zullen wij hier, ter vermijding van wijdloopigheid, niet trachten aan te geven. Wij zouden toch, om aan des schrijvers veelzijdigen aanval op dat hoofdbeginsel van des hoogleeraars staatsleer niet te kort te doen, te veel daarvan in zijn geheel moeten overnemen. Genoeg zij het ons op te merken, dat die aanvallen, wel verre van den schrijver te leiden tot de afkeuring van de jongste liberale bewegingen, ook bij ons, hem er juist toe brengen, om het *betrekkelijk* nut van de gewijzigde staatsinstellingen, die thans alhier ingevoerd zijn, te erkennen. Als middel zijn hem de nieuwe vormen welkom, al kan hij niet, op grond van de vermeende souvereiniteit des volks, er een absoluut goed, een einddoel in zien.

Zoowel aan den reactionnairen als aan den revolutionnairen geest wordt aldus de pas afgesneden. Alleen het absolutisme der revolutionnairen toch kan der reactie steun geven. Met welke schoonklinkende praatjes over de onschendbaarheid des konings en wat dies meer zij, men dat absolutisme opsiere, zoo al zijne eigene partij, nimmer die der reactie, zal men er zand door in de oogen werpen. De schrijver der 'Ontleding', die zulks geheel begrijpt, heeft dan ook niet zijne minste *verve* besteed aan de bestrijding van de realiteit dier onschendbaarheid, waarin Opzoomer een der heerlijkste gevolgen van de volkssouvereiniteit - het

1) 'Al viel de wereld in duigen, geen enkele uitspraak der wetenschap zou er door bezwijken.' (Volkswil en vrije verkiezingen. bladz. 32.)
Hoe geruststellend!!

middel om de republiek te voorkomen (!!) - zou willen zien.

Indien deze zeer vlugtige schets al verre van voldoende is, om een volledig overzigt van den inhoud van het boven door ons aangekondigde geschrift te geven, zoo durven wij echter hopen, dat zij genoegzaam zal wezen om te doen gevoelen, welke de strekking van dat geschrift is tegenover de *absolute* opvatting der revolutionnaire leer, die, welke inconsequentien hare voorstanders wetens of onwetens voordragen, onvermijdelijk, hetzij de tijdelijke opkomst van de partij van reactie, hetzij de eindelijke intronisatie van het gepeupel, zou moeten ten gevolge hebben.

Noch het een, noch het ander wenschen wij dat geschiede, en daarom hechten wij gewigt aan eene brochure, die ons geschikt voorkomt om het gevaar te helpen afwenden, dat ons in zoogenaamde politische geschriften als die van den meergenoemden Utrechtschen hoogleeraar bedreigt, namelijk de verstoring van den ordelijken vooruitgang en daarmede die van het algemeene welzijn.

Letterkunde.

Muzen-Album

uit te geven bij gebr. Diederichs, te Amsterdam, onder redactie van den heer C.G. Withuys.

Fistula dulce canit, volucrem dum decipit auceps.

Roerend door hare gemoedelijkheid is de apotheose, waarmeê in den prospectus van een uit te geven *Muzen-Album* gebr. Diederichs den nu zaligen *Muzen-Almanak* verheerlijken. Die mannen moeten veel geleden hebben, toen zij het eerst de sporen en later de verwoesting opmerkten van de tering, waaraan gezegd jaarboekje leed. Maar gebr. Diederichs zijn er de mannen niet naar, om te treuren als dezulken, die geene hope hebben: zij hadden opgemerkt, dat aan den *Muzen-Almanak* het kenmerk, het wezen der onsterfelijkheid ontbrak, en daar zij nu, blijkens het *Noodzakelijk*, *Huishoudelijk Woordenboek* en het onlangs begonnen werk: *Onze tijd* over de onsterfelijkheid kunnen beschikken, zullen zij aan een *Muzen-Album* het aanzijn schenken, dat, naar den tegenwoordigen staat der poëzy gerekend, zeer zeker de onsterfelijkheid zal bezitten van Tithonus.

Tot eene proeve van den breeden grondslag, waarop dit onsterfelijke Album wordt gebouwd, deelen nu gebr. Diederichs eene lijst mede van niet minder dan negen en vijftig Nederlandsche dichters, die hunne medewerking hebben beloofd, en 't laat zich voorshands niet berekenen, hoe vele voorname dichters en beoefenaren der dichtkunst zich nog verder zullen vereenigen. Men ziet daaruit, dat de jaarlijksche geboorte van dichters te onzent ten minste in de omgekeerde reden staat van die der consuls te Rome.

Kan het ons verwonderen, als zoo vele Muzenzonen, doorweekt met zuiver hengstensop, in staat zullen zijn, om jaarlijks een paar bundels van 200 bladz. vol te maken in het formaat der laatst verschenen dichtbundels van de heeren Da Costa en Beets? Integendeel: wij voor ons komen er rond voor uit, dat wij nu reeds opzien tegen die ongedrukte dichtstukken van overledene dichters en overledene liefhebbers (of deze laatste liefhebbers zijn van poëzy of van de hedendaagsche Muzen Wijntje en Trijntje, blijkt niet) en tegen die beknopte levensschetsen van door den dood aan de kunst ontrukten, en tegen die opstellen over de Theorie der Dichtkunst. Meer mag het ons verwonderen, dat zulk een bundel slechts een vodsigen zilveren rijder kost en dat men dus slechts, het formaat in aanmerking genomen, ongeveer de helft meer zal betalen, dan voor een gewoon boek, dat geen Muzen-Album is.

Maar onze verwondering, of liever onze bewondering stijgt ten top, als wij ten slotte zien, dat gebr. Diederichs hun eigenbelang geheel in de schaduw stellen, om zich het lot der weduwen en weezen van dichters aan te trekken. Zij voor zich en de redacteur Withuys willen slechts schadeloos gesteld worden: hebben zij aan 't Album in 't zweet huns aanschijns, een

stukje brood verdiend, dan wordt het overige geschonken als basis van een fonds voor de nagelaten betrekkingen der poëten. Want met eene toespeling op het:

Maeonides ipse nullas reliquit opes

wordt herinnerd, dat er ook dichters zijn, die naar hunnen census welligt geene kiezers kunnen zijn voor de wetgevende ligchamen. Wat overigens de bevoegdheid betreft, om over gezegd fonds te beschikken, daartoe wordt geheel geen census vereischt. Wie dichter is, heeft slechts drie maanden na de verschijning van het eerste deel ter algemeene vergadering te Amsterdam op te komen, om daar zijn advies uit te brengen over de belegging der fondsen en de aanwending der intressen. Gebr. Diederichs hebben reeds bij wijze van staal of monster eene weduwe opgespoord, die haar deel in de beerenhuid toekomt, en zij schijnen zich te vleijen, dat er nog wel andere dichters weduwen hebben nagelaten.

Wij achten met dit weinige genoegzaam de strekking van het plan toegelicht en tevens, naar ons vermogen, de bevordering te hebben aanbevolen, maar wij kunnen het niet verbergen, dat wij in die vereeniging van dichters en in hare resultaten eenig bezwaar vinden. 't Is waar, 't zou geen geringe eer zijn voor onze hoofdstad, als welligt binnen een jaar tijds, al wat echt gereformeerd en al wat dichterlijk of *liefhebber* is in Nederland, zich binnen hare wallen vereenigden, om spijkers met koppen te slaan, maar gebr. Diederichs en ook de heer Withuys zelf, zij mogen het wel bedenken, wat zij wagen, als zij eene vergadering van louter dichters bijeenroepen. Niet dat ik dadelijk voor revolutie vrees, maar 't kon toch regt onaangenaam worden. Immers bij de vergadering van 18 Augustus had men altijd nog een houvast aan het schema van 1618, maar eilieve, welk houvast hebben ooit dichters? En stel nu eens, om den *numerus certus pro incerto* te nemen, dat er bij de 59 nog 41 *voorname* dichters zich zullen gevoegd hebben, zoodat er 100 lieden bijeen zijn, die, als ze wezenlijk dichters mogen heeten, noodwendig met eene zekere razernij moeten behebt zijn, want een nuchtere dichter is een onding, wie, zeg ik, zal daar mouwen stellen aan weten? Zou 't niet voorzigtig zijn, als gebr. Diederichs, om er de policie buiten te houden, aan hunne letterzetters en drukkers een' wenk gaven, om bij de hand te wezen?

En toch, het plan is zoo mooi! Zoo ongaarne zou ik zien, dat men het, bij mislukking, voor eene dichterlijke phantasie ging uitkrijten. Hoort eens, ik heb er op nagedacht en heb er, geloof ik, wat op gevonden. Te weten: ik voor mij ben een dood prosaisch man, zoo brood nuchteren, als de ijverigste afschaffer wenschen kan. Wat dunkt u, als ik eens eene soort van agenda ontwierp, waaraan zich de dichterlijke vergadering, om ten minste eenige orde te bewaren, zou kunnen houden?

Vooreerst, dunkt mij, dient in de vergadering beslist te worden, wie al of niet voor dichter te houden zij? Dit is wezenlijk een teeder punt en zoo daar niet wijsselijk in voorzien wordt, vrees ik, dat men tot onbeschoftheden zou kunnen komen. Ik geloof, dat men hier veel rekkelijkheid zal moeten toonen en wederzijds wat door de vingers zien. Ik durf daarom voorstellen, dat men niet zoo zeer moet letten op de innerlijke gehalte, op het geniale, het nieuwe in de verzen van dezen of genen; want daar wordt men het nooit over eens, maar dat men liever een aantal verzen, goed of slecht, dat doet er niet toe, vaststelle, om iemand de aanspraak te geven op den naam van dichter. Ik heb ook een oogenblik gedacht aan den maatstaf van het gewigt, zoo als

bij Aristophanes, maar ik moet bekennen niet ver genoeg te wezen in de statica, om deze theorie behoorlijk te ontwikkelen. Het getal verzen schijnt mij, bij nadenken, den besten grondslag op te leveren en tevens een prikkel voor de dichters te zijn, om als een blinde vink voort te zingen, tot men aan de schreef is, waardoor onze Nederlandsche letterkunde dan ook ongemeen zou verrijkt worden.

Ten andere en dit voorstel ligt in den geest van gebr. Diederichs, dient in overweging te komen, of men niet het ligchaam der dichters tot een gild zal moeten verheffen. Eigenlijk zal de aanneming van dit voorstel een noodzakelijk gevolg zijn van de aanneming van het eerste punt. t' Is waar, gebr. Diederichs hebben wel wat voorbarig de dichters op eene lijn gesteld met toonkunstenaars en schilders, even alsof ook nu reeds sommige lieden van de poëzy hunne broodwinning maakten: maar als men er op nadenkt, 't zal er voortaan toch toe moeten komen. Immers als iemand om het radicaal te erlangen, b.v. 10,000 verzen moet gemaakt hebben, dan kan hij daaronder niet koopmannen of makelaren of advocaten. Mijn gevoelen zou dus zijn, dat er, gelijk eertijds in Egypte eene nieuwe kaste van tolken, zoo nu een nieuw gild van dichters werd opgerigt, die hunne namen met dezen titel afficheerden en ook in de wandeling zoo werden genoemd.

Een derde punt zal den dichters zelven met hunne rijke verbeelding minder belangrijk toeschijnen, maar is toch waarlijk, vooral voor de armen onder hen, essentieel. Namelijk gebr. Diederichs zijn gansch en gaar democraten en zouden om al de Muzen niet gaarne alleen met den heer Withuys over het batig saldo willen disponeren. Er zal dus jaarlijks eene vergadering dienen te worden gehouden. Maar, ‘wie zal dat betalen?’ Hoe komen de arme, krukkende en dus geinteresseerde dichters alle jaren te Amsterdam? Defrayement, zegt een oud lid der staten, of een correspondent van Unitas of Welstand. Ja maar, dat zal nu van de weduwen en weezen afgaan. Enfin, ik raad zeer aan, om ook dit punt in deliberatie te nemen.

Ten vierde en eindelijk, want na de slissing, zou Hooft zeggen, van dit punt, mogen de dichters zich wel een roes drinken, dient bepaald te worden in welke verhouding de dichters tot de liefhebbers zullen staan en of deze laatste, zonder dat hunne liefhebberij nader omschreven wordt, wel in aanmerking kunnen komen. Ik voorzie, dat het hierbij zal neêrkomen op dezulken die minder dan het vereischte getal verzen geleverd hebben en op hen, die de beknopte levensschetsen zullen stellen en over de Theorie der Dichtkunst zullen schrijven. Zonder evenwel de vergadering mijne bijzondere zienswijze te willen opdringen, zou ik, om het hemelsbreed onderscheid tusschen prosaische en dichterlijke menschen willen voorgesteld hebben eene gratificatie in eens voor die theoretici, en om de twee of drie jaren voor de liefhebbers.

Als punten voor eene volgende vergadering zou ik voorloopig willen mededeelen:

1°. Zijn er ook termen, om de nagelaten betrekkingen van dichterlijke prosaici te bevoordeelen ten koste van prosaische dichters, en

2°. Zou het ook raadzaam zijn, om, bij het te voorziene toenemende getal van dichters het getal der uit te geven bundels te verhoogen tot vier, en den prijs ten minste tot *f* 3.

Met aanbeveling van zich en de zijnen en van alle prosaici aan de gebr. Diederichs noemt zich de ondergeteekende met alle achting

DE CENSOR.

Mengelwerk.

De demonstratie te Batavia in mei 1848.

Met wezenlijk genoegen hebben wij dezer dagen gelezen de beide Bijdragen tot de kennis van den politieken toestand van Neêrlands Indië, van den Hoogleeraar P.J. Veth, en juichen zijne pogingen toe om meer belangstelling in de schoone gewesten die ons sedert geruimen tijd voor algeheel wegzinken bewaard hebben, op te wekken. Te lang toch duurde die laakbare onverschilligheid in het moederland, het dadelijk voordeel, de steun die hunne voortbrengselen aan de behoorlijke rentebetaling gaven, het groot getal schepen dat zij bezig hielden, in één woord het dadelijk materiëel belang was het eenige dat het oog nu en dan derwaarts deed slaan, en als van tijd tot tijd een aardig batig slot van rekening bij het budget gevoegd werd, dan was het den Nederlander duidelijk genoeg dat alles wel ging in de koloniën; of dat alles zoo zoude blijven, of het op duurzamen voet was ingerigt, daarover bekreunde hij zich weinig. Zonderling genoeg; wanneer men nagaat dat hij in het algemeen anders nog al lettende is op zijn wezenlijk voordeel, dan zoude men bijna naar een ander woord dan onverschilligheid moeten zoeken. - Met vreugde zien wij, die eenigen tijd aan die andere zijde der wateren vertoefden, alzoo die eerste teekenen van ontwaken en beloven ons daarvan veel goeds, en noemen het eene eerste schrede tot hoog noodige veranderingen in het staatkundig stelsel voor de koloniën aangenomen; veranderingen, die wij gelooven dat wel verre van ons het bezit te benemen, mede kunnen werken om het te behouden.

Het spreekt van zelve dat wij met veranderingen in het stelsel van bestuur niet anders kunnen bedoelen dan vrijzinnige; het stelsel was dan trouwens ook van dien aard, dat er wel niet veranderd zal kunnen worden, dan in dien geest.

Zoo gevoelende kan het ons derhalve niet dan smarten, wanneer de demonstratie, welke te Batavia in Mei 1848 plaats had, de voor vooruitgang gestemden met huivering voor de gevolgen vervulde, en alzoo een middel werd om het behoud van het bestaande aan te bevelen. Men ga toch na *zuivering* van al hetgeen overdreven en valsch voorgesteld is na wat zij geweest is. Te regt zondert de Hoogleeraar de opgewondenheid van den heer Ardesch en nog een paar anderen af, van de bedaarde handelwijze der andere heeren, aan wier hoofd wij den heer van Hoevell zullen stellen; te regt wijt de heer Veth het der regering dat die vereeniging haar doel miste. Maar ook toen nog. Heeft niet hunne gematigdheid nog belet, dat er ergerlijke tooneelen plaats hadden? Nu bejammeren het velen, dat die

demonstratie geschied is, en zoo gaat het; dertig jaren lang houdt de regering een gebrekkig stelsel vol tegen tijdgeest, tegen welbegrepen eigenbelang, en zij verdient geen verwijt, maar de bestuurders die jaren lang zwegen en dulden, worden eindelijk eens een enkelen dag openlijk ongeduldig, en verlangen verbetering, daar zijn zij op eenmaal oproerlingen, of in het oog van zachter oordeelenden minstens onvoorzigtigen. Niet alzoo, ook zoo als die heeft plaats gehad, verheugen wij ons nog over de demonstratie. Jaren lang hebben uwe kinderen, uwe broeders, Nederlanders! aldaar gewacht of er beter voor hen gezorgd zoude worden, en wat hebben zij gewonnen? Niets. Wat denkt gij dat men hier te lande voor hen zou gedaan hebben, zoo *zij* nog niets hadden gedaan? Ik zal het u zeggen, nòg niets. - Er is derhalve *daar* gevraagd, waar overal om gevraagd mag worden door mannen, wier opvoeding de overtuiging medebrengt, dat er hier op aarde geene hoogere wezens worden aangetroffen dan menschen. - Zouden zij zonder demonstratie niets gekregen hebben, dan hebben zij niet veel met dezelve in de waagschaal gesteld, en daartegen het voordeel bekomen dat men meer begint te letten op het hun gedaan onregt. Een hunner grieven, het verpligt onderwijs te Delft, het radikaal van Ambtenaar in Europa verleend, is eene barbaarschheid jegens die kinderen, welker ouders niet geldelijk genoeg gezegend zijn om hun die kostbare opvoeding te geven; een toestand waarin het grootste gedeelte verkeert, en die niet dan nijd, afgunst en eindelijk scheuring onder de kleine Europesche bevolking en hare afstammelingen moet ten gevolge hebben; barbaarsch te meer omdat het de ontwikkeling van het onderwijs in Indië als van zelve verstikkende, die op den achtergrond geschoven kinderen, aan hoe langer zoo grooter domheid zoude ten prijs geven. Hadden zij, ouders voor hunne kinderen, geen regt om daarvan herstel te vragen?

Ook verhieven er zich stemmen om in Nederland vertegenwoordigd te worden. Zoo als de zaken zijn, gelooven wij daarvan weinig voordeel voor de kolonie. - Indien er op Java eene talrijke onafhankelijke Europesche bevolking ware, wij zouden hartelijk wenschen naar dien maatregel. - Voorlichting der Staten-Generaal, meer algemeene kennis der koloniale aangelegenheden, gelegenheid voor den deskundigen om zich voor te doen, en voor den talentvollen om voor belangrijke plaatsen, die nu meestal au hasard vervuld worden, in aanmerking te komen, dat en nog veel meer zoude daarvan te wachten zijn; maar nu, de ambtenaren zouden zoo sterk de meerderheid bij de verkiezingen hebben, dat de vertegenwoordiger wel het *overgehaald behoud* zoude wezen.

Eindelijk zijn wij het met den Hoogleeraar Veth volkomen eens, dat er niets zoo voordeelig zoude werken voor het goede oogmerk dan de vrijheid van drukpers, onder behoorlijk opzigt der wetten tegen laster en logen. Welk nadeel, welk gevaar vreest de regering toch van dien maatregel? Te regt wijst de heer W.F. van Hoevell hier op de Britsche bezittingen; reeds geruimen tijd mogten zij zich in het bezit van dat voorregt verheugen, en men heeft er zich niet over te beklagen gehad; integendeel, de geest is er beter ontwikkeld, en de meerdere regten der Europeanen maakten hen veel meer tevreden; zij gevoelden minder het gemis van den vaderlandschen grond en hervonden ten minste grootendeels in die vreemde gewesten dezelfde instellingen die hen te huis voor onderdrukking en willekeur beschermden. - De proef

is dus reeds lang genomen en ten voordeele der vrijheid van pers beslist, het is reeds te erg dat wij het gegeven voorbeeld zoo laat volgen. - Zoude men ook misschien vreezen, dat de doldriftige Nederlander iets dat gezond voedsel voor den Britschen kolonist is, door onbezadigd gebruik in gift zoude veranderen?

Maar de bevolking? Wij zeggen het den heer van Hoevell na en weten het bij ondervinding, de Javaan bemoeit zich daar niet mede: wanneer hij daartoe geneigd was, zoude hij er zich dan niet reeds lang mede bemoeid hebben? - Er komen geschriften genoeg uit Europa, de Europeanen hebben reeds lang genoeg boeken van allerlei aard en strekking in het binnenland met zich gevoerd om den Javaan, zoo hij er vatbaar voor was, aan te steken; het geheele verschil zal daarin bestaan of er in Europa dan wel te Batavia gedrukt wordt; want, inconsequent genoeg, de invoer van boeken of tijdschriften is nimmer verboden en nimmer onder opzigt gesteld. - Waarom wordt er dan immer zoo gewezen op den schadelijken invloed, dien zulks op de bevolking zoude hebben? - Wij voor ons gelooven eer dat een klein gedeelte oude ambtenaren, wien, niet van der jeugd af aan gewoon te bevelen, het streelend is om den meester en despoot te spelen, de oorzaak is van die domme volhouding der oude sleur. - Kruipend naar boven, grof, onbeschoft, gemeen naar beneden, dàt was het ware kenmerk der vroegere Oost-Indische ambtenaren. Wij zagen er nog enkele staaltjes van, en tevens den rampzaligen invloed, welken die toestand op den aankomeling had; hoe spoedig alle vuur en zielsadel uitgedoofd en verstikt werd, hoe spoedig hij weder op zijn beurt even nietig, kruipend en aan den anderen kant even grof en onbeschoft werd als zijn meester!

En op de Europesche bevolking? Gij weet het immers zelf, het is reeds lang niet meer het schuim uwer maatschappij dat derwaarts gaat, gij ziet ze immers dagelijks vertrekken, die jongelieden, die energie genoeg bezitten om het overladen Europa te verlaten, en liever het benaauwde vaderland willen ontlasten, dan het door pijniging of door slinksche wegen een plaatsje te ontwringen of te ontfutselen. - Het zijn uwe kinderen, uwe broeders, die gij, omdat zij zoo veraf zijn, niet het minste lief hebt. Ik vraag het uzelf, zit daar geen stof in voor goede ambtenaren, wanneer de geest levendig blijft en men hun gelegenheid geeft van zich te doen onderscheiden anders dan door den chef naar den mond te praten, of mevrouw door een elders opgeraapte anekdote, of kritiek van een harer medeschepselen, in hare doodelijke verveling des avonds een glimlachje af te persen, of enz. enz. Waarom moeten zij, waarlijk tegenwoordig de slechteren niet, verkort worden in hunne regten daar komende? Zij moeten daar bovendien nog altoos bijna alles van het gouvernement hebben, geloof mij, zij zullen zoo brutaal niet worden. Zoude het niet reeds genoeg voordeel wezen, wanneer er slechts dit door verkregen werd, dat domheid of willekeur niet meer in staat was eene onderneming te bemoeijelijken, als die, waardoor de heer W.F. van Hoevell zich zoo verdienstelijk heeft gemaakt voor het vaderland en de kolonie? Wij zijn den wakkeren heer van Hoevell niet alleen veel verpligt voor al hetgeen hij ten behoeve der wetenschap heeft verrigt, maar vooral voor het bewaren van zijn ijver voor het goede ook in die omstandigheden, ook onder die menschen; maar wij zullen niet meer behoeven te spreken in

Nederland over de voordeelen der drukpersvrijheid; iets anders, wij hebben gezegd in den aanvang van dit opstel dat wij geloofden, dat verandering in het staatkundig stelsel mede zal kunnen werken tot ons behoud dier kolonien. Wij zullen u zeggen waarom. De hooge Regering schermt in hare geweldig lange extracten uit het register der besluiten enz. enz. gestadig met de woorden *onbestaanbaarheid met het duurzaam, rustig en voordeelig* bezit der Indische gewesten.

Wij gelooven niet dat de vrijheid der drukpers, noch liberaler wijze van bestuur onbestaanbaar zijn met de aangehaalde verlangens; maar wij zijn overtuigd dat vrijheid van drukpers integendeel hinderlijk zal zijn aan handelingen des Indischen bestuurs, die juist onbestaanbaar zijn met het duurzaam, rustig en voordeelig bezit der Indische gewesten. Wilt gij er staaltjes van weten:

1°. de verschrikkelijke opvoering der pachten, en daaruit voortvloeijende druk der Javanen onder de onbarmhartige Chinezen.

2°. Men heeft te Soerabaya groote havenwerken aangevangen; de werklieden, aldaar voorhanden, waren niet genoegzaam; op bevel van Batavia in het laatst van 1847 ontvangen, werden alle de omliggende Districten aangeschreven om manschappen naar Sourabaya te zenden; nergens gingen zij vrijwillig, de Javaan verlaat niet gaarne de plaats waar hij zich heeft nedergezet, maar men ontrukte hen met geweld aan hunne woonplaatsen en voerde hen met geweld naar - kan men het anders noemen - den dwangarbeid; die wegliepen werden opgespoord en weder met geweld teruggebragt, niet aan dien arbeid gewoon, mismoedig over het ondervondene was ziekte en dood het noodwendig lot van velen; maar ik wil den schijn niet hebben van in het voordeel van mijne overtuiging te verteederen, den naam van dwingelandij zal toch niemand er aan weigeren.

3°. De Gouverneur Generaal heeft den vrede gesloten met de Radjas van Beliling en Karang Assim; bij een der artikelen hadden zij zich verbonden de bentings binnen den bepaalden tijd te zullen slechten en er *geene nieuwe op te rigten;* op den bepaalden tijd waren de ouden niet geslecht; de Gouverneur Generaal heeft voor de naleving geen zorg gedragen; onophoudelijk zijn de Radja's in vredestijd werkzaam geweest aan het oprigten van nieuwe sterkere bentings; de Gouverneur Generaal heeft dat niet van den beginne af aan tegengegaan; onze bezetting van het fort werd in vredestijd zoo vijandelijk behandeld dat niet alleen de bevolking werd bevolen haar geene levensmiddelen te verkoopen, maar de rijksbestuurder zelfs 19 mannen en vrouwen, die toch heimelijk aan onze manschappen verkochten, op weinige schreden afstands van ons fort heeft laten nederhakken. De Gouverneur Generaal heeft twee jaren later eene groote en kostbare tweede expeditie moeten zenden, die niettegenstaande de dapperheid der manschappen geslagen is.

K.

Een bezoek in de nieuwe cellulaire gevangenis te Amsterdam.

> Per chance in such a cell we suffer more
> Than the wreck'd sailor on his desert shore;
> The world is all before him - mine is here.
> BYRON, *Lament of Tasso.*

Op een der eerste schoone Octoberdagen zoudet gij ons op weg gezien hebben, niet naar de allezins belangrijke tentoonstelling, of naar een der merkwaardigheden onzer hoofdstad, want voor deze maal was het doel van den kleinen togt ernstig en niet bijzonder opwekkend. Onze vriend, de gepensioneerde kapitein X., die zich met zijn gezin aan ons aansloot, moest, bij zijn kortstondig verblijf binnen de (zoogenaamde) muren van Amsterdam, de nieuwe gevangenis zien; wij hadden zelfs kinderen in ons gezelschap; de kleine, levendige Frits, die naauwelijks acht jaren telde, wilde mede. Inderdaad! om eene nieuw gebouwde gevangenis, bovenal eene cellulaire, te bezigtigen, moet ge niet alleen gaan; de indruk is reeds droevig genoeg; ge moogt wel eenige afleiding zoeken om tusschen de menschenbedwingende muren niet al te somber gestemd te worden. Er ligt eene, voor ons ten minste onbeschrijfelijke, gewaarwording, in het beschouwen eener gevangenis; iets dat beklemt en het hart benaauwt, als men den ingang bereikt van een gebouw, dat geheel en afzonderlijk, met al de mogelijk denkbare voorzorgen en architectonische middelen is opgetrokken, niet, om menschen gelukkig te maken, of om ze te verzorgen, te ontspannen, of om hen optekweeken, maar bepaald en eeniglijk en expresselijk om hen *optesluiten*, hunne vrijheid te ontnemen, en gelijk wilde, gevaarlijke, verscheurende dieren, in hokken of cellen te bewaren, en zoo weerloos te maken, zoo zelfs, dat men geheel vergeet, dat zij nog op aarde *bestaan.*

Is eene gevangenis niet een groot graf, in kelders *boven* den grond afgedeeld, niet voor de dooden, maar voor de levenden? Wij waren tot den ingang genaderd, allen, de oude eerwaardige krijgsman mede, ernstig gestemd, alsof wij eene kerk zouden binnengaan. Frits lachte en huppelde niet, zoo als gewoonlijk, maar keek links en regts naar de hooge muren, en greep zijne moeder telkens bij de hand. Wij willen hier geen breedvoerig vertoog laten volgen over het nut, de betamelijkheid, de Christelijke gepastheid der gevangenissen, bijzonderlijk der cellulaire. De negentiende eeuw, die als philanthropisch bij uitnemendheid in de rij der zestig eeuwen optreedt, en alles humaniseert wat er te humaniseren is, blijve ook hier in hare eer; reeds het woordje *cel* - bij eene gevangenis gevoegd, - heeft iets dat ons eenigzins verzoent met de opsluiting van onze waarde natuurgenooten; *monniken*, *nonnen*, *bijen* en *gevangenen* hebben hunne cellen; niet meer, zoo als van ouds, de onderaardsche dompige, vunzige holen en krochten, zonder licht, zonder lucht, waar de ratten en muizen het contubernium met den gekerkerde - altijd een schepsel Gods - deelden; waar de zware ketenen rammelden, waar men den armen boeteling nog, veiligheidshalve, vastbond en boeide, hoewel de dikke muren en de ijzeren staven hem

het wegloopen, ja schier het loopen, voor altijd verboden. Neen, de Genius dezer eeuw, de philanthropische, vermenschelijkt, humaniseert alles; hij vlecht alom bloemen door het leven - de kerkhoven en de gevangenissen dragen het kleed der vertroosting; men maakt het *rouwzwart* des levens, zoowel hier als daar, tot *donker-donker-groen*, om nog eenigzins de kleur der hoop te behouden. Zoo veel is zeker, dat wij allen, toen de gids ons binnen de huiveringverwekkende woning onzer, door schuld en misdaad nedergedrukte, tijdgenooten voerde, dezelfde gedachte hadden, deze: het is toch jammerlijk, dat de menschen voor menschen juist ook zulke groote, kostbare gebouwen *moeten* oprigten, en wij stellers van dit stukje voor ons dachten mede aan al de *Opcenten*, die door duizenden, zoo gereedelijk, zoo getrouwelijk waren afgestaan, en nu, tot zware, hooge, koude muren herschapen, ons als tegengrimden. Er is in deze groote, nog ledige, ruime woning iets, dat ons zoo koud, zoo kil maakt, zoo onnatuurlijk huiverig, dat wij op natuur- en zielkundige gronden eenparig besloten en vaststelden: dat *deze* koude eenig uit het hart, uit ons gevoel moest ontstaan, en niet door den dampkring, want het was immers een zoele, schoone najaarsdag?

Onze kundige krijgsman onderzocht met geoefende hand en geoefend oog de muren, den grond, en berekende de hoogte des ringmuurs; verzekerde ons dat er voor den gevangene zoo goed als mogelijk gezorgd was, dus wilde hij zeggen dat deze volstrekt niet konde ontsnappen. - O menschelijke kunst! waarheen heeft men u niet moeten geleiden! waartoe zijt gij gebezigd geworden! Als wij bedenken, dat dezelfde handen aan dezelfde ligchamen, hier schouwburgzalen, daar kruidmagazijnen, hier Odeon's, Frascati's, Salon's, daar kerkers en cellulaire gevangenissen bouwen, dan gevoelen wij het verschil dieper dan woorden dit kunnen uitspreken, en strijken zwijgend met de hand over het voorhoofd. Gij zult het ons niet ten kwade duiden, als wij even stilstaan, en niet dadelijk besluiten kunnen om één van die kleine, witte, vreesselijk-eenvoudige cellen binnen te gaan, die, drie verdiepingen hoog, reeds op den bleeken, stillen, treurigen bewoner schijnen te wachten. Wij staan verwonderd over de schoone orde, hier in acht genomen, over het woekeren, hier *niet* met geld, maar met plaatsenruimte, over die stevige, slanke, ijzeren bruggen, waarmede de binnenmuren aan elkaâr verbonden zijn, over die zelfs smaakvolle ijzeren trappen. De kleine Frits begon te vergeten, dat hij in eene gevangenis was, en snelde de gaanderijen op en neêr. Het was voor hem eene speelplaats, waar eens de diepe ernst der schuld, de doodsche stilte der veroordeeling, oppermagtig zullen heerschen. - De ware voorstelling van het leven der gevangenen in de afzonderlijke cel, is, dit sta op den voorgrond, eene volstrekte onmogelijkheid, - of denkt ge welligt waar gij met uw gezelschap, vier, zes of acht te zamen, die kleine, witte kamers opvult, de deur wijd open blijft, en de leidsman u met eene eigenaardige bespraaktheid alles verklaart, denkt ge *alzoo* eenige *ware* voorstelling van het hooggeroemde cellulaire leven te verkrijgen? Neen, vriend! blijf maar eens vijf of tien minuten alleen daarbinnen, verzoek den gids dat hij - alles pro formâ - u even daar opsluite, dat de uwen, met wie ge zoo even in druk en levendig gesprek stondt te praten, zich verwijderen, dat men gedurende dien korten tijd even om u heen zwijge, en ik vermoed, ge zult eenigzins bleek, met

een betrokken gelaat, weder naar buiten treden, u eens afschudden, alsof gij die eenzaamheid daar achter u liet, in dat vreesselijke, onvergetelijke, witte vertrek, - wit!! 't is immers de kleur van al wat koud en dood is, sneeuw en lijken! de witte roos is immers rouw, en toch, zonderling spel der fantazy! wederom de zinnebeeldige kleur der onschuld; maar hier is alles zoo stil, zoo ijzingwekkend, zoo zielaangrijpend wit, en echter wij zouden ons ergeren, en ons schier boos maken, wanneer men hier eene bonte of geschilderde ruit had durven aanbrengen, wanneer men hier zelfs met de kleuren den armen gevangene had willen - bespotten. - Wilt ge de gestrengheid van het regt, onaangezien het altijd dreigende zwaard van Themis, toch lief krijgen, gij zult u verheugen dat de menschenliefde, tot in de geringste bijzonderheden, voor de gezondheid der eenzame celbewoners heeft gezorgd. Voor versche en warme lucht, voor behoorlijke reiniging, voor de verschillende behoeften, voor het licht, ja voor licht; want dát was meer dan barbaarsch, meer dan onmenschelijk, om den armen broeder, bij wien welligt het laatste vonkje *inwendig* licht met moeite behouden bleef, ook nog het licht van *buiten*, voor het oog, weg te nemen, en hem in een dubbelen nacht te dompelen. Zoo iets is niet te vergeven. - Onze krijgsman beweerde dat het tijd werd, na al de gruwelen welke de hedendaagsche gevangenissen moesten te weeg brengen, om het, onzen leeftijd vereerende, cellulaire systeem, ook in Nederland, *eindelijk* in werking te brengen. Hij verhaalde ons, terwijl wij het gebouw doorwandelden, wat Amerika en Engeland hier reeds hadden voorgearbeid, en zoude ons de gansche breede geschiedenis van Auburn en Pennsylvanië hebben medegedeeld, ware de tijd ter bezigtiging niet verstreken geweest. - Intusschen sprong de ongeduldige Frits de cellen in en uit, en wilde volstrekt weten, voor wie die kleine, aardige kamertjes toch zoo netjes gemaakt waren; wij moesten hem van den grond opheffen, opdat hij door de opening, in elke deur geboord, kon zien, en vermaakte zich om met den stevigen ketting, die aan dezelve bevestigd was, te slingeren. ‘Ook al een schel van binnen,’ riep hij uit! ‘O dat zullen die menschen, die hier komen wonen, regt aangenaam vinden, als zij iemand noodig hebben, of een bezoek ontvangen, en wat lekkers elkaâr aanbieden; maar (sprak de knaap met een bedroefd gelaat), ze hebben dan toch waarlijk niet veel ruimte; waar zal hun ledikantje staan, en de kruk aan de deur als zij naar buiten willen, waar is die?’ Toen wij onzen kleinen vriend eenigzins beter ingelicht hadden aangaande het doel der kleine witte kamers, wipte hij er spoedig uit en riep: ‘neen, daar wil ik niet in, foei! opgesloten! neen, dan liever vrij naar buiten.’ - Wij waren ontroerd bij dit kinderlijk eenvoudig spel. O! zóó zal ook hier duizendwerf gedacht worden: ‘neen, *hier* wil ik niet in!’ Ja, dat zal uwe eerste, uwe langdurige, uwe nooit geëindigde gedachte zijn, - gij, arme, veroordeelde, in uw somber gewaad gekleede broeder of zuster! als men u hier binnenbrengt, als men u de zware, ondoordringbare deur voor het aangezigt digt, zoo onverbreekbaar, zoo onomkoopbaar digtsluit, wanneer gij niets ziet dan uwe eentoonige, kale, doodsche muren, - wanneer gij niet eens, tot uw troost, uwe eigene *schaduw* kunt zien, en God weet het, zoo innig verlangt naar den avond, als het kleine gaslicht u ten minste *die* weldaad schenkt, waardoor ge uwe

eenzaamheid minder - schijnt te gevoelen. Ja, wij zien u in den geest daar staan of zitten, met het hoofd in de hand geleund, of, langzaam met drie of vier schreden, altijd, altijd, altijd op en neêr, heen en weder - want meer is u hier niet vergund - maar neen! neen, wij zagen u ook anders.... hier, met het Woord Gods, met *dat* licht in uwen witten nacht voor u, of stil peinzend, verdiept in een dier geschriften, waardoor uw geest en hart worden gereinigd en gezuiverd, of daar, waar de leeraar, uw vriend (want wie *hier* tot u treedt, komt en gaat als vriend, al draagt hij het kleed der geregtigheid), aan uwe zijde is neêrgezeten, en u den traan uit de oogen lokt, en zorgt dat ook aan u waarheid worde wat de Goddelijke menschenvriend heeft gezegd: 'Er zal meer vreugde zijn over *éénen* zondaar die zich bekeert, daarboven (NB. en ook hier beneden), dan over negen en negentig regtvaardigen.' - Ja toen wij u, arme broeder, zóó aanschouwden, en het ernstige, gemoedelijke, vertrouwelijke gesprek van uwen zielzorger meenden te hooren - toen schepte ons hart lucht, en het was ons alsof aan elke kleine cel een engel Gods de wacht hield, niet met de roede, niet met het zwaard, maar met een palmtak in de hand!

Wij deden intusschen, onder de leiding van den braven krijgsman, verscheidene proeven, ook van *akoustischen*, gehoorkundigen aard. - De hoofdzaak is, zeide hij, terwijl hij zich over den knevelbaard streek, dat de geconfineerden, volstrekt met elkaâr in geene de minste verstandhouding kunnen komen; daarvoor is, ik bemerk het reeds (hij onderzocht met de hand de muren) gezorgd. Wij verdeelden ons op zijn commando in eene aangrenzende cel, en met inspanning en uitzetting van al de lucht in onze longen, werd de harde schreeuw, het luide geroep in de naaste cel, niet of zeer flaauw vernomen, - en zoo zullen de gevangenen dus hier, zoo besloten wij eenparig, alleen met zichzelven kunnen en moeten spreken - eindelooze cellulaire monologen - alleenspraken, duizendwerf uitvoeriger, dan die van Hamlet of Gysbrecht van Aemstel, maar niet zoo dichterlijk. Wij gelooven intusschen niet, dat onze toekomende zelfsprekers zelfdenkers zullen worden. Zal, bij de cellulaire opsluiting, niet eene zeer groote mate van psychologische, zielkundige wijsheid noodig zijn? Tot heden toe had men de handen, ja somtijds in eigenlijken zin, de gewapende handen vol, om de boeven van en uit elkaâr te houden, om hen te beletten dat zij elkaâr niet verder bedierven. Nu zal men genoodzaakt zijn om van eene andere zijde te waken, dat zij door eenzaamheid *zichzelven* niet, alleen zijnde, bederven, niet verstompen, onnoozel, onwijs worden, als menschen van alle menschen afgezonderd. - Wij weten het, men heeft deze bezwaren al te zamen reeds op het papier, in geschrifte ten minste, overwonnen. Men heeft dat alles reeds geëffend, maar men zoude zich hier en daar kunnen bedriegen, en ook, altijd onschuldig, een soort van zielenmoord begaan, waar men den celbewoner te veel aan zichzelven overliet, en de rij zijner denkbeelden even eentoonig dwong te worden, als de kleur der muren van zijnen kerker. Mannen van het regt, bestuurders der gevangenissen! gij hebt niet slechts de verantwoording voor de ligchamen, maar ook voor de zielen op uwe rekening. - God helpe u allen, om eens uit deze cellen, niet alleen gezonde ligchamen, maar ook gezonde, heldere zielen te brengen, die u niet vloeken, maar zegenen! *Amen!* Er ligt bij deze soort van afsluiting, waar-

lijk ook *hermetisch* genoeg, wederom iets - laat het ons zoo maar schrijven: fatsoenlijks, gentlemanachtigs ten grond. - Het is thans niet meer het instoppen in een cachot, de vermeerdering der boevenfamilie, opdat de respectieve leden van een Miltoniaansch pandaemonium, zoo als men dit, ondichterlijk genoeg, te Woerden, te Leeuwarden kan aanschouwen, elkaâr met een' grijzenden duivelenlach begroeten, neen, hier worden de gevonnisden met een zeker respect, met een' zekeren decenten ernst, ontvangen, in de geappropriëerde verblijven gerecipiëerd, er is ook eene, wel wat duistere, - nare receptie-zaal-cel.

Ja, dit soort van confinement heeft een eigenaardig voorkomen van achting, welke men den schuldenaars aan de beleedigde maatschappelijke orde toedraagt, alles zoo geheel de uitdrukking van onzen tijd. Wij verbeelden ons dat een minister, die het volk verraden of verkocht had; een woekeraar, die van hoog aanzienlijke, zelfs patricische afkomst, land, stad, weduw, wees, wat al te onvoorzigtig bedrogen had, of soortgelijke meer respectabele menschen-boeven, nog wel een zeker, zeer gering, maar toch steeds altijd merkbaar gevoel van eigenwaarde zullen bewaren, waar men hen in de witte kamers introduceert, om gedurenden eenigen tijd te rusten van het bezwarend dagwerk. Ja, wij zouden schromen om de broeders, die hier *alzoo* ontvangen en verpleegd worden, rond weg met den naam van *boeven* te begroeten; dát woord past niet meer bij eene cellulaire gevangenis. - De kapitein, die van sommige gedeelten des gebouws in zijn zakboekje met het potlood eenige schetsen had gemaakt, gaf den wensch te kennen, dat men ook bijzonder voor militairen, alle mannen van eer, op dergelijke inrigtingen mogt bedacht zijn. Hij bewees ons, dat de ligchamelijke straffen - onder anderen het onteerende, gelukkig reeds voorlang afgeschafte ‘spitsroê-loopen,’ verre beneden de waarde van den krijgsman waren. Wij juichten dit alles toe, - ja, sprak een der onzen, die hier thans schrijft, God vergeve het de regters van vroegeren en zelfs van lateren tijd, de bloedige mannen, die de ongelukkige, gevallene menschen, eer men ze opsloot, nog lieten *slaan - slaan!!* de eene mensch den anderen slaan, geeselen of branden dat het sist! - *slaan*, zoo als men honden, paarden, ezels, of beeren aan den ijzeren ketting slaat, en nog harder, en dat om hen te verbeteren, en dat, om den natuurgenoot met een bloedigen, opgereten, ontvelden rug alzoo, letterlijk afgeranseld, *daardoor* te tuchtigen!!! dat was zelfs beneden de waarde van een' beulsknecht, - des noods, als het niet anders kon, onthoofden, opknoopen, maar de mensch - en mensch blijft toch de booswicht, al hadden al de regtbanken der gansche wereld hem gevonnisd, - te laten *slaan* als een dier, dat was in den waren zin des woords - beestachtig. - Laat hen, die armen onder ons, welke misschien door voorafgaande armoede aan geloof, hoop en liefde, der geregtigheid zijn toegevallen, laat hen dan toch liever hier, hier in het kleine, stille, kalme woonvertrek, zonder dat ze slaag krijgen, uitgisten, uitrusten, uitbranden tot verademing komen. - Er zullen ook wel geneesmeesters voor deze zieken in onze maatschappij te vinden zijn; waar wij onzen vriend Suringar hier zien binnengaan, hij, de man die in den kerker beter te huis is dan de gekerkerde zelf, waar hij hier de ouden en jeugdigen met de schuld op de ziel, en het berouw in het hart zal toespreken, en als een tweede

Mozes deze woestijnbewoners troost, en met den staf zijner welsprekendheid levend water voor de zielen, zelfs uit steenrotsen, te voorschijn roept, daar zal de Geest Gods, deze is de Geest der liefde, ook niet onbetuigd blijven, en zich openbaren in deze gemeente van boetelingen, bij deze *afgescheidenen* (niet der Gereformeerde Kerk), maar der beleedigde maatschappij, die met stil en vurig verlangen den celbewoner weder terug verwacht, niet verontreinigd, maar als geheiligd, niet honderdmaal meer verbeestelijkt, maar waarachtig bekeerd, uit de kleine witte kamers, die, God weet het, zoo dikwerf getuigen zullen zijn van diepe, warme, heerlijke godvruchtige gevoelens, en waar dit opschrift algemeen zigtbaar worde: 'Houd goeden moed, mijn zoon! u zijn uwe zonden vergeven.'

Wij hebben, op *onze* wijze, het bezoek in de gevangenis aan onze lezers medegedeeld; welligt dat deze of gene, die ook belang stelt in het lot der toekomende celbewoners, onze losse schets later aanvult en verbetert: daartoe blijven wij ons en het Tijdschrift mits dezen bijzonder aanbevelen.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Teekenen des tijds.

I. Mr. Isaac Da Costa, als spreker in de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.

> Timeo Danaos et dona ferentes.
> (Ik vrees den Griek, ook daar, waar hij geschenken brengt.)

Wij mogen het onzen lezers als eene zeer interessante merkwaardigheid niet verbergen, dat, gelijk men ons uit de hoofdstad meldde, de heer Da Costa *werkelijk* op de lijst staat der sprekers in het *Eerste Departement der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.* - Hier nog langer aan te twijfelen ware ongeoorloofd, daar de kleine gedrukte personaal-lijst inderdaad ook den naam des heeren Da Costa vertoont. - De merkwaardigheid van dit verschijnsel ligt bovenal hierin, dat deze begaafde dichter, en tevens voorstander eener strenge kerkelijke rigting, zich meermalen, zeer onbewimpeld, in het openbaar niet slechts met ronde, prosaïsche, maar met ongemeen scherpe bewoordingen *tegen* de Maatschappij, niet alleen heeft uitgelaten, maar zeer stellig daar *tegen* verklaard, en aangetoond of beweerd dat het kleurlooze, het oververlichtende, het flaauwe en onkerkelijke, in de Maatschappij helaas! naar zijne overtuiging aanwezig en ingeworteld, haar als met het brandijzer der verwerping kenteekende; ja, de liberale geest in het onderwijs, door de Maatschappij met ernst en opzet voorgestaan, ontwikkeld en aangemoedigd, is door den heer Da Costa dikwerf zeer vinnig en kennelijk doorgestreken. Velen die 's mans redenen en expectoratiën hebben gehoord, ook in de laatste jaren, zullen zich kunnen herinneren, hoedanig de arme, in het stof vertrapte Maatschappij, als van de welbespraakte lippen des redenaars met eenige banbliksems werd begroet. Nu is alles eensklaps veranderd! In November des jaars 1848 zal de heer

Da Costa in een der talrijke departementen spreken, en zich daardoor aan de Maatschappij op nieuw aansluiten: dit is zeer verblijdend. Op den voorgrond staat, dat zeker geen der bestuurders van het talrijke departement, die als mannen van smaak en letteren niet onbekend kunnen zijn met de zeer bekende en geprononceerde anti-Maatschappelijke strekking des heeren Da Costa, hem zullen gedrongen of gelokt hebben, of met geweldige drangredenen overgehaald, om, altoos *tegen* zijne beginselen en *tegen* zijne overtuiging, te midden eener verwerpelijke Maatschappij op te treden. Zij zouden daardoor aan hunne bijzondere betrekking als voorstanders en bestuurders der afdeeling, aan hunne tijdelijke zorg toevertrouwd, zeer weinig eer bewezen hebben. Veeleer zal de heer Da Costa vermeend hebben, dat, welligt door den loop der omstandigheden, de maatschappij almede hare *liberale*, *ongereformeerde* beginselen heeft verzaakt of getemperd, en hij zich dus, zonder bedroevende inconsequentie in zijne eigene alom verkondigde beginselen, daar weder kan aansluiten; want hier bestaat een alternatief, òf de Maatschappij, de dikwerf door den heer Da Costa gehoonde, is tot den heer Da Costa genaderd, òf de heer Da Costa begrijpt thans, dat hijzelf, door de verloochening zijner anti-Nut-Maatschappelijke principes, tot haar kan en mag toetreden, en zich aanbieden, of zich laten uitnoodigen, om te midden van leden eener kleurlooze, zeer liberale, *niet* Gereformeerde vergadering, het woord te voeren. In allen gevalle is het merkwaardig, dat ook één dergenen, die zoo al niet voor de eerste, dan toch voor de tweede maal het welbekende *zevental* hielpen voltallig maken, zich schaart aan de zijde van die sprekers, welke, zooals men wel weet, in eenen zeer vrijzinnigen, volstrekt *anti-septemviralen* geest, gewoon zijn te spreken.

Het ligt in de strekking van de Maatschappij, dat zij zeer verdraagzaam en zachtmoedig is, en ook hare vijanden lief heeft, en gaarne vergeeft, waar men haar met openbare of bedekte wapenen aantast. Eigenlijk vreest de Maatschappij de uitvallen van hare bestrijders niet, maar zij verlangt ook hunne hulp evenmin, en zoude zich schamen, daarom te *bedelen*, vooral binnen Amsterdam. 't Kan zijn dat alleen de groote nood, om voor dit winter-saizoen voorlezers te vinden, de bestuurders van het *Eerste* departement gedrongen heeft, om, ten einde raad zijnde, den gewaagden en zeer ongewonen stap te doen, om zelfs den heer Da Costa uit te noodigen; welligt dat wederom de heer Da Costa, uit mededoogen en in het harte getast, niet heeft kunnen weigeren, tegenover zijne beginselen, om ook in het Nut te spreken.

Andere beweegredenen, die den zeer begaafden spreker daartoe zouden bewogen kunnen hebben, behooren tot het gebied der ondenkbare zaken; want dat deze heer op de eene of andere wijze, b.v. door de leden van het Nut een genoegen te doen, eenigen bedenkelijken invloed op de Maatschappij zoude willen trachten uit te oefenen of te verkrijgen, of zich, van lieverlede, als man des volks, als vriend eener (nog niet geheel gereformeerde) verlichting, door hem zeer streng en geweldig afgekeurd, zoude wenschen te doen kennen, om eens later steun bij volks-stemmingen te vinden: zulke vooronderstellingen moeten wij met eene zekere verontwaardiging ter zijde werpen. Hoe dit zij, én het bestuur des Eersten Departements, én de heer Da Costa - wiens zienswijze misschien nu en dan almede aan eenige verandering en wij-

ziging onderhevig is - beide geven in dezen tijd een schitterend, indrukmakend blijk van *echte*, verwonderenswaardige liberaliteit, waarover men zich billijkerwijze, algemeen, binnen en buiten de hoofdstad, zeer verheugt - en - vermaakt!

II. Het Handelsblad en Gods Woord.

Het was een stoutmoedige en echt *geniale* greep van den onbekenden schrijver, om het publiek geheel onverwacht en onvoorbereid de gruwelen en zonden van het Handelsblad onder de oogen te brengen, en het nieuwsblad zonder omwegen te bestrijden en neêr te vellen met Gods Woord: dat wil zeggen: met eenige losse, uit het verband gerukte, links en regts afgeschrevene Bijbelteksten. De Hercules, die hier met zijne knods de Hydra van de Bloemmarkt te Amsterdam heeft verslagen, verdient ten minste onder de halve Goden op den Olympus der suprafijne-orthodoxen geplaatst te worden. Verbeeld u een folio blad, in twee kolommen verdeeld, aan de eene zijde: *het Handelsblad zegt:* aan de andere zijde: *Gods Woord zegt:* terwijl nu het Woord Gods de afschuwelijke gezegden van het Handelsblad zal moeten wederleggen. Hoe dit zij, wij zien, om de verschillende rigting, uit den aard der zaak, een courant niet gaarne naast een knorrigen katechizeermeester; ‘dat hokt!’ zoude men kunnen zeggen. - De hoofd- en doodzonde van het Handelsblad staat in verband tot de laatst verloopene kermis. Het Handelsblad had in zijne onschuld, zonder erg, medegedeeld: ‘dat de goede menschen, hier en daar pleizier en pret hadden, dat de Schouwburgen, de *Salons*, *Frascati*, enz. wel bezocht waren; dat men vrolijk was; dat de menigte een opgeruimd gelaat vertoonde, en men gerust en onbekommerd de bloemen der vreugde gaarde,’ - dat was de zonde, dat was de misdaad. Het Handelsblad, dat immers veel beter door eenige half afgescheidene en zuur kijkende school- en katechizeermeesters zoude geredigeerd worden, had moeten klagen en tobben en janken over die vreugde, en moeten beweren, dat het misdadige en van God geheel afgeweken volk volstrekt geen pleizier of pret had *mogen* hebben; dat het zonde en schande was, om bij de straffende tuchtroê des vergramden Gods Israëls, nog eenige afleiding of genot te durven zoeken; het Handelsblad had eene boetrede tegen die goddelooze Schouwburgen, die afzigtelijke *Salon's*, die verfoeijelijke *Frascati's* moeten uitdonderen, dan ware het niet noodig geweest, dat door middel van de pers van H. Höveker, à 2½ cent, de *vereeniging ter verbreiding der waarheid*, had moeten bewijzen, ‘naar Gods Woord,’ dat het Handelsblad ten minste een goddeloos, heidensch blad is. Maar toch, vernuftig, zoo als men zegt, als men geen beter woord weet, is de tegenstelling, waartoe de Heilige Schrift hier *ontheiligd* en *misbruikt* wordt; ja, een vernuft dat dan wel niet veel meer dan 2½ cent waardig is! Wilt ge eene proeve, hoedanig de suprafijne Bijbeltolk met het eerbiedwaardige Woord Gods omspringt - welnu, wij zullen u dienen:

‘Het deftige *Frascati* wordt soms als het ware belegerd en bestormd.’

‘In het vriendelijke *Odeon* verdringt zich de vrolijke menigte.’

‘In elke tent, in elk spel, in elke kraam ontwaart men talrijke opgeruimde gezigten.’

‘In den Stads-Schouwburg moet men dagen vooraf plaatsen bespreken, om de voorstellingen zittende bij te wonen.’

Jes. X:3. Wat zult ge doen ten dage der bezoeking en verwoesting? Tot wien zult gij vlieden om hulp? en waar zult gij uwe heerlijkheid laten?

Luc. XIII:24. Strijdt om in te gaan door de enge poort.

Jak. IV:4. Weet gij niet dat de vriendschap der wereld vijandschap Gods is? Zoo wie dan een vriend der wereld wil zijn, wordt tot een vijand Gods gesteld.

Jak. IV:9. Gedraagt u als ellendigen en treurt en weent. Uw lagchen worde veranderd in treuren en uwe blijdschap in bedroefdheid.

Spreuk. XXI:17. Die blijdschap lief heeft zal gebrek lijden.

Psalm I:1. Welgelukzalig is de man, die niet zit in het gestoelte der spotteren.

Wij vragen het u, waarde lezer, waartoe kunnen de menschen, die zeker ‘van nature geneigd zijn om God en hunnen evenmensch te haten,’ met den Bijbel in de hand, al niet komen? Hoe diep kan men den eenvoudigen hemelschen luister van het woord Gods verlagen, om *zichzelven* te verlagen tot zulk een erbarmelijk spel, tot zulk eene walgelijke toepassing van de door Gods Geest geheiligde spreuken, uit het verband gerukt en bont en wild door en onder elkaâr geworpen? Maar er zijn altijd zekere lieden te vinden, die daar een broodje uit hopen te halen, en voor zulk ontuig is schrijver en uitgever ook al ras gevonden. Het Handelsblad zij intusschen ten ernstigste aanbevolen, als men weder zich waagt te verheugen, *omdat* de stadgenooten ook eens pleizier hebben, om dan een weinig meer voorzigtigheid te gebruiken, en eerst eene revisie of een proefblad van het nieuwe nommer aan den heer Höveker te zenden, opdat de anonymus-Hercules, die Gods woord zoo voortreffelijk weet toe te passen, als een echt oud-Gereformeerde Censor, het nieuwe nommer nazie en tuchtige, en het booze Handelsblad zich niet verder bezondige!

Ut supra.

Entens van Mentheda.

Eene geschiedkundige Novelle.
(*Vervolg en slot*, *zie Tijdspiegel*, 1848. *II. Blz.* 303.)

- Maar eilieve, fluisterde Brederode tot Entens, waar is toch uwe gevangene?
- Mijne gevangene! gij wilt zeggen mijne bruid, heer: zij is goed bezorgd, gaf deze ten antwoord.
- En waarom haar niet mede ter tafel genoodigd? merkte van Zwieten aan, die het gesprek hoorde. Gij sluit haar waarlijk op als ware zij een begijntje!
- Daartoe zal heer Entens wel zijne reden hebben! gaf Brederode te kennen.
- Bij God! gij miskent mij, hernam Entens: mijne bedoelingen met haar zijn eerlijk...
- Wat twist gij daar toch, mijne heeren, zeide Treslong, die niets van hun gesprek begreep, zie, ik had juist een voorstel.
- Laat eens hooren, wat het is, zeide Entens, misschien blijde te kunnen afbreken.
- Ik weet bij ondervinding, zeide deze, hoe ervaren deze juffers in de edele zangkunst zijn en hoe voortreffelijk zij daarbij de luit hanteren: mij dunkt, wij moesten haar eens nooden ons op haar spel en een vrolijk lied te vergasten.
- Een heerlijke vond! juichte Entens Treslong toe.
- En de schoone juffers zullen ons verzoek toch niet weigeren? riep Lumey met de andere gasten.
- Heer, verschoon ons, zeide Maaike schroomvallig tot Treslong, 't geen wij van de zangkunst verstaan, is zoo luttel van waardij!
- 't Beloont de moeite niet ons aan te hooren, voegde Aachje er bij, hare zuster ondersteunend.
- Weest niet kleinmoedig, mijne schoonen en geeft ons iets van uwe gaven ten beste, drong andermaal Treslong.
- Lank mij de luit eens; zij hangt in de kamer hierneffens, zeide Entens tot Daamke.

Daamke voldeed aan het bevel zijns meesters en bragt hem het verlangde muzijkinstrument. Toen hij het dezen aanreikte, fluisterde hij Entens iets in het oor; deze gaf op zijne vraag met een hoofdknik een toestemmend antwoord en zeide toen, half luid:

- Maar steek eerst de luchters op, voordat gij gaat.

Zulks was inderdaad wel noodig; want daar men laat op den middag aan tafel was gegaan, zoo begon het inmiddels duister te worden en de donkere voorzaal, waarin men aan den disch zat, werd slechts flaauwelijk verlicht door de nu en dan opflikkerende vlammen van den haard.

Weldra echter waren de kaarsen op de koperen kandelaren ontstoken en verspreidden een vrolijken glans over de aanzittende gasten. Het was hun aan te zien, dat zij de wijnroemers duchtig hadden aangesproken; de wangen toch van de meesten waren zoo bol en hooggekleurd, dat zij met de roode vlammen aan den haard als ware het in gloed wedijverden, terwijl ook hunne oogen schitterden van een vochtigen glans en

hunne stem heesch en krijschend was: alle zoovele kenteekenen, dat zij zich den wijn duchtig goed hadden laten smaken. Vooral voor Lumey was het goed, dat hij in den leuningstoel zat, want suizebollend als hij was, mogt hij welligt niet in staat zijn geweest zich opregt te houden.

- Goed voorbeeld, zegt het spreekwoord, schoone juffers, doet volgen, zeide Entens, vergun mij dat ik u voorga en u eens een liedje voorzing. Ik vraag u nogtans allen genadige verschooning voor mijn slecht spel en zang.

- Laat hooren! laat hooren! riepen om strijd de gasten.

En Entens nam de luit, bespeelde ze en zong met eene welluidendestem, - want deze was hem van nature eigen - een der geuzenliederen, waarin de dichters van dien tijd hunnen wrevel tegen Spanje en de Roomsche geestelijkheid in bittere bewoordingen lucht gaven.

Een dusdanig hoewel niet zeer bevallig lied was echter juist geëigend voor een oogenblik van vrijheidslievende opgewondenheid als het tegenwoordige, en de gastheer werd, toen hij geëindigd had met een luid handgeklap toegejuicht, terwijl terstond tot zijne eer de bekers werden geledigd.

- Ik wist niet, mijn brave luitenant, zeide Lumey, dat gij zoo bedreven waart in de edele zangkunst.

- 't Zegt niets, zeide Entens, maar nu is de beurt aan de beminnelijke juffers en hij reikte het speeltuig aan Maaike over.

- Ja, zeide Treslong, nu de gastheer is voorgegaan, mijne schoonen, durft gij niet weigeren; dat ware immers onhoffelijk.

Maaike ziende, dat geen verder wederstreven baatte, nam de luit aan en liet, terwijl zij haar blond hoofd over het instrument heen neigde, hare vingeren over de snaren glijden. Zij schepte moed en ontlokte nu melodische noten aan het speeltuig, noten, die zooveel te harmonischer klonken bij den eenigzins ruwen toon, die in dit gezelschap heerschte. Zij en hare zuster Aachje zongen vervolgens eenen beurtzang, die wel waardig was geweest andere toehoorders te hebben dan de beschonken gasten van Entens van Mentheda.

Die zang scheen evenwel op hen eenige uitwerking te hebben, want stil en aandachtig zaten zij te luisteren en het uitbundig gejuich, dat na het spel volgde, al mogt het voor de eene helft eene hulde zijn aan de schoonheid gebragt, voor de andere helft was het gewis eene uitboezeming van gevoel over het liefelijk spel van Aachje en Maaike.

- Nog een dronk mijne heeren, zeide Entens, ter eere dezer Zanggodinnen, en hij schonk op nieuw den beker boordevol in, terwijl hij dien, na hem geledigd te hebben, aan Lumey overreikte.

Ook deze beijverde zich dezelfde hulde aan de zusters te brengen, maar daarmede nog niet tevreden, wilde hij nu de hand van Maaike vatten, zoo het scheen, om daarop een kus te drukken. Snel trok echter deze hare hand terug: niet zoo gemeenzaam heer, zeide zij, hem driest in de oogen ziende.

- Hoe, zijt gij bang voor mij? zeide Lumey niet afgeschrikt, al draag ik een langen baard, schoon kind, heb daarom geen vrees; desniettemin kan ik even goed een jong maagdeke kussen, gelijk het mij nu lust te doen.

En Lumey maakte eene beweging, alsof hij Maaike wilde omarmen.

Met waardigheid stond echter Maaike op:

- Heer Treslong, zeide zij, hebt gij mij hier gebragt om ten spot en ter wille

te zijn van deze heeren? Geleid mij, als ik u bidden mag, met mijne zuster van hier, het voegt ons niet, langer in het gezelschap van zulke mannen te toeven, voegde zij er op strengen toon bij.

- Bedaart, bedaart, mijne lieven, zeide Treslong, tot de zusters, die reeds waren opgestaan om zich te verwijderen, de heer Lumey heeft gewis niets kwaads in den zin.

- Toeft nog een wijl, schoone juffers, zeide dringend Entens tusschen beide komend, ontrieft ons toch niet van uw minnelijk gezelschap. Heer Lumey, sprak hij zachtkens tot dezen, wat ik u bidden mag, moei haar niet langer: *frolycke mit eeren*, dat is mijn devies.

- En wie zegt u, dat ik zulks niet ben, heer! Kan ik het helpen, dat deze juffer zoo bloode is, antwoordde op eenigzins toornigen toon Lumey.

Entens wilde hierop antwoorden, maar welligt ter goeder ure kwam Daamke binnen en fluisterde zijnen heer iets in het oor.

- Spreek, Daamke, wat hebt gij te zeggen? vroeg deze.

- Ik wenschte mijnen meester wel alleen te spreken, antwoordde Daamke.

- Alleen, hernam deze, spreek uit, wat gij te zeggen hebt; ik heb geene geheimen voor deze heeren, die mijne vrienden zijn, hernam stoutweg Entens.

- Nu dan zal ik spreken, heer, antwoordde op bedeesden toon de knaap. Zoo als gij weet heer, begon hij, ben ik zoo even uitgegaan, om jufvrouw Tetta aan de havenkant een luchtje te laten scheppen; wij hadden onze wandeling reeds afgelegd en waren de Zuidpoort genaderd, toen op eens ons twee kerels achterop kwamen. Terwijl de een mij aangreep, vatte de ander ijlings de juffer bij de hand en snelde, zonder veel marren, met haar weg, en toen ik mij wilde verdedigen, wierp de man, die mij vasthield, mij met eenen geduchten slag op den grond. Als ik besuisd door den val een poos later weder opstond, waren noch de juffer noch die twee mannen meer te zien. Wel heb ik getracht hen na te sporen en navraag naar hen gedaan; maar het bleek ijdel te zijn, zij waren verdwenen.

- Wat zegt gij daar! zeide Entens, die naauwelijks zijne ooren konde gelooven.

- 't Is de zuivere waarheid heer, verzekerde Daamke.

- Uwe gevangene heeft zich vrijgemaakt, heer, zeide Brederode.

- 't Vogeltje is der kevie ontvlogen, lachten de anderen.

- Ha, gij vrome gastheer! zij is u al te slim af geweest!

Entens nog meer getergd door de spotternijen zijner gasten en even als zij door den wijn verhit, ontstak in hevigen toorn.

- Ellendeling, sprak hij, terwijl hij opsprong en met opgeheven vuist Daamke te lijf wilde: daarvoor zult gij mij boeten.

- Genade, genade, heer! sprak deze sidderend.

- Deer hem niet; het is immers zijne schuld niet, sprak Treslong, tusschen beide tredend en Entens bezadigend.

- Heb deernis met den kleinen knaap, heer, smeekten Aachje en Maaike.

- Ontsteek zoo niet in arren moede, heer, hernam Treslong, stoor toch niet het genoegen van uwen disch en de vreugde uwer gasten; laat ons weder aan gaan zitten en nog eens lustig drinken.

Entens liet zich overhalen en terwijl hij den knaap toeduwde: scheer u weg, ik zal u wel nader spreken, zeide hij tot de overige gasten, weder een blij gelaat aannemend.

- De zaak is, wèl bedacht, ook niet

waard, dat ik ze mij aantrek. Ik was dan ook meer toornig op dien knaap, dien ik van ontrouw verdacht, dan wel om haar verlies. En daarom laat ons weder vrolijk wezen!

Maar de vrolijkheid heerschte op dien avond niet meer zoo ongedwongen als te voren; want er was nu eene spanning ontstaan, die maar niet wilde wijken. Spoedig werd dan ook een beker tot afscheid gedronken en gingen de gasten uit een.

- Daamke, zeide Entens op bedaarden toon, toen hij met den knaap, die van angst schier niet op dorst te blikken, zich alleen bevond, zeg mij eens, hoe zagen die twee er uit, die u Tetta afhandig maakten?

- Het was vrij duister, heer, ik kon ze niet goed onderscheiden, antwoordde deze snel, maar naar het mij voorkwam was de man, die mij aangreep, een stevige en gezette kerel, ten minste hij had een krachtigen arm; dat voelde ik wel en ik voel het nog.

- Dat wil niets zeggen: gij hadt voor uwe lompheid wel driemaal zooveel verdiend. Maar de ander?

- 't Was voor zooveel ik zien kon een flink jonkman, blond van hairen en ietwat bleek van kleur.

- Wie of hij wezen mogt? En Tetta, scheen zij hem te kennen?

- Wel scheen zij zulks; zij gaf een schreeuw van vreugd, toen zij hem zag; zij ging aanstonds van mij af, om naar hem toe te loopen.

- Wie of hij wezen mogt? herhaalde peinzend Entens: 't kan toch die Ocko niet zijn; maar neen, vervolgde hij, dien heb ik te goed getroffen, of 't mogt zijn geest zijn? Ik kan het met mijn verstand niet bevatten; de duivel moge weten, wie hij is.

- Maar, zeide hij een oogenblik later, zich bezinnend, gij hebt toch uwe handen niet in het spel gehad Daamke? en hij zag den knaap scherp in de oogen.

- Bij mijne ziel neen, verdenk mij toch niet, zeide deze onvervaard.

- Gij waart mij altoos zoo goedig jegens haar. Maar wacht u voor schade, vervolgde hij opstaande: ik zal hen ijlings doen opsporen en wee uw gebeente, zoo ik iets kwaads van u ontdek! en dit zeggende verliet hij de kamer.

- Hij kan lang zoeken, zeide Daamke blijde er dus afgekomen te zijn tot zichzelven; zij zullen naar ik gis bereids in veilige haven zijn. Hij zal Tetta wel nooit terug zien!

't Was alsof in dat denkbeeld de knaap zich opgeruimd gevoelde, want hij wreef zich van genoegen de kleine handen.

VIII.

De starren waren naauwelijks aan 's hemels tinnen verflaauwd; de vale dampen van den nacht omhevelden nog het aardrijk en slechts eene enkele streep lichts aan den oostelijken hemel verkondigde het aanbreken van den dageraad, toen reeds boven het eiland Voorne een scheepje, met eenen enkelen mast voorzien, de Maas uitzeilde, om de Noordzee in te stevenen. Het mogt wel eene gewaagde onderneming heeten, om met zulk een zwak hulkje de onstuimige baren van den Oceaan te beploegen; de wind toch woei sterk en het scheepje kon slechts laverende voortzeilen en niet dan langzaam vorderen. Aan het roer was echter een kloek man gezeten, die bestendig een oog in het zeil hield en al naar dat het te pas kwam, het zeildoek deed zwellen

of slap liet hangen en voorts met vaste hand het roer bestierde. Behalve den schipper waren er nog twee personen in de boot gezeten: de een was een jonkman, diep in zijnen mantel gewikkeld, want het was koud en guur op de bolle zee, en met een breedgeranden hoed op zijn blond hoofdhair gedrukt, terwijl de andere eene jonge vrouw was, die eene falie om hare gestalte had geslagen en zich digt tegen den jonkman had gedrongen, als zocht zij bij hem verwarming en tegelijk bescherming. Deze beide zagen elkander met zoo veel teederheid aan, zij waren zoo zeer verdiept in elkanders aanschouwing, dat men niet konde mistasten, zoo men ze voor verloofden of jonggehuwden hield, want al waren de woorden die zij zamen spraken luttel, de innigheid en warmte, waarmede zij elkanders handen drukten en de blikken die zij beurtelings onderling wisselden waren voldoende bewijzen voor hun overstelpend zielsgevoel. Het gelaat der jonge vrouw was bleek en men kon in die matte wezenstrekken de sporen ontdekken van velerlei doorgestaan lijden en rampspoed, maar toch daarover lag een liefelijke tint verspreid, even als soms een roodachtig schijnsel den bedekten hemel kleurt, en bij beurte schitterden hare oogen van tranen van geluk en smartelijk herdenken, terwijl zelfs zoo als de bonte vlinder een kleurlooze roos een blijde glimlach hare verbleekte lippen omspeelde. Er was dan ook een geluk, dat dreigde te verwelken, frisch in haar opgebloeid, er was weder een leven in haar ontwaakt, dat uitgestorven scheen; die heerlijke tempel eener reine ziel, die ondermijnd was geworden, zou nu weder krachtig opgebouwd worden, want - is het wel noodig zulks te zeggen - die vrouw was Tetta, die man was Ocko, haar geliefde, aan wien zij nu hare redding dankte.

- Maar Ocko - zeide Tetta eindelijk - gij zijt mij nog het verhaal schuldig van uw wedervaren sinds den dag onzer scheiding.

- Het is omdat gij het wilt, mijne Tetta, sprak de jongeling, maar waartoe anders herinneringen opgewekt, die voor mij zoo bitter zijn, die mijne drift weder gaande maken en mij aanzetten om aan mijne nimmer sluimerende begeerte te voldoen, om mij te wreken op hem, die u en mij zoo veel lijden heeft berokkend!

- Zeg dat niet, Ocko, hernam Tetta: of is het niet goed het kwade te herdenken, dat God ons heeft toegeschikt, om Hem en zijne Heiligen met des te meer vuur te danken voor de wondervolle uitkomst, en o die gedachten aan wraak, laat ze varen, mijn Ocko, de Heere, geloof mij, zal eens regtvaardiglijk regten over den snooden bewerker van al ons leed: denk slechts, melieve, aan ons toekomstig geluk.

- Het valt eenen vrijgeboren Fries zwaar, Tetta, om zich ongestraft te laten honen en hij heeft zulks gedaan niet slechts in mijnen persoon maar vooral in u, die mijne verloofde zijt.

- Toch, laat die wrake daar! - doe het om mijnentwil, Ocko - het mogt soms op nieuw jammer en wee over ons brengen, zeide Tetta smeekend.

- Hoe zoo meêwarig voor hem, Tetta? hernam Ocko, maar ik vergat, vervolgde hij op bitsen toon, terwijl hij zijne geliefde weifelend aanzag - dat hij eens uw minnaar was!

- Heer, zeide Tetta snel op dat woord, gedenk mij toch daar niet aan! maar 't is waar, vervolgde zij op droevigen toon, ik verdien dat verwijt - ik, die u zulks verheeld heb, was lacy! oorzaak

van uwe smart en moet alleen alle schuld dragen! en zij sprak deze laatste woorden schier weenend uit, terwijl zij treurig voor zich heen zag.

- o Spreek zoo niet, Tetta, hervatte Ocko, toen hij zag, welke uitwerking zijne taal op zijne geliefde had - acht dat harde woord, dat ik uitte, toch niet - wijt het alleen aan mijne drift, niet aan gebrek aan liefde voor u, want die verdient gij in de volste mate en ook om die liefde, die ik voor u omdraag in mijn hart, zie ik af van de wraak, en zal ik slechts leven voor u, Tetta mijne! en hij drukte met innig gevoel de jonge maagd aan zijne borst.

- Dank, dank voor dat woord van vergeving aan de schuldige, stamelde deze in overmaat van geluk.

Er volgde na die uitboezeming weder een poos van stilte, maar toen hernam Ocko.

- En nu Tetta, verneem ook mijne lotwisselingen; gij hebt regt die te weten.

- Gij weet dan, mijne veelgeliefde, dat ik, toen gij uit de kerk te Norden door dien Watergeus werdt weggevoerd, nog eene poging aanwendde ter uwer redding. Ik had u reeds in mijne armen, toen een pistoolschot van dien Entens van Mentheda - en hij sprak diens naam niet zonder huivering uit - mij zoodanig trof, dat ik bloedend ter aarde stortte...

- Ik herinner mij dat oogenblik nog levendig, viel hem Tetta in de rede, doch van toen af verloor ik alle bewustzijn.

- Nu dan Tetta! dat schot was, Gode, zij daarvoor geloofd, niet doodelijk; het trof mij in de heup en door de hulp van eenen bekwamen medicijnmeester, dien uw vader uit Emden tot mij schikte, was ik in eenige weken weder zoo ver, dat ik het krankenleger verlaten kon. Mijne eerste gedachte was nu u te redden, mijne tweede mij te wreken, want al mogt ik, zoo overlegde ik bij mijzelven, u niet aan de klaauwen van dien woestaart ontwringen, zoo bleef het toch mijn geheiligde pligt hem streng te tuchtigen. Ik stevende naar de Engelsche kust om daar de Watergeuzen op te zoeken; zij waren reeds vertrokken en zoo als men zeide naar Holland onder zeil gegaan. Ik begaf mij dus scheep naar Zierikzee, en de brave schipper, die ginds zit en die mij behulpzaam is geweest om u te verlossen, bragt mij in zijne boot naar Maassluis. Van daar wilde ik naar 's Hage gaan en mijn beklag doen bij den Stadhouder, vast besloten niet te rusten, voordat ik u vond en alles in het werk te stellen tot uwe redding. Juist toen wij van Maassluis naar den Briel in de veerschuit zouden overvaren, kwamen de Geuzen opzetten en mogelijk had de veerman, die zekerlijk in gemeenschap stond met de piraten, ons aan hen overgeleverd, zoo wij niet bij hem aangedrongen hadden om ons weder aan wal te zetten. Daar zich echter nu zulk eene schoone gelegenheid opdeed om naar u te vernemen, zoo voer ik 's anderendaags naar den Briel, en wandelende aan de havenkant vroeg ik aan eenen knaap, dien men mij aangewezen had als den bediende van dien Entens....

- O dat was gewis Daamke! zeide verheugd Tetta.

- Ja, ja, zoo heet hij: ik ben aan dien knaap veel verschuldigd: hij was het, die mij gisteren in de gelegenheid stelde u te zien en met mij te voeren...

- Brandend van verlangen mij met hem te meten, wilde ik juist een aanval op hem doen, toen de Spanjaard zich gedwongen zag terug te trekken. Ik vertoefde nog zoo lang mogelijk in de achterhoede, in de hoop mijn gewenscht doel te zullen bereiken; doch eindelijk moest ik mede

de wijk nemen, zoo ik mij niet aan een gewissen dood of vijandschap wilde blootstellen. Gisteren had ik het geluk dien knaap weder aan te treffen: ik beraamde nu met hem het u bekende plan ter uwer ontvoering, en, gij weet, hoe wij met zijne hulp en die van onzen wakkeren schipper er in hebben mogen slagen u uit de magt dier woeste piraten te verlossen.

- O die goede jongen! wat ben ik niet aan hem verpligt! nu begrijp ik, waarom hij zoo bij mij aandrong om toch met hem naar den havenkant te gaan, hetgeen ik eerst volstandig weigerde! Die wandeling kon wel eens goed voor mij uitkomen, zeide mij de knaap op geheimzinnigen toon, en daarop dreef mij eene onverklaarbare nieuwsgierigheid om aan zijn verlangen toe te geven.

- Dat die knaap goed voor u was, Tetta, bleek mij uit alles; hij begeerde voor hetgeen hij ten uwen gevalle deed niet het minste loon.

- Moge de Heere hem dan loonen en zijne ziel zuiver bewaren voor de besmetting dier goddelooze mannen, waaronder hij lacy! verkeert, zeide op vromen toon Tetta.

- Dat wensch ik met u, Tetta mijne, hernam Ocko, verneem nu verder hoe het mij ging. De eerste maal, dat ik den knaap ontmoette, werden wij in ons gesprek gestoord, en in mijne verwachting u door zijn toedoen te bevrijden te leur gesteld, was ik op een ander middel bedacht, hetgeen te gelijk dienstig kon zijn om aan mijne heftige begeerte naar wraak te voldoen. Ik vernam namelijk, dat de Spanjaarden in aantogt waren naar den Briel om de stad op de Geuzen te hernemen; met verlof van den graaf van Bossu, voegde ik mij bij hen; ik bevond mij op den dag, dat die deerlijke mislukte aanslag plaats had bij eene bende, die op de Zuidpoort aantrok. Tot mijne vreugde mogt ik onder de rebellen, die ons daar staande hielden, mijnen doodvijand Entens van Mentheda opmerken.

- Hoe wonderbaar zijn toch de wegen van God, hernam Tetta, dat gij in dit vreemde land dien man en ik dien Daamke mogt vinden. Waarlijk, Ocko mijne, wij mogen niet ophouden Hem en de Heilige Moeder Gods daarvoor te loven en te danken! Wanneer wij eens gelukkig van onze reize te huize zullen zijn, dan zullen wij ter harer eere zeven waskaarsen dag en nacht doen branden op haar altaar.

- Dat zullen wij! sprak Ocko - want voorwaar, onzer beider lotgevallen zijn zonderling geweest.

Het scheepje zeilde inmiddels met voorspoedige vaart voort; hij, die het gezien had, dus bij wijlen laverend tegen stroom en wind, met dien kloeken schipper aan het roer en die twee minnenden daarin gezeten, zou daarin voorzeker een treffend beeld opgemerkt hebben van het huwelijksgeluk, dat die beide verloofden wachtte. Behouden liet het tegen den avond het anker vallen in de haven van Zierikzee. In deze stad zouden Ocko en Tetta vertoeven totdat zich eene gunstige gelegenheid zou opdoen om naar hun vaderland terug te keeren.

IX.

Entens van Mentheda bevond zich alleen in zijne woning in den Briel. Alleen te zijn was voor hem op zich zelf reeds eene straf. In het dagelijksch verkeer met ruwe gasten of blijgeestige vrienden, zou men hem op den eersten opslag ziende zeggen, dat alle gevoel hem vreemd was en hij noch berouw noch nawee kende:

zoo ongedwongen vrolijk, zoo luidruchtig zelfs was hij steeds! Dat hij immer in zulk eene opgewekte gemoedsgesteldheid verkeerde, kwam geenszins daaruit voort, dat hij de kunst verstond om te midden van hartzeer of wroeging zijne lippen naar welgevallen tot eenen lach van blijheid te plooijen, maar meer, omdat hij aan dat onbezorgd en woelig leven zoo zeer gewoon was geraakt, dat het als ware het zijne tweede natuur was geworden. Alle betere indrukken, die hij in het eene oogenblik ontving, alle edeler gewaarwordingen, die in de uren der eenzaamheid diep uit de bron van zijn hart opwelden, verdwenen in het andere oogenblik, als hij zich in het gezelschap van woeste makkers bevond: de nevelen, die zoo even zijn gemoed verduisterden, trokken straks op, gelijk de vale dampen van den nacht voor den gloed der morgenzon: zoo er nog iets op den bodem van zijn hart overbleef, hij zocht het aanstonds weg te vagen door in den wijn heulsap te zoeken voor de knagingen van zijn geweten. Want dat geweten ontwaakte soms met kracht en wel het meest, wanneer hij alleen was. Dan gedacht hij de uitspattingen van zijn vroeger leven, dan besefte hij levendig, hoe hij zijn eigen geluk en tegelijk dat van zoovele anderen had verwoest: voor zijne ontstelde verbeelding rezen straks de schimmen op van zoovele onschuldigen, van wier dood hij oorzaak was geweest, in het volle bewustzijn zijner schuld gruwde hij voor zichzelven als voor eenen van God gevloekten moordenaar, en was het hem, als zag hij duidelijk het Kaïnsteeken op zijn voorhoofd gegrift. Waar troost gezocht? staarde hij achterwaarts, dan overzag hij de baan der ondeugd door hem afgelegd, staarde hij voorwaarts, dan gaapte voor zijne voeten een ontzaggelijke afgrond. Een poos had hij zich gevleid met eene betere toekomst; in Tetta's armen hoopte hij zijne verstoorde gemoedsrust te zullen hervinden en een beter mensch te worden. Die hoop, ofschoon te leur gesteld, was echter op nieuw aangewakkerd, toen de Briel was genomen, en hij zich een eigen huis had gewonnen. Daar bragt men hem de tijding, dat Tetta was ontvlugt!

Mistroostig zat nu de Geuzenhoofdman neder in zijnen leuningstoel: naast hem op de tafel stond eene wijnkruik, maar hij stak er zijne hand niet naar uit; het walgde hem in den wijn zijn troost te zoeken; hij was zoo neerslagtig en moedeloos als hij zelden was!

- Ik moest toch zoo niet wezen, zeide hij met een zucht tot zichzelven, het was immers maar een luchtkasteel, dat ik opgebouwd had en dat is nu in duigen gevallen! Wie zegt ook, of zij er ooit in toegestemd zou hebben mijne vrouw te worden? Zij was immers afkeerig van mij? Hoe blijde is zij welligt nu uit mijne magt ontkomen te zijn? Maar nog blijft het mij een raadsel, wie haar gered heeft! Ik hoop, dat mijn broeder, aan wien ik om kondschap schreef, het mij zal oplossen! Op hem wil ik mij wreken, vervolgde hij wrevelig: zijne schuld is het, dat ik nu zoo droefgeestig ben! Zoo het echter eens die Ocko ware....

Een hevig kloppen aan de voordeur stoorde Entens in zijne alleenspraak en straks trad Lumey met haastigen tred, en zoo het scheen eenigzins onthutst, de kamer binnen:

- Ha, mijn brave luitenant, riep hij uit, zoodra hij Entens zag, ik ben blijde u te huis te vinden; ik moet u noodzakelijk spreken.

- Mijn God! vroeg Entens half verschrikt, wat is er toch gaande?

- Ja, ja, hernam Lumey driftig, het

is God geklaagd en hemeltergend dus belasterd en geschonden te worden.

- Maar verklaar mij toch wat er aan schort? zeide nog meer nieuwsgierig geworden Entens.

- Ik zal u zeggen wat het is. Gij weet dat wij op Paaschmaandag bij u aten in gezelschap van Aachje en Maaike, dochters van den verstorven Schepen Heermans: wij lieten ons uwen wijn goed smaken, en ik ontken niet een weinig beschonken te zijn geweest. Dat was welligt de reden dat ik uit kortswijl Maaike eens wilde kussen, maar overigens heb ik haar, voor zoo veel ik weet, niet gedeerd, en haar ook naderhand, toen ik haar weder aan uwen disch ontmoette, met die onderscheiding behandeld, waarop eene eerbare burgerdochter regt heeft. Mij dunkt, ik spreek de waarheid: is zulks niet aldus, heer Entens?

- Ja, zeide deze: ik kan het getuigen!

- Welnu, thans loopt het gerucht in de stad, dat ik haar geweld heb willen aandoen, en ik haar niet als een hoffelijk man, maar als een ruw soldaat heb behandeld. Gewis heeft de kwade tong van die Maaike dat gerucht verspreid, en ben ik daardoor in eenen slechten naam geraakt.

- Wat is daaraan te doen? hernam Entens, stoor u toch niet aan die praatjes, zij zullen wel van zelve versterven: ik en uwe vrienden weten het immers wel beter.

- Zou ik mij daaraan niet storen, en voor het oog van het volk doorgaan als een ongemanierd edelman? Neen, dat gaat niet aan, heer! Ik zal u zeggen wat mijn plan is; ik zal de beide zusters, hare dienstmaagden, en zoo noodig ook u heer en uwe gasten voor Schepenen der stad dagvaarden, die allen onder eede verklaringen van het gebeurde laten afleggen, en daarna purgatie van mijne geschondene eer verzoeken. Wat dunkt u daarvan, heer?

- Wat mij daarvan dunkt: ik blijf bij mijne meening, dat het beter is niet aan de zaak te tornen; want zoo gij om dit nietswaardig geval te veel water vuil maakt, zal het nog veel meer opspraak geven dan te voren.

- Een nietswaardig geval! Hoe kunt gij het zeggen, heer? of kent gij mij niet genoeg, dat gij niet weet hoezeer ik op mijne eer sta? En zoo ik uwen raad volg en niets aan de zaak doe, dan zal de graaf van der Marck, heer van Lumey, door een iegelijk worden aangezien als een vrouwenschender, en zal elk eerlijk maagdeke zijnen omgeng mijden!

- Volg dan uwen zin, heer! gaf kortaf Entens ten antwoord.

- Dat zal ik, en gij zult zien, ik zal die lasteraars den mond snoeren: de afstammeling van het in den lande beroemde geslacht der Wassenaren, de toekomstige Stadhouder van Holland, zeide Lumey met zelfverheffing, moet een onbevlekten naam blijven behouden.

En hierop nam hij afscheid van Entens en begaf zich ijlings van daar.

- o Gij kleingeestig man, zeide Entens weder aan zichzelven overgelaten. Gij hecht aan eene nietswaardige zaak, terwijl gij niets geeft om al het kwaad, dat gij bedreven, al het bloed dat gij gestort hebt!

En waarlijk die opmerking was juist. Vreemder tegenstrijdigheid in karakter, zonderlinger mengsel van zedelijke en onzedelijke begrippen, mogt er wel schaars te vinden zijn, dan in dien woesten Lumey, die roof, brand en moord voor dagelijksch spel rekenende, teeder was, waar het vrouwelijke eer gold!

Hij hield evenwel woord: want in de Verlijdboeken van den Briel op 5 en 27

Augustus 1572 lezen wij, dat Lumey de zusters benevens hare twee dienstmaagden voor Schepenen der stad gedagvaard hebbende van de laatste de verklaring inwon, onder anderen inhoudende: *dat Mayken nooyt kwaad van hem en sprak*, *maar altijd bly en vrolyk van hem scheydde;* en *dat hy haar nooyt handt off vinger*, *met gewelt*, *hadt aangeraakt;* en men *van hem niets anders wist, gehoord of gezien hadt*, *dan van een Heer met eeren.*

Lumey was naauwelijks vertrokken, of Daamke trad binnen en overhandigde zijnen meester eenen brief.

- Van mijnen broeder, zeide deze het handschrift ziende, en dien snel openbrekende doorliep hij driftig de daarin vervatte regelen.

- Ha, riep hij, mijn vermoeden heeft zich bevestigd. Tetta, die behouden te Emden is aangekomen, is gered geworden door dien Ocko: hij zal haar huwen... Die ellendeling! ging hij voort terwijl hij den brief nederlegde... hij heeft mij dan Tetta ontroofd om haar voor eeuwig te bezitten... dus heb ik hem niet doodelijk getroffen... maar, hernam hij na een poos zwijgens: is het zoo niet beter? *zij* is wis met hem gelukkig en *mijn* geweten is nu ten minste vrij van eenen moord, die niet alleen hoogst onbillijk was, maar waarvan de herinnering mij onophoudelijk zou kwellen.. Ik ben nu gedoemd alleen mijn levenspad te bewandelen... Geen nood! ik zal den eindpaal daarvan wel spoedig bereiken... Ik zal ten minste niet ophouden te strijden voor de zaak van het gezuiverd geloof en de vrijheid... mogelijk worden mijne goede werken nog eenmaal in rekening gebragt tegen het kwaad dat ik beging! o God! besloot hij smeekend, wees Gij mijner genadig op den dag des oordeels!

Welligt vond Entens in die gedachte troost en opbeuring, want kalmer keerde hij tot zijne gewone bezigheden terug.

X.

O die beslommeringen en zorgen, die mijn ambt mij schaft! riep de oude Drost van Emden uit, terwijl hij in het spreek-vertrek zijner woning in de stad in zijnen leuningstoel was nedergezeten voor eene breede tafel, met zwaarlijvige boekdeelen, manuscripten en papieren als overladen.

De klagt van den Drost was niet ongegrond; den geheelen dag over tot den avond, dat het nu was, had men hem onophoudelijk lastig gevallen en gemoeid, dan eens met boodschappen van den Graaf, dan weder met stukken tot omslagtige regtszaken behoorende, dan weder om den raad van eenen man zoo rijk in ondervinding als hij was in te winnen. Uit dit alles bleek welk een gewigtig ambtenaar hij was, maar geen wonder ook, dat onder zoo vele moeiten en zorgen zijn hair vroegtijdig vergrijsd, zijn voorhoofd met diepe rimpelen was doorploegd, en hij over het geheel een zoo duister en onvriendelijk voorkomen had.

- En dat mij zelfs de tijd niet overblijft, om aan mijne eigene zaken te peizen, ging hij op mistroostigen toon voort, terwijl hij voor een wijl de pen nederlegde en zijn hoofd in zijne hand liet rusten. - En mijn kind, mijne Tetta, lacy, ik hoor niets van haar! en toch, sprak hij driftiger, ik heb naar Engeland, Frankrijk en Holland geschreven en uit naam van den graaf voldoening - straf geeischt; maar men antwoordt mij zelfs niet! Merkt men dan de zaak voor zoo niets beduidend aan? Beseft men dan niet, dat

niet slechts Emdens Drost, maar ook de Graaf van Oost-Friesland door die schendige daad gehoond, dat bovenal de vader is beleedigd geworden! maar neen, juist dit beseft men niet! - men doorgrondt niet het gevoel van eenen vader, dus beroofd van zijn kind, dus onzeker van haar lot! o mogt u nimmer overkomen, wat mij treft, gij grooten en magtigen der aarde! zeide hij met een zucht, terwijl hij zich achterover liet vallen in zijnen stoel. - Maar, hernam hij, mogelijk wreekt zich Ocko op den schender van de eer van mijn kind - doch ook van hem verneem ik taal noch teeken! o Kon ik, vervolgde hij met jeugdige drift, zelf ijlen om mijne dochter te zoeken en mij wreken op dien ellendigen Entens van Mentheda! nu helaas! bindt mij mijn ambt! en hij vatte de pen weder op, zich op nieuw ijverig aan het werk zettende.

De deur van het vertrek ging open; de Drost zag niet op: al weder een lastig bezoeken, dacht hij.

- Mijn vader! sprak ontroerd eene zachte stem.

Hevig ontstelde de Drost toen hij deze vernam, zoo hevig, dat het was, als bereikte zijn oor eene stem uit het graf.

- Jezus Maria! zijt gij daar Tetta, riep hij uit, toen hij op eens zijne dochter, die gevolgd door Ocko zachtkens het vertrek was binnengetreden, voor zich zag.

- Mijne dochter, mijne verloren dochter! riep hij stamelend uit en drukte vol vervoering zijn kind, dat zich ijlings in zijne armen had geworpen aan zijne borst. Tranen van vreugde en ontroering stroomden den ouden man langs de stramme wangen.

Er was nog eene wijle tijds noodig, voordat de vader volledig tot bezinning; de dochter tot zichzelve gekomen was; want hij staarde haar zoo ongeloovig aan, als waande hij een geest voor zich te zien terwijl hij slechts onzamenhangende woorden uitte. De eenige aanschouwer van dit tooneel, Ocko Hamminga, was diep getroffen en gevoelde zich onbeschrijfelijk gelukkig bij de vadervreugde, die hij den ouden man had bereid.

Eerst later volgde een uitvoerig verhaal van Tetta's lotgevallen en van hare redding door haren geliefde.

- Mijne kinderen, sprak ernstig de Drost, toen dit ten einde was. Erkent hierin den vinger Gods! Moge Hij u beiden voortaan Zijnen ruimsten zegen geven! Wat Hij zoo wondervol vereenigd heeft, zal Hij gewis niet weder scheiden!

En inderdaad eenige weken later had in de woning van den ouden Drost in huiselijke stilte de te voren wreed gestoorde huwelijksplegtigheid plaats.

- Benaauwt u ook weder eenig angstig voorgevoel, mijne Tetta? vroeg Ocko glimlagchend op den morgen van dien dag.

- Hoe zou zulks kunnen wezen, nu ik mij veilig bevind bij mijnen heer en redder! was het antwoord van deze. Doch kunt gij het mij vergeven, voegde zij er bij, haren verloofde teeder aanziende, dat ik u toen niet de waarheid zeide?

- Spreek van geene vergeving, Tetta, hernam Ocko; ik wist immers wel, dat de bange droom een goed einde zoude hebben; de dag van heden, melieve, bewijst zulks.

XI.

Acht jaren waren er sedert verloopen. Entens van Mentheda was wel ouder in jaren, maar niet rijper in levenswijsheid geworden. Met afwisselend geluk had hij de woelige krijgsmansbaan verder doorloopen; Dordrecht werd door hem genomen, maar zijn roekelooze moed was schuld, dat de aanslagen op Goes en

Haarlem mislukten. Met Lumey trof hem in Delft eene smadelijke gevangenis. Door voorspraak van Oranje ontslagen was hij sinds dien tijd (1575) meestal werkzaam in Friesland tot bevrijding van dat gewest van het Spaansche juk, en nam hij vervolgens deel aan de twisten tusschen de Groningers en Ommelanders, kiezende hij de partij van de laatsten. Gevangen genomen, bleef hij een jaar lang in de magt van zijne bittere vijanden, de Groningers. Naauwelijks ontslagen belegerde hij met zijne landgenooten, de Ommelanders, Groningen, dat door den afval van Rennenberg weder onder den koning van Spanje was gekomen. Hij wordt beschuldigd dien oorlog meest tot eigen voordeel, en niet tot heil van den Staat te hebben gevoerd. Zooveel is zeker dat zijn bandeloos krijgsvolk zich onophoudelijk aan plundering ter zee en te land schuldig maakte, terwijl ook door zijne dwaasheid het beleg werd vertraagd, ten gevolge waarvan graaf Willem Lodewijk van Nassau, Graaf Philips van Hohenlo en de overste IJsselstein met hunne benden tot versterking der belegeraars werden gezonden. Dit griefde zijnen trots: hij kon het niet verkroppen dat Groningen, welke stad in Entens haren doodvijand ziende moedig volhardde, niet voor hem alleen wilde bukken! In zijnen hoogmoed had hij zich reeds Heer van Groningen en de Ommelanden gedroomd, terwijl hij als een andere Viking over de zee dacht te zullen heerschen. Zijne uitspattingen, zijne woede tegen de weerelooze Groningsche uitgewekenen kenden geene palen! Zijn overmoed had echter het toppunt bereikt, en bewerkte straks zijnen ondergang.

Met de graven van Nassau en Hohenlo op den 27 Mei 1580 te Rolde aan tafel gezeten, stond hij verhit van den wijn van den disch op, steeg te paard en reed naar het leger te Groningen zich beroemende, dat hij iets uit zoude voeren, hetgeen van hem zou doen spreken. De hoplieden van het leger aantreffende, terwijl zij over eenen aanslag op de stad raadpleegden, schold hij die voor jongens hen ophitsende om hem te volgen; hij zou het Schuitendiep of de Voorstad afloopen. Hij vliegt vooruit, zooals zijne vijanden beweren, in stede van een rondas met het deksel van eene karnton gewapend tot bespotting van de blooheid der zijnen. Door sommigen der hoplieden gevolgd, verovert hij de loopschans; men betoogt hem de onmogelijkheid van het Schuitendiep in te nemen: Entens luistert echter naar geen reden en terwijl hij achter de schietgaten der loopschans blijft staan, uitziende naar het schermutselen, treft hem een kogel uit een vuurroer dwars voor het hoofd en doet hem zielloos ter aarde storten. Het lijk van Entens van Mentheda werd te Middelstum, zijne geboorteplaats, bijgezet in den grafkelder zijner voorvaderen. Zijn dood strekte weinigen tot droefheid, velen tot vreugde; want de Geuzenhoofdman had vooral in de laatste jaren zijns levens zich meer vijanden dan vrienden gemaakt, en deze lieten zelfs zijne nagedachtenis niet met rust De geschiedschrijvers van zijnen tijd hebben hem meest allen met zwarte kleuren afgeschilderd; zij moeten echter hulde doen aan zijne dapperheid als krijgsman. Hoe zijn bijzonder levensgedrag ook moge geweest zijn, een regtvaardig nageslacht, dat met meer onpartijdigheid oordeelt dan de tijdgenoot, zal hem immer rangschikken onder die mannen, die terwijl zij met onbezweken moed hebben gekampt voor Godsdienst en vaderland, eenen hechten grondslag hebben gelegd voor Nederlands onafhankelijkheid.

Brievenbus.

XI. Brief voor den Emeritus-Predikant Jan Salie, naar aanleiding van zijn geschrijf aan zijnen vriend Pruik, bijgenaamd de Oude, in dato 30 April, 1848.
(*Zie Tijdspiegel*, *Junij*, 1848, *blz.* 469-472.)

Mijnheer de Redacteur!

Ik ga doorgaans, met den aanvang van het schoone saizoen, op reis en verneem dan weinig, op mijne zwerftogten, wat er in de *Letterkundige* wereld voorvalt. Ziedaar de oorzaak, waardoor de hierboven vermelde brief, met het nommer van den Tijdspiegel, mij eerst voor weinige dagen onder de oogen is gekomen. Wist ik nu, *waar ter plaatse* het *Van huis* te vinden ware, vanwaar de Eerw. Jan Salie zijn geschrijf verzonden heeft; gewis ik zou u niet lastig vallen! Maar nu zie ik mij genoodzaakt voor onderstaanden brief eene plaats in uw geacht Tijdschrift te verzoeken.

't Welk doende, heb ik de eer mij, met alle achting, te noemen

Uw gehoorzame dienaar,

LUCRETIUS WILHELMUS VAN WINTER.

A. 17 Oct. 1848.

Weleerwaarde Heer!

Verschoon de late beantwoording uwer letteren van 30 April, j.l. even gelijk ik het u gaarne vergeef, dat gij mij *een onbescheiden grappenmaker*, *een kwant*, *de spotvogel*, *de sluwert* enz. hebt gelieven te noemen. Ik doe dit te gereeder, omdat het vermoeden bij mij niet vreemd is, dat gij, ziende in mij uwen man gevonden te hebben, u van de zaak, *met een grapje*, hebt willen afmaken. Is dat zoo? Ik zal er geen harnas om aantrekken; evenmin als over de plat-prosaïsche namen van u en uwen vriend en die van uwe beide eerzame dienstmaagden. *Vormen*, *namen*, *personen* zelfs, doen bij mij weinig af, waar het om *zaken* en om de *waarheid* te doen is.

Zoo veel, Eerw. Heer! is mij uit uw brief duidelijk geworden, dat gij weigerachtig blijft, om den *Grooten Zanger Israëls*, als vorst in het rijk der poëzy, onder den naam van Isaac I, te erkennen. U tot die erkentenis te noodzaken gaat mijne krachten te boven - er u toe uit te lokken, ligt niet in mijn plan. Liever wil ik uwe gronden van weigering onderzoeken en ten toets brengen. Ik volg uwe letteren van 30 April op den voet.

Dat uwe dienstmaagd Stijntje zat te dutten, toen gij haar het lied, getiteld: Wachter! wat is er van den nacht? overluid voorlaast, bewijst niets tegen koning Isaac I. Ge moet dit zelf gevoelen, heer Emeritus! Hoe! Hebt *gij* nimmer sommigen, onder uwe toehoorders, b.v. in eene namiddag-predikatie, zoetelijk zien insluimeren? De goede, oude dienstmaagd had mogelijk dien dag uw studeerkamer eens aan kant gemaakt, en zocht, voor hare slaperigheid, eene verschooning op, in de *quasi* onbegrijpelijkheid van een Meesterstuk!?

Gij evenwel hebt niet gedut; maar noemt het vers een *vol d'oiseau*, een tooverlantaarn, een fantastische *pot pourri.* Dat zijn sententies - geene bewijzen! Gij schijnt zelf te voelen, dat gij te verre gegaan zijt, en komt nu met uwe pleisters van ‘goede verzen’ en ‘enkele fraaije en stoute passages’ voor den dag. Of

denkt gij, dat ik het niet merkte, domine!

Nu komt gij aan *specialiteiten;* en de *stroomen*, die *ingezogen* worden - de *kolk*, die door een *zwaard verslonden* wordt - het *beeld* en de *stem*, die *naar 't leven* en *versch* herbaard wordt, komen ter sprake. Gij noemt deze *overdragtelijke spreekwijzen*, in de poëzy zoo bekend en, in die der Oosterlingen, zoo menigvuldig, NB. *dwaasheden!?* - Allerminst had ik zulke reflecties van een Emeritus-Predikant verwacht, wien niet slechts *Neêrlandsch*-, maar ook *Oostersch* bloed door de aderen behoort te vloeijen! Eilieve! lees de psalmen van koning David maar eens, en herinner u de afkomst van koning Isaac, uit Juda's stam!

Maar dat: *En voorts! En straks! En toch!* en die *onduitsche* woorden hinderen u magtig! Ik bemerk wel, dat gij den koninklijken harpenaar nooit *gehoord* hebt. Juist doen die schijnbaar platte en betoogende woorden, die *Fransche* tusschenvoegsels, door het onnavolgbaar spraakorgaan van den rijkbegaafden zanger, het effect eener oud-Israëlietische bazuin, waardoor de toehoorders geinspireerd worden! Zijn die *klanken* gedrukt, dan gaat, natuurlijk, dat effect verloren.

Uwe opmerking omtrent *na- tegen nagebuur* zou ik welligt voldoende kunnen wederleggen, ware ik een emeritus-schoolmeester; maar ik ben alléén een weinig taalkundig emeritus-fabriekant. *Voilà tout!*

Die *vier* aangehaalde regels hebben het bitter bij u verkorven! Mij zijn zij helder als water-chocolade. Hoe! is er dan, van *af* 1789 tot *toe* 1848, in Parijs, niet zoo vaak gevochten, en is er niet zoo veel bloeds gestort, dat de straten niet als met *moord vertrouwd* mogen beschouwd worden, langs welke het rammelend schuiven van den keten der dwinglandij, door een woest gemeen - het schuim van onverlaten - gehoord wordt? 't Spreekt van zelf: poëtisch; maar hoe poëtisch schoon, krachtig en waar uitgedrukt! - Hoe! moesten dan die schrikkelijkheden niet maar alléén tot waarschuwing strekken van een gemeen, onbekend en naamloos roofgebroedsel - maar ook van de hoogere standen, die hier, in één enkelen regel, onder de twee majestueuze beelden van: de zaal der Pairs en van den beruchten hertog de Praslin, ultra-verheven, worden geteekend?

Na dezen uit- of aanval, treedt gij - vermoedelijk om uzelven eenige rust te geven - in beschouwingen, die weinig ter zake doen en waarbij aan de heeren Beets en ten Kate een welverdiend compliment gemaakt wordt. Ge ziet af van alle verdere *attaques* op het bestreden lied; maar nu komt een ander aan de beurt, of liever wederom vier uitgekipte regels.

Eerst gaat een schoolmeesters-reflectie over ‘naar alle kanten schudt’ in plaats van ‘schudt naar alle kanten’ vooraf. Maar hoe vele dergelijke omzettingen van woorden zou ik u niet bij vele onzer nieuwerwetsche dichters kunnen aanwijzen! Ik ga alzoo verder. Gij beweert, dat Orleans zijne koningsdiamanten niet heeft afgeschud; maar dat zij hem zijn afgereten. Lieve dominé! heeft dat niet wel iets van 't onderscheid tusschen een *krank wijf* en eene *zieke vrouw? En voorts*, zegt gij: waren de druiven niet onrijp, maar overrijp. 1°. Zegt gij niet *welke* druiven *gij* bedoelt, en 2°. doet het er niets toe, of de druiven, die *Zijne Majesteit*, Isaac I, bedoelde, liever als beeldspraak bezigde, rijp of onrijp waren!

Uwe verdere redeneringen Eerw. heer! loopen weder in het *algemeene* rond, om, met een compliment, aan eene prach-

tige strophe van Bilderdijk, te eindigen. Ik kan u daarbij niet volgen. Alleen doe ik u opmerken, dat de heer Bilderdijk, als de poëtische vader van koning Isaac, behoort te worden aangemerkt, hetzij het kind echt of onecht moge wezen.

Wat gij, ten slotte, nopens het luid schreeuwen en heftig gesticuleren van Da Costa gelieft te zeggen, laat ik in 't midden; ook omdat ik niet weet, of u dat regt ernst is.

Maar ernst of scherts: gij hebt *niets* aangevoerd, dat in staat is mij de erkenning van den GROOTEN ZANGER, als koning in het rijk der poëzy, te doen terug nemen. Door zijn gedicht: 1648 en 1848, heeft hij nieuwe konings-diamanten (even als zoo vele groote, rijpe druiven) aan zijne vorstelijke kroon gehecht! Verkondigde het *Handelsblad*, volgens mijn schrijven, de dato 13 Maart, zijnen lof; ik kan u thans berigten, dat de twee departementen van de *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* gereed staan, om aan Z.M. eerlang hunne eerbiedige en onderdanige hulde te brengen. Dit Eerw. heer! doet men niet *zonder groote oorzake!*

En nu: *gij* hebt *uwe* meening gezegd; *ik* de *mijne.* Wist ik waar uw *van huis* te vinden ware, ik kwam u eens opzoeken. Ik verbeeld mij, dat wij het wel te zamen eens zouden worden, en dat wij eindigen zouden met het wijnglas te heffen, en te zamen te roepen: ‘Leve Isaac de Eerste!’

Ik noem mij, met zeer veel reverentie, van U Weleerwaarde, de zeer ootmoedige, zeer onderdanige dienaar, (want waarom mij langer achter initialen verscholen?)

LUCRETIUS WILHELMUS VAN WINTER.

A. 17 Oct. 1848.

PS. Met uw permissie, dominé! nog een paar woordjes! Vindt gij die klanknabootsing, in dat *ramlend schuift* van den *keten* niet onnavolgbaar? - en - drukt het schijnbaar onzuiver klinkende: *naar alle kanten schudt*, het *hortende* en *stootende* van het afschudden der koningsdiamanten, die vermoedelijk nog al vast bevestigd geweest zullen zijn, niet *meesterlijk* uit?..... Eilieve, denk er eens nader over, en laat uw goede vriend Pruik het ook doen!

De ‘kreeftsgewijze’ vooruitgang der hedendaagsche vertalers.

Hoezeer wij niet vermetel genoeg zijn, om nu reeds, terwijl de nieuwe Grondwet nog niet is afgekondigd, en de onderscheidene belangrijke punten, waarin de verandering en verbetering vooral zal moeten blijken, nog niet bij de wet zijn geregeld, te beslissen, welke heilrijke vruchten de vrijheid van onderwijs (worde het slechts geene bevrijd-heid of ontslagen-heid van onderwijs - vergeving! lezer! voor deze taalverrijkende of -verbasterende woordensmeding) aan het vertalersgilde zal opleveren, zoo hadden wij nogtans nu reeds, onder de oude Grondwet, billijke reden om ons over sporen van vooruitgang ook in het vertalen te verblijden. Bilderdijk, die zelfs in het knorren en schelden groot en onnavolgbaar was, spreekt ergens van: ‘het talrijk ras der vertalers, die zelden meer

ziel schijnen te bezitten, dan hun inktpot oplevert,' maar thans komen er grootsche en schoone gestalten uit die vertalers inktpotten te voorschijn, en het is niet te miskennen, dat de overgang van der logge ganzen veder tot de vlugge stalen pen door vooruitgang is vergezeld. Hier en ginds gonst ons immers een 'botervlieg' (vlinder) van vriend Boudewijn om de ooren - elders waarschuwt ons het Handelsblad tegen 'doorloop' en al wat de 'verduwingswerktuigen' in wanorde kan brengen. Wij hadden vroeger het genoegen, om de lezers van den Tijdspiegel met de nieuw ontdekte Mythologische persoon HILFE (het zelfstandig naamwoord hulp) met den afgod van Berlichingen (Götz von Berlichingen), met het regt van den talion (der wedervergelding), bekend te maken, maar wij vleijen ons thans, dat velen het ons dank zullen wijten, als wij hen op een nieuw staaltje van onmiskenbaren vooruitgang, zij het dan ook 'een kreeftsgewijze' opmerkzaam maken. In de Karaktertrekken en historische Fragmenten uit het leven van den Koning van Pruissen, Frederik Willem III, door R.F. Eylert enz., IIIe deel, 1ste gedeelte, blz. 8 leest gij: het Pruissische leger en zijne Regimenten droegen daarom in hunnen schoot een zedelijk verderf, dat kreeftsgewijs om zich heen vrat, enz. Hoort het, liefhebbers van zuiver Hollandsch, voorstanders uwer schoone moedertaal, bestrijders van Germanismen, Gallicismen, Anglicismen enz., en huldigt den vertalersvooruitgang. 't Zal zekerlijk 'krebsartig' d.i. 'kankerachtig' wezen. Als gij dit vertaalde werk 'onbevangen' leest, en 'ongeacht' de Duitsche tint ten einde brengt, zult gij de 'ervaring' verkrijgen, dat de vooruitgang onder de vertalers heden ten dage, gelijk helaas! in menige andere zaken, een 'kreeftsgewijze' is.

OOK EEN VERTALER.

Kronijk van den dag.

October.

BINNENLAND. - Het gewigtig werk der grondwetsherziening is thans tot stand gebragt. Daarmede is de eerste schrede gedaan tot het volgen van eenen geheel anderen weg dan dien, langs welken Nederland sedert vele jaren eenen zekeren ondergang te gemoet ging. De grondwetsherziening heeft het slechts mogelijk gemaakt dien nieuwen weg in te slaan; de wenschen van velen, dat deze te gelijk zou worden aangewezen en afgebakend zijn niet vervuld. Eene vereenvoudiging van onze voor een klein, en onder eene opgestapelde schuld en daardoor hoog opgevoerde belastingen gedrukt, land veel te omslagtige en kostbare staatshuishouding, eene bezuiniging, niet door beknibbelen van kleinigheden, maar door groote algemeene maatregelen, is thans eene noodzakelijkheid, waarvoor niemand de oogen kan sluiten. Vermindering van belastingen werd eens van de grondwetsherziening gehoopt; het is genoeg verkondigd dat die hoop eene hersenschim zou blijken te zijn, en naauwelijks eene teleurstelling te noemen dat zij niet is verwezenlijkt. Thans hopen wij, met en door de grondwetsherziening, op een zoodanig bestuur der finantiën en zoodanige inrigting van ministeriën enz., dat, zonder eene steeds klimmende verhooging van belastingen of schuld, een evenwigt tusschen ontvangsten en uitgaven tot stand kome, hetwelk hoe dan ook moet worden verkregen, indien niet, met alle staatkundige vrijheden, gedurig herhaalde te korten Nederland ten ondergang zullen voeren. De staat verkeert thans in hetzelfde geval als een particulier, die eene levenswijs boven zijne middelen voert en zich door allerlei redenen laat weerhouden van eene radicale bezuiniging in te voeren. Allerlei bezwaren vereenigen zich om zulk eene bezuiniging tot eene onmogelijkheid te maken; evenwel, indien hij niet zelf dit onmogelijke mogelijk maakt, zal de toekomst dit eindelijk voor hem doen, door hem, niet tot het getroosten van bekrimping of verminderen van staatsie, maar tot gebrek en vernedering te noodzaken. Binnen weinig tijd is nu een definitief ministerie en een volgens de herziene grondwet gekozene vertegenwoordiging te verwachten. De werkzaamheden, welke deze verwachten, zijn talrijk en van gewigtigen aard. Een aantal wetten zullen tot stand moeten gebragt worden om aan de nieuwe beginselen, die in de grondwet zijn opgenomen, werkelijkheid te geven. Het zou schijnen dat daardoor de aandacht van onzen finantiëlen toestand moest worden afgetrokken; maar integendeel is het een vereischte dat deze daarbij gedurig in het oog worde gehouden, en eenvoudigheid, onkostbaarheid kenmerken zijn van alle nieuwe inrigtingen. Nog aan de tegen-

woordig bestaande kamers is een finantiëel ontwerp aangeboden. Het is zeer te betreuren dat de behoeften zoo dringend zijn om zulk eene haastige voozieningen te vorderen. Hopen wij dat, bij zulk eene dringende behoefte, ook de geruchten bewaarheid zullen worden, van kort aanstaande maatregelen tot zulk eene vereenvoudiging en bezuiniging als wij boven op het oog hadden.

FRANKRIJK. - In de vorige maand werd gevreesd, dat het bewind van Cavaignac zich niet lang meer zou kunnen staande houden, zoo het al niet op de eerste verschijning van Lodewijk Napoleon in de zaal der Nationale Vergadering als sneeuw voor de zon versmolt. De naam Napoleon scheen zulk eene geduchte kracht te moeten uitoefenen, dat hij, die hem droeg, zich slechts behoefde te vertoonen om zich aan het hoofd eener magtige partij te plaatsen. Lodewijk Napoleon heeft zich vertoond, heeft gesproken, en zijne vertooning, vooral zijn spreken, heeft de vrees zijner vijanden en de verwachting zijner vrienden als een nevel doen verdwijnen. Onbeduidend is hij in alle opzigten, en tevens niet onbeduidend genoeg om alleen uit hoofde van zijnen naam de speelbal eener partij te wezen. Slechts korten tijd heeft hij de nieuwsgierigheid eenigzins bezig gehouden; deze was volkomen bevredigd toen men wist dat hij een zeer alledaagsch voorkomen had en zeer slecht Fransch las, want zelfs het talent van voor de vuist te spreken mist hij. Raspail, de gevangene van Vincennes, te gelijk met hem tot vertegenwoordiger gekozen, heeft zelfs meer opzien verwekt. De verlegenheid om over zijne toelating te beslissen was niet gering. Welke verdenkingen ook op hem rusten, hij is slechts beschuldigd, niet veroordeeld. De zaak werd beslist door hem toe te laten, maar tevens den procureur generaal tot zijne verdere vervolging te magtigen. Hij is derhalve vertegenwoordiger, maar blijft niet te min gevangen; zijn verzoek om dagelijks onder escorte naar de vergadering te worden gebragt is zeer natuurlijk van de hand gewezen. Hoewel het gevaar, hetwelk Cavaignac door de nieuwe verkiezingen scheen te dreigen, aldus was afgewend, ontbrak het echter niet aan verschijnselen dat zijn invloed zeer was ondermijnd. Een congres van departementale dagbladschrijvers vaardigde een ernstig protest uit tegen de maatregelen tegen de Parijsche drukpers. Dezelfde middelen, waarvan de vijanden van Guizot zich in der tijd tegen dezen minister hadden bediend, werden thans tegen het republikeinsche ministerie aangewend. Zoogenaamde staatkundige maaltijden kwamen wederom aan de orde van den dag. Bij eene daarvan, te Parijs op den 56sten verjaardag der stichting van de vorige republiek gehouden, stelde Ledru-Rollin zich op den voorgrond, en hield eene redevoering vol heftige aanvallen op de bewindslieden. Te Toulouze ging men nog verder. Bij eenen maaltijd, in het bijzijn van verscheidene overheidspersonen gehouden, die dit geduldig aanhoorden, werd de gezondheid van Cavaignac uitgejouwd, en hield men lofredenen op het communisme, Robespierre, Marat en de guillotine, hetgeen de menigte zoozeer in beweging bragt, dat ook op de straten: Dood aan rijken en priesters! Weg met Cavaignac! Leve de guillotine! werd geroepen. Deze gebeurtenissen gaven aanleiding tot de onstuimigste zitting en het grootste schandaal, hetwelk de zaal der Nationale Vergadering nog had aanschouwd. Een afgevaardigde, Denjoy, bragt dezelve ter spraak, en verweet Ledru-Rollin en de zoogenaamde Bergpartij

t.o. 394

Lodewijk Napoleon Bonaparte.

hun gedrag. De onlusten waren volgens hem alleen aan kuiperijen der ultra republikeinen te wijten. Joly, die hem beantwoordde, wilde betogen dat ook de legitimisten de hand in het spel hadden, maar Denjoy hield weder vol, dat de tegenwoordige ultra's dezelfde als van 1793 waren, en even als deze de guillotine wilden invoeren. Dit woord gaf het sein tot een schrikkelijk tumult. Een aantal leden der bergpartij kwamen naar de tribune stormen, om den spreker er af te rukken; aan den anderen kant snelden zijne vrienden toe, om hem te verdedigen; en nu ontstond er voor de tribune een werkelijk gevecht, waarnaar Denjoy met overelkander geslagene armen koel bloedig stond te kijken, terwijl de deurwaarders de vechtenden poogden te scheiden en van de trappen der tribune terug te houden. De zitting moest worden opgeheven, tot er na geruimen tijd wederom stilte kwam. Toen werd de zaak, gelijk gewoonlijk, gesmoord door des sprekers verklaring, dat hij geen oogmerk had gehad om iemand te kwetsen. In deze zitting en meermalen was gebleken, dat de ministers slecht onderrigt waren van hetgeen in de departementen plaats had, en het kon derhalve niet zeer bevreemden, dat zij toch, na het daarover voorgevallene, afgevaardigden als commissarissen naar de departementen hadden gezonden, gelijk uit de bestendige afwezigheid van een zeventigtal bleek. Toen de lang verschovene beraadslaging over het voorstel van Durieu, dat zelfs gedurende een staat van beleg geen dagblad zou mogen geschorst worden aan de orde van den dag kwam, behaalde het ministerie, door de verwerping met eene zeer geringe meerderheid, eene overwinning die, bijna eene nederlaag mogt heeten. De geruchten van eene geheele of gedeeltelijke aftreding des bewinds werden daarop weder levendig, doch het ministerie bleef nog bestaan tot dat het geschilpunt der wijze van verkiezing van eenen voorzitter was beslist. Eerst toen namen Senart, Recurt en Vaulabelle hun ontslag, en werden vervangen door Dufaure, Vivien en Freslon, als ministers van binnenlandsche zaken, openbare werken en onderwijs. De eerste twee benoemingen waren zoowel de republikeinen van den vorigen dag (namelijk zij wier republikeinsche gezindheid van voor de tegenwoordige republiek dagteekent) als die van den volgenden dag (die nu eerst - door de zegeningen der republiek? - republikeinsch zijn geworden) zeer ongevallig; aan de eersten, dewijl beide benoemden onder de constitutionele monarchie in het ministerie zijn geweest, aan de anderen, daar zij ook de verwijdering van Marie hadden verlangd. Ducoux nam zijn afscheid als prefect der politie met een zeer scherpen brief, waarin hij zich beklaagde, dat de republiek thans bestuurd zou worden door mannen, die voorheen al hunne krachten hadden aangewend om hare vestiging te beletten. Het ministerie was nu aldus zamengesteld: Marie, justitie; Bastide, buitenlandsche zaken; Lamoricière, oorlog; Verninhac, marine en koloniën; Dufaure, binnenlandsche zaken; Thourret, landbouw en koophandel; Freslon, onderwijs en eerdienst; Goudchaux, financiën en Vivien, openbare werken. Men duchtte dat dit ministerie reeds dadelijk eenen grooten tegenstand zou ontmoeten. Cavaignac verliet zich echter op de meermalen geblekene vrees van de meerderheid der Nationale Vergadering, dat zijne aftreding het sein tot vernieuwde onlusten en regeringloosheid zou zijn. Hij eischte stout weg een votum van vertrouwen, waarvan hij zijn aanblijven aan het bewind afhankelijk

maakte, namelijk het toestaan van 100,000 francs voor geheime uitgaven; en met een zeer groote meerderheid, 570 tegen 155 stemmen, werd dit crediet verleend. Kort daarop achtte Cavaignac het echter raadzaam te verklaren dat hij geen bezwaar meer maakte in de opheffing van den staat van beleg, waarin Parijs zoo lang had verkeerd, en besloot de Nationale Vergadering derhalve tot de intrekking van het in der tijd daartoe genomen besluit.

Aldus gestadig wankelend en in gevaar van te vallen leeft het bewind der Fransche republiek bij den dag voort. De tijd nadert thans echter dat eene gevestigde regering ten minste mogelijk zal worden. De beraadslaging over de constitutie is in den laatsten tijd zeer gevorderd en zoo goed als afgeloopen. Onder de gewigtigste laatstelijk, somtijds na zeer heftige debatten, aangenomene bepalingen behooren de volgende: De Fransche Republiek zal slechts ééne kamer van wetgeving hebben, bestaande uit 750 leden, en uit 900, wanneer de constitutie moet worden herzien. De verkiezing dezer volksvertegenwoordigers is regtstreeksch en algemeen, de stemming geheim. Alle Franschen van 21 jaren zijn kiezers, en alle van 25 verkiesbaar. - Na heftige discussiën en zonderling tegenstrijdige stemmingen werd bepaald, dat eene openbare bezoldigde betrekking onvereenigbaar is met het mandaat van volksvertegenwoordiger; en daarop nog daarbij gevoegd dat de uitzonderingen bij de wet op de verkiezingen zouden worden bepaald. - Verder: de Nationale Vergadering wordt voor drie jaren verkozen en telkens geheel vernieuwd. De vertegenwoordigers zijn altijd verkiesbaar - vertegenwoordigen geheel Frankrijk - kunnen geene bepaalde lastgeving ontvangen - ontvangen eene schadeloosstelling, die zij niet van de hand mogen wijzen. De zittingen der Nationale Vergadering zijn openbaar; zij kan echter tot een geheim committé overgaan. Over geen wetsontwerp kan, behalve in geval van dringende noodzakelijkheid, gestemd worden, dan nadat drie beraadslagingen daarover hebben plaatsgehad, tusschen welke ten minste 10 dagen moeten verloopen. De voorzitter moet een geboren Franschman zijn, 30 jaren oud. - Hij wordt benoemd bij geheime stemming en volstrekte meerderheid, wanneer de meerderheid niet beslissend is doet de Nationale Vergadering eene keus uit de vijf candidaten, die de meeste stemmen hebben bekomen. - De voorzitter wordt voor vier jaren benoemd, en is eerst na vier jaren weder verkiesbaar - hij heeft het regt om de door de burgerij benoemde agenten van het bewind 3 maanden te schorsen. Het getal ministers wordt door de wetgevende magt bepaald. Een onder-voorzitter wordt door de Nationale Vergadering gekozen uit drie candidaten door den voorzitter voorgedragen. Er zal een staatsraad van 40 leden bestaan, van welken de ondervoorzitter president is. De leden van dezen staatsraad worden door de Nationale Vergadering voor zes jaren benoemd; de helft treedt af bij elke driejaarlijksche vernieuwing der Nationale Vergadering.

Het wordt ook tijd dat eene vaste constitutie en gevestigd bewind den tegenwoordigen voorloopigen toestand vervangen, eer de staat der finantiën geheel onredbaar wordt. Turck en Prudhomme hebben reeds een voorstel ingediend tot het scheppen van assignaten onder de benaming van hypothecaire bons, welke als gereed geld zouden moeten worden aangenomen. Deze maatregel, door de bewindslieden bestreden, werd echter afgestemd. Op eene of andere wijs zal echter in de behoefte van geld moeten worden voor-

zien. De indirecte belastingen hebben in de negen eerste maanden van dit jaar ruim 102 millioenen minder opgebragt, dan in hetzelfde tijdsverloop van het vorige jaar; en wanneer men hierbij in aanmerking neemt dat de buitengewone uitgaven, welke reeds door de Nationale Vergadering zijn goedgekeurd, 647 millioenen bedragen, is het niet moeijelijk te voorspellen, dat het voortgaan op zulk eenen weg tot een staatsbankroet zou moeten leiden.

DUITSCHE STATEN. - Reeds sedert eenigen tijd dreigden de zaken in Oostenrijk tot eene crisis te komen, welke voor eene geheele ontbinding van dien staat moest doen vreezen. Thans is deze crisis werkelijk verschenen, en zoowel de afloop als de gevolgen voor de verre toekomst liggen nog in het duister. Met elken dag zijn de gewigtigste tijdingen te verwachten, en reeds te dikwerf zijn die tijdingen van zulk eenen onverwachten aard geweest, dan dat men het wagen zou iets te voorspellen, of zelfs maar van waarschijnlijkheden te spreken. Nadat Jellachich en de keizerlijke camarilla het masker hadden afgeworpen, sloeg de democratische partij te Weenen beider maatregelen wantrouwend gade, beducht dat de Banus van Croatië, nadat hij te Pesth de overmagt der Magyaren (die evenzeer de onderdrukking der Slavische bewoners van de met Hongarije vereenigde gewesten, als staatkundige vrijheid en bijna volkomene onafhankelijkheid van de keizerlijke regering bedoelden) zou hebben vernietigd, zich naar Weenen zou keeren, om daar de partij der reactie bijstand te verleenen. Jellachich trok intusschen op Pesth aan; de Hongaarsche rijksdag, waaruit de Slavische leden zich hadden verwijderd, riep alle Hongaren tegen hem in de wapenen de Aartshertog Palatijn, geen gezag meer kunnende uitoefenen, verliet zijne residentie, begaf zich naar Weenen, en legde daar zijne waardigheid neder. Zonder dit ontslag aan te nemen, benoemde de keizer evenwel den graaf Von Lamberg tot opperbevelhebber over alle troepen in Hongarije, en vaardigde tevens twee proclamatien, eene aan de bevolking van Hongarije, en eene andere aan het leger, uit, waarvan de strekking zoo duidelijk op eene reactie zag, dat von Lamberg zoodra hij te Pesth aankwam door de verwoede Hongaren op eene barbaarsche wijs werd vermoord. Intusschen trok Jellachich al verder voort en bezette verscheidene Hongaarsche steden, waar hij door de bevolking (natuurlijk het Slavische gedeelte daarvan) met vreugde werd ontvangen. Daarna kwam het tot verscheidene gevechten tusschen afdeelingen zijner troepen en die van den Hongaarschen Rijksdag, waarbij, hoewel de uitslag op tegenstrijdige wijzen werd opgegeven, de Banus voorzeker geene voordeelen behaalde, daar hij in plaats van het reeds digt door hem genaderde Pesth aan te tasten, naar de Oostenrijksche grenzen terugweek. Het Hongaarsche leger, vroeger ter verdediging van Pesth bestemd, volgde hem op den voet. Blijkbaar verwachtte Jellachich versterking uit Oostenrijk. Hij kon deze ook verwachten. De minister van oorlog, Latour, had hem reeds met groote sommen gelds ondersteund, gelijk bleek in eenige onderschepte brieven, welke door een Hongaarsch blad openbaar werden gemaakt. Thans zouden hem ook troepen worden gezonden, om, met zijne magt vereenigd, de Hongaren te bedwingen en daarna ook te Weenen het volstrekte gezag des keizers te herstellen. Aldaar was in den Rijksdag juist het ontwerp eener constitutie voorgesteld, waarin onder anderen de volgende hoofdbepalingen waren op-

genomen. De persoonlijke vrijheid werd gewaarborgd. Alle magt gaat uit van het volk. De adel is afgeschaft. Gevangennemingen kunnen slechts op regterlijk bevel geschieden. De regtspraak geschiedt openbaar en mondeling. De strafregtspleging wordt door gezworenen uitgeoefend. De doodstraf, lijfstraffen en verbeurdverklaring van goederen zijn afgeschaft. De Godsdienst is vrij. Het onderwijs is vrij. De censuur en het stellen van borgtogt zijn afgeschaft. De leenen en fideicommissen zijn afgeschaft. De gemeentebesturen worden door de inwoners zelven gekozen. - Tegenover dit juist geopenbaarde programma der liberale partij stond de verklaring des keizers, in het manifest aan de Hongaren, van zijn onveranderlijk voornemen om de regten zijner kroon ongeschonden te bewaren. Het was duidelijk genoeg dat het spoedig tot eene botsing tusschen de democratische en de keizerlijke partij moest komen. De aanleiding daartoe was het vertrek der troepen, die uit Weenen naar Hongarije zouden worden gezonden. Een dezer regementen weigerde te marcheren. Het gemeen geraakte in beweging, barricades werden opgeworpen en na een hardnekkig gevecht, moesten de aan den keizer getrouw geblevene troepen de stad verlaten. Den minister van oorlog, Latour, trof hetzelfde lot, hetwelk van Lamberg te Pesth had ondergaan. De keizer, die zich nog op Schönbrunn bevond, nam nogmaals de vlugt. Een gedeelte der keizerlijke troepen onder van Auersperg bleef in de onmiddelijke nabijheid van Weenen gelegerd. Jellachich verhaastte zijn marsch derwaarts. De Rijksdag, die zich permanent had verklaard, maar uit welken de Slavische leden zich hadden verwijderd, gaf het besluit te kennen om met hulp der arbeiders, die zich door het plunderen van het arsenaal hadden gewapend, de stad tot het uiterste te verdedigen. Van Auersperg ontruimde zijne dreigende stelling, doch alleen om zich met Jellachich te vereenigen. Nog meer troepen waren intusschen naar Weenen opgerukt. Boheme, waar de Slavische bevolking, hoewel even als de Duitsche staatkundige vrijheid verlangend, eenen ouden haat tegen de Duitschers koestert, houdt zich thans aan de partij des keizers, zoodat uit Boheme en Gallicië alle troepen naar Weenen kunnen worden gezonden. Deputatiën den gevlugten keizer nagezonden hebben tot nog toe geen het minste uitzigt op eene vreedzame ontwikkeling der gebeurtenissen opgeleverd. Volgens de laatste berigten bevindt de keizer zich te Olmutz en schijnt hij voornemens om Weenen door eene insluiting te bedwingen. Deze stad is door de meeste gegoede inwoners verlaten, en wordt al naauwer en naauwer ingesloten. Mogelijk is terwijl wij dit schrijven haar lot reeds tot eene schrikkelijke beslissing gekomen, daar van de barbaarschheid en plunderzucht der woeste benden van Jellachich alles te vreezen is.

In Pruissen is de dreigende spanning tusschen de koninklijke regering en de Constituerende Vergadering voor het oogenblik gelukkig geweken. Het nieuwe ministerie onder von Pfuel ondervond dadelijk bij deszelfs optreden de medewerking der meerderheid dier vergadering. Verscheidene voorstellen der heftige liberalen werden terstond verworpen. De gematigden van alle partijen vereenigden zich om verdere onlusten en bloedige botsingen te voorkomen, hetgeen des te meer noodzakelijk was daar de democraten nog rustelooze pogingen aanwendden om bij elke gelegenheid het volk in beweging te brengen. Vooral gaf de voorgedragene wet op de burgerwacht daartoe aanlei-

ding. De bepalingen derzelve waren den democraten zoo hatelijk, dat men te Berlijn het ergerlijke schouwspel zag, dat deze wet op den kop van een ezel door de straten werd rondgevoerd en openlijk verbrand. Deze en dergelijke tooneelen liepen echter zonder ernstige rustverstoring af; maar op nieuw had men gevaarlijke onlusten en het verlies van menschenlevens te betreuren toen de kanaal arbeiders uit de vermindering van loon, wegens het korten der dagen bepaald, aanleiding namen om te hoop te loopen, en eenen aanval te doen op de burgerwacht, welke hunne baldadigheden zocht te keer te gaan. Ditmaal is deze beweging alleen door de burgerwacht gedempt, die, ongenegen om de in de nabijheid van Berlijn gelegerde troepen in de stad te zien, welker aanwezigheid steeds voor reactionnaire aanslagen doet vreezen, niet geaarzeld heeft de hulp dier troepen af te wijzen en de oproerige beweging, heeft bedwongen. Evenwel geeft deze botsing wederom aanleiding tot vernieuwde hatelijkheid tusschen de arbeidende klasse en de burgers. Na het bedwingen der eerste beweging zijn de arbeiders met de lijken hunner gesneuvelde makkers en een rood vaandel, onder den kreet van ‘leve de Republiek,’ in de stad rondgetrokken, en hebben daarna pogingen aangewend om het huis van eenen hoofdman der burgerwacht te plunderen, zoo dat de burgerwacht, uit vrees voor meer ongeregeldheden, in het geweer moest blijven. De rust der hoofdstad is aldus nog verre van verzekerd; ook de eendragt tusschen de Constituerende Vergadering en het bewind is zeer wisselvallig. Zij heeft met eene vrij aanzienlijke meerderheid het den koning zeer ongevallige besluit genomen, dat voortaan bij de afkondiging van wetten het formulier *door Gods genade* niet meer bij den titel van koning zal worden gevoegd; daarentegen heeft zij het voorstel verworpen dat de constitutie door den koning zou moeten afgekondigd worden, gelijk zij door de vergadering was aangenomen, en in eenen bemiddelenden zin beslist, dat de constitutie na gemeen overleg met de kroon verbindend zal worden verklaard.

De poging van Struve om in het Badensche eene republikeinsche beweging te doen ontstaan is, gelijk te voorzien was, met weinig moeite bedwongen. Zijne aanhangers zijn verstrooid, hij zelf is in hechtenis, en zal, daar de krijgsraad zich incompetent heeft verklaard, voor den gewonen regter te regt staan. Andere afzonderlijke bewegingen van republikeinsch gezinden hier en daar zijn insgelijks op niet uitgeloopen, maar leveren toch een verontrustend blijk van de voortdurende gisting, vooral onder de lagere standen.

Het Frankforter Parlement heeft van tijd tot tijd de beraadslaging over de grondregten der Duitschers voortgezet, en onder anderen de vrijheid van onderwijs en van vereeniging met geringe beperking vastgesteld, maar tevens de Jesuïten, Liguorianen en Redemptoristen uit Duitschland verbannen. De onschendbaarheid van den eigendom is als beginsel aangenomen, en tevens de vrije beschikking en verdeelbaarheid van den grondeigendom, welke bepaling echter in verschillende staten door overgangswetten zal moeten worden ingevoerd. Von Gagern is andermaal tot voorzitter verkozen. De jongste gebeurtenissen in Oostenrijk zijn herhaalde malen ter sprake gekomen; het Rijksministerie scheen eerst voornemens te zijn om de afzending eener aanzienlijke legermagt naar Weenen te gelasten, om vrijheid, regt en orde te

handhaven, maar schijnt later teruggedeinsd voor de moeijelijkheid om het gezag van den Rijksbestuurder aldus op het spel te zetten, en zeer genegen om den gang der zaken slechts af te wachten.

ITALIAANSCHE STATEN. - De gebeurtenissen in Oostenrijk vinden in Italië eene terugwerking, waarvan nog slechts de eerste geruchten zijn overgekomen, doch weldra hoogst belangrijke tijdingen zijn te verwachten. Uit een keizerlijk manifest aan de bevolking van Lombardije uitgevaardigd bleek, dat aan eenen afstand van dit gewest volstrekt niet meer werd gedacht. Bij dit manifest werd straffeloosheid voor de deelnemingen aan vroegere staatkundige gebeurtenisseu verzekerd, en aan het Lombardisch Venetiaansche koningrijk eene constitutie toegezegd, gegrond zoowel op de behoeften des lands als op deszelfs vereeniging met den Oostenrijkschen Keizer-Staat; te gelegener tijd zou eene Constituerende Vergadering worden bijeengeroepen. Intusschen bleef Venetië deszelfs onafhankelijkheid handhaven, en scheen de koning van Sardinië meer bedacht op het hervatten van den oorlog dan op het sluiten van eenen vrede. Eensklaps verspreidt zich de tijding der gebeurtenissen in Hongarije en Oostenrijk, hoezeer Radetzky de geruchten daarvan tracht te smoren, en brengt niet alleen onder de bevolking, maar ook onder de Oostenrijksche troepen eene zeer bedenkelijke gisting te weeg. Hoe ver de gevolgen dezer gisting reeds zijn gegaan is nog onzeker; de geruchten van gevechten tusschen de Hongaarsche en Croatische benden schijnen echter gegrond te zijn.

ENGELAND. - De Iersche volksleider O'Brien en zijne medestanders zijn te regtgesteld, schuldig verklaard en ter dood veroordeeld, zonder dat nieuwe onlusten, gelijk men eenigzins had gevreesd, daarvan het gevolg zijn geweest. De regering schijnt echter niet voornemens de vonnissen ten uitvoer te doen brengen. In Ierland heerscht tegenwoordig rust, of veeleer eene doffe stilte. De armoedige bevolking heeft bij den naderenden winter het treurigste vooruitzigt. In eene zamenkomst van hooge Katholieke geestelijken, te Dublin gehouden, hebben deze onder anderen verklaard dat zij met groote bekommering den nood der bevolking en het dreigende gebrek aan voedsel te gemoet zien, het den pligt van het gouvernement achten maatregelen van voorzorg te nemen, en aandringen op het verleenen van onderstand en eene betere regeling der betrekkingen tusschen landeigenaars en pachters. De landverhuizing uit Engeland naar Australië wordt thans, onder begunstiging van het gouvernement, geregeld en met ijver voortgezet. In den loop van October zijn zeven schepen elk met 200 tot 300 mannen, vrouwen en kinderen van Londen derwaarts vertrokken, en in November zullen nog zes schepen de reis aannemen. Dit middel, en de ontginning van woeste gronden schijnen de eenige te zijn, waarvan men zich op den duur, ter plaatsing der overtollige bevolking, een goed gevolg kan belooven.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

De priester in en buiten de kerk. Twijfeling en overtuiging. A.H. Albert.

Proselyten en Renegaten, Giaours, staan ten allen tijde in een bedenkelijk licht, gewoonlijk vertoonen zij aan de wereld eene ongunstige zijde, ten minste is de keerzijde welke zij, deze Janussen, aan de partij die door hen verlaten is, laten zien, minder aangenaam; de afvalligen van hun geloof, de apostaten, verklaren door hunnen overgang naar de vijandelijke gelederen den krijg aan dat vaandel, waaronder zij, willens of onwillens, dienden en streden. - Het ligt intusschen zoo geheel in den aard der zaak, dat men menschen aantreft, die ook in geloof en kerkelijke leerstellingen nu en dan uit de rijen treden en overloopen naar eene andere afdeeling, waar zij vermeenen beter geplaatst te zijn. Wij durven daarom deze afvalligen bij onze landverhuizers vergelijken, die het vaderland vaarwel zeggen, en naar het beloofde land aan gene zijde van den Oceaan heentrekken, niet als trekvogels, want deze keeren terug, maar als nieuwe burgers eener nieuwe wereld. - Waarschijnlijk vindt ge onze vergelijking even vreemd als onjuist, en althans veel te mild; de mensch die zijn geloof verlaat, zegt ge, bezondigt zich aan zijne afgelegde gelofte, hij verbreekt den band met zijne kerk, hij is een ontaard kind eener liefderijke moeder, hij is..... Matig u, waarde lezer! wie ge ook zijt, al waart ge vader Roothaan zelf, of eenig opperprelaat der oudere kerk - wij mogen u geenszins toestemmen: de Christen die zijne kerk - en dat is nog iets geheel, geheel, geheel *anders* dan zijn geloof - verlaat, die vrijwillig uittreedt uit eene afgeslotene gemeenschap, is *om die reden* volstrekt geen verrader, geen booswicht, geen Judas, ook geen Mephistopheles; bewijs ons eerst, dat hij door het uittreden uit eene kerkelijke gemeenschap *ophoudt* Christen te zijn, dat hem door eenig geestelijk of wereldlijk bestuur, het regt, wij zeggen: het regt, mag onthouden of ontnomen worden, om van kerkelijke gemeenschap te veranderen. Waar is die wet, die hem bindt om nooit te veranderen, nooit zich af te zonderen, nooit naar aangeborene vrijheid het vaarwel aan hen toe te roepen, met wie hij een goed of een kwaad eind op 's levens baan heeft voortgewandeld?

Wij komen op onze vergelijking terug: evenzoo min als de regering regt heeft en bij magte is om de landverhuizers te gebieden: gij zult niet van hier gaan! evenzoo min mag eenig kerkelijk opperhoofd of gezag den vrijen Christen verbieden: gij zult niet uit den kring treden waarbinnen ge u bevindt, en waarbinnen ge zijt opgenomen. Hier houdt het regt op, waar de vrijheid begint, en wij zouden misschien de geldigheid van een geheel nieuw *jus*, het *jus renegandi - sc. Ecclesiam*, *sive Confessionem*, op regtsgeleerde gronden kunnen wettigen. - Nu is deze theorie voorzeker geheel in strijd met de bekende leerstelling der Katholieke kerk, die, consequent, waar zij zich als de alleen ware, eenige en zaligmakende gelieft te beschouwen, elk die haar verlaat als verloren beschouwt, en wederom alle middelen moet bezigen om hare afvallige kinderen te herwinnen - of ze te straffen, zooals dit door den kleinen en grooten ban, en nog meer gevoelig door den wereldschen strop, het zwaard of den brandstapel is geschied. De groote vraag, de gewigtige opgave is hier, voor eene kerk, die hare grenzen wil bewaken, en hare aanhangers wil vasthouden, en haar gezag geen duim of hairbreed wil - dat beteekent ook soms, mag verliezen - hoedanig zij hare kinderen, geestelijken of leeken kan binden, zoo dat zij de kerkelijke gemeenschap als onverbreekbaar beschouwen en dezelve niet meer kunnen of willen verlaten. Aan de volledige beantwoording *dezer* vraag, aan de juiste, bepaalde solutie *dezer* opgave, arbeidt de Katholieke kerk onophoudelijk, en heeft welligt alle middelen reeds beproefd en alle hulpbronnen uitgeput om zich van hare min of meer halsstarrige afvalligen bij tijds te verzekeren. Wij stellen tot hare eer vast, dat zij ook eerlijke Christelijke middelen kent en bezigt, om dat doel te bereiken; dat niet allen die voor Romes kerkelijk heil waken Rodin's zijn; neen, tot eene zekere hoogte kan de Katholieke kerk gebieden, en wat zij niet verder kan, dat zal zij, bij gezonde zinnen en kennis van menschen en zaken, toch niet *willen;* zij kan verbinden, wijden, opnemen, insluiten, bedreigen, de banden zoo vast snoeren als menschen dit kunnen; maar de overtuiging, het geloof, geheel te dwingen, de overtuiging tot geene overtuiging te maken, het geloof geheel te dooden, met één woord het onmogelijke mogelijk te maken, dat kan zij niet, en waar zij het beproeft, komt de schade en de schande op haar eigen hoofd neder, zij begaat eene zonde aan de heilige regten der menschheid, en deze blijft niet ongestraft. Zooverre heeft het oppergezag der Katholieke kerk het nog niet kunnen brengen, om den afval *onmogelijk* te maken. Zij kan dien trachten te verhoeden, bij tijds te voorkomen, maar de vrijheid geheel onvrij te maken, dat ligt boven haar bereik, boven dat van elke wereldsche of geestelijke magt. - Uit deze waarheid laat zich de natuurlijke oorzaak verklaren, waarom nu en dan de Katholieke kerk, die hare grenzen zoo uiterst wel bevestigd en beveiligd houdt, niet alleen haren *index librorum prohibitorum* heeft, maar ook haren *index apostatarum*, die elk jaar vermeerdert en vermeerderen zal, zoolang de oudere kerk in hare oude regten blijft of kan blijven, want regten heeft zij, onwedersprekelijk, regten gelijk elk kerkgenootschap, regt van bestuur, van onderwijs, van cultus, van uitbreiding zelfs, welke wij haar in geenen deele willen of mogen of kunnen ontstrijden, mits zij wederkeerig, als eene billijke en eerlijke huisgenoot in het groote vaderhuis, onze

regten ook erkenne, en zich niet aanmatige ons eigendom, dat des geloofs en der overtuiging, aan te tasten; iets dat in allen gevalle niet zeer verstandig, en nog veel minder broederlijk zoude zijn.

Wij weten het intusschen zeer goed, dat deze theorie, door de leden en de geestelijken der Katholieke kerk niet maar zoo gaaf kan aangenomen en toegestemd worden. Als wij in onze Protestantsche kerkgenootschappen over en weêr, op gemotieveerde gronden, de leden door de respectieve geestelijken zien overteekenen, en de attestatiën worden uitgereikt, als wettige entree-billetten om in een ander kerkgenootschap in te treden, als wij dezen onderlingen overgangen aansluiting uit een zeer mild en toegevend beginsel van Christelijke liefde beoordeelen, kan de Katholieke kerk, naar hare beginselen, zulk een' vrijen overgang niet billijken, of - indien zij daartoe bij magte was - toelaten. Als hier het kind de moeder verlaat, is het kind *daardoor* verloren: *extra ecclesiam nulla salus.* Wij deden dikwerf alle moeite om uit dezen leerregel der Katholieke kerk een' Christelijken zin uit te persen of uit te hermeneutiseren, 't is ons tot heden toe niet gelukt. Wie de alleenzaligmakende kerk verlaat, verstoot niet alleen de moeder, neen hij beleedigt haar daardoor tevens in die mate, dat de moeder het afvallige kind dadelijk der verdoemenis als toegevallen erkent, echter altijd, dit verstaat zich, is zij, waar het kind boetvaardig en berouwhebbend terugkeert, met de absolutie na voorafgegane penitentie gereed. - Wanneer we ons nu kunnen overtuigen - en als Protestanten kost dit verbazend veel moeite - dat geestelijken en priesters werkelijk, tot in de ziel, volstrekt overtuigd zijn, dat de kerk, waartoe zij behooren, de onfeilbare, eenig zaligmakende is, *extra quam nulla salus*, dan is, zoolang die overtuiging bestaat en telkens nieuw levensvoedsel verkrijgt, de zekerheid genoegzaam gewaarborgd, dat de priester of geestelijke er niet aan denken zal, om zijne kerk te verlaten. - Het is dus de groote zaak der Katholieke kerk, om hare priesters of geestelijken op die hoogte te brengen en te houden, dat zij aan de onfeilbaarheid of alleen zaligmakende kracht der kerk niet *kunnen* en niet *willen* twijfelen; maar daartoe, gelijk wij reeds aanmerkten, schieten hare krachten te kort. Elke nieuwe afvallige is een bewijs te meer van de verbazende moeijelijkheid om menschen, die zelve denken, oordeelen, besluiten, zoo *ver* te brengen, dat zij alleen in zoo verre denken, oordeelen en besluiten, als eene zekere kerk dat gedoogt of toelaat.

Wij moesten deze algemeene, niet geheel onbelangrijke beschouwingen noodzakelijk laten voorafgaan, waar wij het oog vestigen op:

DEN PRIESTER IN EN BUITEN DE KERK.

Een priester *in* de kerk! Wij ontkennen niet, dat in die voorstelling iets ligt, dat ons met ernst en diep gevoel vervult. - Een opregte zoon der kerk, die zich onverdeeld, met afstand van zeer veel wat de wereld aanlokkelijks aanbiedt, aan het geestelijk en kerkelijk leven toewijdt, daar geheelenal leeft, ademt, werkt, zich opoffert, - een priester in de kerk! denk niet, lezer, wie ge zijt, dat wij met strafbare ligtzinnigheid den priesterstand zullen beschouwen; of gelooft ge dat de Protestanten een' Fénelon niet even hoog schatten als een' Oberlin, gelooft ge dat, wij verwijzen u naar de uitmuntend schoone vergelijking, welke A. Coquerel hier maakt tusschen deze beide geestelijken in zijn *Christianisme expérimental*

(blz. 412, 413.) Als een priester in de kerk, waarlijk voor, meer dan door de kerk leeft, en zijn hooge roeping erkent, en door een naauwgezet, liefderijk gedrag die roeping bevestigt, wij zullen de diepe en veelomvattende beteekenis van zijn ambt waarderen, en toch - we moeten hier van de andere zijde even opregt zijn - toch bezielde ons zeer dikwerf een eigenaardig, weemoedig, nederdrukkend gevoel, een onwillekeurig mededoogen, waar ons oog deze zonen der Heilige Moeder de kerk aanschouwde, zoo als ze op eenen afstand van ons Protestanten staan en staan moeten, en zich angstig vastklemmen aan het opperhoofd, dat hen met den blik van eenen Olympischen Jupiter regeert. Niet alleen zijn we weemoedig geworden, dat zoovele broeders naar het vleesch hunne vrijheid en maatschappelijke betrekkingen moesten ten offer brengen, dat zij den looden druk eener onontwijkbare opperheerschappij gevoelden, dat zij door het onafwerpbaar coelibaat buiten het huiselijk leven gestooten zijn, maar dat dikwerf hunne vrijheid van geloof, van onderzoek, van overtuiging, wordt ingekort, of zooveel mogelijk verboden, dat maakt ons treurig, en wij erkennen de zwaarte, de ongehoorde zwaarte van *dat* offer. - 't Kan zijn dat een Protestant, die zich in zijn geloof geheel vrij en onbedwongen beweegt, die alleen aan God rekenschap geeft van zijne gevoelens en zijn geloof, den inwendigen toestand, het verborgen geloofsleven van den priester in de kerk niet weten, niet erkennen kan. - 't Kan zijn, dat de verbazende, schier met almagt werkende kracht eener gebiedende kerkelijke magt, de geesten en de harten in een toestand van volslagen onderwerping brengt, die de sterkste verbeelding te boven gaat. - Evenwel overvalt ons een opregt gevoel van mededoogen, waar wij den mensch zien, die, aan menschen ondergeschikt, zijne aangeborene vrijheid heeft moeten prijs geven, en zoodra hij dezelve als uit den dood gelijkenden sluimer opwekt, voor zichzelven, voor zijn' toestand moet terughuiveren, die zich dan op eenmaal geplaatst ziet aan den rand van eenen steilen afgrond, waar nog eene enkele schrede verder hem zal doen nedertuimelen. - Wij weten het niet, maar God weet het, hoevelen er onder u zijn, waardige, edele, gemoedelijke priesters! echte zonen der kerk, die den in wendigen geloofsstrijd met onuitsprekelijke angsten hebt gestreden, die, als overweldigd door het onfeilbaar magtwoord der kerk, toch de ontwaakte stem in uw binnenste niet kondet versmoren, die aan het altaar of in den biechtstoel uw Gethsemane hebt gevonden, en met afgestreden zielen op uwe kniën zijt nedergezonken, God biddende dat Hij u mogt sterken, om niet, door den twijfel aangegrepen, schier waanzinnig te worden. Zouden we ons hier bedriegen? Zouden er onder u, priesters in de kerk, niet velen in stilte rondwandelen, op wier effen en schijnbaar kalm gelaat men dien vreesselijken zielestrijd leest, welke u affoltert, en dikwerf met de angsten der helle martelt? Aan ons menschen is het niet vergund om hier de duistere diepten van het verborgen gemoed te peilen. Zijn er onder u dergelijke onbekende martelaren, wij bevelen ze aan die ontfermende liefde aan, welke ook in de middernachtelijke duisternis een helder licht kan scheppen; maar dat licht, die eerste stralen, welke dan doorbreken, zijn ze niet gevaarlijk? Als de priester *zelf* op de vraagstukken zijner kerk stuit, als hijzelf het voldoende antwoord op dezelve schuldig blijft, als hij niet meer tegenover zijne onderworpene

en geloovige biechtkinderen, maar tegenover *zichzelven* staat en voor zichzelven - 't ga hoe het ga - over de hoofdleerstukken zijner kerk tot een laatst en beslissend besluit *moet* komen - is ook dan het reuzenbeeld der oppermagtige en alleenzaligmakende kerk genoegzaam om bij hem de onderzoekende denkkracht als met een' tooverslag te verlammen, en zijne opgerezene twijfeling te vernietigen? 't Komt ons schier ongeloofelijk voor dat niet velen, die priesters zijn in de kerk, meermalen in dien toestand zijn gebragt, waar de vraag naar de waarheid, de gebiedende kracht van het gezag opwoog en dreigde te overwegen, want de uitspraken *der* kerk, altijd en altijd, zonder ophouden, *aan* de kerk en weder aan de kerk te toetsen - dàt werk heeft ook zijn grenzen. Eenmaal vroeg of laat staat de mensch op dat keerpunt des levens, waar hij zich voor God en zijn geweten afvraagt, wat de Romeinsche Landvoogd in geheel anderen zin vroeg: wat is waarheid? Gelooft ge dan niet, dat elke priester in de kerk ook zijne verzoekingen en aanvechtingen kent, als een tweede Antonius? Gelooft ge ook niet, dat hij, niet voor de gemeente alleenlijk, het Latijnsche kerkgebed bidt, maar somtijds, regelregt buiten de maagd Maria en alle Heiligen om, den Hemelschen Vader smeekt, om hem als priester in de kerk, in de kerk, voor de kerk te bewaren, en hem al die verschijningen van gedrochtelijke twijfelingen, van afzigtelijk ongeloof, van pijnigende onzekerheid te ontnemen? Welligt dat menig edel, gemoedelijk zoon der kerk, waar hij deze welbekende verzoekingen van den geplaagden Antonius op vensterraam of schilderstuk aanschouwde, zichzelven daar terugvond, gefolterd door de inwendige pijniging van een telkens weêr ontkiemend ongeloof. Wij mogen het dus niet beoordeelen, aan welk een onbekend lijden menig priester in de kerk is blootgesteld.

Gaarne willen wij aannemen, dat er, even als bij de Protestantsche geestelijken, ook onder de Katholieke priesters zullen zijn, die de zaak zoo *zwaar* niet tillen, die, eens in het gareel geslagen, gerustelijk en vol moed op het voorgeschreven pad voortgaan, en de verantwoording van *hunne* overtuiging, en de rekenschap voor *hun* geloof, aan de kerk, die zij dienen, en die hun dient, in gemoede opdragen, en zich liefst niet vermoeijen om verder te gaan dan misboek of catechismus, of bij de Protestanten, dan de Geloofsbelijdenis en de letter des Bijbels dit toelaat en gebiedt. Zij hebben dan ook die gevaarlijke proeven niet te vreezen en door te staan, en blijven in de kerk even vast en gerust, als de beelden of de pilaren daar blijven, en nemen dikwerf toe, niet zoozeer in genade bij God en bij de menschen, dan wel in zigtbare, ligchamelijke welvaart en vreugde des harten. Oppervlakkig zoude men die geruste, weltevreden geestelijken, die te vast gelooven, om ooit hun geloof te peilen en te doorgronden, kunnen benijden, daar zijzelven zich als benijdenswaardig voorstellen, en met een zeer merkbaren tegenzin op die ambtsbroeders nederzien, die zich de moeite geven, om ook te denken en te onderzoeken. Maar genoeg, waarde lezer! over den priester in de kerk; wij hopen u later over een' priester *buiten* de kerk te mogen onderhouden, wiens naam gij aan het hoofd van dit vertoog hebt gelezen. Gij zult ons, en zeker uzelven verpligten, om voor wij elkaâr in de kolommen van den Tijdspiegel weder ontmoeten, u het in vele opzigten belangrijke boekje aan te schaffen, of er u nader mede bekend te maken, onder den titel:

A.H. Albert, *voorheen Pastoor der Roomsch-Katholieke gemeente te Hillegom*, *Mijne vroegere twijfelingen*, *en mijne tegenwoordige overtuiging en belijdenis omtrent Godsdienst en Christendom.* (*Amsterdam*, *van der Hey en zoon*). De lezing van deze getuigenis des priesters, eens in, nu buiten de kerk, zal u overtuigen, dat onze eerste algemeene beschouwing, welke gij thans gelezen hebt, eene bepaalde inleiding en eene nalezing was op zijne, zeer onlangs bekend gemaakte, overtuiging, tot welker nadere beschouwing wij u, tegen de eerstvolgende maand, vriendelijk uitnoodigen.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Bijbelsche waarheid en kerkelijk stelsel. De hoogste aangelegenheden ter sprake gebragt

door M. Reville, Predikant te Dieppe, drie Godsdienstige geschriften, als: 1° over den regel van geloof en wandel voor de Protestanten. 2° over de Voorbeschikking. 3° over het menschelijk bederf. Te Amersfoort, bij van Bommel van Vloten.

Indien wij den titel dezer redevoeringen of geschriften als maatstaf voor den inhoud wilden nemen, zouden wij het oordeel moeten opschorten, want de titel is hier welligt te algemeen en kenmerkt het boek niet genoegzaam voor den lezer. Alle predikatiën, Bijbeloefeningen, zedelijke vertoogen kunnen onder dien grooten hoed gevangen worden; maar wij gelooven dat de verscheidenheid der drie behandelde onderwerpen de algemeenheid van den titel eenigzins verklaart en verontschuldigt; men moet ook met dit boekske niet anders handelen, dan met zekere lieden, wier naam of waardigheid of aangezigt volstrekt nog geen bewijs pro of contra kunnen zijn voor hunne inwendige waarde; men moet, dit is billijk, ook hier de kennis aanknoopen en voortzetten. Te dezen opzigte heeten wij den Prediker te Dieppe, zooals hij zich hier vertoont, van harte welkom op den vaderlandschen bodem, en brengen den eerwaarden vertaler van Binsbergen onzen dank voor de naturalisatie van den helderdenkenden, liberalen nabuur, wien wij, dit zij in het voorbijgaan gezegd, op de Synode, onlangs te Parijs vergaderd, als moedig spreker terugvonden, geschaard aan de zijde van die Godgeleerden, die eenen gematigden vooruitgang beoogen, en tegen het smeden van nieuwe formulierkluisters optraden.

Wij bevelen deze drie vertoogen der aandacht van die lezers aan, die gewoon zijn om de hoogste aangelegenheden met betamelijke hoogschatting te erkennen.

In de *eerste* redevoering, uitgesproken in de jaarlijksche Vergadering van het Bijbelgenootschap te Parijs, ontwikkelt de spreker de twee groote beginselen: *gezag* en *vrijheid*, en toont zich als een zeer bepaald voorstander eener Evangeliesche vrijheid, en van het geopenbaard gezag. Hij beweert, dat de Schrift aan de wezenlijke behoeften ‘der menschelijke rede beantwoordt, evenzoo aan de behoefte van gezag en vrijheid,’ en weet hier als Apologeet de wapenen goed te gebruiken. Hij ontwikkelt de stelling, dat de Bijbel de eenige regel van geloof en wandel is voor de Protestanten, en verheft zich

tegen het *mededingend gezag* der geloofs-belijdenissen, aantoonende dat de vroegere vertegenwoordigers der Hervormde Kerk zeer bepaald de Schrift beschouwden als eenigen regel van het geloof. Men kan in onze dagen niet onbekend zijn met de tegenwerpingen, waaraan deze stelling onderworpen is, en de kunstbewerkingen, de salto mortale's, die er beproefd worden, om de Evangeliesche vrijheid evenwel onder het gezag der formulieren te dwingen, en de kerk een weinig te muilbanden. Konden de formulier-dwingers, even als de hedendaagsche veldheeren, met magt van kanonnen en bajonetten, de Evangeliesche vrijheid stormenderhand bemagtigen, en dan van hunne zijde de onvoorwaardelijke kapitulatie voorschrijven; kon men het zoo ver brengen, dat de geest der vrijheid zich op genade en ongenade overgaf aan de oprukkende en gebiedende Geloofsbelijdenis, dan ware, schijnbaar ten minste, het pleit der geestelijke aristocratie gewonnen. Intusschen is ongemerkt, maar toch tastbaar genoeg, de wereld zeer nieuw-remonstrantsch geworden, en de oude Bijbel vindt hare krachtige verdedigers tegenover de nieuwere Geloofsbelijdenissen, wier historische waarde niemand zal aantasten, maar wier onfeilbare papieren-pauselijke autoriteit gelijk staat met die van sommige vorsten en ministers, welke men een noodig en betamelijk pensioen, gage d'honneur, geeft, maar intusschen vervallen verklaart van troon en gezag, en een' fatsoenlijken ouden dag bezorgt.

Het *tweede* stuk van dezen Bundel handelt over de *voorbeschikking* volgens Rom. VIII, voorafgegaan door een brief des schrijvers aan eene Christin. De brief is een merkwaardig gedenkteeken van liberale beginselen, en dient als inleiding op eene soort van predikatie-verhandeling over de welbekende Pauliaansche theorie der voorbeschikking. Met ernst en bedachtzaamheid worden de Bijbelsche begrippen van roeping, verordening, regtvaardiging, genade, toegelicht, ontwikkeld en in het verband gebragt. Onze lezers vermoeden reeds dat de eerwaarde Reville geen voorstander der Dordsche Canones is, en den Apostel Paulus tot geen dorren systematicus maakt, wiens ineengeschroefd leerstelsel der praedestinatie meer verbazing verwekt dan warm geloof uitlokt. Wij deelen eene zinsnede mede, om het standpunt, waarop de prediker te Dieppe staat, aan uwe beoordeeling te onderwerpen: ‘Maar zoo de mensch, wien Gij, mijn God! eene onsterfelijke ziel hebt geschonken, zich door U veroordeeld zag, niet slechts tot voorbijgaande beproevingen, maar tot eeuwige en onherroepelijke pijnigingen, zonder dat hij eenig kwaad had bedreven, zou dan zulk een mensch niet aan u vragen mogen: “Waar is uwe regtvaardigheid?” “Nimmer vroeg ik u om geboren te worden!” “Waartoe ontving ik een leven, dat onvermijdelijk voor eeuwig ellendig moest wezen? En mijne arme kinderen, die den moederschoot slechts verlieten, om door U in de hel geworpen te worden, waarin hebben zij U kunnen beleedigen?” Groote God! vergeef de vermetelheid van het aarden vat, maar de rede, door U mij geschonken, weet op deze hartverscheurende klagten Uwer ongelukkige kinderen bij geene mogelijkheid een antwoord te geven.’ bl. 12, 13.

Welligt dat de strenge praedestinatieleer-drijvers zullen zeggen: ‘maar *zóó* hebben wij het niet gemeend; zóó forsch moet ge de zaak niet aangrijpen.’ Vrienden! wanneer het leerstuk eens op het touw gezet en consequent, zooals het behoort,

ontwikkeld wordt, is er geen helpen of bidden of draaijen en keeren of knoeijen aan - het moet er *zóó* regelregt door, en gij moogt toezien, in hoeverre gij u aan Gods liefde en regtvaardigheid, aan Christus' geest en zin, en aan den Apostel Paulus zelven, en ook aan uw gezond verstand bezondigt; dit *laatste* echter, als gepraedestineerd, om door den zondenval reeds *niet* gezond, maar volstrekt bedorven en ongezond te *moeten* zijn, blijft buiten aanslag - dit weten we allen - en het smart ons zeer om uwentwil.

Het volgend stuk is een brief aan den Aartsbisschop van Dublin, met eene leerrede over het menschelijk bederf. De brief, aan den hooggeplaatsten geestelijke, in eenen ernstigen, gemoedelijken toon geschreven, behelst weder een' brief, den heer Reville door eene voorname vrouw toegezonden, waarin *naïf* genoeg staat: ‘dat zij de brieven van Paulus nog niet heeft durven lezen en er waarlijk angst voor heeft, want zij mogten eens de vreesselijke leerstukken prediken, van welke de vrienden mijns echtgenoots beweren, dat Paulus de ontdekker zoude geweest zijn,’ en nu komt de dame op het leerstuk der erfzonde, huivert terug voor het denkbeeld, dat het misdrijf der eerste ouders voldoende zoude zijn, om het arme kind, dat zij onder het hart droeg, te verdoemen! enz. Deze brief geeft den schrijver eene zeer natuurlijke aanleiding, om op eene zeer uitvoerige en verstaanbare, bovenal geschiedkundige wijze, het leerstuk der erfzonde, met de stellingen die daarmede zamenhangen, in een verschillend licht te plaatsen. Ook onze Nederlandsche kerkelijke geschiedenis wordt in den loop van den betoogenden brief niet vergeten. Wij vinden daar onder anderen het zeer bekende woord van Gomarus terug: ‘*Niet gaarne zoude ik met de gevoelens van Arminius voor den troon van God willen verschijnen.*’ Toen kwam er bij ons eene vreemde, eene ongeoorloofde vraag op: hoevelen der Hervormde predikers in ons land, zullen evenwel met de gevoelens van Arminius, door hen gepredikt en verkondigd, voor den troon van God durven en willen verschijnen, zonder te vreezen, alleen om die reden, door den genadigen en ontfermenden Hemelschen Vader, met eenen Dordschen synodalen banvloek ontvangen en verworpen te worden! - ? - ! -

Deze brief is met evenveel vrijzinnige kennis, als warmte van gevoel gesteld, en zal den Aartsbisschop van Dublin, waarschijnlijk een treffelijk man, overtuigd hebben, zooals hij ons overtuigde, dat de waarheid alomme door hare kinderen wordt geregtvaardigd. De leerrede over Rom. III vs. 12 sluit zich aan dit belangrijke stuk zeer geleidelijk aan, en onderneemt de behandeling van het gewigtig vraagstuk, hetwelk, helaas ‘sedert de dagen van Pelagius en Augustinus, den boezem der Christenheid geschokt, gefolterd, vaak verscheurd heeft.’ Het blijkt dat de eerwaarde Reville een buitengewoon erge ketter, een heele en een dubbele Pelagiaan is, en de *blinkende zonden* van vader Augustinus als werkelijke deugden beschouwt. - Horribile dictu! Hij durft den kerkvader aldus aanspreken: ‘Ongelukkige, toen gij dit woord ter neder schreeft, waart gij meer gedachtig aan de woorden uwer eerste meesters (de Manicheërs?) dan aan die der Heilige Schrift.’ (bl. 57) Later drijft hij de Pelagiaansche ketterij hooger en hooger. Hoort hem weder en verbleekt:

‘Leeraren! mijne geliefde ambtgenooten, waarlijk het is tijd, dat wij van onzen leerstoel die vergrootingen en overdrijvingen verbannen, welke hem verne-

deren in de oogen van verstandige hoorders; het is tijd, dat ons onderrigt in overeenstemming kome met het gevoel onzer natuur en de woorden van den Heer Jezus Christus. Schromen wij niet onzen toehoorders het aan te kondigen, dat de door Paulus verkondigde genade, dat wil zeggen, dat het Christendom met al zijne uiterlijke en innerlijke hulpmiddelen, volstrekt geene geheele verwoesting predikt dier schoone begaafdheden, welke wij met kracht tegen de ongeloovigen weten te verdedigen, doch die wij zonder mededoogen voor Christenen begraven; leeren wij de heilige overeenstemming der menschelijke vrije vermogens en hun heilzaam verband met den Geest van God; verkondigen wij aan onze gemeenten nimmer het verloochenen der rede, maar maken wij haar opmerkzaam op het misbruik dier edele gave; verkondigen wij niet de vernietiging onzer driften, maar hare geregelde besturing, niet den dood, doch het ontwaken en leven onzer bedorvene en in eenen verderfelijken slaap gedompelde natuur. Willen wij de menschen een heilzamen ootmoed inboezemen? Zeggen wij hun dan: menschen, gij zijt gevallen: vernederde engelen, want uwe vleugelen, bezwaard met de zonde, veroorloven u niet meer, dat gij u verheft boven de duistere valleijen der aarde; maar er blijft u echter nog licht genoeg over om u die duisternis te doen aanschouwen; gij bezit nog een hart om over uwe ongevoeligheid te zuchten, gij hebt nog kracht genoeg over om met Petrus uit te roepen: “Heere! behoed ons, want wij vergaan.” Uwe verantwoordelijkheid is nog groot genoeg om uwe zaligheid met vreezen en beven uit te werken.’ (bl. 64, 65.)

Wat dunkt u, lezer, zouden deze aangehaalde woorden u ergeren, als gij ze hadt gelezen, niet bij den eerw. Reville, maar in eene der leerredenen van Oosterzee, van Hengel, van Senden, of wien gij er meer wilt bijvoegen? Zekerlijk dat gij ze *niet* alzoo zoudet aantreffen in de predikatiën van de eerwaarde heeren Molenaar, Hasebroek, Callenbach of van Toorenenbergen; maar helaas! de heele en dubbele heeren Pelagianen, de ketters der negentiende eeuw in Nederland, hebben en behouden ook hunne kansels en gemeenten en tractementen; het gaat helaas! niet meer aan, om hen wegens leerstellige vrijheid, op droog brood en water, achter de muren van een of ander Loevestein, te plaatsen.

Genoeg over dit in vele opzigten zeer merkwaardig bundeltje, dat door eenen kundigen vertaler niet vruchteloos voor ons land en onze Godgeleerden, niet minder voor beschaafde leeken van alle genootschappen of gezindten, is bewerkt. Gij hebt het reeds kunnen opmerken, de verschillende vertoogen zijn in dien geest, dat ze aan den steil-regtzinnigen, aan den zoet-flaauwen gevoels-Christen, aan den kerkelijk gemuilbanden niet bijzonder kunnen behagen - elk intusschen het zijne. - De vrienden van Evangeliesch licht zullen den broeder opregtelijk begroeten, en hem gaarne in eere houden.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Het leven des menschen voor de wereld, voor zichzelven, en in betrekking tot God.

Het geloof in Jezus Christus ons licht, onze kracht en onze rust ook in dezen zorgvollen tijd, door L.G. Pareau.

> Si barbarorum est in diem vivere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent.
> Cic. de Orat. II, 40.

Met eene onstuimige kracht werkten in dit jaar de revolutionnaire beginselen op de volkeren van Europa. Vreesselijke schokken hebben er plaats gehad. In een punt des tijds, stortte een der magtigste koningen van Europa van den troon zijner heerschappij, op welken hij vaster dan ooit meende geplaatst te zijn; een keizer ontvlugtte zijne hoofdstad, waar tot nog toe de zamenwerking van geestelijke en wereldsche autocratie, als een tweesnijdend zwaard, het absoluut monarchaal beginsel had gehandhaafd. Het lang onderdrukte Italie slaakte een kreet van begeerte naar vrijheid. Gekneld door de ijzeren boeijen van eene oppermagtige priesterkaste, gemagnetiseerd door de manipulatie eener orde die zoowel het individuëel als het staatsleven wilde dooden, gebukt onder het juk van vreemde opperheerschappij, ontwaakte het thans door den elektrieken schok van de omwenteling in Parijs. Het oorlogsbloed in Noordelijk Italie, het burgerbloed aan den voet van de Aetna, in de straten van Napels en Messina gestort, getuigt van den onverschrokken aanval des volks.

De staatkunde onzer eeuw wierp allerlei stoffen in den smeltkroes, om het goud eener vaste heerschappij te doen neêrploffen, maar onvoorzigtig had zij, in vele landen, gelijk Barthold Schwarz, zulke bestanddeelen genomen, die het buskruid deden ontstaan, en in plaats van het goud te zien glinsteren op den bodem, deinsde zij terug voor de onverwachte vlam, die in hare oogen schitterde. Allerwege gevoelde men de noodzakelijkheid van eene verandering in den maatschappelijken toestand. Wat is de oorzaak van mijn gebrek, zoo sprak de bewoner van menig land, vanwaar is het dat zoovelen des winters van honger sterven? Is onze bodem te onvruchtbaar om het volk te voeden? Gaf de Allerhoogste geen koorn op onze velden? Zoo ligt dan de oorzaak in den maatschappelijken toestand, in het organisme van den staat. O! niet de regeringen alleen dragen de schuld van de volksellende, maar door het geschreeuw van ultraliberalen, van ultramontanen en ultraorthodoxen is de aandacht des volks op het staatsbestuur gevestigd geworden, als de oorzaak van alle verkeerdheden. De staat had ook zelf de praemisse uitgesproken van de gevolgtrekking, die in de straten van Parijs uitgesproken is, door een regt van onderstand in staatkundigen zin vast te stellen. Heeft de arme, onverschillig op welke wijze en waardoor hij arm is, regt van onderstand, wat zal dan de staat antwoorden als hij de toepassing eischt van het regt hem toegekend? Holle theoriëen van vrijheid, gelijkheid en broederschap, werden ook daar voorgesteld, waar men zich slechts een paradijs wenschte in hetwelk men van alle boomen vrijelijk eten mag. Het regt van eigendom scheen aan velen de cherub met het vlammend zwaard, die hun den toegang

belette tot het Eden hunner verbeelding. Vreesselijke tooneelen hebben plaats gehad. De republiekeinsche voorstanders van broederschap hebben op de laagste wijze hunne medemenschen vermoord. De eerste beschermers der vrijheid verboden een woord aan te halen uit de Openbaring des Almagtigen. De verdedigers der gelijkheid bedoelden daarmede niet zelden alle wettig gezag omver te werpen, of zich meester te maken van het vermogen hunner medeburgers. Wel was het volk verzuimd, miskend. Millioenen werden besteed voor ondernemingen, die het leven der rijkeren meer gemakkelijk zouden maken en het volk kwam om van gebrek. Weelde en verkwisting werden ten toppunt gebragt en het volk had gebrek aan brood. Hoe menigeen wordt er opgeofferd aan de beschaving van onzen tijd? Om ons eenige uren spoediger van de eene plaats naar de andere te brengen, moeten zoovelen dag aan dag doorbrengen tusschen de raderen der machines, in de benaauwde hitte van een geweldig vuur, zonder dat zij ooit een woord hooren van hunne bestemming als redelijk denkende wezens. Men zoekt den ongelukkigen toestand des volks te verklaren uit de belastingen alleen; zal een zuinige vlijtige burger ten onder gaan door de som die hij in de belastingen betaalt? Zou hij gered zijn als hij een vierde minder opbrengen moest? Hoevele burgergezinnen zijn door de weelde tot geheele armoede gebragt geworden? hoevele worden door de weelde belet iets over te houden voor hunnen armen broeder? Weelde en verkwisting zijn volksschulden geworden, oneindig drukkender dan de nationale. Welk een onderscheid tusschen ons volk zoo als het nu is en zoo als het was in de bloeijende tijden der eenvoudigheid van zeden! Hoeveel heeft ons volk in vorige dagen niet opgebragt voor de kosten van langdurige oorlogen, hoeveel voor 's lands geduchte zeemagt, en toch hebben zij die kapitalen bijeengebragt, van welker renten ons volk nu teert, toch hebben zij zooveel kunnen geven aan het oprigten van Godshuizen en armenfondsen, toch konden zij den buitenlandschen geloofsgenoot helpen. Met verbazing ziet men, in de groote steden, dien geweldigen trek naar afleiding, naar genot. Eene menigte van menschen telt geen geld, ontziet geene benaauwdheid, vreest geen gedrang, let niet op het weder en begeeft zich door storm en regen naar de plaats, waar somtijds een mensch volkomen een aap navolgen zal. Revoluties hebben plaats gehad, constituties zijn aan volkeren gegeven, het organisme der staatsbesturen heeft eene groote verandering ondergaan, en is nu de maatschappelijke toestand beter? Is de rust, is de vrede der volkeren nu gevestigd? Wat is er te verwachten als de volksmenigte zijne physieke kracht gevoelt, zich vereenigt om alle banden af te werpen, alle oude magten te vernietigen, en niet bestuurd en inwendig gebonden is door de zedelijkheid? Men vond het helaas! dikwerf goed, dat de vlijtige handwerksman, die gedurende de geheele week voor anderen werkte, des zondags voor zichzelven arbeidde; dat noemde men verstandig, een begrijpen van zijn tijd, beter dan dat hij de eenige gelegenheid waarnam om van God en van zedelijkheid te hooren. O! gij rijken, die dagelijks uwen geest beschaven kunt, misgunt gij den armen de eenige gelegenheid, die voor hem bestaat om iets te doen voor de vorming van zijn geest? Roept gij dan nog altijd: voort! voort! wat zal er gebeuren als diezelfde man zijne physieke

kracht tegenover u gevoelt, als hij de bewustheid heeft dat hij u slechts duldt, en dan niet wordt geleid door Godsdienst en zedelijkheid? Die ligtzinnige wereldzin is nu weêr geoordeeld door zijne eigene gevolgen, de teekenen der tijden zijn leerzaam.

Even als in de 16de eeuw wordt de kreet van Godsdienstvrijheid gehoord, maar zoude hij voortkomen uit eene zoo diep gevoelde behoefte aan Godsdienst, uit een weêr ontwaakt bewustzijn van behoefte aan Christelijke beginselen? En zoude het alleen de Godsdienst zijn die in ons vaderland de rust bewaarde? Wel mogen wij niet miskennen dat de weldadigheid van ons volk boven andere verre uitmunt, maar zoude de groote menigte in onze groote steden zoo zigtbaar in Godsdienstkennis en -beoefening uitmunten, is de zedelijkheid des volks bij ons zooveel beter dan in andere landen waar de rust werd verstoord?

Zoekt eerst het koningrijk der hemelen en al deze dingen zullen u toegeworpen worden. Jezus kwam op aarde om zijn volk te redden, en wat werkte de Heer? Het Joodsche volk zuchtte onder het harde juk der Romeinen. Het Romeinsche kruis opgerigt voor de poort van Jeruzalem was het teeken van de diepe afhankelijkheid des volks. De menigte was onrustig, gereed om elken volksleider te volgen. Willekeur en knevelarij waren de eigenschappen der Romeinsche gezagvoerders. En wat deed Jezus die gekomen was om zijn volk te redden? Hij predikte het koningrijk der hemelen, terwijl zijn heraut boete en bekeering had geeischt. Ja dat is ook nog de weg om de volkeren te redden, om de armoede te verligten, den nood te verminderen, om vrijheid, gelijkheid en broederschap te vestigen op den bodem van gemeenschap met God. Sommigen meenen dat het dwaas is van de Godsdienst heil te verwachten, de Godsdienst is naar hunne meening noodeloos geworden.[1)] Misschien denken zij wel in hunne harten van een' prediker van berouw en bekeering: hij heeft een daemon. Christus wandelende op de golven der wereldzee schijnt hun een spook. Hoe heeft de geschiedenis geoordeeld? Het Joodsche volk dat den Christus verworpen heeft, het ongelukkige Spanje dat de stem der hervorming versmoorde in den rook der brandstapels, het onrustige Frankrijk, dat de zaden van het protestantisme door dragonnades vertrapte; en ons vaderland hetwelk bloeide en eene parel was in de kroon der volkeren van Europa, omdat ons volk den Almagtigen eerbiedigde; zijn het geene ernstige lessen der geschiedenis? Heeft de wijsheid dezer wereld ergens heil gegeven? De wijsheid der wereld bereikte het toppunt van hare inspanning in de wijsgeerige systemen, en het sensualisme werd het grofste atheïsme, het idealisme overleefde zichzelve, het pantheïsme hoonde des menschen Godsbewustheid. Heeft het materialisme aan Frankrijk den vrede gegeven, heeft de speculatieve philosophie aan Duitschland de rust geschonken?

Welkom is ons dan de stem dergenen, die vrijheid prediken in God, de hoogste vrijheid, die broederschap verkondigen tusschen de menschen als kinderen van het groote Godsgezin, waarvan de Vader in de hemelen woont.

Wat moet ons leven voor onze medemenschen, wat moet het voor onszelven, wat moet het in betrekking tot God zijn? Zietdaar drie gewigtige vragen voor den mensch, die niet alleen zijne

1) Zie Oorlogsverklaring der stellige Wijsbegeerte aan Geloof en Bespiegeling in dit Tijdschrift 1848, II, bl. 349 volgg.

regten maar ook zijne pligten wil kennen, die met vasten gang en een mannelijk zelfstandig karakter wenscht te leven: het leven van velen toch is niets anders dan een bloot zinnelijk natuurleven, een schijnleven, nubem pro Junone.

Deze drie vragen werden voor de Hervormde gemeente van Groningen in het begin dezes jaars behandeld. De hoogleeraar Pareau gaf de drie leerredenen in het licht, waarin deze vragen worden beantwoord. Ook dan zelfs als men de dogmatische rigting der Groninger hoogleeraren niet goedkeurt, kan men hunne Christelijke werkzaamheid niet miskennen. En voorzeker als eene beschouwingswijze moest beoordeeld worden naar de vruchten, dan zou men voor de hunne ingenomen worden. Met hartelijken zachtmoedigen ijver zijn zij aangedaan, om allerwege het Evangelie onzes Heeren aan te bevelen als de bron van den vrede der volkeren, van de rust der huisgezinnen, en de opvoeding der individuen. Zelfstandig beschouwen zij van hun standpunt, hetgeen er rondom hen gebeurt, hoe ook miskend vreezen zij niet voor hunne zienswijze uitte komen, zonder zich te laten vormen door de eenzijdigheid van sommigen, die zich gaarne als de organen des Heiligen Geestes voordoen.

Wat moet ons leven voor de wereld zijn? Deze vraag wordt in de eerste leerrede beantwoord. De uitspraak van Jezus: weest volmaakt, gelijk uw vader in de hemelen volmaakt is, geeft aanleiding om te spreken over het vereenigd zijn van geloof en liefde. ‘Onze Heer heeft de menschheid het eerst gebragt tot het eigen inzigt, dat 's menschen bestemming is volmaakt te zijn in de liefde.’ De tekst spreekt in het algemeen van volmaakt (τέλειός) te zijn gelijk uw vader in de hemelen volmaakt is. De woorden mogen nu wel niet alleen volmaaktheid in de liefde te kennen geven, met toepassing op het vroeger gezegde zal de Heer wel bij het uitspreken van het algemeene bepaaldelijk op de liefde hebben gezien. ‘Wat moet ons streven zijn, zullen wij om dat te weten op de menschenwereld zien, om daar den maatstaf te vinden? Jezus wees ons naar boven. God is het voorbeeld des menschen. Maar waarin zullen wij eenigermate Gode gelijken? in de liefde, want dat is Gods wezen, Gods karakter. Onze liefde moet dus zijn vrijwillig (?) allen omvattend en heilig. Jezus was het die de menschen tot het inzigt bragt van hunne bestemming voor eene zoodanige ware liefde. Maar het is niet genoeg dit te weten, het is niet onbekend dat de mensch liefde moet bezitten, maar de geschiedenis en ervaring bewijzen, hoezeer die liefde ontbreekt. Jezus brengt de menschheid tot deze hare bestemming. Zijn eigen leven is liefde, voorkomende, allen omvattende, heilige liefde. Wij zien in hem dat God liefde is, en dat wij als zonen Gods den vader moeten gelijken, eene gemeente is van hem uitgegaan waarin die liefde werkt.’ Wij kunnen niet ontveinzen dat wij hier eene diepere beschouwing hadden verwacht. Is de liefde alleen daarom noodzakelijk met het geloof verbonden, omdat Christus een voorbeeld van liefde gegeven heeft en eene gemeente heeft gesticht? ‘Wat God verbonden heeft scheide de mensch niet.’ Liefde en geloof zijn met de naauwste banden verbonden, waar geene liefde is daar is gebrek aan geloof, waar geen geloof is kan de liefde geen wortel vatten. Godsdienst is gemeenschap met God die liefde is, van gemeenschap is liefde de grondslag, en het geloof in Christus is de eenige weg tot den Vader, het geloof is de voorwaarde en aanneming van

Christus als den middelaar. Buiten gemeenschap met de Goddelijke liefde kan geene ware liefde worden gedacht. Liefde en geloof zijn verbonden, zoo is het in den staat en het gezin, zoo is het ook in onze betrekking tot God. Hoe blijkt dit ook uit den wederkeerigen invloed, dien zij op elkander uitoefenen? Vrijheid en liefde moeten de grondslagen zijn van des menschen wezenlijke beschaving. Zonder liefde is geene vrijheid denkbaar; zonder liefde is de vrijheid alleen een schitterende naam; alleen door liefde verkrijgt de mensch de kracht om af te staan om op te offeren wat zijne spontaneiteit, zijn wezenlijke wil van hem eischt: zonder zelfverloochenende liefde gaat de mensch aan de ketenen eener hem beheerschende zinnelijkheid. Als de liefde in een huisgezin woont wordt de vrijheid meer, waar de liefde ontbreekt, moeten uitwendige banden de orde handhaven.

Maar wat is dan het leven voor onszelven, indien het een leven is van liefde, van zelfverloochenende liefde voor anderen. Deze vraag wordt beantwoord in de tweede leerrede. Naar aanleiding van Joan. XI vs. 40; beschouwt de hoogleeraar '*het geloof als het vermogen* (*?*) *om Gods heerlijkheid te zien op den weg van ons leven. Hoedanig is de weg van ons leven voor ons zelven?* Maria en Martha en de schare en Jezus waren op weg naar een graf. Zoodanig is de levensweg voor ons allen. En wat kan er al niet gebeuren ook in onze onrustige tijden, eer wij dien weg hebben afgelegd. Indien wij gelooven zullen wij Gods heerlijkheid zien. God openbaart zijne heerlijkheid, maar de mensch ziet haar niet, indien hij niet gelooft, gelijk die ongeloovigen bij het graf van Lazarus geenszins Gods heerlijkheid zagen zelfs niet in de opwekking van den dooden.' - Zoo ziet immers nog het ongeloof Gods heerlijkheid niet in hare verhevenste openbaring. Nog onlangs durfde in een naburig land een zoogenaamde wijsgeer schrijven: dat de wereld zoo slecht was dat zij niet zoude kunnen bestaan, indien zij nog wat slechter was. Zoo verdiept zich de ongeloovige in hetgeen hij zijn denken, zijn weten noemt, dat hij eindelijk niets anders ziet dan de heerlijkheid des menschen, die met verrotting eindigt.

'Door geloof, zoo gaat de Hoogleeraar voort, zien wij Gods heerlijkheid *boven ons;* dan zien wij den Allerhoogsten over ons waken en alle dingen besturen tot ons wezenlijk geluk. Door geloof zien wij Gods heerlijkheid *voor ons;* dan zien wij niet een alles verslindend graf, maar de hand van onzen Vader die ons leidt ten eeuwigen leven. Wij zien die heerlijkheid Gods zich openbaren *in ons zelven;* want Gods Geest komt dan levendiger en krachtiger in ons wonen, terwijl onze geest verlicht, ons hart geopend en ons gemoed gewillig wordt, om door den wil van God ons te laten besturen. (Hierin is mijn vader verheerlijkt dat gij veel vrucht draagt Joan. XV. vs. 8.) Wij hebben eindelijk gedurig Jezus herinnering noodig van de kracht des geloofs op onzen levensweg. Zie Martha, bij het graf overweldigt haar de zinnelijke indruk. Zoo gaat het ook met ons; daarom is het ons noodig herinnerd te worden aan Jezus en zijn woord: indien gij gelooft enz.'

De derde leerrede handelt over ons leven in betrekking tot God. De tekst is Joan. XVI vs. 32^{b}: 'en nogtans ben ik niet alleen de Vader is met mij.' De Hoogleeraar beschouwt het *leven van Jezus met God.* '*Wat was* dat leven met God?

Het leven van Jezus was een bestendig leven met den Vader, in de volle bewustheid, dat ook de Vader wederkeerig met Hem is, zoowel in de *eenzaamheid* als in het *midden der wereld*, toen de *wereld tegen hem opstond* en *zijne vrienden Hem* verlieten. Dat leven met God was de bron van zijn geheel *leven in liefde*, het was de bron van al de kalmte en den vrede zijns levens voor hem zelven. Is dat leven met God ook in onze dagen het leven van allen? Hoe zullen wij zoo kunnen leven in gemeenschap met God? Door geloof in Christus, door hem komt de Vader tot u en gij tot den Vader. In de *eenzaamheid* willen wij dan leven met den Vader, bidden tot den Vader, dat hij ons kracht schenke om eenswillend te zijn met hem. *In de wereld* willen wij het tot ons doel stellen den wil des vaders te volbrengen. En wat ons dan ook ontvalle, wat ons ook overkome, wij zullen niet versagen, maar vrede hebben.'

Eindelijk wordt de toespraak medegedeeld, door den hoogleeraar gehouden op den 18^{den} Junij, in de avondgodsdienstoefening van den dank-en-bededag. 'Wat zullen wij van God bidden? Wij willen het leeren van Christus.' Luc. XI:13. Indien dan gij die boos zijt, weet uwe kinderen goede gaven te geven, hoeveel te meer zal de Hemelsche Vader den Heiligen Geest geven dengenen die Hem bidden? Bij de verklaring wordt gezegd: dat er eigenlijk staat en wij dus ook naauwkeurig vertalen moeten - de Hemelsche Vader zal *Heiligen Geest* of *een Heiligen Geest* geven dengenen die Hem bidden. Zal dit alleen daarom geschieden moeten, omdat het woord, Heilige Geest (πνεῦμα ἅγιον) geen artikel heeft? Zullen wij dan ook op plaatsen waar het woord *Heer* κύριος voorkomt zonder artikel vertalen moeten: eens Heeren? (Matth. XXVII:10. Rom. IV:8 enz.) Het is toch volgens het spraakgebruik dat het artikel dikwerf weggelaten wordt, waar de lezer daardoor niet in het onzekere gebragt wordt. Het komt ons voor dat de Evangelist, bij het schrijven van deze woorden onzes Heeren, wel niet aan iets onbepaalds, maar aan den Heiligen Geest zal gedacht hebben, die reeds uit het O.T. bekend was, namelijk: den Geest van God. En ook wij denken immers bij de uitdrukking: Heilige Geest, hetzij met, hetzij zonder artikel aan dien Heiligen Geest, tot wiens naam wij gedoopt zijn, den Geest van God, den Geest die in Christus was, die in de Christelijke Kerk als in zijn tempel woont.

'Wat mogen wij biddend van God verwachten? Heiligen Geest wil de Vader geven. En is dit niet het voornaamste? Onze dagen toonen de magt des Geestes. Ziet daar komt een geest van opstand en beroering der volkeren. Hij spot met kroonen. Hij werpt troonen in het stof. Hij stoort zich aan geene bestaande wetten. - Dat is de magt des Geestes. En zou Heilige Geest dan niet voor staten en volken het ééne boven alles noodige zijn? Of welken geest zullen wij wenschen dat ons volk en ons vaderland beheersche. De geest der wereld? De geest eener, helaas! soms ook met de leus van volksheil op de lippen, toch in het hart zelfzuchtige wereld? Kunnen wij een oogenblik twijfelen of wij wenschen en bidden zullen dat deze Heilige Geest, die uit God is, heersche in ons volk en vaderland? Dit willen wij dan als het ééne boven alles noodige, als het volmaakte goede van God bidden, dat die Heilige Geest ons zelve steeds meer beziele en ons gansche volk en vaderland beheersche. En *dit mogen wij zeker van God verwachten*

voor zoovelen wij biddend leven. Hij zal Heiligen Geest geven dengenen *die Hem bidden.* Wij kunnen dien Geest niet ontvangen, indien wij niet redelijk en vrij dien begeeren, dien verlangen. Heiligen Geest moeten wij ootmoedig en vurig *van God bidden.*' enz.

Met vooringenomenheid hebben wij deze hartelijke taal van den hoogleeraar aan zijne gemeente gelezen. Mogten zulke woorden worden gehoord in alle klassen der maatschappij. Het licht dat in den mensch is, hetwelk door eene materialistische wijsbegeerte zoude uitgedoofd worden, flikkert op, als hij op zulke wijze, zoo eenvoudig, zoo treffend wordt toegesproken.

D-l.

Over het blijvende en veranderlijke in de stoffelijke en zedelijke wereld.

Eenheid en verscheidenheid, duurzaamheid en voorbijgaande verschijning, onveranderlijkheid en eene nimmer stilstaande ontwikkeling of gedaanteverwisseling, maken de twee hoofdeigenschappen uit van al wat bestaat. Het heelal is een groot en onmetelijk geheel, waarvan het oneindig getaldeelen ten naauwsten te zamen hangen, en door vaste wetten tot eene onderlinge overeenstemming verbonden zijn; doch welk eene verscheidenheid heerscht er niet in de voorwerpen der natuur, millioenen sterren glinsteren aan den hemel, en niet eene is aan de andere in grootte, glans en kleur gelijk. Dit onderscheid neemt toe, naarmate men meer tot de bijzondere en kleinere voorwerpen afdaalt. Een vaste typus heerscht er in de drie rijken der natuur, en toch zijn de metaalertsen, de kristalvormen, de gedaanten der planten, der diersoorten en die van den mensch, aan een oneindig verschil onderhevig, geen twee bladen van denzelfden boom zijn gelijk, geen twee dieren van dezelfde soort komen in alles met elkander overeen. Hoeveel rijke en groote verscheidenheden ontmoet men bij den mensch, in zijne verschillende rassen, volksstammen en individualiteiten, zelfs tweelingbroeders hebben veel verschillends, niettegenstaande eene gelijkenis, die den een voor den anderen zoude doen nemen. De typus', de hoofdvormen der natuur zijn duurzaam en onveranderlijk, doch de individuen leveren eene telkens anders gewijzigde gedaante op, die niet blijvend, maar onophoudelijk door eene andere wordt afgewisseld. Het geslacht duurt voort, maar de ondeeligen ontstaan en vergaan, met eene snelheid, die aan het groot aantal van hen geëvenredigd is. Duizende duizendtallen insecten en visschen komen te voorschijn om een kortstondig aanwezen te genieten, en schijnen slechts gevormd te zijn om tot voedsel van andere dieren en andere visschen te verstrekken. Volgens sommige natuurkundigen is de omvang der stof aan geen vermindering of vermeerdering onderhevig, en onderworpen aan eeuwige en onveranderlijke wetten, die uit haren aard zelve voortvloeijen, en tevens is deze stof in een staat van immer voortdurende ontwikkeling van het min- tot het meer volkomene, van het enkelvoudige tot het meer zamengestelde. Onze aarde heeft

verschillende tijdperken dier ontwikkeling doorloopen, van het gisten der scheikundige krachten harer dooreengemengde bestanddeelen, totdat zij geschikt zoude zijn om tot woonplaats van den mensch zoo wel als van de dieren te verstrekken. Zij draagt de bewijzen hiervan in haren schoot; hare ontwikkelings-geschiedenis is nog niet ten einde, en waarschijnlijk zijn vele wereldbollen nog in hunne wordingsperiode. De natuur is dus in eene gestadige werking, hare scheppingen hadden geen begin, zij zullen geen einde hebben, even als haar Oorsprong is zij eeuwig, maar niet onveranderlijk, in eene gestadige beweging voortgestuwd is zij, hoewel immer aan dezelfde wetten van zwaartekracht, evenwigt en scheikundige verwantschap gehoorzamende, het tooneel van de verbazendste verscheidenheid en verwonderlijkste zamenstellingen.

Dit zijn de slotsommen der natuurkundige wetenschap. Heerschen er vaste en onveranderlijke wetten, eene krachtige eenheid en eene oneindige verscheidenheid in de stoffelijke wereld, in de verstandelijke en zedelijke, in die van den geest, regeren die der vrijheid maar op eene volmaakte orde gegrond. Vrijheid is geen willekeur, zij bestaat niet in het denken en handelen, dat volstrekt aan geene wet of regel onderworpen is. Er is eene verstandelijke en zedelijke orde, die uit de natuur van het Hoogste Wezen voortspruit en het rigtsnoer der zedelijke wereld uitmaakt. Het denkvermogen in den mensch is geen werktuig waarvan hij een onbepaald gebruik kan maken, dat hem dienen kan, om heden het voor, morgen het tegen te bewijzen en vol te houden, het is aan vaste regelen gebonden, die hij niet kan veronachtzamen en verkrachten, of hij vervalt tot onzin. De rede, die sprank der Godheid, is de wetgeefster in de verstandelijke en zedelijke wereld, zij behoort niet uitsluitend aan dezen of genen mensch, maar is het algemeene eigendom der geheele menschheid. Hare hoofdwaarheden zijn voor alle tijden en oorden geldend, en ieder mensch is in zooverre redelijk als hij die aanneemt, daarnaar denkt en handelt. Er bestaan tevens ook algemeene, zedelijke beginselen, die nimmer hunne kracht en gezag verliezen, welke meeningen er ook heerschen, welke bijzondere godsdienstige gevoelens men ook aankleeft. Zij kunnen niet onderdrukt, niet straffeloos vertreden worden, voor een tijd verdoofd, spreken zij des te luider in het gemoed, en doen vroeg of laat weder hunne regten gelden.

De vrijheid in het verstandelijke en in de zedelijke wereld is geene regeringloosheid, zij geeft geen gehoor aan het geschreeuw der bandelooze hartstogten en aan verwarde of overdrevene voorstellingen eener verhitte en overspannen verbeeldingskracht, die de plaats van de rede en het verstand overweldigd heeft. Doch hoe oneindig groot is het gebied niet waarop de mensch onder de leiding van deze gidsen zich met ongestoorde vrijheid kan bewegen. Godsdienst, zedelijkheid, wetenschap en kunst maken hiervan de onmetelijke rijken uit. De werkzaamheid van den geest kent geene grenzen, wat het aantal der onderwerpen betreft, waarmede hij zich kan bezighouden. Verscheidenheid niet alleen, maar eene gestadigige afwisseling scherpen hier het verstand en geven voedsel aan het gevoel voor het ware, schoone en goede. De toepassing der zedelijke wetten is aan zoo vele telkens verschillende gevallen en omstandigheden onderworpen, dat men bijna de orde die hierin heerschen moet zoude uit het oog verliezen, indien men niet de levendigste overtuiging had,

dat liefde en regtvaardigheid de onverwrikbare grondslagen waren waarop de zedelijke wereld rust. In de stoffelijke wereld bestaat dus de verscheidenheid en het veranderlijke naast de éénheid en noodzakelijkheid; in de zedelijke de vrijheid die op eene volmaakte orde gevestigd is.

Orde en vrijheid moeten zich ook in eene heilzame overeenstemming in de verschillende kringen der menschelijke wetenschap en kunst verwezenlijken. De wetenschappen streven immer voorwaarts, het getal der daadzaken en ontdekkingen, der waarnemingen en der onderzoekingen, dat het veranderlijk gedeelte daarvan uitmaakt, vermeerdert onophoudelijk, zij leveren de bouwstoffen op die gedurig moeten worden verwerkt, om geschikt te zijn het gebouw der kennis, volgens een vast en wel geordend plan, te vergrooten. Dit plan moet op vaste grondbeginselen, op onwrikbare grondslagen rusten. Het is de wijsbegeerte die ons tot de kennis daarvan opleidt. Zij leert ons den aard en het onderlinge verband der bijzondere wetenschappen kennen, en doet ons tot het begrip van het blijvende en veranderlijke in het gebied der wetenschap doordringen. Meeningen en vooroordeelen bestaan slechts voor een tijd, soms zijn zij in staat de waarheid kortstondig te verdringen, deze zegeviert eindelijk voorzeker en doet die spoorloos verdwijnen. Met de wijsbegeerte zelve is het eveneens; hare hoofdwaarheden zijn de grondslagen, waarop de veranderlijke vormen harer stelsels gebouwd zijn, het onderscheid dat men hierin opmerkt, spruit meestal daaruit voort, dat nu de eene, dan de andere hoofdwaarheid meer uitsluitend op den voorgrond gesteld wordt, waardoor het verschil en de strijd schijnbaar grooter voorkomt. Bij eene aandachtige beschouwing van de geschiedenis der wijsbegeerte zien wij eene trapsgewijze ontwikkeling der grondslagen van de menschelijke kennis volgens de verschillende rigtingen waarin dit kan plaats hebben. Het is de openbaring der rede, volgens de veelvuldige verscheidenheid der vormen, die zij in den menschelijken geest kan aannemen. De waarheid is een en onveranderlijk, hare opvatting, onvermijdelijk met meeningen en vooroordeelen vermengd, wisselt gedurig af. Wat is veranderlijker dan de kunstsmaak, dan het bijzonder gevoelen over het schoone, ieder tijdvak, elk volk, had het zijne dat aan hen bijzonder eigen was, en waarop een ander vaak met spottende minachting nederziet. Er zijn echter grondregelen voor dien smaak: bij alle verscheidenheid heerscht hier ook geene teugellooze willekeur, regelmaat, proportie en overeenstemming moeten hierin ook hare wetten doen eerbiedigen. Het genie, die oorspronkelijke scheppingskracht in het gebied der kunst, de verbeelding, die levensader der dichtkunst, bewege zich vrij, maar met eene vrijheid, die zich van een doel en van eene juiste rigting bewust is, zij zullen dan geene monsters of misgeboorten in het aanzijn roepen. Al wie aan den voorbijgaanden modesmaak der eeuw zijne offers brengt, en slechts aan zijne tijdgenooten wil behagen diens voortbrengselen zullen zijne eeuw en zijne dagen niet overleven, in den stroom der vergetelheid weggerukt, is het als bestonden zij nimmer, of zij staan daar gelijk waarschuwende teekenen van een' wanstaltigen kunstzin of ziekelijk geprikkelde verbeelding. Slechts hetgeen waarlijk schoon en evenredig is, hetgeen het gemoed verheft en veredelt, is tot het onvergankelijke in de kunst opgeklommen.

In de Godsdienst en in den Staat is ook iets blijvends, hetgeen eeuwig e n onver-

gankelijk is, en dat zich altijd niettegenstaande de onophoudelijke veranderingen handhaaft. Het Godsdienstig geloof moge voortdurend verschillende vormen aannemen, eerdiensten en leerstelsels mogen verdwijnen en voor andere plaats maken, er blijft toch altijd iets, dat niet verandert en den grondslag van iedere Godsdienst uitmaakt. Het is het geloof aan God en onsterfelijkheid, het is de verhevene, zedelijke geest die het Christendom bezielt. In onzen tijd, waarin sommigen dien grondslag willen ondermijnen, en hiervoor de vergoding van het afgetrokken begrip der menschheid, dat slechts eene ongerijmde zelfvergoding is, in de plaats stellen, is het noodzakelijk geworden, deze hoofdwaarheden op nieuw in een helder daglicht te plaatsen. Indien men het redelijk geloof en de zedelijkheid in den mensch poogt weg te nemen, verlaagt men hem tot een werktuig zijner dierlijke en baatzuchtige hartstogten, verscheurt den breidel die de menigte van euveldaden terughoudt, en dooft de fakkel uit die ons op den weg naar onze bestemming moet verlichten. De vrijheid van onderzoek en het gezag der rede kunnen in het godsdienstige niet voorbijgezien noch betwist worden, maar hunne werking is zuiverend en opklarend, en geenszins die alverwoestende twijfel die het gebouw des geloofs en der deugd met zijne grondvesten sloopt.

Thans bestrijdt men in den Staat niet alleen het gezag der regeringen en der wetten, maar de grondzuilen zelfs, waarop de maatschappij rust, worden betwijfeld en aangetast. Instellingen en regeringsvormen veranderen naar den trap van beschaving en de behoeften des tijds, de vorstelijke heerschappijen kunnen door gemeenebestgezinde besturen worden vervangen; maar zonder den eerbied voor de wet, ondergeschiktheid aan het bestuur, en wat nog meer zegt, zonder erkenning van den eigendom en het gezin, kan de maatschappij niet blijven voortduren en het beschaafde menschdom keert weder tot den staat van barbaarschheid en verwildering terug. Orde en welvaart kunnen niet heerschen en bloeijen waar eene verwoede en opgezette volksmenigte, in naam der vrijheid en gelijkheid van regten, voortdurend een werktuig in de handen van overspannen staatkundige dweepers, of zich listig vermommende heerschzuchtigen is. Indien hetgeen onveranderlijk de grondslagen van den Staat uitmaakt twijfelachtig gesteld of omvergeworpen wordt, is het met de maatschappelijke orde gedaan; regeringloosheid, jammer en ellende zijn hiervan de gevolgen.

Wij kunnen deze opmerkingen niet beter dan met de volgende woorden van een hedendaagsch Fransch schrijver besluiten: ‘Als de openbare zedelijkheid verdwijnt en het zinnelijk socialismus onze hartstogten vergoodt en ons met de dieren wil gelijk maken; als het gevoel van regt is verzwakt, willen ons de theoristen der slavernij, in naam van den vooruitgang, tot de vernietiging der vrijheid en van het leven overhalen.

Het is niet goed dat de geest der nieuwe beschaving insluimert, dit zou voor hem heilloos kunnen worden, terwijl zoo vele vijanden, als dreigende spoken hem het hart willen doorboren. Doen wij dien geest ontwaken en ondersteunen wij hem in de moeijelijkheden van zijne taak. Wijsgeeren of priesters, schrijvers, staatkundigen, kunstenaars zelfs, ieder in zijn kring, en volgens de maat onzer krachten en den aard onzer werkzaamheden, doen wij voor zijn oog de heilige wet van den pligt schitteren en hem eindelijk de strenge grootheid der ware vrijheid verstaan.’

J.A.B.

De volksopvoeding, beschouwd als grondslag van Nederland's toekomstige staatsregeling,

Door C.L. van Woelderen. Te Arnhem, bij Is. An. Nijhoff. 1848.

Dit staat vast, dat er in de laatste jaren zeer veel voor den minderen man geschreven is. Tractaat- en Bijbelgenootschappen hebben om strijd pogingen aangewend ter verlichting en veredeling van een' volksstand, die, 't woord is wel wat hard, maar 't bevat, helaas! waarheid, wat al te veel vergeten en veronachtzaamd was. Of zij met den besten wil altijd tot een' gewenschte uitkomst hebben geleid, willen we niet onderzoeken. Zooveel is zeker, zullen Tractaat- en Bijbelgenootschappen te weeg brengen wat men zich als doel voorstelt, dan moet er meer gedaan worden dan Tractaatjes en Bijbels uitdeelen. De eerste raken gewoonlijk zoek, en de laatste worden voor een paar stuivers dikwijls te gelde gemaakt. Zoolang men er niet toe besluiten kan om hen, die van die geschriften voorzien worden, na te gaan, op te zoeken, toe te spreken, zal een en ander moeten gerekend worden onder de halve maatregelen, die ja heel kostbaar zijn, trouwens weinig voordeel aanbrengen, ten minste niet dàt nut stichten, dat men er zich van voorstelt, en elkander belooft.

't Is waar, 't is een dure en heilige verpligting, die op den Christen rust, dat hij zijne broeders en zusters de woorden des levens ten eeuwigen leven in handen geeft; 't is waar, de liefde van Christus moet hem dringen zijn' penning ten offer te brengen, om 't licht der vertroosting en teregtwijzing te doen opgaan door 't Evangelie der behoudenis; maar 't is ook niet minder waar, en geen mindere verpligting, dat hij den onkundige leere, hoe de middelen, die men hem in handen geeft, te gebruiken. En hoe zal hij dat kunnen, indien hij niet van trap tot trap, van kindsbeen af, naar zijne vatbaarheid worde ontwikkeld en opgevoed. 't Is juist dit dat te veel voorbijgezien wordt, en waarin te weinig voorzien is.

Immers 't meerderdeel des volks staat op een' te lagen trap van ontwikkeling en beschaving, dan dat het met vrucht gebruik zou kunnen maken van den Bijbel vooral, waar zelfs menig geoefend en denkend hoofd handen vol werks aan heeft om alles te verstaan en wijs te worden tot zaligheid.

Maar ook juist daar ligt de reden van het treurig verschijnsel onzer dagen, dat Neêrlands toekomst verdonkert; wij bedoelen 't pauperisme, dat als een dreigend schrikbeeld overal voor den dag komt en ons wel eens angstig vragen doet: wat zal er toch van land en volk worden?

En inderdaad men behoeft geen geleerde te wezen en de wereld doorgereisd te hebben om te weten dat de armoede in de laatste jaren schrikbarend is toegenomen.

Wat hier tegen te doen? hoe dit kwaad gestuit? hoe dien kanker van ons volksbestaan en volksgeluk uitgeroeid?.... Waarlijk hoe goed en lofwaardig Tractaat- en Bijbelgenootschappen zijn, zij zullen 't niet vermogen. Preekt en schrijft vrij zooveel en zoo ernstig gij wilt: het zal u niet baten. Er moet gehandeld worden. Er zijn omstandigheden, waar ern-

stiger maatregelen, doeltreffender middelen moeten geappliceerd worden, zal men gewenschte resultaten mogen verwachten.

Heil en eer hem, die ten minste den weg aanwijst en middelen opgeeft om 't voorgestelde doel te bereiken! En bedriegen wij ons niet, dan heeft de heer van Woelderen uitnemende wenken gegeven in de hierboven genoemde brochure.

De hoofdzaak waar de schrijver op aandringt is: *volksopvoeding.* En inderdaad, van haar alleen is 't heil der natie met grond te wachten. Vestigen wij slechts het oog op een huisgezin, waar de ouders zich weinig of niet bekommeren over de vorming en opvoeding hunner kinderen, of waar zij door hun voorbeeld nadeelig op dezelve werken, al spoedig zal 't blijken welk eenen verderfelijken invloed dit uitoefent op alles. Wij behoeven in geene bijzonderheden te treden, daar 't niet ontbreekt aan de bewijzen ter staving van 't gezegde.

En die opvoeding moet van der jeugd af in acht genomen worden. Op 't kind moet gewerkt worden dàn wanneer zich 't denkvermogen begint te ontwikkelen. In kinderlijken leeftijd moet er gezorgd worden voor verstand en hart, of als kind reeds raakt de mensch ongeschikt om eenmaal als een nuttig en bruikbaar lid in de maatschappij op te treden.

Zal die opvoeding in 't belang der natie *algemeen* worden, dan moet de hooge regering des lands waken en toezien, dat zij zoodanig worde ingerigt, dat zij is doelmatig en voor iedereen te erlangen. Dan moet de hooge regering haar aanmerken niet als eene zaak van ondergeschikt belang, maar als grondslag waarop al haar beheer wordt ingerigt. Elke wet moet het kenmerk in zich bevatten, niet van eigendunkelijkheid en despotisme, maar van ouderlijke zorg en wijze, liefderijke opvoeding om het volksgeluk en volksbestaan te verzekeren en op vaste grondslagen te doen rusten.

Dat de hooge regering zich een en ander ten doel gesteld heeft, en nog van dat beginsel doortrokken is, is gebleken door hare wetten en bepalingen omtrent het onderwijs. Trouwens onderwijs en opvoeding moeten niet met elkander verward worden. Op 't eerste let, daarvoor zorgt de regering, maar 't laatste?... Heeft zij zich de volksopvoeding ook directelijk aangetrokken?... Bedriegen wij ons niet, dan heeft zij dàt meer uitsluitend overgelaten aan hen, die met het onderwijs belast zijn. En toch meenen wij dat zij ook daaromtrent meer had kunnen doen. Zonder in te grijpen in 't werk van den onderwijzer en opvoeder, had zij toch wenken kunnen gegeven hebben, had zij maatregelen kunnen genomen hebben om 't onderwijs met de opvoeding in naauwer verband te brengen. Zij heeft bepaald, welke vakken van onderwijs op de scholen moeten behandeld worden, waarom zou zij, daar 't het heil der natie betreft, geene schrede verder mogen gaan? Zou zij onze kinderen, na 't verlaten der school, niet verder mogen nagaan?...

Wij hebben schoolcommissiën en hierover liefst geen enkel woord, ofschoon er vrij wat voor en tegen die commissiën, zoo als zij tot heden waren en nog zijn en hunne betrekking vervullen, ware in 't midden te brengen; maar waarom niet evenzeer commissiën van werkverschaffing of werkzaamheid? Waarom geen inspecteurs van volksopvoeding, die met de commissiën van plaatselijk toezigt op 't onderwijs in verband staan, opdat de jeugd blijve gevoelen dat zij een onafscheidelijk deel van den staat uitmaakt?

Zoolang onze kinderen school gaan zijn

zij eenigzins onder verband, maar zijn de schooljaren voorbij, wie slaat hen verder gade? aan hoevele gevaren zijn zij dan niet blootgesteld ten gevolge van te weinig, dikwijls bij gebrek van eenig toezigt buiten de uren die zij in hunne werkplaatsen doorbrengen? Is het te verwonderen dat zij langzamerhand door slecht gezelschap tot zedeloosheid en wat niet al vervallen, waardoor het pauperisme langer zoo meer in de hand wordt gewerkt?

Allezins behartigingwaardig is 't geen de heer van Woelderen hieromtrent in het midden brengt. Wie 't wel meent met de menschheid, wie 't hart op de regte plaats zit en in den mensch het beeld, het kind Gods ziet en erkent, toegerust met de heerlijkste eigenschappen en den uitmuntendsten aanleg, en vatbaar voor hoogere ontwikkeling, kan niet anders dan met zijn gansche hart toestemmen wat van Woelderen zegt. Ja wat meer is, die moet vurig verlangen dat de oogen van hen, die in dezen alles vermogen, opengaan, ten einde zich ernstig aan te trekken wat tot heden met te weinig oplettendheid behandeld is.

Niet minder gewigtig is 't geen hij zegt over doelmatige inrigting van Armbesturen, en wel speciaal het sanitaire toezigt op hen die bedeeld worden. ‘Het sanitaire toezigt,’ zoo schrijft hij, ‘zij aan het armbestuur opgedragen, en aan ieder bestuur een geneeskundige toegevoegd, die het voorlicht en adviseert over de voeding, de woning, het deksel en den brand.’

Waarlijk wie in de gelegenheid is geweest, zoo als wij het waren, om de verarmde menschheid van nabij gade te slaan, en getuige te zijn van den jammer en van de ellende waarin zij in hare armoedige, vochtige, togtige woningen op een handvol vunzig stroo dikwerf neêrligt, wie zou niet wenschen dat zoodanige gezondheids-commissiën in alle gemeenten bestonden?

En dan wat hij in 't midden brengt over ligchamelijke en militaire opvoeding... volkswapening! Is het dan onmogelijk de gymnastie, van zulk een onbegrijpelijk belang, algemeen te maken? Waarom niet alom onze jongelingschap in den wapenhandel geoefend? ‘Op 't geheele platteland,’ wij zeggen het den schrijver volmondig na, ‘bestaat de schutterij alleen op het papier.’

Met hetzelfde regt stemmen wij hem toe dat het wenschelijk ware, dat de loting en de militie afgeschaft werde, en 't voorregt van nommerruiling en plaatsvervanging buiten werking raakte. Laat ieder het vaderland dienen. 't Vaderland moet ieder even dierbaar zijn. Hier moet geen geld en geboorte in aanmerking komen. Dat ieder de wapenen leere behandelen, om ze in tijd van nood tegen den algemeenen vijand te keeren. De militaire stand zou er bij winnen, en de klagten over gemeen en slecht en zoo al voort, zouden alras ophouden.

In de vijfde afdeeling handelt van Woelderen over de ontwikkeling van den smaak en het gevoel voor het schoone.

‘Staan wij’ dus lezen wij: ‘in de zorg voor de ligchamelijke opvoeding beneden de oude volken; nog meer is dit het geval in de ontwikkeling van den smaak, in de opwekking van het gevoel voor het schoone.’

Wat van het eerste geldt, is evenzeer toepasselijk op het laatste. Maakte zich de Griek en Romein beroemd door gymnastische spelen en ligchaamsoefeningen, en is het niet tegen te spreken dat gymnastiek de ligchamelijke krachten ontwikkelt, en allervoordeeligst werkt op de ligchamelijke vlugheid, behalve dat zij de gezondheid en groei bevordert en zoo

doende heilzaam werkt op den geest, bij ons is dat alles te zeer verwaarloosd, en ondanks men hier en daar bedacht wordt er zich van te bedienen, is zij tot nog toe niet algemeen in zwang. Evenzeer is de ontwikkeling van den smaak en de opwekking van het gevoel voor 't schoone al te zeer voorbijgezien, om eenigen naam te hebben.

En wat is er te wachten van een volk, waar dit ontbreekt?.... Waarlijk, Prof. Hofstede de Groot in zijn werk *over de geschiedenis der opvoeding des menschdoms door God*, zegt niet te onregte: ‘ach! waarom is het tooneel zoo ontaard, waarom bestaat onder Christelijke natiën geen tragedie, ten minste even edel, even opvoedend voor de menschheid, als de heidensche Grieken haar bezaten?’ Al de nieuwere volken, zeggen wij met van Woelderen, staan hierin bij de Grieken ten achteren, en hoe noodig zijn zij tot ware beschaving!

Eenzijdig oordeel, bekrompen doorzigt, vooroordeel, uit verkeerd gewijzigd godsdienstig gevoel voortspruitende, moge het tooneel als zedeloos en veel ergers nog verdoemen, de onpartijdige, menschkundige beoordeelaar zal een gansch ander vonnis vellen. Wenschelijk ware het dat het uit zijn diep verval werde opgebeurd, opdat het weder werde wat het zoo uitnemend zijn kan: opvoedingsmiddel voor het volk. Maar zal het dat worden, dan moet er overal werk gemaakt worden van de uiterlijke welsprekendheid en voordragt, opdat langs dien weg blijke welke jonge lieden aanleg hebben voor het tooneel, opdat zij verder kunnen ontwikkeld en gevormd worden, op dezelfde wijze als plaats heeft met zangers en zangeressen, waarvan de uitkomst de schoonste resultaten heeft opgeleverd.

Als een der middelen ter opheffing van het tooneel en van den acteur uit vernedering en minachting slaat van Woelderen eene censuur voor, waarin de leeraren der godsdienst deel namen. Hij vraagt waarom geene geestelijken in den schouwburg mogen komen, daar zij, al konden zij vooreerst niet veel hervorming en verbetering op 't tooneel en voor den acteur aanbrengen, toch konden beletten dat het kwaad stichtte.

Wij denken er evenzoo over. 't Is kleingeestigheid, 't is vooroordeel, uit gebrek aan kennis en doorzigt geboren, die de menigte het anathema over eenen geestelijken doet uitspreken die het waagt den schouwburg te bezoeken, maar toch ook niet geheel zonder reden, zoolang er stukken opgevoerd en dikwijls door sujetten uitgevoerd worden op wier zedelijkheid vrij wat af te dingen valt, zoolang foyers en coulisses menigmalen verzamelplaatsen zijn van alles behalve kuischheid en eerbaarheid, zoolang in één woord als 't in onze schouwburgen toegaat als 't dikwijls 't geval is, en geen strenge censuur op het tooneel en het tooneelwezen tot stand gebragt wordt, geven wij het den geestelijke in tegenoverstelling van den meer wereldschgezinden in bedenking of hij, eensdeels om niet den zwakken te ergeren, en anderdeels om zichzelven geen geweld aan te doen, bij wat hij min gunstigs en zedelijks ziet en hoort, niet wijzer deed den schouwburg niet te bezoeken. Trouwens omgekeerd in plaats van het tooneel en alles wat er mede in verband staat te veroordeelen, en er 's hemels straffen en toorn over in te roepen, en wat zoo al meer imposants aangewend wordt om zwakke hoofden in de war te brengen en te beangstigen, moest van wege de geestelijkheid Roomsch en Onroomsch een verzoek althans uitgaan aan de Hooge Regering des lands om op dat punt beter te doen toezien; daarom

omdat de tragedie ongetwijfeld een' zeer belangrijken invloed op het volksleven en op het welzijn der natie uitoefent.

Een ander krachtig middel - en met het volste regt zegt v. W. - tot beschaving, de muzijk zal gemakkelijker te verkrijgen zijn. De reeds zoo gelukkig verkregene uitkomsten te Amsterdam en te Zwolle geven den leiddraad aan de hand voor een krachtig schoolbestuur om den zang overal te verbeteren. Men stelle ook commissiën in ter bevordering van de beoefening der schoone kunsten, die raad geven aan jongelieden, welke eene harmonie willen oprigten, en hen helpen met rentelooze voorschotten.

Eere den heer Kets, burgemeester te Rosendaal, die voor een paar jaren aan veertien jongelieden uit zijne gemeente een renteloos voorschot van *f* 400 gaf om een volledig hoornmuzijk in te stellen. Volgens geloofwaardige berigten moeten de vorderingen die zij gemaakt hebben in 't oog loopende en belangrijk zijn. Inderdaad te wenschen ware het dat dit voorbeeld algemeen bijval vond! De walgelijke en hinderlijke straatdeunen en de dikwijls krassende muzijk moesten belet worden. Wij zeggen het v. W. na ‘geen muzijk op straten, geen liedjeszangers, geen prentvertooningen dan die door de genoemde commissie goedgekeurd waren; de politie moet haar te dienste staan.’

Meermalen waren wij in de gelegenheid om ons van nabij in onze groote steden en op het platte land te overtuigen, hoe verderfelijk een en ander op de jeugd werkt. Meermalen kwam de wensch bij ons op: dat soortgelijke dingen door de overheid streng verboden en tegengegaan werden.

Men geve de jeugd het verzen- en liedeboek van den ijverigen en door en door bekwamen volksvriend en volksdichter J.P. Heije in handen. Men legge er zich op toe om de schooljeugd die stukjes te leeren zingen, en zorge, dat zij na 't verlaten der school in de gelegenheid gesteld worde om zich verder in 't volksgezang te ontwikkelen. 't Zou wenschelijk zijn voor de zedelijkheid, en wenschelijk voor 't kerkgezang, dat overal nog zoo onbeschrijfelijk veel te wenschen overig laat.

Dat eeuwig en eeuwig smalen op onzen tijd en op ons volk, alsof 't er nooit slimmer had uitgezien, en de menschen nooit redeloozer en slechter geweest waren, heeft niets te beteekenen. Verander, verbeter! ziet! daar komt het op aan. Alle eer daarom aan onzen verdienstelijken Heije, die behalve 't vele goede dat hij doet, en 't vele nuttige en schoone dat hij tot stand bragt, ook op het punt, dat wij hier ter sprake bragten, zijn kunsttalent heeft geappliceerd. Wat wij er nog bij wenschten? Algemeen worde het volksgezang ingevoerd, maar daarbij worde ook gezorgd, dat wij nationale liedekens hebben, die 't heele land door gebruikt worden. En dat ter bevordering van eenheid, en tot vernietiging van het armzalig provincialisme, dat nog zoo alom den toon geeft en nog zoo dikwijls op een treurige wijze in vele opzigten en bij vele gelegenheden doorstraalt. Men bevordere, en zulks is mogelijk door zoodanig algemeen gezang, de nationaliteit, waardoor een band van algemeene liefde en verdraagzaamheid om al de kinderen van Nederland zal geslagen worden.

Wij zijn genaderd tot een niet minder belangrijk punt; namelijk: *Volksvermakelijkheden*, gelijk van Woelderen zich uitdrukt. Wat is er, zoo vragen wij, te dezen aanzien voor het volk gedaan? Welke volksvermaken heeft de Nederlandsche natie?

't Is waar, in den laatsten tijd zijn roei- en zeilpartijen en boogschutterijen tot stand gebragt, maar behalve 't geringe aandeel dat de massa in haar geheel er aan nemen kan, omdat die vermaken zich slechts tot eene zekere bepaalde menigte uitstrekken, zijn zij ook nog op te weinig plaatsen in zwang gekomen, om den naam *volks*vermaken te mogen dragen, en eenigen invloed op het volk uit te kunnen oefenen. 't Bepaalt zich nog maar alles tot den deftigen en aanzienlijken stand. De grooten en magtigen der aarde kunnen er alleenlijk deel aan nemen. Want het een kost contributie, en het andere kost geld om wapens aan te koopen, en zoo al voort. 't Een en ander gaat met uitgaven gepaard, die 't vermogen van het volk in het algemeen te boven gaan.

Wat is er gedaan voor den eenvoudigen burger, voor den ambachtsman, voor den boer? Slaan wij het oog op al hetgeen Le Francq van Berkhey, Natuurlijke Historie van Holland, derde deels, derde stuk, pag. 1331 en volgende, op dat punt heeft aangeteekend, dan moeten wij ronduit zeggen, er bestaan geen volksvermaken en volksuitspanningen meer. Ofschoon deze en gene der oud-vaderlijke uitspanningen in zijn' tijd reeds in onbruik begonnen te raken, waren zij echter nog niet overal uit de mode, en tevens waren er toch nog genoeg, om 't volk onschuldig vermaak te bezorgen. En wat in zijn' tijd waar was, zal 't nog wel wezen: aan de volksvermaken kent men de natie. Die vermaken en spelen oefenden een' onbedenkelijken invloed uit op het volkskarakter niet alleen, maar op den nationalen geest en toon. Met de hand op het hart bekennen wij volstrekt niets nationaals meer te kunnen opnoemen. Voor het tegenwoordige is dat veld ruw en onbebouwd; en ofschoon er in de laatste jaren vrij wat gesproken is over volksvermaken, zien wij er nog geen enkel uitgedacht of ingevoerd. Wil men een' nationalen geest? Men wekke dien op door zulke middelen, als weleer het voorgeslacht bezigde bij alle standen des volks. En of dit zoo moeijelijk zou vallen als men meent, betwijfelen wij. Of zit het in onze kinderen van jongs af niet, om krijgertje en soldaatje en zoo al voort te spelen? Welnu! terug naar den vóórtijd, en ons spiegelende aan onze kinderen zulke mans-spelen en vermaken ingevoerd, als toen bestonden. Men ga daarbij te rade met het toen, en nu, met andere woorden: men ga met den tijd mede en neme het ruwe en scherpe hier en daar weg. Bij voorbeeld geen katkneppelen, geen paling en geen vogels den kop aftrekken. Maar daarentegen hardloopen, wedrennen, boog, geweer en pistoolschutterijen en zoo al voort ingerigt. Men late de plaatselijke besturen toezien op de bewaring van rust en orde.

Wel verre dat wij over kermisvermaken het onvoorwaardelijk en vreesselijk wee en ach uitspreken, behooren wij echter in 't minste niet tot diegenen, die de kermissen onschuldige volksfeesten noemen, of verdedigen en goedkeuren. Wie ze eens in een stad of op een dorp heeft bijgewoond, en een paar goede oogen in 't hoofd heeft, en eens verder doordenkt, verlangt ze afgeschaft te zien. Waarom?... 't Zijn geen volksfeesten. 't Zijn gelegenheden tot buitensporigheid en zedeloosheid niet zelden. Ge vindt er geen volksvermaken. Schreeuwen en springen als razenden, dàt ziet en hoort gij, vloeken en zuipen, kloppen en snijden, dàt zijn de tooneelen, waar ge op vergast kunt worden Allernoodlottigst zijn die kermissen dikwijls voor menig persoon en voor menig huisgezin. Die kermissen leggen den grond tot tijdelijk geldgebrek en vermeerdering van paupe-

risme. Om kermis te houden brengt menigeen het zijne naar den lomberd, en beleent het, terwijl een ander verkoopt onder den naam dat het hem uit den zak gerold is, wat òf een erfstuk was, òf zuur verdiend en eerlijk betaald is. Wij verlangen die kermissen afgeschaft te zien, omdat zij niet meer noodig zijn. Eens was er een tijd dat zij een' behoefte voor handel en nijverheid waren. Maar die tijd is voorbij. Onze winkels zelfs in de kleinere steden zijn vermenigvuldigd en goed voorzien. Dag aan dag loopen allerlei marskramers het platte land af, om hunne koopwaren aan te bieden, en in 's volks behoeften te voorzien. Dagelijks kan men in de steden, en 's wekelijks kan de boer, naar stad gaande, zich 't onontbeerlijke en wat hij voor de weelde verlangt aanschaffen.

Wij wenschen de kermissen afgeschaft te zien, omdat zij een' noodlottigen en verderfelijken invloed uitoefenen op allen solieden winkelhandel. De winkelier heeft een hoog patent, want men kan hem nagaan in, althans ten naaste bij berekenen hoe groot zijn debiet is; terwijl de kramer met zijn doorloopend patent voor alle kermissen en markten veel minder betaalt, omdat men zijn debiet niet weet of berekenen kan: daar hij wel zorgt zulks niet te hoog op te geven en zich steeds behelpt met de uitvlugt en het voorwendsel dat het wisselvallig en van weêr en wind afhankelijk is, of hij iets of niets verkoopt. De winkelier moet om de concurrentie alles aanwenden om debiet te hebben, de kramer maakt gebruik van het oogenblik, en maakt op de kermis dikwijls veel hooger prijs dan de winkelier kan bedingen. De winkelier betaalt zware huishuren, heeft bedienden noodig waarvoor hij belasting schuldig is, hij moet ruim gesorteerd zijn en zoo al meer. Terwijl de kermiskramer zich in zijn kraam behelpt en met al het overige niets te maken heeft. En waartoe meer? Is het te verwonderen, dat de winkelier achteruit gaat en reden tot klagen heeft? Wij zouden er meer kunnen bijvoegen om het wenschelijke der kermis-afschaffing te doen gevoelen en aan te toonen. Maar 't hier geschrevene is meer dan genoeg.

Met van Woelderen zeggen wij ronduit: ‘Hoe kon men er toe komen, om op den zondag, den dag des Heeren, de schouwburgen streng te sluiten, en de kroegen tot laat in den nacht open te laten, en er het kaart- en dobbelspel, en het jeneverdrinken en het vloeken, zijnen vrijen gang te laten gaan! Hoe is zulk eene verwarring van denkbeelden mogelijk! wat hebben vooroordeel en gewoonte kracht en invloed op alle standen!’

Hield het daar nog meê op! Maar wij, geboren Amsterdammer die we zijn, we zouden de chronique scandaleuse nog grooter en nog afzigtelijker en nog Godonteerender en mensch vernederender kunnen maken. Maar waarom?... God geve dat bij de hervormingen in staat en kerk die tegenwoordig tot stand zijn, of nog zullen worden gebragt, ook daaromtrent beter worde toegezien en een algeheele verandering in 't stoffelijk en zedelijk belang der natie in 't algemeen en van den minderen man in 't bijzonder, niet langer onder de pia vota worde geteld.

Treffend zijn de wenken die van Woelderen hier geeft. Het lust ons een passage of wat af te schrijven om den ernstigen en gemoedelijken toon, die 't geheele boek door spreekt, en meteen om den lezer in de gelegenheid te stellen dat hij van Woelderen als den philantroop van 't echte ras leere kennen.

‘Men trachte kaart-, en vooral dobbelspel te doen vervangen door balspelen, boogschieten, dammen enz., tot dat een

beter gevormd geslacht zich vermaakt in eenen wedstrijd van gymnastiek en vooral van zang en muzijk. Zoo lichte de dag eens aan, dat, in plaats van het woeste geschreeuw van dronken volk in verpeste kroegen op den dag des Heeren te hooren, men, langs de straten in steden of dorpen gaande, hier een vierstemmig lied ter eere van God en Christus hoort, dáár schoone melodiën van beroemde componisten, ginds eene symfonie van blaasinstrumenten door boerenknapen uitgevoerd; dat men, in plaats van het walgelijke gezigt van den waggelenden gang des dronkaards en zijn verglaasd oog, en bleeke of purperroode kaken, het krachtige jonge landvolk ziet, zich uitdagende in gymnastische oefeningen, het oog fonkelende, tuk op overwinning; dat men, in plaats van de oogen af te wenden van, en de ooren te sluiten voor de ontuchtige tooneelen, die men ziet en hoort, den schouwburg binnentreedt, het volk, het eigenlijke volk, daar vergaderd vindt, en ziet en hoort, hoe daar zijn nationaal gevoel en de edelste hartstogten worden opgewekt; hoe het menschelijke in den mensch wordt verhoogd en veredeld.'

'Wij zijn nog verre van zulke zondagmiddagen en avonden: onbereikbaar zijn zij niet.'

'Inmiddels zouden wij wenschen, dat de getrouwde mannen zoo weinig mogelijk in kroegen of herbergen kwamen, al waren het ook matigheids-koffijhuizen. Het is waarlijk niet te veel, dat de huisvader eens in de week aan zijn huisgezin toebehoort. De zalige genoegens van het huisselijk leven zijn nog bij zoo weinigen van het volk bekend; zoo weinigen kennen nog het ware genot om een zondagavond met vrouw en kinderen vermakelijk door te brengen. Gelukkig hij, die een mensch van de valsche vermaken, van de uithuizigheid, tot de ware genoegens van het huisselijk leven terugbrengt! Gelukkig hij, die den man en vader kan doen gevoelen, dat hij in de herberg eenen kostelijken tijd verliest, die nuttig, die godsdienstig in het huisgezin had kunnen doorgebragt worden! Daartoe diene vooral eene goede keus van boeken, - en zoo zijn wij tot ons zevende punt gekomen:

Vorming van den geest en rigting van denkwijze door het lezen.'

Lectuur, volkslectuur! zietdaar, en dat begrijpt iedereen, zietdaar wat noodig is tot opvoeding van het volk. Maar, en nog eens maar! waar haar gevonden?.... Bedriegen wij ons niet, dan is de voorraad van volksboeken uiterst en nog eens uiterst gering. En wat er nog is van dien aard, is te duur - en buitendien wat er nog is, is niet in handen van het volk; van dàt gedeelte des volks waar wij in dit geval vooral en speciaal het oog op hebben. En volks-leesbibliotheken helaas! hoe bitter klein is 't getal. En ook dàn nog wat vindt gij er?....

Wat is er in ons land voor 't volk geschreven?.... Beroepe zich niemand op de loffelijke Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Zoo iemand, dan loopen wij hoog met den braven Jan Nieuwenhuyzen. En zoo iemand, dan gevoelen wij sympathie voor die Maatschappij. En zoo iemand, dan juichen wij hare pogingen ten beste des volks toe, en bidden er 's Heeren zegen over af. Maar wij hebben 't reeds gezegd: hare werken zijn niet in aller handen, zijn niet eens in alle gemeenten van ons vaderland. In Drenthe b.v. zult gij op de rij af verscheidene gemeenten tellen, waar geen enkel lid dier Maatschappij gevonden wordt; laat staan dat gij er de werken aantreft bij het volk Nu ja zegt gij, maar op de scholen, dáár worden dan

toch die werken over natuurkunde en zoo al voort gebruikt. Met uw verlof! meester A. gebruikt de schoolboekjes van X., en meester B. die van Z. Behalve 't werkje dat dezer dagen door den ijverigen Enklaar, Leesboek voor den boerenstand is uitgegeven, dat wij nog nergens tot schoolgebruik ingevoerd zagen, is er op onze dorpsscholen niets te vinden van volksnatuur-, meet-, sterrekunde. Een of ander schoolmeester, die lid van 't Nut is, mag 't in zijn kast hebben, maar of hij 't in 't hoofd heeft en of hij 't gebruikt, dàt laten wij daar. ‘Sterren zijn sterren’ zeî zeker meester uit onze buurt, ‘van die kleine lichtjes die 's avonds schijnen,’ en de man was blijde dat hij er die explicatie aan een' van zijn schooljongens zoo goed nog uitgewurmd had, en de vraagzieke knaap niet verder door vroeg.

Lectuur, volkslectuur! met uw verlof! 't getal schoolboeken is legio; van zoete Jan en van stoute Hein, van den schoolopziener en zoo al meer, zijn ze propvol, maar waar 't eigenlijk op aan komt ontbreekt. En dat is vooral op dorpsscholen, onderrigt in den landbouw, schoolboekjes voor aankomende boeren, schoolboekjes voor aanstaande timmerlieden, bouwkundigen, molenmakers, schippers en wat er al meer is.

't Volk moet opgevoed worden. Dat stemt gij toe. Welnu begint dan met de kinderen. Behandelt in hun schoolwerken de onderscheidene standen en ambachten, opdat zij, alvorens het op eene keuze aankomt, om in 't vervolg hun brood te verdienen, zoo wat ten naastenbij weten wat zij moeten doen. 't Getal krukken en breekebeenen zal minder worden. En de een zal niet van daag dit, en morgen dat willen; en de ander zal eenmaal gekozen hebbende, in de werkplaats komende, niet zoo veel hebben te lijden omdat hij dit niet kent en dat nog niet weet.

Moeijelijk is het zulke werken te schrijven, maar niet onmogelijk. Wat is er zonder moeite te verkrijgen?...

Nog eens: lectuur, volkslectuur! men legge overal volksleesbibliotheken aan en stelle commissiën van toezigt daarover aan, opdat de in de scholen goed ontwikkelde en welopgevoede jongelieden, waarin de leeslust opgewekt is, voedsel vinden voor hoofd en hart. 't Spreekt van zelve dat men er geen werken in opneme die in verband staan tot positieve godsdienst- en kerkleer. Soortgelijke schriften hooren daar niet t'huis. Integendeel, waar onderscheidene kerkgeloovigen bestaan, zouden zij ligtelijk den grond tot twist en verdeeldheid leggen, en wel verre van bevorderlijk te zijn aan verlichting en veredeling, verbroedering en bevordering van aller geluk de oorzaak worden van onlusten en ellende. Er is buiten de bepaalde stichtelijke en godsdienstige lectuur om 't volk op te voeden genoeg waarover men hetzelve bezig kan houden. Laat het eerste aan de geestelijkheid over van elk kerkgenootschap.

Over dit onderwerp handelende zegt van Woelderen. ‘Door het lezen van dagbladen en brochures kan zeer veel goeds, maar ook zeer veel kwaads gesticht worden. Een toezigt op het lezen is nu reeds noodzakelijk, maar wordt het dagelijks meer, want het nieuws van den dag, dat hem hoe langer hoe meer van nabij betreft, maakt den geringen man begeeriger naar dagbladen, dan hij ooit geweest is.’ ‘Laat het voorbeeld van Frankrijk ons leeren! Het gewigtig oogenblik is dáár, dat er een dam tegen den vernielenden stroom moet gelegd worden: laten wij dat niet onbenuttigd voorbijgaan! De Gérando zeide van Frankrijk, reeds voor

een tiental jaren: “er is geen denken meer aan, het vergif te keeren; Laat ons op tegengif bedacht zijn.” Zoo verre is het, Goddank! bij ons niet gekomen; maar als men ontwaar wordt, dat het zoover is, zoude het al te laat zijn. Dus nu, nu de lust om dagbladen te lezen aanwakkert, nu is het tijd, de *commissiën van lezing* te regelen. Aan haar zij het opgedragen, te weren, alles wat ongodsdienstig, alles wat onzedelijk is, al wat verdeeldheid strooit, al wat de woeste hartstogten gaande maakt. Als men die dagbladen niet neemt, die boeken niet leest, welke verderfelijke beginsels prediken, dan zal van zelf de boekverkooper er wel met drukken uitscheiden.’

Wij hebben dit artikel in zijn geheel overgenomen om niet den schijn tegen ons te hebben dat wij het verminkt, en den schrijver iets anders hebben laten zeggen, dan hij bedoeld heeft. Trouwens, ofschoon hij er niet bepaald voor uitkomt, schijnt het toch niet met de zienswijze van van Woelderen te strooken, dat het volk staatkundige schriften of dagbladen leest waarin een geest van oppositie doorstraalt. Waarom hij, ten einde alle onlusten te verhoeden, en geen smeulend driftvuur aan te blazen, verlangt dat de commissie van toezigt over de volkslectuur wake dat er in hunne leesbibliotheken zulke schriften niet gevonden worden.

Zien wij wel, dan moet de staatkundige kleur en zienswijze der commissie de thermometer zijn voor die des volks. Maar eilieve! als nu die commissie eens zij conservatief, moet dan het volk maar volgen?... Helaas! dan wacht ons eerlang niets anders dan een soort van kunstmatig politiek geloof en leven. Waar zal het dan heen met verlichting en vooruitgang? of zal die commissie, en wie staat daar borg voor, zal die cemmissie altijd zoo edel en braaf zijn, zoo verstandig en diepdoordenkend, om 't schadelijke van het nuttige te kunnen schiften en in handen des volks te geven?

Waarlijk, die vrees komt niet te pas als de gronden goed gelegd zijn. Heel gemakkelijk zal het volk oproer ademende en onruststokende schriften van opregte deugdelijke oppositiebladen weten te onderscheiden. En zou men zekere daden niet mogen gispen? en zou het volk niet mogen lezen wat er aan te merken valt op deze en die handelingen? We spreken niet van personaliteiten en laagheden, die men hier en daar aantreft, dat is geen oppositie; dat is schandaal, en indien er zulke bladen bestonden, dan wake men en zie toe, niet door de lectuur te verbieden of ze uit te monsteren, maar dan wake men en zie toe om het schandelijke aan te toonen en het misdadige kenbaar te maken.

Maar nog iets: in een volksleesbibliotheek, waar dan toch vooral de bedoelde commissie hare taak te vervullen heeft, zijn wij voor ons van oordeel dat soortgelijke vlugschriften en dagbladen niet t' huis behooren. Immers verlichting en veredeling, opvoeding en volmaking des volks moet de hoofdzaak en 't hoofddoel zijn met soortgelijke inrigtingen, en daarbij zullen bedoelde schriften zeer goed gemist kunnen worden.

De volgende aanmerking over 't zegelregt van uitsluitend wetenschappelijke dag- en weekbladen, en die welke uitsluitend aan de verbetering van 's volks zedelijkheid gewijd zijn, ofschoon beter geplaatst onder de rubriek Drukpers, verdient ten volle aller aandacht. Hard is het, om geen ander en krasser woord te gebruiken, dat soortgelijke bladen aan 't zegelregt onderworpen zijn. 't Is de wetenschap aan banden leggen, waarvoor

zij te heilig, te goddelijk is. 't Is den man van studie, die dikwijls met een groot huisgezin en een klein traktementje rondspartelen moet, martelen en folteren, daar hem slechts te kiezen overblijft tusschen lezen en niet lezen - iets dat voor menig een vreesselijk is. Ziet men op zijn huisgezin en de kosten, men moet niet lezen. Let men daarentegen op zijn roeping, dan moet men ten koste van groote opoffering 't benoodigde artikel aanschaffen en.... nog lange na dato zuchten en uitzuinigen!

Wenschelijk ware het, dat men soortgelijke artikels niet langer door die hatelijke zegelbelasting drukte in 't belang der wetenschap, en in 't belang der natie, niet minder dan van hem die zich soms daarom en daardoor jammerlijk moet bekrimpen om 't benoodigde aan te koopen. Legt een belasting op elk entree-billet voor een concert en comedie-representatie, die daarvan profiteren, kunnen best een cent of wat meer geven, dan anders de toegang kost.

Onaannemelijk komt ons de voorslag voor om het zegel op de dagbladen, zoo als van Woelderen verlangt, althans proponeert, te behouden, maar vast te stellen, dat, op voordragt van de gezamenlijke inspecteurs voor de volksopvoeding de commissiën van lezing bij meerderheid in het geheele rijk zouden kunnen goedstemmen *de vrijheid van het zegelregt* voor een maand-, week of dagblad, gelijk van Woelderen zich uitdrukt, dat zich verdienstelijk maakt, door Godsdienst en zedelijkheid bij het volk te bevorderen.

Onaannemelijk noemen wij dien voorslag, omdat er al heel ligt kuiperij en coterie zou ontstaan; en daardoor eenzijdigheid en willekeur op een vreesselijke wijze in de hand konden worden gewerkt. Geen gunsten en privilegies afhankelijk van luim en toeval. Maar dat, wij herhalen het, dat zouden wij wenschen, dat met uitzondering van dag- en nieuwsbladen onder welken titel ook verschijnende, alle wetenschappelijke bladen van dat drukkend regt voortaan bevrijd werden. Wat op die schriften drukkend en voor de zaak zelve nadeelig is, hindert bij kranten en nieuwsbladen volstrekt niet. De kosten van het zegelregt worden honderdvoudig en meer vergoed door de lezers, die op een gemakkelijke en min drukkende wijze, door het groot aantal namelijk dat zij uitmaken, alles betalen. En 't getal van wetenschappelijke periodieke lezers is klein en dan nog doorgaans niet zeer bemiddeld, zoodat die lectuur voor hen om het geld moeijelijk, ja, voor sommigen ondoenlijk wordt.

Evenmin bevalt ons het zeggen van van Woelderen: ‘Zoo wenschen wij dan de slechte pers door belasting en weinig debiet te benadeelen, en als wargeesten geen voordeel zien in het stichten van wanorde, scheiden zij er van zelve uit.’

Dat laatste geven wij graag gewonnen. Maar het eerste, hoe rijmt dit met het slot dezer periode? ‘Vooral zouden wij wenschen, dat er nooit, om welke redenen ook, *wetten tegen de pers kwamen*, die (let wel!) nooit dan kwaad hebben gesticht en in het christelijk-wetenschappelijk stelsel volstrekt niet zouden voegen.’

Maar kan er dan een belasting op iets gelegd worden zonder wet? en wanneer die wet drukkend wordt voor den uitgever van een dag- of tijdschrift, is zij dan niet even noodlottig voor zijne onderneming als eene directe wet tegen de vrijheid der drukpers. Waarlijk, 't verschil is zoo groot niet.

Men zoeke nooit het geluk van den een door middel van eens anders ellende. Het volk te bevoordeelen ten koste van een

gezin of persoon, hoe fraai het klinke, is onzedelijk, is misdadig.

Nog eens van jongs af op de scholen 't onderwijs *goed* gegeven. En tot dat onderrigt brenge men een' eenvoudige, maar duidelijke kennis van ware en valsche vrijheid, van vaderlandsliefde en burgertrouw. Tot dat onderrigt brenge men kennismaking met de grondwet en met de pligten van ieder onderdaan van den staat en 'tgeen daarmede in verband staat. Zoo doende zullen die lage en verfoeijelijke speculaties van verachtelijke schrijvers en uitgevers schipbreuk lijden op den beteren geest der natie. Want de overtuiging: het zal ons niet baten, zal, al wilden zij en al opperden zij eens een plan, zal hen terughouden van iederen stap.

Nooit door dwang, maar door verlichting is eene natie te winnen, te leiden, te veredelen. Intusschen naderen wij ongemerkt tot het achtste punt: de *Drukpers.*

In de vrijheid der pers, zegt van Woelderen, ligt de beste waarborg voor het welslagen en de volmaking van het stelsel.

Hebben onze vaderen voor de vrijheid van Godsdienst en geweten tachtig lange en bange jaren den gemeenschappelijken vijand het hoofd geboden; hebben zij goed en bloed ten offer weten te brengen voor het kostelijk kleinood dat hun ontweldigd was; hebben zij Spanje, ja geheel de wereld getoond dat niets hun zoo na aan 't harte lag, als 't ongestoord bezit en de ongehinderde uitoefening van een regt, dat de Schepper ieder zijner schepselen verleend heeft, zouden wij dan, nakomelingen van dat geslacht welks borst van 't heilig vrijheidsvuur blaakte, de drukpers, dat orgaan van onze gedachten, van onze gezindheden, van onze wenschen en van ons oordeel over personen en zaken aan boeijen kunnen zien leggen? Wie spreken durft van en ijveren voor de censuur, houdt op Nederlander te zijn, of heeft nog nooit begrepen wat den mensch, wat den Nederlander toekomt. Wie vrijheid begeert voor het een, mag geen slavernij verlangen of beperking voor het ander. Dat ware het non plus ultra van inconsequentie.

Belemmering der drukpersvrijheid is de doodsteek voor alle andere vrijheid. De drukpers is het voertuig van mijn gedachten, en daarom de breidel van menige snoodheid en van willekeur; maar ook daarom de pijnbank en geeselroe voor menigeen, die zich anders ongestraft alles zou vermeten. De pers zij onschendbaar! de pers blijve vrij! en nooit zullen wij de schoone rondborstige belijdenis van het edel vijftal op den 17^{den} Maart l.l. afgelegd vergeten. ‘Wij sluiten met een eerbiedig verzoek. De publieke zaak wil publiek behandeld worden. Gij geeft, Sire! ons, in het aangezigt der natie, een last, die haar hoogste regten en belangen betreft. Wij gevoelen de behoefte, haar over ons werk te laten oordeelen. Uwe Majesteit gelieve te vergunnen, dat het aanstonds worde gedrukt en algemeen verkrijgbaar gesteld.’

Vrijheid en openbaarheid blijven hand aan hand gaan! Zoo zal door wrijving, somtijds door botsing de waarheid bovenkomen, waar allen en alles ten laatste bij winnen zullen.

Laat het aan ieder vrij wat hij wil schrijven en uitgeven, maar laat tevens ieder weten dat de vrijheid die hij voor zichzelven en zijn gevoelen verlangt, ook aan anderen is overgelaten, en, zoo hij zich aan onwaarheid, eerroof of oproerstichting schuldig maakt, laat dan de wet vrij in hare eischen en in hare toepassing op hem, die het waagde de vrijheid te misbruiken. Neen! geen censuur,

vrijheid van drukpers en strenge toepassing eener duidelijk omschrevene wet, die 't niet twijfelachtig laat wat de wetgever bedoelt en geenerlei aanleiding geeft tot verschillende opvattingen. Het kwaad hier en daar door de drukpers gesticht, weegt niet op tegen het heil door haar aangebragt. Terwijl al dat leed en al die moeite niets beteekent in vergelijking van de ellende die de beperking daarvan na zich zou slepen.

Toch meenen wij van van Woelderen te mogen verschillen waar het de anonymiteit betreft, die hij in den tegenwoordigen tijd *noodig* heet. Wij komen er rond voor uit dat wij het een gebrek, iets onedels noemen, iets dat althans den schijn der vreesachtigheid voor zich heeft. Wie gelijk en regt heeft voor zijn' zaak, behoeft zich van dat masker niet te bedienen. En buitendien, tot hoe lang blijft de naam des schrijvers gewoonlijk verborgen?... Zelfs het zeggen van van Woelderen. ‘Juist door het anonyme komen zaken aan het licht, die anders verborgen waren gebleven,’ doet ons niet van onze zienswijze terugkomen. Integendeel er blijft niets verborgen. Vroeg of laat komt alles aan den dag. Er mag soms iets vóór zijn dat men zijn' naam bedekt houdt, maar in de meeste gevallen is het noemen van denzelve een waarborg te meer voor de echtheid en geloofwaardigheid van datgene wat men in geschrifte aan den dag brengt. Doch dit daargelaten. Dat van Woelderen, handelende over de drukpers en hare vrijheid, hoofdzakelijk het oog had op de nieuwspapieren, voor zooverre die zich inlaten met politiek en politieke personen, zal ieder al dadelijk bevroed hebben. En dat hij het goed en kwaad, het voor en tegen van den daarin heerschenden geest niet maar vlugtig en ter loops, maar inderdaad met de meeste opmerkzaamheid hebbe nagegaan; dat hij niet blind is voor de gebreken die aan weêrskanten bestaan, en zooveel in hem is, die gebreken zoekt weg te nemen, lijdt geen twijfel. De lezer oordeele uit het volgende:

‘Tot nu toe toch, als eene wet wordt voorgedragen, heeft de minister haar goedgekeurd, is zij den Raad van State gepasseerd; niet zoo met dit ontwerp (der grondwetsherziening door bovengenoemde commissie aan den koning aangeboden). Indien dan nu in het vervolg, een minister, voor dat hij eene wet vóór zich nam, de beginselen, waarop zij rusten zoude, bekend liet maken, ten einde daarover de discussiën uit te lokken; dan omgeeft zich vooreerst, èn Minister, èn Raad van State met al het licht, dat de pers kan geven; ten tweede zijn zij bekend met hetgeen er tegen te zeggen is; ten derde worden dan de dagbladen wat zij worden moeten, de kanalen, waardoor kundige, vaderlandslievende mannen hunne denkbeelden mededeelen, over zaken, die zij het best kunnen beoordeelen; ten vierde kan dit het middel worden, om in ieder vak de kundigste mannen te vinden; ten vijfde is de regering verpligt, zich aan beginselen te houden, hetgeen de discussiën in de Kamer merkelijk moet vereenvoudigen en verhelderen, en eindelijk ten zesde wordt daardoor de betrekking van dagbladschrijver eervol, want de dagbladen zullen de kampplaatsen worden, waar jonge lieden, die iets beloven, zich zullen oefenen, en zóó kunnen de redactiën der bladen van belang worden in de vorming onzer staatslieden. Maar tegelijk wordt het dan hoog noodig, dat de regering een blad hebbe, dat in staat is, die discussie te leiden. Zulk een blad zou veel vrijer staan dan thans, want de eer van niemand is er mede gemoeid,

zoo lang alleen beginsels worden bestreden, waarvan niemand behoeft te weten, wie er de steller van is. De debatten verliezen dan geheel hunne scherpe zijde, en de oppositie doet nut, zonder te schaden.

‘Het historieel element, welks kennis voor den wetgever van zoo hoog belang is, en dat zoo vaak door staatkundige theoristen wordt over het hoofd gezien, moet vooral door de beter geschreven dagbladen worden geleverd. De statistieke gronden voor ieder beginsel zullen het best door het regeringsblad, de historiële en locale door de andere bladen, worden bijgebragt. Zóó moet de oppositie eene onuitputtelijke bron voor de wetenschap worden.

‘Ons regeringsblad make ons vooral ook bekend met de werkzaamheden der verschillende commissiën; het buitenlandsch nieuws kan men er in missen, maar het binnenlandsche zij des te volledíger en belangrijker.’

Meermalen persten ons die uitgebreide buitenlandsche in tegenstelling der magere en wel eens nietswaardige binnenlandsche berigten een' pijnlijken glimlach af. Terwijl wij ons afvroegen: wat ligt er ons nu aan gelegen of de paus een vergadering van kardinalen houdt en de koningin van Engeland een uitstapje hier en daar naar toe maakt? Die achterhoudendheid, dat gemaskeerde, dat wij wel eens in de bedoelde bladen opmerkten, was weinig geschikt om sympathie voor de regering en liefde voor 't vaderland aan te kweeken. Die belang stelt in 't heil der natie, wenscht toch ook kennis te dragen van den toestand waarin zij zich bevindt. Vooral wanneer het hare financiëele belangen geldt. En zoo wij iets vurig wenschen, het is dit: dat er voortaan meer openhartigheid, meer goede trouw tegenover het volk worde aan den dag gelegd. Juist dat zou menigen hatelijken pennestreek in de zoogenoemde oppositiebladen sparen. Het bittere en piquante dat er vaak in heerscht, en wel eens voor dezen en dien hinderlijk is, zou van zelve wegvallen. Waar dan beginselen werden bestreden, wanneer men aanmerkingen op wetten of wetsvoordragten had te maken, behoefde men geen anonymiteit. Verlangt men openbaarheid aan den eenen kant, men zij dan als men tot de oppositie behoort een edel kampioen, die met open vizier in het strijdperk treedt. Van beide zijden zullen partijen elkander te hooger leeren schatten en de ware eendragt en populariteit bevorderd worden.

En hiermede stappen wij van dit gedeelte onzes onderzoeks af. Gaarne waren wij in bijzonderheden getreden. Trouwens de vrees voor te groote uitvoerigheid hield ons terug. Mogten wij vooral op het punt van openbaarheid en anonymiteit met den heer van Woelderen verschillen, in de hoofdzaak, gelijk den lezer gebleken is, stemmen wij ten volle zamen: geen censuur, de drukpers zij en blijve vrij! Daarom omdat het de eenige en zekere weg is, gelijk zij het blijkens de historie en de ondervinding geweest is, om het volk op te voeden; en die volksopvoeding den grond legt tot het waarachtig geluk van elke natie. De geschiedenis heeft het ons genoegzaam doen zien dat, waar de drukpers aan banden ligt, het volk ten prooi wordt gelaten aan domheid en allerlei overheersching. Terwijl juist in zulke landen de meeste ellende en de grootste verwarring heerscht. Maar gelijk ons niets nader aan het harte ligt dan het voortdurend ongestoord bezit van die vrijheid, wenschen wij tevens dat gewaakt wordt tegen aanranding van personen en soortgelijke hatelijke personaliteiten, als som-

mige kleingeestige en lage zielen om welke redenen dan ook zich veroorloofd hebben. Terwijl bij gebrek aan genoegzame duidelijkheid in de bestaande wetten de zoodanigen ongestraft zijn gebleven. Wij hopen ook in dit opzigt eene betere toekomst te gemoet te gaan.

Voorheen en thans.

> De ware roem eens volks berust niet op uitgestrektheid van grondgebied, noch hangt van cijfers af, maar ontspruit van innerlijke waarde en krachtsontwikkeling. -
> Een volk, dat aanspraak maakt op roem, begrijpt, gevoelt zich zelven. Het heeft bewustheid van zijne krachten, ontwikkelt die, en oefent ze gedurig. Het ziet tegen geen arbeid op, tart alle moeijelijkheden, en brengt dat gene, wat het doen kan en moet, met vast beraden wil ten uitvoer.
> J.M. SCHRANT. *Redevoer. en Verh. II.* 37. 39.

Te vergeefs zocht ons oog in de vele tijdschriften en dagbladen, die gevuld worden met variatiën op het zoo geliefkoosde thema: ‘herziening en kiesregt,’ een enkel woord, dat de liefde zou kunnen aanwakkeren en versterken van den Nederlander voor zijn vaderland. Als ware 't voldoende, wanneer men er zich over verheugt, dat de ver en schel klinkende galm der herlevende vrijheid, gelijkheid en broederschap in Frankrijk, bij ons werd opgelost, in de thans vervulde belofte des konings tot ruime herziening der staatsregeling! als ware 't genoeg te juichen in het bezit en genot eener politische vrijheid, zooals de Nederlandsche natie ze nimmer bezat! als ware de staatsburgerlijke ontwikkeling het hoogste, waar ooit een staat naar streven moet, en de verstandelijke en zedelijke ontwikkeling slechts eene bijzaak; zonder welke toch inderdaad alle andere vooruitgang nooit bestendige vruchten kan dragen! als ware het aanroepen van de spreuk onzer vaderen: Eendragt maakt magt voldoende, om het zaaijen van tweedragt te doen vergeven! en - als waren in eene vergadering, als die der Staten-Generaal, bijzondere, ja zelfs persoonlijke veeten, en kerkelijk verschil, van een onweerbaren invloed op het heil des gemeenschappelijken vaderlands! - dat alles wordt luide en met aandrang verkondigd, maar niet één pen, die gevoerd wordt, om te betoogen, dat een blik op de vroegere en tegenwoordige verstandelijke en zedelijke ontwikkeling der natie, niet minder regt geeft, dan de kalme dagen, die de staats-burgerlijke vrijheid van Nederland zien bevestigen, om den aan de golven ontwoekerden grond te blijven aanbevelen in de bescherming van den magtigen Vorst der Vorsten! En toch, 't ware luttel roems en kleine eere, wanneer we ons slechts konden verblijden in de roemrijke dagen der vaderen, wanneer de natie, behalve het zorgvuldig aanwenden harer staatsburgerlijke vrijheid, niets deed dan hopen voor de toekomst.

Maar, heil zij Nederland! nog strekken er de pogingen van velen zich krachtig, en krachtiger dan ooit, uit naar zedelijke en verstandelijke ontwikkeling en naar bevordering van algemeene welvaart, zonder welke alle vrijheid niets is dan ijdele klank. Dat men dan ook daarop wijze en aandringe, wanneer men *magt* verlangt door *eendragt* bij de

vrije verkiezingen: dat men vergelijke tusschen voorheen en thans: dat men het toone *waarom* de Nederlander verlichte en deugdzame mannen kieze, tot zijn vertegenwoordigers, als men zegt, dat *zijne* keuze het geluk van den staat bevorderen kan. Dan doe men het oog weiden over de uitgestrekte bosschen en heiden, die voorheen ons vaderland bedekten, en opmerken, hoe krachtig het pogen is in onze dagen, om die plekken door ontginning te doen veranderen in vruchtengevende velden; men dringe aan op het vereenigen van wil en kracht, om die pogingen te ondersteunen, nu niet aan Nederland alléén, het grootste deel van den zeehandel wordt overgelaten, maar de volken uit het Oosten en uit het Westen zelve hunne kielen bemannen, en uitzenden naar het Noorden, om te halen wat Nederland hun vroeger aanbragt! en, - de winst, door deze pogingen, in de eerste jaren verkregen, moge gering zijn, - men doe 't erkennen, dat, zoo ergens, hier volharding betaamt en beloond zal worden in de luide zegeningen van hen, die na ons de vruchtbare akkers zullen bebouwen.

Dan wende men den blik naar zoovele weiden en beemden, door inspanning en kosten aan het water ontwoekerd en vrage 't; of ooit voorheen de zucht tot deelnemen in het droogmalen van plassen zoo groot was als thans? en waaraan 't zij toe te schrijven, dat men jaren én jaren de uitgestrektheid van het meir, in de nabijheid van Neêrlands hoofdstad zag toenemen ten koste der velden, die zijnen oever begrensden, zonder ooit verder te gaan dan voor zijne droogmaling den wensch te uiten: immers nooit verder, dan op papier, het eens geopperde plan daartoe vervolgde: - terwijl men nu het werk zag aangevangen en de blijde hope mag voeden, dat onze leeftijd het voltooid zal zien... indien 't niet is aan dien edelen volksgeest, die voor het goede en voor het nuttige zich opofferingen getroost?

Dan brenge men onder het oog het noodzakelijke der behartiging en het heilzame der meest algemeene toepassing van ons: Eendragt maakt magt, wanneer men het reeds bestaande goede wil doen volmaken; en het verledene herinnerende, vrage men: welk voorheen heeft de scholen gekend voor landbouw en veeteelt, zoo als ze thans in onderscheidene provincien bloeijen? Waar bestond voorheen de kolonie, zooals wij ze thans mogen zien, hoe vatbaar hare inrigting en beheer ook wezen mogen voor verbetering, die kleeding geeft en voedsel aan hen, die de strafwet van den staat wegens bedelarij heeft vervolgd? Had voorheen de beschaving zulk een trouwe bondgenoot, als ze thans heeft in de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen (schoon door velen miskend in het doel dat zij beoogt), waarvan vreemdelingen de vereerende getuigenis geven, dat ons Nederland te dien opzigte het eenige land is? Werd ooit voorheen de taal des lands zóó beoefend, zóó gehandhaafd als thans, nu de Maatschappij voor Nederlandsche Letterkunde hare schoonheden doet opmerken en haren rijkdom vermeerdert? Wie kent ze niet, de lofwaardige pogingen der Maatschappij tot zedelijke verbetering der gevangenen, die thans, nu beschaving, onderwijs en verlichting de lievelingen zijn onzer eeuw, haren tijd eere aandoet, als ze tracht, dat de straf, die de wet op wanbedrijf, misdrijf of overtreding bepaalt, niet de aanleiding geve, tot het vormen van kweekscholen voor boosdoeners. Waar heeft men zich ooit voorheen er om bekommerd? Wie zal zijn lof en medewerking onthouden aan de

jeugdige Maatschappij van weldadigheid, die in de steden hulpe schenkt in ziekten en in sommige deelen van ons vaderland landhoeven en weiden tegen matige zelfs zeer geringe geldelijke vergoeding afstaat aan den nijveren, doch onvermogenden landbouwer? maar *waar* is het voorheen, dat haar daarin voorging? Wie juicht ze niet toe, de vereenigingen ter bevordering van scheepvaart en scheepsbouw, die, thans zoo verlevendigd, herinneren den glorierijken tijd van de Ruiter en der Trompen? Wie... doch 't moge genoeg zijn, het weinige wat ik meldde, om te doen zien, dat de eendragt der *Natie* gevorderd wordt bij meer dan staatsburgerlijke-vrijheid alléén, dat meer dan zij alléén, ook zelfs dan wanneer ze gepaard zal gaan met de gevolgen eener meest gewenschte bezuiniging, onontbeerlijk is, om den bloei van Nederland te bevorderen: en ik eindig met den wensch, dat weldra een hand, meer ervaren, meer bekend en meer geacht dan de mijne, ons mededeele de uitkomsten van het onderzoek, door haar in het werk gesteld, naar het voorheen en thans der maatschappelijke ontwikkeling van ons dierbaar vaderland; en met de bede, dat die uitkomsten het regt zouden kunnen geven aan de Nederlandsche Natie, om met een harer dichters uit te roepen:

Triomf 's Lands gloriezuil staat daar nog ongeschonden
De erkentnis roept uit duizend duizend monden:
Ja Neêrland is nog goed en groot!

Als dier en plant naar adem zucht,
Herstelt natuur de matte lucht
Door bliksemvuur en stormen:
Zoo loutren rampen geest en hart
Vaak zien wij mensch en volk hervormen
Door nood en smart.

Waakt op dan braven! wanhoopt niet
De heilstroom, die uw oog ontvliedt
Laaft u welhaast uit versche bronnen.
Geen moed ontzinke uw geest, geen kracht uw nijvre hand
Moerassen worden droog: de graanhalm rijze uit zand
En heide nooit ontgonnen!

Beklim zóó door de hoop gedragen
Mijn Neêrland, weer uw gloriewagen
In 't blinkend perk van eer en vlijt.
Rept loome voeten, trage handen
En de aard brengt u haar offeranden
Als in der vadren heldentijd.

Deugd en kracht, o Landgenooten!
Hart en geest aaneengesloten:
Klein in voorspoed: groot in nood!
Ja, uw heilzon zij *zal* klimmen
Ziet haar glimmen
Aan de kimmen
Neêrland is nog goed en groot![1)]

O.

1) Van Hall, Gedichten II. 174.

Letterkunde.

1849.
Holland.

> Het Jaarboekjen *Holland* komt uit tot groote blijdschap van den redacteur, die zijn werk voltooid vindt, van den uitgever die braaf wat koopers verwacht en.... ook van de lezers?
> *Korte Kronijk,* bl. 190, 18 Aug. *Holland.*

Jaarboekjes - Almanakken! Jaren geleden, lazen wij in de Vaderl. Letteroefeningen, in een alphabet voor den opmerker: ‘Almanakken, vergulde pillen, die men ons elk jaar laat slikken.’ Deze opmerking is niet toepasselijk op het nieuwe jaarboekje, uitgegeven door den heer van Lennep. In deftig zwart als een ernstige jaarbode, verschijnt Holland, en toont aan de eene zijde eene *vergulde*, aan de andere zijde eene *zwarte* Nederlandsche maagd. - Is dit geen sprekend zinnebeeld? aan toeval gelooven wij hier niet; de twee maagden symboliseren den tijd - sapienti sat. - Deze almanak, en daar hij een kalender aanbiedt, mag men hem dien naam niet misgunnen, voert de nationaliteit tot den hoogstmogelijken trap op; men kan bij menschelijk vermogen niet verder gaan. *Voorbericht:* ‘Het werkjen is geschreven door Hollandsche schrijvers, en op Hollandsch (geen machinaal) papier gedrukt, de behandelde onderwerpen, zoo in proza als in poëzy hebben alle betrekking tot Holland en de Hollanders, de teekeningen zijn in Holland gemaakt, de plaatjens in Holland gesneden of gelithografeerd, de muzijk in Holland geschreven en de band in Holland vervaardigd, allen door ingezetenen, die opcenten aan de provintie betalen. In een woord dat ik (Mr. v. Lennep), in dezen zoo provinciaal geweest ben, als de felste voorstander van tien gerechtshoven zou kunnen verlangen.’

Bravo, bravissimo, zegt Figaro, en geheel Holland (niet het gedrukte, maar levende en lezende) met hem, en met den uitgever. Intusschen moge de heer van Lennep weten, en hij weet dat zeker zeer goed, waarom hij hier *provinciaal* en niet *nationaal* is geweest; welligt dat de provincie Holland voor geheel Holland moet verstaan worden. Aan dat alles wat ge daar gelezen hebt kunnen en moeten nu andere uitgevers en jaarboekjes-vaders en pleegvaders ‘een punt zuigen’ - teregt. - Ook in het schijnbaar geringe herleeft, met de nieuwe Grondwet, de half ingesluimerde provinciale-nationaliteit. Wij houden ons overtuigd dat de Engelsche en Duitsche gravures al vast eene nederlaag hebben verkregen, en verheugen ons dat nevens den toch ook nationalen almanak tot ‘Nut

van 't Algemeen,' die mede zuiver Hollandsch werk levert, een zeer keurig en sierlijk jaarboekje te meer in de handen der fashionable wereld is gekomen. - Wat dus de nationaliteit betreft reiken wij aan Holland den palm toe boven den voor dood verklaarden Muzen-almanak, geparenteerd aan de *Vergeet mij niet;* boven de Haagsche *Aurora*, boven alle andere winterbloemen, die het jaar altoos vooruitloopen, en als kwartiermeesters, den naderenden tijdkring aanmelden. Wij kunnen het, schier tot mode geworden, smalen en schimpen op de almanakken minder goed verdragen, nu Mr. van Lennep bepaaldelijk de nationale redactie van een dier aanminnige, vriendelijke boekjes op zich heeft genomen. - Wil men dan louter wetenschappelijke, doorwrochte, afgetrokken lectuur; verhandelingen die een à twee vellen druks bevatten, over eigenlijk geleerde zaken, waar de noten, aanteekeningen en aanhalingen, zelfs met vreemde karakters gedrukt, ons (dat zijn de ongeleerde fashionables), het boek met schrik ter zijde doen leggen? - Neen de zuiver en keurig bewerkte geschiedkundige verhalen, de grootere of kleinere dichtstukken, de piquante schetsen, de eigenlijke amusante, onderhoudende lectuur, waar de zedelijke strekking, als de conditio sine quâ non, op den voorgrond staat. Inderdaad, wij zouden wel eens de onpartijdige, de gemotieveerde wederlegging willen hooren, die ons kon overtuigen, dat wij over dezen bloemengaard in onzen letterkundigen hof den staf moesten breken; als daarenboven de verschillende bloemen allen nationaal zijn, en het teeken- en plaatwerk, ook het papier evenzoo, dan zouden we, ten spijt der gecartonneerde of marokkijnen, verguld op snede, aandruischende concurrenten, ligtelijk kunnen uitroepen, wat meermalen gezongen is door schorre en heldere keelen:

'Holland bovenal!'

Nu wij, na deze inleiding, gereed staan om ons oordeel aan den lezer over den bundel mede te deelen, treedt de heer van Lennep ons eensklaps in den weg, plaatst zich vlak voor ons, houdt onze pen aan het boveneind vast, legt de andere hand op ons schrijfpapier en zegt:

(*Voorbericht*): 'dat deze bundel, ondanks de zorgen, door den uitgever en door mij daaraan besteed, nog op verre na niet is wat hij zou kunnen wezen, behoeft ons geen recensent te vertellen; "wat niet en is, dat kan nog worden," als 't oude liedtjen zegt, en gewis zal men de gebrekkige wijze waarop ik mij van mijne taak gekweten heb, verschoonen, wanneer men in aanmerking neemt, hoe voortreffelijk zij, die mij met hunne bijdragen vereerden, zich van de hunne hebben gekweten.'

Door deze aanspraak zien wij ons in de grootste verlegenheid gebragt, en zijn vooreerst ten einde raad. Wij zijn ontwapend, *ad terminos non loqui* gebragt. Want, indien iemand nu zoo stoutmoedig ware om te durven beweren, dat deze almanak op verre na niet is wat hij zou kunnen wezen, de heer van Lennep zoude repliceren: 'Vriend! dat heb ik u immers zelf gezegd, wat maalt ge nog langer? Wij zijn het eens.' - Als de dichter en schrijver, wiep wij nog altijd in het voorbericht volgen, in zekeren zin - en men doet dat wel eens meer - beterschap belooft: 'wat niet en is dat kan nog worden,' dan gelooven wij hem maar voor de helft; de verzamelaar wete eens vooral, dat zijne bijdragen althans niet zoo 'gebrekkig' zijn, en de beste aanbeveling voor den bundel opleveren. -

Maar al mag een ‘recensent ook niet zoo veel vertellen,’ het deed ons leed dat de heer van Lennep heeft geschreven: ‘Vindt soms iemand mijn scherts mislukt of misplaatst, hij verschoone mij en bedenke, dat men niet geestig wezen kan, wanneer men wil.’ - Wij zouden heel wat willen geven, als de heer van Lennep deze zinsnede *niet* had geschreven, en zij brengt ons in eene nog veel grootere verlegenheid, dan de opgeheven vinger tegen de recensenten, ‘die niet alles behoeven te vertellen.’ Hoe ernstig dit gemeend is, zal onze lezer over weinige oogenblikken beter begrijpen; wij zouden ons thans in zijne plaats wenschen, en wisselden gaarne met hem van stand: wij, lezers, gij beoordeelaars, maar het ligt er toe, zegt men, en het komt er hier op aan om ons goed uit de verlegenheid te redden, waaraan wij inderdaad wanhopen.

Want, hier begint de tribulatie en de nood te klimmen: de geïllustreerde geschiedkundige, ook nationale herinneringen, welke van Januarij tot December 1849, de maanden, de dagen en de hemelverschijnselen vergezellen, zij zijn - zouden wij het uit de pen durven laten vloeijen? zij zijn hier en daar werkelijk ‘mislukt en misplaatst;’ hoe wij er op zaten te turen en al ons respectief vermogen van oordeelvelling ter onpartijdige beschouwing opwekten, wij moesten eindelijk met een' zucht verklaren, dat hier meermalen tegen den goeden smaak, tegen de ware geestigheid was gezondigd. Nu, 't is er uit, en het moest er uit, want om vader Cats, den voorzittersstoel *bekleedende* te laten afbeelden door een figuurtje dat een *stoel bekleedt*, om de hevige twist over de *leer* te symboliseren door twee persoontjes, die om eene *ladder vechten*, om een *innemend meisje* (Aleid van Poelgeest) te karakteriseren door een dametje dat een *apothekersdrankje* voor zich heeft. - Allerbeste, lieve nationale menschen! dat mag, dat kan dan toch *niet* geestig genoemd worden, en even zoo min, wanneer het jeu de mots, het woordspel, in dier voege wordt geappliceerd: ‘voorts zal de maand (Mei) met groot gejuich verwelkomd worden door de schapen op 't veld, die bij duizenden: *Mei*, *Mei* zullen roepen.’ - - - Wij steken hier eene groote speld bij, zoo als de vrouwtjes zeggen, en verzoeken den heer van Lennep, die als een cordaat man ons dit niet euvel zal kunnen duiden - om toch hier voortaan naar luid van het ‘oude liedtjen’ een anderen weg in te slaan, om zich niet door het voorbeeld van sommige Fransche en Duitsche almanakken, zij mogen nu de komische en profetische heeten, te laten misleiden, en onze taal, die voor dergelijke minder aardige onaardigheden en dubbelzinnigheden niet geschikt is, in rust en vrede te laten, terwijl wij verzekerd zijn dat zijne oorspronkelijke en opregte, nationale, niet geborgde geestigheid, zich in een' geheel andere sfeer moet bewegen, om aan de bedoelingen van verzamelaar en uitgever te voldoen. - Hoe veel beter de heer van Lennep ook in soortgelijk genre, als hij wil, kan teregt komen, bewijst de *Korte Kronijk*, die scherp en puntig, wel geheel *zonder* het allerminste aanzien des *persoons*, hier en daar petilleert van echt vernuft.

Nu zal de lezer begrijpen waarom onze verlegenheid zoo groot werd, toen wij die omineuse, die beangstigende zinsnede, over de geestigheid, zoo even door ons aangehaald, hebben gelezen en met ons gevoelen, dat wij hier een harde noot moesten kraken, die ons nog pijn doet aan de tanden.

Wij gaan over tot de twee levensbeginselen der moderne almanakken: proza en poëzy, de aorta en het longenpaar der jaarboekjes; ook de bestanddeelen van ons aller bestaan, want de mensch is een levende Almanak, bij wien alles ook onder de twee rubrieken van proza en poëzy valt. Op verre na is bij de meesten van Adams zonen en dochteren, even als in dit jaarboekje, de proza overwegend en overheerschend. - De bijdragen hier geleverd zijn van zuiver geschiedkundigen, en van historisch-romantischen aard. - Aan het hoofd verschijnt de archivarius der stad Amsterdam, de heer P. Scheltema, en levert *eene korte beschrijving der Hollandsche steden*, *en voornamelijk van Amsterdam*, *opgesteld tegen het einde der vijftiende eeuw.* Johannes Pontanus verschijnt hier in een Hollandsch gewaad, zoo als dit in Holland past, en schetst ons de Ystad, zooals die eens was, zeer verschillend van de hoofdstad, zoo als wij haar in het geboortejaar van het bundeltje leeren kennen. Merkwaardig is het, dat Pontanus het machtig Amsterdam in de vijfde plaats noemt, en eerst Dordrecht, Haarlem, Delft en Leiden op den voorgrond stelt; nu heeft de wereldvorstin den onbetwistbaren voorrang verkregen, en zal dien wel behouden, totdat, volgens de booze voorspelling van vader Helmers en zijne medeklinkers, het voormalig visschersdorpje weder afgetakeld wordt, en het gemeenzame lot van Babylon en Ninive deelt. De heer Scheltema heeft in zeer vloeijend en aangenaam Nederduitsch den ouden stedenbeschrijver doen herleven, en de merkwaardigheden, ons hier medegedeeld, boeijen onverdeeld de aandacht. Minder belangrijk zijn de gecatalogiseerde achtentwintig kleinere steden. Velen zullen er zijn, die nimmer iets gehoord hebben van eene Noord-Hollandsche stad '*Verone*, eene mijl noordwaarts van Alkmaar gelegen, de *hoofdstad* van geheel West-Vriesland' - geene kleinigheid! Hoe gaarne zouden wij over deze onbekende hoofdstad van den kundigen, smaakvollen archivarius, die zoo waardignationaal als een peter van het gedrukte Holland optreedt, iets naders vernomen hebben. Hij voldoe eens, als hij tijd en lust heeft, aan dien wensch.

Weldra ontmoeten wij den verzamelaar en pleegvader van Lennep zelf, waar hij ons schetst: *eene vergadering der Staten van Holland in* 1672. De greep was hier weder juist en gelukkig, zooals men dit van onzen letterkundigen dichter gewoon is, die de historische stof zoo fiksch en handig bewerkt en kneedt, zoo verleidelijk de geschiedenis aan de fictie weet te huwen, dat wij de afscheiding tusschen waarheid en verdichting niet meer kunnen onderscheiden, en eindelijk, in 's Hemels naam! het er maar voor moeten houden, dat het werkelijk zóó geschied en niet verdicht is. De heer van Lennep heerscht hier op zijn gebied, en heeft met onze *Voorouders* eene zeer intieme connectie aangeknoopt, waardoor wij hem als een welbespraakten tolk uit den ouden tijd behooren te groeten. Zijne personen zijn niet geschilderd, zij leven; 't zijn geene bloote portretten, van het geschiedblad gedaguerreotypeerd: hij voert ze als op het schouwtooneel sprekend en handelend in. O, die oude, getrouwe burgervaderen! wij zien ze zoo gaarne eens weder, hunne ehrenfeste, manhafte taal, hunne courtoisie, en al loopt er ook een schurkje hier en daar onder, (men denke hier aan de omineuse snuifdoos van van Espenblad) 't doet ons wèl aan het harte, om die krachtige gestalten, in hunne zwarte tabberden, met de

kleine knevelbaarden, met die meestal schrale, beenachtige troniën, te zien, - die dappere volks-vertegenwoordigers *zonder* ministeriëele portefeuille en *zonder* Eerste of Tweede Kamer, maar in wier beide *hartekamers* de liefde tot het fel geteisterde vaderland gloeide, en die aan Europa lessen gaven, van eenen geheel anderen aard, dan de Lessen uit Parijs. Maar wij mogen ons niet te lang bij deze vaders ophouden, uit vrees, om te republiekeinsch te worden, iets dat altijd nog aan vele bedenkelijkheden onderhevig is. Wij noodigen alle heele of halve nationale lezers uit, om deze Statenvergadering binnen te gaan, daar, achteraf, stil en opmerkzaam zitting te nemen, en eindelijk te zeggen: zoo werd Holland gered! Wanneer iemand zoo stoutmoedig wilde zijn, om een parallel te trekken tusschen de jaren 1672 en 1849, en wie deed dat niet al lezend? hij zoude veel meer denken dan hij durft schrijven; daarom haasten wij ons, om deze meesterlijk geschetste vergadering, in allerijl, te verlaten.

Mejufvr. Toussaint geeft ons ten beste, *de goede raad van doktor Gerrit.* Om dit geheimzinnig opschrift te verstaan, zult ge eerst met vader van Beuningen, met doktor Tulp en met doktor Gerrit kennis moeten maken. In het voorbijgaan zij aangemerkt, dat de ontleedkundige, door Rembrandts penseel nog onsterfelijker dan door zijn scalpel, zoowel bij den heer van Lennep ten jare 1672, als bij mej. Toussaint ten jare 1628, optreedt, en beide hebben hem wel naar het leven, vertrouwen wij, geschilderd, natuurlijk dat de geneesheer-diplomaat vrij wat ouder is bij den heer van Lennep. Indien wij ons de kleine aanmerking mogen veroorloven, knapt het historiëele stuk van onze rijkbegaafde nationale schrijfster zeer plotseling, tot onzer aller teleurstelling, af; wij waren nu juist op de hoogte, om den wakkeren doktor Gerrit, die toch een weinigje den achtbaren heer Tulp den voet ligtte - nader te leeren kennen, en ziet! daar gaan ze allen op eens heen; hoe gaarne hadden we den gelukkigen doktor nog iets verder gevolgd! Er ligt in het karakter van den burgervader van Beuningen - vergelijk ook hier alweder den heer van Lennep - echte kracht; de kranke burgemeester maakt ruimte voor den warmen vaderlander. Tulp is de naauwgezette, stijfzinnige arts - zoo zijn ze er meer in de wereld - misschien zijn ze er minder *à la* van Beuningen! Genoeg, mej. Toussaint, die altoos in staat van letterkundig beleg verkeert, en wier proza-Muze wel het opschrift der Nijmeegsche Gierbrug mag voeren: *Zelden-rust,* schoort en steunt, als eene waardige bondgenoot, van Lennep's jeugdig Holland, wel te verstaan in den goeden zin; niet '*la jeune Hollande*,' maar den eersten jaargang van het nationaal bundeltje.

Wij herademen eene poos, en zijn bereid om tot het tweede levensbeginsel, de poëzy, over te gaan.

Vader Tollens voert vader Bilderdijk als bij de hand in, en verheugt ons met eene weinig bekende navolging van Boëthius, 'de poëtische curiositeit,' hier welgeplaatst, is minder rijk aan vinding dan krachtig gedicht, zoo als M^{r}. Willem dit verstond, en den vertaler in den oorspronkelijken dichter laat opgaan en vereenzelvigt, eene gave der genie, die evenzoo zeldzaam is, als zij weinig gewaardeerd wordt.

Withuys bezingt - wel voor de eerste maal is dit onderwerp zoo *con amore* bezongen - *de dokken te Amsterdam*, en heeft er een regt lief, ja keu-

rig plaatje, als present, bijgekregen, dat hij wel verdient, waar alleenlijk de masten der schepen wat zeer hoog zijn gegraveerd, dat bij volle zeilen en harden wind zeer gevaarlijk zoude kunnen worden. Hier is poëzy, spierkracht der taal, zoo iets van Antonides, die ook met het Ywater te dichten had. Wie weet echter, wat ons te wachten stond, als wij den heer Withuys niet in allen deele zijn overrijken beeldentooi toegaven, en de verschrikkelijke boosheid van den *Stroomgeest* (?) van het Y, wat al te grimmig vonden; wanneer wij de loftuiting van den heer Klijn ook welligt aan anderen zouden toegedeeld willen zien? Wij durven niet; want als de heer Withuys boos werd, dan.....? maar als de schoone, kunstige verzen, de, voor menigeen zoo fatale drieklank, eene vrijwillige boei voor de taal, die voor den dichter geen boei is - als deze ons betooveren, als dat alles ons zoo uitstekend toeschijnt, mogen wij er, met alle denkbare recensenten-beleefdheid, wel dadelijk bijvoegen in betrekking tot den dichter:

> ‘Bewaar zijn naam
> O Faam!’

Wij zijn genaderd tot een zeer eigenaardig dichtstuk, in een zeer ongewoon genre, getiteld: *het Aansprekers oproer te Amsterdam*, 1696, en de verlegenheid, waarin dit stuk ons plaatst, is de grootste, die wij bij de aankondiging van van Lennep's Holland gevoelen, en waarvoor wij, onder ons gezegd, geene woorden kunnen vinden - want - - neen! wie deze narratie in poëtisch-proza of prozaïsche poëzy, niet met eigene oogen gelezen heeft, kan er zich volstrekt geen begrip van vormen, 't Is een horribel nieuw genre, hoewel niet onbekend aan onze naburen achter de krijtbergen, bij name aan den deken Swift, die mede dit genre, wel niet om onsterfelijke lauweren te plukken, beproefd heeft; ten onzent echter heeft de latere dichterschool dat metrum met eene zekere huivering beschouwd; maar metrum? 't Is een metrum dat alle metra uittart, en in verbazende losheid daarheen zwiert - wij hadden schier gezegd - gelijk een der woeste en half beschonken aansprekers van den jare 1696. Het dichtstuk kan echter voor ons verborgene, groote verdiensten bezitten, die wij nog niet hebben kunnen vinden; er kwamen bij de lezing van dit oproer oproerige en booze gedachten over de kunst in ons binnenste op; wij dachten aan eenige zeer vrolijke studenten, die zich eens, op een' avond vóór de groote vacantie, met rijmelarij wilden vermaken, en een quasi-dichterlijke grap op het papier bragten, waar zij hartelijk om konden lagchen, om er later fidibussen van te maken. Indien gij de proza-beschrijving van dit oproer kent, in een' der vroegere Jaargangen der *Aurora* (1842), en gij vergelijkt dit poëtisch tafereel - het moge voor de historische getrouwheid pleiten, maar niet voor de waardigheid eener Muze, die toch ook niet al te mal-nationaal mag zijn. De aardigheden, hier verspreid, wekken een zeker gevoel op, dat wij niet willen of kunnen noemen, en wij vragen ook op onze beurt:

> Zoo ontbrak dan toen geheel het humoristisch element?

daarop antwoorden wij:

> Pofferdepof en nog eens pof, en pofferdepof, zoo klonk het schot,
> Twee personen, twee nieuwsgierigen, zijn de slachtoffers van het lot.

Is dat klanknabootsende poëzy, dan is het oude:

> At tuba terribili sonitu taratantara dixit

nog beter.

Wij slaan spoedig de tweeentwintig bladzijden om, en eindigen, om op eens uit onze verlegenheid te komen, met dezen regel:

> ‘Ziedaar een staaltjen ter onzer spiegling, ter onzer stichting en onzer leering.’

De drie overige poëtische bijdragen versieren den bundel, en vereeren de dichters. De eerw. ten Kate, gelijfstaffieerd met een zeer lief plaatje, en eenige welluidende akkoorden, bezingt het *Visschersvrouwtje van Marken*, muzijk van van Bree. Welligt zullen zij, die het eiland Marken en de visschers aldaar, curiositeiten uit de oude Hollandsche doos, gezien en gehoord hebben, vermoeden, dat dit vrouwtje ten minste niet *te* prozaïsch, schier te dichterlijk zingt; maar de Muzenzoon kan en mag dat doen en zoo zondigen; en als hij niet een weinig idealiseert, blijve hij maar te huis. Wij hebben ons overtuigd dat de muzijk van den kundigen heer van Bree zeer gepast en welluidend is.

Van den Bergh's *onbekende Konstabelsmaat* is weder een fiksch geschetst nationaal tafereeltje, vol kracht en gloed, plastisch en edel getooid, een naklank uit de oudere school van vader Tollens, wiens harp nog niet voor altijd aan de wilgen hangt. Het keurige stukje moge in latere jaargangen den sleutel en grondtoon aangeven, waaraan de poëtische bijdragen voor Holland zullen gekend zijn, opdat deze nationaliteit, aan de bladen van het geschiedboek ontleend, hier het Al-Hollandsch volmake.

Vader Tollens werpt ons eindelijk een' bloemenkrans toe, een heerlijk bloemenlied, dat gerustelijk kan wedijveren met von Schiller's overbekend: *Kinder der verjüngten Sonne;* als zulke bloemen, dichterlijke bloemen, nationaal blijven, en in onze letterkundige hoven bloeijen, vreezen wij voor geen herfst of winter op onzen, nog al tamelijk rijk bevolkten, Pindus. De eerwaardige Nestor, die door Apollo of zijne ministers vooral nog niet emeritus salvo honore verklaard worde, sluimere eens zacht en tevreden op zijne harp in, en blijve, gelijk hij, zeer onlangs ons toegezongen heeft, vrij van jicht en alle soort van kwalen. Hij die anderen zoovele bloemen heeft geschonken, vinde er nog menig een op zijnen levensweg.!

En daarmede, Holland! (een Engelschman zoude zeggen - *All-over Holland*), houd u goed, en denk aan het oude liedeke, in het Voorbericht aangehaald. Geef ons telken jare meer en meer echte nationale bijdragen; echte Hollandsche geestigheid, Hollandsche plaatjes, alles van Hollandsche schrijvers; ook zulk eene keurige frontespice, als wij zien prijken tegenover het leeuwenwapen - leeuwen zijn er overigens hier genoeg, wij telden er veertien, groote en kleine - ook is de *kroon* BOVEN Holland niet vergeten; de leeuw, die daar ONDER wat kleiner is uitgevallen, met hoed en pijlbundel. Moge de leeuw en de kroon, en de kroon door leeuwen beschermd blijven, en de rouwdragende maagd, geen al *te* sprekend zinnebeeld voor het toekomende Holland zijn; zoowel het groote, levende, dat door de Goddelijke Voorzienigheid uitgegeven wordt, als voor het kleine gedrukte, onder de aegide van onzen waardigen landgenoot van Lennep geplaatst - derhalve, jong Holland! à revoir!

Spiritus Asper en *Lenis.*

Eene vrome vreemde, ingeleid door een' braven vriend.

Alice of de Christin, in de verschillende betrekkingen des levens. Een verhaal uit den tegenwoordigen tijd, door Emma Jane. Naar het Engelsch. Arnhem, H.B. Breijer. 1848.

Zoo we onder 't opschrift *Letterkunde* een enkel woord u bieden over de *Christin*, in de verschillende betrekkingen des levens, wijt 't in de eerste plaats aan onze innige overtuiging, dat *Godgeleerdheid* van *Godsdienst*, ook van *de Christelijke*, hemelsbreedte verschilt. Voor allen de laatste, voor enkelen de eerste, gene voor 't hoofd, deze bij voorkeur, zij 't ook niet bij uitsluiting, voor het hart. Ge behoeft geene verhandeling over verschil van aard, bron, vruchten: practische aanschouwing overtuigt u vaak, hoe weinig godsdienstig een godgeleerde, hoe ongodgeleerd een vrome kan zijn. Er is méér, waarom wij onder de *Letterkunde* rangschikten 't eenvoudig verhaal van de lotgevallen eener zwaar beproefde, - de naam van den man, die haar bij ons inleidde, herinnerde ons aan de krachtige roepstem, voor eenige jaren uit Frankrijk opgegaan en door denzelfden Lublink Weddik voor ons herhaald, om de litteratuur toch meer van Christelijke beginselen te doen uitgaan, meer van Christelijken geest te laten doordringen. Wij gelooven, dat Lublink Weddik aan dat programma getrouw is gebleven, en dat waarachtige liefde voor Christelijk licht en Christelijke warmte, innig Christelijke geest hem bezielt bij zijn opbouwen en - afbreken: en het beleid, waarmede hij bouwt en breekt ter eere van God maken hem, naar onze innige overtuiging den naam ten volle waardig, dien we hem elders reeds gaven, van: *Christelijk wijzen.* Om u 't gissen te besparen, hebben we hem boven onzen vriend genoemd; op rekening van onze vriendschap kunt ge nu van onze lofspraak iets stellen, als vooroordeel u ingeeft: we vreezen dat 't te veel zal zijn. Overtuiging alleen spreekt uit onze woorden: we gaan er u 't bewijs van leveren.

De godsdienstige denkbeelden, in Alice's levensgeschiedenis ontwikkeld, verschillen in menig opzigt van de onzen: Rome's opperpriester bezat nooit onze sympathie, tóch achten we hem méér dan den Antichrist; het doel des Christendoms is ons nog iets anders dan schuldvergiffenis, de tale Kanaäns kwam zelden over onze lippen, we gaven de voorkeur aan Christelijke waarheden in een kleed, passend voor onzen tijd. Veel van wat onze sympathie slechts weinig kon opwekken, vonden we in Alice: ze is Engelsch, min of meer Methodistisch, en dus.... bevelen wij haar met nadruk aan. Zoek geene ironie in onze woorden, verdenk ons niet van tegenspraak met onszelven. Den vorm van het Christendom, hier geschetst, hebben wij soms bestreden, waar wij alleen - den vorm vonden. De pijlen der satire hebben wij gescherpt, bittere sarcasmen hebben we ons niet geschaamd, als we dien vorm zelfs maar zagen misbruikt voor onchristelijke doemzucht, bekrompen' waan en heerschzucht; we hebben soms den ellendeling ontmaskerd, die onder dat mom wilde binnensluipen in den kring der waarachtig vromen; - we hebben strijd gevoerd, waar men dien vorm met het wezen verwisselde, als het wezen opdrong. Maar we zijn, Gode zij dank! niet onchristelijk genoeg, om het

goede in dien vorm, vooral het goede onder dien vorm, voorbij te zien; we zijn niet zóó liefdeloos, dat we den broeder zijn' steun zouden willen ontrukken, als hij alleen onder dien vorm zich het heil in Christus kan voorstellen; - we zijn niet fanatiek genoeg, om dien vorm niet te eerbiedigen, als hij op waarachtige overtuiging rust. We verwarren ook Methodismus niet met Orthodoxismus, al sluiten ze soms een' bond tegen nieuwer opvatting van het Christendom, door het eerste gehaat met soms satanischen haat, door het laatste vaak geschuwd met schuchtere vreeze. We hebben eerbied voor wie, in 't neêrdrukkend gevoel van vreesselijken schuldenlast, in Christus bovenal, alleen zelfs, den Redder ziet der doemwaardige ziele. God beware ons, dat we zouden glimlagchen bij de wanhopige krachtsinspanning van den zinkende, die zich aan de reddende hand vastklampt, - en is dát niet de rigting van het Methodismus?

Worde Christus gepredikt, zij 't onder een ligter of zwaarder bedeksel, dan reiken wij den regtzinnige de broederhand, drukken der Methodiste den kus op 't zusterlijke voorhoofd, hebben een' dankbaren blik over voor den romantiker. Maar Christendom, Christendom, dááraan heeft onze letterkunde behoefte in een' tijd, waarin ze zoo vaak misbruikt wordt tot kweekster van lage togten, tot stookster van onreine vlammen, tot boeleerster met een van God vervreemd materialismus. Van God begaafden met talent of genie, toont 't der wereld, dat het Christendom de gaven des geestes wel kan heiligen, veredelen, ontwikkelen, - onderdrukken, verdooven nooit!

Alice is eene vrome beproefde; haar lotswisseling is niet ongewoon, en toch zoo bitter; maar in lijden klaagt ze God, vraagt kracht van Hem, berust, zij 't ook na moeijelijken strijd; Hem dankt ze allereerst de vreugd, die ze smaakt, de zoete drup in den bitteren lijdenskelk, het heugelijke einde na zwaren rouw. Het doel van Alice is niet, buitengewone toestanden te schetsen, onwaarschijnlijke gebeurtenissen opeen te stapelen, kunstige knoopen te leggen: ook in dit opzigt is ze dus niet van de tegenwoordige wereld. Waan niet, dat de letterkundige verdienste daarom ontbreekt: de Christelijke strekking, nog eens, rekenen wij als eene hooge verdienste aan, in spijt van uw medelijdend schouderophalen. Open oog en hart voor natuurschoon kan alleen blind vooroordeel u in Emma Jane doen miskennen; er zijn plaatsbeschrijvingen in de Alice, die de onchristelijkste modeschrijvers haar mogen misgunnen. Trouwens 't geloof ziet in de natuur de openbaring van den eeuwigen Geest, - zou 't dan ook iets méér van die natuur verstaan dan wie in haar slechts stof ziet en nog eens stof?

‘De type van vromen, gevoeligen, Christelijken zin, voorgesteld in de verschillende lotwisselingen onzer Alice, moet de aanbeveling niet zoeken in voorrede, of tijdschrift-beoordeeling, maar veel meer in den heilzamen indruk, welken zijzelve op hare Nederlandsche zusters te weeg zal brengen,’ zegt Lublink Weddik in zijne voorrede; - wij gaven zijne Alice aan die harer Nederlandsche zusters, welke ons de liefste is: ze dankt hem mét ons en wenscht der vrome den toegang tot menig hart geopend, ook door zijne aanbeveling.

- IJ -

Laatste gedichten van H. Tollens, Cz.

Te Leeuwarden, bij G.T.N. Suringar. 1848.

Onlangs kwam ons het Indisch letterkundig jaarboekje *Warnasarie* ter hand. Onder de daarin voorkomende dichtstukjes was er een, dat steller dezer regelen bijzonder goed deed aan het hart. Het had tot opschrift den gevierden naam des zangers, wiens laatste gedichten wij ons ter taak hebben gesteld in dit Tijdschrift te bespreken. Als eene hulde aan den man, dien Holland lief heeft, en die zich ook in het land der palmen zoo hoog ziet geschat, vangen wij gaarne met deze ongekunstelde en tevens ware woorden des heeren P. de Bruijn, reeds in 1820 gedicht, aan, omdat ze den man karakteriseren, dien men wel eens ten onregte den Nestor onzer poëzij heeft genoemd, maar wien wij toch toebidden, dat hij het eenmaal worden moge - even krachtig naar ligchaam en geest, als waarop hij thans zich mag beroemen door God gezegend te zijn.

Dichter, die mijn geest bekoort
Door eenvoudig schoon,
Die mij roert en medesleept,
Dichter, waar mijn ziel meê dweept
Op haar eigen toon.

't Is de weêrklank van mijn hart,
Dien gij treffend vat,
O! bij hem slechts mist gij doel,
Die nog nimmer waar gevoel
Voor het schoone had.

Vurig, waar het Neêrlands roem,
Neêrlands luister geldt,
Als uw hand de citer snaart,
En der brave vad'ren aard
Ons, hun kindren, meldt.

Als ge ons 't edel voorgeslacht
In zijn grootheid maalt;
Bij hun vroomheid, trouw en moed
Ons de ziel ontsteekt in gloed,
En geen trek dan faalt.

Tollens! dan is 't Vaderland
Aan uw kunst verpligt;
Gij hebt burgerdeugd en moed
Aangekweekt, gevormd, gevoed
Door uw heerlijk dicht.

Als ge in rein gevoel ontvonkt,
Echte schetsen geeft,
Hoe volzalig hier de mensch
Met een gade naar zijn wensch
In Gods schepping leeft,

Dan weêrgalmt een toovertoon
Van uw zachte luit
In den boezem, die voor 't schoon,

Haar zoo rijklijk aangeboôn,
Dankbaar zich ontsluit.

Onnavolgbaar klinkt uw lied,
Huivrend door de ziel,
Schokt en roert, maar troost ook 't hart,
Waar, in ontuchts strik verward,
't Argloos meisje viel.

Als ge aan d'avond afgemat,
Vrolijk huiswaarts keert,
En, omringd van gade en kroost,
U zoo zalig dan verpoost,
Dankend God vereert.

Als ge, uw gade en bloeijend kroost
Om u heen vergaart,
Dan om strijd aan 't harte prest:
Waar is 't schoon tafreel geschetst,
Dat dit evenaart?

Tollens! ja, het vaderland
Is uw kunst verpligt;
Gij hebt hemelreinen gloed
Aangekweekt, versterkt, gevoed
Door uw zielvol dicht.

Wijd dan dikwerf nog uw lier
Aan deez schildering,
Daar geen beter coloriet
Dan wat uw penseel ons biedt
Uwe kunst verving!

En wat in 1820 te Tjeringien door den dichterlijken bewonderaar zijns geestverwants gezongen werd, heeft in 1848 niets van zijne kracht en waarheid verloren niet alleen, maar is daarin toegenomen.

En waarlijk, wij willen het niet het minste als een eenvoudig kompliment geacht hebben, den vaderlandschen dichter uit een zekere hoogachting voor den ouderdom toegebragt, als wij de verklaring afleggen, dat Tollens zich in deze laatste gedichten, nog even jeugdig, nog even krachtig, nog even oorspronkelijk, frisch en eigenaardig kenmerkt als in de dagen zijns mannelijken leeftijds; want wie niet blind is voor de duizende verschillende schoonheidsstralen, waar de hier bijeengevoegde dichtjuweelen meê schitteren, hij zal het ons moeten gewonnen geven, dat er grepen en wendingen, gedachten en beelden in deze zangen zijns ouderdoms voorkomen, die de grijsaard boven den man vooruit heeft, vonken van vernuft en diepte van gevoel te opmerkelijker in den acht-en-zestigjarigen dichter. En hoe vele, zoo niet de meeste, der meest uitstekenden zijn eerst in de laatste jaren vervaardigd? Om er slechts drie te noemen: *Susanna van Oostdijk*, *Jephthaas dochter* en de *Bedelbrief.* En hoe zeer blijkt het u op nieuw uit al de hier aanwezige gedichten, dat Tollens gekozen woord bijna nooit door een ander te vervangen is, 't welk dan een beter woord wezen zou. Hoe zeer wordt het u op nieuw herinnerd, dat hij eenig is en geen mededinger aan zijne zijde toelaat in waarachtige eenvoud en schijnbare ongekunsteldheid. Wij zeggen schijnbare ongekunsteldheid; want men meene niet, dat die is verkregen zonder studie; men geloove niet dat deze poëzij geen arbeid is. Wij hoorden toch menigmalen verzekeren, dat de geliefdste onzer zangers een trouw vereerder is van het voorschrift des Franschen kunstregters: *effacez souvent*, en het is dus geen gezochte nederigheid, geen maar voor de leus neêrgeschreven verklaring, als hij in zijne voorrede zegt: ‘Ik heb niet verzuimd hen (de hier voorkomende dichtstukken), zoo betamelijk en welvoegelijk in te kleeden, als mij mogelijk is, en mijne verzen zijn zoo goed als ik ze heb kunnen maken.’ En welk een diepe les heeft de heer Tollens zijnen jongeren kunstgenooten niet gegeven, als hij tevens verklaart: ‘De auteur, die zijn werk haveloozer en slordiger uit zijne handen geeft, dan hij zou behoeven, verraadt weinig achting en onderscheiding voor zijne lezers.’ In deze laatste woorden ligt, naar wij hopen, voor menig jong mensch vol aanleg, maar wien gezette oefening, beschaving en polijsting ontbreekt een zeker onmiskenbaar verwijt. Wij willen geen namen noemen, maar hem die, niet slechts eens tot tijdverdrijf den eenen of anderen dichtbundel, dit of dat jaarboekje in onze taal ter hand neemt, nadat hij Eugène Sues gedrochtelijken arbeid of wat de uitheemsche pers meer monsterachtigs oplevert heeft verslonden, maar integendeel studie maakt van *onze* letterkunde, zal het duidelijk zijn, dat wij die auteurs op het oog hebben, welke, *nu* nog in 1848, dichtstukjes van voor zeven en acht jaren ter perse geven, en daardoor hunne veel betere van later dagteekening overschaduwen en doen minachten, omdat men den brekebeen van *vroeger* met den kunstiger zanger van *heden* verwart, omdat de onoplettende lezer niet altijd acht geeft op het kenmerkende jaartal. En wat de duidelijkheid en verstaanbaarheid aangaat, die Tollens zoo te regt voor een eerste vereischte houdt, ook blijkens zijn voorrede voor de geïllustreerde uitgave van Messcherts *Gouden Bruiloft*, och, wij bidden dat ook deze van hem moge worden afgezien door ieder wie de poëzij beoefent, niet slechts als liefhebber - welker havelooze

bent *wij* voor ons nooit op het terrein der poëzij zullen erkennen, en die wij een zedelijke cholera voor onze literatuur achten - maar als een waarachtig, door den goddelijken adem der kunst bezielde, opdat zij voortaan niet ontbreke in de zangen van onze jongere school, en onze vaderlandsche dichtkunst in schoonheid winne. Wij willen op dezen oogenblik niet spreken over de verachtering, waartoe deze, volgens sommiger oordeel, gedaald zou zijn, echter durven wij dit toch beweren, dat, zoo de Hollandsche poëzij al verachterd wezen moge door de massa van halve en kwart poëeten, onze jongere dichters Beets, ten Kate, van den Bergh, Potgieter, Hasebroek en Heije, om slechts een zestal te formeeren, wel in staat zijn haar uit hare vernedering op te beuren - mits de sympathie maar niet achterwege blijve bij een ondichterlijk volk als het onze, dat ook in deze zoo zeer is afgeweken van zijne vaderen, waarvan nog onlangs onze legendendichter het bewijs leverde, toen hij voor een beschaafd gehoor sprak over onze groote vernuften der 16de en 17de eeuw, en voldingend bewees, dat het beoefenen der letterkunde, in die dagen onzer grootheid, eene uitspanning was voor onze voorouders, gelijk het koffijhuis en de biljardzaal het tegenwoordig zijn voor hun verweekelijkt nageslacht.

Dat de heer Tollens ons *nu* nog ontsteekt, waar het den luister van Nederland, de vroomheid, den moed, de grootheid van ons voorgeslacht geldt - willen wij eerst bewijzen. *De uitredding der Enkhuizer schepen*, vroeger in een der oude Muzen-almanakken geplaatst, en van daar in ons geheugen gebleven ook door de regels van het eerste couplet, door van der Hoop, voor diens *Kanonneerboot* als motto gebezigd. *Het schot voor Steenwijk*, *Susanna van Oostdijk* en *de geuzenvrouw te Gouda* hebben wij slechts te noemen om ieder die ze las in onze overtuiging te doen deelen. Vooral zijn het de beide laatste, in ons oog schier het voortreffelijkste wat Tollens ooit leverde, die onze uitspraak wettigen. Welk eene eenvoudige conceptie! Welk een onnavolgbaar slot van het eerste! Wij kennen bijna niets roerenders in onze taal, niets beschamenders ook voor dezen tijd, waarin men elkander zoo spoedig en zoo gemakkelijk verkettert, waarin de partijen zoo scherp geteekend zijn. Het is een heerlijke illustratie van Hoofts eenvoudig verhaal, wegslepende van schoonheid. Een heerlijke apologie van verdraagzaamheid, en waarachtigen Christenzin, die het hart verwarmt, voorgedragen in een taal, die de Goden aan de aarde benijden mogen. Wij kunnen ons begrijpen hoezeer dit stukje de hoorders in verrukking bragt, wie het gegeven was het op te vangen van de lippen des welsprekendsten redenaars onzes vaderlands, in onze eerste letterkundige vergadering, en slechts hij, die niet kon dulden dat een Protestantsche vrouw zich zóó hemelsch had gedragen, of die het gaarne loochenen zou, dat de Pausgezinden in de dagen der geloofshervorming in Nederland niet hadden gewoed tegen de afvalligen van Rome, kan het hart koud zijn gebleven bij die voordragt; gelijk het in hem blijven zal bij de lezing. Wij voor ons die de overtuiging bezitten, dat Tollens even gaarne het *feit* bezongen, en het met even veel opgewondenheid en bewondering zou ontvangen hebben, indien de penning omgekeerd ware, wij drukken in onze gedachten den dichter van dit meesterstuk de hand, niet minder dan voor de *Susanna van Oostdijk*, waarin hij zoo ongelijkelijk schoon de verketterenden heeft

verpletterd, die onchristelijken uit de dagen onzer geschiedenis, waarin de Contra-Remonstrant zijn Remonstrantschen broeder haatte en nooit Paulus woorden 1 Cor. XIII onder de oogen scheen gehad te hebben. Wij danken hem voor de meesterlijke voorstelling van dit voorbeeld van liefde en trouw; wij zweven met hem terug in de tijden van vervolging en loven den Heer, die ons in een tijd het leven gaf, waarin onregtzinnigheid volgens menschelijke oordeelen niet meer de deur des kerkers ontsluit; wij verbeelden ons met hem te toeven bij het jeugdige paar, als het in de dagen der jeugd zich in zoete droomen der toekomst wiegt, als Arnold Geesteranus haar in vervoering schetst hoe hij eenmaal hoopt aan de gemeente des Hemels blijde boodschap te brengen; wij hebben in onze ziele met den dichter gejuicht, dat de jeugdige leeraar de pen wegwerpt, waar men hem wilde doen teekenen wat in strijd was met zijn gevoelen al verloor hij daardoor zoowel zijne dierbare als zijne heerlijke toekomst; wij hebben met hem en den cipier huiverend rondgedoold door de gewelven van Hollands beruchtste gevangenis; en wij leerden de volgende regels van buiten opdat ze ons zouden bewaren, in mogelijk toekomende dagen, voor het uit de hoogte veroordeelen van andersdenkenden, en wij vlechten ze hierin, wijl ze naar onze meening nooit genoeg gelezen, nooit genoeg gewaardeerd kunnen worden.

Hij sprak geen taal, die haat verried;
Hij preekte liefde, schuw van twisten;
Hij schold niet op den mede-Christen,
Verketterde en verdoemde niet.
Hij dreigde straf - alleen aan 't kwade;
Hij sprak van wandlen naar Gods wil,
Van onze schuld, van Zijn genade,
Maar van verwerping zweeg hij stil.
Dat ging te ver! Men moest hem hooren!
Men deed hem dagen: hij verscheen.
De vrome regtbank kwam bijeen
En ondervroeg en spitste de ooren.
't Gold duistre raadsels, diep en zwart,
Verborgenheden, mijmeringen,
Waarin zich 't walend brein verwart,
Dat Gods geheimen in wil dringen.
Men schreef zijn weiflend antwoord neêr,
Zijn peinzend zwijgen op de vragen,
Zijn zigtbaar huivren, keer op keer,
En 't vonnis, in der ijl geslagen,
Klonk: ‘Onregtzinnig in de leer.’
Nog zou men om zijn jeugd hem sparen,
Doch - kort besluit en geen beraad,
Vermits er wetten in den Staat
En naast de kansels kerkers waren:
Een traag berouw kwam ligt te laat.
Men sloeg een rol beschreven blaadren
Plegtstatig en eerbiedig uit:
Het was het heilig raadsbesluit -
De godspraak van de Dordtsche vaadren,
Bekrachtigd met het zegelmerk
Der zeven Staten en der Kerk.
Dát was het rigtsnoer van 't geweten,
Dát was de lampe voor den voet,
De staf, waarop men steunen moet,

't Gezag van wetten en profeten.
   Men wees hem op de ontrolde blaân:
‘Zweer!’ werd bevolen: ‘zweer en teeken!’
   Men reikte hem de veder aan:
Het doodzweet scheen hem uit te breken;
Hij zag niet meer; hij kon niet spreken;
   Hij bleef verstomd en roerloos staan.

Wij zouden, hadden we zoo aanstonds niet op schoonheden van andere dichtstukjes te wijzen, over den meesterlijken vorm willen spreken, over de keurigheid der dictie, dan we mogen niet zwijgen van de heerlijke schildering der gedeeltelijke bezwijming van Arnold Geesteranus, hier in drie trekken teruggegeven. De romantische dichtschool zou er in langen adem over hebben uitgewijd; zij zou des jeugdigen predikers oogen hebben laten rollen, zijn wang verschieten, zijn mond open laten staan, en wat er mogelijk meer te zeggen kan wezen voor een dergelijke situatie. Van onzen dichter kan zij uit deze drie regels op nieuw leeren, wat waarheid en eenvoud vermogen boven platte natuur en omhaal van woorden. Indien we den bundel van onzen lievelingsdichter op *deze wijze* wilden ontleden, er zoude een reeks van soortgelijke onderwijzingen uit

op te zamelen zijn; maar de aanduiding zou niet dàt vermogen wat de studie door de schrijvers zelve vermag. Deze wenk volsta dus voor wie belang stelt in vooruitgang ook op het veld der literatuur, om de stille leeringen van dezen bundel niet ongebruikt voorbij te laten gaan. Hun talent - onze letterkunde - ons vaderland zullen er gewis bij winnen, en wie die deze drie hoogschat, zal het verzuimen? Bewijze ons menig te wachten dichtstuk dat onze aanstipping niet te vergeefs is geschied! En wat de juiste keuze van woorden afdoet, hoe een hoogst platte beschrijving in proza geadeld kan worden door een dichterlijke uitdrukking leere de aanvangende dichter (want schoon een poëet geboren wordt - een dichter moet hij worden door de kunst) uit het 4de couplet van *Het Schot voor Steenwijk*, om niet te spreken van het 10de en 11de, om welke wij het bejammeren dat de dichter het slotcouplet niet anders heeft gemaakt. Uit de pen van Tollens hebben we slechts lof voor iets uitnemends - of zou hij zelf de beide laatste regels in een ander misschien niet misduiden? Een andere vraag is het evenwel of het voorval niet verdiende door hém bezongen te worden, en uit dat oogpunt zeggen wij er amen op, te meer daar men weet dat door Ovidius in de negen laatste regels van het Lib. XV zijner Metamorphosen, en door Horatius in zijn Oden, Lib III, 30, ook dergelijke uitdrukkingen gebezigd zijn.

Huiverend door de ziel klinkt nog de toon van onzen dichter, gelijk in zijne vroegere dagen toen hij *het gevallen meisje* dichtte, als hij de in den strik der zonde verwarde vrouw schetst. Maar hoeveel hooger staat boven het bedoelde dichtstukje *De echtbreekster* niet! Welk een situatie en conceptie! In de handen van een Franschen schrijver zou dit onderwerp zeker op de lijst der *horreurs* een plaats verkregen hebben. - Bij onzen echt Hollandschen meester-zanger is de positie geadeld door al wat de taal edels en kiesch bevat; door zijn diep gevoel is het geworden tot een der heerlijkste stukken, die onze nieuwere letterkunde heeft aan te wijzen. Voor een dichtstuk als dit toch geven wij voor ons gaarne al de hooggeloofde en geprezen lofzangen en tijdverzen in Alexandrijnen, die met een onwrikbaar trouw wederkeerende eindgedachte besloten worden, welke, hoe waar dan ook, echter ondragelijk wordt door hare eentoonigheid. In de *Echtbreekster* is een diepte van menschenkennis en gevoel, die doet duizelen; eene kennis van de wereld die verrast; een poëtische blik, zooals wij den dichter bovenal benijden. Wij lijden met de rampzalige vrouw die nu door haar val een spiegel voorhoudt, en ons maar al te zeer herinnert:

> Wat helpt het diepst geheim het kwaad?
> Het vreeslijkst pijnt verborgen zonde.

Wij zeiden zoo even welk eene conceptie van de geuzenvrouw! En wat is ook deze schoon door hare hooge eenvoudigheid.

Een schoon meisje, gehuwd met een ouden graaf op aansporen harer ouders bezondigt zich aan het zevende gebod, ook doordien haar echtgenoot, trotsch op haar bezit, haar als het ware ter prooi laat aan de verleidingen der wereld. Zij bekent hem niet wat zij heeft misdreven; het uur der rekening blijft verschoven, de echtvriend wordt krank - en op zijn krankbed dankt hij haar vooral haar trouw,

> Ik heb een zoon aan 't hart geprangd:
> Ik mag mijn stamhuis voort zien leven!
> o Zij die zoon mijn naam ter eer,
> En u ten steun, ten troost en zegen!

Dan hij kan niet verder spreken en zij

bezwijmt. Als zij ontwaakt en hem wil belijden, dat zij zooveel liefde niet verdiend en hem verraden heeft, sluit hij zijne oogen met een zucht - een laatste - een zucht voor - haar. Van dat oogenblik af aan is haar lijden onbeschrijfelijk; als het stil wordt des avonds in 't gezin:

> En ieders dagtaak is gekweten,
> Begint de nachtwaak van 't geweten.

Ze hoort dan gedurig de stem van haar stervenden echtgenoot en zijn afscheid. Dan meent ze hem te zien en te hooren, dan beklaagt ze zich dubbel, dat zij hem nooit hare schuld heeft beleden. Zoo is haar verder leven een eindelooze straf en 't zij ze in de kerk troost zoekt - zij durft toch geen vergifnis bidden, en vraagt dus enkel krachten om de straf te dragen, die eerst eindigt met den dood. En daarom, besluit de dichter, is zij deerniswaardig, wijl er misdrijven zijn, die zich laten herstellen noch boeten, omdat er smetten zijn alleen te dekken door de erbarming Gods, maar nooit door het medelijden der menschen. En, God, eindigt hij:

> God, zie haar smeekend neêrgebogen;
> Zij wringt de handen. Hoor haar kreet:
> Zij roept U aan om mededoogen,
> Ofschoon zij 't zich onwaardig weet.
> Er wil geen heulsap voor haar leken;
> Geen riethalm, die haar steunen mag!
> Zij hijgt naar uitkomst dag aan dag;
> 't Is of haar hart vaneen zal breken,
> Zal scheuren elken aderslag.
> De wereld schijnt haar te eng te wezen;
> Zij zoekt een toevlugt aan uw troon.
> Zij durft geen mensch in de oogen lezen:
> Zij leest er niets dan schimp en hoon;
> Zij bloost tot voor haar eigen zoon....
> God, dien zij aanschreit om ontferming!
> Neem Gij een boetling in bescherming,
> Zoo jong, zoo schuldig, en zoo schoon.

Ziedaar het geraamte van het bezielde geheel, en we zouden hem beklagen, die zich niet na deze schets aan de lezing er van begeeft. Of hij zou een puritein moeten wezen, die geen vrede heeft met de laatste regels, omdat ze naar zijn meening niet Christelijk genoeg zijn. Wij zijn Christenen in ons hart; wij gelooven met onze gansche ziele aan de waarheden van het Evangelie, aan de Goddelijkheid van den Zaligmaker, en we zouden ons dat geloof tot geen prijs laten ontnemen; doch evenzeer als ons die waarheid dierbaar is, evenzeer ontkennen wij de noodzakelijkheid om in gewrochten van kunst hetzij beeldende, hetzij beschrijvende, er *het Christelijke altijd* bij te halen. Het is dikwijls een armoede, niet van hart, maar van verbeelding, een te koop met iets conventionneels, waardoor de kunst op den achtergrond wijkt of onzigtbaar wordt. En daarenboven - hier is juist in de schoonheid der vrouw, die ook eene gave is van God, een reden te meer om bescherming voor haar te bidden, want haar schoonheid *was* mede oorzaak van haren val, en in de boete, die zij doet, is reeds zooveel Christelijks gelegen, en in haar lijden, is reeds zoo zeer de straffende arm van het kwaad aanwezig, dat de mensch zich bevredigd acht. De verheven kunst, zooals een diepzinnig criticus ergens zegt, stelt den mensch voor in den staat van ongeluk en wij vragen u, waar vindt men in het *dagelijksche* leven uit dat oogpunt der kunst een treffender onderwerp? Zoo ergens in dit stuk heeft Tollens bewezen een ποιητής κατ᾽ ἐξοχήν te wezen en wij drukken hem de

hand voor dit meesterstuk van menschenkennis en gevoel, van waarheid en tragisch schoon.

Het zou ons niet moeijelijk vallen, op dezelfde wijze voortgaande als we tot nu doen mogten, van alle stukken te spreken en daaronder van *Jephthaas dochter*, even uitstekend door het nieuwe der voorstelling, als door den voortreffelijken vorm, en van *de gevels der huizen*,

schitterend door het kontrast, uitnemend door de waarheid der tegenstelling tevens. Doch wien bleef het eerste onbekend nadat het in het voortreffelijke Album van Bijbelsche Vrouwen door Kruseman uitgegeven, en het laatste in de werken van het Instituut verschenen was? Wie heeft het den dichter niet zuchtende nagezegd, dat niet juist hartzeer en zielsverdriet zich bij voorkeur onder riet en leem nestelen? Wie noemt de greep van dit dichtstuk niet geniaal? En wien als Tollens de tegenstelling van het praalgraf van Nellestein met de armelijke hutten een pijnlijken indruk gaf, en het tevens als Tollens in de gedachte gekomen is haar in een poëtisch kleed te hullen, zou er zich van gekweten hebben als hij? Wij gelooven niemand - want op dit terrein vooral is de dichter dezer laatste gedichten eenig.

Laatste gedichten. Die uitdrukking wekt ook bij ons een pijnlijk gevoel op. Zij herinnert dat het het laatste is wat wij uit handen van den teregt gevierden man ontvangen hebben, en dat ons niets meer te wachten staat dan hetgeen door hem zal worden nagelaten. En dat denkbeeld kost ons inderdaad tranen. Van onze jeugd af aan hebben wij Tollens vooral hooggeschat om zijne huisselijke zangen, om zijne vaderlandsche romancen, en ofschoon men daaronder er zeker aantreft, die niet boven elke berisping verheven zijn, zoo is het geen blinde ingenomenheid met den dichter die ons verre weg de meesten voor onnavolgbaar schoon doet verklaren. Wij hebben, toen ons de zucht voor vaderlandsche letteren beving, vooral hem bewonderd in zijne keurige dictie, en nooit kunnen instemmen met hen, die in den *Nederlandschen Mercurius* en in de *Apollo* zich aan zijne lauweren hebben vergrepen. In later dagen, in den nu al te laag geschatten tijd van ontwaakten volksgeest, in 1830 en 1831 was hij het inzonderheid, die door zijne dichtstukken ons opbeurde en onze vaderlandsche geestdrift verhoogde, gelijk hij die in 1813 en 1815 deed ontvlammen. En wij hebben slechts *de Bededag* te noemen om ieder voor onze meening te winnen, dat niet een als hij in die uren zoo veel bemoediging en troost verspreiden mogt met zoo weinige woorden. Nu wederom, na ons voor eenige jaren Claudius te hebben leeren liefhebben, en ons zoo vele meesterstukken van naburige geestverwanten in onze taal geschonken te hebben, vermaakt hij aan zijn vaderland dezen bundel (oneindig rijker aan ware poëzij dan de beide *Vermakingen* van Bilderdijk), en wel op een oogenblik, waarin de zucht voor vaderlandsche poëzij, zoo pas verjeugdigd ontwaakt, ook door den ijver der Rederijkerskamers, dreigt verstikt te worden door den adem der politiek, en ziedaar, nu is het juist het laatste wat hij ons kunt schenken. Geene hoop dus meer, dat, zoo God hem zijne dagen verlengt, hij ons nog eenmaal een dergelijke weldaad zal bewijzen als deze! Waarlijk deze gedachte pijnigt. Ware Tollens gedaald, wij zouden met erkentelijkheid en toegevendheid zijn bundel hebben aangenomen, thans, nu hij als dichter is geklommen, treft ons juist zijn afscheid te meer, en roepen wij hem toe: Neen, de snaren rafelen nog niet! Blijf zingen voor wie edele beginsels, huisselijkheid, vaderlandschen zin, geloof en deugd, liefde voor de natuur aankweeken! Blijf zingen voor den roem van Nederland! Blijf zingen voor u zelven! want gij behoeft niet te vreezen dat de jeugd u de eereplaats zal ontnemen. Een overweldigde zetel blijft het eigendom niet van hem door wien hij bekleed wordt, maar de plaats,

die door verdienste is ingenomen, is een geheiligde plaats.

Mogen al de vorsten der aarde van hunne troonen worden gesleurd in het slijk - de vorsten der dichtkunst worden bevestigd op hunne zetels - de gedachte is meesteres der 19de eeuw. En de plaats, die gij inneemt, is u aangewezen door de liefde des volks. Indien men hier, als eertijds op het kapitool, een dichter kroonde - het volk zou u de kroon opzetten, omdat gij teregt de dichter des volks zijt, en niet maar van eene enkele schare, die u huldigt omdat juist *gij* uwe verzen dichttet - maar van allen, die galmende woorden en kluchtige sprongen niet als de vereischten der poëzij beschouwen. En daarom zing ons nog dikwerf als gij deedt in uwe kleinere dichtstukken: *de Sneeuw, de Bedelbrief, Naar 't Land* en *In de Mei* 1838, ofschoon wij u toebidden ook nog lang de rozenplant te zien bloeijen, en wij u andere bloemen wenschen te hooren vragen dan die van het graf. Verheug ons nog menigmaal door liefelijke zangen der lente, als uw *Meizang* en *Oogstlied*, en onderwijs ons vaak als gij deedt door uw, even diep gevoeld als waar, *Bij een kind in de wieg.* Wie zoo toch zingt mag nog menigmaal gehoor vragen, wie nog zulk een krachtigen adem heeft is in den dosch des grijsaards nog jongeling, en welke jonge regters in den raad gij ook een spottend lachje op de wangen moogt lokken, ons is het een genoegen u te verzekeren, dat wij u liever hooren dan menig jonger zanger, en dat gij ‘oude speelman’ ons van een genot des levens berooft, indien gij zwijgt. Wij weten, wij gevoelen het, wij hebben het regt niet u eischen te doen; het is welligt onbescheiden u te smeeken nog lang ons te kluisteren door uw lied; het is mogelijk vrijpostig u de plaats niet te willen gunnen onder de luisterenden - maar het is hoogschatting, belangstelling, eerbied, liefde, die ons dien wensch doen ontboezemen. Het goede, het heerlijke wordt nooit te lang genoten, en zoolang we de zon zien, willen we ons verlustigen in haren glans, ons koesteren in haren gloed, bron van God als zij is tot de vreugde en het licht der aarde. Met de innige bede, dat Tollens, volgens zijn woord, in zijne *Aardsgezindheid* ontboezemd, hier nog lang moge grijzen, en zijne dichtzon ons nog lang beschijne, besluiten wij ons opstel. En wie in Nederland die deze bede wraakt? Wie die ze niet in zijn binnenste nazegt als een hulde aan den man, die even beminnelijk is als de toonen der luite zijns ouderdoms, even innemend als de zangster zijner jeugd?

Mengelwerk.

Het verslag van het tijdelijk ministerie. (13 november.)

Bezuiniging door vereenvoudiging! Dat was sedert 13 Mei het wachtwoord van Regering, Vertegenwoordiging en Natie, en deze drie waren het, zonderling genoeg! in dit geval eens volkomen eens. Dat de Regering bij haar optreden de dringende noodzakelijkheid van beide inzag, is begrijpelijk en prijzenswaardig; dat de Natie het inzigt der Regering en hare beloften prees en toejuichte is natuurlijk; maar het maakte een vreemden indruk dienzelfden kreet schier eenstemmig te hooren herhalen door eene Tweede Kamer, die tot voor korten tijd met de meest *gracieuse complaisance* sommen op sommen aan de Regering had toegestaan, en die gedurende haar ruim dertigjarig bestaan het hare toebragt om de staatsschuld tot een ontzettend cijfer te doen stijgen.

Tempora mutantur et nos mutamur in ipsis; dit zij het eenige grafschrift op eene Kamer van vertegenwoordigers, die weldra haar jongsten snik zal geven. Geen verder verwijt omtrent het verledene vinde hier eene plaats; het tegenwoordige toch vordert in dringende mate onze aandacht en belangstelling. Het *Verslag van den Raad der tijdelijke Ministers*, medegedeeld door de Staatscourant van 17 November jl. n°. 273, ligt voor ons, en aan het slot lezen wij de woorden des Konings: ‘Wij achten het doeltreffend, zoo om het aangenomen stelsel van openbaarheid in regeringszaken, als in verband met de mededeeling, welke op den 13^{den} Mei dezes jaars, met onze voorkennis, in de vergadering van de Tweede Kamer der Staten-Generaal is geschied, dat ook dit verslag worde openbaar gemaakt, en Wij verleenen daartoe Onze magtiging.’

Die openbaarmaking is dus niet zonder doel geschied. Dat doel kan wel niet alleen daarin bestaan, dat men der Natie een proefje wenscht te geven van den meer of min voortreffelijken Nederlandschen stijl der acht tijdelijke Nederlandsche Ministers; wij zullen dus het werk niet op ons nemen, dat door een ‘Nederlandsch geleerde’ ten aanzien der Grondwet werd volbragt, toen hij zulk eene eenparige en op goede taalkundige gronden berustende spelling in het ontwerp van de nieuwe Nederlandsche Grondwet invoerde! wij zoeken een ander doel bij die openbaarmaking, en dat kan wel geen ander zijn, dan dat de Regering wenscht te vernemen, hoe de Natie denkt over de maatregelen, die in dat *Verslag* aan den Koning zijn voorgesteld geworden.

Het is zoo aangenaam in eene volle

beurs te tasten, zonder bekrompenheid zijne uitgaven te doen, op een honderd gulden of wat niet te behoeven te zien, alles op de *kostbaarste* manier ingerigt te hebben, dat wij waarlijk medelijden hadden met onze Regering, toen men in het 34e jaar onzer monarchie tot de ontdekking is geraakt, dat eene volle beurs ook leêg kan worden, dat regelmaat en orde en spaarzaamheid geen bekrompenheid is, dat elke honderd gulden waarde heeft, en dat men bij de kostbaarheid de deugd wel eens kan over het hoofd zien. Maar wij juichten haar toe, toen zij bij het aanvaarden harer taak voor de verklaring niet terugdeinsde, dat het noodzakelijk was om in die benarde omstandigheid een krachtigen maatregel te nemen, toen zij de plegtige belofte deed het huishouden van den Staat zoo goedkoop mogelijk te willen inrigten, waarbij wij tevens er op vertrouwden dat zij met het goedkoope tevens het deugdzame der administratie zou weten te vereenigen.

Thans maakt de Regering hare denkbeelden omtrent dat alles, haar *ultimatum* bekend, en dat *ultimatum* is eene besparing van bijkans twee millioen op de staatsbegrooting voor 1849. Twee millioen is eene heel lieve som, voor twee millioen kan men heel wat genot op de wereld hebben, en twee millioen zou onder de staatsinkomsten geen onaardig figuur maken, maar *slechts* twee millioen te kunnen bezuinigen, wanneer alles rondom ons het naderend staatsbankroet predikt, wanneer eene schuld ons drukt, waarvoor jaarlijks 36 millioen renten moet worden opgebragt, wanneer honderde stemmen zich verheffen om wee te roepen over het kostbare huishouden van den Staat, - inderdaad die slotsom verbaasde ons; en toch - de Regering zeide het, en de Regering dient het toch wel te weten!

Hoe gelukkig intusschen, dat het tijdperk is aangebroken, waarin de schoone beeldspraak van het *glazen huis* waarheid is geworden, en de Regering besloten heeft openlijk aan den weg te timmeren, in weêrwil der waarschuwing van Cats, zaliger gedachtenis. Wij behoefden dat eindcijfer zoo maar niet aan te nemen; neen, de specifieke rekening werd er bijgedaan en wij danken de Regering voor dat bewijs van belangstelling in het oordeel der natie, en meenen die dankbaarheid niet beter te kunnen doen blijken, dan door met de meeste naauwgezetheid de van regeringswege voorgestelde maatregelen, waarbij zoo velen belang hebben, ter toetse te brengen.

Ons is niet bekend, dat de Regering zich in deze zaak van raad en voorlichting heeft doen dienen; ten minste verzekert men, dat zij, hoewel nog slechts weinig maandjes oud, in deze geheel op eigen wieken heeft gedreven, iets wat aan den eenen kant verdedigers, aan de andere zijde berispers zal vinden. Hoe dit zij, in allen gevalle schijnt zij thans toch haar voorstel aan anderer oordeel te willen onderwerpen, en wij betwijfelen dan ook geenszins of te dezer gelegenheid zal nog al een enkel lettertje op het papier worden gezet. Zoo ooit, dan is thans het oogenblik daar, om met eenigen grond te oordeelen over de bekwaamheid en geschiktheid voor alle takken van bestuur van een tijdelijk Ministerie, dat misschien spoedig definitief zal worden[1)], en uit eene naauwkeurige beoordeeling van het hier voorgestelde zul-

1) Terwijl dit stuk wordt gedrukt, vernemen wij de benoeming van het definitieve Ministerie.

len welligt sommigen met grond meenen te kunnen besluiten tot het al of niet wenschelijke, dat dit Ministerie ons voortaan blijve besturen.

Onze beschouwingen hebben de strekking niet daaromtrent eene conclusie te trekken. Wij willen alleen het aangeboden *Verslag* nagaan. Toen wij ons tot de vervulling dier taak gingen nederzetten, kwamen ons dergelijke voorstellen van bezuiniging voor den geest, die vroeger werden gedaan; niet van regeringswege, maar van den kant der Natie. Reeds in 1843 stelde de graaf van Rechteren bij het aanhangig zijn der begrootingswetten voor 1844 en 1845 een bezuinigingsplan voor[1)], waardoor jaarlijks *f*5,708,194 op de staatsuitgaven zou worden bespaard; behalve eenige berekeningen, die van tijd tot tijd in de dagbladen het licht zagen en den gewonen dood der dagblad-artikels stierven, zagen zeer onlangs twee geschriften het licht, die een dergelijk voorstel inhielden, en kort vóór de beraadslagingen over de Grondwetsherziening in het licht verschenen, waarvan het eerste den naam van Joan Muller[2)], het andere slechts een sprekend motto op den titel droeg.[3)] De som, welker bezuiniging in het eerste geschrift werd voorgesteld, bedroeg, globaal berekend, acht millioen, terwijl men in het tweede werkje door verschillende bepaaldelijk aangewezen besparingen voor de begrooting van 1849 eene bezuiniging trachtte te bereiken van *f* 7,075,886, die met ieder jaar zou toenemen.

Doordrongen van het gewigt der zaak, vervuld van den wensch om den finantieelen toestand van Nederland te zien verbeteren, hebben wij al die geschriften en tevens het *Verslag* der Regering gelezen en herlezen, alvorens tot de mededeeling onzer eigene denkbeelden over te gaan. Het verschil toch tusschen de twee millioen der Regering en de hier voorgestelde sommen is inderdaad zoo aanzienlijk, dat eene ernstige overweging wel mogt voorafgaan, opdat het oordeel niet ligtvaardig geveld mogt worden. Hetgeen wij thans zullen nederschrijven is onze innige overtuiging en berust, zoo wij meenen, op goede grondslagen. Men wachte hier geen specifieke berekeningen tegenover de cijfers der Regering; men wane evenmin, dat wij in alles de inzigten der genoemde schrijvers deelen of ons aan alle door hen aangevoerde berekeningen en gronden aansluiten.[1)] Ons doel is eenige algemeene beschouwingen te doen volgen omtrent het *Verslag* van den ministerraad en de waarde van dat staatsstuk in zijn geheel ter toetse te brengen.

En dan beginnen wij met eene welgemeende hulde aan den tijdelijken Minister van Justitie, die, wat zijn departement aangaat, getoond heeft ernstig te willen wat hij den 13^{den} Mei toezeide. Datgeen wat op het vierde hoofdstuk der staatsbegrooting is voorgesteld, is, welke aanmerkingen van ondergeschikt belang er welligt op te maken mogen zijn, een afdoende bezuinigingsmaatregel. Maar die maatregel staat nagenoeg alleen te midden van een mengelmoes van zonderlinge, vreemd be-

1) Beschouwingen over eene vereenvoudigde huishouding van Staat, enz. Zwolle. 1843. 8°.
2) Wat Nederland behoeft behalve Grondwetherziening, door Joan Muller. Amst. (Junij) 1848, 8°.
3) Bezuiniging en vereenvoudiging. Beroep op de vaderlandsliefde van de Regering en de Natie, enz. 's Grav. (Augustus) 1848, 8°.

1) Zoo komt het ons o.a. voor dat de schrijver van het laatst vermelde werkje bij het voorstel, dat eene som van twee millioen van het budget voor de Marine ten laste der koloniale kas zal komen, slechts eene schijnbare bezuiniging voorstelt, en dat dus die som van het totaal zijner besparingen zou moeten worden afgetrokken.

rekende, vreemd gemotiveerde, weinig beteekenende bezuinigingen, terwijl er zoo menige maatregel wordt gemist, waarop men gerekend en zich voorbereid had. Het is niet het gansche gebouw der staatshuishouding, tot nog toe voor onze middelen veel te groot en te prachtig en te kostbaar, en tevens op sommige plaatsen zoo bouwvallig, dat men door een ander wel kleiner en minder schitterend maar 'hecht, sterk en weldoortimmerd huis' zoekt te vervangen; men wil den prachtigen gevel behouden en meent genoeg te hebben gedaan met hier en daar een vertrek te sluiten, of van zijne versierselen te berooven. Dat is de indruk, dien het geheel op ons heeft gemaakt, en wij zouden waarlijk, indien geen redenen van overwegend belang er tegen pleitten, haast wenschen, dat de aanstaande wetgevende magt, het nadeel in aanmerking nemende, dat door de opheffing van hoven en regtbanken aan verscheiden plaatsen des lands zal worden toegebragt, die opheffing verwierp, wanneer geen afdoende en waarlijk *doortastende* maatregelen van bezuiniging de thans voorgestelde komen te vervangen; opdat niet een enkel gedeelte der staatshuishouding gevoelig mogt worden getroffen, terwijl men in de overige den tot nu toe betreden weg niet voor goed schijnt te willen verlaten, en vooral om een blijk te geven, dat zij zich met de voorgestelde halve of schijnbare maatregelen van bezuiniging niet kan vereenigen.

Wij moeten staven wat wij gezegd hebben en slaan daartoe vooreerst het oog op het ook door de Regering voorop gestelde vraagstuk betreffende het getal en den werkkring der departementen van Algemeen Bestuur.

'De vraag heeft zich al dadelijk voorgedaan,' dus lezen wij, 'of al de negen departementen van Algemeen Bestuur behooren te blijven bestaan, en zóó te bestaan, als zij thans zijn ingerigt, en meer bepaald, of de beide departementen der Eerediensten al dan niet zullen in stand gehouden worden?

'Wij hebben met den meesten ernst deze vraag overwogen, en het was niet dan na rijp overleg, dat wij tot het resultaat zijn gekomen, die vraag bevestigend te beantwoorden.'

Dat resultaat na zulk een rijp overleg is ten uiterste bevreemdend en de gronden, die verder in het *Verslag* worden bijgebragt, zijn verre van ons te bevredigen. Wat omtrent het behoud van het Ministerie van Justitie wordt gezegd, daarin kunnen wij berusten, maar ten aanzien van de beide Ministeriën van Eeredienst, op welker suppressie, indien wij ons niet bedriegen, men genoegzaam algemeen was voorbereid, kunnen wij onze verwondering over die slotsom niet genoegzaam uitdrukken. Brengen wij de door de Regering aangevoerde gronden hier kortelijk ter toetse.

'De veelvuldige werkzaamheden aan die beide ministeriën verbonden, en welke niet zelden te gering worden geacht, zouden dan bij andere departementen gevoegd behooren te worden; beide te vereenigen of ze te zamen bij een en hetzelfde departement te voegen, achten wij in het belang der rust in den Staat en der zoo wenschelijke verdraagzaamheid tusschen de belijders der onderscheidene godsdienstige gezindheden onmogelijk; dit toch zoude grootelijks opwekken den naijver en het mistrouwen van de leden van dat kerkgenootschap, dat zich in het hoofd van het departement niet vond vertegenwoordigd, en worden deze departementen bij twee andere gevoegd, dan ontstaat de moeijelijkheid, dat Uwe Majesteit, uit hoofde dezer zelfde consideratien, bijna

gebonden zoude zijn, telkens aan het hoofd van het eene departement eenen Roomsch-katholijken, aan het hoofd van het andere eenen Protestantschen Minister te plaatsen. Verder doet zich de vraag voor: bij welke departementen zouden de Eeredienſten alzoo te voegen zijn? en het antwoord zoude wel niet anders kunnen worden dan, bij Justitie en bij Binnenlandsche zaken; maar dit laatste departement is, gelijk het Uwe Majesteit volledig bekend zal zijn, met zoovele en zoo velerhande werkzaamheden belast, dat het eerder zoude zijn aan te raden, daarvan iets af te nemen, dan wel dien omvang nog te vergrooten.'

Omtrent de 'veelvuldigheid der werkzaamheden' nemen wij bescheidenlijk de vrijheid eene vergelijking met die, welke aan alle andere departementen verbonden zijn, voor te stellen, en tevens te verwijzen naar de straks aan te voeren erkenning der Regering zelve, dat het ambtelijk personeel dezer beide departementen zoo gering is[1]; hoe die *veelvuldige* werkzaamheden door een zoo *gering* personeel worden afgedaan is ons een raadsel. Maar daarin wordt ook inderdaad de hoofdof afdoende reden voor het behoud niet gezocht, maar wel in het geringe bedrag der besparing, die men door de opheffing verkrijgen zou; immers wij lezen verder:

'Voorts, en dit is eene niet weinig afdoende reden voor het behoud, er zoude door deze opheffing weinig worden bezuinigd. Het ambtelijk personeel dezer beide departementen is zoo gering, dat er weinig te verminderen zoude zijn, en dat schier alleen zouden zijn uit te winnen de tractementen der twee Ministers ad *f* 8000 ieder, alzoo *f* 16000; maar deze som zoude toch moeten verminderd worden met de bezoldiging van twee directeuren, aan het hoofd van ieder der alsdan gesupprimeerde departementen te plaatsen (?), welke ambtenaren minstens de helft der belooning zouden moeten genieten.'[1]

Vooreerst is het ons nog niet regt duidelijk waarom die directeurs zouden moeten worden benoemd; de Ministers van Buitenlandsche Zaken, van Justitie en van Finantien toch nemen, volgens het *Verslag*, met de meeste *bonne grâce* de bemoeijingen van den kanselier der beide orden en den opperhoutvester op zich, zonder dat, ten minste voor zoo verre blijkt, hun daarvoor een afzonderlijk hoofdambtenaar wordt toegevoegd. Maar wij willen, ook met het oog op die quaestie van de godsdienstige belijdenis, eens toegeven, dat die werkzaamheden van Minister van Eeredienst van dien aard zijn, dat een directeur aan het hoofd zou moeten staan; intusschen zien wij daarom nog niet in, waarom zoodanige ambtenaar *minstens de helft* der belooning zou moeten genieten; met wat minder zou hij ook wel voldoende betaald zijn. Maar wanneer wij ook over die som heenstappen, dan verwondert het ons nog, de daardoor verkregen bezuiniging van *f* 8000 met zekere minachting eene *geringe besparing* genoemd te zien: er komen toch in het plan van bezuiniging (gelijk trouwens natuurlijk en behoorlijk is) nog wel besparingen van veel geringer bedrag voor. Intusschen deelen wij het gevoelen der Regering, dat het voordeel, hetwelk door eene bezuiniging verkregen zou worden, moet

1) Voor het VIe departement: een Minister en negen ambtenaren; voor het VIIe: een Minister en zeven ambtenaren.

1) De besparing zou in allen gevalle meer bedragen; aan het materieel schijnt de Regering niet gedacht te hebben.

worden opgeofferd, als er nadeelen van groot gewigt aan verbonden zijn, en deze zijn te dezen aanzien, volgens de zienswijze der Regering, drie in getal: wij lezen:

'Voor deze geringe besparing zou men:

1°. den Raad van Ministers van twee leden berooven, iets dat niet is aan te raden, vooral niet in een oogenblik, waarin het parlementaire veld voor de Ministers hier te lande zoo aanmerkelijk zal worden uitgebreid door meer talrijke, meer levendige en meer beweegbare Kamers, door de openbaarheid vooral der beraadslagingen van de Eerste Kamer, en door de veelvuldige te vervaardigen en te verdedigen wetten, welke de onvermijdelijke uitvloeisels van de herziening der Grondwet zijn zullen;

2°. het Ministerie van Binnenlandsche Zaken zoodanig met werk overladen, dat, of de openbare belangen daarbij schade zouden lijden, of wel, dat men, na korten tijd, genoodzaakt zoude zijn, een nieuw departement op te rigten, hetgeen dan welligt tot vermeerdering van uitgaven strekken zoude, en

3°. het godsdienstige gevoel van velen in den lande schokken, de verdeeldheid, in plaats van de staatkundige verbroedering tusschen twee gezindheden aankweeken, daardoor vele der vruchten verliezen, welke de herziening der Grondwet, ook ten aanzien der godsdienstige verdraagzaamheid, schijnt te beloven.'

Wat de eerste zwarigheid betreft, als die beschouwing doorgaat, dan is er geen reden, om den raad van Ministers nog niet eenige buitengewone leden toe te voegen; maar bovendien behoeft men dien raad, volgens hetgeen wij zoo straks ontwikkelen zullen, slechts met één lid te verminderen, en eindelijk doet de *qualiteit* van een Ministerie in onze oogen vrij wat meer af dan de *quantiteit.*

Het aanvoeren van den derden grond van bezwaar (want den tweeden zullen wij in de laatste plaats behandelen) heeft ons zeer verbaasd: wij betwijfelen of het vervullen van eene zuiver administratieve betrekking als die van Minister van Eeredienst tot zulke schromelijke gevolgen aanleiding zou kunnen geven; in allen gevalle ware het van den kant der Regering, die zoo zeer op verdraagzaamheid zegt gesteld te zijn, staatkundiger geweest, die mogelijkheid niet te onderstellen en ten minste niet openlijk uit te drukken. Buitendien lag het middel, om alles, waarvoor zij vreest, te voorkomen, voor de hand: zij erkent, dat er directeurs zouden kunnen worden belast met de werkzaamheden[1]; wij laten de bezoldigingen dier ambtenaren nu dáár; maar zooveel is zeker, dat niets gemakkelijker ware, dan aan een of (wil men) twee andere departementen, twee afdeelingen toe te voegen, aan welker hoofd respectievelijk steeds een Roomsch-Katholijk en een niet-Roomsch ambtenaar zouden moeten staan.[2] Hoe weinig wij er anders voorstanders van zijn bij het vervullen van betrekkingen vooraf naar de godsdienstige belijdenis te vragen, hoezeer wij ook overtuigd zijn dat volkomene onverschilligheid daaromtrent juist het best de verdraagzaamheid bevorderen zal, in dit bijzonder geval kan het, onzes inziens, geen dadelijk kwaad, aan de zwakheid der zoodanigen

1) In der tijd was een Staatsraad met de directie belast, b.v. de heer van Son in 1845.

2) Met opzet bezigden wij de uitdrukking *niet-Roomsch*, waar de Regering van *Protestantsch* spreekt; als men zooveel prijs stelt op verdraagzaamheid, moest men zich ook wachten op eenigerlei wijze aanleiding te geven om het gevoel der zoodanigen te kwetsen die onder den aangegeven naam niet begrepen zijn.

te gemoet te komen, wier godsdienstig gevoel (NB.) geschokt zou kunnen worden, wanneer de subsidien als anderszins aan on-Roomschen door de vingeren van een Roomsch-Katholijke wierden uitbetaald, en omgekeerd.

Wat nu eindelijk den tweeden grond van bezwaar betreft, zoo zijn wij het met de Regering volkomen eens, dat het Ministerie van Binnenlandsche Zaken door de opname der beide genoemde administratiën met werk zou overladen worden, of liever, dat de reeds veel te uitgebreide werkkring van dat Ministerie daardoor tot een schier onoverzienbaren omvang zou worden uitgestrekt; maar waar staat het geschreven, dat die opname juist in *dat* Ministerie zou moeten geschieden? Integendeel zien wij daartoe volstrekt geene aanleiding. Waarom niet, zoo als elders, het departement van Justitie (door de Regering zelve in het voorbijgaan aangewezen) met die werkzaamheden belast, als waarbij, naar ons oordeel, het opzigt dat de Staat over de Kerk behoort uit te oefenen geheel te huis behoort? tenzij men de departementen van Eeredienst, wegens de geldelijke administratie, die wel het voornaamste punt van *contact* daarstelt, liever onder het Ministerie van Finantiën zou willen opnemen.

Voorts zijn wij volstrekt niet van de meening, welke die der Regering schijnt te zijn, dat men, bij suppressie van twee departementen, geen nieuw, hoog noodig en lang gewenscht departement zou mogen oprigten. Integendeel zijn wij dat denkbeeld ten volle toegedaan en hebben daarbij bepaaldelijk het oog op eene splitsing van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, waarop reeds bij herhaling is aangedrongen geworden. Veelvuldige klagten zijn er gerezen omtrent den omvang der werkzaamheden, die aan dat departement zijn opgedragen. Wij meenen hier te kunnen volstaan met de aanhaling der volgende, in een der bovenvermelde werkjes voorkomende, woorden, die wij tot de onze maken:

‘Ontbrak het ons niet aan geld, dan zouden wij het welligt nog wenschelijker achten de onderling zoo zeer verschillende werkzaamheden van dit departement over drie Ministerien te verdeelen. Immers landbouw en handel zijn onze hoofdbronnen van bestaan; de nijverheid verdient allezins ondersteuning; het onderwijs in al zijne trappen eischt gebiedend eene radikale hervorming; de waterstaat is van het hoogste gewigt in een voor een groot deel “aan de zee ontwoekerd” en aan het water blootgesteld land; de kunstzin ontwikkelt zich dagelijks meer en meer, maar heeft dringend eene goede leiding noodig; voeg daar nu bij het op zich zelf reeds zoo omslagtig binnenlandsch bestuur, het armwezen en de geneeskundige dienst, die beide insgelijks op radikale hervormingen wachten; de schutterij in verband met eene organisatie der legermagt, en wij vragen: waar is de man te vinden, die voor zulk eene veelomvattende taak slechts eenigzins berekend is, of zou kunnen zijn?’[1)]

Dat inderdaad de tegenwoordige inrigting van het departement van Binnenlandsche Zaken eene behoorlijke behartiging der verschillende administratieve en andere belangen onmogelijk maakt, kan uit dit *Verslag* der Regering zelf blijken. Vooral ten aanzien van dit hoofdstuk zoeken wij te vergeefs een helder en duidelijk ontwikkeld plan van reorganisatie. Niet alleen worden geene grondslagen aangewezen omtrent eene betere inrigting van het departement in het algemeen,

1) Bezuiniging en Vereenvoudiging, bl. 37, 38.

maar ten aanzien van verschillende bijzondere afdeelingen worden òf geene òf uiterst vreemde maatregelen voorgeslagen. Geen woord wordt er b.v. gesproken over het Armwezen, dat toch in den laatsten tijd zoo zeer, en te regt, de aandacht heeft tot zich getrokken; evenmin vindt men iets ten aanzien der Geneeskundige Staatsregeling; even weinig wordt ons beloofd omtrent eene betere inrigting der Nederlandsche Staats Courant, in verband met de beraadslagingen der Staten-Generaal; maar bovenal heeft ons bevreemd hetgeen omtrent de IV^{de} en V^{de} afdeelingen: Onderwijs en Kunsten en Wetenschappen is voorgesteld geworden; wij lezen:

'1°. De beide inspecteuren der Latijnsche scholen[1)] kunnen tegenwoordig worden gemist, immers zoolang het staats-examen tot toelating der studenten aan de Hoogescholen zal worden behouden.'

Men schijnt dus hier het al of niet misbare dier ambtenaren afhankelijk te stellen van het al of niet behouden van het staats-examen. Wij moeten bekennen het verband, dat tusschen beide bestaat, niet juist in te zien. Nutteloozer en ondoelmatiger betrekking, dan die van Inspecteur der Latijnsche scholen is wel moeijelijk te bedenken, en een zoodanig ambtenaar kan volstrekt niet geacht worden dien invloed op de voortreffelijkheid der Latijnsche scholen uit te oefenen, dien men ten minste aan het staats-examen niet ontzeggen kan. - Hoe het zij de Regering schijnt thans niet geheel vreemd van het gevoelen, dat staatsexamen, dat in 1843 werd ingesteld, wederom op te heffen. Hadde men toenmaals de stemmen, de veelvuldige stemmen gehoord, die zich tegen de instelling met kracht en nadruk verheven hebben! Zoo als z thans bestaat achten wij haar een hoogst onregtvaardigen en willekeurigen maatregel, voornamelijk genomen in het belang van het eene of andere onverstandige ouderenpaar, dat den zoon, hoe ongeschikt ook, toch ter hoogeschole wil zenden. Wij betwijfelen echter of eene Regering zich door zulke consideratien mag laten leiden, en dien ten gevolge een maatregel instellen, die aan de vrijheid ten opzigte van het hooger onderwijs te kort doet. Dit onderwerp hier in het breede te behandelen laat de ons gegunde ruimte en de aard onzer opmerkingen niet toe; wij vergenoegen ons met op eene spoedige opheffing van het staatsexamen aan te dringen, ten zij men het, ter tegemoetkoming aan ouderlijke bezorgdheid facultatief stelle.

Daarentegen waren er omtrent het hooger onderwijs (om van het middelbaar en lagere voor het tegenwoordige niet te gewagen) andere maatregelen te nemen, waarvan men hier te vergeefs taal of teeken zoekt. Wel vinden wij hier eene som van *f* 70.000, dat is nog geen duizendste deel der gansche begrooting, aan dat onderwijs onttrokken, en wel op eene wijze, die ons met bekommering voor de toekomst vervult; wij lezen:

'2°. Op de kosten der hoogescholen, zal, hetzij door vernietiging van eene derzelve, hetzij door verdeeling der faculteiten onder dezelve, hetzij door verandering van inrigting kunnen worden uitgespaard..... *f* 70.000.'

Waarlijk hij, die zulke maatregelen voorstellen kan, toont weinig denkbeeld te bezitten van den aard en de strekking van het hooger onderwijs. Ééne hooge-

1) Wij hadden altijd gedacht dat er slechts één inspecteur der Latijnsche scholen, en een ander inspecteur van het middelbaar en lager onderwijs was. De zaak is niet regt duidelijk.

school op te heffen is een gevoeligen slag toebrengen, zonder er eenig nut van te trekken, dan de onbeduidende geldelijke besparing, wier bedrag met de kosten eener batterij rijdende artillerie gelijk staat! Maar de faculteiten over drie hoogescholen te verdeelen zou het bewijs opleveren der jammerlijkste onbekendheid met hetgeen eene hoogeschool in den Staat beteekenen, met het doel dat zij bereiken moet: Is zij eenvoudig eene school, waar men komt om zijne lessen te leeren, waar de een wat medicijnen, de ander wat regten, de derde weêr wat anders opdoet? Of is zij tevens de plaats, waar de jongeling tot man moet rijpen, niet door eene exclusieve studie, gelijk de monniken der midden-eeuwen, maar door omgang en wisseling van denkbeelden met jongelingen en mannen van allerlei studie en wetenschap? Is zij niet tevens de oefenschool, waar men algemeene denkbeelden opdoet, die in het practisch leven van zoo oneindig veel meer waarde zijn, dan dorre kamergeleerdheid en eene eenzijdige ontwikkeling in een bijzonder vak? Zal van hen, die aan dezen maatregel zelfs konden denken, het toekomstig lot van ons onderwijs afhankelijk zijn, en dat in een tijdperk, waarin de quaestie van het onderwijs eene levensquaestie der Staten geworden is, waarin van de rigting, die men er aan geven, den trap van ontwikkeling, waartoe men het opvoeren zal, voor ons vaderland, gelijk voor alle andere Staten heil en welzijn of jammer en ellende te wachten staat? Of heeft men zoo weinig zijne roeping begrepen, dat men, de teekenen niet waarnemende, die zich om ons heen vertoonen, meent te kunnen volstaan met de wetenschap en het onderwijs te verlagen tot een artikel van bezuiniging en administratie?

De lof, door de Regering aan het Koninklijk Nederlandsch Instituut gegeven, eene instelling, welker doel toch wel eenigzins in aanmerking mag worden genomen, is zeker niet uitbundig te noemen: ‘Het Gouvernement trekt meermalen eenig nut van de voorlichting van dat geleerde ligchaam.’ Zonderling volgt daarop: ‘Het schijnt *daarom* raadzaam - het subsidie te blijven verleenen? neen - het subsidie te verminderen met... *f*6000.’

Arme wetenschap! Maar wat heeft het vaderland van de Groot en Huygens ook met wetenschap te maken? De administratie gaat toch haren gang, de ambtenaren worden toch benoemd, leven en sterven, de gezanten trekken toch hunne tractementen, de belastingen worden toch geheven, de schulden worden zoo lang het mogelijk is toch betaald, tot eindelijk administratie, ambtenaren, gezanten, belastingen en schulden voor goed in den afgrond der vergetelheid zullen verdwijnen.

‘Het binnenlandsch beheer,’ zegt de Regering, ‘kan geene aanzienlijke vermindering ondergaan. De grondwet handhaaft provincien en gemeenten en beider besturen. Later zal moeten worden overwogen, of het getal der provincien zal kunnen worden verminderd; voor het oogenblik valt daaraan niet te denken.’

Wij gelooven met de Regering, dat elke poging om de elf provincien door een veel minder aantal departementen te vervangen, een maatregel, waardoor zulke afdoende bezuinigingen te verkrijgen zouden zijn, nog wel vooreerst zal blijven afstuiten op het ongelukkig provincialisme onzer landgenooten. De meesten hunner zijn, terwijl zij hoog opgeven van hunne vaderlandsliefde, Fries of Zeeuw, Gelderschman of Hollander alvorens Nederlander te zijn. De tegenwoordige ver-

kiezingen hebben het wederom ten volle bewezen. ‘De locale belangen moeten in de Tweede Kamer worden behartigd!’ Alsof het algemeen belang niet tevens het belang van allen in het bijzonder ware; alsof, wanneer het provinciaal- en gemeente-bestuur zijnen pligt doet, zulk eene afzonderlijke behartiging in de hoogste vergadering des lands noodig ware; alsof niet de Grondwet zelve in artikel 82 eene vrijheid van alle verbindtenis of lastgeving had bepaald, welke zoo noodig is voor den vertegenwoordiger, die begrijpt, wat het zeggen wil een *volk*, een geheel volk, te helpen vertegenwoordigen. De verstandige maatregel van Napoleon had die voorliefde voor de provincie eenigermate doen insluimeren; maar bij de herstelling van onze onafhankelijkheid, en de daarmede gepaard gaande herstelling der oude deelen van de federatieve republiek, ontwaakte het provincialisme weder in zijne volle kracht. Ruim dertig jaren zijn sedert verloopen en nog steeds behoort het tot de vrome, maar helaas ijdele, wenschen, dat men die dwaze voorkeur, ja vaak klein-steedsche bekrompenheid aflegge, waar het de algemeene belangen der Natie geldt. Vergeefs is het, dat men in het breede de voordeelen uitmete en betooge, die voor allen in het algemeen uit eene opheffing der provincien zouden ontstaan. Wat zal men dus anders doen, dan met de Regering het hoofd voor de *vis major* der vooroordeelen buigen, in afwachting van betere dagen?

Een der leden van het tegenwoordig Ministerie heeft in den jare 1845 ons schip van Staat vergeleken bij een als een driemaster opgetuigden beurtman. De vergelijking had toenmaals eenig *succes* en inderdaad men behoefde het oog slechts te slaan op de *luxe* van sommige departementen van algemeen bestuur, met het daaronder ressorterende, om haar zeer gelukkig te vinden. Bepaaldelijk voerden wij toen en voeren wij nog ten aanzien van onze buitenlandsche zaken en ons krijgswezen eenen staat verre boven onze krachten. Als men eene som van bijna *f* 365,000 jaarlijks aan de buitenlandsche gezantschappen ziet besteden, dan moet men zich onwillekeurig afvragen, waartoe al dat vertoon van rijkdom dient, waar het geldt een land te vertegenwoordigen, dat, sints lang afgedaald van den eenmaal bekleeden rang, met moeite, en alleen ten koste van den middenstand, die de kern en kracht van een wélingerigten Staat moet uitmaken, de kostbare huishouding van Staat kan blijven betalen. Bij het boven aangevoerde antecedent had men dus eenig regt te verwachten, dat een Ministerie, waarin de bedoelde Minister zitting had en dat bij uitnemendheid een Ministerie van vereenvoudiging en bezuiniging zal wezen, onder de allereerste maatregelen van bezuiniging eene belangrijke vermindering op de uitgaven voor de gezantschappen noodzakelijk zou hebben geacht. En toch wat lezen wij, bij eene niet noemenswaardige besparing, in het *Verslag* der Regering?

‘Hoezeer bekwaamheid, meer dan rang, aan den diplomatieken ambtenaar altijd en overal eenen belangrijken en duurzamen invloed verzekeren zal[1)], valt het niet te ontkennen, dat de rang, welken men aan zijne zending verbindt, altijd een betrekkelijk vereischte is, betrekkelijk vooral tot het minder of meer hooge standpunt der mogendheid tot welke hij gezonden wordt.’

1) Zou rang zonder bekwaamheid ook een belangrijken en duurzamen invloed verzekeren?

Wij hadden altijd gedacht dat de rang van een afgezant geheel afhankelijk is van de mogendheid die hem zendt, en dat er ten minste altijd middelen zijn om eene zekere hierarchie te handhaven. Bij het lezen der aangehaalde regelen kwam ons zoo menig voorval uit de diplomatieke geschiedenis voor den geest, waarbij gezanten van kleine rijken tegenover magtige koningen en vorsten hunne voornaamste waarde en rang uit de bewustheid hunner zedelijke en intellectueele waarde wisten te ontleenen. Maar die rang is het eenigste niet, dat den gezant geschonken wordt; hij heeft nog meer materieele voordeelen, en die komen hier voornamelijk in aanmerking; en dan verbaast het ons zulke hooge en geheel buiten verhouding tot ons vermogen staande bezoldigingen aan de buitenlandsche gezanten bij voortduring te zien toegekend, en dat op hetzelfde oogenblik, waarop het naburige Belgie, met hetwelk wij ten aanzien van politieke beteekenis als anderzins ons toch wel nagenoeg op ééne lijn kunnen stellen, aanmerkelijke bezuinigingen op de tractementen zijner gezanten heeft ingevoerd.

- 'Maar op het Xe Hoofdstuk, de kosten voor Oorlog, heeft de Regering toch aanmerkelijk bezuinigd! Niet minder dan *f* 1,269,000, dat is verre weg de grootste helft van het totale cijfer der besparing!'

Wij willen eens onderstellen, dat men die som zoo gaaf maar kan aannemen, ofschoon wij b.v. zouden kunnen vragen of het dienstbaar maken der suppressie van een regement kavalerie aan de uitbreiding van het korps marechaussée niet noodwendig kosten na zich zal slepen, welke van het eindcijfer der besparing zouden moeten worden afgetrokken, en dergelijke opmerkingen meer. Dat intusschen die som de grootste is van alle op de verschillende hoofdstukken bespaarde sommen bewijst ons niets voor het radikale der bezuiniging. Hoe hooger het cijfer eener begrooting noodeloos is opgevoerd, des te grooter zal de reductie kunnen en moeten wezen Naar zulk eene verhouding de waarde van een voorstel van bezuiniging af te meten komt ons even vreemd voor, als wanneer de Regering met zekeren ophef en zelfvoldoening de aangekondigde, vrij nietige, bezuiniging van *f* 51,200 op het IIIe Hoofdstuk (Buitenlandsche Zaken) als het ware apprecieert door de opmerking, dat die som 'bijna een tiende gedeelte bedraagt der geheele begrooting van het departement', of de bezuinigingen op de oorlogskosten bij tiende, vijfde en andere onderdeelen afmeet. Het afdoende eener bezuiniging hangt eenvoudig van het al of niet *nuttelooze* of *misbare* der tot nu toe gedane uitgaven af, en wanneer dus een departement eene zeer aanzienlijke som aan volstrekt *noodige* uitgaven besteedt, zou zelfs een honderdste deel dier som te bezuinigen eene dwaasheid wezen. Uit deze opmerkingen kan tevens blijken, hoe weinig wij getroffen zijn door de berekening, welke dezer dagen door een oppositie-blad werd gemaakt, dat op het IVe Hoofdstuk (Justitie) 3¾ ton van de 24 tonnen bezuinigd werd, terwijl op het V^{e} (Binnenlandsche Zaken) *slechts* eene bezuiniging van 2 ton van de 43 en op het X^{e} (Oorlog) *slechts* eene van 12½ ton van de 116¾ werd voorgesteld. Het is hier geene quaestie van deeling!

Om nu tot de begrooting van Oorlog weder te keeren, zoo beginnen wij met de opmerking, dat, als wij de zaak wèl inzien, de Minister, die aan het hoofd van dat departement staat, te dezer gelegenheid zich in eene hoogst moeijelijke positie bevond, en dat het dus geen verwondering kan

baren, wanneer de door hem voorgestelde maatregelen meer goeden wil dan juiste en onbekrompen inzigten verraden. Het hier voorgestelde heeft ons in geenen deele voldaan; intusschen zijn wij ten aanzien daarvan eigenlijk eenigzins in verlegenheid, wanneer wij ons oordeel er over zullen zeggen. Dat het cijfer van Oorlog *veel* te hoog was opgevoerd, daarover was sedert lang door de Natie, die het betalen moest, geklaagd, en dat wordt thans door de Regering, die het besteden moet, erkend. Maar zoo ergens, dan zoeken wij hier te vergeefs een stelselmatig plan van reorganisatie; alleen wordt een geconcentreerd verdedigingsstelsel nu eindelijk als feit op den voorgrond gesteld. Maar al het overige is zoo *vague* en geeft zoo weinig gelegenheid om wat dieper in te dringen in de eigenlijke plannen der Regering, dat eene beoordeeling der afzonderlijke maatregelen onmogelijk wordt. Wel kunnen wij in het algemeen verklaren, dat eene nog grootere som, naar onze meening, zou kunnen worden bespaard; wel kunnen wij de bedenking opperen, waartoe, bij een geconcentreerd verdedigingsstelsel, vier regementen kavalerie, vier batterijen rijdende artillerie, enz. dienen; wel kunnen wij de aandacht der Regering vestigen op het vraagstuk of de vestingen Maastricht en Venlo geen lastposten zijn, die men hoe eerder hoe liever moest verlaten; wel kunnen wij wijzen op het kostbare der keurkorpsen in de residentie; wel kunnen wij vragen of die sommen van een vijfde, een tiende, enz. vooruit zijn bepaald, en of de Regering nu binnen den daardoor aangewezen kring de besparingen beperken of *quand même* uitbreiden zal; - maar daartoe moeten wij ons bepalen, daar de Regering ten aanzien van dit hoofdstuk op het voetspoor van zekeren staatsman schijnt gesproken te hebben om hare eigenlijke gedachten te verbergen.

Wanneer wij van de *luxe* in onze staatshuishouding spreken, dan moeten wij ook met een woord van onze Marine gewagen. Niet dat wij het wapen zelf aanzienlijk willen verminderd hebben; integendeel gelooven wij, dat alle besparing daarop, die bovendien naar onze meening altijd eene *économie de bouts de chandelle* wezen zou, immer tot ons dadelijk nadeel zal uitloopen. Maar er heerscht bij onze zeemagt, aan het departement, in alles wat de Marine betreft, eene zekere weelderigheid, die voorzeker zeer aangenaam is voor de belanghebbenden, maar die weinig strookt met onzen finantiëelen toestand. Om slechts één voorbeeld te noemen zoo vragen wij, waartoe wij een zoo groot aantal vlagofficieren noodig hebben?

Wat de in het *Verslag* voorgestelde maatregelen van bezuiniging op dit hoofdstuk betreft, zoo bepalen deze zich tot een drietal, en dat drietal juichen wij gaarne toe. Intusschen hadden wij wel gewenscht, dat de Minister van Marine wat minder zwarigheid had gevonden in de vereeniging der militaire scholen van Medemblik en Breda, waardoor eene, naar onze meening hoogst nuttige, centralisatie van het militair onderwijs zou hebben plaats gevonden. Overigens valt er over dit hoofdstuk niet veel te zeggen evenmin als over dat van Kolonien, waaromtrent geen enkele maatregel is voorgesteld geworden.

Met de Regering hebben wij over het I^{ste} hoofdstuk (huis des Konings) gezwegen; over datgene wat bij de Grondwet is vastgesteld valt eerst dan te spreken,

wanneer de noodzakelijkheid eener nieuwe herziening zal gebleken zijn.

En wanneer wij nu eene slotsom zullen trekken uit het voorafgaande, dan is het vooreerst deze, dat wij met het voorstel der Regering niet hoog zijn ingenomen. In het algemeen zoeken wij, wanneer men het door den Minister van Justitie voorgestelde uitzondert, volkomen te vergeefs wat met regt den naam van vereenvoudiging of reorganisatie zou kunnen dragen. Wij voor ons zien in al het voorgestelde geen systematisch plan, maar slechts onzamenhangende pogingen tot besparing. De Minister van Marine komt er dan ook openhartig voor uit, dat hij nog slechts eene commissie heeft benoemd (of benoemen wil?) ‘om alle vereenvoudiging in den gang van het beheer te brengen.’ Een ‘doortastend,’ afdoend plan, dat alle *luxe* en overdaad ook voor het vervolg zou afsnijden of ten minste zeer zou bemoeijelijken, vindt men hier niet. Alleen het hoofdstuk Justitie is met helderheid en klaarheid behandeld, met juistheid zijn de gevolgen der voorgestelde maatregelen berekend, zonder overdrijving de sommen opgegeven, die kunnen worden bezuinigd, met voorzigtigheid het uitzigt op meerdere bezuinigingen geopend. Dat diezelfde lofspraak het geheele voorstel gelden kon, dat wij met haar een aanprijzend verslag konden besluiten! Maar wat vinden wij? Enkele ambtenaren zullen worden ontslagen; omtrent het wachtgeld der ontslagenen vindt men niets bepaalds gemeld. Over het materieel der departementen wordt niet gesproken, ofschoon ook daarin, als wij ons niet bedriegen, menige weelderige tak te besnoeijen zou zijn. Geen woord wordt er gerept over de cumulatie van posten. De maatregelen op het departement van Finantien voorgesteld bepalen zich grootendeels tot beloften, die nog zeer conditionneel zijn. Op eene reorganisatie in het koloniaal beheer wordt zelfs in de verte niet gezinspeeld; de oude weg zal ook ten aanzien der Oost-Indische baten betreden worden. Eindelijk hebben wij eene bezuiniging, die voorzeker een zeer goeden indruk bij het algemeen zou hebben teweeg gebragt, al even vergeefs gezocht als eene afdoende reductie van de tractementen der gezanten, wij bedoelen eene reductie van de tractementen der Ministers. Zulk eene reductie had ongetwijfeld der Regering een grooten steun gegeven in de openbare meening; en het was des te minder ongepast haar te verwachten, daar reeds nu sommige der Ministers eene veel lagere bezoldiging trekken dan de overige.

Ons doel met het bovenstaande was niet ons in de rijen der oppositie-schrijveren te scharen. Wij vertrouwen, dat dit uit het door ons geschrevene blijken zal. Maar wij lazen in het begin van het koninklijk rescript: ‘Wij kunnen ons *over het geheel met de strekking* van het rapport wel vereenigen;’ en dit verschilt zoo zeer van eene onvoorwaardelijke goedkeuring, dat wij in de openbaarmaking nog des te meer den wensch des Konings hebben zien doorstralen om het gevoelen van anderen over de denkbeelden zijner Ministers te hooren. Hoe vreemd nu deze wijze van beraadslagen *in publico* ook zij, zoo hebben wij gemeend onze denkbeelden niet te moeten terughouden, en wij hebben ze kenbaar gemaakt, in de hoop, dat dit alsnog zal kunnen medewerken tot eene, al is het ook slechts gedeeltelijke, wijziging van het ministerieële voorstel.

Over kiezers en verkiezingen. Aphorismen en meditatiën van een soi-disant vaderlander.

I.

Ridendo dicere verum.

‘Wenn die Könige bau'n, haben die Kärrner zu thun!’ dichterlijke voorspelling, welke aan het einde des gedenk waardigen, weldra zaligen jaars 1848, ook in Nederland wordt vervuld. - Geheel Oud-Nederland in de lengte van het Nieuwediep tot aan Vlissingen of Groede, en evenzoo in de breedte, is herschapen in een enorm groot kiesdistrict; alles kiest, of wordt gekozen, of laat zich kiezen. Nimmer heeft men zooveel activiteit, passiviteit, en spontaneiteit vereenigd gezien. Eene politieke epidemie heeft om zich heen gegrepen, en alles, hoe bedaard, hoe geregeld, hoe zachtmoedig! 't Is waar, enkele districten hebben zich wat luide laten hooren, en de hoofdstad heeft hare organen, het liberale Handelsblad, de geposeerde, thans bijzonder verchristelijkte Amsterdamsche Courant, de altijd heetbloedige Arnhemmer, zijn eenigzins verschillend van opinie geweest, maar alles is over en weder met eene zekere ingetogenheid, met een' zekeren oudvrijsterachtigen neepjesmutsachtigen ernst behandeld. Men is geconvoceerd, en heeft zich laten convoceren; men heeft aanspraken gehouden; sommige van meer dan een half uur omvang; men heeft geluisterd, hier en daar onder de rede naar den zolder gekeken, of zich tot tijdverdrijf op de nagels gebeten, of met den horologieband gespeeld, of geweldig druk de prise genomen - maar er is toch gesproken en gehoord en geantwoord; er zijn *namen* genoemd, namen geteld, namen gewogen, - later heeft men de *personen* er bij gedaan - beginselen ontvouwd, zelfs stoute en dichterlijke beelden, metaphora's en zware rhetorische figuren ter tafel gebragt. Zoo is er gesproken, geopend, gesloten, geklapt met de handen, getrappeld met de voeten, en alles zoo bedaard, zoo ‘gentlemanlike,’ in het evenwigt gehouden en gebragt, dat de natie, in de algemeene woeling der verkiezing rondgeslingerd, zelf niet weet wat er met haar is voorgevallen, en de oude Hollandsche maagd zich de oogen uitwreef en verwonderd naar beneden zag, waar de altijd, altijd rustende leeuw met de vier pooten uitgestrekt, stillekens ligt te dutten, en wanneer hij zekere geluiden laat hooren, alleenlijk voortkomende uit eene gelukkige en voorspoedige digestie, hoegenaamd niet verontrustend heeft gebruld, en daarover verheugen zich alle echte vaderlanders, benevens de geheele liberale club, die deze aphorismen aan den Tijdspiegel verkiest toe te zenden.

II.

In vorige, voor-nieuw-grondwettige jaren was een kiezer dikwerf een uil, of een mensch van het gewone slag; - thans is dat veranderd; alleen reeds daarom is de Grondwet=feniks-opbloeijing zoo gewenscht, om de ingezetenen tot het volle bewustzijn hunner eigene waarde te brengen, en datzelfde onbeschrijfelijke en hemelsche gevoel in hun hart te doen ontwaken, hetwelk binnen Athene den burger doorgloeide, toen hij met zijn

stemscherfje eenen Aristides, alleen omdat hij de ‘regtvaardige’ heette, wegknipte. De goede, brave liên, die anders hunne politiek zeer passief bepaalden tot de lezing van eenige dagbladen, hoogstens van eenige staatkundige brochures, en met het pijpje tusschen de tanden, in het vertrouwelijk gesprek, altijd, even als de Katholieke eeredienst, ‘binnen de muren’ mede politiseerden, deze, nu kiezers geworden, zijn niet onvatbaar gebleven voor de groote roeping die ook tot hen is uitgegaan; men zag het aan hun gelaat, aan den opslag hunner oogen, aan het zamentrekken hunner wenkbraauwen, dat zij nu met het vaderland, dat ook op hen rekende, eene *entente cordiale* hadden aangegaan; men zag het aan hunne gejaagde deftigheid, dat zij naar de geimproviseerde clubs, naar de Cassino's, Odéon's, Frascati's, Diligentiâ's of Algemeen-Nut-zalen of zaaltjes heenstapten, en zich schaarden onder het oppertoezigt van edelen, hoog-edelen, heeren, meesters, regters, burgemeesters, secretarissen, zelfs notarissen of wie tot de notabiliteit behoorden; want, bij volmaakte gelijkheid, vrijheid en broederschap als kiezers, liet men zich eerst roepen om dàn te komen, - waar een naam, met nog een naam en een *van* er voor en een fatsoenlijke titel vooraanging, volgden de getrouwe kiezers *à la Queue*, en o! wat zij, die goede, brave, eerlijke, door en door vaderlandsche liên gevoelden, toen zij ook in de kiezers-vergadering zaten, werkelijk daar aanwezig waren, als mannen op wie het vaderland, van boven en van beneden, op en neêrzag, - om die groote, verhevene gewaarwordingen te beschrijven, dat ligt ver boven ons bereik. Ja, toen klopte onder den sluitjas van een makelaar of beunhaas, onder den paletôt van den winkelier, onder het fijne overhemd van den rentenier, onder het zijden vest van den koopman, onder de gewatteerde uniform van den krijgsman, onder al die bedekselen klopten de harten hoorbaar als met mokerslagen; de grondwettige belangen des vaderlands schitterden in aller oogen, zelfs in die, welke met heldere of meer doffe brillenglazen bedekt waren, en men gevoelde bij deze majestueuze gedachte: ‘ook ik ben kiezer!’ althans niet minder dan Correggio, toen hij in plotselinge geestdrift uitriep: ‘*anch io sono pittore.*’ Mogen wij ons niet verheugen om eenmaal, door een der vaderlanders, die buitendat hij kiezer was, ook dichter vermeent te zijn, eene ode te lezen, waarin hij zijn zielsgevoel in vloeijende verzen uitboezemt, en ons met hem medesleept op uitgespreide vleugelen, die als de luchtballon door de gas-stof der Grondwets-herziening opgevuld, ons ten minste hemelwaarts voeren!

III.

Over de kiezers waren er kleine boekdeelen te schrijven, en zouden wij dan hen vergeten die zichzelven voorstelden als nieuwe leden der Eerste en Tweede Kamer! - Wij zullen hier een groot, een magtig werkend, een met hefboomskracht werkend woord nederschrijven, en buigen eerst het hoofd, en halen het hairtje uit onze ganzenschacht:

DE KANDIDATUUR.

O gij roede van Circe! O gij tooverstaf van Arlekijn! O gij hoedje van Fortunatus! - De kandidatuur - maar eerst, de koning en het vaderland - leve!! Terug gij oude, Romeinsche kandidaten, die eens met uw wit opperkleed, hier en daar om de stemmen des volks bedeldet;

die zelfs de Latijnsche taal en de woordenboeken met het omineuse werkwoord - *ambire* - dat is: ergens omheen loopen of draaijen, hebt verrijkt, (van daar onze en uwe *ambitie*, lezers, bedenkt het wel!). Terug gij regtsgeleerden, die uwe kandidatuur op zulk eene wijze hebt durven tentoonstellen - *ambiendo!* O schande! - *Onze* kandidaten deden en dachten anders en beter - zij hebben zichzelven ter kandidature - om een griffiers-stadhuiswoord te bezigen, als nedergelegd. Zij hebben eerst, gewoonlijk in een dagblad, aan het publiek of aan de natie, dat is thans gelijkluidend, hun compliment gemaakt, hunne beginselen gebiecht, hunne eigenaardige, helaas! nog *te* onbekende kunde en bekwaamheid met schroomvallige nederigheid geopenbaard, en toen moest het groote woord er uit: 'Ik N.N. stel mijzelven voor als kandidaat.' Wie zulk eene kandidatuur voor de eerste maal gedrukt las, heeft zekerlijk eene bijzondere ongewone gewaarwording van hernieuwde vaderlandsliefde gevoeld; want, zoo als Lodewijk de XIV, loffelijker gedachtenisse, plagt te zeggen: *l'état c'est moi!* zoo zegt of denkt de zichzelven improviserende kandidaat mede: 'de Eerste of Tweede Kamer ben ik!' Men zegt of schrijft dat wel niet *zóó* onbewimpeld; maar in den goeden raad: 'doe overigens wat gij wilt, maar kies mij,' daarin ligt veel stof tot nadenken en menschenkennis. Beklagen wij die mannen, welke, als buiten hunne schuld, gedrongen en geperst door het gewigt hunner eigene kunde, genoodzaakt werden, om met voorbijgaan van anderen, zichzelven aan te bieden. Gij weet niet, kiezende of gekozene lezers! welk een zelfstrijd en zelfverloochening deze zelfaanbieding is voorafgegaan, om zich aan de publiek-natie vrijwillig, gelijk een wissel, ter acceptatie te laten voorstellen. Daartoe behoort moed! Indien wij in het gezegende Frankrijk leefden, alwaar de kandidatuur onder de diplomatische vormen behoort, en thans de *koning der republiek* als kandidaat-president wordt erkend, vóórdat hij erkend is, zouden dergelijke enorme bewijzen van vriendelijke voorkomendheid ons minder verwonderen dan ten onzent. In allen gevalle is de kandidatuur een treffend bewijs van den geest van vooruitgang, en mag alzoo als een beslissend teeken des tijds niet worden voorbijgezien. 't Is altijd hoogst indrukmakend, dat iemand begint om *zichzelven* te kiezen, door zichzelven *aan te bieden.*

IV.

Wij werpen het oog op de heeren kandidaten, die door anderen meer en meer op den voorgrond zijn gebragt, wier namen, personen en hoedanigheden door de stembiljetten onfeilbaar als echt gewaarborgd, wereldkundig zijn geworden, en die als Embryo's, later, tot volledige ontwikkeling en groei gekomen, de nieuw behangene en nieuw geschilderde Eerste en Tweede Kamer zullen stofferen en meubileren, aangezien het mogelijk is, dat menig gekozen lid, als een deftig en kostbaar meubelstuk, het ameublement voltooijen zal, en zwijgend, onbeweeglijk staat of blijft staan, zoodat wij zelfs enkelen bij canapés of causeuses zouden durven vergelijken, die door anderen gebezigd worden, en, in den eigenlijken zin, door anderen *bezeten* zullen worden. De sprekende en levende en eigenlijke toekomende leden der beide kamers, nu *plebiscito* - bij volksstemming - ter wereld geroepen, brengen

natuurlijk den goeden reuk der populariteit van buiten mede; eenigen wien meer de frissche landlucht, dan de mephitische stadsdampen, of de muskus- en ambergeur der residentie aankleeft, zullen zich welligt in hunne verwachtingen teleurgesteld zien. Allen intusschen zullen, tegen half Januarij, het land helpen besturen en als diamanten aan de kroon schitteren, daar ze nu reeds meer en meer *geslepen* worden, om weldra *gezet* te zijn in de verschillende kassen, waar de facetten heldere stralen zullen uitschieten en geheel Europa verlichten. Inderdaad, wie der heeren kandidaten *nu*, als gekozen lid, optreedt, mag de borst wel een weinig hoog dragen; hij is een volksman, door het volk, zoo als het schijnt, geroepen; er ligt in onze regtstreeksche verkiezingen zoo iets oud-Romeinsch, zoo iets dat herinnert aan de forsche krachtige republiek der voormalige werelddwingers; jammer slechts dat de vergaderingen in de grootere en kleinere steden alles weder bedorven hebben, en zich met de beste bedoelingen een *vertrapt* regt van verkiezing hebben aangematigd, waardoor de volksstem zoo iet of wat in de handen van weinigen is overgegaan, die *hunne* kandidaten, als de volkskandidaten, wisten voor te goochelen; want, hier volgt een historisch feit (daadzaak is taalkundige zonde), in eene kleine landstad werden omstreeks den 14 November, door de volksleiders, de notabiliteit, onder anderen, ter stemming naar het stadhuis opgeroepen: vele eerzame burgers, die als patente kiezers waren aangeschreven; onder deze een eerlijke, brave Mr. huis- en rijtuigschilder, die luide verklaarde, dat hij maar volstrekt niet begreep, waarom hij nu al weder naar het stadhuis moest gaan, en wat er al weêr te morrelen en te teekenen viel. De patriot had, voor eenige maanden, ook de reeds vergetene petitiën medegeteekend, en was bovendien gereformeerd. Zulke feiten moeten voor de nakomelingschap bewaard. Toch laat er zich over de onpartijdigheid der kiezers nog veel meer schrijven, dan ons thans lust.

V.

Als een krachtig teeken van onzen volksaard, hetgeen bij de verkiezingen niet onopgemerkt mag blijven, behoort de uitgedrukte eisch van zedelijkheid en godsdienst. Men heeft in sommige dagbladen artikelen gelezen, waarin bovenal op de *godvreezende* volksvertegenwoordigers is gedrukt, en zeker teregt; als dit eens geschied ware, en wie zoude *dat* willen gelooven? om daardoor de meer liberale, de min bepaald Christelijke burgers, b.v. de Israëlieten, een weinig achteraf te schuiven, dan ware de grenslijn wat al te ver getrokken; want, een welbespraakt, eerlijk, Israëlietisch advocaat, een krachtig vaderlander, die juist niet al de bepalingen der Dordsche Synode, of de Formulieren van Eenigheid aanneemt, kan onder de rubriek van godvreezende vertegenwoordigers gerustelijk worden opgenomen, zonder schade voor land en staat. - Het is immers in ons dierbaar vaderland niet mogelijk, dat al de kiezers en de gekozenen uit louter oud-Gereformeerden bestaan, die welligt, met de nieuwe Grondwet, ook de oude eens heerschende Calvinistische kerk in het leven zouden willen terugroepen? dàt gaat niet aan. ‘Godvreezende leden’ der Eerste en Tweede Kamer zullen hunne vroomheid binnen kort ten toon spreiden, *niet* door een kleingeestig en hardnekkig drijven van betwiste kerkelijke stellingen, maar door

weldoordachte, op gronden van regt en billijkheid steunende maatregelen, ter bevestiging van 's lands welvaart. Of zullen de leden der beide kamers eerst nog eene geloofsbelijdenis moeten opstellen en opzeggen, ten gerieve van sommigen, die de godvreezendheid afmeten naar een of ander kerkelijk stelsel? Welaan dan, de toekomst met moed en vertrouwen ingetreden. Onze onschuldige, vredelievende clubs, die volstrekt niets gemeens hebben met die der straat *Poitiers* te Parijs, of der roode republikeinen, mogen gerustelijk voortgaan om de kandidaten op te snuffelen; deze brave heeren mogen de uitnoodiging aannemen of beleefdelijk daarvoor bedanken, of hier en daar mokken dat men hen is voorbijgegaan, of zichzelven presenteren - alles immers zeer goed! - De kogel is nu door de kerk, en er is bij de aanstaande bezuiniging, bij de naderende reiniging van menigen Haagschen Augias-stal, niets anders dan goeds te verwachten; want wij koesteren geene de minste vrees, dat Amsterdam, Rotterdam, of den Haag, in staat van beleg zullen gesteld worden, en onze brave Koning de splinternieuwe, of ten minste gerevideerde, en gepurgeerde wetgevende en wetbarende kamers zal nazetten met kanon en bajonet, of de vergadering verleggen, zoo als in het vette land van Pruissen - niets van dat alles! - De natie schijnt zich te verstaan; men zoekt naar wakkere volksvertegenwoordigers; men roept ze als kandidaten van hunne kantoren, van hunne bureaux, van hunne regtbanken, van hunne ministeriëele rustbankjes; men hengelt en vischt in de groote kom naar goudvisschen voor de Eerste Kamer, naar fijne baars en karper voor de Tweede Kamer. Zoo wordt de nationale disch goed bezet, en wij voteren over alles wat los en vast is, en zullen zoo lang blijven verkiezen totdat er geen enkele kandidaat meer te vinden is - tot zoo lang, vaartwel.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Een paar woorden van dankbetuiging aan ‘De Fakkel.’

‘Een vriend, die mij mijn feilen toont,’ en zoo als het verder heet in het allerliefste versje, dat de lezers zich nog wel, uit hunne jeugd, van vader van Alphen zullen herinneren! Zulk een' vriend meende de steller der ‘onpartijdige gedachten over Protestantsche Genootschappen en Maatschappijen’ (Tijdspiegel, 1848, II, blz. 249 volgg.) in de Fakkel gevonden te hebben, toen hij in het nommer van 3 November eene halve kolom aan den Tijdspiegel gerigt zag. Hij had zich deerlijk misrekend. De vriend redeneert zoo zonderling, en de teregtwijzing, die hij minzaam aanbiedt, is zoo geheimzinnig, dat de steller der ‘onpartijdige gedachten’ er tot zijn leedwezen niet het geringste nut uit heeft mogen trekken. Een fakkel verwekt over 't algemeen, wel is waar, ruim zooveel rook, als zij licht verspreidt, en waar zij ter verwarming moet dienen, is het nog treuriger, maar deze Fakkel-schrijver heeft eene allerzeldzaamste wijze van zijne stellingen te verdedigen. Men hoore en oordeele!

De Fakkel meent de Protestantsche genootschappen en maatschappijen als doeltreffend te moeten aanprijzen, omdat ze

thans noodzakelijk zijn en een krachtig bolwerk voor het Protestantismus daarstellen. In plaats van dit nu eenvoudig aantetoonen, gaat hij eenen geheel eigenaardigen weg, en stemt het dengenen, dien hij bestrijdt, gaaf toe, dat die genootschappen er eigenlijk niet behoorden te zijn. Hij gaat nog eene schrede verder, en stemt het den dwalenden broeder, die zich tegen de genoemde genootschappen verklaard heeft, insgelijks toe, dat de middelen, die zij aanwenden, niet onbepaald zijn goed te keuren, maar dat ze door de omstandigheden geboden worden, want (hear him, hear him, zoû een Engelsch Parlementslid zeggen): ‘we hebben bevonden dat nog krachtiger wapenen moesten worden aangegord, om niet elken dag meer van ons veld te verliezen.’ NB. Geld, stoffelijke middelen krachtiger wapenen dan verspreiden van licht, en wakend en biddend vertrouwen! Of verkrijgt dat alles nu eerst kracht en steun *met* en *door* het geld? En toch schijnt de man het maar ten halve met zichzelven eens te zijn; want hij vindt het zelf te bejammeren dat men zulke maatregelen *moet* bezigen. Het schijnt, dat hij die genootschappen, hoezeer alleen tuenda's, bolwerken, en dus zeer betamelijk en aanprijzenswaardig, toch liever niet zag opgerigt. Ze hebben, zoo komt het ons voor, in zijn oog iet ofte wat van een noodzakelijk kwaad. De vergelijkingen, die hij ter opheldering kiest, en, mede geniaal genoeg, van de gevangenis-straf (waarom niet van de doodstraf? of is zijn principe daarmede in strijd?) en van den oorlog ontleent, schijnen daarop heen te duiden, hoewel hij het niet uitdrukkelijk zegt. Hij houdt van vingerwijzingen en verdekte wenken. Men moet voorzigtig wezen in onze dagen! ‘De vijand heeft zijne vermomde spionnen onder ons rondgezonden.’

Hoezeer wij volkomen vrede hebben met 's mans *groote omzigtigheid*, doet het ons van harte leed, dat juist die *groote omzigtigheid* hem belet om ons de teregtwijzingen te geven, waarop hij ons had doen hopen. Te meer, omdat ‘hij meent op de hoogte te staan, de zaak waarvan hier sprake is, te kunnen beoordeelen.’ Van zoo iemand juist moeten de teregtwijzingen uitgaan, en het is onverantwoordelijk te noemen, als HIJ die terughoudt. Als de flaauwhartigheid van vele Protestanten door de ‘onpartijdige gedachten’ enz., gevoed wordt, gelijk de Fakkel verklaart, dan moest en behoorde de man, die op de hoogte staat, zich verwaardigen eventjes van zijne hoogte af te dalen, om hem, die in de laagte of in de diepte zit, eens fiksch voortelichten, en hem door eene grondige uiteenzetting van de zaak tot inzigt van zijne dwalingen te brengen. Dàt hadden wij, blijkens den aanhef, verwacht, maar geen declamaties: ‘over het erfdeel der vaderen, door hun bloed voor ons gekocht.’ Nu zegt de Fakkel: gij dwaalt, wij zullen u teregtwijzen, maar de *groote omzigtigheid* gedoogt het niet. Wij zouden eindigen met de woorden bij Joh. III. vs. 20 aan te halen, maar dat ware onedel tegen zulk een beleefden kampioen, die begint met te verklaren, ‘dat hij vele echt Christelijke beginselen, hier door den schrijver geuit, huldigt, en de toon waarop hij spreekt, als niet geschiedende *ex tripode*, hem behaagt,’ en daarom, geeft wel acht, lezers, ‘aan zijne beschouwing geen goedkeuring kan hechten.’ Welligt, neen, gewis, in onze laagte en diepte hapert het aan ons, dusdanige redeneertrant is ons wat zonderling en wat hoog! Wij betuigen onzen welgemeenden dank voor den goeden wil, en die heeft ook zijne groote waarde, zelfs waar overigens de krachten ontbreken.

Kronijk van den dag.

November.

BINNENLAND. - Op den dag, waarop de plegtige afkondiging der wetten tot herziening der Grondwet plaats had, prijkten voor het koninklijke paleis de woorden: God is met Nederland, en wie, die deze verklaring, volgens hare bedoeling, opvat als eene dankbare erkenning der voorregten, welke ons vaderland in dezen tijd boven de meeste gewesten van Europa geniet, zal haar niet voor welgepast en gegrond verklaren, en hartelijk daarmede instemmen? Terwijl in de nu afgeloopene maand de politieke gebeurtenissen in het belangrijkste gedeelte van Europa, op zich zelven reeds zoo beklagenswaardig, eene toekomst met een onafzienbare reeks van nieuwe rampen schijnen te voorspellen, worden in ons vaderland met kalmte en eensgezindheid de grondslagen gelegd tot eene vernieuwde staatsinrigting en doen zich verschijnselen op, die men hopen kan als voorteekenen van betere tijden te mogen begroeten. Het zou gewis even verkeerd zijn dit niet te willen erkennen, als het zijn zou de oogen te willen sluiten voor de bezwaren, welke wij nog op dezelfde wijs, door kalmte en eensgezindheid, te boven moeten komen eer men het vaderland als geheel gered kan beschouwen. - Nadat in de laatste zittingen der nu zoo goed als ontbondene Staten-Generaal eenige wetsvoordragten waren goedgekeurd, welker behandeling niet tot de bijeenkomst der nieuwe Kamers kon uitgesteld worden, had op den derden November de plegtige afkondiging der veranderingen in de Grondwet plaats, door eene voorlezing derzelve in eene openbare zitting van den Hoogen Raad, de geregtshoven en regtbanken door het geheele rijk, en de aflezing der publicatie, waarbij deze afkondiging werd bevolen, van de puijen der raadhuizen. Reeds voor deze afkondiging had men op vele plaatsen eenen aanvang gemaakt met voorbereidselen voor de thans regtstreeksche verkiezingen van leden voor de nieuwe Kamers. Weldra zag men zich door het geheele land in deze aangelegenheid eene ijverige, maar kalme werkzaamheid ontwikkelen. Men toonde dat men het voornemens was om van het verworvene regt een waardig en ernstig gebruik te maken, en in eene menigte districten, bijna allen, werden voorloopige vergaderingen van kiezers gehouden, om zich over het voorstellen van candidaten met elkander te verstaan. De meesten dezer vergaderingen kenmerkten zich door eenen gematigden en vrijzinnigen geest, een opregt verlangen om zonder bijoogmerken mannen te verkiezen, die eensdeels gezind zijn om de vernieuwde Grondwet in hare liberale strekking ten uitvoer te helpen leggen, anderdeels de noodige talenten en kun-

digheden bezitten om over de gewigtigste belangen des lands te kunnen spreken en oordeelen. Doch op enkele plaatsen zag men in die vergaderingen eene wrijving ten gevolge van den invloed der oude vrienden van het behoud, een doorblinken van zucht voor plaatselijke belangen, of sporen van godsdienstige verdeeldheden, en dat wel daar, waar men die het minst zou hebben verwacht. Dit zijn echter slechts enkele vlekken op het schoone tafereel van een volk, dat de regten, waartoe sommigen het de bevoegdheid willen ontzeggen - die het, naar hunne meening, slechts zou verwaarloozen of tot zijn eigen nadeel gebruiken en misbruiken - uitoefent op eene wijze, welke die ultra voorzigtigen geheel het zwijgen oplegt. Een aantal hoogst achtenswaardige mannen, wier namen in deze voorloopige vergaderingen van kiezers ter spraak zijn gekomen, hebben verklaard, dat zij de taak, die hun mogt worden opgedragen, zouden aannemen. De bepaalde uitslag der stemming is nog wel met geene zekerheid vooruit te zien, maar alles dringt om te gelooven, dat de nieuwe Kamers op eene waardige wijs zullen zijn zamengesteld uit personen in alle opzigten bevoegd om daarin zitting te nemen. - Intusschen bleef het ministerie slechts voorloopig. De reden daarvan was, naar men vernam, een uitgebreid plan van bezuiniging, waarmede het zich op koninklijken last bezig hield, en na welks voltooijing eerst eene benoeming van een definitief ministerie zou plaats hebben. Op verlangen des Konings werd dit plan, met zijne verklaring van zich over het geheel met de strekking daarvan wel te kunnen vereenigen, openbaar gemaakt. De besparing zou over het geheel omtrent twee millioenen bedragen, waarvan *f* 1,269,000 alleen op het departement van Oorlog zouden worden gevonden. Een andere aanzienlijke post van besparing staat in verband met eene op zichzelf reeds hoogst wenschelijke reorganisatie der regterlijke magt, welker tegenwoordige inrigting eene langdurigheid en kostbaarheid der regtsgedingen veroorzaakt, die menigeen het raadzamer doet achten van goed regt af te zien, dan het te handhaven. De provinciale geregtshoven benevens dertien arrondissements regtbanken zouden worden opgeheven, en de regtsmagt der overblijvenden als ook die der kantonregters uitgebreid, om aldus de voorname vereischten eener goede regtsbedeeling, spoed, onkostbaarheid en regtvaardigheid, zoo veel mogelijk te vereenigen. De geruchten van eene opheffing der twee ministeriën van Eeredienst hebben zich alleen in zoo verre bevestigd, dat deze opheffing in overweging genomen, maar onraadzaam geoordeeld is. Waarschijnlijk zal het echter later wel blijken dat de raad der ministers zeer wel uit zeven leden kan bestaan en die twee ministeriën onder de tegenwoordige Grondwet geheel overtollig zijn geworden, dewijl zij geene andere zaken ter behandeling zullen hebben dan die bij de departementen van Binnenlandsche Zaken en Finantiën zouden behooren, en derhalve het budget zonder eenig bezwaar kan ontlast worden van de traktementen van twee ministers en de pensioenen, die hun eventueel zouden ten deel vallen. De noodzakelijkheid van een groot aantal ministers wordt bovendien verminderd door het behoud van den staatsraad, hoezeer daarin eene vermindering van leden is voorgesteld; en eindelijk blijkt het aantal van personen, die alle vereischten tot het bekleeden der betrekking van Minister in zich vereenigen, gering genoeg te zijn omte vreezen dat het bezwaarlijk zal zijn

Joseph, baron van Jellachich.

het negental steeds vol te houden. Dit is reeds bij het benoemen van het eerste definitieve ministerie gebleken, dat eenigen tijd na het openbaarmaken van het zoo even gemelde ontwerp van bezuiniging heeft plaats gehad en waarbij een der ministeriën nog weder voorloopig door eenen Minister van een ander departement moest worden waargenomen. Dit ministerie bestaat uit de leden van het voorloopige ministerie, met eene enkele toevoeging, namelijk uit de heeren: vice admiraal J.C. Rijk, als Minister van Marine; M^{r}. D. Donker Curtius, als Minister van Justitie; M^{r}. L.A. Lightenvelt, als Minister van Buitenlandsche Zaken; M^{r}. J.M. de Kempenaer, als Minister van Binnenlandsche Zaken; generaal-majoor J.H. Voet, als Minister van Oorlog; M^{r}. P.P. van Bosse, als Minister van Financiën; M^{r}. S. baron van Heemstra, als Minister voor de Hervormde Eerdienst, en G.L. Baud, laatstelijk directeur der culturen in Neêrlands-Indië, als Minister van Koloniën; terwijl het departement voor de R.K. Eerdienst eerst later aan den heer M^{r}. J.A. Mutsaerts werd opgedragen. Als iets vreemds wordt opgemerkt dat bij deze benoeming geene melding wordt gemaakt van eenen President-Minister, wien men bij een homogeen ministerie als een vereischte beschouwt.

DUITSCHE STATEN. - Volgens de laatste tijdingen, die wij in ons vorig nommer konden mededeelen, was Weenen grootendeels door de keizerlijke troepen ingesloten, en scheen de democratische partij zich tot het uiterste te willen verdedigen. Hoewel dit niet is geschied, heeft de overgaaf der stad toch niet plaats gehad dan na eenen tegenstand, die aan de partij der reactie gewenschte voorwendselen aanbiedt tot de uitvoering harer voornemens. Wel verkondigen de Keizer, zijne ministers en generalen geene reactie te bedoelen en de verleende vrijheden in stand te zullen houden, voorloopig is echter de stad onder een militair despotisme gesteld, waarvan de aard genoegzaam blijkt uit de schertsende waarschuwing aan de burgers van Weenen, om zich allen rustig te houden, daar kanonnen geen onderscheid weten te maken tusschen goeden en slechten. - Onderscheidene deputatiën naar den Keizer te Olmutz, waren met dreigende antwoorden afgewezen, de hulp der Hongaren daagde niet op, Weenen werd geheel ingesloten en de toevoer van levensmiddelen afgesneden. Evenwel werd de opeisching van Windischgrätz, waarbij onder andere voorwaarden de uitlevering van zekere nader te noemen personen werd gevorderd, van de hand gewezen, en op deze weigering volgde een aanval op de voorsteden, die zoo heftig werd beantwoord, dat eenige regementen bijna vernietigd werden. Na het staken van den strijd besloot echter de gemeenteraad tot onderwerping, daar Messenhauser, commandant der burgerwacht verklaarde, dat aan geen krachtdadigen tegenstand meer te denken was. De troepen bezetten daarop de voorsteden en het glacis, waardoor de versterkte binnenstad van den kring harer voorsteden wordt afgezonderd. Doch thans deden de Hongaren eenen aanval op de troepen van Jellachich, hetgeen de verdedigers van Weenen bewoog om de wapenen weder op te vatten en de keizerlijke troepen met geschut te bestoken. Deze schending der geslotene overeenkomst werd door een heftig bombardement der voorsteden beantwoord, en nadat de Hongaren met zwaar verlies tot den terugtogt waren genoodzaakt, moest de stad zich (31 October) op genade overgeven. Windischgrätz verklaarde haar

terstond in staat van beleg, verbood de uitgaaf van alle dagbladen, een enkel onder zijn gezag uitgezonderd, liet het zoogenaamde standregt afkondigen en eene huiszoeking doen, waarbij allen, die verdacht waren van zich bij de verdediging der stad op den voorgrond te hebben gesteld, in hechtenis werden genomen. Volgens het eerste gerucht zouden de arbeiders, die tot verdediging der stad gewapend waren, zich bij die verdediging in de voorsteden aan plundering, moord en allerlei gruwelen hebben schuldig gemaakt, doch integendeel waren het keizerlijke troepen, inzonderheid de Croaten, die op deze wijs hunne overwinning hadden gevierd, gelijk bevestigd wordt door eene publicatie van den keizerlijken generaal, waarin deze blijken van opgewondenheid worden vergoelijkt. Van de in hechtenis genomenen zijn, nadat de generaal van Welden tot bevelhebber in de stad was benoemd, velen weder ontslagen, maar ook een aantal, vooral studenten, onder de soldaten gestoken, (deze manier om zich van verdachte personen te gelijk te ontslaan en te verzekeren is in Oostenrijk nog wettig) en eenigen tot den strop veroordeeld, maar bij gebrek aan een scherpregter doodgeschoten, onder anderen Messenhauser, de commandant der burgerwacht, en Robert Blum, lid van het Duitsche Rijksparlement, die met een ander lid dier vergadering, Fröbel, door de bewegingspartij naar Weenen was gezonden, en naar het schijnt een werkzaam aandeel aan de verdediging der stad had genomen. Deze ter dood brenging, waardoor de tegenwoordige regering van Oostenrijk het Rijksparlement als ware het verloochent, heeft door geheel Duitschland een kreet van verontwaardiging doen opgaan; de heftigste leden der Rijksvergadering wilden dit bedrijf openlijk als eenen moord geschandvlekt hebben. Die vergadering heeft in haar besluit deze uitdrukking wel niet gebezigd, doch voor het overige zeer ernstig hare instemming met de algemeene verontwaardiging doen blijken. Zonder beraadslaging en met algemeene stemmen heeft zij het volgende voorstel goedgekeurd: De Nationale Vergadering, terwijl zij voor de oogen van geheel Duitschland krachtig protesteert tegen het, met verkrachting der wet van 30 September, gevangennemen en ter dood brengen van Robert Blum, vordert van het rijksministerie nadrukkelijk, allen, die schuld daaraan hebben, ter verantwoording te roepen en te doen straffen. Op vele plaatsen zijn plegtige lijkfeesten gehouden, bij welke Blum verheven wordt als een martelaar, die voor de vrijheid is gestorven. - Intusschen heeft in het Moravische stadje Kremsiër de heropening der Oostenrijksche rijksvergadering plaats gehad, welker zittingen derwaarts zijn verlegd; en reeds terstond hebben de verschillende natiën hunne vijandige houding weder aangenomen. De troepen, welke niet noodig zijn om Weenen in bedwang te houden, rigten zich naar Hongarije, om aldaar het gezag des Keizers te herstellen.

Ook in Pruissen schijnt eene tot losbandigheid overgeslagene vrijheid haar eind te zullen vinden in de heerschappij van een willekeurig militair gezag. Den 30sten October had een der leden der constituerende vergadering het voorstel gedaan, ‘dat van het ministerie zou gevorderd worden alle krachten van den staat aan te wenden ter bescherming van de in Weenen bedreigde volksvrijheden. Onder beraadslaging werd de zaal belegerd door eene opgewondene volks-

menigte, die met bedreigingen de aanneming van dit voorstel wilde afpersen, en na de verwerping daarvan door de burgerwacht met moeite werd verdreven. Het ontbrak reeds niet aan geruchten, dat de koning voornemens was de vergadering te schorsen of te verplaatsen, daar hij haar als niet meer vrij in hare beraadslagingen beschouwde. Een eerste stap ter volvoering van dit voornemen was het ontslag van den minister von Pfuel. Te gelijker tijd werd graaf Brandenburg belast met de zamenstelling van een nieuw ministerie, en aan de besturen last gegeven om bij het voorkomen van ongeregeldheden terstond de militaire magt te hulp te roepen, als zij niet dadelijk door de burgerwacht werden gedempt. De vergadering daarentegen stelde zich uitsluitend onder bescherming der burgerwacht, welker bevelheber openlijk een protest tegen den bedoelden maatregel liet aanplakken. Reeds had het voorgevallene eene spanning doen ontstaan, waardoor het niet overbodig was de burgerij tevens tot rust te vermanen Nog grooter werd die spanning toen de vergadering den koning bij een adres verzocht Brandenburg niet tot minister te benoemen, en deze gezind bleek om in zijn voornemen te volharden. Werkelijk werd Brandenburg, na eenige dagen vertoef, tot president-minister benoemd, aan het hoofd van mannen van denzelfden geest als hem niet ten onregte was toegeschreven. Daags na zijne benoeming verscheen hij in de vergadering met eene koninklijke boodschap, waarbij de vergadering tot den 27sten der maand werd geschorst om dan hare zittingen in het stadje Brandenburg te hervatten. Onder eene geweldige opschudding verklaarde de voorzitter, von Unruh, zich onbevoegd om die schorsing uit te spreken zonder de vergadering zelve te raadplegen, en Brandenburg verwijderde zich met zijne aanhangers, nadat hij de vergadering had gelast terstond uiteen te gaan. Deze nam integendeel een besluit dat deze boodschap onwettig was, de kroon het regt tot verdaging of ontbinding der vergadering niet bezat, en de ministers zich ongeschikt voor het bestuur hadden getoond en zich aan pligtverzuim hadden schuldig gemaakt. Van beide zijden ging men nu tot gedurig heftiger en stouter stappen over. De vergadering kwam den volgenden dag weder bijeen. De burgerwacht was intusschen door de regering gelast om zich tegen deze onwettige bijeenkomst te verzetten, maar had dit geweigerd, en zich bij de zaal geposteerd. Nu liet het ministerie een gedeelte der aanzienlijke, in de nabijheid van Berlijn vereenigde krijgsmagt in de stad rukken, en nadat de burgerwacht zonder tegenstand geweken was, de vergaderzaal bezetten. De leden scheidden, na het uitvaardigen eener proclamatie, waarin het volk tot eene rustige vastberadene houding werd vermaand. Den volgenden morgen, toen men weder zitting wilde houden, was de zaal gesloten en bezet. De president begaf zich daarop met de aanwezige leden naar het hôtel de Russie en des namiddags naar de zaal van de schuttersgilden. Op denzelfden morgen werd de burgerwacht, wegens hare verdediging eener onwettige vergadering, ontbonden en hare ontwapening gelast. In de namiddag-vergadering werd dit besluit wederom voor onwettig verklaard en tot een nieuw beroep op het volk besloten. Blijkbaar had de regering gewapenden tegenstand verwacht en alles voorbereid om de stad in staat van beleg te verklaren en een militair schrikbewind te vestigen; en hoewel zij in een opzigt teleurgesteld was, dewijl er geen gewel-

dig verzet werd beproefd, werd niet te min de staat van beleg afgekondigd en de generaal von Wrangel met het gezag over Berlijn bekleed. In de volgende zitting der vergadering verklaarde zij wederom den staat van beleg voor onwettig, en bij de opheffing bleef de vice-president met twee secretarissen en eenige leden in de zaal, dewijl het gerucht liep dat de regering deze zou laten bezetten. Werkelijk verscheen spoedig eene afdeeling soldaten om het gebouw te doen ontruimen. De aanwezigen verklaarden echter niet dan voor ligchamelijk geweld te zullen wijken, en de soldaten waren genoodzaakt, hoewel met blijkbaren tegenzin, de leden bij den arm de deur uit te brengen en den vice-president met zijnen stoel weg te dragen. Eene herhaling van zulke tooneelen begreep men echter zou de waardigheid der vergadering benadeelen, en in de volgende zitting, in het raadhuis gehouden, dat daartoe door het gemeentebestuur was afgestaan, werd in omvraag gebragt om de zittingen, die nu reeds tweemaal gewelddadig verhinderd waren, te schorsen, doch te Berlijn vereenigd te blijven; wederom verscheeen de militaire magt en thans was het de voorzitter von Unruh zelf, die zich met een protest, hetwelk de uitvoerders der ministeriële maatregelen blijkbaar bedremmeld maakte, met geweld liet verwijderen. Nog eene zitting werd echter gehouden in het hotel Mielenz, de gewigtigste van allen, dewijl daarin het ministerie Brandenburg onbevoegd werd verklaard om over de gelden des lands te beschikken en daarom de burgers gelast het betalen van belastingen te weigeren tot aan het herstel der wettige orde van zaken. Van beide zijden heeft men derhalve, zich steeds op regt en wettigheid beroepende, al stouter en stouter stappen gedaan, en voor als nog heeft de regering de overhand behouden. Wel zijn nog gedurende de zittingen der vergadering een aantal adressen aan haar ingezonden, waarbij haar gedrag werd goedgekeurd en haar ondersteuning beloofd werd, van andere plaatsen heeft echter de regering dergelijke adressen ontvangen. De weigering der belastingen is in sommige steden voor ernst opgenomen, onder anderen te Breslau, waar het volk het gemeentebestuur de goedkeuring van dezen maatregel heeft afgedwongen; doch algemeen wordt deze maatregel afgekeurd, als gelijkstaande met het inroepen eener geheele regeringloosheid. De ontwapening der burgerwacht, waarbij men bloedige botsingen had gevreesd, gaat langzaam maar ongestoord voort. Intusschen is ook het standregt afgekondigd, en hoewel verscheidene hoogere en lagere ambtenaren hunne medewerking tot deze maatregelen van de uiterste gestrengheid en twijfelachtige regtvaardigheid en wettigheid hebben geweigerd, heeft de regering na hunne afzetting, terstond gedienstige werktuigen genoeg gevonden om hunne plaatsen te vervullen. Het Duitsche Rijksbestuur heeft bij deze verwikkelingen eene houding aangenomen, die deszelfs ware magteloosheid op nieuw doet blijken. Reeds in de eerste dagen van spanning had het eenen commissaris naar Berlijn gezonden, die geheel onverrigter zake terug gekomen is, en de ophelderingen, die het ministerie aan de Rijksvergadering heeft gegeven, schijnen niets anders aan te duiden dan dat het den loop der zaken slechts zal afwachten. De Rijksvergadering heeft aan de Berlijnsche aangelegenheden verscheidene zittingen gewijd, die weder vrij onstuimig waren. De radicale leden hebben eene toespraak aan de Pruissen gerigt, waarin de handelwijs der constitueerende verga-

dering wordt goedgekeurd; de meerderheid daarentegen kent den koning het regt tot het schorsen en verleggen dier vergadering toe en verklaart het besluit tot weigering der belastingen voor onwettig en nietig, evenwel de tusschenkomst van het centrale bewind verlangende, om in Pruissen een ministerie te doen benoemen, dat het vertrouwen des volks bezit. De Rijksbestuurder heeft, naar aanleiding van dit besluit, eene proclamatie aan geheel Duitschland gerigt, waarvan de eigenlijke inhoud deze zinsnede is: Ik zal in volledige overeenstemming met de Rijksvergadering te werk gaan. Ik zal de voltrekking van het besluit niet dulden, hetwelk, door het niet doen heffen van belasting, het welzijn van geheel Duitschland bedreigt. Ik zal ook den waarborg voor de regten en vrijheden van het Pruissische volk doen gelden. Deze zullen onverkort blijven, even als die van onze andere Duitsche broeders - Weldra - heet het ten slotte - zal het werk der grondwet voleindigd zijn, en ons heerlijk vaderland, in éénheid en vrijheid, groot en magtig wezen. - Het is voor Duitschland te hopen dat de Rijksbestuurder deze beloften zal kunnen vervullen. Zijne middelen in aanmerking nemende is er zeer aan te twijfelen. De beraadslaging over de Duitsche constitutie, die van tijd tot tijd is voortgezet, heeft onder deze omstandigheden, weinig aandacht getrokken.

FRANKRIJK. De worsteling om het presidentschap der republiek brengt thans alle hartstogten in beweging. Bij de herziening der reeds aangenomene constitutie werd bepaald, dat de president op den 10 December zou worden verkozen; doch waarschijnlijk zal de uitslag der verkiezing niet voor den 20 bekend zijn. Het aannemen van een voorstel om een volledig verslag te vorderen van de uitgaven der vroegere voorloopige regering, heeft Goudchaux, die zich heftig daartegen had verzet, zijn ontslag doen nemen als minister van Financiën. Trouvé Chauvel, zijn opvolger, heeft daarop eene gewijzigde begrooting voor het loopende jaar aangeboden, die de verbazende hoogte van 1800 millioenen heeft bereikt; hoeveel honderd millioenen dit echter wel misrekend zal zijn en het te kort derhalve meer zal bedragen is moeijelijk te zeggen. Na den afloop dier eerste herziening der constitutie, waarin hier en daar aanmerkelijke wijzigingen zijn gebragt, is het geheel nogmaals in overweging genomen en heeft de partij der socialisten nog eene poging aangewend om het zoo veel besprokene regt op den arbeid te doen erkennen, doch, gelijk te verwachten was, zonder ander gevolg dan onstuimige woordenwisselingen. Eindelijk is de constitutie, gelijk zij laatstelijk was gewijzigd, met zeer groote meerderheid van stemmen goedgekeurd. De afkondiging daarvan werd eenige dagen later gevierd met een prachtig feest, hetwelk door het slechte weder zoodanig mislukte, dat de daarvoor te Parijs besteede 100,000 francs als in het water geworpen beschouwd moesten worden. Aan den anderen kant dringt de nationale vergadering op bezuinigingen aan; bij de beraadslaging over de begrooting zijn vele traktementen van ambtenaren verminderd, doch men kon te gelijk zichzelven niet verbloemen, dat de gezamenlijke som, welke aldus kan bespaard worden, bij vergelijking zeer onbeduidend is. De zittingen der vergadering leveren weinig belangrijks meer op en worden door de leden zoo traag bijgewoond, dat de voorzitter reeds eenmaal eene stemming, en wel over een der gewigtigste onderwerpen, welke sedert geruimen tijd

waren behandeld (de vergoeding aan de schuldeischers der spaarbanken) voor nietig heeft moeten verklaren, daar het bleek dat het getal aanwezige leden ontoereikend was. Het getal der met verlof afwezigen bedraagt omtrent 300. Thans zijn echter allen opgeroepen om de zitting bij te wonen waarvan generaal Cavaignac zijn aanblijven of aftreden afhankelijk heeft gemaakt. De tegenstanders zijner candidatuur voor het voorzitterschap zijn met nog meer scherpheid dan vroeger teruggekomen op de beschuldiging als of de generaal in zijn eigen belang de troepen zou hebben weêrhouden van ten tijde der Junij-gebeurtenissen den opstand terstond te dempen. Zeker is het dat toenmaals eene nalatigheid heeft plaats gehad, die bezwaarlijk aan iets anders dan voorbedacht opzet is te wijten. Tot nog toe hebben de leden van het toenmalige bewind en de generaal (te dier tijde minister van oorlog) zich slechts vergenoegd met driftig en verontwaardigd de schuld van zich af en daardoor op elkander te werpen. Thans echter schijnt men wederzijds voornemens te zijn om tot wezenlijke openbaringen en bewijzen te komen, waarvan de uitslag misschien gelijktijdig met het in het licht verschijnen van dit nommer door de dagbladen zal worden berigt. De eenige kandidaten, die thans eenige kans op het voorzitterschap schijnen te hebben, zijn Cavaignac en Lodewijk Napoleon, en de waarschijnlijkheid, dat deze, ondanks zijne onbeduidendheid, zal worden benoemd is zeer groot geworden. Het landvolk in de departementen en soldaten, nog dweepende met den naam Napoleon, willen van niemand hooren dan van den zoogenaamden ‘neef van den oom.’ Zelfs vele mannen van naam en invloed ondersteunen hem, niet dewijl zij hem bekwaam of geschikt achten, maar alleen om de verkiezing van Cavaignac te verhinderen, of uit andere bijoogmerken, daar zijn presidentschap door velen beschouwd wordt als de eerste stap om tot den monarchalen regeringsvorm terug te keeren. Betreurenswaardig is het, dat door de wederzijdsche voorstanders der mededingers geene middelen worden versmaad om den tegenstander van hunne partij in minachting te brengen. Afkomst, bijzonder leven, huiselijke omstandigheden, alles wordt met de ergerlijkste onbeschaamdheid beklad en verguisd, waardoor de zedelijke invloed van het toekomstige hoofd der regering waarschijnlijk reeds bij voorraad zeer ondermijnd wordt.

ENGELAND. - O'Brien en zijne medeveroordeelden hebben lijfsgenade ontvangen. Het blijft echter nog onzeker hoe zijn regtsgeding zal afloopen, daar de uitspraak of er redenen zijn om het vonnis te vernietigen nog te gemoet wordt gezien. De berigten uit Ierland zijn bij afwisseling helderder of donkerder gekleurd, nu spreken zij van nog voortdurende opschuddingen en gewapende benden, dan van het volkomen herstel der rust. In een enkel opzigt blijven zij steeds eenstemmig, namelijk wat den treurigen toestand der bevolking van het platte land aangaat, die in den naderenden winter eene ellende doet te gemoet zien, grooter dan dit rampzalige land nog gekend heeft.